De werken van Vondel
Deel 7. Vertalingen uit het Latijn van Vergilius, Horatius en Ovidius

Joost van den Vondel

editie J.F.M. Sterck, H.W.E. Moller, C.G.N. de Vooys, C.R. de Klerk, B.H. Molkenboer, J. Prinsen J.Lzn., L. Simons, C.C. van de Graft, L.C. Michels en A.A. Verdenius

bron

J.F.M. Sterck, H.W.E. Moller, C.G.N. de Vooys, C.R. de Klerk, B.H. Molkenboer, J. Prinsen J.Lzn., L. Simons, C.C. van de Graft, L.C. Michels en A.A. Verdenius (eds), *De werken van Vondel. Zevende deel: Vertalingen uit het Latijn van Vergilius, Horatius en Ovidius*. De Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur, Amsterdam 1934

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/vond001dewe07_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

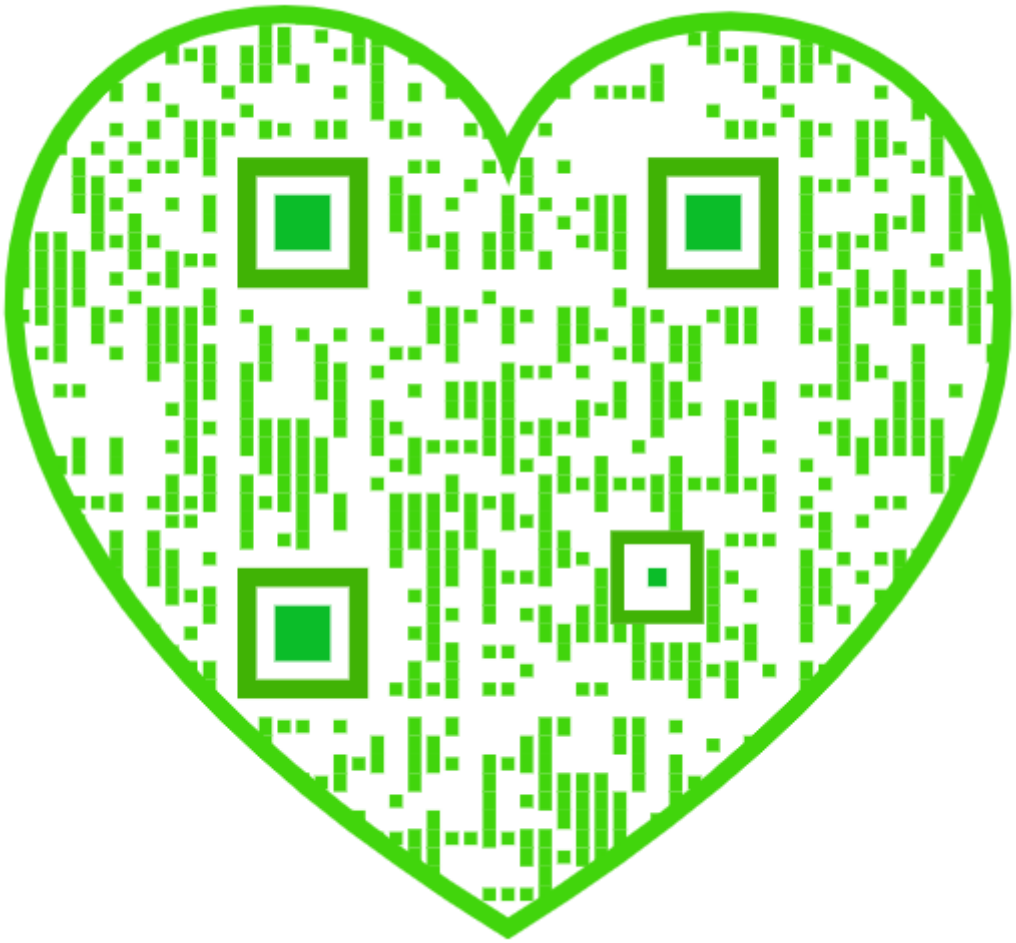

Cornelis de Graeff te Soestdijk, naar de schilderij van Salomon van Ruysdael en Thomas de Keyser. Museum Dublin.

aant.

Het leven van Vondel door Dr. J.F.M. Sterck
VII 1656-1660 (*vervolg*)

ER zijn twee gelukkige redenen om terug te komen op de jaren van Vondels leven, in het vorige deel behandeld.

De eerste is een schilderij van Salomon van Ruysdael en Thomas de Keyser, dat uit het museum van Dublin de gastreis maakte naar land en stad, naar de historische sfeer dus van den opdrachtgever die er tevens het onderwerp van is, - en dat eenigen tijd te zien is geweest in ons Rijksmuseum.

Het schilderij is een al te verrassende toelichting bij Vondels leven in dezen tijd, om het niet met voldoening hier te vermelden en af te beelden (men zie de titelprent van dit deel).

De andere heuglijke reden is de, op zich zelf weinig beduidende, en poëtisch niets beteekenende, vondst van een gedichtje op Lieven Coppenol, waarin Vondel zich over Rembrandt uitlaat op een gewoon vriendelijken toon, die niet zonder geschiedkundige beteekenis is voor de hedendaagsche Vondel-critiek.

Het voorgaande deel gaf ons Vondel te zien[1)] in zijn vereering voor den machtigen Burgemeester Cornelis de Graeff, dien hij in *Parnasloof*, bij de opdracht van de dichterlijke Virgilius-vertaling, huldigde. Hij teekent hem daar ook, als op zijn buitenplaats te Soestdijk, verpoozing en rust zoekend:

> Wanneer uw ampt den boogh der zorge een wijl ontspant
> Die nacht en dagh, ten dienst van stadt en vaderlant
> Te streng gespannen stont.

Het genoemde schilderij nu van Salomon van Ruysdael en

1) Op pag. 11 van het VIe deel het eerste woord van regel 12 v.o. te verbeteren: tien in *één*.

Thomas de Keyser, vertoont ons den grooten Burgemeester zooals Vondel hem toespreekt, rijdende naar zijn buitenverblijf te Soestdijk in een karos met een zwart vierspan, en al de weelde en staatsie, die zulk een regent zich kon veroorloven:

> Nu mooghtge, langs de Grift,[1] uw hofstê, bosch, en laen
> Zien groeien, graetigh vee, uit uwen stal gelaeten,
> Het gras afsnoeien, en de lammers hooren blaeten,
> Of onder 't lindeloof, in eenen stillen hoeck
> En eenzaem, spreecken met een stom en landnut boeck,
> Staetregels, spreucken uit uw' Tacitus erkaeuwen;
> Terwijl de galm van 't Sticht belust is na te baeuwen
> Den schellen nachtegael, die, voor uw lustprieel,
> Zich uit den adem zingt, op 't orgel van zijn keel.

Hier zien we den Amsterdamschen ‘Koning’, met zijn gade, te midden van een heuvelachtig, boomrijk landschap, gezeten in een staatsiekoets, zelfgenoegzaam uit het rijkbekleede portier kijkend naar twee jeugdige ruiters, zijn beide zoons Pieter (geb. 1638) en Jacob (geb. 1642), die op een bruin en een zwart ros gezeten, den stoet vergezellen.

Als illustratie van Vondels vers is dit schilderstuk van te meer beteekenis, omdat van Cornelis de Graeff alleen een jeugdportret door Thomas de Keyser in het Kaiser Friedrich Museum te Berlijn, en het oudere medaillon door Quellinus bekend zijn, en de Burgemeester zich hier vertoont vacantie nemend, zooals volgens den dichter de romeinsche ‘Burgemeester’, die, het Gouden Kapitool vergetend, rust gaat nemen: ‘daer de lelie, en viool, En roos, en thijm de by op zoete honinghgeuren Verleckerde, en verleide in levendige kleuren’. Te oordeelen naar den leeftijd der zoons, dagteekent dit schilderij vermoedelijk uit ± 1662, twee jaar voor den dood van den Burgemeester.

De verhouding van Vondel tot Rembrandt, die voor eenigen tijd tot veel geschrijf aanleiding heeft gegeven, is onlangs in een nieuw licht verschenen door de vondst van drie gedichtjes op den

1) De Grift is een water bij Soestdijk.

bekenden schrijfmeester Lieven Coppenol, uit het jaar 1658, in één waarvan de dichter den schilder met name prijst in deze versjes:

> 't Is niet genoegh dat Rembrant eêl
> Hem maelde met zijn braef penseel.

Al blijkt hierin misschien meer Rembrandt's k u n s t dan zijn p e r s o o n door Vondel te worden geprezen: ‘Rembrandt maelde Coppenol edel met zijn braef penseel’, toch heffen deze beide regels volkomen de veronderstelling op door Dr. Schmidt Degener gemaakt, dat de dichter uiterst vijandig tegen den kunstenaar zou zijn opgetreden, en hem slechts éénmaal in ‘een zouteloos rijmpje’, weinig complimenteus tegenover een bekend meester, zou hebben genoemd. Dergelijke conclusies, zonder stellig bewijs, passen beter in een roman dan in een toongevende kunsthistorische studie.

Verder valt er uit dezen tijd tot en met 1660 nog veel belangrijks aan te teekenen.

Een jaar na de gedichtjes op Coppenol, 1659, was een ‘Vorstelijcke Bruiloft te Amsterdam’ voor Vondel de aanleiding tot een uitvoerig huwelijksgedicht. Henriëtte Katharina, Prinses van Oranje en de vorst van Anhalt, Johan George, vormden het bruidspaar. Een stoet vorstinnen was door Burgemeester Johan Huydecoper genoodigd om Amsterdam te bezoeken en het nieuwe stadhuis te bezichtigen. Amalia van Solms, Maria I Stuart, de weduwe van Willem I, de keurvorstin van Brandenburg, Louise Henriëtte en Caroline, de gemalin van den Prins van Anhalt, waren de gasten van het gemeentebestuur. Een zinnebeeldigen optocht van zestien praalwagens, door Jan Vos samengesteld, kregen de vorstinnen te bewonderen.

In een geestig ‘Bruiloftsliedt’, en door een geboortedicht voor Prinses Amalia, die toen verjaarde, begroet Vondel de gasten. Eindelijk toonde ook Prinses Amalia hierop eens haar waardeering voor de veeljarige sympathie, die Vondel haar en haar gemaal zoo belangeloos in verzen had bewezen. Zij schonk hem een gouden eerepenning met het portret van Frederik Hendrik.

Hoe diep Vondel was getroffen door dit geschenk blijkt uit zijn brief aan Huygens van 16 December 1659, geschreven te midden van het zielsverdriet, dat zijn ondankbare zoon, pas naar Oostindië gezonden, den dichter toen had berokkend. (Zie bij de Aanteekeningen). Hij dankte de Princes, als voor ‘Een Princelijcke Genadepenning’. De burgemeesters vereerden den dichter honderd gulden.

Zeer talrijk is het aantal bruiloftsliederen op minder hooge paren, door Vondel in deze dagen gezongen. Zij zijn in de uitgave op de jaren te vinden; maar geven geen aanleiding tot bijzondere vermelding; meestal waren het blijkbaar bestelde verzen.

Een huwelijkszang, zeker niet op bestelling gemaakt, dichtte Vondel in Mei 1659 op den zoon van den beroemden Atlas-uitgever, Dr. Johan Blaeu, den advocaat Willem Blaeu en Anna van Loon. De Blaeuen behoorden tot 's dichters goede vrienden, en deze beroemde drukkers gaven eenige van zijn treurspelen uit.

Zwaar heeft Vondel zich twee sterfgevallen in 1660 aangetrokken: het overlijden van Govert Flinck en van Petrus Scriverius. De eerste was de schilder, die Vondel het best had begrepen, zooals blijkt uit het waarlijk sprekende portret, met den genialen arendsblik, toch zoo diep peinzend, van den dichter van *Lucifer*. Flinck had pas van de Stadsregeering de opdracht gekregen, om in de hoeken der gaanderijen van het nieuwe Raethuis acht groote doeken voor de bogen te schilderen ter uitbeelding van den strijd der Batavieren tegen de Romeinen. Vondel betreurt dat de opdracht door Flinck niet uitgevoerd is kunnen worden:

> Dus leefde Appelles *Flinck,* te vroeg de stadt ontruckt,
> Toen hy, behantvest van haere edele overheden
> Het heerlyck raethuis met historien zou kleeden,
> Gelyckze Tacitus van outs heeft uitgedruckt.
> Die Rome strycken leert voor 't recht der Batavieren.
> Bekranst dien schilderhelt met eeuwige laurieren.

Rembrandts schitterend meesterwerk, de nachtelijke samen-

zwering van Claudius Civilis, later voor een der bogen bestemd, werd door de vroedschap niet aangenomen. Men kon de grootheid van zijn palet nog niet begrijpen.

aant. De dood van den ouden Peter Schrijver voerde Vondels gedachten weer terug naar de dagen van 1619, naar het wreed schavot van Oldenbarneveldt. Toen was Schrijver met boete gestraft wegens zijn bijschrift op het portret van Hoogerbeets.

Vondel herinnert daaraan in zijn lijkgedicht:

> Nu rust de ronde oprechte heer,
> Die Hoogerbeetsen, Barnevelden,
> En Grooten, Hollants grootste helden,
> Toen al de weerelt hen verliet,
> Vervloeckte en met de voeten stiet,
> In hunnen kercker dorst bezoecken,
> En spreecken, onder schijn van boecken,
> Waerin zy lazen, versch gedruckt,
> Wat valsche rechters, helsch verruckt
> Van gout en staetzucht, daeghlijx brouden,
> Om 't leeushof by den toom te houden,
> In eene ondraeghbaere slaverny.[1)]

De ‘schijn van boecken’, laat zien, hoe schrander die geleerden met elkaar in correspondentie wisten te blijven, zelfs in gevangenschap. Die boeken waren de gedichten van Janus Secundus, waarvan de drukproeven voor een nieuwe uitgave, die Schrijver bewerkte, door hem werden aangevuld met eigengemaakte verzen, allerlei vernuftig ingelaschte berichten over de politiek bevattend, om De Groot en anderen, die de proeven ter keuring ontvingen, geregeld op de hoogte te houden.
-

Heeft Vondel Descartes gekend? Het is niet bewezen; maar wanneer men ziet, hoe goed bevriend de dichter is met katholieke geestelijken als Ban en Bloemaert, die door hun muzikale bijeenkomsten in nauwe relatie stonden met den wijsgeer, dan is het haast ondenkbaar dat Vondel dezen in hun kring niet ontmoet zou hebben. Meer wellicht dan Spinoza's monistische wijsbegeerte, was de philosofie van den katholieken Cartesius een studie, welke den dichter moet hebben aangetrokken.

1) Zie achterin Aanvullingen en Opmerkingen.

Augustijn Alsten Bloemaert, een voornaam Haarlemsch priester, stierf in November 1659. Vondel troostte hem nog in zijn laatste ziekte door de toezending van zijn dichtwerk: 'Onderwijs van het geloofshoofdpunt der H. Dryeenigheit'. Dit zijn 380 verzen uit zijn groot theologisch leerdicht: 'Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst', ter bestrijding van Spinoza, waaraan hij toen werkte. Vondel bezong den priester in een bloemrijk grafschrift. Ook bij het 'Lyckbedde van wijlen Heer Joan Banning Wuytiers, Priester', in 1647 overleden, maar in 1660 door Matham in een gravure afgebeeld, heeft Vondel een vers gedicht. Talrijken had Wuytiers gebracht tot een terugkeer naar het oude geloof.

Ook blijdere gebeurtenissen in de geestelijke wereld, die den dichter steeds meer belang in boezemde, kon Vondel bezingen. 'De E. Jongeling Joannes Wandelman', een convertiet en later pastoor in verschillende kerken te Amsterdam, ontving in 1659, als bekeeringsgeschenk Vondels 'Harpzangen' met een dichterlijke opdracht.

Eén der weinige[1)] van Vondel bekende Latijnsche uitingen is het briefje aan pater Carolus Couvrechef, een Antwerpschen Carmeliet, die te Amsterdam de geestelijke bediening vervulde en meermalen door Vondel bezongen is. Het is een uitnoodiging om met den schrijver samen te komen in den tuin van Dina Noortdijck, het klopje:

'D. Carole, optime Pater. Expecto Reverentiam tuam cras, hora secunda. Invitavit nos in hortum pia Virgo Nordicia. Adventus noster illi gratus erit. Tuus ex animo J. Vondelius'.

Heer Karel, beste Vader. Ik verwacht UEerwaarde morgen, om twee uur. De vrome juffrouw Noortdijck heeft ons in haar tuin genoodigd. Onze komst zal haar aangenaam wezen. De uwe van harte J.v.d. Vondel'.

Dit briefje van 1654, waarin Dina Noortdijck, de in 1651 bij

1) Een ander Latijnsch scriptum is het eigenhandige inschrift in een exemplaar van zijn *Herscheppinge,* dat 'aan de edele zeergeleerde Heeren D. Franciscus Junius en Isaäc Vossius opdraagt en toewijdt Joost van den Vondel, Agrippijner'. (Zie de afb. op blz. 11).

haar ‘Staetsie’, of inkleeding als geestelijke dochter van de Krijtbergskerk, door Vondel bezongene, in haar tuin buiten de Regulierspoort, aan het Otterspad gelegen, dichter en pater samen brengt, is vooral opmerkelijk, omdat van den vertrouwelijken omgang tusschen geestelijken en leeken in die dagen ons zoo weinig bekend is. Slechts gedichten, en officieele stukken lichten ons daarover in. Hier zien we een sprekend tafereeltje, een Vermeer waardig.

Tusschen dit gemoedelijke, rustige dagelijksche leven, werd Vondels dichterhart ontvlamd voor de vaderlandsche zeehelden in hun strijd tegen Zweden en Engeland. Hij beleefde weer een echt heldentijdperk: de triomfen van Wassenaer, De Ruyter, Tromp, Van der Hulst op de vijandelijke vloten. De Hollandsche vloot behaalde een schitterende overwinning op de Zweedsche zeemacht, toen in 1658 de Nederlandsche koopvaart in het gedrang was geraakt. Door den oorlog tusschen Zweden en Denemarken dreigde de Sont voor den handel te worden afgesloten, indien Zweden overwinnaar zou worden. Een Hollandsch smaldeel onder Luitenant-Admiraal Van Wassenaer viel de Zweedsche vloot aan onder commando van Wrangel. De Zweden werden verslagen, doch de beide Hollandsche Vice-Admiralen De With en Floriszoon sneuvelden. Door deze overwinning was ‘De Vrije Zeevaert’ in het Oosten verzekerd, zooals Vondel het in een lofdicht bezong. Den held van de overwinning, Jacob van Wassenaer, eerde Vondel nog in een bijzonder bijschrift. Kopenhagens ontzet werd het onderwerp van een nieuwen triomfzang.

Als gold het zijn eigen zaak, zoo gevoelde Vondel zich steeds belangstellend voor die van het vaderland. De Staten spoort hij aan, door een ‘Staetwecker’, tot waakzaamheid tegen de lafheid van matrozen en kapiteins. Toch was van zulk een gebrek toen niets gebleken; maar de dichter schijnt het dreigende gevaar gevoeld te hebben, als bij intuïtie; evenals hij onder den schijn van een liedje, getiteld ‘*De Noortsche Nachtegael*’, dat door de matrozen in de Sont gezongen zou zijn, wees op de groote belangen voor Holland bij de vrije doorvaart van de Sont, het keelgat, waardoor

het vaderland zijn granen uit Polen en Pruisen kreeg toegevoerd.

Zeven jaar later vertaalde een in Holland vertoevende Duitscher (wellicht Philip von Zesen; of was het Vondel zelf?) den '*Staetwecker*' in zijn eigen taal met een uitvoerige toelichting. Toen werd Vondels waarschuwing inderdaad bevestigd door den zeeslag bij Lowestoff op 13 Juni 1665 onder den Luitenant-Admiraal-Generaal Van Wassenaer van Obdam, tegen den Hertog van York. Het admiraalsschip vloog met Obdam in de lucht. De jammerlijke nederlaag werd geweten aan plichtverzuim van eenige Staatsche kapiteins die, door slechts van verre te schieten, zich met hunne schepen buiten gevecht wisten te houden. Maar we zijn hier vooruitgeloopen op de chronologische orde.

Vijf jaar vroeger was het nog 'pais en vreê' tusschen de Britten en Holland, zoodat Vondel in Juni 1660 kon zingen van '*De Bruiloft van den Teems en Aemstel t'Amsterdam*', toen de Prinses Royaal, de zuster van Engelands koning met den jongen Prins van Oranje door Burgemeesteren was uitgenoodigd tot een vorstelijk bezoek aan de hoofdstad. Op de eerewacht van ruiters, die den stoet begeleidde, dichtte Vondel: '*De Ridderschap van Amsterdam, onder Zijne Koninghlijke Hoogheit, Willem van Oranje*'. Als gebruikelijk werd een symbolische optocht, samengesteld door Jan Vos, en een groot feestmaal op het nieuwe stadhuis gegeven.

Ten geleide van Vondels Herscheppinge door L.C. Michels[aant. aant. aant. aant.]

DE vertaling van Ovidius' Metamorphosen werd door Vondel in het licht gegeven anno 1671, onder de titel: *Publius Ovidius Nazoos Herscheppinge, vertaelt door J.v. Vondel*. Uit zijn brief aan Antonides van ‘den 13den in Wiedemaent’, d.i. Junie, 1670, weten wij, dat toen de drukpers om werk riep, dus het drukken in gang was, terwijl Blooteling de plaeten zou ‘etsen’,

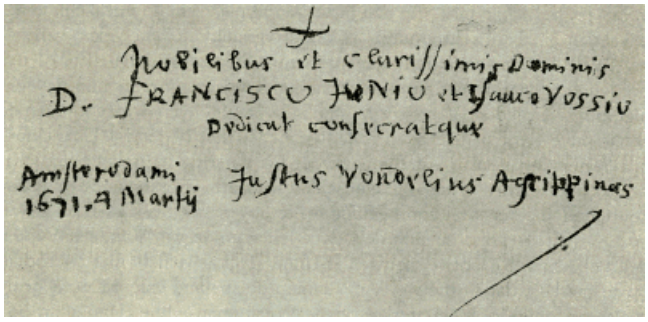

gelijk Vondel het noemt, of daarmee waarschijnlik al bezig was, ‘naer de printen van Tempeest, de besten geoordeelt’. Een door het antiquariaat-Van Stockum te 's Gravenhage in November 1933 geveild exemplaar bevat een eigenhandige in het Latijn gestelde opdracht van de dichter, gedagtekend uit Amsterdam de 4e Maart 1671: ‘Nobilibus et clarissimis Dominis / D. Francisco Junio et Isaaco Vossio / Dedicat consecratque / Justus Vondelius

Agrippinas'[1]. Het boek moet dus vóór die datum zijn gereedgekomen.

De lezer zal in dit Deel aantreffen, behalve het 'voorwerk', de eerste twaalf Boeken. In Deel VIII zullen volgen de drie overblijvende met wat nader ter verantwoording der uitgave en anderszins zal dienstig schijnen. Deze is geschied naar het eigen handschrift van Vondel, tans eigendom der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam. Ofschoon het kennelik ook als grondslag heeft gediend van de oude druk, bestaan er tussen beide een aantal verschillen, waarvan in de Tekstkritiek nauwkeurige mededeling is geschied, ook wat de punctuatie betreft. Enige moeilikheid levert het al of niet aaneenschrijven, in gevallen als *'t geen, 't lyf, 't welk, d' andre, dit' s,* e.d.; Vondel blijft zich daarin niet gelijk, anders dan bij het enclitiese *-ze, -me;* ook is er vaak aanleiding tot twijfel; redenen waarom de drukwijze der oude uitgave gevolgd is. Verder zij hier in het algemeen herinnerd, dat Vondel nooit de *ij* met punten schreef, die in de druk wel, hoewel niet uitsluitend, gebezigd is, alsook dat de vocativiese ô van de druk in het hs. het kapje mist. Op een luttel aantal plaatsen, hoofdzakelik in het geval van blijkbare schrijffouten, is, onder vermelding, afgeweken van het hs. en de lezing der oude uitgave gekozen. Enige subjektiviteit in de beoordeling is daarbij niet altijd te vermijden, enige inconsequentie wellicht niet altijd vermeden. Van de varianten in latere uitgaven (waarvoor men de Bibliografie vergelijke), is geen volledige mededeling beoogd[2]. Daar Unger in zijn her-uitgave van Van Lennep voor het eerst de Herscheppinge naar het hs. heeft gedrukt, leek het wenselik, van daarin voorkomende onnauwkeurigheden een aantal voorbeelden op te geven; zie bv. Tekstkritiek van Bk. X, XI. De tekst in Diferee's tweedelige editie van Vondels Werken geeft blijk van te groot vertrouwen in Unger. Het is wellicht niet overbodig op te merken, dat in die van Van Lennep de spelling enigermate is gearchaïseerd, gelijk ook, en sterker, in de Westerman-editie (Unger nr. 38).

Niet in het hs. aan te treffen, en daarom naar de oude uitgave gedrukt, zijn de inhoudsopgaven vóór elk boek, die Vondel in hoofdzaak vertaalde

1) Isaäc Vossius bevond zich sinds 1670, in Engeland (zie S.G. de Vries in *N. Nedl. Biogr. Wdb.* I, kol. 1522). Omtrent zijn oom Junius zegt Geerts (*Vondel als Classicus* blz. 60): 'Zijn laatste jaren bracht hij in Engeland door ten huize van zijn aldaar gevestigde neef Isaac Vossius en stierf te Windsor in 1677'; Knipscheer (*N. Nedl. Biogr. Wdb.* IX, kol. 483): 'in 1675 ging hij naar Oxford en Windsor'. Uit Vondels opdracht valt af te leiden, dat Junius reeds in 1671 zich in Engeland bevond, waar hij ook vroeger al gewoond had als bibliothecaris van Thomas Howard. Vgl. Dl. IV, blz. 295.

2) De varianten uit de *Poëzy* van 1682 vindt men achter in dit Deel.

naar Guil. Canterus' *Novoe Lectiones* (I, cap. 20), alsmede de vertaalde elegie *Ovidius aen de nijdigen,* en, natuurlik, het *Privilegie*. Voorts zal de paginering van de *Bladwyzer* aan het einde van het werk vervangen worden door die van deze uitgave.

In afwijking van de orde in het hs., zoals het nu gebonden is, waar namelik het *Loofwerk* op de Voorrede volgt, is hier het eerstgenoemde voorop geplaatst, gelijk ook in de oude druk. Vóór de tekst der vertaling bevat het hs. het *Kantschrift,* waarnaar dan op de bijbehorende plaatsen in de tekst verwezen wordt. Bijeenzetting der randaanwijzingen in een doorlopende lijst treft men ook in Latijnse uitgaven aan, zo bij Regius, en in de Frankfortse van 1601, en, behoudens de vorm *Polymnestoris* voor *Polymestoris* (vgl. hier Bk. XIII bij vs. 807, en de bijbehorende verzen), letterlik overeenstemmend bij Schrevelius (1661). De traditie van soortgelijke lijsten is oud. Men kent er een, samengaande met ‘argumenta’, op naam van Lactantius Placidus, die in de 5e-6e eeuw moet geleefd hebben, maar over wiens persoon al even weinig schijnt vast te staan als over zijn naam: men vindt hem ook Luctatius Placidus genoemd, en zelfs Luctatius Placiades (bij Pontanus, Antwerpen 1618). Daargelaten enige uitlatingen (opmerkelik Bk. XV, bij vs. 370), bekortingen, toevoegingen, omzettingen, 'n enkele herhaling (Bk. V, bij vs. 405 en vs. 903), 'n enkele misvatting (Bk. XIII, bij vs. 988), komt Vondels lijst overeen met die van Schrevelius, ook wat de vorm *Polimnestor* aangaat. Het valt op, dat resp. in de Bkk. III en XIV, *Echo in vocem* en *Sibylla in vocem* beide onvertaald zijn gebleven, terwijl *Kanens in eenen klank* (Bk. XIV, bij vs. 571) staat voor: *Canens.... loci nomen,* d.i.: Canens wordt een plaatsnaam. Dat in een eerdere lezing van het Kantschrift bij Bk. I *De werreltvloet* en *Steenen in menschen* ontbraken, kan met de omstandigheid samenhangen, dat het hierbij passende Latijn bij Pontanus in een doorlopende reeks achter het voorgaande gedrukt staat.

Betreffende de titelplaat, en de gravures boven de afzonderlike boeken, de een en de andere gegraveerd door A. Blooteling, onderscheidenlik naar P(hilips) K(oning) en Antonio Tempesta, raadplege men M.D. Henkel's gewichtige en rijkverluchte studie: *Nederlandsche Ovidius-Illustratie's van de 15e tot de 18e eeuw* in de 39e jaargang van *Oud-Holland*. Het op de hier gereproduceerde titelplaat voorkomende *C. Hasaei D[onum]* is van de hand van een schenker.

Bij het schrijven der toelichtingen heeft de bewerker zich behalve door de algemene regelen, in deze Vondel-uitgave gevolgd, laten leiden door enige overwegingen, uit de biezondere aard van het werk en zijn traditie voortvloeiende. De belangrijke omstandigheid, dat het handschrift der Herscheppinge ons is bewaard gebleven, verschafte hem de kostbare kans om de herscheppende dichter als het ware over de schouder heen te volgen bij zijn arbeid. Het hs. is door Moller in zijn bekende stuk over Vondels spelling (*Tijdschr.* jg. 27) een kladhandschrift genoemd. Daaraan is zeker niet alles, maar toch zoveel juist, dat het een grote menigte doorhalingen en verbeteringen bevat, de laatste vaak in de vorm van overplaksels, beter: overlaksels. Tot het losmaken hiervan, aangenomen dat de weerstands-krachtige zeventiend' eeuwse lak het niet verhinderen zou, kon helaas het Bestuur der Koninklijke Akademie geen toestemming verlenen. Maar er blijven meer dan genoeg wijzigingen over, die ons in staat stellen, van des dichters werkwijze een voorstelling te verwerven. Zonder twijfel zijn een aantal daarvan, en dan zeker wel vooral de juistheid der overzetting rakende, op rekening van Antonides' revisie te stellen, waarvan Vondel spreekt in zijn bovenaangehaalde brief, ofschoon niet te ontkennen valt, dat de leerling aan zijn meester grotere diensten had kunnen bewijzen dan waarvan blijkt. Van welk belang overigens de bestudering dier werkwijze is, behoeft hier te minder te worden uiteengezet, wijl de lezer in de commentaar op tal van plaatsen gedetailleerde verantwoording kan aantreffen. De bewerker was namelik van oordeel, dat ruime uitbating van deze waardevolle gelegenheid een zijner eerste plichten was, zij het dan ook dat de lektuur van doorgehaalde, en vaak zeer grondig doorgehaalde, lezingen dikwijls moeilik, en hem altans niet altijd mogelik is geweest. Dat volledigheid niet te bereiken viel, volgt uit het gezegde vanzelf. Echter: ware zij het wel, zij zou overvolledigheid moeten heten, zoals ieder oog-getuige wel vanzelf beamen zal. Zekere wijzigingen, die b.v. welke de spelling raken, kunnen beter samenvattend worden beschreven en bestudeerd, en zijn dat ten dele reeds. Moller heeft t.a.p. aangewezen, dat de *ck*-spelling in 1666 bij Vondel verdwijnt, om vervangen te worden door *k* (b.v. *breekt*) of *kk* (b.v. *rekken*). Van de oude manier nu bevat ons hs. geen enkel spoor, waaruit af te leiden is, dat de datering niet verder terug kan liggen. Hetgeen natuurlik op zich zelf de mógelikheid niet uitsluit dat gedeelten der vertaling naar een vroegere bewerking zijn overgeschreven. Op verschillende plaatsen van de commentaar is daarop gewezen, bepaaldelik in gevallen van onbegrijpelike punctuatie. Dat Vondel reeds enkele jaren voor hij de Herscheppinge deed verschijnen aan het werk begonnen is, kan men dr. Geerts wel zonder meer toegeven; wat deze geleerde echter op blz. 202 van zijn boek[1)] tot nader bewijs daarvan bijbrengt, dat nl. de in Bk. 1, vs. 324 staande, op een door Schrevelius uit Pontanus overgenomen aantekening berustende, uitdrukking voorkomen[2)] zou in *Bespiegelingen* 1, vs. 723 (*De schilder worpt van spijt de spongi, nat van spogh*), zal niemand overtuigen. Van meer belang schijnt, dat Vondel met geen woord van zijn overzetting gewaagt in de opdracht ‘aen de Tooneelbegunstigers’ van *Faëton* (1663), ofschoon hij daar Vossius' getuigenis aanhaalt: ‘Indien mijne pen Ovidius Herscheppinge op het papier ontvoude, het zoude

1) *Vondel als Classicus* (Tongerloo-1932).
2) In een schrijven van 2-6-'33 verzacht dr. Geerts dit ‘voorkomen’ tot een ‘nabootsing’.

blijcken dat noit geleerder boeck dan Ovidius Herscheppinge aen den dagh quam'. Het is wel waar dat hier alleen van de 'geleerdheid' der Metamorphosen de spraak is (een zaak waar dr. Geerts bij zijn verwijzing naar een plaats uit F. Junius' *De Pictura Veterum,* a.w. blz. 64, niet genoeg op gelet heeft); maar indien Vondel toen reeds de hand aan het werk geslagen had, zou men op deze plaats dan niet enig gewag daarvan

ontmoet hebben? Bovendien maakt het overeenkomend gedeelte van het hs. stellig de indruk niet, uit een vóórtekst te zijn overgeschreven. Voor een nader onderzoek der verhouding is het hier niet de geschikte gelegenheid. Weliswaar heeft Van Lennep zich deze, in zijn Kritisch Overzicht van Faëton, omgekeerd voorgesteld. Waar hij, overigens met negatief resultaat, voor dit stuk de mogelikheid van een allegoriese bedoeling toetst, overweegt hij, dat daartoe een stof gekozen ware, die zich aan Vondel bij het vertalen der Herscheppinge vanzelf aanbood. Maar zodanige aanleiding was geheel overbodig voor iemand die zich van der jeugd af aan voor Ovidius had geïnteresseerd (zie *Vondelkroniek* III, 29-32), en met name diens Phaëthongrafschrift reeds in de voorrede der *Heerlyckheyd van Salomon* in het Latijn aanhaalde[1]. Het laat zich dan ook, de zaak op zich zelf beschouwd, even goed denken, dat het schrijven van Faëton bij Vondel het plan ener volledige overzetting heeft gewekt, of herwekt. Brandt zegt slechts, vrij algemeen, dat dit werk 'verwonderlyk was, ten aanzien van soo hooge jaaren'. De vraag, of Vondel daarbij nog van zijn door Brandt op het jaar 1635, maar als men wèl leest niet precies als vàn dat jaar, vermelde proza-Herscheppinge gebruik heeft gemaakt, schijnt tegen andere verwachting in ontkennend te moeten worden beantwoord. Dr. Geerts heeft dat altans gedaan (blz. 41), meer bepaaldelik tegenover Leendertz' onderstelling, dat Vondel in 1671 de vertaling geheel in verzen overbracht en herzag. In 1635 had hij immers de hulp van Mostert en Victorijn, en het werk zou dus beter zijn geweest dan het is. Bovendien kon hij toen de Farnabius-uitgave (pas 1637 verschenen) nog niet benutten, gelijk hij toch blijkt gedaan te hebben; en die van Schrevelius, 'die Vondel het meest dienst bewees', was nog in een ver verschiet. Tenslotte, 'om een vertaling in proza over te zetten in een vertaling in rijm' (op de manier van zijn *Eneis,* die weinig afwijkt van de proza-redactie) 'had hij de hulp van Antonides van der Goes niet noodig'. Nochtans: het spreekt niet van zelf, dat een proza-Herscheppinge uit die tijd een betere versvertaling zou gewaarborgd hebben, ware zij daarvoor benut, getuige die der *Heroides,* die nog tijdens het leven van Mostert en Vechters, maar zonder hun hulp (Geerts, blz. 37) tot stand kwam, - waarbij gezwegen zij dat hulp slechts gegeven pleegt te worden voorzover zij gevraagd wordt. Is het ook geheel nieuw, dat iemand die b.v. Vergilius nog niet zonder bijstand zou aandurven of aankunnen, voor Ovidius niet terugschrikt? Wat Farnabius betreft, het jaar der proza-Metamorphosen staat, gelijk wij zagen, niet volstrekt vast. Bovendien bevat het hs. sporen van oudere Latijnse lezingen, zo b.v. *Alfitus* in Bk. V, vs. 510 dat noch bij Farnabius, noch bij de Heinsii, noch bij Schrevelius te vinden is. En wanneer het buiten twijfel staat, dat Vondel zich wel degelik bekommerd heeft om de vorderingen der kennis betreffende de Latijnse Ovidius, en niet gebleven is bij zijn bronnen van zoveel jaren her, volgt zonder meer, dat de hulp van Antonides hem van waarde kon zijn, al moesten wij boven reeds vaststellen, dat die niet door grondigheid heeft uitgeblonken. Zodat twijfel op zijn minst geoorloofd blijft.[2]

1) In de *Vondelkron.* t.a.p. leze men voor 1606 als het jaar van de eerste druk van Bartjens 1604; en op blz. 230 van het tweede deel dezer uitgave als de plaats waar bij Ovidius het grafschrift staat: *Metam.* II, vs. 327-328.

2) Vgl. over Vondels vertalingen nog een tweetal artikelen van dr. Sterck in de *Zondagscourant* van de Maasbode, 29 Oct. en 5 Nov. 1933.

De uit het geboden materiaal af te leiden conclusie's aangaande Vondels zelfkritiek, in aansluiting aan wat reeds vroeger door verschillende geleerden daarover werd geschreven, hier in gedocumenteerde en beredeneerde vorm uiteen te zetten, ligt niet binnen het kader dezer uitgave. De motieven ter verandering, die hier zomin als elders altijd verbetering kan heten, zijn uiteraard van verscheiden soort. Voorzover het de spelling betreft, laten zij zich herleiden tot de beide hoofdbeginselen der analogisering (dubbele oo-spelling) en

vereenvoudiging. Het laatste streven openbaart zich in het talloze malen schrappen van de *h* in de verbinding *ght* (b.v. *jagt*), in de wijziging van *oirsprong, oirzaek* tot *oor-*. En vooral in de spelling der antieke namen. Blijkbaar tot het laatste toe heeft Vondel in dit opzicht weifeling gekend. Reeds omstreeks 1644 schrijft hij *Cezar*, maar dat verhindert niet dat de *z* van *Nazo* in het opschrift van de boeken der Herscheppinge overal pas bij herziening voor *s* is gekozen; (op één plaats is de verandering verzuimd). Vast is *f* voor *ph,* e voor *ae;* maar *t* is nog herhaaldelik voor *th* in de plaats gekomen, en *i* voor *y*. Een sterke aanwijzing voor de consequentie waarmee hij de vereenvoudiging doorvoerde vindt men in een paar gevallen, waar hij met namen als *Thersites, Mopsus* te doen kreeg. Bk. XII, vs. 673 schreef hij eerst *Mopsus,* verving de *s* door *z*, en deze tenslotte weer door *s;* voor *Thersites* bleef het na beraad bij de vorm Terzyt (eerst Tersyt; Bk. XIII, vs. 348). Tesamen met de spelling *t* voor *th* leidde die van *i* voor *y* tot samenval van de namen *Tethys* en *Thetis;* en men ziet het dan ook gebeuren, dat Vondel in de eerste dezer beide de bij eerste aanloop geschreven *i* door *y* vervangt; aldus Bk. XI, vs. 1018; zeven verzen tevoren schijnt een nog sterker aarzeling de verklaring der verschillende lezingen te geven (*Tetis; Tetys; Tetis,* en dan in dit laatste *i* in *y* gewijzigd); in Bk. II, vs. 90 (*Tetis*) was de aanvankelike lezing nog *Tethys*. Indien ik mij niet bedrieg, is deze naam het enige geval, dat de *y* van het Latijn behouden blijft.

Een belangrijk motief is het wegwerken van onbedoelde herhalingen, een zaak waarin alreeds het esthetiese betrokken is; voorts verwijdering van ongewilde, veelvuldiger dan het aanbrengen van bedoelde, klankgelijkheid; verbetering van de ritmiese beweging, eventueel in verband met de door Vondel geliefde en vaak meesterlik gehanteerde versoverloop, die gecombineerd met zware cesuur de levendigheid zozeer verhoogt; en keuze van het tekenend adjektief. Niet zelden sleept één wijziging een andere in haar gevolg, en het is juist dan, dat men meermalen het eindresultaat niet te best waarderen kan. Een sterk-rationele inslag in Vondels zelfkritiek is meermalen aangewezen, die zich ook hier handhaaft. Het komt een en andere keer voor, dat Huydecoper een lezing wenste, die Vondel werkelik eerst geschreven heeft, maar daarna verworpen, omdat er uit anderen hoofde een bezwaar rees, dat de doorslag gaf. Ofschoon vele onvolmaaktheden overbleven, ook wel nieuwe ontstonden, die aan de dichter in de vroegere tijd niet zouden ontsnapt zijn, wie zou bewondering weigeren aan een zo overtuigend bewezen verantwoordelikheidsbesef? Men moge al in sommige biezonder sterke aarzelingen (b.v. Bk. X, vs. 949) de angstvalligheid van de ouderdom willen waarnemen, de eerbied voor de vorm van het litteraire kunstwerk was steeds een der meest wezenlike hoedanigheden van Vondels dichterschap, een hoedanigheid die zelf eerbied mag vergen ook van hem die zich haar schaduwzijde zeer wel bewust is. Wie enkel het nadeel zou laten gelden, beoordeelt haar wel zeer eenzijdig, en daarom vals. Staat niet bij voortduring te bedenken, dat op het gebied van het letterkundig vakmanschap Vondel-zelf een autoriteit van rang is? Tot de techniek van een zich bouwende taal, zoals toch die der zeventiende eeuw in menig opzicht met recht kan heten, behoort het rationele element noodzakelikerwijze; het behoort evenzeer tot de techniek van een

klassieke kunststijl, ja ook van de barok, wil hij zich niet in het vormloze verliezen. Het is oorzaak van gebreken, doch niet minder voorwaarde van veel voortreffelike eigenschappen.

Opmerkingen van esthetiese aard zijn in de commentaar slechts bij hoge uitzondering gemaakt. Waardering en kritiek uit dit gezichtspunt zou syntheties èn documentair moeten wezen. Het is welbekend, dat de Herscheppinge als kunstwerk geen hoge reputatie voert. Maar het oordeel rust, naar mij schijnt, niet altijd op een juiste verhouding van beide eigenschappen. Opsporing van vele gebreken kost niet veel moeite. Het ligt ook voor de hand,

dat Vondel de eerstaangewezene was om last te hebben van den Vondeliaansen slag, van zijn eigen versifikatie, en men bespeurt ook vaak genoeg dat hij zich ertegen verzet: een deel zijner zelfkritiek komt daarop neer. Het aantal der Alexandrijnen, die door hun eigen lengte gehinderd worden, is legio; al te vaak krijgt men de indruk, dat stapelingen van substantieven, tautologiese paarverbindingen minder hun verklaring vinden in de poëtiese drang dan in de techniese en al te vlot gehoorzaamde dwang. Vondel wist zeer wel wat hij deed, toen hij in het Berecht van zijn Jeptha de uitspraak van den edelen heer Ronsard aanhaalde, dat de vaerzen van tien en elf lettergreepen beter van zenuwen voorzien zijn en gespierder, waartegenover de Alexandrijnen zooveel langer en flauwer vallen, terwijl hij te bescheiden was om zichzelf te doen gelden als een dier uitnemende meesters uit wier koker de goede Alexandrijnen komen, al te goed wetende wat daaraan vast zat. Maar al te talrijk ook zijn de fraaie passages om niet ook nu nog David van Hoogstraten's voorkeur te kunnen begrijpen, toen hem de verzorging ener geillustreerde prachtuitgave was opgedragen. Men stelle zich de vraag, wie ook maar van verre tot een betere herschepping, globaal genomen, der Metamorphosen in staat ware geweest. Ik hoop met deze weinige opmerkingen aan mijn eigen zoëven geponeerde stelling niet te verzaken. Zij raken ook het vraagstuk van Vondels vertaalkunst in engere zin. Af te wijzen is de mening, dat Vondel zich principieel op het standpunt ener 'vrije' overzetting zou hebben gesteld. De overtuiging heeft zich bij mij gevestigd, dat hij wel terdege, ofschoon natuurlik binnen de grenzen en mogelikheden ener vertolking in verzen, een getrouwe weergave heeft nagestreefd, daarbij overtolligheid minder schuwend dan onvolledigheid. In die richting wijst ook het feit, dat hij met verschillende uitgaven werkte, en zich aldus doende ook aan het filologiese liet gelegen liggen. Wie enigermate bekend is met de kruiswegen en bijpaden van dit terrein, zal zich over ontoereikendheden op dit stuk minder verbazen bij een man als Vondel, die tenslotte iets anders, en beters, was dan een filoloog. Dit is het, wat men ook bij de gedetailleerde bestudering der vertalingen-zelve steeds in het oog moet houden.

In de hier geboden uitgave is doorlopend acht geslagen op de verhouding tussen Vondels overzetting en de Latijnse tekst, en waar nodig rekenschap daarvan afgelegd. Uiteraard heeft het meermalen genoemde boek van dr. Geerts, aan wie ik ook voor persoonlike bereidwilligheid dank verschuldigd ben, gewichtige diensten bewezen, zonder blindelings te worden gevolgd. Dat men Vondels werk confronteerde met een niet door hem benutte vorm van de grondtekst, had natuurlik nooit mogen gebeuren; maar het behoort niettemin onder de dingen die vroeger niet altijd zijn vermeden. Voor een billike waardering is deze voorzorg eerste voorwaarde. Dat het getal der restende tekortkomingen ook dan nog niet gering is, tekortkomingen die met een beroep op de soevereine vrijheid des dichters niet genoegzaam worden goedgemaakt, zal den geduldigen lezer gemakkelik blijken. 'De middelmatige overzetting van een groot taalkunstenaar' heeft men met reden Vondels Vergilius genoemd[1)]. Nog in de Herscheppinge, ofschoon daarbeneden blijvende en ook in zichzelf ongelijk van waarde, bovendien een werk van zijn hoge ouderdom,

1) Geerts, a.w. blz. 40.

verlochent zich de taalkunstenaar niet. En het eert den zozeer achttiend' eeuwsen schrijver der *Proeve,* dat hij zich wel bewust was te staan tegenover ‘den Grooten Vondel, tot wiens lof, - gelijk hij zich uitdrukt, - wij hier weinig zeggen, omdatwe ons onbekwaam kennen, dien naar waarde uit te meeten’, en dat dezelfde man, die lafhartig wilde heten, indien hij ‘in eene nederige Voorrede’ vergiffenis zou hebben gesmeekt voor zijn ‘onbeschroomdheid’, het niet minder dan een ‘zotte laatdunkendheid’ noemde, als hij den lezer had zoeken wijs

maken, dat hij zo goed was en zo wel geloof verdiende als Vondel. Wat er uit taalkundig oogpunt schort aan het werk, schijnt ons toe voor een goed deel op rekening te komen van Vondels vorming: hij is de man, die op latere leeftijd het Latijn geleerd hebbend, de techniek nooit volkomen heeft leren beheersen, blijvend aan misgrepen blootstond, maar dank zijn ingeschapen genialiteit telkens verrast door trefzekerheid en door het vermogen, om de geest van het Latijn te doen vergeten voor het karakter van zijn Nederlands. Dit is zo waar, dat wij onbevreesd de proef durven aanbevelen met juist datzelfde fragment, dat dr. Geerts uit het zwakkere tweede deel aanhaalt als een voorbeeld van slappe vertaling: de stormpassage uit het elfde Boek (vs. 642-vlg.). Men moet het tweemaal lezen, eens in vergelijking met het oorspronkelike, en eenmaal als zelfstandig brok poëzie, om aan beide beoordelingswijzen haar billike mate van recht toe te kennen.

Het belang dat men oudtijds niet enkel aan de Metamorphosen, handboek onder meer voor musiese en plastiese kunstenaars, maar ook aan Vondels overzetting hechtte, wordt duidelik belicht door het genoemde feit, dat David van Hoogstraten in 1703 voor zijn grote geïllustreerde uitgave met de aanmerkingen van Du Ryer niet beter wist te doen dan Vondels werk als tekst te kiezen, dat naar zijn oordeel ‘best voegde by de sieraden, waer mede dit boek ook tot nut van alle tekenaers, schilders, en beelthouwers is opgetoit’; zulks onder verwijdering van ‘eenige misstallen in den eersten druk der Herscheppinge gebleven’, waarbij het den vergelijkenden lezer overgelaten blijft de biezonderheden daarvan uit te zoeken. Dan volgde in 1730 de uitgaaf van Huydecoper[1)], vergezeld van zijn *Proeve,* die andermaal in 1782-1788 door de zorgen van F.v. Lelyveld en N. Hinlópen, en nu in vier delen, van de pers kwam, met vele aantekeningen, uit eigen en Huydecoper's voorraad, uitgebreid. Op te merken valt, dat Huydecoper, in strijd met wat iemand zou kunnen verwachten, in de tekstbehandeling zeer conservatief te werk ging. Van Lelyveld is de eerste die weer van het hs. gebruik maakte. In 1828 gaf Bilderdijk zijn weinig beduidende *Korte Aanmerkingen* als aanvulling en ook kritiek op de *Proeve,* die in haar tijd een standaardwerk was, en ondanks haar typiese tijdsgebreken ook nu nog niet zonder waarde is.

Er heeft zich op die wijze ten aanzien der Herscheppinge een traditie gevormd, waarmede ik gemeend heb rekening te moeten houden, - zulks niet enkel door naar de voorgangers te verwijzen, maar ook door in de commentaar het taalkundig element in enigszins ruimer mate te betrekken dan elders in deze uitgave geschied is.

Enige onnauwkeurigheden vindt men achterin verbeterd; (ter voorkoming van verwarring met de naam V. Lennep is die van V. Lelyveld steeds duidelik aangegeven).

Al diegenen tenslotte, aan wie de bewerker zich voor velerlei en waardevolle hulp verplicht rekent, mogen zich overtuigd houden van de erkentelikheid, die naast de wederkerigheid onder beoefenaren der wetenschap het enige, maar dan ook beste, loon is. Voor hun vaak

1) Zie laatstelik Prof. Molkenboer's rede: Het Rhythme der Vondelwaardeering. Nijmegen-Utrecht 1933.

ingeroepen, nooit falende bereidvaardigheid breng ik gaarne dank aan beheerders en ambtenaren van openbare en biezondere boekerijen; aan het Bestuur der Koninklijke Akademie van Wetenschappen voor de goede wil en het geduld, waarmede het mij een langdurig gebruik van het handschrift heeft toegestaan.

Tilburg, op het feest van Sint Willebort,

‘Die bracht den Helt in 't zaligh huis,
De Kroon van 't lange Kruis’.

Vondels werken
Zevende deel

De boeken X, XI en XII van Vergilius' Aeneïs in Vondels vertalingen: het proza en de verzen naast elkander afgedrukt en toegelicht door Prof. Dr. A.A. Verdenius

*

Het tiende boeck.[aant.]

Inhoudt.

[1] Iupiter den Raet der Goden verdaghvaerdende, vermaentze tot eendraght en vrede.
[2] Venus beklaeght zich daer over der Trojanen gevaer, en Iunoos onbluschbaren haet, en
[3] verzoeckt endelijck eenige rust, na zoo vele jammeren: Iuno, in het tegendeel, leit al de[r. 3]
[4] schult der rampen op de Trojanen, als eerste berockenaers des krijghs, ja wijt dit Venus
[5] zelve: weshalve men vruchteloos 't geschil zoeckt te beslechten. Iupiter ziende geen einde
[6] van 't krackeel, verzekert haer (om gemalin nochte dochter te quetsen) dat hy geene zijde[6-7]
[7] zal kiezen, maer naer zijne rechtvaerdigheit alles aen 't nootlot opdragen. Ondertusschen[7]
[8] hervatten de Rutulen met alle maght den storm, die met geen mindere kloeckhartigheit
[9] van den belegerden afgeslagen wort. Terwijl dit in Latium gebeurt, en Eneas zijne zaken[9]
[10] in Hetrurie naer zijnen wensch beschickt, en veler volcken bystant op zijn zijde gewonnen
[11] heeft, keert de zelve met een vloot van dertigh schepen weder, daer hem de Zeejoffers, on-[11]
[12] langs uit schepen in die gedaente verandert, bejegenen, die hem 't verlies zijner schepen en[12]
[13] zijn volcks gevaer verkuntschappen. Hier na voortreizende zoo zet hy, in 's vyants gezicht,[13]
[14] zijn heirkracht op lant, dies de Rutulen den storm staecken, en zich naer den oever
[15] gevende, den vyant het landen poogen te beletten. Men vecht met overgroot verlies van[15]
[16] wederzijde: en Pallas vele vyanden nederhouwende, wort endelijck van Turnus gevelt.

* TEKSTKRITIEK: r. 30 *dezen storm* is in de gewijzigde dr. van 1646 (*Unger* 423) vervangen door: *flucks die storm;* r.41-42 *Zy vergaderen te zamen* is in dezelfde druk vervangen door: *Zij zetten zich te zamen neder* (Lat.: considunt).
r. 3 *in het tegendeel:* daartegenover.
6-7 *zijde kiezen:* partij kiezen.
7 *opdragen* toevertrouwen.
9 *van den belegerden*, oude datief, meerv.; vgl. Van Helten, § 70.
11 *Zeejoffer:* zeemeermin.
12 *onlangs:* voor kort; *bejegenen:* tegemoet komen.
13 *verkuntschappen:* melden.
15 *zich geven:* zich begeven.

[17] Eneas, van zijne doot verkuntschapt, vereert zijnen vrient met een lijckofferhande van[17]
[18] eenen geweldigen hoop Rutulen: en Askaen ten leger uitvallende, stiert zijnen vader een[18]
[19] deel volcks te hulp: dies Iuno, ontstelt, en om haren Turnus bekommert, hem, met Iupijns[19]
[20] verlof, uit het tegenwoordige gevaer ruckt, door een schijnbeelt van Eneas, het welck hy[20]
[21] tot in een schip toe vervolghde, dat van Iuno ontmaert, door onweer naer het naeste strant[21]
[22] van Ardea toedreef. Mezentius ondertusschen, zich op Iupijns raet, in den slagh gevende,
[23] verslaet Trojanen en Hetruscen by menighte, tot dat Eneas hem met eenen schicht treft,
[24] en hy, van zijnen zoon Lausus beschut, ongaerne uit den strijt wijckt, om zijn wonde te
[25] verbinden. Lausus, middelerwijl poogende zijn vaders leet te wreken, wort van Eneas[25]
[26] nedergeleit, 't welck Mezentius met droefheit vernemende, weder te paerde in den slagh[26-27]
[27] jaeght, daer hy, zijn zoons doot willende wreken, door de zelve hant omkomt.[27]

De Hemelraet vergaert: Iupijn beslecht den twist.
De Rutuler bestormt de Frygiaensche wallen;
Doch door Eneas komst wort dezen storm geslist,[30]
En 't velt met doôn gedeckt; daer Pallas komt te vallen
Voor Turnus, uit den strijt door Iuno wechgeruckt.[32]
De doot van Pallas wort aen Lausus stracks gewroken,[33]
Die het bebloede zant met zijn doot lichaem druckt;
Dat treft Mezentius, zoo dra het wort geroken:[35]
En, hoe gewont hy is, ontmoet Eneas hant,[36]
Die leit den vader flucks, by zijnen zoon, in 't zant.

17 *verkuntschapt:* verwittigd.
18 *ten leger uitvallende:* een uitval doende uit het legerkamp.
19 *ontstelt:* hevig verontrust.
20 *het tegenwoordige gevaer:* het (voor hem) aanwezige gevaar; het (toen en daar) bestaande, dreigende gevaar; *door een schijnbeelt van Eneas;* zie r. 688-vlg.
21 *ontmaert:* (van de wal) losgemaakt; *onweer:* storm, boos weer.
25 *zijn vaders leet:* het zijn vader toegebrachte letsel, de zijn vader toegebrachte wonde.
26-27 *Mezentius,* als subject te denken bij *vernemende*, is object bij *in den slagh jagen;* de constructie staat onder invloed van 't Latijn (en dit bericht, door M. met droefheid vernomen, drijft hem...).
27 *de zelve:* dezelfde.
30 *slissen:* een eind maken (Aeneas' komst maakt een eind aan die bestorming); *dezen* storm; het lijdend onderwerp in accusatief-vorm, vgl. Van Helten, § 272; zie de *Tekstkritiek*.
32 *voor Turnus:* voor en door Turnus.
33 *stracks:* weldra.
35 *zoo dra het wort geroken:* zodra het bekend wordt (vgl.: ergens de *lucht* van krijgen).
36 het subject bij *ontmoet* (Mezentius) is uit het voorafgaande te halen.

[38] Ondertusschen wort het almaghtige hof des hemels opengezet,[+38]
[39] en de vader der Goden en Koningk der menschen verdaghvaert
[40] den Raet in het starlichte gestoelte om hoogh, van waer hy het[40]
[41] Dardaensche heirleger en Latijnsche volck aenschouwt. Zy ver-
[42] gaderen te zamen in 't gewelf, van wederzijde ontsloten; Jupiter[42]
[43] heft eerst aen: grootmaghtige Hemelheeren, waerom verandert[43-44]

[+][Randschrift:] *Ondertusschen verdaghvaert Iupijn den breeden Raet der Goden,*

38 *wort... opengezet;* het paleis des hemels, de verblijfplaats der almachtige goden, is 's nachts gesloten en wordt bij het aanbreken van de dag weer geopend.
40 *in het starlichte gestoelte* is de vert. van *sideream in sedem:* in zijn door sterren verlichte (troon-) zaal.
42 *in 't gewelf, van wederzijde ontsloten* (tectis bipatentibus): in 't hemelgewelf, dat naar twee zijden openstaat (met deuren aan weerszijden).
43-44 Jupiter richt zich tot *alle* goden, maar zijn verwijt is in 't bijzonder bedoeld tegen Venus en Juno; *waerom verandert ghy van opzet;* Venus en Juno hadden zich kort te voren met elkaar verzoend; zie *Aen.* IV, r. 138-vlg.

Het tiende boeck.

Het al vermogend hof des hemels wort terwijl[vs. 1]
Wijt opgezet, de raet gedaghvaert, naer den stijl
Des vaders van de Goôn, den koning van de menschen,[2-3]
In 't starrelicht gestoelte, en 't licht, waer naer wy wenschen,[4]
Ter raetzaele en ten troone, in top om hoogh gebout,[5]
Van waer hy, heel gerust, 't Latijnsche volck aenschout,[6]
En al het Dardansch heir. zy zetten, als genooten,[7]
Zich neder in 't gewelf, van wederzijde ontsloten.
De Dondergodt heft aen: ô groote hemelraet,[9]
Waerom verandert gy van opzet, en, vol haet,

vs. 1 *terwijl:* ondertussen.
2-3 *stijl:* gewoonte, gebruik (gelijk de vader der Goden dat gewoon was te doen).
4 *wy:* wij stervelingen; de tweede helft van de versregel is een toevoeging van Vondel.
5 *ter raetzaele* is te verbinden met *dagvaerden* (vs. 2).
6 *heel gerust:* in volkomen gemoedsrust, met een goddelike onbewogenheid.
7 *als genooten*, hier wel met de betekenis: allen van goddelike macht en rang zijnde (vgl. *pair*).
9 *de Dondergodt:* Jupiter.

*

[44] ghy van opzet, en twist onderlinge zoo wrevelmoedigh? Ick had[+]
[45] Italie verboden den Teukren te beoorlogen. Waerom twist ghy[45]
[46] tegens mijn verbodt? Wat vrees port elck de wapens van zijne
[47] party te stijven, en zich met den degen af te matten? Namaels zal[47]
[48] 'er (verhaest u niet) een tijt komen, om rechtvaerdigh den oorloogh[48]
[49] te voeren; wanneer het wreede Karthago door d'Alpes inbooren-[49]
[50] de, den Roomschen sloten tot een geweldige afbreuck zal op-[50]
[51] komen: dan wil het vry staen om strijt elckandere vyantschap[51]
[52] te dragen, t'ontzeggen, te plonderen: nu houdt gemack, weest[+52]
[53] vrolijck, en verdraeght u onderling. Zoo sprack Jupiter in het kort:[53]
[54] maer de schoone Venus hadd'er niet weinigh tegen: o vader, o[54]
[55] eeuwigh gezaghhebber over Goden en menschen (want wien
[56] kunnen wy anders nu om hulp aenroepen) ziet ghy niet hoe de
[57] Rutulers braveeren, en Turnus heerlijck te paerde gezeten, mid-[57]
[58] den onder het heir rijdt, en op zijn zeeghaftigheit opgeblazen,[58]
[59] daer henestreeft? Men laet nu de Teukren binnen beslote wallen
[60] niet met vrede; ja zelf binnen de poorten vesten en muren wor-
[61] denze bevochten, en de graften loopen over van bloet: Eneas
[62] des onbewust, is van der hant. Zult ghy nimmermeer gedoogen,[62]
[63] datze eens van belegh verlicht worden? De vyant met noch een[6363-64]
[64] ander heirleger dreight wederom het herboren Troje; en Tydeus[64-65]

[+][Randschrift:] *bestraft hun tweedragt, raetze tot onpartijdigheit,* In het Randschrift bij r. 44: *bestraffen:* berispen, zijn afkeuring uiten over.

[+][Randschrift:] *en onderlingen pais. Venus beklaeght zich,*

* TEKSTKRITIEK: r. 49 In de gewijzigde druk van 1446 is *wreede* vervangen door *forsse* (Lat.: *fera* Karthago).

45 *den Teukren,* datief; wel in navolging van 't Latijn: concurrere *Teucris*.

47 *stijven:* steunen (wat vreest ge toch, dat ge zo partij kiest, de een aan deze, de ander aan die kant).

48 *rechtvaerdigh* (adveniet *iustum* pugnae, ne arcessite, tempus): op wettige wijze; overeenkomstig de wil van het noodlot.

49 in de tweede Puniese oorlog (218-201) trok Hannibal met zijn leger over de Alpen en bedreigde Rome.

50 *den Roomschen sloten:* de burcht van Rome (het Capitool); *iemand opkomen:* hem op het lijf vallen, hem dreigend naderen.

51 *wil:* zal; *om strijt:* zo fel mogelik (Vergilius zegt: tum *certare odiis* licebit: dan zal het vrij staan een wedstrijd in het haten aan te gaan).

52 *ontzeggen:* de oorlog verklaren, bestrijden; *te plonderen* is de vert. van *res rapuisse,* dat beter wordt weergegeven door: met doortastendheid te handelen, snel toe te slaan.

53 *vrolijck:* wel te moede; *verdraeght u onderling*, ter vert. van *componite foedus:* sluit een verdrag, vrede. (Kiliaen, *verdraghen:* facere pacem).

54 *hadd'er niet weinigh tegen:* had daar niet weinig tegen in te brengen.

57 *braveeren:* zich overmoedig gedragen; *heerlijck:* luisterrijk; vol pracht en praal.

58 *op... opgeblazen:* trots op zijn krijgstriomf, zijn succes in de strijd.

62 *des onbewust:* hiervan onkundig; *van der hant:* afwezig.

63 *datze eens van belegh verlicht* worden (numquamne *levari* obsidione sines): dat ze geen belegeringen meer hebben te verduren, dat het belegeren eindelik eens ophoudt (toespeling op het beleg van Troje door de Grieken).

63-64 Vondel heeft hier de hendiadys niet begrepen; Vergilius zegt: de vijand, een nieuw leger, bedreigt weer... en opnieuw komt Tydeus' zoon enz.

64-65 *Tydeus,* koning van Aetolië (landschap in westelik Griekenland); zijn zoon *Diomedes* was een der Griekse helden voor Troje; volgens de sage is hij de stichter van de stad *Arpi* in Apulië; zie verder *Aen.* VIII, r. 38-vlg.; *opstaen tegens de Frygianen:* tegen de Trojanen ten strijde trekken. *Uit Etolie* is verkeerd verbonden: de Lat. tekst zegt: *Aetolis ab Arpis:* uit het Aetoliese Arpi.

[65] zoon uit Etolie staet weder van Arpen tegens de Frygianen op:
[66] ick geloof voorwaer zy zullen my oock te keer gaen: en ick, uwe[66-68]
[67] dochter, moet met de wapenen der sterflijcke menschen noch

66-68 *ick geloof... geplaeght worden* is een minder juiste vert. van: *equidem credo, mea vulnera restant et tua progenies mortalia demoror arma,* d.w.z. er ontbreekt, zou ik denken, nog maar aan, dat ook ik weer gewond zal worden en mij, uw kind, staat weer een strijd met stervelingen te wachten. Venus werd door Diomedes gewond, toen zij Aeneas voor Troje redde.

Betwist nu onderling uw zaeck zoo wrevelmoedigh?
'k Verboodt den Italjaen den oorlogh, en dus bloedigh
Te vechten met den Frygh. wat twistge tegens my,
En tegens mijn verbodt? wat vrees port elck zijn zy[14]
Te stijven met geweer, met zwaerden zich te matten?
Hierna [verhaest u niet] zal 't vrystaen uit te spatten,[16]
Elckandere met recht te drijven in de poort;[17]
Als 't fors Karthago fel door d'Alpen inneboort,[18]
Den Roomschen sloten tot groote afbreuck op wil komen:
Dan zal het vrystaen haet noch vyantschap te toomen,
Te plondren, zijn party t'ontzeggen met de kling:[21]
Nu rust, en houdt gemack: verdraeght u onderling.
Zoo sprack Jupijn in 't kort, terwijl de Goden zwegen:
Maer schoone Vernis had hier voort niet luttel tegen.[24]
O Vader, opperhooft van 't eeuwige bewint,
Die teffens Goden en de menschen vast verbint;[26]
[Want van wien anders kan men hulp en troost begeeren?]
Och, zietge niet hoe ons de Rutuliers braveeren,
Hoe Turnus heerelijck te paerde heenerijdt
In 't midden onder 't heir, en moedigh, naer den strijt,[30]
Zeeghaftigh heenestreeft, en rustigh voor hun allen?[31]
De Troischen mogen nu, besloten in hun wallen,
Niet rusten: men bevecht hen binnen muur en poort,
En zulck een breede graft loopt over van dien moort.
Eneas, onbewust van 't stuck, is wijt vertogen:[35]
En zultge, ô vader, dan ten minste niet gedoogen
Dat men de Troischen nu verlichte van 't belegh?
De vyant met noch een heirleger is op wegh,[38]
En dreight al wederom dit Troje, nieu geboren.
Een zoon van Tydeus uit Etolje, als te voren,[40]
Staet weêr van Arpen op, en dreight den Frygiaen.
'k Geloof zy zullen flus my oock te keere gaen.[42]
Ick ick, uw dochter, word van sterfelijcke menssen

14 *zijn zy:* vgl. iemands zijde kiezen.
16 *uitspatten:* zijn vijandige gevoelens bot vieren (vgl. vs. 20).
17 *met recht;* vgl. *rechtvaerdigh* in de proza-vert., r. 48; *in de poort drijven:* terugdrijven (is in verband hiermee *uitspatten* op te vatten als: op de vijand aanvallen? vgl. vs.582).
18 *fors:* onstuimig, woest, krijgszuchtig.
21 *partij:* tegenpartij.
24 *voort:* aanstonds.
26 *teffens:* tegelijk; *vast verbint:* nauw aan u hecht; aan u verknocht doet zijn.
30 *moedigh:* overmoedig; *naer:* na.
31 *rustigh:* in het volle besef van zijn kracht en moed.
35 *is wijt vertogen:* is ver weg.
38 zie de proza-vert., r. 63-64 met aant.
40 Versta: Opnieuw is het een (de) zoon van Tydeus, die optrekt....
42 *flus:* dra.

*

[68] geplaeght worden. Indien de Trojanen, zonder uw benoegen, en[68]
[69] uwe Godtheit ten wederwille, naer Italie trocken; zy boeten 't:[69]
[70] zy voeren 't zonder u uit: maer volghdenze den last en d'antwoor-[70]
[71] den, hun van zoo vele Goden en Geesten gegeven; hoe kan dan[71]
[72] iemant uw gebodt veranderen? of ons een nieuw nootlot smeden?[72]
[73] wat wil ick ophalen het verbranden der vlote op Eryx kusten? of[73]
[74] de bulderende buien, door den Koningk der winden, in Eolie[74-75]
[75] opgeweckt? of het afvaerdigen van Iris uit de wolcken? Nu ruitze[75]
[76] oock de geesten uit de hel (dit erfdeel der gedeelde weerelt was[76]
[77] noch ongemoeit gebleven) tegens hen op: en Alekto schichtigh[77]
[78] naer boven toegestiert, loopt midden door d'Italiaensche steden
[79] spoocken. Ick ben nu om de beerschappy niet langer begaen: wy[79]
[80] hoopten hier op, toen 'er kans was: laet het vry winnen, dien ghy
[81] het gunt. Is 'er geen lantschap, het welck den Trojanen van uwe
[82] straffe gemalinne gegunt wort; zoo bidde ick u, o vader, door[82]
[83] den smoockenden ondergangk van 't omgekeerde Troje, laet het[83]
[84] my geoorlooft zijn Askaen, behouden 's lijfs, uit den oorlogh elders[+]
[85] te verzenden: laet het my geoorlooft zijn mijnen neef te bergen.[85]
[86] Eneas werde vry in onbekende wateren omgesolt, en drijve hene[86]
[87] op genade van de Fortuin, waer het haer believe, als ick slechts
[88] zijnen zoon beschutte, en uit dien vervloeckten strijt rucke. Ick
[89] bezit Amathus, het hooge Pafos, Cythere, en het hof van Idalie:[89]

[+][Randschrift:] *en bidt voor Askaens behoudenis*.

* TEKSTKRITIEK: r. 82 *door* is in de gewijzigde druk van 1646 vervangen door *om* (Lat.: *per*).

68 *benoegen:* goedvinden.

69 *uwe Godtheit ten wederwille* (invito numine): in stijd met uw goddelike wil; *zy boeten 't:* dan mogen ze het boeten; laat hen dan de straf voor hun euveldaad ontvangen.

70 *zy voeren 't zonder u uit:* laat hen dan van uw steun verstoken blijven (vgl. de vert. in verzen, vs. 48); *antwoort;* hier: orakel.

71 *Geesten:* schimmen (Anchises en Creüsa's schim).

72 *iemant,* indirecte aanduiding van Juno (vgl. r. 75).

73 *wat wil ick ophalen:* waartoe zal ik in herinnering brengen; *op Eryx kusten:* op het Siciliaanse strand; vgl. *Aen.* V, r. 649-vlg.

74-75 *de bulderende buien... opgeweckt;* vgl. *Aen.* I, r. 87-vlg. Vergilius spreekt van: de koning der stormen, met zijn bulderende winden opgehitst uit Aeolië (opgehitst *door Juno*).

75 *Iris;* vgl. *Aen.* V, r. 650-vlg. (en IX, r. 39); *ze:* Juno.

76 *de geesten uit de hel* (Manes): de Machten der onderwereld; *dit erfdeel der gedeelde werelt* (sors rerum = het door loting verkregen deel van het heelal): de onderwereld; toen het heelal onder de zonen van Saturnus bij loting werd *verdeeld*, was de (heerschappij over de) onderwereld aan Pluto ten deel gevallen; *sors:* het door het lot beschikte deel, vertaalt Vondel door erfdeel.

77 *Alekto;* vgl. *Aen.* VII, r. 358-vgl.; *schichtigh:* ijlings.

79 *begaen zijn om:* zich bekommeren om; *om de heerschappy*, nl. om de door Jupiter aan Venus' zoon Aeneas beloofde heerschappij in Italië (vgl. *Aen.* I, r. 289-vlg.; de hoop dat...., heb ik al opgegeven).

82 *straf:* onvermurwbaar; *door:* bij (per eversae fumantia Troiae excidia).

83 *omgekeert:* onderst boven gekeerd (bij de rokende puinhopen van het omvergeworpen Troje).

85 *neef:* kleinzoon.

86 *werde* (aanv. wijs; vgl. Van Helten, § 9): moge worden; *omsollen:* her- en derwaarts slingeren.

89 *Amathus* en *Paphus:* steden op Cyprus met een tempel van Venus; *Cythere:* Cythera, eilandje ten Z. van Laconië, aan Venus gewijd; *het hof van Idalie:* mijn paleis (verblijfplaats) te Idalië (stad op Cyprus).

*

En hunne wapenen geplaeght, en zie verslenssen[44]
Mijn eige bloem en bloet. indien de Troische vorst
Met uw misnoegen, u ten wederwille, dorst
Den Italjaenschen toght beginnen; laet hy boeten:
Hy voere zonder u dan 't oorlogh uit: maer moeten[48]
Zy volgen op den last en 't antwoort, naer den eisch[49]
Van geesten en van Goôn ontfangen reis op reis;
Hoe kan dan iemant uw gebodt en last verkeeren?[51]
Een ander nootlot smeên? wat hael ick op 't schoffeeren[52]
En branden van de vloote op Eryx waterkust?
Of 't buldrende onweêr van den Wintgodt, die zijn rust[54]
Uit woest Eolie verstoort, ten smaet der volcken?[55]
Of dat afvaerdigen van Iris uit de wolcken?
Nu ruitze oock 't geestendom der helle op tegens hen.
Dit erfdeel van 't begrijp der weerelt, zoo ick 't ken,[58]
Bleef ongemoeit tot noch: nu loopt Alekto stoocken,
En, schichtigh opgedaeght, met haere fackel spoocken,
Door d'Italjaensche steên. ick ben om dit gezagh
Nu langer niet begaen: wy hoopten op dien dagh,[62]
Zoo lang'er kans was, en dit vallen wou met minne.[63]
Nu dit niet zijn kan, dat het vry een ander winne,
Wien gy dien zegen gunt. is nergens eenigh lant,
Dat uwe gemaelin, dus straf uit onverstant,
Den Frygiaenen gunt, zoo bidde ick u, ô vader,
By 't smoockende bederf, gestoockt door dien verraeder,[68]
Die Troje in d'assche ley, het sta my vry Askaen,
Behouden 's lijfs, van noot en krijghsgevaer t'ontslaen,
Te zenden elders heene, en u geen bê te vergen.[71]
Het sta my vry mijn' neef, behouden 's lijfs, te bergen.
Eneas werde uitheemsch op 't water omgesolt,[73]
En drijve, waer fortuins gena hem heenerolt,
Alom, waer 't heur belieft; als ick Askaen verweere,[75]
Hem dezen schelmschen krijgh ontrucke, en 't onheil keere.
'k Bezit doch Amathus, het Idaljaensche hof,

* TEKSTKRITIEK: in vs. 66 staat achter *onverstant* geen komma.
44 *verslenssen;* verflensen (in verband met *bloem* in vs. 45).
48 *oorlogh*, bij Vondel m. en o.
49 *naer den eisch:* op de vereiste wijze; op de van ouds gebruikelike wijze.
51 *verkeeren:* veranderen.
52 *schoffeeren:* schenden, beschadigen, vernielen.
54 *onweêr:* stormweer.
55 *uit:* van uit; *verstoren:* breken (die in beroering geraakt); *ten smaet der volcken:* om de volken (Aeneas en zijn krijgsmakkers, volgelingen) rampen te brengen.
58 *'t begrijp der weerelt* is een omschrijving voor de wereld, het heelal; *begrijp:* omvang, uitgestrektheid, gebied; *zoo ick 't ken:* zover mij bekend is.
62 *op dien dagh,* nl. dat eenmaal de dag zou komen, waarop Aeneas (en zijn nakomelingen) voor goed hun heerschappij in Italië zouden vestigen.
63 *en dit.... minne:* en dit op minnelike, vreedzame wijze kon gebeuren.
68 *bederf:* verwoesting; *dien verraeder*, nl. *Sinon;* zie *Aen.* II.
71 *en u geen bê te vergen:* en u met geen verdere smeekbeden lastig te vallen.
73 *uitheemsch:* in den vreemde, ver van zijn land.
75 *verweere:* mag beschermen.

Den marjoleinen beemt, de kercken, rijck van lof,[78]
Het hooge Pafos, en wellustige Cythere,[79]

78 *den marjoleinen beemt,* toevoeging van Vondel, door hem misschien bedoeld als bijstelling bij *het Idaljaensche hof* (dan moet hij *hof* hier hebben genomen in de bet. van tuin; vgl. de proza-vert.); *marjolein:* een lipbloemige plant; *marjoleinen*, hier: geurig; *de kercken, rijck van lof:* de (mijn) alom geprezen tempels.
79 *wellustig:* weelderig, de zinnen bekorend.

*

[90] laet Askaen de wapens nederleggen en hier zijn leven onvermaert
[91] overbrengen: laet vry Karthagoos geweldige heerschappy Ausonie[91]
[92] op den hals blijven leggen; zoo zullen de Tyrische steden van dien[92]
[93] kant geenen last lijden. Wat baet het de krijghspest t'ontglippen,[9393-96]
[94] en midden door den brant, van Argos gesticht, t'ontvlughten? en[94]
[95] zoo veel gevaer en bitterheit, te water en te lande, te verzwelgen;[95]
[96] terwijl de Teukren Latium en het herbouwde Pergamum zoeken?
[97] lagenze niet nutter in de jongste assche hunnes vaderlants, en op[97]
[98] den gront, daer Troje gestaen heeft? O vader, ick bidde u, lever
[99] den ellendigen Teukren Xanthus en Simois weder, en gun hun,[99]
[100] datze noch eens door 't ongeval van Ilium mogen rollen en sollen.[100]
[101] Toen borst de Koningklijcke Juno aldus heftigh en razende uit:[+]
[102] waerom dwingt ghy my, zoo geneight tot zwijgen, uit te varen,
[103] en mijn heimelijck verdriet t'openbaren? Heeft iemant van de[103]
[104] Goden of menschen Eneas geperst in oorloge te vervallen, of zich[104]
[105] neffens Koningk Latinus als vyant te dragen? Hy zocht Italie door[105]
[106] ingeven van het nootlot, en door aendrift en profecye der razende[106]
[107] maeght Kassandre: het zy zoo: maenden wy hem aen, om buiten[107-8]
[108] 't leger te reizen? of zijn leven den wint te betrouwen? of een
[109] kint d'oorlooghskans en wallen te bevelen? of geruste volcken,[109]

[+][Randschrift:] *Iuno berst tegens haer uit.*

* TEKSTKRITIEK: r. 106 *profecye* is in 1659 vervangen door *voorspellinge;* dezelfde wijziging in r. 196.
91 *overbrengen:* doorbrengen; *Ausonie:* Italië.
92 *blijven* staat eigenlijk niet in de Lat. tekst; Vergilius' bedoeling is: laat Carthago Italië vrij met zijn geweldige macht hardnekkig beoorlogen; *de Tyrische steden:* het Carthaagse rijk; *van dien kant* (inde); van de kant van Ascanius en zijn geslacht (van de latere Romeinen), bedoelt Vergilius waarschijnlik; men kan ook vertalen (zoals Vondel doet): van de kant van Ausonië.
93 *wat baet het* (quid iuvit): wat heeft het (Aeneas en de zijnen) geholpen; *de krijghspest* (pestem belli): de gesel van de (Trojaanse) oorlog.
93-96 Versta: wat baat het (nl. *de Trojanen*)... te *zijn* ontkomen, en ... te *hebben* verzwolgen gedurende al de tijd dat ze bezig zijn Latium en hun nieuwe Troje te zoeken.
94 *Argos:* Griekenland, de Grieken.
95 Lat.: totque maris vastaeque *exhausta* pericula terrae (zoveel gevaren op de onmetelike zee en te land te hebben doorstaan).
97 *lagenze... vaderlants* is de minder juiste vert. van: non satius cineres patriae insedisse supremos: was het (hun) niet beter geweest zich te vestigen op de asse van hun vaderland (op de verbrande puinhopen, die als rest van Troje waren gebleven).
99 *ellendig:* rampzalig; de *Xanthus,* met zijn zijrivier de *Simoïs,* stroomde door het landschap Troas.
100 Versta: dat ze nogmaals de rampen van Troje mogen doorstaan (het is voor hen minder hard nog eens de rampspoed van het Trojaanse beleg te doorstaan dan op vreemde bodem te moeten omkomen).
103 *mijn heimelijck verdriet;* vgl. *Aen.* I, r. 61-vlg.
104 *in oorloge te vervallen:* oorlog te gaan voeren.
105 *neffens:* jegens; *zich dragen:* zich gedragen.
106 vgl. *Aen.* III, r. 236-vlg.; *aendrift:* aandrijven, aandrang.
107-8 *om buiten 't leger te reizen* (linquere castra): zijn legerkamp te verlaten; *of... betrouwen;* Lat.: aut vitam committere ventis.
109 *d'oorlooghskans* (summam belli): de wisselvallige kansen van de oorlog; *bevelen:* toevertrouwen; *gerust:* vreedzaam.

[110] of Turnus bontgenootschap met de Tyrrhenen te steuren? Wat[110]
[111] Godt, wat straffe Juno broghten hem in dit gevaer? Waer was[111-12]

110 is een minder juiste vert. van *Tyrrhenam fidem agitare:* woelen en kuipen om tot een bondgenootschap met de Tyrrhenen te geraken (vgl. *Aen.* VIII, r. 528 vlg.); *de Tyrrhenen* zijn de Etruriërs; *steuren* (bij *volcken*): uit hun rust opjagen, in opschudding brengen; bij *bontgenootschap:* breken.

111-12 *waer was Juno toen:* wat had Juno met dit alles te maken (in niets van dit alles had Juno de hand).

Vol weelde, en overvloet. de kleene Askaen braveere
Met geene wapenen, en slijt 'er onvermaert
Zijn leven. laet Karthaegh, door heerschappy en 't zwaert,[82]
Ausonie op den hals vry leggen t'allen tijden:[83]
Geen stadt van Tyrus vreest van elders last te lijden.[84]
Wat baet het dat men brant en oorloghspest ontglipt?[85]
Den brant, dien Argos sticht, ter nauwer noot ontslipt?
Zoo veele bitterheên, te water en te lande,
Te zwellegen, terwijl de Troischen vast in schande
't Beloofde Latium en Troje, weêr gesticht,[89]
Dus zoecken? zaten zy niet nutter onverplicht[90]
In d'allerjongste koole en asch van 's vaders erven,[91]
Daer Troje stont voorheene, en eenmael most bederven?[92]
Ick bidde, ô vader, geef den Troischen Simoïs
En Xanthus weder, in hun ramp en droefenis.
Vergun hun datze noch een reis alleen ten vollen
Door Iliums geval en jammernissen rollen.[95-96]
Toen borst de koningin, vrou Juno, heftigh uit,
Als razende en ontzint: wat dwingtge my dus luit[98]
Te roepen, mijn verdriet luitruchtigh t'openbaeren,
Nu ick genegen ben te zwijgen, u te spaeren?
Heeft iemant van den Goôn of menschen, daer beneên,[101]
Eneas oit geperst in oorelogh te treên,
Of by Latinus als een vyant zich te draegen?
Hy zocht Italie, door aendrift en behaegen[104]
Van 't nootlot, en de drift en dolle wichlery[105]
Der maeght Kassandre. nu dat zy zoo: maenden wy
Hem tot dien oorlogh aen, en buiten 't heir te trecken?
Zijn leven aen den wint te hangen in die plecken?[108]
De wal en oorloghskans te laeten aen een kint?[109]
Te stooren 's vollecks rust? of Turnus hoogh bewint
En bontgenootschap met Tyrreene te verstooren?[110-11]
Wat Godt, wat Juno heeft hem dit gevaer beschoren?

82 *door heerschappy en 't zwaert* (hendiadys): door gewelddadige overheersing.
83 *op den hals leggen:* onder-drukken; *vry:* gerust; *t'allen tijden:* voor altijd.
84 Versta: dan behoeft *de* T. stad, Carthago, niet bang te zijn voor overlast '*van elders*' (zie daarvoor de proza-vertaling).
85 *ontglipt,* hier met de betekenis: ontsnapt is.
89 *Troje, weer gesticht;* in de proza-vertaling *het herbouwde Pergamum*; Lat.: *Pergama recidiva:* het herrijzende Troje.
90 *onverplicht:* zonder dat het Noodlot hun de verplichting had opgelegd een nieuw vaderland te zoeken, een nieuw Troje te stichten.
91 *'s vaders erven* (het vaderlike erf), omschrijving voor het vaderland.
92 *bederven:* tot verderf geraken, te gronde gaan.
95-96 vgl. de proza-vertaling, r. 100 met aant.; *alleen* dient hier ter versterking van *ten vollen;* vgl. voor deze betekenis van *alleen* (geheel, volkomen) de uitgave van Maerlant's *Stroph. Ged.* door Franck-Verdam (blz. 160-161).
98 *ontzint:* van zinnen beroofd.
101 *daer beneên;* van Juno's standpunt uit gedacht.
104 *behaegen:* wil, wens.
105 *wichlery:* voorspelling.
108 *hangen aen:* toevertrouwen aan; *in die plecken:* daarginds (in Italië).
109 *laeten:* overlaten, toevertrouwen.
110-11 vgl. de proza-vert., r. 110 met aant.

*

[112] Juno toen? of Iris uit de wolcken gezonden? Het past niet dat[112-15]
[113] het opwassende Troje Italie in brant zette; en Turnus, die Pilum-
[114] nus voor zijnen grootvader, en Godin Venilie voor zijne moeder
[115] rekent, op den bodem zijnes vaderlants ledigh zitte. Waerom[115]
[116] steecken de Trojaensche geweldenaers Latium in brant? Waerom
[117] bezwarenze uitheemsche landen met hun juck, en gaen met den[117]
[118] roof strijcken? Waerom dwingenze de schoonvaders, en rucken[118]
[119] d'ondertrouwde uit hun liefs schoot? Waerom biddenze met den[119]
[120] olijftack in de hant om pais, en voorzien hun schepen van wapenen?
[121] Ghy vermooght Eneas uit der Grajen handen te rucken; hem[121]
[122] met nevel en ydele lucht te bedecken, en zijn schepen in Zee-[122122-23]
[123] nymfen te veranderen: ons in het tegendeel zal 't ongeoorlooft
[124] zijn den Rutulen wat te helpen? Eneas des onbewust, is van der
[125] hant: hy blijve, des onbewust, van der hant. Ghy bezit Pafos,
[126] Idalie, en het hooge Cythere: waerom terght ghy kitteloorigen,[126]
[127] en een stadt, die van oorlogen zwanger gaet? Poogen wy u den[127]
[128] vlotten staet van Frygie in den gront te duwen? Doen wy dat,[128]
[129] of zy, die d'ellendige Trojanen den Achiven op het lijf schon?[129]

* TEKSTKRITIEK: r. 113-15 *Het past niet.... ledigh zitte* is in 1659 veranderd in: *Past het niet dat d'Italianen het opwassende Troje in brant zetten, en Turnus.... zijn vaderlant verdadigh?*

112-15 *Het past.... ledigh zitte* is een onjuiste vert. (vgl. de *Tekstkritiek*). Vergilius zegt: het is zeker een schande (ironies), dat de Italianen de Trojanen, die trachten Troje te doen herrijzen (op Italiaanse bodem), met vlammen omringen en dat Turnus zich schrap zet (zich te weer stelt) op zijn vaderlandse bodem; *Pilumnus:* een voorvader van Turnus; zie *Aenei's* IX, r. 41; *Venilie:* een nimf; *rekenen,* hier niet in de betekenis: achten; Turnus mag, als hij zijn geslacht nagaat (*berekent*), P. zijn voorvader, V zijn moeder noemen.

115 *waerom,* met de kracht van: maar hoe moet men het dan noemen dat... (is het dan misschien niet een schande dat...).

117 *uitheemsche landen,* hier: de landen van anderen; *bezwaren... met hun juck;* het Lat. *jugo premere* wordt waarschijnlik beter weergegeven door: land annexeren (zie voor die symboliese handeling *Aen.* VII, r. 186-87).

118 *waerom dwingenze de schoonvaders* (nl. om hen als schoonzoon aan te nemen; vgl. *Aen.* VII, r. 125-vlg.; hier en elders overdrijft Juno en verdraait de waarheid); het meerv. generaliserend.

119 *d'ondertrouwde* (pacta): de verloofde; hier dus Lavinia; *uit hun liefs schoot;* Vondel bedoelt dus: uit de armen van hun beminde (hier: Turnus); Vergilius zegt: *quid... gremiis abducere pactas:* is het dan geen schande de (aan een ander toegezegde) bruid (verloofde) aan de schoot der moeder (der ouders) te ontrukken.

121 *de Grajen:* de Grieken.

122 *ydel:* ijl; (*Aen.* V, r. 866-vlg. wordt verhaald, hoe *Neptunus* Aeneas in de strijd redde door hem te omgeven met een ‘holle wolk’; vgl. ook *Ilias* V, vs.314).

122-23 *....in Zeenymfen te veranderen;* ook dèze hulp is Aen. niet direct door Venus bewezen (zie *Aen.* IX, r. 115-vlg.).

126 *en het hooge Cythere;* berg daar Uw Aeneas (en Ascanius), is de bedoeling (vgl. r. 89-90; en 61-62).

127 *een stadt, die van oorlogen zwanger gaat* (gravidam bellis urbem): een stad, zo beproefd in de krijg (Laurentum; *Aen.* VIII, r. 30).

128 *den vlotten staet* (fluxas res): de wankele (broze, povere) macht, heerschappij; *Frygie:* Troje; *in den gront duwen* (vertere fundo): onderbrengen, verdelgen; *vlot* (vlietend, drijvend) en *in den gront duwen* houden met elkaar verband: pogen wij de macht (het rijk) der Trojanen, die nauweliks het hoofd boven water kan houden, onder te brengen.

129 *of zy:* of doet zij (d.i. Venus); dat *ellendig:* ongelukkig; ironiese herhaling van Venus' woorden: zie r. 99 en vs. 139); *de Achiven:* de Grieken; *op het lijf schennen:* aanhitsen (met datief);

[130] Wat was d'oirzaeck, dat Europe en Asie tot de wapens quamen,[130]
[131] en om het schaecken van een vrouw het verbont braecken? Over-[131131-33]

Vondels vert. is onjuist; de Lat. tekst zegt: of zij, die de ongelukkige Trojanen de Grieken als prooi toewierp.

130 *wat was d'oirzaeck, dat,* met de betekenis: wie heeft bewerkt dat...

131 *om het schaecken van een vrouw;* Paris had, met hulp van Venus, Menelaüs' echtgenote Helena geschaakt (zie Dl. VI, blz 80).

131-33 *overweldighde... beleit:* drong de Troj. overspeler onder mijn leiding (aanstichten) als rover binnen Sparta (Menelaüs' residentie); *bestellen:* verschaffen; *hem;* beter: aan de Trojanen.

Waer was toen Juno zelf, de koningin der Goôn,
Of Iris, afgestiert uit Junoos hoogen troon?
Het Italjaensch geslacht vermagh by geene wetten
't Opwassende Ilium in lichten brant te zetten,
En koningk Turnus, die van een Godinne quam
Venilie, en geteelt is uit Pilumnus stam,
Zijn' grootvaêr, op den boôm des vaderlants gansch ledigh
Te zitten. waerom steeckt het Troisch gewelt onvredigh[115-20]
Gansch Latium in brant? waerom bezwaeren zy
Uitheemsche landen met hun juck, en dwinglandy?
Waerom vermeestren zy de schoonvaêrs, als ontzinden,[123]
En rucken d'ondertroude uit d'armen des beminden?
Waerom verzoeckenze den pais met loof van vre,[125]
En stercken hunne vloot met wapens op de ree?[126]
Gy mooght Eneas wel uit Grieckens handen trecken,[127]
Met mist en ydle lucht beschaduwen en decken,
Zijn vloot veranderen in Godtheên van de zee;
En ons, in tegendeel, is 't niet geoorloft me[130]
Te helpen 's Rutuliers gebreck, en onvermogen?[131]
Eneas, onbewust van 't stuck, is wijt vertogen:[132]
Hy blijve oock onbewust van 't stuck, en van der hant.
Gy hebt Idalium, Cythere, en Pafos lant:
Waerom baloorigh volck geterght met speere, en bogen,[135]
Een stadt, die zwanger gaet van brieschende oorelogen?
Zijn wy 't, die poogen dus den vlotten staet, die stadt
Der Frygen, in den gront te duwen? doen wy dat,[137-38]
Of zy, die dees bedruckte elendige Trojaenen[139]
Den Griecken gaf ten roof, door aenraên, en vermaenen?[140]
Wat was toch d'oirzaeck dat heel Asie en Euroop
In 't harnas quamen, en tot zulck een snoot verloop,[142]
Het breecken des verbonts, om 't schaecken van een vrouwe?

115-20 Vgl. de proza-vert. met aant.; *vermagh:* mag; *by geene wetten:* op generlei wijze, volstrekt niet; achter *Turnus* (vs. 117) is *vermagh by geene wetten* te herhalen; *ledigh zitten* (119-20) is een onjuiste vert. van *consistere* (terra patria): standhouden (op zijn vaderlandse grond).
123 *waerom vermeestren zy de schoonvaêrs:* waarom pressen ze anderen met geweld om hun schoonvader te worden.
125 *met loof van vre,* nl. het loof (een tak) van de olijfboom.
126 is de niet geheel juiste weergave van (quid) *proefigere arma puppibus:* en waarom hechten zij wapenen aan hunne achterschepen; aan het achterschip hingen de Romeinse krijgers eertijds hun wapenen, in 't bijzonder hun schilden op (vgl. *Aen.* I, r. 219).
127 *Griecken:* Griekenland (de Grieken); *gy*, met klem.
130 *me:* eveneens ook (en mogen wij.... dan *ook,* of *van onze kant* niet).
131 *gebreck, en onvermogen:* ontoereikende, geringe macht.
132 is een ironiese herhaling van Venus' woorden (vgl. vs. 35); vgl. in de prozavert. r. 62 en r. 124.
135 *baloorigh:* grimmig, wrevelmoedig (corda *aspera*).
137-38 *die stadt der Frygen:* die stad (heerschappij) die de Trojanen in Italië trachten te vestigen.
139 *bedruckt:* in druk levend, rampzalig.
140 *door aenraên, en vermaenen:* door haar (slechte) raad en aansporingen; toespeling op de rol die Venus had gespeeld bij het schaken van Helena.
142 *en tot zulck een snoot verloop* (*quamen*)*:* en tot zulk een misdadige uitkomst (resultaat); bij *snoot verloop is het breecken des verbonts* nadere verklaring.

[132] weldighde de Dardaensche overspeelder Sparte onder mijn be-
[133] leit? of bestelde ick hem wapens, of stoockte dien krijgh door
[134] den Minnegodt? Toen had ghy behooren voor den uwen te[134]
[135] vreezen: nu zijt ghy te spade met onbillijcke klaghten op, en krac-[135]
[136] keelt reis op reis te vergeefs. Aldus dong Juno, en alle Hemel-[+136]
[137] heeren gedeelt, morden en mompelden onderling: gelijck men[137]
[138] de koelte eerst in de bosschen hoort ruisschen, en al morrende
[139] heimelijck komen aenwentelen; een teken voor den zeeman, dat[139]
[140] 'er storm en onweer op handen is. Toen begost d'almaghtige[140]
[141] vader, by wien 't opperste gezagh bestaet, aldus: en het hooge hof
[142] der Goden zweegh stil, zoo ras hy sprack; d'aertbodem sidderde,
[143] en de ruime hemel gaf gehoor: toen gingen de winden leggen,[143]
[144] en de zee hielt hare golven in stilte: luistert toe, en neemt mijne[144-45]
[145] rede wel in. Naerdien het onmogelijck is d'Ausonischen met de[+145]
[146] Teukren te vereenigen, en uwe tweedraght geen einde neemt,[146]
[147] zoo zal ick, zonder zijde te dragen, aenzien wat fortuin, wat kans[+147]
[148] een ieder heden hebbe; hy zy dan Trojaen, of Rutuler: Het zy dat
[149] het veltleger van Troje door het nootlot der Italianen belegert[149]
[150] blijve; het zy dat de Trojanen door misverstant, en averechtse[150-51]
[151] beduidingen in Italie belandden: ick spreeck de Rutulen niet vry:[151]
[152] een iegelijck wil 't geluck of ongeluck van zijn aengevangen werck[152]
[153] wel t'huis komen; Koningk Jupiter is elck even na; d'uitkomst
[154] staet aen 't nootlot. Dit bezwoer hy by de stroomen en oevers[+]
[155] en zwarte kolcken zijnes Stygischen broeders, die van peck barnen,[155]

[+][Randschrift:] *Alle Goden morden over dit pleiten, gelijck blaeders in 't bosch, door een koelte bewogen.*

[+][Randschrift:] *Iupiter*

[+][Randschrift:] *verklaert zich onpartijdigh in dezen oorloogh,*

[+][Randschrift:] *en sterckt zijn besluit by eede.* In het Randschrift bij r. 154: *stercken:* bevestigen.

134 *den Minnegodt:* Cupido, Venus' zoon, door wiens toedoen Paris weigerde Helena terug te geven; *voor den uwen*, oude datief meerv.; vgl. de vert. in verzen, vs. 148.
135 *opzijn met:* zich verheven hebben of zich verheffen met, komen aandragen met.
136 *dingen:* pleiten.
137 *gedeelt:* onderling verdeeld; *morren,* syn. van mompelen(fremere); in r. 137: ritselen.
139 *heimelijck* is de vert. van *caecus:* dof, onbestemd.
140 *onweer:* buiïg weer.
143 *gehoor geven:* luisteren.
144-45 *neemt mijne rede wel in:* neem mijn woorden goed in u op, neem ze ter harte.
145 *d'Ausonischen:* de Italianen.
146 *vereenigen* (Ausonios coniungi foedere Teucris): tot een vriendschapsverbond brengen (vgl. vs. 164-65); *uwe tweedraght:* de twist tussen Venus en Juno.
147 *zonder zijde te dragen:* zonder partij te kiezen.
149 *het veltleger:* het legerkamp; *door het nootlot der Italianen:* door het Turnus en zijn mannen gunstig gezinde lot.
150-51 *door averechtse beduidingen* ter vert. van monitis sinistris: door verkeerd begrepen orakels (vgl. r. 106).
151 *ick... vry* is de vert. van: *nec Rutulos solvo:* ik zonder de Rutuliërs niet uit (van mijn beslissing dat hier niemand tussen beide mag komen); de woorden zijn een waarschuwing aan Juno's adres.
152 *een iegelijck* is datief; sua cuique exorsa laborem fortunamque ferent, d.i. ieder ontvangt loon naar werken.
155 *zijnes Stygischen broeders* (fratris Stygii): van Pluto, de God der onderwereld; zie verder, ook voor r. 156, *Aen.* IX, r. 140-43, die ongeveer gelijkluidend zijn met deze passage.

Heeft d'overspeeler van Dardanje, dees ontrouwe[144]
Door mijn beleit het hof te Sparten overmant?
Heb ick deze oorloghsvlam gestoockt door minnebrant?
Of hem geweer bestelt? toen was het tijt te vreezen
Voor d'uwen, en by tijts dus in de weer te wezen.
Nu komt dees naklaghte al te spade, en tegens reên[149]
Krackeeltge hier vergeefs, zoo dickwijl achter een.
Dus pleite Juno vast, daer alle hemelraeden[151]
Gedeelt vast mompelden: gelijck men in de bladen
En steile bosschen eerst de koelte ruisschen hoort,
Al morrende van verre, en stil uit elcken oort[154]
Aenwentelen; een merck en voorspoock voor de stranden,[155]
En zeeliên, dat'er storm en onweer is voorhanden.[156]
d'Almaghtige Jupijn, de vader van den raet,
De vooght, by wien alleen het hoogh gezagh bestaet,
Begon en hief dus aen, en 't opperhof der Goden[159]
Zweegh stil, zoo dra hy sprack, als of het was geboden.
Al d'aerdtboôm sidderde: de hemel gaf gehoor.
De winden vielen vlack. de zee lagh op haer oor,[162]
En hielt haer golven stil. hoort toe, en vat mijn rede.[163]
Dewijl 't onmooghlijck is een' vasten pais en vrede
Te sluiten tusschen Troje, en den Ausoniaen,
En uwe tweedraght duurt, zoo zal ick stille staen,[166]
Oock zonder iemants zy te trouwen, en te kiezen,[167]
Met goeden oogen zien wat krijghskans in 't verliezen[168]
Of winnen, heden elck te beurte vallen wil,
Het zy den Rutulier, of Troischen: ick zit stil.
Het zy het leger der Trojaenen blijf belegen[171]
Van d'Italjaensche maght, hun nootgeval, en degen;[172]
Het zy de Troische door een waen, en misverstant,
En averechts bediên, aen 's Tybers kust belant;[171-74]

144 *ontrouw:* trouweloos.
149 *tegens reên:* tegen recht en billikheid; op onredelike wijze.
151 *pleite.... vast:* was.... aan het pleiten; *daer:* terwijl; *hemelraeden:* de in de raadszaal des hemels vergaderende goden.
154 *stil;* vgl. *heimelijck* in de proza-vert. (r. 139).
155 *merck en voorspoock:* aanduiding, voorteken.
156 *voorhanden:* op til.
159 *'t opperhof;* vgl. de prozavert; Lat.: domus alta deum.
162 *vlack vallen:* gaan liggen; *lagh op haer oor:* lag kalm, in rust.
163 *vatten:* opnemen, ter harte nemen.
166 *stille staen:* zich onzijdig houden; geen stappen doen of maatregelen treffen ten gunste van één der partijen (vgl. vs. 170).
167 *trouwen* zich verbinden aan.
168 *met goeden oogen* (oude datief-vorm, vgl. vs.101): met rustige ogen, welwillend voor beide partijen; met onpartijdige blik; het is een aequivalent van *aequis oculis*, waaraan Vondel kan gedacht hebben; vgl. *Aen.* IV, r. 437.
171 *belegen:* belegerd.
172 (van) *hun nootgeval:* door het hun gunstig gezinde (nood)lot; (hun) *degen:* hun gewapende krijgslieden.
171-74 In vs. 173-74 vat Jupiter Juno's mening samen; in vs. 171-72 de klacht van Venus; Vergilius' bedoeling komt beter en duideliker uit, wanneer men achter *stil* (vs. 170) de zin laat doorgaan en achter *belant* (hier: aangeland is) een punt plaatst; *bediên* (bedieden): uitlegging.

Ick spreeck den Rutuliers niet vry, noch wilze stercken.[175]
't Geluck of ongeluck der aengevange wercken
Komt elck van zelf wel t'huis. de koningklijcke Godt
Jupijn, elck even na, stelt d'uitkomste aen het lot.
Jupijn bezwoer dit by den oever en den navel
Des afgronts, Plutoos poel, die, zwart van peck en zwavel,

175 *den;* uit de bijgedachte aan een werkw. dat een datief-object regeert, zal hier wel de vorm *den* i. pl. v. de moeten worden verklaard.

*

[156] en de gansche Olymp daverde door het knicken van zijn hooft.
[157] Hier mede sloot Jupiter zijn rede; daer na rees hy uit zijnen gouden
[158] stoel overendt; de Hemelheeren geleidden hem in 't midden tot[158]
[159] aen zijnen drempel.[159]

[160] De Rutulen middelerwijl gaen rontom alle poorten hunnen[+]
[161] gangk met nederhouwen, en brandtuigh naer de vesten te worpen:
[162] en de keurbende der Eneadijnen blijft binnen de wallen belegert,[162]
[163] zonder eenige hoop van uitvlught. D'ellendigen staen te vergeefs[163]
[164] op de hooge wachttorens, en houden slechts hier en daer in 't
[165] ront de muren bezet. Vooraen in het spits stonden Imbrasus zoon,[165]
[166] Iasius, Icetaons zoon, Thymethes, twee Assarakussen, Tybris,[166]
[167] d'oude man, en Kastor: Sarpedons gebroeders alle beide, Klarus,[167]
[168] en Hemon vergezelschappen hen, uit het edele Lycie. Akmon[168]
[169] van Lyrnes, niet korter dan zijn vader Klytius, en zijn broeder[169]
[170] Mnestheus, komt geladen met eenen geweldigen steen, geen klein[170170-71]
[171] gedeelte van eenen bergh, en zoo zwaer als hy met al zijn maght
[172] torssen kan. D'Italianen vechten met schichten; de Trojanen ver-[172]
[173] dadigen zich met steenen: d'een slingert vierwerck; d'ander zet
[174] den pijl op den pees. Het Dardaensche kint, waer voor Venus[+174]
[175] met recht zorge draeght, stont zelf midden onder hen, met zijn
[176] hooft bloot, en zonder helm; en blonck zoo schoon, gelijck een[176]
[177] gesteente in root gout gezet, dat men om den hals, of op het
[178] hair draeght: of gelijck yvoir, kunstigh in boschboomenhout, of[178]

[+][Randschrift:] *De Rutulen varen voort met belegh, en stormen; de Trojanen met verdadigen:*

[+][Randschrift:] *Askaen, midden onder de bezettinge, blinckt gelijck een steen in gout, of yvoir in hout geleit.*

* TEKSTKRITIEK: r. 158 *in 't midden* is in 1659 vervangen door: *die in het midden tradt.* (Lat.: solio tum Iuppiter aureo surgit, caelicolae *medium quem* ad limina ducunt).

158 *in 't midden* is bijv. bep. bij *hem;* hem, die in hun midden trad (vgl. de *Tekstkr.*). Het was in Rome gewoonte, dat de senatoren de consul na afloop van de senaatszitting plechtig uitleidden.

159 *tot aen zijnen drempel:* tot aan de drempel van zijn koninklik vertrek of paleis (vgl. vs. 186).

162 *de keurbende,* ter vert. van *legio:* leger.

163 *van uitvlught:* van (om) te kunnen ontsnappen; *te vergeefs:* zonder enige kans op succes, omdat ze maar een *zwakke* verdedigings- of bezettingslinie kunnen vormen; zie het vervolg van de zin.

165 *vooraen in het spits:* in het voorste gelid.

166 *Iasius;* Asius zegt Vergilius.

167 *Sarpedon;* zie *Aen.* I, r. 134.

168 *vergezelschappen hen* (comitantur hos): staan aan hun zijde; *uit het edele Lycie,* ter vert. van *ab alta Lycia:* (afkomstig) uit het bergachtige Lycië; *Hemon;* Vergilius: Thaemon.

169 *Lyrnes:* Lyrnesus, stad in Troas; *niet korter* (dan) is de vert. van *nec minor*, dat beter wordt weergegeven door: niet minder geweldig.

170 *geladen:* beladen.

170-71 *geen klein gedeelte van eenen bergh* (haud partem exiguam montis): een vervaarlik brok van een berg, een ontzaglik rotsblok.

172 *D'Italianen... de Trojanen* is een onjuiste weergave van *hi... illi:* sommige (Trojanen) beschutten de wallen met werpspiesen, andere met stenen.

174 *Het Dardaensche kint:* Ascanius.

176 *zonder helm* voegt Vondel ter verduideliking er bij: een God had hem verboden te strijden (*Aen.* IX, r. 689-90).

178 *boschboomenhout* (buxum): palmhout; vgl. *Lantged.* II, r. 428 (Dl. VI, blz. 254).

[179] Oricisch terebynth ingeleit, plaght te glimmen: de locken met[179]

179 *Oricisch terebynth* (inclusum *terebintho Oricia*): hout van de Oriciese terpentijnboom; deze boomsoort kwam veel voor in de omgeving van Oricus, stad in Epirus; *plaght:* pleegt.

Geduurigh brant. d'Olymp, terwijl hy dit belooft,[179-81]
Begint te daveren, op 't knicken van zijn hooft.
Hiermede sloot Jupijn zijn rede. toen gerezen[183]
Uit zijnen gouden stoel, ontzaghelijck van wezen,
Geleit de hemelraet den Hooghsten, naer den eisch,
Met eere in 't midden aen de trappen van 't palais.
De Rutuliers terwijl, als Turnus krijghsgetrouwen,[187]
Gaen om de stadt hunn' gangk met slaen en nederhouwen,
En worpen vierwerck naer de muuren, dat het drijft.[189]
De keurebende der Eneadynen blijft
Belegert, zonder hoop van uitvlught, in zijn wallen.
De troosteloozen staen vergeefs nu met hun allen
Op hooge torens, op de schiltwacht, naer hun wet,[193]
En houden hier en daer den muur rondom bezet.
Vooraen en op het spits twee onvervaerde zoonen
Van Icetaon en van Imbrasus betoonen
Hun moedigheit, Thymeet, en helt läsius,
Twee telgen uit den stam van vorst Assarakus,[198]
De grijze Tybris, en heer Kastor. twee gebroeders
Van vorst Sarpedon staen, als helpers en behoeders,
Hun by uit Lycie, veredelt door de faem,[201]
d'Een Klarus, d'ander heet helt Hemon, groot van naem.
Heer Akmon van Lyrnes [niet korter dan zijn vader
Vorst Klitius, die hem en Mnestheus bey te gader
By eene moeder won en voortbroght, even langk,][203-205]
Komt met een' zwaeren steen gelaên, op 't krijghsgeklanck,
Geen klein gedeelte van een steenrots, en in 't weegen[207]
Zoo zwaer als hy vermagh op zijnen hals te dregen.[208]
Hier vecht d'Italiaen met schichten: elck Trojaen
Verweert zich met den steen. d'een slingert onder 't slaen[210]
Met brandtuigh: d'ander zet de pylen op de pezen.
De Troische knaep, met recht by Venus uytgelezen,
Met zorge en angst beschut, stont in den ring ten toon,
Bloots hoofts, en zonder helm, en blonck, zoo hel en schoon,
Gelijck gesteente in gout, dat aen den hals gehangen,
Of 't haer, tot cierssel dient, of als yvoor, omvangen
In boschboomhout, of als yvoor, in terebynth
Van 't rijcke Oricie gezet, den kunstprys wint
Door zijnen schoenen glans. de locken opgebonden,

179-81 vgl. *Aen.* IX, vs. 156-58; *afgront:* onderwereld.
181 *geduurigh:* zonder ophouden.
183 De afgescheiden woordgroep *gerezen... stoel* is als bepaling te denken bij *den Hooghsten* (vs.185); *ontzaghelijck van wezen* (ontzagwekkend van voorkomen) en *in 't midden* eveneens.
187 *krijghsgetrouwen:* trouwe krijgsmakkers.
189 *worpen:* werpen (Van Helten, § 9); *dat het drijft*, versterkingsformule.
193 *naer hun wet:* volgens hun gewoonte.
198 Vergilius zegt alleen: twee die Assaracus heetten (vgl. de proza-vert.).
201 *veredelt door de faem;* vgl. de proza-vert.
203-205 vergelijk de tussenzin met r. 169 van de proza-vert. en Vergilius' woorden: nec Clytio genitore minor nec fratre Menestheo.
207 *in 't weegen:* in gewicht.
208 *dregen*, Noordhollandse vorm voor *dragen* (vgl. G. Karsten, *Het Dialect van Drechterland* I, §11, Opm. 2).
210 *onder 't slaen:* in de slag, in de strijd.

*

[180] fijn goutdraet opgestrickt, zwieren over zijnen hals, zoo wit als[180]
[181] melck. Oock zagen de manhaftige volcken Ismarus (een edel-[181]
[182] moedige spruit uit Meonischen huize gesproten, daer men vette[182]
[183] ackers bouwt, en Paktool het veltgewas vergult) met pijlen schie-[183]
[184] ten, en het riet met venijn wapenen. Oock was 'er Mnestheus,
[185] zoo hoogh in zijn wapen, overmits hy Turnus, 's daeghs te vore,[185]
[186] ten leger uitdreef; en Kapys, naer wien de stadt Kapue genoemt is.[186]

[187] Terwijlze aldus vervaerlijck streden, en hunne krachten tegens[+]
[188] elckandere opzetten, doorsneet Eneas by midnacht het water:
[189] want van Evander scheidende, gingk hy in 't Hetrurische leger
[190] by den Koningk, en meldde den Koningk zijnen naem en geslacht;[190]
[191] wat hy zocht, em mebroght; wat krijghsvolck Mezentius op zijne[191]
[192] hant kreegh; hy berichtte hem van Turnus wrevelmoedigen aert;[192]
[193] vermaende hem in te zien hoe... luttel men op weereltsche zaken[193-94]
[194] betrouwen magh; en hielt met een om bystant aen. Tarchon ver-
[195] eenighde, zonder uitstel, zijn maght met die van Eneas, en sloot
[196] een verbont. Het Lydische volck gaet, nu de profecy en belofte[+196]
[197] uitgedient heeft, op het bevel der Goden, te schepe met de vloot,
[198] die den uitheemschen Vorst bevolen is. Eneas schip vaert vooruit,[198]
[199] met de Frygiaensche leeuwen onder het galioen gepaert: Ida,[199]
[200] overaengenaem in 't oogh der Trojaensche ballingen, staet achter[200]

[+][Randschrift:] *Terwijl genaeckt Eneas, die het Hetrurische leger bezocht,*

[+][Randschrift:] *en nu met dat volck af komt*. In het Randschrift bij r. 196: *af komt:* stroomafwaarts komt.

* TEKSTKRITIEK: r. 180 *met fijn goutdraet* is in de dr. van 1659 vervangen door: *met gouden lint*.

180 *met fijn goutdraet;* Vergilius spreekt van een *circulus auro molli,* d.i. waarschijnlik een soort diadeem van bladgoud (vgl. de *Tekstkritiek*).

181 *de manhaftige volcken* (magnanimae gentes): de kloekmoedige strijders.

182 *edelmoedig:* edel; *Meonië:* landstreek in Lydië; *daer:* in welk landschap (Meonië).

183 *bouwen:* bebouwen, bewerken; *en Paktool het veltgewas vergult* is een onjuiste vert. Vergilius zegt: *ubi pinguia culta exercentque viri Pactolusque inrigat auro:* waar de mannen de vruchtbare akkers bewerken die de Pactolus (een rivier in Lydië), goudzand meevoerend, met zijn golven bespoelt.

185 *zoo hoogh in zijn wapen:* zo fier, trots (vgl. *Lucifer,* vs. 870).

186 *leger:* legerkamp; *Kapue:* Capua.

190 *de Koningk* is *Tarchon,* de leider der Etruriërs, die de tyran Mezentius hadden verdreven; vgl. *Aen.* VIII, r. 530.

191 *mebroght,* nl. aan hulptroepen; *Mezentius, Aen.* VIII, r. 503-vlg.

192 *wrevelmoedig* (violens:) onstuimig, opvliegend.

193-94 *hoe... magh;* de betekenis is: ook Tarchon kan in zodanige omstandigheden komen dat hij hulp en bijstand zal moeten smeken.

196 *Het Lydische volck:* de mannen van Tarchon (zie *Aen.* VIII, r. 502-503); voor de *profecy* zie men *Aen.* VIII, r. 523-vlg.; versta: nu de voorspelling in vervulling is gegaan; nu ze een buitenlands (niet-Italiaans) aanvoerder hebben gekregen om tegen Mezentius op te trekken. Vergilius zegt: tum gens Lydia, *libera fati*, conscendit classem ....

198 *bevolen:* toevertrouwd.

199 *met... gepaert* is de vert. van: (puppis Aeneia) rostro Phrygios *sub*iuncta leones: met twee Phrygiese (Trojaanse) leeuwen aan de voorsteven (*onder* tegen de boeg); de leeuwen herinneren aan het gespan van Cybele (vgl. Dl. VI, blz. 40); *Ida:* een afbeelding van het Ida-gebergte.

200 *staet achter aen* is misschien onjuist; Vergilius zegt: stond daar boven, boven de leeuwen, die zo waren aangebracht dat het scheen, alsof zij het schip trokken (Vondels opvatting vindt echter ook verdedigers).

[201] aen. Hier zit de groote Eneas, en overleit by zich zelven de
[202] hachelijcke uitkomst der oorloge: en Pallas, dicht aen zijn slincke

Met goutdraet opgestrickt, vercieren dezen blonden,[220]
En zwieren om den hals, en schouders, blanck als melck.
Oock zagh 't manhaftigh volck hier Ismarus op elck
Met pylen schieten, 't riet met boos venijn bestrijcken,[223]
Gelijck eene eedle spruit, gesproten uit de rijcken
Van 't vet Meonien en zijnen hoogen stam,
Daer 't kouter klailant ploeght, Paktool de vruchten quam
Vergulden. Mnestheus stont hier moedigh op zijn wapen,
Dewijl hy Turnus, 's daeghs te vore, zoo rechtschapen[228]
Ten leger uitdreef. oock stont Kapys onvertsaeght
Daer Kapua tot noch zijn' naem van leent en draeght.[230]
Terwijlze vreesselijck elckandre dus bestreden,
Hun krachten tegens een met moedt opzetten, sneden[232]
Eneas en zijn vloot den vloet by middennacht:
Want toen hy scheide van Evander, arm van maght,[234]
Ging hy ten leger der Hetrussen by den koning,
En melde hem zijn' naem, en afkomst, staet, en wooning,[236]
Oock wat hy mebroght, en verzocht, wat volck Mezens[237]
Op zijne hant kreegh. hy berecht hem, naer zijn' wensch,
Van Turnus wrevlen aert, vermaent hem op te waecken,[239]
En in te zien hoe zwack de weereltlijcke zaecken
Gebout staen, en houdt aen om bystant in den noot.
d'Aertswichlaer Tarchon zocht geen uitstel, maer hy sloot[242]
Een vast verbont met hem, vervoeghde zijne maghten[243]
Met vorst Eneas volck. de Lydiaensche krachten,
Nu d'offerwichlaer het haer toestaet, trecken heen,[245]
Uit last der Goden, met de krijghsvloote, onder een'
Uitheemschen oorloghshelt, het hooft van volck en kielen.
Eneas vaert vooruit, daer d'andren oogh op hielen.[248]
De Troische leeuwen staen gepaert voor 't galioen.[249]
De bergh van Ide, blijde in 't oogh, en frisch en groen,
Staet achter aen. hier zit Eneas, als een vader,
En overleght by zich de hachlijcke uitkomst nader,
En weiflende oorloghskans. prins Pallas, aen zijn zy

220 *dezen blonden;* het zelfst. gebruikte adjectief verbogen als het gewone bijv. nw. (vgl. Van Helten, §105).
223 *riet,* in overstemming met de proza-vert. en de Lat. tekst (calamus), hier: pijlpunt.
228 *rechtschapen:* flink (knap, kranig); vgl. *Aen.* IX, vs. 605.
230 *tot noch:* tot op heden, nog heden.
232 *tegens een:* tegen elkaar.
234 *arm van maght*, vgl. *Aen.* VIII, vs. 700 en vs. 539-vlg.
236 *wooning:* (vroegere) woonplaats.
237 *wat hy mebroght,* (wat hy) *verzocht, wat.... kreegh* zijn alle drie lijdende voorwerpszinnen bij *melde*.
239 *opwaecken:* wakker worden en op zijn hoede zijn.
242 *aerstwichlaer* staat niet in de Lat. tekst; Vondel voegt dit waarschijnlijk in op grond van *Aen.* VIII, r. 523-vlg.
243 *vervoeghen met:* voegen bij, verenigen met (Kiliaen: accommodare).
245 vgl. r. 196-97 met aant.
248 *hielen:* hielden (terwijl de anderen het oog op hem, op zijn schip gericht houden; en de andere schepen volgen hem en regelen hun vaart naar de zijne).
249 *galioen*, drie lettergrepen.

*

[203] zijde, vraeght hem nu by wat starren hy by donker nacht voortzeilt;[203-204]
[204] nu wat hy te water en te lande al overbroght.

[205] O Godinnen, zet nu uwen Helikon open, en helpt my opzingen,[+205]
[206] wat benden Eneas ondertusschen van de Tuskaensche grenzen ver-[206]
[207] gezelschappen, zijn schepen mannen, en te water gevoert worden.[207]
[208] Vorst Massikus doorsnijt de vlackte met zijnen koperen Tiger; een[208]
[209] overste over duizent jongelingen van Klusium, en Kosen, en met[209]
[210] pijlen en lichte pijlkokers en moortbogen gewapent. De forsse[210]
[211] Abas, van braef gewapent volck voorzien, vaert met den gulden[211]
[212] Apollo, die heerlijck achter op straelt. Zijn moeder Populonie gaf[212]
[213] hem zeshondert jongelingen mede, alle bedreve oorlooghsgasten:
[214] 't eilant Ilva, moedigh op zijn onuitputbare yzermijnen, bestelde[214]
[215] hem noch drie hondert koppen. Asilas, de derde, der Goden en men-[215]
[216] schen tolck [wien levervezels van 't offervee, wien het gestarrente[216]
[217] des hemels, en vogelezangk, en voorspoock des blixems grondigh[217]
[218] bekent zijn] ruckt duizent gasten, een slaghorden dick en spits[218]
[219] van speeren, mede, en gebiet over hen, die van den Hetrurischen[219]
[220] bodem komen, uit de stadt, daer gesticht van dit volck, uit Pisa[220]
[221] by den Alfeus gesproten. D'overschoone Astur, Astur die zich
[222] op zijn ros en geschaeckeert harnas verlaet, volght hen met drie-[222]
[223] hondert mannen, alle getroost het leven by dien heer op te zetten,[223]

[+] [Randschrift:] *De Dichter bidt dat de Zanggodinnen hem ontvouwen, wat benden Eneas op zijn hant kreeg*.

* TEKSTKRITIEK: r. 212 *achter op* is in de gewijzigde druk van 1646 vervangen door: *achter aen*.

203-204 *nu.. nu:* nu eens... dan weer; *overbrengen:* doorstaan.
205 vgl. *Aeneis* VII, r. 673.
206 *Tuskaensch:* Etruries.
207 *mannen:* bemannen.
208 *de vlakte* (aequora): het watervlak; *met zijnen koperen Tiger;* het schip van M. voert een metalen tijger als scheepsembleem (vgl. r. 211-12).
209 *Clusium* en *Cosae:* Etruriese steden.
210 *moortboog,* ter vert. van *letifer arcus; fors* (torvus): grimmig.
211 *braef gewapent:* in prachtige krijgsuit-rusting (opvallend tegenover de armelike uitrusting van Massicus' mannen).
212 *zijn moeder Populonia,* ter vert. van *Populonia mater:* Populonia, zijn moederstad (P. ligt tegenover het eiland Elba).
214 *Ilva:* Elba; *moedigh* (trots) op ter vert. van *generosa:* rijk aan; *bestellen:* leveren.
215 *der Goden en menschen tolck* (hominum divumque interpres): middelaar tussen Goden en mensen (waarzegger).
216 *levervezels van 't offervee* (pecudum fibrae): vezels van de edeler ingewanden (de lever) der offerdieren, waaruit de Etruriese waarzeggers (haruspices) hun voorspellingen deden.
217 *voorspoock des blixems:* het voorspellende vuur van de bliksem.
218 *slaghorden:* phalanx.
219 *mederucken,* ter vert. van *rapere:* snel meevoeren.
220 *uit Pisa by den Alfeus gesproten;* Pisae in Etrurië gold voor een kolonie van Pisa (Pisae) in Elis aan de rivier de Alfeus. Versta: (r. 219-21): en voert bevel over de mannen, die uit Pisa komen, een stad op Etruriese bodem, gesticht door hen, die afkomstig zijn uit (het Griekse) Pisa aan de Alfeus.
222 *op zijn geschaeckeert harnas:* (versicoloribus armis): op zijn veelkleurige wapenrusting.
223 *getroost:* bereid; *opzetten by:* wagen voor.

[224] en die te Cere, en in Minions landen, en in 't oude Pyrgum, en[224]
[225] ongezonde Graviske t'huis zijn. O Cygnus, ghy vrome krijghs-[225]

224 *en... en:* zowel... als (die deels in... deels in... wonen); *Cere:* Caere, stad in Etrurië (*Agylla;* vgl. *Aen.* VII, r. 683); de *Minio* is een rivier bij Caere (Lat.: in arvis Minionis); *Pyrgi:* de haven van Caere.

225 *Graviscae:* stad in Etrurië, ongezond door haar ligging aan de moerassige kust; *vroom:* dapper.

Heel dicht, bevraeght zich vast by welcke starren hy[254]
In duisternisse zeilt; nu, wat voor avontuuren
De vorst, te water en te lande, most bezuuren.
Godinnen, opent nu den Helikon, uw velt,[257]
En helptme zingen wie den Troischen wapenhelt
Eneas zijn gevolght; wat midlerwijl voor vaenen
En standers zijne vloot verstercken uit Tuskaenen,[259-60]
Zijn schepen mannen, en ter zee gaen, wel gemoedt.
Vorst Massikus doorsnijt den vlacken watervloet
Met zijnen Tyger, van metael met kunst gegoten,
Een overste over vijf paer hondert toghtgenooten,
Al jongelingen, eerst in Klusium vergaert,
En Kosen, en voorzien, naer hunnen luchten aert,[266]
Met lichte pijlen, en moortboogen, streng te spannen.[267]
De moedige Abbas, braef voorzien van strijtbre mannen,
Vaert met Apollo, die van gout straelt achter aen.
Zijn moeder Populoon versterckt de standertvaen
Met dry paer hondert maets, ervaerene oorloghsknaepen.
Het eilant Ilva, rijck van yzermyne en wapen,[272]
Heeft noch dryhondert, tot een wacht, hem bygevoeght.
De derde, Asilas, tolck, die Godt en mensch vernoeght,[274]
Wien levervezels van het offervee, de vieren[275]
Des hemels, voglezangk, de spoockery en 't zwieren
Des blixems grondigh zijn bekent, en waer 't op rust,[277]
Ruckt duizent gasten mê te water naer dees kust,
Een heirspits, dicht en spits van speeren, steltze wetten,[279]
Die uit Hetrurie zich komen derwaert zetten,[280]
Uit 's volcks geboude stadt, dat eerst uit Pise sproot,[281]
Daer Alfeus water uit zijn glaze vlietkruick goot.[282]
De schoonheit, Astur zelf, heer Astur, op 't schaeckeeren
Van 't harnas moedigh, en te paerde te braveeren,[283-84]
Komt met dryhondert man hem dienen, die om d'eer
Het sterven zijn getroost, ten dienst van hunnen heer:
En zy, die in Cerete en Minions landouwen

254 *zich bevraegen:* inlichtingen vragen over; *vast:* ondertussen.
257 *uw velt,* in de ruime zin van: uw verblijf, uw woonplaats; de *Helicon,* het verblijf der Muzen, is een berg in Boeotië.
259-60 *vaen* en *stander,* hier legerafdeling, legermacht; *stander:* standaard, banier, vaandel; het krijgsvolk, dat onder één vaandel; optrekt.
266 *naer hunnen luchten aert;* toevoeging van Vondel; *lucht* (licht:) bewegelik, lichtvoetig, vlug; vgl. lichte infanterie, cavalerie.
267 *streng:* moeilik; vgl. *Aen.* VII, vs. 238.
272 Elba, dat zoveel ijzer levert, waaruit wapenen worden gesmeed.
274 *tolck, die Godt en mensch vernoeght:* de waarzegger, die middelaar is tussen god en mens en zijn taak vervult ten dienste van beide partijen.
275 *vieren:* lichten, sterren.
277 *en waer 't op rust:* en het waarom dier dingen.
279 *steltze wetten:* voert het bevel over hen.
280 *derwaert* zal wel moeten terugslaan op: *naer dees kust* (vs. 278); die zich uit E. daarheen (naar de mond van de Tiber) begeven.
281 *dat... sproot,* bijv. bijzin bij *volck;* uit de stad, gebouwd door het volk, dat...
282 *Alfeus*, hier: de stroomgod; zie voor de mythologiese afbeelding van riviergoden met een waterkruik (*vlietkruick*) de *Tytelprint van Maroos wercken* in Deel VI, blz. 38.
283-84 *op 't schaeckeeren van 't harnas moedigh:* in trots vertrouwen op zijn veelkleurige wapenrusting (en zijn rijkunst).

Out Pyrgum, en het kranck Graviske zich onthouwen.[288]
O Cygnus, oorloghshooft van uw' Liguriaen,

288 *kranck:* ziek; door moeraskoortsen geteisterd; *zich onthouwen:* wonen.

*

[226] overste der Ligurianen, ick ga u niet voorby, nochte u, o Kupavo,[226]
[227] met weinigen vergezelschapt: uwe zwaneveders brageren op de[227]
[228] kruin: uw geslacht is van minne besproken, en ghy voert de lieverey[228]
[229] van uwen veranderden vader: want men zeit, dat Cygnus zachte[229-33]
[230] pluimen [terwijl hy, onder de populieren en schaduwe zijner
[231] zusteren, uit rouwe over den beminden Faëton zong, en met
[232] zingen zijn bedruckte liefde vertrooste] grijs wierden, hy d'aerde
[233] verliet, en vrolijck zingende, in de starren voer. Zijn zoon, ver-
[234] gezelschapt met scharen van zijns gelijcken, treckt onder de vloot[234]
[235] den geweldigen Centaurus met riemen voort; die bruist door het
[236] water hene, en het hooft steil in de lucht opheffende, helt over
[237] den vliet, gelijck een vreesselijcke steenrots; en ploeght met zijn[237]
[238] lange kiel de diepe zee. Oock voert Oknus eenen troep van zijn[238]
[239] vaderlijck gewest; Oknus, een zoon van den Tuskaenschen vliet,[239-40]
[240] en Mantus de Waerzeghster, en die u, o Mantua, aen muren en[240]
[241] zijn moeders naem holp: Mantua rijck van voorouderen, maer niet[241]
[242] alle uit eenerhande geslacht. Het bestaet uit volck in driederleie[242]

* TEKSTKRITIEK: r. 243 *kluften* (kluft) is in 1659 vervangen door *wijcken* (wijck).

226 *de Ligurianen:* een volksstam in de buurt van het tegenwoordige Genua; *Cupavo* was de zoon van *Cycnus*, (regel 229) koning der Liguriërs, die, troosteloos over het verlies van zijn vriend *Phaëton* (regel 231), niet ophield van weeklagen, totdat ten slotte Apollo hem in een zwaan veranderde (Ovidius, *Metamorphoses* II, 367-80).

227 *brageren:* prijken (Cupavo droeg een pluimbos van zwaneveren op zijn helm; vandaar r. 228 *ghy voert de lieverey* enz.).

228 *uw geslacht... besproken:* liefde is de misdaad van uw geslacht (uw geslacht wordt beticht van liefde). V. vertaalt hier *crimen, Amor, vestrum* minder juist: een aanklacht, Amor, tegen U en Uw moeder.

229-33 Vergilius zegt: want men zegt dat Cycnus, toen hij rouwend om de geliefde Phaëton, te midden van het lover der populieren, in de schaduw van diens (Phaëton's) zusters, een lied zong en met zingen zijn liefde vertroostte, (plotseling) grijs is geworden van ouderdom en bedekt met zachte veren, de aarde verliet en al zingend ten hemel opsteeg; voor de jammerlike dood van Phaëton en de gedaanteverandering zijner zusters, die de goden uit medelijden over haar mateloze droefheid veranderden in populieren (of elzen), zie men *Herderskout* VI, r. 60 met aant. Uit r. 229-33 blijkt, welke aanklacht tegen Amor kan worden ingebracht: hij en zijn moeder Venus hebben Cycnus een te grote liefde voor Phaëton ingestort en dragen dus de schuld van zijn gedaanteverwisseling.

234 *van zijns gelijcken* (nl. in leeftijd; comitatus catervas *aequalis*); *onder de vloot:* te midden van de schepen, die de Tiber afvaren.

237 *gelijck een vreesselijcke steenrots;* Vondel heeft de Lat. tekst verkeerd begrepen; Ocnus' schip draagt voor aan de boeg het beeld van een Centaur, die, hoog opgericht, gereed staat een geweldig rotsblok in de golven te werpen (filius .... ingentem remis Centaurum promovet; ille instat aquae saxumque undis immane minatur arduus et longa sulcat maria alta carina).

238 *Oock voert Oknus...;* versta: Ocnus voert eveneens ten strijde...

239-40 volgens de sage is Ocnus de zoon van *de Tibergod* ('den Tuskaenschen vliet') en van *Manto,* een Italiaanse nimf, die de gave der voorspelling bezat.

240 *Mantua* (Vergilius' vaderstad) zou dus door Ocnus met muren en wallen zijn omgeven; hij heeft de stad naar zijn moeder Mantua genoemd.

241 *rijck van voorouderen* (dives avis, met de betekenis: overoud?); Vondel zal bedoelen: dat zijn afkomst op zo vele stammen terug kan voeren (zie vs. 312).

242 de bevolking van het gebied van M. zou uit Griekse, Umbriese en Etruriese bestanddelen hebben bestaan. Die drie volken (*kluften* = afdelingen, groepen - zie verder *Ndl. Wdb.* i.v. zegt Vondel; later wordt dat *wijcken*; Lat.: *gens triplex illi*) zouden dan elk vier gemeenten, steden hebben gevormd (quaterni populi sub gente), *waar van Mantua het hoofd was;* een stedenbond dus (vgl. r. 244).

[243] kluften gedeelt: onder elcke kluft staen vierderhande volcken. Het
[244] is 't hooft der volcken, en het Tuskaensche bloet heeft 'er 't gezagh.[244]
[245] Mezentius wapent 'er van dezen kant oock tegens zich zelven,[245]

244 *het Tusk. bloet heeft 'er 't gezagh* (Tusco de sanguine vires): de kern der bevolking vormen de Etruriërs (zie boven bij r. 242).
245 versta: door zijn wreedheid jaagt M. ook uit dit gebied 500 man tegen zich in 't harnas, in de wapenen.

Ick ga u niet voorby, noch laet Kupavo staen,
Met weinigen gesterckt. uw zwaenevеders zweven
En zwaeien op de kruin. uw stam was overgeven
Tot lasterlijcke min. gy voert de liverey
Van uw' veranderden heer vader: want men zey
Dat Cygnus zachte pluim [terwijl, met rou beladen,
Hy in de schaduwen der zustren, onder bladen
Van populier, den val van wulpschen Faëton,[297]
Zoo hartelijck bemint, zijn' zangk niet staecken kon,[298]
En zijn bedruckte min met zingen most verleiden,][299]
Ten leste grijs wiert, en van d'aerde quam te scheiden,
En in de starren voer. zijn zoon, voorzien in noot[301]
Met troepen van zijn slagh, treckt, onder deze vloot,[302]
Centaurus, 't groot gevaert, met riemen door de baren,
Die bruischt door 't water heene, en heft, in 't vreeslijck vaeren,[304]
Het hooft in deze lucht, helt over 't water heen,
Gelijck een groote rots, en ploeght de diepe zeen.
Prins Oknus voert een' troep van 's vaders luchtige oorden;[307]
Prins Oknus, zoon des vliets, die met zijn groene boorden
Tuskaenen afpaelt, zoon van een waerzeggerin,[309]
Die Mantus hiet, en u, ô Mantua, uit min
Zijn moeders naem gaf, en stevesten, zwaer te rammen;[310-11]
De hooftstadt Mantua, zoo rijck befaemt van stammen,
Maer alle niet geteelt uit eenerley geslacht.
Die burgery bestaet, indien men hier op acht,
Uit dryderhande kluft, eene afkomste uit dry deelen,[315]
En onder elcke kluft vier volcken, die verscheelen.[316]
Het is der volcken hooft, en 't out Tuskaensche bloet
Heeft hier 't gezagh. Mezents rust door zijn' overmoedt
Oock tegens zich van hier vijfhondert, die te gader

297 *wulpsch:* onbezonnen.
298 *bemint*, volt.-deelw.; de zin is: *hy kon den val...., zijn zangk niet staecken;* versta: hij kon zijn (klaag-)zang, hem ingegeven door de val van Ph., niet staken.
299 *verleiden:* afleiden, van zich afzetten, verdrijven.
301 *in noot;* de mannen, onder 't opperbevel van Tarchon, leden onder de tirannie van Mezentius.
302 *van zijn slagh;* zie de proza-vert. met aant.
304 *in 't vreeslijck vaeren:* in de angstwekkende vaart.
307 *luchtig:* zonnig en openliggend.
309 *afpaelen:* begrenzen.
310-11 de zinsconstructie is gebrekkig: het subject bij *gaf* (vs. 311) is niet *die* uit r. 310, maar een (niet uitgedrukt *die*), dat *zoon* als antecedent heeft; *hiet:* heette.
315 *eene afkomste uit dry deelen* is een nadere verklaring van de eerste helft van de versregel.
316 *die verscheelen:* die van elkaar onderscheiden zijn.

*

[246] vijfhondert, die door Mincius [uit Benakus, zijnen vader, gesproten,[246]
[247] en van groen riet bedeckt] met een pijnhout te water voor den
[248] vyant gestiert worden. Daer vaert de stercke Auletes hene, en[248]
[249] houdt slagh met hondert boomen, dat het wadde van 't omge-[249249-50]
[250] keerde marmer schuimt. De vervaerlijcke Triton voert hem, en[250]
[251] verschrickt het meir met zijnen blaeuwen kinckhoren: zijn bor-[251]
[252] steligh voorhooft, daer hy zwemt, gelijckt een mensch tot de[252]
[253] middel toe: de buick eindight in eenen walvisch: de baren schui-
[254] men en ruisschen tegens de borst van het halve dier. Zoo vele[254]
[255] uitgeleze oorlooghshoofden gingen in driemael tien schepen, tot
[256] onderstant van Troje, en kloofden met den koperen voorsteven
[257] de zoute velden.[257]

[258] De dagh was nu geheel en al aen den hemel vertrocken, en[258-59]
[259] de voetzame Febe by nacht op haren wagen omrijdende, ten halven[259]
[260] wege gekomen, en Eneas zelf (want de zorge liet hem niet rusten)[+]
[261] te roer gezeten, stierde, en sloegh de hant aen het zeil, als hem
[262] ten halven wege de rey zijner megenoten bejegende; alle Nymfen,[262]
[263] door de goedertierenheit van Cybele uit schepen in Zeegodinnen
[264] en Nymfen verandert. Zoo vele kopere stevens, als 'er te vore
[265] aen den waterkant lagen, bezwommen en doorsneden gelijcker-[265]
[266] hant het water. Zy kennen den Koningk van verre, en omringen[+266]
[267] hem al danssende. Cymodoceë, de welsprekenste onder haer[267]
[268] allen, hem van achter volgende, vat met de rechte hant den achter-
[269] steven, steeckt met den rugh te water uit, en roeit met de slincke

[+][Randschrift:] *Eneas keert weder*.

[+][Randschrift:] *De nieuwe Zeenymfen bejegenen Eneas, en verwittigen hem den noot van Askaen*.

* TEKSTKRITIEK: r. 268 *den achtersteven* wordt in 1659: *achter aen het schip*.

246 de rivier de *Mincio*, die uit het Garda-meer (*lacus Benacus;* zie Vondels tussenzin, r. 246-47) vloeit, is een tak van de Po; aan haar oever ligt Mantua. Het schip (*pijnhout*) door de Mantuanen gezonden, draagt het beeld van de stroomgod Mincio, bedekt met een krans van biezen (r. 247); Vondel heeft deze passage blijkbaar niet geheel begrepen.

248 *voor den vyant:* voor het aangezicht van de vijand.

249 *hondert boomen* (verberat fluctum *arbore centena*): honderd (geweldige) riemen; *het wadde* (vada): het (ondiepe) water.

249-50 *van 't omgekeerde marmer* (marmore verso): tengevolge van het in beroering gebrachte watervlak (vgl. vs. 324-26).

250 Auletes' schip heet de Triton, voert een Triton als beeld; *Triton:* een zoon van Neptunus, die op zijn kinkhoren blaast om de zee te kalmeren of in beweging te brengen.

251 *het meir:* de zee, de golven; Vergilius zegt: met zijn kinkhoren brengt hij het blauwe watervlak aan 't schrikken; vgl. de vert. in verzen, vs. 328.

252 *voorhooft*, lett. vert. van *frons*, hier: de voorzijde tot de borst.

254 *het halve dier;* vgl. *Aen.* VIII, r. 287.

257 *de zoute velden,* lett. vert. van *campos salis*.

258-59 vgl. r. 188.

259 *de voetzame Febe* (alma Phoebe): de koesterende maan (-godin); *by nacht.... omrijdende:* haar nachtelike baan aan de hemel afleggende.

262 *megenoten* worden de in nimfen veranderde schepen genoemd, omdat die schepen Aeneas op zijn zwerftochten tot aan de kust van Latium hadden vergezeld (hadden gediend).

265 *gelijckerhant* (pariter): met gelijke snelheid, op een rij.

266 *kennen:* herkennen.

267 *al danssende:* in reidans; *Cymodoceë;* vgl. *Lantged.* IV, r. 329.

Van Mincius, [uit stroom Benakus zijnen vader
Gesproten, en bedeckt met groen en wanckel riet,][320-21]
In 't pijnhout vaeren, dat naer's vyants heirspits schiet.
De stercke Auletes vaert daer heene, heet op 't priemen,[323]
En houdt geduurigh slagh met hondert taeie riemen.
Het gansche wadde schuimt van 't vochte marmer, dat
Gekeert wort met den slagh. de Triton, als een stadt,[326]
Voert dezen helt, verschrickt de golven, die vast breecken,
Met zijn' kinckhoren op het waterblaeu te steecken.[328]
Zijn borstligh voorhooft schijnt een mensch, terwijl hy zwemt,
De buick een walvisch, daer hy endight, wonder vremt.
De bare ruischt en schuimt voor 't ondier, dus wanschapen.
Zoo menigh krijghshooft streeft, tot Trojes hulp te wapen,
In dertigh schepen heen, die klooven met gewelt[333]
Van hun metaele borst het zoute en schuimend velt.
De dagh was heel en al gedooft aen 's hemels boogen,
De koesterende maen, by duister voortgetogen
Op haeren wagen, nu alree ten halven wegh:[337]
Eneas, want zijn rust gesteurt door overlegh,[338]
Te roer gezeten, stuurde, en sloegh de hant in 't vaeren
Aen 't zeil, als hallefwegh hem, op de donckre baren,
Der speelgenooten rey bejegent, en ontmoet,[341]
Flus schepen, door de gunst van Cybele op den vloet[342]
Verkeert in Nymfen, en een drift van Zeegodinnen.[343]
Zoo veele schepen, als noch korts te vooren binnen
Den oever lagen met hun koperen beslagh,
Doorsneden teffens nu het water, daer men 't zagh.
Zy kennen stracks den vorst van verre. zy omringen[347]
Zijn schip al danssende met huppelen, en springen.
Cymodocea, wel begaeft, en zoet van tael,[349]
Verr' boven d'andren, volght den Troischen Amirael,
Vat met de rechtehant den snellen achtersteven,
Steeckt met den rugge hoogh te water uit in 't streven,[352]

320-21 *van Mincius:* vanaf de Mincio. Vondel heeft de Lat. tekst niet begrepen: hinc quoque quingentos in se Mezentius armat, quos patre Benaco velatus harundine glauca Mincius infesta ducebat in aequora pinu: van hier (van Mantua) jaagt Mezentius 500 man tegen zich in de wapens, die Mincius (het scheepsbeeld van de stroomgod), voortgekomen uit zijn vader Benacus, gekroond met groene biezen, op een vijandig schip (op een schip dat ten strijde trok) over het watervlak leidde; *wanckel:* wuivend.

323 *heet op 't priemen* (boren, steken; vgl. vs. 739) met vurige strijdlust bezield.

326 Blijkens de vergelijking *als een stadt* heeft Vondel bij Triton in de eerste plaats aan het *schip* gedacht; de zin eist echter te denken aan *het scheepsbeeld de Triton,* vgl. vs. 327-28 en het vervolg.

328 *met.... te steecken:* door te steken (te blazen op).

333 *klooven*, met de bet. *klieven;* het onderscheid dat het tegenwoordig Ndl. maakt tussen *kloven* en *klieven,* bestond oorspr. niet.

337 *ten halven wegh:* halverwege.

338 *want... overlegh* (absolute constr.): want zijn (zorgvolle) overpeinzingen lieten hem niet tot rust komen.

341 met *speelgenooten* duidt Vondel de nymfen aan, die elkaars vriendinnen zijn, die zich *samen* in het water verlustigen.

342 *flus:* voor kort nog; *gunst:* genegenheid.

343 *drift:* schaar.

347 *stracks:* aanstonds.

349 *wel begaeft:* uitmuntende (in welsprekendheid).

352 *in 't streven:* in haar opwaartse beweging.

En met de slincke roeitze al stil in 't water voort.

*

[270] hant in den stillen stroom. Daer na spreecktze hem, die nergens[270-71]
[271] van weet, alzoo aen: Eneas, afkomst der Goden, waeckt ghy niet?
[272] Waeck op, en vier den schoot. Wy zijn Zeenymfen, flus uwe[272]
[273] schepen, gebouwt van pijnboomen, op Idaes heilige kruin ge-
[274] wassen. Toen de trouwelooze Rutuler met vier en zwaert ons
[275] haestigh aen boort quam, ruckten wy door dwangk de touwen in[275]
[276] stucken, en zoecken u te water. De moeder zich onzer ontfer-[276]
[277] mende, herschiep ons in Godinnen, die onder water leven. Maer[279]
[278] het kint Askaen, midden onder de wapens en het schrickelijck
[279] gevecht der Latijnen, wort binnen wallen en graften gehouden.
[280] D'Arkadische ruiter, bontgenoot van den stercken Hetrusch, ge-[280]
[281] naeckt alreede ter bestemde plaetse. Turnus heeft vastelijck
[282] voorgenomen zijn ruitery tusschen beide in te legeren, en hun[282]
[283] die voor de borst te werpen, op datze zich niet met het leger
[284] vereenigen. Op op, beveel dat uwe mackers, zoo dra de dagh
[285] aenbreke, in 't harnas op ontboden werden, en tast den scheut-[285]
[286] vryen beuckelaer aen, u van den Viergodt vereert, die zelf den
[287] rant vergulde. Morgen zal de zon [indien ghy mijne woorden niet
[288] in den wint slaet] geweldigh veel Rutulen, hoop by hoop, ver-
[289] slagen zien. Zoo sprackze, en duwde in 't scheiden met hare
[290] rechte hant, niet onervaren in 't varen, het groote schip voort,[290]
[291] dat het sneller dan een schicht en pijl, zoo snel als de windt, door[291]
[292] het water voortstoof. Daer na geven d'andere Nymfen de schepen[292-93]
[293] vaert en spoet. Zelf Anchises zoon, de Trojaen, des onbewust,[+293]
[294] zit verstomt, nochtans schept hy moedt uit dit voorspoock. Toen[294]
[295] het hemelsche gewelf aenschouwende, bad hy met weinige woor-
[296] den: o goedertiere moeder der Goden, die ter harte treckt uwen

[+][Randschrift:] *Eneas schept moedt uit dit voorspoock, en roept Cybele aen*.

* TEKSTKRITIEK: r. 278 *het kint* wordt in 1659 vervangen door: *de knaep* (puer); dezelfde wijziging in r. 656.

270-71 *die nergens van weet;* Aeneas weet nog niet dat zijn schepen in nymfen zijn veranderd.

272 *flus:* kort geleden, zo even.

275 *door dwangk,* ter vert. van *invitae:* noodgedwongen (ongaarne van u scheidend).

276 *en... u:* en nu zoeken wij u; *de moeder* (genetrix): de moeder der goden, Cybele.

279 *wort.... gehouden:* zit besloten, gevangen.

280 Koning Evander had een aantal (*Arcadiese*) *ruiters* ter beschikking van Aeneas gesteld (zie *Aen.* VIII, r. 545-vlg.); deze hebben nu de hun door Aeneas aangewezen plaats bereikt; *Hetrusch:* Etruriër(s); verbonden met, gesterkt door Etruriese ruiters, zegt Vergilius.

282 *tusschen beide:* tussen de ruiterij van Evander, die tot ontzet komt aanrennen en het legerkamp der Trojanen (*het leger*, r. 283); maar zie Vondels opvatting vs. 374-vlg.

285 *aentasten:* grijpen; *den scheutvryen beuckelaer* (schild); zie *Aen.* VIII, r. 469-70.

290 *niet onervaren in 't varen;* dergelike woordspelingen bijv. in *Aen.* VIII, r. 133-34, IX, r. 127; IX, vs. 569 enz.

291 *zoo snel als de windt* is een bijv. bep. bij *pijl* (ocior sagitta aequante ventos).

292-93 *daer na... spoet* is een minder juiste vert. van: *inde alioe celerant cursus:* en alle andere schepen versnelden hun vaart (om niet bij het admiraalschip achter te blijven).

293 Versta: Anchises' zoon zelf, de Trojaan (Aeneas); *des onbewust:* dit wonder niet begrijpend (inscius).

294 *voorspoock:* voorteken.

Zy vaert hierna den vorst met deze rede aen boort,
Die nergens noch van weet: Eneas, bloet der Goden,
Hoe, waecktge niet? waeck op, en vier op Godts geboden
Den schoot, zie op, wy zijn Zeenymfen, korts uw vloot,
Gebout van pijnboomhout, gewassen hoogh en groot
Op Idaes heilge kruin. toen Turnus by uw wallen,
Een trouloos Rutulier, ons fel aen boord quam vallen
Met brandtuigh, vier, en zwaert, zoo ruckten wy met kracht
De stercke touwen los, en zoecken u by nacht
Te water. Cybele, de moeder, uit medoogen
Herschiep ons, als gy ziet in Godtheên van vermogen,[364]
Die onder water gaen, en leven in den vloet.
Maer 't kleene kint Askaen, in 't midden van den gloet
Der wapenen en 't heet bespringen der Latijnen,[367]
Wort binnen wal en graft gehouden met den zijnen.
d'Arkader ruitery, een vreeslijck bontgenoot[369]
Van 't sterck Hetrurie, genaeckt, en geeft zich bloot,[370]
Op zijn bestemde plaets. prins Turnus vondt geraeden
Zijn ruiters tusschen bey te legren, hun de paden
Te sluiten, hun zijn paert te worpen voor de borst,[373]
Op dat d'Arkader toch met der Hetrussen vorst
Zich niet vereenige. op, Eneas, waeck te voren.[374-75]
Beveel uw mackers datze, eer 't licht noch is geboren,
In 't harnas aentreên. tast den zwaeren beucklaer aen,
Die scheutvry, uwe deught vereert wert van Vulkaen,[378]
Vergulder van den rant. de klaere zon zal morgen,
Zoo gy ter harte neemt mijn woorden en mijn zorgen,
De maght des Rutuliers verslagen zien op 't velt.
Zoo sprackze, en duwde stijf in 't scheiden van den helt,[382]
Met haere rechte hant, niet ongeleert op 't vaeren,
Het groot geweldigh schip, waerop het door de baren
Zoo vreeslijck voortstoof, als een wint, of snelle pijl.
Alle andre Nymfen spoên de vloot oock in der yl.[386]
De Troische Anchises zoon, onkundigh van haer zaecke,[387]
Zit stom, doch schept een' moedt door 't voorspoock, heft ten daecke
Des hemels zijn gezicht, en bidt beknopt hierna:[389]
O moeder van de Goôn, vol goetheit zonder ga,[390]

364 *in Godtheên van vermogen:* in machtige Godheden.
367 *'t heet bespringen:* de heftige aanvallen.
369 *vreeslijck:* gevreesd.
370 *zich bloot geven:* zich openlik (voor de vijand) vertonen.
373 *zijn paert:* zijn ruiterij.
374-75 *opdat.... vereenige* is onjuist; zie de proza-vert., r. 282-84 met aant.; *waeck te voren:* wees goed op uw hoede.
378 *deught:* dapperheid; die U wegens uw dapperheid door V. werd vereerd.
382 *stijf:* krachtig.
386 *spoên:* spoed, vaart geven.
387 *De Troische Anchises zoon:* de zoon van de Trojaanse Anchises; vgl. voor de constructie: Van Helten, § 264a; *onkundigh van haer zaecke*; vgl. de proza-vert., r. 293 met aant.; *haer zaecke;* het wonder, dat met haar gebeurd was, zal V. bedoelen.
389 *beknopt;* zie de proza-vert.
390 *ga:* weerga.

*

[297] bergh Ida, en uw torenrijcke stedekroon, en het paer gebreidelde[297297-98]
[298] leeuwen; o Godin, nu treck ick ten oorloge, onder uw geleide;
[299] laet deze wichelery ons ten beste gedyen, en begenadigh den[299]
[300] Frygianen met uwe hulpe. Zoo sprack hy: en ondertusschen quam[300]
[301] de dagh met een rijp licht weder oprollen, en had den nacht[+301]
[302] alreede verjaeght. Voor eerst kundight hy zijnen gezellen aen,
[303] datze elck hunne standaerden volgen, zich wapenen, en ten strijt[303]
[304] bereiden. En nu op het hooge achterkasteel staende, krijght hy[304]
[305] de Trojanen en zijn leger in 't gezicht: daer na stack hy hun met[305]
[306] zijnen slincken arm den blaeckenden beuckelaer toe; waer op de[306]
[307] Dardanen van de muren een geschrey tot aen de starren opheffen,[307]
[308] en hoop en moedt scheppen om te vechten. Zy worpen met[308]
[309] schichten in de lucht, die vliegen, gelijck Strymonsche kranen,[309-11]
[310] die om hoogh uit de wolcken een teken geven, eerze met een
[311] geschal, en vrolijck geluit, door de lucht zwemmende, uit den
[312] Zuiden vlughten. Maer dit scheen den Rutulischen Koningk en
[313] Ausonischen Oversten een groot wonder; tot datze te rugge de[313]
[314] schepen naer den oever zagen wederkeeren, en de geheele vlackte[314-15]

[+][Randschrift:] *Toen de dagh opquam, gebood hy het volck zich te wapenen, en wenckte het leger, dat een veltgeschrey aenheft, en met schichten in de lucht een teken geeft, gelijck kranen, die uit het Zuiden vlughten.*
De Rutulers vernemenze, In het R a n d s c h r i f t bij r. 301: *wencken:* toewenken, een herkenningsteken geven.

* TEKSTKRITIEK: r. 316 *de kam op de kruin* is in de gewijzigde druk van 1646 vervangen door: *de kruin* (de pluimbos) *op de kam* (*cristisque a vertice* flamma funditur).

297 *uw torenrijcke stedenkroon* (turrigerae urbes): uw muurkroon; Cybele draagt deze kroon (in de vorm van een stadsmuur, met wachttorens voorzien) als stichteres van steden; vergelijk Deel VI, blz. 738, aant. r. 821.

297-98 *het paer gebreidelde leeuwen;* vgl. r. 199.

299 *wichelery:* voorspelling.

300 *den Frygianen*, datief in overeenstemming met de Latijnse tekst (*Phrygibus*que adsis pede, diva, secundo).

301 *met een rijp licht* (luce matura); op de morgenschemering was gevolgd het *stralende* licht van de *volle* dag; *oprollen:* omhoogwentelen (dies *revoluta* ruebat).

303 *dat... volghen*, ter vert. van *sequantur signa*, dat eerder betekent: dat ze de hun gegeven bevelen zullen opvolgen.

304 *op het hooge achterkasteel* (in puppi celsa); het achterkasteel is het hoog oplopend achtergedeelte van een ouderwets oorlogsschip.

305 *leger:* legerkamp.

306 *blaeckend:* (in het volle daglicht) schitterend; *toesteken:* omhoogheffen (in de richting der Tr.).

307 *geschrey:* geschreeuw, gejuich.

308 *worpen:* werpen.

309-11 de *Strymon* is de voornaamste rivier van Thracië; het tertium comparationis - dat in Vondels vert. niet tot zijn recht komt - is de blijde opgewondenheid; de kraanvogels stoten een vreugdekreet (‘een teken’, r. 310) uit, op het ogenblik dat ze wegtrekken naar 't zuiden, en *de stormwinden ontvluchten;* (*fugiunt Notos;* door Vondel waarschijnlijk ten onrechte vertaald met: *uit den Zuiden vlughten*); *om hoogh uit de wolcken* is de vert. van *sub nubibus atris;* beter: langs het donkere zwerk; misschien heeft Vondel gelezen *altis*.

313 *te rugge:* omziende, achter zich.

314-15 is niet juist vertaald; Vergilius zegt: totdat ze, zich omwendende, de achterstevens naar de oever gekeerd zien en een heel watervlak (een hele zee) vol schepen landwaarts zien glijden (*vlackte*, r. 314: watervlak).

[315] met vloten naer hen toezacken. De top des helms flickert op het[+315]
[316] hooft, en de kam op de kruin geeft eenen glans van zich, en de[316]
[317] gulde vlam des beuckelaers braeckt vervaerlijck vier: gelijck by[317]
[318] helder nacht de staertstarren, of brandende Hontstar zoo root[318]
[319] zien als bloet, dat wel schrickelijck staet: de Hontstar opkomende,[319319-20]
[320] plaeght de krancke en sterflijcke menschen met hitte, en koortsen,
[321] en bedroeft het aenzicht des hemels met haer rampzaligh licht.

[+][Randschrift:] *en Eneas helm en beuckelaer flickeren, gelijck een staertstar, of de Hontstar, by nacht*.

315 *de top des helms* (apex): de spitse helmpunt (van Aeneas).
316 *de kam op de kruin:* de helmkam, waarin de pluimbos.
317 de *vlam*, ter vert. van *umbo:* schildknop; vgl. *Aen.* II, r. 577.
318 *brandende Hontstar* (ardor Sirius): Sirius, de helderste ster uit het sterrebeeld van de Hond.
319 *dat wel schrickelijck staet:* vreselik om te zien; een onheilspellend gezicht.
319-20 vgl. *Aen.* III, r. 193-vlg.

Die Ida, uwen bergh, en torenkroon van steden,
En 't macke leeusgespan ter harte treckt met reden;
Nu treck ick, ô Godin, ten strijt op uw geley,
Dies laet de wichlery van dezen waterrey[394]
Gedyen tot ons heil. begunstigh uwe Frijgen
Met uwe hulp. terwijl quam 't rijpe licht opstijgen,
En had den nacht verjaeght. vooreerst verkuntschapt hy
Zijn toghtgenooten dat een ieder vaerdigh zy
Te volgen in 't geweer, waer hen de standert leide,
Zich wapene by tijts, en tot den strijt bereide:
En, staende op zijn kampanje om hoogh in 't morgenlicht,
Krijght Priams burgers en hun leger in 't gezicht.
Hy toont van verre hun hierop het klaer gewemel[403]
Des heldren beuckelaers, waerop tot aen den hemel[404]
De Troische van den muur een veltgeschrey verheft,[405]
En hoop en moedt schept om te vechten, dat het treft.[406]
De hemel wort bedeckt van schichten der Trojaenen,
Aen 't zweven in de lucht, gelijck Strijmonsche kraenen,
Die uit een wolck de leus verspreien overal,[409]
Eer zy het zuider deel verlaeten met geschal[410]
En vrolijck lantgerucht, en zwemmen op haer veêren.[411]
Dit scheen den Rutulier, en zijne Ausoonsche heeren[412]
Een wonder, tot dat zy de schepen zien te rug
Den oever zoecken, en de gansche vlackte vlug
Met vlooten toegerust van boven nederschieten.[414-15]
De top des hellems blonck op 't hooft. de straelen lieten
Niet na te schijnen van den flickerenden kam.
De gulde beucklaer braeckt afgrijslijck vier en vlam:
Gelijck, by heldre nacht, de staertstar plagh te blaecken,[419]
De hontstar, root als bloet, van 's hemels hooge daecken
Zich schrickelijck liet zien. de Hontstar, als zy rijst,
Plaeght kranck en sterflijck volck met kortsen, dat elck yst,
En heeten brant, bedroeft het aengezicht der hemelen[423]
Met haer rampzaligh licht en schijnsel onder 't wemelen:[424]

394 *waterrey:* rei van zeegodinnen.
403 *het klaer gewemel:* de glanzende lichtflikkeringen.
404 *helder:* schitterend.
405 *veltgeschrey*; vgl. *Aen.* IX, vs. 742.
406 *dat het treft:* versterkingsformule.
409 *de leus:* het teken van vertrek; het is de vert. van (dant) *signa* en correspondeert met *teken* in de proza-vert., r. 310 (zie de opm. aldaar).
410 *het zuider deel:* de Zuidelike streken.
411 *lantgerucht:* kreten die over het land klinken.
412 *den Rutulier:* Turnus.
414-15 *vlug met vlooten toegerust:* bedekt met snelzeilende schepen.
419 *plagh*, met de betekenis van pleegt.
423 *heeten brant:* een volksbenaming voor verschillende ziekten, zich kenmerkend door grote verhitting (vgl. *Ndl. Wdb.* VI, kol. 400); ook met *hitte* in de proza-vert., kan Vondel een ziekteverschijnsel bedoelen, waarbij *koortsen* dan een nadere omschrijving is (Lat. *sitim morbosque* ferens).
424 *wemelen:* flakkeren, vonkelen; wemelen drukt het trillende, ongelijkmatige van het licht uit.

[322] De stoute Turnus liet den moedt niet zincken, om hun, die vast[+322-23]
[323] aenquamen, den oever t'onderscheppen, en hen van lant af te
[324] drijven: oock geeft hy den zijnen moedt door zijne aenmaningen,[324-25]
[325] en prickeltze aen: O mannen nu hebt ghy uwen vyant in uwe[325-26]
[326] handen, en kunt hem vernielen, gelijck ghy dickwils wenschte.
[327] Nu dencke elck om zijn huisvrouw en huisgezin: nu stelt u voor
[328] oogen den lof en de groote daden uwer vaderen: laet ons eerst[328]
[329] hun aen het water te gemoet loopen, terwijlze sidderen, en de[329]
[330] voeten in het uittreden noch slibberen: Fortuin helpt de stouten.[330]
[331] Zoo spreeckt hy, en leit by zich over, wie hy met zich tegens hen
[332] aen wil voeren; oock wien hy de belegerde muren magh betrou-
[333] wen. Middelerwijl zet Eneas zijn mackers uit de groote schepen,[+333]
[334] langs de valreepen, op lant. Velen namen den weerloop van een[334]
[335] slechte zee waters waer, en gaven zich met eenen sprong op de[335]
[336] platen: anderen liepen langs de riemen over. Tarchon (lettende[336]
[337] waer d'oever schoon was, geene plaeten lagen, en geen water[337]
[338] ruischte, nochte barrende; en waer de zee onbehindert met den
[339] wassenden vloet aenspoelde) keerde haestigh den boegh derwaert,
[340] en badt de mackers aldus: nu, o mijn fluckse gasten, valt met[340]
[341] maght aen de riemen: zet aen, leght aen met de schepen: loopt
[342] met de snuiten een stuck in 's vyants wal, dat het steecke. Ick[342]
[343] schroom niet in zulck een haven schipbreuck te lijden, als men
[344] slechts eens magh belanden. Zoo sprack Tarchon, en de maets aen[+]
[345] de riemen vallende, zetten met den boegh op den Latijnschen bodem
[346] aen, dat het schuimde, de snuiten de drooghte vatten, en alle[346]
[347] kielen onbeschadight vast zaten, behalve Tarchons schip: want
[348] terwijl het op den uitstekenden bult van een banck hangen bleef,[348]

[+][Randschrift:] *Turnus, om zijnen vyant t'onderscheppen, moedight de krijghslieden.*

[+][Randschrift:] *Eneas zet zijn soldaten op landt:*

[+][Randschrift:] *zoo doet Tarchon, de Hetrurische overste, mede.*

322-23 *die vast aenquamen:* die aanstalten maakten om te landen.
324-25 deze woorden zijn de vert. van een versregel, die reeds in *Aen.* IX voorkomt; zie aldaar r. 161-62 met aant.
325-26 ... *in uwe handen;* nl. in het open veld.
328 *eerst*, ter vert. van *ultro:* zonder hun aanval af te wachten.
329 *sidderen* is weer een onjuiste vert. van *trepidare:* haastig en ongeordend door elkaar lopen.
330 *slibberen;* de eerste schreden der landende schepelingen zijn nog onvast; *Fortuin helpt de stouten:* audentis Fortuna iuvat.
333 *uit de groote schepen,* ter vert. van *de puppibus altis:* van de hoge achterstevens.
334 *langs de valreepen;* Lat. *pontibus:* met behulp van landings- of enterbruggen; *waernemen* (servare): acht geven op (en gebruik maken van); *den weerloop:* het terugvloeien (het weg-ebben).
335 *slecht:* effen, rustig.
336 *de platen:* de ondiepe zandbanken.
337 ... *geene plaeten lagen* is een nadere verklaring van (waer d'oever) *schoon was* (speculatus litora Tarchon, *qua vada non spirant;* een andere lezing is *sperat* i.pl. van spirant).
340 *flucks:* rap, wakker.
342 de voorstevens moeten met kracht een eind weegs op de wal gejaagd worden, *zodat de kiel diep in de grond een vore snijdt.*
346 ... *de drooghte vatten* (tenent siccum): de vaste wal onder zich kregen (en er zich in dreven).
348 *bult:* (harde) rug (van een zandbank).

Maer noch ontzinckt de moedt den stouten Turnus niet
Om 't volck, dat met gewelt van boven nederschiet,[426]
Den oever in hun komste erglistigh t'onderscheppen,[427]
Te drijven van het lant. hy roept, men moet zich reppen,
En moedight al zijn heir, en prickeltze yvrigh aen:[429]
O mannen, nu hebt gy uw' vyant om te slaen[430]
In handen, kunt hem hier naer uwen wensch vernielen.
Nu dencke elck om zijn huis, zijn vrou, en kinderzielen.
Nu spiegelt u met lust aen uwer vadren lof,
En hun naemhaftigheit. laet ons hun eerst door stof[434]
Ontmoeten, aen den kant van 't water, daerze glibberen,
De beenen wanckelen, en in het uittreên slibberen.
De stoute heeft Fortuin gereet op zijne hant.[437]
Zoo spreeckt hy, en bedenckt wie hy aen 's waters kant
Best aenvoer' tegens hen: wie hy, den staet ten beste,[439]
Betrouwen magh 't belegh te styven voor de veste.[440]
Eneas zet terwijl zijn toghtgenooten uit
De groote schepen, langs den valreep en den snuit,[442]
Te lande. menigh neemt den weêrloop waer in 't spoeden,
Den weêrloop van de slechte en stille watervloeden,
En geeft zich met een' sprong op plaeten, en op 't zant.[445]
Een ander loopt en vlieght langs riem en kloet op 't lant.
Maer Tarchon [lettende waer d'oever niet en ruischte,
En, schoon en vry van plaet, noch barrende, noch bruischte;
Waer 't water van de zee, in 't wassen van den vloet
Vry aenspoelt,] keert den boegh naer dezen kant met spoet,
En bid de mackers dus: nu flux, mijn wackre gasten,
Valt aen den riem met maght: zet aen, leght aen met masten,
En schepen: loopt een stuck in 's vyants gront en wal
Met snuiten, dat het steecke. ick schroom in dit geval
In zulck een haven voor geen schipbreuck, voor geen stranden,[455]
Wanneer men endelijck slechts veiligh magh belanden.[456]
Aldus sprack Tarchon: en de maets, uit al hun maght
Aen 't roeien, zetten 't met den boegh en snuit met kracht
Op den Latijnschen gront en bodem, dat het spatte
Van 't ziedend schuim, de snuit de drooghte won en vatte,[460]
De kielen schadeloos vast zaten, uitgezeght
Het schip van Tarchon: want terwijl het vast gehecht
Bleef op den hoogen bult van eene bancke hangen,

426 *van boven*; vgl. vs. 415; Aeneas' schepen komen met de stroom mee, stroomafwaarts.
427 *erglistigh* (arglistig): op listige wijze; *den oever onderscheppen:* de andere partij vóór zijn in het bezetten van de oever (daardoor zijn landing belemmeren).
429 *moedighen:* moed geven, aanmoedigen; *yvrigh:* vurig.
430 *om te slaen:* om te verslaan.
434 *door stof:* in snelle vaart; dat het zand opstuift (vgl. vs. 472).
437 *gereet:* als klaarstaand helper.
439 *den staet ten beste:* in 't belang van zijn land, zijn vorstenmacht.
440 *betrouwen:* toevertrouwen; *styven:* kracht bijzetten aan.
442 *snuit* is onjuist hier; vgl. de aant. bij r. 333 van de proza-vert.
445 *op plaeten, en op 't zant* (hendiadys): op de zandplaten (vgl. 452-53).
455 *stranden:* vastlopen op het strand.
456 *endelijck:* ten slotte, daarna.
460 *winnen:* bereiken.

*

[349] tegens het zant aenstiet, lang in twijffel verlet wiert, en den stroom[349349-50]
[350] stuitte, zoo sloopte het, en zette de mannen midden in 't water,
[351] daer gebroke riemen en driftige doften hen belemmerden, en het[351]
[352] ebbe des strooms te gelijck de voeten aen het slibberen holp.[352]
[353] Turnus slofte nochte sammelde niet langer, maer ruckte fel met[+353]
[354] al zijn heirkracht tegens de Teukren aen, en hielt stant op den
[355] oever, recht tegens hen over. Zy blazen den aentoght. Eneas rant[355]
[356] eerst d'ackerbenden aen, tot een geluckigh voorteken des strijts,[356]
[357] en velde de Latijnen, toen Theron verslagen lagh, die de treffe-[357]
[358] lijckste van allen, Eneas eerst zocht: dezen hieuw hy met zijn
[359] zwaert door koperen rondas en gouden wapenrock in zijn zijde.[359]
[360] Hier na treft hy Lykas, die uit zijn moeders doot lichaem gesneden,
[361] en het mes zoo vroegh ontglippende, Febus toegeheilight wert.[361]
[362] Niet wijdt van hier broght hy den stercken Cysseus om hals, en den[362]
[363] groflijvigen Gyas, die met hun knodsen geheele troepen matsten.[363]
[364] Herkules geweer nochte de stercke vuisten baetten hun niet;[364]
[365] nochte zijn vader Melampus, die Alcides reisgenoot was, zoo[365365-66]
[366] lang d'aerde hem werck genoegh berockende. Zie terwijl Faro
[367] met bulderen niet dede dan wintbreken, dreef hy hem eenen[367]
[368] schicht toe, die in den mont des bulderaers steken bleef. Ghy oock,

[+][Randschrift:] *Turnus tast de Teukren aen: Eneas de Latijnen*.

* TEKSTKRITIEK: r. 361 *en.... wert* is in de dr. van 1659 vervangen door: *en Febus toegeheilight, zoo jongk van het mes onbeschadight bleef* (zie de aant. bij de tekst). - 362 *Niet wijdt van hier broght hy* is in dezelfde dr. vervangen door: *Het verwijlde niet lang*, of hy broght (*nec longe* Cissea durum .... deiecit Leto).

349 *lang in twijffel verlet wiert,* ter vert. van *anceps sustentata diu:* lang in twijfelachtig evenwicht hing (nu eens naar deze, dan naar die zijde overhelde).

349-50 *en den stroom stuitte* (fluctusque fatigat); dus: de golven slaan en breken aanhoudend tegen het vastgelopen schip; *sloopen* (intrans; Lat. solvitur): in stukken breken, uiteengeslagen worden.

351 *driftige doften:* drijvende roeibanken.

352 *het ebbe des strooms* (unda relabens): het terugvloeiende water; Vondel gebruikt *ebbe* hier en vs. 468 onz.

353 *sloffen, sammelen:* dralen, aarzelen: *nochte... niet,* dubb. ontk.; *fel:* onstuimig.

355 *Zy* (*de Trojanen*) *blazen den aentoght,* ter vert. van *signa canunt:* het aanvalssignaal klinkt.

356 *aenranden:* aanvallen; *d'ackerbenden:* de troepen van Turnus (uit landvolk bestaande; vgl. *Aen.* VII, r. 603); *tot een geluckig voorteken des strijts* is verkeerd verbonden; het hoort eerder bij de nazin: dat Aeneas deze benden landvolk verslaat, mag gelden als een gelukkig voorteken voor het verdere verloop van de strijd.

357 *de Latijnen:* dit Latijnse landvolk; *toen:* nadat (hij Th. had gedood); *de treffelijckste:* als de geweldigste, de voornaamste of dapperste (qui *maximus* virum *ultro* petit Aenean).

359 *koperen rondas,* Lat.: *aerea suta:* koperen pantser; Vondel zal hebben gelezen *scuta*.

361 vgl. de *Tekstkritiek;* bij Lichas' geboorte is dus de keizersnede toegepast; omdat hij zijn leven dankt aan operatief ingrijpen, is hij gewijd aan Phoebus (Apollo), de goddelike uitvinder der geneeskunde (Lat.: inde Lichan ferit, exsectum iam matre perempta et tibi, Phoebe, sacrum: casus evadere ferri *cui* licuit parvo; andere lezingen zijn: *quo* en *quod*) *zoo vroegh:* bij zijn geboorte (maar *thans niet*).

362 *Niet wijdt van hier* (*nec longe*... Cissea deiecit Leto); zie de *Tekstkritiek*.

363 *matsen* (nog in Zuid-Nederl. in gebruik): doodslaan.

364 *Hercules geweer* (wapen): de knots (vgl. *Aen.* VIII, r. 239); *nochte... niet*; dubb. ontk.

365 *zijn* vader M. is onjuist (vgl. vs. 489); *hun* vader Melampus; *Alcides:* Hercules.

365-66 die Hercules' metgezel was, zolang hij op aarde zijn roemrijke ‘werken’ verrichtte (versta: noch de omstandigheid dat M. zijn vader was, M. die...).

367 *bulderen:* snorkende woorden uitbraken.

[369] o ongeluckige Cydon, terwijl ghy Klytius, uw eerste vermaeck,[369369-73]

369 *uw eerste vermaeck*, ter vert. van *nova gaudia:* uw laatste liefde.
369-73 Vergilius zegt: Ook gij Cydon, terwijl gij ongelukkige Clytus volgt, uw laatste liefde, ... zoudt door de hand des Dardaners neergeslagen, er jammerlik heenliggen, niet meer denkend aan de liefdesverhoudingen die gij steeds met jongelingen hadt, als niet...; de minne *der jongelingen,* objectieve genitief; *eerst uitloopt:* begint uit te lopen.

Op 't blinde zant stiet, en in twijfel most verlangen,[464]
Een goede wijl den stroom belette in zijnen vaert,
Zoo sloopt het, en zet al de mannen middenwaert
In 't water, daer de riem gebroken, doften drijven,[467]
En hen belemmeren, het vallende eb de lijven
Verschockt, de voeten helpt aen 't slibbren in den drang.[468-69]
De stoute Turnus sloft noch sammelt nu niet lang,
Maer ruckt met al zijn maght de heirspits en standaerden
Naer zijnen vyant toe, zet voetvolck en de paerden
Recht naer den oever, daer de Troischen staen gekant.[473]
Men blaest den aentoght voort, de vorst Eneas rant[474]
Eerst d'ackerbenden aen, tot een geluckigh teken,
En voorspoock van den strijt, en treft met slaen en steecken
De Latijnisten, toen hier Theron nederlagh,
Die d'opperste van al Eneas in den slagh[478]
Eerst zocht. hy hieu hem met den degen in de zijde.[479]
Geen gouden wapenrock noch kopren schilt bevrijde[480]
Zijn lenden. hierna trof hy Lykas, flux van leên,[481]
Uit moeders zwangeren en dooden buick gesneên,
En, 't mes zoo vroegh ontglipt, aen Febus opgedraegen.[483]
Hy heeft, niet lang hier na, oock Cysseus me verslagen,
Die sterck van lichaem was, en Gyas, dick en grof,
Een paer dat met de knods geheele troepen trof.
Noch Herkules geweer noch hunne maghtige armen
Vermoghten niet in noot hun leven te beschermen,[487-88]
Noch oock hun vader, helt Melampus, toghtgenoot
Van grooten Herkules, zoo lang hem, stoot op stoot,[490]
Het aertrijck wercks genoegh berockende al zijn dagen.
Terwijl hier Faro vast met bulderende vlaegen
Slechts wintbrack, dreef hy naer den buldraer, die vast keef,[493]
Een' spitsen schicht, die in 't gehemelt hangen bleef.
Rampzaelge Cydon, gy al mede [die, verzopen
In minne, Klytius, uw wellust, naer moet loopen,[496]

464 *'t blinde zant:* de onder water zijnde zandbank; *en in twijfel most verlangen: verlangen:* in onzekere afwachting blijven; (moest blijven dobberen tussen hoop en vrees); vgl. *Lantgedichten* III, vs. 680 en II, 411.
467 *de riem gebroken*, absol. constr.: terwijl de riemen gebroken zijn (gebroken in 't water liggen).
468-69 (daer) *het vallende eb de lijven verschockt:* waar de zuiging van het terugstromende water de lichamen doet schokken en wankelen.
473 *gekant staen:* tot de strijd of tot tegenweer gereed staan.
474 *voort:* aanstonds.
478 *d'opperste van al:* als aanvoerder van hen allen (van de Lat. akkerbenden).
479 *hy:* Aeneas; *degen:* zwaard.
480 *bevrijden:* beschermen (*bevryde:*.... kon ..... beschermen tegen....).
481 *flux:* rap.
483 *opdraegen:* toewijden.
487-88 *noch.... niet*, dubb. ontk.; voor het rijm *armen: beschermen* zie vroeger en Van Helten, § 2.
490 *hem:* Hercules; *stoot op stoot:* telkens weer.
493 *wintbrack* (één woord); voor Vondel is *windbreken* (ijdel snoeven) een éénheid.
die vast keef: die al maar scheldwoorden uitbraakte.
496 *uw wellust;* vgl. Deel VI, blz. 108, r. 12; *naerloopen:* nalopen.

*

[370] volght, op wiens kaecken de blonde baert eerst uitloopt, waert
[371] door de hant des Dardaners neergehouwen; en zoudt 'er [zonder
[372] meer om de minne der jongelingen, die u altijt beving, te peinzen]
[373] deerlijck toe leggen, 't en ware de bende der gebroederen u te ge-[373-74]
[374] moet komende, had bestuwt. Deze, d'afkomst van Forkus, zeven
[375] in getale, worpen zeven schichten, die ten deele vergeefs op helm
[376] en beuckelaer afstuiten: de goedertiere Venus keert 'er een deel[376]
[377] af, die slechts zijn lichaem schrabben, en Eneas spreeckt den ge-
[378] trouwen Achates aen: breng slechts schichten aen [mijn hant[378-80]
[379] schoot 'er op den Rutulen niet eenen te vergeefs] die op de velden
[380] van Ilium de Grajen in 't lijf staecken. Toen greep hy een groote
[381] speer, en smeet: zy vloogh, en sloegh door Meons koperen beucke-
[382] laer en pantser hem met een de borst in stucken. Alkanor, de broe-
[383] der, quam hem te hulp, en onderstutte zijnen broeder in 't vallen
[384] met de rechte hant. Stracks komt 'er een speer door Alkanors arm[384]
[385] gevlogen, die al bebloet haren gangk gaet, en zijne hant blijft,[385]
[386] gelijck verstorven, by zijn lijf neêrhangen. Numitor, den schicht[386]
[387] toen uit zijn anderen broeders lichaem ruckende, schoot naer[387]
[388] Eneas, doch kost hem niet wonden, en hy schrabde met de speer
[389] slechs de heup van den grooten Achates. Lausus, noch jongk[389-90]
[390] en frisch van leden, en moedigh op zijn Kurien, komt 'er by, en
[391] treft Dryope zwaerlijck van verre met zijn stijve speer, onder de[391]
[392] kin, door de keel, en beneemt hem, die noch sprack, leven en
[393] spraeck al t'effens, zoo dat hy op zijn voorhooft tegens d'aerde[393]
[394] aenploffende, het dicke bloet ten monde uitbraeckte. Lausus velde

* TEKSTKRITIEK: r. 386-88 achter *lijf* is in de druk van 1659 *aen de zenuwe* ingevoegd (dexteraque ex umero *nervis* moribunda pependit); *Numitor.... Eneas* is in dezelfde dr. vervangen door: *Numitor schoot naer Eneas met den schicht uit zijn broeders lichaem geruckt* (tum Numitor iaculo fratris de corpore rapto Aenean petiit).

373-74 als niet de dicht aaneengesloten schaar gebroeders hem in de weg was getreden, zegt Vergilius; *d'afkomst:* de zonen.

376 *goedertiere:* goedgunstig, genadig, liefderijk.

378-80 Vergilius bedoelt: breng mij *die* (zulke) schichten, die (als) ik naar de Grieken slingerde op het veld voor Troje, zò dat ze hun in het lichaam bleven steken (dus werpspiesen van beproefde kwaliteit) en mijn hand zal er geen enkele tevergeefs naar de Rutuliërs slingeren. Vondels opvatting is deze: al mijn schichten heb ik al verschoten (en met succes) op de Rutuliërs; breng mij nu maar die, welke ik eertijds de Grieken in het lijf joeg (vgl. ook vs. 508-11). Vondel heeft het Lat. *torserit* (non ullum dextera frustra *torserit* in Rutulos), hier: *zal* werpen, verkeerd opgevat.

384 *stracks:* aanstonds.

385 *die... gaet:* die, bedekt met bloed, haar vaart door de lucht voortzet (de versregels waarvan r. 384-86 de vert. zijn, bevatten moeilikheden, die men in verschillende zin heeft trachten op te lossen).

386 *Numitor:* eveneens een broeder van Meon.

387 *zijn andere broeder:* Meon; vgl. de *Tekstkritiek*.

389-90 *Lausus;* een betere lezing is *Clausus;* zie *Aen.* VII, r. 736-vlg.; *Lausus* is Mezentius' zoon; zie *Aen.* X, 476; Vergilius bedoelt waarschijnlik: Clausus, uit *Cures* (in 't land der Sabijnen) afkomstig, vertrouwend op zijn jeugdige kracht, komt toelopen (Hic Curibus, fidens primaevo corpore, Clausus advenit); Vondels opvatting is: *Curibus fidens:* vol vertrouwen op (de macht van) zijn 'Kurië'.

391 *treft*, nl. door te stoten; *Dryope* (Dryopem ferit): Dryops, een Trojaan; *van verre,* ter vert. van *eminus,* hier waarschijnlik: (zijn speer) ver uithalend.

393 *t'effens:* tegelijk.

Wiens kin aen 't botten, u een' blonden baert belooft,]
Wort door 's Dardaeners hant van 't leven schier berooft,[498]
En neêrgehouwen zoudt'er deerlijck blijven slaepen,
Oock langer om geen min van wulpsche en jonge knaepen,[500]
Die u doorgaens beving, meer peinzen, hadde u niet[501]
Der broedren bende, die hier tusschen beide schiet,
Terstont met maght bestuwt. dees, zeven in getale,
Van Forkus afkomst, worpt al teffens zevenmaele[504]
Met schichten, afgestuit op helm en beuckelaer,
Ten minste voor een deel: want Venus neemtze waer,[506]
Keert zommigen, die slechts het vel van buiten wrijven:
En vorst Eneas spreeckt Achates aen: waer blijven
De schichten? breng slechts aen, [mijn hant en schoot niet een'
Op Rutuliers vergeefs,] die rondom Troje heen
In 't lijf van Griecksche doôn en bleecke lijcken staecken.[508-11]
Hy greep een groote speer, smeet toe: zy, heet op 't raecken,[512]
Vloogh recht door Meons schilt, en kopren beuckelaer,
Sloegh borstpanssier en borst in stucken, fel en zwaer.
De broêr Alkanor quam hem helpen, en beschutten,
En met zijn rechte hant den broeder onderstutten
In 't vallen: maer terstont op heeter daet, al warm[517]
Komt eene speer, die vlieght Alkanor door den arm,
En gaet haer' gangk. zijn hant blijft aen de zenuw hangen,[519]
Verstorven by zijn lijf: dies Numitors verlangen
Naer wraeck den warmen schicht uit zijn heer broeders lijf
Noch ruckte, schoot naer vorst Eneas, fel en stijf,
Doch trof hem niet: de speer in 't vliegen schrabt den grooten
Achates langs de heup. nu komt'er aengeschoten
Prins Lausus, jongk en frisch van leden, en, vol moedt
Op zijne Kuriën, treft Dryope in dien gloet[526]
Te jammerlijck van verr' met zijne stijve speere,
Beneên de kin door keel en strot, beneemt den heere
Het leven en de spraeck, terwijl de mont noch sprack,
Zoo dat hy op zijn' mont voorover met een' krack
Ter aerde nederplofte, en 't bloet heel dick uitbraeckte.

498 *wort.... schier berooft:* dreigt beroofd te worden.
500 *wulpsch:* dartel, minziek.
501 *doorgaens:* steeds.
504 *worpt:* (werpt), enkelv. in verband met *bende; teffens:* tegelijk; *zevenmaele* is (ook in verband met *teffens*) niet gelukkig uitgedrukt; zie de proza-vert.: ieder werpt één schicht.
506 *waernemen:* letten op, zich bemoeien met, zijn aandacht wijden aan.
508-11 vgl. de aant. bij r. 378-80 der proza-vert.
512 *heet op 't raecken:* begerig om te treffen.
517 *op heeter daet:* terwijl hij daarmee bezig was; *al warm:* waarschijnlijk op te vatten als syn. van: *op heeter daet.*
519 *aen de zenuw;* Lat.: dexteraque ex umero *nervis* moribunda pependit; *zenuw:* pees, spier.
526 *in dien gloet:* in zijn hete strijdlust (bij Lausus); vgl. vs. 532.

*

[395] noch door verscheide toevallen drie Thracianen, van het volck, dat[395]
[396] heel hoogh Noortwaert woont; en drie zoons van hunnen vader[396396-97]
[397] Idas, van den bergh Ismarus, hun vaderlant, herwaert gezonden.
[398] Hier op quamen Halesus, en d'Aurunkaensche troepen aenge-[398]
[399] ronnen: Messapus, Neptuins afkomst, met zijn brave ruitery quam[399]
[400] oock herwaert aenstooten. Nu poogen deze, nu die elckandere[+400400-401]
[401] te verdrijven: men vecht zelf op de grens van Ausonie. Gelijck[401]
[402] stormwinden, aen de ruime lucht in krackeel gerakende, den strijt[402]
[403] met een gelijcke maght en gramschap aenheffen, en zy zelfs nochte[403]
[404] wolcken nochte zeebaren elckandere onderling wijcken willen,[404]
[405] en de slagh lang in twijfel hangt, terwijlze alle tegens een gekant[405]
[406] staen: niet anders rennen Trojaensche heirspitsen en Latijnsche
[407] heirspitsen tegens een, zetten voet by voet, en man tegens man[407-408]
[408] op. Maer toen Pallas, aen eenen anderen oort, d'Arkadische[+408-409]
[409] benden, niet gewoon te vechten, den Latijnen, die achter hen her
[410] waren (daer eertijts een vliet den gront wijdt en breet met ronde[410-11]
[411] keien bespreide, en 't geboomte langs d'oevers uitruckte) zagh[+]
[412] den rugh bieden; naerdien de verwilderde aert der plaetse hen
[413] riedt van de paerden af te zitten; zoo ontvonckte hy [het welck[+413]
[414] in noot en verlegenheit noch d'eenige middel is] hun strijtbaer[414]
[415] hart, nu door smeecken, dan door bittere woorden: mijn spits-

[+][Randschrift:] *Partyen houden elckandere in 't gewight, gelijck winden wolcken en baren tegens elckandere aendringen*. In het R a n d s c h r i f t bij r. 400: *in 't gewight:* in evenwicht (wegen tegen elkaar op).

[+][Randschrift:] *Pallas ziet d'Arkadische ruiters*

[+][Randschrift:] *deizen,* 411 *deizen* (deinzen): wijken.

[+][Randschrift:] *steeckt hun een hart onder den riem,*

* TEKSTKRITIEK: r. 409 In de gewijzigde druk van 1646 is achter *vechten* ingevoegd: *te voet* (zie de aant. bij de tekst).

395 *door verscheide toevallen,* is de vertaling van *per varios casus:* op verschillende wijzen (of in een strijd met wisselende kansen).

396 *dat heel hoogh Noortwaert woont;* de Latijnse tekst zegt letterlijk: uit het hoge geslacht van Boreas gesproten; Boreas (de Noordenwind) gold voor de goddelike stamvader der Thraciërs.

396-97 versta: en drie (andere krijgslieden) die door hun vader Idas en hun vaderland Ismara (berg en stad in Thracië) herwaarts waren gezonden.

398 *Halesus en d'Aurunkaensche troepen;* vgl. *Aeneas* VII, r. 754-vlg.

399 *aengeronnen,* van het oude, sterke *aanrinnen* (aanrennen; Van Helten, § 39); *Messapus;* zie *Aen.* VII, r. 722-vlg.; *braef:* schitterend.

400 *aenstooten:* aanrennen.

400-401 *Nu... verdrijven* is een nietgelukkige vert. van: *expellere tendunt nunc hi, nunc illi:* beurtelings trachten beide strijdvoerende partijen elkaar achteruit te drijven.

401 *zelf op de grens van Ausonie* (limine in ipso Ausoniae): op de drempel, de zoom (oever) van Italië.

402 *aen:* in.

403 *zelfs:* zelf.

404 *elckandere:* voor elkander.

405 *de slagh... hangt* (anceps pugna diu): de uitslag van de strijd lang onzeker blijft; *tegens een:* tegen elkaar.

407-408 *zetten voet by voet, en man tegens man op* (haeret pede pes densusque viro vir): worstelen in handgemeen en weten van geen wijken.

408-409 *d'Arkadische benden:* de Arcadiese ruiterij (zie r. 280-vlg.), die zich nu bij Aeneas aangesloten heeft; *niet gewoon te vechten* (insuetos acies inferre *pedestris*); zie de *Tekstkritiek;* Vondel heeft later te recht *te voet* ingevoegd.

410-11 uit de tussenzin blijkt, dat het terrein hetwelk deze Arc. ruiterij bezet houdt, niet geschikt is voor een ruitergevecht.

413 *afzitten* (af *gaan* zitten): afstijgen.

414 *verlegenheit:* hachelike toestand; *middel* vroeger ook vr. en m. (in Z.Ned. nog m.); vgl. vs. 562.

[416] broeders, waer vliedt ghy hene? Ick bidde u, om u zelfs en uwe[416]
[417] vrome daden, om den naem van Vorst Evander, en zijn uitge-[417-18]

416 *zelfs:* zelf; *vroom:* dapper (*om... daden;* per vos et fortia facta, een hendiadys: bij de heldendaden, waardoor gij u onderscheiden hebt).
417-18 (*om*) zijn *uitgevoerde toghten:* bij (ter wille van) de door hem roemrijk volbrachte krijgstochten (vergelijk vs. 567); *mijn fortuin* (meam spem); versta: mijn hoop, mijn eerzucht (zie de *Tekstkritiek*).

Prins Lausus velde noch, terwijl zijn yver blaeckte,
Doch op verscheide wijs, dry Thraciaenen neêr,
Van 't volck dat Noordwaert woont in sneeu en winterweêr,
En noch dry wackre zoons van Idas, hunnen vader,
En Ismarus den bergh, hun vaderlant, te gader
Gezonden herwaert aen. Halesus op 't geroep
Komt aengeronnen met zijne Aurunkaenen, troep
Op troep. Messapus, uit den Godt Neptuin gesproten,
Komt met de bloem en 't puick der ruitren aengestooten.
Nu poogen dees, nu die elckandere uit het velt
Te drijven, en men vecht en oorloght met gewelt,
Zelf op d'Ausoonsche grens. gelijck de storremwinden
In 't ruim gewest der lucht, als razende en ontzinden,
Geraeckende in krackeel, met een gelijcke maght
En toornigheit den strijt aenheffen, uit hun kracht,[546]
Daer geene wolck noch golf elckandre willen wijcken,[547]
En d'oorloghskans een wijl in twijfel hangt, gelijcken
By huns gelijcken staen, en tegens een gekant:
Niet anders rennen hier met maght gelijckerhant[550]
Trojaensche heirspits en de heirspits der Latynen
Hardtneckigh tegens een, zoo veele als hier verschijnen,
En zetten voet by voet, en man op tegens man.
Maer als prins Pallas, mede een hooft van 't krijghsgespan,[554]
d'Arkader benden, niet gewoon te voet te streven,[555]
Den Latijnisten [die hen vast te rugge dreven,[556]
Daer eer de waterstroom den gront, heel wijt en breet,
Vol ronde kaien zaeide, en boomen nedersmeet[558]
Langs d'oevers,] zagh den rugh uit angst en vreeze bieden,
Naerdien 't verwilderen der plaetse en noot hen rieden[560]
Van 't paert te zitten; zoo ontvonckt hy ['t welck gewis
In noot en halsgevaer noch 't eenigh middel is,]
De strijtbre harten, nu door bittre en scherpe woorden,
En dan door smeecken: ô mijn spitsbroêrs, naer wat oorden,
Waerheene vlught gy? och, ick bidde u, om uw faem
Van vroomheit, en u zelfs, om vorst Evanders naem,
Om zijn zeeghaftigheit, en uitgevoerde toghten,

546 *uit hun kracht:* uit alle macht.
547 *daer:* terwijl.
550 *gelijckerhant:* tegelijk.
554 *'t krijghsgespan:* de verbonden oorlogstroepen.
555 *streven:* optrekken (tegen de vijand).
556 *den Latijnisten* (vgl. 477): Turnus' mannen.
558 *ronde kaien;* de Lat. tekst spreekt van saxa rotantia; de onstuimige stroom had eertijds de keien naar die plaats gewenteld, *gerold* (en de langs de oever losgerukte en meegesleepte bomen daar achtergelaten).
560 *'t verwilderen der plaetse:* het tot wildernis geworden, het onberijdbare terrein.

*

[418] voerde toghten, en mijn fortuin, die nu op den roem des vaderlants[418-19]
[419] vlamt; houdt toch stant. Men moet met den stalen degen door[419]
[420] den vyant henebrekende, zich den wegh banen, daer die drang[420-22]
[421] van mannen allerdichtst op ons aenperst: het hooghhartige vader-
[422] lant eischt u en Pallas, den Overste, weder herwaert op. Geene
[423] Goden bestoken ons; zy hebben zoo wel een lijf te verliezen als[423]
[424] wy; wy hebben zoo wel handen, en zijn zoo sterck als zy. Ziet,
[425] wy worden van den grooten hinderbeer der zee besloten: de vlught[425]
[426] te lande is ons al benomen: of willen wy door zee naer Troje toe[426-27]
[427] tyen? Zoo spreeckt hy, en borst midden onder den vyant in. Hier[+427]
[428] bejegent hem Lagus eerst, door aendrift van zijn dwers nootlot.[428]
[429] Terwijl dees eenen zwaerwightigen steen van den gront afruckte,
[430] dreef Pallas hem eenen snorrenden schicht midden in het rugge-
[431] been, daer de ribben vast zijn, dat de speer hecht in het been[431]
[432] steken bleef. Hisbon raeckte Pallas, die nederbuckte, om den[432]
[433] schicht uit te trecken, niet van boven, gelijck zijne hoop was:
[434] want terwijl Hisbon, om zijn dischgenoots wreede doot razende,[434]
[435] en niet op zijn hoede, toeschoof, zoo trof Pallas hem te vore, en[435]
[436] duwde het lemmer in d'opgeblaze long. Hier na rande hy Helenus[436]
[437] aen, en Anchemolus, die uit Rhetus ouden stam gesproten, zijn[437-38]
[438] stiefmoeders bedde derf schoffeeren. Ghy tweelingen, Daucias[438-39]

[+][Randschrift:] *en vlieght op den vyant in.*

* TEKSTKRITIEK: r. 418 *mijn fortuin* is in 1659 vervangen door *mijne hoop* (zie de aant. bij de tekst). - 424 *wy... zy* is in 1659 vervangen door: *wy hebben zoo wel hart en handen als zy* (totidem nobis *animaeque* manusque).

418-19 *die nu op den roem der vaderlants vlamt*, ter vert. van *patriae* quae nunc subit aemula laudi: die nu streeft de vaderlike roem te evenaren (Vondel heeft *patriae* verkeerd verstaan).

419 de vert. in verzen (vs. 570) blijft dichter bij 't origineel (fidite ne pedibus).

420-22 Duideliker komt Vergilius' bedoeling uit, wanneer met *daer* een nieuwe zin begint: *waar* de schare der vijanden het dichtst op ons aandringt, *dààr*heen roept u gebiedend het fiere vaderland, u en mij, Pallas, uw aanvoerder.

423 *lijf:* leven.

425 *de hinderbeer der zee* (obex maris): de (ons de weg) versperrende zee; *hinderbeer:* gemetselde dam, stuwdam in het water (zie *Ndl. Wdb.* i.v.); de zee sluit ons in, zegt Vergilius, *met een grote wal van golven.*

426-27 in Vondels Lat. tekst stond: *pelago Troiamne petemus;* een betere lezing is: *pelagus* Troiamne petemus: zoeken we de zee of het (nieuwe) Troje, of het Trojaanse legerkamp; m.a.w.: ge hebt de keus: de dood in de golven te vinden of u door de vijand heen te slaan naar het Troj. legerkamp.

427 *borst* (teg. tijd): berst, barst; Van Helten, § 9.

428 *door... nootlot* (fatis adductus iniquis): gedreven door 't hem (Lagus) vijandige lot.

431 *het ruggebeen:* de wervelkolom.

432 *raeckte... van boven* is de vert. van *super occupat;* super occupare: (iemand) verrassen, overvallen bij een bezigheid; *nederbucken:* zich voorover buigen.

434 *dischgenoot,* ter vert. van *sodalis:* makker; *razende:* in dolle woede ontbrand.

435 *trof... hem te voor:* was P. hem voor, voorkwam P. hem.

436 *in d'opgeblaze long* (tumido in pulmone); in zijn (van woede) gezwollen borst; *aenranden:* aanvallen.

437-38 volgens de sage had *Anchemolus* verboden omgang gehad met zijn stiefmoeder; hij vluchtte, bevreesd voor de wraak van zijn vader *Rhoetus,* koning der Marsen, naar Daunus, Turnus' vader; *derf:* durft (Van Helten, § 47).

438-39 *Ghy... afkomst:* Vergilius zegt: gij tweelingen, *Larides* en *Thymber,* zonen van *Daucus* (vos... Daucia proles, Laride, Thymberque).

[439] en Thymber, Larus afkomst, elckandere zoo gelijck van aenzicht,
[440] dat uwe ouders u (een aengename dolinge voor hen) niet konden[440]

440 *dolinge:* dwaling.

En mijn Fortuin, die u nu aenmaent, als verzochten,
Op d'eer en prijs vlamt van het lieve vaderlant,
Betrout uw voeten niet, maer houdt kloeckmoedigh stant.[568-70]
Men moet met sabelen door 's vyants standertvaenen[571]
En heirspits breeckende den wegh ter eere baenen,
Daer die gepropte drang van mannen, dicht gekant,
Ons voor de borst stoot. het hooghartigh vaderlant
Eischt u, en Pallas, 't hooft der benden, herwaert heenen.[573-75]
Geen Goden dreigen ons met dondren voor de scheenen.[576]
Zy stellen oock hun lijf in stervens noot als wy.[577]
Wy hebben handen, en een hart in 't lijf als zy.
De hinderbeer der zee besluit ons met zijn stroomen.
De vlught te lande is ons geheel en al benomen.
Of willenwe door zee naer 't rijck van Troje staen?
Zoo spreeckt hy, en berst uit, op zijnen vyant aen.[582]
Hier komt hem Lagus eerst door zijn dwers nootlot tegen,
Prins Pallas, midlerwijl dees neêrbuckte, al verlegen[584]
Om eenen zwaeren steen te rucken van den gront,
Dreef eenen scherpen schicht, die toesnort, daer hy stont,
Hem recht in 't ruggebeen, waeraen de ribben hechten,
Dat die in 't been heel diep bleef steecken. onder 't vechten
Raeckt Hisbon Pallas niet [die neêrbuckte, om het punt
Te trecken uit den rugh,] op wien hy 't had gemunt,
Van boven, als zijn wraeck het hoopte, al t'opgeblazen:[591]
Want toen nu Hisbon, luide aen 't bulderen en razen,
Om 't schricklijck onheil van zijn' lieven dischgenoot,
Niet op zijn hoede, fel naer Lagus vyant schoot,
Was Pallas reede, eer 't spits van Hisbon hem bespronge,[595]
En duwde 't lemmer in zijne opgeblaze longe.
Nu rant hy Helenus, en Anchemolus aen,
Die, uit den ouden stam van Retus, durf bestaen
Zijn stiefmoêrs eerlijck bed te schenden, en schoffeeren.[599]
Gy tweelingen zult oock mijn wapendichten eeren,
O vroome Daucias, en Tymber, [in een rijck[601]
By Larus voortgeteelt, elckandre zoo gelijck
Van aengezicht, dat zelf uwe ouders geen van beiden,[603]
Een lieve doolinge voor hunliên, onderscheiden,]

568-70 vgl. de proza-vert., r. 418-19 met aant.; *als verzochten:* als beproefde, ervaren krijgslieden.
570 *betrout.... niet;* fidite ne pedibus.
571 *standertvaen:* troep (vgl. vs. 259-60).
573-75 zie de proza-vert. met aant.
576 *met dondren;* de 'donderkloot' is het wapen van Zeus; iemand *voor de scheenen springen* komt in 17de-eeuwse taal, ook bij Vondel, meermalen voor met de betekenis: iemand last bezorgen, te lijf gaan, aanvallen.
577 ook zij (onze tegenstanders) stellen zich bloot aan het gevaar hun leven te verliezen, ook zij zijn kwetsbaar en sterfelik.
582 *berst uit:* snelt voorwaarts.
584 *al verlegen:* wanhopige pogingen aanwendend.
591 *wraeck:* wraakzucht; *al t'opgeblazen:* in snorkende overmoed.
595 *reede:* gereed; *eer... bespronge:* voor de speer van H. hem kon treffen.
599 *eerlijck:* eerbaar, kuis.
601 *vroom:* dapper.
603 *zelf uwe ouders:* uw ouders zelf.

[441] onderscheiden, quaemt oock op den Rutulischen acker te sneuve-[441]
[442] len. Maer nu teeckende Pallas u al te hardt: want Evanders kling[442]
[443] nam, o Thymber, u het hooft wech, en, o Daucias, Larus zoon,[443]
[444] uw afgehouwe rechte hant zoeckt naer u, en de half doode vingers
[445] lillen, en tasten noch naer het zwaert. Droefheit en schaemte,[445]
[446] onder een gemengt, wapenden d'Arkaders op het aenmanen dezes[446]
[447] mans tegens den vyant, toenze zijn doorluchtige daden zagen.[447]
[448] Daer na doorstack Pallas Rheteus, die hem met den wagen en
[449] twee paerden voorby reedt, en zoo veel uitstels kreegh Ilus noch:[449]
[450] want hy had Ilus van verre met maght een speer toegeschoten, die
[451] van Rheteus, midden in hare vlught, onderschept wiert, terwijl[451]
[452] hy, o beste Teuthras voor u en uwen broeder wechvloot; en van[452]
[453] den wagen half doot aftuimelende, op den Rutulischen bodem met
[454] zijne hielen spartelde. En gelijck de huisman in den gewenschten[+454454-59]
[455] zomertijt, als de wint opsteeckt, het bosch in lichten brant zet, en
[456] de geweldige vlam het hout in het midden haestigh aengrijpende,
[457] zich te gelijck wijt en zijdt uitbreit: terwijl d'ackerman, hier van[457-58]
[458] meester geworden, en neergezeten, het vier vast lustigh ziet
[459] voortslaen: niet anders sluit al de maght der mackeren zich dicht
[460] in een, om u, o Pallas, te helpen. Maer Halesus, fors in den oor-[460]
[461] loogh, streeft, onder de beschuttinge van zijnen beuckelaer en
[462] zwaert, tegens den vyant aen. Hy verslaet Ladon, Feres, en Demo-
[463] dokus, en berooft met zijnen schitterenden degen Strymonius de[463]
[464] rechte hant, toen hy naer zijnen strot taste. Hy klinckt Thoas met[464]

[+][Randschrift:] *Gelijck de huisman het bosch in brant gesteken hebbende,*

de vlam ziet voortslaen, zoo ziet Pallas zijn mackers voortvliegen om hem te helpen.

441 *op den Rutulischen acker* (in arvis Rutulis): in het land, op het veld der Rutuliërs.
442 *teeckenen* (discrimina dare): een onderscheidingsteken, een merkteken geven (waardoor men twee gelijke dingen uiteen kan houden); *Evanders kling:* het zwaard dat Evander zijn zoon Pallas heeft meegegeven.
443 *Daucias, Larus zoon* is onjuist (zie r. 438-39); met leze: Larides (Laride).
445 *lillen:* stuiptrekken, zich krampachtig samentrekken (micare); *droefheit en schaemte* bevangt de Arcadiërs, omdat ze nu inzien, hoeveel dapperder Pallas zich in de strijd gedraagt dan zij.
446 *wapenen:* aanvuren; *op het aenmanen dezes mans:* door de opwekking, het opwekkende voorbeeld van Pallas.
447 *doorluchtig:* schitterend.
449 *zooveel uitstels:* zoveel uitstel van de dood.
451 De speer, op Ilus gericht, treft in haar vaart dus juist Rheteus, die op zijn vlucht tussen Pallas en Ilus door rijdt.
452 *o beste T.* (optime Teuthra); beter: dappere T.
454 *spartelde;* met zijn hielen sloeg Teuthras in doodsstrijd tegen de grond.
454-59 Vondels vert. is niet geheel juist en niet geheel duidelik. Vergilius zegt: En zoals in de zomer, wanneer naar wens de winden opsteken, de *herder het struikgewas aan verschillende kanten* aansteekt, en, nadat plotseling *het gedeelte dat in het midden ligt,* door de vlammen is aangegrepen, een hoogoplaaiende vuurzee (horrida acies Vulcania) zich uitstrekt over het wijde veld, terwijl de herder zijn doel bereikt hebbende daar zit en nederziet op de triomferende vlammen, niet anders...
457-58 *hier van meester geworden* is de vert. van *victor;* Vondel heeft dat in zijn commentaar verklaard gevonden als *voti compos* en kwam zò tot de vertaling: hier van meester geworden; vgl. vs. 629. De herder steekt in de zomer de met ruigte en kreupelhout begroeide landstreken in brand om daaruit grasland te winnen.
460 *fors:* vurig, onstuimig (acer).
463 *berooft* (deripit): ontrooft, houwt af.
464 *toen hy naer zijnen strot taste* is een onjuiste vert. van (dextram) *elatam in iugulum:* waarmee hij hem (Halaesus) in de keel wilde treffen. Str. heeft dus zijn gewapende hand opgeheven om Halaesus een steek of houw toe te brengen; *klincken:* werpen.

[465] eenen steen voor den kop, dat het beckeneel, met bloedigh brein[465]

465 *beckeneel:* hersenpan; *brein:* hersenen.

Quaemt oock te sneuvelen, in 's Rutuliers landou.
Maer Pallas tekende u te hardt, uw' stam ten rou:
Want vorst Evanders zwaert nam Thymber kort het leven,[607]
En streeck hem 't hooft van 't lijf, en Daucias most sneven,
Daer d'afgehouwe hant den arm zocht op en neêr.[609]
De vinger hallef doot tast lillend naer 't geweer.
De schaemte en rou gemengt d'Arkadischen ontsteecken,
Gemoedight door dien helt, daer zy hem in zien breecken,[612]
En zijne dapperheên uitmunten op een ry.[613]
Als Retus in karros prins Pallas ruckt voorby,[614]
Wort hy van Pallas gladt doorsteecken onder 't rijden,[615]
En zoo veel uitstel kreegh noch Ilus voor zijn lijden:
Want hy had Ilus al van verre een spitse speer[617]
Geschoten naer het lijf, en Retus het geweer
In 't vliegen onderschept, terwijl hy zocht te vlughten[618-19]
Voor u en uwen broêr, ô Teuthras, en met zuchten
En hallef doot om laegh van zijnen wagen viel,
En Turnus bodem smeet met spartelenden hiel.[622]
Aleveneens gelijck, by heldre zomertijden
Wanneer een snelle wint opsteeckende aenkomt glijden,
En al het drooge bosch in lichte vlammen stelt,
De vlam de schors en 't hout in 't midden vat en zwelt,[626]
En teffens wijt en zijt zich uitspreit, snel en wacker,[627]
Terwijl hier d'ackerman gezeten op den acker,
Den brant, naer zijnen wensch, ziet voortslaen in zijn kracht:
Niet anders sluiten al de Troischen hunne maght
Beknopt en dicht in een, om Pallas t'onderstutten.[631]
Halesus, fors in 't slaen, streeft toe, op 't stout beschutten
Van zwaert en beuckelaer, naer 's vyants heir en hooft,[632-33]
Slaet Ladon, Demodook, en Feres, en berooft
Strymonius de hant met zijnen blooten degen,
Terwijl hy naer den strot wil tasten. na dien zegen[636]
Verplet hy Thoas 't hooft met eenen kay, zoo plat[637]
Dat beckeneel en brein gemengt daer heene spat.

607 *kort:* op eenmaal, met één slag.
609 *daer:* onder zulke omstandigheden, op zulk een wijze dat.
612 *gemoedight:* aangemoedigd, met nieuwe moed bezield.
daer: als; *inbreecken:* een bres in de vijandelike gelederen maken.
613 en als zij hem een reeks van schitterende krijgsdaden zien verrichten; *uitmunten:* uitblinken.
614 *karros:* strijdwagen.
615 *doorsteecken* (doorstoken); vgl. de aant. bij r. 451 en vs. 618.
617 *hy:* Pallas.
618-19 Versta: en Retus *had* het wapen, terwijl het door de lucht vloog, ‘onderschept’.
622 *smeet:* sloeg.
626 *'t hout in 't midden* zal hier wel moeten betekenen: het hout binnen de schors; dat is tegen Vergilius' bedoeling; Vondels proza-vert. is onduidelik (r. 456); bij de omwerking in poëzie gaat het verband met de Lat. tekst hier geheel verloren; zie de aant. bij de proza-vert.; bij *zwellen* (groter, krachtiger worden) is *vlam* subject.
627 *teffens:* tegelijkertijd; *wacker:* laaiend.
631 *beknopt:* compact.
632-33 *op 't stout beschutten van:* in trots vertrouwen op.
636 *zegen:* zege.
637 *verplet.... plat:* slaat.... ineen, verplettert.

*

[466] gemengt, daer hene spat. Halesus vader, zijn zoons nootlot spel-[466]
[467] lende, verstack hem in de bosschen: toen nu d'oude man zijn
[468] oogen onder de grijze winckbraeuwen loock, sloegen de Schick-[468]
[469] godinnen haer handen aen den zoon, en heilighden aen Evanders[469]
[470] geweer hem op, die van Pallas, na dit gebedt, gezocht wert: o[470]
[471] vader Tyber, verleen nu dit stalen punt, waer mede ick mick,[471]
[472] geluck en vaert, om den onversaeghden Halesus recht door de
[473] borst te varen: ick zal zijne wapens en plonderaedje aen uwe eick[473]
[474] ophangen. De Godt verhoorde die woorden, terwijl Halesus Imaon
[475] beschutte; en d'ongeluckige zijn wapenlooze borst voor den Ar-[475]
[476] kadischen schicht bloot gaf. Maer Lausus, alleen zoo maghtigh,[476]
[477] als een groote hoop krijghsvolx, niet lijdende dat zijne troepen
[478] om de neêrlaegh van zoo groot een' man versuften, holp eerst[478]
[479] Abas, die alleen den vyant staende hielt, en tegenhielt, om hals,[479]
[480] toen hy hem bejegende. Hier blijven Arkaders en Hetruschen,[480]
[481] en Teukren, der Griecken handen ontworstelt. De benden horten[+481481-82]
[482] tegens een, met gelijcke krachten en Oversten. D'achtersten ver-[482]
[483] dicken de heirspitsen, en de drang verbiet geweer en handen te
[484] reppen. Aen dezen kant dringt en drijft 'er Pallas op in: Lausus
[485] in het tegendeel aen den anderen kant; en zy verschillen luttel in[485]
[486] jaren, en zijn schoon van leest; doch Fortuin weigerde hun den
[487] wedertoght naer het vaderlant: nochtans leedt de groote hemel-[487]
[488] vooght niet, datze zelfs elckandere aenrandden. De doot is hun

[+] [Randschrift:] *De benden horten tegens een.*

* TEKSTKRITIEK: r. 475 *d'ongeluckige* is in de gewijzigde dr. van 1646 vervangen door: *ongeluckig.* - 476-77 *alleen.... krijghsvolx* is in 1659 vervangen door: *het treflijckste lidt van het heir* (Lausus, *pars ingens belli*).

466 *zijn zoons nootlot spellende* (voorspellende); Vondels Lat. tekst bevatte de onjuiste (althans minder aannemelike) lezing *fata canens;* beter is: *fata cavens:* om zich voor de beschikkingen van het noodlot te hoeden.

468 *winckbraeuw,* hier wel op te vatten als (ooglid met) wimper; vgl. vs. 641-42 (Lat.: ut senior leto canentia lumina solvit).

469 *opheilighen:* toewijden; *Evanders geweer* (wapenen); vgl. r. 442.

470 *van:* door; *dit,* met klem.

471 *punt* (vroeger ook onz.): spits.

473 *zijne wapens en plonderaedje,* ter vert. van *haec arma exuviasque; exuviae* (de aan de overwonnen vijand ontnomen *wapenrusting* of buit) staat hier als nadere verklaring van *arma; plonderaedje:* buit; *uwe eick:* de U gewijde eik.

475 *beschutte,* nl. met zijn schild.

476 *Lausus;* zie *Aen.* VII, r. 681-vlg.

478 *de neêrlaegh:* het neerleggen, het vellen; *versuffen:* de moed laten zinken (vgl. vs. 612).

479 de Lat. tekst zegt: Abantem... pugnae nodumque moramque: Abas, de spil van de strijd, die de vijandelike zege tegenhield (vgl. r. 211) of, algemener: Abas, die in de strijd steeds als een muur stand hield.

480 *blijven,* nl. op het slagveld; sneuvelen.

481 *der Griecken handen ontworstelt:* met moeite (eertijds) ontkomen aan de handen der Grieken.

481-82 *horten tegens een:* stoten op elkaar.

482 *d'achtersten verdicken de heirspitsen...,* ter vert. van *extremi addensent acies:* de achterste gelederen van beide legers dringen de voorste (zodanig) opeen (dat de voorsten geen ruimte en gelegenheid kunnen vinden in het gedrang om van hun handen en wapenen gebruik te maken).

485 *in het tegendeel:* daartegenover.

487 *wedertoght:* terugtocht.

[489] flus, onder eenen grooter vyant, beschoren. Ondertusschen ver-[489]

489 *flus:* weldra; *onder eenen grooter vyant* (maiore sub hoste); *onder:* onder de slagen van; *Pallas* valt door Turnus' hand; *Lausus* wordt door Aeneas gedood.

Halesus vader, die zijn zoons fortuin kon spellen,
Verstack hem in het bosch. als d'oudeman ter hellen[640]
Gingk vaeren, d'oogen loock, bedeckt van 't grijze haer
Der winckbraeu, namen hem de Schickgodinnen waer,[642]
En sloegen hant aen 't kint, en heiligden voor ander
Den zoon te zamen aen 't geweer van vorst Evander.[643-44]
Prins Pallas heeft het met dees bede op hem gemunt:
O vader Tyber, hoor mijn bede, en geef dit punt,
Waermede ick mick, geluck en vaert, om op uw wincken[647]
Het door Halesus borst, die forsse borst, te klincken.
Ick zal den wapenroof, hem uitgeschud zoo vroom,[649]
Ophangen, u ten prijs, aen uwen eicken boom.
De Godt verhoort zijn bê, terwijl Halesus armen
Imaon in den strijt beschutten, en beschermen,[651-52]
En hy rampzalighlijck zijn wapenlooze borst
Te bloot gaf voor den schicht van dien Arkader vorst.
Maer Lausus, maghtiger alleen dan eene bende,
Niet lijdende dat zoo veel troepen om d'elende
En neêrlaegh van een' man vertwijfelden, vernielt[657]
Eerst Abas, die alleen den vyant staende hielt,
En tegenhielt, zoo dra hy hem voor 's hants bejegent.[659]
Hier sneeft d'Arkader, en de Trojer, zoo gezegent[660]
Den Grieck ontworstelt, en 't Hetrurische oorloghsbloet.[661]
De benden horten op elckandere met moedt.
Zoo overste als soldaet, en met gelijcke krachten.
De hindertoght verdickt zijn heirspits, en de maghten.[664]
De drang verbiet geweer te reppen, en de hant.
Prins Pallas dringt en drijft met kracht aen dezen kant,
En Lausus wederom met kracht aen d'andre zijde.
Zy zijn elckandere in hun jeught gelijck, en blijde[668]
Van opzicht, schoon van leest: doch 't oorloghsavontuur[669]
Ontzeght hun alle bey den weêrtoght naer den muur
Van 't vaderlant: noch leedt Jupijn niet dat hun handen[671]
Elckandre in 't velt bestaen gewapent aen te randen.[672]
De doot is, onder een veel grooter vyant, t'hans[673]
Hun bey beschoren. nu, geduurende de kans

640 *ter hellen:* naar de onderwereld.
642 *namen hem... waer:* bemoeiden zich met zijn (Halesus') lot; grepen in (vgl. vs. 506).
643-44 *den zoon voor ander:* Halesus' zoon voor anderen; H.'s zoon als een der eerste slachtoffers.
647 *op uw wincken:* met uw toestemming (vgl. *Aen.* V, vs. 535); het *wenken* (voor de *i* vgl. Van Helten § 7) is de hoofdknik, waarmee de '*bede*' wordt verhoord.
649 *wapenroof:* wapenbuit; *uitschudden* hier met de datief van de pers. en de acc. van de zaak.
651-52 voor het rijm vgl. vs. 487-88.
657 *vernielen:* ombrengen.
659 *hy:* Lausus; *voor 's hants:* in een gevecht van man tegen man (zodra hij op het veld tegenover hem komt te staan).
660 *gezegent:* gelukkig.
661 *het.... oorloghsbloet.... sneeft,* een wel stoute overdracht.
664 *de hindertoght:* de achterhoede, (zie verder de proza-vert. met aant., r. 482); *zijn heirspits, en de maghten:* de voor hem staande strijdmachten van het eerste gelid.
668 *in hun jeught:* in jonkheid van jaren.
669 *opzicht:* gelaat, voorkomen.
671 *noch:* toch.
672 *bestaen:* ondernemen, wagen.
673 *thans:* spoedig.

*

[490] maende de zorghvuldige zuster Turnus, die op zijnen snellen[+490]
[491] wagen midden onder de benden reedt, Lausus t'ontzetten. Zoo
[492] dra hy zijne mackers zagh: het is tijt den strijt te staken; ick wil
[493] alleen tegens Pallas aengaen; Pallas behoort my alleen toe. Ick[+493]
[494] wenschte dat het zijn vader zelf aenzage. Zoo spreeckt hy, en op
[495] dien last ruimen zijn mackers het vlacke velt. Maer Pallas zich,
[496] over 't opruimen der Rutulen en den nadruck van dat gebodt,[496]
[497] verwonderende, staet stom om Turnus, beziet en doorziet dien[497]
[498] groflijvigen wel stijf van verre; en treet met dusdanigh een rede[498]
[499] des Konings rede tegen: ick zal nu, om het strijcken van dien[499]
[500] vetten buit, of om een vermaerde doot, geprezen worden: mijn[500]
[501] vader getroost zich ieder lot van deze beide: laet dreigementen
[502] varen. Zoo sprekende treet hy midden op het vlacke velt. d'Ar-
[503] kaders worden kout, en hun bloet treckt naer het hart. Turnus
[504] sprongk van den wagen, en ruste zich toe, om hem te voet by te[504]
[505] komen: en gelijck de leeuw, die van een groote hooghte in het[+505]
[506] velt van verre eenen kitteloorigen stier ziet staen, toevlieght; met[506]
[507] zulck een gelaet quam Turnus hem op. Toen Pallas docht, dat[507]
[508] Turnus binnen scheuts was, en men hem met eenen speerscheut[508]
[509] bereicken kon, begost hy toe te treden, en sprack aldus den hoogen[509]
[510] hemel aen; of het lot hem, die zich tegens een ongelijcke party[510]

[+][Randschrift:] *Turnus door zijn zuster opgeweckt,* In het Randschrift bij r. 490: *opgeweckt:* aangespoord.

[+][Randschrift:] *rent naer Pallas,*

[+][Randschrift:] *gelijck een leeuw naer eenen stier. Pallas*

* TEKSTKRITIEK: r. 493 *Pallas behoort my alleen toe* is in 1659 vervangen door: *Pallas moet tegens my alleen kampen* (soli mihi Pallas debetur). - 500 *vetten* is in 1659 vervangen door *rijcken*.

490 *de zorghvuldige zuster:* Turnus' zorgzame zuster, de nimf Juturna, ook in *Aen.* XII genoemd.
493 *aengaen tegens:* in het veld treden tegen; *Pallas... toe;* vgl. de *Tekstkritiek*.
496 *opruimen:* zich verwijderen, heengaan; *den nadruck van dat gebodt.* Vergilius heeft hier (miratus) *iussa superba:* zich verwonderend over dit van zelfbewustheid getuigend bevel. Dat kan ook Vondels opvatting zijn. Dan is *nadruck:* klem, kracht. Maar in de vert. in verzen, vs. 685 moet men, m.i. *nadruck* wel opvatten als uitwerking, effect; die betekenis is in 17de-eeuwse taal zeer gewoon. Vondel moet dan bij de omwerking in verzen *nadruck* uit de prozavert. verkeerd hebben begrepen.
497 *staet stom om Turnus* (stupet in Turno): staat verstomd over T. (staart hem met verbazing aan); *bezien:* van alle kanten opnemen.
498 *groflijvig:* van reusachtige lichaamsbouw; *stijf:* met strakke, starre blik (Lat. *visu truci:* met grimmige ogen).
499 *tegentreden:* beantwoorden (talibus et dictis *it contra* dicta tyranni); *nu,* ter vert. van *iam:* welhaast; *strijcken:* behalen.
500 *dien vetten buit,* ter vert. van *spolia opima* (vgl. *Aen.* VI, r. 895-98 met aant. en zie de *Tekstkritiek*.).
504 *zich toerusten:* zich gereed maken.
505 *bykomen:* naderen, tegemoet treden.
506 *kitteloorig,* hier vechtlustig (meditantem in proelia taurum).
507 *met zulck een gelaet:* op dezelfde wijze (*gelaet:* houding, voorkomen); iemand *opkomen:* (vijandelik) naderen.
508 *binnen scheuts:* op speerworps-afstand; binnen het bereik van zijn speer (zie Vondels nadere verklaring, die niet in de Lat. tekst staat).
509 *begost* (begon) *hy toe te treden;* Vergilius zegt: trachtte hij hem voor te zijn.
510 *of:* of wellicht.

[511] verzetten durf, helpen wou: o Alcides, ick bidde u, om mijn vaders[+511511-12]
[512] onthael, en de tafels, daer ghy, een vreemdelingk, gingkt aenzitten,
[513] begenadigh mijn hooghhartigh bestaen: laet Turnus half doot my[513]

[+][Randschrift:] *bidt Herkules, om Turnus de rest te geven,* 511 *de rest geven:* de dodelike slag of steek geven (Vergelijk Tuinman, *Nederl. Spreekw.* I, blz. 8).

511 *Alcides:* Hercules.
511-12 *om mijn vaders onthael:* bij de gastvrijheid u betoond door mijn vader (vgl. *Aen.* VIII, r. 386-vlg.)
513 *begenadigh mijn hooghhartigh bestaen:* begunstig mijn grootse onderneming (waagstuk).

Des oorloghs, raet de zorgh der zuster voor d'elenden,[674-75675]
Dat Turnus, te karros in 't midden van zijn benden[676]
Gezeten, Lausus toch ontzette in dezen slagh.
Zoo dra prins Turnus zijn getrouwe mackers zagh:
Het is hoogh tijt, hoogh tijt den oorelogh te staecken.
Mijn lust is voor de vuist zelf Pallas te genaecken.[680]
Ick eigen Pallas my alleen toe, wenschte graegh
Dat dit de vader met zijn eigene oogen zaegh.
Zoo spreeckt hy: op dien last vertrecken zijn genooten,
En ruimen hem een plaets: maer Pallas, om dien grooten
En snellen nadruck van den koningklijcken last,[685]
Om 't ruimen van de plaets der Rutulen, zich vast
Verwondrende, staet stom, voor Turnus, trots te wagen,[687]
Doorziet dien trotsen gast van verre, en onverslagen
Ontmoet den koning en zijn woort met dit geluit:[689]
Nu zal ick, om 't genot van dezen vetten buit,
Of, om eene eedle doot gelooft, dees tweedraght scheiden.[690-91]
Mijn vader trooste zich een lot van deze beiden.[692]
Zoo spreeckt hy, en treet aen in 't midden van het velt.
d'Arkaders worden kout, hun bloet treckt heel ontstelt
Naer 't hart toe. Turnus, voort ten wagen afgesprongen,
Rust zich groothartigh toe, om vierigh aengedrongen[696]
Te voet hem toe te treên; en recht als van om hoogh
De leeu, die, in het velt van verre, voor zijn oogh
Een' kitteloorigen en norssen stier ziet weiden,
Flux toevlieght, eveneens quam Turnus, na het scheiden[700]
Des drangs, zijn' vyant op. zoo ras als Pallas docht[700-701]
Dat Turnus binnen scheuts, men hem bereicken moght,[702]
Begon hy toe te treên, en sprack aldus den hoogen
En heldren hemel aen, of 't lot door zijn vermogen[704]
Hem helpen wou, die zich verzette tegens een[705]
Party, al t'ongelijck in kracht. hy badt: verleen
Verleenme, Alcides, [om mijn vaders gastvryheden,
En zijne tafels, daer gy vreemde, op zijn gebeden
U zelven zetten gingt,] uw gunst in dezen noot:
Begunstigh mijn bestaen. laet Turnus, hallef doot,

674-75 *geduurende de kans des oorloghs:* terwijl de beslissing in de strijd nog niet gevallen is; hangende de strijd.
675 *de zorgh der zuster voor d'elenden:* de zuster in haar vrees voor rampspoed (waarschuwt Turnus, dat...).
676 *karros;* zie vs. 614.
680 *voor de vuist:* in een gevecht van man tegen man (vgl. vs. 659).
685 vgl. de proza-vert. met aant.
687 *trots te wagen* is bijv. bep. bij *Turnus*.
689 *ontmoeten;* vgl. *tegentreden* in de proza-vert.
690-91 ik zal nu deze strijd tot een beslissend einde brengen en geprezen worden òf om .... òf wegens een edele dood op het slagveld.
692 *een* (= elk) *lot van deze beiden:* zowel de ene als de andere uitslag.
696 *groothartigh:* heldhaftig, onversaagd.
700 *eveneens:* op dezelfde wijze, zo ook.
700-701 *na het scheiden des drangs:* na het heengaan der dichte rijen van strijders (zie vs. 683-84).
702 *Turnus binnen scheuts;* absol. constr. (waarachter men *zijnde* kan denken).
704 *door zijn vermogen,* weer te geven door (al)-machtig (bij *lot*).
705 *zich verzetten tegens:* het hoofd bieden aan.

zijn bloedige wapens zien wechslepen, en met gebrokene oogen
my voor zijnen meester bekennen. Alcides hoorde den jongelingk,[+515]
smoorde den zwaren zucht in het binnenste van zijn harte, en
storte tranen te vergeefs. Toen sprack vader Jupiter zijnen zoon[517]
Herkules aldus vriendelijck aen: Elck heeft zijnen gezetten dagh:[518]
de tijt van een iegelijcks leven is kort, en onherhaelbaer; maer[519]
zijne faem door daden uit te breiden, dat is een werck van deught.[520]
Onder de muren van Troje sneuvelden zoo vele kinders van
Goden: ja mijn eige afkomst Sarpedon bleef 'er oock: Turnus[522]
wort mede van zijn nootlot geroepen, en is al gekomen aen den
paelsteen van zijnen gezetten tijt. Zoo spreeckt hy, en keert zijne[524]
oogen van de Rutulische landen af. Maer Pallas worpt uit al zijn[+525]
maght met een speer, en ruckt het blinckende lemmer uit de
scheede. De speer vlieght voort, en treft het uiterste dat de schou-[527]
ders bedeckt, en door den rant des beuckelaers zich eenen wegh
banende, schrabde endelijck Turnus groote lichaem. Turnus toen
met eenen eicken schicht, met een spits yzer beslagen, een poos
mickende, smeet op Pallas toe, en sprack aldus: bezie of onze
schicht beter raken kan. Zoo sprack hy, en het toegedreven spits[532]
sloegh midden door den beuckelaer, zoo dick met osseleder ge-
voedert, als met yzere en kopere platen voorzien, en priemde hem[+534]
door de dickte van het pantser in zijne manhaftige borst. Te ver-
geefs ruckt hy den warmen schicht uit de wonde: bloet en ziel[536]
borlen door eenen zelven gangk uit. Pallas plofte op zijn wonde[+]
neder, dat de wapens krasten, en hy al stervende met zijnen[538]
bloedigen mont het gras op 's vyants bodem beet. Turnus zet den
voet op zijne borst, en spreeckt: o Arkaders, vergeet niet dit aen[540]
Evander te bootschappen; ick zende hem Pallas weder t'huis,

[+][Randschrift:] *en Herkules zucht en weent, doch Iupiter troost hem.*

[+][Randschrift:] *Pallas schiet vruchteloos naer Turnus,*

[+][Randschrift:] *die hem klinckt,* In het Randschrift bij r. 534: *klincken:* treffen.
[+][Randschrift:] *dat hy doot ter aerde ploft; en de Rutuler over den doode braverende,* 537 *over den doode braverende:* op het lijk van de gedode staande en brallende woorden sprekend.

515 *bekennen:* tot het inzicht komen van iets; leren kennen, erkennen.
517 *tranen te vergeefs:* ijdele tranen (lacrimas inanes); het noodlot liet niet toe, dat hij hem hielp.
518 *elck heeft zijnen gezetten dagh;* stat sua cuique dies (vgl. vs. 717).
519 *onherhaelbaer* (irreparabile): niet weer terug te krijgen.
520 *uitbreiden,* hier wel: doen voortleven; *dat is een werck van deught:* (hoc virtutis opus): dat is de taak van de deugdzame, de held.
522 *af komst:* zoon; *Sarpedon:* zoon van Jupiter, koning van Lycië, door Patroclus voor Troje gedood (vgl. *Aen.* I, r. 134).
524 *paelsteen:* (grenssteen): eindpaal, grens; *gezet:* (door het noodlot) gesteld, toegemeten; vgl. r. 518.
525 *maer* (at) geeft de aansluiting bij r. 515.
527 *het uiterste:* de bovenrand van het pantser, daar, waar het de schouder bedekt; vgl. vs. 729 (te voren is de speer door de rand van het schild heengedrongen, zie r. 528, en is dus haar vaart en kracht grotendeels kwijt).
532 *beter raken kan;* meer kracht heeft om door te dringen, zegt Vergilius.
534 *gevoedert:* overtrokken.
536 *ziel* (animus): levenskracht.
538 *krassen:* kletteren.
540 *dit,* nl. wat volgt.

My zijn bebloeden roof zien sleepen, onder 't rennen,[711]
En met geloocken oogh my voor zijn' meester kennen.
Alcides hoort de bê des jonglings in de lucht,
En smoortze diep in 't hart met eenen zwaeren zucht,[714]
Stort traenen te vergeefs. Jupijn, de groote vader,
Quam Herkles, zijnen zoon, toen met deze aenspraeck nader:
Een ieders tijt staet vast. elcks leven is hier kort,
En onherhaelbaer: maer zijn krijghsfaem onverdort
Door dappre daeden wijt en verre te verspreiden,
Voeght d'eedle deught alleen. zoo veele Goden schreiden
Om zoo veel kinders van hun bloet, voor Priams stê
Gesneuvelt, en mijn zoon Sarpedon bleef 'er mê.
Het nootlot roept alreede om Turnus. hy magh schroomen,
En is al aen het endt van zijnen tijt gekomen.
Zoo spreeckt hy, keert zich van des Rutlers bodem af.
Maer Pallas worpt een speer uit al zijn maght heel straf,
En ruckt het blinckend zwaert groothartigh uit de scheede.
De speer vlieght voort, en treft met haere punt en snede
Den tip van 't wapen, dat de schouders deckt, heel schaers,[729]
En effen door den rant des stercken beuckelaers
Zich eenen wegh baent, schrabt en schuurt in 't endt de leden[730-31]
Van Turnus, grof van leest. hy staet met forsse schreden,[732]
En mickt een poos heel net met d'eickenhoute speer,[733]
Vooraen met stael gespitst, en smijt volslagen weêr[734]
Op Pallas toe, en spreeckt: nu zie wie best kan treffen.
Zoo spreeckt hy, en het spits gedreven slaet hem effen[736]
En midden door den schilt, wel dick met ossenleêr
Gevoedert, en met staele en kopre plaeten zeer
Zorgvuldigh gestoffeert, en priemt hem door de dickte[739]
Des panssers in de borst, vol moedts, gelijck hy 't mickte.[740]
Prins Pallas ruckt vergeefs den warmen schicht terstont
Uit zijne borst, daer bloet en ziel door eenen mont
Der gaepende quetzuure op d' aerde nederplassen.
De vorst ploft op zijn borst, dat zijne wapens krassen,
Hy met bebloeden mont, al stervende in den strijt,
Manhaftigh noch het gras op 's vyants bodem bijt.
Prins Turnus, met den voet op Pallas borst, spreeckt moedigh:[747]
Arkaders, nu vergeet geensins Evander spoedigh
Te bootschappen den doot van zijnen naesten vrient.[749]
Ick stuur hem Pallas t'huis, gelijck hy wel verdient.[750]

711 *zijn bebloeden roof;* vgl. de proza-vert.
714 *smoortze;* dus: laat ze onverhoord.
729 *heel schaers:* nauweliks, heel even.
730-31 Versta: en baant zich net nog (= *effen*) door de rand, door de uiterste rand....
732 *hy staet met forsse schreden:* zijn voeten staan stevig in de grond geplant.
733 *net:* nauwkeurig.
734 *volslagen:* met volle kracht.
736 *effen:* precies.
739 *zorgvuldigh:* met zorgvolle, nauwgezette arbeid; op deskundige wijze.
740 *vol moedts,* bij *borst;* vgl. de proza-vert.
747 *moedigh:* trots.
749 *vrient:* bloedverwant.
750 *gelijck:* op een wijze, in een staat als.

*

[542] gelijck hy verdiende. Wat eere aen het graf, wat troost aen de[542542-43]
[543] begraefenis vast is, dat schenck ick hem: het staet hem dier ge-
[544] noegh, dat hy Eneas huisde en hoofde: en zoo sprekende trapte[544]
[545] hy den doode met zijnen slincken voet, en ruckte hem van 't lijf dien[+]
[546] wapengordel, zwaer van beslagh, uitbeeldende het schelmstuck,[546]
[547] hoe een hoop jongelingen, op eenen zelven bruiloftsnacht, zoo
[548] schendigh in hun bloedige bruiloftskamer vermoort wierden: het[548]
[549] welck van Eurytion, een goet meester, rijckelijck in gout uitge-[549]
[550] houwen was; en Turnus nu ten buit gevallen, van blijschap deed[550]
[551] opspringen: de mensch weet luttel wat hem by nootlot beschoren
[552] zy, en kan uit hoovaerdye zich in voorspoet niet matigen. Een
[553] tijt wil 'er komen, wanneer Turnus om al zijnen schat zal wenschen[553]
[554] Pallas noit aengetast te hebben, en dien buit en dagh vervloecken.
[555] Maer de megenoten dragen Pallas op eenen schilt al zuchtende[555]
[556] en weenende wech. O jongelinck, die uwen vader tot droefheit
[557] en groote eere t'huis komt; dees dagh was d'eerste, die u in den
[558] oorloogh zont, en die u wechruckte, doch niet zonder eenen ge-[558]
[559] weldigen hoop Rutulen mede te slepen.

[560] En nu komt geen los gerucht, maer een gewisser bode van[+560]
[561] zulck een ongeval naer Eneas toegevlogen: dat naulix een schrede[561-62]
[562] tusschen zijn volck en de doot, en het tijt is den deizenden Teukren[562]
[563] te hulpe te komen. Hy verhit van toorne, maeit met den zwaerde
[564] neder al wat hem eerst bejegent, en baent met den stalen degen[564]
[565] zich eenen ruimen wegh door den drang, om u, o hoovaerdige[565]

[+][Randschrift:] *rooft den wapenriem, waar in Danaus bruigomsmoort uitgebeelt staet*.

[+][Randschrift:] *Eneas krijght tijding, hoe Pallas gebleven, en het heir in last is; vernielt al wat hem bejegent,* In het R a n d s c h r i f t bij r. 560: vgl. de aant. bij de tekst.

* TEKSTKRITIEK: r. 565-66 *om.... te komen* is in de gewijzigde druk van 1646 geworden: *om, al roockende van bloet, u, o hoovaerdige Turnus! by te komen*.

542 *hy,* nl. Evander.

542-43 *wat.... hem;* versta: ik gun hem zijn zoon te eren met een begrafenis, ik gun hem de troost van een lijkdienst.

544 *hoven:* huisvesting, gastvrijheid verlenen (syn. van *huizen*); vgl. *Ndl. Wdb.* i.v. *hoven*.

546 *wapengordel,* ter vert. van *balteus:* gordel of draagriem voor het zwaard. Daarop was in drijfwerk uitgebeeld, geciseleerd, de gruweldaad (*het schelmstuck*) der *Danaïden,* de 50 dochters van koning Danaüs, die alle (met uitzondering van één) haar echtgenoten in de huweliksnacht vermoordden.

548 *schendigh:* schandelik, misdadig.

549 *E., een goet meester;* Vondel heeft gelezen: *bonus Eurytides;* Verg. zegt: *Clonus Eurytides:* Clonus, de zoon van Eurytus.

550 achter *en* is *hetwelck* te denken; *Turnus,* datief-object bij *ten buit gevallen,* is als object (als *hem*) bij *deed opspringen* te herhalen (Lat.: quo nunc Turnus ovat spolio gaudetque potitus).

553 *wanneer:* dat.

555 *megenoten* (socii): makkers.

558 *en die u wechruckte:* diezelfde dag nam u weg, is de bedoeling.

560 *een gewisser bode* (certior auctor): een meer betrouwbare zegsman; de bedoeling is: eerst bereikten Aeneas *vage* geruchten van de ongelukkige loop van de strijd, maar alras komt de stellige tijding.

561-62 *dat... doot* (is); vert. van: suos esse tenui discrimine leti (vgl. *Aen.* IX, r. 181).

562 *deizen:* wijken, vluchten.

564 *degen:* zwaard.

565 *de drang:* de dichte krijgsscharen.

[566] Turnus, al roockende van bloet, by te komen. Pallas, Evander,[566]

566 *al roockende van bloet* is een bep. bij Turnus (te, Turne, superbum caede nova quaerens); maar vgl. de *Tekstkritiek;* Vondel heeft later de woordorde veranderd, ten onrechte menende dat *al roockende van bloet* bij *hy* (Aeneas) behoorde.

Wat eer aen 't graf, wat troost noch vast is aen 't begraven,
Dat neeme hy in danck, als eene van mijn gaven.
Het staet hem dier genoegh dat hy Eneas hooft
En huist. zoo spreeckt hy, trapt den doôn, van ziel berooft,
Met zijnen slincken voet, en ruckt hem van de lenden
Dien wapengordel, rijck beslagen, daer d'elenden,
In 't hof van Danaüs gevallen, staen gewracht,[757]
Hoe een hoop bruigoms, op een' zelven bruiloftsnacht,
Zoo schendigh zijn gesmoort in 't bloet der bruiloftskamer,
Het welck Eurytion, voor andren aengenaemer
In kunst, dus rijckelijck in gout gedreven hadt,[760-61]
En Turnus nu ten buit gevallen, als een schat,[762]
Van blyschap juichen holp. de mensch weet van te voren
Heel luttel van zijn lot, by nootlot hem beschoren,
En kent uit hoovaerdye in voorspoet maet noch staet.[765]
De tijt wil komen, als prins Turnus, bloot van raet,[766]
Om alle zijnen schat zal wenschen en begeeren
Dat hy noit had bestaen prins Pallas te schoffeeren;
Zal vloecken dezen dagh, en teffens dezen buit.[769]
De toghtgenootschap draeght den dooden Pallas uit[770]
Den slagh op eenen schilt, al zuchtende en met rouwe.
O brave jonglingk, die uw vaders erflandouwe,
Tot een geweldige eer, en droefheit, en geklagh,
Nu weder t'huis komt. och, dees dagh was d'eerste dagh,
Die u ten oorlogh zondt, en teffens ons ontruckte,
Doch geensins zonder hier, zoo lang het u geluckte,[776]
Een' stapel Rutuliers te sleepen naer het graf.
Nu komt geen los gerucht, maer zeker postbode af[778]
Met zulck een onheil naer Eneas toegevlogen,
Dat tusschen al zijn volck en 't sterven voor hunne oogen[780]
Geen schrede ruimte en het hoogh tijt is den Trojaen,
Die ree te rugge wijckt, in 't uiterst by te staen.[782]
Hy, heet van gramschap, maeit met zijnen degen neder
Al wat hem eerst ontmoet, en baent zich zelven weder
Met stael een' ruimen wegh door dezen oorloghsdrang,
Om, roockende van bloet en neêrslagh, nu eerlang,[786]
O trotse Turnus, u t'ontmoeten, toe te streven.

757 *gevallen:* voorgevallen; *gewracht:* gewrocht.
760-61 *voor andren aengenaemer in kunst:* anderen in zijn kunst te boven gaande.
762 *het welck* (vs. 760; welk schelmstuk), object bij *gedreven hadt* is als subject (met *concrete* betekenis) te denken bij *juichen holp; Turnus,* datief-object bij *ten buit gevallen,* is acc.-object bij *holp;* vgl. hiermee de proza-vert.
765 *maet* en *staet* zijn hier vrijwel synoniem.
766 *als:* waarop; dat; *bloot van raet:* radeloos.
769 (er zal een tijd komen dat prins Turnus) *zal vloecken* enz.
770 *de toghtgenootschap:* de krijgsmakkers.
776 *zoo lang het u geluckte:* zo lang het geluk u gunstig was.
778 *af,* van het terrein van de strijd.
780 Versta: de ogen van zijn volk zien de dood op geen schrede afstand voor zich (vgl. de dood voor ogen hebben).
782 *in 't uiterst:* in deze kritieke toestand.
786 *neêrslagh:* doodslag, slachting.

[567] en wat des meer zy, zweven voor zijn oogen; de tafels, daer hy,[567]
[568] een vreemdelingk, eerst aenzat, en hoe zy hem de hant gaven.[+568]
[569] Daer na grijpt hy vier jongelingen, van Sulmon geteelt, en noch[569]
[570] zoo vele van Ufens opgevoedt, levendigh by den hals, om hen,[570]
[571] tot een lijckofferhande voor de schim des overledens, op te offeren,[571]
[572] en het lijckvier met den bloede der gevangenen te besprengkelen.
[573] Toen hy daer na Magus een vinnige spiets van verre zou toe-
[574] klincken, ontweeck dees behendigh den scheut, zoo dat de spiets[574]
[575] al drillende over hem henevloogh, en hy Eneas knie omhelzende,
[576] ootmoedigh aldus sprack: ick bidde u, om uw vaders geest, en[576]
[577] de hoop van den aenkomenden Julus, spaer mijn leven, mijnen[577]
[578] zoon en vader ten gevalle. Ick heb een groot huis staen, daer een
[579] maghtigh zilverwerck, kunstigh gedreven, en eenen schat van[579]
[580] gewrocht en ongewrocht gout heel diep begraven leggen: der[580]
[581] Teukren zege hangt toch aen my alleen niet: nochte aen een mans[581]
[582] leven is u zoo veel gelegen. Zoo sprack hy, waer op Eneas aldus
[583] antwoorde: bespaer alle die schatten van gout en zilver, waer
[584] van ghy spreeckt, vry voor uwe kinderen. Turnus heeft die oor-[584-85]
[585] looghskoopmanschap eerst afgeschaft, al toen hy Pallas versloegh.
[586] Hier heeft mijn vader Anchises geest, hier heeft Julus gevoelen[586]
[587] af. Zoo sprekende vat hy met de slincke hant zijnen helm, en den
[588] hals des genabiddenden omruckende, duwde daer het lemmer[588]
[589] tot het gevest toe in. Niet verre van hier was Emons zoon, Febus
[590] en Dianes Priester, die zijn offerbonet met gewijde keelbanden[590590-91]
[591] onder de kin toestrickte, en in 't harnas, om zijn wit gewaet, van
[592] boven tot beneden toe uitmuntte. Eneas trat toe, en dreef hem

[+][Randschrift:] *grijpt acht menschen levendigh by den hals, om hen voor den doode op te offeren, en vaert voort.*

567 *wat des meer zy* (omnia): en alles wat zich in zijn gedachten daaraan vastknoopt.
568 *de hant,* ten teken van bondgenootschap (maar vgl. vs. 790; Lat.: *dextrae datae*).
569 *Sulmo:* zie *Aen.* IX, r. 450.
570 *Ufens; Aen.* VII, r. 776; *opgevoedt:* grootgebracht.
571 de *overleden* is Pallas.
574 *toeklincken:* toeslingeren; *ontweeck* is de vertaling van *subit;* Magus *bukt zich,* vandaar: *over hem henevloogh* (regel 575).
576 *ootmoedigh:* al smekend; *om.... geest:* bij de schim van uw vader.
577 *de hoop van:* de verwachtingen, die gij koestert ten opzichte van...
579 *een maghtigh zilverwerck:* een grote hoeveelheid zilverwerk.
580 *gewrocht en ongewrocht:* bewerkt en onbewerkt (in staven); *begraven;* nl. door hem, toen hij ten strijde trok.
581 *aen my:* aan mijn dood.
584-85 *Turnus... versloegh* (belli commercia Turnus sustulit ista prior iam tum Pallante perempto): Turnus heeft het eerst (al eerder), daar straks reeds toen hij P. doodde, een dergelik marchanderen om het leven afgeschaft; van T. heb ik geleerd geen losprijs voor het leven aan te nemen.
586 *gevoelen hebben van* (beseffen) is een niet gelukkige vert. van *sentire.* Vergilius bedoelt: de schim van mijn vader A. en Iülus hebben dezelfde mening, zijn van hetzelfde gevoelen.
588 *omruckende* (cervice *reflexa*): achteroverbuigende.
590 *offerbonet* (infula): een witte wollen band, door de priesters als een soort muts of diadeem om 't hoofd gedragen; vgl. *Aen.* II, r. 464 en VIII, r. 695; van weerskanten hingen hier banden (*vittae,* door V. vertaald met *keelbanden*) af langs het hoofd.
590-91 De bedoeling is dat Hemons zoon zowel uitblonk door zijn wit priesterlik gewaad als door zijn schitterende wapenrusting.

Evander, Pallas, wat dees meer is, zwieren, zweven[788]
Voor zijn gezicht; de disch, daer hy, een vreemdeling,
Eerst aenzat, en hoe heusch de hofheer hem ontfing.[790]
Hy grijpt daerna vergramt vier wackre jongelingen,
Van Sulmon voortgeteelt, en, onder 't fel bespringen,[792]
Noch twee paer borsten, trots van Ufens opgevoedt,
Al levend by den hals, om hen tot offerbloet
Voor 's overledens schim ten zoenaltaer te brengen,
En met gevangen bloet het lijckvier t'oversprengen.[796]
Toen hy nu Magus fel een worpspeer, spits en stijf,
Van verre, daer hy stont, zou klincken naer het lijf,
Ontweeck dees loos den scheut, zoo dat de spiets al drillende
Hem over 't hooft vloogh, en hy, bang en angstigh trillende,
Eneas knien omhelsde, en sprack, ter doot bevreest:[801]
Ootmoedigh bidde ick u, om uw heer vaders geest,
De hoop van uw' Askaen, die opwast, spaer mijn leven,
Mijn' zoon en vader ten gevalle, die nu beven.
'k Bezit een heerlijck huis, daer maghtigh zilverwerck,[805]
Vol kunst gedreven, en een schat, bewaert heel sterck,[806]
Een schat van gout, gewrocht en ongewrocht, begraven
En zeker leggen. het gelucken en hanthaven
Der zege hangt geensins aen my, ter doot toe bang,
En 't leven van een' man is van een klein belang.[810]
Zoo sprack hy, en hierop Eneas: spaer die schatten
Van gout en zilver, daer uw woorden dus op pratten,[812]
Voor uwe kinderen. by Turnus, waert gestraft,
Is dees krijghskoopmanschap voorheene al afgeschaft,
Toen hy prins Pallas trof. dit voelen nu te gader
Iülus, en de geest van mijnen grooten vader.
Zoo spreeckt hy, vat den helm met zijne slincke hant,
En voort den hals, die om gena bidt in dien stant,[818]
Omruckend, duwt de kling daerin tot aen 't geveste.
De priester van Diane en Febus, die hem preste
Ten oorloge, een wiens haer met zijne altaerbonet[820-21]
Bedeckt wiert, en gestrickt met banden, zonder smet,[822]
Beneên de kin, en om de keel, en die zijn leden
Bekleet in wit gewaet, van boven tot beneden,
Waerover 't harnas blinckt, en uitmunt; dees een zoon

788 *wat dees meer is;* drukfout voor wat *des* meer is? of *dees* is een genitiefvorm, door syncope uit *dezes* ontstaan (Van Helten § 120); voor de betekenis zie de proza-vert.
790 *hofheer:* koninklike gastheer; vgl. *hofwaert, Aen.* V, vs. 88.
792 *onder 't fel bespringen:* door een felle plotselinge aanval.
796 *met gevangen bloet;* in overeenstemming met de Lat. tekst: *captivo sanguine*.
801 *knien,* éénlettergrepig.
805 *heerlijck:* vorstelik (domus alta).
806 *sterck:* veilig (in een goed verzekerde bewaarplaats; vgl. *zeker* in vs. 808).
810 (voor de uitslag van de strijd) legt het leven van één man geen gewicht in de schaal.
812 *pratten:* snoeven.
818 *in dien stant;* vgl. *Aen.* VI, vs. 1040; *Aen.* IX, vs. 68 (de hals van hem, die *zò, aan Aeneas' voeten,* genade smeekte).
820-21 *die hem preste ten oorloge* is een toevoeging van Vondel.
822 *zonder smet* is de weergave van *gewijd* uit de proza-vert.

*

[593] op het velt neder, en op den gesneuvelde tredende, offert dien,[593]
[594] en bedeckt de plaets met een eerwaerdige schim. Serestus de[594]
[595] wapens verzamelende, brengtze op zijne schouders, u, o Koningk[595]
[596] Mars, tot een zegeteken toe. Cekulus, uit Vulkaens struick ge-[596-97]
[597] sproten, en Umbro, van 't geberghte der Marsen afgestegen,
[598] hervatten den strijt. Dardaens zoon zet 'er zich tegen (hy had[598]
[599] met zijne kling Anxur de slincke hant, en den geheelen rant des
[600] beuckelaers afgesmeten.) Dees sprack wat vermetel; geloofde dat[600-603]
[601] zijn belezen geweldigen nadruk had, en zich eenen hoogen
[602] ouderdom en vele jaren levens belovende, verhief misschien zijn
[603] hart ten hemel toe. Tarquitus, van Boschgodt Faunus, by de Nymf
[604] Driope, gewonnen, braveert in het tegendeel met zijn blinckende[604]
[605] wapenen tegens hem aen, en ontmoet den verhitten Eneas, die[605]
[606] met d'opgeheve spiets hem door zijn pantser en zwaerwightigen[606]
[607] beuckelaer klinckt: daer na houwt hy het hooft van den te ver-[607]
[608] geefs biddende, die noch veel te zeggen had, ter aerde, en den
[609] romp haestigh voortstootende, spreeckt in erren moede aldus:[609]
[610] legh nu daer, ghy ontzaghelijcke: uw lieve moeder zal u niet ter

* TEKSTKRITIEK: 607-608 *daer na.... ter aerde* is in de druk van 1659 vervangen door: *daer na houwt hy den te vergeefs biddenden, die nog veel te zeggen had, het hooft af* (Lat.: *tum caput.... deturbat terrae*).

593 *op den gesneuvelde tredende* (superstans lapsum); Vergilius bedoelt: en staande over de gevallene.

594 is een onjuiste vertaling van (immolat) ingentique umbra tegit: (doodt hij hem) en omfloerst zijn ogen met dichte duisternis.

595 *de wapens:* de buitgemaakte wapenrusting van Hemon; *o Koningk Mars,* rex Gradive.

596-97 *uit Vulkaans struick gesproten* (creatus *stirpe* Vulcani): zoon van Vulcanus; zie *Aen.* VII, r. 709-vlg.; *Umbro* (*Aen.* VII, r. 784); de *Marsen* woonden in Midden-Italië.

598 *hervatten den strijt,* ter vert. van *instaurant acies:* herstellen de gelederen.

600-603 *afgesmeten:* afgeslagen; *rant* is de minder juiste vert. van *orbis; dees* slaat op Anxur. Vondels haakjes verbreken het verband; de periode *Dees sprack... toe* mag tussen haakjes staan; *had afgesmeten* is de lett. vert. van het plusquamperf. *deiecerat*. Wij zouden hier zeggen: *nauweliks* had hij A. de linkerhand... afgeslagen (dan volgt de tussenzin), of *een nieuwe tegenstander,* Tarquitus doet zich op; *wat vermetel* (aliquid magnum): snoevende, overmoedige woorden; woorden die van te groot zelfvertrouwen getuigden (men stelle zich voor dat Anxur uitdagend Aeneas heeft toegeroepen: ik vrees uw aanval niet; *mij is een lang leven beschoren,* of woorden in die trant); *zijn belezen:* zijn (overmoedige) bezweringsformules; Vondel wijkt hier af van Vergilius, die alleen zegt: *zijn woord* (vimque adfore *verbo* crediderat); ongetwijfeld vertaalt hij *belezen* onder invloed van een commentaar. Er zijn comm. die voorstellen *aliquid magicum* i.pl.v. *aliquid magnum* te lezen. Daarmee wordt dan Anxur een soort tovenaar, die meent over magiese krachten te beschikken, i.pl. van de overmoedige snoever, die Vergilius zich heeft gedacht; *verhief misschien zijn hart ten hemel toe* is een niet duidelike vert. van *caeloque animum fortasse ferebat:* zijn zelfverzekerdheid groeide wellicht tot aan de hemel.

604 *in het tegendeel* is een onjuiste vert. van *contra;* Vergilius zegt: T. de overmoedige pronker met zijn schitterende wapenrusting vertoont zich voor zijn ogen.

605 *verhit:* in woede ontbrand (Lat. ardens; vgl. r. 563).

606 *opgeheve;* Lat. *reducta:* uitgehaald.

607 *klinckt;* zò, zegt Vergilius, dat het schild aan het pantser wordt vastgenageld en hij in zijn bewegingen en afweer wordt gehinderd.

609 *haestigh;* Vondel heeft gelezen *repente;* een betere lezing is (truncum) *tepentem:* de nog lauwe of warme romp; *in erren moede:* in arren moede, met gramschap.

[611] aerde brengen, nochte uwe leden in uw vaders graf bedelven:[611]
[612] ghy wort den verslindende vogelen ten beste gegeven, of zult in[612]
[613] 't water gesmeten, voor stroom henedrijven, daer de graege vis-[613]
[614] schen uw wonden lecken. Eneas vervolght flux Antheus, en Lykas,[614]

611 *nochte... bedelven* is de vert. van: (non te) *patrioque* onerabit membra sepulcro; een andere vert. is: en zij zal uw leden niet *in het vaderland* met een grafsteen bedekken. (Vondel heeft *patrius* hier minder juist opgevat).
612 *den verslindende vogelen;* soms vertoont het part. praes. als adjectief gebruikt bij Vondel in de dat. plur. een *e* i.pl.v. de te verwachten *en;* vgl. Van Helten, *Mnl. Spraakk.* § 311a (zie o.a. ook *Aen.* V, r. 5, *Lantged.* II, r. 129).
613 *graeg:* onverzadelik, hongerig, gulzig.
614 *uw wonden lecken,* lett. vert. van *lambent vulnera*.

Van Emon quam hier oock, den oorloge ongewoon.
Eneas treet hem toe, velt Emons zoon ter aerde,[827]
En, tredende op het lijck, bedeckt met deze eerwaerde
Gewijde schim de plaets, en wijtze aen Godt, en 't feest.[829]
Serest verzamelde de wapens onbevreest,
En offert op den neck aen Mars dit zegeteken.[831]
Helt Umbro, van 't geberght der Marsen, en die streecken,
En Cekulus, een telgh van 's hemels wapensmidt,
Hervatten nu den strijt. Eneas merckte dit,
En zet zich rustigh schrap. hy had met zijnen degen[835]
Alree de slincke hant van Anxur afgeslegen,[836]
Den rant des beuckelaers geklooncken van den schilt.
Dees stofte wat verwaent, geloofde wat te milt[838]
Dat zijn belezen kracht en nadruck had van boven,[839]
Wist zich veel jaeren tijts en grijsheit te beloven,
Verhief misschien zijn hart te hoogh uit blinde hoop.
Tarquyt, Godt Faunus zoon, gewonnen by Dryoop,
Braveerde in 't tegendeel met blinckenden geweere
Recht voor hem, en ontmoete Eneas drift en speere,[844]
Die heet geklooncken wiert door zwaeren beuckelaer
En pansser, en hierna van 't hooft berooft, dat daer[846]
Ter aerde nederploft, terwijl hy om genade
Noch aenhielt, doch vergeefs, en ydel, en te spade.
Eneas stoot den romp daer heene, en spreeckt gestoort[849]
In erren moede aldus: legh daer, gelijck 't behoort,
Ontzaghelijcke gast. geen Godtheit zal gehengen
Dat uwe moeder 't lijck nu zal ter aerde brengen,
En in uw vaders graf bedecken naer de wijs.[853]
Gy leght den vogelen op 't velt ten roove en spijs,
Of zult, in 't nat geplompt, voor stroom de kil bedecken,[855]
Daer graege visschen noch uw versche wonden lecken.
De Troische Eneas volght flux Anteus op 't geroep,[857]

827 *hem:* op hem.
829 Het sacrale dat in *wijden* zit, wordt in het woord *feest* nog eens uitgedrukt.
831 *op den neck:* ze op zijn schouders wegdragend.
835 *rustigh:* moedig.
836 *afgeslegen,* bijvorm van afgeslagen (vgl. Van Helten § 4); nog in 't Westvlaams in gebruik.
838 *milt:* royaal (in ruime mate).
839 *van boven:* van uit de hemel, door de gunst (medewerking) der Goden.
844 *drift:* ontstuimige strijdlust.
846 De zinsconstructie is bedorven; voor de *betekenis* zie men r. 607.
849 *gestoort:* vertoornd.
853 *naer de wijs:* volgens aloud gebruik.
855 *voor stroom de kil bedecken:* met de stroom in de rivier meedrijven.
857 *volgen:* vervolgen; zijn aanval richten op.

*

[615] van Turnus eerste benden, en den stercken Numa, en den rossen[615]
[616] Kamertes, die van den groothartigen Volscens geteelt, de lant-[616]
[617] rijckste in Ausonie was, en regeerde over Amyklen, daer niemant[617]
[618] zich reppen durf. Gelijck Egeon, die (zoo men zeit) hondert armen,[+618]
[619] en hondert handen hebbende, het vier uit vijftigh monden en
[620] keelen blies, toen hy tegens Jupijns blixems met vijftigh schilden[620-21]
[621] aenrammelde, en vijftigh zwaerden uitruckte: alzoo brult de zeeg-
[622] haftige Eneas over al het vlacke velt, na dat zijn punt eens laeuw[622]
[623] geworden is: ja hy streeft tegens de borst van Nyfeus en zijne[623]
[624] vier paerden aen, die op hem toezetten; maer zoo dra zy hem van
[625] verre zien aenstappen, en afgrijsselijck brullen, keerenze van vree-[625]
[626] ze; en te rugh aen 't hollen, smijten hunnen wagenaer ten wagen[626]
[627] uit, en rucken naer strant toe. Ondertusschen geven Lukagus en[627]
[628] zijn broeder Liger zich met een paer witte paerden midden onder
[629] den hoop: maer de broeder ment de paerden, de bitse Lukagus[629]
[630] zwaeit den blancken degen. Eneas verdroegh het niet, datze zoo
[631] verhit voortvoeren; hy viel 'er op in, en het stont vreesselijck,[631]
[632] toen hy hun met zijne speer opquam. Liger sprack tegens hem:[+]
[633] ghy ziet hier Diomedes paerden nochte Achilles wagen, of de[633]
[634] Frygiaensche velden niet: dit lant zal nu een einde van den krijgh
[635] en uw leven zien. Zulcke woorden smijt d'uitzinnige Liger uit. De[635]
[636] Trojaensche helt zoeckt hem niet met woorden te bejegenen; maer[636]

[+][Randschrift:] *Gelijck Egeon tegens Iupijn, zoo vocht Eneas tegens den vyant.*

[+][Randschrift:] *Liger dreight Eneas:*

* TEKSTKRITIEK: r. 615 *rossen* is in de druk van 1659 veranderd in *blonden* (*fulvumque* Camertem).

615 *van Turnus eerste benden:* strijdende in de voorste gelederen van Turnus' troepen (de vert. in verzen, vs. 858, is niet geheel juist).

616 *Volscens;* zie *Aen.* IX, r. 407-vlg.

617 *de lantrijckste:* de grootste grondbezitter; *Amyclae:* stad der Ausoniërs in Latium, tussen Caieta en Terracina; zij zou haar bijnaam *tacitae* te danken hebben aan het *Laconiese Amyclae,* waar, nadat men herhaaldelik door vals alarm verontrust was, streng verboden werd om te reppen van de nadering der vijanden. De stad werd toen onvoorziens door de Spartanen genomen; in Vondels vert. moet *zich reppen* wel betekenen: zich uiten, de mond opendoen (vgl. de vert. in verzen, vs. 862).

618 *Egeon* (die ook *Briareus* heet) was een honderdarmige reus; Vergilius noemt hem hier als een der Giganten die de Olympus bestormden (vgl. *Aen.* VI, r. 323).

620-21 *met... aenrammelde:* rammelend, kletterend ophief; *brult;* Lat. *desaevit:* woedt.

622 *zijn punt* (mucro): zijn degenpunt, zijn zwaard; *laeuw,* nl. van bloed.

623 Vergilius zegt: tegen de borsten van Nyfeus' paarden (vgl. vs. 871); hij maakt front tegen het vierspan.

625 *afgrijsselijck brullen;* dira frementem: vreselik briesen van toorn.

626 *te rugh aen 't hollen:* al vluchtend op hol slaande.

627 *rucken:* vliegen.

629 *maer,* lett. vert. van *sed,* hier zonder adversatieve betekenis; *bits,* ter vert. van *acer:* vinnig, grimmig, heftig.

631 *verhit:* onstuimig; *voortvaren:* er langs joegen; *het stont vreesselijck...,* de minder juiste vert. van *ingens apparuit* adversa hasta: hij verscheen (hun), rees voor hen op als een geweldige gedaante met zijn vooruitgestrekte speer.

633 deze regels bevatten een toespeling op het feit dat Aeneas, voor Troje (op de *Frygiaensche velden*) in strijd geraakt met Diomedes, door Venus werd gered, en dat Neptunus hem redde, toen hij Achilles bevocht; de zin bevat een dubbele ontkenning.

635 *uitzinnig:* waanzinnig; verblind.

636 *bejegenen:* van antwoord dienen.

[637] worpt zijnen vyant eenen schicht naer het lijf. Terwijl Lukagus[637]
[638] vooroverhellende, de rossen met slaen en prickelen voortjoegh,[638]
[639] en het slincke been vooruitstekende, zich schrap zette om te
[640] vechten, zoo snort de speer door den ondersten rant des blincken-

637 *zijnen vyant:* Lucagus.
638 *prickelen:* het steken met zijn speer (vgl. *Aen.* V, r. 185)

En Lykas, oversten van Turnus volck en troep,
Den stercken Numa, en Kamertes, eenen blonden,[859]
Des trotsen Volscens zoon, den rijcksten man, van gronden
En bosch en beemt in gansch Ausonie, en een' heer
Der stille Amyklen. als Egeon, die noch meer[862]
Dan hondert armen hadde, en hondert stercke handen,
[Is 't waer het geen men zeght] en vier en vlam en branden
Uit vijftigh monden en zoo veele keelen blaest,
Als hy Jupijn bestrijt, en, hoe de blixem raest,[866]
Met vijftigh beuckelaers hier tegens aen durf schitteren,
En vijftigh zwaerden treckt: zoo brulde, in dit verbitteren,[868]
De dappre Eneas hier zeeghaftigh over 't gras,
Na dat het scherpe punt eens laeu geworden was.
Hy streeft oock naer de borst van helt Nyfeüs paerden,
Die op hem renden, maer wel haest van schrick bedaerden,[872]
Als zy hem komen zien van verre, trots en vlugh,
En hooren hoe hy brult. dat jaeght hun flux te rugh,
Zoo datze in 't hollen den koetsier verongelucken,[875]
Ten wagen uitgesmackt, en snel naer strant toe rucken.
Terwijl geeft Lukagus en Liger mê, zijn broêr,
Met witte paerden zich in 't hart van 't krijghsrumoer.
De broeder ment het paert, en Lukagus, aen 't maeien,
Is vreeslijck bezigh met de bloote kling te zwaeien.
De Troische Eneas leedt geensins dat zy verhit
Dus yverden, en viel met yver in: maer dit[881-82]
Stont schricklijck, als hy met zijn speer hun quam ontmoeten.
Toen stofte Liger: gy ziet hier geen paerdevoeten
Van Diomedes, noch Achilles wagen niet,[885]
Noch 't Frygiaensche velt. dit lant zal van 't verdriet
Des krijghs een ende zien, met eenen van uw dagen.
De dolle Liger smijt dit uit op zijnen wagen.[888]
De helt van Troje ontmoet hem niet met eenigh woort,
Maer komt zijn' vyant met een' schicht van verre aen boort.
Terwijl nu Lukagus vooroverhelt, de paerden
Met slaen en prickelen, op datze krachten baerden,[892]
Fel voortjoegh, 't slincke been vooruitstack, en zich schrap
Naer 't vechten zette, quam een spitse worpschicht knap[894]
Gesnort door 't onderste des beucklaers, en zijn randen,

859 *eenen blonden,* verbogen als een gewoon adjectief; Lat. *fulvum Camertem*.
862 *als:* gelijk.
866 *de blixem:* Jupiters wapen.
868 *in dit verbitteren:* in verbitterde strijdwoede.
872 *bedaerden:* hun loop inhielden.
875 *verongelucken,* hier transitief.
881-82 *verhit yveren:* in blakende strijdlust voorwaarts jagen; *en viel met yver in:* en stortte zich onstuimig op hen
885 *noch.... niet,* dubb. ontk. (vgl. vs. 900-901).
888 zie de proza-vert.
892 *opdat.... baerden:* om ze tot de uiterste krachtsinspanning te nopen.
894 *knap:* snel, met vaart.

*

[641] den beuckelaers: daer na doorboortze hem zijn slincke eechenis,[641]
[642] en hy tuimelt, voor doot ten wagen uitgeschockt, over het velt[+642]
[643] hene. De Godtvruchtige Eneas spreeckt hem bits en bitter toe:
[644] o Lukagus, de traegheit uwer paerden in 't vlughten verriet uwen[644-45]
[645] wagen niet, nochte ydele schimmen der vyanden holpen uwe
[646] rossen aen 't hollen: ghy hebt zelf, over de wielen springende,
[647] den wagen verlaten. Dit sprekende zoo rande hy de paerden aen:[647]
[648] d'ongeluckige Liger van den zelven wagen gevallen, streckte hem[648]
[649] zijn weerlooze handen toe. O Trojaensche helt, om u zelfs, om[+649]
[650] uwer ouderen wil, die u, ter goeder ure, ter weerelt broghten;
[651] laet my leven, en erbarm u over mijn smeecken. Eneas antwoorde[+]
[652] hem, die noch badt: flus spraeckt ghy zoo niet: sterf hene, en de[652]
[653] broeder verzelschappe zijnen broeder. Toen duwde hy hem het
[654] punt in 't hart, den schuilhoeck der ziele. De Dardaensche Vorst[654]
[655] bespreide het velt aldus met lijcken, en bruisde als een stroomende[655]
[656] waterbeeck, of bijster onweêr. Endelijck vallen het kint Askaen,[656]
[657] en de vergeefsbelegerde jeught te poort uit.

[658] Ondertusschen spreeckt Jupiter eerst Juno aldus aen: o zuster,[658]
[659] mijn lieve bedgenoot, Venus (gelijck ghy meende, en in uwe[659-60]
[660] meeninge niet bedrogen zijt) hanthaeft de Trojaensche mogent-[660]
[661] heit: de Rutulen zijn niet gestelt om rustigh de handen te reppen,[661]
[662] moedigh te vechten, en lijfsgevaer uit te staen. Juno antwoorde
[663] hem ootmoedighlijck, o mijn overschoone echtgenoot, waerom[663]

[+][Randschrift:] *Lukagus rolt ten wagen uit:*

[+][Randschrift:] *Liger zingt genade,* In het Randschrift bij r. 649: *genade zingen;* zie *Mnl. Wdb.* i.v. *singen*.

[+][Randschrift:] *doch de Trojaen leit den eenen broeder by den anderen, en bruischt gelijck een stroomende beeck en onweder: terwijl vallen de belegerden uit, en Iupiter melt Iuno de moedeloosheit der Rutulen en Latijnen: Iuno,* 651: vgl. de aant. bij de tekst.

* TEKSTKRITIEK: r. 656 *het kint* is in 1659 vervangen door *de knaep*.
641 *slincke:* linker; *eechenis:* lies.
642 *uitgeschockt:* excussus.
644-45 Versta: niet de trage vlucht der paarden voor uw strijdkar heeft u aan mij overgeleverd; *ydele schimmen der vyanden:* spookbeelden, door uw vijanden afgezonden (regels 644-46 zijn een honende weerslag op Lucagus' woorden in r. 633); zo is ook *over de wielen springende* (saliens rotis) honend en spottend bedoeld; vgl. *uitgeschockt,* r. 642; blijkens vs. 902 heeft Vondel deze bittere spot niet begrepen).
647 *aenranden:* grijpen (vgl. vs. 904).
648 *den zelven:* dezelfde.
649 *weerloos;* Liger is de wagenmenner.
652 *flus:* zo even.
654 *den schuilhoeck der ziele* (van het leven): latebrae animae.
655 *bruisde;* van *bruizen,* dat in 't 17de-eeuws (ook bij Vondel) naast *bruisen* en *bruischen* voorkomt; zie verder *Ndl. Wdb.* i.v.
656 *onweêr;* Lat. *turba:* wervelwind, stormvlaag.
658 *eerst,* ter vert. van *ultro;* Jupiter is de eerste, die spreekt; hij richt zich *uit eigen beweging* tot Juno; *zuster;* Juno is Jupiters gemalin en zuster.
659-60 de tussenzin bevat een voor ons taalgevoel ongeoorloofde samentrekking (gelijk gij meendet, en terecht).
660 *hanthaven* (sustentare): steunen; *mogentheit:* macht.
661 *Rutulen* is onjuist; de Trojanen (ironies schrijft Jupiter de successen der Tr. aan Venus' hulp toe; maar Juno weet, dat Venus, na Jupiters verbod, niet ingegrepen heeft); *zijn niet gestelt om:* zijn er de mannen niet naar om; *rustigh:* wakker.
663 *ootmoedighlijck:* onderworpen, deemoedig.

[664] moeit ghy my, die vol hartewee ben, en uw straffe woorden ont-[664]
[665] zie? Lagh ick u zoo diep in 't hart, gelijck eertijts, en het wel
[666] betaemde; ghy, die almaghtigh zijt, zoudt my niet weigeren, dat
[667] ick Turnus uit den strijt berghde, en behouden aen zijnen vader

664 iemand *moeien* (sollicitare): het hem lastig maken, hem kwellen; Juno voelt de ironie in de woorden van Jupiter; *uw straffe woorden;* Vondel heeft gelezen *tua tristia dicta;* een andere lezing is: *tua tristia jussa; straf:* streng.

Doorboort de slincke zy van d'eechnis, dat hy van den
Gezwinden wagen doot ter aerde rolt op 't velt.
Godtvruchte Eneas spreeckt, verbittert en ontstelt:[898]
De traegheit van uw paert verriet in 't heenevlughten
Uw' wagen niet, noch uw gedreve rossen duchtten[900]
En holden niet, uit angst voor 's vyants ydlen geest:[901]
Gy, Lukagus, liet zelf den wagen, dus bevreest,
En zijt'er over as en raders uitgesprongen.
Zoo spreeckt hy, vat den toom, en houdt het paert gedwongen.[904]
d'Onzaelge Liger, die hier van den wagen lagh,
Stack weerloos hem de hant noch toe met dit geklagh:
O Troische helt, om u, om oudren eer te geven,[907]
Van wien gy zijt geteelt ter zege, laet my leven:
Ontfarm u op mijn bede. Eneas antwoort hem,
Die bidt: gy spraeckt terstont met een heele andre stem;[910]
De broêr geley den broêr. sterf heen met rouwe en smerte.
Toen duwde hy het punt hem diep genoegh in 't harte,
Den schuilhoeck van de ziel. de Troische vorst bespreit
Het velt met lijck by lijck, en bruischt van moedigheit,
Gelijck een waterstroom, een storm op zee komt vallen.
Ten leste valt Askaen, en 't volck, dat in de wallen
Vergeefs belegert is, met maght de stroompoorte uit.[917]
Jupijn spreeckt midlerwijl in 't eerst met dit geluit[918]
Zijn eige Juno toe: mijn lieve bedgenoote,
Mijn zuster, Venus helpt en hanthaeft onverdrote,
[Gelijck gy meende, en hier niet in bedrogen zijt]
De Troische mogentheit. de Rutuliers ten strijt
Zijn slap, en niet gestelt om fors de hant te reppen,
Te staen in lijfs gevaer, in 't vechten moedt te scheppen.
Vrou Juno antwoort hem ootmoedigh, en beleeft:[925]
Mijn overschoone heer en echtgenoot, wat geeft
U reden my, vol drucks en hartewee, te moeien,
Die uwe strengheit vrees? waer noch de liefde aen 't bloeien,
En lagh ick u in 't harte, als voortijts, en het past;
Gy, die almaghtigh zijt, zoudt my, in dezen last,
Niet weigren Turnus uit gevaer des strijts te redden,
Hem vry aen Daunus hof en zijn heer vaders bedden[932]

898 *ontstelt:* in toornige opwinding.
900 *gedreve:* voortgedreven.
901 *'s vyants ydlen geest;* zie de proza-vert.
904 *houdt... gedwongen:* bedwingt de paarden in hun loop.
907 *oudren:* uw ouders.
910 *terstont:* zo even.
917 *de stroompoorte:* de poort aan de Tiberkant.
918 *in 't eerst:* als eerste.
925 *beleeft,* hier ongeveer: vriendelik, zonder enig blijk van toorn.
932 *vry:* bevrijd van gevaar; deze gedachte zal Vondel wel geleid hebben tot het hier niet gelukkige: (*aen*) *zijn heer vaders bedden;* het veilige bed staat hier dan tegenover het slagveld.

[668] Daunus leverde: nu gaet hy verloren, en moet het, om der Teukren[+668]
[669] wil, met zijn godtvruchtigh bloet ontgelden. Evenwel is hy een
[670] telgh uit onzen stamme: Pilumnus is zijn overoutgrootvader, en[670]
[671] menighmael beschonck hy uwe kercken mildelijck en rijckelijck
[672] met offergaven. De Koningk des hemelschen Olymps sprack in
[673] 't kort tegens haer aldus: bidt ghy om uitstel en tijt voor den
[674] vegen jongelingk, en acht ghy, dat ick u hier in volgen kan; zoo[674]
[675] bergh Turnus door de vlught, en ontweldigh hem den aenstaenden[+675]
[676] doot: dus veel magh men u inwilligen: maer schuilt 'er onder dat[676]
[677] verzoeck iet, dat verder ga; en meent ghy dien geheelen krijgh[677]
[678] te beslechten, of te veranderen, zoo aest ghy een ydele hope.[678]
[679] Hier op zeit Juno al weenende: wat, of ghy by ooghluickinge
[680] inwillighde, het geen ghy mondeling niet kunt toestaen, en ick[680-81]
[681] my van Turnus leven moght verzekeren? Nu hangt den onschul-[681-82]
[682] digen een droevigh einde boven 't hooft, of ick versta my des[682-83]
[683] niet; en wensch eer door een ydele vrees bedrogen te wezen, en[683-84]
[684] dat ghy, die dit vermooght, liever uw begonnen werck ten beste
[685] keert. Zoo spreecktze, daelt haestigh uit den hoogen hemel, en[+]
[686] met een wolcke omgort, voert met zich een onweder door de[686]
[687] lucht, en komt naer het Trojaensche heir en Laurentijnsche leger[687]
[688] toe. Toen schiep de Godin uit een bolle wolcke een dunne en[+688]
[689] krachtelooze schim (een wonderbaer gedroght in d'oogen) die[689]
[690] den goddelijcken Eneas gelijck, en met Dardaensch geweer, en
[691] beuckelaer, en kam, gelijck de Trojaen, gewapent is: zy begaeft[691]
[692] haer met een ydele spraeck, met een stem zonder verstant, en[692]

[+][Randschrift:] *bidt om Turnus te bergen;*

[+][Randschrift:] *Iupijn gunt hem uitstel.*

[+][Randschrift:] *Zy daelt uit den hemel,*

[+][Randschrift:] *schept uit een wolck eenen Eneas,*

668 *nu gaet hy verloren* is onjuist; Verg. zegt: *nunc pereat:* laat hij nu maar omkomen (Juno veinst doffe berusting); het vervolg van de zin moet luiden: en laat hij, de plichtsgetrouwe, het nu maar bekopen met zijn bloed terwille van de Trojanen; Vondel vertaalt hier, als steeds, *pius* (sanguine *pio*) door *godtvruchtigh*. Turnus wordt hier *pius* genoemd, omdat hij strijdt voor zijn vaderland en de hem ontroofde bruid.
670 *Pilumnus* (een Ouditaliese god) stamde af van Saturnus, de vader van Jupiter en Juno; *overoutgrootvader* (Pilumnus *quartus* pater illi): overovergrootvader.
674 *dat ick u hier in volgen kan* (vgl. vs. 942-43); Vergilius zegt: dat ik degene ben die dit te beslissen heeft (de goden kunnen de beschikkingen van het noodlot vertragen, verschuiven; niet opheffen; vgl. *Aen.* VII, r. 348-50).
675 *aenstaend:* nabij zijnd, naderend.
676 *dus:* zo.
677 *dat verder ga:* dat verder, hoger reikt; dat meer *beoogt* (vgl. vs. 946).
678 *beslechten* is onjuist (totumque moveri mutarique putas bellum): en meent gij den einduitslag van den strijd te kunnen verwrikken (veranderen); *aezen:* voeden.
680-81 *en ick... verzekeren:* en ik de zekerheid mocht verwerven, dat Turnus in leven blijft.
681-82 *den onschuldigen*, verbogen als een gewoon bijv. nw.
682-83 *of ick versta my des niet* (of ik begrijp de zaak niet): of ik verkeer in dwaling, ik heb het mis. (Nu hangt, als ik mij niet vergis...).
683-84 en zou niets liever willen, dan dat... en dat gij...; *uw begonnen werck* ter vert. van *tua orsa*, hier: uw woorden, uw uitspraak.
686 *omgordt:* omhuld.
687 *het Laurentijnsche leger:* het legerkamp van Turnus en de Latijnen.
688 *uit een bolle wolcke;* Lat. *nube cava;* vgl. vs. 961.
689 *gedroght:* schijnbeeld.
691 *kam* ter vert. van *iubae:* helmpluim.
692 *met een ydele spraeck* (dat *inania verba*): met stemgeluid zonder zin; zie de toevoeging.

[693] bootst zijnen tret na: gelijck men zeit, dat de geesten der over-[693]

693 *en bootst zijnen tret na:* en geeft de schim de gang van Aeneas; *geest:* schim.

Te leveren: nu spoet hy naer zijn levens endt,
En moet om Trojes wil, ten zy gy 't anders went,
Dit boeten met zijn bloet, godtvruchtighlijck vergoten.[935]
Hy is nochtans een telgh uit onzen stam gesproten.
Pilumnus houdt men voor zijn overgrootvaêrs vaêr,
En dickwijl broght hy u zijn gaven ten altaer,
Gehoorzaem rijck en milt. het hooft van 's hemels hoven
Beantwoort dit in 't kort: verzoecktge tijt hier boven,[940]
En uitstel voor zijn jeught, die veegh en sterflijck is,
En achtge dat ick u in uwe droefenis
Kan helpen? ga dan toe, bergh Turnus lijf door 't vlughten:
Ontweldigh hem den doot, die aenstapt: staeck dit zuchten:
Dus veel vermagh ick u te gunnen: maer indien
Hier noch iet onder schuilt, dat hooger schijnt te zien,[946]
En meentge dezen krygh geheelijck te beslechten,
Zoo aestge eene ydle hoop. zy spreeckt op dit berechten[948]
Al weenende: wat of gy door de vingers zaeght,[949]
En d'oogen loockt in 't geen by monde uw maght mishaeght
Te stemmen, en ick my van Turnus lijf en leven[950-51]
Verzekren moght? nu hangt den ree ter doot gegeven
En gantsch onschuldigen een jammer boven 't hooft,
Een al te droevigh ende: of, als van zin berooft,
Versta ick dit noch niet, en wensch veel eer bedrogen
Te zijn door ydele vrees, en dat door uw vermogen
Gy dit ten beste keert. zoo spreecktze, en daelt ontroert[957]
Uit 's hemels troon, omgort zich met een wolcke, en voert
Met zich een onweêr door de lucht, genaeckt de benden
Van Frygh en Laurentyn, die op elckandre renden.
Toen schiep de luchtgodin, uit eene holle wolck,
Een krachtelooze schim, die dun, in 't oogh van 't volck,
Een wonderbaer gedroght, en 't goddelijcke wezen
Van vorst Eneas scheen, voorzien met uitgelezen
Geweer, en beuckelaer, en kam, als dees Trojaen.
Zy geeft de wolcke een tong om klaer geluit te slaen,
Met redenlooze spraeck, en bootst zijn brave treden[967]
En stappen na: gelijck men zeght dat d'overleden,

935 *godtvruchtighlijck;* vgl. de proza-vert. met aant.
940 *verzoecktge tijt hier boven:* verzoekt gij hier in de hemel tijd (uitstel) van mij.
946 *dat hooger schijnt te zien;* zie de proza-vert. met aant.
948 *dit berechten:* dit bescheid, deze mededeling, dit antwoord.
949 *wat of* .... wat (zoudt gij er van denken) als....; zoudt ge niet ....
950-51 vgl. r. 680 der proza-vert. (in wat gij liever niet met (zoveel) woorden toestaat); *stemmen:* toestemmen in.
957 *ontroert:* in heftige gemoedsbeweging.
967 *redenloos:* zonder zin; *braef:* flink of schoon.

[694] ledenen hene en weder vliegen; of droomen slaperige zinnen[+694]
[695] beguichelen. Deze schim huppelt vrolijck voor d'eerste geleden,[695]
[696] en terght Turnus met zijn geweer, en tart hem uit met schimp-[696]
[697] woorden. Turnus hier tegens aen, smijt van verre een speer, datze
[698] snort: de schim zich omkeerende, biet hem den rugh. Maer Turnus
[699] toen hierom ontstelt, geloofde dat Eneas zich omkeerde en weeck;[699]
[700] en hy schepte hier een ydele hoop uit: Eneas waer vliet ghy hene?
[701] schey niet uit het huwelijck, dat al gesloten is: deze hant zal u[701]
[702] aen het lant helpen, het welck ghy door zee gingt zoecken. Aldus[702]
[703] roepende volght hy, schermt met den schitterenden degen, en[+]
[704] ziet niet eens, hoe zijn blijschap enckel wint is. By geval lagh 'er[704]
[705] aen een steile en hooge oeverrots een schip vast gebonden, waer[+]
[706] van een valreep uithing: Koningk Osinius wert hier mede van de[706]
[707] Klusinische kusten herwaert gevoert. De schim van den verbaest-[707]
[708] vlughtenden Eneas valt hier in, om te schuilen; Turnus zit 'er[+]
[709] niet te trager achter her, en keert zich aen geene hindernis, en[709]
[710] vliegt den valreep op: naulix zet hy zijnen voet binnen 's boorts,
[711] of Saturnus dochter ruckt het touw in stucken, en het losgeruckte
[712] schip in de tuimelende golven. Maer Eneas mist en zoeckt Turnus,
[713] om tegens hem te kampen, en brengt menigen krijghsman, die
[714] hem bejegent, om zijn leven. Toen zagh de lichte schim niet meer
[715] naer schuilhoecken om, maer vloogh om hoogh, en mengde zich[715]
[716] in een donckere wolcke; terwijl Turnus vast van eenen dwarrel-[716]
[717] wint midden in zee omgevoert wiert. Onkundigh van zijn weder-
[718] varen, en ondanckbaer voor zijne behoudenis, ziet hy vast te rugge,[718]
[719] en heft beide de handen met zijne stem naer den hemel: almagh-
[720] tige vader, acht ghy my zulck een lasterstuck waerdigh, en woudt[720]

[+][Randschrift:] *geest of droom gelijck.*
Deze schim van Eneas tart Turnus,
die smijt 'er een speer naer toe, dies vlught ze:

[+][Randschrift:] *Turnus haer na,*

[+][Randschrift:] *daer een schip vastgebonden leit.*

[+][Randschrift:] *Eneas schijn vlught hier in; Turnus vervolght hem binnen 's boorts, en Iuno ruckt het touw los, en laet het schip drijven. Eneas zoeckt den afwezenden te vergeefs: de schim verdwijnt in de lucht: Turnus beklaegt zich over dit bedrogh.*

694 *hene en weder vliegen:* rondzweven.
695 *vrolijck*, ter vert. van *laetus*, hier: vol strijdlust; *geleden:* 17de-eeuws voor *gelederen*.
696 *tergen:* tarten; prikkelen.
699 *ontstelt* (turbidus): in heftige gemoedsbeweging geraakt (en daardoor slachtoffer wordend van het bedrog).
701 thalamos ne desere pactos: laat toch niet varen uw huwelik (met Lavinia), dat immers al (zo goed als) gesloten is.
702 *aen het lant;* nl. om er een graf in te vinden.
704 *hoe... is;* Vergilius zegt: hoe zijn vreugd (het vluchtende schijnbeeld van Aeneas) door de wind wordt voortgedreven.
706 *waer van een valreep uithing* is de modernisering van *scalis expositis et ponte parato:* waarvan landingsladders afhingen en een landingsbrug neergelaten was.
707 *Klusinisch,* bijv. nw. bij *Clusium*, naam van een Etruriese stad; *verbaest:* verschrikt, bevend.
709 *niet te trager:* met onverminderde vaart; *zich niet keeren aen:* zich niet bekommeren om, zich niet laten weerhouden door.
715 *naer schuilhoecken*, vgl. r. 708; *mengde zich* (se immiscuit): loste op.
716 *terwijl...;* versta: Terwijl ondertussen de stormwind Turnus in volle zee drijft (cum Turnum medio interea fert aequore turbo).
718 *te rugge,* nl. naar de oever.
720 *lasterstuck:* schanddaad. Vondel vertaalt woordelik. De Lat. tekst zegt: *tanton' me crimine dignum duxisti:* heb ik een beschuldiging verdiend met zo verstrekkende gevolgen als deze; d.i.: wat heb ik toch gedaan om dit te verdienen.

Of geest der overleên gaen zweven naer den schijn;[969]
Of droomen het verstant, wanneer de herssens zijn
Van slaep bevangen, 's nachts beguighlen tegens reden.[971]
Dees wolckschim huppelt bly in 't voorste der geleden,
Terght Turnus met geweer, en tart hem met veel schimp.
Prins Turnus hierop aen smijt toe naer dezen glimp[974]
Met zijne speer, die snort van verr': de schim wort vlugge,[975]
En keert zich om, en biet den Rutulier den rugge.
De Rutulier ontstelt gelooft door deze streeck
Dat vorst Eneas uit verbaestheit keerde en weeck,
En schept een ydle hoop: Eneas, hoe? waerheenen?
Verlaet het huwlijck niet, dat reede naer uw meenen
Al vast gesloten is. dees vuist begeert u ree
Te helpen aen het lant, het welck gy zocht door zee.
Dus roept hy, volght hem in, en schermt met blancken degen,[983]
En merckt niet dat zijn vreught slechts wint is, zonder zegen.[984]
By avontuur lagh, voor een steile en hooge rots,
Een schip heel vast gemaert aen d'oevers, groot en trots,
Waeruit een valreep hing. Osinius de koning
Van zijn Klusijnsche kust en hof en rijcke wooning
Was met dees kiel belant. de schim, aldus verbaest
In vorst Eneas schijn aen 't vlughten, valt met haest
Hierin, om 't bloedigh zwaert des vyants dus t'ontduicken.
Prins Turnus, even snel in 't volgen, acht geen struicken,
Noch hindernis, en vlieght den valreep op gestoort:[993]
Maer naulijx zet hy noch zijn voeten binnen boort,
Of Juno ruckt het tou in stucken, hem ten goeden,
En 't losgeruckte schip in tuimelende vloeden.
Eneas mist en zoeckt nu Turnus, slagh op slagh,[997]
Op dat hy tegens hem groothartigh kampen magh,
Brengt menigh krijghsman om in 't strijden, en ontmoeten.
Toen zagh de lichte schim, voor Turnus knie en voeten,
Naer geenen schuilhoeck om, maer zweefde snel om hoogh,
Zich mengende in een wolck en nevel uit zijn oogh.
Vorst Turnus wort terwijl van wufte dwarrelwinden,[1003]
In 't midden van de zee, en zonder lant te vinden,
Dus heene en weêr gevoert. onkundigh van zijn lot,
Ondanckbaer voor zijn heil, dat nederdaelt van Godt,
Ziet hy bedruckt te rugge, en heft zijn beide handen
Met zijne stemme om hoogh, daer 's hemels lampen branden:
Almaghtige Jupijn, heb ick dit lasterstuck
By u verdient, en woudt gy, tot mijn ongeluck,

969 *gaen*, meerv. in overeenstemming met *overleden; gaen zweven naer den schijn:* schijnen te zweven.
971 *beguighlen tegens reden:* (op redeloze, dwaze wijze) begochelen.
974 *glimp:* schim (bedriegelike schijngestalte).
975 *wort vlugge:* begint te zweven; (vgl. *Lucifer,* vs.1784).
983 *involgen:* volgen.
984 *zijn vreught:* zijn blijde hoop; *zonder zegen:* waaruit geen heil te verwachten is.
993 *gestoort:* vergramd.
997 *slagh op slagh:* telkens weer, onophoudelik.
1003 *wuft:* ongestadig, speels.

[721] ghy my zoo hardt straffen? waer worde ick vervoert? wat verliep[721]
[722] ick? Op wat wijze, of hoedanigh zal ick wederkeeren, na deze
[723] vlught? Zal ick wel weder de Laurentijnsche muren of legers[723]
[724] zien? Wat gaen die benden en soldaten nu aen, die my en mijne[724]
[725] standaerden zwoeren? die ick alle, o schennis, zoo schandelijck[725]
[726] in den uitersten noot liet steecken, en nu herwaert en derwaert
[727] zie loopen, en hoor hoeze, onder het sneuvelen, zuchten? Wat[727]
[728] zal ick doen? of wat aerde gaept nu wijt genoegh om my te ver-
[729] zwelgen? O winden, ontfarmt ghy u liever mijnes: ick Turnus[729]
[730] bidde u, voert vry het schip tegens klip, tegens rots aen: drijft
[731] het op wreede bancken en zantplaten, daer my geene Rutulen[731]
[732] nochte verdiende laster volgen. Aldus sprekende hollen zijn ge-[732732-33]
[733] dachten, nu herwaert, dan derwaert: of hy om zulck een schande
[734] uitzinnigh, zich met het spits van den degen wil doorrijgen, en
[735] het raeuwe lemmer door de ribben jagen: of zich midden in de[735]
[736] baren worpen; om aen het boghtige strant te zwemmen, en weder[736]
[737] tegens het geweer der Trojanen aen te gaen. Driewerf pooghde
[738] hy van beidts te bezoecken: driewerf hielt de groote Juno hem[738]
[739] tegen, en zette den jongelingk uit barmhartigheit neder. Hy drijft[739]
[740] voort, en de diepte doorsnijdende, wort, voor wint voor stroom,[740]
[741] naer zijn vader Daunus overoude stadt wechgevoert.[741]

[742] Maer ondertusschen begeeft zich Mezentius, op Jupiters aen-[+742]
[743] manen, al verhit naer den slagh, en rant de braveerende Teukren[743]
[744] aen. De Tyrrheensche heirspitsen rennen gelijckerhant toe, en[744]

[+][Randschrift:] *Ondertusschen geeft Mezentius zich in den slagh, en houdt de Tyrrhenen staen, gelijck een steenrots in zee al 't gewelt van winden en wateren:*

721 *vervoert:* heengevoerd; *wat verliep ick:* wat heb ik door mijn weglopen gemist; welke kansen heb ik mij (door deze ijdele achtervolging) laten ontgaan (Lat. *unde abii:* waar kom ik vandaan).
723 *legers* (castra): legerkamp.
724 *Wat gaen... aen:* wat moeten... beginnen.
725 *zwoeren:* trouw zwoeren; *o schennis:* o schande.
727 *en* (*die ick*) *hoor...:* en wier gesteen ik hoor, daar ze vallen op het slagveld (terwijl ik het gekerm der vallenden reeds meen te horen).
729 *mijnes,* genitiefvorm, die Vondel naast *mijner* en *mijns* gebruikt (Van Helten, § 110).
731 *wreet*, ter vert. van *saevus:* gevaarlik.
732 *laster:* smaad, schande.
732-33 allerlei gedachten jagen door zijn brein.
735 *het raeuwe lemmer*, lett. vert. van *crudum ensem; crudus* is hier bloedig (en dan dus prolepties), of meedogenloos.
736 *het boghtige strant:* litora curva.
738 *van beidts* (utramque viam): het ene en het andere plan; *bezoecken:* beproeven, ondernemen.
739 *nederzetten:* tot kalmte brengen.
740 *de diepte doorsnijdende* (alta secans): de zee klievend.
741 *naer... stadt:* naar Ardea (*Aen.* VII, r. 449).
742 *Mezentius* neemt Turnus' plaats in; Jupiter wil de onpartijdigheid betrachten en de Rutuliërs, nu van hun aanvoerder beroofd, een nieuwe leider geven.
743 *braveerend* (ovantes): jubelend over hun krijgssucces.
744 Dadelik snellen de Etruriërs *gezamenlik* toe, omdat zij in de eerste plaats reden hadden Mezentius te haten (vgl. *Aen.* VIII, r. 501-vlg.); vandaar: *met algemeenen wrock* enz.

[745] houden aen met algemeenen wrock, en schieten op eenen eenigen[745]
[746] man, of het hagelde. Hy staet, gelijck een steenrots, die tegens
[747] de razerny der stormwinden gekant, tegens de baren aengezet,[747]

745 *aenhouden:* aanvallen, aandringen op.
747 *gekant:* schrap staande; *aengezet*, exposta: blootgesteld.

My straffen dus gestreng? waer zal ick heenevaeren?
Wat kans verliep ick dus? hoe zal ick uit de baren
En op wat wijze weêr belanden na dees vlught?
Zal ick oock wederom de Laurentijnsche lucht
En muuren zien, of 't heir? wat gaen nu mijn soldaten
Mijn benden aen, die, my gezworen, zich verlaeten[1016]
Op mijne standerden, en ick te los en snoot,[1017]
O schennis, dus begaf, en in dien bangen noot
Liet eerloos steecken, daer zy hier en ginder vlughten,[1019]
En ick noch hoore hoe zy snevende verzuchten?
Wat ga ick aen? wat gront gaept wijt genoegh om my
Te zwelgen in zijn keele? ontfermt u mijnes vry,
O winden: hoort verhoort de bede van mijn lippen.
Voert Turnus met dees kiel recht toe op harde klippen,
Op eene wreede banck, en plaet, daer Rutuler
Noch geen verdiende smaet my volgen van zoo verr'.
Dus spreeckt hy midlerwijl de zinnen vreeslijck hollen,[1027]
Nu hier nu gins, beducht of hy, gelijck een dollen,[1028]
Zich met het spits van 't zwaert doorrijgen wil van smart,
En jaegen 't snedigh stael door zijne ribbe in 't hart,[1030]
Of midden in de zee zich worpen al verbolgen,[1031]
En, tegens 't boghtigh strant opklautrende, vervolgen
In 't harrenas de maght der Troischen op het velt.
Hy pooghde drywerf een van beide heel ontstelt[10341034]
Uit wanhoop aen te gaen: maer Juno neêrgesteegen
Houdt drywerf met gewelt hem in dat opzet tegen,
En keert den jongelingk uit mededoogenheit.
Hy drijft al voort, doorsnijt de diepte, en klaeght, en schreit,
En wort, voor wint, voor stroom, naer Daunus oude muuren
En vaderlijcke vest gevoert door Godts bestuuren.
Maer midlerwijl begeeft Mezents, op Jovis raet,
Verhit zich naer 't gevecht, en rant, als een soldaet,[1042]
De Troischen aen, die trots in 't open velt braveeren.
De heirspits van Tyrrene, als zy hem weêr ziet keeren,
Stoot toe gelijcker hant, en houdt afgrijslijck aen
Met een' gemeinen haet. zy schieten vast en slaen[1046]
Op eenen man alleen, van achter en van voren.
Hy staet, gelijck een rots, die tegens het verstooren[1048]
Der stormen staet gekant, en op het vlacke ruim[1049]

1016 *gezworen,* hier een volt. deelw. met actieve betekenis (mij trouw gezworen *hebbende*).
1017 voor *ick* is *die* (subject in vs. 1016) als object te denken.
1019 *daer:* terwijl (en die intussen (nu) naar alle kanten vluchten, terwijl ik me al verbeeld te horen...).
1027 *midlerwijl* (voegw.): terwijl.
1028 *beducht* moet hier wel betekenen weifelend; Halma geeft *beduchten:* twijfelen.
1030 *snedigh:* scherp.
1031 *verbolgen*, eerder te denken bij *hij* dan bij *zee*.
1034 *ontstelt;* vgl. *ontroert*, vs. 957 (buiten zich zelf van wanhoop).
1034 *een van beide:* zowel het ene als het andere voornemen.
1042 *verhit;* ardens.
1046 *gemein:* gemeenschappelik.
1048 *het verstooren:* de woede.
1049 *het vlacke ruim,* omschrijving voor de (onmetelike) zee.

*

[748] en in de wilde woeste vlackte uitstekende, al 't gewelt en de[748]
[749] dreigementen der lucht en zee, zonder zich eens te verreppen,
[750] uithardt. Hy velt Hebrus, Dolikaons afkomst, ter aerde, en Lata-
[751] gus, en Palmus, die vast voorliep: doch Latagus dreef hy met[751]
[752] eenen steen, en geweldigh stuck eener rotse voor den kop, recht in
[753] 't aenzicht; den tragen Palmus liet hy met zijn afgehouwe waede[753753]
[754] henetuimelen, en Lausus het harnas op de schouder leggen,[754]
[755] en den paerdestaert op den helm steken. Oock versloegh hy Evas,[755]
[756] den Frygiaen, en Mimas, Paris wederga en megezel, van Theano[756]
[757] ter weerelt gebroght, en aen zijnen vader Amykus gelevert, op[757]
[758] dien zelven nacht, toen de Koningin, Cisseus dochter, van een[758]
[759] fackel bevrucht, Paris baerde; Paris sneuvelde in zijn vaderlijcke[759759]
[760] stadt; het Laurentijnsche lant bewaert Mimas, wiens aenzicht[760760-61]
[761] onbekent bleef. En gelijck een wildt zwijn door 't gebit der honden[+761]
[762] afgedreven van de hooge bergen (daer de pijnboomrijcke Vesulus,[762]
[763] en het Laurentijnsche broeckmoerasch het lange jaren bescherm-[763]
[764] den, en met riet en ruighte voedden) na dat het in 't net geraeckt
[765] is, wel fors staen blijft, en de borstels opsteeckt, zonder dat iemant[765]
[766] het hart hebbe dit dier te genaken, of daer tegens in te varen;[766]
[767] maer elck veiligh van verre met schieten en roepen vast tiert:[767]
[768] eveneens is 'er niemant van allen, die op Mezentius met recht[768]
[769] verbittert zijn, zoo koen, om met den blancken degen toe te

[+] [Randschrift:] *en zwicht zoo luttel gelijck een wiltzwijn, dat in 't net verwert, slechts van verre besprongen wort*.

* TEKSTKRITIEK: r. 755 *den paerdestaert* is in de druk van 1659 vervangen door *de paerdepluim*. - 756 *wederga* is in dezelfde druk vervangen door *tijtgelijcke*. - 760-61 *het L. lant.... bleef* is in de druk van 1659 vervangen door: *Mimas, wiens aenzicht onbekent bleef*, rust in het L. lant (: *en gelijck* enz.); Lat.: ignarum Laurens *habet* ora Mimanta.

748 *uitstekende:* vooruitspringend.
751 *voorloopen* (Palmum fugacem): vluchten.
753 *met zijn afgehouwe waede* (poplite succiso); versta: met doorgesneden knieholte; voor *waede* zie *Mnl. Wdb.* en Kiliaen i.v.
753 *den tragen Palmus;* P. is *traag* geworden, belemmerd in zijn bewegingen door de hem toegebrachte slag; maar zie vs. 1059-60.
754 achter *Lausus* is *liet hy* te denken (aan Lausus schonk hij Palmus' wapenrusting).
755 *den paerdestaert* (vgl. de *Tekstkritiek*): de helmpluim.
756 *wederga* (aequalis, hier: gelijke in leeftijd); zie de *Tekstkritiek*, en de volgende regels.
757 *aen.... gelevert:* als zoon aan A. geschonken.
758 *de Koningin, Cisseus dochter:* Hecuba.
759 *van een fackel bevrucht* (face praegnans); vgl. *Aen.* VII, r. 354-55.
759 *sneuvelde;* Lat.: *occubat:* ligt onder de aarde.
760 *bewaert* (habet); vgl. de *Tekstkritiek*.
760-61 *het L. lant... onbekent bleef* is de vert. van: *ignarum Laurens habet ora Mimanta:* M. ligt als een onbekende in het Laurentijnse land (de zin vormt dan een tegenstelling met de voorafgaande: *Paris*...); Vondel zal *ignarum* als accusatief van betrekking hebben opgevat bij *ora* (meerv. van *os*) = gelaat; *ignarum ora:* onbekend wat betreft zijn gelaat.
761 *door 't gebit der honden* (morsu canum): door bijtzieke honden.
762 *daer:* terwijl; *de Vesulus:* bergtop in de Cottiese Alpen, (de Monte Viso), waarop de Po ontspringt.
763 *broeckmoerasch* (tautologiese samenst.): moeras.
765 *fors:* grimmig, kwaadaardig.
766 *of... varen:* of er op los te trekken, het aan te vallen.
767 *vast:* al maar.
768 *met recht;* vgl. *Aen.* VIII, r. 503-vlg.

[770] treden: zy tergen hem van verre met schichten en vreesselijck

Geplant is vast en pal, en in het woeste schuim[1050]
Hoogh uitsteeckt, al 't gewelt en dreigement en klateren
Van lucht en zee verduurt, oock zonder in de wateren
Zich eens te reppen. hy velt Hebrus neêr, een' zoon[1052-53]
Van Dolikaon, die hem voorquam al te schoon.[1054]
Hy velde oock Latagus in eenen torn ter aerde,[1055]
En Palmus, die vast liep, op dat hy 't lijf bewaerde:
Doch hy dreef Latagus met eenen zwaeren steen,
Een groot stuck steenrots, voor het hooft, en recht met een
In 't aenzicht: Palmus, door zijn traegheit veel te spade
Aen 't wijcken, liet hy met zijne afgehouwe wade
Ter aerde tuimelen, en Lausus 't wapentuigh[1061]
Op zijne schouders laên, en met de paertspluim ruigh
Den helm vercieren. hy trof Evas op den acker,[1063]
Een' rechten Frygiaen, en Mimas, Paris macker,
Van eene jaeren: van rampzalige Theaen[1065]
Ter weerelt voortgebroght, en weder onderdaen[1066]
Zijn' vader Amykus gelevert, op deze uure,[1067]
Als Priams Hekuba, grof zwanger van natuure,[1068]
De fackel Paris baert: dees sneefde in 's vaders stadt:
Maer in 't Laurentsche lant rust Mimas, zonder dat
Zijn aenzicht wort gekent. gelijck de schrick der landen,
Een everzwijn, gejaeght, door wreet gebit en tanden
Der honden, van 't geberght, [daer Vesulus, in 't gras
En dichte pijnboombosch en Laurentijnsch moerasch,
Het deckte, jaeren langk met riet en ruighte voedde,][1075]
In 't looze net geraeckt, heel fors, op zijne hoede,
Zich omkeert, en den rugh heel ruigh met borstlen spitst,
Zoo vreeslijck dat geen man, van yver aengehitst,[1078]
Het hart heeft om dit dier met errenst te genaecken,[1079]
Of in te vliegen; maer een ieder past te raecken[1080]
Met schieten, en geschreeu, in veiligheit van verr':
Aldus is niemant hier, in al dien hoop, die dar,[1082]
Hoe fel hy oock met recht is op Mezents gebeeten,
Hem toetreên met den dolck of 't zwaert, van wraeck bezeten.[1084]

1050 *pal:* onwrikbaar.
1052-53 *oock.... reppen:* onbeweeglik.
1054 *die.... schoon:* die als een gemakkelik te vellen tegenstander zich voor zijn ogen vertoonde (van de schone kans om deze vijand te vellen maakte hij aanstonds gebruik).
1055 *in eenen torn:* in één heftige aanval (vgl. *Aen.* IX, vs. 672).
1061 *'t wapentuigh* (arma); hier: de wapenrusting, het harnas.
1063 *den acker:* het slagveld.
1065 *rampzalig* staat niet bij Vergilius; Vondel zal Th. rampzalig noemen, omdat haar zoon de dood op het slagveld vindt.
1066 *onderdaen,* bijv. nw.: als onderdanige, gehoorzame echtgenote.
1067 *op deze* (dezelfde) *uure* is te verbinden met *voortgebroght*(vs. 1066).
1068 *grof zwanger van natuure:* een vrij omslachtige omschrijving voorzwanger.
1075 *decken:* schuilplaats bieden.
1078 *vreeslijck:* vreeswekkend; ontzag inboezemend; *yver:* strijdvuur, jachtvuur (... dat niemand, hoe hij ook geprikkeld wordt door de hartstocht der jacht).
1079 *met errenst genaecken:* een ernstige, vastberaden aanval doen op.
1080 Bij *invliegen:* (aanvliegen, losstormen), hoort *dit dier* als object (vgl. 1084 *hem toetreên*); wij gebruiken nu een bepaling met *op; passen te:* zijn best doen om te....
1082 *dar:* durft.
1084 *wraeck:* wraakzucht.

Zy tergen hem van verr' met schichten, en getier.

[771] getier. Maer hy verwachtze onversaeght van alle kanten, knerst[771-72]
[772] op zijn tanden, en schut de speeren op den rugh af. Akron, een
[773] Grieck, was van Koritus oude grenzen komen vlughten, en liet[773]
[774] zijn huwelijck onvoltrocken. Zoo dra Mezentius hem van verre[+]
[775] zich midden onder de troepen zagh mengen, met zijn scharlaken-[775]
[776] roode pluimaedje, en het purperen veltteken zijner verloofde bruit;[776]
[777] scheen de wreedaert een afgevaste leeuw, die van dollen honger
[778] aengedreven, menighmael door de ruime stallen loopt snuffelen,[778]
[779] en by geval een vlughtige geit, of hart met groote hoornen op-[+779]
[780] doet, vervaerlijck gaept, het hair overendt zet, graegh naer zijnen[780]
[781] roof grijpt, boven op 't ingewant leggen gaet, en zijnen grimmen-
[782] den muil met het vuile bloet afspoelt: zoo rustigh ruckt Mezen-[782]
[783] tius tot den drang der vyanden in. D'ongeluckige Akron wort
[784] nedergehouwen, en den geest gevende, smijt met zijne hielen[784-85]
[785] tegens den zwarten gront aen, en verft de gebroke schichten met[785]
[786] zijn bloet. De zelve wreedaert acht het niet de moeite waert den[786]
[787] voorvlughtigen Orodes te vellen, of van achter met een spiets[787-89]
[788] te wonden. Toen Orodes hem bejegende, liep hy 'er op in, en
[789] vocht voor de vuist. Orodes was loozer, doch niet zoo bedreven[789-90]
[790] om met geweer te spelen. Toen Mezentius hem onder zijn voeten[790-91]
[791] en het punt der speere had, zeide hy: daer leit Orodes, die zoo

[+][Randschrift:] *Toen hy Akron zagh, geleeck de wreedaert eenen hongerigen leeuw,*

[+][Randschrift:] *die geit of hart aenrant*.

771-72 *Maer.... af;* in de nieuwere uitgaven van de Aeneïs worden de verzen waarvan deze woorden de vert. zijn, zò verplaatst, dat ze aansluiten bij de woorden: *elck... vast tiert* (767); ze hebben dan nog betrekking op het wilde varken; *verwacht... van alle kanten* is dan weer te geven door: maakt dreigend naar alle kanten front (en schudt zich de speren van de rug).

773 *Koritus;* Corythus (het tegenw. Cortona), stad in Etrurië, die lang onder Griekse heerschappij heeft gestaan; vandaar: Akron, *een Grieck; van Koritus oude grenzen:* uit het gebied van het oude C.; .... *komen vlughten;* A. was - buiten medeweten van zijn bruid - mee ten oorlog getrokken (infectos linquens profugus hymenaeos); zie vs. 1089-90, die Vergilius' bedoeling geheel onjuist weergeven.

775 A. was *diep* (longe) in de vijandelike gelederen (in de rijen van Turnus' mannen) doorgedrongen en bracht die in verwarring; Vondel heeft de Lat. tekst niet volkomen begrepen; *van verre* de vert. van *longe*, is geheel mis (hunc ubi miscentem longe media agmina vidit).

776 *het purperen veltteken* is de vertaling van *ostrum:* een purpergewaad; *zijner verloofde bruit*, lett. vertaling van: coniugis pactae.

778 *door de ruime stallen* (peragrans *stabula alta*) is onjuist; rondom de hoge (afgeheinde) bosweiden.

779 *by geval:* toevallig.

780 *gaepen:* de muil opensperren; *graegh:* gretig, gulzig.

782 *rustigh* (alacer): met onstuimige moed.

784-85 *smijt... aen;* vgl. r. 453-54 en vs. 622.

785 *de gebroke schichten;* de schacht van de speer breekt onder het gewicht van de vallende Akron.

786 *de zelve:* dezelfde.

787-89 Vondel heeft Vergilius' bedoeling niet begrepen: Mezentius die het onwaardig vindt een vluchteling in de rug te treffen, haalt O. eerst in en plaatst zich, als hij hem is voorgekomen, recht voor hem om man tegen man te kunnen vechten (zie r. 789 *voor de vuist*).

789-90 De vert. is onjuist; Vergilius zegt: hij (Mezentius) was overwinnaar niet door list, maar door zijn dapperheid in de strijd; zijn meesterschap in de wapenen; *met geweer spelen:* de wapens hanteren.

790-91 Vergilius zegt: Toen sprak M., terwijl hij de voet op de verslagen vijand zette en de speer, waarmee hij hem had doorboord, vasthield.

[792] hoogh in zijn wapen, en een ontzaghelijck lidt van 't heir was.[792]
[793] De mackers hier op volgende, roepen vrolijck; Iö Pean: maer[793]
[794] Orodes zeit al stervende: wie ghy zijt, ick zal niet ongewroken
[795] blijven, nochte ghy u niet lang over deze zege verheugen: ghy[795]

792 *hoogh in zijn wapen* (altus: geweldig): fier, hoovaardig; vgl. r. 185; *een ontzaghelijck lidt van 't heir* (pars belli haud temnenda); vgl. r. 476-77.
793 *volgende* (secuti): antwoordend; *Iö Pean:* een jubel- of overwinningskreet; vgl. *Aen.* VI, r. 695 en vs. 1117.
795 *nochte... niet;* dubb. ontk.

Maer hy verwachtze alom, en knarst, gelijck een dier,[1086]
Heel fors en onvertsaeght op zijn gebit, en tanden,
En schut met moedt, terwijl hem niemant aen durf randen,
De speeren op zijn' rugh. heer Akron quam'er uit
Out Koritus gevloôn, afkeerigh van zijn bruit.[1090]
Zoo dra Mezents hem ziet, met zijn scharlake veêren
En 's bruits veltteken, schoon van purper, triomfeeren,
In 't midden van den troep, gelijckt dees wreede een' leeu,
Die afgevast, en, dol van honger, met geschreeu
Wort aengevoert, en graêgh door stallen, en gehuchten[1095]
Loopt snuffelen, en by geval een geit ziet vlughten,
Of een geweldigh hart, dat groote horens draeght,
Naer zijnen adem hijght, heel moede, en afgejaeght.
Hy brult, en gaept, en zet de haeren overende,
Grijpt fel naer zijnen roof, ten troost in deze elende,[1100]
Valt neêr op 't ingewant, en wascht, naer zijnen wensch,
Gebit en muil in 't bloet. zoo rustigh ruckt Mezens
Oock in den dicken drang des vyants heene en weder.
Rampzalige Akron wort doorschoten, en stort neder,
Die, door een wonde in 't bloet opgevende zijn ziel,[1105]
Den zwarten gront smijt met den spartelenden hiel,
Den ongebroken schicht doorverft met vloeiende aêren.[1107]
De zelve wreedaert acht niet waerdigh voort te vaeren,[1108]
Om den voortvlughtigen Orodes te verslaen,
Of met een spietse hem van achter toe te gaen.[1110]
Orodes, die Mezens ontmoete met den degen,
Liep vierigh toe, en hielt voor 's hants den vyant tegen.
Mezents was niet zoo loos, maer beter op geweer
Gestelt. toen hy hem nu had onder zijne speer
En voeten, sprack hy fors: daer leght hy nu rechtschapen,[1115]
Die een ontzaghlijck lidt van 't heir, en in zijn wapen
Zoo hoogh was. ieder roept triomf, zoo luid hy kan:
Maer forsse Orodes zeght in 't sterven: groote man,
Hoe groot gy zijt, ick zal niet ongewroken sterven.
Eerlang zult gy de vreught van deze zege derven.

1086 *dier:* wild dier.
1090 *afkeerigh van zijn bruit* en het dragen van *'s bruits veltteken* zijn moeilik met elkaar overeen te brengen (vgl. de proza-vert.); *'s bruits*, vgl. Van Helten; §65.
1095 *aengevoert:* aangedreven; *graêgh:* (samengetrokken uit een vorm met intervocaliese *d*): belust op buit.
1100 *deze elende:* deze kwellende honger.
1105 vgl. vs.742-43.
1107 *den ongebroken schicht;* ongebroken is een onjuiste vertaling van (tela) *infracta* (vgl. de proza-vert. die goed is, en *Aen.* IX, r. 533 met aant.).
1108 *waerdigh:* de moeite waard? (maar vgl. de aant. bij de proza-vert.).
1110 of hem te achterhalen met de werpspies.
1115 *fors:* grimmig; *rechtschapen:* zoals 't behoort; vgl. vs. 1167; naar hij verdient; het woord nadert tot een (in overmoed gesproken) versterkingsformule.

[796] hebt het zelve einde te verwachten, en zult 'er haest mede toe[796-97]
[797] leggen. Mezentius hem niet zonder verbitteringe toegrenikende,
[798] antwoorde: sterf nu hene: der Goden vader en Koningk der[798]
[799] menschen maecke het met my, zoo 't hem gevalle. Dit zeggende
[800] trock hy den schicht uit het lijf. Een harde doot en yzeren vaeck[800]
[801] luicken zijn oogen, en hy sluit zijn gezicht, om eenen eeuwigen[801]
[802] nacht te rusten. Cedikus verslaet Alkathous; Sakrator Hydaspes;[+802]
[803] Rapo Parthenius, en den overstercken Orses; Messapus Klonius,
[804] en den Lykaonischen Erikates; gene komt met zijn onbetoombaer[804]
[805] ros op d'aerde te sneuvelen; dees als een voetknecht te voet[805]
[806] vechtende. De Lycische Agis trat tegens Valeer aen, die, niet vremt[806]
[807] van zijner voorvaderen vromicheit, hem evenwel onder kreegh:[807]
[808] Salius holp Atronius; en Nealces, op worpschicht en boogh af-[808]
[809] gerecht, Salius van kant. Alree vereffende het zwaer gevecht den[+809]
[810] rouw, en de dooden van wederzijde: overwinners en verwonne-[810]
[811] lingen vielen te gelijck aen, en weken te gelijck; en geen van beide
[812] wist van vlughten. De Goden, in Jupijns hof, erbarmen zich over[+]
[813] d'ydele wraeck van beide de partyen, en dat sterfelijcke menschen[813]
[814] in zulck een zwaericheit steken. Venus zit aen d'eene, Juno, Satur-
[815] nus dochter, aen d'ander zijde, elck voor de zijnen bekommert.
[816] De bleecke Tisifone raest midden onder zoo vele duizenden.[+816]
[817] Maer d'ontheisterde Mezentius drilt vervaerlijck zijne spiets, stapt[817]
[818] over het velt hene, zoo groot als Orion, die te voet, midden in[818]
[819] het diepste water van Nereus, den wegh doorsnijdende, met[819]
[820] zijne schouderen boven de golven uitsteeckt; of eenen bejaerden[820-21]
[821] esscheboom van het hoogh geberghte mebrengende, langs d'aerde

[+][Randschrift:] *Het gaet 'er onderling op een moorden,*

[+][Randschrift:] *met een gelijcke kans*.

[+][Randschrift:] *De Goden ontfarmen zich des*.

[+][Randschrift:] *Tisifone raest onder de geleden, en Mezentius stapt over het velt, zoo groot gelijck Orion in zee, of op d'aerde*.

796-97 *en zult 'er haest mede toe leggen:* en zult spoedig eveneens op het slagveld neerliggen.
798 *sterf nu hene* (nunc morere); vgl. r. 652.
800 *yzeren vaeck:* (slaap) ter vertaling van *ferreus somnus*.
801 *zijn gezicht* (lumina): zijn ogen.
802 *verslaen:* doden (obtruncare).
804 *den Lykaonischen Erikates;* versta: Ericetes, de zoon van Lycaon (vgl. de vert. in verzen, vs. 1133).
805 *sneuvelen:* vallen.
806 *Lycië:* landschap in Klein-Azië; *aentreden tegens:* lostrekken op; *niet vremt van:* niet verstoken van, niet ontaard zijnde van.
807 *vromicheit:* dapperheid; *onder krijgen:* neerslaan, vellen.
808 *Atronius;* de lezing van de moderne uitgaven van Vergilius is: *at Thronium* Salus enz.
809 *vereffende den rouw*; lett. vert. van (iam gravis) *aequabat luctus* (et mutua Mavors funera): de verliezen waren aan beide zijden even zwaar.
810 *overwinners... aen;* Vergilius bedoelt: die nu overwinnaar is en doodt, wordt aanstonds overwonnene en stort dood ter aarde. (Vondel heeft *ruebant:* stortten neer, beten in 't zand vertaald door *weken* en *caedebant,* velden, door vielen aan).
813 *d'ydele wraeck:* de nutteloze verbittering; *nutteloos*, omdat de uitslag van de strijd toch reeds door het noodlot is vastgesteld.
816 *Tisiphone:* een der wraakgodinnen; vgl. *Aen.* VI, r. 595; *raezen:* woeden.
817 *ontheisterd* (turbidus): buiten zich zelf van woede.
818 *Orion:* zoon van Poseidon, een geweldige reus; ook genoemd als jager (zie *Aen.* I, 569).
819 *het diepste water van Nereus:* het diepst van de zee; *doorsnijdende:* scindens.
820-21 *eenen bejaerden esscheboom*, lett. vert. van: *ornum annosam; mebrengende*, wel als wandelstaf (vgl. voor het slot van de zin *Aen.* IV, r. 224).

Verwacht een zelve doot: gy raeckt wel haest in 't zant.
Mezents, niet zonder toorne, hem onder d'overhant[1122]
Belachende, antwoort: sterf nu zonder lijfsverschooning.[1123]
Der Goden vader, en der menschen vooght en koning
Zal 't met my schicken, zoo 't zijn Godtheit best belieft.
Zoo spreeckt hy, treckt den schicht en 't punt uit, dat hem grieft.[1126]
Een harde doot en vaeck van yzer luicken d'oogen,
Van eenen duistren nacht in eeuwigheit betogen.
Alkathoüs gevoelt den slagh van Cedikus.
Sakrator velt Hydasp: helt Raep Parthenius,
En Orses, fors en sterck: Messapus velt twee grooten
Ter neder, Klonius, en Erikaet, gesproten
Uit Lykaonje: dees, een voetknecht, sneeft te voet,
En d'ander storte met zijn paert, wiens overmoedt[1134]
Zich met geen montgebit liet stieren, en berijden.
De Lycische Agis zocht Valeer, die, vroom in 't strijden,[1136]
Geensins ontaerde van der oudren vroomicheit,
Van wien hy voor de vuist in 't zant wort neêrgeleit.[1138]
Atronius geraeckt door Salius om 't leven.
Nealces, op den schicht en fixen boogh bedreven,
Holp Salius van kant. de heiren, dus aen een,[1141]
Vereffnen van weêrzy de doôn, en oorloghsween,
En rou door 't zwaer gevecht. verwinner en verwonnen
Verhitten, komen fel elckandere aengeronnen,[1144]
En wijcken te gelijck, en geen van beide weet
Van vlughten. 't hemelsch hof ontfermt zich om elcks leedt,
En over d'ydle wraeck, is droef, van wederzijden
De sterflijckheên te zien in zulck een' last en lijden.[1148]
Vrou Juno houdt de rechte, en Venus d'andre hant,[1149]
Elck angstigh voor zijn bloet. Tisifone met brant[1150]
En fackel raest in 't hart van duizenden, vervaerlijck[1150-51]
En dootsch. Mezentius ontheistert, als een baerlyck[1152]
Tyran, drilt schrickelijck zijn spiets, en stapt langs 't velt,
Als groote Orion, die te voet, daer 't zeeschuim zwelt,
In Nereus diepe kolck den vloet klooft ongedolven,[1155]
En zijne schouders heft noch hooger dan de golven;
Of een' bejaerden esch van 't hoogh geberghte brengt,

1122 *toorne, hem* is te verbinden tot twee lettergrepen; *onder d'overhant:* als overwinnaar.
1123 *zonder lijfsverschooning:* zonder dat u het leven geschonken wordt; zonder pardon.
1126 *hem:* Orodes; voor dit *grieven* zie men o.a. *Aen.* I, vs. 512.
1134 *overmoedt:* vurigheid.
1136 *vroom:* dapper.
1138 *voor de vuist:* in een handgemeen.
1141 *dus aen een:* in dit gevecht van man tegen man; zo vlak op elkaar staande.
1144 *verhitten:* (ont-)vlammen van verbitterde strijdlust; *elckandere;* weer een object zonder voorzetsel; vgl. vs. 1080, 1084, 1190.
1148 *de sterflijckheên:* sterfelike mensen.
1149 *houden:* het houden met (Juno staat met haar sympathie aan de ene zijde).
1150 *voor zijn bloet:* voor de partij, die haar liefde heeft; *zijn* congruerend met een als mannelik (neutraal) gedacht *elck* (vgl. ook de proza-vert.).
1150-51 *met brant en fackel:* met een brandende fakkel (het attribuut der Furiën).
1152 *dootsch:* met doodsbleek gelaat.
1155 *ongedolven:* zonder onder het water bedolven te worden.

*

[822] voortstapt, en zijn hooft in de wolcken steeckt. Zoo vreesselijck[822]
[823] quam Mezentius hier gewapent aenstappen. Eneas in het tegen-[+]
[824] deel hem in eenen langen troep vernemende, zet zich schrap om[824]
[825] dezen te bejegenen: d'ander zwicht niet, en zijnen groothartigen[825]
[826] vyant inwachtende, houdt stant, zoo zwaerlijvigh als hy is; en by[+826]
[827] het oogh afmetende, hoe verre een speer kan toereicken, zeit:
[828] mijn hant verstrecke my een Godt, en dees stang begunstige nu[828]
[829] mijnen toelegh, dat ick hem wis magh nemen: o Lausus, ick be-[829-31]
[830] loof u den roof, dien ick den roover van 't lijf zal rucken, en de
[831] zegetekens van Eneas zelf aen te trecken. Zoo sprack hy, en smeet
[832] van verre de speer, datze snorde: maer heure vaert stuite op den[+832]
[833] beuckelaer af, en zy priemde van verre den braven Anthor, tus-
[834] schen de zijde en het gedarmte: Anthor, Herkules megezel, die[834]
[835] van Argos gezonden, Evander aenhing, en zich in een Italiaensche[835]
[836] stadt nedersloegh. D'ongeluckige stortte van den scheut, op eenen
[837] anderen gemunt, sloegh zijn gezicht ten hemel, en docht in het
[838] sterven noch aen zijn lieve stadt Argos. De godtvruchtige Eneas[+]
[839] smeet toen een speer, die gingk door den bollen schilt, drie dick[839-40]
[840] van koper, door het linnen voeder, een werck drie dick met stiers-
[841] leder bezet, diep in zijn eechenisse zitten; doch zy kon niet verder.[841]
[842] Eneas verheught, overmits hy het bloet des Tyrrheeners ziet,[+]
[843] ruckt haestigh het zwaert uit de scheede, en verhit van gramschap,
[844] vaert hem toe, die vast schudt en beeft. Lausus dit ziende, ver-[844]
[845] zuchte zwaerlijck uit liefde tot zijnen waerden vader, en de tranen
[846] biggelden langs zijne kaecken. O gedenckwaerdige jongelingk,[846]

[+][Randschrift:] *Eneas zoeckt hem:*

[+][Randschrift:] *d'ander verwacht Eneas,*

[+][Randschrift:] *worpt den Trojaen een speer naer 't lijf, en priemt Anthor.*

[+][Randschrift:] *Eneas past Mezentius beter te raecken,* In het Randschrift bij r. 838. *passen:* zorgen.

[+][Randschrift:] *en vaert den gewonden met den degen in, dies Lausus*

* TEKSTKRITIEK: r. 824 *langen* is in 1659 vervangen door: *grooten* (in agmine *longo*). - 827 *zeit* is in dezelfde druk vervangen door: *zeght deze*.

822 *vreesselijck:* schrikwekkend.

824 *in het tegendeel:* hier een onjuiste vertaling van *contra:* Aeneas, hem ziende in het lange gelid (der vijanden), maakt zich gereed om *tegen* hem op te trekken; vlg. de vert. in verzen, vs. 1160-61.

825 *groothartig* (magnanimus): heldhaftig.

826 *houdt stant... is* (mole sua stat): stelt zich in zijn volle zwaarte in postuur.

828 beter is: deze hand en deze speer, die ik zwaai, mogen zij mij bijstaan, als God (Mezentius is een godlochenaar).

829-31 *o Lausus... aen te trecken;* Vondel heeft de Lat. tekst niet geheel begrepen. Mezentius zegt: Lausus, u zal ik wijden tot een zegeteken van mijn overwinning op Aeneas, door U te omhangen met de wapenbuit, die ik deze rover van het lijf zal rukken (M. wil *niet aan de Goden* de oorlogsbuit als trophee wijden; zie voor dàt gebruik o.a. *Aen.* XI, r. 46-vlg.); versta: ik leg de belofte af, dat ik u zelf.... zal aantrekken.

832 *stuite.... af;* de speer schampt af op Aeneas' schild, neemt een andere richting en treft de *dappere* Anthor.

834 *gedarmte,* ter vert. van *ilia:* buik, onderbuik

835 versta: die, uit Argos (stad en landschap in de Peloponnesus) getrokken, zich aangesloten had bij Evander.

839-40 *door den bollen schilt, drie dick van koper:* door het gewelfde schildvlak, samengesteld uit drie lagen koper (waarop volgde een laag linnen, als *voering;* en daaronder drie lagen leer; vgl. Vondels vert. in r. 840).

841 *eechenisse:* lies.

844 *hem,* datief.

846 *gedenckwaerdig* (memorande): waard om in de herinnering der mensen te blijven leven.

[847] gewisselijck ick zal (zoo de volgende eeuwen zulck een treffelijck[847]

847 *zulck een treffelijck stuck;* nl. de redding van deze goddeloze vader door zijn edele zoon.

Langs d'aerde stapt, en 't hooft in zwerck en wolcken mengt:
Zoo vreeslijck quam Mezents hier blanck geharnast treden.[1159]
Eneas, zijn party, hem kennende aen de schreden,[1160]
In eenen langen troep, zet flucks zich zelven schrap,
Om hem t'ontmoeten, en Mezents verzet geen' stap,
Noch zwicht niet, maer houdt stant, zoo groot hy is in krachten,
Om dien groothartigen hooftvyant in te wachten,
En, meetende af by 't oogh hoe verr' een speerscheut reck',
Zeght: dat mijn hant my nu een Godt en schutsheer streck':
Dees stange treff' mijn wit, en raecke hem rechtschapen.[1167]
O Lausus, ick beloof u hier den roof, het wapen,
Dat ick dien roover voort zal rucken van zijn lijf,
De zegetekens van Eneas, kout en stijf
Ter aerde neêrgevelt, grootmoedigh aen te trecken.[1171]
Zoo sprack hy, smeet een speer, zoo verre als die kon recken,[1172]
En snorren; maer heur vaert stuite op den beucklaer af:
Noch priemtze in dezen scheut den braven Anthor straf[1174]
En dootlijck, tusschen 't weeck gedarmte, en zijne zijde,
Den braven Anthor, die met Herkles ging ten strijde,
En nu, van Argos hier gestiert in dezen noot,
Evander aenhing, en zich in een stadt in groot
Italje nedersloegh. hier quam hy, met de punte
Der speer geschoten, die het op een' ander munte,
Op 't velt te sneven, sloegh zijne oogen naer de locht,
Als hij noch stervende aen zijn lief Mycene docht.[1182]
Godtvruchte Eneas smeet met eene speer weder,
Die, door den bollen schilt, dry dick met stiereleder
Bezet, dry plaeten dick van koper, door het voêr
Van linnen, d'eechenis bereickte in dit rumoer,[1186]
En bleef'er vast gehecht, doch kon niet dieper dringen.
Eneas staet verheught, zoo dra hy bloet ziet springen
Uit des Tyrreeners lijf, ruckt flux den degen uit,
En vaert verhit en gram hem toe, en vlamt op buit.
Mezents begint van schrick te schudden, en te beven,
En Lausus, die dit ziet, uit liefde en angst voor 't leven
Des vaders, zuchte zwaer. de traenen rolden neêr[1192-93]
Langs zijne kaecken. och, het jeughdigh hart is teêr.
O eedle jongelingk, wel waerdigh in gedachten
Te blijven [zoo men dit geloovens waert zal achten,

1159 *blanck:* blinkend.
1160 *party:* tegenpartij, tegenstander.
1167 *rechtschapen:* op een afdoende wijze; door en door, vgl. *Aen.* IX, vs. 605.
1171 *grootmoedigh:* als fiere overwinnaar.
1172 *recken:* reiken, dragen.
1174 *noch:* toch .... nog; *straf:* met kracht.
1182 *Mycene:* hoofdstad van Argolis (Argos).
1186 *rumoer:* strijd-rumoer, strijd; of moet men denken aan de *met geweld* door de verschillende schildlagen heenbrekende speer?
1192-93 *voor 't leven des vaders,* in overeenstemming met de Lat. wijze van uitdrukken (cari *genitoris* amore).

*

[848] stuck geloofwaerdigh achten) hier d'oirzaeck van uwe harde doot,
[849] nochte u, nochte uwe heerlijcke daden niet verzwijgen. Mezentius[849]
[850] aldus vast zijnde, trock vruchteloos zijnen voet te rugge, en weeck,[850]
[851] en sleepte zijn vyants schicht met den beuckelaer na. Lausus
[852] schoot toe, en mengde zich onder het geweer van hun beide:[852]
[853] en was alree onder Eneas zwaert gekomen, opgeheven om toe te[+853853-54]
[854] slaen, het welck hy verzette en belette: waer op zijn mackers[854854-56]
[855] luide begosten te roepen, naerdien de vader van zijn zoons schilt
[856] beschut, den slagh ontgingk: en zy smeten vast met schichten,
[857] en beledighden hunnen vyant van verre met schieten. Eneas[857]
[858] vaert voort, onder beschuttinge van schilt en degen. En gelijck,[+]
[859] wanneer het regent en hagelt, dat het klatert, alle ackermans en
[860] huislieden te velde uitvlieden, en de reizende man de regenvlaegh
[861] veiligh op een slot, of aen d'oevers van eenen vliet, of onder 't[861]
[862] gewelf eener hooge steenrotse ontschuilt, om zoo ras de zon weder
[863] doorbreecke elck zijnen gangk te gaen: Eneas alzoo aen alle kan-[+863]
[864] ten van schichten overstulpt, terwijl hy d'oorlooghsbuy afschut,[864]
[865] houdtze allen staen, en begraeut Lausus, en dreight Lausus: wat[865]
[866] bestaet ghy boven uw vermogen? waerom loopt ghy in uw doot?[866]
[867] Uw godtvruchtigheit bedrieght uw reuckeloosheit. D'uitzinnige[867867-68]
[868] Lausus braveert even stout, en de Dardaensche Vorst wort nu
[869] oploopender en feller; en de Schickgodinnen spinnen nu Lausus[869]
[870] draet voort af: want Eneas drijft het zwaert met maght den jon-

[+] [Randschrift:] *den vader ontzet*.

[+] [Randschrift:] *Eneas vaert voort, beschut van schilt en degen, gelijck, in eenen plasregen of hagelbuy, d'ackerluiden in een slot of rotse schuilen*.

[+] [Randschrift:] *Eneas van overal bestreden, begraeut en dreigt Lausus, die even stout braverende, het zwaert in 't lijf krijght,*

* TEKSTKRITIEK: r. 849 *niet* is in de druk van 1659 uitgelaten.
849 *nochte... niet;* dubb. ontk.
850 *aldus vast zijnde* (nl. vast aan de speer van Aeneas) ter vert. van *illigatus:* belemmerd in zijn bewegingen: *vruchteloos* is de vert. van *inutilis:* niet meer in staat om te vechten.
852 *en mengde...;* versta: en wierp zich tussen de beide strijdenden.
853 *onder Eneas zwaert;* nl. met zijn schild.
853-54 *om toe te slaen:* om Mezentius de dodelike slag toe te brengen.
854 *verzetten* (sustinere): tegenhouden, afweren; vgl. *Aen.* V, r. 483.
854-56 *waerop... ontgingk;* Vondels vert. is onjuist: zijn makkers komen al schreeuwende aanzetten, *opdat* intussen de vader, beschermd door zijn zoons schild *zal kunnen vluchten* (Lat.: *dum...* abiret).
857 *beledighen* (proturbare): last veroorzaken, overlast aandoen.
861 *veiligh op een slot* is de vert. van *arce tuta:* in een veilige schuilplaats (de volgende woorden dienen als *nadere verklaring* te worden opgevat).
863 *alzoo* (op diezelfde wijze, evenzo) knoopt vast aan *gelijck,* r. 858.
864 *overstulpt:* overstelpt; *d'oorlooghsbuy* loopt in de vergelijking parallel met de regen- en hagelvlagen in r. 859-60.
865 *houdtze allen staen* is een niet gelukkige vertaling en past minder goed in de vergelijking; Latijn: sic obrutus undique telis Aeneas nubem belli, dum detonet omnis, sustinet: evenzo doorstaat Aeneas, overstelpt door een dichte hagel van pijlen (werpspiesen), deze oorlogsbui, tot ze geheel zal zijn uitgewoed (en snauwt L. toe).
866 *wat... vermoghen:* hoe komt gij zo vermetel te ondernemen wat uw kracht te boven gaat.
867 *godtvruchtigheit,* ter vert. van *pietas,* hier: vaderliefde (uw liefde tot uw vader verleidt u tot roekeloosheid).
867-68 *d'uitzinnige... stout:* Lausus, in zijn verdwazing, verliest daarom zijn vermetele overmoed niet; *de Dardaensche vorst:* Aeneas.
869 (hij) *wort oploopender:* zijn toorn wast.

[871] gelingk midden in 't lijf, tot het gevest toe: het punt des dreigen-[871]

871 Vondels vert. is onjuist; Vergilius zegt: en de zwaard-(degen-) punt ging door het schild, een (te) licht afweerwapen voor hem, die zo 'n dreigende houding durfde aannemen, en door zijn tunica....

En in der daet gebeurt,] by d'aenstaende eeu en tijt,[1197]
'k Zal d'oirzaeck van uw doot, en uwen bangen strijt,
Uw heerelijcke daet noch u geensins verzwijgen.
Mezents, dus vast gehecht, treckt vruchtloos, onder 't hygen,
Den voet te rugge, en wijckt, en sleept des vyants schicht
Met zijnen beucklaer na, dies Lausus, snel en licht,[1202]
Nu toeschiet, mengt zich in 't geweer van deze beide,
En was al, op dat hy de heete kampers scheidde,
Eneas onder 't zwaert gekomen, 't welck alree
Geheven was, om toe te treffen met zijn sne,
Het welck de zoon hier door verhinderde en belette.
De mackers volgen hem al roepende, en elck zette
Een keel op, naerdemael de vader onderstut,
En van den schilt des zoons ter goeder uur beschut,
Den slagh des doots ontgingk. zy smijten vast met speeren,
Beledigen van verr' den vyant, dienze keeren,
En schieten op hem toe. Eneas onvervaert
Ruckt vierigh voort, beschut van beuckelaer, en zwaert:
En eveneens gelijck, wanneer de regenvlaegen
En hagelbuien met gebulder d'ackers plaegen,
Alle ackermans en 't volck op 't velt ten velde uit vliên,
De reizende de vlaegh, komt hy een slot te zien,
Op 't hooge slot ontduickt; of aen de waterkanten,
Of onder klipgewelf, met zijne reisverwanten,[1220]
In veiligheit ontschuilt, om daetlijck, als het licht
Weêr doorbreeckt, als voorheen te volgen hunnen plicht:
Eneas eveneens, aldus aen allen enden[1223]
Van schichten overstulpt, terwijl hy d'oorloghsbenden
En buien schut, en keert, houdtze al te gader staen,
Begraeut'er Lausus, dreight'er Lausus, en houdt aen:[1226]
Wat onderwint gy u? dit 's boven u vermogen.
Wat loopt gy in uw doot, en rent haer onder d'oogen?
Uw reuckloosheit bedrieght hier uw Godtvruchtigheit.[1229]
De dolle Lausus blijft braveeren, schermt en zweit.[1230]
De Troische koningk wort oploopender, en feller.
De strenge Schickgodin spint Lausus draet veel sneller
Voort af. Eneas drijft het bloedigh slaghzwaert stijf[1233]
Den trouwen jongelingk in 't midden van het lijf,
Wel diep tot aen 't gevest. het punt van 's dreigers degen

1197 *gebeurt:* gebeurd, verl. deelw.
1202 *dies:* weshalve, waarop; *licht:* met de gemakkelikheid van beweging, aan de jeugd eigen.
1220 *reisverwanten:* reismakkers; vgl. *Aen.* VI, vs. 281.
1223 *aen allen enden:* aan (van) alle kanten.
1226 *aenhouden:* met aandrang zeggen, doorgaan met waarschuwen.
1229 de proza-vert. zegt het juist andersom, in overeenstemming met de Lat. tekst: fallit te incautum pietas tua.
1230 *zweit:* zwaait (zijn zwaard).
1233 *voort:* aanstonds.

*

[872] den helts gingk door rondas, en lichte wapens hene, en den lijfrock,
[873] van zijn moeder met goutdraet geborduurt: zijn boezem liep over
[874] van al het bloet: de geest verliet het lichaem, en voer bedruckt[874]
[875] in de lucht naer de schimmen. Maer toen Anchises zoon de troni
[876] en 't aenzicht des zieltoogenden jongelingks zagh; het aenzicht dat[876]
[877] zoo bleeck en dootsch besturf; zoo verzuchte hy zwaerlijck uit[+877]
[878] medoogen, streckte zijn handen van een, en hem schoot in den[878-79]
[879] zin, welck een hart en genegenheit de zoon zijnen vader toe-
[880] draeght. O kint, wel ontfermens waerdigh, wat zal de godtvruch-
[881] tige Eneas u nu voor uwe trouwharticheit, wat voor uwen deught-
[882] zamen aert, naer zijn verdienste, toeleggen? Behou uwe wapens,[882]
[883] waer in ghy uw vermaeck schepte, en ick verzende u met uw
[884] geweer ter zielen, en naer uwer ouderen assche, indien ghy 'er[884884-85]
[885] noch wezen van hebt. Evenwel, o ongeluckige, vertroost u in uwe
[886] deerlijcke doot hier mede, dat ghy van des grooten Eneas handen
[887] sterft. Hy port de versufte megezellen aen, en heft den dooden[887]
[888] op, wiens cierlijck opgetoide locken vast van bloet bekladt hingen.[888]
[889] De vader ondertusschen wiesch, by den Tyberstroom, zijne won-[+]
[890] den met water af, en leunde met zijn zwack lichaem tegens eenen
[891] boom: de koperen helm hangt hier by aen de tacken, en de zware[891]
[892] schilt leit in 't gras: een hoop brave jongelingen staet rontom hem,[892]
[893] die kranck en hijgende, zijnen hals strijckt, den baert over zijne[+893-94]
[894] borst kemt, en reis op reis naer Lausus vraeght, velen zent om[894]
[895] hem te rugh te roepen, en den zoon des bedroefden vaders last
[896] over te brengen. Maer de mackers droegen den dooden Lausus
[897] op zijn wapen, en beweenden den eerlijcken jongelingk, aen een[897]

[+][Randschrift:] *des de helt zich erbarmt over die getrouwicheit neffens zijnen vader*. In het Randschrift bij r. 877: *neffens:* jegens.

[+][Randschrift:] *De vader by den Tyber vast zijn wonden afspoelende,*

[+][Randschrift:] *is voor den zoon beducht,*

* TEKSTKRITIEK: r 880 *kint* is in 1659 vervangen door: *knaep*.
874 *bedruckt* (maestus): droevig.
876 *aenzicht* (ora): trekken, gelaat.
877 *verzuchten:* diep zuchten.
878-79 *streckte zijn handen* is de misschien niet geheel juiste vert. van: *dextram tetendit; hem schoot in den zin...:* hem werd bewust, in zijn gemoed kwam boven.... (vgl. *Aen.* IX, r. 333 met aant.).
882 *zijn verdienste:* 'zijn' heeft betrekking op *aert.*
884 *ouderen* (parentes): voorvaderen.
884-85 *indien ghy 'er noch wezen van hebt* (si qua est ea cura): indien gij hiervan nog bewustzijn hebt, het u nog raakt; indien het u (uw dode lichaam) nog ter harte gaat (waar gij begraven wordt); Aeneas staat toe dat Lausus' lijk vervoerd wordt en bijgezet in het graf zijner vaderen (zie *verzenden:* remittere).
887 *de versufte megezellen* (socios cunctantes): de in aarzelende verslagenheid staande makkers van Lausus.
888 *cierlijck opgetoit,* ter vert. van comptos de more (capillos): opgemaakt, gekapt naar de mode van zijn land.
891 *hier by:* in de nabijheid.
892 *schilt;* bij Vondel m. en onz.; *braef* (lectus): voortreffelik, of dapper.
893-94 *die... zijnen hals strijckt... kemt* (kamt); Vergilius zegt: *colla fovet, fusus propexam in pectore barbam:* (hij) laat het hoofd zinken, zodat zijn baard neergolft over zijn borst.
894 *velen:* bode op bode (Vondel heeft gelezen: *multosque remittit;* een betere lezing is *multum*).
897 *op zijn wapen* (super arma): op zijn schild (vgl. r. 555); *eerlijck:* achtenswaardig, voortreffelik.

[898] eerlijcke wonde gestorven. De vader, wien dit ongeluck op het[898898-99]

898 *eerlijck:* eervol (de Lat. tekst heeft in beide gevallen *ingens*).
898-99 *wien... lagh:* die een voorgevoel had van deze ramp; *kende:* herkende; begreep; *begruizen:* bevuilen, bestrooien.

Heeft lichte wapens en rondas heel gladt doorregen,
En zijnen lijfrock, van de moeder met fijn gout
En goutdraet geborduurt. de borst, terstont dus stout,[1238]
Loopt over van het bloet: de geest verlaet de leden,
En vaert bedruckt in 't rijck der schimmen naer beneden
Uit ons gezicht, en lucht. maer als Anchises zoon
De dootsche troni ziet, en 't aenschijn van den doôn,[1242]
En dien zieltoogenden, en zijn gelokene oogen,
Verzucht hy zwaerelijck, van rouwe, en mededoogen.
Hy stack de handen van elckandere, overwoegh[1245]
Wat hart en zucht de zoon tot zijnen vader droegh:[1246]
O kint, ontfarmens waert, wat zal 't godtvruchtigh harte
Van vorst Eneas u toeleggen voor uw smarte,
Voor uw trouwhartigheit, en uwen vroomen aert,
Gelijck gy wel verdient? behou uw' schilt, en zwaert,
Uw opperste vermaeck: ick zende u dus beneden[1251]
Naer uwer oudren asch, indien gy overleden,
U noch hiermê bekreunt. gy, die het leven derft,[1253]
Vertroost u dat gy van Eneas handen sterft.
Hy port de mackers, die het jeughdigh lijck beklaegen,
Den dooden zonder schroom van deze plaets te draegen,
En heft het lichaem op van dien verslagen vorst,
Wiens opgetoide lock van 't bloeden hing bemorst.
De vader wascht terwijl zijn wonden aen de randen
Des Tybervliets, en spoelt het bloet met zijne handen
In 't water af, en leunt van achter aen een' boom,
Met zijn verzwackte leên. hier ziet de waterstroom
Den kopren helm om hoogh aen eenen tack gebonden,
Den zwaeren schilt in 't gras. de brave borsten stonden
Rondom hem, die vast hijght, en, ademloos, en kranck,
Den hals noch strijckt, den baert noch uitkemt, breet en langk
En over zijne borst, en reis op reis de troepen
Naer Lausus vraeght, en zent om hem te rug te roepen,
Den zoon te melden zijn' bedroefden vaders last.
De mackers droegen nu den dooden Lausus vast[1270]
Op zijne wapens, en beweenden droef en deerlijck
Den vroomen jongling, aen een wonde vroom en eerlijck[1272]
Gestorven: en Mezents de vader, uit den slagh
Gedragen, wien dees ramp nu al op 't harte lagh,

1238 *terstont:* zo even nog.
1242 *troni,* met andere gevoelswaarde dan in hedendaagse taal; *van den doôn* (= dooden) van de dode; het zelfst. gebr. bijv. nw. verbogen als een gewoon adjectief.
1245 *overwoegh,* de gewone verleden tijd van (over-) wegen bij Vondel (Van Helten, § 42).
1246 *zucht:* liefde.
1251 *beneden:* naar de onderwereld.
1253 *zich bekreunen met:* zich bekommeren om.
1270 *vast:* ondertussen.
1272 *vroom:* braaf, voortreffelik, dapper.

[899] hart lagh, kende dat zuchten van verre, begruisde zijn grijs hair[+]
[900] met stof, streckte beide de handen ten hemel, en bleef aen het[900900-901]
[901] lichaem hangen. O zoon, was ick zoo bijster op het leven ver-
[902] slingert, dat ick u, mijn eigen bloet, in mijne plaets, tegens het
[903] geweer des vyants opzette? en worde ick, uw vader, door uwe[903]
[904] wonden geredt, om door uwe doot te leven? Och, nu valt endelijck[904]
[905] mijn ballingschap ongeluckigh uit voor my ellendige; nu zit die
[906] wonde diep in mijn hart. O zoon, ick de zelve, door nijt ten stoele[906]
[907] en vaderlijcken Rijcke uitgedreven, schantvlecke uwen naem, met[907]
[908] een lasterstuck. Ick had aen het vaderlant, en de verbitterde[908]
[909] onderdanen wel een straf verdient: ick de rechtschuldige be-[909]
[910] hoorde zelf een harde en pijnelijcke doot te sterven. Nu blijf ick
[911] noch leven, en scheide noch van de menschen en uit de weerelt
[912] niet: maer ick zal 'er uit scheiden. Dit zeggende zoo rechte hy[+]
[913] zich op, en quam op zijn gewonde heup te staen; en hoewel de[913]
[914] diepe wonde hem maghteloos en traegh maeckt, nochtans beveelt[+]
[915] hy niet flaeuwhartigh, dat men hem zijn paert brenge; dit was[915]
[916] zijn roem, zijn troost: hier mede keerde hy zeeghaftigh van alle
[917] toghten weder. Hy sprack het bedruckte dier aen, en begost aldus:[917]
[918] o Rhebus, wy hebben lang (indien by sterfelijcke menschen iet
[919] lange duurt) genoegh geleeft: heden zult ghy zeeghaftigh met
[920] Eneas hooft en dien bloedigen buit gaen strijcken, en my 't verlies[920]
[921] van Lausus helpen wreken; of ontbreeckt het ons aen maght, zoo
[922] zult ghy te gelijck met my sterven: want ick geloof niet, o kloeck-
[923] moedigh dier, dat ghy u zoudt gewaerdigen onder dwangk van[923]
[924] vreemdelingen en Trojaensche meesters te staen. Zoo gesproken[924-25]
[925] hebbende, nam het ros hem op den rugh, en hy weder opgezeten,

[+][Randschrift:] *ziet de dienaers het lijck brengen, en begint te kermen*;

[+][Randschrift:] *recht zich endelijck op,*

[+][Randschrift:] *beveelt zijn paert te brengen,*

900 Nu, in zijn radeloze smart, richt de goddeloze Mezentius zich tot de goden.
900-901 *bleef... hangen:* wierp zich op het dode lichaam.
903 *opzetten:* op het spel zetten, in de waagschaal stellen.
904 versta: nu voel ik, ongelukkige, eindelik al de ellende van mijn *ballingschap;* V. heeft gelezen *exsilium;* een betere lezing is *exitium:* dit is ten slotte voor mij de ondergang, de doodsteek (waarop dan volgt: dit treft mij in het hart).
906 *ick de zelve,* lett. vert. van *idem ego:* ik, ik (ben het ook, die...); *nijt,* ter vert. van *invidia:* haat, volkshaat, *stoel:* troon.
907 *schantvlecke* (drukfout voor *schandvleckte?*), Lat *maculavi:* heb geschandvlekt.
908 *lasterstuck:* misdaad.
909 *de rechtschuldige:* de eigenlike, ware schuldige (ik moest *rechtens*, als de schuldige,...).
913 versta: en ondanks de wonde aan zijn heup (dij; Lat. *femur*) stond hij eindelik op zijn benen.
915 *niet flaeuwhartigh:* met onverflauwde moed; in 't minst niet versaagd.
917 *bedruckt:* bedroefd.
920 *dien bloedigen buit;* de bloedige wapenrusting van Aeneas (illa spolia cruenta).
923 *zich gewaerdigen* (dignari): zich verwaardigen (dat gij zoudt willen dulden...).
924-25 *Zoo gesproken hebbende* is als attribuut te denken bij *hem*.

Vernam en kende voort van verr' dit droevigh zuchten,
Begruist het grijze haer met stof op die geruchten,
Streckt bey de handen naer den hemel, en blijft stom
Aen 't lichaem hangen: zoon, was ick zoo bijster dom
Belust op 't leven, dat ick u, mijn eigen leven,
Opzette, om in mijn plaets naer 's vyants spits te streven?
En wort de vader door uw wonden uit den noot
Geredt, om noch een wijl te leven door uw doot?
Hoe valt mijn ballingschap in 't endt dus ongeluckigh
Dus deerlijck uit voor my, van rou geperst zoo druckigh?
Hoe zit dees wonde my zoo diep en hecht in 't hart?
O zoon, uw vader, eerst door nijdigheit met smert[1286]
Uit 's vaders rijck gejaeght, komt uwen naem bevlecken
Met zulck een lasterstuck. ick hadde aen deze plecken[1287-88]
Des vaderlants en 't volck, verbittert tegens my,
Met recht een straf verdient. ick, aen mijn tyranny[1289-90]
Rechtschuldigh, hadde zelf verdient zoo menighwerven
Een pijnelijcke en wreede en harde doot te sterven:
Nu duurt mijn leven noch. ick scheide in dit verdriet
Van 't menschelijck geslacht noch uit dit leven niet,
Doch zal haest scheiden. och. dus klaegende in elende,
Zoo rechte hy zich op, en quam te staen in 't ende
Op zijn gewonde heup, en schoon de wonde, raeu
En versch en byster diep, hem aêmloos maeckt en flaeu,[1298]
Nochtans beveelt hy niet flaeuhartigh zijn gezellen
Dat zy hem daetelijck zijn oorloghspaert bestellen.[1300]
Dit was zijn roem, en troost. hy keert hiermê met eer
Zeeghaftigh, rijck van roof uit alle toghten weêr.[1302]
Hy sprack bedruckt het dier dus aen met deze woorden:
O Rebus, lang genoegh [indien in 's weerelts oorden
By sterfelijcken iet langduurigh heeten magh,]
Heeft nu mijn levens tijt geduurt. op dezen dagh
Zult gy zeeghaftigh met Eneas hooft gaen strijcken,
En dien bebloeden roof; en, zonder eens te wijcken,
My helpen wreecken dit verlies van mijnen zoon:
Of schort het ons aen maght, wy zullen evenschoon,[1310]
En ick en gy getroost in 't velt te gader sterven:
Want, ô kloeckmoedigh dier, ick denck niet dat, na'et derven
Van my, uw' heer, gy u gewaerdight om voortaen
Ten dwangk van Troischen en een' vreemden heer te staen.
Het ros, terwijl hy sprack, ontfing hem op den rugge.
Hy opgezeten vat de schichten, scherp en vlugge,

1286 *nijdigheit;* zie de aant. bij *nijt* in de proza-vert.
1287-88 *het lasterstuck* (de misdaad, het schelmstuk, beter nog hier: de schandvlek) waardoor (ook) Lausus' naam bezoedeld is, bestaat juist hierin, dat Mezentius door zijn tyrannie uit zijn rijk is verdreven (dit komt in Vondels vert. niet tot zijn recht); daarop volgt dan logies: ik, Mezentius, heb straf en ellende verdiend (niet gij).
1289-90 rijm: *tyrannij:* mij.
1298 *flaeu:* krachteloos, slap.
1300 *bestellen:* bezorgen, brengen.
1302 *roof:* krijgsbuit.
1310 *evenschoon:* toch, niettemin? (vgl. dan *evenwel*); misschien mag men hier *evenschoon* - in verband met de proza-vert. - opvatten als gelijkelik, op gelijke wijze (zie *Ndl. Wdb.* i.v. *schoon*, kol. 836 en *Aen.* V, vs. 673). Een derde mogelikheid is: op even schone of zeer schone wijze.

*

[926] vatte de scherpe schichten in beide zijn handen, en rende, met[+]
[927] den blinckenden en koperen helm, en ruigen paerdestaert op het[927]
[928] hooft, gezwint midden onder den vyant: in zijn hart gingk een
[929] maghtigh gety van schaemte en uitzinnigheit, met rouw gemengt[929]
[930] en liefde, van razernyen en overtuighde vromigheit aengeprickelt.
[931] Toen riep hy luitskeels driemael Eneas. Eneas kende hem flux, en[931]
[932] badt vrolijck aldus: dat gunne ons de vader der Goden, dat gunne
[933] ons de groote Apollo, dat ghy eens begint met ons hantgemeen[933]
[934] te worden. Zoo sprekende treet hy met een felle speer tegens hem
[935] in. Maer d'ander roept: o wreedaerdige, waerom dreightghe my,[935-36]
[936] die van mijnen zoon berooft ben? dit was d'eenige wegh, waer
[937] door ghy my kost van kant helpen: wy ontzien nochte doot, nochte
[938] Godt zelf. Hou vry op van dreigen; want ick koom hier om te
[939] sterven, en breng u eerst deze schenckaedjen. Zoo sprack hy, en
[940] schoot zijnen vyant eenen schicht naer het lijf: daer na smeet hy[+]
[941] den eenen op den anderen, en vloogh om en wederom met eenen[941-42]
[942] geweldigen zwaey; doch Eneas vergulde schilt schutte het. Drie-[+942]
[943] werf rende hy slincks om, en smeet met schichten: de Trojaensche[943]
[944] Helt boodt hem in 't ronde driewerf zijnen koperen beuckelaer,[944]
[945] daer een bosch schichten in stack. Daer na, toen het hem verdroot[945]
[946] den strijt zoo lang sleipende te houden; zoo vele pijlen uit te[946]
[947] trecken, en gedrongen wert zich met ongelijcke kansse te ver-[947]
[948] zetten tegens eenen, die te paerde zat, hadt hy veel overleghs;[948]
[949] endelijck uitberstende, smeet het paert met een speer voor zijn[+949]

[+][Randschrift:] *rent haestigh midden onder den vyant,*

[+][Randschrift:] *schiet schicht op schicht,*

[+][Randschrift:] *en Eneas schutze op zijnen schilt.*

[+][Randschrift:] *Endelijck worpt de Trojaen paert en ridder ter aerde,*

* TEKSTKRITIEK: 927 *ruigen paerdestaert* is in 1659 vervangen door: *ruige paerdepluim*. - 930 *overtuighde* is in dezelfde druk vervangen door: *bewuste*. - 943 *om* is in de gewijzigde druk van 1646 vervangen door: *om en rontom*.

927 *paerdestaert* (crista equina): pluimbos van paardehaar.

929 *een maghtigh getij* (ingens pudor *aestuat* in imo corde); vgl. *Aen.* IV, vs. 758; Verg. zegt: zijn gemoed is heftig bewogen door schaamte, gemengd met waanzinnige droefheid, door (vader-)liefde, welke wordt aangewakkerd door de Furiën (het zijn dus de Furiën, die hem, de vader, aansporen de dood van zijn zoon te wreken), en ook doorstroomt een gevoel van fier vertrouwen in eigen kracht zijn borst (vgl. de *Tekstkritiek*).

931 *kende:* herkende.

933 *Apollo* wordt als beschermer der Trojanen door Aeneas aangeroepen.

935-36 Nu Mezentius' zoon is gedood, is hij niet meer vatbaar voor enige vrees-aanjaging, gaat iedere bedreiging langs hem heen.

941-42 *en vloogh... zwaey:* en galoppeerde in een kring om Aeneas heen.

942 *schutte het:* weerde de werpspiesen af.

943 *slincks;* met het schild, ten afweer opgeheven, aan de binnenkant van de kring, die hij beschrijft.

944 *in 't ronde;* Aeneas draait zich mede om en om en heeft zo steeds zijn schild in de goede richting tot afweer gereed.

945 *een bosch schichten:* immanem *silvam*.

946 *pijlen* (spicula): werpspiesen.

947 het subject *hij* bij *gedrongen wert* is uit *hem,* r. 945, te halen (Van Helten, § 286).

948 *zich verzetten:* zich weren; *hadt hy veel overleghs:* ging hij ernstig met zich zelf te rade (hoe M. aan te vallen).

949 *uitberstende:* uitvallend, voorwaarts stormend.

[950] starre, tusschen d'ooren in. Het viervoetige dier steigerde recht[950]
[951] op, en schermde met de beenen in de lucht, en ploffende zelf
[952] den afgeworpen ridder op het lijf, hielt hem onder, en bleef'er[952]

950 *starre;* vgl. o.a. *Aen.* V, r. 525.
952 *hielt hem onder* (implicat): drukt met zijn volle zwaarte op hem, zodat hij zich niet los kan worstelen.

In bey zijn handen, rent, met blinckende helmet[1317]
Van koper, en de pluim van paertshaer opgezet,
Gezwint in 't midden van den vyant, heet op stryen.[1319]
In 't hart ging een gety van schaemte en razernyen,
Gemengt met liefde en rou, van dolheit aengevoert,[1321]
En vroomheit, hem bewust. hy riep luits keels ontroert[1322]
Eneas drywerf, die hem daetlijck quam te kennen,
En dus met blyschap badt, toen hy hem aen zagh rennen:
Dat gunn' de vader van de Goden, Godt Jupijn,
Dat gunn' de groote Apol dat gy in dezen schijn[1326]
Met moedt ter baene komt, om hantgemeen te worden.
Zoo spreeckt hy, treet hem toe, in 't midden der slaghorden,
Met eene felle speer. maer d'ander roept terstont:
O wreedaert, waerom dreight gy my, in 't hart gewont,
Berooft van mijnen zoon? dees wegh was opgebleven
Op datge my hier langs zoudt helpen van het leven.[1331-32]
Wy vreezen doot noch Godt, dies staeck uw dreigement.
Ick koom hier sterven, en brenge eerst u, voor mijn endt,
Noch dees schenckadiën. zoo sprack hy, schoot met eenen
De speer naer 's vyants lijf, die vloogh zoo ras niet heenen
Of andre volghden, speer op speer. hy vlieght, en draeit
Zich om en wederom, en keert zich snel, en zwaeit:
Doch vorst Eneas schilt beschut hem, zonder zwichten.
Hy rent tot drywerf slinx rondom, en schiet met schichten.
De helt van Troje boodt tot drywerf hem en 't ros
In 't ront den kopren schilt, daer nu het ruige bosch
Van schichten instack: maer 't begon hem te verdrieten
Den strijt dus sleepende te houden met dit schieten,
Zoo veele pijlen uit te trecken, en verhit[1345]
Met ongelijcke kans een' die te paerde zit
Te keeren. onder dit beraet smijt hy van verre[1347]
Het paert met eene speer voor 't hooft in zijne starre,
En tusschen d'ooren in. het fors viervoetigh dier
Aen 't steigren in de lucht, en schermen met de vier
Beslage voeten, ploft den ridder op de lenden,[1351]
Als het voorover storte, in 't midden van de benden.
Het hielt hem onder, lagh Mezentius op 't lijf

1317 *helmet* (in oorsprong een verkleinwoord): *helm*.
1319 *heet op 't stryen* (bij *hy*): in vurige strijdlust.
1321 *van dolheit aengevoert* (geprikkeld); vgl. de aant. bij de proza-vert.
1322 *ontroert:* heftig bewogen, in hevige opwinding.
1326 *in dezen schijn;* vgl. o.a. *Aen.* VI, vs. 1063; II, vs. 814.
1331-32 Vergilius bedoelt: alleen hierdoor (door het ombrengen van mijn zoon Lausus) kunt gij mijn ondergang bewerken, mij verderven.
1345 *verhit:* in geprikkelde woede.
1347 *onder dit beraet:* terwijl hij dit overwoog (als gevolg van deze overweging).
1351 *ridder:* ruiter, berijder.

[953] met den blooten rugge op leggen. Trojanen en Latijnen schreeu-[953]
[954] wen, dat 'er de hemel van waeght: Eneas vlieght toe, ruckt het[+954]
[955] zwaert uit de scheede, en zeit: waer is nu de gestrenge Mezentius,[955]
[956] en zijn gruwzame grootshartigheit? Maer de Tyrreener lucht schep-[956]
[957] pende, sloegh zijn gezicht ten hemel, en quam by zich zelven:
[958] bittere vyant, zeide hy, waerom schelt ghy, waerom dreight ghy[958]
[959] my den doot? aen het sterven is niet schandelijx vast: nochte op[959-60]
[960] die voorwaerde quam ick naer den strijt toe; nochte mijn Lausus
[961] bedong dat ghy mijn leven spaeren zoudt. Om eene zaeck bidde[+]
[962] ick u (indien men den verwonnen vyant eenige bede inwillige)
[963] gun den lichame d'aerde: ick weet dat mijn bittere vyanden hier[963]
[964] rontom my staen: ick bidde u, beschut my voor hunne dollicheit,[964]
[965] en sta my, die mijn zoons lijckgenoot ben, het graf toe. Dit spreec-[965]
[966] kende geeft hy vrymoedigh zijnen strot het lemmer ten beste, en[+966]
[967] giet zijn ziel met eenen plas bloets over het pantser uit.

[+][Randschrift:] *en dreight den vyant met den blooten degen*.

[+][Randschrift:] *Mezentius bidt om de begraefenis,*

[+][Randschrift:] *en geeft den strot het zwaert ten beste*. In het Randschrift bij r. 964: *om de begraefenis:* om te worden begraven.

953 *met den blooten rugge* is een onjuiste vertaling van *eiecto armo:* met ontwrichte schoft; misschien wil Vondel met *bloot* uitdrukken, dat het ruggebeen van het paard door de val bloot kwam te liggen?
954 *waeght:* weergalmt.
955 *gestreng:* vurig, vol onstuimige felheid.
956 *grootshartigheit:* trots, overmoed.
958 *schelden:* met krenkende, honende woorden uitvaren.
959-60 *aen het sterven... toe;* Vergilius zegt: het is geen schande (zijn vijand) te doden; en ik ben niet ten strijde getrokken met die gedachte, nl. dat dat schande zou zijn; niet ten strijde getrokken om mijn vijand te sparen of zelf gespaard te worden (‘*op die voorwaerde*’); *niet:* niets.
963 *mijn bittere vyanden;* Verg.: acerba meorum odia: de mijnen (het door mij onderdrukte volk) met al hun bittere haat (vgl. vs. 1370-71).
964 *dollicheit:* razende woede.
965 Vergilius zegt: en laat mij rusten in hetzelfde graf als mijn zoon (vgl. vs. 1372, dat een duideliker vertaling geeft).
966 *vrymoedigh:* bereid te sterven; zijn lot getroost; onbevreesd; Lat. *haud inscius* (vgl. vrijwillig).

Met zijnen bloote schoft. toen schreeuden evenstijf[1354]
Trojaen, en Latijnist, dat al de lucht gewaeghde
Van 't schricklijck veltgeschrey. Eneas d'onvertsaeghde[1356]
Vlieght toe, en ruckt het zwaert ter scheede uit, zeght aldus:
Waer is de strenge nu? waer is Mezentius,
En zijn groothartigheit, zoo wreet en onbewoogen?
Maer dees Tyrreener schept wat lucht, en slaet zijne oogen
Ten hemel, en bekomt, en zeght in zijne smart:
O bittre vyant, hoe? hoe valtge my zoo hardt?
Wat dreightge my de doot? het sterven is geen schande.
't Was niet met dit beding dat ick u hier aenrandde,[1364]
En naer den veltslagh quam, noch Lausus, nu al koudt,
Bedong geensins dat gy mijn leven spaeren zoudt.
Ick bidde u eene bede, [indien men eene bede
Den overwonnen gunt, en vyant,] hier ter stede:
Vergun mijn lichaem d'aerde: ick ken den bittren haet
Des onderdaens, en 't volck, dat hier rondom my staet,
En bid beschutme toch voor hunne razernye,
En gunme, als lijckgenoot van Lausus, aen zijn zye
Een eerlijck graf. zoo sluit Mezents zijn levens slot,[1373]
En geeft vrymoedighlijck den uitgestreckten strot
Aen 't zwaert ten beste, en giet zijn ziel, na deerlijck steenen,[1375]
In bloet uit, langs zijn borst, en over 't harnas heenen.

1354 *evenstijf* (*stijf:* luid), één woord; vgl. *evenschoon*, vs. 1310 (en *Aen.* VI, vs. 384 enz.).
1356 *veltgeschrey;* vgl. *Aen.* IX, vs. 742.
1364 *aenrandde:* aanviel.
1373 *eerlijck:* eervol.
1375 (het) *deerlijck steenen:* het (jammerlike) rochelen, de doodssnikken van de stervende.

*

Het elfde boeck.[aant.]

Inhoudt.

[1] Toen Mezentius verslagen lagh, wijdde de zeeghaftige Eneas Mars een zegeteken toe,
[2] en verzont Pallas doot lichaem met een heerlijcke lijckstaetie en pracht naer Evanders[r. 2]
[3] hof, daer het met grooten rouwe van den vader en alle de zijnen ingehaelt wert. Onder-
[4] tusschen verwerven Latinus gezanten by den Trojaen twalef dagen bestants, om elck[4]
[5] zijne dooden te zamelen, en eerlijck te begraven. Ontrent dien tijt keert Venulus, in 't[5]
[6] begin des oorlooghs naer Diomedes gezonden, van zijn gezantschap weder, met tijdinge[6]
[7] van ontzeide hulp. Latinus van dien troost versteken, verdaghvaert den Rijcksraet, handelt[7]
[8] over het stuck des krijghs, en is van meeninge, dat men door Gezanten by Eneas behoort
[9] aen te houden om vredepunten te beramen: waer over Drances en Turnus, uit onder-[9]
[10] lingen en ouden haet, elckandere bitterlijck doorstrijcken. Eneas middelerwijl zijn maght[10]
[11] in twee verdeelende, zent eenige lichtgewapende ruiters langs het vlacke velt vooruit
[12] naer de stadt: hy zelf treckt met het overige leger, door plaetsen, van bosschen en bergen[12-13]
[13] belemmert, naer den oort daer de stadt op haer hooghste leit. Zoo dra een afgezonden

* TEKSTKRITIEK: r. 4 *den Trojaen* is in de druk van 1659 veranderd in: *de Trojanen*. - 40-43 *Ondertusschen... ontroert* is in de gewijzigde druk van 1646 veranderd in: *Ondertusschen quam de dageraet, uit den Oceaen, in het Oosten oprijzen: en de zeeghaftige Eneas* (*hoewel de zorgen hem joegen, om.... ontroerde*) *betaelde* enz. Lat.: Oceanum interea surgens Aurora reliquit: Aeneas, quamquam et sociis dare tempus humandis praecipitant curae turbataque funere mens est, vota .... solvebat.

r. 2 *met een heerlijcke lijckstaetsie:* met een luisterrijke begrafenisstoet (met begrafenispraal en -pracht).
4 *den Trojaen:* Aeneas; (maar zie de *Tekstkritiek*).
5 *eerlijck:* op eervolle wijze.
6 *gezantschap:* zending.
7 *ontzeit:* geweigerd; *troost:* steun; *versteken*, oudere vorm voor verstoken.
9 *vredepunten:* vredesvoorwaarden; *waer over:* bij welk voorstel (en bij de bespreking van dit voorstel....).
10 *doorstrijcken:* over de hekel halen (er van langs geven).
12-13 *door.... belemmert:* door streken, waar de opmars door bossen en bergen wordt bemoeilikt; *naer.... leit:* naar het hoogste deel van de stad; *oort,* in oudere taal gewoonlik manl.

[14] bode deze mare te Laurentum brengt, scheit de Raet: en men zet zich schrap om de stadt
[15] te verdadigen. Turnus, door zijne bespieders, van Eneas ooghmerck verkuntschapt,[15]
[16] scheit oock zijne heirkracht in twee deelen, geeft Messapus en Kamille hef gezagh over
[17] de ruitery, om 's vyants paerdevolck het hooft te bieden, en treckt zelf met zijn voetvolck
[18] naer een engte, waer door Eneas nootzaeckelijck naer de stadt most rucken, en hy houdt
[19] een korter wegh, en leit zich daer in de lage. Ondertusschen geraecken de ruiters tegens[19-20]
[20] een, en men vecht lang van wederzijde, met even groot voordeel; daer Kamille van Aruns,
[21] uit zijne lage, met een speer doorschoten wort; terwijlze Chloreus, Cybeles Priester,
[22] wiens schoone wapens haer bekoorden, te reuckeloos vervolghde, en geweldigen moort[22]
[23] bedreef. Aruns bleef om den doot der heilige Maeght niet lang ongestraft: want hy zelf[23]
[24] terstont van Opis, Dianes jaghtgezellin, met eenen pijl getroffen, paeide de gequetste[24-25]
[25] Godin met zijn dootquetsuur. De Rutulen moedeloos om Kamilles doot geven zich op
[26] de vlught. De Trojanen zetten zich schrap om de stadt te bestormen, 't welck Akka,[26]
[27] Kamilles gezellin, aen Turnus overdraeght, die zijn engte verlatende, en uit de lage[27]
[28] scheidende, de muren te hulpe komt. Eneas volght hem dat langs, en overmits het vallen[28]
[29] van den avont het vechten verbiet, zoo slaenze beide hun leger voor de stadt.[29]

Men wijdt den vader Mars een zegeteken toe
Van 's vyants roof: het lijck van Pallas wort verzonden[31]
Naer 's vaders hof, dat kermt, en klaeght, en steent zich moe.
Het zant bedeckt de doôn, van 't lijckvier eerst verslonden.
Latinus krijght geen' troost, uit der Gezanten mont,
Van Diomedes stadt; dies Drances valt aen 't wrijten[35]
Met Turnus, in den raet: Latinus pooght terstont,

15 *bespieder:* verkenner.
19-20 *in de lage:* in hinderlaag; *tegens een:* handgemeen; *daer:* terwijl (tijdens welk gevecht).
22 *reuckeloos:* onvoorzichtig.
23 *Camilla* wordt een *heilige Maeght* genoemd, omdat zij opgevoed is als dienares van de kuise godin Diana (vgl. r. 582-vlg. en r. 631-32: *zy met Diane alleen te vrede, houdt zich eeuwigh onbevleckt, door eenen treck tot pijlen en maeghdelijcke kuischeit*).
24-25 *Opis;* zie r. 583 en 884-vlg.; *paeien:* de toorn stillen van, verzoenen; *de gequetste* (beledigde) *Godin:* Diana.
26 *Akka;* zie r. 868.
27 *overdraegen:* berichten.
28 *dat langs:* langs die (zelfde) weg.
29 *leger:* kamp.
31 *'s vyants roof:* de op de vijand (Mezentius) behaalde buit.
35 *wrijten:* twisten; vgl. Halma i.v.

Gelijck een middelaer, het krijghskrackeel te slijten:[37]
Terwijl genaeckt de Vorst van Troje met zijn maght.
Men vecht: Kamille blijft: in 't vechten valt de nacht.

[40] Ondertusschen rees de dageraet, en verliet den Oceaen: en de[+r. 40]
[41] zeeghaftige Eneas (hoewel de zorgen hem jagen, om zich tot het[41-42]
[42] begraven zijner megenooten te beledigen, en Pallas lijck zijn
[43] gemoedt ontroert) betaelde den Goden zijne beloften, met het[43]
[44] kriecken van den dagh, plantte op den heuvel een hooge eicke,[44]

[+][Randschrift:] *Zoo ras het licht, 's anderen daeghs, aenbreeckt, quijt Eneas zich van zijne, beloften, recht van Mezentius wapens een zegeteken op,*

37 *gelijck een middelaer:* als bemiddelaar (vgl. *Ndl. Wdb.* i.v. *gelijk*); *slijten:* beslechten.
r. 40 *de dageraet:* Aurora, de godin van het morgenrood (vgl. *Aen.* IX, r. 496), die uit de Oceaan omhoogstijgt (Aurora.... Oceanum *reliquit*).
41-42 *hoewel.... jagen*, lett. vert. van: *quamquam.... praecipitant curae;* hoewel zijn gemoed hem dringt....; *zich beledigen tot:* zich bezig houden met, zijn tijd (en zorgen) besteden aan; *Pallas lijck;* Vergilius zegt: (turbataque) funere (mens est); Aeneas' gemoed is ontdaan door de aanblik van zoveel gevallenen (in de eerste plaats door de dode Pallas).
43 *zijne beloften betaelen:* zich kwijten van zijn geloften.
44 *een hooge eicke;* vgl. *Aen.* X, 473.

Het elfde boeck.

De dageraet, terwijl in 't oosten opgestaen,[vs. 1]
Quam helder rijzen uit den grooten Oceaen.
De vorst Eneas, dus zeeghaftigh in het vechten,
[Hoewel de zorgh hem jaeght en heet de doôn berechten,
Zich zelven quijten, om der toghtgenooten asch[5]
Te brengen in het graf, en 't hart vol droefheit was,
Om Pallas droeve doot en lijck, noch onbegraven,]
Betaelt den Goden vroegh zijn kerckbelofte, en gaven,[8]
In 't kriecken van den dagh, en plant een' eicken stijl,[9]

vs. 1 *terwijl:* ondertussen.
5 'de zorgh jaeght en heet hem' *zich zelven* (te) *quijten*.
8 *kerckbelofte en gaven:* de plechtig beloofde offergaven.
9 *stijl:* tronk.

*

[45] geknot van alle haer tacken, en trock den stam de blinckende[45]
[46] wapens, den uitgeschudden roof van Mezentius (u, o groote[46]
[47] Oorlooghsgodt tot een zegeteken) aen; verzagh hem met den[47]
[48] helm, wiens kam noch van bloet druppelde; en met het gebroken
[49] geweer des dooden, en het pantser, op twalef plaetsen getroffen
[50] en doorschoten; bont den metalen beuckelaer aen den slincken[50-51]
[51] arm, en hing het lemmer in d'ivoire scheede op de zijde. Daer
[52] na vermaent hy zijn juichende mackers [want d'Oversten al te[52]
[53] hoop stonden dicht rontom hem] aldus: mannen, nu is het zwaerste[+]
[54] stuck uitgevoert: laet alle vrees, voor het geen noch te verrichten
[55] sta, vry varen. Dit zijn d'eerstelingen en de buit des hoovaerdigen[55-56]
[56] Konings, en hier is Mezentius in onze handen. Nu is de wegh
[57] naer den Koningk en de Latijnsche muren voor ons gebaent: zet[57]
[58] uwe zinnen schrap om te vechten, en rekent de kans alree ge-[58-59]
[59] wonnen; op dat ghy [zoo dra de Goden ons belasten ter goeder[+]
[60] ure de standaerden uit den wal rucken, en de jeught uit het leger[60]
[61] aen te voeren] niet ongewaerschuwt sammelt of suft uit vreeze[61]
[62] en achterdocht. Laet ons ondertusschen de mackers en onbegrave[62-63]
[63] lichamen d'aerde bevelen; het welck beneden in den Acheron
[64] d'eenige eere des overleden is. Gaet hene, zeit hy, vereert de[64]
[65] brave zielen, die door haer bloet ons dit vaderlant verworven, met[65-66]
[66] de leste gaven: en stuurt eerst naer Evanders bedruckte stadt Pallas,

[+][Randschrift:] *moedight zijne Oversten,* In het Randschrift bij r. 53: *moedighen:* bemoedigen.

[+][Randschrift:] *belastze zich ten strijt te bereiden, de dooden te begraven,*

* TEKSTKRITIEK: r. 60 *uit den wal rucken:* druk van 1659: *uit den wal te rucken*.

45 *geknot van:* ontdaan van; *trock.... aen* (induit): hing (aan de boom).

46 *den uitgeschudden roof* (exuvias): de geplunderde oorlogsbuit (wapenrusting).

47 *verzagh* (aptat)....: plaatste den helm er op (en zette er bij de gebroken lansen, 'het gebroken geweer').

50-51 *beuckelaer:* schild; *aen den slincken arm:* aan een stomp van een afgeknotte tak links, vermoedelik. De boom wordt dus uitgedost als een krijgsman, als Mezentius (vgl. r. 45: *trock.... aen*).

52 *juichende* (ovantes): triomferende.

55-56 *Dit.... Konings;* misschien bedoelt Vergilius: deze buit, op de hovaardige koning behaald, ziedaar de eerstelingen van de oogst die de krijg ons zal opleveren; dit hier (een nagebootste gestalte en niets meer) is Mezentius, door mij verslagen; *de buit.... des Konings:* de buit op de Koning behaald.

57 *naer den Koningk;* nl. Latinus, koning van Laurentum; *de Latijnsche muren* (muros Latinos): de muren van Laurentum, de hoofdstad der Latijnen.

58-59 *rekent.... gewonnen,* ter vert. van *spe praesumite bellum*, door Vergilius bedoeld als een variërende herhaling van de voorafgaande woorden: spits uw gedachten al van te voren op de kamp, die u te wachten staat. Vondel volgt de opvatting van de commentator Servius: reken van te voren reeds op succes (maar zò sluit de nazin niet aan); *ter goeder ure:* op het voor ons gunstige tijdstip.

60 *de standaerden uit den wal* (*te*) *rucken*, nl. als teken voor de opmars.

61 *aenvoeren:* ten strijde voeren; *ongewaerschuwt:* onvoorbereid; *sammelen*, syn. van *suffen:* dralen, talmen.

62-63 *achterdocht:* bezorgdheid, aarzeling; *de mackers en onbegrave lichamen* (socios inhumataque corpora): de onbegraven lijken onzer makkers; *bevelen:* toevertrouwen; *Acheron:* een der rivieren van de onderwereld, hier: de onderwereld.

64 *des overleden;* vgl. met deze genitief de vorm *des overledens*, vs. 42 (zie Van Helten, § 106 c en § 98, Opm.).

65-66 *braef:* voortreffelik; *met de leste gaven* (muneribus supremis): met de laatste eerbewijzen; *bedruckt:* bedroefd, in rouw gedompeld.

Of boom, geknot van al zijn tacken met de bijl,
Op 's heuvels hoogen bult, en treckt met zijne knaepen
Den stam het harnas aen, en schitterende wapen,
Den uitgeschudden roof des bloedigen tyrans
Mezents, u, groote Mars en Godt van d'oorloghskans,
Tot eere en zegeprael; verziet den stam grootmoedigh[15]
Met staelen helm, en kam, noch root bemorst, en bloedigh
En met verminckt geweer des dooden, en 't panssier,[17]
Op twalef plaetsen hardt getroffen, en heel fier
Doorschoten; en hy bondt den kopren schilt, vol reeten,[19]
Aen zijnen slincken arm, en hing het zwaert, vermeeten
En trots, hem op de zijde, in zijn yvoore schee.[20-21]
Hierna vermaende hy den blijden krijghssleep meê;
[Want d'Oversten te hoop heel dicht rondom hem stonden:]
O mannen, 't zwaerste stuck heb ickme al onderwonden,[24]
En rustigh uitgevoert. laet vaeren alle zorgh[25]
Voor 't overige werck. dit is uw vaste borgh:[26]
Dit is de vette buit. gy ziet hier d'eerstelingen
Des wreeden konings, fors en moedigh in 't bespringen.[27-28]
Wy hebben hier Mezents in onze hant en maght.
Nu is de vrye weg naer der Latijnen gracht,
Den koningk, en de stadt voor ons gebaent, en open.
Nu zet uw zinnen schrap, om op het spits te loopen,[32]
En rekent vry de kans gewonnen overal,
Op dat [wanneer de Goôn de standers uit de wal
Gebiên te rucken, u ter goeder tijt te roeren[34-35]
In 't leger, en de jeught kloeckhartigh aen te voeren,]
Gy ongewaerschuwt dan, uit vreeze en achterdocht,
Niet sammelt, nochte suft. nu laet ons, als verknocht
Aen ons genooten, voort hun lijcken, naer hun waerde[39]
Noch niet begraven, gaen met staetsien ter aerde[40]
Bestellen, 't welck om laegh in Plutoos rijck gewis
Noch d'eenige eer en dienst des overledens is.[42]
Gaet heene, zeght hy, eert de zielen der gestorven,[43]
[Die braef ons door hun bloet dit vaderlant verworven,]

15 *grootmoedigh:* als dappere held.
17 *verminckt;* zie *gebroken* in de prozatekst, r. 48.
19 *reet:* barst.
20-21 *vermeeten en trots:* als stoutmoedig en fier overwinnaar.
24 *zich iets onderwinden:* zich verstouten tot iets.
25 *rustigh:* dapper, kloekmoedig.
26 *dit is uw vaste borgh:* beschouw dit als een vaste waarborg voor onze definitieve overwinning.
27-28 zie de aant. bij de proza-vert., r. 55-56 (de eerste vruchten van de oorlog, door de overwinning op de wrede koning); *fors:* onstuimig; *'t bespringen:* de aanval.
32 *op het spits loopen:* de vijand aanvallen.
34-35 (‘wanneer de Goôn gebiên’) *u.... te roeren:* op het gewenste ogenblik marsvaardig te zijn of op te breken.
39 *naer hun waerde:* (nog niet begraven) met de eer die men aan (de lijken van) die dapperen verschuldigd is.
40 *met staetsiën:* met plechtige praal; de oude druk heeft *staetsie;* leest men dat drielettergrepig, dan is de maat in orde. Ik heb er echter de voorkeur aangegeven *staetsie* te vervangen door *staetsien;* vgl. vs. 87.
42 *eer en dienst:* eredienst (voor de overledene).
43 *gestorven:* gestorvenen (vgl. Van Helten, § 98 Opm. en Add.).

Met d'allerleste gave, en stuurt voor 't allereerst[45]
Naer dees bedruckte stadt, daer vorst Evander heerscht,

45 *voor 't allereerst:* in de eerste plaats.

*

[67] niet zonder blijck van vromicheit, ons op dien droevigen dagh[+67]
[68] ontruckt, en in een ontijdigh lijck verandert. Zoo spreeckt hy al[68]
[69] schreiende, en zet zijnen gangk naer het huis toe, daer het doode[69]
[70] lichaem stont, en bewaert wert van den ouden man, Acetes, die[70]
[71] te vore des Parrhasischen Evanders schiltknaep was; doch zijnen[71]
[72] waerden voesterling tot eenen megezel bygezet, met zoo geluckigh[72-73]
[73] een voorspoock niet volghde. Al de stoet zijner dienaren, en de[+]
[74] Trojaensche schaer, en Frygiaensche vrouwen, met hangenden[74-75]
[75] haire, zitten, gelijck de manier is, bedruckt rontom het lijck. Maer
[76] zoo ras Eneas de hooge poorte intreet, slaenze voor hare borsten,[76]
[77] kermen zoo luide, dat het aen den hemel klinckt, en het hof van[77]
[78] dat bedruckte gehuil wedergalmt. Hy ziende Pallas leggen, zoo
[79] blanck als sneeuw in zijn aenzicht, en het hooft van het kruit-[79-80]
[80] kussen onderstut, en de dootwonde van 't Ausonische punt, in
[81] zijn slincke borst gapen, sprack aldus met schreienden oogen:[+81]
[82] o erbarmelijck kint, benijde my de Fortuin, die ons toeloegh, uw[82]
[83] leven, op dat ghy ons Rijck niet zoudt aenschouwen, nochte[83]
[84] zeeghaftigh naer uw vaders hof gevoert worden? Ick heb in het
[85] scheiden, Evander, uwen vader, dit van u niet belooft; toen hy[85]
[86] my omhelzende, tegens een maghtigh heir aenzont, en al beducht[86]
[87] waerschuwde, dat wy forsse mannen voorhadden, en een hardt[87]
[88] volck gingen bestoken: en misschien paeit hy met vruchtelooze[88]

[+] [Randschrift:] *en Pallas lijck naer Evanders stadt te geleiden. Hier na gaet hy naer het lijck toe, daer het van Acetes bewaert,*

[+] [Randschrift:] *van dienaren en vrouwen betreurt wort.*

[+] [Randschrift:] *Hy beklaeght het,*

* TEKSTKRITIEK: r. 82 *o erbarmelijck kint* is in de druk van 1659 veranderd in: *o erbarmelijcke knaep*.

67 *niet.... vromicheit;* ondanks zijn betoonde moed, bedoelt Verg.
68 *ontijdigh:* vgl. *Aen.* VI, r. 467.
69 *het huis:* het verblijf dat men voor Aen. in het legerkamp aan de Tibermond had ingericht.
70 *bewaert:* bewaakt.
71 *Parrhasisch:* Arcadies (vgl. *Aen.* VIII, r. 366); *schiltknaep*, ter vert. van armiger.
72-73 *voesterling* (alumnus): leerling; *bygezet:* toegevoegd, meegegeven; *niet met zoo geluckigh een voorspoock*, ter vert. van non felicibus aeque auspiciis: niet onder een (voor Pallas) even gelukkig gesternte; *voesterling*, naar twee zijden verbonden: datief-object bij *bygezet* en als acc.-object bij *volgen* te denken (volgen regeerde oudtijds de datief van de persoon).
74-75 *de Trojaensche schaer* (turba Troiana): een menigte Trojanen; *Frygiaensch:* Trojaans; *met hangenden haire*, ten teken van rouw; *gelijck de manier is:* volgens overoud gebruik, heeft bij Vergilius alleen betrekking op *met hangenden haire;* in overeenstemming met het gebruik hebben de weeklagende vrouwen haar vlechten ontsnoerd.
76 *de hooge poorte,* van zijn vorstelik verblijf.
77 *kermen:* weeklagen; *hof:* paleis.
79-80 *van het kruitkussen:* door een kussen, gevuld met bladeren, of veldkruiden (vgl. vs. 68); Vergilius: ipse *caput* nivei *fultum* Pallantis et ora ut vidit; *'t Ausonische punt:* de lanspunt van Turnus.
81 *met schreienden oogen;* vgl. o.a. *Aen.* X, vs. 168.
82 *erbarmelijck:* beklagenswaardig; *toeloegh:* toelachte (de Fortuin scheen Aeneas gunstig gezind, toen hij steun vond bij Evander en de Etruriërs).
83 *ons Rijck:* het door ons Trojanen te stichten rijk (mij, als koning in Italië).
85 *van u* (de te): met betrekking tot u.
86 *my* behoort zowel bij *omhelzende* als bij *aenzont;* vgl. de opm. bij *voesterling*, r. 72; de constructie staat onder invloed van 't Latijn; *tegens een maghtigh heir aenzont* is een onjuiste vert.; Vergilius bedoelt: om een groot rijk te stichten (vgl. r. 83).
87 *fors* (acer): strijdbaar; *hardt* (durus): gehard, krachtig.
88 *paeien:* gunstig stemmen.

[89] hope ingenomen, nu de Goden met beloften, en stoffeert d'al-[89]

89 *ingenomen* (captus): vervuld; *nu:* op dit ogenblik.

Prins Pallas, zonder blijck van deught ons niet ontnomen,
Op dien bedroefden dagh, tot hartewee der vroomen,[48]
En al t'ontijdigh dus verandert in een lijck.
Hy sprack al schreiend dus, en zette naer de wijck[50]
Zijn droeve treden, daer het lichaem, naer 's lants wijzen,
Noch stont, en van Aceet, den ouden en den grijzen,
Bewaeckt wiert en bewaert; Acetes, die in 't hof
Van den Arkadischen Evander, groot van lof,
De schiltknaep was voorheene, en, voor dit deerlijck sneven,[55]
Den waerden voesterling ten krijghsgenoot gegeven,
Hem ongeluckiger gevolght was in dees streeck.
De stoet der dienaeren, de Troische schaeren, bleeck
En dootsch, de droeve rey der Frygiaensche vrouwen,
Men hier, in 't hangend haer, in orden moght aenschouwen,[60]
Zien zitten, heel bedruckt, om 't lijck des dooden heen.
Zoo ras Eneas in de hooge poort komt treên,
Beginnenze algelijck voor hunne borst te smijten,[63]
En jammeren zoo luid, dat van dit bitter krijten
De hemel klinckt, het hof op dit bedruckt geluit
Afgrijslijck wedergalmt. hy ziende 's konings spruit,
Prins Pallas leggen, blanck, als sneeu, om hoofd en wangen,
Het hooft van 't kruidigh bed gestut, voor 't nederhangen,[68]
En voort de dootwond, van 't Ausonisch punt bemorst,
Noch gaepen jammerlijck in zijne blancke borst,
Sprack endelijck aldus, met natte en schreiende oogen:
Erbarmlijck kint, heeft my Fortuin, vol nijts, bedrogen,
En zy, die vriendelijck ons toeloegh, ons benijt
Uw leven, en uw jeught, op datge t'zijner tijt
Ons koningkrijck niet zien, noch, naer den stijl der vroomen,[75]
Uw' vader en zijn hof met zege t'huis zoudt komen.
Ick hebbe, in 't scheiden van Evander, als uw hooft,
En zorge, dees gestalte uw' vader niet belooft;[77-78]
Toen hy my noch omhelsde, en zondt, niet zonder zuchten,
Naer zulck een maghtigh heir, waer voor elck stont te duchten,[80]
Als voor een' forssen aert van mannen: dat ons kling[81]
Een hardt en strijtbaer volck in 't velt bestoocken ging:
En mooghlijck paeit hy nu de groote Goôn, daer boven,
Met vierige gebeên, en rijckelijck beloven,

48 *vroom:* dapper of braaf.
50 *wijck:* plaats.
55 *voor dit deerlijck sneven:* voor Pallas' droevige dood op het slagveld.
60 *in orden* correspondeert hier met: *gelijck de manier is* uit de proza-vertaling, en zal dus moeten betekenen: zò als bij dergelike droeve plechtigheden het gebruik was; in overeenstemming met de gewoonte.
63 *algelijck:* allen (te gelijk); *smijten:* slaan.
68 *kruidigh:* gevuld met veldkruiden; bestaande uit veldkr.
75 *naer den stijl der vroomen:* op de wijze der dapperen; als een dappere held.
77-78 *als uw hooft, en zorge:* als uw zorgzame leidsman; *dees gestalte;* vgl. de proza-vert.: *dit van u.*
80 ... *stont te duchten:* moest vrezen.
81 *aert:* slag; de zin: *dat ons kling* enz. hangt af van een niet uitgedrukt *waarschuwende;* vgl. de proza-vert.

taren met zijne offergaven: wy bedruckten geleiden den jonge-
lingk, die overleden, en nu in geene hemelsche Goden langer
gehouden is, met een ydele staetsi. O ongeluckige vader, ghy[92]
zult uw zoons lijck, een hardt gelagh, zien. Komen wy u zoo weder
t'huis, en is dit die zegestaetsi, waer naer ghy verlangde? is dit
het geen ick u zoo getrouwelijck beloofde? Maer o Evander, ghy[95-98]
zult uwen zoon aldus eerlijcker doot zien t'huis komen, dan of
hy met oneere gevloden, zijn leven berghde, en zich uwen vloeck
op den hals haelde. Och, Ausonie, och Julus, wat verliest ghy al
hooft en troost! Aldus jammerende, beveelt hy het jammerlijcke[+99]
lichaem op te heffen, en zent duizent mannen, de bloem uit alle
troepen, die hem voor het leste eerlijck geleiden, en den vader in[101]
zijne droefheit onderstutten; in grooten rouwe een kleine troost,
die men evenwel den bedroefden man schuldigh is. Anderen niet[103-104]
onledigh, vlechten horden, en een zachte dootbaer, van teenen,
roeden, en eicke tacken, en overschaduwen en bespannen de
dootbulster boven met loof. Hier leggenze den jongelingk boven[+106]
op het stroo: gelijck een verslenste viool, of quijnende maybloem,[107]
die een maeght van haeren steel pluckte, en wiens luister, wiens[108]
verwe noch onbezweken, van d'aerde, haer moeder, niet langer[109]
verquickt of gelaeft wort. Daer na broght Eneas voor den dagh[+110]
een paer kleeden van de Sidonische Dido, heel zinnelijck op dat[111-12]
werck, eertijts voor hem, met haer eige handen, op purper met
goude bloemen, zoo rijckelijck gewrocht, datze stijf stonden van[113]

[+][Randschrift:] *en beveelt daer na het lichaem op te heffen, en eerlijck den vader te brengen.*

[+][Randschrift:] *Men leit het op de bare, en de doode gelijckt een bloem van haren steel gesneden.*

[+][Randschrift:] *Men bekleet het lijck rijckelijck,*

92 *gehouden in:* verschuldigd aan (in het Latijn: nil iam caelestibus ullis debentem; Pallas is aan de *hemelse* goden niets meer verschuldigd; thans, nu hij dood is, dient men offers aan de goden der onderwereld te brengen); *met een ydele staetsi; vruchteloos* zijn de *eerbewijzen,* aan de dode gebracht, omdat ze hem niet weer in het leven kunnen roepen.

95-98 *Maer o Evander* enz. is een onjuiste vert., door Vondel uit een commentaar overgenomen. Vergilius bedoelt: maar o Evander, gij zult niet uw zoon bedekt zien met schandelike wonden, en gij zult als vader niet u zelf een ellendige dood toewensen, omdat uw zoon (door zijn lafheid) behouden bleef; met schandelike wonden, ter vert. van *vulneribus pudendis:* wonden in de rug dus; *eerlijck:* eervol.

99 *hooft en troost* is de vert. van *praesidium:* steun en toeverlaat (vgl. *Ndl. Wdb.* i.v. *hoofd*, IV, A, 3).

101 *eerlijck:* met volle ere.

103-104 *niet onledigh*, de letterl. vert. van *haud segnes* (anderen haasten zich om...); *horden en een zachte dootbaer* (een hendiadys): een zachte (verende) doodsbaar van horden (gevlochten uit twijgen van de aardbezieboom en de eik, zegt Vergilius; de aardbezieboom, Lat. *arbutus*, door Vondel gewoonlik vertaald als *haeghappelboom:* hagedoorn).

106 *de dootbulster:* het rustbed, de brancard van de dode (daarover spannen ze een soort baldakijn, uit loof gevlochten).

107 *op het stroo;* Vergilius zegt: op een gespreide laag van in het wild groeiende planten; *maybloem* ter vert. van *hyacinthus* (een blauwe irissoort); vgl. Deel VI, blz. 118, aant. r. 65.

108 *wiens*, bij een zaaknaam vr. e. als antecedent (vgl. Van Helten, § 126).

109 denk achter *onbezweken* zijnde; *die*, lijd. voorw. bij *pluckte*, is als onderwerp te denken bij *verquickt of gelaeft wort* (vgl. Van Helten, § 206); of mag men, in verband met de zinsconstructie in vs. 113-14 aannemen, dat Vondel *luister* enz. als grammaties onderwerp heeft gevoeld bij *verquickt.... wort?*

110 *broght.... voor den dagh* extulit); versta: liet (te voorschijn) halen.

111-12 *heel zinnelijck op dat werck* (laeta laborum): behagen scheppend in die arbeid.

113 *zoo rijckelijck gewrocht;* Dido had een zo rijkelik gebruik gemaakt van gouddraad, dat de bloemen ‘stijf van goud’ geborduurd stonden in de purperen stof; vgl. *Aen.* IV, r. 316-17.

[114] gout. Het eene kleet trock hy bedruckt den jongelingk, als zijn[114-15]

114-15 *als zijn jongste eere:* als laatste eerbewijs; *dat verbranden zou,* nl. op de brandstapel.

Uit ydle hoope, en wijdt zijn gaven aen 't altaer:
Maer wy geleiden dus den jongling met misbaer
En ydle staetsien: dewijl hy overleden
Zijn dootschult heeft betaelt aen 's hemels mogentheden.
Rampzaelge vader, gy zult nu, een hardt gelagh,
Het lijck zien van uw' zoon. hoe komenwe op 't geklagh
U t'huis, in dezen schijn? is dit de zegestaessi,
Waer naer uw vaderlijck gemoedt verlangde? eilaci.[91-92]
Maer, ô Evander, gy zult Pallas, uwen zoon,
Dus eerelijcker doot, dan angstigh weghgevloôn
Met schande en oneer, t'huis zien komen dezen morgen,
En eerlijcker dan of hy 't leven had geborgen,
Zijn vaders bittren vloeck zich op den hals gehaelt.
Ausonie, och Askaen, hoe heeft u dit gefaelt,[98]
En wat verliestge al hooft en troost, in tijt van treuren.
Dus jammert hy, beveelt het lichaem op te beuren,
Zendt duizent mannen heen, de bloem van al zijn maght,
Die eerlijck hem voor 't lest geleiden, en de klaght
En vaderlijcken rou en droefheit onderschooren:[103]
In grooten rou een troost, te kleen voor droevige ooren,
En die men evenwel den droeven ouden man[105]
Ten hooghste schuldigh is. een deel van 't rougespan[106]
Vlecht horden, en een baer van zachte en taeie teenen,
En roên, en eicken tack, spant over 't lijckbed heenen
Een koele schaduwe van loof. hier leggen zy[109]
Den dooden jongelingk om hoogh op stroo, daer hy
Een treurende viool of maibloem, die aen 't quijnen,
En van een maeght den steel ontruckt, gelijck wil schijnen;[111-12]
Een bloem, wiens verf noch niet bezweecken, niet verdort,
Van haere moeder d'aerde en dau niet langer wort
Bevochtight, en verquickt. Eneas toegetreden
Broght mede voor den dagh twee kostelijcke kleeden,
Van Sidons Dido, kiesch en zinnelijck op kunst,[117]
Voor hem met haere hant zoo rijck gewrocht uit gunst,
Van goude bloemen, geborduurt op purpre gronden,
Dat deze bloemen stijf van gout en glansrijck stonden.
Het eene kleedt trock hy bedruckt den jonglingk aen,

91-92 hetzelfde rijm vs. 135-36; *schijn:* toestand; vgl. voor de volgende verzen de proza-vert. met aant.
98 *hoe... gefaelt:* welk een tegenslag; hoe ongelukkig is dit voor u afgelopen.
103 *onderschooren:* ondersteunen (zie verder de proza-vert.).
105 *evenwel:* desondanks.
106 *ten hooghste:* in de sterkste mate, ten zeerste; *'t rougespan:* de rouwende, treurende schaar.
109 vgl. de proza-vert. met aant.
111-12 de bijv. bijzin *die..... ontruckt* loopt niet af; er ontbreekt een persoonsvorm (is); *willen* (vs. 112) is een modaal hulpwerkw. zonder veel kracht; vergelijk: het wil mij voorkomen, dat ....
117 *kiesch*, syn. van *zinnelijck*, hier: keurig, smaakvol.

*

[115] jongste eere, aen, en bewont het hair, dat verbranden zou, met[115-16]
[116] eenen sluier: behalve dit verrijckt hy hem met vele prijzen uit[+]
[117] den Laurentijnschen slagh; en beveelt den roof op een lange ry[117]
[118] vooraen ten toon te dragen; voeght'er paerden by, en wapens,
[119] den vyant ontweldight: oock bondt hy hun de handen op den[119]
[120] rugh, die hy de schimmen ten lijckoffer wou toezenden, en met[120]
[121] welcker bloet men het lijckvier most besprengkelen: en beveelt
[122] d'Oversten zelfs de geknotte stammen, met der vyanden wapenen[122]
[123] bekleet, ten toon te dragen, en de tittels der verslagenen daer[123]
[124] aen te hechten. Men leit'er den ongeluckigen Acetes, gebroken[124]
[125] van ouderdom, die nu zijnen boezem met vuisten slaet; nu zijn
[126] aenzicht met nagelen krabt: hy zijght neder, en leit op d'aerde,
[127] zoo langk als hy is. Zy leiden 'er oock wagens, met Rutulisch[127]
[128] bloet bestort. Daer na komt Ethon, zijn lijfpaert, zonder behangsel[128]
[129] aenstappen, al schreiende, en het huilt groote tranen, die langs[129]
[130] zijn scheeren afdruppelen. Anderen dragen speer en helm; want[130]
[131] Turnus gingk zeeghaftigh met de rest strijcken. Daer na volgen
[132] de bedruckte keurbende, en Trojaenen, en Tyrrheensche oversten[132]
[133] en Arkaders, met slepende geweer. Na dat al de staetsi der[133]
[134] megezellen een stuck vooruit trat, stont Eneas stil, en sprack[134]
[135] hartelijck zuchtende noch over den doode: wy moeten noch[+135]
[136] anderen, ons in den bloedigen slagh ontruckt, gaen beweenen en
[137] betreuren: o manhaftige Pallas zijt in der eeuwigheit van my ge-
[138] groet, en vaer eeuwigh wel. Meer sprack hy niet, gingk naer de

[+][Randschrift:] *vereert het met oorlooghsroof, en geleit het met staetsi,*

[+][Randschrift:] *en Eneas neemt zijn afscheit.*

* TEKSTKRITIEK: r. 129 *groote* is in de druk van 1659 uitgelaten (guttisque humectat *grandibus* ora).

115-16 *en bewont het hair, dat verbranden zou, met eenen sluier:* Vergilius bedoelt: het andere gewaad (kleed) windt hij als hoofddoek (*sluier*) om zijn haren; *prijzen* (praemia): krijgsbuit.

117 *op een lange ry* (longo ordine); de krijgsbuit wordt dus in de rouwstoet meegedragen, vooraan, zoals dat later bij een triomfantelike intocht van een overwinnend veldheer te Rome geschiedde; de gehele voorstelling (zie ook het vervolg) is ontleend aan de Romeinse triomftocht.

119 *hun*, nl. diè gevangenen.

120 Versta: die hij, als zoenoffer voor Pallas, naar het rijk der schimmen wilde zenden.

122 *zelfs:* zelf; *de geknotte stammen* (truncos), dus tropeeën als de in r. 44-51 beschrevene.

123 *tittel:* naam.

124 Acetes, van smart gebroken, *wordt geleid* en gesteund.

127 *wagens:* strijdkarren van Rutuliërs.

128 *behangsel:* halssieraad van paarden (vgl. *Aen.* V, r. 354).

129 *al schreiende*; zo wenen bij Homerus de paarden van Achilles (*Ilias* XVII, 426).

130 *scheeren:* kinnebak, kaken; vgl. *Ndl. Wdb.* i.v. *schaar* II, 3, g; *Antw. Idioticon* van Cornelissen en Vervliet i.v. *schèèr*.

132 *de bedruckte keurbende* (phalanx moesta); versta: een droevige stoet (bestaande uit Troj. en Tyrrh. *legerhoofden* en de Arcadiërs; Vondel heeft hier gelezen *duces;* een andere lezing is *omnes*).

133 *met slepende geweer*, ter vert. van *armis versis:* met de speerpunten omlaag gericht (ten teken van rouw).

134 *een stuck vooruit trat:* een eind weegs in processie was voortgeschreden.

135 *hartelijck:* uit het diepst van zijn gemoed; diep; *noch:* als laatste afscheidswoord; *over:* voor; bij en ter ere van (vgl. vs. 152 *op*).

[139] hooge muren, en zette zijnen tret naer het leger toe.[139]

[140] En nu quamen 'er Gezanten uit Latinus stadt aen, met olijf-[140]

139 *leger:* legerkamp.
140 *Latinus stadt:* Laurentum.

Zijne alleruiterste eer. de sluier, fijn van draên,
Bedeckt het haer, terstont ten viere te verwijzen.
Behalve dit vereert hy hem met veele prijzen,
Uit dien Laurentschen slagh, gebiet den roof met een,
Op eene lange ry, voor 't lijck te draegen heen.[126]
Hy voeght'er paerden by en wapens, oorloghspanden[127]
Den vyanden ontruckt, oock vleugelt hy de handen[128]
Met koorden op den rugh der geenen, die hy 't rijck
Des afgronts offren most, tot zuivring van dit lijck;[130]
Wier bloet besprengklen zou dit lijckvier, en zijn vlammen.[131]
Hy wil dat d'oversten oock afgeknotte stammen,
Bekleet met wapenen der vyanden, ten toon
Gaen draegen, en den naem en titels van de doôn
Daer boven spijckeren. men leit in deze staessi
Den ongeluckigen Acetes, nu elaci
Van hoogen ouderdom gebroken, by de straet,[137]
Daer hy den boezem heel bedroeft met vuisten slaet,
Met naglen 't aenzicht krabt. hy zijgt, en valt ter aerde,
Zoo langk gelijck hy is. hier leiden die bezwaerde[140]
Oock wagens, root bespat met versch Rutulisch bloet.
Zijn lijfpaert Ethon volght met eenen traegen voet,
En onbehangen, schreit, en huilt een vlaeg van traenen,[143]
Die, langs de scheeren droef afdrupplende, elck vermaenen
Tot treuren. andren treên ten toon met helm, en speer:[145]
Want Turnus in triomf streeck 't ovrigh krijghsgeweer.
Nu volgen hem bedruckt de keurebende, en Frygen,[147]
Tyrrenische overste, en Arkader, heet op 't krijgen,[148]
Met sleepende geweer. dus trock de staetsi heen.
De mackers nu aldus een stuck vooruit getreên,
Zoo stont Eneas stil, sprack [scheidende te noode]
Met hartlijck zuchten, op het lichaem van den doode:
Wy moeten andren oock, ons in dien bloênden slagh[153]
Ontruckt, beweenen, en betreuren al den dagh.
Manhafte Pallas, zijt in eeuwigheit geprezen,
Gegroet van my. vaer wel: vaer eeuwigh wel na dezen.
Meer sprack hy niet, en gingk, bedroeft, en treurens moê,
Naer zijne hooge wal, het Troische leger, toe.
Nu quamen'er uit vorst Latinus stadt gezanten
Met tacken van olijf, en blonde vredeplanten,[160]

126 *voor.... heen:* voor het lijk uit.
127 *pand*, hier: bewijsstuk van de overwinning, buit.
128 *vleugelen:* boeien, vastbinden.
130 *tot zuivring van:* als zoenoffer voor.
131 *dit lijckvier:* de brandstapel, die opgericht zou worden voor *dit* lijk (Pallas).
137 *straet:* weg.
140 *die bezwaerde:* die diep bedroefden.
143 *onbehangen;* zie de proza-vert. met aant.
145 *treên ten toon met:* dragen (in de stoet) voor allen zichtbaar.
147 *Frygen* (lees Frijgen): Trojanen.
148 *heet op 't krijgen:* strijdlustig van aard.
153 *bloênd* (bloedend): bloedig.
160 *blonde vredeplanten* is een omschrijving van *tacken van olijf;* vgl. *Aen.* VIII, vs. 181.

*

[141] tacken in de hant, om hunne dooden: dat hy de lichamen, die[+141]
[142] in het velt door het zwaert gesneuvelt lagen, toch woude weder-
[143] leveren, en hun de begraefenis en aerde vergunnen; want men[143]
[144] tegens geene verwonnelingen en ademlooze dooden vecht: dat
[145] hem toch beliefde hen, die hem korts zoo wel onthaelden, en
[146] naer welcker dochter hy stont, te verschoonen. De goedertieren[146]
[147] Eneas bewillight hun deze billijcke bede, en voeght 'er dit noch[+]
[148] by: o Latijnen, wat snoode Fortuin heeft u zoo verre ingewickelt[148]
[149] in den krijgh, dat ghy ons, uwe vrienden, verjaeght? Verzoeckt[149]
[150] ghy pais voor dooden, en die door oorlooghslot omquamen? Voor-
[151] waer ick zou dat oock den levenden wel vergunnen, en waer noit[+]
[152] hier gekomen, was my niet deze plaets en dit Rijck by nootlot
[153] beschoren: oock voer ick geen oorlogh tegens het volck van 't
[154] lant. De Koningk weigerde ons den rijcksbodem, en betrouwde[+154-55]
[155] zich liever op Turnus wapens. Billijcker had Turnus zijn leven in
[156] de weeghschael gestelt. Is zijn ooghmerck den krijgh met den
[157] degen te beslechten, de Teukren te verdrijven: hy behoorde tegens
[158] my met zijn geweer aen te gaen; zoo had hy mogen leven, die[158]
[159] zijn leven Gode of zijne vuist moght dancken. Nu gaet hene, en
[160] steeckt het lijckhoudt uwer ellendige burgeren in brant. Zoo sprack
[161] Eneas. Zy zwegen, en stonden stom, en zich omkeerende, zagen[161]
[162] malkanderen vast aen. Toen antwoorde hem d'oude Drances, die[+]
[163] op Turnus gebeten, den jongelingk altijt haette en lasterde: o[163]
[164] Trojaensche helt, die groot van naem en faem, noch grooter in 't
[165] harnas zijt; met welck eenen lof zal ick u hemelhoogh verheffen?

[+][Randschrift:] *Latinus Gezanten verzoecken hun dooden te begraven,*

[+][Randschrift:] *dat Eneas inwillight,*

[+][Randschrift:] *die oock vrede aenbiet,*

[+][Randschrift:] *en zich des krijghs ontschuldight.* In het R a n d s c h r i f t bij r. 154: *en.... ontschuldight:* en zich vrijpleit van schuld aan de oorlog.

[+][Randschrift:] *Drances, Turnus party, bedanckt den Koningk,* 162 *party:* tegenstander.

* TEKSTKRITIEK: r. 149 *verjaeght* is in de druk van 1659 vervangen door: *schuwt.*

141 *hy:* Aeneas.

143 *want men....:* 'immers', zeiden zij, 'men vecht toch niet tegen'....

146 *stont:* dong; *goedertieren:* welwillend, barmhartig.

148 *heeft.... ingewickelt:* implicuit.

149 *verjaeght;* de Lat. tekst heeft *fugiatis* (dat gij ons, uw vrienden, ontvlucht, dat gij onze vriendschap afwijst; vergelijk *de Tekstkritiek* en vs. 174).

154-55 *De Koningk.... wapens;* deze uitingen zijn niet billik ten opzichte van koning Latinus, die een geheel passieve rol heeft gespeeld; *billijcker* (aequius); het zou *meer in overeenstemming met recht en rede* zijn geweest, als Turnus....; Aeneas verkeert in de mening, dat T. zich door de vlucht aan de strijd heeft onttrokken.

158 *hy:* diegene van ons beiden.

161 *zich omkeerende;* zich naar elkaar toewendende, bedoelt Vergilius.

163 *altijt haette en lasterde:* steeds met zijn haat en beschuldigingen vervolgde.

Om hunne doôn: dat hy de lichaemen in 't velt
Door 't zwaert gesneuvelt, en noch niet in 't graf bestelt,
Toch wederlevren woude, en aen 't gebeent der hunnen,
Gelijck de reden eischt, een eerlijck graf vergunnen:[164]
Want niemant, volgens krijghsgebruick en oorloghsrecht,
Met overwonnen volck en levenloozen vecht:
Dat vorst Eneas toch beliefde hunne zoonen,
Die hem noch korteling onthaelden, te verschoonen,[167-68]
De zelve, welcker bloet hy had verzocht ten echt.[169]
De goedertiere vorst vergunt het hun met recht,
En voeght'er dit noch by: Latijnen, wat voor streecken!
Wat snooder avontuur riedt dat gy u zoudt steecken[172]
Zoo diep in dezen krijgh? dat gy, vergeefs beducht,[173]
Ons, die uw vrienden zijn, angstvalligh schuwt en vlught?
Verzoecktge pais voor doôn, die door het krijghslot sneven?
Ick zou gewis den pais niet weigeren die leven[176]
Te gunnen, en waer noit zoo verre in deze wijck[177]
Gekomen, was my niet dees plaets, dit koningkrijck
By nootlot toegeleght. oock koom ick niet beroven
's Lants ingezeten, neen. de koningk sloot zijn hoven,[180]
En weigerde den gront aen ons Trojaensch geslacht,
Dewijl hy liever steunde op Turnus zwaert en maght.
Maer Turnus had met recht en billijcker zijn leven
In 't vechtperck opgezet. zoo hy naer pais wil streven,[184]
Den krijgh beslechten met den degen, den Trojaen
Verdrijven uit het lant: hy hoorde schrap te staen,
En tegens my alleen den degen uit te trecken,
Zoo moght hy voor een tijt zijne oude en leven recken,
En Gode en zijne vuist bedancken dat hy leeft.[188-89]
Nu gaet vry heene, en steeckt, ten dienst van al wat sneeft,
Het lijckhout aen van uw verslage burgerye.
Zoo spreeckt Eneas: zy staen stom aen d'eene zye,
En keeren zwijgende zich om op dit vermaen,
En zien elckanderen met groot verwondren aen.
Toen sprack heer Drances, d'oude, op Turnus fel gebeten,
En die den jongelingk, zoo nijdigh en vermeeten,[196]
Geduurigh haete, en oock verlasterde in het hof:[197]
Trojaensche helt, zoo groot van naem en faem en lof,
Noch grooter in 't geweer en harnas te beseffen,[198-99]

164 *reden:* recht en billikheid.
167-68 *hunne zoonen die:* de zonen van hen, die (vgl. Van Helten, § 205).
169 *de zelve:* dezelfde.
172 *snooder* (= misdadig, schandelik); voor de uitgang *er*, formeel een partitieve genitief uitgang, zie Van Helten, § 261a.
173 *vergeefs beducht:* bevangen door ijdele, ongemotiveerde vrees.
176 *die leven:* aan hen die leven (Van Helten § 221).
177 *wijck:* streek, gebied.
180 .... *zijn hoven:* zijn paleis (*aen* (= voor) *ons Tr. geslacht* is hier waarschijnlik bij te denken).
184 *opzetten:* op het spel zetten, in de waagschaal stellen, wagen.
188-89 Vondels vert. is onjuist; zie de proza-vert. met aant.; *oude* (leeftijd), syn. van *leven*.
196 *vermeeten:* overmoedig.
197 *geduurigh:* steeds (die vervuld was van een onblusbare haat ....); *verlasteren:* schande (kwaad) spreken van.
198-99 de bedoeling is: door uw wapenfeiten (op Italiaanse bodem) *ervaren* wij dat gij nog groter held zijt dan de faam van u vertelde.

Met welck een' lof zal ick u hemelhoogh verheffen?

*

[166] zal ick my meer over uwe rechtvaerdigheit, of over uwe manhaf-
[167] tigheit verwonderen? Wy willen danckbaerlijck deze bejegeninge
[168] onze vaderlijcke stede overdragen: en zoo eenige gelegenheit
[169] den wegh baene, u met Koningk Latinus verbinden: Turnus magh[+]
[170] op zijn eige hant verdragen: ja het zal ons lusten het gevaert der[170]
[171] vesten, u toebeschoren, op te halen, en de Trojaensche steenen[171-72]
[172] op onze schouders te torssen. Dit sprack hy, en al te zamen be-
[173] stemdenze dit, uit eenen mont. Zy sloten twalef dagen stilstant,[+173]
[174] en gedurende den bemiddelden pais liepen Trojaenen en Latijnen[174]
[175] onder een gemengt, onbeledight op de bergen, in de bosschen:[175]
[176] d'yzere bijl klinckt op den hoogen esch; men houwt hemelhooge[176]
[177] pijnboomen om: men klooft gedurigh met beitelen eicken, en[177]
[178] welrieckende ceders, en voert esscheboomen te wagen, dat het[178-79]
[179] kraeckt.

[+][Randschrift:] *en belooft hem te begunstigen*. In het R a n d s c h r i f t bij r. 169: *hem te begunstigen:* zijn belangen voor te staan.
[+][Randschrift:] *Men sluit bestant, en houwt hout voor de lijckvieren*.

[180] De vliegende Faem, trompetster van zoo groot eenen rouwe,[+]
[181] en die noch flus in Latium uitbromde, hoe Pallas het velt behielt;[181]
[182] quam alreede Evander en Evanders huis en vesten ter ooren.
[183] d'Arkaders streven naer de poorten toe, en grijpen lijckfackels, [183183-85]
[184] naer het oude gebruick: al de wegh langs, en al het velt is licht[184-85]
[185] van tortsen. De schaer der Frygiaenen hun bejegenende, schickt
[186] zich by de kermende troepen, die zoo ras de vrouwen ten hove[186-87]
[187] intreden, een keel opsteken, dat 'er de bedroefde stadt van waeght.
[188] Maer niemant is maghtigh Evander tegen te houden: hy komt

[+][Randschrift:] *De tijding van Pallas komt in Arkadie,*

* TEKSTKRITIEK: r. 170 *op zijn eige hant verdragen;* druk van 1659: *elders een bruit zoeken*. - 171-72 *de Tr. steenen.... torssen;* druk van 1659: *steenen ten bouw van het nieuwe Troje aen te brengen*.

170 *verdragen:* een verdrag, verdragen (bondgenootschappen) sluiten, vgl. *Aen.* X, r. 53; Lat.: *quaerat sibi foedera Turnus* (zie de *Tekstkritiek;* V.'s gewijzigde opvatting zal weer uit een commentaar stammen); *het zal ons lusten*... (iuvabit): wij zullen met vreugde (.... optrekken).

171-72 *vesten:* vestingmuren: *de Tr. steenen.... torssen* is een woordelike vert. (saxaque subvectare umeris Troiana); de latere wijziging (zie *Tekstkritiek*) geeft de zin weer.

173 *bestemmen:* zijn instemming betuigen met.

174 *bemiddelt;* vgl. vs. 213; Vergilius zegt: *pace sequestra:* dank zij de bemiddeling (onder bescherming van) de wapenstilstand.

175 *onbeledight* (impune): straffeloos, vrij, vreedzaam.

176 *esch:* fraxinus.

177 *gedurigh:* onophoudelik; *beitel:* wig.

178-79 *esscheboomen*, ter vert. van *ornos:* wilde bergessen; *voeren:* vervoeren, wegvoeren; *dat het kraeckt:* in grote hoeveelheden (een versterkingsformule, waartoe de Lat. tekst hier aanleiding geeft: *plaustris gementibus:* dat de wagens onder de last kraken); vgl. verder voor deze regels r. 228-vlg. en 247-vlg.

181 *uitbrommen:* uitbazuinen.

183 *streven:* ijlen.

183-85 volgens oud-romeins gebruik werden de doden 's nachts begraven; 's nachts werd ook het lijk van een elders gestorvene door zijn familie ingehaald.

184-85 *al het velt.... tortsen* is een minder juiste vert. Verg. bedoelt: de door fakkels verlichte weg steekt scherp af tegen de in duisternis gehulde velden, gaat er als een lichtende lijn doorheen.

186-87 *die.... opsteken* is een onjuiste vert. Vergilius zegt: En zodra de vrouwen deze (verenigde) schaar zien naderen, heffen zij een luid gejammer aan.

[189] midden onder den hoop op de dootbaer vallen, daer Pallas leit,[+189]
[190] en blijft 'er van droefheit aen hangen, en weent en steent; en

[+][Randschrift:] *en Evander valt, op de dootbaer, aen 't kermen*.

189 *daer Pallas leit;* nadat die (doodsbaar) is neergezet, zegt Vergilius.

Verwonder ick my meer om uw rechtvaerdigheit,
Of uw manhaftigheit? wy willen dit bescheit
En dees bejegeninge ons vaderlijcke stede
Verkuntschappen, en met Latinus u in vrede
Verbinden, zoo de tijts gelegenheit den wegh[205]
Wil baenen: Turnus magh, naer eigen overlegh,
In bontgenootschap treên, of, elders zich vereenen.[207]
't Gevaert der vesten, u beschoren, lang voorheenen,
Wort van ons opgebout met lust. elck zal voortaen
Trojaensch tiras en steen op zijne schouders laên.[210]
Zoo sprack hy, 't wort bestemt van zijn gezantgenooten,
Voor zes paer dagen tijts de stilstant oock besloten,
En onder dezen pais, bemiddelt by verdragh,
Loopt Troische en Latijnist te gader, dagh op dagh,
Heel veiligh in geberghte en bosschen heene en weder:
Daer klinckt de bijl, en hout de reizige esschen neder.
Men houwt den pijnboom om, die steil stont in de lucht.
Men klooft geduurighlijck den eick met boschgerucht,
En beitelen, en voert den geur der cederbladen[218-19]
En esschen, dat het kraeckt, van boven met de raden.
De vlugge Faem trompet zoo groot een leedt en rou;
De Faem, die Latium flus melde hoe getrou[222]
Prins Pallas 't velt behielt, quam reede vorst Evander
En 't hof des ouden mans ter oore, voor alle ander.
d'Arkaders streven naer de poort toe, grijpen struick
En lijcktorts, naer het oude en grijze lantgebruick.[225-26]
Men ziet den ganschen wegh en 't velt van tortslicht blaecken.
De Frijgiaensche schaer bejegentze in 't genaecken,
En schickt zich treurigh by dien jammerenden troep,[228-29]
Die, daer de vrouwen treên ten hove in, met geroep
Een keel opsteeckt, dat stadt en hof hier van gewaegen.
Maer geen is maghtigh, vorst Evander, neêrgeslagen
Van druck en hartewee, te hindren in zijn' vaert.
Hy komt, in 't midden van de troepen, lijckewaert[234]
Gevallen op de baer van Pallas, zonder leven,
En blijft van druck op borst en mont des dooden kleven.
Hy kermt, en weent, en steent met jammerlijck geluit,

205 *de tijts gelegenheit:* de (tijds-) omstandigheden.
207 *zich vereenen:* een echtvereniging, echtverbintenis aangaan (vgl. de *Tekstkritiek*).
210 *tiras* (tras): metselspecie.
218-19 *met boschgerucht, en beitelen;* een voor ons taalgevoel hinderlike verbinding en samentrekking; vertaal: de stilte der bossen wordt verbroken door ....
222 *flus* (modo): nog kort geleden.
225-26 *struick en lijcktorts*, op te vatten als hendiadys: harsige takken, die als lijkfakkel dienst doen.
228-29 de schare der Trojanen ontmoet hen, die (uit de stad) genaderd zijn en voegt zich bedroefd bij die weeklagende menigte; zie verder de proza-vert. met aant.
234 *in 't midden van de troepen:* zich door de (weeklagende) menigte dringend.

[191] naulix berst 'er endelijck de stem uit: o Pallas, dit had ghy vader[191]
[192] niet belooft, maer dat ghy u omzichtiger in den gevaerlijcken[192]
[193] krijgh zoudt dragen. My was niet onbewust, hoe maghtigh veel[193-95]
[194] de nieuwsgierigheit en zoete eerzucht in 't harnas en den eersten
[195] optoght vermoghten. Ellendigh proefstuck des jongelingks, harde[195-96]
[196] lessen des naburigen oorlooghs, en beloften en gebeden van niet
[197] eenen der Goden verhoort: en ghy, o mijn getrouwe beddege-
[198] noot, zijt geluckigh door uw overlijden, en niet in deze droefheit[198-99]
[199] overgebleven. Ick de vader in het tegendeel overleefde mijnen
[200] tijt, om na mijn zoons doot noch over te blijven. De Rutulen[200-202]
[201] zouden billicker my, die de wapens der Trojaensche bontgenoo-
[202] ten volghde, met hun geweer overvallen: billijcker waer ick zelf
[203] gestorven; en ick, niet Pallas, met deze lijckstaetsi t'huis gebroght.
[204] Maer ick wijte het, o Teukren, u niet, nochte het bontgenoot-
[205] schap, nochte het gastgenootschap, hant aen hant gesloten: dat[205]
[206] lot most mijnen ouderdom te beurt vallen. Doch was mijnen zoon
[207] een ontijdige doot beschoren, zoo zal het my noch wel doen,
[208] naerdien hy over 't invoeren der Teukren in Latium quam te sneu-[208]
[209] velen; na dat de Volscen te vore by duizenden om hals quamen.[209]
[210] Ja ick zal u, o Pallas, geen andere lijckstaetsi waerdigh achten,
[211] als deze, u van den godtvruchtigen Eneas, en groothartige Fry-
[212] giaenen, en Tyrrheensche Oversten, en het gansche heir der
[213] Tyrrheenschen toegeleit. Zy, die van uwe handen storven, rechten[213-14]
[214] u heerlijcke zegetekens op: en waer hy, o Turnus, u in oude en[214]

191 *naulix* (vix): met moeite.
192 *maer dat ghy u omzichtiger in den gevaerlijcken krijgh zoudt dragen*; het is beter hier een nieuwe zin te beginnen: hadt gij u toch met wat meer voorzichtigheid aan de wrede Mars toevertrouwd (cautius *ut* saevo velles te credere Marti).
193-95 Vergilius zegt: haud ignarus eram, quantum *nova gloria in armis* et *praedulce decus primo certamine* posset. Vondel heeft *nova* verkeerd opgevat: nova gloria is jonge eerzucht, ontwakende dorst naar eer; *praedulce decus:* het zoete verlangen naar roem; *decus* en *gloria* zijn hier synoniem; *in 't harnas* (in armis): in de strijd; (*in*) *den eersten optoght* (primo certamine): wanneer men voor 't eerst ten strijde trekt.
195-96 *ellendigh:* rampzalig, jammerlik; *harde lessen des naburigen oorlooghs:* welk een harde leerschool (is) die oorlog vlak aan onze grenzen (voor u geweest); *beloften*, ter vert. van *vota:* geloften aan de goden *benevens de daaraan verbonden wens; van:* door.
198-99 *en niet.... overgebleven:* en hebt dit verdriet niet meer behoeven te beleven.
200-202 *De Rutulen.... overvallen;* Vondels vert., die het Lat. voorbeeld op de voet volgt, is niet geheel duidelik; Vergilius bedoelt: had ik maar de vanen der Trojaanse bondgenoten gevolgd, dan zou ik onder de pijlen, werpspiesen der Rutuliërs gevallen zijn (Troum socia arma secutum obruerent Rutuli telis!); dan zou *ik* mijn leven gegeven hebben en *ik*.... zijn thuis gebracht.
205 *gastgenootschap:* gastvriendschap (vgl. vs. 258); hospitium; *hant aen hant:* bij handslag.
208 *over... Latium:* terwijl (doordat) hij de Trojanen in Latium voerde.
209 *de Volscen;* in deze volksnaam vat Evander de verbonden volken samen, die onder Turnus' leiding staan; de Volscen waren in later tijd de hardnekkigste vijanden van Rome.
213-14 *Zy.... op* is onjuist. Vergilius zegt: Zij (nl. de in de vorige zin genoemden) brengen trotse tropheeën mee van degenen die gij gedood hebt (vgl. r. 122-vlg.).
214 *oude:* leeftijd.

En berst in 't ende naeu met deze lijckklaghte uit:[238]
O Pallas, dit's niet dat gy vader gingt beloven,
Maer datge omzichtiger, waer schicht en speeren stoven,
U dragen zoudt in noot en oorelogh skrackeel.
My was niet onbewust hoe overmaghtigh veel
Aenzoetende eerzucht en nieusgierigheit vermoghten[243]
In 't jeughdigh harrenas, en d'allereerste toghten.
Elendigh proefstuck van dien jongling, vroom en eêl.
O harde lessen van mijn nabuurs krijghskrackeel,
Beloften en gebeên, verhoort by geene Goden.
Mijn bedgenoot, gy zijt geluckigh dit ontvloden
In 't sterven, en alleen geluckigh door uw doot,
En blijft uit dit verdriet, waerin ick overschoot:
Ick ick, hier tegens most mijn tijden overleven,[251]
Om na te blijven, als mijn Pallas quaem te sneven.
Veel billijcker had my de Rutulier, die 't heir
Des Troischen bontgenoots gevolght was, met geweir[254]
Besprongen, billijcker waer ick de doot gestorven,
En hadde in Pallas plaets deze uitvaert zelf verworven,
Waer t'huis gebroght: doch 'k wijt dit geen Trojaenen, neen,
Noch bontgenootschap, noch mijn gastverbont, voorheen
Gesloten, hant aen hant: dit lot most boven allen
Mijn' hoogen ouderdom alleen te beurte vallen.
Maer was mijn' zoon dees doot ontijdigh toegeleght,
Zoo doet het my noch wel, dat hy, voor Trojes recht,
En 't innevoeren der Trojaenen in de landen
Van Latium, dus vroegh verviel in vyants handen,
Na dat de Volscen eerst by duizenden in 't velt
Om hals geraeckten. 'k zal, ô Pallas, brave helt,
Geene andere uitvaert uw geheughnis waerdigh achten[267]
Dan deze, u van den vorst Eneas, de geslachten
Der trotse Frygen, den Tyrreenschen oorloghsraet,
En 't gansch Tyrreensche heir u, in dien droeven staet,
Rechtvaerdigh toegekeurt. al die gy velde in 't vechten,[271]
En storven van uw hant, vereeren u, en rechten[272]
U zegetekens op wel heerelijck in 't rijck:
En waer, ô Turnus, hy, uw weêrgade, u gelijck[274]

238 zie de proza-vert.
243 *aenzoeten:* zoeter, aangenamer en daardoor verleideliker worden; de Lat. tekst heeft *decus praedulce:* de boven al zoete (bedwelmende) zucht naar roem en eer.
251 *hier tegens:* hiertegenover, integendeel; *most mijn tijden overleven* (vivendo vici mea fata); het lot laat in de regel de vader voor de zoon sterven; Evander heeft zijn zoon en dus de door de natuur gestelde levenstijd overleefd (ik heb mijzelf moeten overleven, alleen om mijn zoons dood te zien en alleen nog achter te blijven).
254 de schrijfwijze *geweir* is ongewoon; het rijmwoord *heir* is hier van invloed geweest; vgl. vs. 315-16 *ossen: bossen*.
267 *geheughnis:* gedachtenis.
271 *toekeuren:* toekennen.
272 bij *storven* is *die* (object bij *velde* in vs. 271) als subject te denken; *vereeren u:* strekken u tot eer; strekken tot bewijs van uw dapperheid.
274 *weêrgade;* vgl. *Aen.* X, r. 756; *weêrgade* wordt hier verklaard door de volgende woorden.

*

[215] jaren en krachten gelijck; ghy stont nu al mede, als een geweldige[215]
[216] staeck, in 't harnas ten toon: maer waerom houde ick, ongeluckige[216]
[217] man, de Teukren langer van hunne wapenen? Gaet hene, en ge-
[218] denckt uwen Koningk dezen last over te brengen: dat ick, nu[218]
[219] Pallas omgekomen is, noch tegens mijn hart in de weerelt blijf,
[220] spruit uit de hoop, geschept uit Eneas vromicheit, gehouden de[220]
[221] wraeck van zoon en vader met Turnus bloet te paeien. Dit eenige[221][221-22]
[222] verwacht ick noch van hem en zijne fortuin, en verdiensten. De
[223] lust van dit leven zoeck ick niet, nochte 't is billijck: maer wensch[223]
[224] dit beneden onder de schimmen mijnen zoon te bootschappen.[224]

[225] Ondertusschen voerde de dageraet den ellendigen en sterfe-
[226] lijcken menschen het verquickende licht toe, 't welck moeite en[226-27]
[227] zwaricheden met zich brengt. Alree stelde vader Eneas, alree[+]
[228] stelde Tarchon lijckhoutstapels op den boghtigen oever toe. Hier
[229] broght een iegelijck, naer der vaderen wijze, zijne dooden, waer
[230] onder men den smoockenden brant stoockte, die den hemel om
[231] hoogh met eenen nevel van roock verduisterde. Driewerf troc-
[232] kenze, met hun blinckende harnas om 't lijf gegespt, rontom het
[233] aengesteecken lijckhout: driewerf redenze te paerde rontom het[233]
[234] bedruckte lijckvier, en huilden overluit. Men besprengt oock[234]
[235] d'aerde, men besprengt oock de wapens met tranen. 't Geschrey[235]
[236] der mannen en geklanck der trompetten klinckt hemelhoogh.
[237] Daer na worpen anderen helmen en brave lemmers, roof den[+237]
[238] neergehouwe Latijnen ontweldight, in den viere; oock breidels,
[239] en barnende raden; zommigen beuckelaers en heilooze schichten,[239]
[240] nu lijckschenckaedjen, te vore het wapentuigh dezer overledenen.

[+][Randschrift:] *De Trojanen stellen lijckhoutstapels voor hun dooden toe,*

[+][Randschrift:] *verbrandenze,*

* TEKSTKRITIEK: r. 235 *'t Geschrey;* druk van 1659: *Het geschrey*.

215 *jaren en krachten:* de bij de jaren horende krachten.

216 *staeck:* trophee (in de vorm van een omhangen boomtronk).

218 *gedencken:* niet vergeten, zorg dragen.

220 *vromicheit:* dapperheid; *gehouden* (bij *vromicheit*): die verplicht is.

221 *wraeck:* wraakzucht, zucht naar vergelding; *paeien:* bevredigen, verzoenen.

221-22 *dit.... verdiensten;* Vergilius bedoelt: dit ontbreekt er nog maar aan om de kroon te zetten op zijn verdiensten en zijn geluk (in de krijg) volkomen te doen zijn.

223 *de lust van dit leven:* het genot van te (blijven) leven (zoek ik niet en daarop kan ik billikerwijze geen aanspraak maken).

224 *dit:* Turnus' dood.

226-27 *moeite en zwaricheden:* (de dagelikse) arbeid en zorgen.

233 *aengesteecken;* oudere vorm voor *aangestoken*.

234 *bedruckt* (moestus): droevig; *besprengen:* besprenkelen, bevochtigen.

235 *'t geschrey:* de kreten.

237 *brave lemmers:* prachtige zwaarden.

239 *barnende raden*, ter vert. van *ferventis rotas;* ferventis (brandend) is hier een epitheton ornans; raden van strijdkarren worden verhit (gloeien) door de snelle vaart op het slagveld; *heilooze schichten* ter vert. van *non felicia tela;* deze werpspiesen hebben hun bezitters niet voor de dood kunnen vrijwaren (maar zie Vondels opvatting, vs. 312-13); de te voren genoemde lijkoffers bestaan uit oorlogsbuit; nu worden op het lijkvuur nog geworpen de eigen wapenen van Aeneas' gesneuvelde krijgsmakkers, die ook met hen verbrand worden.

In oude, en tijt, en kracht, gy trotse stont nu mede,
Gelijck een groote staeck in 't harrenas alreede.
Maer ick, rampzaelge man, wat houde ick den Trojaen
En zijn genooten uit den strijt hier ledigh staen?
Gaet heene: gaet, gedenckt uw' koningk dit te melden,
Dat ick, nu Pallas rust in stilte, als andre helden,
Noch tegens mijnen wil in deze weerelt blijf,
Is uit een vaste hoop, geschept uit elck bedrijf
Van vorst Eneas, en zijn dapperheên, verbonden[282-83]
De wraeck van vader en van zoone, en zijne wonden
Met koning Turnus bloet te paeien, naer zijn maght.
Dit 's 't eenigh heil, dat ick noch van zijn hant verwacht.
Verdiensten, en fortuin, de lust van langer leven
Bekoortme niet, noch 't past my niet hier naer te streven:
Maer 'k wensch dees tijding noch beneden by de doôn,[286-89]
In 't rijck der schaduwen te brengen aen mijn' zoon.
De dageraet terwijl komt op, en uit den Oosten
Den sterfelijcken mensch in zijne elende troosten
Met al verquickend licht, dat moeite en zwaericheên[291-93]
Ter werelt brengt. de vorst Eneas, en met een
Aertswichlaer Tarchon port en drijft de megezellen
De lijckhoutstapels op het boghtigh strant te stellen.
Hier brengt een iegelijck, naer zijner vadren wijs,
Zijn dooden, en de brant wort smoockende in het rijs
Gesteecken met de torts, waerdoor de lucht daer boven
Met eenen mist van roock en smoock hangt toegeschoven.
Zy trocken drywerf, met hun blinckend harrenas
Om 't lijf gegespt, rondom het lijckhout, dat nu was
Ontsteecken. drywerf reedt de ridderschap te paerde
Om 't droevigh lijckvier, en zy huilde luide. d'aerde
Besprengt men schreiende met tranen: het geweer
Besprengt men desgelijcks, uit rouwe om dezen heer.[306]
Het krijghstrompetgeklanck en naer geschrey van mannen[307]
Klinckt hemelhoogh. men worpt, als tot den brant verbannen,
De helmen met hunn' kam, de lemmers, scherp van snê,
En roof, Latijnsche volck, na hunne neêrlaegh, mê[310]
Ontweldight, in het vier, oock barrenende wielen,
En toom; een ander schilt en schichten, in 't vernielen
Des snooden vyants, nu een lijckschenckaedje, en eer,[312-13]
En flus der overleên gedragen krijghsgeweer.[314]

282-83 *geschept... dapperheên:* geput uit alle (de vele) dappere wapenfeiten van Aeneas; *verbonden:* verplicht.
286-89 de interpunctie is hier waarschijnlijk bedorven; daardoor klopt de tekst niet met de proza-vert. Ik heb de punt achter *verwacht* (vs. 286) vervangen door een komma, en de komma achter *fortuin* (vs. 287) door een punt.
291-93 vgl. de proza-vert.
306 *om dezen heer;* versta: om hun gesneuvelde makkers.
307 *naer:* droevig.
310 *na hunne neêrlaegh:* nadat ze geveld zijn (vgl. de proza-vert.).
312-13 *in 't vernielen des snooden vyants:* die dienen (dienden) om de snode vijand te doden; *nu.... eer:* nu een eervol lijkoffer.
314 Versta: en nog voor kort de oorlogswapenen gedragen door de overledenen (gesneuvelden).

*

[241] Men slaght voor de dooden een menighte van ossen, en keelt[+]
[242] geborstelde zwijnen, en vee, al het lant door gerooft om te ver-[242]
[243] branden. Daer na zienze, over al het strant, hun mackers verbran-
[244] den, en bewaecken de halfgebrande lijckgebeenten; daer zy niet
[245] af te trecken zijn, voor dat de bedaeuwde nacht den hemel om-[245-46]
[246] draeiende, de heldere starren te voorschijn brenge.

[+][Randschrift:] *en offeren voor de zielen*.

[247] Middelerwijl stapelen d'ongeluckige Latijnen elders, niet min[+]
[248] dan zylieden, ontelbaer lijckhout, en begraven ten deele vele[248-49]
[249] dooden, en voerenze ten deele wech naer de naestgelege ackers,
[250] of zendenze weder naer de stadt. Al d'overigen, eenen gewel-[250]
[251] digen hoop onder een verslagen, verbrandenze, zonder tellen,
[252] zonder pracht. Toen blaeckten de woeste landen aen alle kanten[252]
[253] van vier by vier, om strijt. De derde dagh schoof de koude scha-[253-54]
[254] duwe van den hemel, wanneer de bedruckten de hooge asch-
[255] hoopen en beenders, onder een gemengt, uit den doothaert op-
[256] schepten, en in kuilen stoppende, eenen hoop warme aerde daer[256]
[257] boven op smeten. Maer nu was het voornaemste gedruis en verre[+257]
[258] de meeste rouw binnen het hof en de stadt van den grootmagh-[258]
[259] tigen Latinus; daer moeders, en schoondochters, zusters, en[259]
[260] ouderlooze kinders deerlijck en bedruckt den heiloozen krijgh,
[261] en Turnus huwelijck vervloecken; enckel willen dat hy, die naer[261]
[262] d'opperste eere en het Rijck van Italie steeckt, zelf met wapenen,[262]
[263] zelf met den stalen degen het krackeel beslechte. De bitse Drances[263]

[+][Randschrift:] *De Latijnen verbranden en begraven oock hunne dooden,*

[+][Randschrift:] *dat rouw en onrust in Latinus hof veroorzaeckt*.

* TEKSTKRITIEK: r. 246 *brenge;* druk van 1659: *brengt*. - 255-56 In de druk van 1659 is voor *beenders: heete* ingevoegd en *warme* voor *aerde* is weggelaten.

242 *vee* (pecudes): kleinvee, schapen; *gerooft* is de vert. van *raptas*, hier misschien: in aller ijl gehaald.

245-46 *de bedaeuwde nacht* (nox umida); vgl. de vert. in verzen, vs. 322 en *Aen.* II, vs. 11; de nacht, die de dauw meebrengt, doet neerdalen; *den hemel omdraeiende;* de nacht schijnt de hemel te doen omwentelen: het door de zon verlichte deel van het hemelgewelf wordt naar beneden gedraaid, het andere met sterren bezaaide deel komt naar boven wentelen. Vondel vond deze voorstelling-volgens-de-schijn bij Vergilius: (donec) nox umida invertit caelum stellis ardentibus aptum.

248-49 *ontelbaer lijckhout:* ontelbare brandstapels; *vele dooden;* nl. op het slagveld; *ackers*, hier op te vatten als hofsteden (in de buurt).

250 *de stadt:* Laurentum; *al d'overigen...;* de te voren genoemden zijn de lijken van aanzienlike krijgslieden, die naar hun eigen dorp of stad (Laurentum) worden gezonden; de minderen worden op het slagveld zelf verbrand.

252 *zonder pracht:* zonder plechtig eerbetoon; *woest* is weer een onjuiste vert. van *vastus:* uitgestrekt.

253-54 *de koude schaduwe:* de kille duisternis van de nacht; op *de derde dagh* na de lijkverbranding werden, volgens Romeins gebruik, de as en overblijfselen der verbranden verzameld.

256 *warme aerde;* de aarde was nog warm van de lijkverbranding.

257 *gedruis*, ter vert. van *fragor:* misbaar; het onbestemde tumult van een weeklagende, tot woede en wanhoop gebrachte menigte.

258 *hof:* paleis.

259 *schoondochter*, ter vert. van *nurus*, hier jonge vrouw.

261 *Turnus huwelijck* (Turni hymenaeos): het voorgenomen huwelik van Turnus (en Lavinia); *enckel:* met beslistheid (dit éne verlangen dat....).

262 *steken naer:* dingen naar, zijn begeerte uitstrekken naar.

263 *het krackeel:* de strijd tussen hem en Turnus; *bits* (saevus): vinnig, verbitterd.

[264] verzwaert dit noch, en betuight dat Turnus alleen uitgedaeght,[264]

264 *verzwaeren* (ingravare): erger maken, aanwakkeren (vgl. *Aen.* VII, vs. 828); *dit:* deze klachten, vijandige gevoelens tegen Turnus.

Men slaght'er voor de doôn een menighte van ossen,
En keelt geborstelt zwijn en vee, in beemt en bossen
Gerooft, en dus den viere en vlammen toegewijt.
Zy gaen hierna op strant hun mackers wijt en zijt
Verbranden, helpen 't half gebrande lijck en beenen
Bewaecken, daer zy, om den heeten aschhoop heenen
Gezeten, nauwelijx noch af te trecken zijn,
Voor dat de nacht, met dau geladen, al den schijn
Der zonne dooft, den kloot des hemels, na het draeien
En ommewentelen, met starren komt bezaeien.
d'Onzaelge Latynist is mede midlerwijl[325]
Niet min dan deze in 't werck, om elders, naer den stijl,[326]
Ontelbre lijcken hoogh te stapelen, te slaven
Om zijne doôn ten deele in d'aerde te begraven,
Ten deel te voeren naer den naestgelegen oort;
Of weder naer de stadt te zenden, en hun poort.[330]
Alle overigen, groot in tal, en zwaer te tellen,
En onder een gemengt, zy met hun megezellen
Verbranden ongetelt, en zonder prael en pracht.
Toen blaeckte 't woeste lant alom, by duister nacht,
Van vier by vier om strijt. de derde dagh, aen 't klimmen
Te water uit, verschuift de koele en donckre schimmen,[335-36]
Wanneer de treurende gebeente en asch gemengt
Uit haeren dootshaert schept, den aschhoop t'zamenbrengt,
In kuilen stopt, en delft het heet gebeente in d'aerde.
Maer 't ysselijckst gedruisch, en daer men meest misbaerde
Van rou, was binnen 't hof, en in Latinus stadt,
Daer moeder, zuster, en schoondochter druckigh zat
En d'ouderlooze wees beschreit in alle hoecken,[343]
Om dien heiloozen krijgh, vol jammeren, te vloecken,
En Turnus huwelijck. zy willen algelijck[345]
En enckel dat hy zelf, die naer 't Italisch rijck,
Naer d'opperste eere steeckt, dit met den zwaerde rechte,[347]
En met de staele kling het rijxkrackeel beslechte.
De strenge Drances voedt dees stof, daer ieder klaeght,[349]
Betuight dat Turnus slechts alleen wort uitgedaeght,

325 *onzalig:* ongelukkig.
326 *deze:* de (bovengenoemde) mannen van Aen. en Tarchon.
330 *de stad... en hun poort:* de stad waar ze thuis behoorden.
335-36 vgl. de proza-vert.; het daglicht, de zon, rijst uit de Oceaan omhoog (*klimt te water uit*).
343 *d'ouderlooze wees*, hier en in de proza-vert. de weergave van *pueri parentibus orbi:* kinderen beroofd van hun vader; *beschreit:* is verleden deelwoord van *beschreien; in alle hoecken:* overal; versta: waar overal moeders, zusters en schoondochters in grote droefheid zaten en ouderloze wezen met beschreide wangen om enz. (Latijn: Hic matres miseraeque nurus, hic cara sororum Pectora maerentum, puerique parentibus orbi).
345 *algelijck:* allen.
347 *rechten met den zwaerde:* bevechten (*rechten:* berechten, bewerkstelligen).
349 *streng:* fel; *dees stof;* vgl. *stof* tot klagen hebben.

*

[265] alleen in het perck uitge-eischt wort. Hier kanten zich velen[265]
[266] tegens, stercken hun gevoelen met verscheide bewijsredenen, die[266]
[267] Turnus begunstigen: want de grootachtbaerheit der Koninginne[267]
[268] beschaduwt hem, en de naem en faem zijner verdiende triomfen[268]
[269] houden den jongelingk het hooft op.[269]

[270] Midden in den brant dezer beroerte brengen noch de gezanten,[+270]
[271] uit de stadt van den grooten Diomedes, deze bedroefde tijding
[272] t'huis: dat 'er met alle de kosten van zoo treflijck eene bezen-[272-73]
[273] dinge niets uitgerecht zy: dat geen gout nochte giften nochte
[274] ernsthaftige gebeden iets vermoghten: dat de Latijnen elders
[275] hulp mogen verzoecken, of met den Trojaenschen Koningk ver-[275-76]
[276] dragen. Koningk Latinus zelf bezwijckt van geweldigen rouwe.
[277] De gramschap der Goden, en graven, noch versch voor zijne
[278] oogen, waerschuwen hem, dat Eneas openbaerlijck door een god-[278-79]
[279] delijcke maght ingevoert, en met lantbederf gestuit wort. Wes-
[280] halve hy den hoogen Raet, en de treflijcksten ten hove verdaeght.[+]
[281] Zy komen te zamen, en de wegen grimmelen van de menighten,[281]
[282] die naer het Koningklijcke hof spoeden: en Koningk Latinus,
[283] d'outste van allen, en eerste onder hen, die den scepter voeren,[283]
[284] zit zwaermoedigh in het midden; en gebiet hier de Gezanten, uit[+284]
[285] d'Etolische stadt wedergekeert, te melden watze mebrengen, en[285]
[286] eischt hun geheele antwoort, van vore tot achter toe, te hooren.

[+][Randschrift:] *De Gezanten brengen tijdinge, dat 'er niet uitgerecht is, en hun geraden met den Trojanen te verdragen:* In het Randschrift bij r. 270: *dat.... is:* dat er niets is bereikt.

[+][Randschrift:] *Weshalve Latinus den Raet vergadert,*

[+][Randschrift:] *eischt hier der Gezanten ververrichtinge te hooren*,

* TEKSTKRITIEK: r. 267-68 *want.... hem;* in de gewijzigde dr. van 1646 is dit geworden tot: *want de koningin beschut hem, onder de schaduwe van haere grootachtbaerheit* (et magnum reginae nomen obumbrat). - 273 *zy;* druk van 1659: *is*. - 276 de komma achter *dragen* is in de gewijzigde druk van 1646 vervangen door een punt.

265 *uitge-eischt:* opgeëist (door Aeneas).

266 *stercken....:* zetten hun mening kracht bij; Vondels opvatting van Vergilius' woorden is hier waarschijnlik niet geheel juist.

267 *die Turnus begunstigen:* die voor Turnus pleiten; *de grootachtbaerheit der Koninginne:* de grote achting en eerbied die men de koningin toedraagt (vgl. *Aen.* VII, r. 611-12); Amate was steeds op de hand van Turnus geweest.

268 *beschaduwen* (obumbrare): beschermen (vgl. Deel VI, blz. 44, r. 76).

269 *houden.... op:* strekken hem tot steun, doen hem in eer en aanzien blijven.

270 *in den brant dezer beroerte:* in deze hevige opwinding; *de gezanten*, nl. de gezanten der Latijnen, die onder Venulus naar *Arpi*, Diomedes' residentie, zijn gezonden; zie *Aen.* VIII, r. 37.

272-73 *zoo treflijck eene bezendinge:* een zo aanzienlik gezantschap; *uitgerecht:* bereikt.

275-76 *verdragen:* een vredesverdrag sluiten; *bezwijcken:* moed en vertrouwen verliezen; *rouwe:* droefheid.

278-79 *openbaerlijck:* kennelik; *door een goddelijcke maght:* door beschikking der Goden; *ingevoert:* in het land gebracht (wordt); *en met lantbederf gestuit wort* is een minder juiste vert., die teruggaat op een commentaar van Piërius. Vergilius bedoelt: als de door het lot aangewezene (fatalem); *fatalem* Aenean manifesto numine ferri admonet ira deum tumulique ante ora recentes.

281 *grimmelen:* krioelen.

283 *eerste.... voeren;* in de vergadering bevinden zich nog andere vorsten.

284 *zwaermoedigh:* bekommerd.

285 *d'Etolische stadt; Arpi;* zie de aant. bij r. 270 en *Aen.* X, r. 264-65.

[287] Toen gavenze alle gehoor, en Venulus zijnen gebode gehoor-[+287]
[288] zaem, ving aldus aen: o burgers, wy zagen Diomedes, en het
[289] leger der Argiven, en leidden den wegh af, zonder ongeval; en[289]

[+][Randschrift:] *en Venulus voert het woort*.

287 *Toen gavenze alle gehoor* (tum facta silentia linguis): toen zwegen (en luisterden) allen; *Venulus;* zie de aant. bij r. 270; *zijnen gebode gehoorzaem:* gehoorzamend aan 's konings bevel.

289 *leger:* legerkamp, vestingstad; *der Argiven:* der mannen uit Argos (der Grieken); Diomedes was koning van Argos geweest.

Alleen in 't perck ge-eischt. hier kant zich menigh tegen,
En sterckt zijn voorstel met bewijsreên aller wegen,[352]
Die Turnus pleit en zaeck begunstigen, naerdien
De koningin, waerby de jongling is gezien,
Hem onder schaduwe van haer grootachtbaerheden
Beschut: oock houdt de naem en faem den aengestreden[356]
Het hooft op, door zijn zege en dapper krijghsbeleit.
In 't midden van dien brant des oproers komt bescheit
Uit Diomedes stadt en hof door d'afgezanten,
Die, met een droeve maer gekeert naer deze kanten,
Verkuntschappen dat, met zoo groot een' arrebeit
En kosten des gezants, en zijn grootachtbaerheit,[361-62]
Gansch niet is uitgerecht: dat ernstige gebeden
Schenckaedjen nochte gout hen konden overreden:[364]
Dat vry de Latijnist om bystant elders heen
Magh trecken, of met Troische in paisgenootschap treên.[366]
Latinus zelf bezwijckt hier door, van grooten rouwe.
De gramschap van de Goôn, de graven der landouwe,
Noch versch voor zijn gezicht, waerschuwen hem met kracht
Dat vorst Eneas door een openbaere maght[370]
Des hemels in het rijck geroepen wort van buiten,
En niet dan met bederf der landen zy te stuiten,
Dies hy den hoogen raet en treflijcksten ten hoof
Verdaghvaert. men vergaêrde, en wegh en heirbaen stoof
En grimmelde van al die zich ten hove spoedden.
Het koningklijcke hooft zit in den ring der vroeden
Zwaermoedighlijck, als outste en eerste van den staet,
En al wat scepter voert, gebiedende in den raet
Dat d'afgezanten, uit de stadt van Etolye
Gekeert, verkuntschappen, van vore af, op een rye,
Tot achter toe, wat troost wat antwoort zy van daer[380-81]
Ten hove brengen. al de raetzael luistert naer
Hun antwoort. Venulus hief aen, op 't hoogh begeeren
Gehoorzaem, in den raet aldus te redeneeren:
Wy zagen Diomeed, ô brave burgery,
En 't leger van den Grieck, en leidden vranck en vry
Den wegh af zonder leedt. de krijghsvorst gaf ons allen

352 *voorstel:* zienswijze.
356 *den aengestreden:* de (heftig) aangevallen jongeling.
361-62 vgl. de proza-vert.
364 *hen:* Diomedes en zijn volk (of is *hen* drukfout voor *hem?*).
366 *Troische:* de Trojaan, de Trojanen (vgl. voor de weglating van 't lidwoord vs. 214 en 310 en Van Helten, § 213-14).
370 *openbaer:* duidelik blijkend.
380-81 *van vore af, op een rye, tot achter toe:* van het begin tot het einde (in geregelde volgorde).

[290] hy gaf ons zijne hant, waer door de stadt Ilium ter aerde plofte.[290]
[291] Hy, die den Gargaen veroverde, stichtte nu op den bodem van[291]
[292] Iäpygie de stadt Argyripe, naer zijne lantslieden genoemt. Na[292]
[293] dat wy binnen stonden, en ons gegunt wiert in hunne tegen-[293]
[294] woordigheit te spreken, zoo boden wy hun onze geschencken
[295] aen, en meldden onzen naem, en vaderlant: wie ons beoorloogh-
[296] den: wat oirzaeck ons naer Arpos joegh. Hy dit hoorende, ant-
[297] woorde zachtzinnigh: o geluckige lieden, overoude Ausonianen,[297]
[298] uit Saturnus Rijck gesproten, wat ongeval bekommert uwen ge-[298-99]
[299] rusten staet, en raet u den vreemdelingen oorloogh aen te zeg-
[300] gen? Zoo menigh als 'er van ons den bodem van Ilium met
[301] den zwaerde schon (ick sla over wat men in 't belegh onder de[301]
[302] hooge vesten bezuurde; en de dooden, waer over Simois hene-
[303] stroomt) al te zamen mosten wy door de weerelt omzwervende,
[304] onze schelmstucken zoo onuitspreeckelijck dier ontgelden, en[304]
[305] boeten, dat zelf Priaem zich over zulck een' armen hoop erbar-[305]
[306] men zou. Dat weet het droeve onweêr van Minerve berockent,[306]
[307] en d'Eubeesche steenrots, en de wraeckgierige Kafareus. Sedert[307]
[308] dien krijgh dreven wy hene, elck naer een verscheide kust; Mene-
[309] laus, Atreus zoon, dwaelt in ballingschap, tot aen Proteus pylaren[309]
[310] toe: Ulysses zagh de Reuzen van Etna. Zal ick van Neoptolemus[310-11]
[311] Rijck verhalen, en Idomeneus overhoop gesmeten hof? of van[311]
[312] de Lokren, die het Libyaensche strant bewoonen? De Mycener,[312]

290 *zijne hant, waer door:* zijn hand, die hand, waardoor.
291 *den Gargaen:* voorgebergte in Apulië (Monte Gargano).
292 *Iäpygie:* (deel van) *Apulië;* vgl. vs. 390; *Argyripe:* Griekse naam voor de stad Arpi; Arpi zou een verbastering zijn van *Argos Hippion; naer zijne lantslieden genoemt* is niet duidelik; patriae cognomine gentis: genoemd naar zijn vaderland, hier: *Argos* (Diomedes, een Aetoliër, was door zijn huwelik koning van Argos geworden).
293 *binnen staen;* hier: binnen *gaan* staan, binnen komen.
297 *zachtzinnigh;* Lat. *ore placido:* op kalme, vriendelike (genadige) toon; vgl. vs. 397.
298-99 *uit Saturnus Rijck;* een toespeling op de gouden eeuw die Italië onder Saturnus' regering beleefde (zie *Aen.* VIII, r. 341-vlg.); *uwen gerusten staet:* uw rustig, vreedzaam leven.
301 *schon* (schond): ontwijdde; door dit woord drukt Diomedes als zijn mening uit, dat de Trojanen onder de bijzondere bescherming der Godheid hebben gestaan; *ick sla over:* ik rep niet van.
304 *dier* (duur): zwaar.
305 *zelf:* zelfs.
306 vgl. *Aen.* I, r. 77-vlg.; *onweêr:* storm.
307 *Euboea:* eiland in de Aegaeïese zee, op de kust van Boeötië; *de wraeckgierige Kafareus* (ultor Caphereus); Caphereus (Caphareus) is een voorgebergte van Euboea, door de zeelieden gevreesd wegens de veelvuldige stormen op die kust; hier leed ook de Griekse vloot, van Troje terugkerend, schipbreuk.
309 *Proteus pylaren;* Homerus verhaalt, hoe Menelaüs op zijn omzwervingen na Trojes val bij Egypte op het eiland van Proteus kwam (= Pharos?); zoals de zuilen van Hercules het verre Westen aanduiden, gelden de zuilen van Proteus (de Egyptiese kust) voor Diomedes als het verre Oosten; voor *Proteus* zie *Lantgedichten* IV, r. 375-vlg.
310-11 *de Reuzen* (Cyclopen) *van Etna;* vgl. *Aen.* III, r. 636-vlg.; *Neoptolemus Rijck* (in Epirus); vgl. *Aen.* III, r. 349-vlg. Neoptolemus is Pyrrhus.
311 *Idomeneus* moest zijn vaderland Creta verlaten, omdat er door zijn schuld een pestziekte uitgebroken was; vgl. *Aen.* III, r. 171 en 460.
312 *de Lokren* waren de krijgsmakkers van Aiax, Oïleus' zoon; zij schijnen zich na Aiax' dood op de Afrikaanse kust te hebben gevestigd (vgl. ook *Aen.* III, r. 459); *De Mycener:* Agamemnon, vorst van Mycene, de opperbevelhebber der Grieken.

[313] veltheer der dappere Argiven, quam zelf, zoo ras hy den voet[313-14]

313-14 *zoo ras.... zette:* de eerste dag van zijn thuiskomst; Clytaemnestra, Agamemnons gemalin, was door Aegisthus tot echtbreuk verleid; volgens Homerus doodde Aegisthus Agamemnon aan een feestmaal, ter ere van zijn terugkomst gegeven (Vergilius volgt een van de varianten dezer sage).

Die hant, door wiens gewelt out Troje leght gevallen.[388]
De helt, die den Gargaen veroverde, zoo stout,
Heeft in Apulie nu Argyrip gebout,
En naer zijn volck genoemt. na dat wy binnen stonden,
En toegestaen wiert dat Latinus afgezonden'[392]
Hunn' last ontvouwen, daer zy tegenwoordigh staen,[393]
Zoo boden wy vooreerst hun ons schenckaedjen aen,
En meldden onzen naem, en lant: wie ons besprongen:
Wat reên en oirzaeck ons zoo wijt naer Arpos drongen.
Hy hoort aendachtigh toe, en antwoort heusch en zacht:
Geluckigh overout Ausoniaensch geslacht,
In Godt Saturnus rijck ter goeder tijt geboren,
Wat blintheit port u uw' gerusten staet te stooren,
Uitheemschen oorlogh aen te zeggen, zonder noot.
Zoo menigh als'er van den degen overschoot,
Na dat hy Ilium schoffeerde met den degen,[403]
[Ick sla nu over wat, toen Troje was belegen,[404]
Men onder Priams muur bezuurde, en wat al volck
Vliet Simois versmoort en wentelt in zijn kolck,]
Altzamen mosten wy, verstooten van onze erven,[407]
Afgrijsselijck gestraft, de weerelt ommezwerven,
En elck zijn schellemstuck zoo dier ontgelden, dat
Zich Priam zelf om 't leet der uitgeroide stadt[410]
Ontfermen zou. dat weet het al te gruwzaem wrockend[411]
En droevigh onweêr, van Minerve ons vloot berockent.
Dat weet d'Eubeesche rots, Kafareus, dol van wraeck.
Wy zworven, na dien krijgh en oorlogh, raeu van smaeck,[414]
De kust om, elck zijns weeghs. in droeve ballingschappen
Liet Menelaüs, zoon van Atreus, zijne stappen
Aen Proteus pylers staen. Ulysses, schalck en ergh,[416-17]
Zagh 't zaet der reuzen, en den altijt gloênden bergh.[418]
Hoe kan ick Pyrrus rijck en zijn gebiet vergeeten?
't Hof van Idomeneus, verwoest en omgesmeeten?[420]
Of Lokren, neêrgezet op 't Libyaensche strant?
De Griecksche veltheer zelf quam onvoorziens van kant,

388 *wiens* bij het vr. antecedent *hant* (Van Helten, § 126).
392 *afgezonden'* (afgezondenen, vgl. vs. 43 en 314): afgevaardigden, afgezanten.
393 *daer... staen;* vgl. de proza-vert.
403 *schoffeeren:* met schendige hand te gronde richten (vgl. de proza-vert.).
404 *belegen:* belegerd.
407 *onze erven:* onze woonsteden, ons vaderland.
410 *om 't leet der uitgeroide stadt* moet betekenen: om het leed, voortgesproten uit de verdelging der stad; om het leed dat de verdelgers van Troje moesten bezuren.
411 *wrocken:* op wraak zinnen.
414 *raeu van smaeck:* die ons bitter (zuur) opbrak.
416-17 *liet... zijne stappen staen:* heeft ... zijn voetsporen achtergelaten; *schalck en erg:* schelmachtig en sluw.
418 *zaet:* afkomst, geslacht.
420 *omgesmeeten:* omvergeworpen (de onttroning van I.).

*

[314] binnen den drempel van zijn hof zette, om hals, door de hant
[315] zijner eerlooze gemalinne: een overspeelder bezit de plaets van[315]
[316] hem, die Asie overwon. Of zal ick verhalen, hoe de Goden my
[317] benijdden, dat ick in mijn vaderlant zou belanden, om mijn ge-[317-18]
[318] wenschte echtgenoot, en het schoone Kalydon te zien? Nu volgen
[319] ons noch afgrijsselijke wonderspoocken na, en mijn verlore mac-
[320] kers stegen met hunne pennen naer de lucht, en in vogelen ver-
[321] andert, zweven ontrent de stroomen (och, ysselijcke straf mijnes
[322] volcks!) en huilen zoo jammerlijck, dat 'er de rotsen af weder-
[323] galmen. My stonden alreede zulcke zwaericheden te duchten,[323]
[324] sedert ick zinnelooze de hemelsche lichaemen trof, en Venus hant[324]
[325] met een wonde taisterde. Neen zeker, wickelt my niet in zulck
[326] eenen krijgh. Oock heb ick, na het verdelgen van Pergamum,
[327] met den Teukren geenen strijt meer; nochte wil aen hunne voor-
[328] lede ellenden gedencken, of my daer over verblijden. De ge-
[329] schencken ons uit uw vaderlant megebroght, brengt die Eneas:
[330] wy hebben met ons scherp geweer tegens hem schrap gestaen,[330-31]
[331] en hant tegens hant gevochten. Gelooft my, die hem beproefde,[331]
[332] hoe trots hy met den beuckelaer toeschiet; met welck een dwar-[332-33]
[333] linge hy de spiets toedrijft. Had het lant van Ida noch een paer
[334] zulcke mannen gedragen; de Dardaner waer van zelf Inachus[334-35]
[335] steden opgekomen, en Griecken zou het keeren van de kans be-
[336] treuren. Hektor en Eneas hielden het belegh voor de stercke[336-37]
[337] muren van Troje dragende, en stuitten de zege der Griecken tien

* TEKSTKRITIEK: r. 330 *ons scherp geweer;* druk van 1659: *blanck geweer* (stetimus tela *aspera* contra). - 331 *hem;* druk van 1659: *het*.

315 *een overspeelder* enz.; Vondels onjuiste vert. stamt weer uit een commentaar. Vergilius zegt: een overspeler werd de nieuwe tegenstander van hem, die Azië had overwonnen.

317-18 *benijden* (invidere): misgunnen; *mijn gewenschte echtgenoot* (coniugium optatum): mijn gemalin waarnaar ik zo zeer heb verlangd; toen D. terugkeerde van de Troj. oorlog, bleek hem dat zijn echtgenote hem had bedrogen; *Kalydon:* Calydona, hoofdstad van Aetolië, Diomedes' stamland; *nu.... noch:* zelfs nu nog (nu ik eindelik rust gevonden heb); *afgrijsselijke wonderspoocken:* gruwelike wondertekens, wonderen; op de eilandjes vòòr de kust van Apulië, tegenover de mons Garganus, de insulae Diomedeae, kwamen een soort van vogels voor, die naar het volksgeloof de door Venus gemetamorphoseerde makkers van Diomedes waren (vgl. Ovidius, *Met.* XIV, 494-vlg.); Vergilius volgt hier niet de meest verbreide vorm der sage, nl. dat deze gedaante-verwisseling eerst na Diomedes' dood zou hebben plaats gegrepen.

323 *zwaericheit:* ramp.

324 *de hemelsche lichaemen:* de lichamen der Goden (zie verder *Aen.* X, r. 66-68 met aant.).

330-31 Vergilius bedoelt: wij hebben gewapend met werpspiesen tegenover elkaar gestaan en in handgemeen (man tegen man) gestreden; de beide strijdwijzen worden daarna in omgekeerde stelling herhaald.

331 *die hem beproefde;* beter is: die *het* beproefde (zie de *Tekstkritiek*): die het ervaren heb.

332-33 *hoe trots.... toeschiet:* met welk een fiere moed hij toeschiet met zijn schild; Vergilius bedoelt, hoe geweldig hij (in een zwaardgevecht van man tegen man) met opgeheven schild toevliegt; *met welck een dwarlinge* (quo turbine): met welk een wervelende kracht; *het lant van Ida:* de Trojaanse bodem.

334-35 *van zelf* (ultro): niet als verdediger, maar als aanvaller; offensief; *Inachus steden:* de Griekse steden; *Inachus:* stichter van Argos (vgl. *Aen.* VII, r. 320 en 409); *iemand opkomen:* iemand op het lijf vallen; *Griecken:* Griekenland; versta: het lot zou zich gewend hebben en de Grieken zouden nu in droefheid treuren.

336-37 (*hielden.... dragende*) slepende (Vondel vertaalt hier vrij).

[338] jaren langk: beide even moedigh: beide uitmuntende en braef in

Zoo ras hy zijnen voet op Argos drempel zette,
Vermoort van zijn gemael, eene eerelooze smette.[424]
Een overspeeler, die 't Myceensche hofbed schon,[425]
Bezit den stoel van hem, die Asie overwon.
Zal ick verhaelen hoe de Goden my benijdden
In 't vaderlijcke hof te landen, na het strijden,
Het schoone Kalydon, en mijn gemael te zien?
Nu volgen ons, hoe schuw wy d'ongelucken vliên,[430]
Godts wonderspoocken na, onmogelijck t'ontrennen:
En mijn verlore maets, gesteegen met hun pennen
Ten hemel door de lucht, veranderden gezwint
In vogels, zweven langs de stroomen in den wint,
[O ysselijcke straf en krijghsplaegh van de mijnen!]
En huilen zoo bedruckt van hartewee en pijnen,
Dat klip en steenrots hierop weêrgalmt van 't gesteen.[437]
Ick zagh al boven 't hooft zoo groote zwaerigheên,
Na dat ick zinnelooze onsterfelijcken deerde,
En Venus taisterde, en met een quetsuur schoffeerde.[440]
Neen zeker, wickelt my in zulck een' oorlogh niet.
Oock heb ick, na den val van Troje, en hun verdriet,
Geen strijt met Troischen meer, noch wil hun leedt gedencken,
Noch my verheugen in hun rampen. dees geschencken,
Ons uit uw vaderlant dus verre megebroght,
Bestelt Eneas. ick, zoo veel mijn moedt vermoght,[446]
Stont tegens hem gespitst, heb met dees hant gevochten:[447]
Gelooft my, die 't beproefde, en geenen onverzochten,[448]
Hoe trots hy met den schilt elck toevloogh, fors en stijf:[449]
Met welck een dwarling hy de speeren schoot in 't lijf.
Hadde Ida zulck een paer doorluchtigen gedraegen,
De Frijgh had Inachus in Griecken opgeslagen,[452]
En Griecken zat in rouwe, om 't keeren van de kans.
Helt Hektor en de vorst Eneas, Trojes schans
En borstweer, hielden lang 't belegh voor Troje draegende,
En stuitten 't Griecksch geluk, hen tien jaer slaende en jagende;
Twee evenmoedigh, beide in 't harnas even sterck,

424 *gemael:* gemalin; vgl. vs. 429; *smette* (bijstelling bij *gemael*): schandvlek.
425 *'t hofbed:* het koninklike bed.
430 *hoe.... vliên:* hoe angstvallig wij ramp en ongeval trachten te vermijden.
437 *weêrgalmt*, met de klemtoon op *weêr*.
440 *en.... schoffeerde:* en met onheilige hand haar een wonde toebracht.
446 *bestelt:* bezorgt, brengt (deze geschenken ... aan Aeneas).
447 *gespitst* (vgl. gekant): als vijand tegenover vijand.
448 *onverzocht:* onervaren (*my... geenen onverzochten:* mij, die niet zonder ervaring ben; mij die hem in de strijd heb leren kennen).
449 *stijf:* krachtig.
452 *opslaen:* op de vlucht drijven, verslaan (zie verder de proza-vert.).

't harnas; doch Eneas de godtvruchtighste. Laetze, op wat wyze[339]
het best geschieden kan, in bontgenootschap treden: maer wapens
tegens wapens op te zetten; wacht u daer voor: en nu hebt ghy,
allergrootmaghtighste Koningk der Koningen, met een zijn ant-
woort gehoort, en wat hy van dezen zwaren oorloogh gevoelt.[343]

Naulix verhaelden de Gezanten dit, of d'Ausonische rijcksraet[+]
begost allerleis te morren, te mompelen: gelijck snelle vlieten,[345]
van steenen, die den stroom zijnen vaert beletten, toegestopt, de[346]
kanten schuren, en langs d'oevers bruisen en ruisschen. Zoo dra
d'ontroerde zinnen wat bedaren, en niemant meer zijne lippen[348]
rept, heft de Koningk (na dat hy de Goden eerst aenriep) uit
zijnen hoogen troon aldus aen:

[+][Randschrift:] *Dit antwoort gaf een mompeling in den Raet, gelijck een gestopte stroom ruischt.*

O Latijnen, voorwaer ick wou wel, en het waer beter geweest,[+]
dat men te vore overlegh van den staet hadde gemaeckt, en niet[352]
op zulck eenen tijt, wanneer de vyant de muren belegert, den
Rijcksraet by een verdaghvaerde. O burgers, wy voeren eenen[354-55]
ontijdigen krijgh tegens een volck van het geslacht der Goden,
en onoverwinbare mannen, die met geene oorlogen af te matten
zijn, en overwonnen wezende, noch den degen niet nederleggen.[357]
Zoo ghy eenige hoop op de wapens van Etolie bouwt; zet die
vry uit uwen zin, en elck zie voor zich zelven toe. Maer in welck[359]
een verlegenheit wy steken, en hoe al het geen, waer op men
zich verliet, ons begeeft, en waer toe de staet vervallen is, dat
ziet ghy voor uwe oogen, en kunt het met handen tasten: doch
ick beschuldigh niemant: men heeft te werck gestelt al wat mo-
gelijck is, en al de maght en kracht des Rijcks aen den slagh

[+][Randschrift:] *Latinus ontraet den oorloogh,*

339 *de godtvruchtighste:* vgl. o.a. *Aen.* I, r. 45; *laetze....;* versta: laat de Trojanen met u, Latijnen....; *op wat wyze het best geschieden kan;* Lat. *qua datur:* onder welke voorwaarden dan ook.
343 *gevoelen:* denken.
345 *morren* is hier niet geheel synoniem van *mompelen;* in het morren komt een gevoel van verslagenheid tot uiting (vgl. r. 348); *allerleis* (genitief): van alles.
346 *van:* door; *toegestopt:* verstopt.
348 *d'ontroerde zinnen:* de opgewonden gemoederen.
352 dat men (= wij of ik) te voren over (het wel en wee van) de staat had beraadslaagd.
354-55 *eenen ontijdigen krijgh* (bellum importunum): een oorlog die het ons niet past te voeren, waarvan geen gunstige uitslag is te hopen; een onheilvolle oorlog; *van het geslacht der Goden;* Latinus denkt hier wel in de eerste plaats aan Aeneas, de zoon van Venus.
357 *overwonnen wezende:* zelfs als ze overwonnen zijn (men denke aan de inneming en verwoesting van Troje).
359 *elck.... toe:* ieder bouwe alleen op eigen krachten; wij zijn op ons zelf aangewezen.

Doch geen godtvruchter dan Eneas in de kerck.[458]
Laetze, op wat wijze dit geschiên kan, zich bevreden,[459]
En, kan het zijn, in pais en bontgenootschap treden:
Maer heirspits tegens heir te wagen, wacht u dat.
Nu hebtge, ô groote vorst der vorsten, dit gevat,[462]
Oock d'antwoort klaer gehoort uit Diomedes stoelen,[463]
En wat de Griecken van dien zwaeren krijgh gevoelen.
Zoo dra de rijcksraet van Ausonie uit den mont
Der afgezanten dit nu duidelijck verstont,
Begonnenze eveneens te morren, en te mompelen,[467]
Als waterstroomen, die hun killen overrompelen,[468]
Op steenen stuiten, die den stroom zijn' vollen vaert
Beletten, en gestopt den kant benedenwaert[470]
Vast schuuren, langs den boort des oevers nedersnorren.
Zoo ras 't ontroerde brein van mompelen en morren
Een poos bedaert, elck zwijght, heft uit den hoogen troon
De koning aen, na dat hy eerst de goede Goôn
Om hulp bidt, daer zich 't volck in noot op magh verlaeten:
Latijnen, 'k wenschte wel, en 't zoude ons mogen baeten,
Dat gy te vore staet gemaeckt had van den staet,[477]
En niet op zulck een tijt het rijck en zijnen raet
Verdaghvaerde, als de muur omringt is, en belegen.[479]
O burgers, het geslacht der Goden is ons tegen,
En wy bevechten al t'ontijdigh zulcke mans,[481]
Die onverwinbaer zijn, en door geene oorloghskans
Te matten, en, hoewel zy overwonnen leggen;[483]
Geen zwaert opsteecken, maer den vyant noch ontzeggen.[484]
Zoo gy uw hoop noch zet, en uw vertrouwen bout
Op dit Etolisch bloet, in 't vechten brusk en stout:[486]
Ick bidde u, zet dat vry geheel uit uw gedachten,
En elck zie naerstigh toe, en leer' zich zelven wachten.
Maer in hoe groot een' last wy steecken; hoe het al
Waer op men steunde ons nu ontzackt in dit geval,
En waer de gansche Staet in 't ende is toe vervallen,
Dat zien uwe oogen, en gy kunt het mercklijck allen[492]
Met handen tasten: doch ick wijte deze schult
Nu niemant niet. men heeft met wijsheit en gedult

458 *in de kerck:* in de tempel; in de verering der Goden; Vondel vat *pius* hier weer te eng op; vgl. de proza-vert.
459 *zich bevreden:* zich verzoenen.
462 *vatten:* (aanhoren en) verstaan.
463 *stoel:* troon.
467 *eveneens:* evenzo.
468 *die hun killen overrompelen:* die in bruisende vaart in (en over) hun beddingen stromen.
470 *gestopt:* tegenhouden in hun vaart; *benedenwaert:* lager, stroomafwaarts.
477 *staet.... staet;* Vondel houdt van dergelike woordspelingen; zie o.a. *Aen.* IX, vs. 569, 136 enz.; *staet maken van:* zijn berekening maken van; hier: de belangen van de staat overwegen (vgl. *Ndl. Wdb.* XV, kol. 259 i.v. staat).
479 Het grammaties subject bij *verdaghvaerde* is *gy;* het is natuurlik Latinus die ‘verdagvaardt’; vgl. hier de invloed van de proza-vert.; *men* = ik met u; *belegen:* belegerd.
481 voor het meerv. *mans* zie Van Helten, § 74.
483 *matten:* mat zetten, overwinnen.
484 *ontzeggen:* strijd aanzeggen.
486 *brusk:* fel.
492 *mercklijck:* zò dat alle twijfel uitgesloten wordt; duidelik.

Alreede in 't werck gestelt al wat men aen kon vangen,
De gansche maght des rijcks aen eenen slagh gehangen.[496]

496 vgl. alles op één kaart zetten.

*

[365] gehangen. Nu zal ick u berichten, wat gevoelen by my in be-[365365-66]
[366] dencken genomen wort, en dat, let 'er wel op, beknopt voorstellen.
[367] Ick heb, dicht by den Tuskaenschen stroom, een overout lantschap[367-69]
[368] leggen, dat zich in de lengde westwaert, tot aen de Siciliaensche
[369] grenzen, uitstreckt: Auruncen en Rutulen ploegen en bezaeien[369]
[370] de harde heuvels, en beweiden de ruige toppen. Dat men alle[370]
[371] dit lantschap, en 't hoogh geberghte, met pijnbosch beplant, den
[372] Teukren, vrientschaps halve, toesta, en met hun een verbont
[373] sluite op billijcke voorwaerden, en hen, als rijcksgenooten, inroepe.[373]
[374] Laetze zich daer, is hun begeerte zoo groot, nederslaen, en steden
[375] stichten. Doch is de meeninge naer andere palen, en andere[375]
[376] volcken te trecken, en kunnenze van onzen bodem scheiden; zoo[376]
[377] laet ons voor hun twintigh schepen van Italiaensch hout bouwen,[377]
[378] of meer, indienze meer mannen kunnen: al het hout leit aen het[378]
[379] water: zy vorderen slechts zoo veel en zulck vaertuigh als hun[379]
[380] dienstigh is: laet ons hun gelt, werckvolck, en scheepstimmer-[+380-81]
[381] werven bestellen. Behalve dit belieft ons noch, dat 'er hondert
[382] Gezanten, de treflijcksten uit de Latijnen, henegaen, die met[382]
[383] vredetacken in de hant, ons inzicht aendienende, met hun ver-[383-84]
[384] dragen, en hun schenckaedjen van gout en elpenbeen brengen,
[385] en eenen wagenstoel, en Koningsrock, onze rijckstekens. Beraet-[385]

[+][Randschrift:] *en stemt tot pais*. In het Randschrift bijr. 380: *en.... pais:* en spreekt ten gunste van de vrede; en bepleit vrede.

* TEKSTKRITIEK: r. 370 *ruige;* druk van 1659: *schraele* (Aurunci Rutulique serunt et vomere *duros* exercent colles atque horum asperrima pascunt). - 385 *rijckstekens;* druk van 1659: *rijckscieraden*.

365 *hangen aen:* in dienst stellen van (wij hebben de ganse macht waarover de staat beschikte, in de strijd geworpen).

365-66 *wat gevoelen by my in bedencken genomen wort:* welk plan ik overweeg.

367-69 Vergilius zegt: ik bezit een oud domein, dichtbij de Tosk. stroom (de Tiber), dat zich ver naar 't Westen uitstrekt, helemaal tot voorbij de grenzen der Sicaniërs (Sicilianen); Latinus bedoelt een strook langs de kust (die in Noordwestelike richting loopt) van Laurentum af tot de Tibermond (waar oudtijds Sicani, de latere Sicilianen woonden; vgl. *Aen.* VII, r. 825); een oude sage deelt ook mede dat de Trojanen het gebied tussen Laurentum en hun kamp van Latinus ontvingen.

369 *Auruncen*; deze woonden bij de Volturnus; de hier genoemde landlieden zullen pachters van Latinus zijn geweest.

370 *hard;* zie de vert. in verzen.

373 *als rijcksgenooten* (socios): als bondgenoten binnen ons rijk; Latinus schijnt te denken aan een dubbel koningschap (*op billijcke voorwaarden* is de vert. van (dicamus) *leges aequas foederis:* laten we een verbond met hen sluiten *op voet van gelijkheid*).

375 *palen:* grenzen, gebieden.

376 *kunnenze.... scheiden;* versta: en vergunt het noodlot hun.... te scheiden.

377 *twintigh schepen;* met even veel schepen was Aeneas uit Azië vertrokken (vgl. *Aen.* I, r. 415).

378 *mannen:* bemannen.

379 *zy vorderen slechts....:* laten ze maar vragen....; *vaertuigh,* hier niet de soortnaam vaartuig = schip, maar schepenmateriaal (vaarmateriaal); men mag vertalen: zo vele en zodanige schepen; vgl. voor de vorming: *vistuig* en dgl. woorden.

380-81 *gelt.... scheepstimmerwerven;* Vergilius zegt: aera, manus, navalia: brons (koper), werk volk en scheepsbenodigdheden.

382 *treflijck:* aanzienlik.

383-84 *ons inzicht aendienende:* onze bedoelingen voordragende, uiteenzettende; *verdragen:* een vredesverdrag sluiten.

385 *wagenstoel,* ter vert. van *sella;* de sella (curulis): de stoel waarop de hogere magistraatspersonen, in functie zijnde, gezeten waren, een van de insignia der hoge

[386] slaeght u in 't gemeen, en komt den verlegen staet te hulpe.[386]

[387] Toen stont de zelve Drances al gestoort op, die van bittere[+387]

[+][Randschrift:] *Drances staet op,*

magistratuur; zij werd door de Romeinen wel aan uitheemse vorsten ten geschenke gegeven; *curulis* hangt samen met *currus;* vandaar dat Vondel vertaalt: *wagenstoel*; *Koningsrock,* trabea, ook een der insigniën (*rijckstekens*), vgl. *Aen.* VII, r. 216.

386 *in 't gemeen:* Vergilius bedoelt: over het welzijn van de staat (in medium); *verlegen:* benard.

387 *de zelve Drances*.... (*Drances idem*): Drances met nog even, nog dezelfde vijandige gevoelens (tegen Turnus) bezield; zie r. 263; *gestoort:* vertoornd.

Nu geef ick u in 't kort mijn inzicht te verstaen,
En hoe het by my leght, dies hoort aendachtigh aen.[498]
'k Heb by den Tyberstroom, de lantgrens van Tuskaenen,
Een overout gebiet, bewoont van onderdaenen,
Het welck zich westwaert streckt tot aen Sicilje toe.
Aurunck en Rutulier beploeght het, nimmer moe,
Bezaeit de barre rots, beweit de schraele kruinen.
Men gunn' dit lantschap, hoogh geberghte, velt, en duinen,[504]
Van pijnbosch overgroeit, den Troischen by verdragh,
En sluit' verbont met hun, zoo billijck als men magh,
En roepe hen in 't rijck, als trouwe rijcksgenooten.
Zy slaen zich daer ter neêr, en bouwen steên, en sloten:
Is hun begeerte en treck zoo groot tot dit gebiet.
Doch willenze elders heen: zoo hun begeerte ziet
Naer ander lant, en volck: en kunnenze endtlijck scheiden[511]
Van onzen gront, zoo laet ons hun een vloot bereiden
Van twintigh schepen, al van 't Italjaensche hout;[513]
Oock grooter tal, indien de Troische zich betrout[514]
Zoo veele kielen met zijn eigen volck te mannen.
Al 't hout leght aen den stroom. zy mogen t'zamenspannen,[516]
En vorderen zoo veel en zulck een vaertuigh, dat
Hun dienen kan. laet ons hun arbeitsvolck, en schat,
En gelt, en timmerliên bestellen, en hierboven
Zent hun gezanten toe, de bloem uit onze hoven,
Van al 't Latijnsche bloet, en hondert hoofden sterck,
Die, met den vredetack, onze inzicht in het werck[522]
Gaen stellen, onzen wil ontdecken, ons vereenen,[523]
En hun schenckadiën van gout en elpenbeenen[524]
Vereeren, boven dat een' hoogen wagentroon,
En koningklijcken rock, cieraden van de kroon.
Beraetslaeght u, zoo veel den rijcke zijn genegen,[527]
En hanthaeft onzen staet, te jammerlijck verlegen.[528]
Toen stont heer Drances op, en broght zijn inzicht voort,
De zelve, die doorgaens, verbittert, en gestoort,[530]

498 *hoe.... leght:* hoe ik er over denk.
504 *duin:* had vroeger een ruimer betekenis (heuvel) dan thans.
511 *endtlijck:* eenmaal, eens en vooral.
513 *al:* alle.
514 *zich betrouwen:* zich in staat achten.
516 *t'zamenspannen:* zich verenigen (zij mogen *gezamenlik* zoveel en zodanig ....).
522 *onze inzicht;* Vondel gebruikt *inzicht* vr. en o.; *in het werck stellen:* (onze bedoelingen, plannen) naar voren brengen.
523 *ons vereenen:* ons, nl. Latijnen èn Trojanen tot bondgenoten maken.
524 *elpenbeenen*; de *en* misschien onder invloed van het stoff. bijv. nw.? (vgl. ook het zelfst. nw. *ivoren* naast *ivoor*).
527 *zoo veel.... genegen:* gij allen die ons rijk liefde toedraagt.
528 *hanthaven:* de hand reiken, te hulp komen.
530 *doorgaens:* aldoor, onafgebroken.

*

[388] nijdigheit aengeprickelt, zich tegens Turnus eere kantte. Hy was[388]
[389] rijck van middelen, en wel ter tale; doch een koel krijghsman,[389]
[390] geen onnut raetsman geacht; maghtigh om oproer te stoken; trots[390]
[391] op zijn moeders adelijck geslacht; onzeker van wat vader. Dees[391]
[392] stont op, en vermeerde en verzwaerde den haet tegens Turnus[+392]
[393] opgenomen aldus: o genadighste Koningk, ghy vraeght raet over[393]
[394] een zaeck, die niet duister is, of onze uitlegging behoeft: zy[394]
[395] bekennen al te zamen wel te weten wat de behoudenis des volcks
[396] vereischt; doch mompelen het binnen 's monts. Hy geve ons vry-[396]
[397] heit om te spreecken, en late zijn opgeblazenheit varen, door[397]
[398] wiens ongeluckigh beleit, en averechtze gangen (ick zal 't rechtuit[398]
[399] zeggen, al dreight hy my met den degen, en de doot) wy zoo vele[399-400]
[400] lichten van Oversten zien sneuvelen, en de gansche stadt in rouw
[401] zitten; terwijl hy op zijne vlught zich betrouwende, het Trojaen-[401-402]
[402] sche leger terght, en den hemel met zijne wapenen braveert.
[403] O allerbraefste Koningk, voegh liever nog een eenigh geschenck
[404] by alle de geschencken, die ghy beveelt den Dardanen te brengen,
[405] en geef, o vader, uwe dochter (zonder voor iemants geweldenary
[406] te zwichten) aen dien braven zwager ten huwelijck, gelijck hy des[406]
[407] waerdigh is, en bevestigh dezen pais door een eeuwigh verbont:

[+][Randschrift:] *onderstut 's Konings voorstel,*

* TEKSTKRITIEK: r. 388 achter *zich* is in de gewijzigde druk van 1646 ingevoegd: *met slimme treken* (Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni *obliqua invidia* stimulisque agitabat amaris). - 391 *van wat vader;* druk van 1659: *uit wat stam van vaders zijde*. - 396 *mompelen... 's monts;* druk van 1659: *durven niet uit de borst spreken*. - 406 *zwager;* druk van 1659: *schoonzoon*. - 409 *zelf smeken;* druk van 1659: *den noot des lants vertoonen* (Lat.: *ipsum obtestemur* veniamque oremus ab ipso).

388 *nijdigheit:* jaloezie; *eere:* roem, krijgsroem.

389 *koel:* slap (*frigida* bello dextera).

390 *geen onnut raetsman geacht* (consiliis habitus non futtilis auctor); zijn woord had gezag in de raadszaal; *maghtigh... te stoken:* een meester in het verwekken van oproer; een geweldige stokebrand.

391 *onzeker van wat vader;* zie de *Tekstkritiek;* Vergilius zegt: maar van vaders kant was zijn afkomst onzeker (incertum de patre ferebat), d.i.: zijn geslacht van vaders kant was van twijfelachtig gehalte.

392 *verzwaeren;* vgl. r. 264.

393 *opgenomen:* opgevat.

394 *zy:* de verzamelde raadslieden; dus duideliker: alle hier aanwezigen (weten genoegzaam....).

396 zie de *Tekstkritiek; hy;* nl. Turnus.

397 *opgeblazenheit:* flatus.

398 *averechtze gangen*, ter vert. van *mores sinistros:* onzalige karaktereigenschappen (wijze van optreden).

399-400 *zoo vele lichten van Oversten*, lett. vert. van *tot lumina ducum:* het puik, de bloem der aanvoerders; (zien) *sneuvelen;* Lat. videmus cecidisse.

401-402 *op.... betrouwende* (fidens fugae): zijn vertrouwen stellende in de vlucht (in een tijdige vlucht); *het Tr. leger terght* (tentat Troia castra): het Trojaanse legerkamp aanvalt, poogt aan te vallen; *den hemel.... braveert;* Vergilius bedoelt: en met zijn (ijdel) wapengekletter de hemel tracht bang te maken (en maar wat in de lucht schermt? caelum territat armis).

406 *aen dien braven zwager;* beter: aan *een* uitmuntende schoonzoon (*zwager*, hier: schoonzoon; vgl. Kiliaen: *swagher*, vetus Holl. gener, en zie de *Tekstkritiek*).

[408] of zijn de harten en gemoeden met zulck eenen schrick voor Turnus[+408]
[409] ingenomen, zoo laet ons hem zelf smeken, en met bidden hier[409]
[410] toe vermurwen: hy geve zijn eigen Recht den Koningk over, en[410-11]
[411] schelde het den vaderlande quijt. O ghy, die het hooft en d'oir-

[+][Randschrift:] *en schimpt op Turnus*.

408 *Turnus;* Vergilius doet Drances steeds nog de *naam* van Turnus verzwijgen.
409 *ingenomen:* vervuld.
410-11 *hy.... quijt* is een minder juiste vert.; Vergilius zegt: hij schenke koning en vaderland het *hun* toekomend recht (nl. om vrede te verzoeken en te sluiten); cedat, ius proprium regi patriaeque remittat; Vondel interpungeert anders; *hooft* (caput): bron, oorsprong.

En aengehitst van Nijt, een helsche vloeckverwante,[531]
Zich tegens Turnus eer met slimme treken kante.[532]
Hy was van middelen heel rijck, oock wel bespraeckt,
Doch koel ten ooreloge, een raetsheer, noit gelaeckt,[534]
Een stoockebrant, heel trots op moeders stam, en zegen,[535]
Onzeker uit wat stam hy sproot van vaders wegen.
Dees rijst hier op, verzwaert vermeert den bittren haet,
Dien ieder Turnus droegh, aldus in dezen raet:[538]
Gy vraeght, genadighste heer koning, uw getrouwen
Om raet in eene zaeck, die niemant hoeft t'ontvouwen
Met zijne uitleggingen, en geensins duister is.
Zy weeten al te wel wat tot behoudenis
Der burgren wort vereischt, doch houden dit noch binnen.
Hy geve ons vryheit om te spreecken, dit t'ontginnen,
En laet' zijn hoovaerdy en opgeblazenheit
Eens vaeren, door wiens drift en jammerlijck beleit[544-46]
En zijdegangen, [ick zal 't zeggen onverlegen,[547]
Al dreight hy my den doot met zijnen trotsen degen,]
Wy zoo veel lichten van krijghsoversten gebluscht
En al de stadt in rou zien zitten, en ontrust:
Terwijl hy raet weet om met vlughten zich te bergen,
En niet ontziet het heir des Frygiaens te tergen,
Den hemel met geweer en wapenen braveert.
O allerbraefste vorst, die noch de Troischen eert,
Voegh liever noch een gaef by alle dees geschencken,
Waermê gy dien Dardaen wilt eeren, en bedencken,
Bestee, ô vader, nu uw pant, uw dochter vry,
Oock zonder vreeze voor gewelt en vyandy,[558]
Aen dezen braven zoon en schoonzoon uit ten echte,
Gelijck hy waerdigh is, en sterck, als een oprechte,[560]
Dien pais door een verdragh, en eeuwigh vreverbont.
Of zijn de harten en gemoeden dus gewont[562]
Van schrick voor Turnus, laet ons zelfs hem liever smeecken,[563]
Den noot vertoonen, 't hart van dien versteenden breecken.[564]
Hy geef' zijn eigen recht den koningk voor dees tijt,[565]
En schelde deze schult den vaderlande quijt.

531 *een helsche vloeckverwante:* een verwante van de Furiën der onderwereld? vgl. *Lucifer,* vs. 1357; of gewoon: een trawant der hel.
532 *treek:* streek, list.
534 *noit gelaeckt:* die (met eerbied en) instemming werd aangehoord.
535 *op moeders stam en zegen:* op eervolle afstamming van moeders zijde.
538 *droegh:* toedroeg.
544-46 *ontginnen:* beginnen; hier: entameren, te berde brengen; *hy.... door wiens drift* (heftigheid, drijven).
547 *zijdegangen:* slinkse wegen; *onverlegen:* zonder schroom.
558 *vyandy;* vgl. vormen als *dwingelandij, tirannij* (tirannie).
560 *stercken:* bevestigen; *als een oprechte:* op loyale wijze.
562 *gewont:* getroffen.
563 *zelfs:* zelf.
564 *vertoonen:* bloot leggen.
565 *voor dees tijt:* ditmaal, nu; met *zijn eigen recht* bedoelt V. het recht van Turnus, dat tevens een *verplichting* (*schult,* vs. 566) voor de staat is, nl. om de koningsdochter Lavinia te huwen; zie verder de proza-vert. met aant.

*

[412] zaeck van alle dit jammer in Latium zijt, waerom jaeght ghy
[413] d'ellendige burgers zoo dickwils in merckelijck gevaer? O Turnus,[413]
[414] in oorloogh is geen heil, wy bidden u om vre, met een om 't eenige[414-16]
[415] en onschenbare pant des vreeds. Ick die, zoo ghy u laet voor-
[416] staen, u benijde (des ick my luttel bekreune) ben d'eerste, die u
[417] ootmoedigh bidde: ontfarm u over uw onderzaten: legh uwen
[418] hooghmoedt af, en dewijl ghy voorgejaeght wiert, zoo ga vry[418-19]
[419] hene. Al dooden, al neerlaeghs genoegh: al lants genoegh ver-
[420] woest: of zijt ghy om d'eere begaen; steeckt 'er zulck een hart[420]
[421] in u, en gaet u de bruitschat van 't hof zoo ter harte; waegh het,[421]
[422] en bejegen uwen vyant rustigh voor de vuist. Wy, quansuis een[422]
[423] ongeachten hoop, een volck niet begravens nochte beklagens
[424] waert, zullen op het velt neêrgehouwen worden, op dat Turnus
[425] toch aen zijn Koningklijcke gemalin gerake. Hebt ghy zoo veel
[426] harts, hebt ghy eenen druppel van uwe vaderlijcke vromicheit
[427] in 't lijf, zoo zie hem, die u uitdaeght, eens onder d'oogen. Zulck
[428] een rede terghde den oploopenden Turnus: hy zuchte, en borst[428]
[429] uit met deze woorden: Drances, wanneer het tijt is om de handen[+]
[430] te reppen, dan weet ghy het altijt breet genoegh met woorden
[431] uit te meten, en zijt d'eerste, daer de Vaders te rade geroepen[431]
[432] zijn: maer men moet het hof met geen woorden stoffeeren, die[432]
[433] u stofachtigh genoegh afgaen, daer ghy veiligh zit, terwijl de[433]
[434] muren den vyant uitkeeren, en de graften nog niet van bloet[434]
[435] overloopen. Weshalve, o Drances, donder met uwe welspreken-
[436] heit, gelijck ghy wel gewoon zijt, en hael mijne bloohartigheit[436]
[437] over, wanneer ghy met uwe vuist zoo vele hoopen Teukren[437]

[+][Randschrift:] *Turnus berst tegens Drances uit,*

* TEKSTKRITIEK: r. 422 *quansuis;* druk van 1659: *trouwen*.

413 *merckelijck* (apertus): openlik, tastbaar (evident).

414-16 *'t eenige en onschenbare pant des vreeds;* Vergilius: pacis solum inviolabile pignus: de enige heilige waarborg van de vrede (nl. de toestemming in het - *door het noodlot bepaalde* - huwelik van Aeneas en Lavinia); *zich laten voorstaen:* zich verbeelden; *die.... u benijde:* die uw hater, uw vijand ben (*invisum* quem tu tibi fingis); *des.... bekreune;* et esse nil moror, zegt Vergilius: en mocht ik dat zijn, dan kan mij dat niet schelen; *des:* waarover.

418-19 *voorgejaeght:* op de vlucht gedreven, verslagen; *ga vry hene:* trek u uit de strijd terug; *neerlaegh:* slachting.

420 *of.... begaen:* of zijt gij belust op eer en roem.

421 *de bruitschat van 't hof* is een minder juiste vert. van *regia dotalis:* de koninklike waardigheid als bruidsschat; de heersersmacht die U door Uw huwelik met Lavinia ten deel zal vallen.

422 *rustigh* (fidens): onbevreesd; *voor de vuist:* in een gevecht van man tegen man; *quansuis,* weer ter vert. van *scilicet:* zeker (vgl. de *Tekstkritiek*); versta: natuurlik, wij, een nietswaardige troep...., wij moeten dood op het slagveld ter neer liggen, opdat Turnus....; wij zijn goed genoeg....

428 *oploopend:* opvliegend, heftig; *hy zuchte* (dat gemitum); versta: hij brieste van woede.

431 *de Vaders* (de vroede vaderen): de senatoren; versta: als de raad wordt samengeroepen, verschijnt gij het eerst.

432 *het hof:* het paleis, de raadszaal in het paleis (curia); *stoffeeren:* vullen.

433 *stofachtig:* brallend; *daer:* waar, terwijl, zolang (dum).

434 *uitkeeren:* buiten houden.

436 *overhaelen:* over de hekel halen; kwaadspreken van.

437 *wanneer;* Vondel heeft *quando* hier verkeerd opgevat; quando is hier causaal voegwoord (daar ge immers.... hebt geveld enz.).

O gy, die d'oirzaeck zijt, en 't hooft van alle plaegen,
En Latiums bederf, waertoe den burger jaegen,[568]
Die dus elendigh is, in merckelijck gevaer
Zoo bloedigh, reis op reis? ô Turnus, hoor ons maer:
In oorloge is geen heil: wy bidden u om vrede,
Om 't eene onschenbre pant van vre. dat's al ons bede.
Ick, die zoo gy u zelf laet voorstaen, u beny,
[Waeraen ick my niet stoor,] ben d'eerste uit deze ry,[574]
Die u ootmoedigh bidde: ontfarm der onderzaeten,[575]
Ontfarm u om uw volck. legh af den trots van staeten[576]
En stamme: en naerdemael gy dus wert voorgejaeght,
Zoo ga vry heene. al doôn en bloet genoegh beklaeght:
Al lant genoegh verwoest: of zoecktge d'eer door smarte,[579]
En steeckt dat hart in u: gaet u de bruit ter harte,
En bruitschat van het hof, zoo waegh het: tree in 't zant:
Bejegen uw party, den degen in de hant.
Wy, een verachte hoop, ja trouwen uwe slaven,[583]
Onwaerdigh 't lijckbeklagh, onwaerdiger begraven,[584]
Die zullen sneuvelen op 't velt, den haet ten buit,[585]
Om Turnus in het hof te helpen aen zijn bruit.
Maer hebtge zoo veel harts, een' druppel bloets, gekomen[587]
Van vaders bloet en deught, zoo zie, op 't spoor der vroomen,[588]
Hem onder d'oogen, die u uitdaeght in het velt.
Dees rede terghde dien verbolgen oorloghshelt.
Hy zuchte, en borst in 't endt dus uit, om lucht te scheppen:
Wanneer het tijt is om de handen flux te reppen,
Dan weet gy, Drances, breet te weiden met de tong,
Zijt d'eerste, daer de noot den raet te raede dwong
Te komen: doch men moet geen hof alleen stoffeeren[595]
Met klanck van woorden, die geen stoffery ontbeeren,[596]
Wanneer men veiligh zit, terwijl de muur en wal
De vyant keert, de graft, noch vry van stormgeschal,[598]
Niet overloopt van 't bloet der burgren en soldaeten:
Dies raes, ô Drances, raes, en donder, uitgelaeten
Met uw welspreeckenheit, gelijckge zijt gewoon:
Stel mijn bloohartigheit wel degelijck ten toon,[602]
Wanneerge met uw vuist de Troischen hebt by hoopen

568 *bederf:* ellende, ondergang.
574 zie de proza-vert. met aant.
575 *ontfarmen* (ontfermen) met genitief-object; in 576 heeft het werkw. (reflexief) een bepaling met *om* bij zich; in de prozatekst een bep. met *over*.
576 *staet*, hier staatzucht: begeerte naar eer en aanzien, overdreven ambitiën.
579 *door smarte*, ongeveer: over bloed en lijken (vs. 578).
583 *trouwen:* voorwaar.
584 *onwaerdigh 't lijckbeklagh:* niet eens waard om na onze dood beklaagd te worden (en nog minder waard te worden begraven).
585 *den haet ten buit:* een prooi (slachtoffers) der Trojaanse verbittering; het pronomen *die* is hier geen relatief; het neemt het (ver van zijn gezegde staande) subject *wy* weer op.
587 *een* mag men met klem lezen.
588 *van vaders bloet en deught:* van het dappere bloed uwer vaderen; *op 't spoor der vroomen:* het voetspoor, het voorbeeld van moedige mannen volgend; als een held.
595 *geen hof alleen....:* het paleis niet slechts....
596 *die geen stoffery ontbeeren:* vol gebral en snorkerij.
598 *stormgeschal:* het geschal der trompetten, die de stormaan val blazen.
602 *degelijck:* op deugdelike wijze, flink.

*

[438] neêrgehouwen, en het velt overal met uwe zegetekenen gemerckt
[439] hebt. Het staet u vry te proeven, wat een helt in 't velt vermagh:[439]
[440] wy hoeven de vyanden niet verre te zoecken; zy staen aen alle
[441] kanten rontom de vesten. Willenwe tegens hen aengaen? wat
[442] sammeltghe? Of zult ghy altijt met den mont vechten, en uw[442-43]
[443] hielen laten zien? Ick voorgejaeght? wie kan met recht my ver-
[444] wijten, dat ick schandelijck voorgejaeght ben, die den gezwollen[444]
[445] Tyber zagh wassen van het Trojaensche bloet; Evanders gansche[445]
[446] huis met zijnen stam instorten, en d'Arkaders van hunne wapens[446-47]
[447] berooven? Bitias en de vreesselijcke Pandarus bevonden my zoo-[447]
[448] danigh niet, nochte duizent anderen, die ick zeeghaftige, binnen
[449] 's vyants muren en wallen besloten, op eenen dagh naer den Tarter[449]
[450] zondt. Is 'er geen heil in den oorloogh? Uitzinnige mensch, zing[+]
[451] dat den Dardaen en uws gelijcken voor. Vaer derhalve vry voort,[451]
[452] om het gansche lant te verbazen, en in roer te zetten; de maght[452]
[453] van een tweewerf overwonnen volck te verheffen, en in het[453]
[454] tegendeel Latinus wapens laegh te zetten. Nu sidderen oock de[454]
[455] Myrmidonsche Oversten voor de Frygiaensche wapenen: nu[455]
[456] sidderen Diomedes en Achilles van Larisse; en Aufidus vlught[456]
[457] met zijnen stroom naer d'Adriatische zee te rugge. Of wanneer[457]

[+][Randschrift:] *verzacht de haetelijckheit des krijgs,*

* TEKSTKRITIEK: r. 445 *zagh* is in de druk van 1659 veranderd in: *zal zien* (zie de aant.; qui crescere Thybrim tumidum sanguine Iliaco *videbit*). - 449-50 *naer den Tarter zondt* (sub Tartara misi) is in 1659 vervangen door: *naer den afgront stierde*. - 457 *Of;* druk van 1659: *Oock*.

439 *proeven:* de proef nemen van, proberen.

442-43 *sammelen:* dralen; *en uw hielen laten zien;* Vergilius zegt: en steekt uw moed (als altijd weer) in die voeten, die zo snel kunnen vluchten; *voorjaegen:* op de vlucht jagen.

444 *schandelijck* is de vert. van *foedissime*, dat hier geen adverbium, maar een vocatief is: (dat ik)o verachtelike schurk (op de vlucht ben gedreven); *gezwollen* is hier prolepties gebruikt.

445 *zagh wassen;* Vergilius zegt: (wie, als hij eenmaal).... zal hebben zien wassen.

446-47 *met zijnen stam* (cum stirpe): met zijn (na-) geslacht; Turnus heeft Evanders zoon Pallas gedood; *d'Arkaders.... berooven* heeft de betekenis van: de Arkadiërs geveld (zag).

447 vgl. *Aen.* IX, r. 705-vlg. (... hebben mij niet als een lafhartige vluchteling leren kennen).

449 *besloten* (bepaling bij ick); vgl. *Aen.* IX, r. 759.

451 *den Dardaen:* Aeneas; *en uws gelijcken* is de vert. van *et tuis rebus* (en uw belangen): wiens belangen de uwe zijn.

452 *verbazen en in roer zetten:* angst en onrust brengen over.

453 *een tweewerf overwonnen volck;* nl. éénmaal door Hercules (vgl. *Aen.* II, r. 674-vlg.) en de tweede maal door de Grieken (maar zie ook *Aen.* IX, r. 631).

454 in de volgende regels trekt Turnus op ironiese wijze overdreven conclusies uit Diomedes' weigerachtig antwoord.

455 *de Myrmidonsche Oversten* (de Myrmidoniërs waren een volksstam in Thessalië; bij Homerus is Achilles hun aanvoerder), hier in 't algemeen voor de Griekse aanvoerders.

456 *Larisse:* Larissa, stad in Thessalië (vgl. *Aen.* II, r. 235); *Aufidus:* rivier in Apulië, nu Ofanto genoemd, die door Diomedes' rijk stroomde; (*naer* in r. 457 moet zijn *van*; vgl. vs. 634-35); het hele beeld is een veel gebruikte rhetoriese figuur om iets onmogeliks aan te duiden.

457 *of wanneer,* lett. vert. van *vel cum;* de vert. is hier (457-59) niet juist. Vergilius zegt: of (wat moet men zeggen) wanneer die schelm.... te twisten en *inderdaad door zijn voorgewende vrees de aanklacht nog verscherpt*.

[458] die doortrapte schelm zich veinst te bloode te zijn om tegens my[+]
[459] te krackeelen, dan blijckt zijn boosheit niet dan te klaerder: maer

[+][Randschrift:] *ontdeckt Drances treken,* In het Randschrift bij r. 458: *ontdeckt.... treken:* stelt Drances' sluwheid in het licht.

Verslagen, en het velt in 's vyants bloet verzopen,
Met zegenrijcken roof getekent hebt als wy.[605]
De proeve wat een helt vermagh, die staet u vry:
Men zoeck' de vyanden niet verre uit dit geweste:
Zy staen rondom en langs en dicht voor deze veste.
Belieft het u dat wy uitvallen, nu terstont?
Wat sammeltge? of zult gy geduurigh met den mont[610]
En tonge vechten, en den Frijgh uw hielen toonen?
Ick voorgejaeght? wie kan met recht mijn vroomheit hoonen,
Verwijten, dat ick ben met schande voorgevloôn,[613]
Die den gezwollen stroom des Tybers noch vol doôn
Zal zien, en van het bloet der Troischen overvloeien,[615]
Evanders hof geheel instorten, onder 't bloeien
Van zijnen ouden stam, d'Arkaders van hun hooft[616-17]
Geweer en wapenen geplondert en berooft?
Zoo hebben Bitias noch Pander, daerze stonden
Ten schrick, noch duizenden van andren my bevonden,[619-20]
Die ick zeeghaftigh, in den kringk van 's vyants wal,
Op eenen dagh voor 's hants in 't leger broght ten val,[622]
En naer den Tarter zondt. is nu in 't oorelogen
Geen heil? kranckzinnige, verhef 't uitheemsch vermogen:[624]
Trompet dit den Dardaen en uws gelijcken voor,
En vaer vry voort, om 't lant op dit verbaesde spoor[626]
t'Ontrusten, en alom in rep en roer te zetten,
De maght des volcks, dat zich nu tweewerf liet verpletten,
In top te voeren, en, ten ondienst van 't gemeen,
Latinus wapens laegh te zetten by elck een.
Nu sidderen alree de Myrmidonsche heeren,
Voor 't Frygiaensche zwaert. nu siddren de geweeren
Van Diomedes en Achilles van Laris,
En d'Aufidus te rugh vlught van ontsteltenis
Voor 't Adriatisch meer, met zijnen stroom, en vloeden:
Oock als dees schelm, doortrapt in 't veinzen, de gemoeden
Der tegenwoordigen misleit met eenen glimp[637]
Van zijn bloohartigheit, als of ick 't hem ten schimp
Moght rekenen, zoo hy zich tegens my durf zetten,[638-39]
Dan wort zijn boosheit meer ontmomt door dit blancketten.[640]

605 *met zegenrijcken roof:* met roemrijke buit; met roemvolle tropheeën.
610 *geduurigh:* voortdurend, aldoor.
613 *voorvliên:* (vgl. *voorjaegen*)*:* wegvluchten.
615 *zal zien;* vgl. de proza-vert., r. 445 en de *Tekstkritiek;* vgl. ook vs. 616.
616-17 *hof:* huis, geslacht; *onder 't bloeien van zijnen ouden stam:* die oude stam, waaraan als jonge telg Pallas bloeide.
619-20 *daerze stonden ten schrick* (waar ze, de angst ten prooi, stonden): die sidderden, toen ze mij zagen.
622 *voor 's hants:* in een gevecht van man tegen man (vgl. *Aen.* X, vs. 659); *'t leger:* het (Trojaanse) legerkamp.
624 *verhef 't uitheemsch vermogen:* spreek met ophef over de macht der (Trojaanse) vreemdelingen (vgl. vs. 629 *in top voeren;* daartegenover: *laegh zetten*)*;* schilder hun macht als geweldig.
626 *op dit verbaesde spoor:* langs deze weg van, door dit middel van angstaanjaging.
637 *der tegenwoordigen:* der hier aanwezigen; *glimp:* valse schijn.
638-39 *als of... zetten:* als of ik 't zeer hoog zou willen opnemen, als hij zich tegen mij durft kanten.
640 *boosheit:* boosaardigheid; *meer:* slechts te meer, te openliker; *ontmomt:* ontmaskerd; *door dit blancketten:* door dit schijnvernis (van angst).

*

[460] zijt niet eens bekommert: ick zal mijne handen aen u niet schenden,[460]
[461] nochte u dat bloode hart uit den boezem rucken: leef vry lang[461]
[462] genoegh. Nu keer ick my, o groote vader des Rijcks, tot u
[463] en uwe voorslagen. Indien ghy langer geene hoop in onze[463]
[464] wapenen stelt; indien wy zoo van hulp ontbloot zijn, en met eens[464-65]
[465] den rugh te bieden in den gront leggen, zonder dat de kans
[466] keeren kan; zoo laet ons de wapens nederleggen, en hen met
[467] gevouwe handen om pais bidden. Hoewel (och! of'er noch iet
[468] van die vorige vromigheit overschoot) ick hem braef boven an-[468]
[469] deren, en geluckigh gestorven acht, die om het minste hier van[469-70]
[470] niet te beleven, quam te sneuvelen, en eens het gras beet. Maer
[471] schieten ons noch middelen, en jonge gasten, noit in 't velt ge-[471]
[472] bezight, en hulp van Italiaensche steden en volck over; en staet[472-73]
[473] den Trojanen hun eere oock dier genoegh, en op veel bloets
[474] (want zy hebben oock hunne dooden, en de zelve storm waeide[474]
[475] hun allen over 't hooft) waerom bezwijcken wy zoo schandelijck[475]
[476] in den intre des oorlooghs? waerom schrickt ons hart in het lijf[476]
[477] eer de trompet klincke? De langdurigheit en ongestadigheit[477]
[478] des wisselbaren tijts keerde vele zaecken ten beste: De weife-[478478-80]
[479] lende Fortuin bedroogh vele geluckigen, en holp d'ongeluckigen
[480] weder op. Weigeren Etolie en Arpen ons de hant te bieden?
[481] Messapus weigert het niet, nochte de maghtige Tolumnius, en[481]

* TEKSTKRITIEK: r. 463 *voorslagen;* druk van 1659: *raetslagen*. - 482-84 *geen kleine eere zal hen volgen* is in de druk van 1659 uitgelaten; achter *worden* is toegevoegd: *zullen geen kleine eer bevechten*.

460 *niet eens:* in 't geheel niet.

461 *vry:* gerust.

463 *uwe voorslagen,* ter vert. van *tua consulta* (Vondel heeft in zijn tekst gelezen: nunc ad te, et tua, *magne pater,* consulta revertor; beter is: tua *magna* consulta: uw belangrijke plannen, voorstellen.

464-65 *met eens den rugh te bieden:* door éénmaal te vluchten; *in den gront leggen:* tegen de grond liggen, reddeloos verloren zijn (vgl. *Ndl. Wdb.* V, i.v. *grond*, kol. 930-vlg.).

468 *vorige:* vroegere.

469-70 *om.... beleven* (ne quid tale videret): om een dergelike schande niet te beleven (om ook maar voor het geringste van het ons ten deel vallend leed bespaard te blijven); *eens* (semel): eens voor al; *het gras bijten* (humum ore mordere); vgl. Aen. X, r. 539.

471 *middelen:* macht, hulpbronnen.

472-73 *volck:* versta: Italiaanse volken; *Italiaans,* en niet van Griekse landaard, zoals Diomedes; *en staet.... genoegh:* en hebben *aan de andere kant* de Tr. hun roem (overwinning) duur (genoeg) gekocht.

474 *storm* (tempestas): de oorlogsstorm.

475 *bezwijcken:* het opgeven, de moed laten zakken.

476 *in den intre des oorlooghs:* in limine primo.

477 *ongestadigheit:* grilligheid.

478 *de wisselbare tijt:* de tijd die alles kan doen verkeren (Vondel zal hebben gelezen: multa dies *varius*que labor mutabilis aevi rettulit in melius; een andere lezing is *varii*).

478-80 *weifelend* (alternus: die ieder zijn beurt geeft): wisselend, grillig; de vertaling is onjuist: de ....Fortuin bedroog velen in hun voorspoed en hielp ze er dan (later) weer boven op; *Etolie;* Lat. *Aetolus:* de Aetoliër, Diomedes (vgl. r. 285).

481 *Messapus,* zie *Aen.* VII, r. 722; *Tolumnius* (Lat.: *felix* Tolumnius), een Latijnse waarzegger of ziener, treedt in *Aen.* XII op.

[482] zoo vele volcken, en Oversten ons van hun toegezonden: en geen[482]

482 Vergilius zegt: (at Measapus erit felixque Tolumnius) et quos tot populi misere duces: en (evenmin) die aanvoerders, welke ons door zo vele volken zijn gezonden.

Maer zijt niet eens bezorght: ick schende om deze smart
Mijn handen niet aen u, noch zal dat bloode hart,
[Leef lang genoegh,] zoo brusk u uit den boezem rucken.[643]
O vooght en vader, wien de rijckselenden drucken,
Nu keere ick my naer u, en uwen wijzen raet.
Indien gy geene hoop noch heil voor dezen staet
In onze wapens stelt: indienwe zoo verlegen,[647]
Van noothulp gansch ontbloot, en met des vyants degen[648]
Maer eens den rugh te biên, geplet zijn, man voor man,[648-49]
Oock zonder dat de kans des oorloghs keeren kan;[650]
Zoo laet ons vry van zelf de wapens nederleggen,
Om vrede bidden, en aen 's vyants eigen zeggen
't Geschil verblijven: schoon [och of onze oorloghsjeught[652-53]
Een luttel overschoot van onzer vadren deught,][654]
Ick hem geluckigh acht, die eerlijck quam te sneven,[655]
En, om het minste van ons leet niet t'overleven,
Als een vroom krijghshelt, 't gras met zijne tanden beet.
Maer schieten middelen, en jonge gasten, reedt[658]
Te vechten, en noch noit in 't velt gebruickt tot heden,
Noch over, hulp en volck van d'Italjaensche steden,
En staet den Troischen oock hun eere dier genoegh,
En op veel bloets, [want hun verlies in 't slaen bedroegh[662]
Niet luttel, en de storm, die ons dees staetplaegh kraeide,[663]
Niet zachter over hunne als onze hoofden waeide;]
Waerom bezwijcken wy zoo schendigh in de poort
Des oorloghs? waerom schrickt ons hart, eer 't oorlogh hoort[665-66]
Trompetten? dickwijl keert de tijt ten lange leste
Door zijn verandering de zaecken noch ten beste.
Het weiflende avontuur bedroogh'er veel voorheen,
Holp ongeluckigen uit voetzant op de been.[670]
Ontzeggen Arpen en Etolischen onslieden
In dees gevaerlijckheên en noot de hant te bieden?
Dat weigren Messap, noch Tolumnius gebiet,[673]
Dat maghtigh is en sterck, noch zoo veel volcken niet,[674]
En oversten, ons van hun zijde toegezonden:

643 *brusk:* met heftig geweld.
647 *verlegen:* tot ellende en wanhoop gebracht.
648 *noothulp:* hulp in de nood.
648-49 zie de proza-vert.
650 zonder te mogen hopen dat....
652-53 *aen 's vyants eigen zeggen 't geschil verblijven:* de beslissing over 't geschil aan de vijand overlaten (zie *Mnl. Wdb.* i.v. *verbliven* en *bliven*); zich onderwerpen aan de uitspraak van de vijand.
654 *deught:* moed.
655 *eerlijck:* roemrijk.
658 *reedt:* gereed, bereid.
662 *in 't slaen:* in de slag, in de strijd.
663 *die ons dees staetplaegh kraeide:* die ons deze ramp (voor de staat) berokkende.
665-66 *schendigh:* schandelik; *in de poort des oorloghs;* vgl. de proza-vert.
670 *voetzant;* vgl. Halma: *in 't voetzand raaken:* in 't onderspit of verval komen, vervallen.
673 *Tolumnius gebiet:* het rijk van T. (vgl. de proza-vert.).
674 *noch.... niet*, dubb. ontk.

*

[483] kleine eere zal hen volgen, die in Latium en het Laurentijnsche[483]
[484] lant geworven worden. Oock is 'er Kamille, die uit het brave[484]
[485] geslacht der Volscen gesproten, eenen hoop ruiters aenvoert, en
[486] benden die in de wapenen groeien. Indien de Teukren my alleen[486]
[487] ten strijt uiteischen, en u dat behaeght, en ick het gemeene beste[487]
[488] zoo grootelijcks in den wege ben; de zege is my noch zoo vreemt[488-89]
[489] niet, dat mijn handen op zulck een groote hoop ietwes weigeren
[490] te proeven. Ick zal 'er met moedt tegens aengaen, alwaer hy[+490]
[491] schoon de groote Achilles, en schoot de wapens aen, die Vulkaen[491]
[492] met zijn vuisten smeedde. Ick Turnus, die in vromicheit voor
[493] niemant der oude helden zwichte, geef voor u, en Latinus, mijnen[493]
[494] schoonvader, mijn lijf en leven ten beste. Eischt Eneas my alleen
[495] uit? dat zoeck ick: spruit dit uit der Goden gramschap, Drances[495-97]
[496] zal 't met den hals niet boeten; is hier roem en eere aen vast, hy
[497] zal 'er geen eere uit strijcken.

[+][Randschrift:] *en getroost zich alleen tegens Eneas aen te gaen*. In het Randschrift bij r. 490: *zich getroosten:* zich bereid verklaren.

[498] Zylieden strijdigh over twijfelachtige zaken, verhandelden dit[+498-99]
[499] onderling, terwijl trock Eneas met zijn heirleger vast op hen aen.
[500] Ziet een bode komt met een geweldigh gerucht ten Koningklijcken[500]
[501] hove instreven, en zet al de stadt van schrick overendt: dat de
[502] Teukren, en Tyrrheensche maght in hun volle slaghorden, van
[503] den Tyberstroom, al het velt over komen afzacken. Terstont wor-[503]

[+][Randschrift:] *Ondertusschen genaeckt Eneas met zijn heir, en al de stadt loopt overendt,* 498 *overendt loopen:* in rep en roer geraken.

* TEKSTKRITIEK: r. 497 *uit strijcken* is in de gewijzigde druk van 1646 vervangen door: *mede inleggen*. - 498-99 Deze regels zijn in 1659 vervangen door: *Terwijl zy lieden strijdigh over twijfelachtige zaken, dit onderling verhandelden, trock Eneas* enz. - 504 In de druk van 1659 is achter gemeente *geschockt* ingevoegd (*concussa*que vulgi pectora). - 505 *in der yl;* druk van 1659: *verbaest* (arma manu *trepidi* poscunt).

483 (geen) *kleine eere;* Vondels tekst luidde: *nec parva.... gloria;* de moderne uitgaven hebben: *nec tarda* (sequetur) gloria.

484 *Kamille:* Camilla; zie *Aen.* VII, r. 834.

486 *die in de wapenen groeien* is de vertaling van (catervas) *florentis aere:* die schitteren in hun harnas (vgl. *Aen.* VII, r. 835-36).

487 *het gemeene beste* (bonis communibus): het belang van allen, van de staat.

488-89 *de zege.... niet* (non adeo has exosa manus Victoria fugit: de zege is niet zo zeer geweken *van mijn handen* uit haat, dat ik....); *op zulck een groote hoop:* met zulk een grote inzet (met de kans voor ogen krijgsroem en de hand van Lavinia te verwerven); *ietwes:* iets.

490 *proeven:* beproeven; *hy:* Aeneas.

491 *schoon:* zelfs; versta: zelfs al was hij een held als de grote Achilles; ook Achilles droeg (evenals Aeneas) een wapenrusting door Vulcanus gesmeed.

493 *u,* nl. u, Latijnen.

495-97 Vondels vert. is niet duidelik; Vergilius zegt: laat mij het zijn en niet Drances, die het met de dood boet, indien hier de toorn der Goden in het spel is, of die, wanneer hier roem wegens dappere daden is te behalen, deze verwerft.

498-99 *over twijfelachtige zaken* (dubiis de rebus): zaken waarin de beslissing moeilik viel; vgl. een dubieuze kwestie. De veranderde tekst (zie *Tekstkritiek*) blijft dichter bij Vergilius dan Vondels oorspronkelike vert.

500 *met een geweldigh gerucht* (ingenti tumultu): onder een geweldig rumoer (van de opgewonden menigte die hem vergezelt, bedoelt Vergilius).

503 *komen afzacken* (descendere); misschien wil Vergilius de indruk weergeven die de stedelingen door opties bedrog krijgen; de troepen schijnen heuvelafwaarts, in dalende beweging, de stad te naderen; overigens is *descendere in campum* een gangbare uitdrukking voor ten strijde trekken.

[504] den alle gemoeden ontrust, en de harten der gemeente dapper[504]
[505] tot gramschap aengeprickelt. Zy vatten in der yl de wapens aen:[505]

504 *gemeente:* burgerij, volk; *dapper:* heftig.
505 *vatten* is onjuist; Lat. *poscunt:* eisen.

Oock zal geen kleinen prijs gebeuren, die verstonden[676]
Door 't Laurentijnsche lant en Latium met een
In 's konings eedt en in Latinus dienst te treên.
Nu is'er noch Kamille, een van de braefste loten
En telgen, uit den stam der Volscen voortgesproten,
Die brave ruiters voert, en benden, noit vermoeit[681]
Ten ooreloge, een volck dat in zijn harnas groeit.
Indien de Troischen my alleen in 't vechtperck daegen,
In 't strenge lijfgevecht, en is het uw behaegen,[684]
En sta ick dezen staet zoo haetigh in het licht:[685]
Noch is de zege my zoo vreemt niet, dat ick zwicht,
En weigere op die hoop een luttel te bezoecken.[687]
Ick zal'er oock met moedt op aentreên, my verkloecken,[688]
Al waert de groote Achil: al schoot hy 't harnas aen,
Gesmeet met d'eige vuist van wapengodt Vulkaen.
Ick Turnus, die in moedt voor geene aelouden wijcke,
Geef gansch gewilligh u, en voor 't Latijnsche rijcke,
En voor Latinus, dien ick mijn' schoonvader acht,
Mijn lijf en leven nu ten beste uit al mijn maght.
Eischt vorst Eneas my alleen uit door zijn boden:
Dat zoeck ick. spruit dit uit de gramschap van de Goden:
Geen Drances boet dit met den hals, noch draeght dien last.
Is aen dit lijfgevecht oock eer en voordeel vast:
Hy strijckt hier geenen prijs, noch lof noch eergeschencken.
Terwijl zy onderling, in zaecken van bedencken,[700]
Zich met elckanderen hierover vast beraên,
Ruckt vorst Eneas met zijn heirkracht op hen aen.
Een bode komt het hof des konings innestreven
Met een verbaest gerucht, en zet, daerze allen beven,[704]
De straeten overendt: dat al het Troisch gewelt,
En der Tyrreenen maght den Tyber af door 't velt
In haer slaghorden breet en moedigh neêr komt zacken.
De harten datelijck in onrust aen 't verzwacken,[708]
En 's volcks gemoeden, voort van gramschap aengeport,
Aen 't hollen. ieder grijpt, ten oorloge uitgestort,[710]

676 *prijs:* lof; *gebeuren:* te beurt vallen; *verstaen:* besluiten; goedvinden (aan hen die zich door (in) het land der Laurentijnen en ook in Latium lieten werven om ....).
681 *voeren:* aanvoeren.
684 *in 't strenge lijfgevecht:* in een fel (verbitterd) tweegevecht.
685 *iemand in het licht staen:* iemand in de weg staan, hinderlik voor iemand zijn (vgl. *Ndl. Wdb.* VIII, kol. 1909 i.v. *licht*)*; haetigh:* vijandig.
687 *bezoecken:* beproeven.
688 *zich verkloecken:* moedig zijn leven wagen; synoniem van *er met moed op aentreên*.
700 *zaecken van bedencken:* zaken, die ernstige overweging verdienen; zorgelike aangelegenheden.
704 *een verbaest gerucht:* een gerucht dat ontsteltenis brengt; *verbaest* is hier indirekt gebruikt.
708 *de harten....aen 't verzwacken:* hun moed begint te wankelen, te zinken.
710 *ten oorloge uitgestort:* in tomeloze strijdlust (vergelijk het Latijnse effusus).

*

[506] de jeught raest om wapens: de bedruckten aen 't schreien; de[+506-507]
[507] Heeren aen 't mompelen. Dit gaf van allen kanten een groot ge-
[508] roep en luidtruchtigh geschil over de gansche stadt; niet anders
[509] dan wanneer by geval in een hoogh woudt menigten van vogelen[+509-10]
[510] by een zitten; of heesche zwanen by den vischrijcken vliet Paduse,
[511] in de quaeckachtige meeren, geluit slaen. O burgers, zeit Turnus,[511]
[512] (die gelegenheit waernemende) al recht, vergadert den Raet by[512]
[513] een, en daer neêrgezeten, prijst hun den vrede aen: zy rucken[513]
[514] vast gewapent ten Rijcke in: en zonder meer woorden, ruckt hy[514-15]
[515] voort, en geeft zich haestigh ten hove uit. Ghy Volusus, zeit hy,[+]
[516] laet de Volscen zich wapenen, en voer de Rutulers aen: ghy[516]
[517] Messapus en Koras, met uwen broeder, wapent de ruiters, en[517]
[518] voort naer buiten toe. Een deel bezette de toegangen naer stadt
[519] toe, en manne de wachttorens: de rest van 't volck trecke in zijn[519-20]
[520] volle geweer met my derwaert, daer ick het belast. Terstont loopt
[521] al de stadt naer de muren toe. Vader Latinus verlaet zelf den[+521]
[522] Raet, en begonnen raetslagh, van zoo groot een belang, stelt[522]
[523] beroert van zinnen dat werck uit, en beschuldight zich zelven[523]
[524] dickwils, vermits hy, zonder iemant aen te zien, den Dardaen niet[524]
[525] ten schoonzoon aennam, en Eneas in stadt ontfingk. Anderen[525-26]
[526] graven vast voor de poorten, of voeren steenen en staken aen:
[527] de schorre klaroen blaest den bloedigen oorloogh in: Joffers en[527-28]
[528] jongers door een geschakeert, omringen den wal: d'uiterste noot

[+][Randschrift:] *met zulck een gerucht,* In het Randschrift bij r. 506: *gerucht:* rumoer.

[+][Randschrift:] *gelijck menighten van vogelen in 't woudt, of een hoop zwanen in vlieten en meeren*.

[+][Randschrift:] *Turnus scheit uit den raet, en stelt orde*.

[+][Randschrift:] *Latinus schort den raet op, en beklaeght zich*. 521 *zich beklagen:* zich beschuldigen.

* TEKSTKRITIEK: r. 510 *heesche;* druk van 1659: *schelle*. - 519 *de rest van 't volck;* druk van 1659: *al het ander volck* (cetera manus).

506-507 *de jeught raest om wapens* (fremit arma iuventus): de jongelingen vragen in dolle drift om wapens; *de bedruckten.... mompelen;* de vert. is onjuist. Vergilius zegt: de ouderen schreien bedroefd en blijven mokkend zwijgen (flent maesti mussantque patres).

509-10 *in een hoogh woudt.... by een zitten,* ter vert. van *alto in luco* (cum forte catervae) *consedere* (avium); *consedere:* zijn neergestreken en nu zitten; *heesch;* zie de *Tekstkritiek;* de *Paduse* is de zuidelike uitmonding van de Po (Padus).

511 *in de quaeckachtige meeren;* Verg.: *per stagna loquacia;* aan de verblijfplaats (de poelen langs de uitmonding van de Po) wordt de eigenschap toegekend van de er zich ophoudende zwanen.

512 *al recht* (immo): wel zeker, braaf zo (ironies); vgl. vs. 720.

513 *hun:* de Trojanen? (vgl. het volgende *zy*); Vergilius zegt alleen: *laudate pacem:* verheerlik de vrede; *zy rucken;* Vondels Lat. tekst had *ruunt;* een andere lezing is *ruant*.

514-15 *ruckt hy voort* is de vert. van *corripuit sese:* maakte hij zich los van hen, rees hij op.

516 *voer.... aen:* doe.... oprukken.

517 *met uwen broeder;* vgl. *Aen.* VII, r. 701.

519-20 *in zijn volle geweer:* in volle krijgsuitrusting.

521 *Vader Latinus:* pater L. (vgl. r. 405).

522 *raetslagh:* beraadslaging, voorstel.

523 *beroert van zinnen:* met een ontdaan gemoed.

524 *dickwils:* zonder ophouden; *zonder iemant aen te zien* (ultro): op eigen verantwoordelikheid, uit eigen beweging (zonder zich door anderen te laten beïnvloeden).

525-26 *in stadt,* nl. als mederegent; *anderen.... of;* versta: sommigen ... anderen...

527-28 *joffers en jongers* (matronae puerique): (voorname getrouwde) vrouwen en knapen (staan in bonte mengeling op de muren).

Terstont de wapens aen. bedruckten slaen aen 't weenen.
De heeren mompelen. dit gaf by groote, en kleenen,
En out en jong door al Latinus stadt, eerst stil,[713]
Een ysselijck geschrey, en ongelijck geschil:[714]
Gelijck men by geval in 't hooge woudt, vol blâren,[715]
Ontelbre vogels dicht te zamen ziet vergaêren:
Of heesche zwaenen, by den visscherijcken vliet
Paduse, en 't quaeckend meer, dat naer zijne oevers schiet,[718]
Een schor geluit hoort slaen. getrouwe burgeryen,
Zeght Turnus, wien dit dient, dit zijn de rechte tyen:[720]
Vergaêrt den raet by een, en, zittende in den raet,
Vermaent hen tot den vre, tot heil van dezen staet:
Zy rucken vast in 't rijck gewapent, van alle oorden.
Zoo spreeckt hy tegens hen, en, zonder langer woorden,
Ruckt voort, en geeft zich ras ten hove uit in de stadt.
Volusus, zeght hy, voort: gebie de Volscen dat
Zy flux zich wapenen: de Rutuliers geroepen,
En voerze rustigh aen: Messapus, gy uw troepen,[728]
Gy Koras, uwen broêr, en uwe ruitery
Gewapent: dat men voort om strijt naer buiten ty'.[730]
Een deel bezette flux de toepaên naer de vesten,
En mann' de torens ras. dat d'ovrige opgepresten[732]
In 't volle krijghsgeweer my volgen, en mijn' last,[733]
Daer ick hen voeren wil. de gansche stadt loopt vast
Naer d'oude muuren toe. Latinus laet de raeden[735]
En aengevangen raet, met 's rijx bewint beladen,[736]
En stelt, beroert van geest, dien zwaeren handel uit,[737]
Beschuldight menighmael zichzelven, die de bruit[738]
Den Trojer, zonder zijn party of haet te schroomen,[739]
Niet toestont, hem niet heeft ten schoonzoon aengenomen,
En vorst Eneas blijde onfangen in zijn hof.
Veele andren graven voor de poorten in het stof,[742]
Of voeren steenen aen, en afgehouwe staecken.[743]
De schorre krijghsklaeroen blaest nu met stijve kaecken[744]
Het bloedige oorlogh in. de joffers overal

713 *door al Latinus stadt:* door al de stad (de gehele stad) van L. (vgl. Stoett, *Mnl. Synt.* § 162); *eerst stil:* te voren rustig (vredig).
714 *geschrey:* geschreeuw; *ongelijck geschil:* twist(-gesprekken), veroorzaakt door strijdige meningen.
715 *by geval* (forte): soms.
718 *dat.... schiet:* dat met de P. in verbinding staat.
720 *wien dit dient:* wie deze opgewonden, oorlogzuchtige stemming dienstig is.
728 *rustigh:* moedig.
730 *ty':* trekke, van *tijen* (tijgen, vgl. aantijgen), dat door vermenging met een oud *tiën,* Duits ziehen, de betekenis van trekken had aangenomen.
732 *oppressen:* opcommanderen.
733 *last:* bevel.
735 *laet:* verlaat; *raeden:* verzamelde raadsheren.
736 *met 's rijx bewint beladen* (bij *raeden*): belast met (vergaderend over) staatszaken.
737 *handel:* bezigheid, werk.
738 *zich zelven, die....:* zich zelf als iemand die; zich zelf (om-) dat hij.
739 *zijn party:* zijn tegenstanders.
742 *graven:* loopgraven maken.
743 *afgehouwe* (toegepunte) *staecken* (sudes): palissaden.
744 *met stijve kaecken:* brutaal, boudweg (*met stijve kaecken* is hier geheel tot cliché geworden).

En jonge knaep door een omringen poort, en wal.[745-46]

745-46 zie de proza-vert. met aant.; *oorlogh* is hier wel voor de maat onzijdig genomen.

*

[529] roept het al te hoop. Oock wort de Koningin met een groote[529-31]
[530] schaer van vrouwen naer den tempel, en het hooge slot van
[531] Pallas gevoert, om haer offergaven te brengen, en de maeght
[532] Lavinie, oirzaeck van zoo groot een jammer, gaet neffens haer
[533] moeders zijde, en slaet haer schoone oogen neder. De vrouwen
[534] volgen, bewierrooken den tempel, en storten een bedruckt gebedt[534]
[535] in het hooge koor: o strijtbare maeght, Tritonie, ghy oorlooghs-[535535-36]
[536] vooghdes, verbrijzel met uwe hant het geweer des Frygiaenschen
[537] straetschenders: vel hem ter aerde, en legh hem voor de hooge[537]
[538] poorten neder. De dolle Turnus zelf rust zich rustich ten oor-[+538]
[539] loogh toe: en alree had hy het Rutulische pantser, ruigh van
[540] kopere schubben, aengeschoten, en de schenen in gout gesloten,[540]
[541] het hooft noch ongewapent, en het zwaert op de zijde gegort;[+]
[542] en van gout schitterende, quam het hooge slot afgeronnen, en[542]
[543] randde alreede in zijn gemoedt den vyant aen: gelijck een[543]
[544] paert na lang trecken van den halfter losbrekende, uit den stal
[545] vry en vranck veldewaert in slaet; of in de weide naer eenen
[546] hoop merrien toestreeft; of naer zijn gewoonte te wedt gaende
[547] om zich te baden, luide briescht, den kop in de lucht steeckt, en
[548] opsteigert, dat de mane over neck en schoft hene zwiert. Kamille,
[549] met eenen troep Volscen vergezelschapt, bejegent hem; en de[549]
[550] Koningin springt zelf in de poorte van haer paert, en al de bende[550]
[551] gaet, gelijck zy, van de paerden afzitten: daer na sprack de
[552] Koningin aldus: o Turnus, indien een heldin zich met recht[+]
[553] eenighzins op haer eige vromicheit magh betrouwen, zoo heb ick[553]
[554] moedt en beloof Eneas ruiterye het hooft te bieden, en alleen[554]
[555] tegens de Tyrrheensche ruiters aen te gaen: gun my d'eere, dat

[+][Randschrift:] *Turnus wapent zich,*

[+][Randschrift:] *en komt, vol moedts, van het slot afloopen, gelijck een paert uit den stal het velt invlieght, of te wedt gaet. Kamille bejegent hem in de poorte,* In het Randschrift bijr. 541*: vol moedts:* met onstuimige strijdlust.

[+][Randschrift:] *en bidt om den vyant het hooft te mogen bieden:*

* TEKSTKRITIEK: r. 530 *den tempel;* druk van 1659: *de kerck* (ook in regel 534). - 539 *alree had hy;* gewijzigde druk van 1646: *had alreede; ruigh;* druk van 1659: *ruw.* - 540 In de druk van 1659 is voor *aengeschoten: en goude laerzen* ingevoegd; *en de schenen in gout gesloten* is uitgelaten. - 543 *in zijn gemoedt;* druk van 1659: *vol moedt en hoop* (zie de aant.). - 550 In de druk van 1659 is *zelf* uitgelaten.

529-31 *wort... gevoert* (subvehitur): laat zich rijden; *den tempel en het hooge slot* (hendiadys): de hoge tempel.

534 *volgen,* ter vert. van *succedunt:* stijgen de tempeltrappen op.

535 *in het hooge koor* is de vert. van *alto de limine:* aan de (hoge) ingang; *Tritonie:* Minerva (Pallas Athene); zij zou geboren zijn bij het meer Triton, nabij Tripolis in Afrika.

535-36 *oorlooghsvooghdes* (praeses belli): vorstin van de krijg.

537 *straetschender,* ter vert. van *praedo:* rover; vgl. voor deze betiteling van Aeneas *Aen.* VII, r. 399 en X, r. 830; *straetschender* heeft hier weinig of geen zin.

538 *rustich:* onvervaard.

540 *de schenen.... gesloten:* gouden scheenbedekkingen (scheenplaten) aangedaan.

542 *het hooge slot:* de burcht.

543 *randde.... aen* (spe iam praecipit hostem: in zijn gedachte ziet hij zijn vijand al overwonnen).

549 *bejegenen:* te gemoet rijden.

550 *de Koningin:* Camilla; *zelf;* zie de *Tekstkr.*

553 *vromicheit:* dapperheid.

554 ook voor *beloof* dient men *alleen* te denken.

De jongste noot verdaeght de stadt, en haer getrouwen.[747]
Oock wort de koningin, met eenen sleep van vrouwen,[748]
Naer d'oude kerck gevoert, Minerves hoogh gesticht,[749]
Om offergaven haer te wijden naer den plicht.
Lavinie, de maeght, de bron der zwaericheden,
Gaet aen haer moeders zijde, en slaet met zuivre zeden
Haer blaeckende gezicht en oogen naer beneên.[753]
De vrouwen volgen met een jammerlijck gesteen,
Bewieroocken de kerck, en storten haer gebeden
Ootmoedigh uit in 't koor, by trappen op te treden:[756]
O Pallas, strijtbre maeght, en ooreloghsvooghdin,
Verbryzel met uw hant, uit eenen straffen zin,[758]
Het Frygiaensch geweer, en vel, naer zijne waerde,[759]
Dien straeteschender voor ons hooge poort ter aerde.
De dolle Turnus rust zich trots ten oorloge uit.
't Rutulisch pansser, ruw van staele schubben, sluit
Om zijne borst. hy heeft de laerzen aengeschoten,[763]
Maer voert den helm noch niet. zoo quam hy aengestooten,
Van 't koningklijcke slot, en schitterde van gout,
Den degen op de zijde, en rant den vyant stout
In zijnen geest al aen: gelijck een paert, na'et recken,[767]
Den halfter quijt wort, en eens losbreeckt, na lang trecken,[768]
En vry en vranck en los, ten stalle uit, ruimte kiest,
En velt, en lucht, of in de weide streeft, en briescht
Naer een' hoop merriën; of, om zich weêr te baden,
Te wedt gaet, als het plagh, het hooft, nu onbeladen,[772]
Om hoogh steeckt in de lucht, en steigert, briescht, en tiert,
Dat over neck en schoft de mane heenezwiert.
Kamil, verzelschapt met de Volscen, haere bende,
Bejegent hem, daer hy haer vierigh tegenrende.
De koningin springt zelf van 't paert af in de poort,
En al de troep, die haer geleiden komt, stijght voort
Van 't paert af, als mêvrou, die dus heeft aengeheven:[779]
Indien een krijghsheldin, die vroom is en bedreven,
Zich op haer eige deught met recht betrouwen magh,
Zoo hebbe ick 't hart, beloof, ô Turnus, dezen dagh
Eneas ruitery in 't velt het hooft te bieden,
Alleen de ruiters der Tyrreenen te bespieden,[784]
t'Ontmoeten op het spits: vergunme heden d'eer

747 *de jongste noot;* Lat.: labor ultimus: het hachelike gevaar (roept de stad en allen die haar trouw zijn, op).
748 *sleep:* stoet.
749 *gesticht:* bouwwerk, tempel.
753 *haer.... oogen:* haar glanzende ogen.
756 *by trappen op te treden:* waarheen men langs trappen omhoog stijgt.
758 *zin:* gemoed.
759 *naer zijne waerde:* gelijk hij verdient.
763 *aenstooten:* aanrennen.
767 *na'et recken:* zijn hals rekkende.
768 *halfter:* halster.
772 *als het plagh:* gelijk het placht; *nu onbeladen:* nu niet belemmerd door het (paarde-)tuig.
779 *als:* evenals; *die.... aengeheven:* die aldus begon te spreken.
784 *bespieden:* verkennen.

[556] ick den eersten torn magh uitstaen: hou ghy u met het voetvolck[556]
[557] onder de stevesten. Turnus hier op de manhaftige maeght eens
[558] stijf aenziende, zeide: o Maeght, eere van Italie, hoe zal ick u[+558]
[559] bedancken, of vergelden? Maer laet ons (naerdien uwe kloeck-
[560] moedigheit voor geenerley gevaer zwicht) dit stuck gemeener-[560-61]
[561] hant aengaen. De voortvarende Eneas heeft (zoo het gerucht en
[562] d'uitgezonde bespieders ons verkuntschappen) lichtgewapende[562]
[563] ruiters vooruitgezonden, om het lant af te loopen: hy komt zelf[563]
[564] over den hoogen en woesten bergh naer de stadt toe trecken.[564]
[565] Ick heb voorgenomen hem een laege te leggen, op het padt, dat[565-66]
[566] door het bosch loopt, en den tweesprongk met gewapent krijghs-
[567] volck te bezetten. Neem daer, met alle uwe benden by een, den[567-68]
[568] Tyrrheenschen ruiter gewis: de dappere Messapus en Latijnsche
[569] ruitery, en de troep des Tiburtijnschen Oversten zullen met u[569]
[570] trecken: het beleit zal aen u staen. Zoo spreeckt hy, en vermaent[+570]
[571] Messapus, en d'oversten, zijne mackers, oock tot den strijt, met[571]
[572] diergelijcke rede, en spoet zich naer den vyant toe. Op eenen[572-73]
[573] boghtigen omwegh leit een doncker dal, bequaem voor het krijghs-
[574] volck om looze lagen te leggen, en het is van wederzijde dicht
[575] met ruighte bezet: een smal padt, een enge wegh, en booze[575-76]
[576] toegangen loopen derwaert. Om hoogh, boven op de kruin des
[577] berghs, daer men uitziet, leit een onbekende vlackte, en veiligh[577]

[+][Randschrift:] *Turnus bedancktze,*

[+][Randschrift:] *geeft de heldin het beleit om den vyant te stuiten, en hy zelf bezet een dal*. In het Randschrift bij r. 570: *het beleit:* het opperbevel.

556 *den eersten torn* (prima pericula belli): de eerste (aanvals-)stoot; *uitstaen:* verduren, trotseren (opvangen).
558 *stijf:* strak.
560-61 *gemeenerhant:* gezamenlik; *voortvarend;* Lat. improbus: vermetel, driest; *zoo:* gelijk.
562 *bespieden:* verkennen.
563 deze *vooruitgezonden* ruiterij moet de aandacht afleiden van de hoofdcolonne, maskeert de eigenlike aanval van Aeneas.
564 *over den hoogen en woesten bergh;* Lat. *ardua montis per deserta* iugo superans (een andere lezing is *properans*); versta: hij zelf de bergpas overtrekkend langs stille (heimelike) wegen rukt op tegen de stad.
565-66 *op het padt.... loopt; convexo in tramite silvae:* in een holle bosweg; *den tweesprongk,* ter vert. van *bivias fauces:* de toegangswegen aan beide zijden (daarvan).
567-68 *daer* is niet juist; *met alle uwe benden by een* is een onjuiste vert. van *conlatis signis:* in een handgemeen, in open kamp (tegenover de hinderlaag die Turnus de vijand zal leggen); dus: neem gij in een open strijd de vijand te pakken (maak u meester van hem); voor *gewis nemen,* zie *Ndl. Wdb.* i.v. *gewis* (IV, 2108; Lat. excipere) en vgl. ook *Mnl. Wdb.* i.v. *seker; Messapus;* zie *Aen.* VII, r. 722.
569 *de troep des Tib. Oversten* (Tiburti manus); voor Tiburtus en de Tiburtijnen zie *Aen.* VII, r. 702-703; Vergilius bedoelt dus: de troepen van Tiburtus (aangevoerd door Catillus en Coras; zie r. 517). Misschien bevat de tekst een drukfout en moet men lezen: *der Tiburtijnsche Oversten* (= Catillus en Coras); vgl. vs. 807.
570 *het beleit.... staen:* gij zult het (opper-) bevel op u nemen; *vermanen:* opwekken, aansporen.
571 *d'oversten, zijne mackers* (duces socios): de met hem verbonden aanvoerders.
572-73 *op.... omwegh,* ter vert. van *anfractu curvo:* in een (bochtige) kromming; *bequaem:* geschikt.
575-76 *ruighte:* kreupelhout, struikgewas; *een smal padt* wordt nader omschreven door *een enge wegh; booze toegangen* (aditus maligni): toegangen, geschikt voor een hinderlaag; *boos:* arglistig.
577 *daer men uitziet:* waar men ruim uitzicht heeft; vgl. vs. 820; *een onbekende vlackte* (planities ignota): een vlakte, waar niemand komt.

Dat ick den eersten torn, tot heil en tegenweer,
Magh uitstaen met mijn volck. hou gy, den staet ten beste,
U met uw voetvolck voor de stadt, en ons steveste.
De koning Turnus ziet de dappre maeght eens aen,
En zeght: ô eere van d'Italische oorloghsvaen,
O maeght, hoe zal ick u bedancken, of vergelden?
Maer laet ons [naerdemael uw moedt, ô licht der helden,[792]
Voor geen gevaeren zwicht,] dit stuck gelijckerhant
Beginnen. de Trojaen Eneas heeft, om 't lant
Gansch af te loopen, eer wy schrap geraecken konden,[795]
De licht gewapenden te paert vooruit gezonden,
Naer zijn voortvaerenheit: gelijck de Faem, en spiên,[797]
Op kuntschap uitgestiert, ons mondeling bediên.[798]
Hy zelf komt met zijn volck, langs ongebaende plecken,
Den steilen bergh op, en naer deze muuren trecken.
Mijn wit is hem een laegh te leggen op het padt,
Dat door het bergbosch loopt; den tweesprongk, naer de stadt,
Met mijn gewapenden in 't heimlijck te bezetten.
Pas daer met alle uw maght te houden, scherp te letten,[804]
En neem de ruiters van Tyrreene daer gewis.
Messaep, de dappere en Latijnsche ruiter, is
Gereedt, met al den troep der Tiburtijnsche grooten
En oversten, om voort met u dat heen te stooten.[808]
Ick stel 't beleit aen u. zoo spreeckt hy op dees plaets,
Vermaent Messapus, en alle oversten zijn maets,
Tot dezen aenslagh aen met zulck een krijghsmans rede,[810-11]
En spoede naer de maght des vyants met zijn schrede.[812]
Op eenen onwegh, krom en boghtigh, leght een dal,[813]
Dat doncker is, bequaem om hier van overal,[814]
Gewapent en bedeckt, den vyant te belaegen.[815]
Het schuilt van wederzijde in ruighte en dichte haegen.
Een smalle voetwegh, al te naeu voor 's gangers treên,[817]
En quade toegangk loopt in schaduw derwaert heen.[818]
Om hoogh, en op de kruin des berghs, die, vry van hinder,[819]
Een open uitzicht heeft alom, van hier en ginder,[820]
Leght eene vlackte, noch by weinigen bekent,

792 *ô licht der helden:* o gij, die uitblinkt onder de helden (o schitterende heldin).
795 *afloopen:* al plunderend doorkruisen; *schrap geraecken:* zich strijdvaardig opstellen, vechtklaar worden.
797 *naer zijn voortvaerenheit:* in overeenstemming met zijn voortvarende aard; *spiên* (spieden), meerv. van *spiede* (zie Kiliaen): verkenner.
798 *bediên* (bedieden, beduiden): melden.
804 *daer* is onjuist; zie de prozatekst met aant.; *houden:* post vatten; *scherp te letten:* nauwlettend wacht te houden.
808 *dat heen te stooten:* die kant uit te trekken (vgl. vs. 764).
810-11 *vermaent... aen;* contaminatie uit: *maent... aen* en *vermaent; met... rede:* met dergelike krijgshaftige taal.
812 *spoede;* overgang naar de verleden tijd.
813 *onwegh:* ongebaand pad, woeste streek; maar vgl. de de proza-vert.
814 *van overal:* van alle zijden.
815 *bedeckt:* verscholen, van uit een hinderlaag.
817 *ganger:* voetganger.
818 *in schaduw:* door donker loof.
819 *vry van hinder:* (een) ongehinderd (uitzicht).
820 *van hier en ginder* is een variatie van *alom*.

*

[578] om te schuilen; het zy ghy van hier iemant, ter rechte of ter slincke[578]
[579] hant, wilt aentornen, of van den bergh bestoken, en groote steenen[579]
[580] afwentelen. De jongelingk begeeft zich door bekende wegen der-[580]
[581] waert, neemt de plaets in, en legert zich in de ruighte van het bosch.[581]

[582] Ondertusschen sprack Diane, Latonaes dochter, uit haer hooge[+582-83]
[583] woonstede, de vlugge Opis, een van haer maeghdelijck gezel-
[584] schap en heiligen stoet, weemoedigh aldus aen: o Maeght, Kamille,
[585] die ons allerliefst is, wapent zich ter quader ure met ons geweer,[585]
[586] en rijdt naer den bloedigen slagh, daer het haer gelden zal: deze
[587] hartelijcke genegenheit tot haer is ons niet korts nochte haestigh[587]
[588] aengekomen. Toen Metabus, door nijdigheit en een trotser maght[588]
[589] ten rijcke uitgestooten, uit Privernus, zijn overoude stadt, wijcken[589]
[590] most, nam hy, midden door het gevecht henevlughtende, het kint[590]
[591] tot gezelschap in zijne ballingschap mede, en den naem zijner
[592] moeder Kasmille wat verminckende, noemde het naer heur Ka-[592]
[593] mille. Hy teegh, met het wicht in zijnen schoot, naer d'eenzame
[594] bosschen, en verregelegene bergen toe. De Volscen vlogen met[594-95]
[595] hunne soldaten hene en weder rontom, en schoten hem van alle
[596] kanten fel met pijlen naer 't lijf. Zie midden in zijne vlught liep[596]
[597] d'Amazeen over, dat zijn hooge oevers schuimden; zulck een
[598] stortregen was uit de wolcken geborsten. Hy bereit om over te[598]
[599] zwemmen, wort door liefde tot het kint te rugge gehouden, en

[+][Randschrift:] *Ondertusschen bericht Diane Opis, hoe Kamille ten oorloogh treckt, verhaelt haer de historie der zelve,*

* TEKSTKRITIEK: r. 580 *bekende* is in de druk van 1652 vervangen door: *onbekende* (huc iuvenis *nota fertur* regione viarum). - 581 *in.... bosch;* druk van 1659: *in het gevaerlijcke bosch*. - 585 *allerliefst* (cara mihi ante alias); gewijzigde druk van 1646: *zoo bijster lief*.

578 *om te schuilen;* versta: om zich verdekt op te stellen.

579 *aentornen* (occurrere pugnae): overvallen; *van den bergh:* van de berghoogte af (op de hoogte blijvend); *en:* en wel.

580 *door bekende wegen:* langs wegen, die hij kent (vgl. vs. 827, en ook de *Tekstkritiek*).

581 *neemt de plaets in* (arripuitque locum): bezet die plaats, die stelling; *in de ruighte van het bosch,* ter vert. van (insedit) *silvis iniquis:* in het gevaarlike bos (gevaarlik voor ieder die argeloos zijn weg daarlangs zou kiezen); zie de *Tekstkritiek*.

582-83 *uit haer hooge woonstede,* nl. op de Olympus (Lat. *in* sedibus superis); *Opis* is een van de bosnimfen die tot het gevolg (‘*gezelschap*’) van Diana behoren.

585 *ter quader ure,* de vert. van *nequidquam:* de wapenen zullen haar niet baten (vgl. r. 586); *met ons geweer;* dus met pijl en boog.

587 *korts:* eerst voor kort; *haestigh:* plotseling.

588 *Metabus:* Koning der Volscen; *door nijdigheit* (ob invidiam): door de haat van zijn volk; *en een trotser maght;* Vergilius bedoelt: wegens de haat, opgewekt door zijn dwingelandij, zijn laatdunkend optreden (pulsus *ob invidiam* regno *viresque superbus*).

589 *Privernus,* (lees Privernum): een stad der Volscen.

590 *midden.... henevlughtende,* lett. vert.: *fugiens media inter proelia belli*.

592 Eigenlik is Casmilla de oudere vorm van *Camilla;* als soortnaam duiden *camilli* en *camillae* vrijgeboren knapen en meisjes aan, in 't bijzonder als ze bij *godsdienstige* handelingen behulpzaam zijn.

594-95 *vlogen.... rontom:* zwermden om hem heen.

596 *midden in zijne vlught*...., lett. vert. van *medio fugae* (summis Amasenus abundans spumabat rupis): terwijl hij zich inspande om te ontvluchten (kwam hij voor de Amasenus te staan, gezwollen van schuimende golven tot aan zijn boorden).

598 *bereit:* zich gereed makende, op het punt (*parans* innare); vgl. vs. 856.

[600] is met het lieve pack beladen en bekommert. Alles by zich zelven[600]

600 *alles;* nl. alle redmiddelen.

En veiligh om gerust te schuilen daer omtrent;
Het zy 't u lust van hier, ter rechte of slincke zijde,
Een' aen te tornen, eer hy 't ongeval vermyde;[824]
Of van den bergh een' op te komen, sterck en stijf,[825]
En steenen van om hoogh te wentelen op 't lijf.
De jongelingk begeeft, door hem bekende wegen,
Zich derwaert, en bezet de plaets, hem wel gelegen,[828]
En legert zich in 't bosch, dat naer is, tot den strijt.[829]
Diaen, Latonaes telgh en kroost, heeft midlertijt
Uit haeren hoogen kreits, toen Opis aengesproken,[831]
Weemoedigh, en bedruckt. zy was eerst opgeloocken,[832]
Een vlugge gezellin van haer' gewijden stoet,
En maeghdelijcken sleep. Diaen zeght, kleen van moedt:[834]
O maeght, Kamille, ons lief en waert uit haer natuure,[835]
Aenvaert ons krijghsgeweer, helaes, ter quader uure,
En rijdt naer dezen slagh, daer 't wis haer gelden zal.
De hartelijcke treek, waermede ick boven al[838]
Haer in mijn harte omhelze, is my niet aengekomen
Zoo korts, maer al van outs. toen Metabus most schroomen,[840]
Door nijt en stercker maght uit zijn gebiet gejaeght,
En overoude stadt Privern, nam hy dees maeght,
Noch kleen, en slechts een kint, in droeve ballingschappen,
Tot zijn gezelschap mede, en vloot met zuure stappen,[844]
Door 't barnen van 't gevecht, en hiet het kint Kamil,[845]
Haer moeders naem Kasmil verminckt. hy vlughte stil,[846]
Met dit onnozel wicht in zijnen schoot verlegen,
Heel verr' naer bosch, en bergh, langs onbewoonde wegen.
De Volscen vloogen met hun krijghsvolck heene en weêr,
Afgrijsselijck door 't velt, en schooten meer en meer[850]
Van alle kanten hem met pijlen naer de lenden.
Zie midden in zijn vlught liep toen, aen allen enden,[852]
De lantstroom d'Amazeen vast over, dat de kant
Des oevers schuimde, en spoelde alom op 't vlacke lant;
Met zulck een regen quam de hemel uit te bersten.
De man bereit zich, daer hem lijfsgevaeren persten,
Om naer den andren kant te zwemmen, snel en vlugh:
Maer och 't onnozel kint houdt hem een poos te rugh,
Om 't bergen van dit pack bekommert, en beladen.[859]

824 *eer... vermyde:* voor hij kans ziet de voor hem noodlottige overval te vermijden.
825 *een'* (eenen): iemand; *opkomen:* onverhoeds aanvallen.
828 *hem wel gelegen:* gunstig voor hem.
829 *naer:* somber, angstwekkend.
831 *kreits:* hemelsfeer, hemelgewelf; hemelse woonplaats.
832 *weemoedigh:* diep bedroefd; *zy... opgeloocken:* zij was in de bloei van haar jeugd (*eerst:* pas, nauweliks).
834 *kleen van moedt:* droef te moede.
835 *uit haer natuure:* door haar wezen.
838 *treck:* genegenheid, liefde; *boven al:* vòòr alle anderen.
840 *toen...schroomen:* toen M. de wraak van het door hem onderdrukte volk moest vrezen.
844 *en vloot met zuure stappen:* en vluchtte in angst en nood.
845 *hiet:* heette, noemde.
846 *stil:* heimelik.
850 *meer en meer:* steeds dichter en feller.
852 *aen allen enden:* langs zijn gehele uitgestrektheid.
859 *bekommert en beladen* (bezorgd), bepalingen bij *hem*.

*

[601] overleggende, zoo schoot hem naulix dit ter vlught in den zin:[601]
[602] de krijghsman droegh by geval in zijne stercke vuist eenen ge-
[603] weldigen schicht, van dicht en quastigh eicken hout, wel hardt[603]
[604] gedrooght: en knoopte en bondt de dochter (in ruigh korck met[604-605]
[605] basten gewonden) midden aen deze speer vast, en zich met zijnen
[606] arm schrap zettende, om haer met kracht over te zwaejen, sprack
[607] aldus den hemel aen: o goedertiere Maeght, dochter van Latone,
[608] en beminster der bosschen, de vader zelf geeft u tot een dienst-
[609] maeght deze over, die eerst aen uwen schicht vast gehecht, en[609]
[610] u aenschreiende, door de lucht den vyant ontvliedt. O Godin, ick[610]
[611] neem u tot een getuige, datze u alleen eigen is: ontfang haer,
[612] die nu gevaerlijck door de lucht geschoten wort. Zoo spreeckt[612]
[613] hy, en zwenckt met zijnen arm de spiets over. D'ongeluckige[613]
[614] Kamille vlieght met den snorrenden schicht over den snellen
[615] stroom hene, dat het water ruischt. Maer overmits een groote[615]
[616] troep Metabus alree dicht op de hielen zat, zoo gaf hy zich te
[617] water, en geredt zijnde, trock de speer, met de maeght aen Diane
[618] geschoncken, uit den grazigen oever. Hy quam noit onder dack,[618-19]
[619] nochte binnen steden, of vesten; was te wildt van aert om te
[620] bedaren, en broght op d'eenzame bergen den tijt, gelijck een[620]
[621] herder, over. Hier voedde hy zijn dochter op, onder heggen, in[621]
[622] afgrijsselijcke holen, aen de speen eener wilde merrie met paerde-[622]
[623] melck, en molck den uier in den teeren mont. Zoo dra het kint
[624] effen op zijn voeten gaen en staen kon, gaf hy het eenen scherpen
[625] schicht in de hant, hing het kleentje den pijlkoker en boogh op

* TEKSTKRITIEK: r. 611 *ontfang haer;* druk van 1659: *neem haer aen* (accipe, testor, diva tuam).

601 *naulix.... ter vlught,* ter vert. van *subito vix: plotseling* (de vijanden lieten hem geen tijd tot nadere overweging) en *niet van ganser harte,* met tegenzin (daar het een uiterst, een wanhopig middel was).

603 *quastigh:* knoestig.

604-605 *gedrooght;* nl. in 't vuur, om er een scherpe en harde punt aan te geven; *korck en basten* (hendiadys): (gewikkeld in) de bast van de kurkeik; Vondel vat evenwel *bast* op als *taaie* boomvezel; vgl. vs. 864-65.

609 *eerst.... gehecht;* tua prima tela *tenens:* voor de eerste maal uw schicht omklemd houdend.

610 *u aenschreiende* (supplex): u al schreiend om bescherming smekend.

612 *gevaerlijck:* onzeker of ze behouden zal blijven; met twijfelachtige uitslag.

613 *overzwencken:* met een zwaai overwerpen.

615 *dat het water ruischte;* nl. als gevolg van de geweldige luchtverplaatsing, door de worp veroorzaakt.

618-19 *hy.... vesten;* Vergilius bedoelt: geen burger (particulier) verleende hem onderdak, geen stad of staat, geen gemeenschap gaf hem bescherming.

620 *bedaren:* tot rust en onderworpenheid komen.

621 *heg:* kreupelhout, struikgewas.

622 *in afgrijsselijcke holen;* Vergilius bedoelt misschien: in de ruige bossen (inter horrentia lustra); *eene wilde merrie;* Vergilius zegt: een merrie van de kudde (mammis *equae armentalis*); de *afgrijsselijcke holen* (der wilde dieren) hebben V. *wild* doen schrijven.

Hy raetslaeghde al zijn best, toen schoot, na kort beraeden,
Dees vont hem nauwelijx in zijn ontroert verstant.[861]
De krijghsman by geval droegh in zijn stercke hant
Een' vreesselijcken schicht van eicken hout, vol quasten,
Heel dicht, en hardt gewrocht. hy bint het kint in basten,[864]
Geknoopt om 't ruige korck, daer 't in gewonden lagh,
En hecht het midden aen de speer, zoo vast hy magh.
Toen schrap met zijnen arm gestaen, en, in het draeien,[867]
Gereet om over stroom dit pack en 't kint te zwaeien,
Riep hy den hemel aen: ô goedertiere maeght,
Diane, dochter van Latone, wien 't behaeght[870]
In 't bosch te jaegen, uit een lust tot boom en lover,
De vader geeft u dees tot eene dienstmaeght over,
Die, eerst aen uwen schicht gehecht, nu schreit en zucht,
En haeren vyant vliet door velt en ope lucht:
Ick neeme uw Godtheit tot getuige in duizent vreezen,
Dat zy van nu af u alleen zal eigen wezen.[876]
Ontfangze, die, door noot gedreven en geport,
Gevaerelijck door lucht en wint geschoten wort.
Zoo sprack hy, zwenckte met zijn' arm de speerschacht over.
d'Onzalige Kamil ontvlught den fellen rover,[880]
En snort met dezen schicht gezwint langs 't water heen,
En snellen waterstroom, die nu veel luider scheen
Te ruisschen. Metabus, ontziet geen waterwielen,[883]
Dewijl een groote troep hem dicht zit op de hielen,
Begeeft zich in den stroom, en, buiten lijfsgevaer,
Treckt spiets en maeght, gewijt Dianaes kuisch altaer,[886]
Uit 's oevers groenen rant. hy ruste noit zijn leden
In stadt, noch onder dack, noch quam ter veste intreden,
Te wuft en wilt van aert om aen de hant te gaen,[889]
En leet in eenzaemheit en bergh en bosch voortaen,
Gelijck een harder leeft, zijn leven, en zijn dagen.
Hier voedt hy 't kleene kint in ruighte, en scherpe haegen,[892]
En naere holen van gedierte, schuw voor elck.[893]
Hy melckt een merrispeen en wilde paerdemelck
In haeren teêren mont, en laeft d'onnoosle lippen.
Zoo dra het effen op zijn voeten, bang voor 't glippen,
Begon te staen, te gaen, gaf hy een' scherpen schicht
Het kleentje in zijne hant, behing den rugh van 't wicht
Met boogh en koker, sloegh een' tyger, schoon van vlecken,[899]

861 vgl. de proza-vert. met aant.; *vont:* denkbeeld, plan; *ontroert:* heftig bewogen.
864 *hardt gewrocht;* zie de prozavert. met aant., r. 604.
867 *gestaen:* gestaan zijnde, staande (vgl. gezeten); *in het draeien:* in het drillen van de speer, met de drillende speer; vgl. vs. 903.
870 *wien;* vgl. Van Helten, § 127; Stoett, *Synt.*, § 50.
876 dat zij u .... zal toebehoren, gewijd zal zijn.
880 *onzalig:* ongelukkig; *ontvlughten:* wegvliegen van; *de felle rover* is Metabus, die een geweldenaar voor zijn onderdanen was geweest.
883 *waterwiel:* wieling, draaikolk.
886 *altaer* is datief-object.
889 *wuft:* zwerfziek wispelturig *aen de hant gaen:* zich volgzaam betonen; gedwee en onderworpen zijn.
892 *ruighte:* struikgewas, kreupelhout; *scherp:* doornig.
893 *naer:* angstwekkend.
899 *een' tyger, schoon van vlecken:* een fraai gevlekte tijgerhuid; vgl. vs. 1058.

*

[626] den rugh, en een tygersvel op het hooft, over den nek, in ste van
[627] gouden hairsnoer en langen sluier. Toen het noch een kint was[627]
[628] kost het met de teere hant eenen schicht schieten, de lange slinger[628]
[629] om het hooft zwaejen, en een Strimonische kraen of witte zwaen[629]
[630] treffen. Menige vrouw in de Tyrrheensche steden wenschteze te
[631] vergeefs tot een schoondochter te hebben: zy met Diane alleen
[632] te vrede, houdt zich eeuwigh onbevleckt, door eenen treck tot
[633] pijlen en maeghdelijcke kuischeit: ick wenschte wel dat zy, die[633-35]
[634] de Teukren dorst uiteischen, zich in dien krijgh niet gesteecken
[635] had: en zy zou my waert en nu een mijner gezellinnen zijn. Nu
[636] welaen, mijn Nymf, naerdien het bittere nootlot haer perst, zoo[636]
[637] stijgh van den hemel neder naer de Latijnsche palen, daer men[637]
[638] zich, ter quaeder ure, tot eenen bloedigen slagh toerust. Neem dit[+]
[639] geweer: treck eenen wraeckgierigen pijl uit den koker, en schiet[639]
[640] hier mede doot al wie dit gewijde lichaem wondt, het zy Trojaen,[640]
[641] of Italiaen, zonder iemant aen te zien. Daer na zal ick uit een holle[641-42]
[642] wolcke het lichaem der ellendige ongeplondert in haer vaderlant
[643] ten grave bestellen. Zoo sprack de Godin, en de Nymf overtrock
[644] haer lichaem met een zwarte wolcke, en daelde luchtigh door de[644-45]
[645] ruisschende lucht naer beneden.

[646] Het Trojaensche heir, en de Hetrurische Oversten, en de gan-[+]
[647] sche ruitery, in benden verdeelt, genaken ondertusschen de mu-[647-48]
[648] ren: de weeldige rossen brieschen over het vlacke velt hene,
[649] laten zich naulix intoomen, en keeren zich dan slincks dan rechts.[649]
[650] D'ackers staen wijt en zijt spits van yzere speeren, en het veldt[650-51]

[+][Randschrift:] *en belast te schieten al wie haer quetse*.

[+][Randschrift:] *Trojanen en Hetruscen genaecken middelerwijl Latinus stadt;*

* TEKSTKRITIEK: r. 650-51 Deze zin is in 1659 veranderd in: *d'ackers staen ysselijck van yzere speeren, en de spietsen flickeren over het velt* (vgl. de aant. bij de tekst).

627 *sluier,* ter vertaling van *palla:* afhangende mantel; vergelijk *Aen.* VIII, r. 735-36 en *Ndl. Wdb.* i.v. *sluier; noch:* nog maar.

628 *kost:* kon.

629 *een Strimonische kraen;* vgl. *Aen.* X, r. 309; *Lantged.* I, r. 121.

633-35 *ick wenschte wel....;* Vergilius: ik wou dat zij niet door een dergelike lust tot oorlogvoeren was aangegrepen, zij die getracht heeft de Trojanen uit te dagen.

636 *perst:* benart, bedreigt.

637 *palen:* gewesten.

639 *dit geweer,* nl. boog en pijlkoker; *eenen wraeckgierigen pijl,* lett. vert. van *sagittam ultricem*.

640 *gewijt;* nl. aan Diana.

641-42 *zonder iemant aen te zien* (vgl. zonder aanzien des persoons): om het even wie het zij; *uit een holle wolcke;* Lat. nube cava: (Camilla's lijk) gehuld in een wolk; *ongeplondert:* niet beroofd van haar wapenrusting.

644-45 Vergilius zegt: en daalde ruisend naar beneden door de *ijle* lucht (Vondel heeft *levis* verkeerd verbonden: at illa *levis* caeli delapsa per auras insonuit....).

647-48 *de muren,* nl. van Laurentum; *weeldig* (insultans), hier: steigerend van dartele overmoed.

649 *en keeren.... rechts:* en rukken de koppen nu links, dan rechts.

650-51 tum late ferreus hastis horret ager; vgl. *Aen.* VII, r. 559-60; *het veldt.... te paerde* is een onjuiste vert. van *campi armis sublimibus ardent:* de velden flikkeren van de omhooggeheven wapenen (der ruiterij); vgl. de *Tekstkritiek; daerentegen:* daar tegenover, aan de andere zijde; vgl. r. 568-69.

Om hooft en schouders heene, om hals en haer te dekken,
In stê van sluier, en een gouden snoer en lint.
Kamille was noch kleen, en meer niet dan een kint,
Als 't met zijn tangre hant een' schicht naer 't wit kon draeien,[903]
De lange slinger wist rondom het hooft te zwaeien,
En fix een witte zwaen, of een Strymonsche kraen
Ter neêr te worpen. zy stont veele vrouwen aen,
Die gansch Tyrreene door, doch ydel, met gebeden
Verlangden haere zoons ten huwlijck te besteden
Aen deze dochter. zy, geduurigh zonder vleck,[909]
Genoeght zich met Diane alleen, uit eenen treck[910]
Tot maeghdezuiverheit, en jaghtspriet, pijl, en boogen.
Wel wenschte ick datze, die, uit lust tot oorelogen,
De Troischen daegen dorst, te moedigh, en te prat,[913]
Zich niet in dit gevaer des krijghs gesteecken had:
Zy waer nu wydens waert, en eene van mijn reien.[915]
Welaen dan, mijne Nymf, nu 't nootlot ons wil scheien,
En haer dus bitter perst, stijgh neder uit de lucht
Naer 't Laurentijnsche lant, daer, onder krijghsgerucht,
Zich elck, ter quader uur, vast toerust in zijne orden,[919]
Tot eenen fellen slag, om hantgemeen te worden.
Neem dit geweer, en treck een' pijl, gespitst op wraeck,[921]
Uit dezen koker, schiet hier mede, dat het kraeck',[922]
Wie haer gewijde leên durf wonden, of doorstooten,
't Zy Troische, of Italjaen, zie kleenen aen, noch grooten:
Dan zal ick uit een' mist en holle wolck het lijck[925]
Der ongeluckige in het vaderlijcke rijck,
Noch ongeplondert, in haer eigen graf bestellen.
De Nymf, zoo dra Diaen nu ophoudt van vertellen,
Bekleet haer lichaem met een wolcke en zwarte lucht,
En daelt al ruisschende beneden met der vlught.
Het Frygiaensche heir, en d'oversten te zamen
Van al 't Hetrurisch volck, en al de ruiters quamen,
Gedeelt in benden, naer de muuren midlertijt.
Het krijgspaert briescht van weelde op 't vlacke, waer het rijdt,[934]
En laet zich nauwelijx betoomen, onder 't mennen,
Met heene en weder uit te weiden en te rennen:[936]
Het keert zich rechts en slinx. alle ackers staen nu spits
Van ysre speeren, wijt en zijt, in hunnen krits.[938]

903 *tanger:* tenger; *zijn* slaat terug op *kint*.
909 *geduurigh zonder vleck:* volhardend in een kuis leven.
910 *zich genoeghen:* zich vergenoegen, zich tevreden stellen.
913 *daegen:* uitdagen; *prat:* trots; vgl. *Aen.* VIII, vs. 994.
915 *wydens waert:* waardig om mij toegewijd te zijn (en opgenomen te worden onder mijn gevolg).
919 *orden:* slagorde.
921 *gespitst op wraeck;* vgl. de prozavert.
922 *dat het kraeck';* versterkingsformule; vgl. *Antw. Id.:* hij vloekte, loog dat 'et kraakte.
925 zie de prozavert. met aant.
934 *'t vlacke,* zelfst. gebruikt adj., het vlakke veld.
936 terwijl het onstuimig en vurig nu deze, dan die richting uitdraaft.
938 *in hunnen krits:* in kringvormige of regelmatige opstelling; vgl. *Aen.* VII, vs. 760.

*

[651] flickert van gewapenden te paerde. Messapus daerentegen, en[+]
[652] de snelle Latijnen, en Koras met zijnen broeder, en de vleugel
[653] der Maeght Kamille verschijnen tegens hen te velde, drillen van
[654] verre met hunne spietsen, zwaeien met hunne schichten; en aen-
[655] treckende ruiters, en briesschende paerden worden hoe langer[655-57]
[656] hoe heeter. Binnen scheuts gekomen, houdenze stant, bersten[+]
[657] haestigh uit met een veltgeschrey, hitsen hun dolle rossen aen,
[658] en schieten gelijckerhant van alle kanten, gelijck of het schichten
[659] hagelde, zoo dat 'er de lucht van beschaduwt wort. Terstont
[660] rennen Tyrrhenus en de gestrenge Akonteus met hunne speeren[660]
[661] elkandere fel op het lijf, en maecken d'eerste inbreuck, met eenen[661]
[662] geweldigen slagh; en de paerden knacken borst tegens borst in[662-63]
[663] stucken. Akonteus uitgeschockt, tuimelt een stuck weeghs hene,
[664] gelijck een blixem of looden pijl uit een Blijde geschoten, en[664]
[665] spreit zijn leven in de lucht. Terstont is het heir verbijstert, en[665]
[666] de Latijnen zich omkeerende, worpen hun rondassen op den rugh,[+666]
[667] en wenden de rossen naer de vesten toe. De Trojanen achter
[668] hen her, en Vorst Asylas valt op de benden in. Nu genaeckenze[668]
[669] de poorten, en de Latijnen steken weder een keel op, en wenden[669-70]
[670] kort met hunne paerden: hier op vlieden de Trojanen eensloefs
[671] met vollen ren te rugge: gelijck de vloet en de diepe zee t'elckens[671-72]
[672] oploopende, nu tegens het lant aenzwalpt, de baren over de
[673] rotsen wentelt, dat het schuimt, en de golven over haer hooghste[673-74]
[674] paelen en de zandige duinen vloeien; nu het zeewater weder

[+][Randschrift:] *Messapus en Koras en Kamille randen hen aen met de ruiterye,*

[+][Randschrift:] *en het sneeuwt 'er schichten. Tyrrhenus en Akonteus rennen tegens elckandere. Akonteus wort uit den zadel gelicht, gelijck een blixem of loot uit een Blijde:*

[+][Randschrift:] *de Latijnen wenden naer de vesten toe, de Trojanen hen na, die vlieden weder te rugge: en gelijck de zee by beurte vloeit en ebt,* In het R a n d s c h r i f t bij r. 656: *wenden:* zich wenden; *vloeien* (tegenover ebben): rijzen, vloed worden.

* TEKSTKRITIEK: r. 670 Voor *paerden* is in de gewijzigde druk van 1646: *afgerechte* ingevoegd (*mollia* colla reflectunt). - 674 *paelen* is in dezelfde druk vervangen door: *peil* (*extremam*que sinu perfundit harenam).

655-57 *worden hoe langer hoe heeter* is een onjuiste vert. van *ardescit* (adventusque virum fremitusque ardescit equorum) het wapengekletter der aanrukkende troepen, en 't gebries (en getrappel) der paarden *klonk hoe langer hoe luider; binnen scheuts:* op speerworpafstand; *bersten haestigh uit:* stuiven plotseling naar voren; *veltgeschrey:* krijgsgeschreeuw; *dol:* (uit zich zelf reeds, toch al) blakend van strijdlust.

660 *gestreng:* onstuimig.

661 *en maecken d'eerste inbreuck* (primique ruinam dant): en stormen als eersten op elkaar in (*inbreuck:* bres).

662-63 *in stucken knacken:* verbrijzelen; *uitgeschockt* (excussus): uit de zadel geworpen.

664 *gelijck een.... looden pijl.... geschoten,* ter vert. van in morem ponderis acti tormento; Vondel geeft *tormentum,* belegeringsmachine, waarmee zware stenen enz. tegen de muren der belegerde stad werden geslingerd, weer door *blijde; looden pijl* is de vert. van *pondus:* zwaar projectiel in 't algemeen.

665 *spreit.... lucht,* lett. vert. van *vitam dispergit in auras; spreiden:* uitblazen.

666 de vluchtelingen werpen hun schilden op de rug, om zich van achteren te dekken.

668 *Asylas;* zie *Aen.* X, r. 215; *valt.... in* is onjuist; voert de Trojaanse scharen aan (princeps turmas *inducit* Asilas).

669-70 *wenden.... paerden:* doen hun paarden plotseling omzwaaien, zwenken; *eensloefs:* eensklaps.

671-72 Vergilius zegt: zoals wanneer de geweldige watermassa der zee, met heenen weergaande golfbeweging oplopende.

673-74 *over haer hooghste paelen* (zie de *Tekstkr.*); de bedoeling is: over 't verst gelegen deel van 't strand (extremam harenam; van zandige *duinen* spreekt Verg. niet); *nu:* dan weer.

De kampen flickren van gewapende opgezeten.[939]
Messaep daertegens, en zoo veel Latijnen zweeten,[940]
En Koras met zijn' broêr, en krijghsheldin Kamil
Met haeren vleugel, komt opdondren, om 't geschil
Te slechten in het velt, daer zy hun spietsen draeien
En drillen, en van verr' met hunne schichten zwaeien.[943-44]
't Aendravende gewelt der ruitren uitgestort,[945]
En 't brieschende oorloghspaert, dat brieschend heeter wort,[946]
Gekomen binnen scheuts, blijft stille staen. nu bersten
Zy met een veltgeschrey heel schichtigh uit. zy persten[948]
Hun dolle hengsten aen, en schoten algelijck[949]
Met speeren van alom, zoo speermilt en zoo rijck,[950]
Of 't schichten hagelde, en beschaduwden de lichten
Des hemels en de lucht met uitgeschote schichten.
De strenge Akonteus en Tyrrenus komen stijf
Elckandre met de speer wel fors en fel op 't lijf,
En breecken d'eerste in 't heir, met krachtigh in te rucken,[955]
En knacken paert op paert en borst op borst in stucken.
Akonteus uitgeschockt vlieght ginder onderwijl,
Gelijck een blixem, of een zwaere loode pijl,
Uit eenigh slingherschut op muur of wal geschoten,[959]
En heeft zijn leven in de lucht voort uitgegoten.
Nu staet het gansche heir verbystert, ieder vlugh,[961]
't Latijnsche volck gekeert, met schilden op den rugh,
De paerden omgewent, en, voort naer hunne veste
Geronnen, geven 't velt den vyanden ten beste.[964]
De Troischen volgen hen, en vorst Asylas valt
Op hunne benden in. in zulck een ongestalt[966]
Genaeckenze de poort. de Latynist bezweecken[967]
Begint van overal een keel luide op te steecken,
En went heel kort het snelle en afgerechte ros.
De Troischen vliên hierop, eens gangs, en licht, en los,[970]
Met vollen ren te rugh: gelijck de zoute vloeden
Des diepen Oceaens, oploopende onder 't woeden,
De baren wentelen en zwalpen over strant
En rotsen, dat het schuimt, de golven over 't zant
En allerhooghste peil der duinen heenevloeien,

939 *kamp:* veld; *opgezeten:* opgezetenen, ruiters (vgl. Van Helten, § 98 Opm. Add.).
940 *zweeten* moet hier betekenen: in volle actie zijn, vurig ten strijde trekken.
943-44 *daer:* terwijl; *draeien en drillen;* vgl. vs. 867.
945 *uitgestort:* met onstuimige vaart zich voorwaarts bewegend; losgelaten.
946 *heet:* vurig, strijdlustig.
948 *schichtigh:* plotseling, onverwacht.
949 *algelijck:* allen te zamen.
950 *zoo speermilt* (vgl. *rijck*): zo overvloedig, dicht met speren werpend.
955 zie r. 661 met aant.
959 *slingherschut:* werptuig dat projectielen voortslingert.
961 *vlugh:* gereed, geneigd om te vluchten.
964 *geven... ten beste:* laten de vijand meester van het slagveld.
966 *ongestalt:* ontredderde, gedemoraliseerde staat.
967 *bezweecken:* ontmoedigd (vs. 968 is op te vatten als: met een kreet schudden ze de moedeloosheid af).
970 *eens gangs:* plotseling.

*

haestigh afloopt, al barnende de keien omwentelt en inslorpt, en[675]
met een vallende ebbe het strant ontzijght. De Tuskanen dreven[676]
de Rutulen tweemael naer de vesten te rugge; tweemael te rugge[+]
geslagen, beschuttenze al vlughtende hunnen rugh met den schilt.[678]
Maer ten derdemaele elckandere aentastende geraeckten de gan-
sche heirlegers onderlinge vast aen een, en vochten man tegens
man. Toen gingk eerst het kermen der stervenden aen. Toen
gingk de strijt eerst dapper aen, en halfdoode paerden, gemengt
onder het nederhouwen der mannen, en wapens en lichamen,
wentelen diep in het bloet. Dewijl Orsilochus gruwde tegens[684]
Remulus zelf aen te gaen, zoo schoot hy zijn ros met een spiets,
dat het yzer onder het oor steken bleef. Het ros steigerde van
dien slagh, en baloorigh van die wonde, stack beenen en borst[687]
in de lucht, dat hy uitgeschockt ter aerde tuimelde. Katillus smeet[688]
Iölas neder, en Hermyn, die groflijvigh, en groothartigh in de[689]
wapenen was, en met zijn blont hair, blootshoofts, en met zijn
bloote borst aenquam, zonder voor wonden te schricken; zoo
durf hy zich bloot voor het spits geven. De speer gingk hem[692]
door zijn breedt schouderblat, datze trilde, en des mans weedom[693-94]
verdubbelde: het zwarte bloet sprong 'er overal uit. De vechters
baren lijcken met het stalen punt, en schroomen geene wonden,[695]
om eerlijck te sterven. Maer d'Amazoon Kamille, met den pijl-[+696]
koker op de schouders, en de borst bloot, schrap om te vechten,[697]
juicht vast midden onder het nederhouwen, en spreit nu met hare[+698-99]
hant een dichte hagelbuy van taeie schichten: nu grijptze onver-
moeit een stercke heirbijl in de vuist. De gouden boogh en 't

[+][Randschrift:] *zoo jagen en vlughten de heiren tweewerf.*

[+][Randschrift:] *Kamille*

[+][Randschrift:] *schiet met pijlen, en houwt met de bijl toe;*

* TEKSTKRITIEK: r. 697 *de borst;* druk van 1659: *d'eene borst*. - 698 *spreit;* druk van 1659: *worpt* (et nunc lenta manu *spargens* hastilia densat).
675 *inslorpt* (resorbens): wegzuigt.
676 *met een vallende ebbe:* met terugvallend water; *de Tuskanen:* de Etruriërs (Aeneas' bondgenoten).
678 *ze:* de 'Tuskanen'.
684 *Orsilochus:* een Trojaan; *gruwen:* bevreesd zijn.
687 *baloorigh:* wild en onwillig; vgl. vs. 996.
688 *uitgeschockt,* vergelijk r. 663; *Katillus;* zie *Aen.* VII, r. 701.
689 *nedersmijten:* vellen; *groflijvigh:* zwaargebouwd; *groothartigh:* dapper.
692 *de speer;* nl. door Catillus geworpen.
693-94 *des mans weedom verdubbelde* is een onjuiste vert. van (hasta) duplicat virum dolore: (de speer) deed de man ineenkrimpen (zich krommen) van pijn; *het zwarte bloet.... uit;* versta: het zwarte bloed gulpte naar alle kanten uit.
695 *baren lijcken* (dant funera): brengen dood en verderf.
696 *eerlijck:* eervol.
697 *de borst;* zie de *Tekstkritiek*.
698-99 *nu.... nu:* nu eens.... dan weer; *spreiden:* naar alle kanten uitschieten; *taei:* buigzaam.

Dan weder in der yl zich naer de diepte spoeien,
De zee in 't barnen vast de kaien slorpt, en klinckt,[977]
En met een vallende eb het ryzend strant ontzinckt.[978]
De moedige Tuskaen drijft tweewerf de Rutuilen,
Dat zy van vreeze voor de vesten hem ontschuilen:[980]
Hy tweemael aengerant, aen 't wijcken, snel en vlugh,[981]
Beschutte met den schilt, van achter zijnen rugh.
Als zy ten derdemaele elckandre in 't velt aenrannen,
Geraecken heir aen heir, zoo veele dappre mannen
Met al hun maght aen een, en vechten hant voor hant,[985]
Als leeuwen, om den roof, en houden rustigh stant.[986]
't Gekerm der stervenden begon zich te verheffen.
Toen gingk de strijt eerst aen, op 't onderlinge treffen,
Dat paerden, hallef doot, en, ondereen verwart,[989]
In zulck een nederlaegh van mannen, hier benart,[990]
En lijcken, en geweer in bloet en plassen dreven.[991]
Orsilochus bevreest recht toe in 't spits te streven,
En tegens Remulus te kampen, schoot heel bits[993]
Het ros met zijne spiets van verre, dat het spits[994]
Bleef steecken onder 't oor. de hengst, hierop aen 't steigeren,
Om dezen fellen slagh, begint zijn' plicht te weigeren,
En worpt baloorigh van die wonde met der vlught[997]
Zijn borst en alle vier de voeten in de lucht,[998]
Waer door hy uitgeschockt ter aerde komt te rollen.[999]
Katillus smeet löol ter neder met een' vollen
En vreesselijcken slagh, en na löol Hermijn,
Die, trots in 't harrenas, en grof van leên, met zijn
Gekrulde en blonde lock, bloots hoofts, den boezem open,
Dus, zonder schrick voor wonde, op 't spits hier aen durf lopen.[1004]
De speer ging regelrecht door 't breede schouderbladt,
En trilde een poos, dat hem, van dubbel weedom mat,[1006]
Het zwarte en warme bloet alom komt uitgesprongen.
De vechters baren doôn, van yver aengedrongen,[1008]
Ontzien geen wonde, uit lust tot eene schoone doot.[1009]

977 *klinckt:* tegen elkaar doet botsen.
978 *het ryzend strant:* het strand dat nu weer boven het water uitkomt.
980 iemand *ontschuilen:* iemand ontwijken; voor de vestingmuren trachten zij dekking te vinden tegen de aanstormende Etruriërs en Trojanen.
981 *hy* is *'de moedige Tuskaen'*.
985 *hant voor hant:* man tegen man.
986 *roof:* buit; *rustigh:* moedig.
989 *dat:* zodat.
990 *nederlaegh:* slachting; vgl. *nederhouwen* in de prozavert.; *hier benart* (in 't nauw gebracht, met de dood bedreigd) behoort als bijv. bep. bij mannen.
991 construeer: zodat paarden... en lijken... en 'geweer' in bloed en plassen dreven.
993 *bits:* vinnig.
994 *het ros,* nl. van R.; *het spits:* de punt.
997 *met der vlught:* in zijn vlucht.
998 *alle vier;* begrijpeliker is: beide voorpoten.
999 *hy,* Remulus.
1004 *dus:* op die wijze.
1006 *van dubbel weedom mat* (uitgeput, machteloos); vgl. de prozavert. met aant.
1008 *van yver aengedrongen:* aangevuurd door strijdlust, blakend van strijdlust.
1009 *doot,* bij V.m. en vr.

Maer d'Amazoon Kamil, met haeren boezem bloot,[1010]
Den koker aen den hals, en schrap om vroom te kampen,[1011]
Juicht onder al de doôn, in 't midden van de rampen,
En spreit met haere hant een dichte hagelvlaegh
Van taie schichten. nu grijptze onvermoeit en graêgh[1014]
Een stercke heirbijl in de vuist, en streeft niet zachter.[1015]

1010 *met haeren boezem bloot;* versta: met haar ene borst (de linker) ontbloot.
1011 *vroom:* dapper.
1014 *nu:* dan (weer); *graêgh:* vurig.
1015 *en streeft niet zachter:* en valt met onverflauwde strijdlust aan.

*

[701] geweer van Diane rammelt op haren rugh. Wanneerze gejaeght[701701-702]
[702] zijnde den rugh biet, dan schietse oock met omgekeerden boogh
[703] de flitsen achter uit. Haer uitgeleze gezellinnen zwermen rontom[703]
[704] haer, de maeght Larine, en Tulle, en Tarpeie, die de staele bijl
[705] voert; alle Italiaensche dochters, van de goddelijcke Kamille zelf[+]
[706] uitgekoren tot haren stoet, en bedienaerinnen in oorloge en ge-[706]
[707] rusten vrede. Hoedanigh d'Amazonen, wanneerze over den Thra-[+707]
[708] cischen Thermodoön loopen, en met hare beschilderde wapenen[708]
[709] oorlogen; of rontom Hippolyte vechten; of wanneer de strijtbare[709-10]
[710] Penthesilea met haren wagen wederkeert, en de vrouwelijcke[710-11]
[711] troepen op het luitruchtigh geschrey met hare halvemaenronde
[712] schilden braveeren. O straffe Maeght, wien velt ghy eerst, wien[712]
[713] lest met uwen schicht ter neder? Of hoe vele mannen smijt ghy
[714] doot ter aerde? Eerst klincktze Klytius zoon, Eumeen, recht van
[715] vore, een lange denne stang door de borst. Hy valt, braeckt[715]
[716] beken bloets, bijt het bloedigh gras, en wentelt al stervende zich
[717] in zijn bloet. Daer na leit zy 'er Liris en Pegasus boven op; terwijl[717]
[718] d'een van zijn doorsteken paert tuimelende, den teugel grijpt;
[719] terwijl d'ander zich oprechtende, den gesneuvelden zijn maghte-[719-20]
[720] looze hant toereickt; en zy storten schichtigh te gelijck neder.
[721] Zy leit 'er Amaster, Hippotas zoon, noch by, en van verre inval-[721-22]
[722] lende, volght met hare speer Tereus, en Harpalykus, en Demo-
[723] foön, en Chromis; en zoo menigen schicht de maeght worpt, zoo[723]
[724] menige Frygiaen moet 'er sneuvelen. De jager Orfitus rijdt met[724-25]

[+][Randschrift:] *bestuwt van haren stoet;* In het Randschrift bij r. 705: *bestuwt..., stoet:* omringd door haar gevolg (lijfwacht).
[+][Randschrift:] *gelijck d'Amazonen, in Thracie, over ys loopen, en rontom Hippolyte vechten, of Penthesilea t'huis brengen*.

* TEKSTKRITIEK: r. 715 Voor *borst* is in de druk van 1659: *bloote* ingevoegd (pectus *apertum*).
701 *'t geweer van Diane* is een nadere verklaring van *de gouden boogh; rammelt....;* vgl. *Aen.* IV, r. 194.
701-702 versta: zelfs wanneer ze, teruggedreven, moet vluchten....
703 *flits:* pijl.
706 *stoet:* gevolg (en tot haar dienaressen, gezellinnen).
707 *gerust:* rustig; *hoedanigh:* op dezelfde wijze als; Vergilius zegt: zoals de Thraciese Amazonen (de A. in Thr.) over de (bevroren) Thermodon haar paarden laten trappelen; de *Thermodon* is een rivier in Pontus (landschap in Klein-Azië aan de Zwarte Zee); Thracië, hier een vrij onbepaalde geografiese aanduiding.
708 *beschilderde wapenen;* vgl. *Aen.* VIII, r. 619.
709-10 *Hippolyte* en *Penthesilea,* beide koninginnen der Amazonen.
710-11 vgl. *Aen.* I, r. 524-25; *wederkeert,* als overwinnares.
712 *braveeren* (exsultare): zich trots en uitgelaten gedragen; *straf:* streng, fel, geducht.
715 *een lange denne stang* (Lat. longa transverberat *abiete*): een speer van dennenhout.
717 Vergilius bedoelt waarschijnlik: toen velde ze L. en deed P. boven op hem vallen (of: en P. bovendien).
719-20 *zich oprechtende;* Vergilius zegt: hem naderende; *den gesneuvelden:* de gevallene; *maghteloos,* ter vert. van *inermis:* ongewapend; *schichtigh:* aanstonds, plotseling.
721-22 *invallende* (incumbens): onstuimig voorwaarts dringende; *volghen,* hier: inhalen, achterhalen, treffen (*van verre,* r. 721, dient hiermee te worden verbonden).
723 *worpt:* werpt.
724-25 *Orfitus;* de vert. in verzen heeft terecht *Ornitus; met uitheemsche wapenen* (armis ignotis): in ongewone wapenrusting.

De goude boogh, 't geweer van 't jaegen, rammelt achter[1016]
Op haeren rugh. wanneerze in 't velt wort voorgejaeght,
De doot den rug biet, schietze, al even onversaeght,
De flitsen achteruit, met omgekeerden booge.
Haer eedle jaghtsleep houdt de krijgsmeestres in 't ooge,
En zwermt rondom haer lijf, Laryn, de wackre maeght,[1021]
Tarpeie, die de bijl van stael en yzer draeght,
En Tulle, al dochters in Italië geboren,
En van de hemelsche Kamille alleen gekoren[1024]
Tot haeren sleep en stoet, en dienaerinnen mê,
Die haer ten dienste staen, in ooreloge en vrê:
Gelijck d'Amazones, wanneerze nu by hoopen[1027]
Den stroom Thermodoön in Thracie overloopen,[1027-28]
En met bemaelt geweer zich wapenen ten strijt;
Of, vechtende om de kroon, omringen Hippolijt;[1030]
Of als de strijtbre maeght Penthesilee alreede,
Wanneerze te karros, naer d'Amazoonsche zede,
Nu t'huis keert, onder 't heir der vrouwen, dat zoo breet
De halve maen des schilts laet flickren op den kreet
En vrolijck veltgeschrey, en schittren heene en weder.[1035]
O straffe en strenge maeght, wien schiet gy eerst ter neder,
Wien lest, met uwen schicht? of hoe veel mannen velt
Gy doot ter aerde neêr? eerst klincktze met gewelt,
Den zoon van Klytius, Eumeen een stang van dennen[1039]
Van voore in zijne borst. hy valt, vergeet te rennen,[1040]
Braeckt heele beecken bloets, en bijt het bloedigh gras,
En wentelt stervende zich in dien rooden plas
Van bloet, dat hem ontloopt. zy, d'eer van haeren stander,[1043]
Leght Liris en Pegaes noch neder boven d'ander;
Terwijl dees tuimlende van 't paert den teugel vat,[1045]
En d'ander rijzende den neêrgevallen wat[1046]
Wil stutten met zijn hant, nu maghteloos en teder:[1047]
En schichtigh storten zy gelijcker hant ter neder.
Zy ploft, Hippotas zoon, Amaster noch hier by,
En, vliegende van verre in 't hondert, volleght zy[1050]
Noch Tereus, Chromis, en Harpalikus gestrenge,[1051]
En zoeckt Demofoön, met d'eene op d'andere stenge.[1052]
Zoo veele schichten als de maeght schiet met haer hant,
Zoo menigh Frygiaen moet sneuvelen in 't zant.

1016 *'t geweer van 't jaegen:* het wapen dat op de jacht wordt gebruikt.
1021 *rondom haer lijf;* vgl. lijfwacht.
1024 *hemelsch:* goddelik; aan Diana gewijd; *alleen* correspondeert met *zelf* in de prozavert.
1027 *Amazones,* hier met de klem op *ma*.
1027-28 zie de prozavert. met aant.
1030 *vechtende om de kroon:* strijdend voor haar koningin.
1035 voor *schittren* is *laet* te denken en bij dit gezegde is *dat* (vs. 1033) subject.
1039 *dennen:* dennenhout.
1040 *vergeet te rennnen:* vgl. vs. 1331.
1043 *stander* (standaard): banier, ruitervaan; hier: ruiterafdeling.
1045 *dees:* Liris.
1046 *den neêrgevallen:* de nedergevallene; vgl. vs. 939 *opgezeten* voor opgezetenen.
1047 *teder:* zwak.
1050 *in 't hondert:* in 't (vijandelike) strijdgewoel.
1051 *gestrenge,* als bijv. bep. te denken bij Harpalikus? de onstuimige, vurige H.
1052 *met d'eene op d'andere stenge:* met herhaalde speerworpen.

1055 De jaeger Ornitus rijdt, met uitheemsche draghten

*

[725] uitheemsche wapenen van verre op een Apulisch paert, is op
[726] zijn krijgsmans met een kalfsvel om 't lijf gedost, en voert op het[726]
[727] hooft eenen wijtopgesperden wolfsmuil, die vreesselijck zijne
[728] tanden laet zien: hy rept zich midden onder de scharen, met een
[729] ruwe kolf in de vuist, en steeckt met hals en hooft boven anderen[729]
[730] uit. Zy dezen uitpickende [want toen de troep gekeert was, koste[730]
[731] dit geen moeite] doorschiet hem, en bijt hem dit toe: o Tyrrhener,
[732] docht u dat ghy het wilt in de bosschen voorjoeght? De dagh is[732]
[733] gekomen, die uwe trotse woorden met vrouwewapenen zal weder-[733]
[734] leggen: evenwel leght ghy hier mede by de schimmen geen kleine[734]
[735] eere in, dat Kamille u met haren schicht ter aerde veldt. Stracks[735]
[736] hier na treft zy Orsilochus, en Buten, de groflijvighste Teukren:[736]
[737] doch Buten priemdeze recht van vore, met het punt, tusschen[737]
[738] helm en pantser, daer de neck des Ridders bloot was, en de[738-39]
[739] rondas aen den slincken arm hing. Zy drijft Orsilochus om en
[740] wederom in eenen grooten ringk, en korter omzwaeiende, be-
[741] drieght hem, en volght den volger. Daer na houwtze van boven[741]
[742] den smeeckenden en deerlijck biddenden man met de zware bijl
[743] tweemael door helm en beckeneel, dat de warme harssens in zijn[743]
[744] aenzicht sprongen. Aunus, die op den Appenijn woont, zijn zoon,[744]
[745] een krijghsman, niet de minste onder de Ligurianen, zoo lang[745-46]

* TEKSTKRITIEK: r. 732-34 *de dagh... leggen* is in 1659 gewijzigd tot: *de dagh is gekomen, die met vrouwewapenen u den stouten mont zal snoeren* (advenit qui vestra dies muliebribus armis verba redarguerit); in de dr. van 1659 is achter *schimmen* ingevoegd: *uwer vaderen* (patrum manibus). - 738 *neck;* gewijzigde dr. van 1646: *hals* (colla). - 744 *Aunus.... zijn zoon;* gewijzigde dr. van 1646: *Aunus zoon.* - 746 *hun* is in dezelfde dr. vervangen door *zijn*.

726 de vert. is niet geheel juist (cui pellis latos umeros erepta *iuvenco pugnatori* operit): hem hing de huid van een vechtstier over de machtige schouders.

729 *een ruwe kolf,* ter vert. van *sparus agrestis:* een jachtspriet met weerhaak.

730 *uitpickende;* Vergilius bedoelt: de pas afsnijdende; *de troep:* zijn troep (hunc illa *exceptum,* neque enim labor *agmine verso* traicit).

732 *voorjaghen:* vervolgen (de vraag zinspeelt op Ornytus' krijgsuitrusting).

733 *uwe trotse woorden* ter vert. van: *vestra verba;* O. zal *honend* en *geringschattend* over zijn vijanden gesproken hebben; ook zijn kleding schijnt er op te wijzen, dat hij de vijand niet meer telt dan het wild in de bossen; zie de *Tekstkritiek*.

734 *hier mede* (met klem): met dìt feit, dat....

735 *stracks:* onmiddellik.

736 *Orsilochus;* zie r. 684; *Buten* (accusatiefvorm): Butes; vgl. *Aen.* IX, r. 681; *groflijvigh:* zie r. 689.

737 *recht van vore;* Vondel heeft gelezen *adversum;* een betere lezing is *aversum:* terwijl hij zich afwendde.

738-39 *en de rondas.... hing;* versta: en vlak bij het punt, waar het lichte schild van de linkerarm afhing; *Zy drijft O.* enz. is niet juist vertaald: O. ontwijkend en in een wijde kring rondrennend, verschalkt zij hem door naar binnen te zwenken en haar vervolger op haar beurt te vervolgen.

741 *van boven:* zich hoog in de zadel oprichtende.

743 *beckeneel:* hersenpan.

744 zie de *Tekstkritiek;* Lat. Apenninicolae bellator *filius Auni:* een krijger, zoon van Aunus, die op de Apennijnen woont.

745-46 de Liguriërs (woonachtig in de buurt van Genua) golden allen voor bedriegelik; *hun* in r. 746 is onjuist (zie de *Tekstkritiek*). Aunus was een echte Liguriër, was, zo lang het noodlot het (hem) toestond, een held in 't bedrog.

[746] het nootlot hun bedriegery door de vingers zagh, geraeckte onder[746-47]
[747] haer handen, en stont verschrickt, zoo dra hy onder haer oogen
[748] quam: en merckende, dat men nu met loopen den strijt niet ont-

746-47 *geraeckte.... handen:* kwam onder haar bereik; stuitte op haar.

Van wapenen, noch verr', waerop alle oogen wachten,[1055-56]
Op zijn Apulisch paert, gelijck een oorloghspost,[1057]
En krijghsman, met een kalf heel taey om 't lijf gedost,[1058]
En voert een' wollefsmuil, vervaerlijck wijt in 't gaepen,
Op 't hooft voor eenen helm; een' wolfsmuil, die rechtschapen[1060]
De tanden elck laet zien. hy rept zich, als een wolf,
In 't midden van het heir, met eene ruwe kolf
In zijne harde vuist, en steeckt in d'ommestanderen[1063]
Met hals en hooft om hoogh heel hoogh uit boven anderen.
Zy pickt dien vechter uit, [want als de troep zich keert,[1065]
Kost dit geen moeite, nu haer niemant schut noch deert,][1066]
Doorschiet dees, dat het kraeckt, en bijt hem dit in d'ooren:[1067]
Tyrreener, docht u dat gy 't wilt noch op gingt spooren,
En in de bosschen joeght. de dagh en uur is hier,[1069]
Die uwe stoffery met vrouwewapens fier
Zal wederleggen: noch zult gy in Plutoos dalen,[1071]
Hierin geen' kleinen prijs inleggen, en behaelen,
Dat u Kamille met haer' schicht ter aerde smijt.
Zy treft Orsilochus, en Butes in dien strijt,
De grootste en zwaerste beide in 't gansche heir der Frygen:
Doch Butes priemde zy van voore, in 't heftigh krijgen,
Daer helm en pansser scheit, de hals des ridders bloot[1077]
Gezien wort, zijn rondas den slincken arm voor schoot
En steeck beschut. zy drijft Orsilochus, in 't draeien,[1079]
In eenen ronden ring: en, korter om in 't zwaeien,
Bedrieght hem dus, en volght dien vyant korter in.[1079-81]
Ten leste hieuze dien de wackere heldin[1082]
Nu deerlijck smeeckte en badt, de heirbijl, scherp van snede,
En zwaer, door beckeneel en helm, dat, daer ter stede,
Het warme brein en bloet hem in zijn aenzicht sprongk.
De zoon van Aunus, die den Apenijn bouwt, jongk[1086]
En flux te wapen, niet de minste in Liguryen,[1087]
Zoo lang het nootlot zijn bedrogh verdroegh in 't stryen,
En door de vingers zagh, geraeckt in haer gewelt,
En staet verbaest, zoo dra hy haer gemoet op 't velt.

1055-56 *met.... wapenen:* ongewone wapenen dragend; *wachten:* met bevreemding zien naar.
1057 *een oorloghspost;* post hier op te vatten als stijl, stut, steunpilaar (vgl. in de Roskam: *een styl des raeds,* en zie vs. 1097); of moet men *post* hier opvatten als koerier? dan schildert het woord de snelheid, waarmee O, zich beweegt.
1058 *kalf:* kalfsvel (vgl. r. 726 met aant.); zo in vs. 899 *tyger:* tijgervel.
1060 *rechtschapen,* een versterkingswoord: op vervaarlike wijze.
1063 *in:* te midden van.
1065 *zich keert:* zich op de vlucht begeeft.
1066 *nu.... deert:* nu niemand haar afhoudt of letsel toebrengt.
1067 *dat het kraeckt;* vgl. vs. 922.
1069 *is hier:* is gekomen.
1071 *in Plutoos dalen:* in de onderwereld.
1077 *scheiden,* hier intrans.; waar de scheiding is tussen helm en pantser; *ridder:* ruiter.
1079 *in 't draeien:* haar paard in een cirkel omwendende.
1079-81 vgl. de prozavert. met aant.
1082 *dien;* het relatief-pronomen heeft hier de naamval overgenomen van het niet-uitgedrukte antecedent (*attractie*); hieuw ze *hem, die* (haar) de wackere heldin ... smeeckte enz.
1086 *die den Apenijn bouwt* (bebouwt), vert. van *Appenninicola*.
1087 lees: Ligurijen (vgl. Frijgen in vs.1075).

Nu ziende dezen slagh geensins t'ontvliên met loopen,[1091]

1091 in 't geheel geen kans ziende om ....

*

[749] gaen, nochte de Koningin, die op hem toereedt, afzetten kon,[749]
[750] zoo gingk hy toe om met kloeckheit en schalckheit haer te be-[750]
[751] driegen, en hief aldus aen: staet dit zoo braef, dat zulck een[751]
[752] heldin zich op een sterck paert verlaet? Staeck dat rennen, en
[753] stijgh af om tegens my voor 's hands te voet te vechten: nu zult[753]
[754] ghy vernemen wien dat wintbreken tot roem gedyen zal. Zoo[754]
[755] sprack hy: maer zy van vinnige spijt tot razens toe ontsteken, gaf[755]
[756] haer paert de gezellinne over, en zette zich te voet tegens hem
[757] onversaeghdelijck schrap, met gelijck geweer, den blooten degen,
[758] en noch onbeschilderde rondas. Maer de jongeling meenende dat[758]
[759] hy het door bedrogh gewonnen heeft, went den teugel, noopt
[760] het snelle paert met sporen, en vlught en vlieght hene zonder[760]
[761] omzien. Lichtvaerdige hoovaerdige Liguriaen, te vergeefs stoft[761]
[762] ghy: te vergeefs zoeckt ghy door uw lantstreken t'ontglippen:[762]
[763] het bedrogh zal u niet behouden by Aunus, den bedrieger, bren-
[764] gen. Zoo spreeckt de Maeght, en rent vierigh met haer vlugge[+764-65]
[765] zolen het ros voorby, grijpt het van vore by den toom, treet toe,
[766] en wreeckt zich aen haer vyants bloet: zoo gemackelijck, als een
[767] havick, een vervloekte vogel, uit een hooge steenrotse, boven[767]
[768] in de lucht, met zijne pennen, een duif vervolght, achterhaelt,
[769] en oppackt, en met zijn kromme klaeuwen ontweit, dat bloet en[769]
[770] uitgepluckte pluimen uit de lucht komen neervallen.

[+][Randschrift:] *Zy helpt Aunus zoon voort, zoo gemackelijck gelijck de havick een duif.* In het Randschrift bij r. 764: *voorthelpen:* van kant helpen (uit de weg ruimen).

* TEKSTKRITIEK: r. 756 *haer paert de...;* druk van 1659: *het paert haer*. - 759 *gewonnen heeft;* druk van 1659: *ontslopen is* (at iuvenis *vicisse* dolo ratus). - 762 *uw lantstreken;* dr. van 1659: *uwe vaderlijcke treken* (zie de aant.).

749 *afzetten kon;* iemand afzetten, zich iemand van het lijf houden (avertere); iemand tegenhouden, stuiten.

750 *kloeckheit en schalckheit:* slimheid en list.

751 *braef:* fraai, ridderlik, edel (heldhaftig).

753 *voor 's hands:* in handgemeen; *nu;* versta: dan.... weldra.

754 *wien.... zal;* Vondels Lat. tekst luidde: ventosa ferat cui gloria *laudem;* een betere lezing is *fraudem*. De bedoeling is: zodra gij afstijgt zult gij bemerken, dat al dat ijdele pralen u niets baat.

755 *ontsteken:* ontstoken.

758 (met) *noch onbeschilderde rondas* is de vert. van *parma pura:* met een klein, rond schild zonder onderscheidingsteken; met een onversierd schild (vgl. *Aen.* IX, r. 583); Vondels vert. gaat terug *op* een commentaar, die zegt: alleen zij, die reeds in de strijd waren geweest, mochten hun rondassen beschilderen.

760 *het snelle paert;* het zijne natuurlik.

761 *lichtvaerdig* (vanus): onbetrouwbaar.

762 *uw lantstreken* (zie de *Tekstkritiek*), ter vert. van *artes patrias:* de sluwheden van uw ras (vgl. r. 745-46); *lantstreken* = lants-treken (vgl. vs. 1113).

764-65 vgl. *Aen.* VII, r. 838.

767 *een vervloekte vogel* is een onjuiste vert. van *sacer ales;* de havik is *sacer: heilig,* als vogel die voortekenen brengt.

769 *ontweiden* (eviscerare): van het ingewand beroven, openscheuren.

[771] Maer de vader en oirsprongk der menschen en Goden om[+]
[772] hoogh in top van den Olymp gezeten, ziet alle deze dingen vast
[773] aen, en hitst Tarchon, den Tyrrhener, op, om wacker aen den man[773-74]

[+][Randschrift:] *Iupiter ziet al dien handel aen, en weckt Tarchon op,* 771 *handel:* krijgshandel; (krijgs-) bedrijven.

773-74 *aen den man gaen:* aanvallen.

Noch deze koningin, die naer hem reedt in 't open
En vlacke vechtperk, op te houden, quam hy voort[1093]
Met looze treken schalck en listigh haer aen boort,[1094]
Om zoo het mooghlijck waer de dappre te bedriegen,
En hief erghlistigh aen: wat dunckt u, staet dit vliegen
Te paert zoo braef, dat een heldin, een stijl van staet,
Zich op een sterreck paert en moedigh dier verlaet?
Ay, staeck dit rennen: stijgh vry af, als helden pleghten,[1099]
Om rustigh tegens my voor 's hants te voet te vechten.[1100]
Nu zultge weeten wien, uit zulck een groot getal,[1101]
Die stoffery tot prijs en eer gedyen zal.
Zoo sprack hy: zy, van spijt tot razens toe ontsteecken,
Gaf 't paert haer lijfknaepin, steegh af om zich te wreecken[1104]
Te voet, heel fors, en schrap met eenerley geweer,
Den blooten degen, en rondas, met wapeneer
Noch tekenen bemaelt. de jonglingk, die door treken[1105-1107]
Nu waent dat hy haer dus de kans heeft afgekeecken,[1108]
Went flux den teugel, noopt het paert met spooren voort,
Vlught zonder omzien heen. zy zeght, hier door gestoort:[1110]
Liguriaen, die schalck en licht zijt, en hoovaerdigh,[1111]
Gy stoft al t'ydel, pooght al t'ydel en onaerdigh[1112]
Door uwe treken ons t'ontglippen. het bedrogh
Zal u by Aunus den bedrieger veiligh noch
Behouden brengen: en zy rent met vlugge voeten[1114-15]
Het paert gezwint voorby, en grijpt het in 't gemoeten[1116]
Van voore by den toom, treet toe met euvlen moedt,
En wreeckt rechtvaerdighlijck zich aen haer vyants bloet,
Zoo mackelijck gelijck een havick, snel van vlogel,[1119]
Een roofzieck dier, en een van elck gevloeckte vogel,
Uit eene steile rots, daer boven in de lucht,
Met zijne penne een duif vervolght in haere vlught,
En achterhaelt, en grijpt, en oppackt, weet de flaeuwe[1123]
t'Ontweiden met zijn kromme en al te scherp een klaeuwe,
Dat d'uitgepluckte pluim, terwijlze steent en zucht,
En laeuwe druppels bloets neêrstorten uit de lucht.
Maer ondertusschen ziet de vader van de Goden
En menschen, daer hy zit in top, om zijn geboden

1093 *ophouden:* tegenhouden, stuiten; *voort:* aanstonds.
1094 *treek:* slinkse streek.
1099 *pleghten* (plachten), met de betekenis: plegen.
1100 *rustigh:* moedig, onbevreesd.
1101 *uit zulck een groot getal* is een (weinig passende) toevoeging van Vondel; vgl. r. 754 met aant.
1104 *lijfknaepin,* vrouwelike vorm bij *lijfknaep* (zie Kiliaen i.v.): trouwe dienares.
1105-1107 zie de prozavert. r. 757-58 met aant., waardoor *wapeneer* wordt verklaard.
1108 iemand *de kans afkijken:* zich ten opzichte van iemand in het voordeel, in een voordelige positie weten te plaatsen.
1110 *gestoort:* vertoornd.
1111 *licht:* onbetrouwbaar.
1112 *onaerdigh:* op ongeoorloofde, onbetamelike wijze.
1114-15 *veiligh noch behouden;* vgl. de prozavert.
1116 *in 't gemoeten:* na het te hebben ingehaald.
1119 *vlogel,* meermalen in rijm bij Vondel, naast vleugel.
1123 *de flaeuwe:* het zwakke, weerloze dier.

Te stercken, op den bergh al deze dingen aen,[1129]
Hitst Tarchon van Tyrreene, om aen den man te gaen,

1129 *stercken:* handhaven, de hand houden aan.

*

[774] te gaen, en noopt zijne gramschap met scherpe sporen: weshalve
[775] Tarchon te paerde, onder het nederhouwen, en de deizende[775]
[776] benden rijdt, hitst de vleugels met vele woorden aen, noemt elck[776]
[777] by zijnen naem, en moedight de verjaeghden om den strijt te[+777]
[778] hervatten. O nimmer rechtschape, o altijt suffende Tyrrheners,[778]
[779] wat vrees, wat suffery gaet u over? Breeckt een wijf deze slag-[779]
[780] hordens, en jaeghtze deze heirspitsen op de vlught? Waer toe
[781] dragen wy het zwaert? Waer toe voeren wy dit geweer in de
[782] vuist? doch ghy zijt niet traegh om Venus in haer nachtgevecht[782-83]
[783] by te komen; of wanneer de kromhoren u ontbiet ten reie van
[784] Bacchus, om op bancketten en volle bekers aen den disch te
[785] passen. Hier toe streckt uwe liefde, uw yver; terwijl de gezegende[785]
[786] Offervinder u d'offerfeesten aendient, de vette offerhande u in de
[787] hooge wouden noodight. Dit zeggende, ruckt hy zelf met zijn
[788] ros midden onder de drommen, zonder op zijn leven te passen,[788]
[789] en vaert onstelt tegens Venulus in; en zijnen vyant van den paerde[+789]
[790] ruckende, schort en schudt en druckt hem met zijnen rechten[790]
[791] arm tegens zijn heup, en gaet 'er zoo me deur. Daer verheft zich
[792] een hemelhoogh geschrey, en alle Latijnen wenden hun oogen
[793] derwaert. De vierige Tarchon vlieght over het vlacke velt, en
[794] sleept man en wapens met zich: toen brack hy het scherp van zijne[794-95]
[795] speer af, en zocht waer Venulus ongewapent en bloot was, om
[796] hem den dootsteeck te geven: d'ander hier tegens worstelende,
[797] keert zijn vyants hant van den strot af, om gewelt met gewelt te

[+][Randschrift:] *die zijne troepen moedt aenspreeckt,*

[+][Randschrift:] *en Venulus van den paerde ruckt,*

* TEKSTKRITIEK: r. 776-77 *hitst.... strijt*; in de gewijzigde druk van 1646 is dit geworden: *de vleugels.... aenhitst, elck... noemt, en de verjaeghden moedight*... - 781 *dragen wy;* druk van 1659: *draegt gy* (ook *voert gy;* quo ferrum quidve haec *gerimus* tela inrita dextris). - 789 *onstelt;* gewijzigde druk van 1646: *ontstelt*.

775 *onder het nederhouwen:* in de bloedige slachting; *deizend* (deinzend): wijkend.

776 *met vele woorden;* Lat. *variis vocibus:* met verwijten en met smeekbeden.

777 *moedighen:* aanvuren.

778 *o nimmer rechtschape* (Tyrrheners) is de vert. van *o nunquam dolituri:* o voor smart onvatbare; Vondels vert. gaat terug op een commentaar (zie Geerts, *Vondel als classicus bij de Humanisten in de leer,* blz. 200); *suffend* (iners): futloos, slaphartig.

779 *gaet u over:* bevangt u.

782-83 *om Venus in haer nachtgevecht by te komen* (at non in Venerem segnes nocturnaque bella): om de nachtelike strijd van Venus te voeren; om zinnelike uitspattingen te bedrijven; *de kromhoren* (de *curva tibia* tegenover de *tuba recta* van de oorlog): de Phrygiese schalmei, waaraan zich een krom mondstuk van hoorn bevond.

785 *passen op:* zich wijden aan (Vondel heeft hier gelezen: *expectare* dapes et plenae pocula mensae; een andere, betere lezing is: *expectate*); *liefde* (amor): verlangen; *yver:* begeerte; *terwijl* enz. is een onduidelike vert. Vergilius zegt: in afwachting dat de offerschouwer *gunstige tekens* meldt (haruspex *secundus,* door Vondel vertaald als: de gezegende Offervinder) en daarmee het begin van het offermaal aankondigt.

788 *passen op:* geven om.

789 *onstelt,* ter vert. van *turbidus:* onstuimig; buiten zich zelf van woede; *Venulus,* zie r. 287.

790 *schorten:* optillen, opnemen.

794-95 *man en wapens:* de gewapende man; *van zijne speer:* van Venulus' speer (tum summa *ipsius* ab hasta defingit ferrum); *ongewapent:* onbeschermd.

Door hemelsche aendrift op, en noopt zijn wraeck met sporen:[1131]
Dies Tarchon snel te paerde, op 't blazen van den horen,
In 't nederhouwen en het deinzen van de maght
Der benden rijdt, en stuift, haer vleugels nu met kracht[1133-34]
Van woorden aenhitst, noemt met naemen die op 't spatten
Gereedt staen, moedight dus den aenval te hervatten[1135-36]
Die deerlijck zijn verjaeght: Tyrreeners, al te slap,[1137]
Rechtschape suffende en verbaesde ridderschap,[1138]
Wat suffery is 't, die u aenkomt? wat wil 't worden?[1139]
Hoe dus? breeckt nu een wijf uw heirspits en slaghorden?
Waer toe den degen dan op zy gegort dus stout?
Waertoe het krijghsgeweer uw rechte hant betrout?[1142]
Maer nimmer zijtge traegh om Venus by te koomen,
In duister nachtgevecht, noch weet u in te toomen,
Als Bacchus horen u ten reie noot, zoo frisch,[1145]
Om op zijn wijnbancket en vollen kroes en disch
Te passen. hier toe streckt alleen uw lust, en yver;
Als d'offervinder, die elck zegent, luide en stijver[1148]
U roept op 't offerfeest, en d'offermaeltijt u
In hooge wouden noodt, van geene blyschap schuw.[1150]
Zoo spreeckt hy, en ruckt zelf, vol viers te paert geklommen,
Met eenen vollen ren, in 't midden van de drommen,
Ziet doot noch leven aen, en met een' forssen zin[1153]
Vaert tegens Venulus ontstelt en toornigh in.
Hy ruckt dien vyant van zijn paert, verhit en warrem,[1155]
En schort, en schud, en druckt hem met den rechten arrem
Met kracht op zijne heup, en gaet'er flux mê door.[1157]
Een hemelhoogh geschrey, van achter en van voor,
Verheft zich onder 't heir, en alle dees Latijnen
Zien derwaert. Tarchon vlieght, vol vier en gloet, met zijnen
Gevatten roof, langs 't velt, sleept man en wapen mê.
Toen brack hy 't bladt af van zijn speer, gezint hem ree,[1162]
Daer 't lichaem bloot was en ontwapent, onder 't beven
En siddren, eens voor al den wissen steeck te geven.[1164]
Maer d'ander worstelt vast hier tegens, fel en straf,[1165]

1131 *door hemelsche aendrift:* door zijn goddelike aansporing.
1133-34 zie de prozavert.
1135-36 *die...staen:* die op 't punt staan te wijken; vgl. *Aen.* V, vs. 795 en onze uitdr.: de spat zetten.
1137 *die... verjaeght* is lijdende voorwerpszin (moedigt hen, die .... op de vlucht zijn gedreven aan om...).
1138 *rechtschape* is een bijw. van versterking bij *suffende* en *verbaesde:* gij in waarheid (door en door) slaphartige en uit het veld geslagen ridders.
1139 *wat wil 't worden:* wat zal hier gebeuren; hoe zal dit gaan.
1142 *betrout:* toevertrouwd.
1145 *zoo frisch:* met zo opwekkende klanken.
1148 *die elck zegent* is onjuist; vgl. r. 786 met aant.; *stijver:* met (steeds sterker) aandrang.
1150 *van... schuw:* (u) niet afkerig van feestvreugde; rijm: *u*: *schu*.
1153 *met een' forssen zin:* in onstuimige bewogenheid.
1155 *verhit* en *warrem* hebben betrekking op *hy* (in woede ontbrand).
1157 *op zijne heup;* Lat. *gremium ante suum:* voor zich (op zijn schoot), tegen zijn borst; Vondel stelt zich voor, dat Tarchon Venulus, na hem van zijn paard te hebben gerukt, zijdelings tegen zich aandrukt.
1162 *gezint:* van zins; *ree:* zonder dralen; of zonder enige weifeling.
1164 zie de prozavert.
1165 *vast:* al maar; *fel en straf:* heftig en krachtig.

En keert des vyants hant van zijnen strot noch af,
Om met gewelt en kracht gewelt en kracht te stuiten.

*

[798] stuiten: en gelijck de rosse arent zijn krauwels en klaeuwen in[+]
[799] de huit van eenen draeck slaet, hem oppackt, en omhoogh voe-[799]
[800] rende, zich in de lucht met zijne vleugelen ophoudt, en te gelijck
[801] met zijnen krommen beck tegens de gewonde slang aenpickt, die
[802] vast wringt en worstelt, zich in vele krullen omkrult, en kop en
[803] schubben vreesselijck en steil opstekende, vast sist en schuifelt:[803]
[804] eveneens voert Tarchon al huppelende den Tyburtijner, zijnen[+804]
[805] roof, buiten den drang der bende. De Meonische Tyrrheners, het[805]
[806] voorbeelt en de geluckige uitkomst van hunnen veltoverste na-[806]
[807] volgende, loopen hier op toe. Daer na volght Aruns, die by nootlot[807-808]
[808] veegh was, de snelle Kamille met zijnen schicht, en let eerst ergh-[+808-809]
[809] listigh, waer hy best zijn geluck aen haer magh verzoecken. Overal
[810] waer de dolle maeght midden onder den troep zwierde, daer quam
[811] Aruns, een jongelingk, voor den dagh, en heimelijck bespiende[811]
[812] waerze henegingk, waerze zeeghaftigh wederkeerde, en den voet
[813] buiten des vyants troepen zette, wendde gezwint en ter sluick den
[814] teugel derwaert. Hy vlieght van alle kanten rontom den heelen[814-15]
[815] kringk, dan herwaert, dan derwaert, zonder ophouden, en past met
[816] zijne spiets te raecken. Chloreus, eertijts een uitmuntende Priester,[+816-17]
[817] en Cybele toegeheilight, flickerde by geval van verre, met zijn
[818] Frygiaensche wapenen, en bereet een schuimbeckende paert,
[819] gewapent met schubben van koper en gout, pluimsgewijze ge-[819-20]
[820] wrocht. Dees waerzegger, uitnemende braef in uitheemsch yzer-
[821] roest en purper gekleet, schoot Gortijnsche pijlen, van Lycisch[821-22]

[+][Randschrift:] *gelijck d'arent eenen draeck oppackt*.

[+][Randschrift:] *De Tyrrheners volgen Tarchons voorbeelt*.

[+][Randschrift:] *Aruns leit op Kamille toe*. In het Randschrift bij r. 808: *toeleggen op:* een aanval beramen op; het voorzien hebben op.

[+][Randschrift:] *Chloreus, Cybeles Priester, bromt zoo rijckelijck te paerde,* 816 *brommen:* pralen, vertoon maken.

* TEKSTKRITIEK: r. 804-805 *al huppelende* is in de druk van 1659 uitgelaten en vervangen door *lustigh* (ingevoegd achter *roof*)*; ovans,* zie de aant. - 807 *by nootlot* is in 1659 uitgelaten (Aruns *debitus fatis*). - 811 *bespiende;* gewijzigde druk van 1646: *bespiedende*. - 820-21 *yzerroest;* druk van 1659: *yzerverwe*.

799 *draeck,* Lat. *serpens:* slang.

803 *schuifelen:* sijfelen, sissen.

804 *al huppelende* is de vert. van *ovans:* juichend, vol vreugde (zie de *Tekstkritiek* en vgl. vs. 1177); *den Tyburtijner* (vgl. r. 569) is de vert. van Tiburtum, hier een gen. plur.: Tarchon voert juichend, triomfantelik zijn buit weg uit *de gelederen der Tiburtijnen* (haud aliter praedam *Tiburtum ex agmine* Tarchon portat ovans).

805 *de Meonische Tyrrheners:* de Etruriërs; vgl. *Aen.* VIII, r. 524-vlg.

806 *de geluckige uitkomst:* het succes.

807-808 *die.... was:* voorbeschikt om te sterven; vgl. r. 640; *volght;* Lat. *circuit:* sluipt om (C.) heen.

808-809 en onderzoekt eerst op listige wijze, hoe hij de beste trefkans zal krijgen.

811 het is meer in overeenstemming met Vergilius' tekst, wanneer men *een jongelingk* verplaatst en als subject (*de jongelingk*) op *wendde* (r. 813) laat volgen.

814-15 *Hy.... derwaert;* Vergilius bedoelt: in een kring om haar heen zwervende probeert hij nu eens langs deze, dan langs die weg haar te naderen; *passen:* trachten.

816-17 *eertijts;* toen hij nog in Troje was; *uitmuntend* (insignis) is verkeerd verbonden; Chloreus *'flickerde',* blonk, *zo dat hij* (reeds van verre) *opviel*.

819-20 het paard draagt een (geschubd) pantser, waarvan de schubben over elkaar liggen als de veren van een vogel; vandaar *pluimsgewijze* (in plumam); *uitnemende braef* (clarus): zeer kostelik; *in uitheemsch yzerroest,* ter vert. van *ferrugine peregrina:* in uitheems (Spaans) purper; Verg. gebruikt een hendiadys (ipse, *peregrina ferrugine* clarus et *ostro*), door Vondel woordelik overgenomen; vgl. *Aen.* IX, r. 616.

821-22 *van Lycisch kornoeljen hout* is een minder juiste vert. (cornu Lycio): uit een Lyciese boog; *Gortijnsch* (Cretensies) en *Lycisch* zijn hier epitheta ornantia; vgl. *Aen.* VII, r. 848 en vooral Xde *Herderskout,* r. 59.

De rosverfde adelaer, om eenen draeck te buiten,[1168]
Slaet klaeu en krauwel in de huit van 't bits serpent,
En packt het op, en voert het op naer 's hemels tent.
Hy weet zich in de lucht te weegen op zijn schachten,[1171]
En met den krommen beck in 't picken zich te wachten
Voor 't wreet gewonde dier, dat worstelt, draeit, en wringt,
Zich in veel krullen krult, en hooft en schubben dringt
En opsteeckt in de lucht met schuifelen en sissen:
Alleens voert Tarchon, niet gezint zijn' roof te missen,[1176]
Den Tiburtyner snel al juichende uit den drang[1177]
Der bende. op zulck een baeck en blijden oorloghsgang[1178]
Van zijnen veltheer, valt al 't Lydisch volck aen 't kerven.[1179]
Hierna volght Aruns, die by nootlot nu moet sterven,
De rennende Kamil, met zijnen scherpen schicht,
En let eerst listigh waer hy allerbest en licht
De kans haer af kan zien. waer deze maeght, gedreven[1183]
Van dolheit, midden in de troepen aen quam streven,[1184]
Quam daetlijck Aruns, jongk van jaeren, voor den dagh,
Bespiede in 't heimelijck waer hy haer vechten zagh,
Nu heenegaen, en dan met zege wederkeeren,
Zich geven uit den drang van 's vyants troep en speeren.[1188]
Hy went gezwint ter sluick den teugel derrewaert.
Hy vlieght van overal rondom haer met zijn paert,
Dan hier, dan gins, en past met zijne speer te raecken.
De krijghsman Chloreus, die, als priester, plagh te blaecken,[1192]
Den dienst van Cybele met eere toegewijt,
Gaf by geval een' glans van verre in dezen strijt,
Met Frygiaensch geweer, bereet een paert, dat moedigh,
Vast schuimbeckte, en gedeckt voor aenstoot, fel en bloedigh,[1196]
Met schubben van fijn gout en koper, pluimsgewijs
Gewrocht, gewapent was. dees, niet misdeelt van prijs
In 't wichlen, overbraef in uitheemsche yzerverven[1198-99]
En purper braef gekleet, schoot, onder dit bederven,[1200]
Gortijnsche pijlen, en met hardt kornoeljenhout[1201]

1168 *buiten:* buit maken, zich meester maken van.
1171 *zich weegen:* zich in evenwicht houden; zweven.
1176 *alleens:* op dezelfde wijze.
1177 *juichend* geeft *ovans* uit de Lat. tekst weer.
1178 op dit gelukkige wapenfeit van hun aanvoerder, dat hun *tot voorbeeld strekt,* tot navolgen prikkelt.
1179 *'t Lydisch volck:* de Etruriërs, die uit Lydië stammen, de mannen van Tarchon; vgl. *Aen.* X, r. 196.
1183 vgl. vs. 1108.
1184 *dolheit:* vechtwoede, oorlogsrazernij.
1188 *zich geven:* zich begeven.
1192 *blaecken:* schitteren, uitblinken.
1196 *gedeckt voor aenstoot:* beschut tegen aanvallen; ter beschutting tegen een aanval; *fel en bloedigh* behoren als bep. bij *aenstoot*.
1198-99 *niet... wichlen:* geroemd om zijn gave van voorspellen.
1200 *onder dit bederven:* in deze slachting (*bederven:* dood en verderf verwekken).
1201 zie de prozavert. met aant.

[822] kornoeljen hout. De gulde boogh rammelt op zijnen rugh; hy
[823] heeft eenen gulden helm op, en eenen oranjen lijfrock aen; en de[823]
[824] linne slippen, die van borduurssel kraken, zijn met een gouden[824]
[825] snoer opgestrickt; het onderkleet is met de naelde gestickt, en[825]
[826] hy draeght Oostersche laerzen aen de beenen. De maeghdelijcke[826]
[827] jagerin, volgens den aert der vrouwen, begeerigh naer buit, en[+827]
[828] verblint van roofgierigheit, volghde reuckeloos dezen eenigen,[828]
[829] onder al het gewoel des strijts, en door al de bende; het zy om
[830] de Trojaensche wapens in de kercken op te hangen, of om zich[830]
[831] met de plonderaedje van het gouden gewaet te vercieren: wanneer[+831]
[832] Aruns zijnen slagh waernemende, naer heur, die vast sammelde,[832]
[833] heimelijck met eenen schicht schiet, en aldus de Goden aenroept:[833]
[834] o opperste der Goden, schutsheer over den heiligen Soraktis;[834-38]
[835] Apollo, dien wy inzonderheit eeren, en om wiens wil wy de vlam
[836] des pijnboomen houtstapels ontsteken, en als offeraers, op onze
[837] godtvrughtigheit steunende, midden door het vier over gloeiende
[838] kolen loopen: almaghtige vader, gun ons, dat wy dit schandael
[839] met ons geweer vernietigen. Ick eisch zegeteken, nochte buit,[839-40]
[840] nochte eenigen roof der verslage maeght: laet mijn andere daden[840-41]
[841] my ten roem gedyen; indien slechts deze heilooze pest dootlijck
[842] van my getroffen, sneuvele, zoo zal ick, zonder hier roem van
[843] te dragen, in mijn vaderlijcke stadt wederkeeren. Febus hoorde

[+] [Randschrift:] *dat Kamille op dien roof vlamt;* In het Randschrift bij r. 827: *roof:* buit.

[+] [Randschrift:] *terwijl neemt Aruns zijnen slagh waer, roept Apollo aen,*

823 *eenen oranjen lijfrock;* Lat. chlamydem croceam.
824 *de linne slippen:* de linnen plooien; *kraken:* knisteren, ritselen.
825 *opgestrickt;* om de strijder niet te hinderen in zijn bewegingen.
826 *hy.... beenen* is de vert. van *barbara tegmina crurum:* hij draagt een broek om de benen (vgl. vs. 1209); deze dracht, bij de Trojanen bekend, gold oudtijds voor de Romeinen als typies 'barbaars', uitheems: zij zagen *Oosterse* (zie Vondels vert.) volken, Galliërs enz. een dergelik kledingstuk dragen.
827 *naer buit;* beter, naar zulk een buit.
828 *reuckeloos:* roekeloos; *dezen eenigen:* hem alleen.
830 *in de kercken;* aan de ingang van de tempel, als wijgeschenk; vgl. *Aen.* III, r. 341.
831 *met de plonderaedje van het gouden gewaet:* met het gouden gewaad als buit; *wanneer:* toen.
832 *die vast sammelde* (die niet actief was en zich dus bloot gaf) staat niet in de Lat. tekst; Vondel voegde dit waarschijnlik in ter verduideliking van *tempore capto* (gebruik makend van een gunstig ogenblik; zie de eerste helft van r. 832).
833 *heimelijck* (ex insidiis): uit zijn hinderlaag.
834-38 op de *Soracte* (een berg in Etrurië, niet ver van Rome, met een beroemde tempel voor *Apollo*) werd in de oudste tijden *Soranus* vereerd, later geïdentificeerd met *Apollo;* zijn priesters liepen bij plechtigheden, om hem gunstig te stemmen, met blote voeten over gloeiende kolen; *pijnboomen* is hier stoff. bijv. nm. (pineus); *dit schandael* (hoc dedecus), Camilla? vgl. r. 841: *deze heilooze pest* (haec dira pestis) en *Aen.* VIII, r. 721 met aant.; Vergilius bedoelt: (moge ik) deze schande voor onze dapperheid (uitwissen); vgl. vs. 1227: *dees smet;* Aruns smeekt dat hij een eind mag maken aan de schande, dat een vrouw hen bevreesd maakt. In verband daarmee is *nostris armis* beter weer te geven door: *voor onze wapenen*, dan door *met ons geweer,* zoals Vondel doet.
839-40 *persoonlike eerzucht* is Aruns in dit geval vreemd.
840-41 *laet... gedyen:* mij moge tot krijgseer strekken wat ik verder (later) volbreng.

[844] dit gebedt, en stont hem een deel zijner bede toe, en liet een[+844-45]
[845] deel in den wint henevliegen. Hy willighde den bidder in, de
[846] verbaesde Kamille terstont in den slagh neder te vellen: dat het[846]

[+][Randschrift:] *die hem zijn bede ten deele toestaet*.

844-45 *laten... henevliegen* (Lat.: partem volucris dispersit in auras): niet verhoren; vgl. *Aen.* IX, r. 350 en onze uitdr.: in de wind slaan.
846 *verbaest* is de vert. van *turbata:* verdwaasd; (Camilla) verblind door haar zucht naar buit.

Van Lycien in 't heir. de gulde boogh hangt stout
En rammelt op den rugh. een helm, met gout betrocken,
Beschut zijn hooft, en haer, en opgekrulde locken.
d'Oranje lijfrock deckt zijn lenden, en de slip
Van linnen stijf gestickt, is boven by den tip[1206]
Met gout om hoogh geknoopt. het onderkrijghskleet praelde
Met fijn borduurssel, rijck doorschildert met de naelde,
En d'oosterlantsche draght hangt neder op de scheen.
De jaghtmaeght, naer den aert der vrouwen in 't gemeen,
Begeerigh naer dien buit, verblint van lust tot rooven,
Volght reuckloos hem alleen, en waer de benden stoven[1212]
En woelden in den slagh: het zy om tot haere eer
Te praelen in de kerck met dit Trojaensch geweer,
Om hoogh aen Godts pylaer; of om, tot elx verwonderen,[1213-15]
Te proncken met dit gout, dat zy gedacht te plonderen;[1216]
Als Aruns zijnen slagh vast waernam, en naer dees,
Die sammelt, heimelijck een' schicht schiet, en uit vrees[1218]
Aldus de Goden bidt: ô opperste der Goden,
O schutsheer van Sorackt, gewijt naer uw geboden,[1220]
Apollo, die by ons godtvruchtigh wort ge-eert,
Om wien wy 't pijnhout, dat uw' offerlof vermeert,
Ontsteecken, en gelijck godtvruchtige offeraeren,[1223]
Gegront op onzen plicht, door vier en vlammen vaeren,[1224]
En rennen door den gloet der gloênde koolen heen;
Almaghtige, vergun dat wy door u alleen,
Met ons geweer dees smet, en dit schandael verjaegen.
Ick eisch geen zegeprael, noch roof noch buit te draegen[1228]
Van dees verslage maeght: laet andre daeden my
Ten prijs gedyen, zoo ick slechts dees razerny,
Dees doodelijcke pest magh treffen datze sneve.
Dus wensch ick, zonder dat een mensch my d'eere geve,
Naer huis te keeren, in mijn vaderlijcke stê.
Apollo hoort dit, stemt ten deele zijne bê
Hem toe, en laet een deel den lichten wint ten wille.
Hy gunt den bidder dees verbysterde Kamille[1236]
Te vellen in den slagh: maer in zijn vaders staet

1206 *stijf gestickt* correspondeert met de woorden: *die van borduurssel kraken* (r. 824).
1212 *en waer:* overal waar....
1213-15 zie voor de betekenis r. 830 met aant.; *tot elx verwonderen:* tot bewondering van ieder (of om later te pronken met dit goud en ieders bewondering op te wekken).
1216 *gedencken:* voornemens zijn.
1218 *uit vrees:* uit vrees van mis te schieten.
1220 *gewijt naer uw geboden* (bij Sorackt): op uw gebod heilig verklaard (gewijd)?
1223 *gelijck:* als.
1224 *gegront op onzen plicht* (vgl. r. 836-37: *op onze godtvrughtigheit steunende;* freti pietate): ons verlatende op ons heilig ambt; in vol vertrouwen op onze heilige ambtsbediening.
1228 *draegen:* wegdragen, meevoeren.
1236 *verbysterd;* vgl. de prozavert. met aant.

*

[847] beroemde vaderlant hem weder zou zien t'huis komen, bewillighde[847]
[848] hy niet, en sloegh het in den wint: weshalve alle Volscen hun[848]
[849] gezicht en oogen naer de Koningin toewendden, zoo dra de speer
[850] ter hant uitgeschoten, door de lucht snorde. Zy zelf was niet
[851] verdocht op den pijl, die uit de lucht quam snorren, tot dat die[+]
[852] toedragende, onder den uitpuilenden tepel heel diep steken bleef,[852]
[853] en het maeghdelijcke bloet dronck. Haer gezellinnen schieten
[854] haestigh toe, en onderstutten haer vallende vrouw. Aruns al zijn[854]
[855] best aen 't loopen; en t'effens verblijt en beangst, durf zich nu[+855]
[856] niet langer op zijne speer betrouwen, nochte de schichten der
[857] maeght verwachten: en gelijck een wolf, die den herder of een[+857]
[858] groot kalf verbeten heeft, van zijn stout stuck bewust, eer de[858]
[859] huislieden hem met hun geweer involgen, zich terstont, bezijde[859]
[860] 's weeghs, op de hooge bergen verschuilt, en zijnen bevenden
[861] staert lickende, dien van angst tusschen de beenen inhaelt, en[861]
[862] boschwaert in vlught: eveneens gingk Aruns verbaesdelijck uit[862]
[863] hun oogen strijcken, en blijde dat hy ontkomen was, verstack[863]
[864] zich midden onder de gewapenden. Zy treckt al stervende den[+864]
[865] schicht met de hant uit, doch het stalen punt steeckt tusschen
[866] het been in, en wont haer diep in de ribben. Zy zijght van al het[866-67]
[867] bloeden neder, wordt koudt, het gezicht breeckt, en haer aen-
[868] schijn, stracks noch zoo blozende, verliest zijn kleur. Toen sprackze,
[869] op haer verscheiden leggende, Akka, een van hare megenooten[+]
[870] aen, die, boven alle anderen, Kamille alleen getrouw was, en wist[870]
[871] wat haer op het hart lagh; en zy zeide: Akka zuster, dus lang
[872] kost ick noch: nu verzwackt my een dootlijcke wonde, en het[872]
[873] wort zwart en doncker voor mijn oogen. Ras hene, en draegh[873]
[874] Turnus dit mijn uiterste bevel over: dat hy zich in den slagh
[875] begeve, en de Trojanen buiten de stadt keere: en nu vaerwel.

[+][Randschrift:] *De schutter treftze onder den tepel,*

[+][Randschrift:] *en vlught van angst,*

[+][Randschrift:] *gelijck de wolf, een kalf verbeten hebbende, deur gaet*. In het R a n d s c h r i f t bij r. 857: *deur gaen:* er van door gaan.

[+][Randschrift:] *Kamille treckt den pijl uit de borst,*

[+][Randschrift:] *neemt afscheit van Akka,*

* TEKSTKRITIEK: r. 857-58 *een groot kalf;* druk van 1659: *eenen jongen stier* (iuvencus). - 861 *inhaelt;* gewijzigde druk van 1646: *intreckt.*

847 *het beroemde vaderlant,* ter vertaling van *alta patria;* waarschijnlijk bedoelt Vergilius: zijn hooggelegen vaderland (het bergland van de Soracte; zie r. 834).

848 *weshalve....: en* zo wendden dan....

852 *toedragende* (perlata): zijn doel bereikende; *onder den uitpuilenden tepel;* Lat. *sub papillam exsertam:* onder de ontblote borst (vgl. r. 697).

854 *vrouw:* meesteres.

855 *t'effens:* tegelijkertijd.

857 *verwachten:* afwachten.

858 *een groot kalf;* zie de *Tekstkritiek*.

859 *huislieden:* boeren; *geweer:* wapenen (pijlen); *involgen:* vervolgen, nazetten.

861 *lickende* is de vert. van (caudam) *remulcens:* Vergilius bedoelt omkrullende.

862 *verbaesdelijck:* heftig ontdaan (over 't door hem bedreven feit).

863 *blijde dat hy ontkomen was* is de vert. van *contentus* fuga: enkel bedacht op vluchten.

864 *treckt;* versta: poogt te trekken.

866-67 *van al het bloeden:* door bloedverlies.

870 *die.... was,* lett. vert. van fida ante alias quae sola Camillae: die haar allertrouwste vriendin was (en in al haar vreugde en leed deelde).

872 *kost ick noch:* (tot zolang, tot nu) dienden wij mijn krachten.

873 *ras hene:* haast u.

Te keeren uit den strijt, ontzeght hy hem, en slaet
Dat bidden in den wint: waerop der Volscen oogen,
[Zoo dra de fixe speer ter hant is uitgevlogen,
En door de lucht snort naer hun dappre koningin,]
Gekeert staen: en zy zelf is minst in haeren zin[1239-42]
Op deze speer verdocht, die fel de lucht quam breecken,
Tot datze toedroegh, en ten leste diep bleef steecken,
Beneên den tepel, daer die uitpuilt op de borst.
Zoo wert het staele punt van't maeghdebloet bemorst.
De stoet schiet toe, en stut mevrou in 't nedervallen,[1247]
En Aruns al zijn best aen 't loopen voor haer allen,
En teffens bly en bang, durf zich niet langer meer
Betrouwen op zijn spits, noch 't maeghdelijck geweer
Verwachten: en gelijck de wolf, die zelf den herder,[1251]
Of jongen stier verbeet, bewust van moort, zich verder
Verpackt, eer 't lantvolck hem vervolght met kloet en boogh,[1253]
Zich flux bezijden 's weeghs, op steil geberghte om hoogh
Verschuilt, en lickt den staert, uit angst voor 's vyants wrocken,[1255]
Al bevende onder 't lijf van achter ingetrocken,
Terwijl hy boschwaert vlught: alleens ging Aruns ras
Verbaest uit haer gezicht, en, vrolijck dat hy 't was[1258]
Ontslopen, onder 't heir zich heimelijck versteecken.
Zy treckt al stervende den pijl uit, heel bezweecken:[1260]
Doch 't punt van stael, dat in het lichaem drong en liep,
En tusschen 't been in, wont de ribben al te diep.
Zy zijght van 't bloeden neêr, wort koudt, 't gezicht gebroken,
En 't aenschijn, strax noch blijde en bloozende opgeloocken,[1264]
Verliest zijn kleur. zy sprack, daerze op haer sterven lagh,
Dus Akka toe, die haer getroust naer d'oogen zagh,
En boven d'andren droegh den sleutel van haer harte:[1266-67]
Och, Akka zuster, dus lang kon ick, zonder smerte:
Nu mat de dootquetsuur mijn krachten, en mijn' plicht.[1269]
Al wat ick zie wort zwart en droef voor mijn gezicht.[1270]
Ras heen: zegh Turnus, voor het leste dat ick leve,
Dat hy terstont terstont zich in den slagh begeve,
De Troischen van de stadt en 't hof keer'. nu vaer wel.[1273]

1239-42 En daarna wenden alle ogen der Volscen, zodra...., zich (naar hun koningin); waarschijnlik zal men de woorden: *naer hun dappre koningin* zowel moeten verbinden met *snort* als met *gekeert staen; zin:* gemoed, geest.
1247 *de stoet:* haar gevolg.
1251 *zelf* staat hier wel in navolging van 't Lat. *ille* (lupus), dat bij Verg. dient om het onderwerp sterker te doen uitkomen.
1253 *zich verpacken:* zich wegpakken; *kloet:* vaarboom, dikke stok.
1255 *wrocken:* woede-uitbarsting; vgl. *Aen.* IX, vs. 754.
1258 vgl. de vert. in proza, r. 862-63.
1260 *bezweecken:* van kracht beroofd, machteloos geworden.
1264 *strax:* zo even; *opluiken:* opbloeien, stralen van jeugd en gezondheid.
1266-67 zie de prozavert.
1269 *matten:* uitputten; *plicht* (nu beneemt de dodelike wonde mij de kracht om mijn taak te vervullen).
1270 *droef:* duister.
1273 *hof:* paleis.

*

[876] Zy liet te gelijck met deze woorden den toom glijden, en zeegh
[877] maghteloos ter aerde. Toen allengs kout en slap over al haer
[878] lichaem, en uit den oorloogh scheidende, en verscheidende, laet[878]
[879] hals en hooft achterover in den neck hangen, en haer geest vaert
[880] met eenen snick gestoort ter zielen. Toen ging 'er een onmatigh[+880]
[881] geschrey naer de goude starren op: de veltslagh gingk om 't ver-
[882] lies van Kamille noch scherper aen. Al de maght der Teukren, en[+882]
[883] de Tyrrheensche Oversten, en de vleugels van den Arkadischen[883]
[884] Evander rennen te gelijck dick en dicht op elckanderen in.[884]

[+] [Randschrift:] *en sterft.*

[+] [Randschrift:] *De veltslagh wort feller*.

[885] Maer Opis, kamenier van Diane, zat al een poos boven op het[+885]
[886] hoogh geberghte, en keeck vast onversaeght den veltslagh aen;
[887] en toenze van verre Kamille, midden onder het veltgeschrey der
[888] verwoede maeghden, met een droevige doot gestraft zagh, ver-
[889] zuchteze, en sprack uit het binnenste van haer hart aldus: och
[890] dochter, ghy, die u onderwont de Trojanen ten oorloogh uit te[890]
[891] daegen, most het al te wreet, al te wreet boeten; en het baete u
[892] niet, dat ghy Diane tusschen de heggen der wildernisse met uw
[893] eenzaem leven eerde, of onze pijlkokers op den rugh droeght:
[894] evenwel zal uwe Koningin u, nu in het uiterste van uw overlijden,[894]
[895] niet onge-eert laten, en dees doot zal niet onvermaert onder de
[896] volcken, nochte uwe naemhaftigheit ongewroken blijven: want[896]
[897] die u den doot dede, zal het met den hals naer zijn verdienste
[898] boeten. Onder eenen hoogen bergh stont het graf van Dercennus,[898]
[899] Koningk der overoude Laurentijnsche stede, en met aerde opge-[899]
[900] hoopt, wort van eicke lommer bedeckt: Hier zette zich d'over-[+]
[901] schoone Godin eerst in der yl neder, en bespiedde Aruns van
[902] den hoogen heuvel. Zoo ras zy hem in de wapenen blincken en[902]

[+] [Randschrift:] *Opis dit aenziende*,

[+] [Randschrift:] *zet zich op Dercennus graf,*

* TEKSTKRITIEK: r. 878-80 *laet* en *vaert* zijn in de gewijzigde druk van 1646 veranderd in: *liet* en *voer*; *met eenen snick gestoort* in: *gestoort en zuchtende* (vitaque cum *gemitu* fugit indignata sub umbras). - 882 *scherper;* druk van 1659: *feller*. - 890 *dochter;* druk van 1659: *maeght* (virgo). - 903-904 *hene en weder;* druk van 1659: *van my wech?* (cur, inquit, *diversus abis*).

878 *uit den oorloogh scheidende* is de vertaling van *arma relinquens;* een betere lezing is: *arma relinquunt:* haar wapenen ontglijden haar.

880 *gestoort* (indignata): vol gramschap; beter is: bedroefd.

882 *scherp:* verbitterd.

883 *vleugels* (alae): escadrons.

884 *op elckanderen* is onjuist: al de genoemden zijn bondgenoten, die in dichte gelederen *op hun vijanden* instormen.

885 *kamenier van Diane,* ter vert. van Triviae *custos;* custos zal hier betekenen: zij die (in opdracht van Diana) moet zorgen dat de dood van Camilla niet ongewroken blijft; vgl. r. 635-40.

890 *dochter;* zie de *Tekstkritiek; zich onderwinden:* zich verstouten, het wagen.

894 *in het uiterste van uw overlijden; in morte extrema*.

896 *nochte.... blijven;* Vergilius bedoelt: en er zal niet van u gezegd worden, dat gij ongewroken zijt gestorven.

898 *onder....* (*sub* alto monte): aan de voet van.

899 *Koningk.... stede;* eertijds koning van L., zegt Vergilius.

902 *Zoo ras.... blincken* (zagh) is de vert. van: ut vidit *fulgentem armis;* een andere lezing is: *laetantem* animis, dat dan nader wordt omschreven door *vana tumentem* (zwellend van ijdele hoogmoed), door Vondel vertaald als: .... *lichtvaerdigh stoffen zagh*.

[903] lichtvaerdigh stoffen zagh, sprackze: waerom loopt ghy hene en[903-904]

903-904 *hene en weder;* zie de *Tekstkritiek; veeg:* ten dode gedoemd.

Met deze rede ontgle de breidel. zy zeegh snel
En maghteloos ter neêr: toen meer en meer al slapper
En koudt door al haer lijf, en uit den krijgh dus dapper
Gescheiden, en nu doodt, in 't uiterste, zy knap[1277]
Haer' hals en hooft op 't lest liet hangen los en slap.
De geest voer, zuchtende en gestoort, om laegh ter zielen.
Een maeteloos geschrey verhief zich, onder 't krielen
Der benden, in de lucht. op 't sterven van Kamil
Ging 't vechten feller aen met doodelijck geschil.[1282]
De maght der Frygen en Tyrrenische oorloghsbenden
Van den Arkadischen Evander stieten, renden
Al teffens dicht en dick nu tot elckandere in.
Maer Opis, kamenier der droeve Jaghtgodin,
Zat al een poos op 't hoogh geberghte, en keeck van boven
Den slagh aen onvertsaeght, en hoe de benden stoven.
Als deze, in 't midden van 't geschrey en krijghsgeklagh
Der droeve maeghden, nu van verr' Kamille zagh
Gestraft, en sneuvelen met zulck een bittre smerte,
Verzuchte zy, en sprack uit een medoogend harte:
O strijtbre maeght, gy die te stout u onderwont
Te daegen den Trojaen ten oorloge op dien gront,
Most dit met uwen hals te hardt te wreet bezuuren,
En 't baete u niet, dat gy dus eenzaem 's levens uuren
In hegge en wildernis verslijt, en eeuwigh maeght,
Diane dient en eert, of onze kokers draeght,
En pijlen op den rugh: uw koningin en vrouwe[1299]
Zal evenwel geensins, in 't uiterste en den rouwe
Van uw verscheiden, u verlaeten onge-eert
By 't volck, daer zulck een doot geen' naem en faem ontbeert,
En uw naemhaftigheit blijft nimmer ongewroken:[1303]
Want die u dootlijck wonde, al schijnt hy noch gedoken,[1304]
Zal 't boeten met den hals. beneden en omtrent
Een' hoogen steenbergh lagh de koning van Laurent,
Zijn overoude stadt, Dercennus, buiten kommer,[1307]
Bestulpt met aerde, in 't graf, bedekt met eicke lommer.
De schoone jaghtmaeght zet zich hier in aller yl,
Bespiedende Aruns van dien heuvel eene wijl.
Zy sprack, zoo dra zy hem in 't harnas triomfeeren,
En reuckloos stoffen zagh, en ydelijck braveeren:
Waer looptge van my wech? koom herwaert, herwaert aen.

1277 *knap:* haastig, plotseling.
1282 *geschil:* vijandige gezindheid; wederzijdse verbittering.
1299 *vrouwe:* meesteres.
1303 *nimmer:* in geen geval.
1304 *gedoken:* veilig weggescholen.
1307 *zijn overoude stadt* is een bijstelling bij *Laurent; Dercennus* bij *koning* (van L.); *buiten kommer:* ontslagen van de aardse zorgen.

*

[904] weder: zet uwen tret herwaert aen: kom herwaert, vege mensch,
[905] om Kamilles halve loon naer uw werck t'ontfangen. Zult ghy[905905-906]
[906] oock van Dianaes geweer sterven? Zoo sprack de Thracische
[907] Nymf, en trock gestoort eenen vluggen pijl uit den gulden pijl-[907]
[908] koker, en spande den boogh wel stijf, tot dat de horens aen[908-909]
[909] elckandere bogen, en te gelijck de slincke het stalen punt, en de
[910] rechte hant met de pees den tepel raeckte. Aruns hoorde zoo[+]
[911] dra niet den pijl door de lucht snorren en suisen, of het yzer bleef
[912] in zijn lijf steecken. Hy geeft zijnen geest en den lesten snick,
[913] en wort van zijn mackers vergeten, die hem, op het velt en onbe-[913]
[914] kent in het stof, laten leggen. Opis vaert met hare vederen naer[+914]
[915] den hemelschen Olymp.

[916] Zoo ras Mevrouw gemist wort, geeft zich de lichte vleugel van[+916]
[917] Kamille allereerst op de vlught: de verbaesde Rutulen vlughten:
[918] de gestrenge Atinas vlught: de verstroide oversten en verlate[918-19]
[919] rotten bergen zich, en wenden hunne paerden naer de vesten
[920] toe: en niemant is maghtigh de Teukren, die hen op de hielen
[921] zitten, en vast toehouwen, en moorden, met geweer te stuiten,
[922] of tegens hen stant te houden: maer zy komen weder met afge-[922-23]
[923] schote bogen, die over hun slappe lendens hangen: de vlughtige
[924] hoef van den viervoetigen snelriem trappelt over het morwe velt,[924]
[925] dat het davert. De donckere nevel van 't omgewroete stof drijft
[926] naer de muren toe, en de vrouwen voor haer borsten slaende,
[927] heffen van de tinnen een vrouwelijck geschrey aen, dat het aen[927]

[+][Randschrift:] *doorschiet Aruns,*

[+][Randschrift:] *en vaert ten hemel.*

[+][Randschrift:] *Terstont vluchten Latijnen, Rutulers, en Volscen, stewaert aen.*

* TEKSTKRITIEK: r. 920 *hen;* dr. van 1659: *hun.*

905 *Kamilles halve:* ter wille, ter zake van Camilla; wegens de moord op C. (ut capias digna praemia *Camillae*).

905-906 *zult.... sterven:* zult gij dan nog zo waar door Diana's pijl sterven? Opis' vraag is een uiting van hoon (die eer verdient gij niet).

907 *gestoort:* vertoornd.

908-909 *tot dat de horens.... bogen:* totdat de beide uiteinden elkaar ontmoetten; *het stalen punt:* de stalen pijlspits (de linkerhand houdt dus de pijlpunt tegen het midden van de boog, de rechter trekt de pees tot aan de borst terug).

913 A. sterft dus roemloos, zonder dat een van zijn makkers verder naar hem omkijkt.

914 *met hare vederen:* op haar vleugels.

916 *Mevrouw* (domina): de commandante; *de lichte vleugel* (ala levis): de lichtgewapende ruiterschaar.

918-19 *de verlate rotten,* ter vert. van *manipli desolati:* de (door hun aanvoerders) verlaten compagnieën, troepen; *naer de vesten:* naar de muren van Laurentum.

922-23 *zy:* de vluchtende Rutulen (de vluchtende Latijnse en Tiburtijnse escadrons); *afgeschote bogen,* ter vert. van *laxos* (referunt) *arcus:* ongespannen bogen; *lendens;* schouders zegt Vergilius (umeris languentibus); *vlughtig:* vluchtend (of snel).

924 *de viervoetige snelriem* (quadrupes): het snelle paard (vgl. *Aen.* VII, r. 309); *morw* (murw): zacht (poederig geworden door de hoeven der paarden; vgl. de volgende regel).

927 *een vrouwelijck geschrey* (femineum clamorem): een geweeklaag naar den aard der vrouwen.

[928] den hemel en de starren klinckt. De troep des vyants is over-[+928-29]
[929] hoop achter hen her, die de voorsten op de vlught, door d'opge-
[930] zette poorten inbrekende, d'ellendige doot niet ontvlughten, maer

[+][Randschrift:] *De Trojanen vervolgenze tot in de poorten,*

928-29 *overhoop* is de vertaling van *agmine mixto;* de vijand zit hen *in een verwarde drom* op de hielen; met een ordeloze jacht en drang; vgl. vs. 1350; *hen:* diegenen; *de voorsten:* als voorsten.

Koom herwaert, veege mensch, om loon naer werck t'ontfaên,
Voor 't schieten van Kamil. gy moet dien prijs niet derven.
Zult gy oock door het spits der jaghtgodinne sterven?
Zoo spreeckt de Thracer Nymf, en treckt, gestoort en bits,[1317]
Uit haeren koker, die van gout blonck, eenen flits,[1318]
Wel vlug en scherp, en spant den boogh, naer heur vermogen,
Tot dat de horens dicht aen een te zamen boogen,
De slincke hant het punt van stael, de rechte hant
Den tepel met de pees geraeckt, terwijlze spant.
Zoo ras hoorde Aruns niet den pijl den hemel breecken,
En snorren door de lucht, of 't ysre punt bleef steecken
In 't lichaem. hy geeft voort den allerlesten snick,
En zijnen geest, en wort in eenen oogenblick[1326]
Vergeeten van zijn maets, die hem het graf ontzeggen,
En onbekent in 't stof op d'aerde laeten leggen.
Nymf Opis met haer vlerck kiest 's hemels vrye lucht.
De lichte vleugel van Kamille neemt de vlught,
Zoo dra mevrou vergeet den ruitertroep te mennen,[1331]
Verlaet de Rutuliers, aen 't vlughten, en aen 't rennen,[1332]
De dappre Atinas voort aen 't vlughten, niemant staet.[1333]
Alle oversten verstroit, de troep, van toeverlaet
Versteecken, berghen zich, en wenden alle eendraghtigh
Hun paerden naer de stadt, en niemant is hier maghtigh
Den Trojer, die hun op de hielen zit, en moort
En toehouwt, met geweer te stuiten in dien oort,
Of hem te wederstaen: maer elck komt aengevlogen,
Verbystert, en verbaest, met afgeschote boogen,
Die op den slappen rugh noch wappren, zonder moedt.[1341]
De vlugge hoeven van den snelriem, snel te voet,
Zoo veel viervoetigen, 't gerit der oorloghsdraveren
Vertrapplen 't murwe velt, dat d'ackerlanden daveren.[1343-44]
De donckre nevel van het omgewroete stof
Drijft naer de muuren toe, Latinus stadt en hof.
De vrouwen slaen de borst met vuisten, heffen binnen[1347]
Een jammerlijck geschrey gehuil aen van de tinnen,
Zoo luide dat de lucht gewaeght van veel geschals.
De troep der vyanden zit over hooft en hals[1350]
Hun achter na, die, d'eerste in 't vliên, den strijt ontweecken,
Ter opgezette poort verlegen innebreecken,[1352]
En daer de jammeren des doots noch niet ontvliên,

1317 *gestoort en bits:* met vinnige, felle toorn.
1318 *flits:* pijl.
1326 *in eenen oogenblick:* op hetzelfde ogenblik; aanstonds (ogenblik, oorspr. ml., in overeenstemming met *blik*).
1331 zodra zij de ruiterschaar niet langer aanvoerde.
1332 (de lichte vleugel...) scheidt zich van de Rutuliërs (laat de R. in de steek), die zelf ook ijlings wegrennen.
1333 *staet:* houdt stand.
1341 *wappren:* slingeren.
1343-44 het rijm *draveren:* daveren te lezen als *draav'ren: daav'ren*.
1347 *binnen:* binnen de vestingmuren.
1350 *over hooft en hals* (vgl. hals over kop): in vliegende vaart.
1352 *verlegen:* in radeloze vrees.

*

[931] in de poorte zelf, binnen de vaderlijcke vesten, en hun eige hui-
[932] zen, doorsteken worden, en den geest geven. Zommigen sluiten
[933] de poorten, en durvenze voor hunne mackeren niet open houden,
[934] nochte hen (hoe deerlijck zy oock kermen) binnen de vesten
[935] inlaten. Het gaet 'er deerlijck op een vermoorden der genen, die[+935-37]
[936] met hun geweer de poort beschermen, en in het spits van 't ge-
[937] weer rennen. Die voor d'oogen en het aenschijn hunner schreiende
[938] ouderen door den hooghdringenden noot uitgesloten blijven, tui-[938]
[939] melen ten deel in de diepe graften; rammeien ten deele blindeling
[940] en met vollen ren de poorten, en harde posten, en boomen. Zelfs[940]
[941] de vrouwen volgen, in 't benaeutste van den strijt, door liefde
[942] des vaderlants aengeport, haestigh Kamilles dapperheit na, ge-[942]
[943] lijckze haer noch flus zagen vechten; en verweeren zich met[943]
[944] schichten, eicke stangen, en hardt gebrande spietsen, en durven[944]
[945] d'eerste voor de behoudenisse der stede het leven opzetten.

[+][Randschrift:] *en de neerlaegh is groot en bloedigh*. In het Randschrift bij r. 935: *neerlaegh:* slachting, bloedbad.

[946] Ondertusschen komt Turnus in het bosch een zeer harde tijding[+]
[947] ter ooren, en Akka bootschapt den jongelingk de geweldige be-[947-48]
[948] roerte; dat de slaghordens der Volscen neêrgeleit, Kamille gesneu-
[949] velt zy, de verbolge vyanden maghtigh aendringen, alles aen-[949-50]
[950] randen, en de vesten alreede schrick aengejaeght wort. Hy scheit
[951] al razende (want het wreede nootlot van Jupijn broght dit mede)[951]
[952] van de bezette heuvels, en treckt uit het wilde bosch. Naulix was
[953] hy uit het gezicht dezer plaetse getrocken, en op het velt geko-[+953]
[954] men, wanneer vader Eneas ten ontsloten bossche ingetrocken,[954]
[955] den heuvel beklom, en buiten het beschaduwde bosch geraeckte.

[+][Randschrift:] *Turnus krijgt tijding, hoe Kamille en de Volscen gebleven zijn, en de stadt in last,* 946 *blijven:* sneuvelen; *in last* (is).

[+][Randschrift:] *dies haest hy derwaert, en Eneas volght hem*.

* TEKSTKRITIEK: r. 955 *beschaduwde;* gewijzigde druk van 1646: *schaduwachtigh* (silvaque evadit opaca).

935-37 *het gaet... rennen*; Vergilius bedoelt: er ontstaat een gruwelike slachting, doordat de ene groep met haar wapenen de toegang tracht te versperren en de andere groep (die, welke op de hielen gezeten door de vijand, nog binnen de poorten tracht te komen) zich in die wapenen werpt; vgl. vs. 1361-63.

938 *door den hooghdringenden noot* (urgente ruina) is verkeerd verbonden en vertaald; Vergilius zegt: die.... buiten gesloten blijven, tuimelen (voor de ogen.... hunner ouders) ten dele, *opgedrongen door de vluchtenden, die achter hen aan komen*, in de diepe grachten (Westerbaen vertaalt aldus: een deel in het gesight der oudren, die vast staen en schreyen, werden in de steyle gracht gedwongen te storten over hol en bol *van die haer drongen* van achtren aen).

940 *boomen:* slagbomen.

942 *haestigh:* met vurige ijver.

943 *flus:* zo even.

944 *durven;* Vondel las in zijn Lat. tekst: primaeque mori pro moenibus *audent*. Een betere lezing is *ardent:* en zij blaken van verlangen om als eersten voor het behoud der stad (of vòòraan op de vestingmuren) te sterven (het leven te wagen).

947-48 *de geweldige beroerte:* de wanhopige ontreddering.

949-50 *alles aenranden,* ter vert. van *omnia corripuisse:* zich van het hele terrein (tot aan de muren der stad) hebben meester gemaakt (en reeds angst en ontzetting binnen de muren van Laurentum brachten).

951 *al razende:* ziedend van toorn.

953 *uit het gezicht...,* lett. vertaling van *e conspectu*.

954 *ontsloten* (apertus); Aeneas vindt nu *een vrije doortocht* door het bos.

Maer in de poorte zelf, en, zonder weêr te biên,
In hunner vadren stadt en huizen, zonder orden,[1355]
Den geest opgeven, en van 't zwaert doorstooten worden.
Een deel aen 't sluiten van de poorten, en belaên
Ontziet nu datze voor zijn mackren openstaen,[1357-58]
Noch durf, hoe deerlijck zy oock kermen, watze vergen,[1359]
Hen, in de vesten en hun stadt, het leven bergen.
Het gaet'er deerlijck op een moorden, daer elck kermt,
En omkomt, die met zijn geweer de poort beschermt,
En die verbaest in 't spits van buiten aenkomt rennen;[1362-63]
Die, voor hunne ouderen, en d'oogen, die hen kennen,
En schreien, blijven, door het dringen van den noot
Gesloten voor de poorte, ontgaen geensins de doot.[1364-66]
Zy tuimelen ten deele in diepe watergrachten:
Ten deel' rammeien zy, met blinde en domme krachten,
En vollen ren, de poort, en harden post, en boom.
De vrouwen volgen zelfs in dezen strijt, van schroom
Benaeut, genoopt van lust het vaderlant ten beste,[1370-71]
Kamilles vroomheit na; gelijckze voor de veste,[1372]
In 't felste van den slagh, haer flus noch vechten zien.[1373]
Elck zoeckt met eicke stange en schichten weer te biên,
En hardt gebrande spietse, in stê van zwaert en snede.[1375]
Elck offert zich om 't eerst voor 't heil van hof en stede.[1376]
Terwijl kreeg Turnus in het bosch dees droeve lucht,[1377]
En Akka bootschapt hem de vreesselijcke vlught,
Hoe schier der Volscen troep en hun slaghordens bleven,[1379]
Kamille om hals geraeckt, de Troischen binnenstreven,
Geweldigh dringen, elck aenranden, 't hof vertsaeght,
Den muuren reede een schrick en koorts wort aengejaeght.
Hy scheit al razende van zijne legerstede,[1383]
[Want Jovis nootlot en zijn strengheit broght dit mede,][1384]
Verlaet de heuvels, en zijn laegen, snel en los,[1385]
En komt, zoo ras hy kan, getrocken uit het bosch.
Hy was noch naulijx uit het oogh van 't bosch gevlogen,
En quam op 't vlacke, of vorst Eneas aengetogen
Beklom den heuvel, en geraeckte, fors en stout,

1355 *zonder orden:* op hun wanordelike vlucht.
1357-58 Sommigen sluiten de poorten en durven die in hun angst niet voor hun makkers open te laten (*zijn* slaat terug op *een deel*).
1359 *watze vergen:* hoe ze smeken.
1362-63 *die... en die:* zowel zij die..., als degenen die (zie verder r. 935-37 met aant.).
1364-66 construeer: (zij) die.... buiten de poort gesloten blijven, ontgaan....; *door het dringen van den noot:* omdat de noodtoestand tot deze maatregel dwong; door nooddwang.
1370-71 *van schroom benaeut:* onder de dreiging van het gevaar; gedrongen door liefde tot (ten beste van) het vaderland.
1372 *vroomheit:* dapperheid.
1373 *haer.... zien;* versta: haar zo even nog *hebben* zien vechten.
1375 *snede:* houwwapen.
1376 *om 't eerst:* in wedijver; vgl. de prozavert.*; hof:* paleis.
1377 *lucht:* tijding (vgl. ergens lucht van krijgen).
1379 *schier:* haastig, schielik.
1383 *van zijne legerstede:* van de plaats waar hij gelegerd was.
1384 *Jovis,* genitief van Jupiter.
1385 *de heuvels en zijn laegen:* de heuvels, waar hij in hinderlaag lag; *los:* zonder zich te bedenken, terstond.

In d'ope lucht, en uit het schaduwachtigh woudt.
Zy rucken schichtigh bey, met alle hunne standeren,
Naer stadt, geraecken niet veel schreden van elckanderen.
Zoo ras Eneas zagh van verr' het stof in 't velt
Oproocken naer de lucht, en 't Laurentijnsch gewelt[1394]
Vernam, en Turnus hem aen zijne wapens kende,
Het voetgetrappel en het brieschen van de bende
En paerden hoorde, waer de strijt voort aengegaen,
De slagh gewaeght, ten waer de zon den Oceaen
Van Spanje zocht, en voort zijne afgematte rossen
En hun roosverwigh juck te wedt dreef, achter bossen[1399-1400]
En duin, en voerde met den ondergaenden dagh
Den avont aen, waerop de nacht te volgen plagh;[1402]
Dies zich de legers voor de stadt in stilte gaven,
En elck zich voor de poort ging stercken, en begraven.

1394 *'t gewelt:* de strijdmacht.
1399-1400 *bossen* (voor *bosschen*) in overeenstemming met *rossen;* rijm voor het oog.
1402 *plagh,* met de betekenis *pleegt* (vgl. vs. 1099).

[956] Aldus treckenze schichtigh alle beide, en met alle hunne troepen[956]
[957] naer de muren toe, en zijn weinige schreden van elckandere: en
[958] zoo dra Eneas van verre het stof op het velt zagh oproocken, en
[959] de Laurentijnsche benden vernam, en Turnus Eneas, zijnen vyant,
[960] in de wapenen kende, en het getrappel der voeten en het pruissen[960]
[961] der paerden hoorde; zoo zoudenze stracks den strijt aengegaen[+961]
[962] en slagh gewaeght hebben, 't en ware de roosverwige Febus[962]
[963] alree zijn vermoeide rossen in de Spaensche zee te wedt dreef,
[964] en met het vallen van den avont den nacht weder aenvoerde:[964]
[965] waerom zy elck hun leger voor de stadt nederslaen, en zich voor[965-66]
[966] de vesten begraven.

[+][Randschrift:] *Nu zoudenze elckandere te keer gaen, maer de nacht scheitze*. In het Randschrift bij r. 961: *te keer gaen:* te lijf gaan, aanvallen.

Het twalefde boeck.[aant.]

Inhoudt.

[1] De maght der Latijnen, door 't verlies van twee veltslagen gekneust, en de moedt hun[r. 1-2]
[2] ontzoncken, zoo vint Turnus (ziende hoeze al te zamen al hun hoop op hem stelden) tegens
[3] wil en raet des Konings, en den weerstant der Koninginne (die te vergeefs vast schreide)
[4] het lijfgevecht tegens Eneas geraden, 't welck Idmon, in zijnen naem, den Trojaen aenzeit.
[5] Eneas aenvaert de voorwaerde, en men bevestight, in 't openbaer, met dieren eet, het
[6] verdragh, van wederzijde; 't welck van de Nymf Iüturne, Turnus zuster (door Iuno hier
[7] toe opgerockent, en in Kamertus schijn verandert) gesteurt wort; waer op Tolumnius, de[7]
[8] vogelwichelaer, door zijn valsche wichelerye, d'eerste van hun allen, zijnen volcke een[8]
[9] valsche zege belovende, een van Gylippus zonen, met een speere doorschiet. Eneas, oock

956 *schichtigh:* ijlings.
960 *kende:* herkende; *der voeten:* van het voetvolk: *het pruissen* (flatus): het snuiven, briesen.
961 *stracks:* aanstonds.
962 *Febus:* Phoebus Apollo, de zonnegod, die 's avonds met de zonnewagen in *de Westelike Oceaan* (gurgite Hibero; 'in de Spaansche zee' vertaalt Vondel) daalt en daar zijn paarden *drenkt*.
964 *aenvoeren:* omhoog brengen, te voorschijn brengen.
965-66 *nederslaen:* doen kamperen; *zich begraven:* zich verschansen.
r. 1-2 *gekneust:* geknakt, gebroken; *de moedt hun ontzoncken*, absol. constr., evenals de voorafgaande (Nu de kracht der Lat..... en de moed hun ontzonken is, vindt Turnus....).
7 *oprockenen:* aanzetten, ophitsen; *schijn:* gedaante.
8 *de vogelwichelaer:* de augur (die uit de vlucht of het geschreeuw van zekere vogels voortekens wist af te leiden, voorspellingen wist te doen); *d'eerste:* als eerste.

[10] bewust van d'oirzaeck dezer schichtige beroerte, pooght de zijnen te rugge te roepen, en[10]
[11] van een onzekere hant met eenen pijl getroffen, is gedwongen uit den slagh te vertrecken;[11]
[12] het welck Turnus vernemende, zoo verzuimt hy die schoone gelegenheit niet, en recht
[13] onder de vyanden eenen gruwelijcken moort aen. Venus ondertusschen, op Ida, in Krete,
[14] wilde poleie pluckende, geneest haren zoon. Eneas hier door verquickt, vermaent Askaen,[14]
[15] in 't kort, door zijn voorbeelt tot vromicheit, komt den zijnen te hulpe, en eischt Turnus[15]
[16] alleen voor de vuist uit. Doch dewijl Turnus niet voor den dagh quam (want Iuturne,[16]
[17] zijnen wagen, waer uit zy Metiskus, den wagenaer, ter aerde plofte, herwaert en derwaert,
[18] uit Eneas gezicht drijvende, gedooghde niet dat dit paer hantgemeen wiert) zoo besloot
[19] de Helt de stadt aen te randen, en met zijn heir naer de muren afzackende, worpt den brant[19]

10 *bewust van:* kennis hebbende (of krijgende) van; *schichtig:* plotseling opkomend.
11 *van een onzekere hant;* vgl. r. 368.
14 *poleie;* zie r. 460; *verquickt:* weer op krachten gekomen.
15 *vromicheit:* dapperheid, flinkheid.
16 (*alleen*) *voor de vuist:* in een tweegevecht (zie *hantgemeen* in r. 18).
19 *aenranden:* aanvallen; *afzacken:* oprukken; vgl. *Aen.* XI, r. 503.

[20] in de wachttorens, en naeste huizen. Amate, toen wanende dat Turnus gebleven was,[20]
[21] eindighde uit wanhope haer leven aen eenen strop. Zoo ras Sages Turnus deze mare brengt,
[22] en hy de zaeck zoo verre verloopen ziet, dat hy nootzaeckelijck most kampen, of voor zijne[22]
[23] oogen de stadt zijner bontgenooten in 's vyants gewelt zien vallen, zoo verdaghvaert zijn
[24] yver Eneas van zelf, op de bedonge voorwaerden, om tegens hem alleen te kampen. Eneas[24]
[25] staet in dit lijfgevecht boven, en door 's vyants gebedt bykans tot genade bewogen, ziet[25]
[26] Turnus wapenriem, onlangs den verslagen Pallas van 't lijf geruckt, 't welck den helt zoo[26]
[27] verbittert, dat hy zijnen vyant het zwaert in de borst duwende, hem van 't leven berooft.

Latinus maght geknackt, door zulck een bloênden slagh,
Perst Turnus om, vol moedts, in lijfgevecht te treden,[29]
Tot vordering van pais: dies sluitenze een verdragh,[30]
Gesteurt van Iüturne, in 't midden der geleden.[31]
Men strijt met volle kracht: Eneas wort gewont,
En wonderlijck geheelt; de stadt met storm gewonnen;[33]
Dies worght Amate zich, en sluit haer' bleecken mont.
De helden komen fors elckandere aengeronnen,[35]
En kampen voor de vuist, in 't aenzien van elck heir;[36]
Daer Turnus sneeft, en laet Eneas zijn geweir.[37]

20 *gebleven:* gesneuveld.
22 *verloopen* (*ver* hier met de betekenis: verkeerd): een ongunstig verloop hebben (en hij ziet dat het zo ver is gekomen; dat de zaken zich zo ongunstig hebben ontwikkeld).
24 *yver:* opwinding, onstuimigheid; *van zelf:* uit eigen beweging; zonder aansporing van anderen nodig te hebben.
25 *bovenstaen:* de overhand hebben, overwinnen.
26 *onlangs:* voor kort.
29 *persen:* dwingen (het feit dat Latinus' macht geknakt is ..., dwingt T.).
30 *vordering:* bevordering.
31 *gesteurt van:* verbroken (geschonden) door; *Iüturne;* let op het deelteken; *geleden:* gelederen.
33 *wonderlijck:* op wonderdadige wijze (zie r. 13-14).
35 *elckandere:* op elkander; vgl. voor een overeenkomstige constructie o.a. *Aen.* XII, vs. 580 en vs. 751.
36 *in 't aenzien van:* ten aanschouwe van (beide legers).
37 *en laet.... geweir:* en zijn wapenrusting (als buit) aan Aeneas moet laten.

*

Het twalefde boeck.

[38] Turnus ziende d'afbreuck der Latijnen, en hoe door het ver-[+38]
[39] lies van den slagh hun de moedt ontzonck, hy nu om zijn belofte[39]
[40] gemaent wiert, en alle oogen op hem zagen; vergramde zich en
[41] ontstack hierom zoo onverzetbaer en heftigh, gelijck een Punische[41]
[42] leeuw, die van den jager zwaerlijck in de borst gewont, ten leste
[43] zijne kracht te werck stelt, de ruige mane over zijnen dicken neck[43]
[44] schuddende, moedt grijpt, onvervaert den moortpijl uit zijn lijf[44]
[45] ruckt, in stucken bijt, en brult met zijnen bloedigen muil: even-[45]
[46] eens loopt Turnus de gal van grimmigheit over. Daer na spreeckt
[47] hy ontstelt aldus den Koningk aen: aen Turnus schort het niet:[+47]
[48] geen reden is 'er, waerom de suffende Eneadijnen hun woort[48]
[49] zouden in den hals halen, en weigeren het verdragh gestant te[49]
[50] doen. O vader, laet d'offerhanden toestellen, en stel de voor-[50-51]
[51] waerden. Ick zal met deze hant den Dardaner, die Asie verliep,
[52] (laet de Latijnen slechts stil zitten, en het aenzien) te keer gaen,[+52]
[53] ter helle zenden, en alleen d'algemeene schande met den zwaerde[53]
[54] van hun afkeeren; of hy d'overwonne Latijnen beheerschen, en[54]
[55] met Lavinie, zijn gemaelin, gaen strijcken. Latinus antwoorde hem[55]
[56] met bedaerde zinnen: o kloeckhartige jongelingk, 't is billijck dat[+56]
[57] ick, hoe ghy onversaeghder zijt, en meer in vromicheit uitmunt,[57]
[58] my hier over zoo veel t'ernstiger berade, en zorghvuldigh over-

[+][Randschrift:] *Turnus, ziende de kans keeren, ontsteeckt zoo grimmigh, gelijck een gewonde leeuw*;

[+][Randschrift:] *en zeit Koning Latinus aen,* In het Randschrift bij r. 47: *aenzeggen:* mededelen.

[+][Randschrift:] *hoe hy gezint is tegens Eneas lijf om lijf te vechten*. 52 *lijf om lijf:* op leven en dood.

[+][Randschrift:] *Latinus pooght hem neder te zetten:* 56 *nederzetten:* tot kalmte brengen.

* TEKSTKRITIEK: r. 50 *stel;* gewijzigde druk van 1646: *beraem* (zie de aant. bij de tekst).

38 *Turnus.... Latijnen:* Toen T. zag, dat de weermacht der L. *gebroken* was (Turnus ut *infractos* adverso Marte Latinos defecisse videt); *afbreuck:* ernstige verliezen.

39 denk voor *hy:* ziende hoe (dat); *zijn belofte:* nl. om een tweegevecht met Aeneas aan te gaan (vgl. *Aen.* XI, r. 486-vlg.).

41 *hierom* dient misschien om *ultro* weer te geven, dat evenwel betekent: ook zonder dat (nog vòòr) hem enig verwijt gemaakt werd; vgl. vs. 5; *onverzetbaer*, bijwoord van graad; onverzoenlik.

43 *zijne kracht te werck stelt:* tot de aanval besluit.

44 *moedt grijpt* (gaudet ....): zich fier zijn kracht bewust wordt.

45 *eveneens:* evenzo.

47 *ontstelt* (Lat. turbidus): in heftige opwinding; *den Koningk:* Latinus.

48 *de suffende Eneadijnen:* de flauwhartige Trojanen; bedoeld wordt hier in de eerste plaats Aeneas persoonlik (vgl. vs. 17).

49 *zijn woort in den hals halen:* zijn woord herroepen (vgl. inslikken); *verdragh:* afspraak, overeenkomst.

50-51 *laet.... toestellen;* elke overeenkomst moest worden bezegeld met een offer; *stel de voorwaerden; concipe foedus:* formuleer de voorwaarden van het verdrag; *verloopen:* weglopen, deserteren uit.

52 *te keer gaen:* te lijf gaan.

53 *d'algemeene schande:* de gemeenschappelike schande (gelegen in de vlucht der Latijnen).

54 *of hy;* vul aan: zal (of hij zal, als overwinnaar....).

55 versta: en L. tot echtgenote verwerven.

56 *met bedaerde zinnen:* rustig en kalm (tegenover *ontstelt* in r. 47).

57 *hoe:* naarmate.

[59] wege al wat hier kan toeslaen. Ghy bezit het Rijck van Daunus,[59]

59 *al wat.... toeslaen:* al wat hieruit kan voortspruiten (vgl. de bekende 17de-eeuwse uitdrukking: daar sla geluk toe).

Het twalefste boeck.

Toen Turnus d'afbreuck der Latijnsche volcken zagh,
En hoe, door 't zwaer verlies van dezen fellen slagh,
Hun allen 't hart ontzonck, hy, na die nederlaegen,
Gemaent wiert om zijn woort, alle oogen op hem zagen,
Vergramde hy zich zelf, ontstack, zoo onverzet[r. 5]
En heftigh, als een leeu in Libye, besmet
Van bloet, en zwaerlijck van des jaegers pijl geschoten,
En in de borst gewont, ten leste, eens op zijn kooten[8]
Gerezen, zich met al zijn krachten onderstut,
Om zijnen dicken neck de ruige mane schudt,
Den moedt hervat, en fors den moortpijl komt te rucken
Uit zijne borst, en bijt het staelen punt in stucken,
En brult met bloênden muil, als of hy weêrwraeck riep:
Zoo scheen 't dat Turnus gal van gramschap overliep.
Hy spreeckt hierop ontstelt den koningk aen: geen reden
Geene oirzaeck is 'er, dat uit moedeloosheit heden[16]
De Frygianer, wuft en trouweloos en valsch,[17]
Zijn eens gegeven woort zou haelen in den hals,
En weigren het verdragh te staen, als 't is bescheiden.[19]
O vader, laet altaer en offer toebereiden:
Beraem de voorwaerde: ick zal zelf den Dardanier,[21]
Die Asie verliep, [laet uw Latijnen hier
Slechts nederzitten, en gerust den kamp aenschouwen,][23]
Te keer gaen, naer de hel verzenden, nederhouwen,
En keeren dus alleen deze algemeene schant
Met uitgeruckte kling van 't rijck, en 't gansche lant:
Of hy hou Latium, en d'overwonne rijcken,
Ga met Lavinie, zijn bruit en schoone strijcken.
Latinus antwoort hem, zachtzinnigh en bedaert:
Kloeckhartige oorloghshelt, 't is billijck, hoe uw aert
En moedt en vromicheit meer uitmunt in uw daeden,
My zoo veel ernstiger en rijper te beraeden,
En t'overweegen wat al ramp hier toe kan slaen.
Uw vader Daunus rijck is u gansch onderdaen,[34]

r. 5 *vergramde hy zich zelf* (*ultro* implacabilis ardet): begon hij *van zelf* te koken van gramschap (zie de aant. bij de prozavert.).
8 *koot* (gewrichtsbeen, dikwijls hielbeen): poot.
16 *moedeloosheit:* gebrek aan moed, lafheid.
17 *wuft:* veranderlik van aard, onbetrouwbaar.
19 *het verdragh staen:* zich houden aan het verdrag, niet terugkrabbelen (vgl. zijn man staan); zie *Ndl. Wdb.* i.v. *staan* (XV, kol. 95-96); *bescheiden:* vaststellen.
21 *beraemen:* na voorafgegaan beraad vaststellen (ontwerpen).
23 *gerust:* rustig (zonder er zich in te mengen).
34 *onderdaen,* bijv. nw.

[60] uwen vader, en zoo vele steden, met den zwaerde verovert: en
[61] 't ontbreeckt Latinus aen middelen nochte goede genegenheit[61]
[62] t'uwaert. In Latium en de Laurentijnsche landen zijn noch meer
[63] ongehuwde dochters, en niet van slechten stamme. Laet my toe[63]
[64] dat ick u ongeveinst melde het geen ghy noode hoort, en neem
[65] deze woorden in. Het stont my niet vry mijne dochter aen iemant[65]
[66] van d'oude vryers te besteden; en dit spelden alle Goden en[66]
[67] menschen. Ick beweeght door liefde t'uwaert, beweeght door de[67]
[68] bloetvrientschap, en de tranen mijner bedruckte gemalinne, heb[68]
[69] alle verbintenissen gebroken, de verloofde dochter den schoon-[69-70]
[70] zoon ontweldight, en de wapens tegens Recht aengenomen. O
[71] Turnus, ghy ziet wat al ongevallen, welcke oorlogen my sedert[71]
[72] zijn overgekomen; en hoe groote zwarigheden meest op u aen-
[73] komen. Wy tweemael in het velt met groot verlies de neerlaegh
[74] krijgende, houden naulicks, binnen de stadt, de hoop van Italie[74-75]
[75] het hooft op: de Tyberstroom is noch laeuw van onzen bloede,
[76] en heele velden leggen wit van dootsbeenderen. Waer laet ick my[76-78]
[77] zoo dickwils toe vervoeren? Wat dollicheit brengt my van mijn
[78] opzet? Ben ick overbodigh hen, als bontgenooten, in te roepen,[78]
[79] wanneer Turnus om hals zy; waerom beslecht ick niet liever dit
[80] geschil, terwijl hy noch leve? Wat zullen de Rutulen, mijne bloet-[80]
[81] vrienden, wat zal geheel Italie hier toe zeggen; indien ick u (For-
[82] tuin behoede ons) die naer mijn dochter en heur huwelijck staet,[82]
[83] om het leven helpe? Let eens hoe veranderlijck de kans des[83]
[84] oorlooghs zy: heb medoogen met uwen bejaerden vader, die nu

61 de bedoeling is: het ontbreekt Latinus niet aan geld en aan bereidwilligheid u dat te geven (als schadeloosstelling); Lat.: nec non aurumque animusque Latino est.
63 *en niet van slechten stamme:* en aanzienlik van geboorte.
65 *innemen:* ter harte nemen.
66 *d'oude vryers:* de vroegere pretendenten (vergelijk *Aeneïs* VII, r. 85-vlg.).
67 *beweeght;* oudtijds stonden naast elkaar een zwak en een sterk werkw. bewegen; Vondel gebruikt beide vervoegingen (Van Helten, § 41).
68 *bloetvrientschap:* bloedverwantschap (Turnus' moeder Venilia was de zuster van koningin Amata); *bedruckt:* bedroefd.
69-70 *alle verbintenissen* (omnia vincla); nl. de verplichtingen, hem door de wil der goden en de orakels opgelegd (zie r. 66), en zijn belofte aan Aeneas (*Aen.* VII, r. 299-vlg.); *den schoonzoon,* nl. Aeneas (Latinus overdrijft: *hij* heeft Lavinia niet aan Turnus toegezegd en *hij* heeft evenmin de oorlog tegen de Trojanen goedgekeurd); *tegens Recht;* Lat. arma *impia*.
71 *sedert:* sedert mijn woordbreuk.
74-75 *houden.... op:* handhaven slechts met moeite in de stad de hoop op redding van onze (It.) staat.
76-78 De bedoeling is: Hoe kan ik toch telkens uw (Turnus') zijde kiezen; welke verdwazing brengt mij van mijn oorspronkelik plan (nl. om Lavinia aan Aeneas uit te huweliken) af.
78 *overbodigh:* bereid (als ik dan toch bereid ben); *hen:* de Trojanen.
80 de Rutulen noemt Latinus zijn *bloedverwanten,* omdat Turnus, hun leider, tot zijn familie behoort.
82 *heur huwelijck:* een huwelik met haar.
83 *om het leven helpe:* in de dood drijf.

En maght van steden, trots gewonnen met den zwaerde.
Latinus, wiens gemoedt van Turnus noit veraerde,[36]
Heeft maght en middelen en voorraet by der hant.
In Latium en al het Laurentijnsche lant
Zijn noch meer ongehuwde, en voesters van uw vlamme,[39]
Oock niet van laegen staet, en ongeachten stamme.
Gedoogh dat ick, al strijt dit met uw zinlijckheên,[41]
Rechtuit ontvouw' hoe 't leght, en let op mijne reên.
Het stontme geensins vry mijn dochter uit te trouwen
Aen iemant, die voorheene om haer hadde aengehouwen.
Dit spelden alle Goôn, en menschen. ick, [beweeght
Door liefde t'uwaert, en vermurwt, dewijlge steeght
Uit onzen bloede, en voort door 't schreien en de traenen[47]
Van mijne gemaelinne, om u den wegh te baenen
Ter bruiloft,] brack verbont en troubelofte, onthiel[48-49]
De maeght den schoonzoon, die met recht my lastigh viel,[50]
En hebbe tegens recht de wapens aengenomen.
Wat rampen sedert my hier over zijn gekomen,[52]
En welck een oorloghslast, dat ziet gy, en met een
Hoe gy het meeste draeght in zulcke zwaericheên.[54]
Wy, tweemael uit het velt met groot verlies geslagen,
Vermogen naulijx met de stadt en ons te waegen[56]
De hoop van Latium en 't Italjaensch gebiet
Te stutten door ons maght. noch roockt de Tybervliet
Van 't laeu Latijnsche bloet. al d'acker rondom heenen
En d'oever leght bedeckt en wit van doode beenen.
Waer worde ick, reis op reis, vervoert van razerny!
Wat dolheit brengtme van mijn opzet, buiten my![62]
Zoowe overbodigh zijn hen blijde, als bondtgenooten,
t'Ontfangen, als uw bloet in 't vechtperck is vergoten;
Waerom dit niet beslecht met pais, terwijlge leeft?
Wat zal de Rutulier, mijn bloetvrient, zoo gy sneeft,
Wat wil Italie en een ieder hiertoe zeggen,
Indien ick u [Fortuin laete u niet onder leggen,][68]
Die naer mijn dochter en haer wettigh huwlijck staet,
Om 't leven helpe? ay, let hoe wuft de kans beslaet,[70]
Dan slinx, dan rechts. bezie d'onzekerheên eens nader.
Heb mededoogen met uw' afgeleefden vader,

36 *gemoedt:* (gunstige) gezindheid; *veraerden:* zich in ongunstige zin wijzigen.
39 *voesters van uw vlamme:* jonkvrouwen, die uw liefde kunnen wekken en bevredigen.
41 *zinlijckheit:* behagen (al vindt gij het onaangenaam te horen).
47 *voort:* voorts.
48-49 *om.... bruiloft:* om U de weg te openen tot een huwelik met L.
50 *die.... viel:* die het recht had aan te dringen op een huwelik met mijn dochter.
52 *òver.... komen;* scheidbaar, vgl. de prozavert.
54 *draegen:* verduren; hebben uit te staan.
56 *met.... waegen:* door ons eigen leven en de stad (zelf) in de waagschaal te stellen.
62 *buiten my:* buiten mijn wil; ondanks mijzelf.
68 *onder leggen:* het onderspit delven.
70 *wuft;* zie vs. 17 (bedenk eens de wisselvalligheid van het geluk; hier: de krijgskans); vergelijk vs. 71.

*

[85] in uwe vaderlijcke stadt Ardea zoo verre uit uwe oogen treurt.
[86] D'oploopentheit van Turnus laet zich met geene woorden neder-[86]
[87] zetten: zy loopt noch hooger, en wort krancker door artseny.[87]
[88] Zoo ras de jongelingk spreken kon, begost hy aldus: ick bidde
[89] u, o goede Koningk, laet deze uwe zorghvuldigheit voor my, om[+*89]
[90] mijnent wil, toch varen, en sta toe, dat ick, om eere in te leggen
[91] mijn leven waege. Wy weten, o vader, oock met den degen om
[92] te gaen, en passen te raken, dat 'er het bloet na volge. De Godin,[92]
[93] zijne moeder, zal verre te zoecken zijn, om hem en zich zelve op
[94] de vlught met hare wolcke te bedecken, en in ydele schaduwen[94]
[95] te verbergen. Maer de Koningin, doot van benaeutheit, en voor[+95]
[96] het hooft geslagen, van schrick voor dit lijfgevecht, schreide en
[97] hielt haren vierigen schoonzoon tegen: o Turnus, ick bidde u,[97]
[98] om deze tranen, om d'eere van Amate, zoo u die noch eenighzins
[99] ter harte ga (ghy zijt nu d'eenige hoop en troost van mijnen be-
[100] droefden ouderdom; aen u hangt de roem en het Rijck van Lati-
[101] nus; al het huis leunt en steunt op u) ick bidde u slechts om
[102] eene zaeck: staeck uw opzet, wort niet hantgemeen met den
[103] Trojaen. O Turnus, wat ongeval u in dat lijfgevecht overkome,
[104] dat komt my over: ick zal te gelijck met u uit dit verdrietige licht[104]
[105] des levens scheiden, en niet gevangen gevoert, Eneas, mijnen[105-106]
[106] schoonzoon, zien. Lavinie hoorde haer moeder kermen, en de[+]
[107] tranen biggelden langs hare blaeckende wangen: z'ontstack van
[108] schaemte, zoo root als vier, en al haer aenschijn gloeide: gelijck
[109] of iemant Indiaensch yvoir met bloetroot purper overstreeck; of[109]
[110] gelijck weerschijn van roode roozen onder witte lelien speelt;[110]
[111] zoo bloosde de Maeght in haer aenschijn. Turnus lonckt haer[111-12]

[+][Randschrift:] *Turnus houdt even sterck aen:*

[+][Randschrift:] *Koningin Amate maent hem af.*

[+][Randschrift:] *Lavinie schreit vast, en bloost van schaemte, zoo root gelijck yvoir met purper besprengkelt, of lelien met roozen gemengt.*

* TEKSTKRITIEK: r. 85 *verre uit uwe oogen* is in de druk van 1659 vervangen door: *jammerlijck* (quem nunc maestum patria Ardea *longe* dividit). - 87 in de gewijzigde druk van 1646 is voor *wort* hy ingevoegd (haudquaquam dictis violentia Turni flectitur, exsuperat magis aegrescitque medendo).

86 *oploopentheit* (violentia): heftigheid, gramschap; *met geene woorden;* beter: niet door deze woorden.

87 *en wort krancker door artseny* (aegrescitque medendo): en verergert door het tot genezing aangewende middel.

* In het R a n d s c h r i f t bij r. 89: *houdt.... aen:* blijft met onverminderde kracht (ondanks Latinus' pogingen om hem te kalmeren) aandringen op inwilliging van zijn verzoek.

89 *zorghvuldigheit:* zorg.

92 *passen:* zorgen.

94 *ydel:* niet batend; deze regels bevatten een toespeling op Venus' tussenkomst in het gevecht dat Aeneas voor Troje tegen Diomedes leverde (vgl. *Aen.* X, r. 121-22).

95 *doot van benaeutheit* (dodelik beangst) is de vert. van *moritura,* dat waarschijnlik beter wordt weer gegeven door: ten dode gedoemd (vgl. dit boek, r. 639-vlg.).

97 *vierig* (ardens): brandend van strijdlust.

104 *verdrietig*, prolepties: valt Turnus, dan *wordt* haar het leven tot een ramp.

105-106 *mijnen schoonzoon:* als mijn schoonzoon.

109 *Indiaensch:* Indies; *overstreeck:* violaverit.

110 zoals witte leliën een rode weerglans krijgen van de rode rozen, waarmee men ze omgeeft (of mengt).

111-12 *Turnus lonckt haer aen;* figit vultus in virgine.

Die in uw vaders stadt, in Ardea, beducht,
Bekommert, ver van u, om uw afwezen zucht.
Maer Turnus drift laet dit door geen vermaening glyen.[75]
Zijn moedt loopt over: hy wort krancker door artsnyen.[76]
Zoo dra de jongelingk kan spreecken, antwoort hy:
Ick bidde, ô koning, laet al uwe zorgh voor my
Toch vaeren, en sta toe dat ick die lasten draege,
En, om genot van eer, mijn lijf en leven waege.
Ick weet, ô vader, oock te speelen met geweer,[81]
En pas te raecken, dat het bloet kost, keer om keer.
Zijn moeder, een Godin, zal verre zijn te zoecken,
Om hem en zich, in 't vliên, voor vyanden en vloecken[84]
Te decken met een wolcke en schaduwe in den noot.
Maer och, de koningin, van angst en vreeze als doot,
Voor 't hooft geslagen, van verbaestheit en van schricken[87]
Voor 't zorghlijck lijfgevecht, scheen in 't geklagh te sticken,
En bondt den schoonzoon, in zijn gloênden brant, dus in:[89]
O zoon, ick bidde u, om dees traenen, om de min,[90]
Om d'eere van Amate, indienze u gaet ter harte:
Gy zijt alleen mijn hoop en trooster in de smarte
Van mijnen ouderdom: aen u hangt te gelijck
Al d'eer en lof van vorst Latinus staet en rijck:
Gy zijt de stut van ons geslacht en oude jaeren:
Ick bidde om eene zaeck, laet toch dit opzet vaeren:
Wort geensins hantgemeen met dezen Frygiaen.
O Turnus, 't ongeval, verweckt door dit bestaen,
Dit lijfgevecht, raeckt my. wy zullen teffens sneven,[99]
En scheiden uit het licht van dit verdrietigh leven,
Noch 'k zal gevangkelijck gevoert door alle liên,
Geensins Eneas, den Trojaen, als schoonzoon zien.[101-102]
De maeght Lavini hoort de moeder deerlijck kermen.
De traenen biggelen en dauwen uit ontfermen
Langs 't blaecken van de wang, door zedigheit gepraemt.[105]
z'Ontsteekt zoo root als vier, en 't aenschijn gloeit van schaemt:
Als spierwitte Indiaensche yvooren, overwreven[107]
Met bloetroot purper: of als roode roozen zweven[108]
Met haeren wederschijn in blancke leliblaên:
Zoo bloosde 't aenzicht van de maeght, met rou belaên.

75 *dit:* zijn opzet; *laeten glyen:* laten varen.
76 *moedt:* verbolgenheid, heftige toorn (zie r. 86).
81 *speelen met:* hanteren.
84 *vloeck:* ramp; vergelijk *Lucifer,* vs. 436.
87 *schricken:* vrees.
89 *inbinden:* tegenhouden, intomen.
90 *de min* (van A.): uw liefde (tot A.).
99 *teffens:* tegelijk.
101-102 *noch.... geensins* (in geen geval), dubbele ontk.
105 *langs.... wang:* langs de gloeiende wangen; *door zedigheit gepraemt* (gedrukt, geperst): (die blozen) onder de druk van haar schaamtegevoel.
107 *yvooren;* vgl. *Aen.* IX, vs. 453, *Ndl. Wdb.* i.v. *ivoor* (en *Aen.* XI, vs. 524: *elpenbeenen*).
108 *zweven,* vgl. *spelen* in de prozavert. en de aant. aldaar.

[112] aen, wort van minne ontstelt, en noch te meer op het vechten[112]
[113] verhit; en spreeckt Amate in het kort aldus aen: ay moeder, magh
[114] ick u bidden, ay, schrey my, nu ick naer het felle lijfgevecht ga,
[115] zoo niet na: want dat kan niet goets bedieden, en Turnus zijnen[115][115-16]
[116] tijt verkorten nochte verlengen. Idmon, mijn bode, ga hene, zegh[+]
[117] den Koningk van Frygie mijnent halve dit aen, dat hem vreemt[117]
[118] in zijn oor wil klincken: Eneas laete de wapens der Trojanen en[118-23]
[119] Rutulen vry rusten: 't is noodeloos Trojanen tegens Rutulen aen
[120] te voeren: want morgen vroegh, zoo dra de dageraet met oranje[120]
[121] wielen den hemel oprijdende, beginne te blozen, zullen wy dien
[122] krijgh door ons bloet beslechten, en op die wijze, om de bruit
[123] Lavinie, een kans in het velt waegen.

[+][Randschrift:] *Turnus daeght door Idmon Eneas in het perck,*

[124] Zoo spreeckende treet hy haestigh in het hof, eischt zijne paer-[+124]
[125] den, die komen al briesschende aendraven, dat het een lust is.
[126] Orithye had zelf deze rossen, witter dan sneeuw, sneller dan den[126]
[127] wint, tot een pronck en prael aen Pilumnus vereert. De wackere[127]
[128] stalknechts staen 'er rontom, en havenenze en kemmen de mane.[128]
[129] Hy schiet daer na een pantser, blinckende van gout en lattoen,[+129]
[130] aen 't lijf, hangt met een het zwaert op de zy, den schilt aen den
[131] arm, en zet den gekamden helm met een roode pluimaedje op[131]
[132] zijn hooft. De Viergodt had zelf dit zwaert voor Daunus, den
[133] vader, gesmeet, en al gloeiende in den jammerpoel gekoelt. Daer[133]
[134] na grijpt hy met kracht een stercke speer, Aktor Aurunkus schenc-[134-35]
[135] kaedje, die midden in de zael tegens een vreesselijcke kolom[135]
[136] leunde; en hier mede drillende, roept: nu mijn speer, die noit[+]
[137] mijn bede te leur stelde, nu is de tijt gekomen: te vore waert ghy

[+][Randschrift:] *eischt zijne paerden, witter dan sneeuw, sneller dan den wint,*

[+][Randschrift:] *wapent zich,*

[+][Randschrift:] *spreeckt zijn speer aen,*

112 *ontstelt:* overweldigd.
115 *dat... bedieden:* dat kan geen gunstig voorteken zijn.
115-16 *en Turnus... verlengen;* Lat.: neque enim Turno mora libera mortis: immers uitstel van Turnus' dood is niet meer vrij; d.i.: het tijdstip van Turnus' dood staat immers bij noodlot toch reeds vast.
117 *mijnent halve:* mijnerzijds, uit mijn naam; *vreemt:* onaangenaam (als een onaangename verrassing); Lat.: mea dicta *haud placitura;* vgl. *Mnl. Wdb.* i.v. *vremd*.
118-23 Vondels vert. is hier tamelik vrij en niet geheel nauwkeurig.
120 *aenvoeren:* doen optrekken.
124 *hof:* paleis.
126 *Orithye:* de echtgenote van Boreas (de noordenwind); Boreas zou zelf snelle paarden hebben verwekt; vgl. *Lantged.* IV, r. 449.
127 *tot een pronck en prael;* Lat. *decus:* als eergeschenk; *Pilumnus:* een Ouditaliaanse god, voorvader van Turnus (*Aen.* IX, r. 41).
128 *stalknecht,* ter vert. van *auriga:* wagenmenner; *havenen:* reinigen, verzorgen (Vondel vertaalt hier vrij).
129 *lattoen* (Fr. laiton; Lat. orichalcum): geelkoper, messing.
131 *den gekamden helm;* in de *kam* is de pluimbos bevestigd.
133 *den vader:* Turnus' vader; *den jammerpoel:* de wateren van de Styx, die in hoge mate het vermogen hadden om te harden.
134-35 *Aktor Aurunkus schenckaedje* is niet geheel juist vertaald; Lat. *Actoris Aurunci spoliam,* waarschijnlik wel: een buit, behaald op Actor, de Aurunciër (vgl. vs. 146).
135 *een vreesselijcke kolom:* een geweldige pilaar.

Prins Turnus lonckt haer toe, en wort verruckt van minne,[111]
En meer verhit ten strijt, en spreeckt de koninginne
Amate in 't kort dus aen: ay moeder, 'k bidde u, zijt
Te vrede, en schreime, die nu naer den fellen strijt[113-14]
En 't lijfgevecht zal treên, niet na, maer laet u stuuren:[115]
Want dit bediet niet goets, en kan noch Turnus uuren
En tijt verkorten, noch verlengen. voort ga heen,
Mijn heirbode Idmon, zegh, uit mijnen naem alleen,
Den Frygiaenschen heer dees bootschap naer behooren,
Die hem te bijster vreemt wil klincken in zijne ooren.
Eneas laete nu de wapens en 't geweer
Van Troische en Rutulier vry rusten. zwaert en speer
Van Troische en Rutulier te roeren en te reppen
Is noodeloos. zoo dra men licht begint te scheppen,[121-24][124]
En morgen vroegh Auroor met haer oranje radt
Den hemel oprijde, en 't ontloocken roozebladt
Op haere kaecken bloost, dan zullen wy dit rechten,[127]
Dien oorlogh met ons bloet, ons eigen bloet, beslechten,
En, om Lavinie de bruit op deze wijs,
Ons geven in het perck, en kampen om den prijs.
Zo spreekt hy, treet gezwint in 't hof, en eischt zijn paerden,
Die komen brieschende aen, voor dezen onvervaerden,
En draven moedigh, dat zijn hart van blyschap juicht.
Orithyia had zelf, gelijck de faem getuight,
Dees paerden, witter dan de sneeu, en snel, als winden,
Geschoncken tot een prael Pilumnus, haer' beminden.
De wackre stalknechts staen rondom. d'een kemt de maen,
En d'ander havent hun. hy schiet een pansser aen,
Uit gout en klaer latoen geklonckcn, hing nu blijde
Den schilt aen zijnen arm, den degen op de zijde,
En zet den helm en kam en roo pluimaedje op 't hooft.
Vulkaen, de Viergodt zelf, dit zwaert, zoo elck gelooft,
Voor Daunus, Turnus heere en vader, voortijts smeedde,
Dat hy in Plutoos poel verkoelde, op Junoos bede.[144]
Hy grijpt daerna met kracht een stercke en zwaere speer,
Uit Aktor Auruncks klaeu en vuist geruckt wel eer,
Die, midden in de zaele, op eenen pijler leunde,
Een zuil, die 't hofgewelf geweldigh ondersteunde.[147-48]
Hy roept al drillende: mijn speer, die noit in 't velt
Mijn bede en mijnen wensch te leure hebt gestelt,

111 *loncken,* met andere gevoelswaarde dan in hedendaagse taal.
113-14 *zijt te vrede:* wees kalm.
115 *laet u stuuren* (leiden door uw verstand): bedwing u, beheers u.
121-24 Lat.: non Teucros agat *in* Rutulos, Teucrum arma quiescant et Rutuli (Rutulum).
124 *licht scheppen* (vgl. adem, lucht scheppen): het daglicht (met zijn ogen) opvangen; (zodra men het licht van de komende dag aanschouwt).
127 *rechten,* syn. van *beslechten,* tot een beslissing brengen.
144 *op Junoos bede,* toevoegsel van Vondel.
147-48 zie de prozavert.; *geweldigh:* als een machtige steunpilaar.

*

[138] des grooten Aktors, nu zijt ghy Turnus geweer: help my dien
[139] halven man, dien Frygiaen nedervellen, en met deze stercke vuist[139]
[140] hem zijn pantser van het lijf rucken, en scheuren, en zijn hair, dat
[141] met een gloeiende yzer gekrult wort, en van myrrhe druipt, in[141]
[142] het stof begruizen. Van zulcke razernyen wort hy gedreven: 't[142]
[143] ontheistert aenzicht is vol gloets, en van gramschap springt het[+143]
[144] vier uit zijne oogen: gelijck de stier, die stooten wil, vervaerlijck[144-46]
[145] bulckt, of uit verbolgenheit zijne horens op den stam van eenen
[146] boom beproeft, en in den wint achteruit slaet, of met zant op te
[147] krabben, dat het stuift, een voorspel van 't gevecht maeckt.

[+] [Randschrift:] *en gloeit van gramschap, gelijck een stier voor het vechten*.

[148] De moedige Eneas zeer vermaeckt, dat de krijgh door dit aen-[+148]
[149] geboden verdragh beslecht wort, wet ondertusschen niet koeler[149]
[150] zijne moedigheit met de wapenen, hem van zijne moeder bestelt;[150]
[151] en zoeckt zijn eige gramschap te tergen: vertroost daer na zijne[151]
[152] megenooten, en den bedruckten Julus, die in last is; en bericht[152-53]
[153] hunlieden, hoe het nootlot hier op loopt: en beveelt eenige man-[+]
[154] nen Koningk Latinus dit aen te dienen, en de voorwaerden van[154-55]
[155] den vrede te beramen.

[+] [Randschrift:] *Eneas bereit zich mede,*

[+] [Randschrift:] *en zent mannen aen Latinus, om voorwaerden te beramen*.

[156] Naulix quam de volgende dagh opdringen, en bescheen de
[157] toppen der bergen, wanneer de zonnepaerden eerst uit de diepe[157]
[158] zee opsteigerende, ten wijde neusgaten den glans uitsnoven; of[158]
[159] Rutulen en Trojanen staecken onder de vesten der groote stede[+159]
[160] een velt af, en bereidden het om daer te vechten: in het midden
[161] steldenze offerhaerden, en altaren van zoden voor Goden hun[161-62]

De zon komt op:

[+] [Randschrift:] *men stelt het vechtperck toe*.

* TEKSTKRITIEK: r. 141 *druipt;* druk van 1659: *rieckt* (crines.... murraque *madentis*).
139 *dien halven man* (semivir), *dien Frygiaen:* die verwijfde Frygiër; vergelijk *Aeneïs* IV, regel 263-vlg.
141 *myrrhe:* myrrhebalsem (murraque madentis).
142 *begruizen:* bevuilen.
143 *ontheistert:* van woede verwrongen.
144-46 vgl. met deze regels r. 229-32 van *Lantged.* III.
148 *vermaeckt* (gaudens); zich verheugende.
149 *wet:* acuit.
150 *moedigheit:* strijdlust (beter is: Aeneas niet minder geducht in de wapenrusting, die zijn moeder hem schonk, wet zijn strijdlust en *drijft zijn woede op,* zich verheugend dat....; zie regel 148).
151 *vertroosten:* moed, vertrouwen inspreken.
152-53 *megenooten:* makkers; *bericht.... loopt* (docens fata): onderricht hen omtrent de wil, de belofte van het noodlot (hij weet dat hij volgens lotsbeschikking de overwinnaar zal zijn; vgl. *Aen.* VIII, r. 559-vlg.); maar zie de volgende regel en de vert. in verzen.
154-55 *dit aen te dienen* is de vert. van *referre responsa certa:* zijn antwoord waarin zijn vast besluit is vervat, over te brengen; Vondels opvatting is blijkbaar een andere: aan koning Latinus te melden dat 'het noodlot'dit tweegevecht wil, dat dit tweegevecht onvermijdelik is; *de voorwaerden beramen;* vgl. vs. 21; Verg. bedoelt: aan Latinus zijn vredesvoorwaarden mee te delen (pacis dicere leges); wat Vondel wil, blijkt duideliker uit vs. 172-73.
157 *wanneer... eerst* (zodra); men kan de zinnen beter coördineren: nauweliks kwam... en nauweliks snoven... (vgl. vs. 174-77).
158 *den glans:* de lichtglanzen (van den ochtend).
159 *afsteken:* afpalen.
161-62 *hun beide gemeen:* die beide partijen (volken) vereren (en waarbij ze dus beide kunnen zweren); Lat. *dis communibus;* vgl. ook vs. 183; *linnen* is de vert. van *limus:* een schootsvel

[162] beide gemeen: anderen in linnen gekleet, en met yzerkruit om
[163] het hooft bevlochten, broghten bronwater en vier aen. De keur-[163]

der offerdienaars, met purperen strepen er dwars overheen; *yzerkruit,* ter vert. van *verbena*, hier: heilige tak of heilig loof (van laurier, mirt of olijf), gedragen door offeraars (vgl. *Aen.* IV, r. 585).

163 *bronwater;* stromend water was vereist voor rituele handelingen.

Help my dien halven man, dien Frijgh, ter neder smijten,
En met dees harde vuist zijn vaste rusting rijten
En rucken van het lijf, en, daer hy heenerolt
Het haer met gloênden priem en yzer omgekrolt,
Met myr gezalft, in stof begruizen, na zijn leven.[153-55]
Van zulck een razerny wort Turnus aengedreven.
't Ontsteecken aenzicht is vol gloets: van gramschap springt
Het vier uit d'oogen: als een stier, die wringt en dringt,
En stooten wil, heel luide en vreeslijck loeit van toren;
Of uit verbolgenheit de kracht van zijnen horen
Op eenen boom beproeft, en uitslaet in den wint,[161]
Of wroet in zant en stof, en, van de wraeck verblint,
Alreede een voorspel speelt, en zich bereit te vechten.
Eneas moedigh, en belust dien krijgh te slechten
Door 't aengeboôn verdragh, wet midlerwijl zijn' moedt
Niet koeler met geweer, hem in dien oorloghsgloet[166]
Door 's moeders gunst bestelt, en na dit moedigh vergen,[167]
Zoeckt zijn verbolgenheit en gramschap zelf te tergen:
Vertroost de mackers, en Iülus, die nu vast
Bedroeft is. hy berecht een ieder hoe de last[170]
Van 't nootlot hierop draeit, beveelt oock amptenaeren[171]
Te zenden, om dit stuck Latinus t'openbaeren,
En voort t'ontworpen het verdragh van vrede en pais.
Zoo ras, des andren daeghs, de zon, op haere reis,
Gestegen op de kim, bescheen der bergen kruinen,
De zonnepaerden eerst, gesteigert uit de duinen
En diepe zee, den glans uitsnoven met den beck,
Stack Rutulier en Frygh, naer 't onderling besteck,[178]
Omtrent de vesten van Latinus groote stede,
Een velt af, en bereide een vechtperck, naer de zede:[180]
En om het lijfgevecht t'ontginnen met gewelt,[181]
Wort offerhaert by haert en outer toegestelt
Van zoden voor de Goôn, die zy van weêrzy zochten.[183]
De zommigen, gekleet in linnen, en bevlochten
Met yzerkruit om 't hooft, aen 't woelen, broghten hier[185]
Bronwater ten altaere, en heiligh offervier.

153-55 versta: (en help my) *daer* (terwijl) *hy heenerolt.... het haer.... in stof begruizen* (en help mij dat hij neerrolle in het zand, waar zijn haar met stof bevuild worde).
161 *uitslaet in den wint:* met de poten achteruitslaat.
166 *niet koeler:* met niet minder vuur.
167 *gunst:* liefde; *bestellen:* bezorgen, verschaffen; *dit moedigh vergen* is het *wetten* (prikkelen, opdrijven) *van zijn moedt* (strijdvuur); vgl. vs.165.
170 *last:* beschikking.
171 *draeien op,* syn. van *loopen op* (zie de prozavert.; wat het noodlot in dezen wil); waarschijnlik bedoelt Vondel: dat het noodlot deze strijd wil (zie de prozavert. met aant.).
178 *besteck:* plan, overeenkomst.
180 *zede:* gebruik, gewoonte.
181 *ontginnen:* een aanvang maken met, voorbereidselen treffen tot; *met gewelt* zal men wel moeten verbinden met *lijfgevecht.*
183 *zochten:* vereerden.
185 *aen 't woelen:* ijverig in de weer.

[164] bende van Ausonie komt aentrecken, en de schichteniers geven[+164]
[165] zich ter poorte uit: aen den anderen kant ruckt al het Trojaensche
[166] en Tyrrheensche heir voort, met verscheide slagh van wapenen,
[167] en niet anders van geweer voorzien, dan ofze opontboden wier-[+]
[168] den, om tegens het spits aen te gaen: en d'oversten zelfs, met[168]
[169] gout en purper uitgestreken, vlogen midden onder de krijghs-[169]
[170] lieden hene en weder; Mnestheus, van Assarakus geslacht, en[170]
[171] de stercke Asylas, en Neptuins afkomst, Messapus, te paerde[171-172]
[172] afgerecht. Zoo dra men het teken gaf, nam elck zijne plaets, stack
[173] de speer in d'aerde, en ley den schilt neder. Toen grimmelden[+173]
[174] stockoude mannen, en vrouwen, en kinders, en wat onweerbaer[174-76]
[175] was, uit nieuwsgierigheit, op torens, daken en huizen: de gewa-
[176] penden hielden wacht aen de hooge poorten.

[177] Maer Godin Juno, van den top des heuvels, die nu d'Albaen-[+177-78]
[178] sche genoemt wort (de bergh had toen noch geenen naem, of
[179] vermaertheit) haer oogen nederslaende, zagh het velt, en beide
[180] de slaghordens der Laurentijnen en Trojanen, en Latinus stadt
[181] over, en sprack terstont Turnus zuster aldus aen, een Godin over[+181]
[182] meeren en ruisschende stroomen; aen wie d'alleropperste Koningk
[183] Jupiter, ten loon van haren geschaeckten maeghdom, deze eere[183-84]
[184] toeheilighde: o mijn overaengename Nymf, eere der vlieten, ghy
[185] weet hoe ick u alleen stelde boven zoo menige Latijnsche dochter,[185]
[186] als oit het goddelijck bedde van den ondanckbaren Jupijn beklom,[186]
[187] en ruimde u gewilligh een plaets in den hemel in; Iüturne, let

[+][Randschrift:] *D'Ausonischen komen aentrecken,*

[+][Randschrift:] *oock Trojanen en Tyrrheners,*

[+][Randschrift:] *en het grimmelt 'er van menschen*.

[+][Randschrift:] *Dit ziet Iuno van boven aen,* In het Randschrift bijr. 177: *ontdecken:* openbaren.

[+][Randschrift:] *en ontdeckt Turnus zuster*

164 *keurbende* (legio), hier: leger; *schichtenier;* vgl. piekenier, hellebaardier, lansier.
168 *tegens het spits aengaen:* op de vijand lostrekken; *zelfs:* zelf.
169 *uitgestreken:* uitgedost.
170 *Mnestheus;* zie *Aen.* V, r. 153.
171-172 *Asylas; Aen.* X, r. 215; *Messapus.... afgerecht;* vgl. *Aen.* VII, r. 722.
173 *grimmelen:* krioelen.
174-76 *wat omveerbaer was:* allen die geen weerkracht bezaten, weerloos waren; *de gewapenden enz.* is onjuist: anderen stonden boven op de hoge poorten (alii portis sublimibus astant).
177-78 *d'Albaensche;* aan de helling van de (mons) Albanus lag Alba Longa, dat *nu* nog niet gesticht was (zie de tussenzin); eerst bij de stichting dier stad kreeg de berg die naam en zijn roem (op de berg werd een tempel ter ere van Jupiter gebouwd).
181 *Turnus zuster:* Juturna (vgl. *Aen.* X, r. 490).
183-84 *deze eere toeheilighde* (hunc honorem sacravit): deze waardigheid als heilig ambt had verleend; *overaengenaam:* zeer dierbaar (animo gratissima nostro).
185 *alleen* dient ter versterking van het superlatieve begrip in *bovenstellen* (ik stel u hoog boven *al die* Latijnse schonen die ....).
186 *ondanckbaer;* versta: Juno's trouwe liefde beantwoordend met ontrouw.

De keurebende van Ausonie komt trecken,
Gevolght van schichteniers, ter poorte uit naer dees plecken.
Aen d'andre zijde ruckt de maght van Troje voort,
En 't fors Tyrreensche heir, elck met verscheide soort
Van wapenen gesterckt, en zulx voorzien te wapen,[191]
Als of zy, opontboôn ten ooreloogh, rechtschapen[192]
Den vyant op het spits t'ontfangen zijn gezint.
Hier vliegen d'oversten, groothartigh en gezwint,[194]
Door 't krijghsvolck heene en weêr, van ieder een bekeecken,
En heerelijck met gout en purper uitgestreecken.
De vroome Mnestheus, telgh van oude Assarakus,[197]
De stercke Asylas, 't bloet des Zeegodts, Messap, dus[198]
Op paerden afgerecht. men gaf zoo dra geen teken,
Of ieder nam zijn plaets, de speer in 't gras gesteecken,
De beuckelaer op 't gras. toen grimmelden dit heen[201]
Stockoude man en vrou, en kinders onder een,
En wat onweerbaer was, uit lust tot zien, op daecken,
En huis en torentrans. gewapenden, aen 't waecken,[204]
Bewaeren, op hun beurt, de schiltwacht, en de poort.[205]
Maer Juno, van den top des heuvels, en dien oort,[206]
Die nu d'Albaensche heet, [de bergh in deze dagen
Noch onvermaert, was niet gewoon een' naem te draegen,][208]
Haere oogen slaende op 't velt, en over al dien drang
Van 't grimmelende volck, zagh hier, in 't breede en 't lang,
Op hunn' gezetten tijt, van wederzy verschijnen
Slaghordens van Trojaensche en strijtbre Laurentijnen,[212]
En over al de stadt, sprack Turnus zuster aen,[213]
Een Godtheit, onder wie zoo veele stroomen staen,
En staende wateren, die op hunne oevers breecken:[215]
Want Jupiter, de vooght van 's hemels hooge streecken,
Vereert haer deze maght, als hy van minne blaeckt,
En in dien gloet de bloem van haeren maeghdom schaeckt:[217-18]
O aengename Nymf, en eere van de vlieten,
Gy weet wat maght ick u alleene liet genieten,
Toen u mijn gunst in top beschonck met hooger lot[221]

191 *zulx:* op zodanige wijze; *voorzien te wapen:* uitgerust ten strijde (*wapen* hier: wapenstrijd; vgl. vs. 199 *paerden:* rijkunst).
192 *rechtschapen:* flink, naar behoren.
194 *groothartigh:* dapper.
197 *vroom:* dapper.
198 *'t bloet des Zeegodts;* zie de proza-vert.; *dus:* in zo grote mate, bijzonder.
201 *dit heen:* hierheen.
204 *waecken:* wacht houden.
205 *bewaeren.... de schiltwacht:* nemen hun taak als schildwacht waar; *bewaeren* (.... *de poort*)*:* bewaken (gecombineerd: staan - elkaar op gezette tijden aflossend - als schildwacht aan de poort; maar zie de proza-vert. met aant.).
206 *dien oort:* die (berg-) streek.
208 *was.... te draegen:* droeg nog niet....
212 *Trojaensche:* Trojanen.
213 voor *over* is *zagh* te denken.
215 *die.... breecken:* die hun baren tegen de oevers doen klotsen.
217-18 *vereert, blaeckt, schaeckt* met de betekenis van de volt. tegenw. of onvolt. verleden tijd: heeft vereerd, blaakte, schaakte; vgl. vs. 226.
221 *mijn gunst in top:* mijn grote (hoogste) liefde.

Dan zoo veel dochters der Latijnen oit van Godt[222]
En zijn ondanckbaer bed tot haeren loon verkregen.[223]
Gy zijt door mijn genade op 's hemels troon gestegen.

222 dan ook maar enige van de vele door hem onteerde Latijnse jonkvrouwen....
223 *loon,* bij Vondel m. en onz.; in Zuid-Nederl. nog m.

*

[188] wat zwarigheit u genaeckt, en wijt het my niet. Ick beschutte[+188]
[189] Turnus en uwe vesten, voor zoo veel Fortuin het scheen te lijden,[189]
[190] en de Schickgodinnen gedooghden den Staet van Latium toe te[190]
[191] staen. Nu zie ick den jongelingk ter quader ure naer den strijt[191]
[192] gaen, en de gezette dagh der Schickgodinnen, en de felle vyant[192]
[193] genaeckt vast. Ick kan dit gevecht, dit verdragh niet met mijn[+]
[194] oogen aenzien. Vaer ghy voort, het past u, zoo ghy iet ten beste[194]
[195] van uwen broeder durft aenrechten: misschien zal het met deze[195-96]
[196] benaeude harten beter afloopen. Naulicks sprackze dit, of de
[197] tranen sprongen lüturne ten oogen uit, en zy sloegh drie of vier-
[198] mael voor haer eerbare borst. Juno, Saturnus dochter, zeide: 't[198]
[199] is nu geen schreiens tijt: haest u, en is 'er eenigh middel, ruck
[200] uwen broeder uit den muil des doots: of berocken hun een krac-[+]
[201] keel, en breeck het beraemt verdragh. Ick steeck u een hart onder[201-202]
[202] den riem. Aldus pordeze haer aen, en lietze twijfelmoedigh, ont-
[203] stelt van zinnen, en vol hartewee.

[204] Middelerwijl genaecken de Koningen: Latinus wort met eenen[204-205]
[205] geweldigen stoet op eenen wagen van vier paerden voortgetroc-
[206] ken; en om zijn hooft blincken zes paer goude stralen, die de zon,[206-207]
[207] zijnen grootvader, uitbeelden. Turnus komt met twee witte paer-
[208] den aen, en drilt een paer schichten, met een breet yzer beslagen.
[209] Aen den anderen kant stappen naer het leger d'oirsprongk des
[210] Romainschen stams, vader Eneas, die met zijnen starlichten beucke-[210]

[+] [Randschrift:] *wat zwaricheit haren broeder genaeckt,*

[+] [Randschrift:] *en beveeltze hem in den strijt by te staen,*

[+] [Randschrift:] *of het lijfgevecht te steuren.*

* TEKSTKRITIEK: r. 198 *haer eerbare borst;* druk van 1659: *haere schoone borst* (zie de aant.). - 211 *d'andere hoop;* gewijzigde druk van 1646: *d'Anderde* (tweede) *Hoop* (vgl. Deel VI, blz. 46, r. 41).

188 *wijt het my niet* houdt verband met het vorige (al zijt gij Jupiter's minnares geweest, tegen u koester ik geen wrok; dit is geen weerwraak mijnerzijds).

189 *voor zoo veel:* in die mate als, in zo verre als.

190 Vergilius zegt: en voorzover de Schikgodinnen gedoogden dat het Latium goed ging (Parcaeque sinebant *cedere* res Latio.

191 *ter quader ure:* fatis imparibus.

192 *de felle vyant;* Vergilius bedoelt: de vijandige macht van het noodlot.

194 *vaer ghy voort;* de vert. van *perge:* ga uw gang; *het past u* (decet) is als tussenzin op te vatten; het zal u tot eer strekken, bedoelt Vergilius. Versta: als gij iets ten bate van uw broeder durft ondernemen, ga uw gang; het zal u tot eer strekken.

195-96 *deze benaeude harten:* deze ongelukkigen.

198 *eerbaer,* ter vert. van *honestus:* schoon.

201-202 *ick.... riem:* waag het op mijn aanraden (ik sta u bij); auctor ego audendi; *twijfelmoedigh:* weifelend, besluiteloos.

204-205 *met.... stoet* is de vert. van *ingenti mole*; zie de vert. in verzen, vs. 248; *ingenti mole* wordt ook wel verbonden met curru (wagen): Interea reges, *ingenti mole*, Latinus quadriiugo vehitur *curru*.

206-207 *zes paer goude stralen* (een kroon met 12 gulden stralen); misschien in verband met de 12 maanden of de 12 tekenen van de dierenriem; *die.... uitbeelden;* Vergilius zegt: het aanschouwelik bewijs dat de zon zijn grootvader is; Latinus zou een zoon zijn van Odysseus en Circe, de dochter der zon; *met twee witte paerden:* op een strijdwagen, met twee witte paarden bespannen.

210 *starlicht:* blinkend als een ster.

[211] laer en hemelsche wapenen flickert; en Askaen, d'andere hoop van[211-12]
[212] het groote Rome, neffens hem. De Priester in het zuivere offer-[+]

[+][Randschrift:] *De Priester offert*.

211-12 *d'andere hoop....;* vgl. Deel VI, blz. 46, aant. bij r. 41-42 (Ascanius wordt de stamvader van het geslacht der Julii, waarvan Augustus de schitterende vertegenwoordiger was); *zuiver* (purus): vlekkeloos wit (vgl. vs. 259).

Juturne, let eens wat al jammers u genaeckt,
En wijt het my geensins. 'k heb Turnus, als hy raeckt
In zwaericheit, beschut, en uwe stadt in 't strijden
Verdaedight, voor zoo veel Fortuin dit konde lijden,
En 't nootlot, tot behoudt van der Latijnen staet.[229]
Nu zienwe hoe die heer ter quaeder uure gaet
Naer 't zorghelijck gevecht. zijn dagh is reede aen 't blaecken.[231]
Zijn tijt en nootlot en de vyanden genaecken.
Ick kan dit lijfgevecht, dit onderling verdragh,
Niet aenzien met gedult. vaer voort met uw ontzagh.[234]
Het voeght u, durft gy wat ten beste, in 's broeders smarten,
Verrechten: 't zal misschien met dees benaude harten
Veel beter dan 't my schijnt geschoren noch vergaen.[237]
Zoo sprackze naulijx, of van druck borst traen op traen
Uit nymf Juturnes oogh. toen sloeghze met haere armen
Wel drymael voor haer borst. 't is nu geen tijt van kermen
Sprack Juno. haest u flux: en, weet gy troost en raet,[241]
Ruck Turnus uit den muil des doots, of brou een quaet
Een vreesselijck krackeel, en breeck 't beraemt verdraegen.
Ick geef u hart en moedt. dus lietze haer verslaegen,[244]
En twijfelmoedigh, en van hartewee ontroert,
Na datze haer vooreerst aldus hadde aengevoert.[246]
De beide koningen genaecken met de grooten.[247]
Latinus rijdt, gevolght van 't hof en krijghsgenooten,
Op eenen wagen met vier paerden, om zijn hooft
Met eene kroon van zes paer straelen, noit gedooft,[250]
En die van grootvaêrs glans, de zonne, niet veraerden.[251]
De koningk Turnus bromt met twee sneeuwitte paerden,[252]
En drilt twee schichten, breet van yzeren beslagh.[253]
Aen d'andre zijde komt Eneas voor den dagh,
De vader en de struick van dien Romainschen stamme,[255]
En die met zijne schilt en starrelichte vlamme[256]
In 't hemelsch harnas blinckt: Askaen, vol moeds en bly,[257]
De tweede hoop van Rome, ons hooftstadt, aen zijn zy.[258]
De priester, in het wit gekleet, broght hier ter stede

229 *staet:* aanzien, voorspoed.
231 *zijn dagh.... blaecken:* de voor hem noodlottige dag is reeds aangebroken.
234 *met gedult:* met kalme berusting, lijdzaam; *met uw ontzagh:* als gezaghebbende, ontzagwekkende godin.
237 *geschoren:* voorbeschikt.
241 *troost:* hulp, steun (*troost en raet:* een middel dat kan helpen).
244 *hart,* syn. van *moedt;* zie de proza-vert.
246 *vooreerst:* eerst, van te voren; *aanvoeren:* aanvuren.
247 *de grooten:* de aanzienlike heren van hun hofhouding.
250 *noit gedooft:* die steeds hun glans behouden.
251 *veraerden:* ontaarden (die in schittering niet onderdoen voor....).
252 *brommen:* pralen.
253 *breet van yzeren beslagh:* met brede ijzeren punt.
255 *struick* (stam): oorsprong; *dien:* die bekende, die beroemde....
256 *vlamme:* schildknop (vergelijk *Aen.* X, r. 317; mogelik is ook dat *zijn schilt en starrelichte vlamme* een hendiadys is.
257 *hemelsch;* immers door God Vulcanus gesmeed.
258 *ons hooftstadt* is een toevoeging van Vondel.

*

[213] gewaet, brengt een bigge van een borstelige zeuge, en een onge-[213-14]
[214] schoren schaep mede, en leit het vee op de brandende altaren.
[215] Zy, hunne aengezichten naer de rijzende zon keerende, brengen[215]
[216] het zoute veltgewas, mercken met het stalen mes de star van het[216]
[217] vee, en begieten het altaer met offerschalen. Daer na zweert de
[218] godtvruchtige Eneas, met den blooten degen in de vuist, aldus:[+]
[219] o zon, o landouw, om wiens wil ick zoo groote zwaerigheden
[220] uithardde, ghylieden zult nu getuigen staen over mijnen eet; en
[221] ghy, o almaghtige vader, en ghy Saturnus dochter, nu beter ge-[221]
[222] zint, o Godin, nu bidde ick u, en ghy, o wijtbefaemde vader Mars,
[223] die door uwe goddelijcke maght alle oorlogen bestiert; en ghy
[224] bronnen en beken en wat ontzaghelijcke godtheden in den hoogen[224]
[225] hemel en de blaeuwe zee meer zijn; indien Fortuin Turnus, den[225]
[226] Ausoniaen, d'overhant toesta, zoo zullen de verwonnelingen ge-[226]
[227] houden zijn naer Evanders stadt te vertrecken; zoo ruime Julus
[228] het velt, en geene Eneadijnen voeren hier na weerspannigh[228]
[229] eenige wapens in, of ontzeggen dit Rijck ten zwaerde: doch indien[229]
[230] Mars ons d'overhant verleene (gelijck ick hoop, en wensch, dat
[231] de Goden dit liever met hunnen goddelijcken wille bevestigen)
[232] zoo begeer ick niet, dat d'Italianen den Teukren gehoorzamen,
[233] nochte eisch het Rijck voor my; maer dat beide d'onverwonne[233-34]
[234] volcken zich onder eenerhande wetten in een eeuwigh verbont
[235] begeven. Ick zal hun leeren offeren, en wijzen wat Goden men[235]
[236] dienen moet: Latinus, mijn schoonvader, behoude het gezagh[236-37]
[237] over de wapens: mijn schoonvader blijve regeeren, gelijck hy
[238] gewoon is. De Trojanen zullen een stadt voor my stichten, en

[+][Randschrift:] *Eneas bezweert de voorwaerden des lijfgevechts,* In het Randschrift bij r. 218: *bezweren:* onder ede verklaren zich te zullen houden aan.

* TEKSTKRITIEK: r. 213-14 voor *ongeschoren* is in de druk van 1659 *tweejarigh* ingevoegd (..... *bidentem* intonsam). - 217 *offerschalen;* gewijzigde druk van 1646: *offerkelcken*. - 222 *Godin:* druk van 1659: *Goden*. - 232 *dat.... gehoorzamen* is in de druk van 1659 vervangen door: *dat d'Italianen onder de Teukren staen* (non ego nec Teucris Italos *parere* iubebo).

213-14 *ongeschoren;* dit wijst op de jeugdige leeftijd (zie de *Tekstkritiek*); *leit... op* is niet juist; en drijft... naar (vgl. vs. 260-61).

215 *zy:* de koningen; *hunne aengezichten... keerende;* vgl. *Aen.* VIII, r. 93-94.

216 *het zoute veltgewas* (fruges salsas): grofgemalen speltkorrels met zout, die op de kop van het offerdier werden gestrooid; *mercken* (notant); de haren op de kruin van het offerdier (*de star*) werden *afgesneden*.

221 *beter:* gunstiger.

224 *ontzaghelijck:* (goddelik) ontzag inboezemend, verheven.

225 Versta: mocht de overwinning Turnus, de Ausoniër, ten deel vallen.

226 *de verwonnelingen:* wij, overwonnenen.

228 *weerspannigh* is de vert. van *rebelles:* opnieuw naar de wapens grijpend.

229 *wapens invoeren* (arma referre): oorlog brengen; *ten zwaerde ontzeggen:* de oorlog verklaren.

233-34 *beide d'onverwonne volcken;* versta: beide volken als onoverwonnenen; *onder eenerhande wetten* (paribus legibus); versta: met gelijke rechten, op voet van gelijkheid (vgl. *Aen.* VII, r. 286-87).

235 *hun;* versta: u Latijnen; *wat Goden;* hierbij is in de eerste plaats te danken aan de (volgens de sage door Aeneas ingevoerde) *Vesta*-dienst te Rome.

236-37 *het gezagh over de wapens:* het opperbevel in de oorlog.

Het jongk van eene zogh, heel ruigh van borstlen, mede,[260]
Oock 't ongeschoren en tweejarigh schaep, en leit
Het vee naer d'outers toe, ontsteecken en bereit.
Zy keeren d'oogen naer het rijzend licht, en brengen
Het offerveltgewas, dat zich met zout liet sprengen,[264]
En mercken met hun mes de star van 't vee voor elck,[265]
Begieten het altaer met hunnen offerkelck.
Godtvruchte Eneas zweert daerna, met blooten degen
In zijne vuist: ô zon, en lant, rondom gelegen,
Om wiens behoudenis ick zulck een zwaericheit[269]
Zal uitstaen, nu zult gy getuigen met bescheit[270]
Van mijnen trouwen eedt: en gy, ô goede vader,
En eeuwige almaght, en gy Juno, die u nader
Beraeden hebt, Godin, nu bidde ick u, en gy,[272-73]
Befaemde vader Mars, die door uw krijghsvooghdy
En maght den krijgh bestiert: gy bronnen en gy beecken,
En wat ontzaghlijckheên en Godtheên 's hemels streecken[276]
Daer boven, en de blaeuwe en groote zee beslaen:[277]
Indien 't Fortuin behaegh' nu den Ausoniaen
Den koningk Turnus hier te helpen triomfeeren,
Zoo zal 't verwonnen volck gehouden zijn te keeren[280]
Naer heer Evanders stadt: zoo ruime Iülus 't velt,
En geen Eneadijn zal namaels met gewelt
Van wapenen dit volck bestoocken, noch beleggen,[283]
Noch vorst Latinus rijck ten viere en zwaerde ontzeggen:
Doch zoo de vader Mars ons d'overhant vergunt,
Gelijck ick hoop en wensch dat alle Goôn dit punt[286]
Met hunnen goeden wil bezeglen door ons handen,
Zoo wil ick geensins dat deze Italjaensche landen
Den Troischen dienen, noch ick eisch het rijck voor my,
Maer dat de volcken, beide onoverwonnen, by
Een wet, een rijcksverbont, dat noit vergaen zal, leven.[291]
'k Zal hun voorschriften en oock offerregels geven,[292]
En leeren wat voor Goôn een ieder dienen zal.
Latijn, mijn schoonvaêr, hou het krijghsgezagh vooral.[294]
Mijn schoonvaêr blijf, gelijck hy plagh, alleen regeeren.
De Troischen zullen my een nieuwe stadt vereeren,

260 *zogh:* zeug.
264 *sprengen:* besprenkelen.
265 *voor elck:* ieder het zijne (zijn offerdier?).
269 *om wiens behoudenis:* om welks behoud, bezit; ter wille waarvan.
270 *met bescheit:* duidelik (gij zult, als getuigen, op duidelike wijze zien, hoe onverbrekelik mijn eed is).
272-73 *die.... hebt:* die uw mening hebt herzien, tot andere inzichten zijt gekomen.
276 zie de proza-vert.
277 *beslaen:* bewonen.
280 *gehouden:* verplicht.
283 *beleggen:* belegeren.
286 *dit punt* (vgl. strijdpunt): deze nog hangende zaak; de door mij gehoopte uitslag.
291 *een,* met klem.
292 *voorschriften,* nl. met betrekking tot de eredienst.
294 *vooral;* L. blijve de *onbetwiste* leider in de oorlog.

*

[239] die naer Latinus dochter Lavinie noemen. Zoo gaet Eneas voor;[239-40]
[240] zoo volght Latinus na, en heft zijne oogen en handen naer den[+]
[241] gestarrenden hemel: o Eneas, dat zelve zweer ick oock, by hemel,
[242] aerde en zee, en Latonaes tweelingen, en den dubbelhoofdigen[242-43]
[243] Janus, en de maght der helsche Goden, en des heiloozen Plutoos
[244] heilighdommen. De vader, die het verbont met den blixem sterckt,[244]
[245] hoore dit. Ick raecke het altaer, en neem het vier, dat 'er midden[245]
[246] op leit, en de Goden tot getuigen, dat geen tijt dezen pais, nochte
[247] het verbont met den Italianen aengegaen, zal breken, hoe de
[248] zaeck oock uitvalle; nochte geen gewelt zal my mijnen eedt doen[248]
[249] schenden; al mengde het met den springvloet lant en zee onder[249]
[250] een; of al stortte het den hemel in de hel: gelijck dees scepter[250]
[251] (want hy had by geval den scepter in de hant) nimmermeer loof
[252] nochte telgen schiet, nochte schaduwe baert, wanneer hy eens[252]
[253] in het bosch onder van den struick, zijne moeder, afgesneden is,
[254] en die te vore een boom was, van loof en tacken met de stale
[255] bijl geknot, nu van de hant des kunstenaers in kostelijck metael[255]
[256] gesloten wert, en den Latijnschen vaderen te dragen gegeven.[256]
[257] Met dusdanige woorden sterckenze onderling, midden in den[257]
[258] ring en de tegenwoordigheit der Oversten, het verbont. Daer
[259] na keeldenze het vee, kerckplichtigh gewijt om in het vier te[+259]
[260] verbranden, en ruckten het zijn ingewant levendigh uit den lijve,
[261] en vereerden d'altaren met volle schotelen.

[+][Randschrift:] *Latinus desgelijcks:*

[+][Randschrift:] *men bevestightze noch met offerhanden:* In het Randschrift bij r. 259: *bevestighen:* bekrachtigen.

* TEKSTKRITIEK: r. 248-49 *zal my.... schenden;* druk van 1659: *zal my perssen mijnen eedt te schenden; met den springvloet;* gewijzigde druk van 1646: *door eenen watervloet*.

239-40 *zoo.... zoo....* (*sic* prior Aeneas, sequitur *sic* deinde Latinus): zo spreekt Aeneas eerst; zò (als volgt; met de volgende woorden) sluit L. zich daarbij aan.

242-43 *Latonaes tweelingen:* Apollo en Diana (Verg.: duplex genus Latonae: de beide kinderen van L.); *den dubbelhoofdigen Janus;* vgl. *Aen.* VII, r. 210; *de maght der helsche* (onderaardse) *Goden* wordt door de onmiddellik daarop volgende woorden gevarieerd (*heiloos,* durus; beter: onvermurwbaar).

244 *heilighdom:* heilige woonplaats; *het verbont;* versta: het sluiten van verdragen; *stercken:* heiligen; Zeus, straft de trouwelozen en meinedigen door hen met zijn bliksem te treffen.

245 *ick raecke het altaer* (ter bekrachtiging van zijn eed); vgl. *Aen.* IV, r. 267-68 met aant.

248 *nochte geen;* dubbele ontkenning (en evenmin zal enige macht....).

249 *het:* dat geweld; *met den springvloet;* zie de *Tekstkritiek*.

250 *gelijck;* versta: zo waar als....

252 *wanneer hy eens* (cum semel): sedert hij eenmaal.

255 *geknot:* ontdaan.

256 *gesloten in:* omgeven door (metalen ringen of spiralen); *den Latijnschen vaderen:* de senatoren van Laurentum (die als spreker in de vergadering een scepter droegen).

257 *stercken:* bevestigen, bezweren.

259 *kerkplichtigh* (naar de voorschriften van de eredienst) *gewijt;* vgl. r. 216.

[262] Maer het docht den Rutulen al over een poos, dat deze kamp-[+262]
[263] vechters elckandere ongelijck waren, en elck had zijn inzicht, en

[+][Randschrift:] *doch de Rutulen morren over dit verdragh:* 262 *morren over:* op ontevreden wijze mompelen over.

262 *over een poos:* een tijd lang.

En stichten, die den naem en titel van de maeght
Lavinie, de bruit, Latinus dochter, draeght.
Zoo gaet Eneas voor: Latinus volght zijn reden,
Heft oogh en handen naer den hemel van beneden:
O vorst, dat zweere ick u by hemel, aerde, en zee,
Latonaes tweelingen, en vader Janus mê,
Met dubble troni; by de maght van 's hemels stoelen,[303]
En Plutoos heilighdom, en zijn gevloeckte poelen.[304]
De vader, die 't verbont versterckt, en 's vromen wit,[305]
Versterck' dit met den strael des blixems, hoore dit.
Ick raecke het altaer, neem d'outervieren heden
En Goôn tot tuigen, dat geen tijt, hoe lang geleden,[308]
Dien vrede en 't vast verbont, nu met den Italjaen
Gesloten, immermeer zal breecken ['t magh beslaen
Zoo 't wil,] noch geen gewelt mijn' dieren eedt zal schenden;
Al mengde 't nootlot zee en 't aerdtrijck, vol elenden,
Door eenen weereltvloet: al quaem de hemel oock
Te storten in de helle, en onderaerdtschen smoock:[314]
Gelijck dees scepter [want hy hiel voor deze altaeren
Den scepter in de hant,] geen telgen schiet, noch blaêren,
Noch schaduw geeft, dewijl dees eens in 't groene woudt[317]
Gesneên is van den stam, zijn moeder; en die hout
En tack te vore was, geknot van loof en tacken[318-19]
Met eene staele bijl, na'et kraecken en na'et knacken,
Nu van de hant met kunst in kostelijck metael
Gesloten wert, en den Latijnschen vorst, ten prael
Te voeren, wert bestelt. met diergelijcke woorden[322-23]
Versterckenze, in den ringk der oversten, die 't hoorden,
Hun onderling verbont. nu keelen zy het vee,
Kerckplichtigh ingewijt ten brandt, op d'offersteê,
En rucken 't ingewant al levende uit de dieren,
En brengen schotels, vol van spijs, voor d'offervieren.
Maer ondertusschen docht den Rutlen al een poos
Dat deze kampers, die men voor 't gemeen verkoos,[330]
Elckandere ongelijck en geene weêrga waren.[331]
Elck dreef zijn inzicht, quam zijn reden openbaeren.[332]

303 *stoel:* troon.
304 *gevloeckt* is in dit verband niet juist: zie de proza-vert. met aant.
305 *'s vromen wit:* de plannen der braven; zie verder de proza-vert.
308 *hoe lang geleden:* van hoe lange duur ook.
314 *in.... smoock:* in de rokende onderwereld.
317 *dewijl:* omdat, nadat.
318-19 *van den stam, zijn moeder;* Lat. *de stirpe.... matre; stirps* is vr. in 't Latijn; daarbij sluit *mater* aan; Vondel vertaalt met een manl. woord, maar behoudt *moeder* (vgl. ook de proza-vert.), en heeft zich dus - terecht - aan het grammaties geslacht van het voorafgaande woord niet gestoord; *en die hout.... was;* versta: en *hij* (de scepter) die.... was.
322-23 *den Latijnschen vorst.... bestelt:* de koning der Latijnen werd gegeven, om hem als sieraad, als symbool der vorstelike macht te dragen.
330 *voor 't gemeen:* voor het belang van allen, van beide strijdende partijen.
331 *weêrga:* partij.
332 *drijven:* bepleiten, betogen.

*

[264] sprack 'er het zijne toe. Terwijlze daer na noch nader inzien,[264-66]
[265] hoeze elckandere in sterckte ongelijck zijn, zoo helpt hier noch
[266] toe, dat Turnus al stilzwijgens toetreet, en met neergeslagene
[267] oogen ootmoedigh d'altaren eert; oock helpen hier toe zijn bleecke
[268] kaecken, en de dootsheit in de jeughdige troni. Zoo ras de zuster
[269] Iüturne dat mompelen ziet voortgaen, en de flaeuwe harten der[269-70]
[270] gemeente veranderen, bootstze midden onder het heir Kamertus[+]
[271] gedaente na, die van overtreflijcke voorouderen gesproten, door-
[272] luchtigh om zijn vaders befaemde vromicheit, en zelf dapper in
[273] de wapenen was. Zy geeft zich, niet onkundigh hoe het hier
[274] stont, midden onder het heir, stroit verscheide geruchten, en[+274]
[275] spreeckt aldus: Schaemt ghy u niet, o Rutulen, den ganschen
[276] staet aen een eenige ziel te hangen? Zijn wy niet gelijck in getal,[276]
[277] of in maght? Ziet hier alle Arkaders en Trojanen, een volck by[277-78]
[278] nootlot hier gevoert, en Hetrurie op Turnus gebeten. Zoo men
[279] vecht, wy zijn twee tegens een. Turnus sneuvelende zal wel naer[279]
[280] de Goden gaen, aen welcker altaren hy zich overgaf, en wel op[280]
[281] een ieders tonge leven: wy nu koel op het velt by een gezeten,[281]
[282] zullen van ons vaderlant versteken, gedwongen zijn hoovaerdige
[283] Heeren te gehoorzamen. Dusdanige woorden holpen de zinnen
[284] der jongelingen aen 't hollen, en het mompelen kroop alrede hoe[284]
[285] langer hoe meer voort, van troep tot troep. De Laurentijnen zelfs,[285]
[286] en de Latijnen zelfs veranderen van zinnen, en die eerst een einde
[287] van den strijt, en heil voor den staet te gemoet zagen, willen nu[287]
[288] vechten; bidden dat het verbont onvoltrocken blijve, en erbar-
[289] men zich over Turnus, die aen de quaetste kans is. Iüturne voeght[289]

[+][Randschrift:] *dies neemt Iüturne Kamertus gedaente aen,*

[+][Randschrift:] *zaeit tweedraght onder het morrende heir,*

* TEKSTKRITIEK: r. 285-86 *zelfs* is in de druk van 1659 uitgelaten.

264-66 (*Terwijl*....) Vergilius zegt: En deze beroering neemt toe, als ze hen meer van nabij zien met hun ongelijke krachten, want hun bezorgdheid wordt nog vermeerderd door het feit dat Turnus enz.

269-70 *en* ..... (ziet) *veranderen* (videt ..... vulgi variare labantia corda): en alle wisselende (dobberende) aandoeningen van het bevreesde volk bemerkt; *Kamertus:* Camers, zie *Aen.* X, r. 616.

274 *verscheide:* verschillende, allerlei.

276 *aen een eenige ziel:* aan het leven van één, van een enkele.

277-78 *een volck.... gebeten* is een onjuiste vert. van: fatalesque manus, infensa Etruria Turno: en die bij noodlot mee opgerukte troepen, die Etruriërs, vertoornd op T. (De Etruriërs waren door de beschikkingen van het noodlot Aeneas' bondgenoten geworden; vgl. *Aen.* VIII, r. 524-vlg.; Turnus had de door hen verdreven tiran Mezentius gastvrijheid verleend; spottend brengt Juturna dit in herinnering).

279 *wy zijn twee tegens een;* nauweliks de helft van ons, zegt Vergilius, vindt een tegenstander.

280 het zijn de oude goden van Italië, die Aeneas wil verdringen *en aan wier altaren T. zich wijdde,*, die hij aanbad.

281 *leven:* blijven voortleven; *koel* (lentus): onverschillig, werkeloos; alsof het ons niet aangaat.

284 *het mompelen:* een ontevreden gemompel.

285 *de Laurentijnen zelfs;* dus niet alleen Turnus' onderdanen, de Rutuliërs (*Laurentes ipsi;* vgl. echter de *Tekstkritiek*).

287 *te gemoet zien* (sperare): verwachten, hopen.

289 *die.... is:* wiens kansen er het slechtst, hachelik voorstaan (et Turni sortem miserantur *iniquam*).

Terwijlze oock letten op het ongelijck geschil[333]
Van ieders sterckte, komt hier by dat Turnus stil
Komt aentreên, en, voor Godts altaeren neêrgebogen,
Ootmoedighlijck hun eert, met neêrgeslagene oogen.
Zijn jeughdigh aenzicht, dat zoo dootsch en droevigh ziet,
En bleecke wang verlicht oock 's volx benaeutheit niet.[338]
Als nymf Juturne nu dit momplen door elckanderen
Ziet voortslaen, 't flaeuwe hart des volcks zoo snel veranderen,
Zoo bootstze, in 't hart van 't heir, Kamertus wezen na,
Die, van een braef geslacht gesproten, zonder ga,[342]
En, om der vaderen doorluchtige oorloghsdaeden,
Befaemt, oock dapper was in krijghsbeleit, en raeden.[344]
Zy, niet onkundigh hoe het hier geschoren stont,
Begeeft zich onder 't heir, en stroit, van mont tot mont,
Verscheiden lantgerucht, en spreeckt aldus ten leste:[347]
Schaemt zich geen Rutulier het algemeene beste[348]
Te hangen aen een ziel? zijn wy op onze wacht[349]
Niet effen in getal, en van gelijcke maght?[350]
Hier staen Arkaders, en Trojaenen, op dees gronden,
Een volck by nootlot en Godts wille hier gezonden,
En gansch Hetrurien op Turnus gram alleen.
Wy zijn ruim eens zoo sterck, geraecken wy aen een.
Zoo Turnus sneuvel', zijn vermaertheit stijght naer boven
Ten Goden, wier altaer hy willigh door 't beloven[356]
Zich zelven onderwerpt, en zal op ieders tong
Wel leven: wy, dus koel op 't velt, en out en jong
By een op ons gemack gezeten zullen leeren
Te luistren naer den dwang van trotse en barsse heeren.
Die woorden holpen voort het brein van 't jonge bloet[361]
Aen 't hollen, en 't gemor kroop, schichtigh aengevoedt,[362]
Van troep in troep, en groeide al aen. de Laurentijnen
En Latijnisten zelfs veranderen van mijnen[364]
En zinnen: en die eerst een eindt zien van den strijt,[365]
Het heil des ganschen staets verwachten voor altijt,
Begeeren nu door 't zwaert hun ongelijck te stuiten,[367]
En bidden geen verbont te stercken, noch te sluiten,[368]
Zien Turnus, die nu verr' de quaetste kans heeft, aen
Met mededoogenheit. de zuster, om dees baen

333 *het ongelijck geschil* (verschil): de ongelijkheid.
338 *verlicht oock... niet:* dragen er ook niet toe bij om...
342 *braef:* aanzienlik, voortreffelik; *zonder ga:* ongeëvenaard (bij *geslacht;* Vondel geeft met *braef* en *zonder ga* te zamen het begrip *over-treflijck* van de proza-vert. weer).
344 *raeden* zal hier synoniem zijn van (krijghs-) *beleit.*
347 *lantgerucht:* geruchten (praatjes) die zich verbreiden onder het volk.
348 *schaemt.... Rutulier:* schamen de Rutuliërs zich niet.
349 *op onze wacht:* in onze militaire opstelling.
350 *effen:* gelijk.
356 *door 't beloven:* door zijn geloften.
361 *'t jonge bloet:* de jeugd.
362 *schichtigh:* haastig; *aenvoeden:* aanwakkeren.
364 *mijne* ('t Franse mine): houding, idée.
365 en zij die eerst meenden dat de strijd ten einde was.
367 *hun ongelijck stuiten:* de strijd, het geschil (door het zwaard) beëindigen.
368 *stercken:* bevestigen.

*

[290] hier noch iet grooters by dan dit, en geeft een teken aen den[290]
[291] hoogen hemel, boven 't welck noit geen krachtiger d'Italianen[291-92]
[292] beroerde en misleidde: want Jupijns rossen vogel, door de gloeiende
[293] lucht vliegende, verjoegh een luitruchtige vlught van zeevogelen,[+]
[294] die om hoogh zweefden; en de verslinder haestigh op het water[294]
[295] neerschietende, packte een uitmuntende zwaen met zijn kromme[295]
[296] klaeuwen op. D'Italianen zien wacker toe, en alle vogels jagen[296]
[297] met een geschrey (dat deerlijck staet) den arent op de vlught,
[298] verdonckeren de lucht met hunne pennen, en dringen, gelijck[298-99]
[299] een wolck in de lucht, op dien vyant aen; tot dat de vogel van
[300] hun gewelt benaeut, door den last zelf bezwijckt, den roof uit[+300]
[301] zijne klaeuwen in eenen stroom smijt, en heel hoogh in de wolc-
[302] ken vlught. Daer op begroeten de Rutulen dit voorspoock met[302]
[303] een veltgeschrey, en stellen zich schrap; en Tolumnius d'Aerts-[+303]
[304] wichelaer zeit: dat was het, dat was het, 't welck ick menighmael
[305] door mijne beloften zocht: ick neem het aen, en kenne die Goden:[305]
[306] ruckt onder mijn beleit den degen uit, o ghy Rutulen, die u, als[+]
[307] een hoop weerlooze vogels, van eenen oproerigen vreemdelingk[307]
[308] laet voorjagen, en uwe kusten afloopen en stroopen. Flus zal hy[308]
[309] doorgaen, en zijn ancker lichten. Zet u gelijckerhant in slaghor-[+309]
[310] den, en verdadight uwen Koningk, dien men u door het lijfge-
[311] vecht berooven wil. Zoo sprack hy, tradt vooruit, en schoot eenen

[+][Randschrift:] *en verdrijft een vlucht zeevogels door eenen arent, die een zwaen oppackt,*

[+][Randschrift:] *en weder slaken moet.* In het Randschrift bij r. 300: *slaken:* loslaten.

[+][Randschrift:] *Tolumnius*

[+][Randschrift:] *beduit den arent op Eneas,* 306 *iets beduiden op iemand:* iets uitleggen als bedoeld op die persoon.

[+][Randschrift:] *rockent de Rutulen op, en schiet eenen schicht onder den vyant,* 309: *oprockenen:* ophitsen.

* TEKSTKRITIEK: r. 296-98 *alle vogels... de lucht;* dr. van 1659: *alle vogels wenden met een geschrey* (*dat een wonder schijnt*), *verdonckeren den hemel met hunne pennen* enz. (cunctaeque volucres convertunt clamore fugam - mirabile visu - aetheraque obscurant pinnis). - 300 *zelf* is in 1659 uitgelaten (*et ipso* pondere defecit). - 305 *beloften;* druk van 1659: *Kerckbeloften*. - 310 *dien;* druk van 1659: *waer van*.

290 *iet grooters:* iets dat nog meer indruk maakt.

291-92 *boven... misleidde* (quo non praesentius ullum turbavit mentes Italas monstroque fefellit): dat sterker dan enig ander (in het verleden) de Italianen schokte en in verwarring bracht; *Jupijns rossen vogel:* de adelaar (vgl. *Aen.* XI, r. 797); *rossen,* accusatief-vorm; *gloeiend,* ter vert. van *ruber:* helder-glanzend.

294 *de verslinder*, ter vert. van *improbus:* de vermetele; de nooit aflatende; misschien: de onverzadelike, de meedogenloze.

295 *uitmuntende;* nl. boven de andere watervogels (een zeer schone zwaan; vgl. vs. 380).

296 *wacker:* met gespannen aandacht; de Lat. tekst zegt verder: alle vogels wenden zich onder luide kreten van de vlucht tot de aanval, een wonder om te zien, 'verdonckeren' enz. (zie de *Tekstkritiek*).

298-99 *gelijck een wolck in de lucht:* in een dichte zwerm.

300 *benaeut:* in het nauw gebracht.

302 *voorspoock:* voorteken.

303 *veltgeschrey:* krijgsgeschreeuw; *schrap:* in aanvalshouding; *Tolumnius;* zie *Aen.* XI, r. 481.

305 *belofte:* gelofte, gebed (vergezeld van een gelofte); *ick.... Goden* (accipio agnoscoque deos): ik aanvaard dat voorteken (als gunstig) en herken hierin de wil der Goden, bedoelt Verg.; met de *zwaan* is natuurlik Turnus, met de *adelaar* Aen. bedoeld.

307 *oproerig,* ter vert. van *improbus:* niets ontziend; vgl. r. 294.

308 *voorjagen:* wegjagen (en die uw kusten door .... laat plunderen); *flus:* binnenkort.

309 *gelijckerhant:* allen te zamen.

Van uitvlugt t'openen, nu zy dit heeft besteecken,[370-71]
Voeght hier iet grooters by, en geeft een hemelsch teken,
Zoo groot als noit voorheen geen stercker toebereit[373]
Het Italjaensche volck vervoert heeft, en misleit:
Want Jovis schiltknaep, met zijn rosse en snelle pennen,[375]
Door 't gloeien van de lucht, aen 't vliegen, en aen 't rennen,
Verjoegh luidruchtigh een vervloge vogelvlught[377]
Van watervogelen, die boven in de lucht
Vast ommezweefden. dees verslinder, snel in 't zacken
Op 't water, komt een zwaen, een puickzwaen, op te packen[379-80]
Met zijnen krommen klaeu. alle Italjaenen staen
Verwondert om dit spel, en alle vogels slaen
Geluit, en jaegen [het stont deerelijck t'aenschouwen,][383]
Den grooten arent, die zich hier niet durf betrouwen,
Verbystert op de vlught, verdonckeren in 't oogh
De lucht met hunnen penne, en dringen steil om hoogh,[386]
Gelijck een bruine wolck, naer 's vyants snellen vlogel,[387]
En op dien vyant aen, tot dat in 't endt de vogel,
Van hun gewelt benaeut, door zijnen last bezwijckt,
Den roof van zijnen klaeu moet slaecken, laeger strijckt,
En smijt de zwaen om laegh, voor 't oogh van deze volcken,
In eenen stroom, en vlught, en berght zich in de wolcken.
De Rutuliers terstont begroeten op het velt
Dit voorspoock met een' kreet, en 't gansche leger stelt
Zich schrap. Tolumnius d'aertswichlaer toen niet slofte
Te roepen: ô dit was 't, dit was 't daer mijn belofte[395-96]
Zoo menighmael naer stont. ick neem het voorspoock aen.[397]
Ick ken die Goden. ruckt den degen onbelaên[398]
En onder mijn beleit vry uit, ô Rutulieren,
Die u, gelijck een hoop, een vlught weerlooze dieren
En vogels, van een vreemt en wederspannigh gast[401]
Laet jaegen, uwe kust en oevers ziet verrast,
Gestroopt, en overheert. flus zal dees roover zwichten,[403]
En doorgaen, en, verbaest van schrick, zijn ancker lichten.
Verweert gelijckerhant slaghordenswijs uw recht.
Verdaedight uwen vorst, die door dit lijfgevecht
Gezocht wort, en van wien dees vreemde u wil berooven.

370-71 *dees baen van uitvlugt:* deze weg tot uitredding; *besteecken* (bestoken): (listig) bewerkt.
373 *noit... geen;* dubbele ontk.; de gecontamineerde zinsconstructie staat onder invloed van de proza-vertaling (*stercker;* vgl. krachtiger); nooit te voren is een zo geweldig (indrukwekkend) voorteken ‘toebereid’ (geënscèneerd), dat sterker (heviger) het Lat. volk in verwarring bracht en misleidde dan dit (om Vondels verwarde zinsconstructie enigszins te kunnen volgen denke men achter *toebereit* zijnde).
375 *Jovis:* genitief van Jupiter.
377 *vervloge:* al vliegende afgedwaald.
379-80 *snel.... water:* plotseling naar de waterspiegel neerschietend; *komt... op te packen;* vgl. hij komt te vallen.
383 *het... aanschouwen;* zie de *Tekstkritiek* met aant.
386 *met hunnen penne;* drukfout voor: *met hunne pennen?*
387 *bruin:* donker; *naer 's vyant snellen vlogel:* naar de snelvleugelige vijand.
395-96 *niet sloffen te roepen:* onmiddellik uitroepen.
397 *staen naer:* streven naar, zoeken.
398 zie de proza-vert.; *onbelaên:* zonder vrees.
401 *wederspannigh:* aanslagen beramend, oproerig.
403 *overheeren:* overweldigen.

Zoo sprack hy, tradt vooruit, en schoot een' schicht van boven[408]

408 *van boven:* hoog door de lucht.

*

[312] schicht recht onder den vyant: de kornoelje schacht giert en snort
[313] door de lucht hene, en gaet recht uit haren gangk. Terstont
[314] steeckt 'er een geweldigh geschrey op: alle het voetvolk in zijn[314]
[315] geleden staet verbaest, en het bloet wort heet van dit gerucht.[315]
[316] De speer vlieght voort, daer by geval zeven gebroeders, zeer[316]
[317] schoon van leest, recht tegens hen over stonden (alle van Gilips,[317]
[318] den Arkader, by zijn getrouwe Tyrrheensche gemalin alleen ge-
[319] wonnen) en treft eenen van deze zeven, eenen braven jongelingk,[319-20]
[320] door het blancke harnas, in de ribben, daer de geborduurde wapen-
[321] gordel, op de middel en den buick gesleten, en de gesp om de[321-23]
[322] lenden vast gehaeckt wort; en hy steeckt op het roode zant[+]
[323] armen en beenen van een. Maer zommigen van deze gebroederen,
[324] een moedige bende, van droef heit verhit, rucken met hunne han-[324]
[325] den den degen uit; sommigen grijpen den worpschicht, en streven
[326] blindeling toe. De Laurentijnsche troepen loopen tegens hen[326-27]
[327] aen: van den anderen kant komen Trojanen, en Agyllyners, en
[328] Arkaders, sterck in getale, met hun beschilderde wapenen tegens[328]
[329] hen aenbruisen. Aldus zijnze al te zamen eensgezint dit met den[329]
[330] zwaerde te rechten. Zy rucken d'altaren om verre: daer komt een[330-33]
[331] afgrijselijck onweêr van schichten aen de lucht op, en d'yzeren
[332] slaghregen valt dicker en dichter. Men gaet met kelcken en offer-
[333] haerden deur. Latinus zelf, nu 't verbont onvoltrocken blijft,
[334] neemt de wijck, en ruckt zijn geschende Goden mede. Anderen[334]
[335] spannen wagens in, of springen te paerde, en komen met bloote
[336] zwaerden by der hant. Messapus, yverigh om het verbont te[336]

[+][Randschrift:] *waer aen een van zeven gebroederen sneuvelt; zoo wort men hantgemeen*.

* TEKSTKRITIEK: r. 330-32 *Zy.... omverre* is in de druk van 1659 uitgelaten; achter *dichter* begint de nieuwe zin aldus: *Men ruckt d'altaeren omverre: en gaet met* enz.

314 *alle;* zie voor deze vorm Van Helten, § 146.

315 *geleden:* gelederen; *het bloet.... gerucht* (calefactaque corda tumultu): het tumult ontvlamde de gemoederen.

316 *zeven;* blijkbaar heeft Vondel gelezen *septem;* de mij bekende teksten hebben *novem;* misschien heeft het *klassieke* getal zeven Vondel hier parten gespeeld.

317 *hen:* de Rutuliërs (Turnus' mannen).

319-20 Vergilius zegt: een jongeling, schoon van gedaante en blinkend in zijn wapenrusting (hetzelfde vers *Aen.* VI, 861; vgl. Vondels vert., r. 900-901).

321-23 *op... gesleten:* midden op de buik geschuurd (wordt), schuurt (*teritur* qua *sutilis* alvo balteus); Vondels vert. is hier niet geheel juist; vgl. voor de betekenis vs. 422. - *de gesp.... wort;* versta: en een gesp de beide uiteinden (van die gordel) samenvoegt; *hy.... van een;* Vergilius zegt: (en de speer) strekte hem dood over 't goudgele zand uit.

324 *bende:* phalanx; *van droefheit verhit:* verbitterd van smart.

326-27 *blindeling:* in blinde woede; *loopen.... aen:* stormen op hen los; de *Agyllyners,* de bewoners van *Agylla,* die de tiran Mezentius hebben verdreven (zie *Aen.* VIII, r. 501).

328 *met.... wapens;* vgl. *Aen.* VIII, r. 619.

329 *hen:* de optrekkende Laurentijnen; *eensgezint:* met dezelfde gedachte vervuld.

330-33 *zy.... om verre* is de vert. van *diripuere aras:* zij halen brandend hout (en vaatwerk) van de altaren (om naar de vijand te slingeren); *daer.... dichter;* Vondel volgt Vergilius' beeldspraak weer getrouw: it toto turbida caelo tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber; *offerhaerden;* vgl. r. 161 en 330; *kelcken:* offerkelken, mengvaten.

334 *mederucken* (referre): (haastig) meenemen; *zijn geschende Goden* (schenden was vroeger zwak); *schenden,* hier: beledigen; *Goden:* (kleine) godenbeelden; de Goden was smaad aangedaan, doordat men het (heilige) verdrag had verbroken.

336 *by der hant komen:* toeschieten; *yverigh:* begerig, ongeduldig.

Op zijnen vyant aen, en dees kornoelje stang
Gaet streven regelrecht, en door de lucht haer' gang.
Men hoort terstont een luit en schel geschrey opsteecken.[411]
Al 't voetvolck staet verbaest, in zijn gelidt bezweecken.[412]
Het bloet wort heet, ontstelt door zoo veel veltrumoers.[413]
De speer vlieght voort, daer by geval nu zeven broêrs,
Heel schoon van vorm en leest, hier tegens over stonden,
Al kinders van Gilips Arkader, hier gezonden,
En alle voortgeteelt by een Tyrrheensche vrou.
Zy treft uit zeven een' braef jongelingk, getrou[418]
En vroom van aert, van voor door 't blancke harnas heenen
Tot in de ribben, daer de wapenriem, vol steenen[420]
Met goutdraet geborduurt, in 't midden op den buick,
Allengs gesleeten is door dagelijx gebruick,
En daer de goude gesp gehaeckt wort om de lenden.[423]
Hy steeckt op 't roode zant, in 't midden van de benden,
De beenen in de lucht. maer zommige uit den troep
Der broederen, vol harts, vol droefheits op dien roep,[426]
Verhit van wraecke, voort den degen uit de scheede.[427]
Een ander grijpt den schicht, om 't steuren van den vrede,[428]
En streeft 'er blindling toe. de Laurentijners voort
Aen 't rennen op hen aen. daer komen hun aen boort
Arkader, en Trojaen, en Agillijner, t'zamen
Niet luttel in getale, om 's vyants maght te praemen,[432]
Met hun beschilderde rondassen, dat het kraeckt.
Nu zijnze alle eens gezint. een ieder brant en blaeckt[434]
Om dit krackeel gestreng te rechten met den zwaerde.[435]
Men ruckt d'altaeren om, waerop zich openbaerde[436]
Een schrickelijcke storm van schichten uit de lucht,
En d'yzere oorloghsbuy valt dichter op 't gerucht.
Men gaet met offerhaert en offerkelcken strijcken.[439]
Latinus, nu 't verbont een' krack krijght, voort aen 't wijcken[440]
Met zijn geschende Goôn, op dit verbijstert spoor.[441]
Een ander springt te paerde, en spant de paerden voor[442]
Den wagen, schiet 'er toe met zijnen blancken degen:
Messapus, oock met dit verbont in 't hart verlegen,[444]

411 *schel:* schallend.
412 *bezweecken:* bewegingloos (in roerloze ontsteltenis).
413 *veltrumoer:* krijgstumult.
418 *braef:* voortreffelik.
420 *steenen:* edelgesteenten.
423 zie de proza-vertaling met aant.
426 *hart:* moed.
427 *voort:* (trekken) aanstonds.
428 *steuren:* verstoren, verbreken.
432 *praemen:* in het nauw brengen.
434 *eens gezint:* vervuld van dezelfde (strijdlustige) gezindheid.
435 *gestreng:* zonder pardon; onverbiddelik.
436 *waerop:* waarna (en daarna); *zich openbaeren:* zichtbaar worden; verschijnen; losbreken.
439 *gaan strijcken met:* zich meester maken van (en er vandoor gaan met).
440 *een krack:* een breuk.
441 *op dit verbijstert spoor:* meegesleept door de algemene verwarring.
442 *een ander;* versta: sommigen...., anderen....
444 *verlegen met:* gekweld door, weinig ingenomen met.

*

[337] steuren, bejegent te paerde Koningk Aulestes, den Tyrrhener,
[338] die de sluierkroon draeght, en zoo verschrickt, dat hy achter-[338]
[339] waert wijckt, en deerlijck ruggeling, over hals en hooft, over
[340] d'altaren, die in den wegh staen, henetuimelt: maer Messapus
[341] vlieght al verhit met een speere toe, en op een groot paert ge-[341-44]
[342] zeten, slaet hem, die vast om genade badt, wel stijf met zijne
[343] dicke spiets van boven neder, en spreeckt aldus: dat heeft hy
[344] wech: zoo offert men best aen de groote Goden. D'Italianen loo-
[345] pen toe, en stroopen den dooden al warm. Chorineus grijpt een[345]
[346] barnhout van den outer, en bejegenende Ebusus, die aenquam[346]
[347] om toe te houwen, dreef hem de vlam in zijn kinnebacken: de
[348] lange baert hier door gezengt, brande en zengde, dat het stonck:
[349] hy daerop involgende, vatte met de slincke hant zijnen verdui-[349-50]
[350] zelden vyant by de locken, stiet en duwde hem met zijne knie
[351] tegens d'aerde aen, en doorreegh zijn zijde met een koudt lem-
[352] mer. Podalirius met zijnen blancken degen Alsum, den harder,[352]
[353] die in de voorste slaghorden door de schichten henestreefde, invol-
[354] gende, dreight hem van boven: d'ander houwt hem met opge-
[355] heve bijl, recht van vore, het voorhooft en de kin midden door,
[356] en besprengkelt al 't harnas met bloet. Een harde slaep en yzeren[356-58]
[357] vaeck luickt zijne oogen, en sluit het gezicht om eenen eeuwigen
[358] nacht te rusten. Maer de godtvruchtige Eneas zich noch aen het[+]
[359] verbont houdende, wenckte met zijn ongewapende hant, en riep[359-60]
[360] bloots hoofts zijn volck toe: waer streeft ghy hene? Wat twee-[+]
[361] draght rijst hier zoo schichtigh op? O betemt uwe gramschap:
[362] het verbont is al gesloten, en alle voorwaerden bestemt: het komt[362]

[+][Randschrift:] *Eneas*

[+][Randschrift:] *zoeckt de zijnen te stillen,* In het Randschrift bij r. 360: *stillen:* tot kalmte brengen.

* TEKSTKRITIEK: r. 342 *badt;* in de gewijzigde druk van 1646: *bidt*. - 347 *kinnebacken;* druk van 1659: *troni*. - 348 *zengde;* druk van 1659: *blaeckte*.

338 *de sluierkeroon,* ter vert. van *insigne regis:* het kenteken der koninklike waardigheid; vermoedelik een soort diadeem; voor *sluierkroon* zie *Ndl. Wdb.* i.v.; misschien stelt Vondel zich een soort versierde tulband voor.

341-44 *op een groot paert gezeten,* ter vertaling van *altus equo:* zich in de zadel verheffend; *stijf* (graviter): krachtig; *met zijne dicke spiets;* met zijn speer, zwaar als een balk, zegt Vergilius; *dat heeft hy wech* (habet hoc): die is raak (die heeft hij te pakken); *best;* beter (dan door offerdieren) zegt Vergilius.

345 *stroopen:* van de wapenrusting beroven.

346 *een barnhout:* een stuk brandend hout; Vondels vert. is niet nauwkeurig: Ch. *voorkwam* E., die zich gereed maakte hem een slag toe te brengen, door hem het vlammend hout in 't gezicht te slingeren.

349-50 *involgende:* aanstormende; *verduizeld* (turbatus): half bedwelmd (zie *Mnl. Wdb.* i.v. en vgl. vs. 463).

352 *met.... degen* is beter te verbinden met *dreigt hem,* r. 354.

356-58 *een harde slaep.... rusten;* ongeveer dezelfde woorden *Aen.* X, r. 800-802 (Verg. *Aen.* X, vs. 745-46 = XII 309-10); *godtvruchtig:* pius, met de reeds vroeger omschreven betekenis; Vondel omschrijft die betekenis in de woorden: *zich.... houdende,* die men niet bij Vergilius vindt.

359-60 *met.... hant* en *bloots hoofts,* als teken van zijn vertrouwen in het verdrag.

362 *bestemt:* vastgesteld.

En vierigh om dien bant te breecken, komt te paert
Aulest den koningk, een' Tyrreener, wijdt vermaert,
En met de sluierkroon gekroont, in 't velt ontmoeten:
Die schrickt zoo, dat hy deist, en voor zijn vyants voeten,[448]
Komt rollen over hals en hooft, en d'outers heen,
Die in den wege staen. Messapus vlieght alleen,
Verhit van gramschap, met een speer toe, en gezeten
Op een geweldigh paert, slaet hem, die, dus gesmeeten,[452]
Noch om genade bidt, met zijne dicke schacht
Van boven neêr, en zeght: dat heeft hy wegh. zoo slaght
Zoo offert men met eere en best voor groote Goden.
Elck Italjaen loopt toe, en stroopt den warmen dooden,
Daer hy getuimelt lagh, te jammerlijck, en naer:[457]
En Chorineüs grijpt een branthout van 't altaer,
Bejegent Ebusus, die aenquam om te hacken,
En klinckt het brandend hout hem recht in 't kinnebacken.[460]
De lange knevel stonck van 't zengen, en den brant.[461]
Hy volleght hierop in, vat met de slincke hant[462]
Dien suizebollenden, zijn' vyant, by de locken,
En stoot en duwt hem fel met zijne knien, in 't wrocken,[464]
Vast tegens d'aerde aen, en doorreegh toen onvervaert
Zijn zijde, met de punt van 't kille en koude zwaert:
En Podalirius met zijnen blooten degen
Den herder Alsus, die vooraen street onverslegen,[468]
En door de schichten streefde, involgende met kracht,
Dreight hem van boven neêr: en d'ander houwt met maght[470]
En opgeheve bijle op 't beckeneel recht inne,
En klooft recht midden door het voorhooft met de kinne,
Besprengt al 't harrenas met bloet, en bloedigh root.
Een harde en ysre vaeck sluit d'oogen, en de doot
Luickt daetlijck zijn gezicht, om eeuwigh uit te slaepen,
In eenen duistren nacht. Eneas, trots te wapen,[476]
Genegen het verbont te houden in zijn' stant,
Begint te wencken met zijn wapenlooze hant,
En roept, bloots hoofts, zijn volck van verre toe: waerheenen?
Wat tweedraght helpt u toch zoo schichtigh op de beenen?
Betoomt uw gramschap: het verbont heeft zijn beslagh,[481]
En elcke voorwaerde is bestemt by dit verdragh.

448 *deizen* (deinzen): wijken.
452 *dus gesmeeten:* zo ter aarde geworpen.
457 *te* dient om een zeer hoge graad uit te drukken.
460 *klincken:* slaan.
461 *knevel,* hier baard? het woord is mij in die betekenis niet bekend (vgl. Franck-Van Wijk, *Etym. Wdb.* i.v. *knevel*).
462 *Hy.... in:* hij stort zich vervolgens op hem.
464 *in 't wrocken* (vgl. *Aen.* IX, vs. 754; VII, vs. 757): in zijn wraakgierige woede.
468 *onverslegen* (onverslagen): met onbezweken moed.
470 *van boven neêr:* van boven in nederwaartse richting (superimminet); met opgeheven zwaard.
476 *trots te wapen* past in dit verband niet; vgl. de prozavert.: *godtvruchtigh,* met de aant.
481 *heeft zijn beslagh:* heeft zijn beslag gekregen; is tot stand gekomen.

*

[363] my alleen toe te kampen: laet my betyen, en houdt 'er u buiten:[363]
[364] ick zal met mijne hant het verbont bevestigen: de diere eedt voor[364]
[365] 't altaer bezworen verplicht Turnus tegens my in het perck te
[366] treden. Ziet midden onder dusdanige woorden en redenen komt[+]
[367] een geveerde pijl den helt al snorrende in het lijf gevlogen: 't is[367]
[368] onzeker van wiens hant, van wat dwarrelwint hy gesmeten en[368]
[369] voortgedreven wort; of wat geval of Godt den Rutulen met zoo[369]
[370] groot eenen lof vereerde: de roem van die treffelijcke daet blijft[370]
[371] verduistert, en niemant stofte oit van Eneas wonde. Turnus ziende[371]
[372] Eneas uit den slagh vertrecken, en d'Oversten verbaest staen,[+]
[373] wort terstont verhit, blaeckt van moedigheit, eischt voort paerden[373]
[374] en geweer, springt hoovaerdigh op den wagen, zet zich daer, en[374]
[375] ment den teugel. Hy vlieght over en weder, en brengt menigh[375]
[376] sterck man om hals, leit 'er menigh half doot in het zant, of over-[+376-77]
[377] rent de geleden met zijnen wagen, of drijft den voorvlughtigen
[378] opgegrepe speeren naer het lijf. Gelijck Mavors by den killen[378]
[379] Hebrus aengevoert, met zijnen bloedigen beuckelaer rammelt, en[379]
[380] om dolle oorlogen te berockenen zijn rossen aenjaeght, die over[380]
[381] het vlacke velt den Zuiden en Westen wint voorby vliegen, dat
[382] het uiterste van den Thracischen bodem van 't getrappel hunner[382]
[383] voeten davert: rontom hem zwieren Vreeze, Gramschap, en Lagen,[383]
[384] schrickelijcke tronien, de stoet des krijghsgodts: zoo jaeght de[384]

[+] [Randschrift:] *wort gewont,*

[+] [Randschrift:] *en vertreckt; dies Turnus gaende wort,* In het Randschrift bij r. 372: *gaende worden:* in actie komen.

[+] [Randschrift:] *menigh man om 't leven helpt, en over zijne vyanden henerijdt, gelijck Mars in Thracie*.

* TEKSTKRITIEK: r. 363 *houdt 'er u buiten;* druk van 1659: *uw vrees vaeren* (me sinite atque *auferte metus*). - 371 *van*; druk van 1659: *dat hy*.

363 *houdt 'er u buiten;* zie de *Tekstkritiek*.

364 *ick.... bevestigen:* ik zal met mijn zwaard (door mijn strijd met Turnus) het verdrag bezegelen, de afspraak nakomen.

367 *geveerd:* gevederd.

368 *dwarrelwint* is de vert. van *turbo:* stuwkracht.

369 *wat geval of Godt;* de bedoeling is: het is niet zeker, of het toeval dan wel een Godheid de Rutuliërs deze glorie schonk.

370 *die treffelijcke daet:* (gloria *facti insignis*): dit geweldige wapenfeit; men zal al deze woorden (*zoo groot eenen lof* enz.) wel ironies moeten opvatten.

371 *verduistert* (pressa): in het duister (gehuld); *van Eneas wonde:* dat hij Aeneas gewond had; zie de *Tekstkritiek*.

373 *moedigheit:* strijdvuur.

374 *hoovaerdigh:* met trotse overmoed.

375 *over en weder:* naar alle kanten.

376-77 *of.... wagen:* of verplettert onder zijn strijdwagen de in slagorde staande strijders; *den voorvlughtigen:* de vluchtenden.

378 *opgegrepe speeren* (hastas *raptas*); misschien: de speren die hij de reeds gevallen slachtoffers ontneemt; *Mavors:* Mars.

379 de *Hebrus,* een rivier in Thracië, het lievelingsverblijf van Mars; *aengevoert* (concitus): door strijdlust gedreven; *met zijnen bloedigen beuckelaer* (schild); Vondel zal gelezen hebben *sanguineo;* beter is *sanguineus* (qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri sanguineus Mavors clipeo increpat....): gelijk de bloedige Mars....; *rammelt* (increpat), nl. door er met zijn speer tegen te slaan.

380 *om dolle oorlogen te berockenen....;* Verg.: atque furentis bella movens immittit equos: en om de oorlog te ontketenen zijn onstuimige rossen aanjaagt.

382 *het uiterste.... bodem:* Thracië's bodem tot aan zijn verste grenzen.

383 *Lagen* (hinderlagen): de Arglist.

384 schrikwekkende gestalten, de trawanten van de krijgsgod.

[385] rustige Turnus, die over zijn verslage vyanden ['t is deerlijck][385385-86]
[386] braveert, zijn roockende en bezweete paerden midden in den

385 *rustig* (alacer): onvervaard, onstuimig.
385-86 Vergilius: die triomfeert te midden van zijn verslagen vijanden (een jammerlik schouwspel); de woorden tussen haakjes zijn de vertaling van *miserabile,* dat waarschijnlik naar twee kanten verbonden moet worden, zowel behoort bij *triomferen* als bij *verslagen vijanden*.

Het is mijn ampt alleen te kampen, leedt te stuiten.
Laet my betyen: houdt u hier te gader buiten.[484]
Ick zal alleen 't verbont bezeglen met dees hant,
En Turnus is alleen gehouden in het zant[486]
Te treden tegens my, gelijck men heeft gezworen,
Voor 't goddelijcke altaer. in 't midden van dit stooren,[488]
En in dees rede komt een vlugge schicht, heel stijf,[489]
Den helt al snorrende gevlogen in het lijf,
Men weet niet uit wat hant, en van wat dwarrelwinden
Die voortgedreven wort in deze oneensgezinden;
Of wat geval, wat Godt den Rutulier vereert
Met zulck een' grooten lof. dees brave daet ontbeert[494]
Haer' prijs, en niemant stofte oit van Eneas wonde.[495]
De koningk Turnus ziende Eneas, op die stonde,
Vertrecken uit den slagh, en d'oversten verbaest,[497]
Wort flux verhit van moedt, en blaeckt, eischt in der haest
Zijn paerden, en geweer, springt trotser op den wagen,
En zet zich daer, en ment den teugel, op 't behaegen
Der grooten, vlieght en rent met yver heene en weêr,[500-501]
Brengt menigh helt om hals, leght menigh man ter neêr,
En hallef doot in 't zant; of overrent de zielen
Van hun slaghordens fel met barrenende wielen;[503-504]
Of drijft den vlugteling gegreepe speeren stijf
Met maght van achter na, en door 't panssier in 't lijf.
Gelijck de Krijghsgodt, by de kille waterkanten
Van Hebrus aengevoert, bestuwt van zijn trouwanten,[508]
Met zijn' bebloeden schilt vast rammelt onvertsaeght,
En dollen krijgh verweckt, als hy zijn paerden jaeght,
En prickelt, datze langs de vlacke velden zweven,
Den zuidenwint voorby, voorby den westwint streven,
Waerdoor het uiterste van Thracie den gront,
Om 't snel getrappel van hun voeten, voelt in 't ront
Uit vreeze daveren. de bleecke Vrees, en Laegen,
En Gramschap, Mavors stoet, bestuwen zijnen wagen.
Zoo jaeght nu Turnus, die braveert in dezen slagh,
't Bezweet en roockend paert door 's vyants lijcken, ach

484 vgl. de *Tekstkritiek*.
486 *gehouden:* verplicht.
488 *dit stooren:* dit verstoren, deze schending van het verdrag.
489 *stijf:* krachtig.
494 *braef:* kranig (ironies).
495 *haer' prijs:* de lof die haar toekomt.
497 *verbaest:* onthutst; ontzet.
500-501 *op 't behaegen der grooten* (toevoegsel van Vondel): tot vreugde van de oversten die aan zijn zijde stonden; *met yver:* vurig.
503-504 *de zielen van hun slaghordens:* de manschappen in de vijandelike gelederen; *barrenende* (brandende) *wielen:* de rokende wielen van zijn strijdwagen.
508 *trouwant,* Holl.-Brab. vorm voor *truwant;* ook de zogenaamde volksetymologie zal hierbij een rol hebben gespeeld; V. bedoelt: *trawant,* een woord van andere oorsprong en betekenis: dienaar, lijfwacht (vgl. *Lucifer,* 1018, 1413).

*

[387] slagh: waerze hun snelle hoeven zetten, daer spat het van bloet,
[388] en zy vertreden en kneden het zant met bloet. Alreede heeft hy
[389] Sthenelus en Thamyris en Folus afgemaeckt; den eersten en
[390] tweeden voor de vuist, den derden van verre: van verre Glaukus[390]
[391] en Lades, beide zoons van Imbrasus: Imbrasus zelf hadze in Lycie
[392] opgevoedt, en met eenerleie wapenen verciert, om hant tegens [392]
[393] hant te vechten, of te paerde den windt voorby te rennen. Van[393-94]
[394] d'andere zijde wort Eumedes midden in den slagh gevoert. Hy
[395] is van den ouden Dolon gesproten, en vermaert door den oor-[395-96]
[396] loogh, voert zijn grootvaders naem, en heeft moedt en handen,
[397] gelijck zijn vader; die eertijts reizende om het Griecksche leger te[397]
[398] bespieden, wel Achilles wagen tot zijne vergeldinge dorst eischen:[398]
[399] maer Diomedes zette hem dat stoute stuck zoo rijckelijck betaelt,
[400] dat hy sedert niet meer naer Achilles paerden stont. Toen Turnus[400]
[401] dezen jongelingk van verre op het vlacke velt zagh, trof hy hem,
[402] zoo wijt men oogen kost, eerst met eenen lichten schicht, hielt[402]
[403] zijne paerden op, sprong van den wagen, quam den halfdooden
[404] en gesneuvelden op, zette den voet op zijnen neck, wrong hem[404]
[405] het bloote zwaert uit der vuist, verfde het diep in zijnen strot,[405]
[406] en voeghde 'r dit by: legh nu daer, ghy Trojaen, en erf nu in[406]
[407] Hesperie, om 't welck ghy oorlooghde, zoo veel lants, als uw[407]
[408] lichaem beslaet: zulck eenen loon strijckenze, die my met den
[409] degen durven aenranden: zoo bouwenze hunne vesten. Hy zet
[410] hem Butes, van zijne spiets getroffen, tot gezelschap by, en[410]
[411] Chloreus, Syboris, Dares, Thersilochus, en Thymetes, die over
[412] den hals van zijn kitteloorigh paert viel. Gelijck de Noorden wint,[412]

* TEKSTKRITIEK: r. 392 *verciert;* druk van 1659: *uitgerust* (paribusque *ornaverat* armis). - 394 *midden in den slagh;* druk van 1659: *in het barnen van den slagh* (media in proelia). - 411 *Syboris* is in de gewijzigde druk van 1646 verbeterd in *Sybaris*.

390 *voor de vuist:* in handgemeen (hunc *congressus* et hunc; illum *eminus* = 'van verre').

392 *met.... verciert:* een gelijke krijgsuitrusting gegeven.

393-94 *van d'andere zijde,* ter vert. van *alia parte:* op een ander punt van het slagveld.

395-96 *vermaert door den oorloogh*; versta: een beroemd krijgsman; *moedt en handen* (letterl. naar het Latijn): kracht en moed.

397 Homerus vertelt in de Ilias van *Dolon*, een Trojaanse spion, die op zijn nachtelike tocht naar 't Griekse legerkamp door Diomedes en Ulysses werd gedood.

398 *tot zijne vergeldinge:* als beloning.

400 *staen naer:* begeerte koesteren, verlangen naar.

402 *zoo wijt men oogen kost*; versta: over een grote afstand door de lucht (400-402 Vergilius zegt ongeveer: toen T. hem van verre zag, vervolgde hij hem over een grote afstand in de wijde open ruimte en *trof* hem met zijn lichte speer; vervolgens hield....; *trof* staat bij Vergilius niet uitgedrukt); Vondels vert. berust op een oudere opvatting.

404 *sneuvelen:* vallen; *opkomen* (supervenire): op het lijf vallen.

405 *verfde.... strot,* lett. vert. van: et alto fulgentem tinguit *iugulo* (*fulgentem* is weergegeven in *bloot*); *tingere* is hier: diep indopen, insteken.

406 *erven:* als deel krijgen, verwerven (Lat.: *metire* jacens agros....); Eumedes had zich voorgesteld dat hij als krijgsman in het overwinnende Trojaanse leger bij de landuitdeling een stuk afgepaald zou krijgen.

407 *Hesperie:* Italië.

410 *tot gezelschap:* als lotgenoot in de dood; *Butes,* een betere lezing is: *Asbytes*.

412 *kitteloorigh* is de vert. van *sternax:* (de ruiter) trachtend op de grond te werpen, wild; bokkend.

't Is deerelijck: waer zy hun snelle hoeven zetten,
Daer spat het brein en bloet. zy kneden en verpletten
En mengen bloet en zant. hy heeft alree met kracht
Thamyr, en Sthenelus, en Folus omgebracht,
Twee eersten voor de vuist, den derden, die 't beschreide,[523]
Van verre, en Glaukus mede, en Lades, alle beide
De zoons van Imbrasus, die fier op 't jonge bloet,
In Licye hen had voor Mavors opgevoedt,
Met eenerley geweer vercierde, en af kon rechten,[527]
Om rustigh voet by voet te zetten, en te vechten,[528]
Of sneller dan de wint te rennen op het paert.
Aen d'andre zijde wort Eumedes veldewaert
In 't hart des slaghs gevoert. hy daelde van den hoogen[531]
En ouden Dolon, en, vermaert in oorelogen,
Voert oock zijn' grootvaêrs naem, heeft handen, hart, en moedt,
Gelijck zijn vader, die gereist, om onverhoedt[534]
Het Griecksche leger en zijn tenten te belaegen,
Tot zijn vergeldinge eischte Achilles oorloghswagen:
Maer Diomeed dien trots zoo rijckelijck beschenckt[537]
Dat hy niet langer om Achilles paerden denckt.
Toen Turnus dezen knaep van verre op 't velt zagh strijden,
Trof hy hem ras, zoo wijt de strael van 't oogh kon lijden,[540]
Eerst met een' lichten schicht, en hielt zijn paerden vast,[541]
Sprong van den wagen, quam den hallef dooden gast,
Die hier gesneuvelt lagh, voort op, daer hy hem plette,[543]
Den voet op zijnen neck en op de keele zette,
Het bloote zwaert uit zijn bestorve vingren wrong,
En verfde 't in den strot, en sprack, toen 't bloet uitsprong:
Legh daer, Trojaen, legh daer: nu erf in Hesperye,[547]
Waerom gy oorlogh voert, zoo groot een heerschappye
En zoo veel lants als gy met alle leên beslaet.
Wie my met zijn geweer wil tarten, als soldaet,
Gaet strijcken met dien loon. zoo bouwt hy zijne veste.
Hy zet hem Butus, van zijn spiets geraeckt, voor 't leste[552]
Tot zijn gezelschap by, neemt Chloreus, Sybaris,
Thersilochus, Thymeet, en Dares oock gewis:[554]
Thymeet, die onder 't slaen en vechten, onder allen,[555]
Van 't kitteloorigh paert en zijnen hals quam vallen.

523 *twee eersten:* de beide eersten.
527 *en af kon rechten:* en gelegenheid had gevonden (hen) te oefenen in....
528 *voet by voet zetten* (vgl. r. 799-800): voet tegenover voet zetten; van vlakbij, in *handgemeen* vechten (zie de proza-vert.).
531 *daelen van:* afstammen van.
534 *gereist:* uitgetrokken; *onverhoedt:* zonder dat de vijand het merkte.
537 *trots:* brutale overmoed; zie verder de prozavert. met aant.
540 *zoo wijt.... lijden:* zo ver het oog reikte (zie verder de proza-vert. met aant.).
541 *vasthouden:* inhouden.
543 *pletten:* neerdrukken.
547 lees: *Hesperije*.
552 *voor 't leste:* (als makker) in de dood.
554 *gewis nemen* (vgl. *Aen.* XI, vs. 1164): te pakken nemen, afrekenen met.
555 *onder allen:* te midden van hen allen.

*

[413] uit den bergh Edon, over d'Egeesche zee blazende en bulderende,[+413]
[414] de golven naer strant toe wentelt, en de nevels, waer de buien
[415] opkomen, aen den hemel verdrijft; zoo verjaeght Turnus oock
[416] de benden, en worpt de geleden, die hem den rugh bieden over-
[417] hoop, waer hy het spoor verleit: zijn hevigheit voert hem aen:[417]
[418] zijn pluimaedje waeit den eenen, de wagen vlieght den anderen[418]
[419] wegh op. Fegeus leedt het niet, dat hy zoo voortvoer, zoo grim-
[420] migh uitvoer; en zich dwers voor den wagen werpende, greep
[421] de schuimbeckende paerden in hunnen vollen ren met zijn hant
[422] by den toom, om hun te doen wenden. Terwijl hy voortgesleept,
[423] aen het juck hangt, achterhaelt een toegedreve spiets den gehar-[423-25]
[424] nasten, doorslaet zijn dubbel pantser, en quetst hem alleen in de
[425] huit. Evenwel boodt hy, met zijnen beuckelaer vooruit, den vyant
[426] het hooft, en nam zijnen blancken degen te hulp: doch het snelle
[427] radt en d'aengedreve as smeten hem onder, dat hy in het zant[427]
[428] armen en beenen uitstack: Turnus schoot toe, hieuw hem met
[429] zijn zwaert, tusschen helm en harnas in, het hooft af, en liet den
[430] romp in het zant leggen.

[431] Terwijl de zeeghaftige Turnus het velt aldus met lijcken be-
[432] spreit, zoo hebben Mnestheus, en de getrouwe Achates, en Askaen,
[433] hun megenoot, Eneas, die vast bloedde, op een speer leunde, en[+433]
[434] voet voor voet voortzette, in het leger gebroght. Hy bijt op zijn[434434-35]
[435] tanden, verpijnt zich om den pijl, zonder het riet te breken, uit

[+][Randschrift:] *Gelijck de golven voor den Noordenwint, zoo wijcken de benden voor Turnus*.

[+][Randschrift:] *Eneas, ondertusschen gequetst in 't leger gebroght, yvert om geholpen te worden*. In het Randschrift bij r. 433: *yveren:* haastig zijn best doen.

* TEKSTKRITIEK: r. 437-39 *Hy.... zenden* is in de druk van 1659 veranderd in: *Eneas wil datze de wonde met de breede vlijm openen, en opsnijden om het punt uit te krijgen, op dat hy zich weder in den slagh begeve* (ense secent lato vulnus telique *latebras* rescindant penitus seseque in bella *remittant*).

413 *uit den bergh Edon* is een foutieve vert. (op grond van Servius' commentaar); Vergilius bedoelt: uit het land der *Edoni* waaiend; de *Edoni* zijn een Thraciese volksstam (ac velut *Edoni Boreae* cum spiritus....).

417 *waer hy het spoor verleit* (quacumque viam secat): naar welke richting hij zich ook wendt; *zijn hevigheit.... aen* (fert impetus ipsum): zijn onstuimige strijdlust jaagt hem voorwaarts.

418 de tegenstroom die door de voortijlende strijdwagen ontstaat, doet de pluimbos op zijn helm in achterwaartse richting wuiven en terugbuigen.

423-25 *achterhaelt* (consequitur): bereikt, treft; *den geharnasten:* Vergilius zegt: hem, waar hij niet door zijn schild gedekt is (consequitur hunc *retectum*); *dubbel:* uit dubbele draden gevlochten (loricam bilicem); *alleen in de huit:* slechts even, met een lichte wonde; *evenwel.... hy:* hij echter....

427 *d'aengedreve as* (procursu axis concitus): de voortgedreven (assen van de) strijdwagen.

433 *hun megenoot:* die hen vergezelde; *vast:* al maar.

434 *voet voor voet* (vgl. voetje voor voetje); de bedoeling is: telkens het gewonde been bijtrekkend, hinkend voortliep; *voortzetten:* vooruitzetten (*alternos* longa nitentem cuspide gressus); *leger:* legerkamp.

434-35 *hy.... tanden* (saevit); nl. van ongeduld; *zich verpijnen:* beproeven; *zonder het riet te breken* is een onjuiste vert. van *infracta harundine:* waarvan de schacht (het riet) gebroken is (een dergelike onjuiste opvatting van *infractus* vindt men bijv. *Aen.* IX, r. 533); alleen de pijlpunt steekt in de wonde.

[436] te trecken; en zoeckt den naesten wegh om geholpen te worden.[436]
[437] Hy wil datze de wonde met het breede schairmes openen, den[437]

436 *de naeste wegh* (proxima via): de snelste wijze.
437 *schairmes* (scheermes): ter vert. van ensis (zwaard, lemmet); zie de *Tekstkr.*

Gelijck de noorden wint uit Edon berst, en blaest,
En op d'Egeesche zee uitbulderende raest,
De golven dringt op strant, de nevels, waer zich vlaegen[559]
Verheffen aen de lucht, verdrijft, en kan verjaegen:
Zoo jaeght prins Turnus oock de benden voor zich heen,
Verstroit de deinzende slaghordens, en geleên,
En stort haer overhoop, en kan het spoor verleien,[563]
Vervoert van hevigheit: pluimaedje en veder zweien[564]
Den eenen, de karros den andren wegh voor wint.[565]
De strenge Fegeus lijdt geensins dat hy gezwint
Dus voortvaert, uitvaert in den slagh, en, onder 't scherpen[567]
Van zijne gramschap, komt zich voor den wagen werpen
Heel dwers, en grijpt het paert, zoo snel gelijck het rent,
By zijnen toom, op dat het flux den wagen went.
Terwijl hy voortgesleept aldus aen 't juck blijft hangen,
Dus achterhaelt een spiets, zoo wijt zy toe kan langen,[572]
Den blanckgewapenden, doorslaet zijn dick panssier,
En wondt alleen het vel. hy, even koen en fier,
Boodt zijnen vyant, met den schilt vooruitgesteecken,
Noch 't hooft, en nam zijn zwaert te hulpe, om niet t'ontbreken:[576]
Doch 't snelle wagenradt en d'omgedrevene as
Vermeestren smijten hem ter neêr, dat hy in 't gras
Zijn' arm en beenen van elckandre stack verlegen.[579]
De forsse Turnus schiet hem toe met zijnen degen,[580]
En, tusschen harrenas en helm den neck geklooft,[581]
Liet zijnen romp in 't zant noch spartlen, zonder hooft.
Terwijl 't zeeghaftigh hooft, prins Turnus 't velt met lijcken
Aldus bezaeit en deckt, de Troischen voor hem wijcken,
Zoo hebben Mnestheus, en getrouwe Achates, met
Askaen, hunn' megenoot, Eneas trou geredt,
Dien, bloênde en leunende op een speer, en flaeu van krachten,
Zy, voet voor voet, allengs en stil in 't leger braghten.
Hy bijt op zijn gebit, verpijnt zich, van verdriet,
Om flux den scherpen pijl, en zonder breuck van 't riet,
Te trecken uit zijn lijf, en zoeckt, in deze onorden[591]
Des veltslaghs, 't naeste padt om voort geredt te worden.
Hy wil, men zal de wonde opvlymen door het stael,[593]

559 *vlaeg:* regenvlaag, bui.
563 *haer* heeft betrekking op *slaghordens en geleên; en kan het spoor verleien:* en kan (toegevend aan zijn impulsieve strijdwoede) zich wenden, waarheen hij wil.
564 *zweien:* zwaaien; *Van Helten*, § 21.
565 *den andren wegh:* in de andere richting.
567 *scherpen* (vgl. wetten): heftiger maken (terwijl hij zich opzweept tot steeds groter woede).
572 *dus:* onder dat bedrijf; in die houding; *wijt:* ver; *toelangen:* al voortstrevende reiken.
576 *ontbreken:* in gebreke blijven, te kort schieten (in moed, in tegenweer).
579 *verlegen:* hulpeloos.
580 *hem;* datief-object.
581 *den neck geklooft,* absolute constructie; nadat de nek gekloofd was; nadat hij hem....
591 *onorden:* verwarring.
593 *opvlymen:* (met een scherp mes) openvlijmen.

*

[438] schuilhoeck des pijls heel diep opsnijden, en hem zoo weder naer
[439] den slagh zenden. Nu was hier Iäpis, Iäsius zoon, by, van Febus
[440] boven alle anderen bezint. Apollo zelf eertijts heftigh met zijn[440-41]
[441] minne bevangen, vereerde hem rustigh zijn gaven en kunsten,
[442] zijn wichelery, cyter en snelle pijlen. Iäpis om zijnen vader, nu
[443] in doots gevaer, te helpen, wou liever onvermaert de kracht der[443]
[444] kruiden, en het gebruick der zelve, de geneeskunst en noodighste[444-45]
[445] kunsten kennen. Eneas van spijt op zijn tanden knarssende, stont
[446] en leunde op een lange speer, en ontzette zich niet eens om den[446-49]
[447] grooten toeloop der jongelingen, en de tranen van den bedruckten
[448] Iülus. d'Oude man, met zijnen opgeslagen tabbert, Peonischer
[449] wijse opgeschort, stelt bekommert en te vergeefs zijn heelzame
[450] hant en Febus krachtige kruiden in 't werck; leutert te vergeefs[450]
[451] om het punt met zijne hant uit te trecken, en vat t'elckens het[451-53]
[452] yzer met de tang. Wat men doet het geluckt niet, nochte Apollo,
[453] vinder der artsenye, helpt niet, en de schrick groeit op het velt
[454] hoe langer hoe feller aen, en de zwaricheit is voor de hant. Nu[+454]
[455] ziet men de lucht tot den hemel met stof betrocken: de ruiters
[456] komen aendraven, en de pijlen vallen dick en dicht midden in
[457] het leger. Het droevigh gekerm der vechtende jongelingen, die
[458] in den fellen slagh sneuvelen, stijght tot aen de starren toe. Venus,
[459] zijn moeder, over haer zoons onverdiende pijn ontstelt, pluckte[459]
[460] in Krete, op den bergh Ida, wilde poleie, wiens steel jeughdige[460]
[461] bladers en purpere bloemen draeght. De wilde geiten weten dit

[+][Randschrift:] *Terwijl wort 'er vreesselijck gevochten;*

* TEKSTKRITIEK: r. 439 druk van 1659: *by* is uitgelaten. - 440 *zelf* is in de druk van 1659 uitgelaten.

440-41 *bezint:* bemind; *met zijn minne:* door liefde tot hem; *rustigh:* op milde, onbekrompen wijze (Lat.: *laetus*); *zijn gaven en kunsten;* Phoebus Apollo was o.a. de god der geneeskunde en van de muziek; zijn pijlen faalden nimmer; hij beschikte over de zienergaven (zie r. 442); *vereerde* is op te vatten als: was bereid hem te vereren; waarom Iapis de voorkeur er aan geeft uit te munten in de geneeskunde, wordt in de volgende zin gemotiveerd.

443 *nu in doots gevaer:* die zieltogende was.

444-45 *de noodighste kunsten* (Lat.: artes mutas), nadere verklaring van *geneeskunst;* Vergilius bedoelt: bescheiden (in stilte, zonder ophef beoefende) kunsten; bij Vondel kan dan ook *noodigh* staan tegenover *roembrengend;* maar in de vert. in verzen, vs. 606 huldigt hij een andere opvatting; *spijt:* spijtige toorn.

446-49 Vergilius zegt: .... staat daar .... te midden van de toeloop der jonge mannen en de bedroefde Iulus, zelf onbewogen en zonder een traan te storten (*lacrimis* immobilis); Vondel betrekt dit *lacrimis,* dat bij Aeneas behoort, op Iulus; *d'Oude man:* Iapis; *Peonischer wijze:* naar de wijze der artsen (omhooggeslagen, opgeschort); *Paeon* is bij Homerus de geneesheer der Goden; *bekommert:* in zenuwachtige haast, wil Vergilius.

450 *leuteren:* peuteren, morrelen.

451-53 *het yzer:* de ijzeren pijlpunt; *nochte.... niet;* dubbele ontk.

454 *de zwaricheit is voor de hant* (propiusque malum est): de ramp staat voor de deur; dreigend nadert het onheil (van de zijde van de voorwaarts dringende Turnus; zie vs. 622 en de volgende zin).

459 *ontstelt over:* ontroerd door; *onverdient* zinspeelt op de omstandigheden, waaronder de wonde Aeneas is toegebracht (zie r. 358-vlg.); Lat.: *dolore indigno.*

460 *wilde poleie,* een plant, ook wel kalament, *kattenkruid*, (zie Ndl. Wdb. i.v.), watermente enz. genoemd; vgl. ook *Mnl. Wdb.* i.v. *poleye;* Vergilius heeft *dictamnum:* een op de Cretiese berg *Dicte* groeiend kruid, dat de kracht zou hebben pijlen uit de wonde te trekken; *jeughdig,* ter vert. van *puber:* volgroeid (eerst dan hadden de bladeren geneeskracht).

En openen heel diep den schuilhoeck van de quael,
En naer den veltslagh hem verzenden by zijn schaeren.[595]
Hier stont nu d'afkomst van Iäzius, ervaeren
In artseny, genoemt Iäpis, heel bezint
Van Febus, die hem meer dan anderen bemint.
Apollo, voortijts zelf met zijne min bevangen,
Beschonck hem met zijn kunste, en gaven, cyterzangen,
En snelle pijlen, en den vont van wichlery.[601]
De vrome Iäpis om zijn' vader, nu in ly[602]
En stervens angst en last, te helpen, en genezen,
Wou liever onvermaert de kracht der kruiden lezen,[604]
En kennen het gebruick der zelve, en artseny,
En heelkunst, die in noot den mensche dienstigh zy.
Eneas bijt en knerst van spijt op zijne tanden.
Hy leunt op eene speer, gevat met bey de handen,
Ontzet zich allerminst om al den toeloop van
De jeught, en 't kint Askaen, dat zich niet speenen kan
Van traenen in dien druck. de grijze, in al dit klaegen,
Staet vaerdigh in den ring, de tabbert opgeslaegen
Van wederzijde, op zijn Peonisch opgeschort,
Stelt uit bekommering, vergeefs tot hulp geport,
Zijn heelzaemheit, en hant, en Febus kunst en kruiden
Te wercke, en pooght vergeefs het punt, ten troost der luiden,[616]
Te rucken uit het lijf, en, voor 's helts leven bang,
Vat zacht het yzer heel voorzichtigh met de tang.
Al wat men voorneemt is vergeefs, noch 't wil gedyen.[619]
Apollo, vinder van de heelkunst, schut geen lyen.[620]
De schrick op 't velt groeit fel, en altijt feller aen,
En 't leger kan aldus zijn' val geensins ontgaen.
Men ziet nu hemelhoogh de lucht met stof betogen.
De ruiters draven aen. de pijlen, hoogh gevlogen,
Bedecken 't leger, als by vlaegen, uit de lucht.[625]
't Gekerm der vechtenden, de leste snick en zucht
Der jongelingen, die in 't worstlen en verwarren[627]
Hier sneven, komt om hoogh gesteigert aen de starren.
Eneas moeder, om haer zoons verdriet ontstelt
En onverdiende pijn, pluckt, in 't Kretenzer velt,
Op Ide een kruit in 't wilt, dat wy poleie noemen,
Wiens jonge blaên natuur verciert met purpre bloemen.
De wilde geit behelpt zich met dit kruit in noot,

595 *verzenden:* wegzenden, terugzenden.
601 *vont* (vondst): gave, kunst.
602 *nu in ly:* die: er droevig aan toe was.
604 *de kracht der kruiden lezen:* geneeskrachtige kruiden lezen, zoeken.
616 *ten troost der luiden:* tot verlichting van de omstanders.
619 *noch 't wil gedyen:* en het slaagt niet.
620 *schutten:* afweren (Apollo... geeft geen baat tegen de pijnlike kwaal).
625 komen, dicht als een regenvlaag, op het legerkamp neervallen.
627 *in 't worstlen en verwarren:* in de verwarde (wanhopige) strijd.

*

[462] kruit te vinden, wanneer haer een vlugge pijl in 't lijf steeckt.
[463] Venus haer aengezicht met een donkere wolck omringende,
[464] brengt dit mede van den bergh; mengt dit heimelijck om hem te
[465] heelen, met het water, dat men in een zuiver becken goot, en[465]
[466] stort 'er heelzaem sap van Ambrosie en geurigh panacea in. De[466]
[467] bedaeghde Iäpis stooft buiten zijn weten de wonde met dit water:[+467]
[468] terstont stilt al de pijn des lichaems, al het bloet stolt: nu viel[468]
[469] de pijl van zelf zonder moeite uit, en Eneas kreegh zijn voor-
[470] gaende krachten weder. Iäpis roept: ras haest u, brengt den man
[471] zijn geweer: wat sammelt ghy? en hy hitst d'eerste de gemoeden[471]
[472] tegens den vyant op. Deze dingen, o Eneas, gebeuren niet door
[473] middel van menschen, niet door geneeskunst, nochte mijne hant[473]
[474] geneest u: een grooter Godtheit werckt hier, en heeft wat groo-[474]
[475] ters met u voor. Eneas had alree, graegh om te vechten, zijn[475-76]
[476] goude laerzen aengeschoten, nam verdriet in dit sammelen, en[+]
[477] drilde met zijne speer. Na dat hy het pantser aen 't lijf, en den
[478] handigen beuckelaer aen den arm heeft, omhelst hy al gewapent[478]
[479] Askaen, kust hem voor het jongste door den helm, en zeit: mijn[+479]
[480] zoon, spiegel u aen vaders vromicheit en rechtschape dapperheit;
[481] en aen een anders fortuin. Nu zal mijne hant u in den oorloogh[481]
[482] verdadigen, en den wegh van eere banen: wanneer ghy tot uwe
[483] jaren komt, zoo behartigh het voorbeelt uwer voorouderen, en[483]
[484] laet vader Eneas en oom Hektor uwen geest opwecken. Zoo[484]

[+] [Randschrift:] *en Venus geneest de quetzuur*.

[+] [Randschrift:] *Eneas wapent zich,*

[+] [Randschrift:] *omhelst kust en vermaent Askaen,*

* TEKSTKRITIEK: r. 463 *omringende;* druk van 1659: *bewimpelende*. - 468-69 *nu.... uit;* druk van 1659: *nu volghde de pijl de hant zonder moeite*. - 486 In de gewijzigde druk van 1646 zijn de woorden: *gevolght.... leger* uitgelaten en op *toe* (r. 487) volgt: *en al de stoet ten leger uit, hen nagevlogen* (simul agmine denso Antheusque Mnestheusque ruunt omnisque relictis turba fluit castris).

465 nl. in 't bekken dat I. gebruikte; daardoor kreeg 't water helende kracht.

466 *Ambrosia,* de godenspijs bezat genezende en versterkende kracht; *panacea:* een wonderkruid, dat alle ziekten kon genezen.

467 *stoven* (fovere): betten (met warm water); vgl. *Mnl. Wdb.* i.v.; *buiten zijn weten* (ignorans) is een niet geheel duidelike vert.: onbewust van de helende kracht, die door Venus' bijstand aan dit water verleend was.

468 *al het bloet stolt:* het bloeden houdt op (omnis stetit imo vulnere sanguis).

471 *ophitsen:* aanvuren; *d'eerste:* als eerste.

473 *niet door geneeskunst;* versta: niet door *mijn* heelkunst.

474 *een grooter Godtheit;* versta: een God, die machtiger is dan ik.

475-76 *zijn goude laerzen;* versta: zijn gouden scheenplaten; *nam.... sammelen:* werd ongeduldig door het tijdverlies, de vertraging.

478 *handig,* ter vert van *habilis:* goed zittend, hem niet in zijn bewegingen belemmerend.

479 *voor het jongste:* ten afscheid; alvorens in de strijd te trekken.

481 *aen een anders fortuin;* de fortuin was Aeneas tot dusver niet gunstig gezind geweest.

483 *uwer voorouderen;* versta: van uw geslacht.

484 vgl. *Aen.* III, 399-491; Hector was de broer van Creüsa, Aeneas' gestorven gemalin; *opwecken:* ontvonken tot moed en deugd.

[485] sprekende, drilde hy vreesselijck met zijnen schicht, en teegh ter[+485-487]
[486] poorte uit. Anteus en Mnestheus, gevolght van al het leger, stoo-

[+][Randschrift:] *en stoot naer den slagh vooruit;* In het R a n d s c h r i f t bij r. 485: *vooruit stooten:* (voorwaarts) streven: haastig optrekken.

485-487 *teegh.... uit*; portis sese extulit *ingens,* zegt Vergilius: in zijn geweldige grootte, met zijn reuzengestalte; *stooten.... toe* (ruunt): trekken er op los; snellen voorwaarts (zie de *Tekstkritiek*).

Wanneer de pijl in 't lijf blijft steecken na den schoot.[634]
Eneas moeder deckt haer aenschijn met een wolcke,
En brengt dit van den bergh, en mengt dit kruit, den volcke
Ten dienst, met water, dat in 't zuivre becken knap[637]
Gegoten wert, en stort hierin het heelzaem sap
Van milde Ambrosia, met Panaceesche geuren.[639]
Bedaeghde läpis stooft, daer d'ommestanders treuren,[640]
De wonde, onweetende van Venus, met dit nat.[641]
Terstont stilt al de pijn des lichaems, die hem mat.[642]
Het bloên der wonde stilt. de pijl van zelf valt neder.
De helt Eneas voelt zijne eerste krachten weder.
läpis roept: nu voort, en brengt den man geweer.
Wat toeft gy? en port zelf en d'eerste, uit lust tot eer,[646]
De harten in den strijt: Eneas, deze zaecken
Gebeuren door geen mensch, noch mijne kunst, noch 't raken
Van mijne hant geensins: hier dringt een godtheit door,
En werckt met maght, en heeft wat grooters met u voor.
Eneas hadde alree, verhit op oorloghswrocken,[651]
En wraeck, de goude laers gezwint aen 't been getrocken,
Nam onlust in 't vertoef, en drilde met zijn speer.[653]
Na dat dees 't pansser aen zijn lijf trock, en al weêr[654]
Den beucklaer aen den arm geslingert met verlangen,[655]
Greep hy gewapent naer Askaen, en kust de wangen
Voor 't jongste door den helm en zegt: mijn zoon, mijn vreugt,
Nu spiegel u voortaen aen vaders oorloghsdeught,[658]
En dapperheit, en aen een anders avontuuren.[659]
Nu zal mijn hant den slagh en 't oorloghsvolck bestuuren,
Uw recht verdaedigen, en baenen u den wegh
Tot eer en prijs: wanneer gy komt tot overlegh,
En ryper jaeren, pas, in 't opgaen van u leven,[663]
Het voorbeelt van uw' stam en vadren naer te streven,
Laet uw heer vaders en oom Hektors geest en moedt
U prickelen tot deught. zoo spreeckt hy, heet van gloedt,
Drilt vreeslijck met den schicht, en vliegt hier op naer buiten.
Toen stiet Anteüs en oock Mnestheus, niet te stuiten,
Met eenen dicken stoet en troep en al 't gewelt

634 *de schoot:* het schot.
637 *knap* (ingevoegd voor 't rijm): naar behoren of zorgvuldig.
639 *met.... geuren:* met geurige panacée.
640 *daer.... treuren:* terwijl de menigte er droevig omheen staat.
641 *onweetende van Venus;* zie de prozavert. met aant.
642 *matten:* machteloos maken.
646 *en d'eerste:* en wel als eerste, vooraan.
651 *verhit op oorloghswrocken:* bezield met vurige strijdlust.
653 vgl. de prozavert.
654 *dees:* hij.
655 absolute constructie.
658 -*deught:* flinkheid, kloekheid.
659 *een anders avontuuren;* zie de prozavert. met aant.
663 *pas:* zorg er voor; doe uw best.

*

[487] ten t'effens met eenen dicken troep toe. Toen stoof al het velt,
[488] dat men niet zien kon, en de gront dreunde en daverde van al
[489] het getrappel der voeten. Turnus zaghze recht op hem van de[489-90]
[490] wallen aenkomen: d'Ausonianen zagenze, en alle hun leden beef-
[491] den, en werden kout van schrick. Iüturne was d'eerste van alle[491]
[492] de Latijnen, die hen vernam, en vlughte, al bevende van angst.
[493] Eneas vlieght, en ruckt met zijnen stoet voort, over het vlacke
[494] velt, dat een zwarte stofwolck hun om d'ooren stuift. Gelijck een[+494-500]
[495] storm, die op het lant waeien wil, de weerwijze ackermans by
[496] tijts waerschuwt, wanneer de starren betrecken, een regenbuy
[497] uit der zee opsteeckt, de winden vooruit vliegende, tegens het
[498] strant aen beginnen te bulderen, om flus boomen uit der aerde
[499] te rucken, het gewas neder te smijten, en alles wat 'er ontrent
[500] staet overhoop te storten: zoo voert de Rheteesche Veltoverste
[501] zijnen troep recht tegens den vyant aen. De driekante heirspitsen[501]
[502] verdubbelen zich, en sluiten hun geleden wel dicht in een. Thym-[502]
[503] breus verslaet met zijnen stalen degen den zwaergewapenden[503]
[504] Osiris, en Mnestheus Archesius: Achates houwt Epulo neder, en
[505] Gyas Ufens. Tolumnius, de Wichelaer, die den eersten schicht
[506] onder de vyanden schoot, komt zelf te vallen. Het geschrey klinckt
[507] hemelhoogh, en nu nemen de Rutulen de wijck, laten hun hielen[507-508]
[508] zien, en vlughten over het velt, dat het stuift. Eneas gewaerdight
[509] zich niet eens de vlughtelingen doot te smijten; nochte vervolght[509]
[510] ruiters of voetknechten, en schichteniers, die hem zoecken. Hy[510]
[511] speurt niemant na, nochte heeft het oogh in dien dicken nevel[511]

[+][Randschrift:] *gelijck een regenbuy en storm uit der zee het lant dreight*.

* TEKSTKRITIEK: r. 491 (*d'eerste*) *van*; druk van 1659: *onder*. - 492 *die.... angst;* gewijzigde druk van 1646: *die hen vernam, dat gerucht kende, en bevende van angst de vlught nam* (prima ante omnis Iuturna Latinos audiit agnovitque sonum et tremefacta refugit). - 504 *en Mnestheus Archesius;* gewijzigde dr. van 1646: *en M. treft A.;* (in 1659 verdwijnt *en*).

489-90 *Turnus zaghze recht op hem van de wallen aenkomen:* Turnus zag ze recht op hem aankomen, oprukkende van de wallen van hun legerkamp.

491 *Iuturne*; zie r. 269-vlg.

494-500 *Gelijck.... storten;* Vondels vert. is vrij en niet geheel nauwkeurig. Vergilius zegt: gelijk, wanneer een (regen-)bui over de zee trekkend het land nadert, de ongelukkige landlieden, hem ziende aankomen, reeds van te voren sidderen - immers deze bui zal de bomen ontwortelen, het te velde staande gewas vernietigen, alles wijd en zijd neerwerpen - (de windvlagen vliegen haar vooruit en komen gieren naar het land), zo ook voert enz.; *Rheteesch* (bijv. nw. bij *Rhoeteum:* voorgebergte in Troas): Trojaans.

501 *de driekante heirspitsen:* de wigvormige troepenafdelingen.

502 *verdubbelen zich* wordt verduidelikt door de volgende woorden.

503 *zwaergewapent* is de vert. van *gravis:* geweldig.

507-508 *zich niet* (eens) *gewaerdigen:* het (ver) beneden zich achten; het onwaardig vinden.

509 *smijten:* slaan.

510 *schichteniers* (vgl. r. 164), *die hem zoecken* is een tamelik vrije vert. van *tela ferentis:* lansdragende krijgers (die *uit de verte* vechten, tegenover de '*voetknechten*').

511 *in dien dicken nevel* (densa in caligine); in de dichte stofwolk; vgl. r. 487.

*

Ten leger uit, hem na. toen stoof het gansche velt[668-70]
Van stof, dat niemant zagh, de gront door 't ommewroeten[671]
Vast dreunde en daverde, op 't getrappel van de voeten.
De koningk Turnus kentze, en zietze met geschal[673]
Recht op hem komen, en aenzetten van de wal.
d'Auzoniaenen zienze, en al hun leden beven,
En worden koudt van schrick: en Nimf Iuturne, aen 't zweven,
Was in 't Latynsche heir wel d'eerste, die 't vernam,
't Gedruisch voort kende, en om 't gevaer, dat nader quam,[678]
Zich bevende op de vlught begaf, van schrick verschoten.
Eneas vlieght, en ruckt met zijne krijghsgenooten
Langs 't vlacke velt, dat hem een zwarte wolck van zant
En roock om d'ooren stuift. gelijck een storm, die 't lant
Met kracht bestoocken wil, de weerwijze ackervlecken[683]
By tijts noch waerschuwt, als de starren droef betrecken,[684]
Een norsse regenbuy vast op steeckt uit der zee,[685]
De winden eerst vooruit gevlogen naer de ree,
Dan tegens 't bare strant aenbuldren naer hun nucken,[687]
Om flus geboomte en bosch en stammen uit te rucken,[688]
't Gewas te vellen, en voort alles met een' loop
Wat hier omtrent staet snel te storten overhoop:
Zoo voert de Frygische en Rheteesche veltheer mede[691]
Zijn troepen naer het heir, op 's vyants spits en sneede.[692]
De heirspits hier drykant gestelt, en aengestreên,
Verdubbelt zich, en sluit haer ordens, en geleên
Wel dicht. Thymbreüs velt met zijnen staelen degen
Den zwaer gewapenden Osiris onverslegen,[696]
En Mnestheus treft 'er fel Archesius. Achaet
Houwt Epulo ter aerde; en Gyas, een soldaet
En overste, Ufens. hier komt, d'eerste die van allen[698-99]
Den schicht in 't leger schoot, Tolumnius te vallen,
De schrandre wichelaer. 't geschrey klimt hemelhoogh.
Nu neemt de Rutulier de wijck voor 's vyants boogh,
En laet de hielen zien, en vlught op vlacke velden,
Zoo vreeslijck dat het stuift. Eneas, d'eer der helden,
Gewaerdight zich niet eens den vlughteling te slaen,[705]
Vervolght geen' voetknecht, noch geen' ruiter op dees baen,[706]

* TEKSTKRITIEK: vs. 687 *Dan:* de oude uitgave heeft *En*.
668-70 *ten leger uitstooten:* uit het legerkamp rukken; *'t gewelt:* de krijgsmacht.
671 *zagh:* iets kon zien.
673 *kennen:* herkennen, ontwaren.
678 *'t gedruisch voort kende:* aanstonds begreep wat dat gedreun beduidde.
683 *de.... ackervlecken:* de (weerkundige bewoners der) landbouwdorpen.
684 *droef betrecken:* verduisteren (achter de donkere wolken wegschuilen).
685 *nors:* nijdig, vijandig.
687 *baer:* naakt; *naer hun nucken:* met onbedwongen kracht.
688 *flus:* aanstonds.
691 *Frygische* en *Rheteesche* zijn synoniemen (de Troj. veldheer: Aeneas).
692 *op.... sneede:* tegen de gewapende vijand in.
696 *onverslegen;* vgl. vs. 468.
698-99 *een soldaet en overste:* een krijgsoverste; *d'eerste die van allen:* hij, die als eerste (van allen).
705 *gewaerdight zich... te slaen:* verwaardigt zich te doden.
706 *noch geen;* dubbele ontk.

Noch schichteniers, die hem gaen zoecken al verbolgen.
Hy spoort naer niemant, en zijn oogh wil niemant volgen,[708]
In dezen duistren mist, dan Turnus, 't lantgeschil,[709]

708 *sporen naer:* speurend uitzien naar; met het oog zoeken.
709 *'t lantgeschil:* de aanleiding tot de twisten in het land.

*

[512] op niemant dan alleen op Turnus: tegens Turnus alleen wil hy[+512]
[513] vechten. De mannin Iüturne, in haer hart van die vreeze getrof-[513]
[514] fen, stoot Metiskus, Turnus wagenaer, tusschen de garreelen in,[514]
[515] dat hy een stuck weeghs in het velt henetuimelt. Zy zet zich in
[516] zijne plaetse, neemt den lossen teugel in de hant, en bootseert[516]
[517] Metiskus spraeck, en gedaente en wapens en alles na. Gelijck
[518] een zwarte zwaluwe met hare slaghpennen door het groote huis[+518]
[519] van een rijck heerschap vlieght, en om wat aes voor het piepende[519-20]
[520] nest op te picken de ruime zalen doorsnuffelt; en nu in de lange
[521] galeryen, nuom den verschen vyver snatert: eveneens rijdt Iüturne[521]
[522] midden onder den vyant, en op den snellen wagen voortvliegende,
[523] doorsnuffelt al wat haer voorkomt. Nu toontze hier, nu daer,[523]
[524] haren braveerenden broeder, en gedooght niet dat hy hantge-[524]
[525] meen wort. Zy vlieght verre buiten 's weeghs. Eneas nietemin[+525]
[526] zwaeit om en wederom, en spoort zijnen man na, om hem te be-[526]
[527] jegenen, en roept hem vast met luider keele onder de gesloopte[527-28]
[528] geleden. Zoo menighmael hy zijnen vyant in 't gezicht kreegh,
[529] en met zijne vlugge en vliegende paerden naer hem toezette;
[530] zoo menighmael wendde Iüturne haren wagen van Eneas af. Och,
[531] wat zal hy doen? Te vergeefs bestormen allerhande gedachten
[532] zijn zinnen, en verrucken velerleie zorgen zijn strijdigh gemoedt.[532]
[533] Messapus, die luchtigh voortglippende, by geval een paer taeie[533]
[534] schichten, met een yzere punt beslagen, in de slincke hant droegh,

[+]*Eneas zoeckt niemant dan Turnus. Iüturne ment Turnus wagen,*

[+]*en vlieght, gelijck een zwaluwe onder het dack,*

[+]*en vlught voor Eneas.*

* TEKSTKRITIEK: r. 513 *mannin;* druk van 1659: *heldin*. - 523-24 *nu.... broeder* is in de gewijzigde druk van 1646 vervangen door: *nu komtze hier, nu daer met.... te voorschijn*.

512 *op niemant;* versta: op iemand anders (ook 511 *niemant:* niemand anders).

513 *mannin* (hier niet ongunstig: zie de *Tekstkritiek*) is de vert. van *virago; die vreeze;* nl. dat het Turnus geldt.

514 *tusschen de garreelen in* is een minder juiste vert. van *media inter lora:* terwijl hij de teugels hanteerde (stoot zij hem *van* de wagen).

516 *den lossen teugel* (flectit manibus *undantis habenas*); versta: zij geeft de paarden *de vrije toom*.

518 *huis,* hier op te vatten als: landhuis, landgoed.

519-20 *het piepende nest*; Vergilius: *nidis loquacibus*; vgl. *Aen.* XI, r. 511.

521 *versch* (umidus): (vochtig), fris, koel.

523 *doorsnuffelt.... voorkomt:* jaagt, vluchtig speurend, langs al wat haar ontmoet (haar bedoeling is Turnus buiten een *ernstige* strijd te houden; buiten het bereik van Aeneas; vgl. *hem* in vs. 730).

524 *braveerend* (ovans): vol trots en vreugde over zijn (aanvankelik) succes; overmoedig; de vert. in verzen, vs. 730 is vrij: Vergilius zegt niet, dat Turnus ondertussen Aeneas braveert.

525 *Zy.... 's weeghs*; versta: (telkens van richting veranderend) brengt zij hem (ongemerkt) buiten het eigenlike slagveld, buiten Aeneas' bereik.

526 *zwaeit om en wederom:* volgt de kronkelwegen van Turnus' strijdwagen (vgl. *nasporen*).

527-28 *de gesloopte geleden* is de vert. van *disiecta agmina:* de verstrooide rijen.

532 *en.... gemoedt* (diversaeque vocant animum in contraria curae): en gekweld door tegenstrijdige gedachten weet hij niet, wat het best is te doen.

533 *luchtigh voortglippende* (levis cursu): zich luchtig en snel voortbewegend.

En tegens hem alleen is 't dat hy kampen wil.
Juturne, een krijghsheldin, alree van groote smarte
En vrees getroffen voor haer broeder in het harte,
Stoot hier Metiskus, zijn' koetsier, dat met gewelt
Hy, tusschen het garreel instortende, over velt
En acker heenerolt. zy zet zich in zijn stede,
En grijpt den lossen toom, bootseert Metiskus zede,[716]
Zijn wapens, en gedaente, en spraeck na met vernuft.
Gelijck de zwaluw, zwart van pluimen, wilt en wuft[718]
Vast heene en weder vlieght, met haere vlugge veêre,
Door 't groot geweldigh huis van haeren rijcken heere,
En, om voor 't piepend nest te picken eenigh aes,
Nu al de ruime zael doorsnuffelt met geraes;
Nu daer de gaelery verschiet door 't lang verdiepen;[723]
Nu daer de versche graft en vyver haer hoort piepen,
En snateren: alleens rijt nymf Juturne ras[725]
In 't midden van het heir des vyants, en, op d'as
Des snellen wagens, voortgevoert van paerdevoeten,
Doorsnuffelt deze alleen, die haer in 't stof gemoeten.[728]
Nu komtze eens hier, nu daer met Turnus voor den dagh,
Die veiligh hem braveert. zy lijdt niet dat hy slagh[730]
Zal levren, hant voor hant met zijnen vyant kampen.[731]
Dus vliegtze buiten 's weeghs heel verre, en schuwt de rampen.[732]
Eneas nietemin zwaeit om en wederom,
En spoort zijn' man dus na, om dezen wellekom
Te heeten, roept hem luide, om hantgemeen te worden,[734-35]
In 't midden der gesloopte en afgestreên slaghorden.
Zoo dickwijl als zijn oogh de vyant wort gewaer,
En hy met zijn gezwinde en vlugge paerden naer
Hem toezet, reis op reis, zoo dickwijl went verslaegen[739]
De schrickende Juturne en zuster zijnen wagen
Van vorst Eneas af. helaes, wat zal hy nu
Beginnen? te vergeefs, van ramp en onheil schuw,[742]
Bestormen allerley gedachten zijne zinnen,
Verrucken zorgh op zorgh zijn strijdigh hart van binnen.[744]
De forsse Messap, die nu voortglipt wat hy magh,[745]
Draeght by geval een paer worpspeeren, met beslagh

716 *zede:* manieren.
718 *wilt en wuft:* in rusteloze en steeds wisselende vlucht.
723 dan weer door de lange galerij, die zich uitstrekt tot in schemerachtige verte (vgl. voor dit *verschieten Lucifer,* vs. 53).
725 *alleens:* geheel op dezelfde wijze.
728 *deze*; vgl. vs. 654; *alleen:* behoort bij *doorsnuffelt*; Juturne jaagt, *slechts vluchtig speurend,* zonder zich op te houden, langs degenen, die ze op het in stofwolken gehulde slagveld ontmoet.
730 *hem:* Aeneas.
731 *hant voor hant;* vgl. *Aen.* XI, vs. 985.
732 *dus:* daarom.
734-35 *man:* tegenpartij; *welkom heeten;* vgl. *bejegenen* in de prozavert., r. 527 (en zie vs. 812).
739 *reis op reis:* telkens weer; *zoo dickwijl:* even dikwijls.
742 *schuw van:* bevreesd voor (Aeneas wil nog steeds trachten de strijd te beperken tot een tweegevecht tussen hem en Turnus); *schuw* is bepaling bij een pronomen (hem), dat in de volgende versregel ligt opgesloten.
744 *verrucken:* her- en derwaarts rukken, heen en weer slingeren; verbijsteren.
745 *wat hy magh:* zo snel hij kan.

Van yzer voor gespitst, in zijne slincke vingeren,

[535] mickte en paste met den eenen schicht Eneas wis te nemen.[535]
[536] Eneas hielt stant, en op d'eene knie vallende, bedeckte zich met[536]
[537] zijnen beuckelaer: evenwel trof de toegedreve spiets den top des
[538] helms, en sloegh hem den kam van zijn hooft. Maer toen Eneas
[539] merckte hoe listigh hy uitgestreecken, en Turnus hem ontvoert[539]
[540] wiert, zoo begost de gramschap in het hooft te stijgen, en hy riep
[541] Jupijn dickwils tot getuige, over het schenden des verbonts voor[541]
[542] 't altaer bezworen; viel ten leste midden in den hoop, en zijnen
[543] toren den vryen toom gevende, vocht schrickelijck en geluckigh,
[544] en versloegh zonder onderscheit al wat hem voorquam.

[545] Wat Godt, of Zanggodin vermelt my nu zoo vele bitterheden,[+545]
[546] zoo velerleie moorden, en het omkomen der oversten, nu van[546]
[547] Turnus, dan van den Trojaenschen Helt over al het vlacke velt
[548] gejaeght? o Jupiter, behaeghde het u, dat de volcken, die namaels
[549] eeuwigh in pais zouden leven, zoo heftigh elckandere aenrand-
[550] den? Eneas past, zonder lang sammelen, Sukro, den Rutuler, die[550-51]
[551] eerst de toestrevende Trojanen staen hielt, op zijn zijde te raken,
[552] en drijft hem het raeuwe lemmer, op zijn dootlijckste door de[552]
[553] ribben, tot op het borstbeen. Turnus te voet vechtende, door-[553]
[554] stoot Amykus, die van zijn paert stortte, en zijnen broeder Diores;
[555] den eenen met zijn lange spiets, zoo hy aenquam; den anderen[555]
[556] met den degen: en hy hangt beide d'afgehouwe hoofden, die
[557] noch bloeden en druppelen, aen zijnen wagen, en slaet voort.[557]
[558] Eneas brengt Talos om, en Tanaïs, en den stercken Cethegus,
[559] alle drie in eenen torn; en leit den zwaermoedigen Onytes, eenen[559]
[560] Thebaen, en zoon van Peridie, neder. Turnus brengt de gebroe-[560]
[561] ders om, die uit Lycie en Apolloos landouwen quamen; en Menetes,[561]

[+][Randschrift:] *De Dichter bidt dat een Godt of Godin hem de nederlaegh melde*. In het R a n d s c h r i f t bij r. 545: *nederlaegh:* slachting.

535 *passen:* pogen; zich zetten tot iets; *wis nemen*; (zonder missen) raken (*certo* ..... dirigit ictu); en wierp met zekere hand een speer naar Aeneas.
536 *hielt stant:* stond stil.
539 *uitgestreecken:* bedrogen (zowel de aanval van Messapus als het ontwijken van Turnus zijn in strijd met het verdrag).
541 *dickwils* is de onjuiste vert. van *multa:* vurig.
545 *bitterheden* (acerba): gruwelen.
546 *velerleie,* ter vert. van (caedes) *diversas:* (moorden) aan beide kanten.
550-51 *passen te raken:* raken (weten te raken); de vert. is niet geheel juist. Vergilius bedoelt: Aeneas valt aanstonds op Sucro aan, treft hem in zijn zijde en *door dit gevecht* (met hem) worden de aanstormende Trojanen *het eerst* staande gehouden; dit gevecht stuit hen (tijdelik) in hun vurige aanval; *op zijn zijde:* van terzijde; Lat.: Aeneas Rutulum Sucronem - ea prima ruentis pugna loco statuit Teucros - haud multa moratus (var. morantem) excipit in latus.
552 *op zijn dootlijckste:* zò dat de dood onmiddellik intrad.
553 *tot op het borstbeen*; tot in de borstkas, zegt Vergilius.
555 *zoo hy aenquam:* zoals (terwijl) hij op hem (Turnus) afkwam.
557 *voortslaen:* verder streven.
559 *torn:* aanval (tres uno congressu); *zwaermoedig* (moestus): somber.
560 *eenen Thebaen;* Vondel vertaalt vrij, althans niet woordelik; (Oniten, *nomen Echionium*); *Peridia:* O.'s moeder.
561 *uit Apolloos landouwen* (agris Apollinis); te Patara in Lycië stond een tempel, aan Apollo gewijd.

En mickt, en past een punt Eneas toe te slingeren,
En toe te drijven: maer de helt viel, daer hy stont,
Op eene knie ter aerde, en deckt zich onder 't ront
Van zijnen beuckelaer. de speer, hem toegedreven,
Quam op den top des helms, en door den kam te streven,
Dat die in stucken sprongk. Eneas, die dus zwiert,[753]
Bemerckte in 't ende hoe hy uitgestreecken wiert,
En Turnus hem ontvoert, en door dit overweegen
Quam flux den Troischen helt de toorne in 't hooft gestegen.
Toen riep hy, reis op reis, Jupijn, en zijn gezagh
Tot een getuige aen, om het schenden van 't verdragh,
En onderling verbont, voor Godts altaer bezworen,
Viel endtlijck in den hoop, en gevende zijn' toren,
Den vryen toom, vecht fel, geluckigh, en verwoet,
Ziet niemant aen, verslaet al wat hem eerst gemoet.[762]
Wat Godt, wat Zanggodin ontvoutme op mijn gebeden
Zoo groot een nederlaegh, zoo veele bitterheden,[764]
Den doot der oversten, nu van den Troischen helt,
Nu van Prins Turnus fors gejaeght in 't vlacke velt?
Jupijn, behaeght het u, dat volcken, die verheven
Door u, alle eeuwen door in vrede eens zullen leven,
Zoo heftigh onderling elckandre gaen te keer.[769]
Eneas, zonder lang vertoef, past met geweer
Den Rutler Sukro, die hier eerst vooruit quam streven,
En zijn Trojaenen stuit, ter zijde een' slagh te geven,
Te drijven 't laeuwe stael op 't borstbeen. Turnus hant[773]
Doorstoot'er Amykus, die ploft van 't paert in 't zant;
Zijn' broêr Diores mê: den eenen onder wegen[775]
Met zijne lange speer, den andren met den degen.
Hy hangt de hoofden, afgehouwen in dien moort,
Aen zijnen druipenden strijtwagen, en slaet voort.[778]
De vorst Eneas komt hier Tanaïs te vellen,
Cethegus, grof en sterck, en Talos, dry gezellen[780]
In eenen torn, en leght Onytes, een Thebaen,
Een heel zwaermoedigh hooft, en zoon, zoo wy verstaen,[782]
Van Peridye, neêr. prins Turnus, onder 't houwen,
Helpt twee gebroêrs van kant, uit Febus erflandouwen[784]
En Lycië gereist; den jongelingk Meneet,

753 *die dus zwiert;* versta: die zo het slagveld rondvliegt (rondgevlogen had om Turnus te treffen).
762 *ziet niemant aen* correspondeert met *zonder onderscheit* in de prozavert. (nullo discrimine).
764 *nederlaegh:* slachting.
769 *te keer gaen:* aanvallen.
773 *'t laeuwe stael*; vgl. de prozavert.; Lat.: ensem crudum.
775 *onder wegen:* terwijl hij op hem (Turnus) afkwam.
778 *druipenden;* zie de proza-vert.
780 *gezellen:* mannen.
782 *een.... hooft;* vgl. de prozavert.; *hooft* betekent hier persoon, manspersoon; *manshooft* komt in 17de-eeuwse taal in die betekenis meermalen voor; vgl. *Aen.* V, vs. 1137.
784 *Febus erflandouwen:* de streken, waar Apollo van ouds vereerd werd (nader bepaald door: *en Lycië*).

*

[562] den Arkadischen jongelingk, die te vergeefs den krijgh haette:
[563] hy verstont zich op het visschen, ontrent de vlieten van het visch-[563]
[564] rijcke Lerne; en arm van afkomst, wist van geenen hofdienst;[564]
[565] zijn vader bouwde gehuurt lant.

[566] En gelijck de brant aen verscheide hoecken, in een dorre bos-[+566]
[567] schaedje en kraeckende lauwertacken gesticht; of een schuimende[567]
[568] waterval, al bruisende van het hoogh geberghte afschietende, in
[569] zee loopt; en elck van dien vernielt al wat hy bereickt; zoo streven[569]
[570] Eneas en Turnus beide toe in den slagh. Nu begint het bloet
[571] van gramschap te zieden: de stoutste harten moeten 'er kleven.[571]
[572] Nu houwt men slechts van boven neêr met al zijn maght toe.[572]
[573] Eneas smijt Murraen, die op d'oude tittels zijner voorvaderen en
[574] grootvaderen, en op al 't geslacht en de ry der Latijnsche Konin-[574-76]
[575] gen stoft, met eenen geweldigen steen van een rots afgebroken,
[576] van boven neder, dat hy in het zant ploft, en onder juck en gar-
[577] reelen beknelt, van de wielen voortgesleept, en van den hoef der
[578] hollende paerden, die geenen meester kennen, te berste getrapt[578]
[579] wort. Turnus bejegent den toestrevenden Ilus, die vervaerlijck[579-80]
[580] brult, en schiet hem eenen schicht naer zijn hooft, dat die door
[581] den gulden helm in de herssens steken blijft: en o Kreteus, aller-
[582] stercksте der Griecken, uwe hant kon u van Turnus niet bevrijden:
[583] nochte geen Goden beschermden hunnen Kupentus, toen Eneas[583]
[584] aenquam: hy liep moedigh tegens het spits aen, doch de dickte[584]

[+] [Randschrift:] *Gelijck brant in een lauwerbosch, en een stroom ten bergh af, zoo bruisen Eneas en Turnus in den slagh.*

* TEKSTKRITIEK: r. 563 *hy... visschen;* dr. van 1659: *hy vischte* (piscosae cui circum flumina Lernae *ars* fuerat). - 578 *getrapt;* druk van 1659: *getrappelt*. - 580-81 *en schiet.... blijft;* druk van 1659: *en treft hem met eenen schicht door den gulden helm dat die in de herssenen steecken blijft*.

563 *zich verstaen op:* verstand hebben van (beoefenen, zich bezig houden met, zie de *Tekstkritiek*); *ontrent* (circum): langs.

564 *Lerne:* Lerna, in Argolis, niet ver van Arcadië; hier woonde M., voor hij met Evander naar Italië was getrokken.

566 *verscheide:* verschillende; vergel. voor een overeenkomstige vergelijking *Aen.* X, r. 454-vlg.

567 *in.... lauwertacken:* in een laurierwoud, waarvan de dorre takken in de vlammen knetteren (vgl. vs. 792).

569 *van dien:* van deze beiden.

571 *kleven:* blijven (omkomen); vgl. *Oudemans* III, 412. De Lat. tekst heeft hier: *rumpuntur nescia vinci* pectora, dat beter wordt weergegeven met: de onstuimige moed van deze onoverwinnelike helden barst hunne harten uit (zij worden meegesleept door hun strijdwoede).

572 *van boven* staat niet bij Vergilius; deze zegt: nu gaat het met volle kracht op de vijand los.

574-76 *smijt.... van boven neder:* werpt ter aarde (van zijn strijdkar af); *grootvaderen* (avi), hier: voorgeslacht; *der Lat. Koningen*; waarvan hij afstamt, is de bedoeling; Vergilius zegt: (werpt Murranus ....) voorover (van zijn wagen) met een geweldig rotsblok; misschien heeft Vondel de variatie in Vergilius' vers niet gezien (*praecipitem* scopulo atque ingentis turbine saxi excutit effunditque solo).

578 *die... kennen* (nec memorum domini): die zich niet meer storen (niet meer denken) aan hun meester.

579-80 *die... brult*; Verg.: die vervaarlik briest van woede.

583 *nochte geen*; dubbele ontk.; *Cupencus* was een priester (V. spelt de eigennamen, zoals men die in de oude edities van Vergilius wel aantreft; zo ook 579 *Ilus:* Hyllus).

584 *tegens het spits:* tegen Aeneas' zwaard.

[585] des koperen beuckelaers baette den ellendige niet. Oock zagen,[585]

585 *ellendig:* ongelukkig.

Die, uit Arkadië gekomen tot zijn leedt,
Den oorlogh vyant was. hy liet zich noit verdrieten[787]
Te visschen rondom Lerne, en zijn vischrijcke vlieten,
En, arm van afkomst, had den hofdienst noit bezuurt.[789]
Zijn vader bouwde lant, den lantheer afgehuurt.
Gelijck een lichte brant, gesticht aen veele kanten,[791]
In 't droogh en kraeckend bosch van groene lauwerplanten,
Of 't schuimende gewelt van eenen waterval
Al bruisend van 't geberghte om laegh schiet met geschal,
En in de baren stroomt; en elck van deze vinnigh[795]
Vernielt wat hy bereickt: zoo streven, als uitzinnigh,
De koning Turnus en Eneas alle bey
Oock toe in dezen slagh, en onder hun geley[798]
Begint het hart en bloet te zieden, waerze streven,
Waer door het stoutste hart hier blijven moet en kleven.[800]
Men houwt van boven neêr met al zijn maght slechts toe.
Eneas smijt Murraen, [die op de koningsroe,[802]
Aeloude titels van zijn' vader en voorvader,
En al Latinus ry, de koningen te gader[804]
Magh stoffen,] met een stuck, gebroken van een rots,
Een zwaer gewight, ter neêr, zoo schrickelijck en trots,[806]
Dat hy ter aerde ploft, en onder de garreelen
En 't juck beknelt leght, en gesleept wort van de zeelen,[808]
En van de hoeven, nu aen 't hollen, wort getreên
Te berste: want het paert kent meester noch gesteen.[810]
De koningk Turnus komt helt Ilus hier ontmoeten,
Die vreeslijck brult, en schiet een' schicht om hem te groeten,[812]
Zoo net naer 't hooft, dat die door 't gout des hellems drijft,[813]
En inknerst, en in 't brein ten leste steecken blijft.
Gy Kreteus, sterckste van de Griecken, die hier strijden,
Kunt u met uwe hant voor Turnus niet bevrijden,
En niet een Godt beschut Kupent voor 't heldenzwaert
Van vorst Eneas, toen hy aenquam, onvervaert[818]
In 't spits liep: want de schilt, heel dick van kopre plaeten,[819]

787 *vyant* nadert hier tot adjectief (vgl. vs. 1420 en *Mnl. Wdb.* i.v. *viant*): vijandig gezind; *zich noit laten verdrieten:* steeds vermaak scheppen in.
789 *had.... bezuurt* (nec nota potentum limina); versta: en kende niet de verdrietelikheden die het deel zijn van de hoveling.
791 *licht:* lichtend (vgl. *lichtelaaie*).
795 *in de baren,* nl. der zee.
798 *geley:* aanvoering.
800 zie de prozavert. met aant.
802 *koningsroe:* heersersstaf, schepter (koninklike waardigheid, afstamming).
804 *Latinus ry:* de rij der vorsten, waarvan L. de afstammeling en opvolger is.
806 *trots:* met trotse moed.
808 *zeel:* lijn, leidsel.
810 *kent.... gesteen:* bekommert zich niet om de smartkreten van zijn meester.
812 *groeten* hier in (voor ons) ironiese zin; wellicht is hier een der oudere betekenissen van *groeten:* aanvallen bewaard (vgl. *Mnl. Wdb.* i.v.); zie ook vs. 734-35.
813 *net:* precies, nauwkeurig.
818 *hy:* Aeneas, altans wanneer men overeenstemming wil brengen tussen de prozatekst en de vert. in verzen; maar dan moet men ook bij *in 't spits liep* (vs. 819) *hij* = Aeneas als subject nemen, terwijl de proza-vert. hier *Kupentus* als subject heeft (Lat.: nec di texere Cupencum, Aenea veniente, sui, dedit obvia ferro pectora).
819 *schilt,* vroeger meest ml.

820 Kan dien elendigen beschutten, nochte baeten.

*

[586] o Eolus, de Laurentijnsche velden u sterven, en plat op uwen
[587] rugh ter aerde vallen: ghy, die van geene Griecksche keur-
[588] benden, nochte van Achilles, verdelger van Priaems Rijck, kost
[589] gevelt worden, leght nu hier neder. Hier bepaelde de doot uw[589]
[590] leven: ghy hebt by Ida een hoogh huis, te Lyrnesse een hoogh[590]
[591] huis, maer uw graf op den Laurentijnschen bodem. De gansche[591-92]
[592] legers geraecken dapper aen elckandere, alle de Latijnen, en alle[+]
[593] de Dardanen; Mnestheus en de dappere Serestus, en Messapus,[593]
[594] te paerde afgerecht, en sterke Asylas; de Thuskaensche keurbende,
[595] en de vleugels des Arkadischen Evanders: elck man quijt zich[595]
[596] zelven, hooft voor hooft, naer zijn uiterste vermogen: elck roert,
[597] elck rept zich: de slagh gaet gruwelijck aen.

[+][Randschrift:] *Nu geraken de legers aen een*. In het Randschrift bij r. 592: *aen een:* handgemeen.

[598] D'overschoone moeder gaf toen Eneas in den zin, dat hy naer[+]
[599] de vesten zou trecken, het heir in aller yl stewaert aen wenden,
[600] en de Latijnen onvoorziens overrompelen. Terwijl Eneas Turnus
[601] onder verscheide troepen naspoort, en zijn gezicht herwaert en[601]
[602] derwaert slaet, ziet hy de stadt, gedurende dit harde gevecht,
[603] onbestormt en gerust voor zich leggen. Terstont neemt hy voor[603]
[604] den vyant op een andere wijze aen te tasten, roept d'Oversten,[604]
[605] Mnestheus, Sergestus, en den stercken Serestus op eenen heuvel,
[606] daer d'overige keurbende der Teukren, met eenen dicken drang,[606]
[607] zonder schilden of schichten neder te leggen, naer toeschiet.
[608] Hier op een hooghte midden onder den hoop staende, spreeckt
[609] hy aldus: dat niemant verzuime mijnen last uit te voeren. Jupijn
[610] houdt onze zijde: niemant ga langkzamer te werck, om dat ick[610]
[611] dit schichtigh beveel. Heden zal ick Latinus Rijck, en zijne stadt,[611]
[612] een oirzaeck van dezen krijgh, verdelgen, en hare roockende daec-
[613] ken tot den gront toe slechten, indienze weigeren my te gehoor-

[+][Randschrift:] *Venus raet Eneas de stadt aen te tasten;*

* TEKSTKRITIEK: r. 595 *des Arkadischen Evanders;* gewijzigde druk van 1646: *van den Ark. E.*

589 *bepalen:* een eindpaal zetten; een eind maken aan (hic tibi mortis erant metae).
590 *by Ida:* aan de voet van de berg Ida; *Lyrnesse:* Lyrnesus, stad in Troas.
591-92 *de gansche legers.... elckandere:* het gevecht wordt algemeen (*dapper* versterkingswoord; vgl. vs. 829: *geweldigh*).
593 *Messapus....;* zie r. 171-172.
595 *de vleugels* (alae): de ruiterij (Vondel las: Evandrique *Arcadis* alae; een andere lezing is *Arcades*).
601 *onder verscheide troepen:* over de gehele uitgestrektheid van het slagveld.
603 *gerust*; zie vs. 844.
604 *op een andere wijze*, nl.: dan door een gevecht van man tegen man.
606 *d'overige keurbende* (cetera legio): de (verdere) Trojaanse troepen; *dick:* dicht.
610 *langkzamer:* weifelend, aarzelend.
611 *schichtigh,* hier: bij plotselinge ingeving (dus niet volgens een te voren wel overwogen plan: zie r. 598).

Oock zagh, ô Eolus, het Laurentijnsche velt
U sterven, op den rugh gevallen voor dien helt.
Gy die van Griecksche maght, noch van Achils slaghorden,
't Bederf van Priams rijck, ter neêr gevelt kost worden,[824]
Leght hier in 't zant geploft. de Doot bepaelde hier
Uw leven. gy bezit op Ide, trots en fier,
Een heerlijck huis, en noch een huis by hoogh Lyrnesse:
Maer by Laurentum staet uw graf, en grafcypresse.
De gansche legers gaen geweldigh tegens een.
Latijn en Dardanier, te zamen hantgemeen,
Serest, en Mnestheus, en Asylas, d'overstercke,
Messapus, afgerecht te paerde: met de vlercke[832]
Of vleugel van den vorst Evander. ieder man,
Elck quijt zich, hooft voor hooft, zoo dapper als hy kan.
Elck rept zich, en de slagh begint op 't felst t'ontsteecken.
De schoone moeder gaf Eneas toen een teken[836]
In zijn gedachten, dat hy daetlijck zou bestaen[837]
Het heir in aller yl te voeren stewaert aen,
En flux Latinus hof en muuren t'overvallen,
Eer iemant dit vermoede. Eneas, onder allen,[840]
Terwijl hy Turnus vast van troep tot troep bespiet,[841]
En naspoort, herrewaert en derwaert heeneziet,
Zoo ziet hy deze stadt, geduurende 't ontzeggen[843]
Des vyants, onbestormt in vrede voor zich leggen,[844]
En neemt een opzet om den vyant hier in stilt',[845]
Eens op een andre wijs te vaeren in zijn' schilt,
Roept d'oversten Sergest, en Mnestheus flux te zamen
Naer eenen heuvel, daer de Troische benden quamen
Met eenen dicken drang, en sonder schilt of schicht
Van zich te leggen. hier in 't midden, hoogh en dicht[850]
Omringt van andren, spreeckt hy, zonder zich t'ontroeren:[851]
Dat niemant nu verzuim' mijn' krijghslast uit te voeren.
Jupijn houdt onze zy. dat niemant langkzaem spoe[853]
Het geen ick snel belast. op heden, hoort slechts toe,
Zal ick Latinus rijck en stadt en haere zielen,[855]
Eene oirzaeck van den krijgh, tot in den gront vernielen,
En haere daecken, in den lichten brant gezet,
Beslechten met den gront, indienze mijne wet[858]

824 *'t bederf.... rijck:* die Priamus' rijk ten ondergang bracht(en).
832 *met de vlercke....;* versta: ook de ruiterij... werpt zich in de strijd.
836 *een teken:* een aanwijzing (Venus gaf Aeneas de gedachte in, dat...).
837 *bestaen:* ondernemen.
840 *onder allen:* te midden der zijnen? (of is de bedoeling: het is onder alle strijders (alleen) Aeneas die opmerkt dat....?)
841 *bespieden:* trachten te vinden.
843 *'t ontzeggen:* het bestrijden, de aanval (*op* de vijand).
844 *in vrede:* in vreedzame rust.
845 *een opzet nemen:* het plan opvatten; *in stilt':* ongemerkt, onverwachts.
850 *hoogh;* zie de proza-vert.
851 *zonder zich t'ontroeren:* op rustige, vastberaden toon.
853 *spoeden,* hier transitief: met spoed verrichten.
855 *zielen:* bewoners; vgl. vs. 503.
858 *beslechten met den gront:* met de grond gelijk maken; *mijne wet:* mijn bevelen.

*

[614] zamen, en zich onder mijn juck te begeven. Quansuis ick zou[614]
[615] wachten, tot dat het Turnus luste met ons te vechten, en hy die[615-16]
[616] een overwonnelingk is, weder tegens ons aengingk? O burgers,
[617] dit is het punt, dit is d'as, waer op dees heilooze oorlogh draeit.[617]
[618] Haest u, brengt fackels, en branttuigh, om het verdragh te her-[618]
[619] eischen. Zoo sprack hy, en zy zetten zich om strijt gelijckerhant[+]
[620] alle te zamen driekant in slaghorden, en trecken in slaghorden[620]
[621] sterck naer de muren toe. Onvoorziens en schichtigh wort men[621-22]
[622] ladders en vier gewaer. Zommigen loopen naer de poorten toe,
[623] en houwen de voorste wacht neder. Zommigen schieten met yzere[623]
[624] punten en schichten, dat de lucht duister wort. Eneas zelf in 't[624-25]
[625] voorste, wijst met zijne hant de vesten, en beschuldight Latinus[+]
[626] luidskeels, en neemt de Goden tot getuigen, dat hy tot den strijt
[627] geperst wort, en d'Italianen, hun vyanden, nu de tweede mael,[627-28]
[628] dit tweede verbont breken. Onder de verbaesde burgery begint
[629] tweedraght te broeden: zommigen gebieden stadts grendels t'ont-[629]
[630] grendelen, de poorten voor de Dardanen open te zetten, en slepen[630]
[631] den Koningk zelf naer de vesten toe: zommigen brengen wapens[631]
[632] by der hant, en varen voort om de muren te beschermen: gelijck[+]
[633] byen in uitgehoolden puimsteen besloten (daer de huisman haer[633-35]
[634] met stinckenden smoock naspoort, en in het hol roockt, om haer
[635] uit te bijten) uit verlegenheit in de rots en haer wassen leger hene
[636] en weder loopen, en terwijl de bittere roock vast in d'ydele lucht
[637] optreckt, met luitruchtigh brommen haer gramschap wetten.[637]

[+][Randschrift:] *dies ruckt hy naer de muren toe,*

[+][Randschrift:] *en beschuldight Latinus van trouwbreuck. Hier over ontstaet oproer in de stadt,* In het R a n d s c h r i f t bij r. 625: *hier over* kan zijn: ondertussen en ook: dientengevolge.

[+][Randschrift:] *en de burgers van binnen zijn verlegen, gelijck byen van den huisman uitgeroockt.* 632 *verlegen:* radeloos.

* TEKSTKRITIEK: r. 614 *Quansuis;* druk van 1659: *Trouwen.*
614 *quansuis* (zie de *Tekstkr.*), ironies; vgl. o.a. *Aeneas* II, r. 608 (ik zou zeker moeten wachten, totdat...).
615-16 *die.... is:* Turnus was in de eerste veldslag, toen Aeneas hem wou aanvallen, door Juno aan de strijd onttrokken (zie *Aen.* X. r. 688-vlg.); Aeneas had dit opgevat als een vrijwillige vlucht.
617 *dit:* Laurentum; *heiloos:* onzalig.
618 *het verdragh,* betreffende het tweegevecht.
620 *driekant:* wigvormig; vgl. r. 501; zij scharen zich als een stormkolonne.
621-22 *Onvoorziens.... gewaer;* de vert. is niet juist; Vergilius zegt: onverwachts verschijnen er ladders en plotseling vliegen er brandfakkels: scalae improviso subitusque *apparuit* ignis.
623 *de voorste wacht:* de voorposten; vgl. *Aen.* II, r. 375.
624-25 *in 't voorste:* in 't voorste gelid, vooraan.
627-28 *d'Italianen.... breken* (bis iam Italos hostis, haec altera foedera rumpi): (dat) de Italianen voor de tweede maal hun vijanden waren, dat dit het tweede verdrag was dat zij braken (vgl. *Aen.* VII, r. 290 voor het eerste verbond; XII, r. 217-vlg. voor het tweede); *verbaest:* ontdaan.
629 *broeden:* opkomen, groeien (vgl. daar *broeit* iets); *stadt,* zonder lidw., zoals meermalen.
630 *slepen:* trahunt.
631 *naer de vesten;* wel, opdat hij met Aeneas in onderhandeling gaat treden; vgl. *varen voort* (in r. 632), waarachter men mag denken: ondanks de bemoeiïngen van de vredespartij.
633-35 *puimsteen* (pumex); hier op te vatten als: rots met veel gaten en spleten; het uitroken van bijennesten voor het winnen van de honing wordt vermeld *Lantged.* IV, r. 227; *nasporen:* al speurend vervolgen (vestigare); *uitbijten:* door bijtende rook verdrijven; *uit verlegenheit:* niet wetend wat te doen; in onrustige angst; *in.... leger:* in haar wassen rotswoning.
637 *optreckt:* ontsnapt uit de rotsspleten; *met.... brommen; murmure caeco:* met een dof gegons.

Niet volgen, noch mijn juck opneemen, zonder klaegen.
'k Zal wachten trouwen tot het Turnus zou behaegen
Met my te kampen, en tot dat hy, die alree
Een overwonnen is, het zwaert rucke uit der schee.[862]
O burgers, dit 's het punt: dit's d'as, waer op 't vermogen[863]
En al de handel draeit van 't heiloos oorelogen.[864]
Voort voort, brengt fackels, brengt nu brandtuig voor den dag.
Hereischt nu op dees wijs het ingegaen verdragh.[866]
Zoo sprack hy: ieder zet zich drykant in slaghorden,
Treckt stewaert snel en sterck, toen hem de hoofden porden.[868]
Nu wort men onvoorziens de storremleer gewaer,
En 't vier. een deel loopt naer de poorten in 't gevaer,[869-70]
En houwt de voorste wacht ter neder, daerze waecken.
Een deel schiet schicht en speer naer torens, tin, en daecken,[872]
Verdonckert al de lucht. Eneas, zelf vooraen,
Wijst met zijn hant de stadt, beschuldight het bestaen[874]
Van vorst Latinus vast luidruchtigh, en met roepen,[875]
Neemt al de Goden tot getuigen, voor zijn troepen,
Dat hy tot dezen krijgh met kracht gedwongen wort,
En d'Italjaenen zelfs, hun vyanden, zoo kort[878]
Dit tweede vreverbont ten tweedenmaele breecken.
De burgertweedraght broet in stadt, en is ontsteecken
In 't raedelooze volck. de zommigen gebiên[881]
Stadts grendels, en het slot, oock zonder 't hof t'ontzien,[882]
t'Ontsluiten, en de poort voor Dardan op te rucken.[883]
Men sleept den koningk naer de muuren. d'ongelucken
Vermeeren, en een deel brengt wapens by der hant,[884-85]
Vaert voort, en wil den muur door moedt en tegenstant
Beschutten: eveneens gelijck de honighbyen,
In hollen puimsteen dicht besloten, en in lyen
Zich reppen, naerdemael de huisman haer door roock
Naerspoorende, en door stanck, en vuilen reuck en smoock
Wil bijten uit het hol. zy loopen heene en weder
In 't wassen leger, en de steenrots op en neder,
Van last, en wetten fel [terwijl de roock de lucht[893]
Verbittert en benaeut,] luidruchtigh met gerucht,
Al brommende haer wraeck en toorne aen alle zyen.

862 *een overwonnen:* een overwonnene (vgl. *Van Helten,* § 105, opm. 2).
863 *vermogen:* kracht.
864 *handel:* bedrijf (dit is de as, waarop dit hele onzalige oorlogs*bedrijf vermag* te (blijven) draaien).
866 *hereischt:* eist dat weer van kracht wordt....
868 *hem* heeft betrekking op *ieder* (.... op het bevel van zijn legeroverste).
869-70 zie de vert. in proza met aant.; *in 't gevaer:* het gevaar trotserend.
872 *tin:* tinne, de tandvormige bovenrand van de vestingmuur.
874 *het bestaen:* de (roekeloze) handelwijze.
875 *luidruchtig:* met luider stemme.
878 *zelfs:* zelf; *zoo kort:* binnen zo kort tijdsbestek.
881 *de zommigen;* in oudere taal kan sommigen het lidwoord bij zich hebben; Vondel doet dit dikwijls; vgl. Stoett, *Synt.* § 113.
882 *oock zonder 't hof t'ontzien:* zonder dat men zich store aan de mening der hofpartij.
883 *Dardan:* de Trojanen.
884-85 *d'ongelucken vermeeren:* de rampspoedige toestand verergert (doordat *anderen* wapens ....).
893 *van last* (door de hun aangedane hinder) correspondeert met *uit verlegenheit* in de prozavert.

*

[638] Noch komt den afgematten Latijnen dit droevigh ongeluck[+638]
[639] over, daer de gansche stadt van waeght. De Koningin ziende uit[639]
[640] haer hof den vyant genaken, de muren beklimmen, het brant-
[641] tuigh naer de daken vliegen; daerentegen nergens geene Rutuli-
[642] sche benden, geene troepen van Turnus voorhanden; zoo gelooft
[643] de rampzalige, dat de Jongelingk in den slagh omgekomen zy,
[644] en hier over in haer gemoedt haestigh van droefheit ontstelt, wijt[644]
[645] de schult zich zelve, een hooftoirzaeck dezer jammeren, en zinne-[645]
[646] loos en kranckhoofdigh, smijt vele woorden uit, verscheurt heur
[647] purperen gewaet, en vol wanhoops, knoopt eenen strick om hoogh
[648] aen den balck, waer aen zy schandelijck zich zelve verworght. Zoo[648]
[649] ras d'ellendige Latijnen dit ongeluck vernemen, treckt de dochter[649]
[650] Lavinie d'eerste het blonde hair uit heur hooft, en krabt hare[650]
[651] blozende kaecken op: alle anderen rontom haer voort aen 't razen:[651]
[652] al het hof galmt van dit misbaer. De rampzalige mare loopt van[652]
[653] hier over al de stadt, die geeft den moedt verloren. Latinus ver-
[654] baest om de doot zijner gemalinne, en het bederf der stede, gaet[654]
[655] met gescheurde kleederen, begruist en bezoetelt zijn grijs hair[655]
[656] met stof en vuilicheit, beschuldight zich zelven menighmael, over-
[657] mits hy den Dardaen Eneas niet eer ontfing, en willigh tot zijnen
[658] schoonzoon aennam.

[659] Ondertusschen volght Turnus de helt (nu trager, en nu hoe langer[+659-60]
[660] hoe min moedigh, en omgesleept van zijne paerden) in het ach-[660-61]

[+][Randschrift:] *Hier slaet het ongeluck van Amate toe.* In het Randschrift bij r. 638: *toe slaen:* bij komen (hier komt nog bij ....).

[+][Randschrift:] *Turnus*

* TEKSTKRITIEK: r. 640-41 *branttuigh:* druk van 1659: *vierwerck*. - 656-57 *overmits;* druk van 1659: *dat,* en *eer* achter *niet* is uitgelaten (multaque se incusat, qui non acceperit *ante* Dardanium Aenean generumque asciverit ultro). - 660 *min moedigh;* gewijzigde druk van 1646: *moedeloozer*.

638 *noch:* bovendien nog; *afgemat:* door rampen terneergeslagen; verslagen; *dit* (met klem): het volgende.

639 waardoor de gehele stad in rep en roer geraakt.

644 *en.... ontstelt* (et subito mentem turbata dolore): en door droefheid plotseling als van haar verstand beroofd.

645 Versta: wijt zij zich zelf (beschuldigt zij zich zelf te zijn ....) *'een hooftoirzaeck'* enz.

648 *waer aen.... verworght; et nodum informis leti* trabe nectit ab alta; deze zelfmoord door *ophanging* was *onterend* (*'schandelijck'*).

649 *Latijnen*; Latijnse vrouwen, zegt Vergilius.

650 *d'eerste:* het eerst.

651 *razen:* zich overgeven aan waanzinnige droefheid (te keer gaan).

652 *hof:* paleis.

654 *bederf:* (dreigend) verderf, ondergang.

655 *bezoetelen:* (bezoedelen), syn. van *begruizen*.

659-60 *trager:* met minder vuur; *hoe langer..... paerden*; Vergilius: iam minus atque minus successu laetus equorum; lett. vert.: hoe langer hoe minder reden hebbend zich te verheugen in de voorspoedige gang zijner paarden, d.i. steeds meer ontmoedigd, omdat zijn paarden vermoeid raken; het vermoeid raken der paarden drukt Vondel uit in *omgesleept* (vgl. vs. 927); *volght:* vervolgt.

660-61 *in het achterste van den troep;* in een uithoek, aan de rand van het slagveld, bedoelt Vergilius (in extremo aequore); daarheen had Juturna hem gevoerd; *noch.... zwerven:* nog enkele verstrooide vijanden.

[661] terste van den troep, noch weinigen, die hier en daer gaen zwerven.[+]

[662] De mare van dit geschrey, met vertwijfeling en schrick gemengt,[662]

[+][Randschrift:] *hoort de droeve mare,*

662 *met.... gemengt* is de vert. van *caecis terroribus mixtum:* vermengd met vrees, waarvan hem de oorzaak nog onbekend is.

Noch komt Latinus volck en moede burgeryen
Dit onheil over, daer de rijxstadt van gewaeght.
De koningin ziet zelf ten hove uit, heel vertsaeght,
Den vyant aen de graft de veste en muur beklimmen,
Het brandtuigh in de lucht rondom de daecken glimmen
En flackren, en verneemt geen volck, noch Rutulier,
Geen' troep van Turnus, noch geen bendenaeren hier.[902]
d'Elendige besluit, uit wanhoop van haer leven,[903]
Dat Daunus neef alreede is in den slagh gebleven.[904]
Hierover in het hart verbaest, en gansch ontroert
Van droefheit, wijt de schult zich zelve, en acht, vervoert
Van druck, zich d'oirzaeck van zoo groote jammernissen,[906-907]
En zinneloos, en kranck van harssen en gewissen,[908]
Smijt veele woorden uit, verscheurt haer purpren kleet,
En knoopt, vol wanhoops, flux een' strick, hiertoe gereet,[910]
Om hoogh aen eenen balck, waeraen zy zich, uit zorgen
En angst, te schandelijck verhangt, en gaet verworgen.
Zoo ras d'elendige Latijnen 't ongeluck
Verneemen, treckt de maeght Lavinie van druck
Het blonde haer van 't hooft, en krabt haer roode kaecken.
Alle andren en haer stoet aen 't razen: alle daecken
Van 't hof aen 't galmen van benautheit, en misbaer.[916-17]
De gansche stadt verneemt van 't hof dees droeve maer,
En elck ontzinckt de moedt. Latinus, dus verschrocken,
Om 't endt van zijn gemael, 't bederf der stede, aen 't nocken[920]
En zuchten, en verscheurt zijn kleet, begruist zijn haer
Zijn grijze lock met stof, en vuilnis, en misbaer,[922]
Beschuldight menighmael zich zelven meer en meere,
Dat hy Eneas niet by tijts ontfing met eere,
Gewilligh en van zelf tot eenen schoonzoon koos.[925]
Terwijl volght Turnus, nu heel traegh en moedeloos,
En langkzaem omgesleept van zijn vermoeide paerden
Noch weinigen, die hier en daer, gelijck veraerden,[928]
Gaen zwerven langs het velt. de maer van dezen kreet,[929]
Gemengt met wanhoope en vertwijfelinge, en 't leedt,

902 *bendenaer* (zie *Ndl. Wdb.* i.v. *bende;* II, 1786): krijgsman, behorende tot een legerbende; *noch geen;* dubbele ontk.
903 *besluiten:* tot de gevolgtrekking komen; *uit.... leven:* in haar wanhoop.
904 *Daunus neef* (afstammeling, kleinzoon); vgl. r. 773.
906-907 *vervoert van druck:* buiten zich zelve van verdriet.
908 *gewissen* (*gewisse:* geweten): bewustzijn, verstand.
910 *hiertoe gereet:* daarvoor geschikt.
916-17 *alle.... stoet:* alle vrouwen die tot haar gevolg behoren, haar omringen (cetera circum turba); *alle daecken van 't hof:* alle vorstelike vertrekken.
920 *endt:* uiteinde; *gemael* (gemalin), in de 17de eeuw tweeslachtig; *nocken:* snikken, jammeren.
922 de samentrekking is hier niet gelukkig; *en* (met) *misbaer:* onder geweeklaag, al weeklagende.
925 *gewilligh:* uit vrije verkiezing (*van zelf* is een synonieme uitdr.).
928 *gelijck veraerden:* als krijgers, die hun (vorige) strijdlust hebben verloren.
929 *dezen kreet:* de (angst-)kreten uit de stad.

[663] en 't gedruis en onlustigh morren der overhoopleggende stede[663]
[664] klonck hem, als een donderslagh, in zijne ooren. Wee my! wat[664-65]
[665] zoo groot een droefheit zet de vesten in roer? Wat vervaerlijck
[666] geroep komt 'er overal van de stadt herwaert aen? Zoo spreeckt
[667] hy, en zinneloos den teugel aentreckende, houdt den wagen stil.[+]
[668] De zuster, die in de gedaente van Metiskus den wagenaer ver-
[669] andert, wagen en paerden en teugel mende, bejegende hem met[669]
[670] dusdanige woorden: Turnus, volgenwe de Trojanen dit langs,
[671] daer de kans ons allerschoonst is: ginder is volcks genoegh om
[672] de stadt te beschermen. Eneas bespringt d'Italianen, en vecht vast
[673] midden onder den hoop: laet ons oock wat passen te raken, en[673]
[674] den Teukren een deel gewonden en dooden t'huis sturen: ghy
[675] zult geen kleener getal vyanden ter helle zenden, nochte met
[676] minder eere uit den slagh wederkeeren. Hier op antwoorde Tur-
[677] nus: o Godin, mijn zuster, ick vernam u al over een poos, toen[+677]
[678] ghy door uwe treken eerst het verbont steurde, en u in dit ge-
[679] vecht staeckt: en nu wilt ghy my te vergeefs bedriegen: maer
[680] wie zont u van den hemelschen Olymp neder, om zulck eenen
[681] moeielijcken last t'aenvaerden? Of was het op dat ghy uwen onge-
[682] luckigen broeder schrickelijck zoudt zien omkomen? want wat[682-83]
[683] recht ick toch uit? of wat kans is 'er om stadt en burgery te red-
[684] den? Ick zagh zelf den dapperen Murraen (boven wien niemant
[685] leeft, die my waerder is) zwaerlijck gewont, voor mijn oogen ster-
[686] ven, en hoorde hem noch om my roepen. D'ongeluckige Ufens
[687] leit 'er oock toe, om onze schande niet te zien, en de Trojanen[687]
[688] proncken met zijn lichaem en wapenen. Zal ick gedoogen, dat men
[689] (dit alleen ontbrack ons noch) de huizen uitroie? Zal ick Drances[689689-90]
[690] woorden niet met mijne daden beschamen? Zal ick hun den rugh
[691] bieden? en dit lant Turnus zien voorloopen? Is sterven dan zulck[691]

[+][Randschrift:] *en houdt den wagen stil: lüturne pooght hem noch te verleiden,* In het Randschrift bij r. 667: *verleiden:* in een andere richting leiden; van een (opkomend) plan afbrengen.

[+][Randschrift:] *doch hy rieckt het bedrogh,*

663 *onlustigh morren* (murmur inlaetabile): een angstig (verward) rumoer; *overhoopleggend:* in rep en roer verkerend.
664-65 *wat zoo groot een droefheit;* onder invloed van de Lat. tekst: *quid tanto* turbantur moenia luctu?
669 *verandert*; volt. deelw.
673 *passen:* zorgen.
677 *vernemen:* herkennen; *over een poos:* een tijd geleden (ik wist reeds aanstonds dat gij het waart, zodra gij....).
682-83 *want... uit:* immers wat blijft mij anders over.
687 *leit... toe:* ligt eveneens (geveld).
689 *uitroien* (uitroeien; excindere): verwoesten.
689-90 *Drances woorden*; zie *Aen.* XI, r. 420-vlg.
691 Versta: en zal dit land T. zien vluchten?

Gedruis en morren der gemeente, die, onlustigh[931]
En twistigh overhoop, in roer is, en onrustigh,[932]
Geeft hem een' donderslagh in d'ooren: wee my, wat
Zoo groot een droefheit schockt en schudt d'ontroerde stadt?
Wat schrickelijck geroep, wat onweêr is hier gaende?
Zoo spreeckt hy zinneloos, en houdt den wagen staende,
En treckt den teugel aen. de zuster, in den schijn[937]
Van zijnen wagenaer Metiskus, die de lijn
En teugel ment van 't paert, ontmoet hem met dees rede:[939]
Nu Turnus, volgh met my de Troischen, van de stede
Dit heen, daer ick de kans voor u veel schooner schat:
Want gins is volcks genoegh en maght, om 's konings stadt
Te helpen voorstaen. vorst Eneas met zijn vaenen[943]
Vecht midden in den hoop, bespringt 'er d'Italjaenen:
Laet ons oock passen wat te raecken in 't gedruis,
En stierenwe den Frygh een' hoop gewonden t'huis[946]
En dooden: gy zult mê geen kleener tal van benden
En vyanden gevelt ter helle nederzenden,[948]
Noch met geen mindere eer braveren na den slagh.[949]
Hierop zeght Turnus: ô Godin, mijn zuster, ach,
'k Vernam u al een poos, toen gy door uwe treken
't Verbont eerst steurde, en u in dit gevecht gingt steecken:
Nu wiltge my vergeefs bedriegen, elck ten schimp.[953]
Maer wie heeft u gestiert van Jupiters Olymp,
Om zulck een' zwaeren last t'aenvaerden, hier beneden?[955]
Of was 't om jammerlijck uw' eigen broeder heden
Te zien verwonnen? want wat recht ick uit? wee my!
Wat kans is hier, om nu de stadt en burgery
Te redden? ick zagh zelf Murraen den helt, my waerder
Dan al die leven, voor mijne oogen sterven, zwaerder
Gewont dan een van 't heir, en hoorde hoe hy riep
Om Turnus. Ufens, die rampzalige, is al diep
In slaep gevallen, om ons schande niet t'aenschouwen.[963]
De Troische proncken met zijn lichaem, fel doorhouwen,
En met zijn wapenen. zal ick gedoogen dat
Men [dit alleen ontbrack ons noch,] de koningsstadt
En huizen uitroy'? zou het niet mijne eer betaemen
Den mont van Drances met mijn daeden te beschaemen?
Zal 't lant nu Turnus zelf zien loopen voor hun wraeck?[969]
Is eens te sterven dan zoo jammerlijck een zaeck?

931 *gedruis:* rumoer; *gemeente:* burgerij.
932 *onrustigh:* verontrust.
937 *schijn:* gedaante.
939 *ontmoeten:* bejegenen (zie de proza-vert.), antwoorden.
943 *voorstaen:* verdedigen.
946 *t'huis stieren* (sturen): bezorgen.
948 *ter helle:* naar het rijk der doden.
949 *noch... geen;* dubbele ontk.; *braveren:* triomferen.
953 *elck ten schimp* (bij *my*): zodat ik een voorwerp van spot en hoon zal worden voor iedereen.
955 *zulck een' zwaeren last* (tantos labores); (deel te hebben aan) al de jammer (van deze krijg), bedoelt Vergilius.
963 *in slaep:* in de doodsslaap.
969 *voor hun wraeck:* bevreesd voor hun wraakzucht.

*

[692] een deerlijcke zaeck? O Geesten, weest my genadigh, dewijl de[+692]
[693] Goden tegens my ingespannen zijn. Mijn ziel zal, heiligh en vry[693]
[694] van de smet der bloohartigheit, en zonder immermeer haer groote[694]
[695] voorouders t'onteeren, by u nederdalen.

[696] Naulicks sprack hy dit, of Sages op een schuimbeckende paert[+]
[697] gezeten, komt, voor in zijn aenzicht met eenen pijl gewont, mid-
[698] den door den vyant hene gevlogen, en roept weemoedigh in het[698-99]
[699] rennen om Turnus: o Turnus, al onze behoudenis hangt aen u:[+]
[700] ontfarm u over uw volck. Eneas blixemt met zijn wapenen, en
[701] dreight de hooge sloten van Italie neder te worpen en te verdel-[701]
[702] gen: en alree vliegen de fackels naer de daecken: De Latijnen
[703] zien op u, slaen hunne oogen op u. Koningk Latinus zelf mom-[+703-704]
[704] pelt vast, wien hy voor zijnen schoonzoon kennen wil, en met
[705] zijn dochter paren. Behalve dit is de Koningin zelf, die u zoo[+]
[706] droegh, door haer eige hant gesneuvelt, en van schrick uit het[706]
[707] licht des levens gevloden. Messapus en de gestrenge Atinas hou-[707]
[708] den alleen voor de poorten de heirspits des vyants staen. Keur-[708-709]
[709] benden omcingelen hun dicht van wederzijde: d'yzeren oegst[709-10]
[710] van bloote zwaerden staet ysselijck: en ment ghy den wagen om
[711] en wederom over het velt, daer geen vyant is? Turnus door de[+711-12]
[712] verbeeldinge des verbijsterden staets verbaest, zagh hem stilzwij-
[713] gens aen: in zijn gemoedt gaet een geweldigh gety van schaemte[713-15]
[714] en dolheit met droefheit gemengt, en minne van razernye aen-
[715] gedreven, en kennis van zijn eige vromicheit. Zoo ras de nevels

[+][Randschrift:] *en getroost zich den doot.*

[+][Randschrift:] *Sages*

[+][Randschrift:] *bootschapt hem, hoe de stadt bestormt wort,*

[+][Randschrift:] *Latinus vertwijfelt,* In het Randschrift bij r. 703: *vertwijfelen:* niet meer weten wat men moet doen; in wanhopige besluiteloosheid verkeren.

[+][Randschrift:] *en de Koningin omgekomen zy.*

[+][Randschrift:] *Turnus wort verbaest, beschaemt en razende,*

* TEKSTKRITIEK: r. 712 *zagh;* gewijzigde druk van 1646: *ziet*.
692 *Geesten* (Manes): geesten (of goden) *der onderwereld*.
693 *de Goden:* de hemelse Goden; tegen iemand *ingespannen* zijn: iemand vijandig gezind zijn.
694 *immermeer:* ooit; hier: in enig opzicht.
698-99 *en roept weemoedigh in het rennen om Turnus* (ruitque implorans nomine Turnum); versta: stormt op Turnus af en, hem aanroepende, smeekt hij hem, bezweert hij hem.
701 *de hooge sloten van Italië;* Lat.: summas arces Italum; de bedoeling is: (de hoge burcht van) Laurentum; maar zie vs. 984.
703-704 *mompelen,* woordelike vert. van *mussare,* hier: weifelen (zich nog niet openlik durven uitspreken); *kennen:* erkennen.
706 iemand *dragen:* iemand toegedaan zijn; *sneuvelen:* vallen, omkomen.
707 *gestreng:* kloek, wakker.
708-709 *keurbenden:* (Trojaanse) krijgsscharen; *omcingelen;* versta: brengen in het nauw.
709-10 *d'yzeren oegst.... ysselijck*; strictisque seges mucronibus horret ferrea; vgl. *Aen* VII, r. 559-60.
711-12 *door.... staets* is een onjuiste vert. van: imagine varia rerum: (Turnus, ontzet) door de verschillende (schrik-)beelden, hem voor ogen gebracht; nl. de dood van Amate, het opdringen van Aeneas, de weifelende houding van Latinus enz.; *verbeeldinge:* beeld; voorstelling die men zich ergens van vormt; *staet:* staat van zaken.
713-15 *in zijn gemoedt... vromicheit* komt ongeveer overeen met *Aen.* X, r. 928-30; zie aldaar (*minne* is *hier:* liefde voor Lavinia; in *Aen.* X: vaderliefde; 't volgende *van* is door; *droefheit,* hier: de droefheid over de dood van Amate, in *Aen.* X: Mezentius' droefheid over het sneuvelen van zijn zoon Lausus); de overeenkomstige verzen bij Vergilius zijn: *Aen.* X, 870-72 en XII, 666-68.

Weest my genadigh, ô gy geesten, wijdt verbannen:[971]
Want tegens my is nu de hemel ingespannen.
Mijn ziel zal heiligh, en van blooheit noit besmet,
En, zonder vaders stam en mijner vadren bedt[974]
t'Onteeren, naer den poel des jammers nederstygen.
Dit sprack hy nauwelijx, of Sages komt'er hygen,
Op een schuimbeckend paert, van vore in 't aengezicht
Gewont met eenen pijl, en midden door den schicht
En 't punt der vyanden gevlogen, bloênde en bloedigh.[978-79]
Hy roept in 't rennen om prins Turnus, heel weemoedigh:[980]
O Turnus, 't heil des rijcks hangt nu aen u alleen.
Ontferm u over 't volck. Eneas, op de been,
En toornigh, blixemt met zijn wapen, dreight de sloten
Van gansch Italie te sloopen, om te stooten,
Te gront te worpen: torts en brandtuigh vlieght om hoogh
Naer trans en dack. al 't volck in vreeze slaet zijn oogh
Op u: het gansche rijck van Latium verlegen[987]
Ziet uit naer u alleen. Latinus mort verslegen,[988]
En mompelt wien hy voor zijn' schoonzoon kennen wil,
En paeren met zijn kint. behalve dit is stil[990]
De koningin, die u zoo droegh, naer heur vermogen,
Gesneuvelt door haer hant, en snel van schrick bewogen,[992]
Uit 's levens licht gevloôn. de strenge Atinas staet
Met Messap, en hy houdt, als overste en soldaet,[994]
Des vyants heirspits voor de poorte uit yver tegen.[995]
De keurebenden hen van weerzijde aller wegen
Omringen. d'ysren oogst van bloote zwaerden is
Vervaerlijck aen te zien: en ment gy ongewis[998]
Den wagen heene en weêr op 't velt, daer geen partyen[999]
Te vinden zijn in 't velt? prins Turnus, dus in lyen,[1000]
Terwijl hy zich verbeelt 't verbystren van zijn' staet,[1001]
Ziet hem stilzwygende aen, met een verbaest gelaet.[1002]
In 't harte gaet een ty, een vreeslijck ty van schande
En schaemte en razerny gemengt, en allerhande[1004]

971 *wijdt verbannen;* het zijn de schimmen der onderwereld, die T. aanspreekt; zie de proza-vert. met aant.
974 *bedt*, hier synoniem van *stam,* geslacht.
978-79 *midden... gevlogen:* tussen de vijandelike werpspiesen en lansen door gerend.
980 *heel weemoedigh:* in wanhopige smart.
987 *verlegen:* radeloos.
988 *mort verslegen* (verslagen): klaagt in verslagenheid (zie de proza-vert.; ook voor het volgende vers).
990 *stil zijn:* dood zijn (voor altijd zwijgen, en - dus ook niet meer ten gunste van T. kunnen spreken).
992 *snel:* haastig (in een opwelling, een vlaag van angst).
994 vgl. vs. 698-99.
995 *yver:* toewijding (voor Turnus' zaak).
998 *ongewis:* langs allerlei wegen (kris kras); zonder een vast doel voor ogen te hebben.
999 *partyen:* tegenstanders.
1000 *in lyen;* vgl. vs. 888.
1001 *zich verbeelden:* zich voorstellen, zich bewust maken; *'t verbystren:* de verwarring.
1002 *verbaest:* ontzet.
1004 *gemengt:* dooreengemengd.

Gedachten, en van min door dolheit aengenoopt,[1005]
En kennis van zijn deught, die op de zege hoopt.[1006]

1005 *aennopen:* aandrijven, prikkelen (versta: een (ge-)tij *van* .... en *van* allerhande gedachten en *van* min .... en *van* kennis...).
1006 *deught*, hier synoniem van *vromicheit* uit de proza-vert.: capaciteiten, dapperheid.

*

[716] der hartstoghten verdwijnen, het licht des verstants weder te
[717] voorschijn komt, keert hy de stralen zijner gloeiende oogen naer
[718] de vesten toe, en ziet van den wagen met een bijstere ontstelte-[718-19]
[719] nisse de groote stadt achter zich leggen. Maer zie de vlam in de
[720] houte timmeraedje geslagen, welde vast opwaert ten hemel, en[+720]
[721] vont vatten aen den wachttoren; den toren, dien hy zelf met[721]
[722] balcken gebonden en opgetrocken had, op raders gezet, en met
[723] bruggen omhoogh verzien. Nu zuster, hou uw rust, en behinder[+]
[724] my niet: nu is het nootlot meester: laet ons Godt en het harde[724-25]
[725] geval volgen, daer zy ons naer toe roepen. Ick heb opgezet tegens
[726] Eneas te vechten: ick heb opgezet de bittere doot, hoe bitter die
[727] oock zy, te sterven, en ghy, zuster, zult my niet langer in schande
[728] zien: ick bidde u laet my nu razen, eer ick hem razende te keer[728-29]
[729] ga. Zoo sprack hy, en sprongk haestigh van den wagen op het[+]
[730] velt, en door vyant, door schichten henestrevende, verliet zijn
[731] zuster, die bedroeft was, en ruckte gezwint midden door de troe-
[732] pen hene. En gelijck een steen, of stuck eener steenrotse van[+]
[733] de kruin des berghs door den wint afgescheurt, (het zy dat de[733-35]
[734] felle slaghregen dien afspoele, of d'outheit allengskens dien met
[735] der tijt los maecke) steil naer beneden rolt, en met eenen gewel-
[736] digen vaert recht neder stort, tot dat hy bosschen vee en men-
[737] schen met zich slepende, tegens den gront aenstuit: alzoo ruckt[+]
[738] Turnus, door de gesloopte troepen naer stadts vesten toe; na[738]
[739] dat het velt van al het vergoten bloet dreef, en de lucht van snor-[739]

[+][Randschrift:] *ziet de torens in brandt,*

[+][Randschrift:] *ontslaet zich zijner zuster,* In het Randschrift bij r. 723: *zich ontslaen:* (met genitief-object): zich losmaken, zich vrijmaken van.

[+][Randschrift:] *en streeft door den vyant hene:*

[+][Randschrift:] *gelijck een steen ten bergh afrollende,*

[+][Randschrift:] *alles met zich sleept*.

* TEKSTKRITIEK: r. 730-31 *zijn zuster, die bedroeft was* is in de druk van 1652 vervangen door: *zijn droeve zuster*. - 738-39 *nadat;* gewijzigde druk van 1646: *daer* (*ubi* plurima fuso sanguine terra madet).

718-19 *met een bijstere ontsteltenisse:* met hevige ontroering; *achter zich* (hier wel onjuist) haalt Vondel uit het Latijn: magnam *respexit* ad urbem.

720 *de houte timmeraedje,* een houten getimmerte, een beweegbare vestingtoren (misschien te voren door Turnus gebouwd om het Trojaanse legerkamp aan te vallen); *welde*; vgl. Lat. *undabat;* Vergilius zegt: een zuil, een draaikolk van vuur wentelde *langs de verdiepingen* (van de toren) omhoog, en overweldigde de hele toren.

721 *vont vatten aen:* kreeg vat op, maakte zich meester van; de *wachttoren* is *de houte timmeraedje,* een belegeringstoren.

724-25 *het harde geval:* het harde lot (Turnus denkt aan de dood die hem wacht); *opzetten:* besluiten.

728-29 *laet.... ga* is een onjuiste vert. Vergilius zegt: laat mij, dat bid ik u, voor ik sterf, mijn (razende) woede uitrazen (botvieren); hunc, oro, sine me furere ante furorem (Vondel heeft *ante* als praepositie genomen bij hunc furorem).

733-35 In de tussenzin worden de oorzaken genoemd, waardoor het rotsblok zo los kan geraakt zijn, dat de wind het tenslotte naar beneden doet storten; *afspoelen*, hier: losspoelen, ondermijnen; *outheit* is de lett. vert. van *vetustas:* de lange duur der tijden.

738 *de gesloopte troepen* (agmina disiecta): de ontwrichte, verstrooide gelederen.

739 *nadat;* zie de *Tekstkritiek*.

Zoo ras de nevels van d'ontsteltheên aen 't verdwijnen,[1007]
De straelen des verstants beginnen door te schijnen,
Keert hy de straelen van zijn gloeiende gezicht[1009]
Naer stadt toe, en aenschout de stadt, die achter light,
Met bystre ontsteltheit aen. maer zie, de vlam, geslage[1011]
In 't houten timmerwerck, vloogh opwaert lichter laege,[1012]
Vont vatten aen 't gevaert des torens, dien de wacht[1013]
Bevolen, van hem zelf met balcken in zijn kracht
Gebonden was, en hoogh ten hemel opgetogen,[1014-15]
Op raders hecht geplant, en, boven stijf gebogen,
Met balcken wel voorzien. nu zuster, hou uw rust.[1016-17]
Beletme niet: nu is het nootlot, des bewust,[1018]
Ons meester. laet ons Godt en 't hardt geval nu volgen,
Waer zy ons roepen, en verdaegen. 'k heb verbolgen[1020]
Nu opgezet den vorst Eneas 't hooft te biên.
'k Hebbe opgezet geen doot, geen bittre doot, te vliên,
Hoe bitter deze oock zy. gy zultme, als overmande,[1023]
O zuster, niet lang zien in oneere en in schande.
Ick bidde u, gunme dat ick raze heene en weêr,
Eer ick hem razende en kranckzinnigh ga te keer.[1025-26]
Zoo sprack hy, sprong terstont met yver van den wagen,
En, strevende door schicht en vyant onverslagen,[1028]
Verliet zijn zuster in haer droefheit, vloogh gezwint
Door 's vyants troepen, als een steen, die door den wint
Gereeten, op den top des berghs, van hooge klippen,
[Het zy een regenbuy dien afspoelt, of het glippen,
Der jaeren dien verwrickt, en los ruckt met der tijt,][1032-33]
Heel steil beneden rolt, en schichtigh nederglijt,[1034]
Tot dat hy bosschen, vee, en menschen me komt sleepen,
En weêrstuit op den gront: aldus, van spijt beneepen,[1036]
Ruckt Turnus vreeslijck door 't gesloopte heir naer ste,

1007 *de nevels.... verdwijnen* kan men als absolute constr. opvatten: de nevels .... aan 't verdwijnen zijnde: zodra, bij het verdwijnen van ...., de stralen .... beginnen door te breken.
1009 *gezicht:* ogen.
1011 *geslage,* de vorm uit de gesproken taal, hier voor 't rijm gebezigd.
1012 *lichter laege,* in gebruik naast *in lichter lage* en (*in*) *lichter laaie*; zie verder *Ndl. Wdb.* i.v. *laai*.
1013 *dien*, datief-object bij *bevolen;* hieruit is te halen het subject (*die*) bij *gebonden was* (*aan welke* de wacht was toevertrouwd en *die* door hem zelf....).
1014-15 *met balcken.... was:* hecht was aaneengevoegd.
1016-17 *balcken* is waarschijnlik een drukfout voor *bruggen* (zie de proza-vert.; Lat.: *pontis*que instraverat altos; zie voor dergelike bruggen aan vestingtorens *Aen.* IX, r. 208); Vondel zal dan met *boven stijf gebogen* bedoelen: aan de top sterke naar buiten uitbuigende steunbalken hebbende; of moet men *boven stijf gebogen* vertalen met: voorzien van een verwulft, overkapping (gestut door krachtige balken)?
1018 *des bewust:* zich dat bewust zijnde.
1020 *verdaegen;* syn. van *roepen*.
1023 *als overmande:* als iemand die door het lot overmand is; als overwonneling (vgl. vs. 1018-19).
1025-26 geven Vergilius' bedoeling niet weer (zie de prozavert. met aant.); Vergilius wil zeggen: laat mij, voor ik sterf, mijn dolle strijdwoede *tegen Aeneas* botvieren; dat blijkt ook uit het vervolg.
1028 *onverslagen:* met onbezweken moed.
1032-33 *het glippen der jaeren:* de voortglijdende tijd; het verloop der jaren.
1034 *beneden* (vgl. *Aen.* XI, vs. 930): bergafwaarts.
1036 *en.... gront:* en bij zijn val opspringt van de grond (exsultatque solo); *van spijt beneepen:* gekweld door spijtige woede.

Daer 't velt van bloet drijft, als een barrenende zee.[1038]
De schichten snorden in de lucht uit alle streecken.

1038 *als.... zee:* als een onstuimig bewogen zee (*barnen:* branden, koken, schuimen); Vondel gebruikt hier wel een zeer sterke hyperbool.

*

[740] rende schichten ruischte: hy wenckt met de hant, en begint met
[741] een aldus deftigh te spreken: ghy Rutulen, houdt nu op: ghy[+741]
[742] Latijnen, houdt op van schieten: dit besla zoo 't wil, het zal op[742-43]
[743] my alleen aenkomen: 't is billijck dat ick de schennis des verbonts
[744] voor u allen boete, en met den zwaerde beslechte. Hier op wekenze
[745] al te zamen, en lieten een ruimte in het midden.

[746] Maer vader Eneas hoort Turnus zoo dra niet noemen, of hy[+]
[747] verlaet de muren, verlaet de hooge torens, zet al het sammelen[747-48]
[748] aen d'een zijde, staeckt al den begonnen arbeit, springt op van
[749] blijschap, en knarst afgrijsselijck met zijn geweer, zoo luide als[749]
[750] Athos, zoo luide als Eryx, of vader Appenijn zelf, wanneer hy[750]
[751] met zijne schemerende eicken ruischt, en vrolijck zijn besneeuwde[751-52]
[752] kruin in de lucht opsteeckt. Nu keerden Rutulen en Trojanen
[753] en alle Italianen, en alle die omhoogh de vesten inhadden, en die[753-54]
[754] om laegh de muren rammeiden, hunne oogen om strijt om, en
[755] schoten het harnas uit. Vader Latinus zelf stont versuft, om dat[755]
[756] hy twee mannen, elck in een byzonder gedeelte der wijde weerelt
[757] geboren, elckandere met den stalen degen zagh te keer gaen.[757]
[758] Zoo dra het velt vlack voor hen open leit, loopenze gezwint toe,[+758]
[759] en ontginnen het lijfgevecht van verre, met worpen van schichten,[759]
[760] met beuckelaer, en klinckende metael. D'aerde dreunt 'er af: daer[760]
[761] na houwenze met den degen slagh op slagh toe: fortuin en dap-[761]

[+][Randschrift:] *Hy wenckt Rutulen en Latijnen, en stiltze,* In het Randschrift bij r. 741: *stillen:* tot stistand brengen (en beveelt hen het vechten te staken).

[+][Randschrift:] *en Eneas komt ter bane, zoo vreesselijck, gelijck Athos Eryx of d'Appenijn ruischt.* 746 *vreesseiijck:* angstwekkend, ontzagwekkend van uiterlik.

[+][Randschrift:] *Zy loopen tot elckandere in,*

* TEKSTKRITIEK: r. 749 *knarst;* druk van 1659: *rammelt*.
741 *deftigh* is de vertaling van *magno ore:* met luider stemme.
742-43 *dit..... aenkomen:* hoe ook de afloop zij, het is *mijn* zaak (ik dien hier voor te staàn).
747-48 *zet.... zijde;* Vergilius bedoelt: ruimt al wat hem zou kunnen ophouden, aan kant; *den begonnen arbeit:* de bestorming van Laurentum.
749 *knarst.... geweer:* rammelt en klettert op angstwekkende wijze met zijn wapenen (wapenrusting).
750 *Athos*, voorgebergte op 't schiereiland Chalcidice (*luide* is niet juist: een even indrukwekkende, overweldigende verschijning als A., als E. ....; in de vergelijking zijn zowel de *afmeting* als het geraas (gedreun) de punten van overeenstemming); *Eryx,* berg aan de Westkust van Sicilië; *vader Appenijn;* het Apennijns gebergte, half als reus, half als berg voorgesteld (vgl. de voorstelling van de Atlas *Aen.* IV, r. 301-vlg.).
751-52 *met.... eicken* is de vert. van *coruscis ilicibus;* de bladeren glinsteren (= *'schemeren'*) in de wuivende kruinen; *zijn besneeuwde kruin;* de hoogste top, de Gran Sasso d'Italia in de Abruzzen, bijna 3000 M., is steeds met sneeuw bedekt.
753-54 *en... en:* zowel .... als; *die.... inhadden:* die de (trans der) vestingmuren bezet hielden.
755 *schoten.... uit;* versta: legden de schilden af (armaque deposuere umeris; vgl. vs. 1060); *versuft:* in stomme verbazing (over deze beide geweldige mannen, die ...., zegt Vergilius).
757 *te keer gaen:* te lijf gaan, aanvallen.
758 *vlack:* effen (ruim).
759 *ontginnen:* aanvangen.
760 *dan* botsen ze met hun schilden tegen elkaar op, bedoelt Vergilius (invadunt Martem *clipeis atque aere sonoro*).
761 *degen:* zwaard; *fortuin* (krijgsgeluk) *en dapperheit*, de beide factoren voor het behalen van de overwinning; soms is het de dapperheid, dan misschien het geluk dat een van beiden overwicht geeft; dat is niet uit te maken.

[762] perheit mengen zich onder een. Gelijck een paer stieren op Sila,[+762]
[763] den geweldigen bergh, of op den hoogen Taburnus schrap tegens[763-64]
[764] een staende om te stooten, met hunne hoornen vyandelijck tegens

[+][Randschrift:] *gelijck een paer stieren op de bergen, daer het vee vast toeziet*.
762 *daer:* terwijl, waarbij.

762 *Sila:* een bergwoud in Bruttium (Zuid-Italië).
763-64 *Taburnus:* gebergte in Samnium, bij de grens van Campanië; *tegens een:* tegen elkaar.

Hy wenckte met de hant, ving deftigh aen te spreecken:
Ghy Rutuliers, houdt op: Latynen, houdt uw rust
Met schieten. dit besla zoo 't nootlot dat gelust:
Nu gelt het my alleen. 't zal billijck my betaemen,
Dat ick de schennis des verbonts voor u te zamen
Nu boete, en eerelijck beslechte met mijn zwaert.
Op deze rede wijckt elck een, laet middenwaert
Een ruime en ope plaets, tot dit gevecht beschoren.
De naem van Turnus quam Eneas naeu ter ooren,
Hy liet de torens staen, zet alles aen een zy,
Staeckt al 't begonnen werck, springt op, verheught en bly,
En knerst afgrijsselijck met zijn geweer en degen:
Zoo luide als Athos, en zoo luide als d'opgestegen
Bergh Eryx, en zoo luide als vader Apenijn,
Wanneer hy opruischt, met den schemerenden schijn
Van eicken, en heel frisch, de kruin, met sneeu behangen,
Ten hemel opsteeckt: en zy keerden met verlangen,
[Trojaen, en Rutulier, en Italjaen, en al
Die boven op de vest bezetten poort en wal,
En onder vast den muur rammeiden,] d'oogen weder
Eendraghtigh naer dit perck, en leiden 't harnas neder.
Latijn de vader stont zelf stom om dit verscheel
Van bey dees mannen, elck in een byzonder deel
Der weerelt voortgeteelt, toen hy hen onverslegen
Elckandre ontmoeten zagh met schilt en staelen degen.
Zy loopen hier, zoo dra het vechtperck open leght
Van weêrzy toe, en elck ontgint het lijfgevecht
Van verr', met worpen van hun vlugge speere en schichten,
Met beuckelaer en klanck van koper, zonder zwichten,
En d'aerde dreunt'er af. zy houwen, slagh op slagh,
Met zwaerden rustigh toe. hier mengt zich, als het plagh,
Fortuin en dapperheit te gader: als twee stieren
Op den geweldigen bergh Syla schricklijck tieren,
Of op Taburnus kruin, ten oorelogh gekant,
En stootzieck, met hun hooft en hoornen, vast geplant,

1040 *deftigh;* zie de proza-vert. met aant. Vondel bedoelt waarschijnlik: op een toon van gezag.
1042 *gelusten:* behagen.
1045 *eerelijck:* op eervolle wijze; met ere.
1047 *bescheren:* beschikken, aanwijzen.
1052 *opgestegen:* hoog oprijzend.
1054 wanneer de glinsterende kruinen der eiken op zijn hellingen haar geruis doen horen.
1056 *met verlangen:* in gespannen afwachting; vgl. *Aen.* VII, vs. 98; IV, vs. 996.
1061 *verscheel:* verschil (of misschien: geschil, strijd).
1063 *onverslegen;* zie vs. 468 en 696.
1070 *als het plagh:* zoals dat (in een dergelike strijd) pleegt te gaan.
1071 *als....;* de nazin volgt in vs. 1087: *niet anders* ....
1072 *tieren:* te keer gaan (brullen?).

*

elckandere inloopen; terwijl de herders op een zijde geweken,
vast beven van vervaertheit, al het vee van angst stom staet, en
de vaerzen zachtelijck morren en toezien, wie over het vee zal[767]
heerschen; wien geheele driften zullen achteraen volgen; en zy
onderling vast met kracht toestootende, elckandere wonden, de
horens tegens een zetten, en in het vleesch booren, dat plassen
bloets van hals en schoft afspoelen, en al het woudt oploeit van
dit gesteen: niet anders rennen Eneas, de Trojaen, en de Helt,
een neef van Daunus, met hunne beuckelaren tegens een, dat[773]
de lucht van al het gedruis waeght. Jupiter zelf houdt zijn even-[+774-75]
wightige schael in de hant, en weeght het nootlot dezer beide
tegens elckandere, om te zien wiens leven boven drijve, en wie[776-77]
het hooft onder haele. Turnus, waenende boven te staen, hief[+777]
met al zijne maght zijn schitterende zwaert zoo hoogh op als hy
moght, en sloegh toe: Trojanen en Latijnen schreeuwden van
vervaertheit, dat beide de heiren opzagen: maer het meineedige[780]
zwaert sprong in stucken, en begaf hem in het heetste van zijnen
moedt: hy nam de vlught te baet, en vloot sneller dan de wint,
zoo dra hy het vremde gevest en zijne handt weerloos zagh.[783]
Men zeit dat Turnus, toen hy zijn paerden inspande, op den
snellen wagen klom, om d'eerstemael de Trojanen te bestrijden,[785]
zijn vaders zwaert uit haestigheit achterlatende, den degen van[786]
Metiskus, zijnen wagenaer, medenam: en hier een lange wijl ge-
noegh aen had, zoo lang de Trojanen, hier en daer omzwierende,[788]
hem den rugh boden: maer nu hy tegens de wapens, van Godt[789]

[+][Randschrift:] *Iupiter weeght ieders fortuin in een schale*.

[+][Randschrift:] *Turnus wil Eneas met zijn zwaert treffen, doch het springt in stucken, dies vlught hy sneller dan de wint*.

* TEKSTKRITIEK: r. 778 *zijn* (.... zwaert); *zijn* is in de druk van 1659 vervangen door: *het*.

767 *zachtelijck morren en toezien*, ter vert. van *mussant* (vgl. r. 703 met aant.); versta: in angstige afwachting, onzekerheid toezien; vgl. vs. 1078; *over het vee;* Vondel heeft gelezen *pecori*; een andere (meer gevolgde) lezing is: *nemori*.

773 *neef:* kleinzoon, nazaat (beter: zoon, vgl. r. 59-60 en r. 132).

774-75 *evenwightigh:* in evenwicht verkerend; voordat Jupiter gaat wegen, staat de naald van de balans in het huisje.

776-77 *wiens.... haele;* de vert. is vrij: bij Vergilius staat niet de tegenstelling uitgedrukt (quem damnet labor et quo vergat pondere letum).

777 *waenende boven te staen* (putans impune): denkende aan de winnende hand te zijn (menende dit zonder gevaar te kunnen doen).

780 *opzagen:* vol spanning toekeken; *meineedig,* lett. vert. van *perfidus:* trouweloos, bedriegelik, onbetrouwbaar, niet aan Turnus' verwachting beantwoordend.

783 *vremt* (ignotus), tegenover eigen; in de volgende regels wordt verduidelikt, hoe het kwam dat Turnus niet met zijn eigen zwaard vocht, maar met een wapen dat hem ‘vreemd’ was.

785 Vergel. r. 371-vlg.

786 *zijn vaders zwaert;* zie r. 132-33; Turnus had dus, in zijn haast, een zwaard *door mensenhanden gesmeed* meegenomen, in plaats van het zijne, dat door Vulcanus was vervaardigd.

788 *hier en daer omzwierende:* in verwarring ronddolend, vluchtend.

789 *tegens de wapens.....;* ook Aeneas' wapenrusting was door Vulcanus gesmeed.

Elckandre inloopen, daer de herders, in die streecken,[1075]
Vast toezien op den strijt, aen d'eene zy geweecken,[1076]
En beven, heel vertsaeght; de kudde stille staet,
Verstomt van schrick, de vaers in twijfel morren gaet[1078]
Wie entlijck van die bey de kudden zal regeeren,[1079]
Wie heele driften op zijn spoor en tredt zal leeren
Van achter volgen; en de vechters vast vooruit
Toestootende het punt des horens in de huit
Van weêrzy duwen, en elckandre vreeslijck pletten,[1083]
De horens tegens een met al hun krachten zetten,
En booren in het vleesch, dat gansche plassen bloet
Van hals en schoft op d'aerde afloopen, als een vloet,
Al 't bosch van 't steenen loeit: niet anders rennen loopen
De Frygiaensche vorst, en Daunus neef door 't open
Met hunnen beuckelaer elckandere onvertsaeght
Op 't lijf, dat al de lucht van dit gedruis gewaeght.
Jupijn, de vader, houdt nu zelf, gelijck rechtsplightigh,[1091]
De schael in zijne hant, heel net en evenwightigh,[1092]
En weeght het nootlot van dees beide tegens een,
Om toe te zien wiens tijt van leven, daerze streên,[1094]
Zou boven drijven, wie het hooft zoude onder haelen.
Prins Turnus, die nu waent in 't winnen niet te faelen,
Verheft met al zijn maght het schitterende zwaert
Zoo hoogh op als hy magh, houwt toe heel onvervaert.
Trojaen en Latijnist aen 't schreeuwen van verschricken,
Dat bey de heiren zich met hun verbaesde blicken
Nu wenden naer dien oort: maer als een rechte straf,[1101]
Sprong flux 't meineedigh zwaert in stucken, en begaf
Den helt in zijnen moedt, van hitte voortgedreven.[1103]
Hy nam de vlught te baet, en vloot, niet zonder beven,
Veel sneller dan de wint, zoo dra hy 't vreemt gevest
En zijne hant dus bloot en weerloos zagh op 't lest.
Men zeght dat Turnus, toen hy eerst het paert inspande,
En op den wagen klom, om d'eerste, in dezen lande,[1108]
Den Troischen 't hooft te biên, zijn eige vaders kling
Uit haest vergeetende, het reedtste dat'er hing[1110]
Metiskus zijn koetsiers geweer nam, en hiermede
Zich wel beholp, zoo lang de Troischen, zonder stede

1075 *elckandre:* op elkaar (vgl. *Ndl. Wdb.* i.v. *inloopen,* VI, 1799).
1076 *aen.... geweecken:* op zij gegaan (bij herders).
1078 vergelijk de proza-vert. met aant.
1079 *entlijck:* ten slotte.
1083 *pletten:* kneuzen, wonden.
1091 *gelijck rechtsplightigh:* daar de rechtspleging bij hem berust; daar hij moet voltrekken wat het noodlot beschikt.
1092 *net:* nauwkeurig, precies.
1094 *daerze streên:* in deze strijd.
1101 *recht:* gerecht.
1103 *van hitte voortgedreven* (in overeenstemming met de proza-vert. met *moedt* te verbinden): aangewakkerd, opgezweept door vurige hartstocht.
1108 *d'eerste:* als eerste.
1110 *het reedtste dat'er hing:* wat hij het meest bij de hand zag hangen; het eerste (zwaard), dat hem voor de hand kwam; nader verklaard door *Metiskus zijn koetsiers geweer* (het wapen van M., zijn wagenmenner).

Te houden, hier en daer vast vloden zonder eer:[1112-13]
Maer nu hy tegens dit uitmuntende geweer,[1114]

1112-13 *stede houden:* stand houden; *zonder eer:* eerloos.
1114 *dit,* nl. dat (bekende) van Aeneas.

*

[790] Vulkaen gesmeet, aengingk, zoo sprong het lemmer met een
[791] sterflijcke hant gesmeet, van den slagh, gelijck bros ys, in het[791-92]
[792] roode zant aen glinsterende stucken: dies Turnus zinneloos langs[+]
[793] het vlacke velt henevloot, en onzeker, nu herwaert dan derwaert[793]
[794] om en wederom zwaeide: want de Trojanen sloegen van alle
[795] kanten eenen dicken ringk rontom hem: en aen d'eene zijde wert[795]
[796] hy van een groot moerasch, aen d'andere van de hooge vesten
[797] omcingelt. Eneas nietemin (hoewel de wonde des pijls zijnen[+797]
[798] tret middelerwijl vertraeght, de beenen behindert, en het loopen
[799] verbiet) vervolght in zijne hitte den verbaesden, en zet voet by[799-800]
[800] voet: gelijck wanneer een jaghthont een hart, van eenen stroom,[+]
[801] of uit angst voor roode pennen, bezet zijnde, achterhaelt in 't[801]
[802] loopen, en aenhoudt met bassen; terwijl het verschrickt voor[802-803]
[803] lagen, of den hoogen oever, langs duizent paden herwaert en
[804] derwaert vlught: en de snelle Umbriaen vast naer het wilt bijt,[804]
[805] en heeft het, en vat het alree, en knarst op zijne tanden, gelijck[805]
[806] of hy 't al vast hadde, en wort onder het ydel toebijten bedro-
[807] gen; weshalve op het velt een kreet opgaet, dat meir en oever[807]
[808] rontom wedergalmen, en al de hemel van het gerucht dreunt:
[809] eveneens begraeuwt Turnus, terwijl hy vast voorloopt, alle de[+]
[810] Rutulen, noemt elck by zijnen naem, en eischt het rechte zwaert.
[811] Eneas in het tegendeel dreight hem den doot, en strax den hals[811-12]
[812] te breken, wie Turnus durf genaken: en vervaert en versaeghtze,
[813] dreight de stadt te verdelgen, en valt, zoo gewont als hy is, op

[+][Randschrift:] *Nu loopt Turnus voor,* In het Randschrift bij r. 792: *voorloopen:* vlieden.

[+][Randschrift:] *Eneas hem na*

[+][Randschrift:] *gelijck de hazewint een hart, dat bezet is*.

[+][Randschrift:] *Turnus begraeut zijn volck, en eischt zijn zwaert; maer Eneas verbietze te genaken*.

* TEKSTKRITIEK: r. 794 *zwaeide;* druk van 1659: *zwierde*.

791-92 *in het roode zant*; arena *fulva* (geel).

793 *onzeker:* niet wetend, waar hij zich in veiligheid kan stellen (loopt en zwenkt hij in kringen rond).

795 Versta: sloten hem in; beletten hem door te breken (undique enim Teucri densa *inclusere* corona).

797 *omcingelt* (in overeenstemming met het Lat. *cingere;* vgl. vs. 1123-24): ingesloten; tegengehouden; *nietemin*, lett. vert. van *nec minus*, hier: ondertussen.

799-800 *en zet voet by voet*, ter vert. van: (trepidique) *pedem pede* (fervidus) *urget:* en zit hem vlak op de hielen.

801 *uit angst voor roode pennen* (formidine puniceae pinnae); een touw, waaraan rode veren bevestigd waren, bezigde men bij drijfjachten; het wild blijft daarvoor staan, durft er niet over, vgl. *Lantgedichten* III, r. 362; *bezet* kan betekenen: ingesloten, in het nauw gebracht, tegengehouden.

802-803 *voor lagen* (insidiis): het hier boven beschreven touw.

804 *de snelle Umbriaen*; Umbrië leverde goede jachthonden.

805 *en heeft het:* en meent het reeds te hebben; en zit het op het lijf; *en vat het alree; iam iamque tenet:* ieder ogenblik kan hij het vastgrijpen; *knarst op zijne tanden*; versta: snapt zijn kaken toe (vgl. in de volgende regel: *ydel toebijten*).

807 Vondels vert. is niet juist. Men denke een punt achter *bedrogen*, waar de vergelijking eindigt. Dan begint de nieuwe zin aldus: Toen ging er op het veld een kreet op enz. Vondel laat de vergelijking doorgaan: zie zijn *eveneens* in r. 809. De Lat. tekstluidt hier: ille simul fugiens Rutulos simul increpat omnis; op *dreunt* (r. 808) dient dus te volgen: hij (Turnus), zijn vlucht voortzettend (zijn loop niet inhoudend) schreeuwt alle Rutulen bits en heftig toe (*begraeuwen:* afsnauwen, toesnauwen; increpare), noemt enz.; *voorloopen:* vluchten.

811-12 *hem.... wie:* ieder die; *strax:* terstond; *versagen:* doen versagen, schrik aanjagen; syn. van *vervaren*.

Gewrocht van Godt Vulkaen, zijn' vyant aen zou randen,
Zoo sprongk het lemmer, dat van sterfelijcke handen
Gesmeet was, van den slagh, gelijck een bros kristal
En ys, in 't roode zant aen stucken overal,
Dies Turnus zinneloos, langs 't vlacke velt aen 't vlughten,[1119]
Onzeker herrewaert en derwaert zwaeit met duchten,[1120]
En weder omzwaeit: want de Troischen sloegen voort
Van overal een' ringk rondom hem aen dien oort:
Aen d'andre zijde wert hy van moerasch omringelt,
Aen d'andre zijde van de hooge veste omcingelt.[1123-24]
Eneas nietemin, hoewel de wonde van
Den pijl zijn tredt en spoet een wijl vertraegen kan,
De beenen hinderen, en 't loopen hem verbieden,[1127]
Vervolght in zijnen gloet, het bloet alreede aen 't zieden,
Den ree verbysterden, en zet nu voet by voet:[1129]
Gelijck de hont het hart, in eenen breeden vloet,
Of van vervaernis voor een lijn met roode pennen
Bezet, flux achterhaelt in 't loopen en in 't rennen,
En aenhoudt met gebas, terwijl het hart verbaest,[1133]
Voor laegen, of den kant van 't water, in der haest,
Langs duizent paden vlught, dan hier dan ginder heenen;
En d'Umbriaen, gezwint en snel op zijne beenen,
Vast aenbijt op het wilt, en heeft het snelle dier
Gevat, en knerssetant, als of hy 't reede fier
Gevat hadde, en vint zich door ydelheit bedrogen
In 't bijten; hierop stijght een kreet naer 's hemels bogen[1137-40]
Om hoogh van 't velt, dat meir, en stroom, en oever raest,
En wedergalmt in 't ronde, en al de streeck verbaest
Van deze jaght gewaeght: alleens loopt Turnus zwieren,[1140-43]
Begraeut, terwijl hy vlught, zijn volck, de Rutulieren,
Noemt elck by zijnen naem, en eischt het rechte zwaert.[1145]
Eneas wederom dreight streng en onvervaert[1146]
Zijn' vyant met de doot, en strax den hals te breecken[1147]
Wie Turnus helpt, vervaert vertsaegtze en dreigt dees streken,
En koningklijcke stadt te sloopen tot den gront,
Vaert tot zijn' vyant in, hoewel hy is gewont.

1119 *dies:* weshalve.
1120 *zwaeien:* zwenken.
1123-24 *andre.... andre* (aan de ene kant .... aan de andere); Vergilius zegt: atque *hinc* vasta palus, *hinc* ardua moenia *cingunt* (misschien is *andre* in vs. 1123 een drukfout voor *eene*).
1127 achter *hinderen* en *verbieden* is *kan* te denken.
1129 *ree:* alrede, reeds.
1133 *verbaest:* bevreesd.
1137-40 zie de prozavert.; *vast aenbijt op het wilt* correspondeert met het Lat. *haeret hians:* met open muil zit hij vlak achter het dier; *ydelheit:* het geen-houvast-krijgen; het ijdele dichtklappen der kaken.
1140-43 *hierop.... gewaeght* is als tussenzin te lezen; maar zie de aant. bij de prozavert.; *alleens:* op dezelfde wijze; *loopt.... zwieren:* vlucht onder het maken van talloze zwenkingen.
1145 *noemt.... naem:* snauwt ieder toe.
1146 *wederom:* van zijn kant (Lat. contra).
1147 *hem* uit de prozavert. (r. 811) zou, in overeenstemming met Vergilius' tekst, moeten betekenen degene of ieder; misschien wil Vondel met *hem* Turnus aanduiden; in vs. 1147 is althans *zijn' vyant* Turnus (en dreigt aanstonds te zullen doden ieder, die ....).

*

[814] hem in. Zy loopen vijfwerf om en wederom, en zoo menighmael[814]
[815] herwaert en derwaert: want zij staen naer geene slechte prijzen,[815]
[816] of vechten uit spel, maer om Turnus bloet en leven. By geval
[817] stont hier een wilde olijfboom, bitter van loof, aen Faunus toe-[+817]
[818] gewijt, en van outs in eere gehouden, by zeeluiden, die behouden
[819] uit der zee komende, hier aen hunne gaven en beloofde kleeders,
[820] den Laurentijnschen Heiligh ter eere, plaghten op te hangen:[820]
[821] doch de Trojanen hadden, zonder dit aen te zien, dien heiligen[+821]
[822] stam omgehouwen, om onbelemmert in het velt te kampen. Hier
[823] stack Eneas speer: dus verre vlooghze, en bleef wel vast in den[823]
[824] taeien wortel steken. De Dardanier viel 'er op aen, en wou het[824]
[825] punt uitrucken, om met de spiets hem in te volgen, dien hy met
[826] rennen niet achterhalen kon. Maer toen zeide Turnus, zinneloos
[827] van angst: Faunus, ick bidde u, ontfarm u mijns: en ghy, o gunstige[827]
[828] Aerde, indien ick u, van d'Eneadijnen in den oorlogh onthei-[828]
[829] light, oit in eere hielt, hou de speer toch vast. Zoo sprack hy,[829]
[830] en verzocht de hulp des Godts door geene vruchtelooze belofte:
[831] want Eneas, die zich lang verpijnde, kost de beklemde stang met[831]
[832] geen gewelt uit den taeien stam rucken. Terwijl hy hier zoo heftigh
[833] op wrong en aendrongh, liep de Godin, Daunus dochter, weder[+833]
[834] in Metiskus zijn wagenaers gedaente verandert, toe, en leverde
[835] haren broeder zijn kling weder. Venus zich belgende, dat dit een[835-36]
[836] stoute Nymfe vry stont, trat toe, en ruckte den schicht diep uit
[837] den wortel. Zy lieden trots op deze wapens, en nieuwen moedt[837]
[838] scheppende; d'een op zijn zwaert betrouwende, d'ander moedigh[838]

[+][Randschrift:] *Hier stondt een gewijde olijf boom,*

[+][Randschrift:] *van de Teukren omgehouwen, in wiens struik Eneas speer bleef steken; nu pooghde hy die uit te trecken, doch Turnus behinderde dit, door zijn gebedt*. In het Randschrift bij r. 821: *struik:* stronk, die overblijft na het kappen (nog in Brab. dialect).

[+][Randschrift:] *Middelerwijl levert lüturne haren broeder zijnen degen. Venus ruckt den schacht uit den wortel des booms:*
zoo vechtenze op een nieuw. 833 *op een nieuw:* op nieuw.

* TEKSTKRITIEK: r. 830 *door*; gewijzigde druk van 1646: *met*.
814 *zoo:* even (versta: vijf maal lopen ze het hele slagveld af, vijf maal terug).
815 *want.... prijzen:* want het ging niet om een geringe prijs; vgl. er stond veel op het spel.
817 *Faunus*, mythies koning van Latium (zie *Aen.* VII, r. 80).
820 *den Laurentijnschen Heiligh:* Faunus; vgl. voor het gebruik om offergaven aan heilige bomen te hangen *Aen.* X, r. 473-74; geredde schipbreukelingen plachten de kleren, waarin ze gered waren, als offergave te schenken aan de God, aan wie ze een gelofte hadden gedaan.
821 *zonder dit aen te zien* (nullo discrimine): zonder rekening te houden met het gewijde karakter van de boom (vergel. vs. 1162: *ongodtvruchtigh*).
823 *stack:* was blijven steken (vgl. r. 759).
824 *wortel:* wortelhout (aan de voet van de stam).
827 *gunstig:* goed (lief).
828 *u:* Faunus en de Aarde, door Aeneas' makkers ontwijd, omdat ze de heilige olijf boom hadden omgehouwen.
829 *oit* (semper): steeds.
831 *zich verpijnen:* zich inspannen; *kost:* kon; *de beklemde stang:* de vastgeklemde speer(-schacht).
833 *aendringen* (instare): volhouden met inspanning van alle krachten; *de Godin:* Juturna.
835-36 *een stoute Nymfe:* een vermetele nimf (die toch maar tot de mindere Goden behoort).
837 *trots op:* vol zelfvertrouwen op.
838 *moedigh op:* in fier vertrouwen op.

Zy loopen vijfwerf om en weêrom, bang voor hinder,[1151]
En vijfwerf heene en weêr, dan herwaert aen, dan ginder:[1151-52]
Want geen van beide staet naer eenen slechten prijs,
Noch 't is geen spiegelstrijt: men vecht, naer krijgsmans wijs.[1154]
Het wil'er Turnus nu den hals en 't leven gelden.
Een wilde olijfboom stont hier juist in deze velden,[1156]
Wiens bitter loof en stam Godt Faunus was gewijt,
En langen tijt ge-eert by zeeliên, die, bevrijt
Van schipbreuck, aen dien boom hunne offergaven veiligh[1159]
En kleeders, Godt belooft, den Laurentijnschen Heiligh[1160]
Ter eere, hingen, doch de Troische, die hier quam,
Had ongodtvruchtigh hier den heilgen boom en stam
Omver gehouwen, om in 't vrye velt te vechten.
Hier stack Eneas speer: dus verre bleefze hechten,
Na haere snelle vlught, in taeie wortels vast.
Hier viel de Dardanier op aen, en wou van last[1166]
Het punt uitrucken, heel verbittert en verbolgen,
Om met de scherpe spiets zijn' vyant in te volgen,
Dien hy met rennen nu niet achterhaelen magh.
Maer toen sprack Turnus, dol van vreeze, en uit ontzagh:[1170]
O Faunus, 'k bid ontfarm u mijns, en gy, ô Aerde,
Indien ick u, [die van den Troischen naer uw waerde
Niet zijt verdaedight in den krijgh, maer geschoffeert,][1173]
Altijt in eere hielt, zoo hou op mijn begeert
De speer nu vast. zoo badt de helt op deze stede.
De Godt ontzey hem niet te helpen naer zijn bede:[1176]
Want vorst Eneas, die zich lang verpijnde, kost
De vast beklemde stang niet uit den taien post[1178]
Uitrucken met gewelt. terwijl hy hier zoo krachtigh
Op aendrong, ruckte, en wrong, liep Daunus nicht voordachtigh,[1180]
Weêr in Metiskus schijn, en leverde den broêr[1181]
Zijn' degen wederom: dies Venus nedervoer,[1182]
Uit belghzucht dat een Nymf bestont zoo stoute stucken,[1183]
En quam gezwint de speer uit dezen wortel rucken.[1184]
Zylieden, even trots op deze wapens, gaen
Met nieuwen moedt in 't perck; d'een op zijn zwaert in 't slaen,
En d'ander op zijn speer betrouwende, kloeckmoedigh

1151 *bang voor hinder* kan moeilik op Aeneas en Turnus beide betrekking hebben.
1151-52 zie de prozavert.
1154 *men.... wijs:* de strijd was bloedige ernst, zoals in de krijg.
1156 *juist:* toevallig.
1159 *veiligh* is een herhaling van *bevrijt van schipbreuck*.
1160 *Godt belooft:* aan die godheid (Faunus) beloofd.
1166 *van last:* verdrietig en verstoord door zijn tegenspoed.
1170 *ontzagh,* synoniem van *vrees*.
1173 *verdaedigen:* beschermen, voorstaan, in ere houden; *schoffeeren:* ontwijden.
1176 *ontzey... bede:* weigerde niet hem te helpen overeenkomstig zijn verzoek.
1178 *post*, hier boomstronk.
1180 *nicht:* kleindochter; vgl. r. 773 met aant. (*nicht* hier in overeenstemming met *neef,* vs. 1088; de prozavert. r. 833 heeft (terecht) *dochter*); *voordachtigh:* met zorgzaam overleg.
1181 *schijn:* gedaante.
1182 *degen:* zwaard.
1183 *belghzucht:* verontwaardiging, verbolgenheid; *bestaen:* (durven) ondernemen.
1184 *uit dezen wortel* (zie vs. 1179)

*

[839] en groots op zijne speer, stellen zich in, met meeninge om ten[839]
[840] uitersten adem toe te vechten.

[841] Ondertusschen spreeckt d'almaghtige Koningk des hemels Juno[+]
[842] aen, die uit een goude wolck den strijt vast aenziet: mijn ge-
[843] malin, wat zal nu het einde wezen? wat faelt 'er wijders aen?[843]
[844] Ghy zelf weet wel, en wilt het wel weten, hoe men by nootlot
[845] schuldigh zy den vergoden Eneas ten hemel in te halen, en tot[845]
[846] aen de starren toe te verheffen. Wat hebt ghy voor? Of waer
[847] op zit ghy hier en wacht in de wolcken? Past het wel, dat men[847]
[848] eenen Heiligh, gelijck een sterflijck mensch, wonde, of Turnus
[849] zijn ontruckt lemmer (want wat vermoght Iüturne zonder u) weder-[849]
[850] levere, en den moedt der verwonnelingen stijve? Hou dan nu
[851] endelijck eens op, en laet u door onze gebeden bewegen, en u
[852] van zulck een hartewee niet stilzwijgende knagen. Ghy klaeghde[852-54]
[853] my menighmael deerlijck met uwen minnelijcken mont uw harte-
[854] wee: nu is men tot het uiterste getreden. Ghy vermoght de Tro-
[855] janen, te water en te lande, om te slepen; den gruwzamen krijgh
[856] te berockenen; het hof te schenden, en het bruiloftskleet in een[856]
[857] treurgewaet te veranderen: ick verbiede u iet wijders tegens ons[857]
[858] voor te nemen. Zoo begost Jupiter: Zoo sprack in het tegendeel[858]
[859] de Godin, dochter van Saturnus, met neergeslagene oogen: o groote
[860] Jupiter, dewijl my bekent is, dat u dit aldus behaeght, zoo ver-

[+][Randschrift:] *Iupiter, dit aenschouwende, spreeckt Iuno aen, en bestraftze*. In het R a n d s c h r i f t bij r. 841: *bestraffen:* berispen.

* TEKSTKRITIEK: r. 839-40 *ten uitersten adem toe;* druk van 1659: *tot den lesten adem toe*. - 844 *ghy zelf;* in de druk van 1659 is *zelf* uitgelaten (scis *ipsa*).

839 *zich instellen:* zich in (vecht-)positie stellen; *meeninge:* bedoeling.

843 *wat.... aen* (quid restat denique), met de beteekenis: wat rest u nu nog; wat kunt ge nu nog doen (tegen Aeneas).

845 *den vergoden Aeneas:* Aeneas als godheid.

847 *zit ghy.... en wacht:* zit gij te wachten (in nubibus *gelidis*, zegt Vergilius; vgl. vs. 1198); *past;* paste, gaf het pas, *decuit*, zegt de Lat. tekst (dan dient *wonde* ook verl. tijd te zijn; lees ook: *leverde, stijfde*). Jupiter zinspeelt op de verwonding van Aeneas door een pijl, afgeschoten na het verbreken van het verdrag, door Juturna op Juno's aanstichten veroorzaakt (zie r. 177-vlg. en 367).

849 *ontruckt* (ereptum); als door beschikking van het Lot, bedoelt Vergilius.

852-54 *stilzwijgende:* in stilte mokkend of wrokkend; *ghy.... hartewee;* Vergilius zegt: en vertrouw mij dikwijls in 't vervolg met uw lieve mond uw zorgen en grieven toe (wat gij immers meermalen ook reeds gedaan hebt, kan men er bij denken; deze nevengedachte zal aanleiding geweest zijn tot Vondels opvatting, die mogelik uit een commentaar stamt); *nu.... getreden* (ventum est ad supremum): nu is de limiet bereikt.

856 *het hof te schenden* (deformare domum); *schenden:* schandvlekken; Vergilius bedoelt: het paleis van zijn glans te beroven, in rouw te dompelen (door de dood van Amate).

857 *iet wijders:* verder nog iets, iets meer.

858 *zoo begost* (begon) *J.*, lett. vert. van *sic Iuppiter orsus:* aldus sprak J.; *in het tegendeel:* als antwoord.

Zich innestellen, met een vast besluit om bloedigh[1188]
Te vechten alzoo lang hun adem overschiet.
Terwijl spreeckt Jupiter, 't almaghtige gebiet[1190]
Des hemels, June eens aen, die uit de goude wolcken
Vast toeziet op den strijt en twist van deze volcken:
Mijn gemaelin, wat zal, wat wil het einde zijn?
Wat faelt'er wijders aen? gy weet het in wat schijn,[1194]
En wilt wel weeten, dat het nootlot niet kan faelen,
Maer ons by schult verplicht Eneas in te haelen[1196]
Gelijck een' aerdtschen Godt te heffen op den stoel[1197]
Des hemels. wat 's uw wit? of waerop zitghe koel
En wacht in deze wolck? zou 't passen door uw vonden[1198-991199]
Een' Heiligh, als een' mensch, die sterflijck is, te wonden?[1200]
Of Turnus 't zwaert, dat hem in noot begaf zoo ruw,[1201]
[Wat kon Juturne toch uitvoeren zonder u?]
Weêrom te levren, en den moedt van dien verwonnen
Te stijven? hou dan op van 't geen gy hebt begonnen,[1204]
En laet u ons gebeên beweegen. laet uw hart
Niet heimlijck knaegen van dit hartewee, dees smart.
Gy hebtme dickwijl droef met minnelijcke lippen
Uw hartewee geklaeght: nu laet uw opzet glippen.[1208]
Men is op 't uiterste gekomen. gy vermoght
Te water en te lant den Troischen op dien togh[1210]
Te sleepen, tegens een te kanten 's oorloghsstanderen,[1211]
Het hof te schenden: gy kunt bruiloftskleên veranderen
In droeve treurkleên, en 't bedruckte rougewaet.
'k Verbiede u wijder iet te reppen, en den staet

1188 *zich innestellen* is te verbinden met *gaen* (vs. 1185).
1190 *gebiet* (heerschappij, macht), hier heerser; zoals het abstracte *macht* ook heerser kan betekenen (de hemelse machten); vgl. *Lucifer,* vs. 1551 en 1733 (*'t hoogh gebiet:* God).
1194 *wijders:* verder, nu nog; *in wat schijn:* een zware vorm voor hoe? (hoe het noodlot zijn loop met hebben).
1196 *by schult* versterkt het begrip dat in *verplicht* ligt opgesloten (het noodlot legt ons de verplichting op *als onafwijsbare eis*).
1197 *gelijck een' aerdtschen Godt* is de vert. van: *indigetem* (Aenean scis ipsa et scire fateris deberi caelo....); als inheemse Godheid, als heros, die na zijn dood in het land als beschermgeest zal worden vereerd, bedoelt Vergilius.
1198-99 *waerop.... wolck* (Lat.: qua spe *gelidis* in nubibus haeres): met welke hoop blijft ge hier in de koele wolken zitten wachten (of bedoelt Vondel met *koel:* in onbewogen afwachting? (vgl. vs. 1222) in het verband past dit niet).
1199 *vond:* (slim bedacht) middel, list.
1200 *een' Heiligh;* zelfst. gebr. adj., sterke buiging (vgl.: een dwaas; Van Helten, § 106).
1201 *ruw:* zonder (hem) ook maar enigszins ter wille te zijn; misschien zit in *ruw* ook het begrip: onverwachts; rijm: *ru: u*.
1204 *ophouden van* i.pl.v. het gewone ophouden met (vgl. het hield op van regenen).
1208 *nu.... glippen:* laat nu uw plan (om de Trojanen te verderven) varen.
1210 *den Troischen;* de datief is hier vreemd (veroorzaakt door contaminatie?); *op dien togh:* op hun zwerftocht (vgl. vs. 1114).
1211 *'s oorloghsstanderen;* leest men *'s oorloghs standeren,* dan is de constructie in overeenstemming met hedendaags taalgebruik, maar Vondel heeft tegelijkertijd *oorloghsstander* als samenstelling gevoeld en toch ook aan het eerste deel nog een zo grote zelfstandigheid toegekend, dat het lidwoord zich in naamval regelt naar het genitief-begrip in dat eerste lid, naar het bepalende en niet naar het bepaalde deel; voor *stander:* legerafdeling, zie bijv. *Aen.* XI, vs. 1043, 1391.

Van 't rijxbesluit om hoogh te steuren. d'oppervader[1214-15]
Hief aen op deze wijs: en Juno volghde spader,[1216]
En sprack in 't tegendeel, sloegh d'oogen neêr in 't endt:
O groote Jupiter, dewijl my is bekent
Dat u dit dus behaeght, zoo zal ick Turnus laeten[1219]

1214-15 *reppen:* in gang zetten, op touw zetten, ondernemen (vgl. in rep en roer); *staet:* het in stand blijven, het van kracht blijven; *den staet steuren van:* wrikken aan, in de war sturen; *'t rijxbesluit om hoogh:* het goddelik besluit (van Jupiter).
1216 *spader:* daarna.
1219 *laeten:* verlaten (*heb* ik Turnus aan zijn lot overgelaten, zegt Vergilius).

[861] laet ick Turnus, en het aertrijck tegens mijnen danck: anders[861]
[862] zoudt ghy my nu niet in de lucht alleen zien zitten lief en leet[862]
[863] verdragen: maer ick had met vlammen gewapent, al zelf in de
[864] slaghorden gestaen, en de Trojanen op het spits voor hunnen[864]
[865] vyant gesleept. Ick riedt lüturne, ick beken het, haren ellendigen
[866] broeder by te staen, en vont goet, datze om zijn leven te bergen,
[867] noch wat grooters zou bestaen; evenwel niet met schichten, niet
[868] met den boge te schieten. Dit zweere ick, by het onverzoenbare[+868-69]
[869] hooft der Stygische bronne, den eenigen eedt, die Goden ver-
[870] plicht: en nu geef ick het op, en laet den krijgh, die my tegen
[871] is, drijven. Dit bidde ick u hartelijck (het welck met geene noot-[871-72]
[872] wet strijt) ter liefde van Latium, en uwen volcke ter eere, dat,
[873] wanneerze nu door een geluckigh huwelijck (laet dit vry voort-
[874] gaen) zich vereenigen en verdragen; wanneerze nu een verbont[874-75]
[875] sluiten en wetten stellen; dat de Latijnsche inboorlingen hunnen
[876] vorigen naem niet verwisselen; nochte ghy hun opleght, datze
[877] Trojanen en Teukren genoemt werden, nochte hunne spraeck[877]
[878] en draght veranderen: het blijve Latium en men noemze d'Albaen-[878]
[879] sche Koningen in der eeuwigheit: de Roomsche stam groeie door[879-80]
[880] d'Italiaensche vromicheit in mogentheit op. Troje leit in d'assche
[881] begraven: laet zijnen naem en gedachtenis oock begraven blijven.
[882] D'oirsprongk der menschen en aller dingen haer aenlachende,[+882]
[883] zeide: ghy zijt Jupijns volle zuster, en Saturnus tweede kint: hoe[883]
[884] gaet 'er zulck een gety van verbolgenheit in uw gemoedt? Maer
[885] welaen, legh af den haet, waer mede ghy te vergeefs ingenomen

[+][Randschrift:] *Iuno geeft het op, en bedingt voorwaerden.*

[+][Randschrift:] *Iupiter paeitze, en bewillight haren eisch.* In het Randschrift bij r. 882: *paeien:* geruststellen, bevrediging schenken omtrent iets.

861 *danck:* wil.
862 *lief en leet* is de vert. van *digna indigna:* al wat er te dragen is.
864 *op het spits:* in de vechtlinie.
868-69 *by.... bronne* (adiuro Stygii caput implacabile fontis); *hooft* is hier gebezigd, omdat men meermalen zwoer bij het *hoofd van een persoon* (vgl. *Aen.* IX. r. 337-38); *onverzoenbaer*, nl. tegen degenen die hun eed niet nakwamen; voor een eed als hier wordt beschreven, zie men *Aen.* IX, r. 140-vlg.; *Aen.* VII, r. 358-59 kan dienen ter verklaring van de woorden: *den eenigen eedt* enz.
871-72 *nootwet:* wet, beschikking van het nootlot; *uwen volcke:* koning Latinus zou afstammen van Jupiter's vader Saturnus (*Aen.* VII, regel 78-vlg.); Lat. pro majestate tuorum; in de vertaling in verzen komt dit niet uit.
874-75 *verdragen:* vrede sluiten; *verbont.... en wetten* (leges et foedera); versta: de voorwaarden van een verdrag.
877 *nochte;* versta: of.
878 *draght:* kleederdracht; *men noemze....;* versta: laten er Albaanse koningen zijn gedurende lange eeuwen (sint Albani per saecula reges; vgl. *Aen.* I, r. 304).
879-80 *de Roomsche stam.... op:* het Romeinse geslacht wasse in macht door de dapperheid der Latijnen.
882 vgl. *Aen.* I. r. 289-290.
883 *ghy zijt;* de bedoeling is: gij zijt een échte dochter van Saturnus en zuster van Jupiter; ook die beiden konden haten met een onverzettelike haat (met een haat, zoals Juno bleef koesteren tegen Troje en al wat Trojaan heette).

Mijns ondancks, 't aerdtrijck mede, en dees geschockte staeten.
Gy zoudt my anders nu niet in de lucht gereet[1221]
Zien zitten, en dus koel verdraegen lief en leedt.[1222]
Ick waer met vier en vlam al hantgemeen geworden,
En had my schrap gezet in 't spitste der slaghorden,[1224]
De Troischen voor het spits der vyanden gesleurt.
Ick riedt Juturne, en wil 't bekennen, op haer beurt
Te letten, en den broêr in zijn verdriet te stercken,[1226-27]
Vondt raedzaem datze, om hem te bergen, iet zou wercken[1228]
Van wightiger belang, doch geensins van om hoogh
Tot zijn verdaediging gebruicken schicht, of boogh.
Dit zweere ick by het hooft der onverzoenbaere ader
Des jammerpoels; een eedt, die Godt, der Goden vader,
En alle Goôn verbint. nu geef ick 't op al heel,[1231-331233]
En scheide uit dezen krijgh, dit haetelijck krackeel.
Dit bidde ick hartelijck, 't welck met geen nootwets reden[1235]
Zal stryden, om de min van vorst Latinus steden,[1236]
En 't volck ter eere, dat, wanneerze in 't huwelijck
Door 't vreedzaem lot van een gezegent koningkrijck,
[Laet dit vry voortgaen,] zich verbinden, en verdraegen;[1239]
Wanneerze in een verbont getreên, naer hun behaegen
Oock wetten stellen, dat het ingeboren zaet[1241]
Van Latium geensins zijn' eersten naem verlaet',
Noch gy hun opleght, eer de vreemden hierop roemen,[1243]
Dat zy zich Teukren en Trojaenen laeten noemen,
Noch hunne spraeck en draght verandren in 't gemeen.[1245]
Het blijve Latium: men noem' hen, als voorheen,[1246]
d'Albaensche koningen, eeu in eeu uit volkomen.
De Roomsche rijxstaet groei' door d'Italjaensche vroomen,
In maght en mogenheit. out Troie leght in d'asch
Begraven: laet zijn naem en faem, gelijck die was,
Begraven blyven. Godt, een oirsprongk aller menschen
En dingen, loegh haer aen, en sprack: ick stemme uw wenschen,[1252]
O volle zuster van Jupijn, Saturnus kint,
Na my zijn eerste vrucht. hoe gaet'er dus ontzint[1253-541254]
Zoo groot een ty van wraeck en gramschap in uw harte?

1221 *anders:* als ik mij niet naar Uw wil had gevoegd.
1222 *dus koel:* zo gelaten.
1224 *in 't spitste:* vooraan, in de voorste linie.
1226-27 *op zijn beurt letten:* zijn kans waarnemen; *stercken:* steunen.
1228 *wercken:* bewerken, in het werk stellen.
1231-33 zie de proza-vert. met aant.
1233 *al heel:* geheel en al.
1235 *met geen nootwets reden:* met geen enkele eis van het noodlot.
1236 *de min van:* mijn liefde tot.
1239 *voortgaen:* voortgang hebben, tot stand komen.
1241 *oock wetten stellen:* de voorwaarden van dat verbond vaststellen.
1243 *eer.... roemen:* om te voorkomen dat deze vreemdelingen zich hierop later kunnen beroemen.
1245 *in 't gemeen:* (zij) gezamenlik.
1246 *als voorheen* is onmogelik; Alba (Longa) zou eerst later, na Aeneas' dood, gesticht worden (vgl. *Aen.* VI, r. 800-vlg.).
1252 *loegh:* lachte; *stemmen:* toestemmen in.
1253-54 zie de proza-vertaling
1254 *dus ontzint:* op een wijze, die zo zeer getuigt van razernij, verdwazing (u, in uw grote verdwazing).

Legh af den haet, waer van gy vruchteloos met smerte

*

[886] zijt. Ick bestem uwen eisch, en geef het gaerne gewonnen. d'Auso-[886]
[887] niaen zal zijne vaderlijcke tael en zeden behouden, en de naem
[888] blijven, gelijck hy is: de Trojaen zal aen zijn bloet huwen, en onder[888-89]
[889] hem schuilen. Ick wil hier den godtsdienst der Frygianen en hun
[890] kerckzeden invoeren; en maecken 'er alle Latijnen af, van eener-[890]
[891] hande tale. Ghy zult dit geslacht, het welck met Ausonischen[891]
[892] bloede gemengt, hier uit voortkomt, zien door zijn godtvruchtig-
[893] heit boven menschen en Goden steigeren: en geen volck ter
[894] weerelt zal u zoo godtsdienstigh eeren. Juno bestemde dit vrolijck[894]
[895] met geneighden hoofde, en veranderde haer opzet. Ondertus-[895]
[896] schen scheideze uit de wolcken, en verliet dit gewest.[896]

[897] Dit beschickt zijnde, zoo leit de vader wat anders by zich
[898] zelven over; en neemt voor Iüturne uit haer broeders leger te
[899] verzenden. Twee pesten zijn 'er, Vloeckgodinnen geheeten, t'eener[899-902]
[900] draght met de helsche Megere, uit de Midnacht geboren, met
[901] gelijcke slangekrullen gehult, en met wintvangende vlercken voor-
[902] zien. Deze verschijnen ten hove, voor Jupijns troon, en wetten
[903] den schrick der zwacke menschen; wanneer de Koningk der
[904] Goden toornigh, toeleit om afgrijsselijcke sterfte en zieckten te[904]
[905] baeren, of de steden naer heure verdiensten met oorloge te straf-[905]
[906] fen. Jupiter stiert een van die beide uit den hoogen hemel, en[+]
[907] belast haer Iüturne tot een voorspoock te bejegenen. Zy vlieght[907]

[+][Randschrift:] *Hy stiert een Vloeckgodin naer beneden:*

* TEKSTKRITIEK: r. 888 In de gewijzigde druk van 1646 is voor *onder* slechts ingevoegd (commixti corpore tantum, subsident Teucri). - 902-903 *en wetten.... menschen* is in de druk van 1659 veranderd in: *en jaegen de zwacke menschen schrick op het lijf* (*acuunt*que metum mortalibus aegris).

886 *bestemmen:* toestemmen in.

888-89 *onder hem schuilen:* in hem (zijn geslacht) opgenomen worden, opgaan; bij de vermenging der twee volken vormen de Trojanen bij verre het kleinste bestanddeel.

890 *kerckzeden:* eredienst; *invoeren;* Vergilius zegt: *toevoegen* aan de eredienst der Italiërs of Latijnen; vgl. Aeneas' woorden, r. 235.

891 *dit geslacht:* beter: *het* geslacht.

894 Juno werd te Rome als één der drie Capitolijnse godheden vereerd; bovendien waren er in Rome nog andere tempels, haar ter ere.

895 *met geneighden hoofde;* door met het hoofd te knikken; vgl. vs. 1274 (*adnuit* his Juno); *veranderde haer opzet*, met de betekenis: legde haar haat tegen Aeneas en de Trojanen af.

896 *dit gewest*, dit deel des hemels (verlaat Juno, om niet de dood van haar beschermeling Turnus te zien).

899-902 Hier verschijnen twee der drie wraakgodinnen (Vloeckgodinnen) in dienst van Jupiter, terwijl de derde, Megaera in de onderwereld huist (de *helsche* M.); vgl. *Aen.* VI, r. 316, r. 610-vlg. en VII, r. 359; *pesten,* lett. vert. van *pestes:* engelen des verderfs: *uit de Midnacht geboren*, vgl. *Aen.* VI, r. 285-86; de Nacht is de moeder der Furiën; *met gelijcke slangekrullen gehult* (revinxit *spiris paribus serpentum*)*:* alle drie wriemelende slangen als haartooi dragend; *wintvangend* is de vert. van *ventosus:* snel als de wind; *ten hove:* ten paleize (voor de troon) van Jupiter; *en wetten* ... (acuunt): en zijn gereed om de zwakke en sterfelike mensen een schrik op het lijf te jagen, wanneer...; zie de *Tekstkritiek*.

904 *toeleggen:* van zins zijn; er op uit zijn.

905 *naer heure verdiensten*; die het verdiend hebben.

907 *tot een voorspoock* (in omen): als (afschrikwekkend) voorteken.

Dus ingenomen zijt. ick stem hierop uw' eisch,[1257]
En geef het garen u gewonnen deze reis.
d'Ausoniaen behou zijn vaders zede en taele.
Geen volgende eeu noch tijt den ouden naem bepaele,[1260]
Die blijf gelijck hy was. de Troische geef zijn stem,[1261]
En huwe aen zijnen stam, en schuil slechts onder hem.
Ick wil den Godtsdienst en de kerckelijcke zeden
Der Frygiaenen hier invoeren in de steden,
En scheppenze alle tot Latynen, eens van spraeck.[1265]
Gy zult dit vroom geslacht, het welck met groot vermaeck[1266]
Zich met Ausonischen en hunnen stam gaet mengen,
En uit hun voortspruit, zien, door 't goddelijck gehengen[1268]
En zijn godtvruchtigheit, opstijgen in den troon,[1269]
Oock boven het geslacht van menschen en van Goôn:
En geenerhande volck, zoo wijt de starren keeren,[1271]
Zal Juno zoo getrou en zoo godtsdienstigh eeren.
Saturnus dochter volght Godts raetslot, niet meer straf,[1273]
Bestemt het met een' wenck, en leght haer opzet af,[1274]
En, scheidende uit de wolck, verlaet het luchtgeweste.
Dat was beschickt, toen ley Godt Jupiter ten leste
Dit anders over, en neemt voor hoe hy in 't endt[1277]
De nimf Juturne flux uit 's broeders leger zent.
Twee Pesten zijn'er, die wy Vloeckgodinnen heeten,
Geboren t'eener draght, in onderaertsche reeten
Des midnachts, met Megeer, de helsche razerny,[1280-81]
Met addren eveneens gehult gekrult als zy,
En snel van vlercken, die haer op de winden draegen.
Dit paer verschijnt ten hove, en wet, op Gods behaegen,
Den schrick van 't zwacke volck, wanneer 't almogendom,[1285]
De koning van de Goôn verbolgen toeleght, om
Afgrijsselijcke sterfte en zieckten aen te teelen;[1287]
Of steên, naer heur verdienst', door oorelogh skrackeelen
Te straffen. Jupiter stiert eene van dit paer
Uit 's hemels troon om laegh, belast heur datze daer

1257 *ingenomen:* vervuld.
1260 *bepalen:* een grens stellen aan, opheffen.
1261 *zijn stem geven:* (iets) goedkeuren; vgl. vs. 1252.
1265 *eens:* gelijk.
1266 *dit vroom geslacht:* de Trojanen (en hun afstammelingen, bedoelt Vondel, zoals uit het vervolg blijkt); zie de prozavert. met aant.; *met groot vermaeck:* gaarne.
1268 *'t goddelijck gehengen:* de goddelike wil.
1269 *in den troon:* tot de hemel toe.
1271 *zoo wijt de starren keeren:* zo ver de sterren haar baan aan de hemel beschrijven; in welke hemelstreek ook; ergens ter wereld.
1273 *raetslot:* besluit, beschikking (raet-slot: besluit waartoe men door beraad gekomen is); *straf:* volhardend in boosheid.
1274 *een wenck:* een hoofdknik.
1277 *dit*, hier: de aan de gang zijnde strijd? (toen wilde J. ingrijpen in de strijd, andere maatregelen nemen); *voornemen:* in overweging nemen.
1280-81 vgl. de aant. bij de proza-vert. r. 899-902; wat Vondel bedoelt, is mij niet geheel duidelik; misschien bedoelt hij: geboren in onderaardse kloven in het holle van de nacht; Vergilius zegt: quas Nox intempesta tulit uno eodemque partu; de Nacht hier dus gepersonifiëerd (zie de hoofdletter in de proza-vert.).
1285 *almogendom* (vgl. almogendheid en *Lucifer*, vs. 5): almacht; nader verklaard door de volgende woorden.
1287 *aenteelen;* vgl. de proza-vert.

Godin Juturne ontmoete, en in der yl bejegen',
Als voorspoock van zijn doot. zij komt om laegh gestegen[1292]

1292 *van zijn doot:* van Turnus' dood.

*

[908] hene, en wort van eenen snellen dwarrelwint naer het aertrijck[+]
[909] gevoert: niet anders dan de pijl des Parths, met venijnige en bit-
[910] tere gal gewapent, van de pees door de wolcken gedreven wort;[910]
[911] of d'ongeneesbare schicht, die van Parth of Kretenzer geschoten,
[912] komt aensnorren, en eer men het mercke, zijn snelle schaduwe[912-13]
[913] voorby springt: zoo snel vloogh het nachtgebroetsel hene, en[913]
[914] steegh neder naer het aertrijck. Toenze het Trojaensche heir en
[915] Turnus benden zagh, namze haestigh de gestaltenis van eenen[+]
[916] kleinen vogel aen, die op de graven of eenzame toppen gezeten,
[917] spade by nacht in het duister, dickwils ontijdige dingen spelt.[917]
[918] Deze pest, zich in die gedaente veranderende, vlieght ruischende
[919] af en aen Turnus in het aengezicht, en klapt en slaet met hare[+]
[920] vleugelen tegens den beuckelaer aen. Een nieuwe vadzicheit[920]
[921] verslapt van angst zijne leden; het hair rijst van schrick te bergh,
[922] en de stem smoort in zijne keel. Maer toen Iüturne, de ramp-
[923] zalige zuster, van verre het snorren en de vleugels der Vloeck-[+923]
[924] godinne kende, zoo trockze het hair uit heur hooft, krabde met[924]
[925] de nagelen het aenzicht op, en sloegh haren boezem met vuisten.
[926] O Turnus, wat kan uwe zuster u nu helpen? of wat schiet 'er nu
[927] voor my ellendige over? door welcke treken houde ick u noch[927]
[928] in het licht des levens? kan ick my tegens zulck een gedroght
[929] zetten? Nu nu verlaet ick het leger: snoode vogels, verschrickt[929-30]
[930] my niet in mijn benaeutheit; ick ken dat klappen der vleugelen,
[931] en dat veegh geruisch wel: en de trotse geboden des grootmoe-[931]
[932] digen Jupijns zijn my niet onbekent. Vergelt hy zoo mijnen maegh-[932]
[933] dom? Waer toe schonck hy my het eeuwige leven? Waerom is
[934] my de sterflijcke natuur benomen? Zeker nu kost ick een einde[934]

[+][Randschrift:] *die snort door de lucht, gelijck een pijl van den Parth, of Kretenser schicht*;

[+][Randschrift:] *neemt den schijn van eenen nachtuil aen,* In het Randschrift bij r. 915 *schijn:* gestalte.

[+][Randschrift:] *en vlieght Turnus in 't aenzicht, waer door hy moedeloos en verschrickt wort*.

[+][Randschrift:] *Iüturne roock wie dit was, viel aen 't klagen,*

* TEKSTKRITIEK: r. 911 *d'ongeneesbare schicht;* gewijzigde druk van 1646: *een dootlijcken schicht* (telum *immedicabile*). - 931 *de trotse geboden;* druk van 1659: *de strenge last* (.... *is*); Lat.: iussa superba.

910 *gal*, ter vertaling van *fel,* wat gif in het algemeen betekent.

912-13 *eer..... springt;* Vergilius: et celeris incognita transilit umbras: en zo snel vliegt, dat ze - nauweliks met het oog te volgen - de indruk maakt geen schaduw te geven (een andere opvatting is: onzichtbaar door de snelle wolken vliegt).

913 *het nachtgebroetsel* (sata Nocte); vgl. r. 900.

917 *ontijdige dingen* (importuna): ongunstige (onheilspellende) dingen; met de *kleine vogel* wordt de uil bedoeld, *klein* vergeleken bij de oorspronkelike gestalte van de Furie.

920 *nieuw,* hier met de betekenis: ongekend (*novus* torpor); *vadzicheit:* loomheid.

923 *het snorren en de vleugels:* de snorrende vleugels.

924 *kende:* herkende.

927 *treken:* listen.

929-30 *schrickt.... benaeutheit*; versta: vermeerder mijn angst niet.

931 *veegh* (nosco sonum *letalem*): de dood aankondigend; *trots* (superbus); hier beter: streng, tyranniek (zie de *Tekstkritiek*); *grootmoedig* (magnanimus); hier ironies.

932 *vergelt hij zoo....:* is dat de beloning voor .... (zie verder r. 183).

934 *Zeker nu kost ick....;* Vergilius' bedoeling is: als ik (nog) een sterfelik wezen was, dan zou ik nu .... kunnen maken (ook Vondel zal dat bedoelen met zijn lett. vert. van: *nunc certe possem...;* zie ook vs. 1328-29).

En wort naer d'aerde van een' dwarrelwint gevoert:
Niet anders dan een pijl des Perssiaens zich roert,[1294]
Gewapent met venijn, met bittre gal gewreven,
En van de strenge pees door lucht en zwerck gedreven;[1296]
Of als een dootlijck spits des schichts, van eenen Parth
Of een' Kretenzer los geschoten, snel en hardt,[1298]
Komt snorren, eer men 't merckt, voorby zijn schaduw springen:[1299]
Zoo snel vloogh 't nachtgebroet, en quam de lucht doordringen
Naer d'aerde. toenze nu het Troische leger zagh,
En Turnus benden, schoot zy, onder 't krijghsgewagh,[1302]
Den schijn en vorrem aen van eenen kleinen vogel,
Die eenzaem, op den top, of graven, met zijn' vlogel[1304]
Gestreecken, spa by nacht in 't duister onraet melt,
En treurigh t'ontijt daer het ongeboren spelt.[1306]
Dees pest, in dezen schijn verandert, neêrgevlogen,
Zweeft snorrende af en aen, prins Turnus voor zijne oogen,
En klapt en slaet haer pen op zijnen beuckelaer.
Een nieuwe vadzigheit verslapt zijn leden, zwaer
Van angst: het haer van schrick rijst yslijck overende:
De stem smoort in zijn keel. toen nimf Juturne kende
De vleugels en 't gesnor der booze Vloeckgodin
Van verre, trockze 't haer ten hoofde uit, dol van zin,[1314]
Begon het aenzicht met heur naglen op te rijten,
En sloegh voor haere borst: O Turnus, zusters krijten
Noch gunst kan u voortaen niet baeten in den noot.[1317]
Of wat schiet hier voor my noch over, voor uw doot?[1318]
Door welcke treken wil ick noch uw endt verletten?[1319]
Kan ick my tegens zulck een helsch gedroght verzetten?
Nu nu verlaet ick voort het leger uit verdriet.
O snoode vogels, schricktme in mijn benautheit niet.
Ick ken dat veegh gesnor, dat klappen van uw pennen,
En kan Jupijns gebodt en trotsheit niet ontkennen,[1324]
Noch zijn grootmoedigheit. wort dus mijn eer beloont,
Mijn maeghdom? waerom my met eeuwigheit gekroont,
En met onsterflijckheit begaeft? waerom volkomen
De sterflijcke natuur my door zijn gunst benomen?

1294 *zich roeren:* zich voortbewegen, zich reppen.
1296 *streng:* strak of sterk gespannen (vgl. *Aen.* VII, r. 193).
1298 *los:* met lenige handzwaai.
1299 zie de proza-vert. met aant.
1302 *'t krijghsgewagh:* 't krijgsgedruis.
1304 *eenzaem, op den top;* versta: op het dak van een eenzaam, verlaten huis (in culminibus desertis).
1306 *t'ontijt:* te kwader ure (vgl. ook: bij nacht en ontijd); *het ongeboren:* de toekomstige dingen (te verbinden met *t'ontijt:* rampen in de toekomst; onheilspellende dingen).
1314 *dol van zin:* in waanzinnige smart.
1317 *gunst:* liefde (*noch.... niet,* dubbele ontk.).
1318 immers, wat kan ik hier nu verder nog doen om te voorkomen, dat gij gedood wordt.
1319 *verletten:* tegenhouden, verhinderen.
1324 zie de proza-vert. met aant.; *ontkennen:* de ogen sluiten voor (ik begrijp maar al te goed ....).

*

[935] van zoo groot een droefheit maecken, en mijnen ellendigen broeder
[936] onder de schimmen gezelschap houden. Maer ick ben onsterflijck:
[937] o mijn broeder, zonder u zal my voortaen niets aengenaem zijn.[937]
[938] Och, wat afgront gaept diep genoegh voor my, en zent my, een[938]
[939] Godin, beneden by d'onderste zielen? Aldus sprekende, zoo deckt[939]
[940] de Godin haer hooft met eenen blaeuwen sluier al steenende toe,[+940]
[941] en duickt heel diep in den stroom.

[+][Randschrift:] *en doock in haren stroom*.

[942] Eneas vaert ondertusschen vast voort, drilt vreesselijck met[+]
[943] zijn lange speer, en spreeckt met gesteurde zinnen aldus: Turnus,[943]
[944] wat draelt ghy nu noch langer? of waerom deist ghy nu? men[944]
[945] moet hier niet loopen, maer voor de vuist vechten. Verander u[945]
[946] vry in allerhande gedaenten, en ruck by een al wat ghy door[946]
[947] gramschap of treken vermooght: al kost ghy vliegen, gelijck een[947-49]
[948] vogel in de lucht: al kroopt ghy in 't ingewant der aerde om u te
[949] verbergen. Hy schudde zijn hooft, en sprack: o ghy forsse, uwe[+]
[950] trotse woorden vervaren my niet: de Goden, en Jupiter op my[950]
[951] gebeten, vervaren my. Meer spreeckt hy niet, en ziet eenen ge-
[952] weldigen steen, eenen ouden steen, leggen, hier by geval tot
[953] eenen mercksteen gestelt, om lantgeschil te beslechten; en waer[953]
[954] aen heden 's daeghs twalef stercke mans genoegh te torssen zou-[954]

[+][Randschrift:] *Eneas roept Turnus, die vast voorloopt;*

[+][Randschrift:] *dat verdriet Turnus,* In het Randschrift bij r. 949: *dat.... Turnus:* dat wekt Turnus' ergenis, toorn op.

* TEKSTKRITIEK: r. 936 *ben onsterflijck;* druk van 1659: *kan niet sterven*. - 942-59 In de druk van 1659 luiden deze regels: De kloeckhartige Eneas vaert ondertusschen vast voort, drilt vreesselijck met zijn lange speer, en spreeckt met gesteurde zinnen aldus: Turnus wat draelt gy nu toch langer? of waerom deist gy nu? Dit is geen loopstrijt, maer een bloedigh lijfgevecht. Verander u vry in alle gedaenten, en ruck by een, al wat gy door dapperheit of treken vermooght: vliegh door de lucht in de starren: verbergh u in d'aerde. Hy schudde zijn hooft, en sprack: o gy forsse, uwe.... Meer spreeckt hy niet, en ziet eenen geweldigen steen, eenen geweldigen ouden steen, die hier by geval op het velt leght, tot eenen merckpael der lantscheidinge gestelt, om den ackertwist te beslechten en waeraen .... vinden. De helt .... zonder van verbaestheit te weten of hij liep of ging, en den geweldigen steen ophief, en toesmeet (versta: *liep en ging*, en *dat* hij ... ophief). Zijne knien ... en de steen van dien verflaeuden, draeiende door d'ydele lucht, komt te kort en treft niet (vgl. Vergilius' *Aeneïs,* vs. 887-907).

937 is beter weer te geven door een rhetoriese vraag: o mijn broeder, zal mij voortaan iets aangenaam kunnen zijn zonder u? (wat baat mij mijn onsterfelikheid; zie r. 936).

938 vgl. *Aen.* X, r. 728.

939 *by d'onderste zielen* (ad imos Manis): bij de schimmen in het diepst van de onderwereld.

940 *met.... sluier* (glauco amictu): met een blauwgroene, zeegroene sluier (als bronnimf draagt zij hetzelfde gewaad als de stroomgoden en de zeegod; zie bijv. *Aen.* VIII, r. 88).

943 *gesteurt:* vergramd.

944 *deisen:* deinzen; Lat. *retractare:* zich trachten te onttrekken.

945 *voor de vuist:* van vlakbij, man tegen man; zie verder de *Tekstkritiek*.

946 *ruck by een* (contrahe): vat samen (al wat gij door moed of listen vermoogt, zegt Vergilius; zie de *Tektskritiek*).

947-49 zie de *Tekstkritiek*; achter *verbergen* is te denken: het zal u niet baten, gij zult mij niet ontsnappen; *forsse* (ferox): woesteling.

950 *trots;* Lat. *fervidus:* hartstochtelik (dreigend).

953 *mercksteen:* grenssteen; de *grenssteen* dient om eventueel geschil over de grens tussen aanliggende akkers, over akkerscheiding te beslechten (te voorkomen); zie de *Tekstkritiek*.

954 *heden 's daeghs;* nl. in Vergilius' tijd (klachten over het minder worden, het verslappen van het geslacht komen dikwijls voor, vgl. *Lantgedichten* I, r. 495).

[955] den vinden. De helt dien opheffende, zoo hoogh als hy kost, en[+]
[956] stijf toeloopende, smeet al bevende den steen naer zijnen vyant[956]

[+][Randschrift:] *die grijpt eenen zwaren steen,*

956 *stijf:* met alle macht; *al bevende* (manu trepida): met gejaagde (haastige) worp, bedoelt Vergilius.

Ick kon my zelve nu van zulck een' grooten rou
Ontslaen, mijn' armen broêr in zijne elende trou
Geleiden by de doôn, by dootsche en bleecke zielen.
Maer 'k ben onsterfelijck: geen doot kan my vernielen.[1332]
Mijn broeder, zonder u zal nu, te geener tijt,
My iets verquicken. och, wat afgront gaept zoo wijt,
En diep genoegh voor my, op deze veege maeren,[1335]
En zent my, een Godin, by d'onderaertsche schaeren?
Zoo spreeckende bedeckt de blaeuwe sluier 't haer[1337]
Der droeve luchtgodin, die zucht bedruckt, en zwaer,
En duickt en dompelt zich in 't water over d'ooren.
Eneas midlerwijl geeft zijnen moedt de spooren,[1340]
Vaert voort, drilt vreesselijck met zijne lange speer,
En spreeckt gestoort aldus: ô Turnus, waerom meer
Vertoeft? of waerom deist gy nu, om my te mijden?
Men moet niet loopen, maer voor 's hants manhaftigh strijden.[1344]
Verander u nu vry in allerhanden staet,[1345]
En neem al wat gy in uw gramschap kunt te baet,
Wat loosheit gy bedenckt, die toeleght op bedriegen:[1347]
Al kost gy in de lucht, gelijck een vogel, vliegen:
Schoon d'aerde u in haer' schoot en ingewant verstack,
En berghde in dezen noot. hy schudde 't hooft, en sprack:[1348-50]
O forsse, ick laet my met geen dreigement vervaeren.
De Goden en Jupijn, op my gestoort, bezwaeren
Vervaeren mijnen geest. meer spreeckt hy niet, en ziet
Een' vreesselijcken steen, die d'oude tijt hier liet
Bestellen by geval, en tot een' mercksteen rechten,[1355]
Tot eenen scheypael, om het lantkrackeel te slechten,
Waer aen noch hedendaeghs wel zes paer stercke mans
Met al hun maght en kracht aen heffen, zonder kans.[1358]
De helt heft dezen steen, zoo hoogh als hy kan heffen,
En, stijf inloopende, smeyt toe, om wel te treffen,
Den steen al bevende naer 's vyants hooft, heel dul,[1361]

1332 *vernielen*: vernietigen.
1335 *veeg:* de dood (van Turnus) aankondigend.
1337 de woordgroep *zoo spreeckende* staat hier wel hinderlik ver van het subst. *luchtgodin,* waar ze bij behoort.
1340 *moedt:* heftige strijdwoede.
1344 *voor 's hants* (vgl. r. 945 *voor de vuist*): in een gevecht van man tegen man (zie o.a. *Aen.* XI, vs. 1100).
1345 *allerhande*, verbogen als gewoon adjectief (*Van Helten*, § 147 *).
1347 versta: neem te baat alle op bedrog uit zijnde (bedriegelike) listen, die gij maar kunt bedenken.
1348-50 Vondel doet hier (*en op verschillende plaatsen in dit boek*, vooral aan het slot) niet zijn voordeel met de verbeteringen, die hij in de prozadruk van 1659 heeft aangebracht; men kan achter *noot* denken: het zal u niet baten (vgl. *vry* in vs. 1345).
1355 *bestellen:* bezorgen, plaatsen (in oude tijden had *men* die steen hier heengebracht); *rechten:* oprichten, omhoog zetten.
1358 *heffen aen:* pogen op te lichten; *zonder kans;* nl. op succes.
1361 *dul:* dol van razernij.

*

[957] toe; zonder van verbaestheit te weten wat hy dede. Zijne knien[957]
[958] bezwijcken: zijn bloet runt van kille koude: en de steen zelf rolt[958]
[959] door d'ydele lucht het perck niet ten einde, nochte raeckt niet:[+959]
[960] en gelijck wy 's nachts in den slaep, daer de vaeck de moede[+]
[961] oogen luickt, te vergeefs poogen te loopen, en in het midden[961]
[962] van ons voornemen uit flaeuwhartigheit ter aerde vallen; en de[962]
[963] krachten des lichaems niet vermogen, geen tong geluit kan slaen,[963]
[964] of woorden uitbrengen: alzoo wort Turnus, hoe hy zijn uiterste
[965] beste dede, om door 't een of 't ander middel zijn ongeval t'ont-
[966] gaen, van de Vloeckgodin tegengehouden. Nu vallen hem veeler-[966-67]
[967] hande gedachten in: hy ziet de Rutulen, en de stadt aen, draelt
[968] van angst, en durf het uit vervaertheit met zijnen schicht niet[968]
[969] uitharden; en weet niet waer langs hy ontsluipen, nochte met[969-70]
[970] wat vermogen hy zijnen vyant zal te keer gaen: ziet nergens
[971] wagens, nochte zijn zuster, die hem voerde. Eneas nu kans ziende,[+971]
[972] drilt met de spiets, Turnus ten bederve geschapen, tegens den[972]
[973] dralenden aen, en schiet met al zijne maght van verre op hem
[974] toe. Nimmermeer kraeckt een steen uit een Blijde op den muur[974]
[975] geschoten, zoo luide; nochte geen blixem berst zoo krachtigh[975]
[976] uit. De speer met een schrickelijcke doot geladen, vlieght al snor-
[977] rende voort, gelijck een norsse dwarrelwint, klieft den zoom van[977]
[978] het pantser, en dringt door d'onderste ronde des zevenvouwigen[978]
[979] beuckelaers recht in zijne heup. Turnus, die groote man, aldus[979]
[980] getroffen, valt op zijn knien ter aerde neder. De Rutulen rijzen

[+] [Randschrift:] *en smijt mis.*

[+] [Randschrift:] *Gelijck wy droomende, midden in 't loopen bezwijcken, en geen geluit konnen slaen, zoo bezwijckt Turnus in 't vechten.*

[+] [Randschrift:] *Eneas schiet naer hem, dat het kraeckt, als een steen uit een blijde geschoten, of een blixem: en de spiets snort, gelijck een dwarrelwint, en wont Turnus, dat hy struickelt,*

* TEKSTKRITIEK: r. 963 *geen tong geluit;* druk van 1659: *de tong geen geluit*. - 968-69 *en durf.... uitharden* is in druk van 1659 verbeterd: *vreest dat'er een schicht op hem aenkomt* (cunctaturque metu *telumque instare tremescit*). - 974 *kraeckt;* druk van 1659: *snort*. - 976 *De speer.... geladen;* druk van 1659: *De dootlijke schicht* (exitium dirum hasta ferens). - 978 *d'onderste ronde;* gewijzigde druk van 1646: *den rant* (extremos orbes).

957 *zonder... dede;* Vergilius zegt: sed neque currentem se nec cognoscit euntem tollentemve manu saxumve immane moventem. Vondel heeft eerst vrij vertaald; in de druk van 1659 tracht hij Vergilius' woorden getrouw weer te geven; zie de *Tekstkritiek* op bladzijde 250.

958 *runnen:* stollen (nog in Zuid-Nederland in gebruik; vgl. geronnen bloed).

959 zie de *Tekstkritiek* (ook voor de betekenis van *rollen*); *nochte.... niet* dubbele ontk.

961 men dient voor *te vergeefs* te denken: *dromen dat wij;* zie verder bij de vert. in verzen.

962 *flaeuwhartigheit:* machteloosheid.

963 *geen tong;* zie de *Tekstkritiek*.

966-67 *nu.... in:* nu doorstormen allerlei gedachten zijn borst; *draelt;* versta: wordt verlamd.

968 zie de *Tekstkritiek*.

969-70 *met wat vermogen* (qua vi): met welke middelen; hoe.

971 *wagens;* versta: zijn strijdkar (nec *currus* usquam videt), waarmee hij zou kunnen vluchten; *die hem voerde:* die zijn strijdkar bestuurde.

972 *aendrillen tegens:* al drillende mikken op; *de spiets.... geschapen:* telum *fatale*.

974 *kraeckt;* zie de *Tekstkritiek*.

975 *nochte geen;* dubbele ontk.

977 *gelijck een norsse dwarrelwint* (*atri turbine* instar); het *wervelen* van de speer wordt vergeleken met een dwarrelwind; vergelijk r. 318 en *Aen.* XI. r. 322.

978 *d'onderste ronde;* zie de *Tekstkritiek; zevenvouwig* (*septemplex*)*;* zie *Aen.* VIII, regel 470.

979 *heup:* femur (vergelijk vers 1391).

[981] al kermende op: al de bergh in 't ronde loeit, en de hooge bos-[981]

981 *al kermende:* luid weeklagend; versta: berg en woud weergalmden van de jammerklachten (*loeien:* een dreunend geluid geven).

Verbaest, en zonder zin en kennis en belul.[1362]
Zijn knien bezwijcken: al zijn bloet van koude aen 't runnen.[1363]
De steen rolt door de lucht, en 't ydele verdunnen
Der lucht, het perck niet eens ten ende, nochte raeckt:[1364-65]
En even als wy 's nachts, heel slaeprigh, en vervaeckt,[1366]
Als vaeck onze oogen luickt, die moede zijn van waecken,
Vergeefs nog poogen voort te loopen, 't loopen staecken,
En midden in den loop ter aerde vallen, bang
En maghteloos en flaeu, en 's lichaems kracht den gang
Begeeft, geen tong geluit kan slaen, noch woorden spreecken:[1366-711370-71]
Alleens blijft Turnus oock in zijn voorneemen steecken,
Hoe dapper hy zich weert, om door het wederstaen
Op d'eene of d'andre wijs zijn ongeval t'ontgaen,
Terwijl de Vloeckgodin verhindert zijne krachten.
Nu overvallen hem veelvoudige gedachten.
Hy ziet de Rutuliers en stadt aen, draelt van angst,
En durf, vervoert van schrick, dit niet in 't allerbangst'
Uitharden met den schicht, en weet niet waer t'ontsluipen,[1378-79]
Noch hoe hy zijn party zal slaen, of onderkruipen,[1380]
Ziet nergens wagens, noch zijn zuster, die hem t'hans[1381]
Noch voerde uit lijfsgevaer. Eneas ziet nu kans,
En drilt met zijne spiets, geschapen ten bederve
Van Turnus, tegens hem, die draelt, eer hy 't besterve.[1384]
Hy schiet met al zijn maght naer hem op avontuur.[1385]
Geen steen met slingerschut geschoten op een' muur,[1386]
Kraeckt luider, noch geen strael des blixems berst zoo krachtigh.[1387]
De speer, geladen met de doot, zoo wreet en maghtigh,
Vlieght voort al snorrende, gelijck een dwarrelwint,
En klooft om laegh den zoom des panssers, dringt gezwint
Door 't zevenvouwigh werck des beucklaers in zijn dye.
De groote Turnus, dus getroffen, valt ter zye
Ter aerde, op zijne knien. de Rutulieren staen
Al kermende overendt. de bergh en heuvel slaen
Rondom een naer geluit, en loeien: andre plaetsen

1362 zie de proza-vert. en de *Tekstkritiek*.
1363 *knien;* éénlettergrepig.
1364-65 *'t ydele verdunnen der lucht* is een omschrijving voor ijl (door de *ijle* lucht).
1366 *vervaeckt:* door de slaap overmand.
1366-71 zie de proza-vert.; Vondel heeft Vergilius niet begrepen (zoals we in een loodzware slaap soms *dromen,* dat we willen lopen, en verder lopen, en te midden van ons pogen machteloos falen, geen geluid kunnen uitbrengen enz.).
1370-71 *'s lichaems kracht.... begeeft:* de lichaamskrachten te kort schieten voor de voortbeweging, het opgeven.
1378-79 zie de *Tekstkritiek; dit:* deze vreselike strijd; *in 't allerbangst:* op het meest kritieke ogenblik; in de grootste benarring.
1380 *onderkruipen:* ten val brengen.
1381 *t'hans:* zo even nog.
1384 *eer hy 't besterve:* voor hij de dood zal vinden.
1385 *op avontuur:* onzeker of (in de hoop dat) de speer zal treffen; vgl. *van verre* in de proza-vert., r. 973.
1386 *slingerschut:* belegeringswerktuig, dienende om projectielen te slingeren; vgl. *Aen.* XI, vs. 959.
1387 *noch geen;* dubbele ontk.

*

[982] schen wedergalmen wijt en zijt. Hy ziet bedruckt en verslegen,[982]
[983] en zijne hant uitstreckende, zeit: ick heb dit wel verdient, en wil[+983-85]
[984] het niet afbidden: neem uwe kans waer. Indien de liefde van
[985] mijnen bedroefden vader u eenighzins ter harte gaet, zoo bidde
[986] ick u (het hart van Anchises, uwen vader, hangt oock over u)[986]
[987] ontfarm u over den stockouden Daunus: en lever my levendigh[+]
[988] of [wilt ghy liever] doot den mijnen over. Ghy hebt het gewon-[988]
[989] nen, en d'Ausonianen zagen my overwonnen u met gevouwe
[990] handen om gena bidden. Lavinie de Bruit behoort u toe. Laet[+]
[991] uwe vyantschap niet verder gaen. Eneas d'oogen vast omher[991-92]
[992] draeiende, stont 'er zoo trots in het harnas als hy was, en be-[+]
[993] dwongk zijnen arm: en alree begost deze rede hem, die noch[993-94]
[994] in twijfel stont, hoe langer hoe meer te vermorwen; wanneer hy
[995] Pallas rampzaligen wapengordel vernam, en de doppen van dien[995]
[996] eigen riem des verslagen jongelings zagh flickeren om lijf en[996-97]
[997] schouders van zijnen vyant Turnus, die in den oorloogh hier mede
[998] praelde. Na dat Eneas voor zijne oogen deze gedencktekens zijner
[999] bittere droefheit, en dien afgestroopten buit zagh, zoo ontstack[999]
[1000] hy schrickelijck van dollicheit en grimmigheit. Meent ghy, met
[1001] dien roof van den mijnen aen het lijf, my hier noch t'ontglip-
[1002] pen? Pallas Pallas offert u met deze wonde op, en eischt wraeck[1002]

[+][Randschrift:] *zijn schult bekent,* In het Randschrift bij r. 983: *bekennen:* erkennen.

[+][Randschrift:] *om het leven of graf bidt,*

[+][Randschrift:] *en Lavinie afstaet.*

[+][Randschrift:] *Eneas ziet den verwonneling aen, en Pallas wapengordel;*

* TEKSTKRITIEK: r. 984-87 *Indien.... Daunus;* gewijzigde druk van 1646: *hangt* is veranderd in *hing*; druk van 1659: *Indienge noch eenigen treck tot eenen bedroefden vader kunt hebben, zoo bidde ick ontferm u over Daunus, die, gelijck uw vader Anchises eertijts, eenen hoogen ouderdom bereickt* (miseri te si qua parentis tangere cura potest, oro - fuit et tibi talis Anchises genitor - Dauni miserere senectae). - 992 *zoo trots.... was;* gewijzigde druk van 1646: *trots en hoogh in zijn wapen*. - 995-98 *en de doppen.... praelde;* druk van 1659: *en zagh flikkeren de doppen van dien eigen riem des jongelings, verslagen door Turnus, die met dat cieraet om zijne schouders in den oorlogh praelde*; Lat.: et (cum) notis fulserunt cingula bullis Pallantis pueri, victum quem vulnere Turnus straverat atque umeris inimicum insigne gerebat.

982 *bedruckt:* treurig; *verslegen:* deemoedig (Latijn: ille *humilis supplexque oculos* dextramque precantem protendens).

983-85 *en wil..... afbidden* (nec deprecor): en smeek geen genade (en wil door smeken niet trachten de dood te ontgaan); *indien.... ter harte gaet:* indien gij .... bewogen wordt.

986 *hangt* is onjuist; hing weleer (ook over u); *fuit* et tibi talis Anchises genitor; de verandering in de druk van 1659 (zie de *Tekstkritiek*) is, althans wat de slotwoorden (*die.... bereickt*) betreft, geen verbetering.

988 *wilt ghy liever;* versta: meent gij, dat ik moet sterven.

991-92 *vast.... draeiende* (volvens oculos); met onzekere blik (besluiteloos) daar staande; *stont.... was* (stetit acer in armis Aeneas); zie de *Tekstkritiek*.

993-94 *en alree... vermorwen;* versta: en reeds begon deze rede hem hoe langer hoe meer te vermurwen, *zodat hij begon te weifelen*.

995 *Pallas rampzalige wapengordel* (balteus infelix); *rampzalig* hier: die (Turnus) onheil brengt; voor de wapengordel, die Turnus de door hem gedode Pallas had ontnomen, zie men *Aen.* X, r. 546; *dop:* knop; vgl. *Aen.* IX, r. 397.

996-97 vgl. de *Tekstkritiek; jongeling:* de gedachte aan Pallas' jeugd doet Aeneas het opkomend gevoel van medelijden met zijn tegenstander overwinnen.

999 *afstroopen:* afrukken, ontroven.

1002 *opofferen* (immolare), nl. aan de Goden der onderwereld; de plicht om Pallas' dood te wreken was Aeneas uitdrukkelik opgelegd door Evander; zie *Aen.* XI, r. 220; ook in zijn wraak blijft hij de *pius* Aeneas.

En bosschen op dien kreet den galm te rugge kaetsen.[1395-96]
Nu ziet hy moedeloos, verslegen, en benaeut,
En steeckt zijn handen uit, en zeght, van smart verflaeut:[1398]
Ick heb dit wel verdient, en wil het niet afkeeren
Met bidden. bezigh uw geluck met my te deeren.[1400]
Indien de liefde van mijn' droeven vader u
Noch iet ter harte ga, zoo smeeck zoo bidde ick nu
[Anchises hart hing dus oock over u met smarte,]
Ontferm u heden toch uit een medoogend harte
Om Daunus, afgeleeft, stockstijf van ouderdom,
En geef my levendigh, of, wiltge, doot weêrom
Den mijnen over. gy hebt nu den strijt gewonnen.
d'Ausoonschen zagen my, verwonnen afgeronnen,[1408]
U met gevouwe hant dus bidden om gena.
De bruit Lavinie behoort u toe. hier sta
Uw gramschap stil: zet uw oploopentheit eens neder.[1411]
Eneas draeide vast zijne oogen heene en weder,
En stont'er moedigh in zijn wapen, en bedwong
Zijn' opgeheven arm. alree begon de tong,[1414]
Dees rede hem, die noch in twijfel stont, te raecken
Met mededoogen, als hy aen zijn lijf zagh blaecken
Het heiloos wapentuigh van Pallas, korts gevelt,[1417]
Den wapengordel en de doppen van dien helt,
Gebleven in den slagh, zagh flickren om de lenden
En hals van Turnus, die hem vyant, by de benden[1420]
Hiermede praelde. toen Eneas met beklagh
De merrecktekens van zijn bittre droefheit zagh,
En dien gestreecken buit, begon zijn moedt t'ontsteecken,[1423]
En dol van grimmigheit: meent gy ons noch door smeecken
t'Ontglippen met den roof der mijnen aen uw lijf?
Prins Pallas, Pallas wijdt u, om dit snoodt bedrijf,[1426]
En offert u hier op met deze wonde, eischt wraecke

1395-96 vgl. de proza-vert. met aant.
1398 *verflaeut:* krachteloos en moedeloos geworden.
1400 zie de proza-vert.
1408 *afgeronnen:* uitgeput (door vlucht en strijd); voor de vorm zie *Van Helten,* § 39 e.
1411 *oploopentheit:* hartstochtelike woede.
1414 *de tong* (van Turnus), hier syn. van *dees rede*.
1417 *korts:* kort geleden.
1420 *hem* (Pallas) *vyant;* voor 't bijv. gebruik van *vijand* zie vs. 787; *by de benden:* onder zijn krijgsmakkers.
1423 *moedt:* woede.
1426 *wijden;* syn. van opofferen.

*

[1003] van uw eerloos bloet. Zoo sprekende duwt hy al verhit hem[+1003]
[1004] het lemmer, recht van vore, in de borst. Turnus leden worden[1004-1005]
[1005] slap van koude, en de geest vlught al gestoort en zuchtende
[1006] ter zielen.

[+][Randschrift:] *dies hy uit wraeck hem het lemmer in de borst duwt.*

EINDE.

t' AMSTERDAM,
Gedruckt by JACOB LESCAILLE.
MDCXLVI.

* TEKSTKRITIEK: r. 1005 *de geest vlught al gestoort;* gewijzigde druk van 1646: *zijn geest vaert gestoort.*
1003 *al verhit:* heet van toorn.
1004-1005 *worden slap van koude* (de kilte des doods): ast illi solvuntur frigore membra; zie verder de *Tekstkritiek* en vgl. *Aen.* XI, r. 879-880 (vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras).

Van uw al t'eerloos bloet, een' ander tot een baecke.[1428]
Zoo spreeckt hy, heet van toorne, en stoot en duwt, bemorst
Van bloet, het lemmer recht van voore in zijne borst:[1429-30]
Dies Turnus leden, slap van koude, voort bezweecken.
De geest voer, zuchtende en gestoort, naer Plutoos streecken.[1432]

EINDE.

t' AMSTERDAM,
Ter Druckerye van THOMAS FONTEIN, op de Voorburghwal, by de Deventer-hout-marckt, 1660.

1428 *tot een baecke:* tot afschrikwekkend voorbeeld.
1429-30 *bemorst van bloet*, prolepties bij *lemmer*.
1432 *naer Plutoos streecken:* naar de gewesten der onderwereld, het rijk van Pluto.

[Q. Horatius Flaccus Lierzangen en Dichtkunst] aant.

Q. HORATIUS FLACCUS | LIERZANGEN | EN | DICHTKUNST. | IN HET RIJMELOOS VERTAELT | DOOR | J.V. VONDEL | wordt hier afgedrukt naar de tekst der eerste uitgave | t' Amsterdam, | By Luidewijck Spillebout, Boeck-verkop. *[sic]* | op den Dam, Anno M DC LIV, verschenen in October 1653 volgens G. Brandt's 'Leven van Vondel'.

Hiernaast vindt men de titelprent afgebeeld en op de navolgende bladzij de titelpagina typografies nagevolgd.

Het drukkersmerk op de laatste bladzij der oude uitgave is door ons afgebeeld aan het slot van de tekst.

Onder het voorwerk der oude uitgave is opgenomen een herdruk van 'De Roomsche Lier', het gedicht, dat wij naar de plano-uitgave van omstreeks 1640 afdrukten op blz. 6 van ons Vierde Deel.

In de eerste drie uitgaven van Vondels Horatius-vertaling is de Latijnse tekst tegenover de Nederlandse gedrukt.

Deze nieuwe uitgave is bewerkt door PROF. DR. C.G.N. DE VOOYS en Mej. DR. C.C. VAN DE GRAFT

Q. Horatius Flaccus
LIERZANGEN
En
DICHTKUNST.
In het rijmeloos vertelt
Door
J. v. VONDEL.
t' Amsterdam.
By Luidewijck Spillebout
Boeckverkoper
op den Dam.
Anno cIↃ IↃ c LIV.

Q. Horatius Flaccus Lierzangen en Dichtkunst.

In het rijmeloos vertaelt
Door
J.V. VONDEL.

t'A M S T E R D A M,
By *Luidewijck Spillebout,* Boeck-verkop. op den Dam, Anno MDCLIV.

Aen de Kunstgenooten van Sint Lukas, t'Amsterdam, *Schilders, Beelthouwers, Tekenaers, en hunne begunstigers*.

[1] Hoewel elcke Kunst haer eige bepalinge heeft, nochtans worden zom-[r. 1]
[2] mighe Kunsten door eenerhanden bant van onderlinge gemeenschap ver-[2]
[3] knocht, en gelijck vermaeghschapt; hoedanige zijn Poëzy, Schilderkunst,[3]
[4] Beelthouwery, en andere Kunsten, die, te gelijck op maet en getal ge-
[5] gront, de Wiskunst niet ontbeeren mogen: en zeker dit vermindert zoo[5]
[6] weinigh den luister van deze Kunsten, datze hierom te goddelijcker te
[7] achten zijn: want van Godt zelf, aller dingen Schepper, wort gezeit, by het[7-8]
[8] Orakel der wijsheit, dat *Hy alle dingen, in mate, getal, en gewighte, geordi-*
[9] *neert heeft*. Van Plutarchus heeft elck nu in den mont dat schildery stomme[9-10]
[10] Poëzy, de Poëzy spreeckende schildery is: want de Schilder beelt zijne
[11] gedachten met streken en verwen, de Dichter zijne bespiegelingen met
[12] woorden uit, en hare muzijk zweeft, met hooge middelbare en lage, droeve[12]
[13] en blijde, statige en dertele klancken, op de pennen des Dichters, en volght[13]
[14] scherp met hare galmen zijnen geest en vernuftige vonden, de ziel der[14]
[15] zangkunste. De Poëzy wederom, behalve dat ze doorgaens een Gezang[15]
[16] genoemt wort, heeft zich, van outs her, van bommen, tamboeren, liere,[16]
[17] snaren en fluiten, zingende en danssende Reien gedient. Horatius, in deze
[18] zijne Dichtkunste, paert menighmael de Poëzy en Schilderkunst te zamen,
[19] gelijckt d'een by d'andere, en begaeftze beide even rijckelijck met eene[19]
[20] zelve overoude hantvest der vryheit van alles wat ter zaecke dienen kan[20]
[21] te durven bybrengen. De Poëzy, Schilder- en Beeldekunst, hebben niet[21]
[22] alleen van outs Koningklijcke en Vorstelijcke Hoven, maer zelfs Godts

r. 1 *bepalinge:* begrenzing.
2 *eenerhanden:* éénzelfde.
3 *gelijck:* als 't ware; *hoedanige:* zodanige (Latinisme).
5 *mogen:* kunnen.
7-8 *by:* door; *het Orakel der wijsheit:* het Boek der wijsheid (in de Vulgaat), IX, 21; *geordineert:* geschikt, geschapen.
9-10 Deze aanhaling uit Plutarchus, voorkomende in zijn verhandeling ‘Quomodo adolescens poëtas audire debeat’(*Moralia*, Leipzig 1908, I, blz. 41) wordt door hem vermeld als een algemeen bekend gezegde.
12 *middelbare:* door Vondel op toonhoogte toegepast (*Ned. Wdb.* IX, 672).
13 *pennen:* vleugels (met woordspeling).
14 *scherp:* nauwkeurig; *vonden:* vondsten.
15 *doorgaens:* altijd.
16 *bommen:* tamboerijns; *tamboeren:* trommels.
19 *gelijckt:* vergelijkt; *begaeft:* begiftigt.
20 *hantvest:* privilege.
21 *durven:* mogen.

[23] tabernakel en tempel verheerlijckt, en hare Heiligen gehadt; gelijck onder
[24] de godtvruchtige Hebreen, Moses, Hiob, David, en Salomon, met hunne[24]
[25] lofzangen, en gedichten; en Oöliab, en Bezeleël, van Godt geroepen, en[25]
[26] door zijnen Geest begaeft met wijsheit, en kennisse, in allerhande kunst, en
[27] beeldewerck, om het Heilighdom te versieren. Onder het Heidendom heb-[27]
[28] ben Homeer, Hesiodus, Orfeus, Kallimachus, Pindarus, Nonnus, Virgilius,[28]
[29] Ovidius, Horatius, en zoo veele anderen, welcker naem en faem de weerelt
[30] verduren zal, zulx uitgebloncken, dat zelf de Heilige Geest, in Sint Pauwels[30]
[31] brieven, met de spreucken van Aratus, en Epimenides, tot grootachtbaerheit[31]
[32] en onsterflijcken lof der Poëzye, de goddelijcke waerheit bevestight. Sedert
[33] hebben de Grieksche en Latijnsche lofzangen het Christendom gesticht. De[33]
[34] geluckighste kunst-eeuwen hadden voorhene moedt gedragen op Apelles,[34]
[35] Timantes, Zeuxis, en andere doorluchtige Schilderhelden; oock op Praxiteles,[35-36]
[36] den beelthouwer, Fidias, den beeltsnijder, en Lyzippus, den beeltgieter.
[37] Dewijl dan de Poëzy, Schilder- en beeldekunst, van outs her, gelijck noch,
[38] in onderlinghe gemeenschap verknocht waren, docht het my niet ongerijmt
[39] uwe E. op te dragen Horatius Flakkus Lierzangen, en Dichtkunste, eenige
[40] jaren geleden, by my, tot een eerlijck tijtverdrijf en oefeninge, by wintersche[40]
[41] avonden, in 't rijmeloos vertaelt, met hulpe van wijlen den Heere, Daniël[41-42]
[42] Mostert, Secretaris dezer stede, en Joan Vechtersz. of *Victorijn*, beide Rechts-
[43] geleerden, en zonderlinge begunstigers mijner Poëzye. Uwe E. ontfange[43]
[44] dan dit werck tot een blijck van de goede genegenheit, die ick uwe edele
[45] kunste toedrage, terwijl ick blijf

[46] *Vwer aller dienstwillige*

[47] J.V. VONDEL.

24 *Mose*s geldt als schrijver van de Pentateuch (de vijf eerste boeken van het O.T.), *Hiob* (Job) als auteur van het dichterlike boek Job, David als dichter van de psalmen, Salomon van het Hooglied.

25 *Oöliab* (ook Oholiab en Aholiab genoemd), de kunstenaar die de tabernakel versierde (*Exodus* 38, 23; vgl. *Exodus* 36, 1 en 2); *Bezeleël* (of Besaleël), de bouwmeester van tabernakel, tent en ark (*Exodus* 36, 1; 39, 32. Zijn naam wordt genoemd in *Exodus* 37, 1 en 38, 22).

27 *beeldewerck:* beeldhouw- of beeldsnijwerk.

28 *Orfeus:* Griekse zangerheld uit de 8ste eeuw v. Chr. (vgl. deel 3, blz. 504; deel 5, blz. 792), die tevens geldt als Thracies dichter van de Argonautica, Hymnen en Lithica; *Kallimachos* (310-238 v. Chr.), Grieks dichter; *Nonnus,* Grieks dichter uit de 5de eeuw n. Chr., bekend door zijn epos Dionysiaca.

30 *verduren:* langer duren dan, overleven; *zulx:* zozeer.

31 *Aratus,* Grieks dichter uit Soh in Cilicië (315-240). Op hem doelt *Handelingen* XVII, vs. 28, zie (Migne, *Patrologia Latina* T 26, blz. 572); *Epimenides,* Grieks dichter uit Creta (± 600 v. Chr.). Op een dichtregel van hem slaat de brief van de apostel Paulus aan Titus I, vs. 12, zie Migne (t.a.p. blz. 571); *grootachtbaerheit:* hoge eerbiedwaardigheid.

33 *lofzangen:* kerkelike hymnen; *het Christendom gesticht:* tot stichting van de Christenen gediend.

34 *moedt dragen op:* trots zijn op; Apelles (± 325 v. Chr.), *Thimanthes* (± 400 v. Chr.) en *Zeuxis* (eigenlik Zeuxippos), (± 425 v. Chr.) waren beroemde Griekse schilders.

35-36 *Praxiteles* (± 350 v. Chr.), *Phidias* (± 450 v. Chr.) en *Lysippus* (± 335 v. Chr.) waren Griekse beeldhouwers. Het onderscheid dat Vondel maakt in hun beroepen is ongegrond.

40 *eerlijck:* behoorlik, gepast (*Ned. Wdb.* III, 3911).

41-42 *Daniël Mostert:* zie deel 3, blz. 425 en deel 4, blz. 61; *Joan Vechtersz of Victorijn:* zie deel 3, blz. 641. Ook in de voorrede van de *Sofompaneas* wordt de hulp van deze beide vrienden dankbaar vermeld (deel 3, blz. 435, r. 80-81).

43 *zonderlinge:* in 't biezonder.

[48] *t'Amsterdam. 1653. den 27 van Slaghtmaent*.

De Gezangen van Q. Horatius Flakkus.
Uit Latijn in proze vertaelt.

Het eerste boeck.[aant.]

Aen Maecenas. Het eerste Gezang.

Andere staen naer wat anders, Horatius staet of steekt naer den naem van Dichter, voornamelijck van Lierdichter.

[1] O Mecenas! die uit Koninglijcke Voorouderen gesproten, mijn bescher-
[2] mer en waerde roem zijt; zommigen scheppen lust het Olympische stof met
[3] den wagen om hunne oren te doen stuiven, en den perkpael met barnende[r. 3]
[4] wielen te mijden, om door den edelen palm van lantsheren tot Goden ver-[4]
[5] heven te worden. Dezen, indien de schare der wispeltuirige gemeente hem[5]
[6] pooge te verheffen tot de hoogste Eerampten; dien, indien hy zoldert al het[6]
[7] koren dat in Lybie gedorst wort, vermaekt met zijne erfakkers te bouwen,[7]
[8] zoudge met al het goet van de wereld niet daer toe brengen, dat hy, beangst
[9] voor schipbreuk, zich ter zee begeve. De Koopman, beducht voor den
[10] Noorden wint, die met de Jönische baren worstelt, looft de rust en het[10]
[11] lantleven, t'hans geen kommer kunnende lijden, kalfatert zijne lekke kiel.[11]
[12] Men vindt'er die geerne vernen wijn drinken, en daer eenen halven dag[12]
[13] mede konnen doorbrengen; nu met uitgestrekte leden onder een groene
[14] linde, dan het hooft zachtjens op den kant van een ruischende beek leggende.[14]
[15] Veele hebben zin in den oorlogh, en het gemengde geluit van trommels en
[16] trompetten, en de wapens, een gruwel voor een moeders hart. De Jager

r. 3 *perkpael:* eindpaal van de renbaan; *barnende:* vertaling van *fervidus:* gloeiend, hier: snel draaiend.
4 *van lantsheren:* het Latijnse *terrarum dominos* (beheersers der wereld) is appositie bij *Goden*.
5 *Dezen* en *dien* zijn hier objekt bij r. 8. In het Latijn zijn het zelfstandige zinnen: Dezen (scheppen lust)...; *gemeente:* volk.
6 *tot:* in het Latijn: door; *zoldert*:: op zijn zolders bergt.
7 *vermaekt met:* vermaak scheppend in.
10 *de Jönische baren:* in het Latijn: de Icariese zee.
11 *t'hans:* (maar) straks; *geen kommer kunnende lijden:* niet geneigd in bekrompen omstandigheden te leven.
12 *vernen wijn:* wijn van het vorige jaar (*Mnl. Wdb.* VIII, 2178); het Latijn heeft: oude Massiese wijn, nl. van de berg Massicus in Campanië.
14 *linde:* in 't Lat.: haagappelboom; *hooft enz.:* geheel onjuist voor Lat.: *ad aquae lene caput sacrae:* bij de ruiselende bron van een heilige beek; *caput* is hier bron, niet hoofd.

*

[17] onthout zich onder den blauwen hemel, en denkt niet eens om zijn lieve[17]
[18] vrou, het zy zijn trouwe honden een hinde op spoor hebben; het zy het
[19] wilde zwijn het gespande net doorboore.[19]

[20] Het veil, een belooninge van geleerde harssenen zet my onder de[20]
[21] Goden. Het koele woudt en de huppelende reien van Nymfen en Saters
[22] scheiden my van 't gemeene volck, overmits Euterp my op hare fluit, en[22]
[23] Polymnia op hare luit spelen laten. Indienge my onder de Lyrische Poëten[23]
[24] rekent, zoo zal ick met opgeheve kruin de starren stooten.[24]

Aen Augustus. Het II. Gezang.

Veel onweers en stormen uitgestort over 't Roomsche volck, tot wrake des vermoorden J. Caesars. 's Rijcx eenige hope rust op de gezontheit van Augustus.

[1] Jupijn heeft nu lang genoeg tot een waarschouwing vervloekte sneeuw[r. 1-3]
[2] en hagel op ons neergestort, en met zijn gloeiende vuist de Roomsche[2]
[3] sloten beschietende, de Stadt vervaert. Het verbaesde volk vreesde dat die[3]
[4] benaeude tijd van Pyrrha, over nieuwe gedroghten kermende, wederom[4]
[5] voor handen was; waer in Proteus al zijn vee op de hooge bergen ter[5]
[6] weide dreef, en de visschen aen de hooge olmen hangen bleven, waer in
[7] te vore de duiven nestelden, en de blode dassen over de verdronken[7]
[8] landen zwommen. Wy zagen den blonden Tiber, met kracht van den[8]
[9] Hetrurischen oever te rugge gedreven, het Koningklijke slot en de kerken[9]
[10] van Vesta overstulpen; terwijl hy tegens de jammerende Ilia stoft haer[10]

* TEKSTKRITIEK: r. 20 De eerste uitg. heeft: *zetten*, waarschijnlik veroorzaakt door 't Lat. meervoud hederae.
17 *onthout zich:* vertoeft; *blauwen:* in het Latijn *frigido:* koelen.
19 *gespande:* in het Latijn: teretes, d.i. met dichte mazen.
20 *veil:* klimop; *geleerde harssenen:* vertaling van 'doctarum frontium': van dichter-hoofden.
22 *overmits:* daar; *Euterp:* Euterpe, muze van het lierdicht, uitvindster van de fluit.
23 *Polymnia:* Polyhymnia, muze van de hymnen, uitvindster van de lier.
24 *de starren stooten* (in de uitgaaf van 1656: raecken): het toppunt van roem en geluk bereiken.
r. 1-3 Deze natuurverschijnselen werden als boze voortekenen beschouwd.
2 *met zijn gloeiende vuist* slingerde Jupiter de bliksem naar Rome's tempels en het Capitool (*de Roomsche sloten:* vertaling van *arces,* d.w.z. heuvels).
3 *verbaesde:* ontstelde.
4 *benaeude tijd van Pyrrha:* de tijd van de zondvloed, waarbij alleen Pyrrha en haar gemaal, koning Deucalion, gespaard werden; *gedroghten:* vertaling van monstra: tegennatuurlike verschijnselen.
5 *Proteus:* zeegod, onder wiens hoede de zeedieren stonden (*zijn vee*).
7 *de blode dassen:* vertaling van *pavidae dammae:* de schuwe damherten.
8 *blonden:* (Lat. flavus) aldus genoemd, omdat hij door het zand dat hij meevoert, geelachtig gekleurd is; vgl. de blonde Rijn (*Olijftack van G.A.* vs. 10 en *Maeghden,* vs. 158). Ook de overstroming van de Tiber werd als een slecht voorteken beschouwd.
9 *Hetrurischen:* d.i. de rechteroever van de Tiber; Rome lag voornamelik aan de linkeroever (zie r. 12); *kerken:* tempels.
10 *overstulpen:* overstromen, overweldigen; *de jammerende Ilia:* Rea Silvia, de moeder van Romulus en Remus. Zij zou in de Tiber geworpen zijn en door de stroomgod als gemalin aangenomen; *stoft*: pocht; *haer ongelijk:* het haar aangedane onrecht.

[11] ongelijk te willen wreken: en die stroom, ter liefde zijner vrouwe, over-
[12] lopende, bevloeit Stadts slinke zijde, om dat Jupijn vertorent is. Het kleene[12][12-13]
[13] overschot der Jongelingen zal ter ooren komen dat de burgers tegen elkan-
[14] deren den degen geslepen hebben, waer door het nutter waer dat de

12 *slinke:* linker; *om dat Jupijn vertorent is:* onjuiste vertaling van ‘Iove non probante’: hoewel Jupiter (de beschermer van Rome) het niet goedkeurt.

12-13 *Het kleene overschot der Jongelingen* (Lat. rara iuventus) is in 't Lat. verbonden met ‘gedund door de schuld der ouderen’; door V. weergegeven in de volzin: ‘Hun ... gevecht’ (r.15-16).

[15] Persianen sneefden. Hun zal ook ter ooren komen, dat hunne ouders oor-[15]
[16] zaak waren van dit gevecht. Welken Godt zal het volk aenroepen, om den
[17] vallenden staat des Rijks te stutten? met wat gebeden zullen de heilige
[18] Nonnen aenhouden by Vesta, die naer geene lofzangen luistert? door wien[18]
[19] zal Jupijn dit schelmstuk verzoenen? Koom ghy dan eens, dat bidden wy
[20] u, ô waerzeggende Apollo! wiens schouders met een witte wolk behangen
[21] zijn: of liever gy, ô lachende Venus! om wie scharssende Minnegodekens[21]
[22] zweven: of indien gy uw verwaerloost geslacht [en nakomelingen] gade
[23] slaet, ô Vader Mars! die dit al te langdurige spel wars zijt, en lust schept in
[24] veldtgeschrey en gladde helmen, en in 't barsse gezicht des Mauritaenschen[24-25]
[25] Soldaets, tegens den bloedigen vyant. Of gy, ô gevlerkte Godt! zoon der
[26] koesterende Maja, die den naem van Caesars wreker wilt dragen, en des[26-27]
[27] Jongelings gedaente nabootst; vaer spader ten hemel, en verkeer langen tijdt
[28] vrolijk onder het Roomsche Volk, en laet een snellen wint u, die over onze[28]
[29] boosheyt vergramt zijt, niet van ons wech nemen. Verlustig u liever hier in
[30] treffelijke triomfen, en in vader en vorst genoemt te worden; en, ô Caesar,[30]
[31] gedoogh niet dat de Medische ruiterye, onder uwe veldtheerschappye, on-[31]
[32] gewroken op onzen bodem kome draven.

*

Aen het schip. Het III. Gezang.

De Poëet wenscht het Scheepken, waerin Virgilius naer Athenen vaart, behoude reis: Voort haelt hy der menschen vermetenheyt en stoutheit dapper over.

[1] Ik bidde, ô Schip! 't welk gezonden zijt te leveren Virgiel, die u toe-
[2] betrout is, dat de Godin, die Cyprus beheerscht, en de Gebroeders van[r. 2]

15 *Persianen:* met deze Perzen bedoelt Horatius de Parthen, de gevreesde vijanden der Romeinen.

18 *Nonnen:* de Vestaalse maagden, die voor het welzijn der burgers baden. Vesta was vertoornd wegens de vermoording van Julius Caesar, die Pontifex Maximus was.

21 *scharssende:* dartelende (?) De vereenzelviging met schertsende (*Ned. Wdb.* XIV, 521) is twijfelachtig. Veeleer is verband mogelik met scharren (scharrelen) scharten: tastende, zoekende bewegingen maken.

24-25 *des Mauritaenschen Soldaets:* van de Mauritaanse d.i. Afrikaanse, Puniese voetknecht; *bloedigen:* met bloed bespatte; *gevlerkte Godt:* Mercurius, zoon van Maja en Jupiter.

26-27 *des Jongelings:* nl. van Augustus, toen 34 jaar; de voorafgaande zin met *die* behoort bij *jongeling*; *spader:* later.

28 *vrolijk:* Lat. *laetus*, dat hier: 'genegen' betekent; *Roomsche:* Romeinse.

30 *triomfen:* de drie verwachte triumfen van Augustus, die inderdaad in 29 v. Chr. plaats hadden.

31 *de Medische ruiterye:* hiermee zijn weer de Parthen bedoeld, die invallen deden in Syrië; *onder uwe veldtheerschappye:* terwijl gij het opperbevel voert.

* TEKSTKRITIEK: r. 1 *gezonden* is in 1656 verbeterd in: *gehouden* (d.i. verplicht). - 2 In de oude uitg. staat *Cypres*.
In 't opschrift: *haelt over:* laakt (*Ned. Wdb.* XI, 1730).

r. 2 *de Godin, die Cyprus beheerscht:* De Venus-dienst was o.a. op het eiland Cyprus inheems; Venus wordt daar aangeroepen als Venus marina, de godin die een voorspoedige zeevaart

[3] Heleen, die blinkende gestarrenten, en den Windvoogd alle andre winden[3]
[4] gekluistert houdende, behalve den Westenwint, u zoo sture, dat gy mijne[4]

verleende; *de Gebroeders van Heleen:* Castor en Pollux, als de Tweelingen aan de hemel geplaatst, een gunstig voorteken voor de schippers.

3 *den Windvoogd:* Aeolus.

4 *den Westenwint:* omdat deze gunstig was voor de vaart naar Griekenland.

*

[5] halve ziele behoed, en hem behouden overvoert aen de Attische kusten.[5]
[6] Hy was een hardvochtig en onvertsaagt man, die allereerst de brosse kiel[6]
[7] de felle zee betroude; en niet vreesde de hollende zuider stormen, die met[7]
[8] de Noortsche buien worstelen, nochte de mottige Hyades, nochte de[8]
[9] dollicheit des Zuyden winds, boven wien geen storm meer gewelts heeft[9]
[10] over de Adriatische baren; het zy dat hyze beroeren of stillen wil. Wat
[11] slagh van sterven heeft hy gevreest, die met drooge oogen de zwemmende[11]
[12] gedroghten, de gezwolle zee, en de beruchte rotsen van Albanie aenschoude?[12]
[13] De voorzichtige Godt scheide vergeefs de aerde van d'onbuurlijke zee,[13]
[14] indien evenwel reuckelooze kielen over de gevaerlijke zanden heene vlooten.[14]
[15] *Het vermeten menschelijck geslacht, alles durvende bestaen, slaet den onwegh*[15]
[16] *in*. De stoute zoon van Japeet heeft den menschen het vier diefachtigh[16]
[17] toegestopt: na dat het vier den hemel ontdragen was, is de weerelt over-[17]
[18] vallen van tering, en eene bende van nieuwe koortsen; en de noodzakelijke[18]
[19] doot, die te vore lang aenquam, heeft zich sedert verylt. Dedael heeft[19]
[20] d'ydele lucht doorsneden met wieken, die den mensche oneigen zijn. Her-[20]
[21] kules arbeitzaamheit doorboorde den afgront. *Niets valt den menschen te*[21]
[22] *lastigh. Uit verwaentheyt beklimmenwe den hemel. Onze schelmery gedooght*[22]
[23] *niet, dat Jupijn zijne vergramde blixems uyt de handen legge*.

Aen L. Sextius. Het IV. Gezang.

De lieflijkheit der lente beschreven, en 's levens algemeene brosheit voorgestelt hebbende, vermaent hy Sextius tot een wellustigh leven.

* TEKSTKRITIEK: r. 19 *lang* is in 1656 verbeterd in: *langzaem*.
5 *mijne halve ziele* (animae dimidium meae): mijn dierbare vriend; *overvoert:* terugvoert.
6 *hardvochtig:* koelbloedig, kordaat (*Ned. Wdb.* V, 2197); vrije vertaling. Het Latijn heeft: met eikenhout en drievoudig metaal was de borst bekleed; *brosse:* broze.
7 *betroude:* toevertrouwde aan.
8 *mottige:* vochtige (*Ned. Wdb.* XI, 1179); *Hyades:* de op- en ondergang der zeven Hyaden (het regengesternte) ging gewoonlik met regen gepaard.
9 *meer gewelts:* meer kracht.
11 *slagh van sterven:* soort van dood. 't Lat. heeft *mortis gradum:* naderende stap van de dood.
12 *rotsen van Albanië:* in het Latijn: *Acroceraunia:* voorgebergte aan de Westkust van Epirus.
13 *voorzichtige:* voorzienige; *aerde:* landen; *d'onbuurlijke zee:* ongeschikt om er als buur mede te leven (*Ned. Wdb.* X, 1177). Zo vertaalt Vondel *dissociabilis,* dat tegenwoordig wordt opgevat als: waarmee men geen verkeer heeft, die afgezonderd ligt.
14 *reuckelooze:* roekeloze; *vlooten:* drijven, varen.
15 *vermeten:* vermetele; *onwegh:* verkeerde, ongeoorloofde weg.
16 *De stoute zoon van Japeet* (Japetus): Prometheus.
17 *ontdragen:* ontroofd.
18 *tering:* verval van krachten.
19 *verylt:* verhaast; *Dedael:* Daedalus ontsnapte uit het Labyrinth op wassen vleugels.
20 *ydele:* ijle, dunne; *oneigen:* onnatuurlik voor.
21 *den afgront:* de Hades (om daaruit de Cerberus te halen).
22 *lastigh:* zwaer; *verwaentheyt:* Lat. stultitia: dwaasheid.
I n ' t o p s c h r i f t : *L. Sextius:* consul in het jaar 23 en vriend van Horatius; *wellustigh:* genotvol, genietend.

[1] De felle winter ontdoit, door d'aengename aenkomste der lente en des
[2] weklevens, en men wind de drooge kielen uit de haven: het vee is de stal- r. 2
[3] len moe, en de boer den haert, en de weiden zijn niet meer wit van rijp.
[4] De Cyterische Venus heft alree met de nieuwe maen de reien aen. De 4
[5] bevallige Gratien trippelen met de Nymfen hant aen hant dat het dreunt:

r. 2 *wekleven:* bijnaam voor de Westenwind; *men wind:* nl. door middel van *machinae* d.z. rolhouten; *uit de haven:* nl. in de zee.
4 *Cyterische:* naar het eilandje Cythera op de kust van Laconië, waar Venus vereerd werd; *met de nieuwe maen:* Lat.: *imminente luna,* d.i. terwijl de maan hoog aan de hemel staat.

[6] terwijl de nyvere Vulkaen de logge Reusesmis gloeiende maekt. Nu is het[6]
[7] tijt de blinkende pruik met eenen groenen myrt, of een bloem, die van[7]
[8] d'ontlate landouwe voortgebroght wort, te bekransen. Nu is het tijt datmen[8]
[9] Pan offere in de lommerige bosschagien; het zy hy een lammeken of een
[10] boksken eischt. ô zalige harsenen. *De bleke doodt klopt zoo wel aen der*[10]
[11] *Koningen hoven, als aen der armen hutten. O zalige Sextius, 's levens oogen*-[11-12]
[12] *blik leert ons het lange leven mistrouwen*. Terstont zal u de nacht overvallen,
[13] en de logenachtige hel, en Plutoos nare huis, alwaer eens geraekt wezende,[13]
[14] zultge daer met lekkeren wijn gene gezontheden instellen, nochte den[14]
[15] teeren Jongeling belonken, daer nu alle de jeugt om blaekt, en die korts[15]
[16] de maegden zal ontfonken.

Aen Pyrrha. Het V. Gezang.

Horatius de verlockingen van Pyrrha als een schipbreuk ontswommen, schat zulke ellendig, die in hare minne verstrikt zijn.

[1] O Pyrrha! wat ranke Jongeling, stinkende van Civet en muskeljaet, om-[r. 1]
[2] helst u op gestroide roozen, in een genoegelijk prieel? ghy pronkstertje,[2]
[3] voor wien snoertge uwe blonde vlechten! ô hoe menighmaal zal hy be-
[4] schreien uwe trouweloosheit en lichtvaardige eeden, en als een onervaren[4]
[5] zich verwonderen over de harde buien van uwe norsse hevigheit, die uw
[6] blanketsel nu te lichtgelovich liefkoost; die, niet kennende uwe bedriege-[6]
[7] lijke gunst, altijt hoopt u eens alleen en vriendelijk te vinden. Ellendigh[7]
[8] zijnze, dien gy onverzocht schoon in 't oogh schijnt. De kerkmuur getuight[8]

6 *Reusesmis:* de smidse, de werkplaats van de Cyclopen.
7 *blinkende pruik:* glanzende haardos.
8 *ontlate:* ontdooide.
10 *ô zalige harsenen:* deze woorden ontbreken in het origineel en zijn in de volgende uitgave weggelaten.
11-12 *'s levens oogenblik:* de korte duur van het leven; *lange:* lang schijnende. Anders in 't Latijn: *spem vetat longam inchoare:* verbiedt een lange hoop te koesteren (vatten).
13 *logenachtige:* vertaling van fabulae, d.i. spookachtig; *hel:* het schimmenrijk; *nare:* sombere, angstwekkende; *geraekt:* aangeland.
14 *gezontheden instellen:* vrije vertaling voor: door het lot het voorzitterschap van het drinkgelag bekleden.
15 *om blaekt:* in liefde ontgloeit; *korts:* binnenkort, spoedig.
r. 1 *stinkende:* geurende (zonder ongunstige bijbetekenis); *Civet:* een reukwerk, van de civetkat afkomstig; *muskeljaet:* muscus (*Ned. Wdb.* IX, 1272).
2 *prieel:* in het Latijn: grot; *pronkstertje:* het Latijn heeft: *simplex munditiis,* d.i. eenvoudig in uw tooi.
4 *en lichtvaardige eeden:* in de Latijnse tekst staat: en dat de goden zich van hem hebben afgekeerd (mutatosque deos); *als een onervaren* is de vertaling van *insolens:* met bevreemding.
6 *uw blanketsel liefkoost* staat niet in de Lat. tekst, waar men leest: die u lichtgelovig voor een gulden wezen (d.i. met blonde haren) houdt.
7 *gunst:* liefde (in de Lat. tekst: *aura*, d.i. gril, luim).
8 *onverzocht:* zonder dat ze u hebben leren kennen, op de proef hebben gesteld (*Ned. Wdb.* X, 2159); *De kerkmuur:* de tempelwand. Schipbreukelingen hingen, uit dankbaarheid voor hun redding, een votiefschilderij, waarop die redding was afgebeeld, en hun kleren aan de tempelwand. De dichter bedoelt, dat hij, evenals die schipbreukelingen, aan het dreigend gevaar ontkomen is.

[9] met het gewyde tafereel dat ick mijne natte kleederen ter eere des magh-
[10] tigen Zeegodts opgehangen hebbe.

Aen Agrippa. Het VI. Gezang.

De treurspeler Varius zal Agrippaes oorlogen zingen. Horatius voelt zich slechts bequaem tot beschrijvinge van banketten en minneworstelingen.

[1] O Agrip! ghy manhaftige overwinner der vyanden, Varius zal beschrij-[r. 1]
[2] ven, met een hoogdravende dichters pen, al wat de forsse soldaet te water[2]
[3] en te lande onder uw beleit, bedreven heeft. Wy lage verstanden onder-[3-4]
[4] winden ons niet zulke treffelijke zaken te verhalen, nochte de groote ver-[4]
[5] bolgenheit van Achilles, die niet te verzetten was, nochte het zwerven over
[6] zee van den dubbelen Ulysses, nochte Pelops wraekgierigheit; overmits[6]
[7] schaemte en de Zanggodin, alleen op de weerloze luit afgerecht, beletten[7]
[8] uwen en Caesars voortreffelijken lof, door vernufts gebrek, t'ontluisteren.[8]
[9] Wie kan Mars met zijn diamanten harnas naer waardye beschrijven? of
[10] Merion, van het Troyaensche stof bekrozen? of Diomedes, door hulp van[10]
[11] Pallas, den Goden gelijk? wy ledigen zingen banketten, en stoeyingen van[11]
[12] vrysters tegens vryers dapper in de weer, met gekorte nagelen; het zy datwe
[13] koel zijn, of blaken, niet lichtvaerdigh buiten gewoonte.[13]

Aen Munatius Plancus. Het VII. Gezang.

Boven alle andere steden en lantschappen, prijst hy Tibur, de geboorteplaets van Plancus, welken hy vermaent met wijn de zorgen af te spoelen.

[1] Andere zullen het doorluchtige Rhodes loven, of Myliteen, of Efesus, of[r. 1-2]
[2] de vesten van Korintus, van wederzijde met zee bespoelt, of Tebes, door
[3] Bacchus, of Delfis, door Appollo vermaert, of de Tessalische Tempe. Men
[4] vint'er die al hun werk maken stadigh met vaerzen te verheffen de stadt

r. 1 L. Varius Rufus was een beroemd epies en tragies dichter; M. Vipsanius Agrippa was de boezem vriend van keizer Augustus, als staatsman en veldheer uitmuntend. Blijkbaar had hij Horatius verzocht, zijn krijgsdaden in een epos te verheerliken.
2 *hoogdravende:* verheven. Het Latijn heeft *Maeonii* d.i. Homeries.
3-4 *onderwinden ons niet:* wagen het niet te ondernemen.
4 *treffelijke:* voorname.
6 *dubbelen:* dubbelhartige, listige.
7 *schaemte en de Zanggodin:* mijn schroom en (de aard van) mijn talent; *weerloze:* vredelievende.
8 *Caesars:* van Augustus; *door vernufts gebrek:* bij gebrek aan talent.
10 *Merion:* Meriones, een der helden voor Troie, vriend en wagenmenner van Idomeneus; *bekrozen:* bezoedeld; *Diomedes,* Grieks strijder voor Troje, gunsteling van Athene.
11 *ledigen:* vertaling van *vacui* d.i. vrij van liefde.
13 *niet lichtvaerdigh buiten gewoonte:* onjuiste vertaling. De bedoeling is: luchthartig, volgens onze gewoonte.
I n ' t o p s c h r i f t : Lucius Munatius Plancus, gunsteling van Augustus, schijnt in een aanval van droefgeestigheid besloten te hebben Italië te verlaten en naar Griekenland te verhuizen. Horatius spoort hem aan, liever van Tibur te genieten, waar hij een villa bezat, en, evenals Teucer, zijn zorgen bij de wijn te vergeten.
r. 1-2 *Rhodes:* het eiland Rhodus; Mytilene (hoofdstad van Lesbos), Ephesus en Korinthe waren wegens de schone ligging beroemd; *Tebes:* Thebe.

[5] der ongerepte Pallas, en den olijf boven alle andere bomen te achten. Vele[5]
[6] prijzen, Juno ter eere, Argos te paerde afgerecht, en het rijke Mycenen.[6]
[7] Ik hebbe tot het geduldigh Lacedemon, nochte tot de vette weiden van[7]

5 *ongerepte:* maagdelike; *den olijf:* de olijfboom was aan Athene gewijd. Onjuiste vertaling. Er staat: en zichzelf een krans van olijfblad, van alle kanten geplukt, op het hoofd te hechten; de dichters zetten zichzelf een krans op; met olijfblad werd bedoeld de Attiese stof.
6 *te paerde afgerecht:* zich toeleggend op paarden.
7 *geduldigh:* vertaling van *patiens,* in dit verband: gehard.

[8] Larisse, zulk eenen trek niet, als tot de woonstede der ruischende Albunea,[8]
[9] en den waterval Anio, en het wout van Tiburnus, en de boomgaerden[9]
[10] bewatert met stromende beken. Gelijk de heldere Zuiden wint dikwils de
[11] nevels van den duisteren hemel afvaeght, en niet altijdt tot regen genegen
[12] is, zoo zijt, ô Plancus, verdacht, wijselijk uwe droefheit en 's levens moeie-[12]
[13] lijkheden met een molligh wijntjen te verdrijven; het zy datge u onthout[13]
[14] in een leger, dat van wapens schittert, of rust onder het dichte lommer[14]
[15] uwes Tiburs. Hoewel Teucer, Salamin, en zijnen vader ontweek, nochtans[15]
[16] zeitmen, dat hy zijne harsens, zat van wijn, met eenen populierkrans be-[16]
[17] vlechtende, zijne droevige vrienden aldus aansprak: O makkers en spits-[17]
[18] broeders, werwaert Fortuin, die ons gunstiger als vader is, ons voeren zal,
[19] daer zullenwe gaen. Onder Teucers beleit en raet hoevenwe niet te vrezen,
[20] want Apollo belooft ons zekerlijk een ander Salamin, in een nieuw landt.[20]
[21] O ghy dappere mannen, die dikwils meer gevaers met my uitstondt, verdrijft
[22] nu de zorgen met wijn, morgen zullenwe ons weder op de wilde zee begeven.

Aen Lydia. Het VIII. Gezang.

Hy roskamt den Jongeling Sybaris, bedorven door de minne van Lydia, en in wellusten versmolten.

[1] O Lydia! ik bid u, om Gods wil, zeghme eens: waerom yltge zoo om
[2] Sybaris, die op u verslingert is, te bederven? waerom schuwt hy, die weder[r. 2]
[3] en wint verduren kan, het worstelperk? waerom rijd hy niet ridderlijk met
[4] zijns gelijken? waerom temt hy niet Fransche paerden met den muilprang?[4]
[5] waerom durf hy den blonden Tiber niet genaken? waerom vliet hy den[5]
[6] worsteloli, omzichtiger als adderen bloet? waerom draegt hy niet zijne[6]
[7] armen blaeuw van de wapenen, die dikwils meesterlijk de schijf en den
[8] worppiek voorby den merkpael geworpen heeft? waerom verberght hy zich,
[9] gelijck men zeit, dat de zoon der Zeegodinne Tetis voor de beschreielijke[99-10]

8 *Larisse:* Larisa, stad in een vlakte van Thessalië; *Albunea:* bronnimf, te Tibur vereerd.
9 *Anio:* rivier, die in Tibur watervallen vormt; *Tiburnus:* stichter van Tibur, het lievelingsoord van Horatius.
12 *zijt verdacht:* wees er op bedacht.
13 *molligh:* zacht, ook van dranken gezegd (*Ned. Wdb.* IX, 1039, 5); *u onthout:* vertoeft.
14 *leger:* legerplaats.
15 *Teucer* was door zijn vader Telamon uit Salamis verbannen, en stichtte toen op Cyprus een nieuw Salamis; *Salamin:* accusatief van Salamis.
16 *harsens:* in 't Latijn: *tempora,* de slapen, die als zetel van dronkenschap golden; *populierkrans:* de populier was gewijd aan Hercules, als beschermer der reizigers.
17 *spitsbroeders:* krijgsmakkers.
20 *zekerlijk:* (Lat. certus) onbedrieglik, behoort als adjektief bij Apollo.
In 't opschrift: *bedorven:* ongelukkig gemaakt (vgl. *bederven* in r. 2).
r. 2 *verslingert:* verliefd. In het Lat. staat: *amando:* door hem lief te hebben.
4 *Fransche:* Galliese; *muilprang:* gebit (*Ned. Wdb.* IX, 1200). In 't Latijn: wolfsgebit, d.i. een gebit met ijzeren tanden.
5 *durf:* durft.
6 *worsteloli:* de olijfolie waarmede de worstelaars zich insmeerden; *omzichtiger:* behoedzamer.
9 Thetis, de moeder van Achilles, wetende dat zijn leven in de Trojaanse oorlog gevaar zou lopen, liet hem, als meisje verkleed, in het verborgen opgroeien.
9-10 *beschreielijke uitvaert:* vertaling van *lacrimosa funera:* de tranenwekkende ondergang.

[10] uitvaert van Troje dede, op dat het mannelijke kleet hem niet mede zoude
[11] slepen, in de neerlaeg der Frygiaensche benden?[11]

11 *neerlaeg:* vertaling van *caedes:* bloedbad; *Frygiaensche:* Trojaanse.

*

Aen Taliarchus. Het IX. Gezang.

Hy maent hem op tot een lustig winter-leven.

[1] Gy ziet hoe blank en dik Sorakte van sneeuw leit, en dat de bosschen[r. 1]
[2] nu schier onder dien last bezwijken, en alle vlieten dicht toegevrozen zijn.
[3] Verdrijf de koude, en leg lustig hout aen den haert, en schenk, ô Taliarch,
[4] rustig vernen wijn uit Sabynsche kruiken. Beveel de rest den Goden, die,[4]
[5] zoo haast zy de winden, in de barnende zee worstelende, gestilt hebben, zoo[5]
[6] worden cypressen en oude olmen niet meer bewogen. *Onderzoek niet wat*
[7] *morgen gebeuren zal*; *en reken elcken dach, die u Fortuin verleent, voor winste;*
[8] En terwijlge jong zijt, speen u niet van zoete vryagien, en dansen, zoo lang
[9] gy bloeiende van gemelijke grijsheit vry zijt: laet nu het worstelperk, en[9]
[10] andere oeffenplaetsen weder verzocht, en de zachte fluisteringen ter gezette[10]
[11] avontuure hervat worden, en ook het aengename lachen, meldende uit een[11]
[12] schuylhoekje het verborgen meisken, en den armring tot pant van den arm,[12-13]
[13] of eenen ring van den quansuis weygerenden vinger afgerukt.

Aen Merkuur. Het X. Gezang.

Dien hy verheft wegens zijne welsprekentheit, afkomste, worstelkunste, en vindinge der liere; oock om zijne loosheyt in 't stelen, en om d'ampten die hy bedient.

[1] O welsprekende Merkuur, Atlas neef, die schrander door uwe stem en[r. 1]
[2] het heerlijke worstelspel, de zeden der eerste menschen besnoeide; u zal[2]
[3] ik loven, die des grooten Jupijn, en der Goden gezant, en vinder der ronde[3]
[4] luite zijt, doortrapt om boertige diefte naer uwen lust te heelen. Apollo[4]

* TEKSTKRITIEK: r. 5 heeft als drukfout *barnde*, in de uitgave van 1656 verbeterd in *barnende*. In 't opschrift: *maent op:* wekt op.
r. 1 *Sorakte:* berg in Etrurië, vijf mijlen ten N. van Rome.
4 *rustig:* flink, in dit verband: mild; *vernen wijn:* wijn van het vorige jaar (vgl. Gez. I, r. 12). In het Latijn staat: vierjarige wijn; *Beveel:* laat over.
5 *barnende:* bruisende, onstuimige.
9 *gemelijke:* knorrige.
10 *verzocht:* opgezocht.
11 *avontuure:* waarschijnlik woordspeling van avond-uur met avontuur. In 't Latijn: *sub noctem:* tegen de nacht.
12-13 *armring* en *ring* worden verduidelikend toegevoegd. Het Latijn heeft alleen *pignus*: pand. In 't opschrift: *d'ampten die hy bedient:* de funkties die hij vervult.
r. 1 *neef:* kleinzoon. Mercurius was zoon van Atlas' dochter Maja en Jupiter.
2 *besnoeide:* beschaafde.
3 *vinder:* uitvinder. Volgens de overlevering spande hij snaren over het schild van de schildpad en vond zo de lier uit.
4 *doortrapt:* volleerd (niet in ongunstige zin); *boertige diefte:* guitige diefstal.

[5] eertijdts, terwijl hy u, in Jongskens gestalte, dreigde te quetsen, indienge[5-7]
[6] hem de gestole ossen niet wederleverde, most lachen, om dat hy zich van
[7] pijlkoker berooft vondt. De rijke Priaem oock, uit Ilium gaende, verschalkte[7-9]
[8] mede door uw beleit, de groote zonen van Atreus, en de Tessalische schilt-

5-7 Mercurius ontroofde Apollo zijn runderen en toen deze hem hierover berispte, ontstal hij de god ook zijn pijlkoker.
7-9 Na Hector's dood ging zijn vader 's nachts, op bevel van Jupiter door Mercurius geleid, naar de tent van Achilles om het lijk van zijn zoon met goud los te kopen; *de zonen van Atreus:* Agamemnon en Menelaus; *schiltwachten:* in 't Lat. *ignes,* d.i. wachtvuren.

[9] wachten, en 's vyands leger voor Troje: En ghy, bemindt van Goden en[9]
[10] ongoden, zet de godtvruchtige zielen in vrolijke rustplaetsen, en geleit de[10]
[11] zwevende schaer met uwe goude roede.[11]

Aen Leuconoe. Het XI. Gezang.

Hy verbiet Leuconoë voor 't aenstaende te zorgen, gebiet haer vrolijck te zijn, nemende zijn bewijs van de snelheit en kortheit des levens.

[1] O Leukonoë, onderzoek niet eens (want 't is ongeoorloft te weten) wat[r. 1]
[2] einde de Goden u of my beschoren hebben; ende en laet uwe planeet niet[2]
[3] lezen, op datge te beter leert verduren alles wat u overkomen zal; het zy u
[4] Jupiter meer jaren toeleit, of dat dees winter de leste zy, waer in de Tyr-[4]
[5] renische zee gebroken wort op de uitstekende rotsen. Laet den wijn vloeien.[5]
[6] Laet varen de lange hoop om eenen oogenblik levens. Al pratende verloopt[6]
[7] de nijdige tijdt. Neem den huidigen dagh waer, minst betrouwende den[7]
[8] dagh van morgen.

Aen Augustus. Het XII. Gezang.

De Goden, Helden en doorluchtige mannen geprezen hebbende, treet hy endelijck tot den lof van Augustus.

[1] O Klio! welken man of helt neemtge voor op uwe luit of schelle fluit te[r. 1]
[2] loven? of welken Godt, wiens naem van den oubolligen weergalm nagebaut[2]
[3] wort, in het beschaduwde geweste van Helikon, of op Pindus, of op den[3]
[4] killen Hemus? van waer de bosschagien van zelfs den zangerigen Orfeus[4]
[5] navolgden, die met moederlijke kunste snelle watervallen en vlugge winden[5]
[6] stuite, en al vleiende scherp luisterende eiken, door zijne luidende snaren
[7] leide. Wat zal ik best eerst verhalen, tot gewoonen lof des Vaders, die den[7]

9 *van:* door.
10 *ongoden:* de goden van de onderwereld.
11 *de zwevende schaer:* nl. van de schimmen, door Mercurius begeleid.
In 't opschrift: *'t aenstaende:* het toekomstig lot; *nemende van:* ontlenende aan.
r. 1 *niet eens:* volstrekt niet.
2 *laet uwe planeet niet lezen:* vrije vertaling van: beproef geen Babyloniese (d.w.z. astrologiese) berekeningen. In de volgende uitgave is *planeet* vervangen door *geboortestar*.
4 *toeleit:* toebedeelt.
5 *Laet vloeien:* het Latijnse *liquare* betekent eigenlijk het zeven of zuiveren van de wijn.
6 *lange:* op een verre toekomst betrekking hebbende; *om eenen oogenblik levens:* om van het ogenblik te genieten.
7 *nijdige:* afgunstige.
r. 1 *Klio:* muze der geschiedenis, bij Horatius van de lyriese poëzie; *schelle:* helder klinkende.
2 *oubolligen:* grappige (Lat. *jocosa:* schertsend, plaagziek).
3 *geweste:* Lat. oris d.i. grenzen (bedoeling: eenzame streken).
4 *Hemus:* Haemus, oude naam voor de Balkan; *van zelfs:* uit eigen beweging.
5 *moederlijke kunste:* Orpheus' moeder was Kalliope, de muze van het heldendicht.
7 *tot gewoonen lof:* in 't Latijn staat: dan de gewone lofprijzingen; *des Vaders:* van Jupiter.

staet van menschen en Goden, die zee en aerdtrijk, en de werelt door
verscheide Jaertijden bestiert? uit wien niet groters geboren wort als hy zelf,
nochte niets bloeit dat hem gelijkt, of by hem halen magh. Pallas evenwel
is de naeste by hem in eere. U zal ik ook niet verzwijgen, ô Bacchus, die
stout ten oorlog zijt, en u niet, ô Maegt, die een vyandin der wilde dieren[12]
zijt, nochte u, ô Phebus, ontzichtelijk door uwe fixe pijlen. Ik zal ook van[13]
Alcides spreken, en Ledaes kinderen, van welken d'een een vermaert[14]
meester te paerde, d'ander in het kampvechten is: wier heldere starre, zoo
ras zy den zeelieden verschijnt, het gedreven vocht van de klippen doet[16]
afschieten, de winden gaen leggen, en het zwerk drijft wech, en de drei-
gende golven, om dat het hun belieft, bedaren op zee. Ik twijffel of ik na[18]
dezen eerst Romulus of het geruste Rijk van Numa, of de trotse bijlen van[19]
Tarquyn of Katoos doorluchtige doot zal gedenken. Ik zal Regulus en de[20]
Scauren, en Paulus, die vermeestert van den Peen, zijn groote ziel ten beste[21]
gaf, en Fabricius dankbaerlijk ophalen, in een hoogdravende gedicht. De[22]
bittere armoe, en het vaderlijk erf, met een beknopte woning teelden dezen[23]
man, en Curius ongehavent van hair, en Kamil, alleen bequaam ten oorlogh.[24]
Marcels faem groeit, als een boom stilzwijgende met der tijt op, en het[25]
gestarnte van Julius glinstert onder allen, gelijk de maan onder de mindere[26]
lichten. ô Vader en wachter des menschelijken geslachts, die van Saturnus
gesproten zijt, het nootlot beveelt u de zorge van den grooten Caesar:[28]
Caesar sal neffens u heerschen, het zy hy de Parten, die Latium op den hals[29]
leggen, als een verwinner in eenen rechtvaerdige zegestaci omvoert, of de[30]
Seres en Indianen, ingezetenen van 't Oosten, hy, zeg ick, zal minder als[31]
ghy de wijde werelt rechtvaerdelijk regeeren. Gy zult den hemel doen
daveren met uwen zwaren wagen. Gy zult den Blixem slingeren, die ver-
bolgen is over de besmette woudautaren.[34]

12 *ten oorlog:* nl. tegen de giganten; *Maegt:* Artemis.
13 *ontzichtelijk:* ontzagwekkend, te vrezen; *fixe:* krachtige (*Ned. Wdb.* III, 4482).
14 *Alcides:* Hercules; *Ledaes kinderen:* Castor en Pollux (vgl. Gez. III, r. 2).
16 *gedreven:* vertaling van *agitatus:* opgejaagde.
18 *hun:* nl. de Tweelingen.
19 *Romulus* en *Numa Pompilius,* de twee eerste koningen van Rome; *geruste:* vreedzame; *bijlen:* als symbool van zijn waardigheid.
20 *Tarquyn:* Tarquinius Superbus, de laatste koning; *Kato:* M. Porcius Cato (minor) doodde zich na de slag bij Thapsus, in 46; *Regulus:* bekend uit de eerste Puniese oorlog.
21 *de Scauren:* mannen als de consul Scaurus (116); *Paulus:* L. Aemilius Paullus, gesneuveld in de slag bij Cannae (216); *den Peen* (Latijn *Poenus*): de Puniër; *ziel:* geest, leven.
22 *Fabricius* (278), bekend uit de oorlog tegen Pyrrhus; *ophalen:* vermelden; *hoogdravende:* verheven.
23 *teelden dezen man:* in het Latijn: hebben hem bekwaam ten oorlog gemaakt.
24 *ongehavent:* onverzorgd. M. Curius Dentatus is bekend uit de derde Samnitiese oorlog en de oorlog tegen Pyrrhus; *Kamil:* M. Furius Camillus, veroveraar van Veji.
25 *Marcels faem:* M. Claudius Marcellus, overwinnaar van Syracuse (212). Dit slaat tegelijk op de gelijknamige zoon van Augustus' zuster (zie deel 3, blz. 398); *stilzwijgende:* Lat. occulto, d.i. in 't verborgen.
26 *Julius:* Augustus.
28 *beveelt:* vertrouwt toe.
29 *op den hals leggen:* bedreigen.
30 *zegestaci:* triomftocht; *omvoert:* rondvoert.
31 *Seres:* volk in Westelik China; *minder als ghy:* d.w.z. als uw onderdaan.
34 *de besmette woudautaren:* de door misdaden ontwijde heilige wouden, die volgens de Romeinen dientengevolge door de bliksem getroffen werden.

Aen Lydia. Het XIII. Gezang.

Hy kan het niet verduwen, dat Telefus zijnen medevryer, van Lydia boven hem gestelt wort.

[1] O Lydia! wanneerge Telefs roosverwigen nek, Telefs wasse Armen looft,[r. 1]
[2] zeker dan zwilt mijne blakende lever van overlopende galle; dan ontstelt[2]
[3] mijn brein en bloet; dan biggelen my de tranen schielijk langs de wangen;[3]
[4] meldende, door hoe langsaem een vier ik geheel verteer. Ik blaek, het zy
[5] een vinnig dronkemans gevecht uwe blancke schouders geschent hebbe:[5]
[6] het zy die dolle jongeling een lidteken in uwe lippen gebeten hebbe.
[7] Indienge naer my luisteren wilt, denck niet dat zijn liefde eeuwigh duren
[8] zal, die onbeschoft de liefelijcke kuskens schendt, welke Venus in het eelste[8]
[9] van haren Nektar gedoopt heeft. Drie en vierwerf geluckigh zijnze, die
[10] verknocht zijn door eenen onverbroken bant, en welcker liefde, niet ge-
[11] scheurt door booze krackeelen, voor den sterfdagh eindight.[11]

Het XIV. Gezang.

Op Brutus, zich toerustende tot den burgerlijcken oorloogh.

[1] O Schip, een nieu onweder zal u weder in zee jagen. Och wat gaetge[r. 1]
[2] aen? hou met kracht de haven in. Zietge niet datge zonder riemen drijft?[2]
[3] en de mast, door den fellen storm, eenen krack wegh heeft? en de raen[3]
[4] kraken, en de kielen zonder takels naulijks het gewelt der zee verduren[4]
[5] konnen? Gy hebt niet een zeil heel. Gy hebt uit by de goden, diege, van[5]
[6] noot geparst wezende, zoud mogen aenroepen. Hoewel gy Pontische[6-7]
[7] pijnboom, dochter van het edele bosch, op uwe afkomste en ydelen naem
[8] stoft. De bloode zeeman betrout zich niet op geschilderde jaghten. Zie[8]
[9] voor u, indienge den winden niet ten guigelspele wilt strecken: ghy die my[9]
[10] onlanghs tot hartzeer diende, en nu tot blijschap, en geen kleene zorge[10]

In 't opschrift: *van:* door.

r. 1 *roosverwigen:* rooskleurige; *wasse:* was-blanke.
2 *ontstelt:* komt in beroering.
3 *schielijk:* het Latijn heeft *furtim:* tersluiks.
5 *geschent:* bezoedeld.
8 *onbeschoft:* op ruwe wijze (minder ongunstig dan in hedendaags taalgebruik); *het eelste:* in het Latijn: de quintessens.
11 De bedoeling is: niet voor de sterfdag eindigt. Door het voorafgaande *niet* is dit woord hier achterwege gebleven.
r. 1 *onweder:* storm. Het Latijn heeft *novi fluctus:* nieuwe vloeden; *gaetge aen:* begint ge.
2 *hou de haven in:* blijf in de haven. Het *Ned. Wdb.* (VI, 1691) kent slechts, van schepen gezegd, *inhouden:* binnengaats doen blijven.
3 *wegh heeft:* beet heeft; *raen:* raas.
4 *takels:* Het Lat. *funes* betekent hier: noodtouwen.
5 *Gy hebt uit:* het is met u gedaan, gij hebt de gunst verbeurd.
6-7 *mogen:* kunnen; *Pontische pijnboom:* omschrijving van het schip. De Pontus was rijk aan scheepstimmerhout; *ydelen:* vertaling van *inutile:* die u niet baat.
8 *stoft:* u laat voorstaan op; *bloode:* angstige; *jaghten:* het Lat. heeft: achterstevens.
9 *ten guigelspele:* tot speelbal (eigenl. bespotting; *Ned. Wdb.* V, 1218).
10 *blijschap:* in het Latijn: *desiderium:* verlangen.

[11] gedijt. Schuw de barningen, die tusschen uitsteeckende Cyklades storten.[11]

11 *barningen:* de bewogen, woeste wateren; in het Lat. slechts *aequora:* wateren; *uitsteeckende:* Lat. nitentes: blinkende, n.l. door hun marmer; Vondels vertaling berust op een aantekening van Bondius, die nitentes opvat als *longe apparentes* d.i. ver zichtbaar zijnde; *storten:* zich uitstorten.

Het XV. Gezang.

Nereus voorspellinge van den ondergang van Troje.

[1] Toen de trouwlooze harder, met Ideesche schepen, zijne huyswaerdin[r. 1]
[2] Heleen over zee medesleepte, heeft Nereus de snelle winden tegens hunnen
[3] danck ingebonden, op dat hy het wrede nootlot aldus zoude spellen: Ter[3]
[4] quader uure voert ghyze t'huis, die met een maghtigh heir weder geeischt
[5] zal worden van Grieken, het welck met eede verbonden is uwe bruiloft en
[6] het oude Rijk van Priaem te steuren. Och! hoe zweten ruiters en knechten?[6]
[7] wat haeltge den Dardanischen volcke al neerlaeg op den hals? Pallas rust[7]
[8] alree helm, beukelaer en wagen toe, en geraeckt aen het woeden. Ver-[8]
[9] geefs, op Venus hulp moedt dragende, zultge uw perruick kemmen, en[9]
[10] spelende op uwe weerlooze luit aengename wijzen voor de jofferen daer[10]
[11] onder zingen: vergeefs in uwe kamer vlieden de zware spietsen, en de
[12] punten der Knossische pijlen, en het gedruisch van Ajax, die u kort op de[12]
[13] hielen is. Maer helaes! ten leste zultghe uw overspeeligh hair met stof be-
[14] gruizen. Zietge niet om naer Ulysses, den verdelger van uwen huize, nochte[14]
[15] naer Nestor van Pylus? d'Onvertzaegde Teucer van Salamin, en Stenelus[15]
[16] ten strijde afgerecht, en die, als het op 't paerdemennen aenkoomt, geen[16-17]
[17] logh wagenaer is, zijn u op de hielen. Merion zultge ook leeren kennen.
[18] Zie den forssen Diomedes, die zijnen vader overtreft, raest om u te vinden;[18]
[19] voor wien gy suffert al hijgende vlughten zult, gelijk een hart, dat ter zijden[19]
[20] af, in het dal, den wolf verneemende, zijn grazen vergeet. Dit is 't niet,[20]
[21] datge uwe liefste beloofde. Achilles verbolgen vloot zal Iliums beleg, en[21]
[22] der Frygiaensche joffrouwen leven verlengen. Na zekere jaeren zal het
[23] Achaische vier de Trojaensche huizen verbranden.[23]

Het XVI. Gezang.

r. 1 *harder:* Paris; *Ideesche:* Trojaanse; *huyswaerdin:* gastvrouw.
3 *danck:* wil; *spellen:* voorspellen, verkondigen, - *van Grieken:* door Griekenland.
6 *steuren:* vernietigen.
7 *neerlaeg:* slachting.
8 *beukelaer:* schild.
9 *moedt dragende:* vertrouwende: *perruick:* haar.
10 *weerlooze:* vreedzame.
12 *Knossische:* Cretenzer (Cnosos is de oude hoofdstad van Creta); *die u kort op de hielen is:* in 't Latijn als epitheton: die snel in het nazetten is.
14 *begruizen:* bezoedelen (*Ned. Wdb.* II, 1447) nl. als zijn lijk weggesleept wordt.
15 *van Pylus:* geboortig uit Pylus; *Salamin:* zie aant. bij VII, r. 15.
16-17 *geen logh* (litotes): een vlug.
18 *forssen:* woeste, wrede.
19 *suffert:* lafaard.
20 *verneemende:* bemerkende.
21 *Achilles verbolgen vloot:* de werkeloosheid van de vloot wegens de toorn van Achilles. In het Latijn staat: zal de noodlottige dag voor Troje en de Trojaanse vrouwen uitstellen.
23 *Achaische vier:* Griekse vuur.

Hy bidt het meisken, door zijn lasterdicht tweemael gequest, om vergiffenis.

[1] O Dochter, schooner dan uwe schoone moeder, gy moogt met mijne
[2] lastervaerzen leven, zooghe wilt; het zy gy lust hebt die te branden, of in[r. 2]
[3] de Adriatische zee te drencken. Cybele noch de Pytische Apollo, nochte[3]

In 't opschrift: Het overbodige *tweemael* berust op een fout in de door Vondel geraadpleegde tekst, waar in plaats van *jambis* (door zijn gedichten) stond: *jam bis*.

r. 2 *lastervaerzen:* hekeldicht; *leven met:* ruw omgaan met (*Ned. Wdb.* VIII, 1719).

3 *drencken:* verdrinken; *Cybele,* als, 'magna mater' in Klein-Azië vereerd.

[4] ook Bacchus schudden de papeharssens zoo niet in ingewijde plaetsen.[4]
[5] De Koribanten verdubbelen zoo 't geklanck van hun luidende beckens niet,[5]
[6] als droeve gramschap, die niet schrikt voor Norische lemmers, nochte[6]
[7] schipbrekende zee, nochte verteerende vier, nochte Jupijn zelf, die met
[8] eenen sidderenden donder van boven schiet. Men zeit dat Prometheus[8]
[9] genootzaeckt was een stucksken alsins afgesneden, tot zijn eerste klay te[9]
[10] voegen, en de kracht eenes dullen leeus in onzen boezem gesteken heeft.[10]
[11] De toorne heeft Tyëstes ten zwaren val gebrogt, en was hooftoorzaeck[11]
[12] dat treffelijcke steden in den gront verdelgt wierden, en het uitgelaten leger[12]
[13] den vyandelijcken ploegh door de vesten liet gaen. Bedaer wat: d'op-[13-14]
[14] loopentheit der zinnen heeftme mede in mijn zoete jeugt verruckt, en uit
[15] dolligheit tot reuckelooze vaerzen vervoert. Nu zoeck ick die hardigheit[15]
[16] te verzachten, mits ghy uwe scheltwoorden in den hals halende, my weder[16]
[17] vriendtschap toont, en moedt geeft.[17]

*

Aen Tyndaris. Het XVII. Gezang.

Hy noodightze op zijn hoeve by Lucretilis.

[1] De gezwinde Faunus verwisselt dikwils den genoegelijken Lukretil om[r. 1]
[2] Lyceus, en beschut mijne geiten altijt voor het steecken der zonne en
[3] regenachtighe buien. De verdwaelde wijfkens der stinckende mannekens
[4] zoeken onbeschadigt, door het veilige wout, dichte laeningen en tijm: en[4]
[5] de boeken schromen niet meer groene slangen, en bijtende wolven, daer,[5]

4 *schudden:* schokken; *papeharssens:* de hersenen der priesters; *ingewijde plaetsen:* binnenste heiligdom, alleen door priesters te betreden.
5 *Koribanten:* Corybanten, priesters van Cybele, die haar eerden met woeste dansen en bekkenslagen.
6 *Norische lemmers:* zwaarden uit Noricum, beroemd op zijn hard ijzer.
8 *sidderende:* daverende; *Prometheus* vormde de mens uit klei en deed hem leven.
9 *alsins:* van alle kanten, nl. van allerlei dieren, aan wie hij eigenschappen ontleende.
10 *gesteken:* oudere vorm naast: gestoken.
11 *Tyëstes* zette uit haat tegen zijn broeder Atreus hem zijn eigen kinderen als maaltijd voor.
12 *treffelijcke:* voorname; *uitgelaten:* overmoedig.
13-14 *oploopentheit:* drift; *verruckt:* meegesleept.
15 *reuckelooze:* roekeloze, ondoordachte.
16 *in den hals halende:* terugnemende, herroepende.
17 *moedt geeft:* het Latijn heeft: *animum reddas* d.i. uw liefde schenkt.
* TEKSTKRITIEK: in r. 6 van de oude uitgave staat: *levenden*. De verbetering wordt bevestigd door *leunenden* in de uitgave van 1656.
r. 1 *Faunus:* hier vereenzelvigd met Pan, op de berg Lycaeus, in Arcadië vereerd, die hij vaak verlaat voor de berg Lucretilis in het Sabijnse land, dicht bij het landgoed van Horatius; *om:* in ruil voor.
4 *onbeschadigt:* vertaling van *inpune:* ongestraft; *laeningen:* lanen; in 't Latijn: *arbutos latentes:* verborgen haagappelbomen.
5 *bijtende* geldt als vertaling van *martiales,* d.i. aan Mars geheiligd, omdat een wolvin de zonen van Mars, Romulus en Remus, gezoogd had; *daer:* Lat. utcumque: telkens wanneer.

[6] o Tyndaer, dalen en gladde rotsen van den lenenden Ustika op de zoete[6]
[7] fluit wedergalmen. De Goden beschermen my. Mijn godtvruchtigheit en
[8] zanggodin gaet den Goden ter harte. Van hier zal u vol op toevloeien uyt[8]
[9] eenen milden hoorne, de rijcke vloet der ackerglori. Hier zultge, in een[9]
[10] afgescheiden dal, de hitte der hontsdagen ontwijcken, en speelen op eene
[11] Teische snaer van Peneloop, en de glazige Circe, beide, om eenen man,[11]

6 *den lenenden Ustika:* in 't Latijn *Usticae cubantis,* d.i. de liggende (zacht glooiende) Ustica, een nabijzijnde heuvel.
8 *zanggodin:* dichtkunst.
9 *ackerglori:* de bloemen en vruchten van het land.
11 *op een Teische snaer:* in een minnelied. In Teos, in Klein-Azië, was de minnedichter Anacreon geboren; *glazige:* vertaling van *vitrea:* de kristalheldere (naar haar element, de zee); *eenen:* eenzelfde.

[12] even verlegen. Hier zultge, in schaduwe, een licht wijntjen van Lesbium[12]
[13] leppen: en Tioneus, Semeles zoon, zal met Mars niet vechten, en ghy zult,[13]
[14] hier verdacht, niet hoeven te vreezen, dat de dartele Cyrus onbeschoft zijn[14]
[15] baldadige handen sla aen u, die zijns gelijck niet en zijt, en hy den om het[15]
[16] hooft gevlochten krans, en het onnozele kleedt scheure.[16]

Aen Quintilius Varus. Het XVIII. Gezang.

Het matigh gebruick des wijns verheught den geest; het onmatigh drincken verweckt krackeel.

[1] O Vare, plant voor alle boomen den heiligen wijnstock, op den zachten[r. 1]
[2] gront van Tybur, en by de vesten van Katilus: want het leven valt nuchtere[2]
[3] keelen zuur, en knaegende zorgen willen op gene andere wijze verschoien.[3]
[4] Wie klaagt dat oorlogh of armoe lastig valt, wanneer hy beschoncken is?[4]
[5] wie spreeckt niet liever van u, o Vader Bacchus, en van u, o bevallige
[6] Venus? maer het Centaurische krackeel met den Lapiten, door den wijn[6]
[7] ontstaen, vermaent ons de maet van drincken niet te buiten te gaen: dat
[8] vermaent ons oock Evius, niet weinig gesteurt op de Sitonen: toen zy, van[8]
[9] geilheit blakende, luttel onderscheits tusschen eer en schande maeckten.
[10] O blanke Bassareus, ick zal u niet tegens heugh en meugh inslorpen, nochte[10-11]
[11] 't geheim, dat onder veelerley leet schuilt, aen den dag brengen. Bedwing
[12] de dolle bommen, en den Berecintischen hoorne; dien blinde eigeliefde[12]

12 *verlegen om:* gekweld door liefde voor.
13 *leppen:* genietend drinken; *Tioneus:* Bacchus, zoon van Thyone, bijnaam van Semele.
14 *hier verdacht* is bedoeld als vertaling van *suspecta,* dat evenwel wantrouwend betekent; *Cyrus* was een veel voorkomende naam voor slaven en vrijgelatenen; *onbeschoft:* ruw.
15 *zijns gelijck:* tegen hem opgewassen.
16 *onnozele:* schuldeloze.
In 't opschrift: Quinctilius Varus, vriend van Horatius en Vergilius, stierf 24 v. Chr.
r. 1 *Vare:* vocatief van Varus; *heiligen:* als goddelik geschenk; *zachten:* vertaling van *mitis:* vruchtbaar.
2 *Katilus* (Cátilus bij Horatius wegens de maat): Catillus, een der stichters van Tibur; *nuchtere keelen:* in 't Latijn *sicci,* d.i. drogen, geen wijn-drinkenden.
3 *verschoien:* vluchten.
4 *lastig:* zwaar, drukkend; *beschoncken:* te sterke uitdrukking voor het Latijnse *post vina:* na de wijn.
6 *het Centaurische krackeel:* de bloedige strijd van Centauren en Lapithen, op de bruiloft van Pirithous en Hippodamia, was door de wijn ontstaan.
8 *Evius:* Euhius, d.i. Bacchus; *gesteurt op:* vertoornd op; *Sitonen:* een Thraciese volksstam, berucht wegens de drinkgelagen. In het Latijn staat: de voor de Sithoniërs verderfelike (*non levis*) Euhius.
10-11 *blanke:* Lat. candidus: jeugdig-schoon; *Bassareus:* Bacchus, zo genoemd naar de vossenhuid waarmee de Bacchanten bekleed waren. Vondel heeft dit woord opgevat als naam voor de wijn; vandaar dat hij de volgende passage niet begreep. In het Latijn staat: 'ik zal u niet tegen uw zin uittarten, noch zal ik wat met verschillend loof bedekt is, aan het licht brengen'. Bij de Bacchanalia droegen de priesters heilige voorwerpen in een met loof bedekte kist. Wie deze opende, werd waanzinnig.
12 *dolle bommen:* opwindende rinkelbommen, die bij de orgieën gezwaaid werden; *Berecintischen:* naar de berg Berecyntus genoemd, waar de godin Cybele met uitgelatenheid gevierd werd.

[13] navolgt, en verwaentheit, die d'ydele kruin al te hoogh in de lucht steekt;[13]
[14] en trouwe, de geheimmeltster, doorluchtiger dan glas.[14]

13 *d'ydele kruin:* het lege hoofd.
14 *trouwe:* het Latijnse *fides* is een vox media, hier: trouwelоosheid; *geheimmeltster:* die de geheimen verklapt; *doorluchtiger:* doorzichtiger.

Van Glycera. Het XIX. Gezang.

Hy klaeght dat hy van hare minne blaeckt.

[1] De wrede moeder der minnegodekens, en de jongen der Thebaensche[r. 1]
[2] Semele, en dartele ongebondenheit, belasten my de verkoude vryagien[2]
[3] wederom te ontfonken. My blaeckt de luister van Glyceer, zuiverder glin-[3]
[4] sterende als Parischen marmer: my blaeckt aengename dartelheit, en het
[5] aenschijn, dat al te glibberig in 't oog is. Venus, my met gewelt op 't lijf[5]
[6] vallende, heeft Cyprus verlaten, en gedoogt niet, dat ik dichte van Scyten
[7] en Parten, moedigh op deizende paerden; en van 't geen ter zaecke niet[7]
[8] dienstig is. O jongers brengt hier een groene zode: brengt offerkruit en[8]
[9] wierroock, en eenen beker met tweejarigen wijn, na het slaghten der offer-[9]
[10] handen zalze leeniger worden.[10]

Aen Maecenas. Het XX. Gezang.

Hy noodight hem op een onkostelijck gastmael.

[1] Gy zult uit kleene kroezen kleenen Sabijnschen wijn drinken, dien ick[r. 1]
[2] in een Griecksche kruick met peck toegestopt hebbe, toen, o waerde Mecenas,
[3] de schouburg, met een hantgeklap u zoo voor ridder uitriep, dat de oever[3]
[4] des vaderlijcken vliets, en met eenen de boertige nabauwer van den berg[4]
[5] Vatikaen uwen lof weergalmden. Ghy zult Kampanischen wijn drincken,[5-7]
[6] en druiven die te Kalene geparst zijn. Tot mijnent drincktmen geenen wijn
[7] van Falernische wijngaerden, nochte Formiaensche heuvelen.

Aen Diane, en Apollo. Het XXI. Gezang.

r. 1 *jongen:* zoon, nl. Bacchus.
2 *belasten:* gelasten; *verkoude vryagien:* verkoelde liefde.
3 *blaeckt:* doet (in liefde) ontgloeien.
5 *glibberig:* vertaling van *lubricus,* figuurlik: verleidelik.
7 *moedigh op:* trots op; *deizende paerden:* in 't Latijn staat: omgewende paarden. De Parthen schoten, op de vlucht zich omwendend, op de vervolgende vijanden.
8 *jongers:* knapen.
9 *het slaghten:* deze vertaling berust op misverstand: er is hier sprake van het plengen van de wijn.
10 *leeniger:* vertaling van *lenior:* zachter gestemd.
In 't opschrift: *onkostelijck:* niet kostbaar.
r. 1 *kleenen:* ordinaire. De Sabijnse wijn was van mindere soort.
3 *voor ridder uitriep:* onjuiste vertaling: *ridder* behoort als epitheton bij Mecenas. Volgens sommigen werd hij toegejuicht, omdat hij van een zware ziekte hersteld was, volgens anderen, omdat hij alle door Augustus aangeboden onderscheidingen terugwees en alleen met de titel van eques (ridder) tevreden was.
4 *des vaderlijcken vliets:* van de Tiber; *de boertige nabauwer:* de grappige echo.
5-7 Deze wijnsoorten, uit Latium en Campanië, golden als de beste.

Eeuwdicht.

[1] Ghy teere joffertjes, zingt Diaen; ghy jongelingen, zingt den ongeschoren[r. 1]
[2] Cyntius, en Latoon, daer d'opperste Jupijn zoo zeer op verslingert is. Gy[2]
[3] vrysters verheft met lofzangen haer, die vermaeck schept in vlieten en
[4] boschloof, 't welck uitpuilt op den killen Algidus, of in de bruine wouden[4]

In 't opschrift: *Eeuwdicht,* aldus genoemd omdat deze opwekking tot een lofzang ter eere van Diana en Apollo door de verklaarders (die de opschriften maakten) werd opgevat als een voorstudie of voorloper van het Carmen Saeculare, dat onder de titel Eeugetyde hierachter volgt, aan het slot der Toezangen.

r. 1 *ongeschoren:* vertaling van *intonsus:* weelderig gelokt.
2 *Cyntius:* Apollo (zo genoemd naar de berg Cynthus op Delos); *verslingert:* verliefd.
4 *uitpuilt:* ontspruit; *Algidus:* een ruw, maar bosrijk gebergte, met een aloude eredienst van Diana; *bruine:* donkere.

[5] van Erymant, of groenen Kraeg. Ghy vryers, looft niet min Tempe, Delos,[5]
[6] Apolloos geboorteplaets, en zijn schouders, doorzijnen pijlkoker en broeder-[6-7]
[7] lijke lier vermaert. Dees, door uwe gebeden bewogen, zal beschreielijken
[8] oorloogh, erbarmelijken honger en pest, van den volcke en Caesar den[8]
[9] vorst, den Persianen en Britten toedrijven.[9]

Aen Aristius. Het XXII. Gezang.

Onnozelheit en trouw zijn over al veiligh.

[1] O Fuskus, die oprecht van handel en wandel is, behoeft schicht nochte[r. 1]
[2] boogh van Mooren, nochte koker, zwanger van vergiftige pijlen; het zy hy[2]
[3] doorreize de heete en zandige woestijnen van Lybie of den ongastvryen[3]
[4] Kaukasus, of de plaetsen, die geleckt worden van den Hydasp, daermen[4-5]
[5] veele sproockjes van verziert: want terwijl ick van mijne Lalage zing, en
[6] onbekommert omzwerve, buiten mijnen hoefslagh, zoo vlught in 't Sabynsche[6]
[7] bosch voor my, die weerloos ben, een wolf, hoedanigh een gedroght van[7]
[8] het strijdbare Daunia niet in de wijde eekelbosschen gevoed wort: nochte[8]
[9] hoedanig Jubaes landouwe, de dorre leeuwenvoester, niet voortbrengt.[9]
[10] Zetme daer geen boom op de dorre velden door een zomerluchje verfrischt
[11] wort; welck gewest van nevels en quade luchten geplaegt wordt: zetme
[12] in een onbewoont lant, onder de middellijn, noch zal ick Lalage, dat lache-[12]
[13] beckje, dat zoet praetstertje, beminnen.[13]

Aen Chloe. Het XXIII. Gezang.

Naerdienze huwbaer is, heeftze geenen man te schuwen.

5 *groene Kraeg:* Cragus, een berg in Lycië, groen genoemd wegens de loof bossen.
6-7 *broederlijke lier:* de lier werd door zijn broeder Mercurius uitgevonden en aan Apollo geschonken; *vermaert:* vertaling van *insignis:* versierd door; *beschreielijken:* vertaling van *lacrimosus:* tranen wekkend.
8 *erbarmelijken:* jammerlike.
9 *toedrijven:* zenden naar.
r. 1 *Fuskus:* Aristius Fuscus, dichter en grammaticus, boezemvriend van Horatius; *oprecht:* rechtschapen.
2 *Mooren:* Mauritanen, zie Gezang II, regel 24.
3 *woestijnen van Lybië:* in 't Latijn Syrtes.
4-5 *geleckt:* bespoeld; *Hydasp:* Hydaspes, bijrivier van de Indus; *daermen veele sproockjes van verziert* (verzint): omschrijving van Lat. *fabulosus:* rijk aan overleveringen.
6 *buiten mijnen hoefslagh:* vertaling van *ultra terminum:* buiten de grenzen van mijn grondbezit.
7 *hoedanigh een gedroght:* een zodanig monster als...; *van:* door.
8 *Daunia* (n.l. terra): het Dauniese d.i. Apuliese land, afgeleid, evenals het door Horatius hier gebruikte Daunias, van Daunus, mythologiese koning van Apulië, dat flinke strijdkrachten leverde; *eekelbosschen:* eikebossen.
9 *Jubaes landouwe:* de landstreek van Juba II, door Augustus als koning van Mauretanië en een deel van Numidië en Gaetulië aangesteld.
12 *onbewoont:* in 't Lat.: onbewoonbaar; *de middellijn:* de aequator. In 't Latijn: onder de wagen der al te nabije zon.
13 *zoet:* lief.

[1] O Chloë, gy vlughtme, als een hindeken dat zijn bevende moeder zoekt,
[2] op ongebaende bergen, niet zonder ydele vreeze van windekens en loof:[r. 2]
[3] want het zy dat de bladen door de aenkomende lente trillen; het zy groene[3]
[4] haeghdissen door de bremhage booren, het harte jaeght en de beentjes
[5] knicken: en ick nochtans vervolgh u niet, als een wrede tiger, of Getulisch[5]
[6] leeu, om u te verscheuren. Nughe eens huwbaer geworden zijt, laet af van[6]
[7] moeder na te loopen.

r. 2 *ongebaende:* in 't Latijn: afgelegen, eenzaam.
3 *bladen:* het adj. beweeglik blijft hierbij onvertaald.
5 *Getulisch:* Gaetulië ligt in het binnenland van N.-Afrika.
6 *laet af van:* schei uit met.

Aen Virgilius. Het XXIV. Gezang.

Hy beschreit de doot van Quinctilius Varo.

[1] O Melpomen, godin der treurzangen, aen wie de vader een liefelijcke[r. 1]
[2] stem en cyter vereerde, leer ons wanneer wy ophouden zullen uit schaemte
[3] te verlangen naer zoo waert een hooft. Zal dan een eeuwige slaep Quincti-
[4] lius oogen luicken? wanneer zal schaemte en onomgekochte trou, een[4]
[5] zuster van rechtvaerdigheit en naeckte waerheit yemant zijns gelijck vinden?
[6] hy is gesneuvelt, dat beklaghelijck is voor veele vroomen: maer voor nie-[6]
[7] mant beklaeghelijcker, o Virgijl, als voor u. Helaes! vergeefs eischt ghy den
[8] godvruchtigen Quinctilius van den goden, die maer geleent was. Al kontghe[8]
[9] vleiender als de Tracische Orfeus speelen, op de snaren, daer de boomen
[10] naer luisterden; nochtans zou de ziel niet weder in het ydele beelt keren,[10]
[11] het welck van Merkuur (door geene gebeden vermorwt, om het noodlot te[11]
[12] ontsluiten) eens, met zijne ysselijcke roede, by de zwarte schare gedreven
[13] is. Hardt valt het, doch watmen niet beteren kan, valt lichter door gedult.[13]

Aen Lydia. Het XXV. Gezang.

Hy beschimptze, die nu out en afgesolt, wederom van de jeught versmaet wort.

[1] Dartele vryers kloppen zeldener op de geslote vensters, en steuren uwen
[2] slaep niet, en de deur is altijt dicht toe, die te vore den meesten tijt op de[r. 2-3]
[3] klinck stont: ghy hoort nu hoe langher hoe min. Slaeptge, o Lydia, den
[4] heelen nacht over, terwijl ick, uw lief, vast verloren ga? hier tegens zult[4]
[5] ghy ritse best, in een eensaem slopje, om de verwaende overspeelders,[5]

In 't opschrift: Quinctilius Varo (foutieve vorm van Vondel voor Varus), zie het 18de Gezang.
De aanhef is onjuist vertaald. Bij Horatius luidt deze: Welke schaamte of matiging zou er kunnen zijn voor het verlangen naar een zo dierbaar hoofd? Leer mij treurzangen, o Melpomene.

r. 1 *de vader:* de vader van de Muzen was Jupiter.
4 *luicken:* sluiten.
6 *beklaghelijck:* betreurenswaardig; *vroomen:* rechtschapenen.
8 *godvruchtigen:* in het Latijn is *pius* bijstelling bij *ghy:* in uw vroomheid, al zijt ge vroom; *geleent* is een vrije vertaling van: *heu non ita creditum:* helaas, niet zó aan u toevertrouwd (dat ge hem kunt terugvorderen).
10 *het ydele beelt:* het lege, ontzielde lichaam.
11 *Merkuur:* Mercurius geleidde de schimmen (*de zwarte schare*) met zijn staf naar de onderwereld; *het noodlot:* letterlike vertaling van *fata,* dat in dit verband betekent: de noodlottige plaats, de Hades.
13 *gedult:* lijdzaamheid.
In 't opschrift: *afgesolt:* door stoeien uitgeput (*Ned. Wdb.* I, 1481).
r. 2-3 *op de klinck stont:* in 't Lat.: de scharnieren bewoog; na *min* volgen de aangehaalde woorden van de 'dartele vryers'.
4 *den heelen nacht over:* in 't Latijn behoort *longas noctes* bij *vast* (intussen) *verloren ga* (wegkwijn).
5 *ritse best:* wulpse oude vrouw; *verwaende:* vertaling van *arrogantes* d.i. trotse, (u) versmadende.

[6] schreien, terwijl het Tracische onweder meer by donckere maen buldert;[6]
[7] wanneer blaeckende minne en geilheit, die de merrien pleegh hengstigh te[7]
[8] maecken, de verrotte lever zal koocken, niet zonder hartzeer, om *dat de*[8]
[9] *vrolijcke jeugt vermaeckt is, met den bloeienden veilkrans en donckergroenen*[9]
[10] *myrt, en wijdt het dorre loof den Hebrus, een spitsbroeder van den winter, toe*.[10]

6 *het Tracische onweder:* vertaling van *Thracius ventus,* d.i. de Noordenwind; *meer:* heftiger.
7 *hengstigh:* verlangend naar de hengst.
8 *de verrotte lever zal koocken:* in 't Lat.: in de zwerige lever zal woeden; *hartzeer:* smart; in 't Latijn: jammerklacht.
9 *bloeiende:* Lat. virenti, door Horatius adjectivies gebruikt voor viridis; d.i. lichtgroene (Vondel heeft dit niet begrepen); *veilkrans:* krans van klimop.
10 *Hebrus:* rivier in Thracië, berucht om de koude die zijn stroom meebrengt; *spitsbroeder:* metgezel.

Van Elius Lamia. Het XXVI. Gezang.

Hy begeert Lamia uit een rustigh en lustigh hart te prijzen.

[1] Ick, een vrient der Zanggodinnen, zal den onstuimigen winden bevelen[r. 1]
[2] droefheit en vrees in de Kretenser zee te storten, en my gants niet be-
[3] kreunen wat Koning onder de kille Noorder as gevreest wort: wat[3]
[4] Tiridates vervaert. O zoete Zanggodes, die in onbesmette bronnen uwen[4]
[5] lust schept, vlecht bescheene bloemen: vlecht eenen krans voor mijnen[5]
[6] Lamia: mijn glori isme zonder u ondienstigh. Het voeght u en uwe zusteren
[7] dezen op nieuwe snaren, dezen met lierdichten in te wyen.[7]

Aen zyne spitsbroeders. Het XXVII. Gezang.

Hy verbietze, onder het gelagh, met woorden of kroezen, als Barbaren te krackeelen, of te vechten.

[1] De Traciers zijn gewoon met kroezen te vechten, die alleen tot vrolijck-
[2] heit gemaeckt zijn. Wegh met die uitheemsche wijze, en verweckt geen[r. 2]
[3] bloedigh krackeel, in een eerlijck gelagh. Hoe qualijck passen Medische[3]
[4] sabel en gastmalen by elckanderen. O spitsbroeders, stilt dat godtloos ge-[4]
[5] bulder, en blijft aen den disch. Wiltghe dat ick mede eens eenen kroes
[6] strengen Falernischen wijn drincke? laet den broeder van Megille van[6]
[7] Lokris zeggen, door welcke wonde, door wiens minnepijl hy ter goeder[7-8]
[8] uure geschoten is. Wil hy 't niet zeggen? ick zal anders niet drincken. Wat
[9] vryster u quelt, zy blaeckt u met geen minnevier, daerghe schaemroot om[9]
[10] hoeft te worden; en altijt zetghe uwe zinnen op eene vrygeboorne. Zegh[10]
[11] op hoe het daer mede gelegen is, ghy mooght het my vry betrouwen: het
[12] *zal by ons beide blijven*. Och! elendige jongeling, die hooger behoorde te[12]
[13] zien, in hoe groot een gevaer steecktghe? Wat kol, wat tovenaer, wat Godt[13]

In 't opschrift: *L. Aelius Lamia:* een bevriend ridder, aan wie Horatius ook de 17de Ode van het derde boek wijdde; *rustigh en lustigh:* krachtig (opgewekt) en vrolik.

r. 1 *bevelen:* toevertrouwen.
3 *onder de kille Noorder as:* Lat.: onder de grote Beer, dus: in het Noorden.
4 *Tiridates,* koning der Parthen, was in 30 v. Chr. naar Rome gevlucht om steun te zoeken; *vervaert:* schrik aanjaagt.
5 *bescheene:* vertaling van *apricos,* d.i. in de zonneschijn ontloken.
7 *in te wyen:* nl. in de onsterfelikheid, dus: onsterfelik te maken.
r. 2 *uitheemsche wijze:* barbaarse zede; de vlg. uitgave heeft: wilde ongebondenheit.
3 *eerlijck:* fatsoenlik. Het Latijn heeft: en beschermt de achtenswaardige Bacchus voor bloedige twisten.
4 *gastmalen:* in het Latijn: wijn en lampen.
6 *strengen:* zware.
7-8 *wiens:* wier; *ter goeder uure:* tot zijn geluk.
9 *vryster:* meisje; *blaeckt:* doet ontgloeien.
10 *altijt:* in elk geval. In 't Latijn: gij zondigt in elk geval door edele liefde.
12 *by ons beide:* onder ons. Deze zin ontbreekt in alle geraadpleegde Latijnse uitgaven. Na deze woorden fluistert de vriend hem de naam van zijn geliefde in; *elendige:* ongelukkige; *die hooger behoorde te zien:* in het Latijn: die een betere liefde waard zijt.
13 *in hoe groot gevaer:* in 't Latijn: *in Charybdi* (zinspeling op de hebzucht van het meisje); *kol:* toverkol; in het Latijn *saga:* waarzegster.

[14] kunnen u door Tessalisch vergif bevrijden? Pegaes zou u, die aen eene[14]
[15] drievormige Chimeer gekoppelt zijt, naulicks konnen redden.

14 *door Tessalisch* (lees Thessalisch) *vergif:* de bedoeling is: van het Thessalies vergif, d.i. de toverdrank; *Pegaes:* Pegasus, het gevleugelde paard dat Bellerophon bereed, toen hij de Chimaera doodde, het vuurspuwende monster, *drievormig,* omdat het van voren leeuw, in het midden geit, van achteren draak was.

Op Archytas. Het XXVIII. Gezang.

De Geest van Archytas eenen zeeman antwoordende, zeit dat alle menschen sterflijck zijn, en bidt dat men hem niet onbegraven late, maer zijn lichaem de aerde of het zant bevele.

[1] O Archyta, een gering loon van luttel stofs besluit u, die by den Mati-[r. 1]
[2] nischen oever een meester van zee en ontelbaer lant en zant zijt; en het[2]
[3] baet u na uwe doot niet, datghe in de starren keeckt, en uw geest den
[4] ronden hemel doorzweefde. Pelops vader, der Goden gast, is mede gesneeft,[4]
[5] Titon in lucht verdweenen, Minos in Jupijns geheimraet toegelaten, en Pluto[5]
[6] heeft den zoon van Pantois, die eens ter helle uitgelaten was, weder in zijn[6]
[7] gewoudt: hoewel hy met opgehangen beuckelaer aenwees, dat hy ten tijde[7]
[8] van Troje geleeft, en niet als huit en zenuwen de zwarte Doot ten beste[8-9]
[9] gegeven had; naer uw oordeel geen onaerdigh doorsnuffelaer van natuur
[10] en waerheit. Maer een zelve nacht hangtze allen over 't hooft, en het padt
[11] der doot moet eens betreden zijn. De Razeryen geven zommigen den barssen
[12] krijgh ten schouspele over. De zee verslint de gierige zeeluiden. Der jonge-[12]
[13] lingen en oulingen lijcken liggen door elckanderen opgehoopt. De felle[13]
[14] Proserpijn verschoont niemants hooft. De gezwinde zuidewint, macker van[14]
[15] den ondergaenden Orion, overstulpteme mede in de Ilyrische baren. Maer[15]
[16] ghy, o zeeman, laet, u boosaerdigheit, mijn gebeente, en onbegraven rif geen[16]
[17] aerde gebreck hebben. Laet alzoo, ghy behouden wezende, de Venusijnsche[17]
[18] bosschen boeten al het geene Eurus den Hesperischen golven dreight. Een[18]
[19] groot loon vloeie u toe van den rechtvaerdigen Jupiter, die het vermagh,[19]
[20] en van Neptuin, den wachter van 't heilige Tarente. Verzuimtghe dat, zoo[20]

In 't opschrift: *bevele:* toevertrouwe.

r. 1 *Archytas,* een beroemd filosoof uit de school van Pythagoras, was bij een schipbreuk omgekomen. Doordat zijn lijk onbegraven bleef, kon zijn geest geen rust vinden en de onderwereld niet bereiken. Deze ode bevat een dialoog tussen zijn geest en een voorbijvarende schipper; *loon:* Lat. *munera:* geschenk; *besluit:* omsluit (als graf); *Matinischen:* de Matinus is een berg en voorgebergte in Apulië.

2 *meester:* Lat. mensor. Te verbeteren in *meter*?

4 Onvertaald bleef het woord *morituro:* daar ge toch moest sterven; *Pelops vader:* Tantalus; *gast:* disgenoot; *mede gesneeft:* ook gevallen (gestorven).

5 *Titon:* Tithonus, door Aurora naar de hemel gevoerd, was daar gestorven; *geheimraet:* collectief: de geheime raad (*Ned. Wdb.* IV, 845).

6 *den zoon van Pantois* (lees Panthous): Euphorbus, een held in de Trojaanse oorlog.

7 *gewoudt:* macht; *beuckelaer:* schild. In plaats van *opgehangen* heeft het Latijn: afgenomen (refixus). Op dit schild stond zijn naam.

8-9 *niet als:* niets dan; *zenuwen:* spieren, vlees; *ten beste gegeven:* prijs gegeven; *geen onaerdigh:* een voortreffelik.

12 *krijgh:* vertaling van Mars, hier als god bedoeld; *gierige:* (op winst) beluste.

13 *oulingen:* grijzaards (Z. Ned. ouderling).

14 *Proserpijn:* Proserpina, godin van de onderwereld. In deze regel begint de schim van Archytas te spreken.

15 *overstulpte:* bedolf; *de Ilyrische baren:* de Adriatiese zee.

16 *u boosaerdigheit:* vertaling van *malignus,* dus: gij uit boosaardigheid.

17 *aerde gebreck hebben:* gebrek hebben aan aarde; *ghy behouden wezende:* absolute constructie: terwijl gij ongedeerd blijft.

18 *Eurus:* de Z.O.-wind; *den Hesperischen golven:* de Italiaanse zee.

19 *die het vermagh:* die daartoe de macht heeft.

20 *Verzuimtghe* enz.: onjuiste vertaling. Het Latijn heeft: acht gij het gering, een bedrog te begaan.

[21] zultghe een bedrogh begaen, het welck namaels uwen onschuldigen na-[21]
[22] komelingen nadeeligh zal wezen. Misschien zal u zelf een verdiende straf[22]
[23] wel dapper te beurt vallen. Mijn gebeden zullen niet onverhoort, en ick[23]

21 *bedrogh:* vertaling van *fraus,* dat hier eer: zonde betekent.
22 *straf:* in 't Lat. volgt nog: en onverbiddelike vergelding.
23 *dapper:* in hoge mate, op geduchte wijze (*Ned. Wdb.* III, 2295).

[24] niet ongewroken blijven, en geen zoenoffer zal u bevrijden. Hoewelghe u[24-25]
[25] haest, ghy zult niet lange opgehouden worden. Ghy moogt vry t'zeil gaen,[26]
[26] indienge maer drie schoppen aerde op my worpt.

Aen Iccius. Het XXIX. Gezang.

Het dunckt hem vreemt dat Iccius zijn boecken en de schoolgeleertheit aen wapens en oorlogh verwisselt.

[1] O Iccius, ghy vlamt nu op geluckige Arabische schatten: ghy reedt eenen[r. 1-2]
[2] gestrengen oorloogh toe, tegens d'onverwonne koningen van Saba, en
[3] smeet ketens voor den ysselijcken Meed. Wat uitheemsche maeght zal uw[3]
[4] slaevin wezen, na haeren bruidegoms moort? wat hoofsche pagie, afgerecht,[4]
[5] naer zijn vaderlands wijze, op Serische pijlen te schieten, zal met zijn wel-[5]
[6] rieckende hair u voor dischschencker dienen. Wie kan lochenen dat vlieten,
[7] van hooge bergen afstortende, te rugge keeren, en de Tiber deizen kan?[7]
[8] Dewijl ghy alsins de vermaerde boecken van Panetius en het Sokratische[8]
[9] gezelschap opgekocht hebbende, die pooght te verwisselen voor Spaensche[9]
[10] pantsers, daerghe ons wat beters belooft had.

Aen Venus. Het XXX. Gezang.

Hy bidt Venus datze zich gewaerdige ter kapelle van Glycere te laten vinden.

[1] O Venus, Koningin van Knidus en Pafos, verlaet het beminde Cyprus,
[2] en vervaer in de heerlijcke kappel van Gliceer, die u veel wieroocks opoffert.[r. 2]
[3] Laet het blaeckende jongsken, en de bevalligheden met ongegorden ge-[3]
[4] waede, en de nymfen, en de Godin der Jeugt, luttel in haer' schick zonder
[5] u, en Merkuur zich herwaert spoeden.

Het XXXI. Gezang.

24-25 *Hoewelghe u haest:* beter: al hebt ge haast; *t'zeil gaen:* verder varen.
26 *drie schoppen:* vrije vertaling van *ter:* driemaal; *worpt:* oude vorm naast werpt.
In 't opschrift: *aen:* voor. - Iccius, filosoof, met Horatius bevriend, nam in 24 v. Chr. deel aan bij een expeditie tegen Gelukkig Arabië.
r. 1-2 *vlamt op:* verlangt vurig naar; *reedt toe:* maakt toebereidselen voor; *gestrengen:* geweldige; *Saba:* een landschap in Arabië.
3 *Meed:* Mediër.
4 *afgerecht op:* geoefend in.
5 *naer zijn vaderlands wijze:* in het Latijn: met de vaderlandse boog; *Serische:* de Seres waren ervaren boogschutters.
7 *deizen:* terugstromen. Na het vraagteken loopt de zin door.
8 *alsins:* van alle kanten; *Panetius* (lees: *Panaetius*): een beroemd Stoïcijn.
9 *gezelschap:* school.
r. 2 *vervaer:* verplaats u naar, neem uw intrek; *kappel:* het Latijnse *aedes* betekent hier woning.
3 *het blaeckende* (*vurige*) *jongsken:* Amor; *de bevalligheden:* de Gratiën.

De Dichter bidt Apollo niet om rijckdom, maer een rustigh en lustigh leven.

[1] Wat eischt de poeet van den ingewyden Apollo? waerom bidt hy, die[r. 1]
[2] nieuwen wijn in de schale giet? niet om het vette gewas van 't vruchtbaere[2]

r. 1 *ingewyden:* vertaling van *dedicatus:* door wijding (van heiligdommen) geëerd.
2 *in de schale:* de bedoeling is: uit de schaal, nl. om te plengen voor de goden.

[3] Sardinie; niet om aengename runders van het heete Kalabrie; niet om
[4] Indiaensch gout of yvoir; niet om ackers, die van Liris, dien gerusten vliet,[4]
[5] met eenen stillen stroom, gekabbelt worden. Laet hun, wien natuur met wijn-
[6] stock begaefde, den wijn parssen, die met een Kaleensch snoeimes gesneden[6]
[7] is, en laet de rijcke koopman, die den Goden zelfs lieftalligh is, als een die[7]
[8] drie of viermael 's jaers d'Atlantische zee schadeloos bevaert, uit vergulde[8-9]
[9] glazen wijn drincken, die voor Syrische waeren vermangelt zijn. Laet olyven
[10] my voeden, cikoren en lichte maluwe, en, o Latoe, ick bidde verleenme dat[10]
[11] ick, gezonts lijfs, en met vollen verstande, mijn eigen gewas nuttige, en geenen[11]
[12] oneerlijcken ouderdom bereicke, nochte mijn cyter derve.[12]

Het XXXII. Gezang.

Hy prijst zijne lier en lierdichten.

[1] Wy verzoecken, indienwe in schaduwe yet op u gespeelt hebben, dat[r. 1]
[2] het dit jaer en noch veele jaren leve. Wel op, zegh ons een Latijnsch ge-[2]
[3] dicht, o mijn lier, waer op de Lesbische burger eerst gespeelt heeft; die[3]
[4] gestreng ten oorloogh, het zy onder de wapens, het zy hy zijn gesolt schip[4]
[5] aen den natten oever meerde, altijt zong van Bacchus, en de Zanggodinnen,
[6] en Venus, en het wicht, dat aen haren riem hangt, en Lykus, die schoon[6]
[7] is, door zijn bruine oogen, en zwart hair. Zijt gegroet, o luit, Apolloos glori,[7]
[8] en aengenaem op het bancket van den hooghsten Jupiter. O zoete verzach-
[9] tinge der zwarigheden, zoo menighmael ick u roep, daer het te passe komt.[9]

Aen Albius Tibullus. Het XXXIII. Gezang.

4 *van Liris:* door Liris, grensrivier van Campanië en Latium; *gerusten:* kalm stromende.
6 *begaefde:* begiftigde.
7 *zelfs:* zelf; *lieftalligh:* geliefd bij.
8-9 *schadeloos:* ongestraft, ongedeerd; *vergulde glazen:* in 't Latijn: gouden bekers; *vermangelt:* verruild.
10 *cikoren:* cichorei of andijvie (*Ned. Wdb.* III, 2031); *maluwe:* malve; *Latoe:* vokatief van Latous: zoon van Latona, Apollo.
11 *gezonts lijfs:* oude absolute genitief: in volle gezondheid.
12 *oneerlijcken:* niet geacht door zijn medeburgers (*Ned. Wdb.* X, 1557: aanhaling uit Hooft); *cyter:* dichtkunst.
r. 1 *Wy verzoecken:* vertaling van *Poscimus,* dat Vondel in zijn editie aantrof, maar dat geen goede zin geeft. Een betere lezing is *Poscimur:* wij worden gedrongen (tot dichten). Daarachter moet dan een punt staan.
2 *Wel op:* Welaan.
3 *de Lesbische burger:* de dichter Alcaeus (± 600 v. Chr.).
4 *gesolt:* heen en weer geslingerd.
6 *het wicht:* Cupido, die Venus altijd begeleidt; *Lycus:* een schone jongeling, door Alcaeus bezongen.
7 *bruine:* donkere.
9 *daer het te passe komt:* minder juiste vertaling van Lat. *rite:* met gepaste eerbied.

Hy wil dat Albius zich niet belge een jonger te zien boven hem in de gunste van Glycere.

[1] O Albius, bedroef u niet te zeer, door het gedencken aen d'onvermorwe-[r. 1]
[2] lijcke Glyceer, en zing geen jammerklaghten, om dat een jonger by die[2-3]
[3] trouwelooze, meer als ghy, gezien is. Cyrus minne ontvonckt Lykoor, die

In 't opschrift: *Albius Tibullus,* de bekende lierdichter en vriend van Horatius; *zich belge:* boos wordt.

r. 1 *te zeer* is in 't Latijn te verbinden met *memor:* door al te zeer te denken aan; *onvermorwelijcke:* onvermurwbare.

2-3 *by die trouwelooze:* vrije vertaling van: na verbroken trouw; *Cyrus minne:* de liefde voor Cyrus.

[4] schoon is, door haer laegh voorhooft. Cyrus heeft treck tot die spijtige Foloë:[4]
[5] maer eer zullen de geitkens paeren met Appulische wolven, dan Foloë zich
[6] zal verloopen met dien vuilen overspeelder. Zoo belieft het Venus en den[6-7]
[7] fellen minnegodt, die lust scheppen ongelijcke gedaenten en gemoeden
[8] onder een yzeren juck te koppelen. Toen een aerdiger vryster naer my stont,[8]
[9] hielme de vrygelate Myrtale, die wreeger is als de Adriatische zee, welcke[9]
[10] den boght van Kalabrie afspoelt, vrywilligh geboeit.[10]

Het XXXIV. Gezang.

Het berouwt hem dat hy, Epikuur volgende, de godtvruchtigheit verwaerloosde.

[1] Terwijl ick, ervaren in raezende wijsheit, en een koel kerckyveraer, vast[r. 1]
[2] omdwaele, zoo word ick nu geparst te rug te zeilen, en den ouden koers aen[2]
[3] te gaen: want Jupijn, die gemeenelijck met schitterende vier door de wolcken
[4] breeckt, dreef zijn donderende paerden en vluggen wagen door den helderen
[5] hemel; waer door het logge aerdrijck en stroomende vlieten, waer door Styx
[6] en de ysselijcke zetel des gehaten afgronts [en de kaap van Atlas] daverden.[6]
[7] Godt kan het onderste boven keeren, en het duistere voor den dagh halende,
[8] verkleent de grooten. De horrende Fortuyn is vermaeckt met hier het zeil[8-9]
[9] in top te halen, en daer te strijcken.

Aen de Fortuin. Het XXXV. Gezang.

Hy bidt haer datze Cesar, zich ten oorloogh tegens Britanie toerustende, toch behoede.

[1] O Godin, die het aengename Antium beheerscht, maghtigh zijt de men-[r. 1-2]
[2] schen, uit het stof, in top te verheffen, of trotse triomfen in lijcken te ver-
[3] anderen; de arme landman smeeckt u zeer bekommert, en alle die de

4 *heeft treck tot:* voelt zich aangetrokken tot; *spijtige:* vertaling van *aspera:* stuurse.
6-7 *zich verloopen:* zich vergeten, zondigen; *en den fellen minnegodt:* deze woorden ontbreken in het Latijn; *gemoeden:* gemoederen, karakters.
8 *een aerdiger vryster:* vertaling van *melior Venus:* een waardiger liefde; *naer my stont:* mijn gunst trachtte te verwerven.
9 *wreeger:* het woord *wreeg,* in geen woordenboek aangetroffen, zou uit wredig samengetrokken kunnen zijn (vgl. sneeg uit snedig) en als synoniem van wreed betekenen: bars, onvriendelik.
10 *afspoelt:* uitspoelt (Lat. curvantis: doende inbuigen).
r. 1 *raezende wijsheit:* vertaling van *insaniens sapientia:* onzinnige filosofie, nl. het Epicurisme, dat de invloed der goden op het wereldgebeuren lochent; *een koel kerckyveraer:* onverschillig voor het vereren van de godin; *vast:* voortdurend.
2 *geparst:* gedrongen.
6 *kaap van Atlas* (ingevoegd naar de uitgave van 1656): vertaling van Lat. Atlanteusque finis, d.i. de grens van de Atlantiese oceaan.
8-9 *horrende:* een gonzend, snorrend geluid gevende (*Ned. Wdb.* VI, 1122); *het zeil in top te halen:* met volle kracht te zeilen. Aardig heeft Vondel de beeldspraak vernederlandst; in het Latijn staat: van hier een diadeem weggenomen, daar er een geplaatst.
r. 1-2 *Antium,* stad in Latium, bezat een beroemde tempel van Fortuna; *de menschen,* uitg. 1656: de sterflijcke menschen; *lijcken:* vertaling van *funera:* begrafenissen.

[4] Karpatische zee met Bytynische kielen kruissen, bidden u, o Zeegodes,[4]
[5] oock aen. De strenge Dakus, de omzwervende Scyten, en steden, en volcken,[5]
[6] en het forsse Latium, en de moeders der uitheemsche Koningen, en ge-[6]

4 *Karpatische:* Aegaeïese; *Bytynische:* Bithynia had levendig handelsverkeer met Italië; *kruissen:* Lat. *lacessit,* d.i. trotseert.
5 *Dakus:* Daciër.
6 *forsse:* onversaagde.

[7] purperde dwingelanden ontzien u. Schop met eenen nijdigen voet de staende[7-8]
[8] zuil niet om verre. Laet het te zamenrottende volck, de genen, die de wapens
[9] nedergeleit hebben, niet tot de wapens opruien, en het rijck verwoesten.[9]
[10] De felle noot stapt voor u heene, draegende, in hare yzere handen, bouten[10-11]
[11] en beitels, en den wreeden klavier met het gesmolten loot. Hope en zeld-
[12] saeme trou, met wit laken omhangen, eeren u, en weigeren u haer gezel-[12]
[13] schap niet: hoewel ghy een vyandin geworden zijnde, met verwisselden[14]
[15] kleede, de maghtige huizen verlaet. Maer het trouwelooze graeu en de mein-
[16] eedige boel deist. Bedriegelijcke vrienden bezwijcken om het juck te[16]
[17] helpen dragen, zoo haest de vaten op het hef lopen. Behoe Cesar, die naer[17]
[18] de Britten, op het einde der weerelt, trecken zal; en den frisschen zwarm[18]
[19] van jongelingen, daer het Oostersch geweste en de roode zee voor schrickt.
[20] Och, ick schaem my der lidtekenen en schelmeryen en gesneuvelde broe-[20-21]
[21] deren. Wy menschen van eenen zueren tijdt, wat ontzienwe ons? wat laten
[22] wy heiloozen ongeschent? Waer heeft de jeught, uit godtvruchtigheit, de[22]
[23] handen afgehouden? Wat autaeren heeftze verschoont? Och, of ghe uw
[24] stomp lemmer op een nieu anbeelt tegens Arabiers en Massageten smeede.[24]

Ter eere van Pomponius van Numidie. Het XXXVI. Gezang.

Hy verheught zich om zijn wederkomst uit Numidie.

[1] Het lustme met wierroock en snaren, en belooft kalverbloet de Goden,[r. 1]
[2] behoeders van Pompoon, te paeien; die nu behouden wedergekeert zijnde,[2]
[3] van 't uiterste geweste van Spanje, veele kuskens aen zijne waerde mackers
[4] omdeelt; doch aen niemant meer als aen de zoete Lamia; indachtigh datze,[4]
[5] onder eenen meester, hare kintsheit doorgebroght en tabbert verwisselt[5-6]
[6] hebben. Laet dezen blijden dagh niet ongetekent. Laet de kruicken vol

7-8 *nijdigen:* afgunstige; *de staende zuil:* symbool van de gevestige macht.
9 *tot de wapens:* tot wapening.
10-11 *noot:* vertaling van *necessitas,* de noodzakelikheid, het Noodlot; *bouten* (ijzeren pinnen) *en beitels* veraanschouweliken de hechtheid van de bouw, de onwrikbaarheid van de beslissingen; *klavier* of *klauwier:* haakspijker (*Ned. Wdb.* VII, 3600).
12 *met wit laken omhangen:* gelijk de priesters van Fides, die bij het offeren een witte band om de hand gewikkeld hadden.
14 *hoewel:* in 't Lat. utcumque: zodra slechts.
16 *deist:* trekt zich terug, wendt zich van u af; de zin loopt hier door; *bezwijcken:* worden afvallig (*Ned. Wdb.* II, 2521); *het juck,* nl. van de tegenspoed.
17 *op het hef lopen:* leeg gaan worden (*hef:* droesem; *Ned. Wdb.* VI, 418); in 't Latijn: als de kannen met de droesem verdroogd zijn.
18 *zwarm:* schaar.
20-21 *gesneuvelde broederen:* nl. in de burgeroorlogen; *zueren:* harde, zonder ontferming.
22 *heiloozen:* vertaling van *nefasti:* onheil verspreidend; *ongeschent:* ongeschonden, ongerept.
24 *lemmer:* vertaling van *ferrum:* ijzer, zwaard; *Massageten:* een Scyties volk, ten O. van de Zwarte zee.
r. 1 *belooft kalverbloet:* het verschuldigde offer.
2 *paeien:* tevreden stellen (uitg. 1656: verzoenen).
4 *omdeelt:* ronddeelt; *Lamia:* vgl. Ode 26 van Boek I.
5-6 *eenen:* eenzelfde. Met de *meester* is de gekozen koning bij het spel bedoeld; *tabbert verwisselt hebben:* volwassen geworden zijn. Op 16-jarige leeftijd wisselde de jongeling de toga praetexta voor de toga virilis; *niet ongetekent:* geluksdagen worden met krijt aangetekend.

[7] tappen. Laet de voeten trippelen gelijck de Priesters van Mars. De Tracische[7]
[8] Damalis, die veel wijns stuwen kan, Bassus, met eenen snirs te drincken,[8]

7 Voor *De* denke men: *Laet*.
8 *stuwen:* naar binnen werken; *met eenen snirs:* in één teug; bij Bredero: met een snaers (*Ned. Wdb.* op *snars,* XIV, 2264); in het Latijn is sprake van een Thraciese dronk.

[9] niet overtreffen: en laet over het bancket geene roozen, nochte groene[9]
[10] petercelie, nocht licht verflenste lelien gebreck zijn. Alle slaenze hunne[10]
[11] puilende oogen op Damalis: maer Damalis, die weeldiger kringkelt dan[11]
[12] dartel veil, zal van haren nieuwen pol niet af te rucken zijn.[12]

Aen zyne spitsbroeders. Het XXXVII. Gezang.

Datmen zich verheuge over den zeestrijt en Actiaschen zege.

[1] O Spitsbroeders, nu gedroncken: nu eens lustigh omgesprongen: nu met[r. 1]
[2] priesterlijcke bancketten den disch der Goden aengerecht. Voor dezen was[2]
[3] het ongeoorlooft Kampanischen vernen wijn te tappen; toen de koningin[3]
[4] het Kapitool 't uiterste bederf, en den rijcke een lijck toereede, met dien[4]
[5] vuilen bezoedelden hoop, die alles dorst bestaen, en door haren voorspoet[5]
[6] droncken was: maer naulicks een schip uit den brant geborgen, is hare[6]
[7] dolligheit gestuit; en de harssens, door Mareotischen wijn, aen't hollen[7]
[8] geraeckt, zijn tot bedaren gebrogt, door Cesar, die haer, van Italie vliegende,[8]
[9] met riemen nazette, gelijck een havick de teere duiven, of een gezwint
[10] jager den haes, op de velden van 't besneeude AEmonie; op dat hy het lant-[10-11]
[11] bederffelijck gedroght zoude ketenen; het welck groothartiger zoeckende
[12] te sterven, niet wijfachtigh voor het lemmer geschrickt, nocht met de ge-[12]
[13] zwinde vlote zich naer heure kusten begeven heeft, om daer te schuilen;
[14] maer zy durf onbeschroomt, met een blygeestigh gelaet, het vervallen hof[14]
[15] bezichtigen, en de felle slangen aengrijpen; op datze het zwart vergift in
[16] het lijf zoude drincken, forsser door een opgezette doot; als die den fellen[16]

9 *over:* aan.
10 *licht verflenste:* vertaling van *brevis:* kort durende.
11 *puilende:* het Latijn heeft *putres:* smachtende; *weelderig kringkelt:* de bedoeling is: hem vaster omslingert.
12 *veil,* klimop; *pol:* minnaar.
r. 1 *Spitsbroeders:* makkers; *omgesprongen:* rondgedanst.
2 *priesterlijcke bancketten:* bij deze feestmalen werden de borstbeelden der goden op de rustbedden geplaatst.
3 *vernen:* van het vorige jaar; *de koningin:* Cleopatra, die door haar verhouding tot Antonius de hoop had opgevat, koningin van Rome te worden, wat voor de stad noodlottig kon zijn.
4 *'t uiterste bederf:* volledig verderf (in 't Lat. *dementis,* d.i. waanzinnig); *den rijcke een lijck:* voor het rijk de ondergang (Lat. *funus:* begrafenis); *toereede:* bereidde.
5 *die* slaat op *koningin* (r. 3).
6 *geborgen:* gered. De gehele vloot van Antonius werd in de slag bij Actium (31 v. Chr.) verbrand, behalve één schip, waarop hij ontkwam. Het vervolg van de zin moet zijn: stuitte haar voorspoed.
7 *Mareotischen:* naar Mareotis, groot meer bij Alexandrië, aan welks oever wijnstokken groeiden.
8 *tot bedaren:* in 't Lat. in veros timores: tot de werkelikheid van de schrik; *vliegende:* wegijlende.
10-11 *Aemonie:* Haemonia, dichterlike naam voor Thessalië; *lantbederffelijck gedroght:* monster, verderfelik voor het land; *groothartiger:* moediger.
12 *wijfachtigh:* naar vrouwelike aard.
14 *durf:* durft.
16 *forsser:* dapperder; *opgezette:* opzettelike, vrijwillig gezochte.

[17] Liburnischen schepen benijde, dat zy, geen geringe vrou, gelijck eene[17]
[18] staetelooze in den trotsen triomf omgevoert zoude worden.[18]

17 *Liburnischen schepen:* een bepaald soort van schepen, die de Romeinen van de Liburniërs, d.z. Illyriese zeerovers, hadden nagemaakt; *benijde:* niet gunde; *geen geringe vrou:* een vrouw van hoge afkomst.
18 *staetelooze:* privaat persoon (*staet:* hoge stand); *triomf:* de triomftocht (te Rome); *omgevoert:* rondgeleid.

Aen zynen knaep. Het XXXVIII. Gezang.

Dat hy met weinighs toestels best gedient is.

[1] O Jongeling, Persiaensche gerechten haet ick: hunne gevlochte kranssen[r. 1]
[2] mishagen my. Onderzoeck niet waer de spade roozen groeien. Ick bekommer-[2-3]
[3] me ernstigh datge slechs myrten alleen weeft: want nadienge een dienaer
[4] zijt, zoo voeght u de myrt niet qualijck, nochte oock my, die in wijngarts
[5] schaduwe drincke.

Horatius Gezangen.
Het tweede boeck.[aant.]

Aen C. Asinius Pollio. Het eerste Gezang.

De lierdichter wil dat Pollio met zijn schriften van den burgerlijcken oorloogh zich buiten gevaer houde, en den tijt aenzie.

[1] O Pollio, ghy beschrijft het burgerlijck oproer, van Metellus burge-[r. 1-2]
[2] meesterschap af, en d'oirzaecken des krijghs, en de gebreecken, en wijze,
[3] en het spel der fortuine, en de schadelijcke verwantschap der Vorsten, en[3]
[4] de wapens dus lang met onverzoenden bloede geverft; een werck van zeer[4]
[5] gevaerlijcke kansse; en ghy stapt over assche, die een smeulend vier be-[5]
[6] deckt. Dat uwe Zanggodin het vertoonen van wreede treurspelen liever[6-7]
[7] een weinigh staecke: flus wanneerghe het gemeen beste gered hebt, dan
[8] zult ghy (een dapper voorvechter der bedruckte gevangenen, en van 't om
[9] raet verlegen hof, en wien de laurier een eeuwige glori, door den Dal-[9-11]
[10] matischen triomf, heeft toegebroght) dien treffelijcken arbeit, met Grieck-
[11] sche brooskens, hervatten. Alree tuiten mijn ooren van het dreigende getoet
[12] der kromhoornen. Alree wort de trompet gesteecken. Alree verschrickt[12]

In 't opschrift: *toestel:* voorbereidselen, omslag.
r. 1 *gerechten:* het Latijn heeft *adparatus:* toebereidselen.
2-3 *Ick bekommerme ernstigh:* ik verlang nadrukkelik; *nadien:* omdat.
r. 1-2 *Pollio:* geschiedschrijver, treurspeldichter, redenaar, staatsman (consul) en veldheer; *Metellus burgemeesterschap:* het consulaat van Metellus (60 v. Chr.), toen het eerste driemanschap tot stand kwam; *wijze:* wisselende loop.
3 *verwantschap der Vorsten:* onjuiste vertaling van *Principum amicitiae:* de vriendschappen van de hoofden (d.i. van de triumviri).
4 *dus* (zo) *lang:* in 't Latijn: nog onverzoend; *geverft:* gekleurd.
5 *smeulend:* in 't Latijn: verraderlik.
6-7 *liever een weinigh:* in 't Latijn: slechts voor korte tijd; *flus:* weldra; *het gemeen beste:* de republiek, de staat. In het Latijn: zodra gij de staatsgebeurtenissen in volgorde uiteengezet hebt.
9-11 *hof:* de Senaat; *den Dalmatischen triomf:* in 39 had Pollio de Parthini, een Illyries volk, overwonnen; *treffelijcken:* uitstekende; *met Griecksche brooskens:* in de geest van het Griekse treurspel (de *broos* is de toneellaars, symbool van het ernstige drama).
12 *kromhoornen:* vertaling van *cornu* (bij het voetvolk); *trompet:* vertaling van *lituus* (bij de ruiterij in gebruik); *gesteecken:* omhoog gestoken, geblazen.

[13] het schitteren der wapenen de schichtige paerden en het aenzicht der
[14] ruiteren. Alree duncktme dat ick hoor de groote veltoversten, begruist van[14]
[15] geen oneerlijck stof; en den gantschen aerdtbodem vermeestert, behalven[15]
[16] Katoos onbuigelijck hart. Juno en wat Godt het oock zy, die den Afrikanen[16]
[17] gunstiger was, most ongewroken dat lant verlaten, maer sedert hebbenze[17]
[18] de nakomelingen der overwinneren ten slaghtoffer aen Jugurta overgelevert.[18]
[19] Wat velt, met Latijnschen bloede gemest, getuight niet met de graven de
[20] godlooze neerlagen, en het dreunen van den Hesperischen val, by de Meden[20]
[21] gehoort? wat kolck of wat vlieten zijn onbewust van den beschreielijcken[21]
[22] oorloogh? wat Daunische zee is niet van moort bevleckt? wat oort is vry[22]
[23] van onzen bloede? Maer op dat ghy, dartele Zanggodin, de boerteryen[23]
[24] verlatende, niet weder jammerklaghten aenheft, zoeck met my, in Venus
[25] speloncke, deuntjens van lichter stoffe.

Aen Salustius Crispus. Het II. Gezang.

Hy prijst Proculeius miltdadigheit neffens zijne broeders, en verheftze tot Koningen, die hun begeerlijckheit en goutzucht intoomen.

[1] O Krisp Salust, vyant van platen, het zilver, van gierigaerts in aerde[r. 1]
[2] begraven, is zonder glans, 't en zy het blincke door een maetigh gebruick.
[3] Prokuleius, vermaert door het toonen van zijn vaderlijck harte, over zijne[3]
[4] broeders, zal eeu in eeu uit leven. De Faem zal hem, na zijn doodt, op
[5] onbezweecke vleugels, omvoeren. Indienge uwe geltzucht temt, zoo zultge[5]
[6] wijder heerschen, dan ofghe Lybie en het veergelegen Spanje aen een
[7] hechtte, en beide de Penen onder een hooft brogt. De vervloeckte water-[7]
[8] zucht, den schoot van haren lust vierende, groeit immer aen, en lescht[8]
[9] geenen dorst, 't en zy d'oirzaeck der zieckte d'aders, en het waterachtigh

14 *begruist van:* bevuild met.
15 *geen oneerlijck:* niet onterend, niet ontsierend.
16 *Juno* was de schutsgodin van Carthago.
17 *gunstiger:* meer genegen (nl. dan voor de Romeinen); *ongewroken* behoort in de Latijnse tekst bij *lant*.
18 De goden hebben de kleinzonen der overwinnaars in de burgeroorlog doen omkomen en aldus de dood van Jugurtha gewroken.
20 *neerlagen:* in 't Latijn: gevechten (*proelia*); *den Hesperischen val:* de val van Hesperië, d.i. van Italië; *by de Meden:* (zelfs) door de Meden, de verst afwonende vijanden.
21 *onbewust van:* onbekend met.
22 *Daunische* (d.i. Romeinse) behoort in de Latijnse tekst bij *moort*.
23 *dartele:* in 't Latijn *procax:* moedwillig, omdat zij moedwillig sombere taferelen koos in plaats van scherts.
r. 1 *Krisp Salust:* C. Sallustius Crispus, achterneef en aangenomen zoon van de bekende geschiedschrijver; *platen:* in 't Latijn *lamna:* ruw, onbewerkt zilver; *van:* door. In het Latijn behoort *avaris* bij *terris:* in de hebzuchtige aarde; in de uitgave van 1656: plaeten, in d' aerde begraven, het zilver van gierigaerts is.
3 *Prokuleius:* C. Proculeius Varro Murena, Romeins ridder, deelde zijn vermogen met zijn broeders, die het hunne in de burgeroorlog verloren hadden.
5 *onbezweecke:* rusteloze; *omvoeren:* alom zijn roem verbreiden.
7 *de Penen:* de Puniese staten, nl. Africa en Hispania; *een hooft:* één opperbestuur (nl. het uwe).
8 *den schoot vierende:* toegevende aan.

[10] quijnen het bleke lichaem verlaete. De Deught, die by 't graeu niet te[10-11]
[11] vinden is, telt Fraätes, op Cyrus troon gezeten, onder de geluckigen niet;

10-11 *die by 't graeu niet te vinden is:* Horatius zegt: die een andere opvatting (van geluk) heeft dan het gepeupel; *Fraätes:* Phrahates, door zijn onderdanen verjaagd, werd in 25 v. Chr. op de Parthiese troon, volgens de overlevering de troon van Cyrus, hersteld; *gezeten:* het Latijn heeft *redditum:* hersteld.

[12] en verleert het volck tittels te gebruicken; en draeght alleen het Rijck en[12]
[13] den veiligen tulbant, en den daer toe passenden laurier aen hem op, die[13]
[14] geweldige geltstapels met onbegeerlijcke oogen aenschout.[14]

Aen Delius. Het III. Gezang.

Hy vermaent hem tot gelijckmoedigheit in voor- en tegenspoet ten opzichte van onzer aller sterflijckheit.

[1] O sterflijcke Delius, hou in voorspoet en tegenspoet eenen zelven moedt,[r. 1]
[2] gemaetight van dartele vreughde; het zy datghe altijt bedruckt hebt ge-
[3] leeft; het zy datge op feesten, ter zijden af, u zelven gezegent hebt met den[3]
[4] uitgemerckten wijn van Falerne, daerghe in het gras leght; daer de hooghe[4]
[5] pijnboom en witte populier de gastvrye schaduwe liefelijck met tacken[5]
[6] paeren; daer het stroomende water bezigh is langhs den vochtigen oever[6]
[7] te dobberen. Belast hier wijn, balssem, en al te haest verwelckende geurige[7]
[8] roozebladen te brengen; terwijl de tijdt en uwe jaren, en de zwarte draeden[8]
[9] der drie gesusteren dat gedoogen. Ghy zult toch verlaten uwe gekochte
[10] boomgaerden, huis, en hof, het welck van den zandigen Tibur bespoelt[10]
[11] wort. Ghy moet 'er af, en d'erfgenaem zal het genot van uwe hooge gelt-
[12] stapels strijcken. Niets scheelt het, ofghe rijck gebooren van den ouden[12]
[13] Inachus, of arm en van slechte afkomste, onder den blaeuwen hemel sterft,[13]
[14] als een offerhande van den onbarmhartigen Pluto. Alle wordenwe derwaert[14]
[15] gedreven. Elcks lot leit in den korf, en wort getrocken, het zy wat vroeger[15]
[16] of spader, en het zal ons in den boot zetten, om naer een eewige balling-[16]
[17] schap te vaeren.

12 *tittels:* aanspraken, dus: (op losse gronden) gelukkig te prijzen; in 't Latijn: *falsis vocibus uti,* d.i. onjuiste uitspraken te doen; *het Rijck:* de regering.
13 *tulbant:* als symbool van heerschappij; *den daer toe passenden:* vertaling van *propriam:* duurzame.
14 *onbegeerlijcke:* niet begerende, onzelfzuchtige.
r. 1 *sterflijcke:* vert. van *moriture,* dat verbonden moet worden met *het zy* (r. 2); Delius (lees Dellius): Rom. ridder, vriend van Antonius, die in de burgeroorlog van de eene partij naar de andere liep; *eenen zelven moedt:* een gelijkmatig gemoed.
3 *gezegent hebt:* te goed gedaan hebt.
4 *uitgemerckten:* van een goed merk voorziene; *leght:* ligt; *daer:* in 't Latijn begint hier een vragende zin met Waarom? Evenzo in r. 6.
5 *gastvrye:* de wandelaar nodigende.
6 *vochtigen:* in 't Latijn: *obliquus:* kronkelend.
7 *dobberen:* kabbelen; *Belast:* gelast.
8 *terwijl:* zolang; *de zwarte draeden:* de noodlottige levensdraden, door de drie Parcen gesponnen.
10 *boomgaerden:* in 't Latijn: bosweiden.
12 *strijcken:* bemachtigen.
13 *Inachus:* oudste koning van Argos; *slechte:* eenvoudige; *den blaeuwen hemel:* de blote hemel.
14 *als:* de bedoeling is: gij wordt in elk geval.
15 *korf:* in 't Latijn: urn.
16 *in den boot:* nl. van Charon, de veerschipper van de onderwereld.

Aen Xantia Foceus. Het IV. Gezang.

Het is geen schande dat hy zijne dienstmaeght bemint: vele treffelijcke mannen gingen hem voor.

[1] O Xantia Foceus, schaem u niet een dienstmaeght te beminnen. Briseis[r. 1]
[2] de slaevin ontstack met hare blanckheit den kieschen Achilles. De schoon-[2]
[3] heit der gevange Teckmesse ontstack Ajax, Telamons zoon, haren heer.[3]

r. 1 *Xantia Foceus:* gij Xanthias (-*a* is de vocatief), afkomstig uit Phocis. De heele toevoeging is grotesk alsof het over een beroemd persoon ging. Vondel heeft dit niet begrepen; *dienstmaeght:* in 't Latijn: slavin.
2 *kieschen:* in 't Latijn: *insolentem:* de overmoedige.
3 *Teckmesse:* Tecmessa, Phrygiese koningsdochter, die een rol speelt in de Aiax van Sophocles.

[4] De zoon van Atreus blaeckte midden in den triomf, door een geschaeckte[4]
[5] maegt, na dat d'Aziaensche benden gesneuvelt waren, door den Tessali-[5-6]
[6] schen overwinner; en d'omgebrogte Hektor Troje den vermoeiden Griecken
[7] overgelevert hadde, om dat gemackelijcker te verwoesten. Ghy weet niet
[8] of de geluckige ouders der blonde Fyllis u, als hunnen zwager, eeren. Zy[8]
[9] betreurt gewis haer koningklijck geslacht, en het ongelijck van haren huize.[9]
[10] Geloof niet datze voor u uit een oneerlijck maegschap verkoren zy; en[10]
[11] dat zoo een trouhartige en afkeerighe van een snoot gewin uit een oneer-[11-12]
[12] baere moeder zou konnen geboren zijn. Ick loof zonder argh armen, aen-[12]
[13] zicht en langworpige schinckels. Heb geen achterdencken van my, wiens[13]
[14] oude vreest in 't een-en-veertigste jaer te treden.[14]

Het V. Gezang.

Men moet zijnen zin niet zetten op een onhuwbare.

[1] Haer hals kan noch het opgeleide juck niet draegen, nochte zy is den[r. 1-2]
[2] dienst van hare weerga machtigh, nochte zou tegens den last van den
[3] springenden bul opmogen. Op de groene velden is het hart uwer vaerze,[3]
[4] die nu de groote hitte in den vliet verkoelt, nu weder toghtigh is, om in[4]
[5] vochtige wilgen met kalveren te speelen. Speen uwen lust naer onrijpe[5]
[6] druyven. De herfst, met veelerley purper geverft, wijst u alree blaeuwe[6]
[7] trossen. Alree zalze u volgen. De forsse oude verloopt snel, en zal haer de[7]
[8] jaeren byzetten, dieze u beneemt. Alree zal Lalage met dartele lonckjes u[8]

4 *De zoon van Atreus:* Agamemnon.
5-6 *maegt:* Cassandra; *den Tessalischen overwinner:* Achilles, uit Thessalië afkomstig; *d'omgebrogte Hektor:* letterlike vertaling uit het Latijn voor: het doden van Hector.
8 *geluckige:* vertaling van *beati,* dat hier rijke betekent; in de uitgave van 1656: *wat treffelijcke ouders; zwager:* schoonzoon; *eeren:* aanzien verschaffen.
9 *het ongelijck van haren huize:* het onrecht, haar huis aangedaan. In 't Latijn staat *iniquos penates:* de vijandig gezinde huisgoden.
10 *oneerlijck maegschap:* onaanzienlike familie. In het Latijn: dat uw uitverkorene uit de lage volksklasse stamt.
11-12 *snoot gewin:* lage winzucht; *oneerbare:* vertaling van *pudenda:* waarover men zich schamen moet.
12 *zonder argh:* onbevangen.
13 *langworpige schinckels:* slanke (onder)benen; in 't Latijn: welgevormde (ronde) kuiten; *achterdencken:* argwaan.
14 *oude:* ouderdom, leeftijd; *vreest:* onjuiste vertaling van *trepidavit:* zich gehaast heeft, in snelle loop gevorderd is tot.
r. 1-2 Het huwelik wordt vergeleken met het samengaan van een span ossen; *hals:* in 't Latijn: neergebogen hals; *hare weerga:* haar metgezel, met wie zij samen trekt; *machtigh:* in staat te verrichten.
3 *bul:* stier; *opmogen:* bestand zijn; *vaerze:* jonge koe. Het Lat. *juvenca* werd ook op een meisje toegepast.
4 *toghtigh:* verlangend.
5 *wilgen:* wilgenbosjes; *Speen:* doe afstand van (onthoud u van).
6 *geverft:* gekleurd.
7 *Alree:* weldra; *De forsse oude:* de niet te stuiten tijd (eig. leeftijd).
8 *byzetten:* toedelen; *met dartele lonckjes:* vrije vertaling van *proterva fronte:* met driest gelaat; u staat niet bij Horatius; alleen: een man (minnaar).

[9] ten man aenzoecken; zy die zoo zeer bemint is, als geene weigerige Foloë,[9]
[10] als geene Kloris; en zoo met haere blancke schouderen blinckt, gelijck de
[11] zuyvere maen by nacht in zee schittert, en de Knidische Gyges: wiens
[12] kleen onderscheit, indienge hem onder de maegdereien verstaeckt, de[12]
[13] doorsnuffelende gasten dapper zou bedriegen, door zijn losse vlechten, en[13]
[14] het twijffelachtigh aenschijn.[14]

9 *weigerige:* preutse.
12 *kleen onderscheit:* Latijn: *discrimen obscurum:* een duister onderscheid, d.w.z. dat hij moeielik van een meisje te onderscheiden is.
13 *doorsnuffelende:* vrije vertaling van *sagaces:* scherpzinnige; *dapper:* in hoge mate; *vlechten:* haren.
14 *twijffelachtigh:* meisjesachtig.

Aen Septimius. Het VI. Gezang.

Hy prijst de vermaeckelijcke gewesten van Tibur, en Tarente.

[1] Septimius, die met my zult reizen naer Kalis, en den Spanjaert, onervaren[r. 1]
[2] om ons juck te draegen, en de Libysche zanden, daer de Mauritaensche[2]
[3] zee altijt bruischt; Och, of Tibur, van den Grieckschen ackerman gesticht,[3]
[4] de stoel en rustplaets van mijnen ouderdom moght wezen, nu ick te water[4]
[5] en te lande, en in den oorlogh ben afgemat. Indien d'onrechtvaerdige[5]
[6] Parken my hier uit keeren, zoo treck ik naer den zoeten vliet Galesus,[6]
[7] rijck van gewolde schapen, en d'ackers, beheerscht van den Lakonischen[7]
[8] Falantus. Die hoeck lants behaeghtme boven al, daer de honigh de Hy-[8]
[9] mettissen niet en wijckt, en de groene olijf de Venafrisse tart: daer Jupijn[9]
[10] een lange lente en laeuwe winters verleent, en de vriendelijcke Aulon,[10]
[11] weeldigh van wijngaert, allerminst de Falernische druiven benijt. Die plaets
[12] en zalige lustprieelen wenschen u daer met my. Daer zultghe de heete[12]
[13] assche van den poeet, uwen vrient, met schuldige tranen besprengen.[13]

Aen Pompeius Varus. Het VII. Gezang.

Hy verwelkomt hem op zijn wederkomste.

[1] O Pompejus, mijn liefste spitsbroeder, die menighmael met my, onder[r. 1]
[2] de veltheerschappye van Brutus, in 't uiterste gevaer geraeckt zijt; wie heeft[22-3]
[3] u, als een Roomschen burger, weder t'huis en in Italie gebrogt? Menigh-[3]
[4] mael heb ick, bekranst en begoten van Syrischen balssem, met u heele dagen[4-6]
[5] lang in den wijn doorgebrogt. Met u heb ick oock gesmaeckt den Filippi-

r. 1 *Kalis* (drukfout voor Kadis?): Gades, d.i. Cadix; *onervaren:* die nog niet geleerd heeft.
2 *de Lybische zanden:* de Syrtes.
3 *van:* door.
4 *stoel:* zetel.
5 *onrechtvaerdige:* Lat. iniquae d.i. slecht gezind.
6 *Parken:* Parcen, de Schikgodinnen; *hier uit keeren:* van hier verwijderen; *Galesus* (lees Galaesus): rivier in Calabrië, bij Tarentum.
7 *gewolde schapen:* in 't Latijn: met een dek beschermde schapen.
8 *Falantus:* Phalanthus, uitgeweken koning van Sparta, die ± 707 v. Chr. Tarentum stichtte.
9 *niet wijckt:* niet onderdoet voor. De honing van de Hymettus (in Attica) was beroemd, evenals de olijven van Venafrum (in Samnium); *groene* behoort in 't Latijn bij het adjektief Venafrisse.
10 *Aulon,* streek bij Tarentum.
12 *lustprieelen:* lusthoven.
13 *schuldige:* aan hem verschuldigde; in de uitgave van 1656: *behoorlijcke.* De bedoeling is: daar wens ik te sterven.
r. 1 *spitsbroeder:* kameraad.
2 *geraeckt:* in 't Latijn: gevoerd, gebracht.
2-3 In de uitgave van 1656 vervangen door de minder juiste vertaling: *wat Godt, onder alle de Goden des vaderlants, heeft* (Lat.: Quis te redonavit Quiritem Dis patriis Italoque caelo etc.)
3 *Roomschen:* Romeinse.
4-6 *bekranst:* in 't Latijn: de glanzende haren bekranst; *heele dagen lang doorgebrogt:* in 't Latijn: de dralende dag gekort; *gesmaeckt:* beleefd, in de uitgave van 1656: *gevoelt; den Filippischen slagh:* de slag bij Philippi (42 v. Chr.), waar Brutus en Cassius verslagen werden; *mijnen* staat niet in het Latijn; alleen: het schild; *niet eerlijck genoegh:* niet zeer eervol.

[6] schen slagh, en de snelle vlught; mijnen schilt niet eerlijck genoegh achter-
[7] laetende; toen de dapperheit gekneust wiert, en de stoffers schandelijck[7]
[8] met den mont op de aerde vielen. Maer de gezwinde Merkuur voerdeme[8]
[9] al bevende, in een dicke wolck, door den vyant heene. Slorpende water[9-10]
[10] sleepte u, met holle deiningen, weder in den oorloogh. Betael dan Jupijn
[11] het beloofde bancket; en betrouw uw lichaem, dat van den langduurigen[11]

7 *de stoffers:* de pochers, nl. Brutus en Cassius.
8 *Merkuur:* Mercurius, als beschermer van de dichters.
9-10 Varus vluchtte uit Philippi naar Sextus Pompejus op Sicilië.
11 *bancket:* offermaal; *betrouw:* laat het zich veilig neervlijen.

[12] krijgh vermoeit is, onder mijnen laurier; en spaer het vat niet, dat voor u[12]
[13] ten beste is. Drinck uit de bekers, die van onbekommerden Massischen wijn[13]
[14] glimmen. Giet balssem uit de vloocke Parlemoere schelpen. Wie laet ons[14]
[15] vochtige peterceli of myrtekranssen vlechten? Wie zal Koning getrocken[15]
[16] worden? Ick zal niet wijzer hollen als de Edonen. Het krieoelen is zoet, nu[16]
[17] ick mijnen vrient wedergekregen hebbe.

Tegens Barine. Het VIII. Gezang.

Men moet haer meineedigheit niet gelooven. De goden straffen geen meineedigheit van schoone vrouwen.

[1] O Barijn, zooghe oit om meineedigheit gestraft waert; zooghe aen han-
[2] den of tanden oit in 't minste getekent waert; ick zou u gelooven: maer[r. 2]
[3] zoo ras ghy uwe ziel verzworen hebt, blincktghe veel schooner, en treet[3]
[4] voor den dagh, als eene, op wie alle vryers verslingert zijn. Het is u oir-[4-5]
[5] baerlijck moeders assche, en de stille gestarnten, by nacht, met den gantsen
[6] hemel en d'onsterflijcke Goden te bedrieghen. Ick zegh Venus zelf lacht[6]
[7] hierom: d'eenvuldige nymfen lachen, en de wreede minnegodt, die zijn[7]
[8] altijt blaeckende pijlen, op den bloedigen slijpsteen, wet: ja alle de jeught[8]
[9] valt u toe: dienst wort u op een nieu aengeboden; en de vorigen, hoewel[9]
[10] zy 't u dickwijl dreighden, verlaeten het huis hunner lichtvaerdige Joffrouwe[10]
[11] niet. De moeders ontzien u, om haere zoonen; en de kaerige bestevaders,[11]
[12] en d'arme maeghden, die eerst getrout zijn, vreezen datghe hare mans met[12]
[13] uwen adem zult ophouden.[13]

Aen Valgius. Het IX. Gezang.

12 *vat:* kruik.
13 *ten beste:* beschikbaar, bestemd; *onbekommerden:* vergetelheid brengende (Lat. *obliviosus*).
14 *glimmen:* beter: de glimmende bekers; *vloocke:* holle; Lat. capax: wijde, ruime; *ons* als Datief op te vatten, ontbreekt in 't Latijn.
15 *Koning getrocken:* door het lot als koning (tafelpresident) aangewezen.
16 *hollen:* uitbundig feestvieren (Lat. bacchari); *Edonen:* de Edoni, een stam in Thracië, berucht wegens de woeste drinkgelagen; *krieoelen:* uitgelaten zijn (eig. zich vlug bewegen; *Ned. Wdb.* VIII, 282).
r. 2 *getekent:* in 't Latijn: door een zwarte tand of nagel leliker werd.
3 *uwe ziel verzworen:* in 't Latijn: uw trouweloos hoofd hebt verpand aan geloften (*verzweren:* meinedig zijn).
4-5 *verslingert:* verliefd; *oirbaerlijck:* nuttig, dienstig.
6 *te bedrieghen:* d.w.z. een valse eed te doen bij.
7 *eenvuldige:* vertaling van *simplices:* argeloze.
8 *blaeckende:* gloeiende.
9 *valt u toe:* kiest uw partij; in 't Latijn: groeit voor u op als een nieuwe slavenschaar; *dienst wort u op een nieu* (opnieuw) *aengeboden:* vrije vertaling van: een nieuwe slavenschaar groeit aan.
10 *Joffrouwe:* vertaling van *domina:* gebiedster; *lichtvaerdige:* vertaling van impiae, d.i. harteloze.
11 *ontzien:* vrezen; *kaerige bestevaders:* spaarzame grootvaders.
12 *eerst:* pas; in 't Latijn: de arme getrouwde vrouwen, die kort geleden maagd waren.
13 *adem* geldt als vertaling van *aura,* dat in dit verband een ‘lokkende glans’ betekent.

Hy vermaent niet langer om den overleden Mystes te treuren.

[1] Mijn vrient Valgius, de plasregens storten niet altijt uit de wolcken op
[2] beyzelde ackers; en onstuimige buien plaegen gestadigh niet de Kaspische[r. 2]

In 't opschrift: *C. Valgius Rufus* was bekend als rhetor, dichter en grammaticus; *Mystes* was zijn jonge vriend.

r. 2 *beyzelde:* Lat. *hispidus:* ruw, klonterig.

*

[3] zee; en het logge ys leit door 't geheele jaer in Armenie niet; en d' eicke
[4] bosschen van Garganus lijden doorgaens geenen last van den Noorden[4]
[5] wint; en altijt valt het loof van den esscheboomen niet: doch ghy zingt[5]
[6] eeuwigh klaeghlieden, over den overleden Mystes; en met het vallen van
[7] den avont en het kriecken van den dagh verlaet u de minne niet. Maer de[7]
[8] bestevader, die drie eeuwen overleefde, beschreide niet endeloos zijnen[8]
[9] lieven Antilochus; en de Frygiaensche zusters beweenden niet gestadigh[9]
[10] den ongebaerden Troilus. Staeck eens dat weeckhartig gekarm: zingenwe[10]
[11] liever de nieuwe zegevanen van Cesar August, en dat de bevrozen Nifaet en[11]
[12] Medische vliet met de verwonne volcken verovert kleener wielingen maecken;[12]
[13] en de Gelonen, binnen gezette paelen, op hunnen eigen bodem draeven.[13]

*

Aen Licyn. Het X. Gezang.

De middelmaet, en gelijckmoedigheit in voor- en tegenspoet wort geprezen.

[1] O Licijn, ghy zult geruster leven, zooghe u niet altijdt te diep in zee begeeft,[r. 1]
[2] en te schroomhartigh, voor de buien yzende, al te dicht den gevaerlijcken[2]
[3] oever genaeckt. Wie de goude maetigheit bemint, ontbeert veylighlijck het[3]
[4] stof eener bouvallige hutte; en derft nuchteren het benijde hof. De hooge[4]
[5] pijnboom wort dickwils van den winden geschud; en verheve torens storten[5]
[6] met eenen zwaerderen smack ter neder; en de hooghste bergen worden
[7] van de blixems geslagen. Een wel bereit gemoed hoopt in ramp, en vreest

* TEKSTKRITIEK: in r. 12 staat (als drukfout?) *vroome;* in de uitg. van 1656: *verwonne*.
4 *Garganus:* gebergte in 't N. van Apulië; *doorgaens geenen:* niet voortdurend.
5 *zingt:* in het Latijn: gij stoort met uw klaagliederen M. (in zijn rust als dode).
7 *de minne:* uw liefde voor hem.
8 *bestevader:* grijsaard, nl. Nestor, die drie geslachten (*eeuwen:* leeftijden) lang leefde.
9 *Antilochus:* zoon van Nestor, door Memnon gedood; *de Frygiaensche zusters:* Polyxena en Cassandra; in 't Latijn worden hier ook de ouders genoemd.
10 *Troilus,* jongste zoon van Priamus en Hecuba, werd door Achilles gedood.
11 *de nieuwe zegevanen:* nl. de overwinning op de Armeniërs en Parthen; *Nifaet,* Niphates, sneeuwtop in het Taurusgebergte.
12 *Medische vliet:* de Euphraat; *met de verwonne volcken verovert:* in 't Latijn: aan de overwonnen volken toegevoegd.
13 *Gelonen:* een Scytiese of Thraciese stam; *gezette paelen:* voorgeschreven, beperkte grenzen.
* TEKSTKRITIEK: in r. 10 staat in de eerste uitgave achter Apollo een komma; niet in de uitgave van 1656.
r. 1 *Licijn:* L. Licinius Murena was een eerzuchtig en heerszuchtig man, later wegens een samenzwering onthoofd; *te diep in zee:* in volle zee.
2 *schroomhartigh:* angstvallig.
3 *maetigheit:* middelmaat.
4 *stof:* in 't Latijn: vuilheid; *derft:* kan missen; *nuchteren:* vertaling van *sobrius,* in dit verband: bezonnen; *benijde:* afgunst wekkende.
5 *van:* door.

[8] in voorspoet op en voor veranderinge van lot. Jupijn schept mottige winters:[8]
[9] die zelve verdrijftze weder. Al gaet 't u nu niet wel, daerom zal het namaels[9]
[10] zoo niet gaen. Zomtijts weckt Apollo zijn zwijgende Zanggodin met de
[11] cyter; en spant altijt den boogh niet. Hou u kloeckhartigh in tegenspoet:[11]
[12] wederom wanghe voor wind zeilt, zoo bint een rif in.[12]

8 *op:* te verbinden met *hoopt; voor* met *vreest; mottige:* regenachtige; in 't Latijn: *informis:* onaangename.
9 *die zelve:* hij zelf.
11 *altijt niet:* niet altijd; *kloeckhartigh:* kloekmoedig, dapper.
12 *wan:* wanneer; *bint een rif in:* reef uw zeil. In 't Latijn uitgebreider: reef wijselik de gezwollen zeilen.

Aen Q. Hirpyn. Het XI. Gezang.

Men behoort zorgeloos en vrolijck te leven.

[1] O Quinct Herpijn, onderzoeck niet wat de strijtbare Kantaber, en de[r. 1]
[2] Scyt, die van ons door d'Adriatische zee gescheiden wort, voor heeft: en[2]
[3] weest niet verlegen om 's levens geringen nootdruft. Lichthartige jeugt[3]
[4] en schoonheit, die, door den dorren ouderdom, geile minne en gemacke-[4]
[5] lijcken slaep verjagen, deizen te rugge. De lentebloemen staen niet altijt[5]
[6] even schoon, en de blozende maen blinckt niet stadigh even helder. Wat
[7] queltghe uw kleen begrijp met der Goden raetslagen? Waerom drinckenwe[7]
[8] niet, onder den hoogen masthoutenboom of dezen pijn, door elckanderen[8-9]
[9] leggende; en 't grijze hair, geurigh van roozen, en begoten met Assyrischen
[10] balssem, terwijl het ons gebeuren magh. Bacchus verdrijft de knaegende[10]
[11] zorgen. Wat jongen zal gezwint de schalen, vol van warmen Falernischen
[12] wijn, met bronwater verkoelen? Wie zal Lyde, die achter afwoont, ten huize[12]
[13] uitlocken? Wel op, zegh haer, datze zich spoede, met hare yvoire lier, en[13]
[14] het hair, als een Lacedemonische vrou, uitgekemt en opgeknoopt.[14]

Aen Mecenas. Het XII. Gezang.

Dat hooghdravende en treurspelige stof in geen lierdicht past. Mecenas zal zelf Augustus daden in proze beschrijven. Horatius alleen van zijn schoone Lycimnie zingen.

[1] Beveelme niet dat ick den langduurigen oorlogh van 't felle Numantie,[r. 1]
[2] nochte dien vervloeckten Hannibal, nochte de Siciliaensche zee, gepurpert
[3] van den Kartagischen bloede, op mijne liefelijcke cyter speele; nochte
[4] de wreede Lapiten, en Hyleus in wijn verzopen, en het aerde gebroetsel,[4]
[5] 't welck van Herkules hant getemt wiert, waer door het blinckende huis van[5-6]
[6] den ouden Saturnus sidderde van gevaer. Ghy Mecenas zult treffelijcker,

r. 1 *Kantaber:* een volk in Spanje.
2 *voor heeft:* in het schild voert.
3 *verlegen:* bekommerd; *nootdruft:* de noodzakelikste levensbehoeften.
4 *die* etc.: onbegrijpelike zin. Het Latijn heeft: terwijl de dorre ouderdom de dartele liefde en de gemakkelike slaap verjaagt.
5 *deizen te rugge:* vluchten.
7 *begrijp:* bevattingsvermogen; in 't Latijn: minorem animum; d.i. uw geest die daartegen niet opgewassen is; *raetslagen:* besluiten.
8-9 *door elckanderen leggende:* in 't Latijn: *sic temere iacentes,* d.i. zo maar zorgeloos nederliggende.
10 *terwijl:* zolang; *gebeuren:* te beurt vallen.
12 *Lyde:* de vertaler liet (kiesheidshalve?) het woord *scortum* weg.
13 *Wel op:* welaan.
14 *uitgekemt:* vertaling van incomptam (ongeordend, eenvoudig); *opgeknoopt* (religata nodo): door een knoop samengebonden.
r. 1 *Numantie:* de Numantijnse oorlogen (141-133); *felle:* wegens het hevig verzet.
4 *Hyleus:* Hylaeus, een Centaur, in de strijd met de Lapithen gedood; *in wijn verzopen:* verdronken in de wijn, d.i. aan wijn verslaafd, in 't Latijn: opgewonden door de wijn; *het aerde gebroetsel:* de Giganten, door Jupiter met hulp van Hercules overwonnen.
5-6 Onjuiste vertaling. In 't Latijn: voor welk gevaar het huis van S. sidderde.

[7] in rijmelooze historien, vertellen Cesars veltslagen, en de hoofden der
[8] dreigende Koningen, in triomf omgevoert. Mijn Zanggodin begeert dat[8]

8 *in triomf:* op een triomftocht; in de uitgave van 1656 verbeterd in: en hoe de dreigende Koningen, hangends hoofds, in triomf omgevoert wierden.

[9] ick verhale het zoete gezang van mevrou Licinnia, haere klaer blinckende[9]
[10] oogen, en het hart, getrou in onderlinge liefde: aen wie het ten reie gaen
[11] niet qualijck voeghde, en het boerten om strijt, en onder het danssen aen[11]
[12] de glinsterende maeghden de hant te geven, op den heiligen dagh der[12]
[13] doorluchtige Diaene. Zoudghe de schatten, die de rijcke Achemenes be-[13]
[14] zeten heeft, of de Mygdonische rijckdommen van 't vette Frygien, of de[14]
[15] volle packhuizen des Arabiers wel willen tegens Licinniaes hair verman-[15]
[16] gelen, wanneerze haren neck naer uwe geurige kuskens draeit? of die met[16]
[17] een gemaeckte wreetheit weigert? dieze liever zich van den pracher laet[17]
[18] ontsteelen, en zomtijts met kussen voor u gereet is.[18]

Op den boom waer onder hy bykans verplet bleef. Het XIII. Gezang.

Dat den mensch nimmermeer weet wat ongeluck hy beschuwen zal. De lof van Saffo, en Alceus.

[1] O Boom, wie het was, die u eerst plante, ten bederve der nakomelingen,[r. 1]
[2] en ter schande van het dorp, hy heeft u, op eenen rampzalighen dagh, en
[3] met heilooze handen, gedoopt. Ick geloof dat hy zijnen eigen vader den[3]
[4] neck brack, en zijn waerts slaepkamer by nacht met bloed besprengde. Hij[4]
[5] moet met Kolchisch vergift, en allerleie schelmstucken, diemen immermeer[5]
[6] bedencken kan, omgegaen hebben, die u, o droevig en verrot hout, op[6]
[7] mijnen acker zette, om op het hooft des onschuldigen heeren te vallen.[7]
[8] Nimmermeer weet de mensch te vore waer hy t'aller uure zich voor hoeden
[9] moet. De Kartagische zeeman yst voor Bosforus, en behalve dat vreest hy
[10] van elders voor geen onvoorzien ongeluck: de soldaet voor pijlen, en de
[11] gezwinde vlucht der Parten: de Part voor ketenen, en de maght van Italie;[11]
[12] maer het onvoorzien gewelt des doods heeft de menschen wechgeruckt, en[12]

9 *mevrou Licinnia* (lees, ook in r. 15, Licimnia): Griekse naam voor Terentia, de gemalin van Maecenas.
11 *boerten om strijt:* wedijveren in scherts.
12 *glinsterende:* schitterende, schone; *den heiligen dagh:* de 13de Augustus, een Diana-feestdag.
13 *Achemenes:* stamvader van het Perziese koningsgeslacht.
14 *Mygdonische:* Mygdon was een Phrygiese koning.
15 *vermangelen:* verruilen.
16 *geurige:* vertaling van *fragrantia* in Vondel's tekst. Moderne uitgaven hebben *flagrantia:* vurige.
17 *gemaeckte:* vrije vertaling van *facilis:* gemakkelik te vertederen; *van den pracher:* door hem die er om smeekt, om bedelt; in 't Latijn: de vrager (*poscente*).
18 *en:* hierachter is *wanneerze* uit r. 16 aan te vullen. In 't Latijn: en soms eerst zou willen stelen. In 't opschrift: *beschuwen:* schuwen, vermijden (zeldzame oude vorm: *Mnl. Wdb.* I, 1014); *zal:* moet.
r. 1 *ten bederve:* tot verderf.
3 *gedoopt:* in 't Latijn staat: geplant en opgekweekt.
4 *zijn waerts:* van zijn gastheer; *besprengde:* besprenkelde, bespatte.
5 *Kolchisch:* staand epitheton bij tovenaars, omdat de tovenares Medea uit Colchis afkomstig was.
6 *droevig:* vertaling van *tristis*, hier: kwaadaardig; *verrot* is door Vondel toegevoegd.
7 *des heeren:* van uw eigenaar.
11 de *Parten* volgden de taktiek, snel te vluchten en dan plotseling weer aan te vallen.
12 *gewelt:* macht.

[13] zalse wechrucken. Hoe na zagenwe het rijck der beroockte Proserpijne,[13]

13 *na:* nabij, bijna; *beroockte:* vertaling van *furva:* donker, als godin van de onderwereld.

[14] den rechter Eakus, de bescheide rustplaetsen der godvruchtigen, Saffo,[14]
[15] klaegende met Eolische snaren, over hare speelnooten, en u, o Alceus,[15]
[16] deftiger speelende, met eenen gouden strijckstock, de harde rampen der[16]
[17] zee, der ballingschappen, en des oorlooghs? De schimmen verwonderen[17-18]
[18] zich, dat zy beide zeggen dingen, die men heilighlijck behoorde te ver-
[19] zwijgen: maer de ooren des gemeinen hoop van 't graeu, joocken meer[19]
[20] naer oorloogen, en het schoppen der dwingelanden. Wat wonder is het?[20]
[21] naerdien het honderthoofdige dier, verbaest door de vaerzen, zijn zwarte[21]
[22] ooren laet hangen; en de slangen, die in de perruick der Razereien verwart[22]
[23] zijn, daer vermaeck in scheppen; ja oock Prometeus en Pelops vader worden,[23]
[24] door het zoete geluit der vaerzen, verleit, en Orion bekommert zich niet[24-25]
[25] met leeuwen of bloode lossen te jagen.[25]

Aen Postumus. Het XIV. Gezang.

Datmen de doot niet vermijden kan.

[1] O Postumus Postumus, deur gaen de slippende jaren, en de godvruch-[r. 1]
[2] tigheit zal de rimpels en den aenstaenden ouderdom en d'onverbiddelijcke
[3] Doot niet keeren: schoon ghy dagh op dagh, mijn vrient, met driehondert[3]
[4] stieren, den onbeweegelijcken Pluto paeide; die den drielijvigen Geryon,[4-5]
[5] en Tityus in den jammervliet ringeloort: dienwe allen, die by het gewas
[6] der aerde leven, het zy wy Koningen of arme huislieden zijn, overvaren[6]
[7] moeten. Te vergeefs derven wy den bloedighen oorloogh, en de gebroken[7-8]
[8] baeren der heesche Adriatische zee: te vergeefs vreezen wy in den herfst
[9] voor den Zuiden wint, die den lichamen schadelijck is. Wy moeten toch

14 *Eakus:* Aeacus, zoon van Jupiter, tot rechter in de onderwereld verheven; *bescheide:* (vertaling van descriptas: toebedeeld), nl. aan de zaligen in het Elysium; in de uitgave van 1656: de rustplaetsen aen de godtvruchtigen bescheiden (toebedeeld).
15 *Eolische:* Sappho was afkomstig uit het Aeoliese Lesbos; *Alceus:* zie Boek I, Gezang 32, regel 3.
16 *deftiger:* ernstiger. In 't Latijn *plenius:* voller, krachtiger; *strijckstock:* in 't Latijn: citerpen.
17-18 Onbegrepen vertaling. Horatius zegt: de schimmen horen vol bewondering beiden dingen zeggen die men plechtig zwijgend dient aan te horen.
19 *des gemeinen hoop van 't graeu:* in 't Latijn: het schouder aan schouder staande volk.
20 *schoppen:* verdrijven.
21 *naerdien:* aangezien, in 't Latijn loopt de zin door met *dat; het honderthoofdige dier:* Cerberus, de hellehond, gewoonlik met drie koppen voorgesteld; *verbaest:* ontsteld.
22 *de perruick der Razereien:* de haren der Furiën.
23 *Pelops vader:* Tantalus.
24-25 *bekommert zich niet met:* taalt er niet naar.
25 *bloode lossen:* vreesachtige lynxen.
r. 1 *deur:* heen; *slippende:* snel verglijdende.
3 *driehondert:* onbepaald groot aantal.
4-5 *onbeweegelijcken:* onvermurwbare; *paeide:* (door offers) verzoende; *Geryon:* reus met drie lichamen, door Hercules gedood; *Tityus:* zoon van Gaia, door Apollo gedood: twee gieren reten zijn steeds aangroeiende lever vaneen; *jammervliet:* de Styx; *ringeloort:* gebonden houdt.
6 *huislieden:* boeren.
7-8 *derven wy:* missen wij, onthouden wij ons van, in de uitgave van 1656: schuwen; *gebroken baeren:* branding; *heesche:* dofruisende.

[10] bezichtigen den zwarten Kokytus, dwaelende met eenen traegen stroom;[10]
[11] en het eerlooze geslacht van Danaüs, en Sisyfs, Eools zoon, ten langen[11]
[12] arbeit verdoemt. Wy moeten huis, hof, en aengename vrou verlaten; ende[12]

10 *Kokytus:* de jammerstroom; *dwaelende:* kronkelende.
11 *geslacht:* nl. de dochters, de Danaïden; *Sisyfs:* Sisyphus, zoon van Aeolus, veroordeeld om een steeds terugrollend rotsblok omhoog te wentelen.
12 *verdoemt:* veroordeeld.

[13] geen van alle deze boomen, daerghe zin in hebt, zal u, die'er heer af zijt,[13]
[14] en wiens leven kort is, volgen, behalve die gehaete cypressen. Een rustiger[14]
[15] erfgenaem zal den wijn, die met hondert sloten bewaert is, doorjagen, en[15]
[16] den kostelijcken vloer beplengen met beteren most, als op den papendisch[16]
[17] geschaft wort.

Het XV. Gezang.

Tegens d'overdaet zijner eeuwe.

[1] Nu zullen de koninglijcke gebouwen luttel lants voor den ploegh laten,[r. 1]
[2] en alsins zalmen de vyvers wijder uitgestreckt zien als het leck van Lukrijn,[2]
[3] en d'ongehuwde masthouteboomen zullen in getal de olmen overtreffen; en[3]
[4] violen, en myrten, en al de geurige overvloet door vruchtbare olijfgaerden[4-5]
[5] hunnen reuck in den neus des voorigen eigenaers spreien: oock zal de
[6] dichte laurier met zijne tacken het steecken van de zon uitsluiten. Zoo luit
[7] het voorschrift van Romulus en den ongeschoren Kato niet, en de regel[7-8]
[8] der voorouderen. Hunne eige middelen waren kleen, de gemeene groot.
[9] Gemeene burgers hadden geene galeryen van tien voeten breedt, om Noor-[9]
[10] der koelte te scheppen; en de wetten gedoogden niet datmen weigerde
[11] ergens op een zode neêr te zitten; bevelende steden op gemeene kosten,[11]
[12] en de kercken der Goden met moppen te vercieren.[12]

Aen grosfus. Het XVI. Gezang.

Datze alle de gerustheit des gemoeds zoecken, die niet in rijckdommen en eere bestaet, maer in het breidelen van 's menschen begeerlijckheit.

13 *daerghe zin in hebt:* vertaling van *quas colis:* die gij kweekt; *af:* van.
14 *gehaete cypressen:* de cypres was aan Pluto gewijd en werd dus op grafheuvels geplant; *rustiger:* flinker. In 't Latijn: *dignior:* waardiger, d.w.z. die van uw goed een beter gebruik zal maken.
15 *doorjagen:* spoedig opmaken.
16 *kostelijcken:* kostbare; *beplengen:* begieten; in 't Latijn: kleuren. *most:* druivensap; *papendisch:* de tafels der priesters. De maaltijden der pontifices en Salii waren luisterrijk.
r. 1 *koninglijcke:* weelderige.
2 *alsins:* naar alle kanten; *wijder:* verder; *leck:* meer, poel (*Ned. Wdb.* VIII, 1505). Het *lacus Lucrinus,* bij Baiae aan de kust van Campanië.
3 *d'ongehuwde masthouteboomen:* vertaling van *platanus caelebs:* d.i. de dichtgebladerde plataan, waartegen geen wijnstok kon groeien.
4-5 d.w.z. de nuttige olijftuinen moeten wijken voor nutteloze bloementuinen.
7-8 d.w.z. ten tijde van Romulus en Cato golden eenvoudiger zeden; *eige middelen:* privaat vermogen; *de gemeene* (*middelen*)*:* de staatskas.
9 *Gemeene:* gewone.
11 *ergens op een zode neêr te zitten:* in 't Latijn staat: de eerste de beste zode te versmaden. Die zoden dienden voor de bouw van een altaar.
12 *moppen:* zware bakstenen. In 't Latijn: *novo saxo;* in de uitgave van 1656: *met nieuwe moppen*.

[1] O Grosfus, die in de wijde Egeesche zee benepen is, bid de Goden om[r. 1]
[2] rust; zoo ras een zwarte wolck de maen verberght, en de schippers geene[2]
[3] bekende starren zien blincken. Om rust bid de Trax, die een dol krijghs-[3]
[4] man is. De Meed, met zijnen pijlkoker verciert, bid om rust, die voor gout,
[5] purper nochte gesteenten veil is; want schatten nochte burgemeesters[55-6]

r. 1 *Grosfus:* Pompeius Grosphus, een rijk ridder, bevriend met Horatius; *die:* degene die; *benepen:* in 't nauw gebracht.
2 *rust:* gemoedsrust.
3 *de Trax:* Vondel heeft in 't Latijn *Thrace* niet de naam van het land gezien, maar het verward met Thrax: Thraciër; *dol krijghsman:* razend in de oorlog.
5 *veil:* te koop.
5-6 *burgemeesters dienaers:* de lictoren van de consuls; *ontsteltenis:* innerlike onrust.

[6] dienaers stillen d'ellendige ontsteltenis des gemoets niet, en de bekom-
[7] meringen, die om gewelfde daken zweven. Hy leeft wel in het kleen, wiens[7]
[8] geërfde zoutvat op zijn lichte tafel glimt, en wiens geruste slaep van vreeze[8]
[9] nochte snooden lust gesteurt wort. Wat micken wy stercken in eenen korten[9-10]
[10] tijdt op veele dingen? Wat verwisselen wy de landen, die van een andre
[11] zon bescheenen werden? wat balling 's lants ontvlught oock zich zelven?[11]
[12] De snoode zorge beklautert groote schepen, en zy verlaet de ruiterbenden[12]
[13] niet, gezwinder als de harten, en gezwinder als den oosten wint, die de
[14] wolcken jaeght. Een gemoet, met het tegenwoordige vernoegt, haet voor[14]
[15] het overige te zorgen, en mengt het bitter met eenen zoeten lach. Niets
[16] is 'er in allen deelen volmaeckt. Een snelle doot heeft den doorluchtigen
[17] Achilles weghgeruckt; een hooge ouderdom Titon gesleten; en de tijt zal[17]
[18] misschien my verleenen het geenze u weigert. Hondert kudden, en hon-
[19] dert Siciliaensche koeien loeien rondom u; en de merri, die bequaem is om[19]
[20] voor de koets te spannen, briescht u toe. Ghy zijt bekleet met wolle, die
[21] tweemael in Afrikaensch purper gedoopt is. Het onbedrieghelijck nootlot[21]
[22] heeftme gegeven luttel lants, en een weinigh geests van Griecksche Poëzy,[22]
[23] en de boosaerdige gemeente te versmaden.[23]

Aen Maecenas. Toen hy kranck lagh. Het XVII. Gezang.

Hy wenscht hem niet te overleven.

[1] O Mecenas, ghy treffelijcke glory en zuil van mijnen staet, waerom ver-[r. 1]
[2] moortghe my met uwe klaghten? het is den Goden nochte my aengenaem
[3] datghe eerst sterft. Och, zoo een rijper gewelt u, de helft mijner ziele,[3]
[4] weghruckt, wat sammel ick de weerhelft langer, die nochte my zelven zoo[4]
[5] lief ben als te voren, nochte geheel overschiet? Een sterfdagh zal ons beide[5]

7 *gewelfde daken:* voorname woningen. Vrije vertaling van *laqueata tecta:* de in vakken verdeelde zolderingen (in de luxewoning gebruikelik); *wel in het kleen:* goed met het weinige (dat hij bezit). In 't Latijn: *vivitur parvo bene*.
8 Een koperen of zilveren zoutvat bezat ook de armste Romein; *lichte:* eenvoudige.
9-10 *snooden lust:* lage begeerte; *micken op:* ons verlangen richten op; *verwisselen wy de landen:* verwisselen wij ons land voor andere landen.
11 *werden:* worden; *balling 's lants:* uit het land gebannene.
12 *snoode:* vertaling van *vitiosa:* gebrekkige, zieke; *groote:* het Latijn heeft *aeratas:* met metaal beslagen.
14 *haet:* het Latijn heeft hier (evenals bij *mengt* in r. 15) een conjunctief: zij afkerig van.
17 *gesleten:* verschrompeld. Tithonus bezat wel de onsterfelikheid, maar geen eeuwige jeugd, zodat hij tot een krekel verschrompelde.
19 *bequaem:* geschikt.
21 *Het onbedrieghelijck nootlot:* vertaling van: *Parca non mendax,* de vastberaden schikgodin.
22 *een weinigh geests van:* enige geestdrift voor.
23 *de boosaerdige gemeente:* vertaling van *malignum vulgus*, in dit verband: het slecht gezinde, afgunstige volk.
r. 1 *zuil van mijnen staet:* steun van mijn bestaan.
3 *een rijper gewelt:* vertaling van *maturior vis:* tot ontwikkeling gekomen macht (van het noodlot).
4 *sammel:* draal; *de weerhelft:* als andere helft.
5 *geheel:* vertaling van *integer:* die niet ongedeerd achterblijf.

[6] ten val brengen. Ick heb geenen valschen eet gedaen. Het zy wanneerge[6]
[7] voorgaet, wy zullen wy zullen vergezelschapt gaen, bereit om de jongste[7]
[8] reize te aenvaerden: nochte de geest eener vierbraeckende Chimeer, nocht[8]

6 *Het zy wanneer:* vertaling van *utcumque* (wanneer ook), waarbij dus *hetzij* beter geschrapt kan worden.
7 *vergezelschapt:* gezamenlik.
8 *Chimeer:* de Chimaera, zie Boek I, Gezang 27, r. 14. Met *spiritus* is niet *geest*, maar adem bedoeld.

[9] de honderthandige Gyas, zoo hy al verrees, zalme van u afscheuren. Aldus[9]
[10] heeft de maghtige rechtvaerdigheit en 't nootlot dat bestemt. Het zy de[10]
[11] weegschael, het zy het vreesselijcke Scorpioen, een geweldiger deel van[11]
[12] d'ure der geboorte, het zy de Steenbock, een dwinger der Spaensche zee,[12]
[13] my aenzie; beide onze starren stemmen wonderlijck over een. Jupijns schit-[13]13-14
[14] terende vooghdy heeft u den heiloozen Saturnus ontruckt, en de vleugels,
[15] van 't vlugge noodlot verlet; toen de drang des volcks, in den schouburgh,[15]
[16] u driemael vrolijck toeschaterde. Een stam, op mijne harssens vallende,[16]
[17] hadme om 't leven gebrogt, 't en waere Faunus, de wachter der geleerde[17]
[18] Merkuristen, den slagh, met zijnen arm, geschut had. Hierom verzuim niet[18]
[19] te offeren, en, gelijckge belooft hebt, een kappel te wijden: wij zullen een
[20] onnozel lammeken slaghten.[20]

Het XVIII. Gezang.

Dat hy met zijn gering lot te vrede is: maer anderen geen maet ramen in bouwen, rapen en schrapen, zonder op hunnen sterfdagh te dencken.

[1] In mijnen huize blinckt ivoir nochte vergult gewelfsel; geene pylaren,[r. 1]
[2] gehouwen in het uiterste geweste van Afrika, dragen hier balcken van
[3] Hymet; en, als een onbekent erfgenaem, heb ick de schatten van Attalus[3]
[4] niet onder my geslagen. Eerlijcke gebuurvrouwen spinnen voor my geen[4]
[5] Lacedemonisch purper: maer mijn trou en vernuftader verwecken my nutte[5]
[6] gunst: en schoon ick arm ben, nochtans worde ick gewilt by de rijcken.[6]
[7] Om meer dingen val ick den Goden niet moejelijck: en wel vernoeght,[7]
[8] met mijnen eenigen Sabynschen acker, verzoeck ick niet wijders van mijnen[8]
[9] maghtigen vrient. d'Een dagh jaeght den anderen, en de nieuwe maen

9 *Gyas:* een reus, door Jupiter in de Tartarus geslingerd.
10 *bestemt:* bepaald.
11 *een geweldiger deel:* woordelike vertaling van pars *violentior*. De betekenis is: die de machtigste invloed had op mijn geboorteuur.
12 *dwinger:* tiran.
13 *my aenzie:* d.i. mij (bij mijn geboorte) heeft aangezien. Zijn lot werd bepaald door het gesternte waaronder hij geboren was.
13-14 *Jupijns vooghdy:* de bescherming van Jupiter; met *schitterende* is bedoeld: die in schittering Saturnus overtrof. De planeet Jupiter gold als gelukster; Saturnus bracht ongeluk aan.
15 *verlet:* tegengehouden; *drang:* dicht opeengedrongen menigte. Vgl. boek I, gezang 20.
16 *Een stam:* vgl. gezang 13 van dit boek.
17 *Faunus:* een Romeinse veldgod.
18 *Merkuristen:* zonen van Mercurius, de dichters; *geschut:* tegengehouden, afgeweerd.
20 *onnozel:* eenvoudig.
In 't opschrift: *maet ramen:* matiging betrachten; *dencken op:* denken aan.
r. 1 *gewelfsel:* plafond.
3 *Hymet:* afkomstig van de Hymettus in Attica.
4 *onder my geslagen:* in bezit genomen; *eerlijcke:* aanzienlik van afkomst; *gebuurvrouwen:* vervangt het Latijnse *clientae*.
5 *vernuftader:* dichterlik talent.
6 *worde* (: werd) *ick gewilt:* kwam ik in de gunst.
7 *val moejelijck:* val lastig, dring aan op.
8 *niet wijders:* verder niets.

[10] neemt stadig aen en af. Ghy besteedt marmer te zaeghen, daerghe met[10]
[11] den eenen voet in 't graf gaet; en bout huizen ofghe eeuwigh leven zout;
[12] en onvernoeght, met den vasten oever, pooghtghe zeewaert in te bouwen,

10 *neemt stadig aen en af:* in het Latijn: nieuwe manen gaan steeds onder; *besteedt:* geeft opdracht.

[13] daer de baren tegens over Baien bruissen. Wat is dit, datghe de scheit-[13]
[14] palen van uwes naesten acker uitruckt, en, als een gierigaert, over uwer[14][14-15]
[15] gebuuren gront springt? man en vrou, huisgoden en ongehavende kinders
[16] op den arm dragende, worden op den dijck gezet. Een rijck heerschap[16]
[17] heeft nochtans geen zekere wooning te verwachten, als die hem in het[17]
[18] einde, in den inhalenden afgront, beschoren is. Wat begeertge meer? de[18]
[19] aerde staet zoo wel opgedolven voor konings kinderen, als voor den armen:
[20] en Plutoos veerman, met gout omgekocht, heeft den vernuftigen Prome-[20]
[21] teus niet weder overgevoert. Dees ringeloort den trotsen Tantalus, en zijn[21]
[22] geslacht. Dees geroepen of ongeroepen verlicht den armen, die altijt[22-23]
[23] slaven moet.

Aen Bacchus. Het XIX. Gezang.

Het staet hem vry, van Bacchus Godtheit bezeten, haer ter eere uit de borst te zingen.

[1] Ghy nakomelingen gelooft my dat ick Bacchus, ter zijden af op de klippen,[r. 1]
[2] heb zien vaerzen leeren, en Nymfen, en scharpe ooren van bockvoetige[2]
[3] Satyrs werden van hem onderwezen. Evoë, mijn hart beeft van versche[3]
[4] vreeze, en 't gemoet, van den heelen Bacchus bezeten, wort van blijschap
[5] beroert. Evoë, o Liber, die vreesselijck zijt, door uwe zware wijngaert-[5][5-6]
[6] spiets, gena, gena. Het staetme vry van d'ongebonde Thyades, en de wijn-
[7] bron, en de vlieten, die van melck vloeien, te zingen, en weder op te halen[7]
[8] den honigh, die van holle struicken afloopt. Het staetme oock vry de glori[8]
[9] uwer zalige gemalinne, die onder de starren gezet is, en de daecken, van[9]
[10] Penteus, met geenen lichten smack ter neer gesmeeten, en het bederf van[10]

13 *Baien: Baiae:* luxe-badplaats in Campanië met prachtige villa's.
14 *gierigaert:* hebzuchtige.
14-15 *over uwer gebuuren gront:* vertaling van *ultra limites clientium:* over de grenslijnen van uw cliënten. Onvertaald bleef: usque, d.i. altijd door; *ongehavende:* onverzorgde, vuile.
16 *op den dijck gezet:* verhollandsing van het Lat. verdreven.
17 *zekere:* de bedoeling is: zekerder (*certior*).
18 *in den inhalenden afgront:* in de roofzuchtige Orcus, d.i. in de onderwereld; *beschoren:* voorbestemd.
20 *Plutoos veerman:* Charon.
21 *weder overgevoert:* teruggebracht (op aarde); *ringeloort:* houdt in bedwang.
22-23 *die altijt slaven moet:* in 't Latijn: die zijn kommervol bestaan volbracht heeft.
r. 1 *ter zijden af op de klippen:* Lat. *in remotis rupibus:* op afgelegen rotsen.
2 *vaerzen leeren:* liederen onderwijzen.
3 *Evoë:* Euhoe, vreugderoep der Bacchanten; *versche:* nieuwe.
5 *beroert:* onstuimig bewogen; *Liber:* Bacchus; *vreesselijck:* ontzag inboezemend.
5-6 *wijngaertspiets:* thyrsus; *d'ongebonde Thyades:* de bandeloze Bacchanten (in 't Latijn *pervicaces:* onvermoeide).
7 *op te halen:* gewag te maken van.
8 *struicken:* stammen.
9 *gemalinne:* Ariadne, door Bacchus op Naxos achtergelaten. Haar gouden kroon werd als sterrebeeld aan de hemel geplaatst. *Glori voor honorem* (sieraad, kroon) is dus een onjuiste vertaling; *de daecken:* het paleis.
10 *Penteus* (lees: Pentheus), koning van Thebe, had zich tegen de verering van Bacchus verzet en was daarvoor zwaar gestraft; *bederf:* verderf, ondergang.

[11] den Tracischen Lykurgus te vermelden. Ghy beweeght de vlieten, en[11]
[12] d'Indiaensche zee. Ghy in wijn gedoopt, op afgescheide heuvels, vertuit[12]
[13] de vlechten der Bacchanten met eenen adderknoop, zonder datze u be-[13]

11 *Lykurgus,* koning van Thracië, verzette zich eveneens tegen Bacchus' eredienst, die uit Thracië afkomstig is, en werd met blindheid en spoedige dood gestraft; *beweeght:* in 't Lat. *flectis,* in dit verband: bedwingt.
12 *afgescheide:* afgelegen; *vertuit:* bindt, vlecht.
13 *Bacchanten:* Lat.: Bistonides, vrouwen uit Bistonië in Thracië, die Bacchus vereerden.

[14] schadigen. Toen de heillooze reuzerot in de hooghte uw vaders rijck beklom,[14]
[15] hebt ghy Rekus, met leeuwsklaeuwen en een ysselijck backhuis, van boven[15]
[16] neer gestooten: hoewel men hiel datghe tot danssen, boerten en speelen[16]
[17] bequamer dan tot oorlogen waert: maer ghy verstont u op vreede en oor-[17]
[18] loogh. Cerberus zonder u leet te doen, zagh u met den gouden hooren[18-20]
[19] verciert, en zoetelijck quispelstaertende, leckte, met zijnen drietongigen
[20] muil, in 't scheiden, uwe voeten, en beenen.

Aen Mecenas. Het XX. Gezang.

Dat zijn naem en faem eeuwigh in eere zal blijven.

[1] Ick tweevormigh dichter zal door d'ope lucht met geen gemeene nochte[r. 1]
[2] zwacke veder gevoert worden, en niet langer op aerde blijven, en, den
[3] Nijt te boven geraeckt, de steden verlaten. Waerde Mecenas, ick, dienghe[3]
[4] noemt het bloedt uit arme ouders gesproten, zal niet sterven, nochte van[4]
[5] den jammerpoel besloten worden. Alree worden mijn beenen met ruige[5]
[6] vellen overtrocken, en het bovenlijf in een witte zwaen verandert, en vin-
[7] gers en schouders vlugh van pluimen. Nu zal ick, een zangerigh vogel, als[7]
[8] Ikarus, de zoon van Dedael, de stranden van den steenenden Bosforus[8]
[9] bezichtigen, en de Getulische plaetsen, en Noortsche wildernissen. Kolcker,[9]
[10] en Dakus, veinzende voor geene Marsische benden te vreezen, en de ver-[10]
[11] gelege Gelonen zullen my leeren kennen: oock d'ervaren Spanjaert en
[12] Rodaendrincker. Wegh met die ydele lijckklaghten na mijne doot, en schan-[12]
[13] delijcken rou, en misbaer: staeck dat kermen, en laet de noodelooze lijck-[13-14]
[14] staetsi achter.

14 *reuzerot:* de bende Giganten, die de Olympus bestormden en teruggeworpen werden. Bacchus hielp daarbij in de gedaante van een leeuw.
15 *Rekus:* in Vondel's tekst stond Rhoecum. Bedoeld is Rhoetus, een gigant, die door Bacchus gedood werd; *backhuis:* muil.
16 *men hiel:* men het er voor hield, men meende; *boerten:* schertsen.
17 *ghy verstont u op:* gij had verstand van, waart voorbereid op.
18-20 Bacchus geleidde zijn moeder Semele uit de onderwereld naar de hemel terug; *den gouden hooren:* als beschermer der vruchtbaarheid wordt Bacchus vaak als stier of met horens voorgesteld.
r. 1 *tweevormigh:* in tweeërlei gedaante, nl. als mens en als zwaan; *geen gemeene:* een ongewone.
3 *den Nijt te boven geraeckt:* boven afgunst verheven; *dienghe noemt:* Lat. *quem vocas* zal vertaald moeten worden: die gij tot u roept.
4 *bloedt:* afstammeling.
5 *van den jammerpoel besloten:* door de Styx opgesloten, vastgehouden.
7 *vlugh:* in 't Lat. glad; *Nu:* Lat. *iam:* weldra; *als:* in 't Latijn: vlugger als (ocior; andere lezing tutior: veiliger). Ikarus (lees: Icarus), zoon van Daedalus, vloog met wassen vleugels te dicht bij de zon.
8 *steenenden:* vertaling van Lat. *gemens:* dofbruisend.
9 *Getulische:* Gaetulië ligt in 't N.W. van Afrika; *de Noortsche wildernissen:* vertaling van *Hyperborei campi; Kolcker:* Colchiër, aan de Oostkust van de Zwarte Zee.
10 *Dakus:* Daciër, bevolking van het tegenwoordige Rumenië; *benden:* vertaling van cohors, tiendedeel van een legioen.
12 *Rodaendrincker:* Galliër (die water uit de Rhône drinkt, dus de bewoner van de oevers der Rhône).
13-14 *lijckstaetsi:* eerbewijzen bij het graf.

*

Q. Horatius Gezangen.
Het derde boeck.[aant.]

Het eerste Gezang.

Dat geene rijcdommen, nochte eer, nochte staeten, maer een gerust gemoet, den mensch in eenen geluckzaligen staet stellen.

[1] Ick haet den onwetenden hoop, en sluitse buiten. Geeft gehoor. Ick, der[r. 1]
[2] Zanggodinnen priester, zinge voor vryers en vrijsters noit gehoorde vaerzen.[2]
[3] d'Ontzichelijcke Koningen hebben heerschappy over hunne eige onderdae-[3]
[4] nen, Jupijn over de Koningen zelfs, die doorluchtigh is, door zijnen reusen-[4 4-5]
[5] triomf, en met eenen wenck alles bestiert. Het gebeurt dat d'een man meer
[6] lants dan d'ander met geboomte, op de rye, bepoot. Dees, naer het kussen[6 6-7]
[7] staende, laet zich voor het raedthuis vinden. Dees, vroom in handel en wandel,[7]
[8] biedt'er oock een bodt naer. Een ander heeft meer volcks op zijne hant.[8]
[9] De doot treckt by lot hooge en lage zonder onderscheit. In den ruimen[9]
[10] korf worden allerleie naemen omgehutselt. Hem, boven wiens godloos[10 10-11]
[11] hooft een bloote sabel hanght, zal geen Siciliaensch bancket lecker smaecken.
[12] Vogelezang nochte snarenspel wiegen hem niet in slaep. De geruste slaep
[13] walgt niet van der ackerluiden lage hutten, nochte van den beschaduwden[13]
[14] oever, nochte van de Tempe, waer door de westen wint ritselt. Wie zich[14]
[15] met nootdruft genoegt, wort niet ontrust van d'onstuimige zee; nochte[15]
[16] het woeste gewelt des daelenden wagens, en ryzenden bocks; nochte door[16]
[17] wijngaert, van den hagel geslagen, nochte den acker, die bedriegelijck is,[17]
[18] naerdien d'ooftboom nu over plasregens klaeght, dan over hitte, die het[18]

* TEKSTKRITIEK: in r. 16 staat *reizenden:* in de uitgave van 1656 verbeterd.
r. 1 *Geeft gehoor:* vertaling van *Favete linguis:* zwijgt in heilige aandacht.
2 *vaerzen:* liederen.
3 *ontzichelijcke:* vrees verwekkende.
4 *zelfs:* zelf; *doorluchtigh:* beroemd.
4-5 *reusentriomf:* zegepraal over de giganten; *gebeurt:* kan voorkomen.
6 Achter *Dees* bleef onvertaald: van edeler geboorte.
6-7 *naer het kussen staende:* dingend naar een openbaar ambt.
7 *het raedthuis:* verhollandsing van Lat. *campus Martius; vroom:* het Lat. heeft hier een comparatief: melior.
8 *meer volcks:* in 't Lat.: een grotere troep cliënten.
9 *by lot:* door loting; *hooge:* aanzienliken.
10 *korf:* Lat. urn; *omgehutselt:* rondgeschud.
10-11 Zinspeling op het zwaard van Damocles.
13 *walgt niet van:* versmaadt niet.
14 *Tempe:* liefelik dal.
15 *nootdruft:* de noodzakelikste behoeften.
16 *des daelenden wagens:* Vondel vergist zich wanneer hij Arcturus hier vertaalt door wagen d.i. Grote Beer; de Arcturus is de helderste ster van het sterrenbeeld Boötes (ten Z.W. van de Grote Beer), welks op- en ondergang men voor stormbrengend hield; *ryzenden bocks:* van de opkomende Steenbok, tegen Oktober, tijden van stormachtig weer.
17 *van:* door.
18 *d'ooftboom klaeght:* nl. als hij weinig vruchten draagt.

[19] gewas verbrant, dan over quade winters. De visch gevoelt dat de zee te
[20] enge wort, door de groote gebouwen, wier grontvesten in de diepte geleit[20]

20 *geleit:* gelegd, nl. op de in zee geworpen steenmassa's.

[21] worden. Hier laet d'aenneemer met zijnen knechten, en het heerschap, wars[21-22]
[22] van 't lant, de grontsteenen zincken: maer vreeze en gevaer steigeren daer
[23] het heerschap klimt; en de zwaermoedigheit verlaet de galey niet, en zit[23]
[24] achter den ruiter. Indien dan Frygiaensche steen, nochte 't gebruick van[24]
[25] purper, schooner als starrenluister, nochte Falernische wijnstock, en Per-
[26] siaensche balssem geene droefheit verzachten; waerom zal ick zalen, hoogh
[27] van verdiepingh, op de nieuwe manier, met nijt verweckende posten bou-
[28] wen? waerom zou ick mijn Sabijnsche hoeve voor lastige rijckdommen[28]
[29] verwisselen?

Aen zyne vrienden. Het II. Gezang.

Datmen de jeught van jongs op moet oeffenen in den wapenhandel, en in een arbeitzaem leven.

[1] Myn vrienden, laet den jongeling, in den gestrengen oorloogh, hartvochtigh[r. 1]
[2] geworden, honger en kommer leeren lijden, en, als een ruiter, ontzaghelijck[2]
[3] door zijne speer, de forsse Parten plagen, en onder den blaeuwen hemel[3]
[4] zijn leven wagen, daer het de noot vereischt. Laet de gemalin des strijtbaren[44-5]
[5] dwingelants, en de volwasse maeght, hem van zijn vyants vesten in 't gezicht
[6] krijgende, aldus over hem zuchten: och! dat de Koningklijcke bruidegom,[6]
[7] onervaren in den strijt, niet en sarre den fellen leeu, die van zijn bloedige[7]
[8] verbolgentheit, midden door de neerlage, wort aengevoert. Het is zoet en[8]
[9] eerlijck voor 't vaderlant te sterven. De Doot vervolgtze oock, die het op[9-10]
[10] loopen aenzetten, en verschoont de schinckels der weerlooze jeught nochte
[11] den blooden rugh niet. De deught, die schimp nochte smaet kan lijden,[11]
[12] blinckt in onbezwalckte eere, en neemt geen ampten aen, noch slaetze af,[12]
[13] naer het goetduncken van 't wispeltuurige volck. De deught, den hemel
[14] openende voor dien, die niet behoorden te sterven, streeft door ongebaende[1414-15]
[15] wegen, en versmaet met een vlugge veder den gemeenen hoop, en de

21-22 *het heerschap:* de heer, de lastgever; *wars van 't lant:* die de zee boven het lant verkiest; *steigeren:* stijgen daarheen mee, waar.
23 *de zwaermoedigheit:* de sombere zorg; *zit:* gaat zitten, neemt plaats.
24 *steen:* marmer.
28 *hoeve:* het Latijn heeft *vallis:* dal; *lastige:* drukkende zorgen brengende.
r. 1 *hartvochtigh:* gehard (*Ned. Wdb.* V, 2197).
2 *ontzaghelijck:* vrees wekkend.
3 *forsse:* krijgshaftige; *onder den blaeuwen hemel:* onder de blote hemel, in het open veld.
4 *daer:* waar.
4-5 *des strijtbaren dwingelants:* van de krijgvoerende heerser.
6 *bruidegom:* jonge echtgenoot.
7 *van:* door.
8 *neerlage:* slachting; *aengevoert:* gedreven.
9-10 *eerlijck:* eervol; *op loopen aenzetten:* vluchten; *schinckels:* de (vluchtende) benen; *weerlooze:* niet strijdbare, in 't Latijn: lafhartige.
11 *schimp nochte smaet kan lijden:* vrije vertaling van: die geen smadelike nederlaag kent.
12 *onbezwalckte:* onbevlekte.
14 *behoorden:* verdienden.
14-15 *streeft door ongebaende wegen:* vertaling van: *negata temptat iter via* d.i. onderneemt haar tocht langs wegen die (aan anderen) geweigerd zijn; *den gemeenen hoop:* de volksmenigte.

[16] vochtige aerde. Het getrou zwijgen wort oock beloont. Ick wil niet lijden
[17] dat een, die Ceres geheimenis melt, met my onder een dack schuile, en[17]

17 *Ceres geheimenis:* de mysteriën van Ceres, te Rome gevierd, in navolging van de Eleusiniese in Griekenland; *melt:* verraadt.

[18] zich in mijn gezelschap op een zelve jaght ter zee begeve. d'Onaengebeden[18-19]
[19] Jupijn heeft dickwils den kuischen als den onkuischen gestraft. d'Uitge-
[20] stelde straf zit den voorvluchtigen schelm altijdt op de hielen.[20]

Het III. Gezang.

Een dapper en deugtzaem man hoeft nergens voor te vreezen.

[1] De yver der burgeren die op boosheit uit zijn, het aengezicht des door-[r. 11-2]
[2] dringenden dwingelants, nochte de Zuiden wint, een onstuimigh voogt der
[3] Adriatische zee, nochte de krachtige vuist des dondergods, verzetten het[3]
[4] vaste gemoedt des rechtvaerdigen mans niet van zijn bestendigh voornemen:
[5] en of de hemel in duigen viel, hy schrickte voor den val niet. Pollux en[5]
[6] d'omzwervende Herkules, op deze deught steunende, zijn ten bestarnden[6]
[7] hemel opgevaren; onder welcken August, ter tafel aensittende, de neck-[7]
[8] tarschael aen zijnen koralen mont zet. Hier door, o vader Bacchus, hebben[8]
[9] uwe tigers, het juck met hunnen hardleerigen neck treckende, u, die het[9]
[10] verdiende, mede derwaert gevoert. Hier door is Quirijn den afgront met[10]
[11] Mavors rossen ontkomen; toen Juno, daer de Goden te rade zaten, aldus,[11]
[12] tot hun aller genoegen, aenhief: De lantbederfelijcke en bloetschendige[12]
[13] rechter, en een uitheemsche vrou hebben, sedert Lacedemon den Goden[13]
[14] hunnen bedongen loon onthiel, Ilium in d'assche geleit; Ilium, het welck[14]
[15] van my en de kuische Minerve, met zijn volck en bedriegelijcken vorst,[15-16]
[16] veroordeelt was. Nu blinckt de eerlooze gast der Lacedemonische echt-
[17] breeckster niet; en Priaems meineedigh huis verslaet met hulpe van Hecktor[17]
[18] de strijdbare Achiven niet; en d'oorloogh, door ons oproer verlengt, is nu[18]

18-19 *d'Onaengebeden Jupijn:* Jupiter, wanneer men zijn dienst verwaarloosde; *kuischen:* vertaling van *integer:* rechtschapen; *onkuischen* van *incestus:* goddeloos.
20 Horatius zegt: Zelden liet de Straf, met manke (d.i. trage) voet de voor haar uitgaande misdadiger ontkomen. De vrije vertaling van Vondel geeft dus de bedoeling wel weer, al is ‘uitgesteld’ minder juist.
r. 1 *yver:* vertaling van *ardor:* opwinding, hartstocht. Horatius denkt hier aan burgeroorlog.
1-2 *des doordringenden dwingelants:* Lat. *instantis tyranni:* van de dreigende tiran; *voogt:* beheerser.
3 *verzetten:* brengen af van. Vrije vertaling. Het Latijn heeft: schokt niet de rechtvaardige man die vasthoudt aan zijn voornemen.
5 *Pollux,* in de strijd met de zonen van Aphareus gedood, werd in de hemel opgenomen.
6 *bestarnden:* vertaling van *igneas:* vurige.
7 *aensittende:* opzettelik door Vondel veranderd; in 't Latijn recumbens: aanliggende.
8 *Hier door:* door deze verdienste.
9 *hardleerigen:* hardleerse, moeilik te temmen.
10 *Quirijn:* Romulus, onder de goden opgenomen; *den afgront:* de Acheron, de onderwereld.
11 *Mavors rossen:* de paarden van zijn vader Mars.
12 *lantbederfelijcke:* voor het land verderfelik, noodlottig.
13 *rechter:* Paris, die in de schoonheidswedstrijd van de drie godinnen uitspraak deed; *een uitheemsche vrou:* Helena.
14 *bedongen loon,* nl. aan Neptunus en Apollo, voor de bouw van Troje's muren.
15-16 *van:* door; *van my veroordeelt* is een onjuiste vertaling van damnatum mihi, d.i. aan mij vervallen.
17 *niet:* niet meer.
18 *Achiven:* Grieken; *ons oproer:* onze twisten.

[19] beslecht. Ick zal voortaen mijnen wrock en gehaten neef, geteelt by de[19]
[20] Trojaensche Priesterin, aen Mars opdraegen. Ick zal gedoogen dat hy ten[20]
[21] helderen hemel inga; necktersap drincke, en onder de Goden gerekent

19 *gehaten neef:* vertaling van *invisum nepotem*, waarmee bedoeld is: mijn haat tegen de kleinzoon, nl. Romulus, zoon van de Trojaanse priesteres Ilia, Aeneas' dochter.
20 *aen Mars opdraegen:* vertaling van *Marti redonabo,* d.i. ik zal ter wille van Mars afstand doen van (mijn oude wrok tegen de Trojanen en hun afstammelingen).

[22] werde; zoo slechts de groote zee, tusschen Rome en Ilium, bruizen blijve.[22]
[23] Laet de ballingen alsins geluckighlijck heerschen; zoo slechs het vee op[23]
[24] Priaems en Paris graf huppele, en de dieren daer ongesteurt hunne jongen[24]
[25] bergen. Laet dan het Kapitool vry staen blincken, en het forsse Rome den[25]
[26] overwonnen Meden wetten voorschrijven. Laet de gevreesde Stadt haren
[27] naem wijt uitstrecken in d'uiterste gewesten; daer de straet van Gibraltar[27]
[28] Europe van Afrika scheit; daer d'overloopende Nijl de ackers bevochtigt:
[29] dat Rome, het welck rustiger afslaet het ongevonden gout, en dat nutter[29]
[30] in de aerde verborgen leit, dan het al wat heiligh is, met roofgierige handen,[30]
[31] tot het gebruick der menschen aenleit. Wat geweste der weerelt zich hier[31]
[32] tegens kant, laet Rome dat met wapens bestoocken; haeckende om te be-
[33] zichtigen in wat oort de zon op het heetste steeckt, en waer het meest
[34] sneeut en hagelt. Doch ick spel den Quiryner zijn geluck met dit beding,[34]
[35] dat hy, door al te groot eene zucht tot zijn vaderlant, en op den Staet te[35]
[36] veel betrouwende, zich niet onderwinde het oude Troje weder op te[36]
[37] bouwen. Trojes fortuin, ter quader uure verrijzende, zal wederom jammer-
[38] lijck verwoest worden; dewijl ick, Jupijns gemalin en zuster, d'overwinnende
[39] scharen zal aenvoeren. Indien de kopere vest, door Febus bestel, driemael[39]
[40] verrijze, zoo zalze, verdelght door mijne Griecken, driemael uitgeroeit[40]
[41] worden; en de gevange vrou zal driemael man en kinders beschreien. Deze
[42] dingen voegen mijne boertige lier niet. Waer heene, mijn Zanggodin? ghy[42]
[43] dartele, staeck Godentael te spreecken, en deftige zaecken met lichte wijzen[43]
[44] te verkleenen.

Aen Kalliope. Het IV. Gezang.

Hy zeght dat hy, door de beschuttinge der Zanggodinnen, een groot gevaer ontvlught is, en hoopt door hare hulp altijt veiligh te leven.

22 *zoo slechts:* onjuiste vertaling. De zin begint met ‘zo lang’, en is te verbinden met de volgende; evenzo in r. 23.
23 *ballingen:* de Romeinen, als afstammelingen van de Trojanen; *alsins:* alom (eig. in alle richtingen).
24 *huppele:* de bedoeling is: het graf vertrappe; *dieren:* wilde dieren.
25 *forsse:* strijdbare.
27 *wijt* behoort in 't Latijn bij *gevreesde* (26).
29 *rustiger:* krachtiger, kloeker; *afslaet:* versmaadt; *ongevonden:* nog niet opgedolven.
30 *dan:* dan dat. Deze zin is door Vondel niet begrepen. De bedoeling is: dan dat het met heiligschennende hand dit goud vergaart tot gebruik der mensen. In plaats van *aenleit* heeft het Latijn *cogere:* bijeenbrengen.
31 *Wat geweste* etc.: in het Latijn: welke grens zich ook aan de wereld hebbe in de weg gesteld.
34 *sneeut en hagelt:* het Latijn spreekt van nevels en regenbuien; *spel:* voorspel; *Quiryner:* Romein. Onvertaald blijft de toevoeging: oorlogszuchtige.
35 *vaderlant:* bedoeld is hier Troje, vanwaar Rome gesticht werd; *den Staet:* de macht (van zijn rijk).
36 *zich onderwinde:* poge.
39 *vest:* versterkte muur; *door Febus bestel:* door toedoen van Apollo (vgl. de aant. bij r. 14).
40 *mijne Griecken:* Juno was de beschermgodin van Argos.
42 *mijne boertige lier:* mijn schertsende dichttrant.
43 *dartele:* in 't Latijn: *pervicax* d.i. hardnekkige; *Godentael te spreecken:* de gesprekken der goden over te brengen; *deftige:* ernstige; *wijzen:* melodieën, dus: door een luchtige toon aan te slaan.

[1] O Koningin Kallioop, wel aen, dael van den hemel, en speel op uwe fluit
[2] een lang zoet liedeken; het zy u lust met een schelle keel te zingen, of op[r. 2]
[3] Febus cyter en snaren te spelen. Hoortgheze niet? of beguicheltme een[3]
[4] zoete razerny? my dunckt dat ickze hoor door de heilige wouden dwalen,[4]

r. 2 *een schelle keel:* een doordringende stem.
3 *beguichelt:* bedriegt.
4 *razerny:* vertaling van *insania:* dichterlike vervoering. De bedoeling is: en dat ik dwaal.

*

[5] waer in liefelijcke beecken en luchjes ruischen. Ringelduiven, waer van men[5]
[6] veel vertelt, hebben my, in mijne kintsheit, vermoeit van slaep en spel, met[6]
[7] frisch loof bedeckt, op den Apulischen Vultur, buiten de grenzen van Apulie,[7]
[8] mijne voetster. Het scheen wat wonders by een yeder, die het nest van 't[8]
[9] hooghgelegen Acherontia, de Batijnsche bosschen, en het vette lant van[9]
[10] Ferente bewoont; hoe ick lagh en sliep, zonder dat mijn lichaem van zwarte
[11] adders en beeren beschadigt wiert; hoe ick, moedigh kint, niet zonder de
[12] hulp der Goden, met heiligen laurier en aengedraege myrtetacken, bedeckt
[13] wiert. O Zanggodinnen, het zy ick in 't hooge Sabynen gevoert werde; het[13]
[14] zy my het koele Preneste, het zy het steile Tibur, het zy de bewaterde bajen[14]
[15] my behagen; ick ben en blijf uw eigen. De verloren veltslagh te Filippen,[15]
[16] de vervloeckte boom, nochte de baren der Siciliaensche zee hebben my,[16]
[17] uwer bronnen en reien vrient, niet omgebrogt. Zoo lang alsghe my byblijft,
[18] zal ick vrywilligh zeeman den raezenden Bosforus, en te lande het dorre[18]
[19] zant der Assyrische stranden bezoecken. Ongeschent zal ick d'ongastvrye[19]
[20] Britten bezichtigen, en Konkanus, vermaekt met paerdebloet; oock de ge-[20]
[21] pijlkokerde Gelonen, en den Scytischen vliet. Ghy verquickt den grooten
[22] Cesar, in de Pierische speloncke, wanneer hy pooght van zijnen arbeit te[22]
[23] rusten; zoo ras hy zijne afgestrede benden in bezettinge geleit heeft. Ghy,[23]
[24] koesterende Zanggodinnen, geeft goedertieren raet, en verblijt u daer in.
[25] Wy weten hoe hy, die de logge aerde, d'onstuimige zee, de droeve rijcken[25]
[26] en steden breidelt, en alleen, met een rechtvaerdige heerschappye, over
[27] Goden en sterfelijcke menschen, gezagh heeft, de godlooze Reuzen, en[27]
[28] den bloetdorstigen hoop, met blixemslagen uitgeroeit heeft. Die gruwelijcke[28]
[29] jeugt, op hare armen betrouwende, en die gebroeders, poogende Pelion op[29]
[30] den beschaduwden Olymp te stapelen, hadden Jupijn eenen grooten schrick
[31] aengejaeght. Maer wat vermoghten Tyfaeus, en de machtige Mimas, of Por-[31-32]

* TEKSTKRITIEK: r. 18. De uitgave van 1656 heeft achter *zeeman* een komma.
5 *ringelduiven:* duiven met witte ring om de hals, houtduiven.
6 *veel vertelt:* nl. sagen (Lat. *fabulosae*).
7 *Vultur:* Voltur, een berg op de grenzen van Apulië en Lucanië.
8 *voetster:* geboortegrond; *nest:* hooggelegen plaats.
9 *Acherontia, Bantia* en *Forentum* zijn steden in Lucanië; *vette:* vruchthare.
13 *Sabynen:* de Sabynse bergen.
14 *Preneste* (Praeneste): nu de stad Palestrina bij Rome; *de bewaterde bajen:* de badplaats Baiae.
15 *De verloren veltslagh:* in 't Latijn: de van Philippi terugwijkende slagorde.
16 *de vervloeckte boom:* vgl. Gezang 13 van Boek II; *de baren* etc.: waarschijnlik leed Horatius, terugkerende van de slag bij Philippi (42 v. Chr.), hier schipbreuk.
18 *vrywilligh zeeman:* beter: gaarne als zeeman.
19 *Ongeschent:* ongedeerd.
20 *Konkanus:* een woeste Cantabriese volkstam; *vermaekt met:* die behagen schept in.
22 *Caesar:* Augustus, die graag poëzie las en zelf een gedicht schreef; *Pierische:* aan de Muzen gewijde. In Pieria, een landstreek in Macedonië, werden de Muzen vereerd.
23 *afgestrede:* door strijd uitgeputte.
25 *droeve* (sombere) *rijcken:* de onderwereld.
27 *Reuzen:* Titanen.
28 *bloetdorstigen:* in 't Lat. *immanis:* woest.
29 *jeugt:* nl. de jonge Giganten; *gebroeders:* Otus en Ephialtes; *Pelion:* een gebergte. Door de Ossa en de Pelion op elkaar te stapelen, konden ze de Olympus bestormen.
31-32 de vijf genoemden waren Giganten; *verschrickelijcker door zijn grootheit:* in 't Latijn: met zijn dreigende houding.

[32] fyrion, verschrickelijcker door zijn grootheit, of Retus, en Enceladus, een
[33] stout schutter, met hun uitgeruckte stroncken tegens Pallas rammelenden[3333-34]
[34] beuckelaer, toenze ter neder storten? De verteerende Vulkaen, mevrou

33 *stout schutter:* in 't Latijn: vermetel werper, nl. met *stroncken:* boomstammen.
33-34 *rammelenden beuckelaer:* klinkend schild; *verteerende:* vertaling van *avidus,* in dit verband: strijdlustig; *mevrou:* eretitel (in 't Latijn: *matrona*).

[35] Juno, en de Patareesche en Delfische Apollo, die nimmermeer den boogh
[36] van zijne schouderen leit, zijn los hair in zuiveren Kastalischen dau doopt,[36]
[37] en de kreupelbosschen en wouden zijner geboorte in Lycie bezit, hielden
[38] het met Jupijn. Radelooze maght valt door haer eige zwaerte. De Goden[38]
[39] vermeeren oock zelfs een gematighde maght, en haeten het gewelt dat[39]
[40] allerleie schellemstucken brout. De honderthandige Gyas, en Orion, de[40]
[41] schenner der ongerepte Diane, van den maeghdelijcken pijl doorschoten,[41]
[42] zijn vermaerde getuigen van mijn zeggen. De aerde, haer eige gedroghten[42]
[43] bestulpt hebbende, klaeght en kermt dat haer gebroedsel in den afgront[43]
[44] gestooten is: het gezwinde vier kan niet bijten door Etna, waer onder zy[44]
[45] bestulpt leggen: de gier, tot een wachter over de boosheit gestelt, verlaet[45]
[46] de lever van den geilen Tityus niet: Piritous, de snoeper, zit met driehon-[46]
[47] dert ketenen geboeit.

Augustus lof. Het V. Gezang.

Markus Attilius Regulus stantvastigheit, en zijn wederkeeren naer Karthago.

[1] Wy gelooven dat de Dondergodt in den hemel heerscht: nu Britten en
[2] lastige Persianen onder het rijck gebrogt zijn, zal August voor eenen zicht-[r. 22-3]
[3] baeren Godt gehouden worden. Heeft niet de soldaet van Krassus, door[3-4]
[4] het uitheemsch huwelijck, schandelijck het leven behouden? En zijn niet
[5] (och raet en verkeerde zeden!) Marsers en Apulers, vergeetende hunne[5]
[6] dapperheit, faem, waerdy, en eeuwigen godsdienst, terwijl Jupijn en Rome[6]
[7] noch behouden waren, grijs geworden, onder den Medischen Koning, in[7]

36 *Kastalischen dau:* water uit de bron Castalia (op de Parnassus) aan Apollo gewijd.
38 *Radelooze maght:* kracht zonder beleid.
39 *zelfs:* zelf; *gematighde maght:* beheerste kracht; *gewelt:* kracht.
40 *dat allerleie schellemstucken brout:* vrije vertaling van: in het gemoed tot al het ongeoorloofde aanzet.
41 *ongerepte:* maagdelike.
42 *vermaerde* (*notus*) behoort in het Latijn als epitheton bij Orion (de welbekende).
43 *bestulpt:* bedolven; *den afgront:* de Orcus, de onderwereld. In de uitgave van 1656 verbeterd in: gebroesel met den blixem in den afgront gedreven is. Onvertaald bleef bij afgront het adj. luridum: vale.
44 *bijten door:* heendringen door.
45 *leggen:* liggen.
46 *geilen:* wellustige (omdat hij Latona geweld wilde aandoen). In 't Latijn *incontinens:* losbandige; *snoeper:* vrouwenliefhebber (Lat. *amator*).
I n ' t o p s c h r i f t : M. Attilius (lees: Atilius) Regulus, in 255 door de Carthagers gevangen genomen, werd met vredesvoorstellen naar Rome gezonden, maar keerde, getrouw aan zijn eed, in gevangenschap terug en werd ter dood gebracht.
r. 2 *Persianen:* nl. de Parthen; *onder het rijck:* onder zijn gezag.
2-3 *eenen zichtbaeren Godt:* een god op aarde (Lat. *praesens*).
3-4 soldaten van Crassus, door de Parthen gevangen genomen, redden hun leven door met Parthiese vrouwen te trouwen.
5 *raet:* vertaling van *curia;* vgl. voor de vertaling Boek II, Gez. I, r. 9; *verkeerde:* ontaarde; *Marsers en Apulers:* de Marsers en Apuliërs waren bekend als dappere soldaten.
6 *dapperheit:* in 't Latijn: *ancilia:* de heilige schilden; *waerdy:* waardigheid (Lat. *toga*); *godsdienst:* in 't Lat. *Vesta*, wier vuur gold als waarborg voor het eeuwig bestaan van Rome.
7 *behouden:* ongedeerd; *Medischen:* Parthiese.

[8] de wapenen der vyanden, hunne schoonvaderen? Dit hadde de voorzich-[88-9]
[9] tigheit van Regulus verhoet, niet toestemmende die schandelijcke voor-[9-10]

8 *wapenen:* wapenrusting.
8-9 *voorzichtigheit:* de vooruitziende geest.
9-10 *voorwaerden:* de aan Rome geboden vredesvoorwaarden; *bederf:* ondergang.

[10] waerden, en het voorbeelt, dat de toekomende eeuw in haer bederf slepen
[11] zoude, ten waer de gevange jeugt zonder deernis verging. Hy sprack: ick[11]
[12] heb de standaerden en wapens, zonder bloedstorting den krijghslieden[12]
[13] ontweldight, zien in de Punische kercken ten toon gehangen. Vrye burgers[13]
[14] heb ick gevleugelt gezien, en de poorten ongesloten, en de ackers bouwen,[14]
[15] die wel eer by onzen oorloogh geplondert waren. O ja de soldaet, om gout[15][15-16]
[16] gelost, zal moediger wederkeeren. Ghy behaelt schade by schande. Mis-[16-17]
[17] verfde wol krijght hare voorige zuiverheit niet weder, en de ware deught,
[18] eens gebluscht wezende, wil in veraerde menschen niet weder tieren.
Indien[18][18-19]
[19] een hinde, die zich uit het dichte net geredt heeft, vecht, zoo zal dees oock
[20] dapper zijn, die zich den trouweloozen vyant vertrout heeft; en op eenen[20]
[21] voorspoedigen toght de Penen vertreden, die verbluft, met gevleugelden[21]
[22] armen, de bolpees gevoelt, en de doot gevreest heeft. Dees niet weetende[22]
[23] hoe hy zijn leven zoude bergen, heeft al vechtende om pais gebeden. O[23]
[24] schande! o groot Kartago! die heerlijcker zijt, door den smadelijcken val[24]
[25] van Italie. Men zeit dat hy, als een vervooghde, zijn kuische gemalin enen[25]
[26] kus afgeslagen, zijn kleene kinders van zich geweert, en nors het
mannelijck[26][26-27]
[27] gezicht ter aerde geslagen hebbe; tot dat hy zelf, als een raetsman, de
[28] twijfelmoedige Raetsheeren bevestighde met eenen noit gehoorden raet,[28]
[29] en, een befaemt balling onder zijne bedruckte vrienden wezende, spoede[29]
[30] te vertrecken: hoewel hy wel wist wat de uitheemsche scherprechter voor
[31] hem bereide; nochtans heeft dees zijne bloetverwanten, die hem tegen-
[32] hielden, en 't volck dat zijn wederkeeren belette, niet anders afgewezen,[32]
[33] dan of hy, na een gestreecken vonnis, de lange rechtshandelingen zijner

11 *verging:* omkwam.
12 *standaerden:* (onze) veldtekens.
13 *kercken:* tempels.
14 *gevleugelt:* met de handen op de rug geboeid.
15 *by:* door; *oorloogh* is een onjuiste vertaling van *Mars,* in dit verband de (krijgsgevangen) soldaat. ‘Door onze krijgsgevangenen’ behoort dan bij *bouwen*.
15-16 Ironies bedoeld. Regulus ontraadde, de krijgsgevangenen los te kopen.
16-17 *Misverfde:* verkeerd geverfde (in 't Latijn: de met purper geverfde).
18 *gebluscht:* uitgedoofd; *veraerde:* ontaarde.
18-19 *indien.... zoo:* de bedoeling is: Evenmin als.
20 *vertrout:* overgegeven; *en* (evenmin zal hij)....
21 *voorspoedigen toght:* in 't Latijn: in een tweede oorlog; *Penen* (Lat. Poeni): Puniërs (Karthagers); *vertreden:* vertrappen, ten onder brengen; *verbluft:* uit het veld geslagen, lafhartig; *gevleugelde:* zie r. 14.
22 *de bolpees:* de bullepees, waarmee men iemand afranselde (vrije vert.; 't Lat. *lorum* is riem). Onvertaald bleef *iners:* laf, vóór: de doot.
23 *bergen:* beveiligen, behouden; *heeft al vechtende om pais gebeden:* in 't Latijn staat, geheel anders: heeft de vrede met de oorlog vermengd.
24 *heerlijcker:* aanzienliker.
25 *vervooghde:* vertaling van *capite minor:* van zijn burgerrecht beroofde.
26 *afgeslagen:* geweigerd; *nors:* stuurs, gestreng.
26-27 *mannelijck gezicht:* manhafte blik.
28 *twijfelmoedige:* weifelende; *bevestighde:* sterkte.
29 *bedruckte vrienden:* treurende verwanten. De bedoeling is: uit het midden van zijn treurende familie wegijlde, als een roemrijke balling.
32 *belette:* trachtte te verhinderen.

[34] meesteren verliet; tyende naer de ackers van Venafra, of het Lacedemo-[34]
[35] nische Tarente.

34 *meesteren* is een onjuiste vertaling van *clientum:* van zijn clienten, die hij als patroon voor het gerecht vertegenwoordigd had; *tyende:* trekkende, wegreizende; Venafrum en Tarentum waren geliefde uitspanningsplaatsen van de Romeinen.

Aen de Romainen. Het VI. Gezang.

Hy bestraft de bedorve zeden zijner eeuwe.

[1] O Romer, onschuldigh zultghe uwer voorouderen misdaden boeten, tot
[2] datghe kercken en vervalle kappellen der goden en de beroockte beelden[r. 2]
[3] herstelt hebt. Ghy heerscht om datghe u den Goden onderworpt. Hier her[3]
[4] is uw oirsprongh, derwaert strecke uw einde. Verwaerloosde Goden hebben
[5] het erbarmelijcke Italie veele rampen toegezonden. Monesis en Pakorus heir[5]
[6] heeft nu tweemael onzen ongezegenden intoght vermorsselt; en grenickt[6]
[7] dat het by zijn kleene halsketens noch eenen buit verovert heeft. Dakus[7]
[8] en Moor hebben de stadt, van oproer bezeten, bykans uitgeroit; dees ont-[8]
[9] zaghelijck om zijne vloot; die op schieten beter afgerecht. Eeuwen, vrucht-
[10] baer van boosheit, hebben eerst huwelijck, huis, en geslacht bezoedelt. Uit[10]
[11] deze bron ontsprong de neerlaegh, die over volck en vaderlant vloeide. De[11]
[12] huwbaere dochter schept lust Jonische danssen te leeren, en wort alreede[12]
[13] met kunst onderwezen, en leit, van kintsbeen af, op bloetschendige minne[13]
[14] toe. Flus trachtze naer jonger overspeelders in hare bruiloft: en zy weet'er[14]
[15] geenen keur in, wienze by duister met der vaert een ongeoorloofde vrient-[15]
[16] schap gunt: maer opentlijck niet zonder haer mans kennis ontboden zijnde,[16]
[17] rijstze op; het zy een winckelknecht, het zy een zeeman, die op Spanje[17]
[18] vaert, een kostelijck koopman van oneere, haer roept. De jeught, van zulcke[18]
[19] ouderen gesproten, verfde de zee met Punischen bloede niet; nochte ver-
[20] sloegh den grooten Pyrrus, Antiochus, en den vervloeckten Hannibal niet:[20]
[21] maer de mannelijcke afkomst van het boeren leger, afgerecht om de klay[21]
[22] met Sabellische spaden om te spitten, en, op het believen der strenge[22]
[23] moeder, branthout te torssen; wanneer de zon der bergen schaduwe ver-
[24] anderde, en den afgesloofden ossen het juck afnam, terwijlze den aenge-

r. 2 *kercken:* tempels; *beroockte:* vuil van rook, verwaarloosd.
3 *om dat:* 't Lat. bedoelt: inzover; *onderworpt:* onderwerpt; *Hier her:* van hier uit.
5 *erbarmelijcke:* deerniswekkende; *Monesis* (lees Monaeses): veldheer van de Parthen-koning Orodes; *Pakorus:* zoon van Orodes.
6 *ongezegend:* vertaling van *non auspicatos* d.i. niet onder goede voortekenen begonnen; *intoght:* aanval; *grenickt:* verheugt zich grinnekend, grijnslachend.
7 *kleene halsketens:* de Parthen droegen kleine gouden halskettingen; *Dakus:* de Daciër.
8 *van oproer bezeten:* vol partijschappen; *uitgeroit:* verwoest.
10 *huis:* het familieleven.
11 *neerlaegh:* ondergang, verderf.
12 *Jonische danssen* golden als ontuchtig.
13 *met kunst onderwezen.* In 't Latijn: *fingitur artibus* d.i. wordt afgericht op kokette kunsten; *bloetschendige:* met *incestos* is hier bedoeld: onkuis.
14 *Flus:* weldra; *in hare bruiloft:* in het Latijn: *inter mariti vina:* onder de drinkgelagen van haar man.
15 *by duister:* in 't Latijn: nadat de lichten verwijderd zijn; *met der vaert:* ijlings.
16 *ontboden:* uitgenodigd.
17 *winckelknecht:* vertaler van *institor:* marskramer; *zeeman:* vertaling van *navis magister:* gezagvoerder van een schip.
18 *kostelijck:* duur. Vertaling van *pretiosus:* die over veel geld beschikt en veel uitgeeft.
20 *Pyrrus:* koning van Epirus, in 275 verslagen; *Antiochus* III, koning van Syrië, in 190 verslagen.
21 *mannelijcke:* krijgshaftige; *afkomst:* kroost.
22 *op het believen:* naar de wens van, volgens de wil van (*Ned. Wdb.* II, 1726).

[25] namen nacht op haren wegvarenden wagen aenvoerde. Wat verslint de[25]
[26] schadelijcke tijdt niet? Onzer ouderen, slimmer dan onzer bestevaderen, eeu[26]
[27] heeft ons noch boozer voortgebrogt, die wel haest noch een gebreckelijcker[27]
[28] afkomst zullen voortbrengen.[28]

25 *wegvarenden:* wegrijdende; *verslint* (wellicht drukfout voor verslimt?). In het Latijn *imminuit:* verzwakt.
26 *slimmer:* erger, slechter.
27 *noch boozer:* als een nog slechter geslacht.
28 *afkomst:* nakomelingen.

Aen Asterie. Het VII. Gezang.

Hy troostze, die om haer mans afwezen bedruckt en bekommert is.

[1] O Asterie, wat beschreitghe Gyges, den getrouwen jongeling, die rijck
[2] van Bitynische waeren, door den helderen westen wint, in 't begin der lente,[r. 2]
[3] u weder toegevoert zal worden. Hy, van den Noorden wint naer Orikum[3]
[4] gedreven, en het onweêr des Steenbocks uitgestaen hebbende, brengt sla-[4]
[5] peloos de koude nachten, niet zonder veele tranen over. Maer een loos
[6] bode der bekommerde waerdinne verzoeckt hem, op duizenterleie wijze,[6]
[7] zeggende, dat d'ellendige Chloë in uwe minne blaeckt; en verhaelt hoe de[7]
[8] trouwelooze vrou den al te lichtgeloovigen Pretus, met valsche aenklaghten,[8]
[9] daer toe gedreeven heeft, om den doot des kuischen Bellerofons te ver-
[10] haesten. Hy vertelt dat Peleus bykans ter hellen gevoert is, terwijl die eer-[10 10-11]
[11] lijcke voor de Magnesische Hippolyte vlughte: en de bedrieger brengt te
[12] vergeefs geschiedenissen by, die tot overtreden raden: want uw oprechte[12]
[13] man, onbeweeghlijcker dan de klippen der Ikarische zee, laet het zijn doove[13]
[14] ooren hooren. Maer zie toe dat uw gebuur Enipeus u niet boven behooren
[15] behage; hoewel op het marcktvelt niemant gezien wort, die zoo wel een[15]
[16] paert berijden, en sneller in den Tiber zwemmen kan als hy. Sluit uwe deur
[17] tegens den nacht toe, en zie niet af op straet, terwijl men klaeghlijck op de[17]
[18] fluit speelt; en of hy u al dickwijl wreet noemt, blijf even hardt.[18]

Aen Maecenas. Het VIII. Gezang.

Waerom hy, die ongehuwt leeft, evenwel op den eersten Maert offert, en bancketteert.

r. 2 *Bitynische:* Bithynia had levendig handelsverkeer met Rome.
3 *Noorden wint:* Lat. *notus:* Z.W. wind.
4 *het onweêr:* de stormen.
6 *bekommerde waerdinne:* (door liefde) gekwelde gastvriendin; *verzoeckt hem:* stelt hem op de proef.
7 *ellendige:* rampzalige; *in uwe minne blaeckt:* verliefd is op uw echtgenoot (het voorwerp van uw liefde). Achter Chloë is onvertaald gebleven: zucht en.
8 *de trouwelooze vrou:* Antea, de vrouw van koning *Proetus* van Tiryns, werd verliefd op Bellerophontes.
10 *Peleus* versmaadde de liefde van Hippolyte, vrouw van koning Acastus; *ter hellen:* naar de Tartarus, de onderwereld.
10-11 *eerlijcke:* eerbare, ingetogen. Beide verhalen dienden dus om aan te tonen hoe noodlottig het versmaden van aangeboden liefde kan worden.
12 *overtreden:* zondigen; *oprechte:* rechtschapen.
13 *onbeweeghlijcker:* ongevoeliger, onaantastbaarder.
15 *marcktvelt:* vertaling van *Campus Martius*.
17 *zie niet af op straet:* zie de straten niet af; *men:* nl. uw buurman Enipeus, die een serenade brengt.
18 *hardt:* onverbiddelik.
I n ' t o p s c h r i f t : op de eerste Maart vierden de gehuwde vrouwen, ter ere van Juno, het feest der Matronalia, en strooiden met hun echtgenoten bloemen voor de godin.

[1] O Mecenas, geleert in beide taelen, ghy verwondert u wat ick onge-[r. 1]
[2] troude op den eersten dagh van Maerte doe; wat de bloemen en het volle
[3] wierroockvat, en de kole, op de groene zoden geleit, beduiden. Ick hadde,[3]
[4] toen ick bykans van den slagh des booms om hals gebrogt was, een zoet[4-5]
[5] bancket en eenen witten bock aen Bacchus belooft. Dees dagh, die altijt
[6] om het jaer eens geviert wort, zal het bepeckte stopsel nemen van de wijn-[6]

r. 1 *beide taelen:* Latijn en Grieks.
3 *de groene zoden:* het zodenaltaar.
4 *van den slagh des booms:* door de vallende boom (vgl. Gez. 13 van Boek II).
4-5 *een zoet bancket:* een heerlike maaltijd.
6 *stopsel:* kurk.

[7] kruick, die van Tullus burgemeesterschap af heeft beginnen aen te zetten.[7]
[8] Drinck hondert schaelen op de gezontheit van uwen vrient, en drinckenwe[8]
[9] den heelen nacht over. Alle geroep en gramschap zy verre van u. Laet[9]
[10] stadts bekommeringen vaeren. Het heir van den Dacischen Kotison is ver-[10]
[11] slagen. De onderling gesteurde Meden zijn droevigh tegens elckanderen[11]
[12] in 't harnas. De Biscaier, een out vyant in 't Spaensche geweste, ten leste
[13] geboeit, is dienstbaer. De Scyten hebben alree voor met ongespannen[13]
[14] boogh het velt te ruimen. Bekreun u niet, al mort het gemeene volck ergens[14]
[15] over, en weest niet al te zorghvuldigh. Gebruick vrolijck het gene u de[15]
[16] tegenwoordige tijt verleent, en ontsla u zaecken van belang.[16]

Aen Lydia. Het IX. Gezang.

Gespreck tusschen Horatius en Lydia.

[1] HO. Zoo lang ick u in mijne jeugt beviel, en geen jongeling uwen blancken
[2] hals liefelijcker omarmde, leefde ick geluckiger dan de Koning van Persen.[r. 2]
[3] LY. Zoo lang ghy niemant vieriger beminde, en Lydia niet om Chloë most
[4] achter staen, leefde ick, wijt vermaerde Lydia, doorluchtiger dan de Room-[4]
[5] sche Ilia. HO. De Tracische Chloë, meestres in 't lieflijck zingen, en afge-
[6] recht op de citer, beheerscht my nu, voor wie ick niet zou schromen te
[7] sterven, indien de doot haer zieltje slechts sparen wou. LY. Ick, en Kalaïs,
[8] de zoon van den Turijnschen Ornit, blaecken in onderlinge minne; voor
[9] wien ick gaerne tweemael sterven zou, indien de doot zijn zieltje sparen
[10] woude. HO. En of de eerste liefde wederkeerde, en ons, gescheide ge-[10]
[11] lieven, onder een metaelen juck sloegh? Indien de blonde Chloë verstooten
[12] wort, en de deur weder voor de geschopte Lydia openstaet. LY. Al waer[12]
[13] hy schooner dan een star, ghy lichter dan de wint, en oploopender dan[13]
[14] d'onstuimige zee, noch zou ick liever met u leven en sterven.

7 *Tullus burgemeesterschap:* het consulaat van L. Volcatius Tullus (66); *heeft beginnen aen te zetten:* in 't Latijn: was opgehangen om de rook in te drinken. Dit geschiedde om de wijn meer geur en kracht te geven.
8 *de gezontheit:* eig. de redding, het behoud; *drinckenwe:* vrije vertaling voor: houd de nachtfakkels aan tot het daglicht.
9 *geroep en gramschap*, bij drinkgelagen niet ongewoon.
10 *stadts bekommeringen:* zorgen voor de stedelike aangelegenheden; *den Dacischen Kotison:* koning Cotiso werd in 29 door M. Crassus verslagen.
11 *gesteurde:* vertoornde.
13 *dienstbaer:* onderworpen; *hebben voor:* zijn voornemens, overwegen.
14 Trek u, persoonlik, *[privatus]* niet al te veel aan van wat 't volk te klagen heeft.
15 *zorghvuldigh:* bezorgd; *Gebruick:* geniet.
16 *ontsla u:* onttrek u aan; *zaecken van belang:* vertaling van *severa:* zwaarwichtige zaken.
r. 2 *liefelijcker:* (Lat. *potior*): ù liever (hoort bij jongeling); *Persen:* Perzië.
4 *doorluchtiger:* meer in aanzien.
10 *En of:* En als nu eens.
12 *geschopte:* verdreven, verstoten.
13 *dan de wint:* in 't Latijn: dan kurk; *oploopender:* opvliegender, driftiger.

Op Lyce. Het X. Gezang.

Datze hare hardigheit afleggende, eenighzins zich uit medoogen over hem ontfarme.

[1] O Lyce, die aen eenen wreeden man getrout zijt, al droncktghe uit den[r. 1]
[2] veergelegen Tanais, zoo zoude het u nochtans moeien, datghe my, voor[2]

r. 1 *wreede:* ruwe.
2 *Tanais:* Don. De bedoeling is: al was uw woonplaats onder de ongevoelige Scythen; *moeien:* aan het hart gaan.

[3] uw wrede deuren, in de bittere kou liet leggen. Ghy hoort hoe de deur
[4] kraeckt, en het geboomte, dat tusschen de schoone huizen leit, van den[4]
[5] wint ruischt, en Jupijn met een heldere lucht het sneeu bevriest. Legh af[5]
[6] de fierheit, die Venus mishaeght, op dat het radt der fortuine niet en keere.[6]
[7] Ghy zijt geene strenge Peneloop tegens de vryers van uwen Tyrrenischen[7]
[8] Vader geboren. O Lyce, hoewel giften, nochte gebeden, nochte de doot-[8-9]
[9] verf der pimpelpaersse vryers, nochte uw man, gewont van die welzingende[9-10]
[10] boel, u beweegen; en ghy niet buighzamer zijt, dan de harde eeckelboom,[10]
[11] nochte zachtmoediger dan Mauritaensche slangen; verschoonze die u bid-[11]
[12] den. Mijn lenden zal niet altijt dit leggen, voor uwen drempel, in weêr en
[13] wint konnen uitharden.[13]

*

Aen Merkuur. Het XI. Gezang.

Dat hy hem zangen leere, om Lyde te vermurwen.

[1] O Merkuur, want de leerzame Amfion heeft, toen ghy zijn meester waert,
[2] door zijnen zang, de steenen bewoogen; en ghy o luite, die geestigh met[r. 2]
[3] zeven snaren klinckt, eertijts stom en onaengenaem, nu ter tafel en ter[3]
[4] kercke gewilt; speel ons liedekens, waer naer Lydes hardneckige ooren[4]
[5] luisteren, die, als een driejarigh paert, op het ruime velt al springende speelt,
[6] en noch maeght niet wil aengeroert worden, alte onrijp voor eenen dar-[6]
[7] telen man. Ghy kunt tigers en bosschen te zamen trecken, en snelle vlieten[7]
[8] schutten. Cerber, de poortier van 't gruwzame hof, weeck voor u, toenghe[8]
[9] hem vleide; hoewel zijn hooft van duizent slangen krielt, en zijn giftige[9]

4 *het geboomte enz.:* fraaie vernederlandsing van Lat.: nemus inter pulchra situm tecta. Bedoeld is de beplante binnenhof van het Romeinse huis.
5 *het sneeu:* in Vondel's taal ook onz.
6 *het radt der fortuine:* in 't Latijn het beeld van een windas: opdat niet onder het draaien van het rad het touw teruglope.
7 *geene strenge Peneloop.... geboren:* niet als een preutse Penelope geboren; *tegens de vryers* moet verbonden worden met *strenge; Tyrrenischen:* Etrusciese.
8-9 *dootverf:* dootse gelaatskleur; *pimpelpaersse:* nl. door de koude; *gewont van:* verliefd op.
9-10 *welzingende boel:* vertaling van *Pieria paelice:* Thessaliese bijzit. Vondel heeft bij *Pieria* aan de Muzen gedacht.
10 *eeckelboom:* eik.
11 *Mauritaensche slangen:* Moorse adders.
bidden: smeken.
13 *uitharden:* uithouden, verdragen.

* TEKSTKRITIEK: r. 3 *tafel*. In de uitgave van 1656 is toegevoegd, naar het Latijn: der Rijcken.
r. 2 *geestigh:* bevallig. In 't Latijn callida: geoefend om te weerklinken.
3 *stom:* Lat. *nec loquax:* niet rijk aan tonen; *onaengenaem:* Lat. neque grata: ongeliefd.
4 *ter kercke:* in de tempel; *hardneckige:* verstokte.
6 *noch maeght* (zijnde).
7 *te zamen trecken:* gezamenlik tot u trekken.
8 *schutten:* tegenhouden; *'t gruwzame hof:* het dodenrijk.
9 *vleide:* uw vleiende tonen liet horen.

[10] adem en vervuilt bloet ten drietongigen muil uitvloeit: ja oock Ixion en[10]
[11] Tityus loegen tegens hunnen danck. Terwijlghe de dochters van Danaus,[11]
[12] met een aengenaem liet, streelde, stont haer emmer een luttel stil. Lyde[12]
[13] aenhoore dat schelmstuck, en de bekende straffe der maeghden, en het
[14] bodemlooze vat, dat geen water hout, en de langzaeme Wraeck, die de[14]
[15] misdaden in den afgront oock hebben te verwachten. Want wat konden[15]

10 *Ixion:* aan een steeds ronddraaiend rad geketend.
11 *Tityus,* wiens lever door gieren verscheurd werd; *loegen tegens hunnen danck:* lachten tegen wil en dank.
12 *emmer:* in 't Latijn: kruik.
14 *langzaeme:* vertaling van *sera:* late.
15 *afgront:* onderwereld.

*

[16] die wreeden erger bedrijven? Die wreeden hebben haer eige bruidegoms[16]
[17] met een hardt lemmer kunnen doorstooten. Een van allen, waerdigh ge-[17]
[18] huwt te zijn, was loflijck logenachtigh tegens haren meineedigen vader, en[18]
[19] is eeuwigh een befaemde bruit gebleven; die tegens haeren nieuwen man
[20] sprack: op op, op datghe den langen slaep, daerghe niet voor vreest, niet en
[21] slaept. Bedriegh uwen schoonvader, en schelmsche zusters, die, helaes![21]
[22] yeder haren man verscheuren, gelijck leeuwinnen, die een kalf onder de
[23] klaeuwen hebben. Ick, weeckhartiger dan zy, zal u niet dooden, nochte
[24] gesloten houden. Mijn vader maghme wreedelijck ketenen, om dat ick ge-[24]
[25] nadigh mijnen ellendigen man gespaert hebbe; of hy maghme over zee in[25]
[26] het uiterste van Numidie bannen. Ga daer uwe voeten en de winden u
[27] draegen kunnen; terwijl Venus en de nacht u gunstigh is. Ga ter goeder[27]
[28] uure, en hou tot gedachtenis een klaeghdicht op mijn graf.[28]

Aen Neobule. Het XII. Gezang

Datze verslingert op Hebrus den jongeling zich tot luie ledigheit begeven hebbe.

[1] O Neobule, het zijn elendige vrouwen, die in liefde geenen lust scheppen,[r. 1]
[2] en met zoeten wijn hare bekommeringen niet dorven van 't harte spoelen,[2]
[3] of zich ontzetten om haer ooms kyvagie. Cypris gevleugelt wichtje ont-[33-4]
[4] draeght u den breikorf. Het webbe en hantwerck der bezige Minerve raeckt
[5] aen een zijde, door de schoonheit van den Liparischen Hebrus, die beter[5]
[6] ruiter is dan Bellerofon, en in loopen en worstelen noit overwonnen, zoo
[7] ras hy zijn beolide schouders in den Tiberstroom gewasschen heeft; oock[7]
[8] fix om gejaegde harten, door het vlacke velt, in eenen drommel rennende,[8]

* TEKSTKRITIEK: in r. 20 is in de oude uitg. *niet* uitgevallen bij *voor vreest;* in de uitg. van 1656 is dit hersteld.
16 *bruidegoms:* jonge echtgenoten.
17 *lemmer:* zwaard.
18 *loflijck:* op loffelike wijze (in 't Latijn *splendide:* schitterend).
21 *Bedriegh:* verschalk; *schelmsche:* misdadige.
24 *gesloten:* opgesloten.
25 *ellendigen:* ongelukkige.
27 *terwijl:* zolang.
28 *hou:* beitel; *op mijn graf:* nl. als mijn vader mij, uit wraak, gedood heeft.
r. 1 *elendige:* ongelukkige; *geenen lust scheppen:* in 't Lat.: aan de liefde niet toegeven (dare ludum).
2 *dorven:* mogen.
3 *zich ontzetten om:* van streek raken door; *kyvagie:* standjes, scheldpartij. In 't Latijn: de gesel van hun ooms tong vrezende.
3-4 *ontdraeght:* ontrooft; *breikorf:* Lat. *qualum:* korf voor de gesponnen wol; *webbe:* weefsel; *bezige:* ijverige. Minerva was de patrones van de vrouwelike arbeid, in 't biezonder van de weefkunst.
5 *aen een zijde:* aan kant.
7 *beolide:* voor de worsteling met olie ingesmeerde.
8 *fix:* flink, geoefend; *drommel:* dichte troep (weggelaten is: agitato, d.i. verschrikt). Vrije vertaling van 't Latijn: nadat de kudde is opgejaagd.

[9] te schieten, en gezwint om het wilde zwijn, in een dicht struickelbosch,[9]
[10] te verrasschen.

Aen de bron van Blandusie. Het XIII. Gezang.

Hy prijst hare vermaeckelijckheit.

[1] O Blandusische bron, die doorluchtiger dan glas, en zoeten wijn waerdigh[r. 1]
[2] zijt, ick zal u morgen met bloemen eenen bock opofferen, wiens horens[2]

9 *schieten:* in 't Latijn: werpspietsen slingeren; *struickelbosch:* kreupelbos (ontbreekt in 't *Ned. Wdb.*).
I n ' t o p s c h r i f t : *Blandusie:* lees: Bandusie, bron van Horatius' geboorteplaats Venusia; *vermaeckelijckheit:* aantrekkelikheid, schoonheid.
r. 1 *doorluchtiger:* doorschijnender.
2 *met bloemen:* behoort eigenlik bij *wijn* in r. 1. Bij het bronnenfeest (fontinalia) werden wijn en kransen in het water geworpen.

[3] eerst ten stern beginnen uit te botten, en die vergeefs aenvangt geil en[3-4]
[4] stoots te worden: want het jongk der weelige kudde zal uw kille beecken
[5] root van bloet verwen. De benaude hitte der hontsdagen kan u niet
[6] deeren. Ghy verschaft den afgeploeghden stieren, en het weidende vee[6]
[7] een aengename koelte. Een vermaerde bron zultge worden, naerdien ick[7]
[8] van den eicken boom zinge, die op holle rotsen groeit, daer uwe ruischende
[9] wateren van afvlieten.

Augustus lof. Het XIV. Gezang.

[1] O Volck, Cesar, die onlangs gezeit wert, gelijck Herkules, gestaen te heb-
[2] ben naer den laurier, die niet als door doots gevaer kan gekocht worden,
[3] koomt triomfeerende wederom t'huis van de Spaensche kusten. Laet de
[4] vrou, die met eenen man vernoeght, en bezigh is met den rechtvaerdigen[r. 4]
[5] Goden te offeren, te voorschijn komen, met de zuster des doorluchtigen[5]
[6] veltoversten, en de moeders der dochteren, en onlangs gebergde jonge-[6]
[7] lingen, met demoedige hairbanden verciert. O ghy nieugehouwde mannen,[7]
[8] en vrouwen, staeckt onnutten kout. Dees dagh, my waerlijck een feest-[8]
[9] dagh, zal alle zwaermoedigheit verdrijven. Zoo langh Cesar op de weerelt[9]
[10] heerscht, zal ick voor geen oproer nochte geweldige doot vreezen. Ghy[10]
[11] jongen, ga hael balssem, kranssen, en wijn, die van den Marsischen oorloogh[11]
[12] heught; indien men ergens een kruick voor den zwervenden Spartakus[12]
[13] heeft konnen verschuilen. Zegh dat die schrandere Neaera zich haeste, om[13]
[14] het blonde hair op te knopen. Indienge door den nijdigen deurwachter ver-[14]
[15] let wort, ga door. Het grijze hair temt 't gemoedt, tot twist en dartel[15-17]
[16] krackeel genegen. In het heetste mijner jeught, onder Planckus burge-
[17] meesterschap, zoude ick het niet geleden hebben.

3-4 *stern:* voorhoofd; *vergeefs* behoort bij de volgende zin; *aenvangt geil en stoots te worden:* vrije vertaling. In 't Latijn: hem geschikt maken voor liefde en gevechten; *kille beecken:* vertaling van *gelidos rivos:* ijskoude golven.
6 *afgeploeghden:* door ploegen afgematte.
7 *naerdien:* omdat.
r. 4 *vrou:* Livia; *die met eenen man vernoeght:* in 't Latijn: *unico gaudens marito:* die zich over haar enig geliefde man verheugt.
5 *zuster:* Octavia.
6 *dochteren:* Lat. *virgines:* maagden; *gebergde:* geredde.
7 *demoedige hairbanden:* de banden der smekelingen, met olijftakken; *nieugehouwde:* pas getrouwde.
8 *staeckt onnutten kout:* Vondel tracht te vertalen: malis nominatis, waarschijnlik corrupte lezing voor male ominatis, d.i.: spreekt geen woorden met slechte voorbetekenis.
9 *zwaermoedigheit:* Lat. atras curas: sombere zorgen.
10 *geweldige:* gewelddadige.
11 *den Marsischen oorloogh:* reeds 60 jaar geleden.
12 *Spartakus:* aanvoerder in de slavenoorlog.
13 *verschuilen:* verbergen; *schrandere:* in 't Latijn: *arguta:* met heldere stem.
14 *blonde:* in 't Latijn *myrrhinum:* met mirre gebalsemd; *nijdigen:* afgunstige (in 't Lat.: gehate); *verlet:* opgehouden, tegengehouden.
15-17 *dartel krackeel:* opgewonden woordenstrijd; *Planckus burgemeesterschap:* het consulaat van L. Munatius Plancus, in 42.

Op Chloris. Het XV. Gezang.

Datze nu een oude best geworden, ten minste eens hare vuiligheit en geilheit nalate.

[1] Ghy vrouwe van den armen Ibikus, stel uwe geilheit en eerlooze ontucht[r. 1]
[2] eens mate. Staeck, nughe met uwen eenen voet in 't graf gaet, het speelen

r. 1 *geilheit:* wulpsheid.

[3] onder de vrysters, en de heldere starren, door uwen nevel, te verduisteren.[3]
[4] O Chloris, wat Foloë wel voeght, dat voeght juist u niet. Uw dochter
[5] magh beter het huis des vryers bestoocken: gelijck een paepin van Bacchus,[5]
[6] gedreven door het getrommel der bomme. Notus minne prickelt haer, als[6]
[7] een ritzige geit, te speelen. Wol spinnen, by het vermaerde Lucerie, en[7]
[8] niet het cyterspeelen, past u; de roode roozekrans, en het vaetje tot den[8]
[9] bodem toe uit te poien, geene oude best.[9]

Aen Mecenas. Het XVI. Gezang.

Dat hy zich in zijne kleenigheit genoeght.

[1] Een koperen toren, massyve deuren, wreede schiltwachten van waec-[r. 1]
[2] kende honden verzekerden d'opgeslote Danaë genoegh voor de overspeel-[2]
[3] ders, die by nacht loopen; hadden Jupiter en Venus Akrisius den angst-[3-4]
[4] valligen wachter der weghgesteecke maeght niet uitgelachen: want zy wist
[5] dat de toegang vry en open stont, voor den in gout veranderden Godt.
[6] Gout wil wel midden door de hellebaerdiers gaen, en krachtiger dan de[6]
[7] blixem door de steenen dringen. Het geslacht des Grieckschen wichelaers[7]
[8] is ter neêr gestort, en om gewin in zijn bederf verzoncken. De Macedoni-[8-9]
[9] sche helt heeft de poorten der steden gekloven, en jeloersche Koningen[9]
[10] met schenckadien overstulpt. Schenckadien verstricken gestrenge Amiralen.[10]
[11] Zorgh en honger naer meer volght het aengroeiende gelt. O Mecenas, pronck[11]
[12] der ridderen, met recht yze ick het hooft in de lucht te steecken, om gezien[12]
[13] te worden. Hoe yemant min van den Goden begeert, hoe hy meer ver-[13]
[14] krijght. Beroit loop ick naer het leger der geenen, die niets en begeeren;[14]
[15] en als een overlooper haeck ick de zijde der rijcken te begeven; zijnde,[15]

3 *vrysters:* meisjes; *de heldere starren:* de jeugdige schonen.
5 *magh:* kan; *paepin:* priesteres, een Bacchante.
6 *bomme:* handtrom; *Notus minne:* de liefde voor Nothus; *haer:* nl. Foloë (r. 4).
7 *ritzig:* tot paren geneigd; *by het vermaerde Lucerie:* in 't Latijn: die geschoren is bij het beroemde Luceria, een stad in Apulië.
8 *het vaetje:* in 't Latijn: de kruiken.
9 *uit te poien:* leeg te drinken. Hierachter in te vullen: past.
r. 1 *wreede schiltwachten:* scherpe bewaking (Lat. *excubiae*).
2 *verzekerden voor:* zouden beveiligd hebben tegen; *d'opgeslote Danaë:* dochter van koning Acrisius van Argos. Een orakelspreuk had verkondigd dat een uit haar geboren zoon de koning zou doden. De verliefde Jupiter dringt tot haar door als een gouden regen.
3-4 *angstvallig:* bevreesd, nl. wegens het orakel; *weghgesteecke:* verstopte; *wist:* l. wisten.
6 *hellebaerdiers:* vertaling van *satellites*.
7 *des Griekschen wichelaers:* van Amphiaraus, die de voorspellingsgave bezat.
8-9 *bederf:* verderf, ondergang; *De Macedonische helt:* Philippus II.
9 *gekloven:* gespleten; *jeloersche:* in 't Latijn: *aemulos:* mededingende.
10 *overstulpt:* overladen; *Amiralen:* vertaling van *duces navium:* bestuurders der schepen.
11 *pronck:* sieraad.
12 *yze ick:* heb ik een afkeer.
13 *min van den Goden begeert:* vrije vertaling. In 't Latijn: hoe meer iemand zich ontzegd zal hebben.
14 *Beroit:* bezitloos (Lat. *nudus:* bloot).
15 *begeven:* in de steek laten.

[16] door het versmaden van middelen, een doorluchtiger heer, dan of men[16]
[17] zeide, dat ick mijne schuuren vol hadde van alles, wat de neerstige Appuler
[18] ploeght; arm onder de groote rijckdommen. Een zuivere waterbeeck, weinige
[19] bunderen houts, en de zekre hope van mijn gewas, geluckiger dan de heer-[19-21]
[20] schappy van het vruchtbare Afrika, is hem onbekent, die door de Fortuin

16 In 't Latijn: luisterrijker als heer van versmade rijkdommen.
19 *houts:* bos.
19-21 Onjuiste vertaling. In 't Latijn: blijft als een gelukkiger lot hem onbekend, die schittert door het bezit van het vruchtbare Africa; *bralt:* praalt, schittert.

[21] bralt: hoewel geene Kalabrische byen mijn korven met honigh vullen, en
[22] mijn wijn niet verslapt in de Lestrigonische kruicke, en mijn vette schapen[22]
[23] niet groeien op Fransche weiden. Kommerlijcke armoe ontbeer ick even-[23]
[24] wel, en begeerde ick meer, ghy zoudme niet weigeren te geven. Den[24-25]
[25] kleenen tol zal ick beter met een ingetoomde begeerlijckheit betalen, dan
[26] of ick het rijck van Alyatikus aen de Mygdonische velden hechtte. Wie[26]
[27] veel begeert, ontbeert veel. Het gaet hem wel, dien Godt met een spaer-
[28] zame hant zoo veel bestelt, dat hy genoegh heeft.[28]

Aen Elius Lamias. Het XVII. Gezang.

Hy looft en noodight hem tot een rustigh en lustigh leven.

[1] O edele Elius, gesproten van den ouden Lamus, (naerdien men zeit dat
[2] d'eerste Lamien van hem hunnen naem voeren, en al het geslacht zijner
[3] nakomelingen, gelijck in de kronijcken blijckt, van hem eerst afgekomen
[4] zijn, die gezeit wort, als een Vorst, de Forminiaensche vesten, en, als een[r. 4]
[5] wijt heerschende Koning, Liris, die zich loost op de stranden van Marika,[5]
[6] bezeten te hebben.) Morgen zal een onweêr, uit den oosten, het wout met[6]
[7] veele bladeren, en den oever met veel onnut wier bespreien; 't en zy my de
[8] veeljarige kray, een zeewichelaer, bedrieght. Legh droogh hout aen den[8]
[9] haert, terwijl het u gebeuren magh. Morgen, met uwen knechten heiligh[9-10]
[10] avont hebbende, zultghe uwen buick vol wijn drincken, en van een speen-
[11] varckentje eeten.

Aen Faunus. Het XVIII. Gezang.

Dat hy hem begunstige.

[1] O Faunus, vryer der vlughtige Nymfen, tree zachtelijck over mijn erf,[r. 1]
[2] en ope velden, en ga heene, zonder mijn zuigende geitkens te beschadigen;[2]

22 *verslapt:* Bedoeld is: zachter van smaak wordt.
23 *Fransche:* Galliese; *Kommerlijcke:* drukkende.
24-25 *Den kleenen tol betalen:* onjuiste vertaling van *parva vectigalia porrigam:* ik zal mijn kleine inkomsten vermeerderen.
26 *Alyatikus* (Vondel vond in zijn Lat. uitgave: Alyatticus): Alyattes, koning van Lydië en vader van Croesus; *Mygdonische:* Phrygiese.
28 *bestelt:* verschaft.
I n ' t o p s c h r i f t : Elius Lamias (l. Lamia): vgl. Gez. 26 van Boek I.
r. 4 *de Forminiaensche vesten:* de stad Formiae.
5 *Marika:* een nimf, als nationale godin, aan de monden van de rivier de Liris vereerd.
6 *onweêr:* storm.
8 *een zeewichelaer:* vertaling van *aquae augur:* de voorspeller van regen.
9-10 *terwijl:* zolang; *u gebeuren magh:* u ten deel valt, u mogelik is; *heiligh avont hebbende:* zorgeloos feest vierende. Aardige vrije vertaling van *Genium curabis:* zult ge uw beschermgeest verzorgen, d.w.z. u te goed doen.
r. 1 *vlughtige:* snelle. In 't Latijn: vluchtende; *zachtelijck:* in 't Latijn lenis, d.i. gunstig gezind.
2 *zonder mijn zuigende geitkens te beschadigen:* onnauwkeurige vertaling van: parvis aequus alumnis, d.i. welgezind jegens mijn jonge geitjes.

[3] want eens om 't jaer sneeft'er een bocksken voor u, en de beker, Venus[3]
[4] macker, is altijdt vol wijn: het oude autaer roockt van veel wierroocks: al

3 *eens om 't jaer:* in 't Latijn: aan 't eind van het jaar; *sneeft:* sterft, wordt geslacht.

*

[5] het vee huppelt, op het grazige velt: wanneer uw hooghtyt den vijfden[5]
[6] van Wintermaent verjaert, viert het dorp, dat uwen feestdagh met den[6]
[7] ledigen os in de beemden hout: de wolf dwaelt onder de stoute schae-[7]
[8] pen: het bosch stroit wilt loof u ter eere: de delver vermaeckt zich op de[8]
[9] lastige aerde te trippelen.[9]

*

Aen Telefus. Het XIX. Gezang.

Dat hy, beslommert met oude geschiedenissen te beschrijven, niet verzuime vrolijck te leven.

[1] Ghy beschrijft hoe veel verloop van tijt dat'er is, tusschen Inachus en[r. 1]
[2] Kodrus, die niet vreesde voor 't vaderlant te sterven; en het geslacht van[2]
[3] Eakus, en den oorlogh, die voor het heilige Troje gevoert is; en ghy zwijght[3]
[4] hoe dier wy een vat wijns van Chius koopen: wie het badt warmen, in[4]
[5] wiens huis en om wat uur ick de Samnijtsche koude verdrijven zal. Ghy[5]
[6] jongen, haest u, en geef ons eenen avontroemer, of slaepdronck, ter eere[6]
[7] van Mureen, den wichelaer. Schenck ons drie of negen middelmatige roe-[7-9]
[8] mers. Een beschoncken poeet, die oneve Zanggodinnen bemint, laet drie-
[9] mael drie schaelen eischen. De Bevallijckheit vergezelschap met hare naeckte
[10] zusteren, voor krackeel bevreest, laet niet toe dat men meer dan drie schalen[10]
[11] drincke. Het lustme dol te drincken. Waerom blaest men niet op de Bere-[11-12]
[12] cijntische pijpe? Waerom hangt de fluit by de stomme lier? Ledige handen

* TEKSTKRITIEK: in beide uitgaven staat in r. 7: *levendigen os*.
5 *hooghtyt:* feest.
6 *viert:* neemt een rustdag.
7 *ledigen:* werkeloze. In 't Latijn *otioso cum bove:* met de rustende ploegstier; *hout:* viert; *stoute:* stoutmoedige. Faunus is nl. de beschermer van het vee tegen de wolven.
8 *wilt loof:* afgevallen bladeren; *de delver:* de zwoegende landman.
9 *lastige:* zorgen brengende; *trippelen:* dansen.
* TEKSTKRITIEK: in de oude uitgave staat in r. 8: *oneele;* de uitgave van 1656 heeft de juiste lezing.
r. 1 *Inachus:* oudste koning van Argos.
2 *Kodrus:* laatste koning van Athene.
3 *Eakus:* koning van Aegina, grootvader van Aiax en Achilles; *voor:* onder de muren van.
4 *hoe dier:* voor welke prijs; *Chius:* het eiland Chios, beroemd om zijn wijn.
5 *Samnijtsche:* in 't Latijn: Paeligniese, naar een ruw bergland in midden-Italië.
6 *eenen avontroemer, of slaepdronck:* bedoeld is: een beker, ter ere van de nieuwe maan, van het midden van de nacht.
7 *Mureen:* in 't Latijn gaat nog vooraf: de nieuwe maan, de middernacht; *wichelaer:* augur.
7-9 Van deze verzen heeft de vertaler niet veel begrepen. Er staat bij Horatius: Met drie of negen lepels worden de bekers naar believen gemengd. Wie houdt van het oneven getal der Muzen, vrage, als geestdriftige ziener, driemaal drie lepels.
10 *meer dan drie schalen:* nog meer dan drie (lepels).
11-12 *de Berecijntische pijpe:* de Phrygiese fluit; *stom:* zwijgend.

[13] haet ick. Stroy roozen. De nijdige Lykus hoore het dolle krieoelen, en de[13]
[14] gebuurin, die ongalijck is voor Lykus, den ouden man. O Telefus, de tijdige[14]
[15] Chloë roept u, die met uw dick hair blinckt; my verteert de langduurige[15]
[16] minne van mijne Glycere.

13 *nijdige:* afgunstige; *krieoelen:* feestrumoer.
14 *ongalijck is voor:* niet past bij (*Ned. Wdb.* X, 1572); *tijdige:* huwbare (eig. rijpe: *Mnl. Wdb.* VIII, 307).
15 *roept.* In de uitgave van 1656: *roept met den helderen avont* (Latijn: puro Vespero); welke woorden hier zijn uitgevallen.

Aen Pyrrus. Het XX. Gezang.

Dat hy niet en pooge den schoonen knaep het maeghdeken te onttrecken.

[1] O Pyrrus, mercktghe niet met wat gevaer ghy de Getulische leeuwinne
[2] hare jongen poogt te ontrucken? Eerlang zultghe, als een bloo roover, den[r. 2]
[3] wreeden oorloogh ontvlieden; wanneerze heenegaet door de hinderlijcke[3]
[4] scharen der jongelingen, om Nearchus weder te krijgen. Een groote strijt
[5] zal'er wezen, of ghy of zy den grooten buit bekomen zal. Terwijl ghy de
[6] vlugge pijlen voor den dagh haelt, en zy hare vreesselijcke tanden wet,
[7] zeit men dat hy, als scheider van 't gevecht, de zege in zijn gewelt heeft,[7]
[8] en met een zoet windeken de schouders verkoelt, die met geurige vlechten
[9] bespreit zijn: hoedanigh Nireus was, of die op den bewaterden Ida ge-[9]
[10] schaeckt is.

Aen de kruick. Het XXI. Gezang.

Dat hy Korvijns halve ouden wijn opzette.

[1] O vrolijcke kruick, die met my geboren zijt, toen Manlius burgemeester[r. 1]
[2] was; het zy ghy klaghten of boerten of krackeel en razende minne, of ge-[2]
[3] mackelijcken slaep werckt; waerdigh op eenen feestdagh voor den dagh[3]
[4] gehaelt te worden; het zy in wiens naem ghy van Massische puickwijn[4]
[5] zwanger zijt; koom te voorschijn, dewijl Korvijn gebiet ouden wijn te[5]
[6] tappen. Hoewel die man vol is van Sokratische leeringen, nochtans zal hy
[7] zoo afkeerigh van u niet wezen. Men zeit dat de deftige oude Kato zich
[8] dickwils met wijn verheught hebbe. Door een zoet pijnigen verzetghe[8]
[9] menighmael een straf gemoedt. Door u, o boertige wijn, ontdecktghe dick-[9]
[10] wils de bekommeringen der wijzen en den geheimen raet. Ghy sterckt en[10]

r. 2 *bloo:* laf.
3 *hinderlijcke:* in de weg staande.
7 *scheider:* scheidsrechter; *gewelt:* macht. Het Latijn heeft: *posuisse nudo sub pede palmam:* zijn handpalm onder haar naakte voet gelegd.
9 *hoedanigh Nireus was:* even (schoon) als Nireus was; deze was, na Achilles, de schoonste Griek die aan de tocht naar Troje deelnam; *op den bewaterden Ida:* van de waterrijke Ida (een gebergte bij Troje) geroofde, nl. de jongeling Ganymedes, de schenker van Jupiter.
I n ' t o p s c h r i f t : *Korvijns halve:* ter wille van Corvinus; *opzette:* ter tafel brenge.
r. 1 *vrolijcke:* in 't Latijn *pia:* vrome, als gewijd aan de Bacchusdienst; *burgemeester:* consul, nl. in 65.
2 *boerten:* scherts.
3 *werckt:* bewerkt.
4 *het zy* enz.: in 't Latijn: met welk doel ook de Massiese wijn, die gij bevat, in u zij bijeengebracht.
5 *ouden:* in 't Latijn *languidiora:* zachtere (door ouderdom).
8 *een zoet pijnigen:* een zachte dwang.
9 *Door u, o boertige wijn:* vertaling van *iocoso Lyaeo* (bijnaam van Bacchus) d.i. door de schertsende Bacchus: In de uitgave van 1656: *Ghy ontdeckt dickwils, door boertigen wijn, de bekommeringen* enz. Men kan namelik de naam van de god of de godin gebruiken voor de zaak waarvan hij of zij god of godin is, maar hier is *Lyaeus* de god zelf.
10 *raet:* plan.

[11] verquickt de benaeude herten met hope; en alsmen u in heeft, steeckt de[11-12]
[12] beroide zijn horens op, die niet en vreest voor de majesteit der gesteurde
[13] Koningen, nochte de wapens der krijghslieden. Bacchus, en indien 'er de
[14] blijde Venus by is, en de noode gescheide Bevallijckheden, en de brandende
[15] lichten zullen u ophouden, tot dat de rijzende zon de starren verjage.[15]

11-12 *steeckt zijn horens op:* krijgt nieuwe moed; *beroide:* arme; *majesteit:* vertaling van *apices:* de tiara; *gesteurde:* vertoornde.
15 *ophouden:* doen toeven.

Aen Diane. Het XXII. Gezang.

Hy wijdt haer den pijnboom toe, die by zijn hoeve staet.

[1] O bewaerster der bergen, en woutmaeght, driekoppige Godin, die drie-[r. 1]
[2] mael aengeroepen, in arbeit gaende dochters verhoort, en voor de doot[2]
[3] bevrijt; ick wil dat de pijnboom, die over mijn hoeve hangt, u toegewijt zy,
[4] dien ick jaerlijcks met den bloede eenes beers, toeleggende om ter zijden[4]
[5] uit te bijten, u opoffere.[5]

Aen Fidile. Het XXIII. Gezang.

Datze de Goden met zuivere handen en een gerust geweten eere.

[1] O boersche Fidile, indienge, by de nieuwe maen, uwe gevouwe handen[r. 1]
[2] ten hemel heft; indienghe uwe huisgoden, met wierroock, nieuw gewas, en
[3] een vraetige zeuge, paeit, zoo zal uw vruchtbare wijnstock den bederfe-[3]
[4] lijcken zuidewint, nochte uw gewas de dorheit, nochte uwe zoete kinders[4]
[5] eenen bedroefden ooftijdt gevoelen: want het beloofde offervee, het welck[5]
[6] op den besneeuden Algidus, tusschen eicken en eeckelboomen, weit, of in[6]
[7] d'Albaensche beemden gevoet wort, zal de priesterlijcke bijlen met zijnen
[8] neck verwen. Ghy, die de kleene Goden met roozemarijn en brosse myrten[8]
[9] bekranst, behoeftze met het slaghten veeler schaepen niet te verzoenen.[9]
[10] Indien ghy met onschuldige handen het autaer aenroert, dat zal de huis-
[11] goden, die u tegen zijn, vermorwen, en niet min aengenaem zijn, door god-[11]
[12] vruchtige garst en sparckelend zout, dan door een kostelijke offerhande.[12]

Tegens de Gierigaerts. Het XXIV. Gezang.

[1] Al waert dat ghy, maghtiger dan d'onveroverde schatten van Arabie, en[r. 1]

r. 1 *driekoppige:* Lat. *triformis,* nl. als Luna in de hemel, als Diana op aarde en als Hecate in de onderwereld.
2 *in arbeit gaende dochters:* jonge vrouwen in barensweeën.
4 *eenes beers:* van een mannetjes-varken; *toeleggende om:* zich er op toeleggende, steeds er op bedacht.
5 *uit te bijten:* in 't Latijn: om een stoot toe te brengen.
r. 1 *boersche:* landelike; *gevouwe:* in 't Latijn *supinas:* achterover gebogen.
3 *vraetige:* onverzadelike (als epitheton ornans); *paeit:* verzoent; *bederfelijcken:* verderfelike, schadelike.
4 *dorheit:* vertaling van *sterilem robiginem:* de onvruchtbaar makende meeldauw; *zoete kinders:* onjuiste vertaling van *dulces alumni:* het tere jonge vee.
5 *eenen bedroefden ooftijdt:* een sombere (d.i. ongezonde) herfsttijd.
6 *Algidus:* berg in Latium; *eeckelboomen:* vertaling van *ilices:* steeneiken (*Ned. Wdb.* III, 4014).
8 *de kleene Goden:* de huisgoden, de Lares; *brosse:* broze.
9 *schaepen:* in 't Latijn *bidentes:* d.i. volwassen dieren (met twee rijen tanden).
11 *die u tegen zijn:* in 't Latijn: de (van u) afgewende.
12 *sparckelend:* knetterend. Het altaar werd met gezouten offermeel bestrooid. Het knetteren werd als gunstig voorteken beschouwd.
r. 1 *maghtiger:* Lat. opulentior, d.i. in dit verband: rijker.

[2] het rijcke Indie, al de Tyrrenische en Pontische zee met uwe gebouwen[2]
[3] besloeght; en schoon de vervloeckte noot diamante spijkers in de hooge[3-4]

2 Vgl. voor dit bouwen in zee Gez. 18 van Boek II en Gez. 1 van Boek III.
3-4 *en schoon:* het zinsverband is verkeerd weergegeven. Lees: wanneer; *de vervloeckte noot:* de afschuwelike Noodzakelikheid; *diamante* (foutieve vertaling van *adamantinis* d.i. stalen) *spijkers hechtte:* d.w.z. de ondergang aankondigde.

daecken hechtte; noch en zoudtge uwen hals niet van de stricken des doots,
nochte het gemoedt van vreeze bevryen. De Veltnooren, gewoon hunne[5]
huizen op wielen voort te trecken, en de ruwe Geeten, wier gemeene ackers[6]
vrye vruchten en koren voortbrengen, hebben een beter leven, en bouwen[7]
maer voor een jaer, en verlichten elckanderen by beurte van den ploegh.
De zachte stiefmoeder is daer niet hardt over de voorkinders, en de rijcke[9]
vrou ringeloort haren man niet, nochte betrout op haren pol. Der ouderen[10]
deugt is een groote bruitschat, en de vast verbonde kuischeit, ang voor[11]
eenen anderen man: en het is ongeoorlooft zich te buiten te gaen, of men
moet het met den hals betaelen. O die zoude willen goddelooze dootslagen
en burgerlijck oproer weghnemen, indien hy begeert datmen onder zijn
pronckbeeldt schrijve: Vader des Vaderlants: die moet het hart hebben dat[15]
hy d'ongetemde ongebondenheit breidele, en hierom by de nakomelingen
doorluchtigh werde. Zoo byster als wy, nijdige menschen, deughdelijcke[17]
mannen, o gruwel! geduurende hun leven haten, zoo byster roepen wy om
hen wanneerze doot zijn. Waer toe droeve klaghten, indien de misdaet
ongestraft blijve? Wat baten ydele wetten zonder zeden, indien het geweste,
dat van hitte braet, en het uiterste van 't Noorden, en het aerdrijck van
sneeu bevrozen den koopman niet afschricken, en d'ervaren zeeman op
d'ysselijcke zee niet en past? Armoede, de grootste schande, doet alles be-[23]
staen, en lijden, en verlaet den steilen wegh der deught. Brengenwe dan[24]
juweelen, gesteenten, en onnut gout, oirzaeck der grootste ellende, op het
Kapitool, daer ons het prijzen en de gunst der gemeente toeroepen; of in[26]
de naestgelege zee. Indienwe waerachtigh berou van onze schelmstucken
hebben, zoo moetenwe de beginsselen der booze begeerte met den wortel
uitrucken, en al te teere gemoeden met strenge oefeningen hervormen. Het[29]
edele kint, onbedreven den toom te mennen, kan geen paert berijden, en[30]
vreest voor het jagen, als beter afgeregt op spelen, het zy met den Grieck-[31]
schen tol, of den verboden terling: wanneer de trouweloze vader den ven-[3232-33]
noot en zijnen gast uitstrijckt, en zich verhaest om voor zijnen onwaerdigen
erfgenaem schatten te vergaderen: O ja, de godlooze rijckdommen groeien,
en nochtans altijt schort'er ick weet niet wat aen.

5 *Veltnooren:* de nomadiese Scythen.
6 *wielen:* vrachtwagens; *gemeene:* gemeenschappelike.
7 *vrye:* voor ieder beschikbare.
9 *zachte:* zachtzinnige, liefderijke; *rijcke:* nl. door een bruidschat.
10 *ringeloort:* tiranniseert; *betrout op:* schenkt haar vertrouwen; *pol:* minnaar; *Der ouderen* enz.: Bedoeld wordt: Hùn bruidschat is de grote deugd der ouders.
11 *de vast verbonde kuischeit:* de kuisheid, gegrond op een vast verbond; *ang:* bang.
15 *pronckbeeldt:* standbeeld; *het hart:* de moed.
17 *byster:* buitensporig, buitengewoon; *nijdige:* afgunstige; *deughdelijcke:* deugdzame.
23 *niet en past op:* niet geeft om.
24 *bestaen:* ondernemen, wagen.
26 *Kapitool:* daar werd in de tempel van Jupiter de oorlogsbuit neergelegd.
29 *teere gemoeden:* weke geesten.
30 *edele:* uit vrije ouders geboren.
31 *beter afgeregt op:* meer geoefend in.
32 *tol:* in het oorspr. is sprake van *trochus*, een uit Griekenland overgenomen soort van hoepel; *terling:* bijvorm van *teerling:* dobbelsteen (*Ned. Wdb.* XVI, 1220); *wanneer:* onjuist vertaald, het Latijnse *cum* betekent hier: terwijl.
32-33 *vennoot:* handelscompagnon; *gast:* gastvriend; *uitstrijckt:* bedriegt; *verhaest:* haast.

Aen Bacchus. Het XXV. Gezang.

Dat hy van hem gedreven van Augustus nieuwe en noitgehoorde zaken wil ophalen.

[1] O Bacchus, waer sleeptghe my, die van u vol ben, heene? In wat wouden[r. 1]
[2] en speloncken worde ick, bezeten mensch, snellijck heenegedreven? In wat[2]
[3] holen zalmen my, die toelegh den eeuwigen lof des braven Cesars in de[3]
[4] starren en Jupiters Raet te zetten, hooren? Ick zal wat nieus, wat treffelijcks,[4]
[5] en dat noit te voren gesproken is, verhalen. Gelijck de waeckende Evias[5]
[6] raest, wanneerze Hebras en Tracie, wit van sneeu, en Rodope van uit-[6-7]
[7] heemsche voeten bewandelt, aenschouwt. Hoe lust het my, ter zijden af,
[8] over rotsen en ledige wouden my te verwonderen? O ghy vooght over[8]
[9] Veltnymfen en Bacchanten, die met hare handen scheutige esscheboomen[9]
[10] konnen uitrucken, ick zal van geene geringe of sterffelijcke zaecken met[10-11]
[11] eenen laegen stijl spreecken. O Leneüs, het is gevaerlijck doch zoet den
[12] Godt te volgen, die zijn hooftslaepen met groen wijngertloof bekranst.

Aen Venus. Het XXVI. Gezang.

Dat hy nu out en grijs zijn minnegeweer Venus wil opdragen.

[1] Onlangs kon ick de meiskens paeien, en hebbe niet zonder eere ge-[r. 1]
[2] vochten: nu zal ick mijn wapens en afgestrede lier ophangen aen dezen[2]
[3] wandt, die aen de slincke zijde staet van Venus, uit der zee geboren. Leght[3]
[4] hier leght hier uw brandende fackels, en koevoeten, en boomen, die toe-[4]
[5] geslote deuren dreigen. O Godin, die, als een Koningin, het vruchtbare
[6] Cyprus en Memfis, vry van Sytonisch sneeu, bezit, tref de verwaende[6]
[7] Chloë eens met uwe opgeheve zweep.[7]

r. 1 *van u vol ben:* door u bezield ben.
2 *bezeten:* nl. door de godheid.
3 *toelegh:* er op uit ben om; *des braven Cesars:* van de dappere Augustus.
4 *treffelijcks:* uitstekends, buitengewoons.
5 *Evias:* Euhias, d.i. Bacchante; *waeckende:* in 't Latijn: die slapeloos de nachten op de bergruggen doorbrengt.
6-7 *raest:* in 't Latijn: *stupet:* zich verbaast; *van uitheemsche voeten:* door vreemde voeten van de Thraciese bewoners; *ter zijden af:* in 't Latijn devio d.i. ronddolend. Vondel vertaalt alsof er stond: *de via*, dat wij niet als variant aantroffen. Men leze deze zin zonder vraagteken, als voortzetting van de vorige, en denke *Hoe* weg.
8 *my te verwonderen over:* in het Latijn: te bewonderen; *vooght:* heerser.
9 *scheutige:* slank opgegroeide.
10-11 *met eenen laegen stijl:* op ordinaire wijze; *Lenëus* (lees: Lenaeus): epitheton van Bacchus; *zoet:* aangenaam, heerlik.
In 't opschrift: *minnegeweer:* liefdewapenen.
r. 1 *paeien:* bevredigen.
2 *afgestrede:* door strijd uitgeputte, uitgediende.
3 *wandt:* zo hing een uitgediende strijder zijn wapenen aan de wand van een Mars-tempel; *slincke:* linker.
4 *koevoeten:* breekijzers; *boomen:* in 't Latijn *arcus:* bogen.
6 *Sytonisch:* Thracies; *bezit:* bewoont.
7 *zweep:* in 't Latijn *flagellum:* gesel.

Aen Galatea, die reisvaerdigh staet. Het XXVII. Gezang.

Hy houdtze op, voornamelijck door het voorbeelt van Europe.

[1] Het teken van het zingende koningske, en een teef met jongen, of rosse[r. 1]
[2] wolvin van den Lanuvijnschen acker loopende, en een bespronge vos ge-[2]
[3] leide den godloozen; en eene slang behindere de voorgenome reize, indien-[3]
[4] ze, gelijck een pijl dwers voorby schietende, de wagenpaerdekens ver-
[5] schrickt. Ick, voorzichtigh wichelaer, voor wien zoude ick vreezen? Eer een[5]
[6] goddelijck vogel der boven ons hooft hangende plasregens weder naer de[6]
[7] staende wateren vlieght, zal ick, met den dageraet, door gebeden de kras-[7]
[8] sende rave opwecken. O Galate, weest geluckigh, en onzes gedachtigh; het
[9] zy waerge liefst zijt: en geen specht, langs de slincke zijde vliegende, of[9]
[10] wufte kraey behindere uwe reis. Maer zietghe niet met wat een geraes de[10]
[11] overleenende Orion beeft? My is bekent wat in den troebelen Adriatischen[11]
[12] boezem steeckt, en wat quaet de heldere lapix pleegh aen te rechten. Der[12]
[13] vyanden vrouwen en kinders moeten gewaer worden het verholen gebulder[13]
[14] des opstaenden zuidewints, en de storm der verbolge zee, en d'oevers, be-[14]
[15] vende van den slagh. Zoo heeft Euroop oock hare sneeuwitte leden aen
[16] den bedriegelijcken stier betrout; en de stoute bestorf om de zee, die van[16]
[17] gedroghten krielt, en het bedrogh, daerze midden in stack; onlangs noch,
[18] in de bebloemde beemden, bezigh met eenen krans te vlechten, die ze de
[19] Nymfen schuldigh was, zaghze, in den schemerenden nacht, niet dan zee[19]
[20] en starren; die zoo haest zy lande in Kreten, vooghdes over hondert steden,[20]
[21] al vervaert van kranckzinnigheit, sprack: o vader, waer is de naem van[21]
[22] dochter en plicht gebleven? Van waer, en waer toe ben ick gekomen? Een[22]
[23] doot is te lichten straf voor het verlies des maeghdoms? Beschrey ick oock[23]
[24] waeckende mijn schandelijcke misdaet? Of maeckt de ydele schijn, die de[24]

In 't opschrift: *houdtze op:* weerhoudt, waarschuwt haar.

r. 1 *teken:* voorteken; *koningske:* Lat. *parra:* ransuil; *zingende:* Lat. recinentis: krassende; *rosse:* Lat. *rava:* grauwe.
2 *Lanuvijnsche:* Lanuvium lag rechts van de via Appia, dus voor Rome aan de ongelukskant; *bespronge vos:* in 't Lat.: *feta* d.i. drachtig.
3 *behindere:* verhindere.
5 *voorzichtigh:* vooruitziend; *wichelaer:* voorspeller.
6 *der boven ons hooft hangende plasregens:* bedoeld is: die de dreigende regenbuien voorspelt.
7 *wateren:* in 't Lat. moerassen; *met den dageraet:* onjuiste vertaling van *Solis ab ortu:* van het Oosten, d.w.z. van de gunstige zijde nl. links, daar de augur met het gezicht naar het Zuiden stond. Het krassen van de raaf gold als een goed voorteken.
9 *slincke:* linker. Het Latijnse *laevus* betekent: onheilspellende.
10 *wufte:* rondvliegende.
11 *overleenende:* ten ondergang neigende; *troebelen:* Lat. *ater:* somber, onheilspellend.
12 *boezem:* zeeboezem; *de heldere lapix:* de verhelderende Westenwind, genoemd naar Japygia, d.i. Zuid-Apulië.
13 *moeten:* mogen.
14 *opstaenden:* opkomende; *verbolge:* gezwollen (Lat. atri: donkere).
16 *betrout:* toevertrouwd; *stoute:* dappere; *bestorf:* werd doodsbleek.
19 *niet:* niets.
20 *vooghdes:* heerseres.
21 *al vervaert:* geheel buiten zich zelf.
22 *plicht:* Lat. *pietas:* liefde voor haar vader; *Een:* met nadruk (Lat. *una*).
23 *het verlies des maeghdoms:* vrije vertaling. Lat. de schuld der maagden.
24 *schijn:* een drogbeeld.

[25] droomen door d'ivoire poort uitlaet my diets dat ick onschuldigh ben? Was[25]
[26] het beter midden door de zee te vaeren, of frissche bloemen te lezen? In-[26]
[27] dien yemant nu den eerloosen bul my, die vergramt ben, overleverde, zoo[27]

25 *door d'ivoire poort:* deze dromen waren bedrieglik; die uit de hoornen poort kwamen, betrouwbaar (*Odyssee* 19, 564).
26 *lezen:* plukken.
27 *bul:* stier, synoniem van *var* in r. 28.

[28] zoude ick poogen de hoorens van den onlangs zeer beminden var met stael,
[29] te scheuren, en te breecken. Onbeschaemt verliet ick de vaderlijcke huis-[29]
[30] goden: onbeschaemt verwacht ick de doot. O zoo yemant van den Goden[30]
[31] dit hoort! och of ik naeckt onder de leeuwen dwaelde! Ick schoone maeght
[32] wensch der tigeren spijze te worden, eer een leelijcke magerheit mijn schoone
[33] kaecken ontciere; eer het zogh van my, die een teere roofben, verdrooge.[33]
[34] De vader der onteerde Euroope raest in haer afwezen: waerom sterftghe[34]
[35] niet? Ghy kunt aen dezen olmboom u by den neck ophangen aen den gor-
[36] del, dienghe wel te passe mede genomen hebt; 't en waer het u luste op
[37] klippen en scherpe rotsen te sterven. Ga toe, worp u in d'ongestuime baren,[37]
[38] 't en waer ghy, koningklijck bloet, liever woudt uwer vrouwen wol spinnen,[38]
[39] en, als een boel, onder een uitheemsche vooghdesse staen. De trouwelooze[39]
[40] Venus lachende, in 't bywezen haeres zoons, die met ongespannen boogh by
[41] de bedruckte stont, sprack, na datze genoegh met haer geboert hadde: hou[41]
[42] op van gramschap en hevigheit: want de vergramde stier zal u zijn hoornen[42]
[43] laeten scheuren. Weetghe u niet, als een gemaelin des onverwinnelijcken
[44] Jupijns, aen te stellen. Laet dat nocken varen. Leer u groot geluck maetigh[44]
[45] draegen. d'Afgescheide weerelt zal naer uwen naem genoemt worden.[45]

Aen Lyde. Het XXVIII. Gezang.

Datmen Neptuins feestdagh met blijschap moet vieren.

[1] Wat zal ick best op Neptuins feestdagh aenrechten? Ernstige Lyde, tap[r. 1]
[2] ons van den opgesloten wijn, en overweldigh de gebolwerckte wijsheit.[2]
[3] Ghy ziet dat de dagh ten avont loopt, en gelijck of de gezwinde tijt stil
[4] stont, ontzietghe uit uwe schure voor den dagh te halen de kruick, die'er[4]
[5] van Bibels burgemeesterschap af gestaen heeft. Wy zullen by beurte van[5]
[6] Neptuin en de groene perruicken der Nereiden zingen. Ghy zult op de[6]

29 *Onbeschaemt:* zonder schaamte.
30 *verwacht ick de doot:* in 't Lat. *Orcum moror:* houd ik de Orcus op, d.w.z. draal ik te sterven.
33 *het zogh verdrooge:* in 't Lat. *sucus defluat:* het levenssap (of het bloed) zal ontstromen; *roof:* buit.
34 *der onteerde Euroope:* in 't Latijn als vokatief bedoeld.
37 *worp:* werp; *d'ongestuime baren:* in 't Latijn: de snelle storm.
38 *bloet:* afstammeling.
39 *boel:* bijzit; *uitheemsche vooghdesse:* barbaarse meesteres; *trouwelooze:* het Lat. *perfidum* (vals) behoort bij lachende.
41 *geboert:* geschertst.
42 *hevigheit:* heftigheid; *want:* in 't Latijn: wanneer.
44 *aen te stellen:* te gedragen; *nocken:* snikken; *maetigh:* berustend. 't Lat.: *bene:* waardig.
45 *d'Afgescheide weerelt:* vert. van *sectus orbis*, d.i. de gesplitste wereld: een der twee werelddelen der Ouden: Europa en Afrika.
r. 1 *aenrechten:* ter tafel brengen. In 't Lat. *faciam:* doen; *Ernstige:* ijverige (deze oude betekenis ontbreekt in 't *Ned. Wdb.*). In 't Latijn *strenua* (adv.): vlug.
2 *opgesloten:* Lat. *reconditum:* goed opgeborgen; *gebolwerckte:* verschanste. De bedoeling is: wees niet langer zo ernstig.
4 *ontzietghe:* ziet gij er tegen op; in 't Lat. *parcis; schure:* Lat. *horreo:* de bergplaats van de wijn.
5 *Bibels burgemeesterschap:* het consulaat van M. Calpurnius Bibulus, 59 v. Chr.; *by beurte:* in wisselzang.
6 *perruicken:* haren.

[7] kromme lier van Latoon, en de schichten der snelle Cyntia zingen, en met[7]
[8] hooghdraevende vaerzen oock haer, die Gnidos en de uitstekende Kyklades[8]
[9] beheerscht, en Pafos met gepaerde zwaenen bezichtight: oock zal men met[9]
[10] een behoorlijck klaeghliet van den nacht zingen.[10]

7 *Cyntia:* Diana.
8 *hooghdraevende:* verheven. Het Lat. *summo carmine* betekent: slotlied; *haer:* nl. Venus; *uitstekende*, zie Boek I, Gez. 14, r. 20.
9 *gepaerde zwaenen:* een zwanenspan trok Venus' wagen; *bezichtight:* bezoekt.
10 *behoorlijck:* waardig; *klaeghliet:* Lat. *nenia,* anders: klaaglied, in dit verband (door Vondel niet begrepen): gezang.

Aen Mecenas. Het XXIX. Gezang.

Hy noodight hem ten avontmael.

[1] O Maecenas, spruite der Tyrrenische Koningen, al overlang heb ick[r. 1]
[2] voor u een licht wijntje gespaert, in een kruicke, daer noit uit geschon-
[3] cken is, met roozen en balssem uit dadelkernen voor uw hair geperst.[3]
[4] Sammel niet: beschou niet altijt het vochtige Tibur, en de gloeiende[4-5]
[5] ackers van Efula, en de bergen van Telegoon, den vadermoordenaer. Ver-
[6] laet den walgenden overvloet, en uw gevaert, dat de wolcken bereickt.[6]
[7] Hou op te verwonderen over den roock, de rijckdommen, en 't gewoel[7]
[8] van het weeldige Rome. Veranderingen zijn den rijcken veeltijts aengenaem,
[9] en d'onkostelijcke maeltijden der armen, onder een laegh dack, zonder ta-[9]
[10] pijten en purper, ontrimpelen een bekommert voorhooft. Andromedaes[10-11]
[11] heldere vader toont alree zijn verborgen vier. Procyon, en de starre des
[12] dullen leeuws woeden alree, nu de zon met bange hitte blaeckt. De moede[12]
[13] harder zoeckt nu, met zijn hygende kudde, de schaduwen, beken, en heggen[13]
[14] des ruigen Silvaens, en de stille oever is vry van wufte windekens. Ghy[14]
[15] bezorght het geen tot het gemeenbeste dient, en zijt bekommert voor de[15]
[16] stadt, wat de Seres en Baktren, van Cyrus beheerscht, en de tweedraghtige[16]
[17] Tanais brouwen. De voorzichtige Godt bedeckt met eenen duisteren nacht[17]
[18] d'uitkoomste der toekomende zaecken, en hy lacht'er om, zoo de sterfelijcke
[19] mensch buiten behooren siddert. Beschick gelijckmoedigh hetgeen voor[19-20]
[20] handen is: de rest vloeit voorby, als een stroom, die nu stillekens, met zijne
[21] kil, in de Hetrurische zee loopt; nu uitgegete steenen en uitgeruckte stronc-[21]
[22] ken, vee en huizen te gelijck met zich wechsleept, niet zonder gedreun
[23] van bergen, en het nabuurige bosch: wanneer een hooge watervloet de
[24] stille vlieten ommeroert. Zich zelven machtigh en vrolijck zal hy leven, die[24]
[25] zeggen magh: ick heb tot op dezen dagh geleeft. Jupijn magh morgen[25]

r. 1 *Tyrrenische:* Etruriese; *al overlang:* reeds lang.
3 *balssem uit dadelkernen:* Lat. *balanus:* 'n zekere noot.
4-5 *Sammel:* talm; *gloeiende ackers:* Lat. *declive arvum:* de aflopende velden. Aefula, in Latium, was op een berghelling gebouwd; *Telegoon:* Telegonos, zoon van Odysseus en Circe, zou, volgens de sage, zijn vader vermoord hebben, en later in Etrurië op een berg verbrand zijn.
6 *uw gevaert:* uw paleis, hoog gelegen op de Esquilinus.
7 *te verwonderen over:* te bewonderen; *gewoel:* in 't Latijn *strepitum:* gedruis, rumoer.
9 *onkostelijcke:* niet kostbare, eenvoudige.
10-11 *purper:* purperen spreien; *bekommert:* vol zorgen; *Andromedaes heldere* (stralende) *vader:* het sterrebeeld Cepheus, dat 9 Julie opkomt. *Procyon* gaat 15 Julie op en de Leeuw 20 Julie.
12 *dullen:* razende, omdat hij de grootste hitte brengt; *met bange* (benauwde) *hitte blaeckt:* in 't Latijn: de droge dagen terugbrengt.
13 *hygende:* naar adem snakkende (Lat. languido: kwijnend); *heggen:* kreupelhout (*Ned. Wdb.* IV, 434).
14 *Silvaens:* Silvanus, als bosgod ruigharig voorgesteld; *is vry van:* mist; *wufte:* aanzwevende.
15 *bezorght:* draagt zorg. De bedoeling van het Latijn is evenwel: gij maakt u zorgen, welke instelling voor de staat past.
16 *Seres:* volk in W.-China; *van:* door.
17 *Tanais:* de Don; *voorzichtige:* vooruitziende; in 't Lat. betekent prudens: met voordacht.
19-20 *buiten behooren:* meer dan gepast is; *hetgeen voor handen is:* het tegenwoordige.
21 *kil:* bedding; *uitgegete:* uitgeholde.
24 *ommeroert:* in beroering brengt.
25 *magh:* kan; *tot op dezen dagh:* het Latijnse *in diem* (elke dag) behoort niet hier, maar in de vorige zin te staan. Dus: die dageliks zeggen kan: Ik heb geleefd.

[26] schoon of leelijck weder aen den hemel scheppen; nochtans zal hy het geene
[27] voorby is niet tot niet maecken; nochte breecken het geen de verstreecken[27-28]

27-28 *tot niet maecken:* ongedaan maken; *breecken:* Hierachter bleef onvertaald: en ongedaan maken; *de verstreecken tijt;* in 't Latijn: het heensnellende uur.

[28] tijt eens voortgebrogt heeft. Fortuin, met wreede schouspeelen vermaeckt,
[29] en hardneckigh in 't spelen van ongewoon spel, verandert de onzekre staten;[29]
[30] nu my, nu eenen anderen gunstigh zijnde. Ick loofze, die stant houdt. In-[30]
[31] dienze haer snelle wiecken klappende, wech vlieght, zoo geef ick haer
[32] weder het geenze my gegeven heeft, en bekleede my met mijn eige deught,[32]
[33] en zoeck deughdelijcke armoede, zonder rijckdom. Wanneer de groote mast[33]
[34] van de Zuider stormen kraeckt, dan tracht ick niet tot ellendige gebeden
[35] te loopen, om door bedeloften te bedingen, dat de Cypersche en Tyrische[35]
[36] waren de gierige zeen niet tot rijckdommen gedyen: dan voertme een[36]
[37] koeltje, en Pollux, de tweeling, veiligh, met een roeischuitje, door het ge-[37]
[38] ruisch der Egeesche zee.

*

Het XXX. Gezang.

Dat zijn vaerzen eeuwigh leven zullen.

[1] Ick heb een gedachtenis voltoit, die koper verduuren zal, en hooger uit-[r. 1]
[2] steeckt dan het punt der koningklijcke naelden. De vratige slaghregen,[2]
[3] d'uitgelaten Noorden wint, nochte d'ontelbare reecks der jaren, en het ver-[3]
[4] loop der tijden zullenze niet konnen uitroien. Ik zal niet geheel sterven. Mijn[4]
[5] grootste deel zal de Doot ontvlieden. Mijn lof zal hier na altijt even frisch[5]
[6] aengroeien, zoo lang d'Aertspriester met de zwijgende maeght het Kapitool[6]
[7] opklimme. Ick, van lagen staet opgekomen, zal geroemt worden d'eerste
[8] te wezen, die een Latijnsche wijze op Eolische vaerzen gezet hebbe, daer[8]
[9] de Aufidus geweldigh bruist, en daer Daunus, arm van water, over boersche[9-10]

29 *ongewoon:* Lat. *insolentem:* wreed, onbarmhartig; *verandert de onzekre staten:* in het Latijn: verwisselt de onzekere eerbewijzen.
30 *die:* d.w.z. als ze.
32 *bekleede my met:* vertaling van *involvo,* ik wikkel mij in.
33 *deughdelijcke:* eerlike; *rijckdom:* in 't Latijn: dos, d.i. bruidschat.
35 *bedeloften:* plechtige geloften. Vertaling van *votum* (*Ned. Wdb.* II, 1154).
36 *gierige:* hebzuchtige.
37 *Pollux:* het Tweelinggesternte; *roeischuitje:* Lat. *biremis scapha:* een tweeriemige boot.
* TEKSTKRITIEK: in r. 9 hebben beide uitgaven: *Anfidus*.
r. 1 *gedachtenis:* gedenkteken; *verduuren zal:* duurzamer zal zijn dan.
2 *naelden:* pyramiden; *vratige* (Lat. *edax*): alles wegspoelende.
3 *uitgelaten:* razende.
4 *uitroien:* vernietigen.
5 *de Doot:* in 't Latijn: *Libitinam:* de Doodsgodin.
6 *de zwijgende maeght:* de opperste dienares van Vesta.
8 *Eolische vaerzen:* de gedichten van Sappho en Alcaeus, door hem in het Latijn nagevolgd, worden hier speciaal bedoeld, zie Boek I, Gez. 13, r. 15. Men denke *daer... heeft* achter *opgekomen* in r. 7.
9-10 *Aufidus:* rivier in Apulië, waaraan Venusia, Horatius' geboorteplaats, lag; *Daunus:* mythiese koning van Daunias, hier genomen voor Apulië; *boersche volcken:* landelike bevolking; *treck uw verdiende glori aen:* onbegrijpelike vert. van *Sume superbiam quaesitam meritis:* aanvaard de roem die ik door uw verdiensten verworven heb.

[10] volcken geheerscht heeft. O Melpomen, treck uw verdiende glori aen, en
[11] omring gewilligh mijn hair met Delfischen laurier.[11]

11 *omring:* bekrans; *gewilligh:* Lat. volens, d.i. genadig; *Delfischen:* aan Apollo gewijde.

Q. Horatius flakkus Gezangen.
Het vierde boeck.[aant.]

Aen Venus. Het eerste Gezang.

Dat hy nu een oude bereickt hebbe, waer in zijn gemoedt zich van Venus behoort te spanen.

[1] O lang gevierde Venus, ghy roert alweer de trommel. Och, och, ver-[r. 1]
[2] schoonme: ick ben nu zulck een man in het velt niet, als toen ick diende[2-3]
[3] onder de goetaerdige Cynara. O ghy wreede moeder der zoete minnego-
[4] dekens, staeck my, die nu out en kout in het vijftigste jaer ga, tot uwe lief-[4-5]
[5] koozeryen te buigen. Ga daer de vleiende gebeden der jongelingen u noo-
[6] digen. Ghy, die gezwint van purpere zwanen gevoert wort, zult ten huize[6]
[7] van Paulus Maximus beter onthaelt worden; indienge een bequaem hart[7]
[8] zoeckt te ontvoncken: want een edel en schoon jongeling, en welspree-
[9] ckende voor de bekommerde misdaedigen, en in veelerleie kunsten geleert,[9]
[10] zal uwe oorloogsvaenen wijt laeten vliegen: en wanneer hy lacht, om dat
[11] hy meer by haar vermagh dan de medevryer, met zijn milde geschencken,
[12] zal hy u, neffens het Albaensche leck, een marmoren beeldt oprechten, in[12]
[13] uwe cypresse kerck. Daer zultge veel wierroocks riecken, en u vermaecken[13]
[14] met gezangen, vermengt met spel van lier, Berecyntischen kromhoren, en[14]
[15] fluite. Hier zullen de jongelingen met de tangere maeghdekens, tweemael[15]
[16] 's daeghs, uwe Godheit loven, en drimael trippelende met hare blancke
[17] voetjens de aerde doen daveren, gelijck de priesters van Mars. Ick schep
[18] nu geenen lust in vrouwen, jongelingen, nochte lichtgeloovige hope van[18]
[19] weerliefde, nochte om strijt wijn te drincken, nochte de hooftslapen met
[20] frissche bloemen te kranssen. Maer och, Ligurin och, waerom biggelen de
[21] tranen langs mijne wangen? Waerom hapert mijn welspreeckende tong,[21]

I n ' t o p s c h r i f t : *oude:* ouderdom, leeftijd; *spanen:* onthouden.
r. 1 *gevierde:* met rust gelaten (van *vieren;* zie *Mnl. Wdb.* IX, 447). In 't Latijn behoort dit woord (*intermissa*) niet bij Venus, maar bij *bella:* Waarom verwekt gij weer de lang onderbroken oorlogen? In de volgende druk verving Vondel *gevierd* door *onbezochte*.
2-3 *diende onder:* de onderdanige dienaar (minnaar) was; *goetaerdige:* goed (van karakter).
4-5 *staeck:* houd op (in de uitgave van 1656 vervangen door: *hou op*); *tot uwe liefkoozeryen:* in 't Latijn: door uw zachte heerschappij.
6 *purpere:* het Lat. *purpureus* betekent hier: schitterend (wit).
7 *onthaelt:* ontvangen; *bequaem:* geschikt; *hart:* in 't Lat. *iecur:* lever, beschouwd als zetel van de hartstochten.
9 *misdaedigen:* in 't Lat. aangeklaagden.
12 *neffens:* naast, aan; *leck:* meer.
13 *cypresse kerck:* in 't Lat. sub trabe Cypria: onder een Cypries dak. Volgens latere lezing *citrea:* onder een dak van citroenhout.
14 *Berecyntischen:* Phrygiese.
15 *tangere:* slanke.
18 *lichtgeloovige:* ongegronde.
21 *de tranen:* Lat. *rara lacrima:* een enkele traan; achter *tong* bleef onvertaald: met een weinig passend stilzwijgen.

[22] midden in mijn rede. My dunckt dat ick u 's nachts in mijnen droom om-
[23] helze. O ghy harde, nu duncktme dat ick u voorvlughtige volgh, over velden[23]
[24] en vlietende stroomen.[24]

Aen Antonius Julus. Het II. Gezang.

Hy looft Pindarus, en zeit dat het gevaerlijck zy hem naer te streven.

[1] O Julus, wie toeleit Pindarus naer zijn kroon te steecken, die weeght zich[r. 1]
[2] op wasse vleugels, op zijn Dedaels, om de glaze zee te vernoemen. Pin-[2-3]
[3] darus bruist, gelijck een vliet ten bergh afschietende, dien de plasregens op
[4] de vermaerde oevers hebben doen aengroejen; en stroomt en barnt met[4]
[5] eenen diepen boezem; waerdigh om met Apolloos laurier vereert te worden,[5]
[6] het zy hy nieuwe woorden door zijn trotse vaerzen rolt, of op rijmeloose
[7] voeten treet; het zy hy van Goden zinge, of Koningen van goddelijcken[7]
[8] bloede; waer door de Centauren rechtvaerdigh omgekomen zijn, en de[8]
[9] ysselijcke vierbraeckende Chimeer sneefde; het zy hy prijze die vergodet,[9]
[10] met den palm by Elis verkregen, te huis komen; of worstelaer, of renstrijder,
[11] en beschencktze met een gave, die beter is dan hondert pronckbeelden;[11]
[12] het zy hy beschreie den bruidegom, die de bedruckte bruit ontschaeckt is;[12]
[13] en de krachten, en gemoeden, en goude zeden hemelhoogh verheffe, en[13]
[14] haer den duisteren afgront benijde. De Tebaensche zwaen vliegt hoogh[14]
[15] in de lucht, zoo menighmael, o Antoni, als hy verheven door de wolcken
[16] streeft. Ick geringer dichte mijn vaerze met moeite; gelijck de Matijnsche bie,[16]
[17] lezende aengenamen tijm, met veel arbeits, ontrent het wout en den oever
[18] van het vochtige Tivoli. Ghy poeet, zult met eenen hooghdravender stijl
[19] van Cesar zingen, wanneer hy, met den verdienden laurier verciert, de
[20] forsse Gelderschen in triomf naer het Kapitool sleept; boven wien het[20]
[21] nootlot en de goede Goden noit yet grooters of beters ter weerelt voort-
[22] gebrogt hebben, nochte voortbrengen zullen, schoon de goude eeuwen[22]

23 *harde:* wrede; *voorvlughtige:* terwijl gij mij ontvlucht; *velden:* in 't Latijn: de grasvelden van de Campus Martii.
24 *vlietende stroomen:* vertaling van *aquas volubiles:* wentelende golven.
r. 1 *toeleit:* poogt; *weeght zich:* houdt zich in evenwicht.
2-3 *op zijn Dedaels:* volgens de kunst van Daedalus, die voor Icarus deze vleugels maakte; *glaze:* kristalheldere; *vernoemen:* zijn naam te geven (nl. de Icariese zee); *Pindarus:* Grieks lierdichter (522-442), om zijn hartstochtelike vaart met een bergstroom vergeleken.
4 *vermaerde:* Lat. notas: de bekende, gewone; *barnt:* kookt.
5 *boezem:* bedding.
7 *voeten:* maat, ritme (met woordspeling).
8 *rechtvaerdigh:* gelijk ze verdienden.
9 *vergodet:* als goden verheerlikt, door hun overwinning in Elis, bij de Olympiese spelen.
11 *pronckbeelden:* standbeelden.
12 *bedruckte:* bedroefde; *ontschaeckt:* ontroofd.
13 *krachten:* Lat. vires, d.i. dapperheid; *gemoeden:* gemoederen; in 't Lat. *animum:* moed.
14 *den duisteren afgront benijt:* niet gunt aan de donkere Orcus, d.w.z. ze onsterfelik maakt; *De Tebaensche zwaen:* Pindarus.
16 *de Matijnsche bie:* de bij van de Matinus (gebergte in Apulië).
20 *forsse:* woeste; *Gelderschen:* Sygambriërs, die in het latere Gelderland woonden.
22 *schoon:* zelfs al kwam de gouden eeuw terug.

[23] weder te voorschijn quamen. Oock zultge zingen de feesten en gemeene[23-24]
[24] stadts blijschap over de verkrege wederkomste van den dapperen August;
[25] en de vierschaer, die van pleiten viert. Indien ick wat zeggen kan, dat hoo-[25]

23-24 *gemeene stadts blijschap:* vertaling van *Urbis publicum ludum*, d.i. de openlike feestspelen te Rome.
25 *vierschaer:* de rechtbank; *van pleiten viert:* vakantie neemt van rechtspleging; let op het woordspel.

[26] rens waerdigh is, zoo zullen mijne vaerzen mede daer by komen, en geluckigh[26]
[27] door het wederkeeren van Cesar zal ick zingen: o schoone zon: o loflijck
[28] licht! en terwijl de veltheer voortga, zullenwe dickwils zingen: Jö triomfe!
[29] De heele stadt zal Jö triomfe! roepen; en wy zullen den genadigen Goden
[30] wierroock opofferen. Tien stieren, en zoo veele koeien zullen u van uwe[30]
[31] bedeloften bevryen, my een teer gespeent kalf, het welck in de ruime beem-[31]
[32] den groeit: dat met zijne star (waerin het een sneeuwitte blaer voert, en voort[32]
[33] ros over het heele lijf is) het gehoornde licht der nieuwe mane nabootst.[33]

Aen Melpomen. Het III. Gezang.

Dat hy door de dichtkunst eenen onsterflijcken naem zal bereicken.

[1] O Melpomen, dienghe in zijne geboorte eens met gunstigen oogen toe-[r. 1]
[2] gelonckt hebt, die zal geen doorluchtigh worstelaer worden: geen gezwint[2]
[3] paert zal hem triomfeerende op den Grieckschen renwagen omvoeren:
[4] nochte de oorloogh zal hem, als veltoverste, met Delfische laurieren ver-[4]
[5] ciert, niet aen het Kapitool toonen, om dat hy der Koningen opgeblaze
[6] dreigementen kneusde: maer de wateren, die door het vruchtbare Tivoli[6]
[7] vloeien, en het dicke woudtloof zullen hem edel maecken, door Eolische
[8] vaerzen. Het volck van Rome, de hooftstadt der werelt, kent my waerdigh[8]
[9] onder de beminde reien der poëten gezet te worden: en nu ben ick den
[10] nijt te boven geraekt. O Zanggodin, die liefelijk op de goude luite slaet:[10]
[11] o ghy die, indien 't u luste, oock de stomme visschen zoudt kunnen zingen
[12] leeren, als een zwaen, dat men in 't voorby gaen my met vingeren nawijst:
[13] zie daer gaet de Roomsche lierspeelder; dat heb ick alleen door u: dat ick[13]
[14] leef en gewilt worde, zoo ick gewilt worde, dat magh ick u dancken.[14]

Drusus lof. Het IV. Gezang.

Hy viert over zijn zege, op Graubunders en Zwaven behaelt.

26 *mijne vaerzen mede daer by komen:* in 't Lat.: mijn stem aan kracht winnen.
30 *u:* nl. de aangesproken Antonius.
31 *bedeloften:* plechtige geloften.
32 *star:* voorhoofd; *blaer:* witte plek op het voorhoofd van runderen (*Ned. Wdb.* II, 2757).
33 *ros:* Lat. *fulvus:* rosachtig geel.
r. 1 *gunstige:* toegenegen.
2 *doorluchtigh:* beroemd.
4 *nochte.... niet:* dubbele, versterkende ontkenning.
6 *kneusde:* krachteloos maakte.
8 *volck:* Lat. suboles, d.i. kinderen, jeugd; *kent:* acht.
10 *nijt:* afgunst.
13 *door u:* aan u te danken.
14 *leef:* vertaling van *spiro:* met dichtgeest bezield ben; *gewilt:* geliefd.
In 't opschrift: *viert over:* verkondigt de lof van, dicht een triomflied; *Graubunders en Zwaven:* gemoderniseerde namen voor Raeti en Vindelici.

[1] Hoedanigh eenen vogel, schiltknaep des blixems (wien Jupiter, de Koning[r. 1-81]
[2] der Goden, heerschappy over de wufte vogels gaf, om dat hy hem getrou[2]
[3] bevondt, in het schaecken van den blonden Ganimedes) de vaderlijcke[3]
[4] kracht en jeught eertijts, eer hy vlugh was, uit het nest joegen, de lente-[4]

r. 1-8 De ingewikkelde zin met *Hoedanigh,* evenals 8-10, zijn voorzinnen bij de hoofdzin met *zoodanigh* (r. 10). Drusus wordt daarin vergeleken met een arend en met een leeuw.
1 *des blixems:* van de bliksemende Jupiter.
2 *wufte:* rondzwevende.
3 *vaderlijcke:* van zijn vader geërfde.
4 *vlugh:* geschikt om uit het nest te vliegen.

*

[5] winden, toen de winter voorby was, het vliegen, 't welck hy ongewoon
[6] was, al bevende leerden; de levendige kracht flus, als eenen vyant, naer de[6]
[7] schaepskoyen stierde, en de lust tot aes en gevecht nu tegens de weerende[7-8]
[8] draecken aendreef: of hoedanigh een leeu, onlangs van zijn moeders rosse
[9] speen afgeruckt, van het geitken, grazende op de weeldige weide, gereet om[9]
[10] met de eerste tanden verslonden te worden; gezien wert, zoodanigh zaegen[10]
[11] de Graubunders, en edele Zwaben Drusus beneden de Alpes oorloogen;
[12] van welcken ick niet wil onderzoecken, door wienze een bijl tot geweer[12]
[13] leerden bezigen, gelijck de Amazonen: oock is 't onmogelijck alles te weeten.
[14] Maer de wijt en zijt overwinnende benden, door zijnen raet weder over-[14]
[15] wonnen, gevoelden wat geest en vernuft, in een geluckigh hof wel opge-[15-16]
[16] voedt, en wat Augustus vaderlijck hart over de jonge Neronen vermoghten.
[17] Vromen worden van vromen, goeden van goeden geboren. In kalvers en[17]
[18] veulens blijckt des vaders deught, en fiere adelaers teelen geene weerlooze
[19] duif: maer leering drijft den ingeboren aert uit, en goede opvoeding sterckt[19]
[20] het gemoedt. Waer de zeden afneemen daer onteeren de ondeughden de
[21] goede inborst. Wat ghy, o Rome, den Neronen schuldigh zijt, dat getuight
[22] de vliet Metaurus, en de vrome Asdrubal, en die heldere dagh, op wien[22]
[23] de duisternis uit Latie verdreven is; die allereerst ons toeloegh met eenen[23]
[24] vruchtbaren zege, toen de vervloeckte Afrikaen door d'Italiaensche steden
[25] vlughte, als een vlam langs de fackels, of de Oosten wint over de Siciliaen-[25]
[26] sche zee. Hier na groeide de Roomsche jeugt door voorspoedige toghten[26]
[27] altijt aen; en de kerckbeelden, door het goddeloos oproer der Penen, ver-[27]
[28] woest, raeckten weder over ent; en de meineedige Hannibal borst ten leste[28]
[29] aldus uit: [Wy harten, een roof van verscheurende wolven, volgen van[29]
[30] zelfs hen, die, door ons te leiden en t'ontvlughten, heerlijck triomferen.]

* TEKSTKRITIEK: r. 29-30, uitgevallen in de eerste uitgave, zijn ingevoegd naar de uitgave van 1656.
6 *flus:* weldra.
7-8 *aes:* prooi (eig. spijs); *weerende draecken:* tegenworstelende slangen; *rosse:* Lat. *flavus:* geelachtige.
9 *van:* door.
10 *eerste:* jonge.
12 *geweer:* wapen.
14 *raet:* krijgsplan, krijgsbeleid.
15-16 *vernuft:* natuurlike aanleg; *in een geluckigh hof:* in het Latijn: onder gunstige gezindheid der huisgoden; *opgevoedt:* aangekweekt; *de jonge Neronen:* Drusus en Tiberius, zonen van Tib. Claudius Nero, en stiefzonen van Augustus.
17 *Vromen:* dapperen.
19 *drijft uit:* openbaart; in de uitgave van 1656: *verweckt;* het Latijn heeft *promovet*, d.i. bevordert.
22 *Metaurus:* bij de rivier de Metaurus, in Umbrië, werd Hasdrubal, Hannibal's broeder, in 207 door de Romeinen onder C. Claudius Nero verslagen; *vrome:* Lat. devictus: geheel overwonnen. Hier niet, gelijk bij Bk. II, Gez. 9, r. 12, in de uitg. v. 1656 verbeterd in verwonnen; *heldere:* luisterrijke.
23 *toeloegh:* toelachte.
25 *langs de fackels:* Lat. *per taedas:* door de dennebossen.
26 *Roomsche:* Romeinse.
27 *kerckbeelden:* godenbeelden in de tempels; *Penen:* Puniërs.
28 *borst uit:* riep uit.
29 *volgen* enz. Onduidelike vertaling. Het Latijn heeft: vervolgen vergeefs hen, die het de schoonste triumf zou zijn, te bedriegen, zelf ontkomende.

[31] Dit volck het welck kloeckhartigh, uit het verbrande Troje, het heiligh-[31-32]
[32] dom, gesolt op de Tuskaensche zee, kinders, en afgeleefde vaders binnen
[33] d'Ausonische vesten gedraegen heeft, is gelijck een galnotenboom, die[33]
[34] met scherpe bijlen afgeknot, op Algidus, vruchtbaer van bruin loof, door[34]
[35] het verlies en afhouwen zijner tacken, oock na het snoeien, meer bot, en[35]

31-32 *heilighdom:* Lat. sacra: heilige beelden; *gesolt:* heen en weer geslingerd; *kinders en afgeleefde vaders:* zinspeling op Ascanius en Anchises, door Aeneas meegevoerd.
33 *Ausonische:* Italiese; *galnotenboom:* Lat. *ilex:* steeneik.
34 *bruin:* donker.
35 *meer:* des te meer. Vrij vertaald. In het Latijn: ontleent aan het ijzer zelf kracht en moed.

[36] uitspruit. Hydra, door het onthoofden, groeide niet stercker aen, tegens[36]
[37] den onverwinnelijcken Herkules: en Kolchis, nochte het Echionische Teben[37]
[38] hebben geen grooter ondier gedempt. Dompelt het in zee, het zal schooner[38]
[39] worden: kampt ghy 'er tegens, het zal den overwinner, die noch in zijn
[40] volle kracht is, met grooten lof ter aerde vellen, en oorlogen voeren, daer
[41] de vrouwen den mont vol af zullen hebben. Ick zal nu geen hoovaerdige[41]
[42] gezanten naer Kartago mogen zenden. Alle onze hope en het geluck onzes[42]
[43] naems leit 'er toe, nu Asdrubel gesneuvelt is. Niets is 'er dat der Klaudien[43]
[44] armen niet volvoeren konnen, die van Jupijns goedertiere godtheit be-
[45] schermt, en door hunne doortrapte treken in allerlei oorlooghsgevaer[45]
[46] gered worden.

Aen Augustus. Het V. Gezang.

Dat hy zich naer Rome spoede.

[1] O allerbeste wachter van 't Romulische volck, gesproten uit den goeder-[r. 1]
[2] tieren goden, te lang blijftge wech. Koom weder, ghy die den heiligen
[3] Raet der Vaderen een spoedige wederkomste belooft hebt. O goede Vorst,[3]
[4] verlicht het vaderlant met uwen glans: want waer u aenschijn, als een lente,
[5] den volcke bestraelt, daer daeght het liefelijcker op, en de zon schijnt 'er[5]
[6] schooner. Gelijck een moeder altijt het oogh naer den boghtigen oever
[7] heeft, en met bedeloften, gebeden, en geluckwenschen om haren zoon[7]
[8] roept, die aen de overzijde der Karpatische zee te lange vertoeft, naerdien
[9] hem Noortsche buien met tegenwint over het jaer buiten 's lants ophouden;[9]
[10] zoo verlangt het vaderlant, aengeport door getrouwe begeerten, oock naer[10]
[11] Cesar: want dan gaet de os veilig door de beemden weiden: Ceres en het[11]
[12] vruchtbare geluck voeden de velden: de zeeluiden kruissen gerustelijck[12]
[13] de zee: de Trou is ang voor laster: het kuische huis wort niet bevleckt[13]

36 *Hydra:* het veelkoppige monster, door Hercules bestreden.
37 *onverwinnelijcken:* in 't Latijn: vinci dolentem: d.i. die het smart overwonnen te worden; *Kolchis:* dit slaat op de drakentanden die Jason zaaide, welke veranderden in geharnaste mannen; *Echionische:* Echion onstond uit de drakentanden die Cadmus zaaide, en stichtte met hem Thebe.
38 *gedempt:* overwonnen. Het Lat. *submisere* betekent hier: hebben voortgebracht.
41 *af:* van; *hoovaerdige:* trotse (wegens de tijding van overwinningen).
42 *mogen:* kunnen.
43 *leit 'er toe:* is vernietigd.
45 *doortrapte treken:* vertaling van *curae sagaces:* schrander beleid. *Doortrapt* heeft in Vondel's taal geen ongunstige kleur.
r. 1 *Romulische:* van Romulus, dus: de Romeinen.
3 *Raet der Vaderen:* de Senaat.
5 *den volcke bestraelt:* deze onjuiste Datief komt voort uit het Latijnse: *adfulsit populo; daeght het:* verrijst het daglicht. In 't Latijn: glijdt de dag schoner voort.
7 *bedeloften:* plechtige geloften; *geluckwenschen:* in 't Latijn: ominibus: met (gelukkige) voortekens.
9 *Noortsche buien:* in 't Latijn: de Zuidenwint; *met tegenwint:* in 't Latijn: met nijdig blazen.
10 *aengeport door getrouwe begeerten:* bezield door een trouw verlangen.
11 *weiden:* grazen.
12 *het vruchtbare geluck:* vertaling van *alma Faustitas* d.i. de voedende vruchtbaarheid.
13 *is ang* (bevreesd) *voor laster:* in 't Latijn *metuit culpari:* vermijdt beschuldigd te worden.

[14] door schennis: gewoonte en wet hebben het smettelijck overspel getemt:[14]
[15] de kraemvrou wort door haer kroost geprezen: straf volght de misdaet op[15]

14 *het smettelijck overspel:* in 't Latijn: *maculosum nefas:* de vuile zonde.
15 *door haer kroost:* onjuiste vertaling. Het Latijn heeft: wegens de gelijkenis van haar kroost (nl. met de wettelike vader).

[16] de hielen. Wie vreest voor den Parth? Wie voor den killen Scyth? Wie[16]
[17] voor het ysselijck Duitsche bloet nu Cesar noch leeft? Wie past op den[17]
[18] oorloogh des fellen Spanjaerts? Elck brengt den dagh ten avont op zijne
[19] heuvels, en huwt den wijnstock aen den olm. Van daer gaet hy vrolijck[19]
[20] ter maeltijt, en wanneer het tweede gerecht opgezet is, drinckt hy ter eere[20]
[21] van u, zijnen Heiligh: voor u stort hy lange gebeden, en wijn, en stelt uwe[21-22]
[22] godheit onder zijne huisgoden; gelijck Griecken de gedachtenis van Kastor
[23] en den grooten Herkules houdt. O goede Vorst, och ofge Italie eenen lang-[23]
[24] duurigen vrede beschafte. Aldus spreeckenwe nuchteren vroegh morgens:[2424-25]
[25] aldus spreeckenwe beschoncken zijnde, wanneer de zon onder is.

Aen Apollo en Diane. Het VI. Gezang.

Eeuwgedicht.

[1] O Godt, die Tityus, den schaecker, en Niobes vermete tong aen haere[r. 1]
[2] kinders gewroken hebt; wiens wraeck oock de Tessalische Achilles ge-
[3] voelde, die bykans overwinner van 't hooge Troje, en grooter dan anderen,
[4] maer tegens u een ongelijck kamper was: hoewel hy, een strijtbaer zoon der
[5] zeegodinne Tetis, de Dardanische torens met zijne drillende speer schudde.[5]
[6] Hy plofte ter aerde, gelijck een pijnboom, van de scharpe bijl getroffen;
[7] of cypres, van den Oosten wint gedreven, en viel op zijnen mont in het[7]
[8] Trojaensche stof. Hy zoude, besloten in den paerde, het welck Minerve[8]
[9] geveinsdelijck toegeheilight was, de t'ontijdt vierende Trojanen, en Priams[9]
[10] vrolijck danssende hof niet bedrogen hebben; maer op de verwonne men-[10]
[11] schen gebeten, voor de vuist, de zuigelingen, oock de vruchten, daer de[11]
[12] moeders noch van zwanger waren, o gruwel, door het Griecksche vier ver-
[13] teert hebben; 't en ware de vader der Goden, bewogen door uwe en Venus
[14] aengename gebeden, Eneas zaecken begunstigende, bestemt hadde dat de[14]

16 *killen:* koude, nl. koude streken bewonende.
17 *Duitsche bloet:* Germanengeslacht. Het Latijn heeft *fetus:* gebroed. Is bloet wellicht een drukfout voor broet?; *past op:* bekommert zich om.
19 *olm:* in 't Latijn: *ad viduas arbores:* aan de leegstaande bomen.
20 *drinckt hy* enz.: vrij vertaald. De bedoeling van het Latijn is: plengt hij aan u als aan een god.
21-22 *uwe godheit:* een als god vereerd beeldje van Augustus; *Griecken:* Griekenland.
23 *houdt:* in ere houdt, vereert.
24 *beschafte:* schonkt.
24-25 *nuchteren:* vertaling van *sicci:* droog, dus: voordat wij gedronken hebben, tegenover *uvidi:* nat: aan het avondgelag, dat Vondel weergeeft met *beschoncken.*
I n ' t o p s c h r i f t : Deze Ode is de voorzang voor de koorzang van het Eeuwfeest.
r. 1 *schaecker:* rover, nl. van Latona's eer; *vermete:* overmoedige. Zij had zich beroemd tegenover Apollo en Diana op haar groot aantal kinderen, en werd daarvoor wreed gestraft.
5 *drillende:* Lat. *tremenda:* vreselike.
7 *gedreven:* in 't Latijn: omgeworpen; *op zijnen mont:* in 't Latijn: met zijn hals.
8 *besloten:* opgesloten.
9 *geveinsdelijck toegeheilight:* valselik als wijgeschenk bestemd voor; *t'ontijdt:* te onzaliger ure; *vierende:* feest vierende.
10 *bedrogen hebben:* het Lat. *falleret* betekent in dit verband: heimelik binnengedrongen zijn.
11 *voor de vuist:* openlik.
14 *zaecken:* belangen; *bestemt:* besloten.

[15] vesten met een beter geluck zouden opgebout worden. O Febus, ghy lier-[15]
[16] speelder, ghy leermeester der schrandere Talye, die uw hair in den vliet
[17] Xantus dompelt: O ongebaerde Apollo, bescherm de eere der Latijnsche
[18] Zanggodinne. Febus heeftme den geest der dichtkunste, en den naem van

15 *met een beter geluck:* Lat. *potiore alite*, d.i. onder gunstiger voorteken.

[19] poeet gegeven. O ghy puick der maeghden en jongelingen uit doorluchtige[19]
[20] vaders gesproten, die onder de beschuttinge der Delische Diane staet, die
[21] door haren boogh vlugtende losschen en harten temt; bewaer de Lesbische[21]
[22] dichtmaete, en mijn vingerspel, die naer gewoonte loven Latonaes zoon,[22]
[23] en de maen, op haren tijt wassende, het welck de vruchten voorspoedigh
[24] doet groeien, en de rollende maenden gezwint voortrolt. Wanneerghe ge-[24]
[25] trout zijt, zultghe zeggen: ick, die de maet van den Poeet Horatius leerde,
[26] hebbe op de hondertjarige feest een liet gezongen, dat den Goden aen-[26]
[27] genaem is.

Aen Torquatus. Het VII. Gezang.

Na het voorstellen van d'aenkomste der lente, noodight hy hem tot een vrolijck leven.

[1] De sneeu is gesmolten: het velt krijgt weder gras, en 't geboomte loof.
[2] De landou is verandert, en d'afloopende vlieten glyen langs de oevers.[r. 2]
[3] De Bevallijckheit met de Nymfen en beide haere zusters heffen naeckt de[3-4]
[4] reien aen. Het jaer en de uur, die met den koesterenden dagh heneglipt,
[5] vermanen u op geene onsterflijckheit te hoopen. De westewinden ver-
[6] zachten de koude: de zomer, die zoo haest vergaet als d'ooftijt vruchten[6]
[7] draeght, verdrijft de lente: en korts daer na komt de logge winter weder:[7]
[8] nochtans vergoeden de snelle maenden de schade van 't jaer: wy, eens
[9] nedergedaelt, by den godtvruchtigen Eneas, den rijcken Tullus, en Ankus,[9]
[10] zijn stof, en schaduwe. Wie weet of de Goden daer boven den dagh van
[11] morgen aen den dagh van huiden knoopen zullen. Alles watghe met een[11-13]
[12] vriendelijck hart gegeven hebt, dat zal uw verlangende erfgenaem ont-
[13] beeren. Wanneerghe eens gestorven zijt, en Minos eens een deftigh vonnis
[14] over u gesproken heeft, dan zal, o Torquaet, uw geslacht, welspreeckent-
[15] heit, uw godvruchtigheit u het leven niet wedergeven: want Diane zelf
[16] verlost haren kuischen Hippolijt uit de duisternis des afgronts niet, en[16]

19 *ghy:* de dichter richt zich hier tot de schaar van jongelingen en maagden, die het *Carmen Saeculare* (het Eeuwlied) zongen.
21 *losschen en harten:* lynxen en herten; *bewaer:* onderhoud; *Lesbische:* de Sapphiese versmaat.
22 *vingerspel:* melodie; *naer gewoonte:* Lat. *rite*, d.i. naar behoren; *Latona's zoon:* Apollo.
24 *rollende:* wegijlende.
26 *op de hondertjarige feest:* vrije vertaling van *saeculo festas referente luces:* toen de eeuw de feestdagen terugbracht.
I n ' t o p s c h r i f t : *voorstellen:* vooropstellen.
r. 2 *afloopende:* Lat. *decrescentia:* afnemende, niet langer gezwollen.
3-4 *Bevallijckheit:* Gratia; *heffen aen:* in 't Latijn: wagen het weer aan te heffen; *koesterenden:* vertaling van *almus* (liefelik), een vast epitheton.
6 *zoo haest als:* zodra; *ooftijt:* spelling voor oofttijt, gelijk de uitgave van 1656 heeft.
7 *draeght:* in 't Latijn: heeft afgeschud; *logge:* lome, niets voortbrengende.
9 d.w.z. in het rijk der afgestorvenen.
11-13 *aen den dagh van huiden:* vrije vertaling. Lat.: aan de som (der dagen); *huiden:* heden; *met een vriendelijck hart:* onjuiste vertaling van *amico animo:* aan uw eigen dierbaar ik; *ontbeeren:* onjuiste vertaling. In 't Latijn: zal ijlings komen in de begerige handen van uw erfgenaam; *deftigh:* behoorlik, rechtvaardig. In 't Latijn slaat *splendida:* schitterend, op de gouden scepter van Minos.
16 *de duisternis des afgronts:* de duistere onderwereld.

[17] Teseus is niet maghtigh zijnen vrient Piritous uit de ketenen des Doots[17]
[18] te verlossen.

17 *maghtigh:* in staat.

Aen Martius Censoryn. Het VIII. Gezang.

Niets krachtiger dan gedichten, om zijnen naem en faem de vergetenisse t'ontrucken.

[1] O Censorijn, ick zoude gewilligh schaelen schencken, en bekers, die[r. 1]
[2] mijnen spitsbroederen aengenaem zijn; oock drievoetstoelen, een belooninge
[3] der dappere Griecken: en ghy zoudt de allerslimste gaeven niet genieten,[3]
[4] waer ick gestoffeert van kunst, door Parrasius gewrocht, of Scopas; dees[4]
[5] vernuftigh, om nu eenen mensch dan eenen Godt in steen te houwen; die,[5]
[6] in 't schilderen met vloeiende verwen: maer ick hebbe die maght niet, en
[7] ghy maeckt'er geen werck af, en uwe zinnelijckheit streckt tot die fraeicheit[7]
[8] niet. Ghy zijt met vaerzen vermaeckt; vaerzen kan ick u bestellen, en die[8]
[9] gifte waerdeeren. Geene uitgehouwe marmorsteenen, van het gemeene-[9]
[10] beste opgerecht, waer door vroome helden naer hunne doot herleven;[10]
[11] geene gezwinde vlught, en Hannibals te rugh gedreve dreigementen, nochte[11]
[12] de brant van het godlooze Kartago, maecken den lof van hem, die Afrika
[13] dwingende, den bynaem van Afrikaner kreegh, niet doorluchtiger dan de[13]
[14] Zanggodin van Kalabrie: nochte ghy zult geenen loon van uwe braeve[14]
[15] daden genieten, indien de schriften zwijgen. Wat waer Mavors, en Iliaes[15-16]
[16] zoon, indien het nijdige stilzwijgen Romulus verdiensten hinderlijck waer?
[17] Gunst, en deught, en de tong der maghtige poeeten rucken Eakus uit den[17]
[18] vergetelpoel, en dragen hem den Elysiaenschen velden op. De Poëzy laet[18]
[19] niet toe dat den lofwaerdigen man sterve. De Poëzy verheft hem ten hemel.
[20] Zoo is de wackere Herkules aen Jupijns disch gezeten. De klare Twee-[20-21]
[21] lingstar ontruckt de diepe zee de lecke kielen. Bacchus, zijne hooftslaepen
[22] met groene wijngaerdrancken bekranst hebbende, brengt de bedeloften[22]
[23] tot een goet einde.

r. 1 *bekers:* Lat. *aera:* kunstvoorwerpen, in 't biezonder vazen.
3 *de allerslimste niet:* niet de minste, dus: de schoonste.
4 *gestoffeert van kunst:* rijk aan kunstvoorwerpen; *Parrasius:* beroemd Atheens schilder; *Scopas:* beroemd beeldhouwer, tijdgenoot van Praxiteles.
5 *vernuftigh:* met talent begaafd.
7 *ghy maeckt'er geen werck af:* in 't Latijn: uw rijkdom heeft er geen behoefte aan; *uw zinnelijckheit streckt niet tot:* uw lust gaat niet uit naar; *fraeicheit* is in de uitgave van 1656 vervangen door: *geestigheit.*
8 *zijt vermaeckt:* houdt van; *bestellen:* verschaffen.
9 *waerdeeren:* de waarde bepalen; *van:* door.
10 *naer:* na.
11 *te rugh gedreve:* afgeslagen.
13 *dwingende:* bedwingende; *Afrikaner:* P. Corn. Scipio nam de bijnaam Africanus aan.
14 *de Zanggodin van Kalabrie:* de gedichten van Ennius (239-169), die in zijn Annales de Romeinse geschiedenis in verzen beschreef; *braeve:* dappere.
15-16 *Mavors:* Mars; *Iliaes zoon:* Romulus; *nijdige:* afgunstige, d.w.z. de roem niet gunnende; *hinderlijck waer:* in de weg stond.
17 *Eakus:* Aeacus, zoon van Jupiter, koning van Aegina.
18 *vergetelpoel:* de Styx; *dragen hem op:* wijden hem aan, d.i. bestemmen hem voor; *den Elysiaenschen velden:* het verblijf der zaligen.
20-21 *Tweelingstar:* de Dioskuren, Castor en Pollux; *de lecke kielen:* de lek geslagen schepen, in gevaar van schipbreuk.
22 *bedeloften:* plechtige geloften.

Aen Lollius. Het IX. Gezang.

Dat zijne nochte de vaerzen van andere Poëten nimmermeer vergaen zullen.

[1] Op datghe misschien niet gelooft dat de woorden, waerdigh om onder[r. 1]
[2] de lier te zingen, die ick, geboren by den luit ruischenden Aufidus, door[2-3]

r. 1 De aanhef is een te letterlike vertaling van *Ne forte credas:* Geloof toch niet.
2-3 *door noit gehoorde kunsten:* volgens vroeger niet (in Italië) verbreide kunstregelen; *hoewel:* het verband eist: zolang; *Meonische:* afkomstig uit Maeonië (Lydië).

*
[3] noit gehoorde kunsten, spreeck, vergaen zullen, hoewel de Meonische
[4] Homeer boven aen zit; nochtans leit de Pindarische en Ceesche Poëzy,[4]
[5] nochte het dreigende gedicht van Alcëus, en het deftige van Stesichoor[5]
[6] niet achter de banck: en de tijt heeft niet uitgewischt hetgeen Anakreon[6]
[7] eertijts speelde. De minne schept noch adem, en de blaeckende liefde, de[7]
[8] snaren der Eolische jongkvrouwe toevertrout, is noch in 't leven. De Lacede-[8]
[9] monische Heleen blaeckte niet alleen door de getoide perruick des over-[9]
[10] speelers, en verwonderde zich niet alleen over kleeders met gout gebor-[10]
[11] duurt, en de koningklijcke gewaeden, en zijnen stoet. Teucer heeft oock[11]
[12] niet eerst met zijnen Cydonischen boogh geschoten. Troje is niet maer[12]
[13] eenmael besprongen. De groote Idomeneus, of Stenelus hebben niet alleen[13]
[14] een oorloogh gevoert, waerdigh om van Poëten gezongen te worden. De
[15] forsse Hecktor, en dappere Deifobus zijn niet eerst gewont geweest om[15]
[16] hunne kuische vrouw en kinders te beschutten. Veele groothartige man-[16]
[17] nen zijn 'er voor Agamemnon geweest; maer zy worden alle onbeweent
[18] en onbekent in eenen langdurigen nacht van vergetenheit gedompelt, om
[19] dat het hun aen heilige poëten ontbrack. De ongepreze deugt scheelt luttel
[20] van een begrave vadzigheit. O Lollius, ick zal u in mijne schriften niet[20]
[21] onvereert laten, nochte gedogen dat de nijdige vergetenheit ondanckbaer-
[22] lijck alle uwe braeve daden vermindere. Ghy zijt voorzichtigh in uwe zaecken,[22]
[23] en evenmoedigh in voor en tegenspoet; een verfoeier van bedriegelijcke[23]
[24] gierigheit, en een vyant van het gelt, dat alles naer zich sleipt; en geen[24]
[25] Burgemeester van een jaer, maer zoo menighmael ghy, als een goet en getrou[25]
[26] rechter, het eerlijck boven het oirbare stelde, en groothartigh de geschen-[26]
[27] cken der misdadigen verfoeide, en als een triomfeerder de vaendels liet[27]
[28] vliegen door de aendringende schaeren. Men magh met recht hem niet[28]

* TEKSTKRITIEK: r. 21 van de oude uitgave heeft: *nijdge;* in de uitgave van 1656: *nijdige*.
4 *boven aen zit:* de voorrang behoudt; *Ceesche:* van Simonides (559-469), geboren te Ceos.
5 *dreigende:* tegen de tyrannen gerichte; *Alcëus:* lyries dichter (± 600); *deftige:* ernstige; *Stesichoor:* Stesichorus, lyries dichter uit Himera op Sicilië (± 632-± 550).
6 *leit achter de banck:* is in vergetelheid geraakt (*Ned. Wdb.* II, 978).
7 *speelde:* schertsend bezong.
8 *Eolische jongkvrouwe:* Sappho.
9 De bedoeling is: vóór Homerus leefden er ook beroemde vorsten, maar zij vonden geen dichters om hun lotgevallen te bezingen; *getoide perruick:* versierde haren.
10 *verwonderde zich over:* bewonderde.
11 *Teucer:* zoon van Telamon, halfbroeder van Aiax, door Homerus geroemd als boogschutter.
12 *Cydonischen:* Cydonia is een stad op Creta.
13 *besprongen:* aangevallen; *Idomeneus:* koning van Creta; *Stenelus:* Sthenelus, wagenmenner van Diomedes, beide Homeriese figuren.
15 *Deifobus:* broeder van Hector; *gewont geweest:* in 't Latijn: hebben de zware slag opgevangen.
16 *groothartige:* dappere.
20 *begrave vadzigheit:* vertaling van *sepulta inertia*. Met *vadzigheit* is bedoeld de traagheid, die de mens afhoudt van het goede; *Lollius:* M. Lollius, consul in 26, in de gunst bij Augustus.
22 *voorzichtigh:* beleidvol.
23 *evenmoedigh:* gelijkmoedig. In 't Latijn *rectus:* onwrikbaar.
24 *gierigheit:* hebzucht.
25 *Burgemeester:* consul.
26 *eerlijck:* eervolle; *oirbare:* nuttige; *groothartigh:* fier.
27 *misdadigen:* Lat. *nocentium:* schuldigen.
28 *hem niet:* accent op *hem*. De bedoeling is: niet hem.

[29] geluckigh noemen, die veel bezit. Beter voert hy den naem van geluckigh,
[30] die wijsselijck de gaven der Goden gebruicken, en bittere armoede dragen
[31] kan, en banger voor een schelmstuck dan voor de doot is. Zulck een schroomt
[32] niet voor zijn lieve vrienden en het vaderlant te sterven.

Aen Liguryn. Het X. Gezang.

[1] O die dus lange wreet en krachtigh waert door Venus gaven, wanneer[r. 1]
[2] u hoovaerdige, eerghe het waent, de baert eerst zal uitbreecken, en het
[3] hair, dat nu om uwe schouders waeit, uitgevallen is, en de verwe, die nu[3]
[4] de roode rooze overtreft, Ligurius aenzicht in borstelen verandert hebben;[4]
[5] dan zultghe zeggen, wanneerghe u zoo in den spiegel verandert ziet: och
[6] hadde ick in mijne jeught dat verstant gehad, 't welck ick nu hebbe! of
[7] waerom krijgh ick die gladde kaecken niet weder, nu ick van zinnen ver-[7]
[8] andert ben.

Aen Fyllis. Het XI. Gezang.

Hy noodightze ter maeltijt.

[1] O Fyllis, ick hebbe een vaetje vol Albaenschen wijn, die over de negen[r. 1]
[2] jaren out is. In mijnen hof is petercelie genoegh om kranssen te vlechten,[2]
[3] en menighte van veil, om uw blinckende hair te omringen. Mijn huis blinckt[3]
[4] van zilver. Het autaer, met kuisch yzerkruit bevlochten, verlangt om met[4]
[5] den bloede eenes offerlams besprengt te worden. Alle handen reppen zich.[5]
[6] Maeghdekens en knechtjens onder een loopen herwaert en derwaert. De[6]
[7] vlam, den vuilen roock boven uitwentelende, beeft vast. Op datghe nochtans[7]
[8] weet tot wat blijschap ghy geroepen wort: de Iden moetghe vieren, welcke[8]
[9] dagh April, de maent der zeegodinne Venus, midden doorklooft; dien ick
[10] met recht alle jaren houde, en bykans heiliger acht dan mijnen eigen ge-[10]
[11] boortedagh, om dat mijn Mecenas, van dezen dagh af, zijne groeiende jaren
[12] op eene rye telt. Een rijcke en dartele dochter heeft Telefus aen haer snoer,[12]
[13] daer ghy zelf naer staet, een jongman niet naer uwen staet, en zy houd[13]
[14] hem met zijnen wille geboeit. De verbrande Faëton leert u yzen van uwe[14-15]
[15] gierige hope. De vlugge Pegaes, die Bellerofon den zandruiter noode wou

r. 1 *dus:* zo.
3 *uitgevallen:* in 't Latijn: neergevallen. Als de jongeling volwassen werd, sneed men de lange golvende haren af; *verwe:* kleur.
4 *Ligurius:* slordigheid voor Ligurinus, zie opschrift; *in borstelen verandert hebben:* aardige vrije vertaling van Lat.: in een harig aangezicht is overgegaan.
7 *kaecken:* wangen.
r. 1 *vaetje:* in 't Latijn: aarden kruik.
2 *petercelie:* Lat. *apium:* eppe, selderij.
3 *veil:* klimop.
4 *met kuisch yzerkruit:* Lat. *castis verbenis:* met heilige takken; *bevlochten:* omwonden.
5 *besprengt:* besprenkeld.
6 *onder een:* gemengd.
7 *vast:* voortdurend.
8 *de Iden:* de Idus, d.i. 13 April, de verjaardag van Maecenas.
10 *houde:* vier.
12 *dochter:* meisje; *aen haer snoer:* voor zich gewonnen.
13 *daer ghy zelf naer staet:* die gij voor u zelf begeert; *niet naer uwen staet:* niet van uw stand.
14-15 *yzen van gierige hope:* een afschrik te hebben van begerige verwachtingen, d.w.z. niet te vertrouwen op ongegronde, egoïstiese verlangens; *zandruiter:* in 't Latijn *terrenum equitem:* de aardse ruiter, in tegenstelling met Pegasus, van goddelike oorsprong.

[16] ophebben, streckt tot eenen deftigen spiegel, op datghe altijt staet naer[16]
[17] het gene u past; en achtende ongeoorlooft iet hoogers te hopen dan u
[18] betaemt, u onthout van eene die u ongelijck is. Wel aen dan, o einde mijner[18-19]
[19] vryagie (want ick zal na dezen door geene andere vrou ontvonckt worden)
[20] leer wijzen, om die liefelijck na te zingen: het zingen zal de zwaermoedig-[20-21]
[21] heit minderen.

16 *ophebben:* op zijn rug dulden; *deftigen spiegel:* ernstige waarschuwing; *staet naer:* streeft naar.
18-19 *o einde mijner vryagie:* vertaling van *meorum finis amorum:* laatste van mijn geliefden.
20-21 *zwaermoedigheit:* evenals in boek III, zang XIV, r. 9 vertaling van *atrae curae:* sombere zorgen.

Aen Virgilius. Het XII. Gezang.

Hy schildert d'aenkomste der lente af.

[1] De Tracische wecklevens, lentegezellen, die de zee bezadigen, drijven[r. 1]
[2] nu de zeilen voort. De beemden zijn nu niet bevrozen, en de hooge vlieten,[2]
[3] van wintersneeu gezwollen ruischen niet. De rampsalige vogel droevigh[3-5]
[4] Itys beschreiende, en de eeuwige schande van den Cekropischen huize, om
[5] dat het zijner Koningen vuile lusten qualijck gewroken heeft, bouwt zijnen
[6] nest. De harders der vette schapen speelen in het teere gras, op hun fluitje,
[7] en vermaecken den godt, die lust schept in vee en de bruine heuvelen van[7]
[8] Arkadie. O Virgijl, een dronck begint nu al te smaken. Indien ghy, die een[8]
[9] pagie der edele jongelingen zijt, druiven wilt drincken, die te Kalene geperst[9]
[10] zijn, by my kuntghe wijn voor nardus koopen. Voor een kleen potteken[10]
[11] nardus, kuntghe bekomen een vaetje wijns, 't welck nu in Galbaes schuren[11]
[12] leit, en milt is om nieuwe hoop te verwecken, en maghtigh om droeve be-[12]
[13] kommeringen te verdrijven. Indienghe naer deze blyschap haeckt, koom
[14] haestigh met uwe waren. Ick meen u, zooghe met ledige handen koomt,[14-15]
[15] niet op te vullen, gelijck de rijcken in hunne huizen, daer het vol op is,
[16] gewoon zijn. Maer laet het sammelen en uwe baetzucht vaeren: en, op het[16]
[17] lijckvier denckende, terwijl het u gebeuren magh, meng uwe ernstige zaec-[17]
[18] ken met een korte boerterye: het is zoet mallen, wanneer het pas geeft.[18]

Tegens Lyce. Het XIII. Gezang.

Hy beschimpt Lyce, die, nu een oude best, en noch even geil, van de jonge jeught veracht wort.

[1] Lyce, de Goden hebben verhoort, de Goden, Lyce, hebben mijne bede-[r. 1-2]
[2] loften verhoort. Ghy wort een oude best, en wilt nochtans schoon schijnen,

r. 1 *wecklevens:* zoele voorjaarswinden; *bezadigen:* tot kalmte brengen.
2 *niet:* in 't Latijn: niet langer.
3-5 *De rampsalige vogel:* de zwaluw. Zinspeling op de sage van Procne, die haar zoontje Itys doodde, om het uit wraak aan haar gemaal Tereus als spijs voor te zetten (vgl. *Elektra,* vs. 156 in Deel 3, blz. 651).
7 *den godt:* Pan; *bruine:* donkere, beboste.
8 *Virgijl:* lijfarts van Augustus' stiefzonen (niet de dichter Virgilius).
9 *pagie:* vertaling van *cliens:* beschermeling.
10 *by my:* staat niet bij Horatius. De bedoeling is: dan zult ge moeten kopen; *nardus:* een soort balsem.
11 *Galbaes:* Sulpicius Galba bezat grote wijnpakhuizen.
12 *milt is om:* volop vermag; *maghtigh:* in staat.
14-15 *meen:* ben van plan; *u op te vullen:* het lichaam overmatig vullen met spijs en drank (*Ned. Wdb.* XI, 1353). In 't Latijn uitvoeriger: u gratis met mijn bekers te drenken.
16 *sammelen:* treuzelen, wegblijven; *baetzucht:* winstbejag: de artsen verlangden hoge bezoldiging.
17 *lijckvier:* in 't Latijn: de zwarte vuren, nl. van de brandstapel, dus denkende aan uw dood; *terwijl:* zolang.
18 *boerterye:* scherts; *het is zoet mallen:* het is aangenaam, dwaas te zijn.
I n ' t o p s c h r i f t : *geil:* wellustig; *van:* door.
r. 1-2 *bedeloften:* geloften.

[3] en ghy speelt en drinckt onbeschaemt, en droncken zijnde, prickeltghe[3]
[4] den verstorven minnegodt met een bevende keel. Hy houdt schiltwacht op[4]
[5] de schoone kaecken van de bloeiende en zangkundige Chia: want wispel-[5-6]

3 *speelt:* Lat. *ludis*, in dit verband: danst.
4 *verstorven:* Lat. *lentum:* weerstrevend. Door Vondel opgevat als: machteloos geworden; *keel:* d.w.z. gezang; *houdt schiltwacht op:* heeft zich blijvend neergezet op. Horatius bedoelt met *excubat:* loert (op buit).
5-6 *zangkundige:* in 't Latijn: ervaren in het cyterspel; *wispelturigh:* Lat. *importunus:* onverbiddelik.

[6] turigh vlieght hy over dorre eicken, en schuwt u, om dat uwe slijmige tanden[6]
[7] en grijze hairen u leelijck maecken. Het purper van Koös, nochte de koste-[7-8]
[8] lijcke gesteenten zullen u den verstreecken tijt niet wederom brengen, die
[9] van den vluggen dagh eens in stadts kronijcken geschreven is. Waer is uwe[9]
[10] schoonheit gebleven? och waer is die schoone verwe? waer uwe wacker-[10-11]
[11] heit? wat schiet'er over van dat schoon, van dat schoon, het welck de liefde
[12] verweckte, en my buiten my zelven voerde? Dat geluckige, naest Cynara;[12]
[13] dat bekende en bekoorlijcke aenschijn? Maer het noodlot nam Cynara ras[13]
[14] wegh, willende Lyce zoo lange sparen, als een oude kraey leven kan; op
[15] dat de vierige jongelingen moghten, niet zonder veel lachens, den glans[15-16]
[16] der schoonheit zien in d'asschen gevallen.

Aen Augustus. Het XIV. Gezang.

Hy zeit dat de Raet en het Roomsche volck Augustus geene eer kunnen opdragen, gelijck zijne deught en dapperheit vereischen. Hy verheft de triomfen, by Augustus stiefzonen, tegens verscheide volcken gewonnen, als mede te gelijck aen 's Keizers geluck en lof gehecht, naerdienze onder zijn gezagh en beleit deze oorlogen volvoerden. Endelijck sluit hy dat allerhande volcken, oock in de verregelegenste gewesten des aerdtbodems gezeten, zijn heerschappye kennen, en eeren.

[1] O August, wat vader of burgers zullen bezorgen dat uwe deughden met[r. 1]
[2] overvloedige eergiften door byschriften en kronijcken in eeuwige gedach-[2]
[3] tenis blijven? O allergrootste Vorst van de Vorsten der bewoonbare weerelt,
[4] de Zwaben, de Roomsche wetten niet onderworpen, hebben onlangs geleert[4]
[5] wat ghy in den oorloogh vermooght: want de gestrenge Drusus heeft meer
[6] dan eens door uw heir de Lombarden, een onverzoenelijck slagh van men-[6]
[7] schen, en de gezwinde Brennen, en de ysselijcke sloten op de Alpes ver-[7]
[8] delght. Terstont daer na heeft d'outste der Neronen eenen geweldigen[8]

6 *slijmige:* Lat. *luridi* vergeelde, eig. lijkkleurige.
7-8 *grijze hairen;* hiervóór in het Lat. *rugae:* rimpels; *purper:* d.i. purperen gewaden; *kostelijcke:* kostbare.
9 *van:* door; *vluggen:* vluchtige; *stadts kronijcken:* Lat. in de bekende jaarboeken; *geschreven:* in 't Latijn: opgeborgen en weggesloten.
10-11 *verwe:* gelaatskleur; *wackerheit:* levendigheid. In 't Lat.: sierlik gebaar; *van dat schoon:* vrije vertaling van *illius:* van haar (nl. de jeugdige Lyce).
12 *Dat geluckige:* die gelukkig was (aansluitend bij *haar*); *naest* (Lat. *post*): na. Cynara was de vroegere geliefde, zie Boek IV, Gezang I, regel 3.
13 *aenschijn:* Lat. *facies;* in dit verband: schoonheid.
15-16 *den glans der schoonheit:* Lat. *facem:* het liefdevuur.
I n ' t o p s c h r i f t : *opdragen:* bewijzen; *by Augustus stiefzonen:* door A's stiefzonen, nl. Tiberius en Drusus; *gehecht aen:* toegevoegd aan; *sluit hy:* zegt hij als besluit.
r. 1 *vader:* Senator; *bezorgen:* zorg dragen.
2 *eergiften:* eerbewijzen; *byschriften:* opschriften.
4 *Zwaben:* Vindelici.
6 *Lombarden:* Lat. Genauni.
7 *Brennen:* Breuni (in de uitgave die Vondel gebruikte, stond (Brenni). Beide stammen woonden in het Inn-dal; *sloten:* burchten; *ysselijcke* (tremendis) behoort in het Latijn bij *Alpes*.
8 *d'outste:* Tiberius.

[9] slagh geslagen, en verdreef, door eenen geluckigen toght, de onmensche-[9]

9 *door eenen geluckigen toght:* in 't Latijn: *auspiciis secundis:* onder uw voorspoedige leiding.

[10] lijcke Graubunders; hy die waerdigh was dat men in den strijt zagh, met[10]
[11] hoe groote neerlagen zijn volck afmatte de harten, die zich getroosten voor
[12] de vryheit te sterven: bykans gelijck de Zuidenwint de wilde zee aen 't[12-13]
[13] hollen helpt; wanneer de rey der Pleiaden het zwerck scheurt: zoo plaeghde
[14] die wackere helt de benden der vyanden, en rende met zijn brieschende
[15] paert midden door het vier. Gelijck de gehoornde Aufidus bruist, die door[15]
[16] het gebiet van den Apulischen Daunus stroomt, wanneer hy woet, en de
[17] geploeghde ackers met eenen schrickelijcken watervloet dreight; alzoo
[18] velde Klaudius, met eenen woesten aenval, de yzere drommels der vyanden;[18]
[19] en, als een overwinner, de voorsten en achtersten ter neêr maeiende, be-
[20] deckte de aerde, zonder verlies der zijnen; naerdien ghy uwe maght, raet[20]
[21] en Goden daer toe beschafte: want op den zelven dagh, toen de haven[21]
[22] van Alexandrye u te voet viel, en het ledige hof opende, heeft de gunstige[22]
[23] Fortuin, na vijftien jaren, u eenen geluckigen uitgang des oorloogs en den
[24] prijs wedergegeven, en in 't einde der veldheerschappye u de gewenschte[24]
[25] eere toegeigent. De noit getemde Spanjaert, Meed, Indiaen, en wilde Scyth[25]
[26] verwonderen zich over u, o tegenwoordige beschermer van Italie, en het[26]
[27] heerschende Rome. Naer u luisteren de Nijl, die zijnen oirsprong verberght,
[28] de Ister, de snelle Tigris, d'Oceaen vol gedroghten, die d'afgescheide[28]
[29] Britten bespoelt, de Vrancken, onvervaert voor de doot, en de harde Span-[29]
[30] jaert; de Gelderschen, die lust in moorden scheppen, eeren u met neer-[30]
[31] geleide wapenen.

Augustus lof. Het XV. Gezang.

Hoewel Apollo hem van oorlogen hebbe afgeschrickt, nochtans wil hy in dit gezang Augustus lof ophalen, voornamelijck om het herstellen van den vrede, en de bedorve zeden, en wetenschappen, waer door de voorouders de palen van het rijck wijder uitbreiden.

10 *Graubunders:* Raeti; *hy die waerdigh was:* in 't Latijn: terwijl het een merkwaardig schouwspel was, te zien.
12-13 *aen 't hollen helpt:* woest voortjaagt; *Pleiaden:* de ondergang van het zevengesternte, begin November, brengt de winterstormen.
15 *het vier:* de vurige strijd; *gehoornde:* Lat. *tauriformis:* met stiervormige horens (wegens woestheid zo voorgesteld).
18 *drommels:* drommen.
20 *raet:* plan.
21 *Goden:* de begunstigende goden; *beschafte:* verschafte; *de haven:* behoort in 't Latijn ook bij *opende* (r. 22); bij *Alexandrye* staat nog: het smekende. Alexandrië werd in 30 v. Chr. ingenomen; de overwinning op de Vindelici had plaats in de zelfde maand 15 v. Chr.
22 *hof:* paleis.
24 *prijs wedergegeven:* roem geschonken.
25 *toegeigent:* toebedeeld.
26 *verwonderen zich over:* bewonderen; *tegenwoordige:* vertaling van *praesens,* in dit verband: machtige.
28 *Ister:* Donau; *afgescheide:* veraf wonende.
29 *Vrancken:* Galliërs; *harde:* in de strijd geharde.
30 *Gelderschen:* Sygambriërs, zie Boek IV, Gezang II, regel 20.
In 't opschrift: *palen:* grenzen.

[1] Toen ick op mijne lier veltslagen en veroverde steden wou spelen, be-[r. 1-2]
[2] lette my Febus dat ick met kleene zeiltjes niet door de Tyrrenische zee zou
[3] vaeren. O Cesar, uwe eeuw verleent onze ackers overvloedige vruchten, en
[4] hangt in onzen Jupijns kercke weder het wapentuigh op, het welck weder[4]

r. 1-2 *spelen:* bezingen; *belette my:* hield mij tegen, d.i. waarschuwde mij; *met kleene zeiltjes:* vergelijking met zijn kleine lierzangen.
4 *onzen Jupijns kercke:* de tempel van Jupiter Capitolinus; *het wapentuigh:* de veldtekenen, door de Parthen aan Crassus ontnomen, in 20 v. Chr. door Phrahates teruggegeven.

[5] der Parten hoovaerdige posten ontruckt is; sluit Janus tempel te Rome, van[5]
[6] oorloogh ontlast; toomt en tuchtight de woeste ongebondenheit; verjaeght
[7] de boosheit, en haelt weder de voorige deughden in, waer door de maght[7]
[8] van Italie groeide; en de majesteit en faem des rijcks bereicken Oosten en[8]
[9] Westen. Onder Cesars beleit zal de dolle burgertwist, nochte gewelt de
[10] rust niet steuren; nochte de gramschap, die zwaerden smeet, en de steden[10]
[11] jammerlijck tegens een ophitst. Die den diepen Donau drincken, geene[11]
[12] Goten, geene Seres, geene trouweloose Persianen, geene, die by den vliet
[13] Tanais geboren zijn, zullen Augustus plackaten afscheuren; en wy zullen op[13]
[14] werck en heilige dagen, na datwe de Goden naer behooren aengebeden[14]
[15] hebben, by den genoegelijcken wijn, met onze vrouwen en kinderen, met[15]
[16] zang en spel, naer der voorvaderen wijze, de dappere veldoversten, Troje,[16]
[17] Anchises, en de afkomst der koesterende Venus verheffen.[17]

Q. Horatius Flakkus Toezangen.[aant.]

Aen Mecenas. Het eerste Gezang.

Hy wil Mecenas, treckende naer den Actiaschen oorloog, geleiden, niet om uit zijn tegenwoordigheit eenig genot te trecken, maer om min bekommeringe voor zijn behoudenis te hebben.

[1] Myn vrient Mecenas, ghy zult met een roeischuitje, tusschen de groote[r. 1]
[2] oorlooghschepen, henevaren, bereit al Cesars gevaer met het uwe te wagen.[2]
[3] Wat zullen wy doen, wien 't leven lust zoo lange ghy behouden zijt, en u
[4] dervende verdrietigh valt? Zullenwe op uw bevel onze rust houden, die[4]
[5] zonder u onlustigh is? Of zullenwe dezen arbeit dragen, met zulck een ge-[5]
[6] moedt als geenen teeren mannen betaemt? ja wy, en wy zullen u moedigh[6]

5 *sluit Janus tempel:* als teken dat overal vrede heerst (in 29 en 25 v. Chr.)
7 *haelt in:* haalt binnen, voert terug.
8 *en de majesteit:* in 't Latijn bedoeld als afhankelike zin: en waardoor de majesteit
10 *steuren:* vernietigen.
11 *tegens een:* tegen elkaar.
13 *Tanais:* Don; *plackaten afscheuren:* vrije vertaling van *edicta rumpent;* zullen de vredesverordeningen verbreken.
14 *werck:* te verbinden met *dagen.*
15 *den genoegelijcken wijn:* vrije vertaling van *iocosi munera Liberi:* de gaven van de schertsende Bacchus.
16 *met zang en spel:* vrije vertaling. Lat.: met een lied onder begeleiding van Lydiese fluiten.
17 *de afkomst:* het nageslacht. Augustus behoorde tot de gens Julia, die haar geslacht opvoerde tot Aeneas als stamvader.
In 't opschrift: *Toezangen* is een vertaling van Epoden; *den Actiaschen oorloog:* de oorlog tegen Antonius in Epirus gevoerd, onder leiding van Octavianus.
r. 1 *een roeischuitje:* vertaling van *Liburna,* zie Boek I, Gezang 37, regel 17.
2 *het uwe:* uw gevaar, gevaar voor uw leven.
4 *u dervende:* als wij u missen; *valt:* is.
5 *onlustigh:* onaangenaam; *arbeit:* last; in dit verband: ontbering.
6 *gemoedt:* gemoedsgesteldheid; *geenen teeren:* krachtige. In de uitgave van 1656 veranderd in: *geene mannen betaemt, die niet teder zien?*

over d'Alpische geberghten volgen, of over den ongastvryen Kaukasus, of
tot den uitersten boezem van 't Westen. Vraeghtge wat mijn arbeit den[8]
uwen baeten zal, dewijl ick zoo zwack en weerloos ben? Ick zal in uwe[9]
tegenwoordigheit min dan in uw afwezen vreezen: gelijck een vogel, die
zijne ongevederde jongen broet, meer den aenval der slangen vreest, wan-
neer hy van honck is: hoewel hy daer by wezende hun niet meer hulps[12]
zoude kunnen bewijzen. Ick wil gaerne dezen en al den oorloogh helpen voe-
ren, op hope van uwe gunst; niet op dat ick veele ossen moght hebben, omze
in den ploegh te spannen; of dat mijn vee de Lukaensche voor de Kala-[15-16]
brische weide verwissele, eer de hontsdagen komen; niet op dat mijne mar-
mere hoeve zich uitstrecke tot aen de vesten van 't hooge Tuskulum, door[17]
den zoon van Circe gebouwt; uwe milddaedigheit heeftme aen rijckdom[18]
genoegh geholpen. Ick zal niet staen naer het gene ick, gelijck de gierige[19-20]
Chremes, in der aerde begraeven, of als een ongebonden spilpenning ver-
slempen zal.

*

Het II. Gezang.

Hy prijst het leven des ackermans, inzonderheit om de matigheit, en gerustheit des gemoedts.

Geluckigh is hy, die verre van alle handeling, gelijck de eerste weerelt,[r. 1]
de vaderlijcke ackers met zijn eigene ossen ploeght, die vry van allen woe-
cker is, en niet, als de soldaet, door de moorttrompet geweckt wort; die[3]
oock niet voor de verbolge zee yst; de vierschaer en hoovaerdige poorten[4]
der rijcke fockeren schuwt, den hoogen populier aen den volwassen wijn-[5]
gaert huwt, en onnutte rancken met zijn snoeimes afsnijdende, vrucht-

8 *boezem:* zeeboezem.
9 *weerloos:* onkrijgshaftig.
12 *van honck:* van huis, niet bij zijn nest.
15-16 *de Lukaensche weide:* uit het hete Calabrië dreef men 's zomers het vee naar de koele weiden op de bergen van Lucanië.
17 *hoeve:* landhuis.
18 *den zoon van Circe:* nl. Telegonus, zie Boek III, Gezang 29, regel 5.
19-20 *genoegh:* in 't Latijn: genoeg en meer dan dat; *staen naer:* trachten te verkrijgen; *de gierige Chremes:* een bekende vrek uit de Andria van Terentius, bewerkt naar een blijspel van Menander; *ongebonden:* losbandige; *spilpenning:* verkwister.
* TEKSTKRITIEK: in r. 10 heeft de eerste uitgave: *die uit.* In de uitgave van 1656 is dit verbeterd.
r. 1 *handeling:* zaken; *de eerste weerelt:* in 't Latijn: het vroegere geslacht der stervelingen.
3 *moorttrompet:* trompetsignaal, dat tot de strijd oproept. In 't Latijn (classico truci) is bedoeld: met het rauwe trompetsignaal.
4 *verbolge:* in de dubbele betekenis van vertoornd (*iratus*) en gezwollen; *de vierschaer:* de rechtbank (Lat. *forum*).
5 *fockeren:* rijkaards (oorspr. rijke kooplieden, naar de geslachtsnaam Fugger; *Ned. Wdb.* III, 4609). In 't Latijn: de trotse wachtkamers der machtige burgers.
den hoogen populier: in 't Latijn begint hier een nieuwe zin: Dus huwt (verbindt) hij.

[7] baerder enten daer op ent; of in een boghtigh dal zijne loeiende koeien[7]
[8] dwaelen ziet, of gepijnden honigh in zuivere kruicken giet, of de teere[8]
[9] schapen scheert; of wanneer de herfst zijn hooft met rijpe appelen verciert,[9]
[10] uit den acker opbeurt, zich verheught met ge-ente peeren te plucken,[10]
[11] en druiven, die het purper tarten, waer mede hy u, o Priaep, en u, o vader

7 *boghtigh:* Lat. *reducta:* afgelegen.
8 *gepijnden:* uitgeperste (*Ned. Wdb.* XII, 1672).
9 *verciert* is deelwoord.
10 *zich verheught:* in 't Latijn staat: hoe verheugt hij zich dan.

[12] Sylvaen, beschermer der hoven, vereert. Nu lust het hem onder eenen[12]
[13] ouden galnotenboom te leggen, nu in het lange gras: terwijl het water van[13]
[14] de steile klippen afschiet. De vogels tierelieren, en de bronnen ruischen[14]
[15] met vlietende beecken; waer door hy gemackelijck in slaep valt. Maer wan-[15]
[16] neer de donderende Jupijn des winters by beurte sneeuwt, en regen afstort,
[17] dan jaegt hy hier en daer felle wilde zwijnen, met veele honden in de ge-
[18] spanne netten, of hangt hier en daer stricken om de hongerige lysters te[18]
[19] vangen, of vangt eenen blooden haes, of overzeesche kraey, die in zijne[19]
[20] stricken gevallen is, een genoeghelijcke belooninge van zijnen arbeit. Wie
[21] vergeet hier door de booze minnezorgen niet? Indien dan een kuische huis-
[22] vrou, gelijck een Sabijnsche, of eene van de zon verbrande dochter eenes
[23] wackeren Apulers mede huis en zoete kinders gade sla, en droogh hout[23]
[24] aen den gewyden haert leit, tegens de koomste van haren vermoeiden man,
[25] en het vrolijcke vee met gevlochte horden afheinende, de gespanne uiers[25]
[26] melcke, en zoeten most uit een versch vat tappende, ongekochte spijze[26]
[27] bereide; zoo zouden my geene Lukrijnsche oesters, noch tarrebotten, noch[27]
[28] scharren, indienze het wintersche onweêr uit de Oostersche baren in onze[28]
[29] zee joegh, zoo wel smaecken, en geen Afrikaensche faisant zoo wel monden.[29]
[30] Geen Jonisch patrijs smaeckt zoeter dan een olijf van den verschen tack[30]
[31] gepluckt; of liefelijcke surckel, die gaerne in de beemden groeit, en ma-[31]
[32] luwe, gezont voor een kranck lichaem, of een lam, op de feest des acker-[32]
[33] godts geslagen, of een bocksken, den wolf ontjaeght. Hoe genoegelijck is[33]
[34] het onder deze leckernyen de zatte schapen te zien naer huis spoeden; de[34]
[35] vermoeide ossen den omgekeerden ploegh met hunnen bezweten hals na-[35]
[36] sleipen, en de rustende slaven, eenen zwarm van den rijcken huize, rontom[36-37]
[37] het vier aen den haert zitten. Na dat Alfius de woeckeraer dit gesproocken
[38] hadde, heeft hy, als of hy datelijck een ackerman wilde worden, al zijn gelt
[39] ter halve maent ingetrocken, en zoeckt het op den eersten dagh der nieuwe[39]

12 *der hoven:* der tuinen; in 't Latijn: der grenzen (nl. van de akkers).
13 *galnotenboom:* Lat. *ilex:* steeneik; *nu:* dan weer; *lange:* Lat. *tenax:* veerkrachtig.
14 *van de steile klippen afschiet:* In 't Latijn: stroomt tussen de hoge oevers. Na *tierelieren* is weggelaten: in de bossen.
15 *beecken:* wateren.
18 *gespanne:* Lat. *obstantes:* de weg versperrende; *hangt:* in 't Latijn: spant met gladde gaffel de wijdmazige netten.
19 *overzeesche kraey:* uit den vreemde gekomen kraanvogel.
23 *zoete:* lieftallige; *gade sla:* verzorgt.
25 *horden:* rasterwerk.
26 *most:* Lat. *horna vina:* wijn van hetzelfde jaar.
27 *Lukrijnsche:* uit de lacus Lucrinus, aan de kust van Campanië.
28 *scharren:* Lat. *scari:* brasems; *onweêr:* storm.
29 *monden:* smaken.
30 *zoeter:* lekkerder; *versche:* in 't Latijn: van de vetste takken.
31 *surckel:* zuringkruid.
32 *maluwe:* malve; *de feest des ackergodts:* de Terminalia, ter ere van Terminus, 23 Febr. gevierd.
33 *geslagen:* geslacht; *ontjaeght:* ontrukt.
34 *zatte:* verzadigde.
35 *bezweten:* in 't Latijn: *languido:* vermoeide.
36-37 *rontom het vier aen den haert zitten:* verhollandste vertaling van: bij de blank geschuurde Lares (ter maaltijd) te zien aanliggen.
39 *ingetrocken:* geïnd.

[40] maent, weder uit te zetten.

Aen Mecenas. Het III. Gezang.

Hy vervloeckt den knooploock.

[1] Wie eertijts, met een godlooze hant, zijn ouden vaders hals brack, die
[2] eete loock, vergiftiger dan dolle kervel. O harde maeiers darmen! hoe woet[r. 2]
[3] dit venijn in het ingewant! of heeft dit adderenbloet, in kruiden gekoockt,[3]
[4] my bedrogen? Of Kanidia de spijze mishandelt? Gelijck Medea, die boven[4]
[5] alle anderen op den blancken Vorst verslingert was, Jäson hier mede be-[5]
[6] streeck, toen hy de stieren onder het onbekende juck zoude slaen; hier[6]
[7] mede door bestreecke geschencken wraeck nemende over zijne boel, ont-[7]
[8] vlootze met vliegende draecken. Zoo groot een hitte der hontsdagen heeft[8]
[9] in het dorstige Apulie noit gebroeit: en de gifte van Dianier ontstack de[9]
[10] schouders des arbeitzamen Herkules noit krachtiger. Maer o boertige Me-[10]
[11] cenas, indienge immermeer yet diergelijcks eet, laet het maeghdeke de hant
[12] voor uwen kussenden mont houden, en in den wandt leggen.[12]

Tegens Menas, den vrygelaten slaef van den grooten Pompejus. Het IV. Gezang.

Hy hekelt zijn verwaentheit met de veranderinge van zijne gelegenheit.

[1] Tusschen u en my is zoo groot een haet, als 'er natuurlijck tusschen[r. 1]
[2] wolven en schapen is. O ghy, wiens rugge door Spaensche bolpeezen, en[2]
[3] wiens scheenen door harde boeien geschonden zijn; hoewel ghy moedigh[3]
[4] op uw geldt stapt, goet verandert geen bloet. Zietghe niet hoe de voorby-[4]

In 't opschrift: *knooploock:* knoflook, die Maecenas hem voor de grap opgedist had.
r. 2 *maeiers:* als liefhebbers van knoflook.
3 *dit adderenbloet:* vertaling van *viperinus hic*. Een betere lezing is: *his;* heeft soms slangenbloed, in deze kruiden gekookt, mij bedrogen? De bedoeling is: Is soms slangenbloed buiten mijn weten met deze kruiden mee gekookt?
4 *Kanidia:* een beruchte gifmengster te Rome; *de spijze mishandelt:* in 't Latijn: giftige spijzen bereid; *Gelijck:* lees Toen.... heeft zij.
5 *den blancken Vorst:* de schitterend schone aanvoerder; *verslingert:* verliefd.
6 *onbekende:* ongewende.
7 *bestreecke:* met gif bestreken, nl. een bruidskleed, voor Glauce bestemd, hier zijn *boel* (minnares) genoemd.
8 *vliegende draecken:* voor haar wagen gespannen, gevleugelde draken.
9 *gifte:* geschenk, nl. een met vergiftigd bloed van Nessus doortrokken kleed, dat Deianira Hercules zond.
10 *arbeitzamen:* Lat. *efficax:* veel tot stand brengende; *krachtiger:* Lat. gloeiender; *boertige:* grappen uithalende.
12 *in den wandt leggen:* tegen de wand aan gaan liggen. In het Latijn: aan de uiterste kant van uw bed gaan liggen.

In 't opschrift: *gelegenheit:* maatschappelike positie.
r. 1 *natuurlijck:* van nature.
2 *bolpeezen:* gesels.
3 *moedigh:* trots.
4 *goet verandert geen bloet:* aardige vertaling van: *fortuna non mutat genus:* de voorspoed verandert de aard niet.

[5] gaende luiden u de guigh nasteecken en nakijcken; wanneerghe met eenen[5]
[6] sleependen tabbaert naer het Kapitool treet? Dees, die van de tuchtmees-[6]
[7] teren met zweepen vol stramen gegeesselt is, zoo dat'er de provoost af[7]
[8] walght, laat duizent bunderen lants te Falerne bouwen, en rijdt in de karros,[8]

5 *de guigh nasteecken:* een spottend of honend gebaar maken achter iemands rug (*Ned. Wdb.* V, 1213).
6 *sleependen tabbaert:* vrije vertaling van: als gij met uw zes ellen wijde toga de via Appia op en af wandelt. Bij *Dees* begint de voorbijganger te spreken.
7 *stramen:* striemen; *provoost:* rechtsbeambte; vertaling van *praeco:* uitroeper, die gedurende de voltrekking van de straf het misdrijf luid uitriep; *er.... af:* er van.
8 *rijdt in de karros:* vrije vertaling van: verslijt de via Appia met zijn koetspaarden.

[9] en zit, ter schande van Otto, boven aen in den schouburgh, gelijck een[9]
[10] groot ridder. Wat baet het zoo veele zwaerwichtige galeien, en eenen hoop[10-11]
[11] slaeven, tegens de zeeroovers, toe te rusten, wanneer dees vogel kornel
[12] zal wezen?

Tegens de Toveres Kanidia. Het V. Gezang.

[1] O Goden, wieghe zijt, die in den hemel het aertrijck en menschelijck[r. 1-6]
[2] geslacht beheerscht, wat wil dit gedrang? en waerom zijn aller aengezichten[2]
[3] tegens my alleen ontstelt? Ick bidde u, om uwer kinderen wil, indienghe[3]
[4] oit kinders gebaert hebt; om deze ydele purpere pracht, om Jupijn, wien[4]
[5] dit mishaeght; waerom zietghe my aen, gelijck eene stiefmoeder, of als een
[6] geschoten dier? Na dat het jongsken, zoo teer van lichaem, dat het een god-[6]
[7] vergeten Tracisch hart vermurwen zoude, aldus met een bevende stemme
[8] geklaeght hebbende, staen bleef, berooft van al zijn cieraet, zoo beval Ka-
[9] nidia, korte adders in heur hair en ongetoide vlechten gevlochten hebbende,
[10] met tovervier te verbranden wilde vijgeboomen uit den kerckhove geruckt,
[11] en doodse cypressen, en eiers van eenen beslijmden vorsch, met bloet be-[11]
[12] streecken, en veders van een vleermuis, en kruiden, gepluckt in Jolkos en[12]
[13] Iberie, vruchtbaer van vergift, en gebeenten, die eenen nuchteren hont ont-[13-14]
[14] jaeght zijn: en de afgerechte Sagaen, het geheele huis met helsch wywater
[15] besprengende, zoo rijst heur hair over ent, gelijck een zee-egel en de bor-[15]
[16] stels van een vlughtigh wilt zwijn. Veia, door geen gewisse afgeschrickt[16]
[17] wezende, groef al hygende met heure yzere schop eene grop in der aerde;[17]
[18] op dat het begraven kint, door het aenschouwen der twee of driemael ver-[18]
[19] anderde spijze, van langer hant moght sterven; terwijl het met den mont[19]
[20] boven de aerde uitstack, gelijck een zwemmend lichaem met de kin uit den

9 *ter schande van Otto:* tot hoon van de volkstribuun L. Roscius Otho, die aan de rijksten het recht gegeven had in de schouwburg achter de rijen der senatoren te zitten. Daartoe moest men *eques* zijn (door Vondel vertaald als *ridder,* r. 10).
10-11 *zwaerwichtige:* van zwaar gewicht; onvertaald bleef: van scheepsnebben voorziene; *en eenen hoop slaeven:* dit behoort te staan achter *zeeroovers.* Deze strijd voerde Octavianus in de winter van 37 op 36 v. Chr. tegen Sextus Pompeius zie Toez. 9, r. 5; *dees vogel:* met minachting: deze kerel. In 't Latijn alleen tweemaal *hoc; kornel:* kolonel; in 't Latijn: krijgstribuun.
r. 1-6 Klacht van de knaap die door de toverheksen doodgemarteld wordt.
2 *wil:* betekent; *aller:* van de vier heksen.
3 *ontstelt:* ontdaan, verbitterd.
4 *ydele pracht:* ijdele tooi, nl. van zijn purpergerande toga.
6 *geschoten:* aangeschoten en daardoor woedend.
11 *doodse cypressen:* grafcypressen; lees: eieren bestreken met het bloed van een lelike kikvors.
12 *vleermuis:* in 't Latijn nachtuil.
13-14 *ontjaeght:* ontrukt; *Sagaen:* Sagana, Veia (r. 16) en Folia (r. 24) zijn de namen van de drie andere toverheksen; *afgerecht:* onjuiste vertaling van *expedita:* met opgeschort gewaad; *helsch wywater:* vertaling van *Avernales aquas*. Bij de lacus Avernus was, volgens het volksgeloof, de toegang tot de onderwereld.
15 *besprengende:* besprenkelende.
16 *vlughtigh:* wegijlend; *gewisse:* geweten.
17 *grop:* greppel, kuil (*Ned. Wdb.* V, 1146).
18 *door:* lees: bij.
19 *van langer hant:* langzamerhand. Het Latijn heeft *longo die:* op de lange dag (behorende bij veranderde).

[21] water; op dat het uitgezogen mergh en de dorre lever een minnedranck
[22] moghten verstrecken; terwijl de oogen eens op de verbode spijze starrende[22]

22 *verstrecken:* verschaffen; *terwijl de oogen eens:* wanneer eenmaal de ogen; *starrende:* strak gericht op (*Ned. Wdb.* XV, 826); de uitgave van 1656 heeft: staerende.

*

[23] uitteerden. Het ledige Napels, en alle naburige steden gelooven dat de[23]
[24] Arminiumsche Folia, die heete teef, daer oock by was; die met Tessalische[24]
[25] vaerzen de starren betovert, en de maen van den hemel af doet stijgen. De[25]
[26] felle Kanidia, bits op hare duimnagels bijtende, wat sprackze en wat sprackze[26]
[27] niet? O nacht, en Diaen, getrouwe getuigen mijner zaecken, die gebodt[27]
[28] hebt over de stilte, wanneer de geheime offerhanden geschieden; weest nu,
[29] weest nu tegenwoordigh. Keert nu uwe maght en gramschap tegens de
[30] huizen der vyanden; terwijl de vervaerde dieren, door den zoeten slaep[30]
[31] bevangen, in het bosch schuilen. Laet de roffiaens honden, datzer alle om[31]
[32] lachen, den ouden overspeelder nabassen, die met zulck eenen nardus be-[32]
[33] streecken is, hoedanigh ick noit met mijne handen gewerckt hebbe. Wat[33]
[34] gebeurt'er? Waerom is mijn vervloeckt vergift onkrachtiger dan dat van
[35] d'uitheemsche Medea? waer door zy, zich over de hoovaerdige boel, des
[36] grooten Kreons dochter, gewroken hebbende, heenevloot; toen de mantel,[36]
[37] een geschenck in vuilen bloede gedoopt, de nieugetroude door den brant
[38] om het leven brogt. Ymmers heeftme kruit nochte wortel, die in ruige velden[38]
[39] schuilt, niet onbekent geweest. Hy, alle zijne boelen vergeten hebbende,[39]
[40] slaept in de bestreecke kamer. Och och, hy treet daer heene, bevrijt door[40]
[41] de vaerzen eener kundiger toveresse. O Varus, wien noch groote zwarigheit[41]
[42] over het hooft hangt, ghy zult tot my komen door ongewoone drancken,
[43] en het geroep der Marsen zal u niet weder by uwe zinnen brengen. Ick zal[43]
[44] wat sterckers toemaecken, en u eenen grooter beker toeschencken, hoewel[44]
[45] ghyer af walght: en de hemel zal eer lager dan de zee, en de aerde hooger[45]
[46] dan de hemel wezen, eerghe niet zoo zeer in mijne minne blaeckt, gelijck[46]
[47] de smitskolen in het zwarte vier. Onder dit spreecken verzachte het jongsken[47]
[48] nu niet de goddeloozen met zoete woorden, gelijck te vore; maer twijfe-

* TEKSTKRITIEK. De oude uitgave heeft als drukfouten: in r. 32 *nalachen* en in r. 33 *gemerckt*.
23 *uitteerden:* wegkwijnden; *ledige:* leeglopende, luie.
24 *heete:* wellustige.
25 *vaerzen:* toverspreuken.
26 *bits op hare duimnagels bijtende:* vrije vertaling van: met lijkkleurige tand bijtende op haar duim met onafgesneden nagel.
27 Hier begint Kanidia's toverspreuk.
30 *vervaerde* behoort (als huiveringwekkend) bij *bosch* in r. 31.
31 *roffiaens honden:* bordeelhonden (*Ned. Wdb.* XIII, 860), vertaling van *Suburanae canes,* naar Subura, een beruchte buurt in Rome.
32 *den ouden overspeelder:* de oude wellusteling Varus (r. 41), op wie haar toverdranken tot nu toe niets vermochten; *nardus:* zalf.
33 *hoedanigh:* als; *gewerckt:* gemaakt.
36 *heenevloot:* vluchtte (vgl. *Toezang* 3, r. 4-8).
38 *Ymmers:* toch; *ruige:* ruwe.
39 *niet onbekent geweest:* in 't Latijn: is mij niet ontgaan.
40 *bestreecke* (nl. met zalf geparfumeerd); *kamer:* in 't Latijn: bed.
41 *vaerzen:* vgl. r. 25.
43 *het geroep der Marsen:* onbegrepen vertaling van *vocibus Marsis:* door Marsiese toverspreuken. De *Marsi* waren bekend als tovenaars. Er staat: uw geest, die niet geroepen (aangelokt) wordt door Marsiese toverspreuken, zal tot mij terugkeren.
44 *toemaecken:* toebereiden.
45 *af:* van.
46 *in mijne minne:* van liefde voor mij.
47 *smitskolen:* in 't Lat. pek; *verzachte:* trachtte te vermurwen.

[49] lende wat het eerst zeggen zou, vloeckte het ysselijck: watghe doet of laet,[49-50]
[50] geen vergift kan de menschelijcke natuur veranderen. Ick zal u met vloecken
[51] plaegen. Een gruwelijcke vloeck wort met geenen offer verzoent. Wanneer

49-50 *ysselijck:* in 't Latijn: gelijk Thyestes (tegen Atreus); *watghe doet* enz. Geheel anders in het Latijn: Toverdranken kunnen recht noch onrecht veranderen en de menselike vergelding niet wijzigen.

[52] ick door uw bedrijf mijnen geest gegeven hebbe, zal ick u, als een nacht-[52-53]
[53] spoock, ontmoeten, en als een schim met kromme klaeuwen u in 't aenzicht
[54] vliegen, waer in 't gewelt der gestorve zielen bestaet, en nestelende in uw[54]
[55] ongerust harte, zal ick door schrick uwen slaep steuren. Het volck van allen[55]
[56] kanten zal u, ongeschickte besjes, met steenen worpende, verpletten. Daer[56]
[57] na zullen de wolven en Esquilijnsche ravens uwe onbegrave lichamen ver-[57]
[58] scheuren; en mijne ouders, na mijne doot, wee mijns! zullen dit schouspel zien.

Het VI. Gezang.

Op Cassius Seveer, een' lasterachtigh Dichter.

[1] Ghy hont, waerom plaeghtghe d'onschuldige gasten, daerghe bloode[r. 1]
[2] tegens wolven zijt? waerom dreightghe my niet met vergeefs blaffen, in-[2]
[3] dienghe de maght hebt, en rant my aen, die weder bijten kan? Want ick zal,[3]
[4] gelijck een Molos, of rosse Lacedemonische hont, wiens kracht den harderen[4]
[5] dienstig is, met opgesteecke ooren al het voorvlughtigh wilt door het diepe[5]
[6] sneeu drijven. Wanneerghe het wout met een gevaerlijck gehuil vervult
[7] hebt, dan snuffeltghe aen eenen voorgeworpen brock. Zie toe, zie toe: want[7]
[8] op de boozen gebeeten zijnde, steeck ick mijn beide hoornen op: gelijck[8]
[9] als de verachte zwager tegens den trouweloozen Lykambe; of de bittre vyant[9]
[10] tegens Bupal. Zal ick ongewroken, als een kint, schreien, indien yemant my
[11] gebeeten hebbe?[11]

Het VII. Gezang.

Op het burgerlijck oorlogh, tegens Brutus en Cassius gevoert.

52-53 *nachtspoock:* nachtelike Furie; *ontmoeten:* tegemoet komen.
54 *'t gewelt:* de macht.
55 *ongerust:* verontrust; *steuren:* verstoren.
56 *ongeschickte besjes:* onkuise, ontuchtige oude wijven (*Ned. Wed.* X, 1656); *worpende:* werpende.
57 *Esquilijnsche:* op de mons Esquilinus werden de lijken van terechtgestelden prijsgegeven aan de roofdieren; *ravens:* meerv. van *raven:* raaf.
r. 1 *gasten:* vreemdelingen, voorbijgangers; *bloode:* laf.
2 Accent op *my; vergeefs blaffen:* in 't Latijn: ijdele bedreigingen.
3 *weder bijten:* terugbijten.
4 *Molos:* Molossiese hond; *rosse:* Lat. *fulvus:* geel; *harderen:* herders.
5 *voorvlughtigh:* voor mij uit vluchtende.
7 Dit slaat op zijn omkoopbaarheid.
8 *mijn beide hoornen:* Lat. *parata cornua:* strijdvaardige horens.
9 *verachte zwager:* versmade schoonzoon, nl. Archilochus, die met spotliederen wraak nam, toen Lycambes hem zijn dochter Neobule weigerde; *de bittre vyant:* de jambendichter Hipponax, die zich wreekte met verzen op de beeldhouwer Bupalus, die een karikatuurbeeld van hem gemaakt had.
11 *gebeeten:* in 't Latijn nog: *atro dente:* met boze, afgunstige tand.

[1] Waer heene? waer heene, ghy booswichten? Waerom rucktghe heime-[r. 1-2]
[2] lijck den degen uit? Of is'er luttel Roomsch bloet te water en te lande ver-
[3] gooten? Niet op dat de Romain de trotse sloten van het nijdige Kartago[3]
[5] zoude verbranden; of d'ongetemde Brit geboeit naer het Kapitool gesleipt[5]
[6] worden; maer deze stadt moght ondergaen, door hare eige hant, naer der[6]

r. 1-2 *rucktghe heimelijck den degen uit:* vrije vertaling: worden de (in de schede) verborgen zwaarden ter hand genomen; *luttel:* te weinig; *Roomsch:* Romeins.
3 *sloten:* burchten; *nijdige:* afgunstige.
5 *ongetemde:* (tot heden) onbedwongen.
6 *maer* (opdat).

[7] Parten wensch. Wolven en leeuwen gebruickten noit deze gewoonte, dan
[8] tegens dieren van eenen anderen aert. Vervoert u blinde dolligheit, of eene[8]
[9] hooger drift, of uwe misdaet? Antwoort my. Zy zwijgen, en besterven in[9]
[10] het aenzicht, en staen verbaest voor 't hooft geslaegen. Zoo is 't. Het bittere[10]
[11] noodlot, en het schelmstuck des broedermoorts drijven de Roomsche bur-
[12] gers voort, sedert des onschuldigen Remus bloet, tot der nakomelingen
[13] vloeck, vergoten wert.

Het VIII. Gezang.

Op een geile oude best.

[1] Wilt ghy, oude pry, al mede vragen, wat mijne krachten zoo heeft uit-[r. 1]
[2] geput; naerdien uwe tanden zoo zwart zijn, en uw voorhooft verschrompelt
[3] van ouderdom, en uw vuil stinckvat, tusschen uwe verschroockte billen,[3]
[4] gaept, gelijck een kuchende os? maer uw boezem en verrotte mammen, een[4]
[5] merrienuier gelijck, prickelen my, en uw weecke buick, en dunne heup op[5]
[6] uw dicke bombeenen. Weest rijck, en laet de triomfbeelden voor uw lijck[6]
[7] gedraegen worden; nochte laet'er geene gehuwde wezen, die met ronder
[8] parlen behangen zij: en of de Stoische boecken gemeenelijck al onder uwe[8]
[9] fluweele kussens leggen, staen de ongeleerde zenuwen te minder? of hangt[9]
[10] het tuigh te slapper? zoo dat ghy, &c.[10]

Aen Mecenas. Het IX. Gezang.[*]

[1] O geluckige Mecenas, wanneer zal ick met u in den hoogen hove wijn[r. 1]
[2] drincken, die tot heilige bancketten gespaert is; verheught zijnde door[2]
[3] Cesars overwinninge, die Jupijn behaeght: speelende een vaers op mijne[3]
[4] lier, onder de fluit, gestelt, dees op een uitheemsche, die op een Griecksche[4]

8 *aert:* soort; *dolligheit:* woede.
9 *hooger drift:* vertaling van *vis acrior,* in dit verband: een hogere macht; *misdaet:* Lat. *culpa:* schuldige neiging (tot broedermoord); *besterven:* worden doodsbleek.
10 *verbaest:* verbijsterd.
r. 1 *pry:* kreng. In 't Latijn: die verrot zijt van ouderdom.
3 *verschroockte:* gerimpelde.
4 *kuchende os:* in 't Latijn *crudae bovis:* van een onrijpe koe; *mammen:* borsten.
5 *heup:* in 't Latijn: dij.
6 *bombeenen:* opgezwollen, waterzuchtige benen (*Ned. Wdb.* III, 330; Vlaams woord; vgl. De Bo); *triomfbeelden:* wassen maskers der voorvaderen, vóór de lijkbaar gedragen.
8 *de Stoische boecken:* beoefening der filosofie was bij dames in de mode.
9 *leggen:* liggen; *ongeleerde:* niet filosofiese; *zenuwen:* Lat. *nervus:* mannelik lid.
10 De twee laatste verzen liet Vondel opzettelik onvertaald.
* Dit Gezang is geschreven op het bericht van de overwinning bij Actium, in het jaar 31.
r. 1 *in den hoogen hove:* in uw hoog huis.
2 *heilige bancketten:* feestmalen.
3 *die Jupijn behaeght:* in 't Latijn, als tussenzin: want zo behaagt het Juppiter; *vaers:* lied.
4 *uitheemsche wijze:* Lat. Doriese melodie, om de krijg te bezingen; *Griecksche:* Lat. Phrygiese, voor het drinklied.

[5] wijze? Gelijck onlangs, toen d'Amirael, op zee gedreven, met brandende[5]
[6] schepen vlughte, na dat de stadt gedreigt was met de boeien van hem,
[7] dieze den meineedigen slaven, daer hy het mede hiel, ontruckt hadde. Een[7]

5 *d'Amirael:* Sextus Pompejus, in 36 bij Naulochus door Agrippa, vlootvoogd van Octavianus, verslagen; *op zee gedreven:* in 't Latijn: verdreven uit de zee; *met brandende schepen:* Lat.: na het verbranden van zijn schepen.

7 *daer hy het mede hiel:* die hij vriendelik in zijn dienst genomen had; *ontruckt:* afgenomen. Hij bemande namelik zijn vloot met weggelopen slaven.

[8] Romain (och nakomelingen, ghy zult het niet geloven) vervoogh[8]t van een
[9] vrou, draeght de palissade, en, als een soldaet, de wapens, en kan den ver-
[10] schrompelden lubbelingen[10] ten dienst staen; en de zon aenschout het schan-
[11] delijck vliegenet[11] onder de vaendels. De Gallen, die stadigh Cesar roepen,
[12] zetten met twee duizend brieschende paerden[12] op hem aen. De snelle zeilen
[13] schuilen ter slincke zijde in de haven van 's vyants schepen[13]. Jo triomf! ghy
[14] behindert de gulde wagens, en ongerepte[14] vaerzen. Jo triomf! ghy voert nu
[15] geenen overste, als in den oorloogh van Jugurta; nochte Afrikaen[15], wiens
[16] graf door de deught op Kartago gebout is[16]. De vyant, te water en te lande
[17] verwonnen, heeft voor[17] den purperen wapenrock eenen routabbert aenge-
[18] schoten. Hy, zullende heenegaen tegens den wint op, zoeckt Kreten, om
[19] zijne hondert steden vermaert, of de zantplaeten[19], daer de Noortsche baeren
[20] op barnen[20], of drijft op der Goden genade. Jongen, breng hier grooter be-
[21] kers, en wijnen van Chios, of Lesbos, of schenck ons Kampanischen wijn,
[22] die het walgen der mage belet. Het lustme de zorgh en vrees voor Cesars
[23] zaecken met zoeten most te verdrijven.

Op Mevius. Het X. Gezang.

Hy wenscht hem eenen zeestorm en schipbreuck.

[1] Het schip, dat den stinckenden Mevius[r. 1] in had, steeckt ter quader uure
[2] af. O Zuidewint, passe[2] tegens beide de zijden met ysselijcke baren aen te
[3] slaen, en de donckere[3] Oostewint smijte door d'onstuimige zee takels en
[4] riemen in stucken. De Noordewint steke oock zoo heftigh op, gelijck hy
[5] op het hoogh geberghte de bevende boomen ter aerde velt; en geen troost-
[6] lijcke star verschijne in dien duisteren nacht, waer in de droevige Orion[6]
[7] ondergaet; en hy werde met geenen stiller stroom gedreven; dan de triom-
[8] feerende Griecksche vloot, toen Pallas hare gramschap van het verbrande

8 *vervooght:* onder de heerschappij.
10 *verschrompelde lubbelingen:* gerimpelde eunuchen, gunstelingen van Cleopatra.
11 *vliegenet:* Lat. *conopium,* d.i. paviljoen ter bescherming van Cleopatra en Antonius tegen vliegen; *vaendels:* veldtekens, dus: te midden van de troepen; *roepen:* juichend toeroepen.
12 Onjuiste vertaling. In 't Latijn: trillend van verontwaardiging hebben twee duizend Galliërs (Galatiërs) hun paarden omgewend. Deze troepen liepen vóór de slag bij Actium naar Octavianus over.
13 Onjuiste vertaling. In 't Latijn: de snel naar links gewende achterstevens der vijandelike schepen liggen in de haven verborgen, d.w.z. nemen geen deel aan de slag.
14 *behindert:* houdt terug; *ongerepte vaerzen:* niet onder het juk gebrachte koeien, die bij een triumftocht op het Capitool geofferd werden; *voert:* voert terug.
15 *Afrikaen:* Scipio Africanus minor.
16 *wiens graf door de deught op Kartago gebout is:* onbegrijpelike vertaling. In 't Latijn: wiens dapperheid voortleeft door de verovering van Carthago.
17 *voor:* in plaats van; *den purperen wapenrock:* als veldheersmantel; *routabbert:* rouwgewaad.
19 *zantplaeten:* in 't Latijn: de Syrten, geteisterd door de Zuidenwind.
20 *barnen:* met branding breken.
r. 1 *Mevius,* een slecht dichter en vijand van Horatius en Vergilius, stond op het punt naar Griekenland te reizen; *ter quader uure:* in 't Latijn: met ongunstig voorteken.
2 *passe:* zorg er voor.
3 *donckere:* d.w.z. met donkere bewolking gepaarde.
6 *Orion:* de ondergang van Orion voorspelt storm.

[9] Troje wende tegens het godlooze schip van Ajax. O hoe zullen uwe schip-
[10] pers moeten zweeten, en wat een dootverf zultghe zetten, en wat een[10]

10 *dootverf zetten:* doodsbleek worden.

[11] wijfachtigh misbaer en gekarm aen den vergramden Jupijn zal men hooren,[11]
[12] wanneer de Jonische zee, loeiende door den vochtigen zuidenwint, de kiel
[13] gebroken heeft? dat indien ghy, als een vette buit, op den boghtigen oever[13]
[14] uitgestreckt, de duickers mest, zoo zal'er een geilen bock en een lammeken[14]
[15] opgeoffert worden.[15]

*

Aen Pettius. Het XI. Gezang.

Hy met minne bevangen, kan zich niet tot vaerzen beledigen.

[1] O Pettius, het lustme niet, gelijck eertijts, vaerzen te dichten, nu ick met
[2] groote liefde bevangen ben; met liefde die my boven al om teere knechtjes
[3] en maeghdekens doet blaken. Dees derde winter, sedert Inachia my niet[r. 3]
[4] meer ontvonckte, schudt het loof van de boomen af. Wee mijns! want ick[4]
[5] schaem my over zoo groot eene misdaet: wat heb ick op de tong geloo-[5]
[6] pen, door de geheele stadt! en my verdriet dier maeltijden, daer het quijnen,[6]
[7] stilzwijgen, en diep zuchten my meldden dat ick vryde: ick klaegde u[7]
[8] met schreiende oogen, dat mijne oprechte inborstige armoede niet opmoght[8-9]
[9] tegens den rijcken; zoo haest als d'onbeschaemde Godt ontdeckt hadde
[10] het geheim van my, die door den heeten wijn verhit was. Indien de over-[10]
[11] loopende gal om mijn hart ziedt, op datze deze stovingen, die de booze[11]
[12] wonde niet verzachten, den winden ten buit geve; zoo zal de schaemte,
[13] aen d'eene zijde gezet, ophouden te kampen tegens hen, die my ongelijck[13]
[14] zijn. Na dat ick voor u deze dingen ernstigh geprezen hadde, en ghy my[14]
[15] belaste t'huis te gaen, brogten my mijne twijfelachtige voeten by de onvriende-[15]

11 *wijfachtigh:* onmannelik; *gekarm aen:* smeekbeden tot.
13 *dat:* Aldus in beide uitgaven; mogelik foutief voor *en*?
14 *de duickers mest:* de watervogels tot voedsel strekt.
15 *opgeoffert:* in 't Latijn: aan de Stormen geofferd.
* TEKSTKRITIEK. De oude uitgave heeft in r. 1 *Pectius* en in r. 8 *schreienden*. Verbeterd naar de uitgave van 1656.
In 't opschrift: *zich beledigen tot:* vrije tijd vinden voor.
r. 3 *Dees derde winter:* d.w.z. Dit is de derde maal dat de winter. In 't Latijn: Desember.
4 *mijns:* genitief, afhangende van *Wee*.
5 *misdaet:* Lat. *malum:* onheil; *op de tong geloopen:* het onderwerp van praatjes geweest.
6 *my verdriet:* ik heb spijt over. Daarvan hangt de genitief *dier maeltijden* af.
7 *meldden:* verrieden; *vryde:* liefde koesterde.
8-9 *inborstige:* vurige, hartstochtelike. Het *Ned. Wdb.* (VI, 1518) meent dat het hier synoniem is van *oprechte,* maar het Lat. heeft maar één adj. *candidum; opmoght tegens:* wedijveren kon met. In het Latijn staat hier de direkte rede: Geldt dan het eerlik hart van de arme niets tegen de rijkdom?; *d'onbeschaemde Godt:* Bacchus, omdat hij de geheimen niet eerbiedigt.
10 *heeten:* vurige.
11 *ziedt:* opbruist; *op dat:* bedoeld is: zodat; *stovingen:* verzachtende middelen (onvertaald Lat. *ingrata:* niet helpende).
13 *aen d'eene zijde:* ter zijde.
14 *geprezen hadde:* vertaling van *laudaveram:* een hoog woord gevoerd had.
15 *belaste:* gelastte; *twijfelachtige:* onzekere, wankelende.

[16] lijcke posten, en helaes harde drempels, waer op ick lijf en leden gebroken[16]
[17] hebbe. Nu ben ick op Lycisk verslingert, die zich roemt aller vrouwen[17]
[18] dartelheit te overtreffen: waer uit my de trouhartige raden der vrienden en[18]
[19] harde scheltwoorden niet kunnen redden; maer een andere minne van[19]
[20] een blanck maeghdeken, of eenen scheutigen jongeling, die zijne lange[20]
[21] locken vlecht.[21]

16 *posten:* deuren.
17 *verslingert:* verliefd (niet in ongunstige zin); *vrouwen:* in 't Latijn *muliercula:* vrouwtje, dat hier een ongunstige betekenis heeft.
18 *dartelheit:* in 't Latijn: *mollitia:* zachtheid.
19 *scheltwoorden:* Lat. *contumeliae:* beschimping, bittere verwijten; *van:* voor.
20 *scheutigen:* slanke.
21 *vlecht:* in 't Latijn: losknoopt, dus: laat hangen.

Het XII. Gezang.

Op een stinckende out vel, dat hem aenzocht.

[1] Ghy vrou, die waerdigh zijt van olyfanten bereden te worden, wat be-[r. 1]
[2] geertghe? Waerom zentge geschencken en brieven aen my, die een zwack
[3] jongeling, en noch te scherp van reuck ben? Want ick alleen rieck nauwer[3]
[4] of ghy een neusgezwel, of eenen bockestanck onder uwe borstelige ock-
[5] selen hebt, als een snuffelende hont daer een zeuge leit. Wat zweet en[5]
[6] vuile stanck groeit'er over alle haere verschroockte leden, wanneerze pooght[6]
[7] d'ongetemde dolheit te bedaeren met eene hangende zenuwe, en zy houdt[7]
[8] haer blancketsel niet, nochte de blozende verwe, uit krokodils dreck ge-[8]
[9] puurt; en met het roeren van hare vellen breecktze de onderlaegen, en het[9]
[10] gehemelte der ledekant; of als zy mijne walging met harde woorden hekelt.[10]
[11] Ghy zijt hitsiger by Inachia dan by my. Driemael des nachts kuntghe Inachia[11]
[12] helpen, en altijt zijtghe af, wanneerghe het my maer eens gunt. De plaegh[12]
[13] hael Lesbia, die my, die eenen stier zocht, u gewezen heeft, die onbequaem
[14] zijt, toen de Koösche Amyntas by my was, wiens zenu beter rees in het &c.[14]
[15] als een nieu gewosse boom, die op de heuvels staet. Voor wien heb ick
[16] de purpere kleederen tweemael in de wol geverft bereit? juist voor u? op
[17] dat'er geen gast onder uwe mackers zou wezen, die meer bemint zou zijn[17]
[18] van zijne liefste, als ghy van my. O ick ongeluckige, voor wien ghy vlught,
[19] gelijck een lam voor felle wolven, en de geit voor de leeuwen vreest.

Aen zyne vrienden. Het XIII. Gezang.

[1] De hemel is betrocken, een gruwelijcke storm steeckt'er op: regen en
[2] sneeu valt uit de lucht: zee en wouden ruischen van den Tracischen
[3] Noordewint. O vrienden, laet ons de gelegenheit van dezen dagh waer-
[4] nemen, terwijl het ons past, en wy noch wel te voet zijn. Laet ons het voor-
[5] hooft ontrimpelen. Schenck ghy wijn, die onder het burgemeesterschap[r. 5-6]
[6] van Torquaet geperst is. Laet andre praetjes vaeren. Misschien zal Godt

In 't opschrift: *vel:* wijf (scheldwoord).
r. 1 *van:* door.
3 *scherp van reuck:* in 't Latijn: verstopt van neus; *nauwer:* scherper.
5 *zeuge:* Lat. *sus:* wild zwijn.
6 *verschroockte:* gerimpelde.
7 *zenuwe:* Lat. *pene* (vgl. *Toezang* 8, r. 9).
8 *blancketsel:* in 't Latijn: vochtig (geworden) krijt; *blozende verwe:* rode kleurstof (rouge), als blanketsel.
9 *gepuurt:* getrokken; *met het roeren van hare vellen:* in 't Latijn: in haar hartstocht; *onderlaegen:* in 't Latijn: *tenta cubilia:* het gespannen leger.
10 *hekelt:* Lat *agitat:* opwekt.
11 *hitsiger:* vuriger.
12 *af:* afgemat; *plaegh:* pest.
14 het woord *inguen* liet Vondel onvertaald uitvallen.
17 *gast:* disgenoot.
r. 5-6 *het burgemeesterschap van Torquaet:* L. Manlius Torquatus, consul in 65, het geboortejaar van Horatius (Latijn: van *myn* T.), zie Boek III, Gezang 21, regel 1.

[7] deze dingen genadigh te recht brengen. Nu lust het my met Achemeni-[7]
[8] schen Nardus begoten te worden, en met Cyllenische snaren het hart van[8]

7 *deze dingen:* dit slaat op de staatsaangelegenheden na de slag bij Philippi; *Achemenischen:* Perziese.
8 *Cyllenische:* genoemd naar de berg Cyllene, in Arcadië, waar Mercurius geboren was.

[9] benaude bekommeringen te verlichten; gelijck de edele Centaurus den
[10] grootsten voesterkinde toezong: Onverwonnen jongeling, sterfelijcke zoon[10]
[11] der Godinne Tetis, het rijck van Assarakus, 't welck gedeelt wort door
[12] den vliet des kleenen Scamanders, en den glibberigen Simois, wacht op u;[12]
[13] daer het nootlot uwe wederkomste belet, door het zeker afsnijden van den
[14] draet uwes levens: en uwe zeegroene moeder u niet weder zal kunnen
[15] t'huis voeren. Verzacht daer alle rampen door zang en spel, een liefelijcke[15]
[16] vertroosting voor mismaeckte zwaermoedigheit.[16]

Aen Mecenas. Het XIV. Gezang.

Dat de minne van Fryne hem hindert de beloofde vaerzen te leveren.

[1] Oprechte Mecenas, ghy dootme met dickwils te vragen; waerom de[r. 1]
[2] teere minne het diepste mijner zinnen in zoo groot eene vergetenheit ge-[2]
[3] dompelt heeft, als of ick met eene drooge keel den beker des dootslaeps[3]
[4] uitgezopen hadde: want een Godt, een Godt beletme de begonne jam-[4]
[5] bische vaerzen, een eertijts belooft gedicht, te voltoien. Men zegt dat om
[6] den Samoschen Batyl de Teische Anakreon aleveneens blaeckte; die dickwils[6]
[7] op de kromme lier, met gezangen, niet naer de kunst doorwrocht, zijne[7-8]
[8] minne beschreide. Ghy zijt oock jammerlijck ontvonckt, indien geen schoo-
[9] ner vier het belegerde Troje in brant stack, genoegh u met uw lot. De
[10] vrygemaeckte Fryge, die met eenen niet te vrede is, doet my quijnen.[10]

Aen Neaera. Het XV. Gezang.

Hy klaeght over hare trouweloosheit.

[1] Het was nacht, en de maen scheen onder de mindere starren helder aen[r. 1]
[2] den hemel, toen ghy, willende der groote Goden maght schenden, op den[2]

10 *voesterkint:* Achilles, die de Centaur Chiron als leermeester had.
12 *glibberigen:* snel stromende.
15 *door zang en spel:* in het Latijn: door wijn en gezang; in de uitgave van 1656: door zangen, en wijn.
16 *mismaeckte:* Lat. *deformis:* lelike.
r. 1 *doot:* kwelt.
2 *teere minne:* in 't Latijn: *mollis inertia:* weke traagheid; *vergetenheit:* vergetelheid.
3 *den beker des dootslaeps:* in 't Latijn: de bekers die de slaap van Lethe teweeg brengen.
4 *uitgezopen:* leeggedronken (*zuipen* had in Vondel's taal geen ongunstige klank).
6 *den Samoschen Batyl:* Bathyllus uit Samos, een door Anakreon beminde knaap; *Teische:* uit Teos; *aleveneens:* eveneens; *blaeckte:* gloeide (van liefde).
7-8 *kromme:* gewelfde; *niet naer de kunst:* d.w.z. in vrije versmaat; *zijne minne beschreide:* zijn liefdesmart bezong; *indien* enz.: onjuiste vertaling. Het Latijn heeft: aangezien de vlam, die het belegerde Troje in brand stak, niet schoner was.
10 *vrygemaeckte:* vrijgelaten (slavin); *met eenen* (minnaar).
r. 1 *mindere:* kleinere.
2 *willende.... schenden:* d.w.z. toen reeds voornemens uw eed te breken.

[3] eet, dien ick u voorstaefde, zwoert, my met geslote armen omhelzende,[3]
[4] vaster dan een eikelboom van het scheutige veil omvat wort, dat wy elc-[4]
[5] kandere onderling zouden beminnen, zoo lang als de wolf op het schaep
[6] gebeeten zal zijn; en Orion, een plaegh des zeemans, d'ongestuime zee[6]
[7] omroeren; en een koeltje in Apolloos ongeschore locken speelen zal. O[7]

3 *voorstaefde:* vóórzegde (zie *Mnl. Wdb.* VII, 1979 en IX, 1107); *geslote:* Lat. *lentis:* buigzame, zachte.
4 *eikelboom:* eik (in 't Lat. steeneik); *scheutige veil:* ranke klimop.
6 *ongestuime:* onstuimige.
7 *omroeren:* in beroering brengen.

[8] Neaera, mijn deught zal u noch smarten; want zoo in Flakkus yet manne-
[9] lijcks is, zal hy niet gedoogen datghe alle nachten zult slapen by eenen,
[10] dienghe liever hebt; en vergramt zal hy zijns gelijcken zoecken; en zijne
[11] stantvastigheit zal niet wijcken voor uwe schoonheit, die hem eens ver-
[12] steurt heeft, wanneer zijn wrock eens gezet is. Maer ghy, die nu geluckiger
[13] zijt, en om mijn ongeluck fier henetreet; hoewelghe rijck zijt van vee en
[14] lant, en Pactool in uw kantoor vloeit, en ghy de geheimenis van den her-
[15] boren Pytagoras kent, en Nireus in schoonheit overtreft; helaes ghy zult
[16] beklagen de liefde, die op een ander gezet is, en dan zal ick weder lachen.

Het XVI. Gezang.

Hy klaeght dat de burgerlijcke oorlogen blijven duren.

[1] Nu wort de tweede eeu met burgerlijcken oorloogh gesleten, en Rome
[2] valt van zelf om zijn overwightigheit; het welck van den aengrenzenden
[3] Marsen niet kon vernielt worden; nochte door de Hetrurische maght van
[4] den dreigenden Porsenne; nochte door de dapperheit van Kapua, dat naer
[5] de kroon stack; nochte door den bitsen Spartakus, nochte door den Savojart,
[6] die trouweloos is in 't aenrechten van nieuwigheden: en 't welck oock het
[7] woeste Duitschlant met zijne blaeuooghde jeught, nochte Hannibal, der
[8] ouderen vloeck, niet konden temmen; dat zullen wy goddeloozen van ver-
[9] waeten bloede verwoesten, en wilde dieren zullen weder het lant beslaen.
[10] Helaes! een uitheemsch overwinner zal d'assche treden; en de ruiter zal
[11] door de stadt met zijnen klinckenden hoef rennen; en een baldadige zal,
[12] een gruwel om te zien, Quirijns gebeente, van zon en lucht versteken, in
[13] den wint stroien. Misschien vraeghtghe alle, of de besten onder u; wat
[14] het ontbeeren dier zwarigheden u baten zal? Dit zy het beste besluit: ge-

8 *deught:* vertaling van *virtus,* in dit verband: kracht.
10-12 *zijns gelijcken:* d.w.z. iemand die hem waardig is; *uwe schoonheit, die hem eens versteurt heeft:* de schoonheid van u, die hem eens beledigd hebt; vrije vertaling van Vondel voor: *semel offensae formae; gezet is* (Lat. *intrarit*): zich vastgezet heeft.
13 *om:* over.
14-15 *Pactool:* de Pactolus, een rivier in Lydië, voerde stofgoud mee; *in uw kantoor:* toevoeging van Vondel; in 't Latijn: *tibi:* voor u; *den herboren Pytagoras:* Pythagoras beweerde dat hij vroeger als Euphorbus, een Trojaanse held, geleefd had; *Nireus:* zie Boek III, Gez. 20, r. 9.
16 *weder:* Lat. *vicissim:* op mijn beurt.
r. 1 *de tweede eeu:* (*aetas*): het tweede geslacht; *gesleten:* afgemat.
2 *overwightigheit:* topzwaarheid (*Ned. Wdb.* XI, 2222); in 't Lat. alleen: door eigen gewicht (*suis viribus*); *van:* door.
3 *Marsen:* Marsers.
4 *Porsenne:* Porsena, koning van Clusium in Etrurië.
5 *bitsen:* kwaadaardige; *Spartakus:* aanvoerder in de slavenoorlog; *den Savojart:* Lat. Allobrox.
6 *'t aenrechten van nieuwigheden:* bedoeld is: het verwekken van oproer (*res novae*).
7-9 *blaeuooghde:* blauwogige; *der ouderen vloeck:* door onze voorvaderen verafschuwd; *van verwaeten bloede:* uit vervloekt geslacht; *beslaen:* bezetten, gaan bewonen (*Ned. Wdb.* II, 2020).
12 *Quirijns:* van Romulus; *versteken:* verstoken, d.w.z. beveiligd tegen.
14 *wat het ontbeeren dier zwarigheden u baten zal:* onjuiste vertaling. In 't Latijn: wat u helpen kan om bevrijd te worden van uw rampzalige kwellingen; *besluit:* uitkomst (Lat. *sententia:* uitspraak, mening).

[15] lijck de vervloeckte stadt der Focensen vlughte, laetende ackers, eigene[15]

15 *de vervloeckte stadt der Focensen:* Lat.: *Phocaeorum civitas:* Vondel verwart de burgers van Phocaea, die, om aan de verdrukking der Perzen te ontkomen, naar Corsica verhuisden, met de Phocensen uit Phocis; het Lat. *exsecrata* behoort bij het volgende: hun akkers en Lares aan de wraak der goden opgedragen hebbende.

[16] huizen, en de kercken, hunner Goden woonsteden, den wilden zwijnen en
[17] grijpenden wolven; te gaen daer de voeten u dragen, de woeste winden
[18] u over zee drijven zullen. Behaeght u dat? Of weet yemant wat beters by
[19] te brengen? Waerom sammelen we ter goeder tijt in den schepe te treden?[19]
[20] Maer laet ons zweeren, dat het vry zal staen weder te keeren, zoo ras de
[21] gezoncke steenen weder boven komen drijven; en datwe weder naer huis[21]
[22] zullen zeilen, wanneer de Po de Matijnsche toppen gewasschen zal hebben;[22]
[23] of de hooge Apenijn in zee loopen; en eene zeldsaeme minne het ongedierte[23]
[24] met eene nieuwe geilheit paeren; zoo dat het hart den tiger bespringe, en[24]
[25] de kieckendief de duif betrede, en het lichtgeloovige vee geene blonde[25]
[26] leeuwen vreeze, en de gladde bock zich in de zoute zee vermaecke. Wan-
[27] neer de heele stadt, of het beste deel der zelve, ['t welck beter is dan al[27]
[28] de onleerzame hoop;] dit, en al het geen onze zoete wederkomste noch[28]
[29] zoude kunnen afsnijden, gezworen zal hebben, laet ons dan gaen, en de
[30] suffer en hopelooze in hun vervloeckt nest blijven. Ghy, die deughtzaem[30]
[31] zijt, laet varen het vrouwelijck gekerm, en vlieght voorby den Tuskaenschen
[32] oever. De groote zee, die om de geheele weerelt loopt, staet voor ons[32]
[33] open. Zeilenwe naer de landen, de geluckige landen, en rijcke eilanden;
[34] daer d'ongeploeghde landou jaerlijcks koren voorbrengt, en d'ongesnoeide
[35] wijngaert altijt bloeit; en de altijt vruchtbaere olijftack uitspruit, en de bruine[35]
[36] vijgh haren stam verciert; de honigh van den hollen eick afdruipt; en het
[37] klare water, zachtelijck ruischende, van hooge bergen afschiet. Daer komen
[38] de geiten ongelockt naer het melckvat; en de d'aengename kudde brengt[38]
[39] gespanne uiers t'huis; en de beer gromt des avonts om de schaepskoy
[40] niet; en de gront zwelt niet op door de adders: en geluckighlijck zullenwe
[41] ons over meer dingen verwonderen; hoe de waterige Oostewint d'ackers[41]
[42] niet door menighte van slaghregens schaeft, en het vette zaet niet in de[42]
[43] drooge klay verdort; dewijl de Koning der hemellieden het beide matight.[43]
[44] Hier lande het pijnhout met Argosche roeiers niet; en d'onkuische Medea[44]
[45] zette hier haeren voet noit. Sidonische zeelieden hebben hunne sprieten[45]

19 *by te brengen:* aan te raden; *sammelen:* dralen; *ter goeder tijt:* Lat.: bij gunstig voorteken.
21 *gezoncke steenen:* diep liggende rotsen.
22 *Matijnsche:* de Matinus is een voorgebergte in Apulië.
23 *zeldsaeme:* wonderlike; *ongedierte:* wilde dieren.
24 *nieuwe:* ongehoorde; *hart:* hert.
25 *betrede:* synoniem van bespringe (zeldzame betekenis: *Ned. Wdb.* II, 2244. vgl. *treden*); *lichtgeloovige:* goedgelovige.
27 *of het beste deel* enz.: dit behoort te staan achter *ons* (r. 29).
28 *onleerzame* (Lat. *indocilis*): onverbeterlike.
30 *suffer:* verwekelikte; *hopelooze* (Lat. *exspes*): die geen vertrouwen in de toekomst heeft; *nest:* bed; *deughtzaem:* dapper, manmoedig.
32 *oever:* kust.
35 *bruine:* donkere.
38 *aengename:* welgezinde.
41 *waterige:* regen brengende.
42 *schaeft:* afspoelt.
43 *hemellieden:* hemelse goden.
44 *pijnhout:* de Argo, van pijnbomenhout gebouwd.
45 *Sidonische zeelieden:* de Phoeniciërs, zo genoemd naar de stad Sidon; *sprieten:* boegsprieten, dus: schepen.

[46] niet herwaert gewent, nochte Ulysses gesolde gezelschap. Geene besmet-[46]
[47] ting beschadight het vee. Geene blakende hitte der hontsdagen braet de

46 *herwaert:* hierheen; *gesolde:* heen en weer geslingerd (Lat. *laboriosa:* die veel doorstaan heeft).

[48] kudde. Jupiter scheide die kusten af voor godvruchtige lieden, na dat hy[48]
[49] de goude eeuw door een kopere bedorven hadde: daer na veranderde hy[49]
[50] de eeuwen in yzer; welcke eeuwen de vroomen met eenen voorwint zullen[50]
[51] ontvlughten, indienze gelooven het geen ick spelle.[51]

Aen Kanidia. Het XVII. Gezang.*

Datze zich zelve eens genadigh zy.

[1] Nu geef ick het u gewonnen met uwe krachtige wetenschap; en smeecke[r. 1]
[2] u by Proserpijns rijck, en by Diaens onverbiddelijcke Godheit, en by de[2]
[3] toverboecken, waer door ghy de vaste starren van den hemel kunt doen
[4] afstijgen, o Kanidia, spaer eens uwe bezweeringen: helpme, helpme haestigh[4-5]
[5] uit den toverkreits. Telef heeft Nereus neef bewogen, tegens wien hy ver-[5]
[6] metelijck de Mysische benden hadde toegerust, en op wien hy met scherpe
[7] pijlen mickte. De Trojaensche moeders hebben den manslaghtigen Hektor,[7]
[8] die den wilden vogelen en honden ten aeze toegeëigent was, gebalssemt;[8]
[9] na dat de Koning, zijne vesten verlaten hebbende, den halstarrigen Achilles
[10] te voet gevallen was. Ulysses arbeitzame roeiers hebben, met Circes be-[10]
[11] lieven, hunne borstelige huiden uitgetogen; toen kregenze hun verstant[11]
[12] en spraeck en eerste menschelijcke gedaente weder. Al te veel strafs heb[12]
[13] ick van u geleden; van u, die van maetroozen en kassiers vierigh bemint[13]
[14] wort. Mijne jeught glipt heene, en de blozende verwe heeft het geraemte[14]
[15] begeven, 't welck met eene doodse huit overtrocken is. Het hair is grijs[15]
[16] door uwe besmeeringen. Geene rust verlicht my van den arbeit. De nacht[16]
[17] plaeght den dagh, en de dagh den nacht, en ick kan van benautheit geenen[17]

48 *scheide af:* heeft afgezonderd, bewaard.
49 *veranderde:* in 't Latijn: verhardde.
50 *met eenen voorwint:* voorspoedig.
51 *spelle:* voorspel.
* Zie voor de tovenaarster Kanidia: *Toezang* V. Deze zang is ironies bedoeld.
r. 1 *krachtige wetenschap:* machtige toverkunst.
2 *Proserpijns rijck:* de onderwereld; *Diaens:* Diana, als Hecate de beschermster der heksenkunsten.
4-5 *bezweeringen:* toverspreuken; *helpme uit den toverkreits:* (getrokken kring): vrije vertaling van: breng het teruggedraaide toverrad tot rust. In een bepaalde richting gedraaid, met toverspreuken, kon het de geliefde vermurwen; teruggedraaid verloor het de tovermacht.
5 *Nereus neef* (kleinzoon): Achilles, die Telephus, koning der Mysiërs wondde, maar volgens een orakelspreuk van Apollo hem ook weer genas.
7 *manslaghtigen:* mannendodende (Homeries epitheton).
8 *toegeëigent:* prijsgegeven.
10 *arbeitzame:* vertaling van *laboriosi,* dat in 't Latijn bij *Ulysses* behoort, en betekent: de veelbeproefde.
11 *believen:* goedvinden, wil.
12 *menschelijcke gedaente:* in 't Latijn: de vroegere schoonheid van gelaat; *straf:* last.
13 *kassier:* kantoor- of winkelbediende (*Ned. Wdb.* VII, 1731); Latijn: *institor:* leurder.
14 *de blozende verwe:* Lat. *verecundus color:* de blos der schaamte.
15 *begeven:* verlaten.
16 *besmeeringen:* toverzalven.
17 *plaeght:* Lat. *urguet:* verdringt.

[18] adem scheppen. Ick ellendige worde dan geperst het ontkende te gelooven,[18]
[19] dat de Sabynsche Kanidia met haere tovervaerzen het gemoedt ontstellen,[19]
[20] en door Marsische bezweeringen het hooft scheuren kan. Wat wiltghe
[21] meer? O hemel en aerde, ick brande meer dan Hercules, met Nessus zwart[21]
[22] wondenbloet bestreken; en meer dan de heete vlam, die in den Siciliaen-
[23] schen Etna gloeit: en ghy, o smisse, barnt van Kolchisch vergift, tot dat ick[23]

18 *geperst:* gedrongen.
19 *tovervaerzen:* toverspreuken; *ontstellen:* van streek brengen.
21 *hemel:* Lat. zee; *Nessus:* zie *Toezang* III, r. 9.
23 *smisse:* (smids) werkplaats; *barnt:* brandt, gloeit.

[24] in drooge assche ten guigelspele der winden henestuive. Wat einde of wat[24]
[25] loon heb ick te verwachten? Zegh op, ick zal d'opgeleide straf getrouwelijck[25]
[26] lijden; bereit die te boeten, schoon ofghe hondert vaerzen eischte; ofghe[26]
[27] van de logenachtige lier woudt geprezen worden: ghy kuische, ghy deught-
[28] zaeme, zult als een gouden gestarnte, onder de starren gaen treden. Kastor,
[29] om Heleens ongelijck gesteurt, en des grooten Kastors broeder, hebben,[29]
[30] door gebeden bewogen, den poeet zijn berooft gezicht weder gegeven. Ghy[30]
[31] dan (want het staet in uwe maght) verlos my van mijne dollicheit. O ghy,[31]
[32] die door uw vaders oneerbaerheit niet bezoedelt, en geene best zijt, die[32]
[33] tuck is, om de negendaegsche begrave assche in der armen graven te ver-[33]
[34] stroien. Ghy zijt beleeft van aert en zuiver van handen; en uw buick wascht[34-35]
[35] een anders vrucht, en het vroetwijf de doecken, root van uwen bloede; zoo
[36] dickwils ghy, als een stercke kraemvrou, ten bedde uitrijst.

*

Kanidia antwoort.*

[1] Wat stortghe gebeden uit voor mijne [gestopte] ooren? De wintersche zee-[r. 1-3]
[2] storm beuckt met het grondelooze pekelschuim geene dovere rotsen voor den
[3] naeckten zeelieden. Waentghe ongewroken de ontdeckte nachtgeheimenis,
[4] des wuften Kupidoos heilligdom, te beschimpen? en ongestraft, als priester,[4-5]
[5] over de Esquilijnsche vergiftmengers mijnen naem door de geheele stadt

24 *ten guigelspele:* als speelbal, prooi (*Ned. Wdb.* V, 1218).
25 *loon:* Lat. *stipendium:* zoengeld, boete.
26 *schoon of:* al; *vaerzen:* jonge stieren.
29 *Heleens ongelijck:* het onrecht, de belediging, Helena aangedaan; *gesteurt:* vertoornd.
30 *den poeet:* nl. de dichter Stesichorus, door Castor en Pollux om deze reden van zijn ogen beroofd.
31 *dollicheit:* waanzin.
32 *best:* oude vrouw.
33 *tuck:* belust op; *negendaegsche:* na negen dagen zag men niet meer naar het graf om, zodat Canidia de as kon roven voor haar toverkunsten.
34-35 *beleeft:* vriendelik, menslievend; *uw buick wascht een anders vrucht:* onbegrijpelike zin, door een andere lezing van dit vers (partum ejus) ingegeven. In 't Latijn: *Tuusque venter* (buik, maar in dit verband: vrucht, zoon) *Pactumeius:* en uw zoon is Pactumejus. Waarschijnlik een hatelikheid op een door Canidia ondergeschoven zoon.
* TEKSTKRITIEK: In r. 1 is *gestopte* ingevoegd naar de uitgave van 1656. Evenzo *te* in r. 9. In r. 17 staat in de eerste uitgave na *buigen* bij vergissing herhaald: *gelijck ghy*. Ook dit is later verbeterd.
* O p s c h r i f t ontbreekt in het origineel, waar de tekst doorloopt. Vondel begint in navolging van Joh. Bond bij vs. 53 van Horatius een nieuw gezang met nieuw opschrift.
r. 1-3 *het grondelooze pekelschuim:* Lat. alto sali, d.i. bij hoge zee; de bedoeling is: geen rotsen zijn dover voor de naakte zeelieden; *nachtgeheimenis:* in 't Latijn *Cotyttia* (*sacra*), d.z. de geheime, ontuchtige feesten ter ere van de Thraciese godin Cotytto.
4-5 *wuften:* vrij, ongebonden rondzwervende; *priester over de vergiftmengers:* Horatius had in zijn Satiren (I, 8) beschreven hoe Canidia voor de Esquilijnse poort haar toverkunsten uitoefende.

[6] te dragen? Wat baet het u datghe de Sabijnsche kollen verrijckt, en doot-[6]
[7] lijck vergift gemengt hebt, indienghe langer leven moet dan ghy wenscht?[7]
[8] Ghy ellendige zult een onrustigh leven leiden om altijt nieuwe smart [te]
[9] lijden. Tantael, Pelops trouwelooze vader, altijt nooddruftigh by volheit[9]
[10] van spijze, wenscht om rust: Prometeus, aen den vogel geketent, wenscht'er[10-11]
[11] mede om. Sisyf wenscht zijnen steen op het opperste des berghs te rollen,

6 *u datghe:* foutief voor: mij dat ik; *kollen:* tovenaarsters, van wie Canidia tegen rijke beloning, haar kunsten geleerd had.
7 *indienghe langer leven moet:* berustend op de Lat. lezing: *si*. Beter is de lezing: *sed:* 'Maar een later noodlot dan gij wenst, wacht u'.
9 *trouwelooze:* behoort in 't Latijn bij *Pelops; nooddruftigh:* gebrek lijdend.
10-11 *aen den vogel geketent:* foutief. Latijn: geketend voor de vogel (opdat deze hem aan kan vallen); *er om:* naar rust.

[12] maer Jupijns wet is'er tegen. Nu zultghe willen van den hoogsten toren[12]
[13] afspringen: dan weder een Norisch lemmer in uwe borst stooten, en ver-
[14] geefs u willen verhangen, droevigh van walgende benautheit. Dan zal[14]
[15] ick op mijn vyants schouders rijden, en de aerde zal voor mijne baldadigheit
[16] wijcken. Zal ick die (gelijck ghy op het nauste weet) wasse beelden buigen,[16]
[17] de maen van den hemel door mijne tovervaerzen trecken, de verbrande
[18] lijcken opwecken, en minnedrancken bereiden kan, my beklaegen, dat mijne
[19] kunst op u geen vatten heeft?[19]

Eeugetyde.

Voor den welstant des Roomschen Rijcks.

[1] O Febus en Diaen, ghy woudvooghdes, blinckende eere des hemels, die[r. 1]
[2] ge-eert waert, en ge-eert zult blijven, verleent ons het geenwe bidden op
[3] het heilige feest, waer op de vaerzen der Sybillen belasten aen d'uitgeleze[3]
[4] maeghden en kuische jongelingen, den goden, die lust scheppen in de
[5] zeven heuvelen, een gedicht toe te zingen. O koesterende zon, die op uwen[5]
[6] blaeckenden wagen den dagh aen en afvoert; en altijt een andre schijnende[6]
[7] de zelve blijft, nimmermeer moetghe yet grooters als Rome zien. O Ilitya,[7]
[8] of het zy datghe liever Lucijn of voortteelster wilt genoemt worden; die
[9] gewoon zijt, op zijnen tijt eenen zachten arbeit te verleenen, bescherm de[9]
[10] moeders. O Godin, breng de vrucht voort, en zegen der vaderen besluit[10]
[11] over het besteden der dochteren, en de huwelijckswet, die het geslacht[11]
[12] vermeert: dat na het verloop van hondert jaeren gezangen en spelen, drie[12]
[13] dagen en drie nachten lang, met grooten toeloop zekerlijck vernieuwt wer-[13]
[14] den: en ghy, o Parken, die waerachtig in uw voorspellen zijt, laet het geene[14]

12 *is'er tegen:* heeft het verboden.
14 *van:* door; *walgende:* die een walging van het leven geeft.
16 *op het nauste:* nauwkeurig, zeer goed; *wasse beelden:* wassen beeldjes werden bij liefdesbezweringen driemaal om het altaar gedragen en dan verbrand; *buigen:* Lat. *movere:* menselik gevoel geven.
19 *vatten heeft:* vat heeft.
In 't opschrift: *Eeugetyde:* vertaling van *Carmen saeculare,* een lied door Horatius op verzoek van Augustus in 17 v. Chr. gedicht om bij de 'ludi saeculares' gezongen te worden door een koor van 27 knapen en 27 meisjes. In dit lied worden achtereenvolgens verschillende godheden aangeroepen, allereerst Apollo en Diana.
r. 1 *woudvooghdes:* heerseres over de wouden.
3 *vaerzen:* de spreuken, uitspraken; *belasten:* gelasten.
5 *de zeven heuvelen:* de stad der zeven heuvelen, Rome.
6 *blaeckenden:* gloeiende.
7 *moetghe:* moogt ge; *Ilitya:* Ilithyia, d.i. geboortegodin, Griekse bijnaam voor Hera; bij de Romeinen heette zij als zodanig Lucina.
9 *eenen zachten arbeit:* een voorspoedige bevalling (*arbeit:* barensweeën).
10 *breng de vrucht voort:* in 't Latijn: laat de nakomelingschap gedijen; *vaderen:* senatoren.
11 *besteden:* uithuweliken.
12 *hondert:* in 't Latijn: tienmaal elf, een Etruriese eeuw.
13 *zekerlijck vernieuwt werden:* stellig opnieuw gevierd mogen worden.
14 *Parken:* Parcen, de Schikgodinnen; in de uitgave van 1656: Godinnen van het noodlot. In het Latijn: in het voorspellen van wat eens voorgoed is vastgesteld.

[15] eenmael gezeit is eenen vasten voet grijpen, en schakelt het volgende aen[15]
[16] het voorige geluck, en de landou, vruchtbaer van vee en vruchten, vlechte[16]

15 *eenen vasten voet grijpen:* werkelik tot stand komen. In 't Latijn relatief: en die de vaststaande grens der dingen handhaaft.
16 *geluck:* vertaling van *fata:* lot.

[17] Ceres een kroon van airen. Gezonde lucht en water moeten de zuigelingen[17-18]
[18] voeden. O Apollo, goedertieren en genadigh uwe pijlen weghgesteken heb-
[19] bende, verhoor de smeeckende jongelingen. O gehoornde maen, Koningin[19]
[20] der starren, verhoor de maeghden. Indien Rome uw werckstuck is, en de[20]
[21] Trojaensche benden in Tuskanen gelant zijn; een schare aen wie belast[21]
[22] was huis en hof, op toezegginge van behoude reis, te verlaten: voor wie[22]
[23] de kuische Eneas, zijn vaderlant overlevende, door het brandende Troje
[24] zonder bedrogh eenen vryen wegh gebaent heeft, om haer meer te geven[24]
[25] danze verlaten hadden; O Goden, geeft de leerzaeme jeught goede zeden.
[26] O Goden, geeft den stillen ouderdom ruste. Geeft den Roomschen volcke
[27] goet, kinders, en allerleie heerlijckheit; en Anchises en Venus doorluchtigh[27-29]
[28] bloet, het welck u sneeuwitte ossen opoffert, heersche triomfeerende in
[29] den oorloogh, en genadigh over de verwonne vyanden. De Meed ontziet
[30] alree, te water en te lande, hunnen dapperen arm en de Albaensche bijlen.[30]
[31] De Scyten alree, en onlangs de hoovaerdige Indianen komen om wetten[31-32]
[32] te ontfangen. Alree durven vrede, en trou, en eere, en de oude eerbaerheit,
[33] en de verwaerloosde deught wederkeeren; en de geluckige overvloet ver-
[34] schijnt met vollen vruchthoren; en Febus de wichelaer, met zijnen blincken-[34]
[35] den boogh verciert, en aengenaem by de negen Zanggodinnen, die door
[36] heilzaeme kunst de maghtelooze lichaemen verlicht. Indien hy de Pala-[36]
[37] tijnsche sloten gunstigh aenzie, zoo breide hy den Staet van Rome en het[37]
[38] geluckige Italie uit tot in eene andere en altijt betere eeuwe: en Diaen,[38]
[39] die den Aventijn en Algidus bezit, sla de gebeden der vijftien mannen[39]
[40] gade, en neige hare goedertiere ooren naer de beloften der jongelingen.[40]
[41] Wy, een gezelschap, afgerecht om Febus en Diaens lof te zingen, dragen[41]
[42] een goede en zekere hope t'huis, dat Jupijn en alle Goden dit bestemmen.[42]

17-18 *lucht en water:* in 't Latijn: regen en wind; *moeten:* mogen; *de zuigelingen voeden:* vertaling van *fetus nutriant:* de vrucht (van het land en van het vee) opkweken; *weghgesteken:* weggestoken, opgeborgen.
19 *O* enz.: in 't Latijn: tweehoornige koningin der sterren, Luna.
20 *werckstuck:* werk, d.w.z. door u tot stand gebracht is.
21 *belast:* bevolen.
22 *op toezegginge van:* met de belofte van.
24 *zonder bedrogh:* vertaling van *sine fraude* d.i. zonder dat iemand schade leed.
27-29 In 't Latijn staat: En wat de doorluchtige afstammeling (*bloet*) van A. en V. - d.i. Augustus - u met (een offer van) witte stieren afsmeekt, dat moge hij verkrijgen, die... Vondel had een tekst met *imperet;* de bedoeling is evenwel *impetret*.
30 *bijlen:* als symbool van macht en majesteit van het Romeinse volk.
31-32 *om wetten te ontfangen:* Lat. *responsa petunt:* vragen om antwoord, d.i. zenden gezanten.
34 *vruchthoren:* de horen des overvloeds; *en Febus:* hier begint in het Latijn een nieuwe zin, die doorloopt met de zin van regel 36-38; *wichelaer:* vertaling van *augur:* ziener.
36 *maghtelooze:* vermoeide, zieke. Apollo was ook de god der geneeskunde.
37 *sloten:* burcht. Bedoeld is de Apollo-tempel op de mons Palatinus, waar dit Carmen gezongen werd; *gunstigh:* genadig.
38 *eeuwe:* vertaling van *lustrum*.
39 *Aventijn* en *Algidus:* twee bergen met heiligdommen van Diana; *bezit:* bewoont; *sla gade:* geef acht, verhoor; *vijftien*. Een priester-college van vijftien droeg zorg voor de Apollo-cultus en regelde de ludi saeculares.
40 *beloften:* geloften.
41 *gezelschap:* koor; *afgerecht om* (Lat. doctus): dat geleerd heeft.
42 *dit bestemmen:* hiermede instemmen.

Q. Horatius Flakkus van de Dichtkunst.
Aen de Pisonen.[aant. *]

[1] Indien de schilder een menschenhooft op een paerts hals woude zetten,
[2] en met veelerleie vederen schakeeren, en van allerhande leden te zamen[r. 2]
[3] voegen, zulx dat het bovenlijf een schoone vrou geleeck, en het onderste[3]
[4] in eenen mismaeckten visch eindighde; zoudtghe, o vrienden, dit ziende[4]
[5] u van lachen kunnen onthouden? Ghy Pisonen, gelooft dat zulck een boeck,[5]
[6] wiens ydele beelden, gelijck eenes krancken mans droom, gebootzeert wer-[6]
[7] den, dat hooft nochte voet tot een gedaente passen, zodanig een tafereel[7]
[8] gelijcken zal. Schilders en poëten hadden altijt eene gelijcke maght van[8-9]
[9] alles te durven bestaen. Dit wetenwe, en verzoeken oock deze vryheit, en
[10] vergunnenze u wederom. Maer niet in dier voegen dat het harde by het[10-11]
[11] zachte gevoeght werde; nochte slangen met vogelen, en tigers met lam-
[12] meren zich mengen. Den meesten tijt wort een purperen stroock of twee,[12]
[13] die verre asteken, op deftige beginsselen, en die geweldige zaecken be-[13]
[14] loven, gezet; wanneer een woudt, en Diaens autaer, en d'ommeloop eenes
[15] waters door genoeghelijcke velden vlietende, of de Rijnstroom, of regen-[15]
[16] boogh beschreven worden. Maer nu geeft dit geen pas, en misschien kuntghe
[17] wel eenen cipressen boom malen. Wat beduit dit, zoo hy, die om gelt van[17-18]
[18] u uitgeschildert wort, hopeloos de schipbreuk ontkome? Ghy hebt een
[19] groote kruick beginnen te draeien; waerom komt het op een klein potteken[19]

* In 't opschrift: *Aen de Pisonen*. Deze brief, ook wel *de Arte poëtica* genoemd, is gericht aan Lucius Calpurnius Piso en zijn zonen. Deze Piso, die zelf ook dichtte, bekleedde in 15 v. Chr. het consulaat, en stierf in 32 n. Chr. op tachtigjarige leeftijd. Van zijn beide zonen is niets naders bekend.

r. 2 Deze regel is verkeerd vertaald. Horatius bedoelt: en het dus ontstaan lichaam met allerhande veren bedekken, nadat hij de ledematen overal vandaan heeft samengebracht.

3 *zulx dat:* zodat.

4 *mismaeckten:* in 't Lat.: lelike zwarte.

5 *Ghy Pisonen gelooft:* in 't Lat.: gelooft mij, Pisonen.

6 *wiens:* welks (Vondel gebruikt *wiens* voor alle genera).

7 *dat:* zodat; *tot een gedaente passen:* bij eenzelfde lichaam behoren.

8-9 Deze zin wordt in de mond gelegd van een tegenspreker; *eene gelijcke maght:* volkomen hetzelfde recht; *bestaen:* ondernemen; *verzoeken:* maken aanspraak op.

10-11 *het harde by het zachte:* bedoeld is: het wilde bij het tamme.

12 *zich mengen:* paren; *een purperen stroock:* vergelijking, ontleend aan de purperen zoom van de toga praetexta.

13 *die verre afsteken:* Lat. *late qui splendeat,* d.i. opdat die verre schittert; *deftige beginsselen en die geweldige zaecken beloven:* (een werk met een) indrukwekkend en veelbelovend begin.

15 *genoeghelijcke:* liefelike. Dit zijn waarschijnlik onderwerpen van gelijktijdige gedichten.

17-18 Onbegrijpelike zin. Horatius bedoelt: Wat hebt ge daar dan aan, als een schipbreukeling bij u een ex voto bestelt, waarop afgebeeld moet worden hoe hij, wanhopig, de schipbreuk zwemmend ontkomt? Zulke schilderijen werden, uit dankbaarheid, in een tempel opgehangen.

19 *komt het:* hierna blijft onvertaald: onder het draaien van het pottebakkerswiel.

*

[20] uit? Endelijck een yeder werckstuck zy slechts enckel, en eenwezigh. Wy,[20]
[21] het meeste deel der poëten, ghy vader, en ghy jongelingen, die dien vader
[22] waerdigh zijt, worden door schijn [van waerheit] bedrogen. Ick trachte kort te
[23] zijn, en worde duister. Zenuwen en zin beswijcken dien, die lichte zaecken[23]
[24] volght. Die groote dingen voor heeft, is opgeblazen. Die al te veiligh wil gaen,[24]
[25] en voor onweder vreest, kruipt langs de aerde. Die dan een zelve zaeck zoo[25]
[26] byster wil veranderen, doet eveneens of hy Dolfynen in den woude, en[26]
[27] wilde zwijnen in zee schilderde. Die het gebreck vermijt, vervalt in het
[28] gebreck, zoo het hem aen de kunst ontbreecke. Een slecht beelthouwer,[28]
[29] beneden het Emilische schermschool wonende, zal wel nagels uitbeelden,[29]
[30] en het zachte hair in koper nabootsen, maer in het voltoien van het werk
[31] ongeluckigh zijn, om dat hy het geheel niet wel weet te stellen. Indien ick[31]
[32] iet woude maecken, 'k zou dezen niet meer willen gelijcken, dan dat ick
[33] leven zoude, en gezien worden met eenen krom gebochelden neus, zwarte[33-34]
[34] oogen, en zwart hair. Ghy die schrijven wilt, kies een stof, die met uwe
[35] maght overeenstemt; en legh te deeghe over wat uwe schouders draegen[35]
[36] kunnen of niet: die dan een stof naer zijne maght gekozen heeft, dien zal
[37] welspreeckentheit nochte duidelijcke orden ontbreecken. Indien het my[37]
[38] niet en mist, zoo zal hier in de deught en schoonheit des ordens bestaen,[38]
[39] dat hy nu zegge het geen gezeit moet zijn, en veele dingen, die te zeggen[39]
[40] zijn, uitstelle, en voor dien tijdt oversla. De heldendichter volge dit en vliede[40]
[41] dat; omzichtigh en spaerzaem in zijne woorden. Het zal braef gezeit zijn,[41]
[42] indien een geestige te zamenstellinge een nieu woort bekent maecke. Zoo[42]
[43] het by geval noodigh zy der dingen geheimenissen door nieuwe tekens aen[43]

* TEKSTKRITIEK: in r. 22 is *van waerheit* ingevoegd naar de uitgave van 1656.
20 *Endelijck:* kortom; *enckel:* Lat. *simplex:* eenvoudig; *eenwezigh:* Lat. *unum:* een innerlike eenheid bezittend.
23 *Zenuwen en zin:* het kernachtige en zinrijke; *beswijcken hem:* ontgaan degene; *die lichte zaecken volght:* die streeft naar het gladde, het gepolijste.
24 *voor heeft:* beoogt.
25 *onweder:* storm.
26 *byster wil veranderen:* op wonderbaarlike wijze wil variëren.
28 *slecht:* eenvoudig.
29 *het Emilische schermschool:* een gladiatorenschool, door Aemilius Lepidus gesticht.
31 *wel weet te stellen:* goed weet te componeren.
33-34 *gebochelden:* verbogen; *zwarte oogen:* foutieve vertaling. In 't Latijn: hoewel mijn zwarte ogen en zwart haar verdienden bewonderd te worden.
35 *maght:* vermogen, krachten; *legh over:* overweeg.
37 *orden:* rangschikking.
38 *deught:* verdienste.
39 versta: *het geen* (nu) *gezeit moet zijn*.
40 *voor dien tijdt:* voorlopig; *De heldendichter:* in 't Latijn: de dichter van een beloofd (in de zin van aangekondigd) gedicht; *dit* en *dat* slaat op het voorafgaande.
41 *omzichtigh en spaerzaem in zijne woorden:* door latere uitgevers bij de volgende zin genomen; *Het zal braef gezeit zijn:* Men zal zich uitstekend uitdrukken.
42 *geestige:* vernuftig gevonden. In het Latijn staat, juist andersom: een bekend woord (d.w.z. een oud woord) nieuw make.
43 *der dingen geheimenissen:* geheimzinnige, d.w.z. nog onbekende dingen; *tekens:* termen, d.i. woorden.

[44] te wijzen, zultghe moeten nieuwe woorden verzieren, die de gegorde Cetegen[44]
[45] noit hoorden; en het zal u vry staen, indienghe het slechts bescheidelijck[45]
[46] doet: en de nieuwe en onlangs verzierde woorden zullen gangbaer wor-
[47] den, zooze, uit de Grieksche bron vloeiende, weinigh gebogen worden.[47]
[48] Doch wat zal het Roomsche volck aen Cecilius en Plautus toestaen, het[48]

44 *verzieren:* bedenken; *gegorde:* Lat. *cinctutis,* gekleed met een *cinctus,* een soort van kleed dat de oude Romeinen droegen, welke dracht in de familie der Cethegi steeds in zwang gebleven was.
45 *bescheidelijck:* verstandig.
47 *weinigh gebogen:* in het Latijn: met mate ontleend. Vondel schijnt te bedoelen: niet te zeer veranderd.
48 *Cecilius:* C. Caecilius Statius (gest. 166) een komediedichter, evenals Plautus (254-184).

[49] geenze in Virgijl en Varius niet en willen lijden? Waerom benijt men het[49]
[50] my, indien ick eenige Latijnsche woorden kan vinden, naerdien Katoos en
[51] Ennius tong 't lants tale verrijckt, en nieuwe namen der dingen voortge-[51]
[52] brogt heeft? Het was en zal altijt geoorlooft zijn gelt van gangbare munte[52]
[53] uit te geven. Gelijck de bosschen jaerlijcks hunne bladers veranderen, en[53]
[54] de eerste afvallen, zoo vergaet oock de oude eeuw der woorden; en die[54]
[55] onlangs opquamen, groeien en bloeien, gelijck de jeught. Wy en alle onze
[56] wercken zijn den ondergang onderworpen; het zy 't lant de zee inruimende,[56]
[57] de vlooten voor de Noordewinden beschut; dat een koningklijck werck-
[58] stuck is: of dat een lang onvruchtbaar moerasch, en bequaem voor de[58-59]
[59] galeien, de nabuurige steden voedt, en omgeploeght wort: het zy een vliet,
[60] eenen beteren wegh vindende, zijn kil, de vruchten nadeeligh, door kunst[60]
[61] verleit hebbe; al dit en wat menschen gemaeckt hebben zal vergaen: hoe[61]
[62] veel te min is de eere en levendige bevalligheit der woorden geduurzaem.[62]
[63] Veele woorden, nu niet gangbaer, zullen in zwang komen, en die nu gang-[63]
[64] baer zijn zullen slijten, indien het gebruick, waer by het gezagh, Recht en[64-65]
[65] regel van spreken bestaet, dat zoo believe. Homeer heeft aengewezen met
[66] wat eene maete der Koningen en Vorsten daden en droevige oorlogen[66]
[67] beschreven mogen worden. Voor eerst is de klaghte, in vaerzen met onge-[67]
[68] lijcke voeten gepaert, beschreven; daer na oock vrolijcke zaken, die naer[68-69]
[69] wensch gingen. Wat dichter nochtans de nederige klaghten eerst uitgaf,
[70] daerom twisten de letterkunstenaers, en de zaeck hangt noch in 't Recht.[70]
[71] Een dolheit wapende Archilochus met jamben, gelijck eigen. Blyspelen en[71]
[72] hooghdraevende treurspelen hebben dezen voet bequaem tot gespreck, en[72]
[73] om 't geraes des volcks te verdooven, en tot spelen geboren, aengenomen.[73]
[74] De Zanggodin leerde met Lyrische vaerzen verhalen Goden en Goden-
[75] kinders, en den kampvechter, en het paert, dat in den renstrijt triomfeerde,

49 *Varius:* L. Varius Rufus, epies en tragies dichter, tijdgenoot van Horatius; *lijden:* dulden; *benijt men:* kan men niet verdragen.
51 *tong:* taal.
52 *munte:* muntslag (*Ned. Wdb.* IX, 1243). In het Latijn uitvoeriger: woorden te smeden die de stempel dragen van het muntmerk van deze tijd.
53 *jaerlijcks:* Vondel laat hier onvertaald 't Latijnse *pronos,* hetwelk te kennen geeft dat ieder jaar snel voorbijglijdt.
54 *de oude eeuw:* vertaling van *vetus aetas:* het oude geslacht.
56 *de zee inruimende:* plaats makende voor de zee. Dit slaat op de haven van Bajae, door Augustus aangelegd.
58-59 *bequaem voor de galeien:* geschikt om op te roeien. De dichter denkt hier aan de drooglegging van de Pontijnse moerassen.
60 *kil:* bedding; *vruchten:* veldvruchten.
61 *verleit:* verlegd. Augustus regelde de loop van de Tiber.
62 *eere:* Lat. honos: schoonheid, waarde.
63 *niet:* de bedoeling is: niet meer.
64-65 *waer by.... bestaet:* waarvan afhankelik is.
66 *maete:* nl. de dactyliese hexameter.
67 *mogen:* kunnen; *klaghte:* de elegie, in paren van hexameters en pentameters.
68-69 *die naer wensch gingen:* in 't Latijn: het gevoel van de vervulde wens.
70 *hangt noch in 't Recht:* is nog onbeslist.
71 *Een dolheit:* woede, wrok; *Archilochus* zou voor 't eerst de jambe toegepast hebben in spot- en hekeldichten; *gelijck eigen:* bedoeld is: die zijn eigen vinding waren.
72 *hooghdraevende:* verheven; *bequaem:* geschikt.
73 *verdooven:* overstemmen.

[76] en der jongelingen bekommeringen, en vrye gelagen. Waerom geef ick[76]
[77] my voor eenen poeet uit, zoo ick niet kan nochte weet alle deelen naer den
[78] eisch, en de veranderingen waer te nemen? Waerom wil ick, my t'onrecht[78]

76 *bekommeringen:* liefdeleed; *vrye gelagen:* vertaling van *libera vina,* d.i. de vrijheid van zorgen bij de wijn.
78 *waer te nemen:* in acht te nemen. Horatius spreekt hier van de soorten en de 'kleur' der dichtwerken.

[79] schamende, liever niet weeten dan leeren? Een blyspel wil met geene treur-
[80] vaerzen beschreven worden. Tyestes gastmael wil mede niet met slechte[80]
[81] vaerzen, en die bykans den blyspele passen, verhaelt worden. Elcke zaeck,[81-82]
[82] voegelijck uitgekozen, laet behoorlijcke plaets hebben naer zijne stof: En
[83] nochtans klinckt somtijts het blyspel deftigh; en de vergramde Chremes kijft[83]
[84] met een' verheven stijl; en de treurspeler klaegt veeltijts met gemeenen[84-85]
[85] kout. Zullen Telef en Peleus, daerze beide arm en balling zijn, eenen hoop
[86] opgeblaze en trotse woorden uitworpen, indienze 't hart des aenschou-[86]
[87] wers door hunne klaghten willen beroeren? Het is niet genoegh dat ge-[87]
[88] dichten schoon zijn; laetze oock vriendelijck wezen, en 't gemoedt des[88]
[89] toehoorders voeren waerze willen. Het menschelijck aenzicht weet, gelijck
[90] het met den lachenden lacht, oock met den weenenden te weenen. Wiltghe
[91] hebben dat ick schreie, zoo moetghe zelf eerst schreien. O Telef, o Peleus,
[92] dan treffen my uwe ongelucken. Indienghe uw rol qualijck speelt, zoo zal
[93] ick slaepen, of u uitlachen. Droeve woorden passen een bedruckt aen-
[94] zicht; den verbolgen, woorden vol dreigementen; den spelenden, dartele;
[95] den deftigen een ernstige reden: want Natuur geeft ons inwendigh eene[95]
[96] ploy van allerhande fortuin. Zy verweckt ons tot blyschap, of gramschap;[96]
[97] of zy benaut ons, en slaet ons door droefheit neder: daer na uitze de
[98] hartstoghten door de tong, 's gemoedts tolck. De Ridderschap en het ge-[98]
[99] meene volck van Rome zullen lachen datze schateren, indien de woorden
[100] met des spreeckers staet niet overeenstemmen. Veel scheelt het of meester[100-101]
[101] of knecht spreeckt; of een bedaeght out man, of een die noch in de hitte
[102] zijner bloeiende jeught is; of eene vrou van staet, of eene naerstige voester;[102]
[103] of een reizent koopman, of een ackerman; een Kolcher, of een Assyrier;
[104] een Tebaen, of Argiver, of de schrijver zal het gerucht volgen, of iet ver-[104]
[105] zieren dat daer mede stemt. Indienge Achilles verheerlijcken wilt, boot-[105]
[106] zeer hem wacker, verbolgen, onverbiddelijck, straf: hy lochene dat hy[106]
[107] onder de wetten sta: hy sta door zijne wapens naer alles. Medea zy wreet,[107]

80 *Tyestes gastmael:* vgl. Boek I, Gez. 16; *slechte:* eenvoudige.
81-82 Deze zin heeft Vondel niet begrepen. *Elcke zaeck* geeft weer het Lat. *singula,* dat in dit verband betekent: elke stijl. Met *voegelijck* vertaalt hij *decenter,* waar *decentem* (passende), behorende bij *plaats,* de betere lezing is. *Stof* staat dus in de plaats van: aard; *uitgekozen* moet Lat. *sortita* weergeven, dat hier betekent: door het lot verkregen hebbende.
83 *deftigh:* voornaam; *Chremes:* figuur uit een blijspel van Terentius, zie *Toez.* I, r. 20.
84-85 *gemeenen kout:* alledaagse omgangstaal; *Telef* (Telephus) en *Peleus:* hoofdpersonen in treurspelen van Euripides; *daer:* wanneer.
86 *trotse:* Lat.: *sesquipedalia verba:* woorden van anderhalve voet; *uitworpen:* uitwerpen.
87 *beroeren:* ontroeren.
88 *vriendelijck:* liefelik.
95 *deftigen:* vertaling van *severus:* ernstig.
96 *van allerhande fortuin:* in 't Latijn: om ons aan te passen aan alle wisseling van de fortuin.
98 *de Ridderschap:* vertaling van *equites,* het meer beschaafde deel van het publiek.
100-101 *meester of knecht:* in 't Latijn: god of heros.
102 *vrou van staet:* een deftige matrone.
104 *Argiver:* bewoner van Argos. Met *of* begint een alinea; *het gerucht:* de overlevering, d.w.z. sagenstof kiezen.
105 *verzieren:* verzinnen; *daer mede stemt.* Anders in 't Latijn: *sibi convenientia:* wat op zich zelf bestaanbaar is; *verheerlijcken* is een vertaling van Lat. reponis, d.w.z. opnieuw op het toneel brengt.
106 *wacker:* strijdlustig; *straf:* streng (Lat. *acer:* woest).
107 *sta naer alles:* tracht alles te bereiken.

[108] en onverzetbaer; Ino bedruckt; Ixion trouweloos; Jö omzwervende; Orestes[108]

108 *onverzetbaer:* onbedwingbaar.

droef. Indienge wat ongemeens op het toonneel brengt, en ghy een nieuwe personaedje wilt ten toon stellen; die volharde ten einde toe, als hy van[110] den beginne was, en zy altijt zich zelven gelijck. Zwaer valt het van gemeene zijne eige dingen te maecken. Beter zultghe van Troje doen spelen,[112] dan ofghe onbekende en te vore noit gehoorde dingen aen den dagh zoudt brengen. Ghy mooght van gemeene stoffe wel uw eigen maecken, indienghe niet stip blijf staen op de slechte orden, die voor elck een open staet;[115] en hen niet al te getrou, van woort tot woort, zoeckt te vertaelen; en als een navolger u in zulck eene engte begeeft, waer uit ghy u door schaemte[117] en de wet des wercks niet zult kunnen redden; nochte ghy zult zoo beginnen gelijck eertijts die omlooper:[118][119]

120 Ick zal Priams fortuin, en eedlen oorlogh zingen.

Wat zou dees stoffer, 't geen tot zoo groot eenen boha paste, voor[121] den dagh kunnen brengen? Bergen willen baren, en daer koomt een belachelijck muisken voor den dagh. Hoe veel te beter dees, die niet ongerijmts voorneemt?[123][124]

125 Verhaelme, o Zanggodin, den man, vol listigheden,
Die na den Troischen val zagh veeler lieden zeden,
En zinlijckheen, en steên.[127]

Hy pooght niet roock uit glans, maer glans uit roock voort te brengen, om glimpelijk hier uit wonderen te laten spruiten; namelijck Antifaet en[129] Scylle en Kyklops en Charybdis: en hy begint Diomedes wederkomste niet van Meleagers omkomen; nochte den Trojaenschen oorloogh van het[131-32] paer aieren: altijt haest hy naer het einde, en verruckt den toehoorder tot het middenste zijner vertellinge; gelijck ofze bekent was; en laet na die[133] dingen, waer van hy wanhoopt die cierlijck te kunnen uitbeelden; en liegt,[134] en mengt waerheit en logen zoo onder een, dat het middenste van het[135] eerste, en het laetste van het middenste niet verscheelt. Hoor ghy eens,

110 *ten toon stellen:* uitbeelden.
112 *gemeene:* algemene; *zijne eige dingen te maecken:* op individuele wijze te bewerken.
115 *stip:* stipt; *slechte orden:* eenvoudige rangschikking (van de stof). Vrije vertaling van 't Latijn: blijft vertoeven in de lage, voor ieder toegankelike kring.
117 *in zulck eene engte begeeft:* Lat. in zulk een nauwe put springt (zinspeling op een bekende fabel).
118 *de wet des wercks:* Lat. *lex operis:* de wet van uw taak.
119 *omlooper:* vertaling van *scriptor cyclicus:* cycliese dichter.
121 *stoffer:* bluffer; *boha:* drukte (*Ned. Wdb.* III, 78).
123 *niet:* niets.
124 *voorneemt:* in het oog heeft. De volgende verzen zijn de aanhef van de Odyssee.
127 *zinlijckheen:* begeerten.
129 *glimpelijck:* op schone, schitterende wijze (deze plaats ontbreekt in *Ned. Wdb.* V, 100); *Antifaet:* Antiphates (*Odyssee* X, 100). Ook de volgende regel slaat op episodes uit de Odyssee.
131-32 *Meleager* was de oom van Diomedes; *van het paer aieren:* Lat. *gemino ab ovo:* van het tweelingsei, door Leda voortgebracht. Uit een daarvan werd Helena geboren; *verruckt:* sleept mee, brengt hem op eens.
133 *tot het middenste zijner vertellinge* (Lat. in medias res): (verplaatst hem) midden in zijn verhaal.
134 *liegt:* fantaseert.
135 *het middenste:* het midden.

[137] hoe ick en het volck het hebben willen. Wiltghe dat de tapijten hangen[137-38]
[138] blijven, en de toehoorder zitte, tot dat de speeler roept: klapt in de handen,
[139] zoo moetghe op de zeden van ieders oude letten, en elcks licht verander-[139]

137-38 *dat de tapijten hangen blijven:* onbegrijpelike zin. Bij Horatius: Verlangt ge een toejuichende hoorder, die voor het gordijn blijft wachten (d.w.z. aandachtig tot het einde volgt); bij het slot roept de ‘cantor’ in Plautus' blijspelen ‘Plaudite’, d.i. klapt in de handen (vgl. het slot van Hooft's Warenar).

139 *oude:* leeftijd.

*

[140] lijcke natuur en jaeren hare eigenschappen byzetten. Het kint, dat nu[140]
[141] spreecken kan, en alleen gaen, heeft eenen treck om met zijns gelijcken
[142] te spelen: wort gram, en lichtelijck gepaeit, en verandert alle oogenblicken.[142]
[143] Endelijck d'ongebaerde jongeling, buiten meesters bedwang, is vermaeckt[143-44]
[144] met paerden, en honden, en [een luchtige] oefenplaetse; zoo buighzaem als
[145] wasch tot ondeught; vyant van onderwijs; een traegh kenner van zijn oirbaer;[145]
[146] een spilpenning, fier, begeerigh en wispelturigh van zinnen. De mannelijcke[146]
[147] oude, en het gemoedt, van oeffeninge veranderende, tracht naer rijck-[147]
[148] dommen, vrientschap, en eere; wacht zich te begaen het geen haest moght[148]
[149] berouwen. Veel ongeval komt den ouderdom over, om dat hy goedt zoeckt,[149]
[150] en ellendig zich van 't verkregen onthoudt, en vreest het te gebruicken:[150]
[151] of om dat hy alles beschroomt en koeltjes bedient, een uitsteller, groot[151-52]
[152] van hope, een suffer, en begeerigh naer het toekomende, korzel, moeielijck,
[153] een prijzer van zijnen voorleden tijt, toen hy een kint was, een bestraffer[153]
[154] en bediller der minderjaerigen. De wassende jaren brengen veel gerijfs
[155] mede, de afneemende beneemen het. Op dat men een out man niet een
[156] jongmans rol late spelen, en een kint een mans rol, zoo moet men altijt
[157] blijven in de eigenschappen, die yeders oude passen: of de zaeck wort[157]
[158] gespeelt, of vertelt op het toonneel, als geschiet wezende. Het gehoorde
[159] raeckt min het gemoedt dan 't geene men met zijn oogen gezien heeft, en[159]
[160] van den ziender zelf ingenomen wort: nochtans zultghe niet op het tooneel[160]
[161] brengen het geen binnen behoort te geschieden; en veele zaecken zultghe
[162] voor den oogen verbergen, die flus van den tegenwoordigh spreeckenden[162]
[163] vertelt zullen worden. Medea vermoorde hare kinders voor den volcke niet;[163]
[164] nochte de schendige Atreus koocke het menschelijck ingewant niet in 't[164]
[165] openbaer: nochte Progne werde in vogel, Kadmus in eene slang verandert.
[166] Al watghe my zoo vertoont, dat haet ick, als een die het niet gelooft. Een[166]
[167] spel, dat aengenaem zal zijn, en dickwils gespeelt worden, zij korter nochte

* TEKSTKRITIEK: in r. 144 is *een luchtige* ingevoegd naar de uitgave van 1656.
140 *byzetten:* toekennen; *nu:* reeds.
142 *gepaeit:* gekalmeerd.
143-44 *Endelijck:* behoort bij *buiten meesters bedwang; is vermaeckt met:* schept behagen in; *een luchtige oefenplaetse:* vrije vertaling. In 't Lat.: het gras van de zonnige Campus Martius.
145 *onderwijs:* terechtwijzing; *zijn oirbaer:* wat nuttig, goed voor hem is.
146 *spilpenning:* verkwister.
147 *oude:* vgl. r. 139; *het* (mannelik) *gemoedt; oeffeninge:* Lat. *studia:* neigingen.
148 *begaen:* ondernemen, verrichten; *haest:* spoedig; *moght:* zou kunnen.
149 *goedt zoeckt:* streeft naar bezit.
150 *ellendig:* ongelukkig.
151-52 *bedient:* Lat. *ministrat:* bezorgt; *groot van hope:* vert. van *spe longus:* lang in zijn verwachting, d.w.z. die steeds uitstelt het vergaarde te genieten, zie r. 150; *een suffer:* laks; *korzel:* prikkelbaar; *moeielijck:* lastig in de omgang.
153 *bestraffer:* berisper.
157 *of:* hier begint een alinea.
159 *min:* minder; *oogen:* onvertaald bleef het adjektief: betrouwbaar.
160 *van:* door; *ingenomen:* opgenomen, waargenomen.
162 *flus:* spoedig daarna; *van:* door; *den tegenwoordigh spreeckenden:* Lat. *facundia praesens,* d.i. òf een welbespraakt ooggetuige òf een welsprekende (speler) in onze tegenwoordigheid.
163 *voor den volcke:* voor de ogen van het volk.
164 *schendige:* schandelike, goddeloze.
166 *haet:* verafschuw.

[168] langer dan vijf bedrijven: nochte mengt'er geenen Godt in, 't en zy dat[168]
[169] 'er een knoop t'ontwarren is: nochte daer spreecke geene vierde perso-[169]

168 *geenen Godt:* geen ‘deus ex machina’, die een ongeloofwaardige ontknoping brengt.
169 *knoop:* in 't Latijn: *nodus dignus vindice:* een knoop die zulk een verlosser waardig is.

[170] nadie. De Rey neeme den persoon eenes speelers waer, en zy deftigh, en[170]
[171] mannelijck: en zinge niet midden onder de bedrijven het geen ter zaecke
[172] niet diene, en niet bequaem daer op passe. Hy begunstige den vromen,[172]
[173] en rade de vrienden ten beste, en breidele de vergramden, en heb ze lief,
[174] die schuw voor gebreken zijn. Hy prijs korte maeltijden, heilzaeme recht-[174-75]
[175] vaerdigheit, en den vrede met ope poorten. Hy bedecke 't vertroude, en
[176] bidde, en smeecke de Goden dat het geluck den ellendigen zijn aenschijn
[177] biede, en den hoovaerdigen verlaete. De fluit was toen niet als nu met
[178] koper overtrocken, en geene nabootster der trompette, maer dun en enckel[178]
[179] met weinige gaetjes, dienstigh om te blazen en de reien te helpen; en niet[179]
[180] bequaem om de noch niet al te dicht bezette zitplaetsen met geluit te ver-[180]
[181] vullen, daer het kuische zuinige en stemmige volck in zoo kleen een getal[181]
[182] vergaderde, dat het telbaer was. Maer sedert het, als overwinner, begon
[183] lant te winnen, en den kreits der vesten wijder uit te dringen, en den geest[183]
[184] op vierdagen onbestraft by dage met wijn te toeven; toen kregen vaerzen[184-85]
[185] en gezangen meer vryheits. Want hoe zou de ruwe boer, van zijnen arbeit
[186] rustende, onder het stedevolck, en d'oneerlijcke met den eerlijcken ge-[186-87]
[187] mengt, zich kunnen bestieren? Alzoo heeft de pijper gebaer en overdaet
[188] by de oude kunst gevoeght, en heene en weder zwierende zijn gewaet
[189] langs het toonneel gesleipt. Alzoo zijn oock de toonen met de deftige[189]
[190] snaren aengegroeit, en de vloeiende welspreeckentheit heeft eene onge-
[191] woone tael voortgebrogt, en het nutkundigh voorstel, een voorspeller van[191]
[192] toekomende zaecken, verscheelde niet van de Delfische Godspraeck. Die
[193] met treurzangen naer den prijs van eenen slechten bock stont, heeft korts[193]
[194] daer na oock wilde Saters naeckt op het toonneel gebroght, en die eerst[194]
[195] hart was heeft er, behoudens de deftigheit der treurspelen, boertery ge-[195]

170 *neeme waer:* vervulle; *persoon:* rol; *deftigh:* ernstig, plechtig.
172 *bequaem:* op geschikte wijze.
174-75 *die schuw voor gebreken zijn:* die de zonde schuwen; *korte:* d.w.z. matige, sobere; *rechtvaerdigheit:* hierna bleef *leges* (wetten) onvertaald; *vertroude:* toevertrouwde.
178 *enckel:* eenvoudig.
179 *te blazen:* Lat. *adspirare:* de toon aangeven.
180 *bequaem:* geschikt, in staat.
181 *daer:* waar; *stemmig:* Lat. *verecundus:* eerbiedig.
183 *lant:* grondgebied; *kreits:* kring; *wijder uit te dringen:* verder uit te zetten; *den geest:* Lat. *Genius:* de (persoonlike) beschermgeest.
184-85 *vierdagen:* feestdagen; *by dage:* bij daglicht. Men wachtte niet meer met het drinkgelag tot de avond; *toeven:* onthalen (Vondel heeft het Lat. *placari,* d.i. bevredigd worden, aktief omgezet); de bedoeling is: men begon feest te vieren; vgl. Boek III, Gez. 17, r. 9-10; *vaerzen en gezangen:* Lat. *numeri* en *modi:* maat en melodie.
186-87 *d'oneerlijcke met den eerlijcken gemengt:* lieden van lage stand met de aanzienliken dooreen; *zich kunnen bestieren:* onjuiste vertaling van *quid saperet:* wat zouden ze kunnen genieten, d.w.z. hoe kan men bij hen dezelfde smaak verwachten; *gebaer en overdaet:* vertaling van *motum et luxuriem:* levendigheid en weelderigheid.
189 *deftige:* ernstige. De oorspronkelike vier snaren van de lier werden vermeerderd.
191 *tael:* vertaling van *eloquium:* dictie; *nutkundigh voorstel:* nuttige uitspraken of spreuken. Horatius bedoelt dat de gedrongen taal van het koor iets orakelachtigs en duisters kreeg.
193 *treurzangen:* tragedies, volgens overlevering zo genoemd naar een als prijs uitgeloofde bok (inderdaad naar de bokkevellen van de als satyrs geklede zangers); *slechten:* eenvoudige, simpele; *stont naer:* mededong naar.
194 Naast de tragedie ontwikkelde zich het satyr-spel, van komiese aard.
195 *hart:* ruw; *deftigheit:* ernst.

[196] zocht in te mengen; om dat de aenschouwer geoffert en wel gedroncken[196]
[197] hebbende, en uitgelaten zijnde, en met aenlockingen en aengename nieu-[197]

196 *geoffert:* nl. aan Bacchus.
197 *uitgelaten:* vertaling van *exlex:* losbandig.

[198] wigheit most opgehouden worden. Maer men moet de schimpers en kakel-[198]
[199] achtige Saters zoo op het toonneel brengen, en het ernstige met het boer-
[200] tige zoo mengen, dat niet, zoo wat Godt of helt, met koninglijck gout en
[201] purper uitgestreecken, eerst te voorschijn koome, geenen komenypraet[201]
[202] spreke; of terwijl hy schuwt te gemeen te spreecken niet dan wint en roock[202]
[203] voortbrenge. Het treurspel, dat geene slechte vaerzen uitworpen wil, zal[203]
[204] schaemachtigh onder de dartele Saters verkeeren; gelijck een staetige vrou,
[205] die op feesten tot danssen gedrongen wort. O Pisones, indien ick schimp-[205-206]
[206] dichten wou schrijven, 'k zou niet alleen ongebloemde en oncierlijcke eige
[207] woorden gebruicken, nochte poogen zoo veel van de treurspelige deftig-[207-208]
[208] heit te verscheelen, dat 'er geen onderscheit zy of Davus spreecke; of de
[209] stoute Pytias, die Simon voor eenen talent gesnoten heeft; of Sileen, een[209]
[210] dienaer en wachter van den alvoedenden Godt. Ick zal een schimpgedicht[210]
[211] verzieren van bekende zaecken, dat ieder hoopt het zelfde te kunnen doen,[211]
[212] en die het durf bestaen, daer over te veel zweete en te vergeefs arbeide.[212]
[213] Zoo veel vermagh de ordre en de t' zamenvoeging. Zoo veel luisters krijgen[213]
[214] de gemeene dingen. De Faunen, uit den bosschen op het toonneel gebrogt,[214]
[215] hoeden zich, mijns oordeels, datze door al te doorwrochte vaerzen niet[215-16]
[216] dartel zijn, als ofze onder hovelingen en grooten verkeert hadden; nochte
[217] vuile of lasterlijcke woorden uitsmijten: want de Ridders, de treffelijcksten,[217]
[218] en rijcksten stooten zich hier aen: en zy hooren niet gaerne, en prijzen
[219] niet het geen de gemeene man prijst. Een korte lettergreep voor een lange[219]
[220] wort een jambes genoemt, een snelvoet; waer van de jambische vaerzen
[221] oock den naem van trimeter gekregen hebben, wanneerze zesvoetigh[221]
[222] waren. Eerst waren de jambische vaerzen van begin tot het einde al even-
[223] eens; onlanghs hebbenze oock voegelijck kunnen lijden, dat 'er vaste spon-[223]
[224] deen tusschen zijn gevoeght; zulx datze uit de tweede of derde rustplaets[224]

198 *opgehouden:* bezig gehouden; *schimpers:* spotters.
201 *uitgestreecken:* uitgedost; *komenypraet:* alledaagse taal (als in de kruidenierswinkel); in 't Lat.; de taal van donkere hutten.
202 *gemeen:* gewoon; *wint en roock:* bombastiese taal. Deze gehele plaats is vrij vertaald.
203 *slechte:* laag-bij-de-grondse; *uitworpen:* uitflappen.
205-206 *schimpdichten:* in 't Latijn: Satyrspelen; *ongebloemde:* zonder beeldspraak; *eige:* gewone.
207-208 *deftigheit:* ernst; de slaaf *Davus* en de slavin *Pythias* zijn twee karakterrollen in de Romeinse komedie.
209 *stoute:* brutale; *gesnoten:* afgezet (vgl. Stoett: Spreekw.).
210 *van den alvoedenden Godt:* in 't Latijn: *dei alumni,* d.i. van de god, die zijn voedsterkind is, nl. Bacchus; *schimpgedicht:* vgl. r. 205.
211 *verzieren:* verzinnen; *dat:* zodat.
212 *bestaen:* ondernemen.
213 *t' zamenvoeging:* compositie.
214 *de gemeene dingen:* de stof aan 't gewone leven ontleend.
215-16 Hier wijkt V. van de Lat. tekst af, waar staat dat ze zich niet als stedelingen moeten gedragen, die of met flauwe, sentimentele versjes beuzelen of grof zijn.
217 *treffelijcksten:* aanzienlikste.
219 *de gemeene man:* in 't Latijn tekenachtiger: de koper van geroosterde erten en kastanjes.
221 *trimeter:* de jambiese trimeter is gebruikelik voor de dialoog in het Griekse en Latijnse drama; *wanneer* is een verkeerde vertaling van Lat. *cum:* hoewel. De bedoeling is: hoewel deze zes voeten, van de eerste tot de laatste aan zich zelf gelijk, bevatten. Vondel begon ten onrechte hier een nieuwe zin, die eerst moet beginnen met Onlanghs.
223 *voegelijck kunnen lijden:* welwillend toegelaten. Deze plaats is enigszins vrij vertaald.
224 *zulx dat:* (maar) zodanig dat; *derde:* moet zijn, overeenkomstig het Latijn: vierde.

[225] niet gestooten werden, om wat langsamer en wat deftiger te klincken. In[225]
[226] Attikus edele trimetren worden de jamben zelden gebruickt, in de tweede[226]

225 *deftiger:* statiger, plechtiger.
226 *Attikus:* bedoeld is Accius, een Romeins tragediedichter (± 100 v. Chr.).

*

[227] of vierde rustplaetsen; en het brantmerckt Ennius vaerzen, die met eenen[227]
[228] grooten boha op het tooneel quamen, datze al te haestigh of achteloos,[228]
[229] of zonder kennis van de kunst gemaeckt zijn. Alle oordeelaers zien de feilen[229]
[230] der vaerzen niet, en de Romainen loopen'er al te ruigh over. Zal ick daer-[230]
[231] om in mijne dichten buiten het spoor loopen? of achten dat het my te vry
[232] staet en wel afgenomen [zal] worden van allen die mijne feilen zullen zien?[232]
[233] Endelijck ick heb wel misslagen vermijt, maer geenen prijs behaelt. Door-[233]
[234] snuffelt ghy nacht en dagh de boecken der Griecken. Maer onze voor-[234-35]
[235] ouders hebben Plautus vaerzen en boerteryen zeer geprezen; al te jam-
[236] merlijck op dat ick niet zegge al te dwaes, zich over beide verwonderende;
[237] indien ick en ghy maer kunnen een onbeschoft van een geestigh woort[237]
[238] onderscheiden, en een goet geluit, op onze vingers, en met den ooren
[239] oordeelen. Men zeit dat Tespis het onbekende slagh van treurspelen eerst[239]
[240] gevonden, en op wagens gevoert hebbe die gedichten, welcke gezongen[240]
[241] en gespeelt werden van personaedjen, wier aengezichten met wijnmoer[241]
[242] bestreecken waren. Hier na heeft Eschilus, vinder van grijns en heerlijcke[242-43]
[243] kleedinge, een toonneel van lichte balcken gebout, en hooghdravende
[244] leeren spreken, en op broozen treden. Na dezen is het oude blyspel met[244]
[245] grooten lof opgekomen: maer de vryheit verviel tot misbruick, en tot een
[246] gewoonte diemen met wetten toomen most. De wet is aengenomen, en[246]
[247] de Rey wert stom door verbodt van schimpen. Onze Latijnsche poëten,[247]
[248] die treur- en blyspelen dichten, hebben niets onbezocht gelaten, en geenen[248]
[249] kleenen prijs behaelt, om datze de voetstappen der Griecken dorsten ver-
[250] laten, en hunne eige daden verheffen: en Italie zoude niet maghtiger door
[251] zijne dapperheit en befaemde wapens worden, als door zijne welspreec-[251-52]
[252] kentheit, indien den poëten het vylen en beschaven van hun werck, en

* TEKSTKRITIEK: in r. 232 is *zal* ingevoegd naar de uitgave van 1656.
227 *Ennius:* zie Boek IV, Gez. 8, r. 14.
228 *boha:* drukte.
229 *Alle.... niet:* Niet alle.
230 *de Romainen:* d.w.z. de Latijnse dichters; *ruigh:* ruw, onachtzaam.
232 *wel afgenomen zal worden van:* goed opgevat, niet kwalik genomen zal worden door.
233 *Endelijck:* kortom; *vermijt:* vermeden.
234-35 *Maer.... geprezen:* tegenwerping van de hoorder, door de dichter weerlegd met: *Al te....* enz.; *boerteryen:* geestigheden (Lat. *sales:* zout); *jammerlijck:* treurig. In 't Latijn: *patienter:* toegevend; *op dat ick niet zegge:* om niet te zeggen; *verwonderende over:* bewonderende.
237 *onbeschoft:* grof.
239 *oordeelen:* beoordelen; *Tespis:* Thespis (± 540), beschouwd als de vader van het Griekse treurspel.
240 *gevonden:* uitgedacht. Dat dit op wagens geschiedde, is onhistories, want dit slaat alleen op de comedie.
241 *wijnmoer:* droesem van wijn.
242-43 *grijns:* masker; *heerlijcke kleedinge:* de waardige palla, het slepende gewaad van de treurspeler; *hooghdravende:* verheven.
244 *broozen:* cothurnen, de toneellaarzen.
246 *gewoonte:* in 't Latijn staat *vim:* geweld, d.w.z. persoonlike beledigingen.
247 *wert stom:* verstomde, zweeg (in 't Latijn staat hierbij: tot haar schande); *schimpen:* kwetsen, beledigen.
248 *onbezocht:* onbeproefd.
251-52 *welspreeckentheit:* Lat. *lingua:* in dit verband: letterkunde; *vylen en beschaven:* hier in gunstige zin: de vorm verzorgen.

[253] het wachten van uitgeven niet verdroot. Ghy lieden van Pompiliaenschen[253-54]
[254] bloede berispt de vaerzen, die niet lange onder handen en veel verbetert
[255] en tienmael uitgeschrabt zijn geweest. Om dat Demokrijt gevoelde dat[255]

253-54 *van Pompiliaenschen bloede:* de Pisonen beroemden zich, afstammelingen te zijn van koning Numa Pompilius.
255 *tienmael uitgeschrabt:* vrije vertaling. In 't Latijn een vergelijking, aan de beeldhouwkunst ontleend; *gevoelde:* van mening was.

[256] het vernuft meer vermoght dan de arme kunst, daerom heeft hy de wijze[256]
[257] poëten buiten den Helikon gesloten. Zommige dichters willen hunne nagels[257]
[258] niet korten, nochte den baert laeten scheeren. Zy zijn altijt eenzaem, en
[259] schuwen de badtstoven; want zy zullen den titel en naem van poeet krijgen,[259]
[260] indienze noit het hooft, 't welck met geen nieskruit van drie Anticiren te[260]
[261] genezen was, van Licijn hebben laeten scheeren: en ick ben dwaes, die[261]
[262] mijne gal in de lente zuivere; niemant zou anders beter vaerzen dichten:
[263] maer dit is my de pijn niet waert. Ick zelf, niet snedigh zijnde, zal dan een[263]
[264] wetsteen verstrecken, die het yzer kan scherpen. Niet schrijvende, zal ick[264]
[265] nochtans zeggen watze behooren te doen, die schrijven willen: waer door
[266] men geest krijge: wat eenen poeet aenqueecke, en onderwijze: wat betame[266]
[267] of niet: waer schoonheit en gebreck in besta. Wijs wezen is de bron en
[268] oirsprong van het schrijven. Filosoofsche boecken kunnen u stof leveren,[268]
[269] en de woorden zullen de zaeck van zelf volgen, by eenen die geleert heeft[269]
[270] wat hy den vaderlande en vrienden schuldigh zy; met wat liefde hy zijne
[271] ouders, broeder en huiswaert moet beminnen; wat eenes Raedsheeren[271]
[272] en Rechters ampt zy; wat eenes veltheeren plicht in den oorloog vereische.[272]
[273] Zulck een weet voorwaer elck persoon naer behooren te doen spreecken.
[274] Ick wil dat hy, die kunstelijck wil nabootsen, lette op het voorbeelt van
[275] leven en zeden, en daer van de tael ontleene. Zomtijts zal een onaerdigh[275]
[276] spel, schoon van spreucken, en wel uitgebeelt, en zonder kunst en geest,[276]
[277] het volck meer vermaecken, en langer ophouden dan vaerzen zonder wijs-[277]
[278] heit en ratelende grollen. De Zanggodin bestelde den Griecken, nergens[278]
[279] naer staende dan na eere, vernuft, en een deftige uitspraeck. De Roomsche[279]
[280] jeught leert met lange redenen een geheel in hondert verdeelen. Laet[280]
[281] Albijns zoon zeggen, indien een van vijf genomen is, wat'er overschiet?[281-83]
[282] Vier. Ja ghy zult uw goedt wel kunnen bewaren. Doet een by vijf, wat[282]

256 *vernuft:* aangeboren talent.
257 *Zommige:* de zin sluit zich in 't Latijn bij de vorige aan.
259 *badtstoven:* badkamers (*Ned. Wdb.* II, 860).
260 *Anticiren:* te Anticyra, in Phocis, gingen de zieken een nieskruidkuur doen.
261 *van Licijn:* door Licinus, een in die tijd om een of andere reden bekende barbier.
263 *pijn:* moeite; *snedigh:* in staat tot snijden (woordspeling?).
264 *een wetsteen verstrecken:* dienen als slijpsteen.
266 *geest:* in 't Latijn: *opes:* middelen of dichtstof?; *aenqueecke:* groot brengt; *onderwijze:* leiding geeft.
268 *Filosoofsche:* in 't Latijn: Sokratiese; de Sokratiese school omvatte speciaal Plato en Xenophon: Sokrates zelf heeft niet geschreven.
269 *by eenen....:* in de moderne uitgaven begint hier een nieuwe zin: Hij die...
271 *huiswaert:* gastheer (*Ned. Wdb.* VI, 1258); in 't Lat.: gastvriend.
272 *ampt:* taak.
275 *de tael:* Lat. *vivas voces:* de levende taal; *onaerdigh:* onbekoorlik.
276 *wel uit gebeelt:* met goede karakteruitbeelding.
277 *ophouden:* boeien.
278 *ratelende grollen:* rammelende, dwaze verzinsels; Lat. *nugae canorae:* welluidende beuzelingen; *bestelde:* verschafte, schonk.
279 *vernuft:* talent; *deftige uitspraeck:* voorname dictie; in 't Latijn: *ore rotundo loqui:* d.i. in welafgeronde zinnen te spreken.
280 *redenen:* beredenering, berekening (in uitgave 1656: rekeningen).
281-83 In 't Latijn is de berekening met breuken moeieliker voorgesteld.
282 *goedt:* vermogen.

[283] koomter uit? Zes. Wanneer gelt en goetzucht het hart eens ingenomen[283]
[284] heeft, meenenwe dat'er onsterfelijcke vaerzen zullen kunnen gedicht wor-[284]
[285] den. De poeten willen nut of vermaeck toebrengen; of te gelijck nutte en[285]

283 *gelt*(zucht) en *goetzucht:* jacht naar bezit; *ingenomen:* in beslag genomen.
284 *onsterfelijcke:* vrije weergave van de Latijnse omschrijving. Deze zin moet natuurlik als een vraag opgevat worden.
285 *toebrengen:* verschaffen.

[286] genoegelijcke dingen zeggen. Al watghe voorschrijft weest daer kort in,
[287] op dat leerzame zinnen haest begrijpen het geen gezeit wort, en dat ge-[287]
[288] trouwelijck onthouden. Al wat overtolligh is, vloeit uit een volle borst. Laet[288]
[289] het verzierde om 't vermaeck bykans geloofwaerdigh wezen; en de fabel[289]
[290] juist, in al watze wil, geene waerheit schijnen; en het verslonden kint niet
[291] weder levendigh uit Lamiaes buick trecken. De Raetsheeren walgen van[291]
[292] vruchtelooze dingen. De Roomsche jonge Ridders versmaeden harde[292]
[293] poëzy. Wie den oirbaer met het genoegelijck mengelt, den lezer vermaec-[293]
[294] kende, en te gelijck onderwijzende, die heeft het rechte wit getroffen.[294]
[295] Dit boeck wil aen den man: dit gaet over zee, en reckt de faem des ver-[295]
[296] maerden schrijvers. Nochtans vint men feilen die men over 't hooft moet
[297] zien: want altijt klinckt de snaer niet zoo als het hant en gehoor hebben
[298] willen; en dickwils schreeuwtze te fijn, wanneermenze grof hebben wil:[298]
[299] en men treft niet juist altijt het wit, daermen met den boogh naer mickt:
[300] maer waer het meestedeel van een gedicht uitsteeckt, daer zal ick my aen[300]
[301] weinige feilen niet stooten, die uit geen verzuim spruiten, of die men van
[302] nature niet verhoeden kon. Wat dan? Gelijck een letterzetter, zoo hy altijt[302]
[303] in het zelfde mist, hoewel hy berispt is, niet kan verschoont worden; en[303]
[304] een cyterspeeler bespot wort, die altijt op eene zelvige snaere mist; zoo[304]
[305] acht ick hem die dickwils mist, en hy wort Cheriles gelijck; over wien ick[305]
[306] mij al lachende verwonder, wanneer hy twee of driemael een goet vaers
[307] dicht; en my jammert, wanneer de goede Homeer eenen misslagh begaet.[307]
[308] Maer in een lang werck kan men zich lichtelijck vergrijpen. Poëzy moet[308]
[309] wezen als schildery, van dewelcke eenige u meer vermaecken zal, indienge[309]
[310] dichte bystaet, en andere zooghe van verre staet: deze wil in het doncker
[311] staen; de andere, die het scherp oordeel des kenners niet vreest, wil in 't
[312] licht gezien wezen: deze wil maer eens aenschout, de andere tienmael met
[313] lust gezien worden. Hoewel ghy, o outste broeder, van uwen vader te[313-14]
[314] recht gestuurt wort, en van u zelven wijs genoegh zijt, zoo onthout noch-
[315] tans dit: dat zekre dingen eenen middelwegh hebben, en iet daer in te[315]

287 *haest:* spoedig.
288 *vloeit* (weg) *uit;* met *borst* is hier het innerlik, de geest bedoeld.
289 *verzierde:* bedachte.
291 *levendigh:* levend; *Lamiaes buick:* Lamia was een verslindend monster, waarvoor kinderen bang gemaakt werden; *De Raetsheeren:* in 't Lat.: de klasse van oudere mensen.
292 *vruchtelooze dingen:* poëzie zonder nuttige strekking; *Roomsche:* Romeinse; *Ridders:* aristokraten; *harde:* zonder bekoring.
293 *den oirbaer:* het nut.
294 *wit:* doel.
295 *Dit boeck:* zulk een boek; *reckt:* verlengt, verbreidt.
298 *schreeuwt:* klinkt lelik; *grof:* een lage toon.
300 *uitsteeckt:* uitmunt.
302 *letterzetter:* modernisering van het Latijnse: boekafschrijver.
303 *mist:* een fout maakt.
304 *eene zelvige:* eenzelfde; *mist:* misgrijpt.
305 *Cheriles:* Choerilus, een slecht dichter in het gevolg van Alexander de Grote.
307 *my jammert:* het gaat mij aan het hart; *eenen misslagh begaet:* in 't Latijn *dormitat:* indommelt.
308 *kan men zich lichtelijck vergrijpen:* in 't Latijn: kan men wel in slaap vallen.
309 *vermaecken:* boeien.
313-14 *van:* door; *te recht:* ten goede.
315 *zekre dingen:* bepaalde zaken, nl. van praktiese aard; *eenen middelwegh hebben:* het middelmatige dulden.

[316] verdragen is. Een tamelijck rechtsgeleerde en woorthouder verscheelt wel[316]
[317] van den welspreeckenden Messala, en weet zoo veel niet als Aulus Kascel;[317]

316 *tamelijck:* middelmatig; *woorthouder:* advokaat.
317 *Messala* (lees: Messalla): M. Valerius Messalla, fijnbeschaafd redenaar, vriend van Augustus en van Horatius; *Aulus Kascel:* Aulus Cascellius, een geleerd jurist.

*

[318] maer evenwel houtmen iet van hem. Middelmatigh in Poëzy te zijn laeten[318]
[319] Goden, nochte menschen, nochte schouburgen toe. Gelijck een ontstelde[319]
[320] muzijck, op groote maeltijden, dicke balssem, en mankop met Sardischen[320]
[321] honingh, onaengenaem zijn; om dat men wel zonder die maeltijt houden
[322] kan; zoo wort oock de Poëzy, die om het hart te verquicken opgekomen[322-23]
[323] en gevonden is, indienze een weinigh van de volmaecktheit afwijcke, gansch
[324] niet geacht. Die niet kan speelen, onthoude zich van kampvechten; die op
[325] den bal, worp en tolspel niet is afgericht, houde zijn rust, op dat de me-[325]
[326] nighte der toezienderen hem niet met reden uitlachen. Die geen verstant
[327] van dichten heeft, wil evenwel vaerzen maecken. Waerom niet? Ick ben[327]
[328] een vrye en welgebooren, byzonder daermen my schattende bevint dat ick
[329] Ridders goet hebbe, en niemant wat op my te zeggen heeft. Hebtge na-
[330] tuur niet te baet, onderwint u niet te zeggen nochte te dichten. Ghy hebt[330-31]
[331] het oordeel wel, en de voorzichtigheit. Indienghe nochtans voor dezen iet
[332] geschreven hebt, laet Metius uw vader en ick dat hooren, en daer van[332]
[333] oordeelen, en hou u schriften negen jaren by u t'huis. Wat niet uitgegeven
[334] is kan men t'elckens uitschrabben. Een eens gesproken woort wil niet[334]
[335] weder te rugge. De heilige Orfeus, der Goden tolck, heeft de woeste men-[335]
[336] schen van moort en het goddelooze leven afgeschrickt; hierom zeit men
[337] dat hy tigers en verslindende leeuwen temde; en Amfion, de bouwer van
[338] het Tebaensche slot, de steenen met zijn luitspel en vleiende gebeden leide,[338]
[339] waer hy wilde. Dit was de wijsheit van outs, het gemeen van 't eigen, het[339]
[340] heilige van 't onheilige te scheiden: te beletten dat men zonder onder-
[341] scheit niet by elckanderen sliep: huwelijcksregels voor te schrijven: steden
[342] te bouwen: wetten in te stellen. Aldus zijn de heilige poëten en vaerzen[342]
[343] aen naem en faem geraeckt. Hier na hebben de treffelijcksten, Homeer,[343]
[344] en Tyrteus, de manhaftige harten met hunne vaerzen ten oorloogh aen-[344]
[345] gestoockt. De orakels zijn door vaerzen uitgesproken, en zoo is de wegh
[346] des levens aengewezen: der Koningen gunst is door dichtmaet verkregen:

* TEKSTKRITIEK: in r. 345 heeft de oude uitgave: *den wegh;* verbeterd naar de uitgave van 1656.

318 *houtmen iet van hem:* stelt men hem op prijs.

319 *schouburgen:* onjuiste vertaling van *columnae:* de zuilen, waaraan de boekhandelaars hun boekenlijsten ophingen; *ontstelde:* ontstemde, valse.

320 *balssem:* zalfolie; *mankop:* maanzaad, geroosterd met honing, gold als lekkernij. *Sardische* honing is, blijkens het verband, slechte honing.

322-23 *opgekomen en gevonden:* ontstaan en bedacht.

325 *worp en tolspel:* in 't Latijn: schijf en hoepel; *afgericht op:* geoefend in.

327 *Ick ben....:* Vondel voert de gehekelde sprekend in. In 't Latijn: Hij is.

330-31 Onjuiste vertaling. Het Latijn heeft: Maar gij zult tegen de wil van Minerva (d.i. in strijd met uw aanleg) niets zeggen of doen. Dat is uw mening en uw juist inzicht; *iet:* iets.

332 *Metius:* Spurius Maecius Tarpa, een bekend kunstrechter.

334 *uitschrabben:* in 't Lat. delere: vernietigen (d.w.z. het gehele werk).

335 *woeste* (Lat. silvestris): in 't wild levende.

338 *vleiende:* smekende.

339 *het gemeen van 't eigen:* de publieke van de private belangen.

342 *in te stellen:* in 't Latijn: op houten tafels te griffen (gelijk Solon's wetten).

343 *treffelijcksten:* voortreffelikste.

344 *Tyrteus:* dichter van krijgsliederen die de Spartanen aanvuurden.

[347] de tooneelspelen gevonden, en de rest des langen arbeits gevonden; op[347-48]
[348] datghe u immers der Zanggodinne, op de lier uitgeleert, en om Apolloos
[349] gezangen niet behoeft te schamen. Men heeft onderzocht, of men door[349]

347-48 *de rest:* het einde. De bedoeling is dat het spel ontspanning gaf na de arbeid; *op dat:* beter: zodat; *uitgeleert:* volleerd.
349 *onderzocht:* Lat. *quaesitum:* de vraag gesteld.

[350] natuur of door kunst een goet vaers dicht. Ick zie niet wat voordeel het
[351] staen naer de kunst, zonder eene rijcke ader, inbrenge; nochte oock[351]
[352] niet wat nut een ongeslepen vernuft bare. Het een behoeft des anders[352]
[353] hulp, en zy passen wel te zamen. Wie tot zijn voorneemen wil komen,[353]
[354] moet in zijne jongkheit veel lijden, en doen; veele hitte en koude uit-
[355] staen; van wijn en minnespel zich onthouden. Die, in Pytische spelen,[355-56]
[356] op de fluit speelde, leerde eerst, en ontzagh zijnen meester. Nu is het
[357] genoegh datmen zegge: ick dichte wonderlijcke gedichten: de kramp[357]
[358] vaer hem in zijne knie, die de leste is: ick achte het schande achter te
[359] blijven, en te bekennen dat ick, het geen ick niet geleert hebbe, niet[359]
[360] wete. Gelijck de stadts roeper de lieden om iet te koopen te zamen roept,
[361] zoo doet de poeet, die lantrijck is, en veel gelts op woecker zet, de vleiers[361]
[362] tot het gewin loopen. Is het een die iemant wel toeven, en voor den licht-[362-63]
[363] bewogen armen hals borgh blijven kan, en hem uit een verwert pleit red-
[364] den, het zal my wonder geven, zoo die zalige man eenen logenachtigen,[364]
[365] uit eenen waren vrient kan onderkennen. Ghy, het zy ghy iemant wat
[366] gegeven hebt, of geven wilt, laet die, vol van vreugt, tot uwe gedichte
[367] vaerzen niet gebrogt worden; want hy zal schreeuwen: schoon, fraey,
[368] braef: hy zal'er om besterven, oock tranen uit zijne oogen storten: hy zal[368]
[369] opspringen, met zijne voeten op de aerde stampen; gelijck die gehuurt
[370] zijn om het lijck te beschreien, meer misbaers bedrijven dan de van harte[370]
[371] bedroefden; alzoo ontstelt zich de schimper meer dan de waerachtige[371]
[372] prijzer. Men zeit dat de Koningen met veel wijns opvullen, en tot drinc-[372]
[373] ken parssen dienze willen doorgronden of hy hunne vriendschap waer-
[374] digh zy. Wiltghe vaerzen dichten, laet u met geen vossenvel bedriegen.[374]
[375] Wanneerghe iet voor Quinctilius laest, zoo sprack hy: ay, lieve, verbeter[375]
[376] dat en dat: indienghe zeide datghe niet beter kont, en te vergeefs twee of
[377] driemael onderzocht had; dan beval hy het uit te wisschen, en de qualijck[377]
[378] gedichte vaerzen te hersmeden. Indienghe uw gebreck liever woudt voor-[378-79]
[379] staen dan verbeteren, zoo sprack hy niet een woort meer, of dede geene

351 *staen naer:* streven naar; *ader:* dichtader, talent.
352 *ongeslepen vernuft:* talent zonder oefening en ontwikkeling.
353 *Wie.... komen;* Vondel vat hier de zin overdrachtelik op en laat het Lat. beeld los: Wie in de wedloop de eindpaal (letterlik!) wil bereiken, die moet reeds als jongeling enz.
355-56 *Die.... op de fluit speelde:* in het Lat. praesens: (en desgelijks) iemand die fluitspeler wil worden.
357 *de kramp....:* vrije vertaling. In 't Latijn: de schurft treffe hem, die de laatste is. Zinspeling op een kinderrijmpje bij het krijgertje spelen.
359 *te bekennen:* onvertaald blijft 't Lat. *sane:* zonder terughouding.
361 *lantrijck:* rijk aan grondbezit.
362-63 *tot het gewin loopen:* op het profijt afkomen; *toeven:* onthalen; *den lichtbewogen armen hals:* Lat. *levi pro paupere:* voor de arme die weinig krediet heeft; *pleit:* proces.
364 *wonder geven:* verwonderen; *zalige:* gelukkige.
368 *braef:* flink, uitstekend; *besterven:* bleek van aandoening worden.
370 *meer:* in 't Latijn: bijna meer.
371 *ontstelt zich:* wordt ontroerd; *schimper:* spotter.
372 *opvullen:* volgieten.
374 *vossenvel:* listige vermomming.
375 *Quinctilius* Varus: vgl. Boek I, Gez. 24.
377 *onderzocht:* beproefd.
378-79 *voorstaen:* verdedigen.

[380] verlore moeite, op datghe te min u en uwe vaerzen zonder naeryveraer[380]
[381] alleen zoudt liefkoozen. Een goet en voorzichtigh man zal kunstelooze[381]

380 *te min:* ontbreekt in 't Latijn, en past eigenlik niet in het verband; *naeryveraer:* mededinger.
381 *voorzichtigh:* beleidvol, verstandig.

[382] vaerzen berispen, de harde bestraffen, de oncierlijcke doorhalen, al te[382]
[383] overdadige cieraden besnoeien: die niet helder genoegh zijn, zal hy eenen
[384] luister geven: het twijfelachtige wraecken: en het geen verandering eischt[384]
[385] aenwijzen. Een Aristarchus zal hy worden, en niet zeggen: waerom zal ik[385]
[386] mijnen vrient om beuzelingen versteuren? Deze beuzelingen zullen den[386]
[387] eenmael beschimpten en qualijck onthaelden tot groote gebreken ver-[387-88]
[388] voeren. Wijze lieden ontzien eenen dwazen poeet te genaecken, en vlieden
[389] voor hem, als van eenen, die met schurft of geluwe, of zinneloosheit, of[389]
[390] bezetenheit geplaeght wort. De jongers jagen hem, en neskebollen volgen[390]
[391] van achter. Dees, terwijl hy hooghdravende vaerzen uitrispt, en dwaelt,[391]
[392] valt, gelijck een vogelaer, die op merlen gaept, in put of graft. Hoewel[392]
[393] hy lange schreeut: helpt burgers helpt! niemant wil hem uithelpen. Indien
[394] iemant hem wil helpen, en een tou nederlaten, ick zal zeggen: wat weetghe
[395] of hy al willens hier ingesprongen is, en geholpen wil wezen? en ick zal
[396] u het omkomen des Siciliaenschen poeets vertellen. Terwijl Empedokles,[396]
[397] voor eenen onsterflijcken Godt, wil gehouden wezen, springt hy al kout[397]
[398] in den brandenden Etna. Laet de poëten, lust het hun, sterven, en be-
[399] derven. Wie iemant tegens zijnen danck behoudt, doet zoo veel of hy[399]
[400] hem doot sloegh; en hy heeft het meer als eens gedaen: en of hy al uit-
[401] getrocken waer, hy zal evenwel geen mensch weder worden, en de liefde
[402] eener schandelijcke doot niet afleggen: en het blijckt niet genoegh waerom[402]
[403] hy vaerzen dicht: of hy in zijn vaders asschen gepist heeft: of hy bloet-
[404] schendig eene bezoedelde plaets, van den blixem getroffen, omgewroet[404]
[405] heeft. Zeker hy raest, en de moeielijcke opzegger van zijne vaerzen ver-[405]
[406] jaegt geleerden en ongeleerden; gelijck de beer, die de tralien van zijn
[407] kot gebroken heeft: maer dien hy by de slippen krijgt, houdt hy, en ver-[407]
[408] moort hem met lezen, en als een bloetzuiger, laet het vel niet los, voor
[409] dat hy droncken van den bloede is.

EINDE.

382 *bestraffen:* afkeuren.
384 *luister geven:* ophelderen, verduideliken; *twijfelachtige:* dubbelzinnige; *wraecken:* verwerpen.
385 *Aristarchus* de grootste grammaticus en criticus onder de Alexandrijnse geleerden (2de eeuw v. Chr.).
386 *versteuren:* boos maken.
387-88 *onthaelden:* ontvangene; *tot groote gebreken vervoeren:* Lat. *seria ducent in mala:* ernstig kwaad berokkenen.
389 *geluwe:* geelzucht (*Ned. Wdb.* IV, 1326).
390 *jongers:* jongens; *neskebollen:* dwazen, idioten (Noord-Hollands woord; *nesk:* week; *Ned. Wdb.* IX, 1853).
391 *uitrispt:* uitbraakt; *dwaelt:* ronddoolt.
392 *gaept:* loert.
396 *Terwijl:* daar.
397 *al kout:* koelbloedig.
399 *bederven:* te gronde gaan; *tegens zijnen danck:* tegen wil en dank.
402 *schandelijcke:* in 't Latijn: roemruchtige (*famosus*).
404 *bezoedelde:* Lat. *triste:* droefgeestige; *omgewroet:* betreden en daardoor ontwijd.
405 *Zeker:* in elk geval; *hy raest:* hij is dol; *moeielijcke:* Lat. *acerbus:* afstotelike. De bedoeling is dat hij, als voordrager van zijn eigen verzen, de mensen op de vlucht jaagt.
407 *kot:* hok.

AMSTELODAMI,
Impressit CHRISTOPHORUS CUNRADUS, Typographus in fossa vulgò dictâ de Aegelantiers-gracht / Anno 1654.
DRUKKERSMERK VAN DE OUDSTE UITGAVE

Publius Ovidius Nazoos Herscheppinge. Vertaelt door J.V. Vondel. aant. aant. aant. aant.*

Bewerkt door L.C. Michels

VAN 1671. DE TEKST IS AFGEDRUKT NAAR HET handschrift, dat zich bevindt in de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam.

De prenten zijn gereproduceerd naar de oudste druk van 1671; de titelprent vindt men afgebeeld hiernaast, terwijl de titelpagina van de oudste uitgave typografies is nagevolgd op de navolgende bladzijde.

Ook de titelhoofden zijn gezet naar de wijze van uitvoering in de oudste uitgave.

* Herscheppinge. Het gebruik van de enkelvoudige vorm, in navolging van het Latijn, was voor V. traditioneel. Florianus noemde zijn vertaling (1e dr. 1552) *Metamorphosis, Dat is Die Herscheppinghe oft veranderinge*; vgl. nader L. Willems in *Versl.* en *Meded. der Kon. Vl. Academie*, 1922, 1233-vlg.; L.C. Michels in *Vondelkroniek* III 84-vlg. Ook Van Mander, Seger van Dort, H. Bruno, J. van Paffenrode gebruiken het enkv., de laatste: *Hervorming*; Vondel zelf in de Voor-Reden van *Palamedes: transformatie, herscheppinghe*. Vgl. de aant. bij Bk. V, vs. 633. Of de titel enkelvoudig (als b.v. *Aeneïs*), dan wel meervoudig diende te luiden, was een twistpunt onder de humanistiese geleerden, van wie Regius het eerste verdedigde, Bersman, J.C. Scaliger, Pontanus, D. en N. Heinsius, e.a. aan het laatste de voorkeur gaven; vgl. de uitg. van Burman (Amsterdam 1727), pag. 7-8.

Titelprent, gegraveerd door Bloteling, naar de tekening van P(hilips?) K(oning?).

Publius Ovidius Nazoos Herscheppinge.
Vertaelt door J.V. Vondel.

t'AMSTERDAM,
Voor de weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam, in 't nieuwe Testament. 1671.
Met Privilegie voor vijftien jaren.

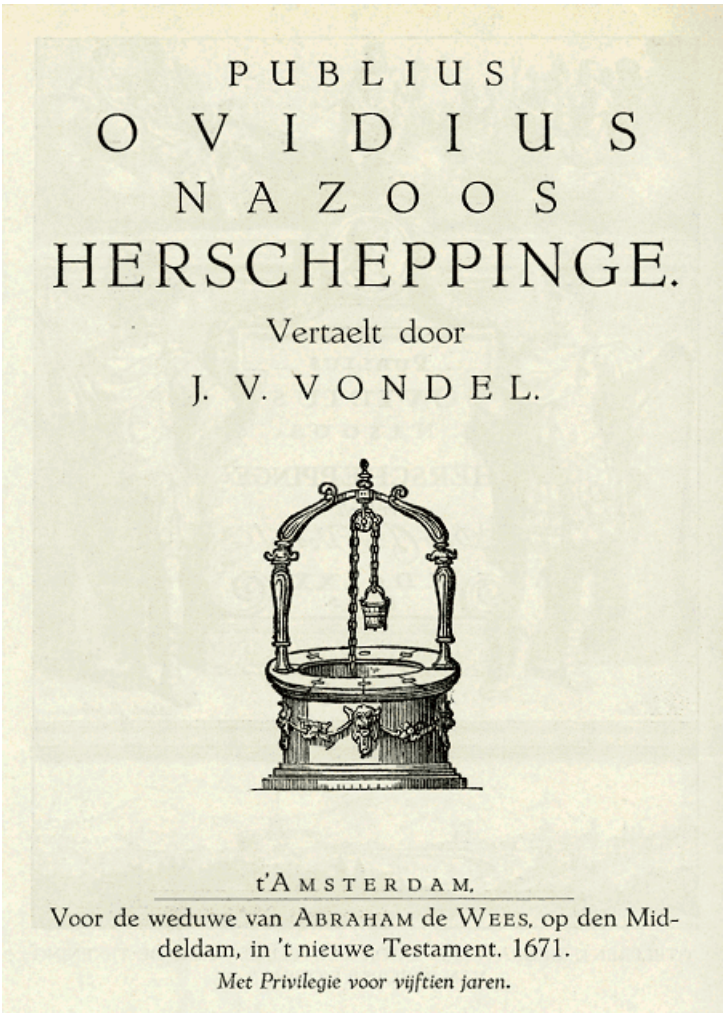
PUBLIUS
OVIDIUS
NAZOOS
HERSCHEPPINGE.
Vertaelt door
J. V. VONDEL.

t'AMSTERDAM,
Voor de weduwe van ABRAHAM de WEES, op den Middeldam, in 't nieuwe Testament. 1671.
Met Privilegie voor vijftien jaren.

Privilegie.

Een ieder wort verboden, by Octroy van de Heeren Staeten Generael, in dato den 22*en July des jaers* 1670*, en de bygevoeghde attache, van wegen de Provintie van Hollandt en Westvrieslant, in dato den* 1 *Augusti des selven jaers, verleent aen de weduwe van* Abraham de Wees, *Boekverkoopster t'Amsterdam,* Publius Ovidius Nazoos Herscheppinge, *door* J.v. Vondel *in Nederduitsch vertaelt, binnen den tijt van vijftien achtereenvolgende jaeren, directelijk nochte indirectelijk, in het groot nochte kleen, in 't geheel of ten deel, te drukken, ofte te doen drukken, of elders gedrukt, in deze Provintien of in het gebiet van dien, te brengen, te verkoopen, of uit te geven, zonder consent van de voorsz. Weduwe van* Abraham de Wees, *op de verbeurte van de nagedrukte exemplaren, en dry hondert Carolus guldens, zoo by den drukker, als den boekverkooper te verbeuren, t'appliceeren als breeder by de origineele octroyen blijkt*.

*

Loofwerk.
***Aen den weledelen heer*, Heer Diedrik Buisero,**
heer van Heeraertsheinge &c. Deken der Kollegiale kerke van Sinte Kataryne in Eindhoven, Raet en Sekretaris van Vlissinge &c.*

Dewyl de werrelt, en watze in haer' ommevang
Te zamenvat, bestaet by op- en ondergang
Van staêgh veranderende en wisselbaere dingen,
Schiep Nazo lust ons dees herschepping voor te zingen,

* TEKSTKRITIEK: O p s c h r i f t . Vondel schreef eerst: *hooghedelen*. - vs. 2 hs. *by*, oude uitg.: *in.* - 4 hs. *dees,* oude uitg.: *zijn*; en: *voortezingen*.

* T i t e l : *Loofwerk;* vgl. vs. 118, 197; en de titelprent; *weledelen;* 1e lez. *hoogh-; Diedrik Buisero* (1644-1708), 1667 benoemd tot sekretaris van Vlissingen, 1668 raad van die stad; ook dichter, 'n tijd lang lid van *Nil Volentibus Arduum*, later, 1674 voor Zeeland lid van het college der Admiraliteit van de Maas te Rotterdam; hij was een beschermer van Antonides, met wie hij vermoedelik door Vondel in aanraking kwam en die door B. in de gelegenheid werd gesteld te Utrecht in de medicijnen te studeren (1674 promotie; vgl. Vondel's gedichtje op zijn diss., *op de Draeyinghe van het hooft*); door zijn toedoen kreeg A. 1674 de post van eerste klerk ter Rotterdamse sekretarie. Door zijn moeder, ene De Vlaming van Outshoorn (vgl. vs. 169-vv.), had B. veel konnektie's te Amsterdam; zie *N. Nedl. Biogr. Wdb.* IV 54-vv., 368-v.; ald. ook over zijn aandeel aan *De Bruiloft van Kloris en Roosje*. Hij was vruchtgebruiker van de Eindhovense dekanale kapittelprebende; drie jaar ouder dan Antonides, was hij ook zelf nog een jonge man.

*

In vyftien boeken, op een voeghelyke ry,[vs. 5]
Van 's werrelts wiege tot Augustus heerschappy;
Een werkstuk, dat het oor geduurigh door schakeeren[7]
Verquikt, en onderhout met heilzaem nut te leeren:[8]
Waerom het, voortgereikt doorgaens van hant tot hant,[9]
Ruim zestien eeuwen bleef geberght voor zwaert, en brant,[10]
En vier, en watervloên; terwyl ontelbre werken,
Gebouwen van tiras, stambeelden, steden, kerken,[12]
Geschriften, kunsten, en al 't geen men dierbaer schat[13]
Vergingen; eene zaek zoo lang voorheen gevat[14]
By dit befaemt verstant, voorspellende, in het sluiten[15]
Van zynen arbeit, dat geene eeu dit zoude stuiten,[16-v.]
Zoo verre Cezars ryk zich door de werrelt spreit;
Een onverwelkbre kroon den dichter toegeleit.[18]
Het luste ons hem, die als een arent opgaet streven,[19-vv.]
In zyne schaduw, laegh langs d'aerde, naer te zweven,
Van ver te volgen, op een' Nederduitschen trant:
Hoewel 't Latyn de kroon der Roomsche taele spant[22-v.]
In d'eeuwe van August: gelyk hy zit verheven
Gelukkigh op den troon, Eneas bloet gegeven,[24]
Tot een vergeldinge der wederspoên, geleên
Na Troies ondergang, veel jaeren achtereen.
Wie zich genegen vint de schilderkunst te leeren
Moet d'allergeestighsten naeukeurigh naerbootseeren,[28]

* TEKSTKRITIEK: vs. 12 oude uitg.: *Tiras.* - 18 *onverwelkbre*; hs. en oude uitgave: *overwelkbre*. - 28 *naerbootseeren*, gewijzigd uit *nabootseeren* (aldus de oude uitg.).

vs. 5 *op een voeghelyke ry:* in passende orde, als een samenhangend verhaal (een zgn. *carmen perpetuum*).

7 *geduurigh:* voortdurend; *schakeeren:* afwisselen.

8 *heilzaem nut;* vgl. de aanhef der *Voorrede*.

9 *doorgaens:* in ononderbroken traditie.

10 *ruim zestien eeuwen;* toen Ov. in ballingschap gezonden werd, op 't einde van het jaar 8 n. Chr., verbrandde hij het (nog niet gans afgewerkte) origineel; er waren toen reeds afschriften in omloop; op enkele plaatsen der *Tristia* verontschuldigt Ov. op die grond de feilen van het werk; *zwaert*, voor de oorlog; *brant:* verbranding (opzettelike-).

12 *tiras:* tras, mortel; *stambeelden:* standbeelden; over de mogelikheid, dat *stambeeld* tevens een parallel is van 17e eeuws *stokbeeld* zie *Wdb. N.T.* XV, 500; behalve op de t.a.p. aangevoerde plaatsen uit V.'s vroeger werk, staat *stokbeeld* ook nog hier: Bk. VI, vs. 421.

13 *dierbaer:* kostbaar.

14 *eene zaek*, nl. het voortbestaan.

15 *in het sluiten:* aan het einde; zie Bk. XV, vs. 1181-vv.

16-v. Ov. onderscheidt het *duren* van zijn faam in de tijd, en haar *verspreiding* over het hele Romeinse gebied; *Cezar:* Caesar Augustus.

18 *toegeleit:* toebedacht; vgl. Dl. III, 174: 15.

19-vv. Vgl. Dl. V, 488: 116-v.; G.J. Vossius: *De Imitatione*, Amst. 1647; E.v.d. Velde: Vondel en de plastische kunsten, 129; Geerts, a.w. 62.

22-v. Versta: ‘Hoewel juist in de tijd van Augustus het Latijn te Rome zijn grootste bloei beleefde’; *gelyk hy:* zoals hij daar.

24 *Eneas bloet;* het geslacht der Iulii, waartoe Augustus behoorde, voerde zijn stamboom op tot Aeneas' zoon Ascanius, en op die wijze tot Aeneas' moeder, de godin Venus. Deze voorstelling diende tot bevestiging van Augustus' rechten op de heerschappij, en vormt ook de grondslag van Vergilius' *Aeneïs*. Reeds Caesar beriep zich gaarne op zijn goddelike afkomst.

28 *allergeestighsten:* begaafdsten; *naerbootseeren*, 1e lez.: *kopieeren;* vgl. 45.

Het voorbeelt gadeslaen, opvatten wat hem dien',[29]
En zulk een' meester scherp naer zyne handen zien.
Een leerling, wakker en leerzuchtigh, eigent schrander

29 *opvatten:* overnemen, zich eigen maken (vgl. *eigent*, vs. 31); *wat hem dien':* waaraan hij iets heeft, waarmee hij zijn voordeel doen kan.

Aldus de handelinge en trekken van een' ander,[32]
En mengt de verf, en legt en bezightze op haer maet
Natuurlyk naer den eisch van 't beelt, dat voor hem staet,[34]
Zoo net, tot dat het oogh des kenners geen' van beiden,[35]
Den meester en schoolier van een kan onderscheiden.
Ik wenschte Ovidius, van dichtlust aengeport,
Dus t'achterhaelen. schoot de maght hierin te kort,
't Vernoeght my echter, zoo myn starreboogh van verre[39]
Beschiet de hooghte van dees flonkerende starre,
Verscheenen in haer kracht ten tyde van August,
Die Mavors ketende, en den aertboôm holp aen rust.[42]
Myn leerzucht, niet beschroomt voor ongerymden lachter,[43]
Wil luisteren hoe elk dit opneemt, en schuilt achter[44-v.]
Het werkstuk, afgezet naer Nazoos schildergeest,
Op dat zy 't betere, of den waenwys by zyn leest[46]
Leer' blyven: want doorgaens waer 't oordeel zich laet hooren,
Daer mengt zich Midas in, gekent aen ezels ooren,
Gelyk dees meester, wien het aen geen teeknen faelt,[49]
Noch aen het schilderen, hem naer het leven maelt.
De kunst magh haer cieraedje ontvouwen onbeladen
By 't lidt, dat in den Raet van tien en vyftien raeden,
Den toom van stadts gezagh met rype reden ment,
En in zyn Hoogheits naem te Vlissinge is gekent[54]
Raetsekretaris, in 't bewint van haere zaeken,[55]
Dies koome ik B U I S E R O vrymoediger genaeken,
In zoo veel bezigheên, ten dienst van stadt en lant:
Want onder dezen last, hem opgedraegen, spant
Zyn geest by wylen uit, als hy, belust te dichten,
De schouders van het pak der staetzorgh wil verlichten.
Dan treet de Fransche Astrate in 't Hollantsch kleet, en praelt[61]
Op 't koningklyk tooneel, zoo glansryk overstraelt[62]

32 *handelinge:* manier, werkwijze.
34 *natuurlyk:* overeenkomend met de natuur, met de aard van het objekt; met juistheid; *beelt:* schilderij (vgl. vs. 33 *verf*).
35 *net:* volmaakt, nauwkeurig; *des kenners:* zelfs van de kenner.
39 *vernoeght:* is genoeg; vgl. *Rosk.* vs. 129; Dl. III, 282: 505; hier vs. 136; *starreboogh:* graadboog; zie een afbeelding van het eigl. werktuig bij Blok, *De Ruyter*, bl. 10.
42 *Mavors:* Mars.
43 *lachter:* laster; voornl. Zuid-Ned. vorm; bij V. in het rijm; vgl. Bk. II, vs. 822 (aldaar 1e lez. *laster*).
44-v. Op de wijze van Apelles, die naar men verhaalt van achter zijn schilderij naar de opmerkingen der kijkers luisterde; vgl. Dl. I, bl. 421; II 229: 25; Iunius, *de Pictura Vet.*, II, 14, 4; *afgezet;* 1e lez.: *Het werk, gekopieert;* vgl. vs. 28. Vgl. ook Dl. III, 161: 155.
46 *waenwys;* vgl. voor de vorm Van Helten, *Vondel's Taal*, I bl. 111; *by zyn leest*, zinspeelt op de anekdote van Apelles en de schoenmaker (Stoett, *Sprkw.* [4]).
49 *dees meester:* Ovidius; zie Bk. XI; *teeknen,* werkw.
54 *in zyn Hoogheits naem;* de Oranjes waren heren van Vlissingen, waardoor de benoemingen in die stad van hen afhingen.
55 *haere:* zijne Hoogheids.
61 *Astrate:* het treurspel *Astrate, koning van Tyrus,* kort te voren (1670) door Buysero vertaald naar het gelijknamig stuk van Phil. Quinault, door Boileau heftig gehekeld, maar desniettemin in Frankrijk, gelijk in de vertaling ook hier, zeer gunstig ontvangen.
62 *koningklyk:* 'verheven', met bijgedachte aan de kon. waardigheid van A.; *overstraelt,* bij *Astrate*.

Met Tirus sluierkroon, daer zich de galm laet hooren,[63]
Op 't vrolyke geschal, in 't hoogh gewelf herboren,
En al de schouburgh juicht, en van zyn gunst gewaeght;[65]
Een dankbaer teken hoe 's lants hooftstadt dit behaeght.
Zoo dooft een sterker licht het flaeuwer en zyn' luister.
Zoo straelt een diamant veel schooner in het duister.
Wie ooren heeft bekent, als zich uw stem verheft,
Hoe treurtooneeltoon verre alle andren overtreft,
En overouden, in hun doodtbus lang begraven,
Zien op, verwondert wie zoo hoogh hen na durf draven.
Dit werkstuk, levende door veertigh eeuwen heen,[73]
Hangt van treurspeelen, vol veranderinge, aen een,[74]
En levert stof aen hen, die geen vernuft ontbeeren,
Om heerlyk een tooneel te kleeden, en stoffeeren
Met allerhande slagh van fabelen, wiens aert[77]
Medoogenheit en schrik in 't zien en hooren baert.[78]
Het schept uit Eschilus, en Sofokles zyn leven,
En uit Euripides 't geen entlyk overbleven,[80-v.]
Na zulk een schipbreuk van hun wysheit, by geluk
Geberght, elk wort gegunt door Haerlems letterdruk.
Hier openbaeren zich beknopt de heldenwerken[83]
Der oude dichtkunst, van geen tyt noch enge perken[84]
Beslooten: want men hoort Homerus heldenstyl,
By Alexander waert, en hier trompet Virgyl[86-v.]
Met yver om August by 't godendom te zetten,
Na dat twee werrelden zich boogen voor de wetten
Van 't uitgebreide Grieksche en Roomsche hooftgebiet.[89]
Zoo treft dees ridder 't wit, dat hy met lof beschiet.[90]
Bevangt u lust om met dit stomme boek te spreeken
Des vormverscheppers, en te volgen zyne streeken,
Die, kunstryk en vol geest, uitmunten overal;
Vertrou dat door dit vier uw yver groeien zal:[94]
Wy laeten het Latyn den bovenzang bewaeren,[95]

63 *sluierkroon;* Dl. II, 554: 406; *daer:* terwijl; *galm:* weergalm.
73 *dit werkstuk:* de Herscheppinge; *veertigh eeuwen,* nl. van het begin der wereld tot aan Augustus' tijd.
74 *vol veranderinge:* vol afwisseling; met zinspeling tevens op de gedaanteveranderingen.
77 *wiens:* wier.
78 *medoogenheit en schrik;* vgl. het *Berecht* van *Jeptha*.
80-v. *'t geen* enz.; versta: 'voorzover hun werk is bewaard, en eindelik enz.; *overbleven;* zie bij Bk. I, vs. 429.
83 *heldenwerken;* na de dramatici de epen van Homerus en Vergilius.
84 *tyt noch enge perken:* enge grenzen van de tijd; die chronologies zo ver gescheiden dichtwerken weerklinken hier vereend.
86-v. *waert:* in ere; van Alexander de Grote verhaalt Plutarchus (*Alexander*, C.8), dat hij steeds Homerus' *Ilias* met zich voerde op zijn tochten; vgl. de voorrede van de proza-Vergilius; *hier trompet Virgyl* enz.; zie het einde van Bk. XV; en hiervoor bij vs. 24.
89 Versta onderscheidenlik van Alexanders en Augustus' rijk; vgl. Bk. III, vs. 373.
90 *ridder;* zie het Leven van Ov.
94 *yver:* dichtijver.
95 *het Latyn:* de Latijnse tekst; *bovenzang:* eigl. de bovenstem in een zangstuk; voorrang; *bewaeren:* vervullen, bekleden.

Het welk een' grooten schat begrypt in weinigh' blaêren.[96]
Uwe edelmoedigheit gaet zelden onverzelt,[97]
In lusthuis, hof, en bosch, en lucht, en open velt.
Zoo vont zich Scipio noit minder afgescheiden,[99-vv.]
Noit min alleen dan als gedachten hem geleidden.
Wat zagh dees brave helt een wonderbaer gezicht,
Hoe zuivre zielen naer de starren in het licht
Uit 's lichaems kerker gaen ontslagen, en verlangen
Hier boven haeren loon, de kroon der deught, t'ontfangen:
Gelyk de vader der welspreekenheit vermelt,
Daer hy dien wyzen droom des Afrikaens vertelt.
Het jonger heidendom, tot noch in zwang gebleven,[107]
Ontbeert de wysheit van Chaldeeuwen, eerst gegeven[108]
Egiptenaer, en Griek, en Latium. noch houdt
Het onverlicht Japon en China even stout[110]
Het zielverhuizen van Pitagoras in waerde,[111]
Zoo diep gewortelt of het in natuur veraerde.[112]
Men slaght noch eet'er niet wat adem schept en leeft,
Het welk Konfutius, hun Plato, wederstreeft.[113-14]
Men offert nieuwe goôn in hooghgeboude kerken,
Die ryk beschonken hun wanschape godtheên sterken.[116]
Geen wyze fabelen bewimpelen het nut
Met loofwerk, dat de deught en weetenschap beschut,[118]
Als d'eerste wyzen deên, die zich aen 't oirbaer bonden,[119]
En door hun beeldenspraek elkanderen verstonden:[120]

96 *begrypt:* omsluit.
97 *Uwe edelmoedigheit:* edel van aard als gij zijt; 't nadert tot de funktie van een aanspreekvorm; *onverzelt,* t.w. zonder boek, bron van gedachten (vs. 100).
99-vv. *Scipio:* Scipio Africanus Minor (gest. 129 v. Chr.). In de volgende verzen (101-106) heeft V. het oog op de Droom van Scipio: *Somnium Scipionis*, in het 6e boek van Cicero's *De Re Publica;* 'n zelfstandige navolging van het slot van Plato's *Politeia*, waar een tot 't leven teruggeroepene verslag doet van de beloningen en straffen in het andere leven; bij Cicero, de *vader der welspreekenheit* (vs. 105), verschijnt *Scipio Africanus Maior* aan de jongere Scipio in 'n droom, en toont hem het *wonderbaer gezicht,* dat dient ten betoge, hoe degenen, die aan het vaderland belangrijke diensten hebben bewezen, na dit leven een gelukkige eeuwigheid genieten; *brave:* dappere.
107 *het jonger heidendom:* het tans nog bestaande.
108 *Chaldeeuwen;* ziet op Hermes Trismegist; '*hy was een Chaldeeu*' (*Voorrede*)*; Ontbeert de;* 1e lez.: *Bezit geen;* 2e: *Verloor de*.
110 *even stout:* even onvervaard (als altijd).
111 *Pitagoras:* Pythagoras, de Griekse wijsgeer, op Samos ± 580 geboren; werkte vooral in Zd.-Italië (Groot Griekenland); vgl. over zijn leer Bk. XV, vs. 82-vlg.; Dl. I, 338-vlg.; *Vondelkroniek* III, 122.
112 *veraerde:* overging; of 't hun tot een tweede natuur is geworden.
113-14 *hun Plato:* d.i. hun grote wijsgeer en ethiese wetgever; Confucius verzet zich, bedoelt V., tegen dat geloof aan zielsverhuizing en de daarmee samenhangende schroom voor 't slachten van dieren. Vgl. Ath. Kircher in *Oedipus Aegyptiacus* (Geerts, a.w., 83), of ook dez. in *China Illustrata* (A'dam, 1667), *Martinius* in *Atlas Sinensis* (A'dam, 1655). Van drie sekten is de hoogste die der Literati (Confucius); de 2e houdt o.a. de zielsverhuizing, 'omnem denique Pythagorae philosophiam profitetur'; bij de 'externe' zielsv. heet het o.m.: 'ab omni quod vivit perpetuò abstinet'. Zie nog Sterck, *Oud en Nieuw* 77-vlg.; *Zungchin*, vs. 583-vlg.; Couplet, *Confucius Sinarum Philosophus* (Parijs, 1687).
116 versta: 'welke tempels, rijk begiftigd, hun wanstaltige godheden in ere doen blijven'.
118 Versta: 'dat *deught en wetenschap* voor oningewijden bedekt houdt'; *loofwerk:* bladertooi, siersel.
119 *die.... bonden:* die zich toelegden op de kennis van het nuttige.
120 *beeldenspraek,* nl. de '*wyze fabelen*'.

*

Gelyk Ovidius noch heden wort verstaen
By kloeken, die gewyt in dit geheimkoor gaen[122]
De lettersloten en verholentheên ontsluiten.
Hier houdt en bant Minerve alle ongewyden buiten.[107-24]124
Vertolken staet elk vry, is ieder even na,
Doch geensins even nut, dies komtme gunst te sta,[125-26]
Indien men dit bestaen beleeft in my ontschuldigh,[127]
Die zulk een lastigh werk ter hant nam, en geduldigh,
Hoedaenigh het verschynt, allengs ten ende bragt:
En om ronduit en klaer te spreeken als ik 't acht;[130]
Indien Ovidius quaem' 's levens licht t'aenschouwen,
Hy zou zyn werkstuk slechts een' fenixtolk vertrouwen:[132]
Als Alexander, die verheve en groote ziel,
Wiens oogh Apelles kunst zoo wonderbaer geviel
Dat hy, van hem alleen naer 't leven afgetekent,
Zich hiel vernoeght, en dit geene andren waerdigh rekent.
Wat was het jammer dat dees heerelyke man,[137]
In zynen ouderdom, geblixemt met den ban,
Onnozel, zonder schult, als balling 's ryx, most zwerven,[139]
En buiten 't vaderlant, zoo hoogh in 't noorden, sterven,
Versteken van den troost der trouwe halsvriendin
Perille, en kinderen, en huis en huisgezin,[142]
En bloetverwanten, en bekenden, en getrouwen!
Wie zagh hem gaen, en kon van traenen zich onthouwen?[144]
De ballingschap, helaes, gaet nimmer ongepaert,
En onverzelschapt; neen, zy sleept een' langen staert
Van ongeryf met zich: dat weetenze al die 't proefden,[147]
En misten watze meest in hunnen noot behoefden.
De jammerklaghten, aen d'Euxynsche zee gehoort[149]
In Pontus, daer hy hing al kermende in den boort[150]
Van 't ryk, gelyk voorheen Prometeus, met een keten[151]

* TEKSTKRITIEK: vs. 131 oude uitg.: *quam*.

122 *kloeken:* wijze lieden; *geheimkoor:* tempel, die voor oningewijden gesloten is; *gaen* bij *ontsluiten*. Een voorbeeld daarvan is de *Uitlegging* van Van Mander.

107-24 Vgl. voor dit gedeelte het betoog over de *nutbaerheit der fabelen* in de *Voorrede*.

124 *Minerve*, godin der wijsheid.

125-26 *is ieder.... nut:* eenieder kan er zich gelijkelik aan wagen, maar niet ieder brengt 't er met ere af; *komt te sta:* komt te hulp.

127 *beleeft:* welwillend.

130 *acht:* meen.

132 'Hij zou het slechts aan een meester ter vertolking toevertrouwen'.

137 *heerelyke* was eerst vervangen door *keizerlyke*.

139 Een voorstelling, die aan V.'s laudatoriese stemming moet worden toegeschreven; vgl. het *Leven; 's ryx;* vgl. *balling 's lands;* men kan er een 'separatieve' 2e nv. in zien, die 'n scheiding aanduidt; of een 'relatieve': 'met betrekking tot'.

142 *Perille;* zie over die naam het *Leven; kinderen*; Ov. had een stiefdochter, en een eigen dochter; de laatste had 2 kinderen, bij 2 echtgenoten; *huisgezin:* dienstpersoneel; vgl. *gezin,* Bk. IV, vs. 47.

144 'Wie kon, terwijl hij hen zag heengaan' enz.

147 *proefden:* ondervonden.

149 *jammerklaghten*, zoals zij ons tegenklinken in de *Tristia* en de Brieven uit Pontus; *Euxynsche zee:* de Zwarte Zee; Gri. *euxeinos:* 'de gastvrije', bij wijze van eufemisme voor het oudere *axenos:* 'de ongastvrije'.

150 *Pontus:* kustland ten Z.W. van de Zwarte Zee.

151 *Prometeus:* zie bv. Dl. I, *Gulden Winckel*, n^{o} V.

*
Geklonken aen een klip, en endeloos gebeeten
Van 's leverpikkers bek, getuighden 't dagh en nacht,
Ruim vier paer jaeren lang, en 's dichters jammerklaght[154]
Ging met den adem uit, daer Geeten en Sarmaeten
Op 't lyk des overleêns hun traenen mosten laeten,[156-vlg.]
En Bessen, en Koral, van droefheit overkropt.
Zoo wert die hoftrompet in 't ent den mont gestopt.[158]
's Lants staetgenootschap, die een heldre Zevenstarre[159]
Door 't zevenvoudigh tal gelykt, en u van verre
Alree verwacht, en hoopt t'onthaelen op zyn tyt,[161]
Zal eens, misschien eerlang, dit werk, u toegewyt,
Meer luisters geven, daer gy in den raet der Staeten[163]
De wetten hanthaeft, en het recht der onderzaeten.
Ontschuldigh midlerwyl 't geen faelt aen uwen lof.
Ontschuldigh d'opdraght van dit werk, en laet de stof,
Veel kostelyker dan myn arbeit, u behaegen
Door uw genegenheit den dichter toegedraegen.
De zangbergh juicht, dewyl een telge van den stam
Outshoren, die den staet en 't raethuis t'Amsterdam[170-vlg.]
Bekleede en stutte door uw' grootvaêr in zyn leven,
Dit werk begunstighde, en een schaduwe wou geven.[172]
Het was Outshoren, die met myterkroone en staf[173-vlg.]
't Aertsbischdom t'Uitrecht zulk een' heldren luister gaf:
Want bisschop Willem, en heer Jakob van Outshoren,
Uit ridderlyken stam, ter goeder uur geboren,
Dry eeuwen en een halve, en ruim zoo lang geleên,
Beheerschten 't oude Sticht, welx arrem reikt voorheen
Van d'Eems tot aen het Schelt, getroost aen alle zyden,[178-79]
Geduurigh afbreuk in hun wettigh recht te lyden.
Nu wil Ovidius, op Nederduitschen trant,
Ten reie gaen, en met de veltmaeght hant aen hant,[182]

* TEKSTKRITIEK: vs. 163 oude uitg.: *lusters; Poëzy* 1682 en uitg. Huydec. 1730 *luisters*.

154 *ruim vier paer jaeren lang* vgl. het *Leven,* r. 106.

156-vlg. De Geten zouden op Ov.'s graf een gedenkteken hebben opgericht; vgl. de elegie van Angelo Poliziano, door V. aan 't eind van het *Leven* vertaald; daar ook de namen der stammen, in wier midden of omgeving Ov. leefde.

158 *hoftrompet;* vgl. *Lev.*, r. 122; voor de constructie vgl. Bk. VII, vs. 512; Bk. XV, vs. 500.

159 *'s Lants staetgenootschap:* de Staten-Generaal.

161 *onthaelen:* in hun midden opnemen.

163 *daer:* als, als wanneer.

170-vlg. *Outshoren;* vgl. de aant. bij het bovenschrift; er is sprake van Dirk de Vlaming van O. (1574-1643), raad, schepen, burgemeester van Amsterdam; zijn dochter Elisabeth was Buysero's moeder; vgl. Dl. IV 547, waar ook V.'s grafdicht op hem.

172 *schaduwe:* beschutting, bescherming; *Wdb.* XIV, 201; in deze opvatting van bijbelse oorsprong.

173-vlg. vgl. de *Opdracht* van *Samson* (1660) aan Corn. van Outshoren (zoon van voormelde Dirk; Cornelis was ook onder de Burgemeesteren, aan wie V. 1668 zijn *Feniciaensche* opdroeg); aldaar is gewag van ‘den heere Willem van Outshoren, en zijnen broeder Jakob, tot de hoogheit en eer des bisdoms van Utrecht verheven’.

178-79 *reikt voorheen:* zich uitstrekt, zich doet gelden (wel te verstaan: toen); *van d'Eems tot aen het Schelt*, ziet op het oude aartsbisdom Utrecht; *het Schelt*, zoals nog in Zd. Ned.; vgl. ook Dl. III, 183: 23.

182 Versta: ‘als met de nimfen ten dans gaan’.

Op dien doorluchten naem, zich vrolyk laeten hooren,[183]
Als uit den grave jong herschapen en herboren.
Hadde ons de roest des tyts, die hard metael verslont,
Medeas treurspel niet verdonkert en misgont,[186]
Het luste my, vol viers, te vallen aen 't vertolken,
Te zien hoe Jazon, met zyne oogen in de wolken,[188-vlg.]
d'Ontzinde moeder volght, en haere draekevlugt,
En droef om kinders, bruit, en schoonvaêr weent en zucht,
Daer Kreons hof in brant, de vlammen zich verspreien,
Korinten overende, en jammerlyk aen 't schreien,
Getuigen konnen hoe het hem te spa berout,[191-93]
Die d'echte vrou verlaet, en wuft een andre trout.[194]
Dan zoude elk 's dichters geest doorluchtigh uit zien schynen,
En 't Duitsch tooneel beschaemt voor d'eere der Latynen,[185-96196]
Wy stelden Nazoos beelt in loofwerk hier ten toon.
Het loof is door het beelt verheerelykt en schoon.
Zoo straelt een schooner glans uit telgen van laurieren,
Indienze Apolloos hooft beschaduwen en cieren.

183 1e lez.: *Op zulk een schermheers*.
186 *Medea;* zie het *Leven; verdonkert:* verduisterd, ontnomen; vgl. *Op het inheiligen van den H. Franciskus de Borgia* (1671), vs. 17; hs. *Medeaes,* met de laatste *e* wsch. doorgehaald.
188-vlg. Voor Medea en Jason vgl. *Hsch.* Bk. VII; Dl. IV, 375-vlg.; de tovenares Medea, dochter van Aeëtes, koning van Colchis, wreekte zich op Jason na haar verstoting door aan diens bruid Glauce, dochter van Creon van Corinthe, een bruidskleed te schenken, dat haar verbrandde, door de kinderen van haar en Jason te doden, en Creon's paleis met een vuurregen in brand te steken; op een drakenwagen reed zij door de lucht.
191-93 *Kreons hof in brant* staat in dit vers ‘absoluut’ (‘terwijl K.'s hof in br. stond), is echter tevens, samen met *Korinte*, onderwerp bij *getuigen konnen*.
194 *echte vrou:* echtvrouw; *wuft:* onstandvastig.
185-96 in 't hs. toegevoegd.
196 1e lez.: *'t Grieksch tooneel*.

Ovidius aen de nijdigen.
Dat der dichteren en zijn naem eeuwigh duurt.
De vyftiende elegie.*

Hoe durftge, ô bitse nijt, my eenen suffer schelden,
En mijn dichtgeestigheit een snoode suffery;
Dewijl mijn jeught niet volght de ridderlijke helden,
En in een stofwolk winn' den krijghspalm streng en bly;
Of 't pleitrecht leere, en daer de rechter is gezeten
Ter vierschaer pleite, en 't recht verdaedigh met de tong?
't Is sterflijk 't geen gy zoekt: mijn faem duurt ongesleeten.
Ik pooge alle eeuwen door te leven even jong.
Homeer zal Tenedos en Idaes kruin verduuren,
Zoo lang als Simoïs zijn' eemer giet in 't meer;
Heziodus zoo lang 't gewas propt Ceres schuuren;
Zoo lang de wijnkuip most blijft schenken aen den heer.
De werrelt zal den lof van Kallimach verbreiden:
Al schort het hem aen geest, zijn dichtkunst zal volstaen.
De toon van Sofokles wil eeuwigh zich verspreiden.
Aratus volght den loop van starren, zon, en maen.
Menander overleeft den vader, koppelaeren,
En slaef, en looze snol, gestelt op vleiery.
De kunstlooze Ennius, en Accius, ervaeren
In treurtooneelstijl, spoên den snellen tijt voorby.
Wie spreekt van Varro niet, en die naer Kolchos streven,

* T i t e l : *De vyftiende Elegie*, nl. de laatste van het eerste boek der *Amores*.

vs. 1 *suffer:* doeniet, traaggeest.
2 *snoode:* nietswaardige.
3 *helden;* 't voorgeslacht nl.
4 *streng* (ernstig) *en bly;* bij *palm*.
7 *mijn faem:* de f., die ik zoek; (zo altans bij Ov.).
9 *Tenedos*, het eiland bij de Trojaanse kust, waarheen de Grieken gingen bij hun geveinsde aftocht van Troje; *Ida*, gebergte bij Troje; *verduuren:* in duur evenaren (vgl. Weiland, i.v.); Ov.: 'Homerus zal leven, zolang T. en I. stand zullen houden'.
10 Versta: 'Hom. zal duren zolang enz.', Het Lat. bezigt in deze gehele passus (hier de vss. 9-12) de konstruktie met *dum:* 'zolang'; doordat V. daarvan in vs. 9 afwijkt, is de korrekte aansluiting met vs. 10-vlg. zoek; elders is *verduuren:* 'overduren', en misschien ook hier; want een soortgelijke wending vertaalt hij vs. 17 met 'overleeft'; *Simoïs,* riviertje bij Troje; *eemer:* vlietkruik (emmer); *meer:* zee.
11 *Heziodus;* in Boeotië geboren, ca. 700 v. Chr., didakties dichter, o.a. van *Werken en Dagen*, waarin lessen over het werk te lande; *Ceres schuuren:* graanschuren.
13 *Kallimach:* Callimachus, geb. ca. 310 v. Chr. van Cyrene, hoofd der Alexandrijnse dichterschool; vergelijk hier het *Leven*, bij r. 66.
14 'Al kan hij zich niet meer door zijn geest, zijn talent (ingenium) laten gelden'.
15 *wil:* zal.
16 *Aratus,* studiegenoot van Callimachus, geboortig (ca. 315 v. Chr.) van Soli in Cilicië, bracht het grootste deel van zijn leven door aan het hof van koning Antigonus van Macedonië, op wiens verzoek hij de *Phaenomena* schreef, in welk werk o.m. over de sterren gehandeld wordt; een verloren gegaan werk van Ov. over de sterrebeelden droeg dezelfde naam. Vgl. Berecht van *Ifigenie*. Versta: 'A.' naam zal leven zo lang als enz.'
17 *Menander,* 4e e. voor Chr., bekendste Atheense blijspeldichter sedert Aristophanes.
18 *gestelt op vleiery:* vleiziek; vgl. Bk. II, vs. 840-41.
19 *Ennius,* 239-169 v. Chr., Latijns dichter, wiens werken in Ovidius tijd minder waardering vonden dan vroeger, 't geen het epitheton toelicht; *Accius,* belangrijkste Romeinse treurspeldichter, 2e eeuw v. Chr.

En Ezon 't gulden vlies t'huis brengen op zijn werf?[21-22]
De vaerzen van Lukrees op alle tongen leven,[23]
En zweven oost en west, tot dat de werrelt sterf.[24]
Men leeft van Titir, en den lantbou, en het krijgen,[25]

21-22 *Varro:* Publ. Terentius Varro, geb. 28 v. Chr., dichter o.m. van een Argonauten-epos: Gulden Vlies-sage; *Kolchos*, voor *Kolchis*, kustland oostel. van de Zwarte Zee; *Ezon*, Aeson, vader van Jason.
23 *Lukrees:* Lucretius Carus, gest. 55 v. Chr. (?), vermaard door zijn leerdicht *De natura rerum*.
24 *sterf:* sterve; sterven zal.
25 Bedoeld zijn Vergilius' verschillende dichtwerken: de *Eclogae of Bucolica* (herdersdichten; Tityr, titelfiguur der eerste ecloga), de *Georgica,* en de *Aeneïs*.

Zoo lang als Rome, 't hooft der werrelt, triomfeer'.
Tibul, uw minnedicht zal nimmer stillezwijgen,[27]
Zoo lang de minnetorts en boogh de jeught regeer',[28]
De naam van Gallus is befaemt in oost en westen,[29]
En Gallus blijft in 't hart van zijn Likoor geplant.[30]
Gedichten sterven, als men ophout lant te mesten,[31]
En 't kouter met den ploegh te drijven door het lant.
Laet koningen en hun triomfen dichtren wijken,[33]
En d'oevers van den Taegh, zoo goutrijk en begaeft.[34]
De slechten achten 't snoode, en staen verbaest en kijken.[35]
Apollo schenkme bron en drank, die d'aders laeft:[36]
De mirt, voor kou beschroomt, bedekke mijne lokken:[37]
De minnaer leze my zoo lang hy angstigh vrijt:[38]
De nijt plaeght levenden. de doode ontziet geen wrokken.[39]
Dan krijght elk zijnen loon, beschut voor haet en nijt.
Wanneer het lijkvier eens dit lichaem heeft verslonden,
Dan blijft mijn grootste deel befaemt in alle monden.[42]

27 *Tibul:* Albius Tibullus, vriend van Ovidius, vroeg-gestorven 19 v. Chr., dichter van elegieën over liefde, vrede, landleven.
28 *boogh,* nl. van Cupido.
29 *Gallus*, ca. 69 v. Chr. - 26, evenals Tibullus, die hem navolgde (Ov., *Trist.* 4.10.53), dichter van minne-elegieën; zijn geliefde Lycoris was een toneelspeelster; zie Vergilius' tiende Herderskout.
30 Versta: zij blijven door alle tijden alle minnepaar bekend; Ov.: ‘Lycoris zal tegelijk met haar Gallus bekend blijven’.
31 *sterven;* sterven eerst dan enz.; Ov. zegt, dat ze zelfs dàn nog niet sterven.
33 *dichtren:* voor dichters.
34 *begaeft:* rijk; vgl. Dl. III, 289: 5.
35 *slechten:* 't gewone volk; *achten, staen*, aanv. wijs: laten zij enz.: *snoode:* waardeloze lage; *staen en:* staan te.
36 *schenkme;* 't valt op, dat V. het Lat. *mihi* (mij), dat tegenover *vulgus* (*de slechten*) staat, niet op de voorgrond brengt; is het denkbaar, dat hij de tegenstelling niet zag? en dan ook in vs. 35 *achten* en *staen* als indic, bedoelde? de interpunktie, indien betrouwbaar, schijnt die gissing te steunen; vgl. echter Bk. I, vs. 632; *bron en drank:* bronwater, nl. uit de Castaliese bron (vgl. Bk. III, vs. 22), aan Apollo en de Muzen geheiligd.
37 *mirt*; vanouds met het begrip van de minne verbonden.
38 ziet op de *Amores*, nog niet op de *Ars*, die eerst later ontstond.
39 *ontziet:* heeft te vrezen.
42 Ov.: (ook dan) zal ik leven, en een groot deel van mij blijven.

*

Voorrede.[*]

[1] De nutbaerheit der fabelen blijkt in oude schriften der wyzen en werken[r. 1]
[2] der dichteren, waerom het wonder is dat het geene gryzer pen luste deze[2]
[3] t'ontvouwen: want zy begreepen, zommige jaeren voor Aristoteles en[3]
[4] Plato, en andere beminners van wysheit, niet klaer maer overschaduwt,
[5] alle leerstukken der wysheit. De Grieken, waeronder Heziodus en Homerus,[5]
[6] die verreziende blindeman, vaders der fabelen genoemt worden, haelden
[7] deze heimelyke wyze van onderwyzen over zee uit Egipte, voerdenze in[7]
[8] hun vaderlant, en schuwden in den beginne zulke geheimenissen onder het
[9] gemeene volk t'openbaeren, aengezien deze dingen qualyk verstaen, de[9]
[10] gemeente lichtelyk van den godtsdienst en de deught moghten vervreem-

* TEKSTKRITIEK: r. 1 oude uitg.: *fabulen*. - 2 oude uitg.: *geen*. - 13 oude uitg.: na *fabelen* 'n komma. - 14 oude uitg.: *Godt* (zoals ook elders).

* In de aantekeningen bij deze Voorrede wordt ondersteld, dat de lezer bekend is met het werk van Dr. A. Geerts: *Vondel als Classicus* (Tongerloo, 1932), en van dezelfde een voordracht in de *Handel. v.h. Tiende Vlaams Filologenkongres* (1930). Op te merken, dat invloed van Natalis Comes ook blijkt in de voorrede van Van Mander's *Uytlegginghe;* aldaar vindt men behalve de teksten uit *Koningen* en *Richteren* 2 *Petr.* 1: 16, waarvan V. gebruik maakt, (zie onder r. 103-5; 123-25). Ook voor de Voor-Reden v.d. *War. d. Dieren* heeft V. naar alle schijn reeds N. Comes benut. Vgl. verder nog de voorredes van de *Guld. Winckel*, met name vs. 57-64; van *Pascha, Lucifer, Salmoneus, Faëton*, (vgl. *Vondelkron.* III, 180-vlg.), *Ifigenie, Herk. i. Tr.;* Th. Horsten in *Ts. v.T. en L.* XIII, 1-vlg.

r. 1 *nutbaerheit:* 'vatbaarheid om tot nut te strekken' (Van Lenn.); vgl. *War. d.D.* (zie boven) *nutticheyt;* zie ook Spiegel, *Hertspi.* I 85-vlg.

2 *deze;* nl. de fabels.

3 *begreepen:* bevatten.

5 *Heziodus;* zie *Ov. aen de Nijdigen,* vs. 11.

7 *uit Egipte;* naar Comes; vgl. *Loofw.* vs. 108-vlg.; hier r. 87-vlg.; V. vermeldt, meer bepaald onder invloed van Ath. Kircher, herhaaldelik de gang der 'wijsheit' van de Chaldeeuwen over Egypte naar Griekenland en Latium; zie bv. *Inw. Stadh.* 1186-vlg.; *Bl. Inkomste van Koning Christina.* 37-vlg.; *Danckoffer aan Kon. Christine* 17-vlg.; Voorspel *Salmoneus,* 2e Tooneel; *Edipus of Teeckentolck* (Dl. V, 562-vlg.); *Tooneelschilt*; voorrede van de proza-*Vergilius*. Vgl. Comes (Frankf. 1584) blz. 10-vlg. over de godsdiensten.

9 *qualyk verstaen*, nl. zijnde. Onder *deze dingen* wil V. blijkens 't vervolg, de fabelverhalen verstaan; immers Palefatus kon tot 't schrijven van zijn verklaring geen aanleiding vinden in het verkeerd begrijpen van een geheime zin, waarvan het volk de aanwezigheid niet vermoedde; Comes echter bedoelde juist die geheime zin, en spreekt niet van P.

[11] den. Palefatus, een schryver out Grieken waerdigh, ten tyde van Arta-[11-1511]
[12] xerxes, anders Cirus genoemt, vont hierom geraden der ouden gedichtsels[12]
[13] tot geloofwaerdigheit te brengen, en te toonen hoe fabelen op waerheit
[14] gegront, de menschen ter kennisse van godt, en de natuur, en zeden, en

11-15 *Palefatus.... aenleiden;* deze zinsnede is door V., naar Tollius, tussengevoegd; zij past echter minder, want naar de eerst voorgedragen opvatting waren de fabelen niet ‘op waerheit gegront’, maar 'n kleed voor wat men wilde verbergen. Palaephatus, auteur van een geschrift *perì apístoon* (‘over ongelooflike dingen’), met rationalistiese mythen-verklaring; hij zou geleefd hebben ten tijde van Artaxerxes Ochus, 4e eeuw v.C.; een uitg. met Lat. vertaling van zijn werk, door C. Tollius, verscheen te Amsterdam in 1649, een Nederl. vertaling door G.B. in 1661. Vergelijk nog r. 79, waaraan bij Comes (Cap. VI) beantwoordt: ‘Palaephatus Stoicus’; en bij Vossius, *de Historicis Graecis* een poging om vier auteurs van deze naam van elkaar te onderscheiden. Zie de tekst van Tollius bij de *Aantekeningen* achter in dit Deel; in zijn vertaling heeft V. wat Tollius over Palaephatus zegt en wat hij voor eigen rekening daarbij voegt vermengd; Pal.' bedoeling was niet, ‘te toonen hoe fabelen enz.’, maar dat alwat er verteld wordt, inderdaad gebeurd is, echter niet zoàls het verteld wordt; dichters en vertellers hebben er wonderverhalen van gemaakt, om de mensen in stomme verbazing te brengen (Tollius' uitg. pag. 4-vlg.); of ook om didaktiese redenen (ib. p. 17). Men moet wel aannemen, dat V. zijn Palaephatus niet gelezen had.

11 *Grieken:* Griekenland.

12 *gedichtsels:* verdichtselen.

*

[15] geschiedenissen aenleiden. Deze verborgentheden, en de rechte styl van[15-18]
[16] leeraeren evenwel sedert averechts en met de slinke hant, gelyk men zegt,
[17] opgevat, begonnen weinigen de fabelen, en eerste lessen der wyzen in
[18] waerde te houden, als die niet omhelsden dan een ydele weetenschap,
[19] gedroomde vonden, plompe spitsvondigheden, beuzelingen van suffende
[20] oude wyven, en logenachtige verzieringen der dichteren. De heilige out-[20]
[21] vaders, eerwaerdige en rechtzinnige godtsgeleerden, yverende om Joden
[22] en Heidens te bekeeren, in een zelve schaepskoy te brengen, en het
[23] waerachtigh geloof te planten, bestraften ook hierom, niet het recht ge-
[24] bruik, maer het misbruik der fabelen, voor zoo veel dit in hunnen raeuwen
[25] tyt diende tot voetsel van bygeloof, en heidensche afgoderye, en de
[26] menschen af te trekken van den waerachtigen godtsdienst, en hen alleen
[27] te brengen tot een bloote natuurkennis en verzieringe der ouden: waer-
[28] om Augustyn, op dat men der vaderen meeninge niet qualyk versta,
[29] loflyk aldus hier van oordeelt, daer hy zegt: *Wanneer ons een gedichtsel*[29]
[30] *tot eenige bediedinge wort bygebragt, dan is het geene logen, maer een zekere*
[31] *gebloemde wyze van waerheit, andersins zal het al wat van wyze en heilige*
[32] *mannen, ja van den heere zelf by gelykenis is gesproken, voor logen gehou-*
[33] *den werden, dewyl naer het gemeen oordeel geene waerheit in zoodaenige*
[34] *dingen bestaet*. Maer niemant, uitgezondert gemelde Palefatus, verscheen'er[34-44]
[35] in zoo veele eeuwen, die de diepzinnige verholentheden en krachtige
[36] werkinge van de natuure, en de leerstukken der zeden, en van oprechten[36-37]
[37] en burgerlyken ommegang, en kennisse der geschiedenissen hieruit naer
[38] den eisch in het licht brogt dan weinigen, die by onze daegen dit spade[38]
[39] doch loflyk eenighsins by der hant namen, onder welke Natalis Komes[39]
[40] met recht de kroon verdient. De oorzaek van deze traegheit was dus lang
[41] d'onkunde van de kunstenarye der fabelen, het niet eens de pyn waer-
[42] digh achtende deze noot, om den smaek van het rechte pit en de kerne,
[43] te kraeken, dat is te leeren proeven wat tot der zeden hervorminge en
[44] natuurkennis en geschiedenissen vereischt wort. De goddelyke Plato was[44-51]

* TEKSTKRITIEK: r. 36 *van oprechten*; oude uitg.: *dan,* die van 1730 *van*; Van L., Van VI.: *den*.

15-18 *Deze verborgentheden.... te houden;* anders Comes: ‘Toen sedertdien de zaak ontbloot was, en de ganse rechte wijze van filosoferen uit deze (fabels) in het licht was gevoerd, gaven weinigen meer acht (*respexerunt*) op de fabels, eenmaal de woning als 't ware der filosofie (*antiquum philosophiae domicilium*); *opgevat:* aangevat.

20 *verzieringen:* verzinsels; *verzieringe der ouden;* Comes: ‘gispen .... het misbruik van degenen, die in de navolgende tijden, door 'n ijdel bijgeloof, de goddelike dienst en eerbewijzen van .... God overbrachten op natuurdingen en de verzinsels der ouden’.

29 De tekst van Sint Augustinus komt voor in Tollius' Palaephatus-uitgave (opdracht), niet bij Comes; zie *Aantekeningen* achterin; *bediedinge:* betekenis, zinrijke bedoeling; August.: ‘Wanneer aan hetgeen wij verdichten 'n zekere betekenis-inhoud wordt gegeven’.

34-44 Deze beide zinnen (maar zonder de vermelding van Palaephatus en van Comes) zijn met omkering der volgorde vrij naar Comes vertaald. Comes heeft nog altijd 't oog op de verborgen zin, waarvoor de fabels enkel als kleed moesten dienen.

36-37 *oprechten en burgerlyken ommegang:* rechtschapen maatschappelik verkeer.

38 *by onze daegen:* kort voor onze tijd.

39 *Natalis Komes, Comes,* of *de Comitibus,* ital. *Conti,* een Venetiaan, werkte in de 2e h. der 16e eeuw; zijn *Mythologie* wordt ook door Pontanus hoog geprezen, terwijl Jos. Scaliger hem een beuzelaar noemde.

44-51 naar Vossius, uit een langer betoog n.a.v. het feit, dat Plato de dichters uit zijn Republiek verbande. Over Scaliger (Jul. Caes. Scaliger, 1484-1558, Italiaans humanist, vader van de vermaarde Jos. Justus Scaliger, 1540-1609, hoogleraar te Leiden) zegt Vossius: ‘Ik wenste, dat .... Caesar Scaliger dit alles beter overwogen had, die, ofschoon hij zelf toegeeft, dat

*

[45] zelf, in het naerstigh lezen der poëten, zoo lang den wyzen met zyn eigen
[46] voorbeelt voorgegaen, doch pooghde de gemeente, die alleen aen den
[47] bast blyft hangen, hier van af te houden, aengezien de dichters de natuur der
[48] der dingen, niet zonder gevaer, overschaduwen en bewimpelen. De heer
[49] Geeraert Vossius, hier met zyn oordeel dieper indringende, wenschte dat
[50] d'overgroote man Cezar Scaliger dit omzichtiger hadde nagedacht, toen hy
[51] schreef dat Homerus van zyne goden gelyk van een kudde zwynen sprak.
[52] Dit dan wel herkaeut en bedachtzaem ingenomen, kan men fabelen ge-[52-62]
[53] bruiken gelyk voorzichtige artsen uit venynige kruiden en van slangen
[54] artsenyen, ter gezontheit der menschen, toebereiden. Plato zegt: *wy ver-*
[55] *maenen moeders en voesters het gemoet der kinderen naerstiger met fabelen*
[56] *dan hun lichaem met de hant te havenen en fatsoeneeren*. Ook zegt Dionys
[57] Halikarnasser: *niemant beelde zich in dat my onbekent zy hoe overnut eenige*
[58] *Grieksche fabelen den menschen zyn. Zommigen begrypen de werkingen van*
[59] *de natuure onder gelykenissen: zommigen verzachten der menschen onge-*
[60] *vallen: zommigen verdryven schrikken en stoornissen des gemoets, verdelgen*
[61] *oneerbaere meeningen, en quaede gewoonten: zommigen zyn gevonden om*
[62] *nut te schaffen*.

[63] Wat de verdeelinge der fabelen belangt, zy vallen verscheiden, en
[64] worden onderscheiden in redelyke en onredelyke. Onredelyke handelen[64-vlg.]
[65] van stomme dieren; redelyke van menschen, of menschen met dieren.
[66] Men noemtze ook naer de plaets van haeren oorsprong Cipriaensche,
[67] Cilissische, en Sibaritische: en dewyl'er veele vinders waren heet menze[67]
[68] in het algemeen Ezopische, naer Ezopus van Samos, den vernuftighsten[68]
[69] onder alle fabelvinders van zynen tyt. Wetgevende fabelen worden by[69]

Homerus van zijn Goden als van zwijnen spreekt, (en wat is er voor de eenvoudigen schadeliker dan dat?) nochtans Plato in gebreke stelt, dat hij Homerus van zijn burgers verwijdert; terwijl hij had moeten bedenken zowel welke soort mensen hij er van afhoudt, alsook op wat wijze hij Homerus heenzendt, nl. niet op onwaardige wijze, maar .... als een groot man, echter te verheven voor het bevattingsvermogen van 't gewone volk'.

* TEKSTKRITIEK: r. 47 *hier van af*; oude uitg.: *hier af*. - 54 oude uitg.: *Wy*. - 57 oude uitg.: *Niemant*. - 61 oude uitg.: *quade*.

52-62 De aanhalingen uit Plato (*Republ.*, 2e boek) en Dionysius van Halicarnassus (in 't 1e Bk. van zijn Rom. Geschiedenis) ook in de *War. d. Dieren, Voor-Reden* (Dl. I 502-vlg.); die uit Plato ook in het bericht van *Faëton; havenen:* (Dl. I 502: *cieren*)*; overnut*, vgl. Dl. I 503 het onjuiste *hooghnodigh; gelykenissen*, Dl. I 503: *verbloemde redenen* ('allegoriae'); *zommigen.... schaffen;* Dl. I 503: *jae een ijgelijck is tot haere besondere nutticheyt ghevonden;* Dion.: 'andere nog zijn tot enige andere nuttigheid uitgedacht'.

64-vlg. De verdeling in *redelyke* en *onredelyke* komt goeddeels overeen met de door Comes e.a. genoemde in *rationales, morales,* en *mistae* ('gemengde': Vondels *menschen met dieren*), die evenals die in Cypriese enz., en de naam 'Aesopiese' gevonden worden in de *Progymnasmata* van Hermogenes (uit Tarsus gest. vóór 230 n.C.), en in die van Aphthonius (uit Antiochia, 4e eeuw n.C.); deze wordt door Tollius, en ook door Van Mander, genoemd, niet door Comes zo min als door V. Van Mander noemt ze redelike, stichtelike en vermengde. Men moet er acht op geven, dat het begrip 'fabula' bij de Ouden, en zo ook 'fabel' bij V., ruimer is dan tans. Comes: 'Onder de naam van fabels worden zowel apologi of Aesopiese vertellingen begrepen, als ook "fabels" die de onderwerpen van dichters uitmaken'.

67 *dewyl;* Lat. *cum;* eerder: 'ofschoon'.

68 *Ezopus van Samos;* deze herkomst van Aesopus, aan wiens bestaan reeds in de Oudheid getwijfeld werd, door Herodotus aangegeven; ook bij Comes (Cap. V).

69 *wetgevende;* Comes: *politicae*, 'staatkundige'.

[70] wetgevers gebruikt, om de harten der grooten te lenigen, schrik en[70]
[71] medoogen in te boezemen, en het gemeene volk ten burgelyken wandel
[72] aen te leiden, en op die leest schoeien de stoffen van de treur- en klucht-
[73] speelen, die der menschen wellusten en ongebondenheit intoomen. Hezio-[73-82]
[74] dus zong den verzierden oorsprong der goden, ook van Porfirius, zoo[74]
[75] Euzebius getuight, beschreven. Cicero verhaelt, in zyn boek van de natuure[75]
[76] der goden, hoe Zeno, Klemens, en Chrizippus ook d'oude fabelen ont-[76]
[77] vouden. Het vinden der fabelen was mede vroegh het werk van Orfeus,[77]
[78] Muzeus, Merkuur, en Linus, alleroutste dichteren, gevolght van Furnutus,[78]
[79] Palefatus, leerling van den Stoïschen Zeno, Doroteüs, Evantes, Pontischen[79-80]
[80] Heraklides, Silenus van Chius, Antiklides, Evartes, en anderen, uit welker
[81] schriften, en inzonderheit uit Partenius, Ovidius de stof van zyne won-[81]
[82] derbaere Herscheppinge schepte.

70 *wetgevers: sapientes*, 'wijzen'; *schrik en medoogen;* vgl. *Loofw.* vs. 78; inlas van V.

73-82 Deze opsomming is genomen uit Comes, Cap. V, met uitzondering van Partenius, die V. bij Crinitus e.e. vermeld vond als schrijver van een soortgelijk werk als de Herschepp., in het Grieks; zie hierna in het *Leven.* Parthenius van Nicaea, kwam 73 v.C. als krijgsgevangene naar Rome, werd echter vrijgelaten; hij telde de dichter Corn. Gallus, Vergilius, Tiberius onder zijn leerlingen; belangrijk als schakel tussen de alexandrijnse en de romeinse poëzie; van zijn metamorphosen zijn slechts fragmm. bewaard; ook bij Pontanus vermeld.

74 *Porfirius:* geb. te Tyrus (?), 232 of 233 n.C., vermaard neo-platonicus, leerling te Rome van Plotinus, wiens leer hij verbreidde; bestrijder van het Christendom; doel van de wijsbegeerte was voor hem het zieleheil; vruchtbaar schrijver.

75 *Euzebius:* van Caesarea, geb. ± 260 n.C., de bekende Christelike schrijver, o.a. van apologetiese geschriften, waarin hij zich tegen Porphyrius richtte.

76 *Zeno, Klemens* en *Chrizippus; Klemens* is foutief voor *Cleanthes*, zoals Comes heeft; *de Natura Deorum* III, 24, 63 zegt Cicero: 'eerst heeft Zeno, na hem Cleanthes, vervolgens Chrysippus .... ondernomen, van de verzonnen fabelen reden te geven'. Zeno, grondlegger der Stoïese school, geboren missch. 336 v.C.; Cleanthes zijn leerling en opvolger; van deze was wederom 'n leerling Chrysippus, die de stoïese leer dogmatiseerde en haar tweede stichter genoemd wordt.

77 *Orpheus,* die zoals velen in de Oudheid geloofden nog vóór de Trojaanse oorlog zou geleefd hebben; zijn historiciteit reeds door Aristoteles ontkend, zoals ook Cicero, *de nat. D.* I, 38, 107 meedeelt; aldaar I, 15, 41 ook over *Musaeus;* deze gaat door voor een leerling, vriend of tijdgenoot van Orpheus, of ook van *Linus*, 'n fabelachtige zangerfiguur; L. (oorspr. de benaming van een klaaglied, reeds aan Homerus bekend) zou door Apollo uit ijverzucht gedood zijn; naar 'n andere sage was hij een zoon van Apollo; of ook leermeester van Herakles, die hem doodde. *Mercurius* gelijkgesteld met *Hermes,* oeroude Griekse godheid, o.m. uitvinder van de lier; als Mercurius Quintus (Cicero, *de Nat. Deor.* III, 22, 56; *Het Boek* XVI, 1927, blz. 205-vlg.) en Hermes Trismegistus geïdentificeerd met de aegyptiese god Thot, god v.d. wetmatigheid en de geest, leraar van kunsten en wetenschappen; Hermes Tr., door V. herhaaldelik vermeld (vgl. Dl. V, 563: 19; *Tooneelschilt; Besp. van G. en Gd.*, Bk. II, 1034-vlg.; Bk. III, 1137; Bk. IV, 1091-vlg.; Bk. V, 69, 1455-vlg.); zie verder beneden, r. 87.

78 *Furnutus,* Phurnutus, 'n andere naam voor L. Annaeus Cornutus, 1e eeuw n.C., leermeester van Persius en Lucanus, door Nero verbannen, schr. o.a. van een uiteenzetting in stoïese zin van de Griekse godenleer, in het Grieks.

79-80 *Dorotheus* heten verschillende schrijvers, o.w. een auteur van een niet bewaard Alexander-leven; een lexikograaf; een schr. van een astronomies leerdicht; vermoedelik is deze bedoeld; hij was van Sidon geboortig, en leefde in de 2e eeuw n.C.; *Evantes:* Euanthes; uit een hymne op Glaucus (vgl. *Herschepp.* Bk. XIII, vs. 1258-vlg.) van de epicus Euanthes wordt een plaats aangehaald door de compilator Athenaeus; *Pontischen Heraklides:* Heraclídes Ponticus, van Heracléa aan de Zwarte Zee, leerl. o.a. van Plato en Aristoteles, vooral vermaard als natuurfilosoof; vruchtbaar schrijver, door Cicero e.a. gewaardeerd; maar om zijn kritiekloos vertellen van allerlei fabels vaak misprezen; *Silenus* van Chios: van hem is bekend dat hij 'Mythiese verhalen' (twee boeken) heeft geschreven; zie Jacoby, *F. Gr. Hist.* 27 F 1-3; *Antiklídes*, van Athene, 3e eeuw v.C.; uit zijn '*Thuisreizen*', mythiese en historiese, fragmenten bij Athenaeus; gelijk bij Palaephatus vindt men bij hem rationalistiese verklaringen; *Evartes;*?

81 *Partenius,* zie boven.

[83] Nu aengezien de fabelen haer misbruik en d'opspraek der oordeelloozen,
[84] gelyk alle andere dingen, onderworpen zyn, en hunne pylen ten doele
[85] staen, vinden wy niet ondienstigh dit hooger op te haelen en breeder,

*

[86] ook zelf uit onfaelbaere bladeren, te verdaedigen. Het is by letterwyzen[86]
[87] kenbaer hoe deze wyze van onderwyzen eerst uit Hermes Trismegist,[87]
[88] den drywerf grooten genoemt, gesprooten is. Hy was een Chaldeeu, en[88]
[89] tytgenoot van den aertsvader Abraham, in starrekunst van hem onder-[89]
[90] wezen, en voerde de wyze van door bewimpelingen te leeraeren te Zon-[90-91]
[91] nestadt in Egipte [waerom misschien zommigen hem Egiptenaer noemen]
[92] en scherpte onbesleepe zinnen op het heilighdom van zyn uitgesneden[92]
[93] beeldewerk, ter eeuwige gedachtenisse, gelyk een beeldespraek, op graf-[93]
[94] naelden uitgehouwen, om gelyk het allerwyste orakel der wysheit ver-[94]
[95] maent, geene roozen voor zwynen, geene perlen voor honden te stroien,
[96] en zyne hooghzwevende gedachten voor de gemeente te verbergen.
[97] Mozes, by 's konings dochter opgevoet, was in der Egiptenaeren wysheit
[98] onderwezen. Salomon, van Godt met wysheit gezegent, overtrof alle wyzen
[99] in het oosten, ook, dat aenmerkens waerdigh is, der Egiptenaeren wys-
[100] heit. Deze manier van onderwyzen was dan van outs door veele landen
[101] in zwang, gelyk blykt dat de koningin uit den zuiden, of gelukkigh Arabie
[102] te Jerusalem quam, om Salomon, alom door zyne wysheit befaemt, met[102-103]
[103] raetselen te beproeven. De kruisgezant, het hooft der kerke, zegt: *Wy*[103-105]
[104] *volghden niet de kunstige fabelen, toen wy u de toekomste des heeren ver-*
[105] *kuntschapten*. De groote Erasmus noemtze in zyne vertaelinge *fabelen*
[106] *met kunst gewrocht*. De heilige Geest ontziet geensins getuighenissen by
[107] te brengen uit Aratus, en Epimenides, eenen der zeven wyzen: *In hem*[107-109]

* TEKSTKRITIEK: r. 93 oude uitg.: *eeuwiger*. - 104 *kunstige*; oude uitg.: *dichtkunstige*.

86 *zelf uit onfaelbaere bladeren:* zelfs uit de Heilige Schrift.

87 *Hermes Trismegist;* zie boven bij regel 7, 78; voor deze passage vgl. *Besp. v.G. en Gd.* IV, 1091-vlg., en de andere boven aangehaalde plaatsen; verder de aant. bij die plaatsen. N.a.v. Geerts, blz. 124, op te merken, dat bij V. de verhouding van opschriften en boeken het omgekeerde is van die in de Trismegistus-uitgave (A'dam, 1643): ‘zij hebben de Boecken, in 't verborgen gehouden; de pylaren het ghemeene volck voor-gheset’ (nr. 64); vgl. *Bespi.* IV, 1107-vlg.).

88 *den drywerf grooten;* vertaling van (gri.) *Trismegist*(*os*).

89 *van hem:* door hem, nl. Abraham. Over Abraham's kennis betreffende ‘den loop des Hemels’ spreekt Flav. Josephus, *Oudh.* I, 8.

90-91 *door bewimpelingen:* in bedekte vorm; *Zonnestadt:* Heliopolis; vgl. Dl. V, 563: 38.

92 *onbesleepe:* nog niet met die kennis verrijkt.

93 *beeldewerk:* hierogliefen.

94 *orakel:* Christus, in de Bergrede.

102-103 *met raetselen te beproeven;* 3 *Kon.* X, 1.

103-105 *kruisgezant:* de Apostel Petrus; 2 *Petr.* I, 16; (*dicht*)*kunstige fabelen;* in de Vulgata: *doctas fabulas;* Deux-Aes en Moerentorf: *constige fabulen;* Erasmus: *arte compositas fabulas;* Statenv.: *konstelick verdichte fabelen; toekomste:* het ‘toekomen’, de (weder)komst (*praesentia,* parousia); Erasm.: *adventum;* Statenvert.: *toekomste;* D.-Aes: *toecoemste;* Moerent.: *tegenwoordigheyt; Erasmus;* zie over zijn bijbelvertaling Dl. II 415; de eerste druk is van 1516 (Bazel).

107-109 *Aratus;* zie *Ov. aen de Nijdigen* vs. 16; *Epimenides*, van Creta, half-mythiese priester en ziener, die omstr. 500 v.C. in Athene werkte, naar een andere traditie in 't begin der 6e eeuw Athene van de pest bevrijdde; verschillende verhalen waren van hem in omloop, o.a. dat hij 57 jaar lang zou geslapen hebben; op zijn naam stonden versch. geschriften, w.o. een orakelenverzameling, een godenleer; tot de zeven wijzen wordt hij gewoonlik niet gerekend; *In hem.... geslacht; Handel.* 17, 28; de woorden: *wy.... zyn geslacht* worden ingeleid met: ‘zoals ook enige van uw dichters gezegd hebben’; zij komen voor bij Aratus, *Phaenom.* 5, 5, en ook bij Cleanthes, *Hymne aan Jupiter; quaet.... zeden;* vgl. *Harpoen*, vs. 107; I *Cor.*, XV, 33; de woorden komen voor in de *Thais* van Menander; daarentegen wordt aan Epimenides

[108] *leven en zweven wy: wy zyn ook zyn geslacht: quaet geklap bederft goede*
[109] *zeden*. Paulus, de prins der kruisgezanten, poogende d'ongeloovigen
[110] t'Athene te verlichten, nam tot zyn bewys het opschrift van hun eigen

het hier niet aangehaalde citaat *Titus*, I, 12 toegeschreven. Vgl. nog de opdracht der Horatiusvertaling (1654), en van *Ifigenie* (1666).

*

[111] altaer D E N O N B E K E N D E N G O D T toegewyt, en bekeerde daer
[112] Dionys Areopagite of raetsheer, en anderen. Het kan met geene reden[112]
[113] bestraft worden dat men Heidensche verzieringen ten beste gebruikt, ge-
[114] lyk de Hebreen goude en zilvere vaten, den Egiptenaeren ontleent, tot[114]
[115] cieraet van Arons heilighdom. De voorspellinge van den aertsvader Jakob
[116] op zyn uiterste bestaet by een gebloemde maniere van spreeken, en de
[117] waerachtige godtsdienst, door Mozes uit Godts mont ingestelt, ja by-
[118] kans al het oude verbont en de wet begrypen beelden, voorbeelden, en
[119] schaduwen van iet beters, gelyk ook d'openbaeringen, droomen en ge-
[120] zichten der aertsvaderen en profeeten, waer door d'allerhooghste zynen
[121] wil uitdrukt, om toekomende eeuwen te verlichten. In den naem van den
[122] oppersten leermeester wort voorzegt: *Ik zal mynen mont in gelykenissen*[122-23]
[123] *openen*. Men leest van Abimelech hoe de boomen spraeken, en den doren-
[124] struik ten koning kozen, toen wynstok en olyfboom de heerschappy
[125] weigerden. Van Amazia wert gespelt hoe de dorenstruik naer Liban zont,[125]
[126] en hem liet aenzeggen: huw uwen zoon aen myne dochter, en de dieren
[127] in het woudt van Liban gingen heene en verkoren den dorenstruik. Godt[127127-144]
[128] heeft een groot gedeelte der heilige schriften in poëzye begreepen. Mozes
[129] zong den zege na Faroos ondergang. Mirjam zyn zuster ging met de
[130] tamboer ten reie. Debora zong den zegezang, toen Sissera, met den nagel
[131] in het hooft geklonken, verslagen lagh. David en Jeremias zingen klaegh-[131-32]
[132] lieden, daerze hunne harpen te Babilon aen de willigen hangen. Christus[132-33]
[133] liet, in het aenstaen van zyn lyden, den lofzang hooren. Ezechiël, de[133]
[134] Hebreeusche dichter, voerde den uitgang der Hebreen ten tooneele. Ten
[135] tyde der kruisgezanten zongen de Christelingen lofzangen, zoo Plinius[135]
[136] getuight. De leeraers der oude kerke teelden hier door overvloedige
[137] vruchten. Wie de dichtkunst der Heidenen verworpt, schynt zich tegens
[138] de filosofye te kanten, en nochtans leerdeze zedevormen, en het leven
[139] regelen. Plutarchus onderwyst ons hoe men dichten behoort te lezen, en

* TEKSTKRITIEK: r. 120 oude uitg.: *d'Allerhoogste*. - 131 oude uitg.: *'t hooft*.

112 *Dionys; Handel*. XVII, 22-vlg.; *raetsheer,* vertaling van *Areopagite*.

114 *de Hebreen.... ontleent; Exod*. 11, 2; 12: 35, waar echter van Arons heiligdom niet gesproken wordt. Pontanus (*Metam*.) citeert deze tekst met toepassing uit Augustinus, *de Doctr. Christ.*, lib. 2; zie echter Geerts, 125.

122-23 *Ik.... openen; Psalm* 77 (78), 2; *Matth.* 13: 35; *Abimelech; Richteren,* 9: 8-vlg.

125 *Van.... gespelt:* betreffende.... voorspeld; *Amazia*; 4 (2) *Kon.*, 14: 8-vlg.; *naer Liban;* versta: naar de ceder op de L.

127 *verkoren*; dit moet op een vergissing berusten, vermoedelik onder invloed van het voorafgaande *ten koning kozen*; Lat. *conculcaverunt:* 'vertraden'.

127-144 Vgl. Dl. V, de Berechten van *Lucif.* en *Salmoneus;* in *Salmon.* wordt Vossius als bron aangewezen, aan de Opdracht van wiens *Poëticae Institutiones* deze passage ontleend is. Zij dient bij Vossius ten betoge, dat de ere der Dichtkunst niet zo gering is als velen menen. Voor: *Mozes.... hangen* heeft Vossius: 'daarvandaan zegt Christus, de Schriften op zich toepassend, dat over Hem geschreven is in Moses, de Profeten en de Psalmen'.

131-32 *David en Jeremias.... aen de willigen hangen;* geen van beiden waren in ballingschap te Babylon; V. heeft 't oog op Psalm 136 (137), die in de Vulgata (niet in de grondtekst) het opschrift heeft: 'Een Psalm van David. Van Jeremias'; voor een verklaring daarvan zie bv. Drehmanns, *De Psalmen* (Den Bosch, 1898).

132-33 De vermelding van de hymne in de mond van Christus (Matth. 26, 30; Marc. 14, 26) ook bij J.C. Scaliger, *Poëtica*, Praefatio.

133 *Ezechiël;* vgl. Dl. V, 612 en 713.

135 *Christelingen:* volgelingen van Christus.

*
[140] niet onwaerschynelyk wort gezegt hoe d'eerste wyzen door hun gezang
[141] en welspreekentheit den verwilderden aert der menschen temden, steden
[142] bouden, en wetten invoerden, waeruit zy besluiten dat Homerus Platoos[142-44]
[143] meester was, en Alexander de groote, noch jong en van groote hoope,
[144] stelde Homerus boven Aristoteles.

[145] Wat nu Ovidius Herscheppinge in het byzonder aengaet, zommigen
[146] noemen hem den vernuftighsten of geestighsten onder alle Latynsche
[147] dichters, en hy drukt zelf in de Herscheppinge zyn beelt, gelyk met zynen
[148] eigen zegelring in wasch, zeggende in de treurdichten:

Uw mededoogenheit behaeghtme: maer myn dichten
Vertoonen u myn beelt, waerze u in 't lezen stichten,
Daer gy de menschen ziet herschapen stap op stap,
Een ongelukkigh werk, gestoort door ballingschap.[149-52]

[153] De outvader Laktantius spreekt van het werk der Herscheppinge op[153]
[154] deze wyze: *Ovidius bekent in den beginne van zyn doorluchtigh werk, zonder*
[155] *eenighzins Godts naem t'ontveinzen, dat de werrelt van Godt, dien hy den*
[156] *bouheer der werrelt noemt, geschapen is*. Men ziet in Ovidius eerste boek
[157] Mozes klaerheit overal straelen uit het werk der scheppinge; het scheiden
[158] van den Baiert, en schikken der hooftstoffen; het vormen van den eersten[158]
[159] mensch naer Godts beelt en gelykenis, op den naem van Prometeus;
[160] Kaïns boosheit in Likaons moordaedigen wolfsaert; het veraerden van
[161] deught en rechtvaerdigheit in de veranderingen der metaele eeuwen; den
[162] werreltvloet onder Noah, en zyn behoudenis in Deukalion en Pirre; het
[163] stooren van Babels torenbou in het opstapelen der bergen van de reuzen,
[164] die den hemel bestormende, onder het berghgevaerte geplet worden. In
[165] dit spiegelglas der dichtkunste openbaert zich de godtgeleertheit der[165]
[166] ouden, en hunne wysheit, den Egiptenaeren, gelyk gemelt is, ontleent.
[167] Hier bewimpelen en begrypen de fabelen eenigerwyze allerhande slagh
[168] van wysheit, of van Pitagoras stilzwygende gezegt; of wat de Stoïsche[168]
[169] wyzen en schoolen, en Atheensche vaders den leerlingen inscherpten,
[170] naemelyk hunne regels en besluiten aengaende de natuur, en zeden, en
[171] burgerlyke regeeringe, endelyk de historien, van den beginne der wer-

* TEKSTKRITIEK: r. 141 oude uitg.: *welspreekenheit*. - 144 punt na *Aristoteles* ontbreekt. - 150 oude uitg.: na *stichten* puntkomma. - 160 oude uitg.: *moordaedige*. - 162 oude uitg.: *Noach*. - 169 oude uitg.: *wijzen, schoolen*.

142-44 *Homerus Platoos meester was;* 'ofschoon, vervolgt Vossius, hij (Plato) ongeveer vier eeuwen later leefde'; hij doelt op Plato's *Politeia; Alexander.... Aristoteles;* Vossius zegt: 'Aristoteles stelde aan Alexander, een jongeling die zo grote verwachtingen wettigde, niemand zo zeer voor ogen als Homerus'; vgl. voorrede van proza-Vergilius.

149-52 *Tristia*, 1, 7: 11-vlg.; ook door Pontanus aangehaald.

153 *Laktantius,* om zijn stilistiese hoedanigheden de Christelike Cicero genoemd, kerkelik schrijver, ± 250-± 325; uit zijn hoofdwerk *Divinae Institutiones,* Bk. I, haalt Pontanus, *Metam.,* het getuigenis over Ovidius aan; *outvader* in ruimere zin te verstaan. Vgl. Dl. IV, 128: 1159.

158 *hooftstoffen:* elementen; vgl. Bk. I, vs. 9, kantschrift.

165 *spiegelglas;* 1e lez.: *amber*.

168 *stilzwygende gezegt:* als geheime wetenschap meegedeeld; de aanhangers van P. werden tot stilzwijgen verplicht.

*
[172] relt tot Augustus tyt, met een wonderbaere kunstenaerye aen een ge-
[173] schakelt. Indien wy alle de naemhaftige geleerden, die van Ovidius lof en
[174] overvliegenden geest getuigen, en by Pontanus, in het werk van Nazo[174]
[175] zynen edelen geest weidende, aengetekent staen, hier, als in eenen omme-
[176] gang, ten toon voerden, men most bekennen dat Augustus, in 't aller-
[177] bloeienste van het ryk, en op het schoonste van zynen dagh, noit zulk
[178] eene kroon van eere bereikte. My gedenkt dat de doorluchtige en letter-
[179] wyze heer Vossius, professor der Historien te Leiden en Amsterdam, en[179]
[180] kanonik te Kantelbergh, tegens my zeide: *Indien myne pen Ovidius Her-*
[181] *scheppinge met haere natuurlyke verwen verlichte, dan zoude blyken, dat noit*
[182] *geleerder werkstuk aen den dag quam*. Iemant moght schroomen of het
[183] domme volk goet en quaet, onder het loofwerk der fabelen gescholen,[183]
[184] qualyk zoude kunnen onderscheiden: dan hier valt geen gevaer voor ver-
[185] standigen, en allerminst in onzen tyt: want sedert het waerachtigh geloof
[186] der oude moederkerke de gansche werrelt door verkondight wert, ver-
[187] loren alle ongerymde kindersprookjes allengs hunne geloofwaerdigheit.
[188] De gemelde godtvruchtige en uitneemende Pontanus, priester der Societeit,
[189] die d'uitgelezenste bloemen en heilzaemste kruiden in den hof der Her-[189]
[190] scheppinge plukt, zegt: *Hier is een schatryke geleertheit, ongeloofbaere*[190]
[191] *lieflykheit; hoedaenige men niet vinden zoude in Alcinoüs noch Hesperus*[191-92]
[192] *dochteren hoven. Men vint'er voorbeelden, die ten deele de heirbaen der deught*
[193] *aenwyzen, ten deele ons van ondeught afschrikken*. Horatius zegt: dat het[193-95]
[194] ooghmerk des dichters is nut te baeren, of verheugen, en dit wort beide
[195] in Nazo gevonden. Niemant zy dan in het lezen schroomachtigh zonder
[196] noot, en te min dewyl de heilige outvader Augustyn, dat groote licht der[196]
[197] katolyke kerke, ons vermaent de schriften der Heidenen tot cieraet en
[198] opbouwinge des geloofs te gebruiken.

* TEKSTKRITIEK: r. 172 oude uitg.: *kunstenarye*.

174 *Pontanus;* Jacob Pontanus, eigl. Spannmüller, geb. 1542 te Brüx in Bohemen (vandaar de naam), † 1626, Jezuiet, beroemd humanisties geleerde, die o.m. belangrijke uitgaven van Ovidius verzorgde.

179 Dezelfde uitlating van Vossius in de opdracht van *Faëton*.

183 *goet.... gescholen;* 1e lez.: *roozen en dorens, gout en aerde*.

189 *uitgelezenste;* zinspeling op de titel van Pontanus' uitgave (...*electorum*...).

190 Pontanus' dedicatio, p. 1.

191-92 *Alcinoüs*, koning der Phaeaken op 't eiland Scheria (Kerkyra, Korfoe); zijn tuinen waren beroemd; de bomen droegen er altijd vruchten; voor zijn slot maakte Hephaestus gouden en zilveren waakhonden; *Hesperus dochteren,* de Hesperiden, nimfen, in wier tuinen aan de overzij van de straat van Gibraltar gouden appelen groeiden; vgl. Bk. IV, vs. 850-vlg.

193-95 Horatius, *Epist. ad Pisones* (*de Arte Poëtica*), vs. 333: 'Aut prodesse volunt, aut delectare poetae'. Met *dit.... gevonden* zinspeelt V. op vs. 343: 'alle stemmen verwerft hij, die het nuttige met het aangename (*utile dulci*) weet te mengen'.

196 *Augustyn;* dit doelt op de tekst, die Pontanus aanhaalt uit *de Doctr. Christ.* Lib. 2; vgl. r. 114.

*

Het leven van P. Ovidius Nazo.*

[1] P. Ovidius Nazo is te Sulmo, een stadt in Peligne, uit overouden ridder-[r. 1]
[2] lyken stamme geboren, in Grasmaent, op den dagh, wanneer de Romainen[2-3]
[3] het offerfeest van Minerve vieren, in het jaer, toen burgermeesters Licinius
[4] en Panza op stoel zaten, die in den slagh van Mutina tegens Antonius[4]
[5] bleven. Men vint'er die verhaelen dat ten zelven dage ook geboren wiert
[6] de dichter Tibullus, uitsteekende in zinnelyke vaerzen. In den opgang[6]
[7] van zyne jeught gaf Ovidius proeven van eenen wakkeren geest, en brave[7]
[8] zeden, waerom de vader hem te Rome naerstigh in Latyn liet onderwyzen,[8]
[9] en toen hy noch teder en geestigh op dichten belust was, gelyk het[9]
[10] bleek, zocht de vader, zeggende dat de Prins der Poëten, Homeer zelf[10]
[11] in armoede storf, hem geduurigh hier af te trekken, en ruste niet den zoon
[12] te vermaenen om te pleiten, als meer genegen tot eene weetenschap die
[13] gewin en middelen inbrogt. Hierom liet Ovidius de dichtkunst vaeren,
[14] en zette zyne zinnen op pleitzaeken, die voor den rechter dienden, hierin
[15] onderwezen van Fuskus en Latro, wiens welspreekenheit en onderwys[15]
[16] hem dapper behaeghden: en hierin muntten Nazoos geest en verstant,

* TEKSTKRITIEK: O p s c h r i f t en r. 1 oude uitg.: *Publius*. - 6 oude uitg.: *Tibulus;* vergelijk r. 35. - 16 oude uitg.: *munten*.

* *HET LEVEN*.... Er bestond een vrij groot aantal *Vitae* (Levensberichten) van Ovidius, die in de hoofdzaken berusten op de eigen mededelingen van de dichter. Vondel's verhaal is voor het grootste deel een vertaling naar *Petrus Crinitus: de Poëtis Latinis*, Lib. III; Crinitus (Pietro Riccio) † 1505, was een Florentijn, leerling van Angelo Poliziano (vgl. diens elegie); zijn boek gedrukt te Lyon, 1554. Zie nader in biezonderheden, alsook voor andere bronnen, de aantekeningen aan de voet der blz. Een verzameling van *Vitae* enz. bij *Burman* in zijn grote uitgave (A'dam, 1727; IV, *Appendix Ovidiana*).

r. 1 *Peligne;* Lat. *in Pelignis,* d.i. in het gebied der Peligni, een Sabijnse stam in Midden-Italië.

2-3 *Grasmaent.... vieren;* Lat. *Aprili mense, diebus quinquatriis* etc., d.i. in April, in de dagen der quinquatria; quinquatria, of quinquatrus, is de naam van het grote Minerva-feest, dat duurde van 19-23 Maart; Crinitus vergist zich dus in de maand, zulks wel ten gevolge van de Rom. aanduidingswijze, die terugrekende van de Kalendae, d.i. de eerste, van April; de preciese dàg geeft hij niet op; V.'s *op den dagh* is 'n onjuiste vertaling, en had moeten luiden: in de dagen; in waarheid was het, gelijk van elders blijkt, de tweede dag van het feest, de 20e Maart; *burgermeesters;* het ook door Hooft gebezigde purisme voor: consuls. Het jaar was 43 v. Chr.; *Licinius;* naar Crinitus, foutief i.p.v. Hirtius.

4 *Mutina,* het huidige Módena; *Antonius,* de vriend van Caesar, en latere tegenstander van Octavianus.

6 *Tibullus,* de elegieëndichter; *zinnelyke:* bevallige, bekoorlike (Lat. *poëtam in scribendis elegiis maxima elegantia*); vgl. Dl. III, 323: 3 *zinnelijcke may;* 1e lez. *klaghtgedichten* (d.z. elegieën).

7 *wakkeren geest:* helder verstand; vgl. *wackerheyd,* Dl. II, 631: r. 6).

8 *naerstigh,* heeft betrekking op de vader (*maxima diligentia parentis*).

9 *teder:* op jeugdige leeftijd (*tenera aetate*); *geestigh:* vol kunstzin; (het voorgaande *noch* hoort alleen bij *teder*).

10 *Homeer;* dit gezegde (niet bij Crinitus) berust op een vers uit *Tristia* (IV, 10, 22): *Maeonides nullas ipse reliqiut opes:* 'zelfs Homerus is een kalis gesturven' (Valentijn), welke overlevering ontstaan schijnt door de bede om levensonderhoud aan het slot van verschillende Homeriese hymnen.

15 *wiens;* hier niet als elders: 'wier', maar: 'wiens'; Lat. *cujus,* dus enkel betrekking hebbend op Latro; beiden waren, naar 't getuigenis van Seneca in zijn *Controversiae* beroemde rhetoren, d.i. leraren in de welsprekendheid.

[17] gelyk Seneka getuight, zonderling uit, en hy behaelde by elk ongemeenen[17]

17 *Seneka:* L. Annaeus Seneca, de vader van Nero's leermeester; schrijver o.a. van de *Controversiae* (vgl. vorige aant.), d.i. ‘strijdvragen’, in de inleidingen waartoe 'n karakteristiek van één of meerdere rhetoren; zie de teksten bij Schanz.; *zonderling:* biezonder.

*

[18] lof: want in byzondere zaeken, en die de hondertmannen betroffen, zat[18-20]
[19] Nazo boven aen, en bekleede andere eerlyke ampten, sedert hy den
[20] mannelyken tabbert aenschoot, en wert raetsheer gekoren, welke be-
[21] dieningen Ovidius, op verscheide plaetsen aenroert, het welk wy, om
[22] langkheit te vermyden, overslaen. Maer aengezien Nazo meer op geleerde
[23] weetenschap belust was, zette hy alle staetampten ter zyde, en keerde
[24] weder tot zyne eerste oefeningen van de dichtkunst, om naer eenen
[25] eeuwigen naem en gerust leven by zich zelven te staen. Hy hadde dry
[26] vrouwen: want noch jong zynde, scheide hy van d'eerste, die hem on-
[27] dienstigh en te snoot scheen, en brak, naer d'oude wyze, den bant des[27]
[28] huwelyx. De tweede bedtgenoote, van eerlyke ouderen gesproten, en[28]
[29] zedigh van aert, doch geduurende zyne wispeltuurigheit met hem gepaert,[29]
[30] verliet hy tydigh. Toen nam hy de derde Perilla, wiens schoonheit en[30]
[31] getrouheit zyne pen op veele plaetsen pryst. Ovidius beminde deze niet
[32] alleen met eene zonderlinge genegenheit, maer onderwees haer vlytigh
[33] in de dichtkunste. Hierom bleefze hem, geduurende zyne bannelingschap,
[34] ook getrou. Hy hadde veele vrienden, die in weetenschappen en adelyken[34]
[35] stamme en deught en zeden uitstaeken, Albus Tibullus, Severus, Sabinus,
[36] Sextus Pompejus, Grecinus, en Flakkus, out burgermeesters, waermede[36]

* TEKSTKRITIEK: r. 18 oude uitg.: *hondert mannen*. - 22 oude uitg.: *overslaan*. - 28 *huwelyx;* oude uitgave: *huwelijks;* vgl. Bk. I, vs. 162; VI, vs. 53; *van;* oude uitg. *uit*.

18-20 *byzondere.... betroffen;* er is tussen deze beide geen strikte tegenstelling, daar ook de *hondertmannen* (*centumviri*, een college van 105) in private, d.i. niet de staat rakende, zaken beslisten. Ov. heeft deel uitgemaakt van het college der driemannen (wschl. de *triumviri capitales*, die voornl. 't opzicht voerden over de gevangenissen en 't voltrekken der vonnissen aan de misdadigers), en (minder zeker) van de *decemviri* of tienmannen (*stlitibus iudicandis*), die met de praetor de zittingen der centumviri voorzaten. De vermelding der *byzondere zaeken* berust op *Trist.* II 93-vlg., waar Ov. behalve van zijn werkzaamheid als tienman ook gewag maakt van zijn optreden als rechter in *res privatae*, waarvoor vaak door overleg van beide partijen een *iudex* werd gekozen (Wartena, *Trist.*, dl. II 32); *zat boven aen:* zat vóór, zat als rechter; *eerlyke:* eervolle, ere-; *den munnelyken tabbert:* de zgn. *toga virilis*, de geheel witte toga, het nationale erekleed van de volwassen Romeinse burger (vgl. *Eneas* I 414: *staetsitabbert*), waarvoor de jongeling de *toga praetexta* (met purperen zoom) verwisselde; *raetsheer gekoren*; foutief voor *latum clavum adeptus est*, d.i. (nadat) hij de tunica met brede rand had aangenomen; daardoor gaf men te kennen, zich aan de staatsdienst te willen wijden; *raetsheer*, d.i. senator is Ov. juist nooit geweest; bovendien sluit deze zinsnede nog aan bij *posteaquam* (nadat, *sedert*).

27 *ondienstigh:* onnut (*inutilis*); *snoot:* gering (*parum se dignam;* Valentijn: ‘met mij niet waard, nog nut gepaart’); *naer d'oude wyze:* zoals dat destijds (: bij de Ouden) ging; over de biezondere vorm dezer scheiding(en) van Ov. zijn er geen gegevens; slechts zou men uit de toevoeging *sine crimine,* ‘onbesproken’ bij de vermelding zijner tweede vrouw (*Trist.* IV, 10, 71) durven opmaken, dat hij de eerste heenzond, en van de tweede in gemeenschappelik goedvinden scheidde.

28 *eerlyk:* achtenswaardig.

29 *geduurende.... gepaert,* voor Lat. *parum stabili connubio sibi conjunctam,* ‘door een niet zeer bestendig huwelik met hem verbonden’; aan welke zijde de *wispeltuurigheit* was (of aan beide?), in Crin.'s bedoeling, blijft in het midden; Ov., *Trist.* ib. vs. 72: ‘zij zou nochtans niet voorgoed mijn vrouw blijven’.

30 *tydigh:* spoedig (*mature*); *Perilla;* de naam van Ov.'s derde vrouw is evenmin bekend als die der beide vorige; de naam Perilla noemt Ov. in *Trist.* III, 7; men heeft hem aangezien voor die van zijn dochter (zo ook bij Valentijn); P. was een dichteres, leerlinge van Ov.; vgl. hierna. Het valt op, dat V. deze naam voor de derde vrouw behoudt, ofschoon die mening bestreden wordt in de Vita door Gyraldus, die door D. Heinsius in zijn uitgave werd opgenomen.

34 *getrou*; zij bleef echter op Ov.' verzoek te Rome; *Trist.* I 3; *vrienden*; zie Hennig, *De Ovidii poëtae sodalibus*; diss. Berlijn 1883.

36 *Flakkus,* de bekende dichter Q. Horatius Flaccus.

[37] hy gemeenzaem verkeerde, ook met Messala, Albinovaen, Emilius Makrus,[37]

37 *Makrus*, foutief (voor *Macer*) naar de accus. *Macrum* gevormd.

[38] Maximus, en meer anderen, gelyk hy zelf getuight, en voerde altyt eenen[38-39]
[39] ridderlyken staet: want hy overlantryk was. Suetonius Tranquillus melt
[40] dat Julius Higinius, van Augustus in vryheit gestelt, en zonderling ver-[40]
[41] nuftigh en geleert, met den dichter Ovidius groote vrientschap onderhiel.
[42] Het is onnoodigh Nazoos werken op te haelen, aengezien veele schryvers [42]
[43] hier van handelen, en dit elk genoegh bekent is door d'uitlegginge der
[44] Latynsche letterkunstenaeren: en zeker dees eenige dichter alleen levert[44]
[45] boven alle anderen veelerhande slagh van gedichten uit. In het werk der
[46] Herscheppinge volghde hy Partenius, dichter van Chius, die in Grieksch[46]
[47] een werkstuk van de zelve stoffe uitgaf. Dit werkstuk van Ovidius be-
[48] haeghde zoodanigh den Grieken, datze het in hunne taele vertolkten:[48]
[49] dewyl het veele en verscheide weetenschappen begrypt, hoewel hy dit
[50] ongebetert, ongeschaeft, en onvolkomen, volgens zyne eige bekentenis,[50]
[51] naliet: want begunstelingen gaven het buiten 's mans weeten en in zyn[51]
[52] afwezen, aen den dagh. Hy dichte zes boeken van de feestdagen, en[52]
[53] zontze aen Germanikus, Druzus zoon. De zes andere boeken kon hy door
[54] zyn verdrietige bannelingschap en ontydigh overlyden, gelyk veelen ge-
[55] looven, niet voltoien, bekennende nochtans dat'er twalef in getal waren[55]
[56] gedicht; een werkstuk ryk gestoffeert van geleertheit en weetenschappen.
[57] Hy zegt zelf:[57]

Ik schreef zes boexkens van feestdagen, elk bekent,[58]
En 't zeste boexke loopt met zyne maent ten ent.

38-39 *en voerde.... was*; niet bij Crinitus; nochtans heeft deze na de mededeling over Tibullus (boven r. 6): ‘zijn voorouders waren van edel en vrij aanzienlik geslacht; de van hen geërfde ridderlike waardigheid heeft hij steeds bewaard’. V. schijnt dit begrepen te hebben als een daarbij passende levens-standaard: de toevoeging *want hy overlantryk was* kan z'n grond vinden in de woorden van Aldus Manutius (*Ovidii Vita*): ‘Het staat vast, dat hij geen gering (*satis amplum*) erfgoed bezat’; *Suetonius,* geheimschrijver van keizer Hadrianus, schrijver van 12 levens van keizers.

40 *Higinius,* C. Julius Hyginus, vrijgelatene van Augustus, leider der Palatijnse bibliotheek.

44 *dees eenige dichter:* deze d. alleen.

46 *Herscheppinge*; Crinitus bezigt 't meerv.; *van Chius,* eiland in de Aegaeïese zee; hij was echter geboortig van Nicaea; zie *Voorrede*, r. 73-vlg.

48 *vertolkten*; bekend is de overzetting van Maximos Planudes, een Byzantijnse monnik (omstr. 1260/1310), voorloper van het W.Europ. humanisme.

50 *bekentenis*; nl. *Trist.* I 6; III 14; op de laatstaangehaalde plaats zegt Ov. o.m., dat zijn Hersch., ware hij niet tevoren de dood van zijn ongeluk ingegaan, met meer recht wegens de ‘laatste hand’ die naam hadden mogen dragen.

51 *begunstelingen:* vrienden.

52 *feestdagen*; 1e lez. *Fasten of vierdagen* (daarachter: *vierschaerdagen*); vgl. bij r. 57; *dies fasti* waren de dagen, waarop de praetor recht mocht spreken.

55 *bekennende:* verklarende.

57 *zeght zelf*; *Trist.* II 545 *Sex ego Fastorum scripsi, totidemque libellos Cumque suo finem mense libellus habet*. Crinitus volgt de in zijn tijd gehouden opvatting, waarvolgens Ov. hier spreekt van 12 boeken der Fasti ('n dichterlike aetiologie = ontstaans verklaring, van de feesten en gedenkdagen van de Rom. kalender): *sex.... totidem:* zes en nóg eens evenveel. Echter is V.'s vertaling met die opvatting in strijd, waardoor tegenspraak in het betoog ontstaat. De tans gangbare opvatting, waarvolgens er slechts van 6 boeken sprake is, werd tegen vroegere geleerden bepleit door J. Masson in zijn *Vita Ovidii* (Amsterdam 1708). De zin der verzen is: ‘Zes (van de twaalf) Fasti(-maanden) heb ik in evenzoveel boekjes beschreven, en ieder boekje loopt af gelijk met z'n maand’.

58 *feestdagen;* 1e lez. *rechtdagen*.

[60] Ovidius schreef dry boeken van de minnekunst, toonende hierin zynen[60]
[61] uitneemenden geest, op den verzierden naem van Korinne. Ook zien de[61]

60 *minnekunst*; onjuist voor *Amores*; de drie (oorspr. vijf) boeken der *Amores* behandelen in hoofdzaak ware en gefantaseerde minneervaringen. De persoon van Corinna bestond naar 't schijnt alleen in de geest van de dichter.
61 *verzierden:* verzonnen.

*

[62] keurmeesters der poëzye, in de brieven der Grieksche helden en heldinnen,[62]
[63] 's dichters vernuft en welspreekenheit met eene byzondere kunst uitmun-
[64] ten. In treurgedichten gaet hy, by wylen zynen geest en vloeienden dicht-[64]
[65] ader te ruimen toom gevende, weeliger weiden. Ik sla over de boeken[65]
[66] van de minnekunst, en raet tegens de minne, van Ibis, Druzus overlyden,[66]
[67] de byschriften, en veele gedichten, by hem, volgens het bevestigen der[67]
[68] oude letterkunstenaeren, gedicht. Eenige stukken worden hem valsch en
[69] logenachtigh toegeschreven: gelyk het dicht van vogelspraek, de vloie,[69]
[70] en andere, te snoot en onwaerdigh voor het overvliegende vernuft van[70]
[71] dien treflyken dichter. Behalve gemelde dichten schreef Nazo een visch-[71-72]
[72] werk, waerin hy verscheide en dus lang ongehoorde naemen van visschen
[73] ophaelt, het welk, gelyk meer andere vaerzen door verloop en quade[73-78]
[74] tyden verloren blyft. In de treurzangen blykt zyne gemaetightheit en
[75] ootmoedigheit, in het kleen gevoelen van zich zelven, zeggende: dat
[76] Virgilius hem zoo verre, als Homeer Virgilius, te boven ging, welk aller-
[77] leste Cezar Scaliger, die Maro boven alle Grieken en Latynen in top zet,
[78] geener wyze zoude bekennen. Ovidius treurspel van Medea, dus lang ver-

* TEKSTKRITIEK: r. 71 oude uitg.: *Behalven*.

62 *brieven*; de *Heroides*; zie V.'s vertaling in Dl. IV.

64 *treurgedichten*; Crin. *elegia*; omvattend de 5 boeken der *Tristia,* en de *brieven uit Pontus,* in welk beide werken hij zijn ballingslot beklaagt.

65 *weeliger* (1e lez. *derteler*) *weiden*; Lat. *paulo lascivior:* wel wat onmatig, rijkelik uitvoerig; een zgn. absolute comparatief, die ook door V. bedoeld kàn zijn; vgl. Dl. II, 292: 1164 *statelijcker* = heel statig; *weeligh weiden, Ad. i.B.* vs. 1120.

66 *minnekunst*; *de Ars Amatoria*; ten onrechte verdietste Vondel *Amores* (zie boven) met deze zelfde naam; *raet tegens de minne*; de *Remedia Amoris* (Valentijn: *Minne-Baet*); als een soort palinodie van de Ars geschreven; *raet:* middelen; *van Ibis*; Crinit.: *in Ibin:* 'tegen Ibis', een schimpdicht, tegen een onbekende geschreven in navolging van Callimachus (ook de naam *Ibis*); *Druzus overlyden*; de hierop betrekking hebbende *Consolatio ad Liviam* (Dr.' moeder) geldt voor onecht; Drusus, stiefzoon van Augustus, stierf 9 v. Chr. in Germanië.

67 *byschriften*; de *epigrammata*; beter wel: puntdichten, 'sneldichten'; verloren geschrift, evenals de *Medea*.

69 *vogelspraek:* Crin. *de vocibus avium,* 'over de stemmen der vogels'; Paulus Marsus vermeldt: *vaticinia uno libro,* 'voorzeggingen, wichelarijen, in één boek'; zo ook Zarotus, Gyraldus, N. Heinsius, Vossius e.a.; is dit bedoeld? er zijn ook pseudo-Ovidiaanse gedichten over Philomela, over de koekoek, over vogels en viervoeters; *vloie: Pulex*.

70 *snoot:* waardeloos.

71-72 *vischwerk: Halieutica*; niet voltooid; er is een fragm. van 130 verzen van bewaard; *dus lang:* tot dan toe.

73-78 *verloop en quade tyden:* de ongunst van de langdurige tijd; Crin.: door de ongunst (*iniuria*) der mensen en de lange duur der daarop volgende tijden; *In de treurzangen.... zoude bekennen*, niet bij Crinitus, ook niet in de 1e lez. van het hs.; deze uiting heb ik in de *Tristia* (*Treurzangen*) noch in de *Ep. ex Ponto* noch elders bij Ov. aangetroffen; daarentegen beroemt hij zich (*Rem. Am.* Bk. I, aan 't einde), dat de elegiese poëzie (waarin hexameter en pentameter elkaar afwisselen) aan hem evenveel verschuldigd is als de epiese (*nobile opus*) aan Vergilius (*Maro*). Mogelik gaat V.'s *in de treurzangen* in laatste instantie terug op een misvatting t.o.v. het woord *elegi,* dat t.a.p. niet een soort van gedichten, maar een verssoort aanduidt. Men vindt nochtans *Tristia* II 533 Vergilius geprezen als de dichter der *Aeneïs* (*ille tuae felix Aeneïdos auctor*), welk werk hij elders (*Art. Am.* III 338) verheft als het schitterendste dat Latium heeft opgeleverd; *Cezar Scaliger:* Julius Caesar Scaliger (1484-1558), de vermaarde humanist; in zijn *Poëtica*, Lib. III, Cap. XV schrijft hij, dat niet ten onrechte Maro (d.i. Vergilius) door hem overal de koning der dichters wordt genoemd; van hem bestaan ook uitingen die zijn grote verering van Ovidius bewijzen; in een vers op Ov.' ballingschap laat hij Ov. spreken van diens taal die alleen bij Apollo achterstaat (*Clario lingua secunda Deo*); *dus lang:* tot op heden. De passus over *Medea* niet naar Crin.

[79] loren, en by elk beklaeght, wort ten hooghste geprezen van Tacitus en[79]
[80] Quintiliaen, en de leste zeght: *Ovidius Medea toont wat dees man maghtigh*[80]

79 *Tacitus,* de geschiedschrijver (gest. ± 117 n. Chr.); zijn getuigenis in *Dial. de Oratoribus,* c. 12.

80 *Quintiliaen,* schr. van een leerboek der welsprekendheid (gest. 95 n. Chr.); zijn getuigenis aldaar, 10, 1, 98. Dat Tacitus en Quintil. de *Medea* prezen, wordt door velen vermeld; de plaats uit Quintil. staat bij Manutius, Regius, Zarotus; die uit *Trist.* bij Manutius.

*

[81] *was uit te werken, indien hy zynen geest liever woude maetigen dan den*[81]
[82] *ruimen toom geven*. Ovidius zelf getuight'er dit af:

Ik brogt een koningklyk en trots tooneelwerk voort,
Daer een hooghdraventheit van styl in wort gehoort.[84]

[85] Hy woonde te Rome, by het Kapitool, en plante daer zyne lusthoven
[86] op den heuvel, daer de wegen van Appia en Flaminia in een loopen. Hier[86]
[87] was hy gewoon lucht en adem te scheppen, en gerust van gemoet alle
[88] bekommeringen te verzachten. Keizer Augustus bande hem in Pontus,[88]
[89] by de stadt Tomos, toen de dichter hoopte meer tyt en rust te genieten,[89]
[90] om zyne oefeningen te hervatten, aengezien hy nu bedaeght was. d'Oor-[90]
[91] zaek van dit gestrenge bannissement wort by veelen, verscheiden, gelyk[91]
[92] in twyfelachtige en onbekende zaeken gebeurt, aengetekent. Zommigen
[93] wyten dit zyne te dertele minnedichten, naer het gevoelen van Sextus[93-94]
[94] Aurelius, die het leven der Romainsche vorsten beschreef: maer Ovidius
[95] pen wyt d'oorzaek van Augustus gramschap en den ban ten deele zyne
[96] vaerzen, ten meesten deele zyne oogen en dwaelinge, volgens deze regels:

Hoe zagh ik iet, en wert hierom met schult beladen,
Gaf stof aen myn bederf en onheil onbedacht?
Akteon zagh Diaen zich naekt in 't water baden[100]
Onweetende, en verstrekte een roof der hondejaght.
De goden straffen wat by misgreep wort misdreven.
Raekt godtheên by geval, het wort u noit vergeven.[97-103]

[104] Het is dan geheel onwaerschynelyk en verziert, dat zommigen dit wyten[104]
[105] het misbruiken van Julia, Augustus ongebonde dochter, op den verzier-
[106] den naem van Korinne. Eenigen berekenen dat Ovidius ruim acht jaeren

* TEKSTKRITIEK: r. 106 oude uitg.: *jaer*.
81 *woude:* gewild had; vgl. Bk. VI, vs. 212-vlg.
84 Ov. *Trist.* II 553-54; *hooghdraventheit:* verhevenheid. Vgl. de uit hetzelfde boek der *Tristia* (vs. 381) vertaalde regels: Hoe hoogh men drave in styl en toon, Het treurspel spant alleen de kroon; in de opdracht van *Lucifer* (vgl. Berecht van *Jeptha,* en *Faëton* vs. 646).
86 *wegen van Appia en Flaminia,* voor *via Appia, -Flaminia,* geheten resp. naar Appius Claudius (censor 312 v. Chr.), en Cai. Flaminius (censor 220 v. Chr.).
88 *Pontus*; zie *Loofw.* vs. 150.
89 *Tomos*; foutief naar de Lat. accus., voor *Tomi,* anders: *Tomis,* tans: Koestendsche, Constantza.
90 *oefeningen:* geestesbezigheden (Lat. *vetera studia:* oude, vroegere-).
91 *bannissement*; (in de rechtstijl).
93-94 *naer het gevoelen*; *ut est auctor:* 'gelijk het gevoelen is van'; *Sextus Aurelius:* S. Aurelius Victor, ook Victor Afer (de Afrikaan) genoemd, 4e eeuw n. Chr., schrijver van een keizergeschiedenis (van Augustus tot 360). Van *maer* af verlaat V. de tekst van Crinitus.
100 *Akteon*; zie Bk. III, vs. 166-vlg.
97-103 *Trist.* II 103-vlg.; aanvankelik vertaalde V. alleen de vier eerste verzen, waarvan de eerste twee bij Ov. luiden: *cur aliquid vidi? cur noxia lumina feci? / cur imprudenti cognita culpa mihi?* De *culpa* ('schuldige daad', nl. van 'n ander) komt in de vertaling niet tot z'n recht.
104 *dan,* nl. wegens het voorgaande *by misgreep, by geval,* wijl immers anders deze kwalifikatie's niet op hun plaats waren. V. kon deze argumentatie vinden o.a. bij Paulus Marsus en Aldus Manutius. Dat hij de zaak niet nader onderzoekt, mag samenhangen met zijn zucht, om Ov. te vereren; vgl. *Loofw.,* vs. 137-vlg.; *verziert:* verzonnen.

*

[107] in bannelingschap sleet. Luidewyk Celius Rodiginer verhaelt uit Apuleius[107]
[108] hoe Nazo zeven jaeren lang in Pontus treurde. Hy storf den eersten dagh
[109] in Loumaent, op den zelven sterfdag van den Roomschen historischryver
[110] Titus Livius. In het derde boek der treurdichten stelde hy voorheene[110-vlg.]
[111] zyn eigen grafschrift aldus:

Hier rust ik Nazo, die de minnekunst leer queeken,[112]
En door myn geestighheit my dompelde in verdriet,[113]
Laet wie hier langs gaet niet verdrieten dit te spreeken:
Dat Nazoos kout gebeente een zachte rust geniet'.

[116] Engel Politiaen beklaeght, boven andere dichters, 's mans overlyden heer-[116]
[117] lyk op dusdaenige wyze:

Hier leght een Roomsch poeet op d'oevers van Euxyn.
Barbarische aerde dekt de glori van 't Latyn.
Barbarische aerde dekt den meester der vryaedjen,
Daer d'Ister heenebruischt langs rotsen en boschaedjen,[121]
En Rome schaemt zich niet dat het dien hofpoeet[122]
Zoo wreet mishandelde, ook veel wreeder dan de Geet.[123]
Was in gansch Russen dan niet eenen arts te vinden,[124]
Die hem in 't quynen van zyn quaelen quam ontbinden,
Het koude lichaem stoofde en warmde in 't zachte bedt?
Of met een zoete tong dien sterrefdagh verzet?[127]
Of in het uiterste den pols taste eer hy scheide?
Of een hartsterking voor den dootsnik toebereide?
Of d'oogen toelook, toen 't gezicht gebroken stont?
Of uit medoogenheit de ziel ving met den mont?
O strytbaer Rome, ghy verlette d'oude vrienden,[132]
Zoo wyt van Pontus, daer hem geen van allen dienden;

* TEKSTKRITIEK: r. 114 oude uitg.: *ga*. - 116 oude uitg.: *Politaen*. - 118 oude uitg.: *legt*. 126 oude uitg.: na *stoofde* 'n komma.

107 Rhodiginus, die zich op Caec. Min. Apuleius beroept: zeven jaar; (Ludov. Caelius Rhigerius Rhodiginus, werkte 1508-12 als professor te Ferrara; vgl. Dl. I, 823; de fragmenten *de orthographia* van Apuleius gelden als een vervalsing van hem; bij Crinitus vond V. *supra septem annos:* 'ruim zeven jaar'; Marsus, Regius, Zarotus: negen jaar; Gyraldus: in het zevende jaar, op de 1e Januarie, de sterfdag van Livius (dit ook bij Crin.), een en ander met beroep op Apuleius. Sommigen geven op het vijfde regeringsjaar van Tiberius; zo Manutius, die berekent dat hij acht jaar en enkele maanden in ballingschap was. Men neemt tans wel aan, dat hij voorjaar 18 n. Chr. nog leefde; einde 8 n. Chr. moet hij in ballingschap zijn gegaan. Het getuigenis van Rhodiginus uit pseudo-Apuleius staat o.a. in de uitg. van Bersman.

110-vlg. *Trist.* III, 3e elegie, vs. 73-vlg.

112 1e lez. *ruste*.

113 *geestigheit:* vernuft, talent.

116 *Engel Politiaen:* Angelo Poliziano (1454-94), Italiaans humanist en dichter, vermaard kritikus en verklaarder van klassieke schrijvers; *boven;* 1e lez. *onder*.

121 *d'Ister:* de Donau.

122 *hofpoeet*; deze benaming, die weinig passend is voor Ov., niet bij Poliziano; vgl. *hoftrompet, Loofw.* vs. 158.

123 *ook.... Geet:* veel wreder dan zelfs de Geet.

124 *eenen arts*; bij Poliz. 'iemand'. vgl. Bk. IX, vs. 1055.

127 *dien sterrefdagh verzet* ('verschuift'); voor *falleret diem:* 'de dag zou verdrijven'.

132 *strytbaer Rome*; voor *Martia Roma,* waarin *Martia* = van Mars; Romulus, de stichter van Rome, was zoon van Mars.

Men vont'er geen', noch neef, noch dochter, nochte vrou,[134]
Die hunnen vader trooste in ballingschap en rou:
Recht of hem slechts Koral en stuure Bessen quellen,[136]

134 *neef:* kleinzoon.
136 *quellen;* niet bij Poliz.

En Geeten, tegens kou gedost met bonte vellen:
Recht of een woest Sarmaet, te paerde in sneeu en kou,
Met zyn gestreng gezicht den kranken troosten zou;
Een woest Sarmaet, wiens haer om hals en hooft en ooren,
En wit behyzelt voor 't gezicht klinkt, styf bevroren.[141]
Noch wort dit lyk van Bes, Korallen, en Sarmaet,[142]
En wreeden Geet beschreit, in dien bedroefden staet.[143]
De bergen, bosschen, en de wilde dieren weenen,
En d'Ister in zyn kil onthout zich niet van steenen.[145]
Men zegt dat Pontus, hardt bevroren, op dien dagh
De zeegodin ontdoit in traenen smilten zagh.[146-47]
De minnegoden noch hun moeder niet ontbreeken[148]
Met hunne fakkelen het lykhout aen te steeken.
Zy sluiten 't overschot des dichters, hier verbrant
Tot stof en asschen, in een dootvat met hun hant.
Zy gaen het grafschrift kort op Nazoos grafzerk snyen:[152]
Dees grafzerk overdekt den meester van het vryen.
De moeder van de min sprengt dry en vierwerf trou
De rustplaets van dit lyk met geur en zuivren dou.
Och zangrey, offert en vereert dien overleden[156]
Een lykklaght, ryker dan myn zangkunst kan bekleeden.[157]

Eindnoten:

65 *gewaeght:* daverend doet blijken; vgl. *Wdb. N.T.* IV, 2008
42 *op te halen;* Crinit.: ‘uitvoeriger te behandelen’.

141 *behyzelt*; vgl. Dl. I, 241: 1617.
142 *noch:* toch, toch inderdaad.
143 *wreeden:* ongevoelig (*durus*).
145 *kil:* bedding.
146-47 Poliz.: ‘Men zegt, dat de bevroren Pontus door de tranen der Nereïden (zeenimfen) ontdooide’.
148 *minnegoden;* Poliz. ‘vogels’, nl. duiven, de vogels van Venus; *ontbreeken:* te kort schieten.
152 *kort:* in bondige vorm.
156 *offert;* Poliz. ‘gij hebt geofferd’.
157 *bekleeden:* verrichten, doen horen.

P. Ovidius Nazoos Herscheppinge.
Het eerste boek.[aant.]

Inhout.

[1] De Baiert wort in den beginne gescheiden in vier hooftstoffen, en de mensch uit aerde[r. 1]
[2] en water geschapen. Hier op volgen de vier eeuwen, uit welker leste de menschen uit het[2]

r. 1 *Baiert:* de Chaos; zie Dl. II blz. 563, de marginale toelichting: *Chaos; vier hooftstoffen:* de vier elementen, vuur, lucht, aarde en water; vgl. I 31 vv., XV 317 vv.; Dl. II 668: 665 vv.

2 *eeuwen:* tijdperken; *uit welker leste de menschen* enz.: minder juiste vertaling van: 'in quarum postrema de Gigantum sanguine nati sunt homines', d.i.: 'in het laatste van welke tijdperken uit het bloed der Reuzen mensen voortsproten'. Er waren immers reeds eerder mensen ontstaan.

*

[3] bloet der reuzen sprooten. Jupiter, toen deze zich godtloos aenstelden, Likaon te voren[3]
[4] in eenen wolf veranderende, verdaghvaerde den werreltvloet, en verdronk alle dingen in
[5] het water. Nu schooten Deukalion en Pirra alleen over. Deze beide, toen d'aerde weder
[6] droogh was, herstelden, met steenen achter zich te worpen, het menschdom: want uit[6]
[7] vochtigheit en hitte quamen van zelf andere dieren voor den dagh, en onder deze Piton,[7]
[8] de Berghslang. Apollo verdelghde dezen draek, en brogt, ter gedachtenisse van deze[8]
[9] overwinninge, de Pitische speelen op de baen. Men plagh d'overwinners op dit feest met[9]
[10] eikenloof te bekranssen: want de laurier was niet in zwang, eer de maeght Dafne in eenen
[11] lauwerboom veranderde. Toen andere stroomen vergaderden om haeren vader Peneus[11]
[12] te begroeten, ofte troosten, ontbrak 'er Inachus alleen: dewijl zijne dochter Iö, van Jupijn[12]
[13] aengezocht, na het schoffeeren in eene vaerze verkeert was. Deze wert van Argus gehoet,[13]
[14] en Merkuur, na het verhaelen hoe Sirinx in riet herschapen wiert, benam hem het leven,
[15] wiens oogen Juno in den staert van haere paeuwen zaeide. Iö, haere eerste gedaente[15]
[16] weder aenschietende, brogt Epafus ter werrelt.

* TEKSTKRITIEK: Rechts van het bovenschrift van dit eerste boek heeft het hs., in Vondels hand: *In Nederduitsch dicht vertaelt door J.v. Vondel*. Van het woord *dicht* staan de letters *ht* op de aansluitende plaats van het volgend folio. Door het geheel is een streep gehaald; het komt dan ook op de overeenkomstige plaats in de oude uitgave niet voor. - Kantschrift oude uitgave *Goden*.

3 *Likaon* enz.: in het Latijn is dit een concessieve zin: ‘ofschoon hij tevoren L. in een wolf veranderd had’; het volgende wordt daar als een *algemene* straf tegenovergesteld.

6 *worpen* naast *werpen*, gelijk *worden* naast het oudere *werden*; vgl. Dl. III 144: 534.

7 *andere dieren*, die dus geen ‘herstel’ van buiten nodig hadden; Lat. *reliqua*, ‘de andere’; zo ook r. 11; Bk. IX, vs. 20; *dieren*, ‘animalia’, levende wezens.

8 *Berghslang,* in het Latijn alleen: ‘serpens’; vgl. I 527: *berghdraek,* en het daar volgende; slang en draak werden dikwijls niet onderscheiden.

9 *Pitische speelen*, zie nader I 537; *op de baen:* in zwang; vgl. ons *van de baan*.

11 *Peneus* (klemtoon op de 2e *e*), stroomgod van de gelijknamige rivier in Thessalië; evenzo *Inachus* van een rivier in Argolis; *andere stroomen*, beter: de andere; Latijn: *reliqui*.

12 *begroeten:* 't Lat. gebruikt *congratulari:* ‘gelukwensen’.

13 *aengezocht,* n.l. om haar te verleiden.

15 *wiens oogen*, Lat. konstruktie; ‘en zijn ogen’.

N.B. In 1730 verscheen te Amsterdam bij Visscher en Tirion: *Proeve van Taal- en Dichtkunde in Vrijmoedige Aanmerkingen op Vondels Vertaalde Herscheppingen van Ovidius, voorgesteld door* B. H u y d e c o p e r . Een 2de uitgave begon te verschijnen in 1782 te Leiden bij A. en J. Honkoop, door de zorg van F.v. Lelyveld, ‘met Byvoegsels en Vermeerderingen van den Schrijver, en eenige Aanteekeningen van den Uitgever’; het 2e deel verscheen in 1784; het 3e, na Van Lelyveld's dood, in 1788, door de zorg van N. Hinlopen; in 1791 eindelik werd het werk voltooid met een vierde deel, bevattende

My lust t'ontvouwen hoe de vormen aller dingen[+vs. 1]
In nieuwe lichaemen verkeerden. helptme zingen,
Begunstight dit begin, o goden, hoogh gewyt[+]
En vormherscheppers: rekt dit dicht tot mynen tyt,[4]
Van 's werrelts oirsprong aen. eer aerde, en zee, en baren,[5]
En hemel, die het al bespant, geschapen waren,[6]
Hadde al de werrelt, en natuur, en 's werrelts staet
Een enkel aengezicht, en eenerley gelaet,[7-88]
Genoemt de Baiert, een wanschikkelyk gevaerte,[+9]

[+][Randschrift:] *Ovidius ooghmerk aengaende dit werkstuk*.

[+][Randschrift:] *Hy roept zyne goden om hulp aen*.

[+][Randschrift:] *De Baiert in vier hooftstoffen*.

een uitvoerig register. Wij verwijzen in het vervolg in 't algemeen naar de tweede uitgave, met een H. - V a l e n t y n . is de in 1697 bij Pieter Mortier te Amsterdam verschenen proza-vertaling door Abr. Valentijn. Bi. verwijst naar Bilderdijks *Korte Aanmerkingen op Huydecopers Proeve* (Amst., P. den Hengst en Zoon, 1828); W. naar de prosa-vertaling van Dr. W.G.v.d. Weerd Zutphen, z.j.).

vs. 1 *aller dingen,* niet bij Ovidius, die alleen spreekt van 'gestalten in nieuwe lichamen veranderd'.
4 *vormherscheppers,* immers de goden zijn het, die deze gedaante veranderingen teweegbrachten.
5 *zee, en baren,* de golvende zee.
6 *hemel*, het ontbreken v.h. lidw. wordt verklaard uit de verbinding met het voorgaande *aerde, en zee, en baren*.
7-8 'had het geschapene *[naturae]* in het geheele heelal slechts één uiterlijken vorm'. W.
8 *gelaet:* voorkomen.
9 *wanschikkelyk:* ongeordend.

*

En ruwe mengelklomp, een lompe plompe zwaerte[10]
Van zaeden, strydigh en gemengelt ondereen,[11]
In 't wilde op een getast. de klaere zon bescheen
Noch 't aertryk niet. het licht der maene, noit herboren,[13]
Was noch niet opgegaen, noch kromde haeren horen,
En d'aertkloot hing noch niet, omringt van dunne lucht,[15]
Gegront op wederwight. de zee omhelsde uit zucht[16]
De borst des zeestrants niet. zee, lucht, en aerde, en weiden,[17]
En geene hooftstof was haer hoefslagh noch bescheiden.[18]
Het aertryk hielt geen' stant. de lucht ontbeerde licht,[19]
De zee heur vaert, en niets bewaerde zynen plicht,[20]
Gedaente, en eigen vorm. het eene hinderde anderen:[21]
Want in een zelve lyf bestreênze fel elkanderen,[22]
De kou de hitte, droogh het vocht, in een verwart,
't Gewight en 't wegeloos. het zacht bestreet het hardt.[24]
Een betere natuur en godt beslechte elx driften,[25]
En wist het hemelsch en het aertsch van een te schiften,
De wateren van d'aerde, en 't hemelsch van de lucht.[26-27]

* TEKSTKRITIEK: vs. 29 oude uitg. na *vreezen* een komma.

10 *lompe, plompe zwaerte:* 'een logge, zware klomp'. W.

11 *zaeden,* Lat. *semina rerum,* zaden der dingen, met welke door Lucretius ter aanduiding der epikureïese atomen gevormde uitdrukking Ovidius de 'stoicheia' (elementa, grondstoffen) der Stoïcijnen aanduidt.

13 *noit herboren*, d.i. die nog niet begonnen was met haar vormvernieuwingen.

15 *aertkloot:* aardbol.

16 *gegront op wederwight:* in zijn evenwicht gehouden, n.l., naar de leer der Stoa, door de in de aardbol werkende zwaartekracht en de zwaarteverhouding der delen onderling; *wederwight:* tegenwicht, evenwicht; *zucht:* liefde.

17 *aerde, en weiden:* begroeide aarde.

18 *hooftstof:* element; namelik de drie zoëven genoemde; *hoefslagh:* post, eigen plaats; oorspr. het aandeel ener hoeve in het onderhoud van een dijk; dan ook: vak van een dijk e.d., dat een in-, of aangelande verplicht was te onderhouden; vgl. *Lucifer,* vs. 1798; *Zungchin,* vs. 382; *Horatius' Lierz.*, boek I, XXII; *bescheiden:* toegewezen. H.

19 *hielt geen' stant:* was nog niet vast.

20 *de zee* (*ontbeerde*) *heur vaert:* was onbevaarbaar (met inbegrip van 'zwemmen', hetgeen het Latijn zegt: *innabilis*); *bewaerde zynen plicht:* hield zich nog aan eigen taak.

21 *anderen:* de andere.

22 *lijf:* lichaam, massa.

24 *wegeloos:* wat geen gewicht heeft; vgl. voor dergelike formaties *Wdb. der Ned. T.* VIII 2911; H. wenste, met Valentijn, *wighteloos*.

25 *een betere natuur en godt,* Latijn: *deus et melior natura*; *betere natuur* tegenover de tot hier toe beschrevene, waarvoor Ov. in vs. 7 hetzelfde woord *natura* bezigde. De voorstelling stamt wederom uit de leer der Stoa, volgens welke de uit zich zelf eigenschapsloze stof de werking onderging van een alle verandering teweegbrengende kracht (*melior natura*), die naar stoies-pantheïstiese denkwijze identiek was met de godheid (*deus*). *Godheid* (een bepaalde naam wordt niet gegeven, vgl. het bij vs. 38 aangetekende) en *betere natuur* zijn dus logies onderscheidbaar, maar in wezen toch één, en als zodanig ook wel door Ov. met enkelvouds-werkwoordsvormen (*diremit* enz.) verbonden, hetgeen Vondel navolgt. In Vondels vertaling behoort *betere* alleen bij *natuur,* maar *Een* wellicht ook bij *godt* (vgl. vs. 38); men kan niet, met H., uit vs. 28 lezen, dat Vondel aan de betere natuur (*deze*) en aan de godheid een afzonderlike werking toeschrijft, namelik onderscheidenlik die van *scheiden* en *verbinden; deze* is gelijk aan *Godts maght;* het Latijn heeft in dit vers eenvoudig *quae,* terugslaande op *melior natura; driften:* strijdlust (vgl. vs. 22).

26-27 *het hemelsch* betekent de eerste maal: de hemel, in tegenstelling tot de aarde (deze vooralsnog met inbegrip van het water); de tweede maal: de damploze bovenlucht (vgl. vs. 82), de aether,

Na datze deze scheit, verbint Godts maght door tucht
En vrede dezen hoop, eerst twistigh, en te vreezen

de vuurlucht (vgl. vs. 31-32); Lat. *liquidum caelum* (tegenover *spisso aere,* d.i.: de dichte dampkring), zijnde het vierde element.

*

Een ieder in zyn plaets en wyk, hem toegewezen.[28-30]
Het alverslindend vier des hemels, klaer en licht,[31]
Verkoos het hoogh gewest aen 't hemelsche gesticht:[32]
Daer grenst de lucht aen, vier gelyk, in 't opwaert stygen:[33]
Maer d'aerde, grover, sleepte allengs in 't nederzygen[34]
De grove stoffen met zich neder naer den gront,[35]
Om haer zwaerwightigheit. het water vloeide in 't ront[36]
Rondom den aertboôm, van de zee bepaelt met stranden.[37]
Na dat nu d'opperste, of wie 't was, met sterke handen[38]
Dien baiert scheide, en elk verdeelde in zyne leên,[39]
Zoo heeft hy d'aerde, op dat zy rondom effen scheen,[40]
In eenen grooten kloot oprollende, gesloten,[41]
En toen de wateren en zee hier om gegoten,[42]
Gebiedende den wint te blazen over 't nat,[43]
En dat de zeekust d'aerde in haeren arm omvat.
Hy schept'er bronnen by, en staende meer, en poelen,[45]
En stroomen, die met kracht langs boghtige oevers spoelen,
Ten bergh af, en ten deel der beemden dorst verslaen,[47]
Ten deel verzinken in den vader Oceaen,
En in een ruimer velt neerschieten met verlangen,
Daer zy afbruischende gewelkomt en ontfangen,[50]
Niet tusschen oevers eng besloten blyven staen,[51]

* TEKSTKRITIEK: vs. 39 *Dien baiert*; oude uitg. *Dees Baiert*. - 43 oude uitg. na *nat* geen komma. - 51 oude uitg. *beslooten*. - 52 oude uitg. *barre*.

28-30 *deze,* d.i. *Godts maght,* vgl. bij vs. 25. - Versta: wat tevoren een angstwekkende warhoop was (*twistigh en te vreezen*), werd eerst ontward, en daarna werd wat aan ieder element behoorde ordelik en vreedzaam (*door tucht en vrede*) op zijn eigen plaats bijeengevoegd; *plaets en wyk* zijn synoniem, *wyk* met de bijgedachte: toegewezen deel van een geheel.

31 *vier des hemels:* de aether, die naar Ovidius niet slechts licht is, maar ook wat Vondel bij dèze vertaling niet weer kon geven: gewelfd. Volgens de Stoa waren twee der elementen, nl. de aether (vuur) en de lucht, licht; vgl. de volgende verzen.

32 *verkoos:* nam zijn plaats in; *gewest:* gebied, streek; *hemelsche gesticht:* bouwsel des hemels.

33 Het Latijn heeft: aan hem grenst 't naast, in lichtheid en in plaats, de lucht (dampkring). Vondels vers beduidt: de lucht, met de snelheid van vuur omhoogstijgend, nam zijn plaats in onmiddellik daaronder.

34 *grover:* dichter van samenstelling.

35 *naer den gront:* naar de onderste plaats.

36 *vloeide:* kwam te vloeien.

37 *van... stranden,* bepaling bij *aertboôm; van:* door; *bepaelt:* begrensd.

38 *d'opperste, of wie 't was;* Latijn: *quisquis fuit ille deorum,* d.i. wie der goden 't dan ook moge geweest zijn; in het stoïes pantheisme werden nl. verschillende goden, als aspekten der ene godheid, in betrekking gesteld tot de verschillende krachten en elementen; vgl. de aant. bij vs. 25.

39 *elk,* nl. der uiteengescheiden delen; *leên:* ledematen.

40 *scheen:* er zou uitzien.

41 *kloot:* bol; *gesloten:* wegens de alzijdige afgeslotenheid van de bolvorm.

42 *wateren en zee:* wateren der zee (hendiadys).

43 Ov.: ‘hij beval de wateren te zwellen door de ... winden’; V.'s vert. schijnt geïnspireerd door een kwalik verstane aant. van Schrevelius.

45 *staende:* met staand water; *meer,* (geen meervoud, maar als 'n soort stofnaam).

47 *ten bergh af:* benedenwaarts; *der beemden dorst verslaen:* de b. drenken; de bedoeling van het Latijn is: door de bodem worden ingeslorpt, (zoals de Lycus in Phrygië, de Erasinus in Argolis; vgl. Boek XV, 362 vv.).

50 *Daer:* waar.

51 *besloten blyven staen:* besloten blijven.

Maer op het bare strant gestuit de rotsen slaen.[52]
Hy heet de velden zich uitbreiden, dalen zinken,[53]
De bosschen groenen, en het steile krytstrant blinken.[54]
Gelyk twee riemen, of een paer aen elke hant,[55]

52 Versta: maar tegen de strandrotsen aanklotsen; *bare:* kaal; vgl. *bare zee,* vs. 355.
53 *dalen zinken:* hij (de god) gebiedt de dalen zich uit te hollen.
54 *krytstrant;* Ovidius: hij gebiedt de steenachtige bergen op te rijzen. Vondel dacht misschien aan de krijtrotsen van Engeland, 'die van alle bergen het best by onze landgenooten bekend waren' (Van Lennep).
55 vv. *riemen:* gordels, zonen. In deze voorstelling: vijf gordels van de hemelglobe, waaraan vijf gordels op de aardglobe beantwoorden, volgt Ov. weer de Stoa. Men verdeelde de gehele aardbol in 60 delen, ieder strekkend over 6 van onze graden; de 15 delen, die aldus op ieder kwart, van evenaar tot pool, kwamen, groepeerde men van de evenaar uit aldus: 4, 5, 6. De 2 X vier aan weerszijden van de equator vormden tezamen de middelste zone, onbewoonbaar door de hitte; de daarop aan beide zijden volgende gordels van 5 waren bewoonbaar, de resterende 2 gordels, ieder van 6 delen, onbewoonbaar door de koude; vgl. reeds *Lof der Zeevaert,* vs. 368. (Dl. II, blz. 450): 'de gordel, die het midden van den [hemel] kloot omgort'; *Herschepp.* II, vs. 170.

*

Den hemel snyden, en de vyfde heeter brant[+]
In 't midden, zoo heeft Godt den aertkloot ook begreepen,[57]
En onderscheiden van elkandere in vyf reepen,[58]
Waerop het menschdom met de voeten heenetreet,
Behalve in 't midden, niet bewoonbaer, en te heet,
En beide d'uitersten, bedekt met sneeu en vlokken.[61]
Twee streeken tusschen beide, als met een lyn, getrokken,
Zyn pas van hitte en kou gemaetight uit den aert.[63]
De lucht, die over dees gewesten hangt en vaert,[64]
En zoo veel lichter valt dan d'aerde, en 't water mede,[65]
Weeght zoo veel zwaerder dan het vier: en hier ter stede[66]
Leght hy de wolken mist en donkre nevels t'huis,[67]
De donders, die den mensch vervaeren met gedruis,[68]
En blixem, weêrlicht, wint, en koude hagelvlaegen.[69]
De bouheer van 't heelal wou geenerwys verdraegen,[+]
Dat zy de gansche lucht beslaen, als hun verblyf.[71]
Men kanze nauwlyx nu keeren, als zy styf,[72]
Een ieder uit zijn' hoek, toestreven, noit verwoeder.[73]
Zoo stryden onderling de broeder tegens broeder.[74]
Het heldere oosten won het Nabateesch gewest,[75]

[+][Randschrift:] *Hemel en aerde in vyf riemen.*

[+][Randschrift:] *Vier wintgewesten*

* TEKSTKRITIEK: vs. 58-60 ontbreken, wschl. door afscheuren, aan de definitieve hs.-tekst, maar zijn te vinden op het ondergeplakt gedeelte van deze blz.

57 *Godt:* de god.; *begreepen:* omvat.

58 *van elkandere,* prolepties gezegd: het zijn de 'vijf reepen', die van elkander onderscheiden worden.

61 *sneeu en vlokken:* sneeuwvlokken, vlokkige sneeuw.

63 *pas:* op de juiste maat, versta: 'hebben uit hun aard een juiste menging van hitte en kou'; in *gemaetight* schijnt Vondel het Lat. *temperies* èn *mixta* te hebben willen weergeven; de betekenissen 'maat' en 'menging' zijn vaak beide in 'matigen' aanwezig; vgl. *matigingh* in *Heerl. v. Salomon* vs. 310 (Dl. II, blz. 249); *om ons' vreughd te matigen met evel*, Verover, v. Grol, vs. 641 (Dl. III, bl. 147); *deze tongen matigen, en mengen.* Aenleidinge (Dl. V, bl. 485); alsmede de betekenissen van *temperen.*

64 *vaert:* zich beweegt.

65 *valt:* is. Er bestaan van het Latijn 2 lezingen, waarvan de ene in vertaling luidt: 'de lucht, die zoveel zwaarder is dan het vuur (de aether), als het water lichter is dan de aarde'; en de andere: 'de lucht, die evenveel zwaarder is dan het vuur, als hij lichter is dan de aarde en het water'. Vondel volgde de laatste lesing; zonder haar nochtans nauwkeurig weer te geven.

66 *hier ter stede:* in de lucht nl.

67 *hy:* de *Godt* van vs. 57.

68 *vervaeren:* verschrikken.

69 Het Latijn zegt, in de door Vondel gevolgde lezing (*frigora*, niet *fulgura*): 'en de winden, die bliksem en koude teweegbrengen'. Dat de wind door wrijving der wolken de bliksem doet ontstaan, was de mening der ouden, in 't biezonder wederom der Stoici; in Vondels vertaling komt dit niet tot zijn recht. Verder, met *fulminibus* weer te geven door *blixem, weêrlicht* volgt hij waarschl. een aantekening bij Farnab., waar het heet, dat onder *fulmina* (bliksem) *fulgura* (weerlicht) kunnen medeverstaan worden.

71 *zy:* de winden, zoals Ov. duideliker zegt; versta dus: 'dat de winden door de ganse lucht naar eigen believen zouden waaien'.

72 *nu* met klemtoon; *styf:* met kracht.

73 *toestreven:* aan komen zetten; *noit verwoeder:* met ongeëvenaarde razernij; de wending is vooral uit rederijkerspoëzie bekend.

74 Latijn: *tanta est discordia fratrum.*

75 *het heldere oosten:* de oostenwind; het bnw. *helder* (= 'licht', vgl. *'s hemels heldre plecken,* Dl. III, bl. 140, vs. 381) werd opgeroepen door de bijgedachte aan de dageraad; Ovid. drukt het Oosten uit met: *ad Auroram Nabathaeaque regna.* Vondel schreef eerst: *De heldere Eurus*

In 't oost. de Zuidwint trok naer Persen, en de vest
Op 't hoogh geberghte van de morgenstar bescheenen.[76-77]
De Westewint vloogh naer den warmen avont heenen.[78]
De guure Boreas won Russen, wyt en ver,[79]
Aenvoerder van de steile en kille Zevenster.[80]
Het lant hier over drupt doorgaens van zuider regen.[81]
Hier boven is 't gewest van 't hemelsch vier gestegen,[82]
Dat dun en luchtigh is, en vry van aerdtsche smet,
Zoo had hy naulyx elk zyn eigen perk gezet,[84]
Wanneer de starren, lang met 's baierts korst betogen,[85]
Begonnen haeren glans te geven uit den hoogen.
Op dat nu geen gewest gedierte ontbreeken zou,
Nam 't godendom en klaer gestarnte 't hoogh gebou[87-88]
Des ruimen hemels in. men zagh de visschen leven
In 't water, 't vee op 't lant, de lucht vol vogels zweven:[90]
En nu gebrak'er noch een eenigh dier tot prael,[91]
Dat heerelyker was dan d'andere altemael,[92]
En met de reên begaeft, alle andren moght betoomen.[93]

won het Nabateesch gewest, In 't oost. Eurus Latijnse naam voor de O.wind; vgl. *Eurus adem spande 't seil,* Dl. III 177: 93; *won:* begaf zich naar, kreeg zijn plaats; *Nabateesch gewest:* het land der Nabatheën, een stam die woonde in Arabië; vgl. *Sophompaneas,* vs. 801: ''t Nabateesche volck'; *Herschepp.* V 227; *Geboortklock,* vs. 589: *de Nabatheër poorte* = de poort v.h. Oosten; *Hippol.* vs. 389: *d'oosterpoort*; vgl. nog H.; men kende de Nabatheërs o.a. uit de Bijbel (1 *Macchab.* V 25, IX 35).

76-77 *de Zuidwint trok naer Persen*; *Persen:* Perzië; oorspr. de volksnaam; reeds H merkte op, dat Vondel ten onrechte reeds hier de Zuidenwind vermeldt, en die dan in een oostelik land plaatst, terwijl Ovid. de Z.wind pas even later vermeldt (Vondels vs. 81); Van Lenn.'s opmerking, dat het verwijt de Lat. dichter treft, houdt geen steek; deze spreekt hier nog van de Eurus; *de vest* enz.: bedoeld is de Indiese bergketen; *vest:* woonstede; *van:* door; *morgenstar,* Ovid.: morgenstralen, t.w. van de morgenzon; vgl. Bi.

78 *avont:* het Westen; *warm,* als verwarmd door de ondergaande zon (aldus bij Ov.).

79 *Boreas:* de Noordenwind; *Russen:* Rusland; (vgl. het bij vs. 76 omtrent *Persen* opgemerkte); bij Ov. *Scythia*, benoorden de Zwarte Zee, of uitgebreider de Noordel. landen van Europa en Azië, van Weichsel tot Kasp. zee.

80 *Zevenster:* niet de Pleiaden, zoals in het Berecht voor *Lucifer,* maar de *Septentrio*(*nes*), lett. het gesternte van de 7 ploegossen, (d.i. de Wagen of de Grote Beer), dat men zich dacht als een door 5 sterren gevormde lastwagen met een span ossen, gevormd door de voorste 2 sterren; de naam berust dus op een onjuiste overdracht; vaak gebezigd ter aanduiding van het Noorden. Elders (Dl. III, 187: 4, variant) spreekt Vondel van: *de Noortsche Beerenwagen;* vgl. nog H.; *steil en kil,* naarmate men noordeliker komt, ziet men de Gr. Beer hoger stijgen (vgl. de aant. t.a.p.); *aenvoerder,* bijstelling bij *Russen*, ziet op het wagenspan.

81 *hier over:* hiertegenover; *doorgaens:* voortdurend. In dit vers wijst Ovidius de *Auster* (Zuidenwind) zijn plaats aan; vgl. bij vs. 76; Vondel vertaalde *ab Austro:* 'door de Z.wind' onjuist met: 'zuider'. De Z.wind brengt in Griekenland en Italië regen.

82 *'t gewest van 't hemelsch vier:* het gebied v.d. aether; *dun:* voor Lat. *liguidum,* vgl. bij vs. 26-27; *luchtigh:* gewichtloos.

84 *perk:* afgepaald gebied.

85 *betogen:* overdekt.

87-88 *gedierte:* levende wezens; de sterren waren naar oude voorstelling levende, goddelike, wezens. In dit en de volgende verzen wordt het 'gedierte' aangewezen, dat de 4 elementen bevolkt; *godendom en kl. gestarnte,* hendiadys; H.

90 *'t vee:* de dieren.

91 *een* met klemtoon.

92 *heerelyker:* luistervoller; Ovid.: *sanctius; sanctitas* is bij de Stoïci: de wetenschap v.d. verering der goden; Pontanus omschrijft het begrip o.m. met: 'bewonderenswaardig, eerbiedwaardig, onschendbaar'; over *andere* en *andren* (vs. 93) H.

93 *moght:* zou kunnen; *betoomen;* Lat. *dominari in:* heersen over.

Dus is de mensch, het eêlst der schepslen, voortgekomen.[+]
Het zy de bouheer van 't heelal, en oirsprong van[95]
Dit welgeschikt gesticht, en wonderbaer gespan,[96]

[+][Randschrift:] *Oirsprong des menschen*.

95 Deze eerste verklaring is weer naar de Stoa.
96 *welgeschikt:* goedgeordend; *gespan:* samenstel.

*

Hem teelde uit godtlyk zaet: het zy in 't nieuwe leven[97]
Der aerde noch een vonk des zaets was nagebleven
Van haeren bloetverwant, den hemel; zaet, dat waert,[99]
Van 't hemelsch afgerukt, naer zynen oirsprong aert:
Men zeght Prometeus kon dees nieuwe klay regeeren,[101]
Met water mengen, en hieruit een beelt bootseeren,
Het aengezicht van Godt, die 't al bestiert, gelyk.[103]
Dewyl een ieder dier naer d'aerde ziet in 't slyk,[104]
Bootseerde hy den mensch met aengezicht en oogen
Recht opwaert, om 't gestarnt t'aenschouwen, en bewogen
Zich zelf te spiegelen, in 't starrelichte hof.[107]
Het aertryk, flus noch ruw, en vormelooze stof,[108]
Wert na'et veranderen bewandelt hier beneden
Van menschen, noit gezien, en ongelyk in zeden.[110]
De goude tyt quam eerst te voorschyn, die gezint[+111]
Ter deught, uit heuren aert rechtvaerdigheit bemint,[112]
Ook zonder dwang van wet. men wist van vrees noch straffen.
Men had met halsgerecht noch boeien niet te schaffen.[114]
Het volk ontzagh versaeght des rechters opzicht niet,[115]
Maer leefde veiligh, vry van vierschaer, en verdriet.[116]
Men had den pynboom op 't geberght noch niet gehouwen,[117]
En in de zee gerolt, om uitheemsch lant te bouwen.[118]
De menschen kenden slechts hun vaderlant en erf.

[+][Randschrift:] *Vier eerste eeuwen*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 104 oude uitg. *na d'aerde*.

97 vv. *hetzy* enz. ziet op de pas geschiede afscheiding van aarde en aether.

99 *dat waert,... afgerukt:* dat, kostelik zijnde, ofschoon gescheiden van de aether (vgl. vs. 27), nochtans enz.

101 *kon:* was bij machte (en deed 't ook); *nieuwe klay,* vgl. vs. 97.

103 *Godt:* de godheid; bij Ovid.: 'de goden'; vgl. H op vs. 238.

104 *dewyl:* Lat. *cum*, 'terwijl'; door V. als redengevend verstaan: omdat de dieren zó waren, daarom moest de mens anders zijn; H. wilde *Terwijl;* en voor *na: naer,* gelijk V. 'doorgaands' in deze betekenis doet, en zo o.m. *Lucif.* vs. 114 vv., waar ook *terwijl* staat. Het hs. heeft h.t.p. inderdaad *naer*. Vgl. voor *dewyl* nog vs. 521; en voor *naer* Bk. V, vs. 128; Van Lelyv., Bi.

107 *starrelichte hof:* het met sterren bezaaide uitspansel. Vgl. met deze verzen die uit *Lucif.* 114 vv.; overeenkomstige uitingen van anderen bij H.

108 *flus:* voor kort.

110 *ongelyk in zeden,* d.i. in levensgewoonten; deze toevoeging niet bij Ov., wat, volgens Van Lenn. ook niet kon, omdat eerst met de zilveren eeuw de ongelijkheid begon. Maar de woorden doelen op de vier verschillende tijdperken.

111 Kantschrift: *eeuwen:* tijdperken. Het aantal dezer tijdperken is niet bij alle oude schrijvers hetzelfde. De benoeming naar metalen ziet op de dalende waardij; *goude,* zonder *n,* gewoon bij V.; vgl. *zilvere, kopere, yzere* verderop. Een andere schildering v.h. gouden tijdperk Bk. XV, vs. 134 vv.

112 *rechtvaerdigheit:* rechtschapenheid.

114 *te schaffen:* te maken; in plaats van *nec verba minantia fixo aere ligabantur:* 'en geen dreigende woorden las men op aangeslagen koperen wetstafelen' (W) volgde V. een lezing met *vincla* 'boeien'; *halsgerecht* is: rechtspraak over dood en leven.

115 *opzicht:* oogopslag, gelaat; (vgl. Dl. II 567: 670; *Hersch.* XII 507); 'men had nog geen rechters enz.'; met *supplex turba* is eigl. bedoeld de aangeklaagde met zijn vrienden (W).

116 *en verdriet:* en het verdriet daarvan.

117 *den pynboom,* uit welks hout nl. het schip vervaardigd werd.

118 *gerolt* ziet op het schip; *bouwen:* bezoeken (met het bijdenkbeeld van herhaling; vgl. *Wdb. Ned. T.* III 772).

Geen graft beschut de steên, uit vreeze voor bederf.[120]

120 *graft,* de Holl.-Friese vorm; *bederf:* ondergang, ‘Men behoefde nog niet, om zich voor ondergang te hoeden, de steden met grachten te omringen’.

*

Men hoorde geen trompet noch krommen horen steeken.[121]
Men voerde helm noch zwaert. het volk in alle streeken
Zat vreedzaem, zonder krygh. het lant lagh ongeploeght,
En onge-egt, alleen met zyn gewas vernoeght,
Brogt nootdruft voort van zelf. geen bouwers zich vermoeiden,[125]
Verzaet met vruchten, die van zelf in 't wilde groeiden.[126]
Zy plukten ooft en brem op bergen zonder last,[127]
De moerbay, en kornoelje op haegen, daerze wast.[128]
En eekels van den eik, Jupyn gewyt, hun allen[129]
Miltdaedigh voorgeschud, en in den schoot gevallen.
Het was geduurigh lente, en 't Westewindekyn[131]
Met laeuwen adem streelde in heldren zonneschyn
De bloemen, die van zelf uit d'aerde geurigh sproten.
De klay teelde ongebout gewilligh onverdroten
Het weeligh veltgewas. het velt schonk onvermoeit[135]
De zwangre korenaer. de melk en nektar vloeit[136]
Als water. d'eik in 't wilt scheen honighdau te geven.[137]
Saturnus was in 't hol des afgronts neêrgedreven,[138]
En 't opperste gezagh stont in Jupyns gewout.[139]
Een zilvere eeu verrees, en slimmer dan het gout,[140]
En echter beter dan het koper in waerdyen.[141]
Jupyn verdeelt het jaer, eerst lente, in twee paer tyen,[142]
In lente, zomer, herfst, en winter, kout en grys.

* TEKSTKRITIEK: vs. 124 *onge-egt;* oude uitg. *onge-eght;* in een eerdere lezing van het vs. is de *h* doorgehaald, in de definitieve lezing is *t* over *ht* heengeschreven. - 132-33 oude uitg. na *zonneschyn* een punt; en na *sproten* geen leesteken. - 145 na *dak* is in het hs. een komma weggemaakt, en door een punt vervangen; oude uitg. komma.

121 *trompet noch krommen horen,* Ov.: 'geen trompet van ongebogen, geen horens van gebogen koper'.

125 *bouwers:* land-bouwers.

126 *verzaet,* nl. 'als zij waren'.

127 *ooft,* dit algemene woord beantwoordt aan het Lat. *arbuteos fetus,* 'de vruchten v.d. haagappelboom'; Bk. X vs. 146 vertaalt V. *pomoque onerata rubenti arbutus* met: 'de boom, waeraen haeghappels hangen'; Bk. XIII, vs. 1143 *arbutei fetus* met 'haeghappel'; *brem:* braambessen (vgl. *Wdb. Ned. T.,* III 968, 1269, 1271); *op bergen* staat voor het bnw. *montana*; Ov. schreef: *montanaque fraga:* 'bergaardbeziën'; Bk. XIII, vs. 1138 vertaalt V. *fraga* met: 'aertbessen'; *zonder last:* zonder inspanning.

128 *moerbay;* Lat. *mora,* d.i. braambessen (*duris haerentia rubetis,* 'hangende aan stekelige struiken' W.); de weergave met *moerbay* noopte V. de volgorde van kornoelje en moerbei om te keren, omdat de laatste niet 'op haegen' (aan struiken) groeit. Lat.: *cornaque* (kornoeljes) *et in duris haerentia mora rubetis.*

129 *van:* door.

131 *geduurigh:* voortdurend, ononderbroken; over *-kyn* H.

135 *onvermoeit; nec renovatus,* d.i., altans naar Farn.: 'er was geen moeite of beheer v.d. boer nodig'.

136 Ov.: 'stroomen van melk en stroomen van nectar vloeiden er steeds' W.

137 *honighdau:* de honig (godenspijs) hield men voor een dauw, die in het gouden tijdperk zuiver van de bomen droop.

138 *Saturnus,* een oud-italiese godheid, gelijkgesteld met de griekse *Kronos,* die door zijn zoon Zeus (= Jupiter) onttroond werd.

139 *gewout:* macht, gezag, (oude nevenvorm van *gewelt,* maar daarvan in de betekenis onderscheiden).

140 *slimmer:* minder in waarde.

141 *echter:* nochtans; *waerdyen:* oude 3e nv. ekv., hier rijmshalve.

142 *eerst lente,* vgl. vs, 131*: het was geduurigh lente*.

De lucht verbrant van hitte, en 't water vriest tot ys.[144]
Toen scholenze onder dak. spelonken, dikke struiken,[145]
En schors, met teen genaeit, verstrekten om te duiken[146]

144 *vriest:* bevriest; vgl. H.
145 *toen:* toen voor 't eerst; *dikke:* dichte.
146 *schors.... genaeit;* in het Lat.: 'twijgen, met schors, bast, verbonden'; *verstrekten:* strekten tot; *duiken:* onderdak vinden, hebben.

*
Hunne eerste huizen. 't graen wies in de vore. d'os
Most hygen voor den ploegh, en niet voor 's avonts los.[148]
De derde en kopere eeu, veel harder en verbolgen,[149]
Geneight ten krygh, doch niet onbillyk, quam haer volgen.[150]
De leste en yzere eeu quam met haer slaghzwaert aen,
En teffens alle quaet en boosheit op de baen.[152]
De schaemte, waerheit, trou, en eerbaerheit verstoven.
Verraet, gewelt, bedrogh, en gierigheit staen boven.[154]
De schepen gingen tzeil voor wint, hun onbekent.[155]
De den, op hoogh geberght te groeien lang gewent,[156]
Ging huppelen, besloegh Neptunus groene weiden.[157]
De lantman paste 't lant met merken t'onderscheiden,[158]
Voorheene zoo gemein als zon en ope lucht.[159]
Men eischt den akker niet alleen de korenvrucht
En nootdruft, maer doorwroet om mynen, die ons tergen,[161]
Den schoot des aertryx, daer natuur haer wou verbergen.
Zoo quam het yzer, en het gout, dat dieper lagh,[163]
En zoo veel snooder is dan yzer, voor den dagh.[164]
De krijgh begon, die met dees twee niet langer sammelt,[165]
Maer met zyn bloênde vuist in 't blanke harnas rammelt.
Men leefde alleen op roof. de huiswaert is in last,[167]
En aen zyn' eigen haert niet veiligh van den gast,
Geen schoonvaêr voor den zoon. getrouwe broederliefde[168-69]
Was zeltzaem: want de haet den eigen broeder griefde.
De man verhaest zyn vrous, de vrou haer egaes doot.

* TEKSTKRITIEK: vs. 155 oude uitg. *t'zeil;* in het hs. is de komma tussen *t* en *z* weggekrabd. - 162 oude uitg. *aertrijks*.

148 'en (kwam) niet voor 's avonds los'.

149 *derde en:* derde en wel; vgl. vs. 151. - *harder en verbolgen,* Ov. 'woester t.o.v. de aard (der mensen)'.

150 *niet onbillijk:* niet verdorven (*scelerata;* zoals de latere tijd).

152 *teffens:* terzelfdertijd.

154 *gierigheit:* hebzucht.

155 *voor wint, hun onbekent:* zonder dat de schippers nog goed de winden kenden.

156 vgl. vs. 117 v.

157 *ging huppelen,* nadat er nl. schepen van gemaakt waren. Ovid. spreekt ook hier van *onbekende* golven; *groene weiden;* H. keurt dit gebruik van *groen* af; het past wel bij echte weiden, en ook wel bij de zee, maar hij eist, dat een bnw., geplaatst bij een overdr. gebruikt znw., alleen van toepassing zij op de dingen waarvan men spreekt; z.i. had daarom hier V. beter van 'Neptunus' blauwe weiden' gesproken. Een aardig voorbeeld is hem ontsnapt: *blauwe en zeegroen honden* voor zeegolven (Dl. III, 177: 89; zo ook Dl. II, 747: 2242). Overigens zij de opmerking gelaten voor wat zij is.

158 *paste:* droeg zorg; *onderscheiden:* onderling afscheiden.

159 *gemein:* in gemeenschappelik bezit.

161 *nootdruft:* nodig voedsel; Ovid. = *alimenta debita,* d.i. het verschuldigde voedsel, in tegenstelling met de dan volgende, onverschuldigde, voortbrengselen, die prikkels tot het kwaad zijn (*die ons tergen*); *mynen,* voor: onderaardse schatten; *tergen:* prikkelen (vgl. Dl. II, 241: 148; 264: 615; e.e.).

163 *dat dieper lagh,* niet bij Ovid.

164 *snooder:* bozer, schadeliker.

165 *met dees twee:* steunend op, zich bedienend van die beide, ijzer en goud; *sammelt:* draalt.

167 *huiswaert:* huisheer, gastheer.

168-69 *van den gast; voor den zoon;* H. maakt op deze verwisseling van voorz. opmerkzaam. Vondel schreef eerst in vs. 168 *voor zyn,* en daarboven: *van den;* in vs. 169 eerst *zyn,* daarna op dezelfde regel *den*. Nadere bespreking van deze wijzigingen zou hier te veel plaats innemen.

De booze stiefmoêr mengt vergift in eekelbroot.[172]

172 *eekelbroot* (ook: *akerbrood*): ‘eene geringe soort van brood of koek, van gemalen eikels gebakken’ (*Wdb.*); Vondel schreef eerst: *suikerbroot:* zoet gebak; geen van beide bij Ovid., die misschien eer doelde op drank.

*

De zoon t'ontyde staet den vader naer het leven.[173]
Godtvruchtigheit heeft uit. Astrea wort verdreven,[174]
De leste van de goôn, die, angstigh en beducht,
De werrelt, root van moort, ter nauwer noot ontvlught.[176]
En op dat 's hemels burgh niet vry zou blyven, spanden[+177]
De reuzen t'zaemen, om den hemel aen te randen,[178]
En staplen het geberghte op een verwaent en snoot.[179]
d'Almaghtige verplet met zynen donderkloot[180]
Den bergh Olimp, en zwicht geensins, om zulke stukken
Den steilen Pelion, daer Osse op lagh, te rukken[181-82]
Van onder dat gevaert. men durf wel zeggen dat[183]
Die lichaemen, een' vloek by 't godendom geschat,[184]
Beneên hun storremkat bestulpt, aemachtigh kroopen,[185]
En d'aerde van het bloet der kindren hebb' gedropen,[186]
Zy zelf het warme bloet bezielde, en leven gaf:[+]
En om den naem van zulk eene afkomst van nu af
Te waeren, datze 't zaet in menschen weêr verkeerde.[188-89]
Maer deze telgh was boos, baldaedigh, en onteerde[190]
Met lastren alle goôn, bloetgierigh en verwoet,[191]
Een zeker merk dat zy haer' oirsprong nam uit bloet.

[+][Randschrift:] *Wederspannige reuzen.*

[+][Randschrift:] *Menschen uit reuzenbloet.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 175 oude uitg. na *die* geen komma. - 190 oude uitg. *baldadigh*.

173 Ovid.: ‘de zoon tracht, voorbarig en ongeduldig, (door wichelarij) het aantal jaren, die zijn vader nog zal leven, te weten te komen’. W; Hooft, *Ned. Hist.* (vgl. Leendertz-Stoett I 303) vertaalde, als tijdvers op de dood van Don Carlos, deze regel aldus: ‘De zoon VIt LVst tot hoogh gezagh Haeckt naer zIIns VaeDers sterrefDagh’.

174 *Godtvruchtigheit,* bij Vondel 'n gewone vertaling van het Lat. *pietas,* waarvan het hoofdbegrip is: ‘plichtsgevoel, liefde’, gedifferentiëerd naar de doelstelling (goden, ouders, kinderen, vaderland); *Astrea* ook *Dike* genoemd, godin der gerechtigheid, onder de sterren: de maagd; zij wordt o.m. opgegeven als de dochter van *Astraeus,* de vader der sterren.

176 *ter nauwer noot:* met moeite.

177 *'s hemels burgh:* de *arduus aether* van Ovid., de hoge, moeilik bereikbare woonplaats der goden (vgl. vs. 88).

178 *reuzen:* de Giganten, zonen van Gaea, de Aarde.

179 H. wenste *bergh op bergh;* zo ook Bi.

180 *d'Almaghtige:* Jupiter; *donderkloot:* bliksem, kogelbliksem; men meende, dat de bliksem uit een kogel (*kloot*) te voorschijn kwam; *donderkloot* was dus in de eerste plaats die kogel zelf; ‘donder’ ook voor bliksem gebezigd, vgl.: ‘van de donder getroffen’; Dl. II, 271: 764: *den vuyr'ge, en heeten donder;* vgl. nog Dl. II, 248: 301: *een blixem die ontgaet Den donderkogel van zijn Goddelijck gelaet*.

181-82 *Olimp, Pelion, Osse:* bergen in Thessalië; *zwicht:* weerhoudt zich; *om zulke stukken:* om, door zodanige misdadige onderneming (van de Reuzen nl.); vgl. *lasterstukken,* vs. 193.

183 *men durf wel zeggen:* men verhaalt wel.

184 *die lichaemen,* nl. van de Reuzen; *een' vloek:* een vloekwaardige gruwel (*een*' d.i. *eenen* vgl. Bk. IX, vs. 1055.); *by:* door.

185 *hun storremkat:* de bergen, door hen als stormdekking gebruikt; *stormkat,* zie Dl. II, bl. 766; 768, waar het woord in gelijk verband voorkomt; *bestulpt:* bedolven; *aemachtigh:* machteloos, uitgeput; door V., ondanks H., niet met *adem* in verbinding gebracht, daar hij in dat geval *aêm-* zou geschreven hebben.

186 *der kindren*, vgl. bij vs. 178; *hebb':* aanv. wijs, ‘zou hebben’, bij: *men durf zeggen*.

188-89 ‘om de naam, de herinnering van dit ('n zodanig) voorgeslacht te bewaren’. Ovid. gebruikt *stirps,* dat ‘afkomst, voorgeslacht’, betekenen kan, maar naar zijn bedoeling eenvoudig: ‘geslacht’, nl. van de Reuzen; *waeren:* bewaren; *'t zaet:* het bloed (als potentie van nieuwe levende wezens); *weêr,* zodat er nl. ‘weer’ nieuwe lev. wezens uit ontstonden.

190 Ovid. zegt: ‘maar ook dat geslacht’, t.w. evenals de reeds bestaande mensen; *baldaedigh:* belust op geweldenarij.

191 *lastren:* honen; *verwoet:* woest, dolzinnig.

De vader Jupiter, ziende al die lasterstukken[193]
Om hoogh, verzuchte, en om Likaons booze nukken[194]

193 *lasterstukken:* schanddaden.
194 *Likaon,* koning van Arkadië; *nukken:* streken; vgl. Dl. IV, 93: 358.

*

En 's booswichts gruweldisch, noch korts voor hem gedekt,[195]
En hierom onbefaemt, wort toornigh, en verwekt[196]
De goddelyke wraek, en daghvaert 's hemels raeden.[197]
Daer boven loopt een wegh, gezocht van veele paden,[+198]
Bekent by helder weêr, de Melkwegh, zoo men zeit,
Van outs geheeten, om zyn zuivre wittigheit.[199-200]
Al 't godendom weet langs dees baen het hof te vinden
Des grooten dondergodts. hier komen van vier winden
De Goden in de zael, ter rechte en slinke hant,
Door d'opgeslote poort. elk zit aen zynen kant,[204]
Gemeene goden laegh op hunne plaets by troepen,[205]
De maghtigen vooraen, naer hunnen staet geroepen.[202-6]
Dees plaets, stont zeggen vry naer zynen rechten eisch,
Zoude ik wel noemen het aertshemelsch hooftpalais.[208]
Hier zet zich 't godendom in zyn gestoelt' van marmer.[209]
Jupyn leunt op den staf van elpen, als beschermer,[210]
Schud dry en vierwerf van weêrzy 't ontzaghlyk hooft,[211]
Dat hemel, aerde, en zee beroert zit en verdooft.[212]
Ten leste spreekt hy uit den troon, verrukt van toren:[213]
'k Was min bekommert voor den hemel en ons kooren,[+214]
Toen 't heiloos draekenest toeruste, om 't bange hof[215]

[+]Randschrift:] *De Melkwegh*.

[+]Randschrift:] *Jupiters rede*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 209 oude uitg. *gestoelt.* - 217 oude uitg. *krijg,* en *smede,* beide wegens de lengte v.d. regel (vergelijk Boek II, vers 546).

195 vgl. vs. 268 vv. *korts:* kort geleden.

196 *onbefaemt:* nog niet ruchtbaar geworden; V. schreef eerst: *onbekent.*

197 *daghvaert:* roept op; vgl. *Palam.* vs. 1153, *Lucif.* vs. 1158: *gedaghvaert en ontboden; 's hemels raeden:* de aan de raad der goden deelhebbenden; vgl. *raet in de vroetschap*); blijkens hetgeen volgt zijn dat alle goden.

198 *gezocht... paden:* waar vele paden (mindere lichtbanen) op uitlopen.

199-200 *Bekent:* duidelik zichtbaar; *de melkwegh* te verbinden met: *Van outs geheeten; wittigheit:* witheid; vgl. Bk. I, vs. 490 *hardigheit; Wdb. Ned. T.* op: *-ig*; H., Bi.

204 *opgesloten* = geopend.

205 *gemeene:* van mindere rang.

202-6 Vondel beschrijft in deze verzen de plaatsing der goden in de raadzaal, in afwijking van Ovid., die het kompleks der godenwoningen schildert: ‘Rechts en links liggen daar de voorhoven der Goden van hoogeren rang, door de open vleugeldeuren steeds met talrijk bezoek gevuld; de Goden van minderen rang wonen op verschillende plaatsen; en vóór aan den weg (*a fronte,* naar de door V. gevolgde tekst; andere lezing: *hac parte,* d.i. ‘hier, in tegenstell. tot de verschillende plaatsen der minderen’) hebben de (of: sommige; Pontan.) machtige en hoogverheven hemelbewoners hun woonplaats’ W.

208 *aertshemelsch hooftpalais,* met betrekking tot Jupiters paleis, met zijn naaste omgeving; Latijn: *Palatia caeli;* het van rijke woningen omgeven paleis van Augustus op de Palatijn; *aerts-* versterkt *hooft-;* dit paleis is niet enkel een hemels paleis, maar ook daar nog het voornaamste; of: het *hooftpalais* van den *aertshemel,* de opperste hemel; H. kritiseert deze woorden.

209 *gestoelt',* Ovid. *recessu:* ‘binnenzaal’, maar V. had reeds tevoren van een zaal gesproken.

210 *elpen:* ivoor (verkort uit *elpenbeen*).

211 *ontzaghlyk:* ontzagwekkend.

212 *beroert:* geschokt; *verdooft:* verbijsterd (reeds Mnl.).

213 *verrukt van:* meegesleept door.

214 *kooren:* gelukzalige scharen; of: verblijven? (bij overdracht van *koor:* tempel, vgl. Dl. II 107:102 e.e.).

215 *draekenest:* de Reuzen, die hier door Ovid. *anguipedes,* d.i. slang-, of draakvoetigen genoemd worden, als van de aarde geborenen; de uit holen kruipende slang is vaak zinnebeeld van

Met hondert klaeuwen aen te tasten uit het stof:[216]
Want schoon dees vyant, wreet van aert, dien krygh dorst smeden;[217]

geboorte uit de aarde; *toeruste:* zich gereedmaakte (vgl. voor het intrans. gebruik Dl. II, 493: 122).

216 *met hondert klaeuwen;* ieder der Reuzen honderdarmig.

217 Ovid. duideliker: ‘ofschoon 't een woeste vijand was’.

*

Noch hing dit oorlogh aen een lichaem en zyn leden,[218]
En quam gesproten uit een' oorsprong, een gezagh:
Nu wil ik plotsling al het menschdom met een' slagh[220]
Verdelgen in den gront, daer Nereus uit de sluizen[221]
Rondom den aertboôm met zyn watren aen komt bruizen.
Dit zweere ik by de kolk en jammerpoel van Stix,[223]
Die door het helsche bosch komt stroomen met veel schrix.
Wel is 't waerachtigh dat een arts, tot heil genegen,
Voorzichtigh en bedacht eerst heilzaem raet moet pleegen:[226]
Maer 't vier in 't been geraekt, zoo zet men 't af met reên,[227]
Eer 't gansche lichaem last zou lyden by het been.[228]
Wy stieren halve goôn van stroomen, bron, en water,[229]
En bosch, en bergh, en velt, en veltgodin, en Sater:
Hoewelwe deze noit vergunden 's hemels troon:[231]
Men gunne dat elk vry het aertsch gewest bewoon'.
Of achtge, o goden, dat geen leet hun sta te schroomen?
Likaon schroomt niet my moordaedigh op te komen,[234]
Wien hy, van moort berucht, te godtloos laegen leght,[235]
Schoon ik den blixem voere, en billyk heersche en recht.
Zy morren onderling, en byten op de tanden,
En vraegen wie den godt der goden aen durf randen.[238]

* TEKSTKRITIEK: vs. 219 oude uitg. *gesprooten; oirsprong;* hs. *oor-* gewijzigd uit *oir-;* (1e lez. *eene oirzaek*). - 236 hs. *heerschen;* mogelik onder invloed van het volgende *en*.

218 *noch:* nochtans; *een:* één; *lichaem:* groep.

220 *wil ik;* Ovid. 'moet ik'.

221 *daer:* even zover als; *Nereus:* zeegod, zoon van Pontus en Gaea, hier: de zee.

223 *Stix:* de traagvlietende (*poel*) onderwereldrivier, waarbij de goden hun hoogste eed zwoeren. Ovid. spreekt van onderaardse rivierwateren in het bos van de Styx (*Stygio luco*). In de Aeneïs-vertaling (proza) vertaalt hij *lucos Stygis* met: 'de wouden van Styx'; vgl. ''t woudt van Styx' in de versvertaling I 233. Vondel doet Jupiter's eed slaan op het voorgenoemde verdelgen, zulks in verband met de door hem gevolgde lezing *tentanda* (*raet moet pleegen,* vs. 226), terwijl naar een betere lezing *tentata* Jupiter zweert, dat hij tevoren alles beproefd heeft. H. geeft een vertaling in verzen, die daarmee rekening houdt.

226 *heilzaem,* bijw. bij *raet pleegen*.

227 *'t vier* ('ontsteking') *in 't been geraekt,* absolute constructie.

228 *by:* door.

229 *Wy stieren* = Ik heb onder mijn gezag; Ov. noemt hier: halfgoden, en landelike goden, welke laatste hij onderverdeelt in*:* Nymphen, Faunen, Satyrs (beiden: bos-, en veldgoden) en bergbewonende Silvani (bosgoden). Vondels eerste vertaling luidde: *'k Heb onder myn gewout halfgoden, goôn van water,* enz. Daarna: *Wy stieren halve goôn, van stroomen en van water;* missch. bedoelde de komma nog de beide soorten te onderscheiden; zij werd later geschrapt; H. vermoedde 'n zetfout voor *stroom, en bron, en water*. Er was dus énig gelijk in H.'s vermoeden, dat V. *stroom, en bron, en water* zou geschreven hebben; vgl. nog Lelyveld I 62, Bi.

231 *'s hemels troon:* de hemel (zoals dikwijls; ook met dezelfde betekenis *Godts troon;* vgl. Dl. I 788: 7; Dl. III 241: 1212). Dit vers behoort bij hetgeen volgt.

234 'waar immers enz.'; *moordaedigh:* met moordbedoelingen (vgl. vs. 266); *op te komen:* aanvallen; vgl. Bk. IX, vs. 44.

235 *moort:* gruweldaden (Lat. *feritate*); *berucht:* bekend, in opspraak; *te:* zeer; 236 *billyk heersche en recht:* naar billikheid en recht over u gezag voer.

238 Ovid.: 'zij eisen degene, die zo iets gewaagd heeft, op'; *durf:* durft; *God der Goden:* H. betoogt, dat bij de Ouden deze benaming voor Jupiter niet in zwang was, maar alleen betrekking kon hebben op de onbekende, de ware God; hij ziet over het hoofd, dat de naam niet letterlik behoeft te worden verstaan, maar kan opgevat worden als: de voornaamste onder de met naam bekende goden. Dat Ovid. de naam *Deus Deorum* zou gebruiken voor de Styx, waarbij de goden zwoeren, (vs. 898; III 291) berust op een onjuiste interpretatie.

*

Zoo schrikte al 't menschdom, en de gansche werreltkloot,[239]
Toen die verwate hoop te goddeloos besloot[240]
Het Roomsche ryxgezagh in Cezars bloet te smooren:[241]
En, o A U G U S T , de trou des volx, u toegezworen,[242]
Behaeghde u, als de trou des hemels dezen godt
Der goden, die, toen hy gestreng door zyn gebodt
En wenk en woorden 's raets ontsteltheit deed bedaeren,[245]
Gehoor kreegh, en hier op aldus is voortgevaeren.
Hy heeft zyn schult geboet: doch hoort het gruwzaem stuk,[247]
Hem ruim betaelt gezet. een schendigh ongeluk,[248]
En schelmstuk van dien tyt klonk boven ons in d'ooren,[249]
Hetwelk ik hoopte, indien men 't ernstigh naer ging spooren,
Verziert te vinden, en dael neêr uit 's hemels boogh.[251]
Ik godt, in menschenschyn, bezichtigh met myn oogh
De werrelt: doch om al de boosheên niet te mellen,[253]
Mits d'ondervinding veel te lang valt in 't vertellen;[254]
De daet was slimmer dan 't gerucht in elk gewest:[255]
En toen ik Menalus, dat gruwzaam draekenest,[256]
Voorby zweefde, en Cilleene, en 't pynbosch van den killen[257]
Liceus, en Arkaedje, en trede met den stillen[258]
En schemeravont naer 's tirans ongastvry hof,
Gaf ik te kennen dat een godtheit, ryk van lof,
Van boven nederquam. het volk begintme t'eeren.[261]
Likaon schimpt met hun, en zeght: ik wil u leeren[262]
Door eene proef, of dees uit 's godendoms getal[263]
Ook sterflyk zy, zoo dat geen mensch meer twyflen zal.

* TEKSTKRITIEK: vs. 261 oude uitg. *neder quam*.

239 *zoo:* evenzo.

240 *verwate:* vermetel, overmoedig; oorspr. een deelw. met de bet. 'gevloekt'; het weglaten van de *-n* in deelw. destijds gewoon; vergel. Dl. I, bl. 781, bij vs. 2; Moller, *Ts.* 27: 142; *te:* zeer, volstrekt.

241 *Roomsch:* Romeins; *Cezar:* Caius Iulius Caesar werd de 15 Maart 44 vóór Christus vermoord in de Senaat. Brutus en Cassius waren de voormannen der samenzweerders (*verwate hoop*).

242 *August:* Keizer Augustus.

245 *ontsteltheit:* verschrikt rumoer.

247 *stuk:* euveldaad.

248 *schendigh:* schandelik; *ongeluk:* ellendig feit;

249 *schelmstuk van dien tyt:* de grootste schanddaad van enz.; *boven,* bijwoord.

251 *verziert te vinden:* verzonnen te bevinden; *boogh:* kreits, sfeer.

253 *mellen:* vermelden.

254 *mits:* daar; *ondervinding:* wedervaren. Achter *vertellen* zouden wij een dubbelpunt plaatsen.

255 *slimmer:* erger; *'t gerucht:* de faam.

256 *Menalus* (*Maenala*), *Cilleene* (*Cyllene*), *Liceus* (3 silbig; *Lycaeus*), bergen in Arcadië; *draekenest;* Ovid. spreekt van *ferae*, wilde dieren.

257 *killen,* wegens zijn hoogte.

258 *Arkaedje:* dit gewest 'zweefde' Jupiter niet 'voorbij', want Lycaon was daarvan juist de koning; Ovid.: 'betreed ik de woonplaats en het ongastvrije paleis van de Arkadiese vorst'; *stillen,* met *avont* te verbinden.

261 *eeren:* eer bewijzen.

262 *wil:* zal.

263 'of deze zogezegde god bijgeval ook sterfelik, een sterveling, is'; Ovid.*:* 'of deze een god dan wel een sterveling is'.

Hy leght by midnacht toe om my, van slaep bevangen,[265]
Te moorden onvoorziens. zyn lust en zyn verlangen

265 *leght toe:* tracht (bij Kiliaan o.a.: *conari*); een andere betekenis: ‘het plan opvatten’ (Kiliaan: *concipere, machinari, moliri*) past hier minder (in weerwil van de tekst bij Ovid.), wijl hij het plan al eer opvatte, maar het eerst om middernacht poogde uit te voeren, vgl. vs. 295; *midnacht,* vgl. *middag, Sint Jan te midwinter*.

*

Was dit te proeven, en hiermede niet gerust[267]
Heeft eenen gyslaer van Molossen, onbewust[268]
Van eenigh quaet, den strot moordaedigh afgesneden,
En briet en zoodt de versche en halfgestorve leden,[270]
Zoo dra niet opgedischt, of ik, verhit op straf,[271]
Steek 't huis in lichten brant, en brande 't boven af,[272]
Naer zyn verdienste. hy verbaest, zoekt wech te schuilen,[+273]
Te vlughten, en beproeft te roepen, en loopt huilen[274]
Door 't eenzaem velt, maer al vergeefs en vruchteloos;
Dies wort hy dol, en stelt, bloetdorstigh fel en boos,[276]
Zyn' aert te werk aen 't vee, vermaekt met bloet te zuigen.
Zyn kleet in bont en d'arm verkeert in pooten tuigen
Dat hy een wolf, doorwreet en roofziek uit den aert,
Zyn eerste wezen en gedaente noch bewaert,
De zelve is in natuure, en grysheit, en in blikken,[278-81]
Die, grimmigh brandende by duister, elk verschrikken.
Nu lagh dit eene huis ter aerde al neêrgestort.
Meer huizen hadden ook de goôn tot wraek geport.
De boosheit weide alom in 's werrelts veerste hoeken.[285]
Men zou gelooven dat de menschen zich met vloeken
Verzwoeren van het quaet tot erger voort te slaen.[286-87287]
Ik heb besloten hen, om 't goddeloos bestaen,
Te straffen naer den eisch. de zommigen bestemmen[289]
Jupyns besluit, en voên godts gramschap, niet te temmen.[290]
Een deel bewillight dit: noch smert hun d'ondergang[291]
Des menschdoms, vraegende hoe byster dootsch en bang
De werrelt zien wil, als zy ledigh legg' van schaeren:[293]
Wie dan den wierook aen zal steeken op d'altaeren:

[+] [Randschrift:] *Likaon in eenen wolf*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 278-79 komma's na *bont, pooten, doorwreet* in het hs. doorgehaald; de oude uitg. heeft ze na *bont* en *pooten*. - 293 oude uitg. heeft aan 't eind een punt.

267 *te proeven:* door een proef uit te maken; *gerust:* tevreden.
268 *Molossen:* het land der Molossi, een volkstam in Epirus.
270 *briet,* nl. boven het vuur; *zoodt* (*zieden*), nl. in kokend water. H. keurt 't in zijn tijd meest gebruikte *braedde* af.
271 *zoo.... opgedischt,* bondige uitdrukkingsvorm: ‘en niet zodra waren deze opgedist’.
272 *boven,* nl. door een bliksemstraal, ‘van boven uit’.
273 *zijn,* nl. van 't huis; Ovid.: ‘ik deed 't huis neerstorten op de heer en de (hem) waardige Penaten, (huisgoden)’; *verbaest:* ontsteld.
274 *loopt huilen,* nl. als een wolf; ten onrechte sluit V. dit in bij het ‘vergeefs en vruchteloos’; het overgaan van de menselike stem in dieregeluid ook elders, bv. Bk. I, vs. 778 vv., Bk. II, vs. 649 v.
276 *Dies,* voor het Lat. *ab ipso,* wat echter betekent: ‘van uit zijn binnenste’.
278-81 *bont:* dierevel; *verkeert,* deelwoord; H. over de spelling *d, dt, t.*; *tuigen,* werkw. Echter het is niet zijn huid, noch zijn armen, die getuigen van zijn ‘eerste wezen en gedaante’, maar, volgens Ovid., zijn grijsheid, de felheid van zijn gelaat, de fonkeling van zijn ogen en zijn wildheid (vgl. vs. 281 v.); *de zelve:* dezelfde.
285 *boosheit;* bij Ovid.: *Erinys* (vs. 886 met *razerny* vertaald), een wrekende, maar ook kwaad, b.v. waanzin, verwekkende godin; *veerste:* verste; (de eerste *e* is bijgeschreven; bedoeld wordt de lange open *è*-klank).
286-87 *zich met vloeken verzwoeren:* onder eedsverplichting samenzwoeren.
287 *voort te slaen:* verder te gaan.
289 *de zommigen*, gelijk in het Mnl., en nog in Brabant; H.; *bestemmen:* instemmen met.
290 *godts:* van de god, van Jupijn; *niet te temmen,* bij *gramschap*.
291 *noch:* nochtans; *hun:* hun allen (Lat. *omnibus*).
293 *wil:* zal; *schaeren,* nl. der mensen.

*

En of hy toelegge al het aerdtryk omgewroet[295]
Te laeten aen 't gedierte, ontembaer en verwoet.
Jupyn verbiet hier voor te sidderen en schrikken:[297]
Hy zou hier in voorzien, het al ten beste schikken,
En zeght hun, op een wondre en ongemeene wys,[299]
Een andere afkomst toe, van betre stof en prys.[300]
En nu zou hy den kloot der aerde, vuil van smetten,[301]
Met zynen blixemstrael in lichte vlamme zetten,
Maer schroomde dat de vlam in 't hemelsch dak moght slaen,[303]
En 't heilige gewelf in gloênden brant vergaen.
Ook schoot hem in den zin, hoe 't nootlot was voorhanden,[305]
Dat hemel, aerde, en zee most lichter laege branden,
En 't werreltlyk gevaerte aenvliegen: hierom leght[306-307]
Hy 't weêrlicht en geweer, ten dienst van 't hoogh gerecht,[308]
Gesmeet in 't reuzenhol, voorzichtigh aen een zye.[309]
Men nam behaegen, om der menschen razernye[310]
Kort in te toomen, aen verscheidenheit van straf,[311]
En 't gansche menschdom diep te delven in een graf
Door maght van water, en tot zuivring van hun smetten,
De watersluizen van den hemel op te zetten.[314]
Hy sluit den Noortwint in de Wintgodts hol en slot,[315]
En winden, die de drift der wolken licht en vlot[316]
Verdryven aen de lucht, en komt den Zuitwint wekken,[317]
Die met een' zwarten nacht het aenzicht weet te dekken.[318]
En heensnort op zyn natte en vochte regenveêr.[319]
De baert hangt zwaer van vocht: de watren vloeien neêr

* TEKSTKRITIEK: vs. 295 hs. *toellegge;* eerder: *toeleght*.
295 *toeleggen:* van plan zijn; vgl. bij vs. 265; *omgewroet;* dat zal nl. het gevolg zijn.
297 *verbiet,* letterl. naar het Latijn: *vetat*.
299 *op een.... wys,* bij *afkomst*.
300 *afkomst:* nakroost.
301 *zou hij:* was hij op het punt.
303 *dak:* woning (vgl. bv. Dl II 745: 2200; maar met bijgedachte aan ‘dak’; vgl. *gewelf* in vs. 304).
305 *'t nootlot,* waaraan ook de goden onderworpen waren.
306-307 de wereldbrand; Heraklitus en na hem de Stoïci namen aan, dat de wereld uit vuur ontstaan was, en wederom in vuur zou opgaan, om daaruit opnieuw te voorschijn te komen; *lichter laege:* 1. laaie (mogelik berustend op een versmelting van dit laatste en *lichter looge,* waarin *looge* eveneens = ‘vlam’); *'t werreltlyk gevaerte,* samenvatting van het in het voorgaande vers gespecificeerde; bij Ovid. *laborare,* ‘in last zijn’.
308 *weêrlicht en geweer:* bliksemwapen; *'t hoogh gerecht:* de goddelike rechtsoefening.
309 *in 't reuzenhol:* door de Cyclopen, eenogige reuzen; *aen een zye:* terzij; (zo ook: *aen, van een kant*).
310 *men;* naar Ovid.'s bedoeling: Jupiter; vgl. vs. 315.
311 *kort;* vgl. *David Herstelt,* vs. 941: *Veel nutter waer hy kort en ingetoomt gehouden; verscheidenheit van straf:* een geheel andere straf.
314 *op:* open.
315 *de Wintgodts:* als één woord verbogen; Hoogstr. en H. drukten *des* (vgl. Bk. VI, vs. 159) Aeolus. De Noordenwind brengt nl. helder, droog weer; *hol en slot:* besloten hol.
316 *licht en vlot,* bepal. bij *wolken,* of bij *drift*.
317 *Zuitwint,* die regen brengt.
318 wegens de donkere wolken, die hij voor zich uit drijft.
319 *vochte:* vochtig; *vocht* is de oudere vorm, maar mogelik was het voor V. een ingekorte vorm van het type *woed* (*'t woed ongediert,* Dl. II, 582: 1009); *veêr:* vleugel. De winden met vleugels gedacht, wegens hun snelheid.

Langs zyne gryze lok. op 't voorhooft zitten dampen[321]

321 *lok:* lokken; vgl. *de bocken, ruigh van lock* (Herderszangen, II, vs. 35).

*

En nevels. borst en wiek zien, tot een merk van rampen,[322]
Bedropen. toen hy nu uit last, daer elk voor bukt,[323]
Der wolken spongie met zyn hant hadde uitgedrukt,[324]
Ging 't bruisschen aen. de lucht, aen 't ruisschen allerwegen,
Berst uit van boven met afgryselyken regen:[+326]
En Iris, lang gewoon mevrou ten dienst te staen,[327]
Trekt flux op Junoos last verscheide verwen aen,
Bestelt de wolken vocht en voetsel, zonder vlaegen.[329]
Het weeligh veltgewas wort plotsling neêrgeslagen,
En d'akkerman beklaeght, berooft van hoope en troost,
Den arbeit van al 't jaer, 't verlies van zynen oogst.
Jupyn, noch niet vernoeght met afgestorten regen,
Quam toornigh noch Neptuin, den broêr, tot wraek beweegen,[334]
En nam zyn water en den Oceaen te baet.[335]
Dees roept de stroomen, die, ten dienst van zynen staet,[336]
Gereet staen. elk verschynt. hy spreekt daer zy genaeken:
Ik hoeve u niet in 't lang te maenen op te waeken.
Vaert voort met volle kracht. zet open sluis by sluis.[339]
Smyt alle paelen om, en geeft met een gedruisch[340]
Den vlieten vryen toom. het was gezeght, zy keeren,
Ontsluiten bron by bron. toen renden alle meeren[342]
En rolden toomeloos en toornigh zeewaert aen.
Neptuin treft met zyn vork, een' drytant, fel in 't slaen,
Den aertboôm dat het dreunt, en van dien slagh door 't open[345]
De watergangen, eerst gestopt, te lande inloopen.
De stroomen, aengeterght tot gramschap, winnen velt,[347]
Verrukken veltgewas, en struiken met gewelt,[348]
De menschen, stallen, vee, en hutten, huizen, kerken,[349]
En kooren: en schoon hier en gins van zoo veel werken

[+][Randschrift:] *De werreltvloet.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 324 oude uitg. *spongi*; vgl. Bk. IX, vs. 1035. - 325 *allerwegen;* het is niet duidelik, of dit als één woord bedoeld is; oude uitg. *aller wegen*. - 326 oude uitg. na *regen* een komma.

322 *merk:* kenteken.
323 *uit last... bukt,* nl. op Jupiter's bevel.
324 *spongie* (Pontan. *veluti spongia*): spons; zoals V. eerst ook schreef: *de spons der wolken;* H.; hem kon het woord in poëzie ‘gansch niet behaagen’; vgl. Bi.
326 *afgryselyken;* s = *s*, hoewel V. anders *ss* schrijft.
327 v.v. *Iris,* bodin in 't biezonder van Juno (*mevrou*); tevens de (godin van de) regenboog, die naar men meende vochtige dampen optrok en zo regen teweegbracht.
329 *bestelt:* verschaft; *vocht en voetsel,* hendiadys; *zonder vlaegen,* in tegenstelling met de vlagen van de wind; (niet bij Ovidius).
334 *toornigh:* in zijn toorn.
335 *zyn,* nl. van Neptunus, de god der zee; *zyn water en den Oceaen,* hendiadys.
336 *de stroomen,* als stroomgoden gedacht; *staet:* bewind, rijk.
339 *vaert voort:* gaat te werk.
340 *paelen:* belemmeringen.
342 *ontsluiten*; bij Ovid. *ora relaxant*, d.i. bevrijden hun bek van het gebit (als van paarden, die dan *defraenato cursu,* met onbeteugelde loop, zeewaarts snellen); *meeren:* wateren.
345 *van* (*dien slagh*): door de uitwerking van; *'t open:* de gemaakte opening.
347 *winnen velt:* storten zich over de velden (*campos*).
348 *verrukken:* meesleuren.
349 v. *kerken, en kooren* (meerv. van *koor*); Ovid. spreekt van *penetralia cum suis sacris*, d.i. huiskapellen met hun beelden (der huisgoden); *sacra* als heilige plaatsen, als het *koor* in een kerk opgevat.

Een huis bleef overent, dat zulk een' springvloet schut,[351]

351 *springvloet,* eigl. hoge zeevloed, bij nieuwe of bij volle maan; Kiliaan: ‘aestus maritimus maior, aestus maris plena luna concitati’; *schut:* weerstand biedt aan.

*

Het stont noch evenwel in 't water, als onnut.[352]
De torens haelden 't hooft nu onder diepe golven.
De zee en 't lant was een. men zagh het al gedolven
In eene bare zee, een vlakte zonder strant.[355]
Dees zat op 's heuvels kruin, als op een driftigh zant:[356]
Een ander, in een' boot aen 't roeien gaeu en wakker,
[Daer flus de lantman noch den ploegh dreef door den akker]
Zocht, krank van hoop, 't gevaer t'ontvaeren bang en droef.[359]
Dees overzeilde 't graen, of een verdronke hoef:[360]
Een ander vangt den visch in 's olmbooms top en takken.[361]
Het anker laet men in de groene beemden zakken.
De schepen dekken nu den wynbergh, 't zeekalf rust,[363]
Daer flus de tangre geit ging grazen naer heur lust.[364]
De zeemaeght hoort verbaest hoe holle baren bruizen,[365]
En vaeren over steên, en woudt, en bosch, en huizen.
De dolfyn zwemt in 't bosch, en dryft voor wint, voor stroom[367]
Door hooge takken heene, en schud den eikenboom.[368]
De wollef zwemt by schaep, en leeu en tygerdieren.
Het baet geen everzwyn de gloênde blixemvieren[370]
Te voeren in gezicht en tant. het baet geen hart[371]
Dat zyn gezwinde poot den snellen winthont tart.
De wufte vogel, moede om rust rondom gevlogen,[373]
Plompt afgemat in zee, wiens toomeloos vermogen
De heuvels overstulpte, en blink en hoogen duin,[375]
En heure baren sloegh aen 's berghs verheve kruin.
Het grootste deel des volx dreef heene met de baren,
En die na 's waters noot noch nagebleven waren
Vergingen, afgevast en hongrigh, by gebrek[379]
Van voetzel. 't vruchtbre lant, zoo lang 't in zyn bestek[380]

* TEKSTKRITIEK: vs. 357 oude uitg. na *ander* geen komma; *een boot*. - 368 *eikenboom* in de oude uitg.; het woord eerst in tweeën geschreven, daarna door een boogje verbonden. - 369 oude uitg. *bij 't schaep;* V. schreef eerst: *De wolf zwemt bij het schaep;* daarna werd *wolf* vervangen door *wollef*, en *het* door *'t,* maar ook dit werd geschrapt. - 375 oude uitg. *hooge*.

352 Ovid.: 'toch wordt zijn top bedekt door nog hoger water'.
355 *bare zee:* 'de volle zee, waarin geen strand is te bespeuren' (*Wdb.*).
356 *driftigh:* drijvend, onvast.
359 *krank van hoop:* met zwakke hoop; over de klankspeling *'t gevaer t' ontvaeren*. H.
360 *hoef:* hoeve.
361 *top en takken* (hendiadys) hoogste takken.
363 *zeekalf:* jonge zeerob; Plinius: *vituli marini* (Schrevelius).
364 *tangre:* slank (tenger); vgl. Bk. IX, vs. 676; Bk. XI, vs. 231. V. schreef eerst: *magre*.
365 *de zeemaeght,* voor: de Nereïden, dochters van de zeegod Nereus; *bruizen, en vaeren:* bruisend golven; over de klankschildering H.
367 *dolfyn,* met klemtoon op de eerste silbe, zoals vaker.
368 Latijn: 'zwemmen tegen de hoge takken aan'.
370 *blixemvieren* bedoelt Ovid. van de verpletterende kracht; de verbiezondering: *in gezich ten tant* uit Farnabius.
371 *hart:* hert.
373 *wuft:* beweeglik, snel.
375 *blink:* wit, onbegroeid duin.
379 *afgevast;* vgl. *Gysbr*. vs. 531.
380 v.v. Het Latijn luidt: *Separat Aonios Actaeis Phocis ab arvis, Terra ferax, dum terra fuit* enz., d.i.: 'Phocis, een vruchtbare landstreek, (zolang het nog land was), scheidt de Aoniërs (= de Boeotiërs, vgl. Bk. III, vs. 443), van de Actése, d.i. Attiese velden'. Vondel vertaalde, alsof

*

Noch lant gebleven was, hiel Attika gescheiden
Van 't vette Aoniën, en Focis vruchtbre weiden;
En was nu bare zee, en slechts een watertuin.
De hooge bergh Parnas verberght zyn dubble kruin
In 't starrelicht gewelf, en styght door alle wolken,
Daer nu Deukalion [want in de diepste kolken[386]
Verzonk al 't hoogh geberght] met zyne bedgenoot,
Gevoert door alle vloên, bleef waggelen in 't boot.[388]
Hier bidt hy om gena de vlietmaeght van Corciren,[389]
En berghgodinnen, en ook Temis, waert te vieren,[390]
Om haere wonderspraek, en lotvoorziende stem.[391]
Men vont noit vroomer noch oprechter man dan hem,[392]
Noch kerkelyker vrou. Jupyn, ziende uit den hoogen[393]
De werrelt met een zee van water overtogen,[394]
En van d'ontelbaerheit der levenden gespaert
Een' man, en eene vrou, godtvruchtigh uit den aert,[396]
Verdreef door Boreas de wolken, en den regen,[397]
En toont de lucht het lant, en d'aerde 't opgestegen[398]
Gehemelte. nu leght de zee haer gramschap af.
Neptuin bedaert, en streelt de baren zonder staf.[400]

Phocis een bnw. was, nevenschikkend met *Actaeis* te verbinden, terwijl dan *terra ferax* onderwerp werd (*'t vruchtbre lant*). De liggings-aanduiding bij Ovid. is foutief. Phocis ligt niet tussen Boeotië en Attika, maar tussen Boeotië en het Oeta-gebergte in het Z. van Thessalië; waarom anderen dan ook *Oetaeis* lezen i.p.v. *Actaeis.* Zoals V. het wschl. bedoelt, zou Ovid. het oog hebben op een gebied tussen Boeotië enerzijds, Phocis en Attika anderzijds, wat ook foutief zou zijn, daar Boeotië tussen Phocis en Attica inligt en bovendien onmogelik, omdat hij in dat tussenland de Parnassus (vs. 384) plaatst: deze nu ligt in Phocis; *bestek:* begrenzing, gebied; *hiel:* hield; *watertuin; tuin* hier zonder 't begrip ‘omheining’; vgl. Bk. IV, vs. 727-8 en H.

* TEKSTKRITIEK: vs. 388 oude uitg. *wagglen in een boot*.

386 *Daer:* waer; *Deukalion*, zoon van Prometheus.

388 *waggelen:* dobberen; *'t boot*, nl. waarin zij zich bevonden; vgl. hierboven: Tekstkritiek; over het genus, dat bij V. verschillend voorkomt, zie *Wdb.* III, 497.

389 *Corciren;* foutief: Ovid. noemt niet Corcyra, d.i. Kerkyra of Korfoe in de Joniese zee (vgl. Kerkuraia Mastix in het opschrift van Huygens' *Kostelick Mal*), maar: *Corycidas nymphas,* aldus hetend naar de Coryciese grot, die ligt op een hoogte van de Parnas, achter de pasgenoemde toppen; de vert. *vlietmaeght* hangt wel met die misvatting samen.

390 *berghgodinnen,* voor: *numina montis,* d.i. in 't algemeen: ‘berggodheden’; V. dacht wel aan de zanggodinnen, de Muzen, aan wie de Parnassus geheiligd was; vgl. H.; *Temis,* Themis, godin van recht en orde; hier als orakelgodin: zij was dochter van Uranus en Gaea (Hemel en Aarde), en was na haar moeder de godin van het Delphies orakel; Delphi aan de voet van de Parnassus; Deukalion roept naar heidens gebruik de godheden aan van de plek waar hij aankomt (H); volgens Aeschylus was Themis bovendien de moeder van Prometheus, Deucalion's vader.

391 bij ‘waert te vieren’; *wonderspraek:* orakelen.

392 *vroomer:* beter, voortreffeliker; *oprechter:* rechtschapener.

393 *kerkelyker vrou:* vromer vrouw (nl. dan Pyrrha, Deucalion's vrouw); het woord *kerk* bezigt V. ook voor ‘tempel’. V. schreef eerst: *stichtelyker; kerkelyk* mishaagde H.

394 *een zee van water;* H keurt deze wending af, om gelijke reden als in vs. 157 *Neptunus groene weiden:* ‘Men gebruikt de spreekwijs, een *zee van water,* noit van de eigelijke zee; ten minste niet wel’. Versta echter *zee van water* als: ‘onafzienbare watervloed’.

396 *Een', eene,* met klemtoon.

397 *Boreas:* de Noordenwind; vgl. bij vs. 315.

398 *de lucht:* aan de lucht; *opgestegen gehemelte:* de hoge hemelen; *gehemelte*, kollektief, als b.v. *gebergte*.

400 *bedaert:* kalmeert (met de *baren* als voorwerp).

Hy leght, gehoorzaem op godts last den drytant neder,[401]

401 De tegenspraak tussen dit en het voorgaande vers, waarop H wijst, (‘in den voorgaanden regel is Neptuin reeds *zonder staf*’) vervalt, als men na *Hy leght* bijdenkt: namelik.

*

En daghvaert Triton flux den zeetrompetter weder,[402]
Den blaeuwen Triton, dat hy koome op staenden voet.[403]
Dees', staende boven op den grondeloozen vloet,
Met zynen mantel van vischpurper ryk behangen,[405]
Wort van Neptuin geboôn met opgeblaze wangen
Den diepen watervloên den aftoght overluit
Zoo toe te kraeien dat het op 't gestarnte stuit.[408]
Hy grypt de kingkklaeroen, beneden eng in 't draeien,[409]
Maer boven wyder, en vol kringklende ommezwaeien,
En op het woeste vlak, elk even dicht alom,[411]
Bereit zich zyn trompet te steeken, die rondom
De stranden wort gehoort van 't ooste tot in 't weste.
Als Triton zyn klaeroen op 't hoogh gebot ten leste[414]
Aen mont en lippen zet, waer van een waterval
Langs kin en baert druipt, klinkt de kinkgalm over al
De zee en 't aertryk heene, en allerhande plekken,[417]
Waerop gehoorzaem al de wateren vertrekken.[418]
De zee kryght weder strant. de kil ontfangt den stroom.[419]
De stroomen zinken. het geberght toont bosch en boom.[420]
Het lant verryst, en door het ebben van de baren
Wint d'aerde velt. het duurt noch lang eer bergh en blaren[422]
Zich openbaerden, en het zeeslym in het wout.

* TEKSTKRITIEK: vs. 404 *Dees'*, oude uitg. *Dees*. - 409 oude uitg. *kinklaeroen*. - 411 oude uitg. *evendicht*.

402 *zeetrompetter*, bijstell. bij: *Triton:* een zeegod, volgens Hesiodus zoon van Poseidon (Neptunus) en Amphitrite; hij woont op de zeebodem in een gouden paleis, voert een schelp als blaasinstrument, rijdend op een zeepaard of ander zeedier bedaart hij de golven.

403 *blaeuw* (Lat. caeruleus), wegens de blauwgroene zeekleur; bij V. vaak met (*zee*)*groen* verbonden; vgl. Dl. II, 703: 1336; Bk. II, vs. 9-10.

405 *mantel van vischpurper;* purper afkomstig van de purpervis, -slak, Ovid. *humeros innato murice tectum:* ‘op de schouders bedekt met eraangegroeide purper- (of mossel) schelpen’; Vondel verstond *murex* als purper = 'n purpere mantel.

408 ‘dat het opklinkt tot de sterren’; *stuiten:* er tegen aan stoten zo dat het verhinderd wordt hoger te gaan, in zijn vaart gestuit worden.

409 Vgl. tekstkritiek; de opmerking van V. Lenn. over *kinklaeroen* wordt overbodig door de lezing van het hs. die door Lelyveld niet is opgemerkt; zonderling genoeg verbeterde Unger ten halve (*kingklaeroen*) en behield daarnaast de aant. van V. Lennep; *in 't draeien:* gedraaid.

411 *elk even dicht alom:* in het midden van het zeevlak; ‘terwijl de zee aan alle zijden even ver strekte, de stranden zich op gelijke afstand bevonden’. Ovid.: ‘buccina, quae in medio concepit ubi aera ponto, litora voce replet’, d.i.: ‘de klaroen, die zodra hij zelfs midden in zee gestoken wordt (eigl. lucht heeft gevangen) de stranden met zijn stem vervult’. Vondel laat reeds hier Triton zelf zich gereedmaken tot blazen; wschl. nam hij als onderwerp van *concepit* niet *bucina* maar *Triton*.

414 ‘Ook nú’, zegt hier Ovid.

417 Ovid.: de wateren der aarde en der zee.

418 niet die van de zee nochtans; Ovid.: ‘hij bedwong ze alle, door wie hij gehoord werd’.

419 *kil:* bedding; *ontfangt:* vangt op, neemt op; vgl. Dl. III, 253: 1539.

420 *stroomen:* wateren.

422 *wint... velt:* neemt toe; *bergh en blaren;* hier wreekt zich, dat V. in vs. 420 Ovid.'s woorden *collesque exire videntur* (‘de heuvels ziet men te voorschijn komen’ had uitgebreid met *bosch en boom*. Hier ter plaatse zegt Ovid.: ‘na langen tijd vertoonen de wouden weêr hun door 't water niet meer bedekte toppen (*nudata cacumina*) en houden het op de bladeren achtergebleven slijk vast’ W; *cacumina* heeft V. van ‘bergtoppen’ verstaan; vgl. nog H.; *zeeslym:* het achtergebleven slijk.

De gansche werrelt rees uit zeeschuim pekelzout.[424]
Zoo dra Deukalion den aertboôm zagh ontslagen,

424 *pekelzout*, bnw.; vgl. *pekelschuym* (Dl. II 708: 1437 e.e.), *pekelvar* (III 244: 1292: ‘zeestier’), *pekel* (III 230: 865: ‘zee’); Ovid. *redditus orbis erat:* ‘de wereld was in zijn oude gedaante hersteld’.

*
En hoe de landen woest en dootsch en ledigh lagen,
Sprak hy weemoedigh, met de traenen in 't gezicht,
Zyn lieve Pirre toe, aen haere trou verplicht:[428]
Och zuster, bedtgenoote, en eenige overbleven,[429]
Van eenen stamme, en bloet, en maeghschap, my gegeven[430]
Tot eene waerde nicht, nu paert ons het gevaer.[431]
Wat lant alom verging, wy twee zyn eene schaer.[432]
De zee verslont het al. ons leven en betrouwen[433]
Hangt noch onzeker, en het zwerk, om hoogh t'aenschouwen,
Beangstight noch myn hart. hoe bang waer u gemoet,
Indienge zonder my geberght waert uit dien vloet,[436]
Den muil des doots ontrukt? hoe zoudtge, nu ontslagen,
Alleen en eenzaem zulk een' bystren schrik verdraegen?
Wie zoude u troosten in dien jammerlyken druk?
Want o myn echtgenoote, indien by ongeluk[440]
De werreltvloet u door zyn' balgh quaeme in te slorpen,[441]
Ik had my zelven los in bare zee geworpen.[442]
Och of ik geestigh als heer vader menschen kon[443]
Bootseeren, en de klay bezielen, als de zon,[444]
Met mynen adem. nu bestaet by wil der goden
Al 't menschdom in ons bey, die na ontelbre nooden[446]
Noch overschoten, als een' afdruk van dit zaet.[447]
Zoo sprak hy, en elk schreide, en vont geraeden raet

* TEKSTKRITIEK: vs. 429 het vers komt voor in een gedeelte, waarvan de definitieve tekst in het hs. over een oudere lezing is heengeplakt; slechts deze heeft na *overbleven* de vereiste komma. - 434 de slot-*n* van *aenschouwen* en de komma, die daar zeker wel achter stond, zijn in 't hs. verdwenen; de oude uitg. heeft de, niet. - 447 oude uitg. *een; een'*, d.i. *eenen*, overgebleven uit de 1e lez. *tot een' spiegel*; vgl. echter vs. 184; Bk. IX, 873; Bk. X, 417.

428 *haere trou:* trouw, liefde jegens haar.

429 *zuster;* Lat. *soror* dat h.t.p. wel als 'nicht' verklaard wordt: Pyrrha was de dochter van Epimetheus, broeder van Prometheus, de vader van Deucalion. Liever: als naam voor haar, die nu zijn alles is; of als het enige naast hem nog overgebleven mensenkind; vgl. vs. 431; *óverbleven*, zonder *ge-*, als dikwijls; niet te beoordelen als onscheidb. samengest. w.w.; het deelw. *bleven* was Mnl. het gewone, en ook aan V. nog bekend; zie b.v. Dl. II, 124: 436, Dl. III, 200: 5; er kan fries-amsterdamse invloed in 't spel zijn (als in *welfde tacken* Dl. II, 280: 933); vgl. o.m. Bk. X, vs. 950; en H.

430 *Van eenen stamme*, niet met *overbleven* te verbinden.

431 *nu paert ons het gevaer;* ondanks Van Lennep's verzekering: 'de woorden zijn in 't oorspr. niet te vinden', beantwoordt dit aan: *nunc ipsa pericula jungunt;* de samenhang is daar deze, dat zij eerst door verwantschap, daarna door huwelik, en nu ook zelfs door het gevaar verbonden zijn.

432 *wy twee zyn eene schaer:* wij beiden zijn 'n gehele bevolking; weinig gelukkig voor het Lat. *nos duo turba sumus:* wij beiden zijn de ganse bevolking, nl. van alle landen in West en Oost (*occasus et ortus*); verstond V. *occasus* niet als de ondergang v. d. zon, het Westen, maar als de ondergang (en dan *ortus* als het weer opdoemen) van het land?

433 *het al;* bij Ovid. *caetera*, 'het overige'; *leven en betrouwen:* het vertrouwen op het leven.

436 *geberght*, zwak, met name in de bet. 'redden'; vgl. *Wdb. N.T.* II 1874.

440 *by ongeluk:* rampzaligerwijze (niet in onze, verzwakte, betekenis).

441 *balgh:* gapende muil, keel (*Wdb.* II, 915; vgl. Bk. IV, vs. 979); *quaeme:* was komen.

442 *los:* zonder bedenken (*Wdb.* VIII, 2970).

443 *geestigh:* kunstvol; *heer vader:* Prometheus.

444 *als de zon;* niet bij Ovid.; er schijnt eerst *in de zon* gestaan te hebben.

446 *al:* geheel.

447 *afdruk:* specimen, exemplaar; (aanvankelik schreef V. *spiegel*); *zaet:* geslacht.

En hulp te zoeken by de godsspraek der godinne.[449]
Zy toeven niet, maer gaen, gepaert door trouwe minne,

449 *godinne:* Themis.

*

Cefizus zoeken, die noch drabbigh loopt door 't zant.[451]
Zy sprengkelen hun hooft en kleeders met de hant,
En treên naer Temis kerk, noch morssigh, en bewassen[453]
Met mosch aen 't heiligh dak. het outer zonder assen
Lagh zonder offervier. zy stygen langs den trap[454-55]
Der kerke, en vallen op hunne aengezichten knap[456]
Ter aerde, kussen droef de koude en harde steenen,
Beginnen deerlyk dus te bidden, en te weenen:[458]
Indien men nederigh de gramschap van de goôn
Kan stillen door gebeên: indien men hunnen troon[460]
Verzoenen kan, zoo melt, o Temis, nu bewogen,[461]
Op welk een wyze wy het menschdom bouwen mogen,[462]
En, o genadighste, verhoor ons als ghy pleght,[463]
Nu al de werrelt in een zee verzopen leght.
De koorgodin beweeght, begintze dus te raeden:[465]
Gaet uit de kerke, dekt het hooft met uw gewaeden,
Onopgeschort, en worpt, niet angstigh nochte schuw,[466-67]
De koude beenders van grootmoeder achter u.[468]
Zy staen een poos verbaest, en Pirre, na lang zwygen,
Spreekt eerst, en weigert voor 't altaergebodt te nygen,
En bidt al bevende dat zy 't vergeve, en steent,
Bevreest, door 't stroien van het moederlyk gebeent,[472]
Haer moeders geest in 't graf t'ontrusten, en te stooren.
z'Erkaeuwen onderling deze antwoort van godts kooren,[474]
Te dubbelzinnigh om begrypen. hierop tracht

* TEKSTKRITIEK: vs. 453 oude uitg. *morsigh*.

451 *Cefizus:* rivier, ontspringend in het gebergte v.d. Parnassus, uitmondend in het Copais-meer in Boeotië. Hier is de Kastaliese bron bedoeld, die volgens sommigen de Cephisus voedde; *die... zand,* dus nog dicht bij de bron.

453 *kerk:* tempel; vgl. bij vs. 393.

454-55 *mosch:* de vorm met *ch*, ofschoon reeds Mnl., is sekundair. - Vondel schreef eerst: *het outer, vuil van assen, Lagh zonder offervier*. Hij veranderde *vuil van* in *zonder*, vermoedelik bedenkend, dat ook die as door het water moest zijn weggesleept, in ander opzicht was dit geen verbetering; vgl. ook H. Het Latijn spreekt alleen van ‘vuur’, daartegenover echter van altar*en*, tenzij *arae* hier voor één altaar staat; *assen;* het meerv., als nog in Brabant.

456 *knap:* vlug, aanstonds; vgl. Dl. III, 113: 57; bij Ovid. ‘zodra zij de trappen des tempels bereikten’.

458 *deerlyk*, deerniswekkend; *te bidden, en te weenen:* al wenend te bidden.

460 *hunnen troon:* de zetel der goden, voor de goden zelf.

461 *bewogen,* nl. door onze gebeden; vgl. vs. 463 *beweeght*.

462 *bouwen:* herstellen.

463 *pleght:* placht (vgl. Van Helten, *Vondels Taal* I, bl. 32; Stoett, *Moortje,* bl. 120, waar gewezen wordt op de veelheid der vormen, en op de verwarring van praes.- en praet.-vormen, die trouwens in de hand wordt gewerkt door de betekenis).

465 *koorgodin:* tempelgodin; *beweeght:* getroffen, geroerd; *ze,* voorw. (‘hen’).

466-67 Het bedekken van het hoofd heeft de bedoeling te verhinderen, dat de wonderwerking door een menselike blik zou worden gestoord; het losgorden der kleding beduidt overgave aan de godheid; *nochte;* de oude vorm, waarnaast bij V. ook *nocht, noch', noch;* vgl. *Palam.* vs. 1727-28.

468 *grootmoeder;* Lat. *magnae parentis:* ‘van uw grote moeder’; vgl. vs. 473: *Haer moeders geest*. V. schreef eerst: *uw grootmoêr; grootmoeder* werd destijds in ruimere zin gebezigd voor een vrouw uit iemands voorgeslacht, verder verwijderd dan de moeder; over Themis heen was zo, in mythologiese zin, Gaea (de Aarde) hun ‘grootmoeder’; vgl. bij vs. 386, 390, 429; Huygens, *Een Boer* vs. 4: ‘Een soon, die om den kost sijn' Groote-Moeder vilt’.

472 *moederlyk:* der moeder.

474 *erkaeuwen:* herhalen; *antwoort*, vroeger ook *antwoorde;* het vrouw. genus is het oudere; zie H. Bi. en vooral *Wdb. N.T.; godts kooren;* de tempel der godheid = de godheid.

*

Prometeus zoon zyn nicht te paeien zoet en zacht.[476]
Of ons spitsvondigheit bedrieght ons al t'elendigh:[477]
Of Temis raet ons recht, en billyk, en niet schendigh.
De godtspraek leeraert niet dat ongodtvruchtigh luit.[479]
Wy kennen d'aerde voor ons grootmoêr. steenen, uit[480]
Haer' boezem voortgehaelt, zyn beenders van onze ouders.[481]
Wy moetenze over 't hooft en over onze schouders
Heenworpen. Pirre staet verbaest, en suft hierom,[483]
En beide twyflenze aen den raet van 't heilighdom.
Doch wat kan schaên een proef te neemen van dees rede?[485]
Zy gaen en dekken 't hooft met ongegorden kleede,[486]
En worpen naer dien raet de steenen over 't hooft.[+]
De harde steenen heengeworpen [wie gelooft
Dit wonder, zoo het ons d'aelouden niet getuigen?][489]
Beginnen, week en zacht, hun hardigheit te buigen,
Gevormt op eene leest, die van geen menschen scheelt,
En naeu wort onderkent: gelyk een marmerbeelt[492]
Des beeldehouwers, ruw en onvolwrocht gehouwen.
Het deel der steenen, uit verdronkene landouwen[494]
Geraept, en vocht en aertsch, verkeerde meer en meer
In groeizaem menschevleesch. wat hardt was, en niet teêr
Noch buighzaem, wert gebeente, en d'aêr verkeerde in ader,
En hiel den zelven naem. de maght van 's hemels vader[498]
Verkeert terstont den steen, gesmeeten van 's mans hant,
In mannen, en de steen, gesmakt van Pirre in 't zant,[499-500]
In vrouwen. hierom zyn wy hardt in 't arrebeiden,[501]
Getuigende uit wat stof de goden ons bereidden.
Toen broght het aertryk uit zich zelf verscheiden slagh
Van dieren door den strael der zonne voor den dagh,

[+][Randschrift:] *Steenen in menschen*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 484 hs. *heilghdom*.

476 *paeien:* tot rust brengen. Ovid. spreekt van Prometheus' zoon en Epimetheus' dochter, zinspelend op de betekenis dier namen: 'voorbedenkende' en 'nabedenkende'.

477 'Indien mijn schranderheid mij niet al te (of: zeer) smadelik bedriegt, dan enz.'; vgl. vs. 741.

479 *leeraert:* draagt ons op; *niet:* niets.

480 *kennen voor:* erkennen als.

481 *ouders;* onjuist voor: 'grote moeder'; vgl. bij vs. 468.

483 *suft:* is in 't onzekere.

485 *rede:* woorden.

486 zomin hier als in vs. 466-67 zegt eigenlik het Latijn, dat zij met hun kléed het hoofd (moeten) omhullen.

489 *wonder:* wonderlike zaak; *aelouden; ael...* oude nevenvorm van *al;* zo ook: *aelmachtigh*.

492 'en nauweliks daarvan te onderscheiden is'.

494 *Het deel der steenen* enz.; Ovid. bedoelt niet, dat een zeker getal stenen tot vlees worden, en andere tot gebeente; maar dat van alle stenen het enigszins vochtige en uit aarde bestaand gedeelte vlees werd, het harde tot beenderen, terwijl de aderen onder dezelfde naam bleven. (Van 'verdronkene landouwen' spreekt hij niet). Vondels vertaling is, in haar eerste deel, kwalik ermee overeen te brengen.

498 *van 's hemels vader;* bij Ovid. *superorum:* van de hemelgoden.

499-500 *den steen, de steen;* wegens het verschillend geslacht der daaruit ontstane mensen; vgl. H; door Van Lenn. wordt h.t.p. ten onrechte de schijn gewekt, dat Huydecoper het hs. zou gekend hebben.

501 *hardt in 't arrebeiden;* Ovid.: 'een hard geslacht en ervaren in moeiten' (*laborum*).

*

Als d'oude vochtigheit verhit wiert en ontsteeken.[505]
Het vochtige moerasch en slym in alle streeken
Begon te zwillen, en het vruchtbre en weeligh zaet,
In d'aerde, 's moeders schoot, gevoet, gestooft, bestaet[508]
Te groeien, en allengs een' zekren vorm te winnen.[509]
De zon verhardt zoo slym, wanneer de Nylstroom, binnen
Zyne oevers daelende, 't verdronken lant verliet.
De lantman, ploegende den nieuwen akker, ziet[510-12]
Dan in 't geploeghde lant verscheiden slagh van dieren,[513]
De zommigen, die, eerst beginnende te tieren,
En noch in 't groeien onvolmaekt zyn aengeteelt,
Verminkt, en onvolwrocht, dat zelf het lyf verscheelt,
In 't een en 't ander lit, en leefde als klay het baerde:
Het ander deel is ruw, en vormeloos, en aerde:[514-18]
Want wanneer hitte en vocht zich mengen by geval[519]
Ontfangenze, en uit dit vermengen spruit het al.[520]
Dewyl het vier en vocht doorgaens in stryt krakkelen,[521]
Is deze tweedraght uit den aert bequaem tot teelen.[522]
Na 's werrelts vloet verrot het slym, wint spruit by spruit,[523]
En broeit door hitte allengs wanschapenheden uit,
Zoo nieuwe als oude door 't albaerende vermogen:
En schoon het d'aerde noo wou lyden en gedoogen,

* TEKSTKRITIEK: vs. 515 oude uitg. na *groeien* 'n komma. - 519 oude uitg. na *geval* 'n komma. - 521 oude uitg. *krakkeelen*. - 525 oude uitg. *albarende*.

505 *d'oude vochtigheit:* het achtergebleven vocht (*vetus humor*).

508 *bestaet:* begint.

509 *een' zekren vorm:* enigerlei vorm.

510-12 Naar Diodorus bericht, meenden de Egyptenaren, dat uit het Nijlslib dieren ontstonden; *verhardt*, bij Ovid.: 'verhit'; bij hem ligt ook het hoofdpunt der vergelijking in hetgeen V. in vs. 512 v.v. beschrijft.

513 *verscheiden slagh;* Lat. *plurima:* een groot getal.

514-18 Vondels weergave van deze passus is onverstaanbaar; overigens is ook het Latijn omstreden. Ovid. onderscheidt dieren in het allereerste begin van vorming, en andere, nog onvolkomen en in hun delen onvolledig; en bovendien (Pontanus ziet hierin een derde verschijningsvorm) is dikwijls het ene deel reeds levend, het andere nog ruwe aarde; voor het ontstaan van leven is namelik een juiste verhouding van vocht en warmte nodig. De beide groepen der *modo coepta,* en der *imperfecta* leidt Ovid. in met *quaedam... quaedam;* doordat V. alleen het eerste vertaalt (*de zommigen*), vervalt bij hem de indeling in groepen; de zin bij hem kan enkel zijn, dat er onder het *verscheiden slagh van dieren* sommige zijn, die beantwoorden aan de dan volgende beschrijving. Wat Ovid. zegt omtrent wezens, die deels levend, deels nog aarde zijn, beschouwt V. als uitwerking van het voorafgaande (blijkens *dat,* vs. 516); vs. 517 is evenmin duidelik; de bedoeling moet zijn, dat het ene lid lééfde (*als klay het baerde:* 'zoals het uit de klei ten leven kwam', is een weinigzeggende toevoeging), waartegenover de rest enz.; dus niet: *Het ander deel* verbinden met *De zommigen* van vs. 514; *de zommigen;* vgl. vs. 289; Bk. IV. vs. 601-2.

519 *zich mengen*, voor *temperiem sumpsere,* d.i. de juiste menging hebben.

520 *ontfangenze:* worden zij bevrucht.

521 *dewyl;* Lat. *cum,* terwijl, ofschoon; V. verstond *cum* redengevend (vgl. vs. 104), en deze vorm van hun krakeel als de konditie voor het *teelen; doorgaens:* steeds.

522 Ov.'s, naar Horatius gevolgde *discors concordia* ('oneenige eendracht' W.) is door V. niet weergegeven.

523 *verrot het slym:* het slib wordt een moerassige, drabbige massa.

Noch broghtze Piton voort den berghdraek, eenen schrik[+527]
Voor 't nieuwe menschdom. dees bedekte lang en dik[528] [+][Randschrift:] *Piton.*
Een groot gedeelte van den bergh met grove leden,

527 *noch:* nochtans; *Piton,* de draak die het heiligdom van Delphi bewaakte. V. schreef eerst *Python*, schrapte daarin de *h*, verving toen het geheel door *Piton;* vereenvoudiging der spelling van vreemde namen doet zich in het hs. op grote schaal voor).
528 *lang en dik*, bij *dees*.

*

En borst, en rug, geschubt van boven tot beneden.
Godt Febus, noit voorheen gewent op zulk geweer,[+531]
En die eerst geiten velde, en dassen schoot ter neêr,
Doorschiet dien wreeden draek met duizent scherpe spitsen,
En smoort hem in venyn en bloet, verschiet zyn flitsen,
En om dees brave daet te printen in elx zin,[535]
Voert bly het heiligh spel na 's draeks verdelgen in,[+]
Genoemt het Pitisch feest. wat jongeling den wagen-[537]
Of voet- of hantstryt won, dien plagh men op te draegen[538]
Den krans van eiken loof. men vont geen' lauwer staen,
En Febus kranste 't hooft met allerhande blaên.[540]
De spruit van Peneus, Dafne, een maeght in deze tyen,[541]
Gaf Febus stof haer eerst voor anderen te vryen,
Niet by geval, maer door Kupido gram en dwers.[543]
Apollo, moedigh op den draekestryt, noch versch[544]
Gestreên, zagh hem den boogh opspannen met de handen,[545]
En sprak: o dertle knaep, wien dreight gy aen te randen
Met zulk een trots geweer? dit past Apollo best,[547]
Die vyant en gediert' kan treffen in hun nest,[548]
Die onlangs Piton, dus vergiftigh en hooghmoedigh,[549]
En dekkende al 't gewest, ter neder schoot zoo bloedigh.
Vernoegh u met, ik weet niet welk een torts, de min[551]

[+][Randschrift:] *Apollo schiet Piton*

[+][Randschrift:] *Pitische speelen.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 537 *Pitisch feest,* in de oude uitg. aan elkaar. - Kantschrift: deze en de volgende kantaantekening ontbreken in de eindredactie van het hs., zijn echter aanwezig in de overplakte oudere.

531 v. *noit... geweer;* Ov.: 'die nooit te voren zodanige wapens had gebezigd tenzij op damherten en vluchtende geiten'; in V.'s samenhang *geweer:* wapengebruik. V. heeft echter deze plaats herhaaldelik omgewerkt; de eerste lezing luidde: *De godt Apollo, fix op schieten afgerecht, En die met zynen boogh de bloode geit bevecht, Ook dassen, schiet dit dier*. De 2e: *De g. A., f. op pyl en jaghtgeweer, En die eerst geiten velde, en dassen schoot ter neêr, Doorschiet dien wreeden draek*. In beide lezingen komt Ovid.: *deus arcitenens* (boogvoerende god) tot zijn recht, maar niet de tégenstelling tussen vroeger en nu, om wille waarvan hij zijn laatste wijziging van vs. 531 aanbracht, zonder nochtans ook daarmee geheel te slagen; *dassen*, bij Ovid. *damis:* damherten; deze betekenis niet vermeld in *Mnl. Wdb.* noch in *Wdb. Ned. T.;* maar Van Hoogstraten, *Ned.-Lat. Wdb.* (1719) geeft o.m.: 'Das, of Rheebok *Dama*'. Vossius, *Etym.* verwijst voor de inhoud v.h. begrip *damae* bij de ouden naar Salmasius; Vgl. nog TNTL., dl. 50, bl. 127 een Mnl. glosse: *das* = 'dama'.

535 *braeve:* moedige.

537 Ter plaatse waar Apollo de draak doodde, verrees later de Delphiese Apollo-tempel. *Pytho* komt ook voor als oude naam van Delphi.

538 *op te draegen:* aan te bieden.

540 *met allerhande blaên:* Ovid. *de qualibet arbore,* dat eerder betekent: 'van de eerstbeste boom', in dit geval een eik.

541 *Peneus* (2 lettergrepig, met *eu = ui*; eigl. drielettergrepig: *Penéus*), stroomgod v.d. gelijknamige rivier in Thessalië; *in deze tyen:* toen levende.

543 *geval:* het blinde toeval; *Kupido gram en dwers:* Kupido's grimmige gramschap.

544 *moedigh:* fier.

545 *den boogh opspannen;* H., Bi.

547 *geweer:* wapen.

548 *vyant en gediert*'; V. keert de volgorde dezer beide om, zeker wel wegens het vervolg van zijn vers, dat alleen op *gediert'* slaat; vgl. bij vs. 561.

549 *dus:* zodanig; *hooghmoedigh*, geeft *tumidum* (gezwollen) weer, naar Regius: 'van hoogmoed gezwollen'; vergelijk nog Bi.

551 *ik weet niet welk;* ter uitdrukking van onverschillige verachting; Ovid. verbindt dit niet met *torts* (*face*), maar met *min* (*nescio quos amores:* weet ik wat voor minnebrand).

Te tergen, zonder ons t'ontluistren, trots van zin.[552]
De zoon van Venus zeght: o Febus, pas te waeken,[553]
En vry met uwen boogh al wat u lust te raeken,

552 *tergen:* prikkelen; vgl. vs. 161; *zonder:* en niet; *ons t'ontluistren:* mij mijn roem te ontroven.
553 *pas te waeken:* vrij moogt ge zorgen opmerkzaam te zijn.

Myn pyl wil u eerlang noch vaeren in het hart:[555]
En zoo veel als een godt 't gedierte in eere tart,
Zoo weinigh haelt uwe eer, by onzen roem geleeken.
Hy klapt de vleugels op elkandere onder 't spreeken,
En strykende op Parnas, rukt pylen, taey van schacht,
Uit zynen koker, twee van ongelyke kracht.
d'Een koelt en d'ander queekt het vier in minnetonder.[+561]
De pyl, die minne wekt, is gout, en blinkt te wonder:[562562]
Die min verjaeght is stomp, en onder blaeu verloot,
Waerme de minnegodt de borst der vlietmaeght schoot,
Met d' andre veêr Apol in bloet, en mergh, en schinkelen.
d'Een mint, en d' andre vlught voor minne, en jaeght in winkelen[566]
En hol van bergh en bosch met lust de dieren na,
Ontweit, en strooptze, en volght Diane vroegh en spa,[568]
En ciert het blonde haer, met haersnoer opgebonden,[569]
Gevolght van vryeren, die naer heur huwlyk stonden.[570]
Zij slaetze altzamen af, en geeftze geen gehoor.
Zy rent ter zyden af de wildernissen door,
En wil met huwelyk noch bruiloft zich bemoeien.
De vader zeght: myn kint, wilt gy myn' wil bevroeien,[574]
Zoo helpme aen eenen zoon, een' schoonzoon. helpme aen zaet:[575]
Maer zy, die bruiloften, als lasterstukken, haet,[576]
Beschaemt en schaemroot wort op haere blanke wangen,
Blyft om haer vaders hals, hem smeekende, dus hangen:[578]
Myn liefste vader, och, indien het u behaeght,
Vergunme dat ik leve en sterve reine maeght.[580]
De vader Jupiter vergunde dit Diane.[581]
Haer vader hoort en ziet, doch antwoort: ik vermaene[582]

[+][Randschrift:] *Minnepylen.*

555 *mijn* en *u* met klemtoon.

561 De ene pijl verkoelt de liefde, de andere wekt haar op; *minnetonder*, voor ‘de geneigdheid van het gemoed dat in minnevuur kan worden ontstoken’ (*Wdb.*) Ovid.: ‘de ene verdrijft de liefde, de andere verwekt haar’. Tegen de opmerking van H., dat Vondels uitdrukking t.o.v. Dafne minder juist is, omdat in haar nog geen liefde is, voert Van L. aan, 1. dat hetzelfde enigszins tegen Ovid. geldt, maar 2. dat beiden het oog hadden op ‘de vatbaarheid of trek tot minnen’, die verdoofd, resp. opgewekt wordt. Men beoordele verder het vers als een zgn. zeugma, waarbij *het vier in minnetonder* in strikte zin alleen past bij het naaste werkw., terwijl het t.o.v. het eerste losser moet worden geïnterpreteerd, wijl men *minnetonder* beter als een begin-, dan als een eindtoestand kan verstaan. Vgl. nog vs. 548, vs. 577, vs. 615.

562 *te wonder:* fel; (*te* = zeer); bij Ovid. heeft deze pijl een *scherpe*, blinkende punt.

566 *d'andre.... minne:* bij Ovid.: ‘vlucht zelfs de náám van minnende’; *winkelen:* hoeken; H.

568 *ontweit:* ontdoet van het ingewand (*ontweiden, ontweien;* vgl. Hd. *Eingeweide*); *ontweit en strooptze*, een husteron proteron: ontweit ze na ze gestr. te hebben. De aant. van H. is merkwaardig voor zijn waardeering van Jan Vos; Bi. *Diane*, Apollo's zuster, de maagdelike jachtgodin.

569 *haersnoer*, jonkvrouwelike haarband.

570 Bij Ovid. behoort dit bij hetgeen volgt.

574 *bevroeien* (*bevroeden*): in aanmerking nemen; dezelfde vorm, eveneens in rijm, Bk. XV, vs. 1017.

575 *zaet:* nakroost.

576 *bruiloften,* bij Ovid. bruiloftsfakkels. namel. voor haarzelf ontstoken.

578 *dus:* aldus; ‘vleiend omhelst zij hem, aldus namelik vleiend’.

580 *reine maeght*, zonder *als,* gelijk vaak.

581 *de vader;* vader nl. t.o.v. Diana.

582 De woorden: *sed te decor iste, quod optas, esse vetat* etc. zijn door Vondel verkeerdelik opgevat als door Dafne's vader gesproken i.p.v. door de dichter; in verband daarmee werd *ille quidem obsequitur,* d.i. ‘hij stemt weliswaar toe’ weergegeven met: *Haer vader hoort en*

En pryze u 't huwen aen. uw schoonheit brengt niet me

ziet. De juiste vertaling van hetgeen volgt is: ‘maar die bekoorlikheid van u (meisje) belet u te zijn wat ge wenst’.

*

Te werven uwen wensch. uw schoonheit en uw be[584]
Zyn twistigh onderling. godt Febus mintze trouwelyk,[585]
En staet ernsthaftigh en ontsteeken naer heur houwelyk,[586]
Zoo dra hy Dafne ziet. hy hoopt 't geen hy begeert.
Zyn spelling faelt, dus lang in waerde en hoogh ge-eert.[588]
Gelyk de fakkels licht by wyl een haegh ontstaeken,
En stoppels op het velt in lichten brant geraeken,[589-90]
Indien een reizer 't vier verwaerloost by geval,[591]
Of haer te dicht genaekt in 't afgemaeide dal,[592]
Of reukloos 's morgens komt het korenvelt te raeken:[593]
Aldus begint Apol te branden en te blaeken,
En voet een ydle hoop en vruchteloozen brant.
Hy ziet de vlechten, los en vry van snoer en bant,
Om haeren blanken nek heenzwieren, en verstroien,[597]
En zeght: hoe schoon zou 't staen liet gy uw vlechten toien?
Hy ziet haere oogen, klaer als starren, in 't verschiet.
Hy ziet haar mondeken: maer zien verzaet hem niet.[600]
Hy looft haer vingers, en de handen, en haere armen,
En naekte schouders. wat de schaemte wou beschermen[602]
Voor d'oogen, beelt hy zich uit liefde schooner in.
Zy vlught veel sneller dan de wint vlieght, voor zyn min,
En luistert naer geen stem, noch vleiers zoete rede,
Die haer al smeekende te rugge eischt met dees bede:[606]
Och Peneus dochter, sta, och sta, dat bidde ik u.
Ik volge u niet, gelyk een vyant. zyt niet schuw.[607-8]
Zoo schuwt het lam den wolf, het hart de leeuwetanden,

* TEKSTKRITIEK: vs. 586 oude uitg. *ontsteken*. - 595 oude uitg. *voedt*. - 600 de opgenomen lezing staat in een overplakt gedeelte; het vers is niet aanwezig, wschl. afgescheurd, in de opgeplakte tekst; oude uitg. *Hy ziet dien rooden mont*; vgl. beneden. - 604 oude uitg. *vlugt*.

584 *werven:* verwerven; vgl. H.

585 *mintze,* nl. Daphne.

586 *ernsthaftigh; haftigh* berust op Duitse invloed; elders *ernsthaftelyck*, bv. Dl. II, 512: 85; *heur:* met haar.

588 *spelling:* voorspelling, orakel; zijn eigen orakel bedriegt hem ditmaal; zijn verwachting wordt niet vervuld.

589-90 *licht:* gemakkelik; *ontstaeken:* zouden kunnen in brand steken. De volgorde dezer beide verzen is omgekeerd; (niet in de 1e lez.); het in brand steken der stoppels is bij Ovid. geen zaak van achteloosheid, maar van opzet, ten dienste van de bemesting. Vondels voorstelling in vs. 592 v. hangt daarmee samen.

591 *reizer:* (de oude vorm; vgl. Bk. XI, vs. 587; elders bij V. ook *reyziger,* en *reyzenaer*) reiziger, voorbijganger.

592 *haer:* de stoppels en de haag (die om het korenveld staat); bij Ovid. geldt 't hier alleen de *hagen*.

593 *reukloos:* roekeloos, achteloos. De bedoeling is, dat iemand bij 't aanbreken van de dag de fakkel dicht bij het korenveld (beter: de haag) laat liggen.

597 *verstroien:* zich verspreiden; vgl. voor het intransit. gebruik Dl. II, 752: 2352: *de vyanden verstroyen*.

600 *mondeken*, Lat. *oscula*; het woord betekent ook: kus(sen), in welke opvatting het verkleinwoord ook in onze Zl. dialekten bekend was en is; vgl. *mondekijn* in de *Roomscbe Lier* aan D. Mostert, vs. 19; Vondels allereerste vertaling was: kuskens. Vgl. tekstkritiek.

602 *wou:* verkoos te.

606 *smeeken:* vleien; van de betekenis: ‘smeken’ niet altijd te onderscheiden; *eischt:* dringend noodt.

607-8 Rijm van *u: schuw*, e.d., bij V. gewoon.

*

De duif den arent, die de bevende aen wil randen.[609-610]
Elk schuwt zyn' vyant: ik volge u uit minne alleen.[611]
Val niet voorover. och myn liefste, och quets uw been
Toch niet aen dorens. laetze u by myn schuit niet steeken.
Gy loopt op harden gront door scherpe dorenstreeken.[614]
Loop zachter. ay bedwing uw' snellen loop en vaert:
Zoo volge ik zachter. let wie gaerne met u paert.
Ik ben geen herder, noch geen berghknaep. ik beschudde[616-17]
Niet ongehavent, noch niet haveloos dees kudde.[618]
Och reukelooze maeght, gy weet, gy kentme niet,[619]
Voor wienge zoo verbaest zoo haestigh heenevliet.[620]
Het eilant Delos is myn erfdeel, ook het klaere[621]
Befaemde Tenedos, en 't Liciaensch Patare.
Myn vader is Jupyn. ik spelle tydigh al
Wat is, en wat genaekt, en noch gebeuren zal.[624]
Elk trekt zyn snaeren op myn zangmaet en gedichten.[625]
Ik treffe fix myn wit: doch een uit veele schichten[626]
Heeft fixer myne borst, te zorgeloos gewont.[627]

* TEKSTKRITIEK: vs. 610 oude uitg. *levende;* vgl. beneden. - 624 oude uitg. *Wat komt;* vgl. beneden. - 627 oude uitg. na *borst* geen komma.

609-610 *hart:* hert. Dat *bevende,* niet *levende*, de juiste lezing was, nam reeds H. aan, en werd door Lelyveld uit het hs. bevestigd.

611 klemtoon op *ik* en op *minne*.

614 plekken met scherpe dorens bezet (zgn. hypallage, omzetting, waardoor ons a.h.w. de scherpte van het ganse veld gesuggereerd wordt.) Vgl. Padberg, De Mooie Taal (1924), bl. 153.

616-17 *wie:* wie het is die; *noch geen*, dubbele negatie, als in vs. 618 *noch niet; berghknaep:* jongen van de bergen; *beschudden:* beschermen, bewaken; een ander woord dan *beschutten,* dat o.a. voorkomt Bk. VI, vs. 619, Bk. VIII, vs. 546; *beschudden* bezigt V. (niet anders dan?) in rijm. H's woorden: '*Beschudde* om het rijm, voor *beschutte;* gelijk onze Dichter anders schrijft', zijn niet (gelijk *Wdb. N.T.* II 2003 te verstaan geeft) zo op te vatten, alsof het z.i. een willekeurige wijziging zou gelden; H. geeft zelf een aantal bewijsplaatsen voor *beschudden* uit 'de Ouden'.

618 *ongehavent:* slordig van uitzien, haveloos; *haveloos:* bezitloos. Het eerste is van *havenen*, d.i. in orde brengen; op de betekenisontwikkeling van *haveloos* is *ongehavend* van invloed geweest. Ovid. heeft alleen: *horridus*, door V. met *ongehavent* weergegeven; *dees,* minder juist voor *hic* = hier. Ovid.: *non hic armenta gregesque horridus observo:* 'ik bewaak hier geen runder-, of schapekudden als een haveloze (herder)'.

619 *reukeloos*, (vgl. vs. 593), onbezonnen; *gy.... niet*, met omkering; of: gij weet niet, - immers gij kent mij niet -; (*nescis, temeraria, nescis, quem fugias*).

620 *verbaest:* ontsteld.

621 H. wijst erop, dat Delos (het eiland van Apollo's geboorte) hier verkeerdelik staat voor het Lat. *Delphica tellus*, d.i. het land van Delphi; verder, dat de naam *Claros* (stad in Ionië) verkeerdelik als bnw. (*klaere*) is vertaald; *Tenedos:* eiland tegenover Troje. *Patara*, stad in Lycië (in Klein-Azië), alle drie deze plaatsen bezaten Apollo-orakels.

624 Ovid.: 'wat zijn zal, zowel als wat was en wat is'. De tekst der oude uitg. heeft, zoals H. opmerkt, driemaal een uitdrukking voor het toekomstige; H. wilde lezen: *ik kan u melden al Wat eertyts was, wat is,* en *namaels wezen zal*. De lezing van het hs. is noch door Van Lv., noch door Unger of Diferee opgemerkt; V. schreef eerst: *Wat noch voorhanden is en namaels komen zal*. Vermoedelik heeft hij het 'verleden' geëlimineerd, als minder passend bij: *ik spelle tydigh al*. Met *wat genaekt* is een nabije toekomst bedoeld. Vgl. Bk. II, vs. 842; *Bespieg*. III, 981.

625 Mijn liederen zijn het voorbeeld van alle snarespel.

626 *fix:* juist, zeker; vgl. bij vs. 531 (variant); *een uit veele schichten*, nl. die van Cupido.

627 *te zorgeloos* (kwam in de plaats van: *getroffen*), bij *borst* (Lat. *in vacuo pectore,* d.i. 'in mijn van liefde nog vrije borst'. W.

Ik ben het kloek vernuft, dat d'artsenyen vont,[628]
En al de werrelt leght my toe den prys van 't heelen.[629]
De kracht van 't heilzaem kruit gehoorzaemt myn beveelen.
Och wee my, geene artsny kan heelen myn verdriet.

628 *kloek:* schrander.
629 *leght toe:* kent toe.

*

De weetenschap, elkeen zoo heilzaem, baetme niet.[632]
Hy wou meer spreeken, maer zy stoort godts minnezangen,[633]
En vlught angstvallig voor, en gaet rechtuit haer gangen,[634]
Niet luisterende naer die klaghten en gebeên.
De wint verwaeit het kleet, en toont de schoone leên
Noch schooner in de vlught, en aengenaem in d'oogen,
Terwyl de vlechten op den rug van achter vloogen.
Maer godt, een jongeling, kreegh eenen wederzin[639]
Vergeefs te smeeken, en woude, aengeport van min,[640]
Haer snel nastreven, als de vlugge hazewinden
Der Gallen, met geen' bant noch leizeel in te binden,[642]
Den haes, op 't vlakke velt, voor hun gezicht ontdekt,
Opstuiven zien. d'een jaeght met yver na, en rekt
Zyn voetspoor, heet op roof. de haes zoekt hun t'ontspatten.[645]
d'Een byt naer hem, en hoopt hem reis op reis te vatten,
En raekt den looper met den langen bek vooruit,[647]
En d'ander twyfelt of hy viel den hont ten buit.[644-48]
De haes ontslipt den bek. zoo vaert dit paer in 't loopen.[649]
Zy spoet uit angst: hy groeit in snelheit aen door 't hoopen,
En loopt de vryster af, en wint in vaert door min,[651]
Die zet hem vleugels by. hy treet met hart en zin
De vlughtige op den hiel, beademt haere lokken,
Die zwaeien, om den nek en 't hooft gespreit, als vlokken.
Zy afgemat besterft, slaet d'oogen naer den vliet[655]

* TEKSTKRITIEK: vs. 653 oude uitg. *vlugtige*. - 654 oude uitg. een komma na *nek*.

632 *baetme;* men vindt in de 17e eeuw dikwijls een toonloos pronomen, waar wij klemtoon zouden bezigen.

633 *godts:* van de god. Hoogstr. verving dit door *zijn*, wat H. goedkeurt; zo ook in vs. 639; zie H's kurieuze aant.

634 *angstvallig:* bevreesd; *voor:* van hem uit, weg; Van L. wil een onderscheid tussen *voorvluchten,* Lat. *profugere* = plm. vluchten, en *voortvluchten*, d.i. *continuo fugere*; *voorvlughtigh* bij V.o.a. Dl. III, 240: 1173, 1183; hier Bk. X, vs. 765; echter was ook *vortvluchtich* reeds Mnl.; vgl. nog Bk. II, vs. 658.

639 *godt, een jongeling;* Ovid. *iuvenis deus:* 'de jeugdige god'; *iuvenis* wordt zowel adjektivies als substantivies gebruikt.

640 *min;* Ovid.: *ipse amor:* 'Amor, de Min, zelf'; vgl. vs. 651.

642 *Gallen:* Galliërs; Galliese windhonden waren geliefd voor de hazejacht. H. wilde *Der Gallen* (*Canis Gallicus* betekent hier eigelijk een *Windhond*) vervangen door: *Wanneer zy; als:* als wanneer; vgl. Bk. II, vs. 932.

645 *ontspatten:* ontsnappen.

647 *looper;* H's gissing (wegens de analogie van woorden als *looper, vechter, vlieger* door V. gebruikt voor: 'iemand die loopt' enz.), dat *looper* hier voor de lopende haas staat, niet voor 'achterpoot'; wordt bevestigd door de eerste lezing van het hs.: *vlughter*, ofschoon Ovid. heeft: 'en raakt reeds met vooruitgestrekten bek even zijn achterpooten', W., *stringit vestigia*.

644-48 *d'een;* Ovid., die slechts van één hond spreekt, stelt met *hic* en *ille*, en daarna met *alter-alter* hond en haas tegenover elkaar; aan *alter-alter* beantwoordt bij V. *d'Een En d'ander* (eerst: *Een ander*) (vs. 646, 648); aan *hic-ille* zou moeten beantwoorden *d'een-de haes* (vs. 644, 645), waarvan echter het eerste lid (vgl. *hun* in vs. 645) meervoudig zal moeten verstaan worden ('de ene partij'); *rekt zyn voetspoor:* versnelt zijn loop; vgl. *zynen pad rekken*, Dl. III, 243: 254.

648 'is onzeker, of hij niet reeds....'.

649 *den bek*, die hem nl. al raakt.

651 *loopt.... af:* mat met lopen af; *vryster:* maagd, meisje; (elders bij V. voor: 'minnende' Dl. III, 228: 810); *min*, Lat. *Amoris*, vgl. bij vs. 640.

655 *besterft:* verbleekt.

Van Peneus. vader, schreitze, och helpme uit dit verdriet,[656]
Indien een godtheit hier den glazen stroom bewoone.[657]

656 *schreitze:* roept ze; vgl. H.
657 *Indien:* als werkelik; *glazen:* doorzichtig; (ook elders, bv. Dl. II. 795: 734, als epitheton bij 'water').

*

Verslint, o aerde, toch de goelykheit der schoone,[658-600]
Die 's minnaers oogh behaeght. verander uit gena
Myn schoonheit, een geschenk, dat my gedyt tot scha.
Zoo bidtze, en 't lyf verzwaert terstont door godts vermogen.[+661]
Het hart en ingewant wort met een schors betogen.
Het haer verkeert in loof, elke arm in tak en mey.[663]
De voeten schieten flux hun wortels in het klay.[664]
Het voorhooft en de mont staen hoogh in top geheven,[665]
En d'eerste schoonheit is noch in den boom gebleven.[666]
Apollo mintze noch, en voelende met smert,[667]
Gevoelt noch aen de schors den pols en 't kloppend hart.
De takken, in de plaets der leden, met zyne armen
Omhelzende, begint hy minzaem zich t'ontfermen,[670]
Het hout te kussen, en het hout ontzeght dien kus.
De Godt, hierom bedroeft, beantwoort dit aldus:
Dewyl ik u niet, als een echtgenoot, magh dekken,[673]
Zoo zultge, o lauwerboom, myn eigen boom verstrekken.
'k Wil met uw loof myn haer, pylkoker, boogh, en lier
Vercieren, en gy zult 's ryx veltheer trots en fier[676]
Bekranssen in triomfe, en 't hooft van stadts gebouwen,
Het Kapitool zal in zyn staetsie u aenschouwen.
Gy zult A U G U S T U S hof vercieren, als zyn wacht,
Den eik omgorden, die in 't midden praelt met pracht:[679-80]
En eveneens gelyk myn haer zich noit liet scheeren,[681]

[+][Randschrift:] *Dafne in eenen lauwerboom.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 662 eerst: *en 't ingewant;* de *t* werd weggemaakt, het afkappingsteken ervóór bleef door vergissing staan. - 678 na *Kapitool* is 'n komma weggemaakt, waarsch. tengevolge van misverstand, of anders om 'n ritmies motief.

658-600 In tegenstelling met de voorafgaande, waarin Peneus werd aangeroepen, zijn déze verzen tot de aarde gericht; men ziet daarin hetzij een dooreenmenging van twee lezingen, beide van Ovid., hetzij een interpolatie (vgl. de uitgave van H. Magnus); in het Latijn bevatten deze verzen een alternatief: òf verslind mij, òf verander mij; *goelykheit:* schoonheid; vgl. H., en Bi.

661 *godts,* nl. van Peneus.

663 *tak en mey; mey:* lovertak; het Lat. heeft alleen 'in takken'; het rijm berust op de uitspr. *may;* naast *berkemaier*, Bk. VIII, vs. 923, heeft het hs. een variant *berkemeier*.

664 *het klay*; vgl. Bk. V, vs. 647; het woord is meest vr., gelijk hierboven vs. 101 en 444; vgl. H., wiens aant. leerzaam is voor zijn houding t.o.v. Vondel, en die het vr. verkiest; Bi. en Van Lenn. menen dat het woord tweeslachtig mag zijn, als *steen* e.d.

665 V. volgde de lezing: *ora cacumen habent,* d.i. 'het gelaat bekleedt de plaats van de top'; een andere luidt *habet,* of: *obit,* met *cacumen* als onderwerp.

666 Lat. *remanet nitor unus in illa:* 'alleen haar glanzende schoonheid blijft haar bij' W., wegens de schoonheid en de glanzende bladeren v.d. laurier; gaf Vondel *unus* met 'eerste' weer? vgl. echter vs. 708.

667 *voelende:* tastende.

670 *minzaem:* vol liefde.

673 *dekken:* onder mijn hoede nemen (?); paren (?); vgl. *Wdb. N.T.* III 2379.

676 de romeinse triumfators; de triumphus van een overwinnend veldheer (*imperator*) ging langs de Sacra Via (Heilige Weg) naar het Kapitool, de aan Jupiter, Juno en Minerva gewijde tempelburcht; *trots en fier,* bij *veltheer*.

679-80 De ingang van Augustus' paleis op de Palatijn was getooid met een eikekrans; aan weerszijden stond een laurierboom; *omgorden:* flankéren.

681 Ovid.: 'En evenals mijn hoofd eeuwig jeugdig blijft door zijn weelderige (eigl. nooit door een schaar aangeraakte) lokken, zoo zult ook gij een eeuwig groen loof als eeresieraad dragen'. W.; vgl. Van L.: 'Het heeft een dubbele beteekenis: vooreerst om aan te duiden, dat de laurier altijd groen blijft, en, ten andere, om onvergankelijke eer aan de kuische maagd te geven', in de vertaling ongenoegzaam weergegeven.

Zoo zal het gansche jaer uw loof geen groente ontbeeren.[682]

682 *groente:* groen loof; vgl. Bk. XII, vs. 469.

Hierme zweegh Pean, en het knikken van den tak[683]
Bestemt medoogende het geen Apollo sprak,[684]
685 En scheen den top, gelyk voorheen het hooft, te roeren.[685]
In Emonye zinkt een dal, beneên vol moeren,[+686]
Rondom besloten in een steil afloopend bosch.
Men noemt het Tempe. hier loopt Peneus door, die los[688]
Uit Pindus bronaêr springt met ruischende geklater,[689]
690 En dunne dampen geeft door 't vallen van het water,
Besprengkelende alom het wout, dat overhelt,
Een hooftstroom, wiens geruisch 't nabuurigh lantschap quelt.[692]
Men vint hier huizen, zael, en kamers van dien grooten[693]
En breeden stroom, wiens kruik noit ledigh is gegoten.[694]
695 Hier toomt hy in een hol der steenrotse, uitgehoolt[695]
Tot een spelonk, wat slagh van vlietgodin hier schoolt.[696]
Men ziet de mindere rivieren daer vergaêren,
Niet weetende of haer eerst den vader, hoogh van jaeren,
Veel heils te wenschen sta, en zegen, en geluk
700 Met zyne dochter, of indienze zitte in druk,
Hem troosten zullen, zoo hy onheil hebb' vernomen.[701]
Hoe 't nu gelegen is, zy zyn by een gekomen,
Sperchius, om het hooft bekranst met popelblaên,[703]
Enipeus, noit gerust, de vader Apidaen,[704]
705 Amfrisus, zacht van aert, ook Eas, en meer vlieten,
Die, snel naer hunne drift, vermoeit van nederschieten
En dwaelen, endelyk zich loozen in de zee.[706-7]
Alleen schuilt Inachus, die krank van hartewee,[708]

[+][Randschrift:] *Tempe.*

683 *Pean:* Paean, bijnaam van Apollo (ook wel van Eskulaap) als genezer.
684 *bestemt:* beaamt; *medoogende:* als met hem meevoelend; (niet in het Latijn).
685 *roeren:* bewegen.
686 *Emonye,* oude naam voor Thessalië, die men afleidde van koning Haemon, vader van Thessalus; *moeren:* beemden, venige grond (*nemus*, wouddal met weiden).
688 *Tempe,* het dal van de Penéus, tussen Olympus en Ossagebergte (vgl. de Latijnse titel van Huygens' *Voorhout: Batava Tempe*).
689 *Pindus*, berg in het N.W. van Thessalië; *ruischende*, de oude vorm v.h. tegenw. deelw.; vgl. Dl. II, 226, r. 2: *een uytnemende Poeetisch werck*.
692 *'t nabuurigh lantschap*; Ovid. *plus quam vicina:* 'meer dan de nabuurschap'.
693 Ovid. *haec domus, haec sedes, haec sunt penetralia,* 'dit is het huis, dit de woonplaats, dit de binnenzalen'.
694 *kruik*, het gewone attribuut der riviergoden.
695 *toomt:* beheerst, regeert; *uitgehoolt*, van *uitholen*; vgl. *vaten* naast *vatten*; H. alsook bij Bk. XIV, vs. 336; vgl. nog bv. Bk. XV. vs. 369.
696 *schoolt:* samenwoont.
701 *zullen;* het onderw. is aan te vullen uit *haer* (vs. 698). De vertaling in deze passus is uiterst omslachtig; Ovid.: 'niet wetend, of zij de vader zullen gelukwensen, of troosten', vgl. H.
703 *Sperchius* (klemt. op *i*), de Spercheios, een rivier in Thessalië, zoals ook de andere hier genoemde, behalve de *Eas* (Aeas), die in Epirus en Illyrië stroomt, maar toch ontspringt niet ver van de bronnen v.d. Peneus.
704 *noit gerust:* rusteloos; *de vader:* de oude; (*senex*).
706-7 *snel naer hunne drift:* met snelheid, volgens hun loop; (er stond eerst een komma na *snel* (Lat. 'waarheen ook hun vaart hen voerde'); *nederschieten en dwaelen:* kronkelend naar ondersnellen.
708 *Inachus unus abest*, d.i. 'I. alleen is afwezig'; *alleen* zal dus zijn = 'slechts', terwijl *schuilt,* ('houdt zich achter') gelijke klemt. heeft als *Inachus*. Deze rivier heeft met Thessalië niets te maken, stroomt in Argolis; de geografies niet bepaalde *meer vlieten* zijn door Ovid. als overgang ingevoegd.

In een spelonk het meer vermeert met bitter schreien,[709]

709 *vermeert het meer;* soortgel. woordspeling in vs. 359, vs. 448; *het meer:* het water (*aquas*); vgl. vs. 342.

Nu hy van 's dochters troost zyne lö blyft gescheien.[710]
Hy weet niet ofze leeft, of lang ter ziele zonk:[711]
Want nu haer niemant vont, besluit hy z'is dus jongk[712]
Vervaeren, en betreet geene aerde met haer zoolen.[713]
Zyn hart getuight het slimst'. Jupyn zagh na lang doolen[714]
De dochter keeren van haer vaders stroom en kil,[715]
En zeide: o schoone maeght, zal 't gaen naer mynen wil,
Gy zyt myn minne waert. ik weet niet welk een minner
Gy met uw' bruiloftspalm zult kranssen ten verwinner.
Ga heene, zeght hy, nu de middaghzon u steekt,
In schaduw van een bosch, daer u geen loof ontbreekt:
[Hy toont het wout] maer schroomtge alleen en naer te duiken[721]
In 't hol van dieren, gy kunt veiligh 't woudt gebruiken[722]
Door myn beschutting, in een' schuilhoek, dicht van blaên.
Men zieme voor geen slechte en arme godtheit aen,[724]
Maer die den scepter en den blixem zwaey vervaerlyk.[725]
Ay vlie voor my niet: want zy was alree bezwaerlyk[726]
Voorby het velt van Lerne, en 't groen Liceesche lant,[727]
Rondom met ruighten en geboomte dicht beplant,
Gekomen in der yl: als Jupiter dees plekken[729]
Met eenen dichten damp en nevel ging bedekken,
De maeght in duisternis berooven van haere eer.
Terwyl liet Juno haer gezicht van boven neêr
Gaen weiden over 't velt, en zagh, het scheen een wonder,
Hoe zulk een klaeren dagh zoo schichtigh schuil ging onder[743]
Den vluggen nevel, en bemerkte dat die niet[735]
Uit 's aertryx vochten schoot, noch uit den watervliet
Opstygen quam: waerom zy om begon te kyken
Naer Jupiter, gewoon haer listigh uit te stryken,[738]
En dienze menighmael betrapte op sluikery.[739]
Nu mistze hem om hoogh, en spreekt: het zy hoe 't zy,
Ik word verongelykt, of in myn waen bedrogen;[741]

710 *troost:* steun.
711 *ter ziele;* elders. ook bij V. *ter zielen;* de uitdrukk. wordt verklaard als ‘gaan naar de plaats, waar de zielen der afgestorvenen zich bevinden’, (vgl. Stoett, *Sprkw.*; echter ook *Wdb.* 16, 1065); Lat. *apud manes:* ‘bij de schimmen’.
712 Lat.: ‘nu hij haar nergens vond’.
713 *vervaeren:* heengegaan.
714 *het slimst':* het ergste.
715 *kil:* stroomgeul; vgl. vs. 419.
721 *naer:* beangst.
722 *hol:* schuilhoeken (*latebras*).
724 *slechte:* van mindere rang.
725 *zwaey*, de le persoon ook in het Latijn; *vervaerlyk:* ontzagwekkend (bij *scepter* en *blixem*).
726 *bezwaerlyk:* met moeite.
727 *Lerne:* Lerna, een moerasmeer in Argolis (Hercules doodde er de hydra of waterslang), bekend om zijn weiden (Ovid. *pascua*); *Liceesche lant;* aldus in het hs. (een ratuur heeft hetzelfde, een andere *Licisch*) en in de oude uitg.; Van L.: *Lirceesche*, naar de gewone Lat. lezing (Lyrceum, berg in Argolis, waarop de Inachus ontspringt); Vondels vorm berust op de variant *Lycaea* (naar een berg in Arcadië), door Farn. afgewezen.
729 *in der yl:* al ijlings vluchtend.
735 *vluggen:* vluchtige, onvaste (*volucres nebulas*).
738 *uitstryken:* bedriegen, bedotten;
739 *sluikery:* geheime minnehandel; vgl. Bk. II, vs. 570; H.
741 *of.... bedrogen;* vgl. eenzelfde konstruktie vs. 477; *waen:* mening.

*

En nederdaelende uit de lucht, en 's hemels boogen,[742]
Hiel op het aerdtryk stant, en dreef den nevel voort.[743]
Hy had zyn bedgenoots aenkomste uit 's hemels poort
By tyts geroken, en ging daetlyk na'et schoffeeren[745]
d'Onteerde dochter in een witte vaers verkeeren.[+]
De jonge koey is schoon, en Juno schatze hoogh,
Ook tegens haer gemoedt, als schoon van leest in 't oogh,
En vraeght, als wist zy 't niet, waerher deze is gekomen,[749]
Uit welk een' koeistal, wien zy toehoort. om te toomen
Dit scherrep onderzoek, zeght hy geveinst terstont:
Dees schoone jonge koey quam voort uit 's aertryx gront:
En daetlyk eischtze dees tot eene milde gave.
Wat zal hy doen? 't valt hardt van zyn beminde en brave[754]
Te scheiden: weigeren baert achterdocht te straf.[755]
De schaemte raet het aen: de liefde raet het af.[756]
Nochtans zou schaemte van de min verwonnen leggen:
Maer eene vaers zyn vrouwe en zuster fors t'ontzeggen,[758]
Zou schynen dat dit niet een koey in 't wezen waer.[759]
Toen Juno nu de boel van godt den donderaer
Ontfing, ontsloeghze zich noch niet voor hoon te vreezen.[761]
Zy schroomde voor Jupyn, een' sluiker, lang voor dezen,[762]
Waeromze Aristors zoon de zorgh en wacht beveelt.[763]
Dees gast heet Argus, van scherp toezien niet misdeelt.[764]
Hy was van godt begaeft met hondert wakkere oogen.[765]
Twee sliepen op hun beurte, en d'andere, onbetogen
Van winkbraeu, stonden op het velt hun schiltwacht uit,[767]
Bewaekten lö. hy bewaert de schoone spruit.[768]

[+][Randschrift:] *lö in eene koey.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 760 oude uitg. *den boel*; Hoogstr. en Huydec. *de boel;* vgl. H. - 770 hs. 1e lez. *al weitze*, 2e lez. *zy weit dan;* daarna *weit* gewijzigd tot *loeit*; oude uitg. *weit,* wschl. door verlezen.

742 *'s hemels booghen*; vgl. vs. 251.
743 *hiel stant:* kwam tot stilstand; vgl. Bk. II, vs. 27.
745 *geroken;* Lat. *praesenserat,* 'had een voorgevoel gehad'; vgl. Bk. II, vs. 220; Dl. II 321: 2.
749 *waerher:* van waar; vgl. H., en hier Bk. XV, vs. 189.
754 *brave:* schone; vgl. *Wdb. N.T.* III 934.
755 *straf:* sterk.
756 *schaemte.... liefde;* de strijd tussen schaamte en liefde is reeds in de Alexandrijnse erotiese litteratuur een vast thema.
758 *vrouwe en zuster;* Hera en Zeus waren beiden kinderen van Kronos en Rhea.
759 *schynen:* de schijn hebben; *in 't wezen:* in de essentie, in werkelikheid; elders, bv. Bk. X, vs. 221, *in wezen;* vgl. H., Bi.
761 De konstruktie *ontsloeghze zich.... voor hoon* (1e l. *van spyt*) *te vreezen* is door H. en V. Lenn. (Nalez. op Dl. XI) bestreden; zie echter *Wdb. N.T.* X, 1965 v.
762 *sluiker;* Lat. *fuit anxia furti,* wat in de samenhang wel betekent: 'zij was beangst voor roof (van Jupiter's zijde)'; echter betekent *furtum, -a*, ook 'heimelik mingenot', en was even te voren (vs. 739) in die zin door Ovid. gebezigd (*sluikery*); door Pontanus wordt het ook op deze plaats zo verklaard; het gebruik van het gelijke woord *sluiker*, en de toevoeging 'lang voor dezen' maken laatstgenoemde opvatting ook voor V. waarschijnlik.
763 *beveelt:* opdraagt.
764 *gast;* ter aanduiding van een manspersoon, inzonderheid met het bijdenkbeeld van kloekheid e.d.; deze borst, knaap.
765 *godt:* de godheid (niet bij Ovid.); *begaeft* (*begaven*)*:* begiftigd.
767 *van:* door; *winkbraeu,* hier voor: ooglid (vgl. *Mnl. Wdb.* i.v.; *Wdb. N.T.* op *brauw*).
768 *bewaert:* bewaakt.

Waer Argus gaet of staet, noit keert de wakkre wachter[769]
Zyne oogen van haer af, zy loeit dan voor of achter.

769 *Waer Argus gaet of staet;* het komt echter niet op het 'waar', maar op het 'hoe' aan; immers, zoals Ovid. in het volgende vs. zegt, *quamvis aversus,* d.i. ook al stond hij met de rug naar haar toe, toch had hij haar voor zijn ogen; een andere lezing heeft dan ook i.p.v. *quocumque loco; quocumque modo*.

*

By dage weitze in 't velt: en daelt de zon in zee,
Dan sluit hyze in den stal, en bint, als 't ander vee,
Haer met een koorde vast. hy voedertze met bladen,
En bitter kruit en gras. zy slaept, met vaek beladen,[774]
Niet op een bedde, eilaes, maer dikwyl op een hey,[775]
Daer gras noch lover groeit, drinkt slym, en loeit om wey.[776]
Indienze ootmoedigh pooght haer handen uit te steeken
Naer Argus, mistze eilaes haer handen. wilze smeeken
En klaegen over 't leet, haer t' onrecht aengedaen,
Dan loeitze, en wort vervaert van diersch geluit te slaen,
En schrikt voor haer gebulk. zy komt aen vaders oever,
Voorheene haer vermaek en wellust, en wort droever.[782]
Zoo zy de horens komt te spieglen in den vliet,
Dan vlietze angstvalligh voor zich zelve van verdriet.
Geen bronmaeght kent haer meer, en Inachus de vader[785]
Kent zelf zyn dochter niet. zy stapt de zustren nader,
En laet zich streelen van haer zusters zachte hant.
De gryzaert Inachus reikt onbekent zyn pant[788]
Geplukte kruiden toe. zy moet zyn handen kussen.
Zy lekt haer vaders hant, en huilt, en ondertussen
Verzoektze hulp, met zoo veel spraeke als zy vermagh,[791]
Melt haeren naem en noot, met onverstaen beklagh.
In plaets van spreeken schryft zy letters met de klaeuwen,
En leesbre merken van de ween die haer benaeuwen,
Om dees misschapenheit des lichaems. Inachus
Beklaeghtze: elendige! en hy hangt bedroeft aldus[796]
Al steenende aen den hals en horens der geschende,[797]
Nu in een witte vaers verandert vol elende.
Hy kermt, zyt gy myn kint, gezocht met smarte alom,
En noit gevonden! och, zyt gy myn eigendom,
Myn eige dochter, lang gezocht door alle landen,
Op heuvels, bergen, en in bosschen, en waeranden!
'k Gevoelde, u zoekende, en niet vindende, min rou,
Dan nu ik u aldus in dees gestalte aenschou.
Gy zwyght, o spraekelooze, en antwoort op geen vraegen.

* TEKSTKRITIEK: vs. 784 oude uitg. *verdiet;* Hoogstr. en Huydec. *verdriet*.

774 *bitter kruit en gras;* Ovid. *amara herba; herba* = kruid, zoals ook vs. 789, en ook gras, maar hier alleen 't eerste (wegens *amara*).

775 *hey;* niet in overeenstemming met vs. 772*: in den stal;* 'n stal noemt Ovid. niet, terwijl hij hier ter plaatse spreekt van ‘de grond, waar niet eens altijd gras op groeit’.

776 *slym:* drabbig water; vgl. vs. 510.

782 *wort droever:* wordt er slechts te bedroefder om.

785 *bronmaeght, = de zustren* van vs. 786.

788 *onbekent:* zonder haar te kennen.

791 v. Ovid.: ‘als zij slechts woorden overhad (*verba supersint*), dan zou zij om hulp smeken enz.’

796 *elendige:* rampzalige; bij Ovid. beklaagt hij zichzelf.

797 *geschende;* een oudere vorm dan *geschonden;* vgl. o.a. Dl. II, 166: 350; H.

Gy zucht nochtans, en schynt uw hart noch uit te klaegen,
En, 't geenge alleen vermooght, gy loeit op myne spraek.
Och ik onweetende bereidde met vermaek
Uw huwelyk, en feest, en torts, en bruiloftsbanden.[809]
Ik hoopte in 't eerste dat een schoonzoon was voorhanden,[810]
En afkomste, en nu mooghtge uit al de kudde een' man[811]
En zoon en eene vrucht verwachten nu of dan.[812]
Men lyt niet dat de doot myn droefheit koom volenden.[813]
Het strektme schade een godt te wezen in elenden:
En dat de deur des doots voor my gesloten is
Rekt eeuwigh mynen rou in druk en droefenis.
De veelooghde Argus dryft, op zulk een deerlyk kermen[817]
Des vaders, deze maeght, hem haestigh uit zyne armen[818]
Ontweldight, elders heene in eenen andren beemt.
Hy zet zich op de kruin des hoogen berghs, en neemt
In 't ronde al 't lantschap waer. Jupyn, nu ongeruster,
Kon niet gedoogen dat Foroneus lieve zuster[822]
Bleef treuren in dien schyn, en riep terstont den zoon[823]
Der blanke Pleias, d' eer van 's hemels heldren troon,[824]
En hiet hem Argus voort te helpen om het leven.[825]
De zoon vertoeft niet lang, en schiet om heen te zweven
De vleugels aen den hiel, en vat den slangestok,[827]
Die slaep verwekt. de hoet bedekt zyn hooft en lok.
Hy daelt dus uitgerust, leght hoet en hielvlerk neder,
En houdt alleen de roe. zoo dryft hy heene en weder,
In herders schyn, de geit bezyden 's weeghs dat heen,[831]
En pypt op eenen halm, een rietpyp, net gesneên.[832]
De maeghdewachter wort bekoort door zulke wyzen,[833]

809 *torts:* bruiloftsfakkel; *bruiloftsbanden* (niet in het Latijn): snoeren voor het in vlechten gescheiden haar der bruid.
810 v. vgl. vs. 575.
811 *afkomste:* nakroost.
812 Ovid.: ‘Uit de kudde moet ge nu een man, uit de kudde nu een zoon krijgen’ W; *nu of dan,* niet bij Ovid.
813 *men lyt niet;* Ovid. ‘het is mij niet gegeven, door de dood enz.’
817 *veelooghde:* veelogig; vgl. Schönf. *Hist. Gr.*[3] bl. 173; *saffraende*, Dl. III, 188: 31.
818 *hem:* nl. Inachus.
822 *Foroneus... zuster,* als vertaling van Lat. *Phoronis* (naar een gissing v. Farnabius), welke naam aan Iö echter als kleindochter van Phoroneus gegeven wordt; Phoroneus, mythiese koning van Argos en de gehele Peloponnesus, was een zoon van Inachus I, Iö een dochter van Inachus II.
823 *schyn:* voorkomen, toestand.
824 *blanke Pleias: lucida Pleias,* ‘lichtende Pleiade’, een op haar latere toestand vooruitlopende benaming voor Hermes' (Mercurius') moeder Maia, die een dochter van Atlas was, en met haar zusters als Pleiaden, zevengesternte, aan de hemel werd geplaatst; dat zij de schoonste was, zegt Farn.; vgl. Bk. II, vs. 965.
825 *voort:* aanstonds.
827 *slangestok:* het attribuut van Mercurius; hij voert hem als toverstaf, en als bodestaf, verwekt en verdrijft ermee de slaap; vgl. Bk. II, vs. 957.
831 *de geit:* de geiten. Vondel schreef eerst: *bezyden 's weeghs langs 't velt* (*per devia rura*); *dat heen:* die richting uit.
832 De *rietpyp* bestond nl. uit saamgevoegde halmstukken van ongelijke lengte; vgl. *oneffe rieten* (*impari calamo*) Dl. III, 213: 369; en hier vs. 871-2; *net:* zuiver.
833 Biezonder ook omdat hem deze kunst nieuw was (*nova arte*).

En zeght: wie zytge? ay koom, genaekme, o waert te pryzen:[834]

834 *waert te pryzen,* vgl. H.

*

Want nergens groeit meer gras voor 't vee in 't gansche lant,
En koele schaduw voor den herder, om den brant
En 't steeken van de zon t'ontschuilen, vry van hitten.
De zoon van Atlas quam genoot hier nederzitten,[838]
En sleet al koutende den heenespoênden dagh,
En loerde, om speelende op de rietpyp, vreemt van slagh,[840]
De waekende oogen zacht en stil in slaep te fluiten.[841]
De wachter pooght met maght den zachten slaep te stuiten:
En schoon de vaek een deel der oogen meester wort,
Noch waekt het ander deel. hy zeght: verhaelme kort
Hoe is het pypspel, dat noch nieu is, eerst gevonden.
Toen sprak herout Merkuur: een bronmaeght, op de gronden
Van 't hoogh Arkadie, hiet Sirinx, wel bekent[847]
By Boomgodinnen, op 't geberghte, daer omtrent.
Zy loos wist reis op reis den sater uit te stryken,[849]
Die achteraen liep, en wat godtheit in dees wyken,[850]
Door schaduwachtigh bosch, of langs de velden waert.
Zy eert d'Ortigische Diane, kuisch van aert,[852]
In loutre zuiverheit. men zou bykans geloven
Dat dit Diane was, quaem dees niet aengestoven,[854]
Met een' kornoelien, die met een' gouden boogh,[855]
En noch wert dit gelooft. Pan zaghze van het hoogh[856]
Liceus daelen. hy met pynloof 't hooft besteeken,
Sprak luide: o bronmaeght, stem 't verzoek toe op het smeeken[858]
Des godts, die, uwe trou verzoekende, u bemint.
Hy wou voortvaeren, maer zy sloegh het in den wint,
En flux den omwegh op, tot datze moe ten leste[861]
Aen Ladons oever quam, het zandige geweste.[862]
Men zeght datze in de vlught aen 't water wert gestuit,[863]

* TEKSTKRITIEK: vs. 854 oude uitg. *quam*. - 856 oude uitg. na *hoogh* een punt.

838 *zoon van Atlas;* voor *Atlantiades,* d.i. hier ‘kleinzoon van Atlas’, vgl. bij vs. 824; *zoon* zal dus zijn = ‘afstammeling’.

840 *loerde:* bespiedde de kans; vgl. H; *vreemt van slagh* (soort), vgl. bij vs. 833; vs. 845.

841 v.H. over ‘verdubbeld rijm’.

847 *hiet:* verl. tijd.

849 *uitstryken:* verschalken.

850 *achteraen:* haar achterna.

852 *Ortigische:* Ortygia, oude naam van Delos, eiland van Diana's geboorte. Lat.: *studiis, ipsaque colebat virginitate deam,* d.i. ‘zij diende de godin door haar bezigheid (de jacht nl.) èn door maagdelikheid’.

854 ‘naar de wijze van Diana (hoog) gegord als zij was’, Ovid.; *dees*, nl. Sirinx.

855 *kornoelien* (vier-lettergr.): van k.-hout.

856 *noch:* nochtans; *Pan,* Arkadiese woud-, en herdersgod, voorgesteld met horens, staart en bokspoten.

858 v.v. *o bronmaeght.... bemint;* wat hieraan in het Lat. beantwoordt, wordt als geïnterpoleerd beschouwd (vgl. ook H); Pan's woorden worden niet aangehaald (Argus was intussen in slaap gevallen), en de dichter neemt het verhaal over met: ‘er restte nu nog, zijn woorden te vermelden, en hoe de nimf enz.’ Vondel zag dit niet, misleid door zijn tekst; vandaar ook de oneffenheid, (door Van Lenn. misverstaan), in vs. 874, dat het overnemen v.h. verhaal door de dichter onderstelt, zonder dat er in het voorafgaande iets van gezegd is; *uwe trou*, ongev. = u te trouwen.

861 *omwegh:* zijwegen (*avia*); vgl. Bk. IV, vs. 598.

862 *Ladon:* rivier in Arkadië; *het zandige geweste;* Ovid. noemt de stroom-zelf *arenosus* = zandrijk.

863 *Men zeght;* ook deze woorden (niet bij Ovid.) vloeien voort uit de zoëven besproken misvatting; vgl. vs. 869.

En haere zusters badt in eene riete spruit

*

Verkeert te werden. toen godt Pan haer me wou sleepen
Had hy niet Sirinx maer moerassigh riet gegreepen,[+866]
En blies al zuchtende den adem in het riet,
Dat gaf een teêr geluit, als klaeghde 't van verdriet.
Men zeght dat veegodt Pan, door dezen toon bevangen[869]
En nieuwe pypkunst, sprak: o fluit, al myn verlangen,
Gy zult myn tytverdryf verstrekken, en de halm,[871]
Aen halmen ongelyk met was gekleeft, den galm[872]
Bewaerende, behout den naem der maeght noch verder.[873]
Toen godt Merkuur dit zou verhaelen aen den herder,[874]
Zagh hy hoe Argus al zyne oogen entlyk sloot.
Hy streelde al zwygende de winkbraeu, zwaer als loot,[876]
Versterkte aldus den slaep, en trof, in 't suizebollen,[877]
Den slaeper tusschen hals en hooft, en liet hem rollen
Al bloênde van de rots, geverft in rockend bloet.
Daer leghtge, o Argus: en die strax noch, zoo vol moedt,[880]
Uit hondert oogen zaeght, leght blint en onbewogen.
Een duistre en donkre nacht beschaduwt hondert oogen.[882]
Maer Juno zamelt al deze oogen, lief en waert,
Verzetze, als diamant, in haeren paeuwestaert.[+884]
z'Ontstak van toorne, en nam geen uitstel van haer wraeke,
En liet de razerny gaen spooken zonder spraeke,[886]
Voor d'oogen en 't verstant der Griexe veltboelin,
Genoopt, gejaeght van schrik alle oorden uit en in,
Tot datze by den Nyl vermoeit stont, en bezweeken,[889]
En aen den oever op haer knien viel om te smeeken.[890]
Het hooft hing op den rug. zy sloegh 't gezicht om hoogh,[891]
En klaeghde al loeiende den vooght van 's hemels boogh[892]

[+]*[Randschrift:] Sirinx in riet*

[+]*[Randschrift:] Argus oogen in den paeuwestaert.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 865 *werden;* het schijnt dat de *e* uit een eerdere *o* gewijzigd is; H. drukt *worden;* zie zijn aant., maar vgl. Van Helten, *Vondel's Taal* I, blz. 9; en *werden* in de *Voorrede* (Bij Van Lennep blz. 387, r. 33.); Bk. IX, 707. - 877 oude uitg. *En voede aldus den slaep*. - 880 oude uitg. na *Argus* een komma. - 881 oude uitg. *onbewoogen*. - 893 oude uitg. na *ende* eerst een punt, daarna een komma.

866 *moerassigh riet; calamos palustres;* (het bnw. onder invloed van het Latijn); niet in overeenstemming met vs. 862, zoals Vondel het vertaalde (Van Lennep).

869 H. over de plaatsing van *bevangen;* zie over ‘scheiding’ en ‘onderbreking’ Overdiep: *De zinsvormen in Vondel's Pascha en Lucifer*.

871 *verstrekken:* zijn.

872 *aen halmen ongelyk:* aan andere halmen van ongelijke grootte.

873 *verder:* voor de toekomst.

874 vgl. bij vs. 858 v.v.; *herder*, nl. Argus.

876 *streelde*, nl. met zijn toverstaf; *winkbraeu:* ooglid; vgl. vs. 767.

877 *trof,* nl. met zijn sikkelzwaard; mogelik liet V. dit met opzet weg, wegens vs. 830.

880 *en die:* en gij die.

882 *Een*, met klemtoon*: nox una*.

884 *paeuwestaert,* dat is nl. de staart van haar vogel, de pauw; en volgens Ovid. ook in de vleugels.

886 v. *razerny*: Erinys, furie; vgl. bij vs. 285; *zonder spraeke;* bij Ovid. ‘schrikverwekkend’, maar mogelik wilde V. daarmee vergoeden, dat hij in het volgende vers de blinde, onzichtbare prikkels (*caecos stimulos*) alleen met *genoopt* weergaf; *Griexe veltboelin:* lö; zijn eerste vertaling: *Argus veltboelin* (*Argolicae*) wijzigde V. om begrijpelike reden.

889 *bezweeken:* uitgeput.

890 *knien*, éénsilbig, oudere vorm; over één-, en tweesilbig *knien* een aantekening van H. bij Bk. III, vs. 942.

891 Ovid. ‘de achterwaarts gebogen hals omhoogbeurend’.

892 *voogt:* heerser, Jupiter; *'s hemels boogh,* vgl. vs. 251.

En badt dat hy dien rou en droefheit eenmael ende.[893]

893 *rou:* leed.

Jupyn bidt zyne ga de maeght in haere elende[894]
Te redden, en omhelst de lieve wederga,[895]
En zeide: vrees niet meer. gy zult geensins hierna
U meer om haerent wil bedroeven, en 't is reden.[897]
Dit zwoer hy by den poel des afgronts hier beneden.[898]
Toen Juno was gepaeit kreegh Iö, als voorheen,[+]
Den allereersten vorm. de wyde mont wert kleen.[900]
Het ruwe haer verging. de horens ingetogen,[901]
Verandren alle bey. zy ziet uit kleener oogen,
Kryght weder arremen en nieuwe schouderblaên,
Vyf vingers aen de hant. de klaeu is gansch vergaen.
Zy staet nu overende en rustigh op twee beenen.[905]
Behalve 't witte kleur is al de koey verdweenen.[906]
Zy vreest te spreeken, om niet weder met geloey
En bulken een geluit te slaen gelyk een koey.
Zy proeft haer eige spraek, nu eene wyl verloren,[909]
En schroomt in 't stamelen te loeien als te voren.
Nu wortze, als een godin, befaemt door lant en steên,
Van witte nonnen en gewyden aengebeên.[912]
Hierom geloofde 't volk van Epafus in 't ende[913]
Dat Jupiter, die geil de moeder schaekte en schende,
Zyn eigen vader was. hem werden in dien tyt,[915]
Gelyk de moeder mede, altaeren toegewyt,
En kerken in de steên. een Faëton, in jaeren[+]
En trotsheit hem gelyk, quam moedigh uit te vaeren,[918]
Te stoffen op Apol zyn' vader. Ioos zoon
Gebelght, sprak: slechthooft, gy gelooft dan, u ten hoon,[920]
Al wat u moeder in de hant steekt met haer teemen,[921]
En ducht geensins de zon voor vader aen te neemen.[922]

[+][Randschrift:] *Iö weder in menschen gedaente.*

[+][Randschrift:] *Faëtons en Epafus geschil.*

894 *in haere elende;* vgl. hierover H., die dit *in* i.p.v. *uit* afkeurt, maar evenals Van L. over het hoofd ziet, dat V. bedoelt: 'redding brengen in haar ellendige toestand'; van belang is, dat V. zijn eerstgeschreven *uit* veranderde in *in;* Bk. II, vs. 811 schreef hij onmiddell. *in dien staet;* Bk. XV, vs. 839 eerst: *uit noot*, daarna*: in dezen hoogen noot*.
895 *en omhelst,* nl. daarbij.
897 *'t is reden:* dat is redelik, billik.
898 nl. bij de Styx; vgl. Dl. III, 241: 1192; hier vs. 238; dit was de duurste eed der goden, bij verbreking waarvan zij hun onsterfelikheid verbeurden.
900 *allereerste;* zie H.'s kritiek op het gebruik van dit woord (i.p.v. *eerste*) bij vergelijking van twee; maar het suggereert veel sterker het grote verschil.
901 v. *de horens,* enz., *decrescunt:* 'krimpen weg'.
905 *rustigh:* flink, monter; *twee;* versta: niet meer dan twee.
906 *kleur,* onzijdig, als meermalen; vgl. Bk. VI, vs. 89; Hoogstraten-Kluit; *al:* heel.
909 *proeft:* beproeft.
912 *witte nonnen en gewyden;* Lat. *linigera turba:* de in linnen geklede schaar (van priesters); daarmee zijn bedoeld de priesters van Isis, met welke Egyptiese godin zij Iö gelijkstelden, zoals haar zoon Epaphus met de stier Apis.
913 *van Epafus:* omtrent Epaphus; *in 't ende,* voor Lat. *tandem,* dat echter niet met *creditur* (*geloofde 't volk*) moet verbonden worden, maar betrekking heeft op het eindelik, na zoveel onspoed, geboren worden van Epaphus.
915 *in dien tyt* is uitvloeisel van de onjuiste verl. tijd in deze vss.; *Hierom,* vs. 913, naar de lez. *Hinc,* i.p.v. *Nunc*.
918 *moedigh:* overmoedig; *uit te vaeren:* schimpen.
920 *slechthooft:* dwaas, onnozele.
921 *u*, pers. vnw.;*in de hant steekt:* wijsmaakt; *teemen:* gepraat.
922 *de zon voor vader;* bij H. een uitvoerig betoog over het genus *de* (niet *den*) zon.

*
Aldus stont Faëton beschaemt om dit verwyt,
En klaeghde: o moeder, is dit geen schandael en spyt,[924]
Dat ik eêlmoedige en een echte en vrygeboren[925]
Dit schimpige verwyt met myn geduldige ooren
Stilzwygende inkrop, en gedooge zulk een' smaet[927]
En laster, zonder hem te zeggen waer 't op staet?
Doch ben ik waerlyk uit dit hemelsch zaet gesproten,
Bewysme dat ik ben eene afkomst van dien grooten[930]
En goddelyken stam. hy klaeght met veel geschals
Zyn hartewee, en valt de moeder om den hals,
Bezweertze by het hooft van Merops, dienze troude,
En by de bruiloftstorts der zusteren, zy zoude
Door zekre tekens hem verzekren van zyn' stam.[935]
Het is onzeker of Klimeene, onstelt en gram,
Om 't lasterlyk verwyt, of Faëtons gebeden,[937]
Haer handen en gezicht om hoogh hief van beneden,
En sprak: myn zoon, ik zweere u dier by 's hemels glans[939]
En 't schynsel van de zon, die hoogh uit 's hemels trans[940]
Het al verwarmt, en stooft, en koestert met heur straelen,
En ons aenschout en hoort, gy komt van Febus daelen,
En zyt van hem geteelt. indien ik dit verdicht,
Zoo weigere de zon voortaen my 't heiligh licht:
Zoo wensche ik dat dit licht myn hooft voor 't jongst bestraele.[945]
Ook kuntge vader zelf bezoeken in zyn zaele.[946]
Het hof, waeruit hy ryst, paelt oostwaert aen dien oort.[947]
Indien begeerte u port, trek heenen op myn woort,
En vraegh den vader zelf. waerop de zoon, ontsteeken[949]
Door moeders antwoort, naer de Moorenlantsche streeken,[950]
En Indiaenen, zwart verbarrent, heenetoogh,
Daer Febus, 's morgens vroegh te wagen, vaert om hoogh.

* TEKSTKRITIEK: vs. 927 oude uitg. *inkroppe*. - 932 oude uitg. *den moeder*. - 936 *onstelt;* oude uitg. *ontstelt*. - 951 oude uitg. *Indianen*.

924 *moeder,* nl. Clymene, gemalin van de Ethiopiese koning Merops, maar Phaëthon's moeder bij Phoebus (Apollo); in een eerdere redactie werd zij ook bij V. genoemd; *schandael en spyt:* ergernis en hoon.

925 Ovid. *ille ego liber, ille ferox:* ik zo vrijmoedig en trots; V.'s *eêlmoedigh:* edel, fier van aard, komt met dit laatste overeen; de weergave van *liber* is t.o.v. Phaëthon's onzekerheid weinig gelukkig.

927 *inkrop:* moet verkroppen.

930 *afkomst:* in konkreet gebruik, als b.v. Dl. II, 645: 179.

935 *zekre:* ontwijfelbare.

937 *of:* of (*ontstelt en gram*) om....

939 *dier:* duur (een dure eed).

940 *'s hemels trans,* staande verbinding, (evenals *'s hemels boogh*); vgl. bij *Lucif.* vs. 570; 's hemels top.

945 *voor 't jongst:* voor 't laatst (vgl. de jongste dag).

946 *zaele:* paleis.

947 *aen dien oort;* eerst schreef V.: *paelt naest aen dit gewest* (: *al u best,* vs. 948); daarna: *paelt aen dit hemelsch oort;* mogelik ter vermijding van klankovereenkomst met *ryst* verving hij *gewest* door *oort;* vervolgens werd het niet passende *hemelsch* verwijderd, en het evenmin passende *dien* (i.p.v. *dit*) geschreven wegens de vele *t*-klanken; vgl. Bk. IV, vs. 111; *terrae nostrae* = ons land (Ethiopië).

949 *ontsteeken,* van vreugd (*laetus*).

950 vv. Volgens Ovid. *doorschrijdt* hij het land der Ethiopiërs (het zijne), en dat der Indiërs, die onder de zonnegloed wonen.

Eindnoten:

562 *gout;* Ov.: ‘verguld’; voor *onder blaeu verloot* Ov.: ‘ met lood onder (d.i. in) de schacht’.
743 *klaeren,* met *n,* door attractie van *zulk een* (zulken)? vgl. Bk. II, vs. 1058; Walch. 55.

P. Ovidius Nazoos Herscheppinge.
Het tweede boek.[aant.]

Inhout.*

[1] Epafus Faëton eens verwijtende hoe Apollo valschelijk hem ten vader gegeven was,
[2] verzocht aen den vader, tot een pant en bewijs van zijn echte zoonschap, den zonnewagen[2]
[3] eenen eenigen dagh te mogen mennen, het welk hy verwervende, stak de gansche werrelt
[4] in brant, waerdoor onder andere volken d'Etiopiers van hitte in moorjaenen verkeerden.[4]
[5] Faëton hierop van den blixem getroffen, wort van de gezusteren, en met een van zijnen

* I n h o u t : *Men vergelijke voor het verhaal van Faëton Vondels treurspel van die naam, dat sterke overeenkomst vertoont met de Ovidius-vertaling, en volgens Van L. bewijst 'hoe groot hij als navolger, hoe zwak hij doorgaans als vertaler is'* (*XI 343*)*; vgl. H.*[2]*, 1242.*
2 *verzocht;* dit zou moeten zijn *verzocht deze;* vgl. bij vs. 25.
4 *onder... volken;* Lat. *inter cetera:* 'onder andere zaken'.

*

[6] bloetvrient Cignus beweent. Jupiter de gansche werrelt bezichtigende,
en gaef in den
[7] eersten staet herstellende, komt Kalisto te zien, en verkrachtze in
den schijn van Diane.
[8] Juno, hierom gestoort, misschept haer in een beerinne. De zoon
Arkas hadze hierna ge-
[9] schoten, ten waere Jupiter deze beide in het gestarrente plante. Juno
beklaeghde zich
[10] hierover by den Oceaen, en voer ten hemel op den rugh van haere
paeuwen, onlangs
[11] met verwen geschakeert: gelijk de Rave lest van wit in zwart
verandert was: want de
[12] Rave op wegh, om het overspel der Kraeie Apollo aen te brengen,
wert van de Kraeie[12]
[13] vergeefs geraden hare reis te staeken, en onderwezen hoe zy zelf
hierom van dien godt
[14] gestraft, en Niktimeene in eenen nachtuil verandert wiert. Toen
Ociroë hierna haeren[14]
[15] zoone toekomende dingen voorspelde, wertze in eene merrie
herschapen. De vader Chiron
[16] riep vergeefs Apollo om bystant aen, toen de godt, een harder in
Elis, zijne ossen wei-
[17] dende liet verdwaelen. Dit gaf Merkuur gelegentheit te steelen.
Merkuur ontdekte hierna
[18] de meinedigheit van Battus, alleen van dien diefstal bewust, en
veranderde den aen-
[19] brenger in eenen toetssteen. hy quam hierna in Attika, en misbruikte
Herse, Cekrops
[20] dochter Aglauros haere zuster benijdende, verstijfde gelijk een steen.
Jupiter gebiedende[20]
[21] Agenors ossen strandewaert te drijven, vermomde zich in stiers
gedaente, en voerde
[22] Europe door zee in Kreten.

Het hof der zonne staet op pylaers, schoon in 't praelen[+vs. 1]
Met louter gout, robyn, en levendige straelen.[2]
Het dak is wit ivoor. de valdeur flonkert schoon
Op zilvre drempels. hier staet kunst by kunst ten toon,[3-4]

[+][Randschrift:] *Het zonnehof.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 1 oude uitg.: *pijlers;* de lez. van 't hs. is niet geheel zeker. - 15 oude uitg.: na *deel* geen komma.

12 *van de Kraeie;* foutief voor *Coronidis:* 'van Coronis'; vergel. bij vers 767.

14 *haeren;* Cant. bedoelt: van Coronis.

20 *gebiedende*; versta: *hem* (Merc.).

vs. 1 *hof der zonne*, zie slot van het eerste boek.

2 *robyn,* als stofnaam in 't enkelv.; Lat. *pyropus:* goudbrons (een mengsel van 3/4 koper en 1/4 brons; sterk glanzend); men heeft het woord vroeger ook als naam van een edelsteen opgevat, zo bv. Maerlant, *Alex.* III, vs. 184; Vossius, ook Pont., vermeldt, maar als onjuist, deze opvatting, die wij o.m. bij Farn. aantreffen; *levendig:* vlammend.

3-4 *dak*; Ov.: geveldak; *valdeur:* 2-vleugelige deur; misschien uit *vald-deur* ('vouwdeur'); Lat. *valvae bifores;* vgl. over dit woord *Mnl. Wdb.* VIII, 1187; bij Ovidius zijn het de deuren zelf die van zilver glanzen.

Noch ryker dan de stof: want Mulciber graveerde[5]
Hier d'aerde in, en de zee, die rondom heen spanseerde,[6]
Ook d'ope en ruime lucht, die 't altemael omvangt,
En 't hemelsche gewelf, dat om de werrelt hangt.[7-8]
De zee krioelt, en stoft op blaeuwe waterheeren,[9]
Trompetter Triton, en godt Proteus, en 't verkeeren
Van zyn gedaente, die van d'eene in d'andre smelt.[11]
Hier toomt Egeon het verslindend zeegewelt[12]
Van wallevisschen, die den schepen schrik aenjaegen.
Men ziet'er Doris met haer dochteren en maegen.[14]
Een deel bezwemt het diep: een deel, te water uit
Op rotsen, zit en drooght en net de groene tuit:[16]

5 *Mulciber:* Vulcanus (Hephaestus), de edelsmid onder de goden.
6 *spanseerde:* zich bewoog, vloeide.
7-8 *'t,* pers. vnw.; *lucht.... gewelf,* bij Ovid. alleen: *caelum:* de hemel, 'die over de aarde heenhangt'.
9 *stoft:* gaat groot op; *blaeuwe waterheeren:* zeegoden (*blaeuw* naar de kleur van de zee); vgl. H., Bi.; Bk. IV, vs. 726. - *Triton.* vgl. Bk. I, vs. 402; *Proteus,* een waarzeggende god, die verschillende gestalten kon aannemen; *verkeeren;* veranderen.
11 *smelt:* geleidelik overgaat.
12 *Egéon*, honderdarmige zeegod, volgens Homerus door de goden *Briareoos* genoemd; hier voorgesteld als walvissen berijdend, die hij (volgens Ovid.) met zijn armen omklemt; *zeegewelt:* zeemacht, -troep; vgl. 'Bevreesde mijn gewelt' in het Wilhelmus.
14 *Doris,* gemalin van Nereus, moeder der Nereïden; *maegen,* niet bij Ovid., en ook niet in overeenstemming met vs. 19.
16 *net*, van *netten:* net maken, ordenen, opknappen; (niet te verwarren met *netten:* nat maken, Bk. III 214, ofschoon het daar soms moeilik van te onderscheiden is. *Wdb.* IX 1883 v.; vgl. H.); *groene tuit:* het groene (naar de kleur v.h. water) haar; vgl. Bk. V, vs. 773.

*

Een deel beschryt den visch. zy gaen zich hier vermeiden.[17]
Elk heeft haer wezen, doch het kroost is niet verscheiden,[18]
Als volle zusteren van 't zelve bedde past.
Het aerdtryk grimmelt'er, van menschen overlast,[20]
En dieren, bosschen, stroom- en veltgodin, en steden.
Maer boven ging de kunst de valdeur ryk bekleeden
Met twalef merken van de zonne op eene ry,[23]
De zes op d'eene deur, de zes op d'andre zy.
Zoo dra Klimeenes zoon den drempel op quam treden,[+25]
In zyn heer vaders hof, zet hy beducht de schreden
Naer vaders hoogen stoel, en houdt van verre stant,[27]
Gestuit van 't vierigh licht, dat sterk in d'oogen brant.
Daer zagh men Febus op 't gestoelte om hoogh braveeren,[29]
Dat van smaragden blonk, en hy in purpre kleêren.[30]
Ter rechte en slinke hant bestuwen hem het Jaer,
De Dagen, Maenden, Uur, en Eeuwen, eene schaer,
Alle even wyt van een. daer stont de nieuwe Lente,[31-33]
Bekranst met bloem, en blos, een jaerelyxe rente:[34]
De naekte Zomer, met den korenkrans om 't hooft:
De Herrefst, nat van most: de Winter, gansch berooft[36]
Van warmte, en kout en kil: de baert en 't haer bevroren
Met kegelen van ys. de sneeuvlok hangt om d'ooren.
Hier zat de vader van 't alziende hemelsch licht
In 't middenperk, en zagh den jongling, die vast zwicht[40]
Voor al dees vreemdicheên. hy sprak: o zoon, tre nader,
Onlochenbaere telgh van my, uw' rechten vader.[42]
Wat 's d'oorzaek van uw reis? wat zoektge in 't zonnehof?
Hy antwoort: hooftlicht van 't gansche aerdtryk, ryk van lof,[44]

[+][Randschrift:] *Faëton by Febus*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 25 kanttekening in het hs.: *Epafus bij Febus;* achterin, bij de 'Drukfeilen': *voor Epafus lees Faëton, in het kantschrift.* - 41 oude uitg.: na *sprak* een komma.

17 *vermeiden*, met 'epenthetiese' *d.*

18 *haer wezen:* haar eigen gelaat; *kroost:* gelaatstrekken; Ovid.: *facies non omnibus una, nec diversa tamen;* vgl. vs. 670.

20 *grimmelt:* krioelt.

23 de twaalf tekens van de dierenriem; *op eene ry;* niet bij Ovid.; *de ry* kan men zich, aan weerskanten, gebogen denken. Ovid. spreekt van *caeli fulgentis imago, signaque sex etc.:* 'een afbeelding van de fonkelende hemel, en zes tekenen enz.'; wellicht is het laatste slechts een nadere toelichting van het eerste; vgl. overigens de uitvoerige beschouwing bij H. en de aant. bij Van Ln., (waarin H's uiteenzetting niet juist is weergegeven). Men behoeft niet aan een natuurgetrouwe afbeelding te denken.

25 *drempel;* Ovid.: *acclivo limite:* 'langs opglooiende weg'; Vondel verwarde *limes* met *limen* (drempel).

27 *houdt stand;* vgl. Bk. I, vs. 743.

29 *braveeren:* pralend zetelen.

30 *purpre kleêren* draagt Febus als heerser, maar ook wijl de donkerrode kleur van het zonnelicht daarmee werd aangeduid.

31-33 Bij Ovid. *Dag* en *Maand* in het enkelv.; daarentegen *Uren* in het meerv., en slechts van deze laatste heet het, dat zij op gelijke afstand van elkaar staan; bij Ovid. is de volgorde: Dag, Maand, Jaar, Eeuwen, en dan de Uren; vgl. H.; *Lucifer*, vs. 2180-vlg.

34 *blos:* bloesem; vgl. Dl. II, 788: 536 *bot en blos*; *rente:* opbrengst.

36 *most:* druivesap.

40 *perk:* vak, plek; *vast:* onderwijl; *zwicht:* verbluft staat.

42 *onlochenbare:* niet te verlochenen; vgl. *Wdb. N.T.* VIII, 2697; *rechten:* echte, ware.

44 *ryk van lof,* bij *aertryk;* Lat. *immensi mundi:* 'van de onmetelike wereld'; anders zou ook de woordspeling geen zin hebben.

*

Myn vader Febus, magh u Faëton dus noemen,[45]
En zocht Klimeene niet haer oneer te verbloemen
Met eenen valschen schyn, verleenme een zeker pant,[47]
Waerby het blyke dat ik, buiten schimp en schant,
Een echte en rechte zoon, ben uit uw' stam geboren,[49]
En sterk den twyfelaer, verbluft van smaet te hooren.[50]
Zoo sprak de zoon, vol drux. de vader streek terstont[51]
De straelen van zyn hooft, om nader mont aen mont
Te spreeken, en beval hem dichter te genaeken.
Nu neemt hy Faëton [men ziet de liefde blaeken]
In d'armen om den hals, en zeght: ay zyt getroost:[55]
Het waer geen reên u niet te kennen voor myn kroost.[56]
Klimeene baerde u, en ging waerlyk van my zwanger:[57]
En op dat gy voortaen gerust gestelt, niet langer
Hieraen zoudt twyfelen, eisch onbekommert nu[59]
Wat gaef uw hart behaege en luste: ik schenk het u.[60]
O Stix, by ons gevloekt, waerby de goden zweeren,[61]
Ik neeme u tot getuige, en zweere u zyn begeeren
Te paeien. naulyx zwoer godt Febus dezen eedt,[63]
Of Faëton verzocht, te wulpsch, te vroegh gereet,[64]
Heer vaders paerden en karros een' dagh te mennen.
Terstont beroude godt dien eet, nu niet te schennen.[66]
Hy schudde drywerf en noch eens het glansryk hooft,
En sprak: te reukeloos hebbe ik u dit belooft,

* TEKSTKRITIEK: vs. 47 oude uitg.: *Men;* Hoogstr. en Huydec. *Met.* - 57 hs. *Klimene;* oude uitg.: *Klimeene;* elders (I, vs. 936; II, vs. 25, vs. 46) is in het hs. de oorspr. spelling *Klymene* veranderd in Klimeene).

45 *magh.... noemen:* indien enz.; bij het volgende.

47 *zeker:* onaanvechtbaar.

49 *uit uw' stam*; H. keurt *stam* af, daar dit niet t.a.v. ‘eigelijke kinderen, maar van de navolgende neeven’ zou worden gebezigd.

50 *den twyfelaer,* nl. Faëton zelf.

51 v. *de vader* enz., vgl. vs. 27-28.

55 *zyt getroost:* wees gerust.

56 *Het waer geen reên:* het zou onredelik in mij zijn; *kennen voor:* erkennen als.

57 *van my zwanger;* H's opmerking, dat bij *zwanger van* alleen de vrucht past, geldt niet voor V.; zie Bk. II, vs. 842.

59 *eisch:* vraag (Eng. *to ask*).

60 *het;* zie over dit *het* H. en Van Ln.

61 *Stix,* vgl. Bk. I, vs. 223, vs. 898; *by ons gevloekt;* Van Ln. vraagt zich af, waar V. de vreemde uitdrukking vandaan heeft: ‘het Lat. heeft hier *oculis incognita nostris:* die onze oogen nooit aanschouwd hebben’. Wat het hs. leert is dit: V. schijnt eerst te hebben willen schrijven: *Onzichtbre jammerpoel*, maar het eerste woord mist de 2 laatste letters, en heeft *ont* i.p.v. *on* (een meer voorkomende verwarring; vgl. Dl. II, 777: 216 *onsteld;* Dl. III, 244: 1287 *ontdiep; Herschepp.* Bk. IV, vs. 342 *ontschuldight*, met in het hs. bovengeschreven *t*); (het schijnt wel, dat de *t* van *ont* latertussengeschreven is); dit heeft V. van het spoor gebracht, en hem (door de associatie van *ontsich*(*t*), *ontzichelyk, onsichtelyken,* vgl. Dl. I, 451: 101, 466: 46; Dl. II, 173: 1491; 123 *Harpzang,* vs. 8) vervolgens doen schrijven: *Ontzaghbre;* de laatste verandering was: *O Stix*, aanstonds met *i* (niet *y*) geschreven, en dus van een latere revisie afkomstig; dit veroorzaakte de wijziging van *jammerpoel* in: *by ons gevloekt* (voor welk laatste woord V. eerst *geha*(*et*) begon te schrijven), wat wel niet bij Ovid. stond, maar in de mond van de zon niet onpassend was.

63 *paeien:* bevredigen, inwilligen.

64 *wulpsch:* onbezonnen.

66 *beroude:* had berouw van, betreurde; over het gebruik als bedrijvend ww. *Wdb.* II 1930 vv., waar ook Bi. tegen H. wordt aangevoerd; en vgl., waar ook H. op wijst, Bk. IV, vs. 327.

U toegezworen. zoon, moght ik 't beloofde weigeren,[69]
'k Ontzeide u dit alleen, verwaent om hoogh te steigeren.[70]

69 *toegezworen;* vgl. *toevloecken,* Dl. II, 609: 1600; Ovid.: *temeraria vox mea facta tua est:* ‘onbezonnen is mijn woord geworden door het uwe’ W.
70 *dit alleen,* nl. al het andere zou ik u schenken; *verwaent... steigeren:* vermetel verlangend hoog op te stijgen.

*

Zoo hier ontraeden gelt, uw eisch steekt vol gevaer.
Gy eischt, o Faëton, dit ampt, een' knaep te zwaer.
Het lot van sterflykheit is u te beurt gevallen:
Uw wensch, geen menschenwerk, past u noch geen' van allen
Die sterflyk zyn, noch staet den goden zelfs niet vry.
U port onweetenheit. elkeen, gelooftge my,[76-v.]
Magh zich behaegen: maer de zonnepaerden mennen
Voeght niemant dan alleen uw' vader, dienze kennen.[78]
De dondergodt Jupyn, die schrikkelijk en prat[79]
Den fellen blixem zwaeit, zou zelf het zonneradt[80]
Niet dryven konnen, schoon zyn maght het al beheerste.[81]
En wie is hem gelyk? de wegh loopt steil in 't eerste,
Waer langs het morgenpaert naeu veiligh steigren kan:[83]
En recht in 't midden, aen het hemelsche gespan,[84]
Leght al de wegh zoo hoogh, dat myne haeren ryzen,[85]
Het hart in 't lichaem beeft, wanneer ik zie met yzen
Hoe aerde en zee zoo laegh beneên myn voeten deist.[87]
In 't ende valt de baen voorover, en vereischt
Een zekre maetigheit en kunst in 't nederryden.[89]
Dan ziet men Tetis zelve, uit zorge om my, in lyden,[90]
Die overhelle, en schier in zee plomp door dien last,
Wanneerze 's avonts spade onthaelt den avontgast.[92]
Bereken nu hierby hoe 't hoogh gewelf in 't zwaeien
Gezwint niet ophoudt van geduurigh ommedraeien,[94]
En ommezwindlende al 't gestarnte met zich voert.
Dan streve ik tegens stroom. de vaert, die 't al beroert
En weghrukt, vint aen my geen vatten op dees paden.[97]
Ik dring'er tegens aen met myn gezwinde raden.[98]

* TEKSTKRITIEK: vs. 81 oude uitg.: na *beheerste* dubbel punt. - 92 oude uitg.: *spaede*. - 97 oude uitg.: *wechrukt*.

76-v. *elkeen... behaegen:* ieder (van hen) mag zich inbeelden wat hij wil; Lat. *placeat sibi quisque licebit*.

78 *voeght:* past bij, kan geschieden door.

79 *prat:* trots; vgl. Bk. V, vs. 498; VI, vs. 106; IX, vs. 630.

80 *zelf:* zelfs.

81 *beheerste:* H. wil, dat dit, naar de zin, *beheersche* zou moeten zijn; (uit het Lat. is het niet te beslissen;) als een praeteritum-attraktie is het nauweliks te verstaan; maar in waarheid beheerst Jupiter niet volstrekt alles (bv. het Noodlot; ook niet, als men wil, de zee en de onderwereld, nadat die aan Neptunus en Pluto waren toegevallen). In beide gevallen is *het al* = 'al het andere', tenzij men verstaat, dat vaardigheid (*dryven*) nog iets anders is dan macht (*beheerste*). Ten slotte zal V. niet veel meer bedoeld hebben dan de moeilikheid v.h. mennen op paradoxaal-krachtige wijze tot uiting te brengen.

83 *morgenpaert:* de verse paarden 's morgens.

84 *gespan:* gewelf; vgl. Bk. I, vs. 96.

85 *dat* enz.; *saepe,* 'dikwijls' zegt Ovid.

87 *deist:* wegwijkt; bij *aerde en zee* als één kompleks; vgl. vs. 102.

89 *zekre:* beheerste, vaste (Lat. *certo*); *maetigheit,* voor *moderamen:* ''t besturen'.

90 *Tetis:* Tethys, een zeegodin, gemalin van Oceanus, moeder van Clymene; vgl. Bk. XI, vs. 1011.

92 *onthaelt:* ontvangt.

94 *gezwint,* bij *zwaeien* (allitteratie); *geduurigh:* voortdurend; vgl. Bk. I, vs. 131.

97 *weghrukt:* meevoert.

98 *er tegens aen:* in de tegenovergestelde richting. Sedert Anaxagoras (5e eeuw vóór Chr.) nam men durende snelle beweging aan van de hemelsfeer; met de hemel draaien de daaraan

*

Genomen ik stont u den zonnewagen toe:[99]
Wat zultge doen? kunt gy in 't ryden, nimmer moe,
De draeiende assen wel regeeren onder 't reizen,[101]
En zonder dat de raên met u te rugge deizen?
Gy beelt misschien u in dat boven zon en maen
Gewyde kerken, steên, en groene bosschen staen.[104]
Het spoor der zonne loopt door vreesselyke dieren,[105]
En laegen: en om spoor te houden in het zwieren,
Is al de baen gemerkt. gy moet langs deze baen[106-107]
Ook tegens horens van gestarnde Stieren aen,[108]
Den boogh van Chiron, voortgeteelt in Emonye,[109]
Den Leeusmuil, brullende als een dolle Razerye,[110]
Ook tegens 't Scorpioen, welx armen lang en krom[111]
U grypen, en den Kreeft, die d'armen avrechts om
Kan buigen. gy zyt ook niet afgerecht op paerden[112b-113]
Te toomen, die vol moedts, het vier, waer naer zy aerden,[114]
Mevoeren in hun borst, en snuiven 't uit den bek.
Ik ben niet maghtigh hun te houden in bestek,[116]
Wanneerze fors en trots geraeken aen 't verhetten,[117]
Te hardt van bek. och zoon, laet u myn raet verzetten.[118]

bevestigde vaste sterren; de zon en de planeten bewegen zich in tegenovergestelde richting; *raden;* vgl. Dl. III, 170: 388; *bladen* Dl. II, 794: 729 (*bladers,* ib. 808: 10).

* TEKSTKRITIEK: vs. 115 oude uitg.: *snuiven uit*.

99 *genomen:* aangenomen.

101 v. *draeiende assen,* enz.; *rotatis obvius ire polis, ne te citus auferat axis:* 'het omdraaien der polen tegemoet gaan, zodat u de snelle hemelas niet meesleurt'. Vondel verstond *polis* en *axis* van de zonnewagen.

104 *gewijde* ook bij *steên* en *bosschen; gewyd:* aan de goden nl.

105 *dieren:* nl. van de dierenriem.

106-107 *laegen:* hinderlagen, dreigende gevaren; met *dieren* in hendiadys verbonden; *om spoor.... gemerkt;* in de tekst van Ovid.: 'en of gij al de weg houdt enz.' verstond V. het minder gewone *ut* = 'ofschoon' als: 'opdat', en voegde er *is.... gemerkt* ter afronding bij. H. keurt de herhaling van *spoor* af; men behoeft echter slechts de klemtoon op *houden* te leggen.

108 *gestarnde stieren:* het sterrebeeld 'de stier'; *tegens aen:* tegemoet.

109 de boog van de 'Schutter', afgebeeld als Centaur (*Chiron*)*;* de Centauren stamden uit Thessalië (Haemonia; vgl. Bk. I, vs. 686); Chiron was door Zeus onder de sterren geplaatst; hij was eerder o.a. de leermeester van Achilles, vgl. *Vondelkron.,* jg. 3, blz. 29-vlg. en hier Bk. VI, vs. 175.

110 *Razerye:* Furie (vgl. Bk. I, 886 *razerny*); H. voelt er iets voor, dat men, naar analogie van *slaavery: slaaverny* een onderscheid zou maken tussen *raazerny,* 'de drift en dolheid zelve', en ook: *Furiën,* en *raazery,* 'de tegenwoordige en daadelyke uitwerking van die drift; vgl. H^2, Walch 57.

111 *Scorpioen*, onz. genus vroeger gewoon.

112b-113 Ov.: 'die zijn scharen kromt in andere richting', n.l. tegengesteld aan de Schorpioen.

114 Bij Ov. is de *moedt,* 'drift', een uitwerksel van het vuur; *waer naer zy aerden,* een toevoeging, waardoor de zonnepaarden in betrekking worden gesteld tot de zonnegod.

116 *Ik,* met nadruk; V. schreef eerst: *Ik zelf; niet,* bij Ovid. 'nauweliks'; *hun;* H. keurt dit *hun* af; hij verwijst naar Bk. V, vs. 549 (*hun te praemen*), naast Bk. XIV, vs. 850 (*hen praemt*), verder naar Bk. VIII, vs. 967 naast Bk. III, vs. 837; 'Dit onderscheid van *hen* en *hun* neemt Vondel anders zeer nauwkeurig waar'; in een nota zegt Van Lelyveld o.m.: 'Iedere taal heeft hare eigenschappen, buiten welke geen taalopbouwer behoort te gaan'. Het verdient de aandacht, dat V. op dèze plaats, en ook V 549 het eerstgeschrevene *hen* door *hun* verving; VIII 967 (*hun aen te spreeken*) en ook II 168 schreef hij aanstonds *hun*; III 837 *hen* (*hen aensprak*) uit *hun* gewijzigd; i*n bestek:* binnen de baan.

117 *fors:* onstuimig; *trots:* weerbarstig; *verhetten;* vgl. Bk. X, vs. 337 *hette*.

118 *verzetten:* van gedachte doen veranderen.

Zie dat ik u niet helpe aen heiloos ongeluk.
Terwijl 't noch tyt is, eisch wat beters buiten druk:[120]
Want om te toonen dat gy sproot uit onzen bloede,[121]
Begeertge een zeker pant, dat is myn zorgh en hoede,[122]

120 *buiten druk:* gevaarloos.
121 *om te toonen:* opdat u zou blijken.
122 *dat....:* dat pand vindt ge in enz.; *zorgh:* vrees, bezorgdheid (Lat. *timendo*); *hoede:* voorzorg.

*

En vaders zorgh getuight gy zyt myn eigen kint.[123]
Bezie hem styf en sterck, die uwe welvaert mint,[124]
Eens onder d'oogen. och of gy door 't oogh der smarte[125]
Van uwen vader zaeght in 't vaderlyke harte.
Ten leste zie eens om naer al dien ryken schat,[127]
Van hemel aerde en zee in hunnen arm gevat,[128]
En kies al wat u lust. dit eenigh durve ik smeeken:
Sta af van 't geen een straf, geene eer is, laet dit steeken.
Och Faëton, gy eischt een straf, geen waerde gift[131]
Onweetende. och wat valt gy ons uit wulpsche drift
Al smeekende om den hals? wy stemmen uw begeeren:[133]
Neen, twyfel hier niet aen: gy hoort het wat wy zweeren:
Maer draegh in 't eischen u voorzichtigh, zoo 't betaemt.[134-35]
De vader staekte zyn vermaening: d'ander praemt[136]
En dringt op zynen eisch, en brant om heen te vaeren.
De vader, of men hem kon brengen tot bedaeren,[138]
Houdt draegende, zoo lang hy kan; ten leste moe,[139]
Geleit den jongling naer den zonnewagen toe,[+]
Het werkstuk van Vulkaen, die dissel smede, en assen,
En raden van fyn gout, de speek van zilvre massen.[142]
Het daghlicht schittert in gesteente en chrizolyt,[143]
Op ieder juk gehecht. de trotze zoon verblyt,[144]
Bespiegelt deze kunst, van boven tot beneden.[145]
De morgenstar quam uit den oosten aengetreden,[146]

[+][Randschrift:] *De zonnewagen*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 141 oude uitg.: *smeede*.
123 *zorgh,* als in vs. 122 (Lat. *metu*).
124 *welvaert:* welzijn.
125 *onder d' oogen:* in de ogen (*Wdb.* X, 2259); vs. 124 schreef V. eerst, i.p.v. *styf en sterk: in 't gezicht; 't oogh,* des vaders nl.
127 *ten leste;* daarachter een komma te denken.
128 *van:* door.
131 *waerde:* kostelike.
133 *smeekende:* vleiend (-smekende); Lat. *blandis lacertis; stemmen:* inwilligen.
134-35 *wat wy zweeren;* Ovid.: 'wij hebben gezworen bij de vloeden van de Styx'; *voorzichtigh:* beleidvol; Ovid.: 'wijzer'. H. vergelijkt met deze onjuiste weergave *Faëton,* vs. 462-vv.; zie ook beneden bij vs. 146.
136 *praemt:* dringt aan.
138 *of:* op hoop dat.
139 *houdt draegende:* houdt de zaak slepend.
142 *speek:* spaak; vgl. vs. 426; *mas* (= massa) klomp van de een of andere stof; 'van massief zilver' dus; vgl. H.
143 Ovid. zegt eigenaardiger, dat die edelstenen door de weerkaatsing van de zon een schitterend licht uitstraalden; *chrizolyt* was vroeger benaming van verschillende edelgesteenten van gele of goud-groene kleur; *gesteente en chrizolyt* is letterlijk, hoewel in omgekeerde orde, naar het Latijn, waar echter *et gemmae* = 'en andere edelgesteenten'; misschien mag men Vondels *en* verstaan als: 'en daaronder'.
144 *ieder juk,* Lat. *iuga,* een zgn. poëties meerv. met enkelv. betekenis; *verblyt,* praesens (Lat. *miratur*, 'bewondert').
145 *bespiegelt:* beziet; vgl. bv. opdracht van *Batav. Gebroeders*.
146 *morgenstar;* vervangt hier verkeerdelik de dageraad (Ovid. *vigil Aurora,* 'de vroegwakende Aurora); vgl. vs. 149; inderdaad had Vondel eerst geschreven: *Toen quam de dageraet in 't oosten aengetreden;* hij verving *dageraet* door *morgenstar*, en schreef ten slotte zoals in de tekst staat. Vgl. *Faëton,* vs. 469 v.: *De Dageraet breeckt aen, de morgenstar verschijnt, En jaeght de starren voor. de bleecke maen verdwijnt*.

Ontsloot de purpre poort, en roode roozezael.[147]
Het heir der starren, van den klaeren morgenstrael
Verdreven, nam de wyk. de morgenstar ten leste[148-49]

147 *roozezael,* wegens de rooskleurige hemeltinten.
148-49 *morgenstrael;* Lat. *stellae, quarum agmina cogit Lucifer:* ‘de sterren, wier stoet de morgenster besluit’. Vondel verstond *cogere* als ‘voor zich uitdrijven’; vgl. Schrev. en bij 't vs. 146 aangehaalde. Het schijnt echter, dat hij hier met *morgenstrael* het daglicht bedoelt. Voor *verdreven* schreef hij eerst: *gedreven*.

Trok mede van haer wacht, op 's hemels hooge veste.
Toen nu de vader zagh hoe hemel, aerde en lucht[151]
Begon te bloozen, en d'afgaende maen, ter vlught[152]
Haer horens kortende, verdween, en neêr ging daelen,
Beval al d'Uuren flux de paerden voort te haelen,[154]
Te spannen voor de koets. zy volgen met der spoet
Dien last, en halen vier viersnuivers, snel te voet,[156]
Verzaet van hemelschen ambroos, uit versche weiden,[157]
En toomenze met hun gebit. maar in het scheiden[158]
Bestreek de vader noch het aenzicht van zyn bloet[159]
Met balsem, eerst gewyt, op dat het vlam en gloet
Verduuren moght. hy hult het hooft met goude straelen,
En zuchte reis op reis, bekommert voor zyn quaelen:[162]
Een voorspook, en een merk van dien aenstaenden rou,[163]
En sprak beducht aldus: o jongling, volgh getrou,
Is 't mooglyk, vaders les, en pas de zweep te spaeren,[165]
Den teugel streng en styf te houden en bewaeren.[166]
Zy vliegen van zich zelf gewilligh in 't gespan,[167]
Zoo snel ook dat men hun naeu tegenhouden kan.[168]
Laet u niet lusten, langs de baen, rechtuit te ryden,
Die door vyf riemen loopt: want breet en dwars in 't snyden,
Zy binnen 't zonneperk door zyn dry riemen rent.[170-71]
Vermy de zuidas, en de noordas, elk bekent,[172]
En neem den wegh hier door, zoo zultge, onthou myn zeggen,
Het klaere wagenspoor recht voor u heen zien leggen.
Om hemel, aerde, en elk te warmen op hun pas,[175]

151 *hemel, aerde en lucht;* Ovid.: *terras, mundumque,* ‘de aarde en de hemel’; *mundum* naar het Griekse *kosmos*, ‘heelal’, en in beperkter zin: ‘hemel’; de lezing van het Lat. vers is onzeker. Vondels tekst: *Tum pater ut terras mundumque rubescere vidit*.

152 *afgaende:* verflauwende; *ter vlught:* haastig; vgl. Bk. VIII, vs. 1116.

154 *beval al;* voor soortgelijke spelingen, alsook voor het uitlaten van het voornw. (beval hy) zie H.; het laatste keurt hij af (de door hem aangehaalde gevallen zijn onderling niet gelijk), van de eerste meent hij, dat ze ‘gaar weinig’ tot de ‘fraaiheid’ van een werk bijdragen. Van L. oordeelt dit *al* ‘wanluidend’, en ook overtollig, omdat ‘*eenige Uren* genoeg waren geweest’; een zonderling motief. Aandacht verdient, dat Vondel eerst *beval hy* schreef.

156 *viersnuivers; vier-:* vuur-; zie bij vs. 154; Ovid. spreekt hier niet van vier, wel van ‘viervoeters’ (*quadrupedes*).

157 *ambroos:* ambrozijn, hemelse spijs; vgl. Dl. II, 799: 879 *ambrosivocht,* naar Gri.-Lat. *ambrosia; ambroos* naar oud-fra. ambroise; ambrozijn naar oud-fra. ambrosin; *uit versche weiden;* Ovid.: ‘van de hoge kribben’; vgl. bij Homerus (*Ilias* V 777) ambrozijn voor godenpaarden, welke spijs daar in de vorm van kruid gedacht schijnt.

158 *toomen:* optooien (ook Mnl.).

159 *zyn bloet:* zijn zoon.

162 *zyn quaelen:* zijn (Febus') leed.

163 *voorspook:* voorteken; *werk:* teken.

165 *vaders les;* Ovid.: ‘altans déze vermaningen van uw vader’; *pas:* zorg; *zweep;* Ovid.: ‘prikkelstaf’.

166 *bewaeren:* acht geven op; voor het niet-herhalen van *te* vgl. Bk. III, vs. 955.

167 *gespan:* span.

168 *hun;* vgl. bij vs. 116.

170-71 *vyf riemen:* vijf gordels (vgl. I, vs. 55 vv.); Faëton wordt gewaarschuwd, ze niet rechthoekig, d.i. in de richting van de hemelpool, te doorsnijden; met een wijde boog (*breet en dwars*) loopt zij (de juiste zonnebaan, de ekliptika) door het gebied van niet meer dan drie gordels; *in 't snyden:* doorsnijdend; *zonneperk:* zonnegebied; *zyn,* van het zonneperk.

172 Naar de lez. *Effugito;* naar een betere: *effugit*, begint de vermaning pas in het volgende vers.

175 *en elk:* en wel elk; V. schreef eerst: *Om aerde en hemel elk; op hun pas:* naar hun eis.

*

Zoo ry te hoogh, noch laegh. rydt gy te hoogh aen d'as,[176]
Dan zou de hemel licht in lichten brant geraeken,
En rydtge veel te laegh, gy zult het aertryk blaeken.[178]
De middenwegh is ver het veilighste: hou maet.[179]
Zie datge niet te los ter rechte hant bestaet[180]
De kringkelende Slang, en haere huit te braden,[181]
Noch raekt ter slinke hant geen Outer met uw raden.[182]
Hou tusschen beide. voort al 't ander stelle ik aen[183]
Het wilt geval, dat wil u hoên, en beter raên[184]
Dan gy u zelven raet. terwylwe met u spreeken
Genaekt de vochte nacht de westersche avontstreeken.
Men drael' niet langer. elk verwacht ons, en de nacht[187]
Verdwynt: de klaere dagh komt op in volle kracht.[188]
Aenvaert den teugel: doch kan u myn raet beweegen,
Zoo laet den wagen staen; terwylge niet verlegen,[190]
Noch tyt hebt, en gerust, hier staende op vasten gront,
Noch niet te wagen steeght, waer naer gy, ongezont
Van zinnen, vast verlangt, helaes, ter quaeder uure.[193]
Zie met gerustheit aen dat vader, vrou Natuure[194]
Ten dienst, den aertboôm met zyn licht en warmte dien'.
De jongeling styght flux, en zonder om te zien,
Te wagen, snel ter vaert, ook zonder eens te treuren,[197]
Verquikt dat hem de toom en teugel magh gebeuren
Te mennen al den dagh, en weet den vader dank,[199]
Die, aen zyn' eedt verplicht, dit toelaet door bedwangk.[200]
Vierblazer, Oosterling, en gloeiendige Brander,[+201]
En Blaeker, alle vier de paerden, elk voor ander[202]

[+][Randschrift:] *De zonnepaerden*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 179 oude uitg.: *middelwegh*. - 184 oude uitg.: geen komma na *hoên*. - 189 oude uitg.: *bewegen*. - 193 oude uitg.: *quader*.

176 *te hoogh, noch laegh,* d.i. *noch te laegh;* door H. afgekeurd, die verwijst naar *Faëton,* vs. 488: *Hou niet te hoogh, noch oock te laegh;* vgl. hier vs. 166 *te houden en bewaeren;* Bi.

178 *blaeken:* doen ontbranden; vgl. Dl. II, 731: 1907.

179 Lat.: *medio tutissimus ibis*.

180 *los:* onbeheerst; of: onbedacht (vgl. I, vs. 442); *bestaet te:* gaat.

181 *kringkelende* (eerst: *krunkelende*) *Slang:* het sterrebeeld de Draak, tussen de beide Beren; vgl. Bk. III, vs. 56; hier vs. 228.

182 *Outer:* Altaar, sterrebeeld van het zuidelik halfrond, bij de Schorpioen.

183 *voort:* voorts.

184 *wilt geval:* de onzekere (*Faëton,* vs. 494: *hachelijck*) fortuin.

187 *men drael':* draal; Overd. II blz. 225; *ons:* mij (vgl. *we* in vs. 185).

188 *klaere dagh;* het Lat. spreekt slechts van Aurora.

190 klemtoon op *staen; niet verlegen:* buiten nood.

193 *vast:* bij voortduring.

194 *met gerustheit:* zelf in veiligheid (*tutus*).

197 *snel ter vaert,* bij *wagen* (*levem,* wat in verbinding met *iuvenali corpore* eer betekent: lichtbelast, nl. door zijn jeugdig lichaam); *ook zonder eens:* zonder ook maar eens; vgl. vs. 221.

199 *te mennen:* om die te mennen; zie over *mennen* met *toom* als voorw. H., die 't afkeurt, en *Wdb.* IX, 542; vgl. vs. 530.

200 *door bedwangk:* gedwongen, zijns ondanks.

201 *Vierblazer; Pyrois,* 'de Vurige'; *Oosterling; Eöus*, 'de Vroege', of 'de glanzende als de morgenstond'; *gloeiendig;* zie bij vs. 310; *Brander, Aethon*.

202 *Blaeker; Phlegon*, 'de Vlammende'; *elk voor ander:* de een al meer dan de ander; vgl. Dl. II, 373: 17.

Aen 't brieschen, trapplen voor den draeiboom ongerust,[203]
Geterght tot ongedult, dies Tetis, onbewust[204]

203 *draeiboom:* afsluitboom; *ongerust:* onrustig.
204 *Tetis,* zie bij vs. 90; de aan T. hier toebedeelde rol past minder bij het zonnepaleis, dan bij de voorstelling, dat de zon 's morgens uit de zee opstijgt, en er 's avonds in neerdaalt.

*

Van 't onheil, haeren neef, ter quaeder tyt, beschoren,[205]
De heirbaen opzet, en 't gespan, ter vaert gekoren,[206]
Den ruimen hemel vry en vrank ten beste gaf.[207]
Zy gaen eensgangs hunn' gang, en treên op eenen draf[208]
De nevels met de hoef, en breeken onder 't streven
De wolken met de borst, en luchtigh opgeheven
Van vlugge vleugelen, gaen snorren zy aen zy[211]
Den oostenwint uit dat geweste snel voorby.[212]
Maer och de vracht viel licht, en 't geen de zonnepaerden
Niet rieken konden, als die eerst dien last aenvaerden,[213-14]
Het juk ontbeerde den gewoonen last op reis:
En recht gelyk een jaght, niet naer den rechten eisch
Geballast, en te licht, vast slingert heene en weder;[217]
Zoo schokt de wagen in de lucht ook op en neder,
Als voer hy ledigh. toen de paerden uit de poort[219]
Dit rooken, ruktenze, niet toombaer, schichtigh voort,[220]
Verlieten 't wagenspoor, ook zonder streek te kennen.[221]
Hy zelf verschrikte, en hiel den breidel onder 't rennen
En teugel niet, gelyk de vader hem beval,
Noch kende 't spoor, noch zagh het wrevligh viergetal[224]
Te mennen, schoon hy 't spoor al kende. nu gevoelen
De noortsche Beeren eerst de hitte, niet te koelen,[226]
En poogen zich vergeefs te dompelen in zee,
Dat hun verboden is. de Waterslang in 't snee,[227-28]
En 's Winterbeers gebuur, eerst traegh, niet wreet te voren,
Verbrant haer huit van hitte, en schuifelt, dol van toren.[230]
Och Ossendryver, magh men steunen op gerucht,[231]
Gy zette het ontstelt ook daetlyk op de vlught,

* TEKSTKRITIEK: vs. 205 oude uitg.: *ten quaeder tijt*. - 208 oude uitg.: *treen*. - 222 hs. na *rennen* een komma? 229 oude uitg.: *winterbeers*. - 232 oude uitg.: *vlugt*.

205 *neef:* kleinzoon.

206 *opzet:* opent; *ter vaert:* voor de tocht; vgl. vs. 197.

207 *vry en vrank:* open en vrij.

208 *eensgangs:* onmiddellik.

211 *van:* door.

212 *uit dat geweste,* nl. uit datzelfde Oosten.

213-14 *'t geen... konden,* door V. met vs. 215 verbonden; het Lat. *nec quod cognoscere possent solis equi,* 'en zo dat de zonnepaarden haar niet eens konden bespeuren (of herkennen)' sluit aan bij het voorgaande; *als die:* die immers.

217 *vast:* voortdurend.

219 *uit:* buiten; H.

220 *rooken:* merkten; Lat. *sensere;* vgl. Bk. I, vs. 144; Bi.

221 *ook zonder:* zonder ook maar; *streek:* koers, richting.

224 *wrevligh:* lastig: bij Kiliaen o.a. 'stomachosus, rebellis'.

226 *eerst:* voor 't eerst.

227-28 *vergeefs,* nl. omdat voor de bewoners van ons halfrond de beide Beren nooit ondergaan (in de zee, zoals de Ouden het zeiden); *Waterslang,* vgl. vs. 181; de Waterslang of Hydra is eigl. een ander, zuidelik, gesternte; H., ook op Bk. III, vs. 56; *in 't snee:* dicht bij de Pool; *snee*(*u*) ook elders onz.; vgl. Dl. II, 773: 121; *snee,* de oude nomin. en accus.-vorm, hier wel wegens het rijm.

230 *schuifelt:* sist.

231 *Ossendryver:* Boötes, (aldus 1e lez.), drijver der zeven ossen (vgl. I, vs. 80), staande naast de Grote Beer of Wagen; ook Arctophylax genoemd (Berehoeder); als zodanig is eigl. eerst later Arcas aan de hemel geplaatst, gelijk met zijn moeder Callisto als de grote Berin; zie vs. 675.

Hoewelge traegh waert, en de wagen u belette.[233]

233 *traegh,* omdat hij nl. langzaam daalt en eerst laat in de nacht ondergaat.

*

De noot perst Faëton, die zyne dootverf zette.[234]
De beenen beven, als hy 't aertryk in 't verschiet,
Uit 's hemels hoogen trans, zoo diep verzinken ziet.
't Gezicht wort donker door dat licht, te sterk in d'oogen.
Nu wenscht hy vaders koets noit aen zyn onvermogen
Vertrout te wezen. nu verdroot hem zynen stam[239]
Te kennen, en dat hy door bidden hiertoe quam.
Nu wenscht hy Merops zoon te heeten, min verheven.[241]
Van alle kanten wort hy heene en weêr gedreven,[242]
Gelyk een hobblend jaght van Boreas in zee,
't Welk van den stuurman, die het opgeeft, nu alree
Verlaeten heenedryft alleen op godts genade.
Hy bidt ootmoedigh, of het bidden quaem te stade.[246]
Wat gaet hem aen, en wat is entlyk zyn besluit?[247]
Hy ziet een groot gedeelt' des hemels achter uit,
Een grooter deel voor zich, te verre om honk te winnen:[249]
En overmeet hy 't bey met zyn verstant en zinnen;[250]
De voerman ziet helaes het westen, hem te wyt
Om aen te doen, en is alree het oosten quyt.[252]
Hy zit verbaest, en weet niet wat hem sta t'aenvaerden.[253]
Hy kan den breidel niet regeeren van zyn paerden,[254]
Noch laeten glyden, noch kent hunne naemen niet.[255]
De gansche hemel hangt vol wondren, waer men ziet.[256]
Hy beeft voor tekenen van wilde dierenesten.[257]
Het Scorpioen beslaet hier boven twee gewesten
Van starretekenen, met zynen langen staert,[258-59]
En boghtige armen van weêrzyde. dit vervaert[260]
Den jongling, als hy 't ziet bezweet van al 't gezopen[261]
Moordaedigh zwart vergif, daer 't met den bek wyt open,

* TEKSTKRITIEK: vs. 240 oude uitg.: *hier toe*. - 247 oude uitg.: na *besluit* een punt.
234 *dootverf zetten,* vgl. Dl. II, 695: 1181.
239 *vertrout te wezen:* toevertrouwd geworden waren (acc. c. inf.).
241 *Merops,* Bk. I, vs. 933.
242 *van:* door.
246 *hy:* de *stuurman* van vs. 244; *of:* of wellicht.
247 *Wat gaet hem aen;* de 1e lezing was: *Wat gaet hy aen,* hetgeen onmiddelliker overeenkomt met het Lat. *quid faciat,* 'wat moet hij nu doen'. De betekenis van de gewijzigde lezing zal echter niet ver afwijken, want Bk. III, vs. 617 vertaalt V. *quid faciam* op overeenkomstige wijze.
249 *honk:* eindpunt.
250 de puntkomma na dit vers in hs. en oude uitg.
252 *aendoen,* hier minder juist voor: bereiken (*contingere*).
253 *hy zit,* onjuist voor: stond, naar het oude gebruik; *aenvaerden:* aanvangen.
254 *regeeren:* strak houden (Lat. *retinere*).
255 *naemen,* om ze daarmee aan te roepen.
256 *wondren:* wondergestalten; *men,* naar de opmerking van H. weinig gelukkig in deze omstandigheid.
257 Lat. *vastarum simulacra ferarum:* gedaanten van ontzettend grote dieren; *wilde dierenesten:* nesten, ligplaatsen van wilde dieren; V. schreef eerder: *dieren* (voorafgegaan door nog een bnw.).
258-59 *gewesten van starretekenen:* twee delen v.d. diereriem.
260 *dit,* nl. het schorpioen.
261 *bezweet,* nl. van het uitgezwete gif.

En scherpen prikkel, hem wil moorden in zyn vaert.[263]
Hy zinneloos wort kout van schrik. de toom van 't paert

263 *prikkel:* angel (waarin de staart uitloopt).

*
Ontglyt zyn handen, 't welk de paerden, en hun vlerken
En breede rug, en 't juk in 't rennen naulyx merken,[265-66]
Of zy geraeken snel aen 't hollen buiten 't spoor;
En langer niet betoomt, slaen in de lucht dwers door
Een onbekent geweste en velt in, vry van teugelen,
Waer drift de hoef vervoert, op 't snorren van hun vleugelen.
Zy jaegen hooger op de vaste starren aen,[271]
En rukken met hun wiel langs d'afgelege baen,
Dan hoogh, dan weder laegh, dan steiler naer beneden,
Den aertkloot nader. zelf de maen verstomt met reden,
Nu broeders paerden diep beneên haer wielen gaen.[275]
Een dikke rook verheft zich opwaert naer de maen.
De wolken rooken, en naer maete van de landen,[+277]
Gelegen hoogh of laegh, beginnenze te branden,
Te splyten, en verdort te quynen, als het sap
Verdrooght is. weide, en voêr, en hoy verandren knap[280]
In witte en stuivende asch. geboomte, loof, en stammen
Verbranden. dor gewas schaft voetsel voor de vlammen,[282-v.]
En koestert zyn bederf: noch klaege ik over 't kleen.[283]
Der muuren ommekreits vergaet, met steên by steên.[284]
Geheele ryken staen in vier, vergaen in assen.[285-v.]
Geberghte en bosch vergaen. de vlam styght op aen d'assen.
Bergh Atos, Taurus, Tmool, en Ete, en Cilix vloogh[287-v.v.]
In brant, en bron by bron op Idaes top wort droogh,
En Helikon, waerop de zangrey is gezeten,
Ook Hemus, noch niet naer Eagers naem geheeten.
De brant van Etna, die den reus Tifeüs perst,
En op den mont leght, braekt nu telkens met een' berst
De vlammen eens zoo hoogh ten hemel uit zyn kolken,[293]
Ten schrik der eilanden en omgelege volken.

[+][Randschrift:] *Het aertryk in brant.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 265 oude uitg.: na *vlerken* een komma. - 293 oude uitg.: *de kolken.*

265-66 *paerden.... juk;* bij Ovid. alleen de ruggen (waarop de teugels los komen te liggen); *naulyx* verbinden met *of* (vs. 267).

271 *op.... aen;* en er tégen aan.

275 *broeders;* Diana, de maangodin is de zuster van Phoebus, de zonnegod.

277 v. Naar gelang zijn ligging, de hoogste delen het eerst, begint het land te branden.

280 *knap:* aanstonds; vgl. Bk. I, vs. 456.

282-v. *Verbranden. dor gewas;* aldus het hs., en ook, ondanks V.L., de eenstemmige lezing der oude uitgaven (1671, 1703, 1730); niet: *verbrand en dor gewas*. H. (vgl. H.^{2})'s bezwaar geldt dan ook het 'tusschenrijm', waarvan hij nog een aantal vb. uit V. e.a. aanhaalt.

283 *bederf:* verderf, ondergang.

284 maar wat meer is: enz.; *der muuren ommekreits:* kringvormige muren.

285-v. *assen: assen,* een zgn. 'rime riche'; vergel. Bk. XII, vs. 679, Bk. I, vs. 454; en hier vs. 281 *asch*.

287-v.v. *Atos,* aan de oostkust van Chalcidice; *Taurus,* in Cilicië; *Tmool*, Tmolus, in Lydië; *Ete,* Oete, in Thessalië; *Cilix,* verkeerdelik als naam van een berg verstaan (H.) hoort in 't Latijn als bnw. bij Taurus; *Ida*, bij Troje; *Helikon,* de muzenberg in Boeotië; *Hemus,* Haemus, Balkan, die later naar de daar regerende *Eager* (Oiagros, Oeager), vader van Orpheus heette; onder de *Etna* lag de gigant Typhoeus, door Ovid. hier niet vermeld, wel in Bk. V, vs. 474-v.v.; *op den mont,* vgl. Bk. V, vs. 480.

293 de Etna brandt dubbel, door vulkanies vuur en door zonnevuur; met de wijziging *de kolken* (oude uitg.) wilde V. misschien de eenzijdige nadruk op het vulkaniese opheffen; zie nog H.'s kurieus betoog over (*nog*) *eens zoo hoogh*.

De myterbergh Parnas verbrande, en Erix me,[295]
En Cintus, Febus bergh, ook Otris, Rodopé,
Die endelyk noch eens van sneeujaght raekt ontslagen;
En Mimas, Dindime, aen vrou Cibele opgedraegen.
Ook barrent Mikale, en Citeron, toegewyt
Aen Bacchus offerfeest. het noortsche Russen lyt.
Zyn sneeubergh kan den brant niet blusschen noch verkoelen,
En Osse, en Pindus, en Jupyns Olimp gevoelen
Den brant van Faëton; d'Olimp, waer van men yst,[303]
Dewyl dees hooger dan bergh Osse en Pindus ryst.
Ook branden hemelhoogh alle Alpen, en hun volken,
En d'Apenyn, wiens kruin opsteigert door de wolken.
Maer toen zagh Faëton 't heelal in vier vergaen,
En wist dien rooden gloet niet langer uit te staen,
En haelde al hygende die heete lucht van boven,
Als uit een' gaependen en gloeiendigen oven,[310]
Ter longe in, en gevoelt den gloet van zyn karros.
Hy kan alreede d'asch en vonken, licht en los
Aen sprengkels vliegende, in zyne oogen niet verdraegen,
En van dien rook en smook bewonden op den wagen,[314]
Van zwarte nevelen, en damp, en duisternis
Omringt, weet naulyx waer hy heeneryt, of is.
Hy wordt verrukt wat heen de paerden ommezwerven.[317]
Men zeght dat toen de brant den Moor eerst zwart quam verven,
Dewyl de viergloet al het bloet uit d'adren zoogh.[319]
Gansch Libie verdort, leght waterloos en droogh.
Nu laet de stroomgodin het haer in 't wilde spreien,[321]
En om 't verlies van bronne en beeke valt aen 't schreien.
Beotie zocht Dirce, en Argos Amimon.[323]
Epire jammert om Pirene en zyne bron.[324]
Geene oevers van de wyt van een gelege vlieten[325]
Gaen vry. de Done kan zoo snel niet zeewaert schieten,[326]

295 v.v. *myterbergh Parnas,* de tweekoppige P. (vgl. Dl. II, 770: 25) in Phocis; *Erix,* Eryx op Sicilië; *Cintus*, Cynthus op Delos; *Otris,* Othrys, in Thessalië; *Rodopé,* in Thracië; *Mimas,* in Ionië; *Dindime,* Dindyma, in Phrygië; *Mikale,* Mycale, in Ionië; *Citeron,* Cithaeron, in Boeotië; de betrekking der bergen tot Febus, Cybele en Bacchus vermeld in de aanteken. v. Farn. en Schrevel.; *Russen,* vgl. Bk. I, vs. 79; *Osse,* Ossa, in Thessalië; *Pindus,* tussen Thessalië en Epirus; *Olimp,* tussen Thess. en Macedonië.

303 *waer van:* van welk gebeuren. De bergen worden opzettelik zonder geografiese orde opgenoemd.

310 *gloeiendigen;* door H. afgekeurd, maar vgl. Bi; 't woord is nog Brab.

314 *bewonden:* omhuld.

317 *verrukt:* voortgesleurd; *wat heen:* welke kant uit; vgl. Bk. I, vs. 831 *dat heen*.

319 *uit d'adren;* nl. door de porieën heen naar de opperhuid.

321 *spreien,* onovergankelik, zoals ook reeds Mnl., b.v. *maeghdenbloet dat spreit so breet*.

323 *zocht;* aldus in het hs., ondanks de bewering van V.L., door Unger overgenomen dat het hs. *zoeckt* (Unger: *zoekt*) zou hebben; Lat. *quaerit; Dirce,* bron bij Thebe; *Amimon,* Amymone, bron v.d. gelijknamige rivier.

324 *Epire,* Ephyre (V. schreef eerst *Efire*), oude naam voor Korinthe, op welks burcht de bron Pirene ontsprong.

325 Ovid.: 'rivieren met wijd uiteengelegen oevers'.

326 *Done:* de Don (*Tanais;* aldus, maar 2-silbig, Dl. II, 537: 10; III, 229: 863; vgl. *Tanaïten,* Dl. III, 217: 487); V. schreef eerst: *Tanays* (?), toen: *Tanais*.

*

Of slaet aen 't rooken; zoo doet Peneus, grys van haer,[327]
En die Teutrantische Kaïkus loopt gevaer,[328]
De Focische Erimant, en oversnelle Ismene,[329]
En Xantus, anderwerf te branden om Helene.[330]
Likormas, blont van lok, Meander, ryk begaeft,[331]
Die dertel kringklende den zoom des oevers laeft,
Migdonsche Melas, en Eurotas, aen de keelen[333]
Des afgronts, branden, ook d'Eufraet, gewoon te deelen
Het Babilonsch gewest. Orontes, Termodon,[335]
De Ganges, d'Isterstroom, en Fazis, zien de zon[336]
Nu gloeien. Alfeus, Sperchius oevers branden.[337]
Het gout van Tagus smilt in 't vier langs zyne randen.
De zwaenen, die met zang Meonie, aen den zoom
Van 't water, eeren, in Kaïsters waterstroom,[339-40]
Verbarnen: en de Nyl vlught heene aen 's werrelts ende,
Verbergende zyn bron, dus lang een onbekende.[342]
Zyn zeven keelen staen verzant voor ieders oogh.[343]
Zyn zevenvoude kil leght waterloos en droogh.[344]
Dees heete dagh verdrooght den Ismarus, met boomen[345]
Beplant, en Hebrus, en vliet Strimons koele stroomen,
En Hesperye wort berooft van vloet by vloet.[347]
Ryn, Padus, en Rodaen, en Tyber, trots van moedt,[348]

* TEKSTKRITIEK: vs. 331 oude uitg.: *Menander;* uitg. 1703, 1730 *Meander*.

327 *Peneus,* in Thessalië; vgl. Bk. I, vs. 541; *grys van haer:* hier en verder is tevens aan de riviergoden te denken.

328 De *Kaïkus,* in Mysië, waarvan een deel naar een vroegere koning Teuthras Teuthrania heet.

329 *Erimant,* in Arkadië, ontspringt op het gelijknamig gebergte; Vondels tekst had hierbij een foutief bnw. *phocaïco,* i.p.v. *Phegiaco,* hetzij naar de stad *Phegía,* of naar een vroegere koning ervan *Phegeus*; zij heette later *Psophis; Ismene*, in Boeotië.

330 *Xantus,* bij Troje, ook Skamandros genoemd, die door het vuur van Hephaestus (Vulcanus) verhinderd werd Achilles te achtervolgen (*Ilias*, XXI, 342 v.v.); Helene hier (niet bij Ovid.) genoemd als de inzet van de strijd om Troje; 'die (later) andermaal, om H., zal gaan branden' (*arsurus*).

331 *Likormas,* Lycormas, in Aetolië; *blont,* Lat. *flavus,* (met) geelkleurig (zand); vgl. Bk. XV, vs. 968 *des blonden Tybers;* De *Meander* is wegens zijn vele kronkelingen bekend; vandaar *meander* voor een slingerende lijn.

333 *Melas,* in Mygdonië, een Phrygiese landstreek; volgens anderen in Thracië: *Mygdonius* dan = Thracies, wijl de Mygdones uit Thracië kwamen; *Eurotas,* in Laconica; bij Ovid. *Taenarius,* naar het voorgebergte Taenarus, waar men door een rotskloof in de onderwereld kon afdalen.

335 *Orontes,* in Syrië; *Termodon,* in Pontus.

336 *Ister,* de Donau; *Fazis,* in Colchis.

337 *Alfeus,* Lat. *Alphéos* (Gri. *Alpheios*), in Elis; *Sperchius* (Gri. *Spercheios*) in Thessalië, vgl. Bk. I, vs. 703; *Alfeus* bij V. driesilbig, maar met de klemtoon op de eerste; 1e lezing: *Sperchius en Alfeus* (*eu* = ui); *oevers branden;* daarna: *Alfeus en Sperchius* (met verbeterd aksent in deze laatste naam); eindelik als boven; vgl. H., H.^{2}, en Bk. V, vs. 775.

339-40 *Meonie,* Maeonia, oude naam voor Lydië; *aen.... water,* bij *Meonie;* de komma na dit vers is schadelik: *medio caluere Caystro*.

342 *dus lang:* van toen af, nog steeds.

343 *keelen:* monden.

344 Ovid.: *septem sine flumine valles:* 'als zeven dalen zonder water'.

345 *Ismarus;* bij Ovid. *Ismarios*, een bnw. bij de riviernamen: *Hebrus* en *Strymon;* Ismaries, naar de Thraciese berg *Ismarus*.

347 *Hesperye:* Hesperia, het Westen, avondland; klemtoon naar 't voorbeeld van landnamen op *ijë;* vgl. vs. 437 *Hespérie*.

348 *Padus:* de Po; *Rodaen,* Rhódanus, de Rhône.

Aen wien Jupyn de kroon der werrelt durf beloven,[349]
Vergaen. de klaigront berst: het licht schynt door de kloven

349 *durf beloven:* belooft (vgl. het gebruik van *bestaen*), of: hij ziet er niet tegen op enz.; *durf* eerder als verl. tijd dan als praes. hist. op te vatten; vgl. Bk. VII, vs. 172.

*

Ter helle in, op den gront van Plutoos jammerpoel,
Daer hy met Prozerpyn verschrikt op 's afgronts stoel.
De zee wort enger, en een zantvelt. wat met golven[353-v.v.]
Noch flus bedekt lagh, wort geberghte, eerst diep gedolven,
En d'eilanden, op zee geslingert, groeien aen.
De visschen duiken, en geen dolfyn durf bestaen,[356]
Naer zyn gewoonte, 't hooft te water uit te steeken.
Het zeekalf trekt het hooft naer achter, half bezweeken.[358]
Men zeght dat Nereus, met zyn Doris en haer kroost,[359]
In warme kolken dook. de zeevorst zelf getroost[360]
Zich, met een nors gezicht, tot drywerf bey zyne armen
Te steeken uit den vloet, maer kon zich niet beschermen,
Noch drywerf in de lucht gedoogen zulk een vier.
De koestrende Aerde in 't ende [alleens gelykze hier[364]
Omringt wort van de zee, en tusschen zoute baren,
En bronnen, die alom in een gekrompen waren,[366]
En in den donkren schoot van haere moeder vast[367]
Zich berghden] hief verdort het aengezicht van last,[368]
Ten halze toe, om hoogh, en bang hiel van benaeutheit[369]
De hant veur 't voorhooft, en met huivrende verflaeutheit[370]
Haer pak eens schuddende, zeegh neder, en bezweek.[371-v.]
Ten leste sprakze heesch beneden uit haer streek:
O hooft der goden, lust u dit, en ben ik schuldigh[373]

* TEKSTKRITIEK: vs. 369 oude uitg.: na *toe* geen komma.

353-v.v. De zin der Lat. verzen is: 'De zee krimpt in, en wat voor kort nog zee was, is nu een droge zandvlakte; en de bergen, die de diepe (of in dit geval: hoge; *altum*) zee bedekt had gehouden, komen te voorschijn, en vermeerderen het getal der verspreide Cycladen'. H. merkt op, dat bij V. *wat met golven noch flus bedekt lagh* bij *zantvelt* diende te behoren, en wil wijzigen: *De zee wort enger; en een zantvelt, wat met golven noch flus bedekt lagh. Het geberghte* enz. V.L. acht Vondels zin niet duister; ten onrechte: immers, wat van de zeebodem is opgedroogd bestaat uit *zantvelt* èn *geberghte*. Wellicht is V. door een punctuatie (Schrev.) misleid.

356 *dolfyn,* bij V. met wisselend aksent; vgl. Bk. XI, vs. 332.

358 *zeekalf,* (jonge) zeerob; Ovid. noemt ze *resupina,* d.i. hier, in verband met *exanimata* ('dood'), 'op de rug drijvend'.

359 *Nereus, Doris,* zie bij vs. 14.

360 in kolken, die zelf al lauw waren; Vondel schreef eerst: *In 't warme water; getroost zich:* vat de moed om enz.

364 De aarde tevens als persoon gedacht; *koestrende,* Lat. *alma,* 'de voedende'; *alleens* (= al eens) *gelyk;* Lat. *ut;* omringd als ze was.

366 *die.... waren,* Lat. *contractos undique,* 'van overal samengestroomd'.

367 *vast:* onderwijl.

368 *zich berghden,* hier niet: zich redden, maar als weergave van Lat. *se condiderant,* 'zich verborgen hadden'; de begrippen gaan trouwens in elkaar over; *hief.... omhoogh;* Lat. *sustulit.... collo tenus arida vultus:* 'hief, tot de hals toe verdord, haar .... gelaat omhoog'; of in V.'s opvatting: hief, verdord het bedrukte (wel naar de lez. *oppressos*) gelaat tot de hals toe (nl. van boven uit genomen) omhoog'.

369 *bang.... van benaeutheit;* niet bij Ov.; Van L. hield *bang,* als opgesloten reeds in *benaeutheit,* voor overbodig; het brengt z.i. verwarring in de zin; het eerste is niet juist: *benaeutheit* is 't objektieve aspekt, *bang* het subjektieve; wat het tweede betreft: er is parallelisme tussen de 2e helft van dit, en die van het vorige vers.

370 *veur* i.p.v. het eerstgeschrevene *voor,* wegens *voorhooft;* vgl. H. en Dl. III, 245: 1319 *een veurspel van te vooren;* in het voorgaande vers heeft zo V. *hief* door *hiel* vervangen, wegens *hief* in vs. 369.

371-v. *haer pak:* al wat zij draagt (Lat. *omnia*); *zeegh neder en bezweek:* zonk dieper weg; vgl. vs. 372: *beneden uit haer streek* (plaats); *heesch*; naar de lez. *sicca* (N. Heins.).

373 *hooft der goden:* Jupiter; vgl. Bk. I, vs. 238; *ben ik schuldigh:* heb ik verdiend.

Te lyden, waerom rust uw blixem zoo geduldigh?[+]
Vergunme, die verdien rechtvaerdigh te vergaen,[375]

[+][Randschrift:]
Jammerklaghte der aerde.

375 v.v. Lat. *liceat perituraе viribus ignis Igne perire tuo clademque auctore levare:* ‘het zij mij vergund, indien ik door vuur vergaan moet, te vergaan door úw vuur, en mijn ondergang te verlichten door zijn verwekker, (d.i. laat de gedachte, dat gij hem mij aandoet, mijn ondergang verlichten); vs. 375 werd door V. aanstonds zo geschreven; vs. 376 herhaaldelik omgewerkt (doorgehaald is o.a.: *donder; donderkloot; uw blixem; uw vier en blixem*); de laatste redactie had eerst nog *'t vier;* in vs. 375 dient *die.... vergaen* [‘die naar recht de ondergang verdien’ = (wegens vs. 373, 388) in de onderstelling dat enz.] als weergave van *perituraе; viribus ignis* rekende V. dan wschl. bij het volgende; *blixem, vier:* de bl. met zijn vuur; in vs. 377 staat *oorzaek* voor Lat. *auctore, scha* voor *cladem, betaelen* voor *levare;* overigens misverstaan; *een oorzaek,* vgl. voor dit gebruik v.h. lidw. bv. *Heerl. d.K.* II 26.

*

Dat my de blixem, vier, en felle donder slaen,
En ik, een oorzaek van dees scha, die magh betaelen.
De pyn kan naulyx my dit woort ten halze uit haelen:[378]
[Want op haer lippen lagh een nevel, dik en zwaer][379]
Myne oogen zyn vol rook. aenschou 't gezengde haer.
De vonken vliegen langs myn aenzicht heene en weder.[381]
Vereertge deze vrucht, deze eer aen my, gereeder[382]
Dan iemant, om het ampt van teelte en vruchtbaerheit
Te waeren, lydende des bouwers arrebeit,[384]
De wonden van den ploegh en egge, al 't jaer in 't ronde?
De kudden weidende, en het menschdom, stonde op stonde
Zyn voetzel schenkende, bewierooke ik 't altaer[387]
Met aengenaemen geur: en schoon ik schuldigh waer[388]
Aen mynen ondergangk: wat hebben myne stroomen,[389]
En broeder toch verdient? waerom wort hem benomen[390]
Het water van de zee, hem toegeleght by lot?[391]
Waerom ontzaktze dus het starlicht hemelsch slot?[392]
Doch trektge broeders noch myn liefde niet ter harte;[393]
Ontferm u om uw hof, den hemel, nu in smarte.[394]
Zie d'assen, van weêrzyde ontsteeken, ommegaen.[395]
Geraeken deze in brant, zoo vlieght de hemel aen.
Bezie hoe Atlas, lang in arbeit, vreest te smooren,[397]
En met zyn' schoudren naeu de gloeiende as kan schooren.
Koomt hemel, aerde, en zee te spatten zonder knoop,[399]

* TEKSTKRITIEK: vs. 382 oude uitg.: *Vergeltge zoo mijn deught en vruchtbaerheit, gereeder*. - 393 oude uitg.: na *harte* een komma.

378 'Nauweliks kan ik door pijn enz.'.

379 *nevel:* walm; (eerst: *damp*).

381 *vonken,* voor *favillae:* 'gloeiende as'.

382 Lat. *Hosne mihi fructus, hos fertilitatis honorem Officiique refers:* 'schenkt ge mij dit loon, deze eer voor mijn vruchtbaarheid en dienstwilligheid'. De lezing van het hs. heeft V. in de druk nog veranderd, missch. omdat *vrucht* onduidelik was; hij perste toen de 1e vershelft samen in *Vergeltze,* liet *eer* vallen, als daarin voldoende opgesloten, gaf *officium* en *fertilitas* weer met *deught* en *vruchtbaerheit,* maar zag over het hoofd, dat hij die beide al vertaald had met *ambt* en *vruchtbaerheit* in het volgende vers.

384 *waeren:* vervullen; *bouwer:* bebouwer, landbouwer.

387 *bewierooke:* voorzie van wierook.

388 *ik,* met klemtoon.

389 *myne stroomen;* Lat. *undae:* de wateren.

390 *broeder:* uw broeder (Neptunus); verwantschapsnamen bij V. dikwijls zonder bepalend woord; zie bv. Bk. XI, vs. 407 en hier vs. 393.

391 *by lot,* nl. na de val van Saturnus, toen Jupiter, Neptunus en Pluto hemel, zee en onderwereld onder elkaar hadden verloot.

392 *ze:* de zee.

393 *broeders:* tot uw broeder (objektieve genit.).

394 *uw,* met klemtoon.

395 *ontsteeken:* ontstoken, (reeds) gloeiend; vgl. vs. 398 (Lat. *fumat,* 'rookt').

397 *Atlas,* met de Titanen tegen Jupiter opgestaan, droeg tot straf het hemelgewelf; *in arbeit:* in last.

399 *spatten:* uiteenbarsten; *zonder knoop:* zonder dat iets hen samenhoudt.

Dan leght het al, gelyk een baiert, overhoop.[400]
Ontruk 't heelal den viere, is iets noch vry van straffen,[401]
En pas in dezen noot noch tydigh raet te schaffen.
Aldus sprak d'Aerde: want zy kon die bange lucht
Niet langer uitstaen, en verstomde met een' zucht,
En haelde 't aenzicht in den boezem, en de holen,[405]
Die naest aen 't zielendom in duisternisse schoolen.[406]
Maer d'alvermogende Jupyn nam al de goôn,
En vader Febus, die den wagen zynen zoon
Vertroude, in 't openbaer tot zekere getuigen,
Dat zoo hy dit niet keerde, al d'aertboôm most, in duigen
Van een gespat, met zee en lucht en al vergaen.
Hy steegh om hoogh, van waer d'almogende, belaên[412]
Om regen, dikwyl plagh te spreiden dikke wolken,
Te dondren, blixemen op wrevelige volken:[414]
Doch toen ontbrak'er zwerk, en vochtigheit, en dou,[415]
En regenboogh, om uit het hemelsch hooftgebou
Den ganschen aertboôm met een storting t'overgieten.
Hy dondert, en gereet den wagenaer te schieten,[418]
Dryft eenen vierschicht, met de rechte hant gevat,
Den voerman toe, dat hy hem, lang van 't rechte padt
Gedwaelt, ter neder smyt stikdoot op 't hooft geklonken,[+421]
En bluscht zoo vier, en vlam met vlamme en vonken.
De paerden storten snel, en horten tegens een.
Zy smakken, steigerende en slaende been aen been,
Het juk van hals en schoft, geschokt uit hun gareelen.
Hier leggen speeken, daer de breidels, teugels, zeelen,
De dissel elders heen geschoven, en geknakt,
De zweep noch verder, en 't gerabraekt radt gesmakt
Van 't spoor, de wagen wyt verstroit door 's blixems toren.[429]
Maer Faëton, helaes, wiens goutgeel haer om d'ooren
Noch brant, quam over 't hooft getuimelt van om hoogh:
Gelyk een star by wyl verschiet aen 's hemels boogh,
Die schoonze wel niet valt, noch neder schynt te vallen.[433]
De stroomgodt Eridaen ontfangt hem op zyn wallen[434]

[+][Randschrift:] *Faëtons val*.

400 *baiert,* nl. de oude chaos.
401 *is.... straffen:* als er nog iets ongeschonden bleef.
405 *en de holen:* en in de holen.
406 *zielendom:* schimmenrijk.
412 *d'almogende:* Jupiter zelf; *belaên om:* verlegen om; met de bedoeling het te doen regenen.
414 *wrevelig:* verstoord.
415 *zwerk:* wolken; *dou = vochtigheit;* vgl. Bk. III, vs. 213; voor *zwerk, vochtigheit, dou, regenboogh* heeft Ovid. alleen *nubes* (wolken), en *imbres* (stortregens); *dou* synon. met *vochtigheit;* vgl. *dauwend:* regenbrengend Dl. III, 201: 14.
418 *wagenaer:* nl. Faëton.
421 *stikdoot op 't hooft geklonken:* op 't hoofd getroffen, zodat hij morsdood was; of *stikdoot* bij 't voorafgaande? minder wschl. wegens caesuur en interpunctie.
429 *verstroit,* nl. de brokstukken.
433 *noch:* nochtans; *schynt,* met klemtoon.
434 *Eridaen,* een fabelachtige rivier in 't Westen, door de ouden wel met de herkomst van het barnsteen verbonden; een en andermaal met de Rijn (?), de Rhône, de Po vereenzelvigd; *wallen:* oevers.

*
Geslingert, verre van zyn eigen vaderlant,
En wascht den mont van 't schuim, berookt, en zwart gebrant.
De watermaeghden van Hesperie bestellen
Het lichaem, dat van dien drysnedigen en fellen
Geschoten vierpyl rookt, ten grave, en snyden 't merk
En grafschrift met haer hant aldus op zynen zerk.[439-40]
Hier sluimert Faëton, die 's vaders wagen mende,
En schoon hy storte, stout voorby de stoutsten rende.[442]
De vader Febus dekt van rouwe 't aengezicht
Met eenen sluier, en de hemel zagh geen licht
Noch zon den ganschen dagh, zoo 't zeggen is waerachtigh.
De brant gaf eenigh licht. men diende zich van 't klaghtigh
En deerlyk ongeval, dat al de werrelt trof.
Maer droevige Klimeen krabt razend, vuil van stof,
Den boezem op, en klaeght haer hart uit met veel steenen,
Gelyck dit onheil eischt. zy zwerft door 't aerdtryk heenen,
En zoekt de doode leên, en vint het kout gebeent',[451]
Doch op uitheemsche wys begraven onbeweent,
Valt schreiende op den zerk van marmer, leest weemoedigh[453]
Den naem, en stooft hem met haer borsten, bloot en bloedigh.
De Zonnedochters staen bedrukt in droeven schyn,[455]
En storten traenen, die slechts ydle gaven zyn,
Op 't broederlyke lyk, en houden aen met kermen,
By daegh, en nacht van rouwe om Faëton, och armen,
Die haere jammerklaght niet hoort, noch hooren kan.
Zy zwymen op het graf. de maen, aen 't hoogh gespan,
Had vierwerf achtereen de horens krom geboogen:[461]
Zy, naer heur wyze nu gewoon uit mededoogen
Te schreien, hielden aen met jammerlyk misbaer;
Waeronder Faëtuis, haer outste zuster, zwaer[+464]
Voorover hellende, beklaeghde dat haer beenen
Verstyfden, dies Lampeet, de blankste, op zusters steenen[466]
Te hulp quam, doch geraekte aen eenen wortel vast.
De derde, die heur haer verscheuren wou van last,

[+][Randschrift:] *Zonnelingen in populieren.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 450 oude uitg.: *aertrijk*.

439-40 *merk en grafschrift:* grafschrift als merkteken (Lat. *signant carmine*).

442 *stout.... rende;* Lat. *magnis tamen excidit ausis:* 'toch was het een grote en stoute onderneming, die zijn val werd'. Vgl. Dl. II 230, waar V. deze verzen aldus weergaf: 'alhier light Phaéton verslagen De voerman van zyns vaders wagen: Die, of hem is den toom ontgaen, Nochtans heeft vry wat stouts bestaen'. Zie nog het randschrift Dl. V, 515.

451 Lat.: 'eerst de ontzielde leden, daarna de beenderen zoekend, vond zij de beenderen, begraven nochtans aan een vreemde oever'.

453 *weemoedigh:* met diepe smart.

455 *Zonnedochters,* de Heliaden, dochters van de zonnegod Helios en Clymene, dus zusters van Faëton; *schyn:* voorkomen.

461 en aldus haar schijf volgemaakt.

464 *Faëtuis,* Phaëthusa, 'de schijnende' (vrouwelik bij Phaëthon).

466 *Lampeet,* Lampetié, 'de lichtende'.

Verscheurde blaên en loof. d'een klaeght dat stam en wortel[469]
De stramme beenen houdt: eene andre in dit gesportel
Gevoelt haere armen vast in tak en telgh vergaen.[471]
Terwyl de zusters om dit stuk verwondert staen,[472]
Begint een dorre schors haere eechnis t'overkleeden,[473]
Die steigert trapsgewyze om navel, borst, en leden,[474]
En arm en schouders heen. de mont alleen staet bloot,
Die moeder moeder roept. wat recht in dezen noot
De droeve moeder aen? wat kanze doen dan hoopen,[477]
En van verbystering dan hier dan ginder loopen,
De dochters kussen, nu het haer gebeuren magh![479]
Maer dit vernoeght haer niet. zy pooght met droef geklagh
De lichaemen het hout t'ontrukken, breekt in 't groeien
De teêre telgen af, het bloet begint te vloeien,
Gelyk uit een quetsuur. wie van haer is gewont
Roept moeder, och verschoonme. ik bidde u, rust terstont:[484]
Gy scheurt ons lichaem in den boom, met schorsse omtogen.
Vaer wel: en onder 't woort bedekt de schors haere oogen,[486]
En sluit den bleeken mont. de traenen, het is vremt,[487]
Ten boom uitvloeiende, staen in de zon, gestremt[488]
Tot barrensteen, die in den klaeren stroom gevallen,[489]
De Roomsche jongkvrou dient om trots hierme te brallen.[490]
By dees herschepping was ook Cignus, Stenels zaet,[+491]
Die schoon hy Faëton van moeders zy bestaet
En kent, zich niettemin door liefde toont veel nader:[493]
Want hy regeerende Ligurie, als een vader,[494]
En heer van groote steên, verliet zyn eigen lant,
Beklaeghde Faëton, dat zyne klaght den kant

[+][Randschrift:] *Cignus in eene zwaen*.

469 *d'een,* nl. weer een andere; *stam en wortel,* bij Ovid. alleen ‘stam’; ‘wortel’ reeds eer, bij Lampeet, genoemd.
471 *vast:* onderwijl.
472 *stuk:* gebeuren.
473 *eechnis:* lies; *inguen,* ‘lies, onderlijf’.
474 v. Bij Ovid.: onderlijf, borst, schouders, handen, in deze volgorde; H.; V. schreef eerst: *trapswijs om den buik*.
477 *wat.... hoopen;* niet bij Ovid.
479 *nu.... magh:* nu het haar nog vergund is.
484 *rust:* houd op.
486 *oogen,* niet bij Ovid. en ook niet juist, wegens vs. 475; de opmerking van H. dat in ieder geval de mond had moeten voorafgaan, houdt er geen rekening mee, dat de mond de laatste moest zijn, om de afscheidswoorden te spreken.
487 *de traenen* zijn bij deze treurenden bestendig; *vremt:* wonder.
488 *in de zon;* en dóór de zon.
489 *barrensteen,* zie bij vs. 434.
490 *Roomsche:* Romeinse; *brallen:* pronken; over dit woord een aant. bij H., die er niet van hield, en het i.p.v. *praalen* uitgevonden hield ‘van iemand die om een rijmwoord verlegen was, toen men de vaarzen aan zeker getal van voeten en lettergreepen begon te binden’; zulks in verband met zijn mening, dat het in en om het rijm placht gebruikt te worden. Dit is voor Vondel zeker onjuist; maar evenzeer Van L.'s bewering, dat volgens H. het woord door V. alleen op deze plaats zou gebezigd zijn: H. zegt: ‘in dit groote werk’; Bi. heeft het woord verdedigd; zie verder t.a.p.p.; H.^{2} vermeldt op gezag van Philip Zweerts een proefdruk, waarin V. *gevallen: brallen* had veranderd in *gezonken: pronken*; zie *Vondelkron.* IV, 78-vlg.
491 *Stenels zaet:* zoon van Sthenelus, koning van Ligurië.
493 ‘hem niettemin door genegenheid nog nader stond (dan door de bloedverwantschap)’.
494 *als een vader,* niet bij Ovid.; ‘ongelukkig gekozen, wijl er van een jongeling gesproken wordt’; Van L.

Des Eridaens beweeghde, en klonk door bosch en boomen,[497]

497 *beweeghde;* H. geeft uit V. en van elders een groot aantal vb. van zwakke buiging; hij hield *beweegen* voor oorspr. zwak (naast sterk *weegen*), waarin V. Lelyv. van hem afweek (H.[2], I, 181 v.); niet juist de mening van Van L. (VII, 31), dat V. het ww. zwak bezigt voor gemoedsbeweging, sterk van stoffel. zaken; vgl. Dl. II, 104: 44, en de aant. aldaar; V. Helten, V.'s Taal I, 32.

Om dees verandring der gezustren, hier vernomen.[498]
Dus klaegende verging zyn eerste stem en kracht.[499]
De lange haerlok wort in eene witte schacht
En pluim verkeert. de hals begint heel lang te worden,
Van zyne schoudren af. de vingers, vyf in orden,[502]
Beginnen root te zien. het vel beweeft de hant.[503]
De pluimen kleeden 't lyf. de mont verliest den tant,
In eene dikke snab verandert lang uitsteekend,[505]
En Cignus wort voortaen een witte zwaen gerekent,[506]
Die noch den hemel noch Jupyn vertrout, dewyl[507]
Godt t'onrecht Faëton trof met een' blixempyl.[508]
Hy zwemt in wateren, en stroom, en staende meeren,
En schuw van vier, schept lust door vlieten te laveeren,[510]
Die uit den aert den gloet en viere vyant zyn.[511]
Maer Febus midlerwyl ziet bleek, en zonder schyn.
En ongehavent, recht gelyk hy plagh te wezen,[513]
Wanneer zyn licht bezweek. wie kan dees smart genezen![514]
De vader haet het licht, zich zelven, en den dagh,
Geeft aen dien rou zyn hart, met jammerlyk geklagh,
Gansch over: en hierby komt afkeer, die verbolgen
Ontzeght, den mensch ten dienst, het zonnespoor te volgen.[518]
Ik, zeght hy, hebbe van 't begin der werrelt vast[519]
Dit lastigh ampt bedient. my rout zoo groot een last
En arbeit zonder endt te draegen onvergouden.[521]
Wien 't lust magh vry voortaen den zonneteugel houden:
En vint men niemant in de gansche godenschap,
Die dit vermagh, zoo zett' Jupyn zich daetlyk schrap,[524]
En voer' den wagen zelf, op dat, terwyl de paerden
Hem werk bestellen, en al hollende veraerden,[526]
Hy bet beraên, vermyde een' vader zyne vrucht[527]
t'Ontrukken met een' schicht en weêrlicht uit de lucht.[528]

498 *vernomen:* waargenomen; Ovid.: ‘het woud, met de zusters vermeerderd’.
499 ‘Terwijl hij zo klaagde, minderde de vroegere (= tot dan toe aanwezige) kracht zijner stem’; vgl. *eerst:* vroeger, Dl. II, 606: 1527.
502 *schoudren;* Ovid.: ‘borst’; *vyf in orden:* vijf op 'n rij; niet bij Ovid.
503 *vel:* huid, zwemvlies.
505 *snab:* sneb, snavel; vgl. *snabbe,* Bk. XI, vs. 995.
506 Lat. *nova avis:* een tevoren niet bekende vogel; door V. wellicht met opzet vermeden wegens vs. 339, waar bij Ovid. slechts van ‘riviervogels’ sprake is (*flumineae volucres*), waarmee nochtans ook zwanen bedoeld zijn.
507 *Jupyn* is heer, en soms personifikatie, van de hemel.
508 *Godt:* de god; V. schreef eerst: *Hy,* wijzigde dit wel wegens *Hy* van vs. 509 (Lelyv.); Hoogstr. en H.: *Hy,* waarover zie H. op I, vs. 633.
510 *laveeren:* heen en weer zwemmen; vgl. H.
511 *vyant:* vijandig; vgl. Dl. III, 164: 227.
513 *ongehavent:* van tooi verstoken, verwaarloosd; in de eerste lezing van deze passage komt *ongetoit* voor.
514 bij zonsverduistering.
518 *ontzeght:* weigert.
519 *vast:* bij voortduring.
521 *arbeit:* moeite, inspanning; *onvergouden,* oude vorm, ‘onvergolden’; vgl. bv. Dl. II, 110: 160.
524 *Jupyn;* bij Ovid. verzwijgt hij, uit toorn, de naam: ‘hij zelf’.
526 *veraerden:* ontaarden, er van door gaan.
527 *bet:* beter.
528 *schicht en weêrlicht:* bliksemschicht.

*
Zoo Jupiter den aert der paerden recht leer' kennen,
Zal hy niet treffen dien 't ontschoot den toom te mennen.[530]
Dus spreekende staen al de goden om hem heen,
En smeeken dat hy toch den aertboôm en zyn steên
Niet smoore in duisternis. Jupyn geeft reên byzonder,
Waerom hy Faëton most treffen met den donder,
Door nootdwang dezen gloet der werrelt bluschte in 't endt,
En sterkt zyn bede met ontzagh en dreigement.[536]
De vader Febus, om de zonnereis t'aenvaerden,
Verzaemt de noch verschrikte en sidderende paerden.
Hy toutze en prikkeltze vertorent en verwoet,[539]
En wyt hun alle vier de neêrlaegh van zyn bloet.
Maer d'alvermogende slaet gade om 's hemels veste
Hoe 't sta, op dat hetgeen door brant van 't uitgeleschte
En schrikkelyke vier beschadight wiert, nu niet
Koome in te storten. als zyn zorgh het al doorziet,
En ongekrenkt en gaef bevint, aenschout hy d'aerde
En 's menschdoms zwaerigheên, doch om het vruchtbre en waerde
Arkadie beducht, verbetert bron en stroom,[546-47]
Noch niet aen 't vloeien, als voorheen, met vryen toom.
Hy kleet den gront met gras, den boom met groene bladen,
Beval 't gezengde bosch te groeien. dus beladen[550]
Met toezicht heene en weêr, vergaept hy zich, belaeght[551]
Een schoone Nonakrynsche op jaght beluste maeght.[552]
Het vier begint terstont in godts gebeent' te branden.
Zy spint geen wol, noch moeit zich niet met goude banden
De vlechten dartel op te strikken: maer zy haekt[555]
Haer kleet op, bint geen tuit, van elpen kam geraekt,[556]
Met witte snoeren op, en voert, heel schuw van minne,
Dan boogh, dan schicht, als een trouwant der jaghtgodinne.[558]
De veebergh Menalus wert van geen maeght betreên,[559]

* TEKSTKRITIEK: vs. 542 oude uitg.: *het geen*. - 543 *schrikkelyke;* het hs. heeft: *schrikelyke*. - 544 *doorziet;* hs.: *dooziet*. - 546 oude uitg.: *'s mensdoms zwaericheên*. Huydecoper hield zich verzekerd, dat het weglaten van *ch* in het eerste woord geschied was, omdat anders het vers op 2 regels gedrukt had moeten worden. De vergelijking van een aantal andere door hem aangehaalde plaatsen met het hs. bevestigt deze gissing volkomen; zie reeds Lelyv.

530 *treffen;* nl. met de dood; *ontschoot:* mislukte; *mennen;* vgl. bij vs. 198.

536 *m. ontzagh:* als gezag hebbende.

539 *touwen:* ranselen met de zweep; H.; *prikkeltze,* nl. met de prikkelstaf.

546-47 *waerde:* geliefde; *Arkadië,* als Jupiters geboorteland; Bk. VIII, vs. 135 geldt Kreta daarvoor.

550 *Beval;* hs. eerst: *beveelt;* wel gewijzigd wegens het volgende *'t; beladen:* zijn aandacht wijdend aan.

551 *vergaept hy zich:* blijft zijn blik hangen.

552 *Nonakrynsche:* Arkadiese (naar de berg Nonakris); haar door Ovid. als genoegzaam bekend verzwegen naam was Kallisto.

555 *dartel:* weelderig, overmoedig.

556 v. *bint.... op;* eerste lezing: *ze bint de tuit, van geenen kam geraekt, met witte snoeren op,* overeenkomstig het Latijn: ‘vitta coercuerat neglectos alba capillos’; na *geenen* door *elpen* vervangen te hebben, bracht Vondel de negatie naar voren, en bedoelde dus, dat ze wel haren opbond, maar dat die overigens ongeordend waren.

558 *trouwant:* volgelinge.

559 *veebergh,* wegens het wild; vgl. bij Bk. I, vs. 256.

*

Die meer bemint was van Diane, als deze alleen:[560]
Doch gunst, bevalligheit, en schoonheit zelden duuren.
De middaghzon in top voer reede al drypaer uuren
Ter kimme uit, toenze wuft ten jaghtbossche innesloegh,[563]
Dat noit de byl gevoelt. hier smeetze, vry genoegh,[564]
Den koker van den hals in 't piepend gras, ontspande[565]
Den taeien boogh, en ley zich neêr in dees waerande,
Bedekt van schaduwen, en ruste, moe geslooft,
Op den geschilderden pylkoker met haer hooft.
Jupyn bespietze naeu, vermoeit, en zonder wachter,[569]
Of spreekt: gewis hier komt myn bedtgenoot niet achter
En schoon zy 't sluiken quaem te rieken, en bespiên,[571]
't Is om een' graeu te doen, dat zal ik niet ontzien.[572]
Hy trekt den schyn aen en de draght der jaghtgodesse,
En zeght: o maeght, genoot van uwe jaghtmeestresse,[574]
Op welke heuvels trokt gy heden heen ter jaght?
De maeght rees op, en sprak: o grootste van 't geslacht
Der goden, zoo my schynt, ja grooter dan de grooten[577]
Jupyn, al hoorde hy 't, uit 's hemels hooge sloten.
Jupyn, die 't hoorde, loegh, en scheen verquikt, toen zy
Hem boven Jupiter dorst zetten, en wert bly.
Hy kusteze, maer zoo dat zich een maeght moght schaemen,[581]
En niet gelyk een maeght het kussen zou betaemen.
Hy hinderde door dit omhelzen deze maeght[583]
Te melden in wat bosch en beemt zy had gejaeght,
En droegh zich geil genoegh. zy zette zich hier tegen,[585]
Zoo veel een vrou vermagh. het zoude u zelf beweegen,
O Juno, tot genade, indien gy 't hoorde en zaeght.[587]
Zy worstelt vruchteloos. maer zegh ons toch, wat maeght,
Wat man zou Jupiter afkeeren in dees nooden?
Hy boet zyn' snoeplust, en vaert op in 't hof der goden.[590]

* TEKSTKRITIEK: vs. 562 *drypaer;* aldus in de oude druk; doordat Vondel dit woord op ratuur schreef i.p.v. het minder ruimte innemende *twalef,* is de bedoeling, het als één woord te schrijven, twijfelachtig. Vgl. echter vs. 666: *dryvyf.* - 570 oude uitg.: na *achter* dubb. punt.

560 *als;* over *als* en *dan* na komparatief een zeer uitvoerig betoog bij H. (vgl. H.^{2}; Bi.); een merkwaardige plaats is Bk. XII, vs. 510, waar V. eerst *dan* schreef, daarna *als,* toen weer *dan,* eindelik *als;* het motief schijnt deels van eufoniese aard te zijn geweest, deels van semantiese (*niet onschooner:* zeker even schoon); vgl. omgekeerd: Bk. XV, vs. 999: *geen werrekstuk zoo groot.... dan dat* enz.

563 *wuft:* zwerflustig.

564 *vry genoegh:* wat al te vrij, onachtzaam; H.^{2}.

565 *piepend;* vgl. Dl. II, 764: 50; V, 843: 26.

569 *naeu:* niet zodra.

571 *sluiken;* vgl. bij Bk. I, vs. 739.

572 *'t Is om een' graeu te doen:* met een snibbige uitval is 't gedaan.

574 *van uwe jaghtmeestresse:* van mij, uw jachtmeesteres; de niet zeer gelukkige wending ontstond door de verbetering *uwe* i.p.v. *onze* in het hs.

577 v. *de grooten Jupyn;* opvallende, door 't rijm veroorzaakte, buiging.

581 *maeght,* nl. de 'maagd' waarvoor zich J. uitgaf.

583 *hinderde:* belette; vgl. Dl. III, 219: 548; Bk. V, vs. 728.

585 *genoegh;* vgl. vs. 564; Lat. *nec se sine crimine prodit:* 'en verraadt zich, op geenszins onschuldige wijze'.

587 v. Vondels Lat. tekst: 'sed quae (niet: quem) superare puella, Quisve Iovem poterat?'

590 *boet:* voldoet.

*
Zy haet het bosch, daer dit gebeurde, en toenze ging
Vergatze schier den boogh en koker, die hier hing.[592]
Maer zie Diane met den rey, die haer geleide,
Gemoedight op de vangst, stapt door de klaverweide[594]
Van Menalus, en zagh de maeght, en riep van ver.
Zy vlughte op dezen roep, beducht of Jupiter[596]
In haeren schyn verscheen: doch ziende jaghtgodinnen
By haer, vernamze dat geen mommery van minnen[598]
Hier onder school, en gaf zich by dien kuischen troep.
Helaes hoe lastigh valt het schennis en dien roep[600]
t'Ontveinzen met gelaet, en opzicht, en gebaeren![601]
Nu durfze nauwelyx haere oogen by de schaeren
Eens opslaen, noch mevrou geleiden zy aen zy,
Noch d'eerste voortreên. zy zwyght stil, ziet nimmer bly,[604]
Melt schaemroot dat het met haer eere is omgekomen:[605]
En waer Diaen geen maeght, zy hadde licht vernomen
Aen duizent tekens zulk een schantvlek, haer ten val.
Men zeght de dochters van de velden merkten 't al.[608]
De volle maen quam op, die negenwerf den horen[609]
Te zaemenboogh, wanneer Diaen [ter jaght geboren,
En op de jaght verhit, door 't steeken van de zon,[611]
Haer' broeder, in een bosch, daer 't licht niet inzien kon,
En eene koele beek, al ruischende, af quam stroomen,[613]
En zant nasleepen] stant quam houden in de boomen,
En scheppende vermaek in dezen oort, den voet
In 't koele water stak, en sprak tot haeren stoet:
Hier staen geen spiên omtrent dees lustplaets. laet ons t'zaemen
Hier naekt te water gaen. Kalisto most zich schaemen,[618]
Wert schaemroot. ieder trekt het kleet uit naer den styl.[619]
Deze eenige bleef staen, en sammelde eene wyl.[620]

* TEKSTKRITIEK: vs. 596 oude uitg.: *vlugte*. - 620 oude uitg.: *dees*.

592 *den boogh en koker, die hier hing;* vgl. vs. 565, 568; op H.'s vraag, hoe na die verzen V. kon zeggen: *en koker die hier hing* kan geantwoord: 1. dat *hing* behoort bij de verbinding *boogh en koker;* 2. dat V. zich vergiste, door achteloos het Latijn te volgen, alwaar staat, echter alleen met betrekking tot de boog: ‘die zij had opgehangen’ (*quem suspenderat arcum*).

594 *gemoedight:* belust; vgl. Dl. II, 492: 88; bij Ovid. *caede superba ferarum:* ‘trots op het gevelde wild’.

596 *roep:* het roepen; zie over deze toepassing op een enkele stem H. en *Wdb. N.T.* XIII, 727.

598 *vernam:* bemerkte; *mommery:* bedriegelike vertoning, maskerade; vgl. *vermomde borsten:* toneelspelers, Dl. III, 317: 7.

600 *schennis:* het onz. genus, door H. afgekeurd, destijds niet ongebruikelik; zie *Wdb. N.T.* i.v.; hier zou *het* ook pers. vnw. kunnen zijn (*valt het*); *roep,* volgens H.: stem des gewetens, van het zelfverwijt; eerder een oneigenl. gebruik van *roep:* ‘roep van iets, reputatie’, voor hetgeen daartoe aanleiding geeft.

601 *gelaet:* uiterlik; *opzicht:* oogopslag, gelaat.

604 *d'eerste:* als de eerste; *nimmer;* V. schreef eerst *zelden*.

605 *melt schaemroot:* verraadt door haar schaamteblos.

608 *dochters van de velden:* nimfen.

609 ‘Negenmaal was daarna de maan met volle schijf weder opgegaan’ W.

611 *verhit,* nl. door de zon (Phoebus, broeder van Diana).

613 *af: daer.... af,* waaruit.

618 *Kalisto;* vgl. bij vs. 552; Ovid. noemt haar hier *Parrhasis,* d.i. wederom ‘de Arkadiese’, naar de landstreek Parrhasia.

619 *styl:* gewoonte.

620 *sammelen:* dralen.

*
Terstont ontkleênze heur. daer zagh de kuische bende
Het lasterstuk zoo naekt als 't lichaem der geschende.[622]
Diaen zey tegens dees verbaesde, dootsch van rou,[623]
Die 't lichaem met de hant uit schaemte dekken wou:
Voort, voort, bevlek geen bron der zuivere gewyden,[625]
En hietze haeren rey te schuwen, en te myden.[626]
De gade van Jupyn hadde al een wyl dien spyt[627]
Geroken, doch vertrok, tot een' bequaemen tyt,[628]
De straf van 't lasterstuk. nu zaghze kans: want reede[629]
Gelagh Jupyns boelin (dit speet de lang t'onvrede)[630]
Van Arkas in de kraem: waerom zy, haer gezicht
Naer 't aertryk slaende, sprak grammoedigh en ontsticht:
O overspeelster, hoe, ontbrak noch aen dit schennen,
Dat gy grof zwanger most een ieder leeren kennen
Myn' hoon, geleden by dit snoode bastertkint,
Dat 's vaders schande ontdekt. ik sla'et niet in den wint,[636]
En zal uw schoonheit, die myn' man en u behaeghde,
Schoffeeren. op dat woort genaektze dees vertsaeghde,[638]
En gryptze by het haer van voor, en smaktze in 't stof.
Kalisto bitze met gevouwe handen, of
Zy zich ontfarmen woude, en reikt bedrukt haer d'armen
Ootmoedigh toe: maer och zy weet van geen ontfarmen,
Haere armen worden ruigh en borstligh, zwart van haer.[+]
De handen krommen zich. de nagels ziet men naer[644]
Verkeert in klaeuwen, en in voeten, heel wanschapen.
De mont, Jupyn zoo lief, begint heel wyt te gaepen,
Gelyk een beeremuil: en op dat niemants hart
Vermorwt wiert door gebeên, tot boete van dees smert,[648]
Benamze haer de spraek: en onder dit verstommen,
Begint de heesche keel afgrysselyk te grommen.
Zy hout noch haer verstant. in een beerin verkeert
Verzuchtze om deze elende, en deerlyk geschoffeert[652]
Heft zulke handen als zy heeft naer 's hemels oorden,
Beklaeght d'ondankbaerheit des godts, doch zonder woorden.[654]
Hoe dikwyl schroomtze in 't bosch te sluimeren alleen,

[+][Randschrift:] *Kalisto in eene beerin.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 621 oude uitg.: *ontkleen*. - 643 oude uitg.: achter *beeremuil* een komma. - 655 oude uitgave: *dickwijl*.
622 *geschende;* het ww. was oudtijds zwak.
623 *dootsch:* bestorven; *rou:* verdriet.
625 *gewyden;* bij Ovid. is de bron zelf heilig; V. draagt dat over op Diana en haar gezellinnen.
626 *hiet:* gelastte; H.
627 *spyt:* kwetsend gebeuren.
628 *vertrok:* stelde uit; H.
629 *reede:* reeds.
630 *boelin;* H.; *speet:* verdroot ten zeerste.
636 *ik sla'et niet in den wint:* ik laat dat niet passéren.
638 *schoffeeren:* mismaken, schenden; vgl. vs. 652.
644 Ovid.: 'De handen begonnen zich te krommen, en te vergroeien tot kromme klauwen, en de dienst van poten te doen'; *naer:* akelig.
648 *boete:* heling, herstel.
652 *geschoffeert,* als in vs. 638.
654 *beklaeght:* beklaagt zich over.

*

En dwaelt voorby haer huis, en eigen boulant heen![656]
Hoe dikwyl wortze van 't gebas der hazewinden
Op rotsen voorgejaeght! zy, d'eer der jaghtgezinden,[658]
Voorheene een jaghtmaeght, moet voor jaegren heenevliên.
By wylen schuiltze voor gedierte, uit schrik ontzien,
Verstaet niet wieze wert, en een beerin in 't wezen,[661]
Staen haer op woest geberght de beeren zelfs te vreezen,[662]
Die voor de wolven beeft, waermé haer vader huilt.
Hier stont ook Arkas by, daer Juno tegens pruilt,[664]
Dewyl hy voortsproot van Likaons zaet, zyn moeder,
Hem onbekent, die dryvyf jaeren out, en vroeder[666]
In jaghtlust groeiende door wildernissen jaeght,
Den bergh van Erimant, met dieren lang geplaeght,[668]
Omringt met netten, en zyn moeder ziet in 't rennen,
Die stant hout, en aen 't kroost terstont den knaep leert kennen.[670]
Hy schuwtze onweetende, die stilstaende op hem staert.
Nu zet de zoon zich schrap, en mikt om onvervaert
Zyne eige moeder met een' pyl in 't hart te deeren.[673]
Dit wroeght Jupyn, die voert om 't ongeluk te keeren[674]
De moeder en den zoon met eenen snellen wint
Ten hemel, daerze in twee gestarnten, die hy mint,[+676]
Dicht by elkandre staen, en hoogh in 't noorden praelen.
Het smarte Juno, dat de boelschap 's hemels zaelen[678]
Bewoont, dies daeltze neêr op zee, langs haere baen,[679]
Naer gryze Tetis, en den ouden Oceaen,[680]
By 't godendom ontzien, en melt hun, die vast haeken[681]
Te hooren, wat haer dryft van 's hemels hooge daeken.[682]

[+][Randschrift:] *Arkas en Kalisto in het gestarrente*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 658 oude uitgave: *voortgejaeght*. - 682 oude uitg.: geen komma achter *hooren*.

656 *eige;* Ovid.: ‘voorhéén haar eigen’; *boulant:* velden.
658 *voorgejaeght;* vgl. Dl. II, 727: 1825 *hy dreef den grouwel voor;* Dl. II, 744: 2198 *Sy vlieden voor;* hier Bk. X, 639: 765 *voorvlughtigh*.
661 *verstaet niet wieze wert:* niet bedenkend wie ze nu is.
662 v. (hoewel ze een berin is), is zij nochtans bevreesd voor de beren-zelf, en ze siddert voor de wolven, onder wie nochtans ook haar eigen vader zijn gehuil doet horen; *haer vader,* Lycaon, over wie zie Bk. I, vs. 273; Ovid. maakt zich niet druk over de vraag, hoe zij als dochter van Lycaon na de zondvloed nog leven kon; even gemakkelik laat hij haar metamorfoseren in een sterrebeeld, dat er al was tijdens Faëton's tocht; vgl. vs. 226.
664 *Hier.... by;* Lat. *ecce adest:* ‘zie, daar verschijnt’.
666 *dryvyf:* vijftien; H.; vgl. nog voor deze telwijze: *tien tien* = honderd, Dl. II, 272: 783.
668 *Erimant,* in Arkadië.
670 *kroost:* de trekken; H., bij wie o.m. deze bepaling: ‘*kroost* is, in het gelaat der menschen, dat geene, het welk yder in 't zyne byzonder heeft, en waardoor elk mensch te kennen is uit duizenden van anderen’.
673 *zyne eige moeder;* deze aanduiding, die wel in de objektieve, maar niet in de subjektieve ontwikkeling past, niet bij Ovid., zomin als *de zoon* in 't vorige vers.
674 *wroeght:* deert, pijnigt (Kil. torquere, angere).
676 *twee gestarnten,* nl. de Grote Beer (-in) en Arktophylax, de berewachter; vgl. bij vs. 231.
678 *boelschap:* boel, geliefde; H.
679 *langs haere baen:* haars weegs.
680 *Tetis,* vgl. bij vs. 90.
681 *by.... ontzien;* slaat op Tethys en Oceanus.
682 *wat haer dryft* objekt bij *melt hun;* of: apo koinoe bij *melt* èn bij *haeken te hooren;* bij Ovid. *causamque viae scitantibus infit,* met *causam viae* (‘de reden van haar tocht’) als obj. bij

Zy zeght: gy vraeght waerom der goden koningin
In zee daelt: eene boel heeft nu den hemel in,[684]

scitantibus; dat V. bij zijn weergave aarzelde, blijkt hieruit, dat hij de komma na *hooren* eerst schreef, daarna verwijderde, toen weer aanbracht.

684 *heeft..... in:* beheerst.

*

En zet zich op myn plaets. gelooftme, 't is geen logen.
Zoo dra de duistre nacht de werrelt heeft betogen,[686]
Dan zietge, my ten schimp, opkoomen 't nieu gestarnt,
Daer d'allerkortste riem om d'asse loopt en barnt.[688]
Wie zal voortaen ontzien vrou Junoos glans t'onteeren,
Nu ik myn vyandin verheffe door 't verneêren?
Wat rechte ik toch al uit? wie schrikt voor myne maght?[691]
Ik trok haer menscheit uit: z'is een godin geacht.
Straffe ik het quaet aldus? is dit myn groot vermogen,[693]
Dat hy de beerehuit Kalist heeft afgetogen,
En in den eersten vorm haer wederom herstelt?
Foroneus zuster me, zyn goelyke Iö, telt[696]
Men onder het getal voorheene in top geheven.
En waerom heeft hy niet zyn Juno wechgedreven,
Kalisto zelf getrout, omhelst in myne tent,[699]
En dus Likaon voor zyn' schoonvaêr lang gekent?[700]
Maer neemtge uw voesterkints verdriet en smaet ter harte,[701]
Verbiet de Beeren in het noorden, myne smarte[702]
Ten dienst, uw' vloet, en keert die starren van u af,
Wien hy, ten loon van 't quaet, den hemel innegaf;[704]
Op dat de boelschap uw rein water niet besmette.[705]
De zeegoôn stemden dit, en Juno voer en zette[706]
Het door de dunne lucht, met haer beradde raên,[707]
Gevoert van paeuwen, in wier staerten d'oogen staen

* TEKSTKRITIEK: vs. 707 oude uitg.: na *lucht* geen komma. - Randschrift bij vs. 709. Het hs. heeft: *De zwarte rave wort wit,* maar dit is door Vondel zelf achterin verbeterd in het bovenstaande; zo ook, volgens getuigenis van Lelyveld, op de boven bij vs. 490 vermelde proefdruk.

686 *betogen;* vgl. Bk. I, vs. 662, vs. 766.

688 *allerkortste riem:* poolcirkel; *asse:* de hemelas; vgl. bij Bk. I, vs. 55; Bk. II, vs. 170.

691 *rechte.... uit:* bracht tot stand (Lat. *egi*).

693 v. Verkeerdelik verbond Vondel Ovid.'s woorden: *sic est mea magna potestas* met het daaropvolgende; in waarheid heeft Jupiter aan Callisto niet ‘de beerehuit afgetogen’; de juiste weergave is: ‘Laat hij dan maar haar vroeger gelaat haar teruggeven, en haar de gestalte van een wild dier ontnemen’ W.

696 *Foroneus zuster;* zie bij Bk. I, vs. 822; *goelyk:* bekoorlik. Bij Ovid. betreft de overeenkomst het herstel van Iö in haar vroegere gedaante; vgl. hier Bk. I, vs. 999.

699 nog altijd bij Ovid. de naam Callisto niet genoemd, ook niet in vs. 694; *tent,* voor *thalamus,* echtelik slaapvertrek.

700 *Likaon,* geen wenselike schoonvader voor Jupiter, gezien zijn in Bk. I beschreven gedrag; *gekent:* erkend, aangenomen; V. schreef eerst, met gelijke waarde, *bekent,* wat hij wschl. wijzigde, omdat het groter kans had van, met *lang* verbonden, als een bepal. bij *schoonvaêr* te worden misverstaan.

701 Juno *voesterkint* van Oceanus en Tethys reeds bij Homerus (Ilias 14, 200 vv.).

702 v. Vgl. Bk. I, vs. 80; en II, vs. 226 vv., waar inderdaad van beide Beren spraak is; maar hier bedoelt Ov. met *Septem triones* en *sidera* alleen de Grote; anders Schrev.

704 *innegaf:* gaf om ‘in te hebben’; vgl. vs. 684.

705 *boelschap,* vgl. vs. 678; *uw rein;* wegens de ‘accenten’ van deze woorden, ‘die niet overeenkomen.... met de toonen van een welluidend vaars’, stelt H. een paar wijzigingen voor, die hem aanleiding geven tot een lang betoog over verssneden e.d., leerzaam voor de 18e eeuwse poëtiek; vgl. daarmee wat hij verhandelt bij vs. 1089.

706 *stemden;* vgl. vs. 133; *voer en zette het* (*het* alleen bij *zette*): voer heen en zette koers.

707 *lucht;* Lat. *aethera,* waarover zie bv. Bk. I, vs. 26-27; *beradde raên; berad:* vlug; H., maar vgl. *Wdb. N.T.*

Van Argus, korts onthooft: gelyk noch korts de veêren[+709]
Der snaterende raef van wit in zwart verkeeren:

[+][Randschrift:] *De witte rave wort zwart*.

709 *korts* (voor kort).... *korts;* bij Ovid. is de parallel niet gebouwd op de recente onthoofding van Argus, maar op de daarmee samenhangende, recente gedaanteverandering van de pauw (zie Bk. I, vs. 883 v.).

*
Want deze zagh eerst blank als zilver, en verwon
De smettelooze duif in blankheit zelf. ook kon
De gans, die met gequaek het Kapitool behoede,[713]
By haer niet haelen, noch de zwaen, die nimmer moede,
In 't klaere water plenst. de tong was haer bederf.
Zy was eerst zuiver wit: nu draeghtze zwarte verf.[716]
Men vont noit schooner maeght befaemt in haere tyen
Dan een Koronis van Larisse in Emonyen.[718]
Apol bemintze trou, zoo lang zy zuiver leeft.
Doch Febus vogel merkt haer overspel, en streeft,[720]
Als een verklikster uit den aert, en niet te paeien,[721]
Naer heuren meester, om dien laster uit te kraeien.[722]
De kraey, een snaterbek, betrapt op dit gerucht[723]
De rave, alreede op reis, in haer gezwinde vlught,
Om klaer en wis bescheit uit haeren mont te hooren,
En d'oorzaek van de reis verstaende met haere ooren,
Zey daetlyk: uwe reis gedyt u zelf tot scha.
Zie voor u: zie wel toe: ik spelle u [denk het na,[728]
Noch sla het in den wint] geen heil. gy zult bevinden[729]
Dat myn gulhartigheit en trou in 't onderwinden[730]
My deerde. let eens wat ik ben, en eertyts was.
Minerf sloot Erichton, een' moederloozen, ras[+732]
En stil en heimelyk, eer iemant dit zou meenen,[733]
In eenen korf, gebreit van taeie Akteesche teenen.[734]
Zy gaf dry dochteren van Cekrops, heer van 't lant,[735]
Dit kint, een slang en mensch geteelt, geboot de mant[736]

[+][Randschrift:] *Erichton moederloos geboren*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 724 oude uitg.: *vlugt*.

713 v. *behoede,* d.i. eenmaal zou behoeden (*servaturis*); *het Kapitool,* nl. bij de aanval der Galliërs, volgens het verhaal bij Livius. Ovid. zegt, minder kras, dat de raaf voor gans en zwaan in witheid niet onderdeed.

716 *verf:* kleur, zoals Hd. *Farbe*.

718 *een:* 'n zekere; *Larisse,* stad aan de Peneus in Thessalië (*Emonye,* Haemonia).

720 *Febus vogel,* dat is de raaf, die aan Apollo, de god der voorzegging gewijd was, omdat men uit zijn vlucht en geschreeuw de toekomst voorspelde.

721 *verklikster,* vgl. vs. 710 *der.... raef;* V. schreef eerst *verklikker* (naar *vogel*), en in vs. 722 *zijnen meester*.

722 *laster:* schande, schandelik bedrijf.

723 *betrapt:* verrast.

728 *zie voor u:* wees voorzichtig; *spelle:* voorspel.

729 *bevinden:* Lat. *invenies;* het woord doet hier wat vreemd, doordien V. de orde der dingen heeft omgekeerd; Ovid.: 'Zie, wat ik geweest ben en nu ben, en zoek naar mijn schuld: gij zult bevinden, dat mijn trouw mij tot ongeluk is geweest'.

730 *gulhartigheit:* openhartigheid; *onderwinden:* ondernemen; H.

732 *Erichton,* uit de aarde gesproten zoon van Vulcanus (*chthoon:* aarde); *een' moederloozen,* vgl. vs. 980; *-loos* hier dus niet ter aanduiding van een *verlies;* vgl. H.

733 *meenen:* denken, er erg in hebben.

734 *gebreit:* gevlochten; *Akteesche:* Attiese.

735 *dry dochteren:* aan de drie dochters; *Cekrops,* mythiese stichter van Athene, de hoofdstad van Attica; Ovid. noemt hem *geminus*, 'dubbelslachtig', wijl hij, als uit de aarde geboren, half mens half slang was; vgl. bij Bk. I, vs. 215.

736 *een slang en mensch geteelt;* dat Erichthonius dubbelslachtig was, vermeldt Ovid. hier niet; wel doelt hij daarop, naar veler opvatting in het vervolg, als hij zegt dat de Cecrops-dochters zagen: *infantemque.... adporrectumque draconem,* d.i. 'een kindje en tevens een daarnaast zich uitstrekkende slang', wat Raph. Regius zo interpreteert, dat zij méénden een slang erbij te zien, omdat E. slangevoeten had. Zie nader bij vs. 743 v., en ook Farn. Het valt op, dat V.

*
Niet t'openen, maer dat men 't stil hiel en verholen.
Ik, in de schaduwe van eenen olm gescholen,
Zie dezen handel aen, en hoe 't afloopen wil.[739]
Pandroze en Herse bey behoên het trou en stil,
En volgen haeren last. Aglauros noemtze blooden,
Ontknoopt den bant, ontsluit den korf, als onverboden.[742]
Daer zienze kint en slang, een lichaem met zyn' staert,[743]
Waerop myn yver dit aen Pallas openbaert.
Myn loon is datze my de schaduw van haer' vlogel[745]
Ontzeght, en laeger dan den nachtuil, haeren vogel,
Verneêrt. myn veders staen den vogelen ten schrik,[747]
Dat niemant snaterende een anders vlek verklikk'.
Ik klappende ongevraeght, most hier myn straf om draegen.[749]
Het sta nu ieder vry dit Pallas zelf te vraegen.
Zy zal 't niet weigeren te melden, schoonze op my
Hierom vergramt is. dit's de loon van klapperny.
Koroneus teelde my in Focis: dat kan blyken,[753]
Verkleenme niet. ik was een konings telgh. de ryken[754]
En grooten stonden naer myn huwelyk om stryt.
De schoonheit hindert my: want toen ik eenmael wyt[756]
Alleen en langsaem op myn wyze ging spansseeren[757]
Aen 't zandigh strant, quam my de groote zeegodt eeren,[758]
En brande, heel verlieft op zulk een schoone roos.
Hy vleitme, en slytende den tyt heel vruchteloos,[760]
Wil my verkrachten, en vervolgen. ik aen 't loopen,[761]
Door 't gulle zant, dat myn bezweete leden droopen,[762]

de overeenkomstige eigenschap van Cecrops niet vermeldt; maar dat was wèl het geval in zijn eerste lezing: (*Cecrops, heer van 't lant*), *Tweevormigh van gestalt*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 742 oude uitg.: na dit vers een komma. - hs. 743 *een kint,* met (niet duidelik) doorgehaald *een*; oude uitg.: *een kint,* met daarachter 'n komma, die in het hs. ontbreekt.

739 *handel:* bedrijf; *wil:* zal.

742 *als onverboden:* alsof het geoorloofd, niet verboden was.

743 v. zie bij vs. 736; na *draconem* vervolgt het Latijn: *acta deae refero* (‘ik meld 't gebeurde aan de godin’); hs. eerste lezing: *Daer zienze een kint en slang, die overent kan staen. Ik melde dit terstont aen Pallas onbelaên;* de 2e helft van 743 werd daarna: *die lang leght uitgestrekt,* en 744: *Waerop myn yver dit Minerve strax ontdekt* (laatste woord niet geheel zeker); ten slotte kwam de lezing van de tekst, waarbij nog *een* voor *kint* geschrapt werd; zie nog *Tekstkritiek*. De bedoeling van 743 is wel: Daar zien zij een wezen, dat kind is van boven en slang van onder. Florianus: ‘doen sagen sy daer tkindeken in liggen dat twelck half mensche ende half serpent was’. Valentijn: ‘vont daar in een tweeslagtig kind, half mens, half slang’.

745 *vlogel:* vleugel, zinnebeeld van bescherming (*tutela*).

747 *myn veders,* d.i. ‘ik’, niet bepaaldelik de ‘veders’, waar niets biezonders mee gebeurd is.

749 *klappende:* pratende, te veel pratende. Blijkbaar wist V. met het Lat. geen goede raad: *At, puto, non ultro nec quicquam tale rogantem me petiit:* ‘Maar wellicht, kan men denken, is het niet zó, dat zij eigener beweging en zonder dat ik zo iets vroeg, mij gezocht heeft (als haar vogel); m.a.w. dat heeft ze zeker wèl gedaan; en vraag het haarzelf maar.

753 *dat kan blyken;* Lat. *nota loquor:* ‘'t zijn algemeen bekende dingen, die ik vertel.’

754 *verkleenme niet:* schat mij niet gering.

756 *wyt:* ver van alles.

757 *op myn wyze:* naar mijn gewoonte; *spansseeren:* H.; wandelen.

758 *zeegodt:* Neptunus.

760 en niets bereikend.

761 *wil.... vervolgen;* Lat. *vim parat et sequitur,* d.i. ‘hij wil mij verkrachten, en vervolgt mij’.

762 *gul:* rul.

Riep afgemat de goôn en menchen aen, och arm:
Maer niet een eenigh mensch verhoort myn droef gekerm.[764]

764 *verhoort:* hoort, neemt waar.

*

De zuivre Pallas wert alleen met my bewogen.[765]
Die maeght quam eene maeght te hulp uit mededoogen.
Ik, met myne armen naer den hemel uitgestrekt,[+767]
Verneeme een zwarte pluim, die d'armen ruigh bedekt.[768]
Ik poogh den hals met kracht van 't kleet t'ontslaen in 't rennen,
En 't kleet verkeert allengs in pluimen en in pennen,
Die kleven hecht aen 't vel. ik sla in dezen noot
De bloote borst, en hant en borsten zyn niet bloot.
Ik poogh te loopen, en raek 't zant niet met myn beenen,[773]
Gelyk voor dezen: neen, îk zweef ten hemel heenen
De ruime lucht in, naer het heldre en starlicht dak,
En worde een speelnoot van Minerve zonder vlak.[776]
Maer och wat baetme dit, naerdien een Niktimeene,[+777]
Op 't lasterstuk betrapt, de plaets, by my voorheene[778]
Bekleet, nu zelf bezit? of is u onbewust[779]
Waer Lesbos van gewaeght, hoe zy den vader kust,
En vaders bedde onteert. zy wert om zulke vlekken
Een vogel, en beproeft haer bloetschant toe te dekken
Met duisternisse, daer, van 't hemelsch licht verschrikt[783]
En overtuight, al 't nachtgevogelt' haer verpikt.[784]
De rave zey, terwyl zy dit begon t'ontdekken,[785]
'k Wensch dat dit voorbeelt u van 't klappen af magh trekken,[786]
En achte uw spelling niet. zy trekt op reis terstont,[787]
En melt haer' heer hoe zy Koronis leggen vont
By dien Emonischen gezel. toen Febus hoorde[789]

[+][Randschrift:] *Koronis in eene kraey*.

[+][Randschrift:] *Niktimene in eenen nachtuil*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 778 oude uitg.: na *betrapt* een punt; uitg. 1703, 1730 een komma. - 779 oude uitg.: na *bezit* een uitroepteken: in het hs. stond ook eerst een uitroepteken. - 787 *achte;* de *e* bijgeschreven; ze is echter zo bleek, dat 't wsch. de bedoeling was haar toch weer te niet te doen.

765 *zuivre:* reine.

767 Kantschr.: *Koronis* ook in 't Lat., maar niet bij Ov., die haar enkel dochter van Coroneus (vs. 753) noemt; zij is niet te verwarren met de *Koronis* van vs. 718, vs. 788.

768 *verneeme:* bespeur; *pluim;* vgl. vs. 770 *pluimen en pennen; pen* en *pluim* laten beide zowel de betekenis ‘veer’ als ‘vleugel’ toe; vgl. vs. 948; daarnaast betekent *pluim* nog bepaaldelik ‘vederdons’. Het Lat. heeft vs. 768 *pennis,* d.i. ‘slagpennen, vleugels’, vs. 770 *pluma,* d.i. ‘veren’; blijkbaar heeft V., zoals ook andere vertalers vóór hem, zich van het onderscheid weinig rekenschap gegeven; vs. 768 gebruikt hij *pluim* blijkens een kollektief, met de betekenis ‘vederkleed’.

773 H. vraagt, waarom V. niet i.p.v. *beenen* schreef: *teenen,* daar deze ‘leevendig een' *loopenden* mensche verbeelden’. Het antwoord zal wel hierin liggen, dat V. eerst schreef: *het zant belet de beenen*.

776 *zonder vlak:* onbesproken.

777 *een,* vgl. vs. 718; *Niktimeene,* dochter van een Lesbiese koning Epopeus.

778 *lasterstuk:* misdrijf; Bk. I, vs. 193.

779 *onbewust:* onbekend; H.

783 *hemelsch licht:* daglicht.

784 *overtuight:* schuldbewust; *nachtgevogelt';* zij wordt wel zelf een nachtuil, maar haar belagers zijn bij Ov. alle vogels; *verpikt:* weggepikt.

785 *zy:* de kraai; *ontdekken:* meedelen.

786 Ovid.: ‘mogen die pogingen om mij terug te houden uzelf ten onheil zijn’; *tibi revocamina sint ista malo;* V. verstond *malo* als een ablatief, *revocamina* als ‘hetgeen iemand daarvan terugroept’; hij konstrueerde: *ista* (die dingen) *sint tibi revocamina malo*.

787 *spelling:* voorspelling.

789 *dien Emonischen gezel;* beter *een,* want hij is nog niet genoemd, nog slechts aangeduid (vs. 720); bij Hesiodus e.a. heet hij Ischys.

Zyn vrysters lasterstuk, hy zich zoo byster stoorde,
Dat hem de lauwerkrans en pen ontviel, en lier.[791]
Hy spande, gram om 't hooft bestorven, trots en fier[792]

791 *pen:* het plectrum, waarmee men de lier tokkelde; H.
792 *gram om 't hooft bestorven:* met een van toorn doodsbleek gelaat.

Den taeien boogh zoo streng, dat bey de tippen boogen[793]
En raekten aen zyn borst. de pyl quam snel gevlogen
In haeren boezem. zy aldus getroffen trekt
Het yzer uit de wonde, en zucht. het bloet bevlekt,
Zoo root gelyk korael, haer blanke en teêre leden.
Zy sprak: och Febus, 'k ly gewilligh, onverbeden,[798]
De doot van uwe hant: doch schoon 't myn leven kost,
'k Waer liever voor myn doot van eene vrucht verlost:
Nu doot gy in een lyf met eenen scheut twee zielen.
Dus sprakze, en goot haer ziel in bloet uit. strax ontvielen[802]
De krachten teffens, en zy rept geen lidt aen 't lyf.[803]
Toen roude hem te spa het al te wreet bedryf.
Hy schelt de gramschap, en vervloekt zyn licht gelooven,
En dezen vogel, die zyn zinnen quam verdooven,
Hem porren 't lasterstuk, een oorzaek van dit quaet,[807]
Op 't spoor te volgen. hy vervloekt, helaes te laet,
Zijn reukeloos geweer, en pyl, en hant met eenen,[809]
En koestert al te spa de stervende onder 't steenen,
Om haer door artseny te redden in dien staet,
En neemt vergeefs zyn kunst en heelzaem kruit te baet.[812]
Maer ziende al zyne moeite en kunst in 't endt verloren,
En lykhout stapelen, om 't lichaem naer behooren
Te branden, zoo begint (want schreien voeght geen' godt)[815]
Hy droef te jammeren, om haer rampzaligh lot,
Niet anders dan een koey, die 't zuigend kalf ziet wachten
Voor d'opgeheve byl, en hoort met volle krachten
Het treffen dat het ploft. hy evenwel om heur
Zyns ondanx noch de borst te stoven met een' geur,[820]
Omhelst het lyk, en laet geen' bittren lykdienst achter:
En om zijn godtlyk zaet te hoên voor smaet en lachter,[822]
Gedooght niet dat het zal vergaen in assche en stof,
Maer rukt het uit den viere, en 't lichaem dik en grof
Der zwangre moeder, en bestelt dien zoon te voesteren[825]
By Chiron 't menschepaert, om 't kint in 't hol te koesteren.[826]

793 *streng:* straf.
798 *onverbeden:* zonder verweer (eigl. zonder om afwending te bidden; deze betekenis niet opgegeven in het *Wdb. N.T.*).
802 het bloed naar antieke voorstelling als zetel v.h. leven; *strax:* aanstonds daarop.
803 *teffens:* ook, bovendien.
807 *een oorzaek,* vgl. vs. 377.
809 *reukeloos geweer:* roekeloos wapentuig; *temeraria tela;* de *pylen* z i j n die *tela;* Ovid. noemt ook nog de boog.
812 *heelzaem:* heelkrachtig; H.
815 *schreien voeght geen' godt;* vgl. daarover H.: met *schreien* is hier inderdaad ‘wenen’ bedoeld, niet ‘roepen, schreeuwen’ als in Bk. I, vs. 656.
820 v. *zyns ondanx;* voor *ingratos* (*odores*), ‘waar geen dank op volgt’; door V. opgevat als ‘onwelgevallig, pijnlik-om-tegeven’. Het omhelzen geschiedt bij Ovid. na het balsemgieten; *bittren,* wegens de onrechtvaardigheid der straf: *iniusta iusta;* eerste lezing: *jongsten*.
822 *lachter:* schande; vgl. *Loofw.* vs. 43.
825 *zoon,* Aesculapius, god der geneeskunde.
826 *Chiron 't menschepaert;* Ovid. noemt ook hem (vgl. vs. 735) *geminus*; hij was een centaur (vs. 833), zoon van Kronos en Philyra (vgl. vs. 883), in de geneeskunst en andere dingen zeer bekwaam, leermeester o.a. van Hercules, Achilles, Aesculapius; vgl. *Vondelkroniek,* jg. III, 29-vlg.; elders bij V. *paerdemensch, centauwer.* H. 829 ze zou nl. niet meer tot de witte vogels behoren.

*

De raef d'aenbrengster, die vast hoopt op lof en loon,
Wort van Apollo, schoon men 't waer bevont, geboôn
Dat zy 't gezelschap van het wit gevogelt myde.
Terwyl was Chiron, mensch en paert, gedient en blyde[830]
Met zulk een voesterkint van goddelyk geslacht,
En door deze eer, gemengt met moeite, in zyne kracht.[832]
Hier quam de dochter des centauwers by, wiens oogen[833]
Bekoorlyk flonkerden, wiens blonde vlechten vlogen[834]
Om hals en schouders heen. de vader teelt dit kint[835]
By eene vlietmaeght van Chariklo, waert bemint,[836]
Die, aen den oever van den vliet in kraem gelegen,[837]
Haer noemde Ociroë. dees, schrander en genegen[838]
Tot vaders weetenschap, en noch weetzuchtigh, spelt[839]
Elx lotgeheimenis. hierna alleen gestelt[840]
Op wichlen, en van godt Apolloos geeft aen 't zwellen,[841]
Verhitze, zwanger van den godt, die 't al kan spellen,[842]
En staerende op dit kint, sprak: jongske, groey voortaen
Tot heil der menschen. gy zult kranken, zwaer belaên,
Verlosssen uit den noot. gy zult den dootslaep wekken,[845]
Maer eens ten wederwil der goden u bevlekken:[846]
Dan zal uw grootvaêr met zyn schriklyk blixemvier[847]
U dit verhindren. gy een godtheit, trots en fier,
Zult, snel herschapen, in een zieloos lyk verkeeren,
En 't lyk, noch eens gezielt en levend, zal men eeren
Gelyk een' godt, vernieut wel tweemael achter een.

* TEKSTKRITIEK: vs. 838 oude uitg.: na *dees* geen komma; zij is ook in het hs. niet zeker. - 839 oude uitg.: *wetenschap*.

830 *gedient:* ingenomen.

832 *in zyne kracht* (eerste lezing *op z. kr.*), (Lat. *gaudebat*): hij had zijn volle zin; vgl. L o q u e l a : *het op zijn kracht hebben:* ‘zoo goed als hij wenschen of begeeren kan’; vgl. nog dial. *in zijne goeie zijn;* met andere kleur Bk. III, vs. 729.

833 *wiens* (zo ook vs. 834) ook voor vrouwelik en meerv. gebruikt; H.

834 *blonde vlechten vlogen;* over het allittererend effekt hier en elders H. en daartegen Van L.

835 *teelt,* een praes. historicum.

836 *vlietmaeght van Chariklo;* de nimf heette zelf Chariclo; de fout ontstond doordat V. eerst, naar een andere lezing (ook door Florianus en Van Dort gevolgd) schreef: *van Kaikus* (een riviernaam), en daarna alleen de naam verving door *Chariklo;* deze laatste was een dochter van Apollo.

837 *in kraem,* ongewoon voor *in de kr.*; H.; *gelegen* van het ww. *geliggen,* ‘komen te liggen’; vgl. vs. 630.

838 *Ociroë;* gri. *okurhoös* betekent: snelstromend; *schrander,* wschl. te verbinden met *tot:* gescherpt op; vgl. elders *schrander op*.

839 *noch,* d.i. bovendien (nl. met het voorgenoemde niet voldaan).

840 *gestelt op:* zich bezighoudend met (belangstellend in).

841 *wichlen;* naar H. alleen gebruikt ‘van de Priesters der Heidenen, die uit zekere tekenen, daar zij acht op gaven, het toekomende voorzeiden’; deze beperking geldt niet voor V.; zie bv. Dl. II, 479: 330; 709: 473; op de eerste dezer plaatsen is de bet. ‘orakels geven’, zoals hier.

842 *verhitze:* ontgloeit ze in bezieling; *zwanger:* vervuld; *spellen,* is niet beperkt tot de toekomst (H.), ofschoon het hier zo bedoeld kan zijn; vgl. vs. 865, Lat. *mallem nescisse futura*.

845 *wekken,* oneigenlik met *slaep* verbonden, i.p.v. met de slapende.

846 Maar eens zult gij, door het tegen de zin der goden te doen, u bezondigen; dit ziet op het geval met Hippolytus; vgl. Dl. VII, blz. 810.

847 *grootvaêr:* Jupiter.

Gy vader Chiron, nu onsterflyk, en alleen[852]

852 v. *alleen.... vereeuwight:* door niets anders dan.... onsterfelik; eerste lezing i.p.v. *vereeuwight: onsterflyk;* veranderd met het oog op vs. 851. Chiron werd bij ongeluk getroffen door Herkules met een giftige pijl; door van zijn onsterfelikheid afstand te doen, bevrijdde hij Prometheus.

*
Door uw geboorterecht vereeuwight, zult in 't ende
Getroffen in de borst, gepynight in elende
Met een' vergiften pyl, van slangebloet besmet,[855]
Begeeren dat de doot u trooste, en helpe, en redd'.
De schikgodin zal u den dootdrank door de lippen[857]
Ingieten, 's levensdraet herspinnen, entlyk knippen.[858]
Aen dees waerzeggery gebrak noch iet. zy zucht[859]
Zwaermoedigh, en borst uit van druk en ongenught[860]
In traenen, die om laegh langs haere kaeken leken.
Och sprakze, 't godendom beletme meer te spreeken,
En sluit myn' bleeken mont. myn spelling en voorzien[863]
Was noit zoo groot dat ik dees groote straf verdien'.
Och spelde ik noit! men komt myn wezen my ontrukken.[+]
My lust geen spys, maer gras te snoeien, en te plukken,[866]
Te rennen over 't velt. 'k verandre niet ten deel[867]
In eene merrie: en waerom aldus geheel,
Dewyl myn vader in een' dubblen vorm verkeerde?[869]
Dus sprakze en sloot haer klaght, doch eer dan zy begeerde:
Want haere jammerklaght wert naeuwelyx verstaen,
Om 't mengsel van 't geluit. de spraek, alree vergaen,
Wort niet gevat. zy schynt geen paert, dat gras gaet scheeren,[873]
Maer een die merrien op 't velt wil nabootseeren,[874]
En daetlyk brieschtze, en loopt met haeren arm in 't gras.[875]
De vingers groeien aen elkandre dicht en ras.
De lichte hoef bint flux vyf nagels met den horen[877]
Aen een. de mont en hals verlengen door godts toren.[878]
De sleep van 't lange kleet verandert in een' staert.
Het haer, dat luchtigh om den nek en schouders vaert,
Verkeert in eene maen: gedaente en stem verkeeren,[881]

[+][Randschrift:] *Ociroë in eene merrie*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 858 *levensdraet;* aldus in alle oude drukken; in het hs. blijkt de bedoeling, om aaneen te schrijven, niet met zekerheid.

855 *slangebloet,* nl. van de slang van Lerna.

857 *schikgodin;* Ovid. 'de drie schikgodinnen zullen uw levensdraad afsnijden'; dat V. hier de schikgodin ook de doodsdrank doet ingieten (vgl. H.), komt wel doordat hij haar toeschrijft wat Ovid. van de goden zegt: 'de goden zullen u van een eeuwig levende maken tot een die de dood lijdt'.

858 *herspinnen..... knippen;* contamin. der lez. *revolvent* en *resolvent*.

859 Door haar eigen gedaanteverwisseling wordt zij nl. verhinderd, Chiron's opname onder de sterren (de Centaur) te voorspellen.

860 *borst,* tegenw. tijd; *ongenught:* smart.

863 *spelling* (voorspellen) *en voorzien;* over deze verbinding van een verbaal znw. met een onbep. wijs H.; vgl. Bk. VII, vs. 983.

866 *maer* (*my lust*). H.'s opmerking, dat *gras* ook spijs is, is hyper-logies; Ovid.: 'gras als spijs'; V. schreef eerst: *Alree de lust in;* vgl. vs. 897: *geen mensch, noch herder*.

867 *niet ten deel;* Ovid.: 'ik verander in het verwante lichaam van een merrie' (*cognata corpora;* daar immers haar vader half paard was); blijkens eerdere lezingen (*het hooft aen borst; hals aen boezem vast*) wist V. met *cognata* geen raad.

869 *verkeerde* is onjuist; Chiron wàs centaur; 't staat ook niet bij Ovid.

873 *geen paert:* nog niet een merrie.

874 *nabootseeren:* met het geluid n.l.

875 *daetlyk:* aanstonds daarop.

877 *met den horen:* door de hoornstof.

878 *godts:* des gods.

881 *eene maen:* manen; vgl. voor dit kollektief gebruik Dl. III, 141: 434.

*

De spraek in een gebriesch, als merrien braveeren.[882]
Filiraes zoon riep u om bystant doch om niet,[883]
O vader Febus, aen: want gy in haer verdriet
Kunt Jupiters geboôn vernietigen noch breeken,
En schoonge dit vermoght, gy waert in andre streeken.
Gy woonde t'Elis in Nesseensche lantvooghdy,[887]
En droeght op 's herders wys een geitevelle py.[+]
De wilde olyfstok stutte uw hant in 't heenetreden.
Gy droeght in d'andre hant een pyp van riet gesneden,[890]
Of zeven pypen, op een rye allengs verkort.[891]
Terwylge vrolyk pypt, van minnelust geport,[892]
Gaen, zoo men zeggen wil, d'ongageslagene ossen
Naer Pilus dwaelen van den wegh door velt en bossen.[894]
De zoon van Maie, een telgh van Atlas, riekt dit ras,[895]
En dryft behendigh 't vee in 't bosch, vol loof en gras.
Geen mensch, noch herder wist dien diefstal, loos besteeken,[897]
Dan een bedaeghde alleen, geboren in dees streeken,
Geheeten Battus van de buuren hier omtrent.[899]
Dees houdt de beemden en de weiden ongeschent,
En brave paerden, in de vruchtbre en vette landen[901]
Van Koning Neleus, ryk van schatten en waeranden.[902]
Merkuur voor hem beducht, om 't onrecht versch begaen,
Genaekt hem vleiende, en verleit hem van de baen,[904]
En zeght: o wiege zyt, komt eenigh man u vraegen
Naer ossen, zegh: gy vraeght naer 't geen geene oogen zagen:[906]
En om uw' trouwen dienst te loonen, als het past,
Aenvaert dees witte koey. hy geeftze dezen gast.[908]
De gast aenvaertze, en zeght: ga heene door dees velden:
Die steen [hy wees'er op] zal eer uw' diefstal melden

[+][Randschrift:] *Apollo in eenen herder*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 884 oude uitg.: na *Febus* geen Komma. - 887 *Nesseensche;* aldus in hs. en oude uitg.: verkeerdelik voor *Messeensche*.

882 *als merrien braveeren:* op de wijze zoals merries zich luidruchtig doen horen; *nomen quoque monstra dedere:* 'ook een nieuwe naam (*Hippo*) bezorgde haar de wonderbaarlike verandering'; door V. mogelik opgevat als: 'het wonderlik dier gaf ook een dienovereenkomstig geluid'.

883 *Filiraes zoon;* vgl. bij vs. 826; Kronos (Saturnus) was in de gedaante van een paard bij haar gekomen.

887 *Elin Messeniaque arva:* Elis en de Messeniese velden, beide landstreken op de Peloponnesus; hij verrichtte daar herdersdienst; de lezing *Nesseensche* berust niet op een afwijkende lezing; eerste lezing v.h. hs.: *Gy woonde t'Elis op 't Nesseensche lant heel vry*.

890 *pyp:* (herders)fluit.

891 'in afgaande lengte naasteen geplaatst'.

892 *pypen;* vgl. over de buiging van dit ww. H.; Bi.; *van:* door.

894 *Pilus:* Pylus, stad in Elis.

895 *zoon van Maie:* Mercurius; Maia, vgl. Bk. I, vs. 824 v.

897 *loos besteeken:* slim aangelegd.

899 *Battus,* d.i. de babbelaar.

901 *brave:* edele.

902 *Neleus,* vorst van Pylus, en vader van Nestor; *waeranden:* jachtgebieden.

904 *verleit hem van de baen:* neemt hem ter zijde.

906 Ovid.: 'zeg dat gij ze niet hebt gezien'.

908 *gast,* vgl. Bk. I, vs. 764; een soortgelijke benaming bezigt hier Ovid. *hospes* ('vriend'; eigl. 'gast' of 'gastheer'; onzeker is, of zij van Battus of van Mercurius bedoeld is; V. neemt 't eerste).

Dan ik. Merkuur geliet zich daetlyk wegh te gaen,[911]
Doch keerde weêr, en schoot een ander aenzicht aen,[912]

911 *geliet zich:* deed alsof.
912 *aenzicht:* gedaante.

*

Veranderde zyn stem, en zeide: o oude herder,[913]
Zaegtge een drift ossen langs dit padt gaen, of wat verder,
Zoo meltze my. verzwygh geen' dief, by u verspiet,[915]
Op dat gy eenen stier en koey ten loon geniet.
Als d'oude herder hoort van dubblen loon t'ontfangen,
Berecht hy hem aldus: uwe ossen gaen hun gangen
[En 't was zoo] aen dien bergh. toen loegh Merkuur, en zey:[919]
Verkliktge, o valschaert, my aen my in deze wey?
Verkliktge my? dies hy 't meineedigh hart verkeerde[+921]
In harden steen, genoemt den toetssteen, en onteerde[922]
Met dezen toenaem al t'onschuldigh dezen steen.
Hy vloogh van dit geweste op zyne vleugels heen[924]
Voorby Munichie, en het lantschap, by Minerve[925]
Zoo lief, en 't groene bosch Liceum, Pallas erve,[926]
En schrandere oefenschool. de maeghderey, ten prys[927]
Van haer godinne, droegh kerkpleghtigh, naer 's lants wys,[928]
Bekranste korven op het hooft met offervruchten[929]
Naer Pallas kerk en feest. Merkuur zagh in 't verluchten[930]
Haer wederkeeren, en vloogh langer niet recht uit,
Maer maelde kringen, als een sperwer, heet op buit[932]
Verslingert, uit de lucht het vet der offerhanden[933]
Bespiênde, met den bek en klaeu wenscht aen te randen,
Daer 't gansche priesterdom rondom d'altaeren dringt.[935]
De vogel vlieght rondom bloohartigh, en bespringt
Den roof noch niet, noch durf te ver van 't outer wyken,
En vlamt'er op, verhit om dezen buit te stryken.

[+] [Randschrift:] *Battus in eenen toetssteen.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 924 oude uitg.: *gewest*.

913 *oude herder;* de eerste lezing bevatte het woord *huisman* (Lat. *rustice*).
915 *by:* door.
919 *loegh;* over de buiging H.; V. gebruikt st. en zw. flexie; Van H., I bl. 34.
921 Bij Ovid. een herhaling van 'mij aan mijzelf'; *'t meineedigh hart:* de meinedige (*perjura pectora*).
922 v. *den toetssteen;* Lat. *index,* d.i. 'verklikker', en door V. met oudere verklaarders hier van de toetssteen (Florianus: 'goutsteen') verstaan, die het goud 'verklikt'. Er zijn bezwaren tegen deze opvatting (waarover zie Ehwald), en zeker ook tegen V.'s vertaling, waaruit Ovid.'s bedoeling in 't geheel niet blijkt; en wat voor onterends ligt er in de naam 'toetssteen'? Ovid. had wel 't oog op een rots bij Pylus, in de vorm van een mens, en daar 'de Verklikker' genoemd; *al t'onschuldigh* (bij *steen*): geheel onschuldig.
924 *op zyne vleugels;* Lat. *paribus alis:* 'op gestrekte vleugels'; eerdere lezing: *met bey zyn vleugels;* de eerste lezing schijnt geweest te zijn: *met effen vleugels*.
925 *voorby;* hij vloog niet 'voorbij', maar zag al vliegend neer òp; *Munichie:* Munychia, schiereiland tussen de beide havens van Athene.
926 *'t groene bosch Liceum;* het Lyceum was een 'gymnasium' (plaats voor gymnastiese oefeningen), later ook wetenschappelik centrum, bij Athene, met boomaanplantingen verfraaid; *Pallas:* Athene, beschermgodin der stad.
927 *schrandere,* oneigenlik overgedragen van de leerlingen op de school (door V. blijkens het bnw. opgevat in de tweede der zoëven genoemde betekenissen).
928 *kerkpleghtigh:* met kerkelike plechtigheid.
929 Het feest der Panathenaeën, om de vijf jaar gevierd; de jonkvrouwen droegen daarbij korfjes met gewijde voorwerpen (V. *offervruchten*).
930 *Pallas kerk:* de tempel van Athene op de Acropolis; *in 't verluchten:* terwijl hij in de open lucht verpoosde.
932 *sperwer;* Lat. *miluus;* eerste lezing: *kiekendief op buit;* vgl. Bk. I, vs. 641.
933 *vet der offerhanden;* Lat. *exta,* d.i. hart, lever, long en milt, om te offeren of de toekomst uit te voorspellen; *als:* als wanneer; vgl. Bk. I, vs. 641; H.
935 *daer:* terwijl.

Aldus zweeft godt Merkuur van Pallas kerk niet ver,

*

En draeit zich in de lucht. zoo veel de morgenstar
Van andre starren scheelt; zoo veel de maen herboren
Den glans der morgenstar verdooft met haeren horen;
Zoo veel stak Herse alleen in haeren fieren gang[943]
By alle maeghden uit, en strekte, scheutigh lang,[944]
Een eer des ommegangs en van haer feestgenooten.[945]
De zoon van Jupiter wert in het hart geschoten
Met eene minnestrael van 't overschoon gezicht,[947]
En hangende op zyn pen, brande om dit morgenlicht,
Gelyk een gloeiend loot, ter slinger uit gedreven
Van eenen Baleaer, ontsteeken onder 't zweven,[950]
Te voren kil en kout. hy keerde in zyne vlught,
En daelde op d'aerde neêr van boven uit de lucht,
Zich niet vermommende met schyn, uit vast betrouwen
Op zyne schoonheit, heel bevalligh in 't aenschouwen.
Hy toide 't blonde haer, en schikte met de hant
Den lyfrok dus aen 't lyf, dat elk den gouden kant
Zagh flikkren, grypt de roe, die slaep stoort, en kan styven,[957]
En vaeght de hielpen schoon, waarop hy neêrquam dryven.[958]
Het huis van binnen had dry kamers, trots gesticht,
Met schiltpadt en ivoor verheerlykt en verlicht.[960]
Pandroos bezit de rechte, Aglauros d'andre kamer,
En Hers de middenste, in haere oogen aengenaemer.[962]
Aglauros ziet hem eerst genaeken, ondervraeght
Den godt naer zynen naem, en wat hem herwaert jaeght.
De neef van Atlas en de heldere Pleione[965]
Zeght: ik ben godts gezant, Jupyns beminde zoone.[966]
'k Zal d'oirzaek van myn reis u melden: blyf slechts dicht,[967]
En uwe zuster trou. gy zult van 't kleene wicht
De moey verstrekken. 't is gemunt op Herse, uw zuster.[969]
Begunstigh myn vryaedje, en zet uw hart geruster.

* TEKSTKRITIEK: vs. 947 oude uitg.: *eenen*. - 951 oude uitg.: *vlugt*.

943 *Herse;* vgl. vs. 740.

944 *scheutigh,* bijw., rijziglik.

945 H.: '*des* moest hier zijn *van den;* of *van haer* behoorde ook *haerer* te weezen'!; *ommegang:* optocht.

947 *strael:* schicht.

950 *van eenen Baleaer:* door enz.; van de bewoners der Baleariese eilanden meldt Livius, dat zij boven allen uitmuntten als slingeraars; de mening, dat een loden kogel door de luchtwrijving ontgloeide en smolt, keert terug Bk. XIV, vs. 1097.

957 Lat. *ut teres in dextra.... virga sit:* 'dat de staf in zijn rechterhand zich slank en sierlijk voordoet' W.; V. verstond *teres* als attribuut, en liet 't weg; *styven,* hier: teweegbrengen (*somnos ducit*).

958 *hielpen:* hielvlerk(en); vgl. Bk. I, vs. 829.

960 *verlicht:* opgeluisterd.

962 *Hers;* deze ietwat geforceerde vorm bezigde Vondel pas nadat hij eerst *Herse* had geschreven; vergelijk vs. 1005 *Minerf*.

965 *neef:* kleinzoon; *Atlas* en *Pleione,* ouders van Mercurius' moeder Maia; *helder:* glanzend (niet bij Ovid.; wijl zij een dochter van Oceanus was? of door verwarring met haar dochters, die het zevengesternte werden? vgl. Bk. I, vs. 824 *blanke Pleias;* of eenvoudig als erend epitheton.

966 *godts:* van de (opper)god, Jupiter.

967 *dicht:* gesloten (t.o.v. een geheim).

969 *verstrekken:* zijn (de plaats vervullen van).

*

Aglauros zagh hem met deze oogen aen heel sterk,[971]
Waermé zy korts 't geheim aenschouwde in Pallas kerk
En heilighdom, en eischte een' goutklomp tot belooning,[972-73]
En hiet hem buiten staen voor haer gewelfde wooning.
De strytbre Pallas ziet haer nors aen, en met smert
Verzuchtze om zulk een stuk uit een vertorent hart.
De goude beuklaer klonk, als knersteze op de tanden.[977]
Terstont herdachtze noch hoe dees met snoode handen
Zoo trouweloos den korf ontsloot, en d'eerste zagh[979]
Vulkaens zoon, by geen vrou gewonnen, die hier lagh,
En datze godt Merkuur en Herse zal behaegen,[981]
En door haer goutzucht zulk een' rykdom met zich draegen.
Minerve vlieght naer 't huis van Haetenyt, heel vuil[+983]
Van bloet en etter, in een hol en diepen kuil.
Hier schynt geen zon. geen wint verkoelt dees nachtspelonken.
Het is'er naer en kout. men vint'er licht, noch vonken.[986]
d'Ontzaghbre kryghsheldin hier komende, bleef staen:
Want Pallas stont niet vry in dit vertrek te gaen.[988]
Zy stiet met haere speer de poort op dat het kraekte,
En zagh de Nyt het vleesch van slangen, 't welk haer smaekte,
Herkaeuwen, een gerecht daer zy venyn uit zoogh.
Zy wende d'oogen van haer af, en zagh om hoogh.
De magre ryst, en laet de halfgegeete slangen[993]
Halfgeete leggen, en genaekt met traege gangen.[994]
Toen zy de brave maeght in 't harrenas zagh staen,[995]
Verzuchteze heel zwaer van smerte, en keekze eens aen.[996]
Zy zagh'er mager uit en dootsch, gelyk de schimmen,
En bleek van spyt. men zietze afgryslyk leelyk grimmen.[998]
't Gebit is vuil van slym, de borst zoo groen als gal.
Vergift zit op de tong. zy lacht om ieders val,[1000]
Maer anders nimmermeer. zy kan geene oogen sluiten[1001]

[+][Randschrift:] *Haetenyts hof.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 989 oude uitg.: *hare;* hs. na *kraekte* een punt, overgebleven uit een eerdere lezing.
971 *sterk:* strak; vgl. Dl. II, 243: 177; *styf en sterk,* Bk. I, vs. 971.
972-73 *korts:* voor kort; vgl. vs. 741 v.; *in Pallas kerk en heilighdom:* niet bij Ovid., en ook niet in 't vroeger verhaal; *goutklomp;* Lat. ‘een zwaar gewicht aan goud’.
977 *beuklaer,* Pallas' schild-met-de-Medusakop, Aegis genaamd; ook als borstharnas gedacht, zoals hier t.p. door Ovid., die de aegis laat schokken door de beweging van haar borst; van ‘tandeknarsen’ spreekt hij niet.
979 *trouweloos,* nl. tegen de gevorderde belofte.
981 v. *herdacht* van vs. 978 past hierbij minder; (bedacht).
983 *Haetenyt, Invidia,* de afgunst; *Wdb. N.T.* V 1494; ook bij Florianus; eerste lezing: *Nydigheit;* vgl. vs. 990.
986 *naer:* somber.
988 *Pallas,* 3e nv.
993 *de magre:* Lat. *pigra* (*piger:* traag); eerste lezing: *Maer d'andre;* 2e: *De traege;* gewijzigd wegens *traege* in vs. 994.
994 *halfgeete,* (wisselvorm naast *halfgegeete,* 993), naar het model van *halfbakken* e.d.; bevorderd door ‘haplologie’.
995 *brave* (1e lezing: *fiere*): edel v. voorkomen (*forma decoram*).
996 De vertal. berust op tekst en aant. v. Farn.; anders Geerts 143.
998 *spyt:* nijd.
1000 *val:* ongeluk.
1001 *nimmermeer:* nooit.

Van zorgh en kommer, en ziet quynende van buiten[1002]

1002 *van buiten:* van buiten af, als toeschouwster.

*
Der menschen voorspoet met verdriet en knaeginge aen.
Men zietze, elk nypende, zich nypen, en vergaen.[1004]
Minerf vermagh haer niet. nu zeghtze: ga behendigh,[1005]
Vergiftigh Cekrops kroost Aglauros, 't is nootwendigh.[1006]
Meer zeghtze niet, trekt heene, en stoot de speer heel fors[1007]
Op d'aerde dat het dreunt. de Nyt begrimtze nors[1008]
En leelyk van ter zy, terwylze heengaet stryken,
En mompelt binnen 's monts, verdrietigh aen te kyken[1010]
Dat Pallas eisch gelukt, en grypt den dorenstaf,[1011]
Bedekt van zwarten mist, en byster heet op straf,[1012]
Vertreet het veltgewas, verdrooght gewas en weien,
Slaet knop en bloeisel van geboomte en groene meien,[1014]
Besmet met haere lucht de landen en de liên,
En komt ten leste Atheen, Minerves stadt, te zien,
Die ryk in wysheit bloeide en groeide, en weeligh tierde,[1017]
En nu in vollen vre den hooghsten feestdagh vierde,[1018]
Z'onthiel zich naeuwelyx van traenen en geklagh
En schreien, mits zy niet beschreienswaerdigh zagh.[1020]
Toen dees ter kamerdeur van Cekrops kroost heel stille
Was ingeslopen, volght zy Pallas last en wille,
En raekende de borst met een verroeste hant,[1023]
Doorprikkeltze het hart, en binnenste ingewant[1024]
Met doornen, scherp en spits, en blaest door lyf en leden
Het schadelyk venyn, het welk zich ging verspreeden
Door long, en lever, en gebeente, klam en vocht:
En op dat d'afgunst zich niet wyder spreiden moght[1028]
Dan 't wit en ooghmerk der godinne uit 's hemels boogen,
Zoo maeltze Aglauros dees gelukkige echt voor d'oogen
Van haere zuster, met dien schoonen godt Merkuur,[1031]
En pronkt het huwlyk op, welk terghsel, als een vuur,
Het hart knaeght, datze nacht en dagh geraekt aen 't steenen,

* TEKSTKRITIEK: vs. 1019 *Z'onthiel;* de oude uitg.: drukt *z'Onthiel,* overeenkomstig de manier, die ook in het hs. regelmatig - maar niet hier - gevolgd is. - 1032 oude uitg.: *terghzel*.

1004 *nypen:* plagen.

1005 *vermagh haer niet:* mag haar niet, kan haar niet verdragen; vgl. 14e Verslag v.h. Vondelmuseum, bl. 11; Kiliaen: *iemanden qualick ver-moghen; nu:* nu echter; *behendigh:* met bedekte listigheid; vgl. H.

1006 *kroost;* vgl. voor deze toepassing op één kind vs. 56; vs. 1021.

1007 v. Naar de gangbare lezing zegt Ovid.: ‘zij drukte de speer op de grond en verhief zich zo van de aarde’.

1008 v. *begrimtze van ter zy,* vgl. *Roskam,* vs. 215; *ze:* haar.

1010 v. *verdrietigh aen te kyken:* met op het gelaat de spijt, dat Minerva's wens vervuld zal worden.

1011 *doren-:* met dorens omslingerd (een verdedigingswapen).

1012 Heeft betrekking op de Nyt.

1014 *mei:* tak.

1017 *wysheit:* talentvolle mannen.

1018 Bij Ovid. in algemene zin: *festa pace virentem,* ‘door feestelike vrede bloeiend’; dat V. ook dáárom zijn eerste lezing: *En juist met volle pracht* wijzigde, is niet zeer wschl.

1020 *mits:* wijl.

1023 *verroeste:* met roest bedekt, Lat. *ferrugine tincta*.

1024 *doorprikkeltze,* hij vult (*implet*) nl. haar binnenste met dorens.

1028 v. Ovid.: ‘en opdat niet de oorzaken van het kwaad door de grote afstand zwevend zouden zijn’, d.i. ‘ten einde haar afgunst door iets nabijs en bepaalds met zekerheid op te wekken’.

1031 *van haere zuster,* te verbinden met *dees gelukkige echt*.

*

En jammerlyk vergaet, en uitteert tot de beenen,[1034]
Gelyk op 't voorjaer ys versmilt in zonneschyn.
Zy teerde om Herses lot van hartewee en pyn
Schoon uit, gelyk een struik, met doornen overtogen,
Ontvonkt van langkzaem vier, allengs komt uit te droogen.[1038]
Nu wilze sterven, eer zy dit beleven magh:[1039]
Nu vader dit schandael aenbrengen met beklagh.
Ten leste zetze dwars zich op den drempel neder,[1041]
Op datze Majaes zoon uitkeere, die nu teder
En vleiende aenhout, en haer minzaem paeien wil,
Maer kryght tot antwoort: ga vry heene, en hou u stil:[1044]
Want ik en wyk geensins, zoo lang gy hier blyft waeren.[1045]
Ik stem 't met dit beding, zeide Atlas zoon, heel garen,[1046]
En opende de deur met zyne slangeroe.
Zy, poogende op te staen, gevoelde alreede hoe[+]
Haer leên van onder op versteven, als gebonden,
En zich van zwaerte nu niet meer verroeren konden,
Zy pooght uit al haer maght recht overent te staen,
Maer och de knieschyf staet te styf om voort te gaen:[1052]
De vingers, zenuwen, en aders staen bevroren.
Gelyk de kanker plagh door al de leên te booren,[1054]
En wat gezont is af te knaegen met den tant:
Zoo kreegh de kille doot allengs ook d'overhant,
Verstopt de longepyp, en long, en ope deelen,[1057]
Waerin de geesten, lucht, en vryen aêmtoght speelen.[1058]
Zy proeft niet eens geluit te slaen, en schoonze wil,[1059]
De keel alreede is kout, de hals al styf en kil
In harden steen verkeert, de mont en lippen mede.
Zy bleef, nu logh en styf, neêrzitten op haer stede,
Gelyk een zieloos beelt, geen beelt van wit albast,
Maer zwart, gelyk haer hart, besmet van boosheit, past.
Merkuur, haer trots gezwets, en onbesnoeide zinnen[1065]
Dus straffende, verliet Athene om lucht te winnen,

[+][Randschrift:] *Aglauros in steen*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1040 oude uitg.: *geklagh;* hs. *g* overschreven met *b*.
1034 *beenen:* gebeente.
1038 d.i. zonder vlammen langzaam wegsmeulen; een der eerdere lezingen: *ontvonkt van vier, allengs aen 't smeulen, komt te smooren*.
1039 v. *nu.... nu:* nu eens .... dan weer; *magh,* modaal; *dit schandael:* ‘dit schandaal’, Lat. *velut crimen:* als een misdaad; H.; bij Bi. een gematigd oordeel over ‘bastaardwoorden’.
1041 *dwars.... op den drempel,* Lat. *in adverso* (naar hem toe gelegen) *limine*.
1044 *vry:* gerust.
1045 *en;* Walch 96; *waeren;* vgl. Bk. XV, vs. 913; Ov.: ‘zolang ik u niet heb teruggedreven’; Ov.s' pointe komt bij V. niet tot haar recht: M. zal zorgen dat zij hem niet verdrijven kan.
1046 ‘Ik stem daarmee in onder de genoemde voorwaarde’.
1052 *knieschyf;* Lat. ‘gewricht der knieën’ (*iunctura*); 1e lezing: *knieboght*.
1054 *plagh,* als tegenw. tijd te verstaan: (van ouds) gewoon is; Lat. *solet;* vgl. Bk. VI, vs. 92.
1057 *ope deelen,* open liggend nl. voor de ademhaling.
1058 *geesten:* levensgeesten; vgl. Dl. II, 409: 11; en *Wdb.* IV 731; *vryen; -n*-vorm in nomin.-functie, V. Helten II blz. 152.
1059 *proeft:* beproeft; vgl. Bk. I, vs. 909.
1065 *onbesnoeid:* wild, onbeteugeld.

*
En roeide met zyn pen van Pallas stadt om hoogh.
De vader Jupiter riep hem uit 's hemels boogh
Alleen, en, zonder hem zyn' snoeplust eens t'ontdekken,
Sprak: o getrouste om myn geboôn te gaen voltrekken,
Ga haest u: vliegh terstont om laegh naer 't vruchtbre lant,
Het welk gy leggen ziet aen moeders slinke hant,[1072]
Men noemt het Sidon. dryf het konings vee, gescheiden
Van andren, daer gy 't aen dien klaverbergh ziet weiden,[1074]
Naer 't zeestrant toe. zoo sprak Jupyn, en daetlyk teegh,
Het afgedreven vee naer 't zeestrant toe om leegh,[1076]
Daer 's konings dochter, met een' rey van speelgenooten,[1077]
Zich menighmael vermeit, niet wyt van Tirus sloten.
De hooghheit en de min gaen nimmer wel gepaert.[1079]
De vader en het hooft der goôn, die 't al vervaert
Met zynen donderslagh, waer van het aertryk davert,
Verschynt, gelyk een stier, die heene en weder klavert,[+1082]
En weit, en loeit, en snoeit in 't grazen 't eelste pit,
Zoo schoon gelyk hy is, en oogende op zyn wit,[1084]
Is witter dan het sneeu, van niemants voet betreden,
Noit nat beregent. hy steekt, moedigh op zyn schreden,
Met hals en hoornen uit. de vette kossem hangt[1086-87]
Om laegh, beneên den hals: en wat het hooft belangt,
De horens vallen kleen, doch glad, als gepolystert,[1089]
En puurder dan de steen, die 't scherpziende oogh verbystert.
Hy ziet noch nors, noch fors, noch vreesselyk, o neen,
Maer zacht, en handelbaer, en minzaem by elkeen.
Agenors dochter staet verstomt, daer hy gaet wandelen,
Zoo schoon, niet stoots van aert in 't streelen, en in 't handelen:[1094]
Noch schroomtze in 't eerste hem te naderen. terstont[1095]
Genaektze, en biet van zelf dien zuivren witten mont[1096]

[+][Randschrift:] *Jupiter in eenen stier*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1094 oude uitg.: na *handelen* een punt.

1072 Mercurius' moeder Maja behoorde tot de Plejaden (Bk. I, vs. 824); voor Jupiter, die men zich denken moet met het gelaat naar het Zuiden gewend, lag links, onder dat gesternte, Phoenicië (Sidonis, naar de stad Sidon; V., vs. 1073, *Sidon*); de hoofdstad was *Tyrus,* vs. 1078). De juiste vertaling is: ‘het land, dat, naar links toe (n.l. van Jupiter uit), uw moeder boven zich ziet’.

1074 *klaverbergh,* Ov. *montano gramine:* ‘in het gras van 't gebergte’.

1076 *leegh:* laag; vgl. Bk. IX, vs. 1122.

1077 *'s konings dochter,* Europa, dochter van Agenor.

1079 *hooghheit:* majesteit, gelijk Vondel eerst schreef (*maiestas*).

1082 *klavert:* weidt in de klaver; H., met name over *klaveren* = klauteren, dat ook door V. gebruikt werd, bv. Dl. III, 143: 506.

1084 *gelyk hy is,* 1e lezing: *gelyk hy schynt; oogende op:* wanneer men acht geeft op (1e lezing: *onder dit geloey*).

1086-87 *noit nat beregent;* Lat. ‘nog niet door de vochtige zuidenwind gesmolten’; *Hy.... uit;* Ov.: ‘zijn hals zwelt van spieren’; *kossem:* kwab onder aan de hals; vgl. Dl. III, 245: 1302 (*palearia*); vroeger ook voor *onderkin*, H. (‘'t schijnt dat het woord *onderkin* in of omtrent den tijd van Kiliaen bekend is geworden’).

1089 *horens,* vgl. vs. 1087, waar ter plaatste ze door Ov. nog niet vermeld waren; *gepolystert;* bij H. een lang betoog, n.a.v. dit woord in zijn verhouding tot de versmaat, over eisen van ‘maat, toon, trant, snede’, gevolgd door een uiteenzetting van V. Lelyv.

1094 *handelen:* aanraken. Zij doet dit echter nog niet; Ovid. zegt dan ook, dat hij met geen vechten dreigt.

1095 *terstont:* spoedig daarop.

1096 *van zelf:* eigener beweging.

*

De boterbloem en gras te kaeuwen met de tanden.
De minnaer wort verquikt, en kust de lieve handen,
Een wellust, daer zyn hart uit minne naer verlangt.[1099]
Och naeulyx toomt hy zich, terwyl de min hem prangt.
Hy quispelstaert haer aen, en springt in 't groen heel blyde.
Dan valt hy op het strant, en leggende op de zyde,
Allengs vrypostiger, laet thans de maeght zyn borst[1103]
Betasten met de hant, dan, als der weiden vorst,
Met roozekranssen, versch geplukt, de horens kroonen.
De koningklyke maeght laet zich onnozel troonen.
Zy zet zich op den stier, en waeght het onbewust.
Nu stapt de godt allengs van deze groene kust,
En zet den voorsten voet in 't water, dan wat verder,
En voert den roof in zee, ontbloot van hulp en herder.[+]
Zy ziet het, en verschrikt, als zy, te diep alree
Van lant af is vervoert, en slaet, vol hartewee,
De hant aen 't hooft, en aen den horen, en zet vlugge
De slinke hant, om vast te zitten, op den rugge,
En 't labberkoeltje blaest in 't vliegende gewaet.

[+][Randschrift:] *Europe in Krete vervoert*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1101 oude uitg.: na *blijde* een dubbelpunt.
1099 Ov.: 'in afwachting van het verhoopte mingenot'.
1103 *allengs vrypostiger* (vrijmoediger); Ov. 'nadat allengs de vrees was weggenomen'.

P. Ovidius Nazoos Herscheppinge.
Het derde boek.[aant.]

Inhout.

[1] Agenor beval Kadmus het schaeken der dochter naer te spooren. Dees hierover heen-
[2] gereist, bestreet den brondraek, en zaeide de tanden des verslagen draex in de vore,
[3] waeruit menschen sprooten, waermede hy Tebe stichte. Akteon, zijn neef, in een hart[r. 3]
[4] verkeert, gedeegh Kadmus eerst tot groot hartewee, het welk Juno behaeghde, naer-[4]
[5] dienze de boelin Semele haete, ook zulx datze in de gedaente van Beroë de voester by[5]
[6] deze quam, en door loozen raet haer om hals holp. Jupiter korts hierna met Juno deunende,[6]

r. 3 *neef:* kleinzoon; *hart:* hert.
4 *gedeegh* (van *gedijen*): werd, strekte; *eerst:* hij was de eerste die; vgl. vs. 167.
5 *ook zulx dat:* in die mate dat.
6 *deunende:* in scherts twistend (Lat. *disputans*); vgl. vs. 413.

*

[7] wie van hun beide Venus meest toegedaen was, stelde het geschil aen Tirezias uitspraek,[7]
[8] dewijl hy in beide de kunne ervaeren was. Dees waerzegger, Juno het vonnis tegen-
[9] wijzende, wert van haer met blintheit gestraft, en hierom van Jupiter met de weetenschap
[10] van het voorspellen begaeft. Zijne profecy van Narcissus bevestighde dit d'eerste reis.[10]
[11] Dees knaep alle vrysters [waeronder Echo, van ongedult in galm verandert, gerekent[11]
[12] wort,] versmaedende, slaet door eige liefde aen 't quijnen, en verkeert in eene bloem.
[13] Penteus evenwel beschimpt den waerzegger, hoewel hy voorheene waerheit spelde: want[13]
[14] Bacchus feesten vierende, boeide hy eenen bedienaer van dit offerfeest, na dat hy ver-[14]
[15] stont hoe Bacchus de schippers in dolfijnen verkeerde. Hierna wert Penteus van wijn-[15-16]
[16] paepinnen verscheurt, 't welk het wijnfeest by al het volk eenen grooten luister gaf.

Jupyn belant in Krete, en leght het stiersgelaet[vs. 1]
En valsch momaenzicht af, en openbaert Europe
Zich zelven, haer ten troost. de vader, in zyn hoope
Aldus bedrogen, en van 't schaeken onbewust,
Geeft Kadmus daetlyk last, van d'eene aen d'andre kust,[5]
Zyn lieve dochter, hem ontweldight, op te spooren,
En t'huis te brengen, of by mangel vaders toren[7]
Te voelen, en het ryk te derven voor altoos,[8]
Waerin de vader zich godtvruchtigh droeg en boos.[9]

* TEKSTKRITIEK: vs. 4 hs. *Bedrogen,* met hoofdletter; het woord stond oorspr. aan 't begin. - 18-24 De enige plaats in het hs., waar een andere, gelijktijdige hand (niet die van Antonides) gewerkt heeft; van haar is afkomstig *haer* (vs. 18), *koe* (vs. 23; *-y* door Vondel bijgevoegd); bovendien in vs. 23 en 24 tweemaal *haer* in de voorlaatste lez.; samenhangend met 't feit dat V. eerst in vs. 18 *dux* met *leitsman* vertaald had, en in vs. 23 *iuvenca* in 2e lez. met *os*. vandaar vs. 23 nog *Een'* i.p.v. *Een*.

7 *wie van hun.... toegedaen was;* Lat. *utra Venus suavior esset:* 'welke wellust (van mannen of van vrouwen) de zoetste (beter ware: de hevigste) was'; zie vs. 414.
10 *bevestighde dit;* Lat. *comprobatum fuit,* 'werd bevestigd, kwam uit'; *d'eerste reis, primum,* 'als 't eerste geval'.
11 *ongedult, impatientia* 'het niet kunnen uithouden'.
13 *hoewel.... spelde;* Lat. *quamquam et ipsi vera praedixerat,* 'hoewel hij (Tiresias) ook aan hem ware dingen voorspeld had'.
14 *Bacchus feesten vierenden;* Lat. 'toen de orgieën van B. gevierd werden'.
15-16 *wijnpaepinnen:* Bacchanten; *paepin:* priesteres.
vs. 1 *gelaet:* uiterlik.
5 *Kadmus,* zijn zoon.
7 *by mangel:* bij gebreke; *vaders:* Agenors.
8 *het ryk te derven:* in ballingschap te vertoeven.
9 *godtvruchtigh;* Lat. *pius,* hier: kinderlievend; *pius* betekent in ruime zin 'zijn plicht betrachtend'; V. vertaalt het met *godtvruchtigh,* ook waar het in concreto de waarde heeft van 'ouderlievend', of zoals hier van 'kinderlievend'; *en boos* tegelijk; nl. het ene t.o.v. Europa, het andere t.o.v. Cadmus.

Agenors zoon ging droef de werrelt ommedoolen,
[Want wie zou denken dat Jupyn haer had gestolen?][11]
Most vaders gramschap en den vaderlantschen gront
Vermyden, ging te ra met Godt Apolloos mont,[13]
En vraeghde waer hy zich zou nederslaen ten leste.[14]
De godtheit antwoort hem: een koey in dit geweste,
Noit onder 't lastigh juk gespannen voor den ploegh,[16]
Zal zonder herder u gemoeten 'smorgens vroegh.[17]
Dan volgh die leitsvrou en haer voetspoor op myn zeggen,[18]
Tot datze stant houde, en in 't groene gras ga leggen.

11 Ovid. 'Wie toch zou de heimelike minnarijen (*furta,* wat V. met *sluikery* weergeeft Bk. I, vs. 739) van Jupiter kunnen ontdekken?'
13 *vermyden:* hiervoor wilde Bi. *mijden*.
Apolloos mont: het Delphies orakel; Lat. *oraculum* is verwant met *os,* 'mond'.
14 Dit *ten leste* was nu reeds daar.
16 *lastigh:* drukkend.
17 Lat.: *solis occurret in arvis:* 'zal u op eenzame velden ontmoeten'.
18 *op myn zeggen* is overbodig, zoals *op myn bevel* in vs. 20.

Bou daer op myn bevel Beocie, uwe stadt.[20]
Zoo dra hy 't hoorde, en uit de godtsspelonke tradt,
Dicht by Kastalie, zagh Kadmus voor zich treden[22]
Een' koey, noit voor den ploegh gebezight, die haer schreden
Heel langkzaem voortzette, en hy volghdeze op het spoor,
En eerde Apollo dien weghwyzer in het koor.[25]
Voorby Cefisus en Panope in 't ent gekomen,[26]
Hiel deze vaerze stant op 't velt, beplant met boomen,
Stak moedigh 't hooft, gekroont met hoornen, in de lucht,[28]
En loeide, dat al 't lant verbaest stont om 't gerucht.
Zy zagh te rugge, en al de makkers op haer hielen,[30]
En viel in 't jonge gras, dies Kadmus onder 't knielen
Apollo looft, den gront van 't uitheemsch lantschap kust,[32]
En bergh en dalen groet, hem vreemt, en onbewust.[33]
Hy zent, op dat men godt Jupyn zyn offer gonne,
Het volk om water uit de levendige bronne
Te scheppen, daer het springt uit adren frisch en kout.
Hier stont een groeiende en noit afgehouwen wout,[37]
In 't midden een spelonk, begroeit met teen en takken,[38]
En laegh van steen gewelft, daer 't water neêr quam zakken.
Hier school een felle draek, met zynen trotsen kam,[40]
En goude schubben op den rug. de gloênde vlam
Ontstak de blikken, die, als roode koolen, glommen.
Het lyf zwol van venyn. dry scherpe tongen zwommen
En drilden in den bek, dry ryen dik voorzien
Van tanden, scherp op roof gespitst om weer te biên.[45]
Toen Tirus ballingen het naere wout genaekten,[46]
En met hun watervat de bron en 't water raekten,
Verhief de blaeuwe draek den kam in 't naere hol,
En raekte afgrysselyk aen 't schuiflen wreet en dol,
Zy lieten daetelyk den watereemer vallen,[50]
Gedootverft om het hooft, verbijstert met hun allen.
De brondraek krulde den geschubden rug rondom,

20 Ovid.: ‘Bouw daar een stad en noem ze de Boeötiese’, d.i. de koe-stad, Thebe.
22 Ov.: ‘de Castaliese grot’, zijnde de orakelspelonk bij de bron Castalia op de Parnassus, aan welks voet Delphi lag.
25 *weghwyzer:* die hem de weg had gewezen; *in het koor:* in zijn tempel, hier: orakelgrot (bij *weghwyzer*).
26 *Cefisus,* zie bij Bk. I, vs. 451; *Panope,* stad in Phocis.
28 *moedigh:* fier.
30 *op haer hielen:* haar van nabij volgend.
32 *kust;* ter eerbiedige begroeting.
33 *onbewust:* onbekend.
37 *groeiende:* van deze ‘verbogen’ deelwoordvorm, die op een oude stamvorming teruggaat en bij V. nog veel voorkomt, zie een aantal vbb. bij H., die hem afkeurt; Hoogstraten wijzigde hem hier en elders in zijn uitgave; volgens Bi. was ‘dit punt in Vondels tijd nog zoo uitgemaakt niet als thands’.
38 *teen:* teenhout.
40 *felle,* kan Lat. *Martius* bedoelen weer te geven, dat dan door V. als ‘krijgszuchtig’ verstaan werd, maar bij Ov. betekent: ‘van Mars’, wijl de draak volgens sommigen een zoon van Mars (Ares) was.
45 *weer,* eerdere lezing: *tegenweer*.
46 *Tirus,* vgl. Bk. II, vs. 1078.
50 *eemer,* vgl. Bk. XIV, vs. 795.

*

En kringkelde zich kring op kring geweldigh om
In veele boghten, stak het halve lyf naer boven,
En zagh door 't gansche bosch. het lyf [men magh 't geloven]
Is langer dan de slang, die 's hemels Beeren scheit.[56]
Het volk van Tirus ['t zy het vlugte uit bloodigheit,
Of schrap sta; 't zy de schrik het een en 't ander hinder'][58]
Wort aengerant, gewont, bewonden hier en ginder,[59]
En ingewikkelt van den slangenaêm besmet,[60]
Van kant geholpen, en door niemants hulp geredt.
De middaghzon, alreede in 't hooftpunt opgerezen,[62]
Verkleent de schaduwen, als tusschen hoop en vreezen
De helt, om 't draelen van zyn volk aldus in last,
Met zyne leeushuit speer en schicht geharrenast,[65]
Noch meer met frisschen moedt, besluit hen na te volgen.
Hy komt in 't bosch, en ziet de makkers ingezwolgen,[67]
En dien verslinder op de dooden heel verwoet
De wonden lekken met de tonge, root bebloet.
O mannen, zeght hy, hier in mynen dienst gebleven,[70]
Ik zal u wreeken, of stantvastigh hier het leven[+]
Inschieten aen uw zyde, en grypt, van zin berooft,[72]
Een' zwaeren molensteen, en dryft den draek naer 't hooft,
Met zulk een groot gewelt, dat torentrans en muuren,[74]
Aen 't schokken, tegens dit gewelt niet zouden duuren.
De boschdraek stuit den steen op 't hardt en zwart pansier
Van gladde schubben, en braveert hem even fier:
Maer echter kon de huit den draek zoo niet beschermen,
Of't punt wiert door den rug gedreven in de darmen,[79]
En trof het ingewant. de boschdraek, dol van wee,
Wrong 't hooft vast achterom, en ziende 't bloet alree,
Beet van verwoetheit in den schicht, tot dat door 't wrikken
De schacht aen 't waggelen, ter noot raekte uit den dikken[83]
En taeien rugge, doch het yzer bleef'er vast,
En hecht tot in 't gebeent'; waerom hy, dol van last[85]
Om hals en hooft zwol, en nog heeter wiert ontsteeken.

[+][Randschrift:] *Kadmus bevecht den draek*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 56 oude uitg.: geen komma achter *slang*.

56 *slang;* vgl. Bk. II, vs. 181, 228; H.; de Draak; Ov.: 'als men hem in zijn volle lengte ziet; hij werd nl. met gekronkeld lijf voorgesteld; vgl. nog Bk. IV, vs. 779-v.v.

58 *schrap sta:* zich tot de aanval gereed maakt.

59 *bewonden:* omwikkeld.

60 *slangenaêm:* drakenadem, het uitgeblazen gif.

62 *hooftpunt:* zenith; vgl. vs. 176.

65 *schicht:* werpspies; *geharrenast,* in ruimer opvatting, zowel wat de leeushuit, als wat het andere betreft.

67 *ingezwolgen,* nl. wordende; Lat. *lethata corpora;* 1e lezing: *doode leden*.

70 *gebleven:* gestorven.

72 *van zin berooft:* in woeste drift.

74 *torentrans en muuren,* nl. muren met torens.

79 *punt,* nl. van de werpspies (zie vers 65); het ontbreken van deze nadere aanduiding wordt opgehelderd uit de 1e lezing: *Dus kon de harde huit den schicht, zoo fel en vlugge, Niet schutten, of het punt bleef steeken in den rugge*.

83 *ter noot:* met moeite; vgl. Bk. I, vs. 176: *ter nauwer noot.*

85 *waerom.... last,* Ov.: 'toen bij de reeds aanwezige woede een nieuwe aanleiding bijkwam'.

*

Hy gaept en schiet venyn, en pooght zyn leet te wreeken,
En schuimbekt, wryft de schubbe op d'aerde, dat het ruischt.[88]
De damp en 't schuim, het welk ter helsche keele uitbruischt,
Besmet de lucht. nu wint hy zich in lange krollen:
Dan staet de draek, gelyk een balk: dan weêr aen 't rollen,
Schiet voort, gelyk een stroom, van regen aengeperst,
Die boomen ommesmyt, en velt met berst op berst
Al wat hem voor de borst den toescheut wil beletten.
Helt Kadmus deist wat, om zich beter schrap te zetten,
En schut den aenval op zyn dikke leeushuit af,
En biet den bek het spits. de vyant, even straf,[97]
Begrimt hem, raest, en knaeght het yzer met de kiezen,
Doch vruchteloos. nu verft het roode bloet de liezen,[99]
Dat hem ten bek uitvlieght: doch dees quetsuur is kleen,
Mits hy den steek ontwykt, en achterwaert gegleên,
Met zyn' gewonden hals, belette dat de speere[102]
Niet doorging, dies de helt hem entlyk ging te keere,[103]
Het yzer in de keel quam dryven, en al voort
Ten vyant indrong, dat de speer, gespitst op moort,[105]
Hem door den nek gespit, gestuit wiert, en het kraekte[106]
Op eenen eiken stam, waeraen de vastgehaekte
Bleef hangen met zyn hooft, uitzinnigh dol en gram.
De boom boogh van 't gewight des boschdraex, die den stam
Met zynen langen staert vast gispte dat het klapte.[110]
Terwyl helt Kadmus zich verwondert om 't betrapte[111]
En gruwzaem woutgedroght, verneemt hy een geluit,[112]
Onkundigh uit wat hoek het dus in d'ooren tuit:
Agenors zoon, wat blyft gy staeren op 't gehangen
En omgebroght serpent? gy zult den aert der slangen
Ook aendoen. Kadmus beeft gansch spraekeloos, en yst
Dat hem van dootschen schrik het haer ten berge ryst.
Zyn schutsvrou Pallas komt uit 's hemels boogen zwaeien,
Verschynt hem, en gebiet den draekentant te zaeien,
In d'omgeploeghde klont, waeruit terstont een oogst

* TEKSTKRITIEK: vs. 91 Hoogstr. *staet hy pal*. - 118 *'s hemels;* het afkappingsteken vóór *s* ontbreekt. - 119 oude uitg.: *draeketant*.

88 *ruischt:* gerucht maakt, dreunt (Lat. *sonat*); vgl. Dl. II, 243: 194, en II 245: 233 *geruysch* (van een trompet).

97 *spits:* speerpunt; *even straf* (heftig), als Cadmus? of: als tevoren?

99 *liezen;* algemene naam voor bij of in het water groeiende planten (Lat. *herbas*).

102 v. *belette.... dat niet,* gecontamineerd uit *belette dat en* (*maakte*) *dat niet*.

103 *ging te keere:* aanviel.

105 *op moort:* op doden.

106 *gespit,* vgl. Dl. II, 355: 10, en H., die *spitten* onderscheiden wil weten van *speeten* (d.i. bepaaldelik aan het spit steken).

110 *gispte:* geselde, zweepte; 1e lezing: *geesselt*.

111 *betrapte:* in zijn macht gekregen, verschalkt.

112 *een geluit,* de stem van Mars, vgl. bij vs. 40; voor de vervulling van het hier voorzegde Bk. IV, vs. 789 v.v.

Van mannen spruiten zal. de helt, haer woort getroost,[121]
Gehoorzaemt, slaet den ploegh in 't lant op haer beveelen,
En zaeit den draeketant om menschen aen te teelen.
Terstont begon de klay te leven meer en meer,[+]
En [wie gelooft dit?] uit de vore kryghsgeweer[125]
Te groeien, strax hierna ook schuddende helmetten,[126]
En hellemkammen, die zich in slaghorde zetten,
Toen schouders, borsten, en de vreeslyke oorlogszwarm,[128]
Een teelt van mannen, met den beuklaer aen den arm.
Dus koomen op het feest de tooneelisten boven,[130]
Zoo dra de schouburgh het tapyt heeft opgeschoven,
Met geen onaengenaem gevolgh, eerst aengezicht,[132]
Dan d'overige leên, en voeten in het licht,
Tot datze op 't hoogh tooneel stant houden voor onze oogen.
De helt verschrikte voor genaekende oorelogen,
En nieuwe vyanden, en zet met schicht en kling[136]
Zich daetlyk schrap. een nieugeboren aerdeling
Riep haestigh: hou uw rust: blyf buiten ons geschillen:
En op dit zeggen, daer gebroeders vechten willen,
Tradt dees den eenen met den blanken degen toe,[140]
En sloegh hem doot, en viel zelf neder, levens moe,[141]
Getroffen van een' schicht, uit al den hoop geschoten,
En die hem trof viel ook by d'andre krygsgenooten,[143]
En gaf den geest, die eerst den geest uit aerde ontfing.[144]
Zoo ging 't alle andren me, die vechtende onderling,
Elk door des anders hant vergaende, heenestorven,[146]
Ook jongelingen, die een hantvol tyts verworven,[147]
En nederploften met de bloênde borst in 't stof,

[+][Randschrift:] *Draeketanden*.

121 *getroost:* vertrouwend op.
125 *kryghsgeweer:* speerpunten, nl. eerst het hoogst uitstekende.
126 *strax hierna:* spoedig hierop; *schuddende:* wuivende.
128 *vreeslyke oorlogszwarm,* op deze plaats v.d. beschrijving heeft Ov.: ‘en de armen met wapens beladen’.
130 v.v. Het gordijn der oude theaters werd bij het begin der voorstelling in een gleuf neergelaten, en bij het einde opgetrokken, waarbij dus de daarop geschilderde mensenfiguren gaandeweg zichtbaar werden, gelijk de in het vorige beschreven krijgers. V. begrijpt de tekst niet goed: er is geen sprake van *‘tooneelisten’; opgeschoven:* omhoog (of: weg?) (Lat. *tolluntur*).
132 *met geen onaengenaem gevolgh,* Lat. *placidoque educta tenore,* d.i.: ‘in langzame gang opgetrokken’; bij Ov. van de geleidelik naar boven komende figuren op 't gordijn, bij V. van de ‘tooneelisten’.
136 *schicht en kling,* Lat. *arma:* ‘wapens’; van een ‘kling’ in onze zin in het voorgaande niet gesproken; maar Kiliaen geeft bij *clinghe* behalve ‘lamina’ ook ‘verutum’, d.i. ‘kleine speer, werpspies’, zodat V. wellicht met *kling* de speer (vs. 65) bedoelde aan te duiden.
140 *den eenen:* een van hen.
141 *levens moe,* door Van L. afgekeurd als niet passend in deze omstandigheden, is wellicht in meer objektieve zin te verstaan: ‘zijn levenseinde genaderd’.
143 *by:* door.
144 *eerst:* zo pas.
146 *elk door des anders:* door elkanders; *heenestorven;* vgl. Dl. VI, 458: 580.
147 *ook:* ook zij, eveneens; *hantvol tyts,* een verbinding, die H. wil ‘doen aanmerken’ als zijnde ‘eene onnatuurelyke uitdrukking, gemerkt 'er niets is, waaraan men minder grypen of vatten heeft, dan aan den Tijd’, die ‘bygevolg met geen *handvollen* te meeten’ is; hoewel hij haar niet geheel verwerpelik acht; waarbij Van L. zich aansluit met de opmerking, dat *een handvol* niet meer betekent dan: ‘een weinig’. V. schreef eerst: *korten tyt*.

*
Op hunne moeder d'aerde, als 't snedigh zwaert hen trof.
Een vyftal bleef te lyve, Echion d'een geheeten.[150]
Dees hadde op Pallas raet de wapens neêrgesmeeten,
En spande vreedzaem met zyn' vier gebroedren aen.
De helt van Sidon en de megenooten staen[+153]
Elkandren trou ten dienst, en helpen, met betrouwen[154]
Op Febus raet, den helt de hooftstadt Tebe bouwen.
Nu stont'er Tebe, en gy, o Kadmus, brave helt,
Scheent door uw ballingschap gelukkigh, en herstelt,
Toen Mars en Venus beide u tot hunn' schoonzoon kooren.[158]
Zet hier het zaet by van uwe echtgenoot, geboren
Uit goddelyk geslacht, en alle uwe afkomst me,[160]
Zoo veele dochters, zoo veel zoons, in tyt van vre
Geteelt, en kinderryk, uw kostelyke panden,[162]
Volwasse helden, en gelukkige verstanden:
Doch niemant roepe van zyn levens lot te luit,
Eer hy den geest geve, en een zerk de grafste sluit'.
In zulk een dertle weelde en voorspoet van uw trouwe,[166]
O Kadmus, gaf uw neef u d'eerste stof tot rouwe,[167]
En zyn hartshoren, steil gewassen op het hooft,[168]
Gy mede, o jaghthont, die uw' heer het leven rooft,
Verzadight van zyn bloet: doch zoo men 't naer wil spooren,
Men vint geen schult in hem, waerom hy ging verloren,
Maer slechts in 't avontuur: want nimmer wort met recht[172]
Den onbewusten knaep een misdaet opgeleght.[173]
Een bergh droop nat bebloet van 't wilt, ter neêr geschoten.
De middaghschaduw kromp. de zon bescheen de sloten[175]
En velden met haer vier van 't hooftpunt, heet van vlam,
Wanneer de jongling, een Hiantiaener, quam[177]
Vermoeit van jaegen, al de jaghtgenooten roepen,
Die vast ter zyden af het dierenest by troepen[179]

[+][Randschrift:] *Kadmus bouheer van Tebe*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 153 het kantschrift ontbreekt in de oude uitgave.
150 *te lyve:* in leven.
153 *helt van Sidon:* Cadmus.
154 *en helpen;* dit kan alleen een redelike zin geven, wanneer *megenooten* als onderwerp gedacht wordt.
158 Cadmus' gemalin Harmonia (of: Hermione; vgl. Bk. IV, vs. 774: *Hermioon*) was een dochter van Mars en Venus. Het zinsverband, met *toen,* niet bij Ov., bij wie nl. náást de stadsbouw, het huwelik met Harmonia en het rijke kroost redenen zijn van Cadmus' geluk in de ballingschap.
160 *afkomst:* nakroost.
162 *kinderryk,* d.i. zelf weer kinderen hebbend (voor Lat. *nepotes*); *panden,* Lat. *pignora,* dat echter niet slechts voor ‘kinderen’, maar ook ruimer voor verwanten (hier: kleinkinderen) gebezigd werd, wellicht in verband met de betekenis ‘gijzelaar’.
166 *van uw trouwe:* van uw gegeven trouw, huwelik; 1e lezing: *voorspoet zonder ende: ....oirzaek van elende*.
167 *neef:* kleinzoon, Actaeon nl., zoon van Aristaeus en Cadmus' dochter Autonoë.
168 *hartshoren:* hertehoren; vgl. vs. 237 v. Over *wassen* en *wasschen* H.
172 *avontuur:* lot.
173 *onbewust:* zonder erg; *opgeleght:* ten laste gelegd.
175 De schaduw kromp, daar 't middag was; *sloten* (‘burchten’) komen hier niet wel te pas; Ov.: ‘de zon stond op gelijke afstand van de beide uiteinden (harer baan)’.
177 *Hiantiaener:* Boeötiër; *Hyantes* is de naam van een oude Boeötiese stam; 1e lezing: *de jongeling, een Hiantyner*.
179 *vast:* terzelfdertijd; *die vast....:* die bezig waren met....

Opsnuffelden. hy riep: o makkers, snel te voet,
Ons net en zwynspriet zien van 't afgejaeghde bloet
Der dieren root geverft: van daegh genoegh gevangen,
Zoo dra de morgenzon, daerwe alle naer verlangen,
Met haere wielen den saffraenen dagh verleen',[184]
Dan wederom ter jaght gevlogen, als voorheen.
Nu staet de middagh recht in 't midden van de kimmen,[186]
En klooft den akker, dat de dampen opwaert klimmen.[187]
Terstont de jaght gestaekt: de netten wechgeleit.
Zy volgen dit bevel. men staekt den arrebeit.
Een lustdal zonk hier by, beplant met harsseboomen,[+190]
En spichtigen cipres, daer elk niet in magh komen.
Het heet Gargafia, Diane toegewyt.
In dezen boezem gaept een boschspelonk. de tyt[193]
Of liever vrou Natuur wou hier haer' geest ontvouwen,
Om zonder beitel een gewelfzel uit te houwen
Van zelfgewassen puim, of zantsteen, licht van stof,[196]
Waerin vernuft de kunst in 't nabootseeren trof.[197]
Men hoort ter rechte hant een klaere bronaêr stroomen,
Om haeren open mont gezoomt met groene zoomen.
Diane, moe gejaeght, plagh hier de kuische leên
Te baden in dees bron, daer nimmer mensch verscheen.[201]
Nu quamze hier, en gaf den spriet de schiltknaepinne,[202]
En ongespannen boogh, en koker. dees godinne
Wort door een andre maeght van 't lichte kleet ontlast,
Datze op den arrem nam. twee andre ontstrikten vast[205]
De zoolen. Witje, een telgh van stroom Ismeen, spitsvondigh[206]
Voor andren, strikte 't haer in eenen knoop heel bondigh[207]

[+] [Randschrift:] *Gargafia*.

184 *saffraenen:* saffraankleurig, goudgeel; vgl. Dl. II, 776: 211; Lat. *croceus,* krokuskleurig; saffraan wordt gewonnen uit de stampers van een krokussoort.
186 *middagh:* middagzon.
187 *de dampen opwaert klimmen;* V. heeft *vaporibus,* dat hier de (zonne)hitte betekent, misverstaan; *Phoebus.... findit vaporibus arva:* 'de zon splijt de velden door zijn hitte'.
190 *harsseboomen:* pijnbomen (naar de hars).
193 v. *in dezen boezem;* Ov.: 'in de uiterste uithoek daarvan'; *de tyt of liever vrou Natuur;* deze Ovidiaanse tegenstelling niet bij Ov.
196 *zelfgewassen;* Lat. *vivus,* d.i. levend, als een gewas uit de aarde opkomend; vergel. Boek VII, vers 303. Ov. spreekt van puimsteen èn tufsteen; ook V. schreef eerst *en,* en i.p.v. *puim* een ander woord, vermoedelik: *steen*.
197 *vernuft,* nl. het vernuft, het genie (Lat. *ingenium*) der natuur; 1e lezing: *haer aert*.
201 *daer:* waer.
202 *schiltknaepinne;* vgl. *Eneas* IX 1104 *lijfknaepin*.
205 *vast:* onderwijl.
206 Over het 'verduitschen van eigene Naamen' handelt H., voornl. bij Bk. XI, vs. 844, alwaar hij ook verwijst naar Bk. II, vs. 201, III 255 v.v.; z.i. passen 'zulke Duitsche naamen' beter 'in een Duitsch werk van eige vinding'; terwijl men 'eene alte groote vryheid [neemt], wanneermen ook de eigene naamen van bekende persoonen verduitscht'; Van L. wijst ook op de namen in *Geboortklock,* vs. 711 v.v.; *Witje,* Lat. *Crocale,* eigl. een Grieks woord voor 'strand', dat nader met 'kiezelsteentje' (Farn.: calculus litoralis, vel in imo fontis), ook met 'oeverzand', 'schuimrand' wordt weergegeven; *Ismenus,* rivier bij Thebe; *spitsvondigh:* schrander.
207 *bondigh:* strakgebonden; daarnaast *zonder bant,* vs. 209; vgl. Dl. I, 150: 11 *'t Bondigh Landt* (: de Verenigde Provinciën); ibid. 427: 1 *Bondigh Nederland;* Dl. II, 679: 852: 'bindend, geldig', zoals ook hier Bk. III, vs. 381 v. *'t verbont [was] al bondigh;* Dl. V, 631: 341 (Overdiep, *Synt.* II, blz. 225); Dl. III, 296: 13 *Wiens antwoordt kortst en bondichst is* (d.i. 't kortst maar *d'andere*.

*

Van achter in den nek, hoewel heur eigen haer
In 't wilt vloogh, zonder bant. men moght vyf andren daer
De jaghtgodinne met de volle kruiken 't water
Zien gieten over 't hooft. de bron gaf een geklater.
Zy heeten Wolkje, Klaertje, en Spuitje, haer vriendin,
En Kruike, en Doutje. elk wascht de zuivre jaegerin
Om 't vierighste. terwylze op deze wys zich nette[214]
Komt Kadmus neef [die 't werk zoo lang ter zyde zette,
En dwaelde op avontuur in wildernis, zoo stout
Als moedigh] van de jaght hierop in 't wilde wout,
Gelyk of 't wezen wou, en trat zoo dra niet binnen[218]
Het ruischend boschhol, of Dianes gezellinnen,[219]
Zoo moedernaekt en bloot als zy geschapen zyn,[220]
Den jongling ziende, slaen uit hartewee en pyn[221]
Voor haere bloote borst, dat boschspelonk en kuilen
Misbaeren, en de galm dit nabaeut onder 't huilen.[223]
Z'omringen haer meestres, die schaemroot d'oogen sluit,
En steekt met hals en hooft ver boven andren uit.[225]
Diane moedernaekt aldus van schaemte aen 't blozen,
Gelykt den morgenstont, bezaeit met roode roozen,
Of eene wolk, waerdoor de zon van boven schynt:[228]
En schoon de jaghtsleep haer bestuwt, en zich verpynt,[229]
Noch keertze hem de zyde afkeerigh toe uit vreeze,
Het aenzicht van hem af. nu mistze pyl en peze,
Dies scheptze water, dat haer reetst is met de hant,[232]
En giet hem in 't gezicht, en van een' kuischen brant

* TEKSTKRITIEK: vs. 216 oude uitg.: na *wildernis* geen komma. - 224 oude uitg.: *z'Omringen*. - 225 Hoogstr. *d'andere*. - 226 oude uitg.: na *moedernaekt* een komma; in een eerdere lezing had ook het hs. de komma. - Van de verzen 226-47 bevat het hs. nog een volledige oudere lezing tussen vers 863 en vers 864 van Boek III. tegelijk 't krachtigst, 't meest afdoende); Stalpart, *Evang. Schat*, blz. B: *zeer bundige* (geldige, overtuigende) *en beweeghelicke redenen;* Hooft, *Ned. Hist.*, Opdracht: *bondigh(eit):* 'kernachtig'; Stalpart, *Roomsche Reys*, blz. 3: *bundigh* (geldig) *besluyt;* ib. blz. 9: *dat Christus Kerck soo bundigh Is gebouwt, dat geen gheweldt Oyt haer heeft te neer gheveldt*. - 209 *moght:* kon. - 212 v. *Wolkje*, Gri.-Lat. *Nephele*; *Klaertje* (Farn.: Pellucida, etc.) *Hyale*, 'glas, barnsteen, kristal'; *Spuitje* (in Huydecoper's uitg. *Spruitje*, door Lelyveld verbeterd volgens 't Handschrift van Vondel), *Rhanis*, 'druppel'; Farn.: A rhainoo, aspergo; *Kruike, Phiale*, 'schaal'; die uit een schaal of urn Diana besproeit (Farn.); *Doutje, Psecas*, 'dauwdrup' (Farn.).

214 *netten:* nat maken, baden; vgl. Bk. II, vs. 16.

218 *trat;* H. over *trat* naast het door hem afgekeurde, ofschoon vroeger door hemzelf gebezigde, *treedde*; vgl. Van L. over doubletvormen; vgl. H. bij I 695.

219 *ruischend*, nl. van het bronwater.

220 *moedernaekt;* bij H. een aant. over dit woord en over *moeder-een* e.d., aangevuld door Van L., volgens wie in zijn tijd 't meest *moederzalig-alleen* gehoord werd, dat in *Wdb. N.T.* slechts voorwaardelik vermeld wordt (IX, 942); volgens Bi. was in zijn jeugd *moeder-alleen* nog zeer algemeen.

221 *pyn*, òfwel overdrachtel. te verstaan, òf met *harte-* te verbinden; vgl. bv. Dl. II, 687: 1006 *lien en landbederf*; Dl. V, 198: 791.

223 *misbaeren:* weerklinken van gejammer; *galm:* echo.

225 *en steekt*, nl. nochtans; *andren:* de anderen; vlg. *Tekstkr.*

228 *van boven*, Lat. *adversi solis:* 'de ertegen schijnende zon'.

229 *bestuwt:* omstuwt; *zich verpynt:* z. moeite geeft.

232 *reetst:* dichtst bij de hand.

*

Ontsteeken, graeut aldus, een voorspook van zyn quaelen:[233-34]
Loop heene, indienge kunt, by alleman verhaelen[235]
Dat gy Diane naekt ontkleet zaeght. op dit woort,
Den jaeger toegesnaeut uit wreeklust, zetze voort[+237]
Hem horens, rekt den hals, en spitst langworpigh d'ooren,
Verandert arm en been in pooten, blint van toren[239]
En spikkelde zyn vel. het hart wort bloode. alree[240]
Zoekt d'echte en rechte zoon van vrouwe Autonoë[241]
Te vliên, verwondert, in het steeken van de zonne,
Om zyne snelle vlugt, tot dat hy in een bronne
Zich spiegelde, en het hooft en spitse horens zagh.
Hy proeft te klaegen: och wee my elendige, ach![245]
Maer zyne spraek bezwykt. de stem is enkel zuchten.[246]
De traenen biggelden en vloeiden onder 't vlugten[247]
Niet langs de kaeken, en het voorgaende aengezicht;
Noch bleven het verstant en oordeel ongezwicht.[249]
Wat recht Akteon aen? zal hy naer huis toe tyen,[250]
En 't koningklyke hof? of om den hont te myen
Zich bergen in het bosch? de vrees verbiet het een,[252]
En schaemte 't ander: en terwyl dees hier alleen
In twyfel hangt of hy de honden ziet genaeken,[254]
Beginnen Zwartpoot eerst en Voetgang op te waeken,[255]

[+] [Randschrift:] *Akteon in een hart*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 256 oude uitg.: na *gevaer* een puntkomma.

233-34 *giet*, Lat. *perfudit;* Van L. merkt op, dat *giet* minder past, daar Actaeon naar alle schijn hoger moet gestaan hebben; *van een kuischen brant ontsteeken* (niet bij Ov.): door schaamtegevoel in drift ontbrand; dat die woorden minder passen wijl zij zouden moeten betekenen: 'in een kuische liefde ontgloeid', kan men van Van L. moeilik toegeven; *voorspook:* voorteken, voorzegging, (*praenuncia verba*); *quaelen:* ongelukken.

235 *alleman;* H. over *Alleman* c.a., *Heeromnes*.

237 *voort:* aanstonds. K a n t s c h r i f t : *hart:* hert.

239 *blint van toren*, niet bij Ov., en ook weinig passend.

240 *hart:* hart.

241 v. *echte en rechte;* door Van L. gebrandmerkt als een treurig hulpmiddel om het 'vaers de vereischte lengte te geven'; maar 't onderlijnt de tegenstelling tussen Actaeon's wezen en zijn verschijning. Zo is ook *in het steeken van de zonne,* ofschoon bij Ov. niet voorkomend, daarom nog niet zinledig.

245 *proeft:* beproeft.

246 *bezwykt:* faalt hem (*vox nulla secuta est*).

247 v. De tranen vloeiden, maar langs een gelaat dat niet meer dat van vroeger was (*per ora non sua*).

249 *noch:* nog; of: nochtans; *ongezwicht:* onbezweken, onverminderd.

250 *Akteon;* Van L.'s berisping, dat Ov. pas hier, nu hij al veranderd was, Actaeon's naam noemt, na reeds honderd regels lang van hem verhaald te hebben, is onjuist, zowel wat de honderd regels aangaat, als t.o.v. de naam, die pas vs. 230 (Vondel vs. 286) opduikt, waar hij zich zelf noemt: *Ik ben Akteon*.

252 v. *het een,* nl. het blijven; *'t ander,* nl. het naar huis gaan. Van L.'s opmerking, onder verwijzing naar 't Latijn, dat 't juist andersom moest staan, is wederom mis; *het een* en *'t ander* is niet = ''t eerste' en ''t laatste'.

254 *of.... genaeken* berust op foutieve vertaling van *videre*, dat door V. als onbep. wijs werd opgevat, maar perfectum is: *dum dubitat, videre canes:* 'terwijl hij in twijfel staat, kregen hem de honden in 't oog'.

255 Bij Ov. dragen de honden, evenals de bovengenoemde nimfen, Griekse namen; vgl. de toelichtingen bij Schrevelius en Regius; *Zwartpoot: Melampus; Voetgang: Ichnobates* (spoorloper, spoorzoeker) vgl. vs. 257; Regius: 'per vestigia vadens'. 'Met de Hollandsche namen der honden kan ik mij beter vereenigen dan met die der nymfen, juist omdat het hier geen personen geldt, maar dieren'. Van L.; vgl. Bk. IV, vs. 19 v.v.

Te bassen, eene leus van 't naekende gevaer,[256]
De Kreetsche Voetgang, een scherpriekend snuffelaer,[257]
En Zwartpoot, een Spartaen. toen quamen d'andren boven,[258]
Veel sneller dan de wint, ook herwaert aengestoven,

256 *leus:* teken.
257 *Kreetsche: Gnosius*, naar de stad Gnosus op Creta. Van Creta, Sparta, Arcadië (vs. 261) kwamen voortreffelike jachthonden.
258 *boven:* te voorschijn.

*

De Slokal, Kykveer, en de Berreghklimmer, al[260]
Oprechte Arkaders, en ook Hindemoort, wiens gal[261]
In moorden overloopt, en bitse Jaeger mede,[262]
En losse Tuimelaer, en Snelvoet, altyt reede,[263]
Ook Brak, die 't wilt verraet, en Boschaert, korts in 't wout[264]
Getaistert van een zwyn, en Wolfaert, wreet en stout,[265]
By een wolvin geteelt, en Wachter, kies op weiden,[266]
En felle Roofster met twee jongen, noit gescheiden,[267]
Ook Winthont, rank van buik, te Sicion gezooght,[268]
En Looper, Ratelaer, en Vlak, die 't wilt beooght,[269]
Gezwinde Tigerin, en Elant, d'oude wroeter,[270]
En Blankaert, wit van vel, en zwarte en snoode Roeter,[271]
En snelle Bravert, en ook Stormer, heet op jaght,[272]
En Vlieger, Cipriaen, geworpen t'eener draght[273]
Met Blaffer, zynen broêr, toen Gryp, en Bruin, getekent
Aen 't halve hooft, en Ruigh, en Snel, een puik gerekent,[274-75]
Ook Wittant, Basser, luit in 't bassen, nimmer bleu,[276]
Van een Spartaensche teef, en een Kretenzer reu[277]
Te gader voortgeteelt, ook andre jaghtgezellen,
Wier naemen hooft voor hooft te lang valt op te tellen.
Dees drommel, bits op roof, vervolght hem streng en los,[280]

* TEKSTKRITIEK: vs. 274 oude uitg.: na *broêr* een puntkomma.

260 *Slokal: Pamphagos; Kykveer: Dorceus,* ‘gazellenjager’, (Reg., Schrev. ‘acutè videns’, bij Gri. derkoo; *veer:* ver); *Berreghklimmer: Oribasus* (‘bergloper’; ‘montes ascendens’).

261 *oprechte:* echte; *Hindemoort: Nebrophonos*.

262 *Jaeger: Theron*.

263 *Tuimelaer: Laelaps*, d.i. orkaan; *tuimelaer:* wie of wat zich tuimelend, hals over kop, of stormachtig voortbeweegt; ‘a velocitate atque impetu sic est appellata’; *Snelvoet: Pterelas* (*-pedibus utilis*), gevleugelde.

264 *Brak: Agre,* ‘jacht’; *brak* is 'n soort van scherpruikende jachthond voor lopend wild; (Lat.: *naribus utilis*); *Boschaert: Hylaeus*, d.i. boshond; *korts:* onlangs.

265 *Wolfaert,* staat wegens de bijvoeging: ‘bij een wolf geteeld’ voor *Nape*, d.i. bosrijke kloof.

266 *Wachter: Poemenis*, Reg., Schr.: ‘pastoralis’; *kies op weiden:* die graag de kudden hoedt (*pecudes secuta*).

267 *Roofster: Harpyia; gescheiden,* nl. van haar.

268 *Winthont: Ladon* (bij Reg., Schr. twee verklaringen, door V. niet benut; zijn naam berust op *rank v.b.; rank:* mager; *Sicion*, stad aan de golf v. Corinthe.

269 *Looper: Dromas; Ratelaer: Canache*, ‘lawaai, gebas’; *Vlak: Sticte*, ‘gestippeld, gevlekt’.

270 *Tigerin: Tigris; Elant: Alce;* vgl. Hd. *Elch*.

271 *Blankaert: Leukon*, ‘witte’; *Roeter: Asbolus*, ‘roet’.

272 *Bravert: Lacon*, ‘Laconiër’; ook hier koos Vondel de naam op grond van het epitheton *praevalidus* ‘zeer sterk’; *Bravert* bij *braef* ‘kloek, dapper’; daarmee stemt overeen, dat hij er als epitheton 't altijd passende *snel* bijvoegt; *Stormer: Aëllo*, ‘stormwind’.

273 *Vlieger: Thoüs*, ‘snel’; *Cipriaen: Cyprius*, ‘van Cyprus’.

274-75 *Blaffer: Lycisca*, ‘wolvinnetje’, maar daarmee niet overeenkomend noch ook met het epitheton: *velox*, ‘vlug’; (Dl. VI, 116: 25 met *Hontwolf* vertaald; vgl. ald.); bij Ov. is *Cyprius* de broer; *Gryp: Harpalos*, ‘rover’; *Bruin: Melaneus,* ‘zwarte’; *bruin* in de zin van ‘donker’; vgl. *bruyn als git* (Dl. II, 500: 43), *bruyngraeuw* (ibid., 274: 814); *getekent... hooft:* Ov.: ‘witgevlekt op het midden van zijn kop’ (bij Harpalos behorend); *Ruigh: Lachne*, ‘ruige’; *Snel: Labros*, ‘onstuimige’.

276 *Wittant: Agriodos*, ‘met woeste tand’; dus: die van woestheid de tanden ontbloot; *Basser: Hylactor,* ‘blaffer’; *bleu:* vreesachtig.

277 *een reu*; de spell. *een* (ook in een eerdere lez.), niet *een'*, valt op.

280 *drommel:* drom; vgl. Walch, *Var. Pal.* 57; *streng en los:* onverdroten en in volle ren (wellicht met 'n zekere tegenstelling: straf en toch onbeteugeld; vgl. het door Van Hasselt bij Kiliaen vermelde *lossen en strengen*).

Door ongenaekbre steilte, en rots, en ruighte, en bosch,
En heide, en wildernis. Akteon vloot dat heenen[282]

282 *dat heenen*, vgl. Bk. I, vs. 831.

*

Waer langs hy menighmael met zyn gezwinde beenen
Hen plagh te volgen, en helaes hy vlugte en vloot
Voor zyne knechten, en wou roepen in dien noot:[285]
Ik ben Akteon: draeght ontzagh aen uwen heere:
Maer och de stem bezweek. de klank viel veel te teêre.
De lucht galmde op 't gebas: en Zwarthaer snel en vlug,[288]
Gevolght van Wiltvang, zet den tant eerst in den rug.[289]
Hierop quam Bergenaer de makkers flux vervangen,[290]
En bleef in 's meesters schoft met scherpe kiezen hangen.
Het strenge leizeel liet dit drytal spader los:[292]
Maer door den binnenwegh des berghs geraekt in 't bosch,
Versnelt het al den hoop. terwylze Akteon hielen,[294]
Schoot al de drommel toe van overal. zy vielen
Den meester op het lyf al teffens, al op een.[296]
Voor zoo veel tanden viel dit enkel lyf te kleen:
En schoon geen hart vermagh, gelyk een mensch, te spreeken,[298]
Noch steent en smeekt hy droef, gelyk geen hart kan smeeken,
En klaeghde uit noot den bergh, hem lang bekent, dien noot,
En vallende op de knien, schynt om genade, ontbloot
Van hulp, te bidden, draeit het hooft aen alle kanten,
In ste van armen: maer de zwarm der jaghttrouwanten,
Ontbloot van kennis, hitst naer zyne wys den drom[304]
En jaghttroep op hem aen. zy zien altzaemen om
Naer hunnen heer. men hoortze om stryt Akteon roepen,
Als of hy elders dwaelde, en verre van zyn troepen.
Hy hoort den naem, ziet om, en zy beklaegen hem,
Als een' die verre en doof, niet luistert naer hun stem,
En van het bly gezicht der wiltvangste is versteeken.
Hy wenscht afwezende te zyn, en hier t'ontbreeken,
Doch is'er nietemin. hy wenscht dit aen te zien,
Maer zonder dat zyn lyf den hont tot spyze dien',
En voele 't scherp gebit der wreede hazewinden.[314]
Zy staen rondom den heer, verscheuren en verslinden
Zyn vleesch, in valschen schyn van een gevangen hart.
De roep loopt dat Diaen, uit wraeke en bittre smart,
Zich niet verzaedighde, eer hy door ontelbre wonden

* TEKSTKRITIEK: vs. 287 oude uitg.: *teere*.

285 *knechten*, nl. zijn honden.
288 *Zwarthaer: Melanchaetes*.
289 *Wiltvang: Therodamas* ‘wildbedwinger’.
290 *Bergenaer: Oresitrophos*, ‘op de bergen grootgebracht’.
292 Voor *leizeel*, waaraan jachthonden vastgehouden worden; vgl. Bk. VIII, vs. 457; Ov. alleen: ‘zij waren er later op uitgegaan’.
294 *versnelt:* hier in de zin van ‘vóórkomen’.
296 *al op een:* in één kluwen.
298 v. *hart:* hert; ‘een geluid, zoal niet van een mens, dan toch ook niet van een hert’, Ov.; *smeeken:* vleiend vragen.-
304 *van kennis,* nl. van de kennis die hier zou dienen; *naer zyne wys:* naar zijn gewoonte.
314 *wreede:* felle.

*
Den geest gaf, opgeslokt van onverzade honden.
Elk oordeelt van dees straf naer zyn begryp. d'een dacht
Diane ging de maet te buiten: d'ander acht
Dat haer dees strengheit voeght. elk stont op zyn bewyzen.[322]
Jupyns genoot weet van bestraffen noch van pryzen,[323]
Genoegh beholpen met Agenors ongeval,[324]
En haet al d'afkomst van dien stamme boven al,
Vermits dien hoon, geleên by Jupiters boelinne[326]
Europe: ook quam by d'eerste een tweede spyt, uit minne[327]
Gesproten: want haer smart dat Semele te trots[328]
Nu zwanger gaet van 't zaet des grooten dondergodts,
Dies komtze in 't ende aldus onstuimigh uit te vaeren.
Wat rechte ik telkens uit met kyven en met baeren?[331]
't Is best haer zelve eens opgekomen, dat zy 't voel.[332]
Indien ik Juno heet, gezeten op den stoel,
Om, als een koningin, den gouden staf te zwaeien;
Ben ik godts bedtgenoote en zuster, zwaer te paeien,[335]
Ten minste zuster, 't zal haer gelden. dat hou stant.
Maer z'is met sluikery te vrede: en deze schant,[337]
Waermeze ons huwelyk verkorte, is dra vergeeten.[338]
z'Ontfing van hem: dit een ontbrak aen haer vermeeten.[339]
Het zwanger lichaem brogt de schennis aen den dagh.
Nu zoektze, 't geen my pas alleen gebeuren magh,[341-v.]
Men zalze van Jupyn noch blyde moeder noemen.
Zoo trots en moedigh durfze op haere schoonheit roemen.[343]
Maer 'k wil Saturnus telgh niet langer heeten, of
Uitwerken dat hy haer bedriege, en mael' tot stof.[344-45]
Jupyn. de liefste, zal zyn Semele overrompelen,[346]

* TEKSTKRITIEK: vs. 332 oude uitg.: *voel'*.
322 *stont op:* hield vast aan.
323 Juno laat er zich nl. niet over uit (*non eloquitur*); *bestraffen:* afkeuren
324 *beholpen:* gediend met; vgl. Bk. VI, vs. 29; *Joannes de B.* V, vs. 176: *beholpen en gedient.*
326 *vermits:* wegens; *by:* door.
327 *Europe,* dochter van Agenor en zuster van Cadmus; vgl. einde Bk. II.
328 *Semele,* dochter van Cadmus; Actaeon was de zoon harer zuster; te = zeer.
331 *rechte,* verl. tijd (*profeci*), richtte; *baeren:* te keer gaan; vgl. Dl. III, 118: 97; hier Bk. VI, vs. 757.
332 *opkomen:* aanvallen; vgl. Bk. I, vs. 234.
335 *zwaer te paeien*, niet bij Ov.; *paeien:* tevredenstellen.
337 *Maer,* voor 't Lat. *at puto,* 'maar misschien', ter inleiding van een onderstelde tegenwerping, die vs. 339 afgedaan wordt; *sluikery;* heimelike minnarij; vgl. Bk. I, vs. 739.
338 *verkorte:* schond.
339 *ontfing;* bij H. een opmerking over de *f*-spelling bij dit woord, vgl. met *ontvonken* e.d.; 'dit slechts kwam er aan haar aanmatiging te kort'.
341-v. Ov. zegt, naar de beste (niet Vondels) lezing (*mater, quod vix mihi contigit, uno de love vult fieri*): 'moeder, 'tgeen nauweliks mij is mogen gebeuren, wenst zij alleen door Jupiters toedoen te worden'; Juno had nl. volgens sommigen slechts drie kinderen bij Jupiter: Mars, Vulcanus, Hebe. Vondels lezing luidde:.... *quod vix mihi contigit uni,.....:* ''tgeen nauweliks mij alleen (*my pas alleen*) te beurt viel'.
343 *moedigh:* zelfverzekerd.
344-45 *of uitwerken;* indien ik niet....
346 Van L. maakt bezwaar tegen het samensmelten van de lange-*e* van *Semele;* de naam wordt daardoor 'geheel toonloos'; hij vreest zelfs, de *s* als *z* uitsprekend, verwarring met *zemelen!* Vgl. vs. 350 *Semels* 354 *Semel*.

Verdelgen door zyn vier, en in den afgront dompelen.[347]

347 *afgront:* de Styx, de onderwereld.

*

Na deze rede rystze uit 's hemels hoogen stoel[348]
En in een goude wolk verborgen stil en koel,[349]
Genaektze Semels huis, en schuift de wolk niet open,[350]
Of is een best gelyk, die lam komt aengekroopen,[+]
Met eenen gryzen kop, en zoor gerimpelt vel,[352]
Gekromt en bevende. zy gilt met haere lel,[353]
Schynt Beroë, de min van Semel, komt ten leste[354]
Te kouten van Jupyn, en zucht. 'k wensche, u ten beste,
Zoo spreektze, dat Jupyn u ongeveinst beminn':[356]
Doch dikwyl vallen my bekommeringen in.
Veel minnaers sloopen, op dat zy hun lief behaeghden,
Vermomt als goden, in het bedt der kuische maeghden.
't Is niet genoegh dat dees zich uitgeef voor Jupyn:[360]
Verzoek een minnepant, is hy geen godt in schyn,
Maer in der daet zoo groot, en van de zelve groote,[362]
Als hy in d'armen valt van Juno, zyn genoote.
Laet hem, zoodaenigh en zoo groot hy Juno kust
En streelt, u troetelen met onverzaden lust,
En dus in uwen schoot van boven nederleken.
Der goden koningin misleit met deze treken
De spruit van Kadmus, die om geen geveinstheit docht,
En aen Jupyn een gaef, doch ongemelt, verzocht.[369]
Hy zeght: eisch onbeschroomt, u wort geen bede onthouwen:[370]
En op dat gy myn woort te vaster mooght vertrouwen,
Neem vry den afgront en den helschen jammervliet,[372]
Gevreest van Jupiter en 't hemelsch hooftgebiet,[373]
Tot tuigen van myn' eet. zy, nu verquikt alreede
Met haer bederf [te trots op dees verworve bede,[375]
En wien het toestaen van 't geschenk des minnaers voort[376]
Ten droeven val gedyt] spreekt kort, en met een woort:
Ay begenadighme u t'omhelzen met myne armen
In die gedaente als gy uw Juno komt verwarmen.
De Godt verschrikte, en wou dit smooren in haer' mont:

[+][Randschrift:] *Juno in een out wyf*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 355 oude uitg.: na *zucht* een dubbelpunt. - 380 oude uitg.: *godt*.

348 *rystze:* verheft ze zich (*surgit*); dus niet: daalt ze neer.
349 *goude:* goudgele (*fulva*).
350 *niet:* niet zodra.
352 *zoor:* verdroogd.
353 *lel:* tong (bij Kiliaen bep. het voorste deel ervan); de bedoeling is, dat zij krijst als een oude vrouw. Terecht merkt Van L. op, dat V. nodeloos van Beroë een karikatuur maakt.
354 *ten leste:* na 'n lang gesprek.
356 *ongeveinst*, nl. dat 't werkelik Jupiter is.
360 Lat.: *esse Jovem*, 'dat hij J. is'; of: (Burman) 'dat hij zegt J. te zijn'.
362 *zoo.... groote;* Ov.: 'zo groot en zodanig'; vgl. vs. 364. Bij Ov. de correlatie *quantusque et qualis.... tantus talisque*.
369 *ongemelt:* ongenoemd.
370 *eisch:* vraag; vgl. Bk. II, vs. 59.
372 *jammervliet:* de Styx; vgl. voor deze eed der goden Bk. I, vs. 898.
373 *hooftgebiet,* voor de goden; hetzij *gebiet* als 'gezag, macht' moet worden verstaan, dan wel als 'rijk'; niet in *Wdb. Ned. Taal*.
375 *bederf:* ongeluk; *te:* al te (hier niet: *zeer:* Lat. *nimium potens*, 'al te zeer begunstigd').
376 *wien,* ook voor het vr., vgl. Bk. XV, vs. 648; *voort:* straks.

*
Maer 't hooge woort was reeds ontvlogen, en 't verbont
Al bondigh. hy verzucht. haer eisch en zyn bezweeren[382]
Staen onherroepbaer. hy moght droef ten hemel keeren,[383]
En sleepte van 't gewest der lucht met zich een vlaegh
Van wolken, die om 't hooft heenzweefden naer omlaegh,
Stortregen, wederlicht, gemengt met dwerrelwinden,
Ook donder, blixem, doch om 't quetsen en verslinden
Te keeren eenighzins gemaetight, en verzacht.
Nu daelde hy niet neêr gewapent met die kracht,
Waervoor Tifeüs met zyn hondert vuisten gruwde,[390]
En los ter aerde plofte, o neen, geensins. hy schuwde[391]
Dat oversterke vier. daer leght by tyts gereet
Een zachter blixem, in de reuzensmis gesmeet,[393]
Gemengt met min gewelts, min viers, en minder toren.
De goden noemen dit het tweede vier, beschoren[395]
Ter straffe. hierme quam hy by Agenors nicht.
Maer och een sterflyk mensch kon dezen blixemschicht,
Dit hemelsche gedreun gedoogen noch verdraegen.[398]
Zy leght verbrant, en door dees morgengaef verslaegen.
De vader rukte flux haer onvoldraege vrucht
Uit moeders lyf, en magh men steunen op gerucht,
Hy naeit de teêre vrucht, zooze is, in zyne dye,[+]
Tot zy voldraegen was. moey Ino wieghtze blye[+403]
Ter sluik, en brengtze stil ter minne van der hant[404]
By Nisaes maeghden, die het goddelyke pant[405]
In holen en spelonk wechschuilen, voên, en queeken.
Terwyl dit hier beneên door 't noodlot is besteeken,[407]
Godt Bacchus, uit het hooft der goôn herboren, vast[408]
In zyne windelen blyde opgroeit zonder last,
Verneemt men hoe Jupyn, eens by geval, beschonken[410]
Van nektar, alle zorgh van 't hart heeft afgedronken,
Zich onbekommert met geen deftigheên bekreunt,[412]

[+][Randschrift:] *Bacchus Semeles zoon*.

[+][Randschrift:] *Bacchus opvoedinge*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 390 *Tifeüs;* hier aanstonds aldus geschreven; vgl. daarentegen Bk. V, vs. 441, 475. - 406 oude uitg.: na *voên* geen komma.
382 *bondigh:* van kracht; vgl. vs. 207.
383 'bedroefd, en dat met goede reden, steeg hij ten hemel'; vgl. Bk. II, vs. 581.
390 *Tifeüs:* Typhoeus; over deze gigant zie nader Bk. V, vs. 441 vv., 474 vv.
391 *los:* zo maar; vgl. Bk. I, vs. 442.
393 *reuzensmis,* de smidse der cyclopen; vgl. Bk. I, vs. 309.
395 v. *beschoren ter straffe,* 'n toevoeging van V.; *nicht:* kleindochter.
398 *gedreun:* tumult, gedaver.
403 *Ino,* Bacchus' tante, als dochter van Cadmus; vgl. Bk. IV, vs. 558 vv.; *blye,* naar de opmerking van Van L. beter in het rijm dan in de situatie passend; maar het erge was geleden.
404 1e lezing:....*en brengt het kint ter minne by den rey.*
405 *Nisaes maeghden:* de nimfen van de berg *Nysa* in Thracië; vgl. Bk. IV, vs. 17, ook voor de spelling.
407 *besteeken:* bepaald; 1e lezing:.... *by noodlots wet besteeken, Gebeurt.*
408 *het hooft der goôn:* Jupiter; *vast:* onderwijl.
410 *verneemt men; terwyl* (vs. 407) bedoelt niet gelijktijdigheid met dit *verneemt*, maar met *hoe Jupyn* enz.; *beschonken,* vrolik, niet bepaald dronken (Lat. *diffusum*).
412 *deftigheên:* ernstige zaken.

*

En uit kortswyligheit aldus met Juno deunt:
Uw wellust overtreft der mannen ketelingen.
Zy lochent dit rontuit, waeromze beide gingen
Om uit Tirezias, waerzegger van dien tyt,[416]
Te hooren wie van bey het velt winne in dien stryt.
Tirees nam eene proef voorheen van wederzyden:[+418]
Want vindende in het bosch twee slangen t'zaemenglyden,
En lang en hecht aen een gekoppelt in het stof,
Beving hem eene gril, dat hyze scheide en trof,[421]
En wonderbaer hierom van man verkeert in vrouwe,
Sleet zeven jaeren lang, tot dat, in dees landouwe,
En 't achtste jaer, hy weêr de zelve slangen zagh
In 't bosch, en sprak: indien myn roede dit vermagh,
En gy, o slangen, die u hinderen, en deeren
Met slaen, van d'eene kunne in d'andre kunt verkeeren,
Zoo wil ik u noch eens beproeven met dit hout.[428]
Hy trofze op deze rede, en won in 't zelve wout
Zyn' mannelyken vorm natuurlyk, als te voren.[430]
Tirezias, hierom ten scheitsman uitgekoren
Van 't boertigh bedtkrakkeel, hiel Jupiters party.
Saturnus dochter nam dit euvler in dan zy
Behoorde: want het pleit had niet om 't lyf, en echter
Verweesze het gezicht van dien oprechten rechter[435]
In een' verdrietigen en endeloozen nacht.
Maer d'alvermogende, dewyl geen hooghste maght[437]
Een andre godtheit in 't gewrochte werk magh krenken,
Wou voor 't verduistren van zyne oogen hem beschenken[439]
Met een voorweetenschap van 't geen gebeuren zal,
En lenight door deze eer 't geleden ongeval.
De ziende blinde, vroom in 't wichlen en vertolken,[442]
Zoo wyt befaemt by alle Aoniaensche volken,[443]
Had grooten toeloop van het lant, en zonderling[444]
Dewyl hy raet gaf, en in 't raeden zeker ging.[445]
De blaeuwe Lirioop nam d'eerste in haere quelling[446]

[+][Randschrift:] *Tirezias in vrou en man*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 427 oude uitg.: na *slaen* geen komma. - 432 oude uitg.: *bedtkrakeel*.

416 *Tirezias*, waarzegger te Thebe.

418 d.i. hij kende beiderlei wellust bij ervaring.

421 *scheide en trof; violaverat ictu:* 'geweld had aangedaan met een slag'; vandaar het hysteron-proteron.

428 *beproeven;* 1e lezing *aftouwen* (*feriam*), 2e *begroeten*.

430 *natuurlyk:* gelijk met zijn aangeboren natuur overeenkwam.

435 *oprecht:* rechtschapen, eerlik.

437 *hooghste maght:* godheid; vgl. Bk. II, vs. 885.

439 *wou:* was zo goed.

442 *de ziende blinde;* deze wending niet bij Ov.; *vroom:* voortreffelik; *vertolken:* duiden.

443 *Aoniaensche:* Boeotiese.

444 *zonderling:* met name.

445 *raet,* Lat. *responsa,* d.i. 'voorspellende antwoorden'.

446 *blaeuw,* naar de kleur v.h. water, haar element; *Lirioop*, een stroomnimf; haar naam is afgeleid van Gri. *leirion*, 'lelie', een bloem die herhaaldelik bij de ouden met de narcis werd gelijkgesteld; *nam d'eerste:* was de eerste die enz.

*

De proef van 't zekergaen in 's blinden vaders spelling.[447]
Cefizus hadze met een' dwarrelwint vol schroom[448]
Gegreepen, en verkracht in zynen koelen stroom,
En d'overschoone maeght quam eenen zoon te baeren.
Zy noemde hem Narcis, bemint voor zyne jaeren,[451]
En vraeght den blindeman naer d'uitkomst van 't geval,[452]
Of haere vrucht in top van jaeren steigren zal,
Maer kryght tot antwoort: zoo zy zich niet koom' te kennen.[454]
De faem voert d'antwoort wyt rondom op haere pennen
Voor een' waerzeggers droom: doch zoo men d'oogen slaet
Op 't ende, dat heeft elk door d'uitkomste, en de daet,[457]
En wys van sterven, en zyn dolheit, niet geregelt,[458]
Des blindens spelling klaer bevestigt en bezegelt:[459]
Dewyl dees knaep geen acht paer jaeren haelen kon,[460]
Of tusschen vryerschap en kintsheit scheen een zon,[461]
Daer alle vryers en de vrysters om verwilderen:
Maer hoovaerdy wist in dit teder brein te schilderen
Een eigeliefde, die om maeght noch vryer geeft.
De praetmaeght Echo, die in 't wedergalmen leeft,[465]
Het leste woort voert, noit het eerste leerde spreeken,[466]
Hoort onder 't jaegen hem den krommen horen steeken.
Toen hadze nog een lyf, en sloegh slechts galmgeluit,[468]
En snaterde evenwel als nu, en galmt en sluit[469]
Het leste woort, belust het jongste na te baeuwen.[470]

* TEKSTKRITIEK: vs. 460 hs. *haeken* (kennelike schrijffout).

447 *spelling:* voorspelling, het voorspellen; vgl. Bk. II, vs. 863.

448 Cefizus, stroom(-god), vgl. Bk. I, vs. 451; *vol schroom*, bij ze.

451 Bij Ov. is de volgorde omgekeerd: '....een kind, dat reeds toen vermocht liefde te wekken, en zij noemt hem Narcissus'. V.'s vertaling van de 1e helft is niet zeer helder, gelijk dan ook Van L. ze verstaat als 'vóór de mannelike leeftijd'; maar dit past niet bij de naamgeving.

452 *geval:* lot.

454 *zy*, de 'vrucht', Narcissus.

457 *elk:* aan, voor eenieder; *d'uitkomste en de daet:* daadwerkelike uitkomst.

458 *dolheit, niet geregelt:* tegen de gewone regel, ongehoord (*novitas furoris*).

459 *blindens;* vgl. vs. 683; *'s naestens* Dl. II, 402: 2, e.d.; invloed van de sterke buiging; Van Helten, *Vondel's Taal*, I bl. 111.

460 'Hij was nauweliks 16 jaar'.

461 *tusschen.... zon:* 'in die leeftijd, die men zowel tot de knapenjaren als tot die der jongemannen kan rekenen, glansde zijn schoonheid als een zon'. Van L. zegt ten onrechte, dat *vryerschap* in geen geval vóór *kintsheit* mocht staan; 'tussen de vryerschap die nu aanbrak, en de kintsheit die ten einde ging'.

465 *praetmaeght;* ofschoon hij bezwaar had tegen de 'samenkoppeling van twee monosylben, beide met een dubbele a voorzien', vond Van L. het woord geestig uitgedacht als vertaling van Lat. *nympha resonabilis;* het is echter niet daarvan, maar van *vocalis n.* de weergave; Ov.'s *resonabilis Echo* vindt men terug in *E., die in 't wedergalmen leeft*.

466 *noit.... spreeken,* dit is in zoverre niet juist, dat zij eerst door Juno's toedoen in deze toestand was gekomen; ook Ov. heeft *didicit,* hier echter eer = 'weet te...'.

468 *sloegh slechts galmgeluit;* 1e lezing: *sloegh geen galm-geluit;* Ov.: 'toen was E. nog een lichaam, niet een (loutere) stemklank'. De 1e vertaling was, hoewel de Lat. negatie *non* weergevend, kennelik onjuist; bij de 2e verstond V. vermoedelik *non vox* als: 'geen stem in de gewone zin, doch slechts....'

469 *evenwel:* Ov. zegt, dat zij toch (vgl. bij vs. 468) ook toen reeds haar mond op dezelfde wijze gebruikte als later.

470 *jongste = leste*.

De groote Juno quam haer uit de lucht begraeuwen,[471]
Dewylze menighwerf de maeghden, by haêr man[472]

471 *begraeuwen:* begrommen.
472 *ze,* nl. Juno.

*

Boeleerende op den bergh, op 't werk betrappen kan,
Dat zy verhinderde, wanneerze quam genaeken,[474]
Met praetery, tot dat de boelen zich verstaeken.
De groote Juno, die dit merkte, sprak: wat gelt,[476]
Dees tong, die reis op reis my heeft ter leur gestelt,
Zal, zweere ik haer, voortaen het snaterbekken schorten,
En haere woorden kort afbreeken, en verkorten.
Zy sterkte met de daet dit strenge dreigement.[480]
De maeght verdubbeleert de woorden in het endt,[481]
En kaetst terstont te rugge al watze hoort verhaelen.
Toen zy Narcis eens zagh in 't velt ter zyde dwaelen,[+]
En blaekte in zyne min, staptze op het spoor heel stil
Hem na, en hoeze meer en meer genaeken wil,
Te meer ontvonkt haer bloet: gelyk ontvonkbaer tonder[486]
En zwavel vlieght in brant, indien een fakkel onder
Of boven deze stof omtrent koome en genaek'.
Hoe dikwyl wenschtze wel, op datze in 't harte raek',
Met minnevleierye, en smeekende gebeden[490]
Hem aen te haelen: maer het wort geensins geleden[491b-94]
Door 't missen van de spraek, en Juno slaet dit af:[492]
Doch 't geenze noch vermagh, al valt haer Juno straf,
Gebruiktze alleen, dat is te passen op zyn spreeken,
En daetlyk, als hy spreekt, in antwoort niet t' ontbreeken.
De knaep eens by geval, verzelt van mensch noch dier,
En eenzaem, zonder troep, sprak luide: wie is hier?[497]
z' Is hier, antwoorde zy. de knaep verstomde al staende,
En d' oogen overal, en hier en ginder slaende,
Riep: ay koom herrewaert. koom herrewaert, riep zy.
Hy zagh noch eens rondom, en niemant. toen riep hy:[501]
Wat vlughtge dus voor my? zy riep hier weder tegen:
Wat vlughtge dus voor my? noch eischt hy, dus verlegen,[503]
Haer antwoort, door 't gesprek bedrogen zonder reên,[504]

[+][Randschrift:] *Echo bemint Narcis.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 476 oude uitg.: na *gelt* geen komma. - 478 oude uitg.: *zweer*.

474 *dat:* hetgeen; *zy*, nl. Echo; *genaeken,* nl. tot Juno.

476 *wat gelt;* leesteken na *gelt* ontbr. in alle uitgaven, behalve bij V. Vl.; alsof *dees tong* apo koinou gedacht moet worden? het is echter als een uitroep te verstaan, ongev. met de bet.: ‘om hoeveel gewed? zo zeker als iets’; vgl. V. Vl. en Stoett, *Moortje,* op vs. 2193; *gelt* van *gelden*.

480 *sterkte:* bevestigde; *streng:* straf.

481 v. Bij Ov. ingeleid met *toch*, versta: ofschoon Juno haar slechts een zeer beperkt gebruik v.d. stem liet. ‘Zij herhaalt de laatstgesproken woorden’.

486 Ov.: ‘als wanneer lichtbrandbare zwavel, om de top van pijnboomfakkels gestreken, het bijgebrachte vuur aantrekt’.

490 *smeekend:* vleiend.

491b-94 Ov.: ‘maar haar (nieuwe) natuur verzet zich ertegen, en laat niet toe dat zij 't eerst spreekt; doch, wat ze nog vermag, ze is bereid klanken af te wachten enz.

492 v. *Juno... af,* nl. door de dóórwerking van haar straf; vgl. vs. 493; *straf,* bnw.

497 v. *wie is hier?* V.'s tekst had niet *ecquis adest:* ‘is er soms iemand hier?’, maar *hic quis adest;* de echo-weerslag is niet nauwkeurig, maar de eis van Van L., dat V. *hier* had moeten schrijven, onderstelt een lezing, die V. niet volgde. Bij Ov. zijn de weerslagen veelal natuurliker, o.m. door de bondiger bewoording.

501 *en* (*zagh*) *niemant*.

503 *dus verlegen:* in die onzekerheid.

504 *bedrogen:* in de war; *door 't gesprek; alternae vocis imago:* ‘de weerklank der wisselend gesproken woorden’; *zonder reên*, oorspr. door een komma van *bedrogen* afgescheiden,

*

En sprak: koom herrewaert. ay slaepenwe by een.[505]
Ay slaepenwe by een, sprak Echo, hier ter stede,
En zy begunstighde niet lievers dan dees rede:[507]
En tredende uit het bosch, slaet d' armen om dien hals,
Waerna haer hart verlangt. hy vlught met veel geschals,
En hinderde onder 't vliên dat zy haer min zou blussen,
En sprak: waer sterven my niet liever dan het kussen?
Zy zeght: niet liever dan het kussen: en om dit[512]
Te weigren, en den knaep te brengen van zyn wit,
Versteektze zich in 't wout, en om geen min t' ontvonken,
Bedektze schaemroot zich met takken, zoekt spelonken,
En eenzaemheit: nochtans blyft haer de liefde by,
Die groeit om zulk een' smaet van 't weigeren 't geen zy
Uit liefde aen hem verzocht. het lyf, van loof belommert,
Verteert van minne, die 't onrustigh hart bekommert.
Het vel verkrimpt, verschrookt vol rimpels door dees zucht,[520]
En 't sap des lichaems drooght schoon uit, en smilt aen lucht.
Zy houdt alleen gedaente en stem, en, dat elk deerde,[522]
Men zeght hoe haer gebeente allengs in steen verkeerde.
Zy schuilt voortaen in 't bosch, op bergen, noit gezien.[524]
Elk hoortze. alleen de galm, behouden onder 't vliên,
Is al het leven, dat in d'aeren schynt te speelen.[526]
Aldus beschimpte hy de godtheên, die hier queelen,[527-vlg.]
De bosch- en vlietgodin, weshalve een, fel gesteurt,
Haer handen om dien hoon aldus ten hemel beurt,[529]
En zeght: zoo moet die trotse om eige min verteeren.[530]
Zoo moet hy endelyk 't geliefde pant ontbeeren.
De wraekgodin versterkt dien zwaeren vloek met reên.[532]
Een klaere springaêr vloeit zoo klaer als zilversteen,[533]
Zoo klaer gelyk kristal, waeruit noit herders dronken,
Noch vee, noch berghgeit, daer noit slym in lagh gezonken.[535]

past beter in de 1e lezing, die, i.p.v. *eischt, hiel* had (‘hield het antwoord voor zinledig’); in de gewijzigde lezing: zonder klaarheid.

* TEKSTKRITIEK: vs. 509 oude uitg.: *vlugt.* - 510 oude uitg.: na *vliên* 'n komma.

505 Lat. *coeamus* ‘laat ons samenkomen’ is in Narcissus' mond weergegeven op een wijze, die met Narcissus' aard in strijd is.

507 *niet:* niets.

512 v. *niet:* niets; dus: niets is mij liever enz.; of anders: sterven is mij niet liever dan enz.; *om dit.... zyn wit; om geen min t' ontvonken;* deze vertaling is geheel onjuist, en in strijd met de situatie. Ov.: ‘afgewezen, houdt zij zich schuil in de bossen, en vol schaamte (*pudibunda*; V. *om.... t'ontvonken*) verbergt zij haar gelaat achter 't gebladerte’.

520 *verschrookt:* verschrompelt; *zucht:* hartstocht.

522 *gedaente*, Lat. *ossa:* ‘gebeente’; vgl. vs. 523. Verderop, vs. 656, schijnt deze verstening vergeten.

524 de komma na *bergen* staat er te veel: *nulloque in monte videtur*.

526 *d'aêren;* niet bij Ov., en dan ook in strijd met de voorstelling; zie bij vs. 522.

527-vlg. *godtheên;* nl. bos- (Ov. berg-,) en vlietnimfen; *een:* bij Ov. een der óók door N. versmade jongelingen.

529 v. *aldus.... zeght;* een eigenaardige vorm van hendiadys: ‘met deze woorden ten hemel beurt’.

530 Lat. *sic amet ipse licet:* ‘zo moge hij ook zelf beminnen’.

532 *wraekgodin: Rhamnusia*, d.i. de naar Rhamnus in Attica zo geheten Nemesis, die trots en grootspraak straft; *met reên,* omdat de verwensing nl. billik was (*precibus iustis*).

533 1e lez.: *als witte zilversteen* (zilverhoudend gesteente).

535 *slym:* slib; vgl. Bk. I, vs. 510; en *slymigh*, troebel, Dl. II, 251: 355.

*

Dees boschbron, noit van vee, noch vogel, nochte boom,[536]
Noch vallend loof geroert, was rondom met een' zoom
Van groeiend gras gezoomt, daer 't water tegens spoelde.[538]
Het dichte boschloof met zyn schaduwe verkoelde,
En hoede deze wyk voor 't licht, te sterk van kracht.[540]
Hier viel de jaghtknaep neêr, vermoeit van hitte en jaght,[541]
Om zich van koelte en bron te dienen. ondertusschen[542]
Genegen zynen dorst met versche bron te blusschen,
Verneemt hy drinkende al een' andren dorst en trek:
En door zyn' eigen schyn in 't water, zonder vlek,
Bekoort, bemint terstont een ongelichaemt wezen,[546]
En ziet den schijn aen voor een lichaem, waert geprezen,
Verwondert, mits de schijn het leven niet bezwykt,[548]
En hy, verstomt en stil, een marmerbeelt gelykt.[549]
Hy ziet, in 't gras gestrekt, zyne oogen aen, als starren,
Twee witte handen, die Godt Bacchus tarten darren,[551]
En blonde lokken, als een tweede Apollo gloeit,[552]
De kin en kaeken, met geen stoppelhaer begroeit,
Een' hals gelijk ivoor, een voeghlykheit in wezen,[554-vlg.]
En aenschyn, en gelaet. de verwe is uitgelezen,
Sneeuwit en blozend root, gedommelt ondereen.[556]
Hy staet verwondert in het spieglen om al 't geen[557]
Zich weder over hem verwondert: dus bevangen
Met minne, kent hy niet het wit van zyn verlangen.
De knaep wort aengezocht, terwyl hy met de hant
Een' andren wenkt. hy brant, die zyne weêrga brant.[561]
Hoe dikwyl wenschte hy 't bedrieghelyke water
Vergeefs te kussen, op het ruisschende geklater!
Hoe dikwyl doopt de knaep zyne armen in de bron,

* TEKSTKRITIEK: vs. 556 oude uitg.: *bloezend*.

536 *nochte;* vgl. Bk. I, vs. 467; Walch, 81.

538 *groeiend:* welig groeiend (weerslag van *proximus umor alebat*).

540 *wyk:* gebied.

541 *jaghtknaep,* nl. Narcissus.

542 v. *bron,* de 1e maal voor *bron,* de 2e voor *bronwater,* vgl. Bk. V, vs. 608 en H.

546 *wezen;* V. volgde de lez. *rem* (een ding) niet *spem*, 'voorwerp van hoop', tenzij hij afging op *speciem*, het 1e woord der omschrijving van *spem* bij Farn.; en *umbra* (*schyn*), niet *unda* 'spiegelbeeld in 't water'.

548 *mits:* wijl; *bezwykt:* achterstaat bij; (een ander vb., uit Hooft, van dit 'zeldzaam' genoemd gebruik *Wdb.* 2:2521-2).

549 *en hy,* sluit aan bij *en ziet,* vs. 547.

551 de *handen* zijn hier weinig van pas; berust op de lezing *digitos,* 'vingers' voor 'handen', i.p.v. *dignos; darren:* durven.

552 *als:* gelijk. Van L.'s gissing, dat *als.... gloeit* bij *de kin en kaeken* zou behoren, en dat dan na *lokken* een (:) hoort, is overbodig en in strijd zowel met het Latijn als met V.'s punktuatie; de zin is: 'gelijk een andere A. gloeien zou, glanzend als (die van) een andere Apollo'; *gloeit* voor *gloeien zou* verhoogt de stelligheid; de lokken bij Apollo (en Bacchus) symbool van eeuwige jeugd.

554-vlg. *voeghlykheit:* bevalligheid; *wezen, aenschyn en gelaet* staan hier voor het éne *oris* (*os,* 'gelaat').

556 *gedommelt:* gedoezeld, doormengd (schildersterm); vgl. Bk. X, vs. 838; Dl. IV, 112: 812.

557 v. *cunctaque miratur quibus est mirabilis ipse,* d.i, hij beschouwt vol bewondering alles waardoor hij zelf bewondering verdient. Vermoedelik hield V. *quibus* voor een dativus ('waarvoor').

561 *brant,* beurtelings onovergank. en overgankelik.

565 Op hoop of hy den hals van 't schynbeelt grypen kon,

*

Niet eens bevroênde hoe hy zelf hierin quam schynen![566]
Noch weet niet wat hy ziet, en raekt door 't zien aen 't quynen
En blaeken, om het geen voor zyn gezicht komt staen.
Het geen zyn oogh bedrieght, dat noopt den spieglaer aen.
O lichtgeloovende, wat grypt gy toch verloren[570]
Naer 't schynbeelt, dat u schuwt, en nergens na wil hooren!
't Is nergens 't geenge zoekt. ontwyk het geenge vryt.[572]
Indienge u omkeert raekt gy flux 't beminde quyt.
Het geenge ziet is slechts de weêrschyn van uwe oogen.[574]
De schyn is ydelheit, is niet. hy schynt bewogen,[575]
En komt met u, en blyft met u, en zal met u[576]
Vertrekken, kuntge noch vertrekken, tydigh schuw.
Noch disch, noch beddelust kan hem van hier verleiden.
Hy valt in 't lange gras, en staerooght in de weiden[579]
Op d'ydele gedaente, en kan zich niet verzaên,
En d'oogen helpen hem bederven en vergaen.[581]
Hy strekt zyne armen naer de bosschen heene en weder,[582]
En zeght: gy bosschen, och, wien viel de min oit wreeder?
Want u is wel bekent wat minnaers, hier gegrieft,
Gy met uw schaduwen en schuilhoek hebt gerieft:[585]
Naerdienge menige eeu dus vrolyk bloeide en groeide.[586]
Ay meltme wienge oit zaeght, die zich zoo zeer vermoeide,
En van de minne quynde. ik zie 't geen my gevalt:
Doch 't geen ik zie, en my behaeght om zyn gestalt,[589]
Dat vinde ik niet: zoo wyt geraekt myn min te dwaelen:
En om myn hart te meer te pynigen met quaelen,
Zoo scheit geen wilde zee, noch bergh, noch baen, noch oort,[592]
Noch bolwerk, nochte muur, noch toegeslote poort
Ons beide, maer alleen een dunne vloet en smalte.[594]
Hy zelf begeert dat ik hem grype, en zyn gestalte:
Want telkens ik het dunne en smalle water zoen,

* TEKSTKRITIEK: vs. 567 oude uitg.: *Dees weet;* hs. 1e lezing: *Hy weet*. - 594 het hs. heeft *dune*. - 596 oude uitg.: *t' elkens*.

566 *bevroênde; deprendit* genomen in de bet. 'waarnemend', i.p.v. 'grijpen'.

570 *verloren:* vergeefs.

572 v. *ontwyk.... vryt* enz.; Lat. *quod amas, avertere, perdes:* 'wat gij bemint, wend u (slechts) af, en gij zult 't verliezen'.

574 *oogen;* Ov.: uw weerspiegelde gestalte.

575 *hy schynt bewogen:* niet bij Ov.

576 Dergel. rijm dikw. bij V., b.v. Dl. II, 542: 129, Dl. III, 173: 11.

579 *lange;* Lat. *opaca*, 'belommerd'.

581 *bederven:* verkwijnen.

582 *heene en weder*, aan alle zijden; vgl. Dl. II, 814. 9.

585 'gij met uw lommer een schuilplaats hebt verstrekt'.

586 *bloeide en groeide;* H. merkt op, dat V. de 2e pers. mv. van de zwakke verl. tijd overal zonder *-t* schrijft, 'als die van het *Eenvoudige* getal'; opgemerkt zij, dat *gij* het oude mv.-pronomen is, en er dus oorspr. geen aanleiding was tot een onderscheid tussen enkel-, en meerv. ww. vorm; H. keurt zowel de schrijfwijze op *-de*, als de elders, bv. bij Moonen, voorkomende op *-en* voor het meerv. af; Van L. acht 'vooral in poëzy, het weglaten der *t* zeer verschoonbaar'; voor Bi. stond de schrijfwijze met *-t* vast.

589 *gestalt;* V. gebruikt zowel deze oudere vorm (uit Hd. *Gestalt;* vgl. Bk. IX, vs. 846 *in dit gestalt*), als de jongere *gestalte* (b.v. hier vs. 595), die ook reeds die van Kiliaen is.

592 *oort:* stuk lands.

594 *een dunne vloet en smalte:* de smalte van een weinig water.

Buight dees zyn' rooden mont naer mynen mont in 't groen.[597]
Men zou gelooven dat het raekte: en 't geen onslieden
Van een gescheiden hout heeft luttel te bedieden.
Ay jongske, wie gy zyt, koom uit. genaekme vry.
Waerom, o eenige, waerom bedrieghtge my?
Waer looptge, als ik u zoek? gewis voor myne lippen,
Gedaente en oude, hoeftge uit schrik niet heen te glippen.[603]
Ik wert van veltgodin en vlietgodin gewilt.
Uw minzaem aenschyn, en uw vrientschap, heusch en milt,[605]
Ontvonkt in my een hoop datge u eens zult ontfarmen.
Reike ik u d'armen toe, gy reiktme beide uwe armen
Van onder weder toe. lach ik u toe, gy lacht[608]
My weder aen. ik zagh uw traenen, hoorde uw klaght,
Zoo menighwerf gy my zaeght schreien, droef te moede.
Gy kniktme minzaem toe: en zoo ik recht bevroede
Aen 't reppen van uw lip en overschoonen mont,[612]
Gy spreekt, en uwe spraek en stem verdwynt terstont,
En klinkt niet in mijn oore. ik ben in u. myne oogen[614]
Aenschouwen 't, en ik ken myn aenzicht onbedrogen.[615]
Ik brande uit eige liefde, en sticht en voel den brant.[616]
Wat gaet ons aen? hem eerst te vraegen waer een schant;[617]
Of toeven dat hy 't vraege: en och wat zal ik vraegen?[618]
Het is by my, waerna myn zinnen met behaegen
Verlangen. ik blyf arm door myn bezit alleen.[620]
Och moght ik buiten my, en uit myn lichaem heen
Verhuizen! dat's wat nieus gewenscht van een' gegriefde.[622]
Ik wensche ontlast te zyn van minne en eige liefde.
Alree bezwykt myn kracht van rou. 'k verwacht het endt.[624]
Ik sterve in 't opgaen van myn levens lieve lent.
De doot, die 's levens draet ontydigh voor de jaeren[626]
Komt knippen, zalme niet met zynen pyl vervaeren.
Ik wensch hem, die my mint, een langer levens tyt.[628]
Nu zullenwe alle bey, van wederzy gevryt,

597 *rood, groen;* deze niet-gelukkige tegenstelling niet bij Ov.
603 *oude:* leeftijd; vgl. Bk. VII, vs. 460.
605 *heusch:* vriendelik.
608 *weder:* uwerzijds, ook.
612 *reppen:* bewegen.
614 *ik ben in u:* dit is het ogenblik, dat N. tot inzicht komt; de 1e lezing: *ik ben het zelf* (Lat., bij Farn. *Ille ego sum*), gewijzigd naar Schrev., N. Heins.: *in te ego sum*.
615 *onbedrogen:* zonder mij te vergissen.
616 *en voel;* met klemtoon op *en*.
617 *wat gaet ons aen;* vgl. Bk. II, vs. 247; Bk. V, vs. 287; Lat. *quid faciam*, 'wat moet ik nu doen'; *ons* is wel eer als *mij* op te vatten, dan dat het de andere N. zou insluiten. 'Wat staat mij nu te doen?'
618 *toeven:* afwachten.
620 *door myn bezit alleen:* juist door mijn bezit.
622 *gegriefde*, nl. door de liefde.
624 *rou:* smart.
626 v. Ov.: 'Mij valt de dood niet zwaar, daar ik immers door de dood mijn smart zal zien eindigen'. V.'s vertaling, die niet weergeeft waar het op aankomt, is bovendien door haar strijdige beeldspraak niet gelukkig; *die.... knippen* is concessief op te vatten ('ofschoon....').
628 *die my mint*, onjuist voor *qui diligitur:* 'die door mij bemind wordt', nl. het spiegelbeeld.

In eene ziel vergaen. zoo sprak hy, los van zinnen,[630]
En zocht het schynbeelt weêr, en stoorde 't water, binnen
Den zoom der bronne, met veel traenen, die door pyn
Afrollen van de wang, waerom de knaep den schyn,
In dees beroerde bron verdreven, niet kon kyken:[634]
En toen de schyn verdween: waer gaetge heenestryken?
Waer gaetge? riep hy. blyf: verlaet o wreedaert, niet
Den vryer, die u mint. vergunme in dit verdriet
t'Aenschouwen 't geenme streng verboôn wort aen te raeken,
En koester noch een poos myn dolheit onder 't blaeken.
Hy rukt dus klaegende den boezem op, en slaet
Met zyne blanke hant, in dien verliefden staet,
Voor zyne bloote borst, die root ziet van de slagen,
En eveneens gelyk wy dikwyl appels zagen[643]
Half wit, en hallef root: of als de muskadel,[644]
Noch onryp aen de rank, verkryght een purpre schel.
Hy, in de stille bron dit ziende, wort by vlaegen[646]
Te krank, en kan de smart van minne niet verdraegen.
Gelyk een wasse torts by luttel viers verdwynt,
En morgenryp, waerop de zon der lente schynt,
Allengs vergaet, en smilt, zoo ziet men hem verkeeren,
En deze minnekoorts zyn vleesch allengs verteeren.
Nu bloost de roode roos niet langer op de wang.
Die levendige vaegh en kracht vergaen eer lang,[653]
En wat zyn oogh behaeght, ook 't lyf, dat hy bezinde,[654]
Zoo lief by Echo, die het eerst te vierigh minde:
Waerover zy, vergramt, en denkende aen haer leet,[656]
Zich evenwel bedroeft. zoo dikwyl 't jongske kreet
En och zey, zuchteze och, en kermt het na heel drukkigh.[658]
Zoo menighmael hy op zyne armen ongelukkigh
Eens klapte, klapte zy met droeven galm weêrom.
Dit was zyn leste klaght, toen hy in 't water stom
En droef zich spiegelde: och te vruchteloos beminde!
Dit wort beantwoort van den galm, die hem bezinde,[663]
Met d'eige woorden. hy riep jammerlyk: vaer wel.[664]
Zy riep hierop: vaer wel. toen ley de jaghtgezel

630 *los van zinnen:* niet bij zinnen; vgl. *los van hoofd,* Dl. II, 636: 5.
634 *beroerde:* in beweging gebrachte; *verdreven:* verdwenen; vgl. Mnl. *verdriven;* Stoett, *Moortje*, gloss.; *kyken;* vgl. voor het transit. gebruik *Rosk.* vs. 53: *En 't laege Waterland doen kijcken;* en hier Bk. X, vs. 945.
643 *eveneens,* nl. *ziet*.
644 *muskadel: m.-druif*.
646 *stille,* nl. weer stil geworden.
653 *vaegh:* kracht, bloei; zie over dit woord H., en vgl. Dl. III, 216: 457; *vaegh en kracht*, Lat. *vigor et vires*.
654 *wat zyn oogh behaeght*, onjuist voor: *quae modo visa placebant*, d.i. wat zoëven nog gezien wordend (aan 't oog) behaagde; *bezinde:* beminde.
656 *waerover*, latijnse (relatieve) wending (*quae ut vidit*); *vergramt,* nl. hoewel vergramd.
658 *drukkigh:* bedroefd.
663 *den galm,* past slecht voor de vrouwelike *Echo*; Lat. *locus*: ‘de omgeving’.
664 *d'eige woorden;* Ov.'s *totidem,* ‘evenweel’ geeft scherper aan, dat zij ieder der woorden terugkaatste.

*
't Vermoeide hooft op een grasgroene zode neder.
De doot look d'oogen van dien schoonen, krank en teder,[667]
Waerover hy zich zelf verwondert. dees, vol schrix,
Gedaelt ter helle, ziet zyn bleeke schim in Stix.[669]
De Boomgodinnen, al gezusters van een moeder,[670]
De haerlok kortende, berechten haeren broeder.[671]
De Boomgodin beluit hem met bedrukt misbaer,[672]
Daer Echo droef op galmt. nu stelt de droeve schaer
De baer en 't vier toe, dat het lichaem zal verslinden:
Doch 't lichaem, hoe men zoekt, is nergens niet te vinden,[+675]
Dan slechts een geele bloem, met witte blaên geboort.[676]
Geheel Achaie, ryk van volk en steden, hoort
Narcissus deerlyk ende en doot aen met verbazen,
Van dien onfaelbaeren Tirezias, geen' dwazen
Noch valschen wichelaer, voorheen gestelt ten toon:[680]
En noch dorst Penteus stout, Echions dwaze zoon,[681]
Een eenigh lasteraer der goden in dees hoeken,[682]
Des blindens wichlery beschimpen en vervloeken,
En zyne blintheit hem verwyten ongezwicht.[684]
Hy schud het gryze hooft, en graeut hem in 't gezicht:
Och hoe gelukkigh moght men u met reden heeten,
Indienge blint waert, en het wynfeest dus vermeeten[687]
Niet met uwe oogen zaeght: want zyt gewis, de dagh
Genaekt, en is alree voorhanden [schimp niet, magh
Ik waerheit spreeken] dat de nieuwe godt der wynen,[689-90]
Godt Bacchus, Semels zoon, hier heerlyk zal verschynen,
En u, ten zyge, hem ter eere, kerken bout,

[+] [Randschrift:] *Narcis in eene bloem*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 670 Het hs. heeft, gelijk ook de oude uitgaven en V. Vl., *Boomgodinnen* en in vs. 672 *Boomgodin*. Het eerste, zoals reeds H. aanwees, verkeerdelik voor *Stroom-*(of: *Vliet-*[M.])*godinnen* (Lat. *Naiades*); 't tweede staat voor Lat. *Dryades.* Van L. drukte op beide plaatsen *Stroomgodin*(*nen*), onder bijvoeging van de woorden: 'De fout is naar Vondels hs. hersteld'. Unger drukte naar het hs., echter met de noot: 'De uitg. heeft hier terecht: *Stroomgodinnen, Stroomgoden* (lees: *-godin*). - 672 *beluit*, aldus niet alleen in het hs., maar ook in de uitgaven van 1671, 1703, 1730, ondanks Van L.'s beweren, dat de oude uitgaven *besluit* zouden hebben; ook Unger: 'de oude uitgaaf heeft verkeerdelik *besluit*'. - 675 kantschrift oude uitg.: *eenen bloem*. - 688 oude uitg: na *gewis* puntkomma.

667 v. Vertaling van *lumina mors clausit domini mirantia formam*, d.i. 'de dood look de ogen, die (tevoren) de schoonheid van hun heer bewonderden'; naar V.'s bedoeling ziet *waerover* op *oogen*.

669 d.i. ook daar nog blijft hij hetzelfde doen.

670 *gezusters van een moeder;* Ov. noemt ze *sorores*, d.i. zijn zusters, daar N. de zoon van een stroomnimf en een riviergod was; niet alsof hij haar allen en hem voor kinderen van één moeder hield.

671 Het afgesneden haar als wijgeschenk voor doden; *berechten:* bewijzen hem de dodeneer; vgl. *Ifig. in Tauren*, vs. 648.

672 *Boomgodin*, ekv. i.p.v. het meerv.; *beluit:* bejammert.

675 *nergens niet;* voor de dubbele negatie vgl. Bk. I, vs. 617; Bk. IX, vs. 558-vlg.; Walch 45; 97.

676 *dan:* maar; vgl. Dl. II, 319: 19 e.e.; Walch 81; Bk. XI, vs. 108.

680 *gestelt ten toon:* onder voorwaarden aangekondigd (vs. 454).

681 *Penteus,* zoon van Echion (vs. 150) en van Cadmus' dochter Agave; vgl. hierbij vs. 166 v.

682 v. Lat. *ex omnibus unus* (*een eenigh*) hoort niet bij *contemptor superum* (*lasteraer*, d.i. smader, *der goden*), maar bij *spernit* (*dorst beschimpen*).

684 *ongezwicht:* op onbeschaamde wijze.

687 *dus vermeeten*, bij *ge*.

689-90 *voorhanden:* nabij; vgl. Bk. V, vs. 740; *magh....spreeken:* 'als het waar is, dat ik voorspellen kan'; *nieuwe*, d.i. de u nog onbekende; vgl. vs 407 vv.

*

Geslingert over 't velt aen flarden, voor dit wout[693]
Aenschouwen zal, en gy uw moeder en uw moeien
En 't feestbosch met uw bloet zult sprengklen en besproeien.
Geloof hy wil gewis verschynen: maer gy zult[696-vlg.]
Die godtheit niet haere eer opdraegen, als een schult,
En jammerlyk u zelf beklaegen, root van kryten,
Dat gyme blint zaeght, en myn blintheit dorst verwyten.[699]
Echions zoon beschimpt en steurt hem in dit woort.[700]
De daet volghde evenwel dees spelling, lang gehoort.[701]
De wyngodt Liber quam ter feest met blyde zinnen,[702]
En 't luide veltgeschrey der dronke wynpaepinnen
Klonk over 't gansche lant. de gansche stadt loopt uit.
De mannen, vrouwen, en schoondochters slaen geluit.[705]
't Gemeene volk, gemengt met staetige amptenaeren,[706]
Elk yvert in den drang, om d' ongewoone altaeren.
O strytbaere afkomst van den draeketant en Mars,[708]
Riep Penteus, wat vervoert uw hooft, zoo dol en dwars?[709]
Of hebben koperklank, kornet, en toveryen[710]
Zoo groot een kracht dat zy, die onder bloedigh stryen
Trompetten, slaghzwaert, noch geharnast heir ontzien,
Nu suffen voor 't geschreeu van wapenlooze liên,[713]
Een' dollen dronken hoop van wyven, een gedommel[714]
En ritse kitteljaght, en pyp, en holle trommel?[715]
Moet ik verwondert zien dat gryze hoofden, hier
Van Tirus over zee in ballingschap, zoo fier[717]
Dees muuren bouwende, bloohartigh moeten beven,
En zonder slagh zich aen een kint gevangen geven?
O jongelingen, die, in 't bloeienst van uw tyt,
Myne oude niet ontloopt; wien 't past, bereit ten stryt,[721]

* TEKSTKRITIEK: vs. 696 oude uitg.: na *verschynen* een komma. - 698 oude uitg.: *mat van*. - 720 oude uitg.: *bloeienst'*.

693 *voor dit wout;* niet bij Ov.

696-vlg. *hy wil:* hij zal; V. volgt de lez. *Et veniet;* niet *Evenie*(*n*)*t*: 'geschieden zàl het'; *maer* (Ov.: 'immers') .... *schult* is in 't Lat. tussenzin.

699 Ov. 'dat ik in deze duisternis maar al te goed gezien heb'; V. zag in *me vidisse* de acc. c. inf. over het hoofd, beschouwde *me* als obj. bij vidisse: 'dat ge mij maar al te zeer gezien hebt'.

700 Latijn *proturbat:* 'jaagt hem weg'.

701 *lang gehoort*; waar men lang van gehoord heeft.

702 *Liber:* Bacchus; Liber was eigl. een oud-italiese godheid, die na het indringen der Griekse mythen met Bacchus werd geïdentificeerd; vgl. de vele andere naamparen als Zeus: Jupiter, Hera-Juno, Ares-Mars, Hermes-Mercurius.

705 *schoondochters*, Lat. *nurus*, dat hier echter algemener *jonge vrouwen* betekent, zoals dikw. bij Ov.; Bk. II 490 door V. vertaald met *jonkvrou*.

706 *staetig:* deftig; *amptenaeren*, voor *proceres*, 'aanzienliken', door V. hier met 'waardigheidsbeklеders' gelijkgesteld.

708 vgl. het begingedeelte van dit boek; Penteus spreekt hier de jonge Thebanen toe, in vs. 716-19 de met Cadmus uit Phoenicië gekomenen.

709 *dwars:* tegen de reden.

710 *kornet:* horen; vgl. *kromkornet,* Dl. II, 586: 1081; *kromhoren,* hier Bk. IV, vs. 529; Ov. bedoelt de Phrygiese schalmei.

713 *suffen:* vervaard zijn.

714 *gedommel:* gebom (van trommels e.d.).

715 *kitteljaght:* ontuchtige bende; *pyp:* fluit.

717 *Van Tirus,* naar de lezing *A Tyro,* niet *Hac Tyron*.

721 *oude:* leeftijd; 'mij meer gelijk in jaren zijt'.

*

De speer, geen wyngertspiets, den helm, geen' krans te draegen,[722]
Gedenkt eens, bidde ik, uit wat stamme, uit welke maegen
Gy zyt gesproten. schiet den moedt aen van den draek,[724]
Die eenigh en alleen zoo veelen moorde uit wraek.[725]
Hy stelde om bron en poel zich onversaeght ter weere:
U voeght het datge stryt voor uwen naem en eere.
Hy velt manhaften: dempt gy die verwyfde jaght,[728]
En houdt der vadren eer het hooft op in haer kracht.
Zoo 't nootlot Tebe, in top gesteegen, wil verneêren,
Laet vier en zwaert de stadt verdelgende ommekeeren,
En stormgevaerte en mans vernielen poort en wal.
Zoo zullenwe, van 't lot misdeelt, door dit geval[733]
Wel ongelukkigh zyn, doch vry van lastervlekken,[734]
Ons lot beweenen, niet ontveinzen, noch bedekken,
Noch schaemroot smilten in ons traenen droef en blint.[736]
Maer nu zal Tebe, van een wulpsch, een weerloos kint[737]
Verwonnen, zuchten; van een, die met oorloghswrokken,[738]
Noch paert, noch wapen is gedient, maer pronkt met lokken,
Van mirre druppende, en den zachten wyngertkrans,[740]
En purperen gewaet, uitsteekende van glans,
En styf van dier gesteente en gout, hierin geweven.
Indienge d'offers staekt, ik weet u raet te geven
Hem om te zetten, dat hy, buighzaem en bereit,
Dien valschen vader, van de faem hem toegeleit,[745]
En 't logenoffer zal verzaeken en verzweeren.
Hadde eer Akrys het hart dien logengodt te keeren,[747]
En Argos poort hem trots te smyten voor het hooft;
Zal Penteus en gansch Tebe, als van verstant berooft,
Voor eenen vreemdeling, geene eere waerdigh, schroomen?
Gaet heene, zeght hy tot zyn lyfwacht, gaet hem toomen,
Sleept dien belhamel, vast geknevelt, herrewaert.
Verzuimt geensins myn' last te volgen onbezwaert.
De grootvaêr Atamas, en naeste bloetverwanten[754]

* TEKSTKRITIEK: vs. 737 na *wulpsch* geen komma; in het hs. als gevolg van een wijziging (van *en* in *een*) onduidelik. - 754 oude uitg.: na *bloetverwanten* een komma.

722 *wyngertspiets:* thyrsusstaf, een staf uit licht hout of riet, omwonden met wijn- (of klimop-) ranken, en op de top met een pijnappel voorzien; vgl. Dl. III, 231: 919 *wijngerdtorts*, later veranderd in *druif-spiets*.

724 *draek*, vs. 40-vlg.; dat was nl. de *stam*.

725 *uit wraek*, een niet passend toevoegsel.

728 *velt;* Ov.: ‘velde’; *manhaft;* over het gebruik van deze vorm naast *-ig Wdb.* IX, 199; *jaght,* vgl. vs. 715, bende.

733 *geval:* lotsbeschikking.

734 *lastervlek:* schandesmet.

736 *smilten;* H. over *smilten* naast *smelten:* ‘smilten schrijft V. doorgaans, doch ook somtijds *smelten*’; Bi.: ‘beide zeer goed’; *smilten* is zuidelik.

737 *wulpsch:* jong, onervaren.

738 *oorloghswrokken,* vgl. *Eneas*, XII, vs. 651; als ww. op te vatten?

740 *van mirre* (mirrebalsem) *druppende;* vergelijk de aant. bij Deel II, 151: 1028; hier Boek V, vers 77; *Eneas*, XII, 155.

745 *vader*, Jupiter nl.; V. vertaalde *assumptum* bij *patrem* en *commenta* bij *sacra* als attributieve bnw.

747 *Akrys: Acrisius*, koning van Argos; vgl. Bk. IV, vs. 831.

754 onjuiste vertaling van *Hunc avus, hunc Athamas,* zijnde resp. Pentheus' grootvader Cadmus, en zijn oom Athamas, wiens gemalin Ino een dochter van Cadmus was.

*
Verlegen, poogen hem bedaertheit in te planten,[755]
Arbeidende vergeefs tot afstant styf en sterk;
Doch hoe men hem meer keert, en waerschuwt geen quaet werk
Te rokkenen, te meer begeert hy voort te streven,[758]
Nu zy hem tegenstaen. van dolheit aengedreven
Verergert deze drift. een ongeschutte stroom[760]
Komt eerst zachtzinniger afdryven stil en loom:[761]
Maer zoo een balk of rots hem stuiten wil en keeren,
Dan ruischt en bruischt hy felst op pael en hinderbeeren.[763]
Zy koomen, blont en blaeu geslagen, weêr in 't ent:[764]
En Penteus vraeght hen naer godt Bacchus: elk ontkent
Dat Bacchus hun verscheen, en antwoort dus: wy greepen[765-66]
Den dienaer van het feest, zyn' kerkgenoot, en sleepen[767]
Dien gast, gevleugelt en geknevelt, herwaert aen,[768]
Die met den godt verliet den offrenden Tuskaen,[769]
En sedert zyn altaer hanthaefde, en heeft gesteven.
Wy levren u dien gast. toen zagh men Penteus beven
Van gramschap, en hy green hem nors en grimmigh toe,[772]
En sprak, hoewel hy naeu de straf en strenge roe
Intoomen kon: maer wacht, ik zweere, en 't wil niet faelen,[774]
Gy zult, ten spiegel van alle andren, dit betaelen,
En boeten met den hals. zegh op, en staek getier.
Hoe is uw naem? uit wat geweste koomtge hier?
Wie zyn uwe ouders? hoe bestaetge, na'et belanden,[778]
Dees nieuwicheden en bestrafbaere offerhanden
Hier in te voeren? en hy antwoorde onversuft:[780]

* TEKSTKRITIEK: vs. 757 oude uitg.: *waerschout*.
755 *verlegen:* ontrust.
758 *rokkenen:* op touw zetten.
760 *ongeschutte;* vgl. *Hy schut vergeefs sich selven moe*, Dl. III, 400: 17; *schutten:* tegenhouden.
761 *zachtzinniger;* Lat. *lenius*, hetzij dit als een absol. comparativ. (‘vrij kalm’), dan wel, in vergelijking met het volgende, als een relatieve moet worden verstaan.
763 *hinderbeer:* stuwdam; vgl. Bk. IX, vs. 60; Lat. *obex*, dat hier echter niet meer dan ‘hindernis’ beduidt.
764 *zy*, zie vs. 751; *blont en blaeu*, vgl. Dl. II, 618: 4.
765-66 ‘ze zeggen allen, dat ze Bacchus niet gezien hebben’.
767 *en sleepen;* daarmee wordt bij Ovid. het verhaal voortgezet; bij V. gaat de aanhaling door tot vs. 771a.
768 *gast:* heerschap; vgl. Bk. I, vs. 764; Bk. II, vs. 908 v.; *gevleugelt en geknevelt;* vgl. Dl. III, vs. 299; *vleugelen:* de armen (eigl. de vleugels) binden; *knevelen* (van *knevel:* band) binden. Vgl. overigens met deze hele passage die betreffende de gevangen Vosmeer.
769 Ov.: ‘die eens uit het Tyrrheense volk de god en zijn heilige dienst (*sacra dei:* de dienst v.d. god) was gevolgd’. De Tyrrheners heetten uit Lydië te stammen, en één volk te zijn met de Etruskers of Tuskers (*Tuskaen*). Deze gevangene is eigenlik, hoewel Ov. het niet uitdrukkelik zegt en het verderop (zie bij vs. 872) slechts zijdelings aanduidt, de in hem veranderde Bacchus zelf. Vs. 769-70 zeggen dus slechts, waar hij zich voor uitgaf (Ehwald).
772 *grijnen:* boosaardig kijken; ook tans nog in Zd. Nedl. sterk; oorspr. één met *grienen*; naar het voorb. daarvan ook *greens* bij *grijnzen*, Dl. II, 104: 48.
774 *maer*, is opmerkelik; *maer wacht:* wacht maar; men kan vergel. *Wdb. N.T.* XI, 44, al. 6; de lezing is 't gevolg hiervan, dat V. het eerstgeschrevene *Kon tegenhouden* verving door het juistere: *Intoomen kon*.
778 *bestaetge:* waagt ge het.
780 *onversuft:* onverschrokken.

Ik heet Acestes, noit van waenwys hooft verbluft,[781]

781 *Acestes;* de gewone lezing is *Acoetes* (Gri. akoites, ‘de slapeloze’, ‘altijd waakzame’), beter passend bij het *stuurmanschap*, vs. 792; vs. 915 *Acetes; noit.... verbluft;* niet bij Ov.; het *waenwys hooft* doelt op Pentheus.

*

Myn lant Meonie. myne ouders, die hier zaten[782]
In armoe, hebben my geen boulant nagelaeten,
Noch groot noch kleener vee. myn vaders arremoe
Ving verschen visch met want en bevende angelroe.[785]
Het ambacht was zyn rente, en scheidende uit zyn neering,[786]
Sprak: erfgenaem, aenvaert uw erfgoet, myn hanteering.[787]
Neem al den huisraet dien ik heb, gelykge ziet;[788]
En gevende den geest in 't spreeken, laetme niet
Dan water, dit 's al 't erf het welkme stont te stryken:
En strax hierna, om niet stokstyf te zitten kyken[791]
Op eene zelve klip, leerde ik het stuurmanschap
Hierby, en 's hemels loop verstaen van trap tot trap,
d'Oleensche Regengeit, Taigete, en Regenstarren,[794]
Den Beer, en streeken van de winden, niet te sarren,[795]
En havenvinding. by geval naer Delos kust
Gevaeren, lande 't schip te Chius, en gerust[797]
Aen 't eilant roeiende, was 't lant voor ons ten beste.
De nacht verdween allengs. de dagh van 't oostgeweste
Begon te krieken. ik rys op, beveel het volk[800]
Versch water, 't welk ik wees, te putten uit een kolk,
Of bron, en klim vooruit de duin op, om te letten[802]
Van wat gewest de wint de zeilen uit komt zetten,
En roepende de maets, steek wederom in zee.[804]
Ofeltes, een voornaemst' der makkren, riep: al ree,[805]
Al ree man. wy zyn hier: en brengt een' knaep gevangen
Gelyk hem toescheen, als een maeght met roode wangen,

* TEKSTKRITIEK: vs. 805-806 oude uitg.: *alree, Alree*.

782 *Meonie,* Maeonia, oude naam van Lydië.

785 *want:* viswant, netten; eerste lezing: *net*.

786 *rente:* (bron van) inkomsten.

787 *sprak:* sprak hij; vgl. vs. 863; Bk. IV, vers 804; e.e.; voor de constr. V. Helt. II, blz. 63-vlg., Walch, 86-vlg.; *hanteering:* bedrijf.

788 *huisraet;* Lat. *opes,* 'bezit', waarmee echter blijkens het vervolg alleen het water bedoeld is. In de alexandrijnse poëzie is de visser vaak het type van de, altijd weer hopende, arme.

791 *strax hierna:* kort hierop.

794 *d'Oleensche Regengeit*, de geit Amalthea, die Zeus zoogde, volgens een sage in de nabijheid der Achaïese stad Olenos, naar anderen op Creta, in welke laatste voorstelling Ovidius' Olenia op een vermenging berust, of op afstamming van een koning Olenos. *Taigete*, een der Pleiaden; vgl. Bk. I, vs. 824; *Regenstarren,* de Hyades, zeven sterren in de kop v.d. stier, wier opgang regen aankondigde; vgl. Bk. VI, vs. 240; XIII, vs. 423; Dl. VI, 412: 787.

795 *niet te sarren;* bij *winden* (een toevoegsel van V.).

797 *Chius:* het eiland Chios bij de Joniese kust; het schip dreef op de vaart naar het in de Aegaeiese Zee liggende Delos naar rechts af; *gerust;* Lat. *dextris remis:* met naar rechts roeiende riemen; heeft V. *dexter* opgevat als 'bekwaam, geschikt'?

800 *ik rys op*, nl. uit de slaap.

802 *duin*; voor het genus vgl. Bk. I, vs. 375, *Wdb. N.T.*, en Hoogstr.-Kluit; Lat. *tumulo ab alto:* 'van een hoge heuvel'; vgl. Bk. IX, vs. 470.

804 *steek in zee*; Lat. *repeto carinam:* 'keer terug naar mijn schip'; dus wschl.: 'ga wederom afvaren'.

805 *een voornaemst'* (1e lezing: *de-*); Lat. *sociorum primus:* 'de voornaamste enz.'. Van L. laakt de apokope vóór volgende mkl.; V. 'moet dezen regel niet hebben overgelezen'; nochtans vindt de verandering van *de* in *een* wschl. haar oorzaak in niets anders, dan dat na *een* de apokope aan V. minder hinderlik voorkwam; de betekenis werd nu ongeveer: 'een der voornaamste'; *al ree*, eigl. 'al klaar', ter beantwoording van een bevel e.d., vgl. *all right;* Stoett, *Moortje*, bl. 241-vlg.

*

Gevat op 't eenzaem velt, gelyk een' vryen buit,
En strandewaert gesleept. hy zagh'er slaeprigh uit,
En dronken, en kon naeu met struikelende beenen
Ons volgen. ik bezie hoe driftigh d'oogen scheenen,[811]
Zyn draght en gang, en zie niet dat een' mensch gelykt,[812]
En dit bedenkende, zegh tegens 't volk: my blykt
Niet klaer wat godtheit hier in menschenschyn loopt mommen,[814]
En 't is nochtans een godt, daer menschen voor verstommen:
Doch wie gy zyt of niet, begunstigh toch ons doen,
En spaerze, die hunn' plicht vergeeten al te koen.[817]
Toen zeide Diktis, snelste in 't klimmen by de masten,[818]
En ryden op een tou: hou op ons t'overlasten[819]
Met prevlen, en voor ons te bidden, zoo vervaert.
Dus spraeken Libis, en Melant, die 't roer bewaert,[821]
Alcimedon, en ook Epopeus, baes van 't roeien,[822]
Die 't bootsvolk moedight, dat men 't hart in 't lyf ziet groeien.[823]
Hiermede stemdenze al. zoo kan de roof 't gezicht
Verblinden. evenwel zeide ik: myn ampt en plicht
Gedooght niet datwe ons jaght besmetten en schoffeeren[826]
Met deze heilge vracht. ik wil hem buiten keeren,[827]
Uit kracht van myn gezagh. de stoutste Likabas,
Die uit Tuskanen om een moort gebannen was,[829]
En, als een banneling, noch achterlant most dwaelen,[830]
Stak op, hier tegens aen, en hadme, zonder faelen,[831]
Ter stede daer ik stont, met zyne grove vuist
Den nek gebroken, en te byster onbesuist
Van 't boort in zee gebonst, hadde ik, met angst bevangen,[834]

* TEKSTKRITIEK: vs. 812 *zie*; oude uitg.: *ziet*, maar in de Drukfeilen verbeterd. - 828 oude uitg.: *De*. - 831 oude uitg.: na *op* geen komma. - 834 hs. komma na *hadde*, en ook na *ik*.

811 *driftigh:* onvast; vgl. Bk. I, vs. 356.

812 *draght* (: kleding) *en gang* zijn voorwerp bij *ik bezie*.

814 *loopt mommen*; staande uitdrukking voor ‘vermomd gaan’; H.

817 *-ze:* hen daar; vgl. Bk. I, vs. 632; IV, 729; VI, 823; IX, 103; X, 254; XIII, 404.

818 *snelste*; moest naar het oordeel van H. en Van Lennep (niet Bi.) *de snelste* zijn; of, zegt H., ‘dewijl 't vaars zulks niet lijdt, *Diktis, snelst*, zonder *e* aan 't einde’; maar dit zou, zegt Van L., betekenen, dat D. in 't *klimmen* sneller was dan b.v. in 't *lopen*. Dat echter V. dit laatste niet bedoelde, blijkt, ondanks Van L.'s onzekerheid, uit de Lat. tekst. H. merkte wel op, dat V. hetzelfde *snelste* ook Bk. X, vs. 843 gebruikt; *by:* langs.... omhoog.

819 *ryden op een tou*, schrijlings zich bewegen op; 1e lezing: *daelen langs het tou; relabi*.

821 *dus:* aldus, evenzo; bij Ov. is M. degene, die van de voorsteven af de stuurman aanwijzingen geeft.

822 *baes van 't roeien*, op wiens zingen, resp. zwijgen, de roeiers roeiden, resp. rustten.

823 *moedight:* aanmoedigt, nl. niet nù bij hun verzet, maar bij het roeien.

826 nl. door als rovers de god weg te voeren.

827 *ik wil;* 't verhaal gaat voort.

829 *Tuskanen,* vgl. bij vs. 769.

830 *achterlant,* mnl. *achter lande*, naar de gelegenheid des lands, overal door 't land heen; hier in nog ruimer opvatting: overal, zonder doel; vgl. nog *achterwege* naar zijn oudere betekenis; vergelijk Deel II, bladz. 712, vers 1525.

831 *stak op:* zette daar een keel tegen op (*Wdb.* XI, 1255); of: bruiste op, kwam in verzet (ibid. 1256-57); wat V. *de nek breken* noemt, maar beter weergegeven wordt met ‘de keel nagenoeg dichtknijpen’, had volgens Ov. werkelik plaats (*guttura rupit*), maar daarna zou bovendien Acestes overboord zijn geslingerd, als niet enz.

834 *met angst bevangen;* Ov. ‘hoezeer ook....’.

835 Niet, tydigh hantgaeu, aen een kabel blyven hangen.[835]

835 *hantgaeu:* rap, vaardig; in de bet. handig Dl. II, 335: 7: *handgaeuwe herderin.*

*

De godelooze maets verheffen dit met lof;[836]
Waerom godt Bacchus hen dus aensprak, even of
Hy uit den slaep schoot, nu benuchtert van het zuipen:[838]
Hoe dus? wat recht gy aen? 't zal u in d'oogen druipen.[839]
Wat tiertge? zeghme flux. wie brogtme herrewaert?[840]
Waer voertge my? ay zyt angstvalligh noch vervaert,
Zey Proreus, en belieft het u noem ons de stranden
En rechte haven, daer gy veiligh wilt belanden,
Wy zullen derwaert spoên. te Naxos, antwoort hy.[844]
Zet derwaert uwen koers: daer ben ik t'huis, en vry,
En wil u, daer belant, met vreught verwellekomen.
De schelmen zwoeren by de zee en goôn der stroomen
Zyn' eisch te volgen, en beveelen my het zeil[848]
In top te haelen. toen lagh Naxos hoogh en steil[849]
Aen myne rechte hant. ik hou de rechte zyde.
O krankhooft, riep Ofelt, dat u Megeer beryde![851]
Wat rechtge, o dollaert aen! wat wil dees razerny!
Een ieder vreest voor zich. de meesten wenken my:[853]
Loop slinx. ik geef het roer een' andren op dit tieren,
Al t'eerlyk van gemoedt om op dien voet te stieren.[855]
Alle andren graeuwen: al de hoop bekyftme, en mort.
Dus raest Etalion: wat plaegh is 't, die u schort?
Of waentge dat ons heil aen u hangt? en hiermede
Zet hy zich zelven aen het roer in myne stede,
En went van Naxos af naer eenen andren oort.
Toen zagh de godt uit schimp ter zee in over boort:
Gelyk of hy 't bedrog nu eerst begon te rieken,
En veinzende begon te weenen, als de zieken,[863]
En sprak: maetroozen, hoe, hebt gy my niet belooft[864]
Te zetten aen dat strant? ik heb, van brein berooft,

* TEKSTKRITIEK: vs. 842 oude uitg.: na *u* een komma.
836 *godeloos:* goddeloos; vgl. bij Bk. V, vs. 141; Van Helt., V.'s T. I, bl. 27.
838 *uit den slaep*, bij Ov. nl. door het geschreeuw; *zuipen,* nog niet in onze platte opvatting; vgl. nochtans Walch 50.
839 *in d'oogen druipen:* duur te staan komen; vgl. Dl. IV, 638: 64.
840 *zeghme;* meerv. imperat. zonder *-t*; vgl. Bk. X, vs. 47; VI, vs. 631; omgekeerd Bk. VI, vs. 447; Van Helten, *Vondels* Taal II, bl. 52; Walch 83-vlg.; wisseling in 't meerv. *Palam.* 1755 (in 1652 weggewerkt); hier Bk. IV, vs. 517-18; ook dezelfde wisseling in het enk., bv. Dl. III, 120: 151-2; 176: 57-59; 218: 503; hier IX, vs. 1110. In de antwoorden aan Moonen keurt V. *ziet* voor 't ekv. af.
844 *Naxos*, het grootste eiland van de Cycladen, (aan Bacchus gewijd).
848 *eisch* = vraag; vgl. vs. 382.
849 *toen* enz.: Ov. 'N. lag rechts'; Naxos ligt op aanmerkelike afstand van Chios; het schip vaart Zuidwaarts, en moest, om Naxos te bereiken, in Z.W. richting, dus naar rechts; de schepelingen wilden naar de Kl. Aziatiese kust, dus links.
851 *Megeer* (niet bij Ov.), een der drie furiën.
853 *vreest*, nl. dat hun de roof, en ieder zijn deel daaraan, ontgaan zal; *de meesten*; bij Ov. geven *de meesten* hun wens door wenken te kennen, *de anderen* door fluisteren, terwijl na de overgave van het roer *allen* aan 't schelden slaan. Doordat bij V. 'de andere uitvielen, vertaalde hij 'allen' (*cuncti*) met *alle andren* (vs. 856); bij *al de hoop* (*totum agmen*) herstelt hij zich.
855 bij *ik* (vs. 854); *eerlyk:* rechtschapen.
863 *begon:* begon hij; *als de zieken*, niet bij Ov.
864 *maetroos;* voor de spelling zie Dl. II, 434: 59.

Die kust u niet geverght. waerme verdiende ik heden
Dien hoon? wat eere kuntge inleggen, zonder reden,[867]
Dat mans een weerloos kint, zoo veelen een' alleen
Bedriegen? ik beschry dit onrecht, vreemt van reên.
De godelooze hoop belacht ons droeve traenen,
En roeit met kracht door zee, en hoort naer geen vermaenen.
Nu zweere ik by dien godt, geen is zoo sterk als hy,[872]
'k Zal u een wonderdaet, schoonze ongeloofbaer zy,[873]
Verhaelen. luister toe. het jaght bleef plotsling zitten,
Als op een zantplaet. zy verwondren en verhitten[875]
Zich zelfs, om met den riem te roeien naer hun maght,[876]
En binden 't zeil los: maer het veil belet de kracht[877]
Des riems, en kringkelt zich om 't hout, en onder 't roeien
Begint groen eekloof door de zeilen heen te groeien.[879]
Godt Bacchus kranst met blaên van wyngert zyne kuif,
En drilt de speer. omringt van wyngertrank en druif.[881]
Men zagh rondom hem heen gespook van tygerdieren,[882]
Gevlakten panter, losch, en wreede luiperts zwieren.[883]
De mannen, 't zy uit schrik of dolheit, quamen voort,[884]
Al teffens razende, gesprongen over boort,[+885]
En Medons lyf wert met een zwarte huit betogen,
Kreegh spitse vinnen, en de rugh krom ingebogen,[887]
Stak van zich. Likabas sprak tegens hem: wee my.
In welk een zeegedroght en dier verandert gy?
En gaepte wyder: ook begon de neus te gaepen.[890]
De schub groeide op zyn huit, en diende tot een wapen.
Maer Libis, willende de riemen met gewelt
Inleggen, ziet hoe 't met zyn handen is gestelt.[893]

[+][Randschrift:] *Tirrensche schippers in dolfynen*.

867 Bij H. een aanmerking betreff. *zonder reden* en *vreemt van reên*, ‘twee stopwoorden om 't rijm: te meer gebrekkelijk, omdat zy 't zelfde zeggen, en het zelfde woord hier dient, om beide, sleepend en staand rijm te vervullen’. H. geeft daar andere vbb. van, uit een waarvan blijkt, dat hij *in ly* beschouwt als gelijk aan *in lyden;* vgl. Dl. I, 565: 1. In vs. 869 schreef V. eerst *hier gel[eên]*.

872 *geen.... hy*; Ov.: ‘geen god is (u tans) meer nabij dan hij zelf’; vgl. bij vs. 769; de dubbelzinnigheid van het Lat. komt bij V. niet tot haar recht; zijn 1e lezing was letterliker maar foutief: (*want hy was dichtst hierby*).

873 *ongeloofbaer*, door H. beter geoordeeld dan *ongeloofelyk* (Bk. XII, vs. 694), maar hij ziet over 't hoofd, dat bij woorden op *-baer* de meer letterl. betekenis op de voorgrond kan treden; zie litt. bij Schönfeld, *Hist. Gr.*[3], bl. 288; vergelijk Walch 65.

875 Ov.: ‘als op 't droge getrokken’.

876 *zich zelfs* zal wel enkel bij *verhitten* behoren, niet ook bij *verwondren*.

877 *het veil*: klimop (aan Bacch. gewijd); daar *'t veil* hier pas voor 't eerst genoemd wordt, is *het* minder juist.

879 *door.... heen:* tussen .... door; *eekloof:* klimop (*Synon. Lat.-Teut.* ed. Spanoghe: hedera, ... eekloof, *id est* eik-loof); V. bezigt het hier voor Lat. *corymbus*, dat in het *Dict. Tetraglotton* van Montanus-Martenez vertaald wordt met: *Besien* (d.i. bessen) *van eek-loof, eertswel, etc.;* vgl. Dl. VI, 116: 34.

881 *de speer;* vgl. bij vs. 722.

882 *gespook:* schijngestalten (*simulacra inania*).

883 *zwieren:* zich dooreenbewegen; deze dieren werden in Bacchusoptochten meegevoerd.

884 *dolheit:* waanzin; *voort:* aanstonds.

885 *al teffens:* allen zonder onderscheid; d.i. met uitzondering van de verhaler.

887 *vinnen*, naar de lezing *nigrescere pinnis; ingebogen,* naar de lezing *depresso*.

890 *gaepte wyder*, d.i. reeds had hij een brede muil.

893 *inleggen*, voor Lat. *obvertere* (*obstantes remos*), d.i. (de weerbarstige riemen) terugwenden, om nl. daardoor het gestremde schip in tegengestelde richting te drijven; V. vertaalde het

*
Zy krimpen kort in een: de vin verdryft den vinger.
Een ander poogende zyne armen met een slinger
Om eene koort te slaen, is beide d' armen quyt,
En achter omgekromt, gelyk een zeissen, smyt[897]
Het stompe lichaem in het midden van de baren.[898]
De staert, terwyl het jaght behindert wort te vaeren,[899-v.]
Kryght eene kromme boght, gelyk een halve maen.
Zy springen spartelen in 't water af en aen,
En huppelen in 't schuim, en dompelen zich onder,
En borlen weder op, en speelen, 't is een wonder,
Als dartle reien, die ten dans gaen om de bruit,
En snuiven 't zeeschuim door hun snuiten in en uit.[905]
Ik ben van twintigen alleen slechts overbleven,[906]
Zoo kout van schrik en angst dat myne beenen beven,
En godt my naulyx brogt tot stilte van dien schrik.[908]
Hy sprak: verzet uw vrees. vaer recht naer Chius. ik,
Daer veiligh landende, holp Bacchus wynfeest eeren.
Toen zeide Penteus: 'k heb u lang naer uw begeeren[+]
Genoegh gehoort, of uw verhael my paeien zou.[912]
Trouwanten, grypt dien schelm en booswicht, zonder trou,[913]
En martelt hem zoo wreet dat hy 't besterve in 't ende.
Tirreensche Acetes wort verwezen ter elende[915]
Des kerkers, en terwyl de slaghtbank wort gestelt
En vier en stael, om hem te dooden met gewelt,
Begint de deur van zelf te springen, en te kraeken,
En boey en keten, zoo 't gerucht loopt, los te raeken.
Echions zoon volhardt by 't opzet tegens reên,
Zent niemant, maer gaet zelf verwaent en moedigh heen[921]
Naer 't nieuwe wynfeest toe, datze op Citheron vieren.[922]

[+][Randschrift:] *Penteus verwatenheit*.

eerst met *afkeeren;* met *inleggen* bedoelde V. echter: 'binnenhalen', in welke betekenis het ook door Valentijn in zijn vertaling van deze plaats gebezigd wordt: 'maar terwijl Libys de vaart belettende riemen meent in te leggen'; Schrev.: 'Convertere. Vel in partem aliam, vel in latus detorquere' vgl. Bk. XI, vs. 640.

* TEKSTKRITIEK: vs. 922 hs. *Citheron,* d.w.z. de *h* is hier, bij verzien, niet doorgehaald, gelijk anders bij *th* regelmatig.; oude uitg.: *t*.

897 *gelyk een zeissen;* niet bij Ov.; 1e lezing: *springt met een heesch gekryt*.

898 *stompe*, voor Lat. *truncus*, 'verminkt'.

899-v. *de staert*, nl. hun staart; *kromme boght*, voor Lat. *falcata*. V. heeft eerst getracht, dichter bij de eigl. betekenis ('sikkelvormig') te blijven: *De staert kreegh zeissenwys.... allengs een kromte; terwyl.... vaeren* is vulling.

905 *snuiten;* Ov. 'neusgaten'; 1e lezing *het neusgat;* 2e *hun neuzen;* hierdoor wint aan kracht Van L.'s opmerking, dat V. opzettelik, om de klanknabootsing, dezelfde klanken heeft samengekoppeld.

906 *overbleven;* zie bij Bk. I, vs. 429.

908 *godt:* de god; als dikwijls.

912 *of:* of wellicht.

913 *trouwanten:* dienaars; vgl. Dl. V, 657: 1018, en zie over *trawant* Kluyver in *Versl. en Meded. der Kon. Akad. v. W.*, 1902; een Slavies woord, dat wschl. beïnvloed is door mnl. *truant, trouwant;* in laatstgen. vorm zal het met *trouw* geassocieerd zijn geraakt, gelijk V. hier *zonder trou er* tegenoverstelt.

915 *Acetes*, overeenkomende met de gewone lezing *Acoetes;* vgl. vs. 781.

921 *zent niemant;* Lat. *nec iam iubet ire*, Valentijn: 'en laste nu sijn volk niet derwaart te gaen'; V. verbond de negatie *nec met iubet*, i.p.v. met *ire;* bovendien meende hij oorspr., dat het op Acoetes sloeg: 1e lezing: *Gebiet hem dat hy blyve; verwaent en moedigh:* trots en zelfverzekerd.

922 *Citeron:* de berg Cithaeron in Boeotië.

*

De wynbergh loeit van zang en wangelaetigh tieren[923]
Der wynpaepinnen. maer toen Penteus hoorde en zagh[924]
Den weêrklank, in de lucht gestegen, slagh op slagh,[925]
En 't loeien en gehuil, ontvonkt het bloet van toren,
Gelyk een moedigh paert, op 't steeken van den horen,
En kryghsklaeroenen briescht, en voort wil aen den man.[928]
In 't midden van den bergh, van waer men uitwaert kan[+]
Rondom zien, opent zich een velt, omheint met boomen.
De moeder zagh hem, eerst van allen, derwaert komen,[931]
En godeloos en trots het wynaltaer bespiên.
Zy quam al razende den zoon den wynspriet biên,[933]
Trof Penteus met haer speer, en riep wat zy kon roepen:
Myn waerde zusters, koomt: koomt herwaert met uw troepen.[935]
Dit zwyn is 't grootste dat men oit in 't jaghtbosch zagh.
Ik moet het raeken. al de drommel voor den dagh,
Komt teffens, als een zwarm, op Penteus aengeschoten,[938-v.]
En vliegen teffens op hem aen met haer genooten
Afgryslyk dol. elk zit gezwint hem op den hiel,
Die nu niet langer godt verlasterde, maer viel
Al siddrende op de knien, bekende zich misdaedigh,[942]
Vervloekte zich, te zwaer gewont en ongenadigh,[943]
En riep: Autonoë, myn lieve moey, sta by.
Helpme om Akteons wil. ontfarm u over my.[945]
Zy kent Akteon niet, en trekt hem onder 't smeeken
Den rechten arm van 't lyf, en Ino, heet ontsteeken
Van gramschap, rukte voort den slinken arm van 't lyf.[948]
Toen stak d'onzalige zyn handen, kout en styf,
Niet meer naer moeder toe, maer toont de bloênde stompen,[950]
En kermde: och moeder, zie, terwyl zyne aders krompen.
Agave zagh hem aen, en gilde, en schudde 't hooft.
Het haer vloogh om den nek. zy, van verstant berooft,
Neemt grimmigh 't hooft, gerukt van zyne schouderbladen,

[+][Randschrift:] *Penteus gestraft*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 932 oude uitg.: *goddeloos*. - 946 in het hs. is, wat de zetter niet opmerkte, de komma na *smeeken* weggewist.

923 *wangelaetigh* (bij *zich gelaeten*, 'zich gedragen'; mnl. *wangelaet*) onbetamelik; Ov. spreekt van 'luidklinkende stem'.

924 *en zagh;* hij zàg de tierende Bacchanten; maar het 'horen' was belangrijker; het 'zien' niet bij Ovid.

925 *weêrklank*, nl. van de *in de lucht gestegen* klank.

928 *aen den man:* slaags raken (*pugnaeque assumit amorem*).

931 *de moeder:* Agave.

933 *quam.... biên:* ging te lijf met.

935 *zusters*, nl. Ino en Autonoë; *met uw troepen*, niet bij Ov.; 1e lezing: *uit de troepen*.

938-v. *komt.... en vliegen;* H. acht het verbinden van een enkelv. ww. met een collectief (*drommel*) 'Poëetisch en keurlijk'; maar om er nog een meerv. ww. (*vliegen*) aan toe te voegen, is 'niet naar te volgen'; vgl. V. Helt. II, blz. 123; H. wijst ook op de herhaling van *teffens* en 't overtollige *met haer genooten*. De herh. van *teffens* is eerst bij 2e lez. in de tekst gekomen. De pointe van Ov.: *omnes in unum*, 'allen op één', is bij V. vervallen; *teffens:* allen tegelijk.

942 *knien;* de tweesilbige vorm was volgens H. zeldzaam.

943 *te:* zeer; *ongenadigh*, nl. gewond.

945 *Akteon*, zoon van Autonoë; ook hij was immers verscheurd.

948 *voort:* aanstonds daarop.

950 *stompen;* Ov.: *trunca deiectis vulnera membris:* 'de verminkingswonden, van de ledematen beroofd'.

En toont het met haer hant, te paeien noch verzaden[955]
Met rookend bloet en moort, dien dollen hoop, en schreit:
Vriendinnen, dit is ons triomf. de herfstmaent spreit
Noch schud by storm zoo snel de blaên van hooge boomen,
Dan zy met haere vuist bloetschendigh hem niet schroomen[959]
Zyn leên en lichaem gansch te scheuren. de Tebaen,[960]
Zich aen hem spieglende, voedt, Bacchus onderdaen,[961]
's Godts nieuwe altaeren, en bewierookt zyne kooren.[962]

955 *te paeien noch verzaden;* dit niet-herhalen van *te* behoort volgens Van L. 'nog tot Vondels vroegeren leeftijd'; vgl. echter Bk. II, vs. 166, Bk. V, vs. 28 e.e.; bij bijw. Bk. II, vs. 176; H. op V, 28: 'in dit Werk alleen.... meer dan dertigmaalen'.
959 *dan*, na het van negatie verzelde *zoo*, vgl. *Roskam*, vs. 97 v.: *die niet soo seer en staen Na heerschen, danse met 's lands welstand sijn begaen;* door bijgedachte aan *minder dan; bloetschendigh:* het eigen bloed schendend, haar bloedverwant mishandelend.
960 *de Tebaen;* Ov. zegt dit van de Ismeniese (naar de rivier de Ismenus), d.i. Thebaanse vrouwen.
961 *Bacchus,* 3e naamv.; *onderdaen:* onderdanig; *voedt,* nl. met gaven.
962 *kooren:* tempels.

P. Ovidius Nazoos Herscheppinge.
Het vierde boek.[aant.]

Inhout.

[1] Alcitoë en haere zusters volharden stijfzinnigh in het lasteren van het wijnfeest, en[r. 1]
[2] zulx dat ze op den vierdagh by den spinrok elkanderen verscheide geschiedenissen ver-[2]
[3] haelden; ten deele van Apollo, die in Eurinomes schijn vermomt, Leukotoë bekroop,[3]
[4] waerom Klitie uit naeryver in een zonnebloem veranderde: ten deele ook van Herma-
[5] frodijt, en de bronmaeght Salmacis, tot een zelve lichaem aen een gegroeit. Hierna
[6] werden de gezusters in vledermuizen, en haere webben in wijnstok en ranken hervormt.[6]
[7] Toen Agave zich hierin verheughde, vervielze in groote droefheit: dewijl Ino en Atamas[7]

r. 1 *lasteren:* honen.
2 *vierdagh:* feestdag.
3 *ten deele van Apollo;* daaraan gaat vooraf: *partim de moris denigratis:* ‘ten dele over de moerbeien, die zwart werden’.
6 *webben:* weefsels.
7 *vervielze in groote droefheit:* overkwam haar een grote smart.

*

[8] van dolheit in zee sprongen, en watergodtheên wierden. De Tebaensche vrouwen, hen[8]
[9] als dooden beschreiende, verkeeren in steenen en vogels. Kadmus ook door deze elende
[10] bewogen, verlaet Tebe, en reist met zijne gemaelinne in Illirikum, daerze beide in slangen
[11] veranderen. Bacchus brengt Indiën onder zijne gehoorzaemheit. Akrizius niet geloovende[11]
[12] dat Bacchus een godt, en Perseus Jupiters zoon was, by Danaë gewonnen, quam tot
[13] berou. Perseus vloogh door de lucht, en quam by Atlas, en veranderde hem in eenen
[14] bergh. Hy zagh Andromeda aen de steenrots geketent, en verlosteze van het zeegedrocht,

Noch waent Alcitoë, Mineias telgh, zy hooren[vs. 1]
De feest des wyngodts niet te sterken, en verdoemt[2]
Dat Bacchus d'afkomst van den dondraer wort genoemt,[3]
Al t'onwaerachtigh, 't welk haer zusters ook bezegelen.
De priesters heeten elk godtvruchtigh zich te regelen,[5]
Het feest te vieren, al de dienstboôn zich van werk[6]
Onthouden, elke vrou in bont het wynfeestperk[7]
Stoffeeren, 't losse haer in 't wilt te laeten waeien,
Het hooft bekranssen, en de wyngertspeer te zwaeien,
En slingren heene en weêr. zy spelden dat men voort[7-10]
d' Aenstaende plaegen van de godtheit, lang gestoort,
Kon schutten met deze eer. de moeders en gevryde[10-12]
Schoondochters zetten korf en hantwerk aen een zyde,[13]
Bewierooken den godt, en roepen overluit:

* TEKSTKRITIEK: vs. 9 oude uitg.: *wijngaertspeer*.

8 *dolheit:* waanzin.

11 *Bacchus....,* tot 't einde, komt niet overeen met het Latijn van Canterus.

vs. 1 *Alcitoë*, dochter van Minyas, een mythies koning van Orchomenos, in Boeotië waar ook Thebe lag; de vorm *Mineias* bij V. berust op het patronymies vr. adjektief *Mineias* (aldus, niet *Minyeias*, in V.'s grondtekst). H. wijst op 't onjuiste zowel van *Mineias* als van *Mineus* (vs. 44, vs. 525), alsook op 't navolgen daarvan door Poot.

2 *de feest;* vroeger veelal een *de*-woord, zoals in Zd. Ned. nog; *sterken:* instemmen met.

3 *dondraer:* Jupiter; *afkomst;* vgl. voor de toepassing op een persoon Bk. I, vs. 930.

5 *priesters;* Ov. de priester; *heeten:* gebieden.

6 *dienstboôn*, nl. vrouwelike (*famulas*).

7 *bont,* voor Lat. *pellis,* d.i. een vel (vooral hertevel), dat bij Bacchus-feesten werd omgeworpen.

7-10 Opvallend, en door Van L. gelaakt, is het nu eens gebruiken, dan weer weglaten van *te* voor de infinitieven in deze vss.; een uiteenzetting, hoe de tekst in het hs. geleidelik ontstond, kan hier geen plaats vinden; aangemerkt zij, dat V. begonnen is met een *dat*-zin: *hieten dat een ieder zich zou regelen;* dat hij zich rekenschap gaf, en hem hier geen 'slordigheid' (Van L.) kan verweten worden, blijkt hieruit, dat hij eerst *t'Onthouden* schreef; in zijn eindredaktie maakt V. gebruik van de syntaktiese vrijheid, om bij ww. van 'gebieden' *te* al of niet te plaatsen, waaromtrent zie voor het Mnl. Stoett[3] blz. 202-vlg. en de daar (ook voor later) aangehaalde litt., w.o. Van Helten, *V.T.* II, blz. 55; *slingren* (vs. 10) moet beoordeeld worden als Bk. III, vs. 955.

10-12 *zy spelden* (voorzeiden).... *deze eer;* Ov.: dat de toorn der (nl. in geval van weigering) gekwetste godheid vreselik zou zijn'.

13 *schoondochters;* vgl. Bk. III, vs. 13.

O Bacchus, Bromius, Lieüs, rechte spruit[+15]
Van 't vier, herboren kint, en eenige geboren[16]
Van een paer moedren, zoon van Niza, noit geschoren,[17]
En zekere afkomst van Tione, d'eer van 't lant,[18]
Die wyn in kuipen perst, en blyden wyngert plant,[19]

[+][Randschrift:] *Bacchus naemen en titels*.

15 Door dit aanroepen met verschillende namen werd de macht en luister der godheid tot uitdrukking gebracht; de naam *Bromius*, zoals misschien ook *Bacchus*, heeft betrekking op het feestgejoel; *Liëus*, Lyaeus, 'die (van zorgen) bevrijdt'.
16 *van 't vier,* nl. onder bliksemvuur ontvangene, vgl. Bk. III, vs. 397-vlg.; *herboren* enz., t.a.p.
17 *zoon van Niza, Nyseus,* wegens zijn wonen, als kind, op de berg Nysa; vgl. Bk. III, vs. 405; *noit geschoren*, bij 't volgende, 'weelderig gelokt'.
18 *Tione, Thyone*, een naam waaronder Semele vereerd werd; bij een w.w. dat 'stormen, bruisen' betekent; *Thyias* = Bacchante.
19 *die.... perst*, vert. van de naam *Lenaeus*.

*
Nachtlooper, huilebalgh, lächus, Evan, storter
Van kroezen, en wat naem, het zy dan lang of korter,[20-21]
Uwe eer wort toegekeurt, waer 't volk, u onderdaen,[22]
Van verre toejuicht: en nu zingenze: koom aen.[23]
Gy blyft al even jong, onsterflyk, schoon van wezen.
O jongske, gy zult eens ten hemel hooggeprezen[25]
Opvaeren. telkens gy uw horens nederleght,[26]
Gelyktge een jonge maeght. gy eischte alom uw recht,
En overtrokt den gront der Indiaensche mooren,
Daer Ganges 't oost omringt. gy strafte in uwen toren,[29]
Aenbiddelyke godt, dien godeloozen aert[30]
Van Penteus, en Likurg, wiens byl geen' wyngert spaert.[31]
Gy schupte den Tuskaen, die overboort most springen.[32]
Gy breidelt met den toom twee panters, niet te dwingen,[33]
Voor uwen wagen, van paepinnen aengebeên,
En dartle satren, en het dronken hooft Sileen,[35]
Den ouden suffer, die van struikelende beenen[36]
En krommen stok gestut, al suizebollend heenen,
Den schuinen ezelsrug beryt, en knikt en schokt.[38]
Men hoorde een lantgeschrey, waer gy langs heenetrokt,
Geraes van wyven, galm van beuke pyp, en bommen,[40]
En holle cimbelen, klaroen, en keteltrommen.[41]
Tebaenen roepen om uw gunst, en uw gena,[42]

* TEKSTKRITIEK: vs. 39 oude uitg.: *heene trokt*.

20-21 *Nachtlooper, Nyctelius,* wegens de nachtelike feestvieringen; *huilebalgh, Eleleus*, naar de roep *eleleu; lächus, Iacchus*, eigl. geschreeuw; *Evan*, evenzo een gepersonifiëerde roep; *Eu*(*h*)*an;* vgl. vs. 712; *storter van kroezen*, voor *Liber* (met *libare*, 'plengen' verbonden).

22 *toegekeurt*, vgl. Bk. XIV, vs. 807; *onderdaen*, bnw.; vgl. vs. 50.

23 *van verre:* in verre omtrek? (*per Graias gentes:* bij de Griekse volken); eerder: op eerbiedige afstand; *en nu.... aen*, niet bij Ov.; een nutteloze onderbreking van het lied.

25 *gy zult eens* enz.; Ov.: 'gij wordt in de hoge hemel als de schoonste beschouwd'; V. vatte *conspiceris* in de zin van 'aanschouwen' en als een praes. pro futuro; *hooggeprezen* bij *hemel* (*alto*).

26 *horens;* met horens van 'n stier, zinnebeeld van wellust, werd B. eerst later vereerd, door vermenging met een andere godheid; 'zo vaak gij u zonder horens vertoont'.

29 *omringt* (naar de lezing *cingitur*)*:* met 'n bocht omstroomt; 1e lez. *omkroont*.

30 *aenbiddelyke*, voorheen in ruimer toepassing dan tans: 'vererenswaardige'; H. verving het door: *O veel eerwaerdige; aert:* (mensen)slag; vgl. *Lucif.* vs. 1168; blijkens 't Lat. slaat 't woord op Pentheus èn Lyc.

31 *Penteus*, zie Bk. III, vs. 681-vlg.; *Likurg*, Lycurgus, koning der Edonen in Thracië, die volgens Ilias (VI, 130-vlg.) de voedsters van B. op de berg Nysa te lijf ging met een runderprikkel, of, naar een andere en ook hier gevolgde verklaring, met een bijl; dat hij er de wingerd mee afhakt, staat bij Reg.-Schr.

32 *den Tuskaen:* de Tyrrheniërs; Bk. III, vs. 884-vlg., vs. 769.

33 *panters;* Ov. 'linxen', vgl. Bk. III, vs. 883 (*panter, losch*).

35 *Sileen:* Silenus, oudste der Saters, opvoeder en begeleider van Bacchus, vol wijn èn wijsheid.

36 *ouden suffer*, voor *senex*, 'grijsaard'.

38 *schuinen*, Lat. *pandus,* 'ingedrukt'.

40 *beuke pyp:* beukehouten fluit; Ov. 'palmhouten' (Valent. *bosboomen-hout*) *buxus;* vgl. vs. 171, vs. 415; Bk. VI, vs. 183; *bommen:* rinkelbommen.

41 *cimbelen:* klankbekkens; vgl. Dl. III, 809: 40.

42 *Tebaenen:* Lat. *Ismenides,* 'de Thebaanse vrouwen'; vgl. vs. 640; Bk. XIII, vs. 599. De scheiding tusschen het in vs. 15 aangevangen gezang, en het verhaal, is door V. veronachtzaamd; (de oude uitgaven bezigen geen aanhalingstekens); met 'de Thebaanse

En eeren uw geboôn, behalve, tot haer scha,
Het bloet van Mineus, en haer sleep, te los van zinnen,

vrouwen' hervat Ov. het verhaal, en hij citeert nog hun roep om genade; in vs. 43 is dus *uw* onjuist.

Die t'onty binnen 's huis, met weven, breiden, spinnen,[45]
Minerves hantwerk stout hanteeren, onbereit[46]
Ter feest, en houden haer gezin in arrebeit.[47]
Een wollespinster uit den hoop sprak heel vermeeten:
Terwyl alle anderen, hier ledigh, zich vergeeten,
En vieren 't nieuwe feest, laet ons, die onderdaen[50]
Ten dienst van Pallas, een veel wyzer godtheit, staen,
Den last des arbeits door vertellingen verlichten,
En met een nut verhael by beurte elkandren stichten,[53]
Tot leerzaem tytverdryf. dit voorstel stemmen al
De zusters. elk begeert datze eerst beginnen zal.
Zy, ryk van deze stof, begon zich te bezinnen,
En twyfelde ofze woude op dezen voet beginnen
Van Dirce, lang befaemt te Babel, aen d'Eufraet,[+58]
Die, zoo 't gemeene volk in Palestyne praet,
Met schubben wert bekleet, en in een' visch verkeerde,
In wiens gedaente men haer offer boodt en eerde.
Dan dochtze of zy de telgh van vrou Semiramis[+62]
Gedenken zou, die in een duif verandert is,
En haere jaeren sleet op tinne en hoogen toren:
Of liefst hoe Naïs zang de jonkheit kon bekooren,[+65]
En door der kruiden kracht in stomme visschen snel
Veranderen van vorm, tot dat de plaegh haer fel
Ten lange leste trof: of hoe de lieden zagen
Den witten moerbayboom, zoo vruchtbaer in het draegen,[+69-vlg.]
Besmet van jeughdigh bloet, een zwarte moerbayvrucht
Voortbrengen. deze stof, verbreit door lantgerucht,[71]
En vreemt en ongemeen, behaeght haer boven allen,
Zy ving dan, spinnende haer wol, dus aen te kallen.[73]
De schoone Piramus, en Tisbe, een eer in 't oost,[+]
Gebuurden huis aen huis, elkandere ten troost,[75]

[+][Randschrift:] *Dirce in eenen visch*.

[+][Randschrift:] *Semiramis dochter in een duif*.

[+][Randschrift:] *Naïs in eenen visch*.

[+][Randschrift:] *Witte moerbaien in zwarte*.

[+][Randschrift:] *Piramus en Tisbes vryaedje en ongeval*.

45 *breiden;* door V. naast *breien* gebruikt.
46 spinnen en weven was het werk van Minerva (Pallas); vgl. in Bk. VI hetverhaal van Arachne.
47 *gezin:* onderhorigen.
50 *nieuwe:* Lat. *commenta:* (Farn.) ‘nieuw uitgevonden, en door dezen voor vals gehouden’; *onderdaen:* onderdanig; H. meent, dat 't hier en vs. 22 om 't rijm gebruikt wordt; maar 't komt bij V. ook buiten rijm voor, bv. Dl. IV blz. 176, vs. 568.
53 *stichten:* nuttig bezighouden; vgl. *Voorrede*, r. 150.
58 *Van Dirce:* over D.; Lat. *Derceti*, abl. v. *Dércetis* (bij de Grieken Derceto); Dirce, gelijk H (op 't voetspoor van Regius) meedeelt, ‘heeft ook lang den Latijnschen tekst ingehad’, lees: stond in een aantal hss. Zij heette ook Atergatis, en werd bij de Syriërs (vs. 59 *Palestyne*) vereerd (Astarte). Volgens Diodorus Siculus werd zij bij Ascalon vereerd, en had zij 't gelaat van een vrouw, het lijf van een vis; volgens Plinius bij Joppe, volgens Strabo te Bambukê (Hierapolis).
62 *Dan;* in 't Lat. volgt hier de 2e helft van de afh. zin, die vs. 57 begint; *de telgh van vrou S.;* foutief: Semiramis-zelf (de naam niet bij Ov.), de dochter van Dercetis.
65 *Naïs;* eigl. 'n soortnaam: 'n Naiade of stroomnimf; de fout kon eer ontstaan, doordat 't woord aan 't begin van een vers staat, dus met hoofdletter.
69-vlg. zie bij vs. 158.
71 *verbreit door lantgerucht;* 'n toevoeging van V., weinig gelukkig wegens hetgeen volgt.
73 *dus:* aldus.
75 *troost:* verkwikking.

*

Daer eer Semiramis, gelyk de faem ontvoude,
Het groote Babilon met hooge toornen boude,
En muuren van tiras. de buurschap onderling[77-78]
Holpze eerst aen kennis, eer de liefde hen beving.
De trek nam daeglyx toe, om met der tyt te paeren:[80]
Maer d'ouders hinderden die niet te hindren waren.[81]
Van wederzyde groeit de liefde wakker aen.
Zy vryden, zonder dat hen iemant kon verstaen,[83]
Door tekens en gewenk: doch hoeze 't vier meer dekken,
Te sterker komt de vonk het minnevier verwekken.
Toen eerst de scheimuur der twee huizen rees om hoogh,
Bleef eene dunne spleet, gemerkt van niemants oogh,[87]
In 't muurwerk: maer hoe zou de min de spleet niet merken?
Gy minnaers merkt dit eerst, en wist, om 't hart te sterken,
Hier door te spreeken, en in 't heimlyk na als voor
Elkandre minzaem iet te luisteren in 't oor,[91]
Ook veiligh. Piramus en Tisbe, van weêrzyen
Elkanders aêm en lucht inhaelende, onder 't vryen
En blaeken, zeiden dik: o muur, wat nydigheit,
Wat afgunst plaeght u, dat gy twee gelieven scheit?
Wat waer 't een kleenicheit liet gyze beide paeren![96]
Of waer dees gunst te groot dat wy by wyl vergaêren,[97]
En ellekandre slechts eens kussen, mont aen mont![98]
Ook zynwe niet zoo plomp, of weeten uit den gront[99]
Van 't harte u eeuwigh dank dat wy te zaemen spraeken.
Dan kustenze in gesprek vergeefs, en zonder raeken,
En wenschten 's avonts spade elkandre een' goeden nacht.
Vroegh morgens staenze weêr getrou op hunne wacht,
Zoo dra de dageraet, opryzende uit de kimmen,
't Gestarnte allengs verdreef, en schaduwen, en schimmen,
De zon den witten ryp en dau uit kruiden zoogh.
Zy klaegen momplende eerst, met traenen in het oogh,
Hun smart, en hartewee, zoo lang tot datze sluiten[108]

* TEKSTKRITIEK: vs. 108 hs. *zoo lang* misschien als één woord bedoeld.
77-78 *tiras:* tras, mortel; Ov.: ‘de hoge stad had omringd met muren van gebakken steen’.
80 *de trek om* enz.
81 *die.... waren;* Lat. *quod non potuere vetare*, in V.'s tekst bij 't voorgaande genomen, hoort bij 't volgende (‘wat zij niet konden verbieden, was dit:’).
83 *vryden;* over st. en zw. vervoeging H.
87 *bleef:* ontstond, en bleef vervolgens.
91 *luisteren:* fluisteren; H. maakt een onderscheid van duur tussen beide woorden: *luisteren:* ‘iets kortelijk aan iemand zeggen’; en verkiest daarom hier, maar m.i. juist ten onrechte, *fluisteren* (V.: *iet*).
96 *kleenicheit;* V. vertaalde eerst *quantum* met ‘groote zaek’, maar hij herzag zich.
97 *vergaêren:* bijeenkomen; bedoelt V. daar een werkelik samenzijn mee, dan vordert hij meer dan Ov., die slechts van kussen spreekt.
98 *ellekandre;* door H., die nochtans van elders vbb. van deze ‘uitgerekte’ vorm aanhaalt, afgekeurd; zeer opmerkelik is, dat 't geen H. wenste, door V. inderdaad oorspr. geschreven was: *Dat wy elkandre;* hij had zeker (als ook Van L.) bezwaar tegen 't herhaalde *dat wy*.
99 H. waarschuwt tegen 't gebruik van *dank wyten* i.p.v. *weeten*. Bi. vergelijkt fra. *sçavoir gré*.
108 *sluiten:* besluiten; vgl. Dl. III, blz. 131 vs. 91.

't Gezin heel stil by nacht t'ontglippen, en naer buiten[109]
Te sluipen op de straet, ja buiten wal en poort,
En datze, om niet te wyt te dwaelen van het oort,[111]
By hen bescheiden, stip te zaemen koomen zouden,[112]
En in de schaduw van een' boom, gelyk vertrouden,
Elkandre vinden by het heerlyk koningsgraf[114]
Van Ninus, die het oost beheerschte met zyn' staf.[115]
Hier stont een moerbayboom, gelaên met witte bessen,
By eene koele bron, gereet den dorst te lessen.
Dit stemdenze. de zon scheen traegh in 't ondergaen.[118]
Ten leste daeltze in zee. de nacht komt op de baen,
En Tisbe, het gezin bedriegende, geraekte[120]
By nacht ter deure uit, dat noch slot noch grendel kraekte.
Zy quam gesluiert aen het graf, en zette vroom[122]
Zich in de schaduwe van dien gemelden boom:[123]
Want liefde sterkte 't hart: en juist komt uit de bossen
Een dorstige leeuwin, verzaet van bloedige ossen,
Beschuimt om haeren muil, van rookend bloet begruist,[126]
Om in dees bron den dorst te lesschen, daerze ruischt.
De Babilonsche Tisbe, in maeneschyn haer ziende,
Zocht angstigh een spelonk, die tot lyfberging diende:
Doch onder 't vlugten viel de sluier haer van 't hooft.
De brullende leeuwin, die 't velt van vee berooft,
Wou, na het lessen van den dorst, weêr boschwaert peuren,[132]
En vont den sluier, Tisbe ontvallen. zy aen 't sleuren,
Besmet en verft het kleet met haer bebloet gebit.[134]
De vryer Piramus quam spader, om zyn wit
Te treffen, uit de stadt, en zagh de leeuweklaeuwen[135-36]
In bloedigh zant gedrukt, geraekt uit schrik aen 't flaeuwen,[137]
Besterft om 't hooft, en vint den sluier, warm van bloet.[138]
Och, steent hy, eene nacht moort gruwzaem en verwoet[139]

109 *gezin:* bedienden; Lat. *custodes*, ‘wachters’.
111 *het oort*, 1e lez. *den oort;* vgl. Bk. III, vs 860.
112 *bescheiden:* bepaald.
114 *heerlyk koningsgraf;* Ov. *busta*, d.i. graf, (-heuvel, -teken); V. had behoefte aan wat meer staatsie; ook vs. 115, *die... staf* is een toevoeging.
115 *Ninus,* koning van Assyrië, gemaal v. Semiramis.
118 *stemdenze:* keurden ze goed.
120 *het gezin bedriegende*, Lat. *fallitque suos:* wegens vs. 109 is met *gezin* waarschijnliker ‘bedienden’ bedoeld, dan de ruimere betekenis ‘de haren’; vgl. nog vs. 47; H. acht *fallere,* gewl.=‘bedriegen’, maar hier, en elders, ‘ongemerkt wegsluipen’, ten onrechte met *bedriegen* vertaald, ofschoon men wellicht onze taal met die opvatting zou kunnen verrijken; V. neemt 't in de zin van ‘verschalken’.
122 *vroom* (1e lez.: *zet met schroom*): flink; niet bij Ov.; vgl. Bk. III, vs. 442; IV, 752; VII, 242, 693; XIII, 529; *Walch* 67.
123 *gemelden:* voormelden; wellicht: ‘waar zij van gesproken hadden’. Lat. *dicta:* ‘afgesproken’.
126 *begruist:* besmeurd.
132 *peuren:* gaan (Wdb. XII 1446).
134 *bebloet,* ondanks 't drinken; ook bij Ov.
135-36 *wit te treffen*; het ww. herinnert aan de oorspr. betekenis: ‘doel-wit’.
137 *geraekt aen 't flaeuwen:* wordt door een flauwte bedreigd.
138 *besterft:* verbleekt.
139 *ééne nacht;* Ov. ‘één nacht zal twee minnenden doden (of: ongelukkig maken? *perdet*), van wie zíj enz.’

*

Van twee gelieven een, die langst verdient te leven![140]
Och arme! dit's myn schult. om my quaemt gy te sneven,
Om my, die veel te spa hier aenquam. ik beval
Dat gy by duister u liet vinden in dit dal[143]
Van jammer en gevaer. och leeuwen, komtme aenranden.
Spelonkbewooners, scheurt met wreeden klaeuwe en tanden
Dit lichaem, en verslint myn godtloos ingewant.
Maer suffers wenschen om de doot, van schrik vermant.[147]
Hy raept den sluier, en genaekt den boom, wiens lommer
Haer dekken zou, die hem geduldigh wachte in kommer.
Hy kust den sluier, wringt dien, troostloos zonder moedt,[150]
In zyne traenen uit, en zeght: ontfang myn bloet.[151]
Hy stoot het blanke zwaert in zyne borst weemoedigh,[152]
En rukt het stervende ter wonde uit, root en bloedigh
Noch rookende, en stort voort in 't zant op zynen rug.[154]
Het bloet vlieght op, gelyk het dunne water vlug
Uit eene loode pyp, geborsten en gereeten,
Om hoogh met een geruisch en berst wort opgesmeeten.
De witte bay, van bloet besprengkelt, ziet nu root.[158]
De struik zuight bloet: de bay zuight purper uit dees doot.
  Maer d'andre, naeuwelyx van schrik bedaert, keert weder,
Om niet haer' vryer, hier alree geploft ter neder,
Ter leur te zetten, en ziet wakker om in 't ront,[162]
Verlangende en belust hem, met haer' eigen mont,
Te melden wat gevaer zy tydigh noch ontvlugte.
Zy ziet de zelve plaets, den zelven boom, en duchte[165]
Of dit de zelve plaets en boom was, om de verf
Der moerbay, nu verkeert. terwylze menighwerf[167]
Hier twyfelt, zietze, met de beenen vast op d'aerde,[168]
Van 't warme bloet bespat, hem spartlen. dit vervaerde
Haer hart zoo byster, dat zy flux te rugge trat
Gedootverft, bleeker dan een beukeboomebladt.[171]

* TEKSTKRITIEK: vs. 142 oude uitg.: *aen quam*. - 145 oude uitg.: na *tanden* een komma.
140 *langst;* Ov.'s *longa dignissima vita* betekent veeleer: ‘een lang leven ten zeerste waardig’.
143 *dit dal*; rijmshalve; Ov. ‘plaats’.
147 *suffer:* lafaard; ‘het zijn lafaards, die enz.’; wie moed heeft, doodt zich zelf; *van schrik vermant;* een nutteloos toevoegsel. H.
150 *troostloos:* moedeloos; vgl. *troosten:* bemoedigen.
151 *myn*, m. klemt.
152 *weemoedigh:* wanhopig; Stoett, *Moortje*, vs. 343.
154 *en stort;* naar de lezing *et* (niet *ut*) *iacuit*.
158 *bay,* bei, bezie; vgl. vs. 69; *root:* Ov. ‘door de besproeiing v.h. bloed worden de vruchten zwart, en de met bloed bevochtigde wortel kleurt de hangende moerbeien purper’; *morus nigra;* vergelijk vs. 69-vlg., en het kantschrift aldaar; er is ook een witte moerbei (*morus alba*); vgl. vs. 207, waar Ov. alleen spreekt van *pullos;* en vs. 214.
162 *ter leur zetten;* zo ook Virg., 10e *Herderskout, Inhoudt*; *-stellen*, hier Bk. XIII, vs. 1037.
165 *duchte:* was onzeker.
167 *verkeert:* veranderd.
168 *vast:* toen, onderwijl.
171 *gedootverft:* lijkkleurig, doodsbleek; *beukeboomebladt;* omdat de beukeblaren niet bleek zijn, wilde Van L. *berkeboome* lezen; V. schreef eerst: *dan het beukenhouten vat;* 't Lat. heeft *buxus*, d.i. palmhout; ook vs. 40 vertaalde hij *buxus* met *beuk*; men denke daarbij aan de gewl. bruine tint der zuideliken.

*
Z'ontstelt zich, als de zee van 't windeken gestreeken,
En na een poos haer lief, van zyn geweer doorsteeken,[173]
Met kennis ziende, slaet weemoedigh voor haer borst,[174]
Misbaert, en trekt het haer aen flarden, vuil bemorst.[175]
Zy valt op 's vryers lyk, weemoedigh, ongebonden,[176]
Mengt traenen met zyn bloet, giet traenen in de wonden,
En kust hem kermende voor zynen bleeken mont,
Begint te weenen: och myn Piraem, dus gewont!
Wat onheil heeftme van uw minne en troost versteeken?
Och antwoort my: gy hoort uw allerliefste spreeken.
't Is Tisbe die u roept. och hoorme toch. ay til
Uw aenzicht op, daer gy ter neêr leght stom en stil.
Hy hoorde Tisbes naem, schoon d'oogen zyn geloken,
Slaet d'oogen noch eens op. 't gezicht is schier gebroken.
Hy zietze eens deerlyk aen, maer luiktze wederom.[186]
Toen zy den sluier zagh en kende dootsch en stom,[187]
En ook d'ivoore schee, nu ledigh van het slaghzwaert,
Sprakze: och onzalige, die hier, van my gedaghvaert,
Uit min te mywaert leght gesneuvelt door uw hant,
Myn hant is kloek genoeg om 't hart in dezen stant[191]
Te priemen. min vermagh my krachten by te zetten,
Om eenen blooten dolk [wie zoume dit beletten?]
In 't hart te stooten. ik, een oorzaek van uw doot,
Wil 't lyk nastappen, en, gelyk een lykgenoot,[195-vlg.]
Dit lyk geleiden. gy, wel deerlyk om beschreien,
Die door de doot alleen van my vermoght te scheien,
Zult in de doot geensins van my gescheiden zyn:
En gy, onze ouders, in het bangste van uw pyn,
Laet evenwel u door ons bede toch beweegen,
Op datge hen, die van een' zelven pyl doorregen,[201]
Bestendigh in hun min, op eenen oogenblik,[202]

* TEKSTKRITIEK: vs. 172 oude uitg.: *z'Ontstelt*. - 173 *en nu een poos* is de overeenstemmende lezing van hs. en oude uitgaven. Het Latijn luidt: *sed postquam remorata suos cognovit amores* (vs. 137). Van Lennep: *na*; zakelik terecht; maar hij vermeldde de oude lezing niet; Van Vl., Unger *nu*. - 180 oude uitg.: *min*.

173 *geweer:* wapen.

174 *met kennis ziende:* herkennend.

175 *aen flarden;* Lat. *laniata comas,* d.i. met losgereten haren, of ook: zich de haren uitrukkend; wschl. maakte V. zich een vrij vage voorstelling, zoals ook *Leeuwendaelers* vs. 461: *ruckt het zeel aen flarden; vuil bemorst*, niet bij Ov.; op Van L.'s vraag: 'waardoor zou het haar bemorst zijn geraakt?' kan men desnoods antwoorden: door het 'misbaeren'.

176 *weemoedigh:* de herhaling (vs. 174) wordt verklaarbaar, doordat 't woord beide malen op wijziging van een oudere lezing berust. Hetzelfde kan men elders opmerken, bv. vs. 227, 229; *ongebonden:* uitgelaten.

186 *deerlyk:* droevig.

187 *kende:* herkende; bij H. een aant. over *kennen* en *konnen*.

191 *stant:* staat van zaken.

195-vlg. H. wijst op de, inderdaad weinig gelukkige, herhaling van *lyk* (-*lyk*) in deze regels*; lykgenoot:* gezellin in de dood of eer: een vermenging van deze opvatt. met die van 'lijkvolger'; let op: *nastappen, geleiden;* (Ov.: 'ik zal u volgen in de dood (prosequar exstinctum) en van uw dood.... oorzaak en gezellin genoemd worden'); vgl. Dl. V, 328: 1388; *Eneas* X, 1372.

201 *pyl,* de schicht van de dood (niet bij Ov.).

202 *op eenen oogenblick;* Lat. *hora novissima*, 'de laatste levensure'.

*

Zich paerden, niet benyt te rusten, vry van schrik,
In een en 't zelve graf. gy boom, die met uw takken
Dit eene lyk bedekt, strax twee, bewaer de vlakken
En 't bloet, de merken van ons al t'onrype doot.
Geef altyt bessen, bruin geverft en purperroot,[207]
Om onzen droeven rou naer 't leven uit te drukken,
Door dees gedachtenis van beide onze ongelukken.
Zoo spreektze, en duwt het spits in haere blanke borst,
En stort in 't lemmer, van zyn warrem bloet bemorst.
Hun wensch en bede kon de goden zelfs bewegen,
Beweeghde ook d'ouders: want de moerbay, uitgedegen[213]
Tot rypheit, valt noch zwart, en d'asch van beide rust[214]
In eene zelve kruik, die alle elenden sust.[215]
Hiermede staekteze 't verhael, en voor elx ooren
Begint Leukoot aldus, terwyl de zusters hooren,[217]
Te spreeken: min ontvonkt met heeten minnebrant[218]
De zon, wiens hemelsch vier de lucht en zee en lant,
En wat op d'aerde is voedt en koestert met haer straelen.
Nu laet ons 't vryen van de ryke zon verhaelen.
Dees godt was d'eerste, zoo de faem te melden plagh,
Die Mars en Venus op het bedt boeleeren zagh.[+]
Dees godt is d'eerste, die uit hemelsche gebouwen
Der menschen wandel kan ontdekken en aenschouwen.[225]
Hy zagh dees euveldaet met droevige oogen aen,
En toonde Junoos zoon, den wapensmit Vulkaen,
Gemael van Venus, die bedekte sluikeryen,[228]
En 't heimlyk sluikbedt, niet van Junoos zoon te lyen.
Uit groote onsteltenisse ontschoten zyne hant[230-v.]
De tang en hamer, en de herssens het verstant.
Hy smeet en vylt terstont een net van yzerdraeden,
Zoo dun, dat niemants oogh dit zien kan, en verraeden.

[+][Randschrift:] *Overspel van Mars en Venus.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 211 oude uitg.: *stort 't in lemmer*; Huydec. *in 't.* - 213 oude uitg.: na *ouders* een komma. - 230 oude uitg.: *ontsteltenisse.*

207 *bruin:* donker zwart; vgl. Bk. III, vs. 274; Montanus, *Tetraglotton:* pullus: 'swardt, bruin'. Lat. *pullos*, d.i. grauw-zwart, zwart.

213 *uitgedegen;* het oude sterke deelw.; vgl. *gedeegh*, Bk. III, *Inhout.*

214 *valt:* is, komt te zijn.

215 *kruik:* urn.

217 *Leukoot,* voor Leukothoë (1e lezing); berust, bij V. altans, niet op verwarring met de Leucothoë van vs. 257, zoals Van L. meende, maar op de door hem gevolgde tekst; elders o.a. *Leuconoë;* vgl. vs. 739.

218 *ontvonkt;* Lat. *cepit:* 'heeft (eenmaal) bevangen.

225 *der menschen wandel;* past hier niet; Ov.: '(want) alles ziet deze god 't eerst'.

228 *sluikeryen;* vgl. Bk. I, vs. 739.

230-v. *de herssens;* H. zag liever *den*, 'als staande in den Derden Naamval'. Vulcanus 'verloor zijn bezinning', daargelaten of hij die, blijkens het onmiddellik volgende, weer spoedig terugkreeg, dan wel juist daardoor bewees, 'dat hij zijn verstand ten eenemale kwijt was'. Van L.

Het fynste dundoek, en het dunste spinneragh,[234]
Dat aen de balken hangt, is grof, by zulk een slagh
Van webbe: want geen hant noch vinger kan het voelen,[236-v.]
En 't is onhandelbaer. dit smeet hy, eer de boelen[237-v.]
Te bedde leggen in het bedde, zacht en warm.
Zy werden beide, heet van wellust, arm in arm,
In 't net gevangen, voor dees dartele boelinne
Met groote kunst gesmeet. de man van die godinne,
Een godt van Lemnos, sluit, eer 't iemant wort gewaer,[242]
d'Ivoore deuren op, laet al de goôn dit paer[243]
Die schendigh, borst aen borst, aen een gekoppelt lagen,[244]
Hier binnen zien. o schande! een onder al die 't zagen,[245]
Wenschte ook om 't zoet genot te steeken in dees schant.
Toen loegh al 't godendom om 't koelen van dien brant.
De hemel wist noch lang van deze klucht te spreeken.
Maer Venus wrokkende zocht zulk een' smaet te wreeken,
En strafte Febus, den aenbrenger, los van zin,[250]
Die 't sluikbed had beschaemt, met een gelyke min.
Zoon van Hiperion, wat baet u 't heerlyk blaeken,[252]
Uw schoonheit, en uw glans, en 't blozen van uw kaeken?
Gy, die al 't aertryk brant met uwe heldre toorts,
Leght nu en brant van minne in uwe nieuwe koorts.[255]
Gy, die het al behoort t' aenschouwen met uwe oogen,
Hangt aen Leukotoë geduurigh opgetogen.[257]
Gy, die uw hemelsch licht de werrelt schuldigh zyt,
Vergaept u aen een maeght alleen, terwylge vryt.
Nu rystge vroeger uit den oosten, en daelt laeter[260]
Ten westen, en verlengt, eer uw gespan te water
Beneên de westkim zinkt, den kouden winterdagh.

234 *dundoek;* Lat. *stamina,* 'draden'.
236-v. *geen hant.... onhandelbaer;* bij Ov. minder kras: het plooit zich naar zelfs 'n lichte aanraking en 'n geringe beweging; *onhandelbaer:* niet te hantéren (van *handelen:* behandelen).
237-v. *smeet:* smeedt; 1e lezing: *dit spant hy, daer de boelen Te bedde leggen, langs het bedde*. Door de wijziging werd de herhaling van *bedde* hinderlik; maar zij werd ingegeven door de overweging, dat bij Ov. het net gespannen werd, toen de gelieven wèèr samenkwamen.
242 *een god van Lemnos;* op 't eiland Lemnos was Vulcanus (Hephaestus) neergekomen, toen hij door Jupiter (Zeus) uit de hemel werd geslingerd; hij verbleef er bij voorkeur; Van L. had liever: *de godt*; echter is *een* te vergelijken met *een oorzaek* (b.v. vs. 194) e.d.
243 *op:* open.
244 H. wenste *op borst*, wegens 't volgende *aen;* maar Van L. vond dat weer onwelluidend.
245 *een;* Lat. *aliquis,* eerder: 'menigeen'.
250 *los van zin:* onbezonnen; bij *aenbrenger*.
252 *Hiperion*, Hyperion, 'n Titan, zoon van Uranus (de Hemel) en Gaea (de Aarde), vader van Helius (zonnegod; vereenzelvigd met Phoebus Apollo) en Eos (Aurora, de dageraad).
255 *leght en brant:* (ligt te branden), staat in brand.
257 *Leukotoë;* een andere dan de *Leukoot* van vs. 217, die het verhaal doet; zie aldaar, en vgl. vs. 739; *opgetogen;* met nog een herinnering aan de oude bet. 'opgetrokken'; vgl. Dl. II, 802: 950 *met sinnen opgetogen;* Dl. III, 274: 236 *met Mavors wagen opgetogen*.
260 *nu;* Lat. *modo.... modo,* 'nu eens.... dan weer'.

*

By wylen wortge flaeu. gebrek van oordeel ach[263]
Slaet u in d' oogen, en verschrikt alom de menschen,
Die, lang in duisternisse, om uw schoon aenschyn wenschen.
Gy wort niet bleek, vermits de maen veel laeger staet[266]
Aen 't aertryk, en belet dat gy het aenzicht slaet
Ter aerde, maer verbleekt gedootverft van de liefde.[267-68]
Gy mint deze eene alleen, die u in 't harte griefde.
Klimeen, noch Rodes legt u nu niet in den zin,[270]
Noch Persa, moeder der Eësche toverin,[271]
Noch Klitie, die, schoon zy meer wert afgeslagen,[272]
Met u boeleeren woude, en u alleen behaegen,
Te diep in 't hart gewont. Leukotoë leerde u
De vrysters voor als na vergeeten, koel en schuw.
Zy wert uit Eurinoom geboren, en gerekent[276]
De bloem van Persenlant, in wierookgeur uitsteekent.[277]
Dees dochter groeide allengs in schoonheit, ryk van lof,
En zulx dat zy hier door de moeder overtrof,[279]
Gelyk haer moeder verre alle andren ging te boven.
De vader Orchamus beheerschte steên en hoven[281]
Van 't Achemeensche ryk, en zat ten troon gewyt[282]
Met lof, de zevenste na koning Belus tyt.[283]
In Hesperye weit het avontpaert zyn straelen,[284]
Gevoedert met ambroos, om na het onderdaelen[285]

* TEKSTKRITIEK: vs. 280 oude uitg.: *de moeder*. - 284 oude uitg.: *Hefperye* (*f* in pl. v. de lange *s*).

263 *wortge flaeu:* verzwakt, verduistert ge.

266 *niet.... vermits:* niet hierom, omdat de maan.... zou staan.

267-68 *belet.... aerde;* Lat. *obstiterit*, 'u in de weg treedt'.

270 *Klimeen*, Clymene, zie Bk. I, vs. 924; *Rodes,* Rhodos, nimf van het gelijknamige eiland, bij wie Helius zeven zonen had.

271 *Persa,* Perse, een zeenimf, moeder, bij de zonnegod, van de toveres Circe, die op 't eiland Aeaea woonde, bij de W.kust van Italië; en verder van Hecate en Minos' gemalin Pasiphaë.

272 *Klitie* (Clytië), 3-lettergrepig; evenals Clymene een dochter van Oceanus en Tethys; *meer,* nl. dan de genoemden, die niet werden afgeslagen (?; *meer* staat op ratuur; eerder wschl. *dus*); Lat. *quamvis despecta*.

276 *Eurinoom*, haar moeder Eurynome.

277 *in wierookgeur uitsteekent;* uitmuntend door zijn welriekende specerijen.

279 *zulx:* zodanig.

281 *hoven:* kastelen; of in 't algemeen: (land)goederen; niet bij Ov.

282 *Achemeensche ryk:* Perzië (naar Achaemenes, die gold als stamvader v.h. Perziese koningsgeslacht der Achaemeniden; *gewyt,* vgl. *Geboortkl.* vs. 942 *gewijd met.... kroonen*.

283 *zevenste;* in het bovenschrift v.h. zevende boek veranderde V. *zevenste* in *zevende*.

284 *Hesperye,* Hespéria, het Westland, bij de Romeinen Spanje; vgl. Bk. VII, vs. 447; ook *Hesperus* voor de avondster, en *Avondvorst* (b.v. Dl. II, 796: 793) voor de koning v. Spanje; *avontpaert;* het enkv. als meerv. te verstaan (vs. 287-v.); de paarden van de (neerdalende) zonnewagen; H. wenste *zonnepaert* (Ov. 'de paarden van de zon'), omdat *avontpaert* kan doen denken aan paarden, die de avond aanvoeren; spreekt V. wellicht van *avontpaert* voor 'zonnepaard aan 't eind v.d. tocht', 'omdat de avond in 't W. opkomt', dan voert hij aan, dat de avond dit integendeel in 't O. doet; zie nader aldaar. Intussen ziet ook H., dat deze motivering uit V. niet te lezen is; de avond komt, als de zon in 't W. is, en die verbinding is voldoende ter rechtvaardiging van de benaming, die bovendien in hoge mate suggestief is; zie nog wat Bi. en Van L. tegen H. aanvoeren; *weit zyn straelen*, voor Ov. 'liggen de weiden (der zonnepaarden)' is even fraai als onlogies; 1e lezing: *De zonnepaerden gaen ter weide in Hesperyen*.

285 *ambroos:* ambrozijn, de spijs der onsterfelike (Gri. ambrotos) goden.

*

En daeglyx zweeten 't lyf, vermoeit van arrebeit,[286]
Te sterken tegens last, den dieren opgeleit.
Terwyl de rossen daer verpeistrende zich voeden[288]
Met hemelsch voêr, begint de naere nacht te spoeden,[289]
En Febus treet, in schyn der moeder, heet van min[290-v.]
En brandende, Eurinooms gewelfde kamer in.
Hy ziet Leukotoë, by 't licht der lampe, binnen
Met zes paer deernen kloek de fyne webben spinnen,
En nu alleens, gelyk de moeder doorgaens heen,[294]
De dochter kussende, sprak: dienstboôn, laetme alleen.
Vertrekt, de moeder hoeft haer kint alleen te spreeken,[296]
En moetze heimlyk iet ontdekken. hierop weeken
De dienstboôn, en de godt bleef onbeluistert by[298]
Het maeghdeken, en sprak: hier zynwe alleen en vry.
Ik ben het eenigh oogh der weerelt, hoogh gezeten
Om 't al t'aenschouwen, en het ronde jaer te meeten.
De sterfelyken zien door my al wat'er is.
Vertroume toe, 'k heb zin in uwe beeltenis.[303]
Zy schrikte, en van dien schrik quam haer de spil t'ontvallen
En spinrok. zelf de schrik betaemt haer boven allen.[305]
Hy vryt niet lang, of trekt zyn klaerheit weder aen[306]
En eigen aenschyn. schoon zy langsaem in 't beraên,[307]
Om d'ongewente van dees klaerheit staet verslegen;
Noch kan de glans des godts haer trekken en beweegen.[309]
Zy lydt terstont gewelt, en kermt en kryt niet luit.
Maer Klitie benyt afgunstigh dat dees spruit
Dien waerden prys geniet, nu Febus, ingenomen[312-v.]
Van haere min, zyn vier niet maghtigh is te toomen.
De zuster Klitie verbittert, brengt terstont[314]
Dit overspel in 't licht, en melt het mont aen mont
Den vader, die gestreng van aert, dit niet kan kaeuwen,
Hoewelze smeekende de handen naer den blaeuwen[317-v.]

* TEKSTKRITIEK: vs. 300 oude uitg. *werrelt*.

286 *daeglyx,* Lat. *diurnus*, overdaags.

288 *verpeistrende:* weidend, rust nemend; vgl. Dl. II, 108: 125, en H.; daarnaast ons *pleisteren* sinds begin 17e e. (Camphuysen).

289 *naer:* somber.

290-v. *Eurinooms kamer;* Ov. 'de kamer der geliefde'; 1e lez. *treet al stil* (daarna: *verlieft*) *ter kamer, zonder schroom, Verandert in 't gestalt der moeder Eurinoom.*

294 *alleens:* evenzo; *doorgaens heen:* gelijk de moeder placht te doen.

296 *hoeft:* heeft nodig; vgl. 'wat hoeft hij hier te komen?'

298 *onbeluistert;* 1e lez. *zonder tuigen* (*sine teste*).

303 *vertroume toe:* heb vertrouwen in mij (Lat. *mihi crede*).

305 *zelf:* zelfs.

306 *klaerheit:* schittering.

307 *langsaem in 't beraên;* niet aldus bij Ov., waar zij enkel *territa* (*verslegen*) is; en dan ook strijdig met de situatie (vs. 310).

309 *noch:* toch.

312-v. Volgens een andere opvatting slaat *haere min* bij Ov. niet op de liefde tot Leucothoë, maar op Phoebus' vroegere liefde voor Clytië.

314 *de zuster;* niet bij Ov., oorspr. evenmin bij V.; zij was niet een zuster van Leucothoë, maar een dochter van Oceanus (vs. 272) en als zodanig zuster van andere nimfen o.a. van Clymene; missch. bedoelde V. dat.

317-v. *blaeuwen.... hemel;* onjuist voor de zon; *verkracht,* nl., bij Ov., dóór de zonnegod.

Alzienden hemel heft, en tuight hoe zy verkracht

*

Dees schennis lyden most. de vader, niet verzacht
Door kermen, delftze diep in d'aerde uit aller oogen,
En dekteze met zant. Apol uit mededoogen[321]
Bestraelde d'aerde met zyn straelen, datze spleet,
En baende een padt, waerlangs zy, die t'onschuldigh leet,[323]
't Gedolven hooft om hoogh kon steeken door de kloven:
Maer gy, o maeght, kont om de zwaerte geensins boven[325]
Geraeken, en most stil berusten in dit graf.
De voerman van 't gespan des lichts verdroot dees straf,[327]
En sedert Faëton de werrelt quam aensteeken,[328]
Zagh noit bedroefder stuk. hy proefde uit 's hemels streeken[329]
Door 't steeken van zyn' strael het lichaem, kout en kil,[330]
En 't bloet natuurlyk weêr t'ontvonken, maer de wil[331]
Van 't strenge nootlot dit naer zyn vermogen keerde.
Hierom besprengde hy het lichaem der onteerde
En haere grafste met den geur van nektarsop,[334]
En sprak al klaegende: gy zult nochtans, in top[335-v.]
Verheerelykt, rechtop ten hoogen hemel zweven.
Hy sprengde nektar om 't gebeente een' geur te geven,[+337-v.]
En overgoot het graf met goddelyken geur.
De wierookspruit, geplant in klaigront, komt weêr veur,[339]
En berst van onder door den bult der grafste heenen:
Maer schoon de liefde en min van Klitie onverdweenen[341]
Haer byblyft, en genoegh ontschuldight, sedert zy[342]
Leukotoë verriet by haeren vader: gy,
O Febus, moghtze noit na zulk een boosheit lyen,
En toomde uw lusten in. zy, die hem onder 't vryen

[+][Randschrift:] *Leukotoë in eenen wierooktak*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 340 oude uitg.: *grafsté*. - 342 oude uitg.: *by blyft*. - 343 oude uitg.: na *vader* puntkomma.

321 *Apol:* Phoebus.

323 *t' onschuldigh:* niet in verhouding tot haar schuld; ‘die niet verdiend had aldus te lijden’.

325 *maeght;* Lat. *nympha; om de zwaerte;* onjuist, blijkens 't voorgaande; Ov. zegt, dat zij reeds lag als een lijk, nadat ‘door de zwaarte’ haar hoofd was verpletterd; V. verbond *pondere terrae* met *poteras tollere,* i.p.v. met *enectum*.

327 *de voerman,* i.p.v. *den-*, bij *verdroot* is volgens Van Helten (*Vondels Taal,* II bl. 21 noot) ‘wel als lapsus te beschouwen’; dat V. het ook als onderw. bij *zagh* (vs. 329) bedoelde, is niet geheel zeker, daar een dergel. konstruktie (zonder *hy*) ook na *den voerman* mogelik zou zijn; gelijk ook H. aanduidt, die dat echter 'n ‘vergeten’ van *hy* noemt. Als één uit vele vbb. van wat Van L. noemt ‘de fout, dat hetzelfde subst. tevens voor-, en onderwerp is’, zij vermeld Dl. II, 283: 991-v.; Walch 86.

328 *quam aensteeken;* Hoogstr. *aen quam steeken,* gelijk ook H. (en Bild.) wensten, wegens de klemtoon; eerdere lez. *quam t' ontsteeken*.

329 *proeven:* beproeven.

330 *steeken;* n.a.v. 't rijm *aensteeken -streeken -steeken* een uitweiding bij H., die dergelijke rijmverbinding (het derde rijm in 't begin van het derde vers) ‘staartrijm’ noemt; ‘Vondel bedient er zich somtijds van, doch 't heeft op de eene plaats beter val, dan op de andere: ja veroorzaakt het veeltijds een deftigheid, die te gelijk krachtig en aangenaam is’; zie nog Bi.

331 *natuurlyk:* overeenkomstig de natuur.

334 *den geur van nektarsop:* geurige nektar, balsem.

335-v. Bij Ov. zegt Phoebus enkel: ‘toch zult gij ten aether opstijgen’, als offerwierook nl.

337-v. Ov. spreekt niet van een nieuwe besprenkeling; ‘aanstonds vervloog het met hemelse nektar doortrokken lichaam, en drenkte de aarde met zijn geur’.

339 Ov.: ‘Een wierookstruik drong door de kluiten naar boven’; *weêr*, nl. Leukothoë in die gedaante.

341 *liefde* en *min; min:* zinnelike liefde; vgl. Dl. I, 782: 14.

342 *sedert* enz., bij 't volgende.

*
Te krachtigh had bezint, ontschuilde na dien tyt
Der veltgodinnen rey, bleef jammeren, vol stryt,
By daegh en ook by nacht, blootshoofts, in koude en hitten,
Met ongekemde vlecht op d'aerde nederzitten,
In kille en ope lucht, en leefde, zonder drank
Of spys te nuttigen, wel zeven etmael langk
By traenen, en gekerm, en dau geduurigh, zonder[352]
Eens op te staen, en zagh den schoonen godt van onder
Naer 't aenzicht, keerende haere oogen, nimmer moe
Van spiegelen, verlieft naer Febus oogen toe.
Haer voeten, zeght men, dat in d'aerde hechten bleven.
De blaeuwe verf verkeert ten deele na haer leven,[357]
In zeker bloetloos kruit, en blyft noch root geverft,[358]
En een viool gelyk, bedektze, daerze sterft,[359]
Den rooden roozemont: en schoon de taeie wortel
De beenen vast houde, en hier tegens woele en sportel',[361]
Noch draeit dees zonnebloem geduurigh het gezicht
De zon toe, en volhardt in haeren minneplicht.[+363]
Zy endight: maer dit schynt een wonder in elx ooren.
Een deel gelooft geensins 't geen zy vertellen hooren,
Als gansch onmogelyk: een deel dryft dat de goôn
Het al vermogen, maer godt Bacchus zulk een' toon[366-67]
Van maght niet haelen kon. toen maenden d'andre kaeren[368]
De kloeke Alcitoë, die, snel in voort te vaeren,[369]
Het gladde schietspoel schiet door 't opgezette werk.
Dees zeide, toen elk zweegh: ik neem geen acht noch merk[371]
Op herder Dafnis min langs Ida, dien de boele[+372]
Zyn veltgodin, op dat zy haeren moedt eens koele,
Veranderde in een rots. zoo wraekbegeerigh zyn
Gelieven onderling: noch 'k melde in welk een' schyn
Men Sciton eertyts zagh van man in vrou verkeeren,[+]

[+][Randschrift:] *Klitië in een zonnebloem*.

[+][Randschrift:] *Dafnis in steen*.

[+][Randschrift:] *Sciton in een vrou*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 372 *dien;* hs. en oude uitgaven: *daer*; hetgeen, naar Van L. terecht opmerkte, niet met het Lat. overeenkomt; indien het al een zin oplevert, is het toch niet die van Ov. Echter zag Van L. over 't hoofd, dat V.'s tekst niet *Nymphe*, maar *Nymphae* had, hetgeen zijn vertaling op een ander punt (*de boele zyn veltgodin*) toelicht, ofschoon men ook daar eer *zyn boele de v.* zou verwachten; V. Vl. *daar*; Unger *dien*.

352 *by:* van.

357 *verf:* kleur; *blaeuwe* (niet bij Ov.) als kleur van een zeenimf; vgl. Bk. III, vs. 446.

358 *bloetloos,* Lat. *exsanguis*, bleek, vaal; vgl. bij vs. 600; *root,* nl. voor een ander deel.

359 Ov.: 'en een bloem, veel gelijkend op een viool, kroont haar hoofd'; *violaeque simillimus ora Flos tegit;* V. deed als of er *simillima* stond, en vertaalde *ora* met 'mond'. Ov.'s beschrijving schijnt 't best te passen op het alpenviooltje.

361 *hier tegens,* nl. tegen het *draeien* (vs. 362).

363 Kantschrift; vgl. Dl. II, 279: 908.

366-67 *dryft:* houdt staande; *de goôn*, nl. bij Ov. werkelike goden; maar Bacchus behoorde daar, volgens deze vrouwen, niet toe; reden waarom H. wenste: *dat Bacchus*.

368 *kaeren:* gezellinnen; vgl. Dl. I, 717:7.

369 *kloek:* schrander; of: ijverig; vgl. vs. 293.

371 Voor H. was *acht neemen* 'een gemeene spreekwijs'; *merk neemen* wijst hij o.a. uit Spieghel aan.

372 *langs Ida;* langs de hellingen van de Ida (een berg in Phrygië, of anders op Creta); zie verder boven: *Tekstkr.*

*

Door eene nieuwe wet, van vrou natuur te leeren:[375-77]
Noch 'k hael niet weder op, o trouwe Celmes u,[+378]
Die trou waert aen Jupyn, een teder kint, en nu[379]
Verkeerde in diamant: noch 'k wil ook van Kureten,[380]
Geteelt uit regen, u iet zeltzaems laeten weeten:[381]
Ook laet ik Krokus en zyn schoone Smilax staen,[+]
Nu kleene bloemen. 'k wil uw snel gehoor verzaên[383]
Met eenigh nieu verhael. nu hoort eens met uwe ooren
Hoe 't byquam dat Salmaes berucht was, zoo wy hooren,[+385]
En waerom 't water van die bronne 's menschen leên
En zenuwen verslapt. de kracht der bron, niet kleen,
Is overal bekent, doch d'oirzaek blyft verborgen.
De brongodinnen voên, met voesterlyke zorgen,
In een spelonk van Ide, een kint van godt Merkuur
En Venus. ieder kon [een gaef van vrou natuur]
Zyne ouders aen het kroost des kints volkomen kennen,[392]
En 't hiet naer deze bey. het liet zich hier niet wennen,[393]
Na vyftien jaeren, en verliet Jupyns spelonk,[394]
En zyne voester Ide uit lust, om vroegh en jongk[395]
Uitheemsche landen, volk, en onbekende stroomen
Te gaen bezoeken, en geen zwaericheên te schroomen.
De jongen reisde naer de Liciaensche steên,
En Karie, wiens grens met Licie is gemeen.[398-99]
Hier vont hy 't staende meer, zoo helder in elx oogen,[400]
Dat elk den gront kon zien. de gront is niet betogen
Met meidoorne, en rietboort, en riet, en lies, en bies.[402]
De vloet is zuiver, en de waterkant bewies[403]

[+][Randschrift:] *Celmus in diamant*.

[+][Randschrift:] *Krokos en Smilax in bloemen*.

[+][Randschrift:] *Salmacis bron*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 385 oude uitg.: *by quam*. - 388 *oirzaek*; V. heeft hier en soms elders verzuimd de spelling te wijzigen, gelijk hij anders regelmatig deed; oude uitg.: *oor-;* vgl. vs. 637.

375-77 *Sciton;* deze sage is onbekend; volgens Ov. was S. beurtelings man, beurtelings vrouw; *vrou natuur;* de herhaling van *vrou* niet bij Ov.; *te leeren:* (aan de natuur) bekend.

378 *Celmes;* kantschrift: *Celmus;* Regius: 'Celmus qui et Celmes vocatur'; (ook Schr.); hij zou gezegd hebben, dat Zeus sterfelik was, en deswege veranderd zijn.

379 *een teder kint*; bij *Jupyn*.

380 *diamant*; Gri.-Lat. *adamas:* hier: 'staal'; daarnaast ook: 'diamant'; Montanus: 'Diamant-steen'; beide betekenissen bij Vossius, *Etym.;* vgl. vs. 615; de opvatting als 'diamant' hier en vs. 615 ook bij Reg.-Schr.; Gri. *adamas,* oorspr. 'onbedwingbaar'; *Kureten* (ook Corybanten), priesters die de jonge Zeus in opdracht zijner moeder bewaakten tegen zijn vader Kronos, die hem wilde verslinden; deze sage van hun ontstaan is verder onbekend.

381 *zeltzaem:* wonderlik.

383 *bloemen*, eigl. een krokus en een haagwinde.

385 *byquam:* kwam te zijn; *Salmaes,* Salmacis, een bron(nimf) bij Halicarnassus in Carië; *berucht:* slechtbefaamd (*infamis*).

392 *kroost:* gelaatstrekken; vgl. Bk. II, vs. 18; vs. 670.

393 *'t hiet.... bey* (beiden), nl. Hermaphroditus, naar Hermes (Mercurius) en Aphrodite (Venus); maar dien naam, zegt Van L. (ten onrechte), zag Ov. geen kans in zijn vaerzen te brengen.

394 *Jupyns spelonk:* Ov. *montes patrios:* 'de bergen van zijn vaderland.'; V. denkt aan Zeus' geboorte op Creta.

395 *voester Ide*, de berg waar hij was opgevoed.

398-99 Lycië is evenals Carië een streek in het Z.W. van Klein Azië.

400 *'t staende meer*, beter: *een meer*; misschien zegt V. *'t* in herinnering aan vs. 386.

402 Ov. noemt moerasriet, onvruchtbaar rietgras, scherppuntige biezen; *rietboort* ('nu in de taal van 't gemeen, *raboorden* genoemd' H.; de grote lisdodde (Wdb. XIII, 152).

403 *bewies:* stond begroeid.

Met zoôn van weeligh gras, en altyt groene kruiden.
Hier woont de bronmaeght, die in stilte, en schuw van luiden,[405]

405 *de bronmaeght: de,* vergel. bij vs. 400.

De vogelvangst, noch jaght, noch hantboogh oit hanteert,
En met geen bronmaeght noch Diane zelf verkeert.[407]
De veltgodinnen, haer gezusters, zeght men, stooren[408]
By wylen dus haer rust: Salmaes, ay steek den horen:
Aenvaert den zwynspriet: hang den koker aen den hals,[410]
En meng uw ledigheit, in bosschen vol geschals,
Met arbeit van de jaght: doch koker, spriet, noch horen,
Noch arbeit van de jaght haer allerminst bekooren.[413]
Zy baed haer schoone leên in bronkristal: dan nam
De zuivre brongodin een' gladden beuken kam,[415]
En kemde op haere borst de natbedaeude vlechten,
En liet zich van de bron, haer' spiegel, onderrechten:
Daer zietze in kristalyn wat voeghlyk staet of niet:
Dan trektze een kleet aen, daer de strael van 't oogh door ziet,
En gaet op zachte blaên, of 't zachte kruitbed leggen.
Zy plukte menighmael de bloemen op de heggen,
Of groene weide, en juist met plukken bezigh, toen[422]
Zy hier Hermafrodyt, den jongen, zagh in 't groen,[423]
Zoo wenschtze om 't geenze ziet, doch komt niet nader treden;[424]
Of toit zich eerst, beziet van boven tot beneden
Het cierlyk kleet, en zet haer aenschyn in een ploy,
Zoo voeghlyk, datze niet dan overschoon en moy[427]
Bemerkt in haer gelaet. toen hiefze eerst aen te spreeken:
O jongske, waerdigh dat men u een godtheit reken:
Of zytge een godt, men moght u aenzien voor de min:
Of zytge een sterflyk mensch, zoo zynze in mynen zin[430-31]
Gelukkigh, uit wier bloet en stam gy zyt geboren,
En uwe moeder is geluk en heil beschoren:[433]
En hebtge een zuster, z' is gelukkigh boven elk,
Met een de voester, uit wiens borsten gy de melk[435]
Met uwe lippen zoogt: maer zaliger dan t'zaemen

407 Ovid.: ‘de enige der bronnimfen, die aan de vlugge D. onbekend is’.
408 *veltgodinnen:* beter *vlietgodinnen;* Ovid. alleen *sorores*; vergelijk Boek VI, vers 449.
410 *aenvaerden:* ter hand nemen.
413 *haer allerminst bekooren;* H. achtte welluidender en meer logies: *kan deze maeght bekooren;* zeer juist, meent Bi., ‘doch men moet aanmerken, dat *doch* bij onze Ouden met de omgezette reden gebruikt werd’. Men moet onderscheiden tussen de syntaxis van poëzie en van proza, in die mate, dat Van Helten in de éne paragraaf, waarin hij de woordschikking bespreekt (II blz. 165-7) zich (‘natuurlijk’) in hoofdzaak tot het proza beperkt; zie overigens Overdiep, *Zeventiende-Eeuwsche Syntaxis*.
415 *beuken kam;* Lat. *Cytoriaco pectine,* d.i. een kam van palmhout (waaraan de berg Cytorus, aan de kust van Paphlagonië, rijk was); blijkbaar heeft V. ook hier weer *buxus* als *beuk* verstaan; vgl. vs. 171; vs. 40; *bos-houte-kam*.
422 De constructie is: toen zij, juist met pl. bezig zijnde, H. zag, wenste zij enz.
423 *jongen,* zelfst. nw.; vgl. vs. 398.
424 de kommapunt aan 't einde is vermoedelik een vergissing (Lat. *nec tamen ante adiit, quam* etc.).
427 *moy*; ‘zelden in een deftig gedicht, en zeer zelden by V.’; Van L.; hier zelfstandig gebruikt (vgl. *Wdb.* IX 1093).
430-31 *of zytge.... of zytge;* Lat. *seu tu deus es.... sive es mortalis*, zijt ge een god .... zijt ge echter een sterveling ...; *de min:* Cupido.
433 *uwe moeder;* naar de lezing *mater* (niet: *frater*) *felix*.
435 *wiens;* vgl. Bk. II, vs. 833.

*

Alle andren is de bruit, die met u zal verzaemen,[437]
Gewaerdight uwe hant te trouwen voor 't altaer:[438]
En hebtge een lieve bruit, ik bidde u neem dit waer.[439]
Myn wellust wort, ter sluik gelieven aengenaemer,[440]
U aengeboden. treênwe in eene zelve kamer,
Ontbeertge een bruit, zoo neem my voor uw eigen aen.[442]
Hiermede zweeghze. hy blyft stom en schaemroot staen,
En kent geen liefde: maer dit schaemroot wou hem passen.
Men ziet by herrefsttyt, hoe d'appel, ryp gewassen,
Zoo root van zynen tak om laegh hangt: hoe ivoor,[445-46]
Met root bestreeken, bloost: of als men het gehoor
Met koperklank verdooft, daer steden, niet te stillen,
De maen zien zwymen, en vergeefs verquikken willen.[447-49]
De bronmaeght houdt vast aen, dat hy ten minste haer,[450]
Gelyk zyn zuster, kusse, en toenze alreede zwaer
Om dien ivooren hals bleef met haere armen hangen,
Begon hy dus: hou op, hou op, of'k ga myn gangen,[453]
En laet u hier alleen. toen wert Salmaes vervaert,
En sprak: myn vrient, ik laet dees bron, by my bewaert,[455]
U over: en zy veinst aen eene zy te wyken,
En ommeziende gaetze in ruighte leggen kyken,[457]
Op haer geboge knien. het jongske, hier alleen
En onbekeeken, ging vast heene en weder treên[459]
In 't gras, stak eerst den toon aen d'enkels in het water,[460]
En strax op 't bad belust, dat laeu is, en 't geklater[461]
Der aengenaeme bron, trok 't zachte kleet van 't lyf.
Daer stont Salmaes voor dit albasten beelt stokstyf,
En gloeide, ontsteeken van begeerte om zulk een' naekten[464]
En schoonen jongeling, en beide d'oogen blaekten:
Gelyk de klaere zon in spiegelkristalyn
Te rugge stuit. toen kon de bronmaeght in dien schyn[467]
Zich naulyx maetigen, noch haere lusten toomen.

* TEKSTKRITIEK: vs. 444 Ho.: *Hy kent*. - 454 oude uitg.: *laet*. - 464 oude uitg.: *ontsteken*.

437 *bruit:* verloofde; Ov. ‘de bruid die gij mogelik hebt’.

438 *gewaerdight:* waardig bevonden; vgl. *Heerl. d.K.,* I, 34; *uwe hant te trouwen;* H.; *altaer;* Ov. spreekt van de huweliksfakkel.

439 *neem dit waer,* nl. deze heimelike gelegenheid; zie vs. 440.

440 *aengenaemer:* zoveel te-.

442 *voor uw eigen:* als uw bezit; vgl. *Rosk.* vs. 40.

445-46 ‘Zò rood ziet men de appel hangen’. Van roodgekleurd ivoor spreekt Homerus, *Ilias* IV 147.

447-49 Ov. spreekt van de donkere gloed der maan, wanneer zij verduistert, en het volk haar met lawaai te hulp komt tegen de tovermachten die haar aanranden; 1e lez. van vs. 449: *Het blozen van de maen* enz.

450 *vast:* voortdurend (*sine fine*).

453 *myn gangen:* mijns weegs, weg; vgl. Dl. II, 729: 1874 *syne gangen strecken*.

455 *by:* door.

457 *ruighte:* struikgewas.

459 *onbekeeken;* Van L.: ‘neen: *als* onbekeken’; Lat. (in V.'s lezing): *at ille Ut puer, et vacuus, et inobservatus in herbis;* V. vond dus de voorstelling in zijn tekst; H. was ‘onbekeeken’ *naer zijn gedachte*; *vast:* voortdurend; of: onderwijl.

460 *aen:* tot aan; Ov. ‘de punt van zijn voeten, en toen de zool tot aan de enkel’.

461 *strax:* aanstonds daarop.

464 *om:* naar; vgl. *wenschen om*, vs. 424.

467 *schyn:* staat; vgl. bv. Bk. IX, vs. 426; Bk. IV, vs. 191, 512.

*
Zy wil hem kussen en omhelzen, ingenomen
Van minnerazerny. de zinnelooze kon
Niet sammelen. hy plompt in 't water van de bron[471]
En lobberende klapt met holle en platte palmen[472]
Der handen op zyn borst uit weelde, en onder 't galmen
Van bosch en bronne zwaeit hy d'armen heene en weêr.
En 't schoone lichaem schynt, door 't bronglas, dun en teêr,
Als een ivooren beelt, of witte lelibladen
In helder kristalyn. de maeght smyt haer gewaeden[477]
Van 't lyf, en roept luits keels: de jonge knaep is myn,[478]
En springt in 't midden van het vochtigh kristalyn.
Zy vat den worstelaer, en kust hem onder 't woelen
En worstelen, en pooght zyn blanke borst te voelen,
Te tasten met gewelt, en tegens zynen zin.
Hy wringt zich vast rondom, in 't endt bewoeltze uit min[483]
Den vryer, die noch pooght haere armen los t'ontglyen.
Zy strengelt zich rondom den knaep aen alle zyen,
Als d'opgegreepe slang zich om den adelaer,
Der voglen keizer, krult, terwylze, met gevaer[487]
Om hoogh gevoert, den staert om zynen hals en klaeuwen
En vleugels staet, om hem te matten, en benaeuwen:[489]
Of als het klimmend veil den groenen olmboom vat:
Of als de veelvoetvisch zyn' vyant in het nat[491]
Gegreepen houdt, en steekt met alle zyne vinnen[492]
En krachten van zich: en Hermafrodyt, van minnen
Afkeerigh, zwicht geensins, en hindert, kout van bloet,
De bronmaeght datze haer gewenschte lusten boet.
Noch hielze'r sterk op aen, en hangende aen zyn leden
Riep: koelaert, quyt u vry: gy zult, gy zultme heden[497]
Geensins ontworstelen. o goden, laet niet toe[498]
Dat hy van my, noch ik van hem, het worstlen moe,
Oit afgescheiden blyf. de hemelgoôn verhooren[500]
Haer bede en wensch: want bey de lichaemen, geboren[+501]
Om zich te menglen in een lichaem, groeien aen

[+][Randschrift:] *Hermafrodyt en Salmacis aen een gegroeit.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 474 oude uitg.: na *weêr* een komma.
471 *sammelen:* toeven.
472 Dit vers wordt om de klanknabootsing geprezen door H., die daarvoor ook aanwijst vs. 528-vlg., Bk. XV, vs. 35: Bk. I, vs. 365; *lobberen:* plassen.
477 *kristalyn,* hier niet 'water', (vs. 479), maar 'kristal'.
478 *is myn;* door H. genoemd 'van een krachtige betekenis'; door Bi. 'triviaal'.
483 *bewoelt:* omstrengelt.
487 *der voglen keizer* (door gedachte-associatie met de keizerlike Romeinse adelaar? Van L.); Lat. *regia ales*, 'de koninklike vogel', nl. van de koning der goden, Jupiter; vgl. *Eneas*, Bk. XI, 1168-vlg.
489 *matten:* uitputten.
491 *veelvoetvisch:* poliep (naar 't Gri. *polypous* vertaald; bij Z. Heyns *het veel-voetich visch:* H.).
492 *vinnen:* hier voor: vangarmen.
497 *koelaert;* 1e lez. *schellem* (Lat. *improbe*); *quyt u vry:* doe wat ge wilt.
498 *ontworstelen;* vgl. voor dit niet-reflex. gebruik Dl. II, 659: 477.
500 *blyf:* worde (om dan te blijven); vgl. vs. 87.
501 Dat zij daartoe *geboren* waren, zegt Ov. niet.

*

Elkandre, en alle bey de tronien vergaen[503]
In eene tronie, als wy zien hoe door gewente[504]
Op eenen zelven stam, een jonge scheut en ente
Wordt ingezet, en met den stam ryst in de lucht.
Zoo was dit jonge paer, toen zy door minnezucht,[507]
Elkandre omhelzende, heel dicht te gader drongen,
Niet langer twee, maer een verdubbelt mensch, gedwongen[509]
Tot een, en teffens vrou en man, scheen geen van twee,
En waren 't alle bey. Hermafrodyt alree[510-11]
Zich ziende in dezen schyn te water, daer hy onder
Voor man ging, nu half man, en 't lichaem (het was wonder)[513]
Verzwakt en slapper dan te voren, hief terstont,
De handen met de stem, die nu uit zynen mont
Geen mannelyk geluit kon slaen, naer 's hemels boogen,
En sprak: o vader, en o moeder, slaet uwe oogen
Toch neder, en beschenk uw' zoon, nu man en vrou,[517-18]
Met deze hantvest dat wat manshooft in den dou[519]
En 't water van dees bron zich dompele en zal sprengen,[520]
Het weder hallef man en week door uw gehengen[521]
Hier uitga. d'ouders, door 't gebedt des zoons vereert,[522]
Verleenen dat dees bron de kunne dubbeleert.
De klos van 't lang verhael was hiermede afgeronnen,[524]
En Mineus dochter spon haer werk, noch onvolsponnen,[525]
Onteerende den godt, en Bacchus hoogen dagh,[526]
Wanneer men onverhoet, eer 't een van allen zagh,
Vernam een luit geschal van rammelend gedommel,[528]
Kromhoren, koperklank, klaeroen, en bom en trommel,[529]
Dat haer in d'ooren klonk. zy roken mir, saffraen:

* TEKSTKRITIEK: vs. 509 oude uitg.: na *gedwongen* een komma.

503 *tronien:* gezichten.

504 *door gewente* (gewoonte): door het samenzijn, het aan elkaar wennen; dit loopt vooruit op 't volgende, waar eerst nog het 'inzetten' vermeld wordt.

507 *door minnezucht,* toch alleen maar van Salmacis' zijde; niet bij Ov.

509 *twee;* niet aan te vullen met *mensch*(en); *een,* 't lidwoord; Lat. *nec duo sunt sed forma duplex.*

510-11 *scheen* en *waren* bij *dit jonge paer* (vs. 507), tenzij men *waren* wil opvatten als een predikaat met niet-uitgedrukt, pronominaal, onderwerp: in de eerste onderstelling is er een enkelv. en een meerv. predikaat bij resp. een ekv. en meerv. predikaatsnomen.

513 *voor man:* als man.

517-18 *slaet.... beschenk,* zie bij Bk. III, vs. 840; H. drukt *beschenkt;* ten onrechte oordeelt hij *beschenk* als meerv. imper. 'recht tegen de zinnelijkheid, hierin overal van onzen Dichter in acht genomen', en dat hier 'de *T* by verzuim afgelaaten is', blijkens *slaet*.

519 *hantvest:* voorrecht; *manshooft:* man, manspersoon (*hooft* voor: persoon); vgl. *Eneas,* Bk. V, vs. 1137; *Adam i. B.* vs. 1527 (naast *vrouwebeelt*; *mansbeelt* in de opdracht van *Jeptha,* vs. 19); *stiershooft*, Bk. VI, vs. 159.

520 *sprengen:* besprenkelen, bespatten.

521 *het;* wijl met *manshooft* de man bedoeld is, moest 't volgens H. *hy* zijn; *week:* zonder zijn mannel. kracht; Valentijn: *schielijk verweegere*; *gehengen:* goedvinden.

522 *vereert:* Lat. *motus:* bewogen.

524 *de klos was afgeronnen;* deze in 't verband aardige beeldspraak niet bij Ov.

525 *dochter,* Lat. *proles*, d.i. hier: dochters ('t schijnt, dat V. dit eerst ook geschreven heeft).

526 *hoogen dagh:* hoogtij.

528 *gedommel;* vgl. Bk. III. vs. 714.

529 *kromhoren;* zie Bk. III, vs. 710; vgl. *kromkornet*, Dl. II, 586: 1081.

En, 't geen onmooghlyk scheen, het webbe en webbedraên[531]
Bestaen te groenen, en gelyk het veil te kleven,[532]
Ten deel een wyngertrank te schynen in het weven,
De draeden wyngert, en de scheering wyngertblaên[534]
Te worden, en de druif trok gloeiend purper aen.[535]
De dagh dook onder, en de westzon ging haer gangen.
Men kon niet zeggen, toen de schaduw neêr quam hangen
Op 't hooft des aertryx, of het dagh of avont scheen.[538]
Het was nu schemerlicht, en donker onder een.[539]
Het hooge dak begon te davren met de wanden.
De vette nachtlamp scheen te sparkelen in 't branden,[541]
Al 't huis in lichten brant te staen. men hoort gedruisch
En valsch geluit van wreede ondieren in het huis.[543]
Terwyl de zusters zich in 't smookend dak verstaeken[+]
Voor 't vier by duister, eer het onheil moght genaeken,[545]
Begroeit een teder vlies haere ingekrompe leên,[546]
En d'armen zien bezet met pluimen. duisterheên[547]
Beletten dat men niet met kennis na kan spooren
Op welk een wyze zy den eersten vorm verloren.
De vlerken weigren 't lyf te voeren hemelhoogh:
Noch hangenze op de pen, die luister geeft in 't oogh.[550-51]
Zy poogende, als voorheen, te spreeken, waerze liepen,
Slaen eenigh fyn geluit naer 's lichaems maet, en piepen,[553]
Bedroeft beklaegende haer deerlyk ongeval.
Nu woonenze in geen bosch, maer rietendak en stal,[555]
En schuw van hemelsch licht, versteeken zich in huizen
By nacht, als nachtgebroet, geheeten vledermuizen.[557]
Door zulke wonderdaên groeit Bacchus groot gezagh
Te Tebe, en zyne moey, vrou Ino, maekt gewagh[559]

[+][Randschrift:] *Alcitoë en haere zusters in vledermuizen*.

531 *webbe:* weefsel.
532 *bestaen:* beginnen; *kleven:* zich vasthechten; klimop heette ook *kleve*(*r*), *klijf*, vgl. *Synon. Lat.-Teut:* ed. Spanoghe.
534 *wyngert:* wijnstokloten.
535 *purper,* nl. van het purperkleurig weefsel.
538 *dagh of avont;* Ov.: duisternis of licht.
539 *onder een:* gemengd. Ov.: de grensscheiding tussen de avondschemering en het licht.
541 *sparkelen:* vonkelen; Ov.: er schenen vette (harsrijke) fakkels te branden.
543 *vals* (*geluit*); Ov. *falsa simulacra*: schijngestalten; vgl. Bk. III, vs. 882.
545 *by duister;* zij vluchten nl. het vuur én het licht.
546 *ingekrompe*, d.i. reeds kleiner geworden.
547 *pluimen;* onjuist voor Lat. *pennae*, hier: vleugels.
550-51 Ov.: Geen veder hief haar omhoog, toch hielden zij zich zwevende op doorschijnende vleugels; *noch:* toch; *pen*, is hier alleen in de ruimere zin van vleugels, vlerken, te rechtvaardigen; *die.... oogh:* onjuist voor Lat. *perlucentibus,* 'doorschijnend'.
553 *naer:* overeenkomstig; *maet:* grootte.
555 *nu;* niet alsof ze vroeger wel in bossen woonden.
557 *by nacht;* H., (niet de andere uitgg.) drukt: *by daegh;* hij houdt, daarin door Lelyveld, Van L. gevolgd, *by nacht* voor een schrijffout, veroorzaakt door *nachtgebroet:* vleermuizen verbergen zich bij dag; nochtans is 't de vertaling van *nocte* (Ov.: *nocte volant:* 'zij vliegen bij nacht'), dat door V. verkeerd is te pas gebracht. Ovid.: 'zij dragen hun naam (*vespertilio*) naar de late avond (*sero à vespere*)'; dit kon V. niet weergeven, welk gemis hij wschl. door *muizen-nachtgebroet* bedoelde te vergoeden, hetgeen dan verder schuld kan zijn aan de misvatting *by nacht*.
559 *Ino,* zie Bk. III, vs. 403; zuster van Semele, Autonoë, Agave, dochters van Cadmus; Bk. III, vs. 944-vlg.

Van dezen nieuwen godt, geviert van stede in stede.

*
Zy, d'eenige van haer gezustren, blyft te vrede
In zulk een zwaericheit, behalve dat de smert
Der zusteren haer grieft. maer Juno zagh hoe 't hart
Van Ino trots wert, mits zy Atamas bezinde,[564]
Een' waerden bedgenoot, en trotste op haer beminde
En brave kinders, en den godt, haer voesterkint.[566]
Zy kon dit geenerwys, door nydigheit verblint,
Verduwen, en begon by zich aldus te mompelen:
Kon lest een bastert die Tirreensche zeemans dompelen,[569]
Verdrinken, en in zee verandren in dolfyns,
Het ingewant des zoons, vermomt als met een gryns,
Door d'eige moeder fel op 't velt aen flarden trekken,[571-72]
En Mineus dochters wreet met vederen bedekken;[573]
En zal de koningin der goden zonder wraek
Haer leet beschreien? is 't genoegh in onze zaek?[575]
Is dit al onze maght? hy leeraert door zyn voorbeelt
Wat onze grootheit voeght: en billyk dat men oordeelt,
En leert uit 's vyants styl wat recht eischt en gezagh.[577-78]
Het bleek aen Penteus moort wat razerny vermagh.
Waerom wort Ino niet door wraek in rou gewikkelt,
En naer het voorbeelt van haer zustren aengeprikkelt?[581]
Een dootsche nedergaende en naere en donkre baen,[+].
Beschaduwt van den yp, en giftige ypeblaên,[583]
Loopt naer den afgront, en de traege jammerpoelen[584]
Verwekken dampen. alle eerst overleênen woelen,
En 't versch gedompelt en begraven zielendom[585-86]
Komt derwaert zakken, langs dees heirbaen, naer en stom.
De bleeke en dootsche schrik, en winter, kil bevroren,

[+][Randschrift:] *De hellewegh*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 570 *in zee*; oude uitg.: *op zee*; wel wegens het volgende *in dolfijns*. - 578 *leert*; oude uitg.: *merkt*.

564 *mits:* daar; *Atamas, Athamas*, koning v. Thessalië, zoon v. Aeolus.

566 *godt:* Bacchus.

569 *bastert*; vgl. Bk. III, vs. 328-vlg., 400-vlg.; *Tirreensche zeemans*, Bk. III, vs. 884-vlg.

571-72 Pentheus, en Agave, Bk. III, vs. 929-vlg.; *gryns:* masker; als ware hij door vermomming onkenbaar.

573 *vederen*; zie bij vs. 547-vlg.

575 *is 't genoegh* enz.: *'t:* beschreien; ‘moet ik mij daarmee tevreden stellen?’.

577-78 Lat. *fas est et ab hoste doceri; styl:* wijze van doen.

581 *het voorbeelt van haer zustren;* het is bij Ov. niet *naar 't voorb. van haar zusters,* dat Ino moet worden aangeprikkeld (*stimuletur*, tot razernij gebracht), maar naar dat van 't juist vermelde geval van Pentheus; zo zal zij op háár wijze de zusters in 't ongeluk volgen.

583 *yp*(*eblaên*), uitspr. ijp; niet onze iep (olm), maar de taxus, *taxus baccata L.*, wegens zijn giftige bladeren en bessen soms *venijnboom* geheten; *Wdb.* op *iebe, iep, ijf* (VI 1366, 1375, 1404); vgl. Vergil. *Lantged.* IV 65: *schuw ypen, die haer* (de bijen) *schaden*.

584 *jammerpoelen,* voor de Styx, die eigl. niet een poel is, maar een stroom, hoewel een *traege;* elders gebruikt V. het woord voor de onderwereld (bv. Bk. X, vs. 19); en voor de Styx *jammervliet* (bv. Bk. III, vs. 372).

585-86 Pas gestorvenen, en ook zij die reeds begraven zijn; alleen de laatsten komen de Styx over; *eerst:* pas; *overleênen* (vgl. *overleên,* vs. 593): overledenen; H. wijst op vs. 601 *beneenen;* ‘ik beken dat de klank dezer woorden mij niet zeer behaagt’; elders *overleden,* ook in 't mv.

*

Beslaen een lange streek dien omwegh, scherp van doren.[589]
De nieu aenkomende gestorve geesten staen
En twyfelen waer langs zy veilighst heenegaen[590-91]
Naer Plutoos hof en stadt, die ruim is in 't bevangen,[592]
En duizent poorten telt, om d'overleên t'ontfangen
Met ope deuren: en al eveneens gelyk
De stroomen van alom in zee, zoo waterryk,
Afbruizen, even zoo vervloeien alle zielen
Ten afgront, zonder dat die wyken t'enge vielen[597]
Voor 't volk, en d'afgront oit al d'aenwas en 't getal
Der schimmen wiert gewaer. hier waeren overal
De geesten, zonder vleesch, en bloet, en aêr, en beenen.[600]
De zommigen gaen hier ter vierschaer' naer beneenen,[601]
De zommigen ten hove: een ander deel hanteert[602]
De vrye kunsten, eer in hunnen tyt geleert:[603]
Een deel wort elders wreet gepynight naer elx waerde.
Der goden koningin daelt toornigh onder d'aerde[+]
Dus verre, en geeft haer' wrok en wraekzucht zoo veel toe,
Dat zy het hemelsch hof verlaete, en derwaert spoe.
Zy komt'er naulyx, of de helsche drempels moeten
Van schroomte sidderen voor haer gewyde voeten.[609]
De booze helhont stak dry hoofden uit zyn hol,
En baste drywerf met dry keelen luit en dol.
Zy roept de zusters van den nacht, ter straff' gekoren,[612]
Dry godtheên, noit verzoent, die zitten, heet van toren,
Recht voor de poorten van den kerker, bang en wreet[614]
Gesloten met een slot van diamant gesmeet.[615]
Zy kemden 't slangenhaar, pekzwart en zonder luister.

[+][Randschrift:] *Junoos hellevaert*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 593 zie beneden. - 612 *den nacht*; oude uitg.: *de nacht*.

589 *een lange streek;* Lat. *late,* ‘in breden omtrek, wijd en zijd’; *omweg*, slingerweg; vergelijk *boghtige omweg, Eneas* XI, 813; hier Bk. I, vs. 861; *omreis*, vs. 1075.

590-91 *staen en:* staan te.

592 *bevangen:* in zich besluiten, bevatten. Over de spelling *ontvangen,* waardoor naar Van L.'s bewering ‘de latere uitgave’ (in strijd met het hs.) ‘V. tegen zijn bedoeling, een in 't N.D. ongeoorloofde *rime riche* [heeft] laten maken’, zie *Vondelkron.* IV, blz. 80.

597 *wyken:* gebied.

600 *de geesten, zonder;* 1e lez. *de bloedeloozen* (*exsangues umbrae*).

601 *ter vierschaer*, de rechtplaats op 't marktplein (*forum*); *beneenen;* vgl. Hooft, *Baeto,* vs. 95: *van beneênen;* door versmelting van *beneden* en *beneên*.

602 *ten hove,* nl. van Dis of Pluto, de heerser van de onderwereld.

603 *vrye kunsten;* Lat. *artes,* dat hier = bedrijf, bezigheid; V.'s vertaling berust op de toepassing v.h. woord in het M.E.se trivium en quadrivium, samen omvattend de zeven vrije kunsten (d.i. vakken van kennis), naar het Lat. *artes liberales*, waaronder de Romeinen verstonden: schone, edele kunsten en wetenschappen (eigl. der vrijen); in de late M.E. wijzigde zich de leerstof. V. moet 't hier wel in ruimere opvatting verstaan hebben; *vrye,* in 1e lezing geschreven, werd wegens 'n wijziging elders in 't vers geschrapt, daarna hersteld.

609 *sidderen;* Lat. *ingemuit:* ‘kreunde, kraakte’.

612 *zusters van den nacht:* de Furiën of Wraakgodinnen, Lat. *nocte genitas:* dochters v.d. nacht; mogelik bedoelt V.: ‘de nachtzusters’, zusters dus in haar verhouding tot elkaar.

614 *kerker*, de Tartarus, strafplaats der verdoemden, diep onder de Hades.

615 *slot;* Ov. *gesloten met staal;* in de *Ilias* zijn 't ijzeren of stalen poorten, en een bronzen drempel; *gesmeed van diamant* ook reeds Dl. III 320: 3; *diamant;* Lat. *adamante*. ‘van staal’; maar vgl. vs. 380.

*
Zoo dra deze alle dry haer zien by schemerduister,
Staenze uit de rechtbank der gedaeghden overent,[618]
Voor zulk een majesteit. daer zietze in groote elend
Hoe Titius den gier zyn ingewant laet vreeten,[620]
En negen bundren lants beslaen kan, ruim gemeeten:[621]
Hoe 't water Tantalus ontzakt in dezen gront,[622]
En appels boven 't hooft ontglippen zynen mont.
De steen van Sisifus rolt eeuwigh op en neder.[624]
Ixion wort aen 't radt gewentelt heene en weder,[625]
En volght en vlugt zich zelf. de moordende afkomst van[626-vlg.]
Den koning Danaüs, een zaet dat bruigoms kan
Den strot afsteeken, put geduurigh in 't geschemer
Vergeefs het water met den bodemloozen eemer.
De koningin, die 't al met grimmige oogen ziet,
Vooral Ixion, en toen Sisif, zeght: bediet
Ons grondigh waerom dees in eeuwigheit moet lyen,
Zyn eigen broeder niet. een hooft, vol hoovaerdyen,[633]
Een eenige Atamas, die my, en mynen heer[634]
En bedgenoot trotseert, bekleet met prys en eer
Een overweeligh hof. z'ontvout in 't lang met eenen
Den oirsprong van haer' wrok, en reize herwaert heenen,
En watze wil en eischt, dit is, dat Kadmus hof[638]
Nu instorte, Atamas, gemaelt tot gruis en stof,[639]
Door Razernyen tot een schelmstuk werd gedreven.[640]
Zy mengt, om dezen eisch een grooter kracht te geven,

* TEKSTKRITIEK: vs. 637 oude uitg.: *oorsprong*; vgl. vs. 388.

618 *rechtbank der gedaeghden:* oord van vonnis en straf; Lat. *sedes scelerata*, ‘zetel, oord der verdoemden’, de Tartarus. V.'s vertaling wekt, in afwijking van Ov., de indruk of de Furiën als rechters zetelen.

620 *Titius: Tityos,* een reus, zoon der Aarde, die Latona geweld had willen aandoen; hij lag uitgestrekt over negen morgen lengte: twee gieren knaagden aan zijn lever, die steeds weer aangroeide.

621 met *ruim gemeeten* vult V. het vers en de straf aan.

622 *Tantalus;* zijn straf is genoegzaam spreekwoordelik bekend; als zijn misdrijf geldt soms het verraden van de geheimen der goden, soms diefstal van godenspijs, soms het aan de goden tot spijs voorzetten van zijn zoon Pelops; vgl. Bk. VI, vs. 238.

624 *Sisifus: Sisyphus*, zoon van Aeolus, en koning van Corinthe, roofmoordenaar; hij moest een rotsblok tegen een heuvel opwentelen, dat hem telkens weer ontglipte.

625 *Ixion*, een Thessalies vorst, had Juno's kuisheid belaagd; vgl. vs. 631; hij was gebonden op 'n altijd wentelend wiel.

626-vlg. De dochters van Danaüs, stichter en koning van het rijk Argos, doodden, met éne uitzondering, haar neven-bruidegoms in de bruidsnacht; zij moesten met water een bodemloos vat trachten te vullen (niet: putten met 'n emmer).

633 *zyn eigen broeder niet;* 1e lez.: *En zyn gebroeders niet;* Lat. *e fratribus;* V. beschouwde dus, met Reg., Schr. en Pontanus, in zijn 2e lezing *fratribus* als gezegd van *twee* broeders (Sisyphus en Athamas), niet van de gezamelike broeders, waartoe ook Salmoneus en nog anderen behoorden.

634 *een eenige Atamas:* Athamas alleen; Ov.: *Athamas*.

638 *Kadmus hof;* zie bij vs. 559.

639 *instorte* en *werd* (vs. 640) zijn vermoedelik verl. tijd: zou instorten, zou worden; Lat. (weliswaar na 'n hoofdww. in de verl. tijd) *ne staret, traherent;* voor *werd* als conj. praet. zie bv. *Palam.* vs. 1988 (uitg. 1652, vs. 1980); Hoogstr. *word; gemaelt:* verbrijzeld; men vindt dit zwakke deelw. ook bij Marnix (zie *Wdb. N.T.*) en D. Heinsius, *Lofzang* vs. 536; H., V. Lv., Bi.*; gemaelt tot gruis en stof* is *Wdb.* IX 139 verkeerdelik bij *hof* genomen, i.p.v. bij *Atamas;* de uitdrukking, een toevoeging van Vondel, is, in 't verband, zonderling; 1e lez.: *om haer geleden hoon*.

640 *Razernyen;* bedoeld zijn de Razernyen, de Furiën.

Geboôn, beloften, en gebeden, heet op straf,

*
En perst de godtheên wat zy zoekt ernsthaftigh af.
Op zulk een rede schud Tisifone, vol wrokken,[644]
Het gryze slangenhaer, en slaet haer adderlokken[645]
Voor haere troni wegh, en spreektze in 't ent dus aen:[646]
Staek vry uw rede: hou uw' last alree voldaen.
Vertrek uit dit gebiet, waerin de zielen zuchten,
En geef u weder naer den hemel, vol genughten.
Der goden koningin voer vrolyk naer om hoogh,
En tredende in haer hof, wert van den regenboogh,[651]
Haer kamerjoffer blyde onthaelt, en vocht bestreeken,[652]
Besprengt met zuivren dau. maer Tisifoon, ontsteeken
Van haet en gramschap, greep haer fakkel, nat van bloet,
En sloegh een bloetroot kleet, noch druipende, verwoet
Om 't lyf, en gorde een slang, die krom was, om de lenden.[656]
Zoo staptze uit dees spelonk, geleit door d'eer der benden,[657]
Angstvallighheit, en Rou, en Schrik, en Razerny,[658]
Die 't hooft schud. ieder zeght dat Eols hof in ly,[659]
De posten schudde uit schrik, daerze op den drempel trapte,
d'Ahorne deur verbleekte, en 't licht te rugge stapte,
De klaere zon bezweem. zelf Atamas verschrikt,[662]
Voor dees gedroghten, nu de torts in d'oogen blikt,[663]
En d'echtgenoote schrikt. zy willen 't hof begeven.
Maer neen, o neen, de vloek Erinnis, aengedreven[665]
Van gramschap, schiet'er voor, en zet zich in de poort.
Zy steekt haere armen, dicht met addren, heet op moort,
Bevlochten, uit, en schud het hooft, dat alle slangen.
Die over haere borst om hooft, en schouders hangen,
Aenhissen, schuifelen, en braeken 't rotte bloet,[670]

* TEKSTKRITIEK: vs. 669 oude uitg.: komma na *hooft*, die echter in het hs. is weggewist.

644 *Tisifone*, moordwreekster, een der Furiën; *vol wrokken*, voor Lat. *turbata*, dat echter ook op 't haar (verwilderd) betrekking heeft.

645 *gryze;* er is tegenspraak met vs. 616 *pekzwart*, niet echter bij Ov., die in de eerstgenoemde plaats slechts van zwarte slangen spreekt.

646 *troni:* gezicht; in neutrale, niet-ongunstige betekenis.

651 *tredende;* beter: alvorens in te treden (*intrare parantem*)*; den regenboogh,* voor 'Iris, de dochter van Thaumas'; zij was Juno's dienares, en ook de regenboog, maar van dit laatste spreekt Ov. niet; in het afwijkend gramm. genus zag V. blijkbaar geen bezwaar; vgl. vs. 679; zeker wel associeerde hij 't begrip 'regen-(boogh)' met de biezondere dienst, die Iris hier vervult, daarin versterkt door Lat. *roratis aquis* (*dau*), hier = 'gesprenkeld water' (ter reiniging).

652 *vocht*, bijw.

656 *lenden;* vgl. Bk. V, vs. 588.

657 *d'eer der benden:* de voornaamsten uit de onderwereldse scharen.

658 *angstvalligheit*, Lat. *Pavor*; *angstvallig* nog in de betekenis: 'beangst' (vgl. Bk. I, vs. 634); *Rou*, Droefheid, Lat. *Luctus; Schrik,* Lat. *Terror*; *Razerny*, Waanzin, Lat. *Insania*.

659 *Eol, Aeolus,* vgl. vs. 564; *in ly:* in moeilikheid (vgl. Dl. I, 565: 1; hier Bk. XIII, vs. 1037 e.e.).

662 *zelf* (zelfs) *Atamas* (anders niet schrikachtig van aard); Ov. alleen: *Athamas*.

663 *blikt:* schijnt.

665 *de vloek Erinnis*; Lat. alleen: *Erinnys,* d.i. de Furie; ook *vloek* = Furie; 1e lezing: *Maer neen, Erinnis de rampzaelge;* V. vatte, schijnt 't, *Erinnis* niet als eigennaam voor welke dan ook der drie Furiën, en kwam zo in strijd met vs. 653; misschien nochtans had hij eerst wel de juiste opvatting (*Erinnis* zonder lidw., als elders *godt*) en herinnerde hij zich bij 't aanbrengen zijner korrektie de samenhang niet.

670 *aenhissen:* hitsende geluiden (en/of bewegingen) maken; *schuifelen:* sissen.

*

En drillen met de tong, gespitst en root van gloet.[671]
Zy neemt twee slangen, snel uit haer perruik getogen,[672]
En schietze krullende, met al haer helsch vermogen,
Hun beide grimmigh toe, die fel langs Inoos borst,
En 't vel van Atamas heenkruipen, vuil bemorst,
Waerop de gruwzaeme gedachten binnensluipen,
En zonder 't lichaem eens te quetsen, hen bekruipen.
't Verstant wort flux geraekt. ook brogtze uit 's afgronts nacht[678]
Verscheiden moortvenyn; het schuim der hellewacht,[679]
Het spogh der poelslange, en de tuimelende spooken,[680]
Vergeetenheit, stikblint, den Moort, om quaet te stooken,[681]
Verwoetheit, traenen, en volop van schelmery.[682]
Zy stampteze onder een, en goot rot bloet hier by,[683]
Geroert met woutscherley, en kookte het vermetel,[684]
Gebrouwen met vuil bloet, in eenen kopren ketel,
Tot overloopens toe. terwylze door de pyn[686]
Vast sidderen, beroert het dolle moortvenyn[687]
Het binnenste van 't hart. de nachtkol, niet te paeien,
Snort menighmael de torts rondom met ommezwaeien,
En slaet in d'ope lucht een' ring van vlam en vier.
Zoo keertze zegenryk verrichter zaek van hier[691]
Naer 't lichaemloos gewest. zy legt by haere benden
Den slangegordel af, die 't kleet sluit om de lenden.
De razende Atamas aen 't schreeuwen in het hof:
Welaen gezellen, spant uw netten, hier is stof,
In dees bosschaedje. strax isme een leeuwin verscheenen
Met een paer jongen: en hy volght met vlugge beenen
Verbystert zyn genoote op haeren hiel, zoo snel[698]
Als waerze een boschgedierte, en rukt afgryslyk fel

* TEKSTKRITIEK: vs. 693 oude uitg.: *slangen gordel*.

671 *drillen met:* trillend uitsteken.

672 *getogen:* getrokken.

678 *'t verstant,* met klemtoon, in tegenstelling nl. met 't lichaam; Lat. *mens est, quae* etc.

679 *verscheiden:* verschillende soorten van; Lat. *liquidi monstra veneni:* 'vloeibare giften van ontzettende kracht'; *hellewacht:* Cerberus (vgl. bij vs. 651 de opmerking over het genus); 1e lez.: *van Cerberus*.

680 *poelslange, Echidna*, Cerberus' moeder, half vrouw half slang; *tuimelende spooken*, voor Lat. *errores vagos* (Valentijn: 'swervende dolingen', *tuimelend:* onvast zich bewegen (vgl. *Antidotum,* vs. 26, Dl. II, blz. 809).

681 bevatten niet 'n opsomming van die *spooken*, maar enige verdere verschrikkingen; *stikblint;* vgl. *stikdoot* Bk. II, vs. 421, *stickziende* Dl. I, 454: 186.

682 *verwoetheit:* dolheid.

683 *stampteze* enz.; ze hàd dat al eerder gedaan; *rot bloet;* hier, zoals ook in de bij Ov. niet voorkomende herhaling in vs. 685, schreef V. eerst *versch* (Lat. *recenti*).

684 *woutscherley*, voor *cicuta*, dolle kervel of scheerling; door verwarring met 't laatste woord komt *scherley* ook in de betekenis daarvan voor; Montanus: *cicuta: scherlink-kruydt*; vgl. Virgil., *Tweede Herderskout*, vs. 43; met *wout*-bedoelde V. niet een bepaalde soort: 't woord is de uitkomst van een reeks wijzigingen in het vers (laatste vóórstadium *scherreley*); *vermetel:* zelfbewust; de vorm staat in rijm; gewoner *vermeeten*; Walch 66.

686 *door de pyn;* niet bij Ov.; beter: van angst.

687 *vast:* al die tijd; *dolle:* dol makende.

691 *zegenryk:* zegevierend (vgl. vs. 961; Bk. VII, vs. 234); *verrichter zaek,* staat náást *zegenryk* (Lat. *victrix iussique potens*).

698 *verbystert:* in zijn waanzin.

*
Den lachenden Learch, die hem de tedere armen
Noch toesteekt, uit den schoot der moeder, flux aen 't kermen,
En slingrende het kint, gelyk een slinger snort,
Wel tweewerf om zyn hooft, of drywerf, aengeport
Van dolheit; klinkt het hooft en bekkeneel te pletter
Op eene scherpe rots, bespat van bloet en etter.
De moeder, op dien moort aen 't hollen met een drift,
Het zy van droefheit, of door smettende vergift,
Zet eene keel op, loopt met ongebonde haeren,
Geslingert om het hooft, en onder dit misbaeren
[Nu hoort het moeders hart naer schreien noch gekerm]
Draeght kleenen Melicert op haeren naekten arm,
Gilt vreeslyk, Euohe, godt Bacchus. Juno lachte[712]
Nu zy hoort noemen dien zy t'onderdrukken trachte,[713]
En sprak: dit voordeel trektge uit uwen voesterling.[714]
Een rots hangt op de zee, van onder door den spring
Der baren uitgehoolt, en 't ruischende geklater.[715-16]
Haer hol gewelf beschut het overschaduwt water
Voor dichten regen, die het strant treft en de ree.
De klipt valt boven hardt, en biedt de bare zee[719]
Het voorhooft. Ino [want de razernye zette
Haer kracht by] steeg'er op, en sprong, eer 't een belette,[721]
Niet eens beteutert, met de vrucht af in de ruimt'[722]
Der baren, dat het plompt, en 't zoute water schuimt.
Maer Citerea ziet met medelydende oogen[724]
Deze onverdiende straf der nichte aen vol medoogen,[725]
En smeekt den oom aldus: o waterheer Neptuin,[726]
Wien eene tweede maght te lot viel, om den tuin
Der wateren te hoên, ik bidde om groote zaeken.[727-28]

* TEKSTKRITIEK: vs. 704 oude uitg.: na *dolheit* 'n komma.

712 *Euohe;* bacchiese uitroep. Gri. *eu*(*h*)*oi,* Lat. *eu*(*h*)*oe*, tweelettergr., ook *Evo*(*h*)*e*, *Ehohe;* door V. naar zijn vóórtekst drielettergr. genomen.

713 *t'onderdrukken trachte;* deze volgorde, tans litterair zo geliefd, was voor Van L. nog 'onverdraaglijk'.

714 *trektge*, als stond er *praestat* (niet *praestet*).

715-16 *spring der baeren:* 't springen, springvloeden, of ook eenvoudig: de golfslag; H.; Bi. acht 't bruik baar voor rivieren, maar niet voor de zee; vgl. Dl. III, 481: 1383; *ruischende geklater,* met *spring der b.* een hendiadys: de bruisende golfslag.

719 *valt hardt;* Lat. *riget*, 't geen 'is hard' betekenen kan, maar ook (en hier) 'verheft zich steil'.

721 *een:* iemand.

722 *beteutert:* besluiteloos, door angst geremd (*nullo tardata timore*)*;* vgl. *Zungchin,* vs. 627; *onbeteutert,* Bk. XIII, vs. 680; *ruimt';* Van L. wil dergelijke 'afknotting' aan 't eind van een regel alleen dan laten gelden, als de volgende regel met een klinker begint; in 't andere geval, beweert hij, wordt de *e* toch gehoord! vgl. nog Bk. III, vs. 805, en de aant. van Van L. daarbij.

724 *Citerea*, Venus, naar 't eiland Cythéra, ten Z. van Laconië, dat haar was toegewijd.

725 *nichte:* kleindochter; haar moeder Harmonia was een dochter van Mars en Venus.

726 *oom;* als (half)broeder van Venus' vader Jupiter.

727-28 *eene tweede maght*, d.i. naast Jupiter, wie de hemelheerschappij ten deel viel, ook 'n macht, de tweede nl.; de derde kwam aan Pluto; vergel. Bk. V, vs. 503-vlg.; vs. 714; II, vs. 391; VIII, vs. 831; *te lot;* volgens de voorstelling, dat de toevoeging bij loting plaats had; vergel. *Eneas,* I, 211; *Ilias,* XV, 187; *tuin der wateren;* vgl. Bk. I, vs. 383.

*

Indienwe, die weleer uit zeeschuim 't hooft opstaeken,[729]
En midden in de zee geboren zyn, gena
Verdienden; komt myn naem den biddenden te sta,[731]
En noemt de Griek my naer het zeeschuim, help de mynen,[732]
Diege in 't Ioonsche meer ziet hobbelen en quynen.[733]
Ontfang haer in 't getal der godtheên van de zee.[734]
Neptuin bewillight haer met knikken deze be,
Beneemt de moeder en de vrucht het sterflyk wezen,
En geeftze een' naem, en glans, en maght, met recht te vreezen,[737]
Verkeerende gedaente en naem om Venus zucht.[+738]
Zy heet Leukotoë, Palemon haere vrucht.[739]
De droeve joffers van Sidonie bewogen,[740]
Het voetspoor van mevrou, zoo snel als zy vermogen,[741]
Nastrevende, zien op de rots den voetstap staen,[742]
En twyflen langer niet hoe 't met haer is gegaen,
Beklaegen Kadmus huis met kermen en misbaeren,
Verscheuren het gewaet, en trekken vlecht en haeren,[745]
Al schreiende uit het hooft, mits 's hemels koningin[746]
Uit nyt, zoo zeggen zy, te straf met dees boelin
Dus omsprong. dies Jupyns genoote, om dit versmaeden[748]
En lastren, zeide: 'k wil u ook, die t'onberaden[749]
Ons lastert, stellen tot een' spiegel van myn' haet
En grootste wreetheit. op dit dreigen volght de daet:[751]
Want Inoos allertrouste en vroomste sprak weemoedigh:[752]
Ik wil de koningin, al t'ongelukkigh, spoedigh[753]

[+][Randschrift:] *Ino en Melicert in zeegoden.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 729 oude uitg.: *wel eer*.

729 *indienwe, die*; zwakke vorm van het pronomen-antecedent vroeger niet ongewoon; Bk. III, vs. 817.

731 *verdienden:* zouden verdienen; *komt*..., de voorzin vervolgt; 'brengt de aanroeping van mijn naam de biddenden hulp'.

732 Gri. *Aphrodite,* de uit 't zeeschuim geborene; 1e lez.: *Ter liefde van de zee, ontferm u om de*..., hetgeen tezamen met *komt.... te sta* berust op de lezing van Farn., waaruit ook *midden* (vs. 730) stamt; vgl. Geerts 145.

733 *meer:* zee; *hobbelen*, vgl. Bk. XI, vs. 737; *quynen:* de doot tegemoetgaan.

734 *ontfangen:* opnemen.

737 *met recht te vreezen:* vererenswaardig (*verendam*).

738 *zucht:* verlangen.

739 Zij werden bij de Romeinen vereenzelvigd met Matuta en Portumnus (Portunus). *Leukotoë* (zo Schr.); beter, met Farn., Heins. *-thea, -theë*, 'glanzende godin'; vgl. vs. 217.

740 *Sidonie:* Sidon (de vorm is naar 't Lat. bnw. *Sidoniae*); hier voor Thebe, wijl S. de vaderstad was van Thebe's stichter Cadmus; vgl. Bk. II, vs. 1073.

741 *mevrouw*, nog in de zin van meesteres.

742 *den voetstap,* Ov. 'de laatste voetstappen'.

745 *vlecht en haeren:* haarvlechten.

746 *mits:* daar.

748 *versmaeden:* smaden; vgl. Dl. I, 657: 8.

749 *lasteren:* kwaad zeggen van; *u ook;* H. wenste: *ook u*.

751 *wreetheit:* hardheid (*saevitia*).

752 *allertrouste en vroomste*, voor *praecipue pia; pius* verenigt de begrippen van (plichts)trouw, liefde, vroomheid, al naar de omstandigheden waarin 't gebezigd wordt; *vroom* hier in de zin van: haar plicht jegens de meesteres betrachtend; Valentijn: 'Want die onder haar de godvruchtigste wilde wesen'; *weemoedigh:* wanhopig.

753 *wil:* zal; *spoedigh:* haastig; vgl. Bk VI, vs. 76.

In 't water volgen, en zy wil terstont van last[754]
Aftuimelen, maer hangt aen eene steenrots vast,[+755]
En rept noch roert zich niet. een andere uit ontfermen
Wil voor de borst slaen, en gevoelt terstont haere armen

[+][Randschrift:] *Inoos gezellinnen in steenrotsen en vogels*.

754 *van last:* uit verdriet; vgl. *last en leet*, Hippol. vs. 564.
755 *hangt*; eigl. kwam zij niet eens tot hangen, want zij versteende voor zij de sprong kon doen.

*

Verstyven. d'andre wil nu d'armen naer de zee[758]
Uitstrekken, doch blyft staen, verstyft van hartewee.[759]
Een andre rukt het haer ten hoofde uit, maer de vinger
Verstyft in 't haer, en elk byzonder houdt een' slinger
Een' zwier en hantgebaer, en zagh bedrukt van smert,
Gelykze zagh toen zy van vorm verandert wert.[761-63]
Een deel wort eene vlugt van vogelen, gedreven
Op hunne pen aen zee, die rondom Tebe zweven.[765]
Dus lang wist Kadmus niet van 's dochters ongeval,[766]
Noch van zyn neefke, bey gerekent in 't getal[767]
Der zeegoôn. hy gemat van rouwe en ongelukken,[768]
Door eene lange ry van rampen, die hem drukken,
En door voorspooken, lang en menighwerf gezien,[770]
Bewogen, liet zyn' staet, gelyk geperst te vliên,[771]
By nootlot van de plaetse, en geensins by zyn eigen.[772]
Hy zworf in ballingschap, vermydende het dreigen
Der ongevallen met zyn trouwe Hermioon,
Lant in Illirikum, het sukklen lang gewoon.[775]
Hier beide stokout, en gebroken van elende,
Het voorgaende ongeval, en zwaericheên in 't ende
Ophaelende onderling, sprak Kadmus: zou de nyt[776-78]
Van 't wreede bronserpent, misschien een' godt gewyt,[779]
Dat ik, in ballingschap, van Sidon wechgedreven,
Met myne speer doorstak, en hechte, daer 't bleef kleven;[781]
Zou 't zaeien van 't gebit des holdraeks, vol venyn,
In weelige akkerklay, ook eenige oorzaek zyn[783]
Van alle dit verdriet; toen ik van Sidons paelen[784]

* TEKSTKRITIEK: vs. 767 *neefke* uit *neefken* gewijzigd.

758 *d'andre*, d.i. nog weer een andere; *de* andere, wegens Lat. *illa*. De pointe is bij Ov. deze, dat zij in een toevallige, werkelijk uitgevoerde, beweging, versteend werd.

759 *van hartewee;* eigl. niet dáárvan.

761-63 *slinger, zwier,* ziet op de lijn van het bewegend lichaam vóór de verstening. Van L.'s vraag: 'hoe kunnen zij *handgebaar* behouden, nadat zy de *handen* missen?' beantwoordt in 't verband zichzelf. H.'s mening, dat V. *ziet* had behoren te schrijven in vs. 762, is ietwat logicisties; maar opmerking verdient, dat dit *zagh* door 'n wijziging tot stand kwam; 1e lez.: *en jammerlyk gelaet, Gelykze hadde in 't snel verandren van haer staet;* vgl. overigens vs. 813-vlg.

765 Waarom zij (bij V.) rondom Thebe zweven, terwijl het geval door Ov. bij 't *Ioonsche meer* (vs. 733) gelokaliseerd wordt, ziet men bij Ov. die van Thebaanse vrouwen spreekt; daarbij sluit 't vervolg beter aan.

766 *'s dochters;* Van Helten, *V.'s Taal.* I blz. 61.

767 *neefke:* kleinzoontje.

768 *gemat:* overmand (*victus*).

770 *voorspooken:* voortekenen.

771 *liet:* verliet, liet achter; *staet:* stadsgebied (*urbs*); *gelyk geperst:* als gedrongen; Lat. *premeret*, 'drukte'.

772 *by:* door; *en geensins by zyn eigen*, terwijl 't toch eigenlik wel door 'zyn eigen' was.

775 *sukklen:* zwerven.

776-78 *beide.... ophaelende.... sprak Kadmus,* een half-absolute constructie (*Kadmus* is, naar de zin, in *beide* vervat).

779 *wreede:* felle; *bronserpent*, de draak uit 't begin van Bk. III, vgl. vs. 782, en vs. 783: *slang*; tot de voorstelling van zodanig gekamd monster (III 40) gaf aanleiding een Egyptiese slangesoort met twee horenachtige uitsteeksels op de kop.

781 *hechte:* vastpriemde.

783 *ook:* wellicht; *eenige oorzaek:* op enigerlei wijze oorzaak.

784 *alle:* al; vgl. Bk. IX, vs. 951; Dl. I, 697: 12; Van Helten, *V.'s T.* I, blz. 146-vlg.

785 Beotie eerst bezocht, vermoeit van ommedwaelen?[785]

785 *zy staen toe:* mogen zij toestaan; 1e lez.: *Zoo gunnenze*.

Doch blyven alle goôn gestoort tot dezen dagh,
Zy staen dan toe dat ik van vorm verandren magh
In een gevlakte slang: en naulyx dit gesproken,[788]
Verkeert hy in een slange, en voelt het lyf beloken[+789]
Met gladde schubben, en de harde huit gedekt
Met blaeuwe spikklen, en zyn borst vooruit gestrekt,[791]
Beginnen alle bey de beenen te verdunnen,
En scherp en langworpt aen elkandere te runnen.[793]
Toen schooten d'armen hem nog over, mat en moe.[794]
Dees reikte hy uit min zyn lieve weêrga toe,
En sprakze minzaem aen; terwyl met rou bevangen,
De traenen bigglen langs veranderende wangen:[797]
Koom herwaert, trougenoot: koom herwaert, droeve vrou.
Omhelsme noch, zoo lang, in 't jongst' van dezen rou,[799]
My nog iets overschiet. vat myne hant, zoo lange[800]
Ik noch de handen roere, en in een gladde slange
Niet gansch herschapen ben. hy wou nog spreeken, maer
De tong in twee gesplitst, viel d'uitspraek hem te zwaer,[803]
En smolt al spreekende. hy schuifelde by vlaegen,[804]
Wanneer de mont zyn leet en onheil uit wou klaegen:
Dees stem liet hem natuur behouden. d'echtgenoot
Sloegh voor haer bloote borst, en riep in dezen noot:
Rampzaelge Kadmus, blyf. wilt gy van ons vertrekken?
Hoe is 't myn Kadmus? och schud uit dees slangeplekken.
Waer zyn uw voeten? waer uw schouders, handen, verf,
En aengezicht? waerom hervormen, eer ik sterf,
De goden my, terwyl ik spreeke, ook niet in slangen[812]
Van zulk een' aert? hy likt, terwylze spreekt, haer wangen,
En kruipt noch minzaem in zyn liefstes zachten schoot,
Als haer noch kennende, en vertroostze in dezen noot,
Omhelsdeze naer zyn gewoont', gelyk voorheenen,
En vatteze om den hals. het hofgezin verscheenen,[817-vlg.]

[+][Randschrift:] *Kadmus en zyn beddegenoot in slangen*.

788 *gevlakte;* 1e lez.: *veroude:* oud(geworden); vgl. Dl. III, 215: 434; *Lucifer,* vs. 333: *wy verouden In onzen duur*.
789 *beloken:* omsloten, bezet.
791 *zyn borst vooruit gestrekt*, absol. constr.: terwijl enz.
793 *langworpt;* zo ook Dl. III, 242: 58; *langworpigh*, Bk. III, vs. 238; Dl. II, 704: 1355; vgl. Van Lessen: *Samengest. Naamw.*, 145-vlg; *runnen,* vgl. Bk. IX, vs 317.
794 *mat en moe;* toevoeging van V.
797 *veranderende; adhuc humana,* 'nog menselike'. H.
799 *jongst':* laatste.
800 *iets*, nl. van mijn menselike gedaante.
803 *uitspraek:* het spreken.
804 Het onderw. van *smolt* (vervloeide; vgl. Bk. II, vs. 11;) is *uitspraek*, als dat van *spreekende* is *hy* (uit *hem,* vs. 803) te denken; 1e lez. *terwyl hy sprak*.
812 *in slangen*, is wonderlik; 'In hoeveel slangen wilde Hermione veranderen?' vraagt H.; zijn opmerking, dat V. niet *slange* op *wangen* wilde rijmen, mag juist zijn; dat hij terdege 'n meerv. bedoelde (hetgeen dan een versterkte uitdrukking van haar vertwijfeling betekende), blijkt hieruit, dat hij *in slangen* resoluut wijzigde tot: *in vele slangen*, daarna echter *vele* weer schrapte.
817-vlg. *hofgezin:* gevolg. H. oordeelt: 'Het *omhelzen* (vs. 816) zou mogelik van slangen konnen gezeid worden; maar het *vatten om den hals* is, dunkt my, al te oneigen en onnatuurelijk. 't schijnt dat hy vergeeten was, dat Kadmus en Hermione nu reeds slangen waren'. Dit laatste kan niet, zoals H. doet, bevestigd worden uit *vermaenen* van vs. 824, zoals blijkt uit vs. 822-23. Aangaande het eerste merkt Van L. op, dat er tussen *omhelzen* en *om den hals vatten* (*vallen* t.a.p. is een lapsus of een drukfout) geen groot verschil is, maar voornamelik, dat Hermione

*
Verschrikt hierom. 't gekamt paer slangen streelt niet valsch
Uit vrientschap elk zyn ga met tonge en zachten hals.
Zy in der yl gepaert, gaen vreedzaem heene, en blaeken
Van minne in 't naeste bosch, waerinze zich verstaeken.
Zy quetsen niemant, noch zyn voor geen' mensch vervaert,
Altyt gedenkende aen hunn' vorm en eersten aert.
Noch troostenze evenwel elkandre met vermaenen[824]
In dees verandring, nu heer der Indiaenen[825]
Hun neef, godt Bacchus, in het oost wort aengebeên,
Dat hy veroverde, dien ook d'Achaische steên[827]
Met kerken eeren, veil, en groene wyngertlover.[828]
Nu schoot'er een alleen in dees verandringe over,
Een telgh, gesproten uit dien overouden stam,
Akrisius, de zoon van Abas, die noch gram[831]
De poort van Argos voor godt Bacchus hiel gesloten,
En dezen nieuwen godt, met zyne bontgenooten,
Beoorloghde, aengezien hy geenerwys gelooft
Dat dees een godtheit is, noch Perseus, Argos hooft,[835]
Een zoon van Jupiter, uit Danaë geboren,
Toen hy, in schyn van gout, afregende in den toren.
Noch roude 't hem eerlang [zoo sterk is waerheit] dat[+838]
Hy Bacchus hoonde, en al te stout gelochent hadt
Van wien helt Perseus sproot. een van dees twee verheven

[+][Randschrift:] *Jupyn in een gouden regen*.

toen nog geen slang was; de metamorfose heeft eerst na dit alles plaats, bij Ov. met de woorden: *subito duo sunt*, 'door Vondel wel is waar vry onduidelijk vertaald met: *zy in der yl gepaert*'. Beiden zien over 't hoofd, dat met de slangen draken bedoeld zijn (de draek in Van L.'s uitgave; blz. 375, heeft aanmerkelike voorpoten om mee te *vatten*), waardoor zowel H.'s opmerking vervalt als Van L.'s terugwijzing daarvan overbodig wordt. H.'s kritiek, dat V. 'deeze vertaling van de fabel van Kadmus zeer onachtzaam, en waarschynelijk zeer schielijk behandeld' heeft, wordt volstrekt weerlegd door het hs., dat juist hier een der meest overgewerkte passages heeft. Overigens blijkt de onjuistheid van Van L.'s verweer, ter zake van de orde der feiten, reeds uit vs. 818 in de definitieve tekst: het is niet eerst in vs. 820 dat voor V. de metamorfose van Hermione plaats grijpt. De verklaring ligt in de Latijnse varianten. De voorlaatste redaktie luidde: *het hofgezin verscheenen, Verschrikt: de slangen zien 't, en streelen hen niet valsch, Maer zacht en vriendelyk met haeren gladden hals, En in der yl gepaert* enz.; *hen = 't hofgezin*. Dit berust op de lezing: *at illos Lubrica permulcent cristati colla dracones* ('maar de gekamde draken met hun glibberige nekken strelen hen'); de definitieve tekst onderstelt *at illi;* volgens beide lezingen is reeds hier Hermione veranderd.

* TEKSTKRITIEK: vs. 820 oude uitg.: *in den yl*. - 823 oude uitg.: *Altijt gedenkende aen haer' eersten vorm en aert*. - 834 oude uitg.: *generwijs*. - 837 Kantschrift, oude uitg.: *Jupiter; een* verschreven voor *een'* of *eenen*; vgl. Bk. VI, vs. 920.

824 *vermaenen:* van iets spreken; waartoe, naar V.'s voorstelling, deze mythiese draken op enigerlei wijze nog in staat zullen geweest zijn. Ov.: 'Maar hun beiden was toch een grote troost bij hun verandering hun kleinzoon geweest'.

825 *heer:* als heer; vgl. vs. 28.

827 *dien*, bij *Bacchus; Achaische:* Griekse.

828 *kerken:* tempels.

831 *Akrisius*, koning van Argos, was 'n achterkleinzoon van Danaus, die een zoon was van Belus; de broeder van Belus, Agenor, was Cadmus' vader, en zo overgrootvader van Bacchus; vgl. Bk. III, vs. 747.

835 *Argos hooft;* niet bij Ov.; Perseus was Acrisius' kleinzoon door diens dochter Danaë; de benaming *Argos hooft* is dus in zeer verwijderde zin te verstaan; zie bovendien vs. 844, 850; *noch* enz.: noch ook gelooft, dat P. een zoon is van Jupiter.

838 *noch:* nochtans; *hem,* d.i. Acrisius.

*

Is nu de hemel tot een ryxtroon in gegeven;[840-41]
En d'ander, keerende met zegenryken buit,[842]
Bezweeft de dunne lucht, en breit de vleugels uit,
En hangende op zyn pen, daer Libiaensche zanden
Opwellen, liet het bloet neêrdruppen, langs de stranden,[845]
Van 't yslyk slangenhooft der gaepende Meduis,[846]
Waeruit een vruchtbaer zaet, en allerley gespuis
Van slangen sproot: dus moet elkeen dees zantzee schuwen,
Om booze slangen, die venyn ten bek uitspuwen.
Van hier snort Perseus door de lucht van volk tot volk,[+]
Dan hier dan elders heen, gelyk een waterwolk.
Hy ziet de menschen uit de lucht om laegh verkeeren.
Hy ziet den Ysbeer en den Kreeft, met scherpe scheeren,[853]
Wel drywerf in 't gestarnt'. dan dryft hy oost, dan west,
En voor den nacht beducht, genaekende op het lest,[855]
Wou vliegende geensins zich 't schemerlicht vertrouwen,[856]
Dies streek hy in het west, daer Atlas zyn landouwen
Regeert, en zoekt hier rust, zoolang tot d'avontstar
De morgenstar, en voort de morgenstar de kar
Der zonne opwekken koom'. de grootste mensch van allen,
Iäpets sterke zoon, heerscht hier naer zyn gevallen,
Geheeten Atlas. zee en aertryk dient en eert
Den koning, daer de zon, als zy ten weste keert,
In 't water wort onthaelt, gewelkomt in de baren,[864]
Wanneerze, rennens moe, ter herberge in koom' vaeren.[865]
Hy weit hier duizenden van schaepen, en met een
Ontelbaer horenvee, bezit het lant alleen
En 't gansche lantgewest, en bout vergulde hoven,[868]
Ook boomgaerden, die hem het gouden ooft beloven.

[+][Randschrift:] *Perseus daeden*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 841 oude uitg.: *den*; de *n* is in 't hs. weggemaakt; zie onder; niet opgemerkt door Lelyv., Unger. - 854 oude uitg.: na *oost* geen komma. - 857 Hoogstr. *landd-*. - 858 oude uitg.: *zoo lang*. - 865 oude uitg.: *koomt;* hs. 1e lez. *komt*; daarna 'n *o* bovengeschreven, *t* weggewist en vervangen door'.

840-41 Zie *Tekstkr.*; H. 'Vondel stelt hier den *Nominativus* voor den *Dativus*, en den *Dat.* voor den *Nom.*' enz.; vgl. *Loofw.* vs. 158; Bk. VII, vs. 513; XV, vs. 500; bij de wijzig., in het hs., van *den* in *de*, heeft V. verzuimd *een* in *een'* te veranderen; *ingegeven*, d.i. gegeven om te bezitten; vgl. Bk. II, vs. 704.

842 *d'ander:* Perseus.

845 *de stranden;* niet bij Ovidius.

846 *slangenhooft:* haar lokken waren door Pallas in slangen veranderd; *Meduis*, (met tweeklank *ui*), *Medusa*, een der Gorgonen; haar aanblik veranderde ieder in steen; vgl. vs. 1017-vlg., 1054-vlg., 1095-vlg. Naar Van L.'s mededeling zou men 'de samentrekking van *uza* tot *uis*' in zijn jeugd 'zeer natuurlijk, ja onvermijdelijk hebben gevonden'. Hij voegt er bij, dat 'van ouds, hoe men de woorden ook spelde, dit op de uitspraak geen invloed had', hetgeen hier in ieder geval geen toepassing vindt.

853 *scheeren:* scharen; de kreeft als aanwijzing van een zuidelike hemelstreek.

855 *genaekende op het lest*, bij *nacht;* 1e lez.: *den dagh... die onderging op 't lest*.

856 *schemerlicht:* de naderende nacht (*nocti;* 1e lez.: *Wou zich in 't vliegen aen de nachtschim niet betrouwen*).

864 *onthaelt:* ontvangen.

865 *herberge:* (nacht)verblijfplaats; *koom'*, zie boven: Tekstkritiek; conjunctief ter uitdrukking van het 'zo vaak als'; *koomt*, in de druk, geeft de feitelikheid aan.

868 *bout:* bebouwt, onderhoudt; *vergulde* (als *gouden*, vs. 869), in letterl. zin; Ov. spreekt van 'gouden blaren, die gouden takken en g. appels bedekten', (de zgn. Hesperiden-appels); vgl. Voorrede, r. 191; *vergulde* 4e lez.; 1. *hondert*; 2. *goude*; 3. *vergoude*.

*

De vlugge Perseus zey: heer koning maektge staet[870]
Op uwen hoogen stam; ik ik ben uit het zaet
Gesprooten van Jupyn. indien u wondren lusten,
Vraegh naer ons daeden. 'k zoek hier eenen nacht te rusten.
Nu dacht de koning aen het nootlot dus gespelt
Door Temis mont, gelyk d'aeloude faem vermelt:[875]
O koning Atlas, 'k zie van verre een' dagh genaeken
Dat alle uw hoven, die van goutgeele appels blaeken,
En schittren, root van gout, den zoon des dondergodts[878]
Gedyen tot een' roof en plondringe, en hy trots
Zeeghaftigh met dien buit en ryxschat heen ga stryken.
De koning, na dien tyt beducht voor zyne ryken,
Omheint den boomgaert met ringmuuren, hoogh en vast,[882]
En heeft een' grooten draek de scherpe wacht belast,
Ook alle uitheemschen streng uit zyn gebiet gebannen.
Nu zeght hy Perseus aen: vertrek, o ingespannen
En stouten roover, flux van hier uit myne steên,[885-86886]
Met zulk een' valschen roem van uwe dapperheên.[887]
Jupyn, der goden godt, bestaet u geenerwyze.[888]
By graeuwen blyft het niet: maer dreight, zoo hy niet ryze,[889]
Met opgeheve vuist dien onbeleefden gast,
Die smeekt, en draelende, op geen dreigementen past,
Zyn deught roemt, schoon hy is een veel onsterker vechter:[890-92]
Want wie was sterker dan de koning Atlas. echter[893]
Sprak Perseus: aengezien gy ons uw gunst onthout,
Aenvaert dit schoon geschenk, en omgekeert biet stout[895]

* TEKSTKRITIEK: vs. 880 oude uitg.: *Zeehaftigh*; andere uitg. met *-g.*

870 *maektge staet:* verheft ge u; Ov. ‘indien de roem van een verheven geslacht indruk op u maakt’. De herhaling *ik ik* (eerdere lez.: *ik zelf*) hangt samen met V.'s misvatting.

875 *Temis;* zie Bk. I, vs. 390.

878 *den zoon des dondergodts* (Jupiter); beter: *een zoon;* 't orakel sloeg op Hercules (vgl. bij vs. 888; Bk. IX, vs. 268).

882 *ringmuuren;* naar de lezing *moenibus* (niet *montibus*).

885-86 *o ingespannen en stouten roover;* niet bij Ov.; *ingespannen,* nl. op roven, al zijn kracht daartoe zettend; vgl. *ingespannen tegen,* Dl. III, 311: 56 e.e.; *stouten;* vgl. b.v. *Gysbr.* vs. 1427 *o Christelijcken knoop,* en Van Helten II, blz. 152; invloed van Lat. ô gevolgd door 4e nv.; vgl. *Wdb.* X 18; Walch 55. In het hs. is de *n* van *stouten*, na eerst uitgewist te zijn, hersteld.

886 *steên* (*steden*): gebied; vgl. *onderaerdsche steden*, Dl. III, 251: 1491.

887 *roem:* grootspraak over.

888 Onjuist voor: (*ne*) *longe tibi Iupiter absit:* ‘opdat niet Jupiter(s hulp) u verre zij’; Perseus' verwantschap met Jupiter ontkent Atlas dus niet.

889 *maer dreight;* vgl. voor de constructie Bk. III, vs. 786-87; Van L. wenste *hy dr.*, hetgeen V. in 1e lez. schreef, maar wijzigde wegens het aanstonds volgende *hy; ryze:* opstijgt.

890-92 *onbeleefden*; H.; onbeschaafd, niet wetend hoe men zich moet gedragen; Van L. oordeelt, ‘dat er hier geen reden bestond om Perseus een *onbeleefden gast* te noemen’, en dat V. beter *aarzelenden* of *weifelenden* zou hebben geschreven, ‘en 't Lat. *cunctantem* uitgedrukt’. Echter héeft V. dit laatste gedaan in vs. 891; 1e lez.: *hy dreight, tenzy hy ryze, Met opgeheve vuist te treffen dezen gast, Die trots blyft draelen; trots* werd vervangen door *moedigh*, dan door *smeekt* (Lat. *placidis*), en in de vorm *onbeleefden* ondergebracht in het voorgaande vers, waar het nu rijkelik prolepties, of: subjektief-psychologies aandoet; *smeekt*: vriendelik spreekt (.... en dan weer op zijn dapperheid - *deught* roemt).

893 *echter:* Lat. *at* (hier: welnu dan), dat bij Ov. behoort tot 't door P. gesprokene (‘welnu, daar mijn vriendschap u weinig waard is’); mogelik, ondanks 't ontbreken van een leesteken, is dat ook V.'s bedoeling.

895 *omgekeert:* zich afwendend (om niet zelf versteend te worden).

*
Met zyne slinke hant hem 't gaepend hooft, vol slangen,
Meduzaes morssigh hooft, met addrenhaer behangen,
Herscheppende Atlas in een' steenbergh, steil en schuin,[+897-98]
Den baert en haer in bosch, het hooft in eene kruin
Van steen, de schouders en de handen van gelyken[900]
In bult, en heuvelen, van waer men ver kan kyken.
Daer staet hy hoogh en vast, en ongemeeten groot[902]
In 't oogh van overal, en stut voor vallens noot,
[O goden, 't was uw wil] met zyne kruin 't gewemel[904]
Van 't heir der starren, en den starrelichten hemel.
Eool, de wintgodt, hiel de winden in het slot[906]
Des kerkers vast geboeit. de morgenstar, 't gebodt
Van vrou natuur gewoon te volgen op haer plekken,
Om 't menschelyk geslacht ten arbeit op te wekken,
Bescheen den hemel, als helt Perseus reisgezint
De vlugge hielvlerk aen de hielen gespt, en bint
De sabel op de zy, om weder luchtigh boven
Met snelle hielingen de dunne lucht te kloven,[913]
En laetende overal ontelbaer volk en steên,[914]
Zagh Etiopers, en gansch Moorenlant, met een[915]
Het ryk van Cefeus, daer Jupyn, het hooft der goden,
Geheeten Ammon, al te streng in zyn geboden,[917]
d'Onnoosle Andromeda door zyn orakel dwong[+918]
Te boeten het misbruik van moeders trotse tong.[919]
Zoo dra helt Perseus hier de dochter, root bekreeten,
Zagh aen een steenrots vast geklonken met een keten,

[+][Randschrift:] *Atlas in eenen bergh*.

[+][Randschrift:] *Andromeda aen de steenrots*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 898 oude uitg.: na *steenbergh* geen komma. - 919 *moeders;* 1e lez. *'s moeders;* zeer wschl. was 't de bedoeling *'s* te schrappen; oude uitg.: *'s moeders*.

897-98 *M.m. hooft.... herscheppende*; absol. constructie.

900 *van gelyken;* vgl. Bk. XIII, vs. 316.

902 *ongemeeten groot*, nl. tot onmetelike verhoudingen uitgegroeid.

904 *gewemel;* van het flikkerlicht der sterren; of beter: van het lichtgestippel der sterren waar 't oog in verdwaalt.

906 *hiel*, nl. wederom; vgl. vs. 850-vlg., waar Ov. van tegenstrijdige *winden* had gesproken.

913 *hielingen;* voor Lat. *talaria*, elders (Bk. II, vs. 958; IV, vs. 1002) met 'hielpen', en (Bk. I, 829; IV, vs. 911; VIII, vs. 874) met 'hielvlerk' weergegeven; *hielinc* is in 't Mnl. aangetroffen als een naam voor zeker schoeisel, maar dat is niet de hier vereiste betekenis; vermoedelik is het woord hier door V. nieuw gevormd, missch. onder bijgedachte aan de scheepsterm *hieling*, waarover zie Van L., t.p.: 'de Dichter maakt woorden', zegt Bi. Op de volgende plaatsen is *hieling* later vervangen: Bk. I, vs. 829 (*hielvlerk*), Bk. IV, vs. 1002 (*bielpen*), Bk. VIII, vs. 874 (*hielvlerk*), terwijl Bk. IV, vs. 911 'n oorspr. *hielwiek* door *hielvlerk* is vervangen.

914 *laetende:* ter zijde latend; *ontelbaer;* vgl. voor dit gebruik van *ontelbaer* vs. 867.

915 Ov.: 'de stammen der Ethiopiërs en de velden (het rijk) van Cepheus', de koning van Ethiopië; V.'s uitbreiding, en *met een*, veronduidelikt de samenhang; Cepheus was met Aegyptus, Danaus (vgl. vs. 627, 831) en Phineus (vergelijk Bk. V. vs. 10) een zoon van Belus.

917 *Ammon*, de Libyse orakelgod, door de Grieken met Zeus gelijkgesteld.

918 *onnoosle:* ontschuldige.

919 Haar moeder Cassiope, Cepheus' gemalin, had door zich schoner te roemen dan de Nereïden (zeenimfen) dezer nijd gewekt; op hun verzoek zond Poseidon een verwoestend zeemonster, en volgens het orakel van Ammon moest ter verlossing Andromeda geofferd worden.

*
Geleekze in zyn gezicht een kunstigh marmerbeelt,
Had niet een luchtje met de blonde vlecht gespeelt,
En zagh hy d'oogen niet van jammeren gezwollen,
En laeuwe traenen langs de kaeken nederrollen.
Hy wort onkundigh van het minnevier ontvonkt,
En staet een poos verstomt, daer 't oogh de maeght belonkt,[922-27927]
Dies hem de min bykans het vliegen leert vergeeten.[928]
Hy sprak: o jongkvrou, wie geen hantboey past noch keten,[929]
Neen zeker, neen voorwaer, maer eer een minnebant,
Die twee gelieven houdt verbonden, hant aen hant.
Ay melt ons uwen naem en lant. wat houdt u heden
Gebonden? zy zwyght stil in 't eerste, en geeft geen reden,
En 't geen een dochter voeght, ontziet uit schaemte een' man[934]
Te spreeken: en dewyl zy hant noch vinger kan[935]
Verroeren, wouze zich met zedigh schaemroot dekken:
Noch dektze d'oogen met de traenen, die vast lekken
En bigglen langs de wang, en om hem geenen schyn[937-38938-vlg.]
Te geven datze ontziet, in dootsgevaer en pyn,
Haer schult te melden aen den ridder, die verslagen[940]
Ernsthaftigh aenhiel, meltze in 't ende op zyne vraegen
Haer' naem, en vaderlant, en hoe de moeder vroegh[942]
Elk trotste, en zulk een' roem op haere schoonheit droegh.
Maer eer zy endight komt de gansche zee opruisschen.
Het zeegedroght begint te snorken en te bruisschen,[945]
Met eene afstortinge van baren herwaert aen,[946]
En schiet een' waterbergh van golven, daerze staen,[947]
Op 's jongkvrous bloote borst. de maeght, bykans bezweeken,[948-vlg.;]
Begint luits keels uit schrik een strantklok op te steeken.[949]

* TEKSTKRITIEK: vs. 931 oude uitg.: na *hant* puntkomma. - 932 oude uitg.: *uw leden*; Lat. *cur vincla geras*.

922-27 Voor de constructie vgl. Bk. VI, vs. 212-vlg.

927 *staet verstomt*, voor *stupet*, bewijst dat V. de uitdrukking niet meer analyseerde; *daer:* terwijl (met 'n nuance van oorzakelikheid).

928 *leert vergeeten;* H. wenste *doet* ..., zulks te eer wijl hier eer van een ‘afleeren’ sprake is; dit *leeren* ontwikkelt zich bij V. tot een caus. hulpww.; vgl. Bk. V, vs. 508.

929 *hy sprak*, inmiddels neergedaald (*ut stetit*).

934 *dochter:* jonge dochter, maagd.

935 Ov.: ‘ware zij niet vastgebonden geweest, zij hadde met de handen het zedig gelaat bedekt’.

937-38 *noch*; Ov.: ‘dat vermocht ze’; *die vast* (‘gestaag’) .... *wang*, 'n niet gelukkige uitbreiding (Ov. ‘opwellende tranen’).

938-vlg. ‘opdat zij niet zou schijnen, eigen (niet bestaande) schuld te willen verhelen’.

940 *ridder;* vgl. *ridder* voor S. Michaël Dl. II. 780: 303; *Christelycke Ridder*, Dl. I, 447; ten onrechte maakte Van L. bezwaar tegen het woord h.t.p.; *verslagen:* van ontzetting bevangen.

942 *vroegh;* niet bij Ov. en ook niet passend, daar Cassiope toch reeds haar dochter had.

945 *het zeegedroght:* ofschoon nog niet genoemd, duidt V. 't aan met *het* ('t bekende, dat bij 't verhaal hoort).

946 *afstortinge;* langs de flanken; *herwaert aen*, bij *bruisschen*.

947 (*daer*)ze, nl. Andromeda en Perseus

948-vlg.; Ov. ‘en beslaat met zijn borst de brede golven’.

949 *een strantklok opsteken* een luid gejammer aanheffen (dat het strand er van weerklinkt); vgl. Bk. VIII, vs. 619; *grove klock* voor ‘luidklinkende stem’ ook reeds Dl. III, 144: 540, maar nader aan de oorsprong gehouden: *Wiens keel, een' grove klock, aldus begin te slaen;* zie nog *Gysbr.* vs. 245 *klock, en grove stem; Maeghden* vs. 1426; *opsteeken* (eigl. van trompetten).

*

Haere ouders staen bedrukt en eveneens onstelt,[950]
En droevigh by hun pant, en huwbre, en zy, wien 't gelt,[951]
Met reên ter doot bedroeft. zy zetten met vermaenen[952]
Haer geene hulp by, maer misbaer en maght van traenen,
Naer tyts gelegenheit, en hangen afgeklaeght[954]
Bestorven om den hals der vast gebonde maeght.
Toen sprak de vreemdeling: gy hebt noch tyt te schreien,
Maer om te helpen dient men hier niet lang te beien.
Indien ik Perseus, zoon van Jupiter, den godt
Der goôn, en Danaë, die in het torenslot
Hem in haer' schoot ontfing, gelyk een' gouden regen:[959-60]
Indien ik Perseus [een verwinner, ryk van zegen,[961]
Van 't grimmigh slangenhooft, en een die met zyn veêr
En vleuglen door de lucht durf rennen heene en weêr][962-63]
Dees schoone maeght verzocht, gy zoudtme boven allen
Voor schoonzoon kennen, met uw' wil en welgevallen?[965]
Ik zal, met hulp der goôn, myn vroomheit in der daet[966]
Betoonen, en beding, die hier geketent staet
t'Aenvaerden tot myn bruit. z'aenvaerden 't op dees rede,[967-68968]
[Het was hun ook geraên] en sterken het met eede,[969]
Beloven hem de kroon des ryx ten bruitschat me.
Maer als een zeegalay komt bruisschen door de zee,[971-vlg.]
En snel geroeit wort van bezweete jongelingen,
Zoo komt dit zeegedroght het rotzigh strant bespringen
Door 't barrenende schuim, en was zoo dicht aen strant
Gelyk een Baleaer een kogel met zyn hant[975]

* TEKSTKRITIEK: vs. 950 oude uitg.: *ontstelt*. - 951-52 oude uitg.: *En droevigh by hun pant, en huwbre, wien het gelt, Met reden meer bedroeft*. Wat vs. 952 betreft, was dit ook de oorspr. lez. die dichter bij 't Latijn staat (*sed iustius illa*). Bij de druk is dan daartoe teruggekeerd, maar tevens de bouw van het overige onhelder, hoewel syntakties gladder, gemaakt. - 962 *grimmigh*; oude uitg.: *vreeslijk*. - 969 oude uitgave na *eede* geen komma. - 973 oude uitg. *rotsigh*.

950 *eveneens*, evenals Andromeda; maar vgl. Geerts 145; *ontstelt:* uitzinnig.

951 Zie boven: Tekstkritiek; *en huwbre;* H. zag liever: *de huwbre; hun pant, en huwbre* is enigermate als hendiadys te beoordelen; *en zy.... bedroeft:* terwijl zij zelf met goede reden dódelik bedroefd was (Ov.: 'met meer recht ongelukkig mocht heten'); *wien*, voor 't vr.; zo Bk. III, vs. 376, e.e.; maar hiervóór vs. 929 is in 't hs. de oorspr. *n* van *wien* uitgewist.

952 *met vermaenen*. (toevoeging van V.): met al wat zij zeggen; vgl. vs. 824.

954 *tyts gelegenheit;* Dl. II, 683: 932 e.e.

959-60 *en Danaë:* en van Danaë; *torenslot*; zij was in een stalen toren opgesloten; Jupiter drong tot haar door in de hiergenoemde gedaante.

961 *zegen:* zege; vgl. vs. 691, vs. 842.

962-63 *veêr en vleuglen:* gevederde vleugels.

965 *kennen:* erkennen, aannemen. Bij Ov. niet als vraag.

966 dus niet enkel mij beroepen op mijn afkomst.

967-68 *beding... t'aenvaerden:* stel als voorwaarde .... te mogen nemen (als beloning nl.)

968 *rede:* woorden.

969 *sterken:* bevestigen; vgl. vs. 2.

971-vlg. *als:* gelijk. Het punt van vergelijking is: het uiteenklieven der golven; hetgeen in V.'s vert. niet uitkomt; vgl. over de vorm dezer vergelijkingen bij vs. 991.

975 *Baleaer;* zie Bk. II, vs. 949-vlg.

*

Kan slingren door de lucht, de helt vlieght op van d'aerde,[976]
En steigert in de lucht, met uitgetogen zwaerde.
Zoo dra dit zeegedroght 's mans schim op 't water ziet,
Het strax met open balgh naer 's ridders schimme schiet:[979]
En recht gelyk wanneer een arent op zyn pennen,
In ledigh akkerlant een veltslang komt te kennen,
Met blaeuwe schubben, in den heldren zonnegloet,
Haer oppakt, zettende den krommen klaeu verwoet
In dien geschubden nek, om haeren bek te vatten:[981-84]
Aldus koomt Perseus uit de lucht van boven spatten,[985]
Op dien gebulten rug van 't zeegedroght, in 't groen
Der zoute zee, daer 't bruischt, en schiet het den harpoen[987]
In zyne rechte schoft, zoo vreeslyk dat het kraekte.
Het dier, ter doot gewont, en bloedende, geraekte
Aen 't steigren in de lucht: dan duikt het diep in zee:
Dan tuimelt het: gelyk een everzwyn, van wee[991]
Schuimbekkende, is omringt van dolle hazewinden.
De helt ontwykt den balgh, genegen tot verslinden,[993]
Met zyne snelle penne, en treft het dier, daer 't bloot
Met dikke schulpen niet gedekt is tegens noot,[994-95]
Nu op de ribben, door de zachte en weeke lenden;[996]
Nu daer de staert, heel dun, in eenen visch gaet enden,
Met zyne kromme kling. het braekt door kieu en snuit
Een roode zee vol bloet en zoute pekel uit.
De vleugels worden nat en zwaer van zoute baren,[1000]
En Perseus kan zich in het zeeschuim niet bewaeren[1001]

* TEKSTKRITIEK: vs. 981 oude uitg. *'t ledige*. - 985 oude uitg. *komt*.

976 *van d'aerde;* zich afstotend nl. (*tellure repulsa*).

979 *strax:* aanstonds; *balgh:* muil; vgl. Bk. I, vs. 441; hier vs. 993.

981-84 *komt te kennen:* bespeurt; *veltslang;* Ov.: *draconem;* de betekenis van *draco* is in 't Lat. even onvast als die van *slang* in 't Ned.; blijkens 't *oppakken* en *velt* denkt V. aan 'n slang (Lat. *occupare* is echter: 'aanpakken'). Volgens de voorstelling van Ov. valt de arend de slang van achteren in de nek aan, om hem te beletten de kop om te wenden.

985 *spatten;* een fraai woord voor Perseus' onverwachte en onzachte manier van neerkomen, ondanks Bi.'s gevoelen, dat 't 'hier alleronvoeglijkst wordt gebezigd'.

987 *'t:* nl. 't gedrocht; *harpoen*; Ov.: het zwaard tot aan de *hamus*, d.i. hier: een doornvormig haakje aan 't lemmer; 't wapen heet vs. 998 *falcatus ensis: 'kromme kling';* vs. 912 *telum uncum:* 'gekromd wapen'; Bk. V, vs. 100 *hamatus ensis: 'kromme sabel'*.

991 *tuimelt het:* werpt het zich om en om (*versatur;* Valentijn: *went*). Omtrent de vorm der vergelijking heeft H. een zelfde aanmerking als bij Bk. I, vs. 641 (zie aldaar) en Bk. II, vs. 932; door Van L. uitgebreid tot de voorgaande vergelijkingen (galei, Baleaer), hoewel zij voor de eerste dezer twee niet geldt.

993 *balgh;* 1e lez. *muil*.

994-95 *bloot;* H. had liever gezien: *daer 't, bloot Van dikke schulpen*, evenals Bk. XII, vs. 87 *bloot Van wapen;* tegen *bloot van* had Van L. bezwaar; (vgl. echter Dl. II, 180: 1609 *bloot van geweyr*, en *Wdb. N.T.* II, 2920); hij plaatste 'n komma na *bloot* en verklaarde *bloot* als 'naakt': daar het dier, *bloot* (d.i. naakt), niet met dikke schulpen tegens noot is gedekt'. Het Lat. woord, door V. met *bloot* (en *niet.... noot*) weergegeven, is echter niet *nudus* maar *patere:* 'openliggen, trefbaar zijn'. De voorstelling van Ov., die spreekt van rug, zijden en staarteinde, is bij V. niet duidelik weer te vinden; *met dikke schulpen*, 1e lez. *vol holle schulpen* (*cavis obsita conchis*).

996 *lenden;* vgl: Bk. V, vs. 588.

1000 *de vleugels*, nl. Perseus' 'hielpennen'; *zoute baren*; de herhaling van *zoute* is weer 't gevolg van een wijziging (1e lez.: *vochtigh water*).

1001 *zich bewaeren:* zich handhaven.

*

En op de hielpen naeu betrouwen over 't vlak.[1002]
Hy ziet een steenrots, die haer kruin naer boven stak
By kalmte, en als het stormt bedekt leght van de vloeden.
Hier quam hy staen, om zich voor 't wreet gedroght te hoeden,
En staende aen 't uiterste der klip de slinke hant,
Dreef hem de sabel dwers door 't lyf in 't ingewant,
Tot dry en vierwerf toe. het hantgeklap, 't geschater
En luit geschrey des volx klinkt, over strant en water,
Ten hemel. Kassioop en Cefeus d'ouders staen
En huppelen van vreught. zy groeten onbelaên[1010-11]
Den schoonzoon, kennen hem voor hunnen ryxbevryer.
De bruit, van ketenen geslaekt, treet voor den stryer,
Gelyk een prys en loon van 's bruigoms dappren aert.
Hy spoelt zyn strytbre hant, zeeghaftigh en bedaert,
In 't water af, bestroit het strant met watermeien[1016]
En loof, om 't slangryk hooft, van zynen romp gescheien,
Geensins te quetsen op de zeekust, daer hy 't leght.
De watertelgh verkeert in rotssteen, hard en hecht,
Als 't zoute pit van 't hout, en d'afgeplukte telgen[1020]
Beginnen al de kracht van 't slangryk hooft te zwelgen:
En dees steenachtighheit bleef sedert in den teen.[1022]
De watermaeght beproeft dees groote wonderheên[1023]
Aen veele takken, en bevint zoo door ervaeren
Met blyschap deze kracht in telge en waterblaêren.[1025]
Het zaet hiervan in zee geworpen teelt korael,
En houdt dien zelven aert, zoo dra de tak niet fael
Te ryzen, wortze styf. de tak, in zee gedolven[+1028]
Blyft teen, wort steenkorael geheven uit de golven.
Hy heilight dankbaer aen een drytal van de Goôn
Dry strantaltaeren, groen van versch gesnede zoôn,
Het slinke aen godt Merkuur, en aen heldin Minerve[1032]
Het rechte, 't middenste aen Jupyn, op Cefeus werve.

[+][Randschrift:] *Strantteenen in korael.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 1007 Ho.: *Dreef het*. - 1020 *Als*; oude uitg. *al*; de lez. van het hs. is tot dusver niet opgemerkt. - 1027 kantschrift ontbr. in de oude uitg.

1002 1e lez. voor *kan* in vs. 1001: *durf* (*ausus*), waarbij dan *betrouwen* aansloot.

1010-11 *staen en:* staan te; de vorm van vreugde-uiting niet bij Ov.

1016 *watermeien:* onder water gegroeide takjes.

1020 *pit:* merg; *zout*, voor *bibula:* 'vocht tot zich trekkend'.

1022 *teen:* twijg; elders vr., maar zo 't schijnt als collectief door V. mannel. genomen; (vgl. Brab. *den bie* = de gezamenlike bijen).

1023 *de watermaeght:* de zeenimfen.

1025 *deze kracht*, nl. de werking van het Medusa-hoofd.

1028 *in zee gedolven*, d.i. zolang ze nog onder water is; 1e lez.: *die hout was onder*.

1032 *heldin:* oorlogsgodin (*bellica*).

*

Hy eerde Pallas met een vaerze. godt Merkuur[1034]
Ontfangt een kalf, en godt Jupyn, ter goeder uur',
Een' uitgelezen stier. toen ging hy heenestryken
Met zynen bruitschat, oir der Moorenlantsche ryken,[1037]
En troude Andromeda. de min en bruiloftsgodt[+1038]
Bestellen 't bruiloftslicht. men stookt door hun gebodt[1039]
Welriekend vier, bespant gewelf en bruiloftszaelen
Met kranssen, daer geluit van lieren en cimbaelen
Gehoort wort, fluit en zang, merktekens van geneught.
Zoo dra de valdeur kraekt, en opengaet met vreught,[1043]
Verschynt het schitteren van gout en goude straelen.
De koning Cefeus en zyne amptenaeren praelen,
En treden ten bankette in heerelyken schyn.[1045-46]
Als kostelyke spys genut is, en de wyn
Het vrolyk hart verquikt, vraeght Perseus naer de zeden
En aert des lants; waerop Lincides hem met reden[1048-49]
Berecht van 's lants gewoont'. toen zeide hy in 't endt:
Manhafte Perseus, ay ontvou, 't is u bekent,
Door welk een listigheit, en dappren oorloghszegen[1052]
Gy 't slangenhooft van dees Meduze hebt gekregen.
Hierop hief Perseus aen: daer Atlas opwaert vaert[1054]
Leght eene plaets, rondom van steil geberght' bewaert,
En d'ingang wort bewoont van dry gezustren t'zaemen,
Een trits van telgen, die uit Forcis stamboom quamen,[1057]
Zy zien te gader uit een eenigh enkel oogh.
Toen d'eene zuster dit aen d'andre leende, boogh[1059]
Ik neêr, en greep het oogh behendigh op, en raekte
Hierme bezyden 's weeghs door kreupelbosch, daer 't kraekte,

[+][Randschrift:] *Andromedaes en Perseus bruiloft.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 1039 hs. na *gebodt* missch. een komma. - 1053 oude uitgave *gekreegen*. - 1057 hs. *zynen stamboom*.

1034 *vaerze:* jonge koe (*vacca*); vergel. Boek III, vers 27.

1037 *bruitschat:* Andromeda zelf nl.; Ovid. zegt, dat hij haar neemt, maar zonder de bruidschat (vs. 970); maar Farn. vermeldt een lez. *in dotem:* 'ten bruidschat'; *oir* (1e lezing *'t oir*): erfgename.

1038 *min:* Amor; *bruilofstgodt:* Hymenaeus.

1039 *bestellen:* zorgen voor, bijbrengen; *bruiloftslicht:* de huweliksfakkels.

1043 *valdeur*; vgl. Bk. II, vs. 3.

1045-46 *Cefeus en zyne amptenaeren*; V. heeft, met Schrev., *Cepheni*, d.i. Aethiopiese, beschouwd als afgeleid van *Cepheus*; de verhouding is veeleer omgekeerd; *amptenaeren*, vgl. *amptheer*, vs. 1079; waardigheidsbeklederes; *in heerelyken schyn:* luistervol in 't oog; dit hoort in 't Lat. bij *bankette*; Valentijn: 'den adel van Konink Cefeus komt ter bruiloft, die heerlijk toe-geregt was'.

1048-49 Deze plaats is, in de Lat. tekst, zeer omstreden; V. volgt de destijds gangbare lezing, met *Abantiades* = Perseus bij *vraeght*, en een volgend vers, waarin zekere *Lyncides* antwoordt. *Lyncides* echter is een andere naam voor Perseus: nazaat van Lynceus (de grootvader van Perseus overgrootvader Abas); vgl. bij Bk V, vs. 137; en V, 253, waar V. in 1e lez. foutief *de zoon van Linceus* met *Ampix* verbond.

1052 *oorloghszegen*; vgl. Bk. IV, vs. 961; vgl. voor het genus Dl. I, 431:84 *den zegen*, naast *de zege* Dl. II, 689: 1060.

1054 *Atlas*, de berg.

1057 *trits;* voor *geminas*, d.i. twee; maar bij Schr. wordt nog een derde vermeld; deze twee waren de zgn. Graien, monsterlike oude wijven, met samen slechts één oog en één tand; zij bewaakten de toegang tot haar zusters de Gorgonen.

1059 *leende*, in ruimere opvatting: voor tijdelik gebruik overgaf.

*

Door ongebaende rots en ruighten aen het huis,[1062]
En op den drempel van de schuilende Meduis.[1063]
Ik zagh doorgaens langs 't velt, door entloos ommezwieren,[1064]
Gedaenten zonder ent, van menschen en van dieren,
Door 't aenzien van Meduze in harden steen verkeert.
Ik zagh in myn rondas van koper gebruineert,[1067]
Met myne slinke hant by 't hantsnoer aengegreepen,
Den weêrschyn van haer tronje; en toen 't gezicht beneepen[1069]
En al die slangezwarm in slaep gevallen lagh,
Zoo klonk ik haer het hooft van 't lichaem met een' slagh,[1071]
En nam dit met Pegaes, gesproten uit den bloede[+1072]
Van 't bleek Meduzenhooft, met my tot myne hoede.
Hierby verhaelt de helt oprecht zyn' langen togh
En omreis, vol gevaers: wat landen, noit bezocht,[1075]
Zyne oogen uit de lucht bezichtighden in 't zweven,
En wat gestarrenten zyn pen doorsnorde in 't streven.[1077]
Hy staekte zyn verhael, eer 't iemant lastigh vall'.[1078]
Een amptheer vraeghde hem, waerom een van 't getal
Der zustren slangen draeght geknoopt in haere vlechten,
En Perseus zeide: vrient, ik wil u klaer berechten,
Dewylge vraeght naer iet naemhaftighs, van den gront[1081-82]
Waerop dit rust en steunt. Meduze, schoon en blont
Van haer, was hierom wyt befaemt by alle menschen,
Benyt en aengezocht van menighten, die wenschen
Om zulk een schoone maeght, en meest om 't schoone haer,[1086]
't Welk uitstak boven al. dit hoorde ik, en 't is waer,[1087]
Uit hunnen mont, die haer met eigene oogen zagen.[1088]
Men zeght hoe godt Neptuin, uit zynen waterwagen,[1089-vlg.]

[+][Randschrift:] *Pegaes uit Meduzaes bloet*.

* TEKSTKRITIEK: r. 1072 kantschrift ontbr. in de oude uitg.

1062 *rots en ruighten:* met ruig gewas begroeide rotsen.

1063 *Meduis*; Ov. *Gorgoneas domos:* 'de woning der Gorgonen', drie monsters.

1064 *doorgaens:* overal (Lat. *passim*); *entloos*, terecht niet bij Ov.

1067 *koper gebruineert:* gepolijst koper: of *van k.* bepal. bij *gebr.*? vgl. Bk. XII, vs. 572-73.

1069 *weêrschyn;* want de rechtstreekse aanblik zou ook hem versteend hebben; *gezicht:* de ogen; *beneepen:* beklemd, overmand (door slaap).

1071 *één slagh*.

1072 *Pegaes: Pegasus*, het gevleugelde ros; (nog niet het gevleugelde Muzenros, dat de dichters berijden). Dat Perseus het ros mede nam, berust op verbinding met *eripuisse;* Ov. bedoelt, dat Perseus ook het geboren zijn van Pegasus (en bovendien nog van diens broeder, de reus Chrysaor) uit Medusa (vgl. vs. 1089-vlg.) verhaalde.

1075 *omreis:* tocht overal heen; vgl. *omwegh*, vs. 589.

1077 *in 't streven:* al voortvliegend.

1078 *lastigh vall';* i.p.v. dit *vall'* wordt *viel* gevorderd, niet in de eerste plaats, als Van L. wil, wegens de zuiverheid der taal, maar omdat, naar V.'s zeggingswijze, men eer iets heel anders zou verstaan dan wat bedoeld is; bedoeld is nl. niet: 'uit vreze dat 't iemand te lang mocht vallen', maar: 'vóórdat het iemand verwachtte'(*ante exspectatum*); de 1e lez. was inderdaad *viel*; 2e: *zy*, beide om 't rijm gewijzigd.

1081-82 *berechten van:* inlichten over; *naemhaftigh:* vermaard.

1086 't Tweede *om:* wegens.

1087 *boven al* (haar andere schoonheden).

1088 *hunnen mont:* de m. van dezulken.

1089-vlg. Volgens Ov., Bk. VI, geschiedde het in gedaante van een vogel; door V., die een andere tekst volgde, VI, 166 niet weergegeven.

Haer in Minerves kerk schoffeerde voor 't altaer.
De dochter van Jupyn keert d'oogen af van haer,
Bedekt het kuisch gezicht van deze geschoffeerde,[1092]
En om te wreeken 't leet der schandelyk onteerde,[1093]
Verkeert Meduzes haer in adderen, en voert,[+]
Ten schrik der vyanden, en wat zich rept en roert,[1095]
Dit adderryke hooft in haeren schilt ten toone.

[+][Randschrift:] *Meduzaes haer in adders*.

1092 *kuisch gezicht*, door V. verkeerdelik van Medusa, niet van Minerva, verstaan, die zich 't gelaat bedekte met de *aegis*, haar *beuklaer* (Bk. II, vs. 977).
1093 Nietdáárom, maar om de schennis van haar tempel te wreken.
1095 Teneinde tegenspraak tussen deze regels en Perseus' bezit van 't hoofd te ontkomen, wordt aangenomen, dat Minerva een afbeelding ervan voerde op haar schild, (of ook wel: op haar borstpantser, zoals Ov. hier zegt: *pectore in adverso:* 'voor op haar borst').

*

P. Ovidius Nazoos Herscheppinge.
Het vyfste boek.[aant.]

Inhout.

[1] Het oproer van Fineus en zijne aenhangelingen, op de bruiloft van Perseus, in steen
[2] verandert. Pallas bezoekt de hengstebron. Hier wort verhaelt van Pirenus, en hoe de[r. 2]
[3] Pieriden, na den zangstrijt van verscheide veranderingen met de zanggodinnen, in aexters herschapen worden.

* TEKSTKRITIEK: T i t e l : *vyfste*. Vondel schreef eerst *vyfde*, maar wijzigde dit in *vyfste;* oude uitg.: *vyfde*.
r. 2 *Hier,* nl. bij die bron.

*

Terwyl helt Perseus 't hooft der Moorenlantsche kroone,[+vs. 1]
En Cefeus raet met dees vertellinge onderhiel,
Begint de bruiloftszael, op 't buldren en gekriel[3]
Van een' hoop kryghsvolx, luit te galmen en te wanken.[4]
Het schynt geen liefelyk geluit van bruiloftsklanken,
Maer eer een wapenklank, en gruwzaem kryghsgewelt.
De gansche bruiloftszael steekt op, en bruischt ontstelt,[7]
Gelyk men eene zee, strax kalm en stil en effen,[8]
Met bulderenden storm heur baren hoort verheffen.
Vermeeten Fineus zelf, eerste oorzaek van 't krakkeel,[10]
En boos berokkenaer van 't gruwzaem feestgescheel,[11]
Koomt met eene essche speer al drillende ingevlogen,
En roept: hier ben ik zelf, die van de wraek bewogen,
My wreeken wil aen u, om dien geleden hoon,
Het schaeken van myn bruit. nu kunnen, by de goôn![15]
Uw vleugels, noch Jupyn, vermomt met gouden regen,[16]
U myne handen niet ontrukken. elk verlegen[17]
Zagh om, en Cefeus riep hem toe, die schieten wou:[18]
Wat gaet u, broeder, aen? wat dolheit stoort dees trou,[19]
Dees bruiloft met een' moort? vergeltge op 't ongezienste,
Ondankbaer op dees wys des bruidegoms verdienste?
Besteetge dees verloofde en pas verloste bruit[22]
Met zulk een lasterstuk, en moort en schennisse uit?[23]
Indienge recht bevroet, geen dappre Perseus schaekte[24]
Dees jongkvrou, maer de wraek der zeegodinnen blaekte
Van gramschap: Ammon, met den horen scherp gespitst,[25-26]
En 't grimmigh zeegedroght, van onder opgehitst,
Opborlende om myn kint te zwelgen en verslinden;
Toen zy, ter doot gedoemt, zich aen de klip liet binden,
Beroofdenze u alreede, of gy most wreet en snoot

[+][Randschrift:] *Cefeus aenhangelingen, Perseus bruiloft stoorende, en hem bevechtende, in steenen herschapen*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1 oude uitg.: *Morenlantse* (wegens ruimtegebrek; vgl. Bk. I, vs. 546). - K a n t s c h r i f t . H. drukt i.p.v. *Cefeus: Fineus*. Ten onrechte; het Latijn heeft: *Cephenei Perseum oppugnantes in saxa*. Ook Phineus zelf behoorde tot de versteenden. - 9 oude uitg.: *baeren*. - 15 hs. *goon*.

vs. 1 *hooft:* meester, drager.
3 *gekriel:* gekrioel.
4 *wanken:* beven, daveren; H.
7 *steekt op:* verheft zich, eigl. van stormweer; vgl. Bk. XIII, vs. 785; vooral *Bat. Gebr*. vs. 1753.
8 *strax:* zo pas nog.
10 *vermeeten:* onbesuisd; *Fineus, Phineus,* broeder van Cepheus; met hem was Andromeda verloofd geweest.
11 *feestgescheel;* zie over de vorm *Wdb. N.T.* IV 1733; vgl. vs. 302 *geschil*.
15 *bruit:* verloofde.
16 Vgl. Bk. IV, vs. 837.
17 *verlegen:* niet wetend wat of hoe.
18 *zagh om:* - rondom.
19 *trou:* bruiloft.
22 Is dit uw huweliksgeschenk? *verloofde* (bnw.), 'n woord (niet bij Ov.) dat weinig geschikt was om Ph. te bedaren.
23 *lasterstuk:* schanddaad.
24 *schaekte:* ontnam u.
25-26 *zeegodinnen,* vgl. Bk. IV, vs. 919; *Ammon*, t.a.p. 917; hij werd afgebeeld met ramshorens; vgl. vs. 447-vlg.

Gedient zyn met myn' rouwe, en haere onnoosle doot.
Is 't niet genoegh dat gy de jongkvrou, als verslonden,
Zaeght onmedoogende aen de steenrots vast gebonden,[33]
Daer gy, haer bruidegom en oom, de dochter niet[34]

33 *onmedoogende*, bij *gy*.
34 *daer:* terwijl.

*

Verdaedighde in dien noot op 't uiterste? en verdriet[35]
Het u hier boven dat een ander haer beschermde,[36]
En weigertge den helt, die zich uit liefde ontfermde,
Onbillyk zynen loon? scheen u die prys te groot?
Dees stont te haelen, toen menze aen de strantrots sloot.[39]
Nu staze billyk toe die my, stokout van jaeren,[40]
Voor kinderloosheit hoede, en laet hem minzaem paeren.
Vergun den bruidegom de bruit, en zyn beding,[42]
Rechtvaerdiglyk verdient. bedenk, o jongeling!
Hoe ik my tegens u geensins uit nyt verzette,
Maer tegens het gevaer des doots, die d'onbesmette
Ree boven 't hooft hing. de verbolgen Fineus staet[46]
Voor zulk een antwoort stom, ziet met een stuur gelaet
Zyn' broeder Cefeus, dan helt Perseus onder d'oogen.
Hy twyfelt wie van bey hy eerst zou treffen mogen,[49]
En mikkende eene poos, schiet flux met al zyn maght
Helt Perseus, doch vergeefs, een esschenhoute schacht
Wraekgierigh naer het hooft, datze in het tafelkussen[52]
Bleef steeken: Perseus, die geduldigh ondertussen
Vast wachte, sprong flux op, en hadde, fors getart,[54]
Den dollen Fineus met dien schicht geraekt in 't hart,
Zoo 't outer dezen schelm, op wien de schicht het munte,
En daer hy achter dook, niet veilighde. de punte[57]
Treft Retus evenwel in 't voorhooft, dat hy stort,[58]
Het punt uit brein en been met kracht getrokken wort,[59]
Den bruiloftsdisch met bloet besprengkelt, daer hy spartelt.[60]
Al 't bruiloftsvolk ontstelt, hem ziende dus gemartelt,
Stuift op, en schiet verwoet in dien verwaten hoop.[61-62]
Een deel dreef toornigh men behoorde met een' loop[63]

* TEKSTKRITIEK: vs. 49 *wie*; Hoogstr., H. *wien*.

35 *verdaedighde*; de spelling met *ae* wijst erop, dat V. 't woord met *daet* verbond; vergel. Walch, *Var. Pal.* 37.

36 *hier boven:* bovendien nog.

39 *dees;* zeker wel: Andromeda; Lat.: 'die prijs'; in ieder geval is met ze Andr. bedoeld, daar *prys* bij V. regelmatig mann. is; 'n uitzondering voor de pronomin. aanduiding *proza-En.,* V, r. 385: *den prijs, wienze*...

40 *billyk:* zoals billik is; *die:* aan hem die.

42 *de bruit en zyn beding:* zijn bedongen bruid.

46 *ree:* reeds.

49 *wie*; zie V. Helten, I blz. 136; hier vs. 636.

52 *tafelkussen:* aanligkussen; vgl. *tafelbedde*, Dl. III, 158:54.

54 *vast:* al die tijd.

57 *de punte,* om 't rijm, maar ook reeds Mnl.; vgl. vs. 59, waar Hoogstr. ook *de punte* drukte, vs. 97 e.e.; *punt* bij V.o. en vr., maar niet volgens de huidige verdeling; *veilighde*; voor de tijdsvorm vgl. Bk. VI, vs. 212.

58 *Retus, Rhoetus,* een aanhanger van Phineus; de naam keert terug voor een Centaur, Bk. XII, vs. 360; ook verschillende andere namen uit deze episode dienen daar, hetzij voor Centauren of voor Lapithen.

59 als tussenzin te lezen.

60 *daer:* terwijl.

61-62 *al 't bruiloftsvolk*, voor Lat. *vulgus*, d.i. de bende van Phineus; V. heeft de verhouding omgekeerd, zoals ook blijkt uit *verwaten hoop;* vgl. bij vs. 69; *verwaten:* vermetel, laatdunkend; zie over deze betekenis, naast de andere: 'vervloekt, gebannen', *Mnl. Wdb.* IX, 301; H. op XI, 555.

63 *dreef:* beweerde, riep; *met een' loop:* zonder talmen; of: met één loop, d.i. aanloop, aanval.

Den schoonvaêr en den zoon met kracht ter neêr te vellen.[64]

64 *zoon,* hier: schoonzoon.

*

Maer Cefeus daetlyk, toen zich 't feest begon t'ontstellen,[65]
Al heimlyk tydigh door eene achterdeur ontvloôn,[66]
Riep 't heiligh gastrecht, en gewyde bruiloftsgoôn[67]
Tot tuigen van 't gewelt, dat tegens zyn geboden
Wert aengestelt. Belloon, de schutsvrou der genooden,
Hier tegenwoordigh, dekt den broeder met haer' schilt,[69-70]
En moedight hem. ook was hier Atis, woest en wilt,
In Ganges stroomkristal uit een godin geboren,
Genoemt Limnatis, zoo de faem zich recht laet hooren.[73]
Hy telde zestien jaer, was schoon. het feestgewaet
Verrykt de schoonheit door optoisel en cieraet.
Hy droegh een' purpren rok met gout geboort, een keten
Van gout om zynen hals. de mirreboomen zweeten
Een' aengenaemen geur, om 's jonglings krollent haer[77-78]
Te zalven. hy was fix op snelle schichten, maer
Noch fixer met den boogh den vyant aen te rannen.
Helt Perseus zagh dien knaep den taeien hantboogh spannen,
Greep flux een branthout, daer 't noch rookte op 't outerplat,[82]
En klonk hem in 't gezicht 't gebit in twee, bespat
De zael met been en bloet, gemengt en uitgespogen.
Toen Likabas Sirier, met toegelokene oogen,[85]
Den ongeveinsden vrient, genoot, en bloetverwant,[86]
En zyn geschonden hooft, in zulk een' droeven stant,
Te dootelyk gewont, zagh scheiden uit dit leven,[87-88]
En wentelende in bloet, den lesten dootsnik geven,
Beschreide hy den knaep, en greep in dit rumoer

* TEKSTKRITIEK: vs. 74 oude uitg.: *Hy zestien jaeren out, was schoon*.

65 *t' ontstellen:* in de war te lopen.

66 *door eene achterdeur;* niet bij Ov.

67 *gewyde* (heilige) *bruiloftsgoôn;* Ov.: de goden v.h. gastrecht.

69-70 *aengestelt:* bedreven; *Belloon,* krijgsgodin, zuster, of volgens anderen, vrouw van Mars; hier onjuist (door Ov.' *Bellica Pallas*) voor Minerva, Pallas (1e lez. *Minerf*); *schutsvrou der genooden;* niet bij Ov.; maar verkeerdelik door Van L. afgekeurd op grond dat zij hier juist Phineus en zijn ongenoden zou beschermen: de *broeder* is Perseus, die evenals Pallas van Jupiter was gesproten.

73 *Limnatis;* zij heet bij Ov. een dochter van (de) Ganges; de naam is in 't hs. herhaaldelik gewijzigd, in deze volgorde: *Limniace, Limnate, Limnatis, Limnatie* (4-silbig), *Limnatis;* de veranderingen verklaren zich deels uit de onvastheid der Lat. lezing, deels uit 't metrum: de 2e vershelft luidde eerst: *zoo haer de faem laet hooren*.

77-78 *de mirreboomen zweeten;* H.; volgens de wat al te logiese opmerking van Van L. klinkt het, ‘of de boomen nog altijd bezig waren te zweeten’; Ov. zegt enkel: ‘vochtig van mirre’; dat de jonkvrouw Myrrha pas in het 10e Boek in een mirreboom veranderd wordt (H.), hinderde Ov. niet zeer; vgl. overigens reeds Bk. III, vs. 740. De vertaling is met de franse slag gedaan; Ov. spreekt niet van *krollent* haar, maar van een *curvum crinale,* d.i. een gebogen haarsieraad, een diadeem.

82 *outerplat:* de altaartafel.

85 *Likabas, Lycabas;* zie dezelfde naam Bk. III, vs. 828; en, voor een Centaur, Bk. XII, vs. 394; *Sirier*, 2 lettergrepen, klemtoon op de 2e; Lat. *Assyrius*; de vertaling berust op een aant. van Regius (ook bij Schrev.); vgl. nog vs. 170.

86 *bloetverwant*; voor Lat. *iunctissimus*, ‘innig verbonden’.

87-88 *en zyn geschonden hooft*, vormt 'n hendiadys met *bloetverwant; met* in plaats van *en,* gelijk Van Lennep wilde, had Vondel oorspr. geschreven, maar gewijzigd, wschl. wegens *met* in vs. 85, dat zelf pas in 4e lez. definitief is geworden; *te dootelyk*, was eerst *en dootelyk*; deze wijziging vloeide voort uit de juistgenoemde van *met* in *en,* maar ze was niet gelukkig, onverschillig of men te als ‘al te’, dan wel als ‘zeer’ opvat.

Den opgespannen boogh van Atis, op den vloer
Te deerlyk uitgestrekt, en zeght: waer zyn de helden?[92]
Nu is 't uw beurt met my. nu zultge dit ontgelden,
En u niet langer in des jonglings droeve doot
Verheugen, die u min tot lof gedyt, dan snoot
Tot laster en verwyt. het woort was naeu gesproken,[96]
Of't snorrend punt bleef, mits helt Perseus lagh gedoken,[97]
In zynen wyden rok vast hangen. Perseus, ras[98]
En vaerdigh, dryft hierop den wreeden Likabas[99]
De kromme sabel, met Meduzaes bloet bestreeken,
Manhaftigh in de borst, waerom hy, dootsch bezweeken,
En flaeu, en stervende, in zoo groot een nachtverdriet[102]
Benevelt en bezwalkt, naer Atis ommeziet,[103]
Op wien hy jammerlyk het hooft leght, daerze vielen,
En vaeren met dien troost, als reisgenoots, ter zielen.[105]
Hier sneuvlen op den vloer in bloet, dat t'zamenron,[106]
Sieensche Forbas, zoon en telgh van Metion,[107]
Amfimedon met een, uit Libiaensche zanden,
Beide even fors en stout om andren aen te randen.[109]
d'Een kryght den degen door den strot al t'onverwacht,
En d'ander in de rib geduwt met volle kracht.
Toen Eritus, de zoon van Aktor, met zyn breede
En blinkende oorloghsbyl, heel bits en scherp van snede,[113]
Hier aenquam, ging de helt hem met geen zwaert te keer,[114]
Maer greep een' beker, groot en zwaer, tot hantgeweer,[115]
Een' beker, kunstigh met kleen beeldewerk gedreven,
En dreef, met allebey de handen opgeheven,
Hem voor het voorhooft, dat hy, flaeu en zonder moedt,[118]
Heentuimelde op den rug, in 't uitgebraekte bloet.
Hy velt Polidemon, Semiramis bestaende,[120]
Kaukaeschen Abaris, Liceet, eer 't iemant waende,
Sperchions eigen zoon, ook Elix, Flegias,[122]
En Klitus mede, en stapt op eenen hoogen tas[123]
Van dooden. Fineus, die hier onder vyants oogen

92 *uitgestrekt,* bij *Atis*.
96 *laster:* schande.
97 *mits:* daar.
98 *vast:* intussen, toen (d.i. zonder vervolgens verder door te dringen).
99 *wreeden:* gruwzame.
102 *nachtverdriet,* van de doodsnacht.
103 *bezwalkt:* omduisterd.
105 *met dien troost,* nl. van het gezamenlik sterven; *vaeren*, bij Ov. alleen van Lycabas; Athis was reeds eerder dood (vs. 89); *ter zielen*; met de oude betekenis der uitdrukking: *te der zielen,* ‘naar de verblijfplaats der afgestorvenen’; vgl. Bk. I, vs. 711: *ter ziele zonk*; hier vs. 262.
106 *t'zamenron:* tot een plas bijeenvloeide.
107 *Sieensche,* van Syene, een Egyptiese stad, bij de grens van Ethiopië gelegen.
109 *fors:* strijdbaar.
113 *bits:* (bijtend) snijdend.
114 *aenquam:* aan kwam zetten.
115 *beker*; voor *cratera,* een mengvat.
118 *flaeu:* machteloos.
120 *Polidemon*, met de klemtoon verkeerdelik op de *i*; *bestaende:* verwant aan, uit 't geslacht van.
122 *Sperchions zoon,* d.i. Licetus.
123 *tas:* stapel; over dit woord en het ww. *tassen* H. en Van Lelyv.; volgens H.; heeft het ‘tegenwoordig iets dat naar de Oudheid zweemt’.

*

Niet treên durf, schiet een' schicht, die by geval gevlogen[125]
Juist Idas treft, die by geen schult den stryt ontgelt,
En geene zyde koos. dees zagh, ter neêr gevelt,
Heel nors naer Fineus om, en sprak: nu ik, gedwongen
Door u, ook zyde kies, gevoel van my besprongen
Wien gy ten vyant terght. boet met uw wonde en smart[129-30]
Myn dootwonde, en het bloet onschuldigh aengesart.
Zoo sprak hy, wou den schicht, getrokken uit de wonde,
Hem tornen naer het hooft: maer 't hart bezweek. hy konde[133]
Door 't storten van zyn bloet niet langer, en viel neêr.
Hier trof Klimeen Odyt, den treffelyxten heer[135]
Naest Cefeus in het ryk. toen most Protenor sneven[136]
Door Hipseus. Linceüs holp flux Hipseus mede om 't leven.[137]
In dit krakkeel was d'oude Emation, oprecht[138]
En recht godtvruchtigh, wien de jaeren het gevecht[139]
Verboden, dies hy met de tong alleen most stryden.
Hy vloekte 't goddeloos gevecht van wederzyden.
De felle Kromis maeit den ouden kouden man,[142]
Die siddrende 't altaer ter noot omhelzen kan,
Het hooft af, dat het op 't altaer ter neder storte,
Daer vloekt de tong hem noch, die zyne dagen korte,[145]
Terwyl het gaepend hooft den geest geeft in den brant.
Nu velde Fineus twee gebroeders, op de want[147]
Geoefent, Broteas en Ammon, noit verwonnen,[148]
Zoo zwaerden door de want de neêrlaegh krygen konnen.[148-49]

* TEKSTKRITIEK: vs. 128 *naer*; oude uitg.: *na*; H. reeds *naer*. - 137 *Linceüs.... leven*; de oude uttg.: heeft *Linceus zoon holp Hipseus* enz. Vondel schreef eerst: *Lincides holp Hipseus* enz. Daarna verving hij *Lincides* door *Linceus zoon,* en dit weer door *Lincides*. Ten slotte schreef hij wat in de tekst is opgenomen. Op de proef zal hij dan de lezing gekozen hebben, die de oude uitg. biedt. *Lynceüs* (tweelettergrepig) moet hij als patronymicum bedoeld hebben. Latijn: *Prothoënera percutit Hypseus, Hypsea Lyncides*.

125 *by geval:* in 't wild, buiten zijn baan.

129-30 *gevoel* enz.: ervaar, door mij besprongen, wie gij u tegen zijn wil tot vijand hebt gemaakt.

133 *tornen:* met kracht werpen; vgl. *Eneas* IX, vs. 672: *met eenen torn gevelt*; *En.,* XI, vs. 786: *den eersten torn uitstaen*; ib. XII, 781: *dry in eenen torn* (*vellen*); uit 'snede, scheur' zal de betekenis 'aanval' e.d. ontstaan zijn; vgl. *torrenen, tarnen* bij Bredero (*Kluchten,* uitg. Rijnbach; *na 't gat-:* 'te lijf gaan'); bij Hooft *torn*, 'aanval', *tornen* (*Uitlegk. Wdb.;* ook: 'verscheuren, rukken', Oudemans *Tk. Wdb. op Hooft*); niet uitgesloten is vermenging met een ander *tornen,* oorspr. 'keren', waarover zie *Wdb. N.T.* op *optornen;* Lat. *remissurus:* 'op 't punt terug te slingeren'; ofschoon aan 'terugslingeren' hier niet moet worden gedacht.

135 *Odyt:* (*H*)*odites*.

136 *naest:* onmiddellik na.

137 *Linceüs:* Perseus; zie *Tekstkritiek; holp*; H. oordeelde *holp* 'beter dan *hielp*, gelijk men nu schrijft'.

138 *was:* bevond zich; *oprecht:* rechtschapen.

139 *godtvruchtigh*, in letterl. zin: de goden vrezend (*timidus deorum*).

142 *Kromis: Chromis;* Bk. XII, vs. 430 *Chromis* (een centaur).

145 Vgl. Bk. VI, vs. 756-vgl.; Bk. XI, vs. 71-vlg.

147 *want:* vechthandschoen.

148 *Broteas;* Bk. XII, vs. 350 (*Brotean*) als naam van een der Lapithen; de *caestus* was eigl. een lederen riem, met ijzeren of loden knopen voorzien, waarmee de vuistvechters hun handen omwikkelden.

148-49 *noit verwonnen* enz.; d.i. alleen voor 't zwaard moesten zij met dit wapen wijken; *konnen* is tegenw. tijd, hoewel de verl. tijd hier heter zou passen.

Hy velde ook Amikus, aen Ceres dienst verlooft,[150]

150 *Amikus,* bij verschrijving voor *Ampikus*, gelijk Vondel eerder geschreven had; zijn allereerste lezing was *Alfitus*, naar een Lat. variant.

*

Met zynen witten bant gevlochten om het hooft.[151]
Iäpets zoon, die niet geoefent in krakkeelen,[152]
Gewoon op zyne lier, een vredetuigh, te speelen,
Nu bezigh hier 't gehoor te streelen van dit paer,
Stont niemant in den wegh, en tokkelde de snaer
Met zyne citerpen. ga heene uit deze feesten,[156]
Schimpt Pettalus, volent het bruitsliet by de geesten
Des afgronts. hierop dreef hy 't spits ter slinke zy
Hem door den slaep van 't hooft, zoo schrikkelyk, dat hy
Ter aerde stervende bedrukt de snaeren streelde,
Met styve vingren by geval een klaeghliet speelde.[160-61]
Likormas, fors van aert, kon zonder wraek en rou[162]
Niet aenzien dat men dus een' speelman martlen zou.
Hy rukte van den post met kracht ter rechte zyde[164]
Een' boom af, dreef Pettael, die Perseus eer benyde,[165]
Zoo hardt op 't bekkeneel van boven, dat het kraekt,[166]
En hy, gelyk een os, voor zyne star geraekt,[167]
Ter aerde nederploft. toen komt met sterke handen
Cinifsche Pelates den slinken post aenranden,[169]
En wrikt: maer Koritus Marmarianer hecht[170]
De rechtehant terstont met eenen pyl, die recht
Zyn' gang ging, dat de hant aen eenen post bleef hangen:[172]
En Abas stak hem, daer hy vast stont, als gevangen,[173]
Den degen in de zy: waerom hy, hangende aen
Den post met zyne hant, den geest gaf. onder 't slaen
Rolt Melaneus om ver, die 't heir der Perseanen
Met grooten yver volght. de rykste in weide en graenen,[176-77]

* TEKSTKRITIEK: vs. 171 *rechtehant*; de bedoeling van het hs. is onzeker: *rechte hant*?
151 *witten bant*; priesterdracht; vgl. Bk. XIII, vs. 910-vlg.
152 *läpets zoon, die*; de bijzin loopt niet af, als gevolg van wijzigingen in de vertaling; vgl. H.; *läpets zoon,* naar de lezing *lapetide*, i.p.v. de aangenomene: *Lampetide*.
156 *citerpen*; vgl. vs. 461 *cyterveder*.
160-61 *ter aerde stervende*; gewijzigd uit *ter aerde sneuvelt*; beide vss. zijn in deze vorm eerst na herhaalde wijziging tot stand gekomen; een gevolg daarvan is het tekort aan samenhang: immers dat hij '*de snaeren streelde*' kan geen gevolg zijn van de toegebrachte wonde; misschien wilde V. 't redden met *bedrukt* (in dat geval met klemtoon te lezen), dat pas na 2 maal geschrapt te zijn, definitief werd; *by geval,* voor Lat. *casu,* opgevat in de zin van 'toevallig': het was toevallig juist een klaaglied (en dus passend bij de omstandigheid), dat hij nog aansloeg. Ongeveer aldus verstaat ook Ehwald het Latijn; anderen vertalen *casu:* 'in 't vallen'; zo Valentyn, en ook V. oorspr.: *En speelde een klaeghliet, daer het hooft zich nederleide*; vgl. Farn.
162 *fors:* strijdlustig, onstuimig.
164 *post:* deurpost; *ter rechte zyde;* vgl. voor de buiging vs. 672.
165 *boom:* sluitboom.
166 *bekkeneel*; onjuist voor *cervix* 'nek'.
167 *star:* voorhoofd; vgl. Dl. II, 341: 7; III, 244: 1293.
169 *Cinifsche,* van Cinyps, een rivier-, en streeknaam in Libye; *Pelates,* Bk. XII, vs. 339, de naam van een Lapieth; bij V. echter *Belates*.
170 *en wrikt*; echter, bij Ov., niet aan de post, maar wederom aan de sluitboom; *Marmarianer,* van Marmarica, een streek aan de Nd. kust van Afrika; vgl. vs. 85.
172 *eenen post,* is vreemd, en dan ook uit *den post* ontstaan in verband met andere wijzigingen.
173 *daer:* waar, terwijl hij daar.
176-77 *Melaneus,* de zwarte; *Perseanen:* aanhangers van Perseus; *die 't heir.... volght,* voor: *castra secutus,* wat hier niet meer betekent dan: 'de zijde houdend van'.

Een Nazamoner, die lantrykste Dorilas[178]

178 De *Nasamonen*, een volk Zl. van Cyrenaïca in Nd. Afrika.

Wert door zyne eechenis getroffen, dat de plas[179]
Van bloet ter dootquetsuure al schuimende uit quam springen.[180]
Alcioneus van Baktre, een wreedaert, niet te dwingen,[181]
Die hem neêrvellende den dootsnik geven ziet,[182]
En d'oogen in het hooft verdraeien: nu geniet
Gy, sprak hy, van uw graen en uitgestrekte landen[184]
Niet meer dan 't lichaem dekt. hiermede scheit hy van den[185]
Verslagen dooden: en helt Perseus rukt terstont
Den schicht ter wonde uit, en treft boven zynen mont
Alcioneus recht op den neus met kracht van voren,
En 't snorrend punt komt vlug door zynen nek te booren,
Steekt voor en achter uit. de helt vervolght zyn' spoet,[190]
Velt Klanis, Klitius, twee broêrs, een moeders bloet,
Doch ongelyk gewont: want d'arm met moedt gesteven,
Heeft Klitius de schacht van esschen toegedreven,
Door bey de heupen heene, en Klanis byt de speer
Met zynen bitsen tant, en stort ter aerde neêr.
Hier sneuvlen Celadon Mindezer, de getrouwe,[196]
En Astreus, zoone van een Palestynsche vrouwe.
De naem des vaders schuilt. Etion bleef'er me,
Die, loos op wichlery, getroffen hier ter ste,[199]
Zich vint bedrogen in zyn vogelwichleryen.
Toaktes, schiltknaep van den koning, heet in 't stryen,
Bleef hier verslagen, en Agirt, om vaderslaght[196-202]
Verlastert, en gevloekt. de doôn hier omgebraght
Zyn min dan levenden. het raetslot van hun allen[203-204]
Stont vast dat Perseus, daer hy stont, most nedervallen.
Al 't vloekverwantschap houdt gestreng uit haet en nyt[206]
De zy, die tegens recht verdienste en voorwaerd stryt.[207]
De schoonvaêr, schoonmoêr, bruit en 't hof houdt Perseus zyde
Vergeefs, en huilt en kermt. de galm rolt door de wyde
Gewelfde bruiloftszael. 't geklikklak van het stael
En schor gerammel van de wapens vult de zael.
Het jammeren, gesteen, en schreien der gewonden

179 *eechenis:* lies.
180 *dootquetsuure*; Ov. ‘doodelik is die plek’.
181 *Baktre: Bactra,* hoofdstad van Bactriana in Perzië; *wreedaert* enz., toevoeging van V.; vgl. vs. 99.
182 *neêrvellende*, bij *die*.
184 *sprak hy;* opmerkelike hervatting v.h. subjekt.
185 *van den: landen*; over zulke en andere ongewone rijmen bij V. e.a. H. en Bi.
190 *spoet:* voorspoed, geluk.
196 *Mindezer,* van Mendes, een stad in de Nijldelta; *de getrouwe,* een toevoeging van V., eerst het gevolg van een korrektie in de vertaling.
199 *loos:* scherp, schrander.
196-202 De hier genoemden zijn ook aanhangers van Phineus.
203-204 *verlastert:* te kwader faam bekend; met andere bet. staat *verlasteren* Bk. III, vs. 941; 1e lez.: *verlastert, en berucht*; *de doôn.... levenden:* er bleven nog talrijker aanvallers over; Lat. *plus exhausto superest:* ‘meer dan het volbrachte blijft er te doen over’.
206 *vloekverwantschap:* de saamgezworenen; vgl. *vloek,* Bk. I, vs. 286; *gestreng:* onverwrikbaar.
207 *zy:* zijde, partij; *recht,* znw.; *voorwaerd,* het *beding* van vs. 42; Ov.: ‘tegen de verdienste (van Perseus) en het gegeven woord (van Cepheus)’.

Verdooven hunne stem. Belloon verft ongebonden
De kamers met veel bloets, en mengelt zich van 't een[214]
In 't andere gevecht. helt Perseus, hier alleen
Omringt van Fineus, en zoo veele aenhangelingen,
Ziet zynen vyant, die hem vreeslyk wil bespringen,
Daer dus afgrysselyk en dapper wort gestreên.
Het hagelt pylen, buy op buy, als hagelsteen.
De schichten vliegen van ter zyde, en ook van vooren,
Langs bruiloftsfakkels en de tafel om zyne ooren.[220-21]
Helt Perseus zet zich aen een' dikken hofpilaer
Met zynen rugge schrap, en scheutvry voor gevaer[223]
Van schichten, om 't gewelt der vyanden te keeren,
En houtze moedigh staende: al d'andre, om hem te deeren,
Genaeken vast, ter rechte en ook ter slinke hant,
Etemon Nabateer, Chaonsche Molp, gekant[227]
Van wederzy. gelyk uit twee verscheide wegen
De tiger in een dal, van hongers noot verlegen,[229]
Twee kudden loeien hoort, met jammerlyk geschal,
Noch twyfelt welke hy van beide aanranden zal,
Verhit omze alle beide en teffens aen te tasten:
Zoo twyfelt Perseus wien hy eerst van deze gasten[233]
Toevaeren wil ter rechte of aen de slinke zy.
Hy treft eerst Molpeus been, en laet hem vrank en vry[235]
Ontslippen, aengezien Etemon niet wil wachten,
Maer dingt naer Perseus hals, en treft met domme krachten[237]
Den kant des hofpilaers, daer 't zwaert aen stukken springt,
En wont hem in de keel niet dootlyk. Perseus dringt[239]
Den degen hem in 't lyf, die sidderende d'armen
Noch vruchtloos uitsteekt, of de helt zich woude ontfermen.
Maer Perseus sprak, toen voor de menighte en 't gewelt[242]
De deught bezweek: dewylge u zoo geweldigh stelt[243]
Om my te praemen, dwingt de noot my hulp te zoeken
By myn Meduze. keert uwe oogen van dees hoeken,[245]
En draeit uw aengezicht, gy die myn vrienden zyt.
Hy haelt, zoo spreekende in het barnen van den stryt,

214 *kamers*, voor *penates*, de huisgoden.
220-21 Ov.: '.... langs zijn beide zijden en voorbij zijn ogen en oren'.
223 *scheutvry,* nl. van achter.
227 *Nabateer* (3 lettergr.); vgl. Bk. I, vs. 75; *Chaonsche Molp:* Molpeus (vs. 227) uit Chaonia, zoals een stad in Syrië heette; wellicht beter: de Choaniër (bij Plinius een volk in de buurt der Nabatheërs).
229 *verlegen:* benard. Bij Ov. bevinden zich de kudden in twee tegenover elkaar gelegen dalen.
233 *gasten*, hier mogelik in de tans gangbare opvatting; vgl. echter Bk. I, vs. 769, Bk. II, vs. 908, Bk. III, vs. 768.
235 *vrank en vry:* vrij; vgl. in gelijke opvatting *vry en vrank*, Bk. II, vs. 207.
237 *dingt naer P. hals*; vgl. Dl. II, 708: 1446; en ib. 748: 2261; *met domme krachten:* met plomp geweld.
239 *hem,* nl. Ethemon zelf.
242 *de menighte en 't gewelt:* de overmacht.
243 *deught:* dapperheid.
245 *myn Meduze*; 1e lez. *mynen vyant,* Lat. *ab hoste,* d.i. 'bij mijn (vroegere) vijandin'; *van dees hoeken:* hiervandaan; vgl. Dl. II, 609: 1599 *wt Plutoos hoecken*.

*

Meduze voor den dagh. een Teskelus byzonder[248]
Riep: zoek een slechthooft, dat vervaert is voor uw wonder:[249]
En toen dees met zyn hant den helt een' schicht naer 't lyf
Wou schieten, bleef hy flux in 't mikken kout en styf,[251]
Gelyk een marmerbeelt. na hem stont Ampix vaerdigh,
Om Linceus zoon, een' helt, grootmoedigh en eêlaerdigh,[253]
Te raeken, maer de hant verstyfde als steen alree,
En kon zich 't minste niet eens reppen. Nileus me
[Die zich een' zoon des Nyls opveilende, en te krachtigh[256]
De zeven monden van den Nylstroom trots en prachtigh
Half zilver, hallef gout, en kunstigh gegraveert,[258]
In zynen beuklaer voert,] riep: Perseus, eerge u deert,
Let op den adel en den stam, waeruit wy sproten.[260]
Gy mooght u troosten, dat gy sneuvelt door een grooten
Manhaftigen, en met dien roem ter zielen zweeft.
Zoo spreekend staet hy stom, mits hem de stem begeeft.
Gy zout gelooven dat dees gaepende ook wil spreeken,[264]
Hoewel de tong bezwykt. dien smaet wil Erix wreeken,[265]
En graeutze toe: uw laf en suffende gemoet,[266]
Maer niet het slangryk hooft is oorzaek dat uw bloet
En leên verstyvende, zich langer niet beweegen.
Valt aen met my, en hout met uwen blanken degen
Dien tovervechter neêr. toen trok hy op hem aen:
Maer daetlyk hielt de gront de beide voeten staen,
Hem styf en stom, als een geharnast beelt van marmer.
Deze alle quamen om, en vonden geen' beschermer,
By hun verdiende schult: maer Perseus had noch een'[274]
Trouwant Akonteus, die al vechtende ook in steen
Verstremde, toen hy 't hooft met adderen behangen
Aanschoude. Astiages, van misverstant bevangen,
Noch meenende dat dees noch leefde, nam zyn zwaert[278]
En klonk het op den steen. Astiages veraert,[279]

* TEKSTKRITIEK: vs. 249 oude uitg.: na dit vers een punt. - 250 oude uitg.: *Toen dees met zijne hant.* - 258 Hoogstr. *en half gout.* 260 oude uitg.: na dit vers een komma; *sproten*, oude uitg.: *sprooten.* - 276 oude uitg.: na dit vers een komma; hs. aanvankelik een komma na *hooft*, en een aan het einde, die beide zijn weggewist.

248 *een:* 'n zekere.
249 *slechthooft,* vgl. Bk. I, vs. 920.
251 *flux:* aanstonds.
253 *grootmoedigh:* dapper, manhaftig.
256 *zich opveilende:* zich uitgevend voor; *krachtigh:* blufferig; vgl. *Eneas*, V 652 *te kraftigh*; *Wdb. N.T.* VIII 61.
258 *half.... hallef*; deze wisseling behaagde niet aan H.; bij Bi. een verdediging in het algemeen van deze, door hem *scheva* genoemde ‘smeltende overgang’.
260 *wy:* ik; Lat. *nostrae gentis*.
264 ‘dat deze die daar met zijn mond open staat, ook spréken wil’; *deze* kan ook zelfst. zijn: *gaepende:* terwijl hij gaapt; vgl. vs. 280.
265 *hoewel* enz.; meer eigenaardig Ov.: ‘de mond liet geen woorden meer passeren’.
266 *suffende:* vreesachtig.
274 *noch een'* (één)*; noch* terecht niet bij Ov. (vgl. vs. 246); deze Aconteus trof dus ónverdiend hetzelfde lot.
278 *noch meenende*; beter *en meenende.* H.
279 *veraert:* verandert van aard, wordt veranderd.

280 En houdt verwonderende alleen den schyn van 't leven,[280]

280 *verwonderende:* zich v. (als in vs. 281); vgl. Bk. III, vs. 875; Ov.: ‘en op het marmeren gelaat blijft de uitdrukking van verbazing’.

*
Dat zich verwondert, en in marmer staet gedreven.
Het valt te lange hier te noemen hooft voor hooft.[282]
Tweehondert was 't getal, dat van verstant berooft,
Dien braven Perseus dorst oproerigh wederstreven,[283-84]
En juist tweehondert sterk door 't slangryk hooft versteven.[285]
Nu roude Fineus het onbillyke gevecht.[286]
Maer och, wat gaet hem aen? hy zagh'er vast en hecht[287]
Verscheide beelden staen, en kende noch de zynen,
Noemde elk by hunnen naem, die nog te leven schynen,[289]
En naeu geloovende het geen hy hier ziet staen,
In schyn van 't leven, tast hen met de handen aen:
Dan och zy waeren steen. nu keert hy droef met kermen
Zyne oogen van hun af, en bidt: wil u ontfermen:[293]
Verschoon ons, Perseus. och gy wint den stryt alleen.
Neem uw gedroghten uit onze oogen, eerwe in steen[295]
Verkeeren. neem het hooft vol slangen uit onze oogen,
Of wat het zy, dat elk verstomt door zyn vermogen.[297]
De haet noch staetzucht voerde ons aen tot dit gevecht.[298]
Wy vochten om de maeght. zy komt met grooter recht[299]
Door uw verdienste u toe, niet my: want zy verloofde[300]
Zich eerst alleen aen my, die om haer schoonheit sloofde.
't Geschil is in den tyt. 'k gevoel nu, my ter straff',[302]
Myn onrecht: want ik u niet tydigh plaetse gaf.
Och allerbraefste helt, laet my'er 't lyf afdraegen,[304]
Behou al 't ander vry. zoo bidt hy neêrgeslagen,
En durf niet aenzien dien hy aenspreekt. Perseus zeght:
O bloode Fineus, 'k schenke u 't leven tegens recht,[307]

* TEKSTKRITIEK: vs. 306 oude uitg.: *zegt*.

282 *lange,* de oude bijw. vorm; H., die *hooft voor hooft* bijw. opvatte, miste hier een objekt; terecht door Van L. afgewezen.

283-84 Hier (vgl. vs. 274) had *noch* moeten staan (Lat. *restabant*).

285 *sterk,* bij *versteven* (verl. tijd); vgl. *styf en sterk,* Bk. III, vs. 756.

286 *roude:* berouwde, met *Fineus* als objekt.

287 *wat gaet hem aen?:* wat staat hem te doen? vgl. Bk. III, vs. 627.

289 *noemd' elk by hunnen naem*; H.: 'by ELK behoort zyn'; hij verwijst naar Bk. X, vs. 249, en daartegenover naar *Joann. de Boetgez*. ('een beschaafder', d.i. be-schaafder, 'werk') VI 429. Van L. vermoedde er een Latinisme in; 1e lez. *En noemde elk by zyn* (*zyn'?*) *naem*; H.'s vermoeden, dat V. *hunnen* schreef, omdat hij in 't meerv. doorging, wordt door 't hs. waarschijnliker: de gehele regel was geschreven, voordat de verandering in de 1e helft werd aangebracht; vgl. nog Bi.

293 *van hun:* veeleer van Medusa.

295 *gedroghten,* voor *monstra,* 'n meerv. met ekv.-bet.; V. zal aan de slangen gedacht hebben.

297 *wat het zy*; Ov. 'uw Medusa, wie ze dan ook is'.

298 *staetzucht:* begeerte naar hoge staat, hier bepaaldelik naar 't staatsbewind (*regni cupido*); *ons:* mij.

299 *wy:* ik.

300 *want* enz.: immers aan mij enz.

302 *geschil:* verschil (gelijk een eerdere redaktie ook heeft); 1e lezing van vs. 300-302: *U toe door uw verdienste, aen my die om haer sloofde, Ten opzicht van den tyt: dewylze zich verloofde, Aen my, haer' bruidegom*. De verandering schaadde de helderheid.

304 *braef:* dapper; *lyf:* leven (*animam*).

307 met deze woorden is het vervolg in strijd; Ov. laat Perseus zeggen, dat hij door geen *zwaard* zal worden getroffen. H.

*

En 't is een groot geschenk voor een' versuften blooden.[308]
Laet vaeren alle vrees: geen sabel zal u dooden:
Maer in myn schoonvaêrs hof blyftge eeuwigh schelms en snoot
Een erfgedachtenis voor myne bedgenoot.[310-11]
Hy keert Meduzes hooft naer Fineus, in het ende
Dus spreekend derwaert dees 't gezicht al bevend wende,[312-13]
En 't hooft al schrikkende verdraeien woude, maer
De hals stont styf, 't gezicht versaeght en vol misbaer.[315]
De traenen worden steen. het aenzicht stont bezweeken[316]
In marmersteen gedrukt. de hant houdt aen met smeeken.
Helt Perseus triomfeert met zyne gemaelin,
En trekt naer Argos toe, en vaders vesten in,
Om 't schendigh ongelyk van zyne onnoosle moeder
Aen dwinglant Pretus streng te wreeken, die den broeder
Akrys zoo godeloos ten troon hadde uitgejaeght,[319-22]
En 't koningkryk bezat. maer die oprechten plaeght
Kan zich met onrecht en gewelt geensins verweeren[324]
Voor Perseus slangryk hooft, gewoon te triomfeeren.
De dapperheit des helts, in zoo veel zwaericheên
Gebleeken, noch de straf by menighten geleên,[327]
Vermurwt geen' Polidekt, den kleenen heer van 't eilant[328]
Serifus, die te trots helt Perseus, ieders heilant,[329]
Noch onverzoenbaer, en onbillyk schent en haet,

* TEKSTKRITIEK: vs. 322 oude uitg.: *had*.

308 *versuften*; vgl. vs. 266.

310-11 Bij Ov. is de eeuwigdurendheid van 't gedenkteken (: 'ja zelfs, ik zal [u] een eeuwigdurend gedenkteken schenken') afgescheiden van de troost, die Andromeda daaruit zal puren; *schelms en snoot* is een, niet passende, toevoeging van V.

312-13 *dus spreekend*, bij *hy keert*, waarop het in de 1e lez. ook volgde; bovendien had deze 'n komma na *spreekend*; *derwaert:* (in de richting) waarheen.

315 *versaeght:* met een (blijvende) uitdrukking van vrees.

316 *bezweeken:* zonder zijn vroegere trotsheid? (*supplex*, 'smekend'; misschien ook: *obnoxia:* 'deemoedig').

319-22 *vaders vesten*, onjuist voor *patrios muros:* 'de stad zijner vaderen'; immers Perseus was een zoon van Jupiter (Bk. IV, vs. 836); zijn moeder Danaë was een dochter van Acrisius, koning v. Argos; *'t schendigh ongelyk* trof Perseus' *onnoosle moeder* slechts onrechtstreeks, maar rechtstreeks Acrisius, de *broeder* (vs. 321) van Pretus en grootvader v. Perseus; 't Lat. *parentis,* door V. in 1e lez. met *vader,* daarna met *moeder* vertaald, en in 't algemeen 'verwant' betekenend, staat hier voor 'grootvader'. De juiste opvatting bij Pontanus, Farn.; V. volgde, altans bij zijn laatste redactie, een lezing *immeritae* i.p.v. *immeriti parentis*, door N. Heinsius uit Naugerius geput, en van Danaë te verstaan, 'omdat het op de vader, Jupiter, niet kan doelen'. Daarom ook: *onnoosle* voor *immeritae* (*-i*) i.p.v. 'die het niet verdiend had (aan Pers.); vgl. aant. bij vs. 328.

324 *onrecht,* ziet op 't onrechtmatig vermeesteren van Acrisius' burcht.

327 *straf,* voor *mala:* 'euvelen, lijden'.

328 *Polidekt:* Polydectes, vorst van het Cycladen-eilandje Seriphus. Een orakel had aan Acrisius voorspeld, dat wanneer Danaë een zoon zou ter wereld brengen, deze hem zou doden. Daarom geeft hij beide in een houten kist aan de golven prijs; zij spoelen aan op Seriphus, en worden opgenomen door Polydectes, die later, ten einde zich vrijer met Danaë te kunnen occuperen, Perseus uitzendt op de levensgevaarlike Medusa-onderneming, kwansuis omdat hij 't Medusa-hoofd als bruidsgeschenk aan Hippodamia had toegedacht; *kleenen heer,* voor: 'heer van 't kleine Seriphus' (*parvae* als *parve* verlezen; of eerder heeft V. *kleen* bij *heer* overgebracht, omdat hij het in de versmaat bij *eylant* niet kon plaatsen; de zin is prakties dezelfde).

329 *heilant:* heilbrenger, redder (t. opzichte van wie in nood verkeerde, als Andromeda; overigens waren er tot nog toe meer sláchtoffers; niet bij Ov.); vgl. voor dit gebruik van het woord bv. Dl. II, 798: 830 *'s rijex heyland*; Dl. III, 127: 10 *heyland hunner smarte* (voor: Hercules).

En dryft dat Perseus kracht niet zy dan logenpraet,

*

En noit Meduze voor zyn sabel zich most buigen.
De helt sprak: laet de daet uw logens overtuigen.
Dat ieder wie my kent terstont zyne oogen dekk'.
Zoo spreekend wort het hooft des konings en de nek[335]
In bloedeloozen steen verkeert door 't hooft, vol slangen.[+]
De strytbre Pallas was dus lang om hoogh de gangen
Van haeren broeder, 't zaet der goude regenvlaegh,[338]
Gevolght: nu lietze hem, na Fineus nederlaegh,[339]
In kleen Serife, en in een holle wolk gestegen,
Zweeft Citnus en Giaer, ter rechte hant gelegen,[341]
Voorby, en kiest eensgangs, noit ommevliegens moe,[342]
De reisbaen overzee, heel kort naer Tebe toe,
En komt aen Helikon, den maeghdebergh geheeten.[344]
Daer houdtze stant, en spreekt haer zusters, hier gezeten,[345]
En uitgeleert in kunst en weetenschappen, aen:[346]
De faem der nieuwe bronne, ontsprongen door het slaen
Der hengstehoeve, van Meduzaes bloet gesproten,[348]
Quam ons ter ooren. ik belust, koome aengeschoten
Om deze bron te zien. ik zagh dit vliegent paert
Eer steigeren, en uit Meduzaes bloet gebaert.[351]
Uranie antwoort: 't zy wat reên u hebb' gedreven[352]
Om, o godin, te zien dees huizen, hoogh verheven;[353]
Gy zyt van ganscher harte ons allen wellekoom.
't Gerucht, alom gespreit, is geen verzierde droom.[355]
Pegaes is oirzaek van dees bron: met eenen leide
Zy Pallas, daer de stroom des waters zich verspreide,[+]
Verwondert staende voor dees hoefbron, als kristal.
Zy liet van dezen bergh haere oogen overal
Gaen weiden, in aeloude en vrolyke bosschaedjen,
En berghspelonken, dicht van groene boompluimaedjen
Beschaduwt, en met kruit en bloemen gestoffeert.
Zy schat den maeghdenrey, die zang en spel hanteert,[363]

[+][Randschrift:] *Polidekt in eenen steen*.

[+][Randschrift:] *De hengstebron*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 356 oude uitg.: *oorzaek*.

335 *zoo spreekend:* terwijl P. zo sprak (een absol. constructie zonder uitgedrukt onderwerp).

338 *'t zaet der goude regenvlaegh*; H.: ‘eene geestige en zeer Poëetische benaaming van Perseus, geboren uit den gouden regen, die Danaë in haaren kerker bedaude’; Ov. *Aurigenae:* ‘de uit goud geborene’.

339 *Fineus*; 1e lez. *Pretus*; 2e: *zulk een*.

341 *Citnus en Giaer:* Cythnus en Gyarus, eilanden der Cycladen-groep; voor *Citnus* eerst: *Ciprus,* overeenkomstig de lezing der Lat. hss. en van 'n paar zeer oude drukken; reeds door Reg. verworpen; vergelijk bij vers 526; 852.

342 *eensgangs,* vgl. Bk. II, vs. 208; *ommevliegens*, niet in de zin van ‘vliegens langs omwegen’, maar van ‘alom vliegen’; vgl. Bk. IV, vs. 1075 *omreis*.

344 *maeghdebergh*, nl. van de Muzen.

345 *haer zusters,* voor Lat. *sorores,* dat eerder eenvoudig ‘de zusters’ betekent; maar de Muzen hadden, evenals Pallas, Jupiter tot vader; vgl. vs. 365; vs. 367.

346 *kunst,* niet als meerv.: (*kunst en weetenschapp*)*en*; 1e lez.: *in kunst, op deze wyze eens aen*.

348 Vgl. Bk. IV, vs. 1072; de bron heet daarom Hippocrene, d.i. ‘paerdebron’.

351 Ov.: ‘ik zag het uit M.'s bloed geboren worden’.

352 *Uranie:* Urania, d.i. hemelse; later, wegens haar naam, Muze der sterrekunde.

353 *huizen*, voor: *domos*, ‘woning’.

355 *verzierde droom:* droom verzinsel.

363 *schat:* oordeelt, maar tevens: noemt (*vocat*; uitdrukking geven aan 't oordeel).

*

Gelukkigh om haer kunst, verblyf en oefeningen,[364]
Dies een der zustren sprak: o strytbre Pallas, gingen
Uw zinnen niet zoo hoogh opzweven naer het zwerk,[366]
Wy kozen, zuster, u ten reie in onze kerk.[367]
Gy pryst met groote reên onze oefeninge en stede.[368]
Dit lot is wenschelyk, indienwe slechts in vrede
En veiligh zaten: maer de lasteraer van kunst[370]
Acht allen moetwil vry, betoont ons haet, geen gunst.[371]
Wy zuivre maeghden hier, gestreelt van alle weelden,
Ons allerhande ramp errinren en verbeelden.[373]
Pireneus, waert gevloekt, zweeft noch voor ons gezicht,
En naulyx is myn hart van angst en schrik verlicht.
Dees dwinglant durf, met hulp der Traciaensche benden,[376]
't Gewest van Daulis en het ryke Focis schenden,[377]
En zette met gewelt zich in dees ryken neêr.
Wy gingen op Parnas ter kerke, ryk van eer.
Hy zagh ons heenegaen, en groete ons godtheên, mede[380]
By hem bekent, doch valsch met een geveinsde zede,[381]
En riep: o zangrey, houdt, ik bidde u, och houdt stant.
Ontschuilt dees regenvlaegh, dit buldrende onweêr [want
Het regende] in de schim en schaduw van myn daeken.[384]
De goden schuilden wel, en konden zich vermaeken.[385]
Gedoken onder riet, en lager rieten dak
Dan 't myn. wy dus beweeght door hem, die nedrigh sprak,[387]
En om den regen treên ter voorzaele in naer binnen.

* TEKSTKRITIEK: vs. 371 oude uitg.: *alle*. - 376 de komma na *benden* niet in 't hs.; bij 't aanbrengen ener korrektie vergeten.

364 *oefeningen:* bezigheden.

366 Ov.: ‘had niet uw dapperheid u opgevoerd tot grotere daden’ (het krijgsbedrijf nl.).

367 *zuster,* niet bij Ov.; vgl. bij vs. 345; *ten reie:* om deel uit te maken van ons koor.

368 *met groote reên:* zeer terecht.

370 *de lasteraer:* smader; *de,* hier in algemene zin.

371 *allen moetwil*; zie *Tekstkrit.*; Hoogstr. drukte *allen*; de lez. van 't hs. is door Van Lelyv. niet opgemerkt; Van Lennep geloofde, ‘dat Vondel *alle moetwil* schreef even als hij *alle man, alle kant* enz. zoû schrijven, en daarbij aan een meerv. denkt’; H. wenste: *haet voor gunst*.

373 *errinren en verbeelden*, 'n fraaie uitbreiding van V.; Ov.: ‘alles jaagt ons vrees aan’; *ramp*; H. ziet hier vr. genus, en verwijst daarvoor naar *Palam.* vs. 153 *d'eene of d'andere ramp,* wat echter, als zijnde 1e nv., niets bewijst, evenmin als zijn ander citaat, *Hsch.* XIII, vs. 818 (*haer*, niet *haer', ramp*) geheel betrouwbaar is, omdat daar *ramp* in de plaats van *lant* is gekomen; ook de vorm *allerhande* (een oude vr. 2e nv.) bewijst geen vr. genus (V.L. hield *ramp* hier voor een afgeknot meerv.!); vgl. daarover, en over 't vr. genus van *ramp* bij V. Hoogstr.-Kluit, waaraan toegevoegd zij, dat het Dl. II, 79: r. 32, 106: 90, 593: 1239, 637: 34 onz. voorkomt; *errinren*; H. (bij wie een plaats uit Oudaan met *erinnéren!*)

376 *durf schenden,* voor Lat. *ceperat:* ‘had bemachtigd’; daarom als praeteritum te beoordeelen? vgl. Bk. IV, vs. 760-vlg.; Bk. VIII, vs. 1013; in afh. zin V 487-490; ook Bk. VII, 172; voor zette drukt Hoogstr. *zetten*.

377 *Daulis,* een stad in het door Thraciërs bewoonde Phocis; vandaar voerde een weg naar de Parnas(s)us.

380 *ons,* bezitt. vnw.

381 *by:* aan; bij Ov. heeft dit betrekking op 't noemen van de naam: *Mnemonides*, d.i. ‘dochters van Mnemosyne’; *zede:* wijze van doen, voorkomen.

384 *het regende:* Lat. *imber:* ‘heftige regen’.

385 *zich vermaeken:* genoegen vinden.

387 *dan 't myn*; de vergelijking sluit intussen niet in, dat P.'s woning een nederig verblijf zou zijn.

De wint in 't zuiden wykt den noortwint, die zyn vinnen[389]

389 *de wint in 't zuiden;* vgl. bij Bk. I, vs. 81; *zyn vinnen:* leden; vgl. H., en bepaaldelik Stoett, *Sprkw.*[4], II 415.

*
Heel grimmigh van zich steekt, en meer en meer gestyft,
De donkre wolken aen 't gewest der lucht verdryft,
Den hemel opklaert. wy staen reede te vertrekken,[392]
De schelm Pireneus sluit de poorten en de hekken,
Wil ons schoffeeren, dies wy, vliegende uit zyn hant,[+394]
Ons mosten redden. hy hiel op zyn hoftin stant,[395]
Gereet te volgen, en riep toornigh en verbolgen:
Vlieght heene waer 't u lust, ik zal uw luchtstreek volgen,[397]
En springt krankzinnigh uit den trans, daer hy op leunt,[398]
Het bekkeneel aen twee, dat d'aerde schud en dreunt,
En 't godelooze bloet den gront rondom bemaelde.
Zoo sprak Uranie, en na datze dit verhaelde[401]
Hoort Pallas een gesnor van vleuglen in de lucht[402]
Uit hooge boomen, een geheele vogelvlught
Haer groeten, en zy vraeght hoe deze, als menschen, spreeken.[404]
Het was een negental van aextren, die hier streeken,[+]
En snaterbekkende dus jammeren van druk,
Beklaegende dit droef en deerlyk ongeluk,
Het welk haer overquam. Uranie in 't byzonder
Berechte Pallas, die het aenhoorde als een wonder:
Dit wuft gezelschap, lest in zangstryt overheert,[410]
Verkeerde in voglen. een Piërus, hoogh ge-eert[411]
En lantryk binnen Pelle in Grieken, was de vader.[412]
Peoniaensche Euip de moeder brogt te gader[413]
Dees negen zusters voort, na datze in arbeit zat,[414]
En negenmael Lucyn om haer verlossing badt[415]

[+][Randschrift:] *Pirenus heilighschennis. Zanggodinnen in vogels*.

[+][Randschrift:] *Piërides in aexters*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 392 oude uitg.: na dit vers een punt; hs. na *wy* een komma; 1e lez.: *wy, nu staende op ons vertrekken*,; de komma na *wy* is bij vergissing blijven staan. - 394 K a n t s c h r i f t oude uitg.: *Pireneus*; ook in de tekst (vs. 374 en 393) stond eerst *Pirenus*; Lat. *Pyreneus*. - 399 hs. *bekkenel* (vgl. Bk. IV, vs. 704).

392 *reede:* vgl. *kampreede*, Bk. VI, vs. 334.

394 *vliegende*; Lat. *sumptis alis:* 'na onze vleugels aangelegd te hebben'.

395 *hoftin:* het gekanteelde dak van zijn vorstelike woning, blijkens 't vervolg van een toren ervan.

397 *luchtstreek*; *streek:* koers; vgl. Bk. II, vs. 221.

398 *trans*, eigl. torenverdieping (vgl. Dl. I, 509: 87), omgang; Lat. *e summo culmine turris:* 'boven van de torentop' (Farn.); *daer hy op leunt:* H. zag liever: *waerop hy leunt*, hetgeen V. oorspr. nagenoeg geschreven heeft: *waerop hy steunt*; vgl. nog Bi., die, de poëzie met haar klemtoon-eisen daargelaten, 'het samensjorren van de pronomina *op, van, in* en al dergelijke, met *waar* en *daar,* tot één woord geene schoonheid [acht] gelijk men zich inbeeldt'.

401 *na datze.... verhaelde*; vgl. voor deze constr. vs. 414-vlg.

402 *gesnor*; tegen H., die meent dat *snorren* hier en elders (zo Bk. IV, vs. 850) voor 'vliegen' staat, wijst V.L. terecht op het geluids-element (gonzen, gonzend doorklieven e.d.); hier: geraas, geklapper.

404 De vertaling van *suspicit: Minerve ziet om hoogh* is in de definitieve lezing vervallen.

410 *wuft:* beweeglik.

411 *Piërus*, met onjuiste klemtoon; vgl. vs. 120; H. wenste: *in vogelen een Piërus ge-eert;* aldus bij Hoogstr. *Piërides* is elders een naam voor de Musen zelf.

412 *Pella,* stad in Macedonië.

413 *Peonia*, landschap in 't N. van Macedonië; *Euip:* Euippe; *te gader*, tezamen met wat volgt, wekt de indruk, dat de negen zusters tegelijk geboren werden; Ov. zegt 't uitdrukkelik anders; *te gader* dus: alle.

414 *arbeit:* barensnood. Versta: nadat ze, in barensnood zijnde, enz.

415 *Lucyn:* Lucina, (de aan 't licht brengende), de geboortegodin, bijnaam van Juno, en ook van Diana.

En uitkomst. deze vlugt van negen zustren boogen[416]

416 *boogen:* roemen; over dit door hem afgekeurde woord een uitvoerig vertoog bij H., uitgebreid door Van Lelyv., die bij deze gelegenheid van de *Teuthonista* gewaagt en de wens uitspreekt, ‘dat een of ander Taalkenner de moeite geliefde te nemen, ons van dit Boek eene nieuwe en nauwkeurige uitgave te bezorgen’; Lat. *intumuit*, d.i. ‘zwol op’ (de schare nl.); bracht V. 't woord in verband met *boog*, gelijk ook H. voor mogelik hield?

*
Op zulk een groot getal, en quamen snel gevlogen
Langs Emonye, en langs Achaie herwaert aen,[418]
En daeghden ons dus uit: houdt op van uw bestaen,[419]
Gy Tespische, die stout u uitgeeft voor godinnen.[420]
Houdt op met licht gezang het hart des volx te winnen,
En ydel streelen van hunne ooren. hebtge 't hart,
Komt uit: zingt tegens ons: gy wort ten stryt getart.
Gy zult ons noch in kunst noch stemmen overtreffen.
Wy zyn zoo sterk als gy: het negental staet effen:[425]
En schroomtge, wykt voor ons, en staet de hengstebron
Met Aganippe ons toe: of zoo party het won,[426-27427]
Wy staen gereet om uit Ematie te wyken,[428]
En in het berghsneeu van Peonie te stryken.
Men kieze een' maeghdenrey, tot slechting van dit pleit.[430]
Het stont oneerlyk dit gezelschaps onbescheit[431]
Te volgen in dien eisch, en schandelyker echter
Te schroomen 't vonnis, uit te spreeken by den rechter.
Men koos een maeghdental, dat by de stroomen zwoer
Geen zy te kiezen, en het zette in dit rumoer
Zich neêr in zetelen, uit steen van zelf gewassen.[436]
Terstont hief een van al, die op geen lot wou passen,[437]
Den zangstryt aen, en zong den reuzestryt met goôn,[+438]
Verkleende 't godendom, gaf 't reuzendom de kroon.
Zy zong hoe, uit de kolk des aertryx opgedondert,[440]
Tifeüs 't godendom, van staf en kroon geplondert,[441]
Verschrikte, en met den rug gekeert en afgemat,
Naer Memfis, en den Nyl, die uit zyn watervat[443]
De zeven stroomen giet, verjoegh, hy zelf verwaten[444]

[+][Randschrift:] *Reuzestryt.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 441 hs. *Tifeus*; bij de weergave van deze naam heeft V. sterk geaarzeld (*Tif, Tifeus, Tifoeus, Tifeus*); Lat. *Typhoëa* (van *Typboëus = -oüis*); vgl. Bk. III 390, hier vs. 474 *Tifeüs*. Hoogstr. hier en vs. 474 *Tifoeus*; vgl. bij vs. 474.

418 *Emonye:* Haemonia, Thessalië; *Achaie:* Griekenland.
419 *bestaen:* onderneming, bedrijf.
420 *Tespische:* te Thespiae in Boeotië bij de Helicon was de oude zetel der Muzenverering.
425 *sterk:* nl. in aantal.
426-27 *schroomtge, wykt voor ons*; Lat. *vel cedite victae* etc.: ‘òfwel, overwonnen zijnde, wijkt van de Medusaeïese bron (d.i. Hippokrene; vgl. vs. 348) en van de Hyantiese (: Boëotiese) Aganippe (een Muzenbron bij de Helicon), òfwel enz.
427 *party:* de tegenpartij, dus: de Muzen; vgl. *Harpoen*, vs. 132.
428 *Ematie:* Emathia, landschap in Macedonië.
430 *maeghdenry:* nimfen.
431 *oneerlyk:* smadelik (*turpe*); *onbescheit:* drieste overmoed.
436 Vgl. *Eneas*, I 256: *Hier wrocht Natuur uit steen natuurelyke stoelen.*
437 *die.... passen:* die 't niet nodig achtte te loten (eigl. die om geen lot wou geven).
438 *den reuzestryt met goôn:* de strijd van reuzen met goden.
440 *opgedondert:* plotseling te voorschijn gekomen.
441 *Tifeüs*; vgl. Bk. III, vs. 390; hier vs. 474-vlg.
443 *watervat:* de hoofdstroom, die zich in zeven mondingen splitst; tegelijk is de Nijl als riviergod gedacht.
444 *verwaten*; vgl. vs. 62.

*

Hen op de hielen volghde, en zy, ten roof gelaeten,[445]
Van angst zich berghden in gedierten, en hunn' schyn.[+446]
De koning en het hooft der goden, godt Jupyn
Veranderde in een' ram, den leitsman van de schaepen,
Die door gansch Libie voor Ammon, door zyn wapen[449-vlg]
Bekent, twee horens draeght. Apollo schynt een raef.
Godt Bacchus schynt een bok, Minerve, kuisch en braef,
Een kat, Jupyns genoote een witte koey in 't weiden,[451-52]
En Venus schynt een visch. Merkuur kon 't oogh verleiden,[453]
Vermomt met vederen, gelyk een oievaer.
Dus lang zongze op den klank der schelle citersnaer.
Toen wert het onze beurt. doch u moght tyt ontbreeken
Te luistren naer dien toon, dies laet men dit best steeken.
Neen neen, zey Pallas, zyt hierover niet bezwaert.
Zing op van voren aen. zy zette zich bedaert
In zachte schaduwe van 't koele bosch ter neder.
Toen sprak de zanggodin: de stryt der cyterveder
En keele wert by ons aen eene alleen gestelt:[462]
En Kallioop, gehult met klimop, rees op 't velt[463]
Recht overende, en speelde een voorspel op heur snaeren,
En wist dus in dien stryt gezang en lier te paeren.[465]
Het was de graengodin, die eerst den ploegh door 't lant[+466-vlg.
Quam dryven, en het graen ging zaeien met haer hant,
De menschen spyzen, en verzien met wyze wetten.
Van Ceres komt het al. ik wil myn toonen zetten[469]
Op haeren lof, indien men slechts, gelyk het voeght,
Haer eer verheffen kan met zang, die elk vernoeght.[470-71]
Voorwaer de graengodin wint lof by 's lants gemeente.

[+][Randschrift:] *Goden in verscheide dieren*.

[+][Randschrift:] *Ceres lof*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 459 oude uitg.: *zicht*. - 461 *cyterveder*; op ratuur; H. drukt: *citerveder,* en geeft voor de oude uitg. verkeerdelik op: *citterveder*; vgl. vs. 455.

445 *ten roof:* ten prooi.

446 hendiadys: in de gedaante van dieren.

449-vlg Vgl. Bk. IV, vs. 917; Versta: welke (veranderde) Jupiter, in geheel Libye door zijn horens (*wapen*) als Ammon bekend (kenbaar), met twee horens wordt voorgesteld; de raaf was aan Apollo gewijd.

451-52 *kuisch en braef:* toevoeging van V., voor de maagdelike krijgsgodin wel geschikt, maar V. vergist zich in de persoon: *soror Phoebi*, de zuster van Apollo, is Diana; de kat was gewijd aan de Egyptiese maangodin Bubastis, in wie de Grieken Artemis (Diana) zagen; de Egyptiese oppergodin Isis had koehorens.

453 Verandering in een vis wordt aan inwerking van Syriese mythen toegeschreven; vgl. Dercetis, Bk. IV, vs. 58; *Merkuur*; hij verandert bij Ov. in een ibis, die gewijd was aan de door de Grieken met Hermes (Mercurius) gelijkgestelde Thoth.

462 *aen eene alleen gestelt:* aan één onzer toevertrouwd.

463 *Kallioop:* Calliope, (‘de schoonstemmige’) Muze v.h. heldendicht; *gehult:* omkranst; *klimop*; H. over verschillende benamingen van klimop; de uitspr. *klimóp* keurt hij niet goed; *eekloof* (Bk. III, vs. 879, vermeldt hij niet); de klimop, simbool van Bacchiese kultus, dan ook van dichterlike bezieling.

465 *dus:* als volgt.

466-vlg. *graengodin:* Ceres (Demeter), zuster van Jupiter; tevens schenkster van wetgeving en beschaving (wijl de akkerbouw daartoe leidt); vgl. *Eneas,* IV 83, waar V. de ‘wetgevende Ceres’ specificeert tot: *Ceres, de vooghdin van echte huwlijckswetten*; vgl. bij Dl. VI, 548: 95

469 *het al*, nl. het genoemde.

470-71 *indien men slechts* enz.; bij Ov. een met *utinam* ingeleide wenszin; Valent.: ‘og kost ik maar deunen uitten, die Godin waardig: waarlijk een Godin, waar van men hoort te singen’.

*

Sicilje leght bezaeit met 's reuzendoms gebeente.[473]
Tifeüs, die de goôn des hemels quam aen boort,[474]
Leght onder zwaer geberght' begraven, en gesmoort.
De wreedaert rept zich noch, en spartelt menighmaelen,[476]
Of hy opryzende zyn schade kon herhaelen,[477]
Doch vruchteloos. Peloor verplet de rechte hant,[478-vlg.]
Pachyn de slinke, en Lilibeüs drukt de plant
Der voeten, Etne 't hooft. hy op den rug gelegen,
Braekt vier en vlam, die steil ten hemel komt gestegen.
Hy pooght het aertryk, dat zwaerlyvigh leght en stuch,
Noch om te keeren, en den overladen rug
t' Ontlasten van geberghte, en zwaere rots, en steden:
Dan davert al de gront, van boven tot beneden.
De vorst des afgronts beeft en siddert reis op reis,
Uit vreeze dat hy bloot, met zyn ondekt pallais,
Moght leggen, elk ten schimp, en 't aertryk opgekloven,[488]
Het inneschynend licht met zynen strael van boven
't Gedoemde zielendom een' schrik aenjaegen zal.
De helsche dwingelant, voor zulk een ongeval,[491]
In zynen duistren stoel, van 't leven afgezondert,
Met reên beducht, quam uit de nachtkolk opgedondert,
Met twee paer paerden, zwart van haer, gespannen voor
Den wagen, en liep langs den gront van 't eilant door[495]
Sicilje, en vindende geen plaetsen die bezweeken,[496]
Verging zyn vrees, en wert gezien, langs deze streeken,
In 't ommerennen van nicht Ericyn, die prat[498]
Met haeren zoon, de minne op haeren lustbergh zat.
Toen sprakze aldus: myn zoon, myn andre hant en wapen,
Myn kracht, Kupido, neem uw hantgeweer, geschapen[500-501]

* TEKSTKRITIEK: vs. 473 oude uitg.: *Sicilie*; zo ook vs. 496. - 474 oude uitg.: *den goôn*. - 475 *Tifeüs,* ook hier (als vs. 490) na herhaalde wijziging. - 487 *ondekt* na als eerste aanloop: *ontdek*; oude uitg.: *ontdekt*. - 490 hs. *aejaegen*. - 496 vgl. vs. 473. - 499 oude uitg.: komma na *minne,* niet na *zoon*.

473 *bezaeit*; onjuist voor *ingesta* (var. *iniecta*), d.i. Sicilië ligt op 't gebeente; zie 'tgeen volgt; *'s reuzendoms,* voor *giganteis,* d.i. 'van de reus'.

474 *Tifeüs*; de naam wordt verbonden met gri. *tuphein:* 'roken, dampen' (van erupties); *de goôn*; uitg. den goôn; 't eerste spontane, 't tweede reflexe casus-syntaxis.

476 *wreedaert*; vgl. vs. 181, 99.

477 *herhaelen:* terug-, inhalen; vgl. Bk. IX, vs. 592, 594.

478-vlg. *Peloor:* Pelorus, kaap aan de N.O.-kust van Sicilië; *Pachyn:* Pachynus, kaap aan de Z.-kust; *Lilibeüs:* Lilybaeum, Wl. kaap; *plant*; zool; H. op Bk. VII, vs. 794; Lat. *crura:* 'de benen'; V.'s weergave is in tegenspraak met vs. 480 *op den rugh*; 1e lez. in vs. 480: *dat* (daarna: *'twelk*) *op den nek gelegen*; vgl. vs. 483 *den overladen rugh*; Lat. voor vs. 480 *resupinus:* 'ruggelings uitgestrekt'; voor vs. 483 *corpore:* 'van 't lichaam'.

488 *opgekloven:* opengekliefd.

491 *dwingelant,* voor *tyrannus,* 'heerser'.

495 *gront:* grondslagen.

496 *vindende,* absoluut geconstrueerd ('toen hij vond'), hoewel te betwijfelen is, of V., dit neerschrijvende, reeds de verandering van onderwerp (*zyn vrees*) in de zin had, mede gelet op de hervatting met *wert* (i.p.v. *wert hy*) *gezien*.

498 *van:* door; *nicht Ericyn:* Venus, naar haar heiligdom op de Siciliese berg Eryx; *nicht* (niet bij Ov.); volgens één voorstelling was zij dochter van Pluto's broeder Jupiter; *prat:* fier.

500-501 Vgl. *Eneas,* I 942; een plaats, waar Ovid. Vergilius navolgt; *hantgeweer:* boog en pijlen.

*

Om elk te trotsen, schiet terstont een' pyl in 't hart[502]
Van hem, die door het lot een vorst des afgronts wert,[503]
Het allerlaeghste lot van dry hooftheerschappyen.
Gy dwingt al 't godendom, Neptuin, die t'allen tyen
De holle baren toomt, en 't hooft van alle goôn
Jupyn, die 't godendom der aerde voor zyn' troon
Leert buigen. wat verschoont gy Pluto hier beneden?
Waerom verbreitge uw eer en moeders mogentheden
Niet wyder uit? nu wort om 's werrelts derde deel[509-10]
Gestreên. waerom gedooght het hemelsche kasteel
Den laster en den schimp der schimpende aerdelingen?[511-12]
Uw groot gezagh en 't myn vermindert. laetge u dwingen?[513]
En zietge niet alree hoe Pallas en Diaen,
De jaghtgodin, ons maght niet meer zyn onderdaen?[515]
De telgh van Ceres zal haer zuiverheit bewaeren,
Indien wy 't lyden: want zy schuwt ook 't minzaem paeren,
En volght haer voorbeelt na. maer zoo gy zorge draeght[518]
Voor uw en myn gezagh, paer dees godin, de maeght,
Met uwen grooten oom. zoo sprakze, en hy met ylen[520]
Ontsluit den koker, neemt uit duizent minnepylen
Den sterksten, en die fix en scherp ten boge uit schiet,[522]
En spant op zyne knie, nu moeder dit gebiet,
De taeie pees, en dryft godt Pluto, dat het smarte,[524]
Het vlug geweêrhaekt punt in 't binnenste van 't harte.
Niet wyt van Etna leght een stillestaende meer,[526]
Het welk Peruze heet. Kaïster, ryk van eer[527]
Door zwaenequeeken, hoort in zyne staende wateren
Geen' luider zwaenezang op watervallen klateren.[528-29]

* TEKSTKRITIEK: vs. 506 oude uitg.: na *goôn* 'n komma. - 522 oude uitg.: *booge*.

502 *trotsen:* trotseren; (anders dan Bk. IV, vs. 565).

503 Vgl. Bk. IV, vs. 727; hier vs. 714.

509-10 *verbreitge... wyder uit*; met *wyder uit* als adverbiale bepal.; of: contaminatie van *verbreiden* en *uitbreiden?*

511-12 Ten onrechte stelde V. *in coelo* in betrekking tot Venus en Cupido (ongeveer: 'wij in de hemel'), terwijl bij Ov. de zin is, dat zij ook in de hemel worden geminacht; *laster:* smaad; *aerdelingen*; daarvan spreekt Ov. niet.

513 *laetge u dwingen* (bedwingen): laat ge de baas over u spelen?

515 *onderdaen*; vgl. Bk. IV, vs. 50; 'Mij ontsnapt zijn' (door maagd te blijven).

518 *haer,* nl. van Pallas en Diana.

520 *uwen oom*; 1e lez. *haeren*; Lat. *patruus*; V.'s 1e lez. was juist: Proserpina was de dochter van Ceres en Pluto's broeder Jupiter; van Cupido was Pluto een oudoom (zijn moeder Venus 'n dochter van Jupiter).

522 *fix:* zeker treffend (*certus*).

524 *de taeie pees*; eigl. drukt hij de knie tegen de boog om de pees te hechten.

526 *Etna*; naar de lezing (*A*)*et*(*h*)*n*(*a*)*eis à moenibus?* reeds door Farn,. en ook ouderen, verworpen; vgl. bij vs. 341; de betere lezing is: *Hennaeis,* dus: 'niet ver van de muren van Henna', een stad op Sicilië (tans: Castro Giovanni), waar Ceres een tempel had.

527 *Peruze,* moest naar Vondels lezing (*Pergusa*) *Perguze* zijn; nu: Percusa of Laghitello; *Kaïster,* vgl. Bk. II, vs. 340.

528-29 *staende wateren,* onjuist voor de wateren van de Cayster, die een rivier is; Ov. noemt ze *labentibus* (d.i. zacht stromend); door V. werd dit als 'vallend' verstaan (*watervallen*); *klateren*; H.: 'Men kan aanmerken, dat deze drie letteren KLA, zeer bequaam zijn, om een helder geluid, dat tevens sterk is, uit te drukken'.

*
Rondom den oever loopt een loofryk bosch, dat dicht
Den bodem boort en dekt voor 't vinnigh straelend licht,[530-31]531
Als met een kleet. de gront schakeert naer zyn gewente[532]
Hier bloemen zonder tal. hier is 't geduurigh lente.
Terwyle Prozerpyn, hier speelziek, en verrukt
Van yver, lelien en violetten plukt,[534-35]
Den schoot en korven vult, om haere speelvriendinnen[536]
Voorby te streven, en den bloemprys af te winnen,
Komt Pluto naeuwelyx dees schoonste bloem te zien,
Of wordt verlieft, en schaekt die geene weer kan biên:[+538-39]
Zoo schichtigh wort ook zelf een godt vervoert door 't minnen.
Zy riep de moeder, en haer trouwe gezellinnen,
Verbaest en deerlyk, doch de moeder allermeest,[542]
Om hulp aen, en ontzet, en scheurt, ontstelt van geest,
Haer kleet. den open schoot ontschieten al de bloemen.
d'Onnoosle, in 't opgaen van haere oude, ontvalt het roemen[545]
Op dien geplukten schat, niet zonder hartewee,
Zoo simpel was dees maeght. de schaeker voertze me,
En dryft den wagen, port de paerden met hun naemen,
En viert den teugel op den rug, om hun te praemen,
Den teugel, op den roest der mane en nek geschudt.[550]
Zoo rent hy schichtigh voort, door 't nimmer uitgeput[551]
En staende lek, en door de Paliceensche moeren,[552]
Daer 't water, uit de kloof des aertryx, zich komt roeren
En schuimen, en de stank van zwavel opwaert vaert:
En daer Bacchias zaet, uit Korintiers gebaert,[555]
Twee zeen den langkhals hoort van wederzyde schaven,[556]
En namaels Sirakuis bout met een dubble haven.

[+][Randschrift:] *Proserpijn geschaekt.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 534 Volgens V.L. heeft de oude uitg.: *terwijl*; dat is onjuist, even als zijn bewering, dat de -e in 't hs. wel niet zeer duidelik is, maar er toch staat: zij is even duidelik als wat dan ook.

530-31 *boort* voor *cingens* (‘omringend’); *bodem* voor *latus* (‘zijde’): waterspiegel; of: ‘dat op de bodem (rond 't meer) een rand vormt’?

531 Vgl. Hooft's *Het vinnich stralen van de Son ontschuil jck in 't bosschage*.

532 *kleet*; Lat. *velum,* als waarmee het Romeinsche amfitheater werd afgedekt tegen de zon.

534-35 *verrukt van:* meegesleept door.

536 *speelvriendinnen*; 1e lez. *gespeelinnen*; 't laatste staat ook in de *Staetsie van Heleene Blezen* (1658; vs. 28); anders: *gespeel,* ook en met name voor 't vr. (bv. Dl. II, 517: 191; Dl. III, 323: 13); voor engelen: *Lucif.* vs. 838.

538-39 Het prachtige vers van Ov.: *paene simul visa est dilectaque raptaque Diti; die.... biên,* toevoeg. v.V.

542 *verbaest:* ontsteld; *deerlik:* droevig.

545 *d'onnoosle, in 't opgaen van haer oude:* het naïeve kind; *oude:* jaren.

550 *op den roest der mane:* op de roestkleurige manen (vgl. Bk. II, vs. 881); V. nam die bepaling bij ‘manen’, zij hoort echter bij ‘teugels’.

551 *nimmer uitgeput:* nl. door zijn diepte, nooit droog.

552 *lek:* meer; 1e lez. *meer,* wsch. vervangen wegens *moeren*; vgl. vs. 670, 725, 804; Dl. II, 711: 1510; *de Paliceensche moeren* (poelen); *Palici* heten tweelingzonen van Jupiter en Thalia ('n dochter van Hephaestus); hun was tussen Henna en Syracuse een poel met hete zwavelbronnen geheiligd.

555 *Bacchias zaet*; Lat. Bácchiadae, de Bacchiaden, nazaten van Bacchis (anders: Bacchias) een Corinthies vorst; uit Corinthe verdreven, stichtten zij Syracuse op 't eiland Ortygia; H. wijst op 't onjuiste accent, gelijk vs. 559 *Ciáne,* Cyane; *Korintiers,* lees 3-lettergr., klemt. op *-iers*.

556 *langkhals:* de landengte; Bi. meende, dat V. misschien *landhals* geschreven had, ‘'t geen beter bykoomt’; *landhals* komt bij Valentyn en Hooft voor; vgl. Bk. VI, vs. 560.

*

Men hoort een volle zee verheffen haer geruisch
Recht in het midden van Ciane en Aretuis
By Pize, daer het ryst, en van het schuim begoten[558-60]
Met enge hoornen, in een' inham wort gesloten.[561]
Hier woont Ciaen, waervan het meer den titel draeght,[562]
Het puik der godtheên, daer Sicilje van gewaeght.
Dees stak ten navel toe in 't water, en in 't rennen
Begintze Pluto heel bescheidelyk te kennen,[565]
En roept terstont: hou stant: gy mooght niet verder gaen.
Gy mooght, in weêrwil der godin van 't korengraen,[567]
Geen schoonzoon worden: want het voeght u niet te schaeken,
Maer aen te zoeken. staet het vry by groote zaeken
Geringe zaeken te gelyken: 't is bekent
Hoe Anapis my vryde, en ook verworf in 't ent,[571]
Geensins door dwang, als dees, maer aenzoek en gebeden.[572]
Zoo sprakze, en wou den godt, dus verre voortgereden,
Met uitgestrekten arm verhindren in zyn vaert:
Maer Pluto, die een poos, zachtzinnigh en bedaert,
Zyn' yver intoomt, berst in gramschap uit ten leste,[576]
Begraeut het helsch gespan, en wringt den toom, en preste[577]
Het heftigh aen, en slaet den gront met zynen staf
En oversterken arm. de gront getroffen, gaf
Een' krak in deze kolk, en in het overhangen
Des wagens Dis ruimbaen. de paerden gaen hun gangen[580-81]
In 't midden door de kloof. maer och de brongodin,
Om 't schaeken van dit pant, ontstelt van geest en zin,
En om 't verweldigen der bronne, voet met smarte[584]
Een ongeneesbre wonde in 't binnenste van 't harte.

* TEKSTKRITIEK: vs. 560-61 oude uitg.: *begooten, geslooten*. - 563 oude uitg.: *Sicilie*. - 571 oude uitg.: *Hoe my Anapis vrijde*. Latijn: *et me dilexit Anâpis*; hs. 1e lez. *Anapis* (571:) *Beminde ook my, verworpme in 't ende, doch gewis*. - 580 hs. *een*.

558-60 Cyane, een bron, wier water, uit een moeras, stroomt in de Anapus, die uitmondt in de 'grote haven' van Syracuse. Arethusa, 'n bron; zie verderop, vs. 744-vlg.; de bronnimf Arethusa vluchtte van Pisa in 't Griekse landschap Elis naar Sicilië; daarom noemt Ov. haar hier de Pisaeïese; V.'s *by Pize* is dubbel onjuist: 1. wijl hij 't op Sicilië zoekt; 2. wijl hij 't afscheidt van Arethusa, en 't aanwijst als de plaats waarbij de 'volle zee' ruist. De 'volle zee' (Lat. *aequor,* ''n water') is de groote haven; *daer het ryst* zou wegens *het* op *geruisch* moeten slaan; het is echter zeer mogelik, ook met 't oog op het Latijn, dat *het* op genus-verwarring berust, door Lat. *aequor* veroorzaakt; 1e lez. *daerze leght uit haere kruik gegoten*.

561 *enge hoornen:* dicht bijeenliggende landtongen.

562 *hier,* d.i. in deze streek, 't gebied van 't moeras, de bron, de rivier en 'de volle zee', vgl. bij vs. 558; *het meer* is dan dat moeras, Lat. *stagnum*.

565 *bescheidelyk:* duidelik.

567 *gy mooght:* gij kunt (niet), 't gaat (niet) aan dat (*non potes*); *in weêrwil van:* tegen de wil van.

571 Door de wijziging (zie Tekstkritiek) kreeg *Anapis* zijn juiste aksent: zij doet ook *my* beter uitkomen; 1e lez. *Anapis Beminde ook my; Anapis,* zie bij vs. 558.

572 *gebeden:* smekingen.

576 *yver:* drift (*iram*).

577 *begraeut:* grauwt toe.

580-81 *krak:* scheur; *kolk;* Pluto had nl. zijn scepter tegen de bodem der bron geslingerd; niet tegen de grond daarbij, zoals V. zegt; *in het overhangen des wagens:* aan de neerhellende wagen; *Dis:* aan Dis ('de rijke', bijnaam v. de god der onderwereld, als waaruit de rijkdommen herkomstig zijn).

584 *verweldigen* (vgl. Dl. II, 714: 1553); 1e lez. *ontheiligen*.

Zy smilt aen traenen, en aen water, van verdriet,[+]
Waerover zy voorheen, als een godin gebiet.
Haer lendens worden week. 't gebeente laet zich buigen.[588]
De nagels worden zacht. het dunste lidt kon tuigen[589]
Hoe 't lichaem smolt, als sneeu. het blaeuwe haer verdween.[590]
De vinger, been, en voet, de dunne en teêre leên,[591]
Verandert in een koude en kille bron, verdwynen.[592]
De schouders, en de rug, de borst, en lendens quynen,
Gemat van droefheit, en vergaen in eene beek.
Het water trekt ten leste in bloet, verrot en bleek,[595]
Eerst levendigh. niet schoot hier over na dit zypen,
Geen lichaem, met de hant en vingeren te grypen.
De droeve moeder zocht vergeefs het lieve kint,
Te water en te land', het welk zy nergens vint;
Het zy de morgenstont ten daeuwe uit koom' gerezen,
Of d'avont vall'. z'ontsteekt, gepraemt van duizent vreezen,[600-601]
Een pynboomfakkel in de smidtze van Vulkaen,[602]
En zoekt haer kint by nacht, en donkre en klaere maen,[603]
In 't vallen van den ryp, en 's daeghs, als 't licht hier boven[604]
Het leven aenqueekt, en de starren uit komt dooven.
Zy zocht het van den op- tot aen den ondergang.[606]
Vermoeit van zoeken, valt de dorst heur zwaer en bang;
Dewylze een lange wyl geen bron noch water nutte.
Toen zaghze, by geval, een laege stroie hutte,
En stapte naer de deur, die laegh hing onder 't riet.
Zy klopte. een stokout wyf kykt daetlyk uit, en ziet
Een hemelsche godin om een' dronk water smeeken.
Zy schonk het haer terstont met een eerbiedigh teken,
En eene teil vol moes, met garst gezoôn heel gaer.[614]

[+][Randschrift:] *Ciane in eene bron.*

588 *lendens*; vgl. vs. 593; Hoogstr. op beide plaatsen: *lenden:* H. merkt op, dat V. elders *lenden* schrijft: Bk. IV, vs. 656, 693, 996; Bk. IX, vs. 235; Bk. XII, vs. 616, 727; 'tenzij *lenden* daar in 't enkelvoudige getal staa', waarvoor hij *Maeghdebr.* V 176 aanhaalt (zie ib. I 146 *lendens*); ekv. *lenden* ook *Hsch.* XII, 727; op de overige plaatsen in *Hsch.* is ekv. niet of nauweliks aan te nemen. Nog een derde mv.-vorm bij V. is *lendenen* (Dl. II, 285: 1023; III, 222: 647, e.e.); zie overigens V. Helten, I blz. 67; *Franck-V. Wijk* i.v.; *lendens* en *lendenen* zijn van een ekv. *lenden*; 't mv. *lenden* van een ekv. *lende,* kon echter oorspr. ook een uitgangloos mv. zijn bij *lenden*; *lenden* staat voor *membra,* 'ledematen' (in vs. 593 voor *latus,* 'zijde'); men zou *leden* verwacht hebben; of de *lendens* hier 'als zetel der lichaamskracht genoemd' zijn (*Wdb.* VIII 1548) is twijfelachtig.

589 *het dunste lidt kon tuigen* enz.; Ov.: 'het eerst worden van haar gehele lichaam de tederste delen (*tenuissima*) vloeibaar'.

590 *blaeuwe*; vgl. Bk. III, vs. 446.

591 *dunne en teêre leên,* ziet op de tevoren genoemde.

592 *verandert:* veranderd.

595 Ov.: '.... dringt in plaats van het levende bloed de reeds door bederf aangetaste aderen binnen'.

600-601 Ov. zegt, dat noch Aurora noch Hesperus (de avondster) haar zagen rusten.

602 *smidtze van Vulkaen:* de Etna.

603 *donkre en klaere maen*; toevoeg. v.V.; de *klaere maen* is naast de *fakkel* weinig gelukkig; H. wilde: *by donkre*.

604 *en 's daeghs*; wel te verstaan: de fakkel dient alleen bij nacht; bij Ov. is de scheiding scherp.

606 van het Oosten tot het Westen.

614 *teil,* door H. omschreven als: 'schotel van gebakken aarde'; naar de lezing *testa,* niet *tosta* ('geroosterde', nl. gerst). Ov. zegt níet, dat zij Ceres water gaf, maar een zoete drank (wijn met honing nl.) met gerst gekookt.

*

Terwylze dronk quam hier een snatrend jongske haer[615]
Beschimpen, gulzige en een vuile prachster schelden.[616]
De graengodin gestoort wou zulk een' smaet vergelden,
En goot het overschot van 't moes het kint op 't lyf.[618]
Het aengezicht des kints wert om dit snoot misdryf
Gespikkelt, en men ziet den arm in 't been verkeeren.[620]
Het kryght een' staert, en krimpt, om niemant meer te deeren
Noch hinderen met smaet, heel kort en dicht in een,
Wort een haeghdis. het vlught nu bang, en schuilt alleen[623]
Voor 't oude wyf, dat zich verwonderde en vast huilde,
En pooghde dit gedroght te raeken, daer het schuilde.
Het jongsken over 't lyf gesprengkelt en gevlekt,
Wort naer zyn verf genoemt, gespikkelt en geplekt.[626-27]
Het valt verdrietigh lang naeukeurigh op te haelen[+]
Wat lant en stroomen dees godin ging ommedwaelen:
Want onder 't zoeken docht haer d'aerde noch te kleen.
Terwylze omsnufflend zwerft door alle hoeken heen,
Zietze in Sicilie Ciaen, die alle dingen
Haer naekt ontdekken zou, zoo geen veranderingen[633]
Dit werk verhinderden. nu weigert haer de mont
De spraek, en evenwel vertoontze haer terstont[635]
Te water uit den riem, die Persefoon in 't ryden[636]
In deze heilge bron uit schrik zich liet ontglyden.
De moeder kent den riem, rukt schreiende en bemorst
De haervlecht uit het hooft, en slaet voor haere borst,
Alleens als of men haer de dochter eerst ontschaekte.[640]
Noch wistze niet waer dees vervoerde heeneraekte.
Zy vloekte lant by lant, scholt d'aerde alle eer onwaert,
Ondankbaer, onwaert dat haer schoot noch vruchten baert;
Sicilje boven al, daer zy, niet zonder toren,[644]

[+][Randschrift:] *Het kint in eene haeghdis*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 625 oude uitg.: na *raeken* geen komma. - 644 oude uitgave: *Sicilie*; vgl. vs. 632, waar 't woord 4-silbig genomen is.

615 *snatrend:* zegvrij, brutaal.

616 *prachster:* bedelaarster; van *prachen:* 'bedelen' 'maar inzonderheid met aandrang' Bi.; een ander *prachen,* ook bij V. voorkomend, heeft de betekenis 'pralen, dik doen' e.d.; vgl. H.

618 Volgens Ov. goot zij hem over 't lijf het nog restende mengsel van water en gerst; vandaar de vlekken (*maculas; gespikkelt*).

620 *in 't been;* eerder: *in been;* 1e lez.; *d'armen staen terstont verkeert in beenen;* wonderlik genoeg liet V. in 2e lez. *armen* en *beenen* van plaats verwisselen.

623 *een haeghdis,* en dat wel: 'nog kleiner dan een kleine hagedis'.

626-27 Ov. heeft hier een woordspeling van het overigens door hem niet genoemde *stellio* 'een hagedisje' met *stellatus,* 'sters-gewijs gesprikkelt' (Valent.); *verf:* kleur; *gespikkelt en gevlekt* bij *verf*.

633 *veranderingen,* nl. de 'herscheppinge' van Cyane; het meerv., als samenvattende aanduiding der stof van 't gehele werk, overigens wel om 't rijm; vgl. vs. 741; en voor de constructie Bk. VI, vs. 212.

635 *haer:* aan Ceres.

636 *te water uit;* vgl. *ten bek uit,* Bk. IV, vs. 849; de gordel drijft op 't water; *die:* zie over de onverbogen vorm van het betr. vnw. V. Helt., I bl. 131; Overd. II, blz. 189; in V.'s latere tijd zeldzaam; zie nog hier vs. 49; Bk. XIV, vs. 60, 94, 158; *Persefoon,* Persephone, de Gri. naam voor Proserpina.

640 *eerst:* nu pas.

644 *toren:* verontwaardigde smart.

*
Het blyk vont van haer scha, te jammerlyk verloren.
Hier over toornigh brakze al 't eilant door den ploegh,[646:]
Dien d'akkerman door 't klay der korenlanden joegh,[647]
Holp huisman, akkerman, en ossen om het leven,[648]
Geboot alle akkers streng noch zaet noch vrucht te geven,
Maer onkruit. dees landou, al 't aertryk door vermelt,
Staet stil. het graen verdort, 't welk groen stont op het velt.
Dan gloeit de zon te heet: dan regent het gestadigh:
Dan lyt het koren last: dan ruischt de wint baldaedigh.[653]
De vogels pikken 't zaet. de distel groeit door 't gras.
De doorne en onkruit smoort den oogst, en 't ryk gewas.
Toen liet zich Aretuze uit heure bronaêr hooren,[656]
En streek het druppend haer van 't voorhooft naer heure ooren,
En sprak: o moeder, van de maeght, alom gezocht,
Aenteelster van het graen, ay staek eens wel bedocht
Dien slaefschen arrebeit. vergram u niet op d'aerde,[660]
Die u getrou bleef, en gehoorzaem vruchten baerde.
Och d'aerde draeght geen schult. haers ondanx gafze uit dwang
Den schaeker vryen pas. ook bidde ik, die eerlang[663]
Hier aenquam, geensins voor myn vaderlant en werve.
Myn vaderlant is Pize, en Elis is onze erve.[665]
'k Bewoon Sikanie, als een vreemde, zonder faem:[666]
Doch geen landou noch lucht is my meer aengenaem.[667]
Ik Aretuis bewoon dit lantschap, en geweste,[668]
En neem hier myn verblyf in 't lant, dat gy ten beste

* TEKSTKRITIEK: vs. 645 oude uitg.: *de dochter droef verloren*; hs. 1e lez. i.p.v. *scha: pant*; de wijziging in de druk bedoelt de verbinding *scha.... verloren* te verbeteren. - 658 de komma na *moeder* wel blijven staan uit de eerdere opzet, om met *die* te vervolgen; niet bij Hoogstr., H. - 663 *eerlang* is wschl. als 1 woord bedoeld; oude uitg.: *eer lang*. - 665 oude uitg.: *ons*.

646: overal op 't hele eiland; bij H. tussen '*commaas*'.

647 *joegh;* volgens H., die oordeelde dat *jaagde* alleen goed was, sprak en schreef men nochtans in zijn tijd, 'ik mag wel zeggen altijd': *joeg*(*h*); het ww. is oorspr. zwak; Bi. onderscheidde *jaagde* en *joeg* 'als verba *neutra* en *activa*'; vgl. vs. 878.

648 *huisman* is 'tzelfde als *akkerman;* wellicht bedoelde V. een verschillend aspekt, naargelang van *huis*- en *akker*; een minder gelukkige verbinding *land*- en *akkerman* bij Van Lennep (zie *Wdb.* II 26); synoniemen-verbindingen zijn overigens bij V. talrijk; vgl. vs. 668.

653 1e helft valt buiten de orde; Ov.: 'de gesternten en de winden brengen schade teweeg'.

656 *Aretuze;* Ov. noemt haar hier *Alpheias,* 'de door Alphéus beminde'; en zij rijst op *Eleïs undis,* 'uit de Elis'se wateren'; vgl. vs. 665, 671, 862-vlg.; in de *Fasti* van Ov., zoals ook in de Homeriese hymne ervaart Ceres het nieuws niet van A., maar van de Zon; *heure*; 1e lezing: *haere; heure* schrijft Vondel regelmatig, om gelijkklank te vermijden.

660 *slaefschen arrebeit,* voor *immensos labores,* 'onmetelike arbeid'.

663 *eerlang:* voor kort; (vergelijk Deel II, 656: 431 'binnenkort'). H. maakt bezwaar tegen dit *eerlang:* '*Eerlang* [zou] veel eerder *Voorlang,* dan *Onlangs,* konnen betekenen'; hij haalt nochtans van elders (Van Arp, Boon v. Engelant) 'n paar voorbb. van dit in 't *Wdb.* niet aangewezen gebruik aan; het door Van Lelyv. uit Kiliaen e.a. aangehaalde *eer-langh, eer yet lanck* doelt op de toekomst. In de *hier* aanwezige toepassing is 't begrip 'korte spanne' van het toekomstige op 't verledene overgebracht, waartoe *eer* aanleiding gaf.

665 Vgl. vs. 561; *ik.... onze* ook bij Ovid.

666 *Sikanie* (4-silbig met overloop): Sicilië; *zonder faem,* niet bij Ovid.

667 *meer aengenaem:* aangenamer.

668 Ov. 'Hier heb ik, A., tans mijn Penaten, hier mijn woonplaats'.

*

Des lantmans wilt behoên. de reên van myn vertrek[670]
Waerom ik over zee 't Ortigiaensche lek[671]
Ging zoeken, wil ik u ter rechte tyt verhaelen,[672]
Wanneer uw hart, ontlast van zorge en ommedwaelen,
U tyt en lust verleent. het aertryk gaf beneên
My pas, en voerde my door zyn spelonken heen.[675]
Ik heffe 't hooft omhoogh, en zie d'ontwende starren.
'k Vernam, terwyl ik door den afgront zonder marren[677]
Al voortgle, Prozerpyn, en zaghze daer in staet.[678]
Zy zagh'er eenighzins bedrukt uit van gelaet.
De dootschrik was noch uit haer aenzicht niet gedreven.
z' Is daer nochtans ten hove als koningin verheven,
In 't schemerdonker ryk des afgronts fier en trots,[682]
En heerscht, als gemaelin des onderaertschen godts.
De moeder hoort dit aen, wort kout als ys van schrikken,
En styf als steen, en schynt een lange poos te stikken.[685]
Verbaest om deze maer, en zinneloos van rou,[686]
Vertrektze met haer kar naer 't hemelsche gebou.
Daer staet de moeder, met een zwaert van rou doorregen,[+688]
Voor Jupiter, bedroeft, en schreiende, en verlegen,[689]
Met ongebonden haer, en zeght: o godt Jupyn,
U koome ik bidden voor uw eigen kint en 't myn.
Verdient de moeder geen genade voor uwe oogen,
De dochter raeke 't hart des vaders met medoogen.[693]
Al staetze niet zoo diep gewortelt in zyn hart,
Hy acht ze daerom toch niet minder in haer smart.[694-95]
Myn dochter, lang gezocht, wert endelyk gevonden;
Indien 't verzekren van 't verlies op duistre gronden[697]

[+][Randschrift:] *Ceres bidt voor haere dochter Prozerpyn*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 671 *'t*; hs. *t'*; oude uitg.: *'t*. - 676 *omhoogh*; aldus zeer wsch.; oude uitg.: *om hoogh*. - 684 hs. had na *kout* eerst 'n komma, die geschrapt en daarna weer geplaatst werd; een komma achter *ys* is weggewist, waarna die achter *kout,* wel bij vergissing, is blijven staan. Oude uitg. als in de tekst. - 695 oude uitg.: *achtze;* zie beneden.

670 *wilt:* moget; vgl. Dl. III, 283: 519 *God wil prins Fredrick Henrick spaeren*.

671 *Ortygia,* 'kwarteleiland', eilandje vóór de havens van Syracuse; *over zee*; *per aequoris undas*; beter: 'door de golven'; vgl. *Ep. ex Ponto* II, 10, 28 *tecta sub aequorea.... aqua,* 'onder 't water der zee zich verschuilend'.

672 *rechte*; vgl. vs. 164; het verhaal: vs. 774-vlg.

675 *pas:* doorgang.

677 *vernam:* bespeurde; *afgront:* de onderwereldse diepten.

678 *in staet:* in hoge staat.

682 *fier en trots,* bij *als koningin verheven*.

685 *schynt.... te stikken*; Ov. 'en stond 'n lange poos als van de donder getroffen'.

686 *verbaest*; vgl. vs. 542.

688 Reeds H. wees hier op 'de woorden van Simeon tot de Moedermaagd, *Luc.* II: 35', V.L. op het *Stabat Mater:* Cuius animam gementem, Contristatam et dolentem Pertransivit gladius. H. vond de uitdrukk. *met.... doorregen* 'wat hard'; Bi. 'schier onverstaanbaar'; vgl. Bk. IV, vs. 201 *van een pyl doorregen*. Beiden verzuimen op te merken, dat bij Ov. de houding van Ceres geheel anders is: 'met een omwolkt gelaat' staat zij 'vol bittere haat' voor Jupiter; Bi. ten onrechte *invidiosa,* 'beklaaglyk'.

689 *verlegen:* radeloos.

693 *des vaders:* van Jupiter.

694-95 *al staetze,* nl. als zijnde niet meer dan mijn dochter(?); Ov.: 'ik bid u, draagt geen minder zorge voor haar, omdat ikse gebaart heb' (Valentijn); *achtze:* achte ze; op te merken de gesplitste schrijfwijze; 1e lez. dezer vss. overgeplakt.

697 *verzekren:* met zekerheid vaststellen; *op* (1e lezing *in*) *duistre gronden:* in de onderwereld.

Magh vinden heeten; of indien het weeten waer

Zy heenevoer, den naem van vinden na gevaer[699]
Magh draegen: evenwel wy zullen noch gedoogen
Dat dees geschaekt zy, zoo het onderaertsch vermoogen[701]
Haer wederlevere aen de moeder, als het voeght:
Want uwe spruit verdient geensins datze onvernoeght[703]
Dien schaeker trouwe, al waer 't myn kint niet. hierop zeide[704]
Jupyn: deze is een pant en zorge van ons beide:
Doch wort dees daet op 't hooft met haeren naem geraekt,[706]
Uit wrevelmoedigheit is zy geensins geschaekt,[707]
Maer uit oprechte liefde, en let men op 't betaemen,
Wy hoeven zeker ons dien schoonzoon niet te schaemen,[709]
Zoo gy, godin, dit slechts bestemt met uwen wil,[710]
Al zytge niet gekent: laet vaeren dit geschil.
Hoe heerlyk is 't een broêr van Jupiter te wezen![712]
Nu hangt'er meer gelux aen vast, dies staek dit vreezen.[713]
Hy wyktme in herkomst niet, maer enkel door het lot.[714]
Doch lust u 't pleiten voor den allerhooghsten godt;[715]
Dat Prozerpyn van daer ten hemel opwaert ryze,
Behoudens zooze om laegh zich zelve onthiel van spyze:[717]
Want deze zaek staet vast by nootlot eens gestemt.[718]
Aldus sprak Jupiter: maer Ceres hiel zich vremt.[719]
Zy eischt met alle maght haer dochter weder boven.
Het nootlot lyt dit niet, dewylze in Plutoos hoven
Een' rooden appel plukte, en zeven kernen at
Van 't bleeke tuinooft, by Askalafus te radt[722-23]
Gezien. dees was een zoon van Orfne, by de reien[724]

699 *na gevaer*; zonder nadruk te lezen; ‘na gevaarvol zoeken’.
701 *het onderaertsch vermoogen:* de potentaat der onderwereld.
703 *onvernoeght:* tegen haar zin.
704 *al waer 't myn kint niet*; Lat. *si iam mea filia non est*; V.'s opvatting is: ‘ook al zou zij, wat zij nochtans is, mijn kind niet wezen’; juister ware: ‘indien zij dan al niet als *mijn* dochter dat lot kan wraken’. Een andere lez., door N. Heinsius als ‘venustissima’ geprezen, is: .... *filia digna est:* ‘indien al *mijn* dochter zo'n gemaal wèl waard is’.
706 *op 't hooft,* als ons: ‘op de kop’.
707 *uit wrevelmoedigheit:* uit zin om te kwetsen; voor Lat. *iniuria,* dat echter door V. vermoedelik, en dan ten onrechte, voor een ablatief werd aangezien: *non hoc iniuria factum:* ‘in dat stuk werks steekt geen verongelijking’ (Valentyn).
709 H. verkiest bij *zich schaemen* de 2e nv., en verwijst naar *Elektra,* vs. 652. Bi. achtte *zich schaemen* ‘gemeen of triviaal’.
710 *bestemt met uwen wil:* inwilligt.
712 *een broêr van Jupiter,* gelijk Pluto (met Neptunus) was.
713 ‘Echter, méér dan dat is hem beschoren’.
714 *hy.... niet*; dit blijkt reeds uit vs. 712; maar Ov. zegt, dat hem, naast dat broeder-schap, ook de overige voorrechten niet ontbreken (vgl. vs. 713), maar dat hij bij J. alleen door het hem toegevallen deel (Farn. *in sortilegio mundi*; vgl. bij vs. 503) achterstaat.
715 *'t pleiten*; Lat. *discidii:* ‘scheiding’, niet van 't geding, maar van Proserpina; *voor.... godt* (Jupiter zelf), toevoeg. v.V.
717 *behoudens zoo:* maar op voorwaarde dat.
718 *eens gestemt* (bij: *nootlot*): eenmaal vastgesteld.
719 *hiel zich vremt:* wilde er niets van weten.
722-23 *een' rooden appel*; V. moet zich deze (granaat)appel dan bleekrood hebben voorgesteld (*'t bleeke tuinooft*); of anders verschreef hij zich; Ov. *pallenti,* ‘bleek’, d.i. bleekgeel; *by:* door; *te radt:* zeer (of: al te) snel.
724 Gri. órphne, ‘duisternis’; *reien:* Ovid.: de Avernaliese nimfen; Avernus heette een meer in Campanië, dat naar men meende (vgl. *Eneas,* Bk. VI 349-vlg. *Avernus, dat is Vogelloos*)

725 Des afgronts niet de minste in 't lek, daer zielen schreien.

vogels met zijn giftige uitwaseming doodde, en - zie ook aldaar - toegang tot de onderwereld verleende; verder geldt de naam ook voor een rivier in de onderwereld, en voor deze zelf.

*

De poelstroom won hem in zyn smookende spelonk.[726]
Dees zagh het, en verklikt het stuk, dat luide klonk.[727]
Hy hindert Prozerpyns verlossing door het melden.[728]
Maer 's afgronts koningin bedroeft, wou dit vergelden,
En sprengde hem met nat van Flegeton uit wraek,[730]
Verkeerde Askalafus, aenbrenger van dees zaek,[+731]
In eenen vogel, 't hooft in eenen bek en veêren,[732]
En groote blikken. hy bedekt in dit verkeeren
Den rug met vleuglen, ros van verwe, en traegh, niet licht.
Het hooft groeit aen, vermast het lyf door overwight.[735]
De nagels worden lang. de vlerken, die hem voeren,
En d'armen dekken, zyn pas maghtigh zich te roeren.[737]
Dees vuile vogel is een nachtuil, boos van aert,
Een gruwzaem voorspook van 't geen menschen wedervaert,[739]
En bo van ongeluk en droefheit, ree voor handen.[740]
Elk docht Askalafus had deze straf en schanden[741]
Rechtvaerdighlyk verdient met zyn verklikkend lidt.
Maer Acheloüs zaet, ay zegh ons, hoe komt dit,[743]
Dat gy geraekte aen poot, en nagel, pluim, en pennen,
En 't maeghdenaenzicht hielt, waeraen men u kan kennen[+]
Voor meereminnen? of gebeurde het om dat,
Toen Prozerpyn in 't velt, van plukken moe noch mat,[747]
Gy haer gezelschap hielt, en wenschte, na het zoeken[748]
De gansche werrelt door, in winkelen en hoeken,
Doch vruchteloos, haer noch te volgen over zee,[750]
Met uwe vleugelen, van d'eene aen d'andre ree,
Op dat de zee gevoele alle uw bekommeringen?
Verhoorden u de goôn, zoo dra uw leên vergingen,
En met een rosse pluim begroeiden? evenwel

[+][Randschrift:] *Askalafus in eenen nachtuil*.

[+][Randschrift:] *Acheloüs dochters in meerminnen en vogels*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 739 oude uitg.: *t geen*. - 740 hs. *voorhanden* (?). - 743 oude uitg.: *zegt*. - 747 oude uitg.: *en mat*. - 748 oude uitg.: na *zoeken* 'n komma, die in 't hs. tot 2 X toe geplaatst en verwijderd is.

726 *poelstroom,* voor *Acheron,* stroom(god) in de onderwereld.
727 *dees,* nl. Ascalaphus.
728 *hindert:* verhindert; vgl. Bk. II, vs. 583.
730 *Flegeton:* Phlegethon, rivier in de onderwereld.
731 *aenbrenger,* 1e lez.: *verklikker*.
732 *vogel;* Lat. *profanam avem,* 'een onheilige, onheilspellende vogel'.
735 *vermast:* bezwaart; vgl. hier Bk. XIII, vs. 1135; zie over dit woord met name Moller, *Heerl. der Kercke,* blz. 157-59; onnodig is de onderstelling geuit in Dl. III, 150: 738, dat de imperatief *vermast* gevormd zou zijn naar 't adj. *vermast;* dit laatste is veeleer een oud deelw. van *vermasten,* oorspr. 'vet mesten'; of echter die betekenis daar ter plaatse nog aanwezig is, schijnt mij onzeker; Meyer's *Woordenschat* noemt *vermast,* 'overladen', onder de verouderde woorden.
737 *pas:* ternauwernood.
739 Gri. *askálaphos,* 'n soort uil.
740 *bo:* bode; *ree:* reeds; *voor handen:* ophanden, aanstaande; vgl. Bk. III, vs. 689.
741 *schanden,* meerv. om wille van het rijm; vgl. vs. 633.
743 *Acheloüs zaet:* de Sirenen, dochters van Acheloüs, de grootste rivier van Griekenland, die stroomt op de grens van Aetolië en Acharnanië.
747 Een anakolouth; de bijzin *Toen* enz. loopt niet af.
748 *gezelschap hielt;* hiermee eindigt bij Ov. de vraag; ook vs. 753-vlg. is bij hem geen vraag.
750 *doch vruchteloos:* bij *zoeken*.

Op dat uw heldre keel, gestelt op zang en spel[755]

755 *gestelt op*; vgl. Bk. II, vs. 840.

*

Om 't oor te streelen, en de honighzoete lippen[756]
En mont 't gebruik des zangs niet zouden laeten glippen,
Behieltge een menschenstem, en maeghdenaengezicht.
Maer Jupiter, gelyk een scheitsman in 't gericht
Van Pluto, zynen broêr, en Ceres, zyne zuster,
Verdeelde 't jaer in twee. nu zitze daer geruster,[761]
Als een godin, gemeen aen 't een en 't ander ryk,
En vergezelschapt man en moeder, te gelyk[763]
Zes maenden lang. hierop verandertze van wezen[764]
En aenzicht: want gelykze eerst droevigh zagh van vreezen,
Zoo zietze weder bly, gelyk uit eene wolk
De zon te voorschyn komt, en zich vertoont voor 't volk.
De koestrende godin had naeu haer kint bekomen,[768]
Of vraeghde aen Aretuis: wat 's d'oirzaek datge uit schroomen
De vlught naemt? waerom zytge in eene bron verkeert?
De beeken zweegen stil. de brongodin, ge-eert[771]
By allen, stak het hooft ter bronaêr uit naer boven,
En haere groene vlecht, aen d'eene zy geschoven,[773]
Afwissende, verhaelde al d'oude vryery
Van stroomgodt Alfeüs, en zeide: hoor naer my:[775]
Ik ben een speelnoot van Achaische veltgodinnen,[776]
En niemant meer dan ik plagh bosschen te beminnen,[777]
Noch net te spannen: en hoewel ik nimmer eer[778]
Uit myne schoonheit zocht, en in de jaght niet teêr
Maer sterrek was, wert my alleen de kroon gegeven,[780]
Als d'allerschoonste bloem. dit kon op my niet kleven,[781]
Noch 'k was beholpen met myn gaven, en dien naem[782]
Van schoonheit, overal geprezen door de faem.
In 't spieglen schaemde ik my t'aenschouwen 't geen bevalligh
In d'oogen schynen moght, en minzaem, en lieftalligh,

* TEKSTKRITIEK: vs. 769 oude uitg.: *oor-*. - 777 oude uitg.: na dit vers een dubbelpunt. - 778 *Noch*; oude uitg.: *En*.

756 *honighzoete*; H.; de door hem uit D. Heinsius' *Lofz. van Jezus Christus* aangehaalde vss. herinneren ten sterkste aan de kerkhymne: *Iesu dulcis memoria*.

761 *ze:* Proserpina.

763 *te gelyk:* gelijkelik; H.: 'zeer verkeerd, doch om 't rijm'; onjuist is zijn opmerking, dat V. had moeten schrijven *beurt om beurt*; altans dat ware iets anders.

764 *wezen:* inwendige; *facies et mentis et oris:* lett. 'het gelaat van geest en gezicht'.

768 *koestrende*; voor *alma,* 'voedende'.

771 *beeken:* wateren.

773 *groene:* zeegroene; vgl. Bk. II, vs. 16; *aen d'eene zy:* op zij.

775 *Alfeüs:* Alphéus, hoofdrivier v.d. Peloponnesus, ontspringt in Arcadië, stroomt langs Olympia in Elis, verdwijnt meermalen onder de grond, waarmee de hier verhaalde sage samenhangt; 't gewone slot ervan, dat nl. Alpheus zijn geliefde na-stroomde naar Sicilië, laat Ov. weg; vgl. nog Vergil., *Xe Herderskout*. Het accent van Alfeüs is bij V. onjuist (H.); hij herstelde deze lezing, nadat hij eerst gewijzigd had in: *godt Alfeus* (= Alféüs); vgl. vs. 807, 1e lez.: *Toen riep Alfeüs met een heesche keel;* en Bk. II, vs. 337.

776 *Achaische:* Griekse.

777 *niemant meer dan ik;* H. noemt dit dubbelzinnig, en verwijst o.a. naar Bk. XIV, vs. 21.

778 *net te spannen; net* voor *het net* (kollektief) wegens het parallelisme met *bosschen te beminnen*; men denke aan het wegblijven van het lidw. bij meerledige zinsdelen.

780 *wert my alleen*; volgens H. had V. behoren te schrijven: *nochtans wert my*; de zin is, dat zij geprezen werd om haar schóónheid, ofschoon enz.

781 *kon op my niet kleven:* vermocht geen indruk op mij te maken.

782 *beholpen:* gediend; vgl. Bk. III, vs. 324.

*

Dat anderen verquikt. ik rekende dit schant.[786]
Het heughtme dat ik eens van jaegen moede op 't lant,
Uit Stimfalis, het bosch, weêrkeerde na het jaegen.[788]
De hitte was te groot. de moeilykheên en plaegen
Der jaght verdubbelden de hitte en bangen brant.
Ik quam by 't staende meer, dat langs den waterkant[791]
Niet ruischte, en klaer was op den gront. wie neêrgebogen[792]
Zich spiegelde, zoude al de kaikens tellen mogen.[793]
Men zagh het water zich niet roeren. popelblaên
En witte wilgen, van de bron gekoestert, staen
Van zelf gewassen, langs de barmte van de zoomen,[796]
En schaduwen den gront. ik naeulyx aengekomen,
Tre neder, steek den teen in 't water, en terstont
Aen 't lobbren tot de knien, en niet vernoeght, ontbont[799]
Ontkleede my, en hing de kleeders aen de takken
Der willigen, en quam heel naekt in 't water zakken,
En voort aen 't plenssen, baên, en gieten met de hant.
Ik sprey myne armen, en verneeme in dezen stant,
In 't midden van het lek, ik weet het naulyx, 't ruisschen
Van water, en verbaest, om 't geen ik hoorde bruisschen,
Ga nederzitten op den koelen waterkant.[806]
Terstont riep Alfeüs aldus heel heesch: hou stant.[807]
Waer looptge, o Aretuze? o Aretuis, waer heenen?[808]
Ik vlugt terstont, zoo naekt als ik'er was verscheenen.[+809]
Myn kleeders hingen in den tak, aen d'andre zy
Des waterkants. zoo veel te heeter blaekte hy,
En hiel'er meer op aen: dewyl ik bleek van vreezen,
Hem, nader by der hant, gereeder scheen te wezen.[813]
Zoo liep ik vast vooruit, de wreedaert achteraen:[814]
Gelyk de tortel voor den havixklaeu belaên:
Gelyk de havik snel de duif zit op de hakken.[816]
'k Volharde in 't loopen, om my uit den wegh te pakken,[817]

[+][Randschrift:] *Aretuze vlught, en verandert in een bron*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 809 K a n t s c h r i f t , oude uitg.: *vlugt,* niet gevolgd door komma. - 813 oude uitg.: na *wezen* 'n komma.

786 *dat anderen verquikt:* over welk bezit anderen (andere maagden) zich verheugen.
788 *Stimfalis,* is bij Ov. bnw. van *Stymphalus* (een meer en rivier in Arcadië): ‘het Stymphaliese bos’.
791 *'t staende meer*; bedoeld is: een stil voortstromend water.
792 *op:* tot op.
793 *mogen:* kunnen.
796 *barmte:* berm, glooiing.
799 *vernoeght:* tevreden.
806 *nederzitten;* ondanks vs. 808 niet onmogelik (als H. wil); Ov. *insisto:* ‘ga ik staan’.
807 Vgl. bij vs. 775; *heesch:* dof, als komend uit de diepte.
808 *Aretuze, Aretuis*; men mag hier niet uit afleiden, dat *Aretuis = Aretuus* zou zijn; vgl. nog heden *Neptuin* naast *Neptunus*; vgl. Bk. IV, vs. 846; en Bk. X, vs. 11 *Euridys,* vs. 47 *Euridies,* in rijm resp. op *wijs* en *verlies*.
809 *was verscheenen*; onjuist; Ov. ‘gelijk ik was’.
813 *nader:* hoe nader .... des te (?); *gereeder:* gemakkeliker te vermeesteren; bij Ov. is de motivering in vs. 809-vlg. gelegen.
814 *vast:* onafgebroken; *wreedaert*; vgl. vs. 181; 476.
816 *zit op de bakken*; vgl. H., die dit voor vogels minder geeigend acht; zie Dl. II, 401: 28; Dl. III, 283: 525 *op de bakken treden*; *hak* voor ‘hiel’ is nog Zl. Ned.
817 *volharde*; verl. tijd.

*
Tot onder Erimant, Menael, en Orchemeen,
En Elis, Psofis, en den berghtop van Cilleen.[818-19]
Hy vielme niet te snel: doch echter kon ik 't jaegen[820]
Om myne zwakheit niet lang harden, noch verdraegen,
En hy dien arrebeit verduuren door zyn kracht.[822]
'k Liep evenwel door velt en bosch met alle maght,
En over rots en bergh door ongebaende plekken.
De zon scheen achter my, en 'k zagh in 't heenerekken
Zyn schaduwe vooruit, ten waer 't de vreeze zagh:[825-26]
En zeker 'k was vervaert, en anders dan ik plagh[827]
Voor 't hardt getrappel en het stuiven van zyn planten,[828]
En hyghde naer myn' aêm. myn haer aen alle kanten
En haersnoer droopen van zyn' adem, vocht en nat.[830]
Ten leste sprak ik, door lang rennen afgemat:
Diane, och helpme, die uw jaghtgenoote in 't jaegen,[832]
Uw' koker, en uw' boogh zoo dikwyl plagh te draegen.
De jaghtgodin beweeght, bedektme in myne vlugt,
Met eene donkre wolke en nevel uit de lucht.
De vlietgodt zoekt rondom my heen, gelyk een blinden,[836]
En wistme, door dien mist verduistert, niet te vinden.
Hy liep tot tweewerf toe onwetende om dit rak,[838]
Daer my de jaghtgodin voor zyn gezicht verstak.
Hy riep: o Aretuze, o Aretuis tweemaelen.
't Is my vergeeten, en ik kan het niet verhaelen[841]
Hoe bang my was te moede, als 't jonge lam, 't welk schuilt
In eenen hoogen stal, waer langs de boschwolf huilt:
Of als een bloode haes, die schuilende in de haege,
De haezewinden hoort, die roofziek evengraege[845]
Op wiltbraet vlammen, daer de haes zich rept noch roert.[846]

* TEKSTKRITIEK: vs. 821 hs. na *verdraegen* een punt, die uit een vroegere redaktie is blijven staan; zie onder. - 825 oude uitg.: *heenetrekken*; reeds door H. werd *heenerekken* gegist, echter niet in zijn uitg. opgenomen.

818-19 *Erimant:* Erymanthus, gebergte in Arcadië, zoals ook *Menael:* Maenala, en *Cilleen,* Cyllene; *Orchemeen:* Orchomenos, en *Psofis* zijn steden in dat landschap; maar *Elis* op de Peloponnesus; geen dezer plaatsen ligt bij de Alpheus.

820 *doch echter;* 1e lez.: *doch kon ik*; 2e: *doch ik en kon*; vgl. Bk. II, vs. 1045; *jaegen:* ijlen.

822 *en hy:* hij echter wèl; V. heeft deze wending eerst na aarzeling opgenomen.

825-26 *in 't heenerekken*; vgl. *Tekstkrit.*; voortijlen; vgl. Bk. I, vs. 644-vlg. *zyn voetspoor rekken*; eerste (foutieve) lezing in vs. 826: *Myn schaduw*.

827 *anders.... plagh:* 'uit mijn gewone doen'.

828 *planten*; vgl. vs. 479.

830 Het *druipen* enz. komt voor rekening van V.

832 *uw:* als uw.

836 *gelyk een blinden*; 'zou niet beter zijn, *gelijk* DE *blinden*?' H.; kan V. (tegen zijn gewoonte) de 3e nv. bedoeld hebben, na *gelyk*? men zou dan echter *een'* verwachten.

838 *rak:* plek, stuk gronds; het woord wordt gaarne gebezigd van een strook water (*Damrak, rakje in den wind*), en wellicht heeft dit (Arethusa was een riviernimf) de keuze van het woord beïnvloed.

841 *'t Is my vergeeten*; vgl. *Proza-Eneas,* Bk. I, r. 61-62; *Kern, Omschrev. Ww. vormen,* § 97-vlg.

845 *evengraege:* gelijkelik gretig; of: zeer gretig; vgl. Dl. I, 246: 1757 e.e., en *Mnl. Wdb.* II 749; *graege,* rijmshalve, met bijw. *-e* (Van Helten, I blz. 151), wellicht ook onder invl. van *gaarne*; vlg. nog *vlugge* (:) Bk. II, vs. 1113.

846 *wiltbraet*; vgl. *Tooneelschilt:* '(De kerckuil) vangt by nacht het lichtschuwe ongedierte, als een lecker wiltbraet'. Een betekenis-veralgemening (vgl. *Mnl. Wdb.* i.v., 2): 'een stuk wild'?; missch. ook verbond V. 't woord niet met *braden* (vgl. de etym. bij Weiland), of heeft een ander woord

Zoo wykt dees hier niet af, terwyl hy 't spoor beloert,[847]
Het welk niet verder ging. hy blyft de plaets bespieden,
En slaet den nevel ga, daer ik verdween in 't vlieden.[849]
Het koude zweet brakme uit, en droop langs al myn leên.
De blaeuwe zweetdrup vloeit langs al myn lichaem heen.[851]
Waer ik een' voet verzet, daer drupt en vloeit het mede.[852]
De dau drupt langs myn vlecht: en sneller dan dees rede[853]
Het onheil u ontvout, en melt al mynen druk
En jammeren geleên in 't breede stuk voor stuk,
Verandere ik allengs, door myne klaghte en beden,
In water, vloeiende natuurlyk naer beneden.
Maer aengezien de stroom dit water daetlyk kent,
En mint, leght hy den schyn van man af in het ent,
Na'et lange loopen, om zich met myn' vloet te mengen.
Hy wort weêr water door het goddelyk gehengen.[861]
Diane ontsluit den gront. ik kruip'er heimlyk in,
Vloeie in Ortigie, dat my om dees godin
Heel aengenaem was: want dit hadde my het leven[863-64]
En eersten ademtoght in ope lucht gegeven.
Dus lang rekte Aretuis voor Ceres dit verhael.
De vruchtbre graengodin, genezen van heur quael,
Spant een paer slangen, fix in 't vliegen, voor den wagen,[868]
En toomtze, en laet zich door de lucht en nevels draegen
Recht naer Athene, en geeft den wagen, snel ter vlugt,
Triptolemus, beveelt hem weder, uit een zucht[871]
Tot 's menschdoms heil, het lant met koren te bezaeien,[872]
Dat lang verwildert lagh, en daer niet viel te maeien,
En een geruimen tyt ge-egt wert noch geploeght.
De jongeling reedt door Europe, heel vernoeght,[875]
En over Azie in 't gewest van Tartarye,[876]
Daer koning Linkus heerscht, bekent door dwinglandye.
Men vraeghde hem in 't hof van waer hy herwaert quam:[878]

braad, brade (‘mals, eetbaar vlees enz.’) zich doen gelden, waarover zie *Wdb.* III 979-vlg., en ook Ten Kate II 133); zie nog Boek XI, vers 185; XIII, vers 1162; *daer:* terwijl.

847 *wykt:* verwijdert zich.

849 *in 't vlieden:* al vliedend.

851 *blaeuwe*; vgl. Bk. III, vs. 446.

852 1e lez. *daer blyft de zelve stede;* V. volgde dus eerst de lezing met *locus* (in oude drukken; vgl. vs. 341) daarna die met *lacus*.

853 *rede: woorden*.

861 *door het goddelyk geheugen*; niet bij Ov.; door zijn goddelike wil, goedvinden (?); of eer: door het toelaten der goden.

863-64 *in Ortigie*; Lat. *advehor Ortygiam,* ‘ik bereik Ortygia’; *aengenaem*; Ov. ‘mij dierbaar wegens de (gelijke) bijnaam mijner godin’; Diana heette nl. ook *Ortygia,* de Ortygiese, wegens haar geboorte op Delos, oudtijds ook Ortygia geheten. De vertaling van het volgende is foutief; Ov.: ‘dit bracht mij 't eerst weer boven aan de open lucht’; *aengenaem*; H. over *genaem*.

868 *paer slangen*; Lat. *angues*; vgl. Bk. VIII, vs. 1081 *draeken,* Lat. *dracones*; hier vs. 891, en Bk. IV, vs. 817 aant.

871 *Triptolemus,* Dl. IV, 441: 100.

872 *het lant* enz.; Ov.: ‘deels nog onbebouwde grond, deels na lange tijd opnieuw bebouwde’.

875 *vernoeght:* verheugd; vgl. vs. 799, en voor de betekenis-overgang Zd. Ned. *content*.

876 *Tartarye*; voor: Scythië; vgl. vs. 886 en Bk. I, vs. 79.

878 *vraeghde*; H. over *vraagde* en *vroeg*; vgl. vs. 646, en Bi.; bij V. steeds *vraeghde* en *joegh*; (Van H., I blz. 34).

Wat reên hem herwaert dreef. men vraeght naer zynen stam,
En vaderlant en naem. hy zeght: het wyze Athene
Is 't vaderlant, myn naem, door al de werrelt heene
Bekent, Triptolemus. ik koom niet over lant
Noch over zee, maer door de lucht aen dezen kant,
Die voor my open leght. ik brenge u Ceres gaven,
Die over d'akkers heengeworpen, hunne slaven
Zacht voetsel geven. dees Tartaer benyde dit,[886]
Herberghde hem, en om den vont van 't korenpit
Zich toe te schryven, zocht dien gast in slaep te keelen:
Maer Ceres straft den schelm, die 's anders eer wil steelen,
Herschept hem in een' losch, en riedt den jongeling[+890]
Dat hy met zyn gespan van draeken stryken ging.
De wyze Kallioop, de bloem der zanggodinnen,
Zwyght stil, en staekt den zang en stryt om prys te winnen.
Al 't veltgodinnedom bestemt uit eenen mont,[894]
Dat Helikon de kroon met recht te haelen stont.[895]
Toen d'overwonnen rey op dezen zangprys smaelde,
Sprak Kallioop: dewyl u allen 't oordeel faelde,
En gy geensins genoeght datge ons ten zangstryt daeght,
En hierom straf verdient, of gy, die andren plaeght,[898-99]
Moet trots uw misdaet dus met lastren noch verzwaeren,[900]
En tergen ons gedult; zoo staet ons voort te vaeren[901]
Met straffe, op datge voelt wat ons de gramschap leert.
De zusters loegen, en beschimpten heel verkeert[903]
Het felle dreigement, en poogende te spreeken,
En met een luit geschal de hant aen ons te steeken,
Zien hoe een lichte pluim de nagels ruigh bewast,[+906]
De veder d'armen dekt, de mont, verstyft en vast,
In eenen bek verkeert. zy vliegen boschwaert binnen,
En willende misbaer bedryven, droef van zinnen,
Zoo roeienze, op den arm gedreven, door de lucht,[910]
Als snatrende aexters: en noch heden is dees vlugt[911]
Van vogelen de lust van 't spreeken bygebleven,
Een heesche snaterzucht, ter spraekkunde aengedreven.[913]

[+][Randschrift:] *Linkus in eenen losch*.

[+][Randschrift:] *Piërides in aexters*.

886 *geven*; voor *reddant,* d.i. ‘mogen geven, zullen g.’
890 *losch:* lynx; Lat. *lynca* (4e nv.); vgl. *Lyncus*.
894 zie vs. 430-vlg.
895 *Helikon* (3e nv.): de Helicon-bewoonsters, de Muzen; vgl. vs. 344-vlg.
898-99 *genoeght... of:* tevreden zijt.... zonder dat gij; vgl. Bk. IV, vs. 424-vlg.; *genoegen,* ‘tevreden zijn’ Bk. I, 673: 15.
900 *lastren:* honen.
901 *staet ons:* moeten wij.
903 *verkeert:* dom; *verkeertheyd, Harpoen* vs. 30.
906 K a n t s c h r . ; vgl. K a n t s c h r . bij vs. 405.
910 *zoo*; zonder klemtoon.
911 *aexters*; Lat. *picae,* in klankspeling met *Piërides*.
913 *spraekkunde:* bekwaamheid om te spreken; *ter spraekkunde aengedreven* ten onrechte door Van L. als een ‘loshangende rijmlap’ afgekeurd; vertaling van *studium immane loquendi,* Val.: ‘over-groote spreeklust’, maar door V., ook blijkens *spraekkunde,* opgevat als ‘het streven naar enz.’ (Schrev. *maxima cupiditas*), waardoor hij ook een nuance bereikte naast *lust van 't spreeken* (Lat. *facundia,* ‘praatlustigheid’, t.w. in iemand die spreken kàn).

*

P. Ovidius Nazoos Herscheppinge.
Het zeste boek.[aant.]

Inhout.

[1] Minerve, om Arachnes vermeetenheit gestoort, trok een out wijfs gedaente aen. Aldus[r. 1]
[2] tegens haer om strijt werkende, na dat elx webbe verscheide herscheppingen ontvoude,
[3] verandert Arachne in een spinnekop. Dit kon evenwel Niobe niet beweegen tot ootmoet,
[4] weshalve zy haere kinders verliezende, in eene steenrots verharde. Dit wert alom kenbaer,
[5] en elk gedacht hoe Diane de boeren van Licie in kikvorschen herschiep, en Apollo Marsias

* TEKSTKRITIEK: Inhout: r. 5 *elk gedacht hoe Diane;* Huydecoper verving *Diane* door *Latone*. Vgl. vs. 432-vlg. van dit boek. Vondel nam de fout over uit zijn Latijns voorbeeld, Canterus.

r. 1 Canterus legt verband met het voorgaande boek: ‘Door dit voorbeeld bewogen (zie vs. 5-vlg.) verandert de godin zich in een oude vrouw’.

*

[6] vilde. Toen d'aenpaelende grensgenooten vergaderden om de Tebaenen te troosten,
[7] ontbraeken'er d'Atheners, dewyl Tereus hen beoorloghde. Dees verkeerde, na het verf
[8] krachten van Filomele, in eenen hop. De schoonvader Pandion dit verstaende, bestor-
[9] het met de doot. Erichteus geraekte op zijnen stoel, wien Oritia Boreas en Kalaïs en Zetes
[10] baerde. Deze gebroeders werden voorheene onder de vlieshelden gerekent, en onder
[11] deze Jazon, die de draeketanden zaeide, daer mannen uit sprooten, en de draek van hem
[12] in slaep getovert, ontvoerde hy Kolchis het gulden vlies.

De wyze Pallas gaf, dus lange stil, gehoor,
En luisterde met lust naer 't zanggewyde koor,
En prees haer schoon gedicht, met een de straf genomen,
Om Piërs dochters, stout in 't lasteren, te toomen.[vs. 4]
Ten leste sprakze aldus: het is een kleene kunst[5]
Aen anderen den prys te geven naer ons gunst:
Maer zienwe toe dat elk ons werkvernuft ook kenne,[7]
En niemant straffeloos ons godtheit hoone en schenne.
Nu denktze hoeze best Arachne straffen zal,
Die uit Meonie haer eer en kunstkroon stal,[10]
En in de kunst van wol te spinnen lang bedreven,
Minerve, zoo men zeght, niet week, noch toe wou geven.
Zy was geensins befaemt door haer geboortelant,
En herkomst, maer door kunst, daer zy de kroon in spant:
Want Idmon, onvermaert te Kolofon geboren,[15]
Was d'eigen vader, en de wol, van 't schaep geschoren,
Gewoon te verwen in Foceisch purperroot.[17]
De moeder ruste in 't graf, en deze was niet groot,[18]
Maer heuren man gelyk, van kleenen afgekomen.[19]
Noch kon Arachne zich in Lidie niet toomen,[20]
En stont door weetenschap naer een doorluchte faem:

* TEKSTKRITIEK: Inhout: r. 9-10 *Erichteus.... baerde;* foutief; Latijn: *Huic in regno successit Erechtheus, è eujus filia Orithyia, Boreas Calaim procreavit et Zethen*. Huydecoper: '.... by wiens dochter, Oritia, Boreas Kalaïs en Zetes teelde'. Op Huydecoper's voorbeeld nam Van Lennep deze (en de voorgaande) wijziging in de tekst op, maar behield *baerde*(!). - vs. 3 *schoon;* oude uitg.: *eêl*. - 5 In het hs. herhaaldelik gewijzigd; laatste lez.: *Maer laet ons toezien datmen ons vernuft in 't werken kenne;* dit is metries 1 voet te veel. - 17 *Foceisch;* oude uitg. *Foceïsch*. - 22 oude uitg. geen komma na *stof*.

vs. 4 *Piërs;* vgl. Bk. V, vs. 411; XII, vs. 299.
5 *sprakze;* Ov.: 'sprak zij bij zichzelf'.
7 *ons,* met klemtoon; Ov.: 'Te prijzen is niet genoeg; laat ons ook zelf geprezen wòrden'.
10 *uit M.;* Ov.: de Maeoniese Arachne; *Meonie:* Maeonië, d.i. Lydië.
15 *Kolofon:* Colophon, stad in Klein-Azië, in Jonië nl.
17 *Foceisch:* van Phocaea, stad in Jonië.
18 *niet groot;* zie vs. 19.
19 *kleenen:* geringe lieden.
20 *noch:* toch; Ov.: 'toch had zij door haar kunstvlijt (*studium*; V.: *weetenschap*) in de steden van Lydië een beroemde naam verworven'; *quaesierat* door V. vertaald als ware 't *quaerebat*.

Hoewelze uit slechte stof, van oudren zonder naem[22]
Gewonnen, kleen Hipeep, een arrem vlek, bewoonde.[23]
Het veltgodinnedom van Tmolus, dat zich toonde
Genegen tot de kunst der maeght, liet menighwerf
Den wyngaert en 't geberght', de vlietgodin haer erf,

22 *slechte:* geringe.
23 *Hipeep:* Hypaepa, stadje in Lydië, aan de voet van het gebergte *T*(*i*)*molus*.

*

En goutstroom van Paktool, Arachnes vont ter gunste,[26-27]
Om oogh te neemen van haer wonderbaere kunste,
Niet slechts beholpen met de kleeders eens te zien,[29]
Maer ook haer handeling met schietspoel, naelt en riên.[30]
Zoo braef wasze afgerecht op spinnen en op weven:[31]
Het zyze wolspon, of het werk den eisch kon geven,
En met haer vingeren de wol uithaelt en redt:
Of zachte stof der vacht heel effen strykt en net:[32-34]
Het zy de duim gezwint de spil weet om te draeien,[35]
De wol te rokkenen op 't hooft, of kloek te naeien[36]
Met naelt en vingerhoet: zy houden het gewis,
Dat deze van Minerve alleen geoefent is,[38]
Het welkze nochtans noit uit trotsheit wou belyden.
Zy stofte: laetze vry in 't werken met my stryden,[40]
En wintze het, zy straffe ons vry. Minerve nam[+]
Een oude tronie en een grysheit aen, en quam,[42]
Om haere zwakke leên en stappen t'ondersteunen,
Op eenen krommen stok, al bukkend by haer leunen.
Toen sprakze aldus: de tyt en wagglende ouderdom
Bezit by wylen iet dat prysbaer is alom.[46]
Ervaerenheit hoeft tyt. veracht niet myne raeden.
Zoek onder menschen lof door weven: roem kan schaden:[48]
Maer raek Minerve niet. bidtze om vergiffenis
Van uwen stouten roem: zy zal het u gewis
Vergeven. hierop zagh Arachne van ter zyden

[+][Randschrift:] *Minerve in een out wyf*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 32 Ho., H. *wol spon*.

26-27 *vlietgodin;* enkv. voor 't meerv.; *erf en goutstroom,* hendiadys: haar gebied, de goudrivier. Ten onrechte verbond V. *Pactolides* met *undas* i.p.v. met *nymphae*.

29 *niet slechts beholpen:* niet tevreden (gediend) met slechts; *kleeders,* nl. de afgewerkte stukken.

30 *handeling:* 't werk-zelf; *riên:* stiften of tanden in de weefkam of het weefblad; (zie nader *Wdb.* XIII, 135-vlg.); de vorm berust op het vroegere *ried,* vgl. Eng. *reed,* Dl. II, 770: 38; 'n meerv. *rieten* Dl. III, 213: 369.

31 *braef:* voortreffelik; *afgerecht op:* bedreven in; *weven*; het valt op dat in de volgende detaillering het weven door Ov. niet genoemd wordt; men moet dat bij het borduren (vgl. bij vs. 36) inbegrepen rekenen; zie overigens vs. 80-vlg.

32-34 *wolspon*; Ov.: ''tzij ze de ruwe wol eerst tot kluwens opwond'; aan vs. 32 b en vs. 33-34 beantwoordt bij Ov. de naastvolgende bewerking, nl. het met de vingers uiteenhalen v.d. wol en het 'door lang kaarden de nevelvlokken gelijkende wol (Lat. *vellera*; V.: *vacht*) telkens dunner maken'; *het werk den eisch kon geven* enz., voor: *digitis subigebat opus:* ''t werk, de wol met de vingers fijnmaakte, uithaalde'; maar Schrev. verklaart *subigebat* met '*domabat*' (beheerste); *redt:* in orde maakt; *effen....net*; door misverstaan van Lat. *aequantia,* 'gelijkend'.

35 *spil:* de klos of spoel, waaromheen de van 't rokken afgewonden draad gesponnen werd.

36 *'t hooft:* het rokken(s)hoofd, de bol boven aan het rokken, waar de wol om gewonden wordt; deze bewerking (niet bij Ov.) is hier niet op haar plaats; haar vermelding hangt wel samen met de foutieve inzet (vs. 32); 1e lez. van 35-36: *Het zy de duim de spil hanteert, en zonder faelen* / *De wol, gehangen aen den bol, weet uit te haelen*; *kloek:* kunstvaardig; *naeien* enz., Lat. *pingebat acu,* 'borduurde'.

38 *van Minerve geoefent*; niet van onderricht te verstaan, want M. had van haar bekwaamheid gehóórd (bij V., vs. 10-12 komt dit niet uit); maar iedere kunst is ingeving der godheid die haar heeft uitgevonden (Ehwald).

40 H. verdedigt de afwisseling van *my* en *ons* in vs. 40-41, onder verwijzing naar Lat. voorbb.

42 *een grysheit* (vgl. *Leven,* blz. 398, r. 84 *een hooghdraventheit*; Bk. XIII, vs. 193 *een bevalligheit*), in konkrete opvatting: grijze haren.

46 1e lez.: *Heeft niet al 't geene wy ontbeeren, suf en krom*; 't blijkt, dat V. *fugiamus* eerst voor 'n indicativus aanzag; evenzo *petatur* blijkens eerdere lezingen.

48 *roem kan schaden*; tussenzinnetje, door V. toegevoegd; *roem:* grootspraak.

*

Haer scheel en grimmigh aen. zy liet de schietspoel glyden,
En naulyx haere vuist bedwingende van trots,
Ontstak in 't aengezicht, en graeude dus heel schots[54]
Vermomde Pallas toe: ay sufster, afgezworven,[55]
Ay oude best, wiens bloet in d'aêren is verstorven,
Het lange leven baert slechts schade, en geen ontzagh.
Hebtge eene dochter, of een snaer, die koome, en magh[58]
Oppassen, en uw les en dit bedillen hooren.[59]
Vertrek. wat my belangt, Arachne heeft geene ooren
Om naer uw onderwys te luisteren. ik blyf
By myn verstant, en zin en meening stip en styf.[62]
Waer blyft Minerve zelf? wat schuwtze om stryt te werken?
z'Is hier, zeght Pallas, zelf, en legt gedaente en merken
Der oude tronie af, en openbaert zich ras
In haeren eigen schyn en godtheit, zooze was.[66]
Migdonsche joffers en de veltgodinnen eeren[67]
Haer godtheit: maer de maeght, die Pallas durf braveeren,
Weet van geen zwichten, doch de schaemte verft de wang,[69]
En bloost, haers ondanx, maer het blozen duurt niet lang:
Gelyk wanneer de lucht het morgenroot in 't oosten,[71-vlg.]
En 't krieken van den dagh ontfangende, ons komt troosten
Met d'aenkomst van de zon, en daetlyk zich blanket.
Zy blyft door lust naer prys, te dwaes zich voorgezet,
By haer verstant, en loopt ter straffe wrevelmoedigh.[75]
De dochter van Jupyn ontzegt niet, maer is spoedigh[76]
Om stryt te werken, raetze in 't minst niet af te staen,
En wil den werkstryt haer niet weigeren. zy gaen
Zich nederzetten, elk op een byzondre stede.[79]
Men zet het werk op, schiet den inslagh door de breede[80-vlg.]

* TEKSTKRITIEK: vs. 73 *aenkomst;* hs. *aemkomst*.

54 *schots:* schamper en uit de hoogte.

55 *sufster:* zwakke van hoofd.

58 *snaer:* schoondochter; H.

59 *oppassen:* acht geven.

62 *verstant:* gevoelen, besluit; vgl. vs. 75 (aldaar 1e lez.: *by haeren zin*).

66 *schyn:* gedaante.

67 *Migdonsche:* Lydiese; de Mygdoniërs waren uit Thracië naar Lydië en Phrygië gekomen.

69 *doch:* maar nochtans.

71-vlg. Versta: ‘evenals de lucht in 't oosten bij 't opgaan van de dageraad rood wordt, maar kort daarop glanzend wit bij de verblijdende komst van de zon’.

75 *wrevelmoedigh:* balsturig.

76 *ontzeght:* weigert; *spoedigh:* haastig bereid.

79 *zich nederzetten*; dit is niet juist: in de Oudheid stond men aan het (vertikaal opgestelde) weefgetouw.

80-vlg. Vgl. de vertaling van W.: ‘Zonder verwijl gaan beiden, ieder afzonderlijk, aan haar weefgetouw staan en bespannen beide weefgetouwen (*telas*) met de fijne draden der schering (*stamine*). Daarop wordt de schering (*tela*) vastgehecht aan den weversboom en de rieten kam (*harundo*) houdt de draden der schering (*stamen*) van elkander gescheiden; de inslag (*subtemen*), door de vingers afgewikkeld (van 't kluwen), wordt daarop met de spits toeloopende spoel midden door de schering geschoten en de ingesneden tanden der kam (*pecten*) slaan den inslag, tusschen de draden der schering doorgeschoten, met een flinken stoot vast’; het Lat. bezigt, naar deze opvatting *tela* eenmaal in de zin van ‘weefgetouw’, eenmaal in die van ‘schering’, terwijl dit laatste begrip ook door *stamen* is uitgedrukt. Beter is wschl., *tela* beide malen als ‘schering’ te verstaan (zoals ook V. deed), en *stamen* als ‘schering-draad’ (vgl. boven: ‘de draden der schering’). De vertaling zou zijn: ‘.... en spannen de beide fijndradige scheringen

*

Gespanne scheeringe, op den boom gerolt, en vast.
De kam gaet op en neêr, getrokken van den last
Der treden, en het werk, geslagen met de lade,
Kryght zyn beslagh. elk spoet, en schut zyn schande en schade,[84]
Het lange kleet hangt tot aen 't midlyf opgeschort.[85]
Elk rept de handen, van werkyver aengeport,[86]
Op 't schietspoel afgerecht. zy mengen root schaerlaken[87-vlg.]
Met Tirisch purper, die gemengt in d'oogen blaeken.
De zwarte streep verdiept. het lichte kleur in 't oogh
Steekt schooner hierop af: gelyk de regenboogh
Bescheenen van de zon, een lange streek daer boven[91]
Plagh uit te steeken, en voor 't hemelsch licht geschoven,[92]
De schoone verwen mengt, en ryk en schoon schakeert,
En flaeu verdryft, dat ons gezicht hier kracht ontbeert[94]
Om t'onderscheiden, waer de verwen ons verschynen,
En waerze, allengs verdunt, verflaeuwen en verdwynen.
Men werkt'er bloemen in van gout, die heerlyk staen,[97]
En ook verzieringen, bekent in d'oude blaên.[98]
Atheensche Pallas wrocht een steenrots, hoogh gestegen[+]
Op 's kryghsgodts burgh, en 't out geding, om t'overweegen[99-100]

[+][Randschrift:] *Minerve en Arachne weven verscheide herscheppingen.*

(*gracili stamine:* fijndradig)'. Mogelik dat bij V. *breede* aan *geminas* ('beide') beantwoordt; op *intendunt* past *gespanne* en *Men zet het werk op*; het inschieten v.d. inslag bij Ov. eerst later vermeld; *kam* voor *harundo,* 'weversschacht'; van *treden,* waarmee in later tijd de *kam*-hevels en daarmee de scheringdraden werden op-, en neer- (bij de oorspr. vertikale stand ware dat: voor-, en achteruit) bewogen, spreekt Ov. niet; *lade* voor *pecten,* 'houten, van een handvat voorziene weverskam'; over de lade in het latere weversbedrijf zie Van Ginneken, *Handb.* II; Posthumus, *L. Lakenindustrie* I 60; *zyn beslagh*; vgl. vs. 552; Bk. VII, vs. 193.

* TEKSTKRITIEK: vs. 84 oude uitg. geen komma na *spoet*. - 89 Ho. *de lichte kleur*.

84 *elk..... schade;* volgens V. Ln. niet bij Ov.: 'hier ingevoegd als een proeve van klanknabootsende poëzy om het geruisch der draden langs het weefgetouw uit te drukken'(?!) overigens staat *elk spoet* wèl bij Ov.

85 *midlyf*; H.; Vondel bezigt als eerste lid van samenstellingen zowel *mid-,* als *midden-,* en *middel-; midpunt, Luc.* vs. 46, *middelpunt,* ib. vs. 290; *middenlyf,* hier Bk. IX, vs. 494; *midnacht* (in proza: *Inhoudt* van *Dav.* i. *Ball.*); 1e lez.: *Het kleet hangt opgeschort tot aan den boezem toe* (*cinctaeque ad pectora vestes:* 't kleed opgenomen, zodat de gordel ter hoogte v.d. borst komt).

86 De lezing *ducta,* door Geerts voor Farn. opgegeven, niet in de Farn. van 1650 (*docta*).

87-vlg. *Tirisch purper*; purper gold voor een Phoeniciese uitvinding, 't Tyriese was 't meest beroemde. Ovidius: 'Daar wordt purperwol, in de Tyriese ketel geverfd, geweven, en tere, geleidelik overgaande schakeringen; gelijk enz.'; Lat. *aënum:* 'ketel' vatte V. als kleur-naam: 'ros; *root scharlaeken*'; *umbrae,* 'schakeringen', gaf hem aanleiding tot *zwarte streep*; *verdiept:* geeft diepte; *kleur,* onz.; H. keurt dat af, ofschoon hij opgeeft, dat het ''t oude gebruik' is.

91 *daer boven:* aan de lucht, aan de hemel; H. vermeldt de uitdrukk. *de Heer daer boven,* die destijds blijkbaar nog niet zeer gebruikelik was; vgl. Bi.; Dl. IV, 435: 14 *Daer boven, hier en hier beneên*.

92 *plagh:* pleegt (*solet*); vgl. vs. 759; Bk. II, vs. 1054; Bk. XII, vs. 365; *uit te steeken:* uit te spreiden.

94 *flaeu verdryft:* onmerkbaar in elkaar doet overgaan; vgl. vs. 96.

97 *bloemen van gout;* Ov. 'smijdige gouddraden'.

98 *verzieringen:* fabels.

99-100 *Atheensche Pallas*; Lat. *Cecropia Pallas,* waarin echter blijkens de prosodie (*a* lang) Cecropia niet bij Pallas hoort, maar bij *arce,* dus: 'op de burcht van Cecrops'; de *steenrots* is de Areopagus (Ares = Mars, de *kryghsgodt*; evenzeer onjuist verbond V. *Mavortis,* 'van Mars',

't Vernoemen van het lant. daer zaten zes paer goôn,[101]
Jupyn in 't midden, elk op eenen hoogen troon

met *in arce,* i.p.v. met *scopulum,* 'rots'), die echter niet op, maar bij de burcht van Cecrops lag; vgl. Bk. II, vs. 735; *wrocht,* nl. in het weefsel.

101 *vernoemen:* benoemen (vgl. Bk. IX, vs. 1006; XIV, vs. 811): naar wie van beiden (Poseidon of Pallas Athene) Attica zou heten.

Op 't staetighste. ieder blonk in zyn gedaente, als 't paste.[103]
Neptuin klonk staende met zyn vork een rots, die kraste,[104]
En brogt een' springhengst voort, tot voorstant van de stadt.[105]
Maer Pallas beelde zich aen d'andre zyde prat[106]
Met speere en beuklaer uit, en gulden helm, vol veêren,
En 't slangryk hooft in haer rondas, om ramp te keeren.[108]
Zy scheen den vasten gront te stooten met de schacht,
Dat d'aerde olyven, geel van kleur, te voorschyn bragt,[110]
Waerover alle goôn verstomden. zy volende
Met d'overhant haer werk, daer elk 't vernuft aen kende:[112]
En evenwel op dat Arachne, bet bedocht,[113]
Niet langer nydigh, zich aen andren spieglen moght,
En leeren welk een' loon verwaenden staet te trekken,
Zoo wrochtze hierop vier veltslagen in vier plekken,
Uitsteekende door kleur, en vechtend beeldewerk.[117]
De Tracische Rodoop stont, als een leerzaem merk,
Op d'eene zyde alleen, en Hemus, opgetogen
Gelyk een bergh, vol sneeu, eerst menschen, die bewogen[118-20]
Door hoovaerdy den naem van goden, zich ten vloek,
Verwaent toe-eigenden. in eenen andren hoek
Verscheen Pigmeas straf, door Junoos groot vermogen[123]
In eene kraen verkeert, om 't heiloos oorelogen,
In een' verloren slagh, op datze nu voortaen[124-25]
Zou leeren tegens 't heir van haere dwergen slaen.[126]
Zy maelde ook Antigoon, die niet ontzagh te stryen[127]
Met Jupiters gemael, die haer, vol hoovaerdyen,[128]

103 *blonk* enz.: en was daar nl. kenbaar aan.
104 *die kraste;* eerdere lez.: *een steenrots dat het kraste;* Lat. *aspera saxa:* de ruwe rots.
105 *een' springhengst*; V. volgde eerst de lezing *fretum* (1. *daetlyk rezen Hier meeren uit;* 2. *En broght een zeestraet voort*), daarna de lez.: *ferum*; *tot voorstant van de stadt,* voor *quo pignore vindicet urbem,* d.i. om met dit machtsbewijs zich ('t recht over) de stad toe te eigenen; V. vatte *vindicare* als 'beschermen' op; vgl. Vergil. *Lantged.* I 18-vlg.
106 *prat:* fier; H. (ook bij Bk. IX, vs. 630): bij V. doorgaans niet in de ongunstige zin van 'opgeblazen'.
108 *'t slangryk hooft:* de Medusa; vgl. Bk. IV, vs. 1053-vlg.
110 *geel van kleur*, Ov.: 'matgroen' (*canentis*), voor de (bladeren van de) olijfboom; vgl. *Verg. Herderskout*, V 22 *blonde olijf*.
112 *d'overhant:* de zegepraal; Valentyn: 'hoe zij d'overhant hielt'; vgl. Dl. III, 147: 639; 148: 651.
113 *bet bedocht:* tot beter inzicht gekomen.
117 *vechtend beeldewerk:* weefwerk bestaande uit strijdende figuren.
118-20 *Rodoop:* Rhodope en haar broeder Haemus, 'n mythiese koning van Thracië, hadden zich de namen van Hera en Zeus (Juno en Jupiter) aangematigd, en werden daarom in besneeuwde bergen veranderd; *en Hemus:* met H.; *opgetogen:* hoog rijzend uitgebeeld; *eerst:* tevoren.
123 *Pigmea*; Ov.: 'de Pygmaeïese vrouw', nl. Gerana, die door de Pygmaeën, een dwergvolk in Ethiopië, als godin vereerd, de goden verachtte en door Hera in een kraanvogel veranderd werd; tussen welke vogel en de Pygmaeën Hera vijandschap stichtte; Gri. *geranos:* 'kraanvogel'; zij heet ook *Oenoë*; vgl. ook *Ilias,* III 3-vlg.
124-25 *om.... slagh:* omdat zij met haar een strijd aangegaan en die verloren had.
126 *slaen:* slag leveren.
127 *Antigoon:* Antigone, die het gewaagd had, haar lokken met die van Juno te vergelijken; Juno veranderde de lokken van Antigone in slangen, doch de goden uit medelijden haarzelf in een ooievaar.
128 *gemael:* gemalin; H.; vgl. Dl. II 803: 987 e.e., hier b.v. Bk, IX, vs. 284; VI, vs. 455 *Van Jupiters gemael* gewijzigd in: *Van 's dondraers gemalin*; het vr. woord had oorspr. een andere uitgang dan het mann. H. en Bi. over de prosodiese waarde van *ge-* in *gemalin*; *vol hoovaerdyen*; bij *haer*.

*

In eenen oievaer verandert, streng en gram.[129]
Nu baet Laomedon, noch vaders oude stam,[130]
Noch Ilium haer niet, die Juno niet wou kennen.
De blanke dekt den rug en 't lyf met zwarte pennen,
En klepelt, zich ten roem, met eenen langen bek.[133]
De droeve Cinaras, in 't uiterste bestek,[134]
Omhelsde kinderloos des tempels steene trappen,
Weleer zyn dochters, en neêrzygende onder 't stappen
Leght met de borst op steen, en 't schynt noch dat hy zucht.
Zy zoomde 't werk met geele olyven, haere vrucht,[138]
Een zinnebeelt van vrede, en laet het hierby steeken.
Arachne weefde hoe Euroop wort uitgestreeken,[140]
In schyn van eenen stier. gy zout gelooven dat
De stier waerachtigh leeft, de zee schuimt, wit en nat.[142]
De maeght, van strant gevoert, schynt naer het lant te kyken,
Haer' stoet te roepen, en van schrik den moedt te stryken,
De beenen schroomende in te trekken, doch te laet,[145]
Daer 't water zwalpende aen haer blanke voeten slaet.[146]
Ook maeltz'er hoe de maeght Asterie, geneepen[147]
Van Arents klaeuwen, in de vlugt wort opgegreepen:[148]
Hoe Leda legt gedekt met eene zwaeneschacht;[149]
Godt Jupiter, gelyk een boxvoet, warm en zacht,[150]
By schoone Antiope, weet tweelingen te teelen,[151]
En, als Amfitruo, komt blanke Alkmene streelen,[152]
Helt Herkles winnen, in den schyn van haeren heer.
Hier miste Danaë, door gout bekoort, haer eer,[154-vlg.]

* TEKSTKRITIEK: vs. 151 oude uitg. na *Antiope* geen komma.

129 *streng en gram,* bij *die*.

130 *vader* = *Laomedon*, koning van Ilium, d.i. Troje.

133 *klepelt:* kleppert; vgl. *klepelaer,* Dl. I, 703: 6; 765: 1.

134 *Cinaras:* Cynaras, Cinyras, wiens dochters zich boven Juno verheven hadden; overigens onbekend; *bestek:* vak (v.h. weefsel).

138 *haere vrucht*; de olijf was aan Pallas toegewijd.

140 Arachne's arbeid is overladen, die van Pallas klaar en overzichtelik; *Euroop*; zie Bk. II, vs. 1065-vlg.; *uitgestreeken:* bedrogen.

142 *waerachtigh*; H. wil, dat 't woord ‘eigelijk’ zou moeten betekenen: ‘wat waar schijnt’, ofschoon het ‘in het hedendaagsch gebruik’ betekent: ‘wat volkomen en geheel waar is’; waartegen Van Lelyv. o.m. opmerkt, dat in de eerste opvatting de klemtoon op de 1e lettergr. te wachten ware; Bi.; *schuimt*; versta: *gy zout gelooven dat* ....

145 *schroomende:* vol vrees.

146 *daer:* terwijl.

147 *Asterie,* dochter van de titan Coeus en Phoebe.

148 *Arent*; nl. Jupiter, die haar in die gedaante geweld aandeed.

149 *Leda,* bij Jupiter, die haar in de gedaante van een zwaan bezocht, moeder van Castor en Pollux.

150 *boxvoet:* satyr.

151 *Antiope*, dochter van de Boeötiese koning Nycteus, en moeder, bij Jupiter, van Amphion en Zethus.

152 Amphitryon was Alcmene's echtgenoot; vgl. vs. 153: *heer*; over *heer* als aanduiding van de gemaal H.

154-vlg. *Danaë*; vgl. Bk. IV, vs. 836-vlg. Jupiter verwekte bij haar in de gedaante van een gouden regen Perseus; bij Aegina, dochter van de stroomgod Asopus, als een vlam, Aeacus (vgl. Bk. VII, vs. 651-vlg.); bij Mnemosyne, in de gedaante van een herder, de Musen; bij Deoïs, d.i. de dochter van Deo (= Demeter), dus: Persephone, in de gedaante van een slang, de Bacchus der onderwereld.

Toen 't regende in haer' schoot. hier wort in schyn van vlamme
Egine, een eedle bloem, uit koningklyken stamme
Verschalkt, en Mnemozyn in eene herders py,
Deoïs van een slang. de godt Neptuin sliep by

*

De wintgodts dochter, als een stiershooft, nors van oogen.[159]
By Ifimedi, met Enipeus schyn betogen,
Quam hy aen Otus, en den broeder Efialt.[160-61]
De zelve godt schoffeert de schoone maeght Bizalt,[162]
Vermomt gelyk een ram met zynen krommen horen:
En Ceres de godin, die 't nutte en voedzaem koren
Eerst zaeide in vette klont, besprong hy als een paert.
Zoo won hy aen Meduis Pegaes, gezwint ter vaert.[166]
Hy scheen een dolfyn, toen zyn min Melant bekoorde.[167]
Elk stuk had zyn gedaente en perk, gelyk 't behoorde.
Nu scheen Apollo boersch, een havik, of een leeu:[169]
Nu quam hy treên langs 't velt, om Isse, blank als sneeu,[170]
In eene herders py, te schenden en schoffeeren.
De wyngodt quam, gelyk een druiventros, boeleeren
Met Erigoon. de godt Saturnus, geil van aert,[173]
Won by een merrie 't geleerde menschepaert,[174]
Den tuchtheer Chiron. 't werk dat haere handen wrochten,[175]
Was in een lyst gevat, met veil en bloem bevlochten.[176]
Noch Pallas, noch de nyt zoude op dees schildery
Van 't werk iet vinden, dat met reên bedilbaer zy.[178]
Zy most Arachnes kunst met haere afgunstige oogen
Verdrietigh aenzien, hoeze in top stont, en voltogen.[180]
Zy scheurt het webbe, daer de schennissen der goôn
In bleeken, smyt vergramt, om zulk een schande en hoon,[182]
Het beuken schietspoel op Arachnes hooft in stukken,[183]
Tot dry en vierwerf toe. dit kon haer zoo verrukken[184]

* TEKSTKRITIEK: vs. 185 *zich;* oude uitg. *haer*.

159 *de wintgodts*; vgl. Bk. I, vs. 315; hier handhaafde Hoogstr. *de*; ook H. ‘omdat fouten, die tweemaal voorkomen, veiligst niet veranderd worden’; *dochter:* Canace; *stiershooft:* stier; vgl. *manshooft,* Bk. IV, vs. 519.

160-61 *Ifimedi:* Iphimedía (V.'s vorm onderstelt: Iphimédia), vrouw van Aloëus; *Enipeus,* Thessaliese stroomgod; Otus en Ephialtes, Thessaliese reuzen.

162 *Bizalt:* Bisaltis, d.i. Theóphane, dochter van Bisaltes.

166 *Pegaes;* Bk. IV, vs. 1072; V.'s lez. had niet: *te sensit avem,* maar *te sensit equum*; zó laat hij Neptunus bij Medusa komen in de gedaante van 'n paard, niet van 'n vogel; vgl. Bk. IV, vs. 1089-vlg.

167 *Melant:* Melantho, dochter van Deucalion.

169 *boersch:* als een boer; hij weidde het vee van Admetus, koning van Pherae in Thessalië.

170 *Isse,* dochter van Macareus, op Lesbos.

173 *Erigoon:* Erígone, dochter van de Athener Icar(i)us.

174 *merrie*; driesilbig; vgl. Bk. VIII, vs. 1181; IX, vs. 1035: *merri.... merrie*; Bk. X, vs. 453: *merri*; V. kent de éénsilb. vorm *meer,* de tweesilb. *merri,* de driesilb. *merrie*; het gebruik van *-i* en *-ie* is systematies: *-ie* is tweesilbig, eventueel met synizese (*-je*), of met overloop in 'n volgende klinker; vgl. de wijziging van *spongie* Bk. I, vs. 324; X, vs. 298: *lelie* (driesilbig); vs. 368: *leli*; Dl. II, 449: 355 *lely*; Bk. XII, vs. 522: *leliblos*; Dl. III, 369: 1 *Lelistrant*; driesilb. uitspr. van *merrie* kent ook het Mnl., gelijk wschl. ook van *lelie*; vgl. Hd. *Lilie*; H.; *menschepaert:* centaur; vgl. Bk. II, vs. 826.

175 *tuchtheer:* opvoeder.

176 *veil*; 1e lez.: *met eekloofgroen bevlochten*; vgl. Bk. III, vs. 879.

178 *Van 't werk*; 1e lez. *In 't werk* (?)

180 *ze:* die kunst nl.

182 *bleeken:* aan 't licht traden; *smyt:* slaat.

183 *beuken*; i.p.v. palmhouten; vgl. Bk. IV, vs. 415; Lat. *Cytoriaco de monte*. Valentyn heeft hier ook: *beuke*; Ov.: ‘zij sloeg drie-, viermaal A. tegen het voorhoofd’.

184 *kon verrukken:* bracht haar buiten zichzelf (*kon:* vermocht).

185 Dat zy, die moedigh was, zich zelf te buiten ging,[185]

185 *moedigh*; Lat. *animosa,* dat ‘moedig’, maar daarnaast (evenals *moedigh*) ook ‘trots’ betekenen kan.

*

En ongeduldigh aen een' taeien strop verhing.[186]
Maer Pallas evenwel, geraekt van mededoogen,
Lichtze op, en zegt: verwaende en stoute op uw vermogen,[188]
Blyf leven, maer hang vast gestrikt aen uwen poot,
En ly dees straf, met alle uwe afkomst, trots en snoot,[190]
Ten spiegel van elkeen. hierop besprengtze in 't scheiden
Haer met venynigh kruit, geplukt in dorre weiden,[192]
En stryktze met artsny van droefheit en geween.[193]
Terstont smilt al het haer. de neus krimpt kort in een,[+]
En d'ooren en het hooft. elk been, gelyk een vinger,
Hangt dun op haere zy. al 't lyf met eenen slinger
Verandert in een' buik, waeruit zy draeden spint,
En als een spinnekop haer hantwerk noch bemint.
Gansch Lidie, alle steên in Frigie gewaegen
Van zulk een stuk, en al de werrelt staet verslagen.
Toen Niobe, noch maeght, en ongehuwt, alleen
By haeren vader woonde in Sipilus voorheen[202]
In 't ryk Meoonsche lant, was zy een welbekende
Van deze Arachne zelf: en noch konze aen d'elende
Van haere lantsgenoote, en zulk een' straffen loon[205]
Zich zelf niet spiegelen, en leeren, schuw van hoon,
Godinnen wyken, en voorzichtigh roem vermyen.
Zy stofte op haer geluk: maer noch de heerschappyen
En steden van haer' man, noch stam van wederzy,[209]
Noch 't groot gebiet voên niet zoo groot een hovaerdy,
Hoewelze op alles roemt, als 't vruchtbaer kinderdraegen:[211]
Want Niobe overtrof al 't vroudom in haer dagen;
Indienze dit geluk min aen zich leunen liet.[212-13]
Maer Manto, dochter van Tirees, die verre ziet,[214]
Met zyn verblint gezicht, bezeten en gedreven
Van godt Apollo, quam door alle straeten streven,

[+][Randschrift:] *Arachne in een spinnekop*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 190 oude uitg. na *af komst* geen komma. - 210 oude uitg. *hoovaerdy*. - 214 oude uitg. na dit vers geen komma.

186 *ongeduldigh:* dit niet kunnend verdragen.
188 *stoute op:* gij die u verhovaardigt op.
190 *trots en snoot*; 'n toevoegsel van V.
192 *kruit:* kruid, nl. met het sap daarvan.
193 *artsny*; voor Lat. *medicamen* in de bet. ‘tovermiddel’.
202 *Sipilus:* Sipylus, berg in Maeonië, d.i.Lydië.
205 *straffen loon:* krasse vergelding.
209 *haer man:* Amphion, kon. van Thebe, zoon van Zeus en Antiope (vs. 244); hij was beroemd door zijn snarenspel; een andere lezing dan die V. volgde heeft dan ook voor *arces* (V.: *steden*): *artes* (‘kunst’).
211 *alles:* dat alles.
212-13 *Niobe*; H. maakt aanmerking op de versmelting van de *é,* die daartoe ‘veel te scherp wordt uitgesproken’; vgl. vs. 224, 372; Bk. I, vs. 298; Bk. VI, vs. 799 *Ródope,* vergeleken met Bk. II, vs. 296 *Rodope* in rijm; zonder overloop Bk. IX, vs. 577 *Kalirroë*; vgl. Bk. III, vs. 346; Bk. VI *Rodoop,* met ander accent; Bk. VII, vs. 342 *Bebe; overtrof:* hadde overtroffen; *liet:* hadde gelaten; het Lat. heeft 2 maal plqmpf. Vgl. voor deze vorm van de irrealis blz. 398, r. 81; Bk. V, vs. 57; vs. 633-vlg.; Bk. IV, vs. 922-vlg. Inhout Bk. IX, slot; Dl. III, 167: 300; *aen zich leunen liet:* zich toegekend, toegerekend had; vgl. H., Bi., *Wdb. N.T.* VIII 1689.
214 *maer*; Lat. ‘want’; Tiresias; Bk. III, vs. 416-vlg., vs. 442; *die verre.... gezicht* is ook hier een toevoeging van V.

*

En roepen overluit: Tebaensche vrouwen, gaet[218-vlg.]
Aenbidt, en eert, en dient Latone, en ook haer zaet,
De tweelingen. bekranst uw vlechten met laurieren.
Brengt wierook: stort gebeên, en past haer feest te vieren:
Latoon gebiet het u gestreng door mynen mont.
Elk is gehoorzaem, en bekranst het haer terstont,
En brant en wierookt op de godtgewyde altaeren.
Hierop komt Niobe, uitgestreeken door de schaeren[224]
In 't Frigiaensch gewaet, dat schoon in d'oogen blaekt,
En styf van diamant en gout en perlen kraekt.
De hofsleep volghtze, daer zich duizenden vergaepen.
Zy munte in schoonheit uit, doch eenighsins misschapen
Door toorne en bellegzucht, die uit haere oogen scheen,[229]
En 't schudden van het hooft, ter wederzyde heen,
Terwyl het hangend haer om nek en schouders zweefde.
Ten leste hielze stant, en sprak, daer ieder beefde:[+232]
Wat dolheit is het, dat men alle onzichtbre goôn
Bet dan de zichtbaere eert? en waerom wort Latoon[234]
Gedient met outer en geheilighde offerhanden?
Dus lang zagh niemant oit het geurigh wierook branden
Voor onze godtheit, schoon het allen kundigh is[237]
Hoe Tantalus voorheen met goden zat ten disch.[238]
Hy is myn vader, myn vrou moeder, niet te sarren,
De volle zuster der verheve Regenstarren.[239-40]
De berghreus Atlas, op wiens hals de hemel rust,
Bestaetme aen d'eene zyde, als grootvaêr, elk bewust,
Jupyn aen d'andre zyde; en 't geeftme moedt te heeten[243]
Schoondochter van Jupyn. de Frigiaenen weeten[244]
Hoe hoogh myn glori styght, waerom my elk ontziet.[245]
Het hof van Kadmus hoort alleen naer myn gebiet.[246]
Myn man Amfion boude eerst Tebe met zyn snaeren.[247]
Wy heerschen over steên en landen. koom ik vaeren
Ten hove, 'k zie alom een' onwaerdeerbren schat.[248-49]

[+][Randschrift:] *Niobes hovaerdy en de nederlaegh van haere kinderen*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 228 oude uitg. *eenighzins*.

218-vlg. Latona, bij Jupiter moeder van Apollo en Diana; dochter van Coeüs (vs. 256), een Titon.

224 *uitgestreeken:* uitgedost; *door:* door .... heen.

229 *toorne*; vgl. vs. 939.

232 *daer:* terwijl.

234 *bet:* (beter), meer.

237 *onze,* met nadruk, ‘mijne’.

238 *Tantalus*; Bk. IV, vs. 622; kon. van Sipylus; hij geldt soms als zoon van Jupiter; *zat*; ‘schoon de ouden aan den disch niet *zaten,* maar *lagen:* zo gebruiken echter de Dichters de woorden *zitten* en *leggen* hier onverschillig’; H.

239-40 *moeder*; Dione, dochter van Atlas; vgl. Bk. I, vs. 824; IV, vs. 861-vlg.; *Regenstarren*; Ov.: Pleiaden; vgl. Bk. XIII, vs. 423. De *regenstarren* (Hyaden) zijn eigenlik zusters van de Pleiaden, waarmee zij reeds in de Oudheid vaak verwisseld werden; Dione was ene der Hyaden.

243 *moedt:* fierheid.

244 Vgl. vs. 209.

245 *waerom:* reden waarom.

246 *Kadmus*; zie Bk. III, vs. 155; *gebiet:* gebod, gezag.

247 *eerst:* in den aanvang (van Thebe nl.); door zijn snarenspel zouden zich de stenen tot muren hebben saamgevoegd.

248-49 *steên en landen;* Ov. de stad met haar bevolking (*moenia cum populis*); *koom.... hove*; Ovid.: ‘waarheen in mijn huis ik mijn ogen richt’; *vaeren*; H.

*
By deze gaven komt myn schoonheit trots en prat,
Daer geen godinnedom zich oit by dorst gelyken.[251]
Laet zeven dochters, en myn zeven zoonen pryken,
En zulk een groot geslacht te wachten uit hun zaet,[253]
Om 't ryk te stutten. let dan of ik zonder smaet
Niet boven andren op myn aerstgeluk magh roemen.
Hoe durftge Ceüs telgh Latoon gelukkigh noemen,
En schatten boven my! zy, zwanger van haer draght,
Vont door al 't aertryk naeu een kraembedt, waert geacht
Om zich t'ontlasten. uw godin, te laegh in waerde,[258-59]
Vont geene vrye plaets in hemel zee en aerde.
Zy zworf de werrelt om, gelyk een banneling,
Eer gastvry Delos uit medoogen haer ontfing,
En sprak: gy doolt te lande, en ik op watervloeden,[263]
En gafze een' lossen gront, na veele tegenspoeden.
Zy baerde tweelingen, een zevenste gedeelt'
Van myne vruchtbaerheit. ik ben door myne teelt'[266]
Zoo veel gelukkiger, wie durfme dit ontleggen?[267]
En blyf gelukkiger. wie twyfelt aen dit zeggen?
Ik ben het avontuure ontwassen door getal.[269]
Myn kinderzaligheit schroomt scha nog ongeval.[270]
Ik hou meer kinders, schoon Fortuin een deel quaem rooven.[271]
Ik kinderzalige ben alle vrees te boven.
Genomen 'k miste een deel door ramp en ongeluk,[273]
Noch zou de moedt my niet ontvallen, noch geen druk
Myn hart bezwaeren: want ik bleef in grooter waerde
Dan oit Latone, die slechts een paer kindren baerde.[276]
Gaet heene, staekt dien dienst, en smyt den krans van 't haer.
De vrouwen volgen dit, en smyten al te gaêr
De lauwerkranssen wech, en laeten d'offers vaeren,
Doch eeren, zonder zich in 't eeren t'openbaeren,
De godtheit van Latone, al mompelende en stil,
Ten minste naer heur maght. zoo groot gelyk 't geschil
Des kindertals van d'eene en d'andre moeder scheelde,[282-83]

* TEKSTKRITIEK: vs. 266 *teelt'*; oude uitg. *teelt*. - 271 *quaem*; oude uitg. *quam*.
251 Ovid.: ‘een godin waardig’.
253 1e lez.: *En zoo veel schoonzoons en schoondochters voor de hant; voor de hant:* weldra.
258-59 *waert.... ontlasten:* waar zij toegelaten werd (nl. wegens de vervolging door de naijverige Juno) voor haar bevalling; *te laegh in waerde,* niet bij Ov.
263 Delos, eilandje in 't midden der Cycladen, dat in zee ronddreef en eerst sedert de geboorte van Apollo en Diana een vaste plaats kreeg; vgl. Bk. IX, vs. 466.
266 *teelt'*; vgl. Bk. IX, vs. 96 *teelte*.
267 *ontleggen:* afstrijden.
269 *avontuure:* (de macht van het) lot.
270 *kinderzaligheit* (vgl. 272: *kinderzalige*); rijkdom aan kinderen; H.
271 *meer,* dan de geroofde nl.
273 *genomen:* aangenomen.
276 *een,* met klemtoon.
282-83 *Ten minste.... maght*; voor *quod licet:* ‘hetgeen haar nog vrijstaat’; *zoo.... scheelde* (pleonast. contaminatie); Ovidius in de Vondel gevolgde lezing van Farn.: ‘zo veel als zij in kindertal scheelde van een kinderloze’ (*turba quantum distabat ab orba*).

*

Zoo heftigh wert Latoon, die slechts twee kinders teelde,
Door razerny verrukt. zy vlieght naer Cintus heen,[285]
En spreekt de tweelingen, haer kinders, dus alleen:[286]
Hier staet de moeder, die gemoedight door haer vruchten,[287]
Voor geen godinnen wykt, ten waere zy most duchten[288]
Voor Jupiters genoote. elk twyfelt of men my
Noch langer een godin zal achten: en zoo gy
Uw moeder niet beschut, ik zie myn beelt gestooten
Van alle altaeren: maer my heeft iet meer verdroten.
De trotse Niobe gaet hooger, en verwyt[293]
En schentme lasterlyk, en schat, o groote spyt![294]
U minder dan haer kroost, en scheltme, o overbooze!
[Dat treff' haer zelve op 't hooft] een dorre kinderlooze,
En toont in 't lasteren heur vaders boozen aert.
Zy wil by dit verhael, met zulk een smaet bezwaert,
Noch smeeken, maer Apol zegt flux: hou op van klaegen,
Dit's uitstel van de straf. Diane, heet op jaegen,
Zyn zuster, stemt met hem. zy dekken, straffens ree,
Zich beide met een wolke, en voort naer Kadmus ste
Gevlogen door de lucht, staen schrap om smaet te wreeken.
Voor Tebes vesten legt een ryperk afgesteeken,
Een ruim en effen velt, den roskam toegewyt,[305]
Daer dagelyx de jeught te paerde en wagen rydt,
En met den ysren hoef de harde klont komt maelen.
Hier ging Amfions zaet opzitten om te praelen,
Een zevental, de helft van 't koninglyke kroost,[309]
Ontvonkt als ridders, en ten rystryt elk getroost.[310]
Zy zetten prachtigh zich in hunnen purpren zadel.
Het gouden montstuk toomt den klepper, trots op adel.[312]
Terwyl Ismenus d'outste een' ring trekt onbeschroomt,
En zyn schuimbekkend paert met roede en breidel toomt,
Verzucht hy, roepende: wee my, wee my! en voelde
Een' pyl in zyne borst, waer door de moedt verkoelde,

* TEKSTKRITIEK: vs. 292 *verdroten;* oude uitg.: *verdrooten*. - 308 oude uitg.: na *opzitten* geen komma. - 309 *koninglyke;* oude uitg.: *koningklijke*. - 313 hs. *een ring* met afkapp.-teken van *een'* boven de *g;* vandaar oude uitg., en ook lateren, *een ring'*.

285 *Cintus*; berg op Delos, waarnaar Diana ook Cynthia heet.
286 *spreekt:* spreekt toe; vgl. Bk. IV, vs. 935; *dus alleen:* (niet bij Ov.) aldus verlaten (vgl. vs. 278-vlg.).
287 *gemoedight:* met trots vervuld.
288 *ten waere.... duchten:* tenzij (zij zou moeten wijken) voor Juno.
293 *gaet hooger:* stelt zich daar niet mee tevreden; vgl. *niet hooger,* Dl. V, 283: 263; Van Rijnbach, *Kluchten van Bredero,* blz. 138; hier vs. 631: *ten hooghste bevolen*.
294 De 1e lez.: *My Tantals gruwelstuk* berust op een aanvankelik misverstaan van Lat. *Tantalis,* 'de Tantalus-dochter'.
305 *roskam,* als zinnebeeld van de paardesport.
309 Ov.: 'een deel van Amphion's zeven zonen'.
310 *getroost:* gemoedigd.
312 *montstuk:* gebit.

*
Terstont ontglipt ontglyt de toom de flaeuwe hant.
Hy zyght allengs van 't paert, ten rystryt fors gekant,[318]
Ter rechte zyde om laegh. als Sipil hier ter baene
Om hoogh hoort rammelen den koker van Diane,[320]
Noopt zyne spore 't ros, of hy 't ontryden kon:
Gelyk een stuurman, na'et betrekken van de zon,
Den zeestorm vreest, en flux zich stellende op zyn hoede,
De zeilen inhaelt: maer noch trof, eer hy 't vermoede,[324]
Een onverwachte pyl hem in den vollen ren,
Die drillende in den nek bleef hechten met de pen,[326]
Ter keele uitsteekende. hy komt in 't overweegen[327]
Recht over hals en hooft van 't renpaert neêrgezeegen,
En verft den bodem met een' plas van rookend bloet.
Onzaelge Fedimus, en Tantal, trots van moedt,
Vernoemt naer grootvaêrs naem, ophoudende van ryden,
En zich met oli gladt bestrykende, ter zyden
In 't worstelperk, belust te worstlen vaerdigh staen,[333]
En randen, voor de vuist, elkandre kampreede aen,
En drukken borst aen borst, elkandre wel gewogen,[335]
Wanneer een vlugge pyl ter peze af komt gevlogen,
En treft hen, beide schrap en tegens een gekant.[337]
Zy steenen te gelyk, en krimpen in dien stant[338]
Van weedom, en van smerte, en storten t'zamen neder,
Verdraeiende 't gezicht in 't uiterst' heene en weder,[340]
En geven te gelyk en teffens hunnen geest.
Alfenor ziet elx borst gewont, en schiet bevreest[342]
Hun toe met groot misbaer, en neemt de doôn in d'armen,
Omze op te heffen, en komt, midden in 't ontfarmen
En zyn godtvruchtigh werk, te sneuvlen: want Apol
Dreef hem een dootlyk punt, van bittre wraekzucht dol,
In 't harte, dat het met den weêrhaek aen de longen[347]
Gehecht, met groote kracht ter wonde uit wiert gewrongen,
Waerop de ziel het bloet komt volgen warm en root.[349]
Maer Damazichton, noit geschoren, kreegh een' schoot,[350]

* TEKSTKRITIEK: vs. 327 oude uitg.: *uitstekende*.
318 *fors:* vurig.
320 *van Diane*; niet bij Ov., en ook niet in overeenstemming met de sage; vgl. bij vs. 396.
324 *inhaelt*; foutief voor Lat. *deducit:* ‘ontrolt, d.w.z. om ze te spannen’ ten einde de storm te ontzeilen; vgl. de juiste weergave Bk. III, vs. 877: *binden 't zeil los*.
326 *drillen:* trillen; *pen:* de punt; de pijl treft hem in de nek, en blijft zitten, aan de keelzijde uitstekende.
327 *óverweegen:* overhellen, vooroverbuigen.
333 *vaerdigh:* gereed.
335 *borst,* lijd. voorw. bij *drukken; gewogen:* opgewogen tegen.
337 *schrap*; vgl. voor dit absoluut gebruik Dl. III, 224: 703.
338 *stant:* staat; vgl. vs. 910.
340 ‘de ogen in 't rond slaande’.
342 *elx borst gewont*; onjuist: hij slaat zich zelf de borst ten bloede.
347 *het: 't punt* (pijlspits).
349 Vgl. Bk. II, vs. 801.
350 *noit geschoren*; 't haar werd bij de Grieken niet gesneden vóór de mannelike leeftijd; *schoot:* schot (vs. 361).

Daer been en knieschyf, met de zenuw taey gebonden,[351]
Vergaderen, en als de hant des droef gewonden[352]
Den zorgelyken pyl uitrukken wil, zoo streeft[353]
Een ander riet tot aen de veder, daer het kleeft,[354]
Gesnort door zyne keel, waeruit een bloetstroom rende
En bruischte in d'ope lucht. Ilioneus in 't ende[356]
Hief, biddende om gena, de handen naer om hoogh,
En sprak: o groote goôn, die heerscht in 's hemels boogh,[358-vlg.]
[Want hem was onbewust wat godt hy aen most spreeken]
Verschoont myn leven. godt Apol wert door dit smeeken
Bewogen, doch te spade, om 't afgaen van den schoot.[361]
Een kleene hartquetsuur bestorf hy met de doot.
Het luid gerucht van deze elende en zwaeren rouwe[363]
Des volx, de traenen van het hof, en haer getrouwe[364]
Verkundigen terstont de moeder dit bederf,[365]
Al t'onverwacht. zy staet verwondert menighwerf,
Dat goden zulk een stuk en recht zich onderwonden.
Zy staet vergramt, dewyl de goden dit bestonden.[367-68]
Amfion, vader van dees zoonen, stiet door smart[369]
Zich eenen blooten dolk in 't vaderlyke hart,
En endighde terstont de droefheit met zyn leven.
Wat scheelt nu Niobe van Niobe, eerst verheven,[372]
En die noch flus het volk Latonaes hoogh altaer[373]
Verboot, en met de borst vooruit, van eene schaer
Gevolght, door 't midden van de stadt quam aengetreden,
Van d'onderdaenen zelfs benyt, en aengebeden,
Daer nu de vyant droef zich over haer ontfermt![376-77]
Zy legt'er op de doôn met haere borst en kermt,[378]

351 *been:* onderbeen.
352 *vergaderen:* bijeenkomen.
353 *zorgelyk:* (levens)gevaarlik; vgl. Dl. III, 495: 27.
354 Bij Ov. drijft 't bloed deze tweede pijl weer naar buiten; *kleeft:* blijft zitten, hecht.
356 *in 't ende;* hij was de laatste zoon.
358-vlg. *'s hemels boogh*; Bk. I, vs. 251; 1e lez.: *die alle in 's hemels boogh Ten troon zit* (*'k weet niet datmen u niet all' magh smeeken*); Ov.: 'o goden allen te samen; niet wetend, dat hij niet alle goden om hulp moest vragen'. V.'s wijziging berust op Farnabius: 'omdat hij niet wist, wie hij aanroepen moest: Latona nl. en haar kinderen'; anders, en minder goed, Pontanus: 'Apollo, Diana, en in ieder geval Latano moesten uitgezonderd worden'.
361 Apollo's medelijden was oorzaak, dat de kracht van het schot geringer was.
363 *zwaeren rouwe,* is onderwerp (Lat. *populi dolor*); vgl. *den mont, Loofw.* vs. 158; *eenen arts,* blz. 399, r. 124; *den naem* Bk. XIV, vs. 448; Van Helten, II blz. 152.
364 *getrouwe,* meerv.; vgl. voor de buiging Van Helten, I blz. 110.
365 *bederf:* verderf, ondergang.
367-68 *recht:* gerecht, rechtspleging; *zich onderwonden,* Lat. *hoc potuisse:* 'vermocht hadden'; *bestonden,* Lat. *ausi essent:* 'gewaagd hadden'.
369 *stiet*; onjuist: Amphion hàd dit reeds gedaan, zodat er nog slechts over Niobe te verhalen viel.
372 Vgl. vs. 212 over deze naamsherhaling H.
373 *flus:* daarstraks.
376-77 *onderdaenen;.... vyant*; Ov.: 'de haren (d.i. 'haar vrienden);.... haar vijand(en)'; *en aengebeden,* 'n misplaatste toevoeging; *daer:* terwijl.
378 *legt'er*; H. verklaarde *'er* als 'haar', en keurde dit af, zoals ook *haar* (reflexief) vs. 185 (var.), Bk. XIV, vs. 92; Bk. XI, vs. 759; (aan Van Helten, I blz. 123 zijn deze plaatsen ontgaan); intussen, zoals Van Lenn. opmerkt, *'er* staat hier voor *daer*.

*

En kust noch, zoo het valt, de zoons, en heft ten leste[379]
Gevouwe handen naer het hemelsche geweste.
Och zegtze, o wreede felle en onvermurwde vrou,
Latoon, verza u vry met moeders bittren rou.
Verza uw wreet gemoet. vernoegh u met myn smarte.
Ik volge 't zevental, begraven in myn harte,
Ten grave. o vyandin, nu juich en triomfeer:
Gy wont den stryt. maer hoe? noch legge ik niet ter neêr.
'k Heb meer geberreght in dien storm van ongelukken,
Dan gy in uw geluk. schoon my veel lyken drukken,
'k Behoude noch den prys. dus sprakze, toen de boogh
Gespannen, eenen pyl liet snorren van om hoogh,
Datze alle sidderden, behalve dees verharde,
Die halssterk in dien staet, de goôn ter straffe sarde.[392]
Daer staen de zusters in den rou, van hoop berooft,
Voor 't lykbedt van de doôn. de haervlecht hangt om 't hooft.
Een zuster trekt den pyl ter borst uit van den broeder,
En sterft op broeders mont. een andre pooght de moeder[396]
Te troosten, maer verstomde, en kreegh met eenen schoot[397-vlg.]
Twee wonden teffens, gaf terstont den geest, en sloot
Hiermé den bleeken mont. een andre pooght te vlugten,
Doch ydel. d'andre geeft den dootsnik in het zuchten,
Op zusters droevigh lyk. een andre zoekt een' hoek
Om wech te schuilen, en een andre schroomt godts vloek,
En siddert voor de straf. toen dry paer aen verscheien[402-403]
Quetsuuren sneefden, schoot een eenige, onder 't schreien[404]
Der moeder, over, die met al 't gewaet uit trou,
En 't gansche lichaem noch de dochter dekken wou.
Zy kermde: och laetme toch deze eenige uit de zeven,
Myn jongste en liefste pant, behouden. schenk haer 't leven:[408]
Behou alle andren. spaer myn allerminste pant.[409]
Dit stort, terwylze bidt. d'onzalighste van 't lant
Zit deerelyk berooft van dochtren, man, en zoonen,
Stokstyf [men weet hier niet van spaeren noch verschoonen]
In 't midden van de doôn. geen luchtje roert het haer.
Het aengezicht ziet dootsch, en d'oogen, vol misbaer,[414]

* TEKSTKRITIEK: vs. 402 Ho. *den vloek*.

379 *zoo het valt:* in 't wilde.

392 *halssterk*; volgens H. is, ofschoon *halssterk* door V., Hooft e.a. gebezigd is, 'het rechte woord' *halsstarrigh, halssterrigh*; zie ald. en *Wdb. N.T.* i.v. *halsstarrig*.

396 Volgens de sage werden, 'tgeen Ov. niet vermeldt, de dochters gedood door Diana, de zonen door Apollo; vgl. bij vs. 320.

397-vlg. Lat. *duplicataque vulnere caeco est:* 'zij kromde zich ineen, getroffen door een onzichtbare wonde (of: door een wonde waarvan men niet zag vanwaar zij werd toegebracht)'.

402-403 *schroomt.... straf,* voor Lat. *trepidare,* dat hier echter: 'sidderend heen en weer lopen' betekent.

404 *één eenige*.

408 *en liefste*; toevoeging van V.

409 *allerminste:* jongste (Lat. *minimam*).

414 *vol misbaer:* met een uitdrukking van wee; bij Ov. staat *maestis* bij 'wangen'.

*

Staen styf in 't aengezicht. in 't lichaem is geen leven.[415]
De tong blyft, kil van vorst, aen 't montgehemelt kleven.[416]
Het bloed bevriest, en stremt in d'aren, dat men 't ziet.
Zy draeit den hals niet meer, noch rept haere armen niet.[+418]
De voeten staen nu styf. al 't ingewant en beenen,[419]
En vel, en vleesch, en bloet verandren in een steenen
Gemarmert stokbeelt, en van bitter schreien blint,[421]
Wortze opgegreepen, en met eenen dwarrelwint
In 't vaderlant gevoert ten bergh, daer nat bedropen[423]
De zilte traenen noch van 't marmer nederloopen.
  Maer toen begonnen mans en vrouwen, en elkeen
Te schrikken van Latoon, en haer verbolgentheên,
En strenge wraekzucht om gelede lasteringen,
Waeromze altzamen dees godin met eere ontfingen,
Als moeder van Diaene, en godt Apollo me:
En volgens 's lants gewoont' gaf dit elk stof alree[430]
Te melden d'oorzaek van de straf, voorheene aen zielen[431]
Gepleeght, die in den haet der jaghtgodin vervielen.[432]
Een onder allen zey hoe eertyts akkermans
In Licie Latoon niet ongestraft van glans
En eer beroofden. schoon dit weinige andren hoorden,[435]
Mits hier geen lantzaet woont van aenzien in deze oorden,
De zaek is evenwel gebeurt en wonderbaer.
'k Heb zelf de plaets gezien, en 't staende water, daer
Dit wonderwerk gebeurde, en kenbaer is: want vader
Bedaeght, en traegh te voet, zont my van huis, te gader
Met een' wechkundigen van 't zelve lantschap heen,[441]
Om puik van ossen. daer bezichtighde ik met een
Door's leitsmans kunde al 't lant, en zagh'er in moerassen,
Gezoomt met bevend riet, te water uitgewassen,
Een outer staen van outs, daer asch noch kool op lagh.[445]
Hier hiel myn leitsman stant, en mompelde, als hy 't zagh:
Zyt my genadigh, en ik mor: zyt my genadigh.[447]

[+][Randschrift:] *Niobe in een marmerbeelt.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 417 oude uitg.: *aêren.* - 423 oude uitg.: *bedroopen.* - 429 oude uitg.: *Diane.* - 441 oude uitg.: *weghkundigen.*

415 *geen leven:* geen beweging (de beweging van het leven); Lat. *vivum*; H.
416 *kil van vorst;* wegens Lat. *congelat:* 'verstijft (als door bevriezing')
418 *reppen:* bewegen.
419 *beenen:* beenderen; vgl. Bk. II, vs. 1034.
421 *stokbeelt:* standbeeld; Weiland: 'anders *blokbeeld,* een beeld, dat uit een blok vervaardigd is'; oorspr. een uit hout vervaardigd beeld; *bitter schreien*; Ov.: 'zij weent nochtans'.
423 *vaderlant,* Lydië; vs. 203; *nat bedropen,* bij *marmer.*
430 *'s lants gewoont'*; Ov.: 'zoals dat gaat'.
431 *zielen,* voor 'personen'; vgl. Dl. II, 731: 1917.
432 *jaghtgodin:* Diana; niet bij Ov.; vgl. de *Tekstkritiek* bij de *Inhout* van dit boek; H. sloeg voor: *in den haet van dees godin.*
435 *schoon.... hoorden:* ofschoon de zaak weinig ruchtbaarheid kreeg; het verhaal gaat hier over in de oratio recta.
441 *van 't zelve lantschap:* uit die streek afkomstig.
445 *asch noch kool*; Lat. 'zwart van de asse van offers'.
447 *Zyt my genadigh*; bede tot de godheid van die plek; *mor:* prevel; vgl. Bk. XI, vs. 750.

*

Ik vraeghde nietemin, uit weetzucht onverzaedigh,[448]
Of 't Faunus outer was, of een godin van 't velt[449]
Gewyt, of voor een' godt des lantschaps, hier gestelt[450]
Om hem te vieren. toen berechte op myne vraege
De leitsman my aldus: o jongman, zytge graêge[452]
Om dit te weeten: dit 's geen outer, toegewyt
Aan eenen heuvelgodt, maer aen Latoon, door spyt[454]
Van' s dondraers gemaelin ter werrelt uitgedreven,[455]
En die aen 't zwerven naeu een herbergh wert gegeven[456]
Ter bede in Delos, 't welk noch dreef op zouten stroom.[457]
Latoon, hier leunende aen een' vruchtbren dadelboom,[458]
Baert tweelingen, in spyt der stiefmoêr, en zy zeggen[459]
Dat Juno haer, die hier ter noot in kraem quam leggen,[460]
Weêr wechdreef, dies zy vlugte uit hooghgedrongen noot
Met haere tweelingen, twee goden, in den schoot.
Aldus quamze in 't gewest van Licie, en die deelen,
Daer 't lant het berghgedroght Chimere quam te teelen.[464]
De bange moeder door dien langen wegh vermoeit
En dorstigh, aengezien de zon van 't hooftpunt gloeit,[466]
De kinders haere borst en tepels ledigh zoogen,
Zagh by geluk een dal, dat diep en ingebogen,
Bespoelt wert van een meer, daer d'akkermannen teen,[469]
En lies, en biezen, die in moeren groeien, sneên.[470]
Zy trat'er flux op aen, en bukte aen 's waters randen,
Om eenen koelen dronk te scheppen met de handen.
De boeren, plomp van aert, verbiên het dees godes,
Die zegt: wat weigertge dat ik myn' dorst eens lesch
Met water, elk gemeen? natuur, op datwe leven,
Heeft niemant zon noch lucht in eigendom gegeven,
Noch water, neen gewis, maer ieder tot gebruik.

* TEKSTKRITIEK: vs. 467-68 oude uitg. *zoogen* en *ingeboogen*. - 469 hs. *akkemannen*.

448 *onverzaedigh*; vgl. *Harpz.,* LXXIII, vs. 84; ook daar in het rijm; H. keurt 't woord af; hij wijst nochtans voorbb. aan *vóór* V., aangevuld uit H.'s aantekeningen door Lelyv., ook met gevallen buiten rijm; het is met *-ig* van *onverzaad* gevormd.

449 *Faunus,* een woud-, en veldgod; *godin van 't velt*; Lat. *naiadum:* 'van bron-, stroomnimfen'; vgl. vs. 605; Bk. VII, vs. 1055; echter wordt Lat. *naias* ook in algemene zin voor 'nimf' gebruikt.

450 *van 't lantschap:* van die streek.

452 *graêge,* met *-e* in praedikatief gebruik; niet opgemerkt door Van Helten, I blz. 103; H. vergelijkt vs. 555: *Spartaene,* eveneens in rijm; maar 't bnw. kent de *-e,* in andere funktie.

454 *heuvelgodt,* Lat. *montanum* (berg-)*numen,* ziet op de inheemse god (vs. 450); *spyt:* wan-, afgunst.

455 1e lez.: *Van Jupiters gemael*; vgl. Bk. IX, vs, 284; *ter werrelt uitgedreven*; Lat. *orbem interdixit:* 'ontzeide haar 't aardrijk'.

456 *die:* aan wie; Van Helten, I blz. 132; mógelik ware ook opvatting als 1e nv.; *aen 't zwerven:* terwijl zij rondzwierf; *herbergh:* verblijf.

457 1e lez. *In driftigh*(= drijvend) *Delos*.

458 Behalve de dadel- (palm-)boom noemt Ov. nog de boom van Pallas, 'n olijfboom.

459 *stiefmoêr:* Juno, stiefmoeder van Jupiters kinderen, Apollo en Diana.

460 *ter noot:* in haar nood; vgl. Bk. IX, vs. 84; *ter noot* in conditionele opvatting Dl. III, 281: 461; *in kraem*; vgl. Bk. II, vs. 837.

464 *Chimere:* Chimaera, een vuurbrakend monsterwezen, van voren leeuw, van achteren draak, in 't midden geit.

466 *hooftpunt*; vgl. Bk. II, vs. 62.

469 *teen:* wilgetwijgen.

470 *moer:* poel; vgl. Bk. V, vs. 552.

*
Meer eische ik niet, en noch ter bede, niet ter sluik.
Ik wil myn lichaem, noch deze afgematte leden
Niet baden, maer den dorst verslaen. ay volght de reden.[480]
Myn mont en keel zyn droogh, en naulyx kan myn mont
Een woort uitbrengen. een dronk water zal gezont
Als nektar smaeken, ik u al myn leven danken[483]
Datge een' dronk waters schenkt aen my, en deze kranken[484]
Het leven bergde. eilaes erbarmt u toch, en troost[485]
Deze arme kinders. och gy ziet myn dorstigh kroost
De tedere armen droef uitsteeken, en zy staeken
Juist beide d'armen uit. wien zou dees be niet raeken
Aen 't hart! maer neen, o neen, zy passen op geen be,
En dreigen boven dien, ten zyze uit deze ste
Vertrekke, en schelden haer. dit's niet genoegh, zy plenssen
Met hant en voeten in het meer, en zien geen wenschen,
Noch klaght, noch bidden aen. zy stampen in den gront,
En trappen dat de moer een' stank geeft in den mont.
De dorst gaet over van verdriet. zy staekt het smeeken[495]
By onbeschoften, en verneêrt zich niet te spreeken
Beneden haeren staet, maer heft naer 's hemels troon
Gevouwe handen op, en zegt: geniet uw' loon.
Gy moet, eeu in eeu uit, gedooken in elenden,
Uw leven in dien stank en modderpoelen enden.[500]
De nadruk volght dien vloek. de boeren krygen trek[+501]
In 't moddrigh element te wroeten met den bek,
Te duiken in den gront, dan 't hooft om hoogh te beuren,
Dan boven op het kroos al zwemmende te scheuren,[504]
Dan op de kanten zich te baekren in de lucht,
Dan weder in den gront te springen met een vlugt.[506]
Noch kunnenze doorgaens den vuilen bek niet snoeren:[507]
Zy moeten schaemteloos vuil spreeken in de moeren.[508]
De heesche keel zwilt aen den hals heel bol en dik.[509]
Met opgespalkten bek begraeuwenze elk in 't slik.

[+][Randschrift:] *Liciaensche boeren in kikvorschen.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 488-90 oude uitg. *bê, bê, stê*.
480 *reden:* rede(likheid).
483 *al myn leven;* Lat.: *vitamque fatebor accepisse,* 'ik zal bekennen 't leven [van u] ontvangen te hebben'; V.'s *al m.l.* als tijdsbepal berust wellicht op een herziening van zijn vertaling, waarbij hij 't Lat. niet meer vergeleek.
484 *deze kranken,* 3e nv. vr. ekv.; opvatt. als meerv. zou van het Lat. afwijken; vgl. Bk. V, vs. 836; hier vs. 512.
485 *berghde:* redde; *troost:* helpt.
495 *verdriet:* ergernis.
500 *stank en modderpoelen:* stinkende m.
501 *nadruk:* bekrachtiging, verwerkeliking; vgl. Bk. XIII, vs. 1062 *van grooten nadruk en gevolgh; de boeren*; 1e lez. *het boerendom*.
504 *boven op:* aan de oppervlakte.
506 *met een vlught:* met een vaart; vgl. Bk. VII, vs. 299; VIII, vs. 517; 1116.
507 *doorgaens:* bij voortduring.
508 *schaemteloos,* bij *zy*. Het vers is de weergave van het vermaarde Lat.: *pulsoque pudore, Quamvis sint sub aqua, sub aqua maledicere tentant:* 'en alle schaamtegevoel aan kant, trachten zij, schoon onder water, ook onder water nog te schimpen'; het klankeffekt is bij V. verloren, maar hij haalt de schade in vs. 513-vlg.
509 Versta: reeds is de stem hees, en de hals zwelt.

*

Het hooft hangt aen den rug, die groen, den hals kan derven.[511]
De buik, het grootste deel van 't lyf, is wit van verven.[512]
Zy huppelen lichtop in 't vochte en vlottend gras,
En borrekikken heesch in 't slymige moeras.[513-14]
Toen dit een Liciaen, wie 't zyn moght, ons vertelde,[515]
Verhaelde een ander hoe Apol zyn' smaet vergelde[516]
Aen eenen boxvoet, die verwonnen van zyn fluit,[517]
Als hy gestraft wiert, kermde: och strooptge my de huit:
Hoe kuntge een kleen en licht vergryp zoo zwaer opweegen?[519]
Apol, ontferm u. och wat's aen een fluit gelegen!
En onder 't kermen wert het vel vast afgestroopt,[521]
Al 't lyf, een enkle wonde, in 't roode bloet gedoopt.[522]
Het bloet droop af alom. men zagh de taeie zeenen[523]
Bloot leggen. d'ader lilt. men kon'er onder 't steenen
Het hart zien kloppen, en de vezels over al
Den boezem tellen. bosch- en boomgoôn, groot in tal,
En saters, zyn gebroêrs, Olimp, en veltgodinnen,[527]
En wat op hoogh geberght pooght schaepewol te winnen,
En 't groote horenvee gaet weiden, weenden vast.[529]
De vruchtbre gront wert nat, en dronk, van smarte en last,[530]
De vochte traenen, die langs zyne kaeken droopen,[531]
En slorpteze van dorst in d'aren, dun en open,
Tot datze in water weêr verandert, over 't velt[+533]
Ter bronne uitborsten, en daer d'oever nederhelt[534-vlg.]
Afvloeiende in den vliet van Frigie vergaêren,
Noch Marsia naer hem genoemt zoo veele jaeren.
Die voorbeelden verhaelt op eene lange ry,[537]

[+][Randschrift:] *Marsias in eenen stroom*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 525 hs. en oude uitg. (ook Unger) *overal*; reeds H. terecht *over al*. - 536 Ho. *Marsias*.

511 *die groen*; versta: die groen is, en; de groene kleur van de rug vermeldt Ov. eerst hiernà.

512 *verven*; de oorspr. zwakke 3e nv. vr. ekv., om 't rijm; vgl. Van Helt. I blz. 62-vlg.

513-14 Hier bezigt Ov., ter aanduiding der voltooide herschepping, het woord ‘kikvorsen’.

515 *wie 't zyn moght:* een of andere.

516 *vergelde*; ‘het moest zijn *vergolde*’, H., onder verwijzing naar *onvergouden* Bk. II, vs. 521.

517 *boxvoet:* sater.

519 *opweegen:* vergelden.

521 *vast:* onderwijl.

522 *een,* met klemtoon; vgl. Bk. XV, vs. 703.

523 *zeenen:* pezen en spieren; vgl. *geel* naast *geluw*; en Dl. I, 657: 6; Dl. II, 293: 1168; Dl. III, 184: 61; hier Bk. XV, vs. 299.

527 *Olimp*; Lat. Olympus, een knaap door Marsyas in 't fluitspel onderwezen (Farn.); volgens anderen Marsyas' broeder, of vader; *Olympus* als de berg der goden verstaan door Florianus en Pontanus, en blijkens de lezing *Olimp-* door Van Lennep.

529 *vast:* onderwijl; of: voortdurend.

530 *dronk*; H. over *drinken* in overdr. gebruik; de toevoeging van Lelyv. bevat o.m. een aantal vbb. van wat men tans synesthesie zou noemen; *van smarte en last* toevoeging van V.

531 *zyne*; juister ware: *hunne*.

533 Het Kantschrift (aldus ook in V.'s Lat. bron) past niet op Ov.' verwerking van de sage.

534-vlg. *uitborsten,* verl. tijd; de volgende praesens-vormen beantwoorden aan Lat. praesentia, die echter in een nieuwe, door V. onjuist weergegeven zin staan: ‘van daar tussen hellende oevers neerschietend naar de bruisende zee, draagt het [water] den naam Marsyas, de meest heldere rivier van Phrygië’. W.; *noch:* nog altijd; *zoo veele jaeren:* nu reeds zo v.j.; H.: ‘diende eigelijk te zijn, *NA zoo veel* jaren’. V. schreef eerst: *gelyk 't betaemde*; toen: *een ry van jaeren* (vgl. vs. 537); de naamsvorm *Marsia* naar 't Lat.; vgl. *Kantschr.* en *Tekstkrit.*

537 absol. constructie.

Zoo quam'er wederom het droeve voorbeelt by
Van Niobe, en elk most Amfion noch beklaegen,

*
Die met zyne afkomst wert verdelght door zwaere plaegen.
De moeder haettenze. men zegt dat Pelops hier[541]
Alleen zelf Niobe, zyn zuster, al te fier[542]
In 't roemen, noch beschreide, en onder 't bitter nokken,
Het kleet van zynen hals en boezem afgetrokken,[544]
De slinke schouder toont, die, na den slagh van 't radt,[545-vgl.]
Gevormt was van ivoor, als 't rechte schouderbladt,[+]
Dat hy ter werrelt bragt, en strax door 's vaders toren
Vermoort, zoo zetten al de goden naer 't behooren
De leden flux in een, behalve 't opperdeel,
Dat tusschen arm en hals gestaen had, en niet heel
Herstelt, geboet wert door ivoor, met kunst gesneden.
Aldus kreegh Pelops zyn beslagh en volle leden.[552]
Toen baden oversten, en naestgelege steên[553]
Hun vorsten, Pelops noch te troosten. zy gaen heen
Op dit verzoek, Argyf, Miceener, en Spartaene,[555]
En Kalidon, noch niet in ongunst by Diane,
Het forsse Orchomenos, Korinte, om erts geacht,[557]
Messene, en Patra, met Kleone, zonder maght
En kleen, ook Trezen, en out Pilus, en meer steden,[559]
Die in den langkhals van Korinten, aengestreden[560-vlg.]
Van eene dubble zee, rondom besloten zyn,
En die hier buiten zien, by klaeren zonneschyn,
Zoo veele vesten aen een dubble zee bescheenen.
Maer wie gelooft dat gy, o wyt befaemt Athenen,
Hier niet verscheent? de krygh behinderde u dien plicht,[565]
d'Uitheemsche vloot en 't heir aenbruisschende ongezwicht[566]

[+][Randschrift:] *Pelops ivoore schouder*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 560 oude uitg. *enghals;* vgl. Bk. VII, vs. 558.

541 *Pelops,* zoon van Tantalus.

542 *zelf:* zelfs; Lat. *tunc quoque,* d.i. 'ook toen nog', nl. ondanks de algemene haat was zij hem lief, zodat hij haar lot beweende; (vgl. *noch,* vs. 543).

544 absol. constructie.

545-vgl. Toen Tantalus aan de goden, om hen te beproeven, de ledematen van zijn zoon Pelops voorzette (vgl. Bk. IV, vs. 622-vlg.), merkten zij de list, voegden de leden tezamen en riepen P. ten leven terug. Slechts Ceres, in gepeinzen over haar dochter verloren, had de schouder opgegeten, die nu door een ivoren vervangen werd. De *slagh van 't radt,* die niet bij Ov., en evenmin in V.'s eerste lezing vermeld wordt, is vermoedelik een misplaatste herinnering aan de, door Van Mander vertelde, sage van de wagenren tussen Pelops en Oenomas om de hand van diens dochter Hippodamía, waarbij 't echter Oenomas was die verongelukte; *als 't r. schouderbladt*; de gelijkheid heeft niet betrekking op de stof, maar op de vorm; *strax:* kort na zijn geboorte; *strax.... vermoort,* absol. constructie; *geboet:* aangevuld.

552 *beslagh*; vgl. vs. 84; Bk. VII, vs. 193.

553 *Toen.... oversten*; Ov.: 'de voornamen der omgeving komen tezamen'.

555 De Aetoliese stad Calydon werd door Diana's toorn getroffen wegens de weigering om haar te offeren; vgl. Bk. VIII, vs. 372-vlg.

557 *forsse:* krijgshaftige; Lat. *ferox*; naar de lez. (N. Heins., Schrev.) die *Orchomenos* met *ferox* verbindt, (en *Messene* met *ferax*).

559 *Trezen,* gri. Troidzèn.

560-vlg. *langkhals*; vgl. Bk. V, vs. 556. Bedoeld zijn bij Ov. de steden (tevoren genoemde en andere), die door de Isthmus afge(-, niet: *be*-)sloten worden, dus die van de Peloponnesus,- en die van af diezelfde, aan twee zeeën gelegen, Isthmus zichtbaar zijn (*spectantur*) naar 't Noorden heen; Valentijn: 'en al de andere steden van Peloponnese, en Achaïe'; V. meent: land-, en zeesteden op de Isthmus.

565 *behinderde*; vgl. Bk. X, vs. 520.

566 *ongezwicht*; vgl. Bk. III, vs. 249, vs. 684.

Van overzee ten storm op Cekrops burgh en muuren.

*

Daer hanthaeft Tereus en de Trax zyne overbuuren,[568]
Verstroit al 't kryghsgewelt, en wint een' grooten naem.
Dies gaf Pandion aen dien koning, groot van faem,[570]
En maght, en middelen, om bystant, versch genoten,[+]
Ook om dien hoogen stam, misschien uit Mars gesproten,
Zyn dochter Progne, ryk en schoon, tot eene bruit.
Doch Juno leide haer, als bruitsvrou, niet vooruit,[574-vlg.]
Noch ook de bruiloftsgodt: en geen bevalligheden[575]
Bekleên dees feest. hier quam de Razerny aentreden,
En droegh de bruiloftstorts. de helsche Razerny[576-77]
Quam 't bedde spreiden, en de nachtuil zat'er by,[578]
Op 's bruilofts ledekant. met zulk een voorspook paeren[579]
Hier Progne, en Tereus. met dit voorspook, na'et vergaeren,[580]
Wort d'eene moeder, en de gade vader van
De vrucht. gansch Tracie, ter feest gebeden, kan
Niet laten hun geluk te wenschen, daerze trouwen,
De goôn te danken, en den dagh van 't bruiloftshouwen
Te vieren, als dees bruit aen zulk een' koning huwt.
Zy eeren Itis dagh, die zyn geboort' vernuwt.[586]
Hoe weinigh weet de mensch was nut is! na vyf jaeren[587]
Bad Progne hem aldus: indien ik door het paeren
In uwe gunste sta, zoo gunme op myn geklagh
Dat ik myn zuster, my zoo waert, bezoeken magh,
Of laetze herwaert met haere overkomste ons eeren.[591]
Zeg uwen schoonvaêr dat zy daetlyk weêr zal keeren.
Magh ik myn zuster eens aenschouwen met een' wenk,[593]
Dat zalme waerder zyn dan eenigh groot geschenk.

[+][Randschrift:] *Tereus trout Pandions dochter*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 571 oude uitg. *genooten*. - 575 oude uitg. *bruilofsgodt*. - 585 oude uitg. *een*.

568 *Tereus en de Trax:* Tereus met zijn Thraciërs; *overbuuren,* niet bij Ov., en onjuist wegens de afstand tussen Attica en Thracië; vgl. vs. 679.

570 *Pandion,* koning van Attica.

574-vlg. Versta: uit dat huwelik zou jammer en rampspoed voortkomen; *bruitsvrou,* voor Lat. *pronuba,* 'bruidleidster', eigl. de vrouw, die op de huweliksdag de zorg voor de bruid had; vandaar ook epitheton voor de huweliksgodin Juno. Ofschoon ook Valentijn 't woord hier gebruikt, behaagde het aan H. minder dan 't Bk. IX, vs. 1081 door V. gebruikte *bruiloftsleitster*; het was hem te onbepaald, waarbij hij (vgl. Van Lenn.) over 't hoofd zag, dat 't begrip door de samenhang scherpgesteld wordt; zie nader ald., ook over andere bijbehorende benamingen.

575 *bruiloftsgodt:* Hymenaeus; *bevalligheden:* de Gratiën.

576-77 *Razerny,* tweemaal voor 't meerv.: de Eumeniden of Furiën; *helsche,* zonder klemtoon te lezen; *bruiloftstorts*; die fakkels waren 'van een lijkstoet geroofd' (Ov.).

578 *'t bedde spreiden*; H.: 'hiervoor zegt men nu in de gemeene taal *het bed maaken*'; vgl. daarbij een kritiese aant. van Van Lenn. De *nachtuil* was onheilspellend (Lat. *profanus*).

579 *op 's bruilofts ledekant*; Valent.: 'boven de bruilofts-koets'; W.: 'boven op het bruidsvertrek'; *voorspook*; Ov. noemt bepaaldelik de vogel.

580 *vergaeren,* voor ''t volbrengen des huwelijks', zie H.

586 *Itis:* Itys, 't zoontje van Tereus en Progne; zie Sam. Coster's treurspel *Ithys*; *vernuwt*; H.: 'om 't Rijm. anders schrijft hij altijd *vernieuwen*'; vgl. *Gysbr.* vs. 1084 (*: gruwen*); Van Helten, I blz. 11 geeft alleen de plaats uit *Hsch.* Hier ook een uitvoerige aant. van Van Lelyv. betreffende de spelling *y, ij*; hij verdedigt 't stelsel door H. in zijn laatste werk, de Melis Stoke, gevolgd: *ij* te schrijven ter onderscheiding van de uitspraak met doffe *i,* dus voor tautosyllab. medekl. (*my, tyden, tijd*); hij merkt ook op, dat in V.'s hs. van de *Hsch.* overal *y* staat.

587 *weinigh*; 1e lez. *luttel*; wschl. gewijzigd wegens *nut*.

591 Het vers is in 't hs. gewijzigd ten einde *herrewaert* te vervangen.

593 *wenk:* oogwenk, -slag; vgl. *Geboortegety van Mevrou Amelia* (1659), vs. 13.

*
Terstont beveelt hy 't volk de zeilen op te haelen,
En komt ter haven van Athene in, voor de paelen[596]
Gedreven aen het hooft Pireüs, recht door zee.
Hy komt, en geeft de hant zyn' schoonvaêr, die alree
Hem welkomt, en begint ter quaeder tyt te spreeken[599]
Hoe zyne gemaelin hem dryft naer vaders streeken,
Om haere zuster, en belooft, heel hoogh en dier,
Een snelle weêrkomst'. toen quam Filomele fier
En prachtigh aengetreên, en heerlyk uitgestreeken,
Noch heerelyker door haer schoonheit, waert bekeeken:
Gelyk men zeght dat boom- en veltgodinnen treên[605]
Door velt en bosch, indien men haer 't cieraet verleen'
Van Filomele, als zy voor 't volk zich openbaeren.[607]
Zoo dra zagh Tereus niet de schoone maeght opklaeren,
Of blaekte daetlyk, als het blonde graen op 't velt,
En stoppel, hoy, en stroy, in lichten brant gestelt.
Haer aenschyn zeker blonk bekoorlyk in elx oogen.[611]
Ook wort hy van zyn' aert, die ritzigh is, bewogen:
Want Tracischen zyn geil, niet schuw van Venus vlek.
Hy brant dan door zyn zelfs en door zyn lants gebrek,[614]
En yvert om haer' sleep en 's voesters trou te krenken,[615]
En Filomele door geweldige geschenken
Te winnen, en al 't ryk te hangen aen dees zaek,[617]
Of toe te leggen dat hy deze schoone schaek',[618]
En dan 't geschaekte pant beschutte met den degen.
De breidelooze lust kan hem zoo ver beweegen,
Dat niets te schendigh schynt te denken en bestaen.
Het hart kan dezen gloet niet dekken van nu aen.
Hy kan zyn lusten naeu, ook geenerwys, betoomen.[623]
De mont is vol van Progne, en zusters overkomen,
En onder dezen schyn beoogt hy, diep verstrikt,
Te treffen 't heiloos wit, waerop zyn wellust mikt.
De min regeert de tong, met honigh overstreeken.[627]

* TEKSTKRITIEK: vs. 602 oude uitg. *Filomeele;* zo ook vss. 607, 617, 879; hs. 1e lez. telkens -*eele;* vgl. vs. 679. - 606 hs. *ciraet*. - 624 oude uitg. *overkoomen*.

596 *paelen*; 'ter afsluiting van een haven, tevens dienende voor het vastmeren van schepen' (*Wdb.*).

599 *ter quaeder tyt*; naar de lez. *infausto* (i.p.v. *et fausto*) *omine*; Valent.: 'heeft hij ter quader ure ongeluklijk taal gewisselt'.

605 *veltgodinnen*; foutief voor: stroomnimfen; vgl. vs. 449.

607 *als.... openbaeren*; toevoeging van V.

611 *aenschyn:* gelaat; voor Lat. *facies,* 'gestalte'.

614 *zyn*; H. wenste *zijns,* 'hoewel 't hier, mids de herhaling, wat hard schijnt'; de vorm zonder -*s* is bij *selfs* de oudere (vgl. Franck. *Mnl. Gr.* § 229; Dl. II, 678: 835 *sijns sellefs*), maar kon ook nieuw ontstaan, door invloed v.h. poss. en door flexie-uitsparing (zoals ook in *zyn lants*); *en door,* klemt. op *en*.

615 *sleep:* gevolg, staatjuffers.

617 *'t ryk,* versta: zijn rijk.

618 *toe te leggen*; vgl. Bk. I, vs. 265, vs. 295.

623 *ook*; vgl. voor dit versterkende *ook* Bk. II, vs. 197, vs. 221; Bk. III, *Inh.* r. 5; Bk. VIII, vs. 217; X, vs. 450; *Leven,* bl. 399, r. 123.

627 *honigh*; de schrijfwijze *honing* door H. op taalhistor. gronden afgekeurd, wordt door Van Lelyv. als dichterl. vrijheid verdedigd; vgl. ook Van Lenn.; volgens Bi. is *hoon* een *spat, honig* 't daarvan afgeleide bnw., en *honing* gelijk *spatting!*

*

Als zyn aenhouden haer te lastigh valt met smeeken,
Dan schuift hy zyne schult op Progne, en zynen last,
Ja smilt in traenen, als een' trouwen dienaer past,
Gelyk of Progne dit ten hooghste had bevolen.[631]
Help goôn, wat leght'er niet in 't hol van 't hart gescholen![632]
De valsche Tereus, die in 't harte een schelmstuk broeit,
Kryght een' godtvruchten schyn. zyn lof en aenzien groeit[634]
Door zulk een lasterstuk: ja Filomeel bidt vader,
En valt hem om den hals al smeekende, en komt nader
Ten val, en houdt vast aen in haer bederf te spoên,
Recht tegens haer geluk, om zonder quaet vermoên,
De zuster over zee met vreught te gaen bezoeken.
De booswicht Tereus, waert dat alle goôn hem vloeken,
Belonktze, en beelt zich in dat hyze al kust en voelt,
En onder 't zien omhelst, en 't minnevier verkoelt,[641-42]
En neemt het alles aen, als een van min gegriefde,
Voor prikkelinge en aes van zyne dolle liefde.
De schender wenscht dat hy, als vader, haer bestont,
Zoo dik zy vader streelt, en zou dit, geil gewont,
Geen misdaet rekenen. dit bidden van hun beide[646-47]
Smeet vader over stagh. z'is blyde, en dankte, en schreide
Van blyschap om 't verlof, en juicht verblint om dat[649]
Haer bede is toegestaen, het welk hun beide, nat
Van traenen, staen zal op vier uitgekretene oogen.[651]
De zon had haeren kring en daghvaert niet voltogen.[652]
De moede paerden spoên ter kimme hunne reis.
Men recht het koningklyk banket aen in 't pallais.[654]
Men schenkt den klaeren wyn ten dissche in goude schaelen.
Nu zoekt men rust in 't bedt: maer Tereus zinnen maelen
Na'et scheiden op dit schoone en minnelyk gezicht
Van 's konings dochter. haer gedaente, en zwier, en plicht,[658]

* TEKSTKRITIEK: vs. 651 oude uitg. *uitgekreetene*. - 652 oude uitg. *voltoogen*.

631 *ten hooghste*; vgl. vs. 293.

632 *Help goôn,* 'moest eigelijk *weezen, helpt goôn!*' meent H., wiens daarop volgend vertoog over de buiging v.d. gebied. wijs wordt aangevuld en verbeterd door Van Lelyv. Beiden zien over 't hoofd, dat *help* hier niet de waarde van een geb. wijs heeft; vgl. overigens Van Helten, II blz. 50-vlg., en Bk. X, vs. 47.

634 *godtvruchten*; Lat. *pius*; vgl. Bk. I, vs. 174; H. verwijst hier naar Coster, *Ithys,* 2e bedrijf, rei.

641-42 *kust.... omhelst*; V. verstaat dit van Tereus, i.p.v. Philomela, afscheid nemend van haar vader.

646-47 *zou.... rekenen*; Ov.: 'hij zou er niets minder gewetenloos om zijn'.

649 *blyschap*; aldus overal, ook vs. 893, waar de druk *blytschap* heeft; ''t is de moeite niet waard, te twisten wat beter zij', meent H., die zelf gewend was *blyschap* te schrijven; Bi. schreef liefst *blijdschap*; zo ook drukt Hoogstr.

651 *staen zal*; komt 't best overeen met Lat. *erit* bij N. Heins.; foutief Geerts 146.

652 *daghvaert:* dagelikse reis; H.; *niet:* niet geheel, bijna.

654 *banket,* nl. ten afscheid.

658 *zwier:* beweging(en); *plicht:* wijze van doen; deze betekenis (niet opgegeven in *Wdb. N.T.*) zal aansluiten bij de door Kiliaen opgegevene: *usus, consuetudo*; vgl. *Wdb.* XII, 2648.

*

En wezen, en gelaet verbeelt hy in de zinnen,[659]
Ook 't geen zyne oogen niet aenschouden onder 't minnen.
Hy voedt zyn eigen vier, noit overdenkens moe,
En zyne zorge waekt, en laet geen nachtrust toe.
De klaere dagh quam op. Pandion in het scheien
Vat zyn' reisvaerdigen heer schoonzoon, nu tot schreien
Bewogen, by de hant, beval met harte en zin[665]
Zorghvuldigh hem zyn kint, de trouwe reisvriendin.[666]
O Tereus, zegt hy, 't geen gy zoekt by haeren vader
Is zelf verzocht van twee gezusteren te gader.
Myn waerde schoonzoon, ik door een godtvruchte reên
Geperst, beveel u deze, en bidde dit alleen,
Op alle trou, op dat geen vrientschap magh vervreemen,[671]
Gy wiltze, goôn ter eere, in uwe hoede neemen,[672]
Gelyk een vader. z'is in mynen ouden dagh
De staf, en troost, waerop ik zeker steunen magh.[674]
'k Zal in bekommering hier zitten, en vertoeven.
Dan valt de tyt ons lang, dewylwe hulp behoeven,
Dies zentze dra weêrom: het valt my, eer ik sterf,[677]
Noch lydigh zwaer genoegh, dat ik de zuster derf,[678]
Zoo verre van der hant: en gy, o Filomeele,
Legt vader u in 't hart, volgh 't geen ik u beveele,[680]
En keer toch haestigh t'huis. hy geeft hun dezen last,
En kust de dochter noch, en most in 't scheiden vast
Zyn traenen storten. dit belovenze alle beide
Met hunne handen. hy beval, terwylze scheide,
Den neef en dochter ook te groeten naer den eisch,[685]
En wenschtze, al nokkende en bedrukt, behoude reis.[686]
Hy endight naeu, of't hart scheen hem niet goets te spellen.[687]
Zoo dra ging Filomeel niet scheep, of bootsgezellen
Verlaeten 't lant. de riem roeit wakker zeewaert in,
En Tereus roept: al klaer: 'k heb toegangk tot myn min,
En myn gewenschte vracht. het hart van dien verwaten[691]

* TEKSTKRITIEK: vs. 687 Ho. *niets*.

659 *wezen en gelaet:* gelaat en houding; vgl. Bk. II, vs. 18; Bk. III, vs. 554-vlg.

665 *bewogen,* bij Pandion.

666 *zorghvuldigh:* vol bezorgdheid.

671 *geen vrientschap:* niet (op enigerlei wijze) de vr.; vgl. Dl. III, 280: 418-vlg.; Bk. V, vs. 126 *by geen schuld:* ‘zonder schuld’, en ons: *geen schuld hebben*; *vervreemen*; vgl. *Zeemagazyn* (1658) vs. 353, eveneens in rijm.

672 *gy wiltze:* dat gij haar wilt; de constructie (met aanv. wijs) is nog in 't Duits gangbaar; *goôn:* de goden; analoog aan 't zonder lidw. bezigen van *godt:* ‘de god’.

674 *zeker:* veilig, gerust.

677 *zentze*; 1e lez. *stuurze*.

678 *lydigh*; versterkend bijw.; vgl. Dl. V, 175: 153.

680 *beveele:* op 't hart druk; 1e lez. *Hangtge over vaders hart*.

685 *neef:* kleinzoon.

686 *nokken:* snikken; vgl. bij Bk. XI, vs. 920.

687 *niet:* niets.

691 *verwaten*; Lat. *barbarus,* ‘de barbaar’; vgl. Bk. V, vs. 62, vs. 444; Bk. VII, vs. 1176; Bk. XI, vs. 555.

*

Sprong op van groote vreught. hy kon zich niet gelaeten[692]
Instellen, noch zyn vreught uitstellen, noch beraên[693]
En zedigh 't geil gezicht van zusters aenschyn slaen.
Als d'arent van Jupyn, verlekkert op het rooven,
Met zynen krommen klaeu, ten neste uit styght naer boven,
Den velthaes oppakt, die hem niet ontworstlen kan,
En loos gegreepen, vaert naer 't hemelhoogh gespan.
Men land behouden, met de moegezeilde doeken,[699]
Daer Tereus haer verleit in eenzaeme achterhoeken[700]
Van eenen diepen stal, gedooken in het wout.[701]
Hier sluit hyze in, die van verbaestheit, bleek en kout[702]
En bevende, alles schroomt, en langer ongeruster[703]
Al jammerende vraeght naer heure lieve zuster.
Hy melt het opzet, en dien gruwel, al te snoot,
Schoffeertze met gewelt, daerze uit gedrongen noot[+706]
Om haere zuster roept, om vader, en de goden.
Zy treurt, gelyk een lam, dat pas den wolf ontvloden,
Gebeeten en gesleurt, zich naulyx veiligh acht,
En even als de duif, wiens afgebroke schacht
Noch druppelt van het bloet, noch yst voor 's havix klaeuwen,
Waer van zy strax, beklemt om 't hart, begon te flaeuwen.[712]
Toen Filomeel bequam, en opzagh, trokze 't haer
Dat los hing, uit het hooft, met jammerlyk misbaer,
Gelyk een droeve, die by 't lyk treurt voor 't verbranden.
Zy slaet voor haere borst, en heft gevouwe handen
Ten hemel op, en zegt: veraerde dwingelant,
Die uwen aert toont, door dees gruwelyke schant,[717-18]
Het vaderlyk gebodt, zyn traenen, noch de zorgen
Van zuster, noch myn eer en maeghdom, lang geborgen,[720]
En kommerlyk bewaert, noch 's huwlyx recht en wet,
Vermurwden u geensins. gy hebt door zulk een smet

[+][Randschrift:] *Tereus schent Filomele*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 701 oude uitg. *gedooken*. - 706 Kantschr. hs. *Progne;* de juiste lez. in de Bladwyzer; 't geheel ontbr. in V.'s Lat. voorbeeld. - 708 oude uitg. na dit vs. geen komma. - 713 oude uitg. na *haer* 'n komma. - 714 oude uitg.: na *hooft* geen komma; in het hs. onzeker. - 718 oude uitg.: na *toont* 'n komma. - 722 oude uitg. *vermorwden*.

692 *gelaeten:* kalm; de plaats is niet aangehaald *Wdb.* IV 1049.
693 *zich instellen:* zich gedragen; vgl. Bk. VII, vs. 1148; Dl. IV, 126: 1105.
699 *doeken:* zeilen.
700 *verleit:* wegleidt.
701 *stal*; Ov.' *stabula alta* moet men zich denken als een open, door een hoge omheining afgesloten veeperk; V. vatte *altus* in de betekenis ‘diep’.
702 *verbaestheit*; vgl. Bk. V, vs. 542. De komma na *van verbaestheit* duidt aan, dat *bleek.... bevende* als groep daarbij hoort.
703 *langer ongeruster*; vgl. *langer verdrietelijcker,* Dl. II, 159: 1181; *hoe langer meer,* Dl. III, 193: 77; gewl. *langs hoe* met kompar. (zie Dl. I, 489: 296), maar Dl. I, 573: 6 *lancx hoe krachtigh*; ib. 689: 7 *lancx hoe straf*; vgl. H.
706 *uit gedrongen noot:* gedrongen door de nood; *gedrongen* is daarbij ‘oneigenlik’ van de persoon op *noot* overgebracht; vgl. ons *noodgedrongen* (ouder: *genooddrongen*), dat echter anders wordt toegepast.
712 *strax:* kort tevoren.
717-18 *veraerde*; .... *uwen aert*; een weinig gelukkig woordspel (niet bij Ov.).
720 *geborgen*; niet, als gewoonlik, ‘in veiligheid gebracht’, maar: ‘veilig bewaard’; niet bij Ov., zomin als *kommerl. bew.*

*
Met eenen slagh het al en teffens neêrgesmeeten.
'k Ben zwagers byzit. gy, o helsche godtvergeeten![724]
Zyt onzer beider man. dit hadde ik niet verdient
Aen u, alleen in schyn een' aengehuwden vrient.[725-26]
Waerom, op dat'er toch niet schelms waer nagebleven,[727]
Waerom beneemtge my met eenen niet het leven?
En och had gyme voor de schennisse omgebragt,
Zoo waer myn geest van zulk een laster niet verdacht,[730]
En onbezoedelt. zoo de goden uit hun troonen
Dit aenzien; zooze noch het hemelsch hof bewoonen,
En zoo het al met my niet omgekomen is,[733]
Zult gy te zyner tyt dit boeten. dat 's gewis.
Ik zelve zal de schaemte aen eene zyde zetten,[735]
En kryten dat de lucht gewaege van dees smetten.
Kryge ik gelegenheit, 'k zal komen onder 't volk.
Besluitge my in bosch: myn keel zal door een wolk
Inbooren, zal een rots, bewust van dit schoffeeren,[738-39]
Beweegen, en de goôn, die boven ons regeeren,[740]
En zien al wat'er schuilt in dezen aertschen nacht,
Verdaghvaerden ter wraek van zulk een zusterkracht.[742]
's Tirans verbolgenheit door dit geschrey ontsteeken,[743-vlg.]
Ook zyne vrees dat dit nootwendigh uit most breeken,
En van deze allebey geprikkelt, rukte hy
Uitzinnigh zyne kling, gehangen op de zy,
Ter scheede uit, greep de maeght by 't haer, en raest en revelt,[747]
Daer hy de handen op den rugge bint en knevelt.
De droeve Filomeel steekt trots en onvervaert[749]
Den strot hem toe, en ziet het uitgerukte zwaert,
Met hoope datze nu door 't blank geweer zal sneven.[751]
Hy grypt met eene tang, van helscheit aengedreven,
Het bladt der tonge, en snyt het met den degen af;

* TEKSTKRITIEK: vs. 733 oude uitg. *omgekoomen*. - 734 Ho., *ter*. - 735 oude uitg. *Ik zal de schaemte los aen* enz. - 737 oude uitg. *koomen*. - 738 oude uitg. *in 't bosch*. - 742 oude uitg. *een'*.

724 *zwagers byzit*; Ov. 'mijner zuster bijvrouw'; evenzo vs. 824; voor *zwagers* zonder bepalend woord vgl. vs. 720: *zuster*.

725-26 *dit.... aen u*; naar de lez.: *non haec mihi debita poena; aengehuwden vrient;* een speling met *vrienden:* 'verwanten'.

727 *niet:* niets; *schelms*; vgl. Dl. III, 253: 1544; *nagebleven:* achterwege g.

730 *geest;* Lat. *umbras*; d.i.: 'dan ware mijn schim onschuldig in de onderwereld gekomen'; vgl. Bk. VII, vs. 305; *laster:* schande.

733 *het al:* alles; vgl. *Luc.* vs. 569.

735 De lez. van het hs., met *zelve* (Lat. *ipsa*) is wel om redenen van welluidendheid (de vele begin-sisklanken) in de druk gewijzigd.

738-39 *myn.... inbooren*; Ov.: 'ik zal de bossen vervullen (met mijn stem); *een rots*; Ov.: 'de rotsen'.

740 *die.... regeeren*; Ov., konsekwenter (vgl. vs. 732-vlg.): 'de hemel, en indien daar (nog) enig God in is'.

742 *kracht:* verkrachting.

743-vlg. Een anakolouth; vs. 745 sluit bij vs. 744 aan alsof in vs. 743 in de plaats van het deelw. *ontsteeken* een vervoegde vorm *ontstak* stond; het Lat. heeft een *postquam* ('nadat')-constructie.

747 *revelt:* spreekt wartaal; vgl. Dl. IV, 166: 291.

749 *trots en onvervaert*; niet bij Ov.

751 *geweer:* wapen; 1e lez. *blanke zwaert*.

Terwyl de maeght hem schelt, en even streng en straf[754-vlg.]

754-vlg. Bij Ov. gaat de vermelding van dit verzet aan die van het afsnijden vooraf; *even,* nl. als zij 't reeds eer gedaan had; Lat. *usque:* ‘steeds maar’.

*
Den naem des vaders noemde, en pooghde zich te wreeken.
De wortel van de tong schynt lillende te spreeken,
In 's dochters mont. de tong op d'aerde spartelt, baert,[757]
En mompelt, eveneens gelyk een slangestaert,
Van 't lyf gehouwen, plagh te huppelen, te springen,[759]
Daerze afgepynight leght, en stervende te dingen[760]
Om zich aen 't lichaem, dat verminkt is, weêr aen een
Te hechten, en men zeide, indien 't geloofbaer scheen,
Dat Tereus noch zyn vier quam menighmael te blusschen
Met dit verminkte lyf. zoo durf hy ondertusschen[764]
Den drempel van zyn hof en voorzael weêr betreên.
Zoodra hem Progne ziet inkomen vraeghtze alleen[766]
Naer zuster. hy verzucht, en veinst datze is gestorven.
De traenen holpen dat zyn reên geloof verworven:
En Progne scheurde uit rou het gouden feestgewaet.[769]
Zy trok een roukleet aen, en boude in droeven staet
Een ledigh graf, en slaghte een offer voor de ziele[771]
Der dootgenoemde, en treurde, om datze haer ontviele,[772]
Heel anders dan men dees met recht betreuren zou.[773]
De zon was, sedert dit gebeurde, aen 't hoogh gebou
Des hemels door de zes paer tekenen geronnen:[775]
Want wat zou Filomeel in druk aenrechten konnen?
De wacht verhindert haer te vlieden uit den stal.
De muuren vallen dik, en z'is in dit geval[778]
Nu stom en spraekeloos, en kan haer leer niet klaegen.
Wraekgierigheit is kloek. daer dwang het kruis leert draegen,[780]
Werk geest en kloek vernuft. zy stikt op wit satyn
Uitheemsche purperspraek en letters, dol van pyn,[782]
Die 't schelmstuk melden, geeft dit kunststuk, na'et voltoien,
Een dieze met gebaer beweegt dit niet te stroien,[784]

* TEKSTKRITIEK: vs. 766 oude uitg. *Zoo dra*.

757 *baert:* gaat te keer.

759 *plagh:* pleegt; vgl. vs. 92.

760 *afgepynight*; 't woord duidt de staat van uitputting aan, wat hier niet past; het is in de plaats gekomen van *afgesneden*; *van 't lyf gehouwen* in vs. 759 stond er eerst niet; *dingen:* zoeken te bereiken; pogingen doen.

764 zoo, d.i. na zich op deze wijze te hebben veilig gesteld; juister wel, met W.: ‘na zulke snoode daden heeft hij nog den moed enz.’

766 *alleen;* niet bij Ov.

769 *gouden feestgewaet;* Ov.: ‘gewaad met een brede gouden rand’.

771 *ledigh graf*; een zgn. cenotaphium, gelijk men ze oprichtte voor degenen, die in den vreemde gestorven waren.

772 *ontviele:* ontviel; Van Helten, I blz. 45-vlg. vermeldt van deze soort verl. tijd alleen *wierde, worde, werde* uit V.'s oudere periode; mogelik is conjunctief bedoeld.

773 *heel anders,* (bij *treurde*): op gans andere wijze, nl. als een gestorvene; *zou:* moest.

775 *tekenen,* van de dierenriem; er was dus een jaar verlopen.

778 *vallen:* zijn; *dik;* V. stelt zich (vgl. vs. 701) een stal voor naar onze begrippen, waarbij de dikte der muren van belang is; Ov. noemt de muren steil en stevig; *geval:* lotstoestand.

780 *kloek:* schrander; *kruis.... draegen,* is in deze omgeving een sterk voorb. van verbleking der oorspr. betekenis.

782 *uitheemsche,* Lat. *barbarica,* dat echter door Ov. gezegd wordt van het weefgetouw; V. miskende de prosodiese kwantiteit; *purperspraek:* purperkleurige lettertekens.

784 *met gebaer:* door tekens; vgl. H., die *gebaer* omschrijft als ‘eigelijk allerlei uiterlijke beweeging, die men begrijpen kan onder de naamen van houding, mynen, of gelaat’; ook over *gebaerden,* waarvan hij de *d* afkeurt; anders Bi.; *stroien:* er anderen mede in kennis brengen.

*
Maer aen mevrouwe zelf te brengen stil en snel.
De lantmaeght brengt het flux, op Filomeels bevel,
En weet niet wat dit melt, aen 's konings gemaelinne,[787]
Die leest dit droevigh vaers der schennisse hierinne,[788]
En dat een wonder is, zy zwyght dien droeven rou.
Zy vint geen woort, dat dit verdriet uitdrukken zou,
En geeft zich zelve niet eens over om te schreien,
Maer een gewisse wraek te vinden en bereien,
Ook zonder reên, of recht of onrecht aen te zien,
En beelt zich 't wraekstuk in, een wyl eer 't zal geschiên.
Het was juist hooghtyt, als de Traciaensche snaeren[795]
Op het dryjaerigh feest van Bacchus 's nachts vergaêren,[796]
Om een nachtoffer in de naere duisternis
Te wyden aen dien godt: dan raest al wat'er is,
En Rodope op de been, bestuwt van dronke drommelen,[799]
Verwekt den wedergalm met holle keteltrommelen,
En klinkt en rammelt met afgrysselyk geluit.
De koningin vlieght 's nacht ontzint ter hofpoorte uit,
Bereit de pleghtigheên des wyngodts uit te voeren,[803]
Met eenen wyngertstaek, en bommen en tamboeren[804]
Gewapent, en om 't hooft gekranst met wyngertblaên
Met harte- en pantersvel gedost, en aengedaen.[806]
Zy leunt op haeren stok, daer bladers rondom krollen.[807]
De schrikkelyke Progne, en haer gevolgh aen 't hollen,
Gaen rinkelroien door bosschaedjen uit en in,[809]
Bezeten van de wraek, vermomt, als wynpaepin
Van Bacchus. endelyk geraekteze onder 't spooken[811]
Ter zyde, daer de stal in boschloof staet gedoken,
En huilt vast Evoë. zy bonst de poort in twee.[813]
Zy rukt de zuster uit, en trektze, dol van wee,
De liverey des godts aen 't lyf, en dekt met blaêren[815]

* TEKSTKRITIEK: vs. 812 oude uitg. *gedooken*.

787 *aen.... gemaelinne,* bij *brengt*.

788 *vaers:* vers; Lat. *carmen,* dat hier echter niet meer dan 'inschrift' betekent.

795 *snaeren:* jonge vrouwen.

796 *dryjaerigh:* driejaarliks.

799 *Rodope;* vgl. vs. 118; *op de been,* een oude uitgangsloze meerv.-vorm; H. heeft een uitvoerig betoog over *op de been, onder de voet, de beest spelen* e.d.; volgens Bi. zou *het beest* een kollektieve bet. moeten hebben; *drommelen:* drommen.

803 *bereit;* Ov.: 'zij wordt onderricht in de riten'.

804 *bom:* rinkelbom; *tamboer:* tamboerijn.

806 1e lez.: *en losschevel;* gewijzigd wegens *gedost*.

807 *leunt op;* onjuist voor Lat. *incubat;* Ov.: 'een lichte (thyrsus-)staf ligt op haar schouder'; de *bladers* waren klimop-, of wijnranken.

809 *rinkelroien:* tierend rondlopen.

811 *spooken:* rondrazen; vgl. Dl. II, 201: 2066.

813 *Evoë: twee;* van deze rijmsoort (*versus leoninus,* naar een 12e eeuwse dichter Leo), waarvoor hij de naam *midden-,* of *midrijm* voorstelt, geeft H. een aantal vbb. uit *Hsch.* en uit andere dichters; in 't algemeen, oordeelt hij, waren zij 'in 't Latijn niet van de besten; en zijn 't ook geenszins in het Duitsch' (d.i. Nederlands); veelal zijn zij toevallig; vgl. Bk. II, 281-vlg., over 'tusschenrijm'; IV, 330 over 'staartrijm'.

815 *liverey;* Lat. *insignia,* 'onderscheidings-, kentekens'; zie de voorgaande beschrijving; vgl. voor *liverey* in deze bet. *Joann. d.B.* III, 436; *En.* X, 293: bij H. een zeer uitvoerige, belangwekkende verhandeling over bet. en herkomst van dit woord, dat door Hooft als een afleiding van *lief* beschouwd werd (met *-ery*); V. schrijft elders ook wel *lieverey;* vgl. Bi.

*

En veil haer aengezicht. zoo komenze gevaeren
Ter poorte in van de stadt. zoo dra nu Filomeel
Gevoelt den drempel van het koningklyk kasteel,
Besterftze in 't aengezicht. toen Progne vrank en veiligh
In 't hof stont, ruktze veil en wyngertloof, dat heiligh
Op 't wynfeest wort geschat, de zuster van het hooft,
Ontmomt het aenschyn, nu beschaemt van eer berooft.
z'Omhelstze, die 't gezicht niet opsloegh van elende,
Dewylze een byzit is des zwagers, die haer schende.[824]
Nu wilze zweeren en getuigen voor de goôn
Dat zy niet schuldigh is aen zulk een' smaet en hoon,
Geleden door gewelt: en aengezien het spreeken
Verboôn is, geeftze met de hant een zeker teken.[828]
Toen kropte Progne naeu haer gramschap langer in.
De traenen melden klaer en openbaer den zin[830]
Van haere stomme klaght. de zuster zegt in 't ende:
Men boet met traenen, noch met kermen geene elende,
Maer met den zwaerde, of iet noch feller dan het zwaert.
'k Heb, zuster, al wat schelmsch en helsch is niet gespaert
In myn gedachten. 'k zal, geen maght kan dit beletten,
Al 't koningklyke hof in lichte vlamme zetten,
En Tereus, dien tiran, in 't midden van den brant
Heenstorten, of hem met een mes het ingewant
Uitsnyden, of de tong, of, zonder lang te draelen,
Hem d'oogen uit den kop met eenen moortpriem haelen,
Of ongenadigh 't lit afkappen, en die leên,
Misbruikt om zusters naem en eer in slyk te treên.
Ik wil zyn schelmsche ziel door duizent duizent wonden[843]
Uitdryven. 'k heb wat groots wat gruwzaems uitgevonden,[844-vlg.]
Waer van veele eeuwen lang, zoo lang het ryk blyf staen,
Elk lant gewaegen zal, besloten aen te gaen,
En twyfle noch, al is die gruwel voorgenomen,
Waerop myn dolle wraek en wraeklust uit zal komen.

* TEKSTKRITIEK: vs. 832 oude uitg. *geen*. - 842 Ho., H. *in 't slyk*. - 846 oude uitg. *beslooten*. - 848 oude uitg. *koomen*.

824 Vgl. bij vs. 724.

828 *verboôn:* onmogelik gemaakt; vgl. Dl. III, vs. 198.

830 *De traenen* enz.; Lat. *corripiens,* 'lakende', door V. als 'aangrijpend, klaar begrijpend' opgevat?

843 Dit is, bij Ov., nog weer een ander plan; *duizent duizent;* Lat. *mille,* 'duizend', 'n onbeperkt getal.

844-vlg. Ov.: 'Ik heb wat gruwsaams (*magnum*) voorgenomen, maar twijffel nog, op wat fatsoen ik 't aanleggen wil' (Valent.). In V.'s vertaling is de zin niet in orde; *uitgevonden* (vs. 844) staat er teveel, en berust op 'n aanvankelik misverstaan van *paravi* ('ik heb mij voorgenomen'), dat ook nog uit schijnt te komen in de 1e lez. van *voorgenomen* in vs. 847, nl. *ondernomen; elk lant:* elk rijksdeel; *en twijfle noch:* slechts weet ik nog niet.

*

Terwyle Progne vast haer ongelyk herkaeut,[849]
Komt Itis aentreên by zyn moeder, dus benaeut,
En boezemtze in wat maght en kracht haer is gegeven.[851]
Zy ziet hem overdwars en grimmigh aen, gedreven[852]
Ter wraeke, en zegt: wat zytge uw' vader zoo gelyk!
Zy broeit verstomt een stuk dat geenen gruwel wyk'.[854]
Van grimmigheit begint het bloet al stil te blaeken:[855]
En evenwel toen 't kint aenminnigh quam genaeken,
De moeder groeten, en de tedere armen slaen
Om haeren hals, en kuste, en streelde, bleefze staen.
Het moederlyke hart bezweek. de wraek bedaerde,
En tegens haeren dank besprengt de moeder d'aerde[860]
Met traenen, die de liefde uit d'oogen perst en wringt.
Maer als medoogenheit voor wraek te rugge springt,
Dan keertze d'oogen van het kint naer heure zuster,
En zietze eens allebey by beurte aen, ongeruster[864]
In 't sluiten, en zy zegt: hoe smeektme d'een. waerom[865]
Zwyght d'andre tongeloos, en spraekeloos, en stom?
Waerom of deze my niet zuster noemt, als d'ander
My moeder noemt? o telgh, Pandions telgh, let schrander[868]
Wat man gy troude. ontaert gy van uw eerlyk bloet?
Zich over Tereus, uw' gemael, ontfarmen, moet
En zal in eeuwigheit een gruwelstuk verstrekken.
Zoo rukteze Itis, als, aen Ganges stroom en plekken,
Een wreede tigerin, een jonge hinde in 't wout:
En aen een zyde in 't hof gekomen, steektze stout[874]
Van wraek, het jonge kint in 't hart, daer 't aen haer zyde
De moeder smeeken wil, en minnelyk en blyde
Haer d'armen toesteekt, en, als het zyn moeder ziet,
Noch moeder moeder roept. het kint, dat zy doorstiet,
Heeft met een wonde alleen genoegh, en Filomele[879]
Steekt met een vinnigh mes den strot af en de keele,
En scheurt het lillende en half levendige lit.[881]
Men kookt een deel aen 't vier. men braet een deel aen 't spit[882]
Het vet uit, dat het kist. de kamer dryft van 't bloeden:[883]

* TEKSTKRITIEK: vs. 854 oude uitg. na dit vers dubbelpunt. - 858 oude uitg. *slaen;* Ho., H. *staen*.

849 *vast:* aldoor.
851 *boezemtze in:* brengt haar in de geest.
852 *overdwars:* schuins, verstoord; vgl. Dl. III, 742: 730.
854 *verstomt:* zwijgend.
855 *bloet.... blaeken;* 1e lez.: *begint haer hart allengs te blaeken*.
860 *tegens haeren dank:* haars ondanks.
864 *ongeruster:* minder zeker, nl. dan zij te voren was; of naderend tot de waarde van een stellende trap; vgl. Dl. II, 292: 1164; Bk. VIII, vs. 610; VII, vs. 213, vs. 1198; VIII, 610; IX, 312. Stoett. *Mnl. Sprkk.*[3] § 155.
865 *smeekt:* liefkoost.
868 *o telgh;* tot haarzelf; 1e lez.: *o telgh van Pandion;* gewijzigd wegens de foutieve klemtoon; vgl. 570, 663, 924.
874 *aen een zyde:* terzijde, op een afgezonderde plek.
879 *en;* versta: ‘nochtans’; bij Ov. ontbreekt ieder voegw.
881 *lit,* voor 't meerv. ‘leden’ (*membra*).
882 *aen 't vier;* nl. in een ketel.
883 *kist:* sist, snerkt; vgl. Bk. VII, vs. 169; Bk. XII, vs. 365; Bk. VII, vs. 213; Dl. IV, 779: 257; H.

*
En Progne schaft den schelm, noch buiten quaet vermoeden,
Den gaer gebraden zoon ten dissch', daer hy alleen[885-vlg.]
Op 't feest aenzitten moet, naer aller vadren zeên,
En ceremonien. de stoet is nu gedreven
Ter zaele uit. Tereus zit ten dissche, alleen gebleven,
En eetende met smaek zyn eigen ingewant,[889]
Is noch zoo blint berooft van zinnen en verstant,
Dat hy in 't eeten zegt: laet Itis hier verschynen.
Maer toen kon Progne uit wraek zich langer niet verpynen[892]
Haer wreede blyschap in te toomen. zy verlangt
Te melden zyn bederf, en wat de maegh ontfangt,[894]
En zegt: het geen gy eischt hebtge al in 't lyf geslagen.[895]
Hy ziet rondom, begint verbaest naer 't kint te vraegen,[896]
Te roepen reis op reis, te buldren met geklagh.
Hierop komt Filomeel gesprongen voor den dagh;
Gelyk de haervlecht, na dien dollen moort, om d'ooren[899]
Noch slingerde, nu smyt zy Itis hooft van toren,
Zoo bloedigh als het is, den vader in 't gezicht,
En wenschte noit zoo dol, voor 't moorden van dit wicht,[902-vlg.]
Om eene tong en sprak, om haere vreught te melden.
De Trax ryst op, en luide aen 't bulderen en schelden,[904]
Stoot dol de tafel om, verdaeght uit Plutoos stoel[905]
De Razernyen met haer slangen uit dien poel,
En arbeit, zoo hy kon, den boezem op te rukken,[907]
Om zich van dit gerecht met brokken en met stukken
t'Ontlasten, en 't gebraste en walgende ingewant,[909]
Te braeken uit de keel. hy noemt in dezen stant
Zich schreiende het graf van zynen zoon. verwonnen[911]

* TEKSTKRITIEK: vs. 893 oude uitg. *blytschap*.

885-vlg. *daer* (d.i. waar) *hy alleen* enz.; zij maakte hem nl. diets, dat 't een feestmaal met godsdienstig karakter (*sacrum*) gold naar voorvaderlike zede, waaraan hij alleen moest aanzitten; daarom wordt *de stoet gedreven ter zaele uit*. Anderen, als Pontanus en Valentijn, verstaan de tekst zó, dat Progne spreekt van een Atheense godsd. zede, waarvolgens zij-alleen de spijzen voor haar man-alleen mocht opdienen; in die geest ook Schrev.; *ceremonien;* vgl. H., die liever zag, ‘dat dit basterdwoord in geen Duitsch dichtwerk geleezen wierdt’; Dl. IV, 474: 55 *cermonien;* waar ook nog Van Lenn. geen smaak had in 't woord; vgl. H. en Bi. op Bk. XIII, vs. 509-10.

889 *ingewant*, voor: kind; naar 't Lat. *viscera;* vgl. H., en Bi., die daarin ‘iets zeer aandoenelijks, en zelfs iets ontroerends’ vond.

892 *zich verpynen:* zich geweld aandoen.

894 *bederf:* ramp; *zyn bederf,* onjuist voor Lat. *suae cladis,* d.i. haar (Progne's) eigen rampspoedig verlies.

895 *in 't lyf slaen,* een spreekwijze, die ‘ons een geweldig en onnatuurelijk eeten verbeeldt’; H.

896 *verbaest;* vgl. Bk. V, vs. 542.

899 *gelyk* enz.; vgl. Bk. VIII, vs. 440.

902-vlg. ‘Nooit tevoren verlangde zij zo heftig, te kunnen spreken, als nu’.

904 *luide.... schelden;* de constructie met *aen 't* doet hier vermoedelik de dienst van een bijzin; zij komt echter ook zelfstandig voor, zie Bk. IV, vs. 694, 706; V, vs. 799; VII, vs. 174.

905 *verdaeght:* roept op; *Plutoos stoel* (troonzetel), voor de onderwereld; vgl. Bk. XIII, vs. 786.

907 *arbeit:* spant zich in; *arbeit, zoo hy kon;* dezelfde verhouding van tempora in 't Lat.; *den boezem op te rukken;* Lat. *reserato pectore,* waarin echter *pectus*=‘keel’.

909 *gebraste:* ingezwolgen; vgl. Dl. IV, 516: 75; *En.* I 319.

911 *het graf van zynen zoon;* H. verwijst naar Coster's *Ithys,* vs. 1760-vlg.

*

Van rouwe, volght hy dol de zusters, snel geronnen[912]
Ten hove uit, met zyn zwaert. gy zout gelooven dat
d'Atheensche dochters op haer pennen, snel en radt,
Voortdreven, en voorwaer zy dreven op haer pennen.[915]
d'Een geeft zich in het bosch, en d'andre kan men kennen[+916]
In schaduw van het dak, aen haere borst, verwoet
Met vuilen moort gemerkt, en root geverft van bloet.[917-18]
De Tracische tiran, van wraekzucht fel bezeten,
Verkeert van droefheit in een' vogel, waert verbeeten,[920]
Met eenen kam op 't hooft, en kryght een' langen snuit,[+921]
En wort een hop, en schynt gewapent en op buit
Te vlammen met den bek, die spits valt om te pikken.
d'Atheensche koning komt in zulk een' druk te stikken,[924]
En vaert ter zielen, voor den hoogen ouden dagh.[925]
Erichteus volghde hem t'Athene in 't ryxgezagh,
Of billyker in recht, of sterker door den degen,
Dat 's twyfelbaer. hy won in echt, ten huwlyxzegen,
Vier zoons, vier dochters, twee uitmuntende even schoon.[929]
d'Een Prokris trout Cefael, des wintgodts braven zoon,[930]
Gelukkigh in zyn' tyt, zoo lang zy bleef in 't leven,
En d'andre Oritia, bleef lange wederstreven[932]
Haer' vryer Boreas, die maeghschap van den Trax[933]
En schelmschen Tereus, na veel leets en ongemax,
In 't vryen geene gunst door dreigement noch smeeken[935]
Verworf, waerom hy, van verbolgenheit ontsteeken,
Een aert, die eigen aen den wint is, entlyk sprak:
Wel waerom quam ik niet gewapent naer dit dak,

+[Randschrift:] *Filomele in eenen nachtegael. Progne in een zwaluwe*.

+[Randschrift:] *Tereus in een hop*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 917 oude uitg. na *dak* geen komma. - 919 oude uitg. *Tiran*. - 920 K a n t s c h r . *een* wel verschreven voor *een'* of *eenen*. - 925 oude uitg. geen komma na *zielen*. - 937 oude uitg. *de wint*.

912 *geronnen;* de sterke vorm is, in de intrans. betekenis, oorspr.

915 *dreven.... pennen;* zij waren inderdaad vogels geworden; zie het kantschrift.

916 De tegenstelling: *bosch: dak* wordt verduisterd door de vermenging met *kennen aen hare borst* (de roodbruine borst v.d. zwaluw).

917-18 *verwoet.... gemerkt;* Ov. spreekt van de tekens van de moord.

920 *waert verbeeten:* die verdient te worden doodgebeten; vgl. Van Helten, II blz. 115-vlg.; van de constructie *waert* met partic., alsook van die met infin. voorafgegaan door *te* geeft H. een aantal vbb. bij Bk. I, vs. 834.

921 *snuit;* daarin veranderde nl. zijn zwaard.

924 *stikken:* plotseling sterven; 1e lez.: *De koning Pandion komt in dien druk;* 2e: *De vorst Pandion komt in zulk een' druk;* vgl. vs. 868.

925 *ter zielen;* vgl. Bk. I, vs. 711; *voor:* vóór.

929 *twee,* van de dochters nl.

930 *des wintgodts zoon;* Lat. *Aeolides,* d.i. hier: kleinzoon van Aeolus, door zijn vader Deion(eus), kon. van Phocis; Van Mander noemt hem ‘soon van Eon, of Eolus’; Valentijn: ‘den neef (d.i. kleinzoon) des wind-gods’; vgl. Bk. VII, vs. 910-vlg. Of Ov. met Aeolus de windgod bedoelt, blijkt niet; de Oudheid kende ook een Aeolus als koning van Thessalië, die niet altijd van de windgod onderscheiden werd.

932 *Oritia;* de naam luidt doorgaans *Orithyia*; in ieder geval zou de door V. gebezigde vorm de klemtoon op de voorlaatste lettergr. moeten hebben; vgl. vs. 965; *Orithyia* is bij Ov. viersilbig; H. wenste dat men schreef *Orithyja,* m. klemt, op *y*.

933 *Boreas,* god v.d.N. of N.O.-wind; hij heeft zijn zetel in Thracië; *maeghschap:* tot de maagschap behorend van; Ov. zegt enkel, dat Tereus en de Thraciërs (nl. het feit van hun landgenootschap) zijn aanzoek in de weg stonden; 1e lez.: *die een geboren Trax En zoon van Tereus*.

935 *dreigement;* hier misplaatst, vgl. vs. 940.

En stelde myne kracht, en toorne, en groot vermogen,
En dreigement te werk? wat baet myn ydel poogen
Met smeeken, en gevley, het welk my geensins past!
Aen maght ontbreektme niet. de wolken op myn' last[942]
Verschoien aen de lucht. de zee verheft heur baren,[943]
En d'eikenboom ploft neêr, en stroit een bosch vol blaêren,[944]
De sneeu bevriest. ik sla den akker en zyn vrucht
Met eene hagelbuy, verbaest door myn gerucht.[946]
'k Heb met myn' broederen de lucht in myn vermogen.
Daer is myn worstelperk. ik worstele uit den hoogen,
Met zulk een aertsgewelt, dat al de hemel ruischt.[949]
Zoo dikwyl wy aen een geraeken, barnt en bruischt[950-vgl.]
En barst het gloeiend vier ter wolke uit naer beneden.
Indien ik onder d'aerde en haere hollicheden
Eens kruipe, en mynen rug eens zette pal en vast,
Recht tegens een spelonk, dan lyt al d'afgront last,[954]
En d'aerde davert. zoo betaemt het my te vryen,[955]
En myn' schoonvader niet te bidden, maer te stryen,[956]
Om dus Erichteus af te parssen streng en fel,
Dat hy zyn dochter my van zelf in handen stell'.
Aldus spreekt Boreas heel luide, en ruim zoo ysselyk[959-vlg.]
En schud zyn pen, dat het door 't gansche lant afgrysselyk
Vervaerlyk stormt, en al de zee raekt overent,
En over 't hoogh geberghte elk schrikt, zoo ver hy rent.
Een sluier, dicht van stof, vaeght d'aerde en alle plekken.
Zoo quam de vryer zich met eenen nevel dekken,[964]
En vatte Oritia, verbystert en verbaest[+]
Van vreeze, met zyn pen. terwyl hy in der haest[966]
Vast heenvlieght, brant zyn vier noch feller, en de rover[967]

[+][Randschrift:] *Oritie geschaekt*.

942 *ontbreektme,* voor ‘ontbreekt het me’, met versmelting van het enclitiese *'t,* als in 't Mnl. gewoon; of *niet:* niets?

943 *verschoien:* wijken, op de vlucht gaan, verstuiven; bij *schooien* in een oudere bet. v.h. woord; vgl. H.; Bk. XV, vs. 1165; *Horat.* XVIII Gezang; Bi. achtte *verschooien* ‘zekerlijk zoo laag niet als .... *schooien,* maar echter niet van den aanzienlijksten stempel’.

944 *bosch vol blaêren*; H. wenste i.p.v. *vol: van*, gelijk ook Bk. IV, vs. 999; hier kan, hyperbolies, bedoeld zijn: ‘dat een heel bos er vol van raakt’ (vgl. Van Lenn.); of anders: ‘een grote massa’ (vgl. *handvol* e.d.; *een zee vol bloet,* Bk. IV, vs. 999).

946 *verbaest;* bij 't tijd. voorw.

949 *ruischt;* Lat. *insonet,* d.i., in verband met het volgende, ‘kraakt, dondert’.

950-vgl. Vgl. Bk. I, vs. 69; naar de gedachte der Ouden ontstond de bliksem door wrijving van wind en wolken; en evenzo (vs. 952) de aardbeving door onderaardse winden.

954 *afgront:* schimmenrijk.

955 *zoo*; met klemtoon.

956 *myn schoonvader*; de naam is prolepties gebruikt, tengevolge ener onjuiste opvatting van 't Latijn: ‘ik had E. niet moeten smeken mijn sch. te worden, maar hem dat moeten máken’; *te stryen,* nl. *betaemt my*.

959-vlg. *en ruim zoo ysselyk*; Lat. *aut his non inferiora:* ‘of geen geringere taal’; 1e lez.: *Aldus sprak Boreas vertorent,* of *niet zachter, En schudt zyn vleugels, dat door 't lant, van voor tot achter, Afgryslyk stormt*; voor *en ruim* stond eerst nog *of ruim;* de lettergr. *se* in *ysselyk* en *afgrysselyk* is boven bijgeschreven.

964 *nevel:* ‘donkere wolk’; vgl. Bk. II, vs. 2; Lat. *caligine:* ‘duisternis’.

966 *pen:* vleugel(s).

967 *vast,* versterkt 't begrip van *terwyl; brant.... noch feller,* zoals vuur door snelle beweging wordt aangewakkerd.

Trekt eer den toom der vlught niet aen, of komt recht over[968]

968 *trekt.... aen:* beteugelt; *vlught:* het vliegen; Lat. *aërii cursus; of komt:* vooraleer hij komt; de constructie is zover ik weet niet opgetekend.

*

De steên van Tracie. daer wertze een gemaelin[969]
Des Noortschen koning, en gelagh, bevrucht van min,[970]
Van lieve tweelingen, die naer de moeder aerden,
En eerst de vleugels van den vader hier aenvaerden.[971-72]
Men zegt dat geene pen hun aengeboren was,[973]
Maer Kaläis en Zeet de vleugels niet zoo ras[+]
En blonden baert aen kin, en mont, en lip gevoelden,[974-75]
En vederloos, zoo lang in stilte, nergens woelden.[976]
Hierna begon de pen, aen elke zy gepaert,[977]
Te groeien aen het lyf, en haer en blonde baert
Te botten aen de kin, hun groene jeught, aen 't bloeien
En vroegh ontvonkt, schept lust, met d'eerste kiel, te roeien[980]
Door d'onbekende zee, met ridderlyk geslacht[981]
Verzelschapt, om den prys van Kolchis goude vacht.[982]

[+][Randschrift:] *Zetes en Kaläis krygen vleugels*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 974 *Kaläis;* aldus met de twee punten op de *a;* kantschr. *Kalais,* oude uitg. *Kaläis*. - 975 oude uitg. na *mont* geen komma. - 976 oude uitg. *En veêrloos, zoo men zegt, in stilte,* enz. - 981 oude uitg. geen komma na *zee*.

969 *steên van Tracië*; Ov.: 'het volk en de stad der Ciconen' (in Thracië); 't meerv. bij V. is 't gevolg van *populos* en *moenia* bij Ov.; *een gemaelin:* (de) gemalin; dus niet ter onderscheiding van andere; vergel. de Eng. manier.

970 *des Noortschen konings:* van Boreas.

971-72 *aerden; aenvaerden,* verl. tijd; *en eerst* (1e lez. *en slechts*) enz.: en vleugels eerst later van (naar) hun vader kregen; Ov.: 'die al 't overige (de gestalte) van hun moeder, de vleugels huns vaders hadden'; *aenvaerden:* kregen; vgl. Bk. IV, vs. 968.

973 *Men zegt dat geene*; 1e lez. *Men zegt doch dat geen; doch:* toch, immers.

974-75 *Kaläis*; zie boven *Tekstkrit.* De zegging is zonderling; volgens Ov. hadden zij geen vleugels zolang zij nog geen baard hadden; *niet zoo ras:* niet zo aanstonds; dat de baard niet aanstonds kwam, was echter geheel natuurlik; alleen van de vleugels had men anders kunnen verwachten; V.'s vertaling berust hierop, dat hij vs. 715 van de Lat. tekst foutief met het voorgaande i.p.v. met het volgende verbond.

976 *woelden:* zich deden gelden.

977 *gepaert;* zal beantwoorden aan Lat. *pariter,* waarmee echter de gelijktijdigheid van baard-, en vleugelgroei bedoeld is.

980 *d'eerste kiel;* de Argo, volgens de sage het eerste schip.

981 *d'onbekende:* nl. tot dan toe; *ridderlyk geslacht:* de Argonauten (Argo-vaarders), ook, en hier door Ov., Minyërs genoemd, hetzij omdat zij ten dele van de Boeötiese koning Minyas afstamden, hetzij omdat een deel van de volkstam der Minyers in Thessalië woonde, van waaruit de tocht om het gulden vlies, onder Jason's leiding, plaats had; zie verder Bk. VII.

982 H. over *vacht, vlies, vel, vluis;* Bi.; vgl. Bk. VII, vs. 13 *gulden vlies*.

P. Ovidius Nazoos Herscheppinge.
Het zevende boek.[aant. *]

Inhout.

[1] Jazon met Medea t'huis gekomen, holp zy Ezon aen zijne jeught, en dit Pelias mede
[2] belovende, en hem, tot een proefstuk, eerst in den schijn van een lam herscheppende,[r. 2]
[3] brogt den ouden man bedrieghelijk om het leven. Medea hierna door verscheide befaemde[3-4]
[4] gewesten met veele herscheppingen gevoert, troude Egeus, na haeren kindermoort. Minos
[5] hierna alle zijne heirkrachten te zamen rukkende, beoorloghde hem, gelijk ook Parus.[5]

* OPSCHRIFT: 1e lezing: *zevenste*.
r. 2 *hem.... herscheppende;* foutief; Canterus: 'na tevoren als proefstuk een ram in een lam te hebben veranderd'; vgl. vs. 432-vlg.
3-4 *verscheide.... gevoert;* foutief; Canterus: 'door verscheiden plaatsen gevoerd, die door vele herscheppingen vermaard waren'.
5 *alle zijn heirkrachten.... Parus;* Canterus: 'na van overal troepen verzameld te hebben, onder meer van (het eiland) Parus (*ut et è Paro*); vgl. vs. 634-vlg.

*

[6] Toen Arne hem voorheene verriet, verkeerde ze in een kaeuwe. Eakus hielt Egeus zijde,[6]
[7] en quam hem met zijne Mirmidonen, uit mieren gesprooten, te hulp, onder den veltheer
[8] Cefalus. die eens zijne beddegenoote Prokris, door het vermommen van gedaente tot
[9] overspel zocht te bekooren, en zijn hondeken en het dier in kaien zagh verkeert. Hy[9-10]
[10] doorschoot onwetende zijn Prokris, die het bestorf.

De Tesslers bruisden met hun schip door 't schuim der baren,[+vs. 1]
En zagen Fineus, out en grys en graeu van haeren,[2]
In eenen langen nacht van blintheit, zynen tyt[+3]
Elendigh slyten, en niet zonder moeite en stryt[4]
Was door de Grieksche jeught, uit Boreas gesprooten,[5]
De vraetige harpy, gespitst met kromme pooten,[6]
Gedreven van den disch des droeven ouden mans.
De bloem van Grieken hadde een zorghelyke kans[8]
Gewaeght met Jazon, groot van faem in alle hoven,
En raekende door zoo veel zwaericheên te boven,[10]
Belande aen 't vuile slym van Fasis snellen vloet.[11]
Toen gingenze ten hove, en melden, trots van moedt,[12]
Datze om het gulden vlies te winnen derwaert quaemen,[13]
En hoorden daetelyk uit 's konings mont altzaemen
Met welk een lyfsgevaer men zulk een wit beschiet.

[+][Randschrift:] *läzons zeetoght naer Kolchis*.

[+][Randschrift:] *Fineus elende*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1 Kantschrift, oude uitg. *Jazons*; in 't Lat. is *Iason* driesilbig. - 12 oude uitg.: geen komma na *melden*. - 16 kantschr., oude uitg. *Jazon, - haer*.

6 *hem... verriet;* foutief; Canterus: 'toen Arne het (nl. Parus) voorheen verraden had'; vgl. echter bij vs. 640-vlg.

9-10 *het dier;* Canterus: 'de vos'; vgl. kantschrift bij vs. 1092; *Hy doorschoot.... bestorf;* toevoeging van V.

vs. 1 *Tesslers:* Thessaliërs, voor: de Minyers, de Argonauten; zie Bk. VI, vs 981; en vgl. vs. 179, 186; *bruisden;* van *bruizen*; elders *brui*(*s*)*schen;* vgl. Van Helt. I blz. 35.

2 *zagen;* Ov. 'hadden gezien'; vgl. vs. 5: *was... gedreven; Fineus:* Phineus, een andere dan die uit Bk V; een Thracies koning en waarzegger, die o.m. wijl hij geheimen der goden verklapt had, door dezen met blindheid was geslagen, terwijl de Harpyen (half mens, half vogel, met meisjes gelaat) zijn spijzen roofden of bezoedelden; de sage wordt ook anders verhaald; vgl. *Eneas*, Bk. III, vs. 299-vlg.

3 *nacht;* H. over het figuurl. gebruik daarvan.

4 *ellendigh;* 1e lez. *nootdruftigh*.

5 Versta: door Calaïs en Zetes; Bk. VI, vs.971-vlg.; *jeught:* jongelingen.

6 *harpy,* voor het meerv.; *gespitst... pooten:* voorzien van spitse kromme poten (*kraeuwels*); deelw. van *spitsen*.

8 *Grieken:* Griekenland; *zorghelyk;* vgl. Bk. VI, vs.353.

10 De constructie maakt de indruk van een meng-constructie: 1. door ... heen; 2. zoo ... te boven; opstaan *te boven raeken* ook in absoluut gebruik mogelik is; vgl. *Wdb. N.T.* III 851-vlg.

11 *Fasis:* Phasis, een in de Zwarte Zee uitstromende rivier in de landstreek Colchis.

12 *ten hove,* nl. van koning Aeëtes, zoon van de zonnegod en vader van Medea; *melden,* verl. tijd.

13 *gulden vlies:* de *goude vacht* (Bk. VI, vs. 982) van de ram, waarop Phrixus en Helle, kinderen van Athamas (Bk. IV, vs. 564; 634-vlg.) en Nephele waren gevlucht voor hun stiefmoeder Ino. Iason, Aeson's zoon, werd door zijn oom Pelias uitgezonden om de gouden vacht terug te brengen naar Thessalië; zie nader Kleijntjens en Knippenberg, *Van Goden en Helden*.

Medea, 's konings telgh, zoo dra zy Jazon ziet,[+16]
Begint allengs in 't hart te branden, en te minnen,
En kant zich eene wyl hier tegens met haer zinnen.
Ten leste sprakze, toen dees dolheit met geen reên[19]
Te toomen was: hoe nu, Medea? waer wil 't heen?
Gy worstelt vruchteloos met alle uw maght hier tegen.[21]
Ik weete niet wat godt my, tot den hals verlegen,[22]

[+][Randschrift:] *Medea verlieft op Iazon, en haere bekommeringen*.

16 *Medea;* vgl. voor dit gedeelte Dl. IV, blz. 375-vlg.; en *Ovid. aen de nijdigen,* vs. 21-vlg.
19 *reên;* Lat. *ratione,* 'verstandelike overweging'; 't kan enkv. of meerv, zijn; vgl. Van Helten I blz. 74-vlg.
21 *alle;* vgl. bij vs. 1102.
22 *wat godt:* welke god; Lat. *nescio quis deus obstat:* 'een of andere godheid staat u in de weg'; V. vertaalde alsof er *obstet* (conjunctief) stond; vgl. bij vs. 67; en Bk. X, vs. 866; *tot den hals verlegen:* geheel radeloos.

Verhindren wil, en sta verwondert wat dit zy:[23]
Of 't most de minne zyn, die maght heeft over my,
Of iet dat min gelykt: want waerom zoude ik achten
Dat vaders voorwaerde al te zwaer is voor zyn krachten?[26]
En zeker slaet men 't ga, zy valt hem veel te zwaer.[27]
Waerom ben ik beducht voor 't leven en gevaer
Des vreemdelings, noch naeu bekeeken met myne oogen?
Wat 's d'oorzaek van dees zorgh? lesch uit naer uw vermogen[30]
Dien eerst ontvonkten brant in 't maeghdelyk gemoet.
O ongelukkige, zoo gy uw heil bevroet,
Verlaet dit opzet. zoo ik kon, 'k was wel beraeden:[30-33]
Doch eene nieuwe kracht verruktme op vreemde paden[34]
Myns ondanx, en de min raetme anders dan het hart.[35]
Ik zie wat beters, volgh wat slimmers door dees smart.[36]
Lust u, een konings kint, dus los verrukt van zinnen,
Ontvonkt van wulpsche liefde, een' vreemden gast te minnen?
Wat legtge op huwen toe, verblint door deze vlam,
Met een' uitheemschen, die uit d'andre werrelt quam?[40]
Dit lant is maghtigh u een' bruidegom te geven.
Of deze leve, of sterf, hy sterve, of blyve leven,
Laet dit het godendom bevolen: doch 't is vry
Dat eene, al mintze niet, uit gunst bekommert zy
Voor 't leven van dien helt: want wat heeft hy misdreven?
Wie Jazons dapperheên, en jeught, en stam, en leven
Zich geensins aentrekt, is een wreede wrevlige aert:
En wie gevoelt in dit geval zich niet bezwaert[48]
Om zyne schoonheit? neen, zy raektme aen hart en nieren,[49]
Help ik dien braven niet, zoo zullen hem de stieren,[50]
Met hunn' vergiften aêm, en ademtoght, en lucht,
Vernielen, en hy zal dan schrap staen, en beducht[52]
Voor hun gezaeit gebit, voor vyanden, gekroopen[53]
Uit d'aerde, en in den muil des fellen boschdraex loopen,[54]

23 *verhindren:* tegenwerken; 1e lez. *verblinden*.
26 *voorwaerde,* nl. de moeilikheden uit vs. 15; 1e lez.; *vaders wetten al te straf zyn voor ons* (2. *hun*) *krachten;* naar Lat. *iussa*, 'bevelen'.
27 *valt hem;* nl. inderdáád.
30 *zorgh:* vrees.
30-33 De pointe van 't Latijn *si potes.... si possem* is bij V. verloren (vs. 30 *naer uw vermogen;* vs. 33 *zoo ik kon; wel beraeden:* Lat. Lat. *sanior*, 'gezonder (van zin)'.
34 *verrukt:* sleept.
35 *het hart;* in dit verband weinig gelukkig voor *mens:* 'verstand'.
36 Weergave van 't beroemde: *video meliora proboque, deteriora sequor:* 'ik zie wat beter is en keur het goed, en toch: het slechtere jaag ik na'; *door dees smart;* 1e lez.: *door dien gloet;* oorspr. rijmend op *gemoet* (vs. 31); de vv. 32-35 zijn nl. toegevoegd.
40 *die uit d'andere werrelt quam;* door Van Lenn. verstaan als: 'die de hemel weet waar van daan gekomen is', en 'te gemeenzaam' geacht; 't is echter Lat. *alieni orbis* 'van een andere wereldstreek'.
48 *geval:* omstandigheid.
49 *neen, zy raektme* enz.; Ov. 'mijn gemoed altans enz.'
50 *de stieren;* vgl. vs. 165-vlg.
52 *vernielen;* Lat. *afflabitur:* 'hij zal toegeademd worden', en dat wel met vlammen; *scbrap staen;* Lat. *concurret:* 'hij zal handgemeen worden'; *en beducht*; niet bij Ov.
53 *hun gezaeit gebit*; onjuist; zie vs. 187-vlg.; de *vyanden* ontstaan uit dat *gebit*.
54 *en... loopen*; Ov.: 'of de vreselike prooi worden van de begerige draak'.

*
En zyne grimmigheit gedyen tot een aes.
Lyt dit Medea? hoe? zoo wertze dol en dwaes
Van eene tigerin gezooght en opgetogen:
Zoo schynt haer hart verstaelt, versteent en onbewogen.
En waerom zienwe hem niet sterven, en vergaen?[59]
Bevlekke ik myn gezicht, en zie dit sterven aen?
En waerom hitse ik niet de stieren, scherp van horen,
Een aertsch gebroetzel, dol en schrikkelyk van toren,[62]
En 't waekende gedroght des boschdraex op dien helt?
De goden gunnen hem wat beters, daer het gelt.[64]
Hoewelme dit niet staet te wenschen, maer te dryven.[65]
Of zal ik, vaders ryk verraedende, hem styven?[66]
En weete ik niet wat gast door my geborgen wort,
En door myn hulp geberght, zyn heilanden verkort,[67-68]
Dan t'zeil ga, zonder my, en dan een andre trouwe,
Medea, hier geplaeght, blyf zitten, diep in rouwe?
En magh hem dit van 't hart, en kan hy andren meer
Beminnen boven my? hy sterve zonder eer,[71-72]
Gelyk een trouwelooze ondankbre: doch zyn mynen,
En edel opzicht, en bevalligheden schynen[73-74]
Geheel wat anders, en verzekren boven al
Dat hy my geenerwys dus snoot uitstryken zal,[76]
En myn verdiensten in den wint slaen al t'onwaerdigh.
Hy zalme zweeren, en de hemelgoôn rechtvaerdigh[78]
Tot tuigen neemen van dien dier gezworen eedt.
Wat vreestge noodeloos? flux toe, terstont gereet.
Vertrek niet langer: want gy zult dien waert beminden[81]

* TEKSTKRITIEK: vs. 57 *opgetogen;* oude uitg.: *opgetoogen*. - 59 oude uitg.: geen komma na *sterven*. - 68 *heilanden;* zie beneden.

59 *En waerom* enz.: waarom zie ik het zelfs niet aan, dat hij enz.

62 *een aertsch gebroetsel*; dit bedoelt Ov. van de *vyanden* van vs. 53; *aertsch*; Lat. *terrigenas:* uit de aarde geboren.

64 *daer het gelt:* als 't er op aan komt; Ov.: 'dat verhoeden de goden'.

65 Ov.: 'Hoewel ik dat niet moet afbidden, maar (zelf) bewerkstelligen'; *dryven:* bedrijven, tot stand brengen.

66 *Of zal ik;* dit *of* past niet in de gedachtegang; 'zal ik dan enz.'; *styven:* helpen.

67-68 *En weete ik niet wat gast* enz.; Ov.: 'en zal door mijn hulp ik weet niet welke vreemdeling enz.'; ook hier (vgl. vs. 22; 106; 1134) heeft V. de constructie met *nescio quis* niet onderkend; *geborgen, geberght,* 'gered'; over de buiging H., die een dergelijke variatie natuurlik niet waardeerde; *zyn heilanden verkort:* zijn weldoeners te kort doet; wschl. moet ondanks het hs. *heilandin* gelezen worden; deze wijziging is oorspr. niet van Van Vloten (Van Lenn. XII 264), maar van H. afkomstig (*Proeve*); het Latijn geeft geen uitsluitsel.

71-72 *andren meer.... my*; de opvatting door Bi. gehouden, door H. mogelik geacht, dat *meer* bij *andren* behoort (*meer andren*) moet verworpen worden; het is een nadrukkeliker uitingsvorm voor: 'indien hij anderen meer bemint dan mij'; Ov.: 'indien hij in staat is, een andere boven mij te stellen'; van de constructie: comparatief gevolgd door *boven* (door Bi. 'wanspraak' genoemd) een aantal vbb. uit oudere geschriften bij H.

73-74 *mynen* (van *myne*); *opzicht*; beide woorden kunnen zowel 'gelaat(suitdrukking)' als 'houding, voorkomen' betekenen; Lat. *vultus.... nobilitas animo:* 'gelaat (of ook: voorkomen) .... adeldom van gemoed en geest'.

76 *uitstryken*; vgl. Bk. VI, vs. 140.

78 *en de Hemelgoôn* enz.; Ov.: 'en ik zal enz.'

81 *vertrek:* stel uit: *waert beminden:* beminnenswaardige; vgl. Bk. VI, vs. 920; en voor de buiging Bi., die haar afkeurt.

*

Helt Jazon eeuwigh aen uw hanttrou vast verbinden.[82]
Hy zal in Grieken u inhaelen, als zyn bruit.[83]
De moeders, nu de zoons geberght zyn, loopen uit,[84]
En alle steên, die u op haere handen draegen.[85]
Zal ik dan van myn lant afvaerende dit waegen,
Myn zuster, broeder, en myn eigen vaderlant,
En vader, en de goôn verlaeten, en dit strant?
Waerom toch? aengezien myn vader, wreet van zeden,[89]
Myn lant veracht is, en myn broeder ver beneden[90]
Zyn mondigheit, noch kintsch, en voor een kint moet gaen.
Myn zuster houdt met my op dezen zeetoght aen.[92]
Een godtheit dryftme voort. ik zal niet groots verlaeten,[93]
Een grooter winnen, en veel duizent onderzaeten,[94]
Een' titel, dat de jeught van gansch Achaie alleen[95]
Door my geborgen wiert. ik zal dees woeste steên,
En ongezonde lucht verwisselen aen luchten,
Die veel gezonder zyn. ik zal ter stede uitvlugten
Om andre steden, daer het gansche lant van spreekt.[99]
'k Zal zeden, kunsten, volk, en Ezons telgh, gequeekt[100]
In Grieksche wysheit, zien, om wien ik, daer bedreven,[101]
Al 's werrelts ryken schat geensins zou willen geven.
'k Zal door dit huwelyk gelukkigh zyn gepaert,
En by al 't godendom, om hoogh geacht en waert,[104]
Myn hooft tot aen het zwerk opsteeken, en verheffen.

* TEKSTKRITIEK: vs.88 oude uitg.: na *vader* geen komma. - 98 *uitvlugten* wschl. aaneen; oude uitg.: *uit vlugten*.

82 *uw hanttrou:* de belofte (met handslag) van u te trouwen; vgl. *Wdb. N.T.* V 2016; (H. verstond het hier als '*trouw,* naamelijk de uiterlyke plegtigheid, in het voltrekken van een huwelijk gebruikelijk'); Lat. *tibi se semper debebit Iason* ('voor altijd zal I. aan u zijn behoud te danken hebben'), door V. dan opgevat als: 'hij zal altijd zichzelf aan u verschuldigd zijn (om te trouwen)'; wegens V.'s *eeuwigh* zou nochtans ook H.'s opvatting als 'trouw, huwelik' de juiste kunnen zijn; of: 'trouwbelofte als onderpand van eeuwige trouw'.

83 *bruit:* vrouw.

84 *moeders*, nl. der Argonauten.

85 In eerdere lez. verving V. de spelling *Griexe* door *Grieksche*; zo ook vs. 101, e.e.; Bk. XIII, 135; 139; Bk. XIII, vs. 472 schreef hij aanstonds *Griekschen*.

89 *Waerom toch*; juist ware: *Waerom niet?* De komma na *vader* kan als léésteken bedoeld zijn; zij is echter in 't volgende niet herhaald; vgl. bij vs. 750.

90 *veracht;* Lat. *barbara,* 'onbeschaafd'; 1e lez.: *Myn lant barbarisch, en*; 2e: *Myn lant in 't noorden leght*.

92 Versta: 'mijn zuster steunt mijn gevoelen, dat ik deze tocht moet ondernemen'.

93 *Een godtheit... voort*; Ov.: 'de machtigste god (d.i. Eros; aldus bij Schrev., maar nog niet bij Farn.) is in mijn binnenste', en blijft dus bij mij: V. verstond: 'een machtige god werkt in mij'; *niet* = niets.

94 *een grooter:* iets groters; vgl. Dl. III, 303: 91 *een beter*; *veel duizent onderzaeten*; niet bij Ov.

95 *titel:* eretitel, de roem; *gansch*; onjuist; Ov. 'de Achiviese jongemanschap', nl. de Argonauten; *Achaie*, voor Griekenland; *alleen*; bij 't volgende.

99 *Om*; (finaal: om te bereiken) naar; *het gansche* (nl. Medea's) *lant*.

100 *en,* met klemtoon; *zien* past weinig bij *Ezons telgh*.

101 *daer bedreven:* daar aangekomen; of: zover gekomen; niet bij Ov.; enigszins te vergelijken *Wdb. N.T.* II 1232 C.

104 De plaatsing van de komma, vóór *om hoogh*, is opvallend; naar de zin behoort in ieder geval *om hoogh* bij 't voorafgaande; vgl. bij vs. 750.

Wat zegge ik? weet ik niet wat zeestorm ons kan treffen,[106-vlg.]

106-vlg. *Wat... niet;* de vertaling berust op de drukwijze *Quid? quod nescio qui* etc., i.p.v. *Quid*(*,*)*quod* etc., d.i.: ‘Wat zou 't, dat ik weet niet welke rotsen enz.’; over V.'s vertaling van *nescio qui,* die zich ook doet gelden in *Kenne ik* (vs. 108), *Is my bekent* (vs. 111), vgl. bij vs. 67; Van een zeestorm spreekt Ov. hier niet; het gevaar der rotseilanden (de Symplegaden, aan de ingang der Zwarte Zee) bestond hierin, dat zij voortdurend tegen elkaar dreven, en ieder schip, dat er tussen door voer, verbrijzelden.

*
In 't midden van een zee, vol rotsen, en gevaer?
Kenne ik Charibdis niet, zoo zorghelyk en naer[108]
Voor 't bootsvolk, die de golf in haeren balgh kan slorpen,
Dan weder braeken, en met kracht ter keele uitworpen?
Is my de vraetigheit van Scille niet bekent,[111]
Die, in 't Siciliaensche onstuimige element,
Met haere hondejaght omringt, niet rust van bassen?
Genomen 'k min den helt, en over zoute plassen[114-vlg.]
Zoo verre heengevoert, gezeten op zyn' schoot,
Ontzie geen zeegevaer; terwyl ik in dien noot
Hem in myne armen vat, noch staet my niets te vreezen,[117]
Of 't zal om mynen man, en niemant anders wezen.
Laet gy u voorstaen dit een huwelyk te zyn,[119]
En dektge uw zwaere schult met zulk een' schoonen schyn?
Ay overleg eer welk een misdaet u zal smetten,
En schuw dit stuk, nu gy uw min noch kunt verzetten.
Zoo spreektze, en billykheit, godtvruchtigheit, en eer,[123]
En schaemte staen rondom, en smyten min ter neêr.
Zy treet naer 't oude altaer van Hekaté, ter zyde[125]
In een beschaduwt wout, waerin men offers wyde,[126]
En is op nieu gesterkt, en 't minnevier verkout:[127]
Maer als zy Jazon ziet, in lommer van dit wout,
Ontvonkt het vier, dat eerst gedooft was, in haer zinnen.
Nu wortze schaemroot, en haer hart ontsteekt van binnen,
Gelyk een vonxke viers, van asschen overdekt,
Weêr door den adem van den wint wort opgewekt,
En aen het gloeien raekt: alleens is 't hier geschapen.[133]
De min aen 't quynen, en allengs geraekt aen 't slaepen,
Wert weder wakker, en ontvonkte, als met den dagh,
Toen zy dien braven helt hier tegenwoordigh zagh:
En by geval was hy noit schooner in zyn leven.[137]

* TEKSTKRITIEK: vs. 110 oude uitg.: *uit worpen*. - 120 hs. *uwe*. - 129 oude uitg.: komma na *was*.

108 *Charibdis:* Charybdis, draaikolk in de engte van Sicilië, tegenover de Scylla; in de mythe een monster; *zorghelyk:* vreeswekkend; *naer:* akelig.

111 *Scille:* Scylla (zie bij vs. 108), zeemonster, met zes honden aan 't onderlijf, die mensen uit de schepen roofden; vgl. Bk. XIII, vs. 1027-vlg. Ch. en Sc., die ver uit de route lagen, staan hier als vbb. van de verschrikkingen der zee.

114-vlg. *Genomen.., helt, en... ontzie:* vooropgesteld mijn liefde, vrees ik enz.; *genomen.... helt,* voor Lat. *tenens, quod amo:* 'bezittend wat ik lief heb' (*quod* als voegw. opgevat).

117 *noch,* nl. ondanks de *noot*.

119 Weer een keer in 't zelfgesprek: 'Maar verbeeldt ge u enz.'?; *laet.... voorstaen*; H.; vergelijk Boek IX, vs. 657.

123 *billykheit:* het goede (*rectum*); *godtvruchtigheit*; vgl. Bk. I, vs. 174.

125 *Hekate;* godin der tovenarij; vgl. Dl. II, 666: 610.

126 *wyde,* verl. tijd; hs. oorspr. *wydde;* de 2e *d* geschrapt.

127 *verkout*; met *is* te verbinden; 1e lez.: *En is alree verzet* (in haar sterkte hersteld; vgl. De Bo: 'herzetten, herplaatsen, herplanten'), *en haere min verkout*.

133 *alleens:* juist zo.

137 Versta: 'dan op die dag'.

Het stont gewisselyk de dochter te vergeven.
Zy lonkt verlieft hem aen, als waer het d'eerstemael,
En blyft staroogen met een' minnelyken strael.
Zy waent een' godt, geen' mens, t'aenschouwen met haer oogen,
En hangelt om hem heen, verstomt en opgetogen.[142]
Maer toen de helt begon te spreeken, en haer hant[143]
Te vatten, met gebeên om hulp en onderstant,
En haer zyn trou te biên, sprak zy, uit mededoogen
Met traenen in 't gezicht: nu zienwe, in 't hart bewogen,
Wat ons te doen staet in dit zorghelyk geval.[147]
Het is de min alleen, die my bedriegen zal,
En niet d'onkunde van de zaeke, en rechte waerheit.[149]
Gy zult door onze hulp, in deze duistre naerheit,
Geborgen worden, hou na'et bergen slechts uw woort.[151]
Hy zweert by 't heilighdom van Hekaté, die 't hoort,
De godtheit van dit wout, by dien alzienden vader,[153]
De zon, dien hy verwacht ten schoonvaêr, en te gader[154]
By zyn verlossinge in dit jammerlyk gevaer.
Zy geeft dien eedt geloof, gezworen by 't altaer,
En levert daetlyk hem de sterke toverkruiden,
Weet hem 't gebruik hier van te leeren en beduiden.
Hy keert hierop verheught naer 't koningklyk pallais.[159]
De zon zagh 's andren daeghs, voor 't aengaen van haer reis,
De starren uitgedooft, toen al het volk vergaerde,
Op 't heiligh velt van Mars, en sterk zich openbaerde[162]
Op heuveltoppen hier rondom. de koning staet[163]
In 't midden, ryk gekleet in 't purperen gewaet,
Met zyn' ivooren staf. de schrikkelyke stieren,[+]
Op kopre voeten treênde, en nevels, dampen, vieren,[166]
En vlammen snuivende uit den diamanten snuit,[167]
Waer van 't gewas verbrant, verschynen met geluit,
Gelyk de kalkkolk plagh te soezen, en te kissen,[169]
Daerze ongeleschten kalk met water willen slissen:[170]

[+][Randschrift:] *Vierblazende stieren.*

142 *hangelt:* hengelt, draait; 1e lez.: *En staert op dit gezicht*; 2e: *En hangt hem op de zy*.
143 *de helt*; 1e lez.: *de gast* (*hospes:* 'gast', of 'vreemde').
147 *zorghelyk:* hachelik.
149 *rechte waerheit;* Lat. *veri*, hier: 'wat recht en goed is'.
151 *geborgen:* gered.
153 *de godtheit van dit wout*; niet als bijstelling bij Hekaté; maar 'de godtheid die soms in. dat woud mocht wonen', Ov.
154 *ten schoonvaêr*; Ov. 'bij de vader van zijn schoonvader'; vgl. bij vs. 12. Let op het genus-gebruik.
159 *naer 't pallais*; naar de lezing *in tecta*: andere lez.: *in castra:* 'naar zijn schepen'.
162 *sterk:* sterk in aantal; vgl. Bk. V, vs. 425.
163 *staet*; Ov. 'zat'.
166 *nevels, dampen*; Lat. *vaporibus*: 'gloeiende adem'.
167 *diamanten snuit*; Lat *adamanteis naribus:* 'stalen neusgaten', gelijk V. bij Schrev. in een aant. op deze passus had kunnen lezen; vgl. Bk. IV, vs. 380.
169 *kalkkolk*; Ov. spreekt van kalkovens, uit aarde (aarden tegels) opgetrokken (*terrena fornax*); *plagh:* pleegt; *soezen;* met histor. oudere en dial. *oe* naast *suizen*; vgl. Bk. IX, vs. 336,; *kissen;* vgl. Bk. VI, vs. 883.
170 *slissen:* lessen, blussen; vgl. H., die o.m. uit W. Silvius aanhaalt: *levendich ongeblust calck,* en uit Hooft (*Baeto,* vs. 229): *steenkallek ongeslist;* alsook vs. 183: *myn lust te slissen*; vgl. nog Dl. II, 644: 178; de verwantschap met *slijten* ook reeds bij H.; de toepassing op kalk is uit die op brand ontstaan; zie nog Bi.

*

Zoo kraekt en bobbelt hun verbrande keel en borst,[171]
Terwyl de vlam ontsteekt. helt Jazon moedigh dorst[172]
Hier trots op aentreên. die moordaedige aen 't vertoornen,[173]
Met opgespalkten muil, en gloeiende ysre hoornen,
En hunn' gekloven hoef, treên moedigh op hem aen,[175]
Dat d'aerde stuift, de lucht in 't ronde schynt te staen
In dikken smook en damp, en nevel, mist en waessem,
Opwellende in 't geloey uit hunnen helschen aessem.
De Tessalers staen styf van dootschrik, en belaên,[179]
Doch d'aemtoght brengt den helt geen leet noch letsel aen.
Zoo veel vermoght de kracht van deze toverkruiden.
Hy streelt den kossem, en de harde stierehuiden
Vrymoedigh met zyn hant, en dwingt hen onder 't juk,
Dat elk om 't eerst' den ploegh door 't nieuwe boulant rukk'.
De Kolchers zien verbaest dit aen, gelyk een wonder.
De Tesslers speelen met hunne aller gunst hier onder,[186]
En moedigen den helt, die zaeit den draeketant[187]
Uit zynen kopren helm in 't omgeploeghde lant,
't Welk, met een sap gemengt, dit zaet begint te weeken,[189]
En nieuwe lichaemen verwekkende, aen kan queeken:
Gelyk het kint, in 't lyf der moeder uur op uur,[191]
Een' menschenvorrem kryght, en voort van vrou natuur
Allengs gekoestert, zyn beslagh en volle leden
Aenwinnende, niet eer de werrelt komt bekleeden,[194]
Ten zy 't voldraegen is: aleveneens na dat
De zwangere aerde 't beelt des menschen eenmael vat,[195-96]
En gansch voltoit, dan ryst het uit de vruchtbre voren,

* TEKSTKRITIEK: vs. 185 oude uitg.: na *wonder* 'n komma. - 191 hs. komma na *moeder* geschrapt, na *op uur* geschrapt, daarna herplaatst; oude uitg.: na *op uur* geen komma.

171 *kraekt:* knettert.

172 *ontsteekt:* naar buiten ontbrandt; *dorst*; ten onrechte zegt H., dat V. in *Hsch.* overal deze verl. tijd gebruikt; ofschoon niet steeds blijkt, of *durf, derf* verl. tijd dan wel histor. praes. is; vgl. Bk. II, vs. 349; V, vs. 376; VIII, vs. 1013; XIII, vs. 11, vs. 485; XIV, vs. 40.

173 *aen 't vertoornen;* vgl. Bk. VI, vs. 904; 1e lez.: *dees moordaedigen vertoornen,* gewijzigd om een onderschikkende constructie te bekomen.

175 *gekloven*; vgl. Bk. V, vs. 488; XIV, vs. 834: daarnaast *gekloofd,* Bk. VIII, vs. 895, e.e.; H. betoogt op ontoereikende (vgl. ook Bi.) gronden, dat 't *gekloofd* moest zijn, alsook dat voor V. *gekloven* ook bij *kloven* zou behoren, niet bij *klieven,* dat V. nergens gebruiken zou; vgl. Van Helten, *V.T.* I blz. 34; Bk. VIII, vs. 895.

179 *belaên:* bekommerd.

186 *gunst:* aanmoedigend geroep.

187 *den draeketant;* voor 't meerv.; het lidw. *den* ware beter weggebleven; het waren tanden van de door Cadmus gedode draak, waarvan een deel op Pallas' raad door Cadmus gezaaid was (Bk. III, vs. 118-vlg.), een ander deel door Pallas aan Aeëtes was geschonken; vgl. *Virg. Lantged.*, II 211-vlg.

189 *een sap*; gifsap; 1e lez. *met venyn*; de Lat. tekst doet niet duidelik blijken (Florianus ontliep de moeilikheid), of de grond dan wel de tanden door 't gif gedrenkt zijn, en wordt dan ook verschillend verstaan; V. neemt het eerste; in ieder geval is 't gif van de tanden afkomstig, hoewel Ov. 't niet uitdrukkelijk zegt, en dit heeft V., blijkens *een* (*sap*) niet gezien; vgl. vs. 207, waar hij met *'t sap* daarop terugwijst; zie de aant.

191 H. over *der moeder* i.p.v. *zyner, van zyne,* 'door Vondel doorgaands, gelijk hier, met bevalligheid' gebruikt; vgl. Bk. IX, vs. 488; XIII, vs. 37.

194 *bekleeden*; vgl. Bk. VI, vs. 576.

195-96 *na dat,* gevolgd door 'n niet-voltooide tijd, vgl. Bk. V, vs. 401, 414; *des menschen;* ook 't Lat. heeft het enkv., maar de analogie met het eerste lid der vergelijking (*hominis speciem*) komt in V.'s *menschenvorrem* (vs. 192) niet uit.

*

Ja dat noch vreemder is, voert reê het aengeboren[+198]
Geweer. de Grieken zien dit nieugeboren zaet[199]
De speeren vellen naer het hooft van dien soldaet
Van 't lant Emonie, en beginnen 't op te geven,[201]
En vreezen hangends hoofts voor Jazons lyf en leven.
Medea zelf, die hem met haere kunst verzagh,[203]
Begon te schroomen, toen zy hen, bereit ten slagh,
En zulk een menighte den jongling aen zagh rannen.[205]
Zy ziet bestorven, en wort kout, en opgespannen[206]
Van zinnen, en om 't sap, dat zy den minnaer gaf,[207]
Te sterken, prevelt stil een tovervaers heel straf[208]
Hieronder, en verdaeght al haer verborge treken,[209]
Ter hulpe van den helt, die snel, om zich te wreeken,[210]
Een' zwaeren steen worpt in zoo veele als hem bestreên.[211]
Toen scheidenze al van hem, en werden hantgemeen,
Vernielden onderling elkandere verwoeder,[213]
In 't gruwelyk gevecht van broeder tegens broeder.
De Grieken groeten en omhelzen hem met vreught
Om zulk een zege, en gy, ongrieksche bloem der jeught,[216]
Wenscht hem t'omhelzen, zoo de schaemte u niet betoomde:
Noch hadtge hem omhelst, indien uw hart niet schroomde[218]
Voor 't schenden van uw' naem en faem, geen kleine smart;
En noch verblytge u stil met een genegen hart,
Het geen geoorloft is. gy dankt uw toverzangen
En ongoôn, door wier les dees kunst u aen bleef hangen.[222]
Nu staet hem noch den draek, die nimmer d'oogen luikt,
In slaep te toveren, daer hy in schaduw duikt
Des gouden ooftbooms, en met kam, en gloênde blikken,[225]
Gesplitste tong, en scherp gebit, elk kan verschrikken.

[+][Randschrift:] *Draeketanden in gewapende mannen.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 209 oude uitg.: *Hier onder*. - 216 oude uitg.: geen komma na *gy*.

198 *aengeboren:* met hun ontstaan meegekregen.
199 *geweer:* wapen.
201 *Emonie:* Thessalië; Bk. I vs. 686 *Emonye,* met andere klemtoon.
203 *verzagh:* beveiligde (*tutum fecerat*); vgl. Stoett, *Moortje,* vs. 1479.
205 *zulk een menighte;* in betekenis ongeveer gelijk aan een bijw. bep. ('in zo groten getale'), maar overigens op te vatten als 4e nv. bij *zagh,* evenals *hen* (vs. 204).
206 *opgespannen;* vgl. vs. 818.
207 *'t sap;* voor *gramina:* 'kruiden', dus niet het *gifsap* van vs. 189, maar de *toverkruiden* van vs. 157.
208 *tovervaers:* (*carmen*) toverspreuk; vergelijk vers 221; *straf:* krachtig (bnw.).
209 *verdaeght:* roept te hulp; *treken:* kunstgrepen.
210 *om zich te wreeken:* als tegenaanval (zonder 't begrip van 'wraak').
211 *steen;* op raad van Medea nl.
213 *verwoeder;* vgl. Bk. VI, vs. 864; Bk. VIII, 610.
216 *gy:* Medea; *bloem der jeught;* 1e lez. *maeght*.
218 *Noch;* met klemtoon.
222 *ongoôn;* Ov. spreekt slechts van 'goden', niet bv. van barbaarse, niet-Griekse goden; H.: 'dit is ontrent of wy, het werk van een' Roomsgezinden vertaalende, den Paus noemden *zijn Onheiligheid*'; Van Lenn. merkt daartegen op, dat de door M. aangeroepen goden geen hemelse, maar helse waren, en vergelijkt de plaats in Dl. IV, vs. 97: *door tovery En ongoôn* ('onechte goden'); Schrev. *Diis inferis*; vgl. bij vs. 363.
225 *gouden;* wijl er nl. de gouden vacht aanhing.

Zoo dra hem Jazon met vergeetsap nat besprengt,[227]

227 *vergeetsap;* Ov. gebruikt *Lethaeus,* d.i. evenals de onderwereldse Lethestroom vergetelheid, i.c. slaap, teweegbrengend.

*

En drymael prevelt, dat den vaek in d'oogen brengt,[228]
Ontstelde baren stilt, den waterstroom kan stuiten,
Bevangt de slaep den draek, wiens oogen nimmer sluiten.[+]
Helt Jazon strykt het vlies, een' ryken gouden buit,[231]
En moedigh op dien schat, en zyn verloofde bruit,[232]
Als eenen andren roof, vervoertze met zich heene,
En havent zegenryk in vaders stadt Athene.[234]
De gryze vaders en de moeders van het lant
Emonie verblyt, nu in behouden stant
Hun kinders keeren, gaen ten outer naer de kooren,[237]
En offeren den stier, met zynen gulden horen,[238]
En zwaeien 't wierookvat: maer Ezon, levens zat,[239]
Met eenen voet in 't graf, en out en afgemat,
Verneemt men niet, daer zy de zoonen wellekomen.
Toen sprak helt Jazon: myn getroude, en troost der vroomen,[242]
Medea, schoon men u voor al 't genoten goet,
En ons behoudenis ten hooghste danken moet;
Hoewelge my verbont door menige weldaeden,
En aen uw trou verplichte onendigh: ik beladen
Met zulk een schult van dank, verzoeke noch een deught.[247]
Verleng myn vaders tyt, door 't mindren van myn jeught,[248]
Zoo toveryen en uw kunsten dit vermogen.
Doch waer voor zwichtenze! de traenen staen in d'oogen,[250]
Terwyl de helt dit spreekt. Medea hoort het aen,
Niet onbewogen. 't hart is ook met rou belaên,
Herdenkende hoe 't kint den vader heeft bejegent,[253]
Dien zy te snoot verliet, en heentrok ongezegent,
Doch rept hier gansch niet af. zy antwoort nu: o man,

[+][Randschrift:] *De slaep des waekenden draex*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 234 oude uitg.: *Atheene*; vgl. vs. 556, vs. 681, vs. 700, vs. 1002. - 239 *'t wierookvat,* oude uitg.: *wierookgeur*. - 243 oude uitg.: *genooten*. - 254 oude uitg.: *verliet, heentrekkende ongezegent*.

228 *dat:* zodanige woorden die.
231 Vgl. aant. bij vs. 318.
232 *moedigh:* fier.
234 *zegenryk;* vergel. Bk. IV, vs. 842 e.e.; *Athene;* naar de foutieve lezing *Cecropios portus,* door Farn., Schrev., de Heinsii verworpen; andere lezing: *Iolciacos portus:* de Iolciese haven, d.i. van Iason's vaderstad *Iolcus* in Thessalië.
237 *kooren:* tempels.
238 *gulden:* met goud overtrokken; vgl. vs. 589; zoals ook in de Odyssee, III 384, gelezen wordt; de 1e lez. *gouden* werd wel niet om semantiese redenen gewijzigd (vgl. vs. 319), maar wegens de klankovereenkomst met *outer*.
239 *zwaeien 't wierookvat;* Ov. ‘zij laten wierook in de vlammen smelten’; heeft V. alleen om poëtiese motieven de op zich zelf fraaie wijziging in *wierookgeur* (zie *Tekstkr.*) aangebracht? wilde hij de zakelike voorstelling korrigeren, dan is hij, door *zwaeien* te behouden, niet ver genoeg gegaan.
242 *troost:* hulp; vgl. Bk. I, vs. 710; *vroomen:* dapperen.
247 *deught:* weldaad.
248 *door 't mindren van myn jeught;* Ov.: ‘ontneem (enige) aan mijn jaren’; ‘door de levenstijd van mij, jonge man te bekorten’.
250 Versta: ‘Maar wat zouden ze niet vermogen?’.
253 *herdenkende;* daarbij als onderw. ‘zij’ te denken; 1e lez.: *Niet onbeweeght. ook wort haer hart m.r.b., Als zy herdenkt hoe zy haer;* vgl. Bk. V, vs. 335, 496.

Is 't mooghlyk dat uw' mont dit woort ontvallen kan,[256]

256 Tegen H., aan wie *dit woort uw' mont* ‘beter zou behagen’ terecht Van Lenn.: ‘zou *dat dit* fraai klinken?’ Ook Bi. verkoos de manier van V.: ‘in het algemeen geeft het voorgaan van den dativus ‘meer kracht’; vgl. Overdiep, *Zinsvormen* 23-vlg.

*

't Welk gruwzaem luit in 't oor! en dunkt u dat ik schrander
Uw tyt kan korten, en die schenken aen een' ander?
Dat schutte Hekaté. dees eisch is ongegront.[259]
Maer o myn Jazon, 'k wil beproeven door een' vont
let grooters dan gy wenscht in uwen schoot te storten,
En zonder uwen tyt te mindren, en verkorten,
Myn' schoonvaêrs leven uit te rekken door de kunst;
Zoo Hekaté my slechts de hant bie door haer gunst,
En mynen aenslagh en vermeetenheit bekrachtigh'.[265]
Het was dry nachten eer de maen haer schynsel maghtigh[+266]
Te sluiten, entlyk op quam ryzen in een' kring.[266-67]
Zoo dra de volle maen, uit den gesloten ring
Van glans, de werrelt ziet, gaet vrou Medea treden
Ten huize uit baerevoets, met opgeschorte kleeden,[270]
Blootshoofts, met hangend haer, alleen en onverzelt,
In 's midnachts stomme stilte, en eenzaemheit, langs 't velt,
Daer vogel, dier, en mensch, in slaep gevallen, sliepen,
En traege slangen zacht voortkruipen, zonder piepen[274]
En schuiflen, en gerucht. de lucht staet stil uit schroom.
Geen telgh verrept zich. niet een blad ruischt aen den boom.
Men ziet de heldre lucht vol klaere starren blaeken.
Zy heft haer handen op om hoogh naer 's hemels daeken.
Zy draeit zich drywerf om, besprengkelt drywerf 't haer[279]
Met water van een beek, huilt drywerf yslyk naer.
Zy knielt ootmoedigh op den gront der harde heide,
En drywerf geeuwende, zeght, daerze zich bereide:[280-82]
O nacht, aen wien men zyn geheimenis gerust
Betrouwen magh, en wat geen' menschen is bewust,

[+][Randschrift:] *Medeaes tovery*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 263 oude uitg.: *Mijn*. - 268 oude uitg.: *geslooten*. - 269 oude uitg.: geen komma na *glans*.

259 *dat schutte Hekaté;* Lat. *non sinat hoc H.:* ‘dat zou H. niet toelaten’; Valent. vertaalt als V.

265 *aenslagh en vermeetenheit:* gedurfde onderneming.

266 *Het was dry nachten;* H. acht dit beter dan *het waren* enz.: dit ‘moet genomen worden als *Het leedt zeven jaaren*’, waarin naar zijn mening ‘*het* de beteekenis heeft van *daar*’, als in: ‘daar is'er, die meenen enz.’ (vgl. zijn aant. op Bk. X, vs. 1032), van welke constructie hij de oudheid aantoont, nochtans zonder haar uit V. te bewijzen, en zonder te zien, dat het enkelv. bij (het oorspr. zelfst. en enkelvoudige) *veel* (bv. ‘daar is'er veel’) zijn verklaring vindt in de oorspr. waarde van ‘veel’ (vgl. Van Helten, II blz. 124), en zeker een uitgangspunt is voor het ruimer gebruik van het ekv. bij *daar;* voor *het* vgl. bv. *Wdb. N.T.* VIII, 2223 (*het lijdt*); in *het is dry nachten* is *dry n.* als bep. te beoordelen; *is* congrueert met het onbep. onderw. *het;* vergel. nog Bi.

266-67 Versta: eer de maan vol was; *haer schynsel maghtigh te sluiten:* bij machte haar horens saam te brengen; vgl. vs. 41.

270 *met opgeschorte kleeden;* Valent. terecht: *ongegort;* Bk. I, vs. 467 heeft V. het juiste: *onopgeschort;* vgl. de aant. ald.; *kleeden;* deze meerv. vorm niet bij Van Helt. I blz. 67.

274 *slangen;* ondanks Farn. vatte V. *serpens* als 't znw. op, niet als particip.; de Lat. tekst is onzeker; *piepen,* voor 't sissende geluid van slangen, als *schuifelen;* vgl. Dl. III, 145: 563; Dl. IV, 377: 84; *sist en schuifelt,* proza-*En.,* Bk. XI, tegen 't einde; vgl. H.

279 *drywerf;* vgl. *Horat.,* XXII Gezang.

280-82 *naer:* angstwekkend. In *huilt* en *geeuwende,* ‘de mond opsperrend’, (vs. 282) heeft V. twee verschillende lezingen van het Latijn (*ululatibus; hiatibus*) gecombineerd.

*
En die, als 't zonneradt beneên de kim gaet zinken,
Met uw gestarnte en maen om hoogh begint te blinken;
En gy dryvoudige nachttroni, Hekaté,[287]
Opkomende om de hant te bieden op myn be
In 't voorgenomen werk; en gy, o toverzangen,
En tovertreken; en o aerde, die de gangen
Der toverinnen styft en sterkt met krachtigh kruit;[290-91]
En gy, o luchtjes, wint, en bergh, en stroomen, uit
Geberght gesproten; en gy stillestaende meeren;
Gy boschgoôn, nachtgoôn, komt my met uw byzyn eeren,
Door welker bystant ik, zoo dikwyl het my lust,
De stroomen dreef te rug ter bronaêr, hun bewust,[296]
Dat d'oevers om die kracht op 't hooghst verwondert waren,
Ook toen ik met gezang bedwong de wilde baren,[298]
De stille zee geboot te bruisschen met een vlugt,[299]
De wolken daeghde, en kon verjaegen aen de lucht,
De winden dryven en verdaegen, als gepersten,[301]
En addrekeelen holp door myn bezweeren bersten.[302]
Zelfwasse rots, en eik, en bosch, op bergh, in dal,[303]
Verrukte ik uit den gront met wortelen met al,
Verzette een' bergh, die loeide. ik kan de geesten wekken.[305]
Ik kan de maen om laegh uit haeren hemel trekken,
Hoewel de koperklank van 't bekken haer verlicht,[307]
Wanneerze in arbeit gaet. de zon zwymt door myn dicht[308]
En grootvaêrs wagen: en de dageraet aen 't schynen,[309]
Ziet dootsch in 't aengezicht door onze moortvenynen.
'k Benam met uwe hulp het gruwzaem vier zyn maght,
Dat uit den gloênden balgh der stieren vloogh met kracht.
Ik spandeze in den ploegh. gy hitste het gebroetsel

* TEKSTKRITIEK: vs. 288 oude uitg.: *opkoomende*. - 293 oude uitg.: *gesprooten*. - 311 oude uitg.: *uwen hulp*; H.: *uwe hulp*.

287 *dryvoudige nachttroni;* Ov.: ‘driehoofdige Hecate’; zij werd met drie hoofden of drie lichamen voorgesteld.

290-91 *aerde;* Lat. *Tellus,* godin der aarde (maar Farn. *tellus*). Versta: ‘die de toverinnen van krachtige kruiden voorziet’.

296 *hun bewust;* vgl. Bk. VI, vs. 242.

298 *Ook toen ik;* deze verbinding niet bij Ov., bij wie de verbazing der oevers alleen de rivieren betreft; *gezang;* Lat. *cantus,* toverspreuken, als de *toverzangen* van vs. 289; *wilde*; 1e lez. *zoute*.

299 *met een vlugt;* vgl. Bk. VI, vs. 506.

301 *verdaegen;* vgl. vs. 209.

302 *holp:* deed; (gewoner is de verbinding met *aen 't*; vgl. vs. 315 *holpt in slaep;* de zegswijze had aanvankelik wel een ironiese tint.

303 *zelfwasse:* levend, uit de bodem rijzend; als een van zelf gegroeid gewas; vgl. Bk. III, vs. 196 *zelfgewassen puim;* Bk. V *van zelf gewassen* (*wilgen*); Dl. III 455: 597 *zelfgewassen boom,* ‘in 't wild gegroeid’; H.; Bi. keurde *zelf*(*wassen*) voor: van-, of uit-, of door zich zelf, af; verl. deelw. zonder *ge-* is in hoofdzaak Nd. Holl.-Fries.

305 *loeide;* voor *mugire,* hier: ‘dreunen’; bij Ov. is sprake van 't sidderen der bergen, en 't dreunen van de bodem; vgl. Bk. XI. vs. 507; *de geesten:* de schimmen (*manes*); vgl. Bk. VI, vs. 730.

307 Vgl. Bk. IV, vs. 447-vlg; Ov. spreekt van bekkens uit koper van Temesa, een mijnstad in Beneden-Italië; vgl. Bk. XV, vs. 940.

308 *in arbeit gaet:* in last komt; de zegswijze heeft gewl., maar niet hier, in letterl. of overdr. zin, op ‘baren’ betrekking; vgl. Bk. II, vs. 397; *dicht,* vgl. *gezang,* vs. 298.

309 *grootvaêrs:* van de zonnegod; vgl. vs. 12; de voorstelling van de zonnegod en zijn wagen wordt (niet bij Ov.) in twee bestanddelen: zon en wagen, ontleed; vgl. vs. 364.

*
Der draeketanden op, en gaeft hun tweedraght voetsel,
In 't onderling gevecht. gy holpt den fellen draek,
Die nimmer d'oogen luikt, en eeuwigh vlamt op wraek,
In slaep, en wist doortrapt den wachter uit te stryken,[317]
Die 't gouden ooft behoede; en voerde in Jazons ryken
Het dierbaer gulden vlies. nu mangelt my het sap,[318-19319]
Om traegen ouderdom, in d'eerste jongkheit, rap
En frisch te leveren. gy zultme sap beschikken:[321]
Want 'k heb de starren niet vergeefs my aen zien blikken,[322]
En zie den wagen met zyn snelle draekevlugt,[323]
Alree dus verre hier gevoert door d'ope lucht,
Niet ydel by der hant: en effen stont de wagen[323-25]
Recht voor haere oogen, uit den hemel neêrgedraegen.
Zy styght'er op, en streelt de draeken met den toom,[327]
Bestiert den luchtigen mondteugel zonder schroom,[328]
En daetelyk gezwint ten hemel opgevlogen,
Ziet gansch Tessalie, en het lustdal voor haere oogen,[330]
En dryft de draeken recht op 't eilant Kreten aen.[331]
Zy ziet de kruiden die op Osse, en Otris staen,
Op Pindus, Pelion. op den Olimp gestegen,
Zietze over Pindus heene, en plukt hier aller wegen[332-34]
Ten deel het kruit, dat haer voorneemen dient, met steel[335]
En wortelen en blaên uit d'aerde, en maeit een deel
Met haer metaele zein. haer dienden ook veel kruiden,[337]

* TEKSTKRITIEK: vs. 323-25 zie onder. - 329 oude uitg.: *opgevloogen*. - 333 oude uitg.: *gesteegen*.

317 *wachter*; nl. de draak; *doortrapt:* listig (maar zonder ongunstige bijbetekenis; vgl. Dl. III, 218: 520).

318-19 *gouden ooft*; *gulden vlies*; Lat. alleen *aurum:* 'het goud'; d.i. het gulden vlies; de foutieve gedachte werd V. bijgebracht door de omstandigheid dat het g. vlies aan een boom hing, alsook door verwarring met de Hesperiden-sage; zo had V. vs. 231 eerst geschreven: *Aldus geraekt de helt aen 't gouden boomgaertooft* (*aurum*), daar echter is de fout hersteld.

319 *dierbaer*; vgl. *Loofw.* vs. 13; *gulden;* i.p.v. het ten halve geschreven *gou*(*den*), wegens *gouden* vs. 318; vgl. vs. 238; *mangelt my:* heb ik nodig.

321 *te leveren:* (op te leveren), te maken; vgl. vs. 413; Dl. II, 812: 103 *levert wys*; Dl. III, 165: 256 *ontfanckbaer te leveren*; ald. 226: 763 *sal levren thuys*; *beschikken:* verschaffen.

322 *de starren* zullen haar weg verlichten.

323 *draekevlugt:* gespan van vliegende draken; 1e lez. *vliegende gespan*; vgl. *Loofw.* vs. 189.

323-25 hs. en oude uitg. na vs. 323 geen leest., na vers 324 een punt; dit vers is 't laatste van 'n r^{o}-blz.; vandaar wsch. de punt; H. drukt na beide 'n komma, zo ook Van Vloten; Ov.: 'en niet tevergeefs verschijnt daar de wagen, getrokken door de nek van gevleugelde draken'; *ydel:* vergeefs; vgl. Bk. VIII, vs. 484; *effen:* juist.

327 *streelt.... toom*; Ov.: 'streelt de ge-teugelde nekken'.

328 *mondteugel*; 1e lez. *paertsteugel*.

330 *Tessalie, en het lustdal*; Ov.: 'het Thessaliese Tempe'; vgl. Bk. I, vs. 686-vlg.

331 *Kreten;* naar een, minstens zoals V. haar ondanks Farn. verstaat, verwerpelike lezing (*cretis*); de plaats in 't Lat. is onzeker; de tocht van Medea beperkt zich tot Noordel. Griekenland.

332-34 In de opnoeming der bergen Pelion, Othrys, Pindus en Olympus beschrijft Ov. een kring om geheel Thessalië; Tempe ligt tussen Olympus en Ossa; de Olympus noemt Ov. 'hoger dan de Pindus' (V. *op den Olimp.... heene*).

335 *Ten deel,* bij *plukt;* de weerslag is: *maeit een deel*.

337 *metaele;* H. betoogt, dat men in 'goed Duitsch' schrijft *metaelen zein,* 'want het is eene eigenschap der Stoffelyke Bynaamwoorden, dat zij altijd eindigen in EN', zonder onderscheid van geslacht; hij onderzoekt mede, hoe in *Hsch.* V.'s praktijk was, in de drie geslachten van het ekv. en in het meerv.; *zein:* sikkel; de vorm is dialekties nog bekend; V. bezigt ook *zeissen*.

*

Die aen den Apidaen opluiken in het zuiden,[338]
En langs de kanten van Amfrizus waterstroom,
En langs Enipeus, en vliet Peneus, en den zoom[340]
Van vliet Sperchius, en in liezen en de biezen[341]
Van Bebe, en 't weeligh groen, vol levens, uit te kiezen[342]
By den Eubeeschen stroom Antedon, onbekent[343]
Tot noch, als namaels bleek by Glaukus, in het ent
Hervormt van mensch in godt door onbekende bladen.
Drywerf dry etmael op de gladde wagenraden
Van vlugge draeken snel getrokken, en gerent,
En alle velden naeu doorsnufflend, keertze in 't ent.
Hoewel de draeken slechts de kruiden in het open
Eens roken, doch geensins aenraekten, nochtans stroopen[350]
Zy 't out gerimpelt vel. toenze aenquam hielze stant
Voor 't hof in ope lucht, en schuwde met de hant
En vinger haeren man te raeken na'et bedaeren.[352-53]
Toen boudeze van zoôn een paer gewyde altaeren,
Ter rechte en slinkehant: het een voor Hekaté
Ter rechte, en 't slinke altaer, gewyt door haere be,
Aen Hebe, een schenkerin der jongkheit, root van wangen.[357]
Toen zy 't met eizen en wilt boschloof had behangen,[358]
Zoo groefze dicht hierby twee groeven in het lant,[359]
Stelde offerhanden toe, en keelde met haer hant[360]
Een pekzwart schaep, en goot het bloet in deze groeven,

* TEKSTKRITIEK: vs. 358 *eizen*; uitg. van H. foutief, maar in de *Proeve* verbeterd, *elzen;* zo ook Ho.; Vondel schreef eerst: *verbene*. Latijn: *verbenis* (abl. plur.).

338 *Apidaen* en de verder genoemde zijn rivieren in Thessalië; vgl. Bk. I, vs. 703-vlg.

340 *Peneus*; uitspr. *-uis* (zoals ook Bk. I, vs. 541, 607, 656, 687 onzeker, Bk. II. vs. 327); hier 1e lez.: *en Peneus* (d.i. Penéüs) *groenen zoom*; Lat. uitspr.: Penéüs, Gr. Peneios.

341 *Sperchius; -íus;* 1e lez. (met onjuiste klemtoon): *Van Sperchius*; Gri. *Spercheios*; vgl. Bk. I, vs. 703; Bk. II, vs. 337.

342 *Bebe:* Boebe, meer in Thessalië; *vol levens;* Lat. *vivax:* 'levenskracht bevattend, onsterfelik makend'; *uit te kiezen:* tusschen andere gewassen te vinden.

343 *Eubeeschen;* versta: tegenover Euboea; *Antedon:* Anthedon, havenstad (niet: stroom) in Boeotië; *onbekent*, bij *groen*; Ov.: 'toen nog niet alom bekend geworden door de verandering van Glaucus' (vgl. Bk. XIII, vs. 1258-vlg.; V. bedoelt dat aan 't geval van Gl. de onbekendheid bleek (*onbekende bladen*).

350 *stroopen:* leggen af.

352-53 *schuwde.... te raeken*; om nl. niet door aanraking van 'n man (niet: 'van haar man') haar toverkracht te verliezen; *bedaeren:* te land komen (vgl. *Wdb. N.T.* II, 1125; Van den Bosch op *Granida* vs. 1375, die deze betekenis vermoedt in *Geusevesper* vs. 20); of: tot stilstand komen.

357 *Hebe;* (voor de versmelting Boek VI, vers 212; Ovid. *Iuventa:* de Jeugd(godin), beantwoordend aan de Griekse *Hebe*; *een schenkerin*, voor 't lidw. vgl. Bk. VI, vs. 969; blijkens de 1e lez. *Hebe, de god*(*d*)*in* schreef V. hier *een* wegens de eis van het vers.

358 *eizen*; Lat. *verbenis*, door V. elders herhaaldelik vertaald met *yzerkruit*, zo bv. *En.* XII, vs. 185; Kiliaen geeft behalve *ijser-hard, ijser-kruyd* ook *eysen-kruyd, eysen-hart,* verbenaca, sagmen; Ger. (d.i. Germanice, Duits) *eysenkraut, eysenhart*; de vormen met *ey, ei* zijn dus kennelik de Duitse (Hd. *Eisen*, 'ijzer'), en *eisen* is een verkorte vorm (als *baai* uit *baaitabak* e.d.); in *'t Wdb.* van Montanus wordt *verbena* vertaald met 'yzer-kruydt, verbene, geheilight kruid, oft tacken op gewijde plaatzen gepluckt'; deze algemene betekenis, van: kruiden of twijgen van laurier, olijf, mirt, e.d. voor godsdienstige doeleinden gebezigd, is door Ov. bedoeld; Meyer: 'strooykruidt, yzerkruidt, yzerhardt, kerkkruidt'; vgl. H., ook op vs. 568; Florianus: '*verbenen oft ijseren hart*'; Valentyn; *eisen-kruid*.

359 *in het lant*; 1e lez.: *in den gront*.

360 *stelde offerhanden toe*; Lat. *sacra facit*, 'begint het offer'.

*

En laeuwe melk, en wyn. nu valtze zonder toeven[361-62]
Aen 't prevelen om hulp by onderaertsche goôn,[363]
Bidt aller zielen godt, en Plutoos duistren troon,[364]
En zyn geschaekte bruit, op datze door het storten
Van 't bloet des ouden mans zyn leven niet verkorten,
En jaeren minderen. de godt van 's afgronts poel
Met prevlen en gebeên gepaeit op zynen stoel,[365-68]
Gebietze 't lichaem van den ouden haer te geven,
Te brengen op 't altaer. daer legtze, in kunst bedreven,[370]
Hem, die in diepen slaep niet meer te leven scheen,
Zoo lang hy was, op 't bedt van groene kruiden heen,
En eischt dat Jazon met zyn knechten zal vertrekken,
Om ongewyden geen geheimenis t'ontdekken.
Zy vliegen elk om 't eerst terstont aen d'eene zy.[375]
Medea spookt, gelyk een wynpaepin, hierby,
Met hangend haer rondom de barrenende altaeren,[377]
En doopt de fakkels, die vol diepe groeven waren,[378]
In 't zwarte groefbloet, en ontsteektze aen elk altaer.
Zoo zuivertze het lyf des gryzen mans heel klaer
Tot drywerf toe met vier, en drywerf met de plassen[381]
En zwavel drywerf: en terwylze hierop passen[382]
Verziet het kruit vast in den ketel. zy raemt tyt,
Kookt wortels, bloemen, zaet, en kruiden, dieze snyt
In Emonye, en dier gesteente, langs de randen
Van Ganges opgezocht en Indiaensche stranden,
Daer d'oceaen op barnt. zy worpt'er in veel blaên,
Ook ryp, des nachts geschept by eene volle maen,[383-88]
En vleesch en veder van den nachtuil, naer in 't spellen,[389]
Ook weerwolfs ingewant, geschubde slangevellen

* TEKSTKRITIEK: vs. 371 oude uitg.: geen komma na *slaep*.

361-62 Vgl. *Eneas*, Bk. V, vs. 106-vlg.; blijkens eerdere lezingen volgde V. eerst de lezing van Farn.: *mellis*, 'honing', i.p.v. *wyn*.

363 *onderaertsche goôn*; 1e lez. *zwarte*(?) *en valsche goôn*; vergel. vs. 222.

364 *aller zielen godt:* Pluto, de heerser der onderwereld.

365-68 *bruit*; vgl. vs. 83; Versta: 'dat zij niet toestaan, dat door het storten van zijn bloed zijn leven zou verkort worden'; vgl. vs. 401-402; *jaeren:* zijn jaren; *minderen*. transitief; *de godt... stoel*; absol. constructie: 'toen de god gepaeit was'.

370 *op 't altaer*; beter: bij (de altaren); vgl. vs. 372.

375 *aen de eene zy*: opzij, weg.

377 *barrenende:* brandende.

378 *die.... waren*; Lat. *multifidas:* 'vaak gekloofd'.

381 *de plassen*; Ov. 'water'; zij schrijdt om hem heen met reinigend gebaren.

382 1e lez. *Met zwavel*; komma na *plassen* weggewist; *terwylze hierop passen* (toezien); niet bij Ov., en in strijd met vs. 375.

383-88 *verziet:* verziedt, raakt aan 't zieden (*fervet*); *vast:* onderwijl; *snyt* is hier op te vatten als een veralgemenend niet-praesenties praesens, hier minder passend; vgl. de oudere lezing, die deels enger aansluit bij het Lat.: .... *in den ketel, dat het schuimt, En 't vier den wortel kookt, een' wortel in de ruimt' Van 't groene* (2. *vette*) *Emonie gesneden met haer handen Zy smyt er in gesteent', geraept aen d'oosterstranden Omtrent den oceaen. Zy worpt'er in den ryp Geschept by maeneschyn, des nachts met eene pyp* (buis); Ov. spreekt van 'zand gespoeld door de oceaan' (wel bij Florianus; óok niet bij Valentijn).

389 *nachtuil*; de 'strix', kinderbloedzuigende heksenvogel; *naer in 't spellen:* de sombere profeet.

*

Van Libie, meteen de lever van een hart,[391]
Een kraeiebek- en hooft, dat negen eeuwen tart
Met zynen ouderdom. Medee uit Kolchis paelen[392-93]
Kookt dit en duizent meer, te lang hier op te haelen,
Te gader op het vier, en roert den ketel om
Met een' olyftak, dor en bladeloos en krom,
Die uit het kopren vat getrokken, slaet aen 't bloeien,[+397]
En strax olyven draeght. waer heete druppels vloeien,[398]
En overziedend schuim den droogen gront bespat,
Daer groeien bloem en gras. Medea, die dit vat
En ziet, keelt daetelyk den ouden met den degen.
Zy tapt hem 't oude bloet rein af, giet onverlegen[402]
Het versche sap hierin. toen Ezon door zyn keel
Of keelquetzuur dit dronk, verloor de baert geheel
Zyn grysheit, en het haer wert zwart, gelyk voorheenen.
De bleekheit, magerheit, en morssigheit verdweenen,[406]
En kreuk en rimpel. vleesch en bloet herwon zyn ste.[407]
De leên verdertelden: en Ezon zagh alree[408]
Zich weder in den schyn van veertigh jaeren minder,
Den ouderdom vergaen, vol geest, en zonder hinder.[410]
Godt Bacchus van om hoogh vernam dit wonderwerk,
En port Medea dat zy me zyn voesters sterk',[+412]
En jonger leverde, het welkze niet ontzeide.[413]
Maer op dat zy 't bedrogh met eenen schyn beleide,[414]
Geveinstze in vyantschap te staen met haeren man,
En vlugt al smeekende van hier ten huize van
Den ouden Pelias, een' oom van Jazon, heenen.
Zyn dochters [hy was out en zwak van leden] scheenen[418]
Tot haer genegen, en ontfingenze met vreught,

[+][Randschrift:] *De dorre olyftak bloeit. Waterdruppels in bloemen*.

[+][Randschrift:] *Bacchus oude voester wort jong*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 391 oude uitg.: *met een*; hs. *meteen* niet geheel zeker. - 403 kantschr., ontbr. in de oude uitg.

391 *van een hart* (hert); Ov.: 'een langlevend hert'; een hert kon volgens de Ouden 36 mensegeslachten leven.

392-93 *tart met zynen ouderdom:* negen eeuwen oud was; *ouderdom:* leeftijd; *Medee,* driesilbig maar met overloop; vgl. de spelling met *ie*, waarover zie bij Bk. VI, vs. 174.

397 *aen 't bloeien*; Ov.: 'wordt groen en kort daarop bebladerd'.

398 *strax:* aanstonds daarop.

402 *onverlegen:* zonder te aarzelen.

406 *morssigheit:* groezeligheid (als gevolg van ouderdom).

407 1e lez., naar Farn. *en het vleesch groeide in haer ste; bloet* berust op vermenging met de lez. van Schrev.

408 *verdertelden*; een aardige weergave van *luxuriant*, hoewel Ov. eerder bedoelt: 'worden voller van vormen'; beide opvattingen verbonden in een aant. v. Schrev.

410 *vergaen;* (absoluut) deelw.; *vol geest*; nl. zich; *geest:* levenskracht.

412 *voesters*; niet die van Bk. III, vs. 405, welke geen verjonging behoefden; echter worden zij verschillend opgegeven. De verjonging der voesters is een kort intermezzo, waarna 't verhaal voortgaat.

413 *leverde*; vgl. vs. 321.

414 *beleide*; eerder van *beleiden:* 'ten uitvoer brengen' (vgl. *Wdb.* II 1695; 1705): dan van *beleggen*, 'bedekken'; versta: om haar (voorgenomen bedrog) onder een voorwendsel uit te voeren; zij zocht nl. wraak op Pelias, die Jason naar Colchis gestuurd had, om zich van hem te ontdoen. Lat. *neve doli cessent:* 'opdat haar listen niet zouden rusten' W.; heeft V. *cessent* als 'falen' opgevat?

418 Dat hij *out* enz. was, is bij Ov. de reden waarom niet hijzelf, maar zijn dochters haar ontvangen.

*
Maer werden, onder schyn van vrientschap trouwe en deught,
Eerlang te jammerlyk in haere hoop bedrogen:
Want toenze hier vertoefde, en roemde op haer vermogen,
En hoeze, als d'eerste deught aen Jazons huis besteet,
Den ouden Ezon had verjongt, bevryt van 't leet
Des ouderdoms, zoo hoopte al d'afkomst van den ouden[425]
Dat zy door haere kunst den gryzen vader zouden
Herstelt zien, dringende met veel beloften aen.
Medea zweegh een poos, en bleef in twyfel staen,
Gelykze zich geliet, en hiel, om haer te krenken,[429]
d'Aenzoeksters eene poos heel staetigh in bedenken.[430]
Ten leste sprakze, op dat de hoop op zulk een maght[431-vlg.]
En haer betrouwen niet zou wanklen: 'k wil bedacht
Met sap den outsten ram gaen in een lam herscheppen.
Men sleepte strax den ram, die voor de kud liep kleppen[434]
Met kromme hoornen, by Medea, die hem keelt,[435]
Dies 't mes van luttel bloet besmet in d'oogen speelt.[436]
Medea, byster tuk op alle toverstreeken,
Ging daetelyk den ram in haeren ketel steeken,
Gevult met krachtigh sap. de leden werden kleen.[+]
De horens krompen, ook de jaeren, en met een
Begon de ketel luit te blaeten en te blaren.[441]
Terwylze altzaemen om dit stuk verwondert waren,
Sprong snel een zoghlam uit den ketel dat het spuit,[443]
En huppelde overent, en zoogh den uier uit.[444]
Het zaet van Pelias staet stom, kryght een betrouwen,
Begint met haer belofte ook sterker aen te houwen.
De zon spant drywerf haer gespan uit op de ree
Van Spanje, en dompelt het zoo menighwerf in zee.
Den vierden midnacht, als 't gestarrente op quam schynen,
Zoo kookte Aëtas telgh, bedrieghelyk van mynen,[450]

[+][Randschrift:] *Een oude ram in een lam.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 420 Het ontbreken van een komma na *vrientschap* kan veroorzaakt zijn, doordat Vondel eerst schreef: *van vrientschap en van deught.* - 446 *met*; V. schreef eerst *op*; oude uitg.: *op*; de wijziging in het hs. is wschl. 't gevolg van *op* (1e lez. *aen*) in vs. 447.

425 *van den ouden*; de hinderlike herhaling (*ouden, ouderdoms, ouden*) is 't gevolg van wijziging uit *des bedaeghden* (Pelias nl.).

429 *gelykze zich geliet:* zoals ze zich (tenminste) voordeed.

430 *staetigh:* ernstig; Lat. *ficta gravitate:* 'door geveinsde bedachtzaamheid'.

431-vlg. Het blijkt bij V. niet, dat Medea na 't uitstel de gevraagde gunst toezegt; daardoor hangt *op dat de hoop* enz. ietwat in de lucht; ook zag V. niet, dat bij Ov. die woorden reeds tot het door M. gezegde behoren.

434 Bi.: 'Vondels belachlijk *kud*'.

435 De kromme horens (om de ingevallen slapen) zijn 'n teken van ouderdom.

436 *Dies*; 1e lez. *Daer van:* 'als gevolg waarvan'; *speelt:* flikkert; vgl. over dit *spelen* (en *spel*) H.; maar de uitdrukking draagt hier te veel van 't accent, dat op *luttel bloet* moest vallen; vgl. Bi.

441 *luit* enz.; Lat. *tener balatus:* 'een geblaat als van een jong lam'.

443 *dat het spuit;* 1e lez. *met een veegh;* vgl. Dl. II, 606: 1529.

444 *zoogh... uit;* Ov.: 'zoekt naar melkgevende uiers'.

450 *Aëtas telgh:* Medea, dochter van Aeëtes; de vorm *Aëtas* is wel gevolg van het Lat. vrouwelike *Aeëtias*, of ook van de elders bij Ov. voorkomende ablatief *Aeëta;* 1e lez. *Etas' dochter; mynen;* vgl. vs. 73.

*

In enkel water haer gesneden krachtloos kruit,
Op 't heet gestookte vier. zy had, na'et moortbesluit,
Den koning en zyn wacht zoo vast in slaep getovert,
Datze alle ronkten, als van doots gewelt verovert.[454]
De dochters treên, op 't woort van deze Kolcher vrou,
Ter kamer in, niet eens beducht wat volgen zou,
En gaen voor 't bedt. zy zegt: wat suftge 't zwaert te trekken?[457]
Trekt uit uw zwaerden: laet al 't rotte bloet uitlekken,[458]
Op dat ik d'aders vuil' met versch en jeughdigh bloet.
Uw vaders oude en tyt, indien gy 't recht bevroet,[460]
Staen heden in uw hant: en wortge van medoogen
Om hem in 't hart geraekt, of hooptge op myn vermogen
Niet vast genoegh? bewyst uw' vader deze deught[462-63]
Dat gy met dit geweer, verzekert van zyn jeught,[464]
Uit d'oude leden dryft 's mans afgeleefde jaeren,
Met een het oude bloet, uit zyn verstorvene aêren.
Door zulk een drift verslimt een vroome dochter voort,[467-vlg.]
En recht, gelyk verblint, een' godeloozen moort,
En schendigh stuk aen, om niet goddeloos te wezen.
Nochtans kon geen van al dit aenzien zonder vreezen,
Maer keerde d'oogen hier van af, ontstelt te moe'.
Zy slaen al blindeling en los in 't hondert toe.[+]
Hy, bloênde en half gekapt, poogt op te staen, te kermen,[473]
En zittende overent, reikt zyn bestorvene armen
Haer al te zamen toe, en schreit: wat gaet u aen,
Myn dochters? och wat jaeght, om vader doot te slaen,
U herrewaert? hierme bezweeken hart en handen.[477]
Hy wou noch spreeken, als de vrou uit Kolchos landen
De keel hem afsteekt, en hem bloedigh en verbleekt

[+][Randschrift:] *Pelias geraekt om hals*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 457 oude uitg.: *zuftge*. - 466 oude uitg.: geen komma na *bloet*. - 468 *een*'; oude uitg.: *een*. - 469 oude uitg.: na dit vers dubbelpunt. - 471 *te moe*'; oude uitg.: *te moê*. - 479 *en hem bloedigh*; oude uitg.: *en zoo bloedigh*; 1e lezing *Hem voort den mont stopt, en zoo bloedigh en verbleekt*.

454 De eerste vershelft past niet bij de tweede, die (*somnus*) *neci similis*, 'aan de dood gelijk(e slaap)' weergeeft; *doots gewelt;* de macht des doods.

457 *suftge:* weifelt ge.

458 *rotte:* bedorven (door ouderdom); vgl. vs. 466, 1e lez. *Met een 't verrotte bloet*.

460 *oude en tyt:* levensduur en leven; vgl. Bk. V, vs. 545.

462-63 *of.... genoegh;* als tussenzin op te vatten; *deught*; vgl. vs. 247; 1e lez. *dezen dienst*.

464 *geweer*; vgl. vs. 199.

467-vlg. *drift:* aandrang (*hortatibus*; vgl. *Wdb. N.T.* III, 3329, A 1); *verslimt:* wordt slecht, on 'vroom'; Ov. heeft de tegenstelling *pia* ('ouderlievend') en *impia:* 'naar de mate harer kinderlijke liefde, zondigt ieder van haar door deze aansporingen tegen haar kinderlijken plicht' W.; 1e lez. *Door zulk een aendrift wort de beste dochter voort De slimste; voort:* aanstonds; of: daarop; *godeloos, goddeloos*; een betekenis-nuance aan te nemen, verbiedt 't Lat.; de 1e lez. had bovendien nog *godtloos* voor schendigh; verder *godeloozen* (eerste aanleg *godde-*) *moort*, en in vs. 469 *goddeloos* met bijgeschreven 2e *d;* vermoedelik is 't V. om de klankvariatie *godeloozen - godtloos - godeloos* te doen geweest; na 't schrappen van *godtloos* bracht hij dan de variatie *godeloozen - goddeloos* aan; Bk. V, vs. 141 wijzigde V. *godeloos* in *goddeloos*, mogelik wegens *verboden* (vs. 140) en *Kromis* (vs. 142).

473 *gekapt:* gekorven.

477 *hierme... handen,* nl. van de dochters.

*

In haeren schuimenden en heeten ketel steekt.
Maer waerze niet terstont van draeken opgeheven
Om hoogh, gewis zy waer niet ongestraft gebleven.
Zy vlieght langs Pelion, het boschryk dierennest,
En over Filire, en steil Otris, en 't gewest,[484]
Bekent door 't avontuur van eenen out van jaeren
Cerambus, die den noot ontslipte van de baren[+]
Des grooten werreltvloets, toen watergodtheên hem[487]
Het leven berghden, op zyn klaeghelyke stem,
Door vleugels, daer hy me quam in de lucht gestegen.
Zy liet Pitane, in woest Eolie gelegen,[490]
Aen haere slinke hant; en deze hooge rots,[+]
In eenen langen draek herschapen, wreet en trots,[492]
En 't bosch van Ida, daer de wyngodt in 't verholen
De vaers van zynen zoon, heel heimelyk gestolen,
Verstak, in schyn van een verbystert hart, en daer[+495]
De vader, zoo men zegt, van Koritus, niet zwaer[496]
In 't zant begraven leght. zy liet ook dees gewassen,[497]
Die Mera, dootsch van schrik, langs d'akkers, hoorden bassen,[498]
En 't lantgeweste van Euripilus hierna,
Daer 't vrouwevolk van Ko, heel onverwacht en dra[+499-50]
Verkeerde in ossen, toen Alcides van haer scheide;
En Rodus, Febus stadt en eilandt, ryk van weide;
Ook Telechiners, om hun toverend gezicht[+503]
Van Jupiter gehaet, op zee gezaeit heel dicht.

[+][Randschrift:] *Cerambus in eenen vogel*.

[+][Randschrift:] *De draek in steen*.

[+][Randschrift:] *De jonge koy in een hart*.

[+][Randschrift:] *De vrouwen in Ko krygen horens*.

[+][Randschrift:] *Telechiners betoveren met hun gezicht*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 485 *'t avontuur*; oude uitg.: *avontuur*. - 489 oude uitg.: *gesteegen*. - 494 Kantschr., oude uitg.: *Het bulkalf in een hart*; dit is in overeenstemming met Lat. *iuvencus* (ook in de Lat. tekst v.h. kantschr.); i.p.v. *koy* schreef V. eerst *stier*; de tekst zelf (*vaers*) bleef in overeenstemming met *koy*; *koy* kan schrijffout voor *koey* zijn; vgl. echter Van Helten I blz. 10. - 498 oude uitg.: *doots*.

484 *over Filire;* foutief voor *Philyreia tecta* (bij *Pelion*): 'de woning van Philyra, moeder van de centaur Chiron; *gewest;* deze streek lag nl. bij de Othrys.

487 *watergodtheên;* voor *nymphae*; volgens een andere sage-vorm was hij door nimfen uit wraak in de kever kerambux veranderd.

490 *Pitane*, havenstad in Aeolis in Kl.-Azië.

492 Daarmee is waarsch. bedoeld *'t serpent... in steen herschapen* Bk. XI, vs. 83; V. keert de herschepping om, waartoe 't Lat. aanleiding gaf.

495 *verbystert;* (Lat. *falsus*, 'onecht, ondergeschoven'); verdwaald (nl. onder de runderen); 1e lez. *wilt*. De sage heeft volgens Pontanus e.a. betrekking op Bacchus' zoon Thyoneus, die toen hij bij 't Ida-gebergte in Phrygië een rund gestolen had door de herders werd achtervolgd, waarna hijzelf in een jager, en 't rund in een hert veranderd werd.

496 *Koritus:* Corythus, zoon van Paris.

497 *liet:* liet liggen; behoort in 't Lat. nog bij 't gezegde van vs. 490-vlg.

498 *Mera:* Maera; dat hier de sage van de hond van Icarius en Erigone bedoeld zou zijn (Kleyntj. en Knippenb.[8] blz. 48), is onwaarschl.; daarop past niet de herschepping waarop hier met *novo latratu* (V. 1e lezing *Mera d'eerste reis*) gedoeld wordt.

499-50 *Euripilus;* Ovid.: 'de stad van (koning) Eurypylus', nl. Cos, welks bewoners zich verzetten tegen de landing van Hercules (*Alcides*) op diens terugkeer van Troje; te dier tijde zouden de vrouwen hetzij door Juno of door Venus, wegens smaad, gemetamorfoseerd zijn; de naamsvorm *Ko* gevolg van 't Lat. bnw. *Coae*.

503 *Telechiners:* de Telchinen op Rhodus, een mythies geslacht, uitvinders der metaalbewerking, en daarom voor demoniese wezens gehouden, met toverblik; door Jupiter verdronken; *op zee.... dicht;* Ov. 'die, - lett.: wier ogen, - Jupiter .... onder de golven deed verdwijnen'.

*
Zy wint out Cea, en de Karteaensche daeken,
Daer zich Alcidamas verwonderde, om het schaeken
Van zyne dochter, in een simple duif veraert.[505-507]
Toen zaghze 't Hirisch meer, en Tempe, lang vermaert
Om 't snel veranderen der zwaene, hier aen 't zwemmen:[508-509]
Want Fillius had hier, door last en met bestemmen[510]
Des zoons van Hiries, een' jongen sterken knecht,[511]
Gevogelte getemt, den leeu aen bant gelegt,
Den stier ook afgestreên, dien hy, ten loon van trouwe,
Hem eischend, wort ontzegt van 't jongsken, dies van rouwe[512-14]
Hem Fillius gestreng dit toebyt: 'k wedt gy zult
Noch wenschen my dien stier, tot boete van uw schult,[516]
Betaelt te hebben: en zoo spreekende om dit trotsen,[517]
Sprong neder uit de kruin van een der hooghste rotsen.
Men meende dat hy viel van boven neêr, maer bleef,[+519]
Gelyk een zwaen, die op haer witte vleugels dreef,
Noch hangen in de lucht. de moeder treurt, vol zorgen,[+]
Onkundigh dat de zoon in 't springen is geborgen,
Vervloeide, en smolt allengs aen traenen, dieze stort,
In 't Hirisch meer, dat naer heur' naem geheeten wort.[524]
Hierby legt Pleuron, daer men Kombe, snel in 't rennen,[+]
De spruit van Ofias verschrikt met vlugge pennen[526]
Voor 't kroost zagh vlugten, dat naer moeders leven stont.
Zy ziet niet ver van hier Kalauren in den mont,[528]
Het eilant van Latoon, daer eene koninginne
's Mans droeve doot hoorde, en met hem van rouwe en minne

[+][Randschrift:] *Hiriës zoon in een zwaen*.

[+][Randschrift:] *Hirië in een meer*.

[+][Randschrift:] *Kombe in eenen vogel*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 511 oude uitg.: *Hiriës*.

505-507 *Cea*, of Ceos, een der Cycladen, waarop de stad Carthaea; waar zich Alcidamas over verwondert (Ov.: 'eenmaal verwonderen zou'), was niet het schaken zozeer als wel het nadien *veraerden* (veranderen) van zijn dochter Ctesylla in een duif.

508-509 *Hirisch meer;* 't meer Hyrië in Aetolië, niet in Thessalië; in 't Lat. is *tempe* (oude uitgaven: *Tempe*) dan ook niet 't bekende Thessaliese Tempe, maar als soortnaam: 'het Cycneïese, nl. naar Hyrië's zoon Cycnus, lustdal' te verstaan (vgl. Farn.); 1e lez. in zoverre beter: *en lustdal lang vermaert;* vgl. Virg., *Lantged.* II 668 *In koele dalen* (*frigida Tempe*); *lang vermaert*, voor Lat. *celebravit,:* 'hij bezocht (die vallei als zwaan); Gri. *kuknos* (*cycnus*) betekent: 'zwaan'.

510 *met bestemmen:* op aanwijzing.

511 *Hiries;* Hyries, alleen als Gri.-Lat. 2e nv. begrijpelik, die V. in 't Lat. aantrof twee verzen vroeger; *knecht:* knaap; dat hij sterk was, vermeldt Ov. niet, en past hier ook niet.

512-14 De verhouding tussen Cycnus en Phyl(l)ius was, wat bij V. niet blijkt, van erotiese aard; na aan C. de vogels (gieren) en de leeuw geschonken te hebben, weigert Ph., wegens 't herhaaldelik versmaden van zijn liefde vertoornd, aan C. de door deze als laatste loon gevorderde stier; daarop volgt C.'s verontwaardigde uitval, door V. ten onrechte aan Ph. toegeschreven; de verwarring begint reeds vs. 513, waar *hy* = Phylius, i.p.v. Cycnus, en blijkt verder uit: (*ten loon van*) *trouwe,* wat alleen in Ph.' mond past, evenals *tot boete van uw schult* (vs. 516); *dien hy.... wort ontzeght* is vergelijkbaar met 'ik werd de toegang ontzegd' e.d.; vgl. *Loofw.* vs. 158; Dl. V, 305: 807 *die is zijn'* (d.i. zijnen) *kost gekocht*; *hem* (vs. 514): van 't jongsken; *rouwe:* verdriet, ergernis.

516 *boete:* delging.

517 *betaelt;* Ov. gegeven.

519 *maer bleef:* maar hij bleef; 1e lez.: *viel ter neder, maer dees bleef*.

524 *in 't Hirisch meer;* zij werd nl. dat meer; wat V. niet schijnt te zeggen.

526 *de spruit van Ofias*, voor Lat. *Ophias*, (Combe), de Ophiese; Ophiërs, 'n stam in Aetolië; zij werd in een vogel veranderd.

528 *Kalauren:* Calauréa, eiland bij de kust van Argolis; *in den mont:* recht voor zich.

*

In eenen vogel wert verandert: en Cilleen[529-31][531]
Legt aen de rechte hant t'aenschouwen, daer voorheen
Menefron, wilder dan die 't licht van reên ontbeeren,[533]
Zyn eige moeder zocht te schenden en schoffeeren.
Heel wyt van hier verschynt Cefys, geperst door noot[535]
Te schreien, diep in rou om zyn nakoomlings doot,[536]
In eenen zeehont van Latonaes zoon misschapen.
Ook zaghze Eumelus huis, wiens dochter, onbeslaepen[538]
En maeght, noch droef van hem beschreit wort in de lucht.
Zy won Korinte in 't ent met haere draekevlugt,
Daer d'ouden melden hoe stortregen groeit tot meeren,[+]
En kampernoelien in menschen kan verkeeren.[541-42]
Maer toen Medea hier haer' Jazon op dien dagh
Aen Kreons eenigh oir en dochter trouwen zagh,[544]
Verbrandeze het hof, vermoordeze haer kinders,[545]
En zich schantvlekkende door wraek en zoo veel hinders,[546]
Ontvloot de gramschap van haer' man, en quam t'Atheen,
Minerves stadt, met bey de draeken aengereên.
Daer zagh men Fineus, vroom en deughdelyk van leven,[+]
En ouden Perifas te gader heenezweven,[+549-50]
Met Polifemons nicht, dry vogels, op het ruim[+551]
Van 't velt der dunne lucht, beschaduwt met hun pluim.[552]
Helt Egeus neemt met vreught Medea in zyne armen,[+]
En durf, dat strafbaer was, in 't bedde haer verwarmen.[553-54]

[+][Randschrift:] *Kampernoelien in menschen*

[+][Randschrift:] *Fineus in eenen vogel*.

[+][Randschrift:] *Perifas in eenen vogel*.

[+][Randschrift:] *Polifemons dochter in eenen vogel*.

[+][Randschrift:] *Medea by Egeus*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 556 oude uitg.: *Atheene*; vgl. vs. 234.

529-31 Onbekende sage; dat de koningin van haar mans dood hoorde, is een vrije interpretatie berustend op misverstand van Lat. *conscia* (als ablatief opgevat).

531 *Cilleen*; Cyllene, gebergte in Arcadië.

533 *die... ontbeeren;* de dieren nl.; Ov.: 'naar de wijze van wilde dieren'.

535 *Cefys:* Cephisus, rivier(god) in Phocis en Boeotië.

536 *nakoomling;* voor *nepos*, 'kleinzoon'.

538 *dochter*; naar de lezing *natam*, voor *natum* ('zoon'); van een Eumelus, uit Thebe wordt vertaald, dat hij zijn zoon wegens een fout bij 't offeren aan Apollo gedood had; Apollo veranderde de zoon in een vogel.

541-42 Ov.: 'hoe hier mensen voor 't eerst ontstonden uit door regen opgeschoten paddestoelen'; *kampernoelie:* paddestoel.

544 *Kreons.... dochter;* nl. Glauce, of volgens anderen, onder wie elders Ov., Creüsa; *oir:* kroost.

545 *het hof*; en bovendien de dochter (zó Ov. hier) en de vader, door tovergift in een kleed en gouden krans.

546 *hinders*, 2e nv. afhangend van veel.

549-50 *Fineus* enz.; naar de lezing *iustissime Phineu* waarvoor tans *iustissima Phene* gelezen wordt. Het verhaal is, dat een voormalig koning van Attica, Periphas, die om zijn rechtschapenheid overmatig geëerd werd, door Zeus met diens bliksem werd bedreigd, maar op Apollo's voorbede in een adelaar (koning der vogels) werd veranderd, terwijl zijn vrouw een 'phene' werd, zijnde eveneens een soort van arend.

551 *nicht:* kleindochter; zij was de dochter van Sciron (over wie zie vs. 609), Halcyon, en door haar vader als boeleerster in zee geworpen, waarop zij veranderde in een ijsvogel (*halcyon*).

552 *beschaduwt:* (bij *vogels*) bedekt; de 1e lez. *gevlochten, op het ruim.... in hunne nieuwe pluim* wijst op de lez. *innexam* (Farn.; Schrev. *innixam*).

553-54 Ov. noemt reeds het opnemen van M. door Aegeus misdadig; in de 1e lez. was *dat strafbaer was* verbonden met 't gastvrij opnemen.

555 Helt Tezeus, 's konings zoon, den vader onbekent,[483-555555]
Vermits den langen toght, quam weêr t'Athene in 't ent[556]

483-555 In de reeks van hier in 't kort vermelde sagen heeft Ov. zich om de geografiese orde weinig bekommerd; bovendien heeft hij in anachronismen geen bezwaar gezien; de sagen zijn ten dele niet nader bekend.

555 Theseus, zoon van Aegeus en Aethra, dochter van Pittheus, kon. van Troezen in Argolis; 16 jaar geworden trok hij naar zijn vader te Athene, en verrichtte onderweg de vs. 595-vlg. vermelde daden.

556 *vermits* (als gevolg van) .... *togh*t: onjuiste toevoeging; Theseus was aan zijn vader onbekend doordat deze zijn moeder vóór Th.' geboorte reeds verlaten had.

*
Ten hove, en hadde, met den degen uit de scheede,
Den enghals, van twee zeen bevloeit, gebragt in vrede.[558]
Medea ley strax toe om hem met akonyt[559]
Te moorden, datze ver gehaelt had by den Scyt.[560]
Men noemt dit moortvenyn, uit 's helhonts tant gesproten.[+561]
De faem melt dat een kloof, heel wyt en noit gesloten,
Een duistere spelonk, ten afgront nederstyght.
Hier langs quam Herkules ten leste, moe gekryght,
Met Plutoos helhont, aen een diamante keten[565]
Geketent, en hiel stant. het dier stapte uit de reeten,[566]
Zagh schemerblint in 't licht, en baste drywerf luit
En yslyk, dat de klank op 's hemels welfsel stuit.[568]
Hy sprengde 't groene velt met spogh van zyne tanden,
't Welk op den vruchtbren gront en weelige akkerlanden
Een giftigh kruit teelt, dat gesmaekt den tyt verrast,[571]
En wort, dewyl het op de harde steenrots wast,
By 't lantvolk akonit naer zynen aert geheeten.[572-73]
Helt Egeus schonk dit aen zyn' zoon, doch buiten weeten,[574]
Door 't boos besteeken van Medea, valsch van aert,[575]
Als waer 't zyn vyant. als de zoon den drank aenvaert,
Gereet te drinken, komt de vader door godts zegen
Te zien 't ivooren hecht van 's helts vergulden degen,
Met een de tekens van den stamme, en slaet verbaest[579]
Den kroes en 't moortvergift ter aerde met der haest:[580]
Waerom de mengster van 't venyn door haer bezweeren[581]
Om hoogh voer, en haer straf ontvlugte op draekeveêren.[582]
Hoewel de vader zich verblyde, mits de zoon

[+][Randschrift:] *Spogh des helhonts in akonit.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 562 oude uitg.: *geslooten*. - 573 oude uitg.: *akonijt*. - 581 oude uitg.: na *mengster* een komma; zo ook Ung., Dif.

558 *enghals:* de Isthmus; 1e lez. *langkhals;* vgl. Bk. VI, vs. 560.

559 *ley.... toe;* vgl. Bk. I, vs. 265; *akonyt:* gifplant, wolfswortel.

560 *den Scyt;* vgl. Bk. I; vs. 79.

561 Versta: 'men zegt dat dit moortvenijn enz.'

565 *diamante;* Lat. *adamante.* 'uit staal'; vgl. vs. 167.

566 *hiel stant;* vgl. Bk. V, vs. 807.

568 *yslyk;* H. over de oude, en nog in de 17e e. bekende spelling met *ei, ey*, van welke beide hij op etymol. grond de eerste verkiest; voor de tijd waarin de *ij* is ingeslopen, houdt hij die der Spaanse beroerten: Plantijn heeft nog alleen *eysselick*, maar Kiliaen, 'omtrent 25 jaaren jonger', beide; H. wil *ijzen* en *eizen* 'onverschillig' gebruiken, het eerste 'oneigenlijk' als *bevriezen* voor *koud worden* v. schrik, het tweede 'eigenlijk'. Hij vermeldt niet dat ook V. vroeger *ey* gebruikte (b.v. Dl. I 208, vs. 770; naast *y*, b.v. Dl. I 466: 59); de wdbb. van Plantijn en Kiliaen zijn nagenoeg gelijktijdig; *iselijc* en *isen* komt reeds Mnl. voor; men denkt tans aan invloed van het synon. *afgrijzen;* Bi. merkt op, dat Cerberus uit zijn drie muilen tegelijk baste (*ternis latratibus*); vgl. Dl. II, 427: 10.

571 *gesmaekt:* geproefd, gegeten wordend; *den tyt verrast:* 't leven plotseling afsnijdt; 1e lez. *Gevoet*, (Ov.: 'door de vruchtbare grond gevoed') *een kracht verworf te strekken tot verlies* (verderf).

572-73 Het Griekse woord *akoníton* werd afgeleid van *ókone* = 'slijpsteen'; *by:* door.

574 *buiten weeten*, nl. dat 't zijn zoon was.

575 *besteeken;* vgl. Bk. III, vs. 407.

579 *tekens*, nl. op het *iv. hecht; van den stamme*, nl. van zijn eigen geslacht; *verbaest;* vgl. Bk. V, vs. 542.

580 *met der haest:* ijlings; vgl. Bk. XII, vs. 26.

581 *bezweeren:* het uitspreken van toverspreuken.

582 *draekeveêren;* vgl. Bk. I, vs. 319.

Het schrikkelyk gevaer des moortkelx was ontvloôn,

*
Noch stont hy eene wyl verbaest, die zich verbeelde
Hoe zulk een ongeluk naby zoo luttel scheelde.[586]
Hy stelde vrolyk flux veele offerhanden toe,[587]
En dankt de goden voor d'altaeren, bly te moê.
Hy slaghte stieren, en bewont den gulden horen
Met offerbanden. noit wert eenigh feest geboren[590]
Met zulk een vrolykheit van al Erechteus zaet[591]
Zoo heerelyk als dit. de raetsheer, en de staet,[592]
En 't volk volharde om stryt met rustigh banketteeren,[593]
Met zangen by den wyn, die in het triomfeeren[594]
Den geest dus opwekt: o helt Tezeus, braef van aert,[+595]
Heel Maraton stont stom om u, die onvervaert
Den lantstier overwont. Korinte moet u pryzen,[597]
Die trots het zwyn versloeght, waerom alle aêren ryzen,[598]
Daer 't volk te Kromion den akker veiligh bout[599]
Door uwe hulp en deught: en Epidaurus houdt
Uwe eer op: want gy hebt den schelm Prokrust verslagen,
En d'afkomst van Vulkaen, die lant en luiden plaegen.[600-602]
Eleuzis, daer men 't feest der graengodinne wyt,[603]
Zagh zich van Cercions roofgierigheit bevryt:[604]
En Scinis, die zyn kracht misbruikte op vrye gronden,[605]
De taeie boomen, hecht en vast aen een gebonden,[606]
Ter aerde nederboogh, om menschen met een vlugt
Te slingren over velt en akker door de lucht,
Legt door uw deught verdelght. nu Sciron legt verwonnen,[+609]
Reist ieder naer Megaer, gerust en ongeschonnen.
't Gebeent des moordenaers, verstroit door 's heilants hant,

[+] [Randschrift:] *Tezeus daeden*.

[+] [Randschrift:] *Scirons gebeente in een steenrots*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 590 hs. en oude uitg., 1703 (Ho.), 1824 *offerhanden*; de opgenomen lezing staat in de Drukfeilen; 1730 (H.), Van Lenn. enz. *offerbanden*; Van Vl. *offeranden*. - 595 Kantschrift, hs.: *Teseus*. - 605 Ho. *Sinis*; vgl. beneden. - 611 oude uitg.: *'t Gebeent'*.

586 *naby,* nl. zijnde.
587 *vrolyk;* 1e lez. *dankbaer*. gewijzigd wegens *dankt* vs. 588.
590 *offerbanden;* vgl. Bk. XII, vs. 197.
591 *Erechteus zaet:* de Atheners (naar de oude koning Erechtheus); gewijzigd uit *Erichteus*; Bk. VI, vs. 926, 957 hs. en uitg. *i;* Bk. VII, vs. 960 hs. *e*, uitg. *i*.
592 *raetsheer;* voor 't meerv.; *staet:* regering (*Wdb. N.T.* XV 249, nr. 15).
593 *rustigh:* wakker; of: royaal; vgl. *Wdb. N.T.* XIII, 1919.
594 *triomfeeren*; nl. over de door Theseus verichte heldendaden.
595 *braef:* dapper.
597 *lantstier;* vgl. *Luc.* vs. 93; het eerste lid dient hoofdzakelik om een klankvol woord te krijgen; vgl. Van Lenn. VI 224; Molkenboer, *Luc.*[6] 109; vgl. *kerfbyl* Bk. VIII, vs. 1044. Deze stier was, na door Hercules op Creta overwonnen te zijn, vrijgelaten en naar Attica gekomen.
598 *alle aêren ryzen:* alle(r) aderen zwellen, nl. van nieuwe levensmoed.
599 *daer:* terwijl; *Kromion:* Cromyon, vlek in 't gebied van Corinthe.
600-602 *deught:* dapperheid; *Epidaurus* in Argolis; *houdt uwe eer op:* houdt u in ere. Bij Ov. woont alleen ‘d'afkomst van Vulkaen’ in de streek van Epidaurus; hij was de rover Periphetes, die een knots (in V.'s 1e lez. vermeld) als wapen voerde. Procrustes (met zijn Procrustes-bed) woonde in Attica.
603 *Eleuzis*, stad in Attica, aan Ceres gewijd.
604 *Cercion:* Cercyon, een rover, die de voorbijkomenden in gedwongen worstelstrijd doodde.
605 *Scinis*, (aldus bij D. Heinsius), of beter *Sinis*, woonde op de Isthmus, doodde de lieden op de in de volgende vv. beschreven wijze.
606 *hecht.... gebonden;* toevoeging van V.
609 *Sciron* woonde aan de kust van Megaris, slingerde de reizigers van een rots af in zee.

Vont nergens rustplaets, noch te water, noch te lant,

*

Hoewel het langen tyt omsollende onversleeten,[613-vlg.]
Zoo d'ouden zeggen, in de steenrots wert gesmeeten,
Die Scirons naem draeght en bewaert in deze klip.
Wie uwe titels en uw jaeren net en stip
Met lust optellen wil, bevint in dit verheffen[617]
Dat uwe daeden verre uw jaeren overtreffen.
O dappre helt, om u, om uwent wil alleen[619]
Gaen wy ter kerke met beloften, en gebeên.
Ten prys van uwen naem alleen wort wyn geschonken.
Het hof en al het volk bestemt uwe eer. zy pronken[622-vlg.]
Met uwen naem, vereert met lofzang en gebeên.
De gansche stadt, vol vreught, hoort droefheit noch gesteen.[624]
En noch kon Egeus hier geen volle vreught genieten,[625]
Zoo zelden is de vreught gansch veiligh van verdrieten,
Of midden onder 't zoet verneemt men op het bladt
Der tonge iet bitters: want de koning Minos, prat[+628]
Van moedt, zocht krygsvolk, om d'Atheenschen aen te randen:[629]
En schoon dees maghtigh was van vlooten, volk, en landen,[630]
Noch was hy maghtiger door zynen grammen moedt,
En zocht Androgeos zyn zoons vergoten bloet[632]
Rechtvaerdigh met den zwaerde in 't harrenas te wreeken.
Hy sterkt zich nietemin in 't eerste, uit andre streeken
Met hulpe, en ging in zee uit alle havens t'zeil.[635]
Anaf en Astapal bevorderden zyn heil[636]
Of door belofte, of dwang, Mikoon, heel laegh gelegen,
Krytachtigh Cimol, en ook Citnos, ryk van zegen,[637-38]
En Sairos, en met een Serifos op het meer,[639]

[+][Randschrift:] *Minos beoorloght Athene*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 619 oude uitgave: *dapre*; zo ook H. (*Op dapre*) en 1824; Ho. *dappre*; sinds Van Lennep *dappre*. - 629 oude uitg.: *krijgsvolk*. - 639 hs. en oude uitgaven *Sairos*; Van Lennep, Unger, Diferee *Sciros*; Van Vl. *Scyros*. De lezing v.h. hs. ontstond wschl. door foutief overschrijven van *Sciros* uit een vroeger klad.

613-vlg. Ov. verhaalt dat zij, na lang heen en weer te zijn geslingerd (*iactata*), tot klippen (*in scopulos*) verhardden, en dat deze nog zijn naam dragen. V. verbond *iactata* met *in scopulos* (*in de steenrots wert gesmeeten*); ook Lat.: *inhaeret* vertaalde hij aanvankelik foutief; 1e lez. vs. 615: *Noch heden Scinis* (sic) *naem ziet hangen in de klip;* vgl. nochtans Dl. III, 244: 1278-vlg.

617 *verheffen*, past alleen bij *titels* (roemrijke daden).

619 *om uwent wil*; de paragogiese *t* wordt voor H. afgekeurd: ‘Indien ergens de bedorven uitspraak de schrijfwyze bedorven heeft, zo is 't hier’.

622-vlg. Blijkens *uwe*(*n*) rekent V. deze verzen nog tot het vs. 595 b aangevangen loflied; *bestemt uwe eer:* sluit zich aan bij uw lof.

624 Versta: ‘nergens in de stad hoort men enz.’

625 *noch:* nochtans.

628 *Minos*, kon. v. Creta; vgl. Bk. IX, 613.

629 *zocht kryghsvolk:* bereidde zich ten oorlog.

630 *van vlooten*; hij gold voor de eerste die een zeemacht bezat.

632 *Androgeos* was gedood nadat hij in een wedkamp te Athene alle mededingers overwonnen had.

635 Ov. (in V.'s tekst) ‘en overal waar toegangswegen openstaan doorkruist hij met zijn snelle vloot de zee’.

636 De in deze verzen genoemde eilanden behoren tot de Cycladen; *Anaf:* Anaphe; *Astapal:* Astypalaea; 't Lat. heeft een bnw. dat gevormd is als ware de naam: Astypale; *bevorderden zyn heil:* steunden hem.

637-38 *Of.... of:* onderscheidenlik; *Mikoon:* Myconus; *Cimol:* Cimolus; *Citnos:* Cythnos.

639 *Sairos*, zie *Tekstkr.*; *op het meer*, voor *planam;* Valentijn: ‘'t vlak Serifus’; 1e lez. *en met een vlak Serifos op 't meer*.

En Paros, overryk van marmer, zonder eer[640-vlg.]

640-vlg. *zonder eer* enz.; de Lat. lezing is onzeker, de sage onbekend; V. combineerde die van Farn. en van Schrev.: *quamque impia prodidit Arne/Sithonis accepto, quod avara poposcerat, auro;* er schijnt sprake te zijn van een Thraciese vrouw (Sithonis), die uit goudzucht haar vaderland verried; V. verstond *Sithonis* als 2e nv. van Sithon, en verbond ten onrechte *quamque* met 't voorgaande *Paros*.

*
Te lasterlyk verkocht van Arne, die goutgierigh
't Beloofde gout ontfing van Siton, al te vierigh,[+]
En in een kaeu verkeerde, een' vogel, wit van schacht,[643]
En pooten, die het gout zoo waert en dierbaer acht.
Nochtans Oliaros, Didym, en Tenos mede,
En Andros, en Giaer, en Pepareet, dat vrede
Met zyne olyftelge eischte, ontzeiden Kretenlant[645-47]
Te helpen, en hierom koos Minos flux den kant
Aen d'andre zyde naer Enopie, en de ryken[649]
Van Eakus. d'aeloude in zyne lantkronyken[650]
Noemt dit Enopie: doch Eakus behaeght
Dat dit zyn moeders naem Egine houdt en draeght.[+]
Toen Minos aenquam liep hem 't volk nieusgierigh tegen,
Om zulk een' man te zien, befaemt door zynen degen.
Hem quamen Telamon, en Peleus me te moet,[+]
Die jonger was van oude, en Fokus, eêl van bloet,
De derde zoon. toen quam hier Eakus aentreden,[657]
Heel traegh van ouderdom, en lam en stram van leden,
En vraeght naer d'oorzaek van zyn komste herwaert heen.
De groote koning, hooft van hondert groote steên[660]
In Krete, dagelyx bezocht uit alle paelen,[661]
Gemaent den rou des zoons nu weder op te haelen,
Verzuchte, en sprak aldus: ik bidde stame by
In dezen oorlogh, nu ik dus rechtvaerdigh stry,
Ter liefde van myn' zoon, en hanthaef ons klaeroenen,
Gelyk een medelit. ik zoek zyn graf te zoenen.
Och, antwoorde Eakus, gy komt te vruchteloos[667]
Om hulp by myne stadt, een zaek, die my altoos
Niet vry staet: want geen ryk is in Atheen gehouwen[668-69]

[+][Randschrift:] *Arne in een kaeu*.

[+][Randschrift:] *Egine een eilant*.

[+][Randschrift:] *Eakus zoonen*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 643 *wit;* hs. en oude uitgaven, behalve Ho., *zwart*, maar onder de drukfeilen achter in 't hs. veranderde V. dit in *wit;* 't Lat. heeft 'zwart'; Van Lenn. enz. *wit;* Van Vl. *zwart*. Kantschrift: hs. *Siton in een kaeuwe;* (Lat.: *Sithonis*, d.i. Arne, *in monedulam*); de opgenomen lezing staat in de Drukfeilen; oude uitg.: als in 't hs.; Ho., H. *Arne in een kaeuwe;* zo ook Van Lenn.; Unger *Siton in een kaeuwe*; vgl. over tekst en kantschr. H. - 647 oude uitg.: na *Kretenlant* 'n komma. - 660 hs. *steen;* oude uitg.: steên, zoals Vondel ook regelmatig schrijft. - 663 oude uitg.: na *verzuchte* geen komma.

643 *wit;* zie *Tekstkr.*; opmerkelik is dat V. ook Bk. II, vs. 710 kantschr. een hapering had met *wit* en *zwart*.

645-47 *Oliaros, Didyme, Gyaros, Peparethos; dat.... eischte;* Ov.: 'vruchtbaar in glanzige olijven'; V. vatte de olijf als vredessymbool op; de opgenoemde eilanden behoren tot de Cycladen; behalve Pepar., (noordel. v. Euboea).

649 *Oenopia*, Aegina, in de Saroniese zeeboezem; *en de ryken:* zijnde het rijk.

650 *Aeacus,* zoon van Jupiter en Aegina; *d'aeloude,* voor 't meerv.: de ouden.

657 *zoon*, nl. van Aeacus.

660 'Honderstedig' noemt de Ilias Creta.

661 *paelen:* landen (Latinisme: *fines*).

667 *te vruchteloos:* geheel vr.

668-69 *altoos niet:* volstrekt niet; *gehouwen in* (1e lez. *aen*)*:* door verplichting verbonden.

*
Zoo vast en hecht als dit. wy onderling getrouwen
Zyn bontgenooten: en de koning, die dit hoort,
Vertrekt bedroeft van hier, en antwoort heel gestoort:
Dees bontgenootschap wil eerlang u zuur opbreeken.
Hy acht het nutter bats den weigraer toe te spreeken,[674-vlg.]
Met krygh te dreigen, eer zyn heirkracht hier versmelt,
Gereet d'Atheenschen aen te tasten met gewelt.
Men kon de kryghsvloot van d'Enopiaensche veste[677-vlg.]
Alree zien komen uit het Liktische geweste,
Wanneer 't Atheensche schip met volle zeilen ree[679]
Ter haven binnen quam aenbruisschen uit de zee,
Met Cefalus, gezant van 't vaderlant Athenen.[681-vlg.]
Hy landende zoekt hulp, zoo zy hun vrienden meenen,
Tot weêrstant van 't gewelt by Minos nu voltoit.[683]
Hoewel de dappre zoons van Eakus hem noit
In zulk een' langen tyt aenschouden, nochtans quamen
Zy Cefalus terstont te kennen, en te zaemen
Hun vriendelyke hant te biên met eere en lof,
En leiden den gezant in 't vaderlyke hof.
d'Aenzienelyke helt, wien noch zyne oude zwieren[689]
Ten aenschyn uitzien, treet terstont, naer 's lants manieren,
Ten hove binnen, met d'olyftelge in de hant,
Geleit in 't midden van twee braven vol verstant.
Men noemt een' Klitus, en een' Butes, steun der vroomen,[693]
Gebroeders, alle bey van Pallas afgekomen.[694]
Als zy te zamen hier ter spraeke vaerdigh staen,
Dient Cefal Eakus in 't bree de bootschap aen,
Begint hem zynen last in 't openbaer t'ontvouwen,
En yverigh om hulp en bystant aen te houwen.
Hy haelt het out verbont weêr op, dat jaeren lang
By d'ouders met de stadt Athene was in zwang,
En zeght hoe Minos, dol van wraekzucht, niet te paeien,

* TEKSTKRITIEK: vs. 677 oude uitg.: *krijgsvloot*. - 683 hs. 1e lez. *van gewelt; 't* toegevoegd, maar weggekrast; oude uitg.: *van 't gewelt*. - 692 oude uitg.: na *braven* 'n komma. - 700 *Athene;* oude uitg.: *Atheene*; vgl. vs. 234.

674-vlg. *bats:* trots; Versta: ‘nuttiger dan zijn krachten voortijdig te verbruiken door hem te beoorlogen’; 1e lez.: *Hy waent het nutter klaer uit zynen mont te spreeken, En hem met oorelogh te dreigen en gewelt, Dan zich door oorlogh af te matten in het velt;* 2e lez..... *Dan voor 't Atheensch belang te smilten in het velt*.

677-vlg. Versta: ‘Men kon van de Enopiese wallen de Lyctiese (Cretenser; naar Lyctus, een stad op Creta) vloot reeds zien komen’; foutief voor: nòg zien (nl. zich verwijderen).

679 Beter: ‘een Atheens schip’; *ree:* reeds.

681-vlg. Ov.: ‘Met C. (vgl. Bk. VI, vs. 930), en tegelijk de lastgeving van diens vaderland’; *meenen:* werkelik liefhebben (vgl. *Wdb. N.T.* IX, 380-81); 1e lez. *Daer Cephalus door last van.... Den oever optradt, of men bystant zou verleenen*.

683 *by:* door.

689 *aenzienelyk:* statig van gestalte; Lat. *spectabilis; zwieren:* gelaatstrekken; vgl. Dl. V, 355: 11.

693 *een'* (voor: *eenen*); de een; *vroomen:* dapperen; of: rechtschapenen.

694 *Pallas*, broeder van de Atheense koning Aegeus.

*

Het ryk alleen niet eischt, maer ook geheel Achaien.[702]
Toen dees welspreekende hem hier van reden gaf,[703]
Sprak Eakus aldus, gestut met zynen staf:
Atheners, ay verzoekt geen hulp, maer neemtze mede,
En twyfelt aen geen hulp van my, en spaert uw bede.[706]
Voert teffens al de maght van 't eilant met u heen,
Ja myn geheele staet verzelle u: het is reên.[708]
Geen volk ontbreektme. 'k heb soldaeten, die my dienden,
Myn' vyanden ten schrik, ten dienst van myne vrienden,
Den goôn zy eeuwigh lof. 'k beleef een' vruchtbren tyt,
U wort geen onderstant geweigert in den stryt.
Toen zeide Cefalus: dit 's recht gezeit. wy wenschen
Dat uwe stadt vermeere in burgery en menschen.
'k Verblyde my, zoo dra ik lande, in 't hart verheught[715]
Te zien een evenoude en frissche en brave jeught,[716]
Die my gemoete, en noch ontbeere ik veele naemen
Van dappre mannen, die voorheene ons tegenquaemen.
Maer Eakus verzuchte, en sprak: na'et droef begin
Hoop ik een vrolyk ende, en na de scha gewin.
't Viel lang, indienwe dit u al vertellen zouden.
'k Wil 't ordenloos, om u in 't lang niet op te houden,
Verhaelen. 't volk, waer van u heden heugen magh,[720-23]
Legt tot gebeente en asch verstoven met beklagh.
De meesten, die myn' staet hanthavende onderschraeghden,[725]
Zyn wech: want Juno, wie de lieden lang mishaeghden
Om 't lant, het welk den naem van 's mans boeleerster draeght,[727]

* TEKSTKRITIEK: vs. 705 *verzoekt;* oude uitg.: *verzoek;* H.: *verzoekt*. - 708 oude uitg.: komma na *u*. - 711 *een';* oude uitg.: *een*. - 715 oude uitg.: na dit vers 'n komma; in het hs. is die geschrapt. - 727 oude uitg.: *de naem*.

702 *alleen niet:* niet alleen. Ov.: ‘en voegt er aan toe, ‘dat hij op de heerschappij over geheel Griekenl. uit is’; *Achaien:* Griekenland: voor de *-n* vgl. Van Helten I blz. 68; Stoett, *Moortje*, blz. 113.

703 *gaf:* gegeven had; Lat.: perfect.; vgl. Bk. VIII, vs. 1184.

706 *en* (*twyfelt*) is 't voegw., niet de negatie (Lat. *nec dubiae*), ofschoon *en* als negatie-element in Hs. (Bk. II, vs. 1045) nog voorkomt; (de opgave: Bk. III, vs. 675 bij Van Helt. II blz. 160 is foutief).

708 *staet;* naar Schrev. *et omnis eat rerum status iste mearum;* de Lat. plaats is bedorven; ‘alle krachten die ik als vorst beschikbaar kan stellen’; *het is reên* (vgl. Bk. I, vs. 897): het is billik.

715 *verblyde; lande*; verl. tijd.

716 *evenoude:* van onderling gelijke leeftijd.

720-23 *hoop ik* is minder passend: Aeacus spreekt van een feitelikheid; en hij wenst, dat hij 't later geluk zonder de aanvankelike ellende kon verhalen. Echter volgde V. de lez. van Schrev. *sequetur* (Farn. *secuta est*), en *sine ullo. Ordine* i.p.v. *sine illo ordine*; vandaar: *ordenloos* (vs. 722); in die lezing, die onderstelt dat de gelukkige verandering nog niet zijn volle beslag heeft (*hoop ik een vrolyk ende*), ware een juistere vertaling (vs. 721): ‘Mocht ik in staat wezen, u dat geluk (reeds) te verhalen’; *om... op te houden* schijnt bij V. de verklaring in te houden, waarom Ae. niet de tijd neemt om de stof te ordenen, maar dient bij Ov. eerder ter inleiding van 't volgend verhaal (*'t volk* enz.). H. plaatst een aant. over *ordentelyk*, waarvan hij de *t* en de klemt. op *e* bestrijdt; V. bezigt *órdentlyk*; vgl. Bi.

725 *de meesten;* Lat. *quota pars*: d.i. hoe weinigen (nl. waren zij vergeleken bij al dagenen die ik verloor).

727 *boeleerster*; vgl. bij vs. 649-vlg.

*

Bestreetze met een pest. zoo lang het lant geplaeght[+728]
Slechts een gemeine sterfte elk toescheen, en de reden
Van zulk een lantplaegh niet bekent was in de steden,
Zocht elk by artsen hulp: maer 't onheil wert zoo groot
Dat geene middelen ons holpen in dien noot.
Een dikke lucht hing in 't begin op alle kampen.[733]
De hitte wert gebroeit uit dikke en vuile dampen,
Te dicht op een gepakt. de zwoele wint van 't zuit[735]
Blies met zyn' adem gal vergift en dampen uit,
Vier maenden achter een, geduurigh onbewogen:
Terwyl de horens van de maen zich vierwerf boogen
Tot eenen ronden kring, en elk de nieuwe maen
Zoo dik herboren aen den hemel op zagh gaen.
Toen werden bron en meer besmet. de slangen kroopen
En krielden over 't lant, dat braek lagh, dor en open,[742]
By duizent duizenden, gelyk een dichte drift,
En smetten beek en bron met schrikkelyk vergift.
Men merkte eerst aen de sterfte in vogelen en dieren[745]
Hoe sterk de krankheit was. de lantman zagh de stieren
Geduurigh voor den ploegh bezwyken in de voor.
Het schaep, gedost met wol, liep blaeten langs het spoor.
Verrotte wol viel uit: het quynde. sterke paerden
Die, moedigh eerst in 't perk, hun renbaen, trots bewaerden,[750]
En brieschten op den draf, belust naer prys te staen,
Vergaten hun natuur. nu was de moedt vergaen.[752]
Zy stonden veegh en logh, en steenden op de stallen.
De kracht en grimmigheit is 't wilde zwyn ontvallen.
Het biet den zwynspriet nu de tanden niet in 't wout.
Geen hart verlaet zich op zyn voeten snel en stout.
Geen beer rant ossen aen. gewas en dieren quynen.[757]
De lichaemen vergaen, en stinken in woestynen,
In bosch, en velden, langs de wegen, breet en langk,
En smetten al de lucht met hunnen boozen stank.
Ik wil noch verder gaen. de raef, en kraey in lyen,[761]
Noch hont, noch wollef riekt aen rotte en vuile pryen.
Het rot alwat'er legt. het luchtige element[763]

[+][Randschrift:] *Een zwaere pest.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 729 Ho. *gemeene*. - 738 hs. *Tewyl*. - 743 Ho. *dikke*. - 755 oude uitg.: *wijnspriet*; H. *zwijnspriet*. 763 oude uitg.: *al wat*.

728 *het lant geplaeght*, voor: de landplaag.
733 *kampen:* velden; (niet in tegenstelling met *steden* vs. 730).
735 *te dicht:* zeer dicht.
742 *dat.... open*; toevoeging van V.
745 Zij waren nl. de eerste slachtoffers; H. over *dier* naast *mensch* en *vogel*; vgl. Bk. X, vs. 201; *Faëton*, vs. 223.
750 De komma na *renbaen* ontstond wsch. doordat V. bij vergissing *renbaen* als bijstelling bij *perk* nam; naast andere details kan dit wijzen op 'n overschrijven uit een ouder klad.
752 *moedt:* fiere drift.
757 *rant aen*; vgl. vs. 205.
761 *in lyen*; Lat. *avidae:* 'begerig'.
763 *het luchtige element:* de lucht (bezwangerd nl. met de uitwaseming der lijken).

*
Beschadight en bederft al wat'er is omtrent.
De zwaericheit groeide aen, en trof ten lange leste
Den huisman, en de plaegh sloegh over graft en veste
Ter stede binnen. eerst quam 't ingewant te braên,
En gaepte, als kloven, wyt van een. dit zagh men aen[768]
Den gloet van 't aenzicht, en de rootheit, en aen 't hygen.
De tong is schor, en zwilt. de zoele wint aen 't stygen,
Verdrooght den open mont, die vangt de zwaere lucht.
De kranke haet het bedde en dexel, schuwt en vlugt
De warmte, rolt op d'aerde om niet van brant te stikken:
Doch d'aerde kan hem niet verkoelen, noch verquikken[774]
Den brant van 't lyf. men vint noch arts, noch artseny.
De lantpest rant elk aen, en d'artsen gaen niet vry.
De kunst beschadight hen. hoe iemant kranken dichter
Genaekt, en trouwer helpt, hoe zelf de meester lichter[778]
Om hals raekt, en de ziekte en 't leven teffens mist.[779]
Zy geven hunnen lust den vryen toom. wat is't,[780]
Nu raet noch toezicht baet! zy leggen waerze konnen,
En zonder schaemte bloot, by vlieten, putten, bronnen.
De dorst wort met den drank en 't nat niet eer geblust
Dan 't leven. menigh kan niet ryzen, noch vint rust.[784]
Zy sterven drinkende d'een vroeger, d'ander spader.[785-vlg.]
Het bedde valt den kranke, allengs het sterven nader,
Zoo lastigh, dat hy 't ruimt, om stervens noot t'ontgaen:
Of vint zich dees te zwak om overent te staen,
Zoo rolt hy langs den vloer, verlaet zyn huis en erven.
Elk acht zyn eigen huis een pesthuis om te sterven:
En aengezien men noch de bron van 't quaet niet kent,
Wyt elk den oorsprong der quellaedje en deze elend'
De plaetse alleen. gy zoutze alleen half doot zien doolen,[793]
En treuren by den wegh, zoo lang zy op hun zoolen[794]
Noch kunnen staen. gy zoudt een deel zwaermoedigh zien
Hun ramp beschreien, en ter aerde, op bloote knien,
Of rug neêrleggen, of 't gezicht in 't hooft verdraeien.
Men vout de handen, heftze om hoogh om goôn te paeien:

* TEKSTKRITIEK: vs. 770 Ho. *zwelt*. - 777 hs. *imant*.

768 *en gaepte... van een*; toevoeging van V.

774 1e lez. *kan het lyf noch koelen, noch verquikken, En wort zelf warm*; vgl. *sed humus de corpore fervet*.

778 *zelf de meester:* de arts zelf; vgl. Bk. XIII, vs. 219; hier vs. 1031.

779 *de ziekte mist:* faalt in 't bestrijden der ziekte.

780 *wat is 't:* wat zou het nog? wat wil men?

784 *niet ryzen*; nl. bezwaard door 't vele drinken.

785-vlg. Ov.: ‘Zij storten stervend in 't water; toch drinkt deze en gene nog dat (besmette) water’.

793 *de plaetse alleen;* Lat. (naar een betere dan V.'s lezing) *locus parvus*, ‘'t kleine huis’, de geringe ruimte daarin; volgens Thucydides in zijn ‘Pest te Athene’ in werkelijkheid een voorname oorzaak van de uitbreiding der pest.

794 ‘*zool* is het onderste van den voet, anders *plante* genoemd; zie beneden XIII, 1310’. H.

*

Noch gevenze overal benaeut en bang den geest,[799-v.]
Waer hen de doot verrast. hoe was ik toen bevreest,
En hoe behoorde ik toen om 't hart gestelt te wezen!
En wat behoorde ik eer, in noot als noit voor dezen,
Te wenschen, dan met myn gemeente, op eenen dagh,
Op eenen oogenblik te sterven! waer ik zagh,[803-804]
En d'oogen heenesloegh, daer lagh myn volk verslagen:
Gelyk wanneer de herfst, in 't krimpen van de dagen,
Den rotten appel van den boom schud, als onnut,
Of d'akkerman in 't wout den eekel nederschud.
Men ziet de groote kerk van gout en marmer glimmen,
Waer langs een yvraer moet by veele trappen klimmen,[810]
Daer zit Jupyn ten troon. wie dient, wie wierookt hem
Niet ydel? dikwyl badt, met een benaeude stem,
De vrou voor haeren man, de vader voor zyn zoonen,
Aen 't onverbeên altaer gesmoort, met droeve toonen,[814]
En onverbranden geur van wierook in de hant.[815]
Hoe dikwyl viel de stier, met krans en offerbant,
Ter kerke heengeleit van heilige offermannen,[817]
Met bedeloften, en gedachten opgespannen,[818]
Terwyl men zuivren wyn op hooft en horens goot,
Eer d'offerbyl hem trof! toen ik, geperst van noot,
Voor lant en kindren badt, en 't offeren wou spoeien,
Begon het offervee afgrysselyk te loeien,
Te storten zonder slagh of stoot, en zonder moedt,
En verfde 's priesters mes, besprengt met luttel bloet.[824]
Ook kon men uit geen vlies noch kranke vezel weeten
Den raet en wil der goôn om hoogh, op ons gebeeten:
Want deze plaegh drong fel in 't ingewant recht door.
'k Zagh doode lichaemen, gestroit voor 't heiligh koor,
En kerkkolommen, ook voor godtgewyde altaeren[828-29]
Heenleggen, op dat ons de doot meer zou vervaeren.[830]

* TEKSTKRITIEK: vs. 808 hs. de oorspr. slot *-t* van *nederschudt* weggewist. - 811 hs. *wirookt.* - 812 na *ydel* uitroepteken door vraagt. vervangen; bij de druk als punt gelezen (?); Ho., H. vraagteken. - 814 oude uitg.: na *gesmoort* geen komma.

799-v. 1e lez.: *En geven, hier en daer benaeut en bang, den geest Waer hen de doot behaelt* (dit veranderd in: *En sterven haestigh heen*); de definitieve lezing (met *noch*) verrijkt de zin, ofschoon in afwijking van Ov.

803-804 *op eenen dagh, op eenen ogenblik* (niet bij Ov.) is vooral wegens zijn nadrukkelikheid, weinig passend.

810 *yvraer*, vurig gelovige. Op een hoge berg van Aegina stond een tempel van Zeus Panellenios (de pan-helleense).

814 *onverbeên:* niet te verbidden; *gesmoort:* gestikt, door de dood getroffen.

815 *onverbranden geur van wierook;* vgl. Padberg, De *Mooie Taal* (1924; blz. 154-vlg.).

817 *heilige offermannen*; 1e lezing: *d'eer der offermannen*.

818 *bedeloften:* ‘zulke *Beloften*, die men den goden *biddende* doet, en waartoe men zich verbindt, indien men de weldaad, om de welke men *bidt*, erlangt’ H.; vgl. o.a. Dl. II 740: 2110; en hier vs. 900; Walch 62; *opgespannen*; vgl. vs. 206; ‘met hun geest in spanning’.

824 De offerdieren stortten, zonder door een stoot getroffen te zijn, in het offermes, en kleurden het met luttel bloed.

828-29 *koor en kerkkolommen:* de kolommen (Lat. *postes:* ‘posten; poorten’) des tempels.

830 *vervaeren:* verschrikken; wegens de ontwijding der heilige plaats.

*

Een deel verhangt zich aen een koorde naekt en bloot,
En vlugt de vrees des doots door een vervloekter doot,[832]
Verdaghvaert door de doot de doot, alree voorhanden.[833]
't Getal der dooden is zoo groot in stadt en landen,
Dat elk de staetsi van het lyk berusten laet,
De drang der lyken voor de poorte stille staet.
Zy leggen langs den wegh gespreit, en onbegraven,
En op het lykhout, niet berecht, en zonder gaven.[838]
Zy vechten onderling om 't lykhout, doôn ontzeit,[839]
En brandenze ondereen, en zonder onderscheit.
De dooden worden niet beklaeght, gelyk voorheenen.[841]
Men hoorde om ouders, noch der kindren zielen weenen,[842]
Om jong noch out. helaes het kerkhof valt te kleen.
Voor 't lykvier is geen plaets op 't lant, en in de steên.
In zulk een' overval van veele elendigheden
Bekommert, sprak ik: o Jupyn, zie eens beneden.[846]
Indien 't waerachtigh is, waer van de faem noch rept,
Datge in Azopis by Egyn, myn moeder, hebt[848]
Geslaepen, en ontkent gy niet dat ik magh roemen
Op mynen stam, en u myn' eigen vader noemen,
Zoo dompelme in het graf, of lever my myn volk.[851]
Jupyn gaf, met een' slagh en blixem uit een wolk,
Terstont een teken. 'k riep hierop: o vader, vader,
'k Aenvaerde dit, en bidde en smeeke u, koom my nader,[854]
En gunme dat dit merk gedye tot een merk[855]
Van uw genegenheit te mywaert, en my sterk',
Gelyk een voorspook van uwe opperste genade.
Hier bloeide by geval een eike, zonder schade
Van onweêr, in de lucht gesteigert met zyn kroon,
Uit Dodoonsch boschzaet opgewassen trots en schoon,[860]
En Jupiter gewyt. hier zagen wy de mieren,
Op eene lange ry, met kleene bekken zwieren,[862]

* TEKSTKRITIEK: vs. 837 oude uitg.: na *gespreit* geen komma. - 842 Ho. *hoort*. - 844 Ho. *noch in*. - 853 oude uitg.: na *teken* een puntkomma.

832 *vervloekter;* toevoeging van V., zoals ook *naekt en bloot* vs. 831.

833 *voorhanden:* geheel nabij.

838 *lykhout:* brandstapel; *niet berecht:* zonder het hun toekomende (*zonder gaven*, d.i. doodengeschenken, als specerijen, wapenen, huisraad).

839 *doôn ontzeit:* dat men niet gunde aan de doden, voor wie het opgestapeld was: het hout was niet toereikend.

841 Er waren geen bloedverwanten meer om hen te bewenen.

842 Ov.: ‘onbeweend waren de schimmen rond van enz.’; in overeenstemming met het antieke geloof, dat lijkgebruiken en lijkbeklag noodzakelik hield voor de rust der doden.

846 *Jupyn:* Jupiter Panhellenius, die op Aegina een tempel had.

848 Vgl. Bk. VI, vs. 156; hier vs. 650; Aegina was de dochter van de stroomgod Asopus; Valentijn: ‘dat gij met Egina, Asopus dogter, hebt te doen gehad’.

851 *lever:* schenk terug; een eerdere lez.: *Herlever my m.v.;* vgl. vs. 865.

854 *'k aenvaerde dit;* nl. als een gunstig voorteken.

855 *merk:* teken.

860 Te Dodóna in Epirus stond de orakeleik van Jupiter; 1e lez. *Uit het Dodoonsche zaet gewassen*.

862 *zwieren:* zich voortbewegen; Ov.: ‘een grote last in hun kleine bek dragend’; vgl. Bi.

*

En sleepen maght van graen langs 't rimpelige padt
Der schorsse. ik stont verstomt om dit getal, en badt:
O vader, lever my zoo veele burgers weder:
Stoffeer myn dootsche stadt. de boscheik buight zich neder,
En beeft, en tak en telgh beweegen zich gezwint.
De bladers ruischen, niet bewogen van den wint.
Myn leden sidderden van schrik. myn haeren rezen.
Ik kus den boom, en d'aerde, en tusschen hoop en vreezen
Kon niet bekennen dat ik hoop schepte op geluk,
En schepte nochtans hoop, beloofde in mynen druk
Al wat ik moght. de nacht viel weder op de kimmen.[872-73]
Ik, van bekommering gemat in naere schimmen,[874]
Viel neder om in 't gras te slaepen op den gront;
Toen scheen 't dat d'eikeboom recht voor myne oogen stont.
Toen scheenen takken, en met eenen zoo veel dieren,[877]
Aen zyne takken vast, al bevende te zwieren,
En d'eike boschtak zaeit de mieren in de voor,
Een' troep die haestigh groeide, en aenwies op dit spoor,[880]
En opgerezen by den boom stont overende.
Men zagh de magerheit en voeten van dees bende,[+]
En haere zwarte verf vermindren en vergaen.
Zy trok een nieu gestalte en schyn van menschen aen.
De slaep ging over. ik ontwaekende versmaede
Dit nachtgezicht, en klaegh dat bystant noch genade
By goôn gevonden wort. maer binnen in het huis
Ontstont een groot gemor. my dunkt ik hoor gedruisch,
En menschelyk geluit, en stemmen met myne ooren,
Heel anders dan men oit voorheene plagh te hooren.[890]
Terwyl ik twyfelde of 't een droom was, sprongen voort
De deuren met een' krak wyt open. door de poort
Komt Telamon terstont van buiten aengeloopen,
En zegt: heer vader, gy zout zulk een heil niet hoopen.
Gy zult wat grooters zien. tre buiten. ik trat heen,[895]
Zagh een' troep menschen, als my in den droom verscheen.
Zoo zagh menze op een ry. ik kende voort hun naemen.[897]
Zy naderen terstont, en groeten my al t'zaemen,

[+][Randschrift:] *Mieren in menschen*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 885 oude uitg.: *versmade*. - 898 *al t'zaemen* zeer wschl. aaneen; oude uitg. *al t'zaemen*; vgl. vs. 1069.

872-73 *beloofde.... moght* (kon); Ov. ‘ik koesterde mijn wensen (*vota:* door V. als “beloften” opgevat) in mijn gemoed’.

874 *naere schimmen:* sombere duisternis.

877 *zoo veel;* nl. als er op de werkelike boom te zien waren.

880 *groeide;* nl. in gestalte; *op dit spoor:* zo verder, op die wijze.

890 Ov.: waaraan ik reeds ontwend was.

895 *wat grooters;* nl. dan wat gij hopen kondt.

897 Met *hun naemen* gaat V. te ver; hij herkende ze als overeenkomend met zijn droomgezicht.

*
Als hunnen koning. ik betaele Godt Jupyn
Myn bedeloften, en in zulk een' blyden schyn
Deele aen het nieuwe volk de stadt, en lege gronden,
By d'ouden korts ontruimt, die my ten dienste stonden,
En noemze, op dat de naem den oorsprong lang bewaer',
Mirmidoniers. gy zout noch heden in dees schaer[904]
't Voorgaende wezen zien, de zelve zeden merken.
Zy zyn einthoudende, en ook spaerzaem, kloek in 't werken,[906]
En even out en trots, staen vaerdigh tot den toght,[907]
Als d'oostenwint, die u gelukkigh overbrogt,[908-v.]
Zal in den westenwint op eenen sprong verkeeren.
Met dees historien t'ontvouwen aen de heeren,[910]
Verslytenze aen den disch met lust den meesten dagh,[911]
Den nacht met slaepen. toen de zon ter kimme uit zagh,
Volharde d'oosten wint, en hinderde te vaeren.
De zoons van Pallas, al te gader min van jaeren[914-vlg.]
Dan Cefalus, gaen met hem heene naer het hof.
De koning sliep noch vast: en Fokus, ryk van lof,
De zoon van Eakus, ontfing hen in de zaelen:
Want Telamon, met een zyn broêr, om niet te faelen[918]
In 't spoeden, worven vast soldaeten. Fokus leit
d'Atheensche mannen, met een hoofsche staetigheit,
In eene schoone zaele, en zet zich by de heeren.
Hy zagh hoe Cefal droegh, in 't heene en weêr spansseeren,
Een' gladden schicht, van hout, hun onbekent, gesneên,
En om het punt vergult. hy mengt, in 't hondert heen[924]
Een weinigh woorden in dien kout, en zegt ten leste:
Ik ben een jaeger uit den aert in myn geweste,
En afgerecht op wilt te vangen, snel en stout:
Noch twyfelde ik een poos van welk een stof en hout
Gy dezen jaghtschicht sneet: want waer de schicht gesneden
Van esschen, hy waer geel als gout, naer alle reden:[930]

* TEKSTKRITIEK: vs. 923 oude uitg.: na *schicht* geen komma. - 924 hs. komma na *heen* (misschien ook na *mengt*) geschrapt.

904 *Mirmidoniers* (viersilbig): Myrmidonen, welke naam in verbinding werd gebracht met gri. murmèks ‘mier’.

906 *einthoudende*, voor *quaesiti tenax:* ‘vasthoudend wat men verworven heeft’; vgl. H., Bi. (‘een zonderling woord, 't geen wel van Hoofts vinding schijnt te zijn’), Stoett in *Episodes uit Hooft's Ned. Hist.* blz. 30; bij Hooft is het: ‘vasthoudend, hardnekkig, koppig’.

907 *togh:* krijgstocht (*ad bella*).

908-v. Nauwkeurig ware, wegens de ligging van Aegina t.o.v. Athene, N.O.-wind en Z.W.-wind; Lat. *Eurus* en *Auster;* 1e lez. *Eurus* en *zuidenwint;* vgl. Bk. VIII, vs. 3-v.

910 *historiën;* 1e lez. *vertellingen; historien* zijn de vertelde gebeurtenissen.

911 Ov. ‘met zulke en andere gesprekken vulden zij de lange dag; 't beste deel (*pars optima*) van de dag (d.i. de avond; door V. opgevat als: 't meeste deel) werd aan de maaltijd gewijd’.

914-vlg. *al te gader;* het waren er nochtans maar twee, nl. Clytus en Butes; Ov. zegt, dat zij bij de oudere Cephalus eerst hun opwachting maakten, om vervolgens met hem het morgenbezoek te brengen bij Aeacus.

918 *met een:* en met hem; *broêr*; nl. Peleus; vs. 655.

924 *vergult*; Lat. *aurea:* ‘gouden’.

930 *geel als gout*; Lat. *fulva*; Valent.: ‘blond van verf’; FLorian.: ‘geelachtig’.

*

Waer 't hout kornoelje, het viel quastigh: hierom is
De stof my niet bekent, en 't hout my ongewis,
Die nimmer schooner schicht aenschoude met myne oogen.
Toen sprak de tweede zoon van Pallas: gy zout mogen[934]
U meer verwondren om de deught van dezen schicht,
Dan om zyn schoonheit. al wat 's jaegers scherp gezicht
Hierme beschieten wil, dat treft hy. geen gevallen[937]
Regeeren zyne vlugt. hy keert, dit weetenze allen,
Bebloet van zelf weêrom, in zyne sterke vuist.
Hierop hout Fokus aen met vraegen naeu en juist
By wat geval de schicht dees hantvest hebb' gekreegen;[941]
Van wien hy herquam; wie hem holp aen zulk een' zegen:
En Cefalus berecht hem weder op dien eisch,[943]
Doch zweegh by welk geval hem Prokris d'eerste reis[944]
Met dit geweer beschonk, mits hy zich vont verlegen
Een zaek te reppen, die van schaemte dient gezwegen;[946]
En overdenkende met treurigheit en rou
Aen 't jammerlyk verlies van zyne waerde vrou,
Sprak entlyk droevigh, met de traenen op de wangen:
O zoon van een godin, dit wapen komtme prangen[950]
Met droefheit. och of 't lot gegunt had dat ik haer
Noch lang genieten moght. dit wapen, 't valtme zwaer[951-52]
Te melden, heeft myn vrou en my te droef bedorven.[953]
Och hadde ik nimmermeer dit jaghtgeschenk verworven!
Haer naem was Prokris, zoo misschien de zusters naem[955]
Oritia, geschaekt en ruchtbaer door heur faem,[956]
U meer bekent zy: zoo gy oit de zeên en werken
En schoonheit van dees twee belust waert aen te merken,
Myn schoone Prokris was met recht eer schaekens waert
Dan haere zuster zelve. Erechteus, milt van aert,
Beschonkme met dit pant, zyn kint, ter goeder uure.
De liefde schonkze my. men schatme van natuure[962]
Gelukkigh, en ik was gelukkigh noch ter tyt,[963]
En waer 't gebleven, en voor ongeluk bevryt:

* TEKSTKRITIEK: vs. 934 oude uitg.: *zoudt*. - 946 oude uitg.: *gezweegen*. - 960 oude uitg.: *Erichteus*.

934 *de tweede zoon;* Lat. *alter:* 'een van de twee'.

937 *geen gevallen:* niet het toeval.

941 1e lez. *had dees natuur gekregen*; *hantvest:* voorrecht, voordelige eigenschap; vgl. Bk. IV, vs. 519.

943 *eisch:* vraag.

944 Vgl. bij vs. 1044; de Lat. lez. (vs. 687-88) is onzeker; V. volgt wschl. N. Heinsius.

946 *reppen:* aanroeren.

950 *zoon van een godin,* nl. van Psamathe, een dochter van Nereus.

951-52 *och of.... moght*; onjuist voor: '(en zal mij nog lang doen wenen) als 't lot mij nog lang te leven geeft'.

953 *bedorven:* in 't ongeluk gestort.

955 Versta: 'de zuster van O., als die u wellicht beter bekend is'; vgl. Boek VI, vers 932-vlg.

956 De lezing *raptae* staat bij Farn. in marg., wat Geerts (147) niet vermeldt.

962 *de liefde*; onderwerp; Ov.: 'ook de liefde verbond haar aan mij'; *men schatme:* men noemde mij; *van natuure*; 'n weinig gelukkig toevoegsel.

963 *was*; met klemtoon; *noch ter tyt:* toen nog.

*

Maer anders lagh het in den raet der goôn geschoren.[965]
De tweede maent ging in, met haeren zilvren horen,[966]
Na datwe beide in echt verzaemden hant aen hant.
De goude dageraet bescheen 't bedaeude lant.[968]
De schemering verdween. Himet, gewoon te bloeien,[969]
Zagh my door 't open velt met netten heenespoeien,
Om harten, ryk getakt met hoornen, op te doen.[971]
De schoone Auroor verzoekt, myns ondanx, my in 't groen.[972]
Zy belge zich toch niet, spreek ik als 't is de waerheit:
Want schoon haer roozemont schoon opluikt met een klaerheit,[974]
Het licht en duister scheit, en daeu en nekter drinkt;
De naem van Prokris staet alleen in 't harte en blinkt.[976]
Ik minze uit al myn harte, en kan myn tong niet roeren,
Of moet dien lieven naem op 't bladt der tonge voeren.[978]
Ik kan haer bruiloft niet vergeeten, en dien nacht,
En versche liefde, en dees byeenkomste in het zacht
En vrolyk bruiloftsbedde. Auroor, hierom ontsteeken,
Sprak: staek dit roemen. o ondankbre, 't is verkeeken.
Behou uw Prokris: maer gaet myne spelling vast,[983]
Gy zult noch wenschen dat gy nimmer zulk een' last[984]
Als Prokris had getrout: en graeuwende van smerte,[985]
Zont my naer Prokris heen, met een grammoedigh harte.
Ik wederkeerende, en bedenkende al het geen
Auroor my spelde, vreesde angstvalligh, viel met een[988]
In achterdocht of om een' liever te behaegen,
Myn lieve Prokris zich oneerbaer had gedraegen.
De schoonheit en de jeught gafme eenige achterdocht
Of hier ook overspel en afkeer schuilen moght.
De zeên verboôn dit van haer kuischeit te vermoeden:[993]
Doch 'k was van huis geweest. Auroor, van wie wy spoeden[994]

* TEKSTKRITIEK: vs. 966 oude uitg.: *De tweede maen quam op.* - 974 oude uitg. *rozemont*; wegens de lengte v.d. versregel; vgl. Bk. II, vs. 546. - 989 oude uitg.: na *behaegen* geen komma.

965 *lagh... geschoren:* was vastgesteld, beschikt.
966 Het Latijn heeft: ‘Het was in de tweede maand’.
968 *dageraet*; bij Ov. reeds aanstonds in hoofdzaak als de godin gedacht.
969 *Himet:* de berg Hymettus in Attica, beroemd wegens zijn honig; daarom ‘de altijd bloeiende’.
971 *opdoen*; als jagersterm, *Wdb. N.T.* XI, 440; vinden, aantreffen; of ruimer: opsporen.
972 *verzoekt my:* vraagt mijn liefde; vgl. Bk. IV, vs. 964; Lat. *rapit:* ‘ontvoert’; vgl. 1e lez. *De morgenster verrukt*; vgl. Bk. V, vs. 534.
974 *want schoon:* ofschoon namelik; vgl. Bk. VIII, vs. 375.
976 *en blinkt:* te glanzen.
978 *bladt der tonge*; H.; volgens Bi. heeft 't ‘iets walglijks. Het is of de Dichter [l M.] zijn mond opende, en de tong werklijk uitstak, om pillen in te nemen’; vgl. vs. 627; Bk. VI, vs. 752.
983 *spelling:* voorspelling.
984 *een last*; dat *last* hier ‘oneigelik’ voor *lastige vrouw* zou staan, is een logicisme van H., en bovendien onjuist; Bi. vond de zegswijze ‘grof en plomp’, wat juist ware t.o.v. H.'s opvatting.
985 *graeuwen:* grommen, kreunen (*Wdb. N.T.* V 612).
988 *angstvalligh:* van angst vervuld; vgl. Bk. IV, vs. 658.
993 *de zeên:* haar (eerbare) zeden en aard; vgl. vs. 905.
994 *Auroor;* zij was nl. de vrouw van Tithonus.

*

Te keeren, strektme tot een voorbeelt, waert geducht.[995]
Wy minnaers vreezen strax voor eenigh kleen gerucht.[996]
'k Besluite in 't harte myn bedenken naer te spooren,[997]
En wil haer zuivre ziel door gaven eens bekooren.
Aurore styftme in zulk een vreeze en achterdocht:[+]
En zeker 't scheenme of ik 't gevoelde. zy vermoght[1000]
Myn aengezicht alreede een' andren schyn te geven.
Onkenbaer worde ik naer Athene toe gedreven,[1002]
En trede binnen 't huis, onkundigh van dees vlam[1003]
En schandelyke smet, en daer ik niet vernam
Dan kuische tekens, en elk uitzagh met verlangen,[1005]
Beducht of 't heerschap vry moght wezen, of gevangen.[1006]
Na dat ik naeulyx door zoo veelerhanden slagh
Van lagen en bedrogh by Prokris quam, en zagh
Haer kuischeit, stont ik stom voor zulk een bloem der wyven,[1009]
En liet de proef van haer getrouwe kuischeit dryven.[1010]
Ik gafme ongaerne haer te kennen op die stont,[1011]
En konme naeuwelyx onthouden Prokris mont
Te kussen, als 't betaemt. zy zagh bedroeft van rouwe,[1013]
En nochtans zagh men noit met oogen schoener vrouwe
Dan dees bedroefde vrou. zy staet'er vast en blaekt
Uit liefde om haeren man, zyn wedergade ontschaekt.
O Fokus, reken vry hoe blonk deze uitgelezen,[1017]
Die in haer droefheit zelf zoo byster schoon most wezen![1018]
Wat haele ik weder op hoe dik en menighmael
Haer kuische zeden myn' onkuischen minnestrael[1020]
Afsloegen! zy liet reis op reis dees reden hooren:
Ik hebbe alleen een lief, geen' andren meer verkoren,[1022]
Het zy wie 't wezen wil. ik wydde, nimmer moe,
Myn lusten een' alleen, en niemant anders toe.

[+][Randschrift:] *Aurore vermomt Cefalus*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1008 oude uitg.: *laegen*. - 1011 Ho. *dien*. - 1018 oude uitg.: na *wezen* een punt.

995 *waert geducht*; vgl. Bk. VI, vs. 920.
996 *strax:* aanstonds.
997 Ov.: 'Ik besluit te zoeken 'tgeen mij smarten zal'; voor *bedenken* (kwaad vermoeden; vgl. Dl. II, 695: 1168) schreef V. eerst: *bekommering*.
1000 *en zeker.... gevoelde*; dit behoort, bij Ov., tot 't volgende, de gedaanteverandering nl.
1002 *worde gedreven*; voor Lat. *ineo:* 'ik kom binnen'.
1003 *onkundigh*; bij *huis*; 1e lez. *'t huis, dat gansch onschuldigh stont*.
1005 *kuische tekens:* kenmerken van kuisheid.
1006 *'t heerschap*; 1e lez. *Of zynen heer noch*.
1009 *wyven*; vgl. voor dit niet-geringschattend (oude) gebruik Bk. X, vs. 547.
1010 *laten dryven* betekent: 'op zijn beloop laten', en vandaar: 'achterwege laten'. Blijkbaar wijl in werkelikheid C. de proef niet opgeeft, vertaalde Van L. met 'doorzetten'; maar het is de vertaling van *reliqui:* 'ik liet achterwege', waarbij *paene*, 'bijna' door V. over 't hoofd werd gezien; zijn vertaling is te redden, wanneer men er 'voor 't ogenblik' bijdenkt.
1011 Ov.: 'Met moeite (*male*) weerhield ik mij de waarheid te bekennen'; voor *ongaerne* (*male*) had V. in zijn verband nog beter *gaerne* geschreven.
1013 *betaemt*; Ov.: betaamd zou hebben.
1017 *hoe blonk:* welk een schoonheid zij wel bezat, zij die....
1018 *most wezen:* niet anders kon dan enz.
1020 *minnestrael:* minneschicht; hier voor 'verlokkingen' (*tentamina*).
1022 *andren*; enkelv.

1025 Wat wyze zou zich met zulk een beproefde trouwe[1025]

1025 *wyze:* gezonde van geest (*sano*).

*

Noch niet genoegen? ik ben met dees scherpe schouwe[1026]
Noch niet gerust, maer grief my zelven, en myn ziel,
Beloofze schat op schat, en wat haer oogh beviel,[1028]
Tot datze wankelde, en my reden gaf te schroomen.
Toen riep ik strax: nu blykt hoe gy zyt ingenomen.[1030]
Dees overspeelder, dus vermomt, is zelf uw man.[1031]
O trouwelooze vrou! gy zyt betrapt. ik kan
Het zelf getuigen. zy zwygt stil, en stom van schaemte
Verantwoort dit niet eens, en schuwde naer betaemte
Het achterdenkend huis, dien boozen bedgenoot,
En haete myne jaght en my tot in den doot,[1036]
Ook al het mansdom, en hunn' ommegang verbolgen,
Om zuivere Diane in bosschen na te volgen.
Ik, eenzaem en alleen gezeten onvereent,
Gevoele een knaeginge in het mergh van myn gebeent',
En bad vergiffenis, bekende myn misdaeden,
En dat ik in dees schult kon vallen onberaeden,
Indien men my bekoorde, en gave een ryke gift.[1043]
Zy om het quetsen van haer eere, eerst met een drift[1044-vlg.]
Ter wraek', zich wreekende, gaet, door dit schult bekennen
Verzoent, naer huis met my, wien 't roude haer te schennen,
En slyt den tyt in vrede en vrientschap stil en braef.
Zy schenktme boven dit, als een geringe gaef,[1048]
Een' hont, haer van Diaen geschonken om te wennen,
Die zey: dit hondeken valtze al te snel in 't rennen.[1050]
Toen schonkzeme ook dien schicht, in myne hant gevat.
Lust u te weeten wat geluk dees schicht, zoo gladt
En handigh, met zich brengt; gy zult niet zonder reden[1053]
U hoogh verwonderen om zulke vreemdigheden.
De veltgodinnen zyn gewoon door haer vernuft[1055]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1027 oude uitg.: *my zelve, en mijne ziel*. - 1036 oude uitg.: *doodt*. - 1038 1e lez. *naer; r* geheel, *e* half gedelgd; oude uitg. *na*. - 1044 oude uitg.: na *zy* een komma. Het ontbreken daarvan in het hs. kan gevolg zijn van een ter plaatse aangebrachte verandering.

1026 *schouwe:* onderzoek (vgl. ogenschouw).

1028 De vertaling berust veeleer op de lez. van Farn., dan (Geerts 147) op Schrev.

1030 *ingenomen:* verleid, ingepalmd; vgl. Dl. II, 713: 1550.

1031 *zelf uw man:* uw man zelf; vgl. vs. 778.

1036 *jaght*; vgl. vs. 970-vlg.

1043 *gift*; nl., zegt Ov., 'indien zo rijke geschenken mij werden geboden'.

1044-vlg. Lat. *laesum prius ulta pudorem:* 'haar gekwetst schaamtegevoel gewroken hebbend'; op wa wijze, verzwijgt de dichter; vgl. vs. 944-vlg., waar *by welk geval* een minder juiste weergave is voor *qua mercede,* 'tegen welke prijs'; vgl. echter over beide plaatsen Herter, *Gnomon*, 1933, S. 32 f.

1048 *als.... gaef;* Ov. (naar Farn.): 'als had zij een klein geschenk gegeven' (met het voorgenoemde nl.); 'als ware zij zelf een te klein geschenk'.

1050 *al:* allemaal.

1053 *handigh;* H. wil dat *handigh* 'eigelijk' geldt van 'de persoon die een zaak wel weet te handelen; maar het geene makkelijk kan gehandeld worden, noemt men eigelijk *handelbaer*'; V.'s gebruik van *handigh* is dan dus 'oneigelijk', nochtans 'goed, vooral in den Stijl der Poëeten'; vgl. Bi., Van L.

1055 *veltgodinnen;* naar de lezing *Naiades* (vgl. Bk. VI, vs. 449); niet *Laiades* (d.i. Oedipus, de zoon van Laius), volgens welke laatste hier sprake zou zijn van de Sphinx, (door Juno uit wraak gezonden), na welker dood de Thebanen met een andere plaag bezocht werden (de Teumessiese vos nl.); zie vs. 1061.

*

De duistre orakels, daer het schrander brein voor suft,
t'Ontvouwen. hierom liep men niet, gelyk te vooren,
By milde Temis, om haer antwoort naer te spooren,
En dubbelzinnigheit, van outs in zwang en kraft.[1058-59]
Zy liet dees slofheit van het volk niet ongestraft,
Maer stuurde een wilt gedierte in 't out Tebaensch geweste,[1061]
Verdelghde mensch en vee. al 't lantvolk om de veste
Zat ingetoomt van schrik, de jeught, hierom vergaert,[1062-631063b]
Spant netten op het velt. het dier sprong onvervaert
Door struik, en loozen strik, en over want en netten,
Hoe hoogh dees hingen. wat jaghthonden 't wilt bezetten[1066]
Na'et slaeken, het ontslipt, en redt zich op de jaght,[1067]
In 't rennen sneller dan een vogel uit zyn kracht.[1068]
Altzaemen houdenze aen ik zoude Lelap slaeken.[1069]
[Zoo hiet het jaghtgeschenk] dit trok, om los te raeken,
Het leizeel al zyn best, en raekt zoo dra niet los,
Of rende ons uit het oogh. men wist in velt en bosch
Niet waer het hontje was gestoven en gevlogen.
Men zagh noch hont, noch spoor: ja geen Gortynsche boogen[1074]
Hun pylen slaeken met dees snelheit: en geen schicht
Vlieght sneller van de hant: geen slinger dryft zoo licht
Het loot door dunne lucht, als Lelap heen ging streven.
Een heuvel stont in 't velt, allengs in top geheven,[1078]
Hier steegh ik op, om best dees nieuwe jaght te zien.
Wanneer het snelle dier gevangen scheen in 't vliên,
Dan wist het Lelaps bek en scherp gebit t'ontglippen,
En loos geen rechte streek te houden, zich in 't wippen[1082]
Op 't vlakke velt niet bloot te geven, maer heel ras
Den hont te loeren, die het op de hielen was,[1084]
Zich in een' ronden ring te draeien, en 't bespringen
Des honts t'ontwyken door een' strik van veele kringen.
Dan is de hont het op de hielen met een vlugt,
En schynt te vatten, maer vangt ydle en dunne lucht.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1069-70 V. Vloten geen leest. na *slaeken,* komma na *-geschenk*. - 1073 oude uitg.: *gevloogen*. - 1078 hs. *allegns; gn* op ratuur van *n*.

1058-59 *Temis;* over haar orakel Bk. I, vs. 390-vlg.; 453-vlg.; het Lat. vers geldt voor onecht; *antwoort en dubbelzinnigheit:* dubbelzinnige orakelspreuken; *kraft;* vormen met de oorspr. en fries-holl. *ft* vermeldt Van Helten I blz. 18 niet later dan 1660.

1061 *gedierte:* zie bij vs. 1055.

1062-63 Naar Schrev., niet (Geerts 147) Farn.

1063b Ov.: wij, de jeugd uit de buurt (nl. uit Attica), enz.

1066 *bezetten:* benarren, belagen.

1067 *na'et slaeken:* nadat ze losgelaten, ontkoppeld zijn.

1068 *uit zyn kracht;* bij *vogel;* dus: dan een uit volle kracht vliegende vogel.

1069 *Lelap* is de naam van de hond; Lat. *Laelaps* (Gri. *lailaps*, 'stormwind'); in 1e lez. schreef V. inderdaad *Lelaps;* zo ook vs. 1077.

1074 *noch spoor;* dit is wat sterk; Ov.: 'nog was het zand warm van zijn voetsporen'; *Gortynsche boogen:* Cretensiese (naar Gortyna, stad op Creta).

1078 *allengs in top geheven:* geleidelik naar omhoog glooiend.

1082 *streek;* vgl. Bk. II, vs. 221.

1084 *loeren:* vershalken (*decipit*); vgl. Dl. II, 265: 637; Dl. III, 246: 1333.

Ik woume met den schicht behelpen, en eens mikken[1089]
Met myn gezwinde hant, en vattende voor 't wikken[1090]
Den schichtbant, zagh vast heene en weder, en zagh vremt[1091]
Twee marmersteenen staen, op 't vlakke velt gestremt.[+]
Gy zoudt gelooven dat d'een vlugte, d'ander baste:
Want zeker godt, indien oit eenigh godt iet schafte[1094]
Met dieren, wou dat geen van bey den renstryt won.
Dus lang sleet Cefalus, van daer 't verhael begon,
Den tyt, en zweegh in 't endt, dies Fokus vraeghde in 't ende
Wat ramp dees jaghtspriet hem berokkent, welke elende.[1098]
Toen melde Cefalus het onheil van den schicht.
O Fokus, zeide hy, in mynen huwlyxplicht[1100]
Was liefde, en blyschap, en genoegen met myn vrouwe
Eerst oorsprong en begin van alle mynen rouwe.[1102]
'k Zal u myn blyschap eerst ontvouwen door verhael.
O zoon van Eakus, het lustme u altemael
Myn heil en ongeluk eens weder voor te stellen,
Hoe blyde, en zonder datwe ons ergens inne quellen,[1106]
Ik met myn bedgenoot, en zy met haeren man
Te zaemen leefden, in een vrolyk echtgespan,
Elkandre lief en waert, en zy, hiertoe gekomen,
Had Junoos bedt niet voor haer huwelyk genomen,
Noch ik zelf Venus, of wie my gebeuren moght,
Geensins ten huwelyk voor Prokris aengezocht.[1112-vlg.]
Ik plagh, zoo dra de zon der bergen kruin bestraelde,
Ten bosch ter jaght te gaen, daer 't wilt den adem haelde,
En zonder winthont, paert en dienaer by den heer,
Of eenigh net. een schicht alleen was myn geweer.
Verzaet van wiltvang, zocht ik schaduwen te krygen,
En 't koele luchtje, dat ten heuvel af quam stygen.[1118]
In 't steeken van de zon des middaghs afgemat,

[+][Randschrift:] *De vos en de hont in steenen.*

1089 zich *behelpen:* zich bedienen van.
1090 *voor 't wikken:* om te zwaaien (als voorbereiding nl. voor de worp); 't geeft wschl. Lat. *librat* weer.
1091 *schichtbant:* slingerriem (waarmee de speer ook weer teruggehaald werd); ook bij Ov., hoewel in strijd met vs. 939 *van zelf;* vgl. ook vs. 1174; *heene en weder*, t.w. eerst elders heen, en dan weer terug naar de beide dieren; *vremt:* als iets wonders (*mirum*).
1094 *zeker godt;* voor *Deus,* 'de godheid', of: 'enigerlei god', en dan wel Jupiter; *schafte:* te doen had; uitrichtte.
1098 *wat ramp;* vgl. vs. 951-vlg.
1100 *huwlyxplicht:* het huwelik als een staat die plichten oplegt (*Wdb. N.T.* VI, 1344).
1102 Ov.'s woorden hebben vermoedelik de strekking van een algemeen adagium: *nostri doloris:* 'van ons (der mensen) leed'. 't Is het bekende: *Gaudia principium nostri sunt, Phoce, doloris; alle*, 'kan hier, - meent H., - niet bestaan, indien het *gedeclineerd* wordt, moest het zijn *allen;* zo niet *al*'; maar ook *allen* deugt niet, immers: 'Noit worden de *Adjectiva*, staande voor het artikel, gedeclineerd'; ook Hooft keurde dergelijk *alle* af; de manier is echter oud, en geen gewone declinatie; vgl. Franck, *Mnl. Gr.* S. 187; zie nog vs. 21; Bk. IV, vs. 783; X, vs. 951.
1106 *inne;* vgl. Bk. II, vs. 704 *innegaf;* de tweesilbige vorm is, naast de eensilbige, oud.
1112-vlg. *aengezocht;* Ov.: 'En er was geen vrouw, die mij kon boeien enz.'.
1118 *luchtje;* Lat. en Gri. *aura,* bij de Grieken geper-sonificeerd; *af quam stygen*; Ov. 'dat uit de koele dalen opsteeg'.

*

Zocht ik een luchtje: my verlangde, en 'k wenschte dat[1120]
Een luchtje myne leên, nu jaegens moe, ververschte.
Dan plaght ik, 't heughtme noch, wanneer de lust my perste,
Te zingen: waey ay waey, zoet luchtje, herwaert aen,
En blaes met uwen aêm, door deze bruine blaên,[1124]
In mynen boezem, en verlicht den brant der toortse,
Die my verzengt en blaekt, gelyk een zomerkoortse.
Misschien voeghde ik hier by, liefkoozende in myn rust:[1127-vlg.]
[Myn nootlot brogt dit mede] en gy, myn lieve lust.
Ik was nu al gewoon te zeggen: o gy koestert,
Gy koestert, gy verquikt, gy onderhoudt en voestert
Myn leven. gy alleen zyt oorzaek dat ik los[1131]
Deze eenzaemheit beminne, en lommer van dit bosch,
En uwen adem vang met mynen mont en lippen.
'k Weet niet wie deze spraek en stem my hoorde ontglippen,[1134-vlg.]
Door dubbelzinnigheit van zulke donkre reên
Geloofde dat de naem van 't luchtje, dicht op een
Geroepen, een godin most wezen van den velde,
Een schoonheit op wiens gunst ik hart en zinnen stelde.
Dees reukelooze mensch, aenbrenger van een' los[1139]
Gedroomden laster, gaet onrustigh uit het bosch,[1140]
En brengt het Prokris aen, in ste van dit te dompelen,[1141]
En zegt, hy heeftme dit in 't eenzaem hooren mompelen.[1142]
De liefde is reukloos in 't gelooven uit den aert,[1143]
En, zoo men my vertelt, myn Prokris viel bezwaert
In zwym ter aerde neêr, en na een wyl bekomen,
Noemt zich elendigh, door het nimmer in te toomen
En strenge nootlot. zy beklaeght myn wufte min,[1147]
En stelt zich treurigh om dit ydel lastren in.[1148]
Zy vreesde voor het geen met recht niet stont te vreezen,
Een' lichaemloozen klank, en lastigh in 't genezen,[1150]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1124 oude uitg.: na *aêm* en *blaên* geen komma. - 1145 oude ultg.: *bekoomen*. - 1150 hs. *genezezen*.

1120 *my verlangde:* ik wachtte bij voortduring (*expectabam*); vgl. Virgilius *Lantgedichten* II 411; *Eneas* X 464, voor 't voortleven van 't begrip ‘lang’.

1124 *bruine blaên:* donker gebladerte.

1127-vlg. Ov.: ‘misschien voegde ik - zó verlokte mij mijn noodlot - daar nog meer lieve woordjes (*blanditias*) bij en placht ik te zeggen: Gij, mijn grootste lust, gij verkwikt mij enz.’; doordat V. *blanditias* niet met een znw. weergaf, kwam *en.... lust* (waarvan *en* in 't oorspr. buiten de aanhaling valt) in het ijle te hangen.

1131 *los:* zonder terughouding.

1134-vlg. Ov.: ‘Iemand, ik weet niet wie, enz.’; vgl. vs. 67.

1139 *reukeeloos:* onbezonnen.

1140 *laster:* misdrijf; *onrustigh:* zonder zich uitstel te gunnen, in gejaagde stemming (*extemplo*, ‘aanstonds’).

1141 *dompelen;* vgl. Dl. IV, 736: 789.

1142 *hy heeft* enz.; halfdirecte, ‘erlebte’ rede; vgl. Bk. VIII, vs. 350.

1143 *uit den aert:* uit haar aard.

1147 *streng:* onbuigzaam; *beklaeght:* beklaagt zich over; *wuft:* onstandvastig.

1148 *stelt zich in:* gedraagt zich; vgl. Bk. VI, vs. 693.

1150 *klank*; Lat. *nomen*, ‘naam’, wat zij voor een naam hield; *lastigh in 't genezen*; eerder: *qualyk in 't* (2. *te*) *genezezen* (vgl. *Tekstkrit.*): iets waaromtrent zij moeilik tot een beter inzicht kon komen.

En quelt zich hierom, als om een oprecht verhael.[1151]
Zy twyfelde evenwel, en sufte menighmael.[1152]
d'Elendige heeft angst hierin te zyn bedrogen,
En wil 's aenbrengers woort niet achten, als gelogen
En haeren man geensins verdoemen eer zy 't ziet.
Zoo dra de dageraet de schemering verliet,
Ging ik van huis ten bosch, en na de jaght by heggen
Vermoeit, in 't groene gras ter aerde nederleggen,
En roepen: luchtje, waey, ay waey toch herwaert heen.
Waey herrewaert. verquik verquik myn moede leên.
My docht terstont ik hoorde in 't roepen iemant zuchten,
En wist niet wie het was, en sprak, niet zonder duchten:[1162]
Koom herwaert, allerliefste: en onder dit gedruisch
Gaf een afvallend blad my weder een geruisch,
Dies waende ik of'er wilt moght schuilen gins of herwaert,
En schoot den vluggen schicht met mynen arrem derwaert,
En och helaes het was myn Prokris, root bemorst
Van eene dootquetsuure, in haere blanke borst.
Zy riep: wee my! zoo dra ik hier de weeklaght kende[1169]
Van myne gemaelin, myn lief, in deze elende,
Schiet ik, half zinneloos, flux toe op dezen kreet,
En vind haer hallef doot, zie springend bloet het kleet
Besprengklen, en, o wee, zy wou, zoo veelze konde,
Den schicht, haer jaghtgeschenk, noch trekken uit de wonde.[1174]
Ik heffe 't lichaem op, my liever dan myn hart,
Met myn' verwaten arm, verbinde flux de smert
En bittre wonde met de sleteren, getrokken
Van haere kleederen, en poogh vast onder 't nokken[1176-78]
Het bloet te stulpen, en houde aen in droeven staet,
Datze ons, aldus besmet, niet stervende verlaet':[1180]
Doch haere kracht bezweek. de veege hier ter stede,
Nu met een aenzicht, naer de doot gezet alreede,
Brogt in het uiterste noch deze woorden voort:
Ik bidde ootmoedigh, om ons huwelyk en woort,
Om 't wettigh bedde, en om den wil der goôn hier boven,[1185]
Om myn verdiensten en weldaeden, waert te loven,[1186]

1151 *oprecht:* echt.
1152 *sufte*; vgl. vs. 457.
1162 *niet zonder duchten*; Ov. enkel: ‘nochtans’.
1169 *kende:* erkende; 1e lez.: *stemme kende*.
1174 vgl. bij vs. 1091.
1176-78 *verwaten:* vervloekt; 1e lez. *mynen zachten arm* (*ulnis mollibus*; gewijzigd naar de lez. *ulnis sontibus*); *de smert en b. wonde*; de fraaie zegswijze ontstond eerst door wijziging uit *met smert*; *sleteren:* flarden; vgl. H. Dat C. het kleed van Procris daartoe gebruikt is niet wschl. (Bi.), veeleer zijn eigen; Lat. *scissaque a pectore veste:* ‘het kleed van de (d.i. mijn) borst vaneenrijtend’; *nokken:* snikken.
1180 *aldus besmet*; bij *ons*.
1185 *goôn hier boven*; Ov. voegt daarbij: ‘en mijn goden’, d.i. die der onderwereld, waarheen zij spoedig gaan zal.
1186 *weldaeden:* 't u bewezen goed; *waert te loven*; hinderlike stoplap.

*
Indien gy eenige noch schat in dit geval,
Om onze liefde en trou, die eeuwigh duuren zal,
Laet Luchtje geenerwyze ons huwlyxbed beklimmen,
Een eenige oorzaek dat ik neêrstygh by de schimmen.[1190]
Zoo sprakze, en toen verstont ik klaer en ongefaelt,
En zey hoeze in den naem van Luchtje was verdwaelt.[1192]
Maer och wat baetme dit! zy zeegh allengs ter neder,
En zoo veel krachten hier noch worstlen heene en weder,[1194]
Die waesemtze uit met bloet. zy starooght my noch aen
Bedrukt en bang, zoo lang haere oogen openstaen,
En ademt haeren geest in mynen mont en lippen,[+]
Doch schynt geruster en nu veiliger t'ontglippen.[1198]
De helt verhaelde dit al schreiende, en bewoogh
En perste alle anderen de traenen uit hun oogh.
Hiermé tradt Eakus met bey de zoonen binnen,[1201]
En 't nieu geworven volk, gesterkt om prys te winnen,[1202]
Met vreught van Cefalus gewelkomt, als men plagh.[1203]

[+][Randschrift:] *De doot van Prokris*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1196 hs. *bedrukt*.
1190 Versta: zij die de enige oorzaak is, enz.; het vers is vertaald alsof *causam mortis* bij *auram* (*Luchtje*) behoorde i.p.v. bij *amorem* (‘liefde’).
1192 *hoeze* enz. behoort als object zowel bij *verstont* als bij *zey*.
1194 *zoo veel*, dat is: zo weinige, geringe (*parvae*) als.
1198 *veiliger*; Lat. *secura*, ‘gerustgesteld’.
1201 *hiermé:* op dit ogenblik; *zoonen*; nl. Telamon en Peleus; vgl. vs. 918.
1202 *gesterkt.... winnen:* krachtig bewapend.
1203 *als men plagh*; 1e lez. *in de zael;* gewijzigd in verband met een verandering in vs. 1 van Bk. VIII.

P. Ovidius Nazoos Herscheppinge.
Het achtste boek.[aant.]

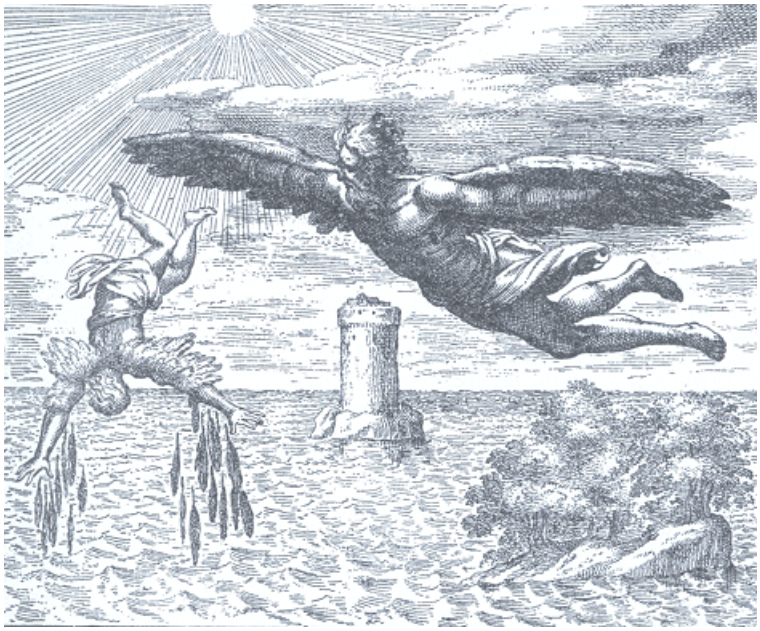

Inhout.

[1] Minos belegert ondertusschen Alkatoë, het welk gewonnen, zoo verkeerde Nizus in
[2] eenen arent, Scille in eenen leeurik. Nu keerde hy weder in Kreten, daer het mensche-[r. 2-3]
[3] stiers gedroght in den doolhof geslooten lagh. Tezeus dit verdelgende, zeilde met Ariadne
[4] naer het vaderlant, en verlietze op den oever. Bacchus verscheen, troudeze hier, en plante[4]
[5] haere kroon in het gestarrente. Ikarus poogende met zijnen vader uit het eilant te vliegen,
[6] verdronk in zee. Een patrijs Talus, onlangs in eenen vogel hervormt, zagh den vader hem[6]
[7] begraven. Tezeus middelerwijle wijt befaemt, wert gedaeght naer het Kalidonsche ever-

r. 2-3 *menschestiers gedroght;* als één woord op te vatten; de Minotaurus.
4 *op den oever;* Canterus: *in itinere:* 'op reis'; de *oever* was die van 't eiland Naxos.
6 *Talus;* Canterus: 'een patrijs, onlangs door herschepping uit Talus ontstaan'.

*

[8] zwijn, en die het ombrogten geraekten om hals, en Meleagers zusters veranderden in[8]

[9] hinnen. Hy wederom keerende, voer naer Acheloüs, en zagh d'eilanden van de Echina-[9-10]

[10] den, uit veltgodinnen herschapen. Filemon en Baucis de goden onthaelende, werden in

[11] boomen, hun huis in eene kerk, en het vlek in een staende meer verkeert. Hierna volgen

[12] Proteus en Mestraes, ten leste ook Acheloüs veranderingen, by hem gebruikt, toen Her-[12-13]

[13] kules en hy Deianier vrijden.

Alree verdryft de glans, in 't krieken van den dagh,
Den duistren nacht, en komt de zon ter kimme uit jaegen,
En d'oostenwint legt vlak. de donkre regenvlaegen[3]
Verryzen, en de wint van 't zuiden uit een wolk[4]
Begunstight Eakus, en 't nieugeworven volk,[5]
Met eenen Cefalus, den afgezant, in 't keeren,
Die, eer men hen verwacht t'Atheen, naer hun begeeren,
De haven winnen: maer de koning Minos prest
Terwyl zyn heir, en stroopt al 't Lelegeesche gewest,[+9]
En komt zich legeren voor d'Alkateesche muuren,[10]
Daer Nizus hof houdt, die eerwaerdigh by gebuuren
Om zynen ouderdom, op 't hooft droegh 't purpren haer,[11-12]
Waeraen de welvaert van al 't ryk hing met gevaer.
De maen vernieut zeswerf haer horens hoogh gesteegen,
Geduurende 't beleg, noch bleef de stadt belegen,[15]

[+][Randschrift:] *Minos belegert Alkatoë.*

* TEKSTKRITIEK: I n h o u t : r. 10 oude uitg.: *Filemons*. - vs. 2 oude uitg.: *kim*.

8 *die het ombrogten;* Cant.: *interfectore*, d.i. Meleager.

9-10 *Echinaden* is de naam der eilanden; *veltgodinnen;* voor *Naiades*, vgl. Bk. VI, vs. 449; *Filemon;* de foutieve lezing *Filemons* kan in V.'s (niet bewaarde) hs. een eerdere lezing, teruggaande op Cant.' *Philemonis*, doen veronderstellen; de weergave van 't Latijn is hier ook niet letterlik; zie volgende aant.

12-13 *Proteus* en *Mestraes;* beide 2e naamv. Cant. zegt, dat eerst Lelex 't verhaal doet van Phil. en B., en vervolgens Acheloüs de herscheppingen van Pr. en M. daaraan toevoegt, benevens zijn eigene; *toen Herkules* enz.; Cant.: 'toen Hercules hem in 't nauw bracht om D.'; deze laatste geschiedenis wordt aan 't einde van dit Boek aangekondigd, maar eerst in het volgende verhaald. vs. 1-vlg. Het gehele begin, tot vs. 8a, stond oorspr., in afwijking van het Lat., in de verl. tijd; vs. 1: *Alree verdreef de glans der goude morgenstrael.* (Lat. *Lucifero*); vgl. aant. bij Bk. VII, vs. 1203.

3 *d'oostenwint;* Lat. *Eurus;* vgl. Bk. VII, vs. 908-vlg.

4 *'t zuiden;* vgl. Bk. VII, vs. 908-vlg.

5 *Eakus;* Lat. *Aeacidis:* 'aan de zonen van Aeacus', nl. Telamon en Peleus.

9 *'t Lelegeesch gewest:* Megaris, naar een oude volkstam.

10 *d'Alkateesche muuren:* de stad van Alcathoüs, nl. het door hem herbouwde Megara.

11-12 Ov.: 'midden op wiens kruin, tussen zijn eerbiedwaardige, grijze lokken enz.'; *'t purpren haer;* één haar nl.; vgl. echter vs. 211; *purpren;* H. over de spelling met of zonder *n;* liever *purperen* wijl 'doorgaands onder de stoffelyken geteld'; (zo V., welteverstaan vóór onz. woorden); vgl. Bk. VII, vs. 337. Aan dat haar hing Nisus' leven en rijk.

15 *belegen:* belegerd; H. ziet hierin 'n ww. *beleggen* afkomstig is van *leggen* (liggen), *lag, gelegen,* en keurt *beleyde, beleyd* af; Bi. wijst erop, dat *belegen* van *beliggen* moet zijn, en onderscheidt: Het leger *beligt*, dat is ligt om de stad, maar de vyand *belegt* de stad met een leger; H. wijst ook reeds op de transitiverende funktie van *be-; leggen;* voor 'liggen' is bij V. vast; vgl. nog H. op XII, 431, *Wdb. N.T.* VIII, 1415; het zw. ww. *beleggen* is naar H. '(een zaak) aanleggen, of bestieren'; zie nader *Wdb. N.T.* op *beleggen, beliggen,* maar men geve er acht op, dat

En d'oorloghskans hing lang in twyfel, en beraet[16]
Wat zy te kiezen stont. dicht by de vesten staet[17-vlg.]
De toren en het slot, gewoon geluit te geven.[+]
Men zegt hier is de klank van Febus lier gebleven,[19]

[+][Randschrift:] *Klinkende muuren.*

veelszins niet onderscheiden werd een ww. *liggen* en een ww. *leggen,* maar een trans. *leggen* (ponere) en een intrans. *leggen* (iacere).

16 *d'oorloghskans;* gepersonifiëerd; 'de zegegodin', bij Ov. gevleugeld

17-vlg. Ov.: 'Er stond een koninklike toren, gebouwd bij de klankgevende muren'.

19 Phoebus had daar nl. zijn lier neergelegd.

*
En d'aengenaeme galm bleef hangen in 't ciment
Der muuren. Nizus oir en dochter was gewent
Hierop te steigeren voor d'ooreloghskrakkeelen,[22]
En daer met kaikens zoet der muuren galm te streelen,[23]
En onder het beleg der stede reis op reis
Den fellen stryt te zien. nu kendeze in 't pallais,[25]
Geduurende 't bestant, de hopmans, hunne naemen,[26]
En der Kretenzen draght, en pylekokers, t'zaemen[27]
Met al de benden, en de paerden, boven al
En meer dan haer betaemt in ooreloghs geval
Te kennen, Minos zelf den koning, voortgesprooten
Van schoone Europe. 't zy de hellem bleef geslooten,
Of 't hooft van pluimen hing beschaduwt voor het licht,
Zy prees zyn schoonheit, en opheldrende aengezicht.[31-33]
Schoot hy den schittrenden metaelen schilt aen d'armen,
De schilt stont voeghelyk. schoot hy in d'oorloghszwarmen
Een' taeien esschen schicht den vyant naer het lyf,
De jongkvrou prees den scheut, en 't afgerecht bedryf.[37]
Zagh zy hem met den boogh en pyl op iemant mikken,
Dan zwoerze Febus kon den vyant dus verschrikken
Met een' gezwinden pyl. zagh hem de maeght in 't stof[40-vlg.]
Bloots hoofts, en zonder helm, door d'ope poort van 't hof,
In 't purperen gewaet het witte paert beschryden,
En 't ryke dekkleet, root van gout, om uit te ryden,[43]
Den breidel, wit van schuim, regeeren; dan vermant[+]
Van liefde, en naulyx by haer zinnen en verstant,
Schat zy den schicht, dien hy alleen aenraekte en eerde,[46]
Gelukkigh, en den toom, dien zyne hant regeerde,
Gelukkigh, en de maeght kreegh eenen lust in 't ent,
Zoo 't vry stont, Minos zelf t'aenschouwen in zyn tent.
Het zou haer lusten uit den toren op het wenssen,[50]
Te springen midden in het leger der Kretenssen,
Of vaders kopre poort t'ontgrendelen al stil

[+][Randschrift:] *Scille bemint Minos.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 36 oude uitg.: *Een*. - 44 oude uitg. na *regeeren* een komma. - 45 oude uitg.: *naeulijx*.

22 *voor:* vóór; 'toen 't (nog) vrede was'.

23 *kaikens:* keitjes; *zoet:* zachtjes; 1e lez. *En met den keizelsteen op 's torens trans te speelen;* de zaak is, dat zij, door van de toren uit steentjes te werpen, aan de muren hun liefelike tonen ontlokte.

25 *in 't pallais;* onjuiste toevoeging van V.

26 *geduurende 't bestant;* voor *mora belli*, 'door de lange duur v.d. oorlog'.

27 *Kretenzen;* vgl. vs. 51 *Kretenssen* (met scherpe *s*), vs. 51, *Kretenzer* vs. 68.

31-33 *Europe;* vgl. Bk. II, vs. 1065-vlg. De tegenstelling, die V. hier maakt, niet bij Ov.: 'Hetzij hij 't hoofd verborgen had in de met 'n vederbos getooide helm'; de 1e lez. blijft dichter bij 't oorspr.: (vs. 32) *En van pluimaedje.... Bedekkende zyn schoon en strytbaer aengezicht*; *opheldrend:* oplichtend.

37 *afgerecht bedryf:* bedrevenheid (*artem*); *afgerecht* ('geoefend') is 'oneigenlik' van de zaak i.p.v. de persoon gezegd.

40-vlg. Hier eerst vertoont Ov. M. met ontbloot gelaat; *in 't stof:* op 't open veld, waar 't stof opwarrelt; vgl. Dl. III, 274: 238 *'t Olympisch stof* (aldaar ten onrechte opgevat als 'dichtstof'; vgl. ald. vs. 228).

43 *en 't ryke dekkleet*; nog als voorw. bij *beschryden*.

46 *aenraekte en eerde:* door zijn aanraking eerde.

50 *op het wenssen:* gevolg gevend aan haar wens.

*

Voor haeren vyant, of te doen wat Minos wil.[53]
Zy zat terwyl en zagh alle oorloghsdreigementen[54]
Van dien Dikteeschen heer, en zyn sneeuwitte tenten.[55]
Toen sprakze: ik twyfele of de blyschap my betaemt,
Of treuren, om den krygh van Minos, die ons praemt.
My smart dat Minos my bestryt, die hem beminne:
Maer rees hier 't oorlogh niet, ik zelve, zyn vriendinne,
Had Minos noit gekent: doch evenwel zoo 'k ging
Uit vaders sterke stadt in vaste gyzeling,
Hy moght van deze stadt aftrekken met zyn benden,
My tot een vredepant behouden, 't oorlogh enden.
O allerschoonste heer en koning, wyt vermaert,
Was uwe moeder, die ter kroone u heeft gebaert,
Zoodaenigh, billyk dat een godtheit om haer blaekte:[66]
En hoe gelukkigh waer myn levenslot, geraekte
Ik vliegende in het heir van dien Kretenzer heer,
Om hem myn minnevier t'ontdekken, en van veer[69]
My hem ten bruitschat op te veilen, en bedingen
Dat hy heer vaders ryk zoo fel niet zou bespringen:[70-71]
Want eer blyf 't huwelyk, waerop ik hoope alree,
Noch steeken, dan ik, tot verraet van vaders ste,[73]
Vervalle: schoon het wel verwonnen quam te stade[74]
Dat hy verwonnen wiert door goetheit en genade
Des overwinners: en gewis hy voert niet los[76]
Om 't deerlyk sneven van zyn' zoon Androgeos
Den oorlogh, en is sterk en qualyk af te keeren,
Die met den zwaerde komt zyn goede zaek verweeren.
'k Geloof wy zullen in den oorlogh gaen te gront,
En met de stadt ten roof hem vallen in den mont.
Waerom zal kryghsgewelt, en 's vyants heir hier buiten,
En niet myn liefde en gunst, de poorten opensluiten?
Men gunne liever hem onbloedigh, zonder moort,
En nederlaeg van volk, de sleutels van de poort.

* TEKSTKRITIEK: vs. 83 oude uitg.: *open sluiten*.

53 *wat Minos wil:* wat ánders M. zou willen.

54 *zat en zagh:* zat te aanschouwen; *oorloghsdreigementen:* belegeringstuig.

55 *Dikteeschen*; naar de berg Dicte op Creta.

66 *zoodaenigh*; nl. zo schoon als gij; *een godtheit*; nl. Jupiter.

69 *van veer* (ver); misplaatste toevoeging.

70-71 *my.... op te veilen* (vgl. vs. 1148; te koop stellen, aanbieden); Ov. 'te vragen, voor welke bruidschat hij zou willen dat ik mij liet kopen'; van een 'koop' is hier eigenlik geen sprake, daar er geen uitwisseling is; andere opvatting: 'welke bruidschat hij eist als prijs voor zijn liefde'; vgl. voor de overgang van koopprijs in huweliksgift Schrader-Nehring, *Reallex.* II 67; *bedingen.... bespringen*; Ovid.: 'slechts de burcht (en stad) van mijn vader zou hij niet mogen eisen'; zie nog vers 91.

73 Opvallende punctuatie; *ste:* stad; vergel. Dl. II, 764*:* 53; *stepoort* Dl. III, 275: 265.

74 *verwonnen:* een verwonnene; in de 1e lez. was *verwonnen* wschl. meerv. (Lat. *multis*): *schoon de gunst en goetheit en genade Des overwinners dik verwonnen quam te stade*; vgl. Dl. II, 173: 1492; 190: 1826; Bk. II, vs. 993-vlg.

76 *niet los:* niet zonder reden; 1e lez. *niet t'onrecht nochte los*.

*

Ik ben, o Minos, zelf bekommert dat een wreede[86-vlg.]
En reukelooze hant, in 't openen der stede,
U moght doorstooten: en wie is zoo wreet van aert,
Die kennisdraegende u een' schicht of staelen zwaert
In 't harte dryven zou? dit inzicht steunt op reden.[90]
Ik wil het ryk en my ten bruitschat uitbesteden,[91]
En zulk een oorloghsvier uitblusschen met myne echt:
Doch wat vermagh de wil? de koningswacht sluit hecht
De poort, en vader staen de sleutels 's nachts bevolen.
Ik ongelukkige, beminnende in 't verholen,
Vrees hem alleen, en hy alleen keert my door 't slot.
Och waer ik vaderloos! elk is zyn eigen godt,[97]
En smeet zyn heil, of blyft van het geluk versteeken.
Fortuin verwaereloost de sufsters, en haer smeeken.[99]
Indien een andre van dees liefde ontsteeken waer,
Zy zette met een lust de zorgen, het gevaer,[101-vlg.]
En wat de minne keert, ter zyde, en uit haere oogen:
En hoe zoude iemant meer dan ik hierin vermogen?[103]
Ik durf door vier en zwaert heenstreven trots en koen:
En noch heeft niemant vier en zwaert hiertoe van doen.
Heer vaders purpren haer is my alleen van noode.
Dit schatte ik boven gout. dit haer zal my, te bloode,
Aen zege helpen, en het wenschen van myn hart.
Zoo spreektze, en midlerwyl bedekt de voornacht, zwart[109]
En bruin van pennen, d'aerde, en voedt bekommeringen,[110]
Ook stoutheit, onbeschroomt om uit den bant te springen
By duister. al wat leeft, van dagelyx gewoel[112]
En zorgen afgemat, lagh stil, gerust en koel
In zynen eersten slaep verzoopen. zy treet vaerdigh
Naer vaders kamer. o aertsgruwel, vloekens waerdigh!
De dochter, midlerwyl de min het hart bevangt,
Berooft den vader 't haer, daer 't gansche ryk aen hangt,[+117]

[+][Randschrift:] *Scille rooft Nisus purperen haer*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 93 oude uitg. na *wil* een uitroepteken.

86-vlg. Naar de lez. *nam metuo* (niet: *non metuam,* d.i. ‘dan zal ik niet langer hoeven te vrezen’); *reukelooze:* in 't wild treffende (*imprudens*); vgl. de 1e lez.: *Want zeker ik ontzie, o vader Minos, reede Dat een onweetende, in het openen der stede; en wie is*; Lat. *quis enim,* ‘wie immers’; *kennisdraegende:* wetens en willens. Voor de constructie met *die* = ‘dat hij’ zie Van Helten II blz. 96; Stoett, *Mnl. Sprkk.*[3] blz. 40.

90 *dryven*; 1e, 2e lez. *steeken; stooten*; gewijzigd met 't oog op *schicht*; *dit inzicht:* denkbeeld; te verstaan van haar voornemen.

91 Zonderling gezegd; men zou *met my* (Lat. *mecum*) verwachten.

97 *elk.... godt*; bij Ov. sluit dit aan bij: ‘gaven de goden dat ik geen vader had’.

99 *sufsters:* dadenlozen.

101-vlg. *zette.... ter zyde* enz.; Lat. *perdere*, ‘vernietigen, uit de weg ruimen’ of: ‘opofferen’, met als obj.: ‘alwat de liefde in de weg zou staan’.

103 *hoe*; Lat. *cur*, ‘waarom’.

109 *de voornacht*; niet in de zin van ‘schemering’ (Lat. *nox;* vgl. vs. 114 *eersten slaep*).

110 *bruin:* donker; *voedt bekommeringen* is bij Ov. als algemene waarheid bedoeld, in tegenstelling met *ook stoutheit*, dat op Scylla betrekking heeft.

112 *dagelyx gewoel:* (wschl.) dageliks terugkerende beslommeringen; Lat. *diurnis* betekent eerder: *van de dag*; Kiliaen geeft *daghelic* weer met *diurnus* èn *quotidianus*.

117 *berooft:* ontrooft; deze constructie was in de 17e e. de gewone (*Wdb. N.T.* II 1928).

*

En schendigh zulk een' roof te lasterlyk bekoomen,[118]
Gaet stryken met dien buit ter poorte uit zonder schroomen,[+]
Door 's vyants leger heen [zoo vast betroude zy
Op haer verdienste] en komt vol moeds, ten leste by
Den koning, die vast beeft, als zy hem dus bejegent:[122]
Ik Scille, Nizus bloet, bestelle u, ryk gezegent,
[De min gebietme dit] hier mé myn vaderlant,
En vaderlyke stad. ik eische loon noch pant
Dan u alleen. aenvaert dit haer, een pant van trouwe.
Geloof ik levere u geensins met angst en rouwe[127]
Heer vaders haer, maer zelf zyn leven en zyn hooft,
Met eenen schonkze hem 't geschenk, te schelmsch gerooft.
De koning Minos deist te rugge, en slaet bezweeken
Om zulk een' gruwel, en begint aldus te spreeken:
O schennis van onze eeu! het hemelsche besluit
Dryve u, te water en te lant, ter werrelt uit.
Waerachtigh ik wil niet gedoogen dat myn eilant
En errefryk, de wiegh van Jupiter, 's volx heilant,[135]
Van zulk een aertsgedroght besmet werde en betreên.[136]
Zoo sprak hy, en gelyk een wetheer van de zeên,[137-vlg.]
En van rechtvaerdigheit, den vyant, nu verwonnen,
De wetten stellende, beval het ree begonnen
Beleg te staeken, en de maghtige oorloghsvloot[139-40]
t'Ontmaeren, en maetroos al 't vaertuigh kleen en groot[141]
Te rug te roeien. Scille aenziende hoe de kielen
Ter zee in streven, als zy aen de riemen vielen,
En hoe de koning haer dien schelmschen loon ontzeit,
Steekt op van gramschap, nu geen mededoogenheit
Zyn hart vermorwde, en haer gebeden ydel waren.[146]
Zy rukt het haer uit, strekt de handen op de baren,
En roept: ontvlugtge een, die zoo veel aen u verdient?
O gy van my bemint, ook boven vader, vrient,

[+][Randschrift:] *Scille in het leger*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 124 oude uitg.: *hiermé*. - 128 V. Ln., V. Vl., Ung. na *hooft* een punt. - 146 *vermorwde;* vgl. vs. 1079.

118 absolutie constructie; *lasterlyk:* misdadig.

122 *die vast beeft*; ontsteld nl. over haar komst (Lat. *paventem*).

127 *geensins;* versta: niet slechts, niet zozeer; *met angst en rouwe* is een schadelik toevoegsel; de nadruk ligt op *Heer vaders haer*.

135 Op Creta was, naar de meest verbreide mening, Jupiter geboren; Bk. II, vs. 547 volgt Ov. een andere sage. Over *wieg* voor 'geboorteplaats' H.; Bi. ergerde zich aan deze toepassing van *heilant*; V. bezigt het herhaaldelik voor mythologiese personen; vgl. ook *Hollands Heyland* in Oranje May-lied vs. 36.

136 *werde:* worde; vgl. Bk. IX, vs. 800.

137-vlg. *gelyk een wetheer van de zeên* (zeden) enz.; Minos is de rechtvaardige heerser; hij wordt ook vereerd als rechter onder de doden, als rechter over alle gestorvenen.

139-40 *'t ree begonnen belegh te staeken;* toevoeging van V.; Ov. zegt slechts dat hij beval de kabels der schepen te slaken en de vloot te bemannen; tevoren was hem door 't bezit van het haar het rijk van Nisus toegevallen (vgl. vs. 155-vlg.; vs. 138b-139a); dat hij het begonnen beleg staakte, is dus niet juist.

141 *ontmaeren;* daarnaast *ontmeren, ontmarren:* losbinden; vgl. Bk. XIV, vs. 119.

146 *vermorwde,* met *o* in 't hs. uit *u* gewijzigd; zo ook Bk. XII, vs. 46.

*

En eigen vaderlant! o wreedaert gaetge veegen,[150]
Die door ons schelmstuk en verdiensten raekte aen zegen![151]
En raekt u myn schenkaedje en liefde niet? o helt,
Op wien ik al myn hoop en zinnen had gestelt?
Want waer zal ikme nu, van u verlaeten, keeren?
Naer 't vaderlant? dat ziet den vyant triomfeeren,
En legt verwonnen: en genomen zoo 't noch stont,
Durf ik myn' vader wel gemoeten op dien gront,
Zoo snoot by my verraên? het staet voor my geslooten.
De burgers haeten my, de kleenen en de grooten.
d'Aengrenzende yst van zulk een voorbeelt, noch te raeu.[160]
Nu valt de werrelt en gansch Krete my te naeu,[161-vlg.]
Alleen om Kretes wil. verbietge ons dit uit toren;
Zoo zytge zeker uit Europe niet geboren,
Maer uwe moeder was 't ongastvry zantgewest,[164]
Een wreede tigerin! 't Armeensche tigersnest,
Charibdis, van den storm in 't zuiden aengedreven.[166]
Godt Jupiter was noit de vader van uw leven,
Noch uwe moeder wert van eenen stier geschaekt.[168]
't Gerucht van uwen stamme is valsch in zwang geraekt.
Een wreede stier was 't die u teelde, en onder 't loeien[170]
Zyn liefde nimmer zette op vaerzen, noch op koeien.
O vader Nizus, koom en strafme: ik heb misdaen.
Verheugh u dat ons stadt geschent legt en vergaen,[173]
Ter straff' van ons, die nu ront uit bekennen moeten
Dat wy 't verdienden, en met recht dees misdaet boeten.
Dat hierom iemant, die verkort is, met zyn hant[176]
My, godelooze en een strafwaerde, help' van kant.[177]
O overwinner door ons schelmstuk, loos besteeken,[178-vlg.]
Waerom beschuldightge ons van schelmsche lasterstreeken?

* TEKSTKRITIEK: vs. 165 oude uitg. na *tigerin* een komma. - 166 oude uitg.: *met den storm van*.

150 *veegen:* u wegmaken; Lat. *quo fugis,* 'waar ijlt ge heen?'; *gaen vegen* zal te beoordelen zijn als *de plaat poetsen* e.d. (zie Stoett, *Sprkw.* i.v.); wellicht is er invloed van *met een veegh* (als Bk. VII, vs. 443, 1e l.); V.L. oordeelde de uitdrukking 'plat en in geen deftig vaers te dulden', ook al geldt het hier 'een ritsige deerne, die in haar drift minder op haar woorden let'.

151 *zegen:* zege (*victoria*).

160 *d'aengrenzende:* de nabuur (*finitimi*).

161-vlg. *en gansch.... naeu* past niet in de samenhang; Ov.: 'de ganse wereld heb ik voor mij afgesloten, opdat Creta alleen nog voor mij open zou staan'; dat 't haar eigen schuld was, bleek nog in de 1e lez. van vs. 162: *By myne schult. verbietge ons Kretenlant uit toren*.

164 *zantgewest*; voor *Syrtis,* zandbank aan de noordkust van Africa.

166 *Charibdis*; vgl. Bk. VII, vs. 108; *aengedreven:* opgezweept.

168 *van eenen stier*; Ov.: 'door het schijnbeeld van een stier'; vgl. Bk. VI, vs. 140-vlg.; de stier was Jupiter; *geschaekt*, voor *ducta*, 'verlokt (en verleid)'; vgl. vs. 1153.

170 *wreede:* felle, woeste (*ferus*).

173 Foutief; deze woorden richt Sc. tot de stad: 'Verheug u, pas verraden vaderstad, over mijn ongeluk'.

176 *hierom*; Lat. *tamen:* 'nochtans'. Ov. bedoelt, dat zij weliswaar strafwaardig is, maar niet verdragen kan, dat zij gestraft wordt juist door hem die van haar misdaad voordeel had; *verkort*; versta: een der benadeelden.

177 *godelooze en een strafwaerde* is een 2e lez.

178-vlg. *loos besteeken:* sluw beraamd. In de gedachtegang van Ov. (vgl. vs. 176) is vóór dit vs. te denken: 'Maar gij'.

*
Dit lasterstuk, begaen aen vader en myn lant,
Gebruik u zelf ten dienst. maer waerdigh waerze uw hant[181-vlg.]
Te trouwen, die, gelyk een overspeelster, schendigh
Den norssen stier bedroogh, te gruwzaem en elendigh,
Door eene houte koey, en zwaer ging, los van tucht,
Van tweederley gestalte, een lasterlyke vrucht.
Ondankbre, luistertge ook naer myn mistroostigh kermen?
Of gaen de winden, niet bewogen tot ontfarmen,
Met myne woorden en uw schepen recht door zee?[188]
Het isme nu niet vreemt dat een Pasifaë
Meer trek had tot den stier dan t'uwaert, die veel forsser[190]
Van aert waert dan een stier, en ongelyk veel norsser.
Het lustme elendige te spoeden, en ik hoor[192]
De baren, in de zee gescheurt, op 't waterspoor[193]
Vast ruisschen, en het lant schynt snel terug te deizen
Met my. o Minos, die niet omziet onder 't reizen
Naer myn verdiensten, en de trou slaet in den wint,
Zult niets uitrechten. 'k zal, uws ondanx, u gezwint[195-97]
Navolgen in het zogh, en aen den achtersteven
Vast hangende, over zee gesleept, door 't water streven.
Zoo spreektze nauwelyx of springt van boven neêr
In 't water, dat het schuimt, en volght de vloot in 't meer.
De liefde geeftze kracht. zy hangt, vervoert van minne,
Aen 't groot Kretenzer schip, gelyk een gezellinne[203]
Des aftoghts, bits benyt. de vader ziet haer vlugt,[204]
En ree verandert, als een sperwer in de lucht,[+205]

[+][Randschrift:] *Nizus in eenen sperwer*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 205 kantschrift, hs.: *Nizus in eenen arent*; Latijn *haliaeetus*, d.i. zeearend; ook in de tekst schreef V. eerst *arent*.

181-vlg. *waerze:* ware zij; vgl. Bk. I, vs. 632; Bk. IV, vs. 729; Stoett, *Mnl. Sprkk.*[3] blz. 28; *waer,* d.i. 'ware' past niet, daar Pasiphaë reeds M.' vrouw wàs; 't Lat. *te coniuge digna est* ('zij is u als echtgenoot waardig') leidde V. eerst tot *isze,* maar dit paste niet bij *trouwen*; hij wijzigde echter op 't verkeerde punt; wat Van Lenn. wenste, nl. *wasze,* bevredigt ook niet; Pasiphaë, Minos' echtgenote, die, in tegennatuurlike liefde (*los van tucht:* 'bandeloos van zeden') tot een stier, zich in een houten koe verborg, en de Minotaurus baarde, een monster half mens half dier (*tweederley gestalte*).

188 *myne woorden;* hierbij is *inania*, 'ijdel' niet weergegeven.

190 *forsser:* woester, grover.

192 *Het.... spoeden;* naar de lezing *properare iuvat* (niet *iubet*), zonder rekening te houden met het leesteken na *Me miseram*; dit is een uitroep: 'Wee mij ongelukkige'; het daarop volgende heeft betrekking op Minos: 'het lust hem spoed te maken'; vgl. ook Florianus: 'Och wee my, seyde sy, my dunckt dat ic vlieghe als ick v schepen sie vertrecken'.

193 *waterspoor:* weg (of: iemands weg) te water; naar H.'s vermaning niet te verwarren met *zog;* vgl. Bk. X, vs. 234; Bi.

195-97 De constructie *o Minos.... zult* is onjuist; vgl. H. op vs. 1045.

203 H. heeft prosodiese bezwaren tegen *gezellinne*; 'in een vaars' schrijft men beter *gezelle*; Bi. dacht anders over 'de modulatie' van onze Dichtmaat.

204 *bits benyt:* gehaat; bij *gezellinne*; Lat. *comes invidiosa*; Valentyn: 'schoon hatelijk in zijn oog'.

205 *sperwer*; zie *Tekstkrit.*; door Reg.- Schrev. als vis-arend beschreven; Vossius, *Etym.*, zegt dat de *haliaeëtus* bij de dichters *nisus* genoemd wordt, naar koning Nisus; hij citeert Albertus Magnus, die z.i. ten onrechte de *nisus* onder de sperwers rekent (*accipiter fringillarius: -minor*); in de *Synon. Lat.-Teut.* ('omgekeerde Kiliaen') heet de *haliaeëtus*: 'mosket' en 'avis ex accipitrum fringillariorum (*fringilla,* 'vink') genere'; Kil. *moscket:* 'nisus'; als jagersterm is *mosket* nog voor de mannetjes sperwer bekend; Hadr. Junius, *Nomencl.: Accipiter fringillarius,* weergegeven o.a. met 'nisus', en 'sperwer'; Montanus: *nisus:* 'sperwer, arent'.

*

Pooght met den krommen bek haer van het schip te rukken,
Waeraen zy vast hing, die bevreest voor 's vogels nukken,[207]
Het koningsschip verlaet, 't welk door de golven dryft;
En 't schynt datze in de lucht op 't water hangen blyft.
Zy schynt een pluim. de pluim, in 't vogelkyn herboren,[210]
Heet leeurik, naer de lok den vader afgeschoren.[+211]
Als Minos nu belant in Kreten, en met een
Zyn maght en oorloghsvolk ten schepe is uitgetreên,[213]
Betaelt hy Jupiter belofte en offerhanden[214]
Van hondert stieren, hangt den roof rondom de wanden
En pylers van het hof. de stam was midlerwyl[216-vlg.]
Geschent door 't overspel, ook tegens wet en styl
Begaen met een gedroght van tweederley natuuren,
Waer van Pasifaë gelagh, den nagebuuren
Nu kundigh. Minos zoekt dees vuile lastersmet,
En snoode bloetschande, af te keeren van zyn bedt,
En 't gruwzaem hofgedroght ter zyde in d'afgeschooten[222]
Behuizing doolhofswys te houden opgeslooten.[+223]
Vernuftige Dedael, een bouheer zonder ga,
Aenvaerde 't werk. men kon in 't gaslaen voor en na[225]
Geen oogh, hoe scherp men zagh, op eenigh teken houwen.[226]
De paden kringkelen in boghten en in vouwen,
Misleiden 's gangers oogh: aleveneens gelyk[228]
De stroom Meander door het Frigiaensche ryk[229]
Loopt speelen met zyn kil, dan op dan nedervloeien,[230]

[+][Randschrift:] *Scille in eenen leeurik.*

[+][Randschrift:] *Doolhof van Krete.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 217 oude uitg.: *door overspel*. - 218 hs. *van 't weederley natuuren*; oude uitg.: *van 't tweederley n.*; Ho., H. *van tweederley n*.

207 *nukken*; vergelijk Boek I, vers 194.

210 Naar de lezing *pluma fuit. plumis* enz.: 'Zij was een en al veren; en zo, met die pluimen (of: zoals aan die pluimen bleek) in een vogel veranderd', enz.

211 *leeurik*; het Lat. heeft een etymologiese naam, die eigl. ook eerst uit 't Grieks verstaanbaar is: *Ciris,* naar Gri. keiro, 'ik scheer, snijd af'; Montanus: *ciris*, 'leeuwerke'; deze opvatting ook door Schrev. vermeld; Vossius, *Etym.* geeft 't op 't voorb. der Scaligers weer met 't fra. *aigrette* (d.i. zowel pluim, kuif, als kleine zilverreiger), en wijst de vertaling 'leeuwerik' af; *lok*; het purperen *haar* (vgl. boven) wordt ook door anderen als een 'lok' opgevat; *afgeschoren* naar Lat. *tonso* (*tondeo*), dat hier in ruimere opvatting staat. Of V. hier *lok* en *leeurik* gekozen heeft wegens de *l-k*-klankovereenkomst??

213 *maght en oorloghsvolk:* krijgsmacht.

214 hendiadys.

216-vlg. *stam:* geslacht; Ov. zegt, dat (Minotaurus,) de schande van zijn geslacht intussen gegroeid was (vgl. vs. 181-vlg.) en dat 't schandelik overspel der moeder aan 't licht kwam door de ongewone gedaante van het tweevormig monster. De vertaling is, naar de zin, slechts te redden, indien men *met een gedroght* verbindt met *geschent*, en achter *Begaen* een komma denkt; daartegen pleit, dat, naar 't Latijn, *kundigh* (bekend) bij *overspel* behoort; *ook* (vs. 217) is versterkend; vgl. Bk. VI, vs. 623; *styl:* (goede) regel, levensmanier; *gelagh* (219): was komen te bevallen.

222 *afgeschooten*; Lat. *caeca*, 'donker'.

223 *doolhofswys;* voor: in een doolhofswijze ingerichte behuizing.

225 *aenvaerde:* nam ter hand.

226 *teken:* herkenningsteken, oriënteringsteken.

228 *ganger*; vgl. vs. 309; Dl. II 201: 2063; Dl. III 423: 14; *Eneas,* Bk. XI, vs. 817; vgl. nog *voet-, ledig-, roer*ganger; opmerkelik is dat V. 't woord niet gebruikt tenzij de samenhang 't verduidelikt, dus in de buurt van woorden als *spoor, paden, gang, voetwegh*.

229 *Meander;* vgl. Bk. II, vs. 331-vlg.

230 *kil:* bedding.

Zich zelf bejegenen, dan naer den oorsprong spoeien,[231]

231 *bejegenen:* tegemoetstromen; *dan naer* is met 't volgende *dan weder* te verbinden.

*
Dan weder zeewaert in een wyt en ruimer velt,
En onder 't wentlen zich geduurigh werk bestelt.[233]
Zoo veele doolingen, te kennen, noch te raeden,
Noch op te tellen van verdwaelden op dees paden,[235]
En 't heimelyk bedrogh van 't kunstige gebou,
Zyn zulx dat zelf Dedael naeu uitgang vinden zou.
Als hy de dubbele gestalt van stier en jongen
Hierin geslooten, en met muuren houdt gedwongen,[239]
En met den zwaeren tol van menschevleesch verzaet,[240-vlg.]
Temt Tezeus, nu het lot in 't derde lotjaer gaet
Na negen jaer, 't gedroght, zoo vraetigh in 't verslinden.
De deur des doolhofs, van de kloeksten niet te vinden,[243]
En noit gevonden, wort door 't kluwen van de maeght
Schoone Ariadne ontdekt, die Tezeus zulx behaeght
Dat hyze schaekt, en zeilt met heur naer Dia heenen:[246]
Maer d'onbarmhartige laetze op de barre steenen
Van 't zeestrant zitten, daer godt Bacchus haer verquikt,
En dees verlaete maeght, die in haer droefheit stikt,
En kermende het hart weemoedigh uit moet weenen,[250]
Vertroost, en smyt haer kroon, die starren kryght voor steenen,[+]
Ten hemel door de lucht. in 't vliegen derwaert heen
Verandren kroonsgewys de parle en steen by steen[253]
In klaere starren, die by nacht aen 's hemels daeken
In 't midden van de Slang en Godt Alcides blaeken.[255]
Dedael wort midlerwyl verdrietigh, te gelyk
Om zyne ballingschap, en Krete, Minos ryk,[257]
En blaekende van liefde om zyne lantsgenooten,[258]
In 't midden van de zee gevangen en beslooten,
Spreekt by zich zelven: schoon wy in bedroefden stant
Hier vast omcingelt zyn, te water en te lant,[261]

[+][Randschrift:] *Ariadnes kroon in het gestarrente*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 248 *godt;* Vondel begon eerst te schrijven: *Go* (met hoofdletter), maar zich hervattend schreef hij *godt*; vgl. echter vs. 255: *Godt Alcides*.

233 Bij Ov. eindigt met dit vers 't eerste deel der vergelijking, en volgt nu de toepassing.

235 *van:* door.

239 *geslooten* (*houdt*); *gedwongen:* bedwongen.

240-vlg. Wegens het doden van Androgeos (Bk. VII, vs. 632) had Minos aan Athene als schatting (*tol*) opgelegd het om de 9 jaar verstrekken van 7 jongens en 7 meisjes, bij 't lot aangewezen, als voedsel voor de Minotaurus; de 3e maal ging Theseus mee; *temt:* bedwingt, verslaat.

243 *kloeksten:* slimsten.

246 *Dia:* 't eiland Naxos.

250 *weemoedigh:* van smart vervuld.

253 *kroonsgewys:* zo dat ze in de vorm ener kroon aan de hemel komen te staan: het sterrebeeld de kroon, uit 9 sterren bestaand, aan 't noordelik halfrond.

255 *de Slang en Godt Alcides* (d.i. Hercules); Ov.: 'tussen de *Nixus genu* (d.i. de Knielende), en de *Anguem tenens* (d.i. de Slanghouder)'; de griekse namen zijn onderscheidenlik *Engonasi*(*n*) en *Ophiouchos* (vgl. Farn,); 1e lez. *tusschen Slang en Eugonasi,* waarbij 't laatste een foutief accent kreeg; de vorm *Eugonasi* (met *u* voor *n*) ook bij Florianus (1595), die daarnaast *Ophincos* (met *n* voor *u*) heeft; bij zijn verandering volgde V. een o.a. door Regius meegedeelde opvatting waarnaar de knielende: Hercules was.

257 *en Krete*; nl. ook Creta vervulde hem met afkeer.

258 *lantsgenooten*; hij was van Attica herkomstig; vgl. voor de vorm Bk. IX, vs. 31.

261 *vast:* bij voortduring, al die tijd.

*

Noch staet de ruime lucht ons open om t'ontglippen,
Dat heene zullen wy d'afgunstigheit ontslippen.[263]
Heeft Minos al het ryk in zyn gewout alom[264]
Hy houdt de vrye lucht nog niet in eigendom.
Zoo spreekt hy, en bedenkt veel vonden om t'ontrennen,[266]
Bootseert natuur na, en legt ongelyke pennen
In orde, kort en lang vervolgende op een ry,[268]
Gelyk een heuvel ryst. zoo plagh een ruischpyp, by[269]
Den herder net gesneên van ongelyke rieten,
Eerst kleen en kort, dan groot en langer op te schieten.
Hy bondt de middensten met draeden net van pas,
En kleefde d'ondersten aen een met buighzaem wasch,[272-73]
En boogh nae't binden net het werk tot eenen vlogel[274]
Natuurelyk, en recht, gelyk een vlugge vogel.[275]
Zyn zoontjen Ikarus stont lachende hier by,[276]
En handelde onbewust dit vedertuigh te bly,[277]
Waerme het vliegen zou, niet zonder noot van 't leven.
Dan bondt het veders om door d'ope lucht te zweven:[279]
Dan kneet het goutgeel wasch met zyne kleene hant,
En hindert speelende, door wulleps onverstant,[281]
Zyn vaders wonderwerk. toen 't werk, dus aengevangen,
Voltoit was, bleef Dedael op bey de vleugels hangen,
En met zyn lichaem licht heendryven door de lucht.
Hy onderwyst den zoon zorghvuldigh en beducht:[285]
Och Ikarus, gedenk den middenwegh te houden.
Indienge laeger daelde op zee, de baren zouden
Uw schacht bevochtigen: en rystge aen 's hemels as,
Het steeken van de zon om hoogh zal 't weeke wasch
Versmilten: hierom vliegh in 't midden, schuw voor 't blaeken.[290]

* TEKSTKRITIEK: vs. 264 de komma na *alom* (aldus oude uitg.) is in het hs. geschrapt. - 272 oude uitg.: *bont*. - 274 oude uitg.: *na'et*. - 275 oude uitg. na *recht* geen komma. 279 V. Ln. *bint*.

263 *dat heene*; vgl. Bk. I, vs. 831; III, vs. 282.

264 *gewout*; vgl. Bk. I, vs. 139.

266 *bedenkt:* zoekt te bedenken.

268 *kort... een ry*; absol. constructie; *vervolgende:* op elkaar volgend.

269 *plagh*; het blijkt niet of 'placht' dan wel 'pleegt' bedoeld is; 't Lat. heeft praes., maar verbonden met *quondam* ('soms'), door V. wellicht als 'eertijds' opgevat.

272-73 Beter: Hij bond ze in 't midden .... en kleefde ze onderaan enz.

274 *net:* zuiver, nauwkeurig (bij *boogh*).

275 *gelyk,* gevolgd door 1e naamval.

276 *zoontjen*; Lat. *puer*, 'knaap, jonge zoon'.

277 *handelde:* pakte in de hand; *onbewust*; nl. van het gevaar dat dit *vedertuigh* hem zou brengen; *te bly:* heel blij.

279 Ov.: 'hij greep de veren, opgewaaid door het fladderend koeltje'; 1e lez.: *Dan bondt hy veders, die naer boven gingen glippen*.

281 *wulleps:* onbezonnen; *onverstant;* 1e lez. *misverstant*; vgl. Bk. V, vs. 277 *misverstant*, 'onjuiste mening', en voor het onderscheid bij Spiegel A.C. de Jong's uitg. van de *Hertspiegel* I blz. 94.

285 *zorghvuldigh:* bezorgd; vgl. Bk. VI, vs. 666; omgekeerd kan *beducht* de waarde hebben van 'zorgvuldig'; vgl. Dl. II, 292: 1166; Ov. heeft *instruit:* 'hij onderricht' (of ook: 'hij voorziet van vleugels').

290 *schuw voor 't blaeken;* misplaatste toevoeging.

Gy mooght de Beerewacht niet al te dicht genaeken,[291]

291 *Beerewacht:* 't sterrebeeld dat Boötes heet, (Bk. II, vs. 231 *Ossendryver*), indien gedacht als drijver van de Wagen; en Arctophylax (berewachter) wanneer de Wagen als de Grote Beer wordt opgevat; 1e lez. *den Wagenaer*.

*

Noch ook den grooten Beer, en Luchtreus met zyn zwaert,[292]
Dies hou uw vaders spoor. nu leert hy hem bedaert
Voorzichtigh vliegen, schiet de pen aen rug en leden.[294]
Terwyl hem d'oude man vermaent met rype reden,
Zoo rolde traen by traen langs zyne kaeken neêr.
De handen beefden, en de vader, droef en teêr
Van harte, kust den zoon noch eens voor 't allerleste,
En zwevende op zyn pen, vloogh door het hoogh geweste[+]
Hem voor, en vreesde voor den knaep, die 't hart beroert.
Gelyk een vogel, die zyn jong gebroetsel voert
Ten neste uit door de lucht. hy port hem na te streven,[302]
Te leeren wat gevaer de nieuwe vont van 't zweven
Begrypt, en rept terwyl de vleugels naer om hoogh,
Ziet om naer zynen zoon, met een bekommert oogh.
De visscher, bezigh met zyn bevende angelroede,
De herder met zyn vee, de lantman, mat en moede,
De hant slaende aen den staert van zynen krommen ploegh,
Zien bey de vliegers, en gelooven wis genoegh[309]
Dat zy twee goden door den hemel heen zien zweven.
Zy waren Junoos kerk en Samos langs gedreven,[311-vlg.]
Ook 't eilant Paros, ryk van klaeren marmersteen.
Het jaghtryk Delos lag ter slinke hant beneên,
Lebint en Kalidon, gezegent van de bye,
En zoeten honighdau, lag aen de rechte zye,
Wanneer de zoon, verheught in 't vliegen, stouter wort,
En van den leitsman scheit, belust om snel en kort
Een hooger streek te gaen ten hemel: maer het branden
Der zonne smilt allengs het weeke wasch, de banden
Der pennen, en hy klapt de schouders, nu ontbloot[320]

[+][Randschrift:] *Dedalus vlieght.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 300 Voor de punt na dit vers verwacht men een komma (aldus Van Lenn., Unger), maar hs. en oude uitgaven hebben de punt. - 315 oude uitg.: *lagh*; vgl. vs. 313; op beide plaatsen schreef V. eerst *lagh*, wat vervangen werd door *lag*.

292 *Luchtreus*; zonder lidw. als eigennaam: Orion; hij zou een jager-reus geweest zijn in Boeötië, en wordt, als sterrebeeld, met een zwaard of knots gedacht. Naar de drie genoemde sterrebeelden richtten de zeelieden hun vaart; vgl. Bk. XIII, vs. 425.

294 *pen:* vleugels.

302 *port hem:* spoort hem aan.

309 *vliegers*; volgens H. worden zij ‘met nadruk zo genoemd, omdatze de eenigen zijn onder de menschen, die gezeid worden *gevlogen* te hebben’; V. bezigt 't elders van duiven (Deel IV, 647: 12), van Mercurius (Dl. VI, 565: 348); vgl. bij Bk. X, vs. 273; *vliegers* voor D. en I. ook bij Van Mander; Bi.: ‘zekerlijk geen fraai woord, doch hier toe te geven’.

311-vlg. *Junoos kerk en Samos:* het eiland Samos met zijn Junotempel. De vlucht gaat in weerwil van vs. 258 noordoostelik in de richting van Milete in Kl. Azië; waarom blijkt niet; vgl. vs. 361; in de door V. gevolgde lezing zegt Ov., dat zij reeds Samos links hadden gehad, dat zij Delos en Paros (reeds eerder) achter zich hadden gelaten, en nu Lebynthos en Calydna rechts van hen lagen; de epitheta bij Delos en Paros zijn toegevoegd; *Kalidon* is onjuist (vgl. vs. 372), maar wijst op de lez. *Calydna* (-*e*) voor *Calymna* (-*e*); Florianus: Calydne; ook hij scheert Samos, Delos en Paros over één kam.

320 *de schouders*; nl. mèt de armen (*lacertos*).

*

Van roeituigh, vangt geen lucht noch wint in dezen noot.[321]
De zoon roept deerlyk om den vader onder 't zweeten,[+]
En plompt in baere zee, naer zynen naem te heeten.[323]
De droeve vader roept, helaes geen vader meer:
Och Ikarus, myn zoon, waer vlieghtge nu dus veer?
Waer zytge, och Ikarus? waer zytge, o zoon, gebleven?
Hy zagh de veders, die om laegh op 't water dreven,
Vervloekte zynen vont, begroef het lyk met smert
En rouwe aen zee, die naer zyn' naem geheeten wert.[329]
Een snaterend patrys ziet neêr uit eike takken[+330]
Zyn zoons rampzaligh lyk in d'aerde en grafste zakken,
En klapt de pennen styf op een, en melt met zang[332]
Zyn blyschap, om dien rou des vaders droef en bang.
Men heeft dien vogel noit gevonden van te voren.
Dees onlangs noch een knaep in een patrys herboren,[335]
Gaf u, o Dedalus, een' klank na wyt en breet:[336]
Want uwe zuster, noch onkundigh van het leet
Dat hem gemoeten zou, gaf u den onervaeren
En schrandren zoon, een' knaep omtrent de twalef jaeren,
Om kunst te leeren. hy bespiênde 't ruggebeen[+]
Van eenen visch, nam daer een voorbeelt uit, met reên
Gevat, en sneet terstont een ry van ysre tanden,
En brogt de zaegh in zwang, en hechte met zyn handen
Twee priemen met een' knoop, gelyk twee armen, vast[344]
Aen een, zoo staenze net en fix aen een gepast.[345]
De scherpe priem blyft staen, en d'ander magh verstrekken
Om recht rondom gezwaeit een' ronden kring te trekken.
Dedael benyde dit, en bonsde uit Pallas kerk[348]
Den knaep van boven neêr, maer lochende wel sterk
Dat hy hem neêrstiet, en stroide uit hy was gevallen.[350]
Maer Pallas, die de kunst begunstight boven allen,[351]
Beschut, verkeert hem in een' vogel, dekt uit zucht[352]
Den nedervallenden, in 't midden van de lucht,

[+][Randschrift:] *Ikarus val*

[+][Randschrift:] *Talus in een patrys.*

[+][Randschrift:] *Talus vinder van zaegh en passer.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 329 oude uitg.: *zijn*. - 330 De regel springt in de oude uitgave niet in. - 336 oude uitg.: *een*. - 347 oude uitg.: *ronden*.

321 *roeituigh*; zie 't woord in eigl. zin Bk. XI, vs. 622.

323 *te heeten:* die naar hem zou genoemd worden; 1e lez. *geheeten*; vgl. Bk. II, vs. 330; de Icariese zee, het Z.O. deel der Aegaeïese zee.

329 *die.... wert*; Ov. spreekt hier niet van de zee, maar van het (ei)land, nl. Icaria.

330 De naam Talus (zie kantschr.), gri. Taloos, wordt niet genoemd door Ov., die veeleer (vgl. vs. 356) Perdix (Lat. *perdix,* 'patrijs') voor de naam van deze jongen hield; *uit eike takken*; zulks in afwijking, zegt Burman, van de gedraging der latere patrijzen (vgl. vs. 356-vlg.).

332 *styf:* krachtig.

335 *onlangs*; zo ook in 't Lat., daar echter in strijd met vs. 183 (hier vs. 257), waar sprake was van een langdurige ballingschap.

336 Lat. *longum crimen:* 'een blijvende aanklacht'.

344 *knoop*; Lat. *ex uno nodo:* aan één (passer)knop.

345 Lat. *aequali spatio* was weergegeven in de 1e lez.: *Aen een, datze evenwyt en net*.

348 *kerk*; Ov. 'heilige burcht'.

350 Vgl. de constructie Bk. VII, vs. 1142.

351 *kunst:* bekwaamheid, talent (*ingeniis*); vs. 354 is *ingenium* met 'vernuft' weergegeven.

352 *zucht:* genegenheid.

*
Met vederen. de kracht van 't snel vernuft, ontfangen
Voorheene, bleef in pen en voet en vleugel hangen.
Hy hielt den zelven naem, en noch is dees gewoon
Niet hoogh te vliegen, noch te nestlen in de kroon[357]
Van hooge boomen. hy vlieght laegh, en houdt zich laege[358]
By d'aerde heene, legt zyn eiers in de haege,
En denkende aen zyn' val met vrees, zweeft nimmer hoogh.
Nu strykt Dedael vermoeit op Etne uit ieders oogh,[+]
En Kokalus, getroost den banneling te vryden[362]
In 't harnas, wort gelooft om zulk een medelyden.
Athene, moedigh op helt Tezeus dappren aert,
Wort van den tol ontlast, die 't gansche lant bezwaert.[365]
Men ciert de kerken, eert Minerve met gebeden,
Jupyn en andre goôn, naer d'oude pleghtigheden,
Met offer, kerkbelofte, en zoeten wierookgeur.
De faem had Tezeus naem de Grieksche steden deur[369]
Gespreit. de lantzaet van het ryke Achaie in lyden,
Riep hem om noothulp aen, in dees benaude tyden,
En Kalidon, hoewel het Meleager heeft,[372]
Smeekt mede om onderstant ootmoedigh en beleeft,
Geperst van 't wilde zwyn, ter wraek der jaghtgodinne,
Op 't lant gebeten: want men zegt dat deze onminne[375]
Uit Eneus voortsproot, die in eenen vruchtbren tyt
Alle eerstelingen van het graen aen Ceres wydt,[377]
Den wyn aen Bacchus, en d'olyven aen Minerve.
Deze eerzucht, eerst in zwang by Argos, ten bederve
Des volx en 't gansche lant, quam entlyk allen goôn,
Benyders van deze eer, een parrel aen hun kroon,
Ter ooren: en men zegt dat zy alleen vergaten[379-82]
d'Altaeren van Diaen met hunne wierookvaten
Te wierooken. de goôn zyn van geen gramschap vry.
Diane sprak: men zal niet schimpen, als of wy
Ontaert, zoo groot een' smaet gedoogen zonder wreeken.
De jaghtgodin onteert, stuurde Eneus in zyn streeken[+]

[+][Randschrift:] *Dedalus by Kokalus.*

[+][Randschrift:] *Het Kalidonsche everzwyn.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 375 oude uitg.: *gebeeten*.
357 *nestlen*; H.
358 *laege*; de oude bijw. vorm; vgl. Bk. II, vs. 1113; Bk. V, vs. 845.
362 *getroost:* bereid; hij nam hem onder zijn gewapende bescherming (*vryden*; vgl. Dl. III, 226: 749).
365 Versta, dat Athene die tol (aan Minos) niet langer betaalde.
369 *deur*; vgl. *veur* Bk. XIII, vs. 706, eveneens in rijm.
372 *Kalidon:* Calydon, stad in Aetolië (in N.W. Griekenland), onder koning Oeneus.
375 *want*; vgl. Bk. VII, vs. 974.
377 *wydt*; praes. hist., wijdde, gewijd had.
379-82 Ov.: 'Begonnen bij de goden v.d. landbouw (*agricolis*) viel allengs dit veelbegeerde ereoffer (*ambitiosus honos*) alle hemelgoden ten deel' (*pervenit*); *eerzucht* berust op *ambitiosus*; *Argos* op 'n mislezing *argicolis* (ook in 'n paar hss.) vgl. vs. 420 *Alfareus*; vs. 435; *quam ter ooren* voor *pervenit*; *een parrel* bij *eer:* 'die een parel aan hun kroon ware'; *parrel*; over die vorm naast *perle* zie Moller, *Ts.* 27, 122.

Het boschzwyn, grooter dan een Epirootschen stier,
Of Siciljaenschen. uit de blikken gloeien vier
En gloet en bloet. de hals, om zich met kracht te weeren,
Staet styf van borstelen, gelyk een bondel speeren.
De ruige rug, gelyk een heirspits scherp en fel,
Staet overent. het schuim bruischt over 't harde vel,
En breede schoften heen. de dikke tanden kanten
Zich tegens kracht, gelyk gebit van elefanten.
Het blixemt met den muil. het loof en gras verbrant
Van zynen adem. het doorwroet al 't korenlant,
Dat groen staet, met den muil. het maeit den oogst van 't koren
Noch onryp. d'akkerman ziet al zyn hoop verloren,
Dat hem op jammeren en traenen staet. hy ziet
Het graen verslonden, daer het in zyne aeren schiet.
De schuur en dorschvloer zien bedrukt naer korenschooven
En vruchten uit van 't zaet, die zy zich zelfs beloven.[403]
De zwangre wyngert met zyn ranken, nu niet teêr,[404]
En d'altyt groene olyf geraekt op 't velt ter neêr.
Het rant ook kudden aen, ontziet geen' stier, noch ossen,
Noch hont, noch herder. 't volk verloopt geberghte en bossen,[406-407]
En zit slechts zorgeloos in vast bemuurde steên,[408]
Eer Meleager, trots van aert, raekt op de been,
Met eenen braven troep van eedle jongelingen,
Ontwaekende om met hem dees plaegh te gaen bespringen,
Uit lust tot eer en prys: twee zoonen van Tindaer,[412]
d'Een op zyn leêrewant, met loot gevult heel zwaer,[413]
En d'ander, trots te paert, zoekt zich in zynen zadel
Te quyten: Jazon, fier op zynen stam en adel,[415]
En die het eerste schip vol moets te water bragt:[416]
Ook Tezeus, niet misdeelt van heil, die zyne kracht
Gelukkigh paerde met Piritoüs: de zoonen[417-18]
Van Testius: hierby quam Linceus, waert te kroonen,[419]
Zoon van Alfareüs, befaemt in kryghsbedryf,
De wakkere Idas, en helt Ceneus, nu geen wyf,[421]

403 *zelfs:* zelf.
404 *nu niet teêr*; voor *longo:* ‘lang’.
406-407 Ov.: ‘Ook tegen de schapen woedt het; geen herder noch hond kunnen ze beschermen, noch ook de woeste stieren hun kudden; *verloopt:* ontvlucht; *geberghte en bossen*; niet bij Ov., en men zou minstens óók het land vermeld verwachten.
408 *zorgeloos:* vrij van bekommering.
412 *zoonen van Tindaer* (Tyndareus): Castor en Pollux.
413 *d'een*, nl. Pollux; *op zyn leêrewant,* nl. trots; *leêrewant*: vechthandschoen.
415 *fier*; 1e lez. *fix* (vgl. Bk. V, vs. 79).
416 *moet:* moed; of: fierheid.
417-18 *niet.... heil.... paerde*; wschl. heeft V. *concordia* in *felix concordia* als een ablat. opgevat; vgl. het omgekeerde Bk. VI, vs. 99. Theseus en Pirithoüs (deze 'n zoon van Ixion) vormen een vermaard vriendenpaar.
419 Thestius, 'n koning in Aetolië; de zonen, Plexippus en Toxeus, zijn broeders van Althaea, de moeder van Meleager; Lynceus; Ov. (in de door V. gevolgde lezing van N. Heins.) bedoelt ook Idas als zoon van Aphareus (3-silbig), 'n koning van Messenië.
421 Caeneus; vgl. Bk. XII, 234-vlg.

Leucippus, en Akast, de bloem der schichtenaeren,[422]
Hippotus, Drias, en vorst Fenix, jong van jaeren,[423]
Amintors zoon, twee zoons van Aktor, alle twee[424]
Elkandere gelyk, en Fileus, uit de ste[425]
Van Elis. Telamon liet zich hier mede vinden,[426]
En Peleus. Lelex volght de brave jaghtgezinden,[427]
Eurition, en Iölaüs van Hiant,[428]
En helt Feretias, Echion, door al 't lant[429]
Befaemt in 't renperk. en Panopeus, een' rechtschapen,[430]
Hippaes, en Hileüs, en Nestor, eerst in wapen,[431]
En andre braven uit Amiklen, 't oude hof,[432]
Hier van Hippokoön gezonden, heet op lof.
Ook quam de schoonvaêr van de kuische Peneloope,[434]
Met den Parrazischen Anxeüs, in zyn hoope[435]
Gemoedight, en de zoon van Ampix, en met een[436]
De telgh van Eklus, noch te huwen, en besteên,[437]
Ook Atalante, d'eer van haer Liceesche wouden,[+438-vlg.]
En 't hoogh Arkadje, in dees heldinne hoogh gehouden,
Schoneüs dochter, 't kleet gehaekt, gelykze loopt,[440]

[+][Randschrift:] *Atalantes schoonheit.*

422 Leucippus was een broeder van Aphareus, Acastus een zoon van Pelias in Thessalië, een Argonaut; *bloem der schichtenaeren* (speerwerpers), alleen bij *Akast*.
423 Hippothous, zoon van Cercyon (Bk. VII, vs. 604); Dryas, zoon van Mars, broeder van Tereus (Bk. VI, 568-vlg.); Phoenix, de opvoeder van Achilles.
424 De namen der tweelingszonen (Lat. *pares,* V. *alle.... gelyk*) van Actor uit Elis worden verschillend opgegeven.
425 Phyleus, broederszoon van Actor.
426 Telamon; Bk. VII, vs. 655; broeder van Achilles' vader Peleus, en vader van Ajax.
427 Lelex, uit Naryx, een stad in Locris; vgl. vs. 792.
428 Eurytion, uit Phthia; Iolaüs, een broederszoon van Hercules, uit Boeotië (Bk. III, vs. 177; IX, vs. 553).
429 *Feretias*; onjuist voor Pheretiades, d.i. Pheres' zoon Admetus, uit Thessalië; Echion, zoon van Mercurius, Argonaut.
430 Uit *een'* (d.i. eenen, in V.'s spelling) blijkt dat de vv. 428-33 bedoeld zijn als bijstelling bij *jaghtgezinden* (vs. 427).
431 Hyleus (2-silbig): behalve 3 silben had 't woord in 1e lez. ook de klem-toon op *e: Hileus en Hippaes; eerst in wapen* (1e lezing *in 't wapen*): toen pas sinds kort in de wapens; naar de lezing van N. Heins.-Schrev.: *primis in armis* (niet: *annis*, d.i. jaren; Farn.); vgl. Deel III, 140: 378.
432 Uit Amyclae in Laconië zond Hippocoön meerdere zijner zonen, o.w. Enaesimus (vs. 498).
434 nl. Laërtes.
435 Ancaeus (*Anxeüs* foutief) uit de Arcadiese landstreek Parrhasia, zoon van Lycurgus, en Argonaut.
436 Nl. Mopsus; Ov. noemt hem *sagax* 'die in de toekomst kan zien'; een ziener op de Argonautentocht; vgl. Bk. XII, vs. 576-vlg.
437 Oecleus' zoon Amphiaraus; Ov. noemt hem 'toen voor zijn echtgenote nog veilig'; ook hij was een ziener, die aan de Argon.-tocht deelnam; hij huwde Eriphyle; tot deelneming aan de tocht der zeven tegen Thebe, waarvan hij de slechte afloop vooruitzag, wist zijn vrouw hem te dwingen; hij kwam daarbij om.
438-vlg. *Atalante,* uit Tegea, 'n stad in Arcadië, oostel. van de berg Lycaeus (Bk. I, vs. 258); V. schreef eerst *Liceesche bossen* en wilde daarop doen rijmen *opgewossen* (vgl. Van Helt. I blz. 9; *Arkadien, in schoonheit opgewossen*), dat hij echter na de *o* afbrak; 2e lez. in vs. 439: *Arkadien, in dees heldin gehouden;* Ov.: 'er kwam ook de Tegea'se Atalante, Schoeneus' beeldschone dochter, 't sieraad van 't Lycaeïese bergwoud' (met het veelal ontbrekende vs. na vs. 317); vgl. Bk. X, vs. 788-vlg.; *gehouden in:* verplicht aan.
440 *gehaekt*, nl. met een spang; *gelykze loopt:* zoals ze daar loopt; vgl. Bk. VI, vs. 899.

Het haer noch ongekrult, in eenen knoop geknoopt.[441]
d'Ivoore koker, zwaer van pylen, hing beneden[442]
Aen haere schouder. 't hooft stont zoo, dat gy met reden[443]
Zout zeggen: dit's een knecht in maeghdelyk gestalt,[444]

441 *ongekrult*; Lat. *simplex,* ‘onopgesmukt’; *eenen*, met klemtoon.
442 Ov. vermeldt ook de boog.
443 *schouder*; bij V. vrouwelik; *stont:* was (om te zien).
444 *knecht:* jongeman; 1e lez. *knaep,* wel gewijzigd ter wille der klankvariatie.

Een maeght gelyk een knecht: en Atalant gevalt
Den Kalidonschen helt, als hyze komt t'aenschouwen,[446]
En wenschte, doch het was godts wil niet, haer te trouwen,[447]
Ontvonkt in 't harte, en spreekt: gelukkigh wien gebeurt[448]
Dat d'overschoone hem in echt wort toegekeurt.
De schaemte hinderde hier langer van te spreeken.[450]
De jaght, een grooter werk, genaekt, en is besteeken.[451]
Een dicht gewassen bosch, noch noit met byl gekerft,[452]
Begint van eene vlakte en velt, dat schaduw derft,
En een vry uitzicht heeft langs 't vlak der daelende akkeren.
De mannen hier verzaemt, begint de jaght te wakkeren.[455]
Een deel spant netten: een gedeelte slaekt den hont
Van 't leizeel: een gedeelte is snel, en volght terstont
Op 't spoor, en wenscht het zwyn met lyfsgevaer t'ontdekken.[458]
Een diep gezonken dal lagh daer het nat quam lekken,
En nederstroomen, als de regen nederstort.
De taeie wilgeboom, rietboorden, lang en kort,[461]
En lies, en bies, en teen staen onder in moerassen.
Het wilde boschzwyn, niet te tergen noch verbassen,[463]
Schiet schriklyk uit dien poel ten vyant, hardt geperst,[464]
Gelyk de blixem uit de wolken met een' berst.
Het rent de boomen om. het bosch, zoo fel getroffen,
Geschokt, geeft krak op krak. de jongkheit hoortze ploffen,
En roept, en grypt gezwint het blikkrende geweer[468]
In haere sterke vuist, en biet met spits en speer[469]
Eendraghtigh wederstant. het zwyn streeft ongebonden,[470]
Verstroit schuimbekkende en dol aengeterghde honden,
Die in den wegh staen, stuift door al de bassers heen.
Echion, d'eerste van alle andren uitgetreên,[473]
Dreef 't zwyn den eersten schicht naer 't lyf, verhit op wreeken,

446 *den Kalidonschen helt:* Meleager; vgl. vs. 409.
447 *godts wil*; Lat. *renuente deo,* hetzij daarmee Cupido, of Venus, of in 't algemeen de godheid bedoeld is; V. schreef eerst: *in wederwil der goôn*; het gebruik van 't lidwoordloze *godt* voor heidense godheden is bij V. gangbaar; zie bv. Bk. I, vs. 633.
448 1e lez. *gelukkigh is wien 't beurt*; vgl. Bk. XIII, vs. 120 1e lez.
450 En vooral de tijd (*tempus*).
451 *besteeken*; vgl. vs. 178.
452 *gekerft*; H. over de zw. en st. flexie van *kerven*; Bi. wil dat *gekerfd* datgene is wat kerven heeft.
455 *De.... verzaemt*; absol. constr.
458 Ov. 'en begeren hun eigen gevaar (d.i. het voor hen gevaarlike zwijn) te vinden; *met lyfsgevaer:* al brengt dat levensgevaar met zich.
461 *rietboorden lang en kort*; Lat.: *longa parvae* (minder goede lez. *longae parva*) *sub harundine cannae*; vgl. Bk. IV, vers 402; Deel VI, 252: 406.
463 *niet.... verbassen:* door geen tergen noch blaffen te verschrikken.
464 *geperst*; bij *boschzwyn* (*excitus*, 'opgejaagd').
468 *blikkrende*; H. over dit ww., en *blinken, blikken, flikkeren, schitteren*; volgens hem is *blikkeren* 'niet een sterk en schitterend, maar een snel en schichtig licht van zich geeven', of ook 'een weerschynend licht', en dan wel 'witachtig en bleek' ('*bleek* en *blikkeren* zijn van eenen oorsprong') daarom geeigend van ijzeren of stalen 'geweer'; ofschoon *blikkeren* voor *schitteren* 'kan geleeden worden'.
469 *spits en speer*; Ov.: 'speren met brede flikkerende punt'; vgl. Bk. XIII, vs. 494.
470 *streeft ongebonden:* stormt vooruit.
473 *d'eerste van;* 1e lez. *d'eerste voor*.

Die in d'ahorne schors van voor vergeefs bleef steeken.[475]
Had hy de tweede reis in 't schieten zyne maght[476]
Niet al te veel geverght, het punt met volle kracht
Waer midden in den rugge en 't ruggebeen gebleven.
Helt Jazons schicht wert niet zoo dicht langs 't zwyn gedreven.[479]
Hierna riep Ampix zoon: godt Febus, eerde ik u[480]
Van myne jongkheit, zoo verhoor, o vader, nu
Myn bede, dat ik 't wilt gewis neem. op dees rede[482]
Verhoort Apollo, naer zyn maght, des bidders bede.[483]
Toen trof hy 't everzwyn, doch ydel met de schacht.
Diaen benam den schicht het yzer onverwacht.
De schicht quam zonder punt van 't zwyn te rugge schuiven.[486]
Het wilde zwyn begon van gramschap op te stuiven,
Te blaeken, als een vier des blixems, root van gloet.
De blikken branden in het hooft. het snuift, verwoet
Van toren, vier en vlam ten snuit uit, datze beven
Die 't aenzien: en gelyk een stormtuigh voortgedreven[491]
Van een gespanne peze op muur of toren, dicht
Met oorloghsvolk gepropt, komt gonzen met zyn wight;
Zoo streeft het scheurend zwyn door jongelingen heenen,
En velt Eupalemon, en Pelagon met eenen,[495]
Beschermers van den drom, ter rechte hant gestelt.[496]
De spitsbroêrs heffenze op den arm van 't bloedigh velt.
Enezimus, uit heer Hippokoön gesprooten,
Ontging geen moortgebit. het zwyn voorby geschooten[499]
Had aen de knieschyf hem de zenuw afgesneên,[500]
Die voort bezweek, terwyl hy sidderende alleen[501]
Het dier uit schrik den rug ten beste docht te geven.
Misschien waer Nestor, d'eer van Pilus, hier gebleven,
Voor 't aengaen van den krygh, berokkent om Heleen:[504]
Maer hy worpt tydelyk den zwynspriet van zich heen,[505]
En wipt in eenen boom, daer alle harten krimpen,[506]
Van waer hy vrank en vry den vyant magh beschimpen,

475 *d'ahorne schors*; Lat. *trunco acerno:* een ahornstam (*acernus* bnw.); *leve vulnus* (lichte wonde) geeft V. weer in *schors*; vgl. Bk. IV, vs. 661.
476 *Had hy*; deze worp geschiedt echter niet door Echion, maar door Jason; vs. 479 (Ov. 'de speer ging te ver; die deze worp deed was Jason') lijkt vertaald alsof na *longius it* geen leesteken stond.
479 zie vorige aant.
480 *Ampix zoon:* Mopsus.
482 *gewis neemen:* zuiver mikken (op) zó dat men doel treft; vgl. Bk. XII, vs. 603, Dl. II, 743: 2164; *Wdb. N.T.* IX, 1836; in Zl. Nedl. nog bekend.
483 *naer zyn maght:* voorzover hij kan (*qua potuit*); *bidder*; vgl. Bk. X, vs. 273.
486 *quam te rugge schuiven*; Lat. *venit:* 'kwam aan'.
491 *stormtuigh:* projektiel, 'n door 'n werptuig geslingerde kei.
495 *Eupalemon*; zou *Eupalamus* moeten luiden (Lat. -on, de Gri. uitgang).
496 *ter.... gestelt*; bij *drom*.
499 *geen:* niet het; vgl. Bk. V, vs. 126; VI, vs. 671.
500 *knieschyf*; Lat. *poples,* 'knieboog', maar bij Kiliaen e.a. ook voor 'knieschijf'.
501 *voort:* aanstonds daarop.
504 *berokkent:* teweeggebracht; de Trojaanse oorlog.
505 *tydelyk:* bijtijds; vgl. Dl. I, 731: 19. Hij plantte zijn speer tegen de grond, en benutte die als springstok.
506 Over *wippen:* 'springen' H.; beter: licht springen; voor Bi. is *wip*(*pen*) 'beneden den deftigen stijl'; *daer:* terwijl.

*

Dien hy ter noot ontvlugte: en 't wreede boschzwyn gram[508]
En wraekziek, wet den tant op dezen eiken stam,
Dreight dien geklauterden te moorden en verdelgen,
En kunnende den spyt inkroppen, noch verzwelgen,
Te stout op zyn gebit, scheurt helt Orichias[512]
De heup af van het lyf. de tweelingen, dit pas[513]
In geen gestarnten noch verandert, nu gezeten
Op paerden, wit als sneeu, groothartigh en vermeeten[515]
Op hunne jeught, den schicht vast drillen in de lucht,
En stoffen: en voorwaer zy hadden met der vlugt
Het ruigh geborstelt dier geschooten voor elx oogen,
Zoo 't niet in 't schemeren ten bosch waere ingevloogen,[519]
Daer geen speerruiter door kon rennen met zyn paert.
De dappre Telamon vervolght het met der vaert,
En qualyk op zyn hoede in 't jaegen, door groen lover
Door struiken, struikelde met hals en hooft voorover,
Door eenen wortel van den boom, die hem verlet.[524]
Terwyl heer Peleus hem op zyne voeten zet,
Mikte ons Tegeesche Atlante op 't boschzwyn, root van blikken,
Met haeren fixen boogh. de pyl quam 't vel te prikken,[527]
Recht onder 't oor, en drong niet dieper in dien schoot.
De borstels werden slechts van 't bloên een luttel root.
Zy was om dezen scheut min bly dan Meleager.[530]
Men wil dat hy dit eer verneemt dan eenigh jaeger,[531]
En d'allereerste 't bloet aen al de jaegers toont,[532]
En zegt: gy, om dien scheut verheven en gekroont,
Met uw' verdienden prys, zult moedigh heen gaen stryken.[534]
De mannen staen beschaemt om dees heldin, en kyken
Versuft, en maenen vast elkandren moedigh aen,[536]
En roepen: men behoort elkandren by te staen,
En schieten in het wilt. de menighte verhindert[538]
De pylen, en belet den scheut. de nadruk mindert:[539]
Een stout Arkader, met de boschbyl toegerust,[540]

* TEKSTKRITIEK: vs. 522 oude uitgave na *lover* een komma. - 534 oude uitg.: *heengaen*. - 539 oude uitgave na *mindert* een punt.

508 *ter noot;* vgl. Bk. III, vs. 83.

512 *te stout op:* vol vertrouwen op; *Orichias;* eerst, naar een andere lez. *flux Oritias* (onjuist Geerts 148).

513 *de tweelingen:* Castor en Pollux; *dit pas:* op dit tijdstip.

515 *groothartigh:* onversaagd.

519 *schemeren;* nl. 't donker van het *bosch.*

524 *verlet:* tegenhoudt.

527 *fixen:* stevige; of ook: deugdelike.

530 Versta: zij was er wel blij om, maar minder dan M.

531 *wil:* houdt 't ervoor; *verneemt:* ziet.

532 *d'allereerste*; een superlatief-constr. naar Latijns model (Lat. *primus*); vgl. Van Helten, II blz. 115.

534 *prys;* nl. de haar toekomende eer; *moedigh:* fier.

536 *moedigh:* met geprikkelde fierheid.

538 Versta: ‘en zij schieten in 't wild’; *de menighte:* (de talrijkheid van) de schaar; *verhindert:* belemmert (vgl. Bk. VII, vs. 23).

539 *belet den scheut:* verhindert 't treffen (*ictus*); *nadruk:* aandrang.

540 Met *Arkader* is Ancaeus bedoeld; juister daarom: de stoute Arcadiër.

*
Liep raezende in zyn doot vooruit, en riep met lust:
O jongelingen leert hoe mans met pyl en boogen[542]
Geheel wat anders dan het vrouwendom vermogen.
Nu zal het blyken wat myn dapperheit vermagh.
Al quaem Diane zelf dit zwyn, met haer gezagh[545]
En wapenen, op 't velt beschutten, 'k zal 't verdelgen
Met deze hant, al zou 't de jaghtgodin zich belgen.
Dus opgeblazen sprak dees stoffer. in der yl
Braveert hy in de lucht met zyn gesleepe byl
Van weêrzy snedigh, en om hoogh staende op zyn teenen,[550]
Gereet te treffen, rukt de boschschrik herwaert heenen,
Gelyk een blixemschicht, met eene volle kracht,
En zet de ryen van zyn tanden in 't gemaght[553]
Des stoffers, daer de doot gemengt is met wonde.[554]
Anceüs stort ter neêr, en 't ingewant in 't ronde
Gesolt en voortgerolt dryft op den gront in bloet.[556]
Ixions brave zoon, Piritoüs, vol moedt,
Stapt op zyn' vyant aen, en drilt met sterke handen
Den zwynspriet, om met kracht dees lantplaegh aen te randen.
De dappre Tezeus riep hem dus van verre toe:
O dien ik boven my bemin, zyt op uw hoe,[561]
Myn halve ziel, het staet den dappren vry te stryden
Van ver. verwaentheit broght Anceüs strax in lyden.[563]
Dus sprak hy, schoot het been, gewapent met een punt[564]
Van yzer, en dat net gemikt was en gemunt
Op 't wit, om naer zyn' wensch geweldigh kracht te baeren,[566]
Maer op een' esschen tak geschut wert in de blaêren.[567]
Toen schoot helt Jazon ook. de pyl wert by geval
Van 't zwyn gekeert, en op het jankende geschal,[569]
Door 's winthonts muil tot in den weeken darm gedreven,
Bleef door de darmen in den gront der aerde kleven.[571]

* TEKSTKRITIEK: vs. 549 hs. na *byl* dubbelpunt, wschl. uit 'n eerdere lez.

542 *pyl en boogen*; hier misplaatst; de 1e lez. had *hun wapenen* (*telis*); vs. 573 heeft V. een dergel. fout verbeterd: *schichten* (1e lez. *pylen*); bovendien zou men 't meerv. eer bij *pyl* verwachten; vgl. H.; misschien te beoordelen als 'n meerv. van *pyl-en-boog,* of als *been* (benen) *en armen* Bk. IX, vs. 505: vgl. Bk. XI, vs. 578; XIII, vs. 21-22: 590; *knorr en kyven* (Huygens, *Oogentroost*, vs. 12) e.d.; vgl. Bi.

545 *gezagh:* overwicht.

550 *en om hoogh* enz.: en terwijl hij (Ancaeus); dit altans is de zin bij Ov.

553 *gemaght:* lies.

554 Ov.: 'de kortste weg voor de dood'.

556 *gesolt*; vgl. Bk. XIII, vs. 1002; hier vs. 657.

561 *zyt*; vgl. Bk. VI, vs. 447; en bij Bk. IX, vs. 1110.

563 *verwaentheit:* zelfoverschatting; 1e lez.: *vermeetenheit broght Anceus* (gewijzigd voor de uitspr. Ancéüs); *strax:* binnen weinig tijd.

564 *been:* benen, of hoornen jachtspriet; naar de lez. *cornu*, niet *cornum* ('kornoeljehouten speer').

566 *naer zyn' wensch* enz.; daarin is de waarde van *voti potente futuro* ('op 't punt zijn wens te verwerkeliken') niet erkend.

567 *esschen*; 1e lez. *eiken*; Lat. *aesculeus*; *aesculus,* 'wintereik'; vgl. vs. 1044; Bk. X, vs. 134, 136; Dl. VI, 220: 24, Bk. XII, vs. 436.

569 *het jankende geschal;* niet geheel hetzelfde als: *schallend gejank*.

571 *in den gront der aerde:* in de bodem; vgl. Bk. X, vs. 296; Dl. IV, 233: 129; *Wdb.* V 958; H. meende dat 'het harte der aarde' bedoeld was.

*

Maer Meleagers hant hiel niet een zelve streek[572]
Met een paer schichten, gaf den rug van 't zwyn een' steek,
En d'aerde een' steek; en om het wilt geen tyt te geven,
Schiet toe, daer 't wentlende op den oever van zyn leven,
Schuimbekkende zyn bloet vergoot met pyn en smart.
Hier staet de jaeger, die den vyant terght en tart,
Den spriet duwt in de schoft. de troep der jaghtgenooten
En spitsgebroeders zien den lantvloek doot geschooten,
Tot blyschap van elkeen, en schreeuwen overluit,
En geven met vermaek den schutter om dien buit
De hant, en zien het zwyn, zoo lang gestrekt ter aerde,
Met groot verwondren aen, en schroomen 't met den zwaerde[583]
Te treffen. ieder doopt zyn' schicht noch eens in 't lyf.
Helt Meleager zet het lantgedroght heel styf
Den voet op zynen nek, en zegt: o Atalante,
Arkadiaensche telgh, aenvaert, o brave plante,[587]
Dien roof, verworven door myn lot en dapperheit,
En deel in myn geluk en eere, alom gespreit.
Hy schonk haer voort de huit van 't zwyn, den vloek der landen,
Die ruigh van borstlen stont, en muil, met lange tanden
Gewapent en gespitst, een eer die haer verblyt,
En van alle anderen ten hooghste wort benyt.
De gansche drang begint hierom te murmureeren.[594]
De zoons van Testius, gereet om dit te keeren,
Verheffen hunne stem, en steeken d'armen uit,
En kraeien: hou gemak. laet leggen dezen buit.[597]
Geen wyf, 't waer schande, zal met dezen prys gaen stryken.[598]
Bedriegh u zelve niet. al gaetge moedigh pryken
Op uwe schoonheit, een al t'ydel toeverlaet;[600]
Schoon hy van minne doolt, die naer uw huwlyk staet.[601]
z'Ontweldigen de maeght den jaghtprys, eenen zegen,[602]
Daer Meleager nu eerst recht aen heeft gekregen.[603]
De sterke helt kon dit niet kaeuwen met gedult,
En bytende op de lip en tanden, roept en brult:

* TEKSTKRITIEK: vs. 573 oude uitgave: *de rug*. - 582 De komma na *aerde* in 't hs. onzeker.
572 *hiel.... streek:* had ongelijk resultaat (met zijn twee worpen).
583 De tegenstelling van zwaard en schicht niet bij Ov.: ‘zij achten het nog niet veilig het aan te raken, maar toch doopt ieder de speer in zijn bloed’.
587 *brave:* dappere; *plante*; vgl. vs. 1011; Bk. IX, vs. 700.
594 *drang:* schare.
597 *kraeien*; nl. tot Atalante.
598 *wyf*; vgl. Bk. VII, vs. 1009.
600 De naamval v.d. appositie blijkt niet, daar *toeverlaet* bij V. onzijdig voorkomt.
601 Ov.: ‘opdat niet de op u verliefde gever u verre zij’, d.i. buiten machte u te helpen; vgl. 1e lez. *Als hy te zoeken is*.
602 De aant. van H., die *der maeght* wenste, niet slechts ‘volgens de eigenschap der Taale’, maar ook om dubbelzinnigheid te mijden, is typerend voor zijn logicisme.
603 *nu eerst*; niet door 't schenken, maar door 't overwinnen; Ov.: ‘zij ontnemen haar 't geschenk, hem 't recht op 't geven daarvan’.

*

O roovers van onze eer, 't is tyt te leeren merken
Wat dreigement verschilt van daeden en van werken,
En duwt Plexippus, niet bedacht op zulk een smert[+608]
En deerlyk ongeval, den staelen schicht in 't hart.
Nu leedt hy geenerwys dat Toxeus [die verwoeder[610]
Uit wraekzucht toeleide, om dien neêrslagh van zyn' broeder
Te wreeken, en uit schrik dit ongeraden vont][612]
Hier lang bleef twyfelen, maer priemde hem terstont,
En stiet den schicht, noch warm van 's broeders nederlaege,[614]
In zyne borst, om zich t'ontslaen van deze plaege.
Altea offerde den goôn voor d'overhant[616]
Van haeren braven zoon: maer als zy 't gansche lant
Gewaegen hoorde, en zagh hoe haere broeders bleven,[618]
Zoo stakze een klok op, van krankzinnigheit gedreven.[619]
Zy schokt de gansche stadt met kermen en misbaer,
En jammeren, en zet de handen in het haer,
Verkeert het feestgewaet in droeve rougewaeden.
Doch ziende hoe haer zoon bezwalkte al zyne daeden[623-vlg.]
Met deze neêrlaegh, nam de droefheit haest een endt.
't Geschrey verkeerde in wraek en vloek en dreigement.
Zy hadde een stokske, daer dry zusters, dry godinnen,[+626]
Die aen haer ampt verplicht, een ieders nootlot spinnen,
Den duim in zetten, toen Altea bly gelagh[628]
Van Meleager: kint, zei 't drytal op dien dagh,
O eerstgeboren, wy bescheeren tyt en uuren:[630]
Gy en dit stoxke zult beide evenlange duuren.
Zoo spreekt dit drytal, en strykt voort ter hofpoorte uit.
De moeder rukte toen den tak, een jonge spruit,[633]
In 't branden uit den viere, en leschte het vol zorgen.[634-vlg.]
Het lagh een' langen tyt in haer trezoor geborgen,[635]
En het bewaerde, o knaep, dus lang uw levens tyt.
Nu brengt de moeder dit te voorschyn, dol van spyt,

[+][Randschrift:] *Meleager verslaet de broeders van Altea.*

[+][Randschrift:] *Meleagers stoxke, waeraen zyn leven hing.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 626 hs. eerst *stoxke* (vgl. vs. 631 en kantschrift); oude uitgave *stoxke*.
608 *Plexippus* (en *Toxeus*); vgl. bij vs. 419; zij waren zijn ooms.
610 *verwoeder*; vgl. Bk. VII, vs. 213.
612 *en:* en toch tegelijk.
614 *'s broeders nederlaege:* het doden van de br.; vgl. Dl. II, 556: 464.
616 *d'overhant:* de overwinning (door haar zoon Meleager behaald).
618 *gewaeghen*; aan te vullen met *hoe* enz.; *bleven:* gebleven, gedood waren.
619 *klok*; vgl. Bk. IV, vs. 949.
623-vlg. Versta: ‘hoe 't haar zoon was, die deze doodslag bedreven had en daarmee de roem van al zijn daden besmeurd had’.
626 *stokske*; beter: een stuk brandhout; vgl. Dl. IV, 367: 131-vlg., alwaar ten onrechte staat aangetekend, dat Meleager's vrouw 't hout verbrandde; *dry zusters*; de Parcen of Schikgodinnen.
628 Ov. zegt niet, dat zij haar duim in 't brandhout zetten, maar dat zij 't hout in 't vuur legden, en de duim op de levensdraad drukkend, deze spinnende zeiden, enz.
630 *eerstgeboren:* pasgeborene (*modo nate*).
633 *een jonge spruit*; toevoeg. van V.
634-vlg. *leschte het*; het hout nl.; zoals ook *het* in vs. 635.
635 *trezoor*; vgl. Dl. II, 308: 16; Stoett, *Moortje* blz. 182; kast, schrijn; wel niet: bewaar-, schatkamer; wegens de 1e lez., die begon met: *'t Lagh in de kamer lang*; Lat. *penetralibus imis:* ‘in het binnenste vertrek’; in een eerdere lez. *kantoor:* kist, schrijn, kast; vgl. Dl. II, 291: 1137.

Beveelt de tortsen op te stapelen by stukken,[638]
En vier te stooken, om het leven hem t'ontrukken,
Nu pooghtze vierwerf 't hout te steeken in den brant,
En vierwerf moet het hart bezwyken met de hant.
Zy voelt een' bangen stryt, en pynelyke smarte,
In 't moederlyke en ook in 't zusterlyke harte.[643]
Twee naemen schokten een en 't zelleve gemoet.
Het aengezicht besterft, zoo menighmael het bloet
Naer 't harte trekt, uit angst en dootelyke schrikken
Voor 't schelmstuk, 't welkze broeit. uit haere roode blikken
Groeit gramschap blik op blik, naer datze schynt geneigt.[647-48]
Dan twyfle ik welk een stuk zy met de troni dreight;[649-vlg.]
Dan weder over wien zy droef is uit medoogen.
Zoo dra de traenen door den brant van toorne opdroogen,
Verneemt men evenwel noch traenen in dien stryt:
En eveneens gelyk een schip by onweêr lyt,[653]
Van wint en stroom met kracht den stroom wort opgedreven,[654]
En tweederhande drift gevoelt, en onder 't zweven
Van weêrzy tusschen bey blyft hobbelen, zoo rolt
Altea, door een' stryt van zinnen afgesolt,
En stilt en wekt den haet by beurten, noit verwoeder.[658]
Zy wort meer zuster dan een liefelyke moeder,
En om de zielen der gebroederen met bloet
Te zoenen, is zy nu godtvruchtigh van gemoet[661-vlg.]
Door ongodtvruchtigheit: want toen de wraekgloet mede
Aen maght geraekte, sprak de moeder deze rede:[662-63]
Dees lykhoutstapel zal myn eigen ingewant
Verbranden. als zy nu met haer vervloekte hant[664-65]
Voor 't grafaltaer stont met dien moorttak riepze afgrysselyk:[666]
O gy dryvouwige wraekgodtheên naer en ysselyk,[667]
Keert uwe tronien naer d'offers toe. welaen[668]

638 *tortsen.... by stukken:* pijnboomtakken en spaanders (*taedas et fragmina*).
643 Versta, dat in haar de moeder en de zuster (*twee naemen*; vs. 644) met elkaar strijden.
647-48 *uit.... op blik;* Ov.: ‘dikwijls ook kleurde de gloeiende toorn haar ogen met zijn rode gloed’; *naer datze schynt geneigt* heeft betrekking op 't verbleken, èn op 't gloeien van haar blik.
649-vlg. De vertaling *twyfle ik welk een stuk.... over wien* berust ook hier (vgl. Bk. VII, vs. 22, 67, 106, 1134) op misverstaan van Lat. *nescio quid*; Ov.: ‘nu eens was haar gelaat als een die ik weet niet wat voor wreedheid dreigt, dan weer kon men menen er medelijden op te lezen’.
653 *onweêr:* stormweer.
654 Ov.' bedoeling is, dat de wind en de golfstroom het schip in strijdige richtingen drijven.
658 *noit verwoeder*; vgl. Bk. I, vs. 73.
661-vlg. *godtvruchtigh*; vgl. Bk. I, vs. 174; 1e lez. *medoogent.... door onmedoogenheit*; vgl. Bk. VII, vs. 461.
662-63 *toen.... geraekte:* toen het wrekend vuur oplaaide; *wraekgloet*, 1e lez.: *pestgloet* (*pestifer ignis*).
664-65 *zal verbranden*; Lat. *cremet:* ‘moge v.’.
666 *grafaltaer*, voor: de brandende houtstapel; *afgrysselyk*; 1e lez. *afgryslyk*; evenzo vs. 667 eerst *yslyk*; vgl. Bk. IX, vs. 367-vlg.
667 *wraekgodtheên:* de Eumeniden of Furiën; zij straffen de schending der heilige familiewetten.
668 *offers*; 't meerv. in navolg. van Lat. *sacris*; vgl. *vruchten* (*pignora*) vs. 683.

*

Ik neeme wraek, en wil een gruwelstuk bestaen.[669]
Een lasterlyke moort staet met een' moort te boeten.
Men moet een schelmstuk met een schellemstuk verzoeten.[671]
Een lyk, een' dootslagh moet men zoenen met een lyk.
Het godtloos huis verga, op dat het ieder blyk',
Door eenen stapel van elenden en verdrieten.
Of zal heer Eneus dit geluk alleen genieten[675]
Dat hy met d'overhant en zege van zyn' zoon
Zich kitle, en Testius geen oir zette op zyn' troon?[677]
't Is best datze alle beide, als kinderloozen, treuren.[678]
Myn broeders, daetelyk gevoert naer 's afgronts deuren,[679]
Nu schimmen, voor altoos versteeken van het licht,
Gevoelt gevoelt de kracht van myn' lykofferplicht.
Aanvaert 't lykoffer, dat my staet op rou en zuchten.
Aenvaert myn lichaems booze en goddelooze vruchten.[683]
Wee my, wee my, waertoe, waer worde ik toe vervoert!
Gebroeders, och vergeeft het moeder, dus beroert.[685]
Myn hant bezwykt voor 't stuk. hy is wel waert te sneven:
Maer my mishaeght, my gruwt dat ik hem helpe om 't leven.[687]
Zal hy dan straffeloos bedryven zulk een stuk,
En overwinner, en in 't leven dit geluk
Genietende, noch trots in weelde en top van eeren
Het Kalidonsche ryk, na vaders doot, regeeren,
En zult gylieden, als een hantvol stof en asch
En schimmen, leggen in het Stigische moerasch?
Neen neen, dit lyde ik niet. dat hy verga en sterve,
Gelyk een schelm, en sleep' de hoop, en ryk, en erve
Van zynen vader, en zyn vaderlants bederf
Al teffens met zich naer beneên op Plutoos werf.[696-97]
Waer is het moeders hart gebleven en vervaeren?[698]
Waer kerkbeloften van zyne oudren, en voor 't baeren[699]
De smert van 't zwangergaen, tien maenden uitgehardt?[700]
Och waertge noch een kint verbrant met pyne en smart,[701]

* TEKSTKRITIEK: vs. 681 oude uitgave na *Gevoelt* een komma.
669 *en wil:* en zal tegelijk.
671 *verzoeten:* goedmaken.
675 *Eneus,* Meleager's vader.
677 *Testius,* de vader van Althaea en haar broeders.
678 *best:* 't best; H. over *best:* 'bekwaamst, geschiktst'.
679 *daetelyk:* zo pas.
683 *vruchten*; vgl. bij vs. 668.
685 *moeder:* de moeder; *dus beroert:* innerlik aldus ontredderd.
687 *ik*; met klemtoon.
696-97 *zyn vaderlants bederf*; 't Lat. *trahat* is hier in dubbele zin gebezigd: 'met zich in 't verderf voeren', en: 'als gevolg na zich slepen, teweegbrengen'; dit laatste geldt *zyn v.b.,* 't eerste *de hoop* enz.
698 *vervaeren*; vgl. Bk. I, vs. 713.
699 *kerkbeloften:* heilige (in de tempel gedane) beloften; naar de lez. *pia vota* (Farn.; dat echter eer 'liefdevolle wensen' zou zijn; vgl. Valentijn), niet *pia iura*.
700 *tien*; 1e lez. *tien*; 2e *veel*; Lat. *bis quinque*; over deze duurbepaling v.d. zwangerschap (tien maanden, nl. maanmaanden) zie b.v. Aristoteles, *Hist. Anim.* 7, 584 a 33: 'meestal tienmaandig'; Starmans, *Verloskunde en Kindersterfte in Limburg* (1930) blz. 48; vergel. Bk. IX, vs. 400.
701 *noch een kint*; oorspr. tussen komma's; vgl. vs. 634, en de wijze waarop M. straks sterft.

*

En hadde ik dit geleên! myn goetheit schonk u 't leven:[702]
Nu sterftge billyk om het geen hier is misdreven.[703]
Aenvaert den loon van 't werk, en geef terstont den geest,
Wel tweewerf u gegunt: eerst toen ik zoo bevreest
En bang in arbeit zat, en sedert, toen met nokken[706]
Wy 's nootlots tak verschrikt en dootsch ten viere uittrokken:[707]
Of breng uw moeder voort, na dit geleên verdriet,[708]
Ten grave by uw ooms, dat bidde ik, nu weêr niet.[709]
Nu bloên de wonden der gebroedren voor myne oogen,
En dees verbeelding van dien moort. het mededoogen,[711]
Met een de lieve naem van moeder kneust myn' moedt.
Och droeve broeders, gy verweldightme in dien gloet
Rampzaligh: maer verwint uw zuster, uw partye[714]
Vrymoedigh, als myn gave u slechts ten troost gedye,
En ik u volgen magh. zoo sprakze droef, en smeet,
Het hooft omkeerende, den moortstok, met een' kreet
En sidderende, in 't vier. de moortstok scheen te duchten,[718]
Te steenen, en helaes godtsjammerlyk te zuchten,
En brande, van het vier ongaren aengerant.[720]
Helt Meleager, niets bewust, in 't afzyn brant,
Gevoelt zyn ingewant verbranden in die vlamme,
En heimlyk braên. een zoon van zulk een' hoogen stamme[723]
Verduurt dees bittre pyn grootmoedigh. evenwel[724]
Betreurt zyn hart dat hy al moedeloos dus snel[725]
Geen ridderlyke doot magh sterven. hy acht drukkigh[726]
Anceüs, flus van 't zwyn in 't bosch verscheurt, gelukkigh.[727]
Hy roept in 't uiterste om zyn' vader out en grys,
En broêrs, en zusters, en zyn vrou met luit gekrysch,[729]
Misschien om moeder me. de pyn en brant vermeeren,
Bezwyken weder. bey vergaenze in 't vier, verteeren[+731]
Te zamen, en de geest verdwynt allengs in lucht,
En d'asch bedekt de kool en vonk. het lantgerucht

[+][Randschrift:] *Meleagers doot.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 706 oude uitg.: *bange*. - 728 oude uitg.: *uitterste*.

702 *geleên:* geduld, niet verhinderd.
703 *billyk:* met recht; en versta: 'door uw schuld', in tegenstelling met *myn goetheit*.
706 *arbeit:* barensnood.
707 *dootsch:* dodelik ontsteld.
708 *voort:* nu aanstonds.
709 *dat bidde ik, nu weêr niet:* dat smeek ik, maar nu wederom schrik ik terug van die vraag; Lat. *et cupio et nequeo:* 'ik wil (mijn daad volvoeren) en tegelijk kan ik niet'.
711 *verbeelding*; versta: staat mij voor ogen.
714 *rampzaligh*; Lat. *me miseram* niet verstaan, of altans vertaald, als uitroep ('wee mij ongelukkige'), maar als object bij '*verweldight*'; *partye:* tegenpartij.
718 *scheen*; Ov. laat in 't midden, of 't werkelikheid of schijn was; *duchten:* beangst te zijn (niet bij Ov.).
720 *ongaren*; Ov.: 'door de onwillige vlammen'.
723 *heimelyk:* door een onzichtbaar vuur; *een zoon;* vgl. Bk. VII, vs. 357.
724 *grootmoedigh:* dapper.
725 *moedeloos* enz.; 1e lez. *noch ongewont*; Ov.: 'een roemloze en bloedeloze dood'; *moedeloos:* zonder blijk van moed.
726 *drukkigh:* in zijn smart.
727 *Anceüs*; vgl. vs. 555; 435; *flus:* daarstraks.
729 *zyn vrou*; zij heet bij Euripides Cleopatra.
731 *in 't vier*; zonder klemtoon; niet bij Ovidius.

Verspreit zich. Kalidon, flus moedigh, leght gevallen,

*
En jongk, en out, en hoogh, en laegh verwekt geschallen,
En valt aen 't schreien, en aen 't kermen met beklagh.
De Kalidonsche vrou kermt luide: o wee, o wach![737]
Zy krabt het aengezicht, en scheurt de blonde vlechten.
De vader Eneus leght in 't stof met zyne knechten,
Begruist het gryze haer, en rimplende aenzicht, beeft[740]
En klaeght dat hy gezwakt en out dien dagh beleeft.[741]
De moeder overtuight van 't schelmstuk, versch bedreven,
Beneemt zich zelve met haer eige hant het leven,
En priemt zich zelve met een' moortpriem wreet en straf.
Schoon godt my eene gaef van hondert tongen gaf,[745]
't Vernuft van Helikon, en zyne zangkooraelen,[746]
Noch kon ik dit gekerm der zustren niet verhaelen.
Zy, langer passende op geen toisel noch cieraet,[748]
Slaen haeren boezem blont en blaeu, en zonder maet,[749]
Omhelzen, streelen droef, en kussen en herkussen
Het lichaem, daer het legt op 't lykbed, niet te sussen.[751]
Als 't gansch tot asschen is verbrant, drukt elk bemorst
De kool en asschen aen haer kuische en zuivre borst.
Zy leggen om het graf. de naem en zerk bezegelt,[754]
Vergaderenze een beek van traenen, ongeregelt
In haere droef heit, en begieten 't grafgedicht
Met traenen, bigglende uit haer root beschreit gezicht.
Toen endelyk Diaen met deze nederlaegen
Van Eneus stamhuis, en afgrysselyke plaegen
Ten vollen was verzaet, verkeerde zy [alleen
Een Gorge, en d'edele schoondochter van Alkmeen[761]
Noch uitgezondert] al de zusters voort in hinnen.[+762]
De veder groeit op 't lyf. elk kryght, om lucht te winnen,[763]
Twee vleugels, en de mont verandert in een' bek
Van been. zoo vliegenze uit, geschut van muur noch hek.[765]

[+][Randschrift:] *Meleagers zusters in hinnen*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 735 oude uitg. na *jongk* en na *hoogh* geen komma. - 740 oude uitg. na *beeft* een komma. - 745 oude uitg.: *Godt*.

737 *de Kalidonsche vrou*; voor 't meervoud; *o wee, o wach* 'gemeener bij de Ouden dan bij de Nieuwen' H.; vgl. Dl. II, 172: 1457: *o wee, o wy, o wach,* en de aant. aldaar ('t Lat. *vah?*).

740 *begruist*; met gruis, met stof bevuilen.

741 *gezwakt*; vgl. Dl. II, 721: 1693 *swacken:* verzwakken (trans.).

745 *godt:* de godheid; vgl. Bk. XIII, vs. 483.

746 *'t vernuft van Helikon*; de Helicon in Boeotië was den Muzen heilig; Ov.: 'een omvattende geest en de ganse Helicon'; *zangkooraelen:* zangsters.

748 *passende op:* gevende om.

749 *blont en blaeu*; vergl. Deel II, 618:4.

751 1e lezing *lykbedde*.

754 *de naem.... bezegelt*; absol. constr. 'toen de zerk bezegeld, gekentekend, was met de naam'; Lat. *signataque saxo nomina complexae:* 'en de in de steen gegrifte lettertekens omarmend'; V. verbond wschl. *complexae* met 't volgende *lacrymas* (*vergaderenze.... traenen*), en behandelde het voorgaande als een absol. constr., alsof er stond: *signatoque saxo nomine*.

761 *een Gorge:* ene van haar, Gorge genaamd; zij was de vrouw van Oeneus' opvolger Andremon; *schoondochter*; Deïanira, gemalin van Alcmene's zoon Hercules; vgl. haar (Heldinne) brief aan Hercules, Dl. IV blz. 362; en *Herkules in Trachin*.

762 *hinnen:* hennen (H. over de wisseling van *i* en *e*, en *hoen*), nl. parelhoenders (Plinius: *aves Meleagridae*).

763 *lucht winnen:* zich in de lucht verheffen; vgl.: zee kiezen.

765 *geschut van:* tegengehouden door.

Terwyl reist Tezeus, die, als kryghsgenoot, voorheene
Dien toght had uitgevoert, naer Pallas stade Athene,
En Acheloüs, die van regen overliep,[768]
Behindert voor de kil zyn reis, te byster diep
In 't waden, en hy sprak: o hooft van groote zaeken,[770]
Athener, ay begeef u onder myne daken,
En schuw den sterken stroom, die sleepte dikwyl straf
En schriklyk bruischend, kay en balken met zich af.[773]
'k Heb vee en stallen langs den oever neêr zien schieten.
Geen snelheit kon het paert, geen horenvee het vlieten[775-vlg.]
Weêrhouden met zyn kracht. ook kon dees sterke stroom,
Als 't bergsneeu weghsmolt, met zyn wieling, vry van toom,[777]
De jonge lichaemen by duizenden verslinden.[778]
Het is dan veiliger den reislust in te binden,
Tot dat de stroomen weêr hunne oude gangen gaen,
En 't water aen den zoom des oevers stil blyf staen.[781]
Helt Tezeus stemt dit toe, en antwoort hem ten leste:
O Acheloüs, gy raet zeker my ten beste,
En 'k wil uw' raet en huis gebruiken alle bey.[784]
Hy trat in 't puimsteenhol, op 's vlietgodts trou geley,[785-vlg.]
In zaelen, die hy net van ruwen zantsteen stichte.
De gront was vochtigh van zacht mosch. de schulp verlichte
't Gewelf met purperroot, dat Tirus purper dooft.[787-88]
De middaghzon scheen recht van 't hooftpunt op het hooft.[789]
Helt Tezeus legt zich met zyn trouwe jaghtgenooten
Op 't hooge tafelbedt. de mindre volght den grooten.
Hier legt Piritoüs, daer Lelex, ginder d'eer[792]
Van Trezen, reede grys geworden: en de heer

768 *Acheloüs*; vgl. Bk. V, vs. 743; de Echínades (vs. 821) liggen dicht bij elkaar voor de uitmonding van deze rivier.

770 *hooft.... zaeken:* (leidende) verrichter van grote daden; Lat. *inclyte* (met *Cecropida* te verbinden): roemrijke Athener.

773 *kay:* kei, rotsblokken.

775-vlg. Versta: noch de paarden met hun snelheid, noch de runderen met hun kracht, konden aan de stroom weerstand bieden; eigenaardige manier van zeggen, wschl. op contaminatie berustend (: geen snelheid kon het paard baten; of: geen sn. kon het p. weerhouden, d.i. behoeden voor meegesleurd worden? maar dan is het ene *weerhouden* verschillend gebezigd).

777 *'t berghsneeu*; onz., als Bk. V, vs. 429.

778 *jonge lichaemen*; *corpora iuvenilia*; jongelingen.

781 Versta: binnen de oevers blijft; *des oevers*; zgn. genitiv. explicativus: de zoom wordt door de oever gevormd.

784 *raet en huis:* bij Ov. een husteron-proteron: huis en raad, met 't belangrijkste voorop.

785-vlg. *hol*; allicht is aan V. 't woord bijgebracht door Lat. *multicavo*; van poreuze puimsteen, *pumice multicavo,* en ruwe tufsteen, *tophis,* is de woning gebouwd; *zantsteen*; Montanus: '*tophus,* tuf-steen, sandt-steen, morsel-steen'.

787-88 *de schulp.... purperroot*; Ov.: 'de zoldering was in vakken verdeeld door schelpen, afwisselend van purperslakken (*murice*) en parelmossels (*conchae*).

789 Ov.: 'Reeds had Hyperion, d.i. de zon, twee (van de drie) delen van zijn licht(-baan) afgelegd; d.w.z., als men voor 't eerste deel de voormiddag neemt, 't 2e van de middag tot de vooravond, dat de vooravond was aangebroken; zo Pontanus; bedoeld is wel het uur van het Romeinse middagmaal: 3 of 4 uur.

792 Lelex en de Troezeniese held zijn bij Ov. één; vgl. vs. 427; Troezenies heet hij hier wegens zijn verblijf bij Pittheus, kon. v. Troezen (*oe = eu*), grootvader van Theseus; vergl. vers 867.

*

Des strooms is moediger, nu hem in zyne zaelen[794]
Deze eer gebeurt zoo groot een' oorloghshelt t'onthaelen.
Hy toeft alle anderen met staetigheit en pracht,[796]
Wien hy een' zelven dienst en eere waerdigh acht.
Het barevoetsgezin des grooten stroomgodts zette[798]
Gerechten op den disch. ten ende van 't bankette[799]
Aenvaert de maeght een schael, uit louter diamant[800]
Geklonken, schenkt den wyn met haere blanke hant.[801]
De helt ziet zeewaert in, en spreekt: ay wilme zeggen
Wat plaets, wat eilant zien wy ginder heene leggen,[803]
[Hy wees het met de hant] hoe heet dit? het ryst hoogh:
Hoewel het meer schynt dan een eilant in ons oogh.[805]
De stroomgodt antwoort: o doorluchte Atheensche heilant,
Wy zien vyf eilanden, en niet een eenigh eilant.[807]
Het onderscheit van plaets bedrieght een flaeu gezicht.[808]
Hoor toe: het schynt niet vreemt, indien ik u bericht.[809-vlg.]
Diane strafte vyf, die reukloos haer verachtten,
Vyf vlietgodinnen, die tien witte runders slaghtten,
De veltgoôn statighlyk ter offermaeltyt noôn,
En ons vergeetende te luttel eere boôn,[813]
Daer zy ten reie gaen. 'k begon van spyt te zwillen,[814]
En berste, zoo verwoet als noit, uit myne killen,
En scheure afgrysselyk bosschaedje, en lant by lant
Met groot gedruisch van een. ik rolde langs den kant
De vlietgodinnen, die ten leste eens ommezagen,[+818]
Met boort met al in zee, en rukte, om haer te plaegen,[819]

[+][Randschrift:]
Zeegodinnen in eilanden, Echinades genoemt.

* TEKSTKRITIEK: vs. 795 oude uitg.: *een*. - 797 oude uitg.: *een*. - 798 oude uitg.: *barrevoetsgezin*. - 803 oude uitg.: *ginderheene*.

794 *moedig*(*h*)*:* fier.

796 *toeft:* onthaalt; vgl. H., met veel materiaal; vergl. vers 938; grondbegrip wschl.: iemand ophouden, maken dat hij gaarne blijft; vergl. Deel II, 786: 493 *toefdranck*; *alle anderen*; nl. al diegenen die.

798 *het.... gezin*; blootvoetige nimfen; *gezin:* dienaressen.

799 *bankette*; de vorm is aan 't rijm toe te schrijven, met een herinnering wellicht aan het datief-gebruik na *van*.

800 *aenvaert:* neemt; *de maeght*; bij Ovidius meervoud, terwijl ook *gemma* (beker uit edelsteen) voor 't meervoud staat; dat zal ook V.'s bedoeling zijn; vgl. bv. vs. 737; Bk. VII, vs. 6.

801 *haere blanke hant*; 1e lez. *haer sneeuwitt* (sic); dit was echter al te wit voor nimfen, wier kleur gewl. als blauw en zeegroen wordt opgegeven (Lat. *caeruleus*).

803 *heene* misschien met *leggen* te verbinden (‘zich uitstrekken’); vergl. Boek VII, vers 830; XII, vers 501.

805 *een*; met klemtoon (*quanquam non una videtur*).

807 *wy zien*; versta: wij zien inderdaad.

808 Ov.: ‘de afstand (*spatium*) maakt de tussenruimten (*discrimina*) onzichtbaar (*fallit*)’; maar V.'s tekst had: *spatii discrimina fallunt*; *gezicht* in de aanteken. v. Farn.

809-vlg. Ovid.: ‘En, opdat ge u te minder verwonderen moogt over de daad der versmade Diana’; vergelijk vs. 374-vlg.; dat Diana de vlietgodinnen strafte, is een misvatting van V., die niet zag, dat Acheloüs Diana's wraak toelicht door zijn eigen geval.

813 *ons*; zowel op *vergeetende* als op *eere boôn* te betrekken.

814 *spyt:* toorn; ook ‘afgunst’ is in dit verband mogelik.

818 *die.... ommezagen:* die zich eindelik mijner herinnerden.

819 *boort:* oever.

Het vaste lant door zee van een, en deel met kracht[820]
In zee veele eilanden d'Echinades. neem acht[821]

820 *het vaste lant:* het nog samenhangend stuk land; *door zee;* Ov.: ‘mijn golven en die van de zee’.

821 *veele eilanden d'Echinades*; Ov.: ‘zovele (*totidem*) Echinaden als gij aanschouwt’; de Echinaden zijn vijf eilandjes tegenover de uitmonding v.d. Acheloüs.

*

Zy zullen midden in de zee zich openbaeren.[822]
Op dat gyze evenwel mooght kyken en ervaeren:[823]
Zie daer een eilant ver gelegen en befaemt,[+]
Dit minne ik, en het wort nu Perimeel genaemt
By zeeliên. dit stuk lants beminne ik, en schoffeerde[825-26]
De maeght. Hippodamas de vader, wien dit deerde,[827]
En niet verduwde, bonst zyn kint, vol hartewee,
En nu grof zwanger, van een steenrots los in zee.[829]
Ik ondervingze, en sprak: [zy zwom vast] godt der baren,[830-vlg.]
Naest aen den hemel, en het strant, daer wy vergaeren
Met alle stroomen in een' boezem, sta nu by.
Verhoor genadigh ons gebeên. 'k bekenne vry
Ronduit dat ikze zelf schoffeerde zoo baldaedigh.
Maer toon u tegens haer rechtvaerdigh en genadigh.
Indien Hippodamas de vader is, en hy[836]
Niet t'onbermhartigh waer, nochtans eischt reên dat zy[837-vlg.]
Verwerve zyn genade, en wilme dit vergeven.
Wy bidden helpze toch, wie d'aerde en 't lieve leven
Te bang valt door den wrok des vaders. vooght der zee.[839-40]
Vergunze een plaets. herschep haer zelf in eene ste.
Zy strekke zich een plaets. zoo grype ikze in myne armen.[842]
De zeegodt kniktme met zyn hooft toe uit ontfarmen,

[+][Randschrift:] *Perimele een eilant*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 837 oude uitg.: *Niet onbermhartigh*; Ho. *Niet onbarmhartigh*. - 839 oude uitgave na *aerde* een komma.

822 *zullen zich openbaeren*; versta: als gij goed uitkijkt.

823 *op dat*; foutief voor *ut* c. indic.: zoals (gij zelf ziet); *kyken*; voor 't transit. gebruik vgl. Dl. III, 302: 53; Bk. X, vs. 945; 1e lez.: *evenwel zelf zien mooght; ervaeren:* naar mijn woorden waarnemen; Bi.: 'Wij ervaren slechts het geen ons aandoet; en dus ervaren wij de zon niet, maar haar schijnsel, warmte, enz.'; H. meent, dat *kyken en ervaeren* betekent: 'door het gezigte bevinden waar te zijn'; hij rekent *ervaaren* tot de 'oude', in zijn tijd weinig gebruikte ww. Het eiland Perimele behoort nochtans niet tot de voorgenoemde vijf.

825-26 *by:* door; Valentijn: 'Dit stal ik wel eer, om dat ik 't lief had, de maagdom'; voor *beminne,* 1e lez.: *beminde*; *de maeght:* Perimele.

827 *wien dit deerde* enz.; de constr. door H. afgekeurd in een uitvoerige aant. over deze en soortgelijke dysmelieën, ofschoon hij ze zelfs uit de klassieken aanwijst; Bi.; deze oordeelt *verduwen* 'ondraaglijk gemeen'.

829 *en nu grof zwanger*; naar de lez. *pariturae* (N. Heins.); 1e lez. *En dat vast quynde,* naar de lez. *periturae* (den dood gewijd); *los:* zo maar, zonder zich te bedenken.

830-vlg. Naar V.'s bedoeling wordt de zee(god) toegesproken als grenzend zowel aan de hemel (lucht) als aan de aarde (*strant*); Ovid. (naarde door V. gevolgde lezing van N. Heins.): 'O drietanddrager die bij het lot verkreegt de heerschappij, - 't naast na die over de hemel, - over het golvende water, gij in wie wij (stromen) ons einde vinden'. Het gedeelte *daer wy vergaeren* (vs. 831) tot *dit vergeven* (vs. 838) wordt in de Lat. tekst als onecht beschouwd.

836 *de vader*; Lat. *si pater.... esset:* indien hij een (werkelike) vader was.

837-vlg. *reên:* de redelikheid; de juiste vertaling ware: '.... en hij minder in liefde te kort schoot voor zijn kind (*minus impius esset*), hij had zich over haar behoren te ontfermen, en mij moeten vergeven; blijkens de 1e lez. (*dat gy u over haer ontfermt, en my dit wilt vergeven*), bracht V. dit eerst tot Neptunus in betrekking, zoals nog in de definitieve redactie 't geval is met vs. 838 b (*ignoscere nobis*).

839-40 *d'aerde te bang valt*; doordat haar de aarde gesloten (*clausa*), ontzegd is; lez. v. Farn.; het vers ontbr. bij Schrev. en N. Heins.

842 *strekke zich een plaets:* moge zelf een plek, een stuk lands zijn; zoo (dan) *grype ikze in myne armen*; Lat. *Hunc quoque complectar:* 'ook die zal ik met mijn armen omvatten'. De verzen 842b-48 worden in de Lat. tekst als onecht beschouwd, o.a. wegens de breuk tussen vs. 842 en *Terwyl ik spreek* (vers 849).

*

En roert in 't stemmen al den zouten waterplas.[844]
De brongodin wert bang, en zwom in 't vloeiend glas.[845]
Ik voelde 't kloppend hart in 't zwemmen angstigh beven,[846]
Vernam hoe haere leên kout werden en versteven,[847]
En aerde 't ingewant betrok, en quam bekleên.[848]
Terwyl ik spreek omhelst de nieuwe klay de leên
Der zwemster, en van 't snel veranderen der leden
Groeide een groot eilant, van de golven aengestreden,[851]
Hiermede zweeg de stroom. dit wonderwerk verslaet
Al die dit hooren: maar Ixions godtloos zaet,
Piritoüs, een groot verlasteraer der goden,[854]
En byster stout van aert, de snootst uit alle snooden,[855]
Beschimpte dit verhael, en sprak: gy schat de goôn
Te sterk, indienze door de maght van hunnen troon[857]
Gestalten geven en beneemen. al die 't hoorden
Verdoemden 't uit een' mont, bestraften zyne woorden,
Ook Lelex, out en ryp van oordeel boven al.
Dees sprak: der goden maght in allerley geval
Is geensins meetbaer, is onendigh. watze willen
Geschiet, en op dat gy geen goden zoudt bedillen,
Noch twyflen aen hun maght: in 't Frygiaensche lant
Staet by een' lindeboom een eikeboom geplant,
Met eenen muur omheint. 'k zagh met myn eigene oogen
De plaets, als ik door last van Piteus heengetogen,[867]
In Pelops streek quam, daer zyn vader heerschte in eer.[868]
Niet wyt van deze plaets is een stilstaende meer,
Voorheene een volkryk lant. 't is nu bekent by veelen[870]
Om watervogels, en de duikers, die hier teelen.[871]
Hier quam godt Jupiter in menschenschyn voorheen,[+873]
Met zyn' roedraeger, godt Merkuur, door 't lant getreên.[874]
Merkuur uit schalkheit had zyn hielvlerk uitgeschoten.

[+][Randschrift:] *Jupiter en Merkuur in menschen.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 867 oude uitg.: *heengetoogen.* - 874 oude uitg.: *uitgeschooten.*

844 *roert:* brengt in beweging; *stemmen:* toestemmen; *al:* geheel.

845 *brongodin:* Perimele; Lat. *nymphe*, hier beter met 'maagd, jonge vrouw' weer te geven; allitt. met *bang;* 1e lez. *vlietgodin*; *en zwom*; nl.: nochtans (*tamen*); *vloeiend glas:* water; vgl. Dl. I 443: 344.

846 *'t zwemmen,* van Perimele nl. (*natantis*).

847 *vernam:* bemerkte; *versteven:* hard werden.

848 *betrok:* overtrok, bekleedde.

851 *groot*; Lat. *gravis:* zwaar drukkend.

854 *verlasteraer*; vgl. Bk. IV, vs. 941; V, vs. 203.

855 *stout:* overmoedig (*ferox*); *de snootst* enz., toevoeging van V.; de uitgangloze vorm is zeldzaam, en hangt wel samen met de onbetoondheid van het volgende woord; vgl. Van H. I, blz. 96-vlg.

857 *indienze*; versta: indien ge meent dat ze; zelfde wending bij Ov.; *hunnen troon*; vgl. Bk. I, vs. 460.

867 *als ik*; 1e lez. *toen ik*; vgl. V. Ln. XII, blz. 13: *Piteus*; vgl. bij vs. 792.

868 *vader*; nl. Pelops, die kon. in Phrygië was, vóór hij op de naar hem genoemde Peloponnesus kwam; vgl. Bk. VI, vs. 541-vlg.

870 *volkryk*; Lat. *habitabilis,* bewoonbaar.

871 *duiker,* 'n watervogel.

873 *roedraeger:* als bode der goden; Ov. noemt Jupiter zijn *parens,* d.i. vader, en hemzelf *Atlantiades,* afstammeling (kleinzoon) van Atlas.

874 *uit schalkheit:* uit loosheid (om zich evenals Jupiter onkenbaar te maken); *hielvlerk*; 1e lez. *hieling*; vgl. Bk. IV, vs. 913.

*
Zy klopten alsins aen, maer vonden 't huis gesloten,
De herbergh wert hun bede ontzegt, behalve een hut,[876]
Met riet en stroo gedekt, bouvalligh onderstut.[877]
Hier woonde een oprecht paer, dat jong te zamen troude.[878]
Filemon hiet de man, en Baucis, een stokoude,[+]
Zyn wyf, godtvruchtigh, en al evenout als hy,
Bezitten deze hut in vrede en stil, daer zy
Het juk van arremoe gelaeten t'zamen draegen.
Men hoeft naer meester, knecht noch dienstmaeghtniette vraegen.
Al 't huis bestaet by twee. een zelleve gebiet,[884]
En is gehoorzaem. als de goden onder 't riet[885]
En laege rietdak elk hun hooft in 't ingaen boogen,
Ten drempel intreên, brengt met neêrgeslagene oogen
De gryze bestevaêr hun stoelen, en verzocht[888]
Dat elk toch rusten zoude, en Baucis leide en brogt[889]
De ruwe zitkleên op de stoelen al verlegen.[890]
Toen zochtze in gloeiende asch, den goôn ten dienst genegen,
Het vier, des avonts spa gerekent in den haert.
Zy legt'er schorssen om, en blaên, ten brant bewaert,[893]
En blaest het hygende aen. zy haelt gekorve blokken,[894-vlg.]
Met spaendren, krullen, hout, en doorgekloofde stokken
Van boven af, en brak in stukken 't geenze brogt,
En ley het aen, op dat de ketel zieden moght.
Zy hakte warmoes, 't welk haer man noch daeghs voorheenen[898]
In 't vochtigh hofken plukte en sneet niet zonder steenen.[899]
Filemon, om de goôn te spyzen meest belaên,[900]
Tast flux de gaffel met twee ysre tanden aen,
Haelt eene zyde spex, van assche vuil bestoven,
En lang gespaert, van zyn berookten balk daer boven,
Snyt spek, en steekt het in den ketel, die vast ziedt.
Men kout'er onderling, eer hun de tyt verdriet.
Zy neemt den eemer van den haek, met zorgh beladen,

[+][Randschrift:] *Filemons en Baucis godtvruchtigheit*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 875 oude uitg.: *geslooten*; daarna een punt. - 883 oude uitg.: *na*; vgl. bij Bk. II, vs. 546. - 899 oude uitg.: *kleene hofken*, wat ook de eerste lezing van het hs. was. Lat. *riguo horto:* de besproeide hof. - 902 oude uitgave *spek*.

876 *herbergh:* verblijf; *behalve een hut* werd in de 1e lez. gevolgd door *Ontfingze* in vs. 878.

877 1e lez.: *en naulyx onderstut*.

878 *oprecht* (klemtoon op *op*; vgl. Bk. V, vs. 138 *oprécht*; Dl. III, 305: 155 en 160 beide manieren naast elkaar): rechtschapen.

884 *een zelleve:* dezelfde persoon.

885 1e lez. *En rietdak*; 2e *En 't laege r.*; niet-herhaling wegens de begrips-eenheid; vgl. Bk. X, vs. 3.

888 *stoelen*; Ov. spreekt slechts van zetel (*sedile*) in 't enkv.

889 *leide en broght*, husteron-proteron, met vooropstelling van 't belangrijkste.

890 *verlegen:* in zorg.

893 *schorssen:* stukken schors.

894-vlg. *Met hygend* geeft V. *anima anili* (met haar oude-vrouwen-adem) weer; *gekorve* gewijzigd uit *gekorven*; *doorgekloofde*; 1e lez. *en ook gekloven* (vgl. Bk. VII, vs. 175); de opsomming is wat rijk voor Ov.' 'vaak gekloofd pijnboomhout en droog rijshout'.

898 *warmoes:* groente; H.; *hakte*; Ov.: ontdeed van de (overtollige) bladeren.

899 *steenen:* steunen, zuchten.

900 *belaên:* bekommerd.

*
En wakker spoedende om de voeten rein te baden,
Giet warrem water in het zuiver beuken vat.
De wilge bedsté lagh gedekt met eene mat.[905b-909909]
Zy gingze met een slechte en oude deken spreiden,[910]
Gewoon hiermede noch het hooghtyt t'onderscheiden,
Doch licht zoo goet, gelyk de koets van wilgenhout.[912]
De goden leggen aen den disch, en Baucis, out
En bevend, schort zich op, en zet den disch om t'eeten.
De derde voet ging mank, van tyt tot tyt gesleeten.[915]
Een potscherf stut den voet. toen stont de tafel styf.[916]
Men vaeghtze schoon met munt. nu zettenze d'olyf[917]
Minerves vrucht op, groene en geele met haer steelen,[918]
Kornoeljen, dieze by den herfst het sap beveelen,[919]
Ook wortels, verschen kaes, en koele cikoray,[920]
En aiers, week gebraên, gerechten, dieze ley[921]
In aerde schotelen. toen zettenze, hun gunstigh,
Den berkemaier op, met loof en beeltwerk kunstigh
Gesneên, al eene stof. de beuken kroes, vernist[923-24]
Van binnen geel als gout, quam mede. hierna discht
Men warme spys, en most. het tweede wechgenomen,[926]
Is 't derde dischgerecht in 't ent ten disch gekomen,
De drooge vygh, en pruim, en nooten onder een,

* TEKSTKRITIEK: vs. 921 oude uitgave *aeiers*. Tussen vs. 935 en 936 bevat het hs. een doorgehaalde (oudere) versie van de vv. 922b-935; zie facsimile; de 1e regel is: *De wyn groeide aen van zelf. toen zettenze hun gunstigh* (eerder: *gasten*). - 924 *beuken*; aldus, in overeenstemming met het Lat., de oudere versie (zie vorige aant.); in de jongere lezing in het hs. is het eerstgeschreven *berken* in *beuken* gewijzigd, weliswaar niet overduidelik; oude uitg.: *berken,* en zo sindsdien alle andere.

905b-909 De vijf hieraan beantwoordende verzen van 't Latijn gelden wel als onecht; daarentegen miste V.'s tekst de twee verzen: *Concutiuntque.... salignis*.

909 *bedsté:* aanligbed.

910 *slecht:* zonder waarde (*vilis*).

912 *licht zoo goet*; bij *slechte.... deken*; *de koets*; 1e lez. *de spon*; vgl. Bk. XI, vs. 859, 877.

915 *van tyt tot tyt:* door verloop van tijd.

916 *styf:* stevig.

917 *munt:* kruizemunt; i.p.v. met een spons, zoals anders gebruikelik was.

918 *groene en geele* (*bicolor*): tweekleurig (groen en zwart); (zo ook Farn.).

919 Ov.: 'in de herfst rijpende kornoeljes, ingelegd in vloeibare wijndroesem'.

920 *wortels*; voor *radix:* radijs; *cikoray:* andijvie; Dodonaeus: 'de Tamme Cichoreye oft Endijve'; Valentijn: 'endijvie-loof'; Florianus: 'cichoreye ende ander cleyn wortelkens'.

921 *aeiers:* eieren; de spelling *aei* i.p.v. *ai* (zie *Tekstkrit.*) wijst mogelik op een meer landelike uitspraak, met lange *a*; vgl. Boekenoogen, *De Zaansche Volkstaal* op *ei*; Karsten; *Dial. v. Drechterland* I § 27 Opm.; ook Brab.; vgl. H. over *ai* naast *ei* bij V., waar ook uit de *Twe-spraack* wordt aangehaald, dat (in Amsterdam) de *a* kort was; *gebraên,* d.i. in de hete as toebereid (*Wdb.* III 984-vlg.); 1e lez. *gezoôn*, dat echter juist omdat hier van geen heet water sprake is veranderd werd.

923-24 *berkemaier* (oudere lez., zie boven, *Tekstkrit., -meier*)*:* beker of kelk (eigl. uit een berketak gesneden), hier voor Lat. *crater,* 'mengvat', vgl. Bk. XII, vs. 316; *loof*; versta: *loofwerk*; *al eene stof* is naar Ov.' bedoeling: ook van aardewerk ('van hetzelfde zilver'); *met loof.... gesneên* voor Lat. *coelatus:* 'gedreven', maar de weergave is overdreven, en ook, als gevolg der keuze van 't woord *berkemaier,* onjuist (*gesneên*); echter is ook vs. 964 *coelatae* met *uitgesneên* vertaald; heeft V. daar ook aan hout gedacht? vgl. vs. 935, en Bk. XII, 317 *met loofwerk uitgedreven; beuken kroes*; zie *Tekstkr.* en Dl. VI, 116: 41; *vernist:* (met was) bestreken; de vorm zonder *ge-* wel onder invloed van deelwoorden bij ww. met 't voorvoegsel *ver-*.

926 *most:* jonge wijn.

d'Oranjenappel in den korf, de druif, gesneên[929]
Noch versch van haere rank, en witte honighraeten,
In 't midden opgedischt, verzaden die hier zaten.

929 *oranjenappel*; Ov.: ‘geurige appels’.

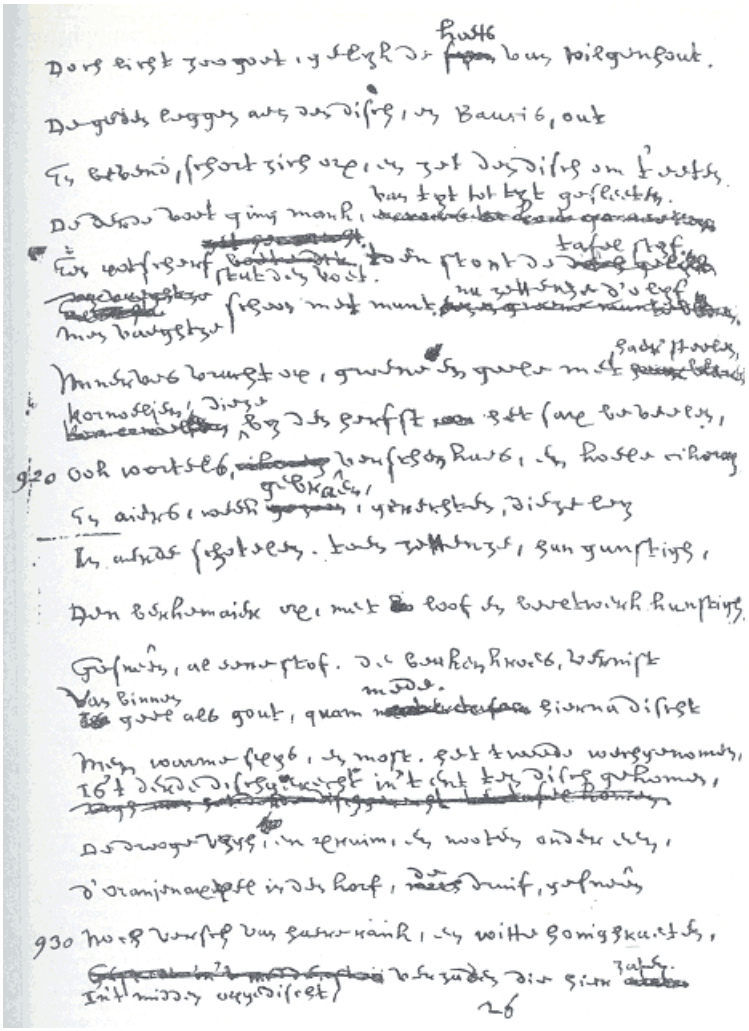

Handschrift van de verzen 912-931, die hiernaast zijn afgedrukt

*

Het afgeslaefde paer betoonde zich bereit[932]
Ten dienst, en vrolyk met een openhartigheit,[933]
Al was de maght gering. terwylze t'zamen dronken
Bevont men elkemael de kroezen vol geschonken.[935]
De wyn groeide aen van zelf. zy staen ontstelt van geest
Om deze vreemdigheit. Filemon badt bevreest[937]
Met Baucis, datze toch het toeven van hunluiden,[938]
En arm en slecht onthael ten beste wilden duiden.[939]
Zy hadden eene gans, de wacht der hut, gespaert,[940]
En woudenze den goôn, hunn' gasten, lief en waert,[941]
Ter eere dooden: maer de vogel ging zyn gangen,[942]
En vielze veel te gaeu, en gaf zich niet gevangen.
De gans ontglipte, en nam haer toevlugt tot de goôn,
Die bergenze, en verbiên d'onnozele te doôn,[945]
En zeggen: houdt slechts moedt, wy allebey zyn goden.
Uw buuren zullen, om 't versmaên van ons geboden,
Hun straf gevoelen: gy blyft veiligh en behoedt,
Behoudens datge strax uw hut verlaten moet,[949]
En onze stappen volght ten bergh op zonder beiden.
Zy staen gewilligh, en gehoorzaem, en geleiden
Elkandere op godts spoor, en stutten d'oude leên
Met hunnen staf, tot datze al hygend van beneên
Om hoogh geraeken, en in top des berghs gesteegen,
Tot op een' booghscheut, zien te rugge al 't omgelegen[955]
Geweste in een moerasch verzonken, uitgezeit
Hun kleene hut. zy staen verbaest, en zien beschreit[957]
Der buuren ongeval, al 't lant te gront gedreven,[958]
En zoeken hunne hut, die stont noch heel gebleven.
Terwyl dit paer den val des lantschaps droef beklaeght,[+]
Wort d'oude en arme hut, die 't godendom behaeght,[961]
Herschapen in een kerk. de stutten in kolommen,[962]

[+][Randschrift:] *De hut in een kerk*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 955 oude uitgave: *een*.

932 *het afgeslaefde paer*; bij Ov. ingeleid door 'bovenal'; in de geschrapte versie *afgesloofde*.
933 *openhartigheit:* gulheid; vgl. Huygens, *Oogen-troost* vs. 295; voor *een* vgl. *een hooghdraventheit* in *Leven* r. 84; Bk. VI, vs. 42; XIII, vs. 193.
935 *elkemael*; 1e lez. *telkemael*; in de geschrapte versie *t'elkenmael*; *kroezen*; Ovid. 'het mengvat'; vgl. *krocs* in de geschrapte versie.
937 *badt:* smeekte; Lat. *concipiunt preces* ('zij prevelen gebeden') en *orant:* 'zij bidden', in de zin van 'smeken'; 'bidden' tot de gasten past hier nog niet (vgl. vs. 946).
938 *het toeven*; 1e lez. aldus; 2e *t'onthaelen*.
939 *slecht:* eenvoudig.
940 *eene*; Lat. *unicus,* 'één enkele'.
941 *hunn*', voor *hunne*; vgl. *nieuwe goôn* (Loofw. vs. 115), *hunne pylen* (*Voorrede* r. 84), beide 3e nv. mv.; 1e lez. *hun*.
942 *dooden*; 1e lez. *keelen*.
945 *d'onnozele:* het onschuldige dier.
949 *strax:* nu aanstonds.
955 *een' booghscheut,* nl. van de top.
957 *beschreit:* wenend.
958 *ongeval:* ongeluk; *te gront gedreven*; aan de scheepvaart ontleend; eigl. 'een schip zoodanig ontredderen dat het omslaat en zinkt' *Wdb.* V 931-vgl.; Lat. *mersa:* verdronken.
961 *hut*; Ov.: '....voor twee bewoners nog klein'.
962 *stutten:* dakstutten; 1e lez.: *stylen*; *kolommen,* van de tempelvoorhof.

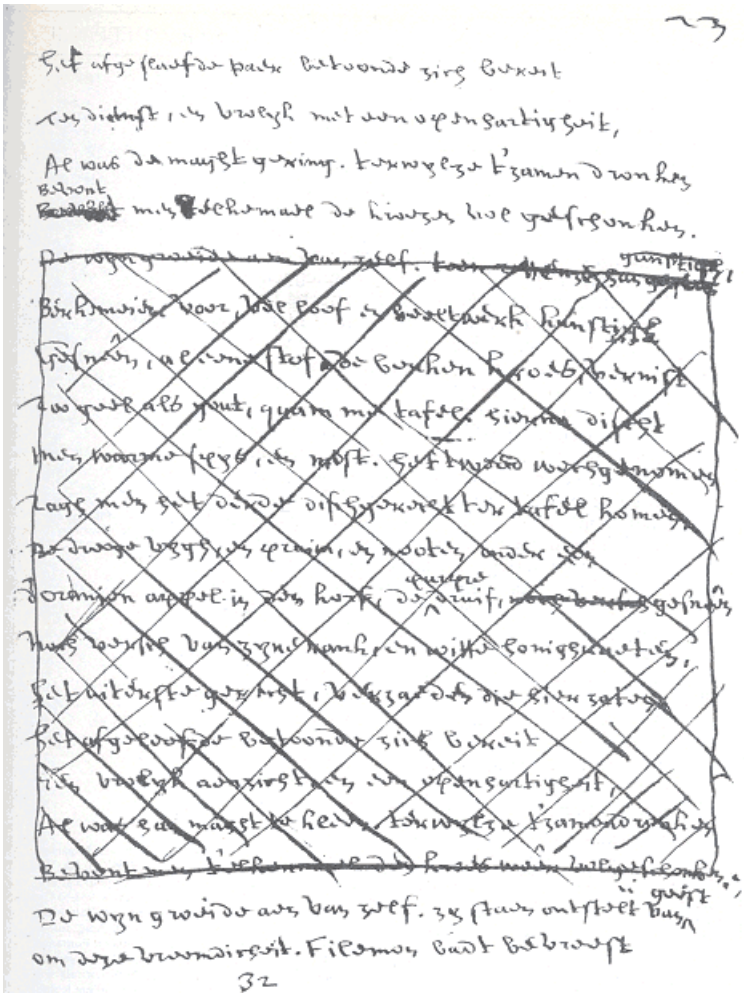

Handschrift van de verzen 932-937, die hiernaast zijn afgedrukt met een geschrapte lezing van de verzen 936a en 922b-935.

*

Het stroie en rieten dak in gout, om trots te brommen,[963]
De deur in eene poort, heel heerlyk uitgesneên.[964]
De leeme gront legt glad gevloert met marmersteen.
Filemon en zyn ga staen sidderende en smeeken.
Hierop begint Jupyn hun gunstigh aen te spreeken:
Rechtvaerdige oude man, en kuische vrouwe, waert
Met dien rechtvaerdigen verbonden en gepaert,
Zegt op, wat wenschtge nu? Filemon op dit zeggen[970]
Begint met Baucis dees genade t'overleggen,
En openbaert den goôn hunne algemeene be.[972]
Hy zegt: wy bidden wydt ons priesters hier ter ste,
En gunt ons uwe kerk en diensten op te wachten,
En mits wy onzen tyt zoo vreedzaem overbragten,[975]
Vergunt datwe op een tyt verlaeten 's werrelts perk,[976]
En ik myn egaes graf niet zie, noch zy den zerk
Op myn gebeente roll', het welk de goôn hun geven.[978]
Zoo dienenze de kerk geduurende hun leven.
Ten leste staen zy voor de trappen man en vrou,
En spreeken t'zamen van het onheil der landou:
Daer zagh men Baucis en Filemon door godts orden[+]
Met bladeren begroeit en overtrokken worden,[982-83]
Zy namen midlerwyl vast oorlof van weêrzy,
Zoo langze konden. elk sprak wel gerust en bly:
O lieve bedgenoot! tot dat de schors hen kleede.
Een Tianeesche, die dit lant bezat in vrede,[987]
Toont noch de stammen van hun lichaemen op 't velt,
En ouden hebben my voor waerheit dit vertelt:
Want hier geen oorzaek was om waerheit te bespaeren.[990]
Ook zagh ik menighmael hier kranssen in de blaêren[991]
Aen takken hangen, en hing hier noch kranssen aen,
En sprak: de goden, die elkanderen verstaen,
Bezorgen 't godtlyk zaet, en die de goden eeren
Vereert men ook als goôn. geen afgunst kanze deeren.[993-95]

[+][Randschrift:] *Filemon en Baucis in boomen*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 986 oude uitgave: *bedtgenoot*.

963 *gout*; Ov. bedoelt pannen van verguld brons; *brommen:* prijken.

964 *uitgesneên*; vgl. bij vs. 923-vlg.

970 *wenschtge*; 1e lez. *eischtge*; beide verbonden, Bk. XII, vs. 760.

972 *algemeene:* gemeenschappelike.

975 *mits:* daar; *vreedzaem*; in 't verband min gelukkig voor *concordes:* in eendracht.

976 *een:* één.

978 Met de 2e vershelft wordt 't verhaal voortgezet.

982-83 Ov. aardiger, en ook juister, tenzij men *zagh men* eenvoudig als aanduiding van het gebeuren verstaat: Baucis zag het van Phil., en Phil. van Baucis.

987 *een Tianeesche,* Lat. *Tyaneïus;* van Tyana, stad in Kl. Azië, tussen Cilicië en Cappadocië; maar hoe deze bedoeld kan zijn, werd ook vroeger, o.a. door Farnabius en Pontanus, reeds gevraagd, wegens de afstand; de juiste Lat. lez. is wschl. *Thyneïus,* van Thynos, een stamheros van Bithynië.

990 *bespaeren* is in de plaats gekomen van een oudere lez. met *spaeren*.

991 *kranssen:* als wijgeschenken.

993-95 Het Latijn: *cura deum di i sint, et, qui coluere, colantur* (overigens een onzekere lezing) kan betekenen: ‘mogen zij, voor wie de goden zorg gedragen hebben, goden zijn, en zij die aan de goden eer bewezen, ook zelf als goden vereerd worden’; *cura deum* heeft men (zo Farn.) ook aktief opgevat: ‘zij die voor de goden gezorgd, hen geëerd hebben’; Vondel vertaalde indicatives: ‘*'t godtlyk zaet* (i.c. Phil. en Baucis) zijn een voorwerp van zorg voor de goden’; i.p.v. *'t godtlyk zaet* 1e lez. *noch de goôn;* de wijziging mogelik onder invloed van N. Heinsius:

Hierme zweegh Lelex. elk behaeghde zyn verhael,
Byzonder Tezeus, die [belust om altemael
Godts wonderdaeden door vertellingen te hooren][998]
Van Acheloüs, tot het stroomgebiet gekoren,
Nu leunende op zyn' arm, dus aengesproken wort:[999-1000]
Gy dappere oorlogshelt, van weetlust aengeport,
Moet weeten dat men vint die eens herschapen worden,[1001-1002]
En blyven, andren zyn hervormt door nootlots orden,
In veel gedaenten, als godt Proteus, die de zee[+1003-1004]
Bezwemt, en 't zeekalf hoedt, en 't groene watervee.
Dan zagenze hem jong, dan in een' leeu eerlange,
Dan in een zwyn verkeert, dan in een bitse slange,[1007]
Dan in een' norssen stier met hoornen, elk ten schroom,
By wylen in een' kay, by wylen in een' stroom,
Of eik, of gloeiend vier, dat tegens 't vocht zich kante.[1010]
Autolix gemaelin, vorst Erizichtons plante,[1011]
Had geene mindre maght, wiens vader alle goôn[1012]
Verachten durf, en geen altaer op hun geboôn[1013]
Bewierookte. men zegt dat hy het bosch schoffeerde[1014]
Van Ceres met zyn byl. hier stont een lang ge-eerde
En oude stam, een eik, alleen een bosch gelyk.
In 't midden hing tafreel, en krans, en vlecht te pryk,[1017]
Een merk van kerkbelofte, en haere kracht byzonder.[1018]
Het boomgodinnedom ging bly ten rey hier onder,
En danste menighmael in 't ronde hant aen hant.
Vyf vadem rees de stam. de boomen van al 't lant[1021]
Staen by hem laeger dan by hen gewas en kruiden.
Maer Erizichton zelf, de stoutste man tot huiden,[+1023]

[+][Randschrift:] *Proteus in verscheide vormen*.

[+][Randschrift:] *Erizichtons godtloosheit*.

Cura pii Dis sunt.... coluntur; deze heeft dus ook de indicatief, maar daarin is V., blijkens de 1e lez. *noch de goôn,* niet van hem afhankelik.

998 *godts:* van de godheid, van de goden.

999-1000 *tot.... arm*; bij Acheloüs.

1001-1002 *gy moet weeten:* weet dan.

1003-1004 Ov.: ‘er zijn er ook, die de macht hebben zich in meerdere gestalten te veranderen’; *door.... orden,* niet bij Ov., en bij V. gevolg ener wijziging; *Proteus*; vgl. Bk. II, vs. 10; Bk. XI, vs. 1004; Dl. VI, blz. 338-vlg.

1007 *bits:* moordgierig (vgl. Dl. VI, 720: 612).

1010 *dat.... kante*; als algem. eigenschap van vuur.

1011 Autolycus, grootvader van Odysseus, en berucht om zijn sluwheid; vgl. Bk. XI, vs. 423; zijn vrouw, door Ov. niet met naam genoemd, heette M(n)estra (vgl. vs. 1178, kantschr. en de *Inhout*) en was de dochter van Erysichthon, zoon van de Thessaliese koning Triopas.

1012 *wiens:* wier.

1013 *durf*; vgl. Bk. VII, vs. 172.

1014 *schoffeerde*; voor Lat. *violasse,* een ww. dat ook voor ‘schofféren’ in eigl. zin zeer gebruikelik was.

1017 *in 't midden:* rondom 't midden van de stam; *tafreel:* gedachtenistafeltje (voor ontvangen gunsten); *krans en vlecht* (*vittae,* ‘hoofdbanden’), als wijgeschenken.

1018 Lat. *voti argumenta potentis:* ‘als bewijzen van een vervulde wens’; *kracht byzonder:* biezondere kracht (Van Helten, I blz. 107; Bk. XII, vs. 572-73); bij V. *voti:* ‘kerkgelofte’; *argumenta:* ‘merk’; *potentis:* ‘krachtig’.

1021 *vyf vadem*; Ov.; driemaal vijf *ulnas,* ‘ellen’ (of ook, hyperbolies, ‘vadems’; vgl. Montanus, in voce) met de bedoeling dat hij vijftien ellen *dik* was; wschl. zag V. *ter* in *quinque ter* ter over 't hoofd.

1023 *stoutste:* meest verwaten; *huiden*; vgl. *huidig*.

*
Ontzagh geensins dien stam te schenden met de byl.
Hy hiet zyn dienaers dien gewyden in der yl[1025]
Om verre houwen. toenze uit schroomte een luttel wachtten,
Ontwrong de schelm een' man de byl met volle krachten
Uit zyne vuist, en riep: dees eike, by elk een[1028]
En Ceres hoogh geschat, zoud gy hier niet alleen,[1029]
Al waer het Ceres zelf, gekorven en getroffen
Met zyne ryke kroon ter aerde hooren ploffen.
Zoo spreekt hy, mikkende vermeeten heene en weêr
Om toe te houwen met de byle, een boschgeweer.[1033]
De Dodonsche eike beefde al schokkende en verzuchte.[1034]
De bladers, eekels, en de tak van ongenughte
Bestorven, en de stam, met zyn godtlooze hant[1036]
Getroffen en gewont, begon den gront en 't lant
Uit d'ope schorsse te besprengklen en bevloeien,[1038]
Met zoo veel bloet, gelyk een offerstier, na'et loeien
Geslagen voor 't altaer, ten strote bloet uitgiet.[1040]
Altzaemen staenze stom. een man, wien dit verdriet,
Wil 't keeren: d'ander ziet hem nors aen op zyn beden,[1042]
En zegt: ontfang den loon van uw godtvruchtigheden.
Hy keert de kerfbyl van den boom en heilgen struik[1044]
Den man toe, houwt hem 't hooft wraekgierigh van den buik,[1045]
En houwt al weder in den boom, gelyk te voren.
Toen kon men weder uit den stam dees boomstem hooren:[1047]
Ik ik, een godtheit van den boom, altyt zoo waert[1048]
By Ceres, en hierin gescholen en gespaert,
Spelle u al stervende de straf van uwe werken,
Een' troost van myne doot. hy, zonder op te merken,[1051]
Vaert met zyn schelmstuk voort, en d'eikeboom in 't ent
Geschokt en wagglende, van slagh op slagh geschent,
Valt om, met koorden en gewelt ter neêr getrokken,
Bestort met zyn gewight de boomen, krank van schokken,[1055]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1033 *een*; Ho. *en*.
1025 *hiet:* beval; voor de infinit. zonder *te* vgl. Bk. IV, vs. 7, 8.
1028 *by:* door; maar de hedendaagse opvatting is niet uitgesloten.
1029 *niet alleen* enz.: niet enkel de eik op zich, zo geliefd als hij aan Ceres moge zijn, maar ook al ware hij C. zelf; Ov.: ‘al ware hij niet alleen maar der godin dierbaar, al ware hij de godin zelf’.
1033 *boschgeweer:* houthakkersgereedschap.
1034 *Dodonsche eike* d.i. heilige eik, op de wijze van de Jupiter-eiken van Dodona; naar de lez. *Dodonia*; elders o.a. *Deoïa,* d.i. aan Deo (Demeter, Ceres) gewijd; Dodóna ligt in Epirus, 't verhaal echter speelt in Thessalië; 1e lez. *beeft bouvalligh*.
1036 *bestorven:* werden bleek.
1038 *besprengklen:* bespatten; vgl. Dl. III, 317: 4.
1040 *strote*; de oude vorm, oorspr. ook voor de 1e nv.; vgl. Dl. II, 540: 68; H., in wiens uitg. *strotte,* herstelt dit in zijn *Proeve*.
1042 *d'ander:* Erysichthon; 1e lez. *De Tessaler* (*Thessalus*).
1044 *kerfbyl*; vgl. Bk. VII, vs. 597; *struik:* stam; vgl. Dl. III, 132: 123: *van koningklijcken struyck*; 1e lez. *essen struik*; vgl. vs. 567.
1045 *van den buik*; door H. eerst gelaakt (zo ook door Bi.) later verdedigd met beroep op oude schrijvers (*buik*: romp), en verwijzing naar *Maeghden* vs. 1590 (beter ware vs. 1591); vgl. *Wdb.* III 1743.
1047 *weder:* terug (*redditus*); vgl. Bk. III, vs. 608-609.
1048 *godtheit,* nl. een nimf; *waert,* bij *godtheit*.
1051 *op te merken:* acht te geven; vgl. Dl. IV, 83: 128.
1055 *bestort*; zo dat zij in zijn val worden meegesleurd.

*
Een groot gedeelt' van 't bosch. de Boomgodinnen staen
Verbaest om haere schade en stammen, ryk van blaên.[1057]
De zusters gingen droef in haere rougewaden
Naer Ceres, eischen op dat zy haer wraek verzaden,[1059]
De welverdiende straf van dien Erizichtoon.[1060]
De schoone graengodin bestemt uit haeren troon[1061]
Dees straf met knikken van haer hooft en blonde haeren,
En schudde d'akkers, zwaer van rype en vruchtbaere aren.
Men zocht een straf zoo zwaer als iemant oit bedacht:
Want geen van allen hem genade waerdigh acht.[1064-65]
Men koos den Honger, die verbannen, Ceres daken
Moet schuwen, en haer hof en troon geensins genaeken.[1066-67]
Het nootlot wil toch niet gedoogen uit zyn' aert,[1068]
Dat eene graengodin met Honger ga gepaert.
Hierom roept Ceres flux de wilde berggodesse
Oreas by zich, dieze afvaerdight met dees lesse:[1070-71]
In 't uiterste gewest van Russen, hardt van ys[+1072]
Bevrozen, legt een plaets, onvruchtbaer, zonder rys
En loof, en boom, en dor, en schor, bedroefde plekken.
Hier woont de Winter, die niet heeft om zich te dekken,[1075]
De Schrik, de Dootsheit, en de Honger, arm en naer.
Beveel hem dat hy in den vetten boezem vaer'[1077]
Des heilighschenders, en geen voetsel hem verzade.
Geen overvloet van spys vermorwe onze ongenade:[1079]
En op dat u de wegh niet wederhoude uit schroom,[1080]

[+][Randschrift:] *Het hof van den Honger*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1063 oude uitgave na *aren* een dubbelpunt. - 1067 oude uitgave: *lof*; de juiste lezing door H. met stelligheid vermoed (door Van Lelyv. uit 't hs. bevestigd), doch in zijn uitgave niet opgenomen; wel bij V. Ln. en V. Vl. - 1079 *vermorwe*; *o* uit *u* gewijzigd; oude uitg.: *vermurwe*; vgl. vs. 146.

1057 Ov.: 'ontsteld over de schade toegebracht aan 't woud en aan haarzelf' (nl. door het verlies van haar zuster).

1059 *eischen;* tegenw. tijd (*orant*); vgl. *bestemt,* vs. 1061; zie nog vs. 970; bij Bi. bezwaren tegen de scansie van het vers.

1060 *Erizichtoon;* met ongewone klemtoon (H.); 1e lez. *van booswicht Erichton;* de vergissing *Erichton* oorspr. ook in vs. 1011, 1023.

1061 Met *-godin* herstelde V. zijn 1e lez.; 2e *-godes;* vgl. vs. 1070; Bk. IX, vs. 196; Walch 62; *bestemt:* staat toe.

1064-65 Ov.: 'een deernisverwekkende straf, ware het niet, dat hij niemands deernis waardig was'; *men zocht*; Lat. *molitur,* 'zij beraamt'; door V. als passief opgevat: 'er wordt beraamd'; de fout zet zich voort in *men koos* vs. 1066.

1066-67 Ov. zegt omgekeerd, dat Ceres niet tot de Honger kan gaan; daarom zendt zij een bodin; volgens H. (vgl. boven: *Tekstkrit.*) zou men in vs. 1067 beter lezen: *niet magh genaeken;* de 1e lez. was: *die naerdien hy Ceres.... niet magh genaeken*.

1068 *uit zyn' aert*; beter ware een verwijzing naar de aard van Ceres en de Honger.

1070-71 *de berggodesse Oreas*; Lat. *oreada* (bergnimf), in oude uitgaven veelal met hoofdletter gedrukt, door V. als eigennaam opgevat.

1072 *Russen*; vgl. Bk. I, vs. 79.

1075 Ov. noemt de *Winter* (*Frigus,* 'Koude') *iners,* 'traagmakend, verstijvend', de Honger *jejuna,* 'steeds nuchter'.

1077 *vetten*; toevoeging van V.

1079 Ov. 'hij (de Honger) moge in den wedstrijd zelfs over mijn macht zegevieren'; V. liet de voorgaande ontkenning (*nec*) met *copia* over dit zinsdeel doorlopen, en sloeg er verder een slag naar.

1080 *schroom*; nl. voor de afstand.

Aenvaert myn' wagen en twee draeken met den toom.[1081]
Zy zit te wagen, en gevoert door wint en wolken,
Komt snel in Russen, en houdt stant by Noortsche volken,

1081 *aenvaert:* neem; vgl. vs. 800; Lat. *accipere* kent ook beide betekenissen: Nnl. aanvaarden, en nemen.

*

Om den vermoeiden hals der draeken eens t'ontslaen[1084]
Van 't juk op Kaukazus. zy zoekt, met zorgh belaên,
Alom den Honger, vint en ziet hem dorenstruiken[+]
En onkruit op een rots met lange naglen pluiken,[1087]
En stomp geschaert gebit. zyne oogen stonden hol.[1088]
Het haer zagh borsteligh, het aenzicht dootsch en dol.
De lip zagh wit. het slym hing morssigh aen de tanden.[1090]
Het vel was hardt. men moght de beenen met de handen[1091]
(Zy steeken door het vel) niet roeren, of hy steent.[1092]
Men zagh het ingewant door 't vel, het dor gebeent
Ter heupe uit, en de buik geleek geen buik met allen.[1094]
Men zoude zeggen dat de boezem ingevallen,[1095]
De borst aen 't rugbeen vast gehecht hing naer beneên.[1096]
De magerheit vermeert de knokels aen het been.[1097]
De knieschyf zwilt. de koot puilt uit aen zyne voeten.
Zy starooght slechts van verre, ontziende hem t'ontmoeten
Van dichte by, en melt haer' last uit Ceres mont,
Vertoeft een poos, en schoon zy hier van verre stont,
En eerst gekomen was, begintze smart te lyen,[1102]
En grooten honger. zy vaert op naer Emonyen[1103]
Te rugge, met haer' toom en zegenryk gespan.[1104]
De Honger, die geen lucht van Ceres lyden kan,
Volbrengt nochtans dien last, en op den wint gedragen
Begeeft zich, door de lucht en wint en norsse vlagen,
Naer 't aengewezen huis, en treet ter kamer in
Des heilighschenders, die met al zyn hofgezin
Dewyl het nacht was, sliep. hy nam hem in zyne armen,
En blies hem zynen aêm ter mage in en de darmen,
En ademde zyn' mont, en keel, en maegh den noot
Van 't vasten toe, op dat hy in zyn darmen goot
En aderen gebrek van spys om zich te voeden.[1114]

[+][Randschrift:] *Hongers gedaente*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1088 oude uitg.: *zijn*. - 1100 oude uitg.: *haer*. - 1106-1107 oude uitg.: *gedraegen: vlaegen*. - 1114 oude uitg.: *spijze*.

1084 *draeken eens*; 1e lez. *slangen wat*; 't Lat. heeft hier ook *serpentum*; vgl. Bk. IV, vs. 779-vlg.
1087 *op een rots*; Ov.: 'op een steenachtig veld'.
1088 *stomp.... gebit*; Lat. *raris* (Farn.) *dentibus:* 'met hier en daar 'n tand'; *geschaert*; van *schaerden*.
1090 *wit*; Ov.: 'ingrijs van vuil'; *tanden*; naar de lez. *dentes* (niet *fauces*).
1091 *beenen:* beenderen; vgl. Bk. II, vs. 1034.
1092 *Zy.... vel*; 1e lez. *Om hunne magerheit*; door de wijziging ontstond in vs. 1094 *het dor.... uit* een gedeeltelike herhaling.
1094 *ter heupe*; 1e lez. *ter lende*; *de buik* enz.; het bekende *ventris erat pro ventre locus:* 'in plaats van een buik was er plaats voor 'n buik'; *geen* (1e naamv.) *met allen:* in 't geheel geen; vgl. *niemendal*.
1095 *de boezem ingevallen*; toevoeg. v. V.
1096 *aen 't rughbeen*; versta: slechts aan 't r.
1097 *vermeert:* doet scherper uitkomen (*auxerat*); *aen het been*; niet bij Ov.
1102 *eerst:* pas.
1103 *Emonyen:* Thessalië; voor de *n*; vgl. Bk. VII, vs. 702.
1104 *zegenryk:* triomferend.
1114 *en aderen*; bij *darmen*; *gebrek.... voeden*; bedoeld is dat de spijs, die hij zal nuttigen, voor hem geen voedingskracht zal hebben.

*

De last voltrokken, ging de Honger zich weêr spoeden[1115]
Uit vruchtbaere akkeren, en komt ter vlugt in 't ent[1116]
Aen zyn nootdruftigh huis en hol, gebrek gewent.[1117]
Dus lang streelt zachte slaep met aengenaeme schachten[1118]
Dien Erizichton in den droom, daer zyn gedachten
Hem porren met den mont te gaepen, immer toe[1120]
Te byten naer de spys, te kaeuwen mat en moe
Den schynkost, doch vergeefs met schynspys 't lyf te stutten,
En niet dan dunne lucht, in ste van spys, te nutten.
Maer toen de slaep verdween begon de hongervlaegh[+]
Te jooken in de keel, te woelen in de maegh,
En 't ledige gedarmt'. hy eischte zonder beiden
Wat zee en aerde en lucht tot nootdruft ons bereiden,
En klaeght dat hy ten disch, die reet staet en gedekt
Met zoo veel spys, die steên en heele landen strekt[1129]
Tot voetsel, spyze zoekt, om zich alleen, beladen[1130]
Met honger, in dien noot te spyzen en verzaden.
Hoe hy den leêgen darm meer propt, en brassend vult,
Te meer begeert de maegh, terwyl hy brast en smult.[1133]
Gelyk de ruime zee, verzwelgende de flesschen[1134]
Van alle stroomen, noch den dorst niet uit kan lesschen,
En recht als vraetigh vier op alle fakkels teert,
En nimmer zat het aes te vraetiger begeert:[1137]
Aldus verslint de keel des heilighschenders schendigh[1138]
Wat spyze hy ontfangt, en eischt meer spys onendigh.
De spys eischt weder spys in onvernoeghden staet.
De hongerige buik blyft leêgh en onverzaet.[1141]
Nu quist zyn vraetigheit en honger vaders erven,[1142]
En moet vermagert van gebrek het voetsel derven.
De hitte van de maegh bleef teeren dagh en nacht.[1144]
De darmen hadden al zyn have doorgebragt.

[+][Randschrift:] *Erizichtons schandelyk ende*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1145 oude uitgave na *doorgebragt* geen leesteken.
1115 *de last voltrokken*; absol. constr.; voor de nominatief vgl. Bk. XV, vs. 219.
1116 *ter vlught:* met snelheid; vgl. Bk. II, vs. 152.
1117 *hol;* naar de lez. *antra*; beter: *arva,* 'velden'; vgl. bij vs. 1087.
1118 *dus lang:* nog; vgl. Bk. II, vs. 342; *zacht*, en *aengenaeme* (Lat. *placidis,* 'rustige') zijn staande epitheta, en de slapende toestand in tegenstelling gedacht met 't ontwaken (vs. 1124); in 't Latijn is mogelik bedoeld, dat E.'s slaap *tot dusverre* zacht was geweest, in tegenstelling met de nu komende hongerdroom, maar wegens *vero* (*ut vero est expulsa quies*) is dat minder wschl.
1120 *immer toe:* voortdurend door.
1129 *die:* dat zij; 1e lez. *Met spys, die heele steên en alle volken strekt*; vgl. vs. 88; Ovid. zegt niet dat al die spijzen op tafel staan, maar dat voor Er.-alleen niet genoeg is, wat volstaan kon voor enz.
1130 *spyze zoekt:* nog niet genoeg spijs vindt (*quaerit* in de samenhang bij Ov. betekent eerder: 'vraagt').
1133 *smult*; weinig passend, wijl Er. geen voldoening van zijn eten heeft (V. Ln.).
1134 *flesschen*; gewoner is de voorstelling van stroomgoden met kruiken.
1137 *te vraetiger,* nl. juist door de overvloed.
1138 *schendigh:* in schandelike gulzigheid.
1141 *blyft leêgh*; 'door te eten', zegt Ov.
1142 *erven:* erfgoederen.
1144 *teeren:* (hem) verteren.

*

Nu was hem noch een kint, een dochter overbleven.[1146]
Hy was onwaerdigh dat zy hem den naem zou geven
Van vader. deze veilt hy op van arremoe.[1148]
Zy uit groothartigheit ontzegt ten ende toe[1149]
Den heer te dienen, strekt de handen naer de baren,
Die hier aenspoelen, en begint dus uit te vaeren:
O zeegodt, die de bloem van mynen maeghdom naemt,
[Neptuin had haer geschaekt] laet my geensins beschaemt.[1153]
Ontweldighme den heer. de zeegodt slaet haer bede
Niet reukloos in den wint, verkeerde hier ter stede[1155]
[Hoewel de heer dit zagh] het aenzicht op dien wensch,
In 't opzicht van een' man, een' nieuwen andren mensch.[1156-57]
Zy schynt een visscher, en de heer, haer scherp beziende,[1158]
Zegt: angelaer, die u van hoek en wormen diende,[1159]
En visschen optrekt, op den dienst aen my gedaen[1160]
Begunstige u de zee. zoo moet de visch voortaen[1161]
Te graeger op het aes aenbyten met verlangen,
Geen' angel rieken, eer hy vast zy en gevangen.
Ay zegme toch, waer bleef de maeght, indien gy 't weet:
Want 'k zaghze flus noch hier, heel arm en slecht gekleet,
En ongehult op strant, daer aes den visch bekoorde.[1166]
Zy merkte strax hoe godt haer nootgebedt verhoorde,[1167]
En door dees vraegh verquikt, beantwoort dit aldus;
't Zy wie gy zyt of niet, ik keerde sedert flus[1169]
(Vergeef het my) 't gezicht niet van de zoute baren,
En bleef geduurigh op myn werk in 't visschen staeren.[1171]
Op dat gy aen myn woort te min mooght twyfel slaen,
Zy my de zeegodt in het hanglen toegedaen,[1173]
Dat eene lange wyl geen vrou stont in deze oorden
Op strant behalve wy. de heer gelooft haer woorden,[1174-75]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1159 oude uitgave na *Zegt* een komma. - 1167 oude uitgave: *Godt*.

1146 *een*; beter: *zyn*; vgl. vs. 1011; *overbleven*; vgl. Bk. I, vs. 429.
1148 *veilt hy op*; vgl. vs. 70.
1149 *groothartigheit:* fierheid van gemoed.
1153 *geschaekt:* onteerd; vgl. bij Bk. IX, vs. 166.
1155 *reukloos:* achteloos; *in den wint*; vgl. Bk. II, vs. 729.
1156-57 *hoewel.... zagh*; onjuist; 'hoewel zij (nog pas) door hem gezien was'; *aenzicht* en *opzicht* kunnen beide zowel 'uiterlik', 'gestalte' als 'gezicht' betekenen; Ov.: 'hij geeft haar een nieuwe gestalte (*formam*) en het gelaat (*vultum*) van een man'; *een.... mensch*; 1e lez.: *een* (1e naamv.) *nieu en ander m.*
1158 *scherp;* in verband met vs. 1156 a; Ov.: 'haar ziende', of 'aanziende' (*spectans*).
1159 *angelaer;* vgl. *hanglen,* vs. 1173; de woorden zijn van verschillende herkomst (*hangelen* onder invloed van *hangen* uit *hengelen*), maar niet altijd uit elkaar gehouden; *hoek:* vishaak; *diende;* verl. tijd ter wille van het rijm.
1160 *op:* ter vergelding van.
1161 *zoo moet:* zowaar moge.
1166 *ongehult:* met loshangend haar.
1167 *strax:* terstond.
1169 *sedert flus:* sedert daarstraks, al 'n poos.
1171 *staeren;* vgl. H., die de voorkeur geeft aan *starren, sterren*; daartegen Bi.
1173 *zy my.... dat:* zowaar moge mij zijn.... als.
1174-75 Ov.: 'reeds lang op dit strand niemand, behalve ik dan, en ook geen vrouw, heeft gestaan'. V.'s vertaling is slechts te redden, wanneer men mag herinneren aan 'n gebruik van *ander,* 'waarbij de vergeleken grootheden niet tot hetzelfde soortbegrip behoren' (*Don. Natal. Schrijnen*

*

En keert gerust zich om, en dus berecht, gaet heen.[1176]
Zy schiet den schyn weêr aen, gelykze op stant verscheen.[1177]
De vader ziende haer zoo licht van vorm verkeeren,[+1178]
Verkochtze menighmael uit noot aen andre heeren:
Maer zy ontgingze staêgh, verandert in een' vos,[1180]
Dan in een merrie, of een vlugtigh hart, of os,[1181]
Of vogel, en bestelt den vader, schier verslonden,[1182]
Min spys dan zyne maegh en darm verduwen konden.[1183]
Toen hy nu al zyn goet den noot ten beste gaf,[1184]
Bestelt de nadruk van dees pynelyke straf
Nieu voetsel aen zyn maegh. hy knaeght, gelyk verwoeden,[1185-86]
Zich zelven, en verteert zyn lyf om zich te voeden.
Wat brenge ik 't voorbeelt van veel buitenlandren by?
O jongelingen, 'k hebbe ook zelf de maght om my[+]
In een' hervormden schyn te toonen, dan in 't wezen[1190]
Van myn natuure en aert, gelyk ik was voor dezen.
Dan schyne ik eene slang, dan wederom een stier,
Met hoornen op het hooft: en toen ik trots en fier
Twee horens aennam, quam ik een' met ongenughte[1194]
Te missen, als gy ziet. zoo sprak hy, en verzuchte.

[+][Randschrift:] *Metra zyne dochter in veele gestaltenissen*.

[+][Randschrift:] *Acheloüs in veele gedaenten.*

blz. 555; Stoett, *Mnl. Syntax*.[3] § 108); de zin ware: ‘geen vrouw was hier, er was niemand dan ik’; vgl. Bk. VIII, vs. 473: *d'eerste van alle andren*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1186 oude uitgave: *de maegh*.

1176 *berecht:* ingelicht; ironies (*elusus:* ‘misleid’).

1177 *schyn:* gedaante.

1178 Kantschrift: *Metra* (voor *Mestra,* vgl. vs. 1011 en de *Inhout*), naar een ook elders (zo in de Lat. tekst van het Kantschrift) voorkomende onjuiste lezing; beide vormen in de index op 't gehele werk.

1180 *een' vos;* niet bij Ov., noch in de 1e lez.

1181 *merrie*; driesilbig, maar met overloop naar de volgende klinker; vergelijk Boek VI, vers 174; en *Ts. v. T. en L.* 20, 210 over de naam *Marie*.

1182 *bestelt:* bezorgt; *schier verslonden;* dat deze woorden Lat. *avido* (‘gulzig’) weergeven, wordt bevestigd door 't feit, dat vs. 1183 in 1e lez. aanving met: *Van honger*.

1183 Versta: ‘spijs, maar altijd minder dan enz.’; Lat. *non iusta* eerst goed vertaald als ‘op geen eerlike wijze verkregen’ (zo ook Farn.) blijkens de 1e lez. (*bedriegelyke vonden*).

1184 *gaf:* gegeven had; Bk. VII, vs. 703; XIII: 364; imperfectum na *na dat,* b.v. Bk. V, vs. 401.

1185-86 Versta: ‘plaagt 't geweld van die straf zijn maag met nieuwe kwelling’; Ov.: ‘nieuw v. aan de ziekte’; naar de lez. *dederat* (niet *deërat*).

1190 *hervormden.... dan:* veranderd, d.i. anders dan; Lat. *finita potestas* (o.a. Farn.) kwam tot zijn recht in de 1e lez. (*Een stip bepaelde maght*); maar een andere lezing is *infinita* (Schrevelius; maar met een aantekening uit Farnabius, die *finita* onderstelt); V. hield zich neutraal.

1194 *ongenughte*; vgl. Bk. II, vs. 860.

*

P. Ovidius Nazoos Herscheppinge.
Het negende boek.

Inhout.

[1] Dianier zont Herkules hierna het hemde, dat hem, toen Lichas in eene klip hervormt[r. 1]
[2] was, ter doot toe pijnighde, waerop hy ten hemel voer. Hierna ging Alkmene by Iöle, en
[3] vertelde haer hoe Galantis in een wezelken veranderde, en zy verhaelde haer wederom[3]
[4] hoe de zuster in eenen boom verkeerde. Ondertusschen komt Iölaus by haerlieden, die[4]
[5] door Hebe in zijne jeught herstelt was. Jupiter betoont met Eakus voorbeelt dat dit elkeen[5]
[6] niet gebeuren magh. Miletus voor Jupijn vlugtende, zeilt over in Azië, en teelt Biblis en[6]

* TEKSTKRITIEK: B o v e n s c h r i f t : *NAZOOS:* het handschrift heeft *NASOOS* en dus de vervanging der eerste *s* door *z* verzuimd.
r. 1 *Hierna;* dit sluit aan bij de inhoudsopgave van Bk. VIII.
3 *zy.... haer,* nl. Iöle aan Alcmene.
4 *de zuster:* haar, Iöles, zuster; vgl. vs. 488.
5 *betoont:* toont aan.
6 *voor Jupijn vlugtende;* vs. 628 zegt echter het Latijn, dat Miletus eigener beweging heenvluchtte; in de vertaling blijkt dat niet.

*

[7] Kaunus, met wiens minne de zuster bevangen, aen het quijnen sloegh,
en in eene bron[7]
[8] wechsmolt, het welk hun allen ongeloofbaer scheen, ten waere men
Ifis onlangs, op[8-9]
[9] haeren bruiloftsdagh, van eene maeght in een mansmensch
verschapen zagh.

Helt Tezeus vraegde hem, die droevigh zucht: hoe is 't?[+]
Wat's d'oorzaek dat gy droef den slinken horen mist?
De Kalidonsche stroom, bevlochten met rietboorden,[vs. 3]
Bejegent deze vraegh bedrukt met deze woorden:
Gy eischt voorwaer een zaek te hooren, die my smart,
En in 't verhaelen fel zal stooten tegens 't hart:
Want wie verhaelt met lust het worstelen en kampen,
Waerin hij schendigh uit het worstelperk most schampen?[8]
Ik zal 't u evenwel verhaelen op een ry.
Ook is 't zoo schandigh niet dat iemant legge in ly,[10]
Als 't eerlyk luit in 't perk te kampen tegens eenen[11]
Befaemden kryghshelt, die zoo sterk was op de beenen,[12]
En ruim 't verlies vergoede. een maeght uit konings stam,[13]
Indien misschien de naem u oit ter oore quam,
De schoone Dianier wert aengezocht van veelen,[15]
Die, onderlinge zich benydende, om haer queelen,[16]
Ik tradt verlieft met hun in koning Eneus hof,[17]
En sprak: besté gerust uw dochter, ryk van lof,
Aen my, die haer verzoek. zoo sprak Alcides mede:[19]
Want andren weeken voor ons beide. na myn bede[20]
En minnelyk verzoek stoft Herkules: zy zal,

[+][Randschrift:] *Acheloüs en Herkules worstelen.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 1 oude uitg.: *vraegde*.

7 *wiens minne;* object. 2e nv. (liefde tot hem); *in eene bron:* tot een bron.

8-9 *scheen:* geschenen hadde; *zagh:* gezien hadde; vgl. Bk. VI, vs. 212-13; *mansmensch,* voor V. onzijdig (*een;* niet *een*'); vgl. vs. 1117 margo; Bk. XII, vs. 268 margo; Hoogstr.-Kluit op *mensch*.

vs. 3 *de Kalidonsche stroom:* Acheloüs; dezelfde aanduiding, maar door V. niet weergegeven, in 't Lat. Bk. VIII, vs. 999; de Acheloüs stroomt in het gebied van Calydon; *bevlochten;* Ov. wijst door de toevoeging: 'in 't haar' duidelik de riviergód aan; Farn. wijst erop, dat deze zijn attribuut ontleent aan de met riet begroeide oevers.

8 *schendigh:* smadelik; niet bij Ov., en hier eer als 'n staand adverb. te begrijpen; vgl. vs. 10, waar *schandigh* Lat. *turpe* weergeeft; *schampen:* de wijk nemen.

10 *zoo.... niet:* niet zo (te verbinden met *Als*); *legge in ly:* de neerlaag lijdt.

11 *eerlyk luit:* eervol klinkt, - is.

12 *kryghshelt,* nl. Hercules.

13 *'t verlies vergoede,* nl. door de eer (vs. 11).

15 Deïanira; vgl. Bk. VIII, vs. 761; 1e lez. *Mejoffer Dianier*.

16 *queelen:* (minnepijn) lijden; gaarne gebezigd in betrekking tot minne; vgl. Dl. I, 281: 4; 301: 8; H. en Van Lelyv., zonder een zuivere scheiding tussen dit *kwelen* (waarnaast 't causatief *kwellen*) en 't andere, uit *kwedelen*.

17 Oeneus, kon. der Aetoliërs in Calydon.

19 *Alcides:* Hercules, als kleinzoon van Alceus, kon. van Tiryns in Argolis.

20 *want;* niet bij Ov.; het verband is er veeleer een van gevolg; 1e lez.: *Maer andren durven 't niet eens vraegen na dees bede;* Lat. *alii,* hier: 'de anderen'; vgl. Bk. I, *Inhout* r. 7, r. 11; H.; Bk. IV, vs. 42 *Tebaenen*.

Van daer de zon verryst, tot daerze in 't water vall',[21-22]
Uitstraelen door ons trou, en dappre heldenstukken,[23]
Op stiefmoêrs last volvoert, wiens wrok ons wou verdrukken.[24]

21-22 Lat. *Iovem socerum dare se,* 'dat hij haar Jupiter tot schoonvader bezorgde' is alleen in 'n eerdere lez. weergegeven, ofschoon daar de verzen 36-39 op terugslaan; missch. is *ons trou* (vs. 23; 1e lez. *deze eer*) er een herinnering aan; *vall';* de aanvoeg. wijs past hier niet, maar is behalve uit 't rijm uit formele analogie te verklaren.

23 *uitstraelen:* schitteren, vermaard zijn; *ons trou:* haar huwelik met mij; vgl. Bk. III, vs. 166.

24 *stiefmoêr,* nl. Juno; Lat. *noverca;* beide vrij gebruikt; in opdracht van haar legde Eurystheus van Mycene Hercul. de 12 werken op; *wrok,* wegens zijn geboorte uit Zeus en Alcmene, gemalin van Amphitryon, Alceus' zoon; vgl. bij vs. 391.

*

Ik zey: 't waer schande dat een godt [hy was 't noch niet][25]
Zou wyken voor een' mensch, die sterflyk is. gy ziet
Hoe ik alleen beheersch zoo veele waterstroomen,
Die krom geboogen van hunn' oorsprong nederkomen,
En bruisschen door uw lant. ik koom hier niet, gelyk
Een verre vreemdeling, uw dochter, oir van 't ryk,
Aenzoeken, maer ben zelf een van uw lantsgenooten,[31]
En treflyk medelit van uw gebiet en sloten.[32]
Ook reken my geensins tot oneer, neen gewis,[33]
Dat Juno niet op my zoo helsch gebeeten is,
En ik geensins het juk van haer geboôn moet draegen:
Want schoonge, o Herkles stoft, uit eigen welbehaegen,
Dat u Alkmene baerde, en kende voor haer rank;[37]
Jupyn is uw verzierde of rechte vader. dank,
Is 't waer, zyn snoepery. verkies met uw gedachten[38-39]
Of gy Jupyn wilt uw' verzierden vader achten,
Of voor zyn' aterling en bastertzoone gaen.[41]
Alcides zagh hierop my nors en grimmigh aen,
Geduurende 't gesprek, en kon zich niet betoomen,
Maer borst dus uit: ik ben gereet u op te koomen[44]
Met deze vuisten, eer dan met een stoffers tong.
Nu win het met den mont, als ik op eenen sprong
In 't perk u overmagh. hy rant met ongenade
My schriklyk aen. ik schaem my strax na dees bravade[48]
Te deizen achterwaert, om op myn eer te staen.[49]
Ik hadde een' mossigen zeegroenen mantel aen,
Die my belemmerde, dies smeet ik 't kleet ter aerde,
Zette arm en beenen schrap, en vuisten, bruischte en baerde,[52]
Gereet te worstelen. hy nam een hantvol zant
En smeet het my op 't lyf, en wert van myne hant
Begruist van stof. hy loert om mynen hals en beenen,[53-55]
Terwylze huppelen, te grypen. gy zout meenen[56]

* TEKSTKRITIEK: vs. 35 Met dit vers begint in het hs. f° 2 van dit boek, welk f^{o} echter niet op zijn plaats voorkomt, maar verdwaald is tussen f° 18 en f° 19. - 39 oude uitg.: komma na *gedachten*.

25 *hy,* nl. Hercules.
31 *lantsgenoot;* de *s* in het hs. bovengeschreven; vgl. Bk. VIII, vs. 258; XII, vs. 251; en *landsman*.
32 *gebiet en sloten:* met sloten versterkt gebied; 1e lez. *en staeten* (in rijm op *onderzaeten*).
33 *reken;* zonder pers. vnw.; vgl. vs. 145; anders Bk. IV, vs. 329.
37 *kende voor:* erkende als.
38-39 *verzierde:* verzonnen; versta: ‘als hij 't werkelik is, dan door overspel’.
41 *aterling,* 'tzelfde als *bastertzoone*.
44 *op te koomen:* te lijf te gaan.
48 *strax na:* aanstonds na; *bravade;* H.
49 *op myn eer te staen:* om niet aan mijn eer te kort te doen.
52 *baerde;* vgl. Bk. III, vs. 331.
53-55 Het werpen van zand op het naakte, eerst met olie gezalfde, lijf diende om het aangrijpen te vergemakkeliken.
56 *huppelen;* Lat. *micantia,* ‘snel zich bewegend’, of anders: ‘glimmend’ (van de olie; zie vorige aant.); Valent.: ‘daar mede ik in de bogt sprong’.

*

Dat hyze vatte, die van alle kanten my
Wou matten; maer myn zwaerte en grofheit hielme vry.
Hy rantme vruchtloos aen: gelyk de stroom blyft steeken
Op eenen hinderbeer, waerop de vaert moet breeken[60]
Met groot gedruisch, terwyl 't gevaerte zwaer en vast
Om zyn zwaerwightigheit op stroom noch bruisschen past.[62]
Wy rusten eene poos, hervatten 't worstlen ysselyk,[63]
Staen schrap, en voet by voet, en dringen vast afgrysselyk,
Getroost niet eenen voet te wyken. elk staet styf.[65]
Ik val voorover hem met al de borst op 't lyf,
En drukke hant aen hant, en hooft aen hooft bezwaerlyk.[67]
Zoo ziet men stieren op elkandere vervaerlyk
Toestooten om de schoone en aengezochte bruit.
De kudden kyken toe, onkundigh wie den buit
En zegenryken prys van dit gevecht zal stryken,[71]
Of na de nederlaegh beschaemt den vyant wyken.
Alcides pooght vergeefs wel drywerf zich t'ontslaen
Van my, die zyne borst benaeude zwaer belaên.
Hy duwt ten vierdemael my wech, en kreegh zyne armen[75]
Weêr los, en stietme, om zich t'ontlasten en beschermen,
['k Beken het gaerne] wech met zyne sterke hant,[77]
En hingme op mynen rug, gelyk een last, in 't zant.[78]
My docht, geloofme [ik wil niet roemen, noch my loven]
Dat een geheele bergh lagh op myn lyf geschoven.
Ik sloegh ter naeuwer noot myn zweetende armen om
Zyn lyf, en konme niet, geboogen styf en krom,
Van zulk een' strik ontslaen. hy druktme en hoortme hygen,[83]
En hinderde dat ik ter noot kon adem krygen,[84]
En vatme by den hals, en smakt my op den gront.[85]
Ik beet in 't gulle zant met myn' beschuimden mont,[86]
En onder leggende gevoel de kracht verzwakken,
Neem al myn kunst te baet, om 's vyants kracht te knakken.[88]
'k Verkeere in eene slang, ontglippe zoo zyn hant.[+]
Toen ik myn lichaem dus aen boghten krulde in 't zant,

[+][Randschrift:] *Acheloüs in een slang*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 79 Ung., Dif. *gelooftme*. - 83 oude uitg.: *druktme, hoortme*.
60 *hinderbeer;* vlg. Bk. III, vs. 763.
62 *zwaerwightigheit;* vgl. Bk. I, vs. 36; *past op:* geeft om.
63 *rusten;* Ov.: 'treden wat terug'; *ysselyk, afgrysselyk* zijn uit (-)*yslyk* gewijzigd; vgl. Bk. VIII, vs. 666; I, vs. 326; hier vs. 367.
65 *getroost:* vast besloten.
67 *bezwaerlyk:* met zware druk.
71 *zegenryk:* zegerijk (weerslag van Lat. *victoria*).
75 *ten vierdemael:* de vierde maal; vgl. Bk. XI, vs. 342.
77 *'k Beken het gaerne;* ik wil het wel bekennen; Ov.: 'ik ben vast besloten de waarheid te bekennen'; *wech;* nl. draaide mij om.
78 *in 't zant:* in 't worstelperk (niet bij Ov.).
83 *strik:* omstrengeling.
84 *ter noot;* vgl. Bk. VI, vs. 460.
85 *me.... my;* V. kiest de 2e maal *my,* daar *me* met het volgende *op* zou moeten versmelten; *my, gy, hy, by, u* vormen bij V. geen hiaat; vgl. Bk. IV, vs. 26; V, vs. 49; VII, vs. 388; VII, vs. 721; X, vs. 386.
86 *gulle:* rulle.
88 *kunst;* in tegenstelling tot *kracht*.

En met de scherpe tong, heel snedigh van weêrzyden,[91]
Geluit gaf, loegh de helt, en schimpte: vroegh in lyden
Verworghde ik in de wiegh twee slangen: en schoon gy,[93]
O stroom, den wreetsten draek in krachten streeft voorby,
En geene slangen wykt; wat zytge een klein gedeelte
Der poelslang, die geen nest vol slangen week in teelte![96]
Zy groeide door de wonde en 't bloeden weder aen.
Van hondert lyt niet een de doot haer aengedaen,[98]
Of wreekt terstont haer doot. de hals vergoet door 't snoeien
De schade, als twee in plaets van d'afgesnede groeien.[100]
Dees poelslang, uit wiens tak een andere adder spruit,[101]
Betemde ik, stroopteze, en brogt d'afgestroopte huit
Met my tot een triomf: en hoe zult gy nu vaeren,[102-103]
Die in een looze slange u zelven durft herbaeren,
Met loos geweer u meent te sterken, en in pyn[105]
U zelven valsch vermomt met dien geleenden schyn?
Zoo sprak hy, duwde my den hals toe met zyn greepen.
De keel versmachte, als met een nyptang toegeneepen.
Ik zocht zyn duimen my t'ontwringen. in dien staet[109]
Verweldight, neem ik noch een' derden vont te baet,
En schiet den schyn aen van een' stier, gespitst op stooten.[+]
Hy tastme, afgrysselyk en styf staende op zyn kooten,
Met grove vuisten by den slinken horen aen,
Vervolght in 't worstelen die hem wil wederstaen,
En buight den horen, dat hy in den gront blyft steeken,
En plofteme in het zant, en om zyn' smaet te wreeken,
Wringt fel den horen, met een forsse vuist gevat,
In stukken, rukt hem dat hy van het voorhooft spat.[113-18]
De veltgodinnen flux aen 't stoppen met haer bloemen,[+119]
En vrucht, en applen, en gewassen, waert te roemen,
Gelyk een heilighdom. myn horen met der spoet

[+][Randschrift:] *Acheloüs in eenen stier*.

[+][Randschrift:] *De horen van overvloet*.

91 *snedigh;* vgl. Bk. III, vs. 149.
93 nl. twee door Juno op hem afgezonden slangen.
96 *poelslang:* nl. Echidna, de Lernése slang (Bk. I, vs. 727). Hercules schroeide iedere wond dicht met een brandend hout, en doopte zijn pijlen in haar gif; *teelte* (voor de vorm, ook bij Kiliaen, vgl. Bk. VI, vs. 266 *teelt*): aanteelt.
98 *hondert;* naar de lez. *centum* (Farn., Heins.) doelt op de honderd koppen van de poelslang, wat echter 't grootste getal was waartoe haar zeven (of negen) koppen konden aangroeien; vgl. Farn., echter ook Florianus; met *haer* is de poelslang bedoeld.
100 *afgesnede,* meerv. (halzen; *twee* dus: telkens twee).
101 *tak* weerspiegelt Lat. *ramosam,* 'veeltakkig'; *een andere,* doordat telkens twee koppen in de plaats kwamen van één afgehakte.
102-103 *stroopteze.... triomf* staat voor 't enkele *reduxi* (een onzekere lez.); *hoe.... vaeren;* 1e lez. *hoe denktge nu te v.;* wel gewijzigd wegens de tegenstelling met de slang, niet wegens de functie van *gy* als antecedent; vgl. Bk. IV, vs. 729; Bk. VIII, vs. 181, 490.
105 *loos geweer:* bedriegelike wapens; Lat. *arma aliena,* 'wapens die u vreemd zijn'.
109 *zyn duimen,* 3e nv.
113-18 *horen;* onjuist voor *toris,* 'de kossem' *linker;* Ov. 'aan de linkerkant'; vgl. vs. 115 *den horen,* voor 't meerv. (*cornua*); eerst vs. 117 staat bij Ov. 't enkv.; niet *in stukken,* maar zo dat hij afbreekt; *spat,* vgl. Bk. IV, vs. 985.
119 *veltgodinnen,* voor 'vlietgodinnen'; ook elders herhaaldelik, maar niet overal, deze foutieve vertaling van *Nai*(*a*)*des;* vs. 123 staat *vlietgodin* voor *Nymphe;* vgl. Bk. I, vs. 389.

Begrypt een' ryken schat van vollen overvloet.[121-22]
De godt verhaelde dit: en een der vlietgodinnen,
Ten jaghtreie opgeschort, als jaegers gezellinnen,[124]
Quam hier met zwierende haervlechten om het hooft,
En dischte den horen, ryk van herrefstvruchten, ooft,
En applen, in een milde en vruchtbre tyt gewassen,[127]
Ter tafel. toen de dagh de scheemring quam verrassen,
De zon ter kimme uit op den top der bergen scheen,
Vertrok de brave jeught, elk zyner straete heen,[130]
Niet eens vertoevende tot dat het water stilde,
En 't ruisschende onweêr op den stroom bedaeren wilde.[132]
Godt Acheloüs dook in 't water met zyn hooft,
Dat, ruigh van rieten, van een' horen was berooft.
Hy laet voortaen het hooft mismoedigh nederhangen,[135]
Om 't jammerlyk verlies des hooftcieraets bevangen[136]
Van rouwe, en voort heel gaef, bedekt de slinke zy[137]
Des hoofts met wilgeblaên en riet voor schimpery.
Het ondier Nessus raekt ten leste mede om 't leven[+139]
Door Dianier, om wie hy wert van min gedreven,[140]
Toen Herkules, de zoon van Jupiter, hem vlug[141]
De borst met eenen pyl van achter door den rug
Uit wraekzucht trefte: want met zyne gemaelinne[143]
Op reis naer 't vaderlant, vol gloets van bruiloftsminne,[144]
Quam aen Euenus, daer de lantstroom, op dien dagh[145]
Gegroeit door regen, ryst veel hooger dan hy plagh,
En stroomt met wielingen, onmooglyk door te waeden.[147]
De sterke Nessus quam by Herkules, beladen
Om zyne nieuwe bruit, geensins voor zich belaên.[148-49]
De veerman, grof van leên, wadkundigh, sprak hem aen:[150]

[+][Randschrift:] *Nessus avontuur en doot*.

121-22 Ov.: ‘de godin des overvloeds (*Bona Copia;* in oude uitgaven zonder hoofdletters) is nu rijk door mijn horen’; vgl. de aant. bij Schrev.
124 *Ten jaghtreie opgeschort;* Ov.: ‘opgesch. op de wijze van Diana’.
127 *applen* is een 3e lez., voorafgegaan door 1. *applen,* 2. *appels;* vgl. Bk. X, vs. 503; *tyt;* over 't m. en vr. gebruik zie Hoogstr.-Kluit; Bk. VIII, vs. 812.
130 *jeught;* Theseus met zijn gezellen; zie Bk. VIII, vs. 766-vlg.
132 *onweêr;* vgl. Bk. VIII, vs. 653.
135 *voortaen:* van toen af aan.
136 1e lez. *van 't hooftcieraet;* gewijzigd wegens 't volgende *van*.
137 *voort:* overigens.
139 *ondier Nessus;* Ovid.: ‘woeste Nessus’ (*ferox*; vgl. Lat. *fera,* ‘wild dier’); hij was een Centaur; vgl. vs. 168 *ondier,* voor *biformis,* ‘tweevormige’; *mede* in de zin dat hij ook 't slachtoffer werd van zijn liefde tot D.; (vgl. het bij Bk. VIII, vs. 1174 over *ander* opgemerkte); echter had dit feit reeds eer plaatsgegrepen (Lat. *perdiderat*); *ten leste* heeft dus betrekking op het eind van zijn dagen en verrichtingen.
140 *door:* ter oorzake van.
141 Over *vlug* 'n aardige opmerking van Bi.: ‘alle nutloos toevoegen vertraagt’.
143 *trefte;* 1e lez. *trof;* de zw. vorm ook Dl. I, 147: 84; niet bij Van Helten; andere vbb., niet uit V., bij H.; het woord is Mnl. nog zeldzaam, en daar meest of altijd zwak; onjuist daarom Nauta, *Bredero* blz. 66: ‘verloop naar de zw. conjugatie’; beide praeterita ook in de *Statenvert.* (Heinsius, blz. 61).
144 *vaderlant;* Ov.: ‘vaderstad’, nl. Tiryns in Argolis, waar Herc. was opgevoed.
145 Vgl. bij vs. 33; *Euenus;* rivier in Aetolië, ook Lycormas geheten (Bk. II, vs. 331).
147 *wielingen;* H.; *door te waeden;* bij *lantstroom* (zo altans in 't Lat.).
148-49 *beladen Om....; voor....;* 1e lez.: *beladen Voor.... bruit, en niet....*
150 *wadkundigh:* bekend met de doorwaadbare plaatsen; vgl. Dl. II 549: 300; III 224: 690.

Laet ik haer zetten door den stroom aen d'overzyde.
Alcides, ga uw' gang, zwem heen. toen gaf hy blyde[151-52]
De Kalidoonsche bloem, voor stroom en hem vervaert,[153]
En dootsch in 't aengezicht, aen Nessus 't menschepaert.
Helt Herkules, zoo zwaer de wapens 't lichaem prangen,[155]
Met zyne leeuwenhuit en koker vast behangen,
[Want knods en krommen boogh had hy met zyne hant
Gesmakt aen d'overzy des vliets op 's oevers kant]
Sprak tegens Nessus: laet ons rustigh overzetten,
Dewyl ik ree begon. hy laet zich niet verletten,[159-60]
Noch polst den lantstroom niet waer die wat zachter gaet,
En wil zich zelven met geen' pols noch watermaet
Behelpen, om te zien waer 't maklykst vall' te waden.[161-63]
Nu was hy over, nam zyn' boogh, en hoort beladen
De stem van Dianier, toen Nessus 't lieve pant
Verkrachten woude, ontvonkt van geilen minnebrant.[166]
De helt riep daetelyk: waer voert u 't valsch betrouwen
Op uwe snelle vlugt? o ondier, 't zal u rouwen.
Ik zegge u, geef gehoor: ontvoer ons liefste niet,
Ons eigendom. indien gy ons het minste ontziet,[170]
Uw vaders pynrat leert schoffeeren bitter boeten,[171]
En al betroutge u op de snelle paerdevoeten,
Noch kuntge ons niet ontvliên. ik volge u op den hiel,
Niet met myn voeten, maer een wonde in uwe ziel.[174]
Het ondier, passende op geen dreigement noch stoffen,
Wort met een' scherpen flits in zynen rug getroffen.
De weêrhaek van het punt steekt hem ten boezem uit,
Dat daetlyk uitgerukt, zoo vlieght het bloet, en spuit[178]
Van voor en achter, smet hem vuil met moortvergiften[179]
Der poelslang. Nessus schept dit bloet uit dolle driften
Ter wraeke, heet verrukt, en spreekt by zich al stil:
Wy zullen wraekeloos niet sterven: 't ga zoo 't wil.
Hy doopt zyn hemde in 't bloet, en geeft het zyn geschaekte,
Op dat verkoelde min door dees schenkaedje blaekte.
Terwyl verloopt veel tyts, en al de werrelt spreekt

151-52 De tegenstelling tussen *haer* en Herc.-zelf komt niet uit; *hy;* nl. Hercules.
153 *hem;* nl. Nessus.
155 *wapens;* Ov. spreekt (in verband met vs. 157) alleen van pijlkoker en leeuwehuid (van de Nemeïese leeuw; vs. 281).
159-60 *rustigh:* onversaagd. Ov. bedoelt, dat hij reeds met 't overwinnen van rivieren begonnen is (Acheloüs); *zich niet verletten:* zich door niets ophouden.
161-63 *pols, watermaet* (enig peilmiddel), *waden* (vgl. vs. 152) niet bij Ov.: ‘hij zoekt niet waar de stroom 't kalmst is, en versmaadt het zich door gedienstige golven te laten aan land dragen’; *behelpen:* bedienen; vgl. Bk. VII, vs. 1089.
166 In de 1e lez.: *wou schaeken;* vgl. Bk. VIII, vs. 1153.
170 *het minste,* d.i. niet.
171 *vader;* nl. Ixion; vgl. Bk. IV, vs. 625.
174 *in uwe ziel:* dodelik.
178 *dat.... uitgerukt;* absol. constr. met een betrekk. vnw. als onderwerp; vgl. vs. 340.
179 *vergiften;* vgl. vs. 96.

*
Van Herkles dapperheên, door stiefmoêrs haet gequeekt.
Hy was verwinner van het maghtige Echalye,[187]
En wyde op Ceneus, in zyn schoonvaêrs heerschappye,
Jupyn uit dankbaerheit een offerhande toe.[188-89]
De Faem, d'aenbrengster, en noit snaterbekkens moe,
Verklikkende al wat beurt en niet gebeurt, en waerheit
Met logen mengende, en de duisternis en klaerheit[192]
En licht te voorschyn brengt, en niet verheft tot iet,
Blaest Dianier in 't oor hoe, haer tot echtverdriet,
Alcides met lool zich zelven hebb' vergeeten.
De minnaerin verbaest, toen dit wert uitgekreeten,[196]
Geloofde 's mans vryaedje, en geeft in 't eerste uit schroom[197]
De traenen, staende in 't oogh, den vollen vryen toom.
Zy schreit haere oogen en het hart uit, smilt van rouwe.[199]
Ten leste spreektze: hoe wat schreie ik? deze vrouwe,
Zyn boelschap, schept slechts vreugt en wellust uit myn' druk.[201]
Wy zien ons leedt te moet; laet ons een ander stuk,[202]
Een' loozen vont by tyts, eer 't iemant ons belette,
Gaen neemen by der hant, eer deze ons bedde smette.
Hoe zal ik klaegen, of dit zwygen? ga ik best[205]
Naer Kalidon, of toeve ik liefst in dit gewest?[206]
Zal ik ten hove uitgaen, en dit niet anders stuiten?[207]
O Meleager, ga ik liefst my zelf te buiten,
Gedenkende dat ik, uw zuster, ook uit smart
Als zy, een wraekstuk broey, zoo groot als eenigh hart[208-10]
Verongelykt bedenkt: zoo groot een kuische vrouwe

* TEKSTKRITIEK: vs. 202 oude uitg.: punt na *te moet*.

187 Koning Eurytus van *Oechália* had zijn dochter Iöle als prijs in een wedkamp uitgeloofd; toen de winnaar Herc. haar nochtans niet kreeg, verwoestte hij de stad, en zond Iöle als slavin zijn vrouw toe; vgl. Dl. IV, de 9e Heldinnebrief, en *Herkules in Trachin*.

188-89 Ov.: ‘aan Jupiter Cenaeus’; Cenaeum, een landtong op Euboea, met een Jupitertempel; vgl. *Herk. i. Tr.* Inhoudt, en vs. 229.

192 *en de;* men verwacht *en die* (H.); 1e lez.: *en de;* 2e: *en die;* ten slotte weer *en de,* wschl. vs. 192 b met 't onmiddellik voorafgaande parallel stellend, en geen acht gevend op de voortzetting in vs. 193a; de passus is overigens zeer verwaterd.

196 *minnaerin; Wdb. N.T.* kent alleen dit voorb.; de 1e lez. *minnaeres* kennelik gewijzigd om 't verwijt te ontgaan, dat Van Lenn. nochtans V. zou maken, dat hij nl. dit woord bezigde voor een echte vrouw; vgl. Bk. VIII, vs. 1061; Lat. *amans,* ‘de minnende (vrouw)’; *verbaest:* ontsteld; *toen.... uitgekreeten;* nl. door de Faam (*perterrita famà*).

197 *'s mans:* van haar man; *uit schroom:* verschrikt; vgl. Bk. VIII, vs. 1008.

199 Vgl. over deze ‘krachtige uitdrukking’ H.; Bi.; Ov.: ‘zij liet haar smart in geween uitstromen’ (*diffudit*).

201 *schept;* bij Ov. de toekom. tijd: ‘zal zich verheugen’.

202 *wy.... te moet;* d.i. het zal mij spoedig genaken.

205 *hoe.... zwygen:* hoe zal ik doen, (zal ik) klagen of zwijgen.

206 *naer Kalidon;* versta ‘terug’; *toeve:* blijf.

207 *en.... anders* (1e lez. *liever*) *stuiten;* Ov., volgens een betere lez.: ‘zal ik 't huis (voor haar) ruimen, dan wel, indien ik al vérder niets doe, mij verzetten?’ Maar de zin van V.'s woorden is: ‘zal ik heengaan, en niet op 'n andere wijze dit onheil keren?’ *ac sic nihil amplius obstem:* ‘en zo geen verdere weerstand bieden’.

208-10 Mede in verband met het daareven gezegde, schijnt *Of, Meleager* beter te passen; aan een verschrijving is echter niet te denken (Lat. *Quid si me, Meleagre*); de tegenstelling is aanwezig, maar niet uitgedrukt; *gedenkende.... broey:* versta: ‘en beraam, gedachtig dat ik uw zuster ben, een wraakstuk’; *als zy;* niet bij Ov.; deze doelt op Meleager's wraak, Bk. VIII, vs. 604-vlg.; op z'n best (vgl. V. Ln.) dacht V. aan hun beider moeder Althea, zie Bk. VIII, vs. 616-vlg.; wschl. verschreven voor *als gy*.

*

Met moorden van een boel vermagh uit bittren rouwe.
Haer zinnen zwindelen verbystert heene en weêr.[213]
Zy vint voor eerst geraên 't bewaerde hemt, weleer[+214]
In Nessus bloet geverft, haer' man, van liefde dronken,
Te zenden, om hierdoor verflaeude min t'ontvonken.
Wat geeftze onweetende bo Lichas, niets bewust![217]
De droeve geeft het hem al smeekende en ontrust,
Zich zelve ten bederve, uit yver aengedreven,
Belast het haeren man op staenden voet te geven.
De helt aenvaerde dit onweetende onbelaên,[221]
En trekt het moortvenyn van Lernes poelslang aen.
Hy smyt het wierook in d'opgaende vlamme, stouter
Op dees schenkaedje, en giet den wynkelk op het outer.
't Venyn wort heet. het vier versmilt de kracht in een,[+225]
En spreit dit helsch vergift door al de klamme leên.
Hy kropt zyn weedom in, en jammeren en steenen
Door zyn hardtvochtigheit, gelyk hy plagh voorheenen:[228]
Maer als het weedom styght ver boven zyn gedult,[229]
Stoot hy het outer om, huilt overluide, en brult,
Dat het van Eta klinkt door bosschen, beemden, landen.[231]
Nu rust hy niet, maer pooght vergeefs met beide handen
't Vergiftigh offerhemt te scheuren van zyn lyf:
Doch onder 't scheuren scheurt hy 't vel. 't gewaet blyft styf
['t Verhael luit schendigh] aen de borst en lenden kleven.[235]
Het is vergeefs gescheurt: de leden wederstreven,
En zien gevilt, gelyk 't gebeente sterk en grof.
Het bloeden sist en kist in vier, en assche, en stof,[238]
Als gloeiende yzer, in den koelbak diep gesteeken.
Het bloet kookt door 't venyn van 't kleet, hem aengestreeken.[240]
Het houdt geen maet. de vlam verslint het ingewant,
En 't blaeuwe zweet zypt neêr van 't lichaem in dien brant.[242]

[+][Randschrift:] *Dianier zent Herkules het hemde.*

[+][Randschrift:] *Herkules lyden.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 219 vóór *uit* is verzuimd *van* te schrappen. - 238 oude uitg.: *asche* (zo ook hs. 1e lez.).

213 *zwindelen;* H.

214 *voor eerst:* als 't eerste, tevens beste; Ov.: 'boven al die plannen gaf zij er de voorkeur aan (*praetulit*) enz.'

217 *onweetende* bij *ze; niets bewust* bij *bo* (bode) *Lichas;* het uitroepteken is uit een vraagteken gewijzigd; zo ook Bk. VII, vs. 781, vs. 1021; omgekeerd hier vs. 1051.

221 *onbelaên:* onbekommerd.

225 *wort heet;* altans warm, door 't vuur en de lichaamswarmte, en daardoor weer werkzaam.

228 *hardtvochtigheit:* kordaatheid (met name ten aanzien v. pijn).

229 *het weedom;* V. weifelde t.o.v. het genus; 1e lez. *de w.;* zo ook vs. 407 1e lez. *dien w.;* ook vs. 227 is *weedom* onz. (1e lez. *den;* 2e *het*); *gedult:* lijdenskracht.

231 *Oeta;* gebergte in 't zuiden v. Thessalië; dat Herc., toen hij de dood voelde naderen, zich naar Trachis, en vandaar naar de Oeta had laten brengen (vgl. *Herk. in Tr.*) wordt ook bij Ov. niet verteld, evenmin dat Deïanira zich doodde.

235 *schendigh:* jammerlik.

238 *in vier.... stof;* toevoeg v. V., die daarbij denkt aan het omgestoten outer.

240 *kookt;* over *kooken* voor 'eene sterke beweeging en driftigheid' H.; *hem aengestreeken* wordt opgehelderd door de 1e lez.: *venyn als vet hem aenge-* (sic); *aengestreeken* is dus ongeveer: aan 't lijf geplakt.

242 *blaeuwe zweet;* Lat. *caeruleus,* 'donker' door de bijmenging van het gif.

*

De zenuwen, geblaekt en droogh, aen 't lichaem, kraeken.[243]
Het merregh smilt in 't been, verteert allengs door 't blaeken.
Hy heft de handen op ten hemel, roept verwoet:
O wreede Juno, nu verza uw wreet gemoedt
Met onze nederlaeg. verzadigh u daer boven
Met ons bederf. verquik uw oogh, van asch bestoven,[248]
Met myne jammeren: of zoo een vyant noch
Om zynen vyant zich ontfarm' [want ik ben toch
Uw vyant] zoo verdelgh myn ziel van pyn gemartelt,[251]
En lang gehaet, en die door alle elenden spartelt,
Waertoe haer 't nootlot schiep. ik zal op uwen wenk
De doot aenvaerden voor een treffelyk geschenk,
Van stiefmoêrs eige hant, wie 't past ons dit te geven.[255]
Beroofde deze hant hierom Buzier het leven,[256]
Die met der vreemden bloet besmette altaer en kerk?
Ontrukte ik dan hierom Anteüs, elk te sterk,[+]
Den gront der aerde, die hem steef met nieuwe krachten?[258-59]
Heeft my 't dryvoudige gestalte des geslaghten
Gerions, in het ryk van Spanje, niet vervaert,
Noch een dryhoofdigheit des helhonts, helsch van aert?[261-62]
O krachtige armen, kost gy niet de horens breeken
Des worstelenden stiers? gansch Elis en de streeken[263-64264]
Van Stimfalus, en 't groot en woest Parteensche wout[265]
Getuigen van uw maght. uw vroomheit praelt in 't gout
Des kostelyken riems, die Amazoone onttogen,[267]
En d'appels tuigen 't, die de draek met waekende oogen[268]
Niet kon bewaeren. geen gewelt van 't menschepaert[269]
Kon my weêrhouden, noch het zwyn, dat niemant spaert,[270]

[+][Randschrift:] *Herkules daeden.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 251 oude uitg.: komma na *ziel.* - 267 oude uitg.: *onttoogen.*

243 *zenuwen:* spieren (*nervi*).

248 *bederf:* ondergang; *van asch bestoven;* toevoeging van V.; vgl. vs. 238; 1e lez. *oogen met dien oven En myn geheel* (?) *bederf.*

251 *verdelgh myn ziel:* ontneem mij 't leven (*animam*).

255 b Wijl stiefmoeders hun stief kinderen vaak slecht gezind zijn.

256 Busiris, kon. v. Egypte, doodde de vreemdelingen, bij het altaar van Jupiter.

258-59 Antaeus, 'n reus, zoon van Neptunus en de Aarde, die niet gedood kon worden, zolang hij in aanraking bleef met zijn moeder; *steef;* vgl. Bk. III, vs. 770; Bk. V, vs. 192.

261-62 Geryones, een herder en reus op 't eiland Erythéa bij Cadix, met drie lichamen-en-hoofden, door Hercules gedood (*geslaghten*); de vorm *Gerion* berust op verkeerde interpretatie v.d. 2e nv. *Geryonis*; *heeft.... niet vervaert;* de zin dezer vragen is bij Ov. niet, zoals V. 't verstaat, een beroep op zijn vroegere daden, maar de (rhetoriese) twijfel, of ze, gezien zijn huidige toestand, wel werkelik door hem verricht zijn; in de trant van V.'s vragen bevat vs. 261-62 een ontkenning te veel of te weinig; maar V.'s *niet* is aan Lat. *nec* te wijten.

263-64 Dit heeft niet op Acheloüs betrekking (*breeken* is ook onjuist voor *pressistis:* hebt gij dwingend vastgegrepen), maar op een door Neptunus tegen Minos gezonden stier.

264 Het nu volgende in de door V. gevolgde lez. niet meer in vraagvorm; *Elis,* waar Herc. in één dag de stal van Augias reinigde.

265 Stymphalus, meer in Arcadië; Herc. doodde daar roofvogels. In het Partheniese woud ving hij het hert van Diana.

267 *die,* aanw. vnw.; *Amazoone,* nl. Hippolyte, de koningin der Amazonen, in Cappadocië.

268 De Hesperiden-appels; vgl. vs. 283; Bk. IV, vs. 876-vlg.

269 *menschepaert;* Ov.: 'Centauren', in Arcadië nl., toen zij het gastvrij onthaal door de centaur Pholus wilden verhinderen; vgl. Bk. XII, vs. 680-vlg.

270 Het Erymanthiese zwijn; dat Arcadië door V. *woest* geheten wordt, zal komen doordat Ov. 't zwijn *vastator,* 'verwoester' noemt.

*
In woest Arkadie. het kon geen poelslang baeten
Zich op 't hergroeien en den aenwas te verlaeten
Van haer' geknotten hals, wiens kracht verdubbeleert.[273]
Wat baete my te zien den dwingelant verneêrt[274]
In Tracie, die in dat gruwelyk geweste
Zyn paerden met versch bloet van vreemdelingen meste,[276]
De krib met rompen van hun lichaemen verkropt,[277]
En dat ik dezen stal, vol ongediert' gepropt,[278]
Met al de paerden, en dien dwingelant vertrapte?[279]
Met deze vuisten kneusde ik, toen zyn kracht verslapte,[280]
Den sterken boschleeu van Nemea, Kakus me,[281]
Het moortgedroght, waervoor de Tiber schrikte aen zee.
Ik hebbe op dezen hals den hemelkloot gedraegen.[283]
Jupyns gemael, zoo streng, wert moe van my te plaegen[284]
Met nieuwe toghten. ik bleef even onvermoeit
In 't volgen van haer' last: maer nu hier door gegroeit,[285-86]
Berytme een versche plaegh, met geen gewelt te keeren,[287]
Noch geene dapperheên, noch wapen af te weeren.[288]
Een alverteerend vier rydt door de longe heen,
En weitme inwendigh af door alle myne leên.
Het gaet Euristeus wel: en vint men die gelooven[291]
Dat d'onbepaelde maght der goden heerscht hier boven?
Zoo spreekende stapt hy gewont op Etaes kruin,
Gelyk een tyger, die met eenen jaghtspriet schuin[294]
Gedreven in de rib, dien omvoert door gehuchten[295]
En bosschen, en wiens wraek de jaeger quam t'ontvlugten.
By wylen zoutge hem zien kermen overluit,[297]
By wylen sidderen, of 't hemde van zyn huit

* TEKSTKRITIEK: vs. 289 *alverteerend;* vermoedelik aldus; oude uitg.: *al verteerend*. - 293 oude uitg.: na dit vers dubbelpunt.

273 b. Doordat nl. voor iedere afgehouwen kop er twee in de plaats kwamen.

274 *Wat baete my:* wat heeft 't mij (nu achteraf gezien) gebaat; min juist; voor Lat. *quid, cum* enz.: 'maar wat meer is, heb ik niet gezien enz.'; vgl. Bk. XIII, vs. 427; X, 874-75; *dwingelant,* nl. Diomedes.

276 *paerden;* ten getale van vier.

277 Hangt af van *te zien* in vs. 274.

278 *vol ongediert' gepropt;* een hinderlike toevoeging; *ongediert'* voor de paarden.

279 *vertrapte;* over (*ver*)*trappen, trappelen* c.a., H.

280 Niet met de vuisten, maar door de druk van zijn armen.

281 *Nemea*, stad in Argolis; vgl. vs. 155; *Cacus,* zoon v. Vulcanus, 'n rover op de Aventijn, had aan Herc. zijn runderen ontstolen; vgl. Dl. VI, blz. 832-vlg.

283 Terwijl Atlas voor Herc. de Hesperiden-appels haalde, droeg deze in diens plaats het hemelgewelf.

284 *plaegen:* kwellen.

285-86 *ik.... last;* Lat. *ego sum indefessus agendo;* vgl. Dl. II, 765; *hier dóór gegroeit:* door dit alles met goed gevolg heen gekomen.

287 *beryt;* uitdrukking aan 't geloof aan nachtmerrie's e.d. ontleend; vgl. Bk. III, vs. 851; ook van de koorts gezegd, vgl. Dl. II, 516: 160, en *rydt*, vs. 289, 406; Bk. XI, vs. 560.

288 Voor het niet-herhalen der praepositie vgl. Bk. IV, vers 407; vs. 555; X, vs. 186.

291 *Het.... wel;* in schreeuwende tegenstelling nl. tot Hercules; *Eurystheus,* zoon van Sthenelus (vs. 381), en kon. v. Mycene; vgl. vs. 24.

294 1e lez. *Gelyk een dolle stier* (naar de lez. *taurus,* als bij Farnab.; Schrev.: *tigris*).

295 *gehuchten:* velden; vgl. Dl. I, 205: 704.

297 *zien kermen overluit;* Ov.: 'zuchten zien slaken'.

Afrukken, balken los en overhoop zien smyten,

*
En tegens bergh en rots vertorent hooren kryten,
De handen heffen naer den hemel, vaders borgh.[301]
Hy ziet'er Lichas stil en bevende, en van zorgh[302]
In eene rotsspelonk geschoolen nederzitten.
Toen dol van weedom sprak hy, brandende van hitten:[304]
Hoe, Lichas, brogtge uw' heer 't geschenk, dat hem vermoort?
Zult gyme moorden? hoe! maer Lichas op dat woort
Besterft, en beeft van angst, en wil met nedrigh smeeken,
De knien omhelzen, en verbaest zyne onschult spreeken,[308]
En vout de handen: maer verwoede Alcides rant
Hem aen, en slingert den gegreepen met de hant[309-10]
Dry vierwerf om en om, en smakt met kracht hem, sneller
Dan eenigh slingerschut, afgrysselyk en feller[312]
Naer 't bare Eubeesche strant. daer blyft hy tusschen lucht[313]
En water hangen, styf versteven in de vlugt.
Gelyk de regen, door den noortwint hardt bevroren,
Waeruit de sneeuvlok en de hagel wort geboren,
Op een gekluwent, en de hagel runt aen een:
Zoo styf wordt Lichas met Alcides armen heen-[+]
Gesmeeten, dootsch van schrik. is 't waer 't geen d'ouden dreven,
Geen vochtigheit is in 't verhardt gebeent' gebleven.[315-20]
Dees korte zeeklip steekt hier in d'Eubeesche wyk
Te water uit, en schynt een' menschenvorm gelyk.
De zeeliên schroomen noch dees strantklip op te treden,
Als ofze voelde, en zy heet Lichas noch op heden.
Maer 's dondraers afkomst, groot van naem en faeme, houwt[325]

[+][Randschrift:] *Lichas in een steenrots.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 310 oude uitg.: na dit vers 'n komma, die echter blijkens het hs. niet hier, maar in vs. 311 na *hem* moet staan. - 311 oude uitg.: na *hem* geen komma; zie bij het voorgaande vers. - 319 oude uitg.: *doots;* vgl. Bk. II, vs. 546.

301 *borgh:* burcht.

302 Vgl. met dit gedeelte weder *Herkul. i. Trachin,* vs. 764-vlg.; *zorgh:* angst.

304 *hitten;* is op te vatten als een verlate zwakke datief, zoals ze bij Vondel in zijn vroegere tijd, later zeldzaam (Van Helten I blz. 62-vlg.) voorkomen; rijmshalve.

308 *onschult:* verontschuldiging; het omvatten der knieën is een smeekgebaar.

309-10 *vout de handen;* niet bij Ovidius, en in strijd met vers 308; *rant hem aen:* gaat hem te lijf; *den gegreepen;* vgl. Dl. I, 781: 2.

312 *feller:* heel heftig; vergel. voor dergelijk komparatiefgebruik (in rijm!) Dl. II 292: 1164; Bk. VI, vs. 864. Een juiste opmerking van Bi.: 'Het is zonderling, hoe dikwijls Vondel in dit werk door epitheta de kracht, aakligheid, of drift tracht uit te drukken, die bij Ovidius in de zaak of daad zelve ligt'.

313 *naer.... strant:* in de richting van Euboea; Ov.: *in Euboicas undas* (golven), waarmee ook (zie 't vervolg) enkel de richting of de bedoeling is gemeend; *bare strant;* vgl. Bk. I, vs. 52; H. uitvoerig over *baer, bar;* op te merken dat V. eerst *baere* schreef; vgl. Bk. I, vs. 52, vs. 355; IV, vs. 719, e.e.

315-20 Bij Ov. ontstaat uit de regen door stolling de sneeuw, en uit de sneeuw door verharding de hagel; met *op een gekluwent* (*mole rotatis*) wil V. zeggen, dat de sneeuw in zijn warreling vast, d.i. tot hagel, wordt; *en.... aen een:* en zodoende zich de hagel aaneenkorrelt (*glomerari*); *hardt* in vs. 315 is misplaatst; *runnen;* vgl. Bk. IV, vs. 793; *Alt. geh.* II 1137. De bedoeling is: den regen gelijk, die [geleidelik verhardt], zo verhardt L., doordat hem, nadat hij krachtig (*styf*) is weggesmeten, onder die beweging door de schrik alle vocht is uitgedroogd; *heen-Gesmeeten;* vgl. over dergel. afbreking H., ook op Bk. I, vs. 869; en hier vs. 1050 (waar hij de schrijfwijze minder goed noemt, daar *heen* bij *hier* behoort), Bk. X, vs. 643; 1e lez. *door Alcides arm alleen; dreven:* beweerden.

325 *'s dondraers afkomst:* Hercules, Jupiters zoon; *houwt:* laat houwen.

*

Op Ete boomen, tot een lykvier opgebout,[326]
Beveelt dat Peans zoon, helt Filokteet, de stoker
Van 't lykvier, zich verzie met zynen boogh, en koker,[328]
En pylen, anderwerf op Priams borst gekant.[329]
Dees steekt door Herkles last het lykhout flux in brant.
De vraetigheit der vlam ging op uit Etas weide,[331]
Daer hy de leeuwenhuit groothartigh over spreide,[332]
En zynen sterken hals ter neêr leide op de knods,[333]
Ook met geen' andren zwier, dan of hy fier en trots,[334]
Het hooft met groen bekranst, zich zette aen offerkroezen.[335]
De vlammen neemen toe, en gaen om 't lichaem soezen,[336]
En teeren kraekende op des helts geruste leên[337]
En lichaem, dat geen leet noch gloet te vreezen scheen.
De goden staen beducht, voor hem, die 't quaet kon toomen
Op d'aerde, dat om hoogh by Jupiter vernomen,[340]
Zoo sprak hy, met een bly en helder aengezicht,
Hen aen op deze wys: o goôn, dat gy zoo licht[342]
Bezorght zyt heeft myn hart verheught, nu alle volken,
Uit dankbaerheit zyn' lof verheffen aen de wolken,
My eeren, als hunn' heer en vader, en gy d'eer
Begunstight van myn' zoon: want schoon hy viel ter neêr,[343-46346b]
En hem dit wedervoer, na zoo veel brave daeden,[347]
Nochtans verbint het my, te meer om hem beladen:[348]
Doch om geen vroomen, door een ydle vrees vermant,
Te wenden van de deught, zet rustigh dezen brant[349-50]
Uit uwe zinnen. hy, zoo braef in alle stryden,

* TEKSTKRITIEK: vs. 334 hs. *geene* (overgebleven uit de 1e lez. *geene andre myn*. - 343 oude uitg.: na *zyt* een komma. - 345 oude uitg.: na *eeren* geen komma.

326 *boomen,.... opgebout,* d.i. die vervolgens worden opgestapeld; de constr. niet naar voorbeeld v. 't Latijn.

328 *zich verzie met zynen* (Hercules') *boogh* enz.; 1e lez. *hem verzie*; Lat. *ferre,* wat ‘brengen’ (aan Herc.), maar ook ‘dragen’ (door Philoctetes) kan betekenen; Vondel bedacht blijkbaar, dat Ph. de wapens erfde; vgl. Bk. XIII, vs. 68-vlg.

329 *anderwerf* enz.; die later ten tweedenmale tegen Priam gericht zijn (Ov. ‘tegen 't Trojaanse rijk zouden worden’); vgl. Bk. II, vs. 330; de 1e maal was, toen Herc. Troje verwoestte (echter was toen nog niet Priamus, maar diens vader Laomedon, koning; vgl. Bk. XI, vs. 277-vlg.; 1e lez.: *pylen, die noch eens ten dienst van Troje staen*); voor de 2e maal zie Bk. XIII, vs. 68-vlg.

331 Een fraai vers; ofschoon Lat. *agger* (hier ‘brandstapel’) als *ager* misduid schijnt.

332 *daer... over,* nl. over het brandend lijkhout; *hy:* Hercules.

333 Voorbeeld van vrije aansluiting aan een voorafgaande relatieve zin.

334 *zwier:* gelaatsuitdrukking (*vultus*); vgl. Bk. VII, vs. 689; Dl. V, 301: 708.

335 *offerkroezen;* Ov.: ‘met wijn gevulde bekers’.

336 *soezen*; vgl. Bk. VII, vs. 169; H. (‘om 't geluid, dat een sterke vlam te weeg brengt, uit te drukken’); Bi.

337 *geruste:* kommerloze.

340 *dat:* hetgeen; vgl. voor de constructie vs. 178; 1e lez. *'t wellek by godt J.*

342 *Hen;* vgl. bij Bk. II, vs. 116; *licht;* niet-passende toevoeging.

343-46 *nu alle.... en vader;* Ov.: ‘dat ik genoemt worde een heersser en vader van dankbare onderdanen’ (Valent.); V. is op 'n dwaalspoor geleid door *populi,* ‘volk’, hier voor: de goden.

346b Versta: ofschoon hij het was, die enz.

347 *hém dit wedervoer; dit* is de liefde der goden.

348 *verbint*; Bk. VII, vs. 245.

349-50 ‘Opdat geen welmenenden door ongegronde vrees (voor een rampspoedig einde van Herc.) zich van 't goede afkeren’; de vertaling is foutief; *fida pectora* slaat op de goden: ‘opdat uw trouwe harten zich niet door ijdele vrees ontstellen’; *rustigh:* flinkweg.

*

Zal by dit brandend vier geen scha noch hinder lyden,[352]
En dit verslint niet meer door gloeiendige vlam
Dan slechts het lichaem, dat van moeders zyde quam.
Zyn vaders deel blyft vry van alle sterflykheden.
Het vier verslint dit niet. na'et afscheit van beneden[+]
Zal ik 't ontfangen in den hemel, en betrou[357]
Dat dit al 't godendom verheught in ons gebou:
En of hier iemant van den hemelraet wou klaegen,[359]
Om 's heks vergodendom, en door zyn dwers mishaegen[360]
Dit Herkles weigerde door nyt en onbescheit,[361]
Die weet', zyns ondanx, dat die loon hem is bereit,
Naer zyn verdiensten. dit bewilligden de goden,
En Juno scheen hiermee te stemmen ongeboden:
Doch zy gaf evenwel in 't ent met haer gelaet
Te kennen dat Jupyns slotrede hierop slaet,[365-66]
En hy haer had gemeent. het vier verteert al 't sterfelyk.
Niets schiet'er over van Alcides dan 't bederfelyk,[367-68]
Dat naer de moeder zwymt. de helt in 't hemelsch ryk
Behoudt den omtrek, die den vader is gelyk,[368-70]
Als een herbore slang, die d'oude huit kan stroopen,
En weder schittren, in haer nieuwe schub gekroopen.
Zoo leefde Herkules door zyne onsterflykheit.
Toen dees de zwakke leên des doots hadde afgeleit,
Begon hy grooter en veel heerlyker te worden,
En goddelyker en vereeuwight in zyne orden.[371-76]
d'Almaghtige verheught, verwellekomt den zoon,
Gegreepen in een wolk, en steil naer 's hemels troon,
In 't ryk der starren met vier paerden opgevaeren.
Hierop voelde Atlas flux den hemellast verzwaeren.[380]
Euristeus, Stenels zoon, was noch geensins bedaert
Van zyne gramschap, en vervolghde, wreet van aert,

[+][Randschrift:] *Hercules wort een godt.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 359 oude uitg.: na *klaegen* geen komma.

352 *by:* door.

357 *ontfangen:* opnemen.

359 *iemant*; vgl. vs. 364.

360 *vergodendom*; door H. afgekeurd, 'omdat geen woord, eindigende in *Dom,* begint met het voorvoegsel *Ver*'; naar de formatie had V. *godendom* kunnen zeggen ('doch het woord *Godendom* is in deeze betekenis noit gebruikt'); *vergooding* was 'een greep te kort'; kennelik wilde V. met het buiten rechte analogie staande woord toestands-, en verbaal begrip combineren; formaties als *besnedendom* (Van Helten I blz. 72) zullen, naast *godendom,* van invloed zijn geweest; vgl. nog *niet bedroevers* Dl. II 199: 2038.

361 *onbescheit:* onbehoorlikheid.

365-66 'Zij had, men kon 't haar goed aanzien, zeer wel begrepen dat enz.'; *hierop;* minder juist voor: op haar gezindheid.

367-68 1e lez. *sterflyk: bederflyk*; vgl. Bk. VIII, vs. 666-vlg.

368-70 Ov. zegt juist, dat er niets aan hem overbleef van hetgeen hij aan zijn moeder ontleende; V. bedoelt (zie het vervolg) dat alleen wat hem als zoon van Jupiter kenbaar maakte, hem bijblijft in zijn nieuwe staat; *schiet over:* blijft achter; voor *omtrek,* als 'hoofdlijnen van een gelaat' vgl. Dl. II 781: 322, Dl. III 171: 425; *Wdb.* X, 639.

371-76 Om aan Ov.'s bedoeling te beantwoorden, zou met *Als* een nieuwe zin moeten beginnen ('t 1e deel der vergelijking; 371-72), vervolgens na 373 'n komma moeten staan, terwijl 375 met *en* aan 't voorafgaande verbonden behoorde te zijn.

380 Vgl. bij vs. 283.

*

Den vader in zyn zaet. Alkmeen, nu out van dagen,[382-83]
Van zorgen afgemat, vont om haer noot te klaegen
Niet een dan löle, waer tegens zy de ween[385]
Verhaelde van haer' zoons gelede zwaericheên,[386]
De werrelt door bekent: en Hillus, noch bevangen
Met liefde, had door last des vaders haer ontfangen[387-88]
In zynen arm en 't hart, uit een oprechte zucht,
En zy ging zwanger van een overeedle vrucht,
Toen haer Alkmeen aldus bejegende en quam groeten:[391-vlg.]
'k Wensch dat de goden u met hun genade ontmoeten,
Een' lichten arrebeit verleenen, wanneer gy[393]
Lucyn, de toevlugt van de baerenden, in ly[394]
En noot geraekt, bedrukt ter hulpe roept in lyden,
Die my, terwylze noch, om Junoos haet te myden,[396]
Haer stip naer d'oogen zagh, te byster lastigh viel:[397]
Want toen helt Herkules, die grootse en dappre ziel,
Ten arrebeit gedoemt, nu stont in zyn geboorte,[399]
Na dat de tiende maent verloopen, 's hemels poorte[400]
De zon uitryden liet, stont van dien overlast
Myn lyf gespannen, dat men zeggen zou, 't gaet vast
Godt Jupiter moet van dees draght de vader wezen.
Ik kon den arbeit niet verduuren: ja wy vreezen[404]
Hieraen te denken in 't verhaelen. door myn leên
Rydt noch een koude schrik. 't herdenken aen 't voorheen
Is een gedeelte van dat weedom, zonder vlaegen.[407]
'k Zat, zeven nachten lang, en zeven volle dagen,
In bittren baerensnoot, en afgepynight strek

* TEKSTKRITIEK: vs. 411 oude uitg.: na *Lucyn* geen komma.

382-83 *vervolghde.... zaet*; die geschiedenis wordt niet verder verhaald.

385 *löle*; vgl. vs. 195; *ween:* droefheid, ellende; Kil. *weene:* 'luctus'; zie Bk. XIII, vs. 456 (hs. *ween,* uitg. *weên*).

386 *zwaericheên;* voor *labores:* (zware) werken.

387-88 *Hyllus,* zoon van Hercul. en Deïanira; *noch:* alsnog, t.w. ná zijn vader (vgl. bij vs. 187); *noch.... liefde,* toevoeg. v. V.

391-vlg. Toen Alcmene baren zou, verklaarde Jupiter, dat de op die dag geboren knaap eenmaal over zijn verwanten zou heersen. Daarop vertraagde Juno de geboorte van Hercules en verhaastte die van Sthenelus' zoon Eurystheus.

393 *arrebeit;* vgl. Bk. VIII, vs. 706; Ov.'s 'mogen zij u de tijd verkorten' is meer tekenend, in verband met 't vervolg.

394 Lucina; vgl. Bk. V, vs. 415; Ov. bezigt de Gri. naam Ilithyia, zijnde oorspr. 'n verpersoonliking der barensweeën, veelal met Juno Lucina geïdentificeerd, maar hier (zie vs. 396) van Juno onderscheiden; vgl. vs. 411, waar ook Ov. *Lucina*(*m*) heeft; *in ly:* in last (af te scheiden van *in lyden* vs. 395).

396 *noch:* aldoor, intussen (?)

397 *lastigh viel:* hard voor mij was; voor *vallen* als koppelww. vgl. Bk. IV 214; VI 923; VII 1050; VIII 943.

399 *arrebeit,* doelt op de zware arbeid die hij zou verrichten.

400 *de.... verloopen,* absol. constr.; vgl. Bk. VIII, vs. 700; hier echter heeft Ov.: 'toen de zon in het tiende teken van de dierenriem stond', d.i. in de tiende maand; Pontanus verwijst naar Plinius (7. cap. 5), die zegt, dat bij de mens de baringstijd variëert tussen de 7e en 10e, of zelfs 11e maand; zie nog Bk. X, vs. 412.

404 *vreezen;* vgl. Bk. XIII, vs. 493.

407 *vlaegen:* weeën?; (Weiland: 'de vlagen eener barende vrouw'); niet bij Ov.; betekent dit: 'ook zonder herhaling der werkelikheid'? of: 'zonder de weeën van het eigenlike baren' (zie het vervolg; echter: vs. 419)? wschl. eenvoudig: ononderbroken (Plantijn: *bij vlagen, met poosen*).

Myn handen naer om hoog, en schreie, by gebrek
Van kracht, Lucyn, met bey de baergoôn aen, en trilde,[411]

411 *baergoôn;* naar de lez. *Nixosque pares* (N. Heins.; vgl. Farn. in nota); *Nixi:* godheden der barensweeën; *en trilde:* al sidderend.

Of zyme van den bant der vrucht ontbinden wilde.
Zy quam'er wel, maer om vrou Juno aen de hant
Te gaen, en omgepraet my listigh voort van kant
Te helpen. als dees hoort dat ik een keel opzette,[414-15]
Zet zy zich voor de deur by 't outer, en belette[416]
Het baeren, met de hant gevouwen op den buik,
En haer gekruiste knien, en toverrym, ter sluik[417-18]
Gemompelt binnen 's monts, 't welk 't baeren, ree begonnen,
Verhindert. wy in last arbeiden watwe konnen,
Verlastren zinneloos de strengheit van Jupyn,[421]
Doch vruchtloos, wenschende in die smart verlost te zyn
Van 't leven, steenen luide en bitter onder 't kermen,
Dat dit de steenen zou beweegen zich t'ontfarmen.[423-24]
Al Tebes Jofferdom, my helpende in myn smart,[425]
Vertroostme in dezen schyn. myn weedom raekt haer hart.[426]
Galante, een dienstmaeght, zat hier met haer blonde vlechten[427]
Om op te passen, myn geboden te verrechten,[428]
En merkte hoe Lucyn, door Junoos loos bestek,
Iet quaets broet. zy de deur en 't opgeslooten hek
Dan uit dan innegaende, en op Lucyn gebeeten,
Zagh hoe de vroetgodin, by dit altaer gezeten,
De handen, armen, en de beenen kruiswys sloot.[433]
Toen riepze: o wie gy zyt, Alkmene is uit den noot
Van 't baeren eens verlost. verbly u met de menschen:[435]
Het gaet mevrouwe, lang gepynight, naer heur wenschen.
De vroetgodin, die veel by zwangeren vermagh,
Sprong overende, en smeet van schrik op dit gewagh
Haere armen los van een. zoo worde ik flux ontslaegen.[439]
Men zegt Galantis loegh om datze Junoos laegen
Zoo listigh had verkloekt. de grimmige godin
Rant haere vlechten aen met een' verbolgen zin,
En sleeptze by het haer den vloer langs heene en weder.
Galantis poogende, met kracht gerukt ter neder,
Te ryzen, wert van haer belet, die strax de leên[+445]
Hervormende, elken arm veranderde in een been.

[+][Randschrift:] *Galantis in eenen wezel.*

414-15 *voort:* zonder veel vertoef; *van kant helpen;* (nog niet alledaags; vgl. Bk. XIII, vers 621).
416 Niet *bij,* maar *op* 't altaar.
417-18 De hier genoemde houding was een tovermiddel; Ov.: ‘de vingers als een kam gevouwen’; *hant* voor 't meerv., vgl. vs. 997.
421 *strengheit:* genadeloosheid.
423-24 *steenen.... steenen;* vgl. Dl. II, 731: 1904-1905; bij H. nog een aantal vbb. uit andere schr.
425 Zij woonde met haar gemaal Amphitryon te Thebe.
426 *vertroost:* bemoedigt; *schyn:* staat.
427 De juiste vorm is *Galanthis,* vgl. vs. 440, 444.
428 *verrechten;* vgl. Bk. IV, vs. 417 *onderrechten*.
433 Ov.: ‘de armen, met saamgevouwen handen, op de knieën’.
435 *verbly*. 1e lez. *verheugh;* allitt. met *baeren*?
439 *ontslaegen*; opvallende spelling; vgl. Moller, Ts. 27, blz. 117-vlg.; hier vs. 767.
445 *strax:* terstond.

*
Haer eerste snelheit bleef, gelykze was te voren.
De rug behiel zyn verf. de vorm is nu verloren.
Dewyl haer logentael de zwangre door dien vont
Ten leste aen 't baeren holp, zoo baertze door den mont,
En rent, gelykze plagh, door onze huizen heene.
Niet zonder steurenis verhaelde dit Alkmene,
En zuchte zwaerlyk om haer dienstmaeghts smert en ween,
Een deerlyk onheil, om haer deught en trou geleên;
Waerover Iöle schoondochter dees bedroefde
Dus dient: o moeder, gy, een al te lang beproefde,
Ontstelt u om een maeght, die vreemt is van uw bloet,
En haer gedaente mist: wat zultge zeggen, moet
Ik u myn zusters smart en ongeval vertellen,
Hoewel het traenen en de rou verbiên te mellen?
Drioop, een dochter van Echalie, bemint
Om haere schoonheit, was myn stiefmoêrs eenigh kint:
Want vader heeftme by een andre vrou gewonnen.
Myn halve zuster was onnozel vroegh geschonnen
Van Febus, die van outs te Delfis antwoort geeft,
En Delos erfde, dat op water dryft en zweeft.
Myn zuster, dus onteert, in 't ent gelukkigh troude
Met heer Andremon, wien dit huwelyk noit roude.
Een boschkolk leght'er, dicht met loof gedekt, wiens kant
Als duin naer boven loopt, rondom met mirt beplant.
Myn zuster, onbewust wat haer zoude overkomen,
Quam hier ter stede, om voor veltmaeghden loof van boomen
Te vlechten tot cieraet. de schoone, waert bemint,
Droegh eene lieve vrucht, omtrent een jaerigh kint,
Op haeren arm, het welk zy met de borsten zooghde.
By deze lustkolk, die by hitte noit verdrooghde,
Stont by geval een paersse en waterige plant,
Die bloeide, en bessen droegh, gewilt van al het lant.

* TEKSTKRITIEK: vs. 471 oude uitg.: *overkoomen*.
450 b. Een in de oudheid verbreide mening.
455 *schoondochter:* verwantschapsnamen bij V. vaak zonder lidw.
456 *een;* vgl. voor dit gebruik van *een* bv. Bk. III, vs. 805.
458-59 *moet ik vertellen:* als ik v.; in soortgel. onderstellende bijzinnen is *moeten*, echter in de verl. tijd, in Zd. Ndl. nog gangbaar (*Wdb. N.T.* IX 988).
460 *mellen:* melden; vgl. vs. 1128; Bk. XIII, vs. 567 e.e., telkens in 't rijm; vgl. H.
461 Dryope, evenals Iöle 'n dochter van Eurytus; *Echálie*, vgl. vs. 187 *Echalye*.
465 *Delfis;* voor *Delphi*; 'te Delphi' zou in 't Lat. *Delphis* zijn, maar vgl. *Fenic.* vs. 1078 *naer Delfis;* Bk. XI, vs. 556; *antwoort geeft:* zijn orakel heeft; bij Ov. noemt zij de náám van de god niet.
466 b. Niet bij Ov., en niet juist; vgl. bij Bk. VI, vs. 263.
472 Aan Ov.' bedoeling zou beantwoorden: 'nog wel om enz.'
475 Over *zoogen,* en verwarring daarvan met *zuigen*, H.
477 Ov.: 'bloeide een bij 't water groeiende lotus' (d.i. lotusboom, de dadelpruim); vgl. Dl. VI, 226: 94 *loot*; *paersse;* Ov.: 'purperkleurige' (nl. ten aanzien van bloesem en vruchten).
478 *bessen droegh;* onjuist voor: vruchten beloofde; *bessen* voor *bacca*(*rum*), dat hier zoals vaak voor (ronde) boomvrucht staat; *gewilt.... lant:* van de soort die enz.

Myn zuster plukt'er af een taxke met zyn bloemen
Voor 't jonge kint [men moet dien dagh met reên verdoemen]
En ik was zelf belust te plukken: maer men zagh
Hoe uit den bloesem bloet beneên gedroopen lagh.[481-82]
Ik zagh, niet zonder schrik en angst, de takken beven:
Want oude lantliên ons noch heden reden geven,[484]
Hoe Lotos, veltgodin, ontvliedende 't verzoek[+485]
Des tuingodts, geil van aert, der veltgodinnen vloek,[486]
Herschapen in een' boom, dien naem noch heeft behouwen.[487]
De zuster niets van haer bewust, nu vol mistrouwen,[488]
Wou wyken, en terstont de veltgodinnen gaen
Verzoenen, maer de voet bleef vast gewortelt staen.[489-90]
Zy pooght de wortels met de handen uit te rokken,
Maer schokte alleen den top, wort schichtigh overtrokken[492]
Van onder op om hoogh. de taeie schors kleet styf
En overtrektze allengs tot aen het middenlyf.
Toen scheurdeze de vlecht, de lokken, en de haeren,
Maer hielt niet in de hant dan eene hantvol blaeren.
De gansche kruin van 't hooft wort overdekt met blaên.[+]
Het kint Amfizus, [want dien naem nam 't kleentjen aen[498]
Door last van Euritus, den grootvaêr] noch in 't leven,
Gevoelde hoe de borst verstyft geen melk wou geven.[499-500]
Ik stont en zagh bedroeft het wreede schouspel aen,
En kon myn zuster, in het uiterste belaên,
Niet helpen, en belette uit alle myn vermogen

[+][Randschrift:] *Lotos in eenen boom.*

[+][Randschrift:] *Driope in eenen boom.*

481-82 *men zagh.... gedroopen lagh;* Ov.: ‘ik zag bloedige druppels vallen’.
484 *Want;* Ov.: ‘namelik, zoals enz.’; *noch heden;* Lat. *nunc denique:* ‘nu eerst (maar te laat)’.
485 *verzoek;* vgl. Bk. VII, vs. 972.
486 *tuingodt,* nl. Priápus, zoals V. eerst schreef: *Van Priapus* (onjuiste klemtoon).
487 *dien naem;* dit zou duideliker zijn, indien V., evenals Ov., in vs. 477 naam v.d. boom (lotus) genoemd had; dan ware ook Bi.'s aanmerking overbodiger, dat men ‘onbevooroordeeld lezend’ *Herschapen in een' boom* met *tuingodt* verbindt.
488 *de zuster:* Dryope; *van haer,* nl. van de nimf. Dit vers gaf H. aanleiding tot een zeer brede en voor de kennis zijner ideeën zeer leerzame aantekening over *mijn Vader* (e.d.), *de V., Vader;* voorts over het gebruik van *zijn* (*haer, hun*), *de* (*het*), (*des zelfs* enz.), waarin hij betoogt (tegen Moonen, Nyloë, Verwer), dat *zijn* enz., bij mogelike dubbelzinnigheid (waarvoor bij H. niet heel veel nodig is) alleen ‘wederkeerend’ mogen gebezigd worden; niet-reflexief gebruike men *des zelfs* of 't lidw.; vgl. Bk. VII, vs. 191; Verwer oordeelde, ‘dat *des zelfs, der zelver* wel gebruikt worden in eenen stijl die zeer scherp en naeu luistert, als van uiterste willen, enz., maar datze al te stijf en ongekookt opkomen in eenen stijl van ruimer miltheit’; over de bruikbaarheid van *dezelve* in verzen bewaart H. het stilzwijgen, maar in een paar korrekties op eigen versregels vermijdt hij het. Van Lelyv. voegt een aant. bij over *laaten wy, laat* ons e.d. Bi. verwijst voor zijn afwijkend oordeel betreffende *zijn* en *deszelfs,* en de constructie van *laten* naar zijn *T.* en *D. Verscheidenheden*. In dit vers ‘moest *de zuster* zekerlijk zijn, *mijn zuster’;* vgl. vs. 512, vs. 516; *Inhout;* onverzelde verwantschapsnamen bezigt V. herhaaldelik ook waar 't naar H.'s regel niet zou mogen; vgl. Bk. VI, vs. 720, 767, 635.
489-90 *Wou wyken* past 't best bij de lez. v.N. Heins. *Ire.... vellet; terstont.... verzoenen;* Ov.: ‘tot de nimfen gebeden hebbend weggaan’. Van Lenn. maakt opmerkzaam op de o-klanken in de vss. 490-93.
492 *schichtigh;* niet bij Ov., en in strijd met *allengs* in vs. 494.
498 *kleentjen*, met *-n* vóór klinker; vgl. Bk. VIII, vs. 276; en Bk. IV, vs. 767, waar *neefke* gewijzigd is uit *neefken*.
499-500 *verstyft*, deelw.; 1e lez.: *voelt het stolken Der melk, de borst verstyft, te vruchteloos gemolken;* voor *stolken* vgl. Dl. II, 104: 50.

*

Het groeien van den stam, en hing van mededoogen[504]
Met been en armen aen de groene takken vast,[505]
En wenschte, ['k zeg 't ronduit] dat my de zelve bast
Ook dekken moght. haer man Andremon, en de vader,
Te zaemen even droef, verscheenen bey te gader,[508]
En vraeghden naer Drioop. ik diendeze op hun vraegh
En toonze Lotos. och zy kussen even graêgh[510]
Het warme hout. men zietze aen boom en wortel hangen.
Nu hadtge, o zuster, slechts uw aengezicht en wangen,[512]
Noch in geen' boom verkeert. zy sprengkelt noch de blaên,
Uit het elendigh lyf gegroeit, met traen op traen,
Zoo langze kan. helaes, zoo lang de mont kan spreeken
Klaeght zuster dus, eer al de krachten haer bezweeken:[516]
Ik zweere by de goôn dat deze plaege my
Onschuldigh overvalt, en ik onschuldigh ly.
Wy leefden vry van schult: is 't logen, laet dan telken[519]
Myn loof en groene blaên verdorren en verwelken,
De hant myn' stam ten brant afhouwen met de byl.
Neemt evenwel dit kint, dit zoontje in aller yl
Uit deze takken. geeft het aen een voester over,
En laet het menighmael in schaduw van dees lover
De borsten zuigen, en zich onder dezen boom
Verquikken, en als 't spreekt begeere ik dat het koom'[525-26]
Zyn moeder groeten, en aldus in 't groeten huilen:
Myn lieve moeder blyft in dezen stamme schuilen.
Maer laet het kint den poel vermyden buiten druk,[529]
Op dat het loof noch groen van boom noch takken pluk',[530]
En denke boomen zyn lichaemen van godinnen.
Vaert wel, myn lieve man, en vader, gezellinnen,
En zuster. hebtge noch medoogen met uw bloet,
Ziet datge toch myn loof, en telgh, en tak behoet
Voor vlym en snoeimes, en geen vee de schors afweide:
En aengezien het my belet wort, nu ik scheide,

* TEKSTKRITIEK: vs. 504 oude uitg.: na *mededoogen* een komma, die echter in het hs. is weggewist. - 512 oude uitg.: *slecht;* zie onder.

504 *van mededoogen;* 1e lez. *uit;* 2. *van;* 3. *uit;* 4. *van*.

505 *been en armen;* vgl. Bk. VIII, vs. 542.

508 *even droef;* Lat. *miserrimus*, 'rampzalig'.

510 Dat V. hier *Lotos* vertaalt, en niet 'de lotus', vindt zijn oorzaak in de schrijfwijze *Loton* van zijn Lat. tekst.

512 Vgl. vs. 488; 1e lez.: *Nu zagh de zuster* (d.i. Dryope) *slechts haer aenzicht, mont en wangen;* Ov.: 'aangezicht'; *hadt* is hier niet hulpww., maar zelfst.; H. keurt deze manier af, zonder juiste beoordeling. Dat *slecht* in de oude uitg. een drukf. was achtte reeds H. 'buiten twijffel'.

516 *zuster;* vgl. vs. 488.

519 *telken:* telkens, steeds weer; niet bij Ov., en niet wel passend bij vs. 521.

525-26 *zich verquikken:* zich vermaken (*ludat*).

529 *buiten druk:* zo dat het geen hinder ervare.

530 *loof noch groen;* Ov.: 'bloemen'; vgl. vs. 479.

Naer u te buigen, koomt dan met uw aengezicht
Wat dichter. kustme, en heft myn kint, dat lieve wicht,
Een luttel op, zoo lang ik dit noch kan gevoelen.[538-39]
Myn spraek vergaet. ik kan myn spreeklust niet meer koelen;
Dewyl de zachte schel myn' blanken hals al stil
Bekruipt, de hooge top myn hooft bedekken wil.
Ay houdt uw handen, houdt uw vingers van myne oogen.
De dorre schors, die my ten deel heeft overtoogen,[544]
Luikt, zonder uwe hulp, myn stervende gezicht.
Hiermede zweeghze stil, en nu berooft van licht,
En wezen, en gestalt, behielden telg en takken[547]
Noch lange warmte en brant, die meer en meer verzwakken.
Terwyl ons Iöle dit deerlyk stuk vertelt,[549]
Alkmeen het schoone kroost van Euritus, 't welk smelt
Van rou, de traenen met de hant wischt van zyn kaeken,
En zy zelf weenen moet, zoo stillen nieuwe zaeken[552]
Dien jammerlyken druk: want Iölaüs, pas[+]
Een jongen, en wiens kin noch eerst aen 't botten was,[553-54]
Van out in jong verkeert, quam op den drempel treden,
Wien Hebe, Junoos spruit, bewogen door gebeden[556]
Van Herkles, haeren man, begaefde met deze eer:
Want toenze reet stont om te zweeren, nimmermeer[558]
Na Iölaüs geen ter werrelt te vereeren
Met deze gave, zocht dit Temis af te keeren,[560]
Met deze rede, en zegt: gansch Tebe is op de been,[561-vlg.]
En ree door burgertwist in oorelogh getreên.
Alleen godt Jupiter kan Kapaneus bederven,[563]
En twee gebroedren staet een zelve doot te sterven.[564]
Amfiaraüs, een lantswichlaer van ontzagh,
Zal, levend zinkende in den gront uit onzen dagh,

[+][Randschrift:] *Iölaüs in eenen jongeling.*

538-39 *kustme;* Lat. *oscula*, hier ‘lippen’; als ‘kussen’ opgevat; *dit* slaat op beide voorgenoemde dingen; *kan gevoelen,* naar de lez. *dum tangi possum:* ‘zo lang ik kan worden geraakt’. Vgl. de herschepping van Daphne in Bk. I, vs. 661-vlg.
544 *dorre:* niet bij Ov., en vgl. vs. 541 *zachte; ten deel,* minder juist (i.p.v. ‘nagenoeg geheel’).
547 *wezen:* gelaat (?); vgl. Bk. VI, vs. 659.
549 *ons,* pers. vnw., niet bij Ov., niet in de samenhang passend; zomin als de opvatting van *ons* als bez. vnw. (V. Lenn.); bovendien waren dan, voor klinker, *onze* te wachten.
552 *zoo;* hiermee begint de nazin; *nieuwe:* ongehoorde, wonderbare.
553-54 *Iölaüs,* zoon van Hercules' broeder Iphicles; hij begeleidde H. op diens tochten; vgl. Bk. VIII, vs. 428; *pas een jongen:* net precies, nauweliks een (aankomende) jongen; Lat. *paene puer:* bijna (tot) een knaap (verjeugdigd); vgl. Bk. IV, vs. 398 *jongen* in toepassing op de 15-jarige Hermafrodyt.
556 *Hebe*, godin der eeuwige jeugd, gemalin van de vergoddelikte Hercules.
558 Dit *want* is foutief; beter: ‘maar’.
560 *gave;* 1e lez. *hantvest;* vgl. Bk. VII, vs. 941; *dit:* het uitspreken van die eed; Themis, vgl. Bk. I, vs. 390.
561-vlg. Vgl. Vondels *Feniciaensche.*
563 *bederven:* verslaan, doden; vgl. *Fenic.* vs. 1286-vlg.
564 *gebroedren:* Eteocles en Polynices; Ov.: ‘zullen in verwonding gelijk worden’, d.i. zullen elkaar dodelik wonden.

*

Zyn schim beneden zien, de zoon den vader wreeken[565-67]
Aen zyne moeder, en om 't zelve stuk, gebleeken
By ieder, godtloos en godtvruchtigh hier geschat,[569]
Gelyk een banneling, berooft van huis, en stadt,
En zinnen, en verbaest, door rampen heengedreven[571]
Voor moeders geest, en 't spook der Razernyen beven,[572]
Tot dat de bedtgenoot den gouden halsbant [daer[573-vlg.]
Zy endelyk bedroeft zyn' uitgang hel en klaer
Op vint gesneden] eische, en hy dan met den degen
Van zynen bloetverwant helt Fegeus wort doorreegen.[576]
Kalliroë in 't ent, godt Acheloüs spruit,
Zal bidden dat Jupyn het leven ongestuit
Van haere zoons verlenge, en geensins wil gedoogen[578-79]
Dat 's vaders moort blyve ongestraft, als zy 't vermogen.[580]
Jupyn beweeght, ontzegt dan deze gave niet
Stiefdochter en zyn snaer, maer helptze uit haer verdriet,
Op dat de jonge zoons bereiken manbre dagen.[581-83]
Toen Temis oogen dit van verre komen zagen,
En haer voorspelden, rees een onderling geschil[585]
In 't godendom. elk mort waerom de maght en wil
Van jong te worden ook geene andren is gegeven.[586-87]
Auroor beklaeghde dat haer egaes tyt en leven[588]
Te lang was uitgerekt. de graengodin beklaeght

* TEKSTKRITIEK: vs. 572 oude uitg.: *'s moeders;* de doorhaling van *'s* in 't hs. kon over 't hoofd gezien worden. 585 oude uitg.: *En 't nootlot spelde*.

565-67 Amphiaraüs; vgl. Dl. III, 676: 867-vlg.; *levend.... zien;* hij zal nl., zonder door de vijand gedood te zijn, in de onderwereld geraken.

569 *godtloos,* door 't doden van zijn moeder, *godtvruchtigh* (vgl. Bk. I, vs. 174) door 't wreken van zijn vaders dood.

571 *verbaest:* in verbijstering; Lat. *attonitus malis agitabitur;* V. verbond *malis* met *agitabitur* (*heengedreven*), i.p.v. met *attonitus* (Valent.: 'door sijn gruwel-stuk uitsinnig'), mogelik echter was V.'s interpunctie oorspr. anders: komma na *rampen*; vgl. Bk. VII, vs. 750.

572 *voor.... geest* bij *beven*; maar zie vorige aant.; *Razernyen;* vgl. Bk. II, vs. 110 *Razerye;* en Walch, *Var. Pal.* 57.

573-vlg. *bedtgenoot,* nl. Callirhoë; te Psophis in Arcadië trouwde Alcmaeon met kon. Phegeus' dochter, die van hem het gouden halssnoer van Eriphyle kreeg; toen hij later Acheloüs' dochter Callirhoë huwde, vroeg deze het snoer ten geschenke; om 't te halen keerde hij naar Psophis terug, maar werd om zijn ontrouw op Phegeus' last door diens zonen vermoord; op deze zonen wilde Callirhoë zijn dood wreken; *daer.... gesneden;* daarvoor heeft Ov. enkel: *fatale:* 'noodlottig, verderf brengend'; *uitgang:* dood; *eische:* zal vragen.

576 *van;* niet 'door'; *bloetverwant* is onjuist; zie bij vs. 573.

578-79 *het leven.... verlenge*, is onverstaanbaar voor: 'aan (de leeftijd van) haar kinderen jaren toevoege; m.a.w. dat zij spoediger manbaar (vs. 583) zullen worden; hier ontstaat dus de bloeiende jeugd door verméérdering van jaren.

580 *vader:* Alcmaeon; 1e lez. *'s wreekers* (ultoris) *moort*.

581-83 Verkeerd vertaald; Ovid.: 'Hierdoor bewogen, zal Jupiter hun dan vóór hun tijd schenken (*praecipiet*) de gave van zijn stiefdochter en schoondochter (d.i. de gave der jeugd, anders geschonken door Hebe, dochter van Juno, en gade van Jup.'s zoon Hercules), en hen tot mannen maken reeds in hun kinderlike jaren'. Voor *op dat* (583) wenste H. *en doet*, V. Lenn. *zoo dat;* over *manbaer* zegt H., dat 't alleen van meisjes zou mogen gezegd worden, maar de toepassing ook op jonge mannen is toch reeds Mnl., en H. wijst haar zelf aan uit Kiliaen.

585 *haer:* aan Themis (met *oogen* als onderw.); Ov.: 'toen de vóór-wetende Th. dit met lot-voorspellende mond gezegd had'; vgl. *Tekstkrit*.

586-87 *de maght.... te worden;* Ov.: ''t vermogen, dezelfde voorrechten te schenken'.

588 *egaes,* nl. (van) Tithonus, aan wie wel onsterfelikheid, maar geen eeuwige jeugd verleend was.

590 Dat haer läzion te grys was en bedaeght.[590]

590 Iasion, zoon van Jupiter en Electra, en lieveling van Ceres.

*
Vulkaen badt, dat zyn wensch en bede niet moght faelen,
En Erichtonius zyn groene jeught herhaelen:[592]
En Venus, ook beducht voor dien aenstaenden dagh,[593]
Bidt dat Anchizes me zyn tyt herhaelen magh.[594]
Dus yverden de goôn een ieder voor de zynen.
't Oproerige krakkeel, daer alle goôn verschynen,
Groeide aen. een ieder trok de stemmen op zyn zy.[595-97]
In 't ent sprak Jupiter: wat wil dees razerny?
Ontzietge ons, houdt uw rust. houdt op, houdt op van muiten.
Meent iemant met gewelt het nootlot zelf te stuiten?[+600]
Is Iölaüs tyt en oude, hier beleeft,[601]
Door kracht van 't nootlot naer zyn jeught te rug gestreeft;
De lieve zoonen van Kalliroë behooren[+]
Verjongt te worden door een nootlot, hun beschoren,
Niet door gebeden, noch door wapens, en gewelt:
En op dat gy u hier gelaeten inne stelt,
Een zelve nootlot stuurt my zelf en u te zaemen.[606-607]
Kon ik 't veranderen, 'k liet Eakus niet praemen
Met zulk een lastigh juk van hoogen ouderdom,
Waeronder hy belast geboogen gaet en krom,
En Radamant zoude ook zyn jeught zoo lang bewaeren,
En blyven bloeien in de bloem van 's levens jaeren,
Met mynen Minos, om zyn' ouderdom beschimpt,[608-13]
Terwyl hy krom gebukt en waggelende krimpt,
En langer niet regeert in aenzien, als voor dezen.
Dees reden van Jupyn, dien alle goden vreezen,
Beweeghdeze: niet een volharde by dien toon,
Toen ieder Radamant, en Eakus, den zoon
Des dondergodts, vermoeit van leven, hoorde klaegen,
Ook Minos, in de bloem van zyn gewenschte dagen,
By veele volken eer om zynen naem ontzien,[621]
Was zwak en out, en most, in ste van spits te biên,[622]
Mileet, Diones zoon, op zyne jeught vermeeten,

[+][Randschrift:] *De goden onder het nootlot.*

[+][Randschrift:] *Kalliroës kinders in jongelingen.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 604 oude uitg.: *beschooren*.
592 Erichthonius; vgl. Bk. II, vs. 732.
593 *dien aenstaenden dagh:* de toekomst.
594 Anchises, vader van Aeneas, wiens moeder Venus was.
595-97 *de zynen;* beter ware 't enkelvoud; 't meervoud komt ook voor in een aantekening van Pontanus, door V. wschl. benut; *trok.... zyn zy:* dong naar gunst voor zijn beschermeling(en); Pont.: 'sibi quisque prius gratiam studet consequi, et suos anteferre'.
600 Het *noodlot* was de opperste macht, waaraan ook de goden onderworpen waren; *het nootlot zelf:* zelfs het n.
601 *oude;* vgl. Bk. VII, vs. 656.
606-607 Ov.: 'Ook u, en (op dat gij dat te gelatener zult dragen) mij evenzeer beheerst het Lot'.
608-13 Aeacus; vgl. Bk. VII, vs. 650; later rechter in de Onderwereld, met Rhadamanthus, en Minos, zoons van Jupiter en Europa.
621 *eer:* weleer; *om zynen naem;* Ov.: 'reeds om zijn naam alleen'.
622 *spits* (eigl. de speerpunt) *biên;* vgl. Dl. II, 805: 5 *'t spits ontbieden,* waarin *ontbieden* = 'bieden', niet = 'uitdagen'; vgl. Mnl. *strijt ontbieden:* 'strijd aanzeggen'.

En zynen vader, godt Apol, in 't licht gezeten,[624]
Noch vreezen. Minos, die gelooft dat hy zyn lant
Bespringen woude, durf in 't blanke harnas kant[626]
Zich niet verroeren, als Mileet hem komt vervaeren.
Miletus, gy zeilt heene, en meet d'Egeesche baren[+628]
Met uwe vloot, en bout in Azie eene stadt,[629]
Genoemt naer 's bouwers naem. Ciane, preuts en prat
Op haere schoonheit, schoon van leest, en kloek en schrander,
Een trotse veltgodin, en dochter van Meander,
Die zich in kringklen om en wederomme krolt,
Baerde u twee kinders, daer zy langs den oever rolt
Van haeren vader, twee in eene draght geboren,
En onderworpen aen een onheil, hun beschoren,
De schoone Biblis, en ook Kaunus, haeren broêr.[630-37]
Dees Biblis leert elkeen hoe zulk een dochter voer,[+]
Die niet beminde als 't voeght een die zicho neer schaemde.[639]
Zy mint den broeder niet gelyk het hart betaemde.[640]
In 't eerste kentze noch het vier niet, daerze in brant,
En rekent broeders mont te kussen geene schant,
Noch ook 't omhelzen, met den schyn van reine liefde,
En een genegenheit, die haer in 't harte griefde.[644]
Dees min veraerde allengs. zy quam net opgetoit[645]
Om hem t'aenschouwen, en in 't oogh zoo schoon als oit[646]
Te schynen, en benyt die schooner uitgestreeken[647]
Verschynen: en noch kentze in 't vryen haer gebreeken
Noch ook zich zelve niet, en onder dezen gloet
Begeert noch wenschtze niet, maer blaekt in haer gemoet.
Nu zegtze heer, en laet den naem van broeder glyden.
Nu heetze Biblis: dan wil zy den naem vermyden[651-52]

[+][Randschrift:] *Miletus bout Milete.*

[+][Randschrift:] *Biblis verlieft op haeren broeder Kaunus.*

624 Versta: en op zijn vader.
626 *kant:* in orde, gereed (bij *harnas*); vgl. Bk. XI, vs. 512; *Fenic.* vs. 459; en ons *kant en klaar*.
628 Ov.: 'Eigener beweging (echter) gaat gij op de vlucht'; de Inhout (naar Canterus; en zo ook bij Regius) geeft als oorzaak op, dat Jupiter hem afschrikte.
629 *stadt,* nl. de Ioniese stad Miletus.
630-37 'Cyaneë werd hier (Lat. *hic;* de Maeander mondt dicht bij Miletus uit), terwijl zij langs de kronkelingen van de oever haars vaders (zij was een dochter v.d. stroomgod) liep, door u verkracht (*cognita*) en baerde' enz.; Vondel verbond *cognita* met *praestanti corpore* (bekend door schoonheid); *preuts en prat* zou volgens H. zoveel zijn als 'spijtig', waarbij *op haere schoonheit* over 't hoofd is gezien; in wat bij hem volgt vindt men een goed specimen van zijn wijze van etymologiseren; men zou eigl. moeten 'schrijven en uitspreeken: *breedsch*'*;* vgl. voor *preuts:* 'fier, edel v. gemoed, e.d.' Dl. I, 226: 1233; 228: 1292; II 112: 205; 769: 13.
639 *als.... schaemde:* zoals past aan ene die op haar eer prijs stelt (zou stellen; of: *schaemde* in de tijdsvorm geättraheerd door *beminde*).
640 De broeder heeft bij Ovid. het epitheton *Apollineus*, naar zijn grootvader, en tevens om zijn schoonheid.
644 *die haer;* versta: die haar nochtans.
645 *net:* keurig.
646 *aenschouwen;* beter: bezoeken (*visura*).
647 *uitgestreeken;* vgl. Bk. VI, vs. 224.
651-52 *heer,* voor *dominus,* dat hier echter, analoog aan het vr. *domina,* voor 'geliefde' staat. Het Lat. *iam-iam* is hier niet 'nu eens .... dan weer', maar een herhaald 'reeds, nu'; voor vs. 652 heeft Ov.: 'reeds wil ze nu liever Byblis dan zuster door hem genoemd worden'; *dan* (vs. 652) ware dus beter: *en;* vgl. ook H., die echter, wellicht misleid door V.'s vertaling van 't volgende, erin leest, dat de naam 'zuster' haar de misdaad der bloedschande te binnen zou brengen; zo ver was 't nog niet, en juist integendeel hoorde zij hem liever Byblis zeggen, om te kunnen vergeten dat ze zijn zuster was.

*
Van zuster, en nochtans ontwaekt om op te staen
Kan noch zich zelve van geen' geilen toght ontslaen
Noch zuivren. diep in slaep verzoopen met de zinnen,[654-55]
Verschynt haer menighmael 't beminde pant van binnen.
Zy laet zich dunken datze aen broeders zyde rust,[657]
Terwyl hy legt en slaept. zy wort van minnelust
Beschaemt in haeren droom, en uit den slaep gekoomen[658-59]
Zwyght eene lange poos, en overpeinst de droomen,
En spreekt vertwyfelende aldus in haer gemoedt:[661]
Wee my elendige! wat nachtbeelt, heet van gloet,
Is my al droomende verscheenen? hoe verwensche
Ik dat dees nachtdroom kleve op my, rampzaligh mensche![663-64]
Wat droomen wy een' droom, die eene maeght beschaemt!
Hy blinktme schoon in 't oogh, hoewel het niet betaemt.[666]
Het lustme, en 'k zoude hem uit al myn harte en zinnen
[En zeker hy is 't waert] begeeren en beminnen,[668]
Waer hy myn broeder niet, en zeker ik beken
Een zaek behindert dit, dat ik zyn zuster ben.
Kan ikme waekend slechts van zulk een laster speenen,[671]
My is geoorloft dus al slaepende, als voorheenen,[672]
Hem dikwyl in den droom t'aenschouwen stil en bly.
Indienge vraeght waerom. geen tuigen zyn'er by
Een slaepende. men volght zyn lust en 't minnevoeder.[675]
Och Venus, vlugge min met uwe tangre moeder,[676]
Wat vreught genoot ik! welk een wellust in der daet!
Hoe smolt het mergh in myn gebeente in dezen staet!
Hoe minzaem kitlen my die streelende gedachten,

* TEKSTKRITIEK: vs. 664 oude uitg. na *my* geen komma. - 674 Ho., na *waerom* komma.

654-55 Onjuist, door misverstaan van *animo dimittere;* Ov.: ‘en toch waagde zij, in wakende toestand, aan geen ontuchtige hoop plaats in haar gemoed te geven’ (vgl. Schrev.); *verzoopen;* vgl. Bk. VIII, vs. 114.

657 *laet zich dunken:* verbeeldt zich; vgl. Bk. X, vs. 396; en Dl. II, 631: r. 9, waar 't eer aan ons ‘zich inbeelden’ beantwoordt; in 1652 wijzigde V. dit in: *liet zich voorstaen;* H. meende, dat de bet. ‘zich (een vermaak) verbeelden’ niet past voor *zich l.d.;* vgl. ook H. op Bk. VII, vs. 119; *zich l. voorstaen,* en nog Bk. XII, vs. 730.

658-59 *wort.... beschaemt,* voor *erubuit:* ‘zij bloosde van schaamte’.

661 *vertwyfelende* voor *dubia mente:* ‘met weifelend gemoed’; vgl. vs. 896; Kil. heeft deze opvatting niet.

663-64 Vgl. voor hiaat bij vers-overloop Bk. VIII, vs. 67-68; hier vs. 996-97.

666 *in 't oogh.... betaemt;* Ov.: ‘Wel is hij, zelfs in de onbillikste ogen (*quamvis iniquis*), schoon’; Schrev.: ‘quantumvis inimicis’.

668 *hy is 't waert;* voor Lat. *et me dignus erat:* ‘hij zou ook mij waard zijn’.

671 Versta: ‘als ik er maar voor zorg(en kan), mij overdag van dit grote kwaad te onthouden’; *een* (niet *een'*) *laster* wijst op onz. genus; vgl. Bk. VI, vs. 730; mann. Bk. II, vs. 722; VII, vs. 1140; Hoogstr.-Kluit kent 't onz. genus uit Hooft.

672 *my is geoorloft;* voor *licet:* ‘laat dan maar’.

675 *een slaepende,* is naar V.'s schrijfwijze als vrouwel. te verstaan (*een* zonder afkappingsteken); ook *lust* is in dit vers vr. genomen, wat voor V. ongewoon is; meer komt 't voor bij *wellust;* vgl. vs. 421, vs. 677; Moller, *Ts.* 27, blz. 141; heeft V. hier aan vrouwelike lust (van Byblis) gedacht? vgl. Bk. I, vs. 500; Bk. III, vs. 675 Kantschr. der oude uitg.; Bk. X, Inh. r. 10; vs. 182.

676 *vlugge min* (Cupido); niet als bijstelling bij Venus; *tangre* (1e lez. *teêre*?): tedere; H. over *tanger, tenger, tander* (‘vleesch dat *teder* en malsch is, noemt men nu *tander*’), *tender,* een en ander uit fra. *tendre,* alsook over Mnl. *tanger* (dat echter zeer wschl. een ander woord is).

*
Al was die wellust kort, en my de korte nachten
Dees vreught benydden! och och Kaunus, stont het vry[680-81]
Myn' naem te wisselen! helaes hoe wel zou my[682]
Dan voegen moght ik voor schoondochter van uw' vader
U groeten! Kaunus, quaemt gy ons een weinigh nader,
Als vaders schoonzoon, och hoe voeghlyk zou dit staen!
Och of de goden het gehengden dat voortaen
Wy alle dingen in 't gemeen met lust genooten,
Behalve d'ouders, uit wier stam wy beide sprooten![688]
Myn hooghste wensch is dat gy Kaunus, eêl van aert,
Uit eenen hooger stam dan ik gesprooten waert.
O brave, ik weet niet wie door u een vrucht zal baeren.
Och ofwe uit eenen stam niet bey gesprooten waeren!
Gy zyt myn broeder. 't geen ons hindert blyft gemeen.[693]
Wat wil het droombeelt dan bediên, dat my verscheen?
Wat nadruk heeft een droom? of leeraert ons de reden[695]
Dat droomen nadruk heeft? wy menschen hier beneden
Zyn min gelukkigh dan de godtheên in hunn' troon.
De goden trouwen wel hun zuster zonder hoon.[698]
Zoo trout Saturnus zelf aen Opis, zyn verwante.[699]
De vader Oceaen trout eene jonge plante,[700]
Zyn zuster Tetys, en Jupyn de donderaer
Trout Juno. alle goôn, vereenight paer en paer,[701-702]
Verstaen hun eigen recht. maer waerom styl van goden[702-703]
Gepast op menschen, en hun regels en geboden?
Elk schoeit op zyne wet, en een' byzondren leest.[705]
Verbode minne zal met kracht uit onzen geest
Gedreven werden: of kan ik dit niet verwerven,[707]
Zoo wensche ik daetelyk den bittren doot te sterven,
En op een bulster doot te leggen en gerust,
Gebeurtme dat myn broêr my noch na'et scheiden kust.[710]

* TEKSTKRITIEK: vs. 681 oude uitg.: *benijden*. - 705 oude uitg.: *byzondre*.
680-81 *wellust:* genot; *en my.... benydden;* met na *al* ongewone woordorde.
682 *wisselen:* veranderen.
688 *ouders;* voor *avos:* 'stamvaders' (let op: *uit wier stam*).
693 *myn broeder;* nl. niets meer dan dat; *'t geen.... gemeen:* 'slechts wat ons in de weg staat bezitten wij (nl. onze bloedverwantschap).
695 *nadruk:* werkelikheidswaarde; (vraag met negatieve strekking).
698 *hoon:* schande; vgl. Dl. III, 208: 221.
699 Opis (naar de lez. *Opim*, niet *Opem*), of Ops, oud-italiese godin der vruchtbaarheid, zuster van Saturnus; *verwante;* Ov.: 'in den bloede aan hem verwant'.
700 *eene jonge plante:* overbodig toevoegsel; vgl. Bk. VIII, vs. 587; 1011.
701-702 Tethys en Oceanus, kinderen van Uranus en Gaea; Jupiter en Juno, kinderen van Saturnus; *Tetys; y* uit *i* gewijzigd; vgl. Bk. XI, vs. 1011.
702-703 *alle goôn.... recht;* Ov.: 'de goden hebben hun eigen rechten'; (daarmee begint zij bij Ov. zichzelf te weerleggen; 't verband in vs. 703 zou beter uitgedrukt worden met: waarom dan).
705 *byzondren:* eigen.
707 *werden:* worden (zoals er eerst schijnt gestaan te hebben); vgl. Bk. I, vs. 865.
710 *gebeurtme;* 1e lez. *behoudens;* vgl. vs. 789.

*

Genomen deze min behaeghtme in myne pynen,[711]
Zy zal integendeel hem snoot en gruwzaem schynen,
En evenwel wort hier de wil van twee vereischt.
Maer Eols zoonen, zoo men 't wikt en overpeist,[714]
Ontzagen geensins met hun zusteren te huwen.
Maer och hoe weet ik dit? waerom, in ste van schuwen,
Dus veel voorbeelden klaer ten spiegel bygebragt?
Waerheen worde ik vervoert! o schaemtelooze kracht
Van minnevier, vertrek. laet ik myn' vollen broeder,
Geteelt in 't zelve bedt van vader en van moeder,[720]
Niet wyder minnen dan een zuster wel betaemt.
Zoo hy verlieft, van minne en minnelust gepraemt,
My aenzocht, 'k zou misschien zyn razerny believen.
Zal ik dan dien ik om geen byslaep zoude ontrieven[724]
Nu zelf aenzoeken, en dit vergen onberaên,
My tot verkleening? zult gy niet verlegen staen,[726]
En moeten zwygen? durft gy dit ronduit belyden?
De min zal perssen: 'k zal 't vermogen, en niet myden:
Of zoo de schaemt de tong verhindre, melt myn hant
En stomme brief al stil den onderdrukten brant.
Dit slot behaeghtme. dit beneemtme, hoe ik 't wende,
De twyfelmoedigheit. zy zet zich overende,[731-32]
En op den slinken arm wat leunende, spreekt ront:
Laet ons dees dolle min belyden met den mont.
Laet hy 't verneemen. och waer sleepen my de zinnen![735]
Wat vier ontvonkt myn hart hem razende te minnen!
Nu wilze bevende hem schryven met de veêr:
De pen raekt geen papier. zy schryft, verfoeit het weêr,
En wischt het uit, en dan verandertze 't geschreven,
Verworpt het dan: dan keurt zy 't goet hem dus te geven:
Dan slingertze den brief ter neder, en staet stom:
Dan raeptze den brief van d'aerde wederom.[738-42]
Zy weet niet watze wil, en watze schynt te willen.[743]
De schaemte en stoutheit mengt zich in haer minnegrillen

* TEKSTKRITIEK: vs. 718 oude uitg.: na *vervoert* een komma.
711 *genomen:* aangenomen, indien al; *behaeghtme:* behaagt m *ij*; vgl. Bk. I, vs. 632.
714 De zes zonen v.d. Windgod Aeolus waren paarsgewijze gehuwd met zijn zes dochters (*Odyssee*, X, 7).
720 *van:* door.
724 *niet ontrieven om:* niet weigeren; *geen,* i.p.v. *geen';* vgl. vs. 675??
726 *verkleening:* blaam; *gy;* (tot zichzelf).
731-32 a V. neemt deze woorden als nog behorend tot Byblis' twijfelgedachten; Ov.'s bedoeling is, dat hier het verhaal hervat wordt: dit *slot* (besluit) behaagt haar.
735 *laet.... verneemen;* voor Lat. *viderit:* 'hij moet weten wat hij doet'; vgl. Farn. en Schrev.
738-42 *de.... papier;* Ov.: 'haar rechterhand houdt de schrijfstift, haar linker een onbeschreven wastafeltje'; er is dus geen sprake van *veêr* en *papier;* ook niet van *brief* in onze zin (vs. 741-42 spreekt Ov. van beurtelings opnemen en neerleggen v.h. schrijfplankje); maar V. heeft 't hele geval getransponeerd; zie nog *bladt* (vs. 746).
743 b. Ov.: 'alwat ze schijnt te zullen gaan doen, mishaagt haar'.

*
En troni. zuster schryftze, en schrabt dien naem weêr uit.[745]
Nu neemtze 't bladt, en schryft in 't ent tot een besluit:
De vryster, die u vryt, en langer niet kan leven,[747]
Ten zy gy 't leven schenkt, zent u, van min gedreven,
Dien brief. o schaemte! o schant! och schaemte hindert my
Myn' naem te melden. vraeght gy wat myn ooghmerk zy?
'k Wensch dat gy naemeloos myn zaek al stil moght hooren,[751]
En Biblis naem u niet bekent waer van te voren,
Tot datze van haer bede en wensch verzekert waer.
Gy had myn hartquetsuur aen bleekheit, en gebaer,
En mager aengezicht, en uitgekreetenene oogen,
Van traenen root beschreit, voorheene kennen mogen,
Ook 't zuchten, zonder blyk van oorzaek, en 't geween,
En aen 't omhelzen, en herkussen achtereen
Vernomen, 't welk, indien gy lette op zulke streeken,
Geensins by 't kussen van een zuster wort geleeken:[760]
Nochtans geschiede dit [de hemelgoden staen[761]
Getuigen] om my zelf, ten uiterste belaên,
Te heelen: want myn hart aen dootelyke wonden
Ging quynen, en het wert van minne al stil verslonden.
Ik ongelukkige hebbe al een lange wyl
Gepooght 't gewelt te vliên van dezen minnepyl,
En stont meer stryts uit dan gy mooghlyk zou't geloven[767]
Dat eene dochters kracht geraeken zou te boven,[768]
En moet bekennen dat ik overwonnen ly,[769]
En noode uw hulp verzoek in deze razerny.[770]
Gy, en geen ander, kunt die u bemint behouwen,
Of nedersmyten. kies, eer 't u en my moght rouwen,
Uit een van beide wat u lust in myn verdriet.[772-73]
Uw vyandin verzoekt uw hulp en bystant niet,
Maer eene die u naest bestaet in bloet, en nader
U wenschte te bestaen, en zich met u te gader
Wil door een' naeuwer bant van liefde ook onderling
Verbinden, en een drift, die haer gemoedt beving.

* TEKSTKRITIEK: vs. 767 oude uitg.: *zout;* zo ook 1e lez.; zie ben.

745 *zuster;* voor Lat. *soror,* als aanvang van 't briefopschrift: 'Uw zuster groet haar broeder Caunus'.

747 *vryster:* minnende; zo ook Bk. IX, vs. 648, 1e lez.; Dl. III, 228: 810.

751 *naemeloos:* zonder dat ik mijn naam zeg.

760 *wort geleeken:* lijkt op.

761 *dit;* onjuist; Lat. *ipsa.... omnia feci* is niet: 'ik heb al die dingen gedaan', maar: 'zelf heb ik alles gedaan'.

767 *mooghlyk zou 't geloven:* voor mogelik zoudt houden; de schrijfwijze *zou 't* slechts hier in *H.schepp.;* vergel. *Tekstkrit.;* 1e lez. *zout geloo* (sic); spelling met enkele *o* zeer opvallend; vergelijk Moller, *Ts.* 27, 118; hier vers 439; Boek XIII, vers 90.

768 *dochter:* meisje, maagd; vergelijk Bk. IV, vs. 934.

769 *overwonnen ly:* mijn nederlaag erken; *ly* van *ly*(*d*)*en*, 'erkennen'; vgl. Dl. III, 142: 446; Mnl. *verwonnen liën.*

770 *noode:* zij 't dan node.

772-73 *nedersmyten;* vgl. Bk. II, vs. 421; VII, vs. 124; *kies.... uit een van beide;* kontaminatie (*een van beide; uit beide*); *eer..... rouwen,* weinig passende toevoeging.

*

Waerom dan lang gesuft? laet oude mans en gryzen[779]
Op wetten passen, en zich laeten onderwyzen,
Doorsnuffelen wat vry of ongeoorloft is,
Het recht naerspooren en bewaeren: maer gewis[782]
Ons jeught voeght wulpsche min, en reukeloos te vryen.[783]
Wy weeten naeulyx noch van vryen of vermyen.
Wy houden alles vry, en volgen, zonder hoon
Te schroomen, 't voorbeelt der onsterfelyke goôn.
Geen strenge vader, noch ontzagh en vrees voor smetten,
Noch naem, noch faem zal ons intoomen en beletten,
Behoudens dat geen stof van vrees hier zy omtrent.[789]
Blyft onze sluikery en wellust onbekent,
De naem van broeder heeft geene achterdocht te schroomen.[790-91]
Het staetme vry met u in een gesprek te koomen
Al heimelyk, en wy ontzien niet, stil gewont,
Elkandre in 't openbaer te kussen mont aen mont,
t'Omhelzen. luttel is 't dat hier aen komt t'ontbreeken.
Ontfarm u om de min van haer, die u komt smeeken,
En 't hart ronduit ontdekt, en niet ontdekken zou,
Ten waer de hooge noot, en minnegloet, en rou[798]
Haer hiertoe perste en drong. verhoe, eer 't u moght rouwen,
Dat d'oorzaek van myn doot werde op den zerk gehouwen.[800]
Dit schryvende zoo rust de sidderende hant
Als 't schryfbladt vol is, en gevult tot aen den kant.[801-802]
Het zegel, nat gedoopt in traenen, sluit met beven
De vuile schantvlek: want de keel was droogh gebleven.[804]
Zy roept beschaemt een' knecht, en spreekt hem bevende aen:
Getrouwe, geef dien brief aen mynen, en beraên,
Zegt entlyk broeder. toen zy nu den knecht 't geschreven[806-807]
Toereikte, viel de brief van minne in 't overgeven
Uit haere hant. zy schrikt: want dit een voorspook scheen.
Noch stuurdeze evenwel den brief van minne heen.
De dienaer raemt den tyt, behandight, zonder kennis[811]
Van 't gruwelyk verzoek, en zulk een schande en schennis,

* TEKSTKRITIEK: vs. 804 oude uitg.: *gebleeven*. - 806 oude uitg.: na *beraên* geen komma.
779 *gesuft:* geaarzeld.
782 *bewaeren:* onderhouden.
783 *wulpsch:* dartel; *reukeloos:* zorgeloos.
789 Naar de lez. *tantum absit causa timendi;* andere lez. *tantum sit* etc.: ‘ware er maar een reden tot vrees’; *behoudens dat:* op voorwaarde dat; vgl. Bk. V, vs. 717; hier vs. 710.
790-91 Ov.: ‘Onder de naam van broeder zullen wij onze zoete heimelike minnarij verbergen’; V.: ‘als onze minnarij slechts geheim blijft, dan zullen wij, als broeder en zuster, ons veel kunnen veroorloven’.
798 *rou:* smart.
800 Ov.: ‘dat gij als oorzaak enz.’; *werde:* worde.
801-802 De zin van Ov.' woorden is: ‘Het hielp niet, dat 't schrijfplankje al haar woorden niet bevatten kon, want 't laatste werd nog op de rand bijgevoegd’.
804 *gebleven:* geraakt; Ov. zegt 't van de tong, waarmee in gewone omstandigheden het zegel bevochtigd zou zijn; vgl. H.
806-807 *beraên:* zich 'n poos bedenkend; na *mynen* breekt zij af; na *entlyk* 'n dubbelpunt te denken.
811 *zonder kennis* enz., naar de lez. *latentia verba,* ‘verborgen woorden’, niet *fatentia v.:* ‘haar geschreven bekentenis’.

*

Den broeder dezen brief. de jongman stont verbaest[813]
Van gramschap, smeet den brief, begonnen in der haest[814]
Te lezen, op den vloer, en naeuwelyx zyn handen
Bedwingende van fel den brenger aen te randen,
Die angstigh beefde, sprak: eerlooze stookebrant[817]
Van 't geile minnevier, hou hier niet langer stant.
Vertrek uit myn gezicht, daer niemant u kan kennen.[819]
Ontzagh ik niet myn schant te melden, my te schennen,[820]
Gy hadt dit lasterstuk met uwen hals geboet.[821]
Hy staet en siddert, melt terstont op staenden voet
Mevrou dit dreigement van Kaunus. Biblis hoorde[823]
Hoe hy dit snoot verzoek haer afsloegh, en zich stoorde.[824]
Hierover zietze dootsch om 't hooft, staet kout en kil,
En niet een lidt of 't beeft om 't afslaen van haer' wil.
Bekoomen van dien schrik, begon zy op te steeken,[827]
En naulyx konze een woort uitbrengen, en dit spreeken:
Hy heeft'er reden toe: want waerom openbaer
Ik reukloos myn quetsuur? waerom betroude ik klaer
En in der yl myn' zin en woorden aen den simpelen
Geschreven brief? ik most myn ooghmerk eerst bewimpelen
Met dubbelzinnigheit van woorden, op dat hy[832-33]
My niet beschaemen kon, en eerst ten naeste by[834]
Beproeven uit wat hoek en streek de wint quaem ruissen,
En dan met veiligheit de holle zee gaen kruissen,
Waerop ik t'onbedacht met volle zeilen vaer,[837]
Eer ik de winden kenn'. nu dryve ik blint en naer
Door scherpe rotsen, en van schipbreuke overrompelt,[838-39]
Worde in dien Oceaen tot over 't hooft gedompelt,
Ook zonder dat ik 't schip kan wenden in gevaer.[841]
My wert door zekere voorspooken, droef en naer,
Genoegh ontraên myn min te volgen en believen,
Dewyl de brief, dien ik den brenger van de brieven

* TEKSTKRITIEK: vs. 828 oude uitg.: *naeulyx;* in vers 815 is *e* bijgeschreven. - 831 oude uitg.: na *simpelen* een komma.

813 *verbaest:* ontzet (*attonitus*).

814 *begonnen* bij *brief;* versta: hij las er slechts een deel van.

817 *stookebrant;* vgl. Dl. VI, 119: 90.

819 *daer.... kennen:* terwijl 't nog kan dat niemand u kent, zolang gij nog onherkend u verwijderen kunt; Lat. *dum licet*.

820 *melden:* verraden, doordat nl. de aanleiding tot de doodslag niet had kunnen verzwegen blijven.

821 *lasterstuk:* schanddaad.

823 *Mevrou:* aan zijn meesteres.

824 *zich stoorde;* vgl. Bk. II, vs. 790.

827 *begon zy op te steeken:* deed zich haar hartstocht weer gelden.

832-33 *myn ooghmerk.... woorden;* Ovid.: ''K had hem eerst met duistere reden dienen de pols te tasten' (Valentijn); *most:* had moeten; vergel. Boek VI, vers 212.

834 *ten naeste by:* (van zo nabij mogelik), zo goed als 't ging; vgl. Dl. III, 9: 834.

837 *met volle zeilen,* i.p.v., zoals Ov. zegt, tevoren met een deel v.h. zeil de wind te hebben verkend.

838-39 *naer:* beangst; *door* i.p.v. van, wat men verwachten zou: *naer* (*in scopulos*), wschl. wegens 't onmiddell. voorafgaande *naer*.

841 *ook zonder;* vgl. Bk. II, vs. 197, 221.

*
Woude overleveren, zoo los ter hant uitvalt,[845]
En onze hoop verzwakt. hadde ik in dit gestalt[846]
Dien dagh niet best verzet, of mynen wil? ja vroeder[847]
Hadde ik dien dagh verzet. gewis een godt, myn hoeder,
Wou 't door een voorspook en merktekens ons gebiên,
Indien ik oogen hadde, om tydigh toe te zien:
En evenwel ik zelf moght dit veel nutter klaeren,[851]
Zelf tegenwoordigh hem myn dolheit openbaeren,
En niet myn opzet los betrouwen aen een bladt.[853]
Zoo zou hy 't aenzicht van zyne allerliefste nat
En root van traenen zien. myn klaght zou meer bedryven[855]
En melden dan de pen in eenen brief kon schryven.
Ik kon, zyns ondanx, hem omhelzen, hadde hy
Myn aenzoek afgekaetst. ik konme, dus in ly,
Voor hem verneêren, kon zyn knien in 't smeeken grypen,
En zwymen, recht als of de doot myn hart quaem nypen.
Zoo kon ik dootsch en bang hem bidden om gena.
Ik had het al bezocht. kon elk misbaer zoo dra[862]
Elk in 't byzonder ons niet helpen, en zyn zinnen,[863]
Zoo hardt als steen, geensins afperssen my te minnen,
Zy hadden alle te gelyk zyn hart verzet:
De bo heeft mooghlyk op myn voordel niet gelet,
Al t'onbequaem om dit voorzichtigh uit te werken.
Hy wist niet op de luim des jongelings te merken,
Noch raemde tyt en uur als 't best gelegen quam.
Die dingen hinderden myn zaek en minnevlam:
Want geene tygerin worp hem in woeste streeken,
Zyn hart is stael noch steen, noch lastiger te breeken[872]
Dan harden diamant. hy zoogh geen boschleeuwin.[873]
Hy is verzetbaer, en men moet hem weêr uit min[874]
Aenzoeken: want zoo lang myn tyt zweeft op zyn vlerken[875]
Zal 't my niet rouwen dat ik dit zocht uit te werken:
En stont het vry een woort te haelen door den hals,
Ik hadde nutter noit dit stuk begonnen, als[878]

* TEKSTKRITIEK: vs. 866 oude uitg.: *voordeel*; ook nog Unger, Dif. - 867 oude uitg.: *'t onbequaem*.
845 *los:* zo maar ineens.
846 *in dit gestalt:* in deze omstandigheden; eigl. in deze gesteldheid.
847 *of:* of anders.
851 *ik zelf;* nl. niet door middel van een brief; *nutter*, als bepaling bij de gehele zin, evenals *best* (vs. 847), *vroeder* (vs. 847); *klaeren:* in orde maken.
853 *los:* onbezonnen.
855 *bedryven:* uitrichten.
862 *bezocht:* beproefd.
863 *ons:* mij.
872 *noch:* noch ook.
873 *Dan;* 1e lez. *Als*; vgl. *als* in vs. 878; Bk. XII, vs. 510; Walch, *Var. Pal.* 80; *harden*; voor de vorm vgl. Bk. I, vs. 184, 447, Bk. X, vs. 417; XII, 572; *diamant*; ook hier (vgl. b.v. Bk. IV, vs. 380) voor *adamas*; *stael* in vs. 872 staat voor *ferrum*; zelfde weergave bij Valent.
874 *verzetbaer*; vgl. *verzet* vs. 865.
875 *zoo lang* enz.: zo lang ik leef; Ov.: 'zo lang mijn adem gaat'.
878 *los:* zonder goed overleg.

*
Zoo los te werk gestelt. het tweede om aen te merken
Is 't ree begonnen streng en dapper uit te werken,[877-80880]
En Kaunus, op dat ik niet repp' van myn verzoek,[881]
Zet zulk een stout bestaen voor eeuwigh in het boek
Van zyn geheughnis, en ik schyn niet errenstachtigh
Hem aen te zoeken, staeke ik dit zoo nederslaghtigh,[884]
Maer wou hem proeven of belaegen op dien voet:[885]
En 't schynt niet dat een godt my dryft door zuivren gloet,[886]
Een godt, die maghtigh is myn hart met min t' ontsteeken,
Maer eer een geile drift, alreede hem gebleeken.
Nu kan ik niet ontdoen het geene snoot van my
Begaen is. 'k hebbe hem geschreven vrank en vry,
En aengezocht, en 't hart bevlekt. ik kan, verzoopen
In 't quaet, en om myn vuil niet hooger op te hoopen,[892]
Niet voor onschuldigh gaen. wat meer te zeggen staet,
Hier blykt een groot vergryp in wil, en in de daet
Een klein en slecht verloop. zoo mompeltze in haer klaghten.[893b-95]
Zoo barnt een tweedraght van vertwyfelde gedachten.[896]
Terwyl 't aenzoeken haer berout ontvonkt de lust
Van aen te zoeken noch het hart, en ongerust[898]
Gaet zy, verrukt van min, de middelmaet te buiten,[899]
Geeft stof haer menighmael in dit verzoek te stuiten.[900]
Toen dit nu endeloos bleef duuren, vloodt hy snel[+]
Zyn vaderlant, en zulk een gruwelyk gequel,
En boude een nieuwe stadt op buitenlantsche gronden.
Men zegt Miletus kroost, aen 't razen ongebonden,[904]
Wert hierom zinneloos, en scheurde haer gewaet,
Sloegh voor de borst met een krankzinnigh ongelaet.[906]
Nu komt haer dolheit aen den dagh. zy kan niet rusten,
En openbaert en melt haer breidelooze lusten,[908]
Verlaet het vaderlant en hof, haer tegens 't hart,
En volght den vliênden broêr in 't zogh met bittre smart.

[+][Randschrift:] *Kaunus sticht de stadt Kaunus.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 887 oude uitg.: *Godt*.

877-80 Ov.: 'Kon ik 't gedane ongedaan maken, mijn eerste ware: niet beginnen; maar mijn tweede: 't begonnene doorzetten'.

880 *streng:* krachtig.

881 Versta: om van mijn eigen aanzoek te zwijgen; voor: *ut jam mea vota relinquam:* 'al geef ik mijn wens ook op'; vgl. vs. 892.

884 *nederslaghtigh:* moedeloos.

885 *maer*; Ov.: 'of'; 'of 't zal de schijn hebben dat ik hem op de proef wilde stellen'.

886 *'t schynt niet dat:* 't schijnt dat niet; vgl. Bk. X, vs. 72. Van '*zuivren*' *gloet* spreekt Ov. niet.

892 *om.... hoopen*; voor *ut nihil adjiciam* 'al voeg ik er niets meer aan toe', met 't concess. *ut* (vgl. vs. 881; wèl goed vs. 1065).

893b-95 Lat. *Quod superest, multum est in vota, in crimina parvum:* 'Wat er nog schort, is ten aanzien van mijn wensen, veel, maar tot mijn schuld kan 't weinig toedoen'; *slecht:* onbeduidend; *verloop:* loop van zaken, verwerkeliking.

896 *zoo barnt*; dit 2e *zoo* doelt op 't geen volgt; bij Ov. is 't dan ook door 'en' van het voorgaande gescheiden; *vertwyfelt:* onzeker, besluiteloos (*incertae mentis*); vgl. vs. 661.

898 *ongerust:* geen rust vindend.

899 *verrukt:* meegesleept; *middelmaet,* voor *modus,* accentueert in de gegeven omstandigheden het begrip 'maat' te zeer.

900 Versta: zij laat 't zover komen, dat zij meermalen afgewezen wordt.

904 *Miletus kroost:* Byblis; *aen.... ongebonden:* tot bandeloze razernij vervallen.

906 *ongelaet:* misbaar.

908 *melt*; vgl. vs. 820.

*
Men zegt dat Biblis wyt en zyt langs d'akkers loeide,
Gelyk een wynpaepin op Ismarus, daer 't vloeide[912]
Van wynen, zy het feest om 't derde jaer herviert,[913]
En met den wynstaek holt, afgryslyk roept en tiert[914]
En schatert. Bubazus en zyn schoondochters zagen[915]
Dees, van haer vliedende, heendwaelen, kermen, klaegen.
Zy dwaelt door Karien, en door de Lelegeen,[917]
Altyt in 't harrenas, en door Licye heen.[918]
Nu was zy Kragos, en Limiere, en Xantus vloeden,[919]
En ook Chimeer voorby, die vier en vlam kan voeden,[920]
Wiens hooft een boschleeuwin, wiens staert een veltslang schynt.[921]
Hier stortge, o Biblis, neêr. het bosch verdort en quynt.[922]
Uw vlechten hangen los. gy rust ter aerde op bladen
Met mont en aengezicht. met uw geval beladen
En treurigh, pooght u hier de Lelegeesche rey
Met haeren zachten arm, en deerlyk veltgeschrey,
De hant te bieden, op te heffen, en te streelen.
Zy raên haer menighwerf dees minnekoorts te heelen,
En troostenze, maer och haere ooren blyven doof.
Zy legt'er stom, en vat met haere hant het loof,
Bevochtight al het gras met biggelende traenen.[931]
Het veltgodinnedom, na vruchteloos vermaenen,[932]
Stak onder heur een aêr, die nimmermeer verdrooght.[933]
Wat kon de veltrey, die op alle wyze u pooght
Te redden, meer uit liefde, als u op d'armen torssen.[935]
Gelyk harsdruppels uit des harsbooms vette schorssen,
Of als het taeie leem zypt langs den vruchtbren gront,[937]

* TEKSTKRITIEK: vs. 921 oude uitg.: *bosleeuwin*; zie bij Bk. II, vs. 546.

912 *Ismarus*, Bk. II, vs. 345; *vloeide:* ‘zou vloeien’.

913 *zy*, nl. de *wynpaepin*, de Bacchante.

914 *wynstaek*; vgl. *wyngertspiets* (Bk. III, vs. 722), *wynspriet* (III 722), *druifspiets* (Dl. III, 231: 919, var.), *wyngerdtorts* (Dl. III, 231: 919), *wyngerdstock* (Dl. III, 291: 68), *wyngertspeer* (Bk. IV, vs. 9), *spiesse* (ib. 920).

915 *Bubazus en zyn schoondochters*; voor *Bubasides nurus:* ‘de jonge vrouwen van Bubas(s)us, een stad in Carië.

917 De Lelegers, een Cariese stam, berucht als zeerovers.

918 *Licye:* Lycië; de klemtoon van het Lat. woord ligt op de 1e lettergr.; V. volgt de analogie van andere aardrijksk. namen op *-ye* (spr.*-ijë*), vgl. *Etolíje*, Bk. XIV, vs. 700; dat hij in de 1e silbe *i* schrijft, is volgens zijn sedert omstr. 1644 gevolgde spelwijze.

919 Cragus: berg, Limyre: stad, Xanthus: rivier in Lycië; - *os* in *Kragos* wel veroorzaakt door de uitgang *-on* bij Ovid.

920 *Chimeer*; Bk. VI, vers 464 spreekt Vondel van *het berghgedroght* (*Chimere*) zonder aanleiding in Ovidius; vgl. echter de aantekening van Farn. ter plaatse; hier laat hij *jugum,* ‘bergrug’ (waar de Ch. woonde: de Cragus-zelf) onvertaald; zo ook de plaatsbepaling bij *vier en vlam*, namelik in 't midden van haar lijf.

921 Voor *boschleeuwin* en *veltslang* zie de opmerking over *lantstier*, Boek VII, vers 597.

922 *het.... quynt*; voor *deficiunt sylvae:* ‘de wouden (van Lycië) raken ten einde’; vgl. echter ook Valent.: ‘'T was in 't vallen van 't loof’; en vs. 923 *bladen* (Ov. ‘het afgevallen, eigl. vallend, gebladerte’; *frondes caducas*).

931 *biggelende traenen*; Ov.: ‘een stroom van tranen’; vgl. het vervolg.

932 *veltgodinnedom;* ook hier voor *naïdes*, ‘stroom,- bronnimfen’; vgl. vs. 119.

933 *heur,* nl. de tranen; *aêr:* bronader.

935 b Ov.' bedoeling is juist, dat de bron van de zijde dier nimfen 't meest geëigende geschenk was.

937 *leem;* voor Lat. *bitumen*, ‘aardpek’; *zypt*; 1e les. *vloeit*.

Of als het water, 't welk heel styf bevrozen stont,

*

Met d'aenkomste en den aêm van Levenwekker smilten[939]
In warmen zonneschyn, en lentelucht, en stilten,
Zoo smolt ook Biblis, die geen min verduuren kon,[+]
Aen eenen koelen dau van traenen tot een bron,[942]
Die heden in dit dal den naem draeght van haer vrouwe,[943]
En springende aen een'eik noch tuight van haeren rouwe.[944]
De Lantfaem van dit nieuwe en versche wonderwerk[+945]
Waer hondert Kreetsche steên misschien met haere vlerk[946]
Doorheengevloogen, zoo men korteling geen wonder
In Krete had gehoort van Ifis in 't byzonder,[947-48]
Verkeert van kunne: want de Festische landou,
Die naest aen Krete paelt, teelt Ligdus, om zyn trou[949-50]
Eerwaerdigh, en oprecht in alle zynen handel,
En onbesproken by het volk in woort en wandel.
De have staet gelyk met zynen stam en bloet.[950-53]
Hy sprak zyn zwangre vrou dus aen bedaert en zoet,
Eer d'arbeit aenquam: och hoe wensche ik om twee zaeken
Dat gy met weinigh wee en aen een' zoon moght raeken.[956]
De dochters vallen vry wat lastiger en zuur.[957]
De sterkheit wort dees kun geweigert van natuur.[958]
Al schynt het gruwzaem: komt gy nu een maeght te baeren,
Laet uw medoogen [ik beveel het noode] vaeren,[960]
En helpze flux van kant. zoo sprak de man, en hy
Wischt droef de traenen van de kaeken af, als zy,[962]
Die dezen last ontfing. maer Teletuze, in 't midden
Van zulk een' druk, verzuimt geensins haer' man te bidden,
Doch ydel, dat hy toch haer hoop niet krenken zou.[965]
Maer Ligdus zwichte niet: en nu begon de vrou,

[+][Randschrift:] *Biblis in eene bron*.

[+][Randschrift:] *Ifis avontuur*

* TEKSTKRITIEK: vs. 951 zie beneden.
939 *Levenwekker:* Favonius, de zoele Westenwind; H.; *smilten*, 'n onjuist meerv. bij *water*.
942 *aen* en *tot* hangen beide af van *smolt*; Ov.: ‘door haar tranen verteerd verkeert B. in een bron’.
943 *vrouwe:* meesteres.
944 *springende aen:* ontspringende bij.
945 Versta: ‘de honderd steden van Creta’; vgl. bij Bk. VII, vs. 660.
946 *Waer*; 1e lez. *Was*; 2e *Waer*; 3e *Had*; 4e *Waer*.
947-48 Ov.: ‘zo niet kort te voren Creta een dichterbij voorgevallen wonder had opgeleverd’; Miletus, de vader van Caunus en Byblis, stamde uit Creta.
949-50 ‘Iphis, die van kunne veranderd was’; *want*, ‘immers, namelik’ verschaft de overgang tot 't volgende verhaal, in 947-49 a aangekondigd; *Festische.... paelt*; Ovid.: ‘het land van Phaestus, grenzende aan het gebied van Gnosus’; Phaestus ligt midden op de Zuid-kust, Gnosus midden op de Noord-kust van Creta; het gebruik van *Gnosiacus* voor ‘Cretensies’ verklaart Vondel's ontsporing.
950-53 Ovid. noemt Lygdus 'n man uit onaanzienlike, schoon vrije ouders geboren; dit geeft de juiste zin aan zijn woorden (vs. 953): ‘zijn vermogen was niet groter dan zijn aanzienlike afkomst’; in zijn lof bepaalt Ov. zich tot: ‘zijn levenswandel en betrouwbaarheid waren onbesproken’; *oprecht:* rechtschapen; *alle*; Hoogstr. en H. *allen*; vgl. Bk. VII, vs. 1102; *handel:* doen en laten.
956 *Dat gy:* dat gij namelik; de verbinding van de twee wensen is ietwat vrij (*met weinigh wee* kan niet met *raeken* worden aangevuld).
957 *zuur*, synon. van *lastigh*.
958 *van natuur:* door de natuur.
960 *medoogen*; voor *piëtas*; Lat. *ignosce piëtas:* ‘gij vaderliefde, vergeef 't mij’.
962 *als zy:* gelijk ook zij.
965 *ydel:* vergeefs.

Na het voldraegen, om den last der vrucht te steenen,[967]
Als Izis voor haer bedt by duister is verscheenen,

967 *om:* wegens.

*
In 't midden van den droom, met eenen dikken drang
Van offerstaetsie op een rye breet en lang,
Ten minste zoo het scheen. de zilvre horen luistert
Op 't voorhooft, als de maen halfwassen, half verduistert.
Zy droegh een koningskroon van aeren op het hooft.[958-73]
Men zagh den bassenden Anubis onverdooft,[974]
De heilige Bubast, en Apis, dicht van vlekken,[975]
Den stommen Herpokraet, die om niets los t'ontdekken,
Ons met den vinger op den mont stilzwygen leert.[976-77]
Hier wert Oziris in den ommegang ge-eert,
Noit lang genoegh gezocht. men zagh'er tamboerynen,[978-79]
d'Uitheemsche slang. met haer slaepbaerende venynen.[980]
Toen scheen 't of Izis my [die schietende uit den droom,
En duizeligen slaep, en angstigh en vol schroom,
Den ganschen omgang zagh met opgelokene oogen][981-83]
Dus aensprak: Teletuis, getroffen van medoogen,[984]
Ik ben met u begaen. laet vaeren uw verdriet,
En dees bekommering. volbreng de wreetheit niet
Van uwen man, noch schroom, wanneerge door Lucyne
Van eene vrucht verlost, ontlast van alle pyne,[988]
Te koesteren, te voên het kleentje, dat gy baert.
Ik zelf ben dees godin, die zwangeren bewaert,[990]
Benaeuden helpt, en sterkt, en koome nu verbeden[991]
U helpen. gy die my gedient hebt zult met reden
Niet klaegen dat men my ondankbaer vint van aert.
Aldus vermaentze haer, die droevigh zat bezwaert.

* TEKSTKRITIEK: vs. 970 V. Ln., Unger, Dif. -*staetsie*. - 972 na *maen* missch. een komma.

958-73 *Izis*, of zoals Ov. zegt: *Inachis*, 'de dochter van Inachus', d.i. Iö; vgl. Bk. I, vs. 708-vgl.; zij werd in de hellenistiese tijd (de kultuurperiode sedert Alex. de Grote) geïdentificeerd met de Egyptiese Isis; Isis werd soms met het hoofd van een koe voorgesteld, veelal als vrouw met koehorens als hoofdtooi, waartussen de zonneschijf; ook met Selene, de Maan, geïdentificeerd (vgl. vs. 971-72), en met Demeter of Ceres, de graangodin (*aeren*, vs. 973); als heerseres des hemels is, zoals bij de Egypt. koningen, haar hoofdtooi door een biezonder sieraad onderscheiden (Ov. *regale decus:* 'koninkl. smuk'; in vs. 973 ten onrechte met de *aeren* verbonden); *dikken drang:* dichte stoet; *offerstaetsie*, voor *pompa sacrorum*, de priesters die de heiligdommen dragen; *luistert:* glanst.

974 *Anubis*, Egypt. god met hondekop; vgl. Dl. VI, 876: 732; *onverdooft*, d.i. voortdurend blaffend.

975 Bubastis, godin met een kattekop, de Egypt. Diana; vgl. bij Bk. V, vs. 451-vlg.; *Apis*, de heilige stier, zwart, met witte driehoek op de kop, een arendfiguur op de rug, witte-met-zwarte haren in de staart (*dicht van vlekken,* 'met vl. bezaaid' daarom onjuist); Iö-Isis' zoon, Epaphus (vgl. Bk. I, 913-vlg.; *Faëton,* vs. 55 e.e.) als god met hem gelijkgesteld.

976-77 Harpocrates, zoon van Isis en Osiris, god v.h. zwijgen; *Her-* is een opvallend vb. der wisseling van *er* en *ar* bij V.; *los:* onbedacht.

978-79 Osiris (de Egypt. Bacchus), gemaal van Isis; door Set(-Typhon) vermoord; het opsporen van zijn lijk, door Set in 14 stukken verdeeld en verstrooid, was een wezenlik bestanddeel der Isis-feesten; *tamboerynen*; vgl. Dl. VI, 876: 730 *rinckeltuigh;* hier vs. 1106 *rinkelbom en trom*.

980 *uitheemsche;* op Creta waren nl., zoals Plinius (*H.n.* 8, 228) uitdrukkelik zegt, geen giftige dieren, behalve 'n zeker soort giftige spin; de slang was een atribuut van Isis.

981-83 *my;* 'n vergissing voor *haer* (vgl. vs. 994); *die.... oogen*; onjuist; 't was haar, zegt Ov., alsóf zij werd wakker geschokt; *omgang:* stoet.

984 *getroffen*, bij *ik*.

988 *verlost*, intrans., bevalt; vgl. Dl. II, 800: 899; *ontlast*, deelw.

990 a Dit wekt de, verkeerde, indruk, dat zij zich met Lucina (987) gelijkstelt.

991 *verbeden:* door uw gebed bewogen.

*
Zy streek ter kamer uit. dees minzaeme aenspraek wekte
De zwangre, nu verblyt, ten bedde uit, en zy strekte
Ootmoedigh haere hant ten hemel, en verlicht[997]
Verzoekt ootmoedigh dat dit vrolyk nachtgezicht
Op waerheit uit koom'. toen haer d'arbeit quam bezwaeren
Komtze eene dochter, haer beminde vrucht, te baeren,
Doch zonder kennis van den vader. zy gelaet[1001]
En veinst het is een zoon, en berghtze voor 's mans haet,
Beveelt het kint te voên, en dat men 't heimlyk koester'.
Hier van weet niemant dan alleen de trouwe voester.
Het veinzen wint geloof. de vader schenkt den goôn
Zyn offer, en vernoemt den grootvaêr in den zoon.[1006]
Het kint heet Ifis, en de moeder schept behaegen
Aan een' gemeenen naem, dien mans en vrouwen draegen,[1008]
Mits niemant over dit bedrogh te klaegen stont.[1009]
Het lochenen, door dien godtvruchten logenvont[1010]
En list onachterhaelt, bleef jaeren lang verhoolen.
Het kint was byster schoon. men zoude in 't aenschyn doolen:[1012]
Want zaeght gy 't voor een maeght, of voor een' jongen aen,
Het kint was evenschoon, in beide welgedaen.[1014]
De vader ging het, na zyn dertien jaer, verloven
Aen schoone Iänte, die de schoonste ging te boven
Van 't heele Kretenland. de vader hiet Telest.[1017]
Zy waren even schoon en out. elk queet zyn best[1018]
Zich in een zelve schoole, als kloeke tytgenooten,[1019]
In alle kunsten. hier uit quam de min gesproten
Van wederzyde, in 't harte al evendiep gewont;
Doch in vrypostigheit en rustigheit bestont[1022]
Een ongelykheit in de minnaers alle beide.
Men wachte op 't huwelyk, eer Hymen hen geleide,
Doch 't was geslooten, en Iänte hiel dat hy[1024-25]
Haer ga zou worden, dien zy minnelyk en bly
Hier voor belonkte. nu minde Ifis, doch mistroude[1027]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1020 oude uitg.: *gesprooten*.
997 *hant;* vgl. vs. 417; *verlicht:* opgebeurd.
1001 *gelaet:* doet alsof; over (*zich*) *gelaeten* c.a. H.
1006 Versta: ‘en noemt de zoon naar diens grootvader’; *vernoemen,* eigl. andermaal noemen; vgl. Bk. XIV, vs. 811.
1008 *gemeenen:* gemeenschappelike.
1009 *mits:* daar (aansluitend bij *schept behaegen*); Ov.; ‘wijl zij niemand daarmee misleidde’; dus V.: ‘wijl niem. zich hierover, als over een bedrog, te beklagen had’; *niemant,* 3e nv.
1010 het *lochenen:* het verbergen v.d. werkelike toestand; Lat. *mendacia,* ‘de leugen’; *godtvruchte logenvont;* Lat. *pia fraus*.
1012 *Het.... schoon;* foutief voor *cultus erat pueri:* ‘de kleding was die van een knaap’.
1014 *welgedaen:* welgevormd, schoon; vgl. Dl. II, 816: 9.
1017 *hiet:* heette.
1018 *zyn best;* vgl. Bk. VII, vs. 1071.
1019 *kloeke:* ijverige; vgl. Bk. IV, vs. 293; *tytgenooten:* leeftijdgenoten; 1e lez. *jongelingen*.
1022 *vrypostigheit:* vrijmoedigheid; *rustigheit:* vertrouwvolle (Lat. *fiducia*) opgewektheid.
1024-25 a Ov.: ‘zij verwachten (zien uit naar) de tijd van 't huwelik en de afgesproken bruiloft’; naar een betere lez. slaat dit alleen op Ianthe; *geslooten:* besloten; vgl. Bk. IV, vs. 108; *slot,* hier vs. 731.
1027 *Hier voor;* voor 'n man nl. In *nu minde Ifis* komt de tegenstelling: ‘Iphis daarentegen’ niet duidelik uit.

*

Dat zy dien bruidegom noch eens gemeten zoude.[1028]
De maeght ontvonkt een maeght: en Ifis kermt: ik ducht,[1029]
Wat uitkomst wachte ik hier? och wat wanschape zucht,[1030]
Wat zorgh van nieuwe min bevangtme? wouden goden
Myn leet genezen, zy behoorden my te dooden.
Zoo niet, zy mosten my begaven met een' trek
Natuurlyk naer den styl. geen vaers heelt haer gebrek[1032-34]
Van gade met een vaers. geen merri koelt haer minne
Met eene merrie. de ram zoekt een vriendinne[1035-36]
By schaepen, en het hart volgt zyne hinde en ga.
Zoo paeren vogels, en geen wyf volght wyfkens na
In alle dieren. och ik wenschte niets te wezen:
En op dat Krete toch zyn toghten zou genezen
Met alle gruwelen te teelen, waer het kon,[1040-41]
Bemint Pasifaë, de dochter van de zon,
Een' stier, de vrouwekunne iet mannelyx. myn minnen[1042-43]
Is, om te spreeken met bedaerde en wyze zinnen,
Veel doller dan haer min. noch bluschteze haer vier,
En gruwelyken brant met eenen norssen stier,
Die door een houte koey met kunst wert uitgestreeken.[1047]
Zy vont een middel, om de min des boels te queeken:[1048]
Maer schoon hier al 't vernuft der werrelt quaem by een,
Al quaem Dedael hier met met zyn wasse pennen heen-[1050]
Gevloogen, och wat zou die kunstenaer vermogen?[1051]
Zou zyn spitsvondigheit een maeght, tot min bewogen,[1052]
In eenen jongeling herscheppen? of länt
Verandren? Ifis rust. bedaer in dezen brant.[1054]
Gy stookt een' dwazen gloet. hier is geen' raet te vinden.[1055]

* TEKSTKRITIEK: vs. 1032 oude uitg.: na *dooden* een dubbelpunt. - 1038 oude uitg.: *volgt*. - 1048 oude uitg.: *na middel* geen komma. - 1050 Van Ln. (ook Unger, Dif.) laat het afkappingsteken na *heen* weg, daar *gevloogen* 'behoort bij 't voorafgaande *hier*'; vgl. echter Bk. IV, vs. 37; XI, vs. 501, vs. 971; XII, vs. 501; VII, vs. 830; echter ook VIII, vs. 803. - 1051 Er stond na dit vers oorspr. een uitroepteken, dat gewijzigd werd in een vraagteken; oude uitg.: uitroepteken. - 1055 *geen'*; V. Ln., Unger, Dif. laten het afk.-teken weg; zie ben.

1028 *bruidegom*; foutief voor *bruit*.
1029 *ducht:* ben van vrees vervuld; vgl. voor dit absol. gebruik Bk. VIII, vs. 718.
1030 *zucht:* begeerte.
1032-34 *behoorden te dooden:* hadden mij moeten doden; vgl. vs. 832; zo ook *mosten:* hadden moeten; *natuurlyk:* overeenkomstig de natuur; *naer den styl:* naar de gewone wijze; *haer gebrek;* 1e lez. *zyn g.*; vgl. bij Bk. VII, vs. 494.
1035-36 *merri; merrie;* vgl. Bk. VI, vs. 174.
1040-41 *En op dat* enz.; Ov.: 'opdat echter Cr. alle(rlei) monsters zou voortbrengen'.
1042-43 Pasiphaë, vrouw van Minos, dochter van de Zon als godheid; vgl. Bk. VIII, vs. 181-vlg.; *de.... mannelyx*; dit verergert 't kwaad.
1047 *uitgestreeken;* vgl. Bk. VI, vs. 140.
1048 Lat. *et erat, qui deciperetur, adulter:* 'en hij was er een echtbreker voor, om bedrogen te worden' W.; de stier was nl. Jupiter; vgl. Bk. VIII, vs. 168.
1050 Vgl. vs. 318; *Dedael;* vgl. Bk. VIII, vs. 224-vlg.
1051 *kunstenaer:* kunstvaardige.
1052 *spitsvondigheit:* vernuft.
1054 *rust*, syn. v. *bedaer*, maar min juist voor *animum firma:* 'schep moed'.
1055 *geen' raet* is 4e nv., gelijk ook H. opmerkt, die hem echter hier veroordeelt, en er, ten onrechte, een drukfout in ziet; hij verklaart ook, dat 'al onze beste Dichters thans in dit stuk (t.w. *geen'* e.d. voor m. *geenen* e.d., niet ook, als bij Hooft, voor vr. *geene* e.d.) Vondel volgen', en dat hij 'eindelijk beslooten' heeft, zich 'mede bij den hoop te voegen, en Vondel toe te vallen',

*
Gy weet wel, wiltge u niet bedriegen en verblinden,
Wat vrou Natuur gaf. sta naer 't geen uw' staet betaemt.[1058]
Bemin gelyk een maeght van eere, die zich schaemt.[1059]
Men mint op hoop. de min kan minnen aes beschikken.
De kunne ontzegt u dit. geen toezicht, geene schrikken[1060]
Noch zorgen voor een' man, die toeziet op zyn vrou,
Noch vader keeren u uit ongeveinsde trou[1062]
t'Omhelzen uw beminde. ook slaet zy al uw smeeken
Noch vierigh aenzoek af: en noch blyft gy versteeken
Van 't lief genot: en of de menschen en de goôn
Arbeiden wouden, om uw min met eene kroon
Te kroonen, en haer hart te raeken en beweegen,[1067]
Noch zoutge nimmermeer geraeken aen dien zegen.
In geenen deele is nu myn wenschen vruchteloos.[1069]
De goden gaven my gewilligh voor altoos
Wat zy vermoghten en my gunden al te gader.
d'Aenstaende schoonvaêr zelf, en ook myn eigen vader[1072]
Bestemmen mynen wil: maer vrou Natuur alleen[1073]
My tegen, sterker dan alle andre in 't gemeen,
Gehengt dit geenerwys. nu is de dagh voorhanden,[1075]
Zoo lang gewenscht om bly de bruiloftstorts te branden.
Ik en Iänte staen gereet naer 't bruiloftsbedt
Te treên, en paeren: maer Natuur en haere wet[1078]
Ontzegtme dit. wy gaen te water min verwachten,
Tot aen de kin toe, om van grooten dorst te smachten.[1079-80]

zulks vanaf het begin van het 2e Boek der *Proeve;* de 4e nv. is afhank. van *vinden* gedacht; vgl. nog de opvallende 4e nv. in vs. 873; en vooral *Leven,* r. 124.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1059 *de min;* Van Vloten: *de hoop;* zie beneden. - 1069 Van Lenn. drukte *In eenen deele*, zich grondend op de samenhang en op *una* van 't Lat.; *geenen* was 'kennelijk een drukfout'; echter is *geenen* de lez. v.h. hs., en *nulla* die van V.'s tekst: zie ben. - 1072 hs. en oude uitg.: *d'Aenstaende schoone snaer;* maar onder de 'drukfeilen': 'Voor d'aenstaende schoonvaêr etc. (sic!) lees d'aenstaende schoonvaêr zelf'. De fout in de vertaling schijnt veroorzaakt door *ipsa socerque* van 't Latijn (Schrev.); zie beneden; Ung., Dif. *schoone snaer*. - 1078 oude uitg.: *natuur*.

1058 *zich schaemt:* schaamtegevoel heeft.

1059 *de min* is (zie *Tekstkrit.*) verschreven voor *de hoop;* Ov.: ''t is de hoop, die liefde opvat; de hoop, die haar voedt'; V.'s vertaling eer naar Farn.: '.... die de minnende vermeestert, ... hem voedt'; *minnen aes:* voedsel voor de liefde.

1060 *toezicht:* bewaking; *schrikken;* dit meerv. ook in de *Voorrede*, in de aanhal. uit Dion. Halic.

1062 Denk na *u* een komma.

1067 *en.... beweegen*; schadelik toevoegsel.

1069 *in geenen deele;* Valent.: 'Al wat ik wenssen kan, waait mij in 't seil'; vs. 1073 volgt dan met *maer* de enige uitzondering; vgl. *Tekstkrit.;* H. meende ook dat *in geenen deele* in de samenhang niet paste, maar was zo verstandig te zien, dat *in eenen deele* (voor *in één deel*) 'zich in deezen zin niet wel vlijt', alsook dat V. eenvoudig zijn Lat. tekst volgde.

1072 Zie *Tekstkrit.*; H. maakte op eigen hand de verbetering; zie *Vondelkron.* IV, blz. 79.

1073 *bestemmen:* instemmen met.

1075 *voorhanden:* nabij.

1078 *en paeren:* en te paeren; Ov. zegt voor vs. 1077-78 b soberder en beter, met 't oog op de situatie: 'en weldra zal Ianthe de mijne zijn'.

1079-80 Ov. zegt, met toespeling op Tantalus (vgl. Bk. IV, vs. 622): 'Wij zullen dorst lijden midden in 't water'; met de tussenvoeging *min verwachten* ('de vervulling onzer liefde verbeiden') pleegt V. een krasse vermenging van beeld en realiteit.

Wat maekt Jupyns gemael, de bruiloftsleitster, hier?[1081]
Waerom stapt Hymen naer dees bruiloft met zyn vier,[1082]
Dewyl geen bruidegom de schoone bruit zal trouwen,
Die lange wenschte om eens dien blyden dagh t'aenschouwen:
Maer och de bruitskrans kan ons beide niet ontstaen.[1083-85]
Hiermede staekteze haer klaght, met rou belaên,
En haer ontruste ga volhardt niet min met woelen.[1087]
Zy bidt dat Hymen koome, en zy haer koorts magh koelen:
En Teletuis, beducht voor 't geene, daerze om badt,[1089]
Verlengde vast den tyt. dan veinstze, moede en mat
Te quynen, stelt het uit. z'ontschuldight zich met droomen
En voorspook, in den slaep by nacht haer voorgekomen.[1091b-92]
Nu vintze meer geen stof tot veinzen: en de tyt
Van 't uitgestelde feest verstrykt, en gaetze quyt.[1093-94]
Een enkle dagh alleen is haer noch overbleven.
Maer Teletuze, hardt van ongedult gedreven,
Rukt haere en 's dochters huif ten leste van het hooft,[1097]
Omhelst met hangend haer het outer, en belooft
Een offerhande, en bidt: och Izis, die zoo blye
Den Nylstroom langs, en in het groote Alexandrye
Gedient wort, daer de stroom door zeven monden vloeit,[1100-1101]
Ik roepe u aen om hulp. ontlast ons, die vermoeit
Van vreeze treuren. 'k zagh voorheene uwe ommegangen,[1103]
En kende al uwen sleep, geklank, en offerzangen,
En stoet, en fakkels, en herdenke, diep in rou,
Al wat uw rinkelbom en trom gebieden wou.[1106]
Dat myne dochter noch behouden is gebleven,
Ik niet in straf verviel, is ons alleen gegeven

1081 Juno pronuba, beschermster van 't huwelik.
1082 *vier:* toorts.
1083-85 Ov.: ‘daar 't aan een bruidegom ontbreekt, en bruid met bruid sal paren’; op deze wijze geeft Valent. handig het spel van Lat. *ducere* en *nubere* weer; *kan.... ontstaen:* moet ons beider deel zijn; ‘als vrouwen, zijn wij beiden tot het bruid-zijn voorbestemd; *ontstaen:* ontbreken, ontgaan; vgl. Dl. II, 259: 510; *Adonias,* vs. 102.
1087 *ga*; (Ov.: ‘de andere maagd’); 't woord heeft hier nog de ruimere bet., als in *zonder* (weer)*ga* (Bk. VIII, vs. 224); ‘de andere partij’; *woelen:* onrustig verlangen.
1089 *ze:* Ianthe.
1091b-92 Lat. *omina.... visaque causatur;* Geerts, blz. 150, geeft voor Farn. en Schrev. de lez. *omnia*, die in jongere Farn.-uitgg. (A'dam, 1649, 1650) niet meer staat; *droomen en voorspook* weerspiegelt de door Schrev. uit Regius overgenomen, door G. onvolledig opgegeven nota: *omina visaque:* auguria et somnia.
1093-94 *en gaetze quyt:* en raakt zij kwijt; H.; *tyt* bij V. ook vr., wat 't gebruik in dubbele functie vergemakkelikt; of *gaetze quyt:* ontglipt haar(?), waarbij ze 3e (Van Helt. I, blz. 122) of ook 4e nv. zou kunnen zijn; Ov.: ‘de uitgestelde huweliksdag ging aanbreken’.
1097 *huif:* haarband; vgl. Dl. III, 323: 3.
1100-1101 Alexandrië (pas door Alex. d. Gr.) gesticht, wordt door Ovid. niet genoemd, wel Paraetonium, de Mareotiese velden, Pharus ('t door zijn vuurtoren bekende) en de zevenmondige Nijl; ook zegt Ovid. *quae colis,* ‘die bewoont’, niet *quae colitur*, ‘die vereerd wordt’; maar Farnabius kanttekent: ‘die (lijd. vw.) Egypte vereert, waarin Paraetonium, stad en haven; het Mar. meer; het eiland Pharus tegenover Alex.; en de .... Nyl’.
1103 *ommegangen*; niet meerv. op te vatten, maar in betrekk. tot de droom, vs. 968-vlg.
1106 V. verbond *sistrorum* met 't volgende, misleid door Farn.' onjuiste (of altans lacuneuze) lez.; bedoeld zijn echter niet de geboden v.d. bom en trom (vgl. vs. 979), maar van Isis.

*
Door uw waerschuwingen, en goddelyken raet.
Ontfarm u over ons, en zyt ons toeverlaet.[1110]
De traenen biggelden langs 't aengezicht op dees bede.
Het scheen of dees godin het outer op die rede
Beweeghde, ook hadtze het bewogen en geraekt.[1113]
d'Ontstelde kerkdeur schokt en davert dat het kraekt.[1114]
Haer horens blonken, als de maen. de droeve moeder[1115]
Noch ongerust, doch blyde, en door dit voorspook vroeder,
Streek voort ter kerkdeure uit, en Ifis, welgemoet,[+1117]
Volght, met een trotser tret dan oit voorheen, den voet[1118]
Der moeder. 't aenzicht bleef zoo blank niet als voorheenen.
De krachten groeien aen. 't eerste opzicht is verdweenen.[1120]
Zy ziet nu strenger uit haere oogen danze pleegh.[1121]
Het ongetoide haer hangt kort, en niet zoo leegh.[1122]
Zy heeft meer zwiers dan toenze een vroumensch wiert geboren.[1123]
z'Is nu een jongling, die een vroumensch was te voren.
Brengt offergaef en geur ter kerke. schept nu moedt[1125]
Met vast betrouwen. elk, onsteeken met een' gloet,[1126]
Brengt offergaven naer autaer en kerk. zy stellen
Den titel kort hierby, om 't wonder dus te mellen:[1128]
De jongling Ifis schenkt den goôn zyne offerhant.[1129]
Hy had hun dit belooft in maeghdelyken stant.
De zon quam 's andren daeghs de poort in 't ooste opstooten,
Als Venus, Juno, met godt Hymen, feestgenooten,
By een vergaderden, en elk zyn vreught ontvout,
Daer jongling Ifis zyn beminde länte trout.

[+][Randschrift:] *Ifis in een mansmensch*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1109 oude uitg.: *waerschouwingen;* ook nog Ung., Dif. - 1123 oude uitg.: *vroumens;* vgl. bij Bk. II, vs. 546. - 1126 oude uitg.: *ontsteeken*; ook Ung., Dif.

1110 *zyt*; vgl. Van Helten, II blz. 50-vlg.; ook over het naast elkaar gebruiken van imper. met en zonder *-t*; Walch 83-84.

1113 Op te merken *beweeghde* naast *bewogen*; vgl. Dl. II, 104: 44.

1114 *ontstelde:* in heftige beweging geraakte; vgl. Bk. VII, vs. 229.

1115 *haer:* van Isis(' beeld); Ov. nog: 'en haar rinkelende ratel klapperde'.

1117 *voort:* (aanstonds) daarop.

1118 *trotser,* t.w. meer mannelik; Lat. *maiore*, 'wijder'.

1120 *eerste*; vgl. Bk. II, vs. 499; *opzicht:* uitzicht, gelaatsvoorkomen.

1121 *strenger:* minder zacht, energieker; *pleegh*; dit praeterit. nog éénmaal (? vgl. V. Helt. I, blz. 32) bij V.: Dl. III, 465: 900; door vermenging met 't praes.; vgl. Lubach, *Werkw.* blz. 21.

1122 *leegh:* laag; dial. uml.-vorm; vergel., eveneens in rijm, Boek II, vers 1076; Heinsius, *Stb.* blz. 15.

1123 *zwier:* levensspanning; ook Valent.: *levens-swier*; Lat. *vigor*; vgl. Kil. *swier*, o.a. 'vibratio'.

1125 *brengt*, geb. wijs.

1126 *elk,* nl. van beiden.

1128 *titel:* opschrift; ook bij Valent. *tijtel*; (*titulus*); *kort:* beknopt.

1129 *offerhant*; H. over de schrijfw. mèt en zonder *h*; 'in goed Duitsch zegtmen *offer*'; hij betoogt 'dat Hooft ... naderhand van [zyne] gedachten was'; merkwaardigerwijze heeft hij 'n vermoeden van 't ontstaan van *brengen* uit *ber-* met 'n ander element (vergel. Paul u. Braune's *Beitr.* 51, 97 ff); bij Geerts, blz. 150, lees 1129 i.p.v. 1127.

P. Ovidius Nazoos Herscheppinge.
Het tiende boek.*

Inhout.*

[1] Hymen de bruiloftsgodt quam van Ifis op Orfeus bruiloft, met geen gelukkigh voor-[r. 1]
[2] spook, dewijl de bruit Euridice, van eene slang gebeeten, korts hierna overleet, wiens
[3] ziel hy in de helle zocht, en door zijne bede verworf, op zekere voorwaerde, die hy over-[3]
[4] trat, en hierom haer weder verloor. Hierna op eenen heuvel zingende, vergaderde hy
[5] allerhande boomen, en zong den reuzenstrijt, en hoe Ganimedes in eenen arent, Hiacint
[6] in eene bloem, en de Propetiden in steenen veranderden, en Pigmalion zijn ivooren in[6]
[7] een levendigh beelt en eene maeght hervormt wort. Mirra verlieft op haeren vader koning[7]

* BOVENSCHRIFT: 1e lez.: *tiende*; 2e *tienste*.
* I n h o u t Met het zeer beknopte overzicht van Canterus heeft deze slechts geringe overeenkomst.
r. 1 *Ifis*, 2e nv.
3 *hy:* Orpheus.
6 *Pigmalion zijn:* Pygmalion's.
7 *verlieft*; tegenw. tijd.

*

[8] Ciniras, slaept by hem, en zwanger vlugt in Arabie, daerze in eenen mirreboom herschapen,
[9] Adonis baerde. Atalante en Hippomenes loopen om strijt, en veranderen in leeu en
[10] leeuwin. Venus verlieft op Adonis, die van het wilde zwijn verbeeten, in eene bloem[10]
[11] verkeert.

De bruiloftsgodt vertrekt van hier in zyn saffraenen[+vs. 1]
Gewaet, door d'ope lucht naer 't ryk der Traciaenen,
En out Cikoonsch gewest, daer Orfeus, bly van geest,[3]
Hem vruchteloos verzoekt en noot ter bruiloftsfeest.
Hy quam' er wel, doch niet met zyn' gewoonen zegen,[5]
En vrolyk aenschyn, noch goet voorspook, maer verslegen:[6]
Ook sparkelde de torts in zyne rechte hant,[7]
Besprengkelt met een' damp van traenen, en zy brant[8]
Niet klaer noch helder: en wat hieraen mocht ontbreeken,
Het ende van dees feest viel zwaerder dan het teken
En voorspook: want terstont toen goelyke Euridys,[11]
De nieugetroude, ging spansseeren naer lants wys
In 't groene velt, bestuwt van blanke veltgodinnen,[13]
Beet een verborge slang die schoone, waert te minnen,
Van achter in den hiel. zy sterft. hy zit in rou.
De treurige Orfeus, als hy zyn beminde vrou[16]
Langwyligh heeft beschreit, durf entlyk zich verkloeken[+17]
Haer' dootschen geest in 't ryk der schimmen op te zoeken,[18]
Door 's afgronts ingang in den duistren jammerpoel[19]
Te stygen naer beneên, daer 't lichaemloos gewoel

[+][Randschrift:] *Orfeus en Euridices bruiloft en ongeluk*.

[+][Randschrift:] *Orfeus hellevaert*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 12 *lants wys;* oude uitg. in één woord; hs. *lants* op ratuur, wschl. los bedoeld; vgl. vs. 308. - 21 oude uitg.: *volx*, zijnde de gewone spelling; die met *ks* kan hier veroorzaakt zijn doordat Vondel eerst schreef: *Van volk en geestendom*; maar vgl. Bk. VIII, vs. 626.

10 *in eene bloem;* vgl. Bk. III, vs. 675 Kantschr.; hier vs. 182, vs. 293, vs. 1032 Kantschr.; Bk. IX, vs. 675.

vs. 1 *saffraenen;* als stoff. bnw. behandeld; vgl. Bk. VIII, vs. 11-12.

3 De Ciconen, een volk in Thracië; voor de niet-herhaling van 't lidw. vgl. Bk. VIII, vs. 885-vlg.; 1e lez. *'t out;* Orpheus, Thraciese zanger, zoon v. Apollo en de muze Calliope; vgl. over O. en Eurydice Dl. VI, blz. 342-vlg.

5 *gewoonen zegen;* voor *sollemnia verba,* waarmee gedoeld wordt op de liederen, die gezongen werden bij 't uitleiden der bruid uit het ouderhuis.

6 *verslegen:* terneergeslagen; bijvorm van *verslagen* (Boek IV, vers 940), meest in rijm; H.

7 *sparkelen:* vonken.

8 *damp van traenen:* Ov.: 'tranenverwekkende rook'.

11 *goelyke Euridys* (spr. *-ijs*; vgl. vs. 47 *Euridies*): de schone Eurydice.

13 *veltgodinnen;* vgl. Bk. IX, vs. 119.

16 *treurige:* bedroefde; 1e lez. *Toen* (2. *Als*) *Orfeus, Rodopes zangmeester haer op 't velt* (Lat. *ad superas auras*, 'in de bovenwereld', letterliker: 'tot de luchten der bovenwereld'; en voor Orfeus: *Rhodopeïus vates*); *Rhodope,* gebergte in Thracië. Bij Ov. staat deze passage in de verl. tijd; de wijziging van *toen* in *als,* en in vs. 17 van *had* in *heeft* schijnt verband te houden met de weifelende tempuswaarde van *durf*; vgl. Bk. VII, vs. 172.

17 *langwyligh:* langdurig; *durf zich verkloeken;* Bi. over *ik durf dat* (*te*) *doen;* '*te* voor dezen infin. te plaatsen, is straattaal'.

18 *dootschen geest:* schim.

19 Ov.: 'door de Taenariese (in Laconië) poort'.

Des volks en geestendoms, van bus en graf versteeken,[21]
Staen onder Prozerpyn, en 't hooft der naere streeken.[22]

21 *volk en geestendom:* geestenvolk; *volks* voor *populi*, en *geestendom* voor *simulacra*, die in 't Lat. ook een hendiadys vormen; *bus:* lijkurn; *van... versteeken;* Ov.: ‘reeds begraven’.

22 *staen:* H.: ‘*nomina collectiva* worden .... keurelijk vereenigd met een Werkw. in het Meerv.’, vooral ‘in gebonden stijl’; meerv. na *men* niet na te volgen; vgl. Bi.; Van Helt. II blz. 123; *'t hooft:* Pluto.

Hy trekt de snaeren op zyn' zang, en heft dus aen:[23]
O godtheên, onder wie alle onderaertschen staen,
Daer wy, zoo veelen als op aerde zyn geboren,
Naer nederdaelen, is 't geoorloft voor uwe ooren
Rechtuit en onverbloemt te spreeken als het is;
Ik koom niet neêrgedaelt in deze duisternis
Het onderaertsche ryk bespieden, en verrassen,
En uwe hellewacht den hont verbiên te bassen,[29-30]
Met zyn dry hoofden, ruigh van slangen, uit Meduis
Gesprooten, en hem vast te knevlen in dit huis.[31-32]
De reden van myn reis en hellevaert van boven
Is myne bedtgenoot, verzonken in dees kloven,
Toen zy, van eene slang gebeeten en besmet,
In 't allerbloeienst' van haer levens lente, ons bedt[36]
Ontrukt wiert. 'k wenschte dit te kunnen overzetten,[37]
En lochen niet dat ik 't beproefde: maer de wetten[38]
Der liefde leden 't niet. de liefde viel te sterk.
Dees godt is wel bekent om hoogh, en boven 't zwerk.[40]
Ik twyfele of men hem ook kent in deze gronden,
Doch houde dat zyn maght hier mede wort bevonden.
Al schaekte gy uw bruit, de liefde, trou van aert,
Heeft u, is 't zeggen waer, met Persefoon gepaert.[43-44]
'k Bezweere u beide by dees schroomelyke wyken,[45]
By deze woesticheên, en altyt stomme ryken,[46]
Ontweef d'ontydigheit des doots van Euridies.[47]
Wy allen zyn u toch een doot, en een verlies
Van 't leven schuldigh, en hoe lang wy boven wachten,
Wy spoeden vroegh of spa ter rustplaets naer dees nachten.
Wy streven te gelyk altzamen herwaert aen.
Dit is ons leste huis, en alle menschen staen
Ten dienst van uw gebiet, 't langduurighste van allen.[53]
Ook zal myne Euridys haer tyt in 't endt vervallen,[54]
En zy zich buigen voor het recht van uw gebiet.
Wy eischen slechts 't gebruik van 't leven, anders niet.[56]

23 *op:* bij.
29-30 1e lez. met *om te; bespieden;* Ov.: ‘zien’; 1e lez.: *t'aenschouwen en v.; den hont:* de h. namelik.
31-32 *uit Meduis gesprooten*; Ov.: ‘Medusies’, wegens zijn schrikwekkende aanblik; gesproten is Cerberus uit de tanden v. Echidna, die echter bij Farn. ‘van Medusa gesproten’ heet.
36 *haer levens lente:* lente haars levens; niet: levenslente; vgl. Bk. I, vs. 315; VII, vs. 248; XI, vs. 978.
37 *overzetten:* verzetten.
38 *beproefde;* 1e lez. *verzocht*; vgl. Dl. I, 331: 15.
40 *godt;* nl. de *liefde* (vs. 39); Lat. *Amor* (m.), maar bij Farn. met kleine letter; *om.... zwerk*; Ov. enkel: ‘in de bovenwereld’; 1e lez. *daer boven onder 't zwerk*.
43-44 *al;* Ov.: ‘als 't verhaal over uw weleer bedreven schaking waar is’.
45 *schroomelyk:* vol verschrikking; vgl. Bk. VI, vs. 703.
46 *woesticheên:* baaierd.
47 *ontweef*; imper. plur. zonder *-t*; niet vermeld bij Van Helt. II blz. 52; vgl. Bk. VI, vs. 632; Lat. *retexite* (*fata*), dat zowel ‘opnieuw weven’ kan zijn, als ‘'t gewevene losmaken’; Schrevel. verklaart: ‘resolvite’.
53 *gebiet:* heerschappij.
54 *Euridys haer:* van Eurydice; H. keurt die omschrijv. af, hoewel haar frequentie erkennend.
56 *eischen:* vragen met aandrang; *gebruik*, nl. zonder blijvend bezit; *'t leven*, nl. van Euryd.

Indienme 't leven van myn vrou niet magh gebeuren,
Zoo keere ik nimmermeer om hoogh door deze deuren.
Verlustigh u dan vry met onzer beide doot.[59]
Dus smeekt hy, en de lier, in dezen bangen noot,
Op zyn gebedt gestelt, begon al 't hol te steenen,[60-61]
Het dootsche zielendom godtsjammerlyk te weenen.
Nu gaepte Tantalus van dorst niet naer het nat,[63-vlg.]
Ontzinkende den mont. Ixion draeit geen radt.
Den leverslokker schynt het byten niet te lusten,
En Belus afkomst laet de boômlooze eemers rusten.
Gedoemde Sisifus blyft zitten op zyn' steen.
De Razernyen zien nu eerst langs 't aenzicht heen[68]
De traenen bigglen, zoo 't gerucht loopt. Persefoone,[69]
Godt Plutoos gemaelin, om laegh gevoert ten troone,
En Pluto, koning van het donker jammerdal,
Verstaen niet dat men dit verzoek hem afslaen zal,[72]
En weigren, neen gewis, maer roepen onder d'aerde
Haer schim, die onder al de leste schimmen waerde.[74]
Zy quam'er langsaem, mits de hielwonde, aengetreên.[75]
De smeekende Orfeus kreegh haer weêr op zyn gebeên,
Mits dat hy niet naer heur in 't uitgaen om moght kyken,[77]
Eer zy het jammerdal, en Plutoos droeve ryken
Geruimt had, of 't geschenk zou los en ydel zyn.
Zy volghde haeren man in 't opgaen zonder pyn,
Door 't stil en stom gewest op 't spoor, dat droef en duister
Van nevelen bedekt, geen schynsel gaf noch luister.
Nu warenze geraekt niet verre van den zoom
Der aerde, als Orfeus, vol van achterdocht en schroom,[84]
Woude omzien ofze op 't spoor hem navolghde onbezweeken,
Maer hy bevont zich van zyn wederga versteeken.
De liefste, hier gezocht, ontschoot hem wederom,
En d'ongelukkige verbaest staet styf en stom.
Hy wilze omhelzende vast houden in zyne armen,
En strekt de handen naer heur uit, begint te karmen,
Doch grypt vergeefs, en niet dan dunne en ydle lucht.[88-91]

59 *onzer beide;* 2e naamv. bij *wy beide* (voor *beide* als zelfst. meerv. Van Helt. I blz. 141), waarin *beide* de pronom. uitg. mist; vergelijk Van H. I blz. 119 voor *onzer; onzer beide,* niet bij Van H., echter analoog aan *dezer beide*; vgl. Bk. VII, vers 187.
60-61 *de lier.... gestelt* (zich parend aan); absol. constr.
63-vlg. *Tantalus, Ixion* enz., zie Bk. IV, vs. 620-vlg.
68 *nu eerst:* nu voor 't eerst.
69 *Persefoone*, met accent als in 't Frans; vgl. *Euridys*.
72 *verstaen niet dat men:* oordelen dat men (nl. zij zelf) niet enz. Lat. (*non*) *sustine*(*n*)*t negare*; vgl. Bk. IX, vs. 886.
74 *leste:* laatstgekomene; 1e lez. *jongste*.
75 *mits:* ten gevolge van.
77 *mits dat:* met deze voorwaarde dat.
84 *achterdocht:* bekommering, vrees voor een dreigend gevaar (*Wdb.* I, 654).
88-91 Ov. bedoelt hier niet Orpheus, maar Eurydice; zo verstaat het ook Pontanus.

*

Euridice, anderwerf verscheidende, verzucht,[92]
En klaeght niet over hem, die krachtigh haer bezinde.[93]
Wat konze klaegen dan dat hyze trou beminde?
Zy riep in 't ent: vaer wel, het welk hy naulyx hoort,
En zy deist evenwel te rugge met dit woort.[96]
Och, Orfeus stont verbaest om dezen tweeden rouwe,[97]
En 's levens schipbreuk van zyne uitgekore vrouwe,[98]
Als een die onverhoet den zwarten helhont zagh,[99]
Daer hy geketent aen een trits van halzen lagh,[100]
Niet eer bedaerende voor hy zyn eerste wezen
Verloor in eene rots; of als Oleen voor dezen,
Die zyner vrouwen schult op zich nam, als of hy
Alleen misdaedigh waer: en o Letea, gy
Rampzalige, die op uw schoonheit stout durft stoffen,
Leefde eertyts wel gepaert: nu zytge bey getroffen
Bedaeude klippen op bergh Ida, styf versteent.[102-107]
De helsche wacht belet hem, die nu vruchtloos weent,[108]
Het overvaeren. hy blyft zeven gansche dagen,
Van spys versteeken, noit gehavent, zitten klaegen[110]
En vasten. hartewee, en kommer, traen by traen,
En zorgh was Orfeus spys. hy klaeghde, droef belaên,
En deerlyk over 't wreet gerecht der helsche maghten,
En zat op Rodope en rots Emus heele nachten,[114]
Waerop de noorden wint de lucht dryft datze barnt.[115]
De zon stont, na een trits van jaeren, in 't gestarnt
Der Visschen, midlerwyl de lierman zich van vrouwen[116-17]
En haeren ommegang, uit droefheit, bleef onthouwen,[118]

* TEKSTKRITIEK: vs. 95 oude uitg.: *naeulijx;* vgl. Bk. IX, vs. 827. - 98 oude uitg. na *vrouwe* puntkomma. - 116 hs. *in 't 't gestarnt; in 't* op ratuur; het tweede *'t* is bij vergissing blijven staan. - 118 oude uitg.: *uit droefheit* niet tussen komma's.

92 *Euridice, anderwerf*; vgl. voor overloop, ondanks leesteken, V. *kron*, IV, 49; hier vs. 201, vs. 229; Bk. XI, vs. 719 (1e lez.); XII, vers 466; *verscheidende:* stervende (*moriens*); H.; maar allicht tevens: scheidende.

93 *die:* die immers; zijn liefde was oorzaak van zijn overtreding; vgl. *Onze Taaltuin*, I 249; *bezinde:* beminde.

96 *evenwel*; vgl. 't modern. Holl. gebruik van *even goed,* gezegd van een in gang zijnd gebeuren of een gewoonte die zich door enigerlei belemmering niet laten storen of breken.

97 *verbaest:* ontzet.

98 Vgl. Mnl. *'s graven zone van Hollant*, e.d., geboren uit de behoefte om de bepal. niet te ver te scheiden van 't bepaalde.

99 *als een:* als iemand, en wel 'n bepaald iemand; 'zoals de man die'.

100 Bij Ov. is alleen de middelste hals geketend; *trits*; H. over dit, en over *klaverblad* voor drietal.

102-107 Toen Olenus' vrouw Lethaea, die haar schoonheid boven die der godinnen stelde, door deze met wraak bedreigd werd, bood hij zich aan om in haar plaats gestraft te worden; beide werden zij in steen veranderd; *bedaeude*, bij Ov. van het Ida-gebergte (bij Troje) gezegd (*humida*, 'vochtig, bronnenrijk').

108 *de helsche wacht:* Charon, de veerman op de Styx (*overvaeren*, nl. terug naar de onderwereld).

110 1e lez. *Op Ceres oever*, door foutieve verbinding van *Cereris* met *ripa*, i.p.v. met *munere* ('Ceres' gave', d.i. graan, voedsel); *noit gehavent:* zonder ook maar éénmaal zijn uiterlik te verzorgen.

114 Rhodope en Haemus: Bk. VI, vs. 118-vlg.

115 *barnt*, (van de lucht gezegd;, vgl. Bk. XI, vs. 657.

116-17 Ov.: 'Voor de 3e maal had de zon het door de Vissen afgesloten jaar beeindigd'; in Maart nl. (begin v.h. Romeinse jaar) trad de zon uit het teken der Vissen in dat v.d. Ram.

118 *ommegang*; in beperkte opvatting.

*

Naerdien het huwlyxlot zoo bars hem tegenviel;[119]
Of om dat hy getrou belofte en eeden hiel,[120]
Schoon veele vrouwen blint op hem verslingert waren,
En klaeghden dat hy met geen vrouwe wil herpaeren,
Haer aenzoek afslaet, en vermaent den Traciaen
De jeught te minnen, en gerust en onbelaên
De bloem der jonkheid bly te bezigen en pluiken.[124-25]
Een heuvel rees'er, en hier boven kon men ruiken[126]
En zien een' groenen beemt, en vlak en effen velt,
Van boom noch bosch bedekt. der goden zoon, gestelt[128]
Ten godtstolk, zette zich hier neder. hier vergaeren
De boomen bly ten reie, en danssen op zyn snaeren
In koele schaduwen: de heerlyke eikeboom[129-31]
Van Chaon, en de stam, gegroeit aen Padus stroom,
Wiens schorssen Faëtons gezusters snel verrassen,[132-33]
Het loof des eekelbooms, ten hemel opgewassen,[134]
De lindeboom, de beuk, de lauwer, schuw voor vlam,
En ongehuwt, kornoelje, en strytbaere esschenstam,[135-36]
De quastelooze den, de schaduwryke andoren,
Die elk onthaelt, de wilg, die d'oevers heeft gekoren,[137-38]
De vochte waterboom, de boschboom, groen van blaên,[139]
En d'akerboom, in top met akeren gelaên,[140]

* TEKSTKRITIEK: vs. 129 oude uitg.: *vergaêren*.

119 *tegenviel:* ongunstig was; vgl. *Fenic.* vs. 1301; hier vs. 466; Dl. V, 331: 1471.

120 nl. jegens Eurydice.

124-25 *de jeught*; Ov.: ‘tedere knapen’; 1e lez. 124 b-125: *en ontydigh blos en blaên, En bloem* (vgl. Bk. II, vs. 34) *der lentetyt te b.* enz.

126 *hier boven;* nl. boven op de heuvel zelf.

128 a Huydec. wilde: *Van bosch noch boom bedekt:* als er geen boom is, is er zeker geen bos, maar het omgekeerde is mogelik; V. bedoelt eenvoudig de afwezigh. v. alle houtgewas; *der goden zoon;* vgl. vs. 3.

129-31 *ten godtstolk*; H. over dit *ten*, z.i. ‘alzo keurelijk’ als *tot;* 't vr. *ter* in Hsch. ‘noit voor den naam van een' Persoon’; zijn beoordeling is onzuiver, doordat hij *ten* houdt voor ‘zo veel als *tot den,* of *tot eenen*’; dit *ten* is veralgemeend uit gevallen, waar 't bep. lidw. op zijn plaats was, dus bv. indien nog een bepal. volgde (ten tolk van); *hier.... schaduwen*; Ov. fraaier en juister: ‘Er kwam (ineens) schaduw over het veld.

132-33 Chaonië in Epirus; daar lag Dodóna, beroemd om zijn eiken; *stam.... verrassen;* Ovidius: ‘het woud der Heliaden’, d.z. de zonnedochters (*Faëtons gezusters*), die in zwarte populieren veranderd waren; vgl. vs. 370; Bk. II, vs. 455; *Padus*, vgl. ib. vs. 434.

134 *eekelboom*, voor *aesculus;* vergelijk Boek VIII, vers 567; Valentyn: ‘mispelboom’.

135-36 *schuw voor vlam:* weinig brandbaar; ontbr. in 't Lat., maar te verstaan in verband met *ongehuwt;* doelt op de verandering van Daphne (Bk. I, vs. 661-vlg.); *kornoelje*; foutief voor *coryli:* ‘hazelaars’; *kornoelje*(-boom) is Lat. *cornum, -us*; vgl. Dl. VI, 252: 391 *hazelaere speten* (veribus colurnis); Bk. I, vs. 128 *kornoelje* (corna); *strytbaere*; Ov.: ‘geschikt voor speerhout’.

137-38 *den*; 1e lez. *abeel*; Lat. *abies*, ‘den’, dat echter eertijds ook wel met ‘abeel’ vertaald werd (b.v. in Binnart's *Biglotton*); *andoren:* plataan; zie voor deze vertaling van *platanus Wdb. N.T.* i.v. *andoren;* daar de gissing, dat V. *andoren* met *ahorn* verwarde; ook bij andere boomnamen vergissingen; zie vs. 135-36; Bk. VIII, vs. 567; Bk. IV, vs. 40; vgl. echter bij vs. 141; *schaduwryk.... onthaelt* (*genialis*) naar een aant. van Farnabius; Valent.: ‘bree-boom’.

139 *waterboom;* voor de lotus (*aquatica lotos*); vergel. Boek IX, vers 487, 510; Valent.: ‘seven getij-heester’; *boschboom;* zie Dl. VI, 254: 428; 255: 623.

140 *akerboom*; voor *ilex,* ‘steeneik’; verouderde naam voor de eik; *aker:* eikel (maar niet daarmee verwant).

De mastboom, ongelyk van verf, de dunne struiken[141]

141 *mastboom*; voor *acer*, ‘ahorn’; maar vgl. Bk. IV, vs. 661, Bk. VIII, vs. 475 *ahorne* voor *acernus*; *ongelyk van verf* heet de ahorn, wegens zijn bontgekleurde bladeren, of de marmering v.h. hout; Valent.: ‘de gevlamde booghoutboom’; of wegens verscheidenh. v. soort.

*

Des heibooms, en de mirt, die bleeke minnaers pluiken,[142]
Van tweederhande kleur, het veil, een buighzaem hout,[143]
De wyngertrank, en d'olm, die met den wyngert trout,[144]
De vyghboom, d'esch, in 't wilt gewassen, ging zyn gangen,[145]
De harsboom, en de boom, waeraen haeghappels hangen,[146]
De witte dadeltak, des overwinners roof.[147]
De ruige pynboom, met zyn opgebonden loof[148]
Quam lest, en sloot den toght op 't eenigh welbehaegen
Der moeder van de goôn, wien 't loof wert opgedraegen:[149-50]
Want Atis, offerman van Cibel, ley tot straf,[+151]
Verandert in dien boom, hier zyne menscheit af.[152]
De treurende cipres dreef met hun allen over,[153]
Wiens stam een naelt gelykt. dees droeve boom, wiens lover[154]
Ten grave dient, was eer een jongske, waert bemint
Van godt Apollo, die den prys met schieten wint,
Den zangstryt met de lier. men zagh een puikhart weien,[156-57]
Dat heiligh wert geschat by Karteaensche reien,
En veltgodinnen. het beschaduwde zyn hooft[158-59]
Met hoornen, in de lucht gesteeken. het verdooft
De harten met vergult, waervan zyn takken blinken,[160-61]
Die, over schoften heen gehangen, nederzinken.[162]
De halsbant, ryk bezet met parlen en gesteent,

[+][Randschrift:] *Atis in eenen pynboom.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 148 oude uitg.: *ongebonden;* aldus in alle latere uitgaven.

142 *heiboom*; (niet in *Wdb. N.T.*); voor *myricae:* 'tamarisken'; de lez. werd hersteld na eerst vervangen te zijn door *Des tamarinds*; Valent.: 'tamaris'; Montanus: 'tamarisboom, doch andere meenen dat het heide is daar men kleerbeessemen af maekt'; wsch. heeft V. gezien dat *tamarinds* niet juist was, terwijl hij *tamaris* als 2e nv. niet wel gebruiken kon; vgl. Dl. VI, 170: 22 *tamarissen* (myricae); *die.... pluiken*; toevoeg. naar een aant. bij Schrev.

143 *tweederhande*; de bessen zijn helder of donker; *veil:* klimop.

144 *die.... trout*; de wijnstok werd tegen olmen opgeleid.

145 *esch.... gewassen*; voor *ornus,* 'wilde berg-es' Valent.: 'haagboek'.

146 *harsboom:* pijnboom; vgl. Bk. IX, vs. 936, voor *picea*, 'pinus silvestris L.' vgl. vs. 148; Valent.: 'roodanneboom', d.i. rode den.

147 *dadeltak*; voor de palmboom; vgl. met name *Bespi.* III 623-vlg.; *witte,* toevoeg. v.V.; Ov.: 'slanke palmen'.

148 *pynboom:* voor *pinus,* de pijnboom met eetbare vruchten, 'pinus pinea L.'; *opgebonden*; zie *Tekstkrit.*; Lat. *succincta comas*; voor de naalden past *comas*, 'haar', beter dan *loof.*

149-50 *sloot..... opgedraegen*; Ovidius enkel: 'geliefd bij de moeder der goden', d.i. Cybele, moeder van Jupiter, Neptunus, Pluto.

151 *Atis*, Atys (zo bij Farn.) of Attys, Attis, geliefde van Cybele; toen hij zijn gelofte van kuisheid schond door omgang met een nimf, werd hij door haar tot razernij gedreven, ten slotte echter in deze boom veranderd; *offerman*; Cyb. liet hem de zorg voor de offers, die men haar bracht.

152 *hier*; onjuist voor Lat. *hac:* 'in deze (pijnboom)'.

153 *dreef*; 1e lez. *quam*; V. heeft met *dreef* het geleidelike voortgaan van de zich verplaatsende bomen willen tekenen; vgl. vs. 198-99.

154 *Wiens.... gelykt*; voor *metas imitata:* 'kegelvormig'; 1e lez. *Wiens loof een schyf gelykt*; de 2e lez. duidt beter de vorm aan, maar beperkt zich verkeerdelik tot de stam; bij *naelt* zal V. aan de (kegelvormige) eindpaal in de renbaan gedacht hebben.

156-57 a H. laakt een tekort aan evenredigheid in de uitdrukkingswijze; hij wenste b.v.: *die met den Boog den Schietprijs wint, Den Zangprijs met de Lier;* ernstiger is dat V. de pointe van Ov.: 'die de citer met snaren (*nervis*), en de boog met de pees (*nervis*) bespant' niet kon weergeven; Bi.: 'Die koorden op den boog, en op de cyther spant'.

158-59 Carthaea, stad op het eiland Ceos; vgl. Bk. VII, vs. 505; *reien en v.:* (reien van) nimfen.

160-61 *verdooft de harten:* overschittert de andere herten.

162 V. heeft *demissaque in armos* met *cornua* ('horens') i.p.v. met *monilia* ('halsband') verbonden.

*

Hangt om den langen hals. de zilvre plaet verleent[164]
Een cieraet, daerze hangt met strikken vastgebonden,
En wappert voor de star. twee parlen, korts gevonden
Aen strant, en opgevischt, vercierden luisterschoon[166-67]
Bey d'ooren aen het hooft, door zyn getakte kroon
Verheerelykt. dit hart, zoo mak als vry van zorgen,[169]
Gelyk 't gewoon was, plagh, tot 's avonts van den morgen,[170a]
Door hof en huizen heen te loopen, en door 't lant,
Gaf elk den gladden hals te streelen met de hant,
Maer was by Ciparis, de bloem der jongelingen
Van Cea, byster waert. het laet zich van hem dwingen.[174]
Hy geeft het voeder, leit het aen de koele bron,
Bevlecht de horens nu met kranssen in de zon:
Dan rydt hy vrolyk op den rug, en 't laet zich toomen[177]
Met purperen gebit. de zon, in top gekoomen,
Stak van het hooftpunt uit den Kreeft by klaeren dagh,[179]
Daer 't hart, vermoeit in 't groen en koele lommer, lagh.[180]
De jonge Ciparis trof onbewust, o smarte!
Met eenen scherpen schicht zyn tytverdryf in 't harte,[182]
En ziende hoe het aen dien dootelyken schoot
Most sterven, wil hy 't hart navolgen in de doot.[184]
Hoe woelde Apollo niet met troosten, smeeken, teemen,[185]
Op dat de knaep 't verlies zoo hoogh niet op zou neemen.
De knaep houdt evenwel met deerlyk kermen aen,[187]
En smeekt de goden om een weldaet, dat 's voortaen
En eeuwigh zonder endt te treuren uit medoogen.
Toen hy nu al zyn bloet in traenen door zyne oogen
Geheel hadde uitgeschreit, begonnen al de leên
Te groenen, en de lok om 't blanke voorhooft heen
Gelyk een torenspits te ryzen, styf te worden,[193]
Den hemel aen te zien, en zyn gestarrende orden.

* TEKSTKRITIEK: vs. 182 *tytverdryf;* voor de eerste letter staat een afkappingsteken; bij *zyn* te voegen?

164 *plaet*; voor *bulla,* 'medaillon'.

166-67 *star:* voorhoofd; vgl. Bk. V, vs. 167; *korts.... opgevischt*; Lat. *pariles aetate:* 'op eenen tijt gegroeit' (Valent.); naar andere opvatting hoort dit 'evenoud' bij het (amulet-)medaillon (gelijk Romeinse kinderen er kort na de geboorte een te dragen kregen).

169 *zorgen:* vrees.

170a door H. niet afgekeurd, ofschoon hij vaststelt, dat *plagh* en *gewoon was* 't zelfde is; men kan *plagh* van het feitelik gebeuren, *gewoon was* van de habitus verstaan; *tot.... morgen*, toevoeging van V.; vgl. Bi., Van Lenn.

174 1e lez. *allerwaertst*.

177 *toomen:* optomen.

179 *hooftpunt:* zenith; *Kreeft;* bij 't begin v.d. zomer treedt de zon in 't teken v.d. Kreeft.

180 *groen*; znw.; 't behoort niet bij *lommer*, dat bij V. vrouw. is; over dergelijke 'Klammer'-constructies, i.c. niet-herhaling van het voorzetsel, zie Debrunner, *I.G. Forsch.* 1932; vergel. vers 206.

182 Vgl. Tekstkrit.; Boek IX, vers 675.

184 1e lezing: *sluit hy.... te volgen*; Lat. *velle mori statuit*; vergelijk Boek IX, vers 1025.

185 *smeeken:* liefkozend spreken.

187 Een Catsiaanse regel.

193 *torenspits*; Ovidius: 'met slanke spits' (*cacumine*).

*

Apollo zucht, en zegt: gy zult in droeven schyn[+]
By ons en anderen een merk van rouwe zyn.[195-96]
Der goden tolk vergaêrt van allerhande boomen[197]
Een' groenen schouburgh, die om stryt hier t'zamenkomen
Gedreven over dal en heuvel dicht by een,[198-99]
Op zyne lier. hy zat in 't middenpunt alleen,
By menschen, dieren, en gevogelte. op het leste,[201]
Toen hy de snaeren, in dit schaduwryk geweste,
Met zyne vingren had getokkelt, en gestelt
Op 't wedergalmen van den toon, gespreit door 't velt,
Tot datze hoogh en laegh vereenden net en effen,[202-205]
Begon hy met zyn stemme en speeltuigh aen te heffen:
O zanggodin, laet ons aenvangen van Jupyn[+207]
Op uw geleide. hy, zoo ver de zonneschyn
Zich uitbreit, is een heer van alle schepselingen.[209]
Men heeftme dikwyl van zyne almaght hooren zingen.
'k Zong eerst den reuzestryt, op eenen hooger toon,[211]
Hoe zegenryk hy uit den starreryken troon[212]
Hen met den blixemstrael in Flegra klonk ter neder.[213]
Nu voeght ons op een nieu en liefelyk en teder
Te zingen van de gunst, die 't godendom behaeght
Te draegen tot een' knaep, den haet tot eene maeght,
Om ongebonde min gestraft van 't hoogh vermogen.[216-17]
Der goden koning brant, van gloênde min bewogen,
Om Ganimedes, zoon van Priam, en vont ras
Iet lievers dan Jupyn te schynen, die hy was
In wezen: hy wou zich in geenen andren vogel[+219-21]
Herscheppen dan die 't vier des blixems met zyn' vlogel
En bek en klaeuwen vrank en veiligh draegen kon.[222-23]
Hy toeft niet lang, en op de pennen in de zon[224]

[+][Randschrift:] *Ciparissus in eenen cipres*.

[+][Randschrift:] *Orfeus liergezang*.

[+][Randschrift:] *Jupiter in eenen arent*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 198 hs. *t'zamem-*; oude uitg. na *t'zamenkomen* een komma.
195-96 De cipres als grafboom: *rouwe:* treurnis.
197 *vergaêrt:* trekt tot zich.
198-99 *schouburgh*, voor: publiek; vgl. *Jeptha*, Opdr. vers 43; Boek XI, vers 26; *t'zamenkomen gedreven* (vgl. *Tekstkr.*): komen samendrijven; vgl. vs. 153.
201 Vgl. Bk. VII, vs. 745.
202-205 Ov.: 'toen hij met zijn duim genoegzaam de snaren al tokkelend getoetst had, en vastgesteld dat de verschillende tonen, hoewel ze verschillend klonken, onderling samenstemden'.
207 Vgl. Dl. VI, 118: 62; *zanggodin*, voor *musa parens*, d.i. 'Calliope, zijn moeder'; vgl. vs. 3.
209 *schepselingen*; 't valt op dat H. van dit woord geen ander vb. kende; zie andere plaatsen uit V. van deze 'minder gelukkige vorm' *Wdb.* XIV, 469; analogie v. *sterveling, hemeling, aerdeling*.
211 *reuzestryt*; vgl. Bk. I, vs. 177-vlg.; *hooger toon*, in tegenstell. tot vs. 214 b.
212 *zegenryk:* zegevierend.
213 De Phlegraeïese velden, 'n oude naam van 't zuidelikst schiereiland v. Chalcidice (Palléne), later ook overgedragen op de streek bij de Vesuvius.
216-17 Ov. spreekt in 't meerv.: van knapen, en meisjes; *den* (1e lez. *hun*) *haet*; versta: te zingen van enz.
219-21 *zoon van Priam*; onjuist voor: zoon van Tros (niet bij Ov.; wel in een aant. bij Farn.); versta: 'hij bedacht iets dat hij liever wou zijn (t.w. in schijn) dan datgene wat hij was'; Lat. *invenire* hier eer 'zoeken (te vinden)' dan 'vinden'; *in wezen*; vgl. vs. 337; Bk. I, vs. 759.
222-23 nl. de arend; naar de lezing: *nist quae possit sua fulmina ferre* (N. Heinsius); *blixem,* nl. Jupiter's bl.
224 1e lezing: *op de schynpen;* Ov.: 'bedriegel. vleugels'.

*
En wolken zwevende, valt daetelyk aan 't schaeken
Van dien Troiaenschen knaep, die nu in 's hemels daeken[226]
Den wyn in schaelen schenkt, en Juno zelf ten spyt,
Godt Jupiter ten disch den eedlen nektar wydt.[228]
Ook waertge, o Hiacint, van godt Apol verheven[229]
Ten hemel, had het lot u levens tyt gegeven.
Gy overtreft nochtans der sterfelyken lot:
Want t'elkemael de lent de koude en 't overschot[232]
Des winters wechdryft, en de Ram de koude Vissen[233]
In 't zogh volght, dan verryst uw bloem uit duisternissen[234]
Op 't groene bloembedt jaer op jaer. myn vader heeft[235]
U boven anderen bemint, en Delfis geeft
Geen antwoort, daer het legt in 't middenpunt der landen,[236-37]
Terwyl Apol om hem bewandelde de randen
Van den Spartaenschen stroom Eurotas, daer de stadt
Noch onbemuurt lagh, hy zich zelven gansch vergat,
En lier en koker, om dien jongling te behaegen.[241]
Hy weigerde geensins hem netten na te draegen,
En met den hazewint aen 't leizeel na te treên,
Te stappen over bergh en scherpe steenrots heen,
En voedt zyn liefde met dien jongeling t'onthaelen.[245]
De zon stak 's middaghs uit het hooftpunt met haer straelen
Recht tusschen dagh en nacht. dees twee gaen moedigh heen[247]
Aen d'eene zyde op 't velt zich moedernaekt ontkleên,
En elk hun lichaem met olyfsap gladt bestryken,
Om zich te sterken, en in 't worpen niet te wyken.
De godt Apollo, heet op 't speelen met de schyf,[251]
Vangt eerst van beiden aen, en worpt zoo fel en styf,[252]
Datze in de lucht door 't zwerk een lange wyl blyft hangen.[253]
Ten leste daeltze neêr, en toontze die verlangen[254]

* TEKSTKRITIEK: vs. 232 Mogelik was 't de bedoeling de ' in *t'elkemael* te verwijderen. - 233 *Vissen*; oude uitg.: *Visschen;* ook Ung., Dif.; in het hs. staat -*en* over een eerder -*ch* heengeschreven; maar vgl. vs. 117; Bk. XIII vs. 90.

226 *Troiaenschen knaep;* voor *Iliaden,* d.i. kleinzoon v. Ilus (naar Regius, Schrev.; maar Ehwald: Trojaanse knaap).

228 *wydt,* voor *ministrat:* ‘toereikt’.

229 Hyacinthus; Lat. *Amyclide,* d.i. zoon, nazaat(?) van Amyclas (stichter v. Amyclae in Laconië, met 'n Phoebus-tempel); elders van Oebalus (vs. 275); *Ook waertge:* ook gij waart; vgl. Bk. I, vs. 632; hier vs. 254.

232 *t'elkemael*; vgl. Bk. VIII, vs. 935.

233 Vgl. vs. 116-17.

234 *in 't zogh;* vgl. Bk. IX, vs. 910; de uitdrukk. werd ingegeven door Lat. *aquoso* (Valent. ‘waterspuwend’, wijl regenbrengend); *uit duisternissen,* van de aarde nl.; Lat. *orior* wordt ook van 't opgaan der zon gebezigd; vgl. H. over *zogh, vaarwater, waterspoor* (Bk. VIII, vs. 193).

235 *vader*, nl. Apollo.

236-37 *Delfis:* Delphi, Apollo's orakelplaats, werd geacht in 't middelpunt v. Griekl. en ook v.d. aarde te liggen; voor de vorm vgl. Bk. IX, vs. 465; *daer:* waar.

241 *koker:* pijlenkoker.

245 *onthaelen:* minnelik bejegenen.

247 *moedigh:* vol goede verwachting.

251 *schyf:* werpschijf, discus.

252 *styf:* krachtig.

253 *door 't zwerk:* de wolken klievend; *blyft hangen:* onderweg blijft.

254 *toontze die:* toont aan hen die.

255 Hoe kunst en kracht zich paert. de wulpsche Hiacint[255]

255 *wulpsche:* dartele, onbezonnen.

*
Al t'onvoorzichtigh, op dat hy den schyfstryt wint,
Schiet snel en schichtigh toe om Febus schyf te keeren.
Zy stuit van d'aerde om hoogh [wiens hart zou dit niet deeren!][258]
In 't vrolyke aenschyn van dit overschoone kint,
Dat strax om 't hooft besterft. Apol, die hem bemint,[260]
Besterft zoo dootsch als hy, omhelst hem uit medoogen
In zynen zachten schoot, streelt aengezicht en oogen
En wischt de wonden af. nu sterkt hy met den geur[263]
Van kruit de flaeuwe ziel vergeefs al 't lichaem deur.
Och kruiden baeten niet! wat kan zyn wonde heelen?
Gelyk zoo iemants hant of voet de dunne steelen[266]
Van mankop, lelie, of vioolen quetst en breekt,[267]
Daerze op 't bewatert bedt rechtop staen aengequeekt,
En leunen op een stut van teenen, dieze omvangen,[269]
Zoo laetenze verflenst haer hooft zwaermoedigh hangen,[270]
En kunnen zich niet meer ophouden als voorheen,
Maer slaen het aengezicht ter aerde naer beneên.
Zoo hangt des stervers hooft. de maghtelooze in lyden[273]
Verslapt, zich zelf ten last, en 't hooft hangt op twee zyden.[274]
Och zegt Apollo, zoon van Ebalus, gy sneeft,[275]
Versteeken van de lent des levens. och ik geef't![276]
Ik zie uw hooft gewont. o droeve smart! o broosheit!
Gy zyt om wien ik treur. myn drift en reukeloosheit
Holp u te jammerlyk om 't leven. uwe doot
Wort my geweeten. ik ben schuldigh door dien schoot[280]
Aen uw ontydigh lyk: doch wie kan my verklaegen
Van misdaet, zoo het spel den naem van schult moet draegen?
Indien men minnen met den naem van schult bezwaert?[281-83]
Och doemde men my mede om u ter hellevaert![284]
Maer 't noodlot heeft ons dit al lang voorheen verhindert.[285]

* TEKSTKRITIEK: vs. 258 oude uitg. na *deeren* een vraagteken.
258 Zie Tekstkritiek en vergelijk Boek VII, vers 781; IX, vers 1051 e.e.
260 *Dat*, bij *kint; strax:* aanstonds daarop.
263 *wonden:* Lat. *vulnera*, hier 'n poëties meerv.; vgl. *wonde* (*vulnus*), vs. 265.
266 *gelyk zoo:* evenals wanneer.
267 *lelie*; vergelijk vers 298-vlg.
269 Valent. beter: 'lelien aan haar blonde stelen'; Lat. *lilia.... fulvis haerentia virgis*.
270 *zoo:* dan (als voortzetting van 't 1e deel der vergelijking; vgl. vs. 273 Zóó).
273 *hangt;* Ov.: ligt (neergezonken); *sterver:* stervende; vgl. vs. 1014; *Bespi.* I 1207 in de zin van sterveling (ib. vs. 25 *stervende*); zie bij Bk. I, vs. 647; ofschoon *-er, -aer* achter ww.-stammen iem. aanduiden die van de werking zijn gewoonte maakt (vgl. nochtans ons *spreker, winnaar*), keert H. deze manier goed, 'omdat de Poëzy doorgaands lust schept uit het oneigelijk gebruik der woorden'; vgl. *sammelaerster*, vs. 652; *twyfelaer*, Bk. II, vs. 50; *spiegelaer*, Bk. III, vs. 569; Huygens, *Hofw.* vs. 163 *sterver* voor 'erflater'.
274 *op twee zyden;* (Ov.: 'op de schouder') nu eens naar de ene zijde, dan naar de andere.
275 *Ebalus*; vergelijk vers 229.
276 *ik geef 't:* ik geef het verloren; vergelijk Boek XI, vers 708; Deel III, 231: 925; IV, 218: 54; *Wdb. N.T.* IV, 1940: *gaf het spel*.
280 *geweeten;* en wel terecht.
281-83 *verklaegen;* 1e lez.: *beklaegen;* 2e: *aenklaegen;* H.: *misdaet* zou schuld moeten zijn, zoo en *indien: tenzy;* Ov. 3 x *culpa*, 2 x *nisi*. V. schreef eerst: *Van schult, indien;* wellicht veranderd juist om de drukke herhaling te vermijden, en zonder Ov. nog te raadplegen.
284 *mede;* Ov.: 'voor u of met u te sterven'.
285 *ons:* mij; versta: door 't feit van zijn god-zijn.

*

Gy zultme altyt omtrent byblyven, onvermindert[286]
In liefde. 'k zal uw' naem staêgh voeren op de tong.
Myn hant zal op de lier uw' naem al even jong[288]
Ophaelen, myne lier uw' waerden naem beschermen.
Gy, in een nieuwe bloem hervormt, verbeelt ons kermen.[290]
De tyt wil komen dat een dapper oorloghshelt,[291]
Herschapen in dees bloem, op 't zelve bladt in 't velt
Gelezen wert. terwyl Apol dus kermde en schreide[+293]
Begonnen druppels van dit bloet, het welk de weide[294]
Besprenkelde, geen bloet te schynen, maer een bloem[295]
Rees schooner uit den gront der aerde, die den roem
Van Tirus purper dooft, doch liefelyk van geuren
Schynt, als een lelie, het hooft om hoogh te beuren,
En trekt alleen den vorm der witte lelie aen:
Maer wat de verf belangt, zy pronkt met purpre blaên.[297-300]
Dit docht Apollo niet genoegh: want godt vereerde
Hem met deze eere, en schreef van rouwe, die hem deerde,[301-302]
Zyn kermen op de blaên, daer leest men noch ay ay.
Men ziet de boekstaef van den lykrouwe en 't geschrey[304]
Getekent op dees bloem. gewis nu rout het Sparte
Geensins dat zy hem baert. de naem blyft door dees smarte[306]
Noch heden in waerdy. de staetsi van jacint[+307]
Wort jaerlyx naer 's lants wys geviert en noch bemint.
Indienge vraegen moght of ertsryk Amatonte[+309]
Wenscht Propetiden op het eilant, vet van klonte,[310]
Geteelt te hebben: het bestemt dit, recht als of[+311]
Het moeder wenscht te zyn van wyven, die zich grof

[+][Randschrift:] *Hiacint in eene bloem*.

[+][Randschrift:] *Hiacints feestdagh*.

[+][Randschrift:] *Propetiden in rotsen*.

[+][Randschrift:] *Cerasten in stieren*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 301 oude uitg.: *Godt*.

286 *omtrent:* nabij.

288 *al even jong:* zonder dat gij in mijn herinnering ooit zult verouderen.

290 *verbeelt:* geeft weer, nl. door schrifttekens (*scripto*); 1e lez.: *Een nieuwe bloem uw' naem naspellen* (imitabere) *op ons kermen*.

291 *oorloghshelt*, nl. Ajax; vgl. Bk. XIII, vs. 566-:vlg.; Dl. VI, 122: 108.

293 *gelezen;* nl. (aanduidenderwijze) zijn naam; zie vs. 303.

294 *druppels van;* die beperking niet bij Ov.

295 *geen.... schynen:* er uit te zien of zij niet langer bl. waren.

297-300 *liefelyk van geuren:* tussen komma's te denken; niet bij Ov.; *lelie*, driesilbig (in vs. 299 met overloop; vgl. vs. 267; Bk. VI, vs. 174); *den vorm*, nl. niet de kleur.

301-302 *want.... eere:* (als tussenzin) immers het was de god, die enz.; *en schreef:* en hij schreef (aansluitend bij vs. 301a).

304 *men ziet* enz.; dat *ai ai* is nl. de (*boekstaef* der) dodenklacht (*geschrey*); *en:* en van. Welke bloem de Ouden *hyacint* noemden, is niet zeker; missch. 'n iris; bovendien, ‘welche Blume der oder jener Dichter meint, läszt sich gar nicht sagen’ (Stadler, in Pauly-Wiss.); de kleur kan geforceerd zijn, wegens het bloed (Eitrem, ib.).

306 *baert;* naar Lat. *genuisse* (Schrev.-N. Heins., Farn. in nota), niet *gemuisse* (Farn.); Sparta is volgens Micyllus-Schrev. óók te verstaan als de naam van Hiac.' grootmoeder.

307 *staetsi:* feestelike plechtigheid.

309 *Amatonte:* Amathus, stad aan de zuidkust v. Cyprus; de vorm berust op de Lat. 4e nv.; 1e lez.: 't *Cipersche Amatus*; vgl. vs. 750.

310 De Propoetiden waren meisjes op Cyprus; wel dochters van een overigens onbekende Propoetus. Valent.: ‘of.... Amathus tot genoegen uit-leverde de Propetider wijven’; vgl. vs. 335-vlg.

311 *bestemt:* stemt toe; naar de lez. *annuat* (Farn.); juist is *abnuat* (Schrev.-N. Heins.) ‘het zal ze verloochenen, zo goed als de Cerasten’.

Verloopende, den naem ontfingen van Cerasten,[313]

313 *Cerasten*; zij ontvingen die naam niet, omdat zij ‘zich grof verliepen’, maar wegens de horens; overigens zijn de Cerasten geen vrouwen, maar oude bewoners van Cyprus; (V. zal door de uitgang van *Cerastae* misleid zijn); de sage ontsproot missch. uit 'n onjuiste opvatting van de oude naam Cerastis voor 't eiland (naar de vele voorgebergten; Gri. *keras:* ‘hoorn’; *kerastai:* gehoornden); zie nog H.

*
Gekroont met hoornen. een altaer, daer vreemde gasten
Op storven, en hun bloet vergoten, Godt Jupyn
Ter eere, stont'er voor de kerke, met een' schyn[314-16]
Van heiligheit bekleet. zoo dit uitheemschen zagen,[317]
Zy meenden dat men hier hadde offervee geslagen,[318]
Een zuigend kalf, of schaep, om Amatus geweit.
Hier wert den vreemdeling terstont het lyf ontzeit,[320]
En Venus, toornigh om dien styl van offerhanden,
Bereide zich om zelve Ofiuzynsche landen[322]
En steên te ruimen, en hief ongerust dus aen:
Wat heeft myn lustige landou helaes misdaên,
En eene ry van steên, en aengenaeme velden?[324-25]
Laet godeloozen dit met ballingschappe ontgelden,[326]
Of met den zwaerde, of met een straf, die laeger gaet,[327]
En tusschen ballingschap en doot in 't midden staet.
Wat kan dit anders zyn dan haeren vorm te derven,
Misvormt van lichaem en wanschapen om te zwerven?
Terwylze twyfelt hoe men haer herscheppe in 't oogh,[331]
Slaet zy haer oogen op de horens spits en hoogh,
En nu beraên dat zy gehorent gaen als dieren,[333]
Herscheptze grove leên in leên van norsse stieren.
  De Propetiden. vuil van wandel, nietemin
Bestaen te lochenen dat Venus een godin
In wezen zy: waerom dees godtheit, in de hette[337]
Van gramschap, 't lichaem van dit geil gebroet verzette
Van zynen eersten vorm, en toen de schaemt' verdween,[338-39a]
En 't bloet in 't aengezicht versteef, zoo styf als steen,
Herschiep zyze in een'steen, waer van het naeu verscheelde.
  Pigmalion, die zich den vuilen aert verbeelde[342]

* TEKSTKRITIEK: vs. 322 oude uitg.: *Ofiüzijnsche*. - 325 oude uitg. na *velden* een komma. - 332 oude uitg.: *haere*; ook Ung., Dif.

314-16 *daer.... vergoten;* voor Lat. *lugubris sceleris*, naar een aant. bij Schrev.; *Godt Jupyn ter eere*, bij *altaer*; bij Ov. staat dit, veel beter, vóór *lug. sc.;* Jupiter was beschermer v.h. gastrecht! Het altaar stond niet voor de kerk, maar voor de deuren.

317 *zagen:* gezien hadden; vgl. Bk. VI, vs. 212.

318 *geslagen:* geslacht.

320 Ov.: (maar neen!) het was een vreemdeling, die men geslacht had.

322 Ophiusa, naam voor Cyprus, Venus' geboorte-eiland, waar zij biezonder vereerd werd.

324-25 *lustige* en *aengenaeme;* Lat. *grata* is relatief: aangenaam aan Venus; ook V. kan het zo bedoeld hebben; vgl. Bk. XI, vs. 571.

326 *godeloozen:* de Cerasten.

327 *met den zwaerde;* Ovid.: ‘met de dood’; *laeger gaet:* geringer is.

331 *in 't oogh:* voor 't gezicht; in gedaante.

333 *dat zy;* nl. reeds nu, zodat zij ‘hun horens konden behouden’ (Ov.).

337 *hette;* hetzij een ablautsvorm of enkel 'n dial. vorm naast 't ook bij V. voorkomende *hitte;* vgl. *verhetten*, Bk. II, vs. 117.

338-39a Hier heeft Ov.: ‘door de toorn der godin gaven zij 't eerst haar lichaam met haar schoonheid aan ieder prijs’; daarop heeft betrekking: *toen* de *schaemt'.... versteef* (zodat zij niet meer konden blozen); *verzette:* veranderde.

342 *Pigmalion*, een beeldhouwer op Cyprus; *zich verbeelde:* voor de geest bracht; vgl. Bk. VII, vs. 585.

*

Van 't vrouvolk, dat den tyt met gruwelstukken sleet,
Waerme 't veraerden van natuur dien hoop bereet,[344]
Bleef lange vrouweloos, en schuwdeze te hooren.
Hy kunstryk snyt terwyl een heerlyk wit ivooren
Uitnemend meesterstuk, een kunstigh vrouwenbeelt,
Zoo wonder schoon als noit van vrouwe wert geteelt.[348]
De beeldesnyder staet om 't werk van zyne vingeren[+]
Verstomt, belonkt het vast, en zal'er op verslingeren.[350]
Het aenschyn is gelyk een dochter uit den aert[351]
In wezen en natuure, en zou zich roeren, waer't
Dat schaemte toeliet zich te buigen en te reppen.
Zoo schuilt de kunst in kunst, en schynt geen kunst, maer scheppen.[354]
Pigmalion staet stom voor 't wonder van zyn kunst.
De nagebootste borst ontvonkt door haere gunst[356]
Het hart des meesters. hy wil dikwyl 't werkstuk voelen
Of 't vleesch is, of ivoor. hy wenscht zyn' brant te koelen,
En moet bekennen 't is geen elpen, noch albast.[359]
Hy kust, en wort gekust, met mont op mont gepast,
Zoo 't schynt. hy spreekt, en voelt, en 't zou bykans gelyken[361]
Dat d'elpe spieren voor zyn hant en vinger wyken,
Inbuigen min of meer, en 't vleesch, dat dus geport,
Hem angst aenjaeght, of blaeu van al dit nipplen wort.[363b-64]
Hy streelt het nu: dan brengt hy 't gaven en geschenken,[365]
Die eene jonge maegt behaegen op haer wenken.
Hy brengtze schulpen en gesteente, en vogels me,[367]
En bloem, en roode roos, en leli, wit als snee,
Den reukbal, bont bemaelt, en glinsterenden ammer,[369]
De traenen van een trits gezustren, in 't gejammer[370]

[+][Randschrift:] *Pigmalion verlieft op zyn ivooren beelt*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 344 oude uitg.: *waermé*. - 357 oude uitg. na *voelen* een komma.

344 *gruwelstukken.... bereet;* opmerkelike wijziging voor Ov.: ‘die de natuur in groten getale in het vrouwegemoed heeft gelegd’; *bereet;* van *beryden*, vgl. Bk. IX, vs. 287.

348 H. over *zoo.... als noit*, als sterker dan *zoo.... als oit; van:* door; *geteelt:* ter wereld gebracht; vgl. *Heerl. d.K.* I 499; en *teelster*, Dl. IV, 431: 29; ook *van:* ‘uit’ is mogelik; Lat. *formam.... qua foemina nasci nulla potest:* ‘een schoonh. als waarmee geen vrouw kan worden geboren’; *foemina* wschl. als ablat. opgevat.

350 *zal:* gaat.

351 *aenschyn:* gedaante; vgl. Bk. VI, vs. 611; *dochter;* vgl. Bk. IV, vs. 934; *uit den aert:* van aard.

354 *zoo:* zozeer (*adeo*).

356 *borst;* weerslag van Lat. *pectore* (‘in zijn b. vat P. 'n vurige liefde op voor het nagebootste lichaam’); *gunst:* aanvalligheid (purisme voor *gratie; Wdb. N.T.* i.v., 1293); vgl. Bk. XII, 249.

359 *elpen;* vgl. Bk. I, vs. 210; *noch albast;* schadelik toevoegsel.

361 *zoo 't schynt*, slaat op *wort.... gepast*.

363b-64 *en 't vleesch:* en ook 't vlees; Ov.: ‘en hij vreest, dat er blauwe plekken komen op de leden door de druk zijner vingers’; *geport:* betast; vgl. vs. 395; *of*, eerdere 1.: *of 't; nipplen:* herhaald knijpen; 'n frequentatief bij *nippen* (naast *nijpen*, als *knippen* naast *knijpen*.

365 *nu:* nu eens.

367 *me:* ook.

369 *reukbal;* ‘welruikende balletjes, die men niet alleen om haar aangename reuk, bij zich draagt, of in de kassen en cabinetten, bij de klederen, linnen enz. legt, maar ze dienen ook tot de gezondheid’ (Chomel); met *pilas* zijn echter speelballen bedoeld; *ammer:* amber, barnsteen; (amber werd ook voor de samenstelling van reukballen gebruikt; hetgeen de voorgaande vertaling kan hebben veroorzaakt). Ov.: ‘beschilderde ballen en van de bomen gedruppelde tranen der Heliaden’; vgl. Bk. II, vs. 455; men hield de amber voor een stof, die door de populier werd afgescheiden.

370 *gezustren:* de Heliaden; vgl. vs. 132-vlg.

*
Om Faëton hervormt. hy trektze kleeders aen,
Steekt ringen aen de hant, en gaetze ketens slaen
En hangen om den hals, hangt parlen aen haere ooren.
De roos bedekt de borst. cieraet kan 't oogh bekooren,[374]
En voeght haer. is zy naekt, zy wekt geen' mindren brant.[375]
Hy legtze neder op een ryke ledekant,
Gedekt met purperverf van Sidon. dees vriendinne
Op 't bedde dompelt hy in 't zachte dons uit minne,[377-78]
Als ofze voelde. 't feest, welx jaergety verjaert,[379]
En door gansch Ciprus wort geviert, zoo hoogh en waert,
Verscheen. men slaghte om d'eer der lente, nu herboren,[381]
Sneeuwitte runders met den krans en gulden horen.[382]
d'Altaeren rooken van den wierook, haer gewyt.
Pigmalion, voorzien met gaven, staet en vryt[384]
Voor 't heiligh outerbeelt, en zeght niet zonder beven:
O goden, kunt gy ons al watwe bidden geven,
Ik bid verleenme toch [hy durf d'ivoore maeght
Niet zeggen] zoo myn bede en smeeken u behaeght,
Een schoone gemaelin, die 't elpen beelt gelyke.
De goude Venus, hier in 't heiligdom te pryke,[390]
Verhoorde zyn gebedt, en haere fakkel licht[391a]
En blikkert drywerf in de lucht voor zyn gezicht[392]
Om hoogh, een voorspook dat zyn bede is begenadight.
Hy keert naer huis, en zoekt zyn kunstbeelt onverzadight,[394]
Gaet leggen op de koets, en kust het beelt, en port,[395]
En laet zich dunken dat het warm en warmer wort.[396]
Hy kust het anderwerf, betast den boezem weder.
Als wasch by zonneschyn, zoo wort het week en teder,
En wykt voor zyne hant, die 't handelt en bootseert
In veel gedaenten, recht gelyk 't gebruik begeert
Ten oorbaer. midlerwyl hy stom staet, en door 't wonder[400-401]

* TEKSTKRITIEK: vs. 386 oude uitg.: *wat wy*; ook Ung., Dif. - 394 oude uitg.: *overzadight*; *on-* bij Hoogstr., H., Van Vl. (onder vermelding der andere lez.), Ung., Dif.

374 *roos;* Lat. *redimicula,* 'snoeren'; 1e lez. *bes*(?) = 't voorafgaande *baccae*, vs. 373 reeds met *parlen* vertaald.

375 *voeght haer:* staat haar bekoorlik.

377-78 *vriendinne op 't bedde;* weerslag van: 'hij noemt haar bedgenote'.

379 *feest;* nl. van Venus.

381 *om.... herboren*; toevoeg, v. V.

382 *gulden horen;* vgl. Bk. VII, vs. 238.

384 *staet en vryt;* hier niet (of minder): 'staat te vryen' (vleiend vragen); Lat. *constitit.*

390 *goude*; Lat. *aurea* (overeenkomstig ook bij Homerus), hier: stralend schoon; *te pryke*; Ov.: 'zelf bij haar feest aanwezig zijnde'; 1e lez.: *hier ten hooghtyt in haer ryke*.

391a Ov.: 'begreep wat hij met dit gebed wenste'.

392 *drymael*, ook bij *licht* (vlamt op).

394 *overzadight* (vgl. *Tekstkrit.*) geheel voldaan; beide vormen geven een goede zin; wschl. is echter *over-* niet meer dan een drukf.; het *Wdb. N.T.* heeft behalve dit slechts één voorb., uit de 19e e., dat anders beoordeeld moet worden.

395 *gaet leggen op*; Lat. *incumbens:* 'zich heenbuigend over'.

396 *laet z. dunken*; vgl. Bk. IX, vs. 657.

400-401 *gedaenten:* vormen (*facies*); *recht.... oorbaer* (nut); Lat.: *ipsoque fit utilis usu:* 'en door die behandeling zelf bruikbaar wordt'; bij Ov. behoort *en wykt.... oorbaer* nog tot de vergelijking, en doelt dus op de was.

*

Vertwyfelt zich verheught, en denkt of ook hier onder[402]
Bedrogh mag schuilen, vleit hy weder naer zyn' wensch.[403]
Nu was 't een lichaem, en zyn vinger voelt een' mensch,[+404]
Verneemt hoe d'aders slaen. maer toen begon dees minner
Met blyschap Venus lof te zingen, als verwinner,[406]
En 't schoone beelt in 't endt te drukken mont aen mont.[407]
De maeght gevoelt den kus, wort schaemroot, en gewont
Van liefde, slaet beducht 't gezicht naer 's hemels zaelen,[409]
En zagh den vryer, en de zon haer bedt bestraelen.[410]
De godtheit komt'er by, en huwtze beide aen een.[411]
Toen negenwerf de maen heel ront van boven scheen,[412]
Was zy van Pafus in het kinderbedt gelegen,
En 't eilant heeft zyn' naem van dezen zoon gekreegen.[413-14]
Zy baerde ook Ciniras, zyn dochter hem veel druk.[415]
Vertrekt, gy dochters, 'k zing u een afgryslyk stuk.[416]
Vertrekt, gy ouders, of gevalt myn zang uwe ooren,
Zoo wensche ik geen geloof by die my zingen hooren,[418]
En rekent dit misdryf voor loutre logentael;[419]
Of geeftge dit geloof, gelooft dan ook 't verhael
Der straff', hierop gevolght: doch kan natuur gedoogen
Dat dit waerschynbaer zy, en geen verzierde logen,[422]
Zoo is myn hart verheught dat Tracie zoo ver
Van 't lant gescheiden legt, 't welk dit aenrechten dar.[424]
Al draeght Arabie kanneel, en sterke kruiden,

[+][Randschrift:] *Het ivooren beelt in eene maeght.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 417 hs. *myn'*, een blijkbare vergissing; evenzo oude uitg.; H. terecht *mijn*; de andere uitgg. (behalve natuurlik V. Vl.) *mijn'* of *myn'*.

402 *vertwyfelt:* onzeker: vgl. Bk. IX, vs. 661; vs. 896.

403 b Ov.: ‘betast (*retractat*) de minnende (vgl. 1e lez. *mint hy*) telkens weer (het voorwerp van) zijn wensen’; V. zal bedoelen: ‘streeft hij al liefkozend naar de verwezenliking van zijn wens’; of eenvoudig: ‘liefkoost hij naar hartelust’.

404 Op te merken, dat *mensch* grammat. mann. is (*een'*); vgl. Bk. I, vs. 500; IX, vs. 675; vs. 1117.

406 In 1e lez. was Lat. *Paphius* voor: Pygmalion behouden: *van Pafos*; Paphia is 'n naam voor Cyprus, naar de stad Paphos aan de westkust; volgens Ov. (vgl. vs. 413) heet (de stad en) 't eiland pas aldus naar de dochter v. Pygm.

407 *mont aen mont*; Ov.: ‘drukt zijn m. op haar tans werkelike mond’.

409 *'s hemels zaelen:* de hemel, de lucht.

410 *en:* en tegelijk; *haer bedt bestraelen*, alleen bij *de zon*.

411 *de godtheit:* Venus.

412 *heel ront scheen*; t.w. ‘nadat, zegt Ov., haar horens zich negenmaal tot een volle schijf hadden saamgetrokken’; echter is bij V. *negenwerf:* voor de 9e maal; vgl. vs. 675; Bk. VIII, vs. 700; IX, vs. 400.

413-14 *was gelegen:* baarde zij; het werkw. is *geliggen van*), ev. met bijvoeging van *in* (*de*) *kraem* e.d.; vgl. Bk. II, vs. 630, vs. 837; Bk. VI, vs. 970 e.e.; *zoon,* naar de vroeger geldende mening dat *Paphos* 'n zoon was; vgl. Farn.

415 *Zy baerde*; naar de lez.: *Editus hac*, waarbij dan *hac* is verstaan van Pygm.'s vrouw, niet (zie vorige aant.) van Paphos; een en ander in overeenstemm. m. Schrevel., die Cinyras 'n zoon v. Pygm. noemt, niet met Farn. (*Editus hoc,* dus: geboren van Paphos, zoon v. Pygm.); *zyn dochter:* Myrrha; *hem:* Cinyras; *druk:* leed.

416 *'k zing; ik* is Orpheus; vgl. vs. 197.

418 1e lez. *Zoo winne*; wel gewijzigd omdat *winne* als indicat. kon misverstaan worden; vgl. Bk. IX, vs. 1008.

419 *misdryf*; over de klemtoon zie *Wdb. N.T.* i.v.; elders anders (*Bespi.* IV, vs. 1008).

422 Ov.: ‘dat dit toegelaten schijnt’.

424 *dar:* durft (wschl. gewijzigd uit *der*).

En geur en wierook, dat door 't straelen uit den zuiden[425-26]

425-26 *Arabie* voor ‘'t Panchaeïese land’; Panchaea, fabelachtig eiland tussen Arabië en Voor-Indië, maar volgens Farn. een deel van Arabië-zelf; *sterke* heeft wel op de geur betrekking; Lat. *amomum* en *costum* worden door Montanus beide als sterk-geurige gewassen beschreven; *den zuiden*; 3e nv.

*
Van vette boomen drupt, en bloemen, eêl van aert;
Dewyl het Mirre teelt is dit zoo veel niet waert.[428]
De min ontkent het zelf, dat hy met scherpe flitsen[429]
Dees Mirre wonde, en met zyn fakkel aen quam hitsen
Tot zulk een lasterstuk. een zuster van de trits
Der Razernyen, rookt bloetschendigh geil en rits
Met eene fakkel, aen den jammerpoel ontsteeken,[433]
En slangenaêm haer toe, om eene pest te queeken.[434]
Zyn' vader haeten is een gruwzaem schellemstuk:
Maer hier broeit liefde haet, en grooter ongeluk.[+]
Alle oversten van 't ryk en omgelege landen
Staen naer heur huwelyk. alle oosterlingen branden
Om haer te trouwen. laet nu Mirre uit al de jeught
Een' kiezen, aengezien niet een het hart verheught,
Noch ook 't gezicht verquikt. zy kan haer misgreep voelen,[440-41]
En wederstreeft dien brant en geilheit, niet te koelen,[442]
En redeneert aldus: o goôn! godtvruchtigheit![443]
O wet der ouderen, door 't hemelsche beleit
Geheilight! 'k bidde u keert, verhoedt dees vuile schennis.
Belet ons lasterstuk, dit schelmstuk zonder kennis,[446]
Indien het trouwens voor een schelmstuk zoude gaen.[447]
Maer 't wort ontkent dat een godtvruchte, wel beraên,
Dien lust zoo diep verdoemt: want allerhande dieren,
Ook zonder misdaet zich vermengelen, en vieren[450]
Dien geilen toght den toom. de vaers, zoo lust haer dring',
Gedooght heel gaerne dat de vader haer bespring'.
De merri paert zich met den springhengst, die haer teelde.
De bok bemint de geit, zyn dochter, rits van weelde.
De vogel broeit een jong uit zyn geteelde spruit.[455]
Gelukkigh zynze, wien dit vry staet ongestuit.
De drift der menschen smeet veel godelooze wetten,[457]

[+][Randschrift:] *Mirre verlieft op den vader.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 432 oude uitg. na *Razernyen* geen komma.

428 *Mirre*; Lat. *Myrrham,* de mirreboom, waarin Myrrha veranderde; Ov.: ‘als 't ook maar m. voortbrengt; (want) zoveel was die nieuwe boom niet waard’; m.a.w. als 't bezit van al die geurigheden moet samengaan met dat van mirre, dan mag Arabië zijn schatten houden; 1e lez. *En mirre, een nieuwe plant, die was zo veel niet waert*; in 2e lez. (*Terwyl*) en 3e, vertaalt V. zeer vrij, alsof er in 't vers geen scheiding is en alsof ‘zoveel niet waard’ op al het vóór-genoemde sloeg i.p.v. op de mirre; *dum* niet: ‘terwijl’ of ‘dewijl’, maar ‘mits’; vgl. vs. 440-41.

429 *min:* Cupido; vandaar ook: *hy*.

433 *jammerpoel,* voor de onderwereld.

434 *slangenaêm;* versta: met sl.: Lat *tumidis Echidnis,* ‘met (van gif) zwellende adders’ (attribuut der Furiën).

440-41 *aengezien.... verquikt*; Ov.: ‘mits slechts (*dum*; vgl. vs. 428) één (nl. uw vader) er niet bij zij’.

442 *niet te koelen*; toevoegsel, ongewenst, immers vooruitlopend op de gebeurtenissen.

443 *godtvruchtigheit*; vgl. Bk. I, vs. 174.

446 *zonder kennis:* onberaden, dolzinnig; vgl. *Wdb. N.T.* i.v., 2192.

447 *trouwens:* altans; vgl. *trouwen,* Bk. XI, vs. 610; 1e lez. *schellemstuk zou*.

450 *ook:* en dat wel; vgl. Bk. VI, vs. 623.

455 *broeit*; 1e lez. *broet*(?)

457 *drift:* onberaden zin; *godelooze:* boosaardige (*malignas*).

En nydigheit durf 't geen natuur bestemt beletten[458]
Door regels: evenwel vermelt de faem niet blint[459]
Dat men ter werrelt hier en daer noch volken vint,
Daer vader, dochter, zoon en moeder eerlyk paeren.[461]
Zoo wort de liefde door het echtelyk vergaêren[462]
Verdubbelt van weêrzy met onderlinge min.
Helaes, dat my niet magh gebeuren naer myn' zin
Dit myn geboortelant te noemen, als een' zegen.[465]
Och myn geboortelot, my vyant, valtme tegen.[466]
Wat maele ik lang hierop? wat hoope ik op 't onvry
En ongeoorloft? dees is zeker waert dat hy
Als vader wort bemint. waer ik dan niet geboren[469]
Van grooten Ciniras, zoo moght ik uitgekoren,
Gelyk een dochter, met den grooten Ciniras[471]
Verzaemen. aengezien hy my, gelyk het was
Beschoren, nu dus na bestaet, zoo kan 't niet wezen
Dat ik hem eigene, en 't namaeghschap leertme vreezen,[474]
En hindert myne min. waer ik hem vreemt in bloet,
'k Had meer vermogen om te lesschen dezen gloet.
Het lustme wyt en zyt en ver van hier te tyen,
En buiten 't vaderlant, om dit schandael te myen.[478]
Doch een verdwaelde trek van liefde hindert my[479]
Dat ik eens Ciniras belonke vrank en vry,
Hem aenzoek', spreeke, en kuss', terwylme niet wat anders[481]
Gebeuren magh. maer och bedenk bedenk iet schranders.[482]
O godelooze maeght, durft gy iet anders noch
Verhoopen? voeltge niet dat minne door bedrogh
De wet en naem verwart? zult gy, onkuische streelster,[485]
Voor vaders byzit gaen, en schendige overspeelster?[486]
Voor zuster van uw' zoon? voor moeder van uw' broêr?
Ontzietge niet den poel, daer 't godendom by zwoer?[488]
Ziet gy de zusters niet, gehult met zwarte slangen,[489]

458 *bestemt:* toestaat; 1e lez.: *En 't geen natuur bestemt, durf ny* (sic); gewijzigd ter wille der parallelie?
459 *niet blint:* alles ziende.
461 *eerlyk:* in eer en deugd.
462 *liefde;* Lat. *piëtas,* 'liefde tussen bloedverwanten'; eerst vertaalde V. *piëtas* met *mededoogen;* vgl. Bk. IX, vs. 960.
465 *dit:* een dergelijk land.
466 *valt my tegen;* vgl. vs. 119.
469 *als vader:* maar dan als vader; *dan:* dus (*ergo*), aansluitend bij *onvry en ongeoorloft*.
471 *dochter:* maagd; vgl. vs. 351.
474 *eigene:* tot de mijne make; dat V. 'anders, *zich iets eigenen*' zegt (H.), geldt niet eens van de *H. schepp.,* zie *Loofw.* vs. 31; vgl. Bk. XIII, vs. 53, 203, 557; Dl. II, 161: 1213; Van Lenn. III, 101: 10;
478 *om;* Lat. *dum:* 'indien slechts'; vgl. vers 428; 440.
479 *hindert my:* belet mij (heen te gaan).
481 *aenzoek';* Lat. *tangam* maakt vergissing voor (verschrijving uit een vroeger) *aenraek'* wschl.
482 *maer.... schranders;* tussenvoegsel v. V.
485 Ov.: 'hoeveel rechten en namen gij verwart'.
486 Ov.: 'de nevenvrouw mijner moeder en echtbreekster van mijn vader'; 1e lez.: *Voor moeders boelschap gaen, voor vaders overspeelster*.
488 Tussenvoegsel v.V.; vgl. Bk. I, vs. 898.
489 *zusters:* de Furiën; *gehult met slangen:* met slangenhaar.

*
Als 't zielendom haer ziet, in 't jammerhol gevangen,
En hoeze, in duisternis gedompelt, buiten 't licht
Met fakklen blikken, en een grimmigh aengezicht,
Zoo veel misdaedigen, als zich ter boosheit neigen,
Geen lasterstuk ontzien, met straffe en geessel dreigen.[490-94]
Maer gy, terwyl uw lyf noch van geen schennis weet,
Bevlek geensins, uw ziel tot een onendigh leet,
't Verbont van vrou natuure, een ieder ingeschapen,[497]
Om dien verwaten gloet, een' trek van by te slaepen.
Genomen 't luste u: och de zaek verbiet het u.[499]
Hy is godtvruchtigh, eert de wetten. 'k wensche nu
Dat hy als ik ook van dit evel waer bezeten.
Dus sprakze. Ciniras in twyfel wil eens weeten
Wien hy uit al dien hoop aenzoekren kiezen zal,[503]
En uit haer' mont verstaen wie uit dit groot getal
Haer allermeest behaeght. eerst zwyghtze stil, den vader
Belonkende, bedaeut zy d'oogen, treet hem nader[506]
Met laeuwe traenen. hy gelooft de maeght îs bloo,
En sust het schreien, kust zyn telgh, die 't quansuis noo
Gehengt, en Mirre bly geeft antwoort, als hy vraeghde[508-509]
Wien zy wil trouwen, wie haere oogen meest behaeghde:
Een, zegtze, die u best gelykende my wont.
De vader pryst helaes het geen hy niet verstont,
En zegt: blyf altyt vroom. zy, overtuight van boosheit,[513]
Sloegh, om dit woort blyf vroom, haere oogen neêr uit broosheit.[514]
't Was midnacht, en de slaep ontsloegh den geest en 't lyf
Van zorge en moeite: maer de dochter, even styf
By 't opzet, houdt de wacht, en wort geknaeght van binnen[517]
Van 't onbetembre vier, en maelt, niet wel by zinnen,
Op haeren dollen trek. dan wanhooptze, dan wil
Zy 't proeven, maer de schaemt behindert deze gril.[520]
Zy weet niet wat haer lust. gelyk een boom, getroffen

* TEKSTKRITIEK: vs. 514 oude uitg.: *haer*; ook Ung., Dif. - 520 oude uitg.: *schaemt'*.

490-94 *blikken:* flakkerlichten (voor de constructie vgl. Dl. I, 222: 1122); *en een:* en met een; *grimmigh aengezicht;* onjuiste weerslag v. *saevis oculos atque ora; zoo veel;* versta: en zo veel; *zich neigen;* versta: zich overgeven. Ov. zegt enkel: 'die het hart v. schuldigen met haar woeste fakkels ziet zwaaien voor hun ogen en gelaat'; vs. 491 bedoelt wel, de Furiën als duistere nachtfiguren aan te duiden; H., de vv. 489-98 beknopt overdichtend vertaalt *noxia corda* met *onzaligh zielendom;* ten onrechte.

497 *verbont;* Lat. *foedus,* 'verbond', hier beter: 'wet'.

499 *de zaek:* de zaak-zelf; Valent.: 'De zaak verbiet sig selfs'.

503 *aenzoekren;* 1e lez.: *aenzoekers*; vgl. Bk. IX, vs. 127.

506 1e lez. *bezwalkt zy;* vgl. Bk. V, vs. 103.

508-509 *die.... gehengt;* Ov. daarentegen: 'M. verheugt zich buiten mate over die kussen'; weerslag daarvan is *bly*.

513 *vroom;* voor *pia:* 'vaderlievend'.

514 *haer,* i.p.v. *haere* (voor klinker) ongewoon; Walch 47; Bk. XI, vs. 635; *broosheit:* zwakheid; elders in tegenstell. tot *boosheit:* 1e lez. *loosheit*.

517 *houdt de wacht:* ligt slapeloos neer.

520 *proeven:* beproeven.

*
Met eene scherpe byl, eer hy komt nederploffen,
Voor zynen jongsten slagh, zich twyflende beraet
Wat zyde in 't vallen op het lest te kiezen staet,
Van overal gevreest: zoo schokken ook de zinnen,
Geknakt door wonden, van weêrzyde, of zy dit minnen
Wil staeken, of bestaen. de liefde vint geen rust,
Noch raet, ten zy de doot den brant van minne blust.
Haer lust te sterven aen een' strop, en uit wanhoopen[529]
Besluitze een' taeien bast om haeren hals te knoopen.[530]
Zy slaet den gordel aen een' kamerbalk, roept snel:[531]
Och lieve Ciniras, och Ciniras, vaer wel.
Vat d'oorzaek van myn doot. zoo knooptze, bleek bestorven,
Den riem om haeren hals, van dolle min bedorven.[534]
Dit momplen, zegt men, quam de voester, trou van aert,
Die stil de kamerdeur des voesterkints bewaert,
Ter oore. d'oude best schiet op, van rou gedreven,
Ontsluit de deur, en ziende al 't reetschap om van 't leven
Te scheiden vaerdigh, kermt, en slaet voor haere borst,
Verscheurt het kleet, en rukt het haersnoer, vuil bemorst,
Al weenend van den hals, en breekt den bant aen flarden.[540-41]
Nu heft het huilen aen. zy kan 't van druk niet harden.
z'Omhelstze, en vraeght of zy zich zelf verkorten wou.[543]
De maeght legt stom, en zwyght, en slaet, stokstyf van rou,[544]
Het aengezicht ter aerde, en dus betrapt in 't ende,[545]
Beklaeght zich deerlyk om 't verlengen der elende,
En d'uitgestelde doot. het oude wyf houdt aen,
Ontbloot het gryze haer, en toont met traen op traen
De dorre borsten, bidt en smeekt uit mededoogen,
By wiegh, en 't eerste zogh, haer van het hart gezogen,
Datze onbeschroomt ontdekke al wat haer perst en deert.
Maer Mirre, die zich aen geen be noch vraege keert,
Blyft steenen. hierom wil de voester zeker weeten,[553]
En zweert by haere trou, en zegt nu, root bekreeten:[554]
Ik ben van ouderdom noch niet vertraeght. wat is 't?

* TEKSTKRITIEK: vs. 552 oude uitg.: *bé*.

529 *wanhoopen,* ww.; de plaatsing in het vers geeft geen aanleiding, een ongewone klemtoon aan te nemen.

530 *taeien bast:* sterk koord.

531 *roept* past niet bij *momplen,* vs. 535; Ov.: 'sprak'.

534 *bedorven:* in haar ongeluk gedreven.

540-41 *rukt.... hals;* blijkens Lat. *ereptaque collo vincula dilaniat* ziet dit op de strik van Myrrha; *haersnoer* is onjuist; ook *vuil bemorst* is ongewenste vulling; 1e lez. *Al schreiend;* vgl. vs. 718; Bk. I, vs. 656; II, vs. 815.

543 *verkorten:* te kort doen, als eufemisme voor: doden; Ov.: 'zij vraagt de reden waarom enz.'; 1e lez.: *verhangen*.

544 *legt;* wel beter: staat (behoudens 't ongewenste rijm met *slaet*).

545 *in 't ende:* op 't laatste ogenblik (1e lez.: *voor 't ende*).

553 Lat. *certa est exquirere nutrix:* 'de v. is vastbesloten haar uit te vragen'; V. verbond *certa* met *exquirere*.

554 Ov.: 'zij belooft niet alleen trouw', d.w.z.: ook stilzwijgendheid; Valent.: 'belovende haar trou en digt te zullen zijn'.

*

Is 't dolheit? 'k weetze flux te heelen, eer men 't gist,[556]
Of door bezweeringen, of kruit, en artsenyen:
Of deert u iet, gy zult door kracht van toveryen[558]
Gezuivert worden. of ontzietge 's hemels roên,
Men zal door offeren verwerven uwen zoen.[560]
Wat raeme ik wyder? huis en have zyn geborgen.[561]
Uw vader leeft, en ook uw moeder, vry van zorgen.
Maer Mirre, hoorende den naem van vader, zucht
In 't harte, en minnemoêr is noch niet eens beducht[564]
Voor eenigh lasterstuk, en nochtans, na lang teemen,[565]
Kryghtze achterdocht, begint van minne iet te verneemen,[566]
En hier op staende, bidt dat zy het openbaer',[567]
Hoe 't hier gelegen zy, en neemt bedrukt en naer[568]
De bitter schreiende op den schoot met treurigh kermen,
Omhelst de flaeuwe met haer zwakke en bevende armen,
En zegt: ik merke dat gy mint, en hierin wil
Myn ernst, ay vrees niet eens, u dienen heusch en stil,[572]
En buiten kennis van heer vader, en vrou moeder.
Zy vlieght al razend van haer' schoot op, smyt verwoeder[574]
Zich op het bedde met haer aenzicht plotsling neêr,
En schreeut: vertrek, beschaem d'elendige niet meer.
Vertrek terstont terstont, of hou eens op van vraegen
Wat ongeval my smet, te lydigh om verdraegen.[578]
Gy wilt een schellemstuk verstaen, dat schendigh luit.
Het oude wyf besterft, en strekt haere armen uit
Al sidderende ontstelt van schrik en oude jaeren.[581]
De voestervrou valt haer te voet, en aen 't misbaeren,
Smeekt zoet en vriendelyk: dan dreightze haer, ten zy[583]
Het voesterkint ronduit de zwaericheit bely.
Zy dreight den riem, en strop, en 't hangen klaer t'ontdekken,
Belooft de liefde, haer vertrout, een stut te strekken,[586]
Getrou ten dienst te staen. hierop heft Mirre 't hooft[587]
Om hoogh, bevochtight, op den bystant haer belooft,
Den schoot der voester met veel traenen, langs de kaeken

* TEKSTKRITIEK: vs. 559 oude uitgave na *worden* dubbelpunt. - 567 oude uitgave na *openbaer'* geen komma.

556 *dolheit:* razende liefde.
558 *deert;* Lat. *nocuit:* heeft gedeerd, d.i. behekst; *iet; aliquis:* 'iemand'.
560 *zoen;* H. mede over *kus*(*sen*), (*ver*)*zoenen,* c.a.
561 *geborgen:* veilig, onbedreigd.
564 *in 't harte:* zeer diep (*ab imo pectore*).
565 *teemen:* praten.
566 *verneemen:* bespeuren.
567 *staende op:* vasthoudend aan.
568 De herhaling van *hier* (vgl. vs. 567) is gevolg v. een wijziging.
572 *ernst:* ijver (*sedulitas*); vgl. Dl. II, 383: 14.
574 *verwoeder;* vgl. Bk. VII, vs. 213; (*furibunda*).
578 *lydigh:* erg, groot (vgl. over de 2e bet. *Wdb. N.T.* i.v., en Bk. VI, vs. 678).
581 *ontstelt:* ontdaan; *van.... jaeren* bij *sidderende*.
583 eerdere lez.: *dreightze haer eer 't gelt;* vgl. Bk. III, vs. 476; VII, vs. 64.
586 *vertrout:* in vertr. meegedeeld.
587 *ten dienst te staen,* aan de *liefde* nl.

*
Afbiggelende, en pooght het vier, zoo heet aen 't blaeken,
Te melden reis op reis, en breidelt reis op reis
Haer tong, en weigert bloo het antwoort op dien eisch,
Bedekt het aenzicht met haer kleet, en zegt verslegen:
Och hoe gelukkigh zytge, o moeder, ryk van zegen,
Met zulk een' man, en zucht. de voester wort bereên
Van eenen killen schrik door alle leden heen:
Want zy begrypt het stuk en yst. de haeren rezen
Recht overent. zy voeght, om Mirre te belezen,[598]
Hier andre woorden by, of zy van deze vlek
Het hart kon zuivren. maer de dochter dit gebrek
Bevroênde, weet dat haer de voester recht wil leiden:
Noch blyft het opzet van uit 's levens licht te scheiden,[602]
Indienze niet den toght van minne magh verzaên.
Toen sprak de voester: blyf dan leven van nu aen.
Verza de min met uw': zy durf geen' vader noemen[605]
Uit eerbaerheit, en sterkt, op zielstraf en verdoemen,
Haer woort, tot 's dochters troost, met eenen hoogen eedt.
't Godtvruchtigh vrouwendom is jaerelyx gereet[608]
Te vieren Ceres feest, met witte feestgewaeden,
En krans en korenaer, en schoven overladen,[610]
Als eerstelingen van den ooghsttyt, lang verwacht.
Zy achten het verboôn, voor haeren tienden nacht,[612]
De min te groeten, mans te roeren en genaeken.
De vrou van Ciniras, verplicht by nacht te waeken,
Gaet zich in dezen drang vermengen, en hanteert
d'Altaergeheimenis. nu 't bedt de vrou ontbeert,
En wettige echtgenoot, dient d'onberade voester
Den koning, wel by drank [op datze minne koester',[618]
Op een' verzierden naem] haer' trouwen sluikdienst aen,[619a]
En looft de schoone. hy wil d'oude uit haer verstaen.[620]
Zy zegt: z'is evenout als Mirr'. hy heetze koomen.[621]
De voester vlieght naer huis, en zegt: nu wil niet schroomen.
Myn voesterkint, verheugh verbly u: wy zyn klaer.
Het ongelukkigh dier valt deze tyding zwaer,[624]

* TEKSTKRITIEK: vs. 617 Ung., Dif. (V. Ln.): *onberaede*.
598 *beleezen:* overreden; H.
602 *noch:* toch.
605 Met *uw'* breekt zij af.
608 *is gereet* is mogelik een weerslag van de aant. bij Farn., dat de vrouwen *ter voorbereiding* v. dit feest deze onthouding (vs. 612) in acht namen; een Ceres-feest past niet bij de lokalisering v.h. verhaal; Ov. zal aan een Romeins feest gedacht hebben.
610 *schoven;* toevoeging van Vondel.
612 *voor haeren tienden nacht;* negen nachten tevoren.
618 *wel by drank:* vrij wat beschonken; *koester':* kweke.
619a onder een verzonnen naam; Ov.' tegenstell. met ‘werkelike liefde’ valt verloren.
620 *oude:* leeftijd.
621 *evenout;* voor de schrijfw. vgl. Bk. VII, vs. 716; VIII, vs. 880.
624 *dier:* meisje.

625 En 't hart getuight niet goets. z'is evenwel noch blyde,
Zoo barrent het gemoedt, geschokt van wederzyde.[626]
Het was de tyt, wanneer al 't woelen is gestaekt,
De Wagenaer omtrent den Beer in top geraekt,
En met den disselboom gereet is t'overhellen.[627-29]
630 Zy quam om 't gruwelstuk ten leste in 't werk te stellen.
De zilvre maen ging schuil om zulk een helsche zucht.[631]
Een donkre wolk bedekt de starren aen de lucht.
De nacht ontbeert haer licht. Ikaer dekt eerst zyne oogen,[633]
En Erigoon, die met haer vaders doot bewogen,
635 Zich zelve niet ontzagh hem rustigh naer te treên.[635]
Maer Mirre struikelde wel drywerf achtereen,
Een voorspook, dat haer keert, en raet te rug te treden.
De naere nachtuil dryft rampzaligh haere schreden
Te rugge, met een droef en dootelyk gerucht.[639]
640 Noch gaetze voort. de nacht en dikke en donkre lucht
Verminderde de schaemt'. zy vat, als een bereide,
Met haere slinke hant de voester, die haer leide,
Met d'andre tastze naer den wegh. de voester veur-
Getreden, voeltze naer den post. de kamerdeur[643-44]
645 Geopent, treet zy in. de kracht wil haer begeven.
De knien bezwyken, en de zwakke beenen beven.
Het aengezicht besterft. het bange hart wort flaeu,
En al de werrelt valt in 't heenegaen te naeu.
Hoe zy het gruwelstuk, uit eerbaerheit te schuwen,
650 Meer nadert, hoe 't gemoet hier meer af schynt te gruwen.
Uit rou wenschtze onbekent te keeren, eer hy 't hoort.[651]
De koppelaerster trekt de sammelaerster voort[652]
By haere hant. toen zyze aen 't bedt zoude overgeven,[653]
Zegtze onbeschroomt: aenvaert, o Ciniras, uw leven,
655 Uw eigen, en zy drukt hen t'zamen borst aen borst.[654-55]
De vader neemt zyn bloet, en schantvlekt en bemorst
Het eerelyke bedde, ontlast de maeght van vreezen,[657]

626 *barrent:* is in beroering.
627-29 *Wagenaer,* voor *Boötes,* 'Ossendrijver' (Bk. II, vs. 231), ook *Arctophylax* geheten (Bk. VIII, vs. 291: *Beerewacht,* 1e lez. *Wagenaer;* Dl. II, 703: 1332 *voerman*); *omtrent den Beer;* Lat. *inter triones:* (hier:) tussen de Grote en de Kl. Beer; *in top geraekt;* omstr. middernacht heeft de Wagen of Gr. B. zijn hoogste stand, en gaat dan, in schuine gang, neerwaarts (*overhellen*); vgl. nog Bk. I, vs. 80; H.; *overhellen,* scheidbaar; maar 1e lez. *aan 't óverhellen*.
631 *zucht:* begeerte.
633 Deze Icar(i)us ontving van Bacchus als loon voor gastvrijheid een zak wijn, met 't gebod de wijnbouw te bevorderen; door Attiese herders, in hun roes zich vergiftigd wanend, werd hij gedood; zijn dochter Erigone verhing zich bij zijn lijk, Icarius kreeg als Boötes, Erigone als Virgo, 'de Maagd' een plaats aan de hemel; vgl. Bk. VI, vs. 173.
635 *rustigh:* kloekmoedig.
639 *dootelyk:* doodspellend.
643-44 *de voester veurgetreden* (abs. constr.), ongewenst tussenvoegsel; *voelt.... post* (deurpost), voor *limina tangit,* (raakt) betreedt zij de drempel.
651 *rou:* berouw.
652 Dit woordspel niet bij Ov.
653 Naar Ov.' bedoeling (ook naar V.'s opvatting?) behoort *overgeven* niet bij *aen 't bedt*.
654-55 *aenvaert.... eigen;* Ov.: 'ontvang haar, deze is de uwe' (met dubbele zin).
657 *vreezen,* missch. meerv. (Lat. *virgineos metus*).

En spreekt ze een hart in 't lyf: en mogelyk kan 't wezen[658]
Dat hyze ook dochter noemt, en op de jaeren ziet,[659]
En zy hem vader heet, op dat het schelmstuk niet
Zyn' rechten titel derf. zy ging nu haere gangen
Bevrucht ter kamer uit, had vaders zaet ontfangen
In haer' vervloekten schoot, met zulk een' lastersmaet.
De naeste nacht ververscht zy 't stuk, en houdt geen maet,[664]
Zoo lange tot dat hy, belust om dit vermengen
Te kennen, entlyk licht ter kamer in laet brengen,
En zyne dochter zelve, en 't lasterstuk ontdekt.
Hy die zyn bedde zoo bloetschendigh ziet bevlekt,
Kan van ontsteltenisse en hartewee niet spreeken.
Hy grypt het blanke zwaert, om zulk een' hoon te wreeken.
De dochter vlugt door damp en duisternissen heen,
Geholpen van den nacht, zwaermoedigh en alleen.[672]
z'Ontglipte zoo de doot en sabel zonder hinder[673]
Door ryk Arabie en Panchaie, hier en ginder,
En dwaelt tot dat de maen haer horens negenmael[674-75]
Vernieude, en quam vermoeit, op datze eens adem hael',
In 't zuid Sabeesch gewest, daer zetze zich ter neder,[677]
En kunnende haer vrucht, in 't lichaem zwak en teder,
Naeu bergen, wenschtze, gansch verbystert in dien rou,
En tusschen druk en doot, al wat een zwangre vrou
Zou konnen bidden, en begon aldus te spreeken:[679-81]
Och goôn, verschyntge haer, die u in droefheit smeeken,[682]
'k Heb eene zwaere straf verdient: en schroomze niet
Te lyden: doch op dat ik langer wie my ziet
Noch doôn noch levenden besmette, dryf ten leste
My uit de werrelt, uit het aertsch en helsch geweste.[686]
Ontzegme, indien het uwe almogentheit gevalt,
Het leven en de doot, in een hervormt gestalt.[688]
Een goddelyke maght verschynt op haer gebeden.[689]

658 *mogelyk* (modaal bijw.): misschien.
659 *dochter,* dubbel van zin; vgl. voor de bet. ‘maagd, meisje’ vers 351.
664 *de nacht;* 't woord was vr. en m.; in tijdsbepalingen vaak vr.; zie Hoogstr.-Kluit i.v.; (vgl. Bk. XIII, vs. 500; VII, vs. 283, en Dl. VI, 694: 285, vergeleken met 695: 365); 1e lez.: *Den naesten*.
672 *zwaermoedigh;* vgl. Bk. II, vs. 860.
673 *hinder:* letsel.
674-75 Ov.: ‘en na veel omzwervens over de wijde velden verliet zij het palmboomdragend Arabië (lett. de p. Arabieren) en de Panchaeïese (vgl. vs. 425-26) landouwen’; *negenmael;* vgl. vs. 412.
677 *Sabeesch gewest:* landstr. in Z.W. (*zuit;* 1e lez.: *out*) Arabië; zij keert dus weer in A. terug.
679-81 *tusschen druk en doot;* Ov.: ‘tussen vrees voor de dood en walg voor het leven’. Met *wenschtze al wat.... spreeken* geeft V. *nescia voti* (‘niet wetend wat te wensen’) *est tales complexa preces* weer.
682 *haer;* vrouw.; voor 't mann. nagenoeg alleen in V.'s vroege tijd.
686 *uit het aertsch en helsch geweste;* een zgn. zeugma (ook bij Ov.): *dryf* past eigl. alleen bij 't eerste; vgl. Bk. I, vs. 548, 561.
688 *en;* met klemtoon.
689 *verschynt:* doet zich gelden; Ov.: ‘voor wie schuld bekennen (*gebeden*) heeft wel een of anders godheid een open oor’.

*

De goôn verhooren elk in zyn verlegenheden:[690]
Want onder 't spreeken dekt de gront door 's hemels last[+]
Haer beenen, struik en stam, aen zynen wortel vast,
Begroeit de teenen, van den wortel overtoogen.[693]
't Gebeente geeft de kracht. het merregh ingezoogen,
Verkeert in pit, het bloet in vochtigheit en sap,[694-95]
Haer arrem in een' tak, de vinger snel en rap[696]
In eene groene telgh. het vel, als sneeu verdweenen,
Verandert in een schors. de boom, van 't licht bescheenen,[697-98]
Aen 't groeien tot in top, van onder aen den struik,
Omringt het gansche lyf, en haeren zwangren buik,
En dekt den blanken hals, den boezem, en de borsten.[701]
Zy toeft niet langer, en bejegent hout en korsten,[702]
Vermomt haer aengezicht met eene dunne schel:
En schoon al 't lichaem het gevoelen hier zoo snel[704]
Verliest, noch laetze niet godtsjammerlyk te weenen.
De laeuwe druppel vloeit om laegh langs d'aerde heenen,
Van haeren vetten stam. men schat die traenen hoogh:
En Mirre, met de schors, die 't lichaem overtoogh,
Bewonden, houdt haer' naem, die nimmer wort gezweegen.[708-709]
Maer 't kint, ter quaeder uure ontfangen zonder zegen,
Neemt toe, en groeit allengs, en d'aengegroeide vrucht
Zoekt, vry van moeder, voort te komen in de lucht.[712]
Het zwanger lichaem zwilt, in dezen boom geschoolen.
De last spant moeders buik. de moeder, hier verhoolen,
Kan haeren bittren noot niet klaegen, noch Lucyn
De schrandre vroetgodin aenbidden in haer pyn.[716]
De boom is evenwel een vrou gelyk in 't baeren,
En buight zich krom, en steent, en weent, en alle blaêren[718]
Zyn nat van traenen. vrou Lucyn helpt dezen boom,
Dus bang in arbeit, en op datze aen 't baeren koom'
Biet haer getrou de hant, en mompelt vroetvroudichten.[721]

[+][Randschrift:] *Mirre in eenen mirreboom.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 720 *bang;* oude uitg.: *lang* (ook Ung., Dif.).
690 *verlegenheden:* (uiterste) nood; *ultima vota:* 'haar laatste wens'.
693 *begroeit:* groeit uit boven.
694-95 *'t gebeente geeft de kracht:* levert het stevige hout; Lat. *robur,* hier niet 'kracht', maar 'hard hout, stam'; *het merregh.... pit;* Ov.: 'terwijl het merg in 't midden blijft'; *manente* met *manante* verward?
696 *snel en rap;* bij *verkeert;* vgl. vs. 704; niet bij Ov.
697-98 *als.... verdweenen;* niet bij Ov.; 1e lez.: *zoo blank te voren;* daarentegen *duratur:* 'verhardt' niet weergegeven (*Verandert*).
701 Bij Ov. is de volgorde: schoot, borst, hals ('was reeds op 't punt de hals te bedekken'); enige compensatie voor de verstoring daarvan geeft V. in vs. 699.
702 *bejegent:* buigt zich tegemoet; vgl. Bk. VIII, vs. 231.
704 *gevoelen:* gevoel; vgl. Dl. III, 172: 456.
708-709 Ov.: 'en de mirre, uit de schors gedruppeld (*stillata cortice*) houdt de naam v. haar meesteres, enz.'; ook hier in oude uitg. *Myrrha* (met hoofdletter).
712 *voort te komen;* vgl. vs. 737.
716 Over *vroetgodin* c.a.: H.
718 1e l.: *steent en schreit;* vgl. vs. 541.
721 *biedt...de hant;* Lat. *admovit manus:* 'zij raakte (de takken) met de handen; *vroetvroudichten* (1e lez.: *kraemvroudichten*): het baren bevorderende toverspreuken.

De schors splyt open, om de zwangre te verlichten,
En na den arbeit baertze een levendige vrucht.[723]
Het kleentje schreit, wort uit medoogenheit en zucht[724]
Van 't veltgodinnedom gelegt op zachte weide,[725]
Gezalft met traenen, die de droeve moeder schreide.
De nyt zou 't schoone kint haers ondanx loven: want[727]
Het scheen een' minnegodt gelyk, en Venus pant,
Op een tafreel: doch op dat cieraet van hun beide[728-29]
Elk in 't byzonder in gestalt' niet onderscheide,[730]
Geef dit een' koker, of beneem het ander kint
Den pylekoker. tyt en jaeren gaen gezwint
En stil voorby, ook eer men 't nadenkt of zou merken,
En niets vlieght sneller dan de tyt op vlugge vlerken.
Dit's uit een zuster en den grootvaêr voortgebragt,
Dat onlangs in den boom geslooten wert verwacht,
En voortquam in het licht, en onlangs eerst geboren,
Nu knaep, dan jongeling, dan schooner uitgekoren,
Zich zelf schynt ongelyk. nu is het Venus waert,[738-39]
En wreekt zyn moeders leet: want min, die wulpsch van aert,[740]
Zyn moeder kuste, komt onweetend met een flitse
De borst te wonden, door 't uitsteeken van een spitse,[742]
Die haeren boezem prikt. de moeder voelt den brant,[+]
En duwt vergramt den zoon van zich met haere hant.
De hartsquetsuur ging diep, ja dieper dan men dachte,[745]
Dat haer in 't eerst bedroog. zy, die dit niet verwachte,
Wort op Adoon verlieft. nu denktze om Ciprus strant,[747]
Noch Knidus, daer de visch gevangen wort in 't want,[748]
Noch Pafus, en vergeet, getroffen van dees punte,[749]
Alle andre steden, en het ertsryke Amatunte,[750]
Ook zelf den hemel: want Adonis, uit den aert
Zoo schoon, is Venus meer dan al de hemel waert.

[+][Randschrift:] *Venus verlieft op Adonis.*

723 *na den arbeit;* 1e lez.: *na het bersten;* 2e: *na het splyten* (fissa cortice).
724 Dat 't een jongen was, blijkt bij Ov. reeds hier; *zucht:* genegenheid.
725 *veltgodinnedom;* vgl. vs. 13.
727 *'t schoone kint:* Adonis.
728-29 *een' minnegodt:* een der minnegoodjes, zoals men ze ziet op een schilderij (*tafreel*); Ov. bezigt 't meerv., ook vs. 731 (*het ander kint*); *Venus pant* (niet bij Ov.), (van 't minnegodje als) aan Venus lief; de komma vóór *en* wijst aan, dat *en* V. *p.* behoort bij *scheen,* niet bij *gelyk*.
730 In 1e lez. eindigde dit vers op *te ziene* (*:diene*).
738-39 *schooner uitgekoren.... ongelyk:* schoner dan ooit te voren; de vergelijking scherper bij Ov., die hem reeds als klein kind *formosissimus* (‘zeer schoon’) had genoemd; *Venus waert:* (zelfs) aan V. lief.
740 *wreekt*; immers V. had in Myrrha de liefde gewekt; *min:* Cupido; vgl. voor de schrijfw. vs. 429, Bk. IV, vs. 420; *wulpsch:* dartel.
742 *uitsteeken;* nl. uit de (door Ov. vermelde) pijlkoker.
745 *hartsquetsuur*; staat hier zonderling, daar een verwonding van 't hart uiteraard ‘diep’, altans ernstig is; Ov.: ‘de wond’; maar 't woord werd door de associatie hart: liefde teweeggebracht.
747 *Ciprus*; Ov.: ‘de kusten van Cythéra’, eiland zdl. v.d. Peloponn., evenals de in de vlgg. vss. genoemde, een aan Venus gewijd oord.
748 *Knidus,* stad in Carië (Kl. Azië), beroemd door het Venusbeeld van Praxiteles.
749 *Pafus,* stad op Cyprus (vgl. vs. 413-14).
750 *Amatunte*; vs. 309.

*
z'Onthaelt verzelschapt hem, en blint in haere lusten,[753]
Gewent zich daeghlyx in zyn schaduwe te rusten,
Haer schoonheit cierlyk op te toien, elk ten trots.[754-55]
Nu rentze wilt en wuft door haegh, en bosch, en rots,[756]
En bergen, naekt tot aen de knien, met groot verlangen.
Het jaghtkleet, als Diaen, gehaekt en opgehangen.
Zy raet hem tammen op te spooren in de haegh,[759]
En dat hy hart of haes in zyne netten jaegh',
Of bloode dassen, en zich wacht' voor wilde zwynen,[761]
En wreede wolleven, en beeren, in woestynen[762]
Gewapent met den klaeu, en leeuwen, zat van moort.[759-63]
Zoo raetze Adonis vast, zoo hy naer raeden hoort,[764]
Zich wys hier voor te hoên. vervolgh al wat voorvlughtigh
U wil ontrennen: maer 't is zorghlyk al t'eerzuchtigh
Zich tegens stouten op te zetten in gevaer.[765-67]
O jongling, zegtze, neem u zelven wakker waer,[768]
En tergh geen dieren van natuur ten krygh geschapen,
Voorzien met tant en klaeu, een al te maghtigh wapen,
Op dat my d'eerzucht niet te byster dier koom' staen.[771]
Het everzwyn, de leeu zien geene jaeren aen,[772]
Noch jeught en schoonheit, die myn teder hart vermanden.
Het grimmigh boschzwyn voert den blixem in zyn tanden.[774]
De rosse bergleeu is oploopende en te fel.
Ook kenne ik zulk een slagh van dieren al te wel,
En haet het. vraeghtge my naer d'oorzaek en de reden?
'k Zal u de misdaet van dit schrikdier naekt ontleden:
Maer ongewoonte van den arrebeit der jaght
Eischt rust. hier noodight ons de popel stil en zacht[780]
In zyne schaduwe, en een bedt van groene weide.
Het lustme hier met u te rusten: en zy leide
Zich neder in het groen, en kreukte 't versche gras,
En in des jonglings schoot, zoo schoon gelykze was,

* TEKSTKRITIEK: vs. 772 oude uitg.: *De leeu en 't everzwijn*.
753 *onthaelen:* met minne bejegenen; in het Latijn *tenet:* omhelst.
754-55 *in zyn schaduwe te rusten;* Ov.: 'en (hoewel) gewend in de schaduw (*in umbra*) zich te vermeien en haar schoonheid door opsiering te vergroten, zwerft ze nu enz.'; *in umbra* door V. opgevat als: 'in zijn schaduw'.
756 *wuft:* zwerflustig; *haegh:* bosje, struik.
759 *tammen:* tamme dieren, d.z. zulke die zonder gevaar kunnen buitgemaakt worden (*tutae praedae*; bedoeld is: met de jachthonden, zoals in de 1e lez. ook stond).
761 *dassen*; Lat. *damas,* damherten; vgl. Bk. I, vs. 532.
762 *wreede:* woeste, gruwzame.
759-63 Verkeerdelik verstaat V. deze regels van een raad aan Adonis gegeven: zij hebben betrekking op de verrichtingen van Venus-zelf.
764 *zoo;* naar Ov.' bedoeling: zo ook; vgl. bij vs. 759.
765-67 *al wat.... ontrennen*; nl. de *tammen* van vs. 759; *voorvlughtigh*; vgl. Bk. I, vs. 634; *'t is... gevaer;* Lat. *in audaces non est audacia tuta*.
768 'Pas op u zelf'; Ov.: 'Wacht u roekeloos te zijn tot gevaar voor mij'.
771 *d'eerzucht:* uw eerzucht.
772 H. over het 'pleonasmus' in *everzwyn;* ib. een etymol. aantek. over de 'gemeene verwisseling' van *b, p, v, f,* n.a.v. *ever, verken, beer,* Lat. *porcus, verres*.
774 Vergelijk Boek I, vers 371-vlg.
780 *stil en zacht* door H. ten onrechte als bepal. bij *popel* opgevat, en afgekeurd; samen met *noodight* staat 't voor Latijn *blanditur* (*blandiri:* 'liefelik nodigen').

*
Met haeren blanken hals, neêrleggende achterover,
En maklyk leunende, bedekt van popellover,[786]
Hief, onder haer verhael hem kussende, aldus aen:
Gy hebt misschien het lot der dochter wel verstaen,[788]
Die in den loopstryt elk voorbyliep naer heur wenschen.[+]
Het is geensins verziert, maer kenbaer by de menschen:
Want z'overtrofze zulx, dat gy niet zeggen kont
Ofze in haer snelheit of in schoonheit boven stont.[792]
Apol, van haer gevraeght met wien zy zou vereenen,
Zegt: Atalante rust, ga stil: gy hoeft' er geenen.[794]
Onthou u: evenwel zultge u voor eenen man
Niet kunnen hoeden, en u eige zelve dan
Al levend missen. zy beducht om Febus spelling,[796b-97]
En lot, haer toegelegt, leefde eenzaem, buiten quelling,[798]
In 't schaduwachtigh bosch, en sloegh geduurigh straf[799]
Den drang der minnaeren, die haer aenzochten, af,[800]
Met dit beding: hier valt geen troost voor uwe minne,
Ten zy men tegens my in 't perk den loopstryt winne.
Wie sneller loopt verwerftme in 't blyde bruiloftsbedt.
Wie traegh loopt is om hals. dit 's een onschenbre wet[804]
Des loopstryts. luitze hardt, de schoonheit is zoo krachtigh.
De reukelooze troep der vryeren, niet maghtigh[805-806]
Zich in te toomen, komt aenvliegen op dien eisch.
Hippomenes hadt zich gezet om d'eerste reis[808]
Den wreeden loopstryt aen te zien, en sprak in 't ende:[809]
Wortze aengezocht met lyfsgevaer van deze bende?[810]
Hy vloekt de dwaze min der jongkheit: maer toen hy
Dees schoone in 't aenschyn zag, en 't naekte lichaem, vry
Van kleederen, om snel te rennen uitgeschooten,
Hoedaenigh ik verschyn, of zooge u liet ontblooten[814]
Van kleedren zelf zoudt zyn, waert gy in eene vrou

[+][Randschrift:] *Hippomenes en Atalante.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 789 oude uitg.: *voorby liep*; zo ook hs. 1e lez.
786 *bedekt van:* overschaduwd door.
788 *verstaen:* vernomen. Zie de *Guld. Winckel,* nr. XXIII.
792 H. wilde: *Of zy in snelheit.*
794 *Atalante,* dochter van de Boeötiese koning Schoeneus; vgl. Bk. VIII, vs. 438-vlg.
796b-97 ziet op haar gedaanteverandering.
798 *eenzaem,* d.w.z. ongehuwd. H. wenste: *En 't lot;* maar *toegeleght* kan in ruimere opvatt. zowel op *spelling* als op *lot* slaan.
799 *straf:* heftig.
800 *drang:* schare.
804 H. zag liever: *Wie traeger,* wat in 't vers echter niet past; bovendien blijkt uit *sneller,* dat er van relatieve traagheid sprake is.
805-806 Het Lat. is zo te verstaan, dat met *Des loopstryts* de woorden v. Atal. beëindigd zijn, en bovendien *de schoonheit is zoo kr.* als tussenzin staat (aldus ook bij Farn., niet bij Schrev.): 'Wel is die wet hard, maar (zo groot is de macht der sch.) toch enz.; *reukelooze:* overmoedige.
808 *Hippomenes,* zoon v. Megareus, de kon. v. Onchestus in Boeötie, die een kleinzoon v. Neptunus was; vgl. echter vs. 858-vlg.; *d' eerste reis* (niet bij Ov.) kan de schijn wekken, of H. slechts voorlopig zich wenste te onthouden, wat echter onjuist is.
809 *wreeden*; Lat. *iniqui;* 'wijl de voorwaarde wreedaardig was' (Pontanus).
810 Ov.: 'Wordt wel door iemand met zo groot gevaar een vrouw gezocht?' in *petitur conjux* door V. *conjux* als bepal. opgevat.
814 *ik:* Venus; *ge:* Adonis.

*

Herschapen. hy stont stom, en hief naer 't hoogh gebou
Des hemels alle bey de handen, heel verslegen,
En sprak: vergeeft het my, viel ik uw' yver tegen,[818]
Beschuldighde ik u flus. de prys, daer gy om rent,[819]
Zoo groot een schoonheit was my flus noch onbekent,
En onder 't pryzen voelt hy hart en boezem blaeken,
En wenscht dat geen van al haer magh te boven raeken
In 't loopen, 't welk hy vreest alleen uit nydigheit,
En zegt: waerom beproeve ik niet als zy, bereit
Te rennen, en met lust op avontuur te loopen?
Godt helpt den stouten. als dees vryer, onder hoopen[826]
En vreezen, by zich zelf dit mompelt, komt de maght,
Gelyk met vleuglen aen de voeten, onversaeght
Aenvliegen, en zy scheen den knaep van Aonyen[829]
Niet traeger dan een schicht der Russen voort te glyen:[830]
En evenwel staet hy, om haer bevalligheên[831]
Noch meer verbaest. een wint voert d'overschoone leên
Gezwint voorby, als hadt zy vleugels aengetoogen.[832-33]
De vlechten zwaeiden langs den rug voor ieders oogen.
De kniebant aen de knien met geborduurden zoom
Hing vast, en ieder zagh, in 't rennen zonder toom,[836]
Een gloeientheit en kracht door 's joffers blankheit zweven,[837]
En lieflyk ondereen gedommelt en verdreven:[838]
Gelyk de purpure gordyn d'ivoore zael[839]
Met haeren weêrschyn verft, en als een morgenstrael[840]
Den witten wandt begloeit. terwyl hy, daerze rende,
Dit gadeslaet, is zy de lange baen ten ende,[842]
En Atalante, die zich snelste in 't rennen toont,[843]
Wort heerlyk met een kroon van 't gansche feest gekroont.[844]
Elk overwonnen hart zucht jammerlyk. zy moeten,[845]

* TEKSTKRITIEK: vs. 831 oude uitg. na *hy* geen komma. - 838 oude uitg.: *onder een*. - 839 oude uitg.: *purpere*. 842 oude uitg.: *gade slaet*.

818 *viel tegen*; vgl. vs. 119.

819 *flus:* zoëven.

826 *Godt:* de godheid; *den stouten:* 3e nv. meerv. (*audentes*).

829 *van Aonyen:* uit Boeötie: vgl. Bk. III, vs. 443.

830 *Russen:* Scythen.

831 *bevalligheên;* 'juist haar snelle loop, - zegt Ov., - verhoogt haar schoonheid'; vgl. *d'overschoone leên,* vs. 832.

832-33 Ov.: 'De schoe-banden vlogen door tegen-drift des lugts agter uit' (Valent.); Farn. houdt de *talaria* voor de sandalen - zelf die af - vliegen; *vleugels* bij V. in ieder geval als voetvleugels (als weergave van *talaria*) te verstaan, waarvoor hij elders *hieling, hielvlerk* bezigt.

836 *hing vast*; weinig gelukkige vertaling van *suberant,* d.i. waren onder (de knieën), daar het wapperen niét is weergegeven.

837 *kracht*; niet bij Ov., noch in de 1e lez.

838 *ondereen*, nl. het rood en het blank; *gedommelt en verdreven*; vgl. Dl. IV, 112: 812.

839 *gordyn,* boven het atrium gespannen, tegen de zon; *ivoore:* ivoorwit; Lat. *atria candida* (eer: 'marmerwit'); 1e lez.: *de witte zael*; zie *witten wandt,* vs. 841.

840 *met.... verft*; naar de lez. *similem dat* (Farn.); *morgenstrael*; 1e lez.: *met een' rooden strael.*

842 *de lange baen*; Ov.: 'was voor de laatste maal de baan doorlopen'.

843 *snelste*; vgl. Bk. III, vs. 818.

844 Versta: 'als overwinnares van de ganse wedstrijd'(?); of: onder instemming van alle aanwezigen; Ov.: 'wordt als overwinnares met een feestelike krans (*festa corona*) getooid'.

845 1e lez.: *Elk overwonnen zucht godtsjammerlyk.*

*
Op 't vonnis van 't beding, dit met hun leven boeten.
Noch stont Hippomenes in 't minste niet versaeght[847]
Om d'uitkomst van dees schaer: en d'oogen op de maeght[848]
Geslagen, daer hy stont in 't midden, sprak: Atlante,
Wat dingtge naer den prys des loopstryts, met de plante[850]
Van uwen vluggen voet, by suffers, bloo van geest?[851]
Verzet u tegens my, indienge op 't renstryts feest,[852]
Van een' gelukkigen in 't loopen, afgeronnen,[853]
Het opgeeft; zeker gy, gelukkigh overwonnen
In 't renperk, zult u niet beklaegen om dat gy
Van zulk een' dapperen als ik geraekt in ly,[856]
En onder legt: want wie bestaet twee grooten nader?
Myn vader is Megaer, Onchestius zyn vader.
Dus ben ik naneef van den zeegodt, ryk van prys.[858-59]
De deught ontaerde van den stamme geenerwys.[860]
Worde ik verwonnen, en zoo Hippomeen moet sterven,
Zultge eenen grooten naem door d'overhant verwerven.
Scheneüs dochter zagh terwyl hem minzaem aen,[863]
En twyfelde ofze 't spel wou winnen en bestaen,[864]
Of liefst verliezen, en begon aldus te spreeken:
Wat godt, een vyant van die overschoon uitsteeken,[866]
Wil hem berooven van zyn leven, en gebiet
Dat hy met lyfsgevaer myn huwlyk niet ontziet[868]
Te zoeken? neen, voorwaer, ik kenme dit onwaerdigh.[869]
Zyn schoonheit raektme niet, en nochtans moght hy, aerdigh

* TEKSTKRITIEK: vs. 848 hs. *uikomst.* - 866 oude uitg.: *Godt*. - 871 oude uitg.: *mé*.

847 *noch:* toch.

848 *uitkomst:* resultaat; Lat. *eventus*, dat hier ook ‘einde, dood’ kan betekenen.

850 1e lez. *Wat staetge*; om voor de hand liggende reden gewijzigd.

851 *suffers:* kerels zonder pit.

852 *indienge* opent de voorzin, *zeker* (vs. 854) de daarvan door een puntkomma gescheiden nazin; *'t renstryts feest*; vgl. voor de constr. Van H. II, blz. 139.

853 *afgeronnen;* vgl. Bk. IV, vs. 524; na *gelukkigen* is een komma geschrapt; missch. kwam die na *loopen* daarvoor in de plaats.

856 *dapperen;* Lat. *tanto,* ‘zo groot’, in betrekk. tot zijn voorname afkomst (*bestaet,* vs. 857)

858-59 Vgl. vs. 808; 875; 940; bij de door hem gevolgde lez. (*mihi genitor Megareus, Onchestius illi; Est Neptunus avus, pronepos ego regis aquarum*) heeft V. wschl. *avus* als ‘stamvader’ of ‘overgrootvader’ (van Hippom.) verstaan, en (vgl. een aant. bij Farn.) Onchestius als zoon v. Neptunus genomen; men leest tans: .... *Megareus Onchestius, illi Est Neptunus avus* etc. (zo reeds Micyllus, bij Schrev.), vertaalt het bijv. gebruikte *Onchestius* hetzij als zoon v. O., of als ‘vorst van O. (stad in Boeötie)’, zodat *illi* op M. slaat, wiens grootvader (*avus*) Nept. is; *naneef* voor *pronepos*, ‘achterkleinzoon’; 1e lez.: *Myn grootvaer is Neptuin, en Makareus* (zo ook Flor.; ook bij Farn. vermeld, naar Reg.; ook vs. 934 aldus de 1e lez.) *myn vader.* 2e: *Zyn vader is Onchest, en Megareus;* vs. 859 1e lez.: *Ik ben de; Macareus* staat bij Regius, maar daarnaast *Acestius*.

860 *deught:* flinkheid; *ontaerde,* verl. tijd.

863 *Scheneüs* (*e* der 1e silbe gewijzigd uit *o*): van *Schoeneus* (tweesilbig); Lat. *Schoeneïa* (bijv. nw.); daarmee zal de driesilb. vorm bij V. samenhangen.

864 *bestaen* is vermoedelik synon. met *winnen;* in deze zin niet in *Wdb. N.T.,* maar vgl. Hd. *bestehen,* überstehen, aushalten, glücklich zu Ende bringen (Paul); minder wschl.: ondernemen en winnen, winnen na 't ondernomen te hebben; andere vbb. van husteron-proteron Bk. I, vs. 458; VIII, vs. 889.

866 *wat godt:* welke god (Lat. *quis deus;* niet: *qualis,* ‘wat voor een’); vgl. Bk. VII, vs. 22; *overschoon uitsteeken:* boven anderen uitmunten door schoonheid.

868 *niet ontziet:* waagt.

869 *ken:* weet; of: erken.

En schoon, my mooghlyk me beweegen tot zyn min:[870-71]

870-71 Versta: ‘Niet zijn schoonh. is het, die enz.’; *aerdigh en schoon:* ‘aantrekkelik en schoon als hij is’; *me:* mede, ook daardoor.

*
Maer anders schietme dit heel koel in mynen zin.
'k Verschoon zyn jongkheit in de lente van het leven.[873]
'k Verschoone 's jonglings moedt, niet schroomende te sneven:
'k Verschoone hem, die godt Neptuin in 't vierde lidt[874-75]
Bestaende, myne jeught en schoonheit, als zyn wit,
Beschiet, en my bemint, en om met my te paeren
Geen avontuur ontziet, noch doot, noch dootsgevaeren,
Zoo 't warsse lot my hem ontzegge in dezen stryt.[879]
O vreemdeling, vertrek, terwylge veiligh zyt.
Ay laet myn bloedigh bedde en echtgenootschap vaeren.
Myn huwelyk is wreet. geen dochter, jongk van jaeren,
Ontzegt uw huwelyk. zet, eerge uw leven waeght,
Uw hoop en zinnen liefst op eene wyze maeght.
Maer hoe bezwaere ik my zoo byster om uw leven,
Daer hier alreede zoo veel minnaers mosten sneven?[886]
Hy sterve: hy zie toe, die vry en zonder noot[887]
Zich geensins spieglen wil aen veeler braven doot,
En met een' afkeer van het licht wert aengedreven.[889]
Zal hy dan sterven, die met my gepaert wou leven,[890]
En een onwaerde doot bezuuren, als een loon[891]
Van min? hoe zal de nyt om deze zegekroon
My ringlen! doch ik ben geen oorzaek van zyn blaeken.[892-93]
Och ofge wyzer woudt by tyts dien loopstryt staeken!
Dit schynt krankzinnigheit. och ofge in 't renperk my,[895]
Te snel in 't loopen, als een blixem, vlooght voorby!
Hoe straelt een maegdezwier, o jongling, uit uwe oogen![897]
Helaes Hippomenes. ik dus om u bewogen,
Wensch datge my noit zaeght. wat zytge levens waert!
Waer ik gelukkiger, en vry en onbezwaert
Van 't noodlot, 'k zoume van uw huwlyk niet onthouwen,
En gy waert d'eenige, waermede ik wensch te trouwen.[902]

* TEKSTKRITIEK: vs. 873 *het*; oude uitg. *zijn*. - 874 oude uitg. na dit vers een punt; in het hs. vervangt de dubbelpunt een ouder vraagteken. Het Latijnse vers is in vraagvorm, en zo ook had Vondel oorspr. vertaald. - 898 oude uitg. na *Hippomenes* een komma.

873 'Zijn jeugd is het die enz.'

874-75 Deze herhalingen niet in de 1e lez., waar V. Lat. *quid quod* ('wat meer is') 2 x weergaf met: *Wat zegge ik;* vgl. Bk. IX, vs. 274; *vierde lidt* (de stamvader meegeteld), vgl. vs. 808, 858.

879 *warsse;* in 't hs. sterke aarzeling bij dit woord; 1e lez.: *warsse;* 2: *nydigh;* 3: *warsse;* 4: *warsse*.

886 *daer:* terwijl.

887 *hy zie toe* (viderit): hij moet weten wat hij doet.

889 *wert:* wordt.

890 *die;* reden gevend ('omdat hij'); Lat. *quia;* vgl. vs. 93.

891 *onwaerde:* onwaardig, niet verdiend (*indignam*).

892-93 *hoe.... ringlen;* Ov.: 'mijn overwinning zal een onverdragelike haat (*invidiae non ferendae*) tegen mij gaande maken'; zo ook de juiste aant. bij Schrev., die echter een op 'n andere lez. (*ferenda*) berustende verklaring v. Regius meedeelt, waarmee V.'s vertaling klopt; *ringelen:* plagen, kwellen; eigl. van het 'ringen' van dieren.

895 Ov.: 'Of, wijl ge eenmaal buiten zinnen zijt, mocht ge sneller (van voeten) zijn dan ik'.

897 *maeghdezwier* (*virgineus vultus*); vgl. Bk. IX, vs. 354.

902 H. wenste *met wien;* daartegen Bi., en Van Lenn., die zijnerzijds 't praesens *wensch* afkeurt; Ov.: 'zou willen'; over *waermede* nog V. Lelyv.

*

Dus sprakze simpel on onnozel, en geraekt[903]
Van d'eerste liefde, en mint gansch onbewust, en blaekt,
En wort geen min gewaer. nu rusten volk en heeren
Ten renstryt toe, om naer de wys te triomfeeren,[905-906]
Als d'afkomst van Neptuin Hippomenes my met[907]
Een kommerlyke stem dus aenroept om ontzet:
Dat Venus 't minnevier, door haere torts ontsteeken,
En ons voorneemen nu begunstige op ons smeeken.[910]
Geen nydigh luchtje melt my daetlyk dit geluit.[911]
'k Beken ik wort beweeght, en stel de hulp niet uit.
In 't edelste gewest van Ciprus oostwaert heene
Ontvout zich eene streek, geheeten Tamazene[913-14]
By 't lantvolk, my van outs godtvruchtigh toegewyt.
Zy wouden dat ik hier myn kerken voor altyt[916]
Begaefde met dit lant. hier ziet men in het midden[917]
Op 't velt een' boom geplant, wel waerdigh aen te bidden.
De takken zyn vergult, en kraeken van het gout.
Hier komende plukte ik [de liefde is niet te stout][920]
Dry appels, lietze hem alleen zien, na het pluiken,[921]
En onderwees hem stil hoe hyze most gebruiken.
Men stak de rentrompet, waerop zy vaerdigh staen,
En schieten te gelyk ter lyn uit in de baen,
Zoo vlugge dat de zool geene aerde schynt te roeren.
Gy zoudt gelooven dat zy drooghsvoets over moeren
En zee en wateren heenrennen zouden ras
En vlug, ook over aer en staende graengewas.
't Geroep, de gunst des volx begunstigen den vryer,
En moedigen de vaert van zulk een' braven stryer.
Nu nu is 't rennens tyt. nu spoe u, Hippomeen.

* TEKSTKRITIEK: vs. 908 oude uitg.: *omontzet*.

903 *simpel en onnozel:* naief en onschuldig; Lat. *rudis:* 'onervaren (in liefde)'; vgl. Bk. V, vs. 545-47.

905-906 *renstryt;* nl. tussen A. en H.; *rusten toe;* Ov.: vorderen, verlangen: *volk en heeren;* Ov.: 't volk en de vader; 906b toevoeg. v. V.

907 *my:* Venus.

910 *ons:* mijn.

911 *geen nydigh luchtje;* voor: *aura non invida:* 'een welgezind windje'; *geen n.* = een niet n.; vgl. *met geen gelukkig voorspook*, Inh. v. dit Boek.

913-14 1e lez.: .... *gewest geheeten Damascene.... geheeten Tamazene* (dit gewijzigd uit *Damascene;* deze vorm noch bij Farn., noch bij Schrev. in de tekst, wel bij Farn. in de aant.; conform bij Regius; in latere uitg. v. Florian. (zo A'dam 1662) *Damascenes,* vroeger *van Damasco:* vgl. ook N. Heins., noot. Schrev. *Tamasenum;* Tamasus, een stad op Cyprus; de streek was rijk aan koper (*edelste gewest*); *-ene* berust op het bnw.; vgl. vs. 309; *oostwaert heene* (niet bij Ov), doelt op de ligging van Cyprus t.o.v. Boeötie; *streek*; Lat. *ager:* 'stuk land'; vgl. vs. 917.

916 *wouden*; 1e lez.: *baden*; 2e: *wilden*; *kerken*; Lat. *templa* kan ook voor 't ekv. staan; aldus zeker vs. 968.

917 *begaefde*; nl. tot onderhoud; 1e lez.: *Met inkomst zou voorzien*.

920 *Hier;* met *hinc,* 'van hier (komende)' duidt Ov. aan, dat Venus zich verplaatst van Cyprus naar 't terrein v.d. wedloop; *de liefde* (3e nv.) *is niet* (niets) *te stout;* niet bij Ov.; 'liefde onderneemt alles'; daarmee wil Venus de grootte van haar dienstvaardige genegenheid onderstrepen; missch. bezigde V. de in dit verband rijkelik sterke uitdrukk. mede met 't oog op de verhouding Venus-Adonis; vgl. vs. 814-vlg.

921 *appels* zijn een gewoon attribuut van Venus.

*
Zet al u kracht te werk. nu sammel niet. spoe heen.
Gy zult het winnen: spoe. men twyfelt van weêrzyde
Of Megareus zoon zich hierover meer verblyde,[934]
Of Atalante zelf. hoe dikwyl staetze stil,[935]
Die Hipoomeen voorby kan streven zooze wil.
Zy vlieght langs 't aenzicht, dat zy eene poos belonkte.
Hy hyght drooghskeels om zyn vermoeitheit, en ontvonkte
Zyn hart. het ende van de loopbaen is noch wyt.
Toen liet Neptunus neef een' appel in dit kryt[940]
En renperk vallen. zy verstomde, en stont bewogen
Door 't glinstren van dit ooft. toen uit haer streek gevloogen[942]
Tastze onder 't rollen flux den gouden appel aen.
Hippomen rent voorby haer heenen in de baen.[944]
De renbaen galmt op 't luit geschrey van al die 't kyken.[945]
Zy boet haer achterstel met snelheit, en gaet stryken,[946]
Gelyk een vlugge pyl: en voor de tweede mael
Door 't ooft verlet, hervat, dat zy haer scha herhael,[948]
Het loopen, loopt hem in, komt zy aen zy gedreven.
Het leste deel der baen was nu slechts overbleven.
Toen riep hy: o godin, die my het ooft bestelt,
Sta by, en smakte styf den appel dwers in 't velt,
Op datze spader keer'. zy twyfelt watze woude,
En ofze uit haere streek den appel raepen zoude.[954]
Ik dwongze streng hier toe, verzwaerende 't gewight[955]
Van 't opgegreepen ooft, te voren snel en licht,
Verhinderde hier door haer snelheit, vlug als pennen:[957]
En op dat myn verhael min traegh vall'dan dit rennen;[958]
Hy spoet de maeght voorby. de minnaer strykt den prys:
En was ik, o Adoon, niet waerdigh dat hy wys
My zou bedanken, en met wierookgeur vereeren?
Maer dees ondankbre wou myn outer niet stoffeeren
Met wierook. ik stak op van gramschap, om 't versmaên

* TEKSTKRITIEK: vs. 949 oude uitg.: *Met loopen;* Vondel heeft in het hs. het eerste woord van dit vers niet minder dan viermaal veranderd; hij schreef eerst *Het,* toen *Met*, toen *Het,* toen *Met,* eindelik *Het,* dat dan in de druk weer *Met* werd. - 953 *datze*; oude uitg.: *dat dees*.

934 *Megareus zoon;* de geringe klemt. van *zoon* in 't versritme meende Van Lenn. te kunnen verklaren uit bijgedachte aan namen als *Willemszoon* e.d.; 1e lez.: *Of zich Makareus* (vgl. vs. 858) *zoon hierover;* V. heeft tegelijk de naam èn de klemt. daarvan willen verbeteren, maar zeilde zo tegen een andere klip.

935 *staetze stil;* Lat. *morata:* ‘vertraagde zij haar loop’; vgl. vs. 948 *verlet* (*remorata*).

940 *neef:* afstammeling; *proles Neptunia:* vgl. vs. 858. Over *kryt, kreyt, kreits* H.

942 *streek:* richting.

944 1e lez.: *Hippomenes rent haer voorby in deze baen*.

945 *kyken:* aanschouwen; vgl. Bk. VIII, vs. 823; 1e lez.; *van die 't aenschouwen*.

946 *achterstel;* 1e lez.: *traegh verlaet*; 2e: *sammelen*.

948 *herhael:* inhale.

954 *uit haere streek:* buiten haar looprichting.

955 *streng:* met kracht.

957 *verhinderde:* belemmerde; vgl. Bk. VII, vs. 23.

958 Ov.: ‘opdat mijn v. niet trager valle’.

Van deught, en wou dat hy ten spiegel zoude staen[964]
Der jongelingen, die myn weldaet los vergeeten,
En toonme op deze twee strafvaerdigh en gebeeten.
Zy waren alle bey gekomen verder dan[967]
De kerk van Cibele, der goden moeder, van
Echion eer gesticht, uit kracht van kerkbeloven,[969]
In 't schaduwachtig bosch, dat met den pyntop boven
Tot aen de wolken styght, als zy, van reizen moe,[970-71]
Hier rusten. Hippomeen, te luttel op zyn hoe,
Wort tot byslaepens lust door onze maght gedreven.
Omtrent de heilge kerk was een vertrek gebleven,[974]
En weinigh licht hierin, gelyk een veltspelonk,
Zoo als natuur haer eêl uit lichten puimsteen klonk.[976]
Men achtze heiligh door den godtsdienst, vry van smetten,[977]
Daer priesters beelden van hunne oude goden zetten.[978]
Hier sluipt hy in, en schent het zuiver heilighdom,
Dat elk verboden is. elk kerkbeelt draait zich om.[980]
Der goden moeder, op wiens hooft de torens blinken,[981]
Bedenkt zich ofze hen in Plutoos poel wil zinken.[982]
Dees straf docht haer te zacht, waerom zy, dus bevlekt[+]
Van kerksmette, alle bey hun halzen overdekt[983-84]
Met rosse manen, en de vingers kromde, als klouwen
En scherpe nagels, om den boschroof vast te houwen.
Zy worden leeuwen, en de dikte van al 't lyf
Gaet zitten in de borst. zy loopen snel en styf,
En laeten hunnen staert langs d'aerde nederhangen.
De grimmigheit, als zy met wraekzucht zyn bevangen,
Ziet hun ten oogen uit. luit brullen is hun spraek.
Zy slaepen beide in 't bosch: en Cibel, die de wraek[992]
Der leeuwen, ieders schrik, betoomt voor haeren wagen,[993]
Ziet hoeze 't montgebit met makke tanden knaegen.
Myn allerliefste, schuw dit schrikdier, en al 't slagh
Van dieren dat verwoet en wreet u spits biên magh,

[+][Randschrift:] *Hippomenes en Atalante in leeuwen.*

964 *deught:* weldaad; vgl. vs. 965.
967 *zy waren gekomen*; Lat. *transibant:* 'zij gingen voorbij'.
969 *Echion*; vgl. Bk. III, vs. 150; *kerkbeloven*; vgl. Bk. VIII, vs. 1018.
970-71 *dat.... styght*; niet bij Ov.
974 *vertrek:* schuilplaats; vgl. Dl. III, 202: 52; *gebleven:* overgebleven, niet opgeruimd; Lat. *fuerat,* 'was geweest', dat hier echter wel met *erat,* 'was' gelijkstaat.
976 *eêl:* op fraaie wijze; vgl. *Wdb. N.T.* i.v., 3777; 1e lez.: *Die d'aerdige* (kunstvolle) *natuur*.
977 *vry van smetten* (niet bij Ov.); bij *godtsdienst*.
978 *zetten*; verl. tijd; Ov.: 'waar de priester houten beelden der oude goden bijeengebracht had'; die houten b. waren de vroegste produkten der Gri. sculptuur.
980 *dat*; bij *schent*; 'hetgeen' (*vetito probro*); vgl. Overdiep, II § 143; Bk. II, vs. 228.
981 Als stichteres van steden en burchten is zij getooid met een zgn. muurkroon.
982 *zinken:* doen zinken; andere vbb. uit Vondel e.a. in de aant. van Van Lelyv. op H.; vgl. nog *zincken in een' poel*; *Lucif.* vs. 1848.
983-84 *dus.... kerksmette* hoort bij 'n *beiden*, dat uit hetgeen volgt kan worden geäbstraheerd.
992 *in 't bosch:* versta: in de plaats van in een huis.
993 Cybele's wagen was met leeuwen bespannen.

*

Op dat uw moedigheit ons beide niet berouwe.[997]
Aldus vermaentze hem beducht uit liefde en trouwe,
En zweeft op eene koets met haere zwaenevlugt,[999]
Gespannen in 't garreel, door nevels wint en lucht.
Maer zyne moedigheit past op geen wyze raeden.
Zyn honden, snufflende door 't velt op wisse paden,[1002]
Betrappen 't wilde zwyn, en jaegen 't uit het riet.
De zoon van Ciniras, gezwinde Adonis schiet
Het in de zyde, als 't uit het jaghtbosch quam gevloogen.
Het rukt met open muil, uit alle zyn vermogen,[1006]
Den taeien zwynspriet, van zyn eigen bloet besmet,
Den jaeger uit de vuist, en volleght onverlet[1008a]
Den vyant, die vast beeft, en angstigh zich wil bergen.
Het zet de tanden, nu verwoeder door dit tergen,
In 's jonglings eechenis, en smakt hem doot in 't zant.[1011]
Maer Venus, door de lucht gevoert, had noch het lant
Haer eilant Ciprus, niet gewonnen met den wagen,
Of zy vernam 't gesteen des stervers, ree verslagen,[1014]
En keert de zwaenevlugt bestorven derwaert heen.
Toen zy hem uit de lucht zieltoogen zagh beneên,
En 't lichaem in het bloet zich wentelen en keeren,
Sprong zy ten wagen uit, verscheurde borst en kleêren,
Het haer aen flarden, sloegh de handen voor de borst,
En zy, die 't noodlot in dien rou bestormen dorst,[1020]
Sprak: evenwel zal 't noch niet gaen naer uw behaegen.[1021]
De naklank van den rou, om myn' Adoon gedraegen,[1022]
Zal eeuwigh duuren, het vernieuwen van zyn doot
En lykroustaetsi noch elk jaergetyde, root[1023-24]
En nat van traenen, ons misbaeren nabootseeren.
Maer 't bloet des jonglings wil in eene bloem verkeeren.[1026]
Moght Prozerpyn voorheen veranderen een vrou[+1027]
In geurigh muntekruit op 't vlakke velt, hoe zou
Men ons benyden datwe Adoons gestalt herstellen.[1029]

[+][Randschrift:] *Minte in hofmunte.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 1013 oude uitg. na *Ciprus* geen komma. - 1029 oude uitg. na *herstellen* een vraagteken.

997 *moedigheit*; vgl. Walch, *Var. Pal.* 62.

999 Het zwanengespan eerst bij Romeinse dichters; bij vroegere vindt men mussen of duiven; vgl. *Vondelkron*. IV, 3; 5.

1002 *wisse paden:* een onbedriegelik spoor.

1006 *met open muil;* Lat. *pando rostro*, 'met kromme (muil; hier:) tanden'; bij V. verwarring met *pandere:* openspannen.

1008a Lat. *excussit:* rukte uit, echter niet uit de hand v. Adonis, maar uit zijn eigen flank.

1011 *eechenis;* Bk. II, vs. 473.

1014 *sterver;* vgl. vs. 273.

1020 Lat. *questaque cum fatis:* en zich beklagend bij het noodlot; bij V. verwarring met *quaero?*

1021 *uw,* nl. van 't noodlot.

1022 *naklank* voor Lat. *monimenta,* 'signa, memoria' (Regius-Schrev.).

1023-24 *vernieuwen;* in de vorm van een jaarliks (*jaergetyde*, vs. 1024) herinneringsfeest; *root en nat van traenen* slaat op de vierenden.

1026 *wil:* zal.

1027 *vrou;* nl. de nimf Minthe (zie het kantschrift), en wel uit ijverzucht.

1029 *herstellen;* (anders stellen) veranderen; Lat. *mutare;* analoog aan *herscheppen*; vgl. voor die bet. *Wdb. N.T.* VI, i.v. 656 F, en 583: *herbeelden*, 'anders vormen, herscheppen'.

*

Zoo spreektze, en sprengt zyn bloet met nektar, die aen 't zwellen[1030]
Gelyk een bobbelblaes ten hemel opwaert spoet,[1031]
En 't lydt geen uur, of uit dit versch vergooten bloet[+1032]
Verryst een roode bloem; hoedanigh, na'et vermengen
Van vocht en hitte, een kern granaeten voort kan brengen,
Dieze onder haere schel verberghde voor 't gezicht.[1033-35]
Dees bloem is kort van duur: want zy verwelkt heel licht,
En valt terstont, zoo dra de wint haer tegensportelt.[1037]
Men noemtze een wintbloem, die niet diep in d'aerde wortelt.[1038]

[+][Randschrift:] *Adonis in eene bloem.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 1030 oude uitg.: *zwelle* met afkortingsteken op de eindletter; vgl. Bk. I, vers 217. - 1032 De fout *En lijdt* in H.'s uitgave is in de *Proeve* hersteld. - 1033 Ho. *na't* (ook Bk. V, vs. 860).

1030 *die* enz.; Ov. zegt dit niet van de nektar, maar van het bloed.

1031 *ten hemel;* Lat. *pluvio coelo:* 'bij regenlucht, -weer').

1032 H. over *het lydt,* en het door hem afgekeurde *aanlijden;* vgl. Bk. VII, vs. 1032; '*het* heeft hier de betekenis van *daer*'; een eigl. verklaring geeft hij niet.

1033-35 Ov.: 'van de selve verf als den bloessem der granaatappel, die sijn kornen in een taje schel heeft beslooten' (Valent.); doordat V. *granum* met *punica ferre* verbond, maakte hij de vergelijking tussen de *roode bloem* (windroos, anemoon) en de granaatappels; *na'et.... hitte;* niet bij Ov., maar vgl. Bk. I, vs. 519.

1037 *sportelen,* eigl. een bijvorm v. *spartelen;* vgl. Bk. II, vs. 470; XII, vs. 368.

1038 De naam der anemone is van Gri. *anemos,* 'wind' gevormd; dat ze gemakkelik (af)valt, schrijft Ov. hieraan toe, dat ze los aan de steel zit (vgl. 1e lez.: *Dewylze dun van steel*) en al te licht is.

P. Ovidius Nazoos Herscheppinge.
Het elfde boek.[*]

Inhout.

[1] De Traciaensche wijnpaepinnen verscheuren Orfeus, en veranderen in verscheide
[2] boomen. Bacchus scheide hierom uit Tracie, en Midas, Sileen weder t'huis brengende,
[3] wert op zijnen wensch met de goutkunst beschonken, het welk hem berouwende, zoo[r. 3]
[4] ging hy zijn lichaem afwasschen in Paktool, wiens zantgront in gout verkeerde. Hierna
[5] veranderde Febus Midas ooren in ezels ooren, ter straffe van zijn onrechtvaerdigh vonnis.
[6] Apollo ging van hier in menschengedaente de muuren van Troie bouwen. Herkules deze
[7] stadt winnende, huwde Hezione aen Telamon, hoewel Peleus, de broeder, na zijne me-[7-8]

* BOVENSCHRIFT: De vorm *elfde* is pas de 4e lez. (1. *-ste;* 2. *-de;* 3. *-ste*); vgl. vs. 149.
r. 3 *goutkunst:* kunst om goud te maken.
7-8 *de broeder,* nl. van Telamon; *hoewel,* verkeerdelik voor Lat. *quandoquidem:* ‘daar immers’; vgl. vs. 306; *na zijne.... herscheppingen;* onjuist; Lat. *ejus,* niet: ‘zijne’, maar: ‘hare’.

*

[8] nighvuldige herscheppingen, alreede aen Tetis gehuwt was. Peleus sedert naer Ceïx
[9] gereist, hoorde en zagh zelf Dedalion in eenen havik, en den wolf in steen hervormt. Na[9]
[10] dezen tijt verscheen Ceïx geest, na gelede schipbreuk, in Morfeus gedaente, Alcione in
[11] den droom, en zy en haer man veranderen in zeevogels. Deze beide in de lucht vliegende,[11-12]
[12] vernamen hier by geval Ezakus, voorheene in een' duiker herschapen.

Terwyl de Tracische waerzanger met dien zang[+vs. 1]
Geboomte, en dier, en rots, hem nagevolght dus lang,
Bekoorde, zagen in het ent Cikoonsche vrouwen,[3]
Die dol in 't panters vel het heiligh wynfeest houwen,
Hem van een' heuveltop den gallem van zyn keel[5]
Eendraghtigh huwen aen de liefelyke veêl.[6]
Een dronke wynpaepin, die 't haer om 't hooft liet vliegen,
Zegt: ziet hier is de man, die afgerecht op liegen,
De vrouwen durf versmaên. zy schoot hierme terstont[9a]
Een' stok, met blaên bekleet, den speelman langs den mont,[10]
En raekt, doch wont hem niet. een andere, gesteven[+]
Van dolheit, smakt een' kay, die door de lucht gedreven,
Verzacht wort van de stem, gepaert met Orfeus lier,
En voor zyn voeten viel, zoo zacht, als of dees hier
Gena zong om 't bestaen van zulk een dolle boosheit.[15]
Verwilderen wint velt, en alle reukeloosheit.[16]
Zy raemen geene maet. de razerny kryght maght.[17]
De zang hadde al 't geweer gelenight en verzacht:[18]
Maer 't schrikkelyk geschrey nooptze aen, gelyk met spooren.[19]
De Berecintsche pyp, het steeken van den horen,[20]

[+][Randschrift:] *Traciaensche wynpaepinnen, Cikones genoemt, randen Orfeus aen.*

[+][Randschrift:] *De kay wort week*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 9 oude uitg.: *hiermé*.
9 *hoorde en zagh;* Cant.: 'had deels vernomen, deels gezien'.
11-12 *haer man,* nl. Ceyx; *Deze beide.... herschapen;* Cant.: 'Toen zekere lieden deze in de lucht vliegend hadden waargenomen, brachten zij in herinnering, dat Aesacus eertijds veranderd was in een duikervogel, die daar toevallig ook in de nabijheid was'.
vs. 1 *dien zang;* nl. de in Bk. X, van vs. 207 af meegedeelde zangen van Orpheus; vgl. voor dit gedeelte de *Uitvaert van Orfeus,* Dl. V, blz. 792-vlg.
3 *Bekoorde;* 1e lez.: *Nasleepte;* Farn. *traxit;* Schrev.-Heins. *ducit:* 'tot, zich trekt'; de Ciconen, 'n volk in Thracië.
5 *van een' heuveltop;* bij *zagen;* 1e lez.: *Van eenen heuvel hem*.
6 *veêl;* voor *nervi,* 'snaren'; vgl. *lier,* vs. 13.
9a Vgl. Bk. X, vs. 117-vlg.
10 a Nl. doordat hij *met blaên bekleet* was.
15 *gena zong: om genade smeekte;* vgl. Dl. III, 280: 942.
16 *reukeloosheit:* doldriestheid.
17 *razerny;* voor *Erinnys,* de Furie(-ën), hier als godin(nen) der misdaad; vgl. Bk. I, vs. 886; Dl. II, 734: 1964, ook 1980-vlg.
18 *hadde:* zou hebben; *geweer:* wapen-, werptuig; *gelenight:* vertederd; 1e lez.: *geleenight*.
19 *nooptze.... spooren;* niet bij Ov., en minder gewenst; om het *verdooven* (vs. 22) is 't te doen.
20 *Berecintsche pyp:* de Berecynthiese (naar een Phrygiese stam, bekend door de Cybele-verering) kromme fluit (tibia); *het steeken van den horen;* Lat. *inflato cornu;* tans geldt de lez. *infracto;* 'met gekromde horen'; aan de Phrygiese schalmei bevond zich een gekromd hoornen mondstuk.

De keteltrom, de bom, en 't vreeslyk hantgebaer[21]
Van 's wyngodts dronke jaght verdoofden zang en snaer.[22]
Toen werden endelyk de rotsen root door 't bloeden
Van godt Apolloos zoon en zanger: want in 't woeden
Gaf niemant hem gehoor. de wynpaepinnen slaen

21 *hantgebaer:* handbeweging, geklap (*plausus*).
22 *jaght:* bende.

*

Den groenen schouburgh, daer ontelbre vogels staen,[26]
En slang, en dieren, om naer Orfeus zang te hooren,[27]
In stukken op een' sprong. nu randenze van toren
Met bloênde vuisten zelf den vroomen lierman aen,[29]
En rukken al te hoop, door 't ruisschen van de blaên:[30]
Gelyk de vogels, van ontzinden wrok gedreven,
By lichten dage naer den dootschen nachtuil streven.
Hy zit, gelyk een hart, dat midden in het loof
Van 't ronde vechtperk treurt, en als een morgenroof
Des jaghthonts, sterven zal. nu toevenze niet langer,[33-35]
Maer komen overhoop gevallen op dien zanger,[36]
En slaen in 't hondert met de wyngertstokken toe,
Geensins hierom bereit. dees worpt zich nimmer moe[38]
Met kluiten: d'andre smyt met afgescheurde takken,
Die met een' kay, op dat den dollen hoop in 't smakken,
Geweer noch wapen in dees buie ontbreeken zou.[40-41]
Groflyvige akkermans staen bezigh in den bou,
Om zweetende den ploeg door d'akkers heen te jaegen,
En andren spitten 't lant, opdat het zaet magh draegen,
Met hunne spaden om; en ziende dezen hoop
Aan 't hollen, zetten 't flux te lande in op den loop,
Verlaeten 't akkertuigh, en laeten spade en eggen,
Gespreit langs 't ledigh velt, hier luy en ledigh leggen.[48]
Het wilde vrouvolk grypt dit reetschap in de vuist,
En rukt'er d'ossen af, die vuil van stof begruist,[50]
Met hoornen dreigen: en nu komenze aengestoven,
Om Orfeus, daer hy zit, van 't leven te berooven,
Die bey de handen vout, en om genade bidt,
Maer och te vruchteloos: want al de hoop, verhit[54]
Op moort, acht geene be. geen heilighschenders achten
Op zyne woorden, en bedrukte jammerklaghten,

* TEKSTKRITIEK: vs. 35 oude uitg. na *jaghthonts* geen komma. - 51 oude uitg. na *dreigen* een komma. - 54 oude uitg. na *vruchteloos* een komma. - 55 oude uitgave: *bé*.

26 *groenen schouburgh;* vgl. Bk. X, vs. 198; Lat. *theatrum,* hier in de ruimere zin van een concertzaal, en dit figuurlik.

27 *dieren;* wilde dieren (*ferae*); vgl. Bk. VII, vs. 745; X, vs. 201.

29 *vroomen:* voortreffelike.

30 *door.... blaên:* te midden der ruisende blaren (niet bij Ov.).

33-35 *hart:* hert. Ov. spreekt van een hert, dat des morgens in de arena v.h. amphitheater (het *ronde vechtperk,* maar zonder *loof*) aan de honden ten prooi gelaten wordt.

36 *overhoop:* dooreenkrioelend.

38 *hierom;* 1e lez.: *hiertoe,* gewijzigd wegens *toe* vs. 37; *bereit;* deelw.; bij *wyngertstokken*; *worpt.... moe:* werpt zonder ophouden.

40-41 *op dat* enz.; in 't Lat. behoort dit bij hetgeen volgt; *buie;* 1e lez. *buy;* de wijziging is in overeenstemm. met V.'s praktijk vóór woorden die met klinker beginnen.

48 *luy en ledigh:* ongebruikt; hier dus in toepass. op de achtergelaten voorwerpen.

50 *vuil.... begruist;* niet bij Ov.

54 *te vruchteloos:* geheel vr.; en dat wel, zoals Ov. zegt, toen voor 't eerst vr.

Maer helpen hem van kant: en och Jupyn, die mont,[+55-57]
Gehoort van steenrots, en van dier, dat hem verstont
En zyne schoone stem; die mont is toegelooken.
De bange ziel [want 's mans gezicht was lang gebroken][60]
Voer langkzaem uit, gelyk een waessem in de lucht.
Och Orfeus, vogel, dier, en harde steenklip zucht.
De bosschen schreien, lang gewoon uw' zang te hooren.[63]
De boomen treuren, met hun lok van 't hooft geschoren.[64]
De stroom ryst hooger door de traenen, hier geweent.[65]
De velt- en boomgodin, bedrukt in rouwe, steent.[66]
Den zwarten sluier hangtze om 't haer, dat ongebonden[67]
Om hooft en ooren vlieght. waer wort Godts tolk gevonden!
De leden leggen hier en daer gespreit op 't lant,
De beenen, armen, hier een voet, en daer de hant:
En u, o Hebrus, is zyn lier ten deel gevallen,[71]
Terwylze in uwen stroom geplompt, langs bey de wallen
Een droevigh klaeghliet klaeght, doch ydel en te spa.
Uw tonge mompelt flaeu, en baeut iet droevighs na.
De galm der oevren melt iet droevighs en gedreven
In zee, verlaetenze den moortkant, daer hy 't leven[76]
Verloor, en koomen by Metimne in Lesbos aen.[77]
Een wreede waterslang quam hier de tanden slaen
In 't hooft, en lekte 't haer, van koelen dau bedropen,[79]
En gaepte om Orfeus mont, ten zang voor ieder open,
Te scheuren. Febus quam ten leste herrewaert,[80-81]
En dwong het dier, gereet te byten, wreet van aert,[82]
Veranderde 't serpent, het welk in steen herschapen,[+]
Met een' bevrozen bek in eeuwigheit blyft gaepen.
De schim daelt hellewaert, en kent uit onzen dagh[85]
Terstont de streek, die hy in 't nederdaelen zagh,[86]

[+][Randschrift:] *Orfeus doot.*

[+][Randschrift:] *De slang in steen.*

55-57 *heilighschenders,* voor vrouwen gebezigd; H. ‘kan niet denken, dat zulks met overleg geschied zij’; Bi. achtte, in verband met *geen* (i.p.v. *de.... niet*), het woord hier ‘algemeen’ gebezigd, zonder ‘klare duiding op deze Bacchanten’; H. wijst nog op *beschutters* (Dl. IV, 613: 50), waarvoor V. echter *beschutsters* schreef; de variant *-ters* ontbreekt Dl. IV, blz. 872; vgl. nog hier vs. 106; *geen h. achten:* de h. achten geen van allen; vgl. Bellamy's: ‘Geen vogel zingt nu blijde tonen, maar zwijgt eerbiedig stil’.
60 *want.... gebroken;* niet bij Ov.
63 *te hooren;* Ov.: ‘te volgen’.
64 b Zij laten hun bladeren vallen, zoals mensen zich ten teken van rouw 't haar afsnijden; voor de kollektieve opvatt. van *lok* vgl. Bk. I, vs. 321; VIII, vs. 211; XII, vs. 370; ook nog VIII, vs. 12.
65 *geweent;* nl. door die stromen zelf.
66 *veltgodin;* wederom voor *naïdes:* ‘stroomgodinnen’.
67 *sluier* (*om 't haer*); beter ook wegens 't volgende: gewaad (*carbasa*).
71 *Hebrus,* rivier in Thracië; *zyn lier;* Ov.: ‘zijn hoofd (vgl. vs. 74, 76) en zijn lier’.
76 *moortkant:* de streek van de moord; Lat. *flumen populare:* de stroom v.h. land (de Hebrus).
77 Ov.: ‘aan de kust van het Methymnaeïese (naar de stad Methymna) Lesbos’.
79 *dau,* voor Lat. *ros*, dat hier echter = ‘zeewater’.
80-81 *En.... scheuren;* naar een tans en ook reeds vroeger als onecht beschouwde regel: *Lambit* (‘*lekte*’), *et hymniferos inhiat divellere vultus*’ (bij Farn.).
82 *dwong:* bedwong.
85 *de schim;* nl. van Orpheus; *uit onzen dagh:* uit de bovenwereld komend.
86 *in 't nederdaelen zagh:* bij zijn eerste tocht naar de onderwereld gezien had.

En zoekende Euridys in der godtvruchten kampen,[87]

87 *godtvruchten;* een ingekorte vorm van het type van *woed* (Dl. II, 582: 1009) e.d.; de onderwereld was verdeeld in het oord der zaligen en dat der verdoemenis; vgl. Bk. IV, vs. 619-20, waar Ov. zegt: ‘dit oord heet het oord der verdoemenis (*sedes scelerata*).

*

Vernamze, en vontze, na zoo veel gelede rampen,
En nam haer in den arm. hier alle bey gepaert,
Liefkoozenze onderling, en hy niet meer bezwaert,
Treet voor en achter haer, belonktze, vry van schenden.[91]
Nochtans leedt Bacchus niet dit schelmstuk van zyn benden:
En droevigh, om 't verlies van zyn waerzangers toon
En zangen, knevelt flux. ter wraeke van dien hoon,[+]
Den Traciaenschen hoop, die 't gruwelstuk aenschoude,[95]
Met kromme wortelen in 't bosch aen ongeboude
En harde gronden vast. hy sleepte, fel gestoort,
Zoo veele voeten en zoo veele teenen voort,
En poot de nagels vast in d'aerde, daerze bleven:[97-99]
En als een vogel, die zyn beenen hecht voelt kleven
Aen 's voglaers loozen strik, vast jammert van verdriet,
En aen de strikken trekt en tokkelt, doch om niet;
Zoo poogen razenden, die hier aen d'aerde hangen,[103]
Vergeefs te vlugten; maer zy blyven vast gevangen
Aen taeie wortels, daer het hupplen haest vergaet.[105]
Terwyl elk naer zyn been en vinger nu te laet[106]
Wil zoeken, zienze 't been in eenen stam herboren.[107]
Zy poogen met de hant de heup, dan och verloren,[108]
In haeren noot te slaen, en treffen niet dan hout,
Daer borst en schouders in veranderen. gy zout
Gelooven datze om hoogh den arm, als takken, boogen,
En 't bleeven takken, die het snoeimes noit bedroogen.[112b]
De Wyngodt liet zich niet verzoenen met dees straf.
Zyn offerzangers doot en bloedigh treurspel gaf
Hem nieuwe stof tot wraek. zoo veele Edonsche wyven[115]

[+][Randschrift:] *Wynpaepinnen in boomen.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 89 oude uitg.: *allebey*. - 110 oude uitg.: *zoudt* (aldus ook de 1e lez. in het hs., evenals vs. 444). - 113 zie beneden.

91 *vry van schenden:* zonder gevaar (*tuto*); maar voor *belonktze* heeft Ov.: *respicit:* 'ziet om naar'; de volgorde van het voor en achter treden is bij hem dan ook omgekeerd.

95 *aenschoude;* naar de lez. *videre* (Farn., D. Heinsius); andere lez. *fecere,* 'bedreven', (N. Heinsius, Schrevel.); Valent.: 'die 't stuk bedreven of aanschout hadden'; Farn. in nota: 'niet alleen maar die het gedaan hadden, maar ook die 't gezien hadden, erbij geweest waren'; vgl. bij vs. 113-133a; vs. 116.

97-99 'Ov.:.... ter plaatse waar ieder harer, hem volgend, juist stond'; dit ware met *sleepte voort,* voor *traxit,* niet in overeenstemming; Valent. loste de moeilikheid anders op: 'trok ijders teenen'; vgl. vs. 119-20.

103 *raezenden:* de r.; vgl. *Tebaenen,* Bk. IV, vs. 42. Beter dan elders wel heeft V. in dit gedeelte de geleidelikheid der herschepp. in acht genomen.

105 *het hupplen haest vergaet:* het op (willen) springen spoedig een einde neemt.

106 *zyn,* in de verbinding *elk zyn* van de genuscongruentie ('haar') losgemaakt; in vs. 126 verdwenen; *been en vinger;* Ov.: 'tenen (*digiti*), voet en nagels'.

107 In vs. 128 is *succedere* veel beter weergegeven.

108 *verloren:* vergeefs; zo ook Bk. III, vs. 570.

112b Lat. *non fallere* (of ook: *fallare*) *putando:* 'en in die mening zou men zich niet vergissen'; V. dacht aan 't andere ww. *putare:* 'snoeien'.

115 *nieuwe;* niet bij Ov.; *Edonsche:* Thraciese; naar een Thrac. volkstam, bekend door zijn Bacchusverering.

*

Als schuldigh aen dien moort, dit gruwelstuk bedryven,[116]
Verkeerde hy in bosch, en hechteze terstont
Met taeie wortelen en struiken aen den gront.
Hy sleept de teenen en de voeten der veraerde,
Die hem vervolghde, pootse en plantse diep in d'aerde.[119-20]
Gelyk de vogel piept, en bevende verschrikt,
Als hy, in 't garen van den vogelaer verstrikt,
Vast trekt en tokkelt: zoo beproeven dees verlegen,[123]
Aen d'aerde vast gehecht, bekommert en verslegen,
Zich zelfs te redden, maer de wortel houtze vast,[125]
En 't hupplen is vergeefs. terwyl elk vraeght in last[126]
Waer nagel, waer de voet, waer teen, en hielen bleven,
Verneemtze flux hoe hout en schors de kuit beweven,
En poogende op de heup te kloppen met misbaer,
Zoo beuktze op enkel hout. de hant wort niet gewaer
Op borst, en schouders dan het hout, en taeie basten,
En d'arrem is een tak in 't voelen en betasten,[132]
Die 't snoeimes niet bedrieght. noch laet het Bacchus niet[113-133a]
Hier by berusten. hy vertrekt van groot verdriet[134]
Met eenen vroomer rey ten wynbergh van Timole,[135]
Een weeligh lantschap, daer het water van Paktole[136]
Door heenevloeit: hoewel het gout in dezen tyt
Hier ver te zoeken was, en 't zant noch onbenyt.[138]
Hier komt de wyngodt met zyn' sleep en wynpaepinnen.[139]
Silenus is'er niet. de Frygen, die hem minnen,
En lantliên brogten hem [die out, en van het nat[140-41]
Bestoven, struikelde, en op stroie beenen tradt,[141-42]
Met eenen krans om 't hooft] in koning Midas hoven,[143]
Die d'eerste reis Eumolp en Orfeus hoorde loven

* TEKSTKRITIEK: vs. 123 oude uitg. na *tokkelt* een komma.

116 Vgl. bij vs. 95.

119-20 *in quantum quaeque secuta* is hier (vgl. vs. 97-98) wel, maar niet juist, weergegeven; het grammatikaal enkv. *quaeque,* 'ieder' gaf ook aanleiding tot het onjuiste enkv. *veraerde-vervolghde;* met *hem* behoort Orpheus bedoeld te zijn.

123 *dees verlegen:* deze in nood zijnde vrouwen (vgl. Bk. VIII, vs. 74); daarmee is 't lidwoordloze *raezenden* (vs. 103) weggewerkt.

125 *zelfs:* zelf.

126 *vraeght;* hier voor Lat. *quaerit;* vs. 107 beter: *wil zoeken*.

132 (Maar de armen kunnen, tak zijnde, elkaar niet wel betasten).

113-133a Deze verzen herhalen het gedeelte 92-112; in Hoogstr.'s uitg. zijn zij uitgelaten (in verband waarmee vs. 133 aldus gewijzigd werd: *De gramme Wijngodt liet nochtans de zaeken niet*). Deze lezing is kennelik de jongere.

134 *hy vertrekt;* d.w.z. hij schudt het Thraciese stof van zijn voeten.

135 Timolus, of Tmolus, gebergte in Lydië; uit de spell. met *i* (niet *y*) valt voor de door V. gebezigde tekst niets te besluiten (vgl. Geerts 151).

136 De Pactolus, een aan goudzand rijke rivier.

138 *onbenyt,* nl. het bezit ervan; Lat. *nec invidiosus:* 'en nog niet de afgunst gaande makend'.

139 Lat. *Hunc* is van Bacchus, niet van de Pactolus (V.'s *Hier*) te verstaan: 'Ontrent sig had hij zijn gewoonlijken sleep enz.' (Valent.).

140-41 *Silenus;* vgl. Bk. IV, vs. 35-vlg.; Lat. *ruricolae Phryges,* 'Phrygiese landlieden', door V. als twee znw. opgevat; *die hem minnen;* niet bij Ov.

141-42 Versta: hij waggelde van ouderdom èn van de wijn; *bestoven;* vgl. Dl. III, 117: 66; dronken; *op stroie beenen;* vgl. Dl. III, 117: aant. bij vs. 65; Stoett, *Moortje,* blz. 183.

143 *Midas;* hij gold als zoon van Cybele.

145 En leerde vieren 't feest van Bacchus ommegang.[144-45]

144-45 Ov.: '.... Midas, aan wie, evenzo alsook aan de Cecropiese (= Atheense) Eumolpus, Orpheus de (Bacchus-)orgieën geleerd had'; bij V. is Eum., i.p.v. met Midas, met Orpheus verbonden, wat taalkundig evenzeer mogelik is; *Die* is onderw.; *hoorde loven* en *leerde vieren* beide met 't *feest* te verbinden. Eumolpus gold als stichter der Eleusiniese mysteriën en stamvader van een Atheens geslacht van Demeter-priesters, verder als leerling v. Orpheus; een aant. bij Farn. onderscheidt hem als Atheense Eum. van een Thraciese Eum., maar Ov.-zelf deed dat niet, blijkens *Ep. ex P.* 3, 3, 41.

*

Hy kende daetelyk den spitsbroêr van 't gezang[146]
Der wyngertfeesten, en versleet met wellekoomen
Van zynen waerden gast, op 't wynvat niet te toomen,[148]
Tien etmael achtereen: en d'elfste morgenstont
Had 's hemels starlicht heir met haeren roozemont
Alree verdreven, als de koning in 't geweste
Van Lidië geraekte, en gaf Sileen ten leste
Zyn' jongen voesterling, godt Bacchus, die hem zocht.
De wyngodt bly dat hy zyn' schiltknaep wederbrogt
En vont, beloofde hem te schenken en vereeren
Wat hy uit al zyn hart zou wenschen en begeeren.
Maer Midas laes verblint, als een goutzuchtigh mensch,[+]
Misgreep zich jammerlyk in zulk een' grooten wensch,
En zeide: want hy kon dien keur niet wys gebruiken:[159]
Verleenme, o zegenaer der vruchtbre wyngertstruiken,
Dat alles wat ik raeke in louter gout verkeer'.
De wyngodt stont het toe, beschonk hem met deze eer,
Een schadelyk geschenk, dat Bacchus smert met reden,
Dewyl hy hem niet om wat beters had gebeden.
De trouwe aenhanger van der goden moeder gaet[165]
Verblyt ten hove heen, met een verheught gelaet,
Om dien verkeerden wensch, en proeft, voor alle zaeken,[167]
Of 't ook verandren zou al wat hy quaem te raeken,
Gelyk hem was belooft, en in 't geloove zwak,
Trekt eene telgh, die laegh hangt van den eiken tak:
De telgh verkeert in gout. hy grypt den steen van d'aerde:[+171]
De steen verkeert in gout, zoo dier geschat in waerde.
Hy raekt een' aerden kluit: de kluit verkeert door kracht
Van 't raeken daetlyk in een' goutklomp, hoogh geacht.

[+][Randschrift:] *Midas dwaesheit*.

[+][Randschrift:] *Midas goutkunst*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 149 oude uitg.: *elfde*. - 153 oude uitg. *Zijn jeughdigh voesterkint, godt Bachus;* Ung., Dif. *Zyn*. - 159 *want.... gebruiken* stond, als tussenzin, oorspr. tussen vierkante haken; die dan weggewist, en vervangen zijn door dubbelpunt-tekens; oude uitg. *die keur;* ook Ung., Dif. - 163 Ung., Dif. *En*. - 171 *den steen;* aldus hs. en oude uitgaven en Van Vloten; Van Lenn., Unger, Dif.: *een steen*. V. Lenn. hield *den* voor een drukfout, wegens *eene telgh* (vs. 170), *een' aerden kluit* (vs. 175) enz.; de aant. van V.L. is bij Unger herdrukt. In waarheid heeft Vondel eerst *een* geschreven, maar daarna de eerste *e* vervangen door *d*; vgl. beneden. - 174 hs.: *goutkloomp*.

146 *spitsbroêr;* niet in de zin van ‘aanvoerder’ (Van Lenn.), maar van ‘makker, kameraad’ (*socium comitemque*).

148 *op 't wynvat niet te toomen;* (niet bij Ovid.) onverzadigbaar, maar met bijgedachte aan het wijnvat waarop S. wel reed.

159 *keur:* keuze.

165 *De.... moeder;* voor: ‘de Berecynthiese vorst’; zie bij vs. 20.

167 *proeft:* beproeft; vgl. H., die voor de Poëzy het kortere woord prijst, ofschoon men ‘in den burgerlijken stijl’ onderscheid maakt; maar H.'s Theorie van onze versificatie was ‘in velerlei opzicht verkeerd’, zegt Bi.

171 *den steen;* V.'s wijziging (zie *Tekstkr.*) moet wel een vergissing zijn.

*
Hy plukt een korenaer, om zynen lust te paeien,
En komt door Bacchus gaef een' ryken oogst te maeien.[176]
Hy plukt een' appel in den boomgaert, en gy zout
Gelooven dat het kroost van d'avontstar dit gout[178]
Den koning had vereert. hy grypt de hofkolommen.
Die schynen klinklaer gout, en schoon als gout te brommen.[180]
Hy wascht de handen rein, om aen den disch te treên,
En 't water drupt, als gout, door zyne vingers heen,
En zou gelyk Jupyn, een Danaë bekooren.[183]
De dienaer van den heer, zoo blyde als noit te voren,[184]
Dischт kostelyke spys en heerlyk wiltbraet aen.[185]
Maer als de koning zich met spyze zal verzaên,[186]
Verandert broot in gout, te hardt om op te teeren.[187]
Hy voelt in 't kaeuwen strax de spys in gout verkeeren,
En eene goude plaet. indien hy klaeren wyn[189]
Met water menge, en drinke uit kelk en kristalyn;[190]
De wyn verkeert in gout, en gouden drank, die weder
Ten monde uitloopt, en vloeit langs kin en knevel neder.
De koning kan het gout niet zwelgen door de keel.
Verbaest om dit geval, en ryk genoegh door 't eêl
En kostelyk metael, is arrem en elendigh,
Vervloekt den schat, en haet den rykdom, daer hy schendigh[196]
Noch flus om wenschte, mits geen overvloet verzaet.
De drooge keel verbrant: want gout geen' dorst verslaet.
Hy haet het glinstrent gout dat hem niet kan beschermen,
Maer pynight, en heft droef de handen en zyne armen
Ten hemel op, en zegt: o vader Bacchus, och,
Wy zondighden, helaes, te zwaer. vergeef het toch:
Ontferm u: red ons uit dees kostlyke ongelukken.[203]
Godt Bacchus, vol genade, om hem den noot t'ontrukken,[204]

* TEKSTKRITIEK: vs. 175 Ung., Dif. *korenader*. - 185 oude uitg. na *aen* een dubbelpunt.

176 Ov.: ‘wat hij oogstte was van goud’.

178 *het.... avontstar:* de Hesperiden, wel voorgesteld als dochters van Hesperus (aan de hemel: de avondster), broeder van Atlas, in wiens tuin zij de gouden appels bewaakten; vgl. Bk. IV, vs. 868-vlg.; Ov. *Hesperidae*.

180 Ov.: ‘men ziet de deurposten glanzen (van goud)’; Lat. *videntur* (‘worden gezien’) opgevat als: ‘schijnen’, ten onrechte, want zij wàren nu goud.

183 *Danaë;* vgl. Bk. IV, vs. 836.

184 *de dienaer van den heer:* van de, van deze vorst; de opvatting ‘meester’ zou in verband met *dienaer* een vrij ondragelik pleonasme leveren; *zoo.... voren;* bij *heer*.

185 *wiltbraet;* voor *tostae frugis* (2e nv.): brood, dat bereid was uit eerst gedroogde (*tostae*), dan gestampte graankorrels; de fout ontstond door *tostae* dat ook ‘gebraden’ kan betekenen; vgl. de betere weergave Dl. VI, 198: 267; juiste weergave bij Schrevel.

186 Ov. spreekt hier van 't aanraken met de hand; vgl. vs. 188; Ov. heeft de constr. *sive.... sive,* op de wijze waarover zie Bk. IV, vs. 430-vlg.

187 *op te teeren:* te verbruiken; van *opteren,* niet van: *teren op*.

189 *goude plaet;* Ov.: ‘een laagje goud bedekte de spijzen’.

190 *menge, en drinke:* 1e lez.: *mengt, en drinkt*.

196 *schendigh:* euvelmoedig.

203 *kostlyke ongelukken:* ‘schijnschoon kwaad’ (Valent.).

204 Wsch. naar de niet-geïnterpungeerde Lat. lez.: *Mite deûm numen Bacchus* etc. (Schrev., Heins.); de juiste lez. (dubbelpunt na *numen*): ‘zachtaardig is der goden macht: Bacchus enz.’, reeds bij Farn.; (onjuist dus Ehwald II 423).

*
Vergeeft den schreienden, die zyne schult belyt,
En gode trou belooft, zyn schult, en stilt den stryt
Der gave, en op dat dees niet langer bleef bestreeken[205-207]
Met gout, waerom hy wenschte uit gierige gebreeken,[208]
Zegt Bacchus: ga flux heen naer Sardis naesten vliet.[209]
Tre tegens stroom op, daer hy sterkst van boven schiet
Langs d'oevers. spoe u flux ten bergh op naer 't geklater
En schuimende geruisch, den oorsprong van dit water,
Daer 't diepste is. dompel hier uw hooft en lokken in,[213]
En spoel de misdaet af. de koning, nu van zin
Verandert, gaet terstont te water op het raeden
Des wyngodts: en de kracht des gouts vergult in 't waeden[+]
Den breeden stroom, en 't gout vloeit van zyn lichaem af.[216-17]
Nu staet hier d'akker, wien de vliet voorheene gaf[218]
Het zaet der goutaêr, styf van gout en gulde bladen,[219]
En 't natte en vruchtbre klay is met vergult geladen.
Hy haete na dien tyd den rykdom, en het gout,
En eerde sedert velt, en akker, bosch, en wout,
Ook veegodt Pan, gedient met bergen en spelonken,[223]
Maer bleef al even grof en plomp, en onbeschonken
Van oordeel, 't welk hem zelf tot grooter scha gedyt:[224-25]
Want Tmolus, hoogh van kruin, van waer men breet en wyt[226]
De golven over ziet, en die zich van weêrzye
Met heuvlen uitstrekt tot aen Sardis heerschappye,
Komt buuren met Hipeep, een kleine dootsche stadt.[227-29]
Pan, die hier met zyn fluit op groene zoden zat[230]
En speelde voor de tangre en blanke veltgodinnen,[231]
Durf stoffen dat Apol den zangstryt niet zou winnen
In 't speelen tegens hem. dus trat men tot den stryt,

[+][Randschrift:] *Paktools gouden zantgront*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 206 oude uitg.: *Gode*.

205-207 *schreienden:* jammerende; *vergeeft.... schult; restituit:* ‘herstelde hem in zijn eerste staat’; *stilt.... gave:* maakt een eind aan de last die de g. hem veroorzaakt; niet aldus bij Ov.; *dees:* Midas.

208 *uit gierige gebreeken:* door de ondeugd der begerigheid.

209 Versta: ‘naar de rivier (de Pactolus) die bij Sardes stroomt’.

213 *daer 't diepste is;* Lat. *qua plurimus exit:* ‘waar het 't overvloedigst opwelt’.

216-17 *kracht des gouts; vis aurea,* ‘het goudscheppend vermogen’; *vloeit af;* Ov.: ‘gaat over op de stroom’.

218 *nu;* Ov.: ‘ook nu nog’.

219 *goutaêr:* goudader. Bij *gulde bladen* denkt V. aan goudkleurige oogst, maar Ov. spreekt alleen van 't goud waarvan de aardkluiten verzadigd zijn.

223 *gedient met:* behagen scheppend in.

224-25 *onbeschonken van oordeel:* van oordeelskracht verstoken; *van* door bijgedachte aan ‘vrij van’ e.d.: *tot grooter scha;* Ov.: ‘andermaal tot schade’.

226 *want Tmolus:* Tm. namelik; (ter inleiding van 't nu volgend verhaal); vgl. vs. 311; Bk. VII, vs. 974; VIII, vs. 375.

227-29 Ov. zegt, dat het Tmolus-gebergte aan de ene zijde begrensd wordt door Sardis, aan de andere door Hypaepa; S. lag nl. aan de noordel. helling, Hypaepa (vgl. Bk. VI, vs. 23) aan de zuidelike van dat gebergte, dat in O.-Wl. richting Lydië doorsnijdt; *komt buuren met:* ligt bij; vgl. voor die omschrijvende funktie van *koomen* Dl. II, 673: 755.

230 *zyn fluit;* waarvan hij nl. de uitvinder was; vgl. Bk. I, vs. 865-vlg.

231 *tangre;* vergel. Bk. IX, vs. 676.

Daer Tmolus op den bergh tot rechter wert gewyt,[234]
Om twee, al t'ongelyk in 't speelen, aen te hooren.
De berghgodt schuift de blaên en takken van zyne ooren,
En d'eekels wapperen alleen om 't blaeuwe haer.[237]
Hy ziet den veegodt aen, en zegt: wy zyn al klaer.
De rechter zit gereet om u gehoor te geven.
Pan speelde op eenen halm voor Midas, onbedreven[240]
Op eenen hooger toon, en streelde 's konings oor,
Die by geval hier zat. de berghgodt zet zich voor
Apol, als rechter, wenkt hem toe met hooft en oogen
Dat hy beginn', waerop zich d'eike blaên bewogen.[244]
De blonde Apollo zit bekranst met lauwerblaên.
De purpre tabbert sleept hem staetigh achteraen.
De slinke hant aenvaert de lier, bezaeit met steenen.[247]
De rechte vat de pen, daer kunst en geest uit scheenen.[248]
Zoo tokkelt hy met geest de snaeren, en de toon
Bekomt den rechter zulx in 't oor, dat hy de kroon
Van 't spel Apollo schenkt, en Pan gebiet te wyken,
En dat de rietpyp voor de goude lier zal stryken.[252]
Al wie hier nederzit eert d'uitspraek van dien godt,
Behalve Midas, die dit vonnis stout bespot,
En onrechtvaerdigh schelt. maer Febus wil uit toren[+]
Niet lyden dat dees dwaes den vorm van menschenooren
Behoude, maer hy rektze en dektze ruigh met haer
En witte borstelen. zy roeren zich. voorwaer[258]
Alle overige leên zyn als een mensch geschapen,
Behalve d'ooren. al de schimpers staen en gaepen[260]
Na koning ezeloor, die Febus lier veracht,
En plomp in 't vonnissen den traegen ezel slacht.[262]
Hy pooght zyn schande met den myter af te keeren,[263]
Dan och, de hofbarbier, gewoon zyn hooft te scheeren,[264]
Vernam het, en dewyl dees dienaer nu 't gezien[265]

[+][Randschrift:] *Midas ezelsooren*.

234 *Tmolus* is hier de berggod (vgl. *Vondelkron.* III, blz. 30), die in het volgende (vs. 236-37, 244) met de berg-zelf en diens begroeiing vereenzelvigd wordt, wat bij Ov., die voor *blaên en takken:* 'bomen' zegt, sterker spreekt.
237 *alleen:* nog slechts om 't blauwe (naar de kleur van een bergtop op afstand) haar; ook hier spreekt Ov. behalve van eikels ook van eiken; vgl. vorige aant.
240 *halm:* rietfluit; vgl. Dl. III, 163: 225; beter ware, met 't oog op vs. 230, *zynen h.; voor Midas;* Midas was echter *toevallig* aanwezig; vgl. vs. 242; *onbedreven* enz., bij Pan.
244 Ov.: 'het (eike)woud volgde (de wending van) zijn gelaat'; vgl. bij vs. 234.
247 *lier;* Lat. *fides,* 'snaarinstrument, luit, lier, citer, gitaar'; vgl. vs. 252; Ov. spreekt ook van ivoor.
248 *pen:* het plectrum, de citerpen; *daer.... scheenen*, nl. uit de wijze waarop hij die hanteerde; Ov.: 'zijn houding-zelve was die van een kunstenaar'; *geest:* kunstvaardigheid.
252 *goude lier;* hier (vgl. vs. 247) heeft 't Lat. *cithara*.
258 *zy roeren zich:* zij zijn bewegelik.
260 *al de schimpers;* niet bij Ov., en in strijd met vs. 253.
262 *traegen;* bij Ov. als staand epitheton bedoeld, zonder betrekking op de situatie; V. schijnt te bedoelen, dat hij ook traag van oordeel is.
263 *myter;* Lat. *tiara,* tulband met brede linten onder de kin bevestigd.
264 *hofbarbier;* 1e lez.: *knecht;* Lat. *famulus*.
265 *vernam:* zag; *'t gezien;* vgl. voor deze uitgangsloze vorm Van Helten I, blz. 110.

*
Niet melden durf, en dit niet laeten kon den liên
t'Ontdekken, zoo vertrok hy wech, en groef in d'aerde[266-67]
Een' put, en mompelde hierin 't geen hem bezwaerde,
Hoe hy in 's meesters hof zyne ezelsooren zagh,
En stopt dien putklank, om te smooren het gewagh,[270]
Met aerde en zoden toe, en daetelyk na'et vullen
Des kuils, vertrekt hy daer't geen menschen hooren zullen.[272]
Hier groeide een rietbosch uit. de lantman binnen 't jaer
Hoort dit geheim, en brengt den klank in 't openbaer:
Want d'eerste zuidenwint liet deze stem niet smooren,[+]
Maer blies in 't riet: men kent den heer aen d'ezelsooren.[273-76]
Apollo na dees wraek vertrok van Tmolus kant,
En zweefde door de lucht, en hiel ten leste stant
By Helles doorvaert, daer Laomedon gezeten,[279]
Sigeüs aen d'een zy, Reteüs, diep gesleeten[280]
Van zee, aen d'andre zy ziet ryzen, en 't altaer
Van outs gewyt wert aen Jupyn den donderaer.
Hy ziet Laomedon den nieuwen bou der muuren
Men zweet en arrebeit, om voor gewelt te duuren,
Ophaelen, 't welk hem staet op eenen schat van gout.
Hy met Neptuin, vermomt in schyn van menschen, bout[+]
De wallen, voor het hooft der Frygen, aengedrongen[287]
Door loon en louter gout, by dien Troiaen bedongen.[288]
Nu stont de stadt volbout: maer dit meineedigh hooft
Van Troie ontkent dien loon, den zeegodt trou belooft,
En durf met valscheit zyn' gestaefden eet ontzweeren.[291]
Toen sprak Neptuin: welaen, men zal u dit verleeren.
Hy jaeght de zoute vloên op dit goutgierigh strant,
Verdrinkt al 't lantgewas, en zet het gansche lant
In eene bare zee. hier by magh 't niet berusten:

[+][Randschrift:] *Spreekende rietpypen.*

[+][Randschrift:] *Apollo en Neptunus in menschen.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 272 oude uitg. na *kuils* geen komma. - 275 oude uitg.: *zuidewint;* ook Ung., Dif.

266-67 *melden:* verklappen; *den liên t'ontdekken;* versta: hij zou 't toch niet langer voor de mensen hebben kunnen zwijgen, als hij niet een uitweg voor die drang gevonden had; Ov. zegt: hij kon 't niet zwijgen, (en zei het daarom de put in); vgl. voor de constructie Bk. III, vs. 864-vlg.

270 *gewagh:* geluid.

272 *daer.... zullen* geeft Lat. *tacitus,* 'zwijgend' weer; dus: naar waar 't nu verder geen mensen van hem zullen vernemen; hij keert terug onder de mensen, maar er is geen gevaar, dat hij 't hun nog zal verklappen.

273-76 *de lantman;* Ov.: 'zodra het, na 'n jaar, tot wasdom was gekomen, verried het zijn zaaier' (d.i. den 'hofbarbier'; zo ook Farn.; Lat. *agricolam,* V.: *lantman*), door nl. die woorden te openbaren; *blies in 't riet:* voerde het geluid der rietstengels mede.

279 *Helles doorvaert:* de Hellespont-engte; daar was nl. Helle, de dochter van Athamas (vgl. Bk. IV, vs. 559-vlg.) verdronken, toen zij met Phrixus, haar broeder, vluchtte voor haar stiefmoeder Ino; *Laomedon,* kon. v. Troje; *gezeten:* zijn zetel hebbend (dus in 't land v. Troje); *gezeten* ook met *daer* (waar) te verbinden.

280 Sigeüm en Rhoeteüm, voorgebergten aan de Troj. kust; de uitg. -*um* is noch uit het Lat., noch uit de aant. bij Farn. op te maken, wel uit die bij Schrev. Over het 'tusschenrijm' *Sigeüs: Reteüs,* H.

287 *hooft der Frygen;* kon. der Trojanen; *aengedrongen:* aangeprikkeld.

288 *loon en louter gout:* goudloon; *by:* bij, van; 1e lez.: *loon van.... van dien.*

291 *gestaefden eet:* plechtige eed; *een eed staven* is eigl. 'iemand het formulier van den eed (letterlijk of woordelijk) voorzeggen'; vgl. nader *Wdb. N.T.* XV, 892-vlg.

*

Hy eischt Hezione, zyn dochter, op dees kusten
Geketent, tot een aes voor 't zeedier, groot van mont.[297]
Maer Herkules ontboeitze, als zy geketent stont[+]
Aen eene waterrots, en eischt twee witte rossen,[299]
Hem toegezworen, kon hy 's konings kroost verlossen.
De koning weigert hem den loon van zulk een daet:
Waerom hy Troie, om dees meineedigheit gehaet,
En dat nu tweewerf 't woort door zynen hals durf haelen,[303]
Verdelghde, en Telamon wou loonen en betaelen[304]
Voor zyne hulpe, en huwt hem uit aen Hezion:[305]
Want Peleus, broeder van den dappren Telamon,[306]
Hadde een godin getrout, en was zoo trots te moede[307]
Op 's grootvaêrs naem, als op zyn' schoonvaêr. hybevroede[308]
Hoe 't veelen beurt een neef te heeten van Jupyn,[309]
Maer een' alleen de man van een godin te zyn:
Want oude Proteus, in het spellen lang ervaeren,[311]
Sprak tegens Tetis: gy zult eenen kryghshelt baeren,
Die zynen vader door geweldige oorloghsdaên
Zal overtreffen, en in eer te boven gaen.
Op dat de werrelt dan niet grooters zou beseffen,[315]
En niemant boven godt Jupyn zich zelf' verheffen,
Hoewel hy in zyn hart geen laeuwe vlammen voedt,[317]
Nochtans schuwt Jupiter de dochter van den vloet
t'Omhelzen, en beval neef Peleus zich te paeren[319]
Met Tetis, een godin der grondelooze baren.
In Emonye legt een inham aen de ree,[321]
Een kromme boght, die met twee armen loopt in zee,
En by hoogh water zich ontvout, gelyk een haven.
Het water komt hier zant en hooge duinen schaven,[324]

[+][Randschrift:] *Verlossinge van Hezione*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 301 oude uitg. na *daet* een punt. - 314 hs. na *gaen* een komma. - 319 oude uitg. na *paeren* een komma.

297 *'t zeedier;* liever: een zeedier; *groot van mont* bedoelt dit dier als 'monster' aan te duiden.

299 *rossen;* nl. de paarden door Jupiter aan Tros geschonken als vergoeding voor het roven van diens zoon Ganymedes; vgl. Bk. X, vs. 219-vlg.

303 *'t woort door zynen hals haelen;* vgl. Bk. IX, vs. 877.

304 *en Telamon* enz.; dit sluit niet meer aan bij *waerom,* vs. 302; Telamon en Peleus waren zonen v. Aeacus (vgl. Bk. VII, vs. 650-vlg.).

305 *zyne hulpe*; nl. verleend bij de verovering; *Hezion* (1e lez.: *Hezione*); vgl. vs. 520 *Halcion*; 'beter ware *Hezioon*' (Van Lenn.); vgl. vs. 599.

306 *want*; de bedoeling is, dat zijn broeder Peleus reeds onderscheiden was door 't huwelik met een godin, en dat ook hem dus een grote eer paste in 't huwelik met een dochter van Laomedon; vgl. de Inhout.

307 *een godin:* Thetis, de vermaardste der dochters van de zeegod Nereus.

308 *grootvaêr,* nl. Jupiter, vader v. Aeacus; *schoonvaêr,* nl. Nereus.

309 *neef:* kleinzoon.

311 *want:* namelik; *in.... ervaeren;* niet bij Ov., maar het voorspellen was een bekende eigenschap van Pr.; vgl. over hem Bk. VIII, vs. 1004-vlg.; Dl. VI, blz. 338-vlg., welke passage uit Vergil. aan Ov. bij het volgende voor ogen stond.

315 *niet:* niets; *beseffen:* ervaren, leren kennen.

317 Versta: 'hoewel 't geen l. vl. zijn, die hij enz.'

319 *neef*; vgl. Bk. VII, vs. 650.

321 Haemonia; vgl. Bk. I, vs. 686.

324 *zant.... schaven*; nl. bij lage waterstand; *hooge duinen,* toevoeg. v.V.

325 En stuit op klippigh strant, daer 't voetspoor niet blyft staen,[325]

325 *klippigh*; Lat. *solidum:* ‘vast’.

*

Geen zandigheit den voet behindert in het gaen,
Noch hangt van wier bedekt. een bosch van mirteplanten[327]
Draeght mirtebessen van twee verwen langs de kanten.[328]
In 't midden van dit woudt is eene zeespelonk.
Het schynt natuur of kunst haer uit zeeklip klonk,
Doch eer de kunst, daer gy met uwe naekte leden,
O Tetis, dikwyl quaemt op een' dolfyn gereden,
Getoomt met uwe hant. hier greep u Peleus vast,
Toen gy al droomende laeght van den slaep verrast:
En alsge aen zyn verzoek u geenerwys wout keeren,[335]
Zocht hy omhelzende u te schenden en schoffeeren:
En hadtge u niet vermomt in veelerhanden slagh[+337]
Van vormen, als gy pleeght, geen aenzien noch ontzagh
Kon u beschutten: hy waer tot zyn wit gekomen.[339]
Dan scheentge een vogel: in dien schyn wert gy genomen.[340]
Dan scheentge een dikke boom. hier hing helt Peleus aen.
Gy scheent ten derdemael, om u van hem t'ontslaen,[342]
Een wreede tigerin. toen schonk hy aen de stranden
Den zeegoôn offerwyn, en vee, en offerhanden,[344]
En wierookgeuren. hier riep Proteus uit den vloet:
O zoon van Eakus, o Peleus, hou slechts moedt.
Gy zult noch endelyk uw liefste Tetis trouwen.
Pas haer in 't stranthol, daer zy slaept, eens vast te houwen,[348]
En worpt een' taeien strik om haeren blanken hals.
Ontzie geensins, schoon zy in hondert vormen valsch
En listigh zich verkeer', maer houze vast gegreepen,[350-51]
Zy schyne ook watze wil, belemmert en geneepen.[352]
Ontslaze geenerwys, tot datze weêr in 't ent
Haer eerste wezen krygh', waerin zy blyft bekent.
Aldus sprak Proteus uit de baren, en dook neder,
En sloot het water, na dees huwlyxspelling, weder.
De zon hing over met den wagen, rydens moe,[357]

[+][Randschrift:] *Tetis in verscheide vormen.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 327 oude uitg.: *een bosch met;* ook Ung., Dif. - 337 Ho. *veelerhande*. - 339 Ung., Dif. *gekoomen*. - 348 oude uitg. na *slaept* een komma. - 351 oude uitg.: *gegrepen*.

327 *hangt*; daarbij als onderw. *zant,* uit *zandigheit* te abstraheren; 1e lez.: *Het gulle zant geen voet.... Noch wort*.

328 *van twee verwen*; vgl. Bk. X, vs. 142-vlg.; *langs de kanten*, nl. van het strand.

335 *als;* 1e lez. *toen*; vgl. Walch, *Var. Pal.* 52; 81; verwijderd wegens *toen* in vs. 334; zie nog Bk. VIII, vs. 867.

337 *vermomt*; 1e lez.: *verschept;* vgl. vs. 351; Bk. IX, Inhout: *verschapen*.

339 *kon*; vgl. Bk. VI, vs. 212-vlg.

340 *in dien.... genomen:* in die gedaante wordt gij gegrepen.

342 *ten derdemael:* de 3e maal; vgl. Bk. IX, vs. 75; en ook Bk. X, vs. 675; *om.... t'ontslaen;* juist omgekeerd zegt Ov., dat P., verschrikt, zijn armen van 't lichaam der tijgerin losmaakt.

344 *en offerhanden*; een schadelik toevoegsel.

348 *pas:* zorg.

350-51 *ontzie:* vrees; opmerkelik absoluut (onzijdig) gebruik; *valsch,* te verbinden met *en listigh,* beide bij *zy* en *zich verkeeren* (centum mentita figuras); *verkeer';* 1e lez. *verschept*; 2. *versch* (sic); 3. *verkeert*.

352 *belemmert en geneepen*; bij *houze*.

357 *hing over:* neigde ter kimme (onder 't beeld v.d. neerhellende zonnewagen); vgl. Bk. V, vs. 580; Bk. X, vs. 10.

*

En daelde 's avonts naer de zee van Spanje toe,[358]
Als Tetis uit der zee in haer spelonk ging rusten.
Terstont greep Peleus, heet van minne en huwlyxlusten,
De blanke Tetis heusch en minzaem in den arm.
Zy trok veel vormen aen, en voelende zich warm
En zacht gegreepen, wou zich worstelende ontwringen.[362b-363]
Toen zuchteze noch eens, en sprak: ik laetme dwingen.[364b]
Gy wint niet zonder godt. toen was zy Tetis weêr.[365]
De helt omhelstze naer zyn' wensch met prys en eer,
En wint Achilles, wyt befaemt by goôn en menschen.
Hy was gelukkigh, en het ging hem naer zyn wenschen
Met zoon en bedgenoot, had hy niet onberaên
En blint een broederslaght aen Fokus snoot begaen.[368-70]
De droeve Peleus, die den broeder brogt om 't leven,
En uit zyn vaderlant gejaeght wert en gedreven,[372]
Quam in Trachinie, dat hem huisvesting gaf.[373]
Hier heerschte Ceïx, ryk van glans, met zynen staf,
De zoon der morgenstar, rechtvaerdigh op den zetel,[374-75]
Betreurende de doot des broeders, zoo vermetel
En reukloos neêrgelegt; en Peleus, reizens mat,[376-77]
Vermoeit en afgeslaeft gekoomen hier in stadt[378]
Met luttel sleeps, en kleen en grooter vee bekommert,[379]
Besteldeze in een dal, van boomen overlommert,
Omtrent de vesten; toen hy heul ten hove vant,[381]
En by den koning, met d'olyftelge in de hant,[382]
Gehoor kreegh op zyn bede, en smeekende openbaerde
Wie en wiens zoon hy was, doch zweegh 't geen hem bezwaerde,
Den neêrslagh van zyn' broer, en d'oorzaek van zyn vlugt
Ontveinzende, verzocht in stadt of ope lucht

* TEKSTKRITIEK: vs. 365 oude uitg.: *Godt*.

358 *zee van Spanje*; Ov.: ‘de Hesperiese zee’; vgl. vs. 178.

362b-363 Ov.: ‘totdat zij voelt, dat haar leden vastgehouden worden, en haar armen wijd uiteengestrekt worden’ (naar de lez. *tendi*, waarvoor echter in V.'s tekst: *tendit*).

364b Vgl. Bk. X, vs. 174.

365 ‘niet zonder (de hulp van) een godheid.

368-70 Een brachylogiese wijze van zeggen: ‘hij was gelukkig met vrouw en zoon, en volle voorspoed ware zijn deel geweest, had hij niet enz.’; deze manier bevorderd door de irrealis-constructie met imperf.; vgl. Bk. VI, vs. 212-vlg. Naar de gewone voorstelling valt Peleus' huwelik na de dood v. Phocus; *onberaên en blint*, bij *hy*; Phocus, P.' halfbroeder, zie Bk. VII, vs. 656; XIII, vs. 222; *snoot*, bij *begaen*.

372 *vaderlant:* Aegina.

373 *Trachinie,* naar Trachin, een stad in Thessalië, bij de berg Oeta; vgl. Bk. IX, vs. 187.

374-75 *ryk van glans*; als zoon van Lucifer, de morgenster, laat hem Ov. ‘de glans zijns vaders’ in 't gelaat voeren; *staf:* schepter.

376-77 *broeders:* Daedalion; zie het vervolg, waaruit blijken zal, dat hij niet *neêrgelegt* was, zoals V. wschl. door verwarring met Phocus schreef; *reukloos*; H. gaf de voorkeur aan *roekeloos*, en wenste dit, met Kiliaen en Plantijn van *reuk*(*e*)*loos*, ‘zonder reuk’ te onderscheiden, hoewel hij 't nadien ook zelf nog gebruikt heeft; ook Bi. verzette zich nog tegen het ‘zeer sterk ingedrongen’ woord.

378 *in stadt*; beter: bij de stad; vgl. vs. 381.

379 *luttel sleeps:* weinig volgers.

381 *toen:* waarop; 't staat echter voor Lat. *cum*, ‘toen’ in een voorzin, en wschl. daarom is V. bij de weergave van 't volgende syntacties ontspoord.

382 *olyftelge*; Lat. *velamenta*, eigl. ‘omhulsels’, met wollen banden omwonden olijftakken, die door smekelingen gedragen werden; vgl. Dl. VI, 768: 268.

*

Te schuilen. Ceïx ging hem dus heel minzaem tegen:[+387]
O Peleus, schroom niet: al het land rondom gelegen
Staet voor u open, en is gastvry voor elkeen.
Wy eeren u en uw geslacht, niet zonder reên.[389-90]
Uw grootvaêr is Jupyn. hou op, en rust van smeeken.
Al watge op ons verzoekt, alle omgelege streeken,
Het hof, en watge ziet bescheenen van de zon,
Staen u ten dienst, en meer, indien ik 't wenschen kon.[394]
Hy schreide, en Peleus en zyn staetgenooten vraegen[395]
Wat oorzaek hem beweeght zoo jammerlyk te klaegen.
Hy antwoort: gy gelooft misschien en houdt voor vast
Dat dees roofvogel, die de bloode duif verrast,
En alle vogels schrikt, een vogel is geschapen.[399]
Hy was voorheene een man, naemhaftigh, trots te wapen,
Stantvastigh in zyn woort, een kryghsman uit den aert,
Gestreng en dapper, en ten oorlogh onvervaert.[402]
Hy hiet Dedalion. de morgenstar, de leste[+]
Van 't heir der starren, die in 't oostersche geweste
Ter kimme uit ryst, had hem gewonnen en geteelt.[403a-405a]
Ik leefde in vrede, die my nimmermeer verveelt,
Met myne lieve ga: maer broeder nam behaegen
Om volk en vorsten uit hun heerschappy te jaegen,
En nu een havik, jaeght de bloode duiven voor.[409]
Chioon, de schoonste maeght, befaemt al 't aertryk door,[410]
Was broeders dochter, out omtrent de veertien jaeren,
Van duizent aengezocht, genegen zich te paeren.[412]
Apol van Delfis, en Merkuur, hier van Cilleen[413]
Gekomen, blaekten bey, zoo dra zy hun verscheen.
Apol vont best tot 's nachts zyn wellust uit te stellen.
Merkuur vertoeft niet lang, en komtze stil verzellen,

[+][Randschrift:] *Ceïx ontfangt Peleus*.

[+][Randschrift:] *Dedalion in eenen havik*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 387 K a n t s c h r i f t ; het verwijzingscijfer staat in het hs. pas bij vs. 398. - 403 in de oude uitg. staat het K a n t s c h r . bij vs. 409. - 409 oude uitg. na *havik* geen komma.

387 *te schuilen:* te mogen sch.; *ging.... tegen:* wedervoer.

389-90 Ook zelfs voor gewone mensen, zegt C. bij Ov., staat mijn gebied open; voor u geldt bovendien uw naam en afkomst.

394 Ov.: 'beschouw het als het uwe *pro parte*', d.i. voor een (evenredig) deel; door V. verstaan als: 'beschouw het als uw deel'; *en meer.... kon*; Ov.: 'zoals gij 't ziet, en mocht 't wezen dat gij 't in betere staat zaagt'.

395 *staetgenooten:* gezellen (Lat. *comites*; vgl. vs. 379: *sleep*); *staet* in de zin van 'toestand'.

399 *schrikt:* schrik aanjaagt; vgl. Dl. III, 285: 588; *een vogel is geschapen:* altijd een vogel geweest is.

402 *gestreng:* onverbiddelik, geducht (*acer*); vgl. Dl. VI, 763: 193.

403a-405a *ter kimme uitryst*; Ov.: 'zijn vader was hij (de morgenstar, Lucifer, nl.), die Aurora te voorschijn roept en 't laatst (zijn post aan) de hemel verlaat (*coelo novissimus exit*); vgl. bij vs. 434; Bk. II, vs. 149-vlg.; V. zal bedoelen: 'de ster die 't laatst verdwijnt, en die zich in het O. vertoont'.

409 *jaeght voor;* vgl. Bk. II, vs. 658; Dl. VI, 390: 501-vlg.; Ov.: (zijn dapperheid) die nu.... de duiven van Thisbe voor zich uit jaagt; Thisbe, een (duivenrijke) stad in Boeotië; *Tisbe* bij V. in een eerdere, foutieve, lezing.

410 *al 't aertryk door*, de 1e, aannemeliker, lez.: *van 't gansche lantgewest* is gewijzigd in verband met de wijziging van vs. 409.

412 *genegen*; bij *duizent;* 1e lez.: *om zich met heur te paeren*.

413 Op het gebergte Cyllene, in Arcadië, was Mercurius geboren.

*

Bestryktze met zyn roe heel zacht langs 't aenschyn heen.[417]
Zy valt in slaep. de godt misbruikt die zuivre leên,
Schoffeertze. Febus komt, zoo dra de starren blonken,
Vermomt gelyk een best, ontsteeken door de vonken[420]
Van groote minne, en kryght de wellust, van Merkuur[421]
Voor hem beproeft. toen nu de zwangere na d'uur[422]
Des arbeits baerde, quam Autolikus in 't leven,[423]
Een schalke vrucht des Godts, van outs gewoon te zweven[424]
Op zyne hielpen. dees was afgerecht en loos[425]
Op alle dievery, en wist, zoo snoot als boos,[426]
Gelyk zyn vader, oogh en ooren zacht te smeeren,
En kon het wit in zwart, en zwart in wit verkeeren.[427-28]
By Febus baerdeze, want zy van twee beviel,[429]
Filammon, die den prys met zang en lier behiel.
Maer och wat baete haer twee brave zoons te winnen,[431]
Dat een paer goden haer omhelzen en beminnen,
Zy eene dochter van een' strytbren vader is,
En nicht van Jupiter? of houdt men voor gewis[434]
Dat eer een groot getal gelukkigen kon hinderen?[435]
Ja trouwen 't hindert haer, die godtheên durf verminderen,[436]
Zich hooger stellen dan Diane in schoon gestalt,
En wat in 't aenschyn van Diane haer misvalt
Beschimpen. dees godin sprak toornigh en bewogen:
'k Zal toonen met de daet wat schoon is in haere oogen.[440]
Zy spant den taeien boogh met haere hant, en schiet
Die snoode lastertong met een geweêrhaekt riet.
De tong is spraekeloos, en wil en kan niet spreeken,[443b]
En bloet en spartelt, tot de krachten haer bezweeken.[444]

* TEKSTKRITIEK: vs. 418 oude uitg.: *Godt*, - 424 oude uitg.: *Godts*. - 440 oude uitg.: *in der daet;* ook Ung., Dif.

417 Vgl. Bk. I, vs. 827-vlg.

420 *ontsteeken;* bij Febus.

421 *van Merkuur:* door M.

422 *beproeft:* verworven.

423 *Autolycus;* vgl. Bk. VIII, vs. 1011.

424 *Godts;* Mercurius.

425 *hielpen;* hier niet gewijzigd uit *hieling*; vgl. Bk. IV, vs. 913; *afgerecht en loos op;* ook het enkele *loos op* komt voor; Bk. V, vs. 199.

426 *snoot:* sluw (*Wdb. N.T.* 14: 2405).

427-28 1e lez.: *'t oogh des menschen uit te stryken, Het wit scheen zwart, het zwart wou witte verf* (kleur) *gelyken*. De bedoeling was dat hij op die wijze gestolen dingen onkenbaar kon maken; maar zij is door de toevoeging van *ooren* bij V. verduisterd.

429 *twee;* nl. kinderen; *beviel;* 1e lez.: *gelagh*.

431 *braeve:* kloeke.

434 *nicht:* afstammelinge; haar vader Daedalion was 'n zoon van Lucifer, die men opgegeven vindt als zoon van Jupiter en Aurora (*Diction. Histor. Geograph. Poëtic.;* Lyon 1603).

435 *eer;* znw.; 1e lez.: *roem*; dus: ‘dat de eer aan velen die haar genieten schade berokkent’; *kon:* daartoe bij machte was (en nog is).

436 *ja trouwen:* zeker, altans; vgl. vs. 610; *haer;* met klemtoon.

440 *met de daet*; deze lez. is beter dan die van de oude uitg. (zie *Tekstkr.*), want D.'s bedoeling is: ‘als ik haar dan met mijn gelaat niet kan behagen, dan zal ik het met daden proberen’ (sarkasties).

443b Versta: zij wil wel, maar kan niet.

444 *haer bezweeken*; vergel. Dl. V, 346: 1827, en H.; *haer:* Chione; Ov.: ‘met het bloed verliet haar het leven’.

Hoe deerlyk was, helaes, het hart des ooms te moe!
Hoe troostelyk sprak ik myn' droeven broeder toe,

Die my gehoor gaf, als een rots op Pontus oever[447-vlg.]
Den stormwint. hy beklaeght zyn dochters neêrlaegh, droever[448]
Dan oit een vader. toen men 's dochters lichaem zou
Verbranden, pooghde hy, tot vierwerf toe, van rou
In 't vier te springen, maer men hiel hem vierwerf tegen.
Toen zette hy 't op vliên, gelyk een os, verlegen[452]
En fel geprikkelt van veel horslen op den nek,
Langs ongebaende paên. ik bleef een lange rek[454]
Hem nazien, die geen' mensch gelyk scheen, maer te vliegen
Met snelle vleuglen, en alle oogen kon bedriegen,
En hun ontvlugten, en beholpen met dees vlugt,
Streek op Parnassus kruin. de droeve Apollo zucht,[457-58]
En toen Dedalion in zee sprong van de klippen,
Herschiep hy hem, die als een vogel heenging glippen,[460]
En op zyn pennen hing. de mond wert spits en krom,
De voet een scherpe klaeu, en vliegende rondom,
Op roof verhit, behiel zyne eerste kracht in 't stryden,[463]
En wert een havik, die de vogels brengt in lyden,
Elk pynight en vervolght, en die nu drukkigh ziet
Is allen anderen een oorzaek van verdriet.
Terwyl zich Ceïx, zoon der goude morgenstraelen,[467]
Verpynt het avontuur des broeders op te haelen,[468]
Zoo komt' er de Foceesche Anetor, een die 't vee[469]
Te weide dryft, verbaest aenschieten van de zee,
En roept: och Peleus, och ik koome u droevigh klaegen
Een deerlyk ongeval, en groote nederlaegen:[472]
Hierop eischt Peleus dat hy daetelyk hem al
De zwaricheên, hoe grootze ook zyn, ontdekken zal;
En Ceïx twyfelt zelf, verbaest in duizent vreezen,
Wat ramp, wat ongeval en jammer dit magh wezen.
Anetor sprak: ik dreef een ossendrift aen strant,
Als d'opgereze zon omhoogh aen 't hooftpunt brant,
En achter zich zoo lang een zonnestreek ziet straelen,[479]
Als haer noch overschiet te zien in 't nederdaelen.[480]
Een deel van 't vee legt hier vermoeit in 't gulle zant,

447-vlg. d.w.z.: hij luisterde er niet naar; *Pontus;* naar de lez. *Ponti* met hoofdletter; de Zwarte Zee.
448 *neêrlaegh:* gewelddadige dood.
452 *verlegen;* vgl. vs. 123.
454 *rek:* eind weegs, afstand (Kil. *spatium, intervallum*).
457-58 *beholpen met:* door hulp, door middel van; Ov.: ‘vlugvoetig door 't verlangen naar de dood’; *streek op:* kwam *tot* rust op; *de droeve Apollo:* Apollo, door (medelijden en) droefheid bewogen.
460 *die;* versta: zodat hij.
463 *zyn eerste kracht;* nl. van toen hij nog een man was; *in 't stryden*, bij *kracht*.
467 Vgl. vs. 375.
468 1e lez.: *Verpynt dees wondren* (miracula) *van zyn' broeder* enz.
469 *Foceesche:* van Phocis (landstreek in Midden-Griekenland); dit gebruik van het bnw. is een Latinisme; *'t vee;* nl. dat van Peleus, ofschoon V. het, blijkens vs. 514, niet zo begreep.
472 *nederlaeghen:* rampen.
479 *zoo lang een:* een even lange; voor *zonnestreek* 1e lez.: *hemelst* (sic; -*streek*); 2e: *zonnespeer*.
480 *haer*; 1e lez. *hem*.

*
En weit zyne oogen in de baren langs het strant:
Een deel zwerft hier en gins met traege en loome passen:
Een deel steekt zwemmende de horens uit de plassen.
Aen zee staen kerken, doch niet ryk geciert met gout[485]
En marmer: balk aen balk gebonden, en een wout,
Van outs gesticht, beschut het rietdak met zyn bladen.
Godt Nereus en zyn rey gaen in het water waeden.[488]
Een visscher, die zyn net hier drooght op 's waters kant,
Zegt dat dit kerkgoôn zyn. hier staet een meer, beplant[490]
Met willigen. de zee, in 't ryzen buiten orden,
Liet ebbende ons dit meer. 't is nu een poel geworden.
De wolf, vervaerlyk uit het rietbosch van 't moerasch[493]
En veen opschietende, joegh hier al wat'er was
In 't omgelegen lant een' dootschrik aen met huilen,
En zynen gaependen en bloedigen en vuilen
Beschuimden muil, die vier en vlam en gal uitspuwt,
En blikken opspalkt, root als vier, dat ieder gruwt.
Dees schoon hy raest en huilt, van hongersnoot krankzinnigh,[499-vlg.]
Noch scherpt de razerny zyn wreetheit ruim zoo vinnigh:
Want 's wollefs leegh gedarmt zoekt niet alleen aen vleisch
Van ossen nootdruft, om den honger zynen eisch[502]
Te geven, maer hy grypt verwoet alle andre hoopen
En vee, en wat zich niet kan redden, en ontloopen,[503-504]
En velt wat hem gemoet. een hoop van onze liên,
Zich stellende ter weere, en reede om spits te biên,
Verbyt hy op het velt. moerasch en water loeien.[507]
De waterkant ziet root van schaepenbloet en koeien.[508]
Maer sammelen baert scha, die lyt niet stil te staen.[509]
Op op, terwyl 't noch niet al teffens is vergaen.
Rot altemael te hoop. te wapen, voort te wapen.[511]
Zet u altezaemen kant. verdaedight u rechtschapen.[512]
Zoo riep Anetor, en helt Peleus hoort het aen,

* TEKSTKRITIEK: vs. 501 oude uitg.: *gedarmt'*.
485 *kerken;* Lat. *templa*, dat echter, zoals reeds Farnabius aantekent, voor 't enkv. staat; de juiste vertaling heeft V. Boek VII, vers 809.
488 Ovid.: 'Nereus bewoont die met zijn dochters (*Nereïdes*)'.
490 *kerkgoôn*; naar bedoeling van Ov.: de godheden van deze tempel (naar de lez. *templi,* bij Schrev. en Heins.; Farn.: *ponti:* 'van deze kuststreek'); V. heeft *Deos* adjectivies verstaan.
493 1e lez.: *De wolf, een schrikdier*; Lat. *Bellua vasta lupus;* vgl. Bk. X, vs. 778.
499-vlg. Ovid.: 'ofschoon hij woedt zowel door razernij als ook door honger is 't toch het meest de razernij die hem aanprikkelt'; voor de naar 't Lat. gemodelleerde constr. vgl. Bk. XIII, vs. 503-505.
502 *honger*; m. klemtoon.
503-504 *hoopen en vee:* troepen vee; 1e lez.: *kudden* (: *beschudden.*)
507 *loeien:* weerklinken van het geloei; vgl. Bk. VII, vs. 305.
508 *waterkant:* de voorste golven v.d. zee; *schaepenbloet en koeien:* bloed v. schapen en van koeien.
509 *die;* nl. de (dreigende en reeds geleden) schade.
511 *voort:* terstond.
512 *zet.... kant:* houdt u gereed, zet u scherp; vgl. Bk. IX, vs. 626; *Noah,* vs. 33; *Fenic.* vs. 781; *rechtschapen:* naar behoren.

*

Doch liet zich 's anders scha niet eens ter harte gaen:[514]
Maer noch aen Fokus, en zyn' broederslaght gedachtigh,
Besloot zyn broeders ziel, van Nereus dochter klachtigh
Betreurt, te paeien met een' zieldienst, hem gewyt.[515-17]
De koning Ceïx heet de mannen zich ten stryt
Te wapenen, en wil hen moedigh zelf geleiden.[519]
Maer Halcion, zyn lief, verneemt dit toebereiden[520]
Tot hulp des volx, en komt gesprongen voor den dagh,[521]
Het hooft noch ongetoit, en valt met groot beklagh
Hem om den hals, en bidt dat hy toch andren zende.
Zy ziet bekreeten, en van jammer en elende
Heel root van traenen. zy hielt aen, en badt met rou,
Dat hy in eene ziel twee zielen bergen wou.[526]
O schoone koningin, sprak Peleus, schrey uwe oogen
Niet uit. laet vaeren uw godtvruchtigh mededoogen[528]
En angst: al blyx genoegh van uw getrouwe min.[529]
Ik heb geen oorlogh met gedroghten in den zin.[530]
Laet ons de godtheên van de zee godtvruchtigh smeeken.
Een toren stont aen zee, den zeeliên tot een teken
En vierbaek, als zy moe belanden uit de zee.
Hier klimmenze op, en zien bedroeft het bloedigh vee,
Van 's wollefs bloênden muil verbeeten en verslonden,
En stieren langs het strant gewentelt, en vol wonden.
Helt Peleus heft bedrukt de handen zeewaert aen,
Bidt Psamate dat zy al wat' er is misdaen
Vergeve, en weêr verzoent hanthave den verlegen.[539]
Maer Peleus kanze met zyn bede niet beweegen:
Doch Tetis wint gena voor haeren droeven man.
De wolf, die heet op roof, geen moorden staeken kan,[+]
En smaek vint in het bloet, blyft woeden aen de stranden,
En hangende in den hals der ossen met zyn tanden,[544]

[+][Randschrift:] *De wolf in marmersteen*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 521 De komma na dit vers is niet zeker: oude uitgave een punt; zo ook de latere, behalve Van Vl.

514 Onjuist; Ov.: ‘maar Peleus verwonderde zich niet over zijn (d.i. zijn eigen) schade’; *nec Pelea damna movebant;* vgl. vs. 469.

515-17 Vgl. vs. 370; *broederslaght* hier mann., vs. 370 e.e. vrouw. genomen; zie Hoogstr.-Kluit op *moeder-, vader-, broederslagt; Nereus dochter:* de Nereïde Psamathe, Phocus' moeder. Ov.: ‘Maar aan zijn misdrijf indachtig maakt hij de gevolgtrekking, dat de kinderloze Nereïde die veeschade als lijkoffer (*inferias*; V.: *zieldienst*) haar vermoorde Phocus toewijdde’ (vgl. Farn.' aant.; zijn lez. is *suo.... Phoco*).

519 *geleiden:* begeleiden (niet: aanvoeren; Ov.: ‘met hen gaan’); vgl. vs. 620; Dl. III, 206: 168.

520 *Halcion;* vgl. vs. 305; 599; *lief;* voor: echtgenote; 1e lez.: *vrou*.

521 Vgl. *Tekstkrit.*, en Bk. VII, vs. 750.

526 *in eene ziel;* nl. door zichzelf te sparen; *bergen:* redden.

528 *godtvruchtigh;* voor *pius;* vgl. Bk. I, vs. 174.

529 *al.... min*; dit slaat (bij Ov.) op de door Ceyx (en Alcyone; *promissi vestri*) toegezegde gastvrijheid en hulp; vs. 387-vlg.

530 Naar Lat. *movere* (Farn.); beter: *moveri* (Schrev.-Heins.): ‘ik wil niet, dat men voor mij de wapens opvat tegen dit monster’.

539 *hanthave:* hulp biede aan.

544 *En;* Ov., beter: ‘totdat’.

*

Verkeert in marmer. nu getuight dees marmersteen[545]
Dat hy geen wolf is, noch te schroomen, als voorheen.
Het nootlot lydt noch niet dat Peleus, een verdreven,[547]
Zich hier ter neder sla. hy gaet, als balling, streven,[548]
En zoekt Magnezie daer hy den moort afwascht,[549]
En zoen verwerft by den Hemonischen Akast.[550]
Als koning Ceïx zich ontstelt voelt en verlegen[+]
Om 's broeders voorspook, hem te naer en byster tegen,[552]
Wil hy zich met Apol te Klarus wys beraên,[553]
Daer 't volk met blyschap leert zyn avontuur verstaen:[554]
Verwaten Forbas had met godelooze Flegen[555]
Den wegh naer Delfis kerk, door overlast te pleegen,
Geheel ontveilight. zyn trouhartige Alcion
Hadde uit bedenken hem, zoo veel zy immer kon,
Gewaerschuwt en geraên. nu vielze in zwym van lyden[557-59]
Stokstyf en kout, en voelde een kille grilling ryden[560]
Door al de leên. zy ziet bestorven bleek en bang.
De traenen biggelen en rollen langs de wang.
Zy pooghde drywerf al haer droefheit uit te spreeken,
En voelde drywerf hoe de kracht en 't hart bezweeken.
Zy steurt al nokkende haer jammerlyk gekerm.[565]
Och sprakze, lieve man, myn schutsheer troost en scherm,
Wat schult beging ik? lief, wat wouden wy beginnen,
Dat gy veranderende ons zette uit uwe zinnen?[567-68]

[+][Randschrift:] *Koning Ceïx en Alciones bekommeringen, en zyn ongelukkige reis*

* TEKSTKRITIEK: vs. 551 K a n t s c h r i f t . In de oude uitg. eindigt dit met *ongeluk;* ook Ung.; *-kige reis* dat op de aansluitende plaats der volgende blz. geschreven staat, is bij de druk over 't hoofd gezien.

545 Die hem *verkeert* is bij Ov. Psamathe; ook wijst bij hem de *kleur* van de marmersteen aan, dat hij reeds niet meer een wolf is; het overige van zijn gedaante blijft.

547 *een verdreven;* in de 1e lez. predikatief deelw.: *dus verdreven*.

548 *ter neder slae:* vestige; *streven;* vgl. Bk. VI, vs. 216; VIII, vs. 470; Dl. III, 145: 579.

549 Magnesia, landstreek in Thessalië.

550 *zoen verwerft;* Lat. (*sumit*) *purgamina caedis:* zoenmiddelen, nl. zout water, vuur en zwavel; de zegswijze: 'het water v.d. zee kan dat niet afwassen' zal daarmee samenhangen; vgl. Stoett, *Sprkw.*[4], nr. 2534; Haemonia; vgl. *Emonye*, Bk. I, vs. 686 e.e.: Thessalië; *Acastus;* vgl. Bk. VIII, vs. 422.

552 *'s broeders voorspook*; de *broeder* is Daedalion; *voorspook* 'voorteken', staat voor *prodigia*, hier: 'wonderbaarlike feiten', nl. (bij Ov.), wat er met Daedalion, en vervolgens met de wolf gebeurd was; (aldus ook Farn.); *hem:* Ceyx.

553 Clarus; zie bij Bk. I, vs. 622.

554 *avontuur:* lot.

555 *verwaten:* vervloekt, goddeloos; vgl. Bk. VI, vs. 691; Hooft kent 't nog voor 'in de ban gedaan'; zie de aant. bij H., alwaar ook Hinlópen over de betekenis 'verwaand' ('van later tijd, en misschien bij verzin aan *verwaten* gehecht'); Bi.: 'in hedendaagsche taal zou men *o n t wetten* mogen zeggen'; Phorbas, aanvoerder der roofzuchtige Phlegyërs (*Flegen*), een volkstam in Boeotië of Phocis.

557-59 *trouhartige:* trouwe; *Alcion*, zonder *H.*, ter wille van de elisie (vgl. vs. 520; vs. 829 *Alcioné*; echter ook in margine bij vs. 947); in vroeger tijd vormde de *h* bij V. geen beletsel voor elisie; vgl. Dl. II, 754: noot; hier vs. 599. De vertaling is foutief: Ov. zegt, dat Ceyx Halcyone zijn voornemen meedeelde.

560 1e lez.: *Stokstyf en kout. een korts reedt grilligh heene en weder;* 2e lez.: *Stokstyf. een kille korts quam haere leên beryden*.

565 Versta: 'snikken onder-breken haar jammerklachten'.

567-68 *wat.... beginnen:* wat (kwaads) ben ik voornemens geweest; de opvatting: 'wat zou ik moeten beginnen, indien gij enz.' wordt door 't Lat. weersproken.

Waer blyft nu d'eerste zorgh gedraegen voor uw vrou?
Nu kuntge uw Halcion vergeeten, zonder rou,

Zoo wyt en zyt van huis. nu ben ik aengenaemer[571]
Hier stil gezeten, uit uwe oogen, in myn kamer:[570-72]
Doch 'k wil vertrouwen dat gy vrank te lande gaet:[573]
Dan zal ik stil alleen, in eenen droeven staet,
Hier veiligh zitten, en myn kommer vrees ontbeeren.
De storm, die 't onderste des afgronts om kan keeren,[575-76]
Bruischt voor myne oogen. 'k zagh noch onlangs 't onweêr aen,
En kist en wrakken op het strant gedreven staen.[578]
Ook zagh ik menighmael op 't schyngraf uitgeklonken
De wapens en den naem van die in zee verdronken.[579-80]
Zet uw betrouwen op geen ydel toeverlaet,
Dat schoonvaêr, godt Eool, met u te water gaet,[582]
Die storremwinden houdt gekerkert, en de baren,
Wanneer het hem belief, heet rusten en bedaeren.[584]
Den wint is niets verboôn. ook kan ik u niet raên
Te water of te lant het reizen aen te gaen.[585-86]
De wolken en de mist de reizers dikwyl plaegen,[587]
De blixem, root van gloet, en harde donderslaegen.[588]
Hoe ikze beter ken [want 'k zaghze in 't glazenhuis[589-vlg.
Van vader in myn jeught, en hoorde hun gedruisch]
Te ryper rade ik u te schuwen wint en baren.[591]
Doch wiltge om geen gebeên uw opzet laeten vaeren,
En zytge geenerwys te houden uit de zee,
Zoo neem, och lieve man, toch uw getroude me.[592-94]
Wy zullen te gelyk heensollen op de stroomen.[595]
Ik zal niets duchten, of het wil my overkoomen,[596]
En wat ons overkoom, dat lydenwe alle twee.
Wy zullen te gelyk heendanssen op de zee.
De zoon der morgenstar wort door Halcions traenen[599]

571 *aengenaemer:* u liever; vgl. Bk. XI, vs. 325.
570-72 Bij Ov. zijn dit vragen, maar niet in de uitg. v.N. Heins. 1659 (ook niet bij Reg.).
573 *Doch... vertrouwen*; Lat. *At puto:* 'maar missch. enz.' *vrank:* vrijelik, ongehinderd; (de mededeling, dat 't woord in deze opvatt. alleen in verbinding met *vrij* is aangetroffen, - *Wdb. N.T.* III 4665, - behoeft dus herziening); *te lande:* over land.
575-76 Versta: 'als gij over land gaat, zal ik bij mijn droefheid niet bovendien nog vrees behoeven te koesteren; maar de zee doet mij vrezen'.
578 *kist en wrakken*; vgl. Bk. VIII, vs. 542.
579-80 *schyngraf:* graf(heuvel) zonder lijkbus; *wapens*; toevoeging van V.
582 Aeolus, Halcyone's vader.
584 *belief*; aanvoeg. wijs na *wanneer*; vgl. Van Helten, II, blz. 40-vlg.
585-86 *Den wint*, wel te verstaan, wanneer hij, zoals Ov. zegt, eenmaal losgelaten is; *ook.... aen te gaen*; Ov.: 'en alle land en zee is hun prijsgegeven'; Lat. *incommendata*, 'niet aanbevolen, prijsgegeven' door V. verstaan (ondanks Farn.) als '(door mij, Halcyone) niet aanbevolen'.
587 V. zag niet, dat 'de winden' onderw. is van *vexant:* 'zij zwepen ook de wolken des hemels voort'; *de mist*, toevoeg. van V.; *reizer*; vgl. Bk. I; vs. 591.
588 Ook hier, bij Ov., de winden als werkende oorzaak; vgl. Bk. I, vs. 69.
589-vlg. *ze:* de winden (en, bij V., de golven); vgl. vs. 591; als kind zag zij hun bedrijf in 't huis van haar vader, de windgod.
591 *te ryper:* te volgenswaardiger is mijn raad.
592-94 Vergel. Hooft's *Klaghte der Prinsesse van Oranjen*, slotstrofe; en *Gysbr. v.A.* vers 1678-vlg.
595 *heensollen; sollen* wordt gaarne met golven e.d. verbonden; vgl. *Wdb. N.T.*
596 Versta: 'ik zal slechts te vrezen hebben wat ook mij zelf overkomt'; vergelijk vers 575-76.
599 *Halcion*; hier, en vers 626, 741, 757, met de, eigenlik juister, klemtoon op *-i-*; vgl. vs. 742, 772 *Halcione*, Bk. XIII, vs. 510; vs. 520 e.e. ligt wschl. de hoofdklem, naar Franse manier, op de 3e lettergreep; vs. 618 *Waervoor Halcion* gewijzigd in: *Daer Halcion voor*; zie nog vs. 557-59.

600 En druk bewogen, en dit hartelyk vermaenen:

*
Want hy bemintze in 't harte, als zy haer' trouwen heer:
Noch staet het vast de reis t'aenvaerden over 't meer,[602]
Maer wilze op zee met zich geensins al teffens waegen.
Hy troost de schroomende, beantwoortze onder 't klaegen,[604]
Doch geeftze geen gehoor: en op dat hy haer smart[605]
Verzachte, en stryke zulk een zwaericheit van 't hart,[605b-606]
Voeght echter dit hier by: ik weet het boven allen,
O liefste, dat myn reis u lang genoegh wil vallen,[608]
Maer zweere u by den glans van myn heer vaders kroon
Te keeren [trouwen zoo het nootlot my verschoon'[610]
En t'huis voer'] wederom, eer uwe minzaeme oogen
Twee volle maenen zien in haeren kring voltoogen.
Als hy met deze hoop van keeren Halcion
Gerust stelde, yverde elk voor ander wat hy kon,[614]
Op Ceïx strengen last, gereetschap heen te sleepen,
En allen voorraet, vracht en volk terstont te scheepen,
Het groote schip in zee te zetten van de werf,
Daer Halcion voor schrikt, die 't voorspook van 't bederf[618]
Gelyk voor d'oogen ziet, hem kust, niet zonder schreien
En nokken oorlof neemt, en neêrstort in 't geleien.
De koning Ceïx draelt om 't jammeren. de maets[621]
Aen 't roeituigh, woelen drok, en steeken van de plaets[622]
En timmerwerf, en slaen de riemen met twee ryen,[623]
In 't water, dat het schuimt, waer zy de vlakte snyen,
En spoên, gelykerhant slaghhoudende altyt voort.
Halcion staet van verre, en spreekt geen enkel woort,
En heft haere oogen, nat en root bekreeten, derwaert.
z'Is d'eerste, die den man van zyn kampanje herwaert
Ziet wenken met de hant, en z'antwoort met de hant.[628-29]
Zy ziet de galeas in zee na van het strant,

* TEKSTKRITIEK: vs. 621 hs. *den koning;* dit *den* is uit de eerdere lezing: *den koning Ceïx deert dit jammeren* overgebleven; oude uitg.: *de*.
602 *noch:* toch.
604 *schroomende:* van vrees vervulde.
605 Ov.: ‘maar toch kan hij daarom haar de zaak niet aannemelik maken’; vergel. Farn.'s aant.; V. verstond *causam* als háár zaak (vgl. de 1e l.: *geen gelyk*)*:* ‘keurt haar zaak niet goed’; dat hij met de wijziging in *geen gehoor* tevens bedoelde *ze* als onderw. te doen verstaan, is onwschl., mede wegens het volgende *en*.
605b-606 Ov.: ‘waardoor alleen hij zijn minnende vrouw tot toestemming bewoog’.
608 *u*; Ov. fraaier: ‘ons’, en i.p.v. *reis:* ‘ieder vertoef’; *wil:* zal.
610 *trouwen:* altans; vgl. Bk. X, vs. 447.
614 *yverde elk voor ander:* zij wedijverden met elkander.
618 *bederf:* verderf.
621 *de maets*; versta: ‘maar de roeiers’.
622 *steeken:* nl. in zee.
623 *twee ryen*, nl. van roeiers; of er twee in 't geheel, dan wel twee aan weerskanten zijn, is ook in 't Lat. niet duidelik.
628-29 *z'Is d'eerste* enz.; voor Lat. *prima videt* enz.: ‘'t eerste wat zij ziet is enz.’; of: zij ziet haar man die 't eerst haar tekens geeft, die zij vervolgens beantwoordt; *kampanje:* verhoogd achterdek; vgl. Dl. VI, 526: 584; *wenken;* bij Ov. klapt hij met de handen.

*

Terwylze heenevaert, zoo lang geene oogen feilen:
Zy zagh, toen 't schip verdween, van verre noch de zeilen,
Gespannen voor den mast, zich wenden naer den wint.[630-33]
Zy geeft het nazien op, keert weder t'huis, en vint
Beangst het ledigh bedde: en koets en rustplaets wekken[635]
De droefheit weder op. de droeve traenen lekken
Uit d'oogen langs de wang, en watze niet meer ziet
Is een vermaening van haer jammer en verdriet.[638]
Zy spoên ter haven uit. een luchtje roert de touwen.
Het bootsvolk hangt den riem op zy. geen maets verflouwen.[640]
Men slaet de zeilen aen, en zetze in top om hoogh.[641]
Een koelte zet hun uit. De zee dryftze uit het oogh[642]
Dan zacht, dan harder. 't lant was wech van wederzyden,[643]
Toen 't effen water, daerze eerst langsaem overglyden,
Begon te zwalpen, en te schuimen op het vlak,
En d'oostewint allengs te styven krak op krak.[646]
De stuurman riep: nu strykt de zeilen voor de winden.
Haelt in den schoot, 't is tyt de zeilen los te binden.
Laet zakken. laet de spriet flux zakken. het is tyt.[647-49]
'k Beveel het: maer de storm verbiet het hun, en lyt
Geen spoeden. 't zeegedruisch verdooft de stem in 't vaeren:
Dees past op bakboort: die wil tou en takel klaeren,[652]
En pompen eene zee van water in de zee.
Dees grypt de spriet: en nu zy ongewis alree
Heendryven, groeit de storm, en alle winden ruisschen[654-55]

* TEKSTKRITIEK: vs. 631 oude uitg. na *feilen* een punt. - 649 oude uitg. na *tyt* geen leesteken; ook Ung., Dif.

630-33 Bij Ov. wordt eerst het zien der gelaatstrekken onmogelik; *galeas:* groot schip; *gespannen.... mast*; Ov.: 'fladderend boven aan de mast'; vgl. vs. 641.

635 *bedde;* 1e lez.: *bedt*; vgl. Bk. X, vs. 514; *rustplaets:* slaapvertrek.

638 *is een vermaening:* herinnert haar.

640 *Het.... zy*; Lat. *obvertit remos*; vgl. Bk. III, vs. 893; *geen maets verflouwen:* de maats verflauwen niet; vgl. vs. 631; *ou-* om 't rijm; vgl. *benouwen* (:) Bk. XIII, vs. 456; Dl. III, 283: 537; normale spell. met *-aeu-*; V. zal in 't algemeen *aeu* en *ou* nog verschillend gesproken hebben; vergelijk Moller, *Ts.* 27: 121; De Jong, *Hertspi.* I, blz. 32.

641 *slaet....aen:* bevestigt ze aan de raas; *in top* ziet bij Ov. op de raas, die omhoog gehesen worden; de zeilen worden daarna van boven neergelaten; vgl. vs. 647-49; dat dit hier gezegd wordt, terwijl zij vs. 632-33 reeds in functie waren, is hieruit te verklaren, dat de dichter het beloop opnieuw beschrijft, ditmaal onder 't opzicht v.h. schip; vgl. nog Dl. II, 444: 259.

642 *hun* voor de 4e nv. ook Bk. V, vs. 549; vgl. Van Helt. I, blz. 111.

643 *dan....harder*; Ov. spreekt van 'minder, of altans niet meer dan de helft der zeeroute'.

646 *krak op krak:* schoksgewijs; vgl. Dl. VI, 530: 643; of: telkens weer, keer op keer (als: slag op slag; *Wdb. N.T.* VIII, 64); V. kan daarbij aan 't door de telkens aankomende vlagen teweeggebrachte geluid gedacht hebben; vgl. H.; en Bk. V, vs. 580; VII, vs. 892; hier vs. 662; Dl. VI. 361: 138.

647-49 Ov.: 'De stuurman roept: Laat terstond de raas (*cornua*) daarboven zakken, en wikkelt (*subnectite*) het hele zeil om de raas (*antennis*) heen'; *schoot;* vgl. Dl. II, 444: 259; H.; *spriet:* lang rondhout dat een zeil langscheeps op-, en uithoudt; het geeft hier *antennis* weer; V. benut, maar niet nauwkeurig, de aant. van Farn.; vergel. *voor de winden* met *ventis nimium secundis*, laat de *spriet zakken* met *demittunt antennas*.

652 *bakboort*; H.; over bak- en stuurboord; Ov.: 'voorziet de zijde(n)', nl. door, na 't inhalen der riemen (door V. niet vertaald) de riemgaten te stoppen; 1e lez.: *Dees neem de loef*; *tou en takel* (katrol-, en kabelwerk); H.; Dl. II, 436: 105; Ov.: 'de zeilen aan (het geweld van) de winden onttrekken'.

654-55 *spriet*, ook hier voor *antennas*; *en nu* enz.; Ov.: 'terwijl dat alles (*quae*) zonder orde geschiedt'; V. vertaalde alsof *er qui* stond.

*
In onderlingen stryt, en bulderen, en bruisschen,
En barnen. 't water ziedt als pekel ondereen.[657]
De stuurman trilt, en beeft, en weet niet eens waerheen
Te stuuren, nochte wat hy by der hant zal vatten,[659]
Zoo sterk is 't onweêr, en de zeilkunst aen het spatten,
Vermeestert, en verbluft. de mannen schreeuwen vast.[660b-661]
De touwen gonzen. het gekrikkrak van den mast
Luit schriklyk. zee op zee stort uit den hemel neder.[663]
Het dondert: hierop ryst het schuimend water weder.
Nu schynen hemel en de zee gelyk te staen.
Het omgedreven zwerk wort van den oceaen[666]
Besprengkelt, en ziet root als zant, dat ongebonden
Komt opgestoven uit de grondelooze gronden.
Dan ziet het zwarter als het zwarte jammerloch.
De zeegolf tuimelt, schuimt zoo grys en graeu als spogh,[667-70]
En ruischt. zoo wordt het schip ook heene en weêrgedreven
By beurten. dan is 't hoogh, gelyk een bergh verheven,
Dan schynt het hellewaert te daelen naer beneên.[673]
Na dat het van een zee omringt staet rondomheen,
Bestormt het uit de kolk des afgronts 's hemels daeken.[674-75]
By wylen hoort men 't op de zy getroffen kraeken
Van waterslagh op slagh. de slagh geeft een geluit,[677]
Gelyk de stormram op een bolwerk afgestuit
Met zyn metaelen hooft, dat muur en toren bersten:
Als felle leeuwen, die op hunne tanden knersten,[680]
En renden met gewelt op spits en wapens aen;[681]

* TEKSTKRITIEK: vs. 659 oude uitg. na *vatten* een puntkomma. - 663 oude uitg. na *neder* een komma, ook Ung. Dif.; hs. wschl.'n punt, uit komma gewijzigd, in verband met de wijziging in de aanvang van vs. 664, 1e l.: *Die dondert*. - 668 oude uitg.: *opgestooven;* ook Ung., Dif. - 672 oude uitg.: *By beurten, dan eens;* na *verheven* dubbelpunt; deze ook bij Ung., Dif. - 677 oude uitg.: *water slagh;* ook Ung., Dif.

657 *barnen:* zijn in hevige beweging; vgl. Bk. X, vs. 115; de uitdrukking is overgedragen van het barnen, branden der zee; vgl. H.; *als pekel*; heeft V. hierbij aan zoutzieden gedacht? *pekel* is dikw. 'zee(-watet)', maar dat levert hier geen zin.

659 *by der hant zal vatten:* aan zal vangen; Ov.: 'wat hij bevelen of verbieden zal'; vgl. Bk. IX, vs. 204.

660b-661 'de zeilkunst, in ontreddering, is enz.'; voor *spatten* vgl. Bk. IV, vs. 985; IX, vs. 118; 1e lez.: *is aen 't spatten*.

663 *zee.... neder*; Ov.: 'de ene golf druist onder 't gewicht der andere die aanstormen'.

666 *omgedreven zwerk:* in 't rond gejaagde wolken; Lat. *inductas nubes:* 'de wolken die de hemel bedekken'.

667-70 *besprengkelt:* bespat; vgl. Bk. VIII, vs. 1038; Dl. VI, 530: 634; *ziet root* enz.; Ov. zegt dit, en wat volgt, van de zee, niet van het zwerk; daarbij past, dat vs. 669 eerst werd ingezet met: *Het water* (niet voortgezet); vs. 670, 1e inzet: *Het tuimelt*....(?) *schuimt*; 2e: *Het water tuimelt*; - *root*; Lat. *fulvus*, 'roodachtig geel'; Valent.: *blont; grondelooze gronden:* onpeilbare diepten: vgl. Dl. III, 912: 1287; *Wdb. N.T.* V, 936; H.; *jammerloch:* de onderwereld; Ov.: 'het water v.d. Styx'; vgl. Bk. XIII, vs. 810; Dl. III, 293: 145; *tuimelt:* stort neer, valt vlak; Lat. *sternitur*.

673 *Dan.... beneên*; deze tegenstelling komt te vroeg; bij Ov. behoort dit nog bij 't eerste lid: het opgetilde schip schijnt neer te zien in een dal en in 't diepste v.d. onderwereld.

674-75 Hier pas het 2e lid; zie vorige aant.; maar in verband met zijn voorgaande weergave vertaalt hier V. *suspicere,* 'opzien naar boven' met *bestormt*.

677 *waterslagh* is de aannemeliker lezing; vgl. *Tekstkr.*

680 *die.... knersten*; Ovid.: 'uit hun aanval krachten puttend'.

681 *spits en wapens*; werptuig en handwapenen; Lat. *arma.... praetentaque* (vooruitgestoken) *tela*; bij V. in omgekeerde orde; vgl. Bk. XII, vs. 494; Dl. VI, 719: 785 *spits en scherp*.

*
Zoo trooste zich de kiel den storm te wederstaen
Der winden, onderling ten oorlogh aengespannen.[682-83]
Het kromhout, nuze dit zoo schrikkelyk vermannen,[684]
Bezwykt, met een harpuis, en hars en huit, en teer.[685]
De planken gaepen van het ongestuimigh weêr,
En laeten water in, dat dreight met dootsgevaeren.[642-87]
De gansche hemel schynt te storten in de baren,
Door't bersten van een wolk. de zeegolf ryst aen 't zwerk.
De zeilen hangen nat van regen, die zoo sterk
Zich met de zee vermengt. om hoogh is geen geflonker.
De nacht geblintdoekt is gansch droevigh zwart en donker.[692]
Een zeebrant gloeit in zee. het weêrlicht in het schuim.[693]
De golven dringen in den buik, en winnen 't ruim:[694]
En als een vroom soldaet, die menighmael de wallen,
Van stadts bezetting trou verdaedight, aen komt vallen,[696]
Ten leste kans ziet, en verhit op oorloghseer
Uit duizent soudeniers, alleen met zyn geweer[698]
Den hoogen muur vermant: zoo vliegt uit veele benden
Van golven, die het schip met kracht op zyne lenden
Bestormen, endelyk de tiende op deze kiel,[699-701]
Alom ontrampeneert, terwylze tegenhiel,[702]
Als een beschooten muur. het water wil het winnen
Van buiten, en een vloet van golven is'er binnen.
Zy schrikken altemael. als zich een stadt verpynt,
Terwyl men vast den muur van buiten ondermynt,
En andren op de vest van binnen staen en beven.[705-707]
De stuurkunst en maetroos bezwyken, moeten 't geven.[708]
Zoo veele golven als hier bersten binnen boort,[709]

* TEKSTKRITIEK: vs. 708 oude uitg.: *matroos;* ook Ung., Dif.

682-83 De 2e term der vergelijking (vs. 680) is bij Ov. niet 't schip, maar het door de storm opgezweepte water; *trooste zich:* vatte moed, maakte zich op.

684 *kromhout:* krom gegroeid hout, voor de scheepsbouw gebruikt; Lat. *cunei:* de sluitstukken waarmee de planken verbonden zijn.

685 *harpuis*; vgl. Bk. XIV, vs. 708; Dl. II, 435: 74; een mengsel tot bescherming v.d. scheepshuid; *huit:* de huid of buitenbekleding v.h. schip.

642-87 Zie voor deze passage mijn inleiding; Geerts, *Vondel als Classicus*, 42-vlg., met wiens oordeel ik niet geheel instem; en vgl. de stormbeschrijving Dl. VI, 359: 81-vlg.

692 *geblintdoekt*; tussen komma's te denken; *droevigh:* somber, donker; Ov.: ‘donker van 't stormweer èn van zichzelf’.

693 *zeebrant:* weerlicht zonder donder (Halma); Ovid., van de duisternis sprekend, zegt: ‘Toch scheuren bliksems die van een’.

694 *buik; ruim;* romp en ruim v.h. schip.

696 *van:* door.

698 *soudenier:* soldaat; H.

699-701 *uit veele benden*; Ov. (in de nu geldende, echter niet in V.'s lezing): ‘toen de golven negenmaal de hoge zijden v.h. schip hadden gebeukt’; de tiende golf gold bij de Romeinen als biezonder gevaarlik; *tiende*; 1e l. *tienste* (vgl. opschrift Bk. X).

702 *ontrampeneert* (d.i. *ont-rampeneert*): ontredderd (bij *kiel*); vgl. Dl. IV, 331: 40; *rampeneeren, ramponeeren.* ‘vernielen, havenen’.

705-707 *als:* als wanneer (vgl. Bk. IV. vs. 991): de punt hiervóór zal op een misvatting berusten (vgl. Bk. VII, vs. 750); *zich verpynt;* vgl. vs. 468; zich afmat; *En andren.... beven*; Lat. *aliis tenentibus intus* in overeenstemming met Schrevel. van de verdedigers verstaan; ten onrechte: bedoeld zijn die vijanden die reeds binnen zijn; *staen en beven:* bevend staan.

708 *'t geven:* op-, verloren geven; vgl. Bk. X, vs. 276.

709 *bersten binnen boort:* met geweld binnenstromen.

710 Zoo dikwyl dreight de doot den zeeman met een' moort.

*
d'Een schreit, en die verstomt, en d'ander schat die storven,
En endelyk berecht, hunne uitvaert noch verworven,[711-12]
Gelukkigh. d'ander bidt de goden om gena,
En heft de handen naer den hemel doch te spa,
En ziet den hemel niet, en smeekt om een' behoeder,[715]
Gedenkt aen zuster, broêr, aen vader, en aen moeder,
Aen huis, en huisgezin, een ieder om het zyn,
En Ceïx om zyn lief, en in bedroefden schyn
Heeft deze in zynen mont, en hy verlangt naer geene[719]
Noch andre dan naer heur: en 't is hem lief dat eene[719-20]
Van beide in veiligheit nu verre is van der hant.
Hy wenscht zyn huis, en hof, en 't lieve vaderlant
Van ver t'aenschouwen, maer begrypt niet waerze vaeren.[723]
Het hooft loopt om en om, en tuimelt als de baren.[724]
De gansche hemel schuilt, beschaduwt van de wolk.
De nacht is eens zoo zwart als 's afgronts duistre kolk.[726]
De mast met zeil en treil wort over boort gesmeeten.[727]
Het roer wort afgerukt. de storm, zoo fel gebeeten,
Staet boven, ziet beneên de golven met haer' buit.[728-29]
Gelyk of Atos, of bergh Pindus met geluit[730]
En schrikkelyk gedreun gebryzelt en te mortel
Van eenen maghtigen gerukt wiert van den wortel,[732]
En los in zee geplompt: zoo stort het schip te gront[733]
Met vracht en volk en al den afgront in den mont,
En komt niet weder opgeborrelt, maer verloren
Heeft nu zyn deel al wech, van boven hun beschoren.[735-36]

* TEKSTKRITIEK: vs. 713 oude uitg. na *Gelukkigh* dubbelpunt. - 719 oude uitg.: *verlangende naer geene;* ook Ung., Dif. - 733 oude uitg.: *geplomt*; vgl. Bk. XIV, vs. 125; Ho. -*mpt*.

711-12 *schreit:* weent; *storven.... verworven*; volgens het geloof der Ouden konden de zielen van niet-begraven doden niet (over de Styx heen) de onderwereld bereiken; vgl. Boek IV, vs. 586; XII, vs. 3-5; *berecht* en *uitvaert* zijn beide aan de Christelike, en 't eerste speciaal aan de Katholieke terminologie ontleend; vgl. Dl. VI, 466: 676.

715 *En.... niet;* als gevolg v.h. duistere stormweer.

719 *deze:* Halcyone.

719-20 *naer geene Noch andre:* naar geen andere; 1e l.: 718-20: *Halcion om haer' man, die i.b.s. Haer, en geene andere, in den mont heeft, en n.g. Verlangt dan slechts om haer*.

723 *begrypt.... vaeren*; Ov.: 'maar hij weet niet, waar (zijn huis en hof) zich bevindt' (*ubi sit*); het schijnt dat V. Ceyx als onderw. van *ubi sit* nam: 'waar ergens op zee zij zijn'; ook in deze opvatting blijft, dat hij niet kan berekenen, hoe hij zijn blik moet richten; of *vaeren:* blijven, gebleven zijn (met *huis* enz. als onderw.); òf *waerze vaeren:* waar huis en hof zich aan de verschuivende horizon bevinden(?).

724 Ov. spreekt niet van 't hoofd, alleen van de golven; 1e l.: *en zwindelt;* vgl. Bk. IX, vs. 213; Lat. *vertigo*.

726 Ov.: 'de nacht is verdubbeld'; vgl. bij vs. 692.

727 *zeil en treil:* het hele tuig; *treil:* treklijn(en); vgl. Dl. II, 365: 8; 'in zo ruim eene betekenis zal men *treil* niet licht vinden zonder het voorgaande zeil'; H.

728-29 *de storm.... golven;* Ov. zegt dit van de vernietigende golf, die, trots op haar dubbele buit (mast en roer), neerziet op de andere; *staet boven*, naar Farn. *superstes* (Schrev. *superbit*).

730 Athos en Pindus, bergen resp. in Macedonië en Thessalië.

732 *Van:* door.

733 *los:* zo maar, plompverloren; bij Ov. geldt de vergelijking de neerstortende en het schip in de diepte dompelende golf.

735-36 Deze regels zijn naar vorm en inhoud verward: er blijkt niet duidelik, waar van het schip, waar van de bemanning sprake is, noch ook dat slechts een deel van deze laatste (vgl. vs. 739) met 't schip wordt weggezogen; Ov.: 'met het schip wordt een groot deel der mannen .... ondergedompeld, en sterft zonder nog boven te komen'; voor *opborrelen* vgl. Dl. III, 199:9.

*
De wrakken hobbelen op 't water heene en weêr.
De koning Ceïx voert geen' ryxstaf op het meer,
Maer houdt zich aen een wrak, en roept nu twee te gader
Vergeefs om noothulp aen, den schoonvaêr, en den vader:[740]
En och, Halcion leeft en sterft op zyne tong,[741]
Terwyl hy heenezwemt. Halcione bevong[742]
Alleen het hart, en dreef op zyn bestorve lippen.
Hy wenscht of 't water hem moght dryven door de klippen
Met andre lichaemen voor haer gezicht aen strant,
En na zyn sterven hem gebeuren dat de hant
Der liefste 't lyk begraeve. och, telkemael de golven[747]
Hem lucht verleenen, in het zwemmen schier gedolven,
Verdaeght hy Halcion d'afwezende in zyn wee,[749]
En mompelt morrende en heendryvende op de zee.[750]
Een zwarte waterkloot borst midden op het water,[751]
En dompelt zyn hooft, beluit met zeegeklater.[752]
De morgenstar bleef's nachts verdonkert in dien rou,[753]
En zulx van opzicht dat men haer niet kennen zou:
En mits de vader niet den hemel magh begeven,[755]
Dekt hem de sluier, van een dikke wolk geweven.[756]
Halcion midlerwyl, onkundigh van zyn leet,
Telt vast de nachten, en verhaest zich om een kleet[758]
Voor hem te naeien, ook voor haer op 't wederkeeren,[759]
Het welkze al t'ydel hoopt. zy gaet de goôn vereeren[760]
Met wierrookgeuren, doch vrou Junoos kerk vooral,
Voor haeren man, alree vergaen in 't ongeval.
Zy bidt dat d'echtgenoot behouden 't hof magh winnen,
En geene boven haer believen en beminnen.[764]
Dit's 't eenigh datze met gebeên, voor haeren man[765]
En zich, by Jupiters gemael, verwerven kan,
Die niet begeert dat zy voor dien verdronken smeeke,

* TEKSTKRITIEK: vs. 761 oude uitg.: *wierookgeuren*; ook Ung., Dif.
740 *noothulp:* hulp in zijn nood; *schoonvaêr:* Aeolus; *vader:* Lucifer.
741 Ov. maakt hier 'n tegenstelling met 't voorgaande; *leeft.... tong:* haar naam is bij voortduring (Ov.: 't meest) op zijn lippen; of ook: tot zijn laatste ademtocht; vgl. vs. 870.
742 *bevong*, reeds jonger-Mnl. niet onbekend; vgl. Franck, *Mnl. Gr.* S. 150, 4; bij Van Helt. I blz. 35 slechts deze plaats; elders enkele malen *hong,* echter telkens in rijm.
747 *Der liefste;* 1e l.: *Der vrienden*; Lat. *manibus amicis.*
749 *verdaeght:* roept aan.
750 *mompelt morrende*; Lat. *immurmurat;* vgl. Bk. VI vs. 447.
751 *waterkloot:* -bol, -massa; vgl. Dl. III, 244: 1288.
752 *beluit:* uitgeluid; vgl. vs. 950; Dl. IV, 783: 392: *beluit met zegegalmen;* H.; Bi., in tegenstelling met Hinlópen, achtte het ‘een zeer laag woord’!
753 *morgenstar:* Ceyx' vader.
755 *mits:* daar.
756 Ov. beter: ‘dekt hij zijn gelaat met’.
758 *vast:* al die tijd.
759 1e l.: *ook voor zich;* gewijzigd wegens *zich* in 758; vgl. vs. 766.
760 *al 't ydel:* geheel vergeefs.
764 *believen* (liefhebben) *en beminnen*; vgl. *Ad.i.B.*, vs. 1335-36; en dezelfde verbinding bij Huygens; *Wdb. N.T.* 2, 1726.
765 H. over *Dit's 't*, in één lettergr., wat ‘eene groote vryheid te weezen’ schijnt, maar ‘niets heeft, dat men aanstootelijk kan noemen’.

En haere onzuivre hant ten outer strekke en steeke.[768]

768 *onzuivre hant;* zo lang een dode in huis was of nog niet begraven, gold huis en gezin voor onrein; al wat dood is, verontreinigt; aldus ook Lat. *manus funestas* bij Farn. toegelicht; 1e l. *dootsche hant*.

*

Myne Iris, zegtze, myn bodin, en kamenier,[769]
Getrouwe uitvoerster van myn'last, spoe flux van hier:
Spoe heen naer 't hof des Slaeps. beveel hem dat de Droomen,
In Ceïx droeven schyn, Halcione volkoomen
Verkuntschappen hoe hem de zeetoght is vergaen.[773]
Zoo spreektze, en Iris schiet terstont een reiskleet aen
Van duizent verwen, trekt een' regenboogh daer boven
Aen 't hooge luchtgewelf, en komt dus aengestoven
Naer 't hof des Slaepgodts, dat natuur uit steenrots klonk.[777]
By Cimmerye legt een duistere spelonk,[+778]
Een hol en diep vertrek. de bergh is hol van binnen.[779]
Dit's 't huis des traegen Slaeps. geen zonnestraelen winnen
Hier toegang; 't zy de zon des morgens 's aertryx lyst
Met glans vergult, of ons den spaden avont wyst,[782]
Of uit het hooftpunt gloeit. men lyt hier licht noch lampen.
De gront baert enkel mist en nevel, smook en dampen.
Hier blikkert schemering. hier kraeit geen wakkre haen[785]
Met zynen rooden kam Auroor om op te staen
Ten bedde uit. geene stem van menschen, noch het bassen[785-87787]
Van honden komen hier Stilzwygenheit verrassen
En stooren in haer rust, noch 't quaeken van de gans
Meer neuswys dan de hont in 't snufflen naer een kans.[790]
Geen nachtegael, noch dier, noch zacht geruisch van blaêren,[791]
Noch menschentong dees plaets met hun gerucht bezwaeren.
Hier woont de stomme Rust. uit harde steenrots vloeit
Door keizelsteentjes een Vergeetbeek, noit vermoeit[794]
Van ruischen, 't welk het brein heel zacht in slaep betovert.[795]
Het vruchtbaer mankop, dat des menschen zin verovert,[796]
Bloeit voor de hofpoorte, en de Nacht, die heulzaet pluikt

[+][Randschrift:] *Het hof des Slaepgodts*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 780 hs. *Dit's thuis*. - 785 oude uitg. *wakker;* ook Ung., Dif., Ho. *wakkre*. - 788 oude uitg.: *koomen;* ook Ung., Dif.; Ho. -*entheit*. - 789 oude uitg. na *gans* een komma.

769 Iris, godin v.d. regenboog, bodin v. Juno; Vgl. Bk. I, vs. 327; Dl. VI, 650: 651-vlg.

773 *verkuntschappen:* berichten.

777 *uit steenrots;* naar de lez. *sub rupe* (‘onder een rots’), niet *sub nube* (‘onder, in 'n wolk’).

778 *Cimmerye* (: -ijë), 't land der Cimmeriërs, aan de westelike rand der aarde.

779 *vertrek;* ook hier, gelijk Boek X. vs. 974, voor Lat. *recessus,* plaats waar men zich terugtrekken, verschuilen kan; vgl. Dl. III, 202: 52.

782 H. over *vergulden* e.d. in verband met de zon; Bi. was onzeker, of *lyst* wel voldoende ‘edel’ was.

785 *blikkert;* vgl. Bk. VIII, vs. 468.

785-87 Vgl. *Vondelkron.* III 171.

787 *stem van menschen;* niet bij Ov., en ook niet passend in de reeks van haan, hond, gans.

790 *neuswys;* in zijn oorspr. toepassing op scherpe reuk; maar misplaatst als weergave van *sagacior,* hier: ‘scherp van gehoor’.

791 *Geen nachtegael* 1e l.: *Geen vogel;* weerspiegelt wschl. een onecht vers (dat ontbr. bij Farn., door D. en N. Heins. verworpen, bij Schrev. als interpolatie opgenomen is), waarbij V. dan echter Procne, die in een zwaluw veranderd was (Bk. VI, vs. 916-vlg.) verwisselt met haar zuster Philomele.

794 *keizel-:* vgl. Bk. VIII, vs. 23; *een Vergeetbeek:* een beek met water als van de Lethe; vgl. Dl. VI, 671: 1190.

795 *in slaep betovert;* vgl. Dl. III, 277: 299; Dl. VI, 105: 93.

796 *vruchtbaer:* zaadrijk: vgl. Dl. VI, 184: 83.

*

En bollen, hunne melk tot slaepzucht meest gebruikt,[797-98]
Bedaeut'er landen mede, in schaduwe gelegen.[799]
Men hoort in 't gansche huis, 't welk schuilt in achterwegen,[800b]
Geen krammen kraeken, in het opgaen van de poort,[800-801]
Daer niemant schiltwacht houdt, noch eenige onrust hoort.[802]
Men ziet hier midden in het hol, uit steen geklonken,
Een ebben ledekant, en pekzwart pluimbedt pronken,
Met eene deken van de zelve verf gedekt.
Hier rust de Slaepgodt op, van traegheit uitgestrekt
Met beide d'armen en de beenen van elkanderen.
De lichte Droomen, die van vormen zich veranderen,
En nabootseeren zulk een menighte en getal
Van dingen, als de herfst ons aren geven zal,
Het lustbosch bladers, en het zeestrant stof en zanden,[811]
Onthouden zich hierin. de maeght dreef met haer handen[812]
De Droomen wech, zoo dra zy inquam. 't huis vernam[813]
Den weêrglans van haer kleet. de Slaepgodt, lam en stram,[+814]
Sloegh naeulyx d'oogen op, die t'elkens weder slooten.
Hy knikkebollende, en nu langsaem opgeschooten,
Sloegh voor zyn borst, en gaf zich endelyk om hoogh,[816-17]
En leunende heel traegh op zynen elleboogh,
Begon te vraegen [doch hy wist het] naer de reden[819]
Van haere komst. zy zegt: ik Iris stygh beneden.
O Slaepgodt, die het al zachtzinnigh stilt en sust,[821]
O aengenaemste van de godtheên, ieders rust,
Bevrediger van 't hart, die zorgen kunt verjaegen,[823]
En alle onsteltheên, die den ganschen dagh ons plaegen,[824]
Kunt streelen, en de leên en zinnen weêr bereit[825]
Verquikt en sterken kunt, om last en arrebeit
Te draegen op een nieu, gebie terstont de Droomen,[827]

[+][Randschrift:] *Gedaente des Slaepgodts*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 804 hs. *lededekant*. - 824 oude uitg.: *ontsteltheên;* ook Dif. - 828 oude uitg.: *koomen;* ook Ung., Dif.

797-98 *heulzaet en bollen*; maankop wordt ook heulzaad, en slaapbol, genoemd.

799 *in schaduwe:* in nachtelik donker.

800b Toevoeging van V.; *achterweghen:* 'n afgelegen plaats; vgl. Dl. III, 233: 972.

800-801 Ov.: 'Opdat zij niet op haar spil zou knarsen, is er in de ganse woning geen enkele deur'; de deuren draaiden om spillen boven en onder; *krammen* bij V. is gedacht als hoefijzervormige bouten in welker oog de deur hangt; vgl. *Samson,* Inh., en *Wdb. N.T.* 8, 78; *opgaen:* opengaan.

802 *Daer:* waar.

811 *stof en zanden:* zandkorrels.

812 *onthouden zich:* verblijven; Ov. eigenaardiger: 'liggen'.

813 *wech;* aldus V.'s spelling van 't bijwoord (vgl. Moller, *Ts.* 27, 111); 1e lez.: *wegh*.

814 *lam en stram;* 1e l. *loom en lam*; evenzo oorspr. in vs. 850.

816-17 *langsaem opgeschooten;* Ov.: 'telkens weer terugvallend'; *opschieten* in de zin v. 'ontwaken', vgl. *Palam*. vs. 151; ook voor 'oprijzen', van een eiland uit de zee, Dl. VI, 677: 38; *knikkebollende... sloegh voor zyn borst;* bij Ov. is 't zijn kin, die telkens op de borst neervalt; dit bedoelt dus ook V.

819 *doch hy wist het*; foutief voor Lat. *cognovit enim:* 'want hij herkende haar'; zij noemt dan ook bij Ov. haar naam niet.

821 *zachtzinnigh:* zacht van zin.

823 *bevrediger:* die vrede brengt.

824 *on*(*t*)*steltheên:* beroeringen.

825 *streelen:* strelend kalmeren; *bereit,* tegenw. tijd.

827 *de Droomen;* Iris laat aan de slaapgod de keuze van de afgezant.

Die 't leven geestigh nabootseeren, datze komen[828]

828 *geestigh:* kunstig, levendig.

*

In schyn van Ceïx by d'ontruste Alcioné,[829]
Gelyk hy schipbreuk leedt, en droef verging in zee.
Dit's Junoos last. zoo dra de bootschap was voltoogen
Vertrokze: want zy kon geen dampen meer gedoogen,[832]
En voelde hoe de Slaep alree haer leên beving,
Dies spoetze voort, en gaet al weêr aen 's hemels ring[834]
Den zelven gang. de godt des Slaeps roept Morfeus binnen,[+835]
Die, onder duizent van zyn zoonen, brein en zinnen[836]
Op nabootseeren van gedaenten heeft gewet.
Geen ander weet gebaer, en aenzicht, spraek, en tret[838]
Zoo af te beelden, ook gewaet, gewoonte, en mynen.[839]
Maer dees vertoontze die natuurlyk menschen schynen;[840]
Doch d'ander wort een dier, of vogel, of serpent,[+841]
En Icelon om hoogh geheeten, en bekent
Fobetor by het volk. de derde is loos op treken.[842-43]
Inbeelding is zyn naem. hy kan zich loos versteeken[+844]
In al wat zielloos is, in water, balk, en steen,
En kluit. dees vlugt verschynt den koningen alleen,
En vorsten in der nacht: die drom, gemeene luiden.[846-47]
De Slaep gaetze al voorby, wil Iris last beduiden
En laeten bootschappen door Morfeus mont. hy nam[848-49]
Hem uit, en valt terstont, angstvalligh traegh en lam,[850]
En knikkebollende in het bedde. Morfeus zwierde
Op zachte vleugels, 's nachts, en zonder dat het gierde,[852]
Naer koning Ceïx hof, in eene korte wyl,[+]
En schoot zyn veders uit. hy ging in aller yl,
Vermomt in 's drenklings schyn, heel dootsch en bleek van wezen

[+][Randschrift:] *Morfeus in menschen*.

[+][Randschrift:] *Fobetor in dieren*.

[+][Randschrift:] *Fantazus in ongezielde dingen*.

[+][Randschrift:] *Morfeus in Ceïx schyn*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 852 oude uitg. na *vleugels* geen komma. - 855 oude uitg.: *doots;* ook Ung., Dif.; vlg. Bk. II, vs. 546.

829 *Alcioné*; vgl. vs. 557.

832 *geen dampen meer:* de dampen niet meer; vgl. vs. 640; *dampen,* nl. van de slaapverwekkende kruiden.

834 *'s hemels ring:* de regenboog, van vs. 775; zo altans de bedoeling van Ov.

835 Morpheus (van Gri. *morphe*) 'nabootser van gestalten'.

836 *onder.... zoonen,* nl. meer dan zij allen.

838 *gebaer:* houding.

839 *gewoonte en mynen* (gelaatsuitdrukking; of: gebaren); Ov.: 'de aan ieder 't meest gewone woorden, -taal'; voor *spraek* (vs. 838) Lat. *sonus loquendi:* 'stemklank'.

840 Versta: 'Morpheus bootst alleen mensen na'; *natuurlyk,* vgl. Bk. IV, vs. 331; *schynen,* vgl. Bk. VII, vs. 74.

841 *d'ander;* Lat. *alter,* ''n tweede'; *dier:* wild dier; vgl. vs. 26-27.

842-43 *Icelon*; foutief, naar de accus. *Icelon,* voor *Icelos, -us,* d.i. 'de gelijkende'; *om hoogh:* bij de goden; *bekent Fobetor:* b. als Phobetor, d.i. 'de vrees aanjagende'; *loos op treken:* sluw; Lat. *diversae artis:* 'met weer andere gaven', door V. opgevat als: 'van allerlei kunstgrepen'.

844 *Inbeelding,* als vertaling van *Phantasos,* dus degene die fantasieën voortovert; het valt op, dat V. alleen déze naam vertaalt, ofschoon bij Farn. en Schrev. ook de andere verklaard worden; vgl. daarvoor Bk. II, vs. 201, de Actaeon-passage in III; IV, 19-vlg.; VII, vs. 1189; XII, vs. 79-vlg., vs. 291; H.; Bi.; Geerts, blz. 207; 1e lez.: *Hy heet Fantaes, en weet zich zelven te v.*; vgl. het kantschrift.

846-47 *dees vlugt:* déze (bewegelike) schare; in tegenstelling tot *die drom.*

848-49 *gaet.... voorby:* hen allen gaat hij voorbij; *wil.... bootschappen:* wil I.' last laten meedelen en overbrengen door enz.

850 *angstvalligh:* als beangst dat hij zich te veel zou bewegen.

852 *gierde:* snorde.

*

En naekt, voor 't bedde van Halcione, vol vreezen.[856]
De baert, en knevels, en de lokken, en het haer[857]
Des konings droopen vast van water, nat en zwaer.
De bedtspon stut hem daer hy leunt. de traenen leken[859]
Langs 't aenzicht, en de geest begon aldus te spreeken:
Bedrukte gemaelin, och, kentge Ceïx niet?
Of heeft de doot my dus misverft, gelykge ziet?
Sla d'oogen op, gy zult uws mans gedaente aenschouwen.[863]
Halcione, uw gebedt, gestort met groot betrouwen,
Kon my niet redden. och 't is uit: wy zyn vergaen.
Bedriegh u zelve niet door eenen valschen waen.
De buldrende oosten wint heeft in d'Egeesche golven[867]
Met eenen waterbergh het schip en my gedolven.[868]
Een ongestuime golf opryzende uit den gront
Verslontme, daer uw naem bestorf in mynen mont,[870]
En ik al t'ydel u in 't uiterste beklaeghde.
Ik ben geen logenbo. wat maer van my gewaeghde,
Gy hoort geen los gerucht: ik zelf verhael myn ween[872-73]
Hier tegenwoordigh, en hoe droef wy schipbreuk leen.
Welaen ontwaek: rys op: trek aen uw rougewaeden.
Beweenme, op datwe niet, langs onderaertsche paden,
Heenvaeren onbeweent. Godt Morfeus aen de spon[877]
Spreekt zoo dat zy haer' man aen 't spreeken kennen kon:
Ook scheen hy in der daet, en niet in schyn, te weenen,
En 't hantgebaer getuigt hoe Ceïx is verscheenen.[880]
Zy slaet al schreiende de handen voor haer borst
In slaep, en grypt naer hem, van zeeschuim vuil bemorst,[882]
Doch grypt slechts enkle lucht. zy roept: myn lief, waerheene?
Hou stant: ik ga met u. och laetge my alleene?
Ontroert door haere stem, en 't nachtspook van den man,
Vlieghtze op, en ziet rondom wie 't is, zoo veelze kan,
En wie haer strax verscheen: want d'opgewekte knechten,[886-87]

* TEKSTKRITIEK: vs. 871 oude uitg.: *al 't ydel*.
856 *vol vreezen*; bij *Halcione*.
857 Ov. spreekt enkel van baard en haren.
859 *bedtspon,* vgl. vs. 877 *spon,* via *sponne,* uit *sponde* (vs. 900): onderstel v.h. bed.
863 *gy.... aenschouwen*; Ov.: ‘Zie mij aan, gij zult mij herkennen, en in plaats van uw man de schaduw van uw man vinden’.
867 1e lez.: *De duistre zuiden wint*; voor *nubilus* (wolkenverwekkende) *Auster*; vgl. Bk. I, vs. 81.
868 *gedolven*: bedolven; vgl. Bk. I, vs. 354.
870 *Verslontme*; 1e lez. *Verzoopme;* dit staat nader aan 't oorspr.: ‘de golven vulden mijn mond’; *verzuipen*, vgl. Bk. VIII, vs. 814; IX, vs. 655.
872-73 *maer:* tijding; versta: ‘welke tijding over mij u ook bereikt hebbe, dit wat ik u zeg is niet zo maar een gerucht’; *ween*; vgl. Boek IX, vers 385.
877 Met *Heenvaeren onheweent* geeft Vondel het zware ritme van Lat. *Indeploratum* gelukkig weer.
880 Ovid.: ‘en de handen hadden het gebaar van C.’
882 *in slaep:* in haar slaap.
886-87 *vlieghtze op,* nl. uit haar slaap; *strax:* daareven; Ov.: ‘zij ziet rond, of degene, die zoëven door haar gezien was, er nog is (*si sit.... qui modo visus erat*); *opgewekte:* (door haar stemgeluid) gealarmeerd (*moti*); of ook: uit hun slaap gewekt.

*

Met tortsen by der hant, haer dienen en berechten.[888]
Zy, niet verneemende, misbaert, verscheurt het kleet,[889]
Krabt kaek en aengezicht, en trekt van harteleet[890]
Het haer uit, antwoort droef de voester, die vol rouwe
Vast vraeght wat haer onstelt. zy zegt: o myn getrouwe,[892]
't Is uit, 't is uit met ons. myn Ceïx is vergaen,[893]
En ik met hem. och zwygh, hier is geen troosten aen.
Myn heer leet schipbreuk: 'k zagh hem met myn eigene oogen,
En greep hem. hy verdween. zyn geest is my ontvloogen.
'k Zagh klaer de bleeke schim, myn' eigen man voor't bedt.[897]
Hy zagh niet als voorheen, maer naer de doot gezet,
En nat, en moedernaekt: het haer om 't hooft bedroopen.
Daer stont hy voor de sponde, elendigh en verzoopen.
Zy spoort de voetstap na, ofze ook een voetspoor zagh.[901]
Dat was't, dat was't voorwaer, 't welk my op't harte lagh.
Ik badt hem dat hy toch geensins van my zou tyen,[903]
En t'zeil gaen. 'k wenschte veel: dan och ik most het lyen.
Gy spoede in uw bederf, hadtge uwe liefste me-
Genomen, 'k hadde u noch in noot gedient op zee.
Och waerenwe gepaert gebleven met ons beiden!
Gewis de doot hadde ons in 't sterven niet gescheiden.[908]
Nu sterve ik zonder u. nu dryve ik zonder u,
En zonder my in zee. helaes, daer legge ik nu.[909-10]
Myn leven valtme nu benaeuder dan de baren,[911]
Indien ik langer leve, en 't leven poogh te spaeren,
Na zulk een' grooten druk: doch'k wil'er niet naer staen,
Noch u verlaeten, die door schipbreuk zyt vergaen.
'k Wil u ten minste noch verzellen, en geleiden,
En in een zelve graf en lykbus ongescheiden,
Zal ons het grafschip noch vereenen door de faem.[916-17]
Raekt myn gebeente u niet: ik zal met mynen naem
U raeken. maer de rou verbietze meer te spreeken,

* TEKSTKRITIEK: vs. 892 oude uitg.: *ontstelt;* ook Ung., Dif. - 895 Dif. *myne*.

888 *berechten:* helpen.

889 *niet:* niets; of ook: (hem) niet; Ov.: '(hem) nergens'; vgl. Bk. VI, vs. 727; XIV, vs. 288; *Ad.i.B.* 1134; Walch 64, 70, maar V.L. 12, 19; Bk. IX, vs. 368; *het kleet;* 1e lez.: *haer kleet*.

890 *harteleet;* 1e lez. -*leedt*; ook vs. 895 1e lez.: *leedt*; vgl. *Ts*. 27: 114-vlg.

892 *vast:* onderwijl; *on*(*t*)*stelt:* verwart, verbijstert.

893 *ons:* mij; wschl. om klankgelijkheid met het volgende *myn* te vermijden.

897 Ov.: 'maar ofschoon slechts een schim, toch was het de klare en ware schim van mijn man'.

901 *voetstap*; opmerkelik is 't vrouw. genus (*de; een*); elders mann.

903 *tyen:* (ver)trekken; 't berust op een verwarring tussen *tyën* (beschuldigen) en *tien* (trekken); vgl. Hd. *zeihen, ziehen*.

908 Versta: 'gelijk nu 't geval is'.

909-10 *nu sterve.... u:* nu echter sterf ik (immers haar leven bestond in de liefdegemeenschap met haar man) verre van u (naar de lez. *pereo,* Schrev., N. Heins.); *dryve ik*; nl. in de golven; evenals hij drijft zij a.h.w. zelf in zee; *zonder my*, d.i. terwijl zij toch in werkelikheid verre is.

911 Ov.: 'Wreder dan de zee zelve ware mijn hart, indien ik mijn leven nog trachtte te rekken', d.i. indien het er mij toe bracht enz.

916-17 *graf en lykbus* (urn); Ov. zegt echter: 'in het graf, zal indien al niet de lijkbus, dan toch het opschrift ons verenigen'; vgl. vs. 918; *door de faem* is een ongeschikt toevoegsel.

*

En tusschen ieder woort blyftze in het nokken steeken,[920]
En deerlyk zuchten, uit het binnenste van 't hart.
Het was noch vroegh. zy vlieght ten hove uit in dees smart
Op strant, en vint de plaets, daer zy hem af zagh steeken:
Zy zegt: hier draelde hy, en troosteme onder 't smeeken.[924]
Hier lichtenze anker: hier vertrok hy van het strant,
En kusteme in het ende, en gafme noch de hant.
Terwyl zy overdocht haer lot en wedervaeren,
Vernamze iet in 't verschiet aendryven met de baren,
Gelyk een lyf, kon eerst niet kennen wat het was,
Doch 't scheen een lichaem, en de twyflende wert ras
Door 't naere voorspook van de schipbreuk meer bewogen.[930b-31]
Toen 't nader dreef aen strant sprak zy met schreiende oogen
Den onbekenden aen. o riepze, wie gy zyt
Hebtge een getroude t'huis, het lichaem blyf niet wyt,
Maer dryve ons nader. hoe zy meer hierop blyft staeren,[934b-35]
Te minder blyftze by haer zinnen. als de baren
Den drenkeling het strant opwentelen, daer zy
Hem kennen kon, toen was 't haer man. gewis 't is hy:
Hy is, hy is het zelf. zoo valt zy aen 't misbaeren,[938-39]
Scheurt kleet, en aengezicht, en vlechtcieraet en haeren,[940]
En steekt de handen naer den dooden Ceïx toe.
Och Ceïx, kermtze, komtge uw vrouwe, dus te moe,[942]
Dus t'huis in dezen schyn? hier legt een steil gevaerte
Met maght gewrocht, een werk van over groote zwaerte,
Waerop de zeestorm berst, en 't water wort gestuit.
Zy springt'er op. het is een zaek, die zeltsaem luit.[946]
Zy vlieght, en vangt de lucht, met aengegroeide veêren.[+947]
De droeve ysvogel strykt den vloet, in 't gaen en keeren,
En slaet een jammerlyk geschal met haeren snuit.

[+][Randschrift:] *Ceïx en Alcione in zeemeeuwen*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 931 hs. na *bewogen* een komma, die is blijven staan uit een eerdere redactie. - 940 oude uitg. na *kleet* geen komma. - 944 *over* is boven de regel bijgeschreven; of het bedoeld is als afzonderlik woord, blijkt niet; oude uitg.: *over groote;* Ho. *overgroote.* - 947 oude uitg. na *lucht* geen komma. - 949 oude uitg.: *zijnen snuit.*

920 *nokken:* snikken, snokken; met dit laatste, en *hicken* wordt 't door Kiliaen gelijkgesteld, die 't opgeeft als ‘oud’, en verder o.m. als Hollands; vgl. H. en bij hem ook: *gnokken; snokken* noemt Bi. ‘onverdedigbaar’; maar *nokken, nikken, snikken* hebben ‘wel aangewend, kracht van schildering’.

924 De 1e lez.: *En toevende, begon ten leste aldus te spreeken* is gewijzigd onder de invloed van een andere Lat. lezing: *Moratus ibi* (bij N. Heinsius 1659) i.p.v. *moratur ibi* (in andere uitgaven).

930b-31 Ov.: ‘niet wetend wie 't was, werd zij, omdat het een schipbreukeling was, door het voorteken verontrust’.

934b-35 V. vergiste zich in het slot der aanhaling; Ov.: ‘,Wee u ongelukkige, wie gij ook zijt, en wee over uw vrouw indien gij die hebt'. Door de golven gedreven komt het lijk nader’.

938-39 *'t is hy* enz.; Ov. alleen *ille est*.

940 *vlechtcieraet:* siersels v.d. haarvlechten, snoer.

942 *te moe:* te moede; bij *vrouwe*; Ov.: ‘zó, o geliefde man, in die jammerlike staat, keert gij tot mij terug?’.

946 *zeltsaem luit:* wonderlik klinkt.

947 *aengegroeide;* Lat. *modo natis*; ‘pas ontstane’.

*

Als zy den dooden met den klepel dus beluit,[950]
Beschaduwtze de leên met haere nieuwe pluimen[949-51]
Uit liefde, daer de golf de zeekust langs komt schuimen.[952]
Of Ceïx dit gevoelde, in 't dryven ongerust,
Uit een genegenheit, en trek en minnelust,
Of 't aenzicht ophief door het zwalpen van de vloeden,[953-55]
Daer twyfelt elk noch aen. hy kon het zelf bevroeden:[956]
En entlyk werdenze, door mededoogen van
De goden, alle bey verandert, vrou en man,[958]
Genieten beide een lot, in 't minnen onverscheiden,[959]
En d'echtbant blyft, terwylze elkandere geleiden,
Gelyk ysvogels, en zy broên het warme nest.[961]
d'Ysvogel broeiende in den herfsttyt, is 't gewest[962]
Der zee bevryt voor wint, geheele zeven dagen,
En 't nest, op zee gebout, verneemt geen wintervlaegen.
Dan vaert men veiligh: want de Wintgodt is zyn bloet[965]
Noch gunstigh, toomt den storm, die wilt is en verwoet.
Een gryze zietze beide op zee te gader zweven,
En looft de liefde en trou, hun eeuwigh bygebleven.
Een die hier bystont toonde een' duiker, lang van hals,[969]
En sprak: dees vogel, dien gy ziet, met veel geschals[970]
En ingetrokken been, langs 't water heenevlooten,[971]
Is, zoo gy zyn geslacht oprekent, noch gesprooten
Uit Ganimedes, door Jupyn weleer geschaekt,

* TEKSTKRITIEK: vs. 950 oude uitgave: *als hy.* - 951 oude uitgave: *Beschaduwt hy.... zijne;* in de vss. 948-51 heeft Vondel eerst het genus van Halcione laten gelden (*haeren, zy, -ze, haere*; aldus in het hs.); later in de druk, dat van de ijsvogel (*zijnen, hy, hy, zyne*). Unger en Diferee drukten volgens het hs., maar verzuimden in vs. 951 *hy* te vervangen door *-ze*. - 971 oude uitg. (ook Ung., Dif.) *En 't ingetrokken; heengevlooten*.

950 *klepel:* kleppende snavel, tevens klepel van een klok (vgl. *beluit*; en Dl. I, 703: 6 *klepelaer* voor ‘ooievaar’); dit woordspel niet bij Ov.

949-51 Zie *Tekstkr.*; *Kantschrift: zeemeeuwen* onjuist; in de *Bladwyser: zeevogels*; vgl. Dl. VI, 211: 397, waar ten onrechte de metamorfose aan Thetis wordt toegeschreven in de aant.; minder juist is ook de aant. Dl. II, 448: 344.

952 Ov. spreekt nog van kille kussen, die zij hem met de harde snavel geeft; vgl. vs. 953.

953-55 *of... of:* of ... dan wel.

956 *hy.... bevroeden*; Lat. *at ille senserat:* ‘maar toch: hij had 't gevoeld’.

958 *alle bey* (zo ook Lat. *ambo*), nl. òòk Ceyx, nadat Halc. reeds eer veranderd was.

959 *een,* met klemtoon; *in 't minnen onverscheiden:* in onverbroken liefdegemeenschap; Ov.: ‘ook toen nog bleef de liefde’; vgl. *heel verscheyden,* ‘ver uiteen’, Dl. III, 240: 1187.

961 *zy.... nest:* Ov.: ‘zij paren en worden ouders’.

962 1e lez.: *Halcion broeiende*, met, als in 't Lat., behoud v.d. persoonsvoorstelling; Farn. vermeldt hier een afleiding van *Halcyone* uit Gri. *en hali kuein:* ‘op de zee bevrucht worden’; *in den herfsttyt;* Ovid.: ‘in de wintertijd’; volgens Plinius maken de ijsvogels hun nest en broeien zij gedurende de zeven dagen voor en na de kortste dag; de zee is dan stil; vgl. het embleem met de zinspreuk van Prins Willem I, waarin de voorstelling (*saevis in undis*) afwijkt. Over het aantal der ‘halcyonidiese’ dagen heerste geen eenstemmigheid.

965 Vgl. vers 582; echter is met *bloet* wel niet direkt Halcyone, maar haar kinderen (jongen) bedoeld (Latijn *nepotibus*).

969 *duiker*, 'n watervogel.

970 *met veel geschals,* toevoeg. v.V.

971 *ingetrokken* (*been*); Lat. *substricta* (*crura*), eigl. strak aangehaald, en vandaar: mager, dun; 1e lez.: *En dunne beenen langs het* enz.; de wijziging is opvallend, daar zij ook afwijkt van de aant. bij Pontanus en Schrevel.; vgl. Bk. III, vers 268 *rank* (‘mager’) voor *substrictus; heenevlooten*; vgl. *Ad. i.B.* vs. 241; Stoett, *Moortje,* blz. 230; *vloten* is eigl. vloeien, vlieten, stromen.

En koning Ilus en Assarakus, en raekt
Laomedon in bloet, en Priamus, den lesten,[972-75]

972-75 Aesacus was gesproten uit Priamus, deze uit Laomedon, deze uit Ilus, van wie Assaracus en Ganymedes broeders waren; hun vader was Tros; vgl. Bk. X, vers 219.

*

Die Troie heeft beheerscht. helt Hektor, die de vesten
Van Ilium beschut, was broeder van dees spruit:
En had de doot niet vroegh zyn levens loop gestuit,[978]
Hy zoude in naem en faem niet wyken voor dien broeder.[979]
Schoon Dimas dochter wort gerekent zyne moeder.
Een Alexitoë, van Granik, eenen stroom
Geteelt, baerde Ezakon, in schaduw van een' boom,
By Ida heimelyk, ten minste zooze zeggen.[980-83]
Men zegt hy schuwde steên en 't hof, beminde heggen,[984]
En velt, en bergen, vry van staetzucht, eere, en pracht,[985]
Hanteerde zelden 't hof, hem tegen en verdacht,[986]
En vol van ydelheit: doch 't hart was midlerwylen,
Hoe wuft hy leefde op 't lant, niet schootvry voor de pylen[988]
Van minne. hy die wilt door bosschen vlieght en jaeght,[989]
Verneemt Hesperie, een Cebreensche schoone maeght,[990b]
Die op den oever van haer vaders vliet gezeten,
De blonde vlechten, langs den nek en rug gesmeeten,
Vast drooghde in zonneschyn. de dochter, die hem ziet,[993]
Gaet loopen, als een hinde een' rossen wolf ontvliet;
Een ent, dat 's havix klaeu en snabbe wil ontrennen,
En verre van den poel bespiet vlugt op zyne pennen.[995-96]
De Troische helt vervolghtze uit heete min, die bang
In snelheit groeit. een slang een bitse en booze slang,[998]

* TEKSTKRITIEK: vs. 980 V. Ln. na dit vers een komma; zie beneden. - 982 Ho. *Ezakus*. - 987 oude uitg. na *ydelheit* een komma. - 989 oude uitg. na *hy* geen komma. - 994 *een hinde;* uitgg. *een*'. - 999 oude uitg. na *geschoolen* een komma.

978 *zyn levens loop:* de loop v.z.l.; vgl. vs. 991; Bk. X, vs. 36.

979 Ov.: 'hij zou misschien' enz.

980-83 Vermoedelik moet na vs. 979 een komma(-punt) gelezen worden; vs. 980 hoort naar de punctuatie der oude uitgg. bij het voorafgaande; *Dimas dochter*: Hecuba, Priamus' gemalin; *zyne*, nl. van Hector; *Alexit*(*h*)*oë, van Gr.* staat 't dichtst bij de l.v. Schr.; beter Alexirhoë (zo ook N. Heins. 1659); versta: 'Aes. daarentegen was de zoon van A.'; *heimelyk;* hij sproot nl. uit een onwettige verbintenis; *Granik* (1e l.: *Granikus den*), rivier in Phrygië; *Ezakon,* onjuist, naar de Gri.-Lat. accus. *Aesacon*; vgl. vs. 1018; Bk. XII, vs. 2 heeft 't Lat. ook *Aesacon*; vgl. *Tekstkr. Ida:* gebergte bij Troje; Ov.: 'aan de voet van de schaduwrijke Ida'.

984 *heggen*; houtgewas.

985 *vry van staetzucht* (eerzucht, hoogheidszucht), bij *heggen.... bergen*; Lat. *rura inambitiosa:* ''t vrije veld, waar men geen eerzucht kent'.

986 *hanteerde:* verkeerde aan; voor *hof* (vergl. vers 984) heeft 't Lat. *coetus:* 'bijeenkomsten'.

988 *wuft:* bewegelik, zwerflustig; Ov. aardiger: 'zijn hart was nochtans niet boers (*agreste:* 'lands').

989 *hy.... jaeght*; Ov.: '(hij ziet) de door alle bossen vaak vervolgde (Hesperië); *vliegen en jaegen* is jagen, resp. met valken op vliegend en ander wild, en op lopend wild; vgl. H. (en H.^{2}) over *vliegen, jagen* en *vogelen;* V. gebruikt de uitdrukk. niet altijd met onderscheiding der begrippen; vgl. *Bruil. J.v. Waveren* (1658) vs. 14; ook Dl. IV, 62: 103, waar *vlught* ten onr. met 'snelle ritten' verklaard is.

990b *Cebren:* rivier(god) in Troas; met *Cebrenida* bedoelt Ov.: 'dochter v. Cebren'; zo ook Farn., Pontan.; V. verstond 't als afleiding van *Cebrenia,* landstreek in Troas, die volgens sommigen haar naam ontleende aan Cebriones, zoon van Priamus; opmerkelik in dit verband de 1e lez.: *Cebrionsche maeght;* vgl. *Dict. Hist. Geogr. Poëtic.*, Lyon, 1603.

993 *vast drooghde:* zat te drogen.

995-96 *een ent, dat;* versta: 'als een eend, die'; 1e lez.: *Een ent den waterpoel verlaet met snelle pennen, Om 's havix scherpen klaeu en spitsen bek t'ontrennen;* in de gewijzigde lez. is *deprensa* ('verrast') weergegeven (*bespiet*); de vorm *ent* volgens V. Ln. 'meer bepaald in jagerstaal, en ter aanduiding van wilde eenden gebruikelik'; *snabbe:* sneb; vgl. Bk. II, vs. 505; *verre van den poel* bij *bespiet*.

998 *bitse;* Bk. VIII, vs. 1007.

In 't gras geschoolen byt haer dootlyk in de hielen,

*
Vergiftight al de leên. daer legtze, en vaert ter zielen.
De minnaer zinneloos, gryptze op, die 't leven laet.
Hy roept: nu rout het my dat ik u joegh. wat raet?
Dit hadde ik niet verwacht. uw minne te verwerven
Was my zoo veel niet waert dat gy hierom zou't sterven.
Nu missenwe alle beide u in dien jongsten noot.[1005]
De slang vermoorde u: ik ben oorzaek van uw doot.[1006]
Ik ben veel wreeder dan de slang, van haet gedreven,[1007]
En scheide, uw doot ten zoen, gewilligh van het leven.
Zoo spreekend springt hy los, van droefheit schier verstikt,
In 't water van een rots, beneden uitgebikt.[1009-10]
Maer Tetys vangt hem, die niet langer was te teugelen,[1011]
Bedekt den zwemmenden in zee met vlugge vleugelen,
En vryt den minnaer van de doot, waerna hy streeft.[1013]
Het spyt den vryer dat hy noch zyns ondanx leeft,
De droeve ziel niet scheit uit dit elendigh leven.[1015]
Hy kryght twee vleugels, en gaet lucht te water zweven,[+1016]
En dompelt zich in zee. de pluim belet de doot
Van Ezakus, die woelt en wroet in Tetys schoot,[1017-18]
En zoekt geduurigh licht en leven hier te derven.
Hy ziet van liefde dor, genegen om te sterven.[1020]
De beenen blyven lang, gelyk de hals. het hooft
Staet ver van 't lyf. hy vischt in 't water, afgeslooft
Van duiken, daer men hem den naem af heeft gegeven.[1022-23]

[+][Randschrift:] *Ezakus in eenen duiker*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 1004 Ho. *zoud*; Huydec, *zout*; zo ook V. Ln., Ung., Dif. - 1013 V. Ln., Ung., Dif. *waernaer*.

1005 *missenwe;* foutief voor *perdidimus:* 'wij hebben u ten ondergang gebracht'.

1006 1e lez.: *verbeet u*; kennelik gewijzigd, omdat de slang niet doodbeet, maar door haar vergiftige beet de dood veroorzaakte.

1007 *van haet gedreven*; toevoeg. v.V.; *haet* hier voor: natuurlike boosaardigheid.

1009-10 *los*; vgl. Bk. VIII, vs. 829. In eerdere lezingen stond: *van droefheit afgefoolt* (:*beneden uitgehoolt*); *afgefoolt:* tot 't uiterste gekweld, uitgeput; *Wdb. N.T.* heeft van dit woord, noch van *foolen* een bewijsplaats uit V.; *uitgebikt:* uitgegeten, nl. door 't water.

1011 *Tetys*; 1e lez. *Tetis* (ook vs. 1018); V. behield bij beraad hier de spelling met *y,* aldus de hier bedoelde Tethys, 'n zeegodin, vrouw v. Oceanus, onderscheidend van de Nereïde Thetis, vrouw v. Peleus en moeder v. Achilles; volgens Hesiodus was Granicus een zoon v. Tethys; vgl. vs. 312; en mijn inleiding.

1013 *vryt van:* houdt hem vrij van; *waerna*; vgl. Bk. V, vs. 128; XII, vs. 48.

1015 Versta: en dat enz.

1016 *lucht:* licht; *Wdb. N.T.* 8, 3155-vlg.; *te water,* voor *subvolat,* dat echter niet 'naar beneden vliegen' betekent, maar 'opvliegen'; V.'s vertaling kan berusten op misverstaan van een (door Schrev. nader verduidelikte) aant. v. Farn.

1017-18 *de pluim:* de vederen; vgl. Bk. II, vs. 768; Lat. *pluma; die woelt*; 1e lez. *die raest*; Lat. *furit; woelt is,* ondanks 't Lat., wel te verbinden met *in Tisch.*; *in Tetys schoot:* in de zee; de uitdrukk. staat niet bij Ov.

1020 *dor:* vermagerd.

1022-23 Noch 't vissen (1e lez.: *hy leeft*), noch het *afgeslooft* zijn bij Ov. (: 'hij mint de zee); *den naem,* nl. duiker; Lat. *mergus,* van *mergere,* 'duiken'.

P. Ovidius Nazoos Herscheppinge.
Het twalefde boek.[aant. *]

Inhout.

[1] Priamus vierde Ezakus uitvaert, gelijk over eenen overleden, met zijne zoonen, behalve
[2] Paris, toen naer de Grieken getogen, die hem in zijn zogh naerstrevende, in Aulis den[r. 2]
[3] draek in steen zagen verharden. Hierop wert Cignus, van Achilles bestreden, en in eene[3]
[4] zwaen herschapen. De Grieken toghtvaerdigh in Aulis, worden door felle stormwinden[4]

* In de linkerbovenhoek der 1e bladzijde van dit boek heeft het hs. de woorden: *losse bladen*.

BOVENSCHRIFT: 1e lez. *twalefste*.
r. 2 *die hem,* nl. de Grieken Paris.
3 *bestreden;* Lat. occisus: 'gedood'.
4 *herschapen;* Canter. voegt hierbij: 'daar hij onwondbaar geweest was'. Hetgeen dan bij V. volgt: *De Grieken.... Protezilaus verslagen* staat niet bij Canter. Dàn vermeldt Canter., en herhaalt V., de episode van Cygnus, waarvan V. 't eerste gewag verzuimde te schrappen.

*

[5] opgehouden, en willen Ifigenia offeren, om Diane te zoenen, maer de godin verloste de
[6] maeght, en stelde een hinde in haere plaets. De vloot belant in Tenedos, daer bloedigh
[7] gestreden, Protezilaus verslagen, en Cignus in een zwaen herschapen wort. Cenis ver-[7]
[8] andert in Ceneus, en namaels in eenen arent. Nestor dit verhaelende, hechte den strijt[8-9]
[9] der Centauren en Periklimeens herscheppinge hieraen. Achilles wort van Paris geschoten.

Den vader Priamus was onbekent gebleven[vs. 1]
Dat Ezakus zyn zoon, een nieuwe vogel, noch
In 't leven bleef. hy treurt, en stelt ten lykzoen, och!
Een ydel schyngraf toe, met jammerlyke toonen,
Op's jonglings naem, gesterkt van Hektor, en de zoonen,[3-5]
Behalve Paris, die den lykrou niet beklaeght,[6]
Noch d'uitvaert kleet: hy, die Helene loos belaeght[7]
En schaekt, berokkent, al te reukeloos bewogen,[8]
Den vaderlande een ry van bloedige oorelogen.[9]
Alle eedtverwanten, en gansch Grieken volgen hem[+]
Met duizent zeilen, op een algemeene stem,
Te water in zyn zogh. de wraek leedt geen verbeiden,[12]
Ten waer de buldrende stormwinden, die zich spreiden
Op zee, den oorloghstoght beletten, en de vloot,
In Aulis haven, by den visschenden Beoot,[15]
Zoo lang verhinderden. toen zy, naer d'oude zeden,
Jupyn een offerhande, en wierook, en gebeden,
Op 't overoude altaer opofferden uit schroom,[18]
Zienze eenen blaeuwen draek by een' andoren boom,[19]
Die dicht by 't outer stont, opklimmen met zyn vlogelen,[20]
En boven hangt een nest vol uitgebroeide vogelen.

[+][Randschrift:] *Het Griexe leger in Aulis.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 5 *van*; oude uitg.: *met*. - 10 de kanttekening staat in de oude uitg. bij vs. 15.

7 *Cenis* enz.; Canter.: ‘gelijk ook vroeger Caenis .... veranderd was’.
8-9 *in eenen arent*; Canter.: ‘in een vogel’; vgl. vs. 663; *den strijt der Centauren;* niet bij Canter.; evenmin *Achilles.... geschoten; herscheppinge,* bij Canter. in 't meerv.
vs. 1 *onbekent;* 1e lez.: *onbewust;* vgl. bv. Bk. VI, vs. 359.
3-5 Vgl. Bk. XI, vs. 711-12; *ten lykzoen* daarom minder juist; voor 't *schyngraf* zie Bk. XI, vs. 579; *ydel:* leeg? niet aan zijn bestemming beantwoordend? of: weergave van *inanes:* vruchteloos; Ov.: ‘hij had bij de (niet meer dan) de naam (van Aesacus) bevattende grafheuvel vruchteloze lijkoffers gebracht’; *gesterkt* (bij *hy*) *met:* met de bijstand van.
6 *den lykrou niet beklaeght:* niet deelneemt aan het rouwgeklag.
7 *kleet:* bijwoont; gewoner: *bekleeden; hy, die;* voor de relatieve zin vgl. Bk. X, vs. 93.
8 *reukeloos:* lichtzinnig.
9 *een ry van o.;* Ov.: ‘een langdurige oorlog’.
12 *leedt:* zou geleden hebben (*dilata foret*); vgl. Bk. VI, vs. 212; zo ook in de nazin; *spreiden, beletten,* verl. tijd.
15 *visschenden;* 't Lat. epitheton staat bij *Aulis,* een Boeötiese havenplaats.
18 *opofferden;* vgl. voor dit gebruik Dl. III, 285: 609; *schroom:* vrees.
19 *blaeuw,* voor Lat. *caeruleus,* ‘blauwgroen’; *draek* (Lat. draco); vgl. vs. 23 *slang* (*serpens*) en over draak, slang Bk. IV, 779-vlg.; *andoren,* vgl. Bk. X, vs. 137. Zie dit verhaal in *Ilias,* II, 301-vlg.
20 *vlogelen;* Ov. spreekt niet van vleugels.

Men hoortze piepen, vier paer jongen, hallef naekt.
De slang greep 't nest aen, en de moeder, die vast haekt
Haer lief gebroetsel met de vleuglen te beschermen,
En rondomvliegende zich quyt met deerlyk kermen.[25]
De slang verslintze met hun moeder in der haest.[26]

25 *zich quyt:* in de weer is, ze tracht te verdedigen; vgl. Bk. IV, vs. 497.
26 *in der haest:* ijlings, met spoed; vgl. Boek VII, vers 580.

*

Al die dit aenzien staen verwondert en verbaest:[27]
Maer Kalchas, Testors zoon, waerzegger, zegt ten leste:
Schept al te zaemen moedt, de kans is ons ten beste.
Out Troie zal vergaen, maer hier is moeite aen vast:
Dewyl het noodlot dit getal der voglen past
Op negen jaeren kryghs. de slang, om 't loof gewonden,[+32]
Verandert in een' steen, en hangt gelyk gebonden,
In haeren eersten vorm. de holle Aoonsche zee[34]
Blyft stormen, en verlet de kryghsvloot op de ree.
Zom houden dat Neptuin, de bouheer, Troie spaerde,[36]
Behalve Kalchas, wien 't bewust was. dees verklaerde,
Als tolk der goden, hoe het goden zelfs behaeght[37-38]
Dat men de gramschap van Diaen, de zuivre maeght,
Verzoene met een maeght, en haer geopende ader.[39-40]
Toen nu de staetreên het medoogen van den vader[41]
Hadde overweldight, en Ifigenye in last
Voor 't outer stont, omringt van 't hofgezin, 't welk vast[43]
Beschreide dat de doot haer levens tyt zou korten,[44]
En zy zich trooste haer onnozel bloet te storten;[45]
Wert dees godin vermorwt, verblinde 's volx gezicht,[46]
En stelde, in 't uiterste van 's offraers strengen plicht,
Een hinde in 's jongkvrous plaets. zoo dra men naer behooren[+48]
De hinde slaght, ten zoen der godtheit, stilt de toren
En 't onweêr, en de vloot liep op 't gemeen besluit[49-50]
Met duizent schepen, vlak voor wint, de haven uit,
En na veel sukkelens belant in Priaems ryken.[52]
Een plaets leght tusschen zee, en aerde en 's hemels wyken,[+]

[+][Randschrift:] *De slang in steen*.

[+][Randschrift:] *Een hinde geoffert voor Ifigenia*.

[+][Randschrift:] *Het hof van de Faem*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 38 oude uitg. na *behaeght* een komma. - 47 oude uitg.: *uitterste*.
27 *verbaest:* ontsteld.
32 *loof;* Ovid. groene takken.
34 *eersten vorm;* zij behoudt nl. haar slangegedaante; *Aoonsche:* Boeotiese.
36 *zom:* sommigen; vgl. Dl. II, 780: 299; *Neptuin, de bouheer,* nl. van Troje, vgl. Bk. XI, vs. 277-vlg.
37-38 Deze verzen zijn in het hs. zeer doorwerkt. Ov.: ‘maar niet aldus Thestor's zoon; immers het is hem niet onbekend noch ook zwijgt hij het, (dat 't bloed ener maagd gevorderd wordt om de toorn ener maagdelike godin te verzoenen)’. V.'s 1e lez.: *Behalve Kalchas, want hy d'eer der goôn bewaerde Als godtstolk, en verstaet en zeght hoe 't goôn behaeght;* een der wijzigingen: *Als godtstolk, en niet zwyght; goden zelfs:* de goden zelf.
39-40 Agamemnon, vorst van Mycene en opperbevelhebber der Grieken, had een aan Diana gewijd hert gedood; daarvoor moest zijn dochter Iphigenia worden geofferd.
41 *staetreên:* reden van staat, het openbaar belang; Ov. variëert dit nog met (vgl. V.: *van den vader*): ‘en toen de koning (in hem) de vader had overwonnen’.
43 *hofgezin:* gevolg, dienaren (*ministri*); vgl. Dl. II, 815: 36.
44 *haer levens tyt:* de tijd v. haar leven; 1e lez. *h.l. draet*.
45 *en zy zich trooste* (vgl. Bk. XI, vs. 682), aansluitend bij *voor 't outer stont*.
46 *vermorwt;* vgl. Bk. VIII, vs. 146; *verblinde;* Ov.: ‘spreidde een wolk voor de ogen’.
48 *'s jongkvrous;* vgl. *'s dochters,* Bk. IV, vs. 766; *naer;* 1e lez. *nae;* vgl. Bk. V, vs. 128.
49-50 *de toren* (toorn van Diana) *èn 't onweér* (storm).
52 *sukkelen:* tegenspoed hebben; Lat. *multa perpessae,* en daarom niet dezelfde bet. als Bk. IV, vs. 775, waar het Lat. *longis erroribus actus* weergeeft; zie over beide ww., die er toch missch. maar één zijn, *Wdb. N.T.* 16: 549-vlg.; *belant;* 1e lez. *belantze;* zie daarvoor Van Helten, II blz. 167.

Waeraen dees ruime trits gelegen grenst en paelt.[53-54]

53-54 In het volgend gedeelte (vgl. Dl. VI, 558: 220-vlg.) wordt het hof van de Faam beschreven; het ligt midden in 't heelal, op de grensscheiding der drie wereld-delen: aarde, zee, hemel; vs. 54, 1e (niet énige, voorafgaande) lez.: *In 't midden, daer de* (*?*) *trits dicht aen elkander paelt*.

*
Men ziet hieruit, schoon zy van andre plaetsen dwaelt,[55]
Alom, en wat' er is. men hoort' er alle maeren.
Hier houdt de vlugge Faem, van outs en lang ervaeren,
Haer hof op in den trans. ontelbre en ope paên[57-58]
Spoên derwaert. duizent wyde en luchte vensters staen[59]
Hier open. nergens vint men poort, noch deur, noch grachten.
't Gewest legt open nacht en dagh, en hoeft geen wachten.[61]
Het klinkt al wat'er is van klinklaer fyn metael,[62]
En slaet geluit, en galmt, verdubbelt door herhael[63]
De stem, en kaetst te rugge al wat men komt te hooren.
Van binnen wort geen rust noch stilte of slaep geboren.[65]
Men zwyght'er niet's, nochtans verneemt men geen geschrey,[66]
Maer momplen, fluisteren: gelyk men Nereus rey,[67]
De heesche baren en de zee van ver hoort ruisschen:
Of zoo gelyk, na dat men 't onweêr hoorde bruisschen
En bulderen, de wint niet langer raest en huilt,
De donder uitgerolt, in 't ende mort en juilt.[71]
Men ziet de razende gemeente in 't voorhof woelen,[72]
En 't lichte graeu loopt uit en in doorgaens krioelen.[73]
Tien duizent logens en geruchten, ondereen
Gemengt met waerheit, stroit men onder groot en kleen
Hier uit, daer hooft, noch staert, noch vorm aen wort gevonden.[76]
Oorblazers, kaekelaers, en losse snatermonden[77]
Vertellen wat elk hoorde, en hangen'er iet by.[78]
Hier woonen Lichtgeloof, de Reukloosheit, noit vry[79]

* TEKSTKRITIEK: vs. 66 zie beneden.

55 *hieruit:* van deze plaats uit; *schoon.... dwaelt:* ofschoon zij.... verwijderd is; het Lat. *quamvis* bet. veeleer: 'hoe(ver) ook'.

57-58 *houdt haer hof op;* vgl. *het leger ophouden,* Dl. II, 391: 31; *in den trans:* op 't hoogste punt (*summa in arce*).

59 *luchte:* lichte, heldere; *Wdb. N.T.* 8: 3157; vgl. *Lucif.* vs. 1858, waar (Dl. V, blz. 685) *doorluchte,* in afwijking van alle drukken, wel ten onrechte als één woord is gedrukt; vgl. *Wdb. N.T.* t.a.p.

61 *hoeft geen wachten:* heeft geen w. nodig; d.w.z.: wat binnen wil, behoeft daar niet te wachten.

62 Ov.: 'het huis is geheel van schallend koper'.

63 *herhael:* herhaling; vgl. Bk. XIV, vs. 622; in zijn antwoord op de vragen van Moonen heeft V. tegenover *herhalinge* de vorm *herhael* afgekeurd; voor de vorming vgl. *verhaal*.

65 1e lez.: *geen stilte, of ruste of;* 2e: *geen rust, of stilte of;* bij Ov. gaat de *rust* voorop, van *slaap* spreekt hij niet; behalve nadere aansluiting bij 't Lat. zocht V. wschl. de *st-* en *sl-* bijeen te brengen, en de eentonigheid van *of.... of* te breken.

66 *niet's:* niets; opmerkelike spelling, wschl. te verklaren uit bijgedachte aan *niet:* 'niets'; zie de gewone spell. Bk. IX, vs. 368; H., V. Ln. *niets; geschrey:* geschreeuw.

67 *Nereus rey,* hier voor: de golven.

71 *juilt:* gromt.

72 *razende gemeente;* Ov.: *turba:* schare (van dienende boden); vgl. de dromen in de woning v.d. slaapgod, Bk. XI, vs. 808; *razende* is minder passend; vgl. vs. 66-67.

73 *lichte graeu; leve vulgus,* 'luchtig fladderende zwerm'; *loopt.... krioelen:* loopt bij voortduring krioelend uit en in; vgl. voor de infinit.-constructie Van Helt., II, blz. 55-56.

76 *daer.... gevonden; confusa verba*, 'verwarde, onduidelike woorden'; vgl. ons 'kop noch staart' en Stoett, *Sprkw.*[4] n° 1242.

77 *kaekelaers,* blijkens de spelling door V. wschl. met *kaek* verbonden; *losse snatermonden*; 'n aanmerkel. verbetering van de 1e lez.: *snatraers ongebonden*.

78 *iet*; 1e lez.: *wat*; gewijzigd wegens *wat* in 'tzelfde vers.

79 Voor de verduitsing van namen Bk. XI, vs. 844.

*

Van Dwaeling, Ydle vreught, Angstvalligheit, en Vreezen,[79-80]
Het schichtigh oproer, en Gefluister, zonder wezen.[81]
De Faem ziet wat'er is in hemel aerde en zee,
En wat'er ommegaet, en onderzoekt het me[83]
Al wat ter werrelt beurt, en wat'er is voorhanden.
En nu trompetze hoe de Grieken Priams stranden[85]
Genaeken met een sterke en maghtige oorloghsvloot,
Die quam den vyanden, niet onverhoet, noch bloot
Van wapen, over zee uit Grieken overvallen.[87-88]
De Troischen hindren dit, bezetten strant en wallen.[89]
Protezilaüs, gy zyt d'eerste, die by lot[+90]
Van boven Hektors speer bezuurt, tot 's vyants spot.
En zulk een veltslagh staet ook Grieken op veel braven.[92]
Helt Hektor en een hoop kryghshelden zyn hun gaven
En dapperheden in 't geweer noch onbewust.[93-94]
De Frigiaen gevoelt met bloet, op zyne kust[95]
Vergooten, wat Achaie in oorloge uit kan rechten,
En al 't Sigeesche strant ziet bloedigh na het vechten.[97]
Een Cignus, zoon van godt Neptuin, versloegh op strant[98]
Wel duizent mannen: en nu hiel Achilles stant
Te wagen, en de speer van Peleus afkomst velde[100]
Priams slaghordens, en zocht onder getelde
Geleden Cignus, dan helt Hektors bloedigh zwaert,[101-102]

[+][Randschrift:] *Protezilaüs doot.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 96 oude uitg.: *oorlogh*; hs. *oologe*. - 97 hs. *al* (op ratuur) *Sigeesche*.

79-80 *Reukloosheit, noit vry van Dwaeling* staat voor de éne *temerarius Error:* 'onbezonnen Dwaling'; *Angstvalligheit en Vreezen* voor *consternati Timores*, 'ligt verplette vreese' (Valent.); *Timores* is meerv.; *angstvalligheit*, vgl. Bk. IV, vs. 658.

81 *schichtigh:* plotseling uitbarstend; *zonder wezen:* zonder substantie, zonder houvast; Lat. *dubio autore:* van onzekere oorsprong.

83 *me:* ook.

85 *en nu trompetze*; Ov.: 'deze (godin) had ruchtbaar gemaakt'; H. over *trompetten, banketteeren, hoveeren, redeneeren* naast *trompen, banken, hooven, redenen,* e.d.

87-88 *niet onverhoet, noch bloot van wapen* (vgl. Bk. IV, vs. 994): niet onverwachts (vgl. Bk. IV, vs. 527) noch zonder dat zij (de *vyanden,* d.i. de Trojanen) zich hadden kunnen wapenen; maar Ov.: 'en niet onverwacht is (zodoende) de gewapende vijand (de Grieken nl.) daar'; 3e nv. bij *overvallen* door bijgedachte aan *op den hals vallen*? 1e lez. *En hunne vyanden,.... Van wapen, op den hals uit Grieken quaemen vallen*.

89 *wallen*; niet bij Ov., terecht.

90 Protesilaüs; zie Dl. IV, 381-85, met name r. 73-vlg.; volgens 't orakel (vgl. *by lot van boven*) zou 't eerst sneuvelen die 't eerst op 't land kwam.

92 *staet op:* kost; *Grieken:* Griekenland; wijl echter 't Lat. hier van *Danaï* spreekt, is mogelik 'de Grieken' te verstaan; vgl. *Tebaenen*, Bk. IV, vs. 42; *ook* liever niet met *Grieken* te verbinden, (ook Pr. was een Griek), maar als predikaatsbepaling ('bovendien').

93-94 *Hektor* enz., moet blijkens *een* (niet: *een*') *hoop* onderw. zijn; dus: H. en een groot getal andere Trojanen zijn nog niet bekend met der Grieken krijgsdeugd; *geweer:* wapenen; maar Ov., (in V.'s lezing): 'de kloeke helden, en de hun nog onbekende Hector (staan de Grieken duur)'.

95 *Frigiaen:* Trojaan.

97 Sigeüm, voorgebergte (vgl. Bk. XI, vs. 280) en havenstad bij Troje.

98 *een:* 'n zekere; hij was een bondgenoot der Trojanen.

100 *van Peleus afkomst:* van Peleus' zoon, nl. Achilles; maar Lat. *Peliacae cuspidis:* 'van de Peliese (d.i. uit essenhout van de berg Pelion in Thessalië) speer; zo ook Farn.

101-102 *ongetelde geleden:* talloze krijgshopen; over de mv.-vorm zie Van Helt., I blz. 68, en *Wdb. N.T.* i.v.; *dan:* dan weer; Ov.: 'of'.

Nu t'onty. Hektor wert voor 't leste jaer gespaert.[103]
Achilles, dryvende de paerden, voor den wagen
Gespannen onder 't juk, waerop de teugels lagen

103 *nu t'onty*; dit slaat enkel op Hector; *voor*; 1e lez.: *op*; *'t leste jaer*; Ov.: ‘'t tiende jaar’, dat inderdaad 't laatste was van de belegering.

Langs witte mane en rug, zet recht op Cignus aen,[106]
En drillende den schicht, sprak: jongeling, blyf staen:
Het zy dan wie gy zyt, getroost u, onder 't kerven[108]
En steeken, dat gy van Achilles hant mooght sterven.
Zoo sprak Achilles. op dees rede treft de speer,
Onfaelbaer als voorheen: noch recht dit kryghsgeweer[111]
Niet uit, en toen hy slechts alleen den boezem raekte,[112]
Doch geensins quetste, schoon de speer op 't harnas kraekte,
Sprak hy: o Tetis zoon, wat staetge stom en styf[114]
Verwondert, aengezien ik zonder wonde blyf?[115]
Dees hellem, dienge ziet bezwaeien en bezwieren
Van eenen paerdestaert, en dees rondas, vercieren
My slechts, en dienen tot een oorelogh scieraet,
Maer dit beschermt ons niet. waer Mars te velde gaet[119]
Komt hy gewapent dus op 't heerlykste uitgestreeken.[120]
Ontwapenme, noch zal ik vry en onbezweeken
Onquetsbaer heenegaen. het is wat ongemeen[122]
Wat groots, en treffelyx te roemen, niet alleen[123]
Uit een' van Nereus stam te spruiten, maer uit vader[124]
Neptuin, die Nereus, en zyn dochters, en te gader
De gansche zee gebiet. dus sprak hy fors en styf,[126]
En dreef Achilles fel een' scherpen schicht naer 't lyf,
Dat die door beukelaer, en yzer, en de negen[128]
Taeie ossenhuiden heen, met eenen scheut doorregen,
Eerst op de tiende huit geschut wiert en gekeert,
En 't lyf onquetsbaer bleef, en gaef, en onbezeert.[131]
Toen heeft hem Tetis zoon een speer naer 't lyf gedreven,
Doch 't lichaem, als voorheene, is ongewont gebleven;
Waerna de derde schicht op hem geen vatten vont.
Hy gaf den boezem bloot, en wert geensins gewont.
De helt gehoont, begint van gramschap op te steeken:
Gelyk een stier in 't perk vergeefs zich pooght te wreeken,[137]
En met de hoornen op den purpren rok, een draght,
Die zyn natuure terght, vervaerlyk stoot met kracht.

106 *witte mane en rug*; Lat. *canentia colla*, ‘met schuim bedekte nek’.
108 *getroost u:* troost u ermee.
111 *noch:* nochtans.
112 *niet:* niets.
114 *hy:* Cygnus.
115 Cygnus was nl. onkwetsbaar; zie vs. 217-vlg.
119 *waer Mars:* ook M., als hij.
120 *uitgestreeken:* getooid.
122 *wat ongemeen:* als iets buitengewoons; de gewone constructie is met 2e nv.; zie vs. 123.
123 *niet alleen:* niet maar slechts.
124 Zoals Achilles, wiens moeder Thetis een dochter was van Nereus, een zeegod van mindere rang.
126 *fors en styf:* strijdlustig en krachtig.
128 *beukelaer,* hier: schildknop; anders is *beukelaer:* schild, fra. bouclier (vgl. Mnl. *bokel,* ‘schildknop’); in 't W. Vla. is 't woord nog bekend voor een ‘kleene uitbuiking .... op het midden v.d. weeflade’ (De Bo); *yzer:* de (koperen) dekplaat.
131 *onquetsbaer,* minder juist voor: ongekwetst; vgl. vs. 133 *ongewont*.
137 *vergeefs.... wreeken,* voor: *elusaque vulnera sentit:* ‘en bespeurt dat zijn stoot reeds ontweken is’; dit staat bij Ov. nà hetgeen V. vs. 138-39 zegt.

*

Achilles lette of 't punt der speere ook was bezweeken,[140]
Doch vont het yzer aen de schacht der speere steeken,
En sprak: hoe gaet dit toe? is nu myn hant niet sterk?
Hy leide al zyne kracht aen hem alleen te werk.[143]
Gewis zoo ging het niet, toen ik op zege hoopte,[144b]
En met myn wapenen Lirnessus vesten sloopte,[145]
Of Tenedos bestookte, en Tebe, Echions stadt,[146]
Versmoorde in 's burgers bloet, en stroom Kaïkus, zadt[147]
Van doôn, en overkropt van lyken, neêr quam stroomen.
De koning Telefus is tweewerf weêr bekoomen
Door noothulp van myn speer. myn dappere arm vermoght[149-50]
Voorheenen, en vermagh, hoe trots de vyant pocht,
Noch zoo veel troepen op het bare strant te slaghten.
Zoo sprak hy, en gelyk een, die zyne eerste krachten
Mistroude, trof Meneet, een' simpelen soldaet[153-54]
Uit Licie, in de borst door 't ydel toeverlaet
Der rustinge, en terwyl dees van dien steek gemartelt[155-56]
Ter aerde neêrgevelt, in zyne dootstuip spartelt,
Rukt hy de zelve schacht, noch warm en root van bloet,
Ter dootwonde uit, en zegt: dit is de zelve moedt,
De zelve hant en speer, die nimmer wouden duiken.[160]
Ik wilze, om Cignus wis te neemen, ook gebruiken,[161]
En wensche dat het hem gelyk Meneet bekoom'.
Zoo spreekend keert hy zich naer Cignus trots en vroom,[163]
En treft ter slinke hant de schouder dat het kraekte,[164]

* TEKSTKRITIEK: vs. 148 oude uitg.: *neerquam*. - 161 zie beneden.

140 *bezweeken:* er afgevallen.

143 Het vers is door V. bedoeld als een onderbreking van de woorden, die A. tot zichzelf spreekt; ‘hij wendde al zijn kracht aan tegen de éne Cygnus’; bij Ov. is 't (niet uitgedrukte) onderwerp: ‘mijn hand’: ‘en heeft zij al haar vroegere krachten bij één man uitgeput?’

144b toevoegsel van V.

145 Lyrnessus, in Mysië (Kl. Azië), vaderstad van Briseis, die Achilles vandaar als buit meenam; vgl. Dl. IV, 335-vlg.

146 Tenedos, eilandje bij Troje; Thebe, in Kl. Azië, geboortestad van Hector's vrouw Andromache, dochter v. kon. Eëtion; de lez. *Echion* is opmerkelik, zij staat noch bij Farn., noch bij Schrevel. of de Heinsii, wordt door Regius afgewezen als berustend op verwarring met 't Boeotiese Thebe; vgl. Bk. III, vs. 150-vlg.; V. kan de fout ook zelf gemaakt hebben.

147 Caïcus, rivier in Mysië; vgl. Bk. II, vs. 328.

149-50 Ov.: ‘En Telephus gevoelde tweemaal de uitwerking mijner speer’; hij was koning v. Mysië, werd bij de landing der Grieken door Achilles gewond; het orakel voorspelde hem: ‘die u wondde zal u ook genezen’; te Aulis, waarheen de Griekse vloot teruggeslagen was, genas hem Achilles met 't roest van zijn speer; *myn dappere arm vermoght* enz.; ‘ook hier’ zegt Ov.

153-54 *gelyk.... mistroude*; Ov.: ‘alsof hij zijn vorige worpen niet recht vertrouwde’; voor *eerst* vgl. Bk. X, vs. 463; *een' simpelen soldaet*; *simpel* in deze zin schijnt in H.'s tijd weinig gebruikt te zijn: ‘gelijkmen anders zegt, een *slecht,* of *gemeen* soldaet’; *Lycia de plebe* uit het lagere volk v. Lycië.

155-56 *door.... rustinge:* door de rusting heen, waarop hij vergeefs vertrouwde.

160 *die.... duiken* (zich gewonnen geven); vgl. H.; Ov.: ‘waarmede ik daareven nog overwon’.

161 *wis te neemen*; vgl. Bk. VIII, vs. 482; hs. *en gebruiken*; de aannemeliker 1e lez. *ook gebruiken,* die ook in de oude uitg. staat, is boven opgenomen; de wijziging tot *en g.*, indien niet op vergissing berustend, kan desnoods betekenen: ‘niet enkel wil ik ze tegen C. gebruiken, maar ik hoop ook enz.’; beide malen klemtoon op *en*; Ov.: ‘ik zal dezelfde wapens tegen die daar gebruiken, naar ik hoop met dezelfde uitslag’.

163 *trots en vroom* bij *hy*.

164 *ter slinke hant*; Ov.: ‘de linker (schouder)’; *ter sl. hant* staat dus voor ‘aan de linkerzijde (van C.)’.

*

Alleens als of de speer een' muur of steenrots raekte,[165]
En afsprong. Tetis zoon zagh Cignus wel bebloet,
Daer hy getaistert wert, en schiep een' ydlen moedt.[167]
Hier was geen wonde, maer een bloetvlek blyven kleven
Van eenen speersteek, in Menetes lyf gedreven.[169]
Toen sprong Achilles van den wagen brullend neêr,
En ging den vyant, dus onquetsbaer, fel te keer
Met zyne sabel, maer vont zich in 't slaen bedroogen,
En 't zwaert op 't schootvry lyf geschaert en omgeboogen.[173]
Dit lydt hy langer niet, en duwt hem in 't gezicht[174]
Tot dry- en vierwerf toe, en dryft gezwint en licht
Hem 't hecht om d'ooren, dringt den vyant, reede aen 't wyken,[176]
En gunt hem geene rust, die flaeu en aen 't bezwyken,[177]
Niet zien noch hooren kan, en deizende achteruit
Smyt hem met eenen steen voorover dat het stuit,
Waermede Achilles hem te keer ging, en vervaerde,
En dreef met volle kracht den deinzenden ter aerde.[178b-81]
Toen viel hy met de knien, en schilt, van stof bemorst,
Den vyant Cignus styf en plotsling op de borst,[183]
En trok den helmbant, om den hals gesnoert met strikken,
Met bey de handen toe, om hem terstont te stikken,
Als ademtoght en lucht de keel benomen was.
Nu yvert hy den doôn van 't gulden harrenas[185-87187]
Te stroopen, maer bevint het leegh. Neptuin, wien 't deerde,[+]
Hem in een witte zwaen, naer zynen naem, verkeerde.[189]
De last en zwaericheit van dezen zwaeren stryt
Eischte een uitspanninge, ten minste voor een tyt,
Dies slootenze een bestant, en midlerwyl de wachten

[+][Randschrift:] *Cignus in een zwaen*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 180 oude uitg.: *Waermé hy hem gestreng*.

165 *alleens:* juist zo.

167 *daer.... wert:* ter plaatse waar hij getroffen werd; *ydlen:* vergeefse; zonder grond.

169 *eenen*; het onbep. lidw. valt op, wijl M. met één speerworp gedood was.

173 *geschaert:* gekerfd (met schaarden).

174 Waarméé Achilles hem 'in 't gezicht duwt' zegt V. niet, daarmee een keus tussen de verschill. Lat. lezingen vermijdend.

176 *hecht:* zwaardgreep.

177 *hem* (zwakbetoond) niet op te vatten als antecedent bij 't volgende *die,* maar te plaatsen in het verband van het voorgaande; de relatieve zin sluit zich in secundair verband aan; vgl. Overdiep, II blz. 186.

178b-81 'en terwijl C. terugwijkt, treft hem A., zodat hij met een plof voorover valt, enz.', maar Ov. geheel anders: 'terwijl hij achteruit wijkt, stuit hem midden op het veld een steen; met grote kracht geeft hem A. een stoot en drijft hem ruggelings over de steen ter aarde'; vgl. echter de aanteken. v. Schrevel. bij *affixit terrae:* 'Prostravit'.

183 *styf:* krachtig.

185-87 *om;* als gevolg van de finale constructie (niet bij Ov.) wordt het doden-zelf eigl. niet meegedeeld; tenzij men *om* niet-finaal, zgn. progressief, verstaat, en *als* als 'toen, nadat', welke opvatting echter niet waarschijnlik is.

187 *den doôn:* de dode; substantieve buiging v.h. zelfstandig gebezigde bnw. heeft bij V. elders de overhand (Van Helt. I blz. 138-vlg.); hier was de subst. vorm (*doô*) vrijwel onbruikbaar; vgl. overigens vs. 212, vs. 221.

189 *naer zynen naem;* Cygnus, Gri. *kuknos*, 'zwaan'; een andere Cygnus werd Bk. II, vs. 506, nog weer een andere Bk. VII, vs. 520 herschapen (zie de aant. bij vs. 508-509).

Den muur van Troien, en de Griek de legergrachten[193]
Bewaekten, quam het feest van Pallas, en Achil,
De triomfeerder van den sterken Cignus, wil
Minerve zoenen op 't altaer met offerhanden,[196]
Een witte koey, om 't hooft bestrikt met offerbanden,
Die, toen men 't ingewant op 't outer brande in 't vier,
Een' reuk gaf, die om hoogh gesteegen met een' zwier,
Den goden wel geviel. een deel wort van de vlammen
Verteert, het overschot genooten by de stammen,
En dischgenooten, die den offerdisch beslaen[201-202]
Op tafelkussens, daer zy brassen van 't gebraên,[203]
Den dorst verdryven, en feesteeren, en krioelen,
En passen met den wyn de zorgh van 't hart te spoelen.
Zy quinkeleeren met gezang, noch veêl, noch fluit,
Maer slyten al den nacht met kouten van den buit,
En handelen van deught, en dappere oorloghsdaeden;[208]
Hoe zy en 's vyants heir zich droegen, onbeladen[209]
En rustigh in den slagh, het lust hun ongesteurt[210]
Te melden wat gevaer elk uitstont beurt om beurt:
Want wat zou groote Achil, of zy by dezen grooten
Verhaelen anders dan 't bedryf der kryghsgenooten?
Het eerste en treflyxt, dat men ophaelt en vertelt,
Is d'overhant en eer, genooten in het velt[215]
Door Cignus nederlaegh, een wonderwerk bevonden,[216]
Dewyl de jongeling, onquetsbaer, niet te wonden
't Geweer verstompt. hier stont Achilles en de schaer
Der Grieken zelfs verbaest, en Nestor sprak tot haer:[219]
Een Cignus paste alleen, by uwen tyt, op zwaerden,[220]
Noch stael, noch yzer: maer ik kende eer een' vermaerden,
Den Perrebeeschen helt, helt Ceneus, die gehardt[222]
En scheutvry, ongewont wel duizent slagen tart,
En in den oorelogh befaemt, op Otris woonde.[224]

193 Het kamp der Grieken was omgeven met muur en gracht; *leger-:* legerplaats.
196 Minerve, als oorlogsgodin; *zoenen*; Lat. *placare,* hier veeleer: '(door 'n offer) gunstig stemmen'.
201-202 *stammen, en dischgenooten:* disgenoten uit de verschillende stammen. Ov.: 'aanzienliken'; *offerdisch:* tafel waarop de maaltijd bij 't offer aangericht wordt.
203 *op tafelkussens*; het aanliggen is een zede uit Ov.'s tijd, niet uit die v.d. Trojaanse oorlog; vgl. vs. 227, waar V. zich niet gelijk blijft; *'t gebraên,* samengetrokken en onverbogen; vgl. Bk. XI, vs. 265.
208 *deught:* moed.
209 *zich droegen:* zich gedroegen; *onbeladen:* onbekommerd.
210 *rustigh:* wakker.
215 *overhant:* overwinning.
216 *bevonden:* geoordeeld.
219 *zelfs:* zelf; *Nestor,* de oudste der Grieken voor Troje, zoon v. Neleus, en vorst v. Pylus op de Peloponnesus.
220 Versta: 'Cygnus was de enige, die; enz.'
222 *Perrebeeschen:* de Perrhaebiese, naar Perrhaebia, landschap in Thessalië, aldus genoemd naar zijn bewoners de Perrhaebi; *helt, helt*; met deze herhaling volgt V. een soortgelijke figuur van Ov. na; *Ceneus:* Caeneus; *gehardt* (corpore non laeso): onkwetsbaar; de betekenis ontstond uit die van 'beveiligd door een wapenrusting'; vgl. H., en *Wdb. N.T.* 4: 804. Over Caeneus zie ook Dl. VI, 710: 485.
224 Othrys, berg in Thessalië.

*

Een wonder was 't in hem, gelyk de daet betoonde;[225]
Dewyl hy eene vrou ter werrelt quam. wie 't hoort,[226]
Wie hier ter tafel zit, blyft door dit wonderwoort
Verstomt, om zulk een zaek, die nieu is. zy begeeren[228]
Dat gryze Nestor dit ontvouwe aen al de heeren.
Achilles onder hen, hiervan noch onbewust,[230]
Zegt: want zy waren alle ontvonkt van grooten lust
Om dit te hooren: o welspreekende oude vader,[231-32]
De wysheit van onze eeu, wy luisteren te gader.[233]
Wie was dees Ceneus? zeg hoe quam het, en hoe kan
De vrouwekunne, een vrou, verandren in een' man?
Op welk een' oorloghstoght hoort gy van hem gewaegen?[236]
En wie versloegh hem, zoo hy immer wiert verslagen?[237]
Hierop zegt d'oude man: schoon d'ouderdom, nu traegh
Van oordeel, my belet u rustigh op dees vraegh[239]
Te dienen, en ik in veel zaeken ben ervaeren[240]
Van myne jongkheit, die door snel verloop van jaeren
My zyn ontschooten; wy gedenken nietemin[242]
Meer dingen, en dit staet geprint in onzen zin,[243]
In zoo veel avontuurs. dit heught ons boven allen[244]
In zaeken binnen 's lants en buiten voorgevallen:
Want d'uiterste ouderdom gelegenheit bestelt
Om veel te zien. ik heb twee eeuwen ree getelt,
En wandele in de derde, een tyt die ongemeen is.[247-48]
In gunst munte eertyts uit een Elateesche Cenis,[249]
Het puik der maeghden van Tessalie, zoo groot
In schoonheit. deze was, Achil, uw lantsgenoot,[250-51]
Van veelen aengezocht met vleien en gebeden
Uit uwe steên, en ook uit uwe nabuursteden.

* TEKSTKRITIEK: vs. 235 hs. mist na *vrou* de komma.

225 Ov.: 'Wat in hem de zaak nog wonderbaarliker maakte; enz.'

226 *eene vrou:* als vrouw.

228 *begeeren:* dringen aan.

230 *hiervan noch onbewust:* met dit geval nog onbekend.

231-32 *want.... hooren*; tussenzin.

233 *de wysheit*; over vorm en betekenis der bepaling ('die zijt de wijsheid') vgl. H., en Bi. die hem zonder veel grond bestrijdt; zie nog vs. 745.

236 *hoort*; men verwacht de verleden tijd.

237 *immer;* 1e lez.: *anders:* ten minste.

239 *rustigh:* met de gewenste frisheid.

240 'ofschoon ik veel dingen ervaren heb'; (opvallende, van 't gewone gebruik afwijkende, toepassing).

242 *gedenken:* herinneren ons.

243 *dit*; met klemtoon, nl. het geval van Caeneus.

244 'te midden van zoveel belevenissen'.

247-48 Volgens Ov. had Nestor reeds 200 jaren doorleefd en bevond zich nu in de 3e *aetas,* welk woord dan hier 'eeuw' moet betekenen; deze leeftijdsopgave berust op onjuiste interpretatie ener Lat. weergave van Homerus' mededeling, dat Nestor 2 geslachten van mensen had zien voorbijgaan en nu het derde meemaakte (Lat. *saeculum,* 'geslacht', als 'eeuw' verstaan); vgl. ook vs. 564-65.

249 *gunst:* gratie, aanvalligheid (*decor*); vgl. Bk. X, vs. 356; *Elateesche,* door V. bedoeld als: uit Elatea (naam v. verschillende steden, waaronder ene in Thessalië); Lat. *Elateïa,* d.i. dochter van Elatus, vorst der Lapithen (zo ook Farnab.) van Larissa in Thessalië.

250-51 *zoo groot in schoonheit;* bij *maeghden*; *lantsgenoot;* vgl. Bk. IX, vs. 31; Achilles was geboren te Phthia in Thessalië.

Misschien had Peleus zelf ook naer heur echt gestaen,

*
Maer was alree getrout, of, zoo ik recht spreeke, aen
Uw moeder vast verlooft: doch Cenis had geene ooren
Om naer een huwelyk en iemants be te hooren,
En wandelende aen strant, heel eenzaem, wort in 't endt,
Gelyk de faem verbreit, van godt Neptuin geschent,
Die deze maibloem plukte, in 't opgaen van haer leven,
En sprak, toen hy zyn' wil en moedtwil had bedreven:
Kies rustigh wat u lust te kiezen boven al,
Ik zweere dat het u terstont geworden zal.
Zy zegt: gy praemtme hardt een groote zaek te wenschen.[264]
Geef dat ik langer, in 't verkeeren by de menschen,
Geen vrou blyf, en voortaen geen schennis weder ly.[266]
Gebeurtme dit geluk door gunst, zoo houde ik my
Van u geheel voldaen. haer eisch was naeulyx over[+268]
De tong gevloogen, of het leste woort klonk grover,
Gelyk een mans stem, als het was: dewyl de godt
Der zee haer' eisch bestemde om 't liefelyk genot,[270-71]
En schonkze boven dit dat niemant haer kon deeren,
Geen zwaert vernielen. zy ging vrolyk heenspansseeren,[273]
En oefent zich, gelyk een man zyn leven slyt,
In Peneus lantgewest, befaemt in haeren tyt.[275]
Ixions zoon houdt feest, en trout Hippodamye.[276]
Centauren, wreet van aert, geprikt van razernye
En uit een wolk geteelt, verscheenen in het hol
Met boomen overdekt. hier stont de blyschap vol,[277-79]
En 't luste hun zich aen den langen disch te zetten,[280]

[+][Randschrift:] *Ceneus, anders Cenis, in een mansmensch*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 257 oude uitg.: *bé*. - 270 oude uitg. na *was* een komma; *godt*, oude uitg.: *Godt*. - 273 oude uitg.: *heen spansseeren*. - 276 nieuwe alinea in het hs. niet aangeduid. - 277 oude uitg. na dit vers een komma; in het hs. is de komma weggewist.

264 *gy praemtme*, nl. door uw gewelddaad.

266 *en voortaen*; versta: en zodoende voortaan.

268 *eisch:* vraag, bede.

270-71 *als het was:* gelijk 't ook werkelik reeds was; *bestemde:* inwilligde. Van 't ogenblik der man-wording af gebruikt Ov. geen vrouwelike aanduidingen meer voor Caeneus; V. heeft verzuimd dit na te volgen; opmerkelik is ook het kantschrift, waarvoor 't Lat. eenvoudig heeft: *Caenis puella in marem*.

273 *vrolyk*; bep. v. gesteldh.: blij met dat geschenk.

275 *Peneus,* beter: Penéus, rivier in Thessalië; vgl. Bk. I, vs. 688; maar ook Dl. V, 716: 8 *Peneius*.

276 *Ixion*; zie Bk. IV, vs. 625; zijn zoon was Pirithoüs, vorst der Lapithen (over de Lapithen als uitvinders der paarden dressuur zie Dl. VI, 274: 120-vlg.); *houdt feest en trout;* Ov. bezigt het plusquamperf. *duyerat:* het huwelik had reeds plaats gehad; *Hippodamye* (vgl. vs. 299 Hippodámië met overloop op *aen* en bij dat vers H. en Bi. over de vorm van overgenomen eigennamen), bij Ov. Hippódame, elders ook Hippodamía, dochter van Atrax; in de voorgaande verzen had Ov. Caeneus ‘Atracide’ genoemd (Caenis heet nl. somwijlen een dochter van Elatus, soms van Atrax, waarbij echter in 't oog te houden is dat in de klassieke uitdrukkingswijze vaak niet blijkt welke graad van afstamming bedoeld is).

277-79 *Centauren*; volgens de Thessaliese sage waren zij kinderen van Ixion en een wolk met de gedaante van Juno (*uit een wolk geteelt*), - vgl. vs. 636 - en dus halfbroers van Pirithoüs; *geprikt van razernye* is niet momenteel, maar durend bedoeld ('n toevoeging v.V.); zij ‘verscheenen’ niet eigener beweging, maar door P. genodigd; *het hol*; beter: *een h*.

280 *disch*; Ov. spreekt van tafels, meervoudig; naar Homeriese zede werd voor ieder feestgenoot een afzonderlike tafel aangerecht; zo ook vs. 295, vs. 341.

*

Daer 't opgedischt stont met gerechten en banketten,[281]
Naer ieders waerde en staet. de heeren altemael
Van Emonye en wy verscheenen in de zael,
Daer al de bruiloft wert gesteurt met droeve rampen.[+284]
Men zong het bruiloftsliet. 't gewelfzel hing vol lampen.[285b]
De schoone bruit wert van de jofferen geleit,
En 't vrouwentimmer, daer de staetsi stont bereit.[287]
Elk komt Piritoüs verheught gelukkigh noemen,
Heil wenschen met dees bruit, het puik der maeghdebloemen.
Maer 't ging'er daetlyk uit ons gissinge. overmoet[290]
Van Euritus, de wreetste uit al dit helsch gebroet
Van paerdemenschen, door den wyn verhit en dronken,
Begint door 't aenzien van de schoone maeght t'ontvonken.[290-93]
De dronkenschap vermeert de geilheit, die nu blaekt,[294]
En flux aen 't hollen slaet. de bruiloftstafel raekt
Om verre en overhoop. men komt de gasten steuren.[295b-96a]
Men ziet de nieugetroude in stof langs d'aerde sleuren,
Gegreepen by het haer. hier baet geen wederstaen.[298]
De razende Euritus rant Hippodamie aen,[299]
Een ander elk die hem gemoet, of komt voor d'oogen.[300]
Het ging'er als een stadt, daer 't heir komt ingevloogen.[301]
Het vroudom stak een keel ten hemel, out en jongk,
Dat door de ruime zael en 't hol gewelfzel klonk.
Wy schooten teffens op, en Tezeus opgerezen[304]
Roept: Euritus, hoe dus? wat dolheit wil dit wezen,[305]
Dat gy Piritoüs dus stout in myn gezicht

[+][Randschrift:] *Het gevecht der Lapiten ter bruilofte van Piritoüs en Hippodamie*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 289 *maeghdebloemen* in het hs. waarschl. als één woord bedoeld; oude uitg. in tweeën. - 290 oude uitg.: *ginger*; vgl. vs. 301.

281 *banketten:* feestschotels.

284 Tegen Ov.' bedoeling laat V. een blik vooruit werpen op de afloop; Ov.: 'en de feestelike koningshal weergalmde van 't verward gewoel'.

285b Ov. spreekt van rokende (altaar)vuren.

287 *vrouwentimmer,* collectief woord voor: de (oudere) vrouwen; oorspr. 'vrouwenvertrek'.

290 Lat. *quod paene fefellimus omen:* 'bijna hadden wij die gelukwens te schande gemaakt'.

290-93 *overmoet Van Euritus* enz.; eigenaardige constructie; dat 't een in E. aanwezige potentie geldt, ligt uitgedrukt in de verbinding met *van E.*; dat 't desniettemin 'n nieuwe faze van ontwikkeling is, in de afwezigheid van 't lidw.; op te merken nochtans, dat de 1e lez. luidde: *uit ons gissinge onvermoedt. Want* enz.; daaruit de naamv. van *de wreetste* overgebleven. De namen der Centauren zijn ontleend o.m. aan hun natuur, of aan de bruisende beken waaraan zij wonen, aan plaatsen enz.; zij zijn ditmaal door V. niet vertaald; vgl. Bk. XI, vs. 844.

294 *geilheit:* zinnelikheid.

295b-96a Ov.: 'aanstonds brengt het omschoppen der tafels het gastmaal in de war'.

298 *wederstaen*; klemtoon op *weder-*; vgl. Dl. II, 544: 191; III, 255: 11.

299 Vgl. bij vs. 276.

300 *elk:* onverschillig wie.

301 Opmerkelike constructie v.d. vergelijking; *het ging'er als een stadt* wel op te vatten als verkorte, en daarmee verhevigde, uitdrukkingsvorm (*als in*), onder invloed van variatie-mogelikheden als: een leven als een oordeel; als in, op 'n oordeelsdag; een leven als de Joden bij 't verwoesten van Jeruzalem (vgl. Stoett. *Sprkw.*[4] n° 1372); vgl. *Gysbr.* vs. 1157 w. *eenen galm, die .... God voor 't voorhoofd slaet .... als eer de kerck der Joden,* waar 'n hoge graad van direktheid verkregen is.

304 *teffens:* allen tezamen (*omnes*); vgl. Bk. III, vs. 938-vlg.; Theseus, boezemvriend v. Pirithoüs; vgl. Bk. VIII, vs. 417-18.

305 Vgl. voor deze omschrijvende functie van *willen* Bk. IV, vs. 444; eigl.: 'de neiging hebben van'.

*

Beledight, en in hem twee teffens ongezwicht[307]
Onteeren durft? de helt, groothartigh en ontsteeken,
Drong voort, om niet vergeefs en ydel dus te spreeken,
Door al dien dronken hoop, ontrukt, daer 't niemant stuit,
Den aertsgeweldenaer zyn vrients geschaekte bruit.[308-11]
Hierop zweegh Euritus: want zulk een helsch schoffeeren
Kon hy met woorden noch met reden niet verweeren,[313]
Dies ging hy Egeus zoon geensins met reêngeweer,[314]
Maer met zyn grove vuist en kneuklen los te keer.[315]
Een berkemeier stont hier by geval verheven
Ten toon voor al de feest, met loofwerk uitgedreven.[316-17]
De sterke Tezeus tast dit zwaere drinkvat aen,
En dreef het met gewelt den vyant, heet op slaen,
In 't kinnebakken. hy komt achterover sneven,[320]
En spartelt in het zant, geraekt aen 't overgeven,
Braekt brein, en wyn, en spys, en heele golpen bloet
Ter ope wonde neus en mont uit, vloet op vloet.
Al 't menschepaertsdom brant van wraeke, en wil ontsteeken
De schrikkelyke doot van zyn gebroedren wreeken.[325]
Zy buldren alle om stryt. de wyn zet krachten by.[326]
Eerst vloogen kroes, en kan, en schotels van ter zy,
Ten dischgebruik bereit: nu dienenze om te kampen
En moorden. Amikus, Ofions zoon, durf lampen
Afrukken van 't gewelf, de kamers van cieraet
Berooven, plondren, dryft de lampen, dol van haet,[329-31]
Voor 't hooft van Celadon, een afkomst van Lapyten,
Dat al het aengezicht, geschonden door dit smyten,
By niemant kenbaer is. zoo treft voor 't outervier
De priester met de byle een' witten offerstier,
Op zynen dikken nek. de gloeiende oogen spatten.[336]
De neus zit binnen in 't gehemelt, niet te vatten.
Het been der troni legt gemengelt overhoop.[338]
Pelleesche Belates rukt vreeslyk met een' loop[339]

* TEKSTKRITIEK: vs. 314 oude uitg.: *ging gy*; Ho., H. enz. *ging hy*.
307 *ongezwicht:* onbeschaamd; vgl. Bk. III, vs. 684.
308-11 *de helt.... bruit*; dit geldt in de Lat. tekst als onecht; de woorden: *Hierop zweegh Euritus* sluiten dan aan bij die van Theseus; *groothartigh:* onversaagd; *daer:* terwijl.
313 *verweeren:* verdedigen; vgl. Bk. VIII, vs. 79.
314 *reêngeweer:* argumenten.
315 *los:* wildweg.
316-17 *berkemeier*; voor Lat. *crater,* 'mengvat'; vgl., ook voor *met loofwerk uitgedreven*, Bk. VIII, vs. 923-24.
320 *sneven:* vallen; H. *over sneven, snevelen, sneuvelen, snevel, sneuvel*.
325 *gebroedren*; onjuist; Eurytus was de eerste.
326 *buldren*; 1e lez. *roepen*; 2e *schreeuwen*; Lat. *loquuntur*.
329-31 *lampen, cieraet*; bij Ov. is de euveldaad groter, doordat het voorwerpen uit de huiskapel betreft.
336 *oogen*; nl. van Celadon.
338 *gemengelt overhoop:* dooreengemengeld.
339 *Pelleesche*; van Pella, stad in Macedonië; *Belates,* een Lapith.

*

Den zwaeren houten voet met beide zyne handen
Van een' ahornen disch, en dryft hem, dat de tanden[341]
In 't zwarte bloet gemengt, gespoogen, vuil bemorst
Den gront bestroien, en de kin spatte op de borst,[343]
Daer hy ter neêr storte, en door een herhaelde wonde[344]
Ter zielen heenevaert. de wreede Grineus konde,[345]
By 't outer staende, dit niet zwygen van verdriet,[346]
En sprak: waerom gebruikt men deze wapens niet?[347]
Hy vatte 't groote altaer met branthout onder 't wryten,[348]
En smeet het in den drom der razende Lapyten,
Orion, Brotean te plettere. Mikael,[350]
Orions moeder, was een vrou, die menighmael,
Dit 's kenbaer, aen de lucht de maene kon bezweeren[352]
Haers ondanx. kryge ik slechts een tuigh om my te weeren,[353]
Zegt sterke Exadius, dat wil u dierder staen.[354]
Hy grypt hartshorens, godt gewyt, tot wapens aen.[355]
Zy hingen aen den pyn. hy komt hiermé gevloogen,[356]
Duwt Grineus grimmigh een paer takken recht in d'oogen,
En haeldeze uit zyn hooft. een deel kleefde aen het been:[358]
Een deel droop bloedigh langs de knevels naer beneên.
Hierop grypt Retus flux een branthout van het outer,[360]
En klinkt Charaxus, blont van lokken, nu veel stouter[361]
Van wraek, den slaep van 't hooft in stukken, en het haer
Vloogh snel in brant, gelyk een drooge korenaer.
Men hoort het bloet door 't vier in deze wonde sissen,
Als gloeiende yzer in den koelbak plagh te kissen,[365]
Wanneer de smit het met de kromme nyptang vat,
Ten viere uit haelt, en steekt en dompelt in het nat

* TEKSTKRITIEK: vs. 340 oude uitg.: *De zwaeren*; H., V. Ln. *Den;* Unger, Dif. *De.* - 355 oude uitg.: *Godt*.

341 *dryft hem:* trof Amycus (zodat hij neerstortte); vgl. *Gysbr.* vs. 246; hier vs. 181.
343 *spatte:* met geweld neerkwam; vgl. Bk. IX, vs. 118.
344 *herhaelde*; Pontanus: ‘om de dood te bespoedigen, herhaalde hij de slag’.
345 *wreede:* gruwzame.
346 *zwygen*, zwijgend aanzien; *verdriet:* ergernis.
347 *deze wapens*; nl. de altaren.
348 *'t altaer*; beter: een altaar; *onder 't wryten:* te midden van het strijdgewoel; vgl. Bk. XIII, vs. 624; Dl. IV, 545: 24.
350 *Orion* en *Brotean* zijn Gri.-Lat. accusatieven van *Orios, Broteas*; versta: ‘zodat O. en Br. verpletterd werden’; *Mikael* (-aal), Mycale.
352 *kenbaer:* bekend; vgl. Bk. X, vs. 790. De Thessaliese tovenaressen waren in de Oudheid bekend; onder haar kunsten behoorde het neerhalen van de maan (maansverduistering), waarvan hier Ov. spreekt; vgl. Bk. IV, vs. 447-vlg.
353 *haers ondanx:* tegen de zin v.d. maan.
354 *dierder staen:* duurder (nl. dan hem de zoëven voltrokken prestatie waard kon zijn) te staan komen.
355 Versta: ‘hertehorens die daar hingen als wijgeschenk’ (aan de jachtgodin Diana).
356 *den pyn*; beter: een pijn(boom).
358 *been:* horen (*cornibus*).
360 Rhoetus, een Centaur; *branthout;* V.'s tekst heeft: *primitium* (door Farn. verklaard als: zeer groot) *torrem;* niet *pruniceum* (‘van een pruimeboom).
361 *stouter,* bij Retus, die de neerlaag van Gryneus wil wreken.
365 *plagh:* pleegt; vgl. Bk. I, vs. 463; *kissen*; vgl. Bk. IX, vs. 238; H. over *sissen,* dat V. ook elders van bloed bezigt, ook zonder verbinding met vuur; voorts opmerkingen van klanksymboliese aard.

Des koelbaks, daer de gloet het water tegensporrelt,[368]

368 *tegensporrelt*; *sporrelen* wordt inzonderheid van 't opbruisen v. kokend water gezegd, hier van vuur in aanraking met water; ook *spartelen, sportelen* bij V. in gelijke toepassing (vgl. De Jager, *Frequ.* I 674-vlg.); overdr. *Gysbr.* vs. 253.

*
Dat ziedende snikheet met bobblen opwaert borrelt.
De zwaergewonde slaet de vlammen uit de lok,[370]
En rukt den drempel, zwaer gelyk een eiken blok,
Een heele wagenvracht, ten gronde uit met zyn vingeren,
Doch 't viel te zwaer om in zyn vyants troep te slingeren,
En plette alleen Komeet den makker op den gront,[374]
Daer hy, beneffens hem, niet op zyn hoede stont.[375]
De wreede Retus hiel zyn vreught niet langer binnen,
En riep: zoo moeten alle uwe makkers overwinnen,[377]
Hervat terstont den slagh dry-vierwerf achtereen[378]
Met branthout op het hooft, en bekkeneel, en been,
En slaet de hersens in, vaert immer voort te raeken,[380]
Dat Drias Koritus Evagrus beenders kraeken.[381]
Toen Koritus, wiens baert eerst uitbrak, nederviel;[382]
O, sprak Evagrus, is het eer een jonge ziel
Te vellen? Retus laet hem hier niet langer praeten,
Maer dryft hem eene torts, verwoet en uitgelaeten,[385]
Met maght ten boezem in door zynen open mont,
En zwaeiende de torts al brandende in het ront,
Vervolght, o Drias, u, doch langer niet zeegachtigh.[388]
Gy wont den moedigen, die voortvoer snel en krachtigh,[389]
Met eenen brantstok recht in 't midden tusschen hals[390]
En hooft in. Retus steent van pyn met veel geschals,
En naulyx op den nek dit stuitend zoekt een open,[392]
Terwyl hem onder 't vliên het bloet begint t'ontloopen.
Orneüs vlugt met hem, en teffens Likabas,[394-vlg.]
En Medon, in de schoft getroffen, en de lasch,[395]
Met eenen Taumas, en Pizenor, Marmer mede,[396]
Verwinner in de baen en renstryt, altyt reede,[397]
Nu traeger om zyn wonde, en Folus houdt geen' stant,

* TEKSTKRITIEK: vs. 382 oude uitg.: *uit brak*.
370 *lok:* (collectief voor) haren; vgl. Bk. I, vs. 321; XI, vs. 64.
374 *Komeet den makker:* Cometes, zijn (Charaxus') makker.
375 *daer:* ter plaatse waar.
377 *zoo;* nl. tot ondergang van hun eigen medestanders; *overwinnen*; met grimmige ironie.
378 *slagh:* slag (niet: gevecht).
380 *hersens,* nl. van Charaxus.
381 *Drias* enz.; drie genitieven, asyndeties.
382 *wiens.... uitbrak:* wiens baard nog pas in zijn eerste groei was.
385 *eene torts*; het is echter nog altijd hetzelfde stuk brandend hout.
388 *zeegachtigh:* zegevierend; achter de *g* schijnt een *h* geschrapt; 1e lez. *zeeghaftigh;* vgl. Bk. IV, vs. 880.
389 *wont:* wondt; *moedigen:* overmoedige, pratte (nl. op zijn successen).
390 *brantstok*; Ov.: ‘een in 't vuur geharde paal’.
392 *naulyx.... stuitend*; Ov.: ‘hij rukt met moeite de paal uit zijn hard gebeente’; *een open:* een opening (om te ontkomen).
394-vlg. Orneüs t./m. Eurynomus (vs. 407) zijn Centauren.
395 *en de lasch* (lies), toevoeg. v.V.
396 *Marmer:* Mermeros; merkwaardig voorb. van *ar: er*-wisseling; vgl. Bk. IX, vs. 976; Bk. II, vs. 897 *herder* gewijzigd uit *harder;* Bk. VIII *onbermhartigh,* 1e l.: *heel barmhartigh*.
397 *reede:* bereid.

Noch fluxe Melaneus, noch Abas, reedt ter hant[399]
Op zwynejaght gespitst, noch Astilus, bedreven
In 't spellen, die den stryt, eer die was aengeheven,[401]
Hun afgeraeden hadde, en tegens Nessus zey:[402]
Schroom nu voor wonden, noch gevaer, noch moortgeschrey:
Want gy zult leven, tot dat Herkles zich verheffe,
En met zyn' fixen boogh u in den boezem treffe.[405]
Areüs, Licidas, noch Imbreus in dien noot,
Noch Eurinoom ontvliên geensins de snelle doot,
Maer worden achtereen van Drias hant verslagen:
En o Kreneüs, gy ontvlugte niet de plaegen,
Hoewelge hem verbaest en bang den rugge boodt.
Gy wert, daer oogh en neus aen een grenst, met een' schoot[408-11]
Van 't zwaere punt gewont. Afidas lagh verzoopen[412]
Van wyn in dit geraes, en ronkende gekroopen
In eene beerehuit, en hiel den wynkroes flaeu[413-14]
Met zyne rechte hant. hier zagh hem Forbas naeu
Van verre weerloos, niet voorzien van eenigh wapen
Noch borstgeweer, en riep hem toe: blyf eeuwigh slaepen.[415-17]
Ga heen, ga heen: drink wyn en water in de hel.[418b]
Meer sprak hy niet, en stak den jongen slaeper fel,
Die achterover met den hals lagh omgeboogen,
Een' schicht in zynen strot. zoo storf hy onbewogen,[419-21]
En voelde geene pyn. het zwarte bloet liep warm
Ter keele uit in den kroes, en over schoft en arm.
Petreüs zagh ik aen een' dikken rotseik bukken,[424]
Gelaên met eeklen, om dien uit den gront te rukken.
Piritoüs, terwyl de boom vast heene en weêr
Geschud wort en geschokt, hecht met zyn spitse speer[427]

399 *reedt ter hant:* bereidvaardig (bep. v. gesteldh.); vgl. ons: ‘altijd bij de hand’.
401 *spellen:* voorspellen.
402 Versta: ‘en destijds tot Nessus zeide’; *Nessus,* vgl. Bk. IX, vs. 141-vlg.
405 *fixen boogh*; vgl. Bk. VIII, vs. 527.
408-11 V. verzuimde *adversos* weer te geven: zij werden niet vluchtend, maar met wonden voor in de borst gedood; zodoende komt ook de overgang op de centaur Crenaeus niet tot zijn recht, die, ofschoon hij vluchtte, toch in de borst getroffen werd; in vs. 411 verzuimde V. *respiciens* (‘omziende’) te vertalen; *Kreneüs* naar de lez. *Crenaeus* (Heinsius, ed. 1659); *daer oogh.... grenst;* Ov.: ‘tussen de ogen, waar de neus aan 't voorhoofd grenst’.
412 *punt:* speerpunt; Aphidas, centaur.
413-14 *gekroopen in eene beerehuit;* onjuist voor: *fusus in Ossaeae pellibus* (niet: *pelles*) *ursae:* ‘uitgestrekt op de huid van een Ossaeïese (naar de berg Ossa in Thessalië) berin’.
415-17 *naeu.... en:* nauweliks of (vgl. *naeu.... of* Bk. II, vs. 569); de constructie staat onder invloed van het (verkeerd weergegeven) Latijn; *frustra* is niet vertaald; Ov.: ‘Zodra Phorbas hem, die zonder baat (*frustra*) naar geen wapens greep, van verre zag, stak hij zijn vingers door de werpriem, en sprak’; *weerloos* wel: zich niet verwerend; vgl. *wraekeloos,* Bk. IX, vs. 182; vgl. vs. 419-21.
418b Versta: ‘wijn, vermengd met water uit de onderwereld’.
419-21 *stak.... een' schicht;* Ov.: ‘dreef zijn werpspies’; Phorbas bezigde een met 'n werpriem voorziene spies; vgl. bij vs. 415-17; voor 420 heeft Ov.: ‘achterover als hij juist lag’; *slaeper;* vgl. Bk. X, vs. 273.
424 Petraeus, een centaur.
427 1e lez.: *Geschokt wort en geschud;* de latere lezing sluit enger aan bij 't Lat.; het schudden gaat aan het schokken (wankel maken) vooraf.

*

De hant en boezem aen den stam, en men vertelde[428]
Hoe hier Piritoüs verwaten Likus velde,[429]
En Chromis: doch hy legt min eer in met dees bey
Dan aen een' Diktis, en aen Helops. Helops ley[431]
Ter neder van een' steek door hooft en beide d'ooren:
En bleeke Diktis, die den feeststryt zagh verloren,[433]
Ontvliênde Ixions zoon, quam storten uit de kruin[434]
Van eenen heuvel, en brak onder 't vallen, schuin
En steil, door 't zwaer gewight van 't lichaem eike takken,[436]
Die steeken in 't gedarmte, en sidderen en krakken:
En Fareus pooghde dit te wreeken met een' steen,[438]
Ten berregh afgerukt, te smakken overheen
Dien dikken drommel: maer helt Tezeus merkt zyn nukken,[440]
En smyt met eenen stok den elleboogh in stukken,[441]
Beledight zich niet eens, noch hadde geenen tyt[442]
Om 't weerloos lichaem af te maeken in dien stryt.
Hy sprong Bianor, hoogh en lang, op zynen rugge,
Noit van dien last gepraemt, en zette trots en vlugge[445]
De knien op zyne ribbe, en greep hem by het haer,
En klonk de troni, die hem dreight met doots gevaer,
In stukken met een' stok, vol knoopen, en vol quasten.[448]
Hy velt Nedimnus, en Licetus, die geen gasten[449]
In 't schieten wykt; Hippaes, met zynen langen baert,[450]
En Rifeus, heet op jaght, en in het bosch vermaert;[451]
Ook Tereus, lang gewoon de beeren op te vangen,
In 't groote Emoonsche bosch, en t'huis, daerze al verlangen,[453]
Met levendigen roof te keeren van de jaght.[454]
Demoleon verdroot dat Tezeus in zyn kracht[455]

* TEKSTKRITIEK: vs. 430 oude uitg.: *Chronis*, drukfout; ook nog Ung., Dif. - 444 oude uitg. na *langh* geen komma.

428 1e lez.: *De borst en handen;* Ov. spreekt niet van beide handen noch van éne, maar van de ribben, waarlangs de speer indringt, en de borst.

429 *verwaten,* bnw. bij Lycus.

431 *een' Diktis:* 'n zekere Dictys: 'n tegenstelling ‘beide .... één’ is niet bedoeld; *ley:* lag; bij H. een verhandeling over de vormen van *leggen* en *liggen; lei* voor *lag* keurt hij af; zo ook *lag* voor *leide,* wat men echter bij V. niet vindt; *legde* was in H.'s tijd blijkbaar ongewoon.

433 *bleeke,* nl. verbleekt van schrik; *feeststryt,* vgl. Bk. V, vs. 11 *feestgescheel.*

434 *Ixions zoon:* Pirithoüs.

436 *eike-* staat voor Lat. *ornus*, ‘wilde berges’; vgl. voor een omgekeerde verhouding Bk. VIII, vs. 567; ook VIII, vs. 1044; X, vs. 145.

438 *Fareus,* 'n centaur; naar de lez. *Phareus*, niet *Aphareus.*

440 *dikken drommel:* dichte troep, mensenkluwen; *nukken:* boze bedoeling.

441 *smyt:* slaat.

442 *beledigt zich niet eens:* geeft zich niet eens de moeite (van *ledigh*).

445 *noit.... gepraemt*; Ov.; ‘niet gewoon iemand anders te dragen dan zichzelf (nl. zijn menselik bovenlijf).

448 *met een' stok*; hier altans, en ook wel vs. 441 ware *zyn'* beter.

449 *geen gasten:* niemand; vgl. Bk. I, vs. 764.

450 *Hippaes:* Hippasus.

451 *in het bosch vermaert*; Ov.: ‘uitstekend boven de hoogste woudbomen’; (*summis*) *silvis* door V. wel als plaatsbepaling opgevat.

453 *Emoonsche:* Thessaliese; Ov.: ‘op de Haemoniese bergen’.

454 *roof:* buit.

455 *verdroot:* verdroot het; vgl. nochtans Bk. IV, vs. 327.

Voorspoedigh voortvoer, proefde, of 't mooglyk wou gelukken,[456]
Een' ouden pynboom van een dichte haegh te rukken,[457]

456 *proefde:* beproefde.
457 *haegh:* laag gewas.

*

Doch al t' onmaghtigh, brak een stuk hier af, en smyt[458]
Den vyant dit naer 't hooft; maer Tezeus blyft bevryt,[459]
Ontwykt den slagh, door raet van Pallas hem gegeven,[460]
Gelyk hy wilde dat haer dit wert toegeschreven.[461]
Noch was de schoot van 't hout niet ydel: want het quam[462]
Op Krantor en zyn borst en schouder aen, en nam
De borst en schouder wech. dees by uw vaders tyden[464]
Diende, o Achilles, hem voor schiltknaep in het stryden.
Amintor, koning van Tessalie, in 't gevaer
Des oorloghs onderdrukt, gaf hem ten gyzelaer[466-67]
En onderpant van vrede aen Peleus. Peleus ziende
Van verre hem gewont, die eer den vader diende,[469]
En nu ter neder stort, zegt: Krantor, jonge helt,
Aenvaert dien zielzoen toch, en dryft met groot gewelt
Hem eenen esschen schicht naer 't lyf om zich te wreeken,[472]
Dat die al drillende in de ribben vast bleef steeken.[473]
Demoleon trekt flux de schacht uit zonder punt,
En noch ter naeuwer noot. 't was op de long gemunt,
Daer hechte het. de smert verwekte hem tot toren.[475-76]
Demoleon pooght zich met opgesteekene ooren
Ter weer te stellen, trapt met zynen paerdevoet
Den helt op 't hart, en op geweer en storremhoet:[479]
Doch Peleus, door den helm en schilt behoet voor slagen,[480]
Houdt met een' zwaeren slagh 't gedroght, gespitst op plaegen,
Het menschepaerts gedroght ter neder dat het kraekt.[481-82]

* TEKSTKRITIEK: vs. 481 *houdt*; aldus 't hs., en alle uitg., behalve V. Lenn., Unger, Dif.; dus niet, zoals V. Lenn. vermoedde, een drukfout.

458 *onverdedight;* met *e* in 't rijm; vgl. Walch, *Var. Palam.* blz. 36-vlg.

459 *bevryt:* gevrijwaard.

460 *raet:* waarschuwing: *van:* door; Pallas beschermt Th. als Athener en als de man die het feest der Panathenaeën had ingevoerd.

461 Ov.: ‘aldus wilde hij zelf dat men het geloofde’; over *toeschryven* vgl. Dl. III, 302: 70; hier Bk. XIII, vs. 263.

462 *noch:* nochtans.

464 *vader,* nl. Peleus.

466-67 *Amintor,* vgl. Bk. VIII, 423-vlg.; *van Tessalie;* Ov.: ‘van de Dolopiërs’ ('n volk in Thessalië); *Tessalie* eigl. vierlettergrepig, maar met elisie en overloop op *in*; *in.... onderdrukt:* in de oorlog overwonnen; *ten gyzelaer,* vgl. Bk. X, vs. 129.

469 Met *den vader* (niet bij Ov.) kan met reden alleen Peleus zelf bedoeld worden, vader van Achilles; *den vader* moet dan met geringe klemtoon gelezen worden, ongeveer alsof er stond: *hem*.

472 *hem,* nl. Demoleon; *om zich te wreeken;* hij wreekt Crantor, maar in deze ook zichzelf; vgl. nog Bk. VII, vs. 210.

473 *drillende:* trillende.

475-76 Versta: ‘en ook die (de schacht) nog slechts met moeite’; *'t* (*was*): de punt; zo ook (*hechte*) *het*; voor 't onz. genus van *punt* zie Bk. V, vs. 59; Ov. zegt enkel: ‘de punt bleef in de long steken’.

479 *op 't hart*; niet bij Ov.; *geweer:* rusting.

480 *slagen;* vgl. ons ‘slag’ van 'n paard.

481-82 *houdt*; zie *Tekstkrit.*; Lat. equivalent ontbr.; het als een vorm van ‘houden’ beschouwen (dus: neer-, ‘onderhouden’) is niet mogelik; *houden* voor *houwen* reeds Mnl., en in de 17e e.b.v. bij Brederoo; vgl. Stoett, *Moortje* blz. 160; desniettemin schrijffout?; *plaegen* kan ww. zijn (‘leed, last veroorzaken’), of ook meerv. v.h. znw. (‘toe te brengen leed, - last’). Ov.: ‘doorboort met één stoot, door 't schouderblad heen, de beide borsten’ (menselike nl. en dierlike; ter hoogte v.d. borst verenigde zich het paards- met het menselik deel).

Flegreon had hem eerst met zyn geweer geraekt,
En Hile, doch van ver. Hifinoüs verplette[483-84]

483-84 *Flegreon:* Lat. *Phlegraeon,* dat echter (evenals *Hylen,* Vo.: *Hile*) 4e nv. is (vgl. Bk. IX, vs. 483); hier vs. 350), en dus lijd. voorw.; er had i.p.v. *hem* moeten staan: *hy* (Peleus); *geweer:* wapen, in dit geval: speer.

*

Hy rustigh voor de vuist, en Klanis maght belette[485]
Het zwaert niet, dat hem trof en neêrhieu. Dorilas,
Die met een wollefshuit op 't hooft gewapent was,
En kromme hoornen in de vuist, noch root van moorden,[488]
Quam mede om hals. ik ging hem toe met deze woorden:
De kryghsmoedt gafme kracht: nu zultge zien, sta pal,[490]
Wat uw paer hoornen op myn speer vermogen zal,
En dreefze hem naer 't hooft. hy die 't niet keeren konde,
Bedekte met de hant het aenzicht voor de wonde.
De hant wert met den schicht aen 't voorhooft vast gehecht.
Toen quam'er een geschrey, in 't barnen van 't gevecht,
Opstygen. Peleus priemt hem dootlyk onder 't kermen
[Want hy stont nader] in den weeken buik en darmen.
Hy springt om hoogh, en sleept het rookende ingewant,[498]
En treet'er op, en trapt het ysselyk in 't zant
Met kracht te berste, en dus verwart met zyne beenen,[500]
Stort voort op zynen buik, nu ledigh ginder heenen.[501]
Hier wert, o Cillarus, uw schoonheit niet gespaert[502]
In 't vechten, zoo men u een schoonheit naer uw' aert
Met reden geeft. de baert begon hem uit te breeken,[503-504]
Zoo geel als gout, en 't haer, gekemt, gekrolt, gestreeken,
Bezwaeit de schouders, en den nek, zoo blank als melk.[505-506]
Zyn opzicht levendigh en aengenaem, kan elk[507]
Vernoegen. schouders, hals, en boezem, alle leden,
Zyn schoon, gelyk een beelt van wit albast gesneden.
Het paertsgestalte is niet onschooner als de man.[510]
Verleen het hals en hooft, gelyk een paert, zoo kan
Zoo magh helt Kastor zelf met eere dit beryen.
Het zou zich onder zulk een' helt gemaklyk vlyen.
't Is overal pekzwart, behalve witte staert,
En witte beenen: en gewis hy was ook waert[514-15]

* TEKSTKRITIEK: vs. 501 oude uitg. na *ledigh* een komma; in het hs. is een komma weggewerkt. - 507 oude uitg. na *opzicht* een komma. - 510 Ho. *dan de*.

485 *rustigh:* onversaagd; *voor de vuist:* in een gevecht van man tegen man (tegenover: *van ver*).

488 *root,* bij *hoornen*.

490 *De.... kracht*; tussenzin.

498 *sleept,* nl. over de grond; met *ee,* niet *ei,* in afwijking van Walch's opmerking, *Var. Pal.* 40.

500 *te berste*; aldus bij V. de meest voorkomende schrijfwijze; oorspr. deelw. van 't oude ww. *tebersten*; zie *Wdb. N.T.* II 1043, 1933.

501 *Stort* (1e lez. *Rolt*) met *heenen* te verbinden (vgl. *heenstorten* in trans. gebruik Bk. VI, vs. 838); *voort:* vervolgens; *nu ledigh,* bij *buik*; de komma (zie *Tekstkrit.*) wel bij vergissing geschrapt.

502 Bij Ov. met 't voorgaande verbonden: ‘Ook u, o C.’

503-504 *zoo.... geeft*; Ov.: ‘indien men altans aan uw soort wezens schoonheid wil toekennen’; *uit te breeken,* vgl. vs. 382.

505-506 *gekemt* (gekamd) .... *gestreeken,* toevoeg. v.V., evenzo *zoo.... melk*.

507 *opzicht:* gelaat.

510 *het paertsgestalte,* nl. het dierlik deel van zijn lichaam; *niet onschooner als,* litotes voor: niet minder schoon dan, zeker even schoon als; vgl. voor *als* Bk. IX, vs. 873; vgl. vooral Bk. II, vs. 560.

514-15 Het onderscheid van glanzend wit (van de staart; *candidus*) en dofwit (van de poten; *albus*) is door V. niet weergegeven.

*

Te worden aengezocht van alle Centaurinnen:[516]
Maer Hilonoom alleen wist 's jonglings hart te winnen,
De schoonste Centaurin, die door de bosschen jaeght.
Zy liefkoost Cillarus, en vleit hem, en behaeght[519]
Den vryer, toit zich op met allerley cieraeden.
Zy kemt de vlechten, weet zich rein in zee te baden,[521]
Te cieren met viool, en roos, en leliblos,[522]
Dan tweemael 's daeghs, in top van 't Pegazeesche bosch
In eenen waterval, beschut voor overrompelen,
Het lichaem tweewerf in een' verschen stroom te dompelen.[523-25]
Zy slaet een sabels vel, niet slecht maer ongemeen[526]
Uit veelen opgezocht, om hals en schouders heen.[527]
Zy gaen elkanderen om stryt een wellust vergen.[528]
Zy wandelen gepaert op hooge en laege bergen.
Zy slaepen t'zaemen, in een zelleve spelonk,[530]
En treên in een gewelf, dat een Lapyter klonk
Uit marmer, gaen gepaert ten stryt met zwaert en boogen.[531-32]
Een schicht komt onbekent uit eenen hoek gevloogen,[533]
En treft, o Cillar, u beneên den hals aen't hart,[534]
Met eene kleine doch een wonde, die u smart,[535]
En dootlyk is, dat gy bezwymt met luikende oogen,
En kout wiert, toen de pyl ter wonde uit wiert getoogen.
Nu stoofde Hilonoom uw flaeuwe leên terstont,[538]
En koesterde uw quetsuur, en lagh'er mont aen mont,
Op hoop of zy de ziel en veegen geest kon keeren.
Toen zy hem doot zagh, stortze, och wie zou dit niet deeren!
In 't zelleve geweer, datze uit de wonde rukt,
Met eene klaghte door den weêrgalm onderdrukt,[543]
En naeuwelyx verstaen. z'omhelst, ter doot bewogen,[544]

* TEKSTKRITIEK: vs. 538 hs. *Helonoom*.

516 *aengezocht; aenzoeken* is hier, gelijk herhaaldelik, in ruimere zin: iemands liefde zoeken.

519 *behaeght:* zoekt te behagen.

521 *weet.... baden*; onjuist (ondanks Schrev.) voor: ‘zij tooit zich met rosmarijn’ (*ros maris*, lett. ‘zee-dauw’).

522 *leliblos;* vgl. Bk. II, vs. 34.

523-25 *tweemael*; herhaald in vs. 525 *tweewerf*; Ov.: ‘tweemaal wast ze 't gelaat, tweemaal baadt ze 't lichaam’; *in top van 't Pegazeesche bosch,* voor *Pagasaeae vertice sylvae*; *vertice* behoort echter ook bij 't voorgaande *lapsis:* ‘(in bronwater) neerstromend van de kruin van 't Pagasaeiese (berg)-woud. Pagasae, stad aan de kust van Thessalië. ‘V. schijnt hier gedacht te hebben aan het paard *Pegasus*’ H.; *verschen stroom*, 1e lez. *klaeren stroom*.

526 *sabel:* soort marter; *slecht:* alle daags. Ov.: ‘slechts zulke vellen die haar goed staan, en van uitgelezen dieren’.

527 *om hals en schouders*; Ov.: ‘behing de schouder of linker zijde’ (Valent.).

528 Ov.: ‘Even groot was hun beider liefde’.

530 *zelleve*; dit ‘uitrekken’ mishaagde aan H.

531-32 Ov.: ‘zo ook waren zij toen samen de Lapithiese (nl. van Pirithoüs) woning binnen gegaan, en voerden samen de woeste strijd’; *Lapyter,* met *ij* te spreken.

533 *onbekent:* door onbekende hand geworpen; 1e lez., aansluitend bij de eigenaardige wending van Ov.: ‘*Men kent den schutter niet, een schicht komt aengevloogen*.

534 *Cillar*; 1e lez. *Cillarus*.

535 Vgl. voor de constructie vs. 557.

538 *stoofde:* koesterde; *flaeuwe:* bezwijkende.

543 *door.... onderdrukt*; Ov.: ‘die 't geschreeuw (der vechtenden; of: rumoer; *clamor*) belette tot mijn oren door te dringen’; *weêrgalm:* het weergalmend geraas.

544 *ter doot bewogen:* stervend.

*
Haer lief. Feokomes gestalt staet voor myne oogen,
De dappere, die zes leeushuiden plagh aen een
Te knoopen, man en paert bedekte, en alle leên,[546-47]
Klonk Fonolenus zoon met harden stronk en wortel,[548]
Een zwaere wagenvracht, het bekkeneel te mortel.[549]
Het voorhooft en het brein gemorselt, en gespat
Door neus, en mont, en oor, en oogen, vloeien nat,
Als melk, en huy, en sap door zeven heeneloopen,
Gewrocht van paertshaer. maer toen hy den doôn wou stroopen[550-553a552-53]
[Dit weet uw vader] dreef ik fel den plonderaer[554]
Het slaghzwaert in den buik, en trof in dit gevaer
Ook Chtonius, en Teleboas, datze'r bleven.
d'Een quam met een vork, en d'ander naer my streven[557]
Met zynen schicht, en trof my dus, gelykge ziet
Aen 't out litteken. 't was toen tyt my naer 't gebiet[559]
Van koning Priamus te spoeden, en zyn paelen,[560]
Om door 't veroveren van Troie prys te haelen.[561]
Toen kon ik Hektor met myn wapenen verslaen,[562]
Ten minste in zynen vaert en voortgang houden staen:[563]
Doch Hektor was noch niet geboren in die tyden,
Of noch een teder kint. nu ben ik om te stryden
Te zwak van ouderdom. wat wil ik u dit pas[566]
Verhaelen van den helt, dien sterken Perifas,
En dubblen man Pireet, van hem gevelt zoo krachtigh?[568]
Wat haele ik Ampix op, die vechtende zeeghachtigh
Oëklus 't menschepaert een stomp kornoeljen hout[570]
Recht in de troni stak. Makaer, te trots en stout,[571]

* TEKSTKRITIEK: vs. 572 hs. en uitgaven (voorzover in oude spell.) *Een"*; zie beneden.
546-47 *de dappere,* hiermee begint 'n nieuwe zin; of anders staat 't apokoinou (bijstelling èn onderwerp); *plagh aen een te knoopen*; Ov.: 'aaneengeknoopt had'; *man en paert*; nl. de beide delen van zijn lichaam.
548 Naar de lez. (*Iuncta*), *Phonoleniden*; tans geldt: Tectaphus, zoon v. Olenus (*Tectaphon, Oleniden*).
549 *een wagenvracht:* zo zwaar als een w.
550-553a Deze verzen worden in 't Lat. veelal voor onecht gehouden.
552-53 *huy:* wei, dunne melk; 't Lat. spreekt meer geëigend, van 'geronnen melk' en 'dik vocht'; 't getal *zeven* (wegens de 7 genoemde uitwegen van 't hoofd) niet in 't Lat.; *heeneloopen:* zeefopeningen; *gewrocht van paertshaer:* Lat. *vimine querno*, d.i. een melkzeef; *vimen* eigl. 'wat uit vlechtwerk gemaakt is, korf'; *quernus,* 'van eikenhout'; associeerde V. het met *equus*, 'paard' (*equerno*)?; *hy:* Phaeocomes nl.; *den doôn*, vgl. vs. 187; *stroopen:* van zijn wapens beroven.
554 *uw vader:* Peleus (vader v. Achilles).
557 *quam* en *streven* beide bij beide zinsdelen; *vork;* Lat. *ramus bifurcus:* 'een gaffelvormige tak'.
559 *'t was toen tyt:* tóen ware het de goede tijd geweest.
560 *te spoeden*; 1e lez. *te zenden*; Lat. *mitti:* 'gezonden te worden; mij te laten zenden'.
561 *prys:* roem.
562 Ov. zwakker: 'zo niet overwinnen, altans tegenhouden'.
563 *vaert*; over het wisselend genus van *vaert* in deze of soortgelijke betekenis (vgl. bv. Bk. X, vs. 930) zie Hoogstr.-Kluit i.v.
566 *dit pas:* te dezer gelegenheid.
568 *en dubblen man:* en de centaur; *man* niet bij Ov. (*gemini Pyreti*); het blijkt niet volkomen, of afwezigheid v.h. lidw. bedoeld is (vgl. vs. 92), dan of het (wat nochtans wegens 't verschil der personen opmerkelik ware) enkel niet herhaald is.
570 *Oëclus*; naar de lez. *Oëcli* (Schrev., Heins.); niet: *Oicli* (Farn.), noch *Echecli.*
571 *te:* zeer; *Macaer* een Lapith.; 1e lez. *Macareus, trots,* gewijzigd wegens het accent (*Mácareus*).

Een Peletroner, met een' hantboom aengedreven,

*

Stiet Eurigduip op 't hart, en holp hem kort om 't leven.[572-73]
My heught dat Nessus ook, die aen Euenus bleef,[574b]
Cimeel een' zwynspriet recht door d'eechenisse dreef.[575]
Geloof niet dat een zoon van Ampix lang te veuren
[Men hiet hem Mopsus] spelde al wat'er zou gebeuren.[576-77]
Odites 't menschepaert, met Mopsus scherpen pyl[578]
Geschooten, pooght vergeefs te spreeken; midlerwyl[579]
De tong aen kin, de kin aen strot gepriemt, bleef hechten.
Helt Ceneus sloegh'er vyf, Antimach, heet op vechten,[581]
En Bromus, Stifel, en Pirakmon met de byl,[582]
Met eenen Helimus. nu sla ik midlerwyl
De wonden over, en gedenk getal, en naemen.[583-84]
Hier dondert Latreus op, om al den hoop te praemen[585]
Met zyne grove leên, gesterkt met roof genoegh[586]
Van den Ematischen Alezus, dien hy sloegh.[587]
Dees tusschen out en jong, in 't beste van zyn leven,[588]
Was flux en wakker in zyn volle kracht gebleven,
Begon te gryzen. hy scheen ieder in 't geweer
Ontzaghelyk, met helm en Macedoonsche speer
En schilt gewapent, en van weêrzyde overziende
De drommels, drilt de speer, en zagh wat kans hem diende,
Omrydende in een' ring, en sprak niet in den wint:[594]
O Cenis, 'k zal u ook meneemen, als een kint,[595]

* TEKSTKRITIEK: vs. 596 oude uitg. na *hooger* geen komma.

572-73 *Een'* (d.i. eenen) *Peletroner* (naar Pelethronium, in Thessalië, een bergwoud v.d. Pelion; Vergil., *Georg.* 3, 115, noemt de Lapithen Pelethroniërs) in het hs. is stellig onjuist, want 't hoort bij *Makaer,* is dus 1e nv.; mogelik is 't uit een eerdere redactie overgebleven, waarbij een andere lez. (nl. *Pelethronium,* bij *Erigdupum*), die ook voorkomt, gevolgd was; vgl. Bk. IX, vs. 873; *hantboom:* hefboom, breekijzer (Lat. *vectis*); *aengedreven* hoort blijkens 't Lat. wel bij *hantboom* (*vecte adacto*); of las V. *adactus?:* 'als voortbewogen door de vaart van zijn wapen'; voor ev. achterplaatsing v.h. adj. vgl. Bk. I, vs. 424; IV, 1067; VIII, 1018; XIII, vs. 682; *Vondelkron.* 4, 83; *Eurigduip,* foutief voor *Erigdupum;* 1e lez.: *met een' hant....(?) stiet en baerde Op Erigdupus borst, en plofte hem doot* (2. *radt*) *ter aerde*.

574b Niet bij Ov.; zie echter Bk. IX, vs. 139-vlg.

575 *Cimeel:* Cymelus.

576-77 Ov.: 'Geloof ook niet, dat Mopsus.... slechts de toekomst voorspeld heeft' (d.i. niets anders kon dan enz.); vgl. Bk. VIII, vs. 436.

578 Ov. zegt met ironiese pointe, dat (H)odites, d.i. de loper, de reiziger, kwam te liggen, enz.

579 *midlerwyl* heeft hier tevens verklarende functie; vgl. *dewijl* naast *terwijl*.

581 *Antimach*; klemt. v. Lat. *Antimachus*.

582 *Bromus*; 1e lez. *Brorakmon,* eigenaardige fout, teruggaande op een uitgave (zoals er verschillende zijn), waar *-racmon* van *Pyracmon* aan 't vers-einde boven de regel gedrukt staat, en aldus kon aangezien worden als aansluitend bij 't afgebrokene *Bro-* van *Bromumque* in 't voorgaande vers; *Pirakmon,* foutief behouden accus. van *Pyracmus*; *met de byl* bij *Pirakmon*.

583-84 Versta: 'de soorten der verwondingen laat ik onvermeld' (Ov.: 'herinner ik mij niet'); *gedenk:* vermeld uit mijn herinnering (Lat. *notavi:* 'heb ik onthouden; 1e lez. *bewaer*).

585 *dondert op:* springt te voorschijn; *Latreus*, een centaur.

586 *roof:* buit.

587 Emathia is een landschap in Macedonië; *sloegh:* verslagen had; vgl. Bk. VIII, vs. 618.

588 *dees'*, nl. Latreus.

594 *omrydend':* ronddravend; *niet in den wint:* niet ijdel (Ov.: 'in het ijle luchtruim'!).

595 *Cenis;* vgl. vs. 249-vlg.; hij spreekt hem met zijn vrouwenaam aan; bij Ov. is het volgende (hier vs. 596) de motivering daarvan; *'k zal.... meneemen*, voor *feram,* dat echter als vraag bedoeld is: 'zal ik u dulden?'

Dewyl ik u een wyf, en geensins hooger, achte.
Gedenktge niet hoe gy, beschimpte en uitgelachte,
Een wyf geboren zyt? hoe gy boeleert en blaekt,[598]

598 *boeleert en blaekt;* de hoon van Latreus wordt door V. aangedikt.

*

En aen den valschen schyn van eenen man geraekt?
Gedenk hoe gy een vrou ter werrelt wiert geboren,
En geschoffeert zyt. ga behelp u naer behooren[601]
Met naeikorf, spil, en spoel: laet mans den krygh voortaen[602]
Bevolen. Ceneus nam hem wis, die onberaên
Dus stofte, en loopende zich bloot gaf, in de zye,
Daer man en paert scheit. hy, van pyne en razernye
Opstuivende, trof flux met eenen fixen schoot[606]
's Fileeschen knaeps gezicht, daer 't aenzicht naekt en bloot[607]
Ten doel' stont: maer de snelle en spitse speer springt vlugge,
Als hagel op het dak, of kaitje op trom, te rugge.
Hy rant hem aen, en pooght het schitterende zwaert[610]
Te duwen in de rib, die steekvry blyft bewaert.[611]
Noch zultge, zegt hy, ons ontglippen noch ontvlugten,[612]
En schoonge steekvry zyt, wil ik u zonder vruchten[613]
Aen flarden houwen: en hy slaet hem in de zy.
Het zwaert staet krom. hy grypt den vyant, dus lang vry[614-15]
Voor wonden, by den buik, en om de lenden heenen,
Doch ydel: want de slagh klinkt als op marmersteenen,
En zonder nadruk in de lucht met veel geschals.[618]
Het staele lemmer springt in stukken op den hals.[619]
Toen Ceneus toonde dat geen wapen hem kon deeren,[620]
Zey d'ander: laet myn zwaert eens proeven, en u leeren
Hoe 't met uw lichaem hier gestelt is, en hy stak[621-22]
't Moordadigh yzer in zyn schoft met eenen krak
Tot aen 't gevest, en wist het om en weêr te keeren

* TEKSTKRITIEK: vs. 617 Ho. *op als*. - 623 oude uitg: *Moordaedigh*. - 625 hs. *ingegewant*.

601 *behelp u*; vgl. Bk. IX, vs. 163.

602 *naeikorf, spil en spoel*; Ov. heeft alleen 't oog op spinnen; *naeikorf* (*calathus*) in gelijk verband gebruikt V. ook Dl. VI, 814: 837; ook *naeien* had vroeger ruimere betekenis: Dl. III, 493: 194 *tapyten neit*; Joh. v. Heemskerck gebruikt *naaikunst* van de weefster Arachne (Smit, blz. 27); *spil* is het rokken v.h. spinnewiel; (*schiet*)*spoel* hoort bij 't weefgetouw; 't staat hier voor *stamina,* dat zowel voor de schering v.h. weefsel als voor de draad v.h. spinrokken gebruikt wordt.

606 *fixen:* vaste, zekere.

607 *Fileeschen,* naar de stad Phylus in Thessalië.

610 *rant hem aen:* gaat hem te lijf; vgl. Bk. IX, vs. 309.

611 *steekvry,* nl. zijnde.

612 *noch:* toch.

613 *vruchten:* vrezen; vgl. Bk. XIV, vs. 163, en bv. Dl. II, 563: 599 Walch, *Var. Pal.* 52; 54; H. merkt o.m. op, dat 't in zijn tijd buiten gebruik was; Bi.: 'niet geheel verouderd'.

614-15 *houwen* is te verstaan als tegengesteld aan steken (*steekvry*) vgl. vs. 627; het Lat. *medio jugulaberis ense:* 'met het midden (het scherp) van 't zwaard zult gij gedood worden' wordt echter gemotiveerd met de nog door Latreus gesproken woorden: 'Daar nu eenmaal de punt (*mucro*) afgestompt is' (vgl. vs. 615a); eerst daarna zegt Ov.: '*in latus ensem Obliquat;* V.: *hy slaet....krom;* beter: 'zijwaarts in schuine richting keert hij het zwaard'; *krom* dus wel: schuin; dan ware bij V. de volgorde van *hy slaet* enz. en *Het zwaert* beter omgekeerd; *hy grypt;* Lat. *amplectitur* is eerder een techniese term voor het toebrengen v. een slag met het scherp (zo ook Farn.).

618 *zonder nadruk:* zonder uitwerking.

619 *staele*; Huydec. hield dit, wegens 't ontbreken van -*n,* ten onrechte voor 'n drukf.; vgl. bij Bk. VII, vs. 337.

620 Ov.: 'Toen C. genoegzaam aan de verbaasde (vijand) zijn onkwetsbare (*illaesos*) leden had prijsgegeven'.

621-22 *d'ander:* foutief: 't is C.-zelf die spreekt; de vergissing is te wonderliker wijl Caeneus uitdrukkelik genoemd wordt; *myn* en *uw* met klemtoon te lezen.

625 In 't ingewant, en dees quetsuur te dubbeleeren.[625b]

625b Knappe weergave van 't Lat. *vulnusque in vulnere fecit:* ‘en hij maakte in de wonde een (nieuwe, tweede) wonde’.

Zoo veele razende Centauren schooten aen,
En steeken houwen op een' man, die schrap blyft staen,[627]
Terwyl de schichten stomp op hem te rugge vloogen.
Elaetsche Ceneus staet onquetsbaer, onbewogen.[629]
Elk staet verbaest. hierop roept Monichus: o schant![630]
Ons heir staet van een' man, noch naulyx man, vermant.[631]
Wy zyn door lafheit 't geen hy eerst noch was geschapen.[632]
Wat baet groflyvigheit, een dubble kracht en wapen?[633b]
Wat baet een dubbele aert, twee dieren hecht aen een[634]
Gekoppelt? ik geloof nu geensins, neen o neen,
Dat een godin ons baerde, Ixion won en teelde,
Die Juno vryen dorst uit dartelheit en weelde.[636-37]
Wy halve mannen, staen geplet van een' alleen.
Bestulpt dien vyant met geheele bergen, steen
En steenrots, balk, en bergh. versmacht het taeie leven[639-40]
Met gansche bosschen. laet het woudt op hem gedreven[641]
De keel toeperssen. laet de zwaerte een scherrep zwaert
Verstrekken. 't was gezegt, en by geval aenvaert[642-43]
Hy eenen boom, met kracht gerukt van storm en donder
Met wortelen met al ten gront uit, smakt dien onder
Den troep der vyanden. zy volgen alle om stryt.
De boschryke Otris was terstont zyn boomen quyt,
En Pelion stont kael. helt Ceneus, van dees zwaerte
Bestullept, legt en zwoeght, gedrukt van 't boschgevaerte,
En noch bezwykt de hals niet onder zulk een pak.
Maer toen de keele lucht en ademtoght gebrak,
De last op zynen mont verzwaerde, wert hy banger,
Bezweek by wyle, en kon zyn hooft en hals niet langer
Verroeren, noch om hoogh opheffen door dien last;
Naerdien men zulk een maght van boomen op hem tast,[654-55]

627 *steeken houwen*; beide als ww. te verstaan; Lat. *tela mittuntque feruntque:* 'zij werpen hun wapens van ver en van nabij'; V.'s weergave i*s* vrij; de onderstelling dat hij *feriunt* las i.p.v. *ferunt* zou *houwen* verklaren, maar nog niet *steeken*; *een' man,* met klemtoon op *een'*.

629 *Elaetsche,* voor Lat. *Elateïus*; vgl. *Elateesche,* vs. 249, en de aant. aldaar.

630 *verbaest*; vgl. Bk. IX, vs. 813; ook hier voor *attonitus*.

631 Een gelukkig vers. Lat. *populus superamur ab uno, vixque viro:* ''n geheel volk, laten wij ons door één, en die maar nauweliks 'n man is, overwinnen'; V.'s vers te lezen met klemt. op *ons,* op *heir,* op *een' man*; wschl. is naar V.'s bedoeling ook nog het dan volgende *quamquam ille vir est* 'ofschoon híj (in waarheid) 'n mán is' in het zwaar accent van *man* opgenomen; ook *staet* is met zorg gekozen.

632 *'t geen* enz.: wat hij nog kortelings van natuurswege was (nl. 'n vrouw).

633b niet 'n bijstell. bij *groflyvigheit*; (wat baat ons) dubbele kracht; *en wapen:* (de kracht ís dat wapen).

634 *twee dieren:* paard en mens nl.

636-37 Vgl. bij vs. 277-79; *weelde*; vgl. Bk. X, vs. 454; let op de coördinatie van bijzinnen, met samentrekking v.h. object (*ons*); 1e lez.: *Ixion ons ten vader Gedeegh, die Juno zocht te*....(*?*). *wy te gader,* enz.

639-40 Ov.: 'rotsblokken (*saxa*) en boomstammen (*trabes*; V.: *balk,* naar de eigenl. betekenis, maar vs. 644 *boom* voor hetzelfde woord), en hele bergen'.

641 *gedreven:* geslingerd.

642-43 *laet.... verstrekken* (dienen tot): laat de zwaarte doen wat een wapen niet bereiken kan; *aenvaert:* pakt beet (nl. een boomstam die hem toevallig onder de hand kwam).

654-55 Men zou eer de puntkomma na 655, en de komma na 654 verwachten. De tegenstelling tussen de machteloosheid van hoofd en hals, en 't bewegen der leden, niet aldus bij Ov.

*

En ondertusschen rept hy zich met zyne leden:
Gelyk bergh Idaes top, wanneer de bergh beneden[657]
Geschokt wort van een lucht, belust naer opening.
Men twyfelt heden hoe 't met dezen man verging.
Een deel geloofde dat zyn lichaem, ongehulpen
In dees benaeutheit, van 't gevaerte in 't overstulpen[661]
Ten afgront wert gebonst, 't welk Ampix zoon ontkent:[662]
Want hy een vogel, ros van vederen, in 't endt[+663]
Uit dezen houthoop recht ten hemel op zagh zweven,
Dien ik noch na noch voor aenschoude in al myn leven.[665]
Als Mopsus zagh hoe hy vast heene en weder vloogh,[666]
Hem met gedachten volghde, en wakker hiel in 't oogh,
En in 't beschouwen van zyn leger en geweste[668]
Hoort kleeplen overluit, sprak hy ten lange leste:[669]
O Ceneus, groote man, gy waert een eer voorheen
Van ons Tessalje, en nu een vogel, daer men geen[671]
Geslacht noch wederga van vint. dit wert volkomen
Om Mopsus aenzien by een ieder aengenomen.[673]
De smert verwekte wraek. wy belghden 't ons met smert,
Naerdien een eenigh man alleen geplettert wert[675]
Van veele vyanden. men hiel niet op van kerven,
En toe te houwen, en het zwaert met bloet te verven,
Eer een geheele hoop geraekte aen zyne doot,
Een deel, in schaduwe by duister nacht, ontvloot.[679]
Tlepolemus kon niet stilzwygende verdraegen[680]
Dat Herkules niet wiert gedacht in zyne dagen,[681]
Terwyle Nestor hem dit naer het leven maelt,
En der Lapyten en Centauren stryt verhaelt.

[+][Randschrift:] *Ceneus in eenen arent*.

* TEKSTKRITIEK: vs. 675 oude uitg.: *verplettert*; *ge-* over *ver-* heen geschreven. - 680 *Tlepolemus;* oude uitg.: *Thepolemus;* Ho., H., V. Vl. *Tl-*. Natuurlik is de lezing van het hs. de juiste.

657 *bergh Idaes top*; bij Ov. wijst Nestor, die immers 't verhaal doet in 't kamp voor Troje, naar de Ida heen.

661 *gevaerte:* massa; *overstúlpen*; vgl. Dl. II, 291: 1131; de *u* staat niet naast *e* (*stelpen*), maar naast *o*; zie Dl. II, 621: 58, en de aant. aldaar.

662 *Ampix zoon:* Mopsus; vgl. vs. 576-77.

663 Dat de vogel een arend was (kantschrift) staat niet in de tekst, en klopt ook niet met vs. 665; het Lat. kantschr.: 'vogel'.

665 *ik*; versta: Mopsus; alsof diens woorden werden aangehaald; zo altans schijnt wel de bedoeling bij Ov. te zijn; anders Lafaye: *ik:* ook ik (Nestor).

666 *vast:* voortdurend.

668 *beschouwen*; onderw. daarvan is de vogel; *leger en geweste:* het terrein van zijn (Mopsus') legerplaats.

669 *kleeplen*; vgl. Bk. VI, vs. 133.

671 *Tessalje*; Ovid.: 'van het Lapithiese volk'.

673 *Mopsus*; in 't hs. is de eerste *s* gewijzigd uit *z*, deze uit *s*; een eigenaardig voorbeeld van V.'s spellingmanier bij vreemde namen: V. zag tijdig dat de vervanging van *s* door *z* hier niet paste; *by:* door. Bij Vergilius (vgl. Dl. VI, 710: 485) werd Caeneus, in de onderwereld terechtgekomen, weer een vrouw.

675 *een,* met klemtoon.

679 *ontvloot,* van *ontvlieden*; de spelling met *t*, niet *dt* (vgl. *L. Ts.* 27, 114-vlg.) wel wegens *doot*; vgl. Bk. XIII, vs. 90.

680 Tlepolemus, zoon van Hercules (zie *Herk. i. Tr.*, Inh.); wegens een doodslag voortvluchtig, vestigde hij zich op Rhodus, en van daar uit, voerde hij zijn scharen tegen Troje aan.

681 *in zyne dagen,* bij *Hercules*; 1e lez.: *Den rou van Herkules geleên in zyne dagen*.

Hy sprak: o oude man, het is voorwaer een wonder

*

Dat gy Alcides deught en daeden elk byzonder[685]
Vergeet: want vader heeft my menighmael vertelt
Hoe hy het wreet gebroet der wolken met gewelt[687]
Zeeghachtigh sloegh en dempte. op deze rede zeide
De gryze Nestor, zoo weemoedigh dat hy schreide:
Wat dwingt men my weêrom t'ontvouwen, tot myn leet,
Den overbrogten rou, die met de jaeren sleet,[691]
En myne steurenis en onlust met uw' vader.[692]
Hy rechte, by Jupyn [zy weeten 't al te gader]
Veele ongeloofelyke en wondre zaeken uit.
Al d'aerdtboôm spreekt noch en gewaeght van dit geluit,
Het welk ik anders wenschte: en zeker wy verheffen[696]
Nu geen' Deifobus, wiens sabel fel kon treffen,[697]
Noch geen' Pulidamas, noch kryghshelt Hektor niet.
Wien lust het vyanden, een oorzaek van verdriet,
Te loven, na hun doot? uw vader, lang geleden,[700]
Verwoest Messenen, en verdelghde gansche steden,[701]
En Elis, en met een myn Pilus, wreet van aert,[702]
Ontzey myn eigen hof ten viere en ook te zwaert,[703]
Om andre volken, die hy dempte, niet te melden.[704]
Wy waren twalef broêrs, al Neleus zoons, en helden
Van aenzien in ons jeught, en sneuvelden in druk,[706]
Behalve ik eenige: en noch waer hun ongeluk
En nederlaeg van zoo veele anderen te lyden.[707-708]

* TEKSTKRITIEK: vs. 703 Ho. *ten zwaert*. - 708 hs. na *dienstigh* een punt.

685 *Alcides:* Hercules, kleinzoon v. Alceus; vgl. Bk. IX, vs. 19.

687 *gebroet der wolken:* nl. de Centauren; vgl. echter vs. 278 *een wolk*; Lat. *nubigenas*. Of *hy* met klemtoon gelezen moet worden, hangt af van de interpretatie van de Lat. tekst; als daar *a se,* 'door hem (overwonnen)' nadruk heeft, gelijk m.i. 't geval is, moet men waarschijnlik, ofschoon niet zeker, aan een vergissing van Tl. denken (vgl. W.), want de strijd van Herc. met de Cent. was een andere.

691 *overbrógten rou:* doorgestane leed; vgl. Dl. III, 792: 116; het accent kan niet uit 't ontbreken van *ge-* worden afgeleid (vgl. Van Helt. I, blz. 37), maar *overbréngen* is in deze bet. nog gebruikelik, ofschoon Bi. 't afkeurde; vgl. *overkómen*; H. op I, vs. 429.

692 *steurenis* met *met uw' vader* verbinden; *onlust,* sterker dan tans: vijandschap.

696 *het welk* slaat op de voorgaande zin terug; *en zeker:* en immers; Lat. *sed neque* enz.: 'maar immers'.

697 Deïphobus, Polydamas, Hector: Trojaanse helden, de eerste en de laatste zonen v. Priamus, de tweede vriend v. Hector; de lez. *Pulydamanta* (met *u;* als weergave van gri. *Poulu-*) staat bij N. Heinsius, ed. 1659; (vgl. ib. II 328); V. schreef eerst: *Poludamas*.

700 *na hun doot;* weinig gelukkige toevoeging.

701 *Messenen* (voor de *-n* vgl. Bk. VII, vs. 702), stad in de Peloponnesus, die echter eerst door Epaminondas gesticht werd; missch. bedoelde Ov. een andere plaats in het Messeniese land (Oechalia).

702 Van Elis en Pylus (vgl. vs. 219) zegt Ov., dat deze steden (beide in de Peloponnesus) dat niet verdiend hadden.

703 *Ontzey* enz.: bracht brand en verdelging over mijn hof (*ferrum flammamque impulit*); vgl. Dl. VI, 414: 12; *Wdb. N.T.* 10, 2058.

704 *andre volken;* Ov. 'anderen'; bij Ov. hoort dit bij hetgeen volgt.

706 *sneuvelden:* vielen (*ceciderunt*); *in druk:* onder het geweld (van Herc.).

707-708 H., die *behalve* voor een praepositio houdt, wilde: *behalve my;* anders Hinl. en Bi., en V. Lenn. VI, 231; *ik eenige;* vgl. Bk. II, vs. 620; *hun ongeluk en* (: en de) *nederlaeg* (eerst *-gh*) *van zoo veele anderen;* opvallende samentrekking: het determinatieve *de* moet uit het determinatieve *hun* worden afgeleid; de 1e lez. had: *En d' onderlaegh; nederlaeg:* 't overwonnen worden (*vinci*). Ov. spreekt alleen van 'de anderen', d.z. de andere broeders; daarom zal ook V. bedoelen: de 'nederlaeg' van al die andere broeders (andere nl. dan Periclymenus).

Periklimeen, wien godt Neptuin in oude tyden,[709]

709 Versta: maar anders was 't met P.; deze nl. enz.; Ov.: ‘(maar) wonderbaarlik was P.' dood’.

*

Als een voorvader van helt Neleus, schonk de maght[+710]
Gedaenten aen en uit te trekken, als hy acht[711]
Zich dienstigh: dees toen hy, op allerhande wyzen[712]
Vergeefs veranderde, herschept zich, en komt ryzen[713]
Gelyk de schiltknaep van Jupyn, een adelaer,
Die met den krommen bek den blixem voert. voorwaer[714-15]
Hy bezighde ook de kracht des arents onder 't rennen,
En scheurde met den bek en scherpen klaeu en pennen
Alcides aenzicht op. dees spant den taeien boogh,
En schiet den arent, die op vlugge vleugels vloogh[719]
Door lucht en wolken in de borst: en schoon de wonde[720]
Niet diep in 's vogels borst gedreven was, noch konde[721]
Hy zich niet redden. al de kracht bezweek hem ras
In 't vliegen, aengezien de pees gebroken was:[723]
Want als de pen geen lucht kan scheppen om te zweven,[724]
Stort hy ter aerde, en drukt den pyl in 't lyf gedreven,
En aen den vleugel vast, door 's lichaems zwaerte heen,
Waerom het punt hem door de lenden van beneên
Ter slinke zyde door den strot quam uit te steeken.[725-28]
Doorluchtige amirael der vloote in Rodus streeken,[729]
Laetge u noch dunken datwe uw vader Herkles lof[730a]
Behoorden te verbreên? en schoon myn vaders hof
In bloet zwom, 'k wil nochtans der broedren doot niet wreeken
Dan met verzwygen, en te reppen noch te spreeken
Van Herkles dapperheên, en zoeke nu voortaen
In vaste vrientschap en verbont met u te staen.
Zy rezen entlyk van de tafel met hun allen,

[+][Randschrift:] *Periklimeen in verscheide gedaenten.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 724 *kan;* oude uitg.: *kon*; zie onder. - 732 oude uitg,: *wreken.*

710 *als een voorvader:* als voor-, stamvader; Neptunus was de vader van Neleus; de omschrijving van Ov. (*Nelei sanguinis auctor*) was aanleiding van V.'s ruimere vertaling; voor 't lidw. *een* vgl. Bk. X, vs. 209.

711 *als:* gelijk.

712 De eigenaardige constructie verklaart zich uit 't Lat., waarin 't voorgaande (vs. 709-12 *dienstigh*) een afgesloten zin is; ook de komma na *hy* valt op, en doet vermoeden dat V. eerst een andere constructie in de zin had; vgl. bij vs. 713.

713 *veranderde;* Ov.: 'zich veranderd hebbend'; het imperf. kan na *toen* de waarde hebben van een plusquampf.; vgl. Bk. VIII, vs. 1184.

714-15 *de.... Jupyn;* vóórgeplaatste appositie; *krommen bek;* Ov.: 'kromme klauwen'.

719 *vleugels* ontstond door wijziging uit *vlogels,* waardoor V. naast de allitteratie een fraaie verscheidenheid van klank bereikte; vgl. vs. 20, vs. 24.

720 *in de borst;* Ov. 'waar de vleugel aan de zijde verbonden is'; vgl. vs. 722-23.

721 *gedreven was*; 1e lez. *aenstreven quam.*

723 *de pees*; 1e lez. *de zeen*; vgl. Bk. VI, vs. 523, en voor de betekenis Dl. II, 293: 1168; Bk. IX, vs. 243.

724 1e lez. *toen.... kon*; 2. *als.... kan* (*kan* uit *kon,* maar niet overduidelik, vandaar *kon* in de oude uitg.).

725-28 Ov.: 'en de pijl, die slechts even in de vleugel vastzat, werd door de zwaarte van het gepriemde (of: het daaraan verbondene; zo Schrevel.; Lat. *affixi*) lichaam aangedrukt, en door 't bovenste deel v.d. zijde links v.d. keel (*jugulo sinistro*) naar buiten gedrongen'; *in 't lyf gedreven* (foutieve weergave van *corporis affixi?*) is dus voorbarig; *drukt.... door s lichaems zwaerte heen:* òfwel een stoute wending voor 'drukt hem heen door 't zware vallende lichaam', òfwel (dichter bij 't Lat. aansluitend): 'drukt hem, ter oorzake der zwaarte (*gravitate*) v.h. lichaam, dóór'; de vertaling *door den strot* is taalkundig evenzeer mogelik.

729 Vgl. bij vs. 680.

730a 'Komt 't u nog voor'; met de bijgedachte: 'zeker wel niet'; vgl. Bk. IX, vs. 657.

Als Nestor lieflyk naer der vorsten welgevallen

*

Dit had verhaelt. elk dronk een' slaepdronk, en de nacht
Wert voort gerust en stil met slaepen doorgebragt.[739]
Maer noch kon godt Neptuin, betemmer van de baren
Zyn vaderlyk gemoedt van rouwe niet bedaeren,[740-41]
Mits Cignus in een zwaen verkeerde, en op Achil[742]
Gebeeten, wrokte vast, geduurende 't geschil
Des fellen oorelogh, tien jaeren lang gedreven.[744]
Hy spreekt Apol aen: o de liefste van myn neven,[745]
Die vruchtloos Troie my holpt bouwen, en zyn' wal,[746]
Wat zuchtge om deze stadt, die toch bederven zal,
En waerom klaeghtge dus om duizenden, die t'zaemen[748]
Den muur verdaedigende, elendigh ommequaemen?[749]
Ay waerom queltge u dus om Hektor, d'eer van 't ryk,
[Op dat ik nu niet rep van anderen] wiens lyk
Om Troie wert gesleept? dewyl Achil, die wreede,[751-52]
En wreeder dan de krygh, de plondraer van ons stede,[753]
Tot noch in 't leven blyft, en Troie wederstaet.
Hy koome voor den dagh, 'k wil toonen in der daet[755]
Wat myne vork vermagh. doch nu wy niet vermogen
Dien bittren vyant zelf te komen onder d'oogen,[756-57]
Zoo schiet hem onverhoet en heimlyk met een' pyl.
Apollo stemde dit gewilligh toe, dewyl
Zyn oom dit eischte en wenschte, en mengt zich in de vaenen,[760]
Bedekt met eenen mist, daer Grieken en Troiaenen

* TEKSTKRITIEK: vs. 740-41 oude uitg.: *stroomen: betoomen:* ook Ung., Dif. - 748 oude uitg., ook V. Ln., Ung., Dif. *'t zaemen*.

739 *voort:* verder.

740-41 *baren;* voor de spell. vgl. Bk. VII, vs. 298; Moller, *L. Ts.* 27, 119; het ekv. *bare,* (zeldzaam), staat Dl. V, 284: 272. De verbinding van *bedaeren* met *van* schijnt V. mishaagd te hebben (vgl. *Tekstkrit.*), ofschoon voor *betoomen van* het *Wdb. N.T.* ook slechts dit ene voorbeeld kent.

742 *mits:* wijl; *Cignus,* zie: vs. 189; het daar onderbroken verhaal wordt hier voortgezet; Cygnus zoon v. Neptunus, zie vs. 98. Met *in een zwaen* vermeed V. de moeilikheid der verschill. lezingen: *in volucrem Phaëtontida; - Cycneïda*; - *Stheneleïda*; - *Ledeïda*.

744 *gedreven* zal bij *oorelogh* behoren; 't komt echter ook bij *geschil* voor; vgl. *Wdb. N.T.* 3, 3346c.

745 De vocatief met de door H. beoordeeld als een ellips, waarnaast de allervolledigste vorm ware: ‘o Neef, gij die zijt de liefste enz.’; vgl. vs. 232-33; *neef:* broederszoon; Apollo zoon van Jupiter.

746 Vgl. Bk. XI, vs. 277-vlg.

748 *klaeghtge;* 1e lez.: *kermtge* (Lat. *doles*); *kermen* wel verwijderd als een god weinig passend.

749 De spelling -*quaemen* (naast *quam*) valt op: vgl. Bk. XII, vs. 679; XIII, vs. 90.

751-52 *wiens lyk* enz.; deze voorstelling is jonger dan de Ilias, waar Achilles het lijk aan zijn krijgswagen naar het Griekse kamp sleurt, en later driemaal om Patroclus' graf; voor Vergil. zie Dl. VI, 392: 517; *dewyl*; 1e lez. *terwyl* (Lat. *cum tamen,* ‘terwijl nochtans’); *dewyl* onderstelt de tussengedachte: ‘dat alles is niet het eerstnodige’; vgl. Bk. X, vs. 428; *die wreede:* die woestaard (*ferox*).

753 *de plondraer,* bij *Achil.*; *ons*; H. over *ons* bij V. ‘in alle Geslachten, ook in 't meerv. getal’; de opmerking dat V. hier beter geschreven hadde *onzer,* houdt geen rekening met de dan ontstaande *r*- herhaling; sterker sprak dit in de 1e lez.: *verdelger van ons stede*; de wijziging van *verdelger* (*populator*) in *plondraer* gaf gelegenheid het wenselike *de* in te lassen.

755 *voor den dagh*; nl. onder mijn bereik.

756-57 Als god van de zee nl.: en missch. in herinnering aan Jupiter's gebod aan Neptunus (*Ilias* 13, 158-vlg.), om zich uit het strijdgewoel naar de Olymp of naar de zee terug te trekken.

760 *eischte:* vroeg. Echter niet alleen daarom, maar ook, zegt Ov., wijl 't met zijn eigen zin overeenkwam; *vaenen:* legerafdelingen.

Te zaemen stryden. hy ziet Paris hier en daer

*

De Grieken schieten, en vertoont zich openbaer[763]
Voor hem, en zegt: waerom verquist gy uwe flitsen
In dien gemeenen hoop? gy most uw pylen spitsen,
Bemintge uw eigen volk, op Tetis zoon. ga heen[766]
Wreek uwer broedren doot. zoo spreekt hy, wyst alleen
Achil, die 't Frigisch volk vast velde met den degen,[768]
En mikkend neemt hem wis. Achilles nu doorreegen[+]
Met eenen pyl, kon zich in zynen ouden dagh
Priaem verquikken, nu de vyant nederlagh,[769-71]
Die Hektor trof. gy helt Achilles, die te voren
Zoo veele dapperen versloeght in uwen toren,
Legt nu verwonnen door een blooden schaekers hant,[774]
Den schaeker van Heleen, gerooft in Griekenlant.
Mostge, o Achilles, noch van vrouwen handen sterven;[776]
Veel liever lietge u van eene Amazoone kerven[777]
Met haere noortsche byle. o schrik van 't Frigisch ryk,[778]
Verdaediger en eer der Grieken te gelyk,[779]
En hun naemhaftigheit! o die in alle slagen
Bleeft overwonnen! och nu wort uw lyk gedraegen,
En om te branden op het lykhout heengelegt.
Vulkaen, die 't harnas smeede, u sterkte in 't wreet gevecht,
Verbrant u ook. nu zytge, o kryghshelt, na uw leven[783-84]
Slechts asch en stof: nu is'er meer niet nagebleven
Van helt Achilles, en dien grooten dappren man
Dan zoo veel stof als pas een dootbus vullen kan:[787]
Doch evenwel uw naem blyft eeuwigh in zyn waerde,[788]
En spreit zich over al de zee, en lucht, en aerde.
Zoo groot een man vereischt gewis geen mindre maet,

[+][Randschrift:] *Achilles doot.*

* TEKSTKRITIEK: vs. 778 hs. na *byle* een vraagteken, dat uit een eerdere redactie overbleef. - 779 oude uitg.: *van Grieken;* ook Ung., Dif.; hs. 1e l.: *der*; 2e: *van;* 3e: *der*.

763 *de Grieken*; Ov. 'onbekende Grieken', d.i. van lagere rang; vgl. vs. 765.

766 *Tetis zoon:* Achilles.

768 *Frigisch:* Trojaans; *degen*; Lat. *ferro*; beter: 'speer'; 1e lez.: *ter weer houdt* ('zich van 't lijf houdt') *met d.d.*

769-71 *Achilles.... pyl,* absol. constr.; *Priaem*, onderwerp. Het doden van Achilles door Paris en Apollo wordt hem in de Ilias (22, 358-vlg.) door de stervende Hector voorspeld; zie nog Dl. VI, 680: 91-vlg.

774 H. wenste *eens*; vgl. echter Bk. I, vs. 315, en tal van andere plaatsen; het is V.'s gewone manier; *den schaeker* moest z.i. *des -s* zijn; vgl. over beide ook Hinl.; anders Bi.; V. vermeed overmaat van genitieven; zie een leerzaam vb. Dl. IV, 91: 322.

776 'Indien 't u (dan toch) beschoren was, nog ooit te vallen door vrouwehanden', nl. die van de verwijfde Paris.

777 *lietge:* hadt gij u laten; vgl. Bk. VI, vs. 612-vlg.; *een Amazoone,* nl. Penthesilea, de koningin der Amazonen, die na Hector's dood de Trojanen te hulp kwam, en door Achilles gedood werd; vgl. P. Maximilianus in *Ts. v.T. en L.* XXI, blz. 163-vlg.

778 *noortsche* (*byle*), voor *Thermodontiaca*; de A. woonden aan de rivier de Thermodon, in Pontus; vgl. Dl. II, 94: 245; 538: 14: 'die buurvorstin der Scythen'.

779 *der Grieken*; zie *Tekstkrit.*; de aarzeling *der- van* zal haar grond vinden in de aansluiting van vs. 780a; in *van Grieken* is *Grieken:* 'Griekenland', waarbij dan *hun* ook geen gladde aansluiting oplevert; Lat. *Pelasgi nominis* 'van de Griekse naam'.

783-84 Vulcanus had op Thetis' verzoek voor Achilles het beroemde schild gesmeed; *u sterkte:* en u daarmee st.; *verbrant u*, nl. als de vuurgod.

787 *pas:* ternauwernood.

788 *naem*; 1e lez. *naem*; 2e *faem*; 3e *naem*; Lat. *gloria*.

En, o Achilles, z'is gepast naer uwen staet
En grootheit. gy vermyt den poel der lichaemloozen.[792]
Uw beukelaer, tot een beschuttinge uitgekozen,
Berokkent noch een' stryt; waeraen gy kennen meught
Wien zulk een wapen voeght, een merk van oorloghsdeught.[794-95]
Om zulk een wapen wort het wapenpleit gedreven.[796]
De zoon van Tideus, noch Oïleus afkomst streven[797]
Naer dezen wapenprys, noch Menelaüs, noch
Geen grooten in den krygh, noch zelf de veltheer, doch[798-99]
De zoon van Telamon, helt Ajax, en de schrandre[800]
Ulisses staen hier naer met yver, en geene andre.[801]
De veltheer, Tantals zoon, schoof in zoo veel geschals[802]
Dien zwaeren last en haat bedacht van zynen hals.[803]
Beval de hoofden van het leger dit te rechten,
En nederzittende dien wapenstryt te slechten.

DE DRIE OVERBLIJVENDE BOEKEN VAN DE *HERSCHEPPINGE* ZULLEN VOLGEN IN DEEL VIII

792 A. aanschouwt het schimmenrijk (vgl. Bk. IV, vs. 692) niet, hij blijft onsterfelik; vgl. Seneca, *Herc. Oet.* vs. 1982: 'nooit daalt roemruchte dapperheid in het schimmenrijk af'.

794-95 *kennen meught* (*eu* in het rijm): erkennen kunt; 794b-95 is een toevoeg. v.V., minder gelukkig, wijl ten slotte Ulysses het van Ajax wint; bovendien is de vermelding der overige wapenrusting (*arma*) hierdoor wel niet achterwege gebleven, (*wapen*, vs. 796), maar toch niet in de juiste zin verstaanbaar.

796 *wapenpleit:* pleit over de wapenen; zoals *wapenstryt* in vs. 805.

797 'Noch Diomedes, noch Ajax de zoon v. Oïleus'.

798-99 *noch.... veltheer*; onjuist; Ov. duidt Menelaüs aan als: 'de mindere (d.i. jongere) Atride', en vervolgt: 'noch ook de in krijg en leeftijd meerdere', nl. Agamemnon.

800 *Ajax,* nl. de andere Ajax. Voor hiaat bij vers-overloop vgl. Bk. IX, vs. 663-64, vs. 996-97.

801 Ov.: 'hebben genoeg zelfvertrouwen om naar een zo grote roem te dingen'.

802 *Tantals zoon*; Lat. *Tantalides*, d.i. nazaat van Tantalus; deze was nl. Agamemnon's overgrootvader; *zoon* dus in ruimere opvatting; vgl. Bk. I, vs. 838; XIII, vs. 724.

803 *last en haet:* hatelike taak (*onus invidiamque*).

[Aantekeningen en aanvullingen]

Literatuur-opgave door Dr. J.F.M. Sterck

HORATIUS' LIERZANGEN:
Vondels vertaling van ‘Quis multa gracilis’. Navorscher Deel XVII, blz. 327.
Vondels vertaling van Horatius, door J.A. Alberdingk Thijm. *Spectator,* 1872 No. 2.
Inzake Vondels Horatius, *Redactie Spectator,* 1872 No. 3.
Horatius Lierzangen, M. Meijer O.F.M, *Vondelkroniek* Jg. I.
Vondelianum. Od. 16, Lib. III en: ‘Hugo de Groots verlossing’, T. Barth. Marco O.F.M. *Tijdschrift v. Taal en Letteren,* 1929 blz. 186.

HERSCHEPPINGE VAN OVIDIUS:
Proeve van Taal- en Dichtkunde in vrijmoedige aanmerkingen op Vondels vertaalde Herscheppinge van Ovidius. B. Huydecoper, Amsterdam, 1730.
Verbeterde uitgave van F. van Lelyveld, Leiden, 1782.
Betutteling, *Noord en Zuid* Dl. XX, blz. 107.
Vondeliana, Dr. G. Kalf, *Tijdschrift van Taal en Letterkunde*, Dl. XIII, blz. 96 e.v.
Over teksten, commentaren en humanistische werken door Vondel bij zijn vertalingen gebruikt, A.F.M.B. Geerts. Handelingen van het 10de Vlaamsche filologencongres, 1930.

Vondel als classicus bij de humanisten in de leer:
Dr. A.F.M.B. Geerts, Tongerloo, 1932. *Acad. Proefschr.*
Besprekingen van deze dissertatie:
Dr. Ca. C. van de Graft, *Nieuwe Taalgids*, Jg. 27.
Redactie, *Vondelkroniek*, Jg. 4 van 1933.
Dr. W.M.A. van de Wijnpersse, *Museum*, Juni 1933.
Dr. J. Prinsen J. Lzn., *Groene Amsterdammer*.
Dr. J.F.M. Sterck, *Vondel als classicus in de waardeering van zijn tijdgenooten. Zondagscourant* van de Maasbode, 29 Oct. en 5 Nov. 1933.

Bibliographie

1654. I.Q. *Horatius Flaccus Lierzangen En dichtkunst*. In het rijmeloos vertaelt door J.v. Vondel. t'Amsterdam, Bij Luidewijck Spillebout, Boeck-verkop. op den Dam, Anno MDCLIV. 12°. Met titelprent. II. Als voren. De twede Druck vermeert en verbetert. t' Amsterdam, bij Paulus Matthijs in de Stoofsteegh, Anno MDCLVI. 12°. Met titelprent (1657): Apollo op den zangberg met Venus en Koophandel (met Mercuriusstaf?) III. Als voren. 'Vertaelt door J.v. Vondel'. t'Amsterdam, Bij Jan Lamsvelt, Boeckverkooper en Plaatsnijder in de Jan Roonpoorts-torensteeg. Anno 1703. 4°. Met titelprent. IV. Als voren. 1703. Titelvignet: David op de harp spelende: Justus-fide-vivit. 4°. V. Als voren. Putje, t' Amsterdam, Bij Evert Visscher, Boekverkooper in de Dirk van Hasselt-steeg. 1735. 4°.

Bij al deze uitgaven, behalve bij IV en V is de Latijnsche tekst naast den Nederlandschen afgedrukt.

J.F.M. STERCK.

Handschrift, in de Bibliotheek der Kon. Akademie van Wetensch., te Amsterdam. Drie delen 4°. Zie de beschrijving door Unger in *Oud-Holland* II bl. 228, en in *Bibliogr. van Vondels Werken* blz. 221.

1671. I. Publius | Ovidius | Nazoos | Herscheppinge. | Vertaelt door | J.V. VONDEL | 4° *Vignet: putje*. | t'Amsterdam, | Voor de weduwe van Abraham de Wees, op den Mid- | deldam, in 't nieuwe Testament. 1671. - Op de laatste blz.: t'Amsterdam, | Ter Drukkerye van Daniel Bakkamude, op 't Rokkin, naest de drie Papegaeyen, gedrukt. - Daarboven, d.i. na de Bladwyzer, een opgave van *Drukfeilen* (ook in het hs.). Unger 713.

II. Pub. Ovidius | Nazoos | Herscheppinge, | In Nederduitsch dicht vertaelt door | J.V. VONDEL. | Verrijkt met de Historische, Zede- en Staetkundige | Aenmerkingen | Van den Heere | Pieter du Ryer, | Lidt der Fransche Akademie. | Nu eerst vertaelt en in 't licht gegeven. | Met schoone kopere platen. - Groot folio. *Vignet: gravure*. | T'Amsterdam, | Bij P. en J. Blaeu, J. en G. Janssonius van Waes- | berge, Boom, en Goethals. | MDCCIII. Deze uitgave werd bezorgd door D.v. Hoogstraten. - Unger 714. - De tekst bevat een aantal afwijkingen, hoofdzakelik de spelling betreffende, en wijziging van 'eenige misstallen'.

III. Publius | Ovidius | Nazoos | Herscheppinge. | Vertaelt door | J.V. VONDEL | 4°. *Vignet: bloemenmand*. | t'Amsterdam, | By E. Visscher en J. Tirion, Boekverkoopers, |

MDCCXXX. Deze uitg. werd bezorgd door B. Huydecoper. Er zijn exemplaren die op de titel vermelden: Met Taal- en Dicht-kundige Aanmerkingen | van B.H. | Twee Deelen. - Het eerste deel bevat dan Vondels werk. De beschrijving bij Unger (nrs. 715, 716) vereist de volgende correctie's voor wat aangaat de door mij geziene exemplaren (715 Univ.-Bibl. Amsterdam; 716 K.B. Den Haag): in beide zijn afwezig het privilegie, en het wapen boven het *Loofwerk*; de *Bladwyzer* (in 2 kolommen gedrukt) begint na blz. 499 (niet: 494); ook in 716 staat het Loofwerk op blz. III, IX; de volkomen gelijkheid, van beide, met I (Unger 713) begint op blz. IV; altijd onder voorbehoud van verbetering der *Drukfeilen*, en nog een en andere kleine afwijking; portret van Vondel naar de Koning ontbr. in 716.

Herdruk van 1. *Grafschrift;* 2. *Loofwerk*; 3. *Ovidius aen de nijdigen* in *Poëzy* van 1682; zie de varianten achter in dit Deel.

Uitgebreide fragmenten in het door J. Suderman uitgegeven, posthume werk van Johan de Haes: Tooneel van voorname Heidensche Deugden en Ondeugden uit Oude en Latere Schrijveren en Nederduitsche Poëten gestoffeert. - Rotterdam, Bij Jan Daniel Beman, 1724 (Opdracht aan D.v. Hoogstraten).

L.C. MICHELS.

Aanvullingen en opmerkingen door Dr. J.F.M. Sterck

BIJ DE TITELPRENT. Op het bij den titel afgebeelde schilderij is een Amsterdamsch tafereel uit den besten tijd van onze Gouden Eeuw heel eigenaardig weergegeven door Salomon van Ruysdael en Thomas de Keyser. Het schilderij behoort aan het Museum te Dublin.

We aanschouwen te midden van een heuvelachtig boomrijk landschap een rijke statiekaros, getrokken door een zwart weldoorvoed en sierlijk opgetuigd vierspan, statig rijdend voorbij een deftig landhuis. Een voornaam, in het zwart gekleed, heer, gezeten tegenover eene donker gecostumeerde dame, kijkt zelfgenoegzaam uit het portier van de koets, dat met een sierlijk kleed is behangen. Een koetsier, door zijn houding volkomen bewust van zijn waardigheid, voert de teugels op den bok. Twee jeugdige ruiters, een op een bruin en een op een zwart ros gezeten, vergezellen de karos; een livreiknecht loopt achter de ruiters, terwijl drie deftige heeren op een heuvel den stoet staan aan te zien. Twee mooie rashonden staren U daarbij aan of ze de pracht van dezen stoet geheel beseffen.

Zooals uit de gelijkenis met andere portretten en uit het monogram op het portierkleed valt op te maken, zien we hier een machtig Amsterdamsch burgemeester naar zijn buitenplaats rijden. Het is Cornelis de Graeff met zijn gade Catharina Hooft, vergezeld van hun beider zoons Pieter Hooft de Graeff en Mr. Jacob de Graeff als jongelingen, afgebeeld in rijke lichte kleeding. Van de drie toekijkende heeren meen ik twee voor de schilders Van Ruysdael en Thomas de Keyser te mogen houden, met wellicht een derden schilder die er ook aan heeft meegewerkt, mogelijk ook den bouwer van het landhuis. Hun artistiek uiterlijk met de wijde over den schouder geslagen mantels doet dit vermoeden. Zij staan echt ‘geposeerd’, of ze er niet bij behooren, zooals schilders zich soms op hun schilderijen weergeven.

Beschouwen we dit tafereel van nabij, dan treft ons de wilskrachtige houding van den burgemeester, die met de rechterhand op het afhangende kleed van het portier gesteund, zijn heerschersblik naar buiten slaat, met welgevallen op zijn beide zoons rustend, die geheel gelijk gekleed lustig op hun paarden schijnen te huppelen. Zijn echtgenoote gaat geheel op in de statigheid van haar gemaal. Zij rijdt vooruit, strak rechtop gezeten, het hoofd bedekt met een zwarten doorzichtigen sluiter, gekleed in een zwart fluweelen mantel over haar goudgeel gewaad, dat even zichtbaar is, en om den hals een driedubbel snoer van groote parels laat zien. De harde uitdrukking, zoo juist weergegeven, doet Catharina Hooft kennen als een dame van een trotsch en heftig karakter, zooals zij zich ook heeft getoond.

Deze grootste der 17de eeuwsche Amsterdamsche burgemeesters vertoont zich hier, al rust hij nu uit van zijn stads en staatszorgen, toch als de rijke prachtlievende regent. Van 1642-1662 had hij werkelijk het stedelijk bestuur geheel in handen. Het was ook de tijd,

dat de geniale Johan de Witt in de staatszaken de voornaamste rol speelde en door huwelijk was de Witt een oom van Cornelis de Graeff. Deze verwantschap gaf den burgemeeste ook grooten invloed op de regeering der republiek, waarbij zijn diplomatieke talenten hem goed van pas kwamen. Terwijl de Graeff burgemeester was, werd het nieuwe Amsterdamsche Raadhuis in 1655 ingewijd, welks bouw vooral door zijn invloed krachtig is bevorderd. Is hierdoor zijn naam reeds vereeuwigd in de geschiedenis van Amsterdam, van een hoogere verdienste getuigt, dat hij onafscheidelijk blijft verbonden aan een werk van Vondel, die in hem een trouwen beschermer heeft gevonden. In 1660, op zijn 73ste jaar, had Vondel zijn Virgilius-vertaling in verzen opgedragen aan Cornelis de Graeff met een schitterend gedicht 'Parnasloof', waarin hij vol trots en voldoening zijn levenswerk onder diens bescherming plaatst. Evenals Virgilius zijn Aeneide onder de hoede stelde van Augustus, zoo hoopt Vondel, dat de burgemeester hem een mecenas zal zijn, en zijn Virgilius lezen op zijn buitenverblijf:

'Wanneer uw ampt den boogh der zorge een wyl ontspant
Die nacht en dagh, ten dienst van stadt en vaderlandt
Te streng gespannen stond'.

De dichter stelt hem dan, wel opmerkelijk, juist voor, zooals hij zich vertoont op het schilderij: op weg naar zijn buitenplaats, zooals op blz. 3 is aangehaald.

Ook de romeinsche 'burgemeester', die het gouden Kapitool een poos vergeten wilde, ging rusten 'daer de lelie en viool en roos en thym de bij de zoete honinggeuren verleckerde, en verleide in levendige kleuren'.

Bij blz. 7.

'OP DE BOETEN BETAELT DOOR PETER SCHRIJVER', VAN 1619 OF 1625?

Het merkwaardige 'Stamboek' van Petrus Scriverius was op de Vondel-tentoonstelling van 1879 ingezonden door Fred. Muller & Co., en in den catalogus vermeld onder No. 186 met de bijvoeging: 'Handschrift van Vondel' betreffende 'Op de boeten enz.' het was daar geplaatst op 1625(?).

Adriaan de Vries heeft bij het handschrift in 'De Nederlandsche Spectator', 1879, in zijn beschouwing over 'Vondels handschriften op de Vondel-Tentoonstelling' op blz. 151 aangegeven 'dat het onmogelijk door Vondel kan geschreven zijn'. Het 'Stamboek' heb ik toen nauwkeurig bestudeerd, en het volgende erbij aangeteekend, dat ik in verband breng met de nieuwere gegevens.

Volgens Unger in Oud-Holland II 307, beslaat het handschrift van het gedicht de geheele pag. 159 in het Stamboek. Direct daarna volgt op blz. 160 (de pags. zijn alleen recto genummerd) een Latijnsch gedicht aan Scriverius in handschrift van Hugo Grotius, gedagteekend XXVII Julii 1616. Dit is gedrukt in *Hugonis Grotij Poemata collecta & magnam partem nunc primum edita à fratre Guilelmo Grotio. Lugd. Bat. And. Clovius 1617*.

Het afschrift van Vondels 'Op de boeten enz.' staat dus in het Stamboek op de blanco pag. onmiddellijk vóór het gedicht van Grotius uit 1616, gedrukt in 1617.

Al is uit deze plaatsing geen bepaalde tijdsaanduiding op te maken, toch valt het op,

dat er eenige verwantschap bestaat tusschen Vondels vers en dat van Grotius. Vondel noemt ‘Schrijver onze Martiael’, terwijl ook Grotius hem vergelijkt met den Romeinschen epigrammendichter:

Vitam quae faciant beatiorem
Cantando tuus ille Martialis,
Tu multo melius doces agendo,
Scriveri, redivive Martialis. Etc.

Al kende Vondel het vers niet uit het Stamboek, hij heeft het kunnen lezen in de uitgave van 1617. Dit strookt weer met Vondels gewoonte om, soms wel niet opzettelijk, onder den invloed van klassieken hun gedachten over te nemen. Nu plaatst deze overeenkomst van beide gedichten dat van Vondel wel dichter bij 1619 dan bij 1625; een stellig bewijs voor den tijd der vervaardiging kan hieraan toch niet worden ontleend.

Dit verband tusschen beide gedichten kan Scriverius er toe gebracht hebben om Vondels vers is zijn Stamboek over te schrijven op de toevallig open gebleven pagina vlak vóór het gedicht van Grotius. Vermoedelijk is hij daartoe overgegaan toen Hoogerbeets in 1625 was overleden, en de indruk door Vondels Palamedes overal veroorzaakt, nog versch in ieders gemoed lag. En zoo is het ook begrijpelijk, dat hij er P-V-K-onder plaatste, wat volgens G. Brandt op Vondel sloeg.

Maar dan valt hieruit nog een andere gevolgtrekking te maken omtrent den tijd van het ontstaan. Hoogerbeets was in 1625 overleden; Vondel stond te midden van de ontroering door Palamedes verwekt; wat was natuurlijker dan dat de emoties der terechtstelling in 1619 toen weer bij hem opkwamen; dat hij overdacht, hoeveel leed den edelen Schrijver toen was aangedaan daar hij om Hoogerbeets te verdedigen den moed had, ‘toen elk een tong ontbrak’, om ‘door zijn pen’ in een gedicht op het portret van Hoogerbeets dezen te prijzen en te verdedigen. Zoo bracht Vondel meteen hulde aan den pas overleden Hoogerbeets en tevens aan zijn vriend Scriverius.

Houdt men deze bijzonderheden in het oog dan komt ‘Op de boeten, enz.’ dichter bij, of in, 1625 te staan, als het jaar waarin Scriverius het in zijn Stamboek heeft vereeuwigd, en dus ook van de vervaardiging.

Deze gegevens die ik in plaats van mijn aanvankelijke meening hier mededeel (Zie Vondel-uitgave Wereld-Bibliotheek Dl. II blz. 5 en 825 en *Leven van Vondel* blz. 27) komen ook de opvatting van Dr. Moller (Vondel uitgave Wereld-Bibliotheek Dl. II blz. 901) aanvullen en bevestigen.

Het afschrift van het Stamboek geeft, behalve enkele spellingsverschillen de volgende varianten van de uitgave: v. 3: Hollants Martiael; v. 6: meyneedig stael; v. 7 en 8 zijn omgezet; v. 9: roem van Roembout; v. 10: De vierschaer beet in 't aengesicht; v. 9-10 zijn omgezet; v. 13 Wie vond oyt man van grooter lof?; v. 14 ontstelde 't gansche Hof; v. 17 Naerdien; v. 18 Ons Schrijvers pen noch waerheyt sprack.

Het handschrift telt 18 in plaats van 16 verzen, omdat twee keer twee verzen wegens het middenrijm gesplitst zijn.

AAN ANTONIDES VAN DER GOES SCHREEF VONDEL DEZEN BRIEF OVER HET NAZIEN DER VERZEN VAN ZIJN OVIDIUS-VERTALING.

† Aen den geestigen en geleerden jongeling Joannes Antonides, ter Goes.

Geestige, geleerde en geletterde vryer der Zanggodinnen, uw vader melde mij uwe heenreis naer ter Goes, het gezegende koreneilant of Sicilië in het kleen, ten dienst van uwe bloetvrienden. My verlangt naer uwe gelukkige wederkomste, op dat het overschot van Ovidius vertolkte Herschepping bij u voort moght worden overzien, zonder myne misslagen over 't hooft te zien: want de drukpers roept om werk en de plaeten worden by Blooteling geëtst, naer de printen van Tempeest, de besten geoordeelt. Gebeurt het, dat uwe E. den hooghedelen heer Buisero te Vlissinge spreekt, zoo gelieve het u dien Sofokles en zijne gemaelin te begroeten en aen te prickelen, om het heilzaeme badt bij de keizerlycke stadt Aken te bezoeken, want ick gelove, hier zal na negen maenden een levendigh wonderwerk op volgen, en een jonge Buisero zoo luide kraeien, dat men het in Hollant en Zeelant hoore. Ondertusschen wort uwe wederkomste gaerne verwacht van my, gereet te blijven uw dienstwillige vrient en dienaer J.v. Vondel. 't Amsterdam in 1670. Den 13en in Wiedemaent.

Volgens gewoonte schonk Vondel weer exemplaren van zijn vertaling aan eenige geleerde vrienden. Opmerkelijk is het dat hij daarin ook Latijnsche opdrachten schreef onder den indruk, een echt klassiek werk voltooid te hebben. Van deze toewijdingen zijn bewaard:

† *Nobili Domino D. Michaeli Hinlopen Utriusque juris Doctori consecrat dedicatque humilis tuus ex animo Justus Vondelius Agrippinas Amsterodami, 1671, 3 Martis*.

† *Nobilibus et clarissimis Dominis D. Francisco Iunio et Isaaco Vossio Dedicat consecratque Iustus Vondelius Agrippinas Amsterodami 1671, 4 Martij*.

† *Aen den eerentvesten heer Maurits van der Tye mynen gunstigen heer en vrient Uwe E. dienstwillige J.v. Vondel t' Amsterdam 1671, den 11en May*[1)].

1) Vermoedelijk behoorde Maurits van der Thye tot de familie der tweede vrouw van Mr. Joan Blaeu, Elisabeth van Thije, wier vader Mr. Isaäc van Thije in 1666 poorter werd van Amsterdam, hij was Advocaat in Den Haag.

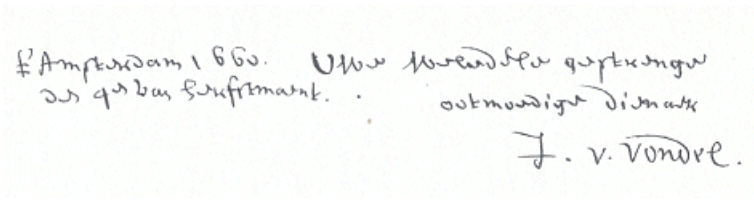

SCHRIFTELIJKE OPDRACHT VAN VONDEL ONDER HET GEDICHT ‘PARNASLOOF’ IN het exemplaar op groot papier van zijn ‘Publius Virgilius Maroos Wercken, in Nederduitsch dicht vertaelt’, dat hij bestemde voor Cornelis de Graeff. In dit present-exemplaar is het Wapen boven het gedicht ‘Parnasloof’ fraai gekleurd. - Het prachtig gebonden boek is eigendom van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap en in bruikleen bij het Vondelmuseum.

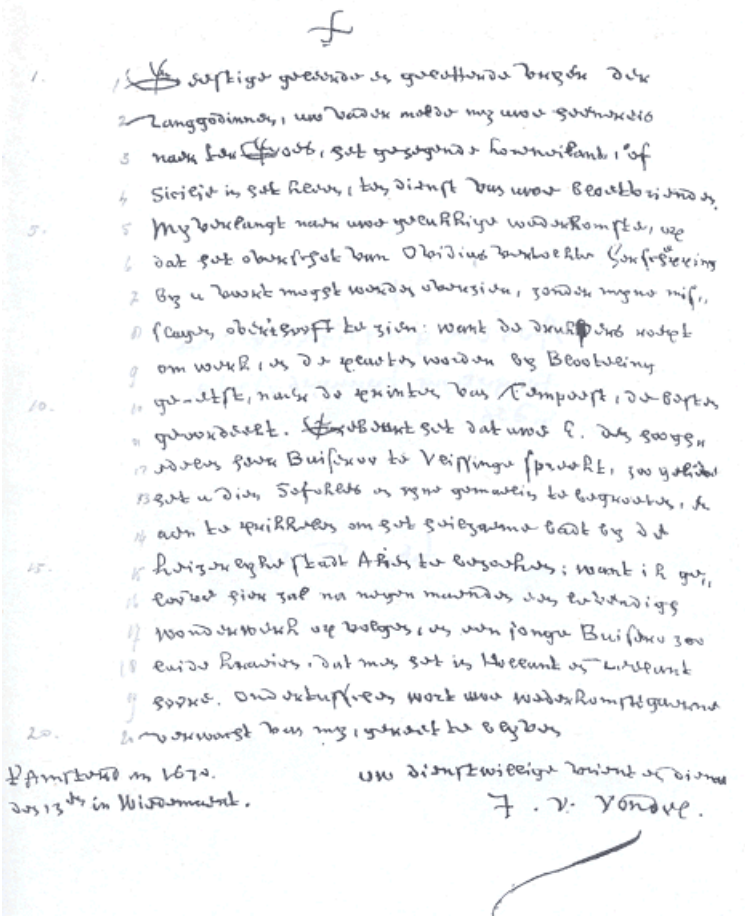

Vondels brief aan Joannes Antonides van der Goes in 1670 (Verzameling-Papenbroek).
(zie het adres aan de ommezijde)

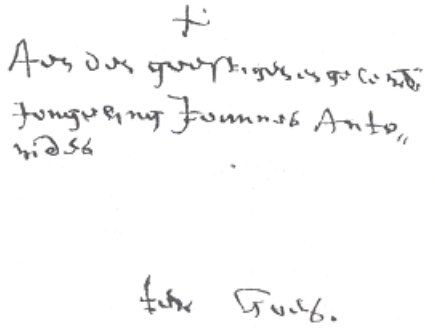

Afwijkende lezingen

bij het *Voorwerk* van *Vondels Vergilius-vertalingen,* bij de *prozavertaling* van 1646, bij de *vertaling in verzen van Aeneïs* II en bij de *vertaling van de Tweede Herderskout* in vijfvoetige jambiese verzen. (Deel VI en Deel VII blz. 23-257).

door Prof. Dr. A.A. Verdenius

Bij het noteren der varianten heb ik mij in 't algemeen aangesloten bij de beginselen, die men vermeld vindt in Deel III, blz. 903. Ter wille van de overzichtelikheid worden de afwijkende lezingen hier in enige rubrieken gegeven, en wel in deze volgorde:

A	de varianten uit het *Voorwerk*.
B	de varianten uit de samenvattende gedichtjes boven de X *Herderskouten*, de IV boeken *Lantgedichten* en de XII boeken *Aeneïs*.
C	de varianten uit de randschriften.
D	de varianten uit de prozavertaling (en de daaraan voorafgaande argumenta of 'Korte Inhouden').
E	de afwijkende lezingen uit Vondels *Ondergang van Troje* (de vertaling in verzen van *Aeneïs* II, verschenen in 1655).
F	de varianten bij de vertaling van de *Tweede Herderskout* in vijfvoetige jambiese verzen.

In de rubrieken A-C geef ik *alle* afwijkende lezingen (behalve spelling verschillen, die geen klankverschil aanduiden en leestekenverschillen, die geen wijziging brengen in de betekenis; eveneens blijven over 't algemeen drukfouten onvermeld). Aan D en E laat ik enige opmerkingen voorafgaan en vestig de aandacht op een aantal veranderingen, die regelmatig of bijna regelmatig zijn aangebracht. Ten opzichte van die met name genoemde varianten meen ik met één vermelding te kunnen volstaan.

A Voorwerk (Deel VI, blz. 39-91).

I *Op de Tytelprint van Maroos wercken* (Deel VI, blz. 39; *Van Lennep* V, blz. 11-12; Unger 1646*, blz. 13-15) komt voor in de beide eerste drukken van de prozavertaling (*Unger* 421, 422); in *Poëzy* 1650, blz. 495; aan het slot van de vertaling in ‘Nederduitsch Dicht’ (U. 612) en in *Poëzy* 1682 II, blz. 334.

Unger 422, overigens een onveranderde herdruk van de oorspronkelike uitgave der proza-vertaling (vgl. Deel VI, blz. 26, noot 1) geeft vs. 39-40 van dit gedicht in gewijzigde vorm: *Die onder niet haer' vaert kan temmen, En bruisende door zee gaet zwemmen*. In *geen* der volgende uitgaven is deze wijziging overgenomen.

13	En oock den slincken arm die stijf U. 612; En hoe de slinken arm zoo stijf *Poëzy* 1682
33	slinker *Poëzy* 1682
48	Gevallen *Poëzy* 1650 en 1682; U. 612
63	Den kunstbeminner, die naer 't leven *Poëzy* 1682

II OPDRACHT AEN HUYGENS (Deel VI, bladz. 42; *Van Lennep* V, bladz. 13-16; *Unger* 1646*, blz. 16-18).

Deze opdracht komt voor in alle prozadrukken (*Unger* 421-426).

3	zeght U. 425-426
4-5	zijn volkomenheit d'onvolkomenheit U. 425-426
10	die U. 423-426
12	naulijx U. 425-426
14-15	dit allergeluckighste vernuft de naam van Poëet U. 423-426
23	treffelijcksten U. 425-426
37-38	welsprekenheit U. 425-426
40	dryboghtige U. 425-426
48	nocht U. 423-426
59	zommigen U. 425-426
63	eer; gebruineert U. 425-426
68	kortouwen U. 425-426
69	oorloghs U. 425-426
70	allen Nederlanderen den gezegenden vredezang U. 423-26

III AEN DEN LEZER (Deel VI, blz. 45-62; *Van Lennep* V, blz. 17-32; *Unger* 1646*, blz. 19-37).

Deze inleiding komt voor in alle prozadrukken. In de vertaling in verzen is ze in tweeën gesplitst; de twee delen dragen de volgende opschriften: *Het leven van Publius Virgilius Maro* en *Het pleit der Homeriaenen en Maroniaenen voor d'eere van Homerus en Virgilius* (vgl. Dr. A. Geerts, *Vondel als classicus bij de Humanisten in de leer,* blz. 68 en 105). Dit laatste opschrift staat boven het deel dat begint met: *De faem* enz. (zie Deel VI, blz. 49, r. 133).

Afwijkende lezingen:

2	oorlogh U. 425-426; U. 612
4	eer U. 425-426;
28	dry U. 425-426
34	zeght U. 425-426; U. 612
39	toegedroegen U. 425-426
40	burgermeester U. 425-426
46	dickwijl U. 425-426; U. 612
47	menighmael U. 612; dickwijl U. 425-426
59	rustigh U. 424-426; U. 612
60	menigh U. 612
96	d'Eneade U. 425-426
102	naulijx U. 425-426
109	bruineeren U. 425-426
111	dry U. 425-426
112	d'Eneade U. 425-426
114	Athene U. 425-426
116	Athene U. 425-426
118	dagelijx U. 425-426
119	wordende U. 425-426
126	d'Eneade U. 425-426
133	De faem van den onsterfelijcken Publius Virgilius Maro begon U. 612
141	omtrent U. 425-426; U. 612
142	*of noch ouder* ontbreekt U. 423-426; U. 612
159	veerzen U. 423-424
173	*de* ontbr. U. 612
187	Priams U. 612
189	eenigh U. 612
191	welsprekentheit U. 612
193	tytel U. 423-426; U. 612
197	niet te pijn U. 425-426; U. 612

211	gezeght U. 425-426; U. 612
242	zeght U. 425-426; U. 612
254	onwederleggelijcke U. 424-26; U. 612
272	de gansche Eneade U. 425-26
273	dickwijl U. 425-426; U. 612
289	het eerste *en* ontbr. U. 423-26; U. 612
305	sommigen U. 423-426; U. 612
336	naulijx U. 425-426; U. 612
344	Zoo lang daer U. 423-26; U. 612
345	Athene U. 425-426; U. 612
362	jong U. 423-426; U. 612
363	't U. 423-426; U. 612
367	geene U. 423-424; U. 612
368	haer U. 423-426; U. 612
377	d'Eneade U. 425-426
384	in een schale U. 612
387	tooneelbroozen U. 425-426; U. 612
388	oorlogh U. 423-426; U. 612
389	zeght U. 425-426; U. 612
402	de vorst der dichteren U. 612
424	zeght U. 425-426
433	geene U. 423-426; U 612
447	dickwijl U. 425-426; U. 612
451	ongelastert U. 425-426; U. 612
456	tussen *gout* en *men* een komma U. 423-426; U. 612
469	d'Eneade U. 425-426
474	zeght U. 425-426
475	Het is waer U. 612
479	geoorloft is U. 425-426
498	dry U. 425-426; U. 612
504	alle U. 423-426; U. 612

IV KEIZER AUGUSTUS OP MAROOS ENEAS (Deel VI, blz. 63-64; *Van Lennep* V, blz. 33-34; *Unger* 1646*, blz. 38-39).

Dit gedicht komt voor in *Unger* 423-426, in *Unger* 612, in *Poëzy* 1650, blz. 497 en in *Poëzy* 1682 II, blz. 227.

In het opschrift: Eneade U. 425-426
1 Kost U. 425-426
7 dit U. 425-426

Verder alleen enkele orthografiese verschillen, waarvan ik vermeld *gy* voor *ghy* in *Unger* 425-426, *Unger* 612, *Poëzy* 1682; enkele wijzigingen in de interpunctie en enkele drukfouten.

V OP P. VIRGILIUS MARO (Deel VI, blz. 66-68; *Unger* 1646*, blz. 40-42) komt alleen voor in *Unger* 423 (zie Deel VI, blz. 29).

VI De proza-opdracht bij de ONDERGANG VAN TROJE (Deel VI, blz. 71-73; *Van Lennep* VI, blz. 715; *Unger* 1654-1655, blz. 247-251) komt alleen voor in *Unger* 553 (zie Deel VI, blz. 29).

VII De opdracht in verzen in de *Ondergang van Troje*, getiteld AEN DEN ZELVEN HEER (Deel VI, blz. 74-79; *Van Lennep* VI, blz. 718; *Unger* 1654-55, blz. 251-256) komt ook voor in *Poëzy* 1682 II, blz. 278 (zie Deel VI, blz. 29; ook noot 1 aldaar).

Afwijkende lezingen:

70 Zy slachten 't goede paert van Troje
79 begeerigh

Deze beide wijzigingen zijn zeker niet van Vondel.

132 wert

VIII NEREUS VOORSPELLINGE OP DEN ONDERGANG VAN TROJE (Deel VI, blz. 80-82; *Van Lennep* II, blz. 202; *Unger* 1654-55, blz. 256-258) komt voor in *Unger* 553 (zie Deel VI, blz. 29) en in *Poëzy* 1682 I, blz. 438.

33 overspelligh
38 derwaert

XI PARNASLOOF (*Unger* 612; zie Deel VI, blz. 29) is herdrukt in *Poëzy* 1682 II, blz. 283. (Deel VI, blz. 85-91; *Van Lennep* VIII, blz. 129; *Unger* 1660*, blz. 3-9).

141 een schoonen regenboogh
159 een zerck

B Korte inhoudsopgaven in dichtvorm.

De samenvattende gedichtjes boven de X *Herderskouten,* de IV boeken *Lantgedichten* en de XII boeken *Aeneïs* komen voor in de zes prozadrukken (*Unger* 421-426); in de vertaling in verzen (*Unger* 612); in *Poëzy* 1650, blz. 487, in *Poëzy* 1682, II, blz. 553, en de inhoudsopgave in dichtmaat van *Aen.* II ook nog in Vondels *Ondergang van Troje* (*Unger* 553); zie het voorwerk blz. XII aldaar.

Unger 422 en 426 blijven buiten beschouwing, daar ze respectievelik overeenkomen met *Unger* 421 en 425.

HERDERSKOUTEN.

I	8	Tyter *Poëzy* 1650, 1682.
II	8	harder U. 425
	9	Hoopt met zijn droeve klaghte U. 612
	11	Verandert van beraet U. 425; U. 612 - op zijn werck U. 425
III	5	Elckandre U. 425; Elckander U. 612
IV	11	Roomschen U. 612
	12	voorzeght U. 425; U. 612
VI	7	Noch ronckende U. 612; aengeport U. 612
	9	vreemde U. 612
VIII	7	Nysa *Poëzy* 1682; vriendinne U. 612

LANTGEDICHTEN.
I 8 hoe men U. 612
9 Leert Maro hier, op dat hy vrolyck magh op 't lest U. 612
10 oogst U. 425, U. 612
II 8 inleght; de rancken U. 612
III en IV geen afwijkende lezingen

ENEAS.

I	21	oorloghshelt U. 425, U. 612, *Poëzy* 1650 en 1682
II	29	't loos verraet U. 553 (Ondergang van Troje) en U. 612
	33	woude en U. 553 en 612

	34-35	En met zijn 'vader vliênde, op ongewisse hoop, Zijn gade miste, en met zijn kint dien moort ontsloop U. 553 en 612
III	27	Eneas zoent zijn' geets U. 423 en alle volgende drukken; alleen *niet* in *Poëzy* 1650 en 1682
IV		geen afwijkende lezingen
V	28	*oorlogh* U. 425, 612; *Poëzy* 1650 en 1682
VI	32	oorlogh U. 425, 612; *Poëzy* 1650 en 1682
VII		U. 423 en 424 hebben in r. 7 de drukfout *langwenschte*
VIII	20	oorloghsstandert U. 425, 612; *Poëzy* 1650 en 1682
	28	de gifte U. 423-425
IX	28	een ider U. 423-424
	35	hun vesting U. 612
X	30	flucks die storm U. 423-425; flucks de storm *Poëzy* 1650 en 1682
	37	leght U. 425 en 612
XI		geen afwijkende lezingen
XII	33	de stadt bykans gewonnen U. 423 en *alle* volgende drukken

C Randschriften.

Randschriften treft men aan in de eerste druk van de prozavertaling (*Unger* 421), in de ongewijzigde herdruk in quarto (*Unger* 422) en in de vertaling in verzen van 1660 (*Unger* 612). In Deel VI, blz. 30 heb ik reeds vermeld, dat in onze uitgave alleen zijn afgedrukt de randschriften, die behoren bij de prozavertaling. Hier volgen de afwijkende lezingen uit de vertaling in verzen, aangeduid met de (bladzijden waarop en de) regels, waarnaast ze in de door ons afgedrukte prozatekst voorkomen. Bij de *Herderskouten* vindt men geen randschriften.

LANTGEDICHTEN I; Deel VI, blz. 176-vlg.

11	verdeelinge; *te weten..... honigh* ontbreekt; ackergodtheden
84	asschen
87	*door* ontbreekt; veranderinge
105	Verscheiden
161	Gereetschap des ackerbouws
183	Ackerplagen (bij vergissing in onze prozatekst uitgevallen)
189	Tekens der aenstaende vruchtbaerheit en onvruchtbaerheit
195	*Van* ontbreekt
206	starrekunste
216	Het lentezaeissel, boonen ... Het winterkoren in het najaer te zaeien
232	by aelouden
252	De starrekunst
305	*Gelijckenis* (ontbr. in Vondels prozatekst)
313	Weder
341	*en Ceres* ontbr.
423	zonne en maene
496	*voor .... Rijck* ontbr.

LANTGEDICHTEN II; blz. 220-vlg.

11	tot het planten van boomen, en wijngaert
20	uit kerne ....
33	of door kunst met; en verplanten ....; met enten ....;
93	wijngaerden
144	ten prijs van Italie, welx landou

185	Hy komt
224	bequaem is
232	zal kennen
237	valt
313	De lente het rechte saizoen om wijngaert ....
376	speeltoneelen
445	Het geluck van het lantleven
480	*schuwt* ontbreekt
514	vaderen.

LANTGEDICHTEN III; blz. 264-vlg.

14	Hy verworpt
35	En met zijne oorloghszege verheerlijckt
59	aenteelt
79	Hoe men paerden aenvockt en ....
130	(merrien) laet bespringen
143	En op haer passen moet, als zy draegen
427	d'oirzaecken

LANTGEDICHTEN IV; blz. 308-vlg.

91	eeckelen
96	geslecht
201	koning
260	Raet tegens de zieckte der byen
304-11	eene; zijne; zijne
382	van zijne byschade te weten

ENEAS I; blz. 352-vlg. Geen afwijkingen.

ENEAS II; blz. 414-vlg.
bij vs. 303 die Laokoön en zijne kinders aenranden
bij vs. 315 dies hy bulckt, gelijck een stier, van de bijl getroffen
Deze randschriften staan niet in de prozavertaling. Vondels *Ondergang van Troje* (*Unger* 553) heeft geen randschriften.

ENEAS III; blz. 482-vlg.
Het randschrift bij r. 635 ontbreekt in de vertaling in verzen.

ENEAS IV; blz. 542-vlg.
129 gelegenheit
148 munte
637 het randschrift *Eneas..... gevallen* ontbreekt bij de corresponderende verzen (vs. 797-vlg.) der poëtiese bewerking

ENEAS V; blz. 604-vlg.
167 een
431 (dies) Acestes
530 Nu gaet .... aen
542 hunne
601 dry .... dry
647 den
657 Troische

ENEAS VI; blz. 674-vlg.
122 voorzeght
514 koomtze

ENEAS VII; blz. 750-vlg.
146 het end
612 oorlogh

ENEAS VIII; blz. 816-vlg.
66 oorlogh
394 *Middelerwijl.... Eneas* ontbr.
615 ter poorte
650 met voorspellingen

ENEAS IX; blz. 880-vlg.
760 eenen
bij vs. 1109 Hy verslaet Pandarus (ontbr. in de prozavert.)
785 De Trojanen wijcken

ENEAS X; Deel VII, blz. 22-vlg.
651 leght
688 eene wolck
705 legt
802 op een nedervellen

ENEAS XI; blz. 100-vlg.
106 legt
227 hunne
247 *en begraeven* ontbr.
351 oorlog
582 oorlog
808 leght

ENEAS XII; blz. 176-vlg.
47 zegt
136 zijne

262 Rutuliers
309 Rutuliers
322 waer aen
479 *omhelst... Askaen* ontbr.
566 bruizen
741 Rutuliers
821 van de Trojanen
1003 wraecke

D De prozavertaling.

Bij Vondels leven zijn van de Vergilius-vertaling in proza vijf herdrukken verschenen (zie Deel VI, blz. 25-26). Ik behoef hier alleen te vermelden de varianten, die men in drie daarvan aantreft, nl. in die, welke in Unger's *Bibiographie* worden beschreven onder de nummers 423, 424 en 425: *Unger* 422 is een onveranderde afdruk van de oorspronkelike uitgave (Unger 421); *Unger* 426, de druk van 1675, is gelijk aan *Unger* 425, behoudens zeer onbeduidende verschilpunten. Enkele drukfouten uit Unger 425 zijn hier verbeterd, andere daarentegen gebleven. Ik duid de drie drukken die hier in aanmerking komen, aan met de letters a, b en c. Ze zijn respectievelik verschenen in 1646, 1652 en 1659.

In a, de herdruk die in hetzelfde jaar verscheen als de oorspronkelike uitgave, vindt men reeds tal van wijzigingen: enkele drukfouten en verschillende vergissingen uit de eerste druk zijn hier verbeterd en hersteld; onnauwkeurige of geheel onjuiste vertalingen zijn vervangen door andere, die bijna steeds Vergilius' bedoeling beter weergeven; verder zijn er een aantal wijzigingen van stilistiese en syntactiese aard; ook vele, die behoren tot het gebied der klank- en vormleer.

In 1652 heeft Vondel zijn vertaling nogmaals ‘overzien en verbetert’. De wijzigingen van a blijven bijna alle behouden; een aantal nieuwe lezingen leggen getuigenis af van de zorg, waarmee de uitgave is herzien. Maar verreweg het grootst in aantal en het meest ingrijpend zijn de wijzigingen in 1659, in druk c.

Een systematiese ordening en nadere beschouwing van al deze afwijkende lezingen is zeer gewenst en zou ongetwijfeld een lonende arbeid zijn. Zij ligt echter niet binnen het bestek van deze uitgave van Vondels werken. Bovendien kan een dergelike studie met meer vrucht worden ondernomen, wanneer eenmaal de Vondel-uitgave compleet is en men het volledige apparaat van varianten tot zijn beschikking heeft. Ik bepaal me daarom hier tot het maken van enkele opmerkingen.

In de eerste plaats kunnen de hier volgende varianten ons nadere gegevens verschaffen voor Vondels vertaalwijze en vertaalkunst in verband met zijn kennis van het Latijn. Men mag veilig aannemen dat hij zelf verschillende onjuistheden in zijn werk heeft ontdekt. De vertaling in verzen, die niet zonder raadpleging van het Latijnse origineel tot stand kwam, noopte hem herhaaldelik tot een hernieuwde bestudering van Vergilius' tekst. Maar stellig zal hij ook in de loop der jaren van verschillende zijden op- en aanmerkingen hebben ontvangen, waarmee hij zijn voordeel heeft gedaan. Het merendeel van de hier bedoelde wijzigingen is reeds aan de voet van de prozatekst vermeld. Daarnaast verdienen vooral ook de aandacht de vele plaatsen, waar hij de letterlik overgenomen Latijnse beeldspraak vervangt door Hollandse woorden en wendingen. Hij zelf had immers in zijn *Aenleidinge* gewaarschuwd tegen ‘al te Latijnachtigh’ spreken (zie Deel V, blz. 485). Ook deze veranderingen zijn reeds in hoofdzaak meegedeeld onder de prozatekst.

Maar er is veel meer: men kan hier Vondel als kunstenaar aan het werk zien, en ook als grammaticus, althans als iemand die bekend is met, onder invloed staat van de renaissance-spraakkunst van zijn tijd. Als de man, die zich bewust is een van de scheppers, wij mogen zeggen: de voornaamste schepper te zijn van de 17de-eeuwse Hollandse prozastijl en door

zijn tijdgenoten en het volgende geslacht als zodanig erkend wordt. Arnold Moonen put in zijn *Nederduitsche Spraekkunst* (1706), de meest gezaghebbende voor de 18de-eeuw, zijn voorbeelden en zijn illustrerend materiaal in hoofdzaak uit Vondels Vergilius-vertaling in proza. Ik kan niet beter doen dan hem hier zelf het woord te geven:

In de voorrede van zijn spraakkunst zegt hij, na eerst David van Hoogstraten als zijn autoriteit op het gebied van de geslachten der zelfstandige naamwoorden te hebben genoemd, David van Hoogstraten, die hierin zelf weer voor een groot deel op Vondel steunt:

> '.... gelyk ik zelf ook de Woortvoeging (d.i. de Syntaxis) myner Spraekkunste en haere regels allenthalve met diergelyke voorbeelden, in eene groote menigte tot beter overtuiging by een gestuwt, bekleedt hebbe uit den zelven Heere van den Vondel; dien de Professor Petrus Francius .... met een ontwyfelbaer recht den naem geeft van *dien uitmuntenden dichter, dien natuurlyken, dien eenvoudigen en niet min krachtigen schryver, wien de Hollantsche dichtkunst en Nederlantsche welspreekendheit ten hoogste verplicht zyn*. Immers ik, den Heer van den Vondel houdende voor den zinlyksten en naeukeurigsten onder de overleedene Nederduitsche schrijvers, (anderen en zelfs den Drossaert Hooft, die als een arent in de wolken zweeft, niet te na gesprooken) hebbe hem waerdigst geoordeelt, dat men het wel en sierlyk schryven in onze moederspraeke met zyne achtbaerheit sterke; hoewel hy, na zynen doot van waenwyze betweeteren besprongen, ook dit zelve nootlot by zyn leeven heeft moeten ervaeren, door zulk slag van menschen ter oirzaeke zyner vertaelinge van Virgilius in onrym gehekelt ....'

Ik doe enkele grepen uit het ruime materiaal dat hier geboden wordt. Herhaaldelik vereenvoudigt Vondel ingewikkelde zinsconstructies, soms reeds in a en b, meer nog in c, waar verschillende malen constructies met een tegenwoordig deelwoord als kern, nu eens zus dan zo worden gewijzigd. In ingewikkelde periodes verdwijnen bijzinnen; meermalen wordt in c, wat continuatief of anderszins verbonden was, tot een zelfstandige zin, met een hoofdletter beginnend. In de oorspronkelike druk staan niet alleen tussenzinnen tussen haakjes, maar ook gewone bijzinnen. Reeds in a verdwijnen, vooral in het laatste geval, tal van overbodige parentheses. 'Men vermijde, gelijck een pest, de woorden, tegens den aert onser tale, te verstellen', aldus een der voorschriften, die Vondel in zijn *Aenleidinge* geeft. De verschillende wijzigingen in woordschikking, die men in onze herdrukken aantreft, zijn steeds verbeteringen, maken zijn taal vloeiender en natuurliker. In dubbele (tweeledige) ontkenningen wordt een aantal malen het in logiese zin overbodige woord uitgelaten of weggewerkt. Bij verre na niet geregeld! Ik mag hier reeds opmerken, wat straks in ander verband herhaald wordt: consequentie vindt men bijna nergens. Tweeledige ontkenningen blijven er in de proza-vertaling in groten getale; deelwoord-constructies, een kenmerkende eigenaardigheid van de 17de- (en ook nog 18de-) eeuwse prozastijl, eveneens. Vondel zet zijn vernieuwing op syntacties en stilisties gebied nog niet door: het blijft bij een *streven* om wat ouderwets en stroef, ingewikkeld en omslachtig klinkt, op te ruimen. Hier en daar wordt in c een grote opruiming gehouden onder de vele conjunctiefvormen van de oorspronkelike uitgave, conjunctieven die dikwijls in navolging van het Latijn zijn gebezigd, maar op tal van andere plaatsen laat Vondel diezelfde conjunctieven rustig blijven.

Groot is het aantal onbetekenende en overbodige woordjes - in oorsprong veelal min of meer slappe verbindingswoorden, woorden met vage terugwijzende functie (*en, zo, zelf, ghy; nu, eens, eerst* enz.) - dat wordt geschrapt, vooral in c. Maar ook hiervan blijven er nog vele, zonder dat men begrijpt, waarom diè niet verdwenen.

Aan het hoofd van vergelijkingen beginnende met *eveneens gelijck* laat Vondel, reeds in a, enige malen *eveneens* weg.

Talrijk zijn ook de wijzigingen in woordgebruik; het loont weer de moeite om de verschillende motieven - stilistiese, puristiese, het vermijden van het verouderde, of van het platte en alledaagse woord enz. - na te gaan.

Van belang zijn ook de veranderingen in klank en buiging, de veranderingen die behoren tot het gebied der vormleer. Een studie daarvan kan een - niet overbodige - aanvulling geven op Van Heltens *Vondel's Taal*.

Hier is in sommige gevallen meer consequentie; volkomen consequentie zelden. *In de regel* wordt *hy zeit, hy leit* in c tot *hy zeght, hy leght;* de deelwoorden van *leggen* en *zeggen* en hunne composita (- *geleit, - gezeit*) veranderen in *geleght* en *gezeght,* met weinige uitzonderingen. Evenzo gaat het met de vervanging van *slepen* door *sleipen,* van het subst. *sleep* door *sleip* (c). Zowel het trans. als het intrans. werkwoord krijgt de *ei*. Een heel enkele maal heeft het origineel reeds *sleipen* (*Aen.* X, r. 946), soms blijft de vorm *slepen* (*Lantged.* I, r. 99). De vertaling in verzen (1660) heeft weer een voorliefde voor de *e*- vormen (vgl. de opmerkingen bij E). *Drie* wordt in c *dry*, de vorm, die bekend is uit Vondels oudere periode (vgl. Deel I, blz. 794; Deel II, blz. 879), maar verschillende *drie*-vormen zijn bij de correctie aan Vondels aandacht ontsnapt en blijven staan. *Hy kon* en *hy kost* gebruikt Vondel in deze periode naast elkaar; maar in c komt duidelik een voorliefde voor *hy kost* aan de dag: vele malen wordt *hy kon* door deze laatste vorm vervangen. In overeenstemming daarmee vinden we ook *begost,* maar - deze werkwoordsvorm moet een enkele maal wijken voor *begon* (*Aen.* IX, 275).

In verschillende gevallen wordt in de loop der herdrukken een steeds groter consequentie bereikt, maar ook zien we meermalen Vondel aarzelen, wijzigt hij in a of b om in c terug te keren tot de vorm uit de oorspronkelike uitgave. Men ziet dit o.a. bij het woord *hart, harte* (cor): b soms *hert,* c weer *hart*. Ook op ander terrein komt dit voor (*Aen.* XI, 40: de werkwoordsvorm *rees* wordt in a vervangen door *quam;* in c wordt *rees* hersteld; een lidw. *een* moet in a-b wijken voor de verbogen vorm *eenen;* c heeft weer *een* enz.; vgl. *sleepen: sleipen* hierboven).

Als voorbeeld van een dubbelvorm noem ik *luiden-lieden*. Toch vinden we enkele malen de *ui*-vorm vervangen door de *ie*-vorm. Zo moet ook het zelden voorkomende *beduiden* soms voor *bedieden* plaats maken en noteerde ik de overgang van *ruicken* naar *riecken. Vuurwerck* wordt *vierwerck* (*vier* is de gewone vorm). Maar ook verandering in omgekeerde richting komt voor (o.a. *Lantged.* II, r. 266, b-c, waar *lieden luiden* wordt).

Wat de buiging betreft staat Vondel duidelik onder invloed van de in zijn tijd gezaghebbende grammatici. In de opvolgende herdrukken openbaart zich in steeds sterker mate de neiging tot herstel van oude (in de gewone Hollandse spreektaal verdwenen) vormenrijkdom, en tot systematisering op dit gebied. Al mogen hier soms rhythmiese of eupho-

niese motieven in het spel zijn, de voornaamste, de eigenlike beweegreden voor de talrijke veranderingen die men hier in buiging (en vervoeging) aantreft, is ongetwijfeld de zucht om zijn taal, in verband met zijn onderwerp, te verheffen boven de gewone spreektaal. Men mag zeggen dat Vondel in de loop der jaren 1646-1659 de afstand tussen zijn literaire taal en de natuurlike Hollandse spreektaal bewust groter maakt. Uit verschillende hierboven besproken veranderingen bleek dit reeds; op het gebied der buiging en vervoeging mag ik wijzen op een sterkere neiging tot eerste-persoonsvormen van het werkwoord op *e* (*ick zweer, ick bid* worden dikwijls *ick zweere, ick bidde* enz., vooral in passages, waar de gevoelstoon stijgt); op de sterke vermeerdering van het getal vrouwelike zelfst. nw. op *e* (*verandering: veranderinge; afkomst: afkomste* enz.; *schicking:* a-b *schickinge*; c *schicking*); ook in de verbogen naamvallen nemen de *e*-vormen sterk toe, in c, soms reeds in a-b (*in ydele dievery: dieverye; van zijn bedroeft hart: harte; op een stang: stange; met dieren eet: eede* enz.). Merkwaardig is dat *eere* in c in de nominatief en accusatief bijna regelmatig vervangen wordt door *eer*.

Het door grammatici bedachte onderscheid tussen *hun* (datief) en *hen* (accusatief) wordt steeds meer in acht genomen (vgl. Deel III, blz. 928); na een voorzetsel wordt *hen* meermalen door *hun* vervangen (*onder hen: onder hun*); een relatief *dien* (3 nvl. m. of o.e.) moet veelal plaats maken voor *wien* (a-c). De woorden *een, geen, mijn, zijn* enz., staande voor vrouwelike of meervoudige substantieven, hebben in de eerste uitgave een buigings -*e* of niet, in c vooral nemen de vormen *eene, mijne* enz. toe, zonder dat regelmaat wordt bereikt. Een enkele maal komt een omgekeerde wijziging voor en wordt *uwe* tot *uw* in c; wordt ook *ten deele ten deel, ten dienste ten dienst, hope hoop, zorghe zorgh. Een, een'* wordt in c enige malen *eenen*, maar ook komt voor *een, eenen* (a-b), *een* (c).

Zeer dikwijls vervangt Vondel, vooral in c het enclitiese lidwoord *'t* (en ook het voornaamwoord soms) door *het; op 't vier: op het vier; in 't aenzicht: in het aenzicht*. Maar ook hier heerst geen regelmaat. Voeg daarbij verschillende reeds eerder genoemde wijzigingen; het streven om de weinig voorkomende vorm *klein* (naast het gewone *kleen*) te vervangen door *kleen;* de neiging om familiaar, misschien soms plat klinkende woorden te vervangen door neutraler of deftiger vormen (*kop,* van een koe, door *hooft; beck* door *mont; hylicken* door *huwen; harsseloos* door *razende*) en het zal duidelik zijn, dat Vondel zijn in de *Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste* neergelegde theorie hier in practijk brengt: ‘out Amsterdamsch is te mal, (en plat Antwerpsch te walgelijck). Hierom moeten wy deze tongen *matigen*, en *mengen*’; maar ook zal men moeten toegeven dat hij, vooral in het gebruik der buigingsvormen - onder invloed der grammatici van de 17de eeuw - een richting uitgaat, die zijn taal hoe langer hoe verder verwijdert van de ‘spraeck die tegenwoordigh t' Amsterdam, de maghtighste koopstadt der weerelt, allervolmaecktst gesproken (wort), by lieden van goede opvoedinge’.

Ook spelling en interpunctie houden Vondels onverminderde belangstelling. In a begint hij woorden als *Poeet, Melibeus, Simois, Sicilie* van deeltekens te voorzien; in b wordt dit voortgezet, in c is ongeveer de eenheid op dit punt tot stand gekomen. *Offereere,* in c gewijzigd tot *offereer* (zie hierboven) krijgt dan een deelteken: *offerëer,* overeenkomstig Vondels gewoonte om te schrijven: *koperäder, voetëvel*, spellingen die ten doel hebben een verkeerde lettergreep-deling te voorkomen.

In c breekt hij met de gewoonte om woorden als *gezant, waerzegger, rijck, vorst, priester, overste,* enz. met een hoofdletter te schrijven (vgl. ook bij E). Nu worden ook de namen van windstreken vrij consequent met een kleine letter geschreven. In de eerste druk heerst hier geen regelmaat: naast *zuiden wint* staat *Zuiden wint,* soms *zuidewint* (*Zuidewint*). De verandering gaat in 't algemeen deze gang: *zuiden* (Zuiden) *wint* wordt *Zuidewint* (a-b) en dan *zuidewint* (c). Op dezelfde wijze worden verschillende samenstellingen, die eerst nog in twee woorden waren geschreven, in de loop der herdrukken ook grafies tot een eenheid. Een typies staaltje van taalkundige pietepeuterigheid, waarvan ook Hooft niet vreemd was. geeft het volgende: In *Aen.* V komt enige malen het woord *want, wanten* (bokshandschoen) voor, tweemaal in het enkelvoud. In beide gevallen gaat Vondel dit woord in de herdrukken (a-c) met een hoofdletter schrijven: *Want,* kennelik met de bedoeling om het grafies te onderscheiden van zijn homoniem, het voegwoord *want* (en het subst. -*wand?*) Het meervoud *wanten* behoudt de kleine letter.

In de oorspronkelike uitgave vindt men naast elkaar *neder, neer* en *neêr; weder, weer* en *weêr* enz. In a-b worden heel wat nieuwe samentrekkingstekens geplaatst, in c nog meer. In c vooral komt de neiging tot uiting om *neêr* tot *neder* en *weêr* tot *weder* te maken. Vooral *heen* en *weêr* wordt meermalen tot *heene en weder* (dat natuurlik in de oorspronkelike druk ook reeds vele malen voorkomt). Daarmee in overeenstemming wordt *teer teder* in c, *aemtocht ademtocht, bespiende bespiedende, zij zijde*.

Ik heb getracht hier althans enigermate een beeld te geven van de vele en velerlei wijzigingen, die de herdrukken ondergaan, van de grote zorg, waarmee Vondel zijn eigen werk herlas, een zorg die zich tot over subtiele kleinigheden uitstrekte. In de periode 1658-1660 komt de *Hippolytus* opnieuw in het licht, ook *de Elektra* en de *Gysbreght van Aemstel,* alle met een groot aantal wijzigingen, ten dele van dezelfde aard als die, welke hij in zijn proza-Vergilius aanbracht (zie Deel III, blz. 909, 928, 934). Men mag met verwondering en bewondering vragen: waar haalde de meer dan zeventigjarige kunstenaar de tijd en de lust vandaan om zò zijn werk te herzien. De kracht daartoe zal hij geput hebben uit zijn vurige liefde voor Hollands taal, uit het besef dat hij een van haar grote bouwmeesters was, die geen moeite mocht ontzien om haar op te voeren tot steeds groter schoonheid en volkomenheid.

Ten slotte volgt hier een opgave van die wijzigingen, welke regelmatig of met vrij grote regelmaat zijn doorgevoerd en onder de varianten niet afzonderlik zijn opgenomen:

naulix wordt in c (soms in b) *naulijx* (*naeulijx*); *oorloogh oorlogh* (c); *drie dry* (c); *ontrent omtrent* (c); *dickwils dickwijl* (c); *kappel kapel* (a-c); *Julus Iülus* (a-c); *zeit, gezeit zeght, gezeght; leit, geleit leght, geleght* (c); *tittel tytel* (a-c); *ellende elende* (c); *sleepen sleipen* (c); *oegst oogst* (c); *ghy ghe gy ge* (c); *malkander elckander* (c); *eere eer* (c); *dollicheit dolheit* (c; soms a-b).

Wat samentrekkingstekens, deeltekens en hoofdletters (ook de verandering van *Zuiden wint* in *zuidewint* enz.) betreft, meen ik te mogen verwijzen naar de opmerkingen hierboven.

Eigennamen en geografiese namen als *Oebalus, Oenotrië* enz. worden in a-c met *e* gespeld (*Ebalus*). Deze wijzigingen zijn wel opgenomen.

P. VIRGILIUS MAROOS HERDERSZANGEN (Deel VI, blz. 95-175; *Van Lennep* V, blz. 37-72; *Unger* 1646*, blz. 45-86).

EERSTE HERDERSKOUT.

1	Virgilius, hier met de gedaente van den herder Tityr bekleet, zijn lant c
6	Tityr zeght c
28	ter slincker zijde a-c
39	in 't hart c
40	in 't harte c
57	uwe eige beecken a-c
61	de boomsnoeier zingen (*u* en *toe* ontbreekt) c
78-79	Ick, in het groen onder eenen boghtigen heuvel uitgestreckt, zal u hier na c
83	stremsel a-c
84	boerehuizen (één woord) c

TWEEDE HERDERSKOUT.

14-15	*uit yver* ontbreekt c
16	zult my noch om hals c
17	*zelf* ontbreekt c
18	doornehagen (één woord) c
21	*de* vòòr *heesche* ontbreekt c
25	plukt de bruine violen c
26	*en* ontbreekt c
28	het eerste *en* ontbreekt c
31	windeke c
37	harders b
39	Ick hebbe een fluit, zeven rieten van ongelijcke lengde aen een gekleeft, my weleer c
42	de dwaze A. c
46	niet en acht c
47	violen c
49	schakeert zachte riddersporen c
52	(een ooft) dat van u gepluckt wil zijn c
61	zijnen Alexis a-c

65	wijngaert c
66	aen den bladerrijcken olm c

DERDE HERDERSKOUT.

11	dees vreemde huurling c
35	tegens u a-c
39	d'andre c
43	om krullen (twee woorden) c
91	doornehage (een woord) b-c
92	beminne; wel zoo lief c
111	vreest c
112	valt c

VIERDE HERDERSKOUT.

2 (9 en 24) burgermeesterschap c
5 en mengt'er nochtans a-c
15 eenen c
17 Burgermeester c
33 *zullen* ontbr. c; uwe a-c

VIJFDE HERDERSKOUT.

3	d'Oppergezaghsman a-c
20	het is billijck c
39	harders a-b
50	violen c
55	en zelf noch schooner (*dan het vee* ontbreekt) c
57	in het gras c
83	den krekel c
91	pijp c

ZESTE HERDERSKOUT.

3	voort c
5	malende, vaert terstont a-c; met zijn vertellinge c
25	vermits a-c
34	Parnas niet meer met c
35	Ismarus niet meer met Orfeus verzien zijn c
57-78	de haakjes ontbreken c

63	ry a-b
78	de haakjes zijn verdwenen c

ZEVENSTE HERDERSKOUT.

Opschrift:	Zevende a-c
12	een a-b; eenen ruischenden c
17	*zelf* ontbreekt c
29	den gewijden pijnboom a-c
33	bitze c
54	wijngaert a-c
65	t'elckens in a-c
74	op gelet (twee woorden) a-c

ACHTSTE HERDERSKOUT.

21 Nauwelix(-lyx) a-b; c
30 verzien c
34 Hoe willen nu de vryers opslaen? a-c

NEGENDE HERDERSKOUT.

20-21	Lycidas, soldaeten luisteren zoo veel naer vaerzen, als een arent naer het steenen van een Chaonische duif, in zijne klauwen beknelt: en had c
25	teffens c
46	wijngaert a-c
49-50	(wel,) kost ick het liedt c
54-55	De tijt beneemt ons alle dingen, oock den lust: (my gedenckt ....) c

TIENDE HERDERSKOUT.

12 begunstigh c
17 geen c

P. VIRGILIUS MAROOS LANTGEDICHTEN (Deel VI, blz. 176-351; *Van Lennep* V, blz. 73-134; *Unger* 1646*, blz. 89-162).

HET EERSTE BOECK.

12	maeckt c
15	ervaerentheit a-c
35-38	bekranst, in bedencken neemt waer gy u namaels in den raet der Goden zetten wilt; of u de zorgen der Stede en der aerde sta t'aenvaerden, dat de wyde weerelt u kenne voor eenen regeerder over saizoenen, en vruchten; of over den wijtstreckenden Oceaen, daer c
38	eert c
39	dient c
40	aenzoeckt; overleght c
40-41	gelijck een nieuw gestarnte c; is c; een plaets c
53	begint c
54	ontdoit c; ontlaet c
57	des begeerigen ackermans c
60	verscheidentheit c
87	veranderinge a-c
102	doorsnijt c; bouwt c
103	maeckt c
105	eene c
107	geene rust c
108	klonten c
123	allerhoogste a-c
127	huislieden a-c
141	worp b-c
152	verdruckte b
165	kleene c
168	dient c
170	de kromme ploeghstaert c
181	taei c
215	en noch niet en regent c
247	verdrincken a-c

267	het eerste *nu* ontbreeckt c
287	zevenden c; tienden a-c
292	komt c
312	afdrijft c
316	loopt; begint c
339	houdt c
340	geweste; neemt c
344	opluickt c
345	het c
346	boerejeught (één woord) a-c
350	zickel b-c
360-301	*de* ontbreekt (driemaal) c
371	blixemt c
372	dondert c
374	zagen uit haer lage dalen de buien opkomen a-c
377	koe b-c; het hooft c
383	bespringkelen b-c
388	de kraey luitskeels ongedurigh om regen a-c
393	kunt a-c
402	dan boven het dack spade in den nacht ziet c
406	achter haer her zit c
407	*overal* en *en* ontbreekt c
414-415	dat haer van boven een weerwijsheit gegeven is, die het nootlot der zaecken begrypen kan c
418	begint de geest van alle gedierten te veranderen c
419	eenen anderen moedt c
421	misleit c
429	maer bloost haer maeghdelijck aenschijn c
431	ten vierden maele c
432	dit geeft c
440	aenzicht c
445	uitschiet c; saffraen-geele a-c
447	zwaerlijck a-c

462	durft c
490	en de Goden ontzagen c

HET TWEEDE BOECK.

15	bloeit de herfst c
18	uwe broozen c
29	zijne moeder c
54	van alles in mijn gedicht t'omvademen a-c
59	in het wilt c
80	den reizigen dadelboom a-c
131	het fijne kattoen a-c
132	draegt c
140	een' a-c
165-66	aensla en aenbruise a-c
176	won ons Deciën b-c
189	kaiachtigh a-c
201	speelt c
228	in het bouwen c
234	druive a-c; begunstigt, dient c
246	wijn (zie de aantekening bij de tekst) c
253	derteler c
254	dertel c
255	kent men lichtelijck a-c
259	roode c
260	bruin a-c
262-63	graven, de kluiten c
266	huisluiden b-c
282	aengaet c
283	hangt c
308	aentast, speelt, gebeurt c
316	witten a-c
317	wederkomt c
318	begint c
319	aenvoert c
320	zwilt a-c; en verlangt a-c
328	het versche vocht a-c

340	de hemel c
362	opsteigert. opgroeit c
365	gestegen is c
393	de gront c
433	ceders a-c
434	spaecken a-c
447	rechtveerdighlijck a-b
467	aerdtbevingen a-c; bykomt c
468	omspoelt, afloopt c
475	in koele dalen b-c
485	den nootdruftigen a-c
486	den rijcken a-c
498	een lant a-c

HET DERDE BOECK.

31	ter kercke c
48	gekrulde c
59	Zoo iemant a-c
60	paerden wil aenvocken of ... spannen a-c
61	kieze a-c; moeders a-c
69	teelen a-c
78	uw vee a-c
86	kleenen c
88	kastanjebruin (een woord) a-c
92	over de rechte zijde c
103	die traegh is c
104	wanneer c
114	neergezeten a-c
128	wiert c
137	steecke a-b
138	kraecke a-b
139	vliege a-b
172	malkandere a-b; elckandere c (tweemaal)
179	niet melcken, gelijck men weleer plaght a-c
207-209	Maer het zy men gezint zy koeien of paerden te bezigen; geen ding ....: en hierom a-c

248	beriecken a-c
312	het volle jadder a-c
321-22	en de krekels zich in het velt laeten hooren c
324	steeckt c
326	uitspreit c
327	overhangt c
328	begint, matigt c
329	verquickt c
332	van het veehoeden zingen a-c
363	jaegenze c
380	witte vacht b-c
383	kribben a-c
416	bevochtigh b
431	de herders c
441	ontsteeckt c
442	uitteert c
443	zit c
454	teffens c
475	kribben a-c
480	teken c
497	barnsteen a-c
498	kunnen het vee verquicken a-c
510	den kraekende wagen b-c
511	kudden b-c
530	de noot leere a-b; leert c
534	wol ten oirbaer brengen c

HET VIERDE BOECK.

3	gemeene c
23	is c
33	vloeit c
34	overschaduwt c
44	welrieckenden a-c
100	den slimsten a-c
101	den besten a-c
105-106	zien'er eveneens uit a-c
125-127	En zeker, ten waer ick, mijn reis ten einde, het zeil streeck, en den boegh naer lant toe zette, veellicht zou ick zingen, hoe men vruchtbaere hoven .... b-c
128	hoe endyvi b-c
129	*en* ontbr. c
145	aenquam c
231	's winters a-c
239	ontzietze c
256	*en* ontbr. c
267	starrekruit a-c
309	vermits a-c
317	zeitge c
318	enick d'eer c; sterffelijcke b-c
321	ruckt a-c
363	puimsteenekamer (één woord) b-c
368	zeide a-c
372	het brandende vier a-c
388	steeckt, lijdt c
389	verquickt c
390	zich versteeckt c
391	nederlegt c
423	gelegenheit c
431	riedt a-c
464	ja zelf a-c
532	een lijckoffer a-c

P. VIRGILIUS MAROOS ENEAS (Deel VI, blz. 352-949, Deel VII, blz. 22-257; *Van Lennep* V, blz. 135-419; *Unger* 1646*, blz. 165-244; *Unger* 1646**).

HET EERSTE BOECK.

9	hun geleden ellenden b-c
33	begeerigh c
66	zitten; over deze dingen c
73	met den koperen boeg c
75	*dit* ontbr. c
76	den Koningk van Troje a-c
77	trouwen het nootlot belet het ons c
104-105	Ga hene, sart de stormwinden met kracht aen, jaegh ...c
107	zeven paer b-c
128-29	heft beide zijn handen ten hemel op, en zeght c
134	Serpedon b-c
139	de steven went c
148-49	voor zijne oogen het schip dat c
150	voerde, over den boegh tot achter in, zoo c
152	slockt het in zijnen balgh c
157-58	onttornt, en de voegen c
224	het hooft c
238	u misschien namaels vermaecken hieraen c
251-52	opgenomen, sprekenze ...; en twijfelen c
253	roept c
255	het schrickelijck ongeluk c
267	maeckt c
279	trecken c
287	van een eenige zoo schendigh verraden c
290	opklaert c
292	*dat* ontbr. c
294	*en* ontbr.: tot aen de starren c
296	*zeer* ontbr. c
313-14	zich beter beraden c
317	Mycene c

333	hem c
339	beladen a-c
349-50	en zoo gekleet en gewapent; of gelijck c
353	om het hooft c
370	om de kuiten c
403	omleggen c
406	herte b
417	mijn moeder b-c; onweder a-c
421	beklagh c
429	achter elckanderen a-c
430	op te stijgen c
434	aen de wal; ga slechts voort c
453	het gevaerte c
466	de hommels c
471	*wel* ontbr. c
484	in den grooten tempel c
486-87	tegens malkandre a-b; elckandre c
490	op hun beide verbittert c
496	*kunnen* ontbr. c
497	verquickt c
498	(zijn) hart c
511	vaeght c
516	bedruckt c
520-21	van zijnen vrient; *zelf* ontbr. c
522	zich zelf c
526	veele c
537	muntze boven alle Godinnen uit b-c
548	teffens b-c
562	de huisgoden van Libye c
569	*aen* ontbr. c
574	wat slagh van volck is dit c
578	*zoo* en *toch* ontbr. c
583-84	zijt verzekert het zal u niet berouwen, dat gy d'eerste c
589-90	mogen, met Godt, vrolijck c
596-97	Dido sloegh haere oogen neder, en antwoorde c

598	bekommeringe c
604	en het nieuwe Tyrus leghtzoo verre uit ... niet c
626	haren jeughdigen zoon c
627	een blozende en gloeiende verf (*en* vóór *een* ontbr.) a-c; *eveneens* ontbr. a-c
629	Parische marmer met een goude lijst verheerlijckt wort c
631-32	uit de Libyaensche zee c
632	O, die alleen c
639	indienze noch c
650	verwonderinge c
652	*aen* ontbr. c
660	won. Sedert wist c
663	en rekende c
671-673	hondert groote zwijnen, hondert vette schapen en lammers, en wijn, om het hart te verheugen c
680	vaderlijck hart c
689-90	Mycene; en de besproke boelaedje c
693	*toe* ontbr. c
698	*toe* ontbr. c
700	's nachts c
709	met vleien en smeecken c
714	meeninge c
719	Dat kint c
721	geensins c
723	opdat ghy (wanneer...) a-c
728	de vleugels c
746	ter poorte c
768	geven een groot licht door al de zael c
772-73	O Jupiter, sprackze, geef toch (naerdien ....) a-c
777	onder het gezelschap c
789	verdubbelen a-c
798	over al te water en te lande c

HET TWEEDE BOECK.

6	kost c

9	voor middernacht c
15	wel, datze, volgens b; wel, datze, volgens Chorebus raet, der Griecken wapens gebruickende, onderdienschijn, hun vyanden op den hals komen, tot datze ontdeckt wijcken moeten c
18	geen uitkomst b-c
38	gy gebietme c
39	te vernieuwen c
45	zoo belust c
50	na'et verloop a-c
52	bekleden de ribben met een

	huit van dennenhout c
60	*en* ontbr. a-c
62	langdurige a-c
66	plagh men a-c
70	op den burgh te planten b-c
72	waerop c
91	burgh c
113-15	en of de weifelende Fortuin Sinon in dit verdriet broght, noch zal ze my niet tot lichtvaerdigheit of logens brengen c
117	vermits a-c
128	gelegenheit c
129	zegen c
134	harte c
140	om geven a-c
141	de haakjes ontbr. a-c
143	harte c
156	en was beducht, wiens beurt a-c
159	vele a-c
162	hiel zich achter c
165	een ider a-b; ider c
166	*voor zich zelven* ontbr. c
169	*het* ontbr. c
177	wien a-c
180	bewogen c
183	gedenck b-c
188	*en* ontbr. a-c
202	*dat* ontbr. c
211	barnende kolen a-c
215	*om* raet b-c
216	de haakjes ontbr. a-c
226	*gevaerte* ontbr. a-c
231	Asië in het tegendeel Pelops vesten c
239	wat schrickelijcks c
247-48	en de rugh kringkelt zich in geweldighe bochten a-c

250	sissende b
253	en knaegen c
259	als hy zijnen offerbant ... besmet vindt c
262	op het hooft c
275-76	en verheugen zich datze c
280	*zelf* ontbr. c; *en* ontbr. a-c; klikklakten c
283-84	gelooft, borst uit en openbaerde c
295-96	onder de beschuttinge van het nootlot en de Goden, op ons gebeeten c
297	hier binnen gescholen c
303	de stadt, in haeren slaep en dronckenschap versmoort, brengen de wacht ... c
307	ter c
308	lieflijck b-c
315	wapenen a-c
327	harte a-c
334	een heerlijcke stadt c
344-48	hoort, van eenen bulderenden wint in het koren gedreven; of het geschal van eenen waterval, die over ackers en velden hene bruischt; het weeligh gewas ... smijt, en ... ruckt c
365	de tijt, van niemant t'ontworstelen, is ... c
373	*en* ontbr. c
385	dewijl c
416	hy versloegh c
418	onder scherpe dorens, op een slange a-c
419	zwilt c
420	bejegeninge c
422	dewijl c
441	haer blaeckende oogen naer den hemel sloegh: haer oogen: want ... c
447	paertsmane pluimen c
459	*en* ontbr. c
475-76	met de schilden in een gesloten, gereet c
479	torens en tinnen c
481	*en* ontbr. c

486	*gemaeckt* ontbr. c
490-91	boven op den tin van het hof, waer c
492	een toren, hemelhoogh c
497	en vreesselijcke ruimte c (*dat*, 498, blijft)
501	*en* ontbr. c
506-507	koetsier c
508	*met* ontbr. c
511-12	met een groote en wijde openinge c
518	heene en weder c
521	uit hare hengsels a-b; onder den voet c
525	stroom c
528	ruckt c
533	ontsteecken had a-c
541	*en* ontbr. c
550	wat dolheit drijft u c
551-53	Wy, die van mijnen Hektor niet kunnen beschutworden, zijn nu met zulck een hulpe en beschermer niet verkuischt. Kom c
562-63	in zijn bloet, en de geest geeft c
568	uwe a-c
576	knarssende a-c
599	*toen* ontbr. c
606	en zat, van elck gehaet c
608-609	Trouwen, zal zy behouden c
610	*gaen* ontbr. c
624-26	en, my by de hant houdende, met een minnelijck en helder aenschijn aldus sprack c
640	gevaerte c
649	*Vader* ontbr. a-c
657	*eveneens* ontbr. a-c
675	verwoestinge c
677-78	de vyant, my plonderende, noch eens over mijn lijck zuchten c
689	uitkomste c
694	zelve c
712	gemalin a-c
714	een zeltzaeme zaeck, die c

724	*oock* ontbr. c
736	mijnen neef c
738	u te volgen c
750	*ghy* ontbr. c
752	die (zoude) a-c
753	stroomwater c
755-57	De kleine lülus vat my by de rechte hant, en volght zijnen vader met ongelijcke schreden: mijn gemalin komt achter aen; b: *rechte* wordt *rechter*; c: *rechter* ontbr.; *kleine* wordt kleene.
764	vooruit ziende c
769	een ontijdige doot c
780	en verberghze c
786-87	dewijl c
788	het vraagteken achter *toe* (drukfout) is in a-c vervangen door een kommapunt.
791	*en* ontbr. c
797	kelcken c
806	en verzachte mijn zorgh c
808	Ghy mooght (*en* ontbr.) a-c
814	ten deel vallen c
818	geweste c
820	zeide c
825	verwonderinge c

HET DERDE BOECK.

10	Eerlang a-c
11	gaf hy zich a-c
17	geweste c
18	op zijn bede a-c
41	*zelf* ontbr. c
50	*nu* ontbr. c
57	Dione a-b; Diones dochter c
80	leckt niet uit dezen struick a-c
101-102	Wy stellen dan Polydoor een lijckstaetsi toe a-c
104	zoenen a-c

107-108	houden aldus d'uitvaert des overleden a-c
130	anderde a-c
141	wederkomste c
159	den Godtsdienst van der Goden moeder in, op den bergh Cybelus c
162	Goddinne b
170	hem c
171	*hier* ontbr. c
172	uit zijn vaders rijck c
182	eerste bouwers c
184	de haakjes ontbr. a-c
187	huwen a-c (c: op droogh gezet, en jeught aan het huwen)
188	ick was bezigh haer wetten voor te schrijven c
197	uitkomste c
204	ter venster c
210	(met de vloot) overge varen c
217	Enotrië a-c
231	onbesmette gaven c
235	bedrogen is c
238	zy ons spelde c
264	belande c
284	speloncke c

288	mont c
295	de snoode c
313	kerckbeloften c
326-27	het vaderlant van den wreeden Ulysses c
331	de kleene stadt c
334	kerckbeloften c
335	het Trojaensche feest met zoenspelen a-c
341	aen den pylaer a-c
344	hun c
346	Feacenzeren a-c
351	regeert c
353	verwonderinge c
354	om dien man te spreken c
370	ick leef wel degelijck c
372	Ay c
398	korts eer Troje in lichten brant stont a; toen Troje belegert was b-c
403	een b
406	kleene c
413	hier eenen dagh of twee c
421	verregelege c
423	een afgrijsselijcken c
430	zijn eigen hant c
431	godtgeleerde lippen c
449	dertigh a-c
457-58	bekabbelt c
461	kleene c
463	*en* ontbr. a-c
464-65	om u voor d'altaren, op het strant toegestelt, van uwe beloften te quijten a-b (in c wordt dan nog beloften tot *kerckbeloften*)
472	heeft c; beginne a-b; begint c
475	zyde c
481	aenbruizen c

488	tot onder c
493-94	die met haere blaeuwe waterhonden bassen c
494-95	Behalve dat, indien'er eenige voorzienigheit by Helenus den waerzegger is, en men op hem staen magh; indien A. c
502	over staech c
510	en wijcken niet uit hun orde a-c
512	vervlogen a-c
515-16	Schat geen tijtverlies hier zoo kostelijck, want c
549	knaep c
556	liepen: vaert wel: gy hebt c
559	geene zee c
566-67	elckanderen a-c
569	de Trojes c
571	en de kaep a-c
581	*en* ontbr. c
582	*en* achter *Regenstar* ontbr. c
590	berckemeier a-c
591	om hoogh achter op staende c
596	den boegh c
601	wijckt een weinigh c
603	elckanderen c
606	(toegerust): paerden c
614	kerckbeloften c
623	de wadden barnen c
630-31	rijzen hemelhoogh met de golven, en dalen c
640	peckigen c
643	barnt a-c
647	uitsnorckt a-c
653	maer de lucht hing vol donckere nevelen a-c
654	wolcke a-c
662	Dardaensche a-c
671	heb ick hiermede c
697	te helpen a-c

699	etter a-c
711	gemeenlijck b-c
735	het eerste *en* ontbr. a-c
751-54	Helenus raet en waerschuwinge strijt hier tegen, 't en zy men recht midden tusschen Scylle en Charybdis doorvare, en het bijstere gevaer des doots vermijde a-c
756	te blazen; dies voer men a-c
772	een aenteelster a-c
783	*niet* ontbr. a-c

HET VIERDE BOECK.

8	over staech c
37	houtstapel a-c
32	groote deughden, en groote eer c
38	bediet c
60-61	Hy, die eerst mijn hart won, heeft c
64	*en* ontbr. c
64-65	zuster, my liever dan het licht c
73	*hier* ontbr. c
88	uitbuldere a-b
89	heeft c
93	ter kercke c
95	der burgerlijcke wetten; voor Febus c
97	offerkelck c
100	de opgesnede borst a-c
120	tafelbedde c
133-34	gedenckwaerdigen c
144	en aen de koningin van Tyrus uitbesteet zich hier vergeete c
146	Italië a-c
153	*best* ontbr. c
159	schiet c
170	bij *Ondertusschen* begint in a-c een nieuwe alinea
174	*maghtigh veel* ontbr. c
177	hare a-c
185	*en* ontbr. c

201	de knaep c
219	haeren c
234-35	en stroit zoo wel logen en laster als waerheit b-c
246	kercken c
262	ten heere c
265	(vriendin) wy trouwen offeren c
281	afkomste a-c
284	ontvonckt; acht c
288	*En* ontbr. c
295	waer mede hy c
306	*een poos* ontbr. c
312	kloofde c; zandige a-c
324	*of* ontbr. a-c
326	de moeite c
327	te rugge a-c
350	gelegenheit c
357	wapende, en uitreede a-c
363	*eerst* ontbr. c
373	met my c
377-78	en magh ik u bidden, zet c
383	*aen* ontbr. c
391	veranderinge c
392	bekommeringe c
441	zinneloos a-b; razende c
445	Trouwen daer bemoejen zich de Goden mee c
448-49	indien'er noch medoogen in den hemel is c
451	ontlooptge c
456	ten halven c
471	ter stede c
476	zommige c
478	waertge c
482	brengtge c
489	het schip achter c
500	jaeght b-c
504	smeecke c

505	bidde c
546	de bende c
560-61	der kercke c
566	*en* ontbr. a-c
575	gedachtenisse a-b; gedachtenis c
584	houts; hershout a-c
595	eer de moeder gereet was c
602	de vermoeiden a-c
608	*en* ontbr. a-c
617	trouwen dewijl het c
622	weet nochte merckt a-c
625	een' hoop a-c
630	mijne tranen c
652	openbaringe c
663	d' oranje a-c
665	ter tinne af van c
682	*zijn lichaem* ontbr.; in flarden c
690	uitgeroeit b-c
722	luttel c
760	het overoude Tyrus c
763	het aenzicht c
770	een zelve oogenblick c
774-75	O zuster, gy hebt u zelve en my, en c
784	in het bedde c
793	oranje a-c
797	(des lichaems). Toen sneetze heur hairlock af: terstont c

HET VIJFDE BOECK.

2	gewellekomt b-c
5	stoffenden a-c
9	Ondertusschen steecken c
15	*eerst* ontbr. a-c; opdatze hem a-c
53	uit den westen a-c
55-56	(overmagh), laet ons volgen, en varen c
73	om het lijf c
81	zijne a-c
86	Al waer (twee woorden) c
87	Mycene c
91	schickinge a-b
104	loopt c
105	zijne krachten a-c; is c
106	osseleere Want a-c
108	(en schicken) eer in te leggen c; Hoort al te zamen toe c
109	uwe hoofden c
111	zoo doet de jonge Ascaen c
116	en het graf c
137	uit den jammerpoel verlost a-c
138	offergifte c
180-81	(de baren), en de zee gaept van den slagh der riemen, en voor c
184	in den renstrijt a-c
185	uitgelaten b-c
187	de yver c
192	zette hem na; Na hun c
193	den voorsten a-c
199	na c
203	dus uit de streeck c
206	*hem* ontbr. c
207	den voorsten a-c
209	harte a-c
241	boegh c

245	steven c
257-58	Mnestheus met den Walvisch d'allerleste de zee; eveneens vlieght c
260	*te* ontbr. c
264-65	en nu was Kloanthus alleen noch vooruit; dien zet hy c
274	kerckbeloften c
276	kerckbelofte c
279	ry a-b
284	wijze c
286	*te water, en* ontbr. c; *en* ontbr. a-c
287	(laurier), beval a-c
289	leide a-c
292	koningklijck c
302-303	Naulyx waren beide zijne kamerlingen, Fegeus en Sagaris, maghtigh c
305-306	op hunne schouders te torssen; maer Demoleüs hier mede gewapent, joegh eertijts de Trojanen c
324	blijde c
327	zooght c
340	stamme c
350	tweesnijdige c
352	blonden c
356-57	*die* en *wort* ontbr. c
370	schier de kans c
375	kost c
381	(door zijn vrients) hulp c
382	begunstelingen c
384	treffelijckste a-c
386	door list c
391	Toen sprack c
400	*en* ontbr. c
420	zijn breede schouders a-c
453	zijn b-c
469-70	Anchises zoon c
471	Daer stondenze c
472	hunne c

483	het eerste *en* ontbr. c
486-87	stormgevaerte c
500	*en* ontbr. a-c
508	zijne c
518	hem riep c
522	recht voor c
523	zijne vuist c
524	Want (hoofdl.) a-b
525	star c
528-29	en nu eer genoegh behaelt, legh de wanten af, en staeck de vechtkunst c
537	*uit* ontbr. c
542	*zelf* ontbr. c
550	*te* ontbr. c; met oog en pijl naer het wit c
557	de vleugels c
560	nederviel c
563-64	den boogh wist te hanteeren c
582	*nochte* ontbr. c
583	stelt c
592	(eere). Hy belast al den toeloop c
620	heene en weder c
641	grootmaghtigste c
658	*heimelijck* ontbr. c
663	niet onbedreven op booze nucken c
684	brandende c
720	*niet* ontbr. a-c
722	de haakjes ontbr. a-c
743	doncker a-b
756	hem, boven anderen c
769	de kleenhartigen c
792	hijgende a-c
798	wieroock vat a-c
809	lotingen c
815	breetstreckende c
829	staende voor op het schip c
832	de schepen a-c
838	vermurwen c

855	eische c
862	mindere a-b
863	moedelooze c
883	Inous c
900-901	op de kampanje c
907-908	dit woeste gedroght c
921	niettemin a-c
927	hene en weder c

HET ZESTE BOECK.

13	zich zelve c
16	Tarter a-c
17	des c
18	d'Albaensche a-c
33	belant c
35-36	den boegh de zee, het roer het strant c
38	kaien c
46	*en* ontbr. c
57	Krete a-c
62	(geilheit). Hier is die doolhof waer uit men zich niet redden kan. Dedael zich over c
76	de groote kerck c
91	harte c
110	schrijft a-c
115	voorspellinge c
121-23	ô Eneas, gy zijt ten leste van de groote zwaericheden, ter zee geleden, ontslagen, maer hebt grooter zwaericheden te lande te verwachten c
127	geenen S., geenen X., nochte geen Grieksche legers a-b (in c ontbr. *geen*)
132	de Trojanen a-c
141	hare razerny a-c
143	geenerleye zwaricheden konnen c
144	vremt en onverwacht c
146-48	op *dat* volgt *ick* uit r. 148 a-c
157	uwe woonplaets a-c
178	staet c

181-82	en het is niet eer geoorloft ...., 't en zy men c
183	.... Proserpijn heeft ingestelt c
186	sla gade c
187	*zoo* ontbr. c
192	zijt, *en* ontbr. c
198	zijne oogen c
213	*zoo* ontbr. c
223	*en* ontbr. a-c
227	alles c
245	oranjen a-c
251-52	en zich neffens zijn droeve assche voor het uiterste te quijten a-c
256	op het vier c
278	die zwarte keel a
281	het bovenste hair a-c
282	*eerst* ontbr. c
285	in kelcken c; dienst a-c
290	opgang b-c
299	evenwijde a-c
300	*ghy* ontbr. c
309	Voor in het poortael zelf, en aen den mont a-b; in c vervalt *zelf*
324	poelslang c
327	rucht c
338	met den boom a-c
351	den anderen hoop c

353	wil a-c
355	*en* ontbr. c
375	*de* ontbr. a-c
376	*eerst* ontbr. c
378-79	met dit eene antwoort c
391	golven a-c (in de afgedrukte tekst behoort *golve* te staan)
394	mijne handen c
399	uwe hoop c
401	zoeckt b
405	over het water c
410	zonder verlof overvaren c
419	harte a-c
420	wort c
438	deurwachter c
459	slockte a-c
464-65	een jammerlijck gekerm c
475	hier boven c
481	beplant a-c
495	ick zweere c
501	*en* ontbr. c
505	overdwars b
511	evengroote a-c
518	op eene ry c
520	ontfermden a-c
524	hen c
537-38	sprack hem vriendelijck aen c
545	kost c
549	heilooze c
557	midden onder a-c
561	die fraeie bruit c
564	trouwen hopende c
565	dat haer lief dit wonderlijck zoude behaegen c
567	Ten kortsten c
591	kaien c

593	geen mannekracht, zelfs geene Goden a-c
608	dieverye c
615	*zeitze* ontbr. c
622	quamen diep hier onder c
626	dewijl c
630	heene c
632	het eerste *nochte* ontbr. a-c
639	herwasse a-c
648	vaderslaght a-c
656	spaecken a-c
661	om giften en gaven in c
662	in haer slaepkamer c
680	milder c
695	welrieckende a-c
697	het vaderlant a-c
719	der zelve a-c
723	en hebt ghy uit liefde tot a-c
748	langdurige a-c
754	lichaem c
787	keeren c
788	*met een* ontbr. c
789	vergaderinge; het gewoel c
791	kost; genakende c
792	*kort afvaerdigende* ontbr. c
797	stange a-c
798	afkomste c
824	Nu keer uwe oogen c
833	hare ronde sluit c
834	schouders b-c
841	overwinninge c
843-44	en twijfelen wy noch onzen naem uit te breiden door heerlijcke daden? c
849	bevestigen zal c
858	ter straffe c
870	steeckt u niet in c
874	Dees zal c

880	stilzwijgende c
892	verdelgen a-c
895	zijnen rijcken buit c
902	*sprack hy* ontbr. a-c
918-21	Als hy gewapent op zijnen vyant aenquam; het zy te voet; het zy hy een schuimbeckend paert met sporen in de zijde noopte, dan zoude niemant zich beroemen dat hy hem in het velt bejegende c
926	*doorgaens* ontbr. c
929	*zoo* ontbr. c
935	*met een* ontbr. c

HET ZEVENDE BOECK.

13	veeherder a-c
15	lanthoorn a; lanthoren b-c
24	met dit boeck endight a-c
37	navolght c
67	boegh c
71	uitheemsche a-c
76	tegens elckanderen c
84	hingk a-c
103	('t is schrickelijck) a-c
105-106	de kroon, die van gesteente glinsterde c
115	d'Inwoonders c
116	Enotrische a-c
131	al wat van d'op-en-onder-gaende zon beschenen wort a-c
145	teljooren c
154	teljooren c
155	die men c
157	*hierom* ontbr. a-c
158	beginne a-c
161	offerkelcken c
162	*en* ontbr. b; *hen aen* ontbr. c
166-67	en Cybele, der Goden moeder a-c
172-73	onder alle de Trojanen a-c; is c
202	te begroeten c

221	die kercke c
232	de billickheit en gewoonte a-c
235	Ide a-c
236	dat tegens over Thracie gelegen a-c
251	Mycene c
257	watervloet a-c
273	den stroom, die uit Numicius heilige bron vloeit a-c
276	kelck c
319	pais c
354	*en* ontbr. a-c
361	en wraeck, en lagen a-c
367	ongekreuckt c
398	eersten a-c
405	uitzoeckt c
406	geboden a-c
451	in het hooge hof c
456	kerck c
466	schoone c
471	is c
494	Hy springt a-c
495	breeckt a-c
497	*hy* ontbr. c
517-19	hetwelck d'onbeschofte huislieden ten oorlogh ophitste, en d'eerste oirzaeck der elende was c
520	van de moeder gestooten c
538	huislieden b-c
549	*zoo* ontbr. c
567	ademtoght c
569	*en* ontbr. a-c
570	*was* ontbr. a-c
603	herders c
604	in de stadt c
610-12	De mans, welcker dolle vrouwen, ter zijde af in de bosschen ten reie gaende, Bacchus ter eere rinckincken (want .... haer) komen van alle kanten te hoop c

614-15	dat hy tegens de voortekens, tegens der Goden antwoorden c
629	kerckbeloften c: *want* ontbr. c
633	een wijs c
637	tegens de Geten c
648	en de kopere trompet blaest op c
650	*den krijgh aen te kundigen* ontbr. c
654	gesloten b
659	*glat, en* ontbr. c
661	brengt c
662	steeckt c
664	aenbeelt b-c
667	der zickel c
698	ongekemde c
700	*gedost* ontbr. c
703	van Tibur herwaert c
710	geloofde men c
712	volght c; over het velt c
728	trecken in hun gelit c
732-34	men zou niet zeggen dat het troepen gewapende mannen zijn, maer een vlught van schelle vogelen, die door de lucht over zee c
751-52	airen, op het velt van Hermus, of op de goutgeele ackers van Lycië, geroost worden a-c
757	landou c; wijngaert a-c
758-59	oock die hem door d' Auruncische Raetsheeren van de hooge heuvels megezonden werden a-c

759-60	en die van Kales komen c
762	een lange stock met weerhaecken, waer aen c
763	schildeke c
765	Ebalus a-c; *in* ontbr. c
778	uw lantzaten, die den Platbergh bouwen b-c
792	Virbius, Hyppolytus overschoone afkomst, trock oock a-c
799	Dianaes gunst a-c
801	vermits a-b; dewijl c
802	*zelf* ontbr. c
809	dewijl c
813	*zelf* ontbr. c
814	wapenen c
820	de haakjes ontbr. a-c
822-23	op gedreven a-c
845	haer frissche leden c

HET ACHTSTE BOECK.

19	waer op a-c
52	hene en weder speelt c
56	ontrust c
59	*zelf* ontbr. c
68	en nu zult ghy (opdat...) a-b; in c ontbr. *en*
83	mijne oevers c
90-91	Hier houde ick mijn hof, het hooft van groote steden c
92	in zijne kil c
93	*en* ontbr. c
98	ruck c
104	vloote c
107	*zoo wit als zy* ontbr. c
110-11	Aldus stilde de Tybergodt, in .... vloet, waer door c
115	*en* ontbr. a-c

127	offerëer c; *te gelijck* ontbr. c
137	Brenght ghy ons a-c
138	van de campanje c
141	hoovaerdige a-c
146	*en* (achter *op*) ontbr. c
146-47	(aen) neem uw verblijf c
148	Zy leggen aen c
152	ick was niet eens beducht voor u c
156	dreven my Godt woud's gewilligh; *door het nootlot* ontbr. c
166	van verre listigh c
167	(zelf) in uw hof c
171	getrouwheit c
177	hoore c
179	het rijck c
183	verwonderinge c
185	den man c
193	met soldaten c
196	Zoo spreeckende c
197	kelcken c
198	*zelf* ontbr. c
199	den voornaemsten a-c
202	*en* ontbr. c; beschuit c
203	*te gelijck* ontbr. c
207	deze maeltijt c
215	afgrijsselijck a-c
220-21	met de komste van dezen Godt c
227-28	uit de weide, en verstack c
231	Toen nu A. c
232	drift uit de weide c
233	in het wechgaen c
233-34	en te bulcken dat het door al het bosch klonck c
237	gissinge c
240-41	Toen zagh men Kakus eerst schricken en c
242	de wint c
246-47	vast en pal c

248	zijne oogen c
254	vogelen a-c
258	neder c
259	te rugge a-c
270	braeckte (want ...) zulck a-c
271	ter keele c
276	sprongk gezwint c
281	zijne keel c
283	den verzworen roof c
284	wanschapen a-c
290	d'afkomste c
294	eene weldaet c
294-95	laet den kelck rondom gaen; roept c
296	rustigh den wijn. Zoo c
298	bekranst b
299	offerkelck c
301	zoo ontbr. c
304	Zy schaffen spys en ... offergerecht, en c
311	*en* ontbr. c
312	Echalië a-c
320	*en* ontbr. c
323	*niet* ontbr. a-c; afkomste c
341	eenen harden kost a-c
344	*en* ontbr. c
352	onbeschoft van lichaem c
366-67	volgens het Arkadische gebruick, den Lyceeschen Pan toegewijt. Hy c
391	een banckkussen c
406	zijne moeder c
407	uw .... Godtheit c
411	de mijnen c
417	beddegenoot c
421	uw Trojanen c
424	jaren zou leven c
427	*en* (achter *worden*) ontbr. c
430	*harte; smiltende* c

446	uit den hoogen hemel derwaert c
447-48	smeedden met hun naeckte armen a-c
451	gebruineert c
455	druck c
456	(hy) landen c
457	bruineerden c
460	*zelf* ontbr. c; Godinne c
473	aenbeelden c
477	*zoo* ontbr. c; vogelezangk a-c
491	overtreflijcke c
508	knevelde c
519	*op staenden voet* ontbr. c
520-21	over dit maghtige leger c
523	het gene a-c
532	cieraden c
549	overwoegen c
556	klickklacken c
561	*om te vechten* ontbr. c; mijne moeder c
563-64	en met de wapenen .... uit de lucht verzien c
568	Laetze slagh leveren c
579	paert c
584	kerckbeloften c
591	*zelf* ontbr. c
592	naer den afgront c
593	*het luit ysselijck* staat tussen haakjes a-c
603	verhoort c
610	bekommeringe c
610-11	mijn lief kint, mijn eenigh vermaeck in mijnen hoogen ouderdom c
613-14	Het jongste afscheit perste den vader deze woorden uit het binnenste van zijn harte c
615	(bezweken) in het hof c
618	*zelf* ontbr. c
625	De gewapende c
630	met oneffe (heuvelen) c
635	kost c

645	den strengen (Turnus) c
649	treflijcke c
651	*met.... armen* ontbr. c
653	harnas c
657	schrander op het voorspellen c
658	van toekomende c
660	het geslacht c
662	geworpen hadde c
665	bootseerde c
672	offerkelcken b-c
675	het ingewant c
683-84	de kerck c
690	de .... baert a-c
692	met zijne vuist a-c
714-15	kroone c; een trotse oorloghsprijs c
716	zijne c
724	zwemmen c
725	aenrennen c
726	zettenze c
727	op elckanderen c
752	kercken c
753-54	in .... tempel a-b; in de sneeuwitte kercke c
758	de Nomaden c
761	zijne c
764	blijde c

9	heeft c
13	matsen a-c
14	hun a-c
17	wort c
38	*ter wederzijde* ontbr. c
49	*om* ontbr. c
54	de Godin in het heenevliegen c
57	in het harnas c
69	zijne c
71	uit den wachttoren a-c
72	zwart a-c
88	*het* ontbr. a-c
92	beschanssinge c
93	in 't vlacke velt b-c
111	al de jonge borsten verzien zich a-c
120-21	uw moeders a-c
126	bekommeringe c
127	behoeden a-c
129	het c
152	*gaet hene* ontbr. a-c
155-56	een wonderwerck c
171	vermits a-b; dewijl c
175	Mycene c
188	uit blooheit c
198	zorgh c
204	kopere kroezen c
227	treflijcks c
229	ziet men slechts c
230	*geen* ontbr. c
239	zulck een a-c; treflijck c
247	waerachtigh ick hadde dat bedencken op u niet, nochte het waer niet redelijck, neen c
249	aenschouwt c

251	my by geval c
257	met eene grafstede c
261-62	*en ydel* ontbr. c; zoeckt ghy ydele uitvlughten. Ick c
264	hare beurt a-b; hunne beurt c
266-67	Alle dieren, ontslagen van hunnen arbeit, lagen onbekommert, en sliepen op het velt: d'opperhoofden c
273	hunne zaeck c
273-74	(belangk,) en de tijt hieraen wel besteet zoude zijn c
275	begon c
277	die wy u aendienen c
288	waerheen de stroom c
298	nu in de bloem van zijne jaeren c
300	wederkomste c
300-303	bezweere u, o Nisus, by .... Vesta (want ick stelle mijn geluck en raetslagen in uwe handen) vordert vader te rugh c
304	mijne c
309-10	(bruit;) zaeght gy c
315	uitrustinge c
317	omhelze c
323	Priaems c
326	beseft c
334	treflijcke c
337	zal .... genieten c
338	zweere c
340	komt c
361	voort c
363	*t'effens* ontbr. c
381	quam a-c
402	(het,) niet tot zijn voordeel c
409	om aen koningk T. antwoort te brengen c
416	(zoecken) zich in de duisternisse te versteken c
422	in het nasporen c
430	*d'*ontbr. a-c

433	*alree* ontbr. c
436	*om* ontbr. c
445	slotroos c
464	*ghy* ontbr. c
473-74	(quijnt;) of mankop, by geval doornat beregent, hals en hooft laet hangen a-b; al quijnende vergaet; of mankop, doornat .... hangen c
485	Eneas afkomst a-c; onbeweeghelijcke c
486	bewoont; bezit c
496	oranje c
498-99	het velt, en gaf alle dingen hun verwe, wanneer Turnus zelf al gewapent de mannen en gewapenden ten strijt aenmaende a-c
500	(wetten,) oock Euryalus c
519	ghy leght c
524	of op wat plaets c
536	in huis a-c
537	krijghstrompet c
538	gekrijt a-c
545	scherpe morgenstarren a-c
552-53	en de schildpadt, hun beschutsel *ontsnoert* a-b; in c: *scheurt*.
553	(Rutulers) poogen niet meer bedecktelijck c
554	van de c
557	vierwerck; afkomste c
561	eenen moort a-c
564-65	(plaetse) stont een toren, boven met bruggen voorzien, en ysselijck a-c
566	alle Italianen a-c
572	zolderinge c
576	het gedruis c
581	tegens de wet c
590	op de doot te passen c
595-96	Turnus met zijn snel geweer hem achterhaelde, en c
604	om hoogh c
606	A. velt C. a-c

616	yzerkleur c
619	*zelf* ontbr. c
621	het heete loot c
626	*met zijne hant* ontbr. c
638	en gewennenze ys en sneeu te verdraegen c
639	*zich af* ontbr. c
640-41	onze volwasse jeught a-c
641	helpen c
643-44	en drijven de ploeghossen met een spietsyzer voort c
646	van den roof c
647	gloeien van saffraen en purper a-c
651-52	gewoon is hooge en lage fluiten te hooren c
657	met de paertspees c
658	(halende,) badt ootmoedigh Jupijn met deze belofte c
659	uwe kercke c
661	een witte vaers c
662	haere moeder; die; haere klaeuwen c
664	geweste c
665	terstont rammelde c
667	*in zijn brein* ontbr. c
670	Zoo sprack c
675	o jonge knaep c
678	*en* ontbr. c
683	kerckmeester; eenen c
685	grijs hair c
689	knaep c
697	Het geschreeu c
699	het lijf c
715-16	Quercens, die op den Platbergh woont, braef ... b; Quercens, en Equicolus, braef c
723	tijdinge c
729	en by a-c
751	dewijl c
752	in het harte c

753 zagh legghen c
754 drong a-c
776 de spits c
784 gekloven a-c
786 *en* ontbr. c
798 toezetten b-c
807 eindelijck a-c
812 *vergeefs* is vervangen door *heelshuits* c
813 *nochte* ontbr. a-c
836 kaien c
842 volle geweer a-c
843 ontfing c

HET TIENDE BOECK.

21 onweder a-c
41-42 Zy zetten zich ... neder in a-c
43 *eerst* ontbr. c
46 zijn c
49 forsse a-c
55 eeuwighe a-c
80 wien a-c
82 om (den ... ondergangh) a-c
102 dwingtge c
103 hartewee c
106 voorspellinge c
108 het leger c

112-15	Past het niet dat d'Italianen het opwassende Troje in brant zetten, en Turnus .... zijn vaderlant verdadigh? c
116	*de* ontbr. a-c
119	haer liefs schoot a-c
120	verzien c
131	vrouwe c
135	zijtge c
158	hem, die in het midden tradt c
161	vierwerck c
164	*slechts* ontbr. c
175	*zelf* ontbr. c
179	plagh a-c
180	met gouden lint c; neck a-c
185	dewijl c
196	voorspellinge c
212	achter aen a-c
243	wijcken; wijck c
256	boegh c
264	boegen c
268	slaet de rechte hant achter aen het schip c
275	dwang a-c
278	de knaep c
292	den schepen a-c
316	de kruin op de kam a-c
332	men a-c
353	noch a-c
357-58	de treflijckste c
361-62	en Febus toegeheilight, zoo jongk van het mes onbeschadight bleef. Het verwijlde niet lang, of hy broght c
379	op de Rutulen c
386	(lijf) aen de zenuwe c
386-88	Numitor schoot naer Eneas met den schicht uit zijn broeders lichaem geruckt, doch c

388	*hy* ontbr. a-c
402	locht c
407	*en* ontbr. c
409	te voet te vechten a-c
418	(toghten,) en mijne hoop, die c
421	*van mannen* ontbr. c
424	zoo wel hart en handen als zy. Ziet c
438	durf a-c
447	zijne b-c
470	met dit gebedt c
475	en ongeluckig zijn a-c
475-76	Maer Lausus, het treflijckste lidt van het heir c
478	suften a-c
482	even sterck en van brave oversten verzien c
493	Pallas moet tegens my alleen kampen c
496	over het a-c
497	den c
500	rijcken c
501	yder lot c
520	de Deught a-c
525	zijne c
526	eene c
529	groot a-c
534	verzien c
543	vast zy a-c
552	is c
558	*die* ontbr. c
565-66	om, al roockende van bloet U, o hoovaerdige Turnus! by te komen a-c
577	verschoon a-c
579	een schat c
593	den gesneuvelden a-c; offert dien op a-c
596	*toe* ontbreekt c
600	vermeten c
607-608	biddenden a-c; daer na houwt hy den .... biddenden ...., het hooft af c

615	blonden c
654	harte c
656	de knaep c
657	ter poorte a-c
665	harte c
673	in het kort c
678	hoop c
682	boven het hooft c
683	wensche c
705	vast gemaert c
720	achtge; woudtge c
729	*ghy* ontbreekt c
739	bermhartigheid c
755	de paerdepluim c
756	Paris tijtgelijcke c
760-61	(stadt;) Mimas, wiens aenzicht onbekent bleef, rust in het Laurentijnsche lant: en c
815	andere a-c
824	grooten c
828	deze stang a-c
849	*niet* ontbr. a-c
857	met schichten c
860	ten velde c
861	*of* ontbr. c
866	uwe doot c
873	zijne moeder c
876	en het aenzicht c
880	knaep c
906	harte c
927	en ruige paerdepluim c
928	harte c
930	bewuste vromicheit c
943	rende hy slincks om en rontom a-c
949	zijne c
958	het eerste *ghy* ontbreekt c
967	zijne ziel c.

HET ELFDE BOECK.

2	staetsie c
3	den zijnen c
4	de Trojanen c
10	zijne maght c
23	zijne dootquetsuure c
40-43	quam de dageraet, uit den Oceaen, in het Oosten oprijzen: en .... (.... joegen, ... ontroerde) betaelde a-b; c: *rees* de dageraet; verder als a-b
52	vermaende a-c
60	te rucken c
70-71	*die* en *was* ontbr. a-c; doch die zijnen a-c
75	wijs c
82	o erbarmelijcke knaep
122	*zelfs* ontbr. c
129	*groote* ontbr. c
130	zijne c
146	goedertiere a-c
149	schuwt c
150	voor den dooden c
170	(magh) elders een bruit zoecken c
171	(halen,) en steenen ten bouw van het nieuwe Troje aen te brengen c
223	wensche c
225	sterflijcke c
226	hetwelck c
235	Het geschrey c
246	brengt c
255	heete beenders c
256	*warme* ontbr. c
267-68	want de Koningin beschut hem onder de schaduwe van haere grootachtbaerheit a-c
271	tijdinge c
273	is c
276	achter *dragen* een punt a-c
322	op wedergalme a-c

330	met blanck geweer c
331	die het beproefde c
363	ick beschuldige c
367	Ick hebbe c
370	de schraele toppen c
371	overwassen a-b; bewassen c
374	*is.... groot* is tussen haakjes geplaatst a-c
381	belieft het c
385	onze rijckscieraden c
388	zich met slimme treken tegens a-c
391	onzeker uit wat stam van vaders zijde c
396	doch durven niet uit de borst spreken c
406	schoonzoon c
409	hem den noot des lants vertoonen, en c
412	jaeghtge c
417	uwe onderzaten c
421	van het hof c
422	trouwen c
423	ongeachte c
427	*eens* ontbreekt c
432	geene c
445	zal zien wassen c
446	wapenen c
449-50	naer den afgront stierde c
451	Dardaner c
457	Oock wanneer c
459	zijne c
463	raetslaegen c
469	achte c
470	snevelen c
471-72	noch noit in 't velt geweest c

473	hunne eer c
477	klinckt c
482-84	en die in Latium .... geworven worden, zullen geen kleine eer bevechten c
485	*en* ontbreekt c
488	in den wege sta c
496	het c
497	mede inleggen a-c
498-99	Terwijl zylieden strydigh over twijfelachtige zaken, dit onderling verhandelden, trock Eneas c
502	hunne b-c
504	der gemeente geschockt, dapper c
505	vatten verbaest de c
510	schelle c
512	gelegentheit c
519	al het ander volck c
524	den Dardaner c
530	de kerck c
534	de kerck c
538	*zelf* ontbreekt c
539	en had alreede a-c; ruw c
540	(schutten,) en goude laerzen aengeschoten, het hooft... c
543	alreede vol moedt en hoop den vyant aen c
550	*zelf* ontbreekt c
554	ruitery c
565	een laegh c
580	onbekende b-c
581	zich in het gevaerlijcke bosch c
585	zoo byster lief a-c
593	*d'* ontbreekt c
604-05	de haakjes ontbr. a-c
611	neem haer aen, die c
615	vermits a-b; dewijl c

620	*d'* ontbreekt c
623	tederen c
626	tigersvel c
628	tedere c
650-51	staen ysselijck van yzere speeren, en de spietsen flickeren over het velt c
670	met hunne afgerechte paerden a-c; eens loefs (twee woorden a-c
674	peil a-c
675	kaien c
685	*zelf* ontbreekt c
690	bloots hoofts (twee woorden a-c
692	*voor het spits* ontbr. c
697	d'eene borst c
698	en worpt nu c
701	op den rugh c
702	schietze c
705	*zelf* ontbr. c
707	*gerusten* ontbr. c
715	de bloote borst c
723	menigh a-c
733-34	die met vrouwewapenen u den stouten mont zal snoeren c
734	by de schimmen uwer vaderen c
737	Butes c
738	hals a-c
744	Aunus zoon, die .... woont, een krijghsman a-c
745	zijn bedriegery a-c
753-54	zultge c
756	het paert haer gezellinne c
759	ontslapen is c
762	door uwe vaderlijcke treken c
767	vervloeckt a-c
769	*en* ontbr. c
770	nedervallen c
776-77	de vleugels met vele woorden aenhitst, elck by zijnen naem noemt, en de verjaeghden moedight a-c

781 draegt gy; voert gy c
787 *zelf* ontbr. c
789 ontstelt a-c
799 een a-b
804 *al huppelende* ontbr. c
805 (roof,) lustigh buiten c; benden c
806 uitkomste c
807 *by nootlot* ontbr. c
810 jongeling c; bespiedende a-c
813 's vyants a-c
820-21 in uitheemsche yzerverwe c
822 kornoelienhout(één woord) c
843 mijne c
857-58 eenen jongen stier c
861 intreckt a-c
863 haer oogen c
864-65 al stervende den pijl uit c
875 *en* (achter *keere*) ontbr. c
877-78 het lichaem c
878 liet a-c
879-80 voer gestoort en zuchtende c
882 feller c
889 harte c
890 maeght c
903-904 loopt gy van my wech? c
930 hun c
934 hun c; de haakjes ontbr. c
939 ten deele a-c
943 *en* ontbr. c
946 tijdinge c
955 schaduwachtigh a-c

HET TWALEFDE BOECK.

5 eede a-c
9 een' van a-c
27 stootende a-c
50 beraem de voorwaerden a-c

55	gemalinne a-c
61	*het* ontbreeckt a-c
68	*de* ontbr. a-c
79	is c
80	leeft c
84	is c
85	zoo jammerlijck treurt c
87	en hy wort a-c
88	kost c
92	navolght c
136	mijne speer c
141	rieckt c
142-43	het ... aenzicht c
151	zijne ... gramschap c
194	*ghy* ontbr. c
198-99	haere schoone borst; het (is nu) c
211	d'Anderde Hoop a-c
213-14	een tweejarigh schaep c
217	offerkelcken a-c
222	Goden c
232	onder de Teukren staen c
248-49	zal my perssen mijnen eedt te schenden c
249	door eenen watervloet a-c
285	*zelfs* ontbr. c
286	*zelfs* ontbr. c
296-98	wenden met een geschrey (dat een wonder schijnt,) verdonckeren den hemel met... c
300	*zelf* ontbr. c
305	kerckbeloften c
306	*ghy* ontbr. c
310	waer van men u c
325	zommigen a-c
330-33	te rechten. Daer komt een afgrijsselijck onweêr... dichter. Men ruckt d'altaeren om verre: en gaet met ... c
342	bidt a-c

347	troni c
348	brande en blaeckte c
356	al het a-c
359	zijne c
363	en uw vrees vaeren c
364	vuist c
365	het altaer c
367	het is c
370	treflijcke c
371	dat hy E. wonde c
383	Vrees c
392	uitgerust c
394	in het barnen van den slagh c
411	Sybaris a-c
420	worpende c
421	zijne hant c
434	zijne c
437-39	Eneas wil datze de wonde met de breede vlijm openen en opsnijden om het punt uit te krijgen, op dat hy zich weder in den slagh begeve. Nu ... c
439	*by* ontbr. c
440	*zelf* ontbr.; zijne c
449	wijze a-c
462	in het lijf c
463	bewimpelende c
465	*het* ontbr. c
468-69	nu volghde de pijl de hant zonder moeite c
486-87	A. en M. stooten .... toe, en al de stoet ten leger uit, hen nagevlogen. Toen... a-c
489-90	T. en d'Ausonianen zagenze recht... aenkomen, en alle hun leden ... c
491	d'eerste onder a-c

492	vernam, dat gerucht kende en bevende van angst de vlucht nam a-c
504	(Osiris:) M. treft A.; *neder* ontbr. a-c
505	... Ufens neder a-c
510	of schichteniers a-c
513	heldin; harte c
518	de zwarte c
520	*en* ontbr. c
523-24	komtze ... met ... te voorschijn a-c
540	*zoo* ontbr. c; in 't hooft a-c
563	Hy vischte, omtrent ... c
564	afkomste c
566	eene b-c
578	getrappelt c
580-81	en treft hem met eenen schicht door den gulden helm dat die in de herssenen steecken blijft: en ... c
585	den ellendigen a-b; den elendigen c
595	van den Arkadischen Evander a-c
614	Trouwen c
622	*toe* ontbr. c
624	*zelf* ontbr. c
631	*toe* ontbr. c
640-41	het vierwerck c
643	is c
656-57	dat hy c; *eer* ontbr. c
660	en hoe langer hoe moedeloozer a-c; zijn c
684	*zelf* ontbr. c
700	*en* ontbr. c
702	*en* ontbr. c
705	Behalven b-c
709	hen a-c
712	ziet a-c
723	uwe; *en* ontbr. c
731	droeve zuster, en b-c

738-39	daer het velt a-c
741	*nu* ontbr. c
746-47	of hy verlaet de hooge torens, zet a-c
749	en rammelt afgrijsselijck c
750	als Eryx, als de vader Appenijn zelf a-b; in c ontbr. *zelf*
755	*zelf* ontbr. c
767	*zachtelijck* ontbr. c
774	*zelf* ontbr. c
776	drijft c
777	haelt c
778	zijn maght het c
790	gewrocht a-c
794	zwierde c
830	met a-c
839-40	tot den lesten adem toe c
842	wolcke a-c
844	*zelf* ontbr. c
845	is c
847-50	Past het wel, eenen Heiligh, gelijck een sterflijck mensch, te wonden, of T. .... weder te leveren, en ... te stijven c; *nu* ontbr. c
852	hertewee b
859	neergeslagene a-c
863	*zelf* ontbr. c
865	*ick beken het* tussen haakjes a-c
888	slechts onder a-c
902-903	en jaegen de zwacke menschen schrick op het lijf c
911	of een dootlijcken schicht, van .... a-c
912	merckt a-c
931-32	en de strenge last .... is c
934	sterffelijcke a-b; de onsterflijckheit c
936	onsterffelijck a-b; Maer ick kan niet sterven c
939-40	(sprekende) deckt de Godin met eenen blaeuwen sluier, zwaerlijck zuchtende, haer hooft, en duickt c

942-953	De kloeckhartige Eneas vaert ondertusschen vast voort, drilt ..... speer, en spreeckt .... aldus: Turnus, wat draelt gy nu toch langer? of waerom ....? Dit is geen loopstrijt, maer een bloedigh lijfgevecht. Verander u vry in alle gedaenten, en ruck by een, al wat gy door dapperheit of treken vermooght: vliegh door de lucht in de starren: verbergh u in d'aerde. Hy .... my. Meer ...., en ziet eenen geweldigen steen, eenen geweldigen ouden steen, die hier by geval op het velt leght, tot eenen merckpaal der lantscheidinge gestelt, om den ackertwist te beslechten c
954	hedendaeghs c
957	te weten of hy liep of ging, en den geweldigen steen ophief, en toesmeet. Zijne knien c
958	en de steen van dien verflaeuden, draeiende door d'ydele lucht, komt te kort en treft niet: c
963	de tong geen geluit c
967-68	van angst, vreest dat'er een schicht op hem aenkomt, en weet....c
974	snort; *op den muur* ontbr. c
976	De dootlijcke schicht vlieght c
978	door den rant a-c
979	heupe c
981	in het ronde c
984-987	ter herte a-b; hing a-b; Indienge noch eenigen treck tot eenen bedroefden vader kunt hebben, zoo bidde ick ontferm u over Daunus, die, gelijck uw vader Anchises eertijts, eenen hoogen ouderdom bereickt, en lever c
992	stont'er trots en hoogh in zijn wapen a-c
995-98	vernam, en zag flickeren de doppen van dien eigen riem des jongelings, verslagen door Turnus, die met dat cieraet om zijne schouders in den oorlogh praelde c
1005	en zijn geest vaert gestoort en zuchtende a-c

E Ondergang van Troje (*Aeneïs II* in verzen, 1655).

Toen Vondel in 1660 *Publius Virgilius Maroos Wercken vertaelt in Nederduitsch Dicht* uitgaf, heeft hij daarin het berijmde tweede boek van de *Aeneïs,* door hem reeds in 1655 uitgegeven onder de titel *Ondergang van Troje*, met slechts geringe wijzigingen overgenomen.

Wat de interpunctie betreft, enige malen vervangt hij het vraagteken achter een rhetoriese vraag door een uitroepteken (vs. 616; 1076); verschillende komma's verdwijnen, of worden vervangen door een kommapunt. Ook verdwijnen verschillende hoofdletters (*Rijck, rijck; Vorst, vorst* enz.); *ghy, ghe* wordt *gy, ge*; *naulix* (*naulijcks*) *naulijx*. Zo wordt ook *'s rijcks* tot *'s rijx; flucks* tot *flux, stracks* tot *strax*. 't Substantief *hair* krijgt in 1660 de spelling *haer. Moe, me, ste, gloende* en dergelike samengetrokken vormen krijgen een samentrekkingsteken (*moê* enz.). *'K had* wordt tot *'k Had* en zo zijn er nog verschillende (onbelangrijke) orthografiese wijzigingen.

Regelmatig wordt *sleip, sleipen* vervangen door *sleep, sleepen; drie* door *dry; Jülus* door *Iülus; ontrent* door *omtrent*.

Enkele drukfouten zijn gebleven; bijv. vs. 564 *ontruckt'*. Ter wille van de eenheid is in Deel VI *Aeneïs* II afgedrukt volgens de tekst van 1660, de gewijzigde tekst dus. Wat hier volgt, zijn die woorden en wendingen uit de *oorspronkelike* uitgave van 1655, die in 1660 gewijzigd zijn.

9	een van
58	luider
90	hiertoe (één woord)
109	geschoren
187	ick ontsloop
196	in 't licht der waerheit
201	medoogentheit
208	zy
217	neeme
302	Zy komen regelrecht naer Proteus Priester streven.
314	Begint uit noot
331	ter hooge kerckdeure in
346	oorloge
366	ons
370	Door
394	achteraen (één woord)
428	binnenkoor
474	Die sticht, braveerende
634	schildack
648	in 't gevaer

652	Waerdoor (één woord)
666	reest
744	rijdt u
745	Ghy nu met dit geweer U wapent
760	der ouderen
763	vooroogen (één woord)
828	's vaders
849	mijne
852	een'
855-56	Hoe raestghe dus? waer is de zorgh, die ghy wel eer Voor ons gedraegen hebt? wilt ghy niet liever weer
857	uw
862	van 't vier
897	mijne
901	daerze .... bylen
902	omstrijt (één woord)
925-28	Wel met mijne eige hant afvaerdigen, en sterven; De vyant, om de plunje en lijckroof niet te derven, My wel ontweiden, en uittrecken uit gena. Het graf te derven is den doode een kleene scha.
1037	Uit zulck een zwaer gevecht en strijt en moort gekomen.
1040	en sla om
1060	mijne oogen
1099	den brant
1139	dus ontstelt
1145	overbroght

F De eerste Herderskout in vijfvoetige jambiese verzen.

Deze herderskout is voor het eerst gedrukt aan het slot van Vondels *Leeuwendalers* (1647). Ook in de herdrukken van dit landspel, door Unger beschreven onder de nummers 445-446, is ze opgenomen, zonder wijzigingen.

Verder komt dit gedicht voor in *Poëzy* 1682 II, blz. 535.

Afwijkende lezingen:
8 minnewijze
54 lant of vee
56 de kaes
58 byna

Aanvullingen bij Vondels Vergilius-vertalingen

Vondels inleiding *Aen den Lezer* (Deel VI, blz. 41) is in de vertaling in verzen in twee delen gesplitst (*Het leven van Publius Virgilius Maro* en *Het pleit der Homeriaenen en Maroniaenen voor d'eere van Homerus en Virgilius;* zie Deel VI, blz. 45-49). Het eerste deel is in hoofdzaak ontleend aan de *Vita Vergilii* van Donatus. Voor de betekenis van het tweede deel en de bronnen die Vondel bij de compositie daarvan heeft gebruikt, kan ik verwijzen naar het werk van Dr. A.M.F.B. Geerts, *Vondel als classicus bij* de *humanisten in de leer*, Hst. III, blz. 68-vlg,; blz. 105-vlg., en zie ook blz. 38 en 251.

Het gedicht *Keizer Augustus op Maroos Eneas* (Deel VI, blz. 63) is de vertaling van een Latijns origineel, waarvan de dichter onbekend is. Dr. Geerts was zo vriendelik mij mee te delen, dat dit gedicht gedeeltelik is opgenomen in D. Heinsius' uitgave (Virgilii Opera, 1636) en ook o.a. voorkomt in de Franse editie van Stephanus (1576).

Het lofdicht *Op P. Vergilius Maro* is geschreven in de geest der humanisten, die veelal hun uitgaven van klassieke auteurs door een Latijns gedicht, als compendium en elogium bedoeld, laten voorafgaan. Een Latijns origineel van Vondels gedicht is niet aan te wijzen. Dr. Geerts vermoedt dat he*t* eigen werk zal zijn; wel ziet hij hier en daar overeenkomst met een gedicht van Joh. Lud. de la Cerda *In P. Vergilium*.

Zeelhem (zie Deel VI, blz. 42) ligt in Zuid-Nederland, tussen Hasselt en Diest, aan de Demer (vgl. Th. Jorissen, *Constantin Huygens* I, blz. 311).

Deel VI, blz. 47; r. 74; vgl. blz. 798, r. 634 en Vergilius' Aeneïs VII, vs. 702.

Deel VI, blz. 75, vs. 47-vlg.; vergelijk Deel II, blz. 77.

Aantekeningen door Prof. Dr. C.G.N. de Vooys en Dr. C.C. van de Graft

VONDEL'S HORATIUS-VERTALING is afgedrukt naar de eerste uitgave, maar een vergelijking met de tweede - in de vroegere uitgaven verzuimd - leidde op menige plaats tot tekstverbetering. Blijkbaar heeft Vondel zelf de herdruk zorgvuldig van fouten gezuiverd en hier en daar verbeteringen aangebracht.

De Latijnse tekst, in de eerste uitgave parallel afgedrukt, bleek al spoedig een andere te zijn dan die door Vondel als grondslag voor zijn vertaling genomen is. Dit werd bevestigd door het onderzoek van Dr. A.M.F.B. Geerts, in zijn proefschrift *Vondel als classicus bij de humanisten in de leer* (Tongerloo-1932), die tot de volgende conclusies komt: ‘In sommige lierdichten van het eerste boek neemt Vondel de argumenta over van Bondius, in de andere boeken die van de Heinsius-uitgaven. Het is verder duidelijk dat in het eerste boek Vondel naast de argumenta van Bondius ook argumenta van de oudere Heinsius-edities heeft vertaald; in de laatste boeken gebruikt hij uitsluitend de latere uitgave (1629).

Vondel heeft in ieder geval gebruik gemaakt van de aantekeningen van Daniël Heinsius en Joh. Bond. Misschien werden de commentaren van Torrentius en van Cruquius door hem geraadpleegd. Het is ook niet uitgesloten dat Mostert en Victorijn Vondel hebben voorgelicht met verklaringen tijdens hun vroegere studiejaren opgenomen of gehoord. Met de uitgaven van Heinsius en Bondius is Vondels vertaling niet ten volle verantwoord’ (blz. 31).

Verder valt nog op te merken dat Vondel het *Eeuwgetyde*, dat chronologies staat tussen het derde en het vierde boek van de *Gezangen*, achter de *Toezangen* opgenomen heeft, omdat hij deze volgorde aantrof in de uitgave van Joh. Bond, die evenwel daarmede een nieuwe afdeling begint.

Uiteraard kon onze commentaar op Vondel's Horatius-vertaling niet uitgebreid worden tot een volledige commentaar op Horatius, waarvoor wij naar de vele voortreffelike uitgaven en moderne vertalingen kunnen verwijzen. Onze bedoeling was alleen, ook voor lezers die Horatius niet in het Latijn kunnen lezen, deze teksten enigszins leesbaar en verstaanbaar te maken. Doorlopende vergelijking met de Latijnse tekst bleek onmisbaar, omdat het noodzakelik was, de plaatsen aan te wijzen waar Vondel de Latijnse tekst òf te vrij òf onjuist had weergegeven. In die gevallen hebben wij, met aanhaling van het Latijn, medegedeeld wat Horatius eigenlik bedoelde. Een grondige behandeling van Vondel's verdiensten als vertaler, van zijn treffende woordvondsten en van zijn tekortkomingen, van zijn vertaal-techniek, zou een afzonderlike studie vereisen, waarvoor onze commentaar, naar wij hopen, bruikbare gegevens verschaffen kan.

Toen ons werk gereed was, heeft Dr. M. Boas, als classiek litterator, de grote welwillendheid gehad, de gehele toelichting met het oog op de Latijnse tekst door te lezen, en op grond daarvan ons allerlei verbeteringen aan de hand te doen, die aan deze uitgave ten goede zijn gekomen, en waarvoor wij hem onze hartelike dank verschuldigd zijn.

Afwijkende lezingen door Dr. C.C. van de Graft

Q. HORATIUS FLACCUS LIERZANGEN EN DICHTKUNST IN HET RIJMELOOS VERTAELT, blz. 258. Amsterdam 1656 (op de aan titel voorafgaande titelprent 1657); zie Unger: Bibliographie, nr. 511.

GEZANGEN. *Het eerste boeck*.

	Eerste Gezang
7	zijn
9	schipbreucke
12	gaerne
14	zachjes
15	Veelen
24	starren raecken
	II. Gezang
Opschrift:	over het; op Augustus gezontheit
7	verdronke
15	Persianen onze vyanden
19	dit bidden
22	geslacht en nakomelingen
28	snelle
	III. Gezang
1	Schip! gehouden Virgijl te leveren
9	dolheit
15, 21-23	niet cursief
19	langzaem aenquam
	IV. Gezang
3	de huisman
9-10	lam of eenen bock
10	ontbreeckt: ô zalige harsenen
10-12	niet cursief
13	Plutos

V. Gezang

Opschrift: de bekooringen,

VI. Gezang

2 penne

VII. Gezang

10 met stroomende beken bewatert

VIII. Gezang

9 zegt

11 neerlaege

IX. Gezang

1 leght

6-7 niet cursief

X. Gezang

Opschrift: Hy verheft hem om....worstelkunst

4 nae uwen

XI. Gezang

2 uwe geboortestar

4 toeleght

XII. Gezang

6 scherpluisterende

23 wooninge

30 zegestaetsie

32 rechtvaerdigh

XIII. Gezang

6 geschent, het zy

8 edelste

XIV. Gezang

6 geparst, zoud

10	hartewee
	XV. Gezang
4	wedergeëischt
7	neerlaegen
	XVI. Gezang
Opschrift:	gequetst, om vergiffenis, en melt hoe gevaerlijck de gramschap is.
8	zeght
15	dolheyt
	XVII. Gezang
6	leunenden Ustika
12	hoorne, gevolght van blinde eigeliefde, en
13	locht
	XXIII. Gezang
1	hindeke
4	hart
	XXV. Gezang
8-10	geen cursief
	XXVII. Gezang
4	die wilde ongebondenheit
12	geen cursief
	XXVIII. Gezang
Opschrift:	zeght
	XXX. Gezang
3	jongske
	XXXII. Gezang
1	schaduwe met u

XXXIII. Gezang

5 geiten.

XXXIV. Gezang

6 afgrondts en de kaap van Atlas daverden

XXXV. Gezang

1 de sterflijcke menschen
3 allen
8 achter volck geen komma
9 nedergelegd
20 de lidtekenen
24 vóór op en achter anbeelt een komma

XXXVI. Gezang

2 te verzoenen

XXXVII. Gezang

7 dolheit
8-9 die van...., haer met
18 triomfe

XXXVIII. Gezang

4 wijngaerts

GEZANGEN. *Het tweede boeck*.

Eerste Gezang

15 behalve
18 lyckoffer

II. Gezang

1-2 plaeten, in d'aerde begraven, het zilver van gierigaerts is

III. Gezang

3 zijde ... met uitgemerckten

9 opgekochte

IV. Gezang

7-8	niet wat treffelijcke ouders
11	van snoot

VI. Gezang

13	met behoorlijcke

VII. Gezang

Opschrift:	wederkomste uit den oorlogh.
2	zijt; wat Godt, onder alle de Goden des vaderlants, heeft
4	achter bekranst een komma.
5	gevoelt den slag te Filippen
8	mont het gras beeten

VIII. Gezang

5	stillen .... ganschen

IX. Gezang

3	leght

XII. Gezang

Opschrift:	rijmeloos beschrijven:
7-8	en hoe de dreigende Koningen, hangends hoofds, in triomf omgevoert wierden.
9	Licimnie
14	Frygie
15	Licimniaes

XIII. Gezang

Opschrift:	de mensch
14	de rustplaetsen aen de godvruchtigen bescheiden
20	schuppen

XIV. Gezangen

7 schuwen wy
16 most dan op

XV. Gezang

4 vruchtbare gaerden
7-8 Kato, en.... voorouderen niet
12 met nieuwe moppen

XVI. Gezang

10 andere
11 worden
13 dan harten..... dan d'oostenwint

XVII. Gezang

6 eet gezworen
11 Weegschael

XVIII. Gezang

17 dan die
18 einde

XX. Gezang

10 geen

GEZANGEN. *Het derde boeck*.

Eerste Gezang

5 wenck alle dingen
12 noch
18 plasregen
19 harde winters
25 sterrenluister

II. Gezang

Opschrift: oefnen
12 geene

	III. Gezang
7	neckterschael
28	Europa
30	leght
31	aenleght
40	uitgeroit
	IV. Gezang
22	Piërische
28	uitgeroit
43	gebroesel met den blixem in den afgront gedreven
	V. Gezang
Opschrift:	Karthage
10	sleipen
	VI. Gezang
11	nederlaegh
13	leght
18	roepe
	VII. Gezang
10	helle
	VIII. Gezang
4	een lecker
8	Drinck o Mecenas, hondert
14	booge
	X. Gezang
4	leght
9	vryeren
	XI. Gezang
3	tafel der Rijcken en
5	driejaerige merrie ... al huppelende

6	achter maeght een komma; al t'onrijp
10	muile
13	straf
	XII. Gezang
Opschrift:	achter jongeling een komma
	XIV. Gezang
1	gezeght
15	Grijs hair temt het
16	burgermeesterschap
	XV. Gezang
2	in het
	XVI. Gezang
23	weiden: evenwel ontbeere ick kommerlijcke armoede, en
	XVII. Gezang
4	gezeght
6	onweder
8	bedrieghe
	XIX. Gezang
15	roept met den helderen avont u
	XX. Gezang
7	zeght
9	Nireus, of
	XXI. Gezang
9	Ghy ontdeckt dickwils, door boertigen wijn, de
	XXIII. Gezang
3	verzoent, zoo

6-7	in Albaensche
	XXIV. Gezang
12	ongeoorloft
	XXV. Gezang
6	achter Rodope een komma
9	en stercke B.
	XXVII. Gezang
42	de gehaete
	XXVIII. Gezang
5	burgermeesterschap
	XXIX. Gezang
7	en het

GEZANGEN. *Het vierde boeck*.

	Eerste Gezang
1	lang onbezochte
4	hou op my
15	achter jongelingen een komma
	II. Gezang
1	toeleght
20	sleipt
	III. Gezang
2	hebt, zal
3	komma achter hem en renwagen
	IV. Gezang
5	doen
17	kalveren
19	leeringe verweckt .... aert, en

29 uit: wy harten, een roof van verscheurende wolven, volgen van zelfs hen, die, door ons te leiden en t'ontvlughten, heerlijck triomferen. Dit

V. Gezang

17	de

VI. Gezang

14	achter hadde een komma

VII. Gezang

8	van het

VIII. Gezang

7	die geestigheit
8	en de
9	marmersteenen
10	hun

XI. Gezang

4	leght
6	achter banck

XI. Gezang

6	herwaerts en derwaerts
13	zelfs

TOEZANGEN.

Eerste Gezang

Opschrift:	oorlogh
2	oorloghs schepen
6	geene mannen betaemt, die niet teder zien?
13	oorlogh
17	van het

II. Gezang

1	handelinge
24	legge.... komste

25	vrolijck
	III. Gezang
5	andere
	V. Gezang
6	teder
22	staerende
30	van den
	VII. Gezang
8	dolheit
10	voor het
	X. Gezang
5	geene
	XII. Gezang
5	snoffelende.... leght
10	ledekante
	XIII. Gezang
5	burgemeesterschap
16	vertroostinge
	XVI. Gezang
23	ongediert
46	besmettinge
50	d'eeuwen.... vroome
	XVII. Gezang
31	dolheit
Opschrift:	Kanidia antwoort. *toonende datze door geene gebeden verbeden kan worden*.
	Eeugetyde
14	O Godinnen van het nootlot

42	hope

VAN DE DICHTKUNST:

Opschrift:	dichtkunste
2	veelderleie
3	vrouwe
12	purpere
15	achter waters een komma
20	slechs
21	't meeste
28	ontbreeckt
39	gezeght
40	schuwe dat
41	gezeght
96	fortuine
136	leste
155	eenen ouden
159	het geene
165	slange
172	Zy begunstige
174	Zy prijse
175	Zy bedecke
269	van zelfs
272	oorlogh
279	naer eere
280	lange rekeningen
287	t'geen gezeght
311	in het
384	veranderinge

[Autotopie naar het Handschrift der ‘Herscheppinge’]

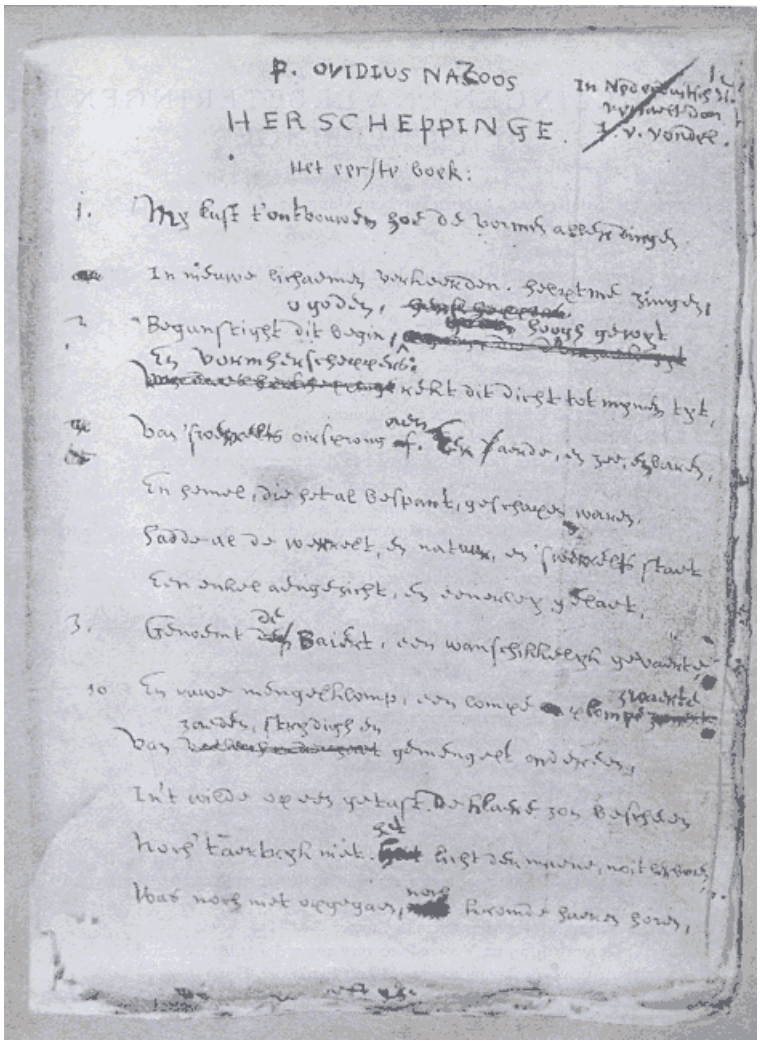
P. OVIDIUS NASOOS

HERSCHEPPINGE.

Het eerste boek:

Autotypie naar het H.S. der *Herscheppinge,* eigendom der Kon. Akad. v. Wetenschappen.

(Zie de beschrijving hiernaast).

EERSTE BLADZIJ VERZEN VAN HET HS. VERKLEIND. Buitenmaat van het origineel = 21 × 16 cM.; binnenmaat hoog (incl. opschrift) 18 cM., breedte van de marge 3.3 cM. De cijfers 1, 2 en 3 zijn van Vondel en verwijzen naar de nummers van het kantschrift; dit laatste staat dus in het origineel niet naast den verzentekst, maar is daarvóór in toto in het hs. te vinden. Het cijfer 10 (het geheele hs. is doorloopend per 10-tal verzen genummerd) is n i e t van Vondel.

Varianten van Herscheppinge

Uitgave van de Poëzy 1682, vergeleken met de druk van 1671.

1. Grafschrift. (zie blz. 399).
4 geniet

2. Loofwerk.

1	haer
2	Te zamen vat
3	staegh
4	voor te zingen
5	Rij
6	heerschappij
11	En vier en
14	Vergingen:
16	eeuw
21	op een
26	achter een
38	Schoot
56	vrijmoediger
62	Koningklijk
64	in hoogh.... herbooren
76	stoffeeren,
83	Heldenwerken
100	geleiden
109	Noch
111	Pythagoras
163	luisters.
174	't Aertsbisdom
184	herbooren

3. Ov. aen de nijdigen.
1 bitze
13 weerelt
21 Verro
24 werelt
25 Tytir
26 werelt
28 minnetors

36 laeff
37 mir bedekken

4. Voorrede.
149 begaeftme

5. Leven.
58 Feestdagen
84 hooghdravenheit

Aantekeningen bij Herscheppinge

Blz. 386, r. 6 v.o. De tekst van Tollius luidt:

‘Est hoc Palaephatus, veteri Graeciâ dignus Scriptor, qui priscorum figmenta, non prout vulgo narrantur, sed ad historiae fidem accuratissimè resolvit. Quippe in quibusdam et argumentum ex ficto locatur, et per mendacia ipse relationis ordo pertexitur: at in aliis, quae ultra res gestas allegoriam habent augustiorem, argumentum quidem fundatur veri soliditate, sed haec ipsa veritas per quaedam composita et ficta profertur. Alia autem ad divina et naturalia cognoscenda nobis inserviunt; alia informant ad vitam rectè instituendam; etc.’

Blz. 387, r. 8 v.o. De tekst van Augustinus, door Tollius aangehaald, luidt:

‘Cum fictio nostra refertur ad aliquam significationem, non est mendacium, sed aliqua figura veritatis. Alioquin omnia quae à sapientibus et sanctis viris, vel etiam ab ipso Domino, figuratè dicta sunt, mendacia deputabuntur, quia secundum usitatum intellectum non subsistit veritas in talibus dictis’. De tekst is genomen uit *Quaestion. Evang.* Lib. II, q. LI (MIGNE P.L. 35, col. 1362, r. 10-vlg.).

L.C. MICHELS.

[Afwijkende Lezingen bij de teksten van de Plano-drukken: *Liicktranen* van 1629 en *Lyckklaght* van 1635]

(zie ommezijde)
Verkleinde reproductie van een Planodruk, niet vermeld in de Bibliographie van Vondels Werken door J.H.W. Unger.
Eigendom van de Bibliothèque Nationale te Parijs. (Deze druk is met de volgende in één band genummerd: Y6437C en Yt 15/48).

DE AFBEELDING HIERVOOR IS NAAR DEN Planodruk te Parijs gefotografeerd.
In onze uitgave werd het gedicht afgedrukt in Deel III, blz. 255, volgens den tekst achter de eerste uitgave van *Hippolytus*. De Plano is ouder.
Deze lezing heeft de volgende afwijkingen:

Gewijzigde titel:

Over het verongelucken *van den* I O N G E N K E V R V O R S T .
L I I C K T R A E N E N .

vs. 9	achter *jeughd* géén leesteeken
vs. 15	eerstgeboren
vs. 23	gingen
vs. 28	vader
vs. 29	sijn
vs. 38	vaders
vs. 39	wijngaerd
vs. 45	siel
vs. 48	vader

DE AFBEELDING HIERNAAST IS EVENALS DE voorgaande naar den Planodruk te Parijs gefotografeerd. In onze uitgave werd de ‘Lyckklaght’ afgedrukt in Deel III, blz. 421, volgens den tekst in Vondels ‘Verscheyde Gedichten’ van 1644, welke latere lezing de volgende afwijkingen van den Planodruk (niet bij Unger) vertoont:

In den t i t e l : aan

vs. 6	mijn'
vs. 10	het hart en oogh
vs. 15	swaarden
vs. 21	saacken
vs. 23	getrocken
vs. 25	dagen
vs. 26	naar
vs. 31	swaard
vs. 35	Daar .... schaar .... naam .... draagt
vs. 36	mijn naam .... zijn waarde
vs. 37	aardsche ..... ontslagen
vs. 40	gedragen
vs. 42	laat
vs. 43	gedienstigheên

vs. 45	dwalen
vs. 46	derwaart
vs. 47	slaan, daar; achter *daar* geen leesteeken
vs. 48	onderdalen

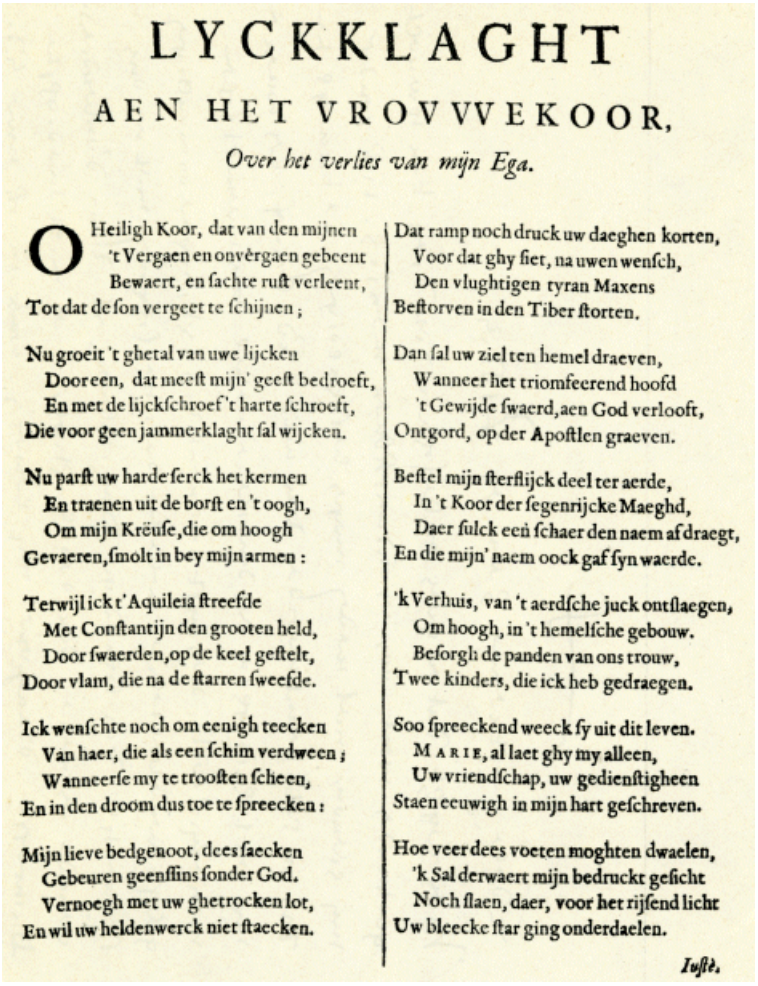

LYCKKLAGHT

AEN HET VROVVVEKOOR,

Over het verlies van mijn Ega.

O Heiligh Koor, dat van den mijnen
't Vergaen en onvèrgaen gebeent
Bewaert, en ſachte ruſt verleent,
Tot dat de ſon vergeet te ſchijnen;

Nu groeit 't ghetal van uwe lijcken
Dooreen, dat meeſt mijn' geeſt bedroeft,
En met de lijckſchroef 't harte ſchroeft,
Die voor geen jammerklaght ſal wijcken.

Nu parſt uw harde ſerck het kermen
En traenen uit de borſt en 't oogh,
Om mijn Krëuſe, die om hoogh
Gevaeren, ſmolt in bey mijn armen:

Terwijl ick t' Aquileia ſtreefde
Met Conſtantijn den grooten held,
Door ſwaerden, op de keel geſtelt,
Door vlam, die na de ſtarren ſweefde.

Ick wenſchte noch om eenigh teecken
Van haer, die als een ſchim verdween;
Wanneerſe my te trooſten ſcheen,
En in den droom dus toe te ſpreecken:

Mijn lieve bedgenoot, dees ſaecken
Gebeuren geenſſins ſonder God.
Vernoegh met uw ghetrocken lot,
En wil uw heldenwerck niet ſtaecken.

Dat ramp noch druck uw daeghen korten,
Voor dat ghy ſiet, na uwen wenſch,
Den vlughtigen tyran Maxens
Beſtorven in den Tiber ſtorten.

Dan ſal uw ziel ten hemel draeven,
Wanneer het triomfeerend hoofd
't Gewijde ſwaerd, aen God verlooft,
Ontgord, op der Apoſtlen graeven.

Beſtel mijn ſterflijck deel ter aerde,
In 't Koor der ſegenrijcke Maeghd,
Daer ſulck eeñ ſchaer den naem af draegt,
En die mijn' naem oock gaf ſyn waerde.

'k Verhuis, van 't aerdſche juck ontſlaegen,
Om hoogh, in 't hemelſche gebouw.
Beſorgh de panden van ons trouw,
Twee kinders, die ick heb gedraegen.

Soo ſpreeckend weeck ſy uit dit leven.
MARIE, al laet ghy my alleen,
Uw vriendſchap, uw gedienſtigheen
Staen eeuwigh in mijn hart geſchreven.

Hoe veer dees voeten moghten dwaelen,
'k Sal derwaert mijn bedruckt geſicht
Noch ſlaen, daer, voor het rijſend licht
Uw bleecke ſtar ging onderdaelen.

Iuſte.

Verkleinde reproductie van den Plano-druk der ‘Lyckklaght’ van 1635.

[Brief van Vondel aan Constantijn Huygens]

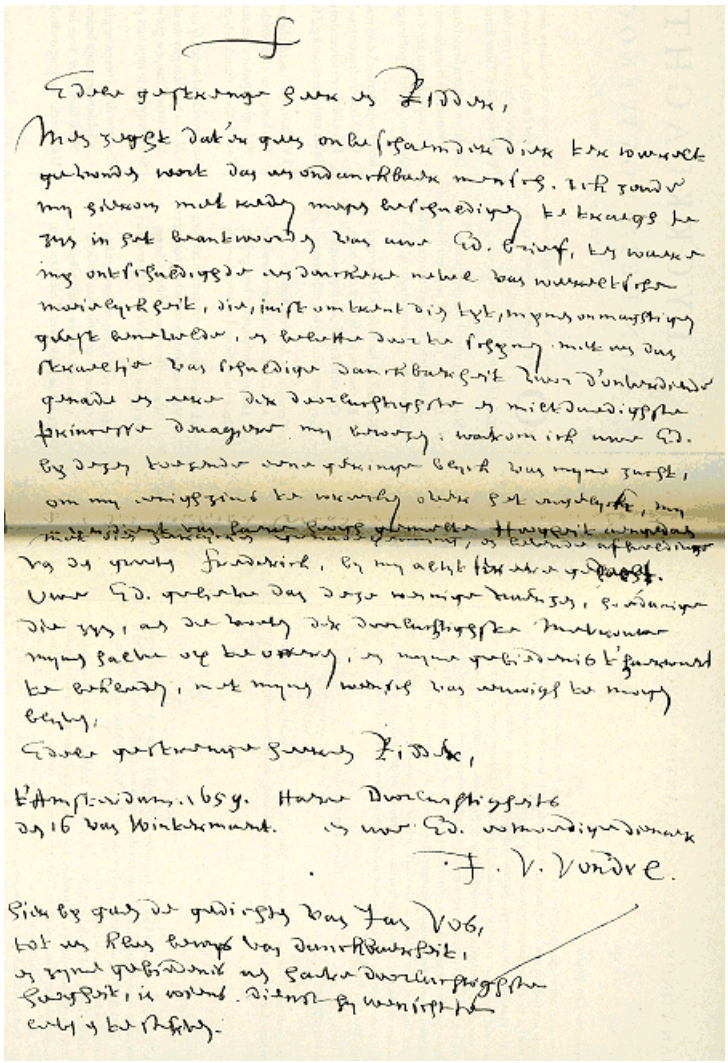

Brief van Vondel aan Constantyn Huygens, van 16 December 1659. (Men vindt den tekst hierachter afgedrukt).

Brief van Vondel aan Constantijn Huygens

Edele gestrenge Heer en Ridder.

Men zeght dat 'er geen onbeschaemder dier ter weerelt gevonden wort dan een ondanckbaer mensch. Ick zoude my hierom met reden mogen beschuldigen te traegh te zijn in het beantwoorden van Uwe Ed. brief, ten waere my ontschuldighde een donckere nevel van weereltsche moeielyckheit, die, juist omtrent dien tyt, mynen onmaghtigen geest benevelde, en belette door te schynen met een dun straeltje van schuldige danckbaerheit voor d'onverdiende genade en eere der doorluchtighste en miltdaedighste Princesse douagiere my bewezen: waerom ick uwe Ed. by dezen toezende eene geringe blyck van myne zucht, om my eenighzins te wreecken over het ongelijck, my onverdient van haere hoogh gemelte Hoogheit aengedaen, met dien heerlycken Genadepenning, en levende afbeeldinge van den grooten Frederick, by my altyt ter eere gedacht. Uwe Ed. gelieve dan deze weinige vaerzen, hoedanige die zijn, aen de voeten der doorluchtighste mevrouwe mijnen halve op te offeren, en myne gebiedenis t'haerwaert te bekleeden, met mynen wensch van eeuwigh te mogen blijven, Edele gestrenge Heer en Ridder,

t'Amsterdam. 1659.
den 16 van Wintermaent.

Haere Doorluchtigheits en uwe Ed. ootmoedige dienaer
J.v. VONDEL.

Hierby gaen de gedichten van Jan Vos, tot een kleen bewys van danckbaerheit, en zyne gebiedenis aen haer doorluchtighste Hoogheit, in wiens dienst hy wenscht te leven en sterven.

Deze brief, door Vondel geschreven aan Constantijn Huygens, en voor den dag gekomen in de lang bewaarde autografen-verzameling van den predikant Joannes Vollenhove, is te Leiden in Juni 1894 geveild, en wordt nu bewaard in het Vondel-Museum. Het daarin genoemde dankgedicht is de ‘Genadepenning’.

De brief is gedagteekend 16 December 1659, toen Vondels zoon, de failliete makelaar, in dezelfde maand naar Oost-Indië was gezonden. Dit verklaart 's dichters gemoedstoestand. Vondel biedt, namens Jan Vos, ook diens Gedichten aan, ‘als een kleen bewijs van danckbaerheit’, met de ‘gebiedenis’ van deze dichter, die vermoedelijk voor de door hem samengestelde feestelijkheden bij haar bezoek aan Amsterdam, ook een belooning van de Prinses had ontvangen. Zie Oud-Holland, 1894, blz. 30.

Bijlage over Nederlandsche Ovidius-illustraties

Aan de op blz. 13 van dit Deel genoemde studie door M.D. Henkel: ‘Nederlandsche Ovidius-Illustraties van de 15e tot de 18e eeuw’, afgedrukt in den 39sten jaargang (1921) van *Oud-Holland* (blzn. 149-187) zijn de volgende fragmenten ontleend:

A de inleiding:

‘Ovidius Gedaanteverwisselingen behooren van af de middeleeuwen tot de meest gelezen werken der klassieke oudheid. Van geen profaan boek zijn in den loop der eeuwen zoo vele uitgaven verschenen, en geen werk is ook zoo vaak en in zoo vele verschillende talen overgebracht. Geen werk heeft ook als verzameling van materiaal op de beeldende kunst zoo'n grooten invloed uitgeoefend. Voor de kunstenaars is het drie eeuwen lang een onuitputtelijke bron geweest. Bijna alle mythologische schilderijen zijn aan dit boek ontleend, en voor hen, die het niet kennen, zijn de onderwerpen dier schilderijen vaak onbegrijpelijk. Het werk werd daarom ook, zonder overdrijving, de ‘schildersbijbel’ genoemd. Vooral in de zestiende en zeventiende eeuw was vertrouwdheid met de verhalen van Ovidius bijna een vereischte voor elken kunstenaar, die iets praesteerde, misschien wel het meest in de Noordelijke landen en in het bijzonder in Nederland. Karel van Mander (1548-1606), de theoreticus en voorstander der renaissance-kunst in Nederland, heeft dan ook aan de metamorphosen een speciaal boek gewijd, dat een niet onbelangrijk onderdeel van zijn groot ‘Schildersboek’ vormt; vooral om de allegorische beteekenis en de moraal der fabelen, die ons zeer onnoozel en kinderachtig voorkomt, is het Van Mander te doen; voor de verhalen zelf verwijst hij naar de Nederlandsche vertalingen.

In Duitschland was het de geleerde schilder van de Barok, Rembrandt's leerling, Joachim von Sandrart (1606-1688), die, het voorbeeld van zijn Nederlandschen kunstbroeder volgend en op echt Duitsche wijze het werk van Van Mander tot een het geheele gebied der kunst omvattende encyclopaedie verbreedend, in een zwaarlijvig deel Ovidius' mutaties behandelt.

Maar ook zonder de geschriften van de beide kunsthistorici der XVIIe eeuw te kennen, zouden wij uit de groote schare schilderijen en prenten, die in dezen tijd zijn ontstaan, de groote beteekenis van Ovidius, als popularisator der antieke mythologie, kunnen opmaken. Dat het mythologisch genre bij Rubens een voorname plaats inneemt, weet iedereen. Minder bekend is, dat ook Rembrandt aan de mythologie, dat wil zeggen aan Ovidius, de motieven van verschillende doeken te danken heeft.

Wij willen ons nu hier niet of slechts terloops met de schilders bezig houden, die Ovidius vertolkt hebben, maar in de eerste plaats met die kunstenaars, die Ovidius in prent hebben gebracht, en niet alleen een enkele op zichzelf staande voorstelling - dat zou ons te ver voeren - doch het geheele boek of tenminste een groot gedeelte daarvan’.

B over copieën naar Tempesta:

‘Van de verschillende uitgaven, die copieën naar Tempesta bevatten, zal ik hier slechts wijzen op de meer bekende Ovidius-vertaling van Vondel, waarvan de eerste uitgave in 1671 bij de Weduwe van Abraham de Wees in Amsterdam is verschenen. De graveur, A. Blooteling, die de titelplaat heeft gemaakt, is niet zoo eerlijk zich als imitator voor te stellen; de naam Tempesta wordt in het boek niet genoemd, al was aan den dichter het feit bekend, dat Blooteling's prentjes copieën waren. Blooteling levert in technisch opzicht goed, knap werk, dat dit ook veel beter gedrukte quarto-boek werkelijk versiert, al is het geen hooge kunst.

De slanke, gespierde Narcis (Pl. 23), die op zich zelf verliefd, zijn spiegelbeeld in de fontein bewondert, de ongelukkige Thisbe, die zich bij den dooden Pyramus met een mooi renaissancistisch gebaar den dood geeft, de figurenrijke voorstelling van de straf van Niobe, met verscheidene goed getypeerde figuurtjes, de Orpheus, die door zijn spel de te verstandig kijkende dieren temt, dan het ruitergevecht in het tiende boek, de val van Icarus, den eersten vliegenier, zijn goed gesneden prentjes, waarbij ook naar het voorbeeld van Tempesta van de etsnaald een handig gebruik is gemaakt; het zijn tooneeltjes vol leven, die het ook naast de origineele etsjes van Tempesta uithouden. Door de schaduwen door nauwe arceeringen donkerder te maken (zooals b.v. de Niobe, de Orpheus, het ruitergevecht) beantwoorden zij meer aan de toen heerschende mode van de Barok, maar zij zijn overigens strakker, hebben meer het aspect van burijnwerk; de oorspronkelijke prenten van Tempesta lijken daarnaast speelscher, gevoeliger en geestiger’. (p. 178).

Lijst der illustraties

	BLZ.
Burgemeester Cornelis de Graeff te Soestdijk, naar de schilderij van Salomon van Ruysdael en Thomas de Keyser (titelprent).	
Facsimile van Vondels Latijnsch inschrift in een exemplaar van de ‘Herscheppinge’, door hem vereerd aan D. Franciscus Junius en Isaäc Vossius	11
Titelprent van ‘Q. Horatius Flaccus Lierzangen en Dichtkunst’	259
Drukkersmerk van Christophorus Conradus	371
Titelprent van ‘Publius Ovidius Nasoos Herscheppinge’, gravure van A. Blooteling	373
Wapen van den Heer Diedrik Buisero	376
Twaalf Illustraties, gegraveerd door A. Blooteling, boven de afzonderlijke boeken der ‘Herscheppinge’, bladzijden:	401, 439, 479, 513, 553, 585, 619, 661, 704, 743, 778, 815
Facsimile's van twee bladzijden tekst uit Vondels handschrift der ‘Herscheppinge’	693 en 695
Schriftelijke opdracht van Vondel aan Cornelis de Graeff in het present-exemplaar op groot papier van zijn ‘Publius Virgilius Maroos Wercken, in Nederduitsch dicht vertaelt’	854
Facsimile van Vondels brief aan Antonides van der Goes, over het nazien der ‘Herscheppinge’	855
Autotypie naar het Handschrift der ‘Herscheppinge’	888
Reproductie van den Plano-druk van 't gedicht ‘Liicktranen, Over het veronghelucken van den jonghen Keur-vorst, Prins van Bohemen’	891
Reproductie van den Plano-druk van het gedicht ‘Lyckklaght aen het Vrouwekoor, Over het verlies van mijn Ega	893
Facsimile van Vondels brief aan Constantijn Huygens van 1669.	894 en 895

EINDE VAN HET ZEVENDE DEEL

[Opgenomen uit het achtste deel]
Aantekeningen bij ‘Herscheppinge’ door L.C. Michels

De onderstrepingen in het hs.

In zijn beschrijving van het hs. (*Oud-Holland* II, blz. 229) maakte Unger melding van onderstrepingen, daarin voorkomende, en sprak het vermoeden uit, dat zij afkomstig zouden zijn van Antonides. In de eerste vier Boeken zijn ze met rood potlood, in Bk. V en VI met zwart potlood aangebracht. Dan komen in Bk. VII en een enkele maal in Bk. VIII aanwijzingen in inkt. Daarna weer van Bk. XII af in rood potlood. Dat zij alle van dezelfde hand zijn, zou ik, met name van die in inkt, niet durven beweren. Het teken {, dat enkele malen op de kant voorkomt, schijnt soms niet meer dan een aanwijzing voor de drukkerij te zijn, om in biezonder overgewerkte passages de aansluitende versregel kenbaar te maken. Wèl te onderscheiden van dit alles zijn de regelmatig terugkerende strepen met signatuur, overal daar waar in de druk een nieuwe bladzijde aanvangt.

Ofschoon onderstaande opgave niet bedoelt geheel volledig te zijn, zal er toch weinig in ontbreken van het opmerkenswaardige. Er is nog op te letten, dat de strepen niet steeds op de onderlijnde woorden alleen betrekking hebben, maar eventueel ook op het gehele vers of een groter deel daarvan.

Bk. I, vs. 33 lucht aen, vier gelyk; *niet gewijzigd*.

Bk. I, vs. 36 *Voor dit vers een kruisje van dezelfde hand als de onderstrepingen*.

Bk. I, vs. 37 heen, gestuit op vaste; *gewijzigd in:*, van de zee bepaelt met.

Bk. I, vs. 44 arm omvat *is gewijzigd uit een niet zeker vast te stellen, onderstreepte lezing*.

Bk. I, vs. 75 Eurus, *gew. tot* Oosten; in verband daarmee ook *De* tot *Het*.

Bk. I, vs. 131 [Wes]tewindekyn, *niet gew.*

Bk. I, vs. 138-39 1*e l.:* Saturnus in den poel des afgronts heengedreven, Bestont (2. Zoo stont) het hoogh gezagh in Godt Jupyns gewout; *een streep onder het begin dezer regels; de abs. constr. is verwijderd*.

Bk. I, vs. 155-56 De zeilen *gew. in* De schepen; *het evenzo aangestreepte* wint, hun onbekent *niet gew.; in* 156 't Geboomte *gew. in* De den.

Bk. I, vs. 168 En midden in den nacht, *gew. in* En aen zyn' eigen haert.

Bk. I, vs. 170 den; *niet gew.*

Bk. I, vs. 172 mengt vergift in suikerbroot; suikerbroot *gew. in* eekelbroot.

Bk. I, vs. 189 1*e l.:* om den naklank van deze afkomst van nu af Te dooven; dooven *onderstr., gew. in* waeren.

Bk. I, vs. 208 aertshemelsch; *niet gew.*

Bk. I, vs. 225-27 Wel, Voor[zichtigh], Maer; Maer raekt het vier in 't been *gew. in* Maer 't vier in 't been geraekt.

Bk. vs. I, 237 1*e l.:* Zy byten dat het knarst te zaemen op de tanden; knarst te *onderstr.;* 2*e l. als in de tekst;* en byten *onderstr., niet gew.*

Bk. vs. I, 243 u ook, ge[lyk] *gew. in* u, als de trou.

Bk. vs. I, 246 *Dit vers is rood gemerkt, evenals nog vier daarop volgende, die doorgehaald zijn. De reden is, dat zij een reprise bevatten van* die ... bedaeren.

Bk. vs. I, 355 een vlakte; *niet gew.*

Bk. vs. I, 454 het outer, vuil van; vuil van *gew. in* zonder.

Bk. vs. I, 658-60 schoonheit, *tweemaal; eens gew.*

Bk. vs. I, 811 al de kudde een'; *ongew.*

Bk. vs. I, 824 Geteelt by Pleias *gew. in* Der blanke Pleias.

Bk. vs. I, 856 Wanneerze ging ter jaght *gew. in* En noch wert dit gelooft.

Bk. vs. I, 948 al u best *gew. in* op myn woort.

Bk. II, vs. 164 jongske *gew. in* jongling.

Bk. II, vs. 344 zevenvoudigh *gew. in* zevenvoude.

Bk. II, vs. 707 beradde raên; *niet gew.*

Bk. II, vs. 846 Maer eens; *niet gew.*

Bk. II, vs. 850 't lyk; *niet gew.*

Bk. II, vs. 919 op dien bergh *gew. in* aen dien bergh.

Bk. II, vs. 950 Baleaer; *niet gew.*

Bk. II, vs. 1010-11 En ... 's monts; *niet gew.*; Dat Pallas wel(?); wel(?) *gew. in* eisch.

Bk. II, vs. 1063-64 1*e l.*: uit eenen zwarten steen Geklonken, want haer hart niet blank was, als voorheen; hart ... voorheen *onderstr.; zie de wijzig. in de tekst*.

Bk. II, vs. 1065 ongebroke *gew. in* onbesnoeide.

Bk. III, vs. 115 gy; *niet gew.; de onderstr. zal samenhangen met de volgende*.

Bk. III, vs. 116 1*e l.*: Aentrekken (*dus zonder* Ook).

Bk. III, vs. 117 1*e l.*: En zulx dat al zyn haer van schrik ten berge ryst; *het begin onderstr*.

Bk. III, vs. 164-65 1*e l.:* Doch niemant roeme van zyn lot te vroegh vooruit Eer hy den geest geve, en de zerk de grafste sluit'; Doch *en* Eer *onderstr*.

Bk. III, vs. 174 bergh was *gew. in* bergh droop.

Bk. III, vs. 183 daerze *gew. in* daerwe.

Bk. III, vs. 226 1*e l:* En 't aenschyn (*Lat. vultu*) van Diaen gelykt, door schaemroot blozen; [aen]schyn van *onderstr*.

Bk. III, vs. 573 Ontwyktge dit [zoo] *gew. in* Indienge u omkeert.

Bk. III, vs. 609 en uw klaght *gew. tot* hoorde uw klaght.

Bk. IV, vs. 229 1*e l.:* schendigh sluikbedt, van geen' godt noch mensch te lyen; schendigh *onderstr.* (*wegens de sisklanken?*) *evenzo* van geen' *en* [noc]h [mensc]h.

Bk. IV, vs. 237-39 *gemerkt met* {; *vgl. de commentaar; in vs. 239 was de* 1*e l.* Zy leggen (2 blyven) beide, in hun; *voor de wijziging van* spant *in* smeet *zie nog* hant, onhandelbaar *in vs.* 236-237.

Bk. IV, vs. 305 1*e l.:* zulk een schrik betaemt haer; betaemt haer *onderstr., niet gew.*

Bk. IV, vs. 1029 1*e l.:* In zee, blyft hout, in lucht verkeertze in steen, te wonder; steen, te wonder *onderstr.*; *vgl. comment. en tekst*.

Bk. V, vs. 56 Geschoten; *daarvoor in 't vorige vers ingevoegd:* geraekt.

Bk. V, vs. 63-64 1*e l.:* dat men voort behoorde met een' loop ... den zoon terstont; voort, met een' loop, terstont *onderstr.*, drie *synoniemen; uit de wijziging blijkt de eerste der in de commentaar opgegeven betekenissen van* met een' loop *de juiste te zijn*.

Bk. V, vs. 84 1*e l.:* met bloet, en been uit zynen mont gespogen; bloet ... gespogen *onderstr.*; *zie de tekst*.

Bk. V, vs. 176 Persianen *met inkt onderstr.;* -i- *gew. in* -e-.

Bk. V, vs. 735 tot dat het voor geen hoofden zwicht; *zie de tekst*.

Bk. VI, vs. 9-10 1*e l.:* Toen schoot haer in den zin het lot en ongeval Van die Me (sic); lot *en* ongeval *onderstr.*; *zie de tekst*.

Bk. VI, vs. 60 1*e l.:* Wat my belangt, ocharme, Arachne; ocharme *onderstr.*

Bk. VI, vs. 128 gemael; *niet gew.*

Bk. VI, vs. 136-37 1*e l.:* en omhelst de pylers, daer de stappen Verandert staen in steen, waerom de vader zucht; waerom de vader *onderstr.*

Bk. VII, vs. 253-55 *gemerkt met* {*; vs.* 253, 1*e l:* Als zy herdenkt, hoe zy haer; *vs.* 254, 1*e l.:* Dien zy verlaetende, op een andre wys bejegent.

Bk. VII, vs. 266-67 1*e l.:* Het was ... maghtigh Te sluiten in een' kring, zou ryzen uit de kim; 2. Te sluiten, als zy quam opryzen in een' kring; 3. *als in de tekst*.

Bk. VII, vs. 368-69 op zynen; Ge[bietze]; *inderdaad is de lez. dubbelzinnig; zie de commentaar*.

Bk. VII, vs. 383 Verziet; *niet gew.*

Bk. VII, vs. 479 1*e l.:* Hem voort den mont stopt; Hem *onderstr.*

Bk. VII, vs. 813-15 *gemerkt met* {*; vs.* 814, 1*e l.* Voor 't onverbeên altaer met jammerende toonen.

Bk. VII, vs. 997 bekommring *gew. in* bedenken.

Bk. VIII, vs. 388-89 *met* { *getekend; sterk overgewerkt; Ov. zegt: de stieren van Epirus zijn niet groter, die van Sicilië kleiner*.

Bk. XII, vs. 68-70 1*e l.:* Of recht gelyk men godt Jupyn hoort bruisschen En bulderen, wanneer een zwangre wolk geperst, Met eenen donderslagh ten leste kraekt en berst; *het begin der regels onderstr.*

Bk. XII, vs. 85-88 De Faem trompette; Genaekten; En hunne; Van wapen, op den hals uit Grieken quaemen vallen.

Bk. XII, vs. 124 Uit Nereus en zyn' stam; *zie de tekst*.

Bk. XII, vs. 142 wat spel is dit *gew. in* hoe gaet dit toe.

Bk. XII, vs. 149 1*e l.:* De koning Telefus benart, most tweewerf schroomen; De k.T. *onderstr.*

Bk. XII, vs. 179 1*e l.:* Op 't velt, van eenen steen gekeert ...(?) gestuit; Op ... eenen *onderstr.*; *zie de tekst, en de comm.*

Bk. XII, vs. 195 1*e l.:* De triomfeerende van dezen Cignus; De tr. *onderstr.*; *zie de tekst*.

Bk. XII, vs. 206 en veêl, en fluit *gew. in* noch veêl, noch fluit.

Bk. XII, vs. 270-71 1*e l.:* want godt Neptuin Bewillight haeren wensch aen strant aen hooge duin; aen str. aen *onderstr.*

Bk. XII, vs. 344 1*e l.:* Dat hy ter aerde storte, en door een dubble wonde; dubble *onderstr.*

Bk. XII, vs. 355 [harts]horens tot geweer en wapen *gew. in* hartshorens, godt gewyt, tot wapens.

Bk. XII, vs. 365 1*e l.:* Zoo sist het gloeient stael van in den koelbak koelen; *in zijn geheel onderstr*.

Bk. XII, vs. 464-65 dees ... hem; *niet gew.*

Bk. XII, vs. 603 Cenis *gew. tot* Ceneus.

Bk. XII, vs. 680-81 1*e l.:* stilzwygende verdraegen Den rou van Herkules geleên, *onderstr. t/m* van.

Bk. XII, vs. 792 gy; *niet gew.; het Lat. heeft de* 3*e pers.* (sentit), *en dit ziet in de door V. gevolgde lez.* (*Farn.*) *op de maat van zijn roem; te verwachten ware dus een* 3*e pers., maar mogelijk weerspiegelt zich in dit* gy *de lez. van N. Heins., die wel* sentit *heeft, maar in betrekking tot Pelides* (*Achilles*) *zelf*.

Aantekeningen

De titelprent der oude uitgave (vgl. Dl. VII, blz. 11, blz. 13), door Blooteling, naar P.K., dat is wel: Philips Koning, verenigt de verheerliking van de dichter met die van de door hem gevierde heroën Caesar en Augustus. Boven een panorama van Rome, waarin het Mausoleum van Hadrianus rijkelik anachronisties aandoet, vertoont het middenstuk tegen een draperie een monument, welks voorvlak als cartouche voor de titel dient, en dat bekroond wordt door het gelauwerde medaillon van Ovidius. Ter rechter en linkerzijde de figuren van Caesar, met de ster boven het hoofd (vgl. Bk. XV, vs. 1133), en Augustus. - In de kop is voorgesteld het tafereel in de hemel, waar Venus over Caesars dreigende dood klaagt en door Jupiter onderricht wordt omtrent diens aanstaande vergoddeliking.

In de titel valt op de spelling *Nasoos* met *s;* overal elders (behalve in het opschrift van het negende Boek) heeft Vondel de *s,* waar hij die eerst had geschreven, door *z* vervangen; als aanvankelike spelling vindt men die *s* tot in het laatste Boek, maar niet in *Voor-rede* en *Leven,* waaruit kan worden besloten, dat deze gedeelten laat geschreven zijn. Uit *Nasoos* in de titelprent schijnt ook te volgen, dat de spellingrevisie van het laatste driekwartjaar dagtekent, nl. van na het ‘etsen’ der platen door Blooteling, waar Vondel van spreekt in zijn brief aan Antonides van 13 Junie 1670. Zie Dl. VII, blz. 853-56.

Ter kenschetsing van aard en dichterlike waarde der Metamorphosen van Ovidius moge hier een en andere passage volgen uit Edgar Martini's *Einleitung zu Ovid* (1933; S. 29 ff.):

De Metamorphosen vormen een verzameling van gedaanteverwisselingsagen zoals met name de levendige fantasie der Grieken die in overvloedigen getale had voortgebracht. Reeds de oudere Griekse schrijvers, dichters zowel als prozaauteurs, hadden een groot aantal dezer mythen vermeldenswaard gevonden, maar eerst in de Alexandrijnse periode ving men aan, de rijke voorraad systematies te verwerken, deels in meer of minder waardevolle verzamelgedichten, deels in bescheidener prozageschriften .... De Metamorphosen [van Ovidius] bevatten ongeveer 250 verhalen van de meest verschillende soort. Het hoofdbestanddeel vormen erotiese mythen. Aan de ordening der stof ligt het chronologies beginsel ten grondslag. Strenge doorvoering daarvan was natuurlik door de aard der stof zelf buitengesloten, lag echter ook niet in de bedoeling des dichters, die slechts de algemene indruk wilde wekken van een chronologies voortgaand verhaal. En dit doel heeft hij volkomen bereikt, in de hoofdtrekken de ontwikkelingsgang der wereld volgend, en de lezer van

Verbeteringen en aanvullingen

Voor afwijkende lezingen in de uitgaven van Hoogstraten en Huydecoper raadplege men behalve de Tekstkritiek ook de commentaar, b.v. Bk. I, vs. 315; II, vs. 323, vs. 331.

DEEL VII.

Blz. 11-12. De opdracht aan Michael Hinlopen (*Oud-Holland*, II, blz. 303; Unger, *Bibliogr*., blz. 222) is nog één dag ouder, nl. van 3 Maart; zij is echter van het boek-zelf gescheiden geraakt, zodat documentair niet volkómen vaststaat, of zij bij de Herscheppinge behoort. Zie over deze en andere soortgelijke toewijdingen behalve Unger l.l.c.c. ook Dl. VII, blz. 853.

Blz. 16 r. 17; zie een ander geval Bk. XIV, vs. 384: de plantnaam *moly*.

Blz. 18 r. 9-vlg. Vergelijk de uitspraak van G. Kalff, *Ts. v. Nedl. T. en Lk.* XIII, blz. 107. r. 20-vlg. De jaartalopgave betreffende de heruitgaaf van Huydecoper te vergelijken met die op blz. 402.

Blz. 397 r. 5 van de commentaar, schrap *Tekstkritiek*.

Blz. 381 r. 1 v.o. l.: ten Z.W.

Blz. 382 vs. 179. In het hs. zijn hier de volgende regels geschrapt:

Van d'Eems tot aen het Schelt, en tegens d'ingespannen
Een heirkracht werpende van veertigh duizent mannen,
Zoo dikwyl 't heiligh recht des bisschops, met gewelt
Besprongen, voorstant eischte, en deerlyk wert gequelt.
Sint Marten aengerant moght geene rust gebeuren,
Ten waer hy eene slip liet van zyn' mantel scheuren.

Blz. 407 vs. 104. *dewyl* komt bij V. nog voor gelijkwaardig aan *terwyl;* vgl. Bk. XIV, vs. 774; het deelt ook in de adversatieve functie van *terwyl*; de commentaar is in dit licht op een paar plaatsen te herzien; hier vertaalt ook *Wdb. N.T.,* welks behandeling overigens niet geheel voldoet, met ‘terwijl’; zie voorts Bk. I, vs. 521; XII, vs. 752? (de wijziging uit *terwyl* kan om redenen van klank geschied zijn: de vele *r*-verbindingen in de omgeving); vgl. nog Bk. XIV, vs. 898; X, vs. 428; en voor V.'s vroegere tijd Dl. I, 139: 82; in de *Spore voor Chr. Huygens* vs. 64 heeft het hs. *dewyl*, de druk *terwyl*, maar het is niet zeker dat de wijziging van V. afkomstig is; vgl. *Oud-Holland* II, blz. 131.

Blz. 441. Voor de oorspronkelike fout in het kantschrift vgl. de aanvang van de *Inhout*, blz. 439; Canterus heeft daar: ‘Qui (d.i. Epaphus) cum aliquando Phaëthonti Apollinem, ut falsum ac supposititium patrem, objecisset; ille (d.i. Phaëthon) currus Solaris imperium ad diem unum à patre in pignus verae stirpis petiit. - Op te merken valt, dat V. hier in het kantschrift afweek van zijn voorbeeld, in overeenstemming waarmee hij aanvankelik *Vier jaergetyden* had geschreven, met verwijzing naar vs. 33.

Blz. 445 vs. 124 l.: *sterk*; - vs. 148. De onderstelling, dat *morgenstrael* ‘daglicht’ betekent, neem ik terug; het woord is, behalve om het rijm, gekozen om te drukke herhaling te vermijden.

Blz. 476, vs. 1044 vgl. Bk. XV, vs. 778.

Blz. 480, vs. 4 l.: Aldus.

Blz. 487. De interlinie tussen tekstkritiek en commentaar, na r. 3, ontbreekt.

Blz. 507, vs. 819 l.: t'overlasten.

Blz. 516, vs. 58, aantekening; de naamsvorm *Dirce* komt ook gedrukt voor, ofschoon Magnus dat niet vermeldt; zo in de princeps Romana (1471); het *Dict. Hist. Geogr. Poët.* (1603) op *Dirce Babylonia* citeert de versregels van Ovidius met deze vorm.

Blz. 538, vs. 727 l.: eene.

Blz. 540, r. 1 v.o. l.: in de door Vondel.

Blz. 672, r. 5 v.o. in noordoostelik; schrap: in.

Blz. 697, r. 12 en 11 v.o. l.: moordgierig; en Dl. VI, 720: 612.

Blz. 703, r. 14 v.o. l.: Bk. VIII, vs. 473.

Blz. 709, r. 9 v.o. l.: reeds eer.

Blz. 740, r. 2 van de Tekstkritiek l.: *geenen* (tweemaal).

Blz. 741, vs. 1100 l.: Alexandrye.

Blz. 752, r. 15 v.o. l.: *t'elkemael*.

Blz. 813, r. 5 v.o. l.: *Geogr.*

Blz. 825, vs. 232-33. Het Latijn: *O facunde senex, aevi prudentia nostri* door V. als motto gebezigd voor zijn versje op Clemens IX; vgl. *Vondelkroniek* V, blz. 49-vlg.

Blz. 822, r. 6 v.o. l.: 185-87.

Blz. 826, vs. 291, vgl. Bk. XV, vs. 1168.

Blz. 841, vs. 714 l.: na *Jupyn* een komma.